

క్విత్రీయ విర్చితీ
శ్రీమదాంగ్ర మేహర్బారతిము
(సీరిస్ వ్యాఖ్యాన్ సీపిఎం)

సంపుటము - 13
శాంతిపర్వము

(రెండవ భాగం 4,5,6 అశ్వాసములు)

కృతికర్త
తిక్కన సోమయాజి

వ్యాఖ్యాతలు

దా॥ ఆకురాతి పున్నారావు
దా॥ సముద్రాల లక్ష్మణయ్య
దా॥ బేతవోలు రామబ్రహ్మం

ప్రధాన సంపాదకుడు
డాక్టర్ జి.వి.సుబ్రహ్మయ్యం

ప్రమాద

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
తిరుపతి

2013

**KAVITHRAYA VIRACHITA
SRIMADANDHRA MAHABHARATHAM**

With Commentary
Shanti parvamu of Tikkana Somayaji
Vol. XIII.
Part - II (4,5,6 Cantos)

Commentary by
Dr. Aakurathi Punna Rao - 4th Canto
Dr. Samudrala Lakshmanaiah - 5th Canto
Dr. Bethavolu Ramabrahmam - 6rd Canto

Edited by
Dr.G.V.Subrahmanyam

T.T.D.Religious Publications Series No.612
First Edition : 2005
First Re-print : 2006

Revised Edition: 2013
Copies : 5,000

© All Rights Reserved

Published by
Sri. M.G. Gopal, I.A.S.
Executive Officer,
T.T.Devasthanams,
Tirupati - 517 507

D.T.P. Type Setting
Editor-In-Chief Office
T.T.D. Tirupati.

Cover Design:

Printed at:

ఒక మాటు

తిరుపుల తిరుపతి దేవస్థానం సనాతనధర్మప్రచారరంగంలో పూర్వంసుంచి ప్రముఖమైన సేవ లందిస్తున్నది. అందుకు అధికంగా దోషాదపడే వేదాలు, ఉపనిషత్తులు, భగవదీత, పురాణాలు, రామాయణ భారత భాగవతాది ధార్మిక గ్రంథాలు విరివిగా ప్రచురిస్తూ ప్రజాబాహుళ్యానికి అందజేస్తున్న ఉంది.

ఈ ధార్మిక ప్రచార మహాద్యమంలో భాగంగా తి.తి.దేవస్థానం కవితయ విరచితమైన ఆంధ్ర మహాభారతాన్ని విస్తృత వ్యాఖ్యాన సహితంగా తెలుగు ప్రజల కండజేయాలనే ఉద్దేశంతో ఒక బృహత్ సాహిత్య యజ్ఞాన్ని చేపట్టింది. ఆచార్య జి.వి.సుబ్రహ్మణ్యంగారి ప్రధాన సంపాదకత్వప్రయోజ్యక్షణలో దేశంలో సుప్రసిద్ధులైన ముష్టిమంది పండితులచే 18 పర్యాలను వ్యాఖ్యానింపజేసి 15 సంపుటాలుగా వెలువరించింది. ఆంధ్రమహాభారతాన్నికి సమగ్రంగా వెలువడిన ఏకైక వ్యాఖ్యానం ఇది. ఈ మహాభారత మహాతీహస సంపుటాలు పదిహేనింటినీ 2005 సంవత్సరము శ్రీవారి బ్రహ్మాత్మవాలలో అప్పటి ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి గౌ॥ శ్రీ వైష్ణవీన్. రాజశేఖరరండ్రి గారు ఆవిష్కరించి తెలుగు జాతికి కానుకగా సమర్పించారు.

పాఠకులందరికి అందుబాటులో ఉండేటట్లు చాల తగ్గింపు ధరకే, కేవలం వెయ్యి రూపాయలకే తి.తి.దేవస్థానం అందించింది. పాఠకుల విశేషాదరణకు పాత్రమైన ఆంధ్రమహాభారత ప్రతులన్నీ అనతికాలంలోనే పూర్తిగా చెల్లిపోయాయి.

పాఠకుల అక్కర తీర్చేందుకు మళ్ళీ భారతసంపుటాల పునర్వ్యుద్ధరణ ఆవశ్యకతను దేవస్థానం గుర్తించింది. తొలిముద్రణలో దొరలిన లోటుపాట్లను పరిశీలించి సవరించుటకుగాను ఈ సందర్భంగా దేవస్థానం, ఈ దిగువ పేర్కొన్న ప్రముఖ సాహితీవేత్తలతో కూడిన ఒక పండితపరిషత్తును ఏర్పాటుచేసింది.

1) శ్రీ పాత్మారి వేంకటేశ్వరరావు

2) ఆచార్య రవ్వ శ్రీహరి

3) శ్రీ జొస్ఫులగడ్డ మృత్యంజయరావు

4) డా॥ అప్పణిడు వేంకటసుబ్బాయ్

5) డా॥ సముద్రాల లక్ష్మణయ్

6) ఆచార్య కె. సర్వోత్తమరావు

7) విద్యాన్ ముదివర్తి కొండమాచార్యులు

ఈ పండితపరిషత్తు సభ్యులందరు ఆమూలాగ్రంగా పరిశీలించినతర్వాత పునరుద్ధరించబడిన మహాభారతం 18 పర్వాలను 15 సంపుటాలుగా రసజ్ఞులైన చదువరులకు అందజేస్తున్నాం.

పాఠకమహాశయులు యథాపూర్వం మా యూ ప్రయత్నాన్ని ఆదరించగలరని, చదువరు లందరికి ఆ దేవదేవుని ఆశీస్తున్నాం.

సదా శ్రీవారసేవలో...

(లంక వేంకట సుబ్రహ్మణ్యం)

కార్యనిర్వహణాధికారి,
తి.తి.దేవస్థానములు, తిరుపతి.

సరళవాళ్లాన సహాత

కవిత్రయ భారతం ద్వారీయ ముద్రణ

పూర్వాపరాలు

భారతీయ సనాతన సంస్కృతి మటి కిరీటంలో జాజ్యల్యమానంగా మెరుస్తున్న ముచ్చుటైన మూడు అమూల్యరత్నాలు రామాయణ, భారత, భాగవత గ్రంథాలు. అనాదిగా ఆసేతుహిమాచలం ధర్మప్రచారంలోను, ధర్మపరిరక్షణలోను ఈ అమూల్యగ్రంథాలు అద్భుతమైన ఎలలేని పొత్రను పోషిస్తున్నాయి. అందులోను త్రిలింగాలమధ్య నెలకొన్న ఆంధులకు అత్యంత ఆదరణీయమైనవి, ప్రేతిపాత్రమైనవి ఈ మూడు గ్రంథాలు. అందువల్లే తిరుపతి దేవస్థానం ‘ధర్మ రక్షితి రక్షితః’ అన్న నినాదంతో ధర్మపరిరక్షణకోసం ఈ మహాగ్రంథాల ప్రచురణ పెద్దవిత్తున చేపట్టింది.

మహాస్తుతమైన ఈ బృహత్సాహితీయజ్ఞంలో తొట్టతొలిగా సవ్యభ్యాసంగా కవిత్రయ భారత గ్రంథ ప్రచురణను చేపట్టింది తిరుపతి దేవస్థానం. ఈ మహా ఆధ్వర్యవానికి అధిదైవతం శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు కాగా, ఎందరో పండితవరేణ్యులైన వ్యాఖ్యాతలు బుత్తిక్కుల పొత్రను పోషించారు. సుమారు 30 ఏండ్రపాటు సాగిన ఈ సాహితీక్రతు నిర్వహణకుగాను నాటి శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారి శ్రీ కుమారస్వామి రెడ్డిగారి కార్యనిర్వహణలో ప్రజాసంబంధాల అధికారిగా కొనసాగిన శ్రీ రావుల సూర్యనారాయణమూర్తిగారు విశేషక్షప్తి చేసినారు. అలాగే ఆనాడు ప్రధాన సంపాదకులుగా వ్యవహారించిన ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు, సంపాదకులుగా వ్యవహారించిన డా॥ సంధూరి రామకృష్ణమాచార్యులుగారు, డా॥ అప్పజోడు వేంకటసుబ్బయ్యగారు భారత ముద్రణలో ప్రత్యేకమైన పొత్రించారు. తరువాత కవిత్రయ మహాభారత వ్యాఖ్యాన రచనాకార్యక్రమానికి పూర్తిగా ప్రధాన సంపాదకత్వ బాధ్యత వహించిన ఆచార్య జి.వి.ఫిబ్రవర్యాణ్యం గారు ఈ కార్యక్రమాన్ని సమర్థంగా నిర్వహించి పడ్డానిమిది పర్మాల భారతాన్ని పదిహేను సంపటులుగా వెలుగులోనికి తీసుకురావటంలో కీలకపాత్రము వహించారు. ఇదే పరంపరలో ‘సప్తగిరి’ సంపాదకులు శ్రీ కాట్రపాటి సుబ్బారావు గారు, ఆ తర్వాత ‘సప్తగిరి’ సంపాదకులు డా॥ ఎన్.ఎన్.రామమూర్తి గారు సమన్వయకర్తలుగా వ్యవహారించారు. పిదప ‘సప్తగిరి’ ప్రధాన సంపాదకులు, డా॥ సి.శైలకుమార్ గారు మరియు సంపాదకులు డా॥ కోటపాటి రాధారమణ గారల పర్యవేక్షణ కాలంలో ‘కవిత్రయ భారతం’ ప్రచురణ పూర్తి అయింది. ఆ తరువాత అనతికాలంలోనే ఆ గ్రంథ ప్రతులు అన్ని పూర్తిగా చెల్లిపోయి ద్వితీయ ముద్రణకు ఆవశ్యకత ఏర్పడింది.

డా॥ పొత్తూరి వేంకటేశ్వరరావు గారి సలహా మేరకు నాటి శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారి డా॥ కె.వి.రమణాచార్యులుగారు భారత తొలిముద్రణలో దౌరిన లోటుపాట్లను పరిశీలించి సరిచేయుటకుగాను 1) డా॥ పొత్తూరి వేంకటేశ్వరరావు 2) ఆచార్య రవ్య శ్రీహారి 3) శ్రీ జొస్పులగడ్డ మృత్యుంజయరావు 4) డా॥ అప్పజోడు వేంకటసుబ్బయ్య 5) డా॥ సముద్రాల లక్ష్మణయ్య 6) ఆచార్య కె.పరోత్తమరావు 7) విద్యాన్ ముదివర్తి కొండమాచార్యులు - ఈ వీడుగురు పండితులతోకూడిన ఒక పండిత పరిషత్తును ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది. తదుపరి శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారిగా బాధ్యతలను స్థికరించిన శ్రీ ఐ.పై.ఆర్.కృష్ణరావుగారు ప్రత్యేక శర్ధతో ఈ కార్యక్రమాన్ని వేగవంతం చేసారు. పండిత పరిషత్తు వివిధ పండితులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యాన భాగాలను పరిశీలించి అన్వయ దోషాలను, ముద్రారాక్షసాలను, శైలీ భేదాలను వీలైనంతవరకు గుర్తించి సవరించి శైలిలో ఏకరూపత సాధించేందుకు తగిన కృషి చేసింది. ఆ పండిత పరిషత్తులో సన్న కూడా ఒక సభ్యచిగా దేవస్థానం స్థికరించడం శ్రీనివాసుని నిర్మేతుకమైన అనుగ్రహానికి తార్మాణం! అంతేగాక 2011 ఫిబ్రవరిలో దేవస్థానం గ్రంథ ప్రచురణ విభాగానికి ఎడిటర్-ఇన్-చీఫ్‌గా నన్ను నియమించడమే గాక, ‘కవిత్రయ భారత పునర్వృద్ధణ’ను పర్యవేక్షించే బాధ్యతను కూడా దేవస్థానం నాకు అప్పగించింది. ఆనందనిలయుని అపారక్షపవల్ల ‘కవిత్రయ భారతం’ పునర్వృద్ధణకార్యంకూడ పూర్తి అయింది.

మలిముద్రణ ఈ రూపంలో రావడానికి అన్నివిధాలా సహాయసహకారాలందించిన తి.తి.దే. పాలకమండలి అధ్యక్షులు శ్రీ కనుమూరి బాపిరాజుగారికి మరియు పాలకమండలి సభ్యులకు నా కృతజ్ఞతలు.

సవ్యాఖ్యాన మహోభారత ద్వితీయ ముద్రణను వేగవంతం చేసి ప్రజాబాహుళ్యానికి అందించడంలో విశేషకృషి చేసిన శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారులు శ్రీ ఎల.వి.సుబ్రహ్మణ్యం, ఐ.వి.ఎస్. గారికి, సంయుక్త కార్యనిర్వహణాధికారులు శ్రీ పి.వెంకటరామిరెడ్డి, ఐ.వి.ఎస్; శ్రీ కె.యస్.శ్రీనివాసరాజు, ఐ.వి.ఎస్. గారలకు నా కృతజ్ఞతలు.

సరళ వ్యాఖ్యాన సహాత కవిత్రయ మహోభారత ముద్రణల్లో నాటి నుండి నేటివరకు తమ అమూల్య సహాయ సహకారాలు అందించిన తి.తి.దే. శ్రీకార్యనిర్వహణాధికారులకు, సంయుక్త కార్యనిర్వహణాధికారులకు, ప్రజాసంబంధాల అధికారులకు, ముద్రణాలయ అధికారులకు అందరికీ నా కృతజ్ఞతలు.

వృత్తిరీత్య ఇంజనీర్ అయినపుటికి సాహిత్యభిలాపత్రో తి.తి.దే. మహోభారతంలోని కొన్ని సవరణలను గుర్తించి తెలియజేసిన శ్రీ పుత్ర పుల్లారెడ్డి గారికి ధన్యవాదాలు.

కవిత్రయభారత పునర్పుద్రణకార్యక్రమంలో అవసరమైన సహకారమందించిన సహాదయులు ‘సప్తగిరి’ ప్రధాన సంపాదకులు డా॥ సి.శైలకుమార్ మరియు సంపాదకులు డా॥ కోటపాటి రాధారమణ గారలకు కృతజ్ఞతలు. అలాగే పునర్పుద్రణ విషయంలో అడుగుగునా, చేదోడు వాదోడుగా వుంటూ పూర్తి సహాయ సహకారాలందించిన పండితులు మహోకవి విద్యాన్ ముదివర్తి కొండమాచార్యులు, ఉపసంపాదకులు డా॥ కంపట్లె రవిచంద్రన్, డా॥ నొస్సుం నరసింహచార్య, శ్రీమతి మొలకా ఉత్తర ఘల్సణి, పరిశోధక సహాయకులు, డా॥ డి.భారతి, డా॥ టి.సావిత్రి, డా॥ వి.గోపాలకృష్ణమూర్తి, ప్రచురణ సలహాదారులు శ్రీ జూలకంటి బాలసుబ్రహ్మణ్యం, శ్రీ జల్లి శ్రీరఘుపతిరావుగార్లకు మరియు కార్యాలయ సిబ్బందికి, డి.టి.పి. అపరేటర్లకు కృతజ్ఞతలు.

ఈ బృహాద్రంథముద్రణలో ఎంతగానో సహకరించిన దేవస్థానం ప్రజాసంబంధాల అధికారి శ్రీ టి.రవిగారికి, ముద్రణాలయాధికారి శ్రీ సాంబశివరావుగారికి, మరియ వారి సిబ్బందికి నా కృతజ్ఞతలు.

మరోమాట!

‘ఆంధ్రత్వమాంధ్రబాషా చ నాల్పస్య తపసః ఘలమ్’ అని అప్యయదీక్షితులు చెప్పినట్లుగా ఆంధ్రుడుగా పుట్టడం, ఆంధ్రబాష మాట్లాడటం ఎంతో గొప్ప తపస్య చేస్తేకానీ లభించని అధ్యష్టాలు. అలాంటి భాషలో కవిత్రయంవారు పంచమవేదమైన వ్యాసభారతాన్ని ఆంధ్రులకు అందించటం ఆంధ్రుల పుణ్యవిశేషం! ఆంధ్రమహోభారతం తెలుగువారికి లభించిన అమృతఫలం! ఆ అమృతఫలరసాన్ని పారుకులు ఈ వ్యాఖ్యానం ద్వారా ఆస్మాదిస్తారనీ, మహోభారత సందేశాన్ని సుగమం చేసుకొంటారనీ ఆశీస్తున్నాము.

కవిత్రయ మహోభారత ద్వితీయముద్రణకార్యం నాచేతుల మీదుగా జరిపించిన దేవదేవదైన ఆ శ్రీనివాసుని ప్రార్థిస్తూ....

సదా శ్రీవారిసేవలో

ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరి

ఎడిటర్-ఇన్-చీఫ్

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు

ముందుమాట

నారాయణం సమస్యత్వ నరంజైవ నరోత్తమమ్,
దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయ ముదీరయేత్.

కవిత్రయ అంధ్రమహాభారతంలో శాంతిపర్వం ఒక ప్రముఖ పర్వం. మహాభారత యుద్ధం సమాప్తి అయిన తర్వాత పాండవులు తమకు మిగిలిన దానిని, తాము గెలిచిన దానిని, బేరీజివేసుకొనేఘుట్టం. దుర్యోధనుడు తన దుర్గుళసహితంగా, అంతమొందిన తరువాత గెలిచింది ధర్మమే అయినా, ధర్మజునికి వైరాగ్యం ముంచుకొచ్చింది. దాన్ని తొలగించి రాజ్యపరిపాలనా రంగంలో ఆయన ఆసక్తి కనపరిచేటట్టు సహాదరులు నచ్చజెప్పుడమేగాక, కృష్ణుడు, వ్యాసుడు మార్గదర్శనం చేయడం అనేవి ఒక ఎత్తు. అయితే ఆ తరువాత భీముడు దీర్ఘంగా ఉపదేశించే రాజధర్మం, ఆపద్ధర్మం, మోక్షధర్మాలు, ధర్మజునికి శేషజీవిత మార్గదర్శక సూత్రాలు మరోఎత్తు అయినాయి. అవే పాతకులకు ధర్మప్రభోదాలయినాయి. భీముడిలాంటి భక్తుడు, నీతిశాస్త్రకోవిదుడు తత్త్వం తెలిసినవాడు, కురువృద్ధుడై సమాజాన్ని చూసినవాడు, ఇక్కడ ధర్మసూక్ష్మలను చెప్పడం అవశ్య మాచరణియంగా కనబడుతుంది.

శాంతిపర్వంలో నేరుగా ధర్మ వివరణం, ధర్మనిరూపణం, వీటికి ఆలంబనంగా వేరువేరు ఉపకథలు వస్తాయి. అయితే దీనినంతటిని సంగ్రహంగాను, స్వారస్యంగాను మొదటిసారిగా తెలుగులో తెలియపరచిన తిక్కన.

ఆరు ఆశ్వాసాల శాంతిపర్వానికి ఆరుగురు విద్యాంసులు వ్యాఖ్యానాన్ని సమకూర్చారు. డా॥ యస్. గంగపు, డా॥ దావులూరి కృష్ణకుమారి, డా॥ ఆకురాతి పున్మారావు, డా॥ బేతవోలు రామబ్రహ్మం. ఈ నలుగురు మహాభారత ఘుట్టాలను విద్యార్థులకు బోధించి పేరుపొందినవారు. మహాభారతానికి ప్రధాన సంపాదకులు డా॥ జి.వి.సుబ్రహ్మణ్యం గారు, ఎడిటోరియల్ సెల్ సభ్యులు శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మణయ్య. వీరిరువురు కూడ శాంతి పర్వానికి వ్యాఖ్యానాన్ని సమకూర్చారు. అందువల్ల శాంతిపర్వానికి న్యాయము, వ్యాఖ్యానానికి గుణాధిక్యము కలిగింది. వీరికి దేవస్థానం తరఫున కృతజ్ఞతలు.

శాంతిపర్వాన్ని రెండు సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నాము. మొదటి మూడు ఆశ్వాసాల్ని ఒక సంపుటంగాను, తర్వాతి మూడు ఆశ్వాసాల్ని రెండవ సంపుటంగాను ముద్రించి మీ ముందు ఉంచుతున్నాం. ఈ గ్రంథం మొదటి సంపుటం.

ఇక మిగిలినది పర్వపుట్టు. కూడ త్వరలో వెలువరించేందుకు కృషి నిరంతరాయంగా జరుగుతున్నది. ఎప్పటిలాగా ఈ పుస్తకాలను కూడ వేంకటేశ్వరస్వామి ప్రసాదంగా ప్రీతితో చదువరులు స్వీకరిస్తారని భావిస్తున్నాము.

కార్యనిర్వహణాధికారి
తి.తి. దేవస్థానములు, తిరుపతి.

కవిత్రయ మహాభారతం ప్రాజెక్టు : పుట్టు పూర్వోత్తరాలు

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి వారి దివ్యమగ్రహంతో తిరుపతి దేవస్థానం ఆదినుండి ఆర్ధర్గృహప్రభోధం నిమిత్తం అనేక కార్యక్రమాలను చేపట్టి నిర్వహిస్తావుంది. అలాంటి కార్యక్రమాల్లో ధారిగై సాంస్కృతిక గ్రంథాల ప్రచురణ అత్యంత ప్రధానమైంది. ఆర్ధర్గృహానికి, భారతీయసంస్కృతికి, మూలాధారాలైన వేదాలు, శాస్త్రాలు, పురాణాలు, ఇతిహాసాలు, కావ్యాలు మొదలైనవాటిని, తత్పంబంధి రచనలను పలుభాషల్లో, పలురీతుల్లో అసంఖ్యాకంగా ప్రచురిస్తా, తిరుపతి దేవస్థానంవారు ఆర్ఘసంస్కృతి సముద్ధరణలో తమవంతు కృమిని విజయవంతంగా కొనసాగించటం జరుగుతూ వుంది.

పూర్వరంగం:

ఇటీవల 1982 మార్చినెలలో మహాకవి పోతనపంచశతాబ్ది జయంతి ఉత్సవాలు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ ఆధిపత్యంలో ఏకశిలా (వరంగల్లు) నగరంలో వైభవోవేతంగా జరుపబడినాయి. ప్రభుత్వసూచన ననుసరించి తిరుపతి దేవస్థానం ఆ ఉత్సవాల్లో సముత్సాహంతో పాల్గొన్నది. వరంగల్లు పట్టణంలో ప్రతిష్ఠించే నిమిత్తంగా పోతన విగ్రహాన్ని నిర్మించడం, పోతన భాగవతం ప్రధమ స్కూంధాన్ని తాత్పర్యసహితంగా ప్రచురించటం, ‘శ్రీనివాస బాలభారతి’ పద్మాన “పోతన” పుస్తకాన్ని ప్రకటించడం, పోతన కవితామహాత్మాన్ని చాటే స్వారక సంచికను ముద్రించటం - ఇత్యాదికార్యక్రమాలను నిర్వహించడంద్వారా దేవస్థానం ఆ ఉత్సవాల వైభవానికి ఎంతగానో తోడ్పడింది! పోతనపంచశతాబ్ది జయంత్యత్సవాలు ఆంధ్రభాగవత ప్రచురణకు దోహదకారులైనట్టే, అటు తర్వాత 1983లో జరిగిన నన్నయ సహస్రాబ్ది జయంత్యత్సవాలు “వ్యాఖ్యానసహిత ఆంధ్రమహాభారత” గ్రంథప్రచురణకు అంకురార్పణ గావించాయి.

నన్నయ భారత ప్రాజెక్టు :

ఆంధ్రమహాభారతం ఆంధ్రజాతి వెయ్యెండ్ల తపఃఫలం! ఇది తెలుగులో ఆధికావ్యం. ఈ కావ్యరచయిత నన్నయభట్టారకుడు. క్రీ.శ.1053 ప్రాంతంలో - అనగా దాదాపు వెయ్యెవత్సరాల క్రిందట, గోదావరి తీరమందలి రాజమహాంద్రవరంలో, చాళుక్యరాజగు - రాజరాజనరేంద్రుని కోరికనుసరించి, ఆ మహాకవి ఈ ఉత్తమ కావ్యరచనకు శ్రీకొరం చుట్టినాడు. ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రలో అపూర్వమైన ఆ మహానీయస్వామివేశాన్ని పురస్కరించుకొని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం 1982 - ' 83 విద్యావత్సరాన్ని “నన్నయ సంవత్సరం” గా ప్రకటించింది. అప్పట్లో నన్నయ సహాప్త వార్షిక జయంతి - ఉత్సవాలు అంధ్రావనిలో వాడవాడలా వైభవోవేతంగా నిర్వహింపబడ్డాయి.

ఆ సందర్భంలో ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాల శాఖ, అంతకు మునుపటి పోతన జయంత్యత్సవాల్లో తిరుపతి దేవస్థానం నిర్వహించిన విశిష్టపొత్రను ప్రశంసాత్మకంగా ప్రస్తావిస్తా, అదే విధంగా నన్నయ జయంత్యత్సవాల్లో పాల్గొని చరితార్థం చేయవలసిందిగా కోరుతూ, దేవస్థానంవారికి కొన్ని ముఖ్య సూచనలు చేసింది. ఆ సూచనల ననుసరించి తిరుపతి దేవస్థానం రాజమహాంద్రవరంలో ప్రతిష్ఠించే నిమిత్తం నన్నయ విగ్రహాన్ని నిర్మించింది; ‘భారతావతరణము’ (రూపకం) ‘నన్నయ భట్టారకుడు’ (వచనం) - అనే పుస్తకాలను, ‘నన్నయ వ్యాస పీతము’ - అనే ప్రశస్త సంచికను ప్రచురించింది.

తిరుపుల తిరుపతి దేవస్థాన యాజమాన్యానికి ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం సూచించిన సూచనలలో అత్యంత ప్రధానమైనది నన్నయభారతానికి (తొలి మూడు పర్యాలకు) వ్యాఖ్య ప్రాయించి ప్రకటించటం. ఈ బృహత్తరవ్యాఖ్య గ్రంథప్రచురణ బాధ్యతను దేవస్థానంవారు ఇటీవల పదవీనిరమణ చేసిన అప్పటి పౌరసంబంధాధికారి డా॥ రాపుల సూర్యనారాయణమూర్తికి అప్పగించారు. అనంతరం నన్నయ భారత వ్యాఖ్య రచనా ప్రణాళికను రూపొందించటానికి ప్రసిద్ధ విద్వన్ముఖులతో ఈ క్రింది సంపాదకమండలి ఏర్పాటయింది.

కళాప్రపూర్ణ డా॥ దివాకర్లవేంకటావధాని
డా॥ నండూరి రామకృష్ణమాచార్య
డా॥ అప్పణోడు వేంకటసుబ్బయ్య
డా॥ రాపుల సూర్యనారాయణమూర్తి (సమావేశకర్త)

ఈ సంపాదకమండలి 1983 జులై11 తేదీన హైదరాబాదు బాలాజి భవనంలో తొలిసారిగా సమావేశమై, నన్నయభారత వ్యాఖ్యారచనకు ఆవశ్యకమైన మార్గదర్శక సూత్రాలను రూపొందించింది.

అ సూత్రాల సారాంశం:

“ఇది మహాభారతము. ఆంధ్రవాజ్గ్యయములో పరమప్రామాణికమైన ఆది గ్రంథము. ఆరణ్య పర్వములో శేషభాగము ఎట్టున ప్రాసినను, నన్నయ పేరుమీదనే ప్రాసియున్నాడు గనుక, ఆ పర్వము పూర్తిగ ప్రచురించవలెనని నిర్దయముగైకొనబడినది. టీకా తాత్పర్యస్వాతముగా ప్రచురించుటలో గల ఉండేశము సామాన్యులకు గూడ అర్థమగుట. కనుక, వ్యాపారికభాషము సన్నిహితమైన సరళగ్రాంధికములో ప్రాయవలెనని నిర్దయము జరిగినది. పదాలు ప్రయోగించుటలో సామాన్యులకు అర్థమగునట్లు, భారతముయొక్క ప్రామాణికత చెడకుండ - భాషను సాధ్యమైనంతమేరకు సులభముగా నుండునట్లు ప్రాయవలెను. అరసున్నలు, శక్తరేషములు పాటింప నక్కలేదు. విసంఘలు అంగీకరింపబడినవి. సరళాదేశము అనవసరము. మూలములో ఉన్న కలినపదములు పరిహారించి, సుబోధములైన పదాలు వాడవలెను.

మూలపదాలు యథాతథముగ ప్రాయవలెను. అర సున్నతోగాని, సున్నతోగాని పదము ముగియునపుడు దానిని ద్రుతాంతముగా ప్రాయవలెను. సరళాదేశము వచ్చినపుడు పరుషములే గ్రహించవలెను. మొదట మూలపర్వము, దానిక్రింద ప్రతిపదార్థము, తరువాత తాత్పర్యము, పిమ్మట- ఉన్నచో విశేషాలు, అతిముఖ్యములైన వ్యాకరణవిశేషాలు, అలంకార విశేషాలు పొందుపరచవలెను. వచనమునకుగూడ పద్యాలకు ప్రాసినట్లే అర్థతాత్పర్యాలు ప్రాయదగును.

ఉన్నానియా విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రచురించిన సంశోధితప్రతిని ఆధారముగా స్వీకరింపవలెను. అందలి శీర్షికలను యథాతథముగా ఉంచవలెను. సంస్కృతమూలములోని అధ్యాయ సంఖ్యగూడ వేయవలెను. మూలవిభిన్నత పీతికలో సూచించవచ్చు; లేదా విశేషాంశములలో చేర్పవచ్చు. పాతాంతరాలలో - సంశోధితప్రతిలో ఉన్నదానికంటే ఇతర పారము మేల్తరముగా తోచినచో రచయిత దానినికూడ స్వీకరించి అర్థము ప్రాయవలెను. దానిని విశేషములలో చేర్చునది.

రచన కొనసాగిన పిమ్మట రెండుమూడు నెలలకు ఒకసారి రచయతల సమావేశాలు ఏర్పాటుచేసి అన్యోన్య సమీక్షలు జరుపవలెను. ఇది రచనలో సామరస్యము ఏర్పడుటకు సదవకాశము కలిగించును. (మూడుపర్వముల) రచనలో ఏకరూపత కలుగునట్లు చూచుటకు ఒక ప్రధాన సంపాదకుడు కావలసి యున్నది. ఈ బాధ్యత ఆచార్య

దివాకర్లవేంకటావధానిగారికి అప్పగించుటకు ఏకగ్రీవముగా తీర్మానింపబడినది. ప్రధాన సంపాదకుడు వ్రాతప్రతిని సాధ్యమగునంత త్వరలో అచ్చుకు (Finalise) సంస్థముచేయగానే, ఒక సమష్టి సమీక్షా సమావేశము ఏర్పాటుచేసి, అనంతరము వ్రాతప్రతిని ముద్రణకు ఇయ్యవలెను. ప్రతి సంపుటికి పీరిక, విషయసూచిక, చివర పద్మానుక్రమణిక ఉండవలెను.”

పై ఆదేశిక సూత్రాల నమసరించి ఆచార్య దివాకర్లవేంకటావధాని ఆదిపర్మానికి, డా॥ అప్పజోడు వేంకటసుబ్బాయ్ సభాపర్మానికి, డా॥ నందూరి రామకృష్ణమాచార్య ఆరణ్యపర్మానికి- వ్యాఖ్యలను రచించే కార్యక్రమం చేపట్టారు. ఇలా వ్యాఖ్యను సమకూర్చే పని ఒకమైపు కొనసాగుతూ ఉండగా, దేవస్థానం ఇంచుమించు ఆరేసి మాసాల కొక పర్మాయం, అంతదనుక జరిగిన కృష్ణవిగూర్చి సమీక్షించేందుకు, పై మువ్వురు రచయితలతో కూడిన సంపాదకవర్గ సమావేశాలను నిర్వహిస్తూ వచ్చింది.

ప్రధాన సంపాదకుడు ఆచార్య దివాకర్లవేంకటావధానిగారు తక్కిన ఇరువురి రచనలను పునఃపరిశీలన చేస్తూ తుదిమెఱుగులు దిద్ది వ్రాతప్రతులను అచ్చుకు సిద్ధంచేస్తున్న దశలో - 1986 అక్టోబరులో పరమపదించారు. ఈ ఆకస్మికసంఘటనవల్ల “వ్యాఖ్యానహిత నన్నయభారత ప్రచురణ” కార్యక్రమ పురోగతికి విఫూతం ఏర్పడింది! ప్రణాళిక ఈ ఆటంకాన్ని అధిక్రమించటానికి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు తగినవెద్దలతో విస్తృతంగా సమాలోచించారు. తదుపరి, కళాప్రపంచమధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు కీ.శే. దివాకర్లవారి స్థానంలో ముఖ్య సంపాదకులుగా 1987 మే నెలలో నియుక్తులయ్యారు.

అప్పటినుండి, మళ్ళీ వ్యాఖ్యారచయితల పరస్పరసమీక్షా సమావేశాలు యథార్థితిగా నిర్వహింపబడుతూ వచ్చాయి. వీటితోపాటు, ప్రధాన సంపాదకుడు మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు మూడుపర్మాల వ్రాతప్రతులను క్రమంగాపర్యవేక్షిస్తూ, వాటిని ముద్రించవలసినదిగా తీర్మానించారు.

ఆ యా పర్మాల ముద్రణకార్యం ఒకప్రకృతి జరుగుతూవుంటే, మరోవైపున ఆ యా సంపుటాల సంపాదకులు పీరిక, ఉపోద్యాతము - మున్నగు అంశాలను సమకూర్చాలని ఒకానోకసమావేశంలో నిర్దియుంపబడింది. అవసరాన్నిబట్టి పీరికలకు తుదిరూపం ఇవ్వటానికి సంపాదకవర్గం మరొకసారి సమావేశం కావడానికి కూడ అందులోనే నిశ్చయింపబడింది. అయితే, ఈ నిర్దియాలు చోటుచేసికొన్న సమావేశమే నన్నయ భారత ప్రణాళికను సంబంధించిన సమావేశాల్లో చిట్టచివరిదయింది. ఈ సమావేశం రాజమహేంద్రవరంలో శ్రీమధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి గృహంలో 1991 జూలైవ తేదిన జరిగింది. అనంతరం ఈ గ్రంథాన్ని ముద్రించే ప్రయత్నాలు కొనసాగాయి.

తిక్కన భారత సంయోజనః

ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన సప్తగిరి సంపాదకుల కార్యాలయమందలి ప్రచురణల విభాగంలో ‘పట్టికేషన్స్’ ఎడిటర్‌గా పనిచేస్తూ వుండిన విద్యాన్ డి. నాగసిద్ధారెడ్డి గారు (రిటైర్డ్ ప్రైనీపాల్, యస్.వి.బిరియంటల్కళాశాల, తిరుపతి) తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన కార్యనిర్వహణాధికారిగారికి “తిక్కన భారత వ్యాఖ్యారచనాప్రణాళిక”ను గూర్చి 1992 ఆగష్టు ఆరంభంలో ఒక నివేదికను సమర్పించారు.

ఆ నివేదిక సారాంశం:

“తిరుపుల తిరుపతి దేవస్తానంవారు నన్నయ భారతం మూడు పర్యాలకు ప్రసిద్ధ విద్యాంశులచేత వ్యాఖ్య ప్రాయించిన విధంగానే, తిక్కన భారతం పదువైదు పర్యాలకు రాష్ట్రంలోని ప్రముఖపండితులచేత వ్యాఖ్య ప్రాయించి ప్రచరించటం సముచితంగానూ, సమగ్రంగానూ ఉంటుంది. తాము అనుమతిస్తే ఈ ప్రణాళికకు నేను సమన్వయ సంపాదకుడనుగా, సమావేశకర్తగా (కో ఆర్డెనేటింగ్ ఎడిటర్ అండ్ కన్సైనర్) బాధ్యతవహించి నిర్వహించగలను”.

తిరుపుల తిరుపతి దేవస్తాన కార్యనిర్వహణాధికారి అధ్యక్షతన సమావేశమైన గ్రంథనిపుణుల సంఘం (Experts Committee) పై ప్రతిపాదనను ఆమోదించింది. తదనుసారంగా తిక్కన భారతవ్యాఖ్య రచనా ప్రణాళికకు సంబంధించిన తొలిసమావేశం తిరుపుల తిరుపతి దేవస్తాన పరిపాలనా భవనం (తిరుపతి)లో కార్యనిర్వహణాధికారిగారి ఆధ్వర్యవంలో 1992 నవంబరు 5వ తేదిన జరిగింది. ఈ ప్రణాళికా నిర్వహణకు తొలుత ఒక సలహాసంఘం ఏర్పాటుయింది. అనంతరం ఈ సలహాసంఘం 1) సంపాదకవర్గం 2) సలహాసంఘం- అని ఈ క్రింది రెండు సంఘాలుగా విభజింపబడింది.

సంపాదక వర్గం

శ్రీ పొత్తురి వెంకటేశ్వరరావు
ప్రో॥కె. సర్వోత్తమరావు

ప్రో॥ ఎస్.బి. రఘునాథాచార్య
శ్రీడి. నాగసిద్ధారెడ్డి (కన్సైనర్)

సలహాసంఘం

అచార్య తూమాటిదొఱపు

అచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

అచార్య బిరుదురాజు రామరాజు

అచార్య మడుపు కులశేఖరరావు

అచార్య తుమ్మపూడి కోటీశ్వరరావు

డా॥రావుల సూర్యనారాయణమూర్తి

అచార్య కొర్కపాటి శ్రీరామమూర్తి

శ్రీకాటుపాటి సుబ్బారావు

అచార్య నందూరి రామకృష్ణమాచార్య

శ్రీములుకుట్ల రామకృష్ణశాస్త్రి

పై సమావేశంలో చర్చింపబడిన అంశాల్లో అత్యంతప్రధానమైనది వ్యాఖ్యాన విధానానికి సంబంధించినది. సభ్యులందరి సలహాలు, సూచనలమేరకు - వ్యాఖ్యానరచనకు మార్గదర్శకాలైన - కొన్ని ముఖ్య నియమాలు క్రోడీకరింపబడ్డాయి.

ఆ నియమాల సారాంశం:

“రచనావిషయంలో ప్రధానంగా సామాన్య ప్రజాసికాన్ని దృష్టియందుంచుకొనవలను. భాష వ్యావహరికంగానే ఉండాలి. మాండలికాలు ఉండరాదు. సాధ్యమైనంతవరకు విసంధుల్ని పాటించాలి. సంధి విడచేసిన తర్వాత పదస్ఫరూపం తెలిసేటట్లుగా పదాదిని అచ్చుల్ని వాడాలి. దుస్సంధులు తగదు. శకటరేషలు, అరసున్నలు ఉండరాదు. కథాభాగాన్ని అతికేసమయంలో పూర్వపర సందర్భాలను అనుసంధానంచేస్తూ అవసరమైనచోట స్థాలంగా ఐదారు పంక్తులు అవతారిక (పరిచయం) ప్రాయాలి. ప్రతిపద్యానికి అక్కరలేదు.

విశేషంశాల్లో అలంకారాలు, వర్ణసులు కథా సందర్భానికి ఏపిధంగా అతికాయో చెప్పుతూ పద్యంలో గుర్తించిన ముఖ్యమైన విశేషంశాలు విస్తారంగా కాకుండా, సంగ్రహంగా చెప్పాలి. (రచయితలు ప్రాయాని విశేషంశాదులను ‘సంపాదకులు’ ‘ఎడిటోరియల్ నోటు’ ప్రాసి నమోదుచేయవలసినది.) అవసరమైన చోట్ల రచనలో మార్పులు, చేర్పులు చేయడానికి, సంతృప్తికరం కాకపోతే తిరస్కరించి మరొకర్ని ఎంపిక చేసుకొనడానికి సంపాదకవర్గానికి అధికారం ఉంది. (రచయితలు) ఉన్నానియా యూనివర్సిటీవారి భారతప్రతిని రచనకు ప్రమాణంగా స్వీకరించాలి. ఇతర ప్రతులలో సాబగైన పారములున్నచో వాటిని రచనలో ఉటంకించవచ్చు.”

పై సూచనల ప్రకారం, తిక్కన భారతం పదునైదు పర్యాల్లోని 46 ఆశ్వాసాలకు సరళవ్యాఖ్య సమకూర్చుటానికి మొత్తం ముప్పుదిముగ్గురు పండితులు ఎంపిక చేయబడ్డారు. వీరిలో చాలమంది తమవంతు వ్యాఖ్యారచనను సకాలంలో పూర్తిచేసి దేవస్థానానికి సమర్పించారు. ‘తిక్కనభారత ప్రణాళిక’ యొక్క చివరి సమావేశం 1994 జూలై 15వ తేదిన కార్యాన్వీషమాధికారిగారి అధ్యక్షతన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానపరిపాలనాభవనం (తిరుపతి)లో జరిగింది.

1995 జూన్‌లో శ్రీడి. నాగసిద్ధారెడ్డి పదవినుండి విరమించేనాటికి, తిక్కన భారతంలోని కొన్ని ఆశ్వాసాలకు వ్యాఖ్య - ఆ యా రచయితలు ప్రాసి పంపనందున - దేవస్థానానికి అందలేదు. అలా, వ్యాఖ్యానింపబడక శేషించి ఉన్న తిక్కన భారతంలోని కొన్ని ఆశ్వాసాలకు స్థానికులగు మరికొందరు విద్యాంసులచేత ప్రాయించి, ఈ వ్యాఖ్యాన క్రతువును సమాప్తి నొందించడం జరిగింది. ఈ విధంగా తొలుత నన్నయభారత ప్రణాళికగా ఆరంభమైన ఈ వ్యాఖ్యారచన, తరువాత తిక్కన భారతంలోకి విస్తరించి, సమగ్రతను సంతరించుకొని, చివరకు “కవిత్రయ మహాభారత ప్రణాళికగా” స్వరూపమయింది.

కవిత్రయ మహాభారతం ప్రాజెక్టు:

మొదటి మూడు పర్యాలు సరళగ్రాంథికంలోను, తిక్కన భాగమంతా భిన్న భిన్నశైలుల వ్యాప్తారికంలోనూ రచింపబడిన ఈ మొత్తం పదునెనిమిది పర్యాల వ్యాఖ్యాన స్వరూపానికి ప్రామాణికమైన ఏకరూపతను, నవ్యతను సముచితంగా సంతరింపజేయగల సంపాదకుణ్ణి సూచించవలసిందని తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, స్థానికులైన నిపుణులను కోరింది.

అనుభవజ్ఞులగు నిపుణుల అభిప్రాయానుసారం దేవస్థానం - సుగృహీతనామధేయులైన సాహాతీవేత్తలు ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారిని “కవిత్రయ మహాభారతం ప్రాజెక్టు”కు సంపాదకత్వం నిర్వహింపవలసిందిగా 1996 అక్టోబరులో ఆహ్వానించింది. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారి ఆహ్వానాన్ని శ్రీస్వామివారి ఆదేశంగా స్వీకరించి ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు తిరుపతికి వచ్చి ‘ఎడిటరు’ కార్యాలయంలో ని ప్రచురణల విభాగం (Publications Wing)లో భద్రపరుపబడియున్న భారతం ప్రాతప్రతిని విశదంగా పరిశీలించి, ఇచ్చటి ఉద్యోగుల సహకారంతో వారు ఈ బృహద్గ్రంథ పరిష్కారణకు అవలంబించవలసిన కొన్ని ముఖ్యపద్ధతులను, విధానాలను ప్రతిపాదించారు.

ఆ ప్రతిపాదనల సారాంశం:

“మహాభారత కథార్థాలు సామాన్యజనానికి అందుబాటులో ఉండేటట్లు చేయటానికి, మహాభారతంలోని ధర్మసందేశం అందరికీ అవగాహనకావడానికి ఈ వ్యాఖ్యానం లక్ష్మింపబడింది కాబట్టి, వ్యాఖ్యానమంతా ప్రామాణిక వ్యాప్తారిక భాషలో

ఒకేరీతిగా ఉండేటట్లు చూడాలి. అవసరమైన చోట్ల వ్యాఖ్యాతలు ప్రాసిన వివిధశైలులను ప్రామాణిక వ్యావహారిక శైలిలోనికి మార్చి, ఒకే గ్రంథకర్త రచించిన రచనను చదువుతున్న స్థాటిని పరితలకు కల్పింపజేయాలని నిర్దియించడమైనది. భాషాశైలులు మార్పువలసి వచ్చినపుడు ఇప్పుడున్న ‘బరిజినల్’ ప్రాతప్రతిని చెడగొట్టుకుండా ‘ప్రెస్కాపీ’ని లేఫుకులచే వ్యావహారిక భాషలో మరల ప్రాయించవలసివుంటుంది.

వ్యాఖ్యానరచనకు ఒకస్కాలమైన ప్రణాళికను ఇదివరలో రూపొందించి వ్యాఖ్యాతలకు తెలియపరచటమయింది. కానీ, అందరూ ఆ అంశాలను తు.చ. తప్పకుండా పాటించినట్లు కనబడదు. అందువలన వ్యాఖ్యానరచనలో ఏకరూపత (Uniformity) ఒక్కొక్కచోట లోపించినట్లు కనబడుతోంది. కాబట్టి, వ్యాఖ్యానం అవసరానికి మించి ఉన్నచోట్ల తగ్గించటానికి, అవసరం ఉన్నచోట్లకొన్ని అంశాలను చేర్చటానికి సంపాదకునికి స్వేచ్ఛ ఇవ్వాలని నిర్దియించడమైనది.

వ్యాఖ్యానం ప్రాయిదానికి ఉన్నానియా విశ్వవిద్యాలయంవారి ఆంధ్రమహాభారత సంశోధితప్రతిని ఆధారం చేసికోవాలని ఇదివరలోనే నిర్దియించడమైనది. ఆ నిర్దియాన్ని వ్యాఖ్యానరచయితలకు తెలుపడం కూడా జరిగింది. కానీ, కొందరు రచయితలు నిర్దేశించిన ప్రతిని కాకుండా, వేరే ప్రతులను ప్రామాణికంగా తీసికొని వ్యాఖ్యానం ప్రాశారు. అటువంటి ఘట్టాలలో దేవస్థానంవారు ఎన్నుకొన్న ప్రతిని దృష్టిలో ఉంచుకొని ప్రాతప్రతులను తగినవిధంగా మార్పువలెనని నిర్దియించటం జరిగింది.

మహాభారత వ్యాఖ్యానాన్ని $1/4$ ‘డెమీస్ట్రేజ్’లో పండిండు సంపుటాల్లో ప్రచురించాలని నిర్దియించడమైనది. పుస్తకం ‘స్టేజ్’ను నిర్దియించడంలో పారకుణ్ణి విషయాన్ని, ప్రచురణకర్త సాకర్యాన్ని సాధారణంగా దృష్టిలో ఉంచుకొంటారు. పారకుణ్ణి దృష్టిలో పెట్టుకొంటే, అతడు భారతంలో ఒక్కొక్క పర్వాన్ని ఒక్కొక్క సంపుటంగా భద్రపరచుకోవాలని భావిస్తుంటాడు. అందువల్ల, ‘వాల్యూమ్’కు పర్వాన్ని ప్రమాణంగా తీసికోవటం సాకర్యంగా ఉంటుంది. విషయాన్ని బట్టిమాచినా పర్వానిభాగమే అందరికి సాకర్యం. ప్రచురించేసంపుటికి ‘క్లాసిక్’ (Classic) గౌరవం ఆక్రూతిలో కల్పించాలన్నా $1/4$ ‘డెమీస్ట్రేజ్’ బాగుంటుందని తీర్మానించటమైనది. అయితే ఆదిపర్వం, ఆరణ్యపర్వం, శాంతిపర్వంలాంటి పెద్దపర్వాలు, మహాప్రస్తావనిక పర్వంలాంటి చిన్నపర్వాలు ప్రచురిస్తున్నపుడు ‘వాల్యూమ్’ విభాగంలో కొండ వెసులబాటు కల్పించుకోవచ్చ.

ఒక్కొక్క సంపుటానికి మొదట తిరుపతి దేవస్థానం కార్యనిర్వహణాధికారిగారి ముందుమాట, ‘ఎడిటరు’ గారి ఉపోదాతం తప్పకుండా ఉండాలి, విషయసూచిక తయారుచేయాలి. ప్రతి పర్వం చివర అకారాది పద్యానుక్రమణిక తప్పనిసరిగా ఉండాలి”.

పై పద్ధతుల ననుసరించి ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు పరిష్కారించి ఇస్తున్న భారత సంపుటాలను తిరుపతి దేవస్థానం వరుసగా ప్రచురింప బూనుకొన్నది. ఈ సంపుటుల ప్రచురణకార్యం త్వరితగతిన పూర్తి చేయించాలనే సంకల్పంతో తిరుపతి తిరుపతి దేవస్థానం 1999 నవంబరు 3,4 తేదీల్లో శ్రీ పద్మవతి అతిథి గృహంలో తి.తి.దే. కార్యనిర్వహణాధికారి డా॥వి.వి. సుబ్రహ్మావు, ఐ.ఎ.ఎస్., గారి అధ్యక్షతన కీలకమైన సమావేశాన్ని నిర్వహించింది. ఈ సమావేశంలో ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు తయారు చేయించిన ఆదిపర్వ, సభాపర్వాల డి.టి.పి. ‘మాష్టరు కాపీ’లను సభ్యులు సమీక్షించారు. తదనంతర పర్వాల ప్రకటన ఇతోధికమగు వేగం అందుకోవటానికి వీలుగా ఈ సమావేశంలో కవిత్రయ భారతానికి సంబంధించిన సంపాదక మండలి (Editorial Board), సలహామండలి (Advisory Board) - అనే రెండు సంఘాలను ఈ దిగువ పేర్కొన్న విధంగా పునర్వ్యవస్థికరించటం జరిగింది.

సంపాదక మండలి సభ్యులు

డా॥ నందూరి రామకృష్ణమాచార్యులు
డా॥ ఎస్.బి. రఘువునాథాచార్య
డా॥ కె.జె. కృష్ణమార్తి

శ్రీ పాతూరి వెంకటేశ్వరరావు
డా॥ అప్పజోడు వెంకటసుబ్రయ్య
డా॥ కె. సర్వోత్తమరావు

సలహా మండలి సభ్యులు

పారసంబంధాధికారి, తి.తి.దే.
అప్పమాచార్య ప్రాజెక్ట్‌డైరెక్టర్, తి.తి.దే.
ధర్మప్రచారపరిషత్ కార్యదర్శి, తి.తి.దే.

డా॥ బిరుదురాజు రామరాజు
డా॥ ఎం. కులశేఖరరావు
డా॥ తుమ్మిపూడి కోటీశ్వరరావు
డా॥ ఎం. బుద్ధప్ప

తరువాత 2000 సంవత్సరం ఫిబ్రవరి 25వ తేదీన తిరుమలలో అప్పటి కార్యనిర్వహణాధికారి డా॥ ఐ.వి.సుబ్బారావు, ఐ.వి.ఎస్., గారి అధ్యక్షతన ‘క్యాంపిఫీన్’ లో పై రెండు మండలుల లోని సభ్యులమొక్క సంయుక్తసమావేశం నిర్వహింపబడింది. ఈసమావేశంలో 2000 సంవత్సరాంతానికి కవిత్రయ భారత సంపుటాలన్నింటినీ వెలువరించాలనే ముఖ్యతీర్మానం కావింపబడింది. ఇందులకు అనువుగా ఆయా పర్వాల వ్యాఖ్యాతలతో కూడిన ఒకటి, రెండు ‘పర్క్‌షేవ్’లను కూడ నిర్వహించడానికి నిర్దయం సైకొనబడింది.

కవిత్రయ భారతాన్ని వ్యాఖ్యాతో ముద్రించటంద్వారా తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు ‘పంచమవేద’ మండలి ధర్మప్రభోధాన్ని యావదాంధులకు అందించే ఉదాత్త పాత్రను నిర్వహిస్తున్నారు. ఆక్రమంలో ప్రథమ సంపుటం-ఆదిపర్వం (రెండుభాగాలు), ద్వితీయ సంపుటం-సభాపర్వం వెలువడినాయి. డాక్టర్ ఐ.వి. సుబ్బారావుగారి తరువాత కార్యనిర్వహణాధికారి అయిన డా॥ పి.కృష్ణయ్య, ఐ.వి.ఎస్. గారు వచ్చిన తత్క్షణమే అంధ మహాభారత ప్రచురణము గురించి ఆసక్తితో గమనిస్తూ అన్ని విధాల సహకరించి ఆది సభా పర్వాల విడుదలకు ఏర్పాటుచేయడమే కాకుండ తరువాతి సంపుటాలు వెలుగుచూడడానికి ఒక కాల నిర్దయంతో పని జరగాలని త్వరపరిచినారు. 2002 సంవత్సరానికి ఈబృహత్ ప్రణాళిక వ్యాఖ్యా సహాత మహాభారతం తుదిమెరుగులు దిద్దుకోవాలని వెంకటేశ్వరస్వామి అనుగ్రహంతో పండిత మండలిని పురమాయించినారు. అప్పట్లో తీవ్రతరం అయిన ప్రయత్నంతో గోదావరి పుష్పరాల సమయానికి ఆరణ్యపర్వం (2భాగాలు), విరాటపర్వం విడుదల అయ్యాయి. తర్వాత శ్రీ అజ్ఞేయ కల్లంగారు కార్యనిర్వహణాధికారిగా విచ్ఛేసిన వెనువెంటనే ఈ మహాభారత వ్యాఖ్యాన సహాత ప్రచురణ ప్రణాళికను మరింత వేగిరపరచి కృష్ణాపుష్పరాల లోపల యుద్ధపంచకాన్ని విడుదల చేయాలనీ, 2004 సంవత్సరం చివరకు మిగిలిన పర్వాప్తకము వెలుగు చూడాలనీ నిర్దయించడం జరిగింది. 2004 కృష్ణాపుష్పరాలసమయంలో ఉద్యోగ, భీష్మ, ద్రోణపర్వాలు వెలువడ్డాయి. కర్ణపర్వం ఒకసంపుటంగాను, తరువాతి పర్వాలైన శల్య, సాప్తిక, స్త్రీ పర్వాలు మూడింటిని కలిపి ఒకే సంపుటంగా ముద్రించుటకు సిద్ధం చేయడం జరిగింది. మిగిలిన పర్వాల న్నిటిని వీలైనంత తొందరగా విడుదల చేయడానికి సర్వయత్నాలు సాగుతున్నాయి. అక్షరాస్యలైన ఆంధులు భారతాన్ని స్వయంగా చదివి అర్థం చేసికోవటానికి ఈ సరళవ్యాఖ్య కరదీపిక కావాలని తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి ఆశయం. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం తొలుదొలుత ప్రచురిస్తూపున్న ఈ ‘వ్యాఖ్యానసహాత కవిత్రయ భారత’ ముద్రణాలో ఏపైనా నూత్సాంశాలు చేర్చవలసిపున్నట్లు అభిప్రాయపడితే సహాదయ సాహితీవేత్తలు వాటిని మాకు తెలియజేయగలరని మనవి.

కృతజ్ఞతలు:

ఈ ప్రణాళిక ఫలప్రదం కావటానికి ఆధికారికమైన తమ ఆమోదాన్ని అందజేసిన తిరుపతి దేవస్థాన ధర్మకర్మమండలి అధ్యాత్మలకు, పాలకమండలి సభ్యులెల్లరకు కృతజ్ఞతాభివాదములు. లోగడ తి.తి. దేవస్థానం కార్యనిర్వహణాధికారిగా వున్న శ్రీ అజేయ కల్లం, ఐ.ఎ.ఎన్., గారి ప్రోత్సాహనికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు. ఈమహాగ్రంథం వెలుగు చూడటంలో ముఖ్యకారకులైన తిరుపతి దేవస్థాన కార్యనిర్వహణాధికారి శ్రీఎ.పి.వి.ఎన్. శర్మ ఐ.ఎ.ఎన్., గారిప్రోత్సాహక పర్యవేష్టణకుమక్కొడ్డులు. తి.తి.దేవస్థానం సంయుక్త కార్యనిర్వహణాధికారి సాహిత్యప్రియులూ ఐన శ్రీ ఎన్. ముక్తేశ్వరరావు, ఐ.ఎ.ఎన్., గారు మరింత ప్రోత్సాహం ఇచ్చి ప్రాజెక్టు పనిని వేగవంతం చేస్తున్నారు. వారికి వందనములు.

సంబంధిత విభాగాధిపతిగా, సలహామండలి ఎక్కు అఫిషియేల సభ్యులైన డాపి. రంగారావు, పారసంబంధాధికారి, తి.తి.దేవస్థానం, తిరుపతి-వారికి మరియు ఈప్రాజెక్టుకు ప్రత్యక్షంగాను, పర్కోక్షంగా సహాయ సహకారాలందించిన తదితర అధికారిగణానికి నమస్కులు. ఈప్రణాళిక ద్వారా “వ్యాఖ్యాన సహాత కవిత్రయ భారతము”ను ఆంధ్రావిశికి అందజేయటంలో ప్రధానపాత్ర వహించిన-వ్యాఖ్యాతలు, షైఉభయ మండలుల (సంపాదక మండలి, సలహా మండలి) విద్యావేత్తలకు, ప్రధాన సంపాదకుడు ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారికి - నా కృతజ్ఞతాపూర్వక నమోవాకములు. తి.తి.దేవస్థానముల సవ్యాఖ్యాన మహాభారతాన్ని ప్రకటించడంలో వేగాన్ని పుంజుకోవడానికి తీర్మానించినప్పుడు ఎడిటోరియల్ కమిటీ వారు దాని కొరకై ప్రధాన సంపాదకునికి సహాయంగా స్థానిక పండితవర్యుల ఉప సంఘం (ఎడిటోరియల్ సెల్) నిర్మాణానికి సిఫారసు చేస్తే దేవస్థానం ఆమేరకు పండితవరేణ్యులు డా॥ కె. సర్వోత్తమరావు, శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మీణయ్య, మహాకవి శ్రీముదివర్తి కొండమాచార్యులు గారలతో ఎడిటోరియల్ సెల్ను ఏర్పరచడం జరిగింది. ఈ మేరకు ఆరణ్యపర్వంలోనీ ద్వితీయభాగంతో ఆరంభమైన ఈసెల్ ఉపకారం అద్వాతీయమై మరువరానిది. వర్క్ పోవలె నిర్వహింపబడుతున్న కవిత్రయ మహాభారత యజ్ఞంలో వీరు పాలుపంచుకుంటున్నారు. ఆకారణంగానే తక్కిన పర్యాలను త్వరితంగా గుణాత్మకంగా వెలువరించగలుగుతున్నాం.

“సప్తగిరి” సంపాదకులుగా, ఈ ప్రణాళిక కొనసాగటంలో ఆదినుండి అమరులయ్యేవరకూ ప్రముఖ పాత్ర వహించిన కాట్లపాటి సుబ్బారావుగారికి హర్షిక కృతజ్ఞతలు. ఈ కార్యక్రమంలో చేదోడువాదోడుగా ఉంటూ, అన్ని విధాలా సహాయ సహకారాలందించిన ప్రచురణల విభాగమండలి సహాద్వోగులు రిసెర్చ్ అసిస్టెంటులు డా॥ కోరాడ రామకృష్ణ తెలుగు సబ్-ఎడిటర్లు డాక్టర్ కె. రాధారమణ, డాక్టర్ అల్ల్యాడి సంధ్య, సప్తగిరి పత్రిక కన్నడ సబ్-ఎడిటర్ శ్రీ బి.ఎన్. శ్రీనివాసన్ గారికి, తదితర సిబ్బందికి, ఈ పుస్తకాలను సర్యాంగ సుందరంగా తీర్చి దిద్ది పారకులకు తక్కువ వ్యవధిలో అందించడానికి తోడ్పడిన టీ.టి.డి. ముద్రణాలయాధికారి శ్రీ ఐ. పార్వతీశ్వర రావు గారికి, వారి సిబ్బందికి కృతజ్ఞతలు.

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి వారి అనుగ్రహ విశేషంవల్ల ఈ మహాత్మమగ్రంథం వెలుగు చూస్తున్నందుకు, ఆ వేదత్రయ స్వరూపునకు కృతజ్ఞతాంజలి ఘుటిస్తున్నాము.

డా॥ఎన్.ఎన్. రామమూర్తి

కన్సీనర్

సంపాదకుడు - సప్తగిరి

తిరుపతి తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

కవిత్తయ విరచిత శ్రీమీదాంగ్ర మేహిభారతిము

సంపాదక మండల

అధ్యక్షులు

శ్రీ ఎ.పి.ఐ.ఎన్.శర్మ ఐ.ఎ.ఎస్.

కార్యనిర్మిషాభికాలి, తి.తి.దే., తిరుపతి.

ప్రధాన సంపాదకులు: ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం,

సంపాదక మండల సభ్యులు

శ్రీపాత్మారి వెంకటేశ్వరరావు

డా॥ అప్పణోడు వేంకటసుబ్బాయ్

ఆచార్య కె. సర్వోత్తమరావు

సలహా మండల సభ్యులు

డా॥ బిరుదురాజు రామరాజు

ఆచార్య ఎం. కులశేఖరరావు

ఆచార్య తుమ్మపూడి కోటీశ్వరరావు

ఆచార్య ఎం. బుధన్న

డా॥ పి. రంగారావు, పౌరసంబంధాధికారి

(ఎక్స్) అఫిషియా సభ్యులు)

డా॥ మేడసాని మోహన్, డైరెక్టర్

అన్నమాచార్య ప్రాజెక్టు, (ఎక్స్) అఫిషియా సభ్యులు)

డా॥ హెచ్.ఎస్. బ్రిహ్మనంద, కార్యదర్శి,

ధర్మప్రచార పరిషత్తు (ఎక్స్) అఫిషియా సభ్యులు)

కస్టిసర్

డా॥ ఎన్.ఎస్.రామమూర్తి,

“సప్తగిరి” సంపాదకులు, తి.తి.దేవస్థానములు, తిరుపతి.

కవిత్రయ విరచిత

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

వ్యాఖ్యాతలు

పేర్లు

1. దాక్షర్ దివాకర్ వేంకటావథాని
2. దాక్షర్ జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం
3. దాక్షర్ అప్పజోడు వేంకటసుబ్బయ్య
4. దాక్షర్ నందూరి రామకృష్ణమాచార్యులు
5. దాక్షర్ కె. సరోవర్తమారావు
6. దాక్షర్ ఆర్. అనంతపద్మనాథరావు
7. శ్రీ సింగరాజు సచ్చిదానందం
8. దాక్షర్ మేదవరం వేంకటనారాయణశర్మ
9. దాక్షర్ కె. రామగోపాలకృష్ణమార్తి
10. దాక్షర్ జౌన్సులగడ్డ మృత్యుంజయరావు
11. శ్రీ ముదివర్తి కొండమాచార్యులు
12. శ్రీ కవి చెరుకూరి జయచంద్రశాస్త్రి
13. దాక్షర్ జి. హరిహరనాథ్
14. దాక్షర్ మల్లెల గురవయ్య
15. దాక్షర్ కె. రాజన్ శాస్త్రి
16. శ్రీ ఏలూరిపాటి అనంతరామయ్య
17. దాక్షర్ యస్సి. రామారావు
18. దాక్షర్ మరుపూరి కోదండరామరణ్
19. దాక్షర్ పి. వెంకటరాజు
20. దాక్షర్ పెచ్. ఎస్. బ్రిఫ్సోనంద
21. దాక్షర్ ఎస్. గంగప్ప
22. దాక్షర్ దాపులూరి కృష్ణకుమారి
23. దాక్షర్ ఆకురాతి పున్నారావు
24. శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మణయ్య
25. దాక్షర్ బేతవోలు రామప్రభుం
26. దాక్షర్ తుమ్మపూడి కోటీశ్వరరావు
27. దాక్షర్ శలాక రఘునాథశర్మ
28. దాక్షర్ ఎమ్. కులశేఖరరావు
29. శ్రీ నాగళ్ గురుప్రసాదరావు
30. దాక్షర్ ఎ. నాగభూషణం

పర్మలు, ఆశ్వసాలు

- ఆది. ఆశ్వ. 1,2,3
- ఆది. ఆశ్వ. 4; శాంతి. ఆశ్వ. 1
- ఆది. ఆశ్వ. 5,6,7,8; సభా. ఆశ్వ 1,2
- అరణ్య. ఆశ్వ. 1 నుండి 7 వరకు; భీష్మ ఆశ్వ. 1,2
- విరాట. ఆశ్వ. 1
- విరాట. ఆశ్వ. 2
- విరాట. ఆశ్వ. 3; ద్రోణ. ఆశ్వ. 3,4; శల్య. ఆశ్వ. 2
- విరాట. ఆశ్వ. 4
- విరాట. ఆశ్వ. 5
- ఉద్యోగ. ఆశ్వ. 1,2; సాప్తిక. ఆశ్వ. 1,2
- ఉద్యోగ. ఆశ్వ. 3,4
- భీష్మ. ఆశ్వ. 3
- ద్రోణ. ఆశ్వ. 1
- ద్రోణ. ఆశ్వ. 2
- ద్రోణ. ఆశ్వ. 5
- కర్ణ. ఆశ్వ. 1
- కర్ణ. ఆశ్వ. 2
- కర్ణ. ఆశ్వ. 3
- కర్ణ. ఆశ్వ. 1
- స్త్రీ. ఆశ్వ. 1,2; అశ్వ. ఆశ్వ. 1,2; మాసల-1; మహా. 1; స్వర్గా-1
- శాంతి. ఆశ్వ. 2
- శాంతి. ఆశ్వ. 3
- శాంతి. ఆశ్వ. 4
- శాంతి. ఆశ్వ. 5
- శాంతి. ఆశ్వ. 6
- అను. ఆశ్వ. 1,2
- అను. ఆశ్వ. 3,4
- అను. ఆశ్వ. 1,2
- అను. ఆశ్వ. 5
- అశ్వ. ఆశ్వ. 3,4
- అశ్వ. ఆశ్వ. 1,2

సంకేతాక్షర సూచి

ఆది.	-	ఆదిపర్వం		క.	-	కందపర్యం
సభా.	-	సభాపర్వం		వ.	-	వచనం
అర.	-	అరణ్యపర్వం		ఆ.	-	ఆటవెలది
విరా.	-	విరాటపర్వం		తే.	-	తేటగీతి
ఉద్యో.	-	ఉద్యోగపర్వం		శీ.	-	శీసం
భీష్మ.	-	భీష్మపర్వం		ఉ.	-	ఉత్సులమాల
ద్రోణ.	-	ద్రోణపర్వం		చ.	-	చంపకమాల
కర్ణ.	-	కర్ణపర్వం		మ.	-	మత్తేభ విక్రీడితం
శల్య.	-	శల్యపర్వం		శా.	-	శార్యాల విక్రీడితం
సాప్తి.	-	సాప్తికపర్వం		ఆశ్వా.	-	ఆశ్వాసం
శ్రీ.	-	శ్రీ పర్వం		క్రీ. శ.	-	క్రీస్తుశకం
శాంతి.	-	శాంతిపర్వం		య.	-	యగణం
అను.	-	అనుశాసనికపర్వం		మ.	-	మగణం
అశ్వ.	-	అశ్వమేధపర్వం		త.	-	తగణం
అశ్ర.	-	అశ్రమవాసపర్వం		ర.	-	రగణం
మౌన.	-	మౌనలపర్వం		జ.	-	జగణం
మహా.	-	మహాప్రస్థానికపర్వం		భ.	-	భగణం
స్వర్గా.	-	స్వర్గారోహణపర్వం		న.	-	నగణం
సం.	-	భండార్చరు సంస్థవారి		ల.	-	లఘువు
		సంస్కృతబ్ధారతప్రతి		గ.	-	గురువు
సం.మ.భా.	-	సంస్కృత మహాభారతము		అలం.	-	అలంకారం
అను.	-	పై ప్రతిలోని అనుబంధాలు		సం.	-	సంవత్సరం
సంపా.	-	ప్రధాన సంపాదకుడు		మొ.	-	మొదలైన

శాంతిపర్వ కథాసారం

(రెండవ భాగం)

ప్రశ్నోత్తర మాలిక:

భీష్మదు : ధర్మరాజ! నాకు తెలిసిన విధంగా ప్రజ్ఞను కలిగించే వాక్యాలను ఇంతవరకూ బోధించాను. ఇంకా ఏమి వినాలని కోరుకొంటున్నావు? (4.2)

ధర్మరాజు ప్రశ్న54: పితామహ! ఇంతవరకు రాజ ధర్మాలు వివరంగా చెప్పావు. కృతజ్ఞుడను. సకల భూప్రజలకూ పరమ హితాన్ని కలిగించే ఉత్తమ ధర్మం ఏది? 4.3,4)

భీష్మదు : ధర్మం అనేక విధాలుగా విష్ణురిల్లి ఉంటుంది. అది ఎన్ని విధాలుగా ఉన్న ఆచరణయోగ్యమే. ప్రతిధర్మం ఫలితాన్ని పొందింపచేస్తుంది. ధర్మతత్త్వం తెలిసినవాడు మాత్రం ముక్తినిచ్చేదే ఉత్తమ ధర్మమంటాడు. ఇది ఇష్టం, అది అనిష్టం అని హృదయంలో భావించకుండా ఉండటమే మోక్షాన్ని కలిగించే ధర్మం. ఈ అంశాన్ని తెలిపే ఇతిహాసం ఒకటి ఉన్నది. అది ‘సేనజిత విప్రసంవాదం’. అందులో పుత్రశోకార్థుడును సేనజితనేరాజుకు ఒక విప్రుడు చెప్పిన బోధ గమనించదగింది. దానిసార మేమంటే - సృష్టిలో పుట్టినవారంతా గట్టటం సహజం. కాబట్టి నీ కొడు కొక్కడే చనిపోయినట్లు శోకించటం శోచనీయం. పిత్యపుత్రాది బంధుసంబంధం నదిలో కలిసి కొట్టుకొనిపోయే రెండు కొయ్యలవంటిది. అవి కొంతదూరం కలిసి సాగి ఆపైన విడిపోతాయి. మానవ సంబంధాలూ అంతే. కాబట్టి బంధువులు ముక్తిప్రాప్తికి కారణం కానే కాదు. సుఖదుఃఖాలు శరీరానికి, ఆత్మరూపుడైన నరుడికి కావు. కర్మఫలం అందరూ అనుభవించవలసిందే. అయితే, తృప్తిను త్యాగం చేస్తే కర్మఫలాన్ని అనుభవించటం నివారించవచ్చును. పింగళ అనే వేశ్య ప్రియుడికొరకు వేచి వేచి విసిగివేసారి చివరకు ఆశవలననే ఆ దుఃఖం ఏర్పడిందని తెలిసికొని, ఇంద్రియాలను జయించి తృప్తిరాహిత్యాన్ని సాధించటమే ముక్తిహేతువైన ధర్మమని తలంచింది. సేనజిత్తు ఆ సత్యం తెలిసికొని శోకిముక్తు దయ్యాడు.

ప్రశ్న 55 : జీవరాశులు సశించిపోయే కాలం ఏర్పడినప్పుడు ప్రజలు ఏం చేయాలి? (4.20)

ఉత్తరం : నీ ప్రశ్నకు తగిన సమాధానం ‘పితాపుత్ర సంవాద’మనే ఇతిహాసంవలన తెలుస్తుంది. మేధావి అనే బ్రాహ్మణుడికి ఒక కొడుకున్నాడు. అతడు తండ్రిని ఇటువంటి ప్రశ్ననే అడిగాడు. వారిరువురి నడుమ చర్చసాగింది. దాని సార మిది-కొందరు చతురాళమాలను నిర్వహించి ప్రశాంతంగా జీవిస్తూ మోక్షాన్ని పొందవచ్చునంటారు. కాని, మానవుడు పుట్టిన క్షణంనుండి మృత్యువు వెంటాడుతూనే ఉంటుంది. అడవిలో నిద్రపోతున్న వాడిని పులి కబళించినట్లు మానవడిని మృత్యువు ఐంగివేస్తుంది. కాబట్టి మానవుడు కాలానికి అధీనదే కాని అతడికి కాలం అధీనం కాదు. కాలం ముందు ప్రాణులన్నీ సమానులే. సత్యమే అమృతం, మోహమే మృత్యువు. ఈ జ్ఞానంతో సంసారబంధాలను తెలించుకొనాలి. అప్పుడు సుఖదుఃఖాలు రెండూ సమానమే ఔతాయి. శాంతి చేకూరుతుంది. హింసతో కూడిన యజ్ఞం అహంకారం కలిగిస్తుంది. వాజ్యానస నియమరూపైన యజ్ఞం వలన అవ్యయానందం కలుగుతుంది. కాబట్టి మనోవికారహేతువైన అరిషంగ్యర్థాన్ని త్యజించి ఏకాంతంలో నిశ్చలమనస్కుడై ఆత్మన్యేషణం చేసికొనటమే శాంతికి మార్గం. కాబట్టి ధర్మరాజ! సత్యప్రవర్తనలోనూ, ధర్మ నిర్పహాణంలోనూ నేర్పరివి కమ్ము.

ప్రశ్న 56 : లోకంలో ధనవంతులు, పేదవారు అని రెండు తెగలుగా జనులు కనిపిస్తుంటారు. వారిలో సుఖు లెవ్వరు? దుఃఖు లెవ్వరు? (4.32)

శాంతిపర్య కథాసారం - II

- ఉత్తరం :** శాంతి కాముకుడైన శమ్యాకుడు అనే బ్రాహ్మణుడు సంసారాన్ని త్యజించి కటుకటుపడుతూ నా వద్దకు వచ్చాడు. అతడితో జరిగిన ప్రసంగంలో కొన్ని విశేషాలు నీ సందేహానికి సమాధానాలు ఔతాయి. వాటి సారాంశమిది - కలిమి లేములను ఒక త్రాసులో పెట్టి తూస్తే కలిమికంటే లేమివైపే త్రాసు ముల్లు మొగ్గింది. ధనవంతుడు తన సంపద కారణంగా అనుక్షణం మృత్యుముఖంలో ఉన్నట్లు భయపడుతూ ఉంటాడు. ధనం నిరంతర దుఃఖాన్ని కలిగిస్తుంది. కాబట్టి ధనాశను వదలితే సుఖం ప్రాప్తిస్తుంది. పేదవాడు నిర్ఘయంగా ఉండగలడు. ఆత్మాధీనమైన జీవితం ఆనందదాయకం.
- ప్రశ్న 57 :** ధనతృష్ణకు లోనైనవాడు ఎప్పుడు ఏ విధంగా సుఖం పొందుతాడు? (4.39)
- ఉత్తరం :** ధనం సంపాదించి సంపాదించి విసుగుపుట్టి దానిని చాలించినప్పుడు మనిషికి సుఖం లభిస్తుంది. ఈ అంశాన్ని తెలిపే మంకి అనే బ్రాహ్మణుడి చరిత్ర వినదగింది. దాని తాత్పర్యం తెలియదగింది. సుఖప్రాప్తికి ధనం మూలం కావచ్చును. అయితే, ఆ ధనం కోరినంతనే సిద్ధించదు. దానికి యత్తించాలి, యత్తించినా సిద్ధిస్తుందని నమ్మకం లేదు - సిద్ధిస్తే సిద్ధించవచ్చును. లేకుంటే లేకపోవచ్చును. సిద్ధించినా ఆ ధనంతోపాటు ఏన్నో వెతలు వెన్నుంటి ఉంటాయి. ధనం సిద్ధించకపోవటం మరణంతో సమానం. కాబట్టి ధనతృష్ణనే త్యజించటం మంచిది. ఇచ్చానిరసనమే సుఖం. కామతిరస్మారంవలన లోభాదులు ఉండవు. శాంతి దాంతి సత్య క్షమా భూతదయలు కలుగుతాయి.
- ప్రశ్న 58 :** నరుడు ఏమి చేస్తే అతడికోకం నశిస్తుంది? ఏ మార్గాన అతడు మోక్షాన్ని పొందగలడు? (4.54)
- ఉత్తరం :** అజగర చరిత్రమనే ఇతిహాసం ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం ఔతుంది. అజగరుడు అనే బ్రాహ్మణుడు ప్రహ్లాదుడనే రాక్షసరాజుకు శమసాధన ప్రకారాన్ని ఉపదేశించాడు. మానవుడికి మేలు కావాలని కోరుకుండా ఉండటం, కీడు దాపురించినప్పుడు జాలిపడినా దానినుండి విముక్తుడు కావాలి. మేలు కీడులను సమానగా చూస్తూ సాక్షీభూతంగా ఉండే చిత్తంతో ఆ రెండించియందు ఉపేక్ష వహించి జీవించాలి. శాంతికి అదే మార్గం.
- ప్రశ్న 59 :** బంధువుల కలిమి, కర్మం, ధనం, బుద్ధిబలం - అనే ఈ నాలుగింటిలో దేనివలన నరుడికి గొప్పకీర్తి కలుగుతుంది? (4.67)
- ఉత్తరం :** ప్రజ్ఞయే ప్రతిష్ఠ, లాభం, స్వర్గం; ప్రజ్ఞయే ముక్తి. ప్రజ్ఞకు సాధ్యంకాని పనులు లేవు. కాశ్యపుడనే బ్రాహ్మణుడికీ నక్కరూపంలో వచ్చిన ఇంద్రుడికీ జరిగిన సంవాదం ఉదాహరణం. దానివలన అన్ని విధాలా ప్రజ్ఞయే ఉత్తమాశ్రయ మని స్పష్టమౌతుంది.
- ప్రశ్న 60 :** నరుడు దానం, తపస్స, పెద్దలసేవ, అనేక యజ్ఞాలూ చేస్తుంటాడు. అవి ఎట్లా పరిణతిపొంది అతడిని చెందుతాయి? (4. 70)
- ఉత్తరం :** నరుడు చేసిన పాపపుణ్యాలు అతడిని నీడవలె వెన్నుంటి ఉంటూ, అతడు చనిపోతే అతడిని అనుసరించి పరలోకాలకు వెళ్ళుతాయి. ఫలితార్థ మేమంటే నరుడు బుతికినా, చనిపోయినా అతడు చేసిన పాపపుణ్యాలు తమ ప్రభావాన్ని నెరపుతూ ఉంటాయి.
- ప్రశ్న 61 :** భూతస్ఫ్యై ఎవ్వడివలన ఏవిధంగా జరిగింది? (4. 80)
- ఉత్తరం :** పూర్వం భరద్వాజబుషి ఇటువంటి అంశంతోపాటు మరికొన్ని అంశాలు అడుగగా భృగుమహర్షి వివరించాడు. వాటిని తెలిసికొంటే ఈ అనుమానం తీరుతుంది. నారాయణుడు అవ్యయుడు, అనంతుడు. అతడు మనసులో సృష్టిసంకల్పం చేశాడు. తనలోని వెయ్యావంతుతో అవ్యక్తుడనే వాడిని సృష్టించాడు. అతడు జరామరణాలు లేనివాడు, సాటిలేనివాడు. అతడివలన మహత్త్వం (ప్రకృతి) కలిగింది. దివ్యతేజోమయమైన పద్మాన్ని ఒకదానిని ప్రభవింపజేశాడు. అందులోనుండి బ్రహ్మ ఉధ్వవించాడు. ఆ బ్రహ్మ సంకల్పంవలన ఆకాశం పుట్టింది. దీని నుండి

శాంతిపర్య కథాసారం - III

నీరూ, నీటినుండి నిప్పు, గాలి జన్మించాయి. ఆ తరువాత నిప్పుగాలుల కలయికతో భూమి పుట్టింది. బ్రహ్మకు సర్వభూతాలూ శరీర భాగాలే. ఆయన శరీరానికి పర్వతాలు ఎముకలు, భూమి క్రొఫ్యూమాంసమూ, సముద్రాలు నెత్తురు, ఆకాశం పొట్ట, గాలి ఊర్పు, అగ్ని తేజస్సు, నదులు రక్తవాహికలైన నరాలు, సూర్యచందులు కన్మలు, ఊర్ధ్వలోకం శిరస్సు, పాతాళం పాదాలు, దిక్కులు చేతులు - ఇట్లా అంతం లేని శరీరం కలవాడు నారాయణుడు. సృష్టి జంగమ స్థావరాత్మకం. జగన్నార్థి అయిన విష్ణువునుండి పంచభూతాలు జన్మించాయి. కాబట్టి అవి కూడా విష్ణువువలెనే అనంతాలు. సృష్టిలో చేప్పలు, శబ్దాలు, ద్రవాలు, వేడిమి, గిధిదనం అనే గుణాలు వరుసగా వాయువు, ఆకాశం, జలం, అగ్ని, భూమి అనే పంచభూతాల వలన కలుగుతాయి. స్థావరాలలో కూడా పంచభూతాత్మక బైతన్యం ఉన్నది. పంచభూతాలకు గంధాది లక్ష్మణ లున్నాయి. వాటిని మానవులు క్రమంగా ఇంద్రియాలద్వారా, వాటిని నియంత్రించే మనస్సుద్వారా, గ్రీహించి అనుభవిస్తారు. జీవుడు అనుభోక్త. సుఖముఃఖాలు అతడియందే ప్రతిఫలిస్తాయి. అతడిని పురుషుడనీ, క్షేత్రజ్ఞుడనీ అంటారు. జీవుడికంటె ఆత్మ భిన్నమయింది. క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞతత్త్వం, సత్యరజ్ఞమైగుణాలు అనే ఈ మానవ స్వభావ వికారాలకు మిక్కిలి దూరమై, ఈ జన్మపురంపరాచక్రాన తగుల్గొనుకుండా ఆత్మ మోక్షాన్ని చేరుకొంటుంది. పండితుడు ఆధ్యాత్మ చింతనతో, నిర్విల మతితో కేవలుడైన పురుషుడిని అన్వేషించి, దర్శించి, అతడియందే తన మనస్సును లగ్గుంచేసి, ఇతరమైనది దేనిని చూడక, కేవల ప్రశాంతితో సుఖాలనన్నిటిని మించిన ఆ పరమముఖాన్ని పొందుతాడు. (ఈ సందర్భంలోనే భరద్వాజుడి కోరికపై బృగుమహర్షి వినిపించిన వర్ణశమధర్మాలను గురించి, భూలోక స్వర్గలోకాలను గురించి భీష్ముడు ధర్మరాజుకు వినిపించాడు).

ప్రశ్న 62 : అచారవిధులను వివరించి చెప్పము. (4. 116)

ఉత్తరం : మంచి చెడు నడతలు సజ్జన దుర్జనులకు సమానమే. ఉదాహరణకు రాజమార్గంలో, సభలో, పశువులమందలో మలమూత్ర విసర్జన చేయకుండటం, శుచిగా ఆచమించి నిలకడగా నీట మునగటం, సంధ్యావేళలలో సూర్యుడికి అర్ఘ్య మిచ్చి పూజించటం, సూర్యుడు పొడిచేటప్పుడు, క్రుంకేటప్పుడు నిద్రపోకుండ ఉండటం, పాద్యఅర్ఘ్య స్నానాదికాలు ముగిసిన పిదప భుజించటం, అన్నాన్ని నిందించకుండటం, తడికాళ్ళతో నిద్రకు ఉపక్రమించకుండ ఉండటం - అనేవి సదాచారాలని నారదుడు చెప్పాడు. ఇతర త్రైని వివిధగా ఉన్నప్పుడు చూడరాదు. స్వీయ పాపాన్ని దాచిపెట్టరాదు. సంభోగక్రియను గుప్తంగా ఉంచాలి గాని ప్రకటనం చేయరాదు. - ఇటువంటి ఆచారాలు దురాచారాలకు దూరంగా ఉంచుతాయి. గురువులను సేవించటం, బ్రాహ్మణులను కీర్తించటం నరుడికి అయినున్నను పెంచుతాయి.

ప్రశ్న 63 : తాతా! నేను ఆధ్యాత్మ విద్యను గురించి వినాలని కోరుతున్నాను. చెప్పము. (4.120)

ఉత్తరం : కడలికెరటాలవలె జీవాత్మ పుట్టుతూ గిట్టుతూ ఉంటుంది. భూమి, నీరు, కాంతి, గాలి, ఆకాశం అనేవి పంచ భూతాలు. వాటి స్వభావాలైన వాసన, ద్రవం, తేజస్సు, చలనం, శబ్దం - అనేవి ఇంద్రియాల ద్వారాగ్రహింపునువస్తాయి. చెవి, ముక్కు, నోరు, తోలు, కన్ను - అనేవి ఈ ఇంద్రియాలు. వాసనాది పంచభూతాల గుణాలు అనుభవా నికి రావటానికి ఆ సాధనాలకు పెద్ద ఆధారభూమి మనస్సు. ఆ మనస్సు ద్వారానే విషయజ్ఞానం మానవుడిలో ప్రమృత్తిని రేకెత్తించి ఈ జననమరణ చక్రంలో పదవేసి త్రిపుతుంటుంది. ఆ చక్రభ్రమణం నుండి బయటపడాలంచేయముందుగా ఇంద్రియాలను మళ్ళించి మనస్సుతో వాటిని చేరిస్తే, బుద్ధిని లోలోననే అణచివేయవచ్చును. ఆ విధంగా పురుషుడు అంతర్ముఖుడైనప్పుడు అతడిలో బుద్ధి గోచరించని స్థితికలుగుతుంది. ఆత్మజీవంతోచేరి భూతాత్ముడనీ, శరీర తత్త్వం తెలిసి క్షేత్రజ్ఞుడనీ, శరీరం తాను కానని తెలిసి పురుషుడనీ, పరమేశ్వరుడనీ, బుద్ధికి ఎడంగా నిలచి ‘బుద్ధిసాక్షి అనీ,

తత్త్వ దర్శనంతో జనన రహితుడనే పిలువబడుతూ ఉంటాడు. 'ఆత్మ' పరమేశ్వరుడైనప్పుడు అతడు విశ్వమయుడు. సృష్టి అంతా అతడిలో గోచరించేదే. అదే సృష్టితిరిగి ఆత్మడికి ఇంద్రియానుభవం ద్వారా గోచరిస్తున్నదంచే తాత్పర్యం- అదంతా మాయవలన స్వప్నసద్గంచైన మిథ్య తప్ప అన్యం కాదు. మాయకారణంగానే 'ఆత్మ' తనను తాను కాంచలేక, మోసానికి గురి అయి పరమాత్మకు వెలి అయి అలమటిస్తుంది. మిథ్యజ్ఞానమే మాయ. మాయకు మానవడిలోని గుణత్రయం శరీరం. కాబట్టి మాయాతత్త్వం గ్రహించి, మొదట తమస్సును, ఆ పిదప రజస్సును వదలివేయాలి. అప్పుడు ఆత్మ పుఢిసత్త్వరూపంతో వెలుగుతూ ఉంటుంది. అటు తరువాత ఆ సత్త్వాన్ని కూడా తొలగించుకొనాలి. అప్పుడు కేవలం జ్ఞానం - విమలబోధ - కలిగి ఆత్మపరమాత్మగా బేతాడు. గుణత్రయ రాహిత్యమే కైవల్యం. పరిశీలిస్తే సత్త్వగుణం సుఖమయం. రజస్సు నిరంతర దుఃఖానిలయం, తమస్సు జ్ఞానమాంద్య రూపం. అయితే సమతార్పితో ఆయాగుణాలను, వాటి స్వభావాలను దూరంచేయగలిగితే మాయను పోదోలినట్టే. గుణత్రయ రాహిత్యమే మాయానాశనం. ఇది ఆధ్యాత్మపుఢతి.

ఆధ్యాత్మవిద్యకు ఉపకరించే యోగవిద్యను తెలియటం అవసరం. మనస్సు చలించకుండా, ఏకాగ్రమై నిలిచి ఉండాలి అంటే దృఢ నిశ్చయం అవసరం. మబ్బులో మెరుపువలె, తామరాకుపై నీటి బిందువువలె మనస్సులో ఆలోచన సహజంగా ఉంటుంది. మనస్సు ప్రసరించే తీరూ, గాలి పీచే పద్ధతి ఒకబే. గాలి కారణంగానే మనస్సు చలిస్తుంది కాబట్టి శరీరంలోని వాయువును మనోనిగ్రహం కొరకు నియమించాలి. వాయు నిగ్రహాణం సులభం కాదు. అది క్రమక్రమంగా సాగాలి. ప్రెరమైన సంకల్పంతో యమ నియమాదులైన ఎనిమిది సాధనాలతో వాయు నిరోధానికి యత్నించాలి. ఆ ప్రయత్నంలో ముందుగా ఆలోచనలు కరిగిపోతాయి. తరువాత సందేహం కలుగుతుంది. ఆ పిదప జ్ఞానం వాయువును క్రమబద్ధం చేయగలుగుతుంది. క్రమబద్ధమైన వాయువు శరీరాంతర్గతనాడులలో ప్రయాణం చేసి శరీరంలోని బ్రహ్మస్థానాన్ని చేరుకొంటుంది. అప్పుడు మనస్సు నిశ్చలమై, శాంతిపూర్ణమై బ్రహ్మస్థానాన్ని అందుకొంటుంది. ఆ తరువాత అనందంలో లీనమై పోతుంది.

- ప్రశ్న 64 : జపం చేసే విధానాన్ని, జపం చేసేవారు పొందే ఫలితాన్ని తెలుపుము. (4. 129)
- ఉత్తరం : సాధకుడు శుచిగా దర్శలు పరిచిన సమతలంమీద ఆసీనుడై జ్ఞానకర్మందియాలను అన్యవిషయాలతో సత్కం కాకుండా నిగ్రహించి, ఏకాగ్రచిత్తుడై, మాత్స్త్రయం, గర్యం, దర్శం, దంభం - వీటిని తొలగించుకొని జపం చేయటానికి ఉద్యుక్తుడు కావాలి. జపవిధానాన్ని సరిగా పాటిస్తే మోక్షం కలుగుతుంది. అనుమానం లేదు. అదే జపంలో శౌచాది లక్షణాలు లోపిస్తే నరకం కూడా ప్రాణించవచ్చును. దీనిని వివరించే కౌశికుడు, ధర్మదేవత, యమధర్మాజు, కాలపురుషుడు, మృత్యుదేవత - వీరందరి నడుమ జరిగిన సంవాదం తెలియదగింది. కౌశికుడికి ఇక్కాకు మహారాజుకూ జరిగిన సంవాదం ఉపకరిస్తుంది. వీటి తాత్పర్య మేమిటంటే - జపశిలురూ, యోగులూ ఇద్దరూ పుణ్యగతులు పొందుతారు. అయితే జపశిలురు భారరహితంగా పైకిగోనే శక్తి కలిగి యోగులకంటే మిన్నగా ఉంటారు.
- ప్రశ్న 65 : నిరతిశయ జ్ఞానయోగ విధాన్ని వివరించుము. (4. 171)
- ఉత్తరం : ఈ ప్రశ్నకు సమాధానంగా 'మను బృహస్పతి సంవాదం' అనే ఇతిహసం ఉపయోగపడుతుంది. జ్ఞానయోగం మానసిక ప్రక్రియ. అందువలన మనస్సు కలత దేరి, కల్పిసానికి దూరమై నిర్వలంగా ఉన్నప్పుడు పురుషుడుతుండ్రజ్ఞుడు కాగలడు. ఆత్మజ్ఞానం పొందగలడు. మురికినీటిలో రూపం కనపడనట్లు కలత చెందిన మనస్సుతో ఆత్మజ్ఞానం పొందలేరు. తెరిన నీటిలో రూపుకానబడినట్లు నిర్వలమైన మనస్సుతో ఆత్మజ్ఞానం పొందగలరు. ఇంద్రియనిగ్రహం వలననే మనస్సు నిర్వలమౌతుంది. పాపాలు నశిస్తే జ్ఞానం కలిగి, మెరుగుటద్దంవలె ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది. అప్పుడు

శరీరంలోని ఆత్మ తనను తాను దానిలో చూచుకొనగలుగుతుంది. జ్ఞానం ఆత్మలో బిక్ష్యమౌతుంది. సమ్యగ్గజ్ఞానం పొందాలంటే మాయను జయించాలి. ఆత్మను మాయ ఆవరించి ఉంటుంది. గుణత్రయం మూడు పురులుగా కలిసి ఆత్మును చుట్టూకొని ఉంటుంది. ఆ పురిని వైరాగ్యమనే కొడవలితో తెగవేయాలి. మనస్సు, బుధీ, జ్ఞానమూ నరుడినుండి తొలగిపోతే తప్ప అతడికి శాశ్వతం, సర్వవ్యాపి అయిన జ్ఞానతత్త్వం అయిన పరమేశ్వర స్వరూపం గోచరించదు. ఆ పరతత్త్వం గొప్పవెలుగు. ఆ వెలుగు అమృతం, అచ్యుతం, అమలం, అమేయం, అవ్యయం, అనంతం. దానిని యమనియమాది సాధన సంపత్తితో ప్రశాంతచిత్తం ద్వారా గ్రహించవచ్చను. అప్పుడే ఆ పరతత్త్వం మానవుడి అనుభవానికి అందుతుంది.

- ప్రశ్న 66 : మహానీయుడైన శ్రీకృష్ణుడి మాహాత్మ్యాన్ని వినిపించుము. (4.203)
- ఉత్తరం : నే నిదివరలో నారద జామదగ్న్య మార్గందేయ వ్యాస వాల్మీకి ప్రభృతి మునీంద్రులు చెప్పగా వినిన విశేషాలను చెప్పుతాను. శ్రీకృష్ణుడు ప్రభవిష్టుడైన విష్టుడు. అతడే తన దివ్యశక్తితో తానూ కర్మనిర్వహణ సైపుణ్యంతో వినోదించాలనే సంకల్పంతో ఈ సృష్టికి మూలపదార్థాలైన పంచభూతాలను కల్పించాడు. నీటిపై భద్రమైన శయ్యమీద (శేషతల్పంమీద) పరుండి ఉండగా నాభినుండి ఒక పద్మం పుట్టింది. దాని నుండి బ్రహ్మ పుట్టాడు. అతడికి ఏదుగురు మానస పుత్రులు కలిగారు. వారు వరుసగా మరీచి, అత్రి, అంగిరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహనుడు, క్రతువు, రక్తుడు. వారిలో మరీచికి కశ్యప ప్రజాపతి జన్మించాడు. ఆ కశ్యపుడివలన దేవతలు, రాక్షసులు, గరుడులు, నాగులు మొదలైన జాతులు జనించాయి. ఆ కశ్యపుడికి సూర్యుడు జన్మించగా, అత్రికి చంద్రుడు కలిగి, ఆ సూర్యచంద్రు లిద్దరూ క్షత్రియ వంశాలకు మూలపురుషు లయ్యారు. ఆ వంశాలకు చెందిన రాజులు పలువురు పెక్కు దేశాలు పాలించారు. భిన్న భిన్న కాలాలలో భిన్న భిన్న దేశాలలో ఆ క్షత్రియ వంశాలు అనేక శాఖాపశాఖలుగా వర్ణిల్లాయి. శ్రీకృష్ణుడు తనకు కావలసి వచ్చినప్పుడు వారిలో వారికి సంబించే యుద్ధాలను నిమిత్తమాత్రంగా గ్రహించి వివిధ క్షత్రియ వంశాలను నశింపజేస్తూ ఉంటాడు. ఆ దేవుడు శ్రీకృష్ణరూపంతో పాటుగా బలరామ, మన్మథ, అనిరుద్ధ రూపాలను ధరించి, ఈ జగత్తును భరిస్తూ వినోదం కొరకు జన్మలెత్తి ఆటలాడుకొంటాడు. (శ్రీకృష్ణుడివైపు చూపిస్తూ) ఈ జగత్తుతిని సామాన్య మానవుడిగా చూడటం అజ్ఞానం. శ్రీకృష్ణుడు భక్తపరాధీనుడు కాబట్టి ఉత్తములకు ఆరాధనాభాజనమయ్యాడు. నరులకు కావలసిన భోగభాగ్యాలను గాని, ముక్తినిగాని, కేవలం తన కరుణా కటూకమాత్రాన ఈయగలడు.
- ప్రశ్న 67 : పితామహో! మానవుడు ఎవరిని స్ఫురిస్తే పరమాత్మను పొందుతాడు? ఏ మార్గాన దైవధ్యానం కలుగుతుంది? (4.207)
- ఉత్తరం : నేను ఇదివరలో ఈ అంశంమీద నారద మహర్షివలన వినిన విశేషాలను తెలియపరుస్తాను. విష్ణువును ధ్యానించినవారు ముందుగా గొప్పబ్రక్తిని, నిష్పల్యప్రమేణ శత్రును, ఆపైన ఇంద్రియ నిగ్రహాన్ని అలవరుచుకొనాలి. ఈ మూడు లక్ష్మణాలూ విష్ణుధ్యానానికి సమకారకాలు. పాపరహితుడికి ఈ మూడు గుణాలూ అలవడతాయి. పాపనాశనానికి విష్ణువు మెచ్చిన పద్ధతి నియమపూర్వకంగా నిరంతర విష్ణుస్వరణం అనే అనుస్మర్తి. ‘ఓం నమో వాసుదేవాయ’ వంటి మంత్రాలను నిశ్చల మనస్తుతో జపించాలి. ఆ తరువాత అనుస్మర్తిని (విష్ణునామ సహస్రం) పరించాలి. దానివలన ధర్మార్థకామమోక్షాలను సాధించే సామర్థ్యం కలుగుతుంది. విష్ణుదేవుడు అనుస్మర్తిని నారదుడికి బోధించాడు (విష్ణు సహస్రాన్మాద మని ప్రసిద్ధి చెందిన అనుస్మర్తిని భీమ్యుడు ధర్మరాజుకు వినిపించాడు). అనుస్మర్తిని చదివినవారికి, విన్నవారికి, నమస్కరించినవారికి పుణ్యగతి ముక్తి కలుగుతుంది. వేలకొడ్ది ఆశ్వమేధయాగాలు చేసికూడా పొందలేని పరమపదాన్ని అనుస్మర్తిని భక్తితో సేవించటంవలన సులభంగా పొందవచ్చను.
- ప్రశ్న 68 : పితామహో! నాకు మోక్షమార్గాన్ని ఉపదేశించుము. (4. 260)

ఉత్తరం : దీనిని బోధించే ‘వార్షేయాధ్యాత్మము’ అనే ఇతిహాసం ఉన్నది. దానిని విసుము. వార్షేయుడనే ఉత్తముడు మొక్కమాగాన్ని ఉపదేశించుమన్న శిఖ్యుడికి దానిని వివరించాడు. దాని తాత్పర్యం ఇది. కాలచక్రం అవధిలేకుండా తిరుగుతూ ఉంటుంది. దాని భ్రమణంలో సృష్టులూ ప్రశ్నయాలూ ఏర్పడుతూ ఉంటాయి. ప్రశ్నయాంతంలో పరమాత్మ మాత్రం నిత్యుడై నిలిచి మరల లోకాలనూ భూతాలనూ సృష్టిస్తాడు. బుమలూ మునులూ పునసృష్టిలో పునరుద్ధవించినప్పుడు వేదాలనూ శాస్త్రాలనూ తిరిగి పొందారు. వారు మేధావులై లోకాలన్నీ ఆచరించదగిన నియమ నిబంధనలను సృష్టంగా తెలియపరచారు. మహర్షులు నిర్మించిన న్యాయాది శాస్త్రసముదయాన్ని తెలిసికొన్నా, ఆచరించినా బ్రహ్మజ్ఞానం కలుగుతుంది. ఆ శాస్త్రజ్ఞానమంతా ఒక్క విష్ణువునందు నిలిచి ఉంటుంది. మనీంద్రు లా జ్ఞానాన్ని వారి శిష్య పరంపరకు బోధించి లోకంలో వ్యాప్తిపొందించారు. పురుషుడితో కూడి ఉండటంవలన ప్రకృతి చైతన్యశక్తిని వహిస్తుంది. చైతన్యంనుండి బుద్ధి, దానినుండి అహంకారం పుట్టుతాయి. అహంకారం ఆత్మను చేరుతుంది. అహంకారంవలన ఆకారం, ఆకారంవలన వాయువు, వాయువువలన తేజస్సు, తేజస్సువలన నీరు, నీటివలన భూమి - పుట్టి పంచభూతా లేర్పడ్డాయి. అహంకారమే భూతపంచకానికి మూలం. బుద్ధికి మహాత్మని పేరు ఉన్నది. ఈ శరీరం తొమ్మిది ద్వారాలున్న పుణ్యపురం. ఈ పురాన ఆ పరమాత్మ ఊహాతీతమైన వ్యాప్తశక్తితో నిండి, అన్ని భావాలనూ, స్వభావాలనూ, గుణాలనూ పొంది శయనించి ఉన్నాడు. అందువలననే ఆ పరమాత్మను ‘పురుషుడు’ అని అంటారు. ఆ పురుషుడు అమరుడు, అవ్యయుడు, అజరుడు, అమేయుడు, అమలస్వభావుడు. చెట్టులో నిష్పావలె దేహంలో పురుషుడు ఉంటాడు. కట్టెల రాపిడివలన నిష్ప రాజుకొనేటట్లు యోగవిద్యాభ్యాసం వలన పురుషుడు తేజోరూపుడుగా బోధపడతాడు. ఆ తేజస్సు జ్ఞానంతో నిండి ఉంటుంది. ఆ జ్ఞానమయ తేజస్సు సర్వ భూతాలను ఆశ్రయించి ఉంటుంది. కాబట్టి శ్రవణ, దర్శన, భాషణాదుల నది నిర్వహిస్తుంది. ఆ తేజోరూప పరమాత్మనుండే సృష్టి, స్థితి, లయాలు జరుగుతూ ఉంటాయి. దేహస్థుడైన పురుషుడు అన్నింటికి సాక్షీ భూతుడుగా ఉంటాడు.

కాలచక్రానికి బుద్ధి మొదలైన విక్రతులు ఏడు అంచులు. అవ్యక్తం దాని కేంద్రస్థానం. జ్ఞాన కర్మందియాలూ పదహారు వికారాలూ వలయాలు. ఆత్మ దానిని అధిష్టించి ఉంటాడు. అది నిరంతర భ్రమణం కలిగింది. దానిని తత్త్వశోధన ధృష్టితో దర్శించాలి. ఈ సంసారం ఒక అరణ్యం వంటిది. సంసారంలో పడి జీవించటం అంటే అడవిబాటలో నడవటం. సంసార పరిభ్రమణంలో సుఖశాంతు లుండవు. లోకమైన తెలివి తేటలు విజ్ఞానమనీ, అధ్యాత్మికమైన తెలివితేటలు జ్ఞానమనీ విజ్ఞాన లంటారు. అహంకారం జీవుల సకల కార్యాలకు మూలం. ఆయా కార్యాలవలన పాపపుణ్యాలు కలుగుతాయి. వాటి అనుభవం కొరకు ప్రాణి దేహం ధరించి, జనన మరణ చక్రాన పడి క్రిందికి, మీదికి తిరుగుతుంటాడు. ఈ జనన మరణ చక్రానికి మూలం ఆశాలత. దానికి ప్రాకుడు కొయ్య స్త్రీ. ఈ సత్యం తెలిసి ఆశను త్రైంచివేయాలి. సృష్టిలోని ప్రాణికోటిలో మానవులు శ్రేష్ఠులు. వారిలో బ్రాహ్మణులు, వారిలో మంత్రవేత్తలు, వారికంటే జ్ఞానులు ఉత్తములు. మానవుడికి నిజమైన నేత్రం జ్ఞానం. అజ్ఞాని గ్రుడ్డివాడితో సమానుడు. జ్ఞానార్థనకు ముందు నరుడు ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. సంకల్ప వికల్పాలకు మనసులో తావీయకుండా సాధన చేయాలి. ఇంద్రియనిగ్రహం మనోనిగ్రహానికి ప్రాతిపదిక. అట్టి ఇంద్రియ నిగ్రహం జ్ఞానార్థనకు, తద్వారా మొక్కప్రాణ్మికీ హౌతు వపుతుంది. నరుడు మాటలో, మనసులో, పనిలో కోచాన్ని పాటిస్తూ, అహంకారాన్ని విషణుపాటి, శాంతస్వభావుడై ఉన్నప్పుడు, అతడిలో కోర్కెలు సన్మగిల్లి అంతరించిపోతాయి. ఆ స్థితిలో లోకంలోని ప్రాణిసమూహాల్ని అంతటినీ అతడు కరుణతో ఆదరించగలుగుతాడు. పవిత్రజీవనం, అహంకార రహితశిలం, కోర్కెలకు దూరమైన మనస్సు - ఈ మూడింటికి తోడుగా భూతపడయ కలిగి ఉన్నవాడికి జ్ఞానం కలిగి తీరుతుంది.

మానవుడు తనలోని జ్ఞానాన్నే పంటచెరకుగా వాడుకొంటూ, విజ్ఞానాగ్ని రగుల్చైనేటట్లు చేసి ప్రజ్వలింపజేయ గలిగతే అతడికి జరామరణాలకు, ఇతర లోకిక దుఃఖపరంపరలకు దూరమైన అమృతప్రస్తాతి కలుగుతుంది. అతడు ధ్రువమైన మొక్కస్థితిని చేరుకొంటాడు.

లోకంలో వ్యక్తం, అవ్యక్తం - అని పదార్థాలు రెండు విధాలు. వ్యక్తమంటే మృత్యువు, అవ్యక్తమంటే అమృతం- అని విష్ణువు చెప్పాడు. అది తెలిస్తేనే ముక్కికి దారి కనపడేది. అవ్యక్త మనబడే మూలప్రకృతి ముల్లోకాలకూ ఆలంబనమైనది. దానియందే లోకాలు జన్మించి, పెరిగి, లయమౌతాయి. ఆ అవ్యక్తం నివృత్తి లక్షణం కలది. నివృత్తి మార్గం సాటిలేని మేచి ధర్మమని శాస్త్రాలు ఘోషిస్తున్నాయి.

నివృత్తి అంటే సంసారంనుండి మరలటం. దీనికి విరుద్ధమైనది ప్రవృత్తి - అంటే సంసారంలో పాల్గొనటం. దేహస్ఫుదైన ఆత్మ ప్రాకృతికాలైన త్రిగుణాలతో చుట్టుబడి ఉంటాడు. కట్టుకొన్నచీరవలె ఒకటి, పైన వేసికాన్న వప్రంవలె మరొకటి, తలకు గట్టిగా చుట్టుకొన్న గుడ్డవలె ఇంకొకటి నిండుగా క్రమ్యకొంటాయి. త్రిగుణాలు చుట్టుకొని ఉండటంచేత ఆత్మ నిజస్వరూపం కానరాకుండా ఉంటుంది. త్రిగుణాతీతమైన మరొక గుణమున్నది. అదే పరబ్రహ్మతత్త్వం.

బ్రహ్మచర్యం, అహంక అనేవి రెండూ గొప్ప ధర్మాలు. ఆ రెండింటిని ఆచరించటమే ఉత్తమ తపస్స. ఆ తపస్సు చేసేవారికి నిర్వలజ్ఞానం కలుగుతుంది. ఆ జ్ఞానమేతంతో ఆతడు ఈ లోకపు అంతర్భింపురూపాలను సరిగా చక్కగా చూడగలడు. తపస్సు సంపారంనుండి మనస్సును మరల్చుటానికి బేషధంవలె ఉపయోగపడుతుంది. తృష్ణాలతను త్రైంచటానికి కొడవలివలె పనిచేస్తుంది. ధర్మరాజా! నీవు కూడా ఆ శిష్యుడివలెనే జ్ఞానివై నీ జన్మమ చరితార్థం చేసికమ్ము.

- ప్రశ్న 69 :** మిథిలాధీశుడైన జనక మహారాజు ఏ కర్మవలన ముక్కిని పాందగలిగాడు. (4.338)
- ఉత్తరం :** జనకరాజుకు నూర్లురు ఆచార్య లుండేవారు. వారు ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క పద్ధతిలో ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానాన్ని అతడికి బోధిస్తూ ఉండేవారు. జనకుడు అందరిపద్ధతులనూ గౌరవిస్తూ ఉండేవాడు. ఒకసారి పంచశిల్మిలు (కాపిలేయుడు) అతడి సభకు వచ్చాడు. వాడులో ఆచార్యశతకాన్ని ఓడించాడు. జనకుడు అతడిని ఆశ్రయించి ముక్కిమార్గాన్ని బోధించు మని కోరాడు. అప్పుడిని సముద్రంలో కలిసిపోయే నదులవలె తమ ఉనికి లేకుండా పోతాయి. నరుడు మనస్సును సుఖదుఃఖాలవెంట పరుగెత్తనీయకుండా అంతర్ముఖంగా త్రిప్పుకొని, ఆత్మలో చేర్చాలి. అప్పుడు నీళ్లలో వేసిన ఉప్పువలె ఆత్మలో మనస్సు కలిసిపోతుంది. కుబుసం వదలిన పాము విలాసంగా కనపడేవిధంగా కర్మసంపర్కం వదలిన ఆత్మ స్వయం ప్రకాశమైన జ్ఞానంతో ప్రజ్వలిస్తుంది. ఈ వాక్యాలను విని జనకుడు విరక్తుడై మిథిలానగరం తగలపడిపోతున్నా తాను దుఃఖానికి దూరంగా నిలిచి స్థితప్రజ్ఞ డయాడు. ఈ కథ విన్నవారికి కూడా ముక్కి కలుగుతుంది.
- ప్రశ్న 70 :** ఎట్టివాడు సుఖంతోనూ, శుభంతోనూ కూడి నిర్భయుడై జీవించగలడు. (4. 361)
- ఉత్తరం :** దమ సంపన్నుడు సుఖంతోనూ, శుభంతోనూ నిర్భయంగా జీవించగలడు. దమం సద్గుణాలరాశి, శౌచాదులు సద్గుణాలు. ఆతడు జ్ఞాని అయి సౌమ్యకారంతో వెలుగొందుతాడు.
- ప్రశ్న 71 :** ప్రతస్థలు ఒక్కొకసారి భోజనాలు చేస్తూ ఉంటారు. వారికి ప్రతబంగం కలుగదా. (4. 365)
- ఉత్తరం :** ఉపవాస త్రతంలో ఉన్నవారు వేదోక్తాలైన భోజనాలు బ్రాహ్మణుల నిర్దేశానుసారం చేయటంలో తప్పు లేదు. మోక్షార్థి అయినవాడు సదా ఉపవాసిగా, బ్రహ్మచారిగా, అమాంసభోజిగా, అతిథిశేషభోక్తగా, అమృతాశిగా, నిద్రపోనివాడుగా ఉండాలి. ప్రతదీక్షితులు కూడా పలురకాలు. రోజుకు రెండు పూటలు మాత్రం భోజనం చేస్తూ మధ్యమధ్య ఏమీ భోజనం చేయనివాడు సదుపవాసి, బుతుకాలాన మాత్రం ధర్మపత్నితో సంగమించే సచ్చీలుడు సదాబ్రహ్మచారి,

శాంతిపర్య కథాసారం - VIII

మాంసాహారాన్ని దేవతలకు, పితరులకు, అతిధులకు వండి వడ్డించి పిదప తాను తినేవాడు అమాంసభోజి. పంక్తిభోజనంలో అతిధులతో కలిసి ఆరగించేవాడు విఘ్నసాశనుడు. సేవకులందరూ భుజించిన తరువాత మాత్రమే తాను భుజించే పుణ్యాత్మకుడు అమృతాశి. పగటిపూట నిద్రపోనివాడు అస్వప్నుడు. ఇటువంటివారి ప్రతాలన్నీ దేహబాధకాలే.

- ప్రశ్న 72 :** కర్మలు, సంస్కారవశాన నరుడికి మంచి చెడులు కలిగిస్తూ ఉంటాయి. కాగా, ఆ కర్మలకు అర్పు డోతాడో కాడో నిర్ణయించలేకుండా ఉన్నాను. నాకు స్వష్టంగా తెలుపుము. (4.369)
- ఉత్తరం :** ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం ఇంద్రప్రష్ఠాద సంవాద శ్రవణమే. ఆ సంవాద సారాంశ మిది: సంపదలు యుత్సుంచి ఆర్థించకున్నా అవి తమంత తాముగా వచ్చిపడతాయి. ప్రయత్నించి ఆర్థించి తెచ్చి ఉంచితే ఊరక నశించిపోతాయి. అట్లాగే పుభాశబ్దాలు, కష్టప్రష్టాలు, సుఖసంతోషాలు మానవుడిని ముంచేత్తుతుంటాయి. వీటి కన్నిటికి ‘నేను కర్తను’ అని అనుకోనటం నరుడి అజ్ఞానం. వీటిన్నిటికి కారణం ‘విధి’. ఏ లాభమూ ఏర్పడకుండా చేస్తున్న ఆ కర్త తాను కర్త ననుకొనటంలేదు. అట్లని నరుడు కర్త కావటం లేదు. కర్మాత్మావం అహంకార మూలం. నిరహంకారి కర్మఫలాన్ని కోరడు. కర్త విధికాబట్టి, ఆ విధి చేసే కర్మలను ఊపేక్షాభావంతో ఊరకనే చూస్తూ ఉంటాడు. అట్లీవాడు శాంతి, దాంతి, ప్రజ్ఞానిధి అయి ఉంటాడు. నిష్పత్తమైన ప్రవృత్తి, దయాగుణం, తాను దేహం కాదు, అత్యను అనే భావం, పరాకు లేకుండా జాగరూకతతో వ్యవహారించటం, వ్యధసేవానురక్తి - అనే గుణాలు నరుడికి పుభాన్ని కలిగిస్తాయి. ఇక జ్ఞానం, శాంతి అనేవి కాలపరిపాకంతో క్రమంగా తమంతతామే నరుడిలో చోటుచేసికొంటాయి.
- ప్రశ్న 73 :** రాజు సంపదను ఏ కారణంవలన కోల్పోతాడు. (4. 385)
- ఉత్తరం :** దీనికి సమాధానంగా పూర్వం ప్రవర్తిల్లిన ఇంద్ర బలి సంవాద మనే ఇతిహాసం తెలిసికొనతగింది. దాని సారాంశ మిది-బకసారి దివ్యలోకసంపదలు కోల్పోయి విచారంతో కాలం గడుపుతూ, గాడిద రూపంతో కొన్నిక్రంతలలో తిరుగుతూ ఉన్న బలి చక్రవర్తిని ఇంద్రుడు బ్రహ్మాదేవుడి సాయంతో కనుగొని అతడి పద్ధకు వెళ్లి, ‘రాజ్యాపైభవాన్నంతా కోల్పోయి దీన దశలో ఉన్న తరుణంలో పూర్వసంపదను తలచుకొంటూ దుఃఖిస్తూ ఉంటావా?’ ఉండవా? అని అడిగాడు. బలి ఇట్లు అన్నాడు. ‘మేలు జిరిగినా, కీడు వాటిల్లినా, సుఖం కలిగినా, దుఃఖంపైకొన్నా నేను సమభావంతో స్థిరంగా ఉంటాను. నా మీద వాటి ప్రభావం ఉండదు. నా చిత్తంలో అహంకారం లేదు. విధాత చేతలకు ఎవరూ అతీతులు కారని నమ్ముతాను’ అని పలికిన తరువాత అతడి శరీరంలో నుండి శ్రీ, భూతి, లక్ష్మీ - అనే పేర్లగల వనితారూపం ఒకటి బలి శరీరంనుండి వెడలి ఇంద్రుడిని ఆశ్రయించింది. సత్యం, ధర్మం, దమం, దానం అనే గుణాలు క్రమంగా బలియందు లోపించటంవలన ఆ రాక్షస ప్రభువునుండి తాను వైదోలగాననీ, వజ్రాయుధంతో బలిని చంపకుండ నిగ్రహాన్నిప్రకటించిన ఇంద్రుడిని చేరాననీ ఆ శ్రీ లక్ష్మీసమాధానం చెప్పింది. సంపదలు తొలగటానికి నరుడి ఉత్తమ గుణాలు లోపించటం కారణమనీ, కలగటానికి ఉత్తమగుణాలే కారణమనీ ఈ ఇతిహాస తాత్పర్యం.
- ఇటువంటిదే ఇంద్ర, సముచిసంవాదం కూడా. సంపదలు నశించినా వగవకుండా నిశ్చలంగా ఉన్న రాక్షసరాజు నముచి. అతడి పద్ధకు ఇంద్రుడు వెళ్లి అతడి నిశ్చింతమైన చిత్తానికి కారణమధిగాడు. ‘నాకీ విధంగా కావలసి ఉన్నది-అయింది, అని గట్టి నిర్ణయంతో ఉండటంతో నాకు సుఖదుఃఖాలు, సంపత్తి విపత్తులవంటి కృత్యాలు అంటవు. కాబట్టి నాకు భయముండదు. నే నెవరికీ భయపడను. మేలు కీడులు కోరుకొంటే వచ్చేవి కావు. పద్ధంటే వెళ్లేవీ కావు. అందువలన వాటివలన చింత వ్యధం’. దేవేంద్రు డాతని మాటలను మెచ్చుకొన్నాడు.
- ప్రశ్న 74 :** ఏదైనా దుర్దశ మానవుడికి కలిగినప్పుడు అతడు ఏ విధంగా ప్రవర్తిస్తే మేలౌతుంది. (4.418)

శాంతిపర్య కథాసారం - IX

- ఉత్తరం** : దురవశ్శలన్నింటికి దైర్యమే జౌపథం. దైర్యం అరోగ్యాన్ని, సిరిసంపదలనూ, కీర్తినీ, బెస్సుత్వాన్ని పెంచుతుంది. దైర్యవంతుడు కాలగతిని గుర్తించి వర్తించాలి. దానిని బోధించే ఇంద్రబలి సంవాదం తెలియటం మంచిది. దాని సారాంశ మిది - జీవితంలో సుఖమఃభాలు క్రమంగా ఒకదాని తరువాత మరొకటిగా మానవులను చెందుతూ ఉంటాయి. ఈ క్రమం తప్పించరానిది. కాబట్టి నరుడు దైర్యంతో మెలగుతూ, సుఖం కలిగినప్పుడు గర్వాన్ని, దుఃఖం కలిగినప్పుడు విషాదాన్ని ప్రకటించకుండా నిగ్రహించుకొనవలని ఉంటుంది. నరుడి మహోద్యమకు గాని, దుర్భశకుగాని దైవ మొకదే కారణం కాని ఇతరు లెవ్యరూ కాజాలరు. దైవాన్ని కాలమని కొందరంటారు. కాలప్రవర్తన దేనికి అందనిది. అది దేనికి లొంగదు. యజ్ఞాలూ ప్రతాలూ కాలగతిని మార్చలేవు. కాలతత్త్వం తెలిసినవాడు దైర్యంతో ఉంటాడు. కాలం ఒక నదివలె నిరంతర ప్రవాహాశిలి. నది ప్రవాహావేగంతో కొండను కోసివేసి ముందుకు సాగినట్టే కాలం తన గమనంతో నరుడిని లోగాని అణచి వేస్తుంది. నరుడు ముందుగా ఈ తత్త్వాన్ని అంతర్ముఖుడై దర్శించాలి. ఆ తరువాత తపస్సు చేయాలి. జిజ్ఞాసతో కాలతత్త్వాన్ని అన్వేషించాలి. కాలతత్త్వజ్ఞానం మనశ్శాంతిని కలిగిస్తుంది. తాను దేహం కాదనీ ఆత్మన్నీ తెలిసికొంటే మానవుడు అశాంతికి దూరమౌతాడు. తృప్తినీ, ఆనందాన్ని పొందుతాడు.
- ప్రశ్న 75** : జీవుడు దేనివలన వృద్ధిపొందుతాడు? దేనివలన నశిస్తాడు. (5.3)
- ఉత్తరం** : ఈ విషయం వివరించ గలిగింది ‘శ్రీ శక్రసంవాదం’ - అనే ఇతిహాసం. నారదుడు లోకసంచారం చేస్తూ గంగానదిలో స్నానం చేయటానికి వెళ్లి, అక్కడే స్నానం చేసి ప్రతనిష్ఠలో ఉన్న ఇంద్రుడిని చూచి అతడితో సంభాషణ చేస్తూ ఉన్నాడు. అంతలో ఆకాశమనుండి ఉదయసూర్యకాంతితో ఒక కాంతిరాజివలె దిగివచ్చి లక్ష్మీదేవి ఇంద్రుడితో ఇట్లా అన్నది. ‘నన్ను శ్రీ, లక్ష్మీ, భూతి అని అంటారు. నేను పూర్వం రాక్షసులు స్వాహా, స్వధా, మతి, శ్రద్ధ, ధృతి, స్ఫూర్తి, మేధ అనే గుణాలుండటం వలన వారివద్ద ఉండేదాన్ని. ఇప్పుడు వారివద్ద ఆ గుణాలు లోపించాయి. దానం, అధ్యయనం, అతిథిపూజ మొదలైన సద్గుణాలను కోల్పోయారు. నీవు సత్యధర్మాలలో ఆసక్తి కలిగి ఉండటంచేత నీ వద్ద నివసించాలని వచ్చాను. బుద్ధి, ధృతి, సీతి, శ్రద్ధ, సన్మతి, క్షమ, శాంతి మొదలైన గుణాలు కల దేవతలచెంత నిలిచి ఉంటాను’. ఇంద్రుడు లక్ష్మీసహితుడై అమరావతికి వెళ్లాడు. ఈ కథ విన్నా, చదివినా సంపదలు కలుగుతాయి.
- ప్రశ్న 76** : ప్రజలకు ఏ రకమైన ఆచారంవలన, ఏ విధమైన శిలంవలన, ఏ చదువువలన ముక్కి దౌరకుతుంది. (5. 18)
- ఉత్తరం** : ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం ‘దేవతల జైగిషవ్య సంవాదం’ వింటే తెలుస్తుంది. దేవలుడు ఇదే ప్రశ్నను అడుగగా జైగిషవ్యుడు సమాధానం చెప్పాడు. దాని సారాంశం ఇది - అంతరింద్రియ నిగ్రహం కలవాడు తనకు అవమానం జరిగితే అమృతం త్రాగినట్లుగా తత్త్వాన్ని పొందుతాడు. సమ్మానం జరిగితే విషం త్రాగినట్లు ఉద్యోగం పొందుతాడు. సమ్మానం కావాలని కోరడు; అవమానం జరిగితే కలత చెందదు. ఆత్మతత్త్వజ్ఞాడికి తనవారనీ, పెరవారనీ భేదం ఉండదు. జ్ఞాన కర్మంద్రియాలను జయించినవాడు శాంతి పొందుతాడు. శాంతివలన శాశ్వత సుఖం కలుగుతుంది.
- ప్రశ్న 77** : సమస్త జనులకు, సకల ప్రాణులకు ప్రియమైనవాడు ఎవడు. (5. 28)
- ఉత్తరం** : ఉగ్రోసన శ్రీకృష్ణ సంవాదం వింటే ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం తెలుస్తుంది. సర్వజనులకు ప్రీతిని గలిగించే వారిలో నారదుడు పేర్కొనదగినవాడు. నారదుడిలో శాప్రజ్ఞానం, సదాచారం అధికంగా ఉన్నాయి. అతడి హృదయంలో అహంకారం ఇసుమంత్రేనా లేదు. ఉత్తమశిలం, నిర్వికారచిత్తం, మాత్సర్య గర్వ మద రాహిత్యం అతడి ఉత్తమ గుణాలు. తపస్సు, తేజస్సు, బుద్ధి, వినయం, సీతి చాలా ప్రసిద్ధి చెందాయి. ధీరత్యం, మాటల మాధుర్యం సహజలక్షణాలు. శరత్యం, దీనత్యం, కోపం, లోభం - అనే దుర్ఘంగా ఉంటాడు. ఇటువంటి గుణాలన్నా, అటువంటి గుణాలు కలవాడన్నా అందరూ ఇష్టపడతారు.

ప్రశ్న 78 : కాలంయొక్క అవయవాలకు చెందిన విభాగాలనూ, కృతాదియుగాల ప్రమాణాలనూ తెలియజెప్పాము. (5.33)

ఉత్తరం : ఒకసారి వేదవ్యాసుడు తన కొడుకైన శుక మహర్షికి ఈ వివరాలు చెప్పాడు. అన్ని కాలాలకూ, భూతాలకూ ఆధారంగా ఒక తేజశ్వకీ ఉన్నట్లు, అన్ని పనులూ అదే చేస్తున్నట్లు అనిపిస్తుంది. కానీ, ఆ శక్తి ఏ క్రియాకలాపాలతో సంబంధం లేనిదిగానే తోస్తుంది. కనురెపుపాటు నిమేషం. 18 నిమేషాలు= ఒక కాష్ట; 30 కాష్టలు= ఒక కళ; 360 కళలు= ఒక ముహూర్తం; 30 ముహూర్తాలు= ఒక అహోరాత్రం; 30 అహోరాత్రాలు= ఒక మాసం; 2 మాసాలు= ఒక బుతువు; 6 బుతువులు= ఒక సంవత్సరం; 3 బుతువులు= ఒక అయినం; అయినాలు రెండు= ఉత్తరాయణం, దక్షిణాయనం. యోగులు ఉత్తరాయణాన్ని ‘అగ్ని’ అనీ, దక్షిణాయనాన్ని ‘ధూమ’ మని అంటారు. అంతేకాదు. వరుసగా వాటిని శుక్కమనీ, కృష్ణమనీ కూడా పిలుస్తారు. ఒక మానవమాసం= ఒక పితరుల దినం; ఒక సంవత్సరం= ఒక దేవతలకు దినం; మానవకాల విభాగంలో కృతయుగానికి 1728000, త్రైతాయుగానికి 1296000, ద్వాపరయుగానికి 864000, కలియుగానికి 432000 సంవత్సరాలు ఉంటాయి. యుగాల ఆద్యంత భాగాలను యుగసంధ్యలంటారు. ఇట్లాగే దేవమానాలు కూడా లెక్కించవచ్చును. కృతాయులైన నాలుగు యుగాలూ కలిస్తే ఒక మహాయుగం. అటువంటి వెయ్యి మహాయుగాలు బ్రహ్మాకు ఒక పగటికాలం. రాత్రి కాలం కూడా అంతే. బ్రహ్మారాత్రివేళ నిద్రిస్తాడు. ఆ సమయంలో లోకాలకు ప్రశయం. ప్రభాతం కాగానే మేలుకొంటాడు. పునస్మితి సాగిస్తాడు. సృష్టికమం ఇట్లాగే సాగిపోతుంది.

బ్రహ్మతత్త్వంనుండి మహతత్త్వం, దాని నుండి మనస్సు, దానినుండి ఆకాశం, ఆకాశంనుండి వాయువు, దానినుండి అగ్ని, దాని నుండి జలం, జలంనుండి పృథివీ క్రమంగా పుట్టుతున్నాయి. మునులు వీటిని పురుషులు అని పిలుస్తారు. ఈ సప్తరూపాలకూ మూలం బ్రహ్మమే. బ్రహ్మము శబ్ద బ్రహ్మమనీ, పరబ్రహ్మమనీ రెండు రకాలు. శబ్ద బ్రహ్మన్ని భజించటంలో ఆసక్తి కలవాడు పరబ్రహ్మను పొందుతాడు. పరబ్రహ్మం తాను నిష్టియారూపమై కూడా ప్రకృతి ప్రభావంతో శబలత్వం పొంది భూతాలను సృష్టిస్తుంది. వాటి లయం తరువాత కూడా బ్రహ్మం పుద్ధబోధ స్వరూపమై నిలుస్తుంది.

దానం అన్ని వర్ణాలవారికి సాధారణ ధర్మం. దానం, అధ్యయనం, యజ్ఞం చేయటంవలన పాపాలు నిష్టాయి. సంసార మనే నదిని దాటటానికి ప్రజ్ఞ అనే నౌవ తోడ్పుడుతుంది. కామక్రోధాదులవలన ప్రజ్ఞకు భంగం కలిగితే నదిలో మునిగిపోవటం జరుగుతుంది. మనం అనుస్మించే కార్యాలతో ఒక్కక్రాయాలో ధర్మక్రాయం అధర్మంగా అధర్మం ధర్మంగా తోస్తుంది. కాబట్టి మానవుడు ధర్మాశ్రూలను పరిశీలించి ధర్మగమన మెట్లాంటిదో గుర్తించాలి. సదాచారమే చక్రపుటంచుగా, ప్రాణమే కాడిగా, అపానమే ఇరునుగా, సిగ్గె ఆచ్ఛాదనగా, ఉపాయాపాయాలే నోగలుగా, ప్రూణేంద్రియ శ్రవణేంద్రియాలు గుర్తాలుగా, జ్ఞానమే సారథిగా, సర్వతంత్రమే కొరడాగా, త్యాగమే పగ్గలుగా సాగే యోగమనే రథాన్ని ఎక్కి ఉపాయశాలి అయిన ఆత్మ అనే రథికుడు మోక్షపదం చేరుకొనగలడు. ఇది యోగపద్ధతి.

నిస్సారమైన సంసారానికి ముఖ్యకారణం మమకారమే. మనస్సును ఇంద్రియాల విషయాలనుండి మరలించి ఆత్మయందు లగ్గం చేయటంవలన మమకారాన్ని జయించవచ్చును. సాంఖ్యులకైనా, యోగులకైనా మమకారత్యాగం సమాన ధర్మం. యజ్ఞక్రియ, ప్రజ్ఞతిశయం, యోగం, సాంఖ్యం - ఇవన్నీ బ్రహ్మపదప్రాప్తికి తోడ్పుడే సాధనాలే. అంతేకాక తపస్సు, ఇంద్రియ నిగ్రహం, రాగలోభ నివారణాచాతుర్యం, దృఢమైన విద్యకల పుణ్యత్వులు తప్పక బ్రహ్మపదాన్ని పొందుతాడు. జీవుడు ప్రయత్నిస్తే మనస్సును నిగ్రహించగలడు. నిగ్రహించబడిన మనస్సు ఇంద్రియాలను నియమించగలడు. అప్పుడు శబ్దాదులైన విషయాలు తొలగిపోతాయి. అప్పుడు అభిలషించిన బ్రహ్మ ప్రాప్తి రూపమైన మోక్షం సిద్ధిస్తుంది. అట్టి పండితుడికి సమదృష్టి ఏర్పడుతుంది. పండితుడు క్షరాక్షర రూపమైనబ్రహ్మమును

తెలిసికొంటాడు. మృత్యురూపమైనది క్షరం. అమృతరూపమైనది అక్షరం. తోమ్యైది ద్వారాలు గల శరీరమనేనగరంలో హంసుడనే ఆత్మ భాసిస్తున్నాడు. యోగులు ఆ ఆత్మనే అక్షరుడనీ, ఆత్మ అనీ అంటారు. వైరాగ్యంతో అక్షరతత్త్వాన్ని గ్రహించవచ్చును. మనస్సుమా, ఇంద్రియాలనూ నిగ్రహించుకొనిన వివేక దోషరహితుడై పొగ లేని అగ్నివలెవెలుగందు తాడు. యోగి సమలోష్టకాంచనుడై సమాధిగతుడై శబ్దబ్రహ్మాన్ని అతిక్రమిస్తాడు, పరమాత్మాడిని దర్శిస్తాడు.

కర్మమార్గం ప్రవృత్తి అనీ, కర్మ రహిత మార్గం (కర్మత్యాగం) నివృత్తి అనీ విజ్ఞలు చెప్పుతారు. ప్రవృత్తి బంధాన్ని, నివృత్తి మోక్షాన్ని కలిగిస్తాయి. ఏకరేఖా మాత్రుడైన చంద్రుడితో సమానుడు జీవుడు. జీవుడి అజ్ఞానం చంద్రుడి కృష్ణపక్షంతో సమానమైనది. కృష్ణపక్షం గడచిపోతే చంద్రుడు పరిపూర్ణతను సంతరించుకొని భాసిస్తాడు. అట్లాగే అజ్ఞానమనే కర్మమార్గం గడిస్తే జీవుడు జ్ఞానానంద పరిపూర్ణడై వెలుగొందుతాడు. నాలుగు ఆశ్రమాలకు చెందినవారు శాంతం విధించిన కర్మలను ఆచరించటం ద్వారా సిద్ధిపొందుతారు. ఇది నాలుగు మెట్ల నిచ్చేన వంటిది. ఇది సులభమార్గం కూడా. జీవుడు అంతర్యాగం వలన విగతపాపుడైతాడు. ఆత్మప్రాప్తి కోరేవాడు సంకల్పాల నన్నటినీ వదలి మనస్సును సత్యగుణంతో లీనం చేయాలి. సత్యసత్కమైన మనస్సు ఆత్మనిగ్రహాన్ని కలిగిస్తుంది. ఆత్మ నిగ్రహం వలన మోక్షపదవి లభిస్తుంది. సర్వవేద సారరూపమైనది అధ్యాత్మ విద్య. దానిని దానం చేయటం భూదానం కంటె గౌప్యది. ఇందియనిగ్రహం ధర్మాలలో కెల్ల ఉత్తమ ధర్మం.

జీవుడిని సంసారంలో బంధించే బంధనా లన్నింటిలోనూ కామం బలమైనది. ఆ కామాన్ని వదలితే ఆత్మ పూర్ణచంద్రుడివలె ప్రకాశిస్తుంది. ‘ఆత్మ’ అనే ధనం ‘తనది’ అనుకొనుకున్నాపీతిని కలిగిస్తుంది. ‘ఆత్మ’ అనే భోజనం తినుకున్న తృప్తి నిస్తుంది. ‘ఆత్మ’ అనే దానితో భౌతికస్పర్శ లేకున్న బలం కలిగిస్తుంది. ఆ ఆత్మతత్త్వాన్ని చూడటమే వేదార్థాలను గ్రహించటం. సూర్యుడి బింబం నీళ్లలో ప్రతిబింబిస్తుంది. అట్లాగే ఆత్మ బుద్ధిలో ప్రతిబింబరూపంలో వ్యక్తమౌతుంది. సత్యగుణ ప్రధానులు ఆత్మను యథాతథంగా చూడగలరు. సూర్యుడికి రేయుంబవట్టు లేనట్లుగానే పుద్ధజ్ఞాన స్వరూపుడికి వివేకావివేకాలంటూ ఉండవు. శమప్రధానుడైన యోగికి ఇంద్రియా లున్నా, అవి లేకున్న మనోలయ రూపమైన సమాధి దృఢంగానే ఉంటుందని శాండిల్య మహర్షి శిమ్యలకు బోధించిన ప్రబోధం తెలియదగింది.

కామమనే వృక్షం మోహమనే బీజంసుండి మొలకెత్తుతుంది. అజ్ఞానమే దానికి ఆధారమైన వేట్టు. ప్రమాదమనే నీటితో ఆ చెట్టు పెరుగుతుంది. అసహనమే దాని ఆకులు. అది చాల విచిత్రంగా ఉంటుంది. మానమనే కాండంతో బలపడి ఆ వృక్షం పైపై ఎదుగుతుంది. శోకమే కొమ్మలుగా, అనేక చింతలే రెమ్మలుగా, పూర్వకర్మవాసనలే చేవగా పెరిగిన ఆ వృక్షం ఆశలనే తీగలతో చుట్టబడుతుంది. లోభులు ఆ చెట్టు పండ్ల కాశించి ఎక్కి, తుదకు పతనమైపోతారు. ఆత్మజ్ఞాడైన పండితుడు త్యాగమనే కత్తితో ఆ చెట్టును తెగనరికి దుఃఖాలకు దూరమాతాడు.

ఈ శరీరమే ఒక నగరం, బుద్ధి దానికి ప్రభువు. సమస్త విషయాలను చింతించే చిత్తం ఆక్షుడ మంత్రి పదవిలో కొనసాగుతూ ఉంటుంది. శబ్దాదులైన అయిదు విషయాలూ పురోహిత వర్గమై ప్రవర్తిస్తాయి. శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలే అక్కడి పుర ప్రజలు. ఇట్లా ఉండే ఆ నగరానికి రజస్తమోగుణాలనే రుష్ట శత్రువులు కీడు కలిగిస్తుంటారు. బుద్ధి వివేకాన్ని కోల్పోతే చిత్తంతో విభేదించి రజస్తమోగుణాలకు లొంగిపోయి నశిస్తుంది. అట్లా కాక మనస్సుతో ఏకమై కర్తవ్య మేదో గ్రహించి వ్యవహరిస్తే రజస్తమున్నలను రూపమాపి రాజ్యభోగం అక్కయంగా అనుభవించగలుగుతుంది.

ప్రశ్న 79 : కార్యబలమూ, వీర్యబలమూ, మనోబలమూ కలిగిన ఉత్తమ భూపాలురు చాలమంది కురుక్షేత్ర యుద్ధంలో ప్రాణాలు కోల్పోయారు. వారిలో ఒక్కరు కూడా తమ ప్రాణాలను నిలుపుకొనలేకపోయారు. మృత్యువంచే ఏమిటి? అది ఎట్లా పుట్టింది? ఎట్లా ప్రాణాలను చంపుతుంది. (5. 201)

- ఉత్తరం : పుత్రుడిని కోల్పోయి శోకమగ్గుడైన అకంపను డనేరాజుకు నారదుడు చెప్పిన మృత్యుదేవత కథ నీ అనుమానం తీరుస్తుంది. పూర్వం బ్రహ్మదేవుడు లోకాలను స్ఫురించాడు. జీవ సంతతి విష్ణుతంగా పెరిగి పోయింది. భూభారం పెరిగింది. బ్రహ్మ ఆ స్థితిని గమనించి తీవ్రంగా ఆలోచించగా తీవ్రమైన వేడిమి కలిగి మహాగ్ని ప్రభవించి లోకాలను కాల్పించేయటం ప్రారంభమయింది. శివుడు బ్రహ్మను శాంతింపచేసి జీవసంతతిని తగ్గించటానికి ఉపాయం సూచించాడు. అప్పుడు బ్రహ్మదేవుడి అరుణ నేత్రాలనుండి ప్రకాశవంతమైన శరీరావయవాలతో ఒక స్త్రీ జన్మించింది. ‘జీవులను విచక్షణారహితంగా చంపు’ మని ఆమెను బ్రహ్మ ఆదేశించాడు. ఆమె ఆ దారుణకార్యానికి అంగీకరించక ధేనుకాళమానికి వెళ్లి తీవ్రమైన తపస్సు చేయ నారంభించింది. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై ప్రజాసంహారమే ఆమె ధర్మమనీ, ఆమె కస్తీరు అనేక రోగాల రూపంలో జీవులను బాధిస్తాయనీ, మానవులు వాటితో మరణిస్తారనీ, ఆ పనిలో ఆమె నిమిత్తమాత్రంగానే ఉండగలదనీ, ఎటువంటి పాప మంటదనీ వర మిచ్చాడు. అంగీకరించకపోతే బ్రహ్మ శపిస్తాయే అని మృత్యుదేవత సమ్మతించింది. మరణ సమయంలో ప్రాణులు దేహాలను వదలి పూర్వకర్మానుసారంగా దేవాదిరూపాలనూ, ఆ తరువాత మానవాది జన్మాలనూ పొందుతున్నారు.
- ప్రశ్న 80 : సజ్జనులు ధర్మానికి భయపడుతూ ఉంటారు. అటువంటి ధర్మం యొక్క పద్ధతిని నిరూపించుము. (5. 216, 217)
- ఉత్తరం : వేదాలపై భక్తి, స్మృతులపై విశ్వాసం, సదాచారం - అనేవి మూడూ ధర్మానికి అందమైన ఆకారాలు. కొందరు ధనంకూడా ధర్మానికి నాలుగవ ఆకారమని అంటారు. అసత్యం పలకకుండా ఉండటం, ధనాస్తి ఆశించకుండా ఉండటం మేలైన ధర్మం. శాప్తవిరుద్ధమైన ధర్మం చేయటం చవిటినేలలో విత్తనం విత్తటం వంటిది. ఈ వాస్తవాన్ని తెలిసి మెలగితే ఇహపరసుభాలు కలుగుతాయి. ధర్మస్వరూపం చాల సూక్ష్మమైనది. ధర్మాలు బహువిధాలుగా ఉంటాయి. వాటి సారభూతమైన ధర్మాన్ని పేర్కొంటాను. ఇతరులు ఏమేమి చేస్తే తన మనస్సునకు అప్రియంగా ఉంటుందో, ఆ పనులను తాను ఇతరులకు చేయకుండా ఉండటమే అన్ని ధర్మమార్గాలకూ ఉత్తమమైన ఆలంబనంగా ఉన్నది.
- ప్రశ్న 81 : తాతా! ధర్మస్వరూపం ఇంత చక్కగా ఉంటుందా? సదాచారం ధర్మస్వరూపమని పేర్కొన్నావు. ఉత్తమాచారం ఎట్లాంటిదో తెలియజెష్టము. (5.221)
- ఉత్తరం : వేదాలు అనేక విధాలుగా ఆచారాలను చెప్పుతున్నాయి. అలోచించి చూడగా సకలహితకరమైన ఆచారం వేరొకటి ఉంటుందా? మహాత్ములైనవారు ఏ ఆచారాన్ని పాటిస్తారో, దానిని తక్కినవారు పాటించాలి. పూర్వం జాజలి అనే మునికీ, తులాధారుడనే వైశ్వయైష్ముడికీ సడుమ నడచిన సంవాదమనే ఇతిహసం సదాచారరూపధర్మాన్ని వివరిస్తుంది. సంవాద సారాంశ మిది - ఎవడు సత్యమే యజ్ఞమని భావించి సత్యాన్ని పాటిస్తూ సదా తృప్తి పొంది ఉంటాడో అతడిపట్ల దేవతలు కూడా సంతృప్తి పొందుతారు. ఎవడు ధర్మంలో రమిస్తాడో, సదా ధర్మానికి మిత్రుడై ఉంటాడో, బుధీదో అసంగత్యాన్ని పాటిస్తాడో, అట్లా పాటించి నిర్మలహృదయు డౌతాడో, అట్లాంటివాడికి కర్కురాహిత్యంవలన కలిగే ఆనందం తప్పక సిద్ధిస్తుంది. కర్తవ్య మని భావించి చేసేకర్కు పవిత్రమైనది, కార్యసిద్ధికి హేతువోతుంది. ప్రయోజనాకాంక్షతో చేసే పని ఉత్తమం కాదు. మాత్రమ్యం, స్వర్ణ అనే దుర్గుణాలు సద్గుర్మాన్ని నశింపజేస్తాయి. సద్గుర్మం నశిస్తే మానవుడు పూర్తిగా నశిస్తాడు. అందువలన శ్రద్ధతో సదాచారాన్ని పాటించేవాడు దేవతల దయకు పొత్తుడోతాడు. శ్రద్ధ లేనివాడికి దాన స్వభావం ఉండదు. అందువలననే ‘దానం చేసేవాడు శేషుడు’ అని బ్రహ్మదేవుడు చెప్పాడు. శ్రద్ధ కలవాడి మనసులో మాత్రమ్యాది దోషాలు నిలబడలేవు. మానవుడు తనకు విధ్వకమైన ఏ కర్కులదో, ఆ కర్కును చక్కగా అనుష్ఠించటం మేలు. అతడు కర్కుల పట్ల నివృత్తిని పొంది శ్రద్ధతో కర్కుసన్నాయి పద్ధతిని పాటించటానికి తగిన నేర్చుకూడా ఉండాలి.

శాంతిపర్య కథాసారం - XIII

- ప్రశ్న 82 :** కార్యసమీక్ష దీర్ఘకాలం చేసి నిర్ణయం తీసికొనవలెనా? లేక సత్యరంగా నిర్ణయం తీసికొనవలెనా. (5. 260)
- ఉత్తరం :** వనిచేసేటప్పుడు త్వరపడకుండా చక్కగా చాలకాలం ఆలోచించి చేస్తే ఓటమి కలుగదు, విజయం సిద్ధిస్తుంది. కార్యవిమర్శలో సహనం అవసరం. దీనికి మెధాతిథి పుత్రుడైన చిరకారి కథ చక్కని ఉదాహరణం. ఒక కార్యం చేయవలసి వచ్చినప్పుడు చాలకాలం ఆలోచించి ధీరత్వంతో మంచి చెడ్డలు నిర్ణయించుకొని ఆ పని నిర్వహించాలి. ఆయా పనులను నిర్వహించేటప్పుడు ఆలోచించి చేసేవాడిని ఆర్యుడనీ, తొందరపడేవాడిని అనార్యుడనీ పెడ్డలు పేర్కొంటారు.
- ప్రశ్న 83 :** ప్రజలను ఇక్కించే పద్ధతి ఎట్లాంటిది. (5. 293)
- ఉత్తరం :** పూర్వం ద్వయమత్తేసుడికీ అతడి పుత్రుడు సత్యవంతుడికీ నడుమ జరిగిన సంభాషణం దీనికి ఉపకరిస్తుంది. చంపదగిన తప్పు చేసినవాడిని చంపటమే కర్తవ్యం. రాజుకు దుర్మార్గిపట్ల పక్షపాతం పనికిరాదు. రాజు స్వయంగా వినీతుడై తన మంత్రులనూ, కుమారులనూ, సేవకులనూ క్రమంగా వినయవంతులనుగా చేసి ప్రజలను రక్షించాలి. బ్రాహ్మణులు అన్ని విధాలా అహింసనే పాటించాలి. ప్రజాపాలకుడైన భూపతికి ఆ విధమైన అహింస తగదు. అతడు ప్రజలపట్ల దయ కలిగి ఉండాలి. వారికి ఏ విధమైన అపకారమూ కలుగకుండా చూడాలి. అట్లా ప్రజలను కాపాడటమే రాజుకు అహింస బేతుంది.
- ప్రశ్న 84 :** మానవుడికి అవశ్యకర్తవ్యం గృహస్త ధర్మమా? సన్మాన ధర్మమా? (5. 300)
- ఉత్తరం :** ఆ రెండు ధర్మాలూ గౌరవించదగినవే. దీనిని నిరూపించే కపిలగో సంవాదమనే ఇతిహాసం వినదగింది. దాని సారాంశ మిది - బ్రాహ్మచర్యం, గార్థస్థ్యం, వానప్రస్థం, సన్మానం - అనే నాలుగు ఆశ్రమాలూ ఆత్మప్రాప్తికి సాధనాలే కాబట్టి దేవయానా లౌతున్నాయి. ఆ మార్గాలలో నడవటం గృహస్తులకు కర్తవ్యం. వారు వేదవిహిత మార్గంలో నడవటం శ్రేయస్వరం. గృహం సమస్తకార్యాలకూ, వాటి ఫలాలకూ నిధివంటిది. ప్రాణులపై దయ, అహంకార రాహిత్యం కల నిర్మలచిత్తుడైన గృహస్తుడు దృఢమైన ఆత్మనిష్ఠతో వేదవిహిత ఆచారాలనూ, కర్మలనూ ఆచరించి పుణ్యాత్మక్తుడైతాడు. బాగా ఆలోచించి చూస్తే - నాలుగు ఆశ్రమాలలోనూ ఏ ఆశ్రమమూ సేవించదగనిది కాదు. అందువలన అంతఃకరణపుద్ధి కలిగి ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్న ఆత్మజ్ఞుడైన పండితులు సంసారసాగరాన్ని దాటగలరు. ముముక్షువయిన సాధకుడు ముందుగా కర్మఫల త్యాగం చేయాలి. ఆ తరువాత మనస్సును నిగ్రహించాలి. ఆపైన సదా సంతోషంతో ఉండాలి. ఇవి ఒకదానికంటే ఒకటి ఉత్తమ గతులు. సాధకుడు తప్పక ఈ మూడింటినీ పొందాలి.
- ప్రశ్న 85 :** వేదాలలో ధర్మం, అర్థం, కామం అనే మూడు పురుషార్థాలు ప్రశస్తమై ఉన్నాయి. వీటిలో ఏది లభిస్తే గొప్పగా ఉంటుంది? (5. 340)
- ఉత్తరం :** ఈ అంశం కుండధారుడి వృత్తాంతమనే ఇతిహాసం నారద ప్రవర్తితమైన ఇతిహాసం వింపే విశదమౌతుంది. దాని సారాంశ మిది - ఉచితమైన హింస అహింసకు భంగ కరం కాదు. యజ్ఞం పేరుతో తగని హింస ఎప్పుడూ చేయాదు.
- ప్రశ్న 86 :** పురుషుడు దేనివలన పాపకార్యాలు చేయటానికి పూనుకొంటాడు? పుణ్యకార్యాలకు కారణ మేది? దేనివలన పుణ్యపాపాలు రెండూ అంటకుండా ఉండగలడు? మోక్షం ఎట్లా పొందుతాడు. (5.363)
- ఉత్తరం :** శబ్దస్వర్ం రూపరస గంధాలు అనే విషయాలమీద కోరిక లోభమోహలను కలిగిస్తుంది. చిత్తం లోభమోహలకు లోనైతే ధర్మానికి లోపం కలుగుతుంది. ధర్మం లోపించగానే పాపకార్యాలు చేయాలనే తలంపులు కలుగుతాయి. అందువలన తెలివితో ఈ కీడు లన్నిటినీ ఉహించి, వాటి జోలికి పోక సజ్జనులగోష్టిలో కాలం గడపితే విషయాలపై

ఆసక్తి నశిస్తుంది. దానివలన ధర్మబుద్ధి ఉదయిస్తుంది. ధర్మకార్యాలు క్రమంగా ఆచరిస్తూ ఆషైన అపాయం లేని ఉపాయంతో ముక్తిపొందుతాడు. అపాయం లేని ఉపాయం ఇట్లా ఉంటుంది. ఓరిమితో కోపాస్తీ, సంకల్పించకుండా ఉండటంతో కామాస్తీ, సత్కృగుణాభ్యాసంతో నిద్రనూ, దృఢమైన దైర్యంతో రాగద్వేషాలనూ, జాగరూకతతో భయాస్తీ, జ్ఞానవైరాగ్యాదులతో మోహభాంతులనూ, హితమూ, మితమూ, కాలం తప్పకుండా తీసికొనే భోజనంతో రోగాలనూ, ఉపద్రవాలనూ, క్షేత్రజ్ఞస్వరూపుడైన జీవుడిని చూడటంద్వారా ప్రాణచేష్టనూ, కడపట నిస్సారాలని గ్రహించటంతో శబ్దాది విషయాలనూ, నిత్యసంతుష్టితో లోభాస్తీ, దయతో అధర్మాస్తీ, తగిన సమీక్షల విధానంతో కర్మను కడకు నెట్టటం నేర్చుకొనటమే ముక్తికి బాట.

- ప్రశ్న 87 :** తృప్తిను నశింపజేసే ఉపాయం తెలుపుము. (5.372)
- ఉత్తరం :** ఈ ప్రశ్నకు ఉత్తరం జనక మాండవ్య సంవాదం వింటే తెలుస్తుంది. దాని సారాంశ మిది. దౌరకిన దానిని ఆనుబవిస్తూ, దౌరకనిదానికి చింతపడి దుఃఖించకుండా పరిపూర్ణమైన ఉంటాడో అతడి మనసులోనికి తృప్తిప్రవేశించనేరదు.
- ప్రశ్న 88 :** సమస్త ప్రాణులకూ భయం కలిగిస్తూ కాలం గడుస్తుండగా పురుషుడు ఏమి చేస్తే శేయస్తు కలుగుతుంది. (5.380)
- ఉత్తరం :** మానవ శరీరంలోనే మృత్యువు, ఆమృతత్వం - అనేవి రెండూ ఉన్నాయి. సంసార వ్యామోహమే మృత్యువు. తత్త్వజ్ఞానమే అమృతత్వం. యోగాన్ని అనుష్ఠించటం, తపస్స చేయటం, విషయాసక్తిని త్వజించటం - అనేవి హితకరమైన మార్గాలు. పీటితో సమానమైన దుఃఖం మరొకటి లేదు.
- ప్రశ్న 89 :** ఏ విధమైన శిలం కలవాడు మోక్షపదాన్ని పొందుతాడు? (5. 390)
- ఉత్తరం :** మితాహారం స్వీకరిస్తూ, ఇంద్రియానీకాన్ని జయించి మోక్షం కొరకై శాప్రాలలో చెప్పబడిన ఉత్తమ ధర్మాలను అనుష్ఠించేవాడికి బ్రహ్మసంధం తంగిడి జున్నవలె సులభ సాధ్యమై ఉంటుంది. మోక్షధర్మాలు తెలియజేపే హరీతగీత, వృగుతగీత తెలియదగినవి. వాటి సారాంశ మిది - సంపద, పేదరికం అనేవి కాలానికి అధీనమై ఉంటాయి. అవి జ్ఞానం లేని మూఢులకు మదాన్ని, దీనత్వాన్ని కలిగిస్తాయి. తద్వారా సుఖానికి, దుఃఖానికి హేతువు లోతాయి. సంపదలు శాశ్వతం కావనితెలిసికొన్న జ్ఞానికి అవి ఉన్నా, లేకున్న ఎట్లాంటి వికారమూ కలుగదు. పుణ్యకార్యాలచేత జీవుడు మాలిన్యం ఏడి పవిత్ర దోతాడు. పుణ్యకార్యాలు చేసేవారు ఉత్తమ వర్షాన్ని పొందుతారు. విష్ణుద్వానం గింజలేని పండువలె ఉత్తమ స్థితిని కలిగిస్తుంది.
- ప్రశ్న 90 :** జ్యోరం ఎట్లా పుట్టింది. (5.436)
- ఉత్తరం :** దక్షయజ్ఞాన్ని ద్వంసంచేసే సందర్భంలో శివుడి పాలబాగంలో కోపంవలన పుట్టిన చెమట బిందు వొకటి భూమిపై పడింది. అక్కడ పెద్దమంట చెలరేగింది. ఆ మంటలో నుండి ఒక పురుషుడు ఎప్రని నేత్రాలు, నల్లనిచూపు, జ్యోర్ధ్వముఖమైన రోమాలూ గల భయంకరాకారుడు జన్మించాడు. అతడే జ్యోర్ధ్వుడు. శివుడు జ్యోర్ధ్వానికి నానారూపాలు కల్పించాడు - ఎనుగులకు తలనొప్పిగా, పాములకు కుబుసంగా, గోవులకు గిట్టలలో నొప్పిగా, లేళ్ళకు తమరూపు చూడలేనితనంగా, గుర్రాలకు పార్చుబాగంలో శోషణంగా, నెమళ్ళకు ఈకలు ఉడిపోవటంగా, కోకిలకు నేత్రవ్యాధిగా, చిలుకలకు వెక్కిళ్ళగా, మేకలకు మనోబ్రాంతిగా, పులులకు శ్రమగా, మానవులకు చాపుపుట్టుకలు మొదలైన సందర్భాలలో కలిగే దుఃఖంగా పెక్కురూపాలుగా ఉంటుంది. జ్యోరం శివుడి తేజస్సు. అందువలన అందరికీ నమస్కరించడగింది. జ్యోరకథ వింటే పుణ్యం కూడా.
- ప్రశ్న 91 :** శాప్రతత్త్వం తెలియనివాడు ఏమి చేస్తాడు. (5.446)
- ఉత్తరం :** గురువులను పూజించటం, వృద్ధులను సేవించటం, విద్యను వినటం - అనేవి తప్పక చేయడగిన పనులు. నారద గాలవ సంవాదం ఈ విషయాలను వివరిస్తుంది. మనజుడు పాపేహాతుపులైన పనులన్నీ వదలాలి. యథాశక్తి పవిత్ర

చిత్తంతో పుణ్యకార్యాలు మాత్రమే చేయాలి. సదా సజ్జనసాంగత్యంలోనే గడపాలి. సత్పవర్తన వలన చిత్తదోషం తొలగి జ్ఞానోదయ మౌతుంది.

- ప్రశ్న 92 : నా వంటివాడు కాలపాశాన్ని ఎట్లా ఛేదించగలడు. (5. 457)
- ఉత్తరం : పూర్వం ఆరిష్టనేమి మహార్షిని సగరుడు అనే నృపాలుడు ఇదే ప్రశ్నను అడిగాడు. అప్యుడు ఆరిష్టనేమి సగరుడికి చెప్పిన శాంతి వచనాలు వింటే మనస్సుకు శాంతి కలుగుతుంది. వాటి సారాన్ని ఇట్లా గ్రహించవచ్చును. సమస్త భూమండలాన్నీ పరిపాలించిన మహారాజులు సైతం కాలం చెల్లగానే నేల కొరిగిపోతున్నారు. చూపు మొదలైన ఇంద్రియ శక్తులు ఉడిగిపోగానే శరీరం చెడిపోతున్నది. దీనిని చక్కగా భావించి సంసారం యొక్క నిస్సారతను గమనించగలవాడు మోక్కలక్ష్మిని చేపట్టగలడు.
- ప్రశ్న 93 : ధర్మవిద్యేషపరులైన దానవులకు మంత్రి అయిన శత్రువుడికి శుక్రత్వమహిమ ఎట్లా కలిగింది. (5.468)
- ఉత్తరం : శత్రుడు యోగబలంతో కుబేరుడిని వంచించి అతడి ధనం అపహరించాడు. కుబేరు డా సంగతి శివుడికి నివేదించాడు. మహాశ్వరుడు కోపించి త్రిశూలంతో శత్రువుడిపైకి విజ్యంభించాడు. అతడు పరుగెత్తి పాదలమాటున దాగి ఉన్నాడు. కానీ, అతడి శరీరంలో కంపం మొదలు కావటంతో శివుడిచేతికి చిక్కాడు. శివుడు అతడిని ప్రింగాడు. కడుపులో పరుగెత్తుతూ మహాశ్వరుడికి ఇఖ్వంది కలిగించగా ఆయన తన శరీర ద్వారాలన్నీ మూసి పురుషాంగం మాత్రం తెరిచి ఉంచాడు. పార్వతి ప్రాఢనను మన్మించి శత్రువుడిని తేజస్వంతుడిని చేసి శ్వం నుండి బయటకు పంపి శత్రువునే పేరు పెట్టాడు.
- ప్రశ్న 94 : తాతా! నీ వాక్యమృతం ఇంకా వినాలని ఉన్నది. సద్గుర్ మైన్ని తెలుపుము. (5. 476)
- ఉత్తరం : సద్గుర్ మై బోధించే ‘పరాశరగీత’ వినదగింది. దాని తాత్పర్య మిది - పాపరహితుడైన మానవుడు శ్రేష్ఠమైన తెలివి అనే పగ్గాలతో ఇంద్రియాలనే గుర్తాలతో లాగబడే కోరిక లనే రథాన్ని అపమార్గంలో పోసీయకుండా నిగ్రహిస్తాడు. దుష్టకార్యాలు చేయటం మురికినిటిలో స్నానంచేయటం వంటిది. పుణ్యకార్యాలు చేయటం మంచినీటి స్నానం వంటిది. వేదాలను చదవటంతో బుషిబుణాన్ని, యజ్ఞాలు చేయటంతో దేవతల బుణాన్ని. పూజాది సత్కారాలతో అతిధిబుణాన్ని. పితృకర్మతో పితరుల బుణాన్ని, చక్కని పాలనతో రంజంపచేయటం ద్వారా ప్రజల బుణాన్ని తీర్చాలి. విష్ణుస్తోత్రం, తపస్సు, ధర్మచరణం - అనేవి మనస్సులో గొప్ప జ్ఞానాన్ని కలిగిస్తాయి; అయోగ్యులను యోగ్యులుగా మారుస్తాయి. ఎంతటి దుర్జనుడైనా సజ్జన సాంగత్యంతో పవిత్రుడోతాడు. అధిక లాభం కలిగించేదైనా ఆ పని పాపంతో కూడుకొంటే చేయవద్దు. స్వల్పులాభం కలిగించేదైనా పుణ్యకార్యాలను తప్పక చేయాలి. అందువలన ఇహపరసుభాలు కలుగుతాయి. నాలుగు పద్మాలకు సంబంధించిన మానవులు వారి వారి ధర్మ ధర్మాలను ఆచరించటం ఉత్తమం. ఆయా ధర్మాలలో నేర్పు సంపాదించి తపస్సును ఆశ్రయించినప్పఁడే ధర్మార్థకామమోక్షాలనే చతుర్మిధ పురుషార్థాలు సిద్ధిస్తాయి. మనమ్యులకు అజ్ఞానం కంటే విరోధి మరొకటి లేదు. ఘలాకాంక్ష లేకుండ సత్కర్మలు చేస్తే నిత్యుడోతాడు. దేనితోనూ సంగం లేకుండా ఉండటం మేలు. సుజ్ఞానం సుగతి. తపస్సువలన నాశనం ఉండదు. ఇది తెలియటమే వేదార్థసారం. సూర్యుడిని కాంతి ఎట్లా వదలిపెట్టదో అట్లా ధీరుడిని జ్ఞానలక్ష్మి ఎప్పుడూ వీడిపోదు.
- ప్రశ్న 95 : దమం, సత్యం, క్రమ - అనేవి సద్గురులుగా పెద్దలు కీర్తిస్తారు. మంచి గుణాలుగా వాటికి ఎందుకు పేరు వచ్చింది. (5.540)
- ఉత్తరం : ‘హంసగీత’ ఈ ప్రశ్నకు తగిన సమాధానం. బంగారు హంసగా విహారిస్తున్న బ్రహ్మ సాధ్యులకు చెప్పిన విశేషాలలో కొన్ని గమనించదగినవి. వేదసారాంశం సత్యం. సత్యసారరూపం దమం. దమసారాంశం ముక్కి. సత్యాదులను

పాటించేవారికి మోక్షం కరతలామలకం. ఎవడు మనస్సునూ, మాటనూ అపమాద్యంలో పొనీయకుండా రక్షిస్తాడో అతడిచేతిలోనే వేదం, తపస్సు, త్యాగం ఉంటాయని మనులు చెప్పారు. సత్యం, ఓర్పు, దమం - అనేవి మూడూ శాశ్వతమైన మోక్షాన్ని చేరుకొనటానికి నిచ్చెన మెట్లపంటివి. అవి సజ్జన సాంగత్యంవలన కలుగుతాయి. ఆత్మజ్ఞాన సంపన్ముఢైన పండితుడు ఒక్కడే తనలో తాను ఆనందిస్తాడు. పెక్కురకు ప్రేతి కలిగిస్తాడు. అందరూ అతడిని గారవిస్తారు. బ్రాహ్మణుడు వేదాధ్యయనం చేయటం వలన దేవత్వం పొందుతాడు. ఉపవాసాది పుణ్యకర్మలు చేయటంతో సాధువుగా ప్రశ్నా పొందుతాడు. నింద్యమైన శిలం కలవాడు దుర్భనుడుగా పిలుబదుతాడు. శౌచం పాటించకపోవటంవలన మరణభీతితో దీనుడెతాడు.

- ప్రశ్న 96 :** సాంఖ్య యోగ శాస్త్రాల తారతమ్యాలను, వాటి స్వరూపాలను ఎరిగించుము. (5. 571)
- ఉత్తరం :** సాంఖ్యులూ, యోగులూ తమతమ మార్గాలే మేలైనవని కారణాలు నిరూపిస్తూ ప్రకటిస్తారు. కాని, నా దృష్టికి ఆ రెండు మార్గులూ ఒక్కటే. యోగులు ప్రత్యక్ష ప్రమాణాన్ని చేతువును విశ్వసిస్తారు. సాంఖ్యులు శాప్త ప్రమాణాన్ని అంగికరిస్తారు. ఈ రెండు మార్గాలకూ గమ్యం ఒక్కటే. శాప్తంలో ఈ రెండూ వేరైనా ప్రాణిలపట్ల హితం, మంచి నియమాలు పాటించటం, శౌచం అనేవి రెండు మార్గాలలోనూ నియతమైన కార్యాలై.
- ప్రశ్న 97 :** భూతదయ, సద్వ్యతధారణం, శౌచం - అనే గుణాలు సమానం కాగా సాంఖ్యయోగాలకు దర్శనం ఎట్లా వేరయింది. (5. 575)
- ఉత్తరం:** రాగం, మోహం, దీర్ఘ స్నేహం, కామం, క్రోధం అనే దుర్భుణాలను, తద్విరుద్ధమైన సద్గుణాలతో తొలగిస్తే యోగులకు ఆత్మోస్ఫుతి లభిస్తుంది. పెద్దచేప వలను చించుకొని, బలిష్టమైన మృగం ఉరిని చేదించుకొని బయటపడతాయి. అట్టే యోగి స్థిరసంకల్పంతో యోగోపాయాలను నిరోధించే పాపాలను తొలగించుకొని సన్మార్గంలో సంచరిస్తాడు. విలుకాడు తదేకచిత్తుడై ఎట్లా లక్ష్మీన్ని చక్కగా చేదిస్తాడో, అట్లాగే యోగినిపుణుడు మోక్షలక్ష్మీన్ని సాధిస్తాడు. కత్తి వాదరపై నడకవంటి యోగనియమం ఎవడికి వశమై ఉంటుందో అతడికి సాధించలేని కార్యం ఉండదు.
- కపిలాది మహామునులు చెప్పిన సాంఖ్యం ఇట్లా ఉన్నది - ఆత్మకు రెండు రూపాలు ఉన్నాయి. అందులో ఒకటి శబ్దస్పర్శాది విషయాలను శ్రోత్రం, త్వక్కు మొదలైన జంద్రియాల ద్వారా అనుభవిస్తూ ఉంటుంది. మరొక ఆత్మ విషయాలతో పొత్తులేకుండా తటస్థంగా ఉండి భాసిస్తూ ఉంటుంది. వాయువు ఒక్కటే కాని, దానికి చెందిన భేదాలు ప్రాణం, అపానం, వ్యానం, ఉదానం, సమానం అని ఐదు విధాలుగా ఉన్నాయి. వాటిని పరిశీలిస్తే క్రమంగా పవనగమనం నిరోధించబడుతుంది. ఈ నిరోధమనే సుకృతం జీవుడిలోని అంతరాత్మను దర్శింపజేస్తుంది. జీవుడు చేసే కర్మలలో కూడా తేడాలున్నాయి. పుణ్యపాప మిశ్రకర్మలవలన మానవుడై జన్మిస్తాడు. బుధిమంతుడు కర్మజాలంలో తగులుపడకుండా ముక్తి కోరి అందుకై ప్రయత్నిస్తాడు. వేయమందిలో ఏ ఒక్కడో తన శరీరదోషాలను గ్రహించి, వాటిని త్యజించి మోక్షం సాధిస్తాడు.
- ప్రశ్న 98 :** దేహదోషాలంబే ఏవి. (5. 610)
- ఉత్తరం :** కామం, క్రోధం, భయం, నిద్ర, నిశ్చాపం - అనేవి దేహగతమైన దోషాలు. వీటిని తొలగించుకొనే విధానం కూడా ఉన్నది. కోపానికి ఓర్పు, కామానికి సంకల్పరాహిత్యం, భయానికి ఏమరుపాటు లేకుండటం, నిద్రకు సత్యగుణ సేవనం, శాంతికు అల్పహోర స్వీకరణం - శత్రువులు. ఇంకా పెక్కు దోషాలను తొలగించుకొనే ఉపాయాలు ఎన్నో ఉన్నాయి. వివేకవంతుడు వాటి మార్గాలను తెలిసికొని చేపట్టి దోషాలను నిరూలిస్తాడు. ఈ లోకాలు విష్ణుమాయా ప్రభావంవలన కలుగుతున్నాయి. పండితుడు వీటిని గోడమీద బొమ్మలవలె, నీటిమీద నురుగువలె, బుడగలవలె భావించి మోక్షమార్గాన్ని మాత్రమే అన్వేషిస్తాడు.

- ప్రశ్న 99 :** ఆత్మ పరమపదం పొందే ప్రకారం? (5. 613)
- ఉత్తరం :** వెలుపలి స్వర్పలు అనబడే విషయ సుఖాలను తపస్సు అనే కర్తతో తొలగనెట్టి సాంఖ్య విధానాన్ని ఓడగా గ్రహించిన అర్యుడు ప్రజ్ఞ అనే పదవ నడిపే చుక్కానివాడి సైపుణ్యంతో సంసారమనే సముద్రాన్ని దాటుకొంటాడు. ఆ సముద్రం దుఃఖమనే నీటితోనూ, వ్యాధిమరణాలనే మొసళ్ళతోనూ, భయ మనే పాములతోనూ, హింస అనే ప్రవాహంతోనూ, విషయాసక్తి అనే బురదతోనూ, ఆశలు అనే సుదులతోనూ, సుఖసంతోషాలనే రత్నాలతోనూ, సత్యమనే గట్టుతోనూ కూడి ఉంటుంది. ఆ సముద్రాన్ని దాటిన పుణ్యాత్మకుడిని సూర్యుడు తన కిరణాలతో మోసికొని పోతాడు. పిదప తామరతూడులోని దారమంతటి సూక్ష్మమైన దారిలో ప్రవేశించి అతడు పయనిస్తూ ఉండగా మిక్కిలి సూక్ష్మమైనవాడూ, చల్లలనివాడూ, మంచివాసన కలవాడూ, సుఖకరమైన స్వర్పకలవాడూ, సప్తవాయువులలో శ్రేష్ఠుడైనవాడూ అయిన ప్రవహుడనే పవనుడు అతడికి ఎదురుగా పోయి, అతడిని ఆకాశంయొక్క పరమగతిని చేరేటట్లు చేస్తాడు. ఆకాశం రజన్యయొక్క పరమగతిని, రజన్య సత్యం యొక్క పరమగతిని, సత్యం నారాయణుడినీ క్రమంగా చేరేటట్లు చేస్తాయి. నారాయణుడు ఆ పుణ్యాత్మకుడిని చివరకు పరమాత్మతో చేరుస్తాడు. అతడు పరతత్త్వంలో లీనమై అమృతస్వరూపుడై శాశ్వతస్తుతిని పొందుతాడు.
- ప్రశ్న 100 :** ఆ రీతిగా అమృత స్వరూపుడై నిత్యుడైన మహాత్ముడు తన పూర్వ స్థితిని తలుస్తాడా? తలంచకుండానే ఉంటాడా. (5.613)
- ఉత్తరం :** ధర్మరాజా! నీవు మంచి గహనమైన ప్రశ్నను చక్కగా అడిగావు. ఎంతటి ప్రజ్ఞావంతుడైనా సందేహించే విషయ మిది. కపిలమత మిది - ఇంద్రియాలు పురుషుడిని తెలియజాలవు. అవి మనస్సులో ఉంటాయి. కాబట్టి పురుషుడు మనస్సుతోణి సంబంధం వలన ఇంద్రియాలను తెలిసికొంటాడు. పురుషుడు ముక్కిని పొందకపోయినా ఇంద్రియాలను తెలిసికొనట మనేది సమానమే. ఆత్మజ్ఞాన సంపన్ముడై అమృత స్వరూపుడైన పురుషుడు విషంలేని పాములవలె చేష్టలు లేక పడి ఉన్న ఇంద్రియాలను తెలిసికొన్నా, తెలియకపోయినా జరిగే దేహి లేదు. అందువలన అతడి కేవిధమైన బాధలూ లేవు. ముక్కుడైన పురుషుడు ఇంద్రియాలను వజ్రించినప్పుడు అవి సాగరంలోని నురుగువలె, నీటి బుడగలవల విచ్చిన్నమై పోతాయి. ఈ స్తుతిని పొందట మనేది ఈశ్వర విభూతి అయి ఉన్నది. అది ముక్కి పొందిన ఆత్మకు కూడా అన్యయిస్తుంది.
- పరమాత్ముడైన నారాయణుడిని పొందిన జీవడికి పునర్జన్మ లేదు. పునరావుత్తి లేని శ్రేష్ఠమైన ఈ దశనే మోక్ష మంటారు. మోక్షదశకంట మించిన దశ మరేమీ లేదు. ఇది శ్రీమన్మారాయణ ప్రణీతమైన అక్షరమోక్షాన్ని ప్రదర్శించే పద్ధతి.
- ప్రశ్న 101 :** ప్రజ్ఞానిధివైన తాతా! నీవు చెప్పిన ‘అక్షర’ మనేది ఎటువంటిది? ‘క్షర’ మేది? (6.2)
- ఉత్తరం :** ధర్మరాజా! నీ పడిగిన విశేషం ‘వసిష్ఠజనక సంవాద’ మనే ఉత్తమ ఇతిహసం వింటే తేటపడుతుంది. దాని తాత్పర్యం వినుము. కరచరణాది అవయవాలు కలిగి ఉండి, అదీ, అంతం, క్షయం, వృధి అనేవి లేనిదైన తత్త్వాన్ని ‘అక్షరం’ అంటారు పండితులు. దాని నుండి ఇరవై నాలుగు క్షరతత్త్వాలు ఆవిర్భవించాయి. క్షరతత్త్వం విక్రియను పొందుతుంది. దానిని ప్రకృతి అనీ, ప్రధానమనీ, అవ్యక్తమనీ పిలుస్తారు. ఆ విక్రియనుండి ‘మహాత్’ అనే తత్త్వం ఆవిర్భవిస్తుంది. ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలు ఇవి - ప్రకృతి, మహాత్, అహంకారం, పంచభూతాలూ, పంచగుణాలూ, అయిదు జానేంద్రియాలూ, అయిదు కర్మాంగదియాలూ, మనస్సు, కలిసి మొత్తం ఇరవైనాలుగు. ఈ ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలూ విజ్ఞానానికి అందుతాయి. ఇరవై అయిదవ అక్షరమైన పరమతత్త్వం విజ్ఞానానికి గోచరం కాదు. దానికి నాశం లేదు; మృతి లేదు. సత్యరజుస్తమోగుణాలను అనుసరించటం వలన జన్మపరంపరలోనికి జారిపోయిన ఆ

శాంతిపర్య కథాసారం - XVIII

అక్కరతత్త్వం తనను తాను తెలిసికొనలేక, అవే తాను అనుకోని వాటిలో నివాసం సాగిస్తూ ఉంటుంది. అక్కరానికి స్వతస్మిధ్యంగా ఏ రంగూ లేదు. కానీ సత్యరజుస్తమోగుణాలను అనుసరించబడంవలన మార్పులకు లోనవుతుంది. అహంకారగుణం ఈ వికారాలకు కారణం. నిర్వికారస్తితిలో అక్కరతత్త్వం ప్రదీపమౌతుంది.

స్త్రీ పురుష సంబంధం వంటిదే ప్రకృతి పురుషుల పరస్పరాకర్షణ. అదే సమస్త ప్రాణికోటికీ జన్మిపేశాతువు. వేదాలు ఇదే చెప్పుతున్నాయి. విత్తనంనుండి విత్తనమూ, దేహంనుండి దేహమూ, ఇంద్రియాలనుండి ఇంద్రియాలూ; మనస్సునుండి మనస్సూ - ఇట్లా జన్మిస్తూ ఉంటాయి. ఆత్మకు బీజం లేదు. దేహం ఉండదు. మనస్సు లేదు. ఆత్మ అనేది నిర్ణయం. అందుచేత దానికి భవబంధాలూ, భవదుఃఖాలూ, కర్మాచరణాలూ - ఇట్లాంటివి ఏమీ ఉండవు. గుణాలు ప్రకృతివే కాని పరమాత్మవి కావు.

జీవుడిని అక్కరమనీ, ప్రకృతిని క్షరమనీ అంటారు. కొందరు ఈ రెంటినీ ‘క్షరములు’ అన్నారు. మరికొందరు ‘అక్కరములు’ అన్నారు. ఆద్యంతాలు లేకపోవటం, ఈశ్వర తత్త్వాన్ని కలిగి ఉండటం - ఇత్యాదులు జీవుడికి, ప్రకృతికి ఉన్న సాధ్యాశ్యాలు. మహాదహంకారాది ప్రకృతి గుణాలను పొందినప్పుడు పురుషుడు (జీవుడు) తనను తాను ప్రకృతిగా భావిస్తాడు కనుక అతడిని ‘క్షరము’ అని కూడా అనవచ్చును. ఈ ప్రకృతి పురుషుడిని పొందినప్పుడు గుణవికార రహితంగా ఉంటుంది కాబట్టి అప్పుడు దానిని నిర్ణయమనీ, అక్కరమనీ కూడా వ్యవహరించవచ్చును. ఎన్ని రూపాలలో ఈ ప్రకృతి విజ్ఞంబించినా మమకారం, అహంకారం అనేవి రెండే దీని మూల తత్త్వాలు. ఇవి రెండూ పరిహరించగలిగితే ఇంక ఈ ప్రకృతి పురుషుడిని ఏమీ చేయలేదు. నశించే ప్రకృతిని విడిచి పెట్టిన పురుషుడు (ఇరవై అయిదవ తత్త్వం) అక్కరు డనబడతాడు. తన కేవలత్వాన్ని గుర్తించి జీవుడు తనను తాను పరితత్త్వంగా దర్శించి తల్లినుడైతాడు. అదే నిరామయమూ అనంతమూ అయిన పదం సుమా!

ధర్మరాజా! మొట్టమొదటగా ఈ తత్త్వ రహస్యాన్ని బ్రహ్మదేవుడు వసిష్టుడికి తెలియజేశాడు. వసిష్టుడు నారదుడికి, నారదుడు నాకు ఉపదేశించాడు. నేను నీకు జనక వసిష్టుల సంభాషణగా బోధించాను. ఈ జ్ఞానాన్ని అలవరచుకొమ్ము, పరమానందాన్ని పొందుము.

ప్రశ్న 102 : ధర్మాధర్మాల విచారం లేనిదీ, సంశయాల నన్నింటినీ పోగొట్టేదీ, చావు పుట్టుకలు లేనిదీ, పుచిపుభ్రతలు కలిగిందీ, శాశ్వతమైనదీ, మార్పు లేనిదీ, ‘పరము’ అని పిలువబడేదీ, దుఃఖాన్ని పోగొట్టేదీ - అయినట్టి తత్త్వాన్ని బోధించుము. (6.79)

ఉత్తరం : నీ ప్రశ్నల కన్నింటికి సమాధానం ఇవ్వగలిగింది యాజ్ఞవల్యై జనకరాజ సంవాద ప్రకారేతిహాసం. దాని సారాన్ని గ్రహించాలి. ఇంద్రియ మహిమలన్నీ మనస్సు చేతిలోనే ఉంటాయి. కాబట్టి మనస్సు విషయాస్తకి నుండి వెనుకకు మళ్ళితే ఇంద్రియాలు అన్నీ దానితో పాటే వెనక్కు మళ్ళుతాయి. కానీ, ఇంద్రియాలు వెనక్కు మళ్ళీనా వాటితో పాటు మనస్సుకూడా వెనుకకు మళ్ళుతుందని చెప్పలేము. మళ్ళుదుకూడా. విషయ తృప్తిలోనే సంచరిస్తూ ఉంటుంది. కాబట్టి ఇంద్రియ నిగ్రహంతో పాటు మనోనిగ్రహం కూడా అత్యవసరం. ఒక దీపంనుండి అనేక దీపాలు వ్యాపి చెందినట్లు ఈ ప్రకృతి అనేది గుణరూపాలను వ్యాపిపొందినట్టుంది. జీవాత్ముడు ప్రబుధ్వదైతే ప్రకృతి వెంటబడిపోక శాశ్వతమైన అచ్యుతపదాన్ని పొంది అక్కరుడైతాడు. పురుషుడి యథార్థ రూపాన్ని గ్రహించగలిగిన జ్ఞానం ప్రకృతికి లేదు. కానీ, ప్రకృతిని తెలిసికొన గలిగిన జ్ఞానం పురుషుడికి ఉన్నది. అంతే కాదు. పురుషుడు నిశ్చల దృష్టితో చూచి తనకంటే పరితత్త్వం మరొకటి లేదని కూడా గ్రహించగలడు.

సాంఖ్యంతో సాటివచ్చే జ్ఞానంకానీ, యోగంతో సాటివచ్చే బలంకానీ ఇంక ఎక్కడా - ఏ వేదశాస్త్రాలలోనూ కనిపించవు. మూర్ఖుడు ఈ రెండింటినీ వేరువేరు శాస్త్రాలుగా భావిస్తాడేమో కాని నేను మాత్రం ఒక్కటిగానే చూస్తాను.

పరిపూర్ణజ్ఞని అయిన యోగి నిష్టల దీపంవలె ఉంటాడు. తేనెకుండ నెత్తిమీద పెట్టుకొని ఏమరుపాటు లేకుండా మెట్టులు ఎక్కినట్లు యోగి తన ఆత్మానందరసం చిందిపోకుండా గమ్యం చేరుకొంటాడు. జనన మృత్యుభయాలతో యోగ సాంబ్యాలను ఆశ్రయించిన యతీశ్వరులు నిర్వమత్సాహితిలో పరతత్త్వ సాన్నిధ్యాని, సుస్థిరంగా అనుభవిస్తారు. జీవాత్మ పరమాత్మల ఏకత్త్వ మహిమను ఎరుక పరచటమే విజ్ఞానం (విద్య) చేసే పని. దానిని పాందటమే ముక్తికి మార్గం. మరి వేరే మార్గాలు లేనే లేవే. కాబట్టి ధర్మరాజా! దానియందు శ్రద్ధ కలిగి సజ్జనులు గర్భంచే శోక మోహలను త్యజించి సుఖివి కమ్ము.

ప్రశ్న 103 : గృహస్థ ధర్మాన్ని వదలకుండా మోక్షం పాందవచ్చునా? (6.169)

ఉత్తరం : ఈ అంశాన్ని వివరించే ‘జనకసులభా సంవాదం’ అనే ఇతిహాసాన్ని తెలిసికొనాలి. దాని సారాన్ని ఈ విధంగా గ్రహించవచ్చును. పంచశిలుడనే ముని జనకరాజుకు సాంబ్యాయోగాలనూ, రాజ్యపాలనాన్ని బోధిస్తూ ఆ మూడింటా ముక్తి పాందే మార్గాలు చెప్పాడు. ముక్తికి వైరాగ్యమే మూలం. వైరాగ్యానికి జ్ఞానమే ఆధారం. కాబట్టి జ్ఞానంవలన కలిగిన విరక్తి సుఖధుఃఖాలూ, రాగద్వేషాల వంటి ద్వ్యంద్యాలకు అతీతంగా ఉంటుంది. కాబట్టి సంసారంలో ఉండికూడా నిస్పంగుడిగా గృహస్థుడు ఉండగలదు. గృహస్థాత్మమం వద్ద అని ద్వేషించటం కూడా ఒక సంగమే. రాగమే కాదు ద్వేషం కూడా పనికిరాదు. జ్ఞానంవలన మాత్రమే ముక్తి లభిస్తుంది.

ప్రశ్న 104 : ఖుకుడికి వైరాగ్యం ఎట్లా కలిగింది? (6.221)

ఉత్తరం : జీవితం బుద్ధుడ మని భావించకుండ పామరజనులతో కలిసి తిరుగుతున్న ఖుకుడిని చూచి వ్యాసుడు ఇట్లా బోధించాడు. ‘నురుగుతో చేసిన పంజరంవంటిది ఈ శరీరం. ఇందులో ఒక పిట్టవలె ప్రాణం ఉంటుంది. దీనిని మరచి తిరగటం తగదు. కాలం తెలియకుండా ముందుకుసాగుతుంది. ఆయుర్వ్యాయం ముగుస్తుంది. హంస ఎగిరిపోతుంది. సంసారం ఒక సముద్రం. చంచలమైన ఇంద్రియాలే నీష్టు. అరిషట్టుర్మే మొనట్టు. దీనిని దాటటానికి దైర్యం ఒక్కటే తెప్ప. దానితో తరించుము. కామాది సౌభాగ్యాలతో తృప్తుష్టై జీవుడు ఏమరితే గొల్రెను ఎత్తుకొనిపోయే పులివలె మృత్యువు తన్నకొనిపోతుంది. నీవు అట్లాంటి మూడుడవు కావద్ద. మానవజన్మ బహుమర్హభం. దాన్ని ఒక సోపానంగా చేసికొని నిచ్చేన ఎక్కి, మోక్షపదం అందుకొనాలి. భోగాలు విడిచిపెట్టి, నిస్పంగుడై, నిర్మలాంతరంగుడై నరుడు ఇంటిలో ఉండికూడా తపస్సు చేసి సంసార సముద్రాన్ని తేలికగా దాటుతాడు. భార్యపట్ల వ్యామోహం (ఆపేక్ష) అనేది కష్టాలకు ప్రారంభం. ఇహంలోనూ, పరంలోనూ అది అంతులేని క్లీశాలను కల్పిస్తుంది. అందుచేత తెలివిగలవా రెవ్వరూ భార్యాపేక్షకు పూనుకోరు, కష్టాలలో కూరుకోరు. భోగదానాలు లేని ధన మెందుకు? శత్రువులను సంహరించలేని పరాక్రమ మెందుకు? ధర్మచరణానికి పూనుకొనని జ్ఞానం ఎందుకు? జితేంద్రియుడు కాకపోతే ఆత్మ జ్ఞాన సాధన మెందుకు?’ ఈ మాటలు విన్న ఖుకుడికి ముక్తిమార్గం తెలిసింది. ఆత్మ జ్ఞానం గాలిసోకని దీపంవలె నిష్టలంగా వెలిగింది. అతడు తండ్రిని వదలి వెళ్లిపోయాడు.

ప్రశ్న 105 : వ్యాసమహర్షి పుత్రుడైన ఖుకుడి జన్మవ్యత్పాతంతం, అతడు సిద్ధుడైన విధం నాకు తెలియచెప్పము. (6.246)

ఉత్తరం : మేరుపర్యత సానువులలో కర్ణికారవనం ఉన్నది. అందులో వేదవ్యాసుడు పుత్రుర్థి అయి తపస్సు చేశాడు. పార్వతీపరమేశ్వరు లక్ష్మిడకు వచ్చి, పంచభూతాలతో సమానమైన శక్తి యుక్తులు కలిగిన పుత్రుడిని వరంగా ప్రసాదించి అంతర్ధానమయ్యారు. ఒకనాడు వ్యాసుడు అరణిని మథిస్తూ ఉండగా ఘృతాచి కనపడింది. ఆమెపై కలిగిన కామభావంవలన వ్యాసుడికి వీర్యప్పలనం అయి అరణిలోపడి ప్రకాశించింది. అందులోనుండి తేజస్వి అయిన ఖుకుడు పుట్టాడు. ఆ బాలుడికి గంగాదేవి స్నానం చేయించింది. ఆకాశంమండి కృష్ణజినం, దండం వచ్చి పడ్డాయి. పూలవాన కురిసింది. దేవ దుందుభులు ప్రోగాయి. పార్వతీపరమేశ్వరులు ఖుకుడికి ఉపనయనం చేశారు.

దేవెందుడు కమండలం ఇచ్చాడు. దేవతలు దివ్యవస్త్రాలు సమర్పించారు. వేదశాస్త్రాలు శుకుడిని పొందాయి. శుకుడు బృహస్పతిని గురువుగా పరించాడు. ‘మోక్షాన్ని ఇచ్చేది ఏది?’ అనే జిజ్ఞాస ఆతడిలో మొదలయింది. తండ్రిని మోక్షవిద్యను బోధించుమని కోరాడు. ఆయన జనకమహారాజును అడుగుమని చెప్పాడు. శుకుడు కాలినడకతో మిథిలానగరానికి చేరాడు. శాంతచిత్తవైన శుకుడు జనకుడి అభిమానాన్ని పొందాడు. ఆ రాజిచ్ఛిన అతిథి సత్కారాలను నిరాసక్తతతో శుకుడు గ్రహించాడు. మరునాడు ఉదయం శుకుడు ‘ముక్తిని దేనితో పొందవచ్చును?’ అని జనకరాజును కోరాడు.

బ్రహ్మజ్ఞానం పుట్టుకతో వచ్చినవాడు కాని, అభ్యాస వశంతో పొందినవాడు కాని చతుర్వీశ్వమాల వరుసలో ప్రయాణంచేసి చివరకు ముక్తిపొందుతాడు. పూర్వజన్మసంస్కారం వలన ముక్తిహాతువులు సిద్ధిస్తేటప్యాపర్యంలోనే జీవన్ముక్తుడౌతాడు. జ్యోతిస్యురూపమైన పరతత్త్వం ప్రతి వ్యక్తికి ఆత్మలోనే ఉంటుంది. ఏకాగ్రత సాధించిన యోగి ఆ జ్యోతిని తనలోనే తాను దర్శించగలుగుతాడు. ఇతరులవలన తనకూ, తనవలన ఇతరులకూ ఏ విధమైన భయమూ లేని నిర్భయస్తితి అలవడినప్పుడు ద్వంద్వాతీత స్తితిని పొంది పరమాత్మను సాధకుడు చూడగలుగుతాడు. జనకుడి మాటలు శుకుని అనుమాలను తీర్చాయి.

శుకుడు వాయుమార్గంలో పయనించి హిమవత్పర్వతంలోని వ్యాసాశ్రమానికి చేరాడు. వేదప్రచారంకొరకు శిఘ్యలు వివిధ ప్రదేశాలకు పోగా శుకుడూ, వ్యాసుడూ మాత్రమే ఆశ్రమంలో ఉంటున్నారు. ఒకనాడు నారదుడు వచ్చి తండ్రి కోదుకుల నడుమ వేదాధ్యయన ప్రతం నిరంతరంగా సాగాలని కోరాడు. వేదాధ్యయనం సాగింది. ఒకనాడు పెనుగాలి ఏచింది. వాయు భూతతత్త్వాన్ని వ్యాసుడు శుకుడికి బోధించాడు. వ్యాసుడు స్నానానికి వెళ్ళినప్పుడు శుకుడు ‘మానవడికి హితమైనదేది?’ అని అడుగగా నారదుడు ఇట్లా చెప్పాడు. ‘సత్యమే తపస్సు. జ్ఞానమే కన్ను, త్యాగమే సుఖం, రాగమే దుఃఖం; నరుడు మోక్షం కొరకు ప్రయత్నించకుండా సంసారబంధాలలో తగుల్గొంచే మరో జన్మలో కూడా ముక్తి సాధ్యం కాదు. బంధుమిత్రుల పట్ల వ్యామోహితైనవాడు ఊచిలో దిగబడిన ఏనుగువలె హింసకు గురిజేతాడు. భోగలాలసుడు వలలో చిక్కుకొన్నమృగంవలె, చేపవలె గిలగిలలాడతాడు. అహింసను అలవరచుకొని అధర్మాన్ని వదలాలి. సంకల్పాలను త్యజించి ధర్మాన్ని వదలించుకొనాలి. బుద్ధిబలంతో సత్యసత్యాలను తొలగించుకొనాలి’ అని నారదుడు చెప్పగా శుకుడు సూర్యుడి దయవలన యోగసిద్ధి పొందుతానని బయలుదేరాడు. వ్యాసుడు వారించినా ఆగక కైలాస పర్వతానికి వెళ్ళి సూర్యుడి అనుగ్రహాన్ని పొందాడు. తాను యోగసిద్ధిని పొందినట్లు నారదుడికి తెలిపి, గరుత్వంతుడివలె ఎగురుతూ ఆకాశమార్గాన బయలుదేరాడు. సిద్ధులూ, సాధ్యులూ, మహార్షులూ ఆ యోగసిద్ధిని చూచి ఆశ్చర్యపోయారు. వ్యాసుడు పుత్రవ్యామోహంతో బయలుదేరాడు. శుకుడు మార్గమధ్యంలో ఉన్న మృగాలనూ, పక్షులనూ, పర్వతాలనూ, నదులనూ, కొలకులనూ, గుట్టలనూ, తీగలనూ చూచి ‘మా తండ్రి నా వెంట వస్తూ నా పేరుతో పిలుస్తూ ఉంటే మీరు ‘బి’ అని బదులు పలకాలి సుమా!’ అనగానే అవి అందుకు అంగికరించాయి. శుకుడు త్రిగుణాలను త్యజించి ఉత్తరంగా వెళ్ళుతుండగా ఒక మహాపర్వత శిఖరాలు రెండు అడ్డంగా ఉన్నా, వాటిని తన గమనవేగంతో భగ్సంచేస్తూ సాగిపోయాడు. దేవతలు అతడిపై పూలవాన కురిపించారు.

శుకుడు గంగానదిపై తక్కువ ఎత్తులో పోతూ ఉండగా క్రింద ఉన్న గంగానదిలో అప్పురసలు దిగంబరంగా జలక్రీడ లాడుతున్నారు. వారంతా శుకుడిని చూచారు. కాని, ఏ వికారమూ పొందలేదు. శంకించలేదు. సిగ్గుపడలేదు. ఎప్పటివలె జలక్రీడలు సాగించారు. ఆ సమయంలో వ్యాసుడు తన కుమారుడి వెనుక గొప్ప యోగవిద్యవలన లభించిన గమనాన్ని స్వీకరించి వెంటబడ్డాడు. అప్పటికి ఆ శుకుడు వాయుమార్గం దాటి పంచభూతాలకూ అంతర్యామి అయ్యాడు. అప్పుడు వ్యాసుడు పిలిచేసరికి శుకుడికి తెలిసింది. అత డిప్పుడు సర్వభూతాత్మకుడుగా

మారిపోయాడు. కాబట్టి రూపం కనపడదు. అయినా వ్యాసుడికి వినిపించేటట్లు ‘ఓ’ అనే ధ్వని ఆకాశమంతటా వ్యాపించి మారుపొగేటట్లు చేశాడు. వ్యాసుడు ఆశ్చర్యపోయి తన కుమారుడి అనంతమైన మహిమను తెలిసికొన్నాడు. అదే పర్యతిశిబిరంమీద అట్లాగే నిలబడిపోయాడు. ఆ వ్యాసుడిని చూచి అప్పరసలు సిగ్గు ఎక్కువ కాగా అందరూ బట్టలు కట్టుకొన్నారు. దివ్యజ్ఞానం కలిగిన ఆ వ్యాసుడు - తన కుమారుడు అదే దారిలో వెళ్లినప్పుడు వారికి శంక లేదను నిజాన్ని గ్రహించి, కుమారుడి విముక్త స్థితిని, తన ఆసక్త స్థితినీ గ్రహించి కుమారుడి బౌన్త్యానికి సంతోషించాడు. తన స్థితికి సిగ్గుపడ్డాడు. అట్లా దిగులు పడుతున్న వ్యాసుడి వద్దకు గంగాధరుడు వచ్చాడు. మునులూ, సిఘులూ, దేవతలూ ఆ దేవుడివెంట వచ్చారు. శంకరుడు తాను ముందు వ్యాసుడికి ‘పంచభూత సమవీర్యుడిని కొడుకుగా అనుగ్రహించిన’ అంశాన్ని జ్ఞాపకంచేసి, విచారించవలసిన అవసరం లేదని ఓదార్చాడు. పుకుడి కీర్తి ప్రపంచం ఉన్నంతకాలం నిత్యంగా ఉంటుందని ప్రకటించాడు. వ్యాసుడు కోరితే పుకుడి నీడ అతడిని అనుసరిస్తుందని పేర్కొని, శివుడు అంతర్ధానమయ్యాడు. ఇది ఉత్తమ ఇతిహసం. దీనిని విన్నా, చదివినా దీర్ఘాయుర్దాయాదులు కలుగుతాయి. సకలాభ్యాదయాలు సిద్ధిస్తాయి.

ప్రశ్న 106 : నాలుగు ఆశ్రమాలలోనూ ఉండేవాళ్లు కొలిచే దైవం ఏది? (6.344)

ఉత్తరం : దీనికి తగినది నారద నారాయణ సంవాదం. దాని సార మిది - సర్వాత్మాలవారు కొలిచే దైవం విష్ణువు. బదరికాత్మమంలో నిపసిస్తున్న నరనారాయణులలో నారాయణ ముని వద్దకు వెళ్లి నారదుడు నారాయణ మూల రూపాన్ని గురించి తెలిసికొన దలచాడు. ఆ తత్త్వాన్ని దర్శించదలచాడు. నారాయణుడు నారదుడిని అనుగ్రహించి ఏకాగ్రచిత్తుటిగా చేసి గగనమార్గంలో మేరు పర్యతంమీద క్షీరసముద్రపు టుత్తర తీరంలో ఉన్న శ్వేతద్వీపంలో నిరాశరులై, జతేంద్రియులై, చెమట పట్టనివారై, పరిమళయుతమైన ధవళదేహాలతో ఉన్న పురుషుల వద్దకు చేర్చాడు. తదేక దీక్షతో అనేక సంవత్సరాలు తపస్సు చేస్తే, అప్పటికి విష్ణుమూర్తి దర్శనం లభిస్తుంది. నారదుడు ఆ శ్వేతద్వీప వాసులను దర్శించి, సేవిస్తూ తానుకూడా తపస్సుకు పూనుకొన్నాడు. అతడికి విష్ణుమూర్తి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. అయిన తెలుపూ, నలుపూ, పసుపూ, ఎరుపూ, గోరోచనమూ, ఆకుపచ్చ రంగులలో ఉన్నాడు. సహస్ర శిరస్సులూ, సహస్రబాహువులూ, సహస్ర పాదాలూ ఉన్నాయి. హోమవేదికా, కమండలువూ, ప్రుక్కు, ప్రువమూ, అగ్ని - వీటస్సిటినీ ధరించి ఉన్నాడు. ఓం కారాన్ని ఉచ్చరిస్తున్నాడు. గాయత్రీమంత్రాన్ని జపిస్తున్నాడు. ఇట్లా అత్యద్యుతమైన దివ్యరూపంతో స్వామి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. నారదుడి కన్ములకు కనిపించాడు. స్వామికి మునీంద్రుడు నమస్కరించాడు. స్వామి ఆతడిని అనుగ్రహించి ఇట్లా నారాయణతత్త్వాన్ని వివరించాడు. దాని సార మిది -

‘క్షేత్రజ్ఞుడూ, జీవుడూ, వాసుదేవుడూ, సంకర్ణుడూ - అందరూ ఒక్కటే. అంతా నేనే. వాసుదేవుడే మనస్సు, అదే ప్రధ్యమ్యం. అహంకారమే సంకర్ణుడు. అదే అనిరుద్ధం. ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలకూ ప్రభువైన ఇరవై అయిదవ తత్త్వం నేనే. నన్ను అందుకే పంచవింశకుడు అంటారు. పరమపురుషుడిని నేనే. నా కన్నా పరమైనది మరొకటి లేదు. ఏకాగ్రచిత్తులైన యోగీశ్వరులు ఎవరిని దర్శించి నిత్యానందస్థితిని పొందుతారో ఆ పరమాత్మగా, ఆ వాసుదేవుడిగా, అ నిష్పత్తులుడిగా, ఆ సాటిలేనివాడిగా నన్ను తెలిసికొనటం నీకు ఆత్మహితం’.

‘ఈ సృష్టిలోని సకల ప్రాణికోటిలో అంతర్గతంగా ఉన్న ధాతుశక్తి నా కన్న భిన్నమైనది కాదు. నాలోనే ఉన్నది. అది నా మొత్తం. జీవశక్తి అనేది సర్వాత్మ పరివ్యాప్తం కాకపోతే చేప్పలూ, చైతన్యాలూ ఉండవు. జీవుడు వేరు, శరీరం వేరు. ఈ వాష్టవాన్ని గ్రహించటం అత్యవసరం. ఎవడైనా జీవుడిని చూచానని అంటే అదంతా మాయ. ఆ మాయావిలాసానికి సృష్టికర్మను నేనే. జీవుడు నాకంటే భిన్నుడు కాదు. నాలోనే కలిసి ఉంటాడు. ఈ సత్యాన్ని గ్రహించటం అవసరం. భక్తిమయమైన సాధనతో ఎవడు నన్ను ఆశ్రయిస్తాడో వాడికి విముక్తిని అనుగ్రహిస్తాను.

ఆదిత్యులూ, మరుత్తులూ, వసువులూ, రుద్రులూ మొదలైన దేవగణాలూ, బ్రహ్మదేవుడూ, చతుర్వేదాలూ ఆయాగోరవాలను పాండటం నా వలననే. బ్రహ్మదేవుడిని నేనే సృష్టించాను. ప్రపంచభారాన్ని అప్పిగించాను. నేనే నివృత్తి మార్గం చేపట్టాను. ఏకాంతంగా గడుపుతాను. మధ్యస్థాదుగా ఉంటూ బ్రహ్మదులకు అవసరాన్ని బట్టి దివ్యమూ, భవ్యమూ అయిన సహాయం చేస్తుంటాను. కొన్ని కొన్ని సమయాలలో లోకపీతం కొరకు జన్మకర్మలను పూనుతూ ఉంటాను. వరాహారూపం తాల్చి హిరణ్యకృతుడిని, నరసింహారూపం ధరించి హిరణ్యకశిష్టుడినీ, భృగువంశంలో పరపరాముడనై పుట్టి క్షత్రియ లోకాన్నంతటినీ, దశరథ రాముడిగా జన్మించి రావణుడిని సంహరిస్తాను. యాదవకులంలో కృష్ణుడినై పుట్టి అర్జునుడి సహాయంతో భూభారాన్ని తొలగిస్తాను. నేను పూర్వం నరనారాయణులనే పేర్లతో రెండు రూపాలతో, బుపిత్వంతో వెలసి జగద్రక్షణాన్ని చేస్తున్నాను. ఈ మూర్తుతే తరువాత లీలామానుషరూపాలతో తమ కార్యాలను నిర్వహిస్తుండగా కంసుడు, కాలయవనుడు, మురుడు, నరకుడు, బాణుడు మొదలైన కంటకులను రూపుమాపుతాను. అందులో బాణానురుడిని రక్షిస్తానని పూనుకొని ఇప్పుడు కుమారస్వామితో కలిసి అష్టగించగా ఆ మహాత్ముడిని జయించటానికి బాణుడిని అవమానించాను. ఇంతకు ముందు మత్య కూర్చుభావాలను పాంది దేవగణాలకు మేలు చేశాను. ఇంకా ధర్మరక్షణం కొరకు ఏమే పనులు చేయాలో వాటిని తప్పక నిర్వహిస్తాను. నా కర్తవ్యాలు పూర్తి కాగానే నా మూల ప్రకృతిని మరల పాందుతాను. ఈ శైతణ్యేష వాసులు ఏకాగ్రచిత్తంతో నన్నే సృంపిస్తారు. నీవు కూడా ఏకాగ్రచిత్తుడు కావటంచేత నా తీరునంతా నీకు తెలిపాను'.

ఈ విష్ణు సందేశాన్ని విన్న నారదుడు బదరికాశ్రమానికి వెళ్లి, నరనారాయణుల కి మృత్యాంతం తెలిపి, మిగిలిన మహర్షులందరికీ నారాయణోపదేశాన్ని కర్మరసాయనంగా అందించాడు. ఆ తరువాత బ్రహ్మ లోకంలో దీని ప్రచారం చేశాడు. ఇది వేదసారం, యోగసారం, సాంఖ్యసారం. ధర్మరాజా! ఇంతవరకూ నీవు విన్న ఉపాఖ్యానాలు ఏవీ దీనికి సరిపోవు. దీనిని శ్రద్ధగా చదివినా, వినినా, అట్టిపారికి దీర్ఘాయురారోగ్య సంపదలు సమకూరుతాయి.' (భీష్మ భాషణం విని పాండుపుత్రులు దీనిని వింటూ, పరిస్తూ, భక్తితో విష్ణుమహార్థిని స్తుతిస్తూ కాలం గడిపారు) (6.395)

*

*

*

ఇంతవరకు ధర్మరాజు అడిగిన ప్రశ్నలకు భీమ్యుడు సమాధానాలు చెప్పాడు. ఇక్కెం జనమేజయు డడిగిన ప్రశ్నలకు వ్యాపశిష్యదైన వైశంపాయనుడు ఉత్తరాలు చెప్పాడు.

వైశంపాయనుడు : వ్యాపుడు పై ఉపాఖ్యానాన్ని భక్తితో జపిస్తూ ఆకాశమార్గాన ప్రయాణం చేసి క్షీరసముద్రానికి వెళ్లుతుంటాడు.

ప్రశ్న 107 : నిత్యమూ విష్ణుమహార్థిని దర్శించాలనీ, ఉత్తమ పూజలు ఆచరించాలనీ కుతూహల పడుతుండేవాడు.

జనమేజయుడు : వైశంపాయనా! నీవు మోక్షం అత్యంత సుఖకరమని చెప్పుతావు. కాని లోకులందరూ భౌతిక విషయాలమీదనే ఉత్తరం :

అధికాసక్తి చూపుతారు. దేవతలు కూడా మోక్షాన్ని కోరక హవ్యబోజన ప్రియులై వర్తిస్తూ ఉంటారు. నా రట్ల ఉండటానికి గల కారణమేమిటి? (6.398)

వైశంపాయనుడు: వ్యాపుడూ కూడా ఈ ప్రపంచ స్వభావాన్ని తెలిసికొనటానికి విష్ణువును గూర్చి తపస్సి చేశాడు. నారాయణుడి దయవలన ఆ మహర్షికి దివ్యజ్ఞానం, దివ్యదృష్టి సిద్ధించాయి. విష్ణుదేవుడి దివ్య వాక్యులవలన బ్రహ్మదేవుడు ముజ్జగాలకూ గురువనీ, ఆయన నిర్దేశించిన కర్తవ్యం వేద ప్రతిపాదితమే అనీ, విష్ణువూ అందులోనే చరిస్తాడనీ, వేదవిహితమైన యజ్ఞం కర్తవ్యమనీ, అందులో విష్ణువునకు భాగం కల్పించాలనీ, సృష్టమయింది. బ్రహ్మదేవుడి ఆజ్ఞప్రకారం వైష్ణవ మనే యజ్ఞం దేవతలూ, మునులూ చేశారు. అందులో విష్ణువునకు భాగం కలిగించారు. విష్ణువు సంతోషించి వారిని కృతార్థులను చేశాడు. విష్ణువు హయగ్రివరూపం

తాల్చి బ్రహ్మను అనుగ్రహించి అతడిని యజ్ఞాల కన్నిటికి సృష్టికర్తగా, గురువుగా, అధికారిగా చేశాడు. అతడి కర్తవ్యభారాన్ని హాయగ్రీవుడు గ్రహించాడు. అజ, విశ్వరూప, అమర, అమరాధినాథ, ఆద్య, వేదవేద్య, ఆత్మవేద్య, ఈశాన, అవ్యయ, తపఃఫలాత్మ - అనే విశేషణాలు ఆయా లక్షణాలను బట్టి విష్ణుమూర్తికి ఏర్పడ్డాయి. అట్టి విష్ణుమూర్తిని సేవించటం అందరి కర్తవ్యం. వ్యాసప్రాక్తమైన ఈ వృత్తాంతం వింటే సర్వ జుఖాలూ, సుఖాలూ కలుగుతాయి.

- ప్రశ్న 108 :** గూఢములైన విష్ణునామాల నిరుక్తులను తెలియపరచండి. (6.418)
- ఉత్తరం :** పూర్వం అర్జునుడు ఇదే ప్రశ్న అడుగగా కృష్ణుడు నిజనామాల నిరుక్తులను తెలియపరిచాడు. వాటిని వినుము-అని నారాయణాది నామాల వ్యుత్పత్తులను చెప్పాడు. (విపరాలకు చూడండి. 6.421 - 440). ధర్మరక్షణార్థం జన్మించిన విష్ణువుకు ధర్మరాజు అనే పేరు వచ్చింది. గంధమాదన పర్వతంమీద విష్ణువు తపస్సు చేస్తున్నప్పుడు దక్షపజాపతి యాగం చేస్తున్నాడు. ఆ యాగానికి శివుడు కోపించాడు. దానికి యజ్ఞం భయంతో హడలిపోయి నా వక్షః స్థలాన్ని ఆశ్రయించింది. ఆ కారణంవలన నా ఊరస్సల రోమాలు ముంజగళ్లివలె మారాయి. యజ్ఞాన్ని వెన్నంటి వస్తున్న శివుడు విష్ణువుతో కలియబడ్డాడు. శివుడు గొడ్డలిరూపంలోని బాణాన్ని ప్రయోగించాడు. విష్ణువు పరపరుపంలోని బాణాన్ని ఖండించాడు. అందువలన ‘ఖండపరశువు’ అనే పేరు విష్ణువుకు సిద్ధించింది.
- శివకేశవుల మధ్య ఏర్పడిన ఆ యుద్ధంలో ఎవరు గెలిచారో చెప్పుమని అర్జునుడు అడిగాడు. శ్రీకృష్ణు డిట్ల్ చెప్పాడు. శివకేశవుల యుద్ధం భయంకరమై లోకాలకు సంక్షోభం కలిగించింది. బ్రహ్మాది దేవతలు రణరంగానికి వచ్చి వారిరువురిని స్తుతించి, శివకేశవాభేదాన్ని స్మరించారు. వేదవేద్యమూ, అద్యంద్యమూ, నిర్మణమూ, అమూర్తమూ అయిన మూలతత్త్వం ఒకటే అయినా, లోకం కొరకని రెండు రూపాలు ధరించి శివకేశవు లనబడుతున్నారు కాని, నిజానికి శివకేశవులకు భేదం లేదు - అని బ్రహ్మాదులు కీర్తించారు. శివకేశవులు తమ మైత్రీ చిహ్నాలను ధరించారు. శ్రీవత్సం త్రిశూలానికి ప్రతీక. శివుడి కంఠంపై నీలిమ విష్ణువుచేతి ముద్ర. ఈశానుడూ, అభవుడూ, అమృతుడూ అయిన శివరూపాలుకూడా ఆరాధ్యాలే. హరిహరాత్మకుడైన కృష్ణుడు రక్షించాడు కాబట్టి కురుసంగ్రామంలో అర్జునుడికి విజయం లభించింది. కృష్ణుడుగా విష్ణువు నాగలెక్కి రక్షించాడు. అగ్రభాగంలో శూలపాణిగా రుద్రుడు సంచరిస్తూ అర్జునుడికంటే ముందే శత్రువులను సంహరించాడు.
- ప్రశ్న 109 :** నరనారాయణ నారద సల్లాప ప్రకారం వినిపించుము. (6. 463)
- ఉత్తరం :** నరనారాయణు లడుగగా నారదు ణీ క్రింది విశేషాలు చెప్పాడు. వాటి సార ఏది - శ్వేతద్వీపం అనేది శాంతి స్వరూపం. అందులో సుర్యచంద్రకాంతులు కానీ, వాయుప్రసారం కానీ ఉండవు. విష్ణువుకు ఇష్టులైన ఏకాగ్రచిత్తులే అందులో ఉంటారు. నారదుడు బదరికాశ్రమంలో ఏకాగ్రచిత్తుడై వేయి దివ్యసంవత్సరాలు తపస్సు చేసి హిమవత్పర్వతంలోని తన ఆశ్రమం చేరి మునులచేత సేవించబడుతూ ఉన్నాడు. జనమేజయా! నీవు కూడా విష్ణుమూర్తినే ఆశ్రయించుము. విష్ణుభక్తి నిన్న ముల్లోకాలలోనూ మహాన్నతుడిని చేస్తుంది. అందరికి శ్రీవిష్ణువే ఆత్మ. విష్ణువును ద్వేషిస్తే తమ ఆత్మలను తామే ద్వేషించుకొన్నట్లే ఔతుంది. వ్యాసుడినే సాక్షాత్కు నారాయణుడిగా తెలిసికొనుము.
- ప్రశ్న 110 :** విష్ణువు హాయగ్రీవరూపం ఎందుకు ధరించాడు? (6.478)
- ఉత్తరం :** ప్రథయకాలంలో విష్ణువు యోగనిద్రలో మునిగి, జగత్తులను మరలా సృష్టించాలని సంకల్పించాడు. వెంటనే అహంకారం ఆవిర్భవించింది. దానికి బ్రహ్మ అనే పేరు ఏర్పడింది. బ్రహ్మ నాలుగు వేదాలను సృష్టించాడు. విష్ణువునుండి వెలువడిన త్రిగుణాలలో సత్కృగుణంలో బ్రహ్మ ఉండిపోయాడు. రజత్ప్రమాగుణాల నుండి మధు క్లెటబు లనే రాక్షసులు పుట్టారు. వారు నాలుగు వేదాలనూ అపహరించుకొనిపోయి కట్టగా కట్టి పాతాళంలో

పారవేశారు. వేద రక్షణకై బ్రహ్మాదేవుడు విష్ణువును స్తుతించాడు. ఆయన హాయగ్రీవరూపంతో వేదాన్వేషణం చేసి పాతాళంనుండి వేదాలను ఉధరించి బ్రహ్మాకు అందించాడు. మథుకైటభులు విష్ణువుపై దండెత్తారు. ఆతడు ఆ వేదకంటకులను సంహరించాడు. వివిధావతారాలను ధరించిన విష్ణుమూర్తి తత్త్వం బహువిచిత్రంగా ఉంటుంది. గుణవంతుడూ, గుణరహితుడూ, గుణస్ఫుర్తి, గుణహర్షా, గుణనిబద్ధుడూ, గుణచిముక్తుడూ - అన్ని ఆయనే. వేదాలూ, యజ్ఞాలూ, సకల పుణ్యకార్యాలూ, పంచభూతాలూ - అన్ని నారాయణ స్వరూపాలే.

- ప్రశ్న 111 : ఐకాంతికత్వం అంటే ఏమిటి? (6.493)
- ఉత్తరం : ఐకాంతికత్వం సాంఖ్యయోగశాస్త్రాల సారం. శ్రీకృష్ణుడు అర్ఘునుడికి బోధించిన గీతలోని సారం తెలియదగింది. ఏకాంతిక ధర్మాన్నికి అహింసయే మూలం. ఆ ధర్మంలోనే హరి సంప్రేషుడొతాడు. హరి అన్న క్షేత్రజ్ఞుడన్నా ఒకడే. విష్ణువు చతుర్వ్యహాలలో దర్శనమిస్తాడు. విష్ణువు ప్రథమ వ్యుహం వాసుదేవావతారం. ద్వితీయవ్యుహం సంకరణుడు. తృతీయవ్యుహం ప్రద్యుమ్ముడు. చతుర్థవ్యుహం అనిరుద్ధుడు. విష్ణువు ఇంద్రియాలకు గోచరం కాడు. అద్వితీయమైన భక్తిపలననే ఆతడు సాధ్యుడు. భక్తి కుదరాలంచే తపస్సా, ఇంద్రియ నిగ్రహం ఉండాలి. శాంతిపట్ల ప్రగాఢమైన నిష్ఠకల వ్యక్తికి ఏకాంతిక ధర్మం కరతలామలకం. అది చింతలన్నింటిని తొలగిస్తుంది.
- ప్రశ్న 112 : ఉత్తుమ ప్రతమైన ఐకాంతిక ధర్మాన్ని వదలి ప్రజలు ఏవేవో ధర్మాలను ఎందుకు పాటిస్తున్నారు? (6.504)
- ఉత్తరం : లోక ప్రవృత్తి త్రిగుణాత్మకం. సాత్మ్విక గుణసంపన్నులే ఐకాంతిక ప్రతాన్ని పాటిస్తారు. వారిది నివృత్తి ధర్మం. మిగిలిన వారిది ప్రవృత్తి ధర్మం. ఐకాంతిక జనులు ఎల్లప్పుడూ విష్ణువ్యాదయంలోనే ఉంటారు. వారికి హరికి భేదమే లేదు. గురువైన వ్యాసమహర్షి చెప్పగా మేము విన్నాము. నీవు కూడా ఈ పవిత్ర ధర్మాన్ని ఆచరించి పవిత్రుడవు కమ్ము.
- ప్రశ్న 113 : సాంఖ్యమనీ, యోగశాస్త్రమనీ, పాపుపతమనీ - ఇట్లా జ్ఞాన మార్గాలు రకరకాలుగా ఉన్నాయి. వీటి నిష్ట లెటువంటివి? వీటి ప్రవర్తకులు ఎవరు? (6.512, 513)
- ఉత్తరం : ముందుగా వ్యాసమహర్షికి సమస్కరిస్తున్నాను. ఆయనే లోకాలకన్నిటికి ఉపదేశకుడు. వేదాలకు నిధి. భారతా ధ్యయన కారకుడు. వేదశాస్త్రాలన్నింటికి పరమగమ్యం, ఆత్మయం శ్రీమన్నారాయణుడే. ఆయన జ్ఞాన స్వరూపుడు. ఆయనను అందుకొనటానికి శాస్త్రనిష్ఠ అవసరం. వేదాల ఉపదేశకుడు అపాంతరతముడనే పేరుకల వేదవ్యాసుడు; సాంఖ్యమానికి కపిలుడు; యోగానికి హిరణ్యగర్భుడు; పాపుపతానికి శివుడు; పాంచరాత్రానికి విష్ణువు ప్రవర్తకులు. పాంచరాత్రం వైష్ణవం అనబడుతుంది.
- ప్రశ్న 114 : వేదవ్యాసుడు పరాశరపుత్రు డని ప్రసిద్ధి. ఆయనకు నారాయణ పుత్రు డనే ప్రభ్యాతి ఎట్లా ఏప్పటింది? (6.517)
- ఉత్తరం : ఆదికాలంలో శ్రీమన్నారాయణుడు ప్రజాస్పృష్టిచేయటం కొరకు నాభికమలంనుండి బ్రహ్మాను సృష్టించాడు. ఆయన సకల భూతాలనూ సృష్టించాడు. బ్రహ్మముఖంనుండి వేదాలు ప్రసరించాయి. ఆ వేదాలకు మేలు చేయటం కొరకు అపాంతరతముడనే పేరుగల ఒక మహాజ్ఞానిని పుత్రుడిగా పాందాడు. ఆతడిని ఏకాగ్రతతో వేదాలను అధ్యయనం చేయు' మనీ, 'వాటిని అందంగా విభజించు' మనీ ఆజ్ఞాపించాడు. అపాంతరతము దాపని చేశాడు. దానికి విష్ణువు సంతోషించి 'నీవు నాకు పుత్రుడవై మన్వంతరాలన్నింటిలోనూ అత్యధికంగా ప్రకాశించుము. నీకు మరికొన్ని జన్మలు లభిస్తాయి. నా కథలూ, ముల్లోకాలలో అచరించవలసిన ఆశలూ, అఖిల ధర్మాలూ మనస్సులో దర్శించి త్రికాలజ్ఞుడవై మహర్షులలోకాల్లో ఉత్తముడుగా విరాజిలుము. భవిష్యత్తులంలో నీవు పరాశరుడికి పుత్రుడుగా పుట్టి ప్రకాశిస్తావు. నీ వలన జన్మించిన వారే కురుసామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలిస్తారు. ఆ రాజులు పరస్పర రోషాలతో యుద్ధానికి దిగుతారు. వంశ వినాశనం బైతుంది. కాలదోషంవలన వేదాలు సంకీర్ణమాతాయి. వాటిని నీ బుద్ధి వైభవంతో మరల నాలుగుగా విభజిస్తావు. దేవతలకూ, బుమలకూ ఆనందం కలిగిస్తావు. ధర్మసందేహాలన్నీ నీ వాక్సులతో తీరుతాయి.

నిన్ను అభిల సంశయవిచ్ఛేదకు డనీ, పుణ్యాత్మక డనీ, లోకహతవాణి అని ప్రజలు కీర్తిస్తారు. నీవు విరాగివి కాలేషు. కానీ, ఒక విరాగి నీకు కుమారుడుగా జన్మిస్తాడు. శాస్త్రాలనూ, ఆగమాలనూ, అనుసరించే బుద్ధితోపాటు నీ అంతరంగంలో సాంఖ్యయోగాలు కూడా వికసిస్తాయి' - అని చెప్పి నారాయణుడు అంతర్భానుడైనాడు. అట్లా పరాశరపుత్రుడు ఆదినుండి నారాయణపుత్రుడే.

*

*

*

ధర్మరాజు ప్రశ్న 115 : తాతా! రాజనీతి మొదలుకొని అన్ని ధర్మాలూ చెప్పావు. ఏటిలో ఏది ఉత్తమ ధర్మమో చెప్పము. (6.543)

భీషముడు : ధర్మశాస్త్రాలలో చెప్పే తంత్రాలన్నీ పనికిపచ్చేవే. ఒక్కటికూడా పనికిరానిది లేదు. ఎవరికి నచ్చిన ధర్మశాస్త్రాన్ని వారు అనుసరిస్తారు. అదే వారి కోరికలు పండటానికి దోషాదం చేస్తుంది. తమకు తగిన ధర్మాలను అనుసరించేవారిని లోకంలో ఎంతమందిని మనం చూడటం లేదు? త్రిలోక సంచారి అయిన నారాదుడిని ఒకసారి జింద్రుడు 'నారదా! నీవు తిరిగిన చోటులలో ఏదైనా అధ్యాతం చూచావా?' అని అడుగగా మహాపద్మవగరంలో వసించే భృగుడనే విప్రుడి కథ చెప్పాడు. (6.546) ఈ పుణ్యపాఖ్యాన సారంవలన తెలియదగిన అంశాలు : (1) బ్రహ్మచర్యం ద్వారా కొందరూ, గృహస్థధర్మాపరణం ద్వారా కొందరూ, తపస్సుతో కొందరూ, నిష్పత్రుత్వంతో కొందరూ, యజ్ఞాలద్వారా కొందరూ, దానధర్మాల ద్వారా కొందరూ ఆత్మదర్శనం పొందుతూ ఉంటారు. తల్లిదంట్రులను సేవించి కొందరూ, భక్తితో కొందరూ, సచ్చీలంతో కొందరూ, శాంతస్వభావంతో కొందరూ, ఇందియ నిగ్రహంతో కొందరూ, సత్యవాక్య నియమంతో కొందరూ, అహింసాప్రతంతో కొందరూ - ఇట్లా ప్రజలు వేరే వేరే మార్గాలలో ముక్కి పదం పొందుతారు. (2) గురువుపట్ల భక్తి శిష్యులకు ప్రతం. వేదతత్త్వరత బ్రాహ్మణులకు ప్రతం. లోకరక్షణ రాజులకు ప్రతం. న్యాయంగా ధనం సంపాదించటం వైపులులకు ప్రతం. పై మూడు వర్గాలవారిని సేవించటం శాందులకు ప్రతం. రాజుజును శిరసాపహించటం భూటులకు ప్రతం. సర్వార్థమాలవారికి ఉపకారం అందించే గృహస్థాశ్రమం మీద ప్రేమ అందరికీ ప్రతం. వైరాగ్యబుద్ధి యోగికి ప్రతం. పాతిప్రత్యం భార్యకు ప్రతం. (3) మౌనంవలన జ్ఞానమూ, దానంవలన అభ్యుదయమూ, ఆశలు తీర్మినందువలన నరకాలు తపిపోయిన సుఖమూ లభిస్తాయని పెద్దలు చెప్పారు. (4) క్రోధం కారణంగానే కార్యవీర్యార్థునుడు పరశురాముడి చేతిలో మరణించాడు. క్రోధం కారణంగానే దశకంరుడు దశరథరాముడి చేతిలో సమసిపోయాడు. ఇంకా చాలా మంది కోపంవలన దెబ్బుతినివారు ఉన్నారు. కాబట్టి కోపాన్ని వదలుకొనటం ఎవరికొనా ఎప్పటికొనా మేలు. (5) అధ్యుతాల కన్నింటికి నిలయం సూర్యుడే. అతడినుండే సకల ప్రాణికోటీ జన్మిస్తున్నదంటే ఇంతకంటే ఆశ్చర్యం ఏమి ఉంటుంది? వాలభిల్యాది బుములూ, సిద్ధులూ, దేవతలూ - అందరూ సూర్యుడి కిరణాలలోనే - చెట్టు కొమ్ముమీద పిట్ట లున్నట్లు - నివసిస్తూ ఉంటారు. ఇది అధ్యాతం కాదా! సూర్యగోళం నుండి వెలువడే వాయువు గోళం మధ్యలో ఉండే దట్టమైన కాంతితో కలిసి వర్షం కురుస్తుంది. ప్రపంచంలో ఎక్కడయినా ఇట్లాంటి అధ్యుతాలు ఉన్నాయా? సూర్యుడే వర్షాలు కురిపిస్తాడు. మళ్ళీ అతడే తన కిరణాలతో నీటినంతటినీ వెనుకకు లాగికొంటాడు. సూర్యుడివలననే విత్తవాలు భూమిలో మొలకెత్తుతున్నాయి. పరాత్మరుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు సూర్యమండలంలోనే ప్రకాశిస్తుంటాడు. ఇంతకంటే ఆశ్చర్య మేముంది? (6) ఉంచప్పత్తి ఉత్తమాత్మము ప్రతం. ఉంచప్పత్తితో జీవించేవాడూ, నిశ్చలమైన మనస్సు కలవాడూ, నిష్టతోకూడిన నియమాలు కలవాడూ, కందమూలఘలోదక మారుతాలు మాత్రమే ఆహారంగా స్వీకరించేవాడూ, నిరాకాంక్షుడూ, సర్వభూతప్రాతిం కోరేవాడూ, మునిశ్వరుడూ అయిన మహానుభావుడు పరమాత్మతో అధ్వేత సిద్ధి పొందుతాడు. ఇది అత్యధ్యుతం. సర్వసమతా దృష్టి తత్త్వదర్శనం. (7) సమస్త భూతాలపట్ల సమధృష్టి, అధృష్టితో కూడిన నిష్టామత్యం ధర్మాలలో కెల్ల ఉత్తమ ధర్మం. నిరతిశయానందానికి అది నిలయం.

జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

ప్రధాన సంపాదకుడు.

శ్రీమదాంగ్ర మేషసోభార్తిము

శాంతిపర్వము

రెండవ భాగము

విషయసూచిక

చతుర్థాశ్వాసము

విషయము	సంస్కృతమూలము	పుటు
భీమ్యుడు ధర్మజునకు సర్వోత్తమం బగు ధర్మంబు సెప్పుటు	12 - 168 - 2	505
మేధావి యను బ్రాహ్మణకుమారుడు దన తండ్రితో జేసిన సంవాదము	12 - 169 - 2	513
భీమ్యుడు ధర్మజునకు మంకి యను బ్రాహ్మణుని చరిత్రంబు సెప్పుటు	12 - 171 - 4	521
అజగరచరితప్రతము	12 - 172 - 2, 3	526
భీమ్యుడు ధర్మరాజునకు బృథివ్యాది భూతోత్పత్తి క్రమం బెఱింగించుట	12 - 175 - 5	536
భృగుమహాముని భరద్వాజునకుం జెప్పిన వర్ణాత్మాచారక్రమము	12 - 181 - 1	543
భీమ్యుడు ధర్మజునకు నాచారవిధి యొఱింగించుట	12 - 186 - 2	550
ధర్మజునకు భీమ్యుడు యోగప్రకారంబు సెప్పుటు	12 - 188 - 1	555
యమకాలమృత్యుభూసురేక్ష్యాకుల సంవాదము	12 - 189 - 6	556
కౌశికునకు నిక్ష్యాకుమహారాజునకు నయిన సంవాదము	12 - 192 - 2, 3	561
కౌశికేక్ష్యాకులు బ్రహ్మపదప్రాప్తు లగుట	12 - 193 - 18	572
మను బృహస్పతి సంవాదము	12 - 194 - 2	575
బృహస్పతి మనువున కుపదేశించిన మాయాప్రకారము	12 - 198 - 1, 2	582
భీమ్యుడు ధర్మజునకు విష్ణుమంత్ర ప్రభావంబు తెఱం గెఱింగించుట	12 - 200 - 3	590
భీమ్యుండు ధర్మజున కధ్యాత్మ విద్యాప్రకారం బెఱింగించుట	12 - 203 - 1, 2	611
భీమ్యుడు ధర్మజునకు గాలచక్రప్రభావం బెఱింగించుట	12 - 204 - 7, 8	617
భీమ్యుడు ధర్మజునకు స్వాప్నాద్వయప్పథల తెఱం గెఱింగించుట	12 - 209 - 1, 2	631

పంచశిలుం డను విప్రండు జనకునకుఁ దత్తోపదేశంబు సేయుట	12 - 211 - 6, 8	639
ఇంద్ర ప్రష్ఠోద సంవాద ప్రకారము	12 - 212 - 3	647
ఇంద్ర బలిచక్రవర్తి సంవాద ప్రకారము	12 - 216 - 2	654
ఇంద్ర నముచి సంవాద ప్రకారము	12 - 219 - 1, 2	662
ఇంద్ర బలి సంవాద ప్రకారము	12 - 220 - 6	665

పంచమాశ్యాసనము

శ్రీ శక్తి సంవాద ప్రకారము	12 - 221 - 3	679
దేవల జైగీషవ్య సంవాద ప్రకారము	12 - 222 - 34	685
ఉగ్రోన శ్రీకృష్ణ సంవాద ప్రకారము	12 - 223 - 23	688
వ్యాసుఁడు శుకునకుఁ జెప్పిన కాలావయవ నిరూపణము	12 - 224 - 6	690
చతుర్యగ సంవత్సర పరిమితి ప్రకారము	12 - 224 - 18	692
దానగుణంబు సర్వవర్ష సామాన్యంబుగా నిరూపించుట	12 - 226 - 14, 15	703
వ్యాసుఁడు శుకున కుపదేశించిన పరబ్రహ్మ ప్రాప్తిసాధన ప్రకారము	12 - 231 - 3	710
బ్రహ్మచర్యంబు బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి ముఖ్యకారణంబని చెప్పట	12 - 234 - 12	718
వ్యాసుఁడు శుకున కుపదేశించిన యంతర్యగ ప్రకారము	12 - 237 - 27, 28	724
ఇంద్రియనిగ్రహం బుత్తమ ధర్మంబుగ నిరూపించుట	12 - 242 - 1, 2	734
భీమ్యుడు ధర్మరాజునకు మృత్యుదేవత తెఱం గెఱింగించుట	12 - 148 - 7	742
జాజలి తులాధారుల సంవాద ప్రకారము	12 - 252 - 1	750
తులాధారుడు జాజలికిం జెప్పిన బ్రహ్మగీతలు	12 - 256 - 7	758
చిరకారి యను మునికుమారుని చరిత్ర	12 - 258 - 2	762
కపిల గో సంవాద ప్రకారము	12 - 260 - 5	773
కపిలుఁడు స్వామురశ్మికి వేదంబులు ముఖ్యప్రమాణంబులుగాఁ జెప్పట	12 - 262 - 14, 1	782
కుండధారుం డను దేవానుచరుని వృత్తాంతము	12 - 263 - 2	787
నారద ప్రవర్తితం బగు నితిహసము	12 - 264 - 2	792
భీమ్యుడు ధర్మజునకు ముక్తిమార్గము దెల్పుట	12 - 268 - 2	793

XXVIII

జనకరాజ మండవ్య మహామునుల సంవాద ప్రకారము	12 - 268 - 3	797
పితాపుత్ర సంవాదము	-----	799
హరీతుండు విద్వజ్జనుల కుపదేశించిన తత్త్వప్రకారము	12 - 269 - 2	804
వృత్తగీత	12 - 270 - 13	806
ఇంద్రవృత్తాసురుల యుద్ధప్రకారము	12 - 272 - 7	813
దక్షముఖ ధ్వంసంబు నప్పుడు శివునివలన జ్వరం బుద్ధవించిన ప్రకారము	12 - 274 - 4	819
శాప్తతత్త్వం బెఱింగని వాడు సేయవలసిన విధము	12 - 276 - 3	822
అరిష్టనేమి యను ముని సగరున కుపదేశించిన ధర్మప్రకారము	12 - 277 - 2	826
శుక్రనామంబు భార్యవునకుం గలిగిన విధము	12 - 278 - 4	829
జనకునకుఁ బరాశరముని యుపదేశించిన ధర్మప్రకారము	12 - 279 - 3	832
జనకునకుఁ బరాశరముని వివరించిన హింసాహింసల ప్రకారము	12 - 280 - 12	843
హంసగీత	12 - 288 - 1, 2	850
భీమ్యుడు ధర్మజునకు యోగతంత్రప్రకారము చెప్పట	12 - 289 - 2	859
భీమ్యుడు ధర్మజునకు సాంఖ్యస్వరూప నిరూపణంబు సేయుట	12 - 290 - 3	867
ఆత్మ పరమపదంబుఁ బ్రాహ్మించెడు ప్రకారము	12 - 290 - 80, 81	873

షష్ఠాశ్వాసము

భీమ్యుని ధర్మజుండు ప్రశంసించి యక్కరక్కరంబుల నడుగుట	12 - 291 - 1	883
వసిష్ఠ జనకరాజ సంవాద ప్రకారము	12 - 291 - 7	886
వసిష్ఠుడు జనకున కక్షరక్కర తత్త్వంబుల తెఱం గెత్తింగించుట	12 - 291 - 13	893
విద్యావిద్యల ప్రకార నిరూపణము	12 - 295 - 1	899
యాజ్ఞవల్మీ జనకరాజ సంవాద ప్రకారము	12 - 298 - 3	910
అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవత ప్రకారము	12 - 301 - 1	914
యాజ్ఞవల్మీఁడు జనకునితో మరణసూచకంబులుఁ జెప్పట	12 - 305 - 7	925
విశ్వాపసునకు యాజ్ఞవల్మీఁ దుపదేశించిన తత్త్వ ప్రకారము	12 - 306 - 30	930
భీమ్యుడు ధర్మరాజునకు జనక సులభా సంవాదంబు సెప్పట	12 - 308 - 3	941

జనకుని ప్రశ్నంబులకు సులభ ప్రత్యుత్తరంబు లిచ్చుట	12 - 308 - 95, 96	948
వేదవ్యాసుడు శుకున కుపదేశించిన వైరాగ్య ప్రకారము	12 - 309 - 2	958
భీమ్యుడు ధర్మరాజునకు శుకుని జన్మప్రకారంబు సెప్పుట	12 - 310 - 1	966
జనకుడు శుకున కుపదేశించిన మోక్షధర్మ ప్రకారము	12 - 313 - 9	976
శుకుడు హిమవంతంబున నున్న వ్యాసునియొద్దకు వచ్చుట	12 - 314 - 2	982
నారదుడు శుకున కుపదేశించిన తత్త్వప్రకారము	12 - 316 - 5	990
వ్యాసుడు వెనుకొన శుకుడు యోగమార్గంబున నదృఖ్యం డగుట	12 - 320 - 2, 3	997
భీమ్యుడు ధర్మజునకు నారదనారాయణ సంవాదంబు సెప్పుట	12 - 321 - 7	1003
ఎకతద్విత్తితులు బృహస్పతికి విష్ణుదేవమహిమ సెప్పుట	12 - 323 - 19	1010
శ్వేతద్వీపవాసి యగు నారాయణుండు నారదున కుపదేశించిన తత్త్వము	12 - 326 - 10, 11	1016
విష్ణు ఉద్యశ్వరూపంబున బ్రహ్మదిదేవతల కుపదేశించిన హితప్రకారము	12 - 327 - 47,48,49	1026
భగవన్నామ నిర్వచన ప్రకారము	12 - 318 - 3	1032
శివేశవుల పరస్పర కోప ప్రసాదముల విధము	12 - 309 - 2	1041
నరనారాయణ నారద సల్లాప ప్రకారము	12 - 331 - 36	1045
హయగ్రీవదేవ మాహాత్మ్యభివర్ణనము	12 - 335 - 9, 10	1050
వైశంపాయనుడు జనమేజయున కేకాంతికధర్మ మొఱింగించుట	12 - 336 - 8	1056
వేదవ్యాసునకు నారాయణనందనత్వంబు గలిగిన ప్రకారము	12 - 336 - 24	1063
ఇంద్రునకు నారదుడు సెప్పిన భృగునామక విప్రుని చరిత్రము	12 - 340 - 4, 5	1071
భృగుం డను విప్రుండు పమ్ముం డను సర్వరాజుం గనవచ్చుట	12 - 343 - 2	1077
పద్ము డను సర్వరాజు భృగు డను విప్రుం గానవచ్చుట	12 - 349 - 2, 3	1087
ఉంఛవృత్తిమహిమ	12 - 350 - 8	1091

శ్రీమదాంగ్ర మేహిభార్తీము

శాంతిపర్వము - చతుర్థాశ్వాసము

**శ్రీతీత వక్షస్తుల! గో , శ్రీత వామాంగ! సుభగ రేఖా సంప
త్వతాన్త తసూలవిత! సు , మాత్రిత జన నిత్య ఫలిత! హరిహరనాథా!**

1

ప్రతిపదార్థం: హరిహరనాథా!= హరిహరనాథుడా; శ్రీ= లక్ష్మీచేత; శ్రీత= ఆశ్రయించబడిన; వక్షస్తుల!= రొమ్ము భాగం కలవాడా!; గౌరీ= పొర్చుతిచేత; శ్రీత= ఆశ్రయించబడిన; వామ+అంగ!= ఎడమ శరీరం కలవాడా!; సుభగ= ఇంపైన; రేఖా= (సాందర్భ) రేఖల; సంపత్తి= సంపదచేత; అశ్రవ= వాడిపోని; తసూ= శరీరముచే; లలిత= సుకుమారమైనవాడా!; సమ్+అత్రిత జన= బాగుగా ఆశ్రయించిన (శరణజొచ్చిన) జనులకు; నిత్య= ఎల్లప్పుడు; ఫలిత!= ఫలితమైన (ప్రయోజనకరమైన)వాడా!; హరిహరనాథా!= హరిహరనాథుడా!

తాత్పర్యం: వక్షస్తులాన లక్ష్మీని, వామభాగాన గౌరిని ధరించి ఇంపైన రేఖాసంపదలతో శరీర సొకుమార్యం వాడని వాడా! ఆత్రితజనులకు నిత్యమూ ఫలితాలు అందించేవాడా! హరిహరనాథ దేవా!

విశేషం: కావ్యాలను అంకితం చేసినవారు, అంటే కవులు, తమ కావ్యస్వీకర్త లను అంకితం గ్రహించినవారిని సంబోధించిన తరువాతే ఆశ్వాస ప్రారంభంగాని, ఆశ్వాస సమాప్తిగాని చేయాలి. కావ్యమంతటిని ఆ స్వీకరకు వినిపిస్తున్నట్లుగా వేరుపెట్టి పిలిచి ఆ తరువాత కథా ప్రారంభం చేస్తారు కవులు.

భీమ్యుడు ధర్మజానకు సర్వోత్తమంబగు ధర్మంబు సెప్పుట (సం. 12-168-2)

v. దేవా! వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియే: నట్లు బహు ప్రకారంబుల శాంతనవుండు వివరింప రాజధర్మంబులు విని ధర్మనందనుండు దమ్ములుం దానును జ్ఞయం బండె: నమ్మందాకినీ నందనుం డతనితో 'నా యెత్తింగిన తెఱంగునం బ్రజ్ఞాకరంబులగు వాక్యప్రకరంబు లుప్సుసించితి; నింకనేమి విన నిచ్ఛ సేసెద?' వనిన నా దేవప్రతునకు నన్నరదేవోత్తముండు వినయం బెసగ వినతుండై.

2

ప్రతిపదార్థం: దేవా!= ఓ హరిహరనాథా; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనుడు అనే వేరుగల వ్యాస శిమ్యడయిన బుమిః జనమేజయునకున్= జనమేజయుడు అనే మహారాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు; అట్లు= ఆ విధంగా; బహు ప్రకారంబులన్= అనేక విధాలుగా; శాంతనవుండు= శంతనుడి తనయుడు - భీమ్యుడు; వివరింపన్= వివరంగా చెప్పగా; రాజధర్మంబులు= రాజయొక్క విధులు; విని= ఆలకించి; ధర్మనందనుండు= ధర్ముడి (యముడి) తనయుడు ధర్మరాజు; తమ్ములున్+తానును= తమ్ములూ, తానూ; ప్రీయంబు+అందెన్= ప్రీతిని పొందాడు; ఆ+మందాకినీ నందనుండు= ఆ గంగానది తనయుడు - భీమ్యుడు; అతనితోన్= ఆ ధర్మరాజుతో; నా+ఎత్తింగిన తెఱంగునన్= నేను తెలిసికొన్న విధంగా; ప్రజ్ఞాకరంబులు+అగు= బుద్ధిని కలిగించెడి; వాక్యప్రకరంబులు= మాటల సమూహాలను; ఉపన్యసించితిన్= తెలియ బలికాను; ఇంకన్= ఇంకా; ఏమి వినన్+ఇచ్చ+చేసెదవు?= ఏమి వినటానికి కోరుచున్నావు?; అనినన్= అనగా; ఆ దేవప్రతునకున్= ఆ దేవప్రతుడు అనే వేరుగల

భీష్ముడికి; ఆ+నరదేవ+ఉత్తముండు= ఆ రాజులలో శ్రేష్ఠుడు; వినయంబు+ఎసంగ్వే= అణకువ కనుపించగా; వినతుండు+ఐ= నమస్కరించినవాడై.

తాత్పర్యం: ఓ హరిహరనాథా! పూర్వకథ అనంతరం మళ్ళీ ఆ వైశంపాయన బుషి తన ఎదుటగల జనమేజయ మహారాజుతో ఇట్లా అన్నాడు. ఆ విధంగా అనేక విధాలయిన రాజధర్మాలను భీష్మ పితామహుడు వివరించి చెప్పగా, ధర్మరాజు, అతని తమ్ములూ విని సంతోషించారు. తరువాత మళ్ళీ ఆ తాతగారు మనుమడితో ‘నాకు తెలిసినంతవరకు ప్రజ్ఞను పెంచే మాటలు అనేకం నీకు వినిపించాను. ఇంకా ఏమి వినటానికి ఉత్సహిస్తున్నావు?’ అని అన్నాడు. దానికి బదులుగా ఆ ధర్మరాజు అణకువతో నమస్కరించి తిరిగి తన కోరికను ఇట్లా పేర్కొంటున్నాడు.

క. ‘రాజోచిత ధర్మంబుల , యోజ విశదభంగిఁ జైప్తి తుజ్ఞల విసర
తేజీధన! నాకు సకల , భూజన పరమ హిత ధర్మముం దెలుపు దయన్.

3

ప్రతిపదార్థం: ఉత్తోజ్యల విసరత్తు+తేజన్+ధన!= బాగుగా ప్రకాశించే, వ్యాపించే, కాంతియే ధనంగా కలవాడా!; రాజ+ఉత్తమిత ధర్మంబుల(వ్)= రాజులకు తగిన ధర్మాలను; బీజన్= క్రమంగా; విశదభంగిన్= స్పృష్టమైన రీతిలో; చెప్పితి(వి)= పలికితివి; నాకున్= రాజునైన నాకు; సకల భూజన పరమహిత ధర్మమున్= ఎల్ల పుడమి జనులకు మిక్కలి మేలు అయిన ధర్మమును; దయన్= దయతో; తెలుపు(ము)= తెలియజెప్పుము.

తాత్పర్యం: ఉజ్ఞలమై వ్యాపించే తేజస్సుతో వెలుగుతున్న ఓ పితామహా! ఇంతవరకు రాజునైన నాకు రాజోచితధర్మాలు స్పృష్టంగా క్రమంగా వినిపించావు. ఇప్పుడు నేను ఈ సకల భూజనులకూ గొప్ప మేలు కలిగించగల ధర్మమేదో, దానిని తెలిసికొనాలి అనుకొంటున్నాను. దయతో దానిని తెలియజెప్పుము.

క. ఉత్తమ మెయ్యాచి? నావుడు , నత్తతటినీ నందనుఁడు సమాధర సమ్య
క్షిత్రు డగుచు నక్కరు భూ , పోత్తమునకు నిట్టు లనియే నుర్మిసాథా!

4

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మినాథా!= ఓ రాజా!; ఉత్తమము+ఏ+అది= శ్రేష్ఠము ఏది?; నావుడున్= అనిన అనంతరం; ఆ+తటినీ నందనుఁడు= ఆ నదీతనయుడు భీష్ముడు; సమ్+అదర సమ్యక్తు+చిత్తుడు+అగుచున్= మంచి ఆదరంతో తిన్నవైన మనస్సు కలవాడై; ఆ+కురుభాష+ఉత్తమునకున్= ఆ కురురాజులలో శ్రేష్ఠునకు - ధర్మరాజునకు; ఇట్లులు+అనిమేన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ‘ఏది సర్వోత్తమ ధర్మం?’ అనే ధర్మజుడి ప్రశ్న విన్న వెంటనే ఆ గంగాతనయుడైన భీష్ముడు మంచి ఆదరంతో తన మనస్సును తేటపరచుకొని ఆ కురురాజుశ్రేష్ఠుడితో ఇట్లా అన్నాడు. ఓ రాజా!

తే. ‘విను మనేక విధంబుల విస్తరిల్లు , ధర్మములయం దొకండును దలప నిష్ట
లంబు లే; దాత్మ మోక్షావలంబ యైన , ధర్మ ముత్తమ మండు తత్త్వజ్ఞ లభిప!

5

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= ఓ రాజా!; వినుము= ఆలకింపుము; అనేకవిధంబులన్= అనేక పద్ధతులతో; విస్తరిల్లు= వ్యాపించే; ధర్మములఅందున్= విధి నిషేధ రూపమైన ఆచార వ్యవహారాలలో; ఒకండును= ఒక్కటికూడా; తలపన్= ఆలోచించగా; నిష్టలంబు లేదు= ఫలితంలేనిది లేదు; తత్త్వజ్ఞలు= ధర్మముల స్వరూప స్వభావాలు తెలిసినవారు; ఆత్మమోక్ష+అవలంబి+ఐ ధర్మము= తన మోక్షంకొరకు అవలంబించిన ధర్మం; ఉత్తమము+అంధ్రు= శ్రేష్ఠం అంటారు.

తాత్పర్యం: 'రాజా! వినుము. ధర్మం అనేక విధాలుగా విస్తరిల్లి ఉన్నది. దానిలో ఎంతగా వైవిధ్యమున్నా, మరంతగా విష్ణుతి ఉన్నా, మొత్తంమీద సర్వమూ ఆచరణయోగ్యమే. దానిలో ఒక్కటి కూడా ఫలితం సాధించలేనిది లేదు. కానీ, ధర్మతత్త్వం తెలిసినవారు మాత్రం తమకు ముక్కెని ప్రసాదించగలదే శ్రేష్ఠదర్శమని పలుకుతారు.

విశేషం: ధర్మాలు సమయ సందర్భాలనుబట్టి దేశకాలాలనుబట్టి అనేక విధాలుగా ఉంటూ ఉంటాయి. కొన్ని సందర్భాలలో వాటిలో భేదాలు, మరికొన్ని సందర్భాలలో సాధ్యాలూ కనిపించవచ్చును. ఏది ఎట్లా ఉన్న ధర్మమన్న ప్రతిదీ ఆచరణకు ఉండిపోవునదే. ఆచరిస్తే తప్పక ఫలితాన్ని అందించేదే. నిష్పయోజనమైన ధర్మం ఉండదు. అయితే ఆ ప్రయోజనాలలో హెచ్చు తగ్గులు ఉండవచ్చును. ఆ దృష్టితో చూచినపుడు అన్ని ప్రయోజనాలకు చివరిటైన మౌక్కమనే దాన్ని ఒసగగల ధర్మమే శ్రేష్ఠం.

క. ప్రియములు నప్రియములును హృతి, దయమును బీరయమియ మోక్షదంబగు ధర్మం
బయమహితా! తద్విధి విత్తి, పుయ మగు నితిపసముం బ్రిసన్నాక్షతిగన్.

6

ప్రతిపదార్థం: అయమహితా!= శుభములచే మహానీయుడా!; ప్రియములున్= ఇష్టములును; అప్రియములును= అనిష్టములును; హృదయమున్న= మనస్సునందు; పొరయమి+అ= కలుగకుండుటయే; మౌక్కదంబు+అగు= మౌక్కమును ఇచ్చేది అయిన; ధర్మంబు= ధర్మం - విధినిసేధరూపమైన ఆచారం; తద్+బోధ విషయము+అగున్= ఆ జ్ఞానము గోచరించెడిగు; ఇతిహాసమున్= పూర్వచరిత్రను; ప్రసన్న+ఆకృతిగన్= స్పష్టమైన రూపం కలిగేటట్లుగా.

తాత్పర్యం: ఓ రాజా! ఇష్టానిష్టాలను హృదయంలో కలుగకుండా చూడగలగటమే మౌక్కప్రదమయిన ధర్మం. శుభకరమైన కార్యాల యొడ ప్రీతిగల ఓ ధర్మనందనా! ప్రియాప్రియాలు మనస్సులో కలుగకుండా జీవించటం ఎట్లా సాధ్యమో, ఎప్పుడు అటువంటి మానసిక సైక్లోర్ మానవడికి సిద్ధిస్తుందో తెలియజేసే పూర్వకథ ఒకటి స్పష్టంగా వినిపిస్తాను.

విశేషం: చెప్పటానికి సులభంగా ఉన్నదిగాని, ఈ ధర్మం ఆచరణలో అత్యధిక జనులకు అసాధ్యం. శుభాశుభాలు, ప్రియాప్రియాలు, సుఖముఃఖాలు వంటి ద్వంద్వాలు సృష్టిలో జీవరాశులన్నిటికి వలె మానవనకూ సంక్రమిస్తాయి. అయితే జ్ఞానబలంగల విశ్ిష్ట మానవడు మాత్రం ఈ ద్వంద్వాలకు అతీతంగా తన మనస్సును నిలుపగలుగుతాడు.

వ. చెప్పేద నాకళ్లింపుము. సేనజితుండనురాజు పుత్రతోకార్యం డయి యున్నయేడఁ దదాపుండగు విపుం డతని కిట్లనియే.

7

ప్రతిపదార్థం: చెప్పేదన్= పలికెదను; ఆకర్షింపుము= వినుము; సేనజితుండు+అనురాజు= సేనజితుడు అనే పేరుగల రాజు; పుత్రతోకార్యం డయి+అయి= కొడుకు ఎడబాటువలన దుఃఖంతో బాధనొందినవాడై; ఉన్న+ఎడన్= ఉన్న సమయాన; తద్+అప్పుండు+అగు= అతడి స్నేహితుడయిన; విపుండు= బ్రాహ్మణుడు; అతనికిన్= ఆ రాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: సేనజితుడనే రాజు పుత్రమరణంతో కలిగిన శోకంతో ఆర్తిగొని ఉన్న సమయాన అతడి స్నేహితుడైన ఒక బ్రాహ్మణుడు, అతడికి ఇట్లా హితబోధ చేశాడు.

క. 'ఇది యేమి? తోకమున వంఁ దెదు? పుట్టేన వాల కెల్లఁ దెరు వారయగా
నిబియే: భవత్సుతుఁ డొకనికె? , వదలు వనటి: ముఢునట్ల వసరం దగునే?

8

ప్రతిపదార్థం: ఇది+ఏమి?= ఈ స్థితి ఎందుకు?; శోకమున్న= ఎడబాటువలన దుఃఖంతో; వందెదు?= చింతించెదవు?; పుట్టినవారికి+ఎల్లన్= పుట్టినట్టి అందరికీ; తెరువు= పద్ధతి, గతి; ఆరయగాన్= పరిశీలిస్తే; ఇదియో= ఇదే; భవత్త+సుతుడు+బకనికె?= నీ కొడుకు ఒక్కనికేనా?; వనట= దుఃఖం; వదలు= విడువుము; మూడు+అట్లు= తెలివిలేనివాడివలె; వనర్న= దుఃఖించగా; తగునే?= తగునా?

తాత్పర్యం: శోకంతో లిలపించటం ఏమిటిది? ఈ స్పృష్టిలో పుట్టిన ఎల్లవారికి తప్పనిసరి గతి ఇది - ఆలోచించి చూస్తే అటువంటప్పుడు ఈ గతి నీ కొడుకుకు ఒక్కడికే ఈ భూమిమీద జరిగినట్లు బాధపడటం మూడుత్వమౌతుంది. దుఃఖించటం మానుము. దుఃఖం ఈ సందర్భాన యుక్తమా! ఆలోచించుము.'

వ. అనిన విని యజ్ఞనపతి 'నీ వేమిటంజేసి వగపు వాలం?' తనవుడు నతం డతని కిట్లనియో. 9

ప్రతిపదార్థం: అనిన్న= అనగా; విని= అలకించి; ఆ+జనపతి= ఆ రాజు; నీవు+ఏమిటన్+చేసి= నీవు ఏ పద్ధతితో; వగపు= దుఃఖం; వారింతు(వు)?= తోలగింతువు?; అనవుడున్= అనిన వెంటనే; అతండు= ఆ విప్రుడు; అతనికిన్+ఇట్లు+అనియెన్= ఆ రాజునకు ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: సేనజితుడు ఆ విప్రుడి మాటల తీరుచూచి ఆశ్చర్యపడి అతడిని ప్రశ్నించాడు. 'నీవు ఏ విధంగా ఈ శోకాన్ని తోలగించుకొన్నావు? మరణమెంత సహజమో, శోకమూ అంతే సహజం ఈ రాజు దృష్టిలో. కొబట్టి నీకు ఈ శోక బాధ ఎట్లా తప్పింది?' అని ప్రశ్నించాడు. దానికి ఆ విప్రుడి సమాధాన మిది.

క. 'కబియం గాష్టముఁ గాష్టముఁ, నదిలో మతీకొంత సేపునకుఁ బాయును నె మ్ముటి నట్లుగుఁ దలపుగ వలఁ, వదె పిత్తు పుత్రాది బంధు వర్ధము నథిపా!' 10

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజు!; నదిలోన్= నదియందు; కాష్టమున్= కర్రను; కాష్టము= కర్ర; కదియున్= సమీపిస్తుంది; మతీకొంత సేపునకున్= మరల కొంత సమయం తరువాత; పాయును= విడిపోతుంది; నెఱ+మదిన్= నిండుమనసులో; పిత్యపుత్ర+అదిబంధు వర్ధమున్= తండ్రి కొడుకు మొదలైన బంధువుల సమాచారును అట్లుగన్= ఆ విధంగా; తలపుగన్= ఆలోచించగా; వలవరు+ఎ?= వద్ద?; (అట్లు తలపవద్దా?)

తాత్పర్యం: 'రాజు! నది ప్రవహిస్తూ ఉండగా, ఆ ప్రవాహంలో ఒక కర్రను మరొక కర్ర చేరుకొంటుంది. ఆ చేరిక ఆ ప్రవాహావేగం అనుమతించినంతవరకే. కొంతసేపటికి ఆ చేరిన కర్రలు రెండూ విడిపోతాయి. కలయిక ఎంత సహజంగా జరిగిందో, ఎడబాటూ అంతే సహజంగా జరుగుతుంది. నిండు మనస్సుతో భూమిమీద సంబంధ బాంధవ్యాలను కూడా అవి తండ్రి కొడుకులకు చెందినవైనా, ఆలుమగలకు చెందినవైనా అట్లాగే ఆ ప్రవాహంలోని కర్రల కలయికవలెనే చూడాలి. కలయికలూ ఎడబాటులూ యాదృచ్ఛికంగా మన ప్రమేయం లేకుండా జరిగిపోతాయి.

విశేషం: ఇక్కడ నదీప్రవాహం కాలం. కాలంకూడా నిరంతరం గమనశీలమై, ఆగకుండా సాగిపోతూనే ఉంటుంది. కాలప్రవాహంలో కాష్టాలు అంటే కట్టెలు ఈ జీవులు. కాష్టమనేమాట శరీరాన్ని దాని అశ్చర్యత్వాన్ని స్ఫురింపజేయటానికి వాడబడింది. నదిలో కర్రలవలెనే కాలగమనంలో తండ్రి కొడుకులు కలిసికొంటారు. ఆ కలయికకు వారి ప్రమేయం లేదు. కర్రలు నదిలో తాము కావాలని కలవు. అట్లాగే సంబంధ బాంధవ్యాలుకూడా కాల ప్రవాహంలో యాదృచ్ఛికంగా జరిగేవే కొబట్టి వాటికోసం శోకించరాదు.

క. తనకుం దా నెర వనినను , ఏను బంధులు సతమే? యు న్యావేకంబున నే
జనులపయుఁ జేయ నల్లులి , నను వగ వొంద దబి కారణముగ నరేంద్రా!

11

ప్రతిపదార్థం: నర+ఇంద్రా!= నరులకు అధిపతి - రాజు!; ఏనుము= ఆలకించుము; తనకున్= తనకు (ఎల్లపారికి, నీకు, నాకు, ఇతరునకు); తాన్= తాను; ఎరవు= అన్యము; అనినను= అనగా; బంధులు= చుట్టుములు; సతమే?= శాశ్వతమా?; అన్+వివేకంబునన్= అనే పరిజ్ఞానంలో; నే= నేను; జనులపయున్= ఇతర జనులమీద; అర్చిల్న్= ప్రేమను; చేయను= చేయును; అది కారణముగన్= ఆ కారణంచేత; ననున్= నన్ను; వగ= దుఃఖము; పొందదు= చేరదు.

తాత్పర్యం: రాజు! ఏనుము. నాలో ఒక గట్టి జ్ఞానం ఉన్నది. అదేమిటంతో మానవుడికి ఎవనికయినా, తనకు తానే అన్యం. శాశ్వతం కాదు. అటువంటప్పుడు తనవారు, తన సంతానం, బంధువులు ముక్కిప్రాప్తికి కారణం కానేకారు. ఈ వివేకంతో నేను నాకు భిన్నులయిన జనులమీద ప్రేమను పెంచుకోను. ప్రేమ లేనప్పుడు వియోగంవలన శోకమూ ఏర్పడదు. కాబట్టి నన్ను ఏ దుఃఖమూ దరిచేరదు.

విశేషం: మానవుడికి మనస్సే సుఖదుఃఖాలను అనుభవానికి తెస్తుంది. ఈ అర్థాన్నే ‘మన ఏవ మనష్యాం కారణం బంధమోక్షయోః’ అనే ఉపనిషత్సూక్తి వివరిస్తుంది. జ్ఞానాజ్ఞానాలు మనస్సునకు చెందినవే. కాబట్టి మనస్సులో ఇతరజనులయేడ వారు ఎవరైనా సరే స్వసంతానమైనా బంధువులైనా ప్రేమే ఏర్పడకుండా నిగ్రహించుకొనగలిగితే వారితో ఎడబాటు కలిగినప్పుడు శోకమూ కలుగదు. దానికి ‘తనకు తానే మార్గము’ అనే జ్ఞానం మూలంగా నిలుస్తుంది. ఆ మూలజ్ఞానాన్ని మనస్సున నిల్వుకొనగలిగితే ముక్కి సులభం.

క. నరనాథ! సుఖము దుఃఖముఁ , బయిషడిమెయుఁ బొరయుఁ గాక! పస్నుగ నరునిం
బొరయునె యం దిాక్కటి? యివి , పొరసిన వల దూఁద మోదమును భేదంబున్.

12

ప్రతిపదార్థం: నరనాథ!= మానవులకు అధిపతి! ఓ రాజు!; సుఖము దుఃఖమున్= సుఖంగాని, దుఃఖంగాని; పరువడిమెయున్= క్రమంతో; పొరయున్+గాక= కలుగును కాక; పస్నుగన్= ఒప్పగా; నరునిన్= మానవుడిని; పొరయునె?= పొందునా?; అందున్= ఆ రెంటిలో, సుఖదుఃఖములలో; ఒక్కటి= ఒక్కటినా పొందునా? (పొందలేడని తాత్పర్యం); అవి= ఆ సుఖదుఃఖాలు; పొరసినన్= కలిగితే; మోదమును= సంతోషమును; భేదంబున్= సంతాపమును; ఊదన్= వహించగా; వలవదు= కూడదు.

తాత్పర్యం: రాజు! వివేచించి చూపే మానవుడికి లోకాన సుఖదుఃఖాలు క్రమంగా కలుగుతాయి. అంతే కాని సుఖదుఃఖాలలో ఏ ఒక్కటి నరుడిని తాకదు. కాబట్టి సుఖదుఃఖాలు పొందినప్పుడు సంతోషాన్నిగాని, సంతాపాన్నిగాని పొందకుండా ఉండాలి.

విశేషం: ఈ పద్యానికి మూలం:

సుఖస్యాస్తరం దుఃఖం దుఃఖస్యాస్తరం సుఖమ్,
సుఖ దుఃఖే మనష్యాం చక్రవ తృపిస్తరతః.
సుఖా త్యం దుఃఖ మాపన్సః పునరాపత్యసే సుఖమ్,
న నిత్యం లభతే దుఃఖం న నిత్యం లభతే సుఖమ్.

క. ఇది నాయది యను నూతన , న్యుది నెయ్యది పట్టుకొల్పినను వాసితమై
తుదిఁ జేటునొంబి వానికి , నది శోకము నావహించు నత్యంతంబున్.

13

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ పదార్థం; నా+అది= నాది; అను= అనెడి; ఊతన్= అండను; మదిన్= మనస్సునందు; ఏ+అది= ఏది; పట్టకోల్పినను= నెలకోల్పినా; వాసితమై= వాసన కలిగినదై; తుదిన్= చివరకు; చేటును+బంది= నాశనాన్ని పొంది; వానికిన్= దానిని మనస్సున నెలకోల్పకొన్నవానికి; అది= ఆ పదార్థం; శోకమున్= ఎడబాటు వలన దుఃఖమును; అతి+అంతంబున్= అత్యధికంగా; ఆవోంచున్= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: మానవుడు ‘ఇది నాది’ అనే భావంతో ఏ పదార్థాన్ని తన మనస్సులో నిలుపుకొంటాడో - ఆ పదార్థం, అది చేతనమైనా అచేతనమైనా అనేక వాసనలను భావనాజనితమైన సంస్కరాలను అతడి మనస్సులో కలిగిస్తుంది. ఆ తరువాత అది నశిస్తుంది - సహజంగానే. అప్పుడు ఆ మానవుడు అత్యధికంగా శోకించక తప్పదు.

విశేషం: ఈ పద్యంలో ‘వాసితము’ అనే పదం ప్రయుక్తమై ఉన్నది. దానికి అర్థం తెలిసికొని ఉన్నాం. వాసన అనేమాట పారమార్థిక చర్చలో సామాన్యం. ఆత్మ ఈ వాసనల కారణంగానే పునః జన్మిస్తుందని కొందరి విశ్వాసం. ఈ వాసనలనే కొందరు సంస్కరాలు అంటారు. పూర్వజన్మవాసన. సంస్కరం అంటూ ఈ రెండు పదాలూ పర్యాయాలుగానే వాడుతున్నాం. ఈ వాసనలు, సంస్కరాలు మనస్సు నంటుకొంటాయి. దానికి పేతువు ‘ఇది నాయది అను ఊత’ ఇది నాది అనే గాఢమైన భావన మనస్సున నెలకొన్నప్పుడు, ఆ పదార్థం నశించినా, ఆ వాసనలు మనస్సును వీడవు. కర్మారం తొలగినా, అది కట్టిన గుడ్డ గుబాళిస్తూనే ఉంటుంది కదా! మనస్సు అంతే. ఆ కారణంగానే ఆయా పదార్థాల నాశనం, అనివార్యమై జరిగినప్పుడు మానవుడు తల్లడిల్లిపోతాడు.

**క. వినుము, పురాతన జన్మం, బున్ జేసైన యట్టి కర్మముల ఫలములు ప్రా
జ్ఞానినైనఁ బొందు వానికి, మనుజేశ్వర! మందు దైర్యమహిమయ చుమ్మి.**

14

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+ఈశ్వర!= మానవులకు అధిపతీ! రాజు!; వినుము= అలకించుము; పురాతన జన్మంబున్= పూర్వజన్మలో; చేసిన+అట్టి కర్మముల ఫలములు= చేసినటువంటి కర్మల ఫలితాలు; ప్రాజ్ఞాన్+పన్= పండితుడినికూడా; పాందున్= చెందును; దానికిన్= ఆ కర్మల ఫలితములకు; మందు= నివారణాపథం; దైర్యమహిమ+అ= ధీరత్వపు గొప్పతనమే; చుమ్మి= (చూడుమీ) సుమీ.

తాత్పర్యం: రాజు! వినుము. పూర్వజన్మలో చేసిన కర్మల ఫలితాలు మిగిలి ఉంటే, అని తప్పక ఈ జన్మలో నరుడిని చేరుతాయి. ఈ కర్మఫలాల అనుభవం విషయంలో పామరుడైనా, పండితుడైనా ఒక్కటే. పండితుడికి మినహాయింపు లేదు. ‘అయితే మరి, ఆ కర్మ ఫలితాల అనుభవానికి నివారణాపథమే లేదా!’ అంటావా? ఉంది గొప్ప ధీరత్వంతో వాటిని స్వీకరించటమే ఆ నివారణమార్గం.

విశేషం: కర్మఫలానుభవానికి నివారణ మార్గం లేదు. దైర్యంగా అంగీకరించి అనుభవించటమే ఎంత పండితుడైనా చేయవలసిన పని. కారణకార్య సంబంధాన్ని ఎవరూ ఆపలేరు. కారణం కర్మ అయితే కార్యం ఫలితం. గంటకొట్టి శబ్దం రాకుండా నిరోధించలేదు. చేసిన పనికి ఫలితం అనుభవించవలసిందే.

**క. పరమ సుఖము దృష్టి యుడుగు, టరయఁగ ని ట్లగుట పింగళాలాపములం
బలబోధితముగు ధరణి, శ్వర! చెప్పెదు దెలియ వినుము వాని తెఱంగున్.**

15

ప్రతిపదార్థం: ధరణి+ఈశ్వర!= భూమికి అధిపతివైన రాజు!; అరయఁగ్న్= పరిశీలించగా; త్వష్ట+ఉడుగుట= అత్యశమ విడుచుట; పరమసుఖము= మిక్కిలి సుఖం; ఇట్లు+అగుట= ఈ విధంగా అగుట (త్వష్ట ఉడుగుట); పింగళా+ఆలాపముల్న్= పింగళ అనే వేళ్యయొక్క మాటలచేత; పరిబోధితము+అగున్= బాగుగా తెలియబడింది అగును; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను; తెలియన్= తెలిసేటట్లుగా; వాని తెఱంగున్= ఆ మాటల విధమును; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: రాజా! పరిశీలించిచూస్తే గొప్ప సుఖ మనేది వాంఘను వదలిపెట్టటంలోనే ఉన్నది. అ దెఱ్లాగు? అంటావా? ఈ సత్యం పింగళ అనే వేశ్య స్వానుభవంతో పలికిన పలుకులలో వ్యక్తమై అర్థమవుతుంది. తెలియజెప్పుతాను-వినుము.

విశేషం: తృష్ణ అనే మాట బౌద్ధవాజ్ఞాయంలో ప్రచురంగా కనిపిస్తుంది. ఆశించి దొరకలేదని దుఃఖించటం కంటే అసలు ఆశనే వదలుకుంటే అదే ఆనందమనే భావన ప్రథమంగా బౌద్ధంమండి వెలువడి ఉండవచ్చును అనే వాదమూ ఉన్నది.

వ. పింగళయను వేశ్యదనకూర్చువానిరాకవార్తల్లిపెద్దయుంబ్రొద్దువోవునంతకునుండి వాడురాకుండుటయును.

16

ప్రతిపదార్థం: పింగళ+అను వేశ్య= పింగళ అనే సేరుగల వెలయాలు; తన కూర్చువాని రాక= తనకు ఇష్టుడగు వాని రాకను; వార్షి= ఎదురుచూచి; పెద్దయును+ప్రార్థు= ఎక్కువ కాలం; పోవునంతకున్= కడచునంతవరకు; ఉండి= నిలిచి; వాడు= ఆ ఇష్టుడైనవాడు; రాక+ఉండుటయును= రాకుండా ఉండగా.

తాత్పర్యం: పింగళ అనే వేశ్య తన ప్రియుడికొరకు ఎదురుచూస్తూ చాలా సమయం గడిపింది. అయినా అతడు రాలేదు. అప్పుడు ఆ వేశ్య ఆత్మగతంగా ఇట్లా తలపోసింది.

ఆ. ‘ఏను వేడు అగుడు వాని నివ్వేదుఱ , పట్టఁ జదురుగలదె! భ్రాంతి దొఱగి

యొంటి కంబ మొప్పు నింటి వాకిళులు దొ , మ్మిభియు నెఱయమూసి నిదురపోదు.

17

ప్రతిపదార్థం: ఏను= నేను; వేడుఱ+అగుడున్= వెల్రిని అయిన వెంటనే; వానిన్= అతడిని (తాను ఎదురుచూచే ప్రియుడిని); ఈ+వేడుఱ+అ= ఈ వెరియే; పట్టన్= పట్టుకొనే; చదురు= రీతి; కలదే?= ఉన్నదా?; భ్రాంతిన్= భ్రమను; తొఱగి= విడిచి; ఒంటికంబము= ఒక ప్రంభం; ఒప్పు= తగు; ఇంటి వాకిళులు= ఇంటియొక్క వాకిళ్లు - ద్వారములు; తొమ్మిదింటిని; నెఱయన్ మూసి= నిండుగా మూసివేసి; నిదుర+పోదున్= నిద్రపోతాను.

తాత్పర్యం: నేను నా ప్రియుడి కొరకు పిచ్చిదాన్ని అయ్యాను. అయితే నాకీ పిచ్చిపట్టిన వెంటనే నా ప్రియుడికి ఈ పిచ్చి పట్టే వీలుందా! లేదు. కాబట్టి ఈ భ్రమను వదలుకొని ఒంటి కంబంతో ఒప్పి ఉన్న ఈ నా (శరీరమనే) ఇంటిలోని తొమ్మిది వాకిళ్లు బాగా మూసికొని నిద్రపోతాను.

విశేషం: పింగళ వేశ్య. ప్రియుడికొసం పరితపిస్తూ వెల్రిచ్చె నిరీక్షించింది. ఇంకా నిరీక్షించింది. ఎంతసోపో నిరీక్షించింది. అప్పుడు ఆమె మనస్సులో ఈ భావం కలిగింది. ‘నాకు పట్టిన ఈ వెల్రి వాడే కావాలి, రావాలి అనే పిచ్చితనం నాకు కలిగినట్టే వాడికీ కలుగుతున్నది అని నియమం లేదు. అయినా నేను నిరీక్షిస్తున్నాను. ఇది భ్రాంతి. లేనిదానిని ఉన్నట్లుగ తలచి, మేల్కొని ఉండటం మానుకంటాను. నే నుండే ఈ ఇంటి వాకిలేగారుండా నిజమైన నేను (అత్యు) ఉండే ఈ దేహమనే, శంటి వాకిళ్లు తొమ్మిదీ (నవరంధ్రాలు - కళ్లు, ముక్కలు, చెవులు మొంపి) గట్టిగా మూసేసి నిద్రిస్తాను - ప్రశాంతంగా అని ఇంకా ఆ వేశ్య తన తలంపును ఇట్లా కొనసాగిస్తున్నది.

క. పొంతకు వచ్చిన వానినఁ , కాంతునిగాఁ గొనుచు నొరునఁ గాంక్షింపక యే

నెంతయు నూఱడి మనమునఁ , జింత యొకడు లేకయున్నఁ జెందు సుఖించుల్.

18

ప్రతిపదార్థం: పొంతకున్= చెంతకు; వచ్చినవానిని+అ= చేరిన వ్యక్తినే; కాంతునిగాన్= ప్రియుడిగా; కొనుచున్= స్వీకరిస్తూ; ఒరునిన్= ఇతరుని; కాంక్షింపక= కోరక; ఏను= నేను; ఎంతయున్= ఎంతగానో, ఎక్కువగా; ఉండి= తృప్తిచెంది; మనమున్= మనస్సునందు; చింత+బకఁడున్= దిగులు ఒక్కటికూడా; లేక+ఉన్నన్= లేకుండా ఉన్నట్లుయితే; సుఖించుల్= సుఖాలు; చెందున్= కలుగుతాయి.

తాత్పర్యం: చెంతకు చేరినవాడే ప్రియుడు అనుకొని ఇతరుడిపై కోరికమాని, తృప్తితో మనస్సున ఏ దిగులూ లేకుండా ఉంటే సుఖాలు నన్ను చేరుకొంటాయి.

విశేషం: సుఖపడాలంటే మనిషికి రెండు గుణాలు ఉండాలి. 1). తృప్తి; 2). నిగ్రహం. ఇక్కడ చేరినవాడే ప్రియుడు అనుకొనటం తృప్తి మనస్సున చింతలేమి నిగ్రహం. ఆ వేశ్య తలపులు ఇంకా ఈ విధంగా కొనసాగినాయి.

క. అశయ యింద్రియ జయము ఏ, నాశముఁ బొందించుఁ గావునం దొఱగెద నే
నాశను; సౌఖ్యము నిచ్చు ని, రాశయు' యని పలికి యట్టిదై నిభ్రించెన్.' 19

ప్రతిపదార్థం: ఆశ+అ= ఆశయే; ఇంద్రియ జయమున్= ఇంద్రియముల గెలుపును; వినాశమున్= చేటును; పొందించున్= కలిగించును; కావున్= కాబట్టి, నేను; ఆశను= కోరికను; తొఱగెదన్= విడిచెదను; నిర్చ+ఆశ+అ= ఆశ లేకుండుటయే; సౌఖ్యమున్= సుఖమును; ఇచ్చున్= ఈయగలదు; అని; పలికి= చెప్పి; అట్టిదై= ఆ విధంగలదై, ఆశ ఉడిగినదై; నిద్రించెన్= నిద్రపోయింది.

తాత్పర్యం: ఆలోచించిచూస్తే ఆశే ఇంద్రియలోలుని చేసి మనిషిని క్రుంగదీస్తుంది. మనిషి ఓటమి పాలు కావటానికి కోరికే కారణం. మనిషి వినాశానికి ఆశ ఒక్కటే హేతువు. కాబట్టి నేను ఆశను వదలుకొని ఇంద్రియాలను జయించి, వినాశానికి దూరంగా సుఖంగా జీవిస్తాను. సౌఖ్యప్రదాయి నిరాశ ఒక్కటే' అని పలికి, పలుకునకు తగిన మనః ప్రవృత్తితో శాంతంగా నిద్రించింది - పింగళ.'

విశేషం: ఆశ నిరాశలు రెండింటి కేంద్రమూ మనస్సు ఒకటే. కాబట్టి దాన్ని నిగ్రహించటమే సౌఖ్యానికి సోపానం.

వ. అని విప్రుం దుపదేశించిన వాక్యంబులం గలంకదేతు సేనజిత్తు సుఖి యయ్యో; నీవును నందలి తాత్పర్యం బనుసంధించి శాంతినొందు మని చెప్పినుఁ గుంతీ తనయాగ్రజుండు శాంతనవుతో 'భూతక్షయావహంబగు కాలం బతిక్రాంతం బగుచున్నయిచి; యట్లుండ జనంబుల కెయ్యచి కర్తవ్యంబు లుపదేశింపు' మనిన నమ్మునుజపతిం జీతిం గనుంగొని 'యమ్మహితాత్ముండు పితాపుత్ర సంవాదంబను నితిపోసంబు గల దాక్షలింపుము; దాన నీ యడిగినయిది దేటపడు' నని పలికి యిట్లనియె. 20

ప్రతిపదార్థం: అని= పలికి; విప్రుండు= బ్రాహ్మణుడు; ఉపదేశించిన వాక్యంబులన్= బోధించిన మాటలతో; కలంక+తేఱి= కలత తొలగి; సేనజిత్తు= సేనజితుడై రాజు; సుఖి+అయ్యోన్= సుఖం కలవాడైనాడు; నీవునున్= నీవుకూడా; అందలి= ఆ ఉపదేశము నందలి; తాత్పర్యంబు= నిజమైన అర్థమును; అనుసంధించి= గ్రహించి; శాంతిని+బందుము= శాంతిని పాందుము; అని చెప్పినన్= అని పలుకగా; కుంతీ తనయ+అగ్రజుండు= కుంతికుమారులలో మొదట జన్మించినవాడు - ధర్మరాజు; శాంతనవుతోన్= శంతనుడి తనయుడితో, భీముడితో; భూతక్షయ+అవహంబు+అగు= జీవులకు నాశనం కలిగించెందగు; కాలంబు= యుగంతరమైన కాలము; అతిక్రాంతంబు= జరిగిపోయేదిగా; అగుచున్న+అది= ఔతున్నది; అట్లు+ఉండన్= ఆ విధంగా ఉన్నప్పుడు; జనంబులకున్= ప్రజలకు; ఏ+అది= ఏది; కర్తవ్యంబు= చేయవలసినది; ఉపదేశింపుము= బోధించుము; అనినన్= పలుకగా; ఆ+మనజపతిన్= ఆ మానవుల అధిపతిని రాజును; ప్రీతిన్= ప్రేమతో; కనుంగొని= చూచి; ఆ+మహిత+అత్ముండు= ఆ గొప్ప ఆత్మకలవాడు - భీముడు; పితాపుత్ర సంవాదంబు+అను= తండ్రీకొడుకుల సంవాదం అనే; ఇతిపోసంబు= పూర్వచరిత్ర; కలదు= ఉన్నది; ఆక్రమింపుము= వినుము; దానన్= దానివలన; నీ+అడిగిన+అది= నీవు అడిగిన అంశం; తేటపడున్= స్ఫుర్పపడుతుంది, తెలియును; అని పలికి= అని చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా పింగళావృత్తాంతాన్ని విప్రుడిద్వారా విన్న సేనజిత్తు మనస్సు కలత తీరి సుఖంగా జీవించాడు. నీవు కూడా ఆ కథలోని అంతరార్థాన్ని గ్రహించి మనఃకేశం మాని శాంతితో జీవించుము - అని తాత మనుమడికి

చెప్పాడు. తరువాత ధర్మరాజు భీముడిని ఇట్లా ప్రశ్నించాడు. ‘జీవరాపులు నశించిపోయే కాలం దాపురించింది. ఈ పరిస్థితులలో ప్రజలు ఏమి చేయాలి? బోధించుము.’ ఆ ప్రశ్నతో ఆ మహాత్ముడైన భీముడు ఆ రాజును ప్రేమతో చూస్తూ ‘తండ్రి కొడుకుల సంవాదం’ అనే పూర్వకథ ఒకటి ఉన్నది వినుము. దాని వలన నీ ప్రశ్నకు సమాధానం తెలుస్తుంది’ అని ఇట్లా అన్నాడు.

మేధావియను బ్రాహ్మణకుమారుడు దన తండ్రితో, జీసిన సంవాదము (పం. 12-169-2)

- సీ. ‘వేదవిదుం డగు విప్రవందనుడు మే, ధావి నామకుడు మేధావివరుడు
సత్పమయంబున జనకుతో ‘నాయువు’, జనులకు వేగంబ చనుచునుండు;
భీనిషై గనువెట్టి భీరత దలకొల్పి, మేలు వాటిల్ల నెమ్మెయి జలించు
వా రొకో?’ యున్నదు వానికి ని ట్లనుఁ, దండ్రి ‘యాలును నపత్యంబు గలుగు
అ. తెఱగు నడపి యజ్ఞతృష్ణనిర్జరుఁ డయి, శమము నొంధి కాననమున కేగి
సామ్యవృత్తి ముక్తి సాధించి మృత్యువు’, నలఘునియతి గెలువవలయు ననఫు! 21

ప్రతిపదార్థం: వేదవిదుండు+అగు= వేదముల నెరిగినవాడైన; విప్రవందనుడు= బ్రాహ్మణ కుమారుడు; మేధావి వరుడు= తెలివిగల వారిలో శ్రేష్ఠుడు; మేధావి నామకుడు= మేధావి అను పేరుకలవాడు; సత్ సమయంబున(వీ)= మంచి (అమవైన) కాలమునందు; జనకుతోన్= తండ్రితో; ఆయుషు= బ్రతికి ఉండేకాలము; జనులకున్= ప్రజలకు; వేగంబు+అ= త్వరగానే; చనుచున్+ఉండున్= కడచిపోతూ ఉంటుంది; దీనిషైన్= ఈ అంశంమీద; కను+పెట్టి= కను ఉంచి (చూపు నిలిపి); భీరత= శైర్యం; తలకొల్పి= నెలకొల్పి; మేలు= మంచి; పాటిల్లన్= కలుగునట్లుగా; ఏ+మేయున్= ఏ విధంగా; చరించువారు+బకో= ప్రవర్తిస్తారో (నడచుకొనవలసినవారో); అనవుడున్= అనిన వెంటనే; వానికిన్= ఆ కుమారునికి (మేధావికి); తండ్రి= అతని తండ్రి; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా పలికెను; అనఫు!= పాపరహితుడా; ఆలును= భార్యాయు; అపత్యంబు= బిడ్డ; కలుగు తెఱగు= కలిగే విధం; నడపి= ఏర్పరచి; యజ్ఞతృష్ణ నిర్జరుడు+అయి= యాగాలతో తృష్ణిపరచబడిన దేవతలు కలవాడై; శమమున్= శాంతిని; ఒంది= పాంది; కాననమునకున్= అడవికి; ఏగి= వెళ్లి; సామ్యవృత్తిన్= మృదువైన నడతతో; ముక్తి= మోక్షం; సాధించి= వశపరచుకొని; మృత్యువున్= మరణాన్ని; అలఘు నియతిన్= గొప్ప నియమంతో; గెలువన్+వలయున్= జయించాలి.

తాత్పర్యం: మేధావి అనే పేరుగల బ్రాహ్మణకుమారు డొకడు ఉన్నాడు. అతడు వేదాలు తెలిసినవాడు. మేధావులో శ్రేష్ఠుడు. అతడు ఒకనాడు మంచి సమయంలో తన తండ్రిని ఇట్లా ప్రశ్నించాడు. ‘లోకంలో ప్రజలకు ఆయుషు త్వరత్వరగా గడచిపోతూ ఉంటుంది. ఆ విషయం తెలిసికొని వారు ఏ పద్ధతిలో ఏ మార్గాన చరించి మేలు పొందగలుగుతారు?’ ఆ ప్రశ్నకు అతడి తండ్రి ఇచ్చిన సమాధాన మిది. ‘ఓ పాపరహితుడా! పెండ్లిచేసికొని భార్యాను పాంది, సంతతిని కని, యజ్ఞాలతో దేవతలను తృష్ణిపరచి ఆ తరువాత శాంతిని పాంది, సంసారాన్ని చాలించి, అడవికి వెళ్లి ప్రశాంతజీవనం సాగిస్తూ మోక్షాన్ని సాధించాలి. ఆ విధంగా మృత్యువును మానవుడు గెలువగలడు’ అని.

విశేషం: తనయుడి ప్రశ్న, దానికి తండ్రి ఇచ్చిన సమాధానం రెండూ మానవజీవన ప్రయోజనానికి సంబంధించినవి. నశ్వరమైన ఈ దేహంద్వారా అనశ్వరమైన శాశ్వతసాఖ్యప్రదాయకమైన ముక్తిని పాందే మార్గమేమిటి? - అనేది ప్రశ్న. దాని సమాధానం సంపదాయబద్ధంగా ముందు గృహప్పథ స్థితినీ, ఆ తరువాత వానప్రష్ట ఆశమాన్ని ముగించి, అనంతరం ముక్తిని పాందాలి - అని ఈ గతానుగతికమైన సమాధానాన్ని ఆ మేధావి స్వీకరించే స్థితిలో లేదు. అందువలన అతడు తండ్రితో తిరిగి ఇట్లా సంవదిస్తున్నాడు.

వ. అనిన విని మేధావి తండ్రి కి ట్లనియె.

22

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= (తండ్రి) పలుకగా; విని= ఆలకించి; మేధావి= ఆ పేరు గల బ్రాహ్మణ కుమారుడు; తండ్రికిన్; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఆ తండ్రి సమాధానం విన్న తనయుడు మేధావి తిరిగి తన తండ్రితో ఇట్లు అన్నాడు.

- సీ.** 'నిక్కమ కాలంబు నీకుఁ కొంత గలట్లు , వలికెదు; నీవు గర్భంబు సాచ్చి నప్పటి నుండియు నన్యేషణము సేయుఁ , గొనిపోవుటకు మృత్యు వని యెఱుంగు; మివిరెడు నీటి మీనవు గావే? దారపు , త్రాచిసక్తుండగు నతనిఁ గాన నమున సుప్తుండైన నరుఁ బులి గొనిపోవు , నట్లులు సూ మృత్యు వపహాలించుఁ;
- తే.** జేసినబి సేయుచున్నది సేయవలయు , నభి యనంగల కార్యంబులందుఁ దగులు వాని మృత్యు వేపునుఁ దన వశముఁ జేయుఁ , గాన కాలంబు నేమనుఁ గాదు తండ్రి!

23

ప్రతిపదార్థం: తండ్రి= ఓ జనకా!; నిక్కము+అ= నిజముగానే; కాలంబు= ఆయువు; నీకున్ (ప్రతి మానవుడికి) కొంత+కల+అట్లు= కొంత ఉన్న విధంగా; పలికెదు= మాట్లాడుతున్నావు; మృత్యువు= మరణం; నీవు (ప్రతి మనిషి - ప్రాణి) గర్భంబు+చౌచ్ఛిన+అప్పటి నుండియున్= కడుపున ప్రవేశించిన వేళనుండి కూడా; కొనిపోవుటకున్= తీసికొనివెళ్లుటకు; అన్యేషణము+చేయున్= వెదకుట చేయును; అని; ఎఱుంగుము= తెలిసికొనుము; ఇవిరెడు= ఇంకిపోయెడి; నీటి= నీటి యుందలి; మీనవు+కాదే?= చేపవు కావా?; దారపుత్ర+అది సక్కుండు+అగు+అతనిన్= భార్య, కొడుకు మొదలగు వారియెడ ఆసక్కుడయ్యే వాడిని; కానమునన్= అడవిలో; సుప్తుండు+అయిన నరున్= నిద్రించిన మనిషిని; పులి; కొనిపోవు+అట్లులు= తీసికొనిపోవు విధంగా; మృత్యువు= మరణము; అపహారించున సూ= దొంగిలించును (కొనిపోవును) సుమా!; చేసినది= చేసినేసినది (భూతకాలికం); చేయుచున్నది= చేస్తూ ఉన్నది (వర్తమాన కాలికం); చేయన వలయునది= చేయవలసి ఉన్నది (భవిష్యత్తులికం); అనన్+కలకార్యంబులందున్= అని మూడు విధాల ఉన్న పనులలో; తగులువానిన్= ఆసక్తుడయినవాడిని; మృత్యువు= మరణం; ఏపునన్= బలంతో; తన వశమున్= తనకు లోబడినవాడినిగా; చేయున్= చేస్తుంది; కానన్= కావున; కాలంబున్= కాలాస్త్రి; ఏమి+అనన్+కాదు= ఏమీ అనటానికి (పీలు) కాదు.

తాత్పర్యం: 'తండ్రీ! నిజంగా కాలం కొంత నీ అధీనంలో ఉన్నట్లు పలుకుతున్నావు. కాని, మానవుడు తల్లి కడుపున పడిన మరుక్కణం నుండే మృత్యువు అతడిని వెన్నుంటి వేటాడుతూ తీసికొనిపోవటానికి యత్తిస్తూ ఉంటుంది. అని తెలిసికొమ్ము. ఇగిరిపోయే నీటిలోని చేపవు నీవు. నీ జీవితం నీ అధీనంలో లేదు. ఆలుబిడ్డలు అంటూ తాపత్రయ పడే మనిషిని మృత్యువు అడవిలో ఆదమరిచి నిద్రించే నరుని పులి కొనిపోయే అంత సులభంగా అపహారిస్తుంది. మానవుడికి జీవితంలో మూడు విధాలయిన కార్యాలుంటాయి - 1). చేసినది - ఇది భూతకాలానికి చెందినది; 2). చేస్తూ ఉన్నది - ఇది వర్తమాన కాలానికి చెందినది; 3) చేయవలసి ఉన్నది - ఇది భవిష్యత్తులానికి చెందినది - ఈ మూడు కార్యాలలో మనిషి నిమగ్నుడై ఉంటాడు. అయితే ఈ మూడూ ఒక కాలం యొక్క మూడు అంశాలే. ఈ మూటిలో మనిషి ఉన్నా, మృత్యువు నిర్దయగా అతడిని కబళిస్తుంది. కాబట్టి కాలాస్త్రి మనిషి ఏమీ చేయబాలడు, ఏమీ అనజాలడు, కాలానికి మనిషి అధీనుడే గాని మనిషికి కాలం అధీనం కాదు.

విశేషం: తండ్రి సమాధానం పరంపరాగతమైన సాంప్రదాయకమైన రీతిలో ఉన్నది. దానిని తనయుడు ప్రశ్నించాడు. తోలుత గార్భమ్మం, ఆ పిదవ వానప్రస్తం, తరువాత మోక్షం అన్నాడు తండ్రి. ఆ క్రమం తప్పకుండా సాగిపోతుంది - అనే ధైర్యం, కాలమహిమ

తెలిస్తే నిలువదు అంటున్నాడు తనయుడు. నిన్న తీరికగా నీ కార్యక్రమ నిర్వహణకై విడిచిపుచ్చి ఊరుకోదు కాలం. అది అజేయమూ, అప్రతివిధేయమూ అయినది. ప్రాణుల జీవితమంతా కేవలం కాలాధీనమే. అయినపుడు ఆలుబిడ్డలు, యజ్ఞానిర్వహణాం వంటి ఈ సాంప్రదాయిక పథాన మోక్షాన్వేషణ చేయటంకంటే వేరే మార్గాన్ని కనుగొనవలసిన అవసరం ఉన్నదని బోధ కలిగే విధంగా తనయుడు తన వాదాన్ని కొనసాగిస్తున్నాడు.

**క. భీరుడు శూరుడు జడుడు వి , శారదుఁ డబలాత్మకుండు సబలుండన లే
దేలనయిన మృత్యువు దు , రావరంబై యపహాలించు వైదికవర్యా!**

24

ప్రతిపదార్థం: వైదికవర్యా!= వేదం చదివినవారిలో శ్రేష్ఠుడా!; భీరుడు= పిరికివాడు; శూరుడు= శౌర్యవంతుడు; జడుడు= చలనంలేనివాడు (అజ్ఞాని); విశారదుడు= ప్రవీణుడు; అబల+ఆత్మకుండు= బలహీనమైన శరీరం కలవాడు; సబలుండు= బలంతో కూడినవాడు; అనన్= అనుటకు; లేదు= (వీలు) ఉండదు; ఏరిని+అయినన్= ఎవరివైనా; మృత్యువు= మరణం; దుర్వారంబు+అయి= అడ్డలేనిదై; అపహారించున్= కొనిపోవును.

తాత్పర్యం: మృత్యువు ఎదురులేని బలంకలది. దాని ముందు అందరూ సమానులే. అది పిరికివాడినీ, నిర్భయుడినీ, అజ్ఞానినీ, విజ్ఞానినీ, అబలుడినీ, సబలుడినీ - అందరీనీ ఒకే విధంగా కబళిస్తుంది. కాలం ముందు ప్రాణులన్నీ సమానులే.

విశేషం: జీవితంలో మనిషి గుణగణాలకూ అజ్ఞానవిజ్ఞానాలకూ బలదౌర్జన్యాలకూ, ఇతరులముందు అంటే తోడి మానవులలో, ప్రాణులలో విలువ ఉండవచ్చునుగాని, మృత్యు రూపమైన కాలం ముందు సర్వమానవులూ సమానులే. వారు భీరువులయినా శూరులైనా దాని ముందు తలవంచవలసినదే. కాల మహిమ అప్రతివిధేయం.

**క. విను సంసృతి మృత్యువు ప , ట్లునఫూ! నిస్పంగవృత్తి యమరగృహము నె
ట్లున ని ట్లుగుటం గనికొని , తునుముము సంసారరజ్జు దురితపిదూరా!**

25

ప్రతిపదార్థం: దురిత విదూరా!= పాసానికి మిక్కిలి ఎడమైనవాడా! వినుము; సంసృతి= సంసారం; మృత్యువు పట్టు= మరణమునకు నిలయం; అనఫూ!= పాపరహితుడా!; నిన్+సంగవృత్తి= ఆసక్తి లేకుండా జీవించటం; అమరగృహము= దేవతలఇల్లు (స్వర్గం); నెట్లునన్= చక్కగా; ఇట్లు+అగుటన్= ఈ విధంగా ఉండుటను; కనికొని= గ్రహించి; సంసార రజ్జున్= సంసారము అనే త్రాటిని; తునుముము= తెగవేయుము.

తాత్పర్యం: పాపాకార్యాలకు దూరంగా జీవించే ఓ తండ్రి! వినుము. ఆలోచిస్తే ఈ సంసారం మరణానికి ఆటపట్టు. దీనికి వ్యతిరేకంగా, అనాసక్తంగా కోరిక లేకుండా జీవించటం స్వర్గం. ఈ జ్ఞానంతో నీ సంసారమనే త్రాటిని తెంచుకొమ్ము.

విశేషం: మన వేదాంత గ్రంథాలు సంసారాన్ని ఘోర సముద్రంగా చిత్రించాయి. నిజానికి మోక్షమంటే కుటుంబజంబాలం నుండి బయటపడటమే అన్నట్లు పేర్కొంటాయి. ఈ పద్మమూ ఆ భావాన్ని తలపింపజేస్తుంది. ఆసక్తితోడి జీవితమే సంసారం. అది మృత్యుమార్గమట! దానికి వ్యతిరికమైన అనాసక్త జీవితం స్వర్గద్వారమట!

**క. అమృతము మృత్యువు నన స , త్వము మోహము గాన విను మహాత్మా! యే స
త్వమునన మృత్యువు గెల్లేద , సమసుఖుండుండ నగుచు శాంతిపరుణ్ణనై.**

26

ప్రతిపదార్థం: మహాత్మా!= గొప్ప మనస్సు కలవాడా!; వినుము; అమృతము= చావులేమి; మృత్యువున్= చావూ; అనన్= అనగా; సత్యము= నిజం; మోహము= భ్రాంతి; కానన్= కావున; ఏన్= నేను; సమ సుఖుండుండన్+అగుచున్= సమానమైన సుఖము,

దుఃఖమూ కలవాడైనై; శాంతిపరుడను+ఇ= శాంతియందు ఆసక్తుడైనై సత్యమున్+అ= సత్యంతోడనే; మృత్యువున్=మరణాన్ని; గల్చుదన్= జయిస్తాను;

తాత్పర్యం: మహాత్మ! పరికించి చూస్తే సత్యమే అమృతం - మరణరాహిత్యం. మోహమే మృత్యువు - చావు. కాబట్టి అమృతం-మృత్యువు అనేవి జ్ఞానసంబంధి సాంకేతికాంశాలు మాత్రమే. నేను సత్యం ద్వారా మృత్యు విజేతనయ్యాను. ఆ తరువాత సుఖాదుఃఖాలు రెండూ నాకు సమానమే అవుతాయి. కేవలం శాంతి మాత్రం నాకు మిగులుతుంది.

విశేషం: అమృతం అనేది మనిషికి అనాదిగా ఉన్న గొప్ప కోరిక. ప్రతిప్రాణికి ముత్తి తప్పనిసరి. ఆ తప్పనిదానిని తప్పించుకొనటమే అమృతం. దానికొరకే మానవాన్యేషణ నిరంతరంగా కొనసాగుతూ వస్తూ ఉన్నది. ఆ కొనసాగే దశలో ఒకనాడు మనిషి అమృతమంటే ఏమనుకున్నాడో ఈ పద్యం వివరిస్తుంది. సత్యమే అమృతమట! సత్యానికి వ్యతిరిక్తమైనది మోహం; అదే మృత్యువట! కాబట్టి సత్యమార్గాన మోహం నుండి బయటపడితే అమృతాన్ని అందుకొనుట్టే! అప్పడు లోకాన దుఃఖమూ, అశాంతి ఉండవు - కనీసం ఆ మహామానవుడి దృష్టిలో. మనిషికి సంతతి ఒక విధంగా కొనసాగింపే కాబట్టి సంతానం ద్వారా చావులేమి (అమృతత్వం) సాధ్యమేకదా! అని వాదిస్తావేమా అది సరికాదంటున్నాడు - (క్రింది పద్యంలో)

తే. నాకుఁ బ్రజ గతి నిచ్చు నసంగవల వః । దేన ప్రజనయి పాడమెదఁ గాన యేసు
నన్ను గనుచున్న నబి మోక్షణంబు సేయు । నాశపడు; నట్టులగుటఁ బ్రజాభయుక్తి.

27

ప్రతిపదార్థం: నాకున్= మానవుడికి; ప్రజ= సంతతి; గతిన్+ఇచ్ఛన్= మోక్షాన్ని ఇస్తుంది; అనంగన్+వలవదు= అనటం వద్దు; ఏను+అ= నేనే; ప్రజన్+అయి= సంతతినై; పాడమెదన్= పుట్టుతాను; కాన= కావున; ఏను= నేను; నన్నున్ కనుచున్నన్= కంటుండగా (ప్రసవిస్తుండగా); అది= ఆ సంతతి; మోక్షణంబు+చేయు+అశపడను= మోక్షం కలిగించేందుకు ఆశపడను (మోక్షం కలిగిస్తుందని ఆశించలేను); అట్టులు+అగుటన్= ఆ విధంగా ఆశించటం; ప్రజా+అభియుక్తి= సంతతిమీద (వ్యాజ్యం - నేరం మోపటం.)

తాత్పర్యం: ‘సంతతిద్వారా అమృతత్వం, అదే మోక్షం’ అని అనుకొంటే అది చెల్లదు. ఎందుకంటే, నేనే సంతతిగా పుట్టుటం జరుగుతుంది తప్ప వేరుగాదు. నన్ను నేను జన్మింపజేసికొంటూ ఆ సంతతినుండి మోక్షాన్ని ఆశించటం ఉంచితం కాదు. పైగా ఆ విధంగా ఆశించటం సంతతిమీద నేరం మోపటం అవుతుంది. సంతతి ప్రయోజనం ఆత్మమోక్షమే అనటం సంతానం మీద అభియోగం నెరపటమే.

విశేషం: సంతతి మోక్షదాయకం కాజాలదు. ఎందుకంటే ‘ఆత్మా వై పుత్రినామాసి’ అంటూ తానే తనకు జన్మనిచ్చుకొంటున్నాడు తప్ప వేరుకాదు. సంతానం మోక్షమేతుని అనుకొని సంతతినుండి ముక్కుకై నిరీక్షించటం ఒక విధంగా సంతతిపై వ్యాజ్యం నెరపటం వంటిది. ఒకవేళ యజ్ఞం ద్వారా ముక్కి లభిస్తుందేమా అనే సందేహాన్ని తీరుస్తూ క్రింది పద్యాన్ని ప్రారంభిస్తున్నాడు.

క. విను పశుయజ్ఞము హింసను । మనంతఫలదంబు గా; దహంకృతిసహితం
బనఫూ! వాళ్ళానసనియము । మను యాగం జిచ్చ నవ్యయానందంబున్.

28

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పాపరహితుడా; విను= ఆలకించుము; పశుయజ్ఞము= పశువులతో చేసే యాగం; హింసను= హింస; అనంతఫలదంబు= అంతంలేని ఫలితాన్ని ఇచ్చేది; కాదు= కాజాలదు; అహంకృతి సహితంబు= అహంకారంతో కూడింది; వాక్ష+మనస నియమము= మాటను మనస్సును నిగ్రహించటం; అను యాగంబు= అనే యజ్ఞం; అవ్యయ+అనందంబున్= నశించని ఆనందాన్ని; ఇచ్ఛన్= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ తండ్రి! ఆలకించుము. పశువులతో యజ్ఞం చేసి మొజ్ఞాన్ని పొందలేవు. షైగా అది హింస. అందువలన గొప్ప ప్రయోజనాన్ని ఫలితాన్ని యజ్ఞ నిర్వహణాంద్వారా అందుకొనలేవు. యజ్ఞనిర్వహణలో అహంకారం వ్యక్తమవుతుంది. ఆలోచించి చూస్తే కొత్త యజ్ఞం ఒకటుంది. అది మాటను, మనసును నిగ్రహించుకొనటం. ఈ వాజ్గైనసనియమరూపమైన యజ్ఞం ద్వారా శాశ్వతానందం కొత్తగా లభిస్తుంది.

విశేషం: పరంపరగా కొనసాగుతూ వస్తున్న యజ్ఞం హింస తప్ప అన్యం కాదు. హింస అనంతఫలితాలను ఇవ్వలేదు. షైగా అది అహంకార సూచనగా కూడా కనిపిస్తుంది. నిజమైన యజ్ఞమంటే వాక్కునూ మనస్సునూ నిగ్రహించుకొనటమే. నిగ్రహం ద్వారానే శాశ్వతానందం లభిస్తుంది. ఇది కొత్త యజ్ఞం. ఇక వాడాన్ని ముగిస్తూ.

వ. కావున నీవును.

29

ప్రతిపదార్థం: కావున్= కాబట్టి; నీవును= నీవు కూడా.

తాత్పర్యం: కాబట్టి నీవు కూడా.

క. కామ క్రీధాద్యములగు , నీ మానస వికృతు లుడిపి యేకాంత గుహా
రాముఁడైన నిను వెదకుట , సూ మే; లొండెల్ల నుడుగు సులభవివేకా!

30

ప్రతిపదార్థం: సులభవివేకా!= సుఖంగా లభించే వివేకం కలవాడా!; కామక్రోధ+ఆద్యములు+అగు= కామం, క్రోధం మొదలైన; ఈ మానస వికృతులు= ఈ మనస్సును చెందిన వికారాలను; ఉడిపి= మాన్మి; ఏక+అంత గుహ+ఆరాముఁడవు+ఐ= ఏకాంతమైన గుహాయందు ఆనందించపడవ అయి; నినున్= (నీలోని) నిన్ను; వెదకుట= పరికించి తెలిసికొనుట; మేలు= ఉత్తమము; సూ= సుమా; ఒండు+ఎల్ల్= ఇతరమంతయును; ఉడుగుము= త్యజించుము, విసర్జించుము.

తాత్పర్యం: నీవు అమృతార్థమైతే నీ మానసవికారాలయిన కామం, క్రోధం, లోభం, మోహం, మదం, మాత్స్యర్యం - అనే దుర్భంగాలను విసర్జించుము. ఏకాంత ప్రదేశాన నిశ్చల మనస్సుఁడైన నిన్ను నీవు అన్వేషించుకొమ్ము. అదే మేలు. ఇతర వ్యవహారాలు అన్నిటినీ త్యజించుము.'

విశేషం: ఇక్కడ సులభవివేకా! - అని సంబోధించాడు. వివేకం అందరికి సులభం కాదు. కొందరి కయితే అది ఎప్పటికీ దుర్భభమే. సంస్కారం కారణంగా కొందరికి వివేకం వెంటనే కలుగుతుంది. ఇక్కడ తనయుడు తండ్రి స్వభావాన్ని గుర్తించి, వెంటనే వివేకంతో తాను తెలిసిన జ్ఞానమార్గాన పయనించి ఆత్మజ్ఞతతో ముక్కిని పొందుమంటున్నాడు. ముక్కిప్రాప్తికి ఏకారరహిత మనస్సు అవసరమనీ, ఏకాంతవాసమూ అభిలషణీయమనీ తనయుడి కథనం.

ఈ ఇతిహాసమే విలక్షణంగా ఆలోచింపజేసేదిగా ఉన్నది. తండ్రి శ్రోత తనయుడు ఉపదేష్ట. తండ్రి సంప్రదాయవాది ఆనాటికి, తనయుడు ప్రయోగవాది. ప్రయోగానిది సంప్రదాయం మీద షైచేయిగా నిరూపితం కావటం మంచిలక్ష్మణం. లేకుంటే మానవ ప్రగతి ఆగిపోతుంది మరి!

క. అని పుత్రుం దుపదేశిం , చిన జనకుం డట్ల చేసి చెందె సుఖింబున్
మనుజేంద్రు యవ్విధము గని , కొని యూఁదుము సత్యదర్శ కుశలత్వంబున్.'

31

ప్రతిపదార్థం: అని= షై విధంగా; పుత్రుండు= కొడుకు; ఉపదేశించినన్= బోధించగా; జనకుండు= తండ్రి; అట్లు+అ= ఆ విధంగానే; చేసి; సుఖింబున్= సాఖ్యాన్ని; చెందెన్= పొందాడు; మనుజ+ఇంద్రు= నరులకు అధిపతీఁ; ఆ+విధము= ఆ పద్ధతిని; కని కొని= పొంది; సత్యదర్శ కుశలత్వంబున్= సత్యమందును, ధర్మమందును నేర్పారితనమును; ఊఁదుము= వహించుము.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా కొడుకు ఉపదేశించగా తండ్రి కొడుకు ఉపదేశాన్ని గ్రహించి, ఆ విధంగానే చేసి శాశ్వత సౌభాగ్యాన్ని అందుకొన్నాడు. కాబట్టి ఓ రాజు! (ధర్మనందనా!) నీవూ ఆ మేధావి ఉపదేశాన్ని అర్థం చేసికొని ఆచరించి సత్యప్రవర్తనలోనూ, ధర్మ నిర్వహణాలోనూ నేర్చరివి కమ్ము.'

ప. అని చెప్పిన విని యజాతశత్రుండు శంతనుపుత్రునితో 'జగంబున ధనవంతులు నధనులుం గలిగి యుండుదురు. వారలలోన సుఖు లెప్పరు? దుఃఖు లెప్ప? రని యడిగెన నక్కరుపితామహుండు' శమ్యాకుం డను నొక్కశాంతిపరాయణబ్రాహ్మణుండు సంసారంబు వదలవిడిచి కూడు సీరకు నవసియుండునట్టివాడు; దీఖినాకడకు వచ్చి గోప్పిపుసంగంబున నుపదేశించిన వచనంబులుగలను. వాని వినుమవిభవత్ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబులై యుండు' నని పలికి యిట్లునియే.

32

ప్రతిపదార్థం: అని= పైవిధంగా; చెప్పినన్= పలుకగా; విని= ఆలకించి; అజాతశత్రుండు= (పుట్టని శత్రువులు కలవాడు) ధర్మరాజు; శంతను పుత్రునితోన్= శంతనుడి కొడుకు భీమ్యుడితో; జగంబునన్= లోకమందు; ధనవంతులున్= ధనం కలవారు; అధనులును= ధనంలేనివారును; కలిగి+ఉండుదురు= ఉంటున్నారు; వారలలోనన్= అట్టి ఆ ఇరుతెగలవారిలో; సుఖులు+ఎవ్వరు?= సుఖం కలవారు ఎవరు?; దుఃఖులు+ఎవ్వరు?= దుఃఖం కలవారు ఎవరు?; అని; అడిగినన్= ప్రశ్నించగా; ఆ+కురుపితామహుండు= ఆ కురువంశపు తాత(గారు); శమ్యాకుండు+అను నొక్క శాంతి పరాయణ బ్రాహ్మణుండు= శమ్యాకుడు అనే పేరుగల ఒక శాంతిని ఆశించే బ్రాహ్మణుడు; సంసారంబు= కుటుంబం; వదలన్+విడిచి= తొలగేటట్లు త్యజించి; కూడు+చీరకున్= కూటికి గుడ్డకు కూడా; నవసి+ఉండునట్టివాడు= కొరవడి ఉండేవాడు; తొల్లి= ముందు; నా కడకున్= నా దగ్గరకు; వచ్చి= ఏతెంచి; గోళ్ళి ప్రసంగంబునన్= చర్చ సందర్భంలో; ఉపదేశించిన= బోధించిన; వచనంబులు= మాటలు; కలపు= ఉన్నవి; వానిన్= ఆ మాటలను; వినుము= ఆలకించుము; అని= ఆ మాటలు; భవత్ ప్రశ్నంబునకున్= నీ ప్రశ్నకు, ఉత్తరంబులు+ఐ= సమాధానాలై; ఉండున్= ఉంటాయి; అని; పలికి= చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఆ మేధావి వృత్తాంతం విన్న తరువాత ధర్మరాజు భీమ్యుడిని ఇట్లా ప్రశ్నించాడు: 'లోకంలో ధనవంతులు, నిర్ధనులు అని రెండు విధాలుగా జనులు కనిపిస్తుంటారు. వారిలో సుఖవంతు లెవరు? దుఃఖాజను లెవరు?' అనగా దానికి ఆ కురువంశపితామహుడు ఇట్లా సమాధాన మిచ్చాడు. శమ్యాకుడు అనే శాంతికాముకుడైన బ్రాహ్మణుడు ఒకడు కుటుంబాన్ని త్యజించి కూడుగుడ్డకు కూడా కటకటపడుతూ పూర్వ మొకనాడు నా దగ్గరకు వచ్చి నాతో గోష్ఠినెరపుతూ ప్రసంగవశానపలికిన పలుకులు కొన్ని ఉన్నాయి. ఆ పలుకులలో నీ ప్రశ్నకు సమాధానాలు దొరుకుతాయి' అంటూ ఇట్లా చెప్పాడు.

వీషణం: లోకంలో ధనమే సుఖశాంతులకు మూలమనే గట్టి ఆభిప్రాయ మొకటి ప్రాచినకాలంమండి పాతుకుపోయి ఉన్నది. ఆ అభిప్రాయంలోని సత్యాసత్యాలను తెలియజ్ఞపుటానికి ఉద్దీష్టమైన దీ వృత్తాంతం.

తే. 'ధనము కలిమియు లేమియు ద్రాసునందు, నిలిపి యెత్తంగ ములు సూపె సిద్ధానత్వ మెక్కడై; దాని చిక్కున నెట్లులన్న, వినుము గుణదోషముల భంగి విస్తరింతు.

33

ప్రతిపదార్థం: ధనము కలిమియున్= డబ్బు కలిగి ఉండటం; లేమియున్= (ధనం) లేకుండటం; త్రాసునందున్= కాటాలో; నిలిపి= ఉంచి; ఎత్తంగన్= పైకి లేపగా; నిర్ధనత్వము= డబ్బులేమి; ఎక్కుడు+ఐ= అధికమై; దాని దిక్కునన్= ఆ లేమి పైపునకు; ములు+చూపెన్= ముల్లు (త్రాసులోని భారాన్ని నిర్మయించే సరికరం) జరిగినది - త్రాసు వంగింది; ఎట్లులు+అన్నన్= ఏ విధంగా అనిచో; వినుము= ఆలకించుము; గుణదోషముల భంగి= గుణాల దోషాల తీరు; విస్తరింతున్= వివరిస్తాను.

తాత్పర్యం: కలిమి, లేమి - అనే ఈ రెంటిలో ఏది సుఖకరమైనది? అనే ప్రశ్నకు సమాధానంకొరకు ఆ రెంటిలో ఏది ఉత్తమమో నీర్ణయించటం కొరకు ఆ రెంటిని త్రాసులో పెట్టి తూచగా త్రాసులోని ముల్లు లేమివైపునకే మొగ్గింది. లేమి కలిమి కన్నా ఎట్లా ఉత్తమం? అంటావా? వినుము. ఆ రెండింటిలోగల గుణదోషాలను వివరిస్తాను.

విశేషం: చూచేవాడినిబట్టి చూడబడే వస్తువు అనేక విధాలుగా అగుపిస్తుంది. చూచే వ్యక్తి సామాన్యడయినప్పుడు చూడబడే వస్తువూ సామాన్య రీతిలోనే గోచరిస్తుంది. అట్లా కాకుండా అసామాన్యడినప్పుడు ఆ వస్తువూ అసామాన్యంగా కొత్తగా భాసించే వీలున్నది. ఇక్కడ అదే జరిగినది.

క. ధనము గలవాడు మృత్యు వ , ధనమున నున్నట్లు భయము దన చిత్తమునం

దనుకగ నుల్లల నుడుకును , విను శిఖి చేరోబిముఖ్య విషయాపదకున్.

34

ప్రతిపదార్థం: ధనము కలవాడు= ధనవంతుడు; మృత్యువదనమున్= మరణం యొక్క నోటియందు; ఉన్నట్లు= ఉన్న విధంగా; భయము= భీతి; తన చిత్తమున్= మనస్సునందు; తనుకగన్= తాకగా; శిఖి చోర+అది ముఖ్య విషయ+అపదకున్= అగ్ని, దొంగలు మున్నగు ముఖ్య వస్తువుల వలన విషత్తుకు; ఉల్లలన్= ఉల్ ఉల్ అంటూ (ఉడికేటప్పుడు వచ్చే ధ్వని); ఉడుకును= తాపంసాందును; విను= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: ధనవంతుడు ధనం కారణంగానే మృత్యుముఖంలో ఉన్నట్టుగా నిత్యం భయభ్రాంతులకు లోనోతూ నిప్పువలననో, దొంగలవలననో, కాకపోతే మరొక విధంగానో తన డబ్బు ఎప్పుడు నశిస్తుందో అనే తల్లడపాటుతో సుఖశాంతులకు దూరమై జీవనం సాగిస్తూ ఉంటాడు.

విశేషం: నరుడు సుఖశాంతుల కోసమే ధనార్థన చేస్తాడు. ప్రారంభదశలో ధనంవలన సుఖమూ, తద్వారా శాంతి లభిస్తాయి. అయితే ఈ ఆర్థవాపరమైన ఆశ పెరిగిపోతూ ధనం కూడా అమితంగా ఒనగూడినప్పుడు వ్యతిరేక ఫలితాలు వస్తాయి. అంటే ఆ ధనమే నరుడి సుఖశాంతులకు హానికరంగా పరిణమిస్తుంది.

క. కోపంబును లోభంబును , నేపాలి మనంబు గలప నెప్పుడ్లు జింతా

తాపంబు నొందు సధనుం , డాపదగా కవ్యధము సుఖావహమగునే?

35

ప్రతిపదార్థం: సధనుందు= ధనంతోఉన్నపాడు; కోపంబును= కోపమూ; లోభంబున్= పేరాసయు; ఏపారి= పెరిగి; మనంబు= మనస్సు; కలపన్= కలచివేయగా; ఎప్పుడున్= ఎల్లప్పుడు; చింతా తాపంబున్= దిగులువలన కలిగే, ఉడుకును; ఒందున్= పొందుతాడు; ఆ+విధము= ఆ పద్ధతి; ఆపద+కాక= దుఃఖకర పరిస్థితి కాక; సుఖ+అవహము+అగునే?= సుఖాన్ని కలిగించేది అవుతుందా? (కాదు).

తాత్పర్యం: డబ్బు కారణంగా నరుడు కోపానికీ, అత్యాశకు లోనై ముందు మనస్సు పాడుచేసికొంటాడు. మనస్సు నిరంతరం కలతతో ఉన్నప్పుడు దిగులూ విచారం తప్పవు. ఈ స్థితి, దుఃఖం కాకుండా సుఖమా?

విశేషం: సుఖశాంతులు అనేవి మనస్సుకు చెందిన అనుభవాలు. డబ్బు పెరిగినప్పుడు మానవసంబంధాలలో మార్పులు వస్తాయి. కోపతాపాలు అధికమౌతాయి. పైగా ఈ ధనం కూడా కొద్దీ లోభమూ పెరుగుతూ ఉంటుంది సాధారణంగా. దానితో మనస్సు కలత చెంది వేదనలు మిగులుతాయి. ఇది ధనవంతుడి స్థితి. దీనిని సుఖమని ఒప్పుకోలేము.

ఇక నిర్ధనడి స్థితిగతులను వివరిస్తున్నాడు.

క. ఎచ్చోటైన నధనుడు , విశ్వలవిడి నుండు; లేదు వెఱ పించుకయుం;

బొచ్చెపుజందం బోల్లాడు; , మెచ్చరె సురలైన? బలుకు మృదువై యుండున్.

36

ప్రతిపదార్థం: అధనుడు= డబ్బులేనివాడు; ఏ+చోటన్+పన్= ఏ ప్ఫలంలోనైనా; విచ్చలవిడిన్= అధిక స్వచ్ఛతో; ఉండున్= నిలుచును; వెఱపు+ఇంచుకయున్= భయం కొంచెం కూడా; లేదు= ఉండదు; పాచేము+చందంబు= కపటపద్ధతి; ఒల్లడు= అంగికరించడు; పలుకు= మాట; మృదువు+పా= మెత్తనిదై; ఉండున్= ఉంటుంది; సురలైన్= దేవతలయిననూ; మెచ్చరె?= పాగదరా?

తాత్పర్యం: నిర్ధనుడు ఎక్కుడైనా స్వచ్ఛగా ఉండగలడు. కొంచెం కూడా భయముండదు. కపటప్రవర్తన అంగికరించడు. మాట మృదువుగా ఉండటంతో జనప్రియుడుగా మారే వీలుంటుంది. ఇన్ని సుగుణాలున్నప్పుడు దేవతలైనా ఆ నిర్ధనుడిని మెచ్చుకోవలసిందే!

విశేషం: ధనాశలేని కారణాన జీవితంలో కపటప్రవృత్తికి అవసరం ఉండదు. మాటలో మార్గవంవలన బ్రతుకు సుఖమయంగా ఉంటుంది.

క. లోకము చందము గనికొని , యా కానగ నగు ధనాదు లెల్లను గాల

వాకులతఁ బొందఁ గలయిపి , గాకుండమి యెత్తిగి విడుపు గడుఁ జదు రెండున్.

37

ప్రతిపదార్థం: లోకము చందమున్= లోకము యొక్క తీరు తెస్మలు; కనికాన్= గ్రహించి; ఈ కానగన్+అగు= ఈ కనిపించే; ధన+ఆదులు+ఎల్లను= డబ్బు మొదలైనవి అన్నీ; కాలవ్యాకులతన్= కాలంవలన నాశనమును; పాందన్+కల+అవి+కాక+ఉండమి= చెందేవికాకుండా ఉండలేని స్థితి (చెందే తీరపలసిన స్థితిని); ఎత్తిగి= గ్రహించి; విడుపు= ఎడబాటు-ధనంమండి; ఎందున్= ఎక్కుడైనా; కడున్= మిక్కిలి; చదురు= నేర్చు.

తాత్పర్యం: లోకంలోని తీరు తెస్మలు గ్రహించి, మన ఈ కన్నులకు అగుపించే డబ్బుదస్క్రం మొత్తం చివరకు కాలప్రభావాన నశించక తప్పనివే అనే జ్ఞానంతో డబ్బునుండి ముక్కి పాందటం ఎప్పుడైనా ఎక్కుడైనా నేర్పరితనమే.

విశేషం: సృష్టిలో పుట్టిన ప్రతిదిన గిట్టేదే. కాలం దేనినీ మిగల్చు. అటువంటప్పుడు మనిషి నశిస్తున్నాడు. ఇది లోకస్థితి. ఈ చందం గమనించి నరు డార్జించే డబ్బుకూ కాలంచేతిలో నాశనం తప్పదు అనే జ్ఞానం కలిగి డబ్బుకు దూరంగా జీవించటం నేర్చు. చివరకు పిండితార్థ ప్రతిపాదకంగా ఒక పద్యం.

క. ధనవత్తుము దుఃఖికరం , బని కని తత్త్వాంక్ష విడుచు నతని కథనతా

జనితాత్మాధీనత్వం , బనుపమ సాఖ్యంబు సేయు నక్షీణముగన్.' 38

ప్రతిపదార్థం: ధనవత్తుము= డబ్బుగలవాడితనం; దుఃఖికరంబు+అని= దుఃఖాన్ని కలిగించేది అని; కని= తెలిసి; తద్ కాంక్ష= ఆ కోరిక; విడుచు+అతనికిన్= వదలేవానికి; అధనతా జనిత+అత్మ+అధీనత్వంబు= నిర్ధనత్వం వలన కలిగిన తనకు (తాను)లోబడిన తనం; అక్షీణముగన్= నశించకుండా; అనుపమ= సాటిలేని; సాఖ్యంబు+చేయున్= సుఖం కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: నరుడు డబ్బుకలిగి ఉండటం దుఃఖహేతుపు - అనే జ్ఞానం కలిగి, డబ్బు మీద కోరికను విడిచిపెట్టినప్పుడు ఆ లేమి కారణంగా తన అధీనంలో తాను ఉండగలడు. ఈ ఆత్మాధీనత్వ మనేది ధనవంతుడికి అసాధ్యం. ముందుగా అతడు ధనానికి అధీనుడైతే తప్ప ఆ ధనవత్తుం కొనసాగదు మరి! కాగా ఈ ఆత్మాధీనత్వ మనే ఒక్క లక్షణంవలన సాటిలేని సుఖశాంతులు మనిషి పాందగలుగుతాడు.'

విశేషం: ఇక్కడి ఆత్మాధీనత్వమనే ఈ లక్షణం నరులలో చాలా అరుదుగా కనిపిస్తుంది. ప్రయోజనాకాంషీగా ఉన్న ప్రతివాడు ఆత్మాధీనత్వాన్ని తనకు తాను అధివతిగా ఉండగలిగినతనాన్ని వదులుకోవలసినవాడే. ప్రయోజనాలన్నీ లోకాన సామాన్యంగా ధనానికి ప్రతిరూపాలే. కాబట్టి ధనాశ వదలితే ఇక వదిలించుకోవలసింది ఏదీ మిగులదు.

భీష్ముడు ధర్మజువకు మంకి యను బ్రాహ్మణుని చరిత్రంబు సెప్పుటు (సం ॥ 12-171-4)

వ. అని చెప్పే ననిన విని ధర్మతనయుండు పితామహుతో 'ధన త్వష్టాభిభాతుండగు పురుషుం డేమిటు సుఖియగు?' ననుటయు నయ్యమురనచీనందనుండు 'ధనార్జునంబుతోడి విసువుటం బుట్టిన విడుపున సుఖంబు గలుగు నయ్యర్థంబుఁ దెలిపెడునబి యొక్క యితిహాసంబు గలదు విను'మని యిట్లనియే.39

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ విధంగా; చెప్పేన్= శమ్యాకుడు పలికాడు; అనిన్వ్= అనగా; విని= ఆలకించి; ధర్మతనయుండు= ధర్మరాజు; పితామహుతోన్= తాతతో; ధనత్వష్టా+అభిభాతుండు+అగు= డబ్బుమీది పేరాసచేత (ఆక్రమించబడిన); పురుషుండు= నరుడు; ఏమిట్టు= దేవితో; సుఖి+అగున్= సుఖం కలవాడు చౌతాడు?; అనుటయున్= అనగా; ఆ+అమర నదీనందనుండు= ఆ దేవతల నది (గంగా) కొడుకు (భీష్ముడు); ధన+అర్జునంబుతోడి విసువుటన్= డబ్బు సంపాదించటంతో (కలిగే) విసుగుదల వలన; పుట్టిన= కలిగిన; విడుపున్వ్= ఎడబాటుతో; సుఖంబు+కలుగున్= సొఫ్యూ సిర్ఫిస్తుంది; ఆ+అర్థంబున్= ఆ విషయమును; తెలిపెడు+అది= తెలియజేసేది; ఒక్క= ఒక; ఇతిహాసంబు= జరిగిన కథ; కలదు= ఉన్నది; వినుము= ఆలకించుము; అని; ఇట్లు+అనియేన్= ఇట్లా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా శమ్యాక వచనాలు విన్న తరువాత, ధర్మరాజు మరొక ప్రశ్న తన తాతకు వేశాడు. 'డబ్బుమీద పేరాసకు లోనైనవాడు ఎప్పుడు ఏ విధంగా సుఖం పొందుతాడు?' అనేది ఆ ప్రశ్న. దానికి తాతగారి సమాధానం చాలా సూటిగా ఉన్నది. 'ఏమీ లేదు! ధనార్జునలో విసిగివేసారి దానినుండి ముక్కిని (ఎడబాటు) పొందినపుడే వాడి కిక సుఖం లభిస్తుంది. ఈ అంశాన్ని తెలిపే కథ ఒకటి ఉన్నది వినుము.' అంటూ ఇట్లా అన్నాడు.

విశేషం: ఆశ వేరు, పేరాస వేరు. ఆశ అవసరమే, పేరాశ - త్వష్ట మనిషిని దుఃఖంలో ముంచుతుంది. త్వష్ట అంటే దాహం, అది తీరని దాహం. దానినుండి విడివడటమే సుఖం.

సీ. మంకి నాఁ బరగు బ్రాహ్మణుడు ధనేచ్ఛమై , వర్తించు శిక్షింపవలయునట్టి
గుజ్జుదోయిని జట్టిగిని ప్రీతి లంకించి , యుండ లంకియతోన గండు మీతి
పాతు నక్కోడియల్ పడియున్న గనపల్ఱి , ట్యోసుంగు పై నబి యెగసి పఱవ
నుభయ పార్శ్వంబుల నులపోసిన ట్లవి , వైలి చట్టినఁ జాచి విప్రుఁ డడలి

తే. 'రత్నములుఁ బోని వత్సతరంబు లకట! , వైలుచున్నవి లొట్టేస్తు వెంటుఁ దవిలి'
యనుచు నిర్వేద మొంది యిట్లనియే దన్నుఁ , గరుణతోడు గనుంగిను నరులతోడు.

40

ప్రతిపదార్థం: మంకినాన్= మంకి అనగా; పరగు= ఉండు; బ్రాహ్మణుడు= విప్రుడు; ధన+ఇచ్ఛమైన్= డబ్బుమీది కోర్కెతో; వర్తించున్= ప్రవర్తిస్తాడు; శిక్షింపన్+వలయు+అట్టి= (పనిపాటులు) నేర్చవలసినట్టి; గుజ్జుదోయిని= కోడెల జంటను; జట్టిన్+కొని= అమ్మకంలో కొని; ప్రీతిన్= ప్రేమతో; లంకించి+ఉండన్= (ఒకదానితో మరొకటి) జతచేసి ఉండగా - కట్టుత్రాటితో కట్టివేసిఉండగా; లంకియతోన= కట్టు త్రాటితోనే; ఆ+కోడియల్= ఆ కోడెదూడలు; గండు మీతి= సామర్ధ్యం పోచ్చి; పడి+ఉన్న= పడుకొనిఉన్న; గనప= పెద్ద; లొట్టే+ఎనుంగుపై= ఒంట్టై - మీదుగా; పాతున్= పరుగెత్తింది; అది= ఆ ఒంటే; ఎగసి= లేచి; పఱవన్= పరుగెత్తగా; ఉభయపార్శ్వంబులన్= (దాని) రెండువైపులా; ఉరిపోసినట్లుగా; అవి= ఆ కోడెలు రెండు; వైలి= వైలాడి; చచ్చినన్= చావగా; చూచి= కని; విప్రుఁడు= బ్రాహ్మణుడు; అడలి= భయపడి; రత్నములున్+పోని= రత్నాలవంటి; వత్సతరంబులు=

కోడెదూడలు; అకట!= అయ్యా!; లొట్ట+ఏన్ల వెంటన్= ఒంటవెంట తగుల్కొని; వైలుచున్నవి= వైలాడుతున్నాయి; అనుచున్= అనుకొంటూ; నిర్వేదము+బంది= విరక్తి చెంది; తన్నన్= తనను; కరుణతోడన్= దయతో; కనుంగొను నరులతోడన్= చూచే మనమ్యలతో; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: మంకి అనే పేరుగల బ్రాహ్మణు డొకడు ధనాశతో జీవిస్తూ ఉండేవాడు. ధనార్జనకొరకే, అతడు పనిపాటులు నేర్పవలసిన కోడెదూడలను కొని, రెంటీని ఒకే తాటితో (మెడలకు) కట్టి ఉంచాడు. ఆ దూడలు చురుకుపుట్టి హరాత్తుగా రెండూ కలిసి పరుగెత్తుతూ త్రోవలో పడుకొని ఉన్న పెద్ద ఒంటమీదుగా ఒంటెకు అటు ఒకటి ఇటు ఒకటిగా దాటబోయాయి. వాటి అలజడికి ఆ ఒంటె కూడా పైకి లేచి పరుగెత్తటం మొదలు పెట్టింది. ఆ ఎత్తైన ఒంటెకు ఇరువైపులా ఈ కోడెల జంట మెడకున్న పలుపుత్రాటితో పైకి లేచింది. మెడకున్న పలుపే ఉరికాగా కోడెలు రెండూ చచ్చి వైలాడాయి. క్షణాలలో ఇదంతా జరిగిపోవటంతో ఆ మంకి విప్రదు ‘అయ్యా! రత్నాలవంటి కోడెలు క్షణాంలో శవాలుగా మారిపోయి ఒంటెకు అటూ ఇటూ వైలాడుతున్నాయే!’ అని మనస్సున నిర్వేదం పుట్టగా, తనను దయతో జాలితో చూస్తున్న జనాన్ని ఉద్దేశించి ఇట్లా అన్నాడు.

విశేషం: నరుడు వాంఖించింది ధనాన్ని, సిద్ధించింది అతడికి పెద్ద నష్టం. దీనిలో అతడి ప్రమేయ మేమీ లేదు. అంతా దైవనిర్ణయమే.

త. సారమతిఁ బలకింపంగఁ బౌరుపంబు , కంటె దైవంబు ముఖ్యంబు గార్యసిథి;

కెచట నేనియుఁ బౌరుపు మెసకమెసంగె , నేని యది దైవదత్తంబ యింత నిజము. 41

ప్రతిపదార్థం: సారమతిన్= శ్రేష్ఠమైన బుద్ధితో; పరికింపఁగన్= పరీక్షించగా; కార్యసిద్ధికిన్= పని నెరవేరటానికి; పొరుషంబు కంటెన్= పురుష ప్రయత్నంకంటె; దైవంబు= భాగ్యం, అర్పణం; ముఖ్యంబు= ప్రధానం; ఎచటన్+ఏనియున్= ఎక్కుడైనా; పొరుషము= పురుషకారము; ఎసకము+ఎసగెన్+ఏని= ప్రకాశించినదేని; అది= అట్లవటం; దైవదత్తంబ+అ= భాగ్యంచేత ఈయబడిందే; ఇంత= ఇది; నిజము= సత్యం.

తాత్పర్యం: తొందరపాటు, పక్షపాతం లేకుండా శ్రేష్ఠమైన బుద్ధితో ఆలోచించి చూస్తే కార్యసిద్ధి జరగాలంటే మానవ యత్నంకంటే దైవబలమే ముఖ్యం. ఎక్కుడయినా ఎప్పుడయినా మానవయత్నం ఫలించినట్లు కనిపించినా నిజానికి అది దైవానుగ్రహమే తప్ప అన్యం కాదు.

విశేషం: నరుడు కరణం, దైవం కర్త. (కరణం= ఉపకరణం పనిముట్టు. కర్త= చేసేవాడు.)

వ. కావున.

42

తాత్పర్యం: కాబట్టి. (కార్యసిద్ధికి మానవయత్నంకంటే దైవబలమే ప్రధానం కాబట్టి.)

క. మనమునకు సుఖము గొరెదు , జనులకు నర్థక్తియా విశారద భంగుల్
పాశుపద విడిచి భరము లే , కునికియ యూహించి చూడ నుర వెబ్బంగిన్.' 43

ప్రతిపదార్థం: మనమునకున్= మనస్సును; సుఖము+కోరెదు జనులకున్= సాఖ్యం కాంక్షించే నరులకు; అర్థకియా విశారద భంగుల్= వ్యవహారాలలో, చేష్టలలో సమర్థమైన తీరులను (గొప్ప యత్నాలను); పాశుపదన్= తగ్గించి; విడిచి= వదలి; భరము లేక+ఉనికి+అ= భారము (బరువు) లేకుండా ఉండబమే; ఉహించి చూడన్= ఆలోచించి చూస్తే; ఏ+భంగిన్= ఏ విధంగానైనా; ఉరవు= శ్రేష్టం, ఉచితం.

తాత్పర్యం: సుఖమే పరమార్థమైనపుడు ఆ సుఖం దైవదత్తం తప్ప పురుషుప్రయత్నం వలన సాధ్యంకాదని తేలిపోయినప్పుడు, నరుడు తన సర్వకార్యక్రమాలను, చేష్టలను, వైపుణ్యాలను పక్కకుపెట్టి, భారమంతా దైవం మీదే మోపి, తాను బరువు తీరి ఏ భారం మీదవేసికొనకుండా ఉండటమే ఉచితం.'

విశేషం: చేసినా చేయకపోయినా ఒకటే, అనే స్థితిలో పెద్దగా ప్రయత్నం చేయకపోవటమే ఉచితం. మనస్సు భారం లేకుండా తేలికగా ఉంటుంది. దైవదత్తమైనది నరుడిని చేరి తీరుతుంది.

వ. అని పలికి యుద్ధమంబైన కామంబు విడుపువడకున్న జిత్తంబునకు నిర్వ్యతి గలుగునే? యను విచారంబు పుట్టి తటియొత్సారణం బూహించి యా చిత్తర్థంబు నుహీశించి. **44**

ప్రతిధార్థం: అని= ఔ విధంగా; పలికి= చెప్పి; ఉద్ధమంబు+పన= తీవ్రమైన; కామంబు= కోరిక; విడుపు+పడక+ఉన్నవ్= పదలిపోకున్నచో; చిత్తంబునకున్= మనస్సునకు; నిర్వ్యతి= ఆశ్చర్యం; కలుగునే?= ఏర్పడునా?; అను విచారంబు= అనే ఆలోచన; పుట్టి= కలిగి; తదీయ+ఉత్సారణంబు= దాని తొలగింపు; ఊహించి= యోచించి; ఆ+చిత్త ధర్మంబును= ఆ మనస్సుయొక్క స్వభావమును; ఉహీశించి= లాజించి, లాజ్యంగా ఉంచుకొని.

తాత్పర్యం: మనస్సుకు ఆశ్చర్యం కలగాలంటే తప్పకుండా అది కోర్కెల తీవ్రతతో నిండి ఉండకూడదు. కోర్కెల తీవ్రతను మనస్సునుండి తోసివేయాలంటే ఏమి చేయాలి? - అనే ఆలోచనతో ఆ మంకి బ్రాహ్మణుడు తన మనస్సును గుర్తించి దానితో ఇట్లా ప్రసంగించబోతున్నాడు.

విశేషం: ‘మన ఏవ మనుష్యోఽం కారణం బంధువుశ్శయో’ అనేది ఉపనిషద్ వాక్యం. సుఖ దుఃఖాలు మనోధర్మాలు. కాగా మనస్సును స్వాధీనపరచుకొంటే సుఖాలు స్వాయత్తమైనట్టే!

క. ‘నీ మూలం బే నెఱిగెతిఁ, గామమ! సంకల్పమునన కలిగెదు సంక లావుమర్ధరహితమగు చే, తోముద్రం డాల్చు నేను దుబి యిబి నీకున్. **45**

ప్రతిధార్థం: కామమ!= ఓ కోరికా!; నీ మూలంబు= నీ కారణము; ఏన్= నేను; ఎతిగితిన్= తెలిసికొన్నాను; కామమ!= ఓ కోరికా!; సంకల్పమునవ్+ల= భావనచేతనే; కలిగెదు= పుట్టెదవు; సంకల్ప+అమర్ధ రహితము+లగు= భావన స్వర్ప లేనిదగు; చేతన్+ముద్రన్= మనస్సుయొక్క స్థితిని; నేను; తాల్చున్= ధరిస్తాను - వహించెదను; అది= ఆ మనోముద్ర; నీకున్= (కామమునకు); తుది= చివర సమాప్తి నాశనం.

తాత్పర్యం: మంకి తన మనస్సుతో ప్రసంగిస్తున్నాడు: ‘ఓ కోరికా! నీ మూలాన్ని కనుగొన్నాను. నీవు సంకల్పం నుండి జన్మిస్తున్నావు. కాబట్టి నేను సంకల్ప స్వర్ప ఉండని మనోముద్రను వహించి నిన్ను నశింపజేస్తాను.’

విశేషం: మనస్సును సంకల్పరహితంగా చేయగలిగితే ముక్కి సిద్ధించినట్టే.

వ. అని కామం బనుపది గోర్క గావునఁ గోర్క యొప్పమి దేటపులుపం దలంచి. **46**

ప్రతిధార్థం: అని= అని పలికి; కామంబు+అనునది= కామము అని పిలువబడేది; కోర్కె+కావున్= కోరిక కాబట్టి; కోర్కె+బప్పమి= కోర్కెయొక్క అనోచిత్యము - తగినితనము; తేటపులుపన్= స్వప్పపడేటట్లుగా చేయటానికి; తలంచి= ఆలోచించి.

తాత్పర్యం: కోర్కె ఏ విధంగా అనుచితమో స్వప్పపరచే అభిప్రాయంతో తన ఆలోచనను కొనసాగిస్తున్నాడు.

తే. సామ్యు గోలనయంతన సుఖము గలుగా; దది యుపొల్లింపగా సిద్ధియగుట నిజమే? కలిగెనేని యనేక చింతల నొనర్చుఁ, జెడుట చావుతోఁ దుల్య మయ్యడుమ యేల?

47

ప్రతిపదార్థం: సామ్యు= ధనమును; కోరిన+అంతన+ల= కోరినంతనే; సుఖము= సాఖ్యం; కలుగదు= పుట్టదు; అది= ఆ సామ్యు; ఉప+ఆర్థింపగాన్= సాధించగా ; సిద్ధి+అగుట= నెరవేరుట; నిజము+ఎ?= సత్యమా? (సందేహము); కలిగెను+ఎని= సిద్ధించెనేని; అనేకచింతలన్= పెక్క వెతలను; ఒనర్చున్= ఒనగూర్చును - తెచ్చివెట్టును; చెడుట= సిద్ధింపకుండటం; చావుతోన్= మరణంతో; తుల్యము= సమానము; ఆ+ఇదుమ+ఎల?= ఆ కష్టం ఎందుకు?

తాత్పర్యం: సుఖప్రాప్తికి ధనం మూలం గావచ్చును. అయితే ఆ ధనం కోరినంతనే సిద్ధించదు. దాన్కై యత్తించాలి. యత్తిష్టే సిద్ధిస్తుందని నిశ్చయముండదు. సిద్ధిష్టే సిద్ధించవచ్చును. లేకుంటే లేకపోవచ్చును. అయితే సిద్ధిష్టే, ఆ ధనంతోపాటు ఎన్నో వెతలూ వెన్నుంటి ఉంటాయి. అసలు సిద్ధించలేదంటే ఆ ఓటమి చావుతో సమానం. కాబట్టి ముందూవెనుకా అటూ ఇటూ అన్నివైపులా దుఃఖాలనే కలిగించే సాముక్కె సంకల్పించట మెందుకు?

విశేషం: కేవలం కోర్కెతో సుఖం లేదు. నిజమే. అది అందరికి తెలిసిందే. ఇక్కడ మంకి చెప్పదలచిందెమిటంటే కోర్కెను నెరవేర్చుకోవటంలోనూ నిజంగా సుఖం ఉండదని, పైగా యత్తించి ఓడితే ఆ ఓటమి మరణం వంటిది. నిజమే మరి!

వ. ఇచ్చా నిరసనంబు సుఖంబని వెండియు.

48

ప్రతిపదార్థం: ఇచ్చా నిరసనంబు= కోర్కెను తిరస్కరించటం; సుఖంబు+అని= సంతోషమని; వెండియున్= మరియు.

తాత్పర్యం: కోర్కెను తిరస్కరించటంలోనే నిజమైన సుఖమున్నది. కోర్కెలు లేని మనస్సు ముక్కమే - అనుకొని. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. శోకత్రమ తృప్తులకున్, నీ కలిమియ యోల మగుట నీ కగపడు వాఁ
దే కర్తవ్యము గానం, దో కామము! నిన్న దొఱగి యుండెద సుఖిస్తై.

49

ప్రతిపదార్థం: ఓ కామము!= ఓ కోరికా!; శోక తృప్తులకున్= ఇష్టానాశనంవలన దుఃఖానికి, అలసటకు, పేరాసకు - ఈ మూడిటికీ; నీ కలిమి+ల= (నీవు ఉండుటే) నీ ఉనికియే; ఓలము+అగుటన్= రహస్య స్థావరం కాబట్టి; నీకున్; అగపడువాఁడు= గోచరించేవాడు-నీ పాలిటబడినవాడు; ఏ కర్తవ్యము= ఏ చేయవలసిన పనినీ; కానండు= చూడడు; నిన్నన్; తొఱగి= వదలి; సుఖిస్తై= సుఖం కలవడైట్టు; ఉండెదన్= జీవిస్తాను.

తాత్పర్యం: (మంకి ఇంకా కామంతోనే మాట్లాడుతున్నాడు.) ‘ఓ కామము! లోకంలో ఇష్టానాశనంవలన కలిగే దుఃఖానికి, ధనార్జనకై పడే శ్రమకీ, ఆర్జితమైన దానితో తృప్తిపడక ఇంకా ఇంకా ఆర్జించాలనే తపనకీ నీవే మూలస్థానానిని. నీవు ఆవహించిన వాడిని మరేదీ పట్టదు. కాబట్టి నిన్న విడవటంలోనే సుఖం లభిస్తుంది.

విశేషం: శోకమూ దుఃఖమే అయినా, రెంటికి భేదం ఉన్నది. ఇష్టజనం ఎడబాటువలన కలిగే దుఃఖం శోకం. ఆశ ముదిరితే తృప్తుగా మారుతుంది. ఆశ లేకుండా జీవించటం ఎట్లా సాధ్యమనిపిస్తుంది గాని, తృప్తుతో బ్రదకటం మాత్రం దురంతమైన అనుభవం.

క. నీ వాస పఱుప ధనములు, గావించెదఁ బో వినాశకముల సుడుపగా
నీ వశమే? కాన నీ చెడు, టో వగపుం దేదు పెనుపదే దైశ్యంబున్?

50

ప్రతిపదార్థం: నీవు= (కామాన్ని ఉండ్డేశించిన పలుకు) ఓ కామమా! నీవు; ఆస పటుపన్= ఆశపెట్టగా; ధనములు= సంపదలు; కావించెదన్+పో= సంపాదించితిని పో; వినాశకములన్= చేటులను; ఉడుపన్+కాన్= నశింపజేయటం; నీ వశము+ఎ?= నీ అధీనమా? (నీకు సాధ్యమూ) కాదు; కాన్= కావున; నీ చెడుట= నీ యొక్క నశింపు; ఏ వగపున్+తేదు= ఏ దుఃఖాన్ని కలిగించదు; ఏ దైవ్యంబున్= ఏ దీనత్యాన్ని, దిక్కులేనితనాన్ని; పెనుపదు= పెంచదు.

తాత్పర్యం: నీవు ఆశపెట్టిన కారణాన, తీవ్రంగా కష్టించి సామ్యు ఆర్జించినా అనంతరం దాపురించే కష్టపరంపర దానిని దాచటానికి రక్షించటానికి పడవలసిన పాట్లు మిగిలే ఉంటాయి. ఈ కామం, ఆ కష్టపరంపర నుండి చేటులనుండి నరుడిని రక్షించలేదు. కాబట్టి నిన్ను నిరసించటంవలన ఏ దుఃఖమూ ఏర్పడదు. కొత్తగా ఏ దుర్దశా, దైవ్యమూ ఆవహించదు.

విశేషం: కామానికి తల ఒగ్గితే ఒక దుఃఖం అదనంగా నరుని చేరటం తప్ప సుఖముండదు. దుఃఖంనుండి దుఃఖాన్ని చేరుకొనటంకంటే అసలు ఆ కామాన్నే త్రోసిరాజంటే సుఖంగా ఉండవచ్చును.

చ. సులభమొ దుర్లభంబో యని చూడ నెఱుంగవు గన్నదానిపై
నలముదు కామమా! యిందు లందగు జేయుదు నిండు టేమిటం
గలుగడు నీకు నీతెఱు గగాధ రసాతల భంగి నీవు స
న్నిపిలమును బోపకుండ నిన్ను బుచ్చెద బుచ్చెద రూపు పోకలన్.

51

ప్రతిపదార్థం: కామమా!= ఓ కోరికా!; సులభమొ= సుఖంగా లభించేదో; దుర్లభంబో= దుఃఖంతో లభించేదో; అని చూడన్+ఎఱుంగవు= అని గమనించటం తెలియవు; కన్నదానిపైన్= చూచిన దానిమీద; అలముదు(వు)= చుట్టుకొందువు; ఇడుమలు+అందగన్+చేయుదు(వు)= కష్టములు పొందేటట్లు చేస్తావు; నీకున్; ఏమిటన్= దేనితోడమా; నిండుట= పూర్తి కావటం; కలుగదు= ఉండదు; నీ తెఱుగు= నీ పెద్దతి; అగాధ రసాతలభంగి= లోతైన పాతాళం వంటిది; నీవు చన్+పొలమునన్= నీవు వెళ్ళే చోట; పోవక+ఉండన్= వెళ్ళకుండ; నిన్ను= నిన్ను; బుచ్చెనరూపు పోకలన్= రంగు (తోడి) ఆకారపు రీతులలో; పుచ్చుదన్= పెరికెదను, తోలగిస్తాను.

తాత్పర్యం: ఓ కామమా! నీ దృష్టి నీదిగాని, నీ కన్నుపడిన వస్తువు సులభమో కాదో నీవు పట్టించుకొనవు. అమాంతంగా దానిని ఆక్రమించి స్వాధీనపరచుకొనాలని చూస్తావు. ఆ విధంగా నరుడిని కష్టాలపాలు చేస్తావు. అగాధమైన పాతాళ లోకంవలె నీవు ఎన్ని కబళించినా నిండవు. ఇంకా పూర్తి కావలసింది మిగిలే ఉంటుంది. కాబట్టి నీవు వెళ్ళేదారిలో వెళ్ళకుండా, నీకు దూరంగా ఉండి, నిన్ను రంగుతో ఏర్పడిన ఆకారాన్ని తోలగించినట్లు తొలగించి రూపుమాపుతాను.

విశేషం: కామం పూరించే కొణ్ణి మళ్ళీ ప్రకోపిస్తునే ఉంటుంది. అందువలననే అంటారు పెద్దలు “న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి” అని. కామం కోర్కెల అనుభవాలతో ఎప్పటికీ తీరదని పై మాట తాత్పర్యం. రంగుతో ఒక ఆకారాన్ని ఏర్పరచినపుడు తిరిగి ఆ ఆకారాన్ని రూపుమాపటమూ సంకల్ప బలమున్నప్పుడు సాధ్యమే. కామాన్ని ఆ విధంగా నశింపజేస్తాడట మంకి. స్థిర సంకల్ప డతడు.

తే. ధనము చేటున విసివి నామనము నిన్ను, నెడులవిడిచెనో కామము! యేను శాంతి దాంతి సత్యక్షమాభూతదయలు జెంది, నాఁడు; లోభాదు లందవు నన్ను నింక.

52

ప్రతిపదార్థం: ఓ కామమా!= ఓ కోరికా!; ధనము చేటునన్= సామ్యు నాశనంతో (కోడెదూడల చావు); విసివి= విసిగి, అలసటచెంది; నా మనము= నా మనస్సు; నిన్నున్; ఎడలన్ విడిచెన్= తోలగ నదలింది; ఏను= నేను; శాంతి దాంతి సత్యక్షమా భూతదయలన్=

కోపం లేచిని, కర్మాంధ్రియ నిగ్రహస్ని, నిజమును, ఓర్పును, ప్రాణులయెడ కరుణను - ఈ అన్నిటిని; చెందినాడన్= పాందినవాడను; ఇంకన్= ఇకమీదట; నన్నున్; లోభ+ఆదులు= లోభం మొదలైనవి; అందవు= పాందవు.

తాత్పర్యం: ఒ కామవా! నీవెంట పరుగెత్తి దైవం ప్రతికూలించిన కారణాన ధనవాశనం పొంది, విసిగి వేసారి ఉన్న నేను నిన్ను సంపూర్ణంగా తిరస్కరించాను. కామతిరస్కారంతో నాలోని కోపం నశించింది. ఇందియ నిగ్రహం కలిగింది. ఓర్పు నెలకొన్నది. ప్రాణులయెడ కరుణ పాదుకొన్నది. కాబట్టి ఇక్కె నన్ను నీ తోఱుట్టువులైన లోభము యొక్క గుణాలు కూడా స్పృశించలేవు.

విశేషం: కామమొక్కటి తొలగిసోతే మిగిలిన చెడుగులన్నీ స్వయంగా దూరీకరించబడతాయి. కామమే సర్వదోషాలకూ నిలయం.

తే. కామ సుఖ బిష్ట సుఖములు కాంక్ష దొఱగు, మేలి పోడశాంశంబున్ బోలలేవు

గాన కామము! నిను శత్రు కరణి జంపి, బ్రహ్మపురమున నుండిద రాజుఁ బోలే.

53

ప్రతిపదార్థం: కామము!= ఒ కోరికా; కామ సుఖ దివ్య సుఖములు= కోర్కెవలన సౌఖ్యం, దేవలోక సౌఖ్యము ఈ రెండు సౌఖ్యాలు; కాంక్ష+తొఱగు మేలి పోడశాంశంబున్= కోర్కెను విడవటం (అనే సుఖం) యొక్క గొప్ప పరహరవ భాగంతో; పోల లేవు= సరితూగలేవు; కాన్ను= కాపున; నిన్ను= నిన్ను; శత్రుకరణిన్= పగవాడినవలె; చంపి= నశించచేసి; బ్రహ్మపురమున్= పరబ్రహ్మ నగరాన; రాజు+పోలెన్= రాజువలె; ఉండెదన్= వసిస్తాను.

తాత్పర్యం: కోర్కెలు ఈడేరటంవలన కలిగే సుఖం, స్వగ్రహంలో లభించే సుఖం - ఈ రెండు సుఖాలూ పోల్చిచూచినపుడు నిన్ను త్యజించటంవలన కలిగే సుఖం ముందు దిగదుడుపే. కాబట్టి నిన్ను శత్రువువలె చంపి, పరబ్రహ్మయొక్క నగరంలో రాజువలె జీవిస్తాను.'

విశేషం: కాంక్షలు అనేకం. ఒకటి తరువాత మరొకటి అట్లా పుట్టుకొన్నానే ఉంటాయి పదులు వందల సంఖ్యలో అని. కాని కాంక్షాపరిత్యాగం ఒకటే. అది అద్వితీయం. అంటే రెండోది లేనిది అని అర్థం. కాబట్టి విలువలో కూడా ఆ వ్యత్యాసముండక తప్పరు మరి! అందుకే మంకి చివరకు నిష్పర్థగా కాంక్షాపరిత్యాగసుఖం ముందు మిగిలిన సుఖాలన్నీ అత్యల్చాలు అని ప్రకటించాడు అనభవపూర్వకంగా.

అజగరచరిత ప్రతము (సం. 12-172-2,3)

త. అనిపలికియివ్విధంబునం గోదెలుసచ్ఛినంబుభీసనిర్వేదంబునసకలకామంబులంబరిత్యజించిదేవసముండై యుండెనని చెప్పిన విని పాండవాగ్రజుం 'డేమి వర్తనంబున నరుండు వీత శోకుం డగుచుఁ జలించు? నెద్దానం జేసి పరమగతి పడయు?' ననుటయు ననిమిపనటినందనుం డజగరచరితంబను నితిపరిసంబు వినుము దాన నీ యడిగిన యథ్థంబు దేటపడు. దానిం జెప్పెదు: నజగర నామధేయుం డగు నొక్కబ్రాహ్మణునిఁ బ్రహ్మదుండు శమప్రకారం బుపదేశింపుమని యథ్యథ్థించిన నతం డతని కిట్లసియె.

54

ప్రతిపదార్థం: అని= వై విధంగా; పలికి= చెప్పి; ఈ+విధంబున్= ఈ పద్ధతిలో; కోడెలు= కోడెదూడులు; చచ్చిన్= చనిపోగా; పుట్టిన నిర్వేదంబున్= కలిగిన రోతతోడి దుఃఖంతో; సకల కామంబున్= ఎల్లకోర్కెలను; పరిత్యజించి= దిగవిడిచి; దేవసముండు+ప= దేవతతో సమానమైనవాడై; ఉండెన్= నివసించాడు; అని చెప్పిన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; పాండవ+అగ్రజాండు= ధర్మరాజు; ఏమి వర్తనంబున్= ఏ ప్రవర్తనతో, నడతతో; నరుండు= మానవుడు; వీతశోకుండు+అగుచున్= నశించిన శోకంగలవాడుగా; చరించున్?= నడమను?; ఏ+దానన్+చేసి= దేనివలన; పరమగతి= పరమపదము, మోక్షం; పడయున్= పాందుతాడు?; అనుటయున్= అనగా; అనిమిష నదీ నందనుండు= దేవనది తనయుడు భీమ్ముడు; అజగర

చరితంబు+లను= అజగర చరితం అనే పేరుగల; ఇతిహసంబు= చరిత్ర, జరిగిన కథ; వినుము= ఆలకించుము; దాన్= దానివలన; నీ అడిగిన+అర్థంబు= నీవు ప్రశ్నించిన విషయం; తేటపడున్= స్ఫుషపడుతుంది; దానిన్+చెప్పెదన్= దానిని పలుకుతాను; అజగర నామధేయండు+అగు= అజగరుడు అనే పేరుగలవాడగు; ఒక్క బ్రాహ్మణునిన్= ఒక విప్రుడిని; ప్రహ్లదుండు= ప్రహ్లదుడనే రాక్షసరాజు; శమప్రకారంబు= శాంతి పద్ధతి; ఉపదేశింపుము= బోధించుము; అని; అభి+అర్థించిన్= ప్రార్థించగా; అతండు= ఆ అజగరుడు; అతనికిన్= ఆ ప్రహ్లదుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా దైవవశాన కోడెదూడలు హాత్తుగా మరణించగా మంకి ధనాశమీద విరక్తి కలిగి, కామాన్నే మొత్తంగా పరిత్యజించి, సుఖంగా దేవసమానంగా జీవించాడు' అని భీష్ముడు పలుకగా విని ధర్మజుడు - 'నరుడు ఏమి చేస్తే అతడి శోకం నశిస్తుంది? ఏ మార్గాన అతడు మోక్షాన్ని పొందగలడు?' అని ప్రశ్నించాడు. సమాధానంగా భీష్ముడు అజగర చరిత్ర అనే ఇతిహసం అతడి ప్రశ్నలకు సమాధానం కాగలదని ఆ ఇతిహసాన్ని వివరించటం ప్రారంభించాడు. రాక్షసరాజుయిన ప్రహ్లదుడు అజగరుడనే పేరుగల బ్రాహ్మణుడిని సమీపించి, తనకు శాంతి పద్ధతిని ఉపదేశించు మనగా, ఆ అజగరుడు ప్రహ్లదుడితో ఇట్లా అన్నాడు.

క. ‘అనిమిత్తము భూతంబుల , జననం బవి రూపు సెడుట సంపన్ముళై
యునికి విషాదము మోదం , బును జేయగ లే వనిత్యములుగ నెత్తిగెనన్.

55

ప్రతిపదార్థం: అనిత్యములుగ్న్= శాశ్వతమైనవి కానివిగా- అశాశ్వతాలుగా; ఎత్తిగినన్= తెలిసికొంటే; భూతంబుల జననంబు= ప్రాణుల పుట్టుక; అనిమిత్తము= నిష్టారణం; అవి= ఆ ప్రాణులు; రూపు+చెడుట= నశించటం; సంపన్ముళై+ఉనికి= సంపదలతో కూడినవై ఉండుట (క్రమంగా); విషాదమున్= దుఃఖమును; మోదంబును= సంతోషమును; చేయగన్+లేవు= కలిగింపజాలవు.

తాత్పర్యం: ‘సృష్టిలో ప్రాణిజాలం పుట్టుక నిష్టారణంగా జరుగుతుంది. అవి సమృద్ధితో ఉండటంగాని, లేక నశించిపోవటంగాని నరుడికి (అతడూ ఒక ప్రాణి మాత్రుడు) మోదాన్నో, ఫేదాన్నో కలిగించవలసిన పని లేదు. ఎందుకంటే ప్రాణులు శాశ్వతమైనవి కావు. నశింపు వాటి సహజలక్షణాం.

విశేషం: భూతము అంటే ప్రాణి - పుట్టుక కలిగినది. పుట్టుక ఉన్నపుడు గిట్టుట తప్పదు. జన్మం, మరణం - ఈ రెండూ ఒక వస్తువుయొక్క మొదలు, తుది వంటిని. తప్పనిసరిగా ఉండేవి. కాబట్టి అపరిహర్యమైన అంశాన శోకించటం ఏల? అని అజగరుడి బోధ.

తే. వరది గాష్ఠముల్ గూడిన వడువు బంధు , సంగమం బవి వాసిన చాడ్పు తట్టి
యోగ మింత సూచిన వాని నుమ్మలికము , మౌరయనేరదు దానవవరతనూజి!

56

ప్రతిపదార్థం: దానవ వర తనూజ!= దనుజ రాజకుమారా!; వరదన్= వరదలో, ప్రవాహంలో; కాష్ఠముల్+కూడిన వడువు= కట్టెలు దగ్గరైన విధంగా; బంధు సంగమంబు= బంధువుల కలయిక; అవి= ఆ కట్టెలు; పాసిన చాడ్పు= విడిపోయిన విధం; తద్ద+వియోగము= ఆ బంధువుల ఎడబాటు; ఇంత+చూచినవానిన్= ఈ విధంగా గ్రహించిన నరుడిని; ఉమ్మలికము= దుఃఖము; పారయన్+నేరదు= పొందజాలదు.

తాత్పర్యం: రాక్షస రాజకుమారా! ప్రవాహం సాగిపోతూ ఉన్నపుడు అందులో అపుడపుడు కొన్ని కట్టెలు తేలుతూ వచ్చి, ఒకదానితో ఒకటి కలుస్తుంటాయి. సృష్టిలో చుట్టూల, బంధువుల కలయిక కూడా అటువంటిదే. ప్రవాహంలో ఆ కట్టెల కలయిక, కట్టెల ఇష్టంమీద ఆధారపడి జరగలేదు. అవి విడిపోవటంకూడా వాటితో నిమిత్తం లేకుండానే

జరిగిపోతుంది. అదంతా ప్రవాహ వేగం, దిశ - వంటి వాటిమీద ఆధారపడి జరిగిపోతూ ఉంటుంది. అట్లాగే బంధువుల కలయికలూ, ఎడబాటులూ లోకంలో జరుగుతూ ఉంటాయి. ఆ కలయికలకు గాని, ఎడబాటుకు గాని నరుడి ప్రమేయం ఉండదు. ఈ విధంగా సృష్టిలోని మానవుల సంబంధ బాంధవ్యాల యథార్థాంశుతోని గ్రహించినవాడిని దుఃఖం దరిచేరలేదు.

విశేషం: అలం: ఉపమ. మన ప్రమేయంలేకుండా సృష్టిద్రవ్యాలుగా జరిగిపోయేవాటికి మన ప్రమేయాన్ని ఆపాదించుకొని వేదనలు పడటం తత్త్వ దర్శనం లేకపోవటంవలన జరుగుతుంది. ఇక్కడ అజగరుడు ప్రఫ్లోదుడికి తత్త్వదర్శనం కల్పిస్తున్నాడు.

వ. ఈ తెఱంగు లే నెఱుంగుదు; నాదెను బ్రతాంతిం గనికాదె నీవు శమోపదేశం బర్ధించితివి. వినుము. 57

ప్రతిపదార్థం: ఈ తెఱంగులు = ఈ పద్ధతులు - పైన తెలిపినవి; ఏను= నేను; ఎఱుంగుదున్= తెలియుదును; నా దెనున్= నా యందు; ప్రతాంతిన్= అధికమైన శాంతిని; కని= చూచి; నీవు; శమ+ఉపదేశంబు= శాంతి కొరకై బోధ; అర్థించితివి కాదె!= యాచించావు కదా!

తాత్పర్యం: నేను వివరించినట్లుగా మానవుల సంబంధబాంధవ్యాల తత్త్వం నేను గ్రహించాను. కాబట్టే నాలో ఇంతటి ప్రతాంతి నెలకొన్నది. దానిని చూచే కదా నీవు నా దరిచేరావు - శాంతి బోధకొరకు! కాబట్టే వినుము.

విశేషం: వాజ్యాలుంపుండి గ్రహించటంవేరు, అనుభవంపుండి తెలిసికొనటం వేరు. అజగరుడి వివేకం అనుభవజన్యమైనది. కాబట్టే అతడు అంతగా ప్రతాంతుడు.

క. మే లభింపను గీడును ; జాలింబడి తొలగు త్రోవ సరిఁ దూష్టిం భా
వాలంబిమనస్యుడనై , యాలంబుగు జేసి నడతు నయ్యరుదెఱఁగున్.

58

ప్రతిపదార్థం: మేలు= క్షేమము; అర్థింపను= కోరను; కీడునున్= చేటువలన; జాలిన్+పడి= మనస్సునందు కష్టం చెంది; తొలగున్+త్రోవన్= తొలగునట్లు త్రోసివేయగా (కీడును); సరిన్= సమానంగా; తూష్ణీంభావ+ఆలంబిమనస్యుడను+ఐ= ఊరక ఉండుటను అలలంబించిన మనస్యుకలవాడనై; ఆ+ఇరుతెఱగున్= ఆ రెండు పద్ధతులను; ఆలంబుగున్= ఉపేక్షగ; చేసి= మార్పివేసి; నడతున్= ప్రవర్తింతును.

తాత్పర్యం: మేలు కావాలి అని కోరను, కీడు దాపురిస్తే దుఃఖించి దానినుండి బయటపడటానికి యత్నిస్తాను. మేలు కీళ్ళ రెండిటినీ సరిసమానంగా చూస్తూ (ఊరక, సాక్షిగా చూచే) మనస్యులో ఆ రెండు పద్ధతులను; ఆలంబుగున్= ఉపేక్షగ; చేసి= మార్పివేసి; నడతున్= ప్రవర్తింతును.

విశేషం: నరునికి మేలుగాని కీడుగాని కలిగినప్పుడు అతడి ప్రవత్తి భిన్నంగా ఉంటుంది. అయితే సృష్టితత్త్వ దర్శనంచేసి ప్రాణుల సంబంధాల అంతర్భాంత అవగత్యైన మనస్యును మౌదంగాని, భైదంగాని స్పృశింపలేదు. అజగరుడు ఆ స్థితిలో తాను అనుభోక్తగా కాకుండా సాక్షిగా జరిగే దానిని చూచేవాడుగా మాత్రం జీవయూత సాగిస్తున్నాడు.

క. సరసాన్నము పిణ్యాకము , సరిగు భుజింతు మృదుల శయ్య తలమున్
ధరణియు శయనరుచికి నా , కరయంగా నొక్కరూప! యసురప్రవరా!

59

ప్రతిపదార్థం: అసుర ప్రవరా!= రాక్షస శైష్ఠో!; సరస+అన్నము= రుచికరమైన ఆహారము; పిణ్యాకము= తెలికపిండి; సరిగున్= సమానముగా; భుజింతున్= తినెదను; మృదులశయ్య తలమున్= మెత్తనైన పడక ప్రదేశము; ధరణియున్= భూమీ; శయన రుచికున్= పడక (కొరకైన) కోర్కెకు, నాకున్; అరయంగాన్= పరిశీలింపగా; ఒక్కరూపు+అ!= ఒకటే! సమానమే.

తాత్పర్యం: ఓ రాక్షసరాజు! నా జీవన సరళిని వివరిస్తున్నాను. నాకు రుచిగల ఆహారమైనా, రుచిహినమైన తెలికపిండి అయినా సమానంగానే ఉంటాయి. రెంటినీ సమభావంతో భుజిస్తాను. అట్లాగే మెత్తని పడకైనా, గట్టి భూభాగమైనా పరుండటానికి నాకు సమానంగానే ఉంటాయి. రెండు చోట్లూ సమమైన ఆదరంతో శయనిస్తాను.

విశేషం: ఆహార నిద్రలు శరీరమాత్రరక్షణానికి ఉండిపోలని గ్రహించి, ఆత్మజ్ఞాడు వాటికి ప్రాముఖ్యాన్ని ఇవ్వడు. తాను శరీరమాత్రత్వదను గాననే జ్ఞానం కారణంగా ఆ ఉపేక్షాభావం అతడిలో నెలకొంటుంది. ఇక వప్రదారణాపై తన పద్ధతిని వివరిస్తున్నాడు - అజగరుడు.

ఆ. నారచీరయేనిఁ జారు చీనాంబరం , బైనఁ గట్టికొనినయపుడు హృదయ

మొప్పు దొప్పు ననక యుండు రూపాదుల , నలమికొనవు చక్కురాదికములు.' 60

ప్రతిపదార్థం: నారచీర+ఎన్=చెట్టుపట్టగాని; చారు చీన+అంబరంబు+ఐన్= అందమైన చీనాంబరము (వెలగల పట్టుప్పుము) అయినా; కట్టికొనిన+అపుడు= ధరించినపుడు; హృదయము= మనస్సు; ఒప్పుడు= అంగీకరించదు(అంతేకాక); ఒప్పున్= అంగీకరించును; అనక= అనకుండా; ఉండున్= (ఒకటిగా) ఉంటుంది; చక్కున్+అదికములు= కన్న మొదలయినవి (ఇంద్రియములు- చెని ముక్కు మొదలగునవి); రూప+ఆదులన్= ఆకారము మొదలయిన వానిని, అలమికొనవు= వ్యాపించవు.

తాత్పర్యం: వప్రదారణ విషయంలో మానసంరక్షణామే ధ్వేయం కాబట్టి, దానికి మించి నేను గుడ్డలకు ప్రాముఖ్యాన్నియును అని చెట్టుపట్టగాని, చీనాంబరంగాని - రెంటిని సమభావంతోనే ధరిస్తాను. నారచీర కట్టినపుడు మనస్సు అంగీకరించకపోవటం, చీనాంబరం కట్టినపుడు మనస్సు ఆహోదపడటం ఉండవు. నాకు రెండూ సమానమే. ఎందుకంటే నా కన్నలు మొదలైన ఇంద్రియాలు ఆకారంమొదలైన విషయాలను పట్టించుకొనవు.'

విశేషం: ఇంద్రియాలు అజగరుని అధీనంలో ఉన్నాయిగాని అజగరుడు ఇంద్రియాల అధీనంలో లేదు. కాబట్టి ఉపేక్ష సమభావం సాధ్యమైనాయి.

వ. అని వెండియు.

61

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఇంకా.

ఆ. చలనమేది పుట్టుఁ జావునుం జిరువెట్టి , యామిపూర్ణిజనుల నపహసించు

చెలిమితోడ లేమికలిమి వాటింపని , రమణ నునికి యజగరప్రతంబు. 62

ప్రతిపదార్థం: చలనము+ఎది= కదలిక (లేకుండ) నశించి; పుట్టున్+చావున్= పుట్టుకను, చావునూ; పిరు+పెట్టి= నిరాదరణచేసి (ఎనుకు నెట్టి); అమిష+అర్థిజనులన్= (మాంసమును) కోరెడి ప్రజలను; అపహసించు= పరిహసించే; చెలిమితోడన్= స్నేహాంతో (ఆహారంలో రుచులు భోగాలు కోరేవారిని చూచి నవ్యగలిగిన స్థితిలో); లేమి, కలిమి= దారిద్ర్యం, సంపద - రెంటినీ; పాటింపని= ఆదరించని, రమణ్= పద్ధతితో; ఉనికి= ఉండటం; అజగర ప్రతంబు= అజగరుడి జీవన విధానం.

తాత్పర్యం: కదలిక లేకుండ ఒకచోట పడి ఉండి, చావుపుట్టుకలను పట్టించుకొనకుండా భోగభాగ్యాలు ఆశించి ప్రాకులాడే జనసామాన్యాన్ని చూచి నవ్యకొంటూ, కలిమిలేములు రెండింటినీ సమానంగా చూస్తూ, జీవనం కొనసాగించటం అజగరప్రతమౌతుంది.

విశేషం: అజగరం అంటే కొండచిలువ. పెద్దగా కదలిక లేకుండా పడి ఉండే పెద్దపాము. దేహారణకొరకు తినటం తరువాత నిద్రించటం దాని పద్ధతి అంటారు. అదే విధంగా కామత్యాగం చేసిన యోగి శరీరధారణమాత్రం కొరకే ఆహారం స్వీకరిస్తూ మిగిలిన ప్రాపంచికవిషయాలలో అనాసక్కుడై ఉంటాడు. అతడే అజగవరప్రతముడు.

ఆ. అనియతంబు లైన యాపసిర విహారణ । శయనముల విధాత్త సంప్రయుక్త భంగిఁ బరఁగు నంతరంగ నిర్భార వ । ర్తసము కలిమి యజగరప్రతంబు.

63

ప్రతిపదార్థం: అనియతంబులు+పన= నియమించబడినవిగాని; ఆహార విహారణ శయనములన్= తినటం, తిరుగటం, పరుండటంతో; విధాత్త సంప్రయుక్త భంగిన్= బ్రహ్మచేత చక్కగా ప్రయోగించబడిన విధంగా (బ్రహ్మ నీర్దేశానుకూలంగా); పరఁగు= ఒప్పు; అంతర్మిల్+అంగ నిర్మ+భార వర్తనము= మనస్సున బరువులేని (బాధ్యతలేని) ప్రవృత్తి; కలిమి= కలిగి ఉండటం; అజగరప్రతంబు= అజగరప్రతం.

తాత్పర్యం: నియమ నిబంధనలకు లోనుగాకుండా భుజిస్తూ, సంచరిస్తూ శయనిస్తూ, బ్రహ్మనీర్దేశాన్ని పాటిస్తూ అంతరంగాన ఏ బరువు బాధ్యతలూ లేకుండా ఉండటం అజగరప్రతం.

విశేషం: సామాన్యులకు ఆహారవిహారాదులలో నియమనిబంధనలు తప్పవు. అజగరప్రతతడు అసామాన్యుడు, అలోకికుడు, అంతర్ముఖుడు. కాబట్టి అతడికి లోకమర్యాదలు పాటించవలసిన అపసర ముండదు. కేవలం బ్రహ్మనీర్దేశానికి తప్ప ఇతరానికి అతడు బద్ధుడుకాడు. బ్రహ్మనీర్దేశం ప్రాణికి అవశ్యం అనుసరణీయం. అజగరుడూ జీవించి ఉన్నంత కాలం ప్రాణి మాత్రుడే!

ఆ. నిత్య తృప్తి శౌచనిరతి తాత్ప్రా సమత్వం । మారు గలిగి చిత్త సుఖానుభవము ప్రచుర మగుట యజగరప్రత మిబి విను , యజ్ఞాద్మర్భభంబు ప్రాజ్ఞభూమి.'

64

ప్రతిపదార్థం: నిత్య తృప్తి= ఎల్లప్పుడూ తనిఖొండటం; శౌచనిరతి= పుష్టతయేడ ఆసక్తి; తాత్ప్రా= ఓర్చు; సమత్వము= సమానత్వం; ఆర్న్+కలిగి= నిండుగా ఉండి; చిత్త సుఖ+అనుభవము= చిదానందానుభూతి; ప్రచురము+అగుట= అధికమవటం; అజగరప్రతము+ఇది= ఇది అజగరప్రతమంటే; విను= ఆలకించుము (ఇది); యజ్ఞ దుర్ లభంబు= యాగంవలన (దుఃఖంతో లభించేది) లభించనిది; ప్రాజ్ఞభూమి= పండితుల ప్ఫలం.

తాత్పర్యం: నిత్యతృప్తి, పుష్టత, ఓర్చిమి, సమభావం - ఈ లక్ష్మణాలను నిండుగా కలిగి ఉండి, చిదానందానుభవం పొందుతూ ఉండటం అజగరప్రతం. ఇది యజ్ఞాంవలన లభించేదిగాదు. యజ్ఞానీర్వహణం కంటే గొప్పానైన ప్రతమిది. ప్రతమంటే జీవనం. ఈ జీవనవిధానం పండితమాత్ర స్వీకార్యం. అన్యులకు ఇది అచరణయోగ్యం కాజాలదు'.

విశేషం: ఇంద్రియాలు ప్రాపంచికవిషయాలనుండి పురలి, అంతర్ముఖాలైనపుడు మనస్సు ఏకాగ్రవోతుంది. అదే చిత్త సుఖం లేక చిదానందం. ఆ ఆనందమయ జీవనం కారణంగానే అజగరుడు లోకిక విషయాలయేడ అనాసక్తుడై తూష్ణీంభావంతో ఉంటున్నాడు.

వ. ఇలి శమప్రకారం బనియే' నని చెప్పి భీష్మండు.

65

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ పై బోధించింది; శమప్రకారంబు= శాంతి పద్ధతి; అనియోన్= అన్నాడు; అని; చెప్పి= పలికి; భీష్మండు= పితామహుడు.

తాత్పర్యం: శాంతికి మార్గమిది - అజగరప్రత అచరణమే - అని అజగరుడు పలికా' డని భీష్మండు ధర్మరాజుకు వివరించాడు. మళ్ళీ భీష్మండు ఇట్లా ప్రసంగించాడు.

క. 'అజగర చరితము దనకును , నిజముగ నలవతుప నేర్చు నిర్మలమతికిన్

వృజిన భయ మన్య శోకము , లజేయములు గావు, మోక్ష మాయత్తమగున్.'

66

ప్రతిపదార్థం: అజగర చరితము= అజగరప్రతము (అజగరుడి వంటి నడత); తనకును= తనకు కూడా; నిజముగన్= సత్యంగా; అలవతుపన్= అలవాటుచేసికొనుటకు; నేర్చు= నేర్చిన; నిర్గులమతికిన్= మలినంలేని బుద్ధిగలవానికి; వృజిన భయమన్య శోకములు= పాపం, భీతి, కోపం, బంధువాశంవలన దుఃఖాలు; లజేయములు= జయించవిలుగానివి; కావు= కాజాలవు; మోక్షము= ముక్తి; ఆయత్తము+అగున్= అధీనం అవుతుంది.

తాత్పర్యం: ‘అజగరుడి నడతను ఆచరించగల నరుడికి పాపం, భీతి, కోపం, శోకంవంటి మానసిక క్షోభలు నిర్వేదాన్ని కలిగించలేవు. వాటిని అతడు జయించగలడు. ఆమైన ముక్కీ అతడికి లభిస్తుంది.’

విశేషం: జీవన్ముక్కుడే అజగరప్రతాన్ని నిజంగా ఆచరించగలడు. పద్యంలోని ‘నిజమగన్’ అనే క్రియావిశేషణం అందుకే ప్రయుక్తమైనది. సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాలకు అతీతంగా జీవించగలగటమంటే ముక్కిని అందుకొనటమే.

వ. అనిన విని యజాతశత్రుండు ‘బంధుమత్తు కర్త్వవిత్త ప్రజ్ఞలయం దెయ్యబి నరునకు సుప్రతిష్ఠం జేయు?’ నని యడిగిన నాపగాతనయుం డతని కిట్లనియే. 67

ప్రతిపదార్థం: అనిన(వ్)= అనగా; విని= ఆలకించి; అజాతశత్రుండు= పుట్టని శత్రువులు కలవాడు - ధర్మరాజు; బంధుమత్తు కర్త్వ విత్త ప్రజ్ఞలఅందున్= బంధువులు కలిగి ఉండటం, కర్త్వం, ధనం, బుద్ధిబలం అన్నింటిలో; ఏ+అది= ఏది; నరునకున్= మానవుడికి; సుప్రతిష్ఠన్= మంచికీర్తిని; చేయున్?= కలిగిస్తుంది?; అని+అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; ఆపగాతనయుండు= నదీసుతుడు- భీమ్మడు; అతనికిన్= ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అజగరవచనాలను, ఆమైన భీమ్ముడి పలుకులను ఆలకించిన ధర్మరాజు తిరిగి భీమ్ముడిని ఇట్లూ ప్రశ్నించాడు; ‘బంధువుల కలిమి, కర్త్వం, ధనం, బుద్ధిబలం అనే ఈ నాలుగింటిలో దేనివలన నరుడికి గొప్ప కీర్తి కలుగుతుంది?’ అని. ఆ ప్రశ్నకు సమాధానంగా భీమ్ముడు ధర్మజాడితో ఇట్లూ అన్నాడు.

క. ‘ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ట, లాభము, ప్రజ్ఞయ, నాకం బనంగఁ బ్రజ్ఞయ చుప్పే,
ప్రజ్ఞయ కైవల్యంబును, ప్రజ్ఞానాధ్యములు గాని పనులుం గలవే?’ 68

ప్రతిపదార్థం: ప్రజ్ఞ+అ= బుద్ధియే; ప్రతిష్ట= కీర్తి; లాభము= ప్రాప్తి, ఆదాయం; ప్రజ్ఞ+అ= బుద్ధియే; నాకంబు= స్వర్గము; అనంగన్= అనగా; ప్రజ్ఞ+అ= బుద్ధియే; చుప్పే= సుమా!; ప్రజ్ఞ+అ= బుద్ధియే; కైవల్యంబును= మౌక్కంకూడా; ప్రజ్ఞానాధ్యములు+కాని= ప్రజ్ఞతో సాధించనలవిగాని; పనులున్= పనులుకూడా; కలపు+ఏ?= ఉన్నవా? (లేవు).

తాత్పర్యం: ప్రజ్ఞ ఒక్కటే కీర్తికరం, అదే ఆదాయం. నిజానికి స్వర్గమన్నా బుద్ధే కదా! ఇంతెందుకు? చివరకు ముక్కి కూడా ప్రజ్ఞయే తప్ప అన్యం కాదు. బుద్ధివలన సాధ్యంకాని పనులు లేవు.

విశేషం: జీవితాన సర్వాంతర్యామి ప్రజ్ఞ. జీవనంలోని సుఖదుఃఖాలు, రాగద్వేషాలు, సర్వజీవనవ్యాపారాలూ ప్రజ్ఞజనితాలే. కాబట్టి ప్రజ్ఞ కీర్తికర మనటం నిశ్చయం.

వ. బలి ప్రప్ళోద మంకి ప్రభృతులు ప్రజ్ఞన కాదె సమాధాన సంపన్ములయిలి; కాశ్యప నామధేయుం డగు ధరణి సురోత్తముం డొక్క యుద్ధత పురుషుని రథంబు దాకి పడి తదవమానదూయమాన మానసుండై యసుపరిత్యాగ పరవ్యవసాయుం డగుటయు నింద్రుండు స్వగాలరూపంబున నమ్మపోట్టిజుని పాలికి వచ్చి ప్రజ్ఞసంబోధకం బగు సంవాదంబునం జిత్తుప్రసాదంబు కావించే నని విందు; మెల్లబంగులఁ బ్రజ్ఞ యుత్తమాధికారం’ బనిన విని ధర్మతనయుండు. 69

ప్రతిపదార్థం: బలిప్రప్ళోద మంకి ప్రభృతులు= బలిచక్రవర్తి, ప్రప్ళోద కుమారుడు, మంకి బ్రాహ్మణుడు మొదలైనవారు; ప్రజ్ఞన కాదు+ఏ?= ప్రజ్ఞవలననే కదా!; సమాధాన సంపన్ములు= సమాధానమును పొందినవారు; అయిరి?= కాగలిగారు?; కాశ్యప నామధేయుండు+అగు= కాశ్యపుడను పేరుగలవ్వైన; ధరణిసుర+ఉత్తముండు= బ్రాహ్మణాత్మేషుడు; ఒక్క+ఉద్ధత పురుషుని

రథంబు= ఒక గర్వితుడైన నరుడి (రథము) తేరు; తాఁకి= తగిలి; పడి= క్రిందపడి; తద్+అవమాన దూయమాన మానసుండు+ఱ= అవమానవలన బాధచెందే మనస్సు కలవాడై; అను పరిత్యాగపర వ్యవసాయుండు+అగుటయున్= ప్రాణాన్ని వదలుటయందు ఆసక్తిమైన ప్రయత్నం కలవాడు కాగా; ఇంద్రుండు= దేవేంద్రుడు దేవతలరాజు; స్వగాలరూపంబున్= నక్క ఆకారంలో; ఆ+మహాద్విజని పాలికిన్= ఆ గొప్ప బ్రాహ్మణుని చెంతకు; వచ్చి); ప్రజ్ఞ సంబోధకంబు+అగు= బుద్ధికి ఉపదేశించేడిదైన; సంవాదంబున్= సల్లాపంతో, మంచి పలుకుతో, ప్రసంగంతో; చిత్త ప్రసౌదంబు= మనస్సుయొక్క ప్రసన్నతను; కావించెన్= కలిగించాడు; అని విందుము= అని వింటాం; ఎల్లభంగులన్= అన్ని విధాలా; ప్రజ్ఞ= బుద్ధి; ఉత్తమ+అధికారంబు= శ్రేష్ఠమైన ఆశ్రయము; అనిన్= అనగా; విని= ఆలకించి; ధర్మతనయుండు.

తాత్పర్యం: బలి, ప్రశ్నాదుడు, మంకి మొదలైనవారు ప్రజ్ఞవలననే సమాధానాన్ని పొందారు. కొశ్యవుడు అనే పేరుగల బ్రాహ్మణోత్తముడు ఒక గర్వితుడి రథం తగిలి పడిపోయాడు. దానిని అవమానంగా భావించి బాధపడి ప్రాణత్యాగానికి ప్రయత్నించాడు. ఇంద్రుడు నక్కరూపంలో ఆ బ్రాహ్మణుడి వద్దకు వచ్చి, ప్రజ్ఞను గురించిన ప్రభోధాన్ని చేసే సంభాషణవలన మనశ్శాంతిని కలిగించాడు - అని వింటాం. అన్ని విధాలా ప్రజ్ఞయే ఉత్తమాశ్రయం' అనగా విని ధర్మరాజు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘నరవర! దానముఁ దపమును, గురుపుత్రాపుయును యజ్ఞకోటియు నెట్లే పరిణతిఁ బోందం గలయవి, పురుషున? కత్తెతుగు దెల్లముగ వినవలతున్.’

70

ప్రతిపదార్థం: నరవర!= మానవులలో శ్రేష్ఠుడా; పురుషునకున్= నరునకు; దానమున్= ఇచ్చుట - ఈవి; తపమును= తపస్సు; గురుపుత్రాపుయు= పెద్దల సేవా; యజ్ఞ కోటియున్= యజ్ఞపుమాహమూ; ఎట్లు+ఱ= ఏ విధంగా; పరిణతిన్= మార్పును ఫలితరూపమైన మార్పును; పొందన్+కల+అవి= పొందగలవు; ఆ+తెఱగు= ఆ పద్ధతి; తెల్లముగన్= స్వప్తంగా; విన్+వలతున్= వినుటకు ఇచ్చగిస్తాను.

తాత్పర్యం: ‘ఓమానవ శ్రేష్ఠా! నరుడు దానం, తపస్సు, పెద్దలసేవ, యజ్ఞలవలె చేస్తుంటాడు. అయితే అతడు చేసిన ఈ పనులన్నీ ఏ విధంగా మార్పు చెందుతాయి? వాటి పర్యవసానం ఆ నరునికి ఎట్లా చెందుతుంది? వాటి పలితాన్ని అతడు ఎట్లా అందుకొంటాడు? స్వప్తంగా వినటానికి కుతూహలపడుతున్నాను’.

విశేషం: కార్యకారణ సిద్ధాంతం ప్రకారం పని జరిగినపుడు ఫలితం ఉండాలి. కాని, నిజజీవితాలలో దానం మొదలైన కార్యాలు నిర్వహించబడినా, వాటి ఫలితాలు కొన్ని సందర్భాలలో వెంటనే బయల్పడక, రూపొంతరం చెంది కనిపిస్తాయనే విశ్వాసం ఆధారంగా ఈ ప్రశ్న వేయబడినట్లు ఉన్నది.

వ. అనుటయు దేవతతుం డన్నరదేవోత్తమున కిట్లనియె. ‘మేలు లసుబంధించు మేలులట్ల కీళ్ళను ననుస్వాతంబులయి తొడరు నాకళ్లింపుము.

71

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా; దేవతతుండు= భీముడు (నిజమైన నామమిది); ఆ+నరదేవ+ఉత్తమునకున్= ఆ రాజశ్రేష్టుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు పలికాడు; మేలులు= క్షేమాలు, శుభాలు; మేలుల(నీ)= శుభాలను; అనుబంధించు(నీ)= అనుసరించును; అట్లు+అ= ఆ విధంగానే; కీళ్ళను= కీళ్ళకూడా; అనుస్వాతంబులు+ఱ= అనుసరించేవై; తొడరున్= కలుగుతాయి; ఆకళ్లింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ధర్మజుని ప్రశ్న విన్న వెంటనే భీముడు ‘లోకంలో మేళ్ళు, కీళ్ళు అనేవి ఒకదానిని మరొకటి వెన్నంటి వస్తున్నట్లుగా వరుసగా శుభం వెంట శుభమూ, అశుభం వెంట అశుభమూ ఎడం లేకుండా వచ్చి పడుతూ ఉంటాయి. వినుము.

విశేషం: నరుడి పనుల పరిణాతిని గూర్చి ప్రశ్నిస్తే శబ్దాశబ్దాలు అనుస్యాతంగా వెన్నంటి వస్తుంటా యని సమాధానం. వాటి పరిణామరీతి అట్లా అనిపిస్తుందన్నమాట.

క. కఱవుపయిఁ గఱవు వొరయుచు , వెఱపు పయున్ వెఱపుఁ దోప విడువని యిడుమం దొఱగమిపైఁ బురుముఁ డెడుమఁ , దొఱగమిఁ జేడ్పుడుచు నడుచు దుష్టర్థములన్.' 72

ప్రతిపదార్థం: కఱవుపయిన్= కాటకంమీద; కఱవు= కాటకం - క్షామం; పొరయుచు(న్)= కలుగుతూ; వెఱపు పయున్= భీతిమీద; వెఱపున్+తోయ(న్)= భీతి ఏర్పడగా; విడువని= తొలగని; ఇడుమన్= కష్టమును; తొఱగమిపైన్= తొలగకపోవటం మీద; పురుషుడు= నరుడు; ఇడుమన్= కష్టమును; తొఱగమిన్= తొలగకపోవటం వలన; చేడ్పుడుమ(న్)= చేటు పడుతూ - కష్టపడుతూ; దున్+కర్మములన్= చెడు పనులతో; నడుచున్= ప్రవర్తిస్తాడు.

తాత్పర్యం: మానవలోకంలో కరవు కాటకాలు ఒకదాని మీద ఒకటి వచ్చిపడినట్లుగా వరుసగా వస్తుంటాయి. అట్లాగే భయం మీద భయం వెన్నంటి మనిషిని క్రుంగదీస్తుంది. చేటుమీద చేటు, కీడుమీద కీడు పరుగు పరుగున వచ్చిపడినట్లుగా మనిషిని క్రమ్యకౌంటాయి. ఈ స్థితిలో నరుడు ఒక కీడునుండి మరొక కీడును ఎదుర్కొంటూ, చెడుపనుల బారిన పడి చెడుగై మిగులుతాడు'.

విశేషం: నరుడిలో పరిసరాలకు అనుగుణంగా స్ఫురించే లక్షణం ఉన్నది. బహుశః దానివలననే కావచ్చును - ఆతడు చెడుగులలో చెడుగుగా మారిపోవటం జరుగుతుంటుంది.

వ. అని మత్తియును. 73

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఇంకా (ఇట్లా అంటున్నాడు).

ఆ. 'ఉత్సవంబుమీద సుత్సవ మందుచు , సుఖముమీద సుఖము సాప్వదంగఁ బుణ్ణపదము మీదఁ బుణ్ణ పదంబున , కరుగు నరుడు సుక్షతియైన నథిప!' 74

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజు!; నరుడు= మానవుడు; సుక్షతి+పినన్= పుణ్యవంతుడైతే; ఉత్సవంబు మీద(న్)= మేలుమీద; ఉత్సవము+అందుచు(న్)= మేలును పొందుతూ; సుఖముమీద(న్)= సాఖ్యంమీద; సుఖము= సాఖ్యం; చొప్పదంగ్= చోటుచేసికొనగా; పుణ్ణపదము మీదన్= ధర్మమార్గంమీదుగా; పుణ్ణపదంబునకున్= ఉత్తమ లోకానికి; అరుగున్= వెళ్ళాడు.

తాత్పర్యం: నరుడు ధర్మాత్మకుడై పుణ్యంచేసి ఉంటే ఆతడు మేలుమీద మేలు అందుకుంటూ సుఖం మీద సుఖం పొందుతూ ధర్మమార్గాన, పుణ్ణలోకం చేరుకుంటాడు.

విశేషం: నరుడిని ధర్మం మరొక ధర్మానికి నడిపించి ఆతడికి శభపరంపర ఒనగూడేటట్లు చేస్తుంది. అదే అధర్మమయితే వ్యతిరేకదిశలో సాగి, ఫలితాలూ వ్యతిరిక్తంగానే ఉంటాయి.

క. పులుగులలోఁ బూత్యండక , ములు సారములైన ధాన్యములలోని బోల్లులు బోలేసు జావె మను , ఘ్యులలో ధర్మరహితాత్మ లుర్మనాథా! 75

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మీనాథా!= రాజు! మనమ్యులలోన్= నరులలో; ధర్మరహిత+అత్మలు= ధర్మంలేని ఆత్మకలవారు ఉంటారు, పులుగులలోన్= పట్టులలో; వూతి+అండకములు= చెడ్డ కంపుగల చిన్న గ్రసిడ్లు (పిల్లలుగాని చెడుగ్రసిడ్లు); సారములైన ధాన్యములలోనన్= గట్టి ధాన్యసుగింజలలో; పాల్లులు+పోలేన్= తాలులువలెను (తాలు గింజలు); చూవె!= సుమా!

తాత్పర్యం: రాజా! నరులలో పాపాత్ములు ఎట్లా ఉంటూంటారంటే పశ్చలలో చెడిన గ్రుడ్లవలె, గట్టి ధాన్యరాశిలో తాలుగింజలవలె సారహీనంగా ఉంటూంటారు. వారి ఉనికి రాజికే గాని వాసికి గాదు.

క. చనిపు జను నున్న నుండు , నృనుజుఁ దొకటి సేయుఁ జేయు నరనాయక! తో
దన తగిలి నీడవోలెను , విను చేసిన కీడు మేలు విడువవు వానిన్.

76

ప్రతిపదార్థం: నరనాయక!= ఓ రాజా!; మనుజుఁడు= నరుడు; చేసిన= ఒనర్చిన; కీడు= పాపం; మేలు= పుణ్యం; చనిపున్= (నరుడు) వెళ్లిపోతే; చనున్= (తానుకూడా పాపంగాని, పుణ్యంగాని) వెళ్లిపోతుంది (పరలోకానికి); ఉన్న యొడల; ఉండున్= (నిలిచి) ఉంటుంది; ఒకటి+చేయున్= ఒకదానిని చేస్తే; చేయున్= (తాను కూడా బదులు) చేస్తుంది; నీడ+పోలెను= నీడవలె; తోడున్+అ= తోడనే, వెంటనే; తగిలి= తగుల్సైని, వెన్నంటి; వానిన్= ఆ చేసిన నరుడిని; విడువవు= వదలవు.

తాత్పర్యం: రాజా! నరుడు చేసిన పాపపుణ్యాలు అతడిని నీడవలె వెన్నంటి ఉంటూ, అతడు చనిపోతే అవీ అతడిని అనుసరించి పరలోకాలకు వెళ్లుతాయి. అతడు జీవించి ఉంటే అవీ అతనితోపాటే జీవిస్తూ, అతడు చేసే ప్రతిపనిమీదా తమ ప్రాభవాన్ని నెరపుతూ ఉంటాయి. ఫలితార్థ మేమిటంటే, నరుడు బ్రతికినా, చనిపోయినా అతడు చేసిన పాపపుణ్యాలు మాత్రం అతడిని వదలవు. వెన్నంటి ఉంటూనే ఉంటాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ. పాపపుణ్యాలు మానవజీవితంలో అవిభాజ్యాలుగా కొనసాగుతూ తమ ప్రభావాన్ని తత్త్వానైన నెరపుతుంటాయి. కర్మాంధానికి కూడా పాపపుణ్యాలే మూలమంటారు. పని ఉన్నప్పుడు దాని ఫలితం తప్పదు మరి!

క. సమయం బైనను గుసుమ ఘ , లము లెట్లులు దోఁచుఁ దరువులం దత్తితోఁ గ
ర్థములం బోడమున్ సుఖిదుః , ఖిము లట్లుల నిష్టాయత్తు కలితోఁధ్వాతిన్.

77

ప్రతిపదార్థం: తరువులన్= చెట్లయందు; సమయంబు+పను= తరుణం, బుతువు వచ్చినప్పుడు; కుసుమ ఫలములు= పువ్వులు పండ్లు; ఎట్లులు= ఏ విధంగా; తోచున్= కనిపించునో; అట్లు(నీ)= ఆ విధంగా; తతీతోన్= సమయంతో; కర్మములన్= పుణ్య పాపకర్మలయందు; సుఖదుఃఖములు= సౌభాగ్యాలు, కష్టాలూ; నిన్+ప్రయత్నకలిత+ఉద్యాతిన్= ప్రయత్నరహితంగా కలిగిన పుట్టుకతో; పాడమున్= ఏర్పడుతాయి.

తాత్పర్యం: బుతువులకు అనుగుణంగా చెట్లలో చిగుభ్యా, పూలూ, పండ్లా ఏర్పడినట్టే నరుడు చేసిన పుణ్య పాప కర్మాలు కూడా పరిపక్వమై, సమయం వచ్చినప్పుడు అకారణంగా పుట్టుకొచ్చినట్లుగా సుఖదుఃఖాలను కలిగిస్తాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ. చెట్లు కుసుమించి ఫలించటం సహజలక్షణం. దానికి ఇతర ప్రమేయం ఉండదు. అట్లాగే మానవుడు చేసిన కర్మకూడా తప్పక ఫలిస్తుంది. అయితే సమయం సమాప్తం కావాలి. కర్మ నరుడిని వదలదు - ఎక్కడైనా.

క. తెలిసికొనుఁ బడయ రొరు లా , ర్యుల పోయెడి తెరవు లరసియును జదలం బ
క్షులు నీళ్ళలోన మీనం , బులు వోయెడు త్రీప లెఱుగుఁ బోలునె? యథిపా!

78

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజా!; ఒరులు= ఇతరులు; ఆర్యల పోయెడి తెరువులు= పూజ్యాలు నడిచే తోవలు; అరసియును= చూచికూడా; తెలిసికొనున్+పడయరు= గ్రహింపలేరు - ఎట్లంటే; వదలన్= ఆకాశాన; పశ్చలు= పిట్లులు; నీళ్ళలోన(నీ)= నీళ్ళయందు; మీనంబులు= చేపలు; పోయెడు త్రోవలు= వెళ్లేదారులు; ఎఱుగున్+పోలునె?= తెలియలేమనుట).

తాత్పర్యం: లోకాన ఆర్యజనులు ఎపుడూ ధర్మమార్గాన చరిస్తూ బుజువర్తనలై ఉంటారు. వారిని చూచి కూడా ఇతరులు వారి ధర్మప్రవృత్తిని, ఆర్థవాన్ని తెలిసికొనలేదు. అది తమ చేతగాని పనిగా వారు భావిస్తారు. అదెట్లంటే ఆకాశాన పిట్టలూ, నీళ్ళల్లో చేపలూ సంచరిస్తూ ఉంటాయి గాని వాటి సంచారవిధానం ఇతరులకు అర్థమవుతుందా? (కాదు).

విశేషం: లోకాన మంచివారున్నంత మాత్రాన చెడ్డవారు లేకుండా పోరు. మంచివారిని చూచి చెడ్డవారు అందరూ మారరు. చెడ్డవారికి, అధిక సంఖ్యాకులకు వారిలోకమే వారిది. మంచిని వారు గ్రహించలేదు.

క. ఏనను గాఢ నిరూపణి, మానసుఁడై యార్యజనుల మహిత వచనముల్
వీనుల నినుచుచు ధర్మము, లైనవి సేయంగఁ దప్పు కగుఁ దత్థులముల్.' 79

ప్రతిపదార్థం: ఏనను= పైన చెప్పినట్లు ఆర్యజనుల ప్రవృత్తి ఇతరులకు సులభగ్రాప్యం కాకపోయినా (నరుడు); గాఢ నిరూపణి మానసుఁడు+ఐ= గట్టిగా చూడటంలో మనస్సు కలవాడై; ఆర్యజనుల= పూజ్యమానవుల; మహిత వచనముల్= గొప్ప మాటలు; వీనులన్= చెవులయందు; నినుచుచున్= ఉంచుతూ; ధర్మములు+ఐనవి= పుణ్యములైనవి; చేయంగన్= చేసినట్లుయిన; తద్దం+ఫలముల్= వాటి ఫలితాలు; తప్పక+అగున్= తప్పక కలుగుతాయి.

తాత్పర్యం: ఆర్యజనులు ఇతరులకు సులభంగా అర్థం కాకపోయినా ఇతరులు నిరుత్సాహపడకుండా ఆర్యుల గొప్ప మాటలు వింటా, గట్టిగా చూపు నిలిపే మనస్తత్వం కలిగి, ధర్మకార్యాలు నిర్వహిస్తే ఆ ధర్మం ఫలితాన్ని తప్పకుండా ఇస్తుంది.

విశేషం: ఇక్కడ ‘గాఢ నిరూపణి మానసత్వం’ చాలా ముఖ్యమైనది. విధి నిర్వహణకు ఆ స్వభావమే మూలం. అది ‘అగాఢంగా’ ఉంటే విధి నిర్వహణం అసమాప్తంగానే ఉండిపోతుంది’.

వ. అనినవినికౌంతేయాగ్రజుండుశాంతనవునితో‘భూతస్ఫుష్టియేవ్యానివలననెబ్బంగిసైనయబి? యెత్తింగింపు’
మనవుడు నతం ‘డిబియును మత్తియునుం గొన్ని యర్థంబులు భరద్వాజుం డడిగిన భృగుండు సెప్పు
నప్పలపాటి యుపస్యసించెద నాకర్ణింపు’ మని యతని కిట్లనియె. 80

ప్రతిపదార్థం: అనిన(న్)= అనగా; విని= అలకించి; కౌంతేయ+అగ్రజిండు= కుంతీతనయులలో పెద్దవాడైన ధర్మరాజు; శాంతనవునితోన్= శంతనుడి తనయుడైన భీముడితో; భూత స్ఫుష్టి= ప్రాణుల పుట్టుక; ఏ+వాని వలనన్= ఎవడి వలన; ఏ+భంగిన్= ఏ విధంగా; ఐన+అది= అయినది; ఎఱ్చింగింపుము= తెలియజేయుము; అనవుడున్= అనినవెంటనే; అతండు= ఆ భీముడు; ఇదియును= ఈ విషయమును; మటియున్= ఇంకను; కొన్ని+అర్థంబులు= కొన్ని విషయములు, ఇతర విషయములు; భరద్వాజిండు= భరద్వాజ మహార్షి; అడిగిన(న్)= ప్రతిశ్చించగా; భృగుండు+చెప్పేన్= భృగుమహార్షి చెప్పేడు; ఆ+పరిపాటి= ఆ క్రమం; ఉపన్యసించెదన్= ప్రసంగిస్తాను; ఆకర్ణింపుము= వినుము; అని; అతనికిన్+ఇట్లు+అనియెన్= ఆ ధర్మరాజుతో ఇట్లు పలికాడు.

తాత్పర్యం: నరుడి పాపపుణ్య పరిపాక క్రమాన్ని గురించి పితామహుడినుండి గ్రహించిన ధర్మజూడు అనంతరం స్ఫుష్టిని ఎవరు ఏ విధంగా కలిగించారు తెలుపు'మని అర్థించాడు. దానికి బదులుగా భీముడు 'నీ వడిగిన దానితోపాటుగా మరికొన్ని ఇతర అంశాలు కూడా, ముందు భరద్వాజ బుయి కోరికపై భృగుమహార్షి వివరించి ఉన్నాడు. వాటిని క్రమంగా వివరిస్తాను విను'మని ప్రారంభించాడు.

భీష్ముడు భర్తురాజునకుఁ బృథివ్యాది భూతోత్పుత్తికమం చెఱింగించుట (సం. 12-175-5)

- సీ. 'కైలాసశైలశిఖరమును దేశీ వి , రాజితు భృగు భరద్వాజుఁ డధిక వినయంబుమైఁ జేలి, 'మునినాథ! భూత స్నే , ప్లి ప్రకారము నాకుఁ జెప్పు' మనిన నమ్మహితాత్ముఁ డిట్లును 'పిను నారాయి , ఇం డష్టుయుం డనంతుండు భూత స్వజనంబు దలచి మున్ స్వజియించే దనదు స , హస్తాంశకమున నష్టక్కుఁ డనగు
తే. మనసునన యజరామరు ననుపమాను , నతనివలన మహాత్తత్త్వ మావహిల్లే; నతఁడు దివ్యతేజీమయం బైన పద్మ , మొకటి గలిగింప బ్రహ్మ యం దుధ్వవించే. 81

ప్రతిపదార్థం: కైలాస కైలశిఖరమున్= కైలాస పర్వతపు పైభాగాన; తేజీన్+విరాజితున్= కాంతితో ప్రకాశించెడు; భృగున్= భృగు మహర్షిని; భరద్వాజజడు= భరద్వాజ బుపి; అధిక వినయంబు మైన్= ఎక్కువ అణకువతో; చేరి= సమీపించి; మునినాథ!= బుమంలలో శ్రేష్ఠుడా!; భూతస్ఫుష్టి ప్రకారము= ప్రాణుల జన్మవిధానం; నాకున్, చెప్పుము, అనినన్; ఆ+మహిత+ఆత్మక్కుడు= ఆ గొప్ప ఆత్మకలవాడు; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా అనెను; విను= ఆలకించుము; నారాయణుండు= విష్ణువు; అవ్యయుండు= నాశనం లేనివాడు; అనంతుండు= అంతం లేనివాడు; భూత స్వజనంబు= భూమి మొదలైన పదు మూల పదార్థాల పుట్టుకను; తలచి= తలంచి; మున్= ముందు; తనదు= తనయొక్క; సహస్ర+అంశకమున్= వెయ్యోభాగంతో; అవ్యక్తుడు+అనగన్= అవ్యక్తుడు (వ్యక్తం (స్పష్టం) కానివాడు) అనే; అజరామరున్= ముదిమి, మరణం లేనివాడిని; ర+ఉపమానున్= పోలికలేనివాడిని; మనసునన్+అ= మనసునందే; స్వజియించేన్= స్వష్టించాడు; అతనివలనన్= ఆ అవ్యక్తుడి వలన; మహాత్+తత్త్వము= (బుద్ధి తత్త్వం) గొప్ప ప్రకృతి; ఆవహిల్లన్= కలిగింది; అతఁడు= ఆ అవ్యక్తుడు; దివ్యతేజీన్+మయుంబు+ఖన= దేవసంబంధమైన కాంతి నిండిన; పద్మము+ఒకటి= తామరపువ్వ నొకదానిని; కలిగింపన్= పుట్టించగా; బ్రహ్మ= బ్రహ్మదేవుడు; అందున్= ఆ పద్మమందు; ఉధ్వవించేన్= పుట్టాడు.

తాత్పర్యం: కైలాస పర్వతశిఖరంమీద తేజస్సు నిండిన భృగుమహర్షిని భరద్వాజముని గొప్ప వినయగుణంతో దరిచేరి, 'ఈ బుప్పిశేష్టా! భూమి మొదలయిన పంచభూతాలు, ఇతర ప్రాణులు ఏర్పడిన విధానం తెలుపు'మని అర్థించాడు. భృగువు ఆతడితో అన్నాడు 'విష్ణువు నాశనం, అంతం లేనివాడు. అతడు మనస్సులో స్వష్టిని నిర్మించదలచి ముందుగా తనలోని వెయ్యోవంతుతో అవ్యక్తుడనే వాడిని పుట్టించాడు. ఆ అవ్యక్తుడు జరామరణాలు లేనివాడు, సాటిలేనివాడు. అతడివలన ప్రకృతితత్త్వం కలిగింది. అతడు దివ్యకాంతితో నిండిన పద్మమొకటి కలిగించాడు. ఆ పద్మమండి బ్రహ్మ పుట్టాడు.

- తే. అతని తలపును బ్రథవించే నాకసంబు , దానియందు జలంబు లుధ్వవము నొండే; సలిలమున నగ్ని మారుత జనన మొనరె; , ననల పవన యోగమున మేధిని జనించే. 82

ప్రతిపదార్థం: అతని తలపునన్= ఆ బ్రహ్మదేవుడి ఆలోచనతో; ఆకసంబు= ఆకాశం; ప్రభవించేన్= పుట్టింది; దానిలందున్= ఆ ఆకాశంలో; జలంబులు= నీళ్ళు; ఉద్ధవమున్+బంందెన్= పుట్టుకను పాందాయి; సలిలమునన్= నీటిలో; అగ్ని మారుత జననము= నిష్పు, గాలుల పుట్టుక; ఒనరెన్= కలిగింది; అనల పవన యోగమునన్= అగ్ని, గాలుల కలయికతో; మేదిని= భూమి; జనించె(న్)= కలిగింది.

తాత్పర్యం: ఆ బ్రహ్మదేవుడి సంకల్పంవలన ఆకాశం, ఆకాశంమండి నీరు, నీటిమండి నిష్పు, గాలి జన్మించాయి. ఆ తరువాత నిష్పు గాలుల కలయికతో భూమి పుట్టింది.

- వ. అబ్రహమ్ యజ్ఞిలభూతాత్మకుండెట్లనిననతనికి శైలంబులస్థలు; మేదిని మేదిమాంసంబులు; సముద్రంబులు రుధిరం; బాకాశం బుదరంబు; పవనుండు నిశ్శాసనం; బగ్గి తేజంబు; సరిత్తులు సిరలు; రవిచంద్రులు నయనంబు; లూధ్యలోకంబు శిరంబు; పాతాళంబు పాదంబులు; దిశలు బాహువు; లి ట్లనంతాత్మకుండగువాడు విష్ణుం డిత్తెతంగున విష్ణుంబు విష్ణునివలనం గలిగెననిన విని భరద్వాజుం డాకాశాబి భూతంబు లేసింటి ప్రమాణంబులు నడిగిన భ్యగుండవి యనంతంబులు దేవతలకుం గొలఁది వెట్టరాకుండు నొక్కచోటు నిరూపించి యి భూతం బింతటనుండి యట లేదనరాదు పంచభూతంబులు నిరవధికంబు లబి యెత్తెఱం గనిన విష్ణునకుగౌణంబైయనంతుం డనునామంబుగలదుగాదె! విష్ణుండు జగన్నాల్చి విష్ణుతనుభూతంబులున మహాభూత పంచకం బహుమేయంబుగాక తక్కునే? యని యెతీంగించిన.

83

ప్రతిపదార్థం: ఆ బ్రహ్మ= ఆ బ్రహ్మాదేవుడు; అఖిల భూత+ఆత్మకుండు= ఎల్లభూతముల (భూమి, నీరు మొదలగువాని) స్వరూపమైనవాడు; ఎట్లు+అనినన్= అదెట్లు అంటే; అతనికి(నీ)= ఆ బ్రహ్మకు; శైలంబులు= కొండలు; అస్థలు= ఎముకలు; మేదిని= భూమి; మేదన్+మాంసంబులు= కొవ్వు మాంసమును; సముద్రంబులు= సముద్రాలు; రుధిరంబు= రక్తం; ఆకాశంబు= ఆకాశం; ఉదరంబు= పొట్ట; పవనుండు= గాలి; నిశ్శాసనంబు= ఊరుపు; అగ్ని= నిష్పు; తేజంబు= కాంతి; సరిత్తులు= నదులు; సిరలు= రక్తవాహికలు; రవిచంద్రులు= సూర్యచంద్రులు; నయనంబులు= కన్మలు; ఊర్ధ్వలోకంబు= పై లోకాలు; శిరంబు= తల; పాతాళంబు= పాతాళోకము; పాదంబులు= అడుగులు; దిశలు= దిక్కులు; బాహువులు= చేతులు; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అనంత+ఆత్మకుండు+అగ్ని+వాడు= అంతంలేని శరీరం కలవాడగు వాడు; విష్ణుండు= విష్ణుమూర్తి; ఈ+తెఱంగునన్= ఈ విధంగా; విష్ణుంబు= లోకం; విష్ణునివలనన్= విష్ణువువలన; కలిగ్న్= పుట్టింది; అనినన్; విని; భరద్వాజుండు= ఆ పేరుగల బుప్రప్రసుత అంశానికి శ్రోతు; ఆకాశ+అది భూతంబులు+ఏనింటి ప్రమాణంబులున్= ఆకాశం మొదలయిన భూతాలు ఇదింటి కొలతలును; అడిగినన్= ప్రశ్నించగా; భృగుడు= భృగుమహార్షి; అవి= భూతాల ప్రమాణాలు; అనంతంబులు= చివరలు లేనివి; దేవతలకున్= సురలకుకూడా; కొలఁది+వెట్టరాకుండున్= కొలత వెట్టటానికి పీలులేకుండా ఉంటాయి; ఒక్కచోటు= ఒక్క ప్రశ్నలం; నిరూపించి= చూపించి; ఈ భూతంబు= ఈ (ఫలానా) భూతం (భూమి మొదలగువాని); ఇంతటన్= ఇంతవరకు; ఉండి= కలిగి; అటన్= అక్కడ; లేదు+అనరాదు= లేదు అనటానికి (పీలు)గాదు; పంచభూతంబులు= ఐదు భూతాలు (భూమి, నీరు, వెలుతురు, గాలి, ఆకాశం); నిర్మ+అవధికంబులు= హద్దులు లేనివి; అది= హద్దులు లేకుండటం; ఏ+తెఱంగు?= ఏ విధము?; అనినన్= అస్థచో; విష్ణునకున్= విష్ణుమూర్తికి; గొణంబు+ఈ= గుణసంబంధమైనదై; అనంతుడు+అను= అనంతుడనే; నామంబు= పేరు; కలదు= ఉన్నది; కాదె!= కాదా!; విష్ణుండు= నారాయణుడు; జగత్త+మూర్తి= లోకమే ఆకారంగా కలవాడు; విష్ణుతనుభూతంబు+అయిన= విష్ణువు శరీరంనుండి పుట్టిన; మహాభూత పంచకంబు= గొప్పభూతములు ఐదు; అప్రమేయములు= కొలువరానివి; కాక= కాకుండా; తక్కునే?= పోయేది అగునా?; అని; ఎతీంగించిన(నీ)= తెలియజేయగా.

తాత్పర్యం: ఆ బ్రహ్మ ఎల్లభూతాలూ అంటే భూమి మొదలయినవి ఇతరాలు కూడా తన శరీరంగా ధరించి ఉంటాడు. అదెట్లాగంటే ఆ బ్రహ్మశరీరానికి సృష్టిలోని పర్వతాలు ఎముకలు, భూమి కొవ్వు మాంసమూ, సముద్రాలు నెత్తురు, ఆకాశం పొట్ట, గాలి ఊర్ధ్వాలు, నిష్పు వెలుతురు, నదులు రక్తవాహికలయిన నరాలు, ఈ విధంగా సూర్యచంద్రులు కళ్ళు, పై లోకం తల, పాతాళలోకం కాళ్ళ అడుగులు, దిక్కులు చేతులు - ఇట్లాఅంతంలేని శరీరంగలవాడు నారాయణుడు. ఈ విధంగా ఈ లోకం నారాయణుడినవలన పుట్టింది' అనగా విని శ్రోతు అయిన భరద్వాజుడు భృగుమహార్షిని ప్రశ్నించాడు 'ఆకాశం మొదలయిన గొప్ప మూలపదార్థాలు ఐదు కలవు కదా! వాటి కొలతలు ఎంత?' అని. దానికి ఆ మహార్షి 'అవి గొప్పవి, తుదిలేనివి, సురలు కూడా వాటి హద్దులు నీర్ణయించలేకపోయారు. ఒక చోటును చూపి ఈ భూతం (పదార్థం) ఇంతవరకు కలదు, అక్కడ లేదు అనరాదు.

పంచభూతాలు హద్దులు లేనివి. వస్తువు ఒకటి ఉన్నదన్న తరువాత దాని కొలతలు లేవు అనట మెట్టంటావా? సమాధాన మిది. విష్ణువును అతడి గుణాన్ని స్వభావాన్నిబట్టి అనంతు డంటారు. జగన్నార్థి అయిన విష్ణువునుండి జన్మించినవి కాబట్టి పంచభూతాలు కూడా విష్ణుడివలేనే అనంతాలు' అని తెలియజేయగా.

విశేషం: ఇక్కడ విజ్ఞాన వికాసాలకు మూలభూతమైన తారిక దృష్టి ఉన్నది. 'పంచమహాత్మాల కొలత లేమి?' అని భరద్వాజు డడిగితే, భృగువు 'వాటి పరిమాణం కొలతల కందనిది' అని అంటూ తన మాటలు సమర్థించుకొనటానికి ఒక తర్వాన్ని ఆవిష్కరించాడు. ఈ పంచమహాత్మాలు కార్యాలు, కర్త నారాయణుడు. అతడు అనంతుడు. కాబట్టి కారణగతమైన అనంతత్వం కార్యంలోనూ ప్రతిష్ఠించింది. కాబట్టి ఇక్కడ కారణకార్య సంబంధం వ్యక్తమైనదన్నమాట.

- సీ.** విని భరద్వాజుండు 'మునినాథ! పుష్టిరం, బున్న బుట్టె సన్మహిత పుష్టిరంబు బ్రహ్మకు నాచినాఁ బట్టయ్యె నెట్టొకో?' , నాపుడు 'విష్ణుమానసభవుండు బ్రహ్మ యాద్యాడు పుష్టిరము దదాసన రూపఁ, ముగ్గఁ గల్పితంబయ్యె మున్న పిదప నను నిశ్శయంబు లే కునికిఁ బద్ధజ్ఞఁ దను, వలసియు నుండు నయ్యలఘుతేజ్ఞఁ
- తే.** బద్ధ మంచి భూతథాత్మి యప్పద్భుతమునకు, గగన మూర్ఖతమగు మేరునగము రుచిర చారుకళ్లిక యందుండి సకల జంతు, సృజన ధుర్వత్యమహిమ నయ్యజ్ఞాడు వెలుగు.

84

ప్రతిపదార్థం: విని= ఆలకించి; భరద్వాజుండు= భరద్వాజముని; మునినాథ!= బుమల రాజు! ఓ భృగు!; పుష్టిరంబున్= పద్మమునందు; పుట్టోన్+అన్న+అష్ట+ఆ= పుట్టెను అన్నప్పుడే; పుష్టిరంబు= పద్మం; బ్రహ్మకున్= బ్రహ్మదేవుడికి కూడా; ఆదినాన్= మొదటి దనగా; పట్టు+అయ్యోన్= స్తానమైనది; ఎట్లు+బ్రో? = ఎట్లో? ; నాపుడున్= అనివాంటనే; విష్ణుమానసభవుండు= విష్ణువు మనస్సునుండి పుట్టినవాడు; బ్రహ్మ= బ్రహ్మదేవుడు; ఆద్యాడు= మొదటివాడు; పుష్టిరము= పద్మం; తద్ద+ఆసన రూపముగ్న్= ఆతని పీరము ఆకారంగా; కల్పితంబు+అయ్యోన్= నిర్మించబడినది అయినది; మున్న పిదపన్= ముందు వెనుక; అను నిశ్శయంబు లేక+ఉనికిన్= అనే నిర్మయం లేకుండటంవలన; పద్మజ్ఞాడు= పద్మం నుండి పుట్టినవాడు; అన్న+వలసి+ఉండున్= అనవలసి ఉంటుంది; ఆ+అలఘు తేజ్ఞాన్= ఆ గొప్పకాంతిగల వాడిని; పద్మము+అది= ఆ తామరశుష్మా; భూతథాత్మి= (ప్రాణులను పెంచడిది) భూమి; ఆ+పద్మమునకున్= ఆ తామర పుష్పునకు; గగనమూర్ఖతము+అగు= ఆకాశం తలగా గల; మేరునగము= మేరు పర్వతం; రుచిరచారు కళ్లిక= ప్రకాశించెడి సుందరమైన దుర్భు (పుష్టులోని నడిమి భాగం); అందున్+ఉండి= ఆ తామరదుర్భు నుండి; సకల జంతు సృజన ధుర్వత్యమహిమన్= ఎల్ల ప్రాణుల సృజించే భారం వహించే గొప్పతనంతో; ఆ+అజాండు= ఆ బ్రహ్మ; వెలుగు(న్)= ప్రకాశిస్తాడు.

తాత్పర్యం: భృగుమహార్షి కథనాన్ని విన్న భరద్వాజుడు 'ఓ బుష్టిశేష్టా! బ్రహ్మదేవుడు పద్మంనుండి పుట్టుడు - అని అన్నప్పుడు, ఆ పద్మం బ్రహ్మకు ముందు పుట్టినదైనట్లు కాదా?' అని ప్రశ్నించాడు. దానికి భృగువు సమాధానమిది: - 'బ్రహ్మ విష్ణుమానస పుత్రుడు, కాబట్టి బ్రహ్మ మొదటివాడు. తరువాత ఆ బ్రహ్మకు పీరంగా పద్మం నిర్మించబడింది. అయితే ఈ కార్యక్రమం జరిగినప్పుడు ముందూ - వెనుక అనే నిర్మయం లేదు కాబట్టి బ్రహ్మమ పద్మజ్ఞాడు (పద్మం నుండి పుట్టినవాడు) అనీ అనవలసి ఉంటుంది. ఇంతకూ ఆ పద్మం ఏమి టునుకొంటున్నావు! అది భూమి. దానికి ఆకాశమే శీర్షంగా గల మేరుపర్వతం అందమైన కళ్లిక. అక్కడనుండి ఆ బ్రహ్మదేవుడు సకల చరాచర జంతుసమూహాన్ని సృజించే భారాన్ని వహిస్తూ ప్రకాశిస్తున్నాడు.

విశేషం: వై వచనంలో బ్రహ్మ స్వరూపాన్ని ఆవిష్కరిస్తూ అక్కడ మేదిని బ్రహ్మశరీరంలోని మేదోమాంసమని వివరించబడింది. ఇక్కడేమో బ్రహ్మదేవుని ఆసనంగా నిర్మితమైన పద్మమే భూతథాత్మిగా భూమిగా చెప్పబడుతూ ఉన్నది. దీనిని బట్టి మనం

గ్రహించవలసినదేమిటంటే ప్రాచీనతమకాలాన నరుడు ఈ సృష్టి ఏర్పడినవిధానాన్ని గూర్చి అనేక ఆలోచనలు చేసి ఉన్నాడు. వాటిలో కొన్ని తర్వాతమైనవిగా ఉన్నవి అనుకొన్నవి, ఇక్కడ చోటుచేసికొనటం జరిగింది.

వ. అని భృగుండు సెప్పిన విని భరద్వాజుండు 'భూతంబు లై దగుట యేమట?' నని యడిగిన సతం దతని కి ట్లనియే. 85

ప్రతిపదార్థం: అని= శైవిధంగా; భృగుండు= భృగుముని; చెప్పినన్= పలుకగా; విని= ఆలకించి; భరద్వాజుండు= భరద్వాజ బుపి; భూతంబులు= మహా పదార్థాలు; ఐదు+అగుట+ఏమిటన్?= ఐదు కావటం దేనివలన? (ఎక్కువ తక్కువలు ఏల లేపు?); అని+అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; అతండు= ఆ భృగువు; అతనికిన్= ఆ భరద్వాజమునికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భృగువచనం విన్న భరద్వాజుడు ప్రశ్నించాడు. 'మహాపదార్థాలు భూతాలు ఐదే దేనివలన అయినట్లు? ఏ కారణాన అని అయిదుగా రూపుదాల్చినవి?' అని. దానికి సమాధానం మహోజ్ఞాని అయిన భృగువు ఇట్లా ఇస్తున్నాడు.

క. వాయువు చేప్పే రూపము, ప్రోయునెడ నభంబు, ద్రవము మునివర! జల మూ పైశైయిత మనలము; గాతి, న్యాయితము ధరిత్రి; యిట్లు లైదు దెఱంగుల్. 86

ప్రతిపదార్థం: మునివర!= ఓ బుమిషైప్పే! భరద్వాజా!; చేప్పే రూపము= శైతన్యరూపం; వాయువు= గాలి; ప్రోయునెడన్= శ్లీంచే చోట; నభంబు= ఆకాశం; ద్రవము= ప్రవించేది, పారునది; జలము= నీరు; ఊషాయితము= వేడిమి చెందింది; అనలము= నిష్పు; కారిన్యాయితము= గట్టితనం చెందినది; ధరిత్రి= భూమి; ఇట్లులు= ఈ విధంగా; ఐదు తెఱంగుల్= ఐదు విధాలు.

తాత్పర్యం: సృష్టిలో చేప్పలు, శబ్దాలు, ప్రావాలు, వేడిమి, గట్టితనం ఏర్పడటానికి పంచమహాభూతాలు ఆవిష్కరించబడ్డాయి. చేప్పలు వాయురూపాన, శబ్దాలు ఆకాశం ద్వారా, ప్రావాలు నీటివలన, వేడిమి నిష్పు నుండి, గట్టితనం భూమివలన కలిగాయి. కాబట్టి పంచభూతాల అవసరం ఆ విధంగా ఏర్పడినది.

ఏశేషం: ఇక్కడకూడా శ్రోతలోని తార్మిక దృష్టి వ్యక్తమైనది. ఆదిలో అయిదు భూతాలే ఎందుకు ఏర్పడవలసి వచ్చినది? అనేది మాలిక ప్రశ్న. దానికి సంతృప్తికరమైన సమాధానం భృగువు అందించాడు.

వ. ఈయయిబింటనకాదె జంగమంబులు స్థావరంబులు నైనయవి!' యనుటయు భరద్వాజుండు 'స్థావరంబుల యందు భూతగుణంబు లేమిటం గంటి?' మని యడిగిన భృగుం డిట్లనియే. 87

ప్రతిపదార్థం: ఈ+అయిదింటన్+అ= ఈ ఐదించివలననే; కాదె= కదా; జంగమంబులు= తిరుగాడేవి; స్థావరంబులున్= కదలనివి; ఐన+అవి!= కలిగినవి!; అనుటయున్= అనగా; భరద్వాజుండు= భరద్వాజముని; స్థావరంబులఅందున్= నిలిచి ఉండువాటియందు; భూతగుణంబులు= పంచభూతాల లక్ష్మణములు; ఏమిటన్= ఏ విధంగా; కంటిమి?= చూచితిమి?; అని+అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; భృగుండు= భృగుమహావ్యాప్తి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ పంచభూతాలకారణంగానే సృష్టిలో కనిపించే రెండు విధాలయిన పదార్థాలు 1. తిరుగాడేవి, 2. నిలిచి ఉండేవి (క్రమంగా జంగమాలు, స్థావరాలు) ఏర్పడ్డాయి. సృష్టి సర్వస్వమూ ఈ జంగమ స్థావరాత్మకమే.' అని భృగువు పలికితే భరద్వాజుడు మళ్ళీ ప్రశ్నిస్తున్నాడు - పంచభూతాల లక్ష్మణాలు స్థావరాలలో ఎట్లా గమనించగలం?' అని. దానికి భృగువు సమాధానం ఇట్లా ఇచ్చాడు.

- సి. 'అశని నిర్మిషంబు నాకర్ణము లేక , వికృతి నెట్లులు వొందు వృక్ష? మాక సముశ్రక్తి సూపె శ్రీతము నిదాఘుంబు సోఽి , కునవాడుఁ జోఁ కెఱుంగుట సమీర శక్తి మార్గముఁ గని చాగెడుఁ గనుట తే , జత్కు పాదపసంజ్ఞి బరగుఁ బాదజిప్పులుఁ గొని బానంబు సేయుట , జలశక్తి జిప్పు నైజంబు లైన
- తే. కుసుమ ధూపాది గంధముల్ గొనుట నెలమీఁ , దాల్చు నని చెప్పుఁ దరువు వేదంబు ప్రాణ ముర్ఖశక్తి యి ట్లయిదును నుల్లసిలుట , ననఫు! భూజంబు పంచభూతాత్మకంబు.

88

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ పాపరహితుడా; అశని నిర్మిషంబున్= పిడుగు శబ్దమును; ఆకర్ణము లేక= వినటంలేకుండా; వృక్షము= చెట్లు; వికృతిని= వికారమును, మార్పును; ఎట్లులు+పొందున్?= ఏ విధంగా చెందుతుంది?; ఆకసము శక్తి+చూపె= ఆకాశం యొక్క శక్తి సుమా!; శ్రోత్రము= చెట్లు; నిదాఘుంబు సోఽున్= వేడిమి తాకిపిలవలన; వాడున్= వాడిపోతుంది; చోకు+ఎఱుంగుట= స్వర్ప (తాకు) తెలిసికొనటం; సమీరశక్తిన్= గాలి ప్రభావంవలన; వృక్షము; మార్గమున్+కని= దారిని చూచి; చాగెడున్= సాగుతుంది; కనుట= చూడటం; తేజన్+శక్తిన్= వెలుతురు ప్రభావంవలన; వృక్షము; పాదప సంజ్ఞన్= పాదపము అనే వేరుతో; పరఁగున్= ఒప్పుతుంది; పాదజిప్పులన్= వేళ్ళు అనే నాల్గులతో; కొని= స్వీకరించి; పానంబు+చేయుట= త్రాగుట చేయుటం - త్రాగుటం; జలశక్తిన్= నీటి ప్రభావంవలన; జిప్పు నైజంబులు= నాల్గు స్వభావాలు; ఐన్= కాగా, ఈ విధంగా నాలుగు భూత లక్షణాలు నిరూపితాలు కాగా; కుసుమ ధూప+ఆది గంధముల్= పూపులు, పాగలు మొదలైన వాటి వాసనలు; కొనుటన్= స్వీకరించటం; తరువు= చెట్లు; ఎలమిన్= బాగుగా; తాల్పును+అని= వహించును, ధరించును అని; వేదంబు= వేదం; చెప్పున్= పలుకును; ప్రాణము= వాసన చూచే ఇంద్రియం, ముక్కు; ఉర్మిశక్తిన్= భూమిశక్తివలన; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అయిదును= ఐదు భూతముల లక్షణాలను; ఉల్లసిలుటన్= ప్రకాశిస్తూ ఉండటంవలన; భూజంబు= చెట్లు (భూమినుండి పుట్టినది); పంచభూత+అత్మకంబు= ఐదు భూతాల స్వరూపం గలది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవయిన ఓ భరద్వాజా! స్థావరమైన చెట్లులో పంచభూతాల లక్షణాలు ఎట్లా వ్యక్తమౌతున్నాయో చూడుము. చెట్లు పిడుగుపాటుకు వికృతిని పొందుతుంది. పిడుగు శబ్దాన్ని వినకుండా వికారాన్ని ఎట్లా చెందుతుంది? కాబట్టి శబ్దాన్ని గ్రహిస్తున్నదంటే దానికి ఆకాశలక్షణామైన శ్రవణేంద్రియం చెవి ఉన్నట్లే. వేడిమి సోకితే వాడిపోతుంది. స్వర్పను గ్రహించటమంటే వాయువు లక్షణాన్ని ధరించినట్లే. దారి చూచుకొని సాగుతుంది, పెరుగుతుంది. చూచుట అనే క్రియ తేజశక్తికి చెందింది కాబట్టి వెలుతురు గ్రహించే నేత్రమున్నట్లే. చెట్లును పాదపం అంటారు. అనగా పాదజిప్పులతో, వేళ్ళ రూపంలోని నాలుకలతో పానం చేస్తుంది. ఇక్కడ జలశక్తిని ధరించినట్లు కాగా, చెట్లు, పూపులు, పాగలు మొదలైనవాటి వాసనలు గ్రహిస్తుంది - అని వేదం పలుకుతున్నది. కాగా చెట్లు ఆప్రాణశిస్తున్నట్లే. ఇది భూమి లక్షణాం. ఈ విధంగా స్థావరమైన వృక్షంలో కూడా ప్రాథమికాలయిన పంచభూతాల లక్షణాలు గోచరిస్తున్నాయి కాబట్టి చెట్లు పంచభూతాత్మక మైనదిగా అంగీకరించవలసిందే.

విశేషం: తరువులో ప్రాణాలక్షణం తప్ప మిగిలిన అన్ని లక్షణాలూ సహజంగానే ప్రత్యక్ష ప్రమాణాలతోనే నిరూపితమైనాయి. ప్రాణాలక్షణం - వాసన చూచే గుణం రగ్గరకు వచ్చేసరికి ప్రత్యక్షప్రమాణం చాలదు. అందుకని అక్కడ వేదాన్ని ప్రమాణంగా చూపాడు భారతకర్త. వేదప్రామాణ్యాన్ని అంగీకరించకపోతే అస్త్రిక్యమే దెబ్బతింటుంది కాబట్టి అది తిరుగులేని ప్రమాణ మన్మహాట.

వ. శైలాదుల యందు నిట్ల యుహింపు బెఱ భంగులం గలిగియుండుఁ; బంచభూతాత్మకంబు గాని భూతంబు లేదనుట వేదనిశ్చయం' బనిన విని భరద్వాజుండు.

89

ప్రతిపదార్థం: కైల+ఆదులయందున్= కొండలు మొదలయినవాటియందును; ఇట్లు+లు= ఈ విధంగానే; ఔహింపన్= ఆలోచించగా; పెఱభంగులన్= ఇతర విధాలను, పద్ధతులను; కలిగి+ఉండున్= వహించి ఉండును; పంచభూత+ఆత్మకంబు+కాని= పంచభూతాలతో ఏర్పడినది కాని; భూతంబు= (కలిగినది) వస్తువు, ప్రాణి, పదార్థం; లేదు+అనుట= లేదనటం; వేదనిశ్చయంబు= వేదంయొక్క నీర్ణయం; అనినన్= అనగా; విని= ఆలకించి; భరద్వాజండు= భరద్వాజ ముని.

తాత్పర్యం: కొండలు మొదలైనవాటిలో కూడా ఇదే విధంగా ఆలోచించగా, పంచభూతాలలో ఏర్పడని ప్రాణి లేదన్నది వేదం నీర్ణయించిన విషయం' అనగా విన్న భరద్వాజుడు.

విశేషం: ఇక్కడ పూర్వ లక్షణాన్ని చెలరేగుండా చేసే ఉద్దేశంతోనే భృగువు 'ఇది వేద నిశ్చయంబు' అని చివరిమాటగా పలికినట్లున్నాడు.

క. ‘భూముఖ్యం బగు భూత , గ్రామంబు గుణంబు లైన గంధాదులఁ దే

జీమహిత యనుభవించుట , యేమెయి? నెడ్డాని కావహిాల్లుచునుండున్.

90

ప్రతిపదార్థం: తేజన్+మహిత!= గొప్పతేజస్సుగలవాడా!; భూముఖ్యంబు+అగు= భూమి మొదలైన; భూతగ్రామంబు గుణంబులు+ ఐన= భూతాల సమూహం యొక్క స్వభావాలైన; గంధ+ఆదులన్= వాసన మొదలైనవాటిని; అనుభవించుట= పొందటం; ఏ మెయిన్= ఏ విధంగా; ఏ+దానికిన్= దేనికి; ఆవహిల్లుచన్+ఉండున్?= కలుగుతూ ఉంటుంది?

తాత్పర్యం: 'ఓ తేజస్సే! భూమి మొదలయిన పంచభూతాలకు గంధం మొదలయిన లక్షణాలున్నాయి. ఆలక్షణాలను, స్వభావాలను ఏ విధంగా ఎవరు అనుభవిస్తారు? ఆ అనుభవం అనేది ఏ క్రమంలో ఎవరికి చెందుతుంది'.

విశేషం: స్ఫ్ట్ అంతా పంచభూతాత్మకం. ఇతరమైన దేదీ లేదు. అయినప్పుడు అనుభోక్తు, అనుభుక్తమూ రెండూ సాంకేతికంగా ఒకటే. అందుకని అనుభవాన్ని గురించిన క్రమపరిణామాన్ని వివరించవలసి వచ్చింది.

తే. అనిన భృగుఁ డిట్లులను 'విషయములు నింటి , యములు మనసును గ్రహసాధనములు గాఁగ

నంతరాత్మ ప్రదర్శి యై యనుభవించి , తత్కృతము లగు మోదభేదములఁ బొందు.

91

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= భరద్వాజుడు అనగా; భృగుఁడు= భృగుమహార్షి; ఇట్లులు+అనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; విషయములున్= పదార్థాలను; ఇంద్రియములున్= కన్ములు మొదలైన ఇంద్రియాలు; మనసును= మనస్సు; క్రమసాధనములు+ కాగన్= వరుసగా ఉపకరణాలు అవుతుండగా; అంతర్+ఆత్మ= లోపలి జీవుడు; ప్రదర్శి+ఐ= చూచేవాడై; అనుభవించి= అనుభవాన్ని పొంది; తద్+కృతములు+అగు= ఆ అనుభవముచేత చేయబడిన (కలిగిన); మోదభేదములన్= సుఖదుఃఖాలను; పొందున్= చెందును.

తాత్పర్యం: భృగువు సమాధానమిది - 'పదార్థాలు, వాటిని గ్రహించే ఇంద్రియాలను నియంత్రించే మనస్సు' - ఈ మూడూ వరుసగా అనుభవక్రియకు సాధనాలు. అనుభోక్తు లోపలి జీవుడు. అతడే అంతరాత్మ. అతడు పై మూడింటిని చూస్తూ పంచభూతాల స్వభావాలను అనుభవిస్తాడు. అనుభవించి, తత్కృతితంగా సుఖాన్నే లేక దుఃఖాన్నే పొందుతాడు. కాబట్టి అనుభోక్తు అంతరాత్మ. అతడి క్రింద మనస్సు, దాని అధీనంలో ఇంద్రియాలు, ఇంద్రియాల దగ్గర పదార్థాలు - ఇదీ క్రమం క్రిందినుండి చూస్తే.

విశేషం: ఇక్కడ వివరించిన వాటిలో విషయాలు - పదార్థాలు, ఇంద్రియాలు కనిపించేవి రెండు. మనస్సు, అంతరాత్మ కనిపించనిని రెండు. కనిపించకపోయినా వస్తువులుండవచ్చు - అనేది మన అనుభవంలోని విషయమే. మనస్సు ఉనికిని గ్రహించవచ్చును. మనం చూస్తూకూడా ఒక్కొక్కసారి ఎదుటి వస్తువును గ్రహించలేదు. కారణం మనస్సు అక్కడ లేక, కాబట్టి ఇంద్రియాలతో పాటుగా మనస్సుకూడా అనుభవానికి అవసరమే.

వ. అప్యురుషుండు.

92

తాత్పర్యం: ఆ మానవుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: భారతీయ వేదాంత శాస్త్రాలలో ఈ పురుషశబ్దానికి ఒక ప్రత్యేకత ఉన్నది. ప్రకృతి, పురుషుడు వంటి వాడుకలో పురుష శబ్దాన్ని పర్యాయశబ్దాలతో ప్రయోగించరు. అట్లాగే పురుషోత్తముడంటే విష్ణువు. నరోత్తముడంటే ఆ అర్థం రాదుమరి! పురుషుక్కమనే వాడుక తప్ప మానవ సూక్తంవంటి మాటలు లేవు. ఆ ద్వార్ణో ఇక్కడి పురుష శబ్దం అంతరాత్మకు పర్యాయంగా ప్రయుక్తమైనట్లు ఉన్నది.

క. క్షేత్రజ్ఞం డనగ నిఖిల , గాత్ర వాయుప్రత్యమహిమ గలిగి సమీరా సూత్రణమున జీవుండును , గోత్రమునై సర్వవర్తకుం డగుచుండున్.

93

ప్రతిపదార్థం: క్షేత్రజ్ఞండు+అనగ్వు= క్షేత్రజ్ఞ డనే పేరుతో; నిఖిలగాత్రవ్యాప్తత్వ మహిమ+కలిగి= మొత్తం శరీరంలో వ్యాపించి ఉండడి గొప్పతనం వహించి; సమీర+అసూత్రణమున్వు= (ప్రాణం) గాలి యొక్క వ్రవేశం వలన; జీవుండును= ప్రాణమూ; గోత్రమును+ఖ= వంశమునూ అయి; సర్వవర్తకుండు+అగుచున్+ఉండున్= అన్నింటా ఉండడివాడు అవుతూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: సృష్టిలోని భేదమోదాలకు పాత్రమై ఉండే ఆ పురుషుడు క్షేత్రజ్ఞుడనే సంజ్ఞతో శరీరమంతా నిండి ఉండే గొప్పతనం కలిగి, ప్రాణవాయువుతో కలిసి ఉండటంవలన జీవుడని పిలువబడుతూ తానే వంశం కూడా అయి అన్నింటా వ్యాపించి ఉంటాడు.

విశేషం: క్షేత్రమంటే శరీరం; క్షేత్రజ్ఞుడు అంటే జీవాత్మ - క్షేత్రాన్ని ఎరిగినవాడు అని అర్థం. ప్రాణమనే వాయువుతో ఉండటంవలన ప్రాణికి - జీవుడు; అయితే అంతమాత్రమే కాకుండా వంశలక్ష్మణమూ జీవలక్ష్మణమూ ధరించి సర్వవ్యాపకుడై కూడా ఉంటాడు.

క. అగు సీతత్వము సత్త్వా ! బిగుణత్రయ వికృతి కత్యుతీతంబై పూర్వ గురుత్వంబునకుం జన , విగతత్వంబునకు నెలవు విమలవిచారా!

94

ప్రతిపదార్థం: విమలవిచారా= నిర్వులమైన ఆలోచన కలవాడా!; ఈ తత్త్వము= ఈ క్షేత్రత్వం; సత్త్వ+ఆది గుణాత్రయ వికృతికి(న్)= సత్త్వం మొదలైన త్రిగుణాల వికారానికి; అతి+అతీతంబు+ఖ= మిక్కిలిగా గడచిపోయినదై, దూరమైనదై; పూర్వగురుత్వంబునకున్= మొదటి గొప్పతనానికి; చన్వు= వెళ్ళుటకు, చేరుటకు; విగతత్వంబునకు(న్)= బొత్తిగా పోయిన తనమునకు, మిక్కిలి లేమికి; నెలవు= స్థానం.

తాత్పర్యం: ఈ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞత్వం, సత్వరజస్తమోగుణాలు - అనే ఈ మానవస్వభావ వికారాలకు మిక్కిలి దూరమై ఆత్మ ఈ జన్మపరంపరల చక్రాన తగుల్గొనక, ముందున్న కైవల్యానికి నిలయమైనది.

విశేషం: ఈ క్షేత్రజ్ఞత్వం ప్రకారం ఆత్మ స్వతముక్కం; ఆనందమయం; అయినా జన్మ పరంపరలు అనే చక్రాన తగుల్గొని పరిభ్రమిస్తూ తనను తాను మరచి వ్యవహరిస్తూ చివరకు తన నెలవును - కైవల్యాన్ని చేరుకొంటుంది.

అ. బుధుండు సూక్ష్మ విమల బుధి నప్పురుషుని , నరసి కాంచి యతని యంద మనసు దిగ్ విడిచి, యెగ్గ లగ్గను బొందక , శుద్ధశాంతిఁ బరమసుఖము పొందు.

95

ప్రతిపదార్థం: బుధుండు= పండితుడు; సూక్ష్మవిమల బుధిన్= ఆధ్యాత్మమయిన నిర్వులమైన తెలివితో; ఆ+పురుషునిన్= ఆ క్షేత్రజ్ఞాడిని; అరసి= వెదకి; కాంచి= చూచి; అతనియందున్+అ= ఆ క్షేత్రజ్ఞాడి యందే; మనస్సు= హృదయము; దిగ్ విడిచి=

దిగవిడిచి, వదలిపెట్టి; ఎగ్గు(నీ)+లగ్గును= కీడును, మేలును; పాందక= చెందక; పుద్ధశాంతినీ= పరిపుభ్రమైన శాంతితో; పరమ సుఖము= గొప్ప సంతోషం; పాందునీ= చెందుతాడు.

తాత్పర్యం: పండితుడు అధ్యాత్మచింతనతో, నిర్వులమతితో కేవలుడైన ఆ పురుషుడిని అన్వేషించి, దర్శించి ఆతడి యందే తన మనస్సును లగ్గంచేసి, ఇతరమైన దేనినీ చూడక, కేవలప్రశాంతితో సుఖాలనన్నిటిని మించిన ఆ పరమసుఖాన్ని పాందుతాడు.

విశేషం: పండితుడు క్షేత్రజ్ఞదర్శనంతో పరమసుఖాన్ని పొందగలడు - అంటే పరిశేషమ్యాయంతో అపండితుడు దానికి విరుద్ధంగా గతానుగతికంగా జన్మనుచక్రంలో పడి తిరుగుతూనే ఉంటాడని కూడా అర్థం.

వ. అని వెండియు.

96

తాత్పర్యం: అని పలికి మరలా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

భృగుమహాముని భరద్వాజునకుం జెప్పిన వర్ణాత్మమాచారక్రమము (పం. 12-181-1)

- సీ. 'ఆగమ సత్యధర్మాచార తపముల , కునికి పట్టులుగాగఁ వనజబ్భవుడు
గలిగించే మును బ్రాహ్మణుల మతి కల్పించే , స్వప వైశ్య శాద్రుల నిర్వులాత్మ
బ్రాహ్మణాదికముగుఁ బరఁగు నన్నాలుగు , జాతుల యుజ్ఞులచ్ఛాయ లోలి
సాంపారుఁ దెలుపును గెంపును బసుపు చా , యయుఁ గప్పు నయ్య నంద్రాంద్ర పర్మ
అ. లాత్కకర్త మెడలి యనులోమ వృత్తి నె , జ్ఞాతి సాచ్చు నన్నజాతి పనికి
దాని కట్టిభంగి దలకొనుఁ బెక్కులు , పనులు జేసి జారతనము వచ్చు.

97

ప్రతిపదార్థం: నిర్వుల+అత్మ!= మలినంలేని ఆత్మకలవాడా! భరద్వాజా! వనజబ్భవుడు= బ్రహ్మదేవుడు; ఆగమ సత్యధర్మాచార తపములకునీ= వేదాలకు, సత్యానికి, ధర్మానికి, ఆచారానికి, తపస్సునకు - ఈ అన్నిటికి; ఉనికి పట్టులుగాగనీ= స్థానాలు అయ్యెట్లుగా; మును= ముందుగా; బ్రాహ్మణులనీ= బ్రాహ్మణాజాతిని; కలిగించే(నీ)= పుట్టించాడు; మతి= తరువాత; స్వప వైశ్య శాద్రులనీ= క్షత్రియ వైశ్య శాద్రులను; కల్పించే(నీ)= పుట్టించాడు; బ్రాహ్మణా+అదికముగనీ= బ్రాహ్మణులు మొదలుగా; పరఁగు= ఒప్పు; ఆ+నాలుగు జాతుల= ఆ నాలుగు వర్ణాల; ఉత్త+జ్ఞల+చాయలు= బాగుగా ప్రకాశించే మేని రంగులు; ఓలి(నీ)= క్రమంగా; సాంపు+ఆరు= నిలసిల్లునటువంటి; తెలుపును= తెల్లదనమూ; కెంపును= ఎిరదనము; పసుపుచాయమునీ= పసుపు (పచ్చని) రంగూ; కప్పునీ= నల్లదనమూ; ఐ= అయి; అని; ఆర్యులు= పెద్దలు; అందురు= అంటారు; ఆత్కర్మము= తనపని; అమలోమవృత్తినీ= ఆరోహణ క్రమానుగతమైన బ్రతుకు దెరుపును; ఎదలి= నిడిచి; ఏ+జాతి= ఏ వర్ణము; అన్వయాతిపనికినీ= ఇతర వర్ణపు వృత్తికి; చొచ్చునీ= ప్రవేశిస్తుందో; దానికినీ= ఆ జాతికి; అట్టి భంగి= ఆ పద్ధతి; తలకొనునీ= కలుగుతుంది; పెక్కులు పనులనీ+చేసి= అనేకములయిన పనులవలన; జారతనము= వ్యభిచారం, రంకుతనం; వచ్చునీ= కలుగుతుంది.

తాత్పర్యం: ఓ నిర్వులాత్మా! భరద్వాజా! బ్రహ్మదేవుడు మొదటగా వేదాలకూ, సత్యధర్మాచారాలకూ, తపస్సులకూ నెలవులుగా ఉంటారని బ్రాహ్మణులను సృజించాడు. తరువాత క్షత్రియ వైశ్య శాద్రులను పుట్టించాడు. బ్రాహ్మణులు మొదలు శాద్రుల వరకు గల నాలుగు వర్ణాలవారి మేని రంగులు క్రమంగా తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు- (అంటారు ఆర్యులు.) ఈ నాలుగు వర్ణాలవారిలో ఏ జాతి వారయినా, తమ వృత్తులు వదలి అన్వుల వృత్తులు స్వీకరిస్తే వారికి ఆ వృత్తి ఏర్పడుతుంది. అయితే అటువంటి ప్రవర్తనవలన లోకాన రంకుతనం కలుగుతుంది.

క. సిత రక్త పీత నీలము , లతులమతీ! మొదలు దొడగి యంతంతకు హి
నతఁ దాల్చఁ గాన యెత్తిగిం , చితి నీ పరిపాటిఁ గర్జుశీలతకొఱకున్.' 98

ప్రతిపదార్థం: అతులమతీ= సాటిలేని బుద్ధిగలవాడా; సిత రక్త పీత నీలములు= తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు; మొదలు+తొడగి= మొదలుకొని; అంతకున్+అంతకున్= అంతకంతకు క్రిందికి పోయేకొలదీ; హీనతన్= తక్కువ తనమును; తాల్చున్= ధరించును; కాన= కావున; కర్మశీలత కొఱకున్= కర్మల స్వభావాల కొరకు; ఈ పరిపాటిని= ఈ క్రమాన్ని; ఎణిగించితిన్= తెలిపాను.

తాత్పర్యం: ఓ భరద్వాజా! తెలుపు ఎరుపు పసుపు నలుపు లనే ఈ వర్ణాలు మొదటినుండి క్రిందికి వచ్చే కొలది తక్కువతనాన్ని వహిస్తాయి. తెలుపుకంటే ఎరుపు తక్కువ, అంటే బ్రాహ్మణుడికంటే క్షత్రియుడు హీనుడు. ఈ విధంగా ఈ వర్ణాలలో హెచ్చు తగ్గుల క్రమాన్ని ఆయా వర్ణాల స్వభావాల ఎరుకకొరకు నీకు తెలియజేశాను'.

విశేషం: వర్ణం అనేమాటకు రంగు అని అర్థం. మొట్టమొదట ఈ వర్ణాభేదం మానవశరీర వర్ణాల కారణంగానే ఏర్పడి, అనంతరం పెద్దకాలానికి కులంగా స్థిరపడిపోయి ఉంటుంది. గ్రంథం ప్రాచీనం కాబట్టి ఆ మొదటి లక్ష్మణాలు గ్రంథస్తాలుగా నిలిచాయి.

వ. అని మత్తియును. 99

ప్రతిపదార్థం: అని= పలికి; మత్తియును= ఇంకను.

తాత్పర్యం: అని పలికి ఇంకా ఇట్లా ప్రసంగిస్తున్నాడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. సత్యము బ్రహ్మము దపమును , సత్యము ప్రజలను సృజించు సత్యము లోక
స్థిత్యాధానముఁ జేయును , సత్యం బస్తుతంబుచేత సంపిహిత మగున్. 100

ప్రతిపదార్థం: సత్యము+అ= సత్యమే; బ్రహ్మము= వేదం; తపమును= తపశ్చర్య కూడా; సత్యము= సత్యమే; ప్రజలన్= జనులను; సృజించన్(న్)= సృష్టిస్తుంది; సత్యము= సత్యమే; లోకస్థితి+ఆధానమున్= జగత్తుయొక్క ఉనికిని స్థాపించుటను; చేయున్= చేస్తుంది; సత్యంబు= సత్యం; అస్తుతంబుచేతన్(న్)+అసత్యంచేత; సంపిహితము= బాగుగా కప్పబడింది; అగున్= అవును.

తాత్పర్యం: సత్యమే వేదం, సత్యమే తపస్సు, సత్యశతాన్ని పాటిస్తే తపస్సు చేసినట్టే. స్ప్రిట్లో ప్రజాసంతతిని సత్యమే సృష్టిస్తున్నది. లోకం నిలిచి ఉండటానికి సత్యమే కారణం. ఈ విధంగా లోక స్ప్రిట్, లోకస్థితికి ఆధారమైన ఈ సత్యం అసత్యం వలన కప్పబడిపోతుంది.

విశేషం: సత్యశబ్ద వ్యతప్తి గ్రహించదగింది. సత్తే'కి చెందింది సత్యం. ఈ సత్తే' అనే శబ్దం వేదాంత పరిభాషలో ఎక్కువసార్లు వస్తుంటుంది. సత్తే'= ఉనికి; సత్తా అనే సంస్కృతశబ్దం కూడా ఇటువంటిదే. సత్తే'కి వ్యక్తిరిక్తం 'అసత్తే'. అసత్యునుండి సత్యుకు చేరుకోవాలని ఉపనిషత్తుల ఉద్ఘోషము.

వ. అట్లుంగాక ధర్మాధర్మంబు లనఁబ్రికాశతమంబు లన బోధాజ్ఞానంబు లన స్వర్గ నరకంబు లన సుఖాదుఃఖింబు
లనఁ బరఁగు బుధజన వ్యావహరిక శబ్దంబులకు నర్థంబులై సత్యస్వస్తంబులు ప్రవర్తిల్లుం గావున. 101

ప్రతిపదార్థం: అట్లున్+కాక= ఆ విధంగానే కాకుండా; ధర్మ+అధర్మంబులు+అనన్= పుణ్యం పాపం అనగా; ప్రకాశ తమంబులు+అనన్= కాంతి, చీకటి అనగా; బోధ+అజ్ఞానంబులు+అనన్= జ్ఞానం అజ్ఞానం అనగా; స్వర్గ నరకంబులు+అనన్= పుణ్యలోకం పాపలోకం అనగా; సుఖాదుఃఖింబులు+అనన్= సంతోషం, ఏడుపు అనగా; పరఁగు= ఒప్పెడు; బుధజన వ్యావహరిక శబ్దంబులకున్= పండిత జనుల పలుకులలోని పదాలకు; అర్థంబులై= శబ్దార్థాలై తెలియపరచే శబ్దాలై; సత్య+అన్యతమంబులు= సత్యం అసత్యం అనేవి; ప్రవర్తిల్లున్= ప్రవర్తిస్తాయి; కాపున(న్)= కాబట్టి.

తాత్పర్యం: లోకాధారమైన సత్యం అసత్యంచేత కప్పబడటమే కాదు, లోకంలో పుణ్యాపాపా లని, వెలుతురు చీక ట్లని, జ్ఞాన అజ్ఞానా లని, పుణ్యలోక పాపలోకా లని, సుఖదుఃఖా లని, అర్యలు వ్యవహరించే మాటల కర్మాలు కూడా క్రమంగా సత్య అసత్యాలే. అంటే సత్యమంటే ధర్మం, కాంతి, జ్ఞానం, స్వర్గం సుఖం - అని అర్థాలు. ఆ విధంగానే అసత్యమంటే పాపం, చీకటి, తెలివి తక్కువతనం, నరకం, దుఃఖం - అని గ్రహించాలి. లోకంలోని మంచిమొత్తం సత్యం, చెడుగంతా అసత్యం - ఇదీ ఫలితార్థం.

క. అనఘూ! దుఃఖాత్మకముగు, నస్వతం బడగించుటకుఁ బ్రయత్తమున సుభీ

జను లాచలంతు రనిశం, బును మోహవిఘూతి నియమములు నిష్పమెయిన్.

102

ప్రతిపదార్థం: అనఘూ!=పాపరహితుడా!; సుధీజనులు=పండితులు; దుఃఖ+ఆత్మకము+అగు= దుఃఖస్వరూపమైన; న+బుతంబు= అసత్యం; అడగించుటకు(నీ)= అణచుటకు; ప్రయత్నమున(నీ)= గొప్ప యత్తంతో; అనిశంబును= ఎల్లప్పుడును; మోహవిఘూతి నియమములు= మానసిక విభ్రాంతిని చంపు కట్టుబాట్లు; నిష్పమెయిన్= దీక్షతో; ఆచరింతురు= ఆచరణలో పెట్టుతారు.

తాత్పర్యం: పాపమెరుగని ఓ భరద్వాజ్మా! దుఃఖస్వరూపమైన ఈ అసత్యాన్ని అణచగోరి, పండితులు గొప్ప యత్తంతో పారపాట్లను తొలగించే కట్టుబాట్లను ఎప్పుడూ దీక్షతో ఆచరిస్తూ ఉంటారు.

విశేషం: సత్యాసత్యాలు యథార్థంగా ఉన్నవి ఉన్నట్లుగా కనిపిస్తే నరులు సామాన్యంగా సత్యాన్నే ఎన్నుకొంటారు. అయితే అసత్యం సత్యంవలె భ్రాంతి కలిగిస్తుంది. ఆ భ్రాంతిని నిర్మాలించే ప్రయత్నం సుధీజనులే చేయాలి. సామాన్యాలకు అది అలవిమాలిన పని.

క. ఒలయు జరావ్యాధి ప్రభ్యా, తులు శారీరములు గాఢ తోడక శోకా

దులు మానసములు; దుఃఖం, బులు రెండు విధముల నిట్లు పురుషు నలంచున్.

103

ప్రతిపదార్థం: ఒలయు= కలిగేడు; జరావ్యాధి ప్రభ్యతులు= ముసలితనం, రోగం మొదలైనవి; శారీరములు= ఒడలికి, శరీరానికి చెందినవి; గాఢ తోడక= బాధించే; శోక+అదులు= గట్టి (మానసిక) బాధ, బంధువాశంవలన దుఃఖం మొదలయినవి; మానసములు= మనస్సునకు చెందినవి; దుఃఖబులు= బాధలు; రెండు విధములన్= రెండు రీతులలో; ఇట్లు= ఈ విధంగా; పురుషున్= మానవుడిని; నలంచున్= బాధిస్తాయి.

తాత్పర్యం: మానవజీవితంలో దాపురించే బాధలు రెండు విధాలుగా ఉంటాయి. ఒకటి శారీరక దుఃఖాలు, ముసలితనం, రోగం మొదలైనవి. రెండు - మానసిక బాధలు, బంధువాశం మొదలైనవాటి వల్ల కలిగేవి

క. శారీర మానసములగు, నీ రెండు విధములు దన్ను నేడుక యుండం

గోలకొని నియమములకుఁ బ్రతి, కారం బోనలింపగా సుఖం బోందు నరున్.

104

ప్రతిపదార్థం: శారీర మానసములు+అగు= శరీరానికి, మనస్సునకు చెందినవైన; ఈ రెండు విధములు= పైన తెలిపిన రెండు రకాలయిన రోగాలు; తన్ను(నీ)= తనను (నరుడిని); ఏపక+ఉండన్= బాధించకుండా ఉండుటను; కోరికాని= తనకై అభిలపించి; నియమములన్= కట్టుబాట్లతో; ప్రతికారంబు+ఒనరింపగాన్= ప్రతిక్రియ చేస్తే; నరున్= మానవుడిని; సుఖంబు+బందున్= క్షేమం పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: శారీరకంగా, మానసికంగా దాపురించే రోగాలను శారీరకమైన మానసికమైన నియమ నిష్పలతో నియంత్రించ గలిగితే అవి నరుడిని బాధించపు. అట్టి ఆ నరుడు సుఖిస్తాడు.

విశేషం: పద్యంలోని ‘తన్న నేడక యుండంగోరికొని’ అనే మాటలు గమనించదగ్గని. కోరుట వేరు, కోరుకొనుట వేరు. కోరుకొనుట అంటే తనకొరకు కోరటం. అంటే గట్టిగా సంకల్పించుకొని ఆ సంకల్పబలంతో ఒక నిర్ణయానికి రావటం. అట్లా గట్టి నిర్ణయం జరిగితే దుఃఖానివారణ సాధ్యమే నంటున్నాడు భ్యగువు.

క. విను దుఃఖంబులఁ దెగుఁ దీఁఁ, చిన పురుషుఁడు సౌఖ్య స్తతచిత్తుఁడు గా కా
ఇన వైరాగ్యముఁ జెందిన, ననుపమ మగు పరమపదము నమ్మెయి సేర్చున్?

105

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము; దుఃఖంబులన్= శారీరక మానసిక వ్యాధి - ఆధులను; తెగన్+తోఁచిన పురుషుఁడు= చేదించి నెట్టివేసిన నరుడు; సౌఖ్యస్తత చిత్తుఁడు= సుఖమునందు తగుల్కొన్న మనసు కలవాడు; కాక= కాకుండా; ఆరిన వైరాగ్యమున్= శాంతించిన విరాగి తనమును-విషయవాంఘలు లేకుండుటను; చెందినన్= పొందినచో; న+ఉపమము+అగు= సాచిలేనిదగు; పరమ పదమున్= గొప్పస్తానాన్ని, మోక్షాన్ని; ఆ+మెయిన్= ఆ విధముగా; చేర్చున్= పొందించును.

తాత్పర్యం: ఐన వివరించినట్లుగా సంకల్పబలంతో, స్థిరనిశ్చయంతో వ్యాధి - ఆధులను దూరీకరించుకొన్న నరుడు ఆజయంతో, మళ్ళీ సుఖసంతోపోల వెంటబడిన సామాన్యాన్నరుడివలె ప్రవర్తించకుండా, విషయవాంఘలు శాంతించినవాడై ప్రశాంతమైన వైరాగ్యాన్ని స్వీకరించాలి. అప్పడు ఆ వైరాగ్యమార్గం అతడిని ముక్కికి చేర్చుతుంది’.

విశేషం: ఆధివ్యాధుల నిరోధంతో నరుడి మనశ్శరీరాలు రెండూ పరిశుభ్రపడి కాంతిమంతములొతాయి. అయితే ఆ స్థితిలో నరుడు మళ్ళీ పాతత్రోవలో ప్రపంచ సుఖాల వెంటబడి పరుగెత్తితే ప్రయోజనముండడు. కథ మళ్ళీ మొదటికి వచ్చినట్లే, అందువలన మనశ్శరీరారోగ్యాలు ఉండ్జులంగా ఉన్నపుడు ప్రశాంతచిత్తుడై విరాగిగా బ్రతకగలిగితే మోక్షాన్ని చేరుకోగలుగుతాడు నరుడు.

వ. అనిన విని భరద్వాజుం దాత్రుమధర్మ ప్రకారంబులు సువ్యక్తంబులుగా నెఱింగింపు’ మనుటయు భ్యగుం డిట్లనియె.

106

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; భరద్వాజుండు= భరద్వాజ ముని; ఆశ్రమ ధర్మ ప్రకారంబులు= బ్రహ్మచర్య, గృహస్త, వానప్రశ్ం, సంన్యాస ఆశ్రమముల యొక్క నీతి నియమాలు; సువ్యక్తంబులుగాన్= బాగుగా స్పష్టపడే విధంగా; ఎఱింగింపుము= తెలియజేయము; అనుటయున్= అనగా; భ్యగుండు= భ్యగుమహార్షి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా దుఃఖానివారణ మార్గాన్ని భ్యగువునుండి గ్రహించిన భరద్వాజుడు ‘ఆశ్రమధర్మాలు - బ్రహ్మచారిగా, గృహస్తాడుగా, వానప్రశ్ంధుగా, సంన్యాసిగా నరుడు ఆచరించవలసిన ధర్మాలను సుస్పంగా తెలుపు’మనగా, సరి అని ఆ భ్యగుమహార్షి భరద్వాజుడిని ఉద్దేశించి ఈ విధంగా పలికాడు.

సీ. గురునకు భక్తుడై పరమాదరమున వే, దాభ్యాసు మెప్పుడు నాచలించు చును, శౌచశీలత వినయంబు త్రిపవనః, స్నానంబు భాస్కరానలసపర్య పాటించుచుండుట బ్రహ్మచారికి వృత్తి; ధనధాన్యములు గర్వతములు గాని తెరువునఁ బద్ధసి యతిథిపూజ మున్మగా, నస్సపానాబి భోగానుభవముఁ

తే. బీందువాఁడు గృహస్తాండు; గందమూల, శాక ఫలము లాహరింబు శయ్యభూమి వననివాసికి నిస్సాంగవర్తనమున, జిక్క బ్రదుకుగ యతి శాంతిఁ బేల్లియుండు.

107

ప్రతిపదార్థం: బ్రహ్మచారికిన్= బ్రహ్మచర్యం - విద్యార్థిత్వం అనే ఆశ్రమంలో ఉన్నవాడికి; గురునకున్= చదువునేరే అధ్యాపకుడికి; భక్తుడు+హ= శ్రద్ధకలవాడై; పరమ+ఆదరమున(న్)= గొప్ప అభిమానంతో; వేద+అభ్యాసము= వేదములను అభ్యసించుట-

నేర్చుకొనుట; ఎప్పుడున్= ఎల్లప్పుడు; ఆచరించుచున్= చేయుచు; శౌచశీలత్త= శుభ్రతతోడి స్వభావం; వినయంబు= అణకువ; త్రి+సవన= మూడు హోమములయందు; స్నానంబు= స్నానము చేయుట; భాస్కర+అనల సపర్య= సూర్యుడి, అగ్ని సేవను; పాటించుచుండుట= క్రమంగా చేస్తూఉండటం; వృత్తి= ధర్మం - బ్రహ్మాచారికి పై విధులు పాటించటం ధర్మముట; ధనధాన్యములు= డబ్బు, గింజలు; గ్రీతములు+కాని= నిందితముకాని; తెరుపున్= పద్ధతియందు; పడసి= పాంది; అతిధిపూజ= అతిధుల - భోజనసమయానికి ఇంటికి వచ్చిన వ్యక్తుల సత్కారం; మున్ము+కాన్= మొదట జరుగుచున్నట్లుగా; అన్నపాన+ఆది భోగ+అనుభవమున్= భోజనం, పాసీయం మొదలగు భోగములను అనుభవించటాన్ని; పాందువాడు= స్వీకరించేవాడు; గృహస్థండు= గేస్తు - గృహస్థ ఆశ్రమంలో ఉన్నవాడు; వననివాసికిన్= వానప్రస్త ఆశ్రమంలో ఉన్నవాడికి; కందమూల శాకఫలములు= గడ్డలు, దుంపలు, కూరలు, పండ్లు; ఆహారంబు= భోజనం; శయ్య= పడక; భూమి= నేల; యతి= సన్మాసి; నిన్+సంగవర్తనమున(వ్)= ఆసక్తిలేని ప్రవృత్తితో, భిక్ష= బిచ్చం; బ్రతుకుగ్న్= జీవనంగా; బ్రతుకు దెరువుగా; శాంతిన్= శాంతితో; పేర్చ+ఉండున్= అతిశయించి ఉండును.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాచర్యం నాలుగు ఆశ్రమాలలో మొదటిది. బ్రహ్మాచారి గురుభక్తి కలిగి, వేదాభ్యాసం నిరంతరం చేస్తూ ఉండాలి. శుభ్రత పాటించే గుణంలో అణకువతో మూడు (ఉదయం, మధ్యాహ్నం, సాయంకాలం) హోమాలు చేసే సమయంలో స్నానం చేస్తూ సూర్యుడిని అగ్నిని క్రమం తప్పక ఆరాధిస్తూ ఉండాలి. ఇదీ బ్రాహ్మణాధర్మం. మూడు పూటలూ హోమం చేయాలి వటువు. ధనధాన్యాలు నిందారహితంగా ధర్మమార్గాన పాంది ముందుగా అతిధి సత్కారంచేసి, ఆ పిదప భోజనపాసీయాదులు స్వీకరిస్తూ ఉండటం గృహస్థుడి ధర్మం. వానప్రస్త ఆశ్రమానికి ఆహారం కందమూలాలు, కూరలు, పండ్లు మాత్రమే. అతడికి పడక నేలమీద. ఇక చివరి ఆశ్రమం సన్మాసం. సన్మాసి అనాసక్త ప్రవృత్తితో బిచ్చమే జీవనంగా శాంతితో వెలుగుతూ ఉంటాడు.

విశేషం: మానవ జీవనకాలాన్ని నాలుగుగా విభజించి - బాల్యంలో, యోవనంలో, ముదిమి మొదటి దశలో, అనంతరదశలో చేయదగిన పనులను క్రమంగా నీర్దేశించటమే ఈ ఆశ్రమధర్మ వివరణం. జీవనవిధానంలో ఒక క్రమపరిణాతి వ్యక్తమాతుంది.

K. ఫలకాంక్షి గాక నియతిం , జలిపిన నీయఖిల కర్మజాతంబును ని

ర్థుల మోక్షపదముఁ జేర్చుట , గలుగు నవశ్యంబుఁ బుణ్యకరణప్రవణా!

108

ప్రతిపదార్థం: పుణ్య కరణ ప్రవణా!= ధర్మం చేయటంలో ఆసక్తికలవాడా! - ఓ భరద్వాజా!; ఈ అఫిల కర్మజాతంబును = ఈ పైన వివరించిన మొత్తం ధర్మముల సమూహాన్ని; నియతిన్= నియమంతో; ఫలకాంక్షి గాక= ఫలాన్ని కోరేవాడు కాకుండా; చలిపిన్= చేసినచో; నిర్మల మోక్ష పదమున్= మలినంలేని ముక్తి స్థానాన్ని; ఆవశ్యము= తప్పక; చేర్చుట కలుగున్= పాందించటం జరుగుతుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మాచరణ పరాయణుడవైన ఓ భరద్వాజా! పైన వివరించిన ఆశ్రమ ధర్మాలు నాలుగింటిని క్రమంగా నియమంతో ప్రయోజన కాంక్షతో కాకుండా ఆచరిస్తే తప్పకుండా ముక్తిపదం లభిస్తుంది'.

విశేషం: ఆశ్రమధర్మం నిర్వహణం సామాన్యంగానే చేయవచ్చును. అయితే ఆ చేయుటకు భృగువు ఒక క్రియాప్రాప్తిగా వాడాడు. ఫలకాంక్షిగాక' అని. ప్రయోజన కాంక్షతో గాక, సహజంగా ఆ ఆచరణ జరగాలి. అప్పడే ముక్తి మరి!

v. అనిన విని భరద్వాజుండు పరలోకంబున నొండు గలదం; ద్రీ లోకంబునకును నాలోకంబునకును విశేషం బెట్టిటి? యెఱింగింపవే? యని యడిగిన భృగుం డతని కిట్లనియే.

109

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; భరద్వాజండు= భరద్వాజముని; పరలోకంబు+అన(వ్)= ఇతరలోకం అనగా; ఒండు= ఒకటి; కలదు+అండు= ఉన్నది అంటారు; ఈ లోకంబునకును= ఈ మన లోకానికి; ఆ లోకంబునకును=

ఆ పరలోకానికి; విశేషంబు+ఎట్టిది= భేదం ఏ విధమైనది; ఎట్టింగింపవే?= తెలియజేయవా?; అని; అడిగినవ్= ప్రశ్నించగా; భృగుండు= భృగుమహర్షి; అతనికిన్= ఆ భరద్వాజుడికి; ఇట్లు+అనియె(న్)= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భృగుమహర్షి మాటలు విన్న భరద్వాజుడు పరలోకమని, మరొక లోకం ఉన్నది అంటారు. ఆ లోకానికి ఈ లోకానికి భేద మేమిటి? తెలుపు'మన్నాడు.

క. ఇఱ కర్కుభూమి భోగా , స్పృదః మా లోకంబు ధర్మపరులకు సులభం;
బబి సత్యశోచ సోజి , న్యు దయాదులు లేనివారి కప్రాప్య మగున్.

110

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ ఇఱలోకం; కర్కుభూమి= కర్కులకు పనిపాటులకు ఉద్దిష్టమైన నేల; ఆ లోకంబు= ఆ పరలోకం; భోగ+అస్పృదము= సుఖ అనుభవాలకు నిలయము; అది= ఆ పరలోకం; ధర్మపరులకున్= ధర్మ ఆచరణ పరాయణులకు; సులభంబు= సుఖంగా దొరికేది; సత్యశోచ సోజన్య దయా+అదులు= నిజం చెప్పటం, పరిశుభ్రత, మంచితనం, కరుణ మొదలైన గుణాలు; లేనివారికిన్= కలుగనివారికి; ఆప్రాప్యము+అగున్= పొందరానిది ఔతుంది.

తాత్పర్యం: ఈ లోకం కర్కుభూమి. ఇక్కడ నరుడు కర్కులు చేస్తాడు. కేవలం కర్కుచరణకే ఉద్దిష్టమైనది ఈ లోకం. పరలోకం కర్కుల ఫలితాల అనుభవాలకు నిలయమైనది. కాబట్టి అది భోగభూమి అనవచ్చును. అయితే ఆ భోగభూమిలో ప్రవేశం ధర్మచరణ పరులయిన నరులకే పరిమితం. సత్యవతపాలన, శుభ్రత పాటించటం, మంచితనంతో వ్యవహారించటం, దయగలిగి ఉండటం మొదలైన మంచి లక్షణాలు లేనివారు ఆ పరలోకాన్ని పొందలేరు.

విశేషం: ప్రాక్తన కాలాన, నరుడు లోకవ్యవహారానిర్వహణమంతా కార్యకారణ సంబంధబద్ధమై ఉన్నదని భావించి, ఆ భావనకు విరుద్ధమైన సంఘటనలను గమనించినపుడు ఈ కర్కుభూమి భోగభూమి - ఆలోచన కలిగి ఉండాలి. ఒక విధంగా ఈ ఆలోచన కూడా కార్యకారణ శృంఖలను, జగద్వాహారాలహేతుబద్ధతను సమర్థించటానికి ఉద్దిష్టమైనదే.

క. ఈ లోకము దుఃఖిబహుళ, , మా లోకము భూలసుఖి నిరంతర; మం దే
జాలియును లేక యొండిారు , తే లెస్సుగఁ బోంచి యుండుదురు జను లనఘూ!

111

ప్రతిపదార్థం: అనఘూ!= ఓ పాపరహితుడా!; ఈ లోకము= ఈ ఇఱలోకం; దుఃఖిబహుళము= కష్టాలతో నిండినది -ఎక్కువ కష్టప్పాలకు పాత్రమైనది; ఆ లోకము= ఆ పరలోకం; భూరిసుఖ నిరంతరము= గొప్ప సోభ్యాలతో నిండినది; అందున్= ఆ పరలోకాన; ఏ జాలియును= ఏ చింతయు; లేక= ఉండక; జనులు= ప్రజలు; ఒండు+బరుతో(న్)= పరస్పరం - ఒకరితో ఒకరు; లెస్సుగన్= బాగుగా; పొంది+ఉండుదురు= పొందిక, కూడిక కలిగి ఉంటారు.

తాత్పర్యం: ఈ లోకం కష్టప్పాలకు చీకు చింతలకు అలవాలమై ఉండగా, ఆ లోకం దీనికి విరుద్ధంగా కేవలం సుఖాలకూ, క్షేమాలకూ, శుభాలకూ నిలయం. అక్కడి జనులకు ఏ ఫేదమూ ఉండదు. అందరూ పరస్పరం కలిసి మెలసి సుఖమయమైన జీవనం సాగిస్తాంటారు.

తే. హస్తి మశకాంతరము గల దరసి చూడ , వాస గృహా శయనాసన వసన గంధ
మాల్య తౌర్యత్తికారామ మానిసీజి , నాభి సుఖసాధనములకు నందు నిందు.

112

ప్రతిపదార్థం: అందున్= ఆలోకంలోనూ; ఇందున్= ఈ లోకంలోనూ; వాసగృహా= ఉండే ఇచ్చు; శయన= పడకలు; ఆసన= పీటలు - కూర్చుసుటలు ఉపయోగించే పరికరాలు; వసన= గుడ్డలు; గంధ=(మంచి) వాసనలు; మాల్య= పూల దండలు; తౌర్యత్తిక= సంగీత నృత్యవాద్యము లను మూడు; ఆరామ= ఉద్యానవనాలు; మానిసీ జన+అది= ప్రీజనం మొదలైన సుఖసాధనములకున్=

సౌఖ్యమును కలిగించే పరికరాలకు; అరసి చూడన్= పరిశీలించి చూడగా; హస్తి మశక+అంతరము= ఏనుగు, దోషుల భేదం; కలదు= ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ఇహాలోక సుఖాలను పరలోక సుఖాలతో పోల్చిచూస్తే దోషుకూ, ఏనుగుకూ ఉన్నంత భేదం కనిపిస్తుంది. నరుడికి సుఖసాధనాలయిన నివాసగ్రహాలు, పడకలు, ఆసనాలు, బట్టలు, సుగంధ ద్రవ్యాలు, పూలమాలికలు, సంగీత నృత్యవాద్యాలు, ఉద్యాన వనాలు, స్త్రీలు - ఈ అన్నింటా ఆ భేదం ప్రస్పటంగా కనిపిస్తుంది. పరలోక సుఖం ఏనుగైతే (హస్తి), ఇహాలోక సుఖం దోషు (మశకం). కాబట్టి పరలోక సుఖమే ఉత్సప్తమైనది.

విశేషం: నరుడి జీవితాన తృప్తి ముఖ్యం. అది అనుభూతిద్వారానే కాక, ఆశ ద్వారా కూడా లభిస్తుంది. రాబోయే సుఖాలకై నిరీక్షణలో కూడా తృప్తి నిక్షిప్తమై ఉంటుంది. పరలోక సుఖానుభవం ఆ విధమైన తృప్తిని కలిగిస్తూ నరుడిని శాంతింపజేస్తుంది.

వ. అని వెండియు.

113

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఇంకా.

క. ‘ఇవి పుణ్యలోక విషయి , వ్యవసిత వచనంబు లభముము దు

ర్థవిదూరజనులు వొందుదు , రవిరత బహుదుఃఖి నిలయ మధి విప్రవరా!

114

ప్రతిపదార్థం: విప్రవరా!= బ్రాహ్మణా త్రేష్ఠా!; ఇవి= ఈ ఔన చెప్పినవి; పుణ్యలోక విషయ వ్యవసిత వచనంబులు= ధర్మలోకాలకు చెందిన నిశ్చితాలైన మాటలు; అధమము+అగు లోకము= హీనమైన లోకమును; ధర్మవిదూరజనులు= పుణ్యానికి ఎడమైన ప్రజలు; పొందుతారు= చెందుదురు; అది= ఆ తక్కువలోకం; అవిరత బహు దుఃఖి నిలయము= ఎల్లప్పుడు ఎక్కువగా దుఃఖాలకు స్థాపన.

తాత్పర్యం: ‘భరద్వాజా! ఇప్పుడు నేను వివరించినవి పుణ్యలోక సంబంధాలైన విషయాలు. కానీ, వాటికి విరుద్ధంగా పాపలోకం కూడా ఉన్నది. ఆ లోకానికి ధర్మానికి, నీతికి, మంచికి దూరమై జనులు చేరుతారు. ఆ లోకం ఎప్పుడూ ఎక్కువ దుఃఖాలకు స్థాపనంగా నిలుస్తుంది.

విశేషం: నరుడి మానసిక తృప్తికి, శాంతికి పుణ్యలోక స్థితి ఎంత అవసరమా, పాపలోకపు ఉనికి అంతే అవసరం. ఈ లోకాన దుష్టర్మల అక్కణ్యాల, పాపాల ఫలితాలు పొందకుండానే గతించినవారు, తృప్తించుకొనిలీలేకుండా అక్కడ మరొక అధమలోకం ఉండాలి మరి! కర్మపతితం అనివార్యంగా నరుడికి చెందాలి - అని నరుడు నమ్మినపుడు ఈ లోకాలపృష్ఠి దేవుడికి తప్పదు.

క. విను మమకార వివల్లత , మనస్సులకుఁ బుణ్యపొపమార్గంబులు లే

మిని లోకంబులుఁ త్రిమ్ముర , రనఘూ! పొందుదురు శాశ్వతానందంబున్.

115

ప్రతిపదార్థం: అనఘా!= ఓ పాపరహితుడా! భరద్వాజా! విను= ఆలకించుము; మమకార వివల్లత మనస్సులకున్= నాది అనే భావం వదలిన మనస్సులు కలవారికి; పుణ్య పాప మార్గంబులు= ధర్మ అధర్మ గతులు; లేమిని(న్)= లేకుండుటవలన; లోకంబులన్= లోకాలలో, ఈ పుణ్యపాపలోకాలలో; త్రిమ్మురు= తీరుగాడరు; శాశ్వత+ఆనందంబున్= నిత్యమైన సుఖాన్ని; పొందుదురు= పొందుతారు.

తాత్పర్యం: భరద్వాజా! ‘నాది’ అనే అభిమానం, మోహం లేనివారు ఈ పుణ్యపాపమార్గం ప్రయాణించరు. వారి త్రోవ వేరు. వారికి ఈ స్వర్గవరక లోకాలలో తిరుగాడే అవసరం రాదు. వారు నిత్యనిర్మల కేవల ఆనందాన్ని అందుకొంటారు’.

విశేషం: ‘మమకారం’ అనే ఒక్క దినునును దూరీకరించగలిగితే నరుడు కేవలుడుగా మిగులుతాడు. కేవలుడి భావమే కైవల్యం, మోక్షం.

- వ.** అని చెప్పి భృగుండుబ్రహ్మవిహితంబులగుధర్థంబులుసంక్లేపరూపంబుననెతీంగించితి’ ననిన భరద్వాజండు ప్రముఖితాత్మం డగుచు నమ్మహంత్యం బ్రశంసించి వినతుండై వీడ్చిణియే; నతనిచేత విస్మంతవట్టును నీకుం జెప్పితి; నీ వింక నెయ్యిది వినవల తనుటయు ననిమిషున్చినందనుతో ధర్థనందనుం డాచార విధి విను వాంఛ నా మనంబునం బేళ్ళయుండు’ ననవుడు నతం డతని కిట్లనియే.

116

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; భృగుండు= భృగుమహర్షి; బ్రహ్మవిహితంబులు+అగు= బ్రహ్మవిహితంబులు+అగు; ధర్థంబులు= విధులు; సంక్లేప రూపంబునవ్= కుదించిన రీతిలో; ఎతీంగించితిన్= తెలిపితిని; అనినవ్= అనగా; భరద్వాజండు= భరద్వాజముని; ప్రముదిత+అత్యుండు+అగుచున్= సంతుష్టమైన మనస్సు కలవాడు ఔతూ; ఆ+మహ+అత్యున్= ఆ గొప్ప హృదయం కలవాడిని - భృగుమహర్షిని; ప్రశంసించి= పాగడి; వినతుండు+ఐ= నమస్కరించినవాడై; వీడ్చిణియేన్= వెడలి పోయాడు; అతనిచేతన్= ఆ భరద్వాజాడి నుండి; విన్న+అంత+వట్టును= విన్న అంత విషయాన్ని; నీకున్= ధర్మరాజువైన నీకు; చెప్పితిన్= చెప్పాను; నీవు; ఇంకన్= మరియును; ఏ+అది= ఏది; వినన్+వలతు(వు)?= వినుటకు ఇష్టపడతావు?; అనుటయున్= అనగా; అనిమిషనదీనందనుతోన్= గంగానదీ పుత్రుడైన భీముడితో; ధర్మనందముండు= ధర్మరాజు; ఆచార నియమాలను; విను వాంఛ= ఆలకించే కోర్కె; నా మనంబునవ్= నా మనస్సులో; పేర్చి= అతిశయించి; ఉండున్= ఉన్నది; అనవుడున్= అనిన వెంటనే; అతండు= ఆ భీముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మజానితో; ఇట్లు+అనియేన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకారంగా భృగుమహర్షి బ్రహ్మ విధించిన ధర్మాలను సంక్లిషింగా నీకు తెలియజేశాను’. అని భరద్వాజాడితో అనగా, భరద్వాజాడు సంతోషించి, భృగువును స్తుతించి నమస్కరించి వెడలి పోయాడు. ‘ఆ భరద్వాజాడి నుండి నేను విన్నంతవరకు ఆ ధర్మవిశేషాలను నీకు వినిపించాను. నీవు ఇంకా ఏమి వినాలని ఇష్టపడుతున్నావు?’ అని భీముడు ధర్మజాడితో అనగా, ధర్మరాజు తనకు ఆచారవిధులను వినాలనే కోరిక ఎక్కువగా ఉన్నదన్నాడు. దానికి బదులుగా భీముడు ఆచారవిధిని ఇట్లా వినిపించాడు.

భీముడు ధర్మజానకు నాచారవిధి యెఱింగించుట (పం. 12-186-2)

- సీ.** ‘సుజ్జనులం దురాచారవంతుల దురా, చారంబు గప్పత్వకాలి యట్లు గావున నాచారగతి వింట గడు లెస్సు; రాజమార్గంబున రచ్చ మంద మూత్రపులీష విమోక్షంబు సేయమి, శౌచిట్టై వాళ్లి నిష్టను జలంబు సాచ్చుట, సంధ్యల సూర్య సేవించుట, యర్షేదయాస్తమయముల నిద్ర
- తే.** వోవకుండుట, పంచార్థభావ మొంది, కుడుచు టున్నంబు దెగడమి, తడిపదములు గలుగ నిదురకుఁ జీరమి సత్కర్మవేబి, నారదుడు వివలించే నాచారములుగ.

117

ప్రతిపదార్థం: సత్త+జనులన్= మంచి ప్రజలలో; దుర్గ+ఆచారవంతులన్= చెడ్డ నడవడి గలిగిన వారిలో; దుర్గ+ఆచారంబు= చెడునడత; కష్టత్వకారి= దుఃఖాన్ని కలిగిస్తుంది; అట్లు+కావునవ్= ఆ విధం కాబట్టి; ఆచారగతిన్= నడవడితీరును, ఆచారముల విధాన్ని; వింట= వినుట; కడు లెస్సు= మిక్కిలి మంచిది; రాజమార్గంబునవ్= రాజవీధిలో; రచ్చన్= సభయందు; మందన్= పశువుల సమూహంలో; మూత్ర పురీష విమోక్షంబు+చేయమి= మూత్రం మలం విడవకుండటం; శౌచి+బి= శుచిత్యం, శుభ్రత గల వాడై; వార్షి= ఆచమించి, ఆచమనము (నీటిని నోటినుంచి ఉమియుట) చేసి; నిష్టను= నిలుకడతో; జలంబు+చొచ్చుట=

నీటి ప్రవేశించుట; సంధ్యల్న= సంధ్య వేళలందు; సూర్య సేవించుట= సూర్యదేవుని పూజించటం (అర్ణమివుటం); అర్గ్+ఉదయ+అస్తమయములన్= సూర్యడి పొడుపు క్రుంకు (సమయ)లలో; నిద్ర+పోవక+ఉండటం= నిద్రపోకుండా ఉండటం; పంచ+అర్థ భావము= పదు తడిసినతనములు, పార్శ్వ, అర్థా, స్నాన, ఆచమనీయ, నిర్మాల్యములు ఈ అన్నింటా జలస్పర్శ; ఒంది= పొంది; కుడుచుట= భుజించటం; అన్యంబు+తెగడమి= తిమదానిని తిట్టుకుండటం; తడివదములు+కలుగన్= తడిసిన కాళ్ళ ఉండగా; నిదురకున్= నిద్రకు చొరమి= ఉపక్రమించకుండటం; సత్త+కర్మవేది= మంచి పనులు తెలిసిన; నారదుడు= నారదమహర్షి; ఆచారములుగన్= నడతలుగా; వివరించేన్= విషదపరచాడు.

తాత్పర్యం: చెడునడత అనేది సజ్జనులనూ, దుర్జనులనూ ఇరువురినీ కష్టపెట్టుతుంది. కాబట్టి నడతను గురించి వినటం మిక్కిలి మంచిది. రాజమార్గంలో, సభలో, పశువుల మందలో మలమూత్రపీసర్జన చేయకుండటం, శుచిగా ఆచమించి నిలకడగా నీటమునగటం, సంధ్యవేళలలో సూర్యడికి అర్ణమిచ్చి పూజించటం, సూర్యదు పొడిచేటప్పుడు, క్రుంకేటప్పుడు నిద్రపోకుండ ఉండటం, పాద్య అర్థస్నానాదికాలు ముగిసిన పిదప భుజించటం, అన్నాన్ని నిందించకుండటం, తడి కాళ్ళతో నిద్రకు ఉపక్రమించకుండటం - ఇవి ఆచారాలని సత్కర్మలు తెలిసినవాడైన నారదుడు వివరించాడు.

విశేషం: ఆచారం ధర్మానికి మూలం. కాబట్టి ‘ఆచార ప్రభవో ధర్మః’ అనే సూక్తి ఏర్పడింది. ఇది అమూచానంగా పరంపరగా మానవసమాహంలో ఒక తరం నుండి మరొక తరానికి వారసత్యంవలె అందుతూ ఉంటుంది. అయితే ఈ సుదీర్ఘ కాలవాహానిలో కొన్ని ఆచారాలు కాలంచెల్లి అసందర్భాలుగా అసంగతాలుగా కూడా మారుతూ ఉంటాయి. వివేకి అయిన నరుడు కాలానుగుణాన్ని మార్పుతో ఆచారాన్ని స్వీకరించాలి.

తే. ఉదయమగు సూర్యుడు గనుగొను టోపు; దన్య, వనిత నగ్గమై యుండంగ వలదు చూడు;
దన పురీపంబు సూచుట ధరణినాథి! , కీడు; నిజపాపగుప్తి యక్కత్తు మరయ.

118

ప్రతిపదార్థం: ధరణినాథ!= ఓ రాజు!; ఉదయము+అగు సూర్యున్= పొడిచే సూర్యడిని; కనుగొనుట= చూడటం; ఒప్పదు= కూడదు; అన్యవనిత= ఇతర ప్రీ; నగ్గ+ఱ= వివప్ర్త అయి; ఉండంగన్= ఉన్నప్పుడు; చూడన్+వలదు= చూడటం తగదు; తన పురీపంబు+చూచుట= తన మలమును చూడటం; కీడు= చెడు; నిజపాపగుప్తి= తన పాపాన్ని దాచటం; అరయన్= పరిశీలించగా; అక్కత్తుము= చేయరానిది.

తాత్పర్యం: రాజు! ఉదయించే సూర్యడిని చూడరాదు. ఇతరప్రీ వివప్రగా ఉన్నప్పుడు చూడకూడదు. అట్లాగే తన మలాన్ని తాను చూస్తే కీడు కలుగుతుంది. ఈ మూడూ చూడరానివి. ఇక తన పాపాన్ని తాను దాచిపెట్టటం చేయదగ్గ పని కాదు - ఆలోచిస్తే.

విశేషం: ఇక్కడ చూడరానివి మూడు; చేయరానిది ఒకటి చెప్పాడు భీష్ముడు. అయితే చివరిది ‘నిజపాపగుప్తి’ వాస్తవానికి నిజపాపం చూడవలసినది తప్పకుండా తానే గాక ఇతరులూ దాన్ని చూచే వీలు కల్పించాలి - అనే భావాన్ని ఆ మాటలో ఇమిడ్చిన్నట్లున్నాడు వక్త. అంటే చూడరానివి మూడు అని చెప్పుతూ, తప్పకుండా చూడవలసినది మాత్రం స్వకీయ పాపప్రవత్తి అని సూచిస్తున్నాడువక్త.

క. సురతంబు గుఫ్తమగుటయు, , గురుశుత్రాఘయును, బ్రహ్మకుల భజనము నా
యురవాప్తి జేయు లక్ష్మీ, కరంబులగు నూర్ధులోక గతుల నొనర్థున్:

119

ప్రతిపదార్థం: సురతంబు= సంభోగ క్రియ; గుఫ్తము+అగుటయున్= దాచబడినదిగా ఉండటం; గురుశుభాషయును= గురువుల, పెద్దల, విద్యార్థుల సేవా; బ్రహ్మకుల భజనము= బ్రాహ్మణులను కీర్తించటం; ఆయుః+అవ+అప్తిన్= ఆయుస్సును (జీవన కాలమును) పొందుటను; చేయున్= కలిగించును; లక్ష్మీకరంబులు+అగు= సంపదను కలిగించెడు; ఉర్ధ్వలోక గతులన్= సైలోకముల చేరికలను; ఒనర్పున్= చేయును, ఒనగూర్చును.

తాత్పర్యం: సంభోగక్రియను గుప్తంగా ఉంచటం, గురువును సేవించటం, బ్రాహ్మణులను కీర్తించటం నరుడి ఆయుస్సు పెంచుతాయి. పైగా వీటివలన నరుడు సంపత్కరమైన పై లోకాలకు కూడా చేరుకొనగలుగుతాడు.'

విశేషం: ‘పుష్ట్రాష’ అనే మాటకు అసలైన అర్థం - ‘శ్రోతుమ్: ఇచ్ఛ’ వినుటకు కోరిక అని. భాషలకు లిపులులేనపుడు కూడా విద్యాభ్యాసం కొనసాగేది. అపుడు విద్యార్థి గురుడిచెంత జేరి, ఆయన మాటలను విని విద్య గరచేవాడు. ఆనాడు కేవల శ్రవణంద్రియ మొక్కలే, నోటికి తోడుగా విద్యార్జనలో ఉపయోగపడేది. కంటి ఉపయోగం లిపుల ఆవిర్భావం తరువాత వచ్చినది. కాగా ఈ ‘పుష్ట్రాష’ ఆ నాటిది. ఆ నాడు విద్యార్థి వినికిడి ద్వారానే విద్యను ఆర్జించేవాడు. అపుడు దగ్గరచేరి (గురువుకు) విన కోరిక గలిగి ఉండడం విద్యార్థి లక్షణం. క్రమంగా ఆ లక్షణం గురుసన్నిధిలో గురుసేవా నిర్వహణం చేసే విద్యార్థి లక్షణంగా పరిణామించి, చివరకు గురుసేవకు పర్యాయపదంగా ‘పుష్ట్రాష’ స్థిరపడినది.

వ. అనిన విని యుధిష్ఠిరుం ‘డధ్యాత్మ విద్య వినవలతుం జెప్పవే’యనిన నతనికి దేవవ్రతుం డిట్లునియే.120

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలకించి; యుధిష్ఠిరుండు= ధర్మరాజు; అధి+ఆత్మవిద్య= ఆత్మకు చెందిన వేదాంత జ్ఞానం; విన్+వలతున్= వినగోరెదను; చెప్పవే?+అనిన్= చెప్పుము అనగా; అతనికి(న్)= ఆ ధర్మరాజుకు; దేవవ్రతుండు= భీష్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆచారవిధులు విన్న ధర్మరాజు, అనంతరం తాను ఆధ్యాత్మవిద్యను గూర్చి వినగోరుతున్నట్లు తెలుపగా భీష్ముడు ఈ విధంగా అన్నాడు.

సీ. ‘జలభి తరంగల చాడ్పునఁ బోడముచు , నడగుచు నుండు భూతాత్మనందు భూమి ప్రభృతిభూతములు వాని గుణములు , గంధాదు లింబియ గ్రాహ్యకోటి యనఘు! శ్రోత్రం బాధియగు నింపియతేషి , దల్మయుఁ బోలె సాధనత నొందు మనసింపియములకుఁ బెసుఁ బ్రాపు బుభ్రి త , స్నేహిమున నిశ్చయంబునకుఁ దేరుఁ

తే. బురుషుఁ డవ్విషుయంబులుఁ బోందు నిట్లు , గాకయుండ నింపియములుఁ గ్రమ్మతీంచి మనసుతోఁ గూర్చి బుభ్రిలోనన యడంప , బుభ్రి నిర్విషుయస్థితీఁ బురుషు నొందు.

121

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= ఓ పాపరహితుడా!; జలభి తరంగల చాడ్పున్= సముద్రపు అలల మాదిరిగా; పొడముచున్= పుట్టుతూ; అడగుచున్= సమసిపోతూ; ఉండు= ఉన్న; భూత+ఆత్మనందున్= జీవాత్ముడియందు; భూమిప్రభృతి భూతములు= భూమి మొదలైన పంచభూతాలు (సీరు, వెలుతురు, గాలి, ఆకాశం, భూమి= 5); వాని గుణములు= ఆ భూతముల స్వభావాలు; గంధ+ఆదులు= వాసన మొదలయినవి; ఇంద్రియ గ్రాహ్యకోటి= ఇంద్రియములచేత గ్రహించదగిన సమూహం; శ్రోత్రంబు+అది+అగు= చెవి మొదలైన; ఇంద్రియతేషి= ఇంద్రియాల వరుస; దర్శయున్+పోలెన్= తెడ్డువలె; సాధనతన్+బందున్= పరికరత్వమును పొందును; మనుసు= మనస్సు; ఇంద్రియములకున్= చెవి మొదలగు ఇంద్రియాలకు; పెను+ప్రాపు= గొప్ప ఆధారం; బుభ్రి= తెలివి; తద్వ+ముఖమున్= దాని (మనస్సు) ద్వారా, నిశ్చయంబునకున్= నిర్ణయానికి; తేరన్= చేరగా; పురుషుడు= నరుడు; ఆ+విషయంబులన్= ఆయ వస్తువులను, జ్ఞానములను; పొందున్= చెందుతాడు; ఇట్లు+కాక+ఉండన్= ఈ విధంగా కాకుండా ఉండేటట్లు; ఇంద్రియములన్= ఇంద్రియాలను (కన్మ, ముక్క, చెవి, తోలు, నోరు); క్రమ్మతీంచి= మరల్చి; మనస్సుతోన్+గూర్చి= మనస్సుతో కలిపి; బుభ్రిన్= తెలివిని; లోనన్+అ= లోపలనే; అడంపన్= అణాచగా; బుభ్రినిర్విషుయస్థితి= బుభ్రికి (జ్ఞానమునకు) లోనుకాని - గోచరించని దశ; పురుషున్= నరుడిని; ఒందు(న్)= చెందును.

తాత్పర్యం: జీవాత్మ, కడలి కెరటాలవలె పుట్టుతూ గిట్టుతూ ఉంటుంది. భూమి, నీరు, కాంతి, గాలి, ఆకాశం అనేవి పంచభూతాలు. వాటి స్వభావాలయిన వాసన, ద్రవం, తేజస్సు, చలనం, శబ్దం - అనేవి ఇంద్రియాల ద్వారా గ్రహింపునకు వస్తాయి. చెని, ముక్కు, నోరు, తోలు, కన్న - అనే ఈ ఇంద్రియాలు వాసనాది పంచభూతాల గుణాలు అనుభవానికి రావటానికి తెడ్డువలె ఉపకరణాలుగా పనిచేస్తాయి. అయితే ఈ ఉపకరణాల ద్వారా అనుభవం కలగటానికి ఆ సాధనాలకు పెద్ద ఆధారభూమి మనస్సు. ఆ మనస్సుద్వారానే విషయజ్ఞానం - అనుభవం నరుడిని చేరుకొంటుంది. ఈ విధంగా ప్రాపంచిక విషయజ్ఞానం మానవుడిలో ప్రవృత్తిని రేక్తించి ఈ జననమరణ చక్కంలో పడవేసి త్రిప్యుతుంటుంది. ఆ చక్కభ్రమణం నుండి బయటపడాలంటే ముందుగా ఇంద్రియాలను మళ్ళించి మనస్సుతో వాటిని చేర్చితే, బుద్ధిని (తెలివిడి) లోలోననే అణచివేయవచ్చును. ఆ విధంగా పురుషుడు అంతర్ముఖుడైనపుడు అతడిలో బుద్ధి గోచరించని స్థితి కలుగుతుంది.

విశేషం: ఇంద్రియనిగ్రహం ద్వారా మనస్సును స్వాధీనపరచుకొని ప్రాపంచిక విషయపరాచుమ్ముడై పురుషుడు తరిస్తాడు.

K. విను మాత్స్యాండు క్షేత్రజ్ఞం : దన భూతాత్ము దన్న బురుషు దన్న బరమేశుం

దన బుద్ధిసాక్షి యనగా , జననరహితుఁ దనగు బరఁగు శాంతిప్రవణా!

122

ప్రతిపదార్థం: శాంతిప్రవణా!= శాంతియందు ఆసక్తుడా! - శాంతిని కాంక్షించే ఓ ధర్మరూజా!; వినుము= ఆలకించుము; ఆత్ముడు= ఆత్మ; క్షేత్రజ్ఞాండు+అనన్= క్షేత్రజ్ఞాడు అనే పేరుతో; భూతాత్ముడు+అనన్= భూతాత్ముడు అనే పేరున; పురుషుడు+అనన్= పురుషునామంతో; పరమ+ఈశుండు+అనన్= పరమేశ్వరుడు అనే పేరుతో; బుద్ధి సాక్షి+అనగున్= బుద్ధిసాక్షి అనే పేరుతో; జనన రహితుడు+అనన్= పుట్టుకలేనివాడు అనగా; పరఁగున్= ఒప్పును.

తాత్పర్యం: ఆత్మ జీవంతో చేరి భూతాత్ముడనీ, శరీరతత్త్వం తెలిసి క్షేత్రజ్ఞాడనీ, శరీరం తాను గానని తెలిసి పురుషుడనీ, పరమేశ్వరుడనీ, బుద్ధికి ఎడంగా నిలిచి ‘బుద్ధిసాక్షి’ అనీ, తత్త్వదర్శనంతో జననరహితుడనీ పిలువబడుతూ ఉంటాడు.

విశేషం: ‘ఆత్మ’ పరమాత్మగా, నరుడు ఈశ్వరుడుగా పరిణతిచెందే దశలను స్వరింపజేస్తా ఆత్మకు గల ఇతర వ్యపదేశాలను-పేర్లను వివరించాడు.

K. తనయంద తోచు విషయము , లనుభవగోచరము లగుట యవి మాయాసం

జనిత స్వప్నంబై యా , త్తునికిం దను గాన లేమి మోసము దెచ్చున్.

123

ప్రతిపదార్థం: తనయందున్+అ= తనలోనే; తోచు= గోచరించే; విషయములు= వస్తువులు, జ్ఞానములు మొదలైనవి; అనుభవ గోచరములు+అగుట= ఇంద్రియాల ద్వారా తెలియరావటం; అవి= ఆ విషయాలు; మాయాసంజనిత స్వప్నంబు+ఐ= మాయవలన కలిగిన కలఱయి; ఆత్మునికిన్= ఆత్మకు; తను= తనను; కానలేమి= చూడలేకపోవటం; మోసము+తెచ్చున్= వంచనను కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ‘ఆత్మ’ పరమేశ్వరు డయినపుడు అతడు విశ్వమయుడు. సృష్టి అంతా అతడిలో గోచరించేదే. అదే సృష్టి తిరిగి ఆత్ముడికి ఇంద్రియానుభవం ద్వారా గోచరిస్తున్న దంటే అర్థం అదంతా మాయవలన స్వప్నసదృశ్మైన అయిథార్థం మిథ్య తప్ప అన్యంగాదు. మాయ కారణంగానే ‘ఆత్మ’ తనను తాను కాంచలేక, మోసానికి గురిఅయి పరమాత్మకు వెలియై అలమటిస్తున్నది.

విశేషం: పరిణతప్రజ్ఞడైన ధూర్జ్ఞటి మహాకవి కూడా ‘అంతా మిథ్య తలంచి చూచినన్’ అంటాడు శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకంలో. జ్ఞాన నేత్రం ద్వారా చూస్తే ఈ మిథ్యావాదం గోచరిస్తుందంటారు తత్త్వజ్ఞులు.

క. విను గుణములు మాయకు నొడు, లని యెఱిగి, తమోరజస్సు లడచే, సుసత్తుం బున నిలిచి సద్గ్వివేకం, బున నబియుం ద్రోచి విమల బోధాత్ముఁ డగున్.

124

ప్రతిపదార్థం: గుణములు= త్రిగుణాలు - సత్యం, రజస్సు, తమము అనేవి; మాయకున్= మిథ్యాజ్ఞానానికి; ఒడలు+అని= శరీరం అని; ఎటేగి= తెలిసి; తమన్+రజస్సులు= తమోగుణాలను, రజోగుణాలను; అడచి= నశింపజేసి; సుసత్తుంబున్= మంచి సత్యగుణమునందు; నిలిచి= ప్రీరపడి; సత్త+వివేకంబున్= మంచి జ్ఞానంతో; అదియున్= ఆ సత్యగుణాన్ని కూడా; త్రోచి= తొలగించి; విమల బోధ+ఆత్ముడు+అగున్= నిర్గులమైన జ్ఞానంగల ఆత్మకలవాడు ఔతాడు; విను(ము)= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: మిథ్యాజ్ఞానమే మాయ. మాయకు నరుడిలోని గుణాత్రయం (సత్యరజస్ప్రమములు) శరీరం. కొబట్టి మాయ తత్త్వం గ్రహించి, మొదట తమస్సును, ఆ పిదువు రజస్సును వదలివేయాలి. అపుడు ఆత్మ పుద్ధసత్యరూపంతో వెలుగుతూ ఉంటుంది. అటు తరువాత ఆ సత్యాన్ని కూడా తొలగించుకొనాలి. అపుడు కేవలం జ్ఞానం - విమల బోధ కలిగి ఆత్మ పరమాత్మగా పరిణమిస్తుంది.

విశేషం: గుణాత్రయ రాహిత్యమే కైవల్యం.

తే. అరసి చూడ సత్తుంబు సుఖాత్మకంబు, సాంద్రిదుఃఖమయంబు రజస్సు, బోధ మాంద్యమూర్తి తమస్సు, సమత్వ మూరాది, యిం యవస్థలఁ బోరయమి మాయపోిక.

125

ప్రతిపదార్థం: అరసి చూడన్= పరీక్షీంచిచూపేటి; సత్తుంబు= సత్యం అనే గుణం; సుఖ+ఆత్మకంబు= సుఖం ఆత్మగా గలది, సుఖమయమైనది; రజస్సు= రజోగుణం; సాంద్ర దుఃఖమయంబు= దట్టమైన దుఃఖంతో నిండినది; తమస్సు= తమోగుణం; బోధ మాంద్యమూర్తి= జ్ఞానమందత ఆకారంగా గలది - మందజ్ఞానం తమస్సు లక్షణం; సమత్వము+డ్సాది= సమభావం పవించి; ఈ+అవస్థలన్= మైన వివరించిన దశలను, ప్రితులను; పొరయమి= పొందకుండటం; మాయ పోక= మాయ నశించటం.

తాత్పర్యం: పరీక్షీంచి చూస్తే సత్యగుణం సుఖమయమైనది. రజస్సు నిరంతర దుఃఖనిలయం. ఇక చివరిదైన తమస్సు జ్ఞాన మాంద్యరూపంతో దర్శనమిస్తుంది. అయితే సమతాద్యస్థితో ఆయా గుణాలను, వాటి స్వభావాలను దూరీకరించగలిగితే మాయను పోద్రోలినట్లే. గుణాత్రయరాహిత్యమే మాయనాశనం’.

వ. అనియధ్యాత్మప్రకారంబు నీర్దేశించి భీష్మండు వెండియు ‘యోగంబు సెప్పెద నాకళ్లింపు’ మనియమ్మనుజపతి కిట్లనియె.

126

ప్రతిపదార్థం: అని= మైన విధంగా పలికి; ఆధి+ఆత్మ ప్రకారంబు= ఆత్మకు సంబంధించిన విధానాన్ని; నీర్దేశించి= తెలియజెప్పి; భీష్మండు; వెండియున్= మరలా; యోగంబు= యోగవిద్యను; చెప్పెదన్= తెలుపుతాను; ఆకళ్లింపుము= వినుము; అని; ఆ+మనుజ పతికీన్= రాజునకు; ఇట్లు+అనియున్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా అధ్యాత్మవిద్యను వివరించిన భీష్మపితామహుడు, అనంతరం ‘అధ్యాత్మవిద్యకు ఉపకరించే యోగవిద్యను వివరిస్తాను విను’ మని ధర్మజడితో ఇట్లా అన్నాడు.

ధర్మజునకు భీష్ముడు యోగప్రకారంబు సెప్పుట (సం. 12-188-1)

- సీ. తెలివొంబి మనసు నిశ్శలవ్యతి నేకాగ్రి, మై యున్మి గోలి నిష్ఠాతిశయము
కలిమి కృత్యంబు మేఘంబున మెఱుగును, నలిన పత్రంబున సలిలకణము;
బోలె మంతవ్యంబు పొంతు జరించు ము, నంబు దానికిఁ బవనంబు గతియ
గతిగాన హితము మారుత ధారణము వహ, మానంబు గ్రమమునఁ గాని నిలువ
ఆ. దలయ విసువగాదు తలకొని యమ నియ, మాదు లెనిమిదియును నభ్యసింప
గా విచార మొలయుఁ గలుగు వితర్ణంబు, మతు వివేక మనిలు నెత్తికిందెచ్చు.

127

ప్రతిపదార్థం: మనసు= హృదయం; తెలివి+బంది= జ్ఞానం పొంది; నిశ్చల వృత్తిన్= చలనంలేని నడతతో; ఏక+అగ్రమై= ఒక విషయమున లగ్నమైనదై; ఉన్ని= ఉండటాన్ని; కోరి= అభిలషించి; నిష్ఠా+అతిశయము కలిమి= నిష్ఠయుపు ఆధిక్యం ఉండటం;
కృత్యము= చేయవలసినది; మేఘంబునన్= మబ్బునందు; మెఱుగును= మెరుపూ; నలిన పత్రంబునన్= తామర ఆకున; సలిలకణమున్+బోలెన్= నీటిచిందువువలె; మంతవ్యంబు పొంతన్= ఆలోచన దగ్గర; మనంబు= మనస్సు; చరించున్= తిరుగుతూ; దానికిన్= ఆ మనస్సునకు; పవనంబు గతియ= గాలియొక్క నడకయే; గతి= నడక; కాన= కావున; మారుత ధారణము= గాలిని ధరించటం, నియమించటం; హితము= మేలు; పవమానంబు= గాలి; క్రమంబునన్+కాని= (ఒక) వరుసలోగాని; నిలువదు= ఆగదు, నియమించబడు; అలయన్= ఆయసపడుటకు; విసువన్= విసుగుచెందుటకు; కాదు= కాదు; తలకొని= సంకల్పించి; యమ నియమ+అదులు+ఎనిమిదియును= యమము, నియమము మొదలగు ఎనిమిదింటిని; అభ్యసింపగాన్= నేర్యగా; విచారము= ఆలోచన; ఒలయున్= కరగును; వితర్ణంబు= సంశయం; కలుగున్= ఏర్పడును; మతు= పిదప; వివేకము= జ్ఞానం; అనిలున్= గాలిని; నెత్తికిన్+తెచ్చున్= వరుసకు, క్రమమునకు తెస్తుంది.

తాత్పర్యం: మనస్సు చలించకుండా, ఏకాగ్రమై నిలిచి ఉండాలి అంటే గట్టి నిశ్చయం అవసరం. మబ్బులో మెరుపువలె, తామరాకున నీటి బిందువువలె మనస్సులో ఆలోచన సహజంగా ఉంటుంది. మనస్సు ప్రసరించే తీరు, గాలి వీచే పద్ధతి ఒకటే. గాలి కారణంగానే మనస్సు చలిస్తుంది. కాబట్టి ఆ వాయువును (మన శరీరంలోని దానిని) నివారించాలి - మనోనిగ్రహం కౌరకు. వాయువును నిగ్రహించటం సులభంకాదు. అది క్రమక్రమంగా సాగాలి. ఆయసపడుటంగాని, విసుగు చెందుటంగాని కుదరదు - వాయునిరోధ ప్రయత్నంలో. స్థిరమైన సంకల్పంతో యమనియమాదులైన ఎనిమిది సాధనాలతో వాయు నిరోధానికై యత్తించాలి. ఆ ప్రయత్నంలో ముందుగా ఆలోచనలు కరిగిపోతాయి. తరువాత సందేహం కలుగుతుంది. ఆ పిదప జ్ఞానం వాయువును క్రమబద్ధం చేయగలుగుతుంది.

విశేషం: మనశ్శంచల్యానికి వాయువు శరీరంతర్భతమైనది కారణం కాబట్టి మనస్సు నిగ్రహించదలిష్టే వాయునిరోధం తప్పనిసరి. దానికి యమ నియమాది సాధన అనివార్యం.

- క. విసు మంతర్భుడిం జనఁ, బనుపడి పవనంబు బ్రహ్మాపద మొందగు శాంతి నిరూధమైన చిత్తము, గను నానందంబునంద కలియుం జదపన్.' 128

ప్రతిపదార్థం: పవనంబు= గాలి; అంతర్భ+నాడిన్+చనన్= లోపలి నాడి (వాయు ప్రయాణమార్గం) గుండా వెళ్ళగా; పనుపడి= అలవాటు పడి; బ్రహ్మాపదము+బందగన్= బ్రహ్మాప్తానమును పొందగా; శాంతినిరూధమైన చిత్తము= శాంతిని బాగుగా వహించిన

మనస్సు; ఆనందంబున్+కన్వున్= ఆనందమును - బ్రహ్మవందమును పొందుతుంది; అందున్+లు= ఆ ఆనందమందే; పిదున్= ఆ తరువాత; కలియున్= లీనమగును; విను(ము)= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: క్రమబద్ధమైన వాయువు శరీరంతర్గతనాడులగుండా ప్రయాణాంచేస్తూ శరీరంలోని బ్రహ్మస్తానాన్ని చేరుకొంటుంది. అప్పుడు మనస్సు నిశ్చలమై శాంతిపూర్వమై బ్రహ్మవందాన్ని అందుకొంటుంది. ఆ తరువాత ఆ ఆనందంలోనే లీనమైపోతుంది’.

విశేషం: బ్రహ్మవందానికి శాంతి, శాంతికి నిశ్చలమన్సృత, నిశ్చలమన్సృతకు పవనగతి నిరోధం, తన్నిరోధానికి యమనియమాది అష్టవిధసాధన, తత్సాధన ప్రారంభానికి స్థిరసంకల్పం కావాలి.

వ. అనిన విని కురుపతి కురుపితామహసితో ‘జపవిధి ప్రకారంబును, జపశీలురగువారు పోవుగతియును నెత్తింగింపవే?’ యనుటయు నమ్మహీవిభునకు నమ్మహత్తుం డీట్లునియే. ‘జప్యంబు విష్ణుంబుగా యమకాలమృత్యు భూసురేఖ్యాకులకు సంవాదంబు ప్రవర్తించే; నయ్యతిపశసంబునుం జెప్పెదు; మున్సు నా యెత్తింగిన తెఱంగునుం జెప్పెదు; నాకళ్లింపుము.’

129

ప్రతిపదార్థం: అనిన్వు= అనగా; విని= ఆలకించి; కురుపతి= కురువులరాజు ధర్మజడు; కురుపితామహసితోన్వు= కురువంశపు తాతతో; జపవిధి ప్రకారంబును= జపమును చేసే పద్ధతిని; జపశీలురు+అగువారు= జపంచేసే స్వభావం కలవారు; పోవుగతియున్వు= పొందే ఫలితమును; ఎత్తింగింపవు+ఏ?= తెలియజేయవా?; అనుటయున్వు= అనగా; ఆ+మహీవిభునకున్వు= ఆ రాజునకు; ఆ+మహో+ఆత్మండు= ఆ గొప్ప మనస్సుగలవాడు - భీమ్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్వు= ఈ విధంగా అన్నాడు; జప్యంబు= జపం చేయడగినది; విష్ణుంబుగాన్వు= శీర్షికగా, చర్చా అంశంగా; యమకాల మృత్యు భూసుర+ఇఖ్యాకులకున్వు= యమధర్మరాజునకు; కాలపురుషునకు, మృత్యుదేవతకు, బ్రాహ్మణుడికి, ఇఖ్యాకు వంశరాజునకు; సంవాదంబు= మంచి ప్రసంగం; ప్రవర్తించెన్వు= జరిగింది; ఆ+ఇతిహసంబునున్వు= ఆ చరిత్రను; చెప్పెదన్వు= పలికెదను; మున్సు= ముందుగా; నా+ఎత్తింగిన తెఱంగునున్వు= నేను గ్రహించిన విధమును కూడా; చెప్పెదన్వు= పలికెదను; ఆకళ్లింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: అనగా విని ధర్మరాజు భీమ్ముడితో ‘జపంచేసే విధానాన్ని, జపంచేసేవారు పొందే ఫలితాన్ని తెలుపుము’ అని కోరగా ఆయనతో భీమ్ముడు ఇట్లు అన్నాడు: ‘జపించడగిన అంశాన్ని గురించి యమధర్మరాజుకూ, కాలపురుషుడికి, మృత్యుదేవతకూ, బ్రాహ్మణుడికి, ఇఖ్యాకు వంశరాజుకూ సంవాదం జరిగింది. ఆ ఇతిహసాన్ని వినిపిస్తాము. ముందుగా నాకు తెలిసింది చెప్పుతాను వినుము!

యమ కాల మృత్యు భూసురేఖ్యాకుల సంవాదము (సం. 12-189-6)

సీ. వేదాంతవిదు లనుమోదించు నట్టిటి , జపకర్మ మత్యంత శోచశాలి
యై కుశాస్త్రర్థ సమావసీతలమునఁ , గుశముష్టి సేకొని విశదచిత్త
వృత్తి నిందియములు విష్ణుస్తకంబులు , గాకుండ నిలిపి తదేకపరత
మత్స్యరాహంకార మాన దంభాపగ , మంబును బ్రహ్మచర్యంబుఁ గలిగి

తే. జపము సెల్లించు పురుషుండు సర్వలోక , విజయ నిస్స్వహ మగు జపవిధి విశోక
హర్ష రాగాదికంబును నవ్యయంబు , నైన పదముఁ బొందించు స్వపాగ్రగ్భు!

130

ప్రతిపదార్థం: నృప+అగ్రగణ్య!= రాజులలో మొదట లెక్కించదగినవాడా! ధర్మరాజా!; జపకర్మము= జపవిధి, జపం చేయటం; వేద+అంత విదులు= వేదాంత విద్యను ఎరిగినవారు; అనుమాదించునట్టిది= ఆమోదించేది, సంతోషంతో అంగీకరించేది; అతి+అంత శోచాలి+ఒ= చాలా ఎక్కువ శుభ్రతతో ప్రకాశించేవాడై; కుశ+ఆస్తీర్ణము+అవసితలమునవ్= దర్శలచేత వ్యాప్తేన, మిట్టపల్లాలులేని, భూమి ప్రదేశాన; కుశముష్టిన్= దర్శల పిడికిలిని; చేకొని= స్వీకరించి; విశదచిత్త వృత్తిన్= నిర్వులమైన మనస్సు యొక్క నడతతో; ఇంద్రియములు= జ్ఞాన, కర్మ ఇంద్రియాలను పదింటిని; విషయ సక్తంబులు+కాక+ఉండన్= విషయములయందు తగులోక్కుస్వి కాకుండేటట్లుగా; నిలిపి= స్థిరీకరించి; తద్ద+ఏకపరతన్= ఆ ఒక్కదానిఅందలి ఆసక్తితో; మత్సుర+అహంకార మాన దంభ+ అపగమంబును= బిర్మలేనితనం, గర్వం, అభిమానం, ఆటోపాల తోలగింపును; బ్రహ్మచర్యంబున్= బ్రహ్మచర్య ప్రతాన్ని; కలిగి= వహించి; పురుషుండు= నరుడు; జపము= జపించటాన్ని, నామ మంత్ర ఉచ్చారణం చేయటాన్ని; చెల్లించున్= నిర్వహిస్తాడు; సర్వలోక విజయ నిస్సుహము+అగు= ఎల్లలోకాల గెలుపునందును ఆశలేనిది అగు; జపవిధి= జపవిధానం, జపం నిర్వర్తించటం; విశేష హర్షరాగ+అదికంబునున్= గతించిన, నశించిన శోకం, సంతోషం, ప్రేమ ముస్కుగు భావాలు గలదియు; న+వ్యయంబును= నాశంలేనిదియు; ఐన= అగునట్టి; పదమున్= స్తానాన్ని, కైవల్యాన్ని; పొందించున్= సిద్ధింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఓ రాజజేష్టా! ధర్మరాజా! జపవిధిని వేదాంతవేత్తలు ఆమోదిస్తారు. దానికి పూర్వరంగ మిది. అత్యధిక శుభ్రతతో వెలుగొందుతూ, దర్శలతో వ్యాప్తేన పూతమైన ఒక సమతలంపై పిడికెడు దర్శల ధరించి ఆసీనుడై జ్ఞానేంద్రియాలనూ, కర్మాంద్రియాలనూ అన్యవిషయాలలో సక్తంగాకుండా నిగహించి, ఏకాగ్రచిత్తుడై, మాత్సుర్యం, గర్వం, దర్శం, దంభం - వీటిని తోలగించుకొని, జపంచేయటానికి ఉద్యుక్తుడు కావాలి పురుషుడు. ఆ విధంగా జపవిధిని నిర్వహిస్తాడు నరుడు. ఆ విధంగా నిష్ఠాభరితంగా నిర్వర్తితమైన జపం ఎల్లలోకాల గెలుపును కూడా కోరనిదిగా మారి - సుఖాదుఃఖాలకు, రాగద్వేషాలకు అతీతమైన శాశ్వతమైన స్తానాన్ని - మోక్షాన్ని ప్రసాదిస్తుంది.

విశేషం: ఇంద్రియాలు - జ్ఞాన కర్మాంద్రియాలో మొత్తం పదిగా అధ్యాత్మవిధులు లెక్కిస్తారు. జ్ఞానేంద్రియాలు 1- కన్న, ముక్క, చెవి, త్వమ్మ, నోరు; కర్మాంద్రియాలు 5 - వాక్, పాణి, పాద, పాయుపష్టలు. ఈ పదింటిపై అదుపు సాధించివాడే జితేంద్రియుడు.

క. శోచాది గుణము లెడలుట , నీచత్వము వాటిలంగ నిష్టలమతి దు
ప్రోచరితమైన జపవిధి , నా చెప్పిన సుగతి లేదు నరకముఁ దెచ్చున్.'

131

ప్రతిపదార్థం: శోచ+అది గుణములు= శుభ్రత మొదలైన గుణాలు; ఎడలుట= వెలి కావటంవలన; నీచత్వము= తక్కువతనం; పాటిలంగన్= కలిగే విధంగా; నిష్ఠలమతిన్= చలనం లేని బుద్ధితో; దుష్ట+అచరితము+ఐన= చెడుగా నిర్వహించబడినదైన; జపవిధిన్= జపవిధానం, జపం చేయడంవలన; నా చెప్పిన= నేను పలికిన; సుగతి= మోక్షం; లేదు= ఉండదు, కలుగదు; నరకమున్+తెచ్చున్= నరకలోకాన్ని పొందించును.

తాత్పర్యం: జపవిధానం సరిగా ఆచరితమైతే మోక్షప్రదాయి. సందేహాలేదు. అయితే అదే జపం మొదలయిన లక్షణాలు లోపించి వైచ్యానికి పాల్గుడే రీతిలో చెడుగా ఆచరించబడితే మాత్రం దానివలన ముక్కి రాదు - సరిగదా నరకం వస్తుంది'.

విశేషం: లక్ష్మం, మార్గం - రెండూ ఉన్నతంగా పరిశుభ్రంగా ఉండాలి. ఉన్నపుడే ఫలితమూ ఆనందప్రదమౌతుంది. కానీనాడు చివరకు మిగిలేది దుఃఖమే.

వ. అని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె.

132

ప్రతిపదార్థం: అని; చెప్పి= పలికి; వెండియున్= మరియును; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని పలికి, ఇంకా ఈ విధంగా చెప్పాడు.

- సీ.** వేద వేదాంగ సంవేబి గొళికు దను, ధరణీసురుడు సంహితాజపంబు విహితశీలతఁ జేయ వేయి వత్సరములు, సనిన సావిత్రి యమ్మునివరునకు బొడసుపి తను జెప్పు గడుభక్తితో నతం, డెఱగిన ‘నిచ్చెద నిష్ట’ మడుగు మనిన నాతండు జపాతినిష్టయ కోర, నబి యిచ్చి, దేవి ‘నీ కత్యుదాత్త
- తే.** గతియు నగు; ధర్మ మర్థ నీకడకు వచ్చు; యముడు గాలుండు మృత్యును నరుగుదెంతు రనఫు! నీకును వాలికి నావహిాల్లు, వాద్ మని చెప్పి చనియె భూవరవరేణ్య!

133

ప్రతిపదార్థం: భూవర వరేణ్యి= రాజుశేష్టా! ఓ ధర్మరాజు; కొళికుడు+అను= కొళికుడు అనేవేరుగల; ధరణీసురుడు= బ్రాహ్మణుడు; వేద వేద+అంగసంవేది= వేదాలను, వేద అంగాలయిన శిక్ష, వ్యాకరణం మొదలయిన ఆరు శాస్త్రాలను బాగుగా ఎరిగినవాడు; సంహితాజపంబున్= వేద జపమును; విహిత శిలతన్= విధించబడిన స్వభావంతో; చెయున్= ఒనరింపగా; వేయి వత్సరములు= వేయి ఏండ్లు; చనినున్= కడవగా; సావిత్రి= మంత్ర అధిదేవత; ఆ+ముని వరునకున్= ఆ ముని శ్రేష్ఠుడికి; పాడ+చూపి= కనిపించి; తనున్= తనను; చెపున్= తెలియజ్ఞగా; కడు భక్తితోన్= అధిక భక్తితో; అతండు= ఆ కొళికుడు; ఎఱగినన్= నమస్కరించగా; ఇచ్చెదన్+ఇష్టము+అడుగుము= ఇస్తాను కోరిన దానిని అడుగుము; అనిన్+అనగా (సావిత్రి); అతండు= ఆ కొళికుడు; జప+అతినిష్ట+అ= జపంలో ఎక్కువ శ్రద్ధయే; కోరన్= కోరుకొనగా; అది= దానిని ఆ జపాతినిష్టవే; ఇచ్చి= ఒసగి; దేవి= సావిత్రిదేవి; నీకున్= జపకర్మకే అంకితమైన నీకు; అతి+ఉత్తో+అత్త గతియున్= మిక్కెలి గౌప్యపదముకూడ; అగున్= కలుగును; ధర్మము= ధర్మదేవత; అర్థిన్= కోరికతో; నీ కడకున్= నీ వద్దకు; వచ్చున్= చేరును; యముడున్= యమధర్మరాజు కూడా; కాలుండున్= కాలపురుషుడును; మృత్యుపున్= మరణదేవతకూడా; అరుగుదెంతురు= వస్తారు; అనఫు!= ఓ పాపరహితుడవైన కొళికా!; నీకును; వారికిన్= ఆ వచ్చినవారికిని; వాదము= సంవాదం, చర్చ; ఆవహాల్లును= కలుగుతుంది; అని; చెప్పి= పలికి; చనియెన్= వెళ్లింది.

తాత్పర్యం: వేదాలు, వేదభాగాలయిన శాస్త్రాలు తెలిసిన కొళికుడనే బ్రాహ్మణుడు జపాన్ని చేయవలసిన విధంగా చేసేవాడు. ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ విధంగా జపకర్మను నిష్టతో వేయి వత్సరాలు చేయగా, ఆ జపాన్నికి అధిదేవత అయిన సావిత్రిదేవి ఆయనకు ప్రత్యక్షమై, తనను తాను పరిచయం చేసికొన్నది. ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ దేవికి నమస్కరించాడు. ఆ దేవి ఆ జపతత్తురుడిని, నీ అభీష్టం నెరవేరుస్తాను కోరుకొమ్మని అడిగింది. దానికి ఆయన ఆ జపకర్మలోని నిష్టనే వరంగా అర్థించాడు. అతడి శ్రద్ధకు సంతసించిన ఆ దేవి ఆ వరాన్ని ప్రసాదించి, నీకు మిక్కెలి గౌప్య స్తానం కలుగుతుంది. ధర్మదేవత, యమధర్మరాజు, కాలపురుషుడు, మృత్యుదేవత - వీరందరూ నీ దగ్గరకు వచ్చి, నీతో సంభాషణ నెరపి సంవాదం చేస్తారు’ అని కూడా ఆతడికి తెలియజేసి అంతర్వీత అయింది.

విశేషం: వేదాలు నాలుగు: బుక్క, యజ్ఞస్మి, సామము, అధర్మము. వేద అంగాలు ఆరు: శిక్ష, వ్యాకరణం, ఛందస్మి, జ్యోతిషం, నిరుక్తం, కల్పం. వీటినే పట్ శాస్త్రాలు అని కూడా వ్యవహారిస్తారు. జపకర్మకే అంకితడైన ఆ కొళికుడి వృత్తాంతాన్ని వివరిస్తున్నాడు భీషమ్మడు.

- క.** ధరణీసురుడును జప త, త్వరుడై బివ్యాఖ్యనులు శతంబు గడపే న పురుషవరు కడకు ధర్మము, పరమప్రీతిఁ జనుదెంచే బౌరవముఖ్యా!

134

ప్రతిపదార్థం: పారవముళ్లా! = పురువంశ శైష్టో!-ధర్మరాజు!; ధరణి సురుదును= బ్రాహ్మణుడుకూడా-ఆ కొశికుడు; జపతత్త్వరుఁడు+హ= జపకర్మయందు ఆసక్తుడై; దివ్య+అబ్బములు= దేవలోక సంవత్సరాలు; శతంబు= నూరు; కడపేన్= గడపాడు; ఆ+పురుషవరు కడకున్= ఆ నరశైష్టోడి దగ్గరకు; ధర్మము= ధర్మదేవత; పరమప్రీతిన్= ఎక్కువ ప్రేమతో; చనుదెంచెన్= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: ఆ కొశిక బ్రాహ్మణుడు దేవీవరలభ్యమైన తీవ్రిప్రశ్నలో జపకర్మను నిర్వహిస్తూ నూరు దేవలోక సంవత్సరాలు గడిపాడు. అప్పుడు ఎక్కువ మక్కువతో ధర్మదేవత ఆ కొశికుడి చెంతకు చనుదెంచింది.

విశేషం: అర్థి అయినవాడు దేవతలను తాను ఆశ్రయిస్తాడు, అర్థి కానీ తపశ్చిలుడిని దేవతలే ఆశ్రయిస్తారు. అర్థిత్వానికి అంత భేదం ఉన్నది.

తే. అట్లు సాకారమై వచ్చి యతనితోడ , 'నీ జపంబున సిథించె నిరతిశయము లైన పుణ్యలోకములు; నీ వందుఁ జనుము , తనువుఁ జిత్తంబు విడిచి యుత్సవ మెలర్ప .' 135

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ విధంగా; స+అకారము+హ= అక్కతి కలిగినదై; వచ్చి= చేరి; అతనితోడన్= ఆ బ్రాహ్మణుడితో; నీ జపంబునన్= నీ జపకర్మనలన; నిర్త+అతిశయములు= అధికమైనవి లేనివి; ఖన; పుణ్యలోకములు= ధర్మచరణంవలన లభించే ఊర్ధ్వలోకాలు; సిద్ధించెన్= లభించాయి; నీవు; అందున్= ఆ లోకాలకు; ఉత్సవము+ఎలర్పన్= సంతోషం అతిశయల్లగా; తనువున్= దేహస్ని; చిత్తంబు= మనస్సును; విడిచి= వదలి; చనుము= వెళ్లును.

తాత్పర్యం: స్వతః ఆకారంలేని ధర్మం ఈ కొశికుడి కారణాన ఆకారం ధరించి వచ్చి, 'ఓ కొశికా! నీ జపకర్మ ఫలితంగా తమను మించినవి లేని గొప్ప పుణ్యలోకాలు నీకు లభించినవి. సంతోషంతో నీ విక, నీ శరీరాన్ని మనస్సును విడిచి ఆ లోకాలకు చేరుకొమ్ము'. అన్నది.

వ. అనిన విని యమ్ముని ధర్మంబున కిట్లనియే. 136

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= అలకించి; ఆ+ముని= ఆ కొశిక బుప్పి; ధర్మంబునకున్= ధర్మదేవతకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: అనగా విని ఆ కొశిక బుప్పి ఈ విధంగా అన్నాడు.

క. 'తనువు తొఱగి సను లోకము , లనఫూ! యే నొల్ల మేల యైనను దుఃఖం బున కోల్ల నా తపంబున , కనుగుణమై యుండ బీని నగునె తొఱంగన్?' 137

ప్రతిపదార్థం: అనఘా!= ఓ పాపరహితుడా!; ఏను= నేను; తనువు= శరీరం; తొఱగి= విడిచి; చనులోకములు= వెళ్లిడి (ఊర్ధ్వ) లోకాలు; మేలు+అ+ఖను= శైష్టోమైనవే అయినా; బల్న్= అంగీకరించను; దీనిన్= ఈ శరీరాన్ని; దుఃఖంబునకున్= కష్టానికి; బిర్చి= సహించి; నా తపంబునకున్= నేను చేసే జపరూపమైన తపస్సునకు; అనుగుణమై= అనుకూలమై; ఉండన్= ఉండగా, నిలిచి ఉండగా; తొఱంగన్= విడుచుటకు; అగునె?= అర్థం, ఉచితము, అగునా? (కాదు).

తాత్పర్యం: 'పాపస్పర్మలేని ఓ ధర్మమా! ఊర్ధ్వలోకాలు ఉత్తమమైనవే అయినప్పటికీ నేను ఈ నా శరీరాన్ని దిగవిడిచి వెళ్లవలసి వాట్టే, ఆ లోకాలను అంగీకరించజాలను. ఎందుకంటే ఈ శరీరం నా జపకర్మకు - అది దుఃఖకరమే అయినా సహించి అనుగుణంగా ఉంటున్నది. అటువంటి ఈ అనుకూలదేహస్ని విడిచిపుచ్చి వెళ్లటం ఉచితమా?'

విశేషం: కౌశికుడికి ఊర్ధ్వలోక గమనం అనిష్టంగాదు. అతడికి ఇష్టంగానిది - ఇంతకాలం తన తపశ్చర్యకు సాధనమైన శరీరాన్ని దిగివిడిచి పోవటం.

వ. అనుటయు ధర్మంబు.

138

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్ = కౌశికుడు ఆ విధంగా పలుకగా; ధర్మంబు = సాకారమైన ధర్మం- (ఇట్లా ప్రతిభాషించింది).

తాత్పర్యం: దీనికి ధర్మదేవత ఇట్లా సమాధానం ఇచ్చింది.

క. ‘ఒడ లెట్లు విడువవలదే? , కడు రమ్యము నాక మింత గానవాకో?’ నా

పుడు ‘మేను వెలిగ నటవో , నొడబడ’ నని పలికె బ్రాహ్మణోత్తముఁ డథిపా!

139

ప్రతిపదార్థం: అధిపా! = ఓ ధర్మరాజు ఒడలు = శరీరం; ఎట్లున్ = ఏ విధంగానైనా; విడువన్వలదు+ఏ? = వదలివేయవద్దా?; నాకము = స్వర్గం; కడు రమ్యము = మిక్కిలి సుందరం; ఇంత = ఈ మాత్రం; కానవు+ఒకో? = గమనించలేవా?; నాపుడున్ = అన్నవెంటనే; బ్రాహ్మణా+ఉత్తముడు = బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడయిన ఆ కౌశికుడు; మేను = శరీరం; వెలిగన్ = వెలుపలగాగా - వెంటరాకుండ నిలువగా; అటన్ = ఆ స్వర్గానికి; పోన్+ఒడబడన్ = వెళ్ళుటకు అంగీకరించను; అని; పలికన్ = అన్నాడు;

తాత్పర్యం: ‘ఏ విధంగానైనా ఎప్పటికైనా శరీర పరిత్యాగం తప్పదు కదా! స్వర్గలోకం ఎంతో అందమైనది. ఈ మాత్రం గ్రహించలేవా? కౌశికా!’ అని ధర్మమంటే, శరీరాన్ని విడిచి ఆ లోకాలకు వెళ్ళటానికి తాను అంగీకరించనని భూసురుడు సమాధానం చెప్పాడు ధర్మరాజు!

వ. అని పలికిన ధర్మం బతనితో ‘సీ వాడలు విడువనొల్లపుపాఁ యమకాల మృత్యువులు వీర వచ్చిలి; చూడు’ మనియె; నయ్యవసరంబున వారలు వచ్చి యమ్మహాసురవరు ముందఱ నిలిచి, తమ్ముం బేర్జుని; రాతని నుద్దేశించి యముండు సీజపంబుఫలంబుసిట్టించే’ ననియుఁ, గాలుండు ‘సీకునాకలోకారోహణంబునకుం గాలంబైనం దీఁచితి’ ననియును మృత్యువు ‘కాలచోదితనై నిన్ను నేడు గొనిపాఁ వచ్చితి’ ననియుం బలుకుటయు, నమ్మాటలు గీటునం బుచ్చుచు వారల వదనంబులు విలోకించి సవినయ వ్యాఘ్యాత స్వాగతుండయి యప్పిత్తుండేను మీకు నెప్పని సేయువాడ?’ నని పలికె; నట్టి యెడు బీర్ధయాత్రా పరుండైన యక్షముం డచ్చబీకి నేతెంచి వార లందరకుం బ్రాహ్మణుం డతిధిగా నిరూపించి యాదర భరితుండై.

140

ప్రతిపదార్థం: అని పై విధంగా; పలికినన్ = చెప్పగా; ధర్మంబు = సాకారమైన ధర్మదేవత; అతనితోన్ = ఆ కౌశికుడితో; సీపు; ఒడలు = శరీరం; విడువన్ = వదలుటకు; ఒల్లపుపాఁ = అంగీకరించవు పోనిమ్ము; యమకాల మృత్యువులు = యమధర్మరాజు, కాలపురుషుడు, మృత్యుదేవత, ఈ ముఖ్యరు; వీరె = వీరలె (ఈ కనుపించేవారే అని చూపుతూ); వచ్చిరి = నిన్న చేరారు; చూడుము+అనియెన్ = చూడుము అనెను; ఆ+అవసరంబునన్ = ఆ సమయాన; వారలు = ఆ ముఖ్యరు; వచ్చి = చేరి; ఆ+మహిసురవరు ముందఱన్ = ఆ బ్రాహ్మణశ్రేష్టడి ఎదుట; నిలిచి = నిలువబడి; తమ్మున్ = తమను; వేర్కునిరి = తెలుపు కొన్నారు; అతనిన్+ఉద్దేశించి = ఆ కౌశికుడితో; యముడు = యమధర్మరాజు; సీ జపంబు ఫలంబు = నీవు చేసే జపకర్మయొక్క ఫలితం; సిద్ధించెన్+అనియున్ = ఫలించింది అనీ; కాలుండు = కాలపురుషుడు; సీకున్; నాకలోక+ఆరోహణంబునకున్ = స్వర్గలోకమున కెక్కుట కొరకు; కాలంబు+ఐనన్ = సమయము కాగా; లోచితెన్+అనియును = కనిపించాను అనీ; మృత్యువు = మరణదేవత; కాలచోదితను+ఐ = కాలడిచేత ప్రేరేపించబడినదాన్ని; నిన్నున్; నేడు = ఈ దినం; కొనిపోవన్+వచ్చితెన్+అనియున్ = తీసికొనిపోవటానికి చేరాను అనీ; పలుకుటయున్ = అనగా; ఆ+మాటలు = ఆ పలుకులు, ఆ మగ్గరి వాక్కులు; గీటునన్+పుచ్చుచున్ =

తిరస్కారానికి లోనుచేస్తూ; వారల వదనంబులు= ఆ ముగ్గురి మొగాలు; విలోకించి= చూచి; సచినయ వ్యాహృత స్వాగతుండు+అయి= అణకువతో పలికిన స్వాగతవచనం కలవాడై - వారికి స్వాగతం పలికి; ఆ+విప్రుండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; ఏను= నేను; మీకున్= మీ ముఖ్యరకు; ఏ+పని= ఏ కార్యం; చేయువాడను?= చేయగలవాడను?; అని; పలికన్= అన్నాడు; అట్టిపడన్= అట్టి సమయాన; తీర్థయాత్రాపరుండు+ఐన= తీర్థయాత్రలలో ఆసక్తుడయిన; ఇక్కొకుండు= ఇక్కొకుండు అనే మహారాజు; అచ్చటిక్నీ+ఏతెంచి= ఆ స్థలానికి వచ్చి; వారలు+అందరుకున్= ఆ అందరకు, నల్యురకు కూడా; ప్ర+నతుండు+ఐనన్= బాగా నమస్కరించినవాడు కాగా; బ్రాహ్మణుండు= ఆ నల్యురిలోని కౌశికుడు; అతిధిన్+కాన్= అతిధిత్వమునకు అర్థుడ్దిగా (రాజును); నిరూపించి= గ్రహించి; ఆదరభరితుండు+ఐ= గౌరవంతో నిండినవాడై.

తాత్పర్యం: ‘కౌశిక ధర్మదేవతల సంవాదంలో ధర్మదేవత కౌశికుడితో ‘నీవు శరీర త్యాగం చేయవు సరే! అరుగో యముడు, అతడి వెంట కాలపురుషుడు, అతడి వెంట మృత్యువు - ముఖ్యరూ వచ్చారు చూడుము’ అన్నది. ఆ సమయాన ఆ ముఖ్యరూ అక్కడకు చేరి, తమను తాము పరిచయం చేసికొని, ఆ కౌశికుడి ముందు నిలిచారు. ముందుగా యముడు ‘నీ జపపరితం సిద్ధించిన’దని పలుకగా, అనంతరం కాలుడు ‘నీవు స్వర్గాన్ని అధిరోహించవలసిన సమయం సమిపించి నేను వచ్చా’నని తెల్పాడు. చివరగా మృత్యువు తాను కాలునిచే ప్రేరణాబొంది కౌశికుడిని తీసికొని వెళ్ళుటకు వచ్చినట్లు తెలియపరచినది. అయితే ఆ ముగ్గురి మాటలనూ తిరస్కరిస్తూ ఆ బ్రాహ్మణుడు వారి ముఖాలు చూచి అణకువతో అందరకూ స్వాగతం పలికి నేను మీకు ఏ పని చేసి పెట్టగలను?’ అని విన్నవించుకొన్నాడు. సరిగా అదే సమయాన తీర్థయాత్రలు చేస్తూ ఇక్కొకుమహారాజు ఆ ప్రదేశానికి ఏతెంచి ఆ నల్యురికి నమస్కరించాడు. వారిలో కౌశికుడు ఆ రాజును అతిధిగా భావించి గౌరవంతో అతడిని ఉండ్డేశించి ఇట్లా అన్నాడు.

విశేషం: నరుడికి అతని వృత్తి - ప్రవృత్తి విశ్వాసాన్ని కలిగిస్తాయి. దాన్నే ఆత్మవిశ్వాసం అంటారు. అది సమృద్ధిగా సక్రమంగా ఉన్నప్పుడు ఎదుటి వ్యక్తి ప్రాముఖ్యం ముందు తలవంచవలసిన అవసరం ఉండడు. ఇక్కడ కౌశికుడిలో ఆ ఆత్మవిశ్వాసమే-జపనిష్ఠతత్పరతవలన సిద్ధించిన విశ్వాసమే అతడిని యమకాలమృత్యుపులముందు నిర్భయంగా నిలబెట్టగలిగినది. వారిమాటను సరకు చేయుకపోయినా కౌశికుడు కుశలంగా ఉండగలిగాడంటే కారణం ప్రత్యుపరంగా సిద్ధించిన అజేయమైన ఆత్మప్రత్యుభ్యం.

అదే ఆత్మశక్తి.

కౌశికునకు నిక్కొకుమహారాజునకు నయిన సంవాదము (సం. 12-192-2, 3)

K. ‘నా కలిమితోడ నిచ్చెద , నీ కెయ్యబి యిష్ట?’ మనిన నృపతి ‘నృపులు దా సైకపరులు గొనువారలే? , యే కామ్యములయిన నిత్తు నీ వడుగు తగన్.’

141

ప్రతిపదార్థం: నా కలిమితోడన్= నా సంపదనుబట్టి; ఇచ్చెదన్= ఇస్తాను; నీకున్= అతిధిని అయిన నీకు; ఏ+అది= ఏది; ఇష్టము?= కోరబడినది?; అనినన్= అనగా; నృపతి= ఇక్కొకు మహారాజు; నృపులు= రాజులు; దాన+ఏకపరులు= ఇవ్వటంలో మాత్రమే ఆసక్తులు; కొనువారలు+ఎ?= గ్రహించేవారా?; ఏ కామ్యములు+అయినన్= ఏ కోరికలయినను; ఇత్తున్= తీరుస్తాను; నీవు= బ్రాహ్మణుడవైన నీవు; తగన్= ఉచితంగా; అడుగు= అర్థించుము.

తాత్పర్యం: అతిధిపట్ల గౌరవంతో కౌశికుడు ఇక్కొకుపును ఉండ్డేశించి, ‘నాకున్న దాని కనుగుణంగా ఇవ్వగలను. నీ అభీష్టమేమిటి?’ అని అన్నాడు. ఆ మాటకు బదులుగా ఆ రాజు విప్రుడితో ‘రాజులు దానశీలురు, దానకర్తలు గాని, దానగ్రహితలు కాగలరా?’ అని, ‘నీవు అర్థించుము, నీ కామ్యాలు తీరుస్తాను’ అన్నాడు.

విశేషం: కొత్తగా ఇల్లు చేరినవాడు తెలియనివాడైనా అతిథి. అతిథిని దేవుడిగా భావించి పూజించుచుని మన ఆమ్రాయాల నిర్వేశం. 'అతిథి దేవో భవ' అనే మాట అదే. కౌశికుడు ఆ దృష్టితోనే కొత్తగా వచ్చినవాడిని అతిథిగా భావించి సత్కరించబోయాడు-అభీష్టార్థ ప్రదానంతో.

వ. అనిన విని విప్రం దవ్విభున కిట్లనియె.

142

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= ఇక్కొకుడు పలుకగా; విని= ఆలకించి; విప్రండు= బ్రాహ్మణుడు - కౌశికుడు; ఆ+విభునకున్= ఆ రాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇక్కొకుమహారాజు అట్లు అనగా విని, బ్రాహ్మణుడు ఈ విధంగా అన్నాడు.

క. ‘కొనువారు ప్రవృత్తులు గా , క నివృత్తులు గొందురయ్య? కామ్యంబులు నా మనమున లే; వే నేమియుఁ , గొన: నిత్తున కాన యథిప! కోరుము తగగన్.

143

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= ఒ ఇక్కొకు మహారాజా!; కొనువారు= (దానం) గ్రహించేవారు; ప్రవృత్తులు+కాక= ప్రవృత్తి మార్గంలో ఉన్నవారు కాకుండా; నివృత్తులు= నివృత్తి మార్గంలో ఉన్నవారు; కొందురు+అయ్య= (దానం) స్వీకరిస్తారటయ్యా?; కామ్యంబులు= కోరికలు; నా మనమునక్క= నా మనస్సునందు; లేవు= ఉన్నవి కావు; ఏను= నేను; ఏమియున్= దేనిసీ; కొన్= గ్రహించను; ఇత్తును+అ= ఇస్తాను తప్పక; కాన= కావున; తగగన్= ఉచితంగా, అర్పంగా; కోరుము= అర్థించుము.

తాత్పర్యం: సంసారచక్రాన బడి వివిధ క్రియలలో ప్రవర్తించేవారు దానాలు స్వీకరిస్తారు తప్ప, సంసారాన్ని దూరంగా నివృత్తిమార్గాన ప్రాపంచిక విషయాలనుండి మరల్చి జీవించేవారు దానం గ్రహిస్తారా? నా మనస్సున ఏ కోరికలూ లేవు. కాగా నేను కోరను, కాని ఈయగలవాడను. తప్పక ఇస్తాను నీవే తగినట్లు కోరుకొమ్ము.

విశేషం: ప్రవృత్తి x నివృత్తి. ప్రాపంచిక విషయాల జోలికి వెళ్లి, వాటిలో తలదూర్చి, వివిధ ఆలోచనలలో క్రియలలో పాల్గొనబడం ప్రవృత్తి. ఇది జనసామాన్య జీవనవిధానం. దీనికి విరుద్ధంగా ప్రాపంచిక విషయాలనుండి ఇంద్రియాలనూ, మనస్సునూ మరల్చి, నిగ్రహించి, ఆత్మజ్ఞానం కోరకు యత్పుంచటం నివృత్తి. ఇక్కడ బ్రాహ్మణుడు నివృత్తుడు. క్షత్రియుడు ప్రవృత్తుడు.

వ. పూజారూపంబున నిచ్చిన యథి యత్తిథిగైకొనుట యెగ్గుగా’ దనుటయునమ్మనుజపతి ‘నీ విచ్ఛువాదవయేని నీ సకల జపంబు ఫలంబును ని’ మ్మునిన నమ్మహీదేవుండు.

144

ప్రతిపదార్థం: పూజారూపంబునక్క= సత్కారరూపాన్ని; ఇచ్చిన+అది= ఈబడినది; అతిథి= ఆగంతకుడు; కైకొనుట= స్వీకరించటం; ఎగ్గు+కాదు= కీడు కాదు; అనుటయున్= అన్న తరువాత; ఆ+మనజపతి= ఆ రాజు; నీవు; ఇచ్చువాడవు+అ+ఏని= ఇచ్చేవాడివే అయితే; నీ సకల జపంబు ఫలంబును= నీ మొత్తం జపముయొక్క ఫలితాన్ని; ఇమ్ము= ఇచ్చివేయుచు; అనిన్= అనగా; ఆ+మహీదేవుండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు.

తాత్పర్యం: సత్కారరూపాన (యాచనకు బదులుగా కాకుండా) ఇచ్చినది స్వీకరిస్తే స్వీకర్తకు ఏ కీడూ ఉండదు’ అని కౌశికుడు పలికాడు. కౌశికుడి నిర్భంధంతో ఆ రాజు ‘నీవు కేవలం దాతవే అయితే, నీ మొత్తం జపఫలితం నాకిమ్ము’ అన్నాడు. దానికి బదులుగా ఆ బ్రాహ్మణుడు (ఇట్లు అన్నాడు).

విశేషం: దానాలు రెండు విధాలుగా ఉండవచ్చును. అర్థించిన తరువాత ఇచ్చేది లోకంలో ప్రసిద్ధమైన దానం. అర్థనతో నిమిత్తం లేకుండా గౌరవపురస్పరంగా పూజోపారంగా ఇచ్చేది అసామాన్య దానం. దీనిలో గ్రహితకు, దాన స్వీకర్తకు ఏ ప్రమేయునూ ఉండడు కాబట్టి ఏ కీడూ ఒనగూడే వీలులేదు. ప్రయోజనకాంక్షలో చేసే దానాలు స్వీకరించేవారికి అటువంటి అభయం ఉండ దంటారు పెద్దలు.

క. ‘జపఫలమున సగ మిచ్చెద , సృష్టి! యంతయ సైనఁ గొనుము నీ’ వనవుడు ‘న జ్ఞాపము ఫలం బెయ్యాది?’ యని , సృష్టిఁ డడిగిన నాతఁ ‘దేను నిరపేక్షండన్.’

145

ప్రతిపదార్థం: సృష్టి= రాజు; జపఫలమున్= జపం ఫలితంలో; సగము+ఇచ్చెదన్= సగపాలు ఇస్తాను; అంతయున్+వన్= అంతటినైననూ; నీవు; కొనుము= తీసికొనుము; అనవుడున్= అస్తవెంటనే; ఆ+జపము ఫలంబు= ఆ నీ జపముయొక్క ఫలితం; ఏ+అది= ఏది, ఏ విధమైనది?; అని; సృష్టిఁడు= రాజు; అడిగిన్= ప్రశ్నించగా; ఆతడు= ఆ కౌశికుడు; ఏను= నేను; నిర్ణ+ఆపేక్షండన్= కోరిక లేనివాడను.

తాత్పర్యం: ‘నీ సకల జపంబు ఫలంబును ఇమ్ము’ అన్న ఇక్కొకుమహారాజునకు కౌశికుడి సమాధానమిది - ‘జపఫలితంలో సగమిస్తాను రాజు! మొత్తం ఫలితం కావాలి - అన్న తీసికొమ్ము’ అని. దానికి రాజు ‘ఇంతకూ ఈ నీ జపఫలితం ఏమిటి?’ అని ప్రశ్నించాడు. కౌశికుడి సమాధానం - నేను కోరికలు లేనివాడిని’ అంటూ ప్రారంభించి కొనసాగిస్తున్నాడు.

విశేషం: రాజు కౌశికుడి నిర్వంధదాతృత్వానికి విసిగినట్లుగా కౌశికుడి జపఫలితం మొత్తం ఇమ్మున్నాడు. విప్రుడు తనమాట మొదట సగమిస్తానని, మళ్ళీ అంతా అయినా తీసికొనుమన్నాడు. ఈ విధంగా ఇక్కడి దాత, గ్రీహిత, ఇరువురూ ఒకింత భావావేశంతో వ్యవహారిస్తున్నట్లు తోస్తున్నది.

క. కావున ఫల మిట్టిటి యని , భావింపఁ; నెఱుంగ నొరులఁ బనివడి యడుగన్;

నీ వాఫలంబు గొను మంచి , దా వినబడుఁ ఇదప ధర్మతత్త్వజ్ఞులచేన్.’

146

ప్రతిపదార్థం: కావున= (కోరికలు లేనివాడను) కాబట్టి; ఫలము= (జపముయొక్క) ఫలితం); ఇట్టిది+అని= ఈ విధమైనది అని; భావింపన్= డోహించగా; ఎఱుంగన్= తెలియను; ఒరులన్= ఇతరులను; పని+పడి= పనిగట్టుకొని, ప్రయత్నపూర్వకంగా; అడుగన్= ప్రశ్నించను; నీవు; ఆ ఫలంబు= ఆ నా జపఫలితం; కొనుము= గ్రీహించుము; అది= ఆ ఫలితమెట్టిదో - అను నీ ప్రశ్నకు సమాధానం; తాన్= స్వయంగా; పిదపన్= అనంతరం; ధర్మతత్త్వజ్ఞులచేన్= ధర్మస్వభావం ఎరిగినవారిచేత; వినబడున్= వినవచ్చును.

తాత్పర్యం: నేను నిరపేక్షకుడను కాబట్టి నా కా జపఫలితపు స్వరూపస్వభాలను గురించిన భావనే కలుగలేదు. ఆ కారణాననే నేను ఇతరు లెవరినీ పనిగట్టుకొని జపఫలిత మేమిటి? - అని అడిగి తెలిసికొనలేదు, ఫలిత మిట్టిది అని తెలియకున్నా దాన్ని స్వీకరించుము. ఆ తరువాత ధర్మతత్త్వవేత్తలు ఆ జపఫలిత మిట్టిది, ఇంతటిది - అని వివరిస్తారు’.

విశేషం: మొదటి నుండి ఈ దాత గ్రీహితలలో సాముఖ్యం కొరవడినట్లుగా అనిపిస్తుంది. ఇప్పుడు అదేమిలో తెలియకుండానే దానిని గ్రీహించుంటున్నాడు దాత. మరి గ్రీహిత ఏ విధంగా స్పుందిస్తాడో చూడాలి. గ్రీహిత అయినా, తొలుత కోరినపుడు లేని సంశయాన్ని అనంతరం దానసమయాన వెలువరించటం ఎందుకో? మొత్తంమీద దానస్వీకారం చేసేటప్పుడు ముందు వెనుకలు చూడవలసిన అవసరం ఎంతో ఉన్నట్లుగా పీరి వ్యవహారశైలిని బట్టి మనం గ్రీహించాలి.

వ. అనుటయు నయ్యనతనయుండు ‘ఫలం జట్టి దని యెఱుగ వేనిం గొననొల్ల’ వనవుడు నతం డితని కిట్లనియై.

147

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా, అన్న తరువాత; ఆ+ఇనతనయుండు= ఆ సూర్యవంశపు ఇక్కొకు మహారాజు; ఫలంబు+ఇట్టిది+అని= ఫలితం ఇటువంటిది అని; ఎఱుంగపు+ఎనిన్= తెలియవేని; కొనన్+బల్లన్= తీసికొనుటకు

అంగీకరించను; అనవుడున్= అన్న పిదప; అతండు= ఆ కౌశికుడు; ఇతనిని= ఈ ఇక్ష్వాకుడితో; ఇట్లు+అనియ్న్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: కౌశికుని సమాధానం విన్న ఇక్ష్వాకుడు ఫలితం తెలియరాని దానిని తాను స్వీకరించటానికి అంగీకరించనన్నాడు. తరువాత ఆ కౌశికుడు ఇక్ష్వాకుడితో ఈ విధంగా అన్నాడు.

క. ‘నీ వడిగి తేసు నిచ్చితి ! భూవల్లభ! యింక సత్యమున కూనము గా
దే వలయింపమి?’ నావుడు , నా వసుధాభీశుఁ డధ్రురామరవరుతోన్.

148

ప్రతిపదార్థం: భూవల్లభ!= ఓ రాజు!; నీవు= అర్థివైన నీవు; అడిగితి(వి)= అర్థించావు; ఏను= నేను; ఇచ్చితిన్= ఇచ్చాను; ఇంకన్= ఇక్కిందట, ఇంత జరిగిన తరువాత; వరియింపమి= ఇష్టపడకుండుట (దాన్స్వీకారానికి); సత్యమునకున్= సత్యవ్రతానికి; ఊనము+కాదే?= తక్కువ - కొరతకాదా?; నావుడున్= అన్న తరువాత; ఆ+వసుధా+అధి+ఈశుఁడు= ఆ భూమికి అధిపతియైన ఇక్ష్వాకుడు; ఆ+ధరా+అమర వరుతోన్= ఆ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడితో.

తాత్పర్యం: కౌశికుడు ఇక్ష్వాకుడి తిరస్కారాన్ని తప్పుపట్టుతున్నాడు. ‘ఓ రాజు! నీవు అడిగావు. నేను ఇచ్చాను. ఈ అడుగుట, ఇచ్చుట అనే ఈ రెండు క్రియలు జరిగిపోయిన తరువాత ఈ దశలో నీవు - నే నొల్లను అనుట సత్యవ్రత పాలనకు హానికరం కాదా? అట్లా తిరస్కరించటం సత్యానికి కొరత గావించటం కాదా?’ అన్నాడు కౌశికుడు. దానికి బదులుగా ఆ మహారాజు ఆ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడితో ఇట్లా పలికాడు.

వ. ‘రాజులకు యుద్ధంబు సుకర్మంబు గావున నీతో వివాదయుద్ధంబు సేసితి’ ననిన నతండు ‘నీవేమి సేసితేమి?
యది యట్లుండనిమ్ము’

149

ప్రతిపదార్థం: రాజులకున్= క్షత్రియులకు; యుద్ధంబు= కయ్యం; సుకర్మంబు= మంచిపని, చేయదగింది; కావున్= కాబట్టి; నీతోన్= పండితుడవైన నీతి; వివాద యుద్ధంబు= తగవులాడుట అనే కయ్యం; చేసితిన్= చేశాను; అనిన్= అనగా; అతండు= ఆ కౌశికుడు; నీవు; ఏమి+చేసితి(వి)+ఏమి= ఏ దానిని చేశావో ఏమిటో; అది= ఆ చేసింది; అట్లు+ఉండన్+ఇమ్ము= ఆ విధంగానే చేసినది చేసినట్లుగానే ఉండనిమ్ము.

తాత్పర్యం: కౌశికుడి ప్రశ్నకు రాజు సమాధాన మిది: తాను క్షత్రియుడు కాబట్టి క్షత్రియులకు యుద్ధం చేయదగ్గపని కాబట్టి తాను కౌశికునితో తగవులాడుట అనే కయ్యాన్ని చేశాడు. ఈ సమాధానానికి ఆ కౌశికుడి ప్రతివచనమిది: ‘నీవు ఏమి చేశావో ఏమో, అది అట్లా ఉండనిమ్ము’.

విశేషం: బ్రాహ్మణ కౌశికుడు, క్షత్రియ ఇక్ష్వాకువు - ఇరువురూ ధర్మకర్మతత్పరులే. ఇరువురకూ పరస్పర గౌరవాదరభావాలు ఉన్నాయి. అయినా దానప్రదానం, దాన్స్వీకారం అనే విషయంమీద వివాద పడుతున్నారు. ఎవరికి తోచిన రీతిలో వారు తమ ధోరణిని సమర్థించుకొనబడుతున్నారు. క్షత్రియధర్మం ప్రకారం కయ్యం కార్యమే కాబట్టి వాజ్యమునైన కయ్యం చేశా నంటున్నాడు రాజు.

క. విను మిచ్చేద నని యామియుఁ, గొనియెద నని పలికి పిదపఁ గొనకునికియు, న
త్వస్తుతంబులు సత్యవ్రత , మునకుం దొలగంగ మనకు భూవర! తగునే?

150

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= ఓ రాజు!; వినుము= ఆలకించుము; ఇచ్చేదను+అని= ఇస్తాను అని పలికి; ఈమియున్= ఈమియుకుండుటా; కొనియెదను+అని= తీసికొంటాను అని; పలికి= చెప్పి; పిదపన్= ఆ తరువాత; కొనక+ఉనికియున్=

తిసికొనకుండా ఉండటం; అతి+అనృతంబులు= మిక్కిలి అసత్యాలు; మనకున్= గొప్ప రాజువైన నీకు, మంచి బ్రాహ్మణుడైన నాకు ఇద్దరికీ; సత్యవ్రతమునకున్+తొలఁగంగన్= సత్యమును పాటించుటనుండి తప్పుకొనుట; తగునే?= ఉచితమా?

తాత్పర్యం: ఒ రాజా! నీవేదో వివాదయుద్ధం చేశాను అంటున్నావు. అయితే ఇది వినుము. ఇస్తానని ఈయకుండటం, తిసికొంటానని తిసికొనకుండా ఉండటం - ఈ రెండు పనులూ మిక్కిలి అసత్యాలు. సద్రాహ్మణుడ వైన నేనూ, క్షత్రియుడైన నీవూ - ఇద్దరం ఈ విధంగా సత్యవ్రతపాలనకు దూరంగా జరిగిపోవటం తగునా?

విశేషం: ‘తగునా?’ అనేమాట ఈ పద్యంలో సార్థకం. ‘తగు’ అనే మాటనుండే ‘తగపు’ - వ్యవహారంలో ‘తగువు’ వచ్చాయి. ఉచితమగు అనే అర్థంలో ఈ మాటను ప్రయోగిస్తాం. వాదివివాదాలలో వాక్యప్రాగల్భాసికి పోయి, ఉచితానుచితాలు మరచే ప్రమాదముంది. ఆ ప్రమాదపుటంచున నిలబడి ఉన్నామని కౌశికుడి పోచ్చరిక.

క. సత్యము తపమును యజ్ఞము, సత్యము వేదంబు దాంతిశాంతులు నగుటన్

సత్యము దొఱిగుట నిర్వల, నిత్యానుప్యానములును నిష్పలము లగున్.’

151

ప్రతిపదార్థం: సత్యము+అ= సత్యమే; తపమును= తపస్సాన్; యజ్ఞము= యాగం కూడా; సత్యము+అ= సత్యమొక్కటే; వేదంబు= వేదం, జ్ఞానం; దాంతి శాంతులున్= దమనం, నిగ్రహం, కామక్రోధలోభ మోహ మదమాత్మర్యాలు లేకుండటం; అగుటన్= కాబట్టి; సత్యము= సత్యమునే; తొఱిగుట= విడుచుట; నిర్వల నిత్య+అనుప్యానములును= మలినంలేని, ఎప్పుడూ చేసే కర్కాండలు, జవహోమపూజాదులు కూడా; నిన్స+ఫలములు+అగున్= ఫలం, ప్రయోజనం లేనివి ఔతాయి.

తాత్పర్యం: సత్యం సర్వోన్నతమైనది. సత్యవ్రతపాలన చేస్తే తపస్సు చేసినట్టే, యజ్ఞంచేసినట్టే, వేదం తెలిసినట్టే. సత్యవ్రతపాలనే నరుడిలో నిగ్రహాన్ని, కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్మర్యాలు అనే అరిషద్వరగ్రాన్ని జయించగల శాంతినీ కలిగిస్తుంది. అటువంటి సకలధర్మాచరణకు మూలకందమైన సత్యాన్ని విడిచిపెడితే ఇక జవహోమ పూజాపురస్కారాలవంటి నిత్యానుప్యానాలూ నిష్పలమే అవుతాయి’.

విశేషం: నేల విడిచి సాముచేయలేనట్టే, సత్యవ్రతపాలనలేక మిగిలిన సకల ధర్మకార్య నిర్వహణమూ అసాధ్యమే. కాదని మైముక్కుబడిగా, గుడ్డిగా ఇతర సత్యార్యాలూ, ధర్మకార్యాలూ నిర్వహించినా, సత్యవ్రత మొక్కటి లేనప్పుడు మిగిలినవన్నీ నిష్పలాలే! ఎందుకంటే సర్వధర్మమూలమూ సత్యమే కాబట్టి.

వ. అనిన విని ధర్మంబు వారల నుఢీశించి యమాదులు విన 'వీలికి వివాదంబు వలదు. విప్రుండు దానఫలంబును రాజు సత్యఫలంబును బోందువా' రనియే. నట్టియేడ నాకంబు నరాకృతి దాఖ్మి వచ్చి తస్సెత్తింగించి యయిరువుర నాలోకించి 'వాదేల? మీలిద్దబుం దుల్యఫలప్రాపుల రయ్యెడ లట్లు సేయుండసి పలికె నవ్యభుం 'డట్లేని నితందును నా యిచ్చునబి గొనవలయు? ననుటయు నమ్ముని 'యేను దపస్థిధాయినిరతుండం బలగ్రహించి యందు విరతుండ.'

152

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= కౌశికుడు అట్లు పలుకగా; విని= ఆలకించి; ధర్మంబు= ధర్మాధిదేవత; వారలన్= ఆ కౌశిక, ఇక్కొకులను; ఉద్దేశించి= లక్ష్మయుగాజీసి; యమ+అదులు= యముడు మొదలగుపారు; వినన్= వినునట్లుగా; వీరికిన్= ఈ ఇరువురకు; వివాదంబు= తగవు; వలదు= అక్కరలేదు; విప్రుండు= బ్రాహ్మణుడు - కౌశికుడు; దానఫలంబును= దానము యొక్క పలితమును; రాజు= క్షత్రియుడు - ఇక్కొకువు; సత్యఫలంబును= సత్యవ్రతపాలనయొక్క పలితమును; పాందువారు+అనియెన్= చేకొనువారు అని పలికెను; అట్టి+ఎడన్= ఆ సమయాన; నాకంబు= స్వగ్రము; నర+ఆకృతి= నరుని ఆకారము; తాల్చి= ధరించి; వచ్చి=

చేరి; తన్నున్= తనను; ఎట్టింగించి= తెలియపరచి; ఆ+ఇరువురున్= ఆ ఇద్దరినీ; అలోకించి= చూచి; వాదు+ఏల?= వాదము, తగవు ఎందుకు?; మీరు+ఇద్దరున్= మీరు ఇరువురూ; తుల్యఫల ప్రాపులరు+అయ్యెదరు= సమానమైన ఫలితమును పొందువారు కాగలరు; ఇట్లు= ఈ విధంగా; చేయుండు+అని= చేయుండి అని; పలికెన్= చెప్పెను; ఆ+విభుండు= ఆ రాజు; అట్లు+ఏని= అట్లయితే; ఇతండును= ఈ బ్రాహ్మణుడు కూడా; నా+ఇచ్చునది= నేను ఇచ్చేది; కొన్నో+వలయున్= గ్రహించవలెను; అనుటయున్= అన్న పిదప; ఆ+ముని= ఆ బుసి కౌశికుడు; ఏను= నేను; తపస్స+స్వ+అధ్యాయు నిరతుండను= తపస్సునందు, చదువునందు ఆసక్తుడను; పరిగ్రహణవిధియండున్= (దానమును) స్వీకరించు పనియందు; విరతుండన్= విరక్తుడను, అనాసక్తుడను.

తాత్పర్యం: కౌశికుడి పలుకు లాలకించిన ధర్మదేవత ఆ వివాదగ్రస్తులను ఇరువురనూ ఉద్దేశించి యముడు, కాలుడు, మృత్యువు వింటుండగా - వీరికి ఈ తగవులాట వద్దనీ, బ్రాహ్మణుడు దానఫలితాన్ని, క్షత్రియుడు సత్యవత ఫలితాన్ని పొందగలరని పలికాడు. ఆ సమయాన స్వర్గం మానవరూపంలో అక్కడికి వచ్చి తను తాను తెలియపరచుకొని, ఆ ఇద్దరినీ చూచి ‘మీకు తగ వేల? మీరిద్దరూ సమానంగా ఫలితాలను పొందగల’రని చెప్పి ఈ విధంగా చేయుమన్నది. ఆ రాజు ‘అట్లాగయితే ఈ బ్రాహ్మణుడు కూడా నేనిచే దానాన్ని స్వీకరించాలి’ అనగా, ఆ విప్రుడు తాను తపస్సు, అధ్యయనం - ఈ రెంటియందే ఆసక్తుడననీ, దానపరిగ్రహణంలో విరక్తుడననీ తన అభ్యంతరాన్ని తెలిపాడు.

క. అనపుడు నరనాథుడు ‘నా , కును నీకును సలయ కాఁగు కోరెద సత్య

ర్థ నిరూధి మత్స్యకృతఫల , మనఘూ! కొనవే? యసుర్హాంబు దలిర్పున్.’

153

ప్రతిపదార్థం: అనపుడున్= అన్న తరువాత; నరనాథుడు= రాజు - ఇక్కొకుడు; నాకును= క్షత్రియుడవైన నాకూ; నీకును= బ్రాహ్మణుడవైన నీకూ; సరి+అ+కాఁగున్= సమానమే అయ్యేటట్లుగా; కోరెదన్= కోరుకొందును; అనఘూ!= ఓ పాపరహితుడా! కౌశికుడా!; సత్కర్మనిరూధిన్= మంచిపనియందలి నిర్ధారణతో; మత్సుకృతఫలము= నా పుణ్యఫలితము; అనుగ్రహము= దయ; తలిర్పున్= వ్యక్తమగునట్లుగా; కొనవే?= తీసికొనవా? - గ్రహించవా?

తాత్పర్యం: కౌశికుడి అభ్యంతరాన్ని విన్న రాజు కౌశికుడి నుద్దేశించి ‘ఓ పాపరహితుడా! నేను నాకూ నీకూ సమత్వం చెడకుండా జాగ్రత్తగా కోరబోతున్నాను. నీవూ మంచిపని అనే నిర్ధారణతో నా పుణ్యఫలాన్ని దయతో దానంగా స్వీకరించుము’. (అని ప్రార్థించాడు.)

విశేషం: రాజు దానగ్రహితగా, విప్రుడు దానకర్తగా మిగలటం క్షత్రియ ధర్మపరిపాలకుడైన ఇక్కొకునకు మింగుడు పడటంలేదు. అందుకే అతడు బ్రతిమిలాడైనా ఆ విప్రుడిని దానగ్రహితగా మార్చటానికి యత్నిస్తున్నాడు.

వ. అనిప్రార్థించే నప్పుడు వికృతవేషులగు పురుషు లిరువురు దమలో వివాదంబు సేయుచు వళ్లి ‘యవ్విభుండు మనల శాసింప నొడయం’ దనుచు నిక్ష్యాకు ముందఱ నిలిచిలి. వారి తెఱంగు వినుము.

154

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ విధంగా; ప్రార్థించెన్= వేడుకొనెను; అప్పుడు= ఆ సమయాన; వికృత వేషులు+అగు= వికారమైన దుష్టులు, నగలు గలవారగు; పురుషులు= నరులు; ఇరువురు= ఇద్దరు; తమలోన్= పరస్పరం; వివాదంబు+చేయుచున్= వాదులాడుకొంటూ; వచ్చి= చేరి; ఆ+విభుండు= ఆ రాజు; మనలన్= మన ఇరువురను; శాసింపన్= ఆజ్ఞాపించగా; ఒడయండు= అధిపతి; అనుచున్= అని పలుకుతూ; ఇక్కొకు ముందఱన్= ఇక్కొకు మహారాజు ఎదుట; నిలిచిరి= ఆగారు; వారి తెఱంగు= వారి విధం; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: రాజు విప్రుడిని తాను స్వీకరించే దానానికి బదులుగా అతడూ తననుండి దానాన్ని స్వీకరించవలెనని వేడుకొంటూ ఉన్న సమయాన ఇరువురు నరులు వికృతమైన దుస్తులూ నగలూ ధరించి పరస్పరం వాదులాడుకొంటూ ఆ రాజును చూచి 'ఆఏ! ఈ రాజు మనకు శాసకుడు' అంటూ అతడి చెంతకు చేరి ఎదుట నీలబడ్డారు. వారి కథ ఇది.

విశేషం: ఇక్కడ కొళిక ఇక్కువ లిరుపురూ సమానమైన వాదబలంతో తర్వాతర్వాలతో వివాదంలో మునిగి ఉన్నారు. వారికి జ్ఞానోదయం కావాలి - అంటే మాటలతో సరిగాదని తేలిపోయింది. కాబట్టి ఒక విచిత్రసంఘటన ద్వారా వారివివాదాన్ని పరిష్కార మార్గంవైపు మరలించబోతున్నాడు వక్త.

తే. ఒకడు గోదాన మొనలంప నొక్కరుండు , తత్ఫలము వేడు భీతి నాతండు నొసగు
గొనినవాఁ డిది దక్కువ దసకు నని త , లంచి యుత్తమ గోయుగళంబు విలిచి.

155

ప్రతిపదార్థం: ఒకడు= ఆ ఇరువురిలో ఒకడు; గోదానము+ఒనరింపన్= ఆపును దానం చేయగా; ఒక్కరుండు= మరొకడు; తద్ద+ఫలము= ఆ గోదాన ఫలితాన్ని; వేడన్= అర్థించగా; ప్రీతిన్= ప్రేమతో; ఆతండున్= ఆ గోదాన కర్తృకూడా; ఒసగున్= రాయగా; కొనినవాడు= స్వీకరించినవాడు; ఇది= ఈ ఫలితం; తనకున్= స్వీకరించిన తనకు; తక్కువ= చాలినది కాదు; అని; తలంచి= ఆలోచించి, ఉత్తమ గోయుగళంబు= మంచి ఆపుల జంటను; విలిచి= కొని.

తాత్పర్యం: వారిలో ఆ తగవులాడుకొనువారిలో ఒకడు గోదానం చేశాడు. మరొకడు ఆ గోదానఫలితం తన కిమ్మన్నాడు. దానకర్త ప్రేమతో దానఫలాన్ని ఆ అర్థికి ధారపోసి ఇచ్చాడు. అయితే ఆ అర్థి తనకు ఆ ఫలితం చాలినదికాదు అనే భావనతో తాను మంచి ఆపుల జంటను కొన్నాడు. (బహుశః దానం కొరకే కావచ్చు.)

వ. సత్ పాత్ర దానక్రియ నిర్వించి తత్ఫలంబు మున్న దసకు గోదాన ఫలం జిచ్ఛిన యతని కిచ్చువాఁ డయిన నతండు గొనువాఁ డయి యుండి కొనక యెడసేసి తిరుగం బిరుగ నప్పుడు ముట్టం బట్టిన వాదు పుట్టిన వచ్చినవారై; రత్తెఱం గెల్ల సుక్తి ప్రత్యుక్కల నప్పుడమిరేసికి నేర్పడం జెప్పి; రట్లు సెప్ప వినిన యవ్విభుతీడు దొలుత నొసంగినవాఁ 'డితం డడిగిన నెమ్మిం బ్రతిగ్రహింపగా నొసంగితిఁ బ్రతిగ్రహింబీల్లని నన్ను నితండు నిర్మంధింపం దగునే?' యని చెప్పినఁ జిదపటియాతం 'డితండు గొనియెదనని యొడంబడి కొనమి పాతకం బగుట కర్కుకాండపిదు లెల్ల నెఱుంగుదు' రనవుడుఁ గొశికుం డిక్కువు నుఢేశించి 'పింటో? యప్పురుషుని వచనంబు'లని పలికి వెండియు.

156

ప్రతిపదార్థం: సత్ పాత్ర దానక్రియ= మంచి అర్పునకు దానమిచ్చటను; నిర్వించి= చేసి; తద్ద+ఫలంబు= ఆ దానఫలితాన్ని; మున్న= పూర్వం; తనకున్; గోదాన ఫలంబు= గోపును దానం చేయగా లభించిన ఫలితమును; ఇచ్చిన+అతనికిన్= తనకిచ్చినవాడికి; ఇచ్చివాడు+అయిన్= (తాను) దానం ఇచ్చివాడు కాగా; ఆతండు= ఆ తనకు ఇచ్చినవాడు; కొనువాడు+అయి+ఉండి= తీసికొనబోయేవాడయి ఉండి; కొనక= తీసికొనుండా; ఎడ+చేసి= దూరంచేసి; తిరుగన్+తిరుగన్= తిరుగగా తిరుగగా; అప్పుడు= ఆ సమయాన; ముట్టన్+పట్టినన్= నిర్వంధముగా పట్టుకోగా; వాదుపుట్టినన్= (ఇద్దరికి) తగవులాట పుట్టగా; వచ్చినవారు+బరి= చేరినవారైనారు; ఆ+తెఱంగు+ఎల్లన్= ఆ పద్ధతి మొత్తం; ఉక్కి+ప్రతి+ఉక్కులన్= మాట, (దానికి) బదులు మాటలతో; ఆ+పుడమిరేనికిన్= ఆ రాజునకు; ఏర్పడన్= స్పష్టంగా; చెప్పిరి= తెలిపిరి; అట్లు= ఆ విధంగా; చెప్పన్= చెప్పగా; వినిన ఆ+విభునితోడన్= విన్న ఆ రాజుతో; తొలుతన్+బసంగినవాడు= మొదట ఇచ్చినవాడు; ఇతండు= ఇతడు (రెండవాడిని

ఉద్దేశించి); అడిగిన్= అర్థింపగా; నెమిగ్న్= ప్రీతితో; ప్రతిగ్రీహింపగాన్= స్వీకరించటానికి; ఒసంగితిన్= ఇచ్చాను; ప్రతిగ్రహింబు= దాన స్వీకారం; ఒల్లని నన్నున్= అంగికరించని నన్ను; ఇతండు= నా దానపలితమును ప్రతిగ్రహించిన ఈ ఎదుటి నరుడు; నిర్ఘంధింపన్+తగునే?= బలవంత పెట్టటం ఉచితమా?; అని చెప్పినన్= అని పలుకగా; పిదపటి+ఆతండు= తరువాతివాడు (మొదట గోదాన ఫలగ్రీతాత); ఇతండు= ఈ నరుడు; కొనియొదన్+అని= తీసికొంటాను (గోదాన ఫలితాన్ని) అని; ఒడంబడి= అంగికరించి; కొనమి= గ్రీహించకుండటం; పాతకంబు+అగుట= పాపము అగుట; కర్కూకండవిదులు+ఎల్లన్= కర్కూకండలు, యజ్ఞాలు, హోమాలు, జపాలు, తపాలు, వ్రతాలు మొదలయిన పనుల పద్ధతులు తెలిసినవారు అందరూ; ఎఱుంగురురు= తెలియుదురు; అనవుడున్= అన్న తరువాత; కౌళికుండు= కౌళిక బ్రాహ్మణుడు; ఇక్కొకుని+ఉద్దేశించి= ఇక్కొకు మహారాజును గురించి; ఆ+పురుషుని వచనంబులు= ఆ నరుడి మాటలు; వింటే?= విన్నావా?; అని; పలికి= చెప్పి; వెండియున్= మరలా.

తాత్పర్యం: గోదాన ఫలగ్రీత, గోదాన ఫలంగా తనకు లభించినది అల్పమని భావించి తాను స్వయంగా రెండు ఆవులను కొని, అర్ధుడిని ఎన్నుకొని ఆ ఆవుల జంటను అతడికి దానం చేసి, ఆ దానఫలాన్ని తనకు ముందు గోదానఫలాన్ని అర్పించినవాడికి ఈయబోగా అతడు స్వీకరిస్తానని అంగికరించి, తరువాత స్వీకరించక తప్పించుకొని తిరుగసాగాడు. ఆ తప్పించుక తిరుగాడేవాడిని ఒకనాడు ఆ ఈయదలచినవాడు గట్టిగా పట్టుకొని, గోదాన ఫలాన్ని స్వీకరించుమని నిర్ఘంధించగా వారిద్దరికి వాదు పుట్టి, దానిని తీర్చుమని ఈ ఇక్కొకు మహారాజును ఆశ్చయించారు. వారిద్దరూ రాజు దగ్గర తమవృత్తాంతాన్ని జరిగినదాన్ని జరిగినట్లుగా విన్నవించుకొనగా ఆ రాజు వారి వివాదచరిత్రను మొత్తాన్ని విన్నాడు. అపుడు ఆ ఇరువురిలో మొదటివాడు రాజుతో ‘ఈతడు అర్థిస్తే, నా గోదానఫలాన్ని తీసికొమ్మని అర్పించాను. నాకు మళ్ళీ ప్రతిగ్రహించే అభిప్రాయం లేదు. అయినపుడు ఈతడు నన్ను నిర్ఘంధించవచ్చునా?’ అని అన్నాడు. ఇక రెండవవాడు ‘ఇతడు తీసికొంటాను అని అంగికరించి, తరువాత ఆ గోదానఫలాన్ని తీసికొనకపోవటం పాపమే అవుతుంది - అని కర్కూకండ తెలిసిన వారందరూ ఎరిగిన విషయమే.’ అన్నాడు. ఆ సమయాన కౌళికుడు రాజు నుద్దేశించి ‘రాజు! విన్నావా ఆ నరుడి మాటలు?’ అని పలికి, ఇంకా ఈ విధంగా అనబోతూ ఉన్నాడు.

విశేషం: వాస్తువానికి ఇది కౌళిక ఇక్కొకుల వివాదాన్ని పరిష్కరించే ఆశయంతో కల్పితమైన కథ. ఏరి వివాదపు పోలికలే ఇప్పడ ఇరువురు పురుషుల (గోదానఫల గ్రహణప్రతిగ్రహణ సంబంధులు) వాదులోనూ ఉన్నాయి. కాబట్టి ఇక్కడి పరిష్కారం కూడా.

**క. ‘స్వప! నీవు మధీయంబగు , జపము ఫలం బడిగి; తేను సమ్మతి నీగా
విపరీత ఘణితు లాడిన , శపియంతు జుమీ! యెఱుంగఁ జాబీతి నీకున్.’**

157

ప్రతిపదార్థం: నృప!= రాజు; నీవు; మధీయంబగు+అగు= నాకు చెందినదగు; జపము ఫలంబు= జపముయొక్క ఫలితమును; అడిగితి(వి)= అర్థించావు; ఏను= నేను; సమ్మతిన్= అంగికారంతో; ఈగాన్= ఈయగా; విపరీత ఘణితులు= వ్యతిరేకమైన మాటలు; ఆడినన్= పలికినచో; శపియంతున్+చుమీ= శపిస్తాను సుమా!; నీకున్= విపరీతపు మాటలాడే నీకు; ఎఱుంగన్= తెలిసేటట్లుగా; చాటితిన్= ప్రకటించాను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ రాజు! ఇక్కొకు! నీవు నా జపఫలితం మొత్తమిమ్మని అర్థించావు. నేను అంగికారంతో ఈయబోతే ఇపుడు ఏవో వ్యతిరేకమైన మాటలు పలుకుతున్నావు. నీకు ఇదే చాటుతున్నాను - నీవు నా జపఫలాన్ని గ్రహించకపోతే నిన్ను నేను శపిస్తాను సుమా!’

విశేషం: ఇక్కడ ‘విపరీతఫణితులు’ అనే మాట నేటి మనవ్యవహారంలోవలే ‘ఎక్కువ’ అనే అర్థంలో వాడబడలేదు. ‘వాడు విపరీతంగా కొట్టాడు’ వంటి వ్యవహారంలో ‘విపరీత’ శబ్దాన్ని ఎక్కువ అనే అర్థంలోనే వాడుతున్నాం. కానీ, ఆ మాటలు నిజమైన అర్థం వ్యతిరేకం అని. నుఖం × దుఃఖం. ఇక్కడ నీవు గ్రహించుమంటే నీవూ గ్రహించుమని అనటం వ్యతిరేక భాషితమన్నమాట.

తే. అనిన నాతడు భయమంచి యాత్మలోన , ‘నొరుల యాగికి నకట చే యొడ్డకుండు నట్టి నా కిబి వలసెనే!’ యనుచుఁ గరము , సాంచె నవ్విప్పు దెనకు నిశ్శయముతోడ.

158

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనిన పిదప; ఆతడు= ఆ ఇక్కొకు మహారాజ; భయము+అంది= భయపడి; ఆత్మలోనన్= మనస్సులో, తనలో; ఒరుల+ఈగికిన్= ఇతరుల దానమునకు; చేయి+బడ్డక+ఉండునట్టి నాకున్= చేయి చాచక ఉండే నాకు; అకట!= అయ్యా!; ఇది= ఈ దాన పరిగ్రహాణం; వలసెనే!= చేయవలసి వచ్చేనే!; అనుచున్= పలుకుతూ; ఆ+విప్రదేసకున్= ఆ బ్రాహ్మణుడి వైపునకు; నిశ్శయముతోడన్= గట్టితలంపుతో; కరము= చేయి (దాన స్థికారం కొరకు); చాచెన్= సారించాడు.

తాత్పర్యం: కౌశికుడి శాపప్రకటనతో ఆ రాజు భయపడి తనలో ‘అయ్యా! ఇతరుల దానానికి ఏనాడూ చేయి చాచి ఎరుగని నాకు ఈనాడు ఇతడి మండి దానప్రతిగ్రహాణం కొరకు చేయి చాచవలసివచ్చేనే’ అని అనుకొంటూ ఆ బ్రాహ్మణుడిషైపు స్థిరసంకల్పంతో తన చేతిని చాచాడు - దాన మిమ్మని.

విశేషం: దాతచేయి పైనా, గ్రహీత చేయిక్రిందా ఉండటం దానక్రియలో తప్పనిసరి. దాత దానాన్ని ప్రకటించి, దానిని తాను వదలుకొంటున్నట్లు గుర్తుగా జలధారను (గ్రహీతచేతిలో) పోసి, ఆ దత్తమైనదానియెడ తన అధికారాన్ని త్యజిస్తాడు. ‘నీళ్ళ వదలుట’ అంటే స్వత్యాన్ని, అధికారాన్ని వదలటమే - అనే అర్థం - ఈ దానక్రియలోని ఈ ప్రక్రియనుబట్టే వచ్చి ఉంటుంది.

వ. అతండు ‘ననేక వర్షంబులు సేసిన జపఫలంబంతయు నీకిచ్ఛితి’ ననుచు ధారహసిన నమ్మహిసురువరు నాననం బాలోకించి భూపాలుండు ‘నా కరంబున జలంబులు వడియె మనకు నిద్రాలకును సత్కర్మ సమత్వంబు గలుగవలడే? నాయిదియైన యాగఫలం బేసును నీ కిచ్చెదు గైకొను’మని పలిక. నట్టియెడ వికృతవేఘులగు నప్పరుఘు లిరువురు నన్నరనాథు నుద్దేశించి ‘యేము కామక్రోధులము. ధర్మయమాదులచేతను మాచేతను మీలిద్దఱుం బల్కితులరైతి లంతియ కాని యిచ్చటయుఁగొనుటయును నివి దైవాచలతంబులు మీకుం బనిగా’ దని పలికిన విని యవ్విప్పండు భూవిభునితో నిట్టనియె. 159

ప్రతిపదార్థం: అతండున్= ఆ కౌశికుడును; అనేక వర్షంబులు= పెక్క ఏళ్ళు; చేసిన= ఒనర్చిసి; జపఫలంబు+అంతయున్= జపముయొక్క ఫలితం మొత్తమును; నీకున్= అర్థిని అయిన నీకు; ఇచ్చితిన్+అనుచున్= దానం చేశాను అంటూ; ధార+పోసినన్= (నీటి చాలును) ధారను విడువగా; ఆ+మహీసురవరు+అనవనంబు= ఆ బ్రాహ్మణుడి మొగము; ఆలోకించి= చూచి; భూపాలుండు= రాజు; నా కరంబునన్= నా చేతియందు; జలంబులు= నీళ్ళు; పడియెన్= పడినవి; మనకున్+ఇద్దాలకును= మన ఇద్దరకూ; సత్త+కర్మసమత్వంబు= పుణ్యం సమానమై ఉండటం; కలుగన్+వలదే?= కలుగవద్దా?; నా+అది+అయిన= నాదైన - నాకు చెందిన; యాగఫలంబు= యజ్ఞఫలితము; ఏనును= నేను కూడా; నీకున్+ఇచ్చేదన్= నీకు అర్పిస్తాను; కైకొనుము-స్వీకరింపుము; అని; పలికన్= అనెను; అట్టి+ఎడన్= ఆ సమయాన; వికృతవేఘుల+అగు= వికారమైన గుడ్డలు నగలు మొదలగునవి గల; ఆ+పురుషులు+ఇరువురున్= ఆ నరులు ఇద్దరును; ఆ+నరనాథున్= ఆ రాజును; ఉద్దేశించి= గురించి - లక్ష్మిగాచేసి; ఏము= మేము; కామక్రోధులము= కామం (కోరిక) క్రోధం (కోపం) అనే దుర్గణాలందు; ధర్మయమ+అదులచేతను= ధర్మదేవత, యమధర్మరాజు మొదలైన వారిచేతను; మాచేతను= కామక్రోధులమైన మా ఇరువురిచేతను; మీరు+ఇద్దఱున్= మీరలు ఇరువురా; పరి+ఈష్టితులరు+ఇతిరి= పరిశోధితులు అయ్యారు; ఇంతి+అ+కాని= ఇంతేకాని; ఇచ్చటయున్= దానమును; కొనుటయున్=

స్వీకారమును; ఇవి= ఈ రెండు క్రియలూ; దైవ+అచరితంబులు= దైవంచేత చేయబడినవి; మీకున్+పని+కాదు+లని= మీకు పనులు కావు అని; పలికిన్= చెప్పగా; విని= అలకించి; ఆ+విప్రండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; భూ విభునితోన్= రాజుతో; ఇట్లు+లనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: రాజు దానస్వీకారం కొరకు చేయిచాచి నిలబడగా బ్రాహ్మణుడు ‘ఎక్కువిండ్లు చేసిన జపఫలితం మొత్తం నీకిచ్చా’నంటూ, తనచేతి నీటిని రాజుచేతిలో ధారగా పోశాడు. అప్పుడు రాజు ఆ బ్రాహ్మణుడి మొగం చూచి, ‘నాచేతిలో నీళ్ళు పడ్డాయి. నేను దానం తీసికొన్నాను. మరి మన ఇరువురి పుణ్యం సమానంగా ఉండవద్దా? కాబట్టి నేను చేసిన యజ్ఞపు ఫలితాన్ని నేనూ నీ కిస్తాను తీసికొమ్ము’ అన్నాడు. ఆ సమయాన ఆ వికృతవేషములయిన నరులిద్దరూ ఆ రాజును ఉద్దేశించి - తాము కామక్రోధాలనే నరుడి అంతశ్శత్రువులు అర్థరిలో తొలి ఇద్దరమనీ, తామూ, ధర్మదేవత, యమధర్మరాజు, కాలపురుషుడు, మృత్యు దేవతా - ఈ అందరూ కలిసి ఆ కౌశిక ఇక్కొకులను ఇద్దరినీ పరీక్షించామని తెలిపి, ఇదంతా పరీక్షకొరకు సంఘటిల్లినదే తప్ప నిజానికి దానప్రతిగ్రహణాలు అనేవిదైవం చేసే చెప్పితాలు గాని, మానవక్రియలు కాబోని పలికారు. ఆ పలుకులు విని, కౌశికుడు ఆ రాజుతోఇట్లా అన్నాడు.

విశేషం: దాత చేసే దానాన్ని గ్రహించేవాడు ఆ దానంతోపాటు దాత దుష్టక్షత్యాల ఫలితాన్ని తీసికొనవలసి ఉంటుందని ఒక విశ్వాసం. ఎక్కువ దానాలు పాపపరిహరం కొరకే ఉద్దిష్టమైనాయి. మరి పాపం పరిహారం కావటం ఎట్లు? దాతనుండి గ్రహితకు అని సంక్రమిస్తాయని విశ్వసించేవారు. అందుకనే ఈ దానధర్మాలు స్వీకరించకుండా ఉండటం మంచి గొప్ప లక్షణంగా ‘అపరిగ్రహ’ ప్రతంగా భావించేవారు. దానగ్రహితలు జపతప ఉపవాసాది క్రియలతో ఆ సంక్రాంతమైన పాపాలనుండి విముక్తులయ్యేవారట!

A. ‘శ్రద్ధయును బలంబు జపవిధియందు సౌ , విత్తి నాకు నిచ్చే వేఱజపము నాచలంపఁ దగునె? యైనను నిందఱ , యొదుర నీవు గోలి తివ్విధంబు.

160

ప్రతిపదార్థం: సావిత్రి= జపాధిదేవత; నాకున్= జపశీలినయిన నాకు; జపవిధియందున్= జపం అనే పనిలో; శ్రద్ధయును= ఎక్కువ ఆదరమూ; బలంబున్= శక్తి; ఇచ్ఛెన్= ఇచ్ఛింది; వేఱు+అ= వేరుగా, విడిగా; జపమున్= జపక్రియను; ఆచరింపన్= చేయటం; తగును+ఎ?= ఉచితమా? - కాదు; ఐనను= కాకపోయినా; ఇందఱ+ఎదురన్= ఇంత మంది ఎదుట, ధర్మయుమకాల ప్రముఖుల ముందర; నీవు= నా దానమును స్వీకరించినట్టి నీవు; ఈ+విధంబు= ఈ పద్ధతిగా (పుణ్యాలు సమానాలు కావాలి అంటూ); కోరితి(వి)= అర్థించావు.

తాత్పర్యం: నేను జపాధిదేవత సావిత్రిదేవినుండి శ్రద్ధను, శక్తిని జపనిర్వహణ కొరకు దానంగా స్వీకరించి ఉన్నాను. ఇక ఇప్పుడు వేరుగా జపక్రియ చేయవలసిన పనీ లేదు. నా కోరికలు, యాచనలు, అక్కరలు ఏవైనా ఉంటే, అని అన్ని జపంకొరకు ఉద్దిష్టమైనవే. ఆ జపం అవసరమే తీరిన నాకు దానగ్రహణ అవసరమూ ఉండదు. అయినా ఇందరు పెద్దలముందర నీవు మన పుణ్యాలు సమానంగా ఉండవద్దా? - అంటూ నాకు దానమీయ సంకల్పించి అర్థించావు.

విశేషం: లోకంలో కూడా ఎన్నో మొండిగా ఆగిపోయిన పనులు కూడా, కొందరు ప్రముఖుల సముఖ్యాన ఇట్టే జరిగిపోతూ ఉండటం మనం గమనిస్తాం. అట్లాగే ఇక్కడ కూడా. ఎప్పటినుండో తిరస్కృతమౌతూ వస్తున్న రాజు కోరిక అతడికి అభీష్టముయిన క్రియ, ఇప్పుడు ఈ ఎదుట పెద్దదేవతల సమక్కాన తీరబోతున్నట్లుగా అనిపిస్తున్నది. కొందరు పెద్దల సముఖులు ప్రయోజనకారి మరి!

K. కావునర బ్రార్థన సెఱుపం , గా వేఱచెద నట్ల కాక! గైకొంటి ధరి తీవ్లుభు! నీ సుకృతం , బే వెంటం బిగిచె నరుగు మీ వగ్గతికిన్.’

161

ప్రతిపదార్థం: కావున్= కాబట్టి; ప్ర+అర్థన= గొప్ప కోరిక; చెఱుపన్+కాన్= భంగపరచుటకు; వెఱచెదన్= భయపడతాను; అట్లు+అ= అట్టే, నీవన్నల్లే; కాక!= అగుగాక!; ధరిత్రీవల్లభ!= ఓ రాజూ; నీ సుకృతంబు= నీ పుణ్యం; కైకొంటిన్= స్వీకరించాను; రసవు= నీవు; ఏ వెంటన్= ఏ మార్గము(న); తిగిచెన్= లాగెనో, ఆకర్షించేనో; ఆ+గతికిన్= ఆ మార్గాన; అరుగుము= వెళ్ళుము.

తాత్పర్యం: ఓ రాజూ! నా అవసరంతో నిమిత్తంలేకుండా ఇందరి ఎదుట అర్థించిన నీ కోరికను భంగపరచటానికి వెరచి, నీ పుణ్యాన్ని నేను గ్రహించాను. ఇక నీవు నీకు అభీష్టమైన మార్గాన వెళ్ళుము'. (అన్నాడు కౌశికుడు.)

విశేషం: మొత్తం మీద బ్రాహ్మణ క్షత్రియు లిరువురూ తమతమ అభీష్టాలను నెరవేర్పుకొనగలిగారు. ఒకరు ఆలోచన మెదడు, మరొకరు శక్తి - నిర్వహణ. ఈ రెండూ ఘర్షణపడటం దేశానికి మేలుకాదు. ఘర్షణావైపుగా పయనించినా చివరకు సమస్యయపూర్వకంగా ముగియటమే మేధాభుజశక్తులకు ఉచితం.

వ. అనియే నయ్యయువుర సత్కర్మనిష్ఠావిశేషంబునం జీతులయి బ్రహ్మతిదేవతలు వారల మీదం బుష్టవ్యప్తి గురియించుచు నయ్యెడకు నరుగుదెంచి యథినందించిలి; దేవతూర్యంబులు మొరయ నప్సరోగణంబు లాడుచుం బాడుచు సుల్లసిల్లే; నయ్యువసరంబునఁ గౌశికు నిక్ష్యాకు నుద్దేశించి నాకం జట్టనియే. 162

ప్రతిపదార్థం: అనియేన్= అనెను; ఆ+ఇరువుర సత్త+కర్మనిష్ఠా విశేషంబున్= ఆ ఇద్దరి మంచి పనులయేడ (గల) శ్రద్ధాతీశయానికి; ప్రీతులు+అయి= సంతసించినవారై; బ్రహ్మ+అది దేవతలు= బ్రహ్మ మొదలగు సురలు; వారల మీదన్= ఆ ఇద్దరి మీదా; పుష్ప వ్యప్తి= పూలవాన; కురియించుచున్= కురిసేటట్లు చేస్తూ; ఆ+ఎడకున్= ఆ ప్రథలానికి; అరుగు+తెంచి= వచ్చి; అభినందించిరి= ప్రశంసించారు; దేవతూర్యంబులు= దేవతల వాద్యాలు; మొరయన్= మ్రోగగా; అప్సరన్+గణంబులు= అప్సరసల సమాపోలు; ఆడుచున్= నాట్యం చేస్తూ; పాడుచున్= గానం చేస్తూ; ఉల్లసిల్లేన్= ఒప్పుగాయి; ఆ+అవసరంబున్= ఆ సమయాన; కౌశికున్+ఇక్ష్వాకున్+ఉద్దేశించి= కౌశికుడినీ, ఇక్ష్వాకువునూ గురించి; నాకంబు= స్వగ్రం; ఇట్లు+అనియేన్= ఈ విధంగా అన్నది.

తాత్పర్యం: ఆ బ్రాహ్మణ క్షత్రియు లిద్దరూ ధర్మపుణ్యకార్య నిర్వహణాంలో కనబరచిన అరుదైన శ్రద్ధాసక్తులకు బ్రహ్మ మొదలైన దేవతలు సంతోషించి, వారిమీద పూలవాన కురిపిస్తూ అక్కడకు వచ్చి, వారిని అభినందించారు. దేవతల వాద్యాలు మ్రోగగాయి. అప్సరసలు వేడుకగా ఆడారు, పాడారు కూడా. ఆ సమయాన స్వగ్రం (మానవాకారంతో వారిచెంతనే ఉన్నది ఇంతవరకు) ఆ కౌశికుడినీ, ఇక్ష్వాకువునూ ఉద్దేశించి ఇట్లా అన్నది.

తే. ‘అనఫులార! సంసిద్ధుల రయుతి లింకఁ, దడయనేటికి? నిర్మలోధాత్తగతికి నుత్సహింతురుగా’ కన్న మత్సురాది, బంధుకంబులఁ బోఁ ట్రోచి బ్రాహ్మణుండు. 163

ప్రతిపదార్థం: అనఫులార!= ఓ పాపరహితులారా!; సంసిద్ధులరు+అయితిరి= మంచి సిద్ధిని పొందినవారు అయ్యారు; ఇంకన్= ఇకపై; తడయన్= ఆలసించటం, జాగుచేయటం; ఏటికిన్?= ఎందుకు?; నిర్మల+ఉదాత్తగతికిన్= మలినంలేని గొప్ప గమనానికి-మహాప్రస్తానానికి; ఉత్సహింతురు గాక!= ఉత్సాహం చూపుదురు గాక! - తొందర పడెదరు గాక!; అన్నన్= అనగా; బ్రాహ్మణుండు= కౌశికుడు; మత్సుర+అది బంధుకంబులన్= ఈర్ష్య మొదలైన ముడులను; బంధాలను; పోన్+త్రోసి= తొలగ నెట్టి.

తాత్పర్యం: ‘ఓ పాపరహితులారా! మీరిద్దరూ గొప్ప సిద్ధిని పొందారు. ఇక ఆలసించటం ఎందుకు? మహాప్రస్తానానికి-నిర్మలమైన చిట్టచివరి గొప్ప ప్రయాణానికి ఆయత్తం కండి’ అని స్వగ్రం పలికినవెంటనే బ్రాహ్మణుడు తన ఈర్ష్యాది బంధనాలు తెగనరికికొని, అంతిమయాత్రకు ఉధ్యక్తుడయ్యాడు.

వ. ధర్మయమాదులను నాచిత్య సంఘంబును సవినయ ప్రణామ సహితంబుగా నామంత్రితులం జేసి. 164

ప్రతిపదార్థం: ధర్మయు+ఆదులను= ధర్మదేవత, యుముడు మొదలైన వారిని; ఆదిత్యసంఘంబును= దేవ సమూహమును, తమను అభినందింప వచ్చిన వారిని; సవినయ ప్రణామ సహితంబుగాన్= అణకువతో కూడిన నమస్కారాలతో కూడినట్లుగా; ఆమంత్రితులన్+చేసి= వీడ్స్‌నేవారినిగా చేసి.

తాత్పర్యం: తమను పరీక్షించిన ధర్మదేవతనూ, తదనుయాయులయిన యమకాల మృత్యుదేవతలనూ, తమను అభినందించిన దేవగణాన్ని అణకువతో నమస్కారిస్తూ వీడ్స్‌లిపిపాడు.

కౌశికేష్వరుకులు బ్రహ్మపదప్రాప్తి లగుట (సం. 12-193-18)

క. వాయువుల నియతప్తుత్తి మ , నో యంత్రణ బౌమలనడుమ నూల్చిల్చి విచే
ప్షోయిత శరీరుండై మూ , ర్థా యోజితములుగఁ జేసి యత్తలఁ జీర్ణేన్.

165

ప్రతిపదార్థం: వాయువులన్= శరీరంలోని గాలులను, ప్రాణ, అపాన, సమానములను; నియతప్తుత్తిన్= స్థిరమైన వర్తనతో; మనస్+యంత్రణన్= మనస్సును నిగ్రహించటంపలన; బొమల నడుమన్= కనుబొమ్ముల మధ్యభాగాన; నూల్చిల్చి= నిల్చి; విచేప్షోయిత శరీరుఁడు+పి= చేప్షలు ఉడిగిన దేహం కలవాడై; మూర్ఖ+ఆయోజితములుగన్+చేసి= శీర్షమునకు (తలకు) చేర్చబడినవిగా చేసి (గాలులను); ఆ+తలన్= ఆ తలను, తలయందు, కొనభాగాన; చేర్చేన్= చేర్చాడు.

తాత్పర్యం: శరీరంలోని వాయువులను (హ్యాదయాన ప్రాణం, గుదమున అపానం, నాభియందు సమానం) స్థిరమైన నడకతో కనుబొమల నడుమకు తెచ్చి (యోగం ద్వారా), మనస్సును అదుపుచేసి, చేప్షలు ఉడిగిన శరీరంతో, ఆ వాయువులను శీర్షానికి చేర్చి, అక్కడినుండి శీర్షం అగ్రభాగానికి కొనిపోయాడు కౌశికుడు. (యోగానిద్వారా శరీరపరిత్యాగం చేస్తున్నాడు అన్నమాట. శీర్షాగ్ర భాగం నుండి వాయువులు బ్రహ్మరంధ్రాన్ని చేదించుకొని బయటపడతాయి. అదే శరీరపరిత్యాగం.)

వ. అప్పుడు తదీయ బ్రహ్మరంధ్రిధ్రతుండును మహాజీస్తుతిరాష్ట్రాక్షతియుం బ్రాదేశ మాత్రుండును నగు పురుషు
నెదుర్చిని పరమేష్టి సమాధానంబున వచ్చితే? యని పలికి వెండియు.

166

ప్రతిపదార్థం: అప్పుడు= కౌశికుడు శరీరాంతర్గత వాయువులను శిరస్సు అగ్ర భాగానికి చేర్చినప్పుడు; తదీయ బ్రహ్మ రంధ్ర+ధ్రతుండును= అతడిటైన బ్రహ్మరంధ్రం, మాడుపట్టునుండి ఔకైగసినవాడూ; మహాజీస్తుతిరాష్ట్రాక్షతియున్= గొప్ప కాంతియొక్క శిఖ ఆకారం వంటి ఆకారం కలవాడూ; ప్రాదేశ మాత్రుండును= లొడితెడు - మాపుడు వ్రేలిని బొటనవ్రేలిని చాచిపట్టిన కొలత మాత్రం కలవాడు; అగు పురుషున్= అయిన నరుడిని; పరమేష్టి= బ్రహ్మదేవుడు; ఎదుర్కొని= ఎదురుగా వచ్చి; సమ్+అధానంబున్= అంగీకారంతో; వచ్చితి+ఏ?= వచ్చావా?; అని; పలికి= మాట్లాడి; వెండియున్= మరియును.

తాత్పర్యం: శరీరాంతర్గత వాయువు శిరస్సును చేరి బ్రహ్మరంధ్రంగుండా బయల్యేడలగా, వెంటనే ఆ రంధ్రంనుండి గొప్ప కాంతిశిఖరంవంటి ఆకారంతో లొడితెడు కొలతగల పురుషుడు (అత్మ) బయటికి వచ్చాడు. ఆ వచ్చినవాడిని బ్రహ్మదేవుడు ఎదురేగి అంగీకార పూర్వకంగా ‘వచ్చావు కదా!’ అని పలకరించి, ఇంకా ఇట్లా ప్రసంగించాడు.

విశేషం: శరీరం కంటే భిన్నంగా ఆత్మ ఉన్నదని నమ్మేవారు, ఆ ఆత్మ రూపరేఖల గురించిన వివరాలూ ఇచ్చారు. అవే ఇక్కడ చెప్పబడ్డాయి. ఆత్మ కొలత - లొడితెడు. ఆకారం; జ్యోతిశ్చిఖ - వెలుగుకొన; దానికి పురుషునమం కూడా ఉంటుంది.

తే. జాపకులకు యోగులకును సమమ పుణ్యః, గతివిశేషంబు ప్రత్యుత్త కలితమందు
జాపకులు నిర్భరీత్థానశక్తి నథికు, లనుచు వక్తంబు విచ్ఛి రమ్మనియె నథివ! 167

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= ఓ రాజా!; జాపకులకున్= జపం చేసేవారికీ; యోగులకును= యోగంచేసేవారికీ; పుణ్యగతివిశేషంబు= పుణ్యంవలన కలిగే విశేషగతులు - గొప్ప పదాలు; సమము+అ= సమానమే; ప్రతి+అక్షకలితము= కన్నల ఎదుట (ప్రత్యక్షంగా) నిరూపితం; అందున్= ఆ ఇరువురిలో; జాపకులు= జపశిలురు; నిర్ఘర+ఉత్థాన శక్తిన్= భారరహితంగా పైకెగసే శక్తితో; అధికులు= యోగులకంటే మిన్న అయినవారు; అమున్= అంటూ; వక్తంబు విచ్ఛి= నోరు తెరచి; రమ్ము+అనియెన్= 'రా' అన్నాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మ జపశిలురకూ యోగులకూ గల సామ్య, ఆధిక్యాలను వివరిస్తున్నాడు కౌశికుడికి. శరీరపరిత్యాగ అనంతరం జపశిలురూ, యోగులూ ఇద్దరూ సమానమైన పుణ్యగతులనే పొందుతారు. అక్కడ భేదం లేదు. అయితే జపశిలురు భారరహితంగా పైకెగసే శక్తికలిగి, యోగులకంటే మిన్నగా నిలుస్తారు. అని అంటూ, 'కౌశికా రమ్ము' అంటూ తన నోటిని తెరిచాడు బ్రహ్మదేవుడు.

వ. అనుటయు. 168

తాత్పర్యం: అనిన పిదప.

తే. బ్రహ్మరంధ్ర నిర్ధతుణైన బ్రాహ్మణుండు, బ్రహ్మవదనంబు సాచ్చే భూపతియు నట్ల
వెడలి తద్వుత్త మేఘటీ వికసనంబుఁ, బీంద నందుఁ బ్రవేశించే భూపవర్య! 169

ప్రతిపదార్థం: భూపవర్య!= రాజశ్రేష్టా! ఓ ధర్మరాజా!; బ్రహ్మరంధ్ర నిర్మ+గతుఁడు+అయిన= బ్రహ్మరంధ్రంనుండి బయల్సేడలిన; బ్రాహ్మణుండు= కౌశికుడు; బ్రహ్మవదనంబు= బ్రహ్మనోరు; చౌచ్చేన్= ప్రవేశించాడు; భూపతియున్= రాజకూడా-ఇక్ష్వాకు మహారాజు కూడా; అట్లు+అ= అట్లే, ఆ విధంగానే, కౌశికునివలెనే; వెడలి= బయటికి (శరీరంనుండి) వచ్చి; తద్+వక్తము= అతడి- ఆ బ్రహ్మనోరు; ఎప్పటి వికసనంబు= ఎప్పటివలె తెరచికొనుటను; పొందన్= చెందగా - తెరచికొనగా; అందున్= ఆ నోటిలో; ప్రవేశించెన్= చొరబడ్డాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మదేవుడి మాట ననుసరించి బ్రాహ్మణుడు ముందుగా బ్రహ్మనోట దూరి, అతడిలో ఐక్యమయ్యాడు. ఆ తరువాత ఇక్ష్వాకుమహారాజకూడా కౌశికుడివలెనే శరీరాన్ని విడిచి, అతడివలెనే బ్రహ్మనోట దూరి బ్రహ్మక్యం పొందాడు. ఈ విధంగా చివరకు ఇరువురూ బ్రహ్మలో లీనమయ్యారు.

విశేషం: జనవ్యవహారంలో కూడా 'బ్రహ్మక్యం కావటం' వంటి మాటలు ఉన్నాయి. ఆ విధానమే వివరించినట్లయినది ఇక్కడ.

క. దేవత లచ్ఛేరువడి య, ద్రేష్టుని నయ్యరువురను నుతించి రజుఁడు సం
భావించే ధర్మమును నవ, సీవర! యప్పరమ విభుఁడు నిరుపమలీలన్. 170

ప్రతిపదార్థం: అవనీవర!= ఓ రాజా!; దేవతలు= సురలు; అచ్చేరువడి= ఆశ్చర్యపడి; ఆ+దేషునిన్= ఆ బ్రహ్మదేవుడినీ; ఆ+ఇరువురను= ఆ బ్రాహ్మణా క్షత్రియులిద్దరినీ; నుతించిరి= పొగడిరి; అజుఁడు= బ్రహ్మదేవుడు; ధర్మమును= ధర్మదేవతను; సంభావించెన్= గౌరవించాడు; ఆ+పరమ విభుఁడు= ఆ గొప్ప దూర బ్రహ్మదేవుడు; నిర్మ+ఉపమలీలన్= పోలికలేని రితిలో. (అనంతర వాక్యానికి అన్వయం.)

తాత్పర్యం: ఈ నరులిద్దరూ బ్రహ్మాక్యం కావటమన్న మొత్తం ప్రక్రియను చూచిన దేవతలు ఆశ్చర్యపోయారు. ఆ బ్రహ్మాదేవుడినీ, అయినలో లీనమైపోయిన కౌశిక ఇక్ష్వాకువులనూ వారు ప్రస్తుతించారు. అనంతరం బ్రహ్మాదేవుడు ధర్మదేవతను - ఈ కార్యక్రమసర్వస్వానికి ఆదిని నిలిచి నడిపించినదానిని గౌరవపురస్సరంగా వీడ్జొన్నాడు.

వ. తదనంతరంబ యంత్రితుం డయ్యు; దక్కినవారును నిజస్థానంబుల కలిగిరి; జాపక ప్రకారంబును దటీయ సుగతి విశేషంబులు నెఱింగించితి; నీ వింక నెయ్యది వినవల తనపుడు నాపగాసుతునితోడం గుంతీతనయాగ్రజిండు 'సిరతిశయ జ్ఞానయోగంబు విధింబు వినువాంఛ నాకుం గలదు. సెప్పువే!' యునిన నప్పురుషుండప్పారవీత్తమునకిట్లనియె. 'మను బృహాస్పతిసంవాదంబను నితిహసంబుగలదబి నీయడిగిన యర్థంబునకు బోధకంబయి యుండు నాక్రింపుము. మను వాత్మియగురుం డగు దేవగురునకుం బ్రామిల్లి యిట్లనియె.

171

ప్రతిపదార్థం: తద్+అనంతరంబ+అ= దానివెంటనే - ధర్మదేవతను వీడ్జొనిన వెంటనే; అంత్రితుండు= మాయమైనవాడు; అయ్యెన్= ఆయను; తక్కినవారును= మిగిలినవారు కూడా - ధర్మము, యముడు, కాలం, మృత్యువు, స్వర్గం, కామం, క్రోధం అనే వారు కూడా; నిజస్థానంబులకున్= తమ స్థానాలకు; అరిగిరి= వెళ్లారు; జాపక ప్రకారంబును= జపం చేసేవారి పద్ధతి; తదియ సుగతి విశేషంబులున్= వారి ముక్తి వివరాలూ; ఎత్తింగించితిన్= తెలిపాను; నీవు; ఇంకన్= ఇంకనూ; ఏ+అది= ఏది; వినం+వలతు(వు)?+అనవుడున్= వినుటకు ఇష్టపడెద్దు?-అన్న పిదప; ఆపగాసుతునితోడన్= నది కుమారుడైన భీమ్ముడితో; కుంతీతనయ+అగ్రజిండు= కుంతి కుమారులలో పెద్దవాడు ధర్మరాజు; నిర్మ+అతిశయ జ్ఞానయోగంబు విధింబు= మించుటలేని (తానే అన్నింటిని మించినదైన) జ్ఞానయోగముయొక్క పద్ధతిని; వినువాంఛ= వినే కోరిక; నాకున్= ధర్మరాజునైన నాకు; కలదు= ఉన్నది; చెప్పవు+ఏ?= చెప్పవా?; అనిన్= అనగా; ఆ+పురుషుండు= ఆ నరుడు - భీమ్ముడు; ఆ+పొరవ+ఉత్తమునకున్= ఆ పురువంశ రాజుశైస్మైడైన ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు; మను బృహాస్పతి సంవాదంబు+అను= మను బృహాస్పతి సంవాదం అనేపేరుగల; ఇతిహసంబు= (జరిగిన) చరిత్ర; కలదు= ఉన్నది; అది= ఆ సంవాదం; నీ+అడిగిన+అర్థంబునకున్= నీవు ప్రశ్నించిన జ్ఞానయోగానికి; బోధకంబు+అయి= తెలియజెప్పునదిగా; ఉండున్= ఉండగలదు; ఆకర్ణింపుము= వినుము; మనుపు= ధర్మరాష్ట్రకర్త అయిన మానవుల ఆదిపురుషుడు; ఆత్మియగురుండు+అగు= తనకు గురువయిన; దేవగురునకున్= దేవతల గురువైన బృహాస్పతికి; ప్రణమిల్లి= నమస్కరించి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాదేవుడు ధర్మదేవతకు వీడ్జొలుపలికి, వెంటనే పోలికలేని రీతిలో మాయమైపోయాడు. మిగిలినవారూ తమ తమ స్థానాలకు చేరుకొన్నారు. ఈ విధంగా జపం చేసేవారి పద్ధతి వారు పొందే ముక్తివిశేషాలు నీకు తెలియపరిచాను. ఇంకా ఏమి వినాలని అభిలషిస్తున్నావు? - అని భీమ్ముడు తన మనుమడైన ధర్మరాజును ప్రశ్నించాడు. దానికి బదులుగా ధర్మరాజు తాను జ్ఞానయోగాన్ని - సర్వయోగాలనూ అతిక్రమించిన దానిని వినటానికి ఉన్నిశ్శర్మారుతున్నట్లు చెప్పాడు. ఆ మాటకు ఆయన ధర్మరాజుతో 'మను బృహాస్పతి సంవాదం' అనే పేరుతో ఒక ఇతిహసం ఉన్నది. అది నీ ప్రశ్నకు సమాధానంగా ఉపయోగపడుతుంది. వినుము.' అంటూ మను బృహాస్పతి సంవాదాన్ని వివరించబోతున్నాడు.

విశేషం: 'యోగము' అనే మాట 'యుజ్' ధాతువునుండి పుట్టినది. దానికి కలుపుట అని అర్థం. వేదాంత పరిభాషలో ఈ యోగశబ్దం ఎక్కువగా వాడబడుతూ ఉంటుంది. దేవుడిని, ముక్తిని పొందే మార్గాలలో కర్మయోగం, జ్ఞానయోగం, భక్తియోగం అనే మూడు మార్గాలు సుప్రసిద్ధాలు. కర్మల - యజ్ఞజీవతపః ప్రభుతులద్వారా చేరితే కర్మయోగం; భక్తి - భజన - సేవ - కైంకర్యంద్వారా చేరితే భక్తి యోగం; జ్ఞానం - తెలివి - వివేకం ద్వారా, కేవలం బుద్ధినికాసంద్వారా చేరితే జ్ఞానయోగం. ఈ మూడింటిలో జ్ఞానయోగం

దుష్టరమనీ, దుష్టరమని, ఒక పట్టున అర్థం కానిది అని అంటారు తాత్ప్రికులు. దానిని మిగిలిన రెండింటినీ మించిన దానినిగా కూడా పరిగణిస్తారు వారు. అందుకే ఇక్కడ జ్ఞానయోగ శబ్దానికి నిరతిశయ అనే విశేషణం వాడబడినది.

‘ఇతి+హ+అప’ అనేది ఇతిహాస శబ్ద వ్యవత్థతి. దానికి ‘అని కదా ఉండెను’ అని అర్థం. ఎపుడో జరిగిన సంఘటనను పరంపరగా యథాతథంగా చెప్పుకొచ్చే పద్ధతిలో ఈ శబ్దం రూపుదాల్చినది. జరిగిన సంఘటన కాబట్టి దీనిని చరిత్ర శబ్దానికి పర్యాయంగా కూడా వాడటం జరుగుతున్నది. భారతంలో ఎన్నో ఇతిహాసాలను మనం ఇంటూ వస్తున్నాం.

మన బృహస్పతి సంవాదము (సం. 12-194-2)

- సి.** ‘జ్ఞానయోగము కృపాసంపన్న బుద్ధి నా, కెత్తిగెంపవే!’ యన్న నెలమి నాతఁ
డతని కిట్లను ‘ననఫు! సత్కృత యో, గ శ్రద్ధ దానికిఁ గారణం బ
నిష్పంబు ద్రోవను నిష్పంబు దేరను, నరుడు కర్మచరణం బీనర్యు
నెయ్యవి సుఖము లొక్కింత కాలమునకు, నవయు దుఃఖంబులై యావహిల్లి;
- ఆ.** నింత యెత్తిగె ఫలమునెడ నిరపేక్షుడో, నతడు సౌఖ్యదుఃఖయమముఁ ద్రోచి
కామముఖ్య విపదుకంపిత జ్ఞాన వి, శేషబుద్ధిఁ బరమసిధ్మి బొందు.’

172

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞాన యోగము= జ్ఞానం ద్వారా దేవుడి ముక్తిని చేరే మార్గం; కృపా సంపన్న బుద్ధిన్= దయతో కూడిన బుద్ధితో; నాకున్= జ్ఞానార్థివైన నాకు; ఎఱీగింపవు+ఏ?= తెలియజేయవా?; అస్వన్= అనగా; ఎలమిన్= ప్రీతితో; అతడు= ఆ బృహస్పతి; అతనికిన్= ఆ మనవునకు; ఇట్లు+లనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; అనము!= ఓ పాపరహితుడా!; సత్త+కర్మయోగశ్రద్ధ= మంచి కర్మయోగమునందలి శ్రద్ధ; దానికిన్= ఆ జ్ఞానయోగానికి; కారణంబు= హేతువు - కలుగుటకు మూలం; అనిష్పంబు= ఇష్టము కానిది; త్రోపు; త్రోసివేయుటకు; ఇష్టంబు= కోరబడినది; తేరను= తెచ్చుటకు; నరుడు= మానవుడు; కర్మ+అచరణంబు= పనులను చేయటానికి; ఒనర్పున్= చేయును; ఒక్క+ఇంతకాలమునకున్= అతి స్వల్ప సమయమునకు; ఏ+అవి= ఏవి; సుఖములు= సౌఖ్యాలు - అనందమును కలిగించునవో; అవి+అలు= అవియే - అ సుఖములే; దుఃఖంబులు+ఇ= బాధలై - కష్టములై; ఆవహిల్లను= కలుగును - పరిణామించును; ఇంత= ఈ మాత్రం; ఎత్తిగె= తెలిసి; ఫలము+ఎడన్= ప్రయోజనం దెస; నిర్మ+అపేక్షుడో= అనాసక్కుడో- కోరికలేనివాడగు అతడు= వాడు; సౌఖ్య దుఃఖమయమున్= సుఖం-దుఃఖం అనే జంటను-ద్వంద్యమును; త్రోచి= తొలగించుకొని; కామ= కోరిక; ముఖ్య= మొదలగు; విపద్= ఆపదలనుండి; అకంపిత= చలించని, కదలని; జ్ఞాన విశేష బుద్ధిన్= గొప్ప జ్ఞానంతోడి బుద్ధితో; పరమసిద్ధిన్= గొప్ప సిద్ధిని, ముక్తిని; పాందున్= చెందును.

తాత్పర్యం: ‘మనువు తన గురువైన బృహస్పతికి నమస్కరించి, ‘కృపతో నాకు జ్ఞానయోగాన్ని, జ్ఞానంద్వారా ముక్తిని పొందే మార్గాన్ని తెలుపవా?’ అని ప్రార్థించాడు. బృహస్పతి తెలుపుతున్నాడు. ‘ఓ పాపరహితుడవైన మనూ! జ్ఞానయోగానికి మూలం మంచి కర్మయోగాన్నే. అనిష్టాన్ని తొలగించుకొనటానికి, ఇష్టాన్ని అందుకొనటానికి మానవుడు కర్మ చేస్తాడు. ఏవి సుఖాలుగా అందుతాయో, అవే అనంతరకాలాన దుఃఖాలుగా పరిణామిస్తాయి. ఈ మాత్రం తెలిసికొని ఏ నరుడు తాను చేసే కర్మను ఫలం ఆశించకుండా తన విధిగా మాత్రమే చేస్తాడో - అతడు సుఖరుధి ద్వంద్యాన్ని త్రోసి కామక్రోధాది అరిష్టుర్గంమండి వాటిల్లే విపత్తులనుండి చెదరని గొప్ప జ్ఞానంద్వారా గొప్ప సిద్ధిని ముక్తిని పొందుతాడు’.

విశేషం: మన తాత్ప్రికులు నరుడికి అంతశ్శత్రువులు ఆరుగురు ఉన్నారని అంటారు. ఆ ఆరుగురు శత్రువులకూటమిని వారు ‘అరిష్టుర్గంము’ అని వ్యవహరిస్తారు. కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్ర్యాలు - ఆ ఆరుగురు విరోధులట! ఇవి నరుడిలోని భావాలు కాక భావావేశాలు. ఇవే నరుడిని ముక్తికి దూరంగా ఉంచుతాయని, వీటి విజయమే ముక్తికి సోపానమని బోధిస్తారు. ఇక్కడ ‘కామముఖ్య’ విపత్తులు ఆ అరిష్టుర్గం వలన ఏర్పడేవే. జ్ఞానం కలగాలి - అంటే అరిష్టుర్గ విమారుడు కావాలి.

వ. అని వెండియు.

173

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఇంకా. (తరువాతి పద్యంతో అన్యయం).

క. ‘అసమాలంబ మశ్బుము , రసగంధ స్ఫుర్యరూప రహితం బగుటం

బ్రసలించు నింపియములకు , వసంబుగా దొందఁ బరమవస్తువు పుత్రా!

174

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= కుమారా!; పరమవస్తువు= గొప్ప పదార్థం-బ్రహ్మతత్త్వం - పరమాత్మతత్త్వం; అసమ+ఆలంబము= సాటిలేని ఆధారము-ప్రాపు; అశబ్దము= శబ్దరహితమైనది ఆకాశ లక్షణం లేనిది; రసగంధరూప రహితంబు= రసం,గంధం,రూపం-ఇని లేనిది; అగుటన్= అగుటవలన; ప్రసరించు= పనిచేసడి; ఇంద్రియములకున్= కన్న ముక్క వంటి జ్ఞానేంద్రియాలకు; ఒందన్= పొందగా, పొందుటకు; వసంబు+కాదు= శక్యం కాదు.

తాత్పర్యం: ‘కుమారా! పరబ్రహ్మతత్త్వం సాటిలేనిది, పోల్చి చెప్పటానికి వీలులేనిది, ఆత్మ ఉనికికి ఆధార భూతమైనది-మూలమైనది. అయితే దానిలో పాంచబోతికమైన-ఐదు మూలపదార్థాలకు చెందిన లక్షణాలు-శబ్దంగాని, ద్రవంగాని, వాసనగాని, స్ఫుర్యగాని, ఆకారంగాని ఏపి ఉండవు. అందువలన దానిని చెపి, నోరు, ముక్క, చర్చం, కన్న-అనే ఈ ఇంద్రియాలు గ్రహించలేవు.

విశేషం: పరతత్త్వం పంచభూతాలతో ఏర్పడినదిగాదు. కాబట్టి నరుడి జ్ఞానేంద్రియాలకు అది అలభ్యం. దాని ఉనికి, ప్రకృతికి-పాంచబోతికమైన దానికి వెలువల. అందుకనే దాన్ని గ్రహించటం సులభం కాదు.

క. స్తోపుం నపుంసకత్వము , లా పరతత్వమున లేఖ నది విను తత్త
ద్యాషారాహేతంబయి , బీపించుచునుండు బోధదేహత్వమునన్.

175

ప్రతిపదార్థం: విను; ఆ పరతత్వమునన్= ఆ పరబ్రహ్మస్ఫూర్చావంలో; త్రై పుం నపుంసకత్వములు= ఆడతనం, మగతనం, ఆ రెండూగాని పేడితనములు; లేమిన్= లేకపోవటంవలన; అది= ఆ పరబ్రహ్మం; తద్ద+తద్ద+వ్యాపార+అప+ఇతంబు+అయి= ఆయా పనులనుండి - ఆడ, మగ, పేడిపనులనుండి తొలగినదై; బోధదేహత్వమునన్= జ్ఞానం అనే శరీరం (కలిగిన తనం)తో; దీపించుచున్= ప్రకాశిస్తూ; ఉండున్= నిలిచి ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: ఆ పరమవస్తువులో ఆడ, మగ, పేడి స్ఫూర్చావాలు లేవు. ఈ స్ఫూర్చావాలన్నీ ప్రకృతిలోనివి. అది ప్రకృతికి అతీతం కాబట్టి, ఆయా పనులకు, అంటే ఆడ, మగ, పేడి పనులకు దూరంగా ‘జ్ఞానం’ అనే దేహంతో వెలుగుతూ ఉంటుంది.

విశేషం: వస్తువును గుర్తించటానికి ఆకారం ముఖ్యం. ఆకారం లేని వస్తువు గోచరించదు. పరబ్రహ్మ నిరాకారమే అయినా, దాని తత్త్వాన్ని వ్యక్తికరించటానికి, దానికి ఒక ఆకారమున్నట్లు ఉత్స్వేషించి చెప్పుతున్నాడు బృహస్పతి - స్ఫుర్యమైన అవగాహనకొరకు. అట్లా చెప్పక తప్పదు మరి!

తే. వెలు గుచుండెడి బీపంబు వేఱ వస్తు , వులఁ బ్రుకాశీంపజేయున ట్లుఘునిత్య

బోధన జ్యోతి యింపియంబులను మాన , సమును దన ప్రభ విగతజాడ్యములఁ జేయు.

176

ప్రతిపదార్థం: అలఘు నిత్య బోధన జ్యోతి= గొప్ప శాశ్వతమైన జ్ఞానమనే వెలుతురు; ఇంద్రియంబులను= కన్న, ముక్క మొదలైనవాటిని; మానసమును= మనస్సును; తన ప్రభన్= తన వెలుగుతో; వెలుగుచుండెడి దీపంబు= ప్రకాశించే దీపం; వేఱ

పస్తువులన్= ఇతర పదార్థాలను; ప్రకాశింపన్+చేయు+అట్లు= కనుపించేటట్లు చేసే విధంగా; విగత జ్ఞానులన్+చేయున్= తోలగిన మాంద్యం కలవాటినిగా చేయును.

తాత్పర్యం: ఈ జ్ఞానజ్యోతి గొప్పది, శాశ్వతమైనది. అది తన కాంతితో ఇంద్రియాలను మనస్సునూ వెలిగే దీపం ఇతర వస్తువులను ప్రకాశింపజేసేటట్లుగా - చైతన్యంతో కదిలేటట్లుగా చేస్తుంది. ఇంద్రియాలలోని, మనస్సులోని మాంద్యాన్ని తోలగిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ. ప్రకాశానికి దీపం కారణమైనట్లుగా నరుడిలోని చేతనాశక్తికి జ్ఞానజ్యోతి మూలం. అదే ఇంద్రియాలనూ, మనస్సునూ నడుపుతుంది.

క. విను పురుషున కింటియములు , మనంబు గలిగించుఁ గ్రీయల మనుజేశునకుం
దన తన తెఱగునఁ గార్యము , లనేకములు సూపు సచివు లట్టుల వత్సా!

177

ప్రతిపదార్థం: వత్సా!= బిడ్డా!; విను= ఆలకించుము; మనజ+ఈశునకున్= రాజునకు; తన తెఱగునన్= తన తన ధోరణిలో; అనేకములు= పెక్కలు; కార్యములు= పనులు; చూపు= చూపెట్టే; సచిపులు+అట్లులన్= మంత్రులవలె; పురుషునకున్= ఆత్మకు; ఇంద్రియములు= కన్ను ముక్కు మొదలైన ఇంద్రియాలూ; మనంబు= మనస్సు; క్రియలన్= పనులను; కలిగించున్= ఏర్పరచును, కలిగేటట్లు చేస్తాయి.

తాత్పర్యం: బిడ్డా! మానవుడు కార్యములైన కావటానికి అతడి ఇంద్రియాలూ మనస్సు కారణాలుగా గ్రహించుము. రాజునకు మంత్రులు - ఆతడు నిర్వహించవలసిన విధులను ఎరుకపరచే విధంగా ఇంద్రియాలూ, మనస్సు నరుడికి ఏయే పనులు ఎపుడెనుడు చేయాలో తెలియపరుస్తాయి.

విశేషం: పురుషుడు ఆత్మ ఆతడు అధిపతి; ఇంద్రియాలూ మనస్సు అతని ఉపకరణాలు. అతడికి లోబడి ప్రవర్తించి, అతడి చెప్పుచేతలలో నిలువపలసి ఉన్నది'. అలంకారం: ఉపమ.

వ. అని మతీయును.

178

తాత్పర్యం: అని ఇంకా (ఈ విధంగా అన్నాడు.)

చ. 'అనలము దీఁఁచునే తరువునందుఁ గుతారముఖంబు లైన సౌధనములఁ ద్రైవ్? సజ్జనహితా! తగఁ ద్రుచ్ఛినఁ గాక; యట్ల యి త్తసువు నలంగఁ జేసి పరతత్త్వముఁ గాంతు మనంగ రాదు; వి స్నసువున నాగమోక్తమభనం బొనరించినఁ గాని యారయన్.

179

ప్రతిపదార్థం: సత్త+జనహితా!= మంచిజనులకు మిత్రుడా! ఓ మనూ; తరువునందున్= చెట్లునందు; తగన్= ఉచితంగా, తగునట్లుగా - చేయవలసిన రీతిలో; త్రచ్చినవ్న+కాక= మధిస్తే తప్ప; కుతారముఖంబులు+పన= గండ్రగొడ్డలి మొదలైన; సాధనంబులన్= పరికరాలతో; త్రైవ్న్= పెకలించినట్లుయితే; అనలము= నిప్పు; తోచును+ఏ?= కనుపించునా? (కనుపించదు); అట్లు+ఆ= అట్టే ఆ విధంగానే; ఈ తనుపున్= ఈ శరీరమును; విన్న+అనువునన్= నేర్చుతో; ఆగమ+ఉత్క మధనంబు= వేదంలో చెప్పబడ్డ; త్రచ్చుటను= తరచి తరచి చూడటం; ఒనరించినన్+కాని= చేస్తే తప్ప; అరయన్= పరిశీలించగా; నలంగన్+చేసి= నలగునట్లుగా చేసి - బాధపెట్టి; పరతత్త్వమున్= పరమమైన జ్ఞానమును; కాంతుము= పొందెదము; అనంగన్+రాదు= అనుటకు (వీలు) కాదు.

తాత్పర్యం: సజ్జనమైతిని నెరవే ఓ మనూ! చెట్టులో నిష్పు నిక్షిప్తమై ఉన్నట్లుగా ఈ శరీరంలో పరతత్త్వం గుప్తంగా ఉన్నది. దానిని తగినట్లుగా పద్ధతి తెలిసి గ్రహించాలి తప్ప, తోచినట్లుగా చేస్తే ప్రయోజనం ఉండదు. కర్రలో నిక్షిప్తమై ఉన్న నిష్పును కర్రను కర్రతో మథిస్తే కనిపిస్తుందే తప్ప గొడ్డలితో నరికితేను, పెకలిస్తేనూ కనిపిస్తుందా? ఆ విధంగానే ఈ శరీరంలో దాగి ఉన్న పరతత్త్వాన్ని వేరొక విధానంతో తరచి తరచి చూచి గ్రహించాలి తప్ప, శరీరాన్ని బాధించి, హింసించి గ్రహించలేము.

విశేషం: అలం: నిదర్శనం. ఒక క్రొత్త విషయం గ్రహింపునకు రావటానికి ముందు మళ్ళీ మళ్ళీ ప్రయత్నించవలసిరావచ్చును. మనస్యులో లోపల తరచి చూడవలసిరావచ్చును. ఈ లోపల తరచి చూచే ప్రక్కియనే ‘అంతర్గుధనం’ అంటుంటాం. దీనికి ‘లోపల త్రచ్చుట’ అని శబ్దార్థం. ఈ పద్యంలో కూడా ‘మథనం’ అనే శబ్దమే ప్రయుక్తమై, ఆ అర్థాన్నే స్ఫురింపజేస్తున్నది.

క. డెందమున కిందియములకు : నొందఁ గ రాకున్న లేకయున్నే తత్త్వం

బెందు? నపరభాగంబునఁ , బొందవు చూడ్చు లభి లేకపోవునే? సుమతీ!

180

ప్రతిపదార్థం: సుమతీ!= మంచి బుద్ధికలవాడా! - మనూ! డెందమునకున్= మనస్యునకూ; ఇంద్రియములకున్= కన్న, ముక్కుమున్నగు ఇంద్రియాలకూ; ఒందగన్+రాక+ఉన్నన్= పొందరాకుంటే; తత్త్వంబు= ఆ పరతత్త్వం; లేక+ఉన్నే= లేకుండాఉంటుందా?- లేకుండా పోతుందా? (పోదు); చూడ్చులు= చూపులు; అపరభాగంబునన్= ఆవలివైపున, వస్తువునకు వెనుక వైపునకు; పొందవు= చేరవు, అంతమాత్రాన; అది= ఆ అవలి భాగం వస్తువుయొక్క వెనుక భాగం; లేకపోవున+ఎ?= లేకుండా పోతుందా? (పోదు).

తాత్పర్యం: ఓ సుమతీ! మనూ! ఆలోచించి చూడుము. మనస్యునకూ, ఇంద్రియాలకూ అందనంతమాత్రాన, ఈ శరీరంలో ఆ పరతత్త్వంలేదు అనటం యుక్తిసహం కాదు. ఎందుకంటే, మన చూపులు వస్తువుయొక్క ఎదుటి భాగాన్నే చూడగలవు తప్ప, అవతలి వెనుకవైపును చూడలేవు. అంతమాత్రాన ఆ వస్తువునకు ఆవలివైపు లేదు అనగలమా? అన్నంతమాత్రాన, అది లేకుండా పోతుందా?

విశేషం: అలం: నిదర్శన.

క. వల యుల యోదము గాలము : గలిగి గదా మృగము పక్కి గజము రుషము ద క్షులు వట్టుదు! రట్టుల తదీ జ్ఞాలు విజ్ఞానంబుకలిమిఁ జాతురు పురుషున్.

181

ప్రతిపదార్థం: దక్కులు= సమర్పులు; వల= జంతువులను పట్టటానికి ఉపయోగించే త్రాటితో చేసిన సాధనం-వాగుర; ఉరి= ఉచ్చు- కంఠమును బిగించి చంపే సాధనం; బిదము= ఏనుగును పట్టుటకై త్రవ్యిన గుంట (పైకి నేలమట్టంగా కనిపిస్తూ లోన పల్లం గలిగింది); గాలము= చేపలను పట్టే సాధనం - త్రాండు కర్రలతో చివరను ఎరగల్చిన సాధనం (పీటిని అన్నిటిని); కలిగి= సంపాదించి (క్రమంగా); మృగము= పశువును; పక్కి= పులుగును; గజము= ఏనుగును; రుషము= చేపను; పట్టుదురు కదా!= పట్టుకొంటారు కదా!; అట్టులు+అ= ఆ విధంగానే; తదీ+జ్ఞాలు= తత్త్వం తెలిసినవారు; విజ్ఞానంబు కలిమిన్= ఎక్కువ జ్ఞానం కలిగి ఉండబంతో; పురుషున్= పరతత్త్వమును, పరమాత్మను; చూతురు= చూస్తారు.

తాత్పర్యం: పరతత్త్వాన్ని వెదికి గ్రహించాలి - అనే సంకల్పమున్నప్పుడు, దానికి అర్థమైన ప్రయత్నం ఉండాలి. అది ఎట్లంటే, నరుడు పశువును బంధించాలంటే వలను, పక్కిని పట్టుకొనాలంటే ఉచ్చును, ఏనుగును పట్టాలంటే పై భాగాన గ్రాసం మొలచిన, లోపల శూన్యంగా ఉన్న గుంటను (బిదము), చేపను పట్టాలంటే గాలాన్ని సాధనంగా గ్రహిస్తున్నాడు. సరైన సాధనం లేకపోతే లక్ష్మీన్ని సాధించలేదు. అదే విధంగా పరతత్త్వకారమైన పరమపురుషుడిని దర్శించగలగాలి - అంటే తప్పకుండా నరుడికి జ్ఞానసంపత్తి కావాలి - అని తత్త్వం తెలిసినవారు పలుకుతారు.

విశేషం: అలం: యథాసంఖ్యం, ఉపమ. కార్యస్థితికి కర్త అవసరం ఎంత ఉన్నా, కరణం - క్రియాస్థితికి ఎక్కువ ఉపకరించే సాధనం కూడా తప్పనిసరి. కరణం లేకుండా కార్యాన్ని సాధించలేము. పరతత్త్వగ్రహణానికి జ్ఞానయోగం తప్పనిసరైన సాధనం. సాధనం లేకుండా సాధ్యం చేరజాలము.

క. పా మెఱుగుఁ బాము కాళులు; | భీమంతుం డెఱుగ నేర్చు భీసాక్షిత్వ
శ్రీమంతుఁ బరమపురుషుని; | భీ మల నిర్మిచనంబు తెఱగు నెత్తిగెనన్.

182

ప్రతిపదార్థం: పాము= పాము; పాము కాళులు= పాముయొక్క కాళును; ఎఱుగున్= తెలియును; (అట్లే) భీమంతుండు= బుద్ధిమంతుడు; భీసాక్షిత్వ శ్రీమంతున్= బుద్ధికి సాక్షితనం అనే సంపదగల - బుద్ధికి సాక్షిభాతుడై నిలిచే; పరమపురుషుని(న్)= పరతత్త్వమును, పరబ్రహ్మమును; భీమల నిర్మిచనంబు తెఱగున్= బుద్ధియొక్క మురికిని వదిలించే మార్గమును; ఎత్తిగెనన్= గ్రహించినచో; ఎఱుగున్+నేర్చున్= తెలిసికొనగలడు.

తాత్పర్యం: పాము కాళ్ళు పామే గ్రహించగలుగుతుంది. (నిజానికి పాముకు కాళ్ళు ఉన్నట్లు కనిపించవు. కాని నడుస్తుంది కాబట్టి కాళ్ళు ఉన్నట్లే, అయితే ఇతరులకు తెలియవు. పాముకే ఆ ఎరుక - తెలిని ఉంటుంది.) అదే విధంగా, బుద్ధిమంతుడే - జ్ఞానవంతుడే బుద్ధికి సాక్షిగా నిలిచే ఆ పరవస్తువును గ్రహించగలుగుతాడు. ఆ విధంగా గ్రహించగలగాలంటే అతడు (ఆ బుద్ధిమంతుడు) బుద్ధిలోని మురికిని వదిలించే మార్గం తెలిసినవాడై ఉండాలి.

విశేషం: అలంకారం: నిదర్శన. వాస్తవానికి జ్ఞానోదయమనేది వైయక్తికమైన సాధన ద్వారా ఎవరికి వారు పొందవలసినది. అక్కడ బయటివారి ప్రమేయం పరిమితం. కర్మలను ఒకే విధంగా నిర్వహింపజేసినట్లుగా జ్ఞానాన్ని ఒకే విధంగా కలిగించలేము.

క. కలుగుం దోపమి యుమవసుఁ | గలుగునె యంతటను? యమ్ముతకరునకు నాశం
బలఘుతర వస్తువునకుం | గలదె యథావంబు మనసు గానని కలుచన్?

183

ప్రతిపదార్థం: అమవసన్= అమవాస్యానుడు; తోపమి= కన్పింపుకుండటం; కలుగున్= జరుగును (అమృతకరునకు); అంతటన్+అ= అంతమాత్రాన; అమృతకరునకున్= చంద్రుడికి; నాశంబు కలుగునె?;= లోపం (కనబడకపోవటం) ఏర్పడుతుందా?; మనసు= (నరుడి) మనస్సు; కానని కలుచన్= చూడ(లే)ని దోషాన; అలఘుతర వస్తువునకున్= మిక్కెలి గొప్ప (పరమమైన) పదార్థమునకు- పరతత్త్వానికి; అభావంబు= లేకపోవటం - ఉండకపోవటం - లేమి; కలదు+ఎ?= ఉన్నదా? (లేదు.)

తాత్పర్యం: అమవాస్యానుడు చంద్రుడు కనిపించడు. అంతమాత్రాన చంద్రుడు లేడు అనగలమా? ఆ మాత్రానికి చంద్రుడి ఉనికి భంగం కలుగుతుందా? కేవలం నరుడి మనస్సు చూడలేని దోషం కారణంగా ఆ పరతత్త్వమే లేదని ఆ మహావస్తువునకే అభావాన్ని (లేనితనాన్ని) ఆపాదించటం కూడదు.

విశేషం: అలం: నిదర్శన. గ్రహించటం అనే క్రియ ఇక్కడ మనస్సునకు చెందింది. మనస్సు గ్రహించలేకపోతే అది దాని దోషమే తప్ప, అవతలి వస్తుయొక్క లేమిని తెలపటం కాబోదు.

క. రవిజింబము రాపువు పయుఁ | గవిసినఁ బాసినసు దోపకయుఁ దోచియు నుం
డు విధమ యజ్ఞానంబున , యవిరతి విరతుల యభీసుఁ డగు టాత్మునకున్.

184

ప్రతిపదార్థం: ఆత్మనకున్= పరమాత్ముడికి; అజ్ఞానంబునకున్= జ్ఞానంలేకపోవటంవలన; అవిరతి విరతుల+అభీసుడు+అగుట= ఉండటం, ఉండకపోవటాలకు లోబడినవాడగుట (ఎట్లంటే); రవిజింబము= సూర్యబింబం; రాపువు= రాపుగ్రహం; పయున్+కవిసినన్= పైబడినపుడు; పాసినను= విడిచినపుడూ; తోపకయున్= కనిపించక; తోచియున్= కనిపిస్తూ; ఉండు విధము+అ= ఉండే విధమే.

తాత్పర్యం: సూర్యబీంబాన్ని రాహువు కప్పివేసినప్పుడు అది కనిపించదు. రాహుగ్రహం విడిచిపెట్టినప్పుడు అది కనిపిస్తుంది. ఇక్కడ సూర్యబీంబం ఎప్పుడూ ఉన్నది. అది కనిపించటం, కనిపించకపోవట మన్నది దానిని కప్పిన రాహువువలన జరుగుతున్నది. అదే విధంగా అజ్ఞనం కప్పివేసినప్పుడు ఆత్మ కనిపించదు. అది విడిచినప్పుడు కనిపిస్తుంది. అంతే తప్ప, ఆత్మ శాశ్వతమైనది. ఎప్పుడూ ఉండేదే.

విశేషం: తత్త్వదర్శనం, సమ్యగ్గదర్శనం అనే మాటలు మనం వింటుంటాం. కేవల దర్శనం వేరు. కనిపించేది నిజం కావలసిన పనిలేదు. ఆ విషయం మనకు దూరపు కొండలు మొదలైన చోట్ల తెలుస్తునే ఉన్నది. అందుకే తత్త్వదర్శనం, సమ్యగ్గదర్శనం కావాలి. నిజమైన దాన్ని చూడటమే అది. ఆ తత్త్వదర్శనానికి ఆటంకాన్ని ఉపమానపూర్వకంగా వివరించాడు వక్త, అలంకారం- నిదర్శన.

క. విను మానస ప్రసన్నతు, దము గను పురుషుండు గలుషతం గానడు దే
తీని నీటి రూపు సూడగ, ననుమై కలక నబి లేని యట్లుల పోలెన్.

185

ప్రతిపదార్థం: తేణిన నీటన్= మురికిని వదలిన నీటిలో; రూపు= ఆకారం; చూడగన్= చూడటానికి; అనుషు+ః= వీలయి; కలకన్= మురికియుందు (మురికినీటిలో); అది= ఆ ‘చూడగనువు - చూచుటకు వీలు; లేని+అట్లుల పోలెన్= లేనట్లుగా; పురుషుండు= ఆత్ముడు; మానస ప్రసన్నతన్= మనస్సియొక్క నిష్టులైపుత్వమునందు, మనస్సు కలతలేక నిర్వులంగా ఉన్నప్పుడు; తనున్= తనను; కనున్= చూస్తాడు; కలుషతన్= కల్పుషత్వమున, కలత చెందినప్పుడు; కానడు= చూడలేడు; నిను= ఆలించుము.

తాత్పర్యం: జ్ఞానయోగం మానసిక ప్రక్రియ. ఆత్మజ్ఞత, అనాత్మజ్ఞత - రెండూ మానసిక చర్యలే. అందువలన మనస్సు కలతదేరి, కల్పుషానికి దూరమై, నిర్వులంగా ఉన్నప్పుడు పురుషుడు ఆత్మజ్ఞుడు కాగలడు. తనను తాను గ్రహించగలడు. అయితే అదే మనస్సు కలతతో, క్షుభితమై ఉన్నప్పుడు మాత్రం అతడు ఆత్మజ్ఞానాన్ని పొందలేదు. అనాత్మజ్ఞుడుగా, అజ్ఞానిగా మిగిలిపోతాడు. అది ఎట్లంటే, తేరిన నీటిలో రూపు కనిపిస్తుందిగాని, మురికి నీట కనిపించదు కదా!

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. ఇంద్రియంబులు దమ యిచ్చ నిట్టునట్టు, దిలగె నేనియు దుఃఖముల్ దెచ్చు నవియ
కట్టువడి సుఖు మొనలించు, గాన యాత్మ, గావ వలయు నింటియచీరగణము వలన.

186

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియంబులు= జ్ఞానేంద్రియాలు ఐదు - కర్మైంద్రియాలు ఐదు - వెరసి పది ఇంద్రియాలు: కన్న ముక్కు మొదలయినవి, కాలు, చేయి లోనయినవి - రెండు విధాలయినవి; తమ ఇచ్ఛన్= తమ తమ కోరికతో; ఇట్లున్+అట్లున్= ఇట్లు, అట్లు-ఎట్లు కావాలంటే అట్లు అదుపు ఆజ్ఞ లేకుండా; తిరిగెన్+ఏనియున్= తిరిగితే-వాటి వాటి పనులలో మునిగిపోతే; దుఃఖముల్+తెచ్చున్= కష్టాలను తోడ్కొని వస్తాయి; అపి+అ= అవే ఆ ఇంద్రియాలే; కట్టు+పడి= (ఆత్మ) ఆజ్ఞకు లోబడి; సుఖము+ఒనరించున్= సంతోషం కలిగిస్తాయి; కానన్= కాబట్టి; ఆత్మన్= ఆత్మను; ఇంద్రియ చోర గణమువలనన్= ఇంద్రియాలు అనే దొంగలముతా నుండి; కావన్+వలయున్= రక్షించాలి.

తాత్పర్యం: ఇంద్రియాలు (నరుడి) అదుపు ఆజ్ఞలలో ఉండక, స్వేచ్ఛగా నిరాటంకంగా తమతమ పనులు తాము చేసికొంటూ పోతే చివరకు దుఃఖాలు కష్టాలు, వెతలు, వేదనలూ తప్పవు. అయితే అవే ఇంద్రియాలు నిగ్రహితాలై- అదుపు చేయబడినవై సంచరిస్తే సుఖాలూ, సంతోషాలూ, శాంతి సౌభాగ్యాలూ కలిగిస్తాయి. అందువలన ఆత్మను ఇంద్రియాలు - అనే దొంగల ముతాబారిన పడకుండా రక్షించుకొనాలి.

విశేషం: అలం: కావ్యలీంగం.

క. పాప క్షయమున బోధం , బాపాదింపబడి మెఱుగుటద్దము కరణిం
జూపునకు వచ్చుఁ దనుఁ దా , నా పురుషుడు గాంచు పనికినై తన్మయతన్.

187

ప్రతిపదార్థం: పాపక్షయమునన్= పాపం, చెడుపనులు, ఊహాలు నశించటంవలన; బోధంబు= జ్ఞానం; ఆపాదింపబడి= సంపాదించబడి (కలిగి); మెఱుగు+అద్దము కరణిన్= మెరిసే (నిర్వలమైన అద్దంవలె); ఆ పురుషుడు= ఆ పరమాత్మ (నరుడిలో అంతర్లీనంగా ఉన్నవాడు); తనున్= తను; తాన్= తాను; కాంచు పనికిన్+బు= దర్శించే కార్యం కొరకై చూచేటందుకై; తద్+మయతన్= ఆ పరమాత్మతో ఐక్యమొందినదై; చూపునకున్+పచ్చన్= (కంటి) చూడికి పీలోతుంది - అగుపడుతుంది.

తాత్పర్యం: పాపాలు నశిస్తే జ్ఞానం కలిగి, మెరుగుటద్దంవలె ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది. అప్పుడు ఈ శరీరంలోని ఆత్మ తను తాను దానిలో చూచుకొనగలుగుతుంది - జ్ఞానం ఆత్మలో ఐక్యమౌతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ. పాపపుణ్యాలు రెండూ కర్మజ్ఞాన్యాలు - కర్మలవలన ఏర్పడేవి. కర్మలు ఇంద్రియజ్ఞాన్యాలు - ఇంద్రియాలద్వారా జరిగేవి. కాబట్టి పాపక్షయం కావాలంటే నరుడి క్రియలు నిష్టుల్చుపాలు కావా లన్నమాట. ఆ స్థితి ఇంద్రియనిగ్రహించి తార్మణం.

తే. ధ్యానయోగ నిశ్చల మగు నంతరంగఁ , మెడలవిడుచు గుణంబుల నిర్ధారాంత

మైన నిర్మిణవస్తువునందుఁ గలయుఁ , బరమపద మటి; దానికిఁ బరము లేదు.'

188

ప్రతిపదార్థం: ధ్యాన యోగ నిశ్చలము+అగు= ధ్యానయోగంతో చలనం లేనిదైన; అంతర్త+అంగము= లోపలి అవయవం, మనస్సు; గుణంబులన్= తమస్సు, రజస్సు, సత్యం - అనేమూడు సహజగుణాలను - స్వభావాలను; ఎడలన్+విడుమన్= దూరంగా వదలును; (తరువాత) ఇద్ద శాంతము+బన= దీప్తమైనది - ప్రకాశించేదీ శాంతిని పొందినదీ అయిన; నిర్త+గుణ వస్తువునందున్= గుణ రహితమైన (పరమాత్మ) పదార్థమున; కలయున్= చేరుతుంది; అది= ఆ కలయిక; పరమ పదము= శైష్మమైన స్థితి; దానికిన్= ఆ స్థితికంటే; పరము= అవతలిది - శైష్మమైనది; లేదు= ఉండదు.

తాత్పర్యం: నరుడి లోపలి అవయవమే అంతరంగం. అది సహజంగా చలనశిలి. అయితే ధ్యానయోగం ద్వారా ఆ అంతరవయవాన్ని - మనస్సును వశపరచుకొని, దాని చలనాన్ని నిరోధించగలిగితే అపు డది నరుడి స్వభావాలైన తమస్సు, రజస్సు సత్యం - అనే గుణాలు మూడింటినీ విడిచిపెట్టి, తాను పరతత్త్వంలో శాంతమై దీపించే ఆ పరమాత్మలో లీనమైపోతుంది. అదే పరమపదం. దానిని మించిన దేదీ లేదు'.

విశేషం: మనస్సు నిశ్చలత్వాన్ని పొందటమంటే పరమాత్మలో లీనమవటంకంటే వేరుగాదు. ఆ నిశ్చలత్వం ధ్యానంద్వారా సాధ్యమంటున్నాడు బృహస్పతి. అనంతర వృత్తాంతాన్ని వివరిస్తున్నాడు - మరొక ప్రసంగానికి ముందుమాట పలుకుతున్నాడు వక్క.

వ. అని పలికి సమ్మగ్గానంబునకు మాయ మాటు గావున దాని మొఱంగు తెఱంగు దేటపటుపం దలంచి యట్టనియె.

189

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; సమ్యక్+జ్ఞానంబునకున్= సరియైన తెలివికి (జ్ఞానయోగానికి); మాయ= అవిద్య; మాటు+కాపునన్= చాటు కాబట్టి; దాని మొఱంగు తెఱంగు= దాని వంచన పద్ధతి - మోసగించే తీరు; తేటపటుపన్+తలంచి= స్ఫుషపరిచేటందుకు యోచించి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: జ్ఞానయోగ ప్రసంగ మిది. జ్ఞానం ఆభాస రూపాన కూడా ఉండవచ్చును. అపు డది జ్ఞానం కాజాలదు. అందుకని మంచి జ్ఞానం పొందాలంటే దానికి ముందుగా జ్ఞానాన్ని దాచే లక్షణాంగల మాయను గురించి వివరించాలి.

మాయ నరుడిని వంచించే తీరుతెన్నులు తేటగా తెలియజెప్పాలని బృహస్పతి సంకల్పించి, మనువుతో ఇట్లు ప్రసంగించాడు.

బృహస్పతి మనువున కుపదేశించిన మాయాప్రకారము (పం. 12-198-1,2)

క. ‘విను మాయావిధ మిట్టిది , యని యారయ వెరవుగలుగ దవనిం జరణం
బనఫూ! మోపని జంతువు , సను చో ప్పరయంగ రాని చందం బోందున్. 190

ప్రతిపదార్థం: అనమూ!= ఓ పాపరహితుడా! మనూ!; విను= ఆలకించుము; మాయావిధము= మాయయొక్క - అవిద్యయొక్క పద్ధతి; ఇట్లిది+అని= ఈ విధమైనది అని; ఆరయన్= పరిశీలింపగా; వెరవు= ఉపాయము; కలుగదు= లేదు; అవనిన్= భూమిని; చరణంబు= కాలు; మోపని= ఆనించని; జంతువు+చను చొప్పు= మృగం వెళ్లి తీరు; ఆరయంగన్+రాని= చూడరాని; చందంబు= పద్ధతి, ఒందున్= పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: ‘మాయ ఈ తీరున ఉంటుంది, ఇట్లు సంచరిస్తుంది - అనటానికి, అని తేల్చి చెప్పటానికి మార్గమే- ఉపాయమే లేదు. భూమిమీద కాలుమోపని జంతువు నడకను ఏమని ఎంతగా వర్ణించగలమో ఈ మాయ తీరుతెన్నులనూ ఆ విధంగా, అంతగా వివరించగలం.

విశేషం: అలం: ఉపమ. మాయ లీలలు వర్ణనాతీతమైనవి. అనుభవైకవేద్యాలే తప్ప అని ప్రకటనలకు అనువైనా లోబడినా కావుమరి!

క. గుణముాల్ఱ మాయ దానిని , గుణతించెద నన్ను దెగడు; గ్రావ్యాత్మయంబున్
గుణములు బెడబాపంగా , గుణనాతీతమగు వెలుగు గనుఁ దాన తనున్. 191

ప్రతిపదార్థం: మాయ= అవిద్య; గుణమూర్తి= గుణములు (తమస్సు, రజస్సు, సత్యములు) ఆకారంగా కలది; దానిని= ఆ మాయను; గుణతించెదను+అన్నన్= లెక్కిస్తాను అనినచో- లెక్కలోనికి తీసికొనబోతే; గ్రావ్యాత్మయంబున్= గ్రహించదగిన తనమును; తెగడున్= తిరస్కరిస్తుంది (మాయ కర్త); గుణములన్= ఆ మూడు గుణాలను; పెడన్+పాపన్+కాన్= పెడగా - ప్రక్కగా తొలగించి నచో; తనున్= తన్ను; తాను+అ= తానే; గుణ+అతీతము+అగు వెలుగు= లెక్కకు మించినదైన కాంతిని; కనున్= చూస్తుంది, పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: మాయ లీలలు వర్ణనకు లొంగనివే అయినా, దానికి ఆకారమున్నది. నరుడిలోని మూడు గుణాలు- తమస్సు, రజస్సు, సత్యము అనేవే దాని శరీరం. వాస్తవాన్ని గుర్తించి దానిని పరిగణనలోనికి తీసికొందామనుకొంటే వీలుపడదు. ఎందుకంటే తనను ఇతరులు గ్రహించటాన్ని అది అంగీకరించదు. ఫలితంగా మనం దానిని గ్రహించలేము. అయితే ఆ మూడు గుణాలను దూరంగా నెట్టివేయగలిగితే లెక్కకురాని గొప్పవెలుగును చూడవచ్చును.

విశేషం: ‘మాయ’ విడిగా ప్రత్యేకంగా ఉండదు. అది నరుడిని అంటికొని అతడిలో భాగంగానే ఉంటుంది. అతడి భావంలో, భాషలో, పనిలో కనిపిస్తూ ఉంటుంది. దానినుండి బయటపడటమంటే, మూడు గుణాలనుండి ముక్కి పొందటమే.

తే. వినుము నృప! సత్యమును రజస్సును దమస్సు , ననుగ గుణములు ముప్పోలిగొనుచు నాత్తు
జుట్టుకొను నొండుమొయి దెగ విట్టులముగ , నొలయు వైరాగ్య మను కొడవలిన కాని.’ 192

ప్రతిపదార్థం: నృప!= ఓ రాజు; వినుము= ఆలకించుము; సత్యమును= ఆ పేరుగల ఒక గుణమూ (ఇది తెల్లనిదనీ, మిగిలిన రెండు గుణాలకంటే ఉత్తమమనీ తాత్ప్రాత్మకులు పల్చుతారు); రజస్సును= ఆ పేరుగల మరొక గుణమూ (ఇది ఎవ్రనిదనీ, చినరి దానికంటే మంచిదనీ వారే అంటారు); తమస్సున్= ఆ పేరుగల చివరి మూడవ గుణమూ (ఇది నల్లనిదనీ, మిగిలిన రెండింటికంటే

తక్కువదనీ వారే చెప్పుతారు); అనగ్నే= అనే; గుణములు= మానవ స్వభావాలు; ముప్పీరికొనుచున్= మూడు పరస్పరం పెనవేసికొంటూ; ఆత్మన్= ఆత్మను పురుషుడిని; చుట్టుకొనున్= ఆవరించుకొంటాయి; ఇట్లలముగన్= ఎక్కువగా; ఒలయు= అతిశయించే; వైరాగ్యము+అను కొడవలిని+అ= విరాగితనం, కోరికలు లేని తనం అనే కొడవలితో; కాని= తప్ప; ఒండు మెయిన్= ఒక విధంగా; మరొక విధంగా; తెగవు= తెగిపోవు - నశించవు - ఆ మూడు గుణాలు అనే తాళ్ళ.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! మనూ! వినుము. ఆత్మను మాయ ఆవరించి ఉన్నది. ఎట్లంటే, సత్పుం, రజన్సు, తమస్సు అనే మూడు గుణాలు మూడు పురులుగా కలిసి ఆత్మను చుట్టుకొని ఉన్నాయి. ఆ ముప్పీరి (మూడు పురులు) తెగేయాలంటే గొప్ప వైరాగ్యమనే కొడవలి కావాలి. దానితో తప్ప ఇతర విధాల ఆ మాయను తెగటార్చుజాలము'.

విశేషం: అలం: రూపకం.

వ. అని నిర్దేశించి వెండియు.

193

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; నిర్దేశించి= ఉపదేశించి; వెండియున్= మరలా.

తాత్పర్యం: అని ఉపదేశించి మళ్ళీ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. 'మణిమయములు' గనకమయములు రజతము, యములు మఱియు మృత్యుయాచికములు సైన పెక్కుపూసలందు, ద్రాడున్నట్లు, భూతకోటియందు బురుషు డుండు.

194

ప్రతిపదార్థం: మణి మయములు= మణిలతో, విలువైన రాళ్ళతో చేయబడినవి; కనక మయములు= బంగారంతో ఏర్పడినవి; రజత మయములు= వెండితో నిండినవి; మఱియున్= ఇంకను; మృత్యు+మయ+అదికములున్= మట్టితోడివీ మొదలైనవి; ఐన= అగు; పెక్కు= బహువిధములయిన; పూసలందున్= పూసలలో; త్రాడు+ఉన్న+అట్లు= (మధ్యన) త్రాడు (అధారంగా) ఉన్న విధాన; భూతకోటియందున్= జీవ సమూహమునందు; పురుషుడు= ఆత్ముడు; ఉండున్= నివసిస్తాడు.

తాత్పర్యం: హోరాలు అనేక విధాలుగా ఉంటాయి. మణిహోరాలు, బంగారు గొలుసులు, వెండి హోరాలు, మట్టివీ-గొలుసులు రకరకాల ఆకారాలలో రంగులలో బరువులలో ఉంటాయి. అయితే ఈ అన్నింటా ఒకటి సామాన్యంగా సమానంగా ఉంటూనే ఉంటుంది. అది దారం- సూత్రం. ఈ మణిలూ, బంగారాలూ, వెండులూ, మఱీ గొలుసుగా ఏర్పడటానికి ఒక ఆధారం ఆ దారం - తాడు. అది లేకుండా ఇని తమ తమ ఆకారాలతో ఉండలేను. అదే విధంగా సృష్టిలోని జీవరాసులు అన్నింటా ఆత్మ సంధానకర్తగా ఉంటుంది. ఆత్మ లేకుండా జీవులకు ఉనికి లేదు, మనికి ఉండదు.

విశేషం: అలం: ఉపమ. హోరం రూపుదాల్పుటానికి సూత్రం కారణం. జీవుల ఆకారచేష్టలు అన్నిటికి ఆత్మ ఆధారం. సూత్రం లేకుండా హోరమూ, ఆత్మ లేకుండా జీవులూ ఉండటానికి వీలులేదు.

క. ఏకరసమయ క్షీత్ర ము, నేకాష్టి రసమయం బయినయట్లు సుమీ యేకవిధమైన బుధి యు, నేకము లగు కర్మములమెయిం బోక సృష్టా!

195

ప్రతిపదార్థం: సృష్టా!= ఓ రాజు! మనూ! ఏకరసమయ క్షీత్రము= ఒక ద్రవం (నీరు)తోడి భూమి - పొలము; అనేక+బిషధి రసమయంబు+అయిన+అట్లు= పెక్కు బౌషధ ద్రవాలతోడిది అయిన చందాన; ఏక విధము+బన బుధి= ఒకే తీరు గల తెలివి-మతి; అనేకములు+అగు= పెక్కులైన; కర్మముల మెయిన్= పనులతో పనులవెంట; పోక= పోవటం; సుమీ!= సుమా!

తాత్పర్యం: మాయ తనను తాను వ్యక్తపరచుకోనే తీరు నరుడి కర్మలలో కనిపిస్తుంది. ఆ కర్మలు బుద్ధిద్వారా జరుగుతాయి. బుద్ధి ఒకటే అయినా, అది నిర్వహించే కర్మలు కొల్లలు. ఆ విధంగా ఒక్క బుద్ధి పెక్క కర్మల వెంటపడి, వాటిని నెరవేర్పుకుంటూ పోయే తీరును బృహస్పతి ఒక పోలికతో తెలియపరుస్తున్నాడు. పొలాన ఒక ద్రవమే ఉంటుంది. ఆ ద్రవం నీరే. అయితే ఆ నీటిద్వారా ఏర్పడే చెట్లుచేమల ద్రవాలు అనేకం. ఇక్కడ ఏక రసంతోడి పొలం అనేక బిషధుల చెట్లుచేమల రసాలను ఏర్పరచినట్లుగా నరుడి ఒకే బుద్ధి పెక్కలైన అతడి కర్మలకు కారణంగా అని కొనసాగటానికి ఆధారంగా నిలుస్తున్నది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

ఆ. జలము పృథివికంటే, జలముకంటేను దేజు, , మంతకంటే వాయు, వాకసంబు దానికంటే బెద్ద; వాని కెల్లను బెద్ద , మనసు; బుధి పెద్ద మనసుకంటే.

196

ప్రతిపదార్థం: పృథివికంటే= భూమికంటే; జలము= నీరు; జలముకంటేను= నీటికంటే కూడా; తేజము= కాంతి; అంతకంటే= ఆ కాంతికంటే; వాయువు= గాలి; దానికంటే= ఆ గాలికంటే; ఆకసంబు= ఆకాశం; పెద్ద= పెద్దది, ఘనమైనది, విశాలమైనది; వానికి+ఎల్లను= ఆ అన్నిటికంటేను; మనసు= నరుడిలోని మనస్సు; పెద్ద= పెద్దది; మనసుకంటే= ఆ ఎక్కువ పెద్దదైన మనసుకంటేకూడా; బుధి= నరుడి మతి - తెలివితేటల నెలవు; పెద్ద= పెద్దది, గొప్పది.

తాత్పర్యం: సృష్టిలో మూలద్రవ్యాలు ఐదు ఉన్నాయని - అని నేల, నీరు, కాంతి, గాలి, ఆకాశాలని తాత్త్వికులు పటుకుతారు. ఆ అయిదూ సృష్టిలో మిగిలిన అన్నిటికంటే పెద్దవే. అయినా, వాటిలో మళ్ళీ తారతమ్యాలు, పౌచ్ఛుతగ్గులు ఉన్నాయి. నేలకంటే నీరూ, నీటికంటే కాంతి, కాంతికంటే గాలి, గాలికంటే ఆకాశం - ఒక దానిని మించి ఒకటి పెద్దవి. అయితే ఈ మిక్కిలి పెద్దదైన పంచభూతాలకంటే కూడా పెద్దదైనది నరుడిలోని మనస్సు. ఆ మనస్సుకంటే పెద్దది ఈ బుద్ధి. ఇదీ నరుడిలోని భాగమే.

విశేషం: కనిపించే పంచభూతాలు ఒకదానిని ఒకటి మించి పెద్దవిగా ఉండగా, అసలు దృష్టికే అందని మనస్సు, బుద్ధి వాటికంటే పెద్దవి కావటం విచిత్రం. మళ్ళీ ఆ మనోబుద్ధులు రెండింటిలో బుద్ధి మనస్సును మించింది కావటమూ విశేషమే.

తే. ధరణి మొదలయిన పంచభూతములకంటే, మనసుకంటేను బుధికంటేను మహాత్తు రంబు గాలంబు; గాలతత్త్వంబు మిగిలి , యుండు విభుం డిజ్జగంబుల కొడయుం డతడు.

197

ప్రతిపదార్థం: ధరణి మొదలయిన= భూమి మొదలుగా గల; పంచభూతములకంటేన్= ఐదు మూల పదార్థాలకంటే (నేల, నీరు, కాంతి, గాలి, ఆకాశాలు); మనసుకంటేను= మనస్సు అనే జీవుల అంతరంగం - లోపలి అవయవాలకంటే; బుద్ధికంటేను= మతి అనే, జీవుల కర్మశీలతకు కారణమైన తెలివికంటే; కాలంబు= కాలం - క్షణాలు, నిమిషాలు, గంటలు, దినాలు, నెలలు, సంవత్సరాల రూపాన తెలియవచ్చే ప్రాద్యు; మహాత్తు+తరంబు= ఎక్కువ పెద్దది; విభుండు= ప్రభువు, దేవుడు; కాలతత్త్వంబు= కాలము యొక్క స్వభావమును, పెద్దరికమును; మిగిలి+ఉండున్= మించి ఉంటాడు; అతడు= ఆ ప్రభువు; ఈ+జగంబులకున్= ఈ లోకాలకు; ఒడయుండు= అధిపతి.

తాత్పర్యం: (సృష్టిలో పెద్దవి, ఇంకా పెద్దవీ, వాటికంటేకూడా పెద్దవీ అయిన పదార్థాలను క్రమంగా చెప్పుకొంటూ వచ్చే బృహస్పతి ఇప్పుడు అన్ని విధాలయిన పెద్దరికాలనూ చివరగా ప్రకటిస్తున్నాడు.) పంచభూతాలకంటే మనస్సు,

మనస్సుకంటే బుద్ధి పెద్దవి కాగా, ఈ అన్నటినీ మించిన పెద్దరికం కాలానిది. అయితే అద్దానినికూడా మించినవాడు దేవుడు. అతడు సర్వోన్నతుడూ. సర్వాతిశాయా అయిన ప్రభుడే ఈ లోకాలన్నటికీ అధిపతి.

విశేషం: సృష్టిలో పెద్దరికాలు, చిన్నరికాలు సర్వసామాన్యం. అయితే దేవుడు మాత్రం అన్నింటికంటే, అందరికంటే గొప్పవాడు, పెద్దవాడు. అతడితో ఈ పెద్దరికాలను గూర్చిన వాదం సమసిపోతుంది. అతడిని మించిన పెద్దతనం ఇక లేదు. అందువలనే అతడు ఈ లోకాలకు ఏలిక.

క. అభియు మధ్యము నంతము : నా దేవేశునకు లేమి నవ్యయుఁ డతుఁ దీ
వేదములకు నానావిధి , వాదములకుఁ జేరుగడ భవక్షేపి నృపా!

198

ప్రతిపదార్థం: నృపా!= ఓ రాజు! - మనూ!; ఆ దేవ+ఈశునకున్= ఆ దేవతల అధిపతికి; ఆదియున్= మొదలూ; మధ్యమున్= నడుమూ; అంతమున్= చివరా; లేమిన్= లేకపోవటంచేత; అతడు= ఆ దేవేశుడు; అవ్యయుఁడు= నాశనం లేనివాడు; వేదము లకున్= బుక్, యజ్ఞ, సామ, అధర్యములనే నాలుగు వేదాలకూ; నానావిధవాదములకున్= అనేక విధములయిన - దేవుడి ఉనికికి, అత్య ఉనికికి చెందిన పెక్క మతాలకు - అభిప్రాయాలకు; చేరుగడ= శరణం - ఆధారం; భవక్షేపి= సంసారమును తిరస్కరించేవాడు.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! మనూ! నేను చెప్పిన ఆ దేవదేవుడు ఆది మధ్య అంతరహితుడు. కాబట్టి నాశనం లేనివాడుతడు. అంతే కాదు, అతడే లోకంలోని జ్ఞానవిజ్ఞానభానులని భావించబడే నాలుగువేదాలకూ, అత్య - అనాత్య, ఆస్తిక - నాస్తిక, మతాలకూ ఆధారభూతమై వెలుగొందేవాడు. సంసారాన్ని దూరీకరించే శక్తిని ఇచ్చేవాడూ అతడే.

విశేషం: ఒక వస్తువునకు ‘ఆది’ ఉంటే తప్పక ‘అంతమూ’ ఉంటుంది. ఉండక తప్పుడు. జన్మ మరణాలు ఆ విధంగా జీవికి ఆది - అంతాలు. ఆ రెండూ ఉన్నపుడు ‘మధ్యమూ’ ఉన్నట్లే. ఇప్పీ స్ఫోమైన ఏర్పరచబడ్డ పదార్థాల లక్షణాలు. ఇక్కడ దేవేశుడిగా వర్ణితమైన శక్తి - సృష్టిము - కల్పితం కాదు. సృష్టికి - కల్పనకు హేతువు. కాబట్టి అక్కడ మొదట - తుద పుట్టుక - చావు వంటి పరిభాషలు చెల్లవు. ఆ చెల్లనితనమే అవ్యయత్వమంట. అది ఎప్పటికీ ఉంటుంది. మారకుండా ఉంటుంది.

క. అనుభవము ఖ్రింగు శాంతిం , గనునబి నిర్భేద సత్కాశం బటి దా
విను తలపునకును బలుకుని , కు నగమ్యము, గర్భముల కగోచర మనఘూ!

199

ప్రతిపదార్థం: అనఫా!= ఓ పాపరహితుడా!; విను= ఆలకించుము ఓ మనూ!; (అతడు= పరతత్త్వం) అనుభవమున్= ప్రత్యక్షం మొదలైన జ్ఞానమును; ఖ్రింగున్= లోగొంటుంది - తనలో ఇముడ్చుకొంటుంది; శాంతిన్= శాంతిని, శమమును, నిశ్చలమైన ప్రతిని; కనున్= పొందుతుంది; అది= ఆ శాంతి; నిర్ భేద సత్ ప్రకాశంబు= భేదంలేని మంచి వెలుగు; తాన్= తాను, ఆ శాంతి; తలపునకును= ఆలోచనకూ; పలుకునకున్= మాటకూ - భాషకూ; అగమ్యము= పొందరానిది; కర్మములకున్= పనులకు; అగోచరము= కనిపించనిది.

తాత్పర్యం: (ఆ పరత్వతత్త్వాన్ని అవాజ్యానసగోచరమంటూనే వివరించటానికి యత్నించారు మన తాత్త్వములు. ఇక్కడి భావాలు అట్లాంటివే. ఆ దేవేశుడే పరతత్త్వం.) ఆ పరతత్త్వం ప్రపంచంలో మనం జ్ఞానమని అనుకొనే సర్వాన్ని లోగొంటుంది. తరువాత శాంతిని పొందుతుంది. ఆ శాంతి భేదంలేని మంచి గొప్ప వెలుగు. నిజానికి ఆ శాంతిని వర్ణించి చెప్పటం అసాధ్యం. ఎందుకంటే అది ఆలోచనకూ, భాషకూ అందదు. ఇతర కర్మలద్వారా కూడా దానిని పొందలేము.

విశేషం: వర్ణనకు అలవిగాదు - అనటమూ ఒక వర్ణనమే. వర్ణనకు భాష ఆధారం. భాషకు ఆలోచన - భావం మూలం. భావానికి భాషకూ అందనిది కర్మలకూ చిక్కదు. అయినా మనిషి మానడు. దానిని తెలియచెప్పటానికి యత్నిస్తూనే ఉంటాడు. భావం,

భాష. కర్మ - అనేవి క్రమంగా ఒకదానికంటె ఒకటి స్థాలమైనవి. విలోమక్రమంలోనియుతే అని క్రమంగా ఒక దానికంటె ఒకటి సూక్ష్మమయినవి. నీటినే మనం మనస్సు, వాక్య, కర్మ అని అంటాం.

క. మనసు గొని, మనసు బుద్ధిం , గొని, బుద్ధిని దర్శనంబు గొని, దర్శనమున్

విను క్రమమున నొఱిగించినఁ , గను బుధుఁ డక్కరుని విష్ణు ఘనబోధమయున్.

200

ప్రతిపదార్థం: మనసు= మనస్సును; కొని= గ్రహించి - లోగొని; మనసున్= మనస్సును; బుద్ధిన్+కొని= బుద్ధిని లోగొని-లోబరచుకొని; బుద్ధిని= బుద్ధిని - మతిని; దర్శనంబు+కొని= చూపును - జ్ఞానమును లోగొని; దర్శనమున్= చూపును - జ్ఞానమును; క్రమమున్= వరుసగా, ఒకటొకటిగా; ఒదిగించినఁ= తొలగిస్తే, లీనము చేసికొన్నచో; విను= ఆలకించుము ఓ మనా; బుధుడు= పండితుడు; అక్షరునిన్= నాశనంలేనివాడిని; ఘనబోధమయున్= గొప్ప జ్ఞానమయమైనవాడిని; విష్ణున్= విష్ణువును - పరతత్త్వ స్వరూపమును; కమన్= చూస్తాడు, పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: మనస్సు, బుద్ధి, (లోక) జ్ఞానమూ - ఈ మూడూ నరుడినుండి తొలగిపోతే తప్ప, అతడికి ఆ శాశ్వత సర్వవ్యాపి జ్ఞానమయతత్త్వం, పరమేశ్వర స్వరూపం గోచరించదు. అయితే ఆ మూడూ త్రిపుటి తొలగే మార్గ మేది? తత్త్వజ్ఞలకు అది సులభమే - ఎట్లంటే మనస్సుతోనే మనస్సును లోబరచుకొనాలి, తరువాత తొలగించుకొనాలి, బుద్ధితోనే బుద్ధిని లోగొని అనంతరం లీనం చేయాలి. అటు తరువాత జ్ఞానాన్ని పరతత్త్వేతరమైన తెలివితేటలు- అన్నిటినీ జ్ఞానం (పారమార్థికమైనది) తోనే వశపరచుకొని పిదప ఒదగజేయాలి-తొలగించుకొనాలి. ఈ విధంగా పరతత్త్వాన్ని అందుకొనాలి.

విశేషం: మనస్సుతో మనస్సును గ్రహించట మేమిటి? సరిగా ఉండని మనస్సును సరైన మనస్సుతో లోబరచుకొనాలి. అట్లాగే సమ్యక్ సంకల్పంతో బుద్ధితో దుర్భాగ్యిని, సమ్యక్ దృష్టితో ఇతర దృష్టింటి లోగొనాలి. ఇట్లా మనస్సు, బుద్ధి, దృష్టి-మూడూ సరిగా సమీచించినఁగా సాగితే పరతత్త్వప్రాప్తి జరుగుతుంది.

క. అమృతం బచ్చుత మమలం , బమేయ మవ్వుయ మనంత మవ్వెలుగు యమా ద్వముల నలవడిన చిత్తము , శమాతిరేకమునఁ బొంద సంవేద్య మగున్.

201

ప్రతిపదార్థం: ఆ+వెలుగు= ఆ పరతత్త్వం; అమృతంబు= మరణం లేనిది; అచ్యుతము= చ్యుతి, భ్రంశం, జారుడు లేనిది; అమలంబు= మురికి లేనిది; అమేయము= కొలత లేనిది; అవ్యయము= నాశం లేనిది; అనంతము= చివర లేనిది; యమ+ఆద్యములన్= యమము, నియమము, ఆసనము, ప్రాణాయమము, ప్రత్యాహారము, ధ్యానము, ధారణములను; అలవడిన= అభ్యసించిన; చిత్తము= మనస్సు; శమ+అతిరేకమున్= శాంతి (యొక్క) ఆధిక్యంతో; పొందన్= గ్రహించగా-అందుకొనగా (ఆ వెలుగు); సంవేద్యము+అగున్= బాగుగా తెలియదగినది ఔతుంది.

తాత్పర్యం: ఆ పరతత్త్వం గొప్ప వెలుగు. ఆ వెలుగు మృతి లేనిది; చ్యుతి లేనిది; మలినం లేనిది, కొలత లేనిది; నాశం లేనిది; చివర లేనిది, దానిని యమనియమాది సాధన సంపత్తితో ప్రశాంతమైనిలిచిన చిత్తంద్వారా గ్రహించవచ్చును. అప్పుడే ఆ పరతత్త్వం నరుడి అనుభవానికి అందుతుంది.

విశేషం: ఈ పరతత్త్వం అవాజ్ఞానస గోచరమంటూ మన తాత్త్వికులు వర్ణిస్తుంటారు; వదలరు. వర్ణన ఊహ ద్వారా కూడా చేయవచ్చును. అయితే అనుభవం, ఊహ రెండూ ఒకటి కావలసిన అగత్యముండదు. ఊహను మరచి ఒక విషయం అనుభవానికి వచ్చినప్పుడు ఆ అనుభూతి విశేషాన్ని ఎట్లాగైనా వ్యక్తపరచి తీరువలసిందే అన్న పట్టుదలతో చేసిన వర్ణన కావచ్చును ఇది.

క. అని గురుఁ ఉపదేశించిన : విని మనువు గృతార్థుఁ దయై విద్వస్తుతి! నీ
వును నలవలంపుమీ మన , మన నివ్వాక్యముల యర్థముం దత్తరతన్.''

202

ప్రతిపదార్థం: విద్వత్+నుత్= పండితులచే పాగడబడినవాడా! - ఓ ధర్మరాజా!; అని= ఔ ప్రకారంగా; గురుఁడు= బృహస్పతి; ఉపదేశించినన్= జ్ఞానబోధ చేయగా; విని= ఆలకించి; మనువు= మన మహారాజ; కృత+అర్థఁడు+అయ్యెన్= నెరవేరిన ప్రయోజనం కలవాడు అయ్యును; నీవును= నీవుకూడా; మనమునన్= మనస్సులో; ఈ+వాక్యముల+అర్థమున్= ఈ బృహస్పతి మాటల సారాన్ని; తత్తురతన్= దానియందలి శ్రద్ధతో; అలవరింపుము+ఈ= అలవాటు చేసికొమ్ము-మననం ద్వారా గ్రహించి, అభ్యసించటానికి యత్నించుము.

తాత్పర్యం: పండిత ప్రశంసలు అందుకొన్న ఓ ధర్మరాజా! ఈ విధంగా బృహస్పతి మనువునకు ఉపదేశించగా విని ఆ మనువు కృతార్థుడైనాడు. అతడి ప్రయోజనం సిద్ధించింది. నీవూ ఈ బృహస్పతి మాటల అర్థాన్ని శ్రద్ధతో గ్రహించి, మనస్సులో మననం చేసి, ఆ పరతత్త్వప్రాప్తికి మనస్సును అభ్యసమార్గాన ఉంచి యత్నించుము'.

విశేషం: ఉపదేశం వాజ్ఞాత్రంగా మిగిలిపోతే నిప్పుయోజనమే. దానికి ఆచరణ ముఖ్యం. ఆచరణ మనస్సున కెక్కితేగాని కుదరదు. అందుకనే 'తత్తురత'తో గ్రహించి, మనస్సును జ్ఞానమార్గానికి అలవరచుకో మ్యానే సూచన అవసరమైనది.

వ. అనిన వినిపరమహర్షంబునం బాండవాగ్రజుండు పితామహం బ్రశంసించి 'మహాత్మా! మహానీయుండగు కృష్ణుని మాహరీత్యంబు వినవలతుం జెప్పవే?' యని యిడిగిన నతం డమ్ముహీపతితో 'నారద జాముదగ్గ మార్గందేయ వ్యాస వాల్మీకి ప్రభృతి మునీంద్రులు సెప్ప వినిన తెఱం గెఱింగించెద నాకల్లింపు' మని యిట్లునియె.

203

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= ఆలకించి; పాండవ+అగ్రజండు= పాండవుల అన్న ధర్మజుడు; పరమహర్షంబునన్= గొప్ప సంతోషంతో; పితామహున్= తాతను భీమ్ముడిని; ప్రశంసించి= పాగడి; మహా+అత్మా!= గొప్ప మనస్సు కలవాడా!; మహానీయుండు+అగు= పూజించవలసినవాడవగు; కృష్ణుని మహాత్యంబు= కృష్ణుడి గొప్పతనం; వినన్+వలతున్= వినగోరేదను; చెప్పవే?+అని+అడిగినన్= చెప్పవా? అని వేడగా; అతండు= ఆ భీమ్ముడు; ఆ+మహీపతితోన్= ఆ రాజు అయిన ధర్మరాజుతో; నారద జాముదగ్గ మార్గందేయ వ్యాస వాల్మీకి ప్రభృతి ముని+ఇంద్రులు= నారదుడు, జాముదగ్గుడు, మార్గందేయుడు, వ్యాసుడు, వాల్మీకి మొదలైన మునిశ్రేష్టులు; చెప్పన్= పలుకగా; వినిన తెఱంగు= విన్న విధం; ఎతెంగించెదన్= తెలుపుతాను; ఆకల్లింపుము= వినుము; అని= అని సలికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా సలికాడు.

తాత్పర్యం: బృహస్పతి మనువుకొరకు చేసిన మాయను గురించిన ఉపదేశాన్ని విన్న ధర్మరాజు ఎంతో సంతసించి, తన తాతను మొమ్ముకొని, మళ్ళీ ఇట్లు అర్థించాడు. 'మహాత్మా! నాకు పూజ్యుడైన కృష్ణపరమాత్మ గొప్పదనం వినాలని కోరిక ఉన్నది. చెప్పవే?' అని, దానికి భీమ్ముడు 'నారదాది మహామునులు స్వయంగా చెప్పగా విన్న విధాన మిది. నీవూ విను'మంటూ కృష్ణమహాత్మాన్ని వినిపించటం ప్రారంభించాడు.

విశేషం: భారతకథలో భీమ్ముడు శ్రీకృష్ణభక్తుడిగా కనిపిస్తాడు. కాబట్టి కృష్ణతత్త్వ వర్ణన తాను చేస్తే అందులో భక్తి ప్రవత్తుల ఆధిక్యం గోచరించవచ్చును. అందువలన తాను ప్రసుతం వినరించబోయేది తాను నారదాది మహామునులనుండి విన్నది మాత్రమే అంటూ తన తాటస్థాన్ని నిరూపించుకొన్నాడు పితామహుడు.

క. 'కృష్ణుడు ప్రభవిష్టం దగు , విష్టం; దనిలాగ్నితోయివియిదిలలఁ గ్రీయా
నిష్టాతత్త్వ వినోదన , తృష్ణం గల్పించే దనదు చివ్వవిభూతిన్.'

204

ప్రతిపదార్థం: కృష్ణుడు= నల్లనయ్య; ప్రభవిష్ణుండు+అగు= ప్రభావవంతుడైన; విష్ణుండు= విష్ణువు; తనదు దివ్యవిభూతిన్= తన లోకాతీతమైన ఐస్యర్యంతో, శక్తితో; అనిల+అగ్ని తోయ వియత్తి+ఇలలన్= గాలి నిష్పు నీరు ఆకాశం నేలలను (పంచభూతాలను); క్రియా నిష్టాతత్త్వ వినోదన తప్పన్= పమలలోని నేర్వరితనంతో వినోదించే ఆశతో; కల్పించెన్= చేసేను.

తాత్పర్యం: కృష్ణుడు ప్రభావశాలి అయిన విష్ణువే. అతడే తన దివ్యశక్తితో తానూ కర్మనీర్వహణ నైపుణ్యంతో వినోదించాలనే ఆశతో ఈ సృష్టికి మూలపదార్థాలైన పంచభూతాలను - గాలి నిష్పు నీరు ఆకాశం నేల అనేవాటిని కల్పించాడు.

తే. అట్లు కల్పించి జలములయందు భవ్య, తల్పగతుఁ డైన నాబుఁ బద్ధంబు దీఁచే;
నం దజుఁడు పుట్టి సృజియించే నందనుల ము, నంబునన సప్తసంఖ్యల నరవరేణ్య!

205

ప్రతిపదార్థం: నరవరేణ్యి= ఓ రాజు!; అట్లు= ఆ విధంగా; కల్పించి= చేసి, పంచభూతాల సృష్టిచేసి; జలముల అందున్= నీళ్ళలో; భవ్య తల్పగతుఁడు+ఇనన్= శుభమైన పడకను చేరినవాడు కాగా - పరుండి ఉండగా; నాభిన్= బొడ్డునందు; పద్మంబు+తోచెన్= తామరపువ్వు పుట్టింది; అందున్= ఆ పుప్పునందు; అజందు= బ్రహ్మా; పుట్టి= కలిగి; మనంబునన్+అ= మనస్సులోపలనే; సప్తసంఖ్యలన్= ఏడుగురు; నందనులన్= కుమారులను; సృజియించెన్= పుట్టించాడు.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా పంచభూతసృష్టిచేసి, నీటిలో శుభకరమైన పడకమీద పరుండి ఉండగా (విష్ణువు కర్తృ) విష్ణువు బొడ్డున తామరపువ్వు పుట్టింది. దానినుండి బ్రహ్మా పుట్టాడు. ఆ బ్రహ్మా మనస్సులోనే ఏడుగురు కుమారులను కన్నాడు. (వీరినే బ్రహ్మామానసపుత్రులు అంటారు.)

వ. మరీచియు నత్తియు నంగిరసుండును బులస్యుండును బులహండును గ్రతువును దక్షందు ననం బరగువారలయందు మరీచికిం గశ్యవప్రజాపతి జన్మించే; అతనివలన సురాసుర గరుడ నాగాదిజాతి సంభవంబునుం గలిగి; నతనికి సూర్యండును నత్తికి సాచిముండును నుదయించి, రాజవంశంబులకుఁ గవాటస్థలైరి; సూర్య సాచిమాస్వయ జాతులైన నృపతు లనేకు లనేక దేశంబు లేలిలి; దేశకాల విశేషంబుల నృపకులంబులు బహుశాఖింబులై వర్ణల్లువాని నెల్లిం దన వలసిన యిష్పుడు విష్ణుండు పరస్పర విరీధజనిత సంగ్రామంబులు నిమిత్తమాత్రంబులుగాఁ గల విశేషప్రకారంబుల నుపసంహారించుచు నద్దేవుండు వాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్మానిరుద్ధాత్మకంబు లగు చతుర్విధి చివ్వస్ఫురుషపంబులు గలిగి జగద్ధరణం బాచరించుచు నిట్లు లీలా జన్మంబులం బొంది క్రీడ సలుపు నని కృష్ణునిం జాపి ‘ఈ భూతేశ్వరు మానుషసామాన్య దృష్టిం జాచుట యజ్ఞానంబు గృష్ణుండు భక్తపరతంత్తతం జేసి యుత్క ఎష్ట చలితుల యారాధనంబునకు భాజనంబయి భోగమోక్షంబులు గరుణామయ కటాక్షంబుల నొసంగు’ ననినం తీతుండై భీష్మునకుం బ్రామిల్లి యుభిష్టిరుండు.

206

ప్రతిపదార్థం: మరీచియున్= మరీచి; అత్రియున్= అత్రి; అంగిరసుండును= అంగిరసుడూ; పులస్యుండును= పులస్యుడూ; పులహండును= పులహాడూ; క్రతువును= క్రతువూ; దక్షందును= దక్షడూ; అనన్+పరగువారలఅందున్= అనగా వద్దిల్లి ఆ బ్రహ్మామానస పుత్రులలో; మరీచికిన్= మొదటివాడు మరీచికి; కశ్యప ప్రజాపతి= కశ్యపబ్రహ్మా; జన్మించెన్= పుట్టాడు; అతని వలనన్= ఆ కశ్యపబ్రహ్మావలన; సుర+అసుర గరుడ నాగ+అది జాతి సంభవంబునన్= దేవతలు రాక్షసులు గరుడులు నాగులు మొదలగు జాతుల పుట్టుక కూడా; కలిగ్న్= జరిగినది; అతనికిన్= ఆ కశ్యపబ్రహ్మాకు; సూర్యండును= సూర్యభగవానుడూ; అత్రికిన్= అత్రికి; సౌముండును= చంద్రుడును; ఉదయించి= పుట్టి; రాజవంశంబులకున్= క్షత్రియుల వంశాలకు; కూటస్థలు+ఇరి=

మూల పురుషులు అయినారు; సూర్య సోమ+అన్యయ జాతులు+పన= సూర్యుడి, చంద్రుడి వంశాలలో పుట్టినవారైన; నృపతులు+అనేకులు= రాజులు పెక్కండు; అనేక దేశంబులు+ఎలిరి= పెక్క దేశాలను పాలించారు; దేశకాల విశేషంబులన్= దేశముయొక్క, కాలముయొక్క భేదముల యందు - భిన్న భిన్న దేశాలలో - భిన్న భిన్న కాలాలలో; నృపకులంబులు= రాజవంశాలు; బహుశాఖంబులు+ప= పెక్క తెగలు కలవిగా; వర్తిల్లన్= ఉంటాయి; వానిని+ఎల్లన్= ఆ వంశాలను అన్నిటిని; విష్ణుడు= కృష్ణుడు; తన వలసిన+అప్యుడు= తనకు కావలిసిన సమయాన; పరస్పర విరోధ జనిత సంగ్రామంబులు= అన్యోన్యం కలపాంచటంవలన కలిగిన యుద్ధాలు; నిమిత్త మాత్రంబులుగాన్= కారణ మాత్రాలుగా అగునట్లు - ఆ నెపంతో; కల విశేష ప్రకారంబులన్= ఉన్న విధి రీతులలో; ఉంపసంహారించున్= ముగించును - నశింపజేయును; ఆ+దేవుండు= ఆ శ్రీకృష్ణ దేవుడు; వాసుదేవ సంకర్ణ ప్రద్యుమ్న+అనిరుద్ధ+ఆత్మకంబులు+అగు= కృష్ణుడు (వసుదేవుడి కొడుకు), బలరాముడు, మన్మథుడు, మన్మథ తనయుడు-అనేవారి శరీరాలు కలవి అగు; చతుర్యిధ దివ్యస్యరూపంబులు= నాలుగు విధాలయిన లోకోత్తర ఆకారాలు; కలిగి= ధరించి; జగత్తి+భరణంబు= లోకాన్ని భరించటం; ఆచరించుచున్= చేస్తూ; ఇట్లు= ఈ విధంగా; లీలాజన్మంబులన్= వినోదం కొరకైన పుట్టుకలను; పాంది= వహించి; క్రీడ+చలుపున్= ఆట ఆడును; అని= అని పలికి; కృష్ణునిన్+చూపి= శ్రీకృష్ణుడిని చూపి; ఈ+భూత+ఈశ్వరున్= ఈ ప్రాణుల అధిష్టతిని; మానుషసామాన్య దృష్టిన్= నరుల సాధారణమైన చూపుతో; చూచుట= కనుగొనటం; అజ్ఞానంబు= తెలివీలేని తనం; కృష్ణుండు= శ్రీకృష్ణుడు; భక్తపరతంత్రతన్+చేసి= భక్తులకు సేవకుడగుటచేత; ఉత్సప్ప చరితుల+ఆరాధనంబునకున్= గొప్ప నడతలుగలవారి పూజనానికి; భాజనంబు+అయి= పాత్రమై; భోగ మోక్షంబులు= సుఖానుభవం, మోక్షం అనే రెండూ; కరుణామయ కటూక్షంబులన్= దయామయమైన శ్రీగంటి చూపుతో; ఒంగున్= ఇస్తాడు; అనినన్= అని పలుకగా; ప్రీతుండు+ప= సంతసించినవాడై; భీష్మునకున్= భీష్మచార్యుడికి; ప్రణామిల్లి= నమస్కరించి; యుధిష్ఠిరుండు= ధర్మరాజు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మమానస పుత్రులు ఏడుగురు. వారు వరుసగా మరీచి, అట్లి, అంగిరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహాడు, క్రతువు, దధ్ముడు. వారిలో మరీచికి కశ్యప ప్రజాపతి జన్మించాడు. ఆ కశ్యపుడివలన దేవతలు, రాక్షసులు, గరుడులు, నాగులు మొదలైన జాతులు జన్మించాయి. ఆ కశ్యపుడికి సూర్యుడు జన్మించగా, అట్లికి చంద్రుడు కలిగి, ఆ సూర్యచంద్రులిద్దరూ క్షత్రియవంశాలకు మూల పురుషులయ్యారు. ఆ సూర్యచంద్ర వంశాలకు చెందిన రాజులు పలువురు పెక్కుదేశాలు ఏలారు. భిన్నభిన్న కాలాలలో భిన్నభిన్న దేశాలలో ఈ క్షత్రియవంశాలు అనేక శాఖాపశాఖలుగా వర్ణిల్లాయి. ఈ నానావిధ క్షత్రియవంశాలను, శ్రీకృష్ణుడు తనకు కావలసినపుడు వారిలో వారికి సంభవించే యుద్ధాలను నిమిత్తమాత్రంగా గ్రహించి, నశింపజేస్తూ ఉంటాడు. ఆ దేవుడు శ్రీకృష్ణురూపంతోపాటుగా బలరామ, మన్మథ, అనిరుద్ధ రూపాలను ధరించి ఈ జగత్తును భరిస్తూ వినోదంకొరకు జన్మలేత్తి ఆటలాడుకొంటూంటాడు' - అని భీష్ముడు పలుకుతూ ఎదుటనున్న శ్రీకృష్ణుడిని చూపి 'ఈ జగత్తుతిని సామాన్య మానవుడిగా చూడటం అజ్ఞానం. శ్రీకృష్ణుడు భక్తులకు సేవకుడు కాబట్టిగొప్ప నడతగలవారికి ఆరాధనాభాజనమైనవాడు. నరులకు కావలసిన భోగభాగ్యాలనుగాని, ముక్కినిగాని కేవలం తన కరుణాకటూక్షమాత్రాన ఈయగలవాడు' అని పలుకగా ధర్మరాజు సంతసించి, పితామహుడికి నమస్కరించి. (మళ్ళీ) ఈ విధంగా ప్రశ్నించాడు).

క. ‘మునిజన వినుత చరిత్రా! మనుజం డెవ్వనీ దలంచి మహానీయ నిరం

జన సిధ్మి బొందు గను? నే, యనువు దలపు నలవలంచు?’ నని యడుగుటయున్.

207

ప్రతిపదార్థం: మునిజన వినుత చరిత్రా!= బుషిజనులచేత పోగడబడ్డ నడతగలవాడా! ఓ పితామహో! మనుజండు= నరుడు; ఎవ్వనిన్= ఏ వాడిని; తలంచి= చింతించి; మహానీయ నిరంజన సిధ్మిన్= గొప్పదైన పరమాత్మయొక్క ప్రాప్తిని; పాందన్+కనున్?= పాందగలుగును?; ఏ+అనువ= ఏ ఉపాయం; తలఁడున్+అలవరించున్?= చింతనను మనమును అలవడజేయును?; అని+అడుగుటయున్= అని ప్రశ్నించిన పిదప.

తాత్పర్యం: ‘మునులు కొనియాడదగ్గ నడతగల ఓ పితామహో! ఏ వాడిని స్వరీంచి నరుడు గొప్పదైన పరమాత్మ స్థితిని పొందగలడు? ఏ మార్గాన దైవధ్యానం అలవడుతుంది?’

భీష్ముడు ధర్మజునకు విష్ణువుంత్రప్రభావంబు తెఱం గెఱింగించుట (సం. 12-200-3)

వ. ఆ ధర్మతనయుతోడ నద్దేవత్తతుం డిట్లును; ‘నారదునిచేత వినిన తెఱంగు వివరించెద నాకళ్లింపుము. 208

ప్రతిపదార్థం: ఆ ధర్మతనయుతోడన్= ఆ ధర్మరాజుతో; ఆ+దేవతుండు= ఆ భీష్ముడు (దేవతుడు - భీష్ముడి మొదటి నామం); ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా పలికాడు; నారదునిచేతన్= నారదమునినుండి; వినిన తెఱంగు= విన్న విధం; వివరించెదన్= వివరంగా, విస్తారంగా, చెప్పేదను; ఆకళ్లింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ‘నీ ప్రశ్నకు సమాధానం నేను పూర్వం నారదమునీంద్రుడి నుండి విని ఉన్నాను. దానిని నీకు వివరిస్తాను విను’మన్నాడు భీష్ముడు.

తే. పరము నక్షరు విష్ణున్ని బ్రస్తుతించి, నారద మునీంద్రుఁ దంజలి నమితమైన మస్తకముఁ జేర్చి భక్తిసమగ్రచిత్త, వృత్తి నల్లన యిట్లని విన్నవించే.

209

ప్రతిపదార్థం: పరమున్= శ్రేష్ఠుడిని; అక్షరున్= నాశనంలేనివాడిని; విష్ణున్= విష్ణువును; ప్రస్తుతించి= పొగడి; నారదముని+ఇంద్రుడు= నారదుడనే మునిశ్రేష్ఠుడు; అంజలి= దోసిలి; నమితము+పన= వంగినదైలి; మస్తకమున్= తలను; చేర్చి= ఉంచి; భక్తి సమగ్ర చిత్తవృత్తిన్= భక్తితో పరిపూర్వమైన మనస్సుయొక్క వర్తనతో; అల్లన= మెల్లగా; ఇట్లు+అని= ఈ విధంగా; విన్నవించెన్= విజ్ఞప్తిచేశాడు.

తాత్పర్యం: సర్వశ్రేష్ఠుడూ, నాశరహితుడూ అయిన విష్ణుమూర్తిని నారదమునీంద్రుడు స్తుతించి, వంచిన శిరస్సున అంజలిని నిలిపి, భక్తిప్రపత్తులతో, పరిపూర్వమైన మనస్సుతో మెల్లగా విన్నవించాడు. (ఈ విధంగా చెప్పబోయేది ఆ ముని విన్నపం.)

విశేషం: అర్థి - యాచకుడు, దాతను దరిచేరేటస్యుడు ఎట్లా ఏ భంగిమలో ఉండాలో అతడి మానసిక స్థితి ఏ తీరున ఉంటే కార్యస్థితి జరిగే వీలున్నదో ఈ పద్యం వివరిస్తున్నది.

క. ‘దేవా! మోక్షార్థి జనము, లే వెరవున నిస్ముఁ దలఁతు? రే జప్యము సం భావింతురు? నా కానతి, యావే? భక్తపరతంత్త! యేర్పుడు గరుణున్.

210

ప్రతిపదార్థం: దేవా!= ఓ ప్రభూ! భక్త పరతంత్త! భక్తులకు లొంగినవాడా!; మోక్ష+అర్థి జనములు= ముక్తిని యాచించే ప్రజలు; ఏ వెరవునన్= ఏ పద్ధతితో; నిస్మున్= మోక్షదాత్మిన నిస్ము; తలతురు?= చింతిస్తారు?; ఏ జప్యము= ఏ జపం కౌరకైన మంత్రాన్ని (జపింప దగిన దానిని); సంభావింతురు?= గౌరవిస్తారు; స్వీకరిస్తారు?; నాకున్= అర్థినైన నాకు; ఆనతి+ఈవే= ఆజ్ఞ ఈయవా?, తెలుపవా?

తాత్పర్యం: ‘భక్తులకు లొంగే ఓ ప్రభూ! ముక్తిగోరే జనులు నిస్ము ఏ విధాన తలచుకొంటారు? (అంటే) నిస్ము ఏమని స్వరిస్తుంటారు వారు? వారు జపించే మంత్రమేది? దయతో నాకు ఆనతి ఈయవా ప్రభూ!’ అని దీనంగా అర్థించాడు నారదుడు.

తే. అనిన నద్దేవముని పలు కాదలించి, పరదుఁ డగు విష్ణుఁ డిట్లునుఁ బరమభక్తి నిర్మల త్రథ యిందియనిగ్రహాంబు, మస్తుయ ధ్యానమునకు నమాత్మకోటి.

211

ప్రతిపదార్థం: అనినన్ = (నారదుడు ఆ విధంగా) అన్న తరువాత; ఆ+దేవముని పలుకు = ఆ దేవబుషిమాట - అర్థం; ఆదరించి= మన్మించి; వరమండు+అగు విష్ణుడు = వరము లిచ్చే విష్ణుమూర్తి; ఇట్లు+అనున్ = ఈ విధంగా అన్నాడు; మత్త+మయ ధ్యానమునకున్ = (నా విష్ణుమయమైన) నాతో నిండిన ధ్యానమునకు - ప్రీరమైన తలపునకు; పరమభక్తి= గొప్ప భక్తిభావం; నిర్మల శ్రద్ధ = స్వచ్ఛమైన శ్రద్ధ - ఆదరం; ఇంద్రియ నిగ్రహంబు = ఇంద్రియాల అణచివేత - కన్న నోరు వంటి ఇంద్రియాలను లోబరచుకొనటం అనే ఈ లక్షణాలు మూడు; అమాత్యకోటి= మంత్రిమండలి - ఉపకారకాలు.

తాత్పర్యం: నారదుడి అభ్యర్థనకు సమాధానంగా వరదుడైన విష్ణుమూర్తి ఇట్లా అన్నాడు. ‘నన్న ధ్యానించదలచినవారు ముందుగా గొప్పభక్తిని, నిష్మల్మమైన శ్రద్ధను, ఆపై ఇంద్రియ నిగ్రహాన్ని అలవరచుకొవాలి. ఈ మూడు లక్షణాలూ విష్ణుధ్యానపరుడికి ఉండవలసినవి. విష్ణుధ్యానక్రియకు అని సహకారకాలు.

విశేషం: అమాత్యుల ద్వారా రాజును చేరినట్లు, భక్తి శ్రద్ధ నిగ్రహాలద్వారా విష్ణుధ్యానాన్ని అందుకొనవచ్చును. ధ్యానమనే గమ్యం చేరటానికి ఈ మూడు అనుసరించవలసిన మార్గాలు.

K. విను, వీతకల్పమున కవి, పనుపడు; గల్లపము లెల్లిం బాపుగ నా మె చ్ఛిన యట్టి పరమసాధనం, మనుస్కృతి జపించునది నియతిమెయి దానిన్.

212

ప్రతిపదార్థం: విను = ఓ నారదా! ఆలకించుము; వీత కల్పమునకున్ = తొలగిన పాపం కలవాడికి; అవి = ఆ మూడు లక్షణాలు- భక్తి శ్రద్ధ నిగ్రహాలు; పనుపడున్ = అలవాటు అగును; కల్పములు+ఎల్లున్ = పాపాలు అన్నిటిని; పాపగన్ = తొలగించటానికి; నా మెచ్చిన+అట్టి పరమ సాధనము = నేను మెచ్చుకొన్న గొప్ప ఉపకరణం; అనుస్కృతి= అనుసరించి స్వరించుట - మరల మరల తలంచటం; దానిన్ = ఆ అనుస్కృతిని; నియతిమెయిన్ = నియమ పూర్వకంగా; జపించునది = జపం చేయవలసింది.

తాత్పర్యం: (విష్ణుధ్యాన మలవడాలంటే భక్తి, శ్రద్ధ, నిగ్రహం కావాలని వివరించిన దేవుడు ఇప్పడు అని ఆ సద్గుణాలు ఎట్లా కలుగుతాయో వివరిస్తున్నాడు.) పాపరహితుడికి ఆ మూడు గుణాలూ అలవడతాయి. మరి ఆ పాపపరిహార మార్గమేది? - అంటే పాపాలు అన్ని నశింపజేయటానికి విష్ణువు నంతటి దేవుడు మెచ్చిన పద్ధతి- అనుస్కృతి - మరల మరల తలచటం నిరంతరమననం. నియమపూర్వకంగా అనుస్కృతిని పాటించాలి- అనుస్కృతినే జపించాలి.

విశేషం: ఈ ‘అనుస్కృతి’ ఒక ఆరాధన ప్రక్రియగా కనిపిస్తున్నది. దేవుడి దయను పొందటానికి భక్తుడు చేసే నిరంతరస్వరణ ఇది. దీనికి ఒక ఆకారంకూడా ఏర్పడి ప్రచురితమైనట్లు ఈ సందర్భాన్నిబట్టి గమనించవచ్చును.

T. ప్రశాప పూర్వకమగు నమః పదము పొంత , ఘడ్యాశైవ్యర్థ వాచక సర్వవసన

నిర్వచన శబ్దములు గ్రహమిష్ట మెయిం జ , తుర్థిం గుర్వంగ మంత్రంబు తోచు బెరసి.

213

ప్రతిపదార్థం: ప్రశాప పూర్వకము+అగు = ఓంకారం ముందు గలదైన; నమః+పదము పొంతన్ = ‘నమః’ అనే పదం దగ్గర; షట్+గుణా+ఐశ్వర్యవాచక సర్వవసన నిర్వచన శబ్దములు = ఆరుగుణాలను ఈశ్వర స్వభావాలను చెప్పేడి శబ్దాలు (మాహాత్మ్యం, శైల్పికం, యశస్వి, శ్రీ జ్ఞానం, మైరాగ్యం) మొత్తం గ్యాపావాచకశబ్దాలు, (మొత్తం) నిందారహిత శబ్దాలు - ఈ మూడు విధాలయిన శబ్దజాలాన్ని (1. ఈశ్వర వాచకాలు, 2. వసన గ్యాపావాచకాలు, 3. నిర్వచన వాచకాలు); క్రమనిష్ఠ మెయిన్ = వరుసగా నిలుకడతో; చతుర్థిన్ = నాలుగవ విభక్తిని కొఱకు, కై అనే ప్రత్యయాలను, (సంస్కృతంలో మంత్రాలు చతుర్థి అంతాలుగా ఓం వాసుదేశాయనమః- అన్నట్లుగా ఉంటాయి) మంత్రాలు తెలుగున ఉండవు కాబట్టి ఇక్కడ సంస్కృత చతుర్థిని - జే) అనే దానిని గ్రహించాలి; కూర్చుంగన్ = చేర్పగా; బెరసి= కలిగి, ఏర్పడి; మంత్రంబు= జనయోగ్యమైన మంత్రం; తోచున్ = సిద్ధిస్తాయి.

తాత్పర్యం: ఓంకారాన్ని ముందునిల్సి, అనంతరం నమశబ్దాన్ని జోడించి, ఆ తరువాత ఈశ్వర స్వభావాలయిన మాహాత్మ్యం, శైర్యం, యశస్వి మొదలయిన గుణాలను తెలిపే శబ్దాలను క్రమంగా శ్రద్ధతో చేర్చుకొంటూ, ఆ శబ్దాలకు చతుర్థివిభక్తిని కలిపితే “ఓం నమా వాసుదేవాయ” “ఓం నమా మహాయశసే” వంటి మంత్రాలు రూపుదిద్దుకొంటాయి.

విశేషం: దేవుడు సర్వత్తుకుడు కాబట్టి సృష్టిలోని సర్వశబ్దాలూ దేవవాచకాలుగా చెల్లుతాయి. విష్ణు సహస్రనామం మొదలయిన చోట్ల ఈ సూత్రం అన్యయిస్తుంది.

క. తొలి తొలి యిష్టుంత్రము ని | శ్శల మానసుడై జపించి జపియింపంగా
వలయు; ననుస్కృతి దానం | గలుగుఁ జతుర్వర్గ సాధకత పురుషునకున్.' 214

ప్రతిపదార్థం: తొలి తొలి= ముందు ముందు - మొట్టమొదట; ఈ+మంత్రము= ఈ పైన చెప్పిన మంత్రమును; నినే+చలమానసుడు+హ= చలనంలేని మనస్సుగలవాడై (నరుడు); జపించి= జపము చేసి (అనంతరం); అనుస్కృతిన్= అనుస్కృతిని - ఆ పేరగల స్తోత్రమును; జపియింపంగాన్+వలయున్= జపించవలయును; దానన్= దానివలన - అట్లు చేయుటవలన; పురుషునకున్= నరుడికి; చతుర్ వర్గ సాధకత= నాలుగు వర్గాలను, ధర్మ అర్థ కామ మౌక్కములను సాధించేవాడి తనం - సాధించే సామర్థ్యం; కలుగున్= ఏర్పడుతుంది.

తాత్పర్యం: పైన చెప్పిన మంత్రాన్ని మున్మందు నిశ్శలమనస్సుడై నరుడు జపించాలి. ఆ తరువాత ‘అనుస్కృతి’ పేరగల స్తోత్రాన్ని జపించాలి. అట్లు చేస్తే - ముందుగా మంత్రజపమూ, పిదప అనుస్కృతి స్తోత్రపరచమూ చేస్తే నరుడికి ధర్మ - అర్థ - కామ - మౌక్కాలను సాధించే సామర్థ్యం కలుగుతుంది’.

విశేషం: చిత్రానికి చంచలత్వం సహజలక్షణం. నీటికి ప్రవహించటం, నిష్పునకు పైకెగయటం ఎట్లాంటిదో మనస్సుకు చాంచల్యం అటువంటిది. ఆ చాంచల్యాన్ని నిరోధించగలిగితే ఆధ్యాత్మికిద్వాలో సగభాగాన్ని అనుభవానికి తెచ్చుకొన్నట్లే. పూజాపురస్కారాలు, జపతపః ప్రభృతులూ - అన్ని ఆ లక్షంవైపు - మనశ్శంచల్య - నిరోధంవైపు సాగే సాధనాలే.

క. అని మతీయు 'దయ ననుస్కృతి , యసుపేరం గలుగుదాని నమ్మునిపతి కి
ట్లని చెప్పి నచ్చుతుడు నిజ , మనఃప్రియం బైన యట్లి మహితస్తవమున్. 215

ప్రతిపదార్థం: అని= అని పలికి; మఱియున్= ఇంకనూ; దయన్= దయతో; ఆ+మునిపతికిన్= ఆ మునిరాజునకు - నారదుడికి; అనుస్కృతి అనుపేరన్= అనుస్కృతి అనే పేరుతో; కలుగుదానిన్= ఉన్నదానిని; అచ్యుతుడు= చ్యుతుడు కానివాడు - విష్ణువు; నిజమనః ప్రియంబు+నన+అట్టి మహిత స్తవమున్= తన మనస్సుకు ప్రియమైన ఆ గొప్ప స్తోత్రాన్ని - అనుస్కృతిని; ఇట్లు+అని చెప్పన్= ఈ విధంగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: మంత్ర జపం తరువాత అనుస్కృతిని జపించుచున్న భగవంతుడు, దయతో ఆ నారదమునీంద్రుడికి తన మనస్సుకు ప్రీతిపాత్రమైనదీ, గొప్ప శక్తిమంతమయినదీ అయిన ‘అనుస్కృతి’ని ఇట్లని చెప్పటం ప్రారంభించాడు.

సీ. ‘అష్టకు శాష్టుతు నభిల ప్రభవ భూమి , భూతివత్సలు విష్ణుఁ బరమపురుషు
నక్షత్రయుఁ బ్రాంజలియై యాత్రయించెదు , బుండలీకాక్షుని భువనసాక్షి
నిత్యుఁ బురాణ వల్లించెదు బరు సహ , స్తోత్ర నక్షరుని లోకైకనాథు
భవ్యుఁ గొల్పెద భూతభవ్య భవత్తుభు , సర్వతోముఖు భూతసంప్రవర్తి

**ఆ. సమృతు సచ్యుతుని ననంతు వ్యాపికేశు , రవిసహస్రనిభు హిరణ్యగర్జు
సబ్బనాభు సత్యు నాద్యంతరహితు భూ , గర్భుఁ బ్రథువు భక్తిగమ్యుఁ దలతు.**

216

ప్రతిపదార్థం: అవ్యాతున్= ప్రకటంకాని వాడిని; శాశ్వతున్= నిత్యమైన వాడిని; అఖిల ప్రభవ భూమిన్= అన్నింటి పుట్టుకు ఆధారమైన వాడిని; భక్తవత్పులున్= భక్తులయొడల ప్రేమ గలవాడిని; విష్ణున్= వ్యాపకుడిని - విష్ణుమును వ్యాపించి ఉండేవాడిని; పరమపురుషున్= గొప్ప పురుషుడిని; అష్టమున్= నాశనములేనివాడిని; ప్ర+అంజలి+ఐ= దోసిలి పట్టినవాడినై; ఆశ్రయించెదన్= శరణ జొత్తును; పుండరీక+అన్నిన్= తెల్లుదామరలవంటి కన్నులు గలవాడిని; భువనస్థాన్= లోకాలకు సాక్షిఅయినవాడిని; నిత్యున్= శాశ్వతమైన వాడిని - నిరంతరం ఉండేవాడిని; పురాణున్= ప్రాచీనుడిని; వర్ణించెదన్= కొనియాడుతాను; పరున్= పరమాత్మను; సహార్ప+అష్టున్= వేయి కన్నులు గలవాడిని; అష్టరునిన్= నాశంలేనివాడిని; లోక+ఏకనాథున్= జగత్తునకు ఒకడే అధిష్టతి అయినవాడిని; భవ్యున్= శుభకరమైనవాడిని; కొల్మెదన్= సేవించెదను; భూత భవత్+ప్రభున్= జరిగిన, జరగగల, జరుగుచున్న కాలాలకు త్రికాలాలకు అధిష్టతిని; సర్వతః+ముఖున్= అన్ని వైపులా మోము - చూపుగలవాసిని; భూత సంప్రవర్తున్= ప్రాణులను ప్రవర్తింపజేసేవాడిని; అమృతున్= మృతి - మరణం లేనివాడిని; అచ్యుతునిన్= చ్యుతి - జారుట - నాశములేనివాడిని; అనంతున్= అంతము- చివరలేనివాడిని; హృషీక+ఈశున్= ఇంద్రియాలకు అధిష్టతిని; రవి సహార్ప నిభున్= వేయి సూర్యుల వంటివాడిని; హిరణ్యగర్జున్= బంగారు కడుపు గలవాడిని; అబ్బనాభున్= పద్మం బొడ్డునగలవాడిని; సత్యున్= నిజమైన వాడిని; ఆది+అంతరహితున్= మొదలు తుదిలేనివాడిని; భూగర్భున్= పుడమి కడుపువాడిని; ప్రభురున్= అధిష్టతిని; భక్తిగమ్యున్= భక్తిచేత చేరదగినవాడిని; తలతున్= తలస్తాను - ధ్యానిస్తాను.

తాత్పర్యం: (ఇది అనుస్పృతి.) నిరంతర స్వరణరూపమైన స్తుతి. దేవుడి లీలలను, ఆకారాలను, చేష్టలను వర్ణించే స్తోత్రం. కనబడనివాడిని, ఎప్పుడూ ఉండేవాడిని, అన్నింటి పుట్టుకు ఆస్పదమైనవాడిని, భక్తులయొడ ప్రీతి గలవాడిని, విష్ణుమంతా వ్యాపించి ఉండేవాడిని, గొప్ప పురుషుడిని, నాశంలేనివాడిని దోసిలి ఒగ్గి సేవిస్తాను - ఆశ్రయిస్తాను. తెల్లుతామరలవంటి కన్నులు గలవానిని, లోకాలను (సాక్షిగా) చూస్తుండేవాడిని, ఎప్పుడూ నిలిచి ఉండేవాడిని, ప్రాతాడిని వర్ణిస్తాను - కొనియాడుతాను. పరమాత్మ స్వరూపుడిని, వేయి కన్నుల వేల్పును, జారుట - నశింపులేనివాడిని, లోకాలకు తానొక్కడే అధినాథుడైనవాడిని, మంగళకరుడిని సేవిస్తాను. జరిగిన, జరగబోయే జరుగుతున్న మూడు కాలాలకూ అధిష్టతి అయినవాడిని, అన్నింటా ఉండేవాడిని, ప్రాణుల ప్రవృత్తికి కారణమైన వాడిని, మృతిచ్యుతి లేనివాడిని, తుదలేనివాడిని, ఇంద్రియాలకు అధిష్టడిని, వేయి సూర్యులతో సమానుడిని, బంగారు కడుపుగలవాడిని, పద్మము నాభిని గలవాడిని, సత్యమైనవాడిని, మొదలు తుదిలేనివాడిని, పుడమి కడుపుగా గలవాడిని, అధిష్టతిని, భక్తితో చేరదగ్గవాడిని స్వరిస్తాను, ధ్యానిస్తాను.

విశేషం: విష్ణు సహార్పనామ శ్రవణం చేసేవారికి ఈ పదాలూ, ఇట్లాంటి పదాలూ జ్ఞాప్తికి వస్తాయి. అంతా తానే అయి, తాను ఏమీ కాని తత్త్వాన్ని ఏ విధంగా వర్ణించినా చెల్లుతుంది. సహార్పనామాలంబే - సరిగా వేయి పేర్లని అర్థంగాదు. అన్ని పేర్లని ఆయనవే. అన్ని అందరూ అంతా తానే అయిన దేవుడికి పేరు గాని దేముంటుంది? సహార్ప శబ్దానికి తాత్పర్యార్థం అనంతమని లెక్కు మిక్కులి- అని ఇది వ్యవహరంలోనూ ఉన్నదే - వేయి చెప్పు నేను వినను' - వంటి మాటలలో 'వేయి' కూడా ఇటువంటిదే.

తే. అచలు సూక్ష్మ వరేణ్య సహస్రశీర్షు , నభయకాలి సశీర్షు నారాయణుని స
నాతనుని యోగమూర్తి లోకాతిరక్తు , ధ్రువుని నీశ్వరు హాలి భక్తితీర్థ గొలుతు.

217

ప్రతిపదార్థం: అచలున్= చలించని - కడలనివాడిని; సూక్ష్మున్= సూక్ష్మ దృష్టికి అందనివాడిని వరేణ్యున్= శేషుడిని; సహార్పశీర్థున్= వేయి తలలవాడిని; అభయకారిన్= భయంలేచిని చేసేవాడిని - అభయమిచ్చేవాడిని; ఆశిర్థున్= తలలేనివాడిని; నారాయణునిన్=

విష్ణువును; సనాతనుని= సదాతనుని; యోగమూర్తిన్= యోగమే ఆకారంగా గలవాడిని; లోక+అతిరిక్తున్= లోకాలకు మించిన వాడిని; ధ్రువునిన్= శాశ్వతుడిని; ఈశ్వరున్= అధిషతిని; హరిన్= శ్రీహరిని; భక్తితోడన్= భక్తితో; కొలుతున్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: స్థిరమైనవాడిని, ఆధ్యాత్మమైనవాడిని, సర్వజ్ఞమైని, వేయితలలతో అభయమిచ్చేవాడిని, మొదలు లేనివాడిని, విష్ణువును, ప్రాచీనుడిని, యోగవిద్య ఆకారంగా గలవాడిని, లోకాలకు వెలిగా ఉన్నతంగా ఉండేవాడిని, శాశ్వతుడిని, అధిశ్వరుడిని అయిన హరిని భక్తితో సేవిస్తాను.

విశేషం: సహార్పశిర్షుడూ ఆయనే - అశీర్షుడూ ఆయనే. ఆయనకు విశేషంగా వాడగని పద మేదీ ఉండదు. సర్వమయుడూ ఆయనే సర్వతీతుడూ ఆయనే మరి! అందుకనే ఆయన ‘సూక్ష్ముడు’.

క. ఎవ్వడు సచరాచర గురుఁ, డెవ్వని నాభిసరోజ మీనె విధాతన్,

నెవ్వటిలు జగములన్నియు , నెవ్వనిచే సమ్మకుందు నెప్పుడుఁ గొలుతున్.

218

ప్రతిపదార్థం: ఏ+వాడు= ఏ దేవుడు; సచర+అచర గురుడు= కదిలేవాటికి, కదలనివాటికి, అన్నిటికి పెద్ద - ఏలిక; ఎవ్వడి నాభి సరోజము= ఏ దేవుని బొడ్డున తామరపూవు; విధాతన్= బ్రహ్మదేవుడిని; ఈనెన్= కననో; జగములు+అన్నియున్= లోకాలు అన్ని; ఎవ్వనిచేన్= ఏ దేవుడిచేత - ఎవడికారణంగా; నివ్వటిలున్= కలుగునో; ఆ+ముకుందున్= ఆ విష్ణువును; ఎప్పుడున్= ఎల్లప్పుడూ; కొలుతున్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: సృష్టిలో అనంతమైన భేదాలున్నా, మొత్తం సృష్టిని రెండే రెండు విధాలుగా - భాగాలుగా - భేదాలుగా చేయవచ్చును. ఒకటి కదిలేవి, రెండు కదలనివి. ఈ రెండింటికి అధిషతి ఆ విష్ణువే. ఆ దేవుని బొడ్డు తామరమండే సకలసృష్టికి కర్త బ్రహ్మ పుట్టుకొచ్చాడు. ఆ దేవడివలననే ఎల్లలోకాలూ ఏర్పడుతున్నాయి - కాగా అట్టి దేవుడిని సదా సేవిస్తాను.

తే. స్థావరములు జంగమములు ధాత లోను , గాగుఁ బ్రజయంబు నోందిన కాలమునను

నిలుచు నెవ్వు డొకండ యానిత్యసత్య , లలితు శాభీఁ బ్రహ్మన్నుఁ గాఁ గొలుతు నియతి.

219

ప్రతిపదార్థం: స్థావరములు= చలనంలేనివి; జంగమములు= తిరిగెడివి; ధాత లోనుగాఁగన్= బ్రహ్మ లోషైవది (సర్వమును); ప్రజయంబున్+ఒందిన కాలమునను= వినాశనం పొందిన సమయాన; ఎవ్వడు+ఒకండు+అ= ఏవాడు ఒకడే; నిలుచున్= నశించక నిలబడి ఉంటాడో; ఆ నిత్య సత్య లలితున్= అట్టి నిత్యమైన నిజమైన సుకుమారుడిని; శారిన్= విష్ణువును; ప్రపన్చగాన్= శరణకోరిన వాడినిగా (నేను); నియతిన్= నియమంతో; కొలుతున్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: సృష్టిలోని లోకాలన్నిటికి ప్రశయం - చివరి వినాశం - తప్పదు. అప్పడు సృష్టిలో సర్వస్వమూ కదిలేవి కదలనివి, బ్రహ్మ మొదలు పిపీలిక (చీమ) వరకు లయమై పోయినా, ఏ ఒక్కడు మాత్రం నశించక నిలిచి ఉంటాడో, ఆ శాశ్వతుడిని, సత్యుడిని, సుకుమారుడిని, శ్రీ మహావిష్ణువును శరణ కోరుతూ నియమంతో సేవిస్తాను.

విశేషం: పుట్టినది ఏదైనా గిట్టక మానదు. బ్రహ్మ పుట్టినవాడేగాబట్టి ప్రశయకాలాన ఆయనకూ గిట్టట తప్పదు. ఇక్కడ బ్రహ్మకూడా లయమాతాడని చెప్పటంలో తాత్పర్యమేమిటంటే నిజానికి ఆయనే సకలసృష్టికర్త. ఆయనే నశిస్తే ఆయన సృష్టివిషయంలో చెప్పవలసిన పనిలేదు.

క. కాలముఁ బర్బన్నుండును , నేలయు సస్యంబుఁ గ్రీయయు నిష్టియయును ధర్మలోకమునై మహిమన్ , లీల సలుపు వాసుదేవునిం బ్రసతింతున్.

220

ప్రతిపదార్థం: కాలమున్= క్షణాలూ, గంటలూ, దినాలూ - మాసాలు - వత్సరాల రూపంలో ఉండే కాలము; పర్మయ్యండును= మేఘుడును - పంటలకు అధిదేవతయూ; నేలయున్= భూమీ - పంటలకు ఆధారం; సస్యంబున్= పంటా; క్రియయున్= పంటకు- ఇతరానికి హేతువయిన పనీ; నిష్టియయును= పని లేకుండుటా; ధర్మ+ఆలోకమును+ఖ= ధర్మం యొక్క వెలుతురు కూడా (తాను) అయి; మహిమున్= గొప్పదనముతో; లీల+చలుపు= వినోదం చేసే; వాసుదేవున్= వసుదేవుడి తనయుడిని- శ్రీకృష్ణుడిని; ప్ర+సుతింతున్= కీర్తిస్తాను.

తాత్పర్యం: శ్రీకృష్ణతత్త్వం మహిమాపేతం. వాసుదేవుడే సృష్టిలో కాలం. అతడే పంటలు పండించే మేఘుడు కూడా. పంటలకు ఆధారమైన నేలా ఆతడే. అంతేకాదు స్వయానపంటకూడా తానే. ఆ పంటకు కావలసిన పనిపాటలూ శ్రీకృష్ణుడే! అంతేకాదు ఏ పనీ లేని స్థితి శ్రీకృష్ణతత్త్వమే. చివరకు ధర్మానికి వెలుతురూ శ్రీకృష్ణుడే, ఇట్లా అంతా తానే అయి, తన మహిమతో సృష్టివోదాన్ని నెరపే వాసుదేవుడిని కొనియాడుతాను.

విశేషం: భగవత్త్వానికి, భగవటీలకు వెలి అయిన దేది సృష్టిలో లేదు. అంతా భగవన్మయ మీ సృష్టి.

క. అనలునకు రవికిని శశాం , కునకును గ్రహా తారకములకును దేజం బె
వ్యనివలన నావహాలైదు , ననుపాధిక తేజుఁ గొల్లు నవ్వశాష్టత్తున్.

221

ప్రతిపదార్థం: అనలునకున్= అగ్నికి; రవికిని= సూర్యుడికీ; శశ+అంకునకును= కుందేలు గుర్తుగా కలవాడికి - చంద్రుడికీ; గ్రహా తారకములకును= (అకాశంలోని ప్రకాశించే) గ్రహాలకూ, చుక్కలకూ; ఎవ్వనివలన్= ఏ దేవుడివలన; తేజంబు= కాంతి; ఆవహాలైడున్= కలుగునో; న+ఉపాధిక తేజున్= కారణం లేకయే తేజస్సు కలవాడిని; ఆ+విశ్వ+ఆత్మున్= ఆ విశ్వమే శరీరంగా కలవాడిని; కొల్పున్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: సృష్టిలో సూర్యచంద్రులూ, అగ్ని, గ్రహాలూ, నక్షత్రాలూ - ఇవన్నీ తేజస్సులు చిమ్ముతూ వెలగటానికి ఏ సహజతేజస్సు కారణమో, ఆ విశ్వమయుడిని సేవిస్తాను.

విశేషం: సృష్టిలో తేజస్సుమూహమంతా సోపాధికమే - సకారణమే - భగవత్తేజస్సు కారణంగా ఆ తేజస్సులు జ్యులిస్తున్నాయి. కానీ, భగవత్పూర్వమైన తేజస్సు మాత్రం సహజం. ఇతర తేజస్సులకు అది కారణమే కానీ, దానికి కారణం మరిలేదు. అదే 'అనుపాధిక తేజము'. దేవుడు తేజోరూపుడనుట.

తే. నాలుగింటను వెండియు నాలుగింటఁ , రెంట సైదింట మతియును రెంట వేళీ
యజ్ఞశీలు రారాధించునట్టి విష్ణుఁ , డిష్టుదాయి ప్రసన్నుఁ డయ్యెడును నాకు.

222

ప్రతిపదార్థం: నాలుగింటను= నాలుగు అక్షరాలతో - 'అత్రావయ' అనే మంత్రంతో (దీనిలో నాలుగు అక్షరాలున్నాయి); వెండియున్= మరలా; నాలుగింటన్= నాల్చు అక్షరాలతో - 'అస్తుశోషట్' అనే మంత్రంతో (దీనిలోనూ నాలుగు అక్షరాలే); రెంటన్= రెండు అక్షరాలతో - 'పషట్' అనే మంత్రంతో (రెండు వర్ణాలు గలది); పదింటన్= పదు వర్ణాలతో - 'యే యజామహే' అనే మంత్రంతో (పదు అక్షరాలు); మతియును= ఇంకనూ; రెంటన్= రెండు వర్ణాలతో - 'పషట్' మంత్రంతో; వేళీ= అర్పించి - యజనం చేసి; యజ్ఞశీలురు= యజ్ఞాలు (చేసే) స్వభావం కలవారు; ఆరాధించునట్టి= సేవించునట్టి; విష్ణుడు= విష్ణుదేవుడు; ఇష్టుదాయి= ఇష్టుమును ఇచ్చేవాడు; నాకున్= రశ అనుస్మృతిని పలికే నాకు; ప్రసన్నుడు+అయ్యెడును= అనుగ్రహం గలిగినవాడు అగుగాక! నన్ను అనుగ్రహించు గావుత!

తాత్పర్యం: యజ్ఞనిర్వహణాలో మంత్ర పూర్వకంగా దేవతలను తృప్తి పరచటం జరుగుతుంది. అట్టిచో విష్ణుదేవుడికి ప్రియమైన మంత్రాలను సంభ్యానిర్దేశంతో తెల్పుతూ ఆయా మంత్రాలతో యాజులు ఆరాధిస్తే ఇష్టులు ఒనగూర్చే

విష్ణుదేవుడు నా యొడకూడా ప్రసన్నుడోగాక - అని భక్తుడు వేడుకొంటున్నాడు. ఇక విష్ణుప్రీతికి పాత్రమైన మంత్రాలు ‘ఆశావయ’ ‘అస్తుశ్రోషట్’, ‘యేయజామహౌ’, ‘ వషట్’ అనేవి.

విశేషం: యజ్ఞశబ్దానికి మొదటి అర్థం ‘పూజ’. అనంతరం అది ఒక పెద్ద ‘క్రతువు’గా రూపొందింది.

A. యజ్ఞధరుడు పంచయజ్ఞండు లక్ష్మీ కి , నునికిపట్టు యోగమునకు నెలవు సర్వమునకు నిష్పసదనంబుగా నోపు , వాని నాత్రయింతు వరదుఁ బరము.

223

ప్రతిపదార్థం: యజ్ఞధరుడు= యజ్ఞమును ధరించినవాడు; పంచయజ్ఞఁడు= ఐదు యజ్ఞములు - వేదపరనం, వైష్ణదేవం, అతిథిపూజ, పితృతర్వణం, భూతబలి కలవాడు; లక్ష్మీకిన్= సిరికి; ఉనికిపట్టు= నివాస స్థానం; యోగమునకున్= యోగ విద్యకు; నెలవు= తావు - ఆవాసము; సర్వమునకున్= అంతటికి; ఇష్టసదనంబు గాన్= ప్రియమైన ఇల్లుగా - అన్నటికి ఆస్పదమైనవాడుగా; ఒప్పు= వెలుగు; వానిన్= అతడిని - ఆ దేవుడిని; వరదున్= వరాలు ఇచ్చేవాడిని; పరమున్= పరమాత్మను; ఆశ్రయింతున్= శరణు పొందుతాను.

తాత్పర్యం: విష్ణుమూర్తి యజ్ఞధారి - యజ్ఞగర్భుడు, వేదపరనం మొదలైన ఐదు యజ్ఞాల స్వరూపం తాల్చినవాడు. లక్ష్మీకి నివాసమైనవాడు, యోగానికి, ఇంకా ఎన్నింటికో ఉత్తమమైన, కోరదగిన అన్నింటికి ఆస్పదమైనవాడు, వరాలకు దాత - పరమాత్మ; అతడిని ఆశ్రయిస్తాను.

K. అగమనునిం బాంధు నభిల , జగద్గురణపరు నమూర్తి సాగరనిభ బో ధ గలపుఁ బంచకాల , జ్ఞ గుణాత్మకు నిర్మణత్వ శోభితుఁ గొలుతున్.

224

ప్రతిపదార్థం: అగమనునిన్= గమనం-నడకలేనివాడిని; పాంధున్= బాటసారిని (వడిచేవాడిని); అభిల జగత్+భరణపరున్= మొత్తం లోకమును భరించటంలో ఆసక్తుడిని - భరించేవాడిని; అమూర్తిన్= ఆకారం లేనివాడిని; సాగరనిభ బోధ గరిష్ణున్= సముద్రంతో సమానమైన జ్ఞానంతో మిక్కిలి గొప్పవాడిని; పంచాలజ్ఞున్= ఐదు కాలాలను ఎరిగిన వాడిని; గుణ+ఆత్మకున్= గుణములు ఆత్మయందు కలవాడిని; నిర్మణత్వ శోభితున్= గుణరహితతత్త్వంతో ప్రకాశించేవాడిని; కొలుతున్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: భగవదీలులు విచిత్రంగా ఉంటాయి. వాటిలో వైరుద్ఘాయలు గోచరిస్తాయి - స్వాలదృష్టి, దేవుడు నడక లేనివాడయి కూడా గమనశిలిగా పాంధుడిగా భాసిస్తాడు. లోకాలు మొత్తం మోస్తా కూడా తాను ఆకారమే లేకుండా ఉంటాడు. సముద్రమంత తెలివితో అందరికంటే గొప్పవాడు. ఐదు కాలాలూ తెలిసినవాడు. (ప్రాతఃకాలం, సంగమకాలం, మధ్యహనకాలం, అపరాహ్నకాలం, సాయంకాలాలు ఆయనకు తెలుసును.) ఎట్లంటే - స్వయంగా ఆయన కాలస్వరూపుడు మరి! గుణగణాలకు నిలయమైనవాడూ ఆయనే - నిర్మణముడూ ఆయనే. అటువంటి గొప్పదేవుడిని సేవిస్తాను.

విశేషం: భగవద్గుర్వసలోనీ విరోధాలన్నీ నిజానికి ఆభాసమాత్రాలు. వాస్తవాలు కావు. స్వాల దృష్టికి విరోధం. సూక్ష్మదృష్టికి ఆభాసం-అయథార్థం.

K. వ్యక్తమునకుఁ బ్రథవం బ , వ్యక్తం బాతత్త్వమునకు నవల యను వచో యుక్తికిం బరాయణం బగు , భక్తపరాభీను భవ్య భావ్య నుతింతున్.

225

ప్రతిపదార్థం: వ్యక్తమునకున్= వ్యక్తమైన - ప్రకటితమైన - కనిపించేదానికి; ప్రభవంబు= కారణం; అవ్యక్తంబు= వ్యక్తం కానిది; ఆ తత్త్వమునకున్= ఆ అవ్యక్తతత్త్వానికి కూడా; అవల= అటువైపు - ఆవలితనము; అను వచన్+యుక్తికిన్= అనే మాట తీరునకు;

పరాయణంబు+అగు= ఆశ్రయమైన; భక్తపర+అధినున్= భక్తులకు లోబడినవాడిని; భవ్యభావ్యున్= శుభమునకై భావింపదగ్గవాడిని; నుతింతున్= స్తుతిస్తాను.

తాత్పర్యం: సృష్టి వ్యక్తరూపం; దానికి మూలం అవ్యక్తం - వ్యక్తంకానిది. అయితే ఆ అవ్యక్తానికి కూడా అందక దానికి ఆవల ఉండేది విష్ణుతత్త్వం. అంత గంభీరమైనది అది. అట్టి సర్వోన్నతతత్త్వానికి ఆశ్రయమైనవాడు అయినా భక్తులకు మాత్రం బానిస అయిన ఆ దేవుడు శుభకామనగల ఎల్లవారికి భావింపదగ్గ, సేవింపదగ్గవాడు. అతడిని స్తుతిస్తాను.

విశేషం: విజ్ఞానశాస్త్రం, తత్త్వశాస్త్రం కలిసే స్థలాలు అక్కడక్కడా అపుడపుడు తటస్థపదుతుంటాయి. ఇక్కడ అది జరిగినట్లుంది. అవ్యక్తం నుండి వ్యక్తం ఉధారిస్తుం దంటుంది తత్త్వశాస్త్రం. దీనితో వైజ్ఞానికులు విభేదించరు. ఎందుకంటే అవ్యక్తం శాస్త్రం కాదు కాబట్టి.

క. జ్ఞాన ధ్యాన పరాయణము , లైన మహాత్ములు జితేంతియత్త మహిాతు లె
వ్యాసిం బొందిన మరలరు , వాని శరణుఁ జోట్లి బ్రదుకువాడ సుక్షత్తిస్తే.

226

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞాన ధ్యాన పరాయణములు+పన= జ్ఞానంలో, ధ్యానంలో (మాత్రం) ఆసక్తులయిన; మహో+ఆత్మలు= గొప్ప ఆత్మలు కలవారు; జిత+ఇంద్రియత్త మహిాతులు= ఇంద్రియాలను జయించినతనంతో పూజ్యాలు; ఏ వానిన్= ఏ దేవుడిని; పొందినన్= చేరినచో; మరలరు= తిరిగిరారో; వానిన్= అట్టి దేవుడిని; శరణు+చొచ్చి= శరణు - ఆశ్రయం పొంది; సుకృతిని+ప= పుణ్యాత్మకవైపు; బ్రదుకువాడన్= జీవిస్తాను.

తాత్పర్యం: లోకంలో అసాధారణు లయిన మహాత్ములున్నారు. వారికి జ్ఞానం, ధ్యానం - ఈ రెండే నిత్యకృత్యాలు. వారు ఇంద్రియాలను జయించి, పూజలందుకొనే గొప్పవారు. అట్టి మహాత్ములు ఏ దేవుడిని చేరి పునర్జన్మ లేకుండా ముక్తిని పొందుతారో - ఆ గొప్ప దేవుడిని - విష్ణుమూర్తిని పుణ్యాత్మకవైపు ఆశ్రయించి జీవిస్తాను.

విశేషం: ఈ దేశాన వేదాంతులు కోరే చివరి దశ మోక్షం. ఆ మాటకు అర్థం ఎడబాటు - విడివడుట అని. ఎడబాటు దేనినుండి? జన్మ పరంపర నుండి. పునర్జన్మ లేకుండా ఉండగలగటమే ముక్తి. అది ఇక్కడి పురుషుష్మయోజనాలలోకూడా చివరిది, గొప్పది.

క. లోకం బంతయు నెవ్వం , దేకాంశంబునన నిర్వహించుచు నగ్రా
హ్యకారుండై వెలుగు ద , యాకరు నప్పద్భునాభు నభిత్తింతున్.

227

ప్రతిపదార్థం: ఎవ్యండు= ఏ దేవుడు; లోకంబు+అంతయున్= జగత్తు మొత్తాన్ని; ఏక+అంశంబునన్+అ= (తన) ఒక అంశభాగంతోనే; నిర్వహించుచున్= మోస్తూ - జరిపిస్తూ; అగ్రప్యా+ఆకారుండు+ప= గ్రహించనలవిగాని స్వరూపం కలవాడై; వెలుగు= ప్రకాశించునో; దయాకరున్= దయను చేసే (మూర్ఖే)వాడిని; ఆ+పద్మానాభున్= పద్మం బొడ్డునగలవాడిని - విష్ణువును; అభివర్ణింతున్= బాగా పొగడుతాను.

తాత్పర్యం: ఈ కనిపించే లోకం చాలా పెద్దది. ఇంత పెద్ద లోకాన్నంతటినీ తనలోని ఒక చిన్న అంశతోనే నడుపుతూ, తాను మాత్రం అగుపించకుండా, తన ఆకారాన్ని గ్రహించటానికి పీలులేనిదానినిగా అమర్చుకొన్న ఆ తేజోమయుడిని, దయాశాలిని - విష్ణుమూర్తిని అభివర్ణిస్తాను.

తే. అయిదు దెలుగులఁ బ్రక్షతీఁ బంచాననముల , ననుభవించు క్షేత్రజ్ఞ సత్యాచి గుణ చ
యంబు లీల భుజించు మహాత్మ కలితు , సంశ్రయింతు మదాత్త ప్రస్తీకి గోలి.

228

ప్రతిపదార్థం: అయిదు తెఱగులన్+ప్రకృతిన్= ఐదు విధాలయిన మూల స్ఫైని; పంచ+ఆననములన్= ఐదు ముఖాలతో; అనుభవించు క్షేత్రజ్ఞన్= చవిచూచే ఆత్మ స్వరూపుడిని; సత్య+ఆది గుణచయంబున్= సత్యం మొదలయిన గుణాల సమాపోన్చి; లీలన్= వినోదంగా, నిలాసంగా; భుజించు= భక్తించు - మ్రొంగిచేయు; మహాత్మ కలితున్= గొప్పతనంతోకూడిన వాడిని; మత్త+ఆత్మ ప్రసక్తిన్+కోరి= నా ఆత్మయొక్క చౌరభాటును అభిలషించి; సంశ్రయింతున్= ఆశ్రయిస్తాను.

తాత్పర్యం: స్ఫైకికర్త దేవుడు; దానికి భోక్త కూడా ఆయనే. తుదకు వినాశకర్త కూడా ఆయనే. పంచభూతాలతోడి ఈ ప్రకృతిని దేవుడు తన ఐదు ముఖాలతో అనుభవిస్తూ క్షేత్రజ్ఞుడుగా వెలుగుతున్నాడు. స్ఫైలోని జీవజాలాల ప్రపుత్తులకు కారణభూతాలైన సత్యరజస్తమోగుణాలను చివరకు ఆయనే తనలో లీనం చేసికొంటున్నాడు. అట్టి గొప్పతనంతో కూడిన భగవంతుడిని నా ఆత్మ ఏకాగ్రతకొరకు ఆశ్రయిస్తాను.

విశేషం: మన ఆరాధనలు, పూజలు, పురస్కారాలు - అన్ని చిత్త ఏకాగ్రతకొరకు ఉండిప్పమైనవి. మనస్సి ఏకాగ్రమైతే, నరుడు నారాయణుడు కావచ్చునని మన తాత్త్వికుల బోధ.

క. మతి గల సాంఖ్యాలు, యోగా , స్వితులు నగుమహాత్మ లెవ్వనిం గని పున రా గతిలేని సుగతి వడయుదు , రత్నా వైభవునిం దలఱు నప్పరమాత్మన్.

229

ప్రతిపదార్థం: మతిగల= బుద్ధిగల; సాంఖ్యాలు= సాంఖ్యయోగులు - పంచభూతాలు - వాటి పంచ గుణాలు, పంచజ్ఞనేంద్రియాలు, పంచకర్మాంద్రియాలు, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారం, ప్రకృతి, జీవుడు మన్సగు ఇర్మాలు ఐదు తత్త్వాలతోడి పరమాత్మ ధ్యానమును చేసేవారు; యోగ+అన్యితులున్= యోగవిద్యతో కూడినవారూ; అగు మహా+ఆత్ములు= ఐన గొప్ప మనస్సులు కలవారు; ఎవ్వనిన్+కని= ఏ దేవుడిని చూచి (పొంది); పునః+అగతి లేని= మరలి రావటం లేని; సుగతి+వడయుదురు= మోక్షాన్ని పొందుతారో; ఆ+పరమ+ఆత్మున్= ఆ పరమాత్మ - పరబ్రహ్మ స్వరూపుడిని; అతర్వ్య వైభవున్= ఉపాంచరాని విభవం - సంపత్తి గలవాడిని; తలఱున్= స్కృరిస్తాను.

తాత్పర్యం: బుద్ధిమంతులైన సాంఖ్యయోగులూ, ఇతర యోగవిద్యాప్రవీణులూ అయిన మహాత్ములు ఏ దేవుడిని చేరిన పిదప, ఇక మరలిరాని ముక్తిని - పునర్జన్మ రాహిత్యాన్ని పొందుతారో, ఆ పరబ్రహ్మ స్వరూపుడిని, ఊహాకందని గొప్ప వైభవముగల ఆ దేవదేవుడిని స్కృరిస్తాను.

విశేషం: సాంఖ్యమనేది ఒక యోగానికి పేరు. సంఖ్యా శజ్జ నిష్పత్తుం సాంఖ్యం. ఈ యోగవిద్య సంఖ్యామీద ఏర్పడినట్లుగా ఉంటుంది. పంచభూతాలు - పంచగుణాలు, పంచ ఇంద్రియాలు, పంచ కర్మాంద్రియాలు, మనో బుద్ధి అహంకార ప్రకృతి జీవులు ఐదు-ఇట్లా ఈ $5 \times 5 = 25$ తత్త్వాలతోడి శాప్రమిది. మనకున్న దర్శనాలలో ఒక ముఖ్యమైనది.

క. ఇమునడుమ వెలుంగుచు సో , ముని మధ్యమునం జలత్వముం బోందని ని పున వెలయు ఛిప్తి యుగు వా , ని నిరంజను నంతరాత్మనిం బాటింతున్.

230

ప్రతిపదార్థం: ఇను నడుమన్= సూర్యుడి మధ్యభాగాన; వెలుంగుచున్= ప్రకాశిస్తూ; సోముని మధ్యమునన్= చంద్రుడి నడిమి భాగాన; జలత్వమున్+పొందని= నీటితనమును చెందనివానిని; నిష్పత్తున్= అగ్నియందు; వెలయు= వెలిగే; దీపి+అగువానిన్= కాంతి - ప్రకాశము అయినవాడిని; నిరంజనున్= పరమాత్మను; అంతర్+ఆత్మునిన్= లోపలి (నరుడిని) ఆత్మయొనవాడిని; పాటింతున్= (స్కృరిస్తాను) గౌరవిస్తాను.

తాత్పర్యం: విష్ణుతత్వం తేజోమయం. విష్ణువు సూర్యుడి నడుమ వెలుగుతుంటాడు. చంద్రుడిలో కూడా విష్ణుడు నడుమ నిలిచి, ఆ చల్లదనానికి నీరుగాకుండా నిలిచి ఉంటాడు. నిష్పత్తులోని వెలుగూ వైపుష్టమే. ఈ విధంగా సర్వ తేజస్సులకూ తేజస్సుగా నిలిచిన అంతరాత్మస్వరూపుడైన ఆ పరమాత్మను గౌరవిస్తాను.

విశేషం: సృష్టమైనదేదీ సూర్యచంద్ర అగ్నులలో నిలిచి ఉండలేదు. ప్రష్టకే (సృష్టిని చేసేవాడు బ్రహ్మ) ప్రష్ట గాబట్టి విష్ణువు ఆ మూడు మహాతేజస్సుల నడుమ నిలిచి ఉన్నాడు.

క. సేతిమార్ణవీమయముఁ దా , రామయమును నిత్య సుస్థిరంబును నగు తే జీమయతత్త్వము నాత్మా , రామత్వంబున నిరంతరంబును జాతున్.

231

ప్రతిపదార్థం: సోమ+అర్జు+అగ్ని మయమున్=చంద్రుడు, సూర్యుడు, అగ్నితో నిండినదానిని; తారామయమును= నక్షత్రాలతో నిండినదియు; నిత్య సుస్థిరంబును+అగు= ఎల్లప్పుడూ గట్టిగా నిలిచి ఉండేదీ అగు; తేజన్+మయతత్త్వము= కాంతితో నిండిన బ్రహ్మమును; ఆత్మ+ఆరామత్వంబునన్= ఆత్మయందే విషారించే శిలంతో; నిర్మ+అంతరంబును= ఎడం లేకుండా - ఎల్లప్పుడూ; చూతున్= చూస్తాను.

తాత్పర్యం: విష్ణుతత్త్వం తేజోమయం. చంద్రుడిలో, సూర్యుడిలో, అగ్నిలో ఉన్నది విష్ణువే. నక్షత్రాలలోని వెలుగూ వైష్ణవమే - విష్ణువునకు చెందినదే. ఈ వైష్ణవతేజస్సు నిత్యమైనది, సుస్థిరమైనది కూడా. ఇట్టి ఈ కాంతిమయ తత్త్వాన్ని అంతర్దష్టితో ఆత్మలోనే నిరంతరం దర్శిస్తుంటాను.

విశేషం: ఈ దైవతత్త్వం ఎవరస్తి విధాల వర్ణించి చెప్పినా, చివరకు అనుభవైకవేద్యమే. ఎందుకంటే, మాటలకు ఆలోచనలకు ఎంత విష్ణుతి ఉన్నా కాని, పరిమితులూ, పరిధులూ ఉన్నాయి. అని (వాక్య మనస్సు) చెల్లని చోటులు లోకానుభవంలోనే మనకు ఎదురవుతుంటాయి. ఉడా: 'బెల్లం తియ్యగా ఉంటుంది'. 'తియ్యగా' అంటే ఏమిటి? తియ్యన ఒక రకంగా గుర్తించగలమే గాని, ఎదుటివానికి స్వానుభవానికి దూరంగా ఎరుకపరచగలమా? ఈ స్వల్ప విషయమే ఇట్లా ఉంటే, దైవతత్త్వం మహా దొడ్డది - దాని విషయం వేరే చెప్పాలా? అయినా నరుడి ప్రయత్నాలు దైవతత్త్వవర్ణనలో కొనసాగుతూనే ఉన్నాయి.

క. గుణములకు నాచియై ని , ర్ఘుణములకు నాద్యుడగు నరూపుని లక్ష్మీ

ప్రణయవరు నజుని సూక్ష్మానిఁ , బ్రహ్మతింతుఁ బ్రిసన్నగాఁ బరము సర్వగతున్.

232

ప్రతిపదార్థం: గుణములకున్= (సృష్టిలోని) వస్తువులలోని ధర్మములకు; ఆది+ఖ= మొదలై; నిర్మ+గుణములైకున్= గుణముల లేచికి కూడా; ఆద్యుండు+అగు= మొదటివాడగు; అరూపునిన్= రూపంలేని వాడిని; లక్ష్మీ ప్రణయవరున్= లక్ష్మీదేవి ప్రేమను పొందినవాడిని; అజునిన్= పుట్టుకలేనివాడిని; సూక్ష్మాన్నిన్= ఆధ్యాత్మమైన వానిని; పరమున్= పరమాత్మను; సర్వగతున్= అంతటా ఉండేవాడిని; ప్రసన్నున్+కాన్= అనుగ్రహించేవాడగుటకు; ప్ర+నుతింతున్= బాగుగా పాగడుతాను.

తాత్పర్యం: విష్ణుతత్త్వం విచిత్రంగా ఉంటుంది. విష్ణువు సృష్టిలోని వస్తుగత గుణాగణాలు అన్నిటికి మొదటివాడు. అయినా స్వయంగా గుణాతీతుడుగా గుణరహితుడుగా కూడా ఉంటాడు. అయినకు స్వరూపమే లేదు - అంతటా అన్నిటా ఉండేవాడికి ఒక్క స్వరూపం ఎట్లా ఉంటుంది మరి! అయినా విష్ణువు శ్రీలక్ష్మీప్రణయాన్ని అందుకొన్నవాడు- అంటే సాకారుడన్నమాట. నిరాకారుడూ అతడే; సాకారుడూ అతడే. విష్ణువు పుట్టుక లేనివాడు, ఆధ్యాత్మికమైన ఉనికి కలవాడు. అంతా వ్యాపించి ఉండేవాడు విష్ణువు. పరమాత్ము డతడు. అట్టి దేవుడిని అనుగ్రహం కొరకు నుతిస్తాను.

విశేషం: గుణాలు వ్యక్తినిష్టాలు - వ్యక్తిలో ఉండేవి. వ్యక్తి ఆత్మకు నిలయం. ఆత్మ పరమాత్మకు రూపాంతరం. కాబట్టి గుణాలకు ఆద్యుడే దేవుడు. పరమాత్మ సర్వవ్యాపకమైనది. సర్వప్రాణిగతమైనది కూడా. కాబట్టి ఈ సర్వగతత్వమున్నచోట ఏకవ్యక్తి గుణాల ఉనికి అసంభవం. కాగా నిర్మించడా ఆయనే. ఈ విధంగా తర్వాసహియంతో ఈ విశేషణాలను సమర్థించుకొనాలి.

క. కలయంగ నెల్లయెడలం , దలలును లోచనములును వదనములు నగు ని
ర్థలు నిర్వికారు నిన్నుం , గొలిచెద సర్వైకసాక్షి గోవింద హాలీ!

233

ప్రతిపదార్థం: గోవింద!= ఓ విష్ణుమూర్తి!; హాలీ!= ఓ నారాయణా!; కలయంగన్= బాగుగా; ఎల్ల+ఎడలన్= అన్ని ప్రదేశాలలో; తలలును= శిరస్సులూ; లోచనములును= కన్నులూ; వదనములున్= మోములూ; అగు నిర్వలున్= కల మలినరహితుడిని; నిర్వికారున్= వికారాలు లేనివాడిని; సర్వ+ఎక సాక్షిన్= అన్నింటికి ఒక్కడే సాక్షిఅయినవాడిని; నిన్నున్= నిన్ను చారిని; కొలిచెదన్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: ఓ శ్రీహారీ! నీది విశ్వరూపం. అన్ని ఎడలా నీ శీర్షాలే, నీ లోచనాలే, నీ ముఖాలే, అయినా మలిన మంటని వాడవు. సృష్టి నిజానికి వికృతిమయం. కాని, నీవు వికృతులు లేనివాడవు. సృష్టిస్వర్యస్వానికి ఏకసాక్షిగా నిలిచే నిన్ను సేవిస్తాను దేవా!

క. నిను నెఱుగుకున్న సంసా , ర నిమగ్నత వోదు; గోచరము గావు మనం
బునకు నభిలేంద్రియములకు , నను నేమనువాడ నిక నారాయణుడా!

234

ప్రతిపదార్థం: నారాయణుడా!= ఓ నారాయణస్వామి!; నిన్నున్= సర్వవ్యాపకుడైన నిన్ను; ఎఱుగక+ఉన్నున్= తెలియకుండా ఉంటే; సంసార నిమగ్నత= సంసారమున (కుటుంబమున) మునిగి ఉండటం; పోదు= తొలగదు; (నీవు) మనంబునకున్= మనస్సునకు గాని; అభిల+ఇంద్రియములకున్= ఎల్ల ఇంద్రియాలకూ - కన్ను ముక్కు వంటివాటికి; గోచరము కావు= కనిపించవు-తెలియవు; ఇంకన్= ఇకమీదట - ఈ స్థితి ఇట్లు కొనసాగగా; ననున్= శక్తిహనుడైన నన్ను; ఏమి+అనువాడన్= ఏమి నిందించుకొంటాను? (నన్ను నేను ఏమని నిందించుకొనేది దేవా!)

తాత్పర్యం: దేవా! నీ తత్త్వం గ్రహిస్తే తప్ప ఈ సంసారబంధం విడిపోదు. నీ వేమో ఎల్ల ఇంద్రియాలకు కాదు కదా, మనస్సుకూ కనిపించవు, తెలియరావు. ఇక నన్ను నేను ఏమనుకోవాలి? (నన్ను నేను ఏమని అనాలి!)

విశేషం: దైవజ్ఞానం లోకజ్ఞానంకంటే భిన్నమైనది. లోకజ్ఞానానికి ఇంద్రియాలూ, మనస్సు చాలు. కాని, దైవజ్ఞాన - అవాప్తికి ఈ రెండూ యథాతథంగా - ఉన్నవి ఉన్నట్లుగా పనికిరావు. అందుకనే 'నీవు గోచరించనందుకు నన్ను నేను ఏమనాలి?' అని నిర్వేదం వెలువరిస్తున్నాడు భక్తుడు.

క. రోషముఁ గామము రాగ , ద్వేషములును లేక భక్తి తిరమై యేకా
శ్లేషిణిగాఁ గొలుతు రవి , శ్లేష మనోనిలయ వృత్తి సిద్ధులు నిన్నున్.

235

ప్రతిపదార్థం: సిద్ధులు= సిద్ధిపొందినవారు; రోషమున్= కోషమూ; కామమున్= కోరికా; రాగదేషములును= ప్రేమా, పగా ఇవస్తీ; లేక= ఉండకుండా; భక్తి= భజనభావం; తిరము+ప= స్థిరమై; ఏక+అశ్లేషిణి+కాన్= ఒకటే (తాను) సంసక్త మౌనట్లుగా; అవిశేష మనస్సన్+నిలయ వృత్తిన్= విడిపోని మనస్సు అనే ఇంట ఉండటంవలన; నిన్నున్= పరమాత్మాడైన నిన్ను; కొలుతురు= సేవిస్తారు.

తాత్పర్యం: సిద్ధిని - వాంచితార్థాన్ని పొందినవారు మాత్రం నిన్ను చూడగలుగుతున్నారు. కొలువ గలుగుతున్నారు. వారు కోషం, కోరిక, ప్రేమ, పగ వంటి వికృత భావాలను విడిచిపెట్టి, కేవలం భక్తినే ఆశ్రయించి, నిరంతరం ఆ భావంనుండి బయటపడక, వారి మనస్సులనే ఇళ్ళలో కాపురముండే నిన్ను చూడగలుగుతున్నారు, సేవిస్తున్నారు.

విశేషం: దైవతత్త్వ దర్శనానికి అనేక మార్గాలు ఉన్నాయి. వాటిలో భక్తి మార్గం సుగమం. అందరికి అందుకొనదగ్గది. దాన్ని వివరించాడు ఇక్కడ.

క. ఫలములు గోరక కర్మం , బులు నడపుచు వాని విమలబోధాగ్నిహాతిం
బౌతియించుచు నిర్ద్వంధ్వత , నెలకొను నేకాంతిజనులు నినుఁ గంట్రు హరీ!

236

ప్రతిపదార్థం: హరీ= ఓ విష్ణు; ఫలములు= ఫలితాలు; కోరక= ఇచ్ఛగించక; కర్మంబులు= పనులు; నడపుచు(వీ)= నిర్వహిస్తూ;
వానివీ= ఆ ఫలితాలను - పనులవలన ఒనగూడే ప్రయోజనాలను; విమల బోధ+అగ్నిహాతివీ= నిర్వలమైన జ్ఞానం అనే నిష్పత్తి; తాకిడితో; పొలియించుచువీ= నశింపజేస్తూ; నిర్ద్వంధ్వత= ద్వ్యంద్వములు - సుఖదుఃఖములు, మంచి చెడులు, ప్రేమ, ద్వేషం వంటి సహజములైన జంటలు లేకుండటం; నెలకొను= స్థిరపడిన - ఏర్పడిన; ఏక+అంతిజనులు= చిత్త ఏకాగ్రతగలవారు; నినువీ= సర్వవ్యాపివయన నిన్ను; కండ్రు= చూస్తారు.

తాత్పర్యం: ఓ విష్ణు! నీ విష్ణురూప సందర్భమం కావాలంటే నరులు వారి నడతలు, ఆలోచనలు మార్పుకొనాలి. ఫలితాలు ఆశించకుండా పనులు నిర్వహించుకుంటూ పోయి, తుదకు ఆ కర్మఫలాలను నిర్వలజ్ఞానమనే నిష్పత్తికూతో హరించివేసికొని, సుఖదుఃఖాలు, ప్రేమద్వేషాలువంటి ద్వ్యంద్వాలకు అతీతంగా ఏకాగ్రచిత్తులై నిలువగలిగిన ఘనులే నిన్ను దర్శించగలరు.

విశేషం: మనవేదాంత పరిభాషలో ముత్తి, మోక్షం అనే మాటలకు జన్మరాహిత్యం తాత్పర్యం. తిరిగి పుట్టుకపోవటమే - జన్మచక్రం నుండి బయటపడటమే ముత్తి. పురుషులకు వాసనలు మూలమంటారు. ఆ వాసనలు కర్మఫలాలనుండి, వాటికై పడే తాపత్రయాల నుండి ఏర్పడుతాయట. అందుకని ఫలంతో ప్రమేయంలేకుండా, అసలు ఆ కోరికే లేకుండా కర్మనిర్వహణం చేయాలని మన వేదాంతశాస్త్రం బోధిస్తుంది. కోరిక లేకపోతే వాసన ఉండదు. వాసన లేక జన్మ లేదు. అలంకారం - రూపకం.

క. దేహస్తు నదేహు నభిల , దేహిసమున్ నిన్ను భక్తిఁ దెలుతురు దురిత

వ్యాహము్యుఁ బుణ్యాచయము న , మోహత నిరసించు యోగిముఖ్యులు కృష్ణే!

237

ప్రతిపదార్థం: కృష్ణే!= ఓ కృష్ణమూర్తి! దేవా!; దేహస్తువీ= దేహంలో ఉన్నవాడిని; అదేహవీ= దేహంలేనివాడిని; అభిల దేహిసమున్= అందరు దేహారులకు - అన్ని ప్రాణులకు సమానుడయిన వాడిని; నిన్నువీ= విష్ణురూపివైన నిన్ను; దురిత వ్యాహము్యున్= పొషముల సమాహమును; పుణ్యాచయమున్= పుణ్యాల ప్రోగును; అమోహతవీ= మోహం (తీవ్రకాంష్ట) లేనితనంతో; నిరసించు= తిరస్కరించే; యోగిముఖ్యులు= శ్రేష్ఠులయిన యోగులు; భక్తివీ= భక్తి భావంతో; తెలుతురు= మైకుదురు.

తాత్పర్యం: విష్ణువు దేహాన ఉన్నవాడు, కాని, దేహం (స్వయంగా) లేనివాడు. ఎల్ల జీవజాలమూ ఆ దేవుడికి సమానమే. అట్టి ఆ దేవుడిని తెలియగలవారు - గ్రహించగలవారు మాత్రం యోగిశ్రేష్టులు. వారు పాపాలనూ పుణ్యాలనూ రెంటినీ తిరస్కరించి, కేవలం భక్తితో ఆ దేవదేవుడికి నమస్కరిస్తారు.

విశేషం: ముత్తిసోధనలో తొలుత పొషపరిషోరం కర్తవ్యం. తరువాత పుణ్యసంచయనం కార్యం. ఆ తరువాత, పొషపుణ్య ర్వంద్వ తిరస్కారం ఆచరణీయం.

చ. ప్రకృతియు, బుధ్యహాంకృతులు, భావము, భూతచయంబు, నింతియ

ప్రకరముఁ గేశవా! భవదుపాత్రయ భాసిత వర్తనంబు; లా

సకలమునందు నీవును బ్రసన్నత ని; ల్యా నీకు, నీవు వా

నికి నిలువంగఁ బట్టగుట నిక్షముగా నిటులై వెలుంగవే?

238

ప్రతిపదార్థం: కేళవా! = ఓ విష్ణు!; ప్రకృతియున్ = స్వభావమును; బుద్ధి+అహంకర్తులున్ = బుద్ధి, అహంకారం అనేవీ; భావమున్ = మనస్సు; భూతచయంబున్ = ప్రాణికోటి; ఇంద్రియ ప్రకరమున్ = ఇంద్రియాల - కన్న ముక్కు లోనగు జ్ఞానేంద్రియాల, కాలు చేయి లోనగు కర్మైంద్రియాల సమాహమూ; భవత్+ఉప+అశ్రయ భాసిత వర్తనములు= నీ ప్రాపువలన ప్రకాశించే (కలిగే) ప్రవత్తులు గలవి; ఆ సకలమునందున్ = ఆ అన్నింటియందు - ప్రకృతి మొదలు ఇంద్రియాల వరకు గల ఎల్లావానియందును; నీపును= నీవు కూడా; ప్రసన్నతన్= అసుగ్రహంతో; నిల్చు(వు)= నిలుస్తావు - ఉండెదవు; అవి= ఆ అన్నీ - ప్రకృతి మొదలు ఇంద్రియాలవరకు గల మొత్తం; నీకున్= నీకూ; నీవు= విష్ణుడైన నీవు; వానికిన్= ఆ అన్నింటికి; నిలువంగన్= నిలుచుటకు-ఉండటానికి - ప్రవర్తించటానికి; పట్టు+అగుటన్= ఆధారమవటంవలన; నిక్కముగాన్= నిజంగా; ఇటులు+ఐ= ఈ విధంగా అయి; వెలుంగవే?= ప్రకాశించవా? - ప్రకాశిస్తావు కదా!

తాత్పర్యం: ఓ విష్ణు! ఈ కనుపించే ప్రకృతి, కనుపించని బుద్ధి, అహంకారం, మనస్సు సృష్టిలోని ప్రాణిలోకం, జ్ఞాన, కర్మ ఇంద్రియాలు, ఇవన్నీ నీ ప్రాపుతో నీ అదుపాజ్ఞలకు లోబడి ప్రవర్తించేవే! నిజానికి ఆ అన్నింటియందు ప్రసన్నుడైనై నీవే నివసిస్తూ ఉంటావు. అని నీకూ, నీవు వాటికీ పరస్పరం ఆధార - ఆధేయ భావం కలిగి ఉండటం వాస్తవం. ఈ విధంగా సృష్టిలోని అన్నింటా నీవు, నీలో సృష్టి సర్వస్వం - ఒదిగి ఉండటం విచిత్రం! అంతా నీవై ప్రకాశిస్తున్నావు దేవా!

విశేషం: తత్త్వదర్శనం జరిగితే, ద్రష్టు దృష్టి దృశ్యమూ మూడు ఒకటే అని భారతీయవేదాంతం ప్రకటిస్తుంది. ఆత్మ పరమాత్మ అనీ, దానికి పరబ్రహ్మ నామాంతరమనీ కొన్ని భారతీయదర్శనాల ప్రబోధం.

క. ఏకత్వం బస్త్వత్వ ము , నేకత్వము గలుగు నీ మహిమ చందం బా

లోకింప నిపుణులగు సు , శ్లోకులకుం బరమపదము సులభము శార్ంజీ!

239

ప్రతిపదార్థం: శార్ంజీ!= ఓ విష్ణు!; ఏకత్వంబు= ఒంటితనం - ఒకటిగా ఉండటం; అన్యత్వము= పెరతనం - మరొకటిగా ఉండటం; అనేకత్వము= పెక్కుతనం - ఎక్కువగా - ఒకటికంటే అధికంగా ఉండటం; కలుగు= ఉన్న; నీ మహిమ చందంబు= నీ గొప్పదనపు తీరు; ఆలోకింపన్= చూచుటకు; నిపుణులు+అగు= నేర్చరులగు; సుశ్లోకులకున్= మంచి కీర్తిగల వారికి; పరమపదము= మోక్షం; సులభము= సుఖంగా లభించేది.

తాత్పర్యం: (ఇప్పుడు విష్ణుతత్త్వంలోని మరొక విశేషాన్ని వచ్చిస్తున్నాడు.) విష్ణువు ఏకత్వ మహిమ గలిగినవాడు. తాను తప్ప మరేదీ లేనివాడు. అతడే అన్యత్వ మహిమ గలవాడు కూడా - తాను ఇతరుడు కూడా కాగలడు. ఈ రెండింటితో - ఏకత్వ అన్యత్వాలతో విరాజిలే విష్ణుదేవుడు అనేకత్వంగలవాడూ అయినాడు. ఈ గొప్పదనపు తీరు చూడగల ఉత్తమనరులు కైవల్యాన్ని సులభంగా అందుకొనగలరు.

విశేషం: వస్తువు ఒకటే అయి, ఒకటిగా అగుపడటం వింత కాదు. అది స్వత్యాన్ని కోల్పోయి, అన్యంగా అగుపించటం, అంతటితో ఆగక, అనేకంగా కూడా కనిపించటం తప్పక మహిమగా గుర్తించవలసిందే. అయితే ఆ గుర్తింపు పాందగలిగినవారు ముక్కిని పాందటానికి అర్పులే అయి ఉంటారట!

తే. అచరములును జరంబులు నైన భూత , సముదయంబులు మసులు సూతమున సున్న

కరణి నీ యంద యున్నవి గాన సమత , నేక భక్తి నే గీరెద నిమ్మ దేవ!

240

ప్రతిపదార్థం: దేవా! = ఓ విష్ణు!; అచరములును= తిరుగాడనివీ; చరంబులును+పన= తిరుగాడడినీ అయిన; భూత సముదయంబులు= ప్రాణుల సమూహాలు; నీ+అందున్+అ= నీయందే' - నీ లోపలే; మణులు= రత్నాలు; సూత్రమున్వు= దారమందు; ఉన్న కరణిన్= ఉన్న విధంగా; ఉన్నవి= కలవు; కాన= కాపున; సమతన్= సమభావాన్ని; ఏకబ్రక్తిన్= కేవలం భక్తిని, అనవ్య భక్తిని; కోరెదన్= కాండ్కిస్తాను; ఇమ్ము= ఒసగుము.

తాత్పర్యం: దేవా! సూత్రంలో మణులు నిలిచి ఉన్నట్టుగా, నీలో ఈ సృష్టిలోని చరాచర ప్రాణికోటి ఇమిడి ఉన్నది. కాబట్టి నీకు అవతల మరేమీ లేదు. నీవు కానిది ఏదీ లేదు. అందువలన నిన్న నేను సమభావాన్ని, కేవలం భక్తినీ అర్థిస్తున్నాను. నా అభ్యర్థనను ఈదేర్చుము ప్రభూ!

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. హేతురహితుడవు, కర్తవు, భూతప్రపూర్వు, సమస్తభోక్త, పతత్వం

బై తత్త్వము నగుదు జగ, నేతవు కూటస్ఫుదుడవును నీవ ముకుందా!

241

ప్రతిపదార్థం: ముకుందా! = ఓ విష్ణు!; హేతురహితుడవు= కారణం లేనివాడవు; కర్తవు= చేసేవాడవు; భూత ప్రపూర్వు= ప్రాణులను సృజించేవాడవు; సమస్త భోక్తవు= ఎల్లావాటిని భుజించేవాడిని; అతత్వంబు+ఖ= తత్త్వంగానిదై; తత్త్వమును+అగుదు(వు)= తత్త్వమూ అవుతావు; జగత్తి+నేతవు= లోకానికి అధిపతివి; కూటస్ఫుదుడవును= పరమాత్మవు కూడా; నీవు+అ! = నీవే!

తాత్పర్యం: ఓ విష్ణు! నీ మహిమ ఊహా కందరు. అన్నిటికి కారణమవైన నీకు కారణం లేదు. అన్నిటికి నీవే కర్తవు. ప్రాణుల, భూమి నీరు వెలుగు గాలి ఆకాశాల సృష్టి చేసినవాడవు నీవే. అట్లాగే ఆ అన్నిటి భోక్తవూ నీవు. తత్త్వానివీ, అతత్త్వానివీ, సత్యానివీ, అసత్యానివీ నీవే! జగత్తకు అధిపతివి నీవు. తుదకు పరమాత్మవూ నీవే దేవా!

విశేషం: తత్త్వ శబ్దాన్ని మనం సాధారణంగా ఆంగ్లంలోని 'ఫిలాస్ఫీ' అనే మాటకు బదులుగా వాడుతున్నాం. వ్యత్పత్తి దృష్టితో చూస్తే ఈ రెండు శబ్దాలకూ పోలికి లేదు. తత్త్వశబ్దం 'తద్' అనే ప్రాతిపదిక మిద భావార్థంలో 'త్వ' ప్రత్యయం చేర్చగా ఏర్పడినట్టిది. దానికి ఉన్న ఆర్థం 'దాని తనము' అని. ఈ తత్త్వశబ్దాన్ని సత్యార్థంలోనూ, స్వభావార్థంలోనూ కూడా వాడుతున్నాం. ఇక ఆంగ్లంలోని 'ఫిలాస్ఫీ' కి జ్ఞానాన్వేషణమని స్వాలంగా అర్థం చెప్పవచ్చును. ఇక్కడ తత్త్వశబ్దం సత్యార్థంలోనే ప్రయుక్తమైనది.

సి. ద్వేష్యంబుఁ బ్రియ మను వేర్పాటు లేదు, భూ, తములయం దెల్లను సముడు నాకు భూతసంయోగంబు బుద్ధిహంకార యు, క్రియ గుణత్తయసంగతియును లేవు ప్రారంభణంబు ధర్మాధర్మములు నింటి, యముల పాందును విషయాభిరతియుఁ బలహృతంబులు జరామరణమోక్షార్థి నై, శరణంబు వేడెద్ద గరుడ నాదు

తే. ప్రూణజిహ్వలు మహి నుడకమున దృక్కుఁ, త్వక్కు దేజంబునందును వాయువునను శ్రీత మాకాశమునఁ గ్రమసుాత్రితముగుఁ, బొంద జేసి గోవింద! యానంద మిమ్ము.

242

ప్రతిపదార్థం: గోవింద! = ఓ కృష్ణా!; (నాకు) ద్వేష్యంబు= ద్వేషించ దగ్గది; ప్రియము= ఇష్టమైనది; అను వేర్పాటు= అనే భేదం; లేదు= ఉండదు; భూతముల అందున్+ఎల్లన్= అన్ని ప్రాణులయందును; సముడన్= సమానమైన భావంకలవాడను - హౌచ్చుతగ్గ భావాలు లేనివాడను; నాకున్= విష్ణు భక్తుడనైన నాకు; భూత సంయోగంబు= పంచభూతాలతో - కలయిక; బుద్ధి+అహంకార యుక్తియున్= బుద్ధి (మతి) నేను' అనే భావం, అభిమానం - పీటితోడి కలయిక; గుణత్తయ సంగతియును= సత్యరజ స్తుమస్సు లనే మూడు గుణాల కూడిక; లేవు= ఉండదు; ప్ర+ఆరంభణంబు= ప్రయత్నం - కర్మం - పని; ధర్మ+అధర్మములున్=

పుణ్యపొపాలూ; ఇంద్రియముల పొందు= జ్ఞాన కర్మ ఇంద్రియాలతోడి పొత్తు; విషయ+అభిరతియున్= ప్రాపంచిక లౌకిక అంశాలపట్ల ప్రీతి; - (ఇవన్నీ) పరిహారంబులు= పరిహారించబడినవి - తొలగించబడినవి; జరా మరణ మోక్ష+అర్థిన్+ఖ= మనసలితనం, చాపులనుండి ముక్కిని కోరేవాడవై; శరణంబు వేడెదన్= శరణు అర్థిస్తున్నాను; కరుణాన్= దయతో; నాదు ప్రూణ జిహ్వలు= నా ముక్కు నాల్గులు; (క్రమంగా) మహిన్= నేలయందు; ఉడకమునన్= నీటియందు; దృక్కు, త్వక్కు= చూపు, చర్మం (క్రమంగా); తేజంబునందును= కాంతిలోనూ; వాయువునను= గాలిలోను; శ్రోత్రము= చెవి; ఆకాశమునన్= ఆకసమున; క్రమసూత్రితముగన్= వరుసగా ఏర్పరచబడినట్లుగా; పొందున్+చేసి= చేయేటట్లు చేసి; ఆనందము+ఇమ్ము= ఆఫ్లోడాన్ని ఒసగుము.

తాత్పర్యం: ఓ విష్ణుమూర్తి! ఈ స్పృష్టిలో నాకు పగకు గాని ప్రేమకుగాని, ప్రాత్రమైన దేదీ లేదు. నేను సకల ప్రాణులయేడ సమభావం కలవాడను. నాకు స్పృష్టిలోని పంచభూతాలతో పొత్తు లేదు. బుద్ధి, అహంకారం, సత్యరజ్ఞమోగుణాలూ లేవు. నాకు కర్మకోసం ప్రయత్నంగాని, పుణ్యపొపాలుగాని, ఇంద్రియాలతోడి పొత్తుగాని లేవు. లౌకికవిషయాలయేడ ఆసక్తి లేదు. అన్నిటినీ వదలించుకొని, ఇప్పుడు నేను జరామరణాలనుండి విడుదలకొరకు నిన్ను వేడుకొంటూ నీ శరణు కోరి నీ దరి చేరాను. దయతో నా ముక్కు నాల్గులు నేలలో నీటిలో, చూపు చర్మాలు కాంతిలో గాలిలో, చెవి ఆకాశంలో, వరుసగా క్రమం తప్పకుండా లీనంచేసి, నాకు నిరంతరానందాన్ని ప్రసాదించుము దేవా!

విశేషం: ఇక్కడ మోక్షార్థి లక్ష్మణాలన్నీ ఉదాహర్యతాలై ఉన్నాయి. అతడు రాగద్వేషాలకు, పుణ్యపొపాలకూ అతీతుడు. లౌకిక మానవ లక్ష్మణాలన్నీ పరిహారించుకొన్నవాడు. సర్వసంస్కారాలకూ, సకల వాసనలకూ విదూరుడు.

సీ. ఇల జలంబుల జలంబులు, శిఖి శిఖి, వాయు, వున వాయు, వంబరంబునను నంబ రంబు, చిత్తమునఁ జిత్తం, బహంక్షతి నహం , కృతి, బుద్ధిఁ దగ నొచిగించి యింత వట్టును గూడ నవ్యక్తంబుఁ జేస్తి య , వ్యక్తంబు నిజభంగి యైనఁ బ్రిగుజ సామ్యవ్యవస్థితి సడిసన్నఁ గారణ , భూత తన్నాత్తలు పాదువకుండఁ

తే. దొలగు బెట్టుట దొరకొనవలయు దానఁ , బరమమున కేవలము నగు పదము గలిగి యేస నీ వను నైక్యంపు టెఱుక వొడముఁ , గాత గమనాగమనములు గ్రాంగి పోవ.

243

ప్రతిపదార్థం: ఇలన్= భూమిపై; జలంబులన్= నీళ్ళయందు; జలంబులు= నీళ్ళు; శిఖిన్= నిష్పునందు; శిఖి= నిష్పు; వాయువునన్= గాలియందు; వాయువు= గాలి; అంబరంబును= ఆకాశమునందు; అంబరంబు= ఆకాశం; చిత్తమునన్= మనస్సునందు; చిత్తంబు= మనస్సు; అహంకృతిన్= అహంకారమునందు; అహంకృతి= అహంకారం; బుద్ధిన్= బుద్ధిని (బుద్ధియందు); తగన్= సరిగా; ఒదిగించి= ఇమిడేటట్లు చేసి - తొలగేటట్లుచేసి; ఇంతవట్టును+కూడన్= ఈ అంతటినీ; అవ్యక్తంబుఁ= మూల ప్రకృతి; నిజభంగి+ఘనన్= స్వత్స పద్ధతి - స్థితిని చెందగా; త్రిగుణసామ్య వ్యవస్థితి=మూడు గుణాల - సత్యరజ్ఞముస్యుల సమానత్వ స్థితి; సడిసన్నన్= సద్గుమణిగగా; కారణభూత తన్నాత్తలు= (జగత్తు పుట్టుకు) మూలమైన శబ్దం, స్వర్యం, రూపం, రసం, గంధం అనే ఐదును; పొదువకుండన్= క్రమ్మకుండగా - ఏర్పడకుండా; తొలగన్+ పెట్టుట= ప్రకృతు నెట్టుటం; దొరకొనవలయున్= మొదలు పెట్టులి; దానన్= అందువలన; పరమమును= ఉత్తమగతి; కేవలమున్+ అగు పదము= ఒకటే అగు స్థానం - కైవల్య పదం; కలిగి= ఏర్పడి; ఏను+అ= నేనే; నీపు+అను= నీను అనే; పక్షము+ఎఱుక= ఒకతనమునకు (ఆత్మ పరమాత్మల ఏకత్త్వం) చెందిన జ్ఞానం; గమన+అగమనములు= రాకపోకలు - లోకానికి రావటం (జన్మ) లోకంనుండి పోవటం (చారు) అనే రెండు క్రియలు; క్రాగిపోవన్= నశించి పోయేటట్లుగా; పాడమున్+కాతన్= కల్పగావుత.

తాత్పర్యం: స్పృష్టి పంచభూతాలతో నేల, నీరు, వెలుగు (కాంతి), గాలి, ఆకాశం - అనే ఐదు మూల పదార్థాలతో ఏర్పడినది. కాబట్టి స్పృష్టిలో భాగమైన నరుడూ పంచభూతాత్మకమైనవాడే. కాబట్టి అతడి శరీరంలోని ఆయా మూల

పదార్థాలకు చెందిన అవయవాలన్నీ ఆయా మూలప్రకృతిలో లీనమైపోవాలి. 'జలాలలో జలాలు' ఒదిగించటం అంటే నీటిలో నాలుకను లీనంచేయటం; అట్లాగే నిష్పులో నిష్పును కలుపుట అంటే, నిష్పులో చూపును ఉంచటం, గాలిలో గాలి - గాలిలో చర్చం; ఆకాశాన ఆకాశం - ఆకాశాన చెవి; ఈ విధంగా పంచేంద్రియాలనూ పంచ భూతాలలో లీనం చేయాలి. ఆ తరువాత నరుడిలో మనస్సున్నది. దానిని మనస్సుననే అణచివేయాలి. అట్లాగే (నరుడి) అహంకారాన్నికూడా అహంకారంలో లీనంచేయాలి. బుద్ధిని బుద్ధిలో కలపాలి - నశింపజేయాలి- ఈ విధంగా ముందు పాంచభౌతిక ధర్మాలను, ఆ పిదప - మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారాలనూ నశింపజేయాలి. ఈ సామగ్రినంతటినీ మూలప్రకృతిలోనికి చేర్చాలి. ఆ మూలప్రకృతికి అవ్యక్త మని పేరు. అది తన నిజస్థితిని తాను చెందిన తరువాత, సత్య రజస్తమోగుణాలూ నశిస్తాయి. అటు తరువాత, జగత్తు ఆవిర్భావానికి ఆదికారణా లయిన పంచతన్మాత్రములు - రూప రస గంధ స్వర్ప శబ్దాలు ఏర్పడకుండా పక్కకు నెట్టటానికి మొదలు పెట్టాలి. ఈ విధంగా ఈ పాంచభౌతిక స్థితినుండే మనోబుద్ధి అహంకారాలనుండి, పంచతన్మాత్రమునుండి బయటపడ్డ ఆత్మకు సర్వోన్నతమూ, సర్వక్రేష్టమూ అయిన కైవల్యపదం అందుతుంది. ఆ పదంలో ఉండగా, 'నేనే నీవు' అనే ఆత్మజ్ఞానం కలుగుతుంది. అపు డిక జనన మరణాలు అనే ఈ లోకాన బీవకోటికి సంభవించే రాకపోకలు (రాక - జన్మపోక - మరణం) నశిస్తాయి.

విశేషం: ఇక్కడ పంచభూతాత్మకుడయిన పురుషుడు, కైవల్యపదం చేరే దారి చూపబడింది. ఆ మార్గాన అక్కడక్కడ మజిలీలు, మార్పులు జరుగుతుంటా యని కూడా తెలియవచ్చింది. ఇది పరమాత్మకు అభిముఖంగా ఆత్మ సాగించే ప్రయాణపు వివరాల సూచిక.

క. హరియం దేసును నాయం , దరయంగా హరియుఁ గలము; హరి నాకును నా హరి కేను సనశ్వరులము , హరిప్రసాదోదయము మహాత్తర మహిమన్.

244

ప్రతిపదార్థం: హరియందున్= విష్ణువునందు; ఏనును= నేనూ; నాఅందున్= నాలో; అరయంగాన్= పరిశీలించగా; హరియున్= విష్ణువు; కలము= ఉన్నాము; హరి= విష్ణువు; నాకును= నరుడైన నాకూ; ఆ హరికిన్= ఆ నారాయణుడికీ; ఏనును= నరుడైన నేనూ; అనశ్వరులము= నశించే స్వభావం లేనివారం; మహాత్తర మహిమన్= మిక్కిలి గొప్పతనంతో; హరిప్రసాద+ఉదయము= విష్ణువు యొక్క అనుగ్రహపు పుట్టుక (కలుగుతుంది).

తాత్పర్యం: నరుడికి నారాయణుడికీ భేదం లేని స్థితి కలిగింది. నారాయణుడిలో నేను ఉన్నాను. నాలో నారాయణుడు ఉన్నాడు. నా కొరకు నారాయణుడూ, నారాయణుడికొరకూ నేనూ నశించకుండా ఉంటాం. గొప్ప మహిమతో మాత్రమే విష్ణువు అనుగ్రహం కలుగుతుంది. మానవ ప్రయత్నాలకు అన్నిటికీ అతడిలోని బుద్ధి చైతన్యాలే కారణం. కాగా ఆ రెండు, ఏ ప్రయత్నం చేసి, ఏమి సాధించాలో సూచిస్తున్నాడు.

తే. బుద్ధియును బ్రాంమును నిన్నుఁ బోరయుఁ జేయుఁ , జాలు భక్తి నా కొసఁగుము జలభింయున!

245

ప్రతిపదార్థం: జలభింయున! = సముద్రాన పరుండేవాడా - ఓ విష్ణూ!; బుద్ధియును= తెలివీ; ప్రాణమును= ఉపిరీ; నిన్నున్+పారయన్+చేయన్+చాలు= నిన్ను పాండజేయగల; భక్తి= భక్తి భావం - కొలిచే, నేనించే స్వభావం; నాకున్= నరుడైన నాకు; ఒసఁగుము= ఇమ్ము; (అట్లే) పూర్వకర్మపలంబులు= ప్రాచీన (జన్మలలోని) కర్మఫలితాలు; పాందున్+కాక!= చెందునుగాక

నన్న చేరుకోనిముగై; అవి= ఆ కర్మఫలాలు (చేరుట); బుణంబులు= అప్పులు; కడతేఱుట+ఐ= తీరుట కాగా; సుఖింతున్= సుఖపడెదను.

తాత్పర్యం: సముద్రాన శయనించే ఓ స్వామీ! బుద్ధినీ, చైతన్యాన్ని నిన్న పొందుటకుగల కేవలభక్తినీ నాకు ప్రదానం చేయుము. నా ధీశక్తినీ, చేతనాశక్తినీ, నిన్న చేరే మార్గాన్ని నిర్దేశించగల భక్తిభావంవైపు మళ్ళించుము. అదే విధంగా, నా పూర్వజన్ముల కర్మాల ఫలితాలు నన్న చేరుకొనేటట్లు చూడుము. అవి ఆ విధంగా నన్న చేరితే, ఆ ఫలితాల నన్నటినీ అనుభవించి, నేను బుణిముక్కుడైనట్లుగా ఆనందిస్తాను.

విశేషం: కర్మ, ఫలం అనేవి కారణకార్యాలు. కర్మకు ఫలితం ఈనాడు కాకున్న మరొకనాడు పొంది తీరవలసిందే. అది అనివార్యం. లోకాన్యాయం - అప్పు తీర్మానంవలె కర్మఫలమూ అనుభోక్తవ్యమే.

తే. నిన్న నెప్పుడుఁ దలఁచెద; నన్న నీవు | వత్సలుడ వయి వీఁడు నావాఁ దనంగ
వలయుఁ జమ్ముయ్యు! మఱవక వాసుదేవ! | దేవ దేవ! మునీశ్వర భావసీయ!

246

ప్రతిపదార్థం: వాసుదేవ!= వసుదేవుడి తనయుడా!; దేవదేవ!= దేవతలకు దేవుడైనవాడా!; ముని+శాశ్వర భావసీయ!= మునిప్రేములచేత భావించదగ్గ, స్కృతించదగ్గవాడా!; నిన్నన్= జగన్నతవైన నిన్ను; ఎప్పుడున్= ఎల్లప్పుడూ; తలచెదన్= స్కృతిస్తాను; నన్నున్= నీ భక్తుడవైన నన్ను; నీవు= నా ఆరాధ్యదైవ మయిన నీవు; వత్సలుడవు+అయి= దయకలవాడవై; మఱవక= మరచిపోక; అయ్య= స్వామీా!; వీఁడు= ఈ నరుడు; నా వాడు+అనంగన్+వలయున్+చముగై= నా వాడు అనవలె సుమా!

తాత్పర్యం: ఓ వసుదేవ తనయా! దేవసమూహానికి దేవుడా! మునీశ్వరుల భావనలలో నిలిచే స్వామీ! నేను నిన్న అన్ని కాలాలలో స్కృతిస్తంటాను. నీవూ నామై దయ గలిగి ‘వీఁడు నావాడు’ అనాలి సుమా! మరవవద్దు.

క. తనుఁ దనయంద నిఖిలి హీ , రనువున బుభ్రుక్క వెలుగు నచ్చుతుని సనా
తను నగ్రాపువ్వానిఁ జిస్త్తుయు , ననుస్తురించునది యపునరావృత్తికినై.

247

ప్రతిపదార్థం: తనున్= తనను; తనయుందున్+అ= తనయందే; నిలిపి= ఉంచి; పేరు+అనువున్= గొప్పనేర్పుతో; బుద్ధికడన్= బుద్ధిచెంత; వెలుగు+అచ్యుతున్ిన్= ప్రకాశించే విష్ణువును; సనాతనున్= శాశ్వతవైనవాడిని; అగ్రాహ్యానిన్= గ్రహించరానివాడిని-తెలియరానివాడిని - పట్టుకొనరానివాడిని; చిత్త+మయున్= జ్ఞానమయుడిని - జ్ఞానాకారుని; అపునర్+అవృత్తికిన్+ఐ= మరల రావటం (లోకంలోనికి) (పుట్టుక) లేకుండటానికి - జన్మరాహిత్యమునకై; అనుస్కరించునది= అనుస్కృతిని - నిరంతరస్కరణను చేయాలి.

తాత్పర్యం: తనలో తాను ఉంటూ, గొప్పనేర్పుతో బుద్ధికి సమీపాన వెలిగే శ్రీ మహావిష్ణువును, శాశ్వతవైనవాడిని, తెలియరాని, పట్టుకొనరానివాడిని, జ్ఞానమయుడిని జన్మరాహిత్యంకొరకు (అనుస్కరించాలి. అనుస్కృతి ద్వారా నిరంతరం ఉచ్చరిస్తూ స్కరణను గావించాలి. జపించాలి.)

విశేషం: ధ్యానానికిగాని, జపానికిగాని, పూజకుగాని, పురస్కారానికిగాని నరుడిలో ఏకాగ్రత అవసరం. ఏకాగ్రత ఏ సాధనలోనైనా అవసరమైన మానసిక స్థితి.

క. పరమాత్మని నారాయణుఁ , జిరంతనుని భక్తశేషుఖీనిష్టో స్వీ
కరణైకాయనుని నమ , స్కరణంబునుఁ దలఁతు నతుల షింధుభూతిన్.'

248

ప్రతిపదార్థం: పరమ+ఆత్మనిన్= గొప్ప ఆత్మగలవాడిని, పరమాత్మ స్వరూపుడిని; నారాయణన్= విష్ణువును; చిరంతననిన్= శాశ్వతమైనవాడిని; భక్తశేషుపీనిష్టో స్వీకరణా+ఏక+అయననిన్= భక్తుడి బుద్ధి నిలకడ (ఏకాగ్రత)ను స్వీకరించటం ఒక మార్గంగా గలవాడిని - భక్తుడి బుద్ధి నిలకడను ఒక చోటుగా చేసికొన్నవాడిని; అతులపట్ట+విధ భూతిన్= సాటి లేని ఆరు విధాలయిన ఐష్వర్యాలుకలవాడిని; నమస్చ+కరణంబునవ్= నమస్కారంతో; తలఁతున్= స్కృతిస్తాను.

తాత్పర్యం: పరమాత్మ స్వరూపుడిని, నారాయణమూర్తిని, శాశ్వతుడిని, భక్తుల ఏకాగ్రచిత్తం ద్వారా చేరదగ్గ ఉనికి గలవాడిని, ఆరువిధా లయిన ఐష్వర్యాలతో భక్తుల నమగ్రహించే దేవుడిని నమస్కరిస్తూ స్కృతిస్తాను'.

తే. అని జపించి సర్వాప్స్తలందు నను ఏ , శిష్టభక్తి ననుప్తులంచిన యతండు

సకల పాపంబులను బాసి శాంతి నొంది , యవ్యయానంద పదమున నతిశయిల్లు.

249

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ ప్రకారంగా; జపించి= జపం చేసి; సర్వ+అప్స్తలందున్= అన్ని షితులలోను - దశలలోను; ననున్= పరమాత్మనైన నన్ను; విశిష్టభక్తిన్= అతిశయించిన భక్తీతో; అనుస్కృతించిన+అతఁడు= అనుస్కృతి చేసిన - నిరంతర స్కృఱాం చేసినవాడు; సకలపాపంబులను= ఎల్ల కల్పములను; పాసి= వదలి; శాంతిని+బంది= శాంతిని పొంది; అవ్యయ+అనందపదమునవ్= నశించని ఆనందమయమైన చోటున; అతిశయిల్లన్= విలసిల్లను.

తాత్పర్యం: ఔన నీర్దేశించిన తీరున అన్ని షితిగతులలో, దశలలో మిక్కిలి భక్తీతో ఈ అనుస్కృతిని జపించినవాడు ఎల్ల పాపాలనుండి ముక్కుడోతాడు. తరువాత శాంతిని పొంది శాశ్వతానందమయ మైన షితిని - ముక్కేని పొంది అతిశయిస్తాడు.

విశేషం: ముక్కిప్రాప్తికి ముందు పాపపరిషోరం ఒక తప్పనిసరైన అంశమన్వమాట.

తే. వైష్ణవియుఁ గల్భప్తజద్వంసినియును , నైన యి యనుప్తుతి ప్రాజ్ఞుఁ దైన నజ్ఞుఁ

దైన నెవ్వాడు పరియించు యజ్ఞదాన , సమయముల వాడు తత్వలశతము వదయు.

250

ప్రతిపదార్థం: వైష్ణవియున్= విష్ణుసంబంధి; కల్పువజ ధ్వంసినియును= పాప సమూహాల నశింపజేసేది; ఐన+ఈ+అనుస్కృతి= అగు ఈ అనుస్కృతి స్తోత్రం; ప్రాజ్ఞుడు+ఐనవ్= మహాపండితుడైనా; అజ్ఞుడు+ఐనవ్= అజ్ఞాని - పామరుడైనా; యజ్ఞదాన సమయములన్= యజ్ఞ నిర్వహణ సమయంలో, దానంచేసే కాలంలో; ఏ+వాడు= ఏ నరుడు; పరియించున్= చరువునో; వాడు= ఆ నరుడు; తద్రో+ఫలశతము+పదయున్= వాని ఆ యజ్ఞము యొక్క దానము యొక్క ఫలితాల నూటిని - నూరు ఫలితాలను పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ఈ అనుస్కృతి స్తోత్రం విష్ణుసంబంధి. పాపపుంజాన్ని ధ్వంసం చేస్తుంది. మహా పండితుడుగాని, పామరుడుగాని - ఎవరైనా ఈ అనుస్కృతిని యజ్ఞసమయానాని, దానంచేసే టప్పుడుగాని, పరిస్తే అతడికి ఆ యజ్ఞఫలంగాని, దానం ఫలంగాని నూరింతలు లభిస్తుంది.

విశేషం: యజ్ఞం చేయడం, దానంచేయడం గొప్పమనులు. వ్యయప్రయాసలు కొల్లలుగా వాటి నిర్వహణాలో ఎదురోతాయి. అటువంటి యజ్ఞఫలితాలు, దాన ఫలితాలూ నూరుశట్లు అధికంగా లభించాలంటే మాత్రం కేవలం అనుస్కృతి పరశం చాలును. అంతచేది దాని మహిమ!

క. సురపిత్యప్రాజలు బావక , పరిచర్యలయందు నన్ను భక్తిఁ దలఁచుచుం

బరమనియతి నివ్వాక్షీ , త్యరముఁ బలించిన యతండు గనుఁ బుష్టగతిన్.

251

ప్రతిపదార్థం: సురపితృపూజలన్= దేవతల, పితరుల, పితృదేవతల పూజాసందర్భాలలో; పావక పరిచర్యలయందున్= అగ్ని సేవలయందు, అగ్ని కార్యాలలో, హోమాలు, యజ్ఞాలలో; నన్నున్= శ్రీ మహావిష్ణువువైన నన్ను; భక్తిన్= భక్తితో; తలచుచున్= స్వర్ణిస్తూ; పరమనియతిన్= గొప్ప నియమంతో; రా+వాక్య+ఉత్కరమున్= రా మాటల (స్తుతంలోనివి) |ప్రోగును; పరించిన+అతడు= చదివినవాడు; పుణ్యాగుతిన్= పుణ్యాగుతిని; కనున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ఈ అనుస్కృతిని దేవతాపూజలలో, వ్రతాలలో, పితృదేవతల తర్వాణ సమయాలలో, అగ్నికార్యాలలో విష్ణుభక్తితో, నియమపాలనతో, ఎవరు చదువుతారో, వారు పుణ్యసముప్పార్జన చేయగలుగుతారు.

విశేషం: ఇక్కడ కూడా ఆయా పూజాశ్రాతాదుల ఫలితాలు సిద్ధించిన తరువాత, అదనంగా పుణ్యార్జనకు ఈ అనుస్కృతి పరసం కారణమౌతుంది.

క. వినుపించునది యనుస్కృతి, నను భక్తిం గొలుచు బహుజనముల కమావా స్వను బున్నమ బారసిని స, వినయంబుగ దాననెల్ల విభవము గలుగున్.

252

ప్రతిపదార్థం: ననున్= విష్ణువువైన నన్ను; భక్తిన్= భక్తితో; కొలుచు బహుజనములకున్= సేవించే పెక్క ప్రజలకు; అమావాస్యను= అమావాస్యానాడు; పున్నమన్= పున్నమినాడు; బారసిని= ద్వారశినాడు; సవినయంబుగన్= వినయంతో - అణకువతో; అనుస్కృతిన్= ఈ అనుస్కృతి స్తోత్రమును; వినిపించునది= వినిపించాలి; దానన్= అట్లు వినిపించటంవలన; ఎల్ల విభవము= సర్వసంపద; కలుగున్= సిద్ధిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఈ అనుస్కృతి స్తోత్రాన్ని సామాన్యాలయిన జనసమూహాలకు, నన్ను భక్తితో సేవించేవారికి, అమావాస్య, పున్నమి, ద్వారశి తిథులలో వినిపించాలి. ఈ మూడు తిథులు ఈ అనుస్కృతి శ్రవణానికి యోగ్యమైనవి. అట్లా వినిపించటంవలన, వినుటవలన సకలసంపదలు సిద్ధిస్తాయి.

విశేషం: ఈ దేశాన వివేకం మాట ఎట్లా ఉన్నా, విద్య అష్టర రూపమైనది, అందరికీ అందుబాటులో ఉండేది గాదు. స్వయంగా చదువలేని ఆ అధికసంఖ్యాకజనుల పుణ్యాన్ని ఉద్దేశించి, ఈ ‘వినిపించే’ కార్యక్రమం వివరించబడినది.

క. జనము లనుస్కృతిఁ జదువగ, విని ప్రొక్కిన యంత్రజ్ఞానకు విశ్రుతగతి గ ల్ల ననిన సద్భక్తి జపిం, చిన యుత్తమజాతిజ్ఞానకుఁ జెప్పగ నేలా?

253

ప్రతిపదార్థం: జనములు= భక్తజనులు; అనుస్కృతిన్= అనుస్కృతి స్తోత్రాన్ని; చదువగన్= పరిస్తూ ఉండగా; విని= ఆలకించి; ప్రొక్కిన= ననుస్కృతిని; అంత్యజ్ఞానకున్= చివరి కులమువాడికి; విశ్రుతగతి= పుణ్యాగతి; కల్యాణ+అనినన్= సిద్ధిస్తుందనగా; సత్త+భక్తిన్= మంచిభక్తితో; జపించిన= జపంచేసిన; ఉత్తమ జాతిజ్ఞానకున్= శ్రేష్ఠకులంలో పుట్టినవాడికి (కలిగే పుణ్యాగతిని గూర్చి); చెప్పగన్+ఏలా?= చెప్పటం ఎందుకు? (అనవసరం అని తాత్పర్యం. ఎంతో గొప్ప ఫలితం తప్పకుండా సిద్ధిస్తుంది అని భావం.)

తాత్పర్యం: ఈ అనుస్కృతి పరన శ్రవణ మహిమ గొప్పది. భక్తజనులు పరిస్తూండగా, ఈ అనుస్కృతిని విని ననుస్కృతిని చండాలుడికి పుణ్యాగతి గలుగుతుంది. అటువంటప్పడు, ఇక ఈ అనుస్కృతిని భక్తితో జపించే ఉత్తమజాతి నరుడికి కలిగే ఫలితాన్ని గురించి వేరే చెప్పటమెందుకు? (తప్పక గొప్ప ఫలితాన్ని వారికి అందిస్తుంది- ఈ అనుస్కృతి పరనం).

విశేషం: అలం: కావ్యాధాపత్తి. సంస్కృతంలో 'కైముతిక' న్యాయమని ఒకటుంది. 'కిమ్+ఛత' అనే శబ్దాలతో ఏర్పడ్డది ఆ న్యాయం. ఇది లోకవ్యవహార జన్యమయినమాట. జనవ్యవహారంలోని "పెద్ద ఏనుగులనే పరుగెత్తించే ఆ గాలివేగంలో" ఇక దోషమల సంగతి చెప్పేదేమిటి?" - వంటి మాటలు ఈ న్యాయానికి మూలం. 'కిమ్+ఛత' అంటే 'ఇంకేమిటి?' (చెప్పేది) అని తాత్పర్యం. ఈ పద్యంలోని 'చెప్పగనేలా?' అనే మాట అట్టిది. అంత్యజూడికే పుణ్యాగతి కల్గుతుంటే ఇక అగ్రజూడి సంగతి చెప్పగనేలా? - అని కైముతికన్యాయం అన్నితమై ఉన్నది.

A. అఖిల కర్మఫలము నంతవంతంబు ము , ధ్యాక్తులకు ననంతపదము గలుగు నట్టు లగుటుఁ దలపు ముమర ముసీంద్రు! ని , న్నది మధీయపదమహాభీషింఘ జేయు.

254

ప్రతిపదార్థం: అమరముని+ఇంద్ర!= దేవబుషిషైష్టా!; అఖిల కర్మ ఫలమున్= మొత్తం కర్మయొక్క ఫలితం మాడా; అంతవంతంబు= చివర - తుది కలిగినది - ముగిసిపోయేది; మత్త+భక్తులకున్= నా భక్తులకు; అనంత పదము= చివర తుదిలేని స్థానం - ముగిసిపోని ప్రయోజనం - ముక్కి; కలుగున్= సిద్ధించును; అట్టులు+అగుటన్= ఆ విధంగా అగుటను నా భక్తులకు మాత్రం అనంతపదప్రాప్తి జరుగుటను; తలటుము= స్వరీంచుము; అది= ఆ స్వరీంచుము; నిన్నున్= దేవరిష్టైన నిన్ను; మధీయ పదమహా+అర్థిన్+చేయున్= నాకు చెందిన స్థానానికి, నా సాన్నిధ్యానికి గొప్ప యాచకుడినిగా చేస్తుంది-నా సాన్నిధ్యాన్ని కోరు కుంటావు.

తాత్పర్యం: ఓ దేవమునీ! లోకాన ఎల్ల కర్మల ఫలితాలూ చివరకు ముగిసిపోయేనే! అయితే నా భక్తులకు మాత్రం ఈ అనుస్కృతి జపకర్మవలన ఫలితం ముగింపులేని పదమును-ముక్కిని కలిగిస్తుంది. ఆ విషయం నీవు స్వరీంచుకొంటే, నీవూ నా సాన్నిధ్యాన్ని కోరే పరమభక్తుడవుగా మారిపోతావు.

K. జ్ఞానము గేవలక్ష్యప న , జ్ఞానికి సుపదేశ విధిఁ బ్రజనితము సేయం గా నబి సకలధరిత్తి , దానంబునకంటే నభికతరఫలద మగున్.

255

ప్రతిపదార్థం: కేవలక్షపన్= ఒక్కదయతో - దయతో మాత్రమే; అజ్ఞానికిన్= జ్ఞానం లేనివాడికి; జ్ఞానము= జ్ఞానం - దేవుడిని-ముక్కిని గురించిన తెలివిని; ఉపదేశ విధిన్= బోధించటంతో; ప్రజనితము+చేయంగాన్= కలిగినదిగా చేయగా, కల్గించగా, కలిగించినచో; అది= ఆ ఉపదేశ క్రియ; సకలధరిత్తిదానంబునకంటేన్= భూమినంతా దానంచేయటం కంటే; అధికతర ఫలదము+అగున్= ఎక్కువ ఫలితం ఇచ్చునది ఔతుంది.

తాత్పర్యం: కేవలం దయతో అజ్ఞానికి జ్ఞానాన్ని బోధించి, అతడిలో దేవునిగూర్చిన మోఖాన్ని గూర్చిన, తెలివితేటలను ఏర్పరచగలిగితే. ఆ జ్ఞానబోధ గొప్ప దానంగా పరిణమిస్తుంది. ఆ విధంగా జ్ఞానదానం చేస్తే, ఆ దానంవలన ఫలితం, మొత్తం నేలను దానం చేయగా వచ్చే ఫలితాన్ని మించి ఉంటుంది.

విశేషం: అట్లా కాకుండా వ్యావహారికార్థంలోనయినా, జ్ఞానం ఇతర సకలకార్యకలాపాలకు మూలం. కాబట్టి జ్ఞానదానం ఇతర దానాలను మించినదే.

K. కావున నీకేఁ జెప్పిన , యిఁ విధ మంతయును శుద్ధహృదయులకుఁ గృహా శ్రీ వెలయుఁ జెప్పుమీ! పు , జ్ఞావహాశీలురకు సులభమగు సర్వంబున్.

256

ప్రతిపదార్థం: కావునన్= కాబట్టి - జ్ఞానదానం అన్ని దానాలకంటే మిన్న కాబట్టి; నీకున్= నా భక్తుడవైన నీకు; ఏన్= నేను; చెప్పిన+ఈ విధము+అంతయును= తెలివిన ఈ విధానం సర్వమూ; శుద్ధహృదయులకున్= నిర్మలమైన హృదయం కలవారికి; కృపాశ్రీ వెలయున్= దయ అనే సంపద స్పష్టపడగా; చెప్పుమీ!= ఎరిగింపుమా!; పుణ్య+అవహాశీలురకున్= ధర్మమును స్వీకరించే స్వభావంగలవారికి; సర్వంబున్= అంతయూ; సులభము+అగున్= సుఖంగా పొందదగింది అవును.

తాత్పర్యం: జ్ఞానదానం సర్వదానాలనూ అతిశయిస్తుంది కాబట్టి ఓ దేవమునీ! నేను నీకు ఉపదేశించిన ఈ అనుస్మరితి జపవిధిని మొత్తాన్ని, పవిత్ర హృదయులయిన భక్తులకు నీలోని దయాగుణం ప్రకటితమయ్యే విధంగా తిరిగి బోధించుము. ధర్మస్వభావంగల వారికి అంతా సులభసాధ్యమే అవుతుంది.

తే. అశ్వమేధ సహస్రంబు లాచలంచి, పదయరాని మహాస్తుత పదము నస్తు
చియ భక్తిరసైక పరాయణండు, పదయనేర్చు సుకరముగ బ్రహ్మపుత్ర!

257

ప్రతిపదార్థం: బ్రహ్మపుత్ర!= బ్రహ్మతనయుడా! - నారదమహర్షి!; అశ్వమేధ సహస్రంబులు= అశ్వమేధం అనే యజ్ఞాలు నేలు; అచరించి=చేసి; పదయన్+రాని= పాందరాని; మహా+ఉన్నత పదమున్= గౌప్య ఉత్తమ స్థితిని; అస్మాదీయ భక్తిరస+ఏకపరాయణండు= నా భక్తిభావమున మాత్రము ఆసక్తుడైనవాడు; సుకరముగన్= సులభంగా; పదయన్+నేర్చున్= పాందగలడు.

తాత్పర్యం: ఓ బ్రహ్మమానసపుత్రా! నారదమహర్షి! వేలకొలదిగా అశ్వమేధయజ్ఞాలు చేసి కూడా పాందజాలని పరమపదాన్ని, కేవలం నా భక్తియందు ఆసక్తుడైన నరుడు సులభంగా అందుకొనగలుగుతాడు.

ఎశేషం: యజ్ఞ నిర్వహణం కంటె చిత్తపుద్గిగల విష్ణుభక్తి మిన్న.

సీ. అని చెప్పే నిట్టు లయ్యనిమిష మునిపతి, యడుగంగ శంఖు డెయ్యుది సమాధ రంబున నెత్తిగెంచె రాజవంశోత్తము!, తెల్లంబుగా నబి యెల్ల నీకుఁ జెప్పితి; నేకాగ్రచిత్తుండవై పర, మాత్రు న న్నారదునట్ల భక్తి సంబృత శ్రద్ధానుషుంగ తాత్పర్యంబు, తోఁ దలంపుము కృతార్థండ వగుడు;

తే. పరమ పరద రహస్యానుభావ పూజ్య, మానమూల్తి యనుస్మరితి చీనిజపము బుట్టి బెనుచు, దుఃఖింబులఁ బోహీ ట్రోచు, బంధములఁ బాపు, నిత్యశుభంబు నొసగు.' 258

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; చెప్పేన్= ఉపదేశించాడు (ఈ మాట పూర్వపద్యంతో అన్వయిస్తుంది); రాజవంశ+ఉత్తమ!= క్షత్రియ కులంలో శ్రేష్ఠుడా! ఓ ధర్మాజ్ఞా!; ఇట్టులు= ఈ విధంగా; ఆ+అనిమిష మునిపతి= ఆ దేవముని శ్రేష్ఠుడు - నారదుడు; అడుగంగన్= అర్థించగా; శంఖుడు= శివుడు; సమ్వ+అదరంబునన్= మంచి ప్రేమభావంతో; ఏ+అది= ఏది; ఎత్తిగించెన్= తెలియజేశాడో; అది+ఎల్లన్= అది అంతా; తెల్లంబుగాన్= స్పృష్టంగా; నీకున్= చెప్పుకోరిన నీకు; చెప్పితిన్= తెలియజేశాను; ఏక+అగ్రచిత్తుండవు+అయి= లగ్గుమయిన మనస్సు కలవాడవయి; ఆ+నారదుని+అట్లు+అ= ఆ నారదుడివలెనే; పరమాత్మన్= పరబ్రహ్మమును; భక్తి సంబృత శ్రద్ధా+అనుషంగ తాత్పర్యంబుతోన్= భక్తితో నిండిన శ్రద్ధతో కూడిన ఆసక్తితో; తలంపుము= స్మరించుము, ధ్యానించుము; కృత+అర్థండవు+అగుదు(వు)= నెరవేరిన ప్రయోజనం కలవాడవు కాగలవు; పరమ= గౌప్య; పరద= పరాలిచ్చేడి; రహస్య+అనుభావ= గోవ్యామైన శక్తిగల; పూజ్య= ఆరాధనకు అర్థమైన; మాన= గౌరవంగల; మూర్తి= స్వరూపంకలది; అనుస్మరితి= అనుస్మరితి ప్రైతము; దీని జపము= ఈ అనుస్మరితియొక్క జపం; బుద్ధిన్+పెచున్= తెలివిని పెంచును; దుఃఖములన్+పోవన్+త్రోచున్= కష్టములను వెడలగొట్టుతుంది; బంధములన్+పొపున్= (భవ) బంధాలను, సంసారపు ముడులను తొలగిస్తుంది; నిత్యశుభమున్+ఒసగున్= ఎల్లప్పుడూ పుభాన్ని కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: క్షత్రియవంశశ్రేష్ఠుడవైన ఓ ధర్మనందనా! ఆ దేవర్షి నారదుడు అర్థించగా, భగవంతుడైన విష్ణుమూర్తి దేనిని అదరంతో తెలియజేశాడో, ఆ అనుస్మరితిని స్పృష్టంగా నీకు ఎరుకపరిచాను. నీవు కూడా నారదమహర్షివలె ఏకాగ్రచిత్తంతో, భక్తి భరితమైన శ్రద్ధాసక్తులతో ఆ పరమాత్మనిఁచి అనుస్మరించుకొనుము. నీ కోరిక ఈడేరుతుంది.

ఈ అనుస్కృతి గొప్ప స్తోత్రమంత్రం. వరాలను ఈయగల శక్తిగలది. గోప్యమైన సామర్థ్యం గలది. ఆరాధనకు అర్ఘమైన రీతిలో జపించటానికి వీలైన ఆకారంతో ఉన్నది. దీనిని జపిస్తే నరుడి బుద్ధి పెరుగుతుంది, దుఃఖాలు తోలగిపోతాయి, సంసారబంధాలు తెగిపోతాయి. నిరంతరం శుభం కలుగుతుంది'.

**క. అని భీష్మం ఉపదేశిం : చిన విని యానందభరిత చిత్తుండై పొం
దు స్వమాత్రజ్ఞ డప్పుణ్యా : త్వనకుం బ్రహ్మమలై వినయమునఁ దసుపొప్పన్.**

259

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; భీష్ముండు= భీష్మపితామహుడు; ఉపదేశించినన్= బోధించగా; పొండు నృప+ఆత్మజాడు= పొండురాజు కొడుకు - ధర్మరాజు; విని= ఆలకించి; ఆనందభరిత చిత్తుండు+ఖ= ఆనందంతో నిండిన మనస్సుకలవాడై; వినయమున్= అణకువతో; తనుఖ+ఒప్పన్= శరీరం ప్రకాశించగా; ఆ+పుణ్య+ఆత్మనకున్= ఆ ధర్మస్వరూపుడికి - సర్వధర్మవేత్త అయిన పితామహుడికి; ప్రణమిత్రైన్= నమస్కరించాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా విష్ణుదేవప్రోక్తమైన అనుస్కృతిని, దాని మహిమను ధర్మస్వరూపుడైన భీష్ముండు ఉపదేశించగా, ఆలకించిన ధర్మరాజు ఆనందభరిత మనస్సుడై, వినయంతో వంగి భీష్మాచార్యుడికి నమస్కరించాడు.

విశేషం: నమశ్శబ్దం ‘నమ’ ధాతు జనితం. దానికి ‘వంగుట’ అర్థం. వినయాన్ని తెల్పుతూ వంగడమే నమస్కారం. అయితే అనుష్టానంలో, ఆచరణలో వంగడంతో పనిలేకుండానే చేతుల జోడింపుకై ఈ నమశ్శబ్దం పరిమితమై పోయింది.

**క. శిట్లుప్రణామంబుసేసి యాధురణీవరుండుగురుపితామహుతో ‘మోక్షమార్గబోధనప్రపంచంబుపదేశింపవే?’
యనియడిగినసతండువార్ష్ణ్య యాధ్యాత్మంబనునితిహసంబుగల దాతంత్రంబునీయడిగినదియైయుండు’
నని పలికి ‘వినుము వార్ష్ణ్య య నామధేయుం ఉగువాడు.**

260

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఈ విధంగా; ప్రణామంబు+చేసి= నమస్కారంచేసి; ఆ ధరణీవరుండు= ఆ రాజు - ధర్మరాజు; కురుపితామహుతోన్= కురువంశు తాతతో - భీష్ముడితో; మోక్షమార్గ బోధన ప్రపంచంబు= ముక్తిమార్గంయొక్క జ్ఞాన విష్ణుతీ-ముక్తిని చేరే దానిని గూర్చిన అధిక జ్ఞానం; ఉపదేశింపవే?+అని= బోధించవే? అని; అడిగినన్= అర్థించగా; అతఁడు= ఆ భీష్ముండు; వార్ష్ణ్య య+అధి+ఆత్మంబు+అను+ఇతిహసంబు= వార్ష్ణ్య యాధ్యాత్మం అనే వృత్తాంతము; కలదు= ఉన్నది; ఆ తంత్రంబు= ఆ విషయం; నీ+అడిగినది+ఖ+ఉండున్= నీవు అర్థించినదై ఉంటుంది - నీ కోరికు సమాధానంగా ఉంటుంది; అని పలికి= అని చెప్పి; వినుము= ఆలకించము; వార్ష్ణ్య య నామధేయుండు+అగువాడు= వార్ష్ణ్య యుడు అనే పేరుగలవాడైన ఒకడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు ఆ విధంగా వినయంతో భీష్ముడికి నమస్కరించి, తనకు మోక్షమార్గాన్ని ఉపదేశించుమని అర్థించాడు. అప్పుడు ఆ పితామహుడు, ‘వార్ష్ణ్య యాధ్యాత్మము’ అనే ఇతిహసమేకటి ఉన్నది. అది నీ ప్రశ్నకు కోరికు సమాధానంగా ఉపయుక్తమౌతుంది. విను’ మంటూ ప్రారంభించాడు.

భీష్ముండు ధర్మజున కధ్యాత్మ విద్య ప్రకారం బెఱింగించుట (సం. 12-203-1,2)

**క. మానితముని యొకడు సుఖా , సీముండై యున్న సతని శిష్ముడు వినయం
బూని నిలిచి ‘మోక్షము తెరు , వానతి యావే దయామయా! నా’కనుచున్.**

261

ప్రతిపదార్థం: (వార్ష్ణ్య య నామధేయుడైన) మానితముని+బకడు= గౌరవించబడ్డ బుమి ఒకరు; సుఖ+ఆసీనుండు+ఖ= సుఖంగా కూర్చున్నవాడై; ఉన్నదు= ఉండగా; అతని శిష్ముండు= ఆ బుమి శిష్ముడు; వినయంబు+ఉసిని= అణకువతో; నిలిచి= నిలబడి;

దయామయా! = దయతో నిండినవాడా!; నాకు = నీ శిష్యుడవైన నాకు; మోక్షము తెరువు = ముక్తిముక్తి మార్గం; ఆనతి+ఈవే? = (తెలియ జెప్పవా) ఆజ్ఞ ఈయవా? - సాధికారంగా వక్కాణించవా?; అనుచున్ = అంటూ.

తాత్పర్యం: వార్ష్యే యుడు అనే పేరుగల గౌరవాస్పదముని ఒకడు సుఖంగా కూర్చొని ఉన్నప్పుడు, అతడి శిష్యుడొకడు అణకువతో లేచి నిలబడి, ‘ఓ దయామూర్తి! గురుదేవా! నాకు మోక్షమార్గాన్ని ఉపదేశించవా?’ అని అంటూ. (తరువాతి పచనంతో అన్నయం).

వ. పాదములకుం బ్రణమిల్లినఁ బ్రబోధమహితాత్ముం డగు నమ్మహిత్తుండు.

262

ప్రతిపదార్థం: పాదములకున్ = కాళ్ళకు; ప్రణమిల్లినన్ = నమస్కరించగా; ప్రబోధమహిత+ఆత్ముండు+అగు = గొప్పజ్ఞానంతో పూజ్యమైన మనస్సుకలవాడగు; ఆ+మహా+ఆత్ముండు = ఆ గొప్పముని.

తాత్పర్యం: ఆ శిష్యుడు మోక్షానికి మార్గదర్శనం చేయుమంటూ ఆ వార్ష్యే యుముని కాళ్ళకు నమస్కరించాడు. గొప్పజ్ఞాన నిధిమైన ఆ మునీశ్వరుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్నయం).

అ. ‘భక్తి గలవు నాకుఁ బ్రజ్ఞాన ఘనుడుఁ; వఁ ట్లవుట నీవు యోగ్యుడవు కుమార!

సదుపదేశమునకు సమప్థానుండపై , విసుము నాచువాక్యవృత్తి తెఱఁగు.’

263

ప్రతిపదార్థం: కుమార! = పుత్రా!; నాకున్ = నా యొడ; భక్తి+కలవు= భక్తి కలవాడవు; ప్రజ్ఞాన ఘనుడవు = ఎక్కువ జ్ఞానంతో గొప్పవాడవు (శరీరంతో కాదు); అట్లు+అగుటన్ = ఆ విధంగా అగుటవలన - నీకు భక్తి, జ్ఞానం రెండూ ఉండటంవలన; సత్త+ఉపదేశమునకున్ = మంచి ఉపదేశానికి - జ్ఞానబోధనకు; యోగ్యుడవు = అర్పుడవు; సమ్మ+అపథానుండవు+పా = మంచి ఏకాగ్రత కలవాడవై; నాదు వాక్యవృత్తి తెఱఁగు= నా యొక్క మాటల భావాల తీరు - నా మాటల తాత్పర్యం; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: కుమారా! నీవు నా యొడ భక్తిగలవాడవు, జ్ఞానసంపన్నుడవు కూడా. కాబట్టి నీవు మంచి జ్ఞానబోధకు అర్థమైనవాడవు, ఏకాగ్రచిత్తంతో నేను చేస్తేమాటల భావాలను గ్రహించుము’.

విశేషం: విద్యార్థికి గురుడియొడ భక్తి, జ్ఞానమంటే ఆసక్తి - రెండూ కావాలి. అతడే జ్ఞానదానానికి యోగ్యుడు.

వ. అని పలికి యిట్లనియె.

264

ప్రతిపదార్థం: అని= వై విధంగా; పలికి= చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్ = ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని, ఈ విధంగా చెప్పాడు.

తే. ‘కాలచక్రంబు నిరవధికంబు; బీని , సర్దములుఁ బ్రజ్యయంబులుఁ జనుచునుండుఁ;

బ్రజ్యయమునఁ బరమాత్ముండు ప్రకృతిఁ బొంది , యఖీలమును స్ఫజియంచుఁ గల్పాభియందు.

265

ప్రతిపదార్థం: కాలచక్రంబు= కాలం అనే చక్రం; నిర్ధ+అవధికంబు= అవధి హార్షు - ఎల్ల లేనిది; దీని సర్దములున్+ప్రజ్యయంబులున్= ఈ కాలచక్రం యొక్క స్ఫుర్యులు - పుట్టుకలు, నాశనములు కూడా; చనుచున్+ఉండున్= వెళ్ళుతూ - నడుస్తూ ఉంటాయి-సృష్టిలయాలు జరుగుతుంటాయి; పరమ+ఆత్ముండు= పరమాత్మ అనేవాడు - చావు పుట్టుకలు లేనివాడు; ప్రజ్యయమున్= ప్రజ్యయ- వినాశకాలాన; ప్రకృతిన్+పొంది= స్ఫుర్యావం చెంది; కల్ప+ఆదియందున్= స్ఫుర్యా ఆది - మొదలునందు; అఖీలమును= అంతటిని; స్ఫజియంచున్= పుట్టిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఈ కాల మనేది చక్రం వంటిది. గుండంగా తిరుగుతూ ఉంటుంది. దీనికి అవధిలేదు, అంతంలేదు. ఈ కాలచక్రభ్రమణంలోనే సృష్టిలూ ప్రభయాలూ ఏర్పడుతూ ఉంటాయి. ప్రభయకాలంలో పరమాత్మ మాత్రం స్వభావంతో నిలిచి, మట్టి సృష్టిప్రారంభాన అంతటిని అన్నిలోకాలను - భూతాలను కల్పిస్తూ ఉంటాడు.

విశేషం: సృష్టి అంతా నష్టమౌతుంది ప్రభయాన. పరమాత్మ సృష్టి వస్తువు కాదు కాబట్టి తనకు నష్టి ఉండదు.

తే. భూతజాలంబుతో మునిపుంగవులును , దీఁఁచి మును ప్రభయంబును దీఁఁ పడంగి
చనిన సర్వవేదంబులు శాస్త్రములును , బడసి రద్దేవు దివ్యానుభావమునను.

266

ప్రతిపదార్థం: మును= పూర్వం; భూతజాలంబుతోవో= ప్రాణసమూహాలతో; మునిపుంగవులును= బుపిశేష్టులు కూడా; తోచి= కలిగి; ప్రభయమునన్= ప్రభయకాలాన - సర్వమూ నశించే సమయాన; తోపు+అడంగి= తోచుట - కలుగుట - పుట్టుట నశించి; చనిన్= పోగి; ఆ+దేవు దివ్య+అనుభావమునను= ఆ దేవుడి యొక్క (విష్ణువుయొక్క) దివ్య శక్తివలన; సర్వవేదంబులు= ఎల్ల వేదాలూ; శాస్త్రములును= ఎల్ల శాస్త్రాలూ; పడసిరి= పొందారు.

తాత్పర్యం: పూర్వం బుమలూ మునులూ కూడా ఇతర ప్రాణసమూహాలతోపాటే సృష్టి ఆదిలో పుట్టారు. అయితే ప్రభయకాలాన ఇతర సృష్టితోపాటు వారూ నశించారు. అయితే ఆ దేవుడి దివ్యశక్తివలన ఎల్లవేదాలూ అన్ని శాస్త్రాలూ తిరిగి పొందారు వారు.

క. న్యాయా డ్వానేక తంత్రము , లా యంచితమతు లొన్ఱి యఖిల జనాను
ఫైయాచారములుఁ బలి , జ్ఞేయములుగ విశదభంగే జేసిల పుత్రా!

267

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= ఓ కుమారా! శిష్యా!; ఆ+అంచితమతులు= ఆ ఒప్పిన బుద్ధిగలవారు; న్యాయ+అది+అనేక తంత్రములు= న్యాయము మొదలైన పెక్క శాస్త్రాలు; ఒనర్చి= చేసి; అభిలజన+అనుష్ట్రేయ+అచారములు= ఎల్ల జనులు అనుష్ట్రించవలసిన ఆచారములను - ప్రవర్తనకు చెందిన నియమ నిబంధనలను; విశదభంగ్= సృష్టమైన రీతిలో; పరిజ్ఞేయములుగ్= చేసిరి= బాగుగా తెలియదగినవిగా చేశారు.

తాత్పర్యం: ఆ మునిపుంగవులు ఆ దేవుడినుండి వేదాలు శాస్త్రాలు పొందిన తరువాత తమ మంచి బుద్ధులతో న్యాయం మొదలైన అనేక శాస్త్రాలను నిర్మించి లోకంలోని ఎల్లజనులూ ఆచరించదగ్గ నియమ నిబంధనలు సృష్టంగా తెలియపరిచారు.

క. అవి వినగ నెఱుగు జేయను , నపుఁ బరమబ్రహ్మబోధి; మమరులకు ముని
ప్రవరులకును దుర్భా ము , య్యవగతము జనార్థనునక యలవడియుండున్.

268

ప్రతిపదార్థం: అవి= ఆ న్యాయాది శాస్త్రాలు; వినగ్= వింటే; ఎఱుగు= తెలిస్తే; చేయను= చేస్తే; పరమబ్రహ్మబోధము= పరబ్రహ్మాను గూర్చిన జ్ఞానం; అవున్= కలుగుతుంది; ఆ+అవగతము= ఆ (శాస్త్రాల) పరిజ్ఞానం; అమరులకున్= దేవతలకూ; మునిప్రవరులకును= బుపిశేష్టులకూ; దుర్భాము= సులభంకాదు; జన+అర్థనునకున్+అ= విష్ణువునకు మాత్రం; అలవడి+ఉండున్= అలవాటయి (తెలిసినదై) ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: ఆ మునిపుంగవులు రచించి ఇచ్చిన న్యాయాదిశాస్త్ర సముచ్చయాన్ని విన్నా, తెలిసికొన్నా, ఆచరించినా పరబ్రహ్మాజ్ఞానం కలుగుతుంది. అయితే ఆ శాస్త్రాల పరిజ్ఞానం మాత్రం దేవతలకుగాని, బుమలకుగాని సులభం కాదు. ఒక్క విష్ణువుకు మాత్రం వాటినిగూర్చిన పరిజ్ఞానం అలవడి ఉన్నది.

ఆ. సకల దుఃఖి భేషజం బగు నత్తెరు , వప్పురాణపురుషు నగ్గలంపుఁ
గరుణ నతనివలనఁ గనిల మునీంద్రులు , గ్రమముతోడ సర్వగమ్య మయ్య.

269

ప్రతిపదార్థం: సకల దుఃఖి భేషజంబు+అగు= ఎల్ల దుఃఖాలకూ మందైన; ఆ+తెరువు= ఆ పద్ధతి (ఆ న్యాయాది శాస్త్రాల పరిజ్ఞానం); ఆ+పురాణ పురుషు+అగ్గలము+కరుణన్= ఆ ప్రాచీన పురుషుడిని (విష్ణుదేవుడి) మిక్కుటమైన దయతో; ముని+ఇంద్రులు= మునిశ్రేష్ఠులు; కనిరి= పొందారు; క్రమముతోడన్= ఆ మునీంద్రుల వరుసతో - వారి నుండి, వారి శిష్యుల సంతతికి, వారినుండి వారి సంతతికి - ఇట్లా; అర్ఘగమ్యము+అయ్యెన్= తగినవారికి పొందదగ్గది అయింది (ఆ పరిజ్ఞానం).

తాత్పర్యం: దుఃఖాలన్నిటికీ ఔషధమైన ఆ శాప్రపరిజ్ఞానం, ఆ పురుషోత్తముడి అగ్గలమైన దయవలన మునీంద్రులు పొందగలిగారు. ఆ తరువాత ఆ మునీంద్రులనుండి వారి శిష్యుల సంతతికి, వారినుండి వారి శిష్యువరంపరకు - ఇట్లా ఆ పరిజ్ఞానం అర్పులకు లభిస్తూ వస్తున్నది.

క. చైతన్యశక్తిఁ బురుష స , మేతత్వవిశేషమున వహించుఁ బ్రకృతి; త
జ్ఞాత యసును బుధ్మి; తదు , దృష్ట మహంకార; మధియుఁ భీరయుం జితున్.

270

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతి= ప్రకృతి - గాలి, ఆకాశం మొదలయిన మొదటి స్ఫ్యాషి; పురుష సమేతత్వ విశేషమునన్= పురుషుడితో కూడుకొన్న అతిశయంతో - (పురుషుడితో కూడికతో); చైతన్యశక్తిన్= చైతనా శక్తిని - కదిలే - కదిలించేశక్తిని; వహించున్= ధరించును; తద్ద+జ్ఞాత= దాని నుండి (ఆ ప్రకృతి పురుషుల కలయిక నుండి) పుట్టినది; బుధ్మి= బుధ్మి అనే మూల పదార్థం (తెలివి); అగును= అవుతుంది; అహంకారము= అహంకారం - 'నేను' అనే భావం; తద్ద+ఉత్తో+భూతము= దాని నుండి పుట్టినది; అదియున్= ఆ అహంకారం; చిత్తున్= చైతన్య రూపమైన ఆత్మను; పొరయున్= పొందును.

తాత్పర్యం: పురుష సమేళనం కారణంగా ప్రకృతి చైతన్యాన్ని పొందుతుంది. చైతన్యజన్యమైనది బుధ్మి. బుధ్మి నుండి అహంకారం పుట్టింది. ఆ అహంకారం ఆత్మను చేరుతుంది.

క. కలిగి విను మహంకారము , వలన నభము, దానఁ జేసి వాయువు, గ్రమసం
కలిత జననములఁ దేజము , జలము నిలయుఁ దత్తదాత్త జన్మత్వమునన్.

271

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఓ శిష్యు! - ఆలకించుము; అహంకారమువలనన్= 'అహంకారం' అనే మూలపదార్థంవలన; నభము కలిగెన్= ఆకాశం పుట్టింది; దానవ్+చేసి= దాని (ఆకాశం)వలన; వాయువు= గాలి; క్రమ సంకలిత జననములన్= క్రమంగా - వరుసగా జరిగిన జన్మలలో; తేజము= కాంతి; జలము= నీరు; ఇలయున్= భూమీ; తద్ద+తద్ద+అత్త జన్మత్వమునన్= (ఒకదాని నుండి ఒకటి) పొందబడ్డ పుట్టుకతో కలిగినవి.

తాత్పర్యం: శిష్యు వినుము. అహంకారం వలన ఆకాశం, ఆకాశంవలన వాయువు, వాయువువలన తేజస్సు, తేజస్సువలన నీరు, నీటివలన భూమి - ఇట్లా ఒకదాని నుండి ఒకటి కలుగుతూ పంచభూతాలు ఏర్పడ్డాయి. అహంకారమే ఈ భూతపంచకానికి మూలం.

వ. బుధ్మికి మహా త్తును తత్త్వస్తోర్సంబును గలిగియుండు.

272

ప్రతిపదార్థం: బుధ్మికిన్= బుధ్మి అనే మూలపదార్థానికి; మహాత్తు+అను= 'మహాత్తు' అనే; తత్త్వ నీర్దేశంబును= తాత్ప్రాక్షేపిన వేదాంతపరమైన; నీర్దేశంబును= వేరు కూడా; కలిగి+ఉండున్= ఏర్పడి ఉన్నది.

తాత్పర్యం: బుద్ధి అనే మూలపదార్థానికి మహాత్మ అనే తాత్ప్రికమైన వేరు కూడా ఏర్పడి ఉన్నది.

క. వికృతులు మహాదాచిక సు , ప్రత ముఖయ విధేంద్రియములు పచియు విషయ పం చకమును మనసును గూడగఁ , వికారపోడశక మిభి వివేకాభ్యర్థి!

273

ప్రతిపదార్థం: వివేక+అభ్యర్థి!= జ్ఞానాన్ని కోరేవాడా!; మహాత్త+ఆదిక సప్తకము= మహాత్మ (బుద్ధి) మొదలగు ఏడు; వికృతులు= వికారములు - ప్రకృతికి భిన్నమైనవి; ఉభయవిధ+ఇంద్రియములు= రెండు విధాలయిన (జ్ఞానకర్మ భేదంతో రెండుగా ఉన్న) ఇంద్రియాలు - కన్న కాలు మొదలయినవి; పదియున్= పది; విషయపంచకమును= విషయాలు - పంచేంద్రియాలకు గోచరించేవి-(శబ్దపుర్చ రూపరస గంధాలు) లాఘవా; మనసును+కూడఁగన్= మనస్సును కలిపితే; ఇది ఈ పదార్థ సముదాయమంతా; వికారపోడశకము= వికృతుల పదియారు - పదహారు వికృతులు.

తాత్పర్యం: బుద్ధి (మహాత్మ) మొదలయిన ఏడింటినీ తత్త్వశాస్త్రంలో వికృతులు అంటారు - జ్ఞానేంద్రియాలు ఐదు, కర్మేంద్రియాలు ఐదు - వెరసి పదీ ఇంద్రియాలు. విషయాలు జ్ఞానేంద్రియాలకు, గోచరించే పదార్థాలు ఐదు, ఈ పదిహేనుకు తోడుగా మనస్సును కలిపి లెక్కిపేస్తే మొత్తం ఈ పదహారూ వికారాలు అనబడుతాయి.

క. ఈ సర్వము దేహత్వా , భాసిత; మిభి దేహాయైన పరమాత్మని వి న్యాసమునకుఁ గా నొదవి యు , పాసించుం గరణరూపమై యా కర్తన్.

274

ప్రతిపదార్థం: ఈ సర్వము= ఈ పదార్థాల మొత్తం; దేహత్వ+అభాసితము= శరీరత్వంగా అగుపించే; ఇది= ఈ ఆభాస; దేహి+ఖన= దేహంగల శరీరం దాల్చిన; పరమ+అత్మని= పరిబ్రహ్మయైక్య; విన్యాసమునకున్+కాన్= ఉనికికొరకు; ఒదవి= ఏర్పడి; కరణరూపము+ఖ= సాధన రూపంగా (పనిముట్టువలె); ఆ కర్తన్= ఆ చేసేవాడిని - పరమాత్మను; ఉపాసించన్= సేవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పైన వివరించిన ప్రకృతులు, వికృతులు - అన్ని ఆ పరమాత్మ నివాసంకొరకు శరీరంవలె అగుపిస్తూ, ఈ అన్నింటికీ ఆదికర్త అయిన ఆ పరమాత్మకే సాధనాల రూపంగా ఉపకరిస్తూ, అతడినే సేవిస్తుంటాయి.

విశేషం: భాసం వేరు ‘అభాస’ వేరు. భాసమంటే కాంతి. అది నిజం. ‘అభాస’ అంటే అగుపించటం నిజం కానిది. ఉన్నట్లు అగుపిస్తుంది- ఉండదు. ‘రసాభాస’ మొదలయిన వ్యవహారంలోనిది ఇదే. ఇక్కడ శరీరం కూడా ఆభాస మాత్రం.

తే. పుత్ర! వినుము నవద్వార పుణ్యపురము , నం దచింత్య సంవ్యాపకుఁ దై శయించు నీ సమస్త భావంబుల నెనుసి యట్టు , లగుటఁ బురుషుండు నాఁ జను నవ్యిభుండు.

275

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారా!; వినుము= ఆలకించుము; నవద్వార పుణ్యపురమునందున్= తొమ్మిది వాకిష్మగల పుణ్యనగరంలో (శరీరంలో); ఆ+విభుండు= ఆ ప్రభువు - పరమాత్మ; అచింత్య సంవ్యాపకుఁడు+ఖ= ఉపాసించరాని వ్యాప్తిగలవాడై; ఈ సమస్త భావంబులన్= ఈ అన్ని తత్త్వాలను గుణాలను; ఎనుసి= పొంది; శయించున్= పరుండి ఉంటాడు; అట్టులు+అగుటన్= అట్లు ఆ శరీరాన పరుండుటవలన; పురుషుండు నాన్+చనున్= ‘పురుషుడు’ (పురమున శయనించేవాడు) అనబడతాడు.

తాత్పర్యం: కుమారా! వినుము. ఈ శరీరం తొమ్మిది ద్వారాలున్న పుణ్యపురం. ఈ పురాన ఆ పరమాత్మ ఉపాశ్మీతమైన వ్యాప్తిశక్తితో నిండి, అన్ని భావాలను, స్వభావాలను, గుణాలను పొంది, శయనించి ఉన్నాడు. అందువలననే ఆ పరమాత్మను ‘పురుషుడు’ అంటారు. అంటే పురాన శయనించేవాడని ఆ పదానికి వ్యుత్తి-“పురి శేతే” - ఇతి పురుషః.

విశేషం: ఇక్కడ విద్యార్థిని - ‘శిష్యుడిని గురువు పుత్రా!’ అంటున్నాడు. ప్రాచీనకాలాన గురుకులాలు విద్యాసంతతికి నిలయాలుగా ఉండేవి. వంశసంతతివలెనే విద్యాపరమైన సంతాన పరంపర కొనసాగుతుండేది. అందువలన ఆనాటి శిష్యులు గురువులకు పుత్రులే!

- క.** అమరుం డష్టయుఁ దజరుం , దమేయుఁ డమలస్వభావుఁ డప్పురుషుడు దే
హమున మహీజమునం దన , లమున్న గతి నుండు మధునలక్ష్మం డగుచున్. 276

ప్రతిపదార్థం: ఆ+పురుషుడు= ఆ పరమాత్మ స్వరూపుడై శరీరంలో కాపురముండే నరుడు; అమరుడు= మరణం లేనివాడు; అవ్యయుడు= నాశనం లేనివాడు; అజరుండు= ముసలితనం లేనివాడు; అమేయుడు= కొలువరానివాడు; అమలస్వభావుడు= నిర్మల స్వభావం కలవాడు; దేహమున్నే= శరీరాన; మహీజమునందున్= చెట్టునందు; అనలము+ఉన్నగతిన్= నిష్పు ఉన్న విధంగా; మధున లక్ష్ముండు+అగుచున్= తరచుటచేత గుర్తించదగినవాడై; ఉండున్= ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: ఆ పురుషుడు నిజానికి మరణం, నాశనం, ముసలితనం, కొలతలు, మలినాలు - ఇవేంటి లేనివాడు. నరుడికి ఇంచ్చన్నీ ఉన్నట్లు మనం చూస్తున్నాం. ఇదంతా ఆభాసమాత్రమే. దేహము దున్న తీరు ఎటువంటి దంటే, చెట్టులో నిష్పు దాగి ఉన్నట్లే. చూస్తే కనిపించని నిష్పు చెట్టును మధిస్తే కనిపిస్తుంది. బహిరింద్రియాల ద్వారా తెలియరాని ఆ పరమాత్మస్వరూపు డైన ఆ పురుషుడు, యోగమధనంద్వారా కనిపిస్తాడు. ఆత్మజ్ఞానానికి అంతర్గుధనం అవసరం.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

- ఆ.** వినుము! యోగమధనమును దీఁచు నత్తేజి; మచి ప్రబోధసాంద్ర, మఖిల భూత
గణసమాత్రయంబు గావున శ్రవణ ద , ర్ఘన ముఖుక్రియాకరంబు దాన. 277

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; ఆ+తేజము= ఆ పరమాత్మ స్వరూపమైన కాంతి; యోగమధనమున్నే= యోగం ద్వారా త్రచ్చుటతో; తోచున్= కనిపించును; ఆ+తేజము= ఆ పరమాత్మ స్వరూపమైన కాంతి; అది= ఆ కాంతి; ప్రబోధ సాంద్రము= ప్రజ్ఞానంతో - గొప్పజ్ఞానంతో దట్టమైనది; అఖిల భూతగణ సమ్మ+ఆశ్రయంబు= ఎల్లప్రాణుల సమూహాలకూ ఆధారమైనది; కావున్= కాబట్టి; శ్రవణ దర్శన ముఖ క్రియాకరంబు= వినటం, చూడటం మొదలైన పనులచేసేది; దాన్= దానియందే (ఈ చివరి పదం అనంతర పద్యంతో అన్యయిస్తుంది).

తాత్పర్యం: యోగవిద్యాభ్యాసంతో మధిస్తే కనిపించే ఆ పరమాత్మస్వరూపుడైన పురుషుడు తేజోరూపాన ఉంటాడు. తేజస్సే అతడు. ఆ తేజస్సు జ్ఞానంతో నిండి ఉంటుంది. ఆ జ్ఞానమయతేజస్సు సకలప్రాణిసామాన్యంగా అన్నింటికి ఆధారంగా వెలుగుతుంటుంది. అన్ని ప్రాణులలో ఉంటుంది కాబట్టి-వినటం, చూడటం మొదలయిన పనులన్నిటినీ నిర్వహిస్తుంది కూడా.

- క.** భూతము లవ్యక్తంబున , జాతములగు; నంద పెరుగు సమయుఁ; దఢీయ
స్మీతత్వమునన పురుషుం , దే తద్విధ సాక్షితాసమిధ్ముడు వత్సా! 278

ప్రతిపదార్థం: వత్సా!=బిడ్డా! కుమారా! (దాన్= ఆ తేజస్సునందే); భూతములు= ప్రాణులు; అవ్యక్తంబున్నే= మూలప్రకృతినుండి; జాతములు+అగున్= కలిగినవి అవుతున్నాయి; అందున్+అ= దానియందే - ఆ తేజస్సునందే; పెరుగున్= పెద్దవౌతాయి; తదీయ స్మీతత్వమునన= దాని ఆధిక్యమునందే; సమయున్= నశిస్తాయి; పురుషుడు= పరమాత్మస్వరూపుడై తేజోమయంగా ప్రాణులలో ఉండేవాడు; ఏతద్రో+విధ సాక్షితా సమ్మ+ఇధుడు= ఈ విధమైన సాక్షిత్వంతో వెలుగుందేవాడు.

తాత్పర్యం: ఆ తేజోరూప పరమాత్మనుండే ఈ సృష్టిలో ప్రాణిలోకమంతా పుట్టుతుంది. ఆ తేజస్వునందే పెరుగుతుంది. చివరకు ఆ తేజస్సుమృద్ధిలోనే సమసిపోతుంది. ఈ సృష్టితీలయలు మూడూ జరుగుతుండగా, ఆ అన్నింటికీ సాక్షీభూతుడుగా దేహస్ఫుద్ధైన పురుషుడు మిగులుతున్నాడు.

భీష్ముడు ధర్మజునకు గాలచక్రప్రభావం బెఱింగించుట (సం. 12-204-7,8)

- A. వ్యక్త సప్తధార మవ్యక్త నాభంబు : పౌడశకవికార సుపరిమండ
లంబు ద్రువ మధ్యప్రితం బాత్మచేతు జ , క్రంబు బిరుగుచుండుఁ గాలవశత.**

279

ప్రతిపదార్థం: వ్యక్త సప్తధారము= వెల్లడిఅయిన ఏడు అంచులు గలది (బుద్ధి మొదలైన ఏడు విక్రతులు కాలచక్రానికి అంచులు); అవ్యక్తనాభంబు= మూలప్రకృతి నాభిగా (బొడ్డుగా)గలది; పౌడశకవికార సుపరిమండలంబు= పదహారు వికారాలు - జ్ఞాన కర్మ ఇంద్రియాలు లోవైనవి మంచి వలయాలుగా గలిగినది; ద్రువము= శాశ్వతమైనది; ఆత్మచేతు౰్ను= ఆత్మచేత; అధిష్టితము= అధిష్టించబడినది - కూర్చొనబడినది, అయిన; చక్రంబు= చక్రం - గుండ్రంగా తిరిగే గుండని వస్తువు; కాలవశతు౰్ను= కాలవశంవలన - కాలమహిమవలన - కాలానికి లోబడి; తిరుగుచుండు౰్ను= పరిభ్రమిస్తుంటుంది.

తాత్పర్యం: కాలం ఒక చక్రం. దానికి బుద్ధి మొదలయిన విక్రతులు ఏడూ అంచులు. ఆ అంచులు కనిపిస్తూ ఉంటాయి. దాని నాభి - కేంద్రస్థానం - అవ్యక్తం. అంటే మూలప్రకృతి కేంద్రంగా కలది కాలచక్రం. ఆ చక్రానికి జ్ఞానకర్మ ఇంద్రియాలు పదహారు వికారాలూ వలయాలు. ఆ చక్రంమీద ఆత్మ అధిష్టితుడై ఉన్నాడు. అది శాశ్వతమైనది. భ్రమణశీలం కలది. గుండ్రంగా తిరుగుతుంటుంది.

విశేషం: కొన్ని సంఘటనలు సృష్టిలో ఒక నియమం ప్రకారం మళ్ళీ మళ్ళీ జరుగుతున్నట్లు కనిపించినపుడు, ఆది మానవుడు ఆ అవృత్తిని చాక్షిఫుణంతో పోల్చికొని ఉండవచ్చును. ఉడా: బుతుపులు, పగళ్ళు రాత్రులు, ఉదయాలూ సాయంకాలాలూ. అటు తరువాత ఆ ఉంపోచక్రానికి ఇతర అవయవాలు అమర్చి, ఒక సంపూర్ణ దృశ్యాన్ని నిర్మించుకొని గ్రంథస్థం చేశా డతడు.

- K. ఈ చక్రంబున సకల చ , రాచరమయ మైన లోక మవశానిష్టా
గోచరమై చరియించుట , సూచికానన్ వలయుఁ దత్యశోధన దృష్టిన్.**

280

ప్రతిపదార్థం: ఈ చక్రంబున్ను౰్ను= ఈ కాలచక్రంలోపల; సకల చర+ఆచరమయము+ఐన లోకము= మొత్తము కదిలే, కదలని వాటితోడిదైన జగత్తు; అవశ+అనిష్టా గోచరము+ఐ= వశంగాని, నిలకడలేని స్థితి కలదై; చరియించుట= తిరుగుతుండటం; తత్యశోధన దృష్టిన్= సత్యమును వెదకే చూపుతో; చూచికొనవలయు౰్ను= చూచుకొనాలి.

తాత్పర్యం: ఆ కాలచక్రమహిమను చూచి గ్రహించవలసిందే. ఆ చక్రంలోనే ఈ సకల చరాచరమయిన జగత్తంతా వశం తప్పి, నిలకడలేక నిలిచి తిరుగుతూ ఉన్నది. సత్యశోధన దృష్టితో - ఆంతరమైన జ్ఞానదృష్టితో ఈ దృశ్యాన్ని దర్శించవలసి ఉంటుంది.

- T. పాందు సత్యరజుస్తమంబులు విశుద్ధు , సంతరాత్మఁ బాంసుప్రాత మనిలుఁ జెందు
నట్లు సభ్యవేకమును దదంతరంబు , బుధుఁడు గాంచి యగ్గుణములు బీరయకుండు.**

281

ప్రతిపదార్థం: పాంసుప్రాతము= దుమ్ము ప్రోవు; అనిలున్+చెందునట్లు= గాలిని చేరేవిధంగా; సత్యరజున్+తమంబులు= సత్యం, రజస్సు, తమస్సు అనే మూడు గుణాలు; విశుద్ధున్= పరిపుభ్రమైన; అంతర్మ+ఆత్మన్= లోపలి ఆత్మను - పరమాత్మను; పాందున్=

చేరను; బుధుడు= పండితుడు; సత్+వివేకమున్= మంచి జ్ఞానంతో; తద్+లంతరంబు= వాటి భేదం; కాంచి= చూచి - గ్రహించి; ఆ+గుణములన్= ఆ మూడు గుణాలను; పారయక+ఉండున్= పాండకుండా ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: దుమ్ము, ధూళి పోగులుగా నిర్గులవాయువులో కలిసినట్లుగా, సత్యము, రజస్సు, తమము అనే త్రిగుణాలు విషద్భైన అంతరాత్మలో చేరుతున్నాయి. పండితుడైనవాడు మంచివేకంతో ఆ గుణాల భేదాలు గ్రహించి, వాటికి దూరంగా ఉంటాడు. ఆ గుణాలు తనను అంటుకొననివ్వడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ. విద్యవలన వివేకం కలగవచ్చును. అయితే ఈ విద్య ఉన్న ప్రతిచోటా వివేకం ఉండాలనే నియమం లేనట్లుగా లోకవ్యత్రాంత పరిశీలన వలన గ్రహించవచ్చును. కాబట్టి “విద్యచే భూషితుండయి వెలయుచున్నఁ దొడరి వర్షింపనగుఁ జుమీ దుర్జనుండు” వంటి సూక్తులు పుట్టాయి. వివేకం విషయంలో అటువంటివి ఏమీ వినిపించవు. కాగా వివేకం విద్యను మించినది.

క. వేదాంతవిదుడు దుర్భభుఁ, దాదరము ప్రవృత్తి లక్ష్మాన్వితమగు ధ

ర్షోదయమంద కలుగు నబి, లేదరయ నివృత్తి సాఖ్య లీనత్యమునన్.

282

ప్రతిపదార్థం: వేదాంతవిదుడు= వేదాంతం - తత్త్వం తెలిసినవాడు; దుర్భభుఁడు= కష్టంతో లభించేవాడు - అరుదుగా దౌర్కించాడు; ఆదరము= అభిమానం; ప్రవృత్తి లక్ష్మా+అన్వితము+అగున్= ప్రవర్తించటం అనే గురుతుతో కూడినది అగును - ప్రవృత్తికి కారణ మగును; అందున్+అ= దానియందే - ఆ ప్రవృత్తియందే; ధర్మ+ఉదయము= పుణ్యపు పుట్టుక; కలుగున్= ఏర్పడుతుంది; అరయన్= పరిశీలించగా; నివృత్తి సాఖ్యీనత్యమునన్= నివృత్తి (ప్రవృత్తికి వ్యాతిరిక్తమైనది)వలన సాఖ్యమున మగ్గుమగుల్లో; అది= ఆ ధర్మోదయం - పుణ్యం కలగటం; లేదు= ఉండదు.

తాత్పర్యం: భూమిమీద తత్త్వవేత్త అరుదుగా లభిస్తాడు. తత్త్వవేత్తలు కానివారిలో ప్రకృతి సహజలక్ష్మాలు ఉంటాయి. వారు సత్యరజ్ఞమోగుణాలు గలవారై ఉంటారు. వారిలో ఉండే ఆదరం - అంటే వస్తువులయేడ, వ్యక్తులయేడ ఉండే అభిమానం వారిని లోకవ్యవహారాలలో ప్రవర్తించేటట్లు చేస్తుంది. ఆ ప్రకృతి లక్ష్మణం ఒక విధంగా ఉత్తమమే. ఎందుకంటే ప్రవృత్తిమార్గంలో ఉన్నపుడే నరుడు పుణ్యాన్ని ఆర్జించగలడు. ప్రవృత్తిమార్గానికి భిన్నమైనది నివృత్తిమార్గం-అంటే లోకవ్యవహారాలకు దూరంగా వాటినుండి మరలి ఉండటం. ఆ విధంగా అంతర్ముఖుడై ఉన్న నరుడికి పుణ్యార్జన చేసే వీలు ఉండదు.

క. అర్యులుఁ బ్రివృత్తి లక్ష్మణఁ, కార్యంబులచేతుఁ జైసి గ్రాహ్యము నగు త

ధృత్యత్వ మందు విడువరఁ, నార్యములగు మదనమద భయక్రోధాదుల్.

283

ప్రతిపదార్థం: అర్యులున్= పూజ్యులు కూడా - మంచివారును; ప్రవృత్తి లక్ష్మణ కార్యంబులచేతన్+చేసి= ప్రవృత్తికి గుర్తు అయిన క్రియల కారణాన; గ్రాహ్యమున్+అగు= గ్రహింపదగ్గదే అయిన; తద్+ధర్మయత్యమందున్= ఆ కార్యభారం వహించేవాని తనంలో-కార్యభారం వహించే సందర్భాన; అనార్యములు+అగు= మంచివి కానివి అగు; మదన+మద భయక్రోధ+అదుల్= మనుధ (వికారం), మదం, భయం, క్రోధం, మొదలైనవాటిని; విడువరు= వదలిపెట్టరు.

తాత్పర్యం: నరులు పూజ్యులే అయినా, వారు ప్రవృత్తిమార్గాన పయనిస్తున్నపుడు వివిధ విధినీఁదాలను పాటిస్తూ పెక్కుకార్యాలు నిర్వహిస్తా ఉండవలసి వస్తుంది. ఆయా కార్యభారాలను వహించే సందర్భాలలో వారు, చెడ్డని అని తెలిసికూడా మనుధవికారాలను గాని, మత్తునుగాని, భయక్రోధాది భావాలను గాని విడిచిపెట్టలేరు. అని వారి కార్యభారవహనసమయాన తప్పక కావలసివస్తాయి.

తే. వినుము దేహభిమానికి విని నెల్లఁ, దొఱగ దొరకొన దెంత శాంతునకుసైను
గాన ఏమిట దేహభిమాన మెడలు, నట్టి చూ పభ్యసించు వేదాంతవిదుఁడు. 284

ప్రతిపదార్థం: వినుము= అలకించుము; ఎంత శాంతునకున్+ఐన్వ్= ఎంతగా శాంతిని పొందినవానికైనా; దేహ+అభిమానికిన్= శరీరంపట్ల ప్రేమగలవాడికి; విని+ఎల్లన్= వీటిని అన్నింటిని - మదన మదభయ క్రోధాదులను; తొఱగన్+దొరకొనదు= విడువ విల్పడదు; కాన= కాబట్టి; వేదాంత విదుఁడు= తత్త్వవేత్త; ఏమిటన్= దేనిచేత; దేహ+అభిమానము= శరీరం పైన ఆదరం; ఎడలున్= తొలగునో; అట్టి చూపు= ఆ విధమైన (శరీరాభిమానాన్ని దూరంచేసే) చూడి; అభ్యసించున్= నేర్చుకొంటాడు.

తాత్పర్యం: ఎంత శాంతిని వహించినవాడైనా, శరీరంమీద అభిమానం ఉన్నంత కాలం, అతడు ఈ పరిత్యాజ్యాలయిన మదనమదభయక్రోధాది దుర్భక్షణాలను విడిచిపెట్టలేదు. కారణం శరీరాభిమానమే. కాబట్టి తత్త్వవేత్త అయినవాడు, ముందుగా దేనిద్వారా ఈ దేహాభిమానం తొలగించవచ్చునో - ఆ పథ్థతిని అలవరచుకొనాలి. ఆ విధమైన చూపు అతడిలో రావాలి.

ఆ. అడవి సౌభ్య యంతకంతకు నవులకు, నతికుతూహాపాలమున నలిగి యలిగి
చూచుచుండునట్లు సూపె సంసార కా, ననము నందుఁ బిరుగు జనుల నడవు. 285

ప్రతిపదార్థం: సంసార కానవమునందున్= కుటుంబము అనే అడవిలో; తిరుగు= సంచరించు; జనుల నడవు= ప్రజల నడత; అడవి+చోచ్చి= అరణ్యాన ప్రవేశించి; అంతకున్+అంతకున్= అంతకంచె, అంతకంటె; అవులకున్= ఆవల ప్రదేశానికి - ఆవతలి ప్ఫలానికి; అతికుతూహాపాలమున్= ఎక్కువ ఉత్సుంరతో; అరిగి+అరిగి= నడచి నడచి; చూచుచున్+ఉండునట్లు+చూపె!= చూస్తూ ఉండునట్లు సుమా!

తాత్పర్యం: ఈ సంసారం ఒక అరణ్యం. సంసారాన పడి జీవించటమంటే - అడవిలో పడి నడవటం. అడవిలోపడి నడచేవాడు. ఒకవోట ఆగక, అంత కంతకు పైపైకి నడిచివెళ్ళుతూ ఉత్సుంరతో ఆయా దృశ్యాలను' చెట్లు చేమల, పశ్చలు సరీస్పాల, సాధు క్రూరజంతువుల వింత వింత తీరుతెన్నులను చూస్తూ తిరుగుతూనే ఉంటాడు. ఈ లోకాన సంసారి అంతే. సంసారంలో ఒక దశనుండి మరొక దశకు, ఒక స్థితినుండి మరొక స్థితికి చేరుకొంటూ నిరంతరం పరిభ్రమిస్తూ విస్తుపోతూనే ఉంటాడు. అతడికి నిజమైన సుఖమూ శాంతి లభించవు.

విశేషం: అలం: రూపకానుప్రాణితోపమ.

క. విను తెవు లుడుపగ భేషజి, మునకుం దలకొనిన చందమున మంచి సత్యం
బును శోచము శమమును దము, మును నెలకొలుపంగవలయు మోహచ్చుతికిన్. 286

ప్రతిపదార్థం: విను= అలకించుము; తెవులు= రోగం; ఉడుపగన్=పోగొట్టుకొనటానికై; భేషజమునకున్= మందుకొరకు; తలకొనిన చందమున్న్= ప్రయత్నించిన విధాన; మదిన్= మనస్సునందు; సత్యంబును= సత్యప్రతం - నిజం చెప్పటం - చెప్పింది చెయ్యడంవంటి నియమపాలన; శోచము= ఖచిత్యం - పరిశుభ్రత; శమమును= శాంతిని; దమమును= దాంతిని - ఇంద్రియ నిగ్రహాన్ని; మోహచ్చుతికిన్= శరీరంమీది వ్యామోహం జారిపోవటానికి; నెలకొలుపంగన్+వలయున్= ఏర్పరచుకొనాలిస్థాపించుకొనాలి.

తాత్పర్యం: రోగం పోవటానికి మందు కావాలి. మందుకొరకు యత్తించి పొందవలసి ఉంటుంది. ఆ విధంగానే శరీరంమీది వ్యామోహమూ ఒక రోగమే. దానిని పారద్రోలాలంటే నరుడు తన మనస్సులో సత్యాన్ని, పరిశుభ్రతను, నిగ్రహాన్ని, శాంతిని నెలకొలుపుకొనాలి. ఈ సద్గుణాలన్నీ భేషజంవలె పనిచేసి, నరుడికి శరీరాభిమానం నుండి ముక్కిని ప్రసాదిస్తాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. భూమి మొదలుగఁ గల భూతములకు నింటి, యముల కన్నింటికిని సత్త్వ మాబియైన గుణములకు నెల్ల జగములకును దటీశ్వు, రునకు నరయ నహంకార మునికిపట్టు.

287

ప్రతిపదార్థం: భూమి మొదలుగఁ+కల= భూమి మొదలయిన; భూతములకున్= మూలపదార్థాలకు - నీరు, తేజస్సు, గాలి, ఆకాశాలకు; ఇంద్రియములకున్+అన్నిటికిన్= కన్ను, ముక్కు, లోపైన ఇంద్రియాలన్నింటికీ; సత్త్వము+ఆది+ఐన= సత్త్వం మొదలయిన; గుణములకున్= రజస్సు తమస్సు అనే ప్రాథమికమైన గుణములకు; ఎల్ల జగములకును= అన్నిలోకాలకూ; తద్ద+ రఃశ్వరునకున్= ఆ లోకాల అధిపతులకూ; అరయన్= ఆలోచించగా; అహంకారము= నేను అనే భావం' అహంకారం; ఉనికిపట్టు= నివాసప్పలం.

తాత్పర్యం: ఈ సర్వస్యాపి పంచభూతాత్మకం. అయితే ఆ పంచభూతాలకూ, ప్రాణులకున్న ఇంద్రియాలకూ, ప్రాథమికమైన సత్త్వరజస్తమోగుణాలు మూడింటికీ - ఇంతెందుకు ఎల్లలోకాలకూ, ఆ లోకాలను ఏలే అధిపతులకూ ఆవాసస్థానం అహంకారం. ఒక్క అహంకారంవలన ఈ లోకాలు, ప్రాంతాలు లోకేశ్వరులూ ఈ సర్వమూ ప్రవర్తిల్లతున్నవి. అన్నిటికీ మూలం అహంకారం.

తే. స్ఫుర్తియు సంప్రీతియును బ్రసన్నతయు మతీయు, సీద్యశములును సత్త్వగుణించితములు రాగలోభ రోషాదులు రాజసములు, దర్శాశోక ప్రముఖములు దామసములు.

288

ప్రతిపదార్థం: స్ఫుర్తియున్= స్ఫురణం - తలచుట; సంప్రీతియును= మంచి సంతోషం; ప్రసన్నతయున్= కలతలేకుండా ఉండటం; మలియున్= ఇంకను; రఃశ్వశములును= ఇటువంటిపీ; సత్త్వగుణ+ఉదితములు= సత్త్వం అనే గుణం వలన కలిగినవి; రాగలోభ రోష+ఆదులు= ఆసక్తి, పేరాస, క్రోధం మొదలయినవి; రాజసములు= రజోగుణ సంబంధులు; దర్శ శోక ప్రముఖములు= పాగరు, ఏడుపు మొదలయినవి; తామసములు= తమోగుణ సంబంధి లక్షణాలు.

తాత్పర్యం: స్ఫురణం, సంతోషం, కల్పపరాహాత్యం ఇంకా ఇటువంటి సల్క్షణాలు సత్త్వగుణంవలన కలిగేవి. ఆసక్తి, పేరాస, క్రోధం మొదలయిన లక్షణాలు రజోగుణంవలన ఏర్పడేవి. పాగరు, ఏడుపు మొదలయినవి చివరిదైన తమోగుణం నుండి కలుగుతాయి.

క. జ్ఞానమునకు నగ్నిషం, తానం బద్ధంఖుగాన తత్త్వతిపాత్రికై పూని మును సాత్మికమునను, మానస మూస్పంగ వలయు మహానీయధృతిన్.

289

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానమునకున్= ముక్కి సంబంధమైన తెలివికి; ఆ+గుణ సంతానంబు= ఆ (మూడు) గుణాల సమూహం; అద్భుంబు= అవరోధం; కాన= కాబట్టి; తద్ద+ప్రతిపాతికై= దాని (ఆ అడ్డం) తోలగింపునకై ప్రతిక్రియకొరకు; మును= ముందుగా; పూని= యత్నించి; మానసము= మనస్సు; మహానీయ ధృతిన్= ఆరాధించదగ్గ ధైర్యంతో; సాత్మికమునను= సాత్మిక గుణమునందు; ఉస్సంగాన్+వలయున్= నిలుపవలెను.

తాత్పర్యం: లోకమైన తెలివితేటలు విజ్ఞానమనీ, అలోకమైన ఆధ్యాత్మమైన తెలివితేటలు జ్ఞానమని విజ్ఞాలంటారు. ఆ జ్ఞానం కలుగటానికి ఈ సత్త్వరజస్తమోగుణాలు అడ్డంగా ఉంటాయి. ఆ అడ్డు తోలగించుకొనాలంటే ముందుగా ఆ గుణాలలో ఉత్తమమైన సత్త్వగుణాన్ని మనస్సున ప్రయత్నపూర్వకంగా ప్రతిష్ఠించుకొనాలి. ఆ విధంగా మనస్సును సత్త్వగుణంతో నింపాలంటే నరుడికి ఇతరులు ఆరాధించదగ్గ గొప్ప ధైర్యబల ముండాలి.

విశేషం: సంసారంలో ఉంటూ సత్యగుణాన్ని మనస్సున నిల్చి వ్యవహారించగలగటం, నిజంగా ఎంతో ఆరాధనాభాజనమైన ఛైర్యం ఉంటే గాని కుదరదు. ఎందుకంటే చుట్టూ విరుద్ధవాతావరణం ఉంటుంది. ఏ పాటిగా పూనిక తప్పినా రజస్సునకో, తమస్సునకో జారిపోయే ప్రమాదముంటుంది. అందుకనే ‘పూని’, ‘మహానీయధృతి’ అంటూ నొక్కిచెప్పవలని వచ్చింది.

క. విను సాత్మీకములు మంచి నెల , కొని రాజజుతామసములకును వినతత్వం
బోనలించుఁ బదంపడి స , త్వనిరూఢత బోధసంపదకు హోతు వగున్.

290

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము; సాత్మీకములు= సత్యగుణ సంబంధి లక్ష్మణాలు; మదిన్= మనస్సును; నెలకొని= పాదుకొని; రాజజుతామసములకును= రజస్సుమోగుణాలకు చెందిన లక్ష్మణాలకు కూడా; వినతత్వంబు= లోంగిపోయినతనమును; ఒనరించున్= కలిగిస్తాయి; పదంపడి= ఇంకను; సత్యనిరూఢత= సత్యగుణం గట్టిగా నెలకొని ఉండటం; బోధ సంపదకున్= జ్ఞానసంపత్తికి; హోతువు+అగున్= కారణమగును.

తాత్పర్యం: మనసున సత్యగుణసంబంధమైన లక్ష్మణాలు నెలకొన్నట్లయితే - అవి ఇతర రాజజుమైన లక్ష్మణాలు వీగిపోయేటట్లు చేయగలవు. పైగా మనస్సు సత్యగుణ సంభరితమై ఉండటం జ్ఞానావిర్భవానికి కారణంగా కూడా పరిణామిస్తుంది.

తే. క్రియ లహంకారమునుఁ గల్చుఁ గ్రీయలవలన , దేహసంబంధ మెడలక తిరుగవలయు
జన్మపర్యాయములయందు జన్మ మనగు , మిళితనవశుక్షోణితకలితప్పతి.

291

ప్రతిపదార్థం: అహంకారమున్= అహంకారం - నేను అనే భావం వలన; క్రియలు= కార్యాలు - పనులు; కల్పన్= ఏర్పడతాయి; క్రియలవలన్= పనుల కారణాన; దేహసంబంధము= శరీరంతోడి చుట్టరికం; ఎడలక= తోలగక; జన్మపర్యాయములలందున్= పుట్టుకల క్రమంలో; తిరుగున్+వలయున్= తిరుగవలసి ఉంటుంది; జన్మము+అనుగున్= పుట్టుక అంటే; మిళిత నవ శుక్ష శోణిత కలిత వృత్తి= కలిసిన కొత్త ఇంద్రియ రక్తములతోడి బ్రతుకు - ఇంద్రియరక్తములు కొత్త కొత్తగా కలుస్తుంటే, పుట్టుతూ ఉండాలి.

తాత్పర్యం: అహంకారం సకల లోకాలకే కాక లోకేశ్వరులకూ ఉనికిపట్టని గ్రహించి ఉన్నాం. ఆ అహంకారమే జీవుల సకల కార్యాలకూ మూలం. ఆ కార్యానిర్వహణాం జరుగుతున్నంతవరకు, ఆ కార్యకలాపాల ఫలితాలుగా పాపపుణ్యాలు కలుగుతూనే ఉంటాయి. ఆ పాపపుణ్యాల అనుభవంకొరకు ప్రాణి దేహం ధరించి, జననమరణ చక్రానపడి, క్రిందికి మీదికి తిరుగుతుండటం తప్పనిసరి. ఇంతకూ జననమంటే, పురుషుడి శుక్షం, స్త్రీ శోణితాల కలయికతో రూపుదిద్దుకొనటమే.

ఆ. మూత్రమునుఁ బులీషమున సూనుచును గర్భం , మునుఁ బ్రవర్ధనమ్ముఁ బోంది వెడవి
సంతతానుబంధ సంసార దుఃఖి సి , ర్భగ్నుఁ డగుచు నుండు మానవుండు.

292

ప్రతిపదార్థం: మానవుండు= నరుడు; మూత్రమున్= నీరుడితో; పురీషమున్= మలంతో; ఊనుచును= ఆనుచు-అంటుకొంటూ; గర్భమున్= కడుపునందు; ప్రవర్ధనమ్మున్+పాంది= పెరుగుటను ‘చెంది’ - పెరిగి; వెడలి= బయటపడి; సంతత+అనుబంధ సంసార దుఃఖి నిర్గుగ్నుడు= ఎల్లప్పుడు వెన్నంటి ఉండే సంసారమనే దుఃఖాన మునిగినవాడై; అగుచున్= శోతూ; ఉండున్= జీవిస్తాడు.

తాత్పర్యం: నరుడి జన్మ దుఃఖమయేగాడు, రోతగొల్పునది కూడా. మలమూత్రాల నడుమ గర్భాన పెరిగి, బయటపడి, ఇక అప్పటినుండి నిరంతరం సంసారంతో బధ్యడైపోయి, తోలుత శిశువుగా, తనయుడుగా దానిలో చేరిన తాను చివరకు ముదుసలిగా తాతగా మారేంతవరకు దుఃఖంలో కూరుకొనిపోతున్నాడు.

విశేషం: తాత్త్విక దృష్టితో చూచినపుడు సాంసారిక జీవనం కేవలం గతానుగతికంగానే కాక, సార్థానంగా దుఃఖమయంగా కూడా కనిపిస్తుంది.

క. ఇంతకు మూలము దృష్టా, తంతులతయ వత్స! వినుము దానికి నడరం
గాంతాజనంబు దొలు ప్రాణి, కింత యెత్తిగి తృష్ణ తొఱగు టిచ్చు విముక్తిన్.

293

ప్రతిపదార్థం: వత్స!= బిడ్డా! ధర్మనందనా!; ఇంతక్కన్= ఈ అంతటికిని; మూలము= హేతువు; తృష్ణతంతులత+అ= పేరాస అనే తీగే; వినుము= ఆలకించుము; దానికిన్= ఆ తీగకు; అడరన్= అతిశయించగా; కాంతాజనంబు= ప్రీజనం; తొలుప్రాయు= పాకుడు కొరకు నిలుపుగా కొట్టిన కొయ్య - ఆలంబనం - ఊతం; ఇంత+ఎట్టిగి= ఈ విధం గ్రహించి; తృష్ణ+తొఱగుట= పేరాసను వదలటం; విముక్తిన్= మోక్షమును - సంసారబంధమునుండి ఎడబాటును; ఇచ్చున్= ఒసగును.

తాత్వర్యం: ఈ నిరంతర సంసారబంధానికి, ఎడతెరపి లేక తిరిగే జనన మరణ చక్రానికి ఏకైక మూలం ఆశ అనే తీగ. ఆ ఆశాలత ఎగబ్రాకటానికి పాకుడు కొయ్యగా సంసారంలోని ప్రీజనం ఉపయోగపడుతున్నది. ఈ నిజం తెలిసి, ఆశను విడిచిపుచ్చగలిగితే, సంసారబంధం నుండి, జనన మరణ చక్రభ్రమణం నుండి బయట పడవచ్చును.

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. జ్ఞానాజ్ఞానంబులకుం, దాన యుపోశ్రయము బుధ్మి తత్త్వహంకా
రానుసాన లక్ష్మణాంధ్రం, బైన యెఱుక దాని జీవు డని చెప్పు తుతుల్.

294

ప్రతిపదార్థం: బుధ్మి= నరుడి మతి; జ్ఞాన+అజ్ఞానంబులకున్= జ్ఞానానికీ, అజ్ఞానానికీ - రెండింటికీ; తాను+అ= తానే; ఉప+అశ్రయము= ఆలంబనం - ఆధారం; తత్త్వ+అహంకార+అనూన లక్ష్మణ+అధ్యంబు+ఫన= సత్యం అహంకారం (నేను అనే భావం) అనే గొప్ప లక్ష్మణాలతో సంపన్ముఖేన (కూడిన); ఎఱుక= పరిజ్ఞానం - తెలివి; దానిన్= ఆ ఎరుకను; ప్రతుల్= వేదాలు; జీవుడు+అని చెప్పున్= జీవి అని పేర్కొంటాయి.

తాత్వర్యం: (ఇక్కడ బుధ్మినీ, జీవుడినీ విడివిడిగా వాటి లక్ష్మణాలతో ప్రదర్శిస్తున్నాడు.) బుధ్మి జ్ఞానానికి, అజ్ఞానానికి - రెండింటికీ ఆధారం. బుధ్మివేరు, జీవుడు నేరు. ఇక జీవుడి లక్ష్మణాలు ఏమిటంటే - అతడే తత్త్వం, సృష్టిలోని చిట్టచివరి సత్యం; అతడే అహంకారం కూడా. ఈ అహంకారం కారణంగానే అహంకారలక్ష్మణంతో ఉన్నన్నాళ్ళు సంసారయాత్ర సాగిస్తున్నాడు జీవుడు. అతడే తత్త్వలక్ష్మణసంపన్ముడైతే ముక్కుడైతాడు.

అ. అతఁడు కాలకలిత మైన కర్మమున సం, సార వర్తనంబు సల్పుచుండు
స్వప్న సంప్రత్వత్తి సలిపెఁడు నరుమాడ్చి, నింటియములతోడ నెనయ బెరసి.

295

ప్రతిపదార్థం: అతఁడు= ఆ జీవుడు; కాలకలితము+ఫన= కాలంచేత సంపాదితమైన - కూడబెట్టబడిన; కర్మమున్= కర్మవలన; సంసార వర్తనంబు= కుటుంబ జీవనం; స్వప్న సంప్రత్వత్తి= కలలో ప్రవర్తనను; చలిపెఁడు= చేసెడు; నరుమాడ్చిన్= మానవుడివలె; ఇంద్రియములతోడన్= జ్ఞాన కర్మ ఇంద్రియాలతో; ఎనయన్+బెరసి= కలయవ్యాపించి; చలుపుచున్+ఉండున్= చేసుకూ ఉంటాడు.

తాత్వర్యం: ఆ జీవుడు కాలసంపాదితమైన కర్మ కారణాన సంసారం చేసుకూ ఉంటాడు. సంసారంలోని వివిధ కార్యాలు నిర్వహిస్తూ ఉంటాడు. అయితే నిజానికి తత్త్వరూపడైన అతడు సంసారి కాజాలడు. అయినా కర్మవశాన

సంసారజీవనం తప్పదు. అందువలన జీవడు చేసే ఈ సాంసారిక ప్రవర్తనలు ఎట్లాంటి వంటే కలలో నరుడు చేసే క్రియలవంటివి. క్రియల నిర్వహణకు ఇంద్రియాల తోడ్చాటు తప్పదు కాబట్టి, ఆయా ఇంద్రియాలతో కలిసి ఆయా కర్కులు స్పష్టంలోవలె చేస్తూ ఉంటాడు అతడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

K. రాగ పరిప్రమానసు, యోగంబున నింభియంబు లుల్లసితము లై
భోగు లగుట యుడిపిన నప, రాగత సంసార దుర్విరామము సేయున్.

296

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియంబులు= జ్ఞాన - కర్కు ఇంద్రియాలు; రాగపరిప్రమానస యోగంబున్= అనురాగంతో పూయబడిన మనస్సు యొక్క కలయికతో; ఉత్త+లసితములు+ప= బాగా ఆడబడినవై (క్రిడించినవై); భోగులు+అగుట= భోగించునవిగా అగుట(ను); ఉడిపిన్= మాన్సినచో; అపరాగత= తొలగిన అనురాగం; సంసార దుర్వ+విరామము= సంసారముయొక్క చెడు ముగింపును; చేయున్= కలిగించును.

తాత్పర్యం: నరుడి ఇంద్రియాలు అనురాగపు పుంత కలిగిన మనస్సుతో కలిసి భోగాలలో ప్రవర్తిస్తూ, భోగులుగా అనుభోక్తలుగా మారుతున్నాయి. వాటి ఆ భోగలాలసను మాన్సగలిగితే, నరుడిలో అపరాగత్యం - అనురాగరహిత్యం - అనురాగం తొలగిపోవటం ఏర్పడుతుంది. ఆ అపరాగత్యం వలన సంసారం నుండి విముక్తి పొందవచ్చును.

K. పురుషు లభీల భూతములను, బురుషులలో భూమిసురులు భూమిసురులయం
దరయంగ మంత్రవేదులు, వరు లభికులు భోధయుతులు వారలకంటెన్.

297

ప్రతిపదార్థం: అభీల భూతములను= ఎల్ల ప్రాణులలో; పురుషులు= నరులు; పురుషులలోన్= నరులలో; భూమిసురులు= బ్రాహ్మణులు; భూమిసురులఅందున్= బ్రాహ్మణులలో; అరయంగన్= పరిశీలిస్తే; మంత్రవేదులు= మంత్రం తెలిసినవారు - వేదం చదివినవారు; వరులు= శ్రేష్ఠులు; వారలకంటెన్= ఆ మంత్రవేత్తలకంటె; బోధయుతులు= జ్ఞానవంతులు; అధికులు= ఎక్కువైనవారు - ఉత్తములు.

తాత్పర్యం: సృష్టిలోని ప్రాణిజాతు లన్నింటా మానవులు శ్రేష్ఠులు. మానవులలో బ్రాహ్మణులు ఉత్తములు. బ్రాహ్మణులలో మంత్రవేత్తలు అధికులు. వారికంటెను జ్ఞానవంతులు ఉత్తములు. (సృష్టిలో సర్వోన్నతమూ, సర్వోత్సమ్మా అయిన పదార్థం జ్ఞానమన్నమాట.)

K. జ్ఞానంబు దృష్టి నరునకుఁ, గాన నయనహీను నడపు కరణి యగుటఁ బ్ర
జ్ఞాన విహినుని నడవడి, దీని నెఱుగ వలయు నెఱుక దెఖ్చికినంగన్.

298

ప్రతిపదార్థం: నరునకున్= మానవడికి; దృష్టి= చూపు; జ్ఞానంబు= జ్ఞానం - (తెలివి); కాన= కావున; ప్రజ్ఞాన విహినునిన్= నడవడి- జ్ఞానం లేనివాడి నడత; నయన హీను నడపు కరణి+అగుటన్= కన్నులు లేనివాడి నడత వంటిది అగుటచేత; ఎఱుక+తెచ్చికొనంగన్= జ్ఞానం సంపాదించటానికి; దీనిన్= ఈ విషయమును - జ్ఞానహీనుడు నయనహీనుడు విషయమును; ఎఱుగన్+వలయున్= తెలిసికొనవలెను.

తాత్పర్యం: మానవడికి నిజమైన చూపు జ్ఞానమే గాని, కన్ను కాదు. కాబట్టి జ్ఞానహీనుడి నడత గుడ్డివాడి నడకవంటిది. జ్ఞానార్థిఅయినవాడు జ్ఞానార్థనకు ముందుగా ఈ విషయాన్ని గ్రహించాలి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. క్షమయును సత్యంబును శే , చమును సుధర్థములు! బ్రహ్మచర్యం బత్య
త్తమ ధర్మము; వానికిఁ జి , త్తము నలవఱుపంగవలయు దైర్యము పేర్లైన్.

299

ప్రతిపదార్థం: క్షమయును= ఓర్చా; సత్యంబును= సత్యవతమూ - సత్యం చెప్పడం, సత్యంగా ప్రవర్తించటం; శోచమును= శుచిత్వము - పుభ్రత - శారీరక మానసిక పరిశుద్ధత - ఈ మూడూ; సుధర్మములు= మంచి ధర్మాలు; బ్రహ్మచర్యంబు= బ్రహ్మచారి తనం - గార్భస్థానికి ముందు ఆచరించే ధర్మం; అతి+ఉత్తమ ధర్మము= మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన ధర్మం; వానికిన్= ఆ ధర్మాల - క్షమా, సత్య శోచ బ్రహ్మచర్య ధర్మాలకొరకు - వాటి ఆచరణకై; దైర్యము పేరినైన్= దైర్యము - ధీరుడి స్వభావంయొక్క అతిశయంతో; చిత్తమున్= మనస్సును; అలవఱుపంగన్+వలయున్= అలవాటు చేయాలి.

తాత్పర్యం: జ్ఞానార్జనకు ముందు నరుడు ధర్మాధర్మవివేకంతో ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. ధర్మాలలో ఓర్చా, సత్యం, బహిరంతశ్శుభ్రత ఉత్తమమైనవి. ఆ తరువాత బ్రహ్మచర్యం అతిశ్రేష్ఠధర్మం. ఈ ధర్మాలయేడ మనస్సును అనుకూలంగా మలచటానికి నరుడిలో గొప్ప దైర్యం కావాలి. మనస్సును ఈ ధర్మాల ఆచరణకు క్రమంగా అలవాటు చేయాలి.

విశేషం: సద్గురువరణకు దైర్యం తప్పనిసరి. సామాన్యాలు ధర్మాన్ని సాధారణంగా ఆచరిస్తానే ఉంటారు. కానీ, పరీక్షా సమయాలలో కీలకమైన సన్నిఖేశాలలో దైర్యాలి తప్ప ఇతరులు ధర్మానికి కట్టుబడి ఉండలేరు.

క. పరిపోసము భాషణమును , నిరీక్షణము లోనుగాగ నింద్యంబులు సుం
దరులయేడ చీని కేమని , చొరఁదగ దట్టిన మనసు సాత్తురు సుదతుల్.

300

ప్రతిపదార్థం: సుందరుల ఎడన్= అందమైన వనితలతోడి వ్యవహార సందర్భాన; పరిపోసము= గేలి; భాషణము= మాట్లాడుట; నిర్మ+ఈక్షణము= ఎదురుచూడటం; లోనుగాగన్= లోనైనవి (క్రియలు-చేష్టలు); నింద్యములు= నిందించదగ్గవి - పరిహారించదగ్గవి; దీనికిన్= ఈ మాత్రము చిన్న పనికి; ఏమి+అని= (తప్ప) ఏమిటి అని; చౌర్ణు+తగదు= ప్రవేశించకూడదు; అట్లు+అయినన్= అట్లు (ఏమీలేదులే అనికొని చూరబడి) పోతే పోయినచో; సుదతుల్= ప్రీలు; మనసు+చొత్తురు= మనస్సున (నరుడి) ప్రవేశిస్తారు.

తాత్పర్యం: సాందర్భవతులయిన వనితలయేడ బ్రహ్మచారి అతిజాగరూకుడై మెలగాలి. వారితో పరిపోసం, సంభాషణం, వారికొరకు ఎదురుచూపు లోనైన చేష్టలు కూడవు. ఆఁ, దీనికేమైనది! దీనిలో తప్ప ఏమిటి? అన్న భావంతో వారిలోనికి చొచ్చుకుపోతే, వారు బ్రహ్మచారి మనస్సులోనికి ప్రవేశిస్తారు.

విశేషం: ఈ జాగరూకత, రోగం కలిగిన తరువాత ఔషధసేవనం కంటే, ముందుగానే అసలు రోగ ఆవిర్భావమే లేకుండా చూచుకొనే అభిప్రాయంతో తీసికొనవలసినది.

క. విను మాంసాస్థిమయం బని , వనితాంగము సద్వివేక వైభవమును గాం
చిన నందు మధి దగుల; దా , వనికిని నాడీ విశుభ్రి ప్రాపగుఁ బుత్తా!

301

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= కుమారా!; విను= ఆలకించుము; వనితా+అంగము= ప్రీ శరీరం; మాంస+అస్థిమయంబు+అని= మాంసంతో, ఎముకలతో నిండినది అని; సత్త+వివేకవైభవమునన్= మంచి విచక్షణా జ్ఞానంతో; కాంచినన్= చూపే; మది= మనస్సు; తగులదు= చిక్కుకొనదు - ప్రీమేడ; ఆ వనికిని= ఆ క్రియకు - ఆ విధంగా చూడటానికి; నాడీ విశుభ్రి= నాడుల - శరీరంలోని రక్తాన్ని ధరించి శరీరమంతా ప్రాకి ఉండే నరాల వంటివాటి విషద్ధత్వం - వాటి పరిశుద్ధత; ప్రాపు+అగు(న్)= ఆధారమౌతుంది.

తాత్పర్యం: వనితల శరీరనిర్మాణాన్ని గమనించి, వాస్తవాన్ని గుర్తిస్తే వారియెడ ఆకర్షణ కలుగదు. మాంసపుటెముకల మూట తప్ప అన్యంగాదు ఆ శరీరము అనే మంచి వివేకంతో ప్రీని దర్శిస్తే, బ్రహ్మచారి మనస్సు ప్రీని స్ఫురించదు. అయితే ఆ దృష్టి ఏర్పడాలంపే, ముందుగా అతడికి శరీరనిర్మాణంలో ప్రధాన భాగాలయిన నాడుల పరిశుద్ధత ఆలంబనంగా ఉండగలదు.

క. శారీరస్తితికిం బ్రథము, కారణమై యుండు నాడికాదశకము; సం

చారిక లగు నింటియముల, కారయ నాడికలు మత్తియు నై దములమతీ!

302

ప్రతిపదార్థం: అమలమతీ!= నిర్వులమైన బుద్ధి కలవాడా! - ధర్మరాజా!; శారీర స్తితికిన్= శరీరముయొక్క ఉనికికి; నాడికాదశకము= నాడుల పది - పది నాడులు; ప్రథమ కారణము+పి= మొదటి కారణమై; ఉండున్= కలవు; ఆరయన్= పరిశిలించగా; సంచారికలు+అగు= సంచారశిలములయిన - తిరుగాడే స్వభావంగల; ఇంద్రియములకు - పంచజ్ఞన ఇంద్రియాలకు; మత్తియున్= ఇంకను; ఐదు నాడికలు= ఐదు నాడులు (కలవు).

తాత్పర్యం: ఓ నిర్వులబుద్ధి! ధర్మరాజా! శరీరనిర్మాణంలో ఆదికారణాలుగా పదినాడులు ఉన్నాయి. సంచరించే స్వభావంగల జ్ఞానేంద్రియాలకు అదనంగా మరి ఐదు నాడికలు ఉన్నాయి. మొత్తం ఈ పదిహేను నాడులూ శరీరాన్ని నిలుపుతున్నాయి, నడుపుతున్నాయి కూడా.

విశేషం: యోగవిద్యభ్యాసంలో ఈ నాడీపరిజ్ఞానం ఆవ్యకంగా భావిస్తారు. ఇంద్రియనిగ్రహం నాడీపరిజ్ఞానంతో ముడిపడి ఉన్నట్లు భావిస్తారు.

తే. స్వాల భంగులు పదియును సూక్ష్మభంగు, లైదు నివి; వీనికంటే నత్యంత సూక్ష్మ

భంగి హృదయంబు నడుముగాఁ బరగియున్న, నాడియబి సర్వగత యగుఁ జూడఁ జూడ. 303

ప్రతిపదార్థం: స్వాలభంగులు= బలసిన (పెద్ద) విధముగలవి - పెద్దవి; పదియును= పది - పైన చెప్పినవి; సూక్ష్మభంగులు= సన్మని విధం గలవి - వెదికితేగాని కనిపించనివి; ఐదును= ఐదూ (ఇంద్రియాలకు చెందినవి); ఇవి= ఈ పై వివరించబడినవి; వీనికంటే= ఈ పదిహేనింటికంటే; అతి+అంత+సూక్ష్మ భంగి= మిక్కిలి సన్మనైన విధంగలది; హృదయంబు= మనస్సు; నడుముగాన్+బరగి+ఉన్న= మధ్యభాగంగా ఒప్పే; నాడి+ఆది= ఆ నాడి - ఆ ప్రసిద్ధమైన నాడి; చూడన్+చూడన్= చూడగా చూడగా; సర్వగత+అగున్= అంతటను ఉండేది - శరీరమంతా వ్యాపించి ఉండేది చౌతుంది.

తాత్పర్యం: శరీరనిర్మాణానికి ప్రథమకారణాలుగా పేర్కొనబడ్డ నాడులు పది - స్వాలమైనవి. ఆ తరువాత పంచేంద్రియాలకు ఆధారమైన నాడికలు (చిన్న నాడులు) ఐదూ సూక్ష్మమైనవి. చూచినంత మాత్రాన కనిపించేవి కావు అవి. ఈ రెండు విధాలయిన నాడులు - స్వాలసూక్ష్మ రూపాలలో ఉండేవి కాకుండా, మరొక అతిసూక్ష్మనాడి ఉన్నది. దానికి మనస్సు మధ్యభాగంగా ఉంటుంది. ఆ అతిసూక్ష్మనాడి హృదయగతమైనది. దానిని చూస్తూ చూస్తూ పోతే అది అంతటా వ్యాపించి, అంతా తానే అయి ఉంటుంది.

క. ఆ చూపు మరిగి చిత్తం, బే చవికిం బోదు; పోయె నేని మరలుపున్

గోచరమగు వెలిచవులం, బాచిన లోచవిన నిలిచి పరమాత్మ గనున్.

304

ప్రతిపదార్థం: ఆ చూపు= (పైన విరించిన) హృదయగతనాడిపై చూపు - అంతర్ దృష్టి; మరిగి= అలవాటుపడి; చిత్తంబు= మనస్సు; ఏచికిన్= ఏ రుచికొరకూ; పోదు= వెళ్ళదు; పోయెను+ఏని= (బక్కేళ) వెళ్ళినట్లయితే; మరలుపన్= మరలించగా-

తిరిగి అంతర్ దృష్టిపైనకు త్రిపుగా; గోచరము+అగు= అనుభూతాలయిన; వెలిచవులన్= బయట రుచులను; పాచినన్= విసర్జించగా - వదలివేసిన పిదప; లోచవిని+అ= లోపలి రుచియందే; నిలిచి= నిలబడి - ఫీరఫై; పరమ+ఆత్మన్= పరబ్రహ్మ స్వరూపమైన దానిని; కనున్= చూస్తుంది.

తాత్పర్యం: హృదయం మధ్యభాగంగా కలిగి, సర్వాంతర్యామిగా ఉండే ఆ సూక్ష్మతమ నాడిపై దృష్టి నిలిపిన చిత్రం ఇక దేవినీ కోరక, దేవినీ పట్టించుకొనక ఆ అంతర్ దృష్టితో అట్లాగే ఉండిపోతుంది. ఇతర అంశాలజోలికి పోదు. ఒకవేళ పోయినా, దానిని తిరిగి మరలించి యథాపూర్వస్థితిలో నిల్చినపుడు ఆ చిత్రం తన అనుభవానికి వచ్చిన వెలిచవులను విసర్జించి, సూక్ష్మతమ నాడిపై దృష్టి నిలిపి, అనుభవించిన లోచవిని తిరిగి స్వీకరించి, దానియందే నిలిచి పరమాత్మను చూడగలుగుతుంది.

క. ఆ విధము శుక్లగతి గను , భావమునకుఁ గాని పట్టువడదు; వినుము! శు
ఖావేశము సంకల్పజి , మావాసము శుక్లమునకు నజీలాంగకముల్.

305

ప్రతిపదార్థం: ఆ విధము= ఆ పరమాత్మను కనగల్నిన ‘లోచవి’; శుక్లగతి+కను భావమునకున్+కాని= ఇంద్రియపు పోక(ము) పొందే ఫీతికిగాని; పట్టు+పడదు= అలవడదు - అనుభవానికి రాదు; వినుము= ఆలకించుము; శుక్ల+అవేశము= ఇంద్రియపు ప్రవేశం; సంకల్పజము= ఆలోచనవలన పుట్టేది; అఖిల+అంగకముల్= ఎల్ల అవయవములు; శుక్లమునకున్= ఇంద్రియానికి; ఆవాసము= నివాసం - ఉనికిపట్టు.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా ‘లోచవి’తో పరమాత్మను దర్శించగలగటం నరుడిలో ఇంద్రియపు పోకడ ఏర్పడేనాటికిగాని అలవడదు. ఇంద్రియపు ఉద్దేశమనేది సంకల్పంవలన జనిస్తుంది. నరుడి సకల అవయవాలూ శుక్లానికి ఉనికిపట్టులే- ఉన్నతి హేతువులే.

క. అరయఁగ సంస్కర్షనమునన , తిరుగుడువడు శుక్ల మనుట తెఱగే? సంక
ల్పరతింగలదే? చోకెడఁ , జరింపకుండంగ వలయు సంకల్పంబుల్.

306

ప్రతిపదార్థం: అరయఁగన్=పరిశీలించగా; శుక్లము= ఇంద్రియం; సంస్కర్షనమును+అ= బాగా తాకటంవలననే; తిరుగుడు+పడున్= స్ఫురించుతుంది; అనుట= అనటం - అట్లా అనటం; తెఱగు+ఎ?= పద్ధతా? తగునా? (తగదు); సంకల్పరతిన్= ఉపాయిందలి రతియందు; చోకు= స్పృష్టి; కలదు+ఎ?= ఉన్నదా?; సంకల్పంబుల్= ఉపాయిలు; ఎడన్+చరింపక+ఉండంగన్+వలయున్= హృదయంలో తిరుగాడక ఉండాలి.

తాత్పర్యం: పరిశీలిస్తే స్పృష్టివలననే ఇంద్రియస్ఫుర్లనం జరుగుతుంది - అనే మాట సరిగా కనబడదు. ఎందుకంటే నరుడు ఉపాయోకంలో విహారిస్తూ కేవలం సంకల్పమాత్రాన రతిసుఖానుభూతిని ఇంద్రియస్ఫులనంద్వారా పొందుతున్నాడు. మరి అక్కడ ఆ సంకల్పమాత్ర రతిలో స్పృష్టికు తావేది? కాబట్టి నరుడి ఎడదలో సంకల్పాలు తిరుగాడకుండా ఉండాలి.

తే. అత్రిముని యింద్ర దైవత్య మని జనులకుఁ , దెలిపే; నది కారణముగ నింటియ మనంగఁ
బరగుఁ జావె సృష్టిజంబు పరమ మెల్ల , ధాతువుల కది విను పుత్ర! దాని విధము.

307

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారి; అత్రిముని= అత్రి అనే సేరుగల బుపిసి; సృష్టిజంబు= నరుడి విత్తనమును - శుక్లమును; ఇంద్ర దైవత్యము= ఇంద్రదేవతకు చెందింది; అని జనులకున్= అని ప్రజలకు; తెలిపైన్= ఎరుకువచాడు; అది= ఆ తెల్పుటం;

కారణముగన్= హేతువుగా; ఇంద్రియము+అనంగన్= ఇంద్రియం అనగా; పరిగున్+చూవె!= ఒప్పును సుమా!; అది= ఆ ఇంద్రియం; ఎల్ల ధాతువులకున్= అన్ని మూలపదార్థాలకంటే (మానవ శరీర నిర్మాణ మూలపదార్థాలు); పరమము= గొప్పది - శ్రేష్ఠము; దాని విధము= ఆ ఇంద్రియపు వైనం; విను= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: కుమారా! ధర్మరాజా! వినుము. పూర్వం అత్రిముని నరుడిలో ఈ బీజాన్ని ఇంద్రదేవతకు చెందినదానినిగా జనులకు తెలియజేశాడు. అప్పటినుండి ఈ శుక్లాన్ని ఇంద్రియమని వ్యవహరిస్తున్నారు. ఈ ఇంద్రియం నరుడి శరీరంలోని మూలపదార్థాలు అన్నింటికంటే శ్రేష్ఠమైనది.

A. శుక్లమునకు మనసు సూక్ష్మరూపము; మనో , బలము నిల్వలంపఁ బక్ష్యబుధి

యోపుఁ; దరుణవృద్ధు లోప రజ్జున దౌ , ర్భల్య మూఢ వికలభావు లగుట.

308

ప్రతిపదార్థం: శుక్లమునకున్= ఇంద్రియానికి; మనస్సు= చిత్తం; సూక్ష్మరూపము= అతిగా సప్తని చిన్నని ఆకారం; మనస్త+ బలము= చిత్తముయొక్క శక్తిని; నిల్వరించాలి = నిగ్రహించటానికి - అదుపు చేయటానికి; పక్ష్యబుధి= పండిన మతిగిలవాడు - వివేకవంతుడు; ఓపున్= సమర్పుడగును - చాలును; తరుణ వృద్ధులు= యువకులు, ముదుసలులు; అజ్ఞాన దౌర్ఘల్య మూడఫికల భావులు+అగుటన్= (క్రమంగా) జ్ఞానం లేకపోవటంచేత (యువకులు) బలం చాలకపోవటంచేత (ముదుసలులు) తెలియని కలతచెందిన భావాలు కలవారు కాబట్టి; ఓపరు= సమర్పులు కారు - చాలరు (మనస్సును నిల్వరించటానికి).

తాత్పర్యం: ఈ ఇంద్రియానికి సూక్ష్మరూపం మనస్సే. కాబట్టి ఇంద్రియ నిగ్రహమంటే మనోనిగ్రహమనే గ్రహించాలి. మనశ్శక్తిని నిల్వరించాలి - అంటే పరిపక్ష్యమైన బుద్ధిగల వివేకవంతులకే అది సాధ్యమౌతుంది. ఇతరులకు, యువకులకుగాని వృద్ధులకుగాని మనోబలాన్ని నిగ్రహించే శక్తి చాలదు. ఎందుకంటే యువకులు అజ్ఞానంవలన తెలియని భావాలతో ఉంటారు. ముదుసలులు దౌర్ఘల్యంవలన కలతచెందిన భావాలతో ఉంటారు. యువకులు అజ్ఞానమూడులు కాగా, వృద్ధులు దౌర్ఘల్యివికలులు. కాబట్టి యోవనవార్థక్కాల నడిమి దశలోనివారే మనస్సును నిగ్రహించగలరు.

K. కావున శుక్ల స్థితికిం , గావించినయట్టి పుణ్యకర్మము లగు స

తేవిత యమసియమాదుల , త్రోవ సారంగవలయు విషయ దూరాత్మకుడై.

309

ప్రతిపదార్థం: కావున్= కాబట్టి - ఇంద్రియ నిగ్రహం అవశ్య ఆచరణీయం కాబట్టి; శుక్ల స్థితికిన్= ఇంద్రియపు నిలకడకు; కావించిన+అట్టి= ఏర్పరచినట్టి; పుణ్యకర్మములు+అగు= ధర్మకార్యములయిన; సత్త+సేవిత యమ నియమ+అదుల త్రోవ= మంచివారిచేత ఆచరించబడ్డ యమము, నియమముమొదలయిన ఎనిమిది నియములయొక్క దారిని; విషయదూర+అత్మకుఁడు+ఇ= విషయాలకు - కన్న ముక్కు లోనైవాటికి తెలియనచ్చేవానికి, ఎడమైన మనస్సుగలవాడై; చౌరంగ్+వలయున్= ప్రవేశించాలి.

తాత్పర్యం: ఇంద్రియనిగ్రహం జ్ఞానార్థనకు, తద్వారా మోక్షప్రాప్తికి కారణం కాబట్టి వీర్యపు నిలకడకొరకు ఏర్పరచబడ్డవీ, సజ్జనులు ఆచరించే అయిన యమనియమాది ఎనిమిది నియమాలూ నరుడు పాటించాలి. జ్ఞానేంద్రియాలకు గోచరించే విషయాలకు దూరంగా మనస్సును కట్టడిచేసి, ఈ యమనియమాదుల మార్గాన ప్రవేశించాలి. అపుడు మనో నిగ్రహం, తద్వారా శుక్లస్థితి చేకూరే వీలుంది.

K. అరయఁగ విషయము లెంతయు , దురంతములు; వానియందుఁ దొడలనఁ జేటుం

బీరయఁదురు దొడరకున్నం , బరమపదవి యముపోసుభావులకు నగున్.

310

ప్రతిపదార్థం: అరయఁగన్= పరిశీలించగా; విషయములు= పంచజ్ఞానేంద్రియాలకు గోచరించే అంశాలు - పదార్థాలు; ఎంతయున్= అమితంగా - అధికంగా; దుర్భాగ్య+అంతములు= దుఃఖం, చెడు అంతాన గలవి - చివరకు దుఃఖాన్ని, చెడును కలిగించేవి; వానియందున్= ఆ విషయాలలో (విషయ సుఖాలలో); తొడరినన్= లగ్నమైనచో; చేటున్= కీడును; పొరయుదురు= పొందుదురు; తొడరక+ఉన్నన్= లగ్నం కాకుండా ఉన్నచో; ఆ+మహా+అనుభావులకున్= అట్టి తొడరని గొప్పశక్తి సంపన్ములకు; పరమపదవి= గొప్పశక్తి - ముక్తి; అగున్= కలుగును.

తాత్పర్యం: పరిశీలనగా చూస్తే జ్ఞానేంద్రియాలద్వారా మనస్సును చేరే విషయాలు, చాలా దుఃఖాన్ని, కీడును చివరకు మిగిల్సేవిగా ఉంటాయి. కాబట్టి ఆ విషయాలలో తగుల్కొంటే (ఆ విషయసుఖాలకు లోనైతే) చివరకు చేటు కలుగకమానదు. అట్లా కాకుండా ఆ విషయాలకు దూరంగా ఉండి, విషయ సుఖాలకు లోనుగాని మహానుభావులు పరమపదాన్ని (ముక్తిని) అందుకొనగలుగుతారు.

క. జననము జరయును మరణం, బును మొదలుగఁ గలుగు దుఃఖములు లోకమునం గనుగొని బుధుండు మోక్షం, బున కుదోగించు నియతిఁ బూతహృదయుఁ డై.

311

ప్రతిపదార్థం: బుధుండు= పండితుడు - బుద్ధిమంతుడు; లోకంబునన్= జగత్తులో; జననము= పుట్టుక; జరయును= ముసలితనమూ; మరణంబును= చావు; మొదలుగన్+కలుగు దుఃఖములు= మొదలైన ఎప్పడూ ఉండే దుఃఖాలను; కనుగొని= చూచి; నియతిన్= నియమంతో - నిగ్రహంతో; పూత హృదయుఁడు+హ= పవిత్రమైన మనస్సు కలవాడై; మోక్షంబునకున్= ముక్తికొరకు; ఉద్యోగించున్= ప్రయత్నిస్తాడు.

తాత్పర్యం: లోకవ్యవహారాన్ని పరిశలించిన పండితుడు, లోకంలో నిరంతరం ఎప్పడూ ఆగకుండా జరిగిపోయే పుట్టుకలూ, చావులూ, మీదపడే ముసలితనం మొదలైన దుఃఖపరంపరను చూచి, నియమపాలనతో మనస్సునుపవిత్రి కరించుకొని ఈ జగత్తునకు, దానిలోని దుఃఖమూహానికి దూరంగా పోయే ఉద్దేశంతో మోక్షంకొరకుప్రయత్నిస్తాడు.

విశేషం: గతానుగతమైన జీవనం చేయటం పామరుడి లక్షణం. పరిశీలించి ఉత్తమ మార్గాన బ్రతకటం పండితుడి లక్షణం.

కే. వాజ్గైనః కాయములు శౌచవంతములుగఁ, జేసికొని యనహంకారశీల శాంత బుధ్యమై నిరపేక్షతతుఁ బోంబి యఖీల, భూతదయ గన్ని మెలగంగ బోధ మొందు.

312

ప్రతిపదార్థం: వాక్+మనన్+కాయములు= మాట, మనస్సు, శరీరం - ఈ మూడూ; శౌచవంతములుగన్= పుభ్రతతో కూడినవిగా; చేసికొని= కావించుకొని; న+అహంకారశీల శాంత బుధ్యి+హ= అహంకారంలేని - 'నేను' అనే గర్వంలేని స్వభావంతో శాంతించిన బుధ్యిగలవాడై; నిర్+అప+శక్షతన్= కోరికలేనివాడితనమును - కోరికలు లేని స్థితిని; పాంది= చెంది; అఖిల భూతదయ= ఎల్ల ప్రాణలయెడ జాలి - కరుణ; కల్గి= ఉండి - వహించి; మెలగంగన్= ప్రవర్తిస్తే - జీవిస్తే; బోధము= జ్ఞానం; ఒందున్= చెందును.

తాత్పర్యం: నరుడు మాటలో, మనస్సులో, పనిలో పరిపుభ్రతను పాటిస్తూ, సూజమైన అహంకారభావాన్ని విడనాడి శాంత స్వభావుడై ఉన్నపుడు, అతడిలో కోర్కెలు సన్నగిల్లి, అంతరించిపోతాయి. ఆ స్థితిలో లోకంలోని ప్రాణి సమూహమంతటినీ అతడు కరుణతో ఆదరించగలుగుతాడు. పరిపుభ్రమైన జీవనం, అహంకారం లేని శీలం, కోర్కెలకు దూరమైన మనస్సు - ఈ మూడిటికి లోడుగా భూతదయ కలిగి ఉన్నవాడికి జ్ఞానం కలిగితీరుతుంది.

క. మనసును వాక్యము గాయం, బు నియంత్రితములుగఁ జేసి పొందుదురు ధనం బునకై ప్రుచ్చలు దానిం, గనుగొనఁ గావలదె మోక్షకాంక్షికి? వత్సా!

313

ప్రతిపదార్థం: వత్స! = బిడ్డా! ధర్మసుతా!; ప్రుచ్ఛలు = దొంగలు - అధ్యాత్మా విద్యలోనివారు; మనసును = చిత్రమును; వాక్యము = మాటను; కాయంబున్ = శరీరాన్ని; ధనంబునకై = ధనంకొరకు - ధనార్జనకై; నియంత్రితములుగన్+చేసి= నియమించబడిన - నిగ్రహించబడిన వాటినిగా చేసి; దానిన్ = ఆ ధనాన్ని; పొందుదురు = అందుకొంటారు; మోక్షకాంక్షికిన్ = ముక్తిని కోరేవాడికి; కనుగొనగాన్+వలదే?= చూడవద్ద? (ఆ విషయం).

తాత్పర్యం: అన్ని విద్యలమవలెనే ఈ ఆధ్యాత్మావిద్యనూ దుర్వినియోగంచేసే దొంగలున్నారు. అట్టివారిని ముక్తిని కోరేవాడు గమనించాలి. ఆ మునిప్రుచ్ఛలు ధనంకొరకు, మనోవాక్యాయాలను నియంత్రించికొని, తత్త్వదర్శనద్వారా దాన్ని ఆర్థించి ఆధ్యాత్మావిద్య కాలుప్యానికి కారకులపుతున్నారు. ఈ విధమైన దురుపయోగం నుండి ఆధ్యాత్మావిద్య రక్షితం కావాలి.

A. బుద్ధి గొని మనంబు వోసీక నిలిపి ము , నోభియుక్తి నింధియముల నాగి విషయసమితి నెడల విడిచిన వానికి , ననిమిషులు ప్రసన్న లగుదు రనఫు!

314

ప్రతిపదార్థం: అనఫు! = పాపరహితుడా!; బుద్ధిన్+కొని= మతినిపట్టి - నిగ్రహించి; మనంబు= మనస్సును; పోన్+ఈక= పోనీయక-దానిని నిలిపి; మన్సో+అభియుక్తిన్= చిత్రముయొక్క పూనికతో; ఇంద్రియములన్= కన్న ముక్క లోహిన జ్ఞానేంద్రియాలను; ఆగి= అడ్డగించి - నిగ్రహించి; విషయసమితిన్= విషయ (వాసనల) సమాపోన్ని - లోకిక ప్రవృత్తులను; ఎడలన్+విడిచినవానికిన్= దూరాన వదలిన వాడికి; అనిమిషులు= రెప్పపాటులేనివారు - దేవతలు; ప్రసన్నులు+అగుదురు= అనుగ్రహించినవారు అవుతారు.

తాత్పర్యం: ఓ పాపరహితుడవైన ధర్మరాజా! బుద్ధిని అదుపులో ఉంచుకొని, మనస్సును నిగ్రహించుకొని, పూనికతో ఇంద్రియాలను నిరోధించి, తద్వారా విషయవాసనలను విడిచిపుచ్చిన వాడిని దేవతలు అనుగ్రహిస్తారు.

K. విను దేవతాప్రసాదం , బున నిర్మల యోగతంత్రములు పసుపడు న య్యమువున నిశ్చలమతి ని , ల్యునది శిథిలితాన్నపాన సుఖత్వప్పుం దై.

315

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించము; దేవతా ప్రసాదంబునన్= దేవతల అనుగ్రహింవలన; నిర్మల యోగ తంత్రములు= స్వచ్ఛమైన యోగకార్యాలు; పమపడున్= అలవాటొతాయి; ఆ+అనుపునన్= ఆ సాకర్యంతో - ఆ ఉపాయముతో; నిశ్చలమతిన్= చలనంలేని బుద్ధితో; శిథిలిత+అన్నపాన సుఖత్వప్పుండు+ఖ= తినటం తాగటం సుఖములయేడ సడలిన ఆశగలవాడై- అన్నపానాలయేడ, సుఖాలయేడ ఆశ సన్మిలినవాడై; నిల్చునది= నిలబడాలి.

తాత్పర్యం: దేవతల అనుగ్రహింవలన మలినరహితమైన యోగకార్యాలు నరుడికి అలవడుతాయి. ఆ యోగవిద్యల సహాయంతో నిశ్చలబుద్ధితో అన్నపానాలు, ఇతర సుఖాలయేడ అసక్తిసన్మిలి, ఏకాగ్రతతో నరుడు నిలబడాలి.

K. శాక కణ మూల ఘల పి , జ్యుకాదుల బైక్షమైన యున్నంబున నిశ్చీకత నాకలివుచ్చుచు , లోకాలోకంబున నచలుఁడు గావలయున్.

316

ప్రతిపదార్థం: శాక కణ మూల ఘల పిజ్యుక+అదులు= కూరలు, నూకలు, కందములు (భూమిలోపల పెరిగే ఆహారాలు), పండ్లు, తెలికపిండులు మొదలయిన వాటియొక్క; బైక్షము+ఖన= బిచ్చంగా వచ్చిన; అన్నంబునన్= ఆహారంతో; నిన్+శోకతన్= దుఃఖంలేని భావంతో; ఆకలి+పుచ్ఛమున్= ఆకలిని తీర్చుకుంటూ; లోక+అలోకంబునన్= జగత్తునుచూచుటలో - పరిశీలించుటలో (నరుడు); అచలుఁడు= చలనంలేనివాడు - స్థాణువు - స్థిరమైనవాడు; కాన్+వలయును= కావలెను.

తాత్పర్యం: అన్నపానాలమీద, సుఖసంతోషాలమీద ఆశ సన్మగిల్లిన తరువాత, సాధకుడు భిక్షగా దొరకిన ఆహారం అది ఏదైనా - కూర నారగాని, నూకలుగాని, కందమూలాలుగాని, పండ్లుగాని, తెలికపిండివంటి పదార్థాలుగాని, దుఃఖంలేకుండా స్వీకరించి, ఆకలి తీర్చుకొంటూ, జగత్తును పరీక్షిస్తూ అచలుడై నిలవాలి. తన సాధననుండి చలించక స్థాణానువువలె నిలబడాలి.

క. జ్ఞానము యింధనముగ వి , జ్ఞానాగ్నిం బ్రహ్మజీయ జరయు మరణమున్
నానావిధ దుఃఖంబులు , లేని యమృత మక్కరంబు లెస్సై తోచున్.

317

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానము+అ= జ్ఞానమే; ఇంధనముగ్న్= వంట కట్టగా - నిప్పు రగిల్చే సాధనంగా; విజ్ఞాన+అగ్న్యున్= విజ్ఞానం - అధికమైన జ్ఞానం అనే నిప్పును; ప్రబల్న్+చేయ్న్= పెరిగేటట్లు చేస్తే; జరయున్= ముసలితనమూ; మరణమున్= చావూ; నానా విధ దుఃఖంబులు= అనేక విధాలయిన ఇతర దుఃఖాలూ; లేని= ఉండని - కలగని; అమృతము= మరణరహితమైన; అక్కరంబు= జారుడులేని స్థితి - ముక్తి; లెస్సై+బా= బాగై - బాగుగా; తోచున్= గోచరిస్తుంది.

తాత్పర్యం: నరుడు తనలోని జ్ఞానాన్నే వంటచెరకుగా వాడుకొంటూ, విజ్ఞానాగ్ని రగుల్చైనేటట్లు చేసి ప్రజ్ఞలింపచేయగలిగితే అతడికి జరామరణాలకు, ఇతర లౌకిక దుఃఖపరంపరలకూ దూరమైన అమృతత్వసిద్ధి కలుగుతుంది. అతడు ధ్రువమైన మోక్షస్థితిని చేరుకొంటాడు.

క. విని నిద్రాదోషంబునఁ , గను కలల రజస్తమో వికారంబులచే
మనసు బిరుగబడుగాఁ గఱ , చినపి మఱాచి యపుడు దుష్టశీలుండ యగున్.

318

ప్రతిపదార్థం: విని= ఆలకించి - ఇతరుల ప్రసంగాలలోని విషయాలు చెవిని వేసికొని; నిద్రాదోషంబునఁ= నిద్ర అనే దోషంవలన - (సాధకుడు మితిమీరి నిద్రించటం తప్పు కాబట్టి అది దోషం); కను కలలన్= (నిద్రలో)చూచే కలలలో; రజన్+తమన్+వికారంబులచేన్= రజోగుణంయొక్క, తమోగుణంయొక్క వికృతులవలన; మనసు= చిత్రం; తిరుగన్+పడగాన్= తిరుగబడగా - వ్యత్యస్తం కాగా- సాధన నుండి మరలినది కాగా; కఱచినవి= నేర్చినవి - అస్పటివరకు శ్రద్ధగా అలవరచుకొన్న సాధనలు; మఱచి= మరలిపోయి; అపుడు+అ= అపుడే - ఆ క్షణమే; దుష్టశీలుండు+అ= దుర్మార్గమైన స్వభావం గలవాడుగా; అగున్= బోతాడు.

తాత్పర్యం: సాధకుడు సాధనదశలో ఉండగా నిత్యజాగరూకత అవసరం. అతడి భాషణం, [శవణం - ఇవన్నీ] నిర్వపంగా విషయవిదూరంగా పవిత్రంగా ఉండాలి. విషయాలకు సమీపంగా వెళ్లి లౌకిక ఆసక్తితో కూడని విషయాలను వింటే, అని అతడికి నిద్రలో అనే కలలుగా కనిపించి, అతడి చిత్రాన రజస్తమోగుణాలను ప్రకోపింపజేస్తాయి. ఆ కారణంగా సాధకుడి చిత్రం తిరుగబడి, సాధననుండి వెనుకకు మరలుతుంది. అంతరకు అలవడిన సాధనలను మరచి, వెంటనే సాధకుడు దుర్మార్గాన పడిపోయి దుష్టశీలుడుగా మారిపోవచ్చును.

వ. అభి యోగి కొప్పదు గావున.

319

ప్రతిపదార్థం: అది= సాధననుండి జారి, దుష్టముగా మారటం; యోగికిన్= యోగనిద్యభ్యసికి; ఒస్పుడు= కూడదు- తగదు; కావున్= కాబట్టి.

తాత్పర్యం: సాధన దశలో మధ్యలో యోగబ్రఘ్మమై నశించటం తగదు కాబట్టి, సాధకుడైనవాడు ఏమి చెయ్యాలంటే. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వినుతజ్ఞానాభ్యాసం , బున సమధిక జాగరత్వముం బడసి సక్క
జ్ఞానితం బగు నిద్రాభర , మునుఁ బొందును యోగి యిబియుఁ బోఁ ట్రోచుఁ దుబిన్.' 320

ప్రతిపదార్థం: యోగి= యోగమును అనుష్టించేవాడు; వినుతజ్ఞాన+అభ్యాసంబున్వ్= పాగడబడ్డ జ్ఞానార్జనయందు - ఆ సమయాన; సమ్+అధిక జాగరత్వమ్వ్+పడసి= మిక్కిలి మెలకువను పొంది - మేల్కైని ఉంటూ; సక్కత్+జనితంబు+అగు= స్వల్పంగా కలిగినదైన; నిద్రాభరమును= నిద్దురయ్యుక్క మోతను - నిద్రాభారాన్ని; పొందును= చెందుతాడు; (పిదప); అదియున్= దానిని కూడా ఆ సక్కత్తుగా కలిగే నిద్రను కూడా; తుదిన్= చివరకు; ట్రోచున్= ట్రోసివేస్తాడు.

తాత్పర్యం: జ్ఞానార్జనకే యోగాభ్యాసం చేపట్టిన సమయాన సాధకుడు ఎక్కువ మెలకువతో ఉంటాడు. ఎక్కువ కాలం మేల్కైని ఉంటూ, ఎపుడో ఒకసారి మాత్రం నిద్రాభారానికి లొంగిపోతాడు. ఈ స్థితి అభ్యాస దశలోనే. చివరకు ఆ కొద్దిపాటి నిద్రను కూడా దూరీకరించి, నిత్యజాగరూకు డోతాడు యోగి'.

వ. అని వెండియు. 321

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ పై ప్రకారంగా వివరించి; వెండియున్= మరలా.

తాత్పర్యం: ఇట్లా పలికి, మళ్ళీ (ఇట్లా అన్నాడు).

ఫీష్మైడు ధర్మజువకు స్వప్నాద్యవస్థల తెఱం గెఱింగించుట (సం. 12-209-1, 2)

క. 'విలయం జంటియములకుం , గలుగగ విషయానుభవము గలిగిన భంగిన్
మెలగును స్వప్నంబున మెయి , గల యట్టుల దేహిం భావగతి యెయ్యిదియో. 322

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియములకున్= కన్ను, ముక్కు వంటి ఇంద్రియాలకు; విలయంబు= విశాంతిని (పనిచేయకపోవటం); కలుగగన్= (నిద్రలో) ఏర్పడగా; దేహి= దేహంగలవాడు - దేహస్తుడు - ఆత్మ; విషయ+అనుభవము= విషయములయ్యుక్క, దృశ్యాలు, నాదాలు మొదలయినవాటియ్యుక్క అనుభూతి; కలిగిన భంగిన్= కలిగినట్లుగా; స్వప్నంబున్వ్= కలయందు; మెయి+కల+అట్టులన్= శరీరం ఉన్నప్పటివలె - మేల్కైని శరీరం తన పమలు తాను చేయున్నపుడు వలె; మెలగును= ప్రవర్తిస్తాడు; భావగతి= మనస్సుయ్యుక్క పోకడ; ఏ+అదియో!= ఏదో, ఏమిటో!

తాత్పర్యం: 'నిద్రాస్థితిలో ఇంద్రియాలు విశాంతిచెంది, ప్రవర్తించటం మానివేసిన తరువాత ఆత్మ స్వప్నంలో విషయానుభూతిని పొందుతున్నాడు. మేల్కైని ఉన్నప్పటివలె అతడి అనుభవం ఇంద్రియాలద్వారానే అవుతున్నది. మనస్సు పోకడ ఎటువంటిదో! ఏమిటో!

విశేషం: అనుభూతి ఇంద్రియ మాత్రజ్ఞం. ఇంద్రియాలు నిజానికి నిద్రావస్థలో విశ్రమించి ఉంటాయి. అయినా స్వప్నాన, బాహ్య జగత్తులోవలె మేల్కైని ఉన్నప్పటివలె క్రియలు, స్వర్పలు, ధ్వనలు - అన్నీ అనుభూత మౌతాయి. కాబట్టి మనస్సు గతి ఏమిటో అని ఆశ్చర్యపడటం సబబే.

క. అని యి ట్లోలయు వితర్షం , బునెడ హృషీకేయుఁ డైన పురుషోత్తము ద
ర్షానమును ర్రమమున నెత్తిగిన , ముని వర్ధము శిష్మవర్ధమున్ బోధించున్. 323

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ విధంగా; ఇట్లు+బలయు= ఈ ప్రకారం కలిగే; వితర్షంబు+ఎడన్= సందేహం విషయంలో; హృషీక+ఈపుడు+పన= ఇంద్రియాలకు అధిపతి అయిన; పురుష+ఉత్తము= శ్రేష్ఠమానపుడి - శ్రీ విష్ణువుయ్యుక్క; దర్శనమును=

చూపును - జ్ఞానమును; క్రమమున్= వరుసగా విద్యా సంతతిద్వారా; ఎట్టిగిన= గ్రేహించిన; మునివర్గము= బుషి సంఘం; శిష్యవర్గమున్= (తమ) శిష్యుల సమాహమును; బోధించున్= ఉపదేశిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఇంద్రియాలు విక్రాంతిలో ఉన్నప్పుడు కూడా ఇంద్రియక్రియలు స్వప్నాన జరిగిపోవటం ఏ విధంగా సంభవం? - అనే సంశయానికి సమాధానంగా బుషిశ్వరులు, ఇంద్రియాలకు అధిశ్వరుడైన విష్ణుమూర్తినుండి జ్ఞానాన్ని పొంది, ఆ జ్ఞానజ్యోతిని విద్యాసంతతిద్వారా అనగా శిష్యపరంపర ద్వారా అందిస్తూ వస్తున్నారు.

క. శ్రీమమున నింటియములు లీ , నము లగునబి నిద్ర కలయనం దత్సుంస్తుః
రము మిథ్యావిషయ ప్రా , ప్రతమగుట యప్పుడును దేహా దా సాక్షి యగున్.

324

ప్రతిపదార్థం: శ్రీమమున్= శ్రీమ - అలసటవలన; ఇంద్రియములు= జ్ఞాన, కర్మ ఇంద్రియాలు; లీనములు+అగున్= దాగినవి- విరమించినవి ఔతాయి; అది= ఆ ప్రక్రియ; నిద్ర= నిద్యర (బౌతుంది); కల+అనన్= కల అనగా; తద్ది+సంస్కారము= వాటి - ఆ ఇంద్రియాలయొక్క పూర్వానుభవపు తలపు; మిథ్యావిషయ ప్రాప్తము+అగుట= అసత్యమైన విషయాలతో లభించటం; అప్పుడును= ఆ స్థితియందుకూడా; దేహా= దేహం కలవాడు - ఆత్మ; తాన్= తాను; సాక్షి+అగున్= జరుగునది చూచువాడిగా (అవును) ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: అలసట కారణాన ఇంద్రియాలు విక్రాంతితో ఆగిపోవటం నిద్ర. మరి కల అనగా ఆ ఇంద్రియాల పూర్వానుభవం మిథ్యావిషయంగా వచ్చిచేరటం. ఆ సమయంలో కూడా దేహా ఆ కలలో జరిగే దానిని అంతటిని చూచే సాక్షిగా మిగిలి ఉంటాడు.

తే. అనిలముఖ దీపములను సత్కారిగుణ వి , కారముల జాగరంబునఁ గలుగునట్టి

తోఫ్ఱు బెరయంగఁ గల యయి తోచుః నబి శు , భాసుభములకు సూచక మనియుఁ గలదు. 325

ప్రతిపదార్థం: జాగరంబున్= మేల్కొని ఉన్నప్పుడు; అనిలముఖ దీపములను= గాలి మొదలైన దోషాలవలన; సత్కార వికారములన్= సత్కారం మొదలైన గుణాలయొక్క వికృతులవలన; కలుగు+అట్టి తోఫ్ఱు= కలిగే తలంపు; బెరయంగన్= చేరగా- వచ్చి చేరగా; కల+అయి= కలగా మారి; తోచున్= గోచరిస్తుంది; అది= ఆ కల; పుభ+అపుభములకున్= మంచి చెడులకు (రాబోపువాటికి); సూచకము= సూచిక - ప్రకాశకం - ముందుగా తెలిపేది; అనియున్= అని కూడా; కలదు= ఉన్నది.

తాత్పర్యం: జాగ్రదవస్థలో గాలి, మొదలయిన దోషాలవలనగాని, సత్కారజస్తమోగుణాల వికారాలవలన గాని కలిగే తలంపే, నిద్రలో కలగా వచ్చి చేరుతుంది. ఆ కల పుభాశుభాలకు సూచకమని అనటం కూడా ఉన్నది.

విశేషం: అధునికులు, మానసికశాస్త్ర అధ్యయనం తరువాత కనుగోన్నామని చేపే విషయాలకు సన్మిహితంగా ప్రాచీనులు కలకు ఇచ్చిన నిర్వచనం ఉన్నది.

క. స్వాహావస్థం బ్రకృతి క , బీపిత వాటిల్లు నపుడుఁ దెలి వెడులక తా
బీపించుఁ బురుషుఁ డిమ్మెయి , చూపు ప్రబోధంబు పరమసూక్ష్మత పుత్రా!

326

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= బిడ్డా!; స్వాప+అవస్థన్= నిద్రావస్థలో; ప్రకృతికిన్= స్వభావానికి; అదిపిత= కాంతిలేని స్థితి- ప్రకాశంలేకపోవుట; పాటిల్లున్= కలుగుతుంది- ఏర్పడుతుంది; అపుడున్= ఆ సమయంలో కూడా - ప్రకృతి దీపించకుండా ఉన్నప్పుడు కూడా; పురుషుడు= దేహా అయిన ఆత్మ; తెలివి+ఎడలక= తెలివి నశించకుండా; తాన్= తాను; దీపించున్= ప్రకాశిస్తాడు; ఈ+మెయిన్= ఈ విధంగా; పరమ సూక్ష్మతన్= మిక్కిలి సూక్ష్మత్వంతో - చాలా సూక్ష్మమార్గాన; ప్రబోధంబు= ప్రజ్ఞానం - గొప్ప తెలివిని (పురుషుడు) చూపున్= ప్రదర్శిస్తాడు.

తాత్పర్యం: నిద్రావస్థలో నరుడి స్వభావం ప్రకాశరహితంగా ఉంటుంది. అయితే దేహస్థుడైన పురుషుడు మాత్రం, తాను ప్రకాశాన్ని కోల్పోకుండా మేల్చైనే ఉంటూ, ఈ విధంగా మిక్కిలి సూక్ష్మమార్గాన తన ప్రబోధాన్ని ప్రకటిస్తున్నాడు.

తే. తెలియ మేల్చైని యుండుట, గలలు, నిద్ర, యను నవస్థాత్మయంబును, నవులజెట్టు
జాలు విజ్ఞానిర్దూల సత్యబోధ, రూప సిర్ఫరానందస్వరూపుడు డనఫు!

327

ప్రతిపదార్థం: అనఫు= ఓ పాపరహితుడా; తెలియన్= గ్రహించగా; మేల్చైని+ఉండుట= మేల్చైని ఉండటం - జాగ్రదవస్థ; కలలు= స్వస్థాలు - స్వస్థావస్థ; నిద్ర= నిద్రల పేచుటం - నిద్రావస్థ; అను+అవస్థాత్మయంబును= అనే మూడు స్థితులనూ కూడా; అవులన్+పెట్టున్+చాలు= ఆవల పెట్టగల; విజ్ఞాన= విశేషమైన జ్ఞానం; నిర్మల= మలినంలేని; సత్యబోధరూప= నిజమైన ఎరుక అనే ఆకారంతో; నిర్భుర= పరిపూర్ణ ఆనందస్వరూపుడు= ఆనందమే స్వరూపంగా కలవాడు ('పురుషు' అని పూర్వపద్యంతో అన్వయం.)

తాత్పర్యం: ఓ పాపరహితుడా! నరుడి జీవన సర్వస్వమూ మూడు అవస్థలతో నిండి ఉన్నది. జాగ్రదవస్థ, స్వస్థావస్థ, నిద్రావస్థ - ఆ మూడు. నిజానికి దేహస్థుడైన ఆ పురుషుడు ఈ మూడు అవస్థలను ఆవలకు నెట్టి, స్వయంగా నిర్మలమూ సత్యమూ అయిన జ్ఞానాన్ని ఆకారంగా స్వీకరించి, పరిపూర్ణానందమయుడుగా ఉండగలవాడే.

విశేషం: వై పద్మాస్తుభోధరూప... ఆనంద స్వరూపుడు' అనే మాట కొంత దురవగాహంగా అనిపించవచ్చును. 'బోధ', 'ఆనందం' రెండూ 'రూప' స్వరూపాలు'గా రూపింపబడటం వలన ఆ స్థితి కలుగవచ్చును. అయితే బోధ - జ్ఞానమే. ఆనందం. ఆనందమే ఆత్మస్వరూపమని సమన్వయించుకొనాలి.

తే. వ్యక్త మహావ్యక్తమును రెండు నవగతములు, గాక మోక్షంబు మార్గంబు గానరాదు;

వ్యక్త మధి మృత్యు వష్యక్త మమృత మనియే, నతుల విజ్ఞాన ఘనుడు నారాయణండు.

328

ప్రతిపదార్థం: వ్యక్తము= గోచరించేది; అవ్యక్తమును= మూల ప్రకృతి; రెండున్= ఈ రెండూ; అవగతములు+కాక= తెలిసినవిగాక - తెలియకుండా; మోక్షమార్గంబు= ముక్కికి దారి; కాన్న+రాదు= కనబడదు; వ్యక్తము+అది= ఆ వ్యక్తమనేది - గోచరించే సర్వస్వమూ; మృత్యువు= మరణం - చావు - చావుకు లోనైనది; అవ్యక్తము= మూలప్రకృతి; అమృతము= మరణంలేనిది - చావనిది (అని); అతుల విజ్ఞాన ఘనుడు= పోలికలేని విశేషజ్ఞానంతో గొప్పవాడు అయిన; నారాయణండు= విష్ణువు; అనియెన్= పలికాడు.

తాత్పర్యం: జగాన వ్యక్తం, అవ్యక్తం అని పదార్థాలు రెండు ఉన్నాయి. అని తెలిస్తే తప్ప ముక్కికి దారి కనపడదు. వ్యక్తమంటే చావు; అవ్యక్తమంటే అమృతం - అని విజ్ఞానఘనుడైన విష్ణువు పలికాడు.

విశేషం: వ్యక్తమంటే గోచరించేది. గోచరించేది సర్వమూ స్ఫ్టప్పదార్థమే. స్ఫ్టిసి పొందిన దేవైనా స్ఫ్టికి లోను గావలసిందే, అవ్యక్తమంటే అగోచరం; అస్ఫ్టం - స్ఫ్టి లేనిదానికి న్ఫ్టి ఉండదు. అదే అమృతత్వమంటే.

క. అనఫుా! విను మహ్యకం, బనుపచి త్రైలోక్యమునకు నాథారము; దా

ని నివృత్తి లక్షణం బగు, ననుపమ ధర్మ మని చాటు నాగమఫణితుల్.

329

ప్రతిపదార్థం: అనఫుా= ఓ పాపరహితుడా; వినుము= ఆలకించుము; అవ్యక్తంబు+అనునది= అవ్యక్తమనేది - మూలప్రకృతి అనేది; త్రైలోక్యమునకున్= ముల్లోకాలకూ; ఆధారము= ఆలంబనం; దాని నివృత్తి లక్షణంబు= ఆ అవ్యక్తముయొక్క 'నివృత్తి' అనే లక్షణం; అ+ఉపమ ధర్మము= సాటిలేని ధర్మం - ఆచరించదగ్గ నియమం; అగున్+అని= ఔతుందని; ఆగమ ఫణితుల్= శాస్త్రాల వాక్యాలు; చాటున్= ప్రకటిస్తాయి.

తాత్పర్యం: ఓ పాపరహితుడా! వినుము. అవ్యక్తమనబడే మూలప్రకృతి ముల్లోకాలకూ ఆలంబనషైనది. దానినుండి లోకాలన్నీ జన్మించి, దానిలోనే పెరిగి, చివరకు దానియందే లయమౌతున్నాయి. ఆ అవ్యక్తం నివృత్తి లక్షణం కలది. ఆ నివృత్తిమార్గం సాటిలేని గొప్ప ధర్మమని శాస్త్రాలు ఫోషిస్తున్నాయి.

తే. వినుము బ్రహ్మాంధితంబు ప్రవృత్తిధర్మం, మంచి గతాగతవ్యాప్తుల నావహించు

బ్రహ్మమంద్రు: నివృత్తిధర్మంబు నమ్మ, పశ్చత్యయము మోక్షదం బను నాగముములు.

330

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; ప్రవృత్తి ధర్మము= ప్రవర్తన స్వరూపషైన ధర్మం; బ్రహ్మ+ఉందితంబు= బ్రహ్మముండి పుట్టినది; అది= ఆ ప్రవర్తన ధర్మం; గత+అగత వ్యాప్తులన్= గతంమొక్క (కడచిన దాని), అగతంమొక్క (కడవని దాని) ప్రసరణలను - (భూత భవిష్యత్తుల) వ్యాప్తులను; ఆవహించు= కలిగించే; బ్రహ్మము+అంద్రు= బ్రహ్మ అంటారు. భూత భవిష్యత్తూలకు వ్యాపించి ఉంటుంది - ప్రవృత్తి ధర్మం, ప్రవర్తన, వర్తమానకాలాన జరుగుతున్న, దాని మూలాలు భూతాన, అవశేషాలు. భవిష్యత్తున ఉండవచ్చుననుట; నివృత్తి ధర్మంబున్= నివృత్తి రూపషైన ధర్మం; ఆ+మహా+అశ్రయము= ఆ గొప్ప అధారం - ఆ నివృత్తిధర్మం; మోక్షదంబు= మోక్షమును ఇచ్చేది (అని); ఆగమములు= శాస్త్రాలు; అనున్= పలుకుతాయి.

తాత్పర్యం: పైన తెలిపిన నివృత్తిమార్గానికి వ్యతిరిక్తమైనది ప్రవృత్తి మార్గం. నివృత్తి అంటే మరలడం - సంసారంనుండి. ప్రవృత్తి అంటే పాల్గొనటం - సంసారంలో. ప్రవృత్తిమార్గం బ్రహ్మముండి పుట్టినది. ఈ ప్రవృత్తిమార్గం నిజానికి ప్రస్తుతకాలానికి చెందినట్లుగా కనిపిస్తున్న, అది భూతభవిష్యత్తూలకూ వ్యాపించి ఉండే లక్షణం గలది. ఎందుకంటే ప్రవర్తన - ప్రవృత్తి అనగా కర్మలు చేయటమే, చేసిన కర్మల ఫలితాలు ముందు వెనుకలుగా అనుభవానికి రావచ్చును. ముందుగా అనుభవానికి రావటమంటే భూతకాలాన సంచితషై ఉన్నది వస్తున్నట్లుగా అర్థం చేసికొనాలి. అట్లాగే వెనుకగా అనుభవానికి రావటమంటే భవిష్యత్తూలాన రావటానికి దాచబడినదై అనంతరజన్మలో రాబోయేదిగా అర్థం చేసికొనాలి. ఈ విధంగా వర్తమానకాలానికి చెందినట్లున్న, భూతభవిష్యత్తులకు కూడా వ్యాపించి ఉండే బ్రహ్మస్వరూపమే ప్రవృత్తిమార్గమని విజ్ఞాలంటారు. జగత్తంతా బ్రహ్మవిలాసమే - వాస్తవానికి. అయితే నివృత్తిమార్గాన్ని ఈయగల దానినిగా శాస్త్రాలు పేర్కొంటున్నాయి.

క. కట్టిన చీరయునుం, బైం, బెట్టిన చీరయును, మోళి జిగి యారంగాఁ
జుట్టిన చీరయుఁ బోలెను, నెట్టన పాచివినది దేహాని గుణత్తయమున్.

331

ప్రతిపదార్థం: గుణత్తయమున్= గుణాలు మూడు - సత్యము, రజస్సు, తమస్సు అనే మూడు గుణాలూ; దేహాని= దేహం కలవానిని; కట్టిన చీరయున్= కట్టుకొన్న వప్పంవలె (ఒకటి); పైన్+పెట్టిన చీరయును= శరీరంమీద వేసికొన్న వప్పంవలె (మరొకటి రెండోది); మాళిన్= తలను; బిగి+అరంగాన్= బిగువు స్పష్టపడే విధంగా; చుట్టిన చీరయున్+పోలెను= చుట్టిన వప్పంవలెనూ (మూడోది); నెట్టనన్= నిండుగా; పాదివినది= కమ్ముకొన్నది.

తాత్పర్యం: దేహస్థాడు ఆత్మ. అతడిని ప్రాకృతికాలయిన సత్యరజ్ఞమో గుణాలు మూడూ, కట్టుకొన్న చీరవలె ఒకటీ, పైన వేసికొన్న వప్పంవలె మరొకటీ, తలకు గట్టిగా చుట్టుకొన్న గుడ్డవలె ఇంకొకటీ, నిండుగా కమ్ముకొన్నాయి. ఆత్మ నిజస్వరూపం కానరాకుండా, ఈ క్రొత్త బాహ్యరూపాన్ని ఈ గుణాలు మూడూ కలిగించా యన్నమాట.

క. విను సత్యరజ్ఞస్తుములు, పెనకువ కవుల వెలుగొందు పెంపు గలుగు తు
ర్య నిరంజనతత్తుము పర, మనఘూ! యిచి భావనీయ మను వేదంబుల్.

332

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పాపంలేనివాడా!; విను= ఆలకించుము; సత్యరజన్+తమముల పెనకువకున్= సత్యం (తెల్లనిది) రజస్సు (ఎరునిది); తమముల= తమస్సు (నల్లనిది)ల మేళనమునకు; అపులన్= ఆవల - అవతల; వెలుగు+బందు= ప్రకాశించే; పెంపు+కలుగు= గొప్పదనం ఉన్న; తుర్య= నాలుగవ; నిరంజన తత్త్వము= పరబ్రహ్మతత్త్వం; పరము= ముఖ్యం; వేదంబుల్= వేదాలు; అది= ఆ పరబ్రహ్మతత్త్వం; భావనీయము+అనున్= భావించవలసినది - అంటాయి.

తాత్పర్యం: దేహాని కమ్ముకొని ఉన్న ఈ మూడు - సత్యరజ్ఞమోగుణాల కలయికకు అవతల వెలుగొందే నాల్గే తత్త్వం ఒకటిఉన్నది. అదియే పరబ్రహ్మతత్త్వం. ఆ పరబ్రహ్మతత్త్వాన్నే భావించవలసి ఉన్నదని వేదాలు పలుకుతున్నాయి.

విశేషం: పరబ్రహ్మతత్త్వమనేది దృష్టికి గోచరించేదికాదు. మనసా భావించి గ్రహించవలసినది. అందువలననే దానిని జ్ఞానానందమయ మని యోగులు గుర్తించారు.

క. వాకును మనసును గాయము , నేకాయన వృత్తి శౌచ మెడలని తపముం

జీకొనునబి యాధి బోధ , శ్రీకి ఘృతంబునకు వెన్నక్కియ జనక మగున్.

333

ప్రతిపదార్థం: వాకును= మాటా; మనసును= మనస్సు; కాయమున్= దేహమూ; ఏక+అయన వృత్తిన్= ఒక పోకడగల నడతతో; శౌచము+ఎడలని= శుభ్రత నశించని; తపమున్= తపస్సుము; చేకొనునది= ఆచరించాలి; అది= ఆ తపస్సు; బోధశ్రీకిన్= జ్ఞాన సంపత్తికి; ఘృతంబునకున్= నేతికి; వెన్నక్కియన్= వెన్నవలె; జనకము= కారకం - కలిగించేది; అగున్= అపుతుంది.

తాత్పర్యం: వాచా మనసా కర్మణా ఒకే ప్రవృత్తితో - మాటలో, ఆలోచనలో, క్రియలో ఏకత్వం పాటిస్తూ, అలోచించినదే చెప్పుతూ, చెప్పినదే చేస్తూ, పరిశుభ్రత కొరవడని తపస్సుము ఆచరించాలి. ఆ ప్రవృత్తి, ఆ తపస్సా, జ్ఞానసంపత్తి ఏర్పడటానికి, నేయి కలగటానికి వెన్నవలె ఆధారమౌతాయి.

విశేషం: వెన్నకు రూపాంతరమే నేయి. త్రికరణ శుద్ధి (మనోవాక్యాయాలు - మూడు త్రికరణాలు) తోడి నిర్వల తపశ్చరణమే జ్ఞానానికి పూర్వరూపం.

తే. బ్రహ్మచర్య మహింస నాఁ బరగు పరము , ధర్మములు రెండు సువ్యో యుత్తము తపంబు;

దానిఁ గలవాడు నిర్మల జ్ఞానయోగ , వంతుడై చూడనేర్చు సర్వంబు ననఫు!

334

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పాపరహితుడా!; బ్రహ్మచర్యము= బ్రహ్మమందు - యోగమునందు - వేదాధ్యయనమందు చరించటం; అహింస= హింస చేయకుండటం; నాన్= అనగా; పరగు= చెలగెడు; పరమధర్మములు= గొప్పధర్మాలు; రెండు+చువ్యే= రెండు సుమా!; ఉత్తమ తపంబు= శ్రేష్ఠ తపస్సు; దానిన్= ఆ తపస్సును - బ్రహ్మచర్య ప్రతపాలన, హింసమాని జీవించటం - ఈ రెండింటిని; కలవాడు= కలిగినవాడు; నిర్వల జ్ఞాన యోగవంతుడు+హ= మలిన రహితమైన జ్ఞానమూ, యోగమూ కలవాడై; సర్వంబున్= అంతటిని - జగత్తు లోపలి బయలి వాటిని మొత్తమును; చూడన్+నేర్చున్= చూడగలుగుతాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మచర్యం, అహింస అనేవి రెండూ గొప్ప ధర్మాలు. ఆ రెండింటిని ఆచరించటమే ఉత్తమ తపస్సు. ఆ తపస్సు చేసేవాడికి నిర్వలజ్ఞానం కలుగుతుంది. ఆ జ్ఞానానేత్రంతో అతడు ఈ లోకపు అంతర్భహిస్యరూపాలను సరిగా చక్కగా చూడగలడు.

విశేషం: సంస్కృతంలో 'బ్రహ్మాన్' జ్ఞానికి 'తత్త్వ తపావేద యోగాదులు' అర్థంగా ఉన్నాయి. అయితే వ్యవహారంలో 'బ్రహ్మచారి' అనేమాట, సంసారానికి దూరంగా ఆధ్యాత్మికియ్యి అభ్యసించేవారికి - వాచకంగా స్థిరపడింది. బ్రహ్మచారి ప్రవృత్తే బ్రహ్మచర్యం.

ఇక్కడి అర్థం కూడా వ్యవహారంలో ఉన్నదే. ప్రాచీనకాలాన అధ్యయనశిల్పాన బాలురు గురుకులాలలో చేరి, చదువులు కొనసాగించేవారు. కాబట్టి బ్రహ్మాచారి పదం, చదువుకొనే బాలుడు అనే అర్థానికి వాచకమే. సబ్రహ్మాచారి - తోడ చదువుకొనేవాడు.

క. ఆతత సంసారము తృ | ప్షాతంతు స్వాత్తిబంధనంబున దృఢమై

చేతస్పంగతిఁ బాయమి | కాతెఱగు తపంబు పుత్ర! యోషధము సుమీ!

335

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారా; ఆతత సంసారము= విశాలమైన (ఈ) సంసారం; తృప్షాతంతు స్వాత్తి బంధనంబునన్= ఆశ అనే దారపు కుట్టు ముడితో; దృఢము+బా= గట్టిదై; చేతన్+సంగతిన్= మనస్సు యొక్క పొత్తును; పాయమికిన్= వదలకుండటానికి; విడువక ఉండటానికి; ఔషధము= మందు; ఆ తెఱగు తపంబు= ఆ విధమైన తపస్సు; చుమీ!= సుమా!

తాత్పర్యం: కుమారా! కనిపించే ఈ సువిశాల సంసారం, ఆశాతంతువుల కుట్టుడు ముడులతో గట్టిపడి, మనస్సును విడిచిపెట్టుదు. మానవుడిని వదలదు. అందువలన ఈ తపశ్చర్య అవసరమైనది. ఈ తపస్సు ఆ సంసారం నుండి మనస్సును మరల్చడానికి ఔషధంవలె ఉపయోగపడుతుంది.

విశేషం: తంతువులు ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకొని గట్టిపడి బంధనంగా మారుతాయి. ఆశలు కూడా అంతే. ఒక ఆశకు మరొక ఆశ ఆలంబనం. ఈ ఆశాసంతతి పరస్పరం సమ్ముఖితమై సంసారాన్ని దృఢతరంగా మారుస్తాయి. (ఆశ= తంతువు.)

క. వికసిత తృప్షాలతికకు | న కుటీలమగు తపము దాత్రమై నఱకంగా

వికృతులఁ బ్రకృతినిఁ బురుషుని | నకలంక జ్ఞాన దృష్టి నవలోకించున్.

336

ప్రతిపదార్థం: వికసిత తృప్షాలతికకున్= వికసించిన ఆశ అనే తీగకు; అకుటీలము+అగు= వంకర లేనిది అగు; తపము= తపస్సు; దాత్రము+బా= కొడవలి అయి; నఱకంగాన్= నరకగా-ఖండించగా (అపుడు); వికృతులన్= వికారాలను; ప్రకృతినిన్= స్వభావాన్ని-స్వభావరూపమైన ప్రకృతిని; పురుషునిన్= ఆత్మప్రారూపుడైన పురుషుడిని; అకలంక జ్ఞాన దృష్టిన్= మరక లేని, జ్ఞానమనే చూపుతో; అవలోకించున్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: లోకంలోని జీవనవ్యవహారాన తృష్ణ ఒక తీగ. అది బహుభంగుల ప్రవర్ధమానమై వికసించి, నరుడిని ఆకర్షిస్తుంది. తనలో ఇముడ్చుకొంటుంది. అతడిచుట్టూ జిగిబిగిగా అల్లుకొని, బంధించివేస్తుంది. ఆ అల్లికనుండి బయటపడాలంటే - బ్రహ్మాచర్యం, అహింస అనే ధర్మాల ఆచరణ రూపమైన తపశ్చర్య అనే కొడవలి కావాలి. ఆ తపోరూపదాత్రంతో తృప్షారూప లతికాబంధాన్ని తెగనరకవచ్చును. తృష్ణ తెగిపడిన వెంటనే నరుడిలో, నిర్వల జ్ఞానమనే క్రొత్త చూడి ఏర్పడుతుంది. ఆ క్రొత్త చూపుతో అతడు తనలోని తనవెలుపలి వికృతులనూ, ప్రకృతినీ చూడగలడు. అంతేగాదు - తన అంతరాత్మప్రారూపుడైన పురుషుడిని' కూడా అప్పడే గుర్తించగలడు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. అని యమ్ముని పలుదెఱగులఁ | దను బోధించినఁ గృతార్థతం బోందే దపేశి ధనుఁ దా శిష్మండు నీవును | గనికొను మేతద్వచో నికాయార్థంబుల్.

337

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔరైప్రకారంగా; ఆ+ముని= ఆ బుపి; పలు+తెఱగులన్= అనేక విధాలుగా; తనన్= తనను; బోధించినన్= ఉపదేశించగా - తెలియపరచగా; తపస్స+ధనుఁడు= తపస్సే ధనంగా కలవాడు అయిన; ఆ శిష్మండు= ఆ అతడి శిష్మండు; కృత+అర్థతన్+పాందెన్= నెరవేరిన ప్రయోజనం కలవానితనమును చెందాడు - ప్రయోజనం నెరవేరినవాడైనాడు; నీవును= నీవు కూడా (ఓ ధర్మరాజుఁ నీవు); ఏతద్వ+వచ్చ+నికాయ+అర్థంబుల్= ఈ మాటల ప్రోగుల అర్థాలను; కనికొనుము= గ్రహించుము.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా ఆ ముని నానావిధాలుగా తన శిష్యుడికి జ్ఞానబోధ చేయగా, తపోమాత్రధనుడైన ఆ శిష్యుడూ కృతార్థాడైనాడు. ఓ ధర్మరాజు! నీవు కూడా ఆ మునిమాటల అర్థతాత్పర్యాలను గ్రహించి, నీ జన్మను చరితార్థం చేసికొమ్ము'.

తే. అనిన విని ప్రీతుడై పాండవాగ్రజమ్ము, దాపగాసుానుతో 'మిథిలాధినాధు
దైన జనకుండు మోక్షంబు ననఫు! యేమి, కృత్యమును గాంచే?' సబి యెతీగింపు మనుడు. 338

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; ప్రీతుడు+హ= ప్రీతి చెందినవాడై; పాండవ+అగ్రజమ్ముడు= పాండవులలో మొదట పుట్టినవాడు - ధర్మరాజు; ఆపగాసుానుతోన్= నదీతనయునితో - భీష్ముడితో; అనఫు!= పాపంలేనివాడా!; మిథిలా+అధినాధుడు+హన= మిథిలానగరానికి అధిపతిఅయిన; జనకుండు= జనకమహారాజు; మోక్షంబున్= ముక్తిని; ఏమి కృత్యమునన్= ఏ కర్మవలన; కాంచెన్?= పాండాడు?; అది= ఆ విషయం; ఎటీగింపుము= తెలుపుము; అనుడున్= అన్నవెంటనే.

తాత్పర్యం: వై ప్రకారంగా భీష్ముడు పలుకగా విని ఆనందించిన ధర్మజుడు తిరిగి భీష్మాచార్యుడితో 'ఓ పాపంలేని పితామహో! మిథిలానగరాధీశ్వరుడు జనకమహారాజు ఏ కర్మవలన ముక్తిని పాండగలిగాడు? ఆ విషయం ఎటీగించుము' అన్నాడు. ఆ తరువాత.

వ. అతం డతని కిట్లనియే 'దత్సుంబంధియైన యుతిపోసంబు సెప్పెద. 339

ప్రతిపదార్థం: అతండు= ఆ భీష్ముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు; తద్ద+సంబంధి+హన= దానికి చెందిన; ఇతిపోసంబు= చరితమును; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: ధర్మజుడి ప్రశ్నకు సమాధానంగా భీష్ముడు 'దానికి సంబంధించిన చరితాన్ని చెప్పుతాను' (అంటూ తన ప్రసంగాన్ని కొనసాగించాడు.)

క. విను మాచార్యులు నూర్మయు, జనకస్వాపులునకు; వారు సతతంబును న
జ్ఞానపతి వినిపింతురు త, త్త్వ నిరూపక శాస్త్రమును పృథివీధములుగన్. 340

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; ఆచార్యులు= గురువులు; జనక స్వాపులునకున్= జనక రాజునకు; నూర్మయు= వందమంది; వారు= ఆ నూరుగురు; సతతంబునున్= ఎల్లప్పుడునూ; ఆ+జనపతిన్= ఆ రాజుకు; తత్త్వ నిరూపక శాస్త్రమును= సత్యమును నిరూపించే శాస్త్రమును; పృథివీ+విధములుగన్= వేరు వేరు తీరులుగా; వినిపింతురు= వినిపిస్తారు.

తాత్పర్యం: ఓ ధర్మరాజు! అలకించుము. ఆ జనకరాజుకు నూర్మయ ఆచార్యులున్నారు. వారు సత్యనిరూపక పరమాత్మస్వరూపమైన శాస్త్రాన్ని ఆయనకు వినిపించేవారు. అయితే వారు ఆ శాస్త్రార్థాలను వేరు వేరు విధాలుగా వివరించేవారు.

విశేషం: సత్య మొకటైనపుడు, దానిని గూర్చి కథనమూ ఒకటిగా ఉంటే సమస్యలుండవు. కానీ మానవ స్వభావం విచిత్రం. ఒకే అంశాన్ని బహుభంగుల వివరించటం మొదటిసుండి మానవ చరిత్రలో ఉన్నదే. అందువల్లనే “ఏకం సత్త విప్రా బహుధా వదన్ని” వంటి ఉపనిషద్వాక్యం పుట్టి ఉంటుంది.

క. ఏవాఁ డెమ్ముయిఁ జెప్పెను, నా వసుధాధిపుడు దాని సనుమోదించున్
భావము సంతోషప్రతీ, భావిత మగుచుండు గురువుపొల్పువరా! 341

ప్రతిపదార్థం: కురున్యపొల ప్రవరా!= కురురాజులలో శైష్ముడా! ధర్మరాజా!; ఆ వసుధా+అధిపతిడు= ఆ రాజు; ఏవాడు= ఎవడు; ఏ మెయిన్= ఏ విధంగా; చెప్పినన్= ఉపదేశించినా; దానిన్= ఆ ఉపదిష్టాంశాన్ని; భావము= మనస్సు; సంతోషశీఖావితము+లగుచున్+ఉండన్= ఆనందసంపదతో ప్రభావితం కాగా; అనుమోదించున్= అనుగుణంగా ఆమోదిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఆ నూర్యురు ఆచార్యులలో ఎవరు దేనిని ఏ విధంగా ఉపదేశిస్తే, ఆ మహారాజు దానిని ఆ విధంగానే మనస్సు సంతోషంతో నించిపోగా, అనుమోదిస్తా ఉండేవాడు.

విశేషం: (ఉపదేష్ట అభిప్రాయాన్ని శిష్యుడు యథాతథంగా గౌరవించి ఆమోదిస్తా ఉండేవాడన్నమాట.) బోధితుడికి (శిష్యునకు) బోధకుడితో అభిప్రాయభేదమనే భావనే ఉత్సవం కాని తీరున అక్కడ బోధన జరిగినది. ఈ జనకుడి జ్ఞానార్థన విధానం సమన్వయమార్గానికి సర్వధర్మసమానత్వ భావనకు మార్గదర్శకంగా భాసిస్తున్నది. బహుశః సమన్వయ విధానం ఆర్థధర్మాన కలదనే వాడంలోని సారాంశమదే కావచ్చును.

వ. అట్టియెడు దత్తజ్ఞానఘనముండును నిర్ద్వంద్యండును సంశయరహితుండును నగు పంచశిఖుండను మునివరుండు మహిం బిరుగుచుండి మిథిలకుం జనుదెంచే; నతండు కపిలాభధాన యగు గురుకుటుంబిని చన్న గుడిచి పెలిగిన వాఁ డగుటం గాపిలేయుండు ననంబరఁగు; నమ్మపోత్తుండు హేతుమద్వాక్య విశేషంబుల నయ్యాచార్యుల సూర్యుర నయ్యుల్యుపతి సన్నిధిన నిరుత్తరులంజేసేన, నాతం డతని విశేషజ్ఞత యెత్తింగి వారల విడిచి తన్నం బ్రహ్మిభించుటకై ప్రార్థించి యతనికిం బ్రాతుఁ దైన నమ్మానసీయుం డనుాన దయాయత్తచిత్తుండు గావున నా భూవల్లభునకు మోక్షిపాథి బోధప్రదంబులగు వాక్యంబు లిట్లని యుపదేశించే.

342

ప్రతిపదార్థం: అట్టి+ఎడన్= ఆ సమయాన; తత్త్వజ్ఞాన ఘనుండును= సత్యజ్ఞానంవలన గొప్పవాడును; నిర్+ద్వంద్యండును= రెండవవాడును లేనివాడును - ఒంటరి (జ్ఞానంలోను, జీవితంలోను); సంశయరహితుండును= సందేహం లేనివాడును; అగు= అయిన; పంచశిఖుండు+అను= పంచశిఖుడు అనే పేరుగల (పదు శిఖలు - జడలు గలవాడని వ్యత్పత్తి. పేర్లకు వ్యత్పత్తి ఉండబనిలేదు గాని తెలియవచ్చినంత తెల్పుట ఇది); మునివరుండు= బుమిశైష్ముడు; మహాన్= భూమిపై; తిరుగుచున్+ఉండి= తిరుగాడుతూ ఉండి; మిథిలకున్= మిథిలానగరానికి; చనుదెంచెన్= వచ్చాడు; అతండు= ఆ పంచశిఖుడు; కపిల+అభిధాన+అగు= కపిల అనే పేరుగల; గురుకుటుంబిని చన్న= గురుపత్తియొక్క రొమ్ము; కుడిచి పెరిగినవాడు+అగుటన్= త్రాగి పెరిగినవాడు కావటంవలన; కాపిలేయుండును+అన్= కపిలాతనయుడు అనగా (గూడ); పరఁగున్= ఒప్పును; ఆ+మహా+అత్మండు= ఆ గొప్ప అత్మగలవాడు-పంచశిఖుడు; హేతుమత్+వాక్యివిశేషంబులన్= కారణాలతో కూడిన విశ్ిష్టాక్యాలతో; ఆ+ఆచార్యులన్= ఆ గురువులు; నూర్యురన్= వందమందిని; ఆ+ఉర్మీపతి సత్త+నిధిని+అ= ఆ రాజు దగ్గరనే; నిర్+ఉత్తరులన్= సమాధానం లేనివారినిగా; చేసినన్= చేయగా; ఆతండు= ఆ రాజు జనకుడు; అతని విశేషజ్ఞత= ఆ పంచశిఖుని విశ్ిష్టజ్ఞానము (కలిగియున్నతనమును); ఎత్తింగి= గ్రహించి; వారలన్= ఆ నూర్యురు ఆచార్యులను; విడిచి= వదలి; తన్నున్= తనను (రాజును) ప్రభోధించుటకై= ఉపదేశించటానికి; ప్రార్థించి= యాచించి; ఆతనికిన్= ఆ పంచశిఖుడికి; ప్ర+నతుండు+ఐన్= నమస్కరించినవాడు కాగా; ఆ+మహానీయుండు= ఆ పూజ్యుడు; న+డ్యూనదయా+అయత్త చిత్తుండు= తక్కువగాని దయకు లోంగిన మనస్సు కలవాడు; కావున్= కాబట్టి; ఆ భూవల్లభునకున్= ఆ రాజునకు; మోక్ష+ఉపాధి బోధ ప్రదంబులు+అగు= ముక్కికి కారణామైన జ్ఞానాన్ని ఇచ్చేడిని అయిన; వాక్యంబులు= మాటలు; ఇట్లు+అని= ఈ విధంగా; ఉపదేశించెన్= బోధించాడు.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా జనకరాజు నూర్యురు ఆచార్యులనుండి భిన్నభిన్న విధాలయిన ఆధ్యాత్మికియించోధనలు వింటూ, సంతోషిస్తాడు, ఆ అందరి అభిప్రాయాలనూ గౌరవిస్తావస్తున్న సమయాన పంచశిఖుడనే విప్రుడొకడు ఆయన

ఆస్తానాన ప్రవేశించాడు. అతడు సత్యజ్ఞానంతో గొప్పవాడు, ఒంటరి. సంశయాలు తీరినవాడు, భూమిపై సంచరిస్తూ యాదుచ్చికంగా మిథిలానగరప్రవేశం చేసి, రాజును చూచాడు. అతడిని కాపిలేయుడు అని కూడా అంటారు. ఎందుకంటే అతడు కపిల అనే గురుపత్రి చన్మగుడిచి పెరిగినవాడు. ఆ మహాత్ముడు జనకుడి ఆస్తానాన, రాజు సన్మిధిలోనే తన హేతుపూర్వక వాక్యవిన్యాసాలతో జనకుడి నూర్యురు ఆచార్యులనూ వాదంలో జయించి వారిని నిరుత్తరులను చేశాడు. ఆ జనకుడు ఆ పంచశిఖుడి విశేషపరిజ్ఞానాన్ని గ్రహించి, తన గురుశతాన్ని విడిచి, అతడిని ఆశ్రయించి, తనకు తత్త్వపదేశం చేయుమని అర్థిస్తూ ప్రణమిల్లాడు. అతడు కూడా గొప్పదయకు లోంగిన మనస్సుతో ఆ రాజునకు మోక్షానికి కారణమైన జ్ఞానాన్ని ఈయగల మాటలను ఈ విధంగా ఉపదేశించటం ప్రారంభించాడు.

పంచశిఖుండను విప్రండు జనకునకుఁ దత్తోపదేశంబు సేయుట (సం. 12-211-6,8)

ఆ. విను మవిద్య గామమునకుఁ గామము గర్జు , మునకుఁ బుట్టబుట్టు లనఫు! యింత

వట్టుఁ గారణముగ వచ్చుఁ బునర్జుర్తు , మంద్రు తత్త్వవేదు లైన మునులు.

343

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ పాపరహితుడా! జనకమహారాజా!; వినుము= ఆలకించుము; అవిద్య= మాయ (అజ్ఞానం); కామమునకున్= కోరికకు; కామము= కోరిక; కర్మమునకున్= క్రియకు - ప్రవృత్తికి - పనికి; పుట్టున్+పట్టులు= పుట్టుటకు స్థానాలు; ఇంతవట్టున్= ఇంతవరకు - ఈషై తెల్పినవి; కారణముగన్= హేతువుగా; పునర్జ్ఞ+జన్మ= మరల పుట్టుట; వచ్చున్= కలుగుతుంది (అని); తత్త్వవేదులు+అయిన మునులు= సత్యము నెరిగినవారైన బుఘులు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: పాపంలేని ఓ జనక మహారాజా! వినుము. మాయ కోరికకు కారణం, ఆ కోరిక కర్మకు కారణం, కర్మ పాపపుణ్యాలకు మూలం. ఆ పాపపుణ్యాల అనుభవంకొరకు ప్రాణికి పునర్జ్ఞన్న అవసరమౌతుంది. ఈ విషయం తత్త్వవేత్తలైన మునులు చెప్పుతారు.

ఆ. ఒలసి లోభమోహములు దోషసంసేవ , నం బీనర్పగా ఘునత్యగాఢ

యగు నవిద్య భూమియై బహుకర్తు జీ , జముల కంకురాబి శక్తు లోసగు.

344

ప్రతిపదార్థం: అవిద్య= మాయ; ఒలసి= అతిశయించి; లోభమోహములు= పేరాస, అపజ్ఞానములు (ఒకదానిని మరొకటిగా గ్రహించటం); దోష= సంసేవనంబు= తప్పుల యొక్క ఉపాసనం - గౌరవంతో పరిచర్యచేయటం; ఒనర్పగాన్= చేయగా; ఘునత్యగాఢ+అగున్= గట్టిదనంతో దిట్టయైనది అగును - గట్టిపడును; బహుకర్మాజిములకున్= అనేక కర్మలు అనే విత్తనములకు; భూమి+ఐ= ఆధారమై - క్షేత్రమై; అంకుర+ఆది శక్తులు= మొలకెత్తటం మున్మగు సామర్ఖ్యాలు; ఒసగున్= ఇష్టును.

తాత్పర్యం: మాయ పేరాస, అపజ్ఞానం చేసే తప్పులు కారణంగా బలపడి దట్టంగా రూపుదాలుస్తుంది. ఆ తరువాత అదే అనేక కర్మలు అనే విత్తనాలకు పొలంగా మారి, ఆ కర్మాజీబిజాలు మొలకెత్తటం, మారాకు తొడగటం పెరగటం పుష్టించటం, ఘలించటంవంటి వివిధశక్తులతో విష్టరించటానికి కారణమౌతుంది. మాయకు లోభమోహాలు దోహదపడగా, అదే బహుకర్మలకు ఆధారం భూమిగా మారి, నరుడిని జననమరణ చక్రాన పడవేసి తిప్పుతుంటుంది- అని ఘలితార్థం.

క. ప్రియములు నప్పియములును హ్యా , దయమును జిక్కువడ్చ బిష్వా దత్తదనేక

క్రియలకుఁ జీచ్చు నరుడు మేన్ , ప్రయమగు టెఱుగడు వితత జరావ్యాధులచేన్.

345

ప్రతిపదార్థం: నరుడు= మానవుడు; హృదయమును= మనస్సును; బ్రియములున్= ఇష్టమైన విషయాలు; అప్రియములును= అనిష్టమైన విషయములును; చిక్కు+పడవ్+తిష్ణ్= (కలిసి) చిక్కుపడేటట్లు లాగగా; తద్+తద్+అనేక క్రియలకున్= ఆయా పెక్క కర్మలకు; చోచ్చున్= ప్రవేశించును - పాల్పడును; వితత జరావ్యాధులచేన్= విరివిఅయిన ముసలితనం, రోగాలతో; మేన్= దేహం; ప్రయము+అగుట= నశించుట; ఎఱుగఁడు= గ్రహించడు.

తాత్పర్యం: మనస్సు ఇష్టానిష్టాలతో చిక్కుపడి అటూ ఇటూ లాగుతూ ఉండగా నరుడు ఆయా కర్మలు అనేకాలు చేయ మొదలుపెడతాడు. చేస్తూ జీవిస్తూ ఉంటాడే తప్ప అతడికి తన శరీరం జరావ్యాధులకు లోనై క్రుంగి నశించబోయే విషయం బోధపడదు.

క. ధనములు బంధులు భోగము , లనియెడు సస్థిరము లెల్ల నాత్త కెరవు సే

సిన శాంతి యలవడును మన , మున శాంతిశ్రీ సమృద్ధి మోక్షము నిచ్చున్.

346

ప్రతిపదార్థం: ధనములు= సంపదలు; బంధులు= చుట్టపక్కాలు; భోగములు= అనుభవాలు (క్రియల ఫలితాలు); అనియెడు+అస్థిరములు+ ఎల్లన్= అనే మూడు విధాలయిన అశాశ్వత విషయాలను అన్నింటిని; ఆత్మకున్= జీవుడికి; ఎర్పు+చేసినన్= వేరు చేస్తే; మనమున్= మనస్సునందు; శాంతి+అలవడును= శాంతి అలవాటు అవుతుంది - ఏర్పడుతుంది; శాంతిశ్రీ సమృద్ధి= శాంతి అనే సంపద యొక్క పెంపు; మోక్షమును+ఇచ్చున్= ముక్తిని కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: నరుడు సంపదలు చుట్టపక్కాలు అనుభవాలు - అనే ఈ అశాశ్వత విషయాలు అన్నిటిని జీవుడికి దూరంగా ఉంచగలిగితే అతడి మనస్సులో శాంతి ఏర్పడుతుంది. మిగిలిన సంపదలు సమృద్ధులు నశించగా ఏర్పడిన ఈ శాంతినంపద పెరిగి, తుదకు అతడికి ముక్తిని చేకూర్చి పెట్టుతుంది.

వ. అనిన విని జనకజనవల్లభుం డమ్మునివల్లభునితోడ.

347

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని పంచశిలముని పలుకగా; విని= ఆలకించి; జనక జనవల్లభుండు= జనకరాజు; ఆ+ముని వల్లభునితోడన్= ఆ మునిరాజుతో.

తాత్పర్యం: పంచశిలప్రవచనాన్ని ఆలకించిన జనకరాజు ఆ మునిరాజుతో (ఇట్లు అన్నాడు).

క. కేవల వైరాగ్యము మో , క్షావహ మగునేని యట్టులైన విరక్తిన్

భావమున నరుడు దాల్డెఁ , బో వాఁ డవ్యయ పదంబుఁ బొందునే? యనుడున్.

348

ప్రతిపదార్థం: కేవల వైరాగ్యము= వైరాగ్య మొక్కటే; మోక్ష+అహము+అగును+ఎని= ముక్తిని కలిగించేది అయినవో; అట్టులు+ఖనన్= అట్లు అయితే; నరుడు= మనుజుడు; భావమున్= మనస్సునందు; విరక్తిన్= వైరాగ్యమును; తాల్చడిన్+పో= ధరించును పో - ధరించునుకొమ్ము; వాఁడు= ఆ విరాగి - ఆ విరక్తిని దాల్చినవాడు; అవ్యయపదంబున్= నశించని స్తానమును-ముక్తిని; పొందును+ఎ?= చెందునా?; అనుడున్= అన్న వెంటనే.

తాత్పర్యం: కేవలం వైరాగ్య మొక్కటే ముక్తిని కలిగించగలిగితే నరుడు తన మనస్సున ఆ వైరాగ్యాన్ని వహించాడు- అనుకొమ్ము. అపుడు అతడు ముక్తిని పొందుతాడా? అని ప్రశ్నించిన వెంటనే.

వ. అవ్యాప్తపరుం డతని కిట్లనియే.

349

ప్రతిపదార్థం: ఆ+విష్వవరుండు= ఆ బ్రాహ్మణా శ్రేష్ఠుడు - ఆ పంచశిలముని; అతనికిన్= ఆ జనక రాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: రాజు ప్రశ్నకు విప్రదు ఇట్లు సమాధానం చెప్పాడు.

క. విను నృప! హర్షంబు ప్రియం , బసూన సుఖయుక్తి నిర్భరానందము శాం

తినిరూఢి యసంగ మనమును , బనిగొనునవి సాత్మీకాఖ్య భావంబు లగున్.

350

ప్రతిపదార్థం: నృప!= ఓ రాజు!; విను= ఆలకించుము; హర్షంబు= సంతోషం; ప్రియంబు= ప్రీతి; న+ణిన సుఖయుక్తి= తక్కువగాని-గొప్పదైన సుఖముయొక్క కలయిక; నిర్భర+ఆనందము= నిదైన ఆనందము; శాంతినిరూఢి= శాంతియొక్క గట్టితనం; అనగన్= అనగా; మనమునవ్= మనస్సునందు; పని+కొనునవి= నియోగించేవి - సంచరించేడివి; సాత్మీక+ఆఖ్య భావంబులు+అగున్= సాత్మీకాలు - అనే పేరుగల భావాలు అవుతాయి.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! వినుము, సంతోషం, ప్రీతి, గొప్పసుఖంతోడి ఆనందం, నిశ్చలశాంతి మనస్సును ఏలేవి సాత్మీకాలు అనే ఈ భావాలు. సత్యగుణాంవలన కలిగే భావ పరంపర ఇది.

క. పరితాప మనభుతోపము , నరేశ్వరా! శోచనము జనవ్యాపారా

దర మక్కము యనియెడు నివి , యరయంగా రాజసంబు లగు భావంబుల్.

351

ప్రతిపదార్థం: నర+ఈశ్వరా!= ఓ రాజు!; పరితాపము= సంతాపం-దుఃఖం; న+అభితోపము= సంతోషంలేమి; శోచనము= ఏడ్చుట; జనవ్యాపార+ఆదరము= జనుల కర్మలయందు ప్రేమ-అభిమానము; అక్కము= ఒర్చులేని తనం-అసూయ; అనియెడు+ఇవి= అనే ఇవి-ఈ భావాలు (మనో వికారాలు); అరయంగాన్= పరిశీలించగా; రాజసంబులు+అగు= రజ్జోగుణసంబంధులు అగు; భావంబుల్= మనోభావాలు.

తాత్పర్యం: సంతాపం చెందటం, అవకాశమున్న సంతోషించకుండా ఉండటం, ఏడుపు, జనుల క్రియలలో అభిమానం ప్రదర్శించటం, ఓర్చులేనితనం - ఈ భావాలు రజ్జోగుణాంవలన కలిగేవి.

క. తలపులు గ్రుందుగు బోడముట , గల గను టోముట భ్రమము గదురుట జాడ్యం

బలసత యను నీ భావం , బులు దామసకోటి యంట్ట బుధులు నరేంద్రా!

352

ప్రతిపదార్థం: నర+ఇంద్రా!= ఓ రాజు! జనకా!; తలపులు= ఆలోచనలు; క్రందుగన్= (అతిశయంగా) ఉపద్రవంగా; పొడముట= కల్లుటం; కల+కనుట= కలగాంచటం; ఏముట= ప్రమాదపడటం - పొరబడటం; భ్రమము= భ్రాంతి - ఒకదానిని మరొకటిగా తలచుట; కదురుట= విజ్ఞంభించటం; జాడ్యంబు= జడత్వం - చురుకులేనితనం; అలసత= ఆలస్యం - సోమరితనం; అను+ఈ భావంబులు= అనే ఈ భావాల వరుస; బుధులు= పండితులు; తామసకోటి= తమోగుణ సంబంధించుని (భావ) సమూహం; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: ఓ జనక రాజు! ఇప్పుడు తామసభావాలు వివరిస్తున్నాను. ఉపద్రవరూప ఆలోచనలు కలుగుతూ ఉండటం, కలలు రావటం, ఏమరుపాటు ఒకదానిని మరొకటిగా గ్రహిస్తూ వ్యవహారించటం, చురుకుదనం లేకుండా మందిగించి ఉండటం, సోమరితనం - అనే ఈ మనోవికారాలన్నీ తమోగుణజన్మాలు - అని పండితులు పలుకుతారు.

క. కారణము గలిగియును ని , పౌరుణ కలితంబులయ్య జనియించు ధరి

తీరమణ! మూడు దెఱగులు , నారయ నివి యస్ఫిరంబులై తిరుగబడున్.

353

ప్రతిపదార్థం: ధరితీరమణ!= రాజు!; మూడు తెఱగులు= మూడు విధాలు - సత్య రజస్తమోజనిత భావాలు మూడు; కారణము+కలిగియును= కారణం ఉండీ; నిః+కారణ కలితంబులు+అయ్యున్= కారణం లేకా (కారణములేమితో కూడినవై

కూడా); జనియంచున్= కలుగుతాయి; ఆరయున్= పరిశీలించగా; ఇవి= ఈ మూడు విధాలయిన భావాలు; అష్టిరంబులు+ఇస్తిరం కానివై - చంచలములై; తిరుగున్+పడున్= తిరగబడతాయి - తారుమారోతాయి.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! ఈ సత్యరజుస్తమోగుణ జన్మాలయిన మూడు విధాల భావాలూ ఒకసారి కారణం ఉండి కలగవచ్చును. ఒక్కొక్కసారి నిష్ఠారణంగానే పొటమరించవచ్చును. ఈ భావపరంపర స్థిరంగా నిలువదు. చంచలంగా మారుతుంటుంది. ఒక్కొక్కసారి ఈ మనోవికారాలు తిరగబడతాయి కూడా.

చ. జనవర! సాఖ్యముం బీరసి సాత్మ్రికభావ సముద్రమంబు ను
మ్మనియును దుఃఖముల్ గబిలనప్పుడు రాజసుభావభంగి సు
మ్మనియు జడత్వసంగసుమయంబును దామసుభావవృత్తి సు
మ్మనియును ద్రోచి వాను బడ కాత్మరతిన్ నిలు పిచ్చు మోక్షమున్.

354

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= రాజు!; సాఖ్యమున్+పారసి= సుభాన్ని పొంది; సాత్మ్రికభావ సమ్మ+ఉత్తీర్ణ+గమంబు= సత్యగుణ సంబంధి భావాల మంచి పుట్టుక; సుమ్ము+అనియును= సుమా అనీ; దుఃఖముల్+కదిరిన+అప్పుడు= దుఃఖాలు - దుఃఖమయమైన భావాలు పైకొన్నప్పుడు; రాజసుభావ భరిగి= రజ్జోగుణసంబంధి భావాలతీరు; సుమ్ము+అనియును= సుమా అనీ; జడత్వసంగసుమయంబున్= జాడ్యంతోడి కలయిక కలిగినప్పుడు; తామసుభావవృత్తి= తమోగుణ సంబంధి భావాల ద్రువృత్తి; సుమ్ము+అనియున్= సుమా అనీ; తోచి= ప్రక్కకు నెట్టి - ఆ భావాల జోరులో పడి కొట్టుకొనిపోకుండా - వాటిని నెట్టివేసి; వాన్న= ఆ భావాలలో; పడక= పడిపోకుండా; ఆత్మరతిన్ నిలుపు= తనయందు (తాను) సంతోషించటం - బహిఃకారణాలతో పనిలేకుండా - తనలో తాను సంతోషించుటయందు నిల్చుట; మోక్షమున్= ముక్తిని; ఇచ్చున్= ఇస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! నరుడు తాను సాఖ్యాన్ని చవిచూస్తున్నప్పుడు అది సత్యగుణ సంజనితమైన భావాలవలన కలిగినట్లూ, దుఃఖాన్ని అనుభవిస్తున్నప్పుడు అది రజ్జోగుణం కారణంగా ఏర్పడినట్లూ, జడత్వంతో ప్రభంగా సెమరితనం పైబడినప్పుడు అది తమోగుణ ఫలితమయినట్లూ గ్రహించి, ఆయు భావాలనూ, వాటి ఫలితా లయిన సుఖాలు: ఇ జడత్వాలనూ విడిచిపుచ్చి, తనలో తాను ఆనందించే సైర్యాన్ని అందుకొనగలగాలి. అప్పడే ముక్తి లభిస్తుంది. ఆ ఆత్మరతి సైర్యమే ముక్తిని ఈయగలదు.

వ. ఇష్వోరవునకు వైరాగ్యంబు మూలం బని చెప్పి వెండియు.

355

ప్రతిపదార్థం: ఈ+వెరపునకున్= ఈ పద్ధతికి; వైరాగ్యంబు= విరక్తి; మూలంబు+అని= కారణం అని; వెండియున్= మరియును.

తాత్పర్యం: ఈ ఆత్మరతి సైర్యసిద్ధికి కారణం విరక్తి ఒక్కటే - అని పలికి, ఇంకనూ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. వినుము సత్యాదిగుణముల ననఫు! యాత్మ , తత్త్వమున లీనములఁ జేయఁ దర్శయత్వ
దర్శనము దాన నవి మహాదధి నడంగు , నేఱు లట్టుల రూపటు వేఱులేక.

356

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ పాపరహితుడా! జనకరాజు!; వినుము= ఆలకించుము; సత్య+ఆదిగుణములన్= సత్యం మొదలైన గుణములను - రజస్తమోగుణాలను కూడా; ఆత్మతత్త్వమునన్= ఆత్మయొక్క జీవుడి యొక్క తత్త్వమునందు - స్వభావమునందు - సహజసత్యస్థితియందు; లీనములన్+చేయన్= లయించిన - కలిసిపోయిన వానిగా చేయగా; తద్ద+మయత్వ దర్శనము= దానిలో - ఆ ఆత్మలో భాగమైపోయిన స్థితి అగుపడుట (జరుగును); దానన్= ఆ ఆత్మయందు; అవి= ఆ సత్య గుణాలు; మహా+ఉదధిన్= పెద్ద సముద్రాన; అడంగు= లయమైపోయే; ఏఱులు+అట్టులు+అ= కాల్పలవలెనే; వేఱులేక= విడిగా ఉండక; రూపు+అఱున్= రూపు నశించును - ఆకారం లేకుండా ఆ ఆత్మలో అంతర్భవిస్తుయి.

తాత్పర్యం: ఓ పాప మెరుగని పాలకుడా! జనకమహారాజా! వినుము. సత్యం, రజస్సు, తమస్సు అనే గుణాలు మూడించినీ ఆత్మతత్త్వంలో - బీఘడి నిజస్వభావాన లీనం చేయాలి. అప్పడు అని ఆత్మలో కలిసిపోయి, విడిగా ఉండక - సముద్రాన కలిసిపోయే ఏరులవలె నిరాకారంగా సాంతమైన ఉనికిలేకుండా అయిపోతాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. నరుడు సుఖదుఃఖములవెంటుఁ బొరయ సీక , మలచి యాత్మున్ఁఁ జీర్ణిన మానసంబు లీనమగు నంద జలములలోన నిడిన , లవణకణము చందమ్మున నవనినాథ!

357

ప్రతిపదార్థం: అవనినాథ!= ఓ రాజా!; నరుడు= మానవుడు (కర్త); మానసంబు= మనస్సు (కర్మ); సుఖదుఃఖములవెంటన్= సంతోషం సంతాపములవెంట; పారయన్+ఈక= వెడలనీయకుండా - వాటితో పాటుగా పడిపోకుండా; మలచి= త్రిప్తి - అంతర్ముఖంచేసి; ఆత్మనీన్= జీవాత్మునీని; చేర్చినవ్= పాందించినట్లయితే - కలిపినట్లయితే; అందున్+ల= దానియందే - ఆ ఆత్మయందే; జలములలోనవ్ - నీళ్లలో; ఇడిన= వేసిన - ఉంచిన; లవణకణము చందమ్మునవ్= ఉప్పుగల్లు విధాన; లీనము+అగున్= లీనమై - కలిసినదై పోవున.

తాత్పర్యం: ఓ రాజా! నరుడు తన మనస్సును లౌకికా లయిన సుఖదుఃఖాల వెంటబడిపోకుండా అంతర్ముఖంగా త్రిప్తివేసి, ఆత్మలో చేర్చగలగాలి. ఆ విధంగా ఆత్మలో చేర్చబడ్డ మనస్సు ఆ ఆత్మలోనే నీళ్లను చేర్చిన ఉప్పుగల్లువలె కలిసిపోయి తన ఆకారాన్ని కోల్పోతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. తోలు బిగవిడిచి నాగము , లీలఁ బొలుచు మాడ్చిక గర్భలేపముఁ దనతోఁ
గీలుకొనసిక వెలుగు ని , రాలంబన బోధఫుసుడు రాజవరేణ్యా!

358

ప్రతిపదార్థం: రాజవరేణ్యా!= ఓ రాజశ్రేష్టా!; నాగము= పాము; తోలు= చర్చం (కుబుసం); దిగవిడిచి= తీసివేసికొని; లీలన్+పాలుచు మాడ్చిక్= విలాసంతో ఒప్పినవిధాన; నిర్మ+అలంబన బోధఫుసుడు= ఆధారంతేని (స్వతః ప్రకాశమానమైన) జ్ఞానంతో గొప్పవాడైనవాడు (నరుడు) కర్మలేపమున్= కర్మం అనే పూతను (బంటికి రాసుకొనే ద్రవం); తనతోన్= తనతో; కీలుకొనన్+ఈక= ముడిపడనీయకుండా - అంటుకొనకుండా; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఓ రాజశ్రేష్టా! కుబుసం విడిచిన పాము విలాసంగా ప్రకాశిస్తుంది. ఆ విధంగానే, కర్మసంపర్కం వదలిన ఆత్మ, నిరాధారమై స్వతఃప్రకాశవంతమైన జ్ఞానంతో ప్రజ్ఞలిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. అని బోధించె; నిట్లు పంచశిఖునిచేత బోధితుండై కాదె! జనకుండు దన పురంబైన మిథిల గాలునప్పుడు దుఃఖింబులం బొరయమింజేసి తన కేమియుం గాలదని పలికెం గొంతేయాగ్రజా! యాకళ్లింపుము.359

ప్రతిపదార్థం: అని= పై ప్రకారంగా; బోధించెన్= ఉపదేశించెను; ఇట్లు+ ఈ: విధంగా; పంచశిఖునిచేతన్= పంచశిఖునే బుప్పిశేష్ముడిచేత; బోధితుండు+ఇ= ఉపదిష్టుడై - ఉపదేశించబడినవాడై; కాదె= కదా!; జనకుండు= జనక మహారాజు; తన పురంబు+ఇన= తన పట్టణమైన; మిథిల= మిథిలా నగరం; కాలునప్పుడు= కాలిపోయే సమయాన; దుఃఖింబులన్= పరితాపాలను-భేదములను; పారయమిన్+చేసి= పాందకపోవటంవలన; తనకున్+ఎమియున్+కాలదు= (నిర్నిప్తుడైన) తనను ఏమీ దహించదు;

అని పలిక్కే= అని అన్నాడు; కొంతేయ+అగ్రజు!= కుంతినందములో మొదట పుట్టినవాడా! ధర్మరాజు!; ఆకర్ణింపుము= వినుము, (ఈ చివరిమాట అనంతర వాక్యంతో అస్వయిష్టంది.)

తాత్పర్యం: పై ప్రకారం పంచశిలమహార్షి జనకమహారాజునకు ఉపదేశించాడు. ఆ పంచశిలుడి బోధ జనకుడిపై తన ప్రభావం నెరపి, అతడిని నిజంగానే విరక్తుడిని చేసింది. అందువలననే జనకుడు తన నగరం మిథిల కాలిపోతూ ఉంటే, తాను దుఃఖానికి దూరంగా నిలిచి తన కేమీ కాల్ప అంటదని పలికాడు.

క. అములం బగు సీ యుతిహో , సము భక్తిఁ బలించినం బ్రథాంతి యొలసి దుః

ఖములం దొఱగి మనుష్యం , దమ్యతతష్టవాప్తి మహితుండై వెలుగొందున్.

360

ప్రతిపదార్థం: మనుష్యండు= నరుడు; అమలంబు+అగు= మలినంలేనిదైన; ఈ ఇతిహాసము= ఈ వృత్తాంతం; భక్తిన్= భక్తితో; పరించినన్= చదివితే; ప్రశాంతి= మిక్కిలి శాంతి; ఒలసి= కలిగి; దుఃఖములన్+తొఱగి= ఫేదాలను వదలి; అమృతత్వ+అవాప్తి మహితుండు+హ= మృత్యులేనితనం లభించటంతో పూజ్యాడై; వెలుగు+ఒందున్= ప్రకాశిస్తాడు.

తాత్పర్యం: నిర్మలమైన ఈ వృత్తాంతాన్ని భక్తితో పరిస్తే, నరుడికి మనశ్శాంతి ప్రాప్తిస్తుంది. దుఃఖాలు తొలగిపోతాయి. తుదకు మరణించేని ముక్కిని కూడా పొంది పూజ్యాడై అతడు లోకాన వెలుగొందుతాడు'.

వ. అనిన విని ధర్మతనయుండు దేవత్రతుతో 'నెట్టివాడు సుఖియును మంగళవంతుండును నిర్భయుండునుసై వల్లించు?' నని యడిగిన సప్పురుషమితేని కప్పురుషవరుం డిట్లను 'దమసంపన్ననకు సీ చెప్పిన చందంబుగలుగు నాకర్ణింపుము.

361

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; ధర్మతనయుండు= ధర్మరాజు; దేవత్రతుతోన్= భిష్మడితో; ఎట్టివాడు= ఏ విధమైన నరుడు; సుఖియును= సుఖంకలవాడూ; మంగళవంతుండును= శుభంకలవాడూ; నిర్మ+భయుండును= భయంలేనివాడూ; ఈ వర్తించున్= అయి ప్రవర్తిస్తాడు - జీవిస్తాడు; అని+అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; ఆ+పుడమితేనికిన్= ఆ రాజునకు; ఆ+పురుషవరుండు= ఆ నరశ్రేష్టుడు - భీష్మాడు; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; దమసంపన్ననకున్= ఇంద్రియనిగ్రహం కలవాడికి; నీ చెప్పిన చందంబు= నీవు పలికిన విధం - సుఖం శుభం కలిగి నిర్భయంగా జీవించగల లక్షణం; కలుగున్= ఉంటుంది; ఆకర్ణింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: పితామహుడి పలుకులు విన్న ధర్మరాజు మరొక ప్రశ్న అడిగాడు. 'ఎట్టివాడు సుఖంతోనూ, శుభంతోనూ కూడి నిర్భయుడై జీవించగలడు?' అని. ఆ ప్రశ్నకు భిష్మాడు ధర్మజుడితో, 'దాంతి - ఇంద్రియ నిగ్రహం కలవాడు నీ ప్రశ్నకు సమాధానంగా నిలుస్తాడు. విను మంటూ తన ప్రవచనాన్ని కొనసాగించాడు.

తే. సర్వవ్రాత్మములకు శమము దమముఁ , గలిగియునికి విశిష్ట ప్రకార మగుట

బ్రాహ్మణునకు విశేషించి రాజవర్యు! , దమసమాహిత వృత్తి పెద్దయును వలయు.

362

ప్రతిపదార్థం: రాజవర్య!= ఓ రాజశేష్టా!; సర్వ వర్ష+ఆశ్రమములకున్= ఎల్ల వర్షములకు - బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శాదులకు; ఎల్ల ఆశ్రమములకు - బ్రాహ్మణవర్య, గృహస్త వానప్రస్త సన్మాన ఆశ్రమవాసులకు; శమము= శాంతి; దమము= నిగ్రహం; కలిగి+ ఉనికి= కలిగి ఉండటం; విశిష్ట ప్రకారము+అగుట్టన్= విశేషంతో కూడిన పద్ధతి కాబట్టి; విశేషించి= అధికంగా; బ్రాహ్మణునకున్= బ్రాహ్మణవర్షజునకు; దమసమాహిత వృత్తి= దమంతో - నిగ్రహంతో సమాధానసహితమైన నడత; పెద్దయును= ఎక్కువగా; వలయున్= కావాలి.

తాత్పర్యం: లోకంలో అన్ని వర్ణాలవారికి, అన్ని ఆశ్రమాలవారికి శాంతి, దాంతి కలిగి ఉండటం విశిష్ట పద్ధతి. విశేషించి బ్రాహ్మణులకు దాంతితోడి జీవనవిధానం ఎక్కువగా కావలసి ఉంటుంది.

వ. దమంబు సద్గుణంబులరాశి; యివి యెయ్యవి? యంటేని.

363

ప్రతిపదార్థం: దమంబు= నిగ్రహంబు; సత్త+గుణంబుల రాశి= మంచి గుణాల ప్రోవు; అవి= ఆ సద్గుణాలు; ఏ+అవి?= ఏవి? అంటే(వి)+ఏని= అంటేనే - అంటే.

తాత్పర్యం: దమ మొక్కటి సద్గుణాల ప్రోవు. ఆ సద్గుణాలు ఏమిటి? - అంటావా? (వినుము.)

సీ. శౌచ, మక్రోధంబు, సంతోష, మార్జువ, | మనసూయ, విగతదైన్యత్వవ్యతి,
యప్రమాదంబు, దురభిమానరాహిత్య, | మతివాదవర్జన, మఖీలభూత
దయ, గురుపూజ, నిందాస్తుతి ప్రవణతా | తాష్గ్రం, బషైపునత్వంబు, సాధు
జనసంగమం, బమ్మఘాషణంబు, ని | స్నేహాత, యహింస, సుశీలభావ,

తే. మింతియుగ్రామజయ మివి యెల్ల దమము | నాక్షత్రులు; వీనిఁ గల పుణ్య డభయుఁ దైవిఁ
కములవలను నాముష్మకముల వలన | శాంతిమంగళ నిధి బోధ సౌమ్యమూర్తి'

364

ప్రతిపదార్థం: శౌచము= శుచిత్వం - పరిశుభ్రత; అక్రోధము= కోపం లేకుండటం; సంతోషము= ఆనందం; ఆర్జువము= బుజాభావం - కపటంలేవి; న+అసూయ) అనసూయ= అసూయ - ఈర్ష్వలేకుండటం; విగత దైన్యత్వ వృత్తి= పోయిన దీనత్యంతోడి జీవనం- దైన్యంలేని బ్రాహుకు; అప్రమాదంబు= పరాకు లేకుండటం; దుర్గ+అభిమాన రాహిత్యము= చెడు అభిమానం లేకుండటం; అతివాద వర్జనము= ఎక్కువ మాట్లాడటం మానటం; అభిలభూతదయ= ఎల్లప్రాణులయొడ దయ; గురుపూజ= పెద్దలయేడ గౌరవం; నిందాస్తుతి ప్రవణతా త్యాగంబు= నిందయందుగాని, స్తోత్రమునందుగాని ఆసక్తుడై ఉండటాన్ని వదలటం - ఎక్కువగా తెగడటం పొగడటం రెండూ మానటం; అషైపునత్వంబు= కొండెములు చేపే గుణం లేకుండటం; సాధుజన సంగమంబు= సజ్జనుల తోడి కలయిక; అమృఘాషాషణంబు= అబద్ధములాడకుండటం; నిస్సుహాత= ఆశ లేకుండటం; అహింస= హింస లేకుండటం; సుశీల భావము= మంచి సహజ స్వభావం; ఇంద్రియ గ్రామజయము= ఇంద్రియాల సమూహమును జయించటం; ఇవి+ఎల్లన్= ఇవి అన్ని; దమము+అక్షత్రులు= దమముయొక్క ఆకారాలు - స్వరూపాలు; వీనిన్= ఈ సద్గుణాలను; కల పుణ్యాదు= కలిగిన ధన్యజీవి; ఐహికముల వలనను= ఇహాలోకానికి చెందిన విషయాల నుండిగాని; ఆముష్మకముల వలనను= పరలోకానికి చెందిన విషయాలనుండి గాని; అభయుడు= భయంలేనివాడు; శాంతి మంగళ నిధి= శాంతికీ, శుభానికీ స్థానమైనవాడు; బోధసామ్యమూర్తి= జ్ఞానంవలన ప్రశాంతమైన ఆకారం కలవాడు.

తాత్పర్యం: దమము అనే ఒక్క లక్ష్మణలో ఎన్నో సద్గుణాలు ఇమిడిపోతాయి. ఆ సద్గుణాలు ఇవి: పరిశుభ్రత-బయటి లోపలి మలినాలు తోలగించుకొనటం, కోపంలేకుండా, కపటమూ అసూయా లేకుండా దైన్యానికి దూరంగా జీవించటం, పరాకుపడటం దురభిమానం అధికప్రసంగం - వీటిని త్యజించటం, ఎల్ల ప్రాణులయొడ దయ, పెద్దలయొడ గౌరవం కలిగి ఉండటం, నిందించటం స్తుతించటంలలో నిమగ్నుడు కాకపోవటం, కొండెములు చెప్పుకుండా ఉండటం, సజ్జనసాంగత్యం చేయటం, అబద్ధాలు ఆడకుండటం, ఆశలకు లోనుగాక, హింసకు పాల్పడక, మంచి శీలం కలిగి ఉండటం, ఇంద్రియాలను జయించటం - ఇవన్నీ వాస్తవానికి దమముయొక్క రూపాంతరాలే. ఈ లక్ష్మణాలు గల ధన్యజీవికి ఇహాలోక విషయాలవలనగాని, పరలోక విషయాల వలనగాని ఎట్టి భయమూ ఉండదు, ఏర్పడదు. అతడు శాంతికీ శుభానికి నిలయమైనవాడు. జ్ఞానంవలన సామ్యమైన ఆకారంతో వెలుగొందేవాడు'.

విశేషం: దమధాతుజన్యమైన కృదత్త రూపమిది. ఆ ధాతువునకు అణచుట అని ఆర్థం. ఇంద్రియాలను అణచుట దమవొతుంది. ఇంద్రియ విజయమొకటి సిద్ధిష్టే సకల సద్గుణాలూ లభించినట్టే.

వ. అనినం జితామహనితోఁ బాండవేయాగ్రజండు ‘ప్రతస్థ లొకొక్కయెడ భోజనంబులు సేయుదురు. వారలకు ప్రతహనిలేకుండునే?’ యని యడిగిన నతనితో నతండు.

365

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని పలుకగా; పితామహనితోన్= తాతతో; పాండవేయ+అగ్రజండు= పాండుతనయులలో పెద్దవాడు-ధర్మరాజు; ప్రతస్థలు= ప్రతంలో ఉన్నవారు; ఒక్క+ఒక్క+ఎడన్= ఒక్కొక్కచోట, ఒక్కొక్క సమయాన; భోజనంబులు+చేయుదురు= భుజించుటలు చేస్తారు; వారలక్న్= ఆ విధంగా ప్రతంలో ఉండి భోజనాలు చేసేవారలకు; ప్రతహని= ప్రత భంగం; లేక+ ఉండును+ఏ?= లేకుండా ఉంటుందా?; అని+అడిగిన్= అని ప్రశ్నించగా; అతనితోన్= ఆ ధర్మజడితో; అతండు= ఆ భీష్ముడు (ఇట్లా అన్నాడు).

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు ‘దమవంతుడు సకల సద్గుణరాళి’ అని భీష్ముడినుండి విన్న పిదవ, పితామహడిని ‘ప్రత నిర్వహణాంలో ఉండి కూడా కొండరు అపుడపుడు అక్కడక్కడ భోజనాలు చేస్తూ ఉంటారు. వారికి ప్రతభంగం వాటిల్లదా?’ అని ప్రశ్నించగా, దానికి సమాధానంగా భీష్ముడు ఇట్లా అన్నాడు.

తే. ‘వినుము విప్రకామార్థ భోజనములోను, గాగ్రఁ గలుగు వేదోక్త ప్రకార భోజ నములు ప్రతహని సేయవు నరవేణ్యి!’, యని నిరూపించి పలికి యిట్లనియే మతీయు.

366

ప్రతిపదార్థం: నరవేణ్యి!= ఓ రాజు!; వినుము= ఆలకించుము; విప్రకామ+అర్థభోజనము= బ్రాహ్మణుడి కోరికయే ప్రయోజనంగా గల భోజనం - గృహస్థుడి కోర్కెతీర్పుడానికై చేసే భోజనం; లోనుగాగన్= లోషైన - మొదలుయిన; కలుగువేద+ఉత్క ప్రకార భోజనములు= ఉన్న, వేదంలో చెప్పబడ్డ విధానంగల భోజనాలు - వేదానుమతమైన భోజనాలా; ప్రతహని+చేయవు= ప్రతభంగం చేయవు - కలిగించవు; అని= అంటూ; నిరూపించి= నిరూపణ చూపి; పలికి= చెప్పి; మతీయున్= ఇంకనూ; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ‘విప్రుల కోరికమేర చేసే భోజనాలా, ఇంకా ఇటువంటివే అయిన వేదోక్తాలయిన భోజనాలూ ప్రతస్థలు చేసినా, వాటివలన ప్రతహని జరుగదు’ అని గట్టిగా ప్రకటించి, భీష్ముడు ఇంకా ఈ విధంగా ప్రవచించాడు.

వ. ‘సదీపవాసియు, సదాబ్రహ్మచాలియు, సమాంసభోజియు, విఘుసాశనుండును, సమృతాశియు, సమ్పూర్ణుండునుం గావలయుఁ దత్స్థరూపంబు లెట్టి వంటేని.

367

ప్రతిపదార్థం: సదా+ఉపవాసియున్= ఎల్లప్పుడూ ఉపవసించేవాడూ; సదాబ్రహ్మచారియున్= ఎల్లప్పుడూ బ్రహ్మచర్య ప్రతం పాటించేవాడూ; అమాంస భోజియున్= మాంసం భుజించనివాడూ; విఘుస+అశనుండును= దేవతల అతిథుల భుక్తశేషాన్ని తినేవాడూ; అమృత+ఆశియును= అమృతమును తినేవాడూ; అస్వప్నుండునున్= నిదురలేనివాడునూ; కావలయున్= కావాలి (నరుడు-సాధకుడు); తద్ద+స్వరూపంబులు+ఎట్టివి?= వారి ఆకారాలు ఏపిధమైనవి; అంటి(వి)+ఎనిన్= అంటివేని - అస్వచో.

తాత్పర్యం: మోక్షార్థియైన సాధకుడు, సదా ఉపవాసిగా బ్రహ్మచారిగా ఉండాలి. మాంసాన్ని భుజించనివాడుగా, దేవతల అతిథుల భుక్తశేషాన్ని భుజించేవాడుగా, అమృతాన్ని భుజించేవాడుగా కూడా ఉండాలి. నిదురపోనివాడుగా కూడా ఉండాలి. ఏరి స్వరూపాలు ఏ విధంగా ఉంటాయి? అని అడుగబోతున్నావా? (వినుము).

సీ. ‘శరు ప్రాంచు గుడుచుచు నెడనెడఁ గుడవక, యుండునాతండు సదీపవాసి; బుతుకాలమున నాత్తుసతియంద రతిసల్పు, భువ్యశేలుఁడు సదా బ్రహ్మచాలి; దేవ పిత్రతిథి పూజావిధులం దిడి, మతీ నంజ పురుషుఁ దమాంస భోజి; దసరయట్లు పంక్తివారును భుజింప భుజించు, నంచితాత్ముడు విఘుసాశనుండు;

తే. భృత్య వర్గంబు గుడిచిన పిదపఁ గుడుచు , నాతఁ డమ్ముతాశి; దివసంబునందు నిదుర వీని పుణ్యాదస్థప్తుడు; డిపోలములగు ము , హాథిక త్రతములు దేహ బాధకములు.' 368

ప్రతిపదార్థం: ఇరుప్రాద్య= రెండు పూటల; కుడుచుచున్= తింటూ; ఎడన్+ఎడన్= మధ్య మధ్య; కుడువక= తినక; ఉండు+ఆతండు= ఉండేవాడు; సదా+ఉపవాసి= నిత్యోపవాసి - ఎప్పుడూ ఉపవసించేవాడే; బుతుకాలమున్= బుతుమతి అయినపుడు; ఆత్మస్తియందున్= తన భార్యయందు; రతి+చల్య= సంభోగంచేసే; భవ్యశీలుడు= ఉత్తమ స్వభావంకలవాడు; సదాబ్రహ్మచారి= నిత్యబ్రహ్మచారి; దేవ పితృ+అతిథి పూజా విధులందున్= దేవతల పితరుల అతిథుల పూజాకార్యాలలో; ఇడి= ఉంచి; మటి= తరువాత; నంజఁ పురుషుడు= తినే నరుడు; అమాంస భోజి= మాంసం భుజించివాడు; తన+అట్లు= తనవలెనే; పంక్తివారును= బంతిలోనివారూ - తనతో కూర్చొని భుజించేవారుకూడా; భుజింపన్= తినగా; భుజించు+అంచిత+ఆత్ముడు= తినే మంచి మనసు కలవాడు; విఘుస+అశుండు= దేవభుక్తశేషాన్ని భుజించేవాడు; భృత్యవర్గంబు= సేవకుల సమూహం; కుడిచిన పిదపన్= తిన్న తరువాత; కుడుచు+ఆతండు= తినేవాడు; అమృతాశి= అమృతం భుజించేవాడు; దివసంబునందున్= పగటివేళ; నిదుర+పోని పుణ్యాదు= నిద్రపోని ధన్యుడు; అస్వప్తుడు= నిద్రపోనివాడు; ఈ+పోలములు+అగు= అ విధాలయిన; మహో+అధిక త్రతములు= గొప్ప పెద్ద వ్రతాలు; దేహబాధకములు= శరీరాన్ని బాధించేవి.

తాత్పర్యం: రోజుకు రెండు పూటల మాత్రం భోజనంచేస్తూ మధ్యమధ్య ఏమీ తిననివాడు సదోపవాసి, బుతుకాలాన మాత్రం ధర్మపత్రితో సంగమించే సచ్చీలుడు సదాబ్రహ్మచారి, దేవతల పితరుల అతిథులకొరకు వండి వడ్డించి ఆపిదప మాత్రం భుజించేవాడు అమాంసభోజి. తనతో తన పంక్తిన్ని వారు కూడా ఆరగిస్తుండి వారివలెనే సమానంగా మాత్రమే భుజించేవాడు విఘుసాశనుడు - భుక్తశేషభోజి. సేవకులందరూ భుజించిన తరువాత మాత్రమే తాను భుజించే పుణ్యాత్ముడు అమృతాశి. పగటిపూట నిద్రపోనివాడు అస్వప్తుడు - నిద్రపోనివాడు ఇటువంటివారి మహోవ్రతాలన్నీ శరీరబాధకాలే'.

ఇంద్ర ప్రప్లోద సంవాద ప్రకారము (సం. 12-212-3)

వ. అనిన విని కౌంతేయాగ్రజిండు శాంతనవునితోడఁ 'గర్భంబులు సంస్కర్యార్థోగంబున శుభాశుభంబులం బురుషుం బొందించు వానికిం గర్త యప్పురుషుండ యగుట గాకుండుట నిశ్శయింపరాకుండు. నాకేర్పుడం జెప్పవే?' యసుటయు నప్పుణ్యం డక్కురువరేణ్యన కిట్లను 'నింద్ర ప్రప్లోద సంవాద సమాకర్ణనంబున నబి దేటపడు నాకళ్లంపుము. సత్కష్టుండును, సంయమశిరతుండును, సనహంకారుండును, సమర్పుశీధ దూరుండును, దుల్యనిందాస్తుతియును, సమలోప్పకాంచనుండును, నారాయణధ్యాన పరాయణుండును నగు ప్రప్లోదుండ దొక్కురుండ యాసీనుండై యుండ నింద్రుం డతని యుంతరంగం బారయ వేడి చేరంబోయి. 369

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; కౌంతేయ+అగ్రజిండు= కుంటీకుమారులలో పెద్దవాడు - ధర్మజిండు; శాంతనవునితోడన్= శంతనడి కుమారుడితో - భీముడితో; కర్మంబులు= కర్మలు-నరులు చేసే అన్ని పనులూ; సంస్కర్యార్థోగంబున్= పూర్వానుభవు కలయికతో; శభ+అపుభంబులన్= మంచిచెడులను; పురుషున్= నరుని; పాందించున్= ప్రాప్తింపజేస్తాయి - పాందజేస్తాయి; వానికిన్= ఆ కర్మలకు; కర్త= చేసేవాడు; ఆ+పురుషుండు+అ= ఆ నరుడే; అగుట+కాక+ఉండుట= కావటం, కాకపోవటం; నిశ్శయింపన్+రాక+ఉండున్= నిర్ణయించ (వీలు) కాకుండా ఉంటుంది; వాకున్= సందేహంతో ఉన్న నాకు; ఏర్పడన్+చెప్పవే?= సృష్టింగా తెల్పువా?; అనుటయున్= అన్న తరువాత; ఆ+పుణ్యాదు= ఆ పుణ్యాత్ముడు- భీముడు; ఆ+కురువరేణ్యనకున్= ఆ ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; ఇంద్రప్రప్లోద సంవాద సమ్మ+అకర్ణనంబున్=

ఇంద్రుడి ప్రష్టోదుడి సంభాషణమును బాగుగా వినటంవలన; అది= నీ వడిగిన సందేహం; తేటపడున్= సృష్టపడుతుంది; ఆక్రింపుము= వినుము; సత్యస్థండును= సత్యగుణమున ఉన్నవాడును; సంయు నిరతుండును= నిగ్రహమునందు ఆసక్తుడును; న+అహంకారుండును= అహంకార రహితుడును; అమర్షుఽధ దూరుండును= అసహనం తీవ్ర కోచులకు దూరమైనవాడును; తుల్యానిందాస్తుతియును= సమానమైన తెగడుట పొగడుటలు గలవాడును; సమలోష్టకాంచనుండును= సమానమైన మట్టిగడ్డ, బంగారం కలవాడును; నారాయణధ్యానపరాయణుండును= విష్ణుమూర్తిని ధ్యానించటంలో ఆసక్తుడైనవాడూ; అగు= అయిన; ప్రష్టోదుండు= ప్రష్టోదుడు - హిరణ్యకశిష్టి తనయుడు; ఒక్క+ఎడన్= ఒకవోట; ఒక్కరుండు+అ= ఒక్కడే; ఆసీనుండు+ప+ఉండన్= కూర్చొన్నవాడై ఉండగా; ఇంద్రుండు= ఇంద్రుడనే దేవతలరాజు; అతని+అంతర్+అంగంబు= ఆ ప్రష్టోదుడి మనస్సును; ఆరయన్= పరిశీలించుటకు; వేడి= అర్థించి; చేరన్+పోయి= సమీపించి.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా ధర్మసూక్ష్మాలు పితామహడినుండి విన్న తరువాత, ధర్మరాజు భీమ్యుడిని ఒక జటిల ప్రశ్నవేశాడు. ‘కర్మలు, సంస్కారవశాన నరుడికి మంచిచెడులు కలిగిస్తూ ఉంటాయి. అయినప్పుడు ఆ కర్మలకు కర్త నరు డౌనో కాడో నిర్ణయించలేకుండా ఉన్నాను. నాకు సృష్టింగా నిస్సందేహంగా తెలుపవా?’ అని అర్థించాడు. దానికి బదులుగా భీమ్యుడు ధర్మజుడితో ‘ఇంద్రప్రష్టోద సంభాషణమనే వృత్తాంతాన్ని వింటే నీ సందేహం తీరుతుంది. విను’మంటూ ఆ వృత్తాంతాన్ని వివరించటం ప్రారంభించాడు. ‘సత్యగుణాంలో నిలిచి ఉన్నవాడూ, నిగ్రహశిలుడూ, అహంకార రహితుడూ అసహనాన్ని క్రోధాన్ని దూరీకరించినవాడూ, తెగడ్తులను పొగడ్తులను సమంగా భావించేవాడూ, మట్టిబెడ్డును బంగారాన్ని ఒకటిగా చూచేవాడు, విష్ణుమూర్తిధ్యానమగ్నుడూ అయిన ప్రష్టోదుడు ఒకవోట ఒంటరిగా కూర్చొని ఉండగా, ఇంద్రుడు అతడి మనస్సును పరిశీలించి పరీక్షించే సంకల్పంతో, కోరి అతడిని చేరి.

క. ‘సంపద లేమికి మది శో , కింపవు; శత్రువుల చేతికిని లోనగు టూ హింపవు; నీ కూరకునికి , పెంపని పాటించె; బిట్టి బేలవు గదవే!’

370

ప్రతిపదార్థం: సంపద లేమికిన్= సంపత్తి లేకపోవటానికి; మదిన్= మనస్సును; శోకింపవు= ఏడ్వపు; శత్రువులచేతికిని= విరోధుల చేతికి కూడా; లోను+అగుట= లోంగిపోవటం; ఊహింపవు= తలంచవు; ఊరక+ఉనికి= నిప్పియగా - ఏ పని పాటూ లేకుండా ఉండుట; నీకున్= ఒంటరిపైన నీకు; పెంపు+అని= ఎక్కువ అని - మేలని; పాటించెదు= గ్రహిస్తాపు; ఇట్టి బేలవు+కదవే!= ఇంతటి వెరివాడవు అయినావే!

తాత్పర్యం: సంపదలు లేవు నీకు. అయినా దుఃఖించవు, శత్రువులచేతికి లోంగిపోతానని, అయినా ఆలోచించవు. ఉప్పేష్టాభావంతో ఊరక ఉండటమే నీకు మేలని గ్రహిస్తాపు. ఇంత అమాయకుడవు అయినా వేమిటి? ఈ నిప్పియత్తు మెందుకు?’

వ. అనిన విని హిరణ్యకశిష్టపనందనుండప్పురందరున కిట్లనియె.

371

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని పలుకగా; విని= అలకించి; హిరణ్య కశిష్ట నందనుండు= హిరణ్యకశిష్టి తనయుడు - ప్రష్టోదుడు; ఆ+పురందరునకున్= ఆ ఇంద్రుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: దీనికి ప్రష్టోదుడు ఇంద్రుడికి ఈ విధంగా ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

ఆ. ‘కలిమలేమి యనగగల వీకరెం డవి , యత్నగౌరవము వియత్నతయును గలుగ వచ్చు ననుట గాదది సూ బేల , తనము వినుము తెలియ ననమిపేంద్ర!

372

ప్రతిపదార్థం: అనిమిష+ఇంద్రి= దేవతల రాజా!; తెలియన్= తెలియునట్లుగా; వినము= అలకించుము; కలిమిలేమి+అనగన్= కలుగుట, కలుగకుండుట అనే; ఒక రెండు= ఒక రెండు (క్రీయలు); కలవు= ఉన్నవి; అవి= ఆ కలిమిలేములు (ఏవి? అంటే); యత్నగౌరవము వియత్నతయును= ప్రయత్నమనే బరువు, ప్రయత్నంలేకుండటం (అంతేగాని సంపద - దారిద్ర్యం కావు - కలిమిలేములకు అర్థాలు); కలుగన్= ప్రయత్నముంటే; వచ్చును+అనుట= (కలిమి) సిద్ధిస్తుంది అనటం; కాదు= కుదురు-చెల్లదు; అది= యత్నిస్తే వస్తుంది అనుట; బేలతనము సూ= అమాయకత్వం - హోహ్యము సుమా!

తాత్పర్యం: ఓ దేవతలరాజా! కలిమిలేముల గురించి ప్రసంగించావు. అది సరిగాదు. నిజానికి కలిమి, లేమి-అనేవి రెండూ లోకాన ఉన్నాయి. కలిమి - ఉండుట - ప్రయత్నముండుట; లేమి - లేకుండుట - ప్రయత్నం లేకుండుట- అనేవే అవి. అయితే యత్న మున్నంత మాత్రాన సంపద సిద్ధిస్తుంది అనటానికి వీలులేదు. ఆ విధంగా అనటమే బేలతన హోతుంది సుమా!

విశేషం: ఇంద్రుడు ప్రష్ణోదుడిని ‘బేలవు - తెలియని మూడుడవు లేక అమాయకుడవు’ అంటే, ప్రష్ణోదుడు తిరిగి ఇంద్రుడిని అదే పదం ప్రయోగించి బోధిస్తూ అతడి హోహ్యాన్ని అతడికి ఎరుకపరుస్తున్నట్లున్నాడు. ‘నిజమైన బేలతనం నీదే సుమా!’ అని హేచ్చరిస్తున్నాడు.

క. తేరక యుండగఁ జేరుం , దేరంగాఁ బొలియు విధి యథినంబులు గా

కారయ విత్తంబులు పురు , పొరంభాయత్తములే? మహా బుధివిధి!

373

ప్రతిపదార్థం: మహాబుధినిధి!= గొప్ప ధిశక్తికి నిధానమైనవాడా! ఇంద్రా!; విత్తంబులు= సంపదలు; తేరక+ఉండగఁన్= తేకుండా-తీసికొనిరాకుండా ఉంటే; చేరున్= కూడతాయి; తేరంగాన్= తేగా, తీసికొనిరాగా; పొలియున్= నశిస్తాయి; ఆరయన్= పరిశీలించగా; విధి+అధినంబులు+కాక= విధికి లొంగినవిగాకుండా; పురుష+ఆరంభ+ఆయత్తములు+ఎ?= పురుష ప్రయత్నానికిలొంగేనా?

తాత్పర్యం: ఓ మహాధీశాలీ! ఇంద్రా! సంపదలు యత్నించి ఆర్థించకున్న తమంత తాముగా వచ్చి పడతాయి. ప్రయత్నించి సమార్జించి తెచ్చి ఉంచితే ఊరక నశించిపోతాయి. కాబట్టి పరిశీలించి చూస్తే అవి విధికి లొంగి ఉండేవేగాని నరుడి ప్రయత్నానికి లొంగినవి మాత్రం కావు.

క. శత్రుజనులు చెఱుచుటయును, మిత్రులు బ్రతికించుటయును మిస్తుక యాప

తాత్పూతయును సంపదయు వి , ధాత్యాడు సంధించుఁ జూవె తటితోఁ బురుషున్.

374

ప్రతిపదార్థం: శత్రుజనులు= విరోధి నరులు; చెఱుచుటయున్= చెడునట్లు చేయటం - నశింపజేయటం; మిత్రులు=స్నేహితులు; బ్రతికించుటయును= బ్రతికేటట్లు చేయటం - క్లైమాలు కలిగించటం; మిస్తుక= ఊరక- అనుకొనకుండా - నిష్కారణాంగా; ఆపద్+ పాత్రతయును= ఆపదలకు కష్టవస్తులకు పాత్రమవటం; సంపదయును= (ఊరకనే) సంపత్తి కలగటం - ఇవి అన్ని; తటితోన్= సమయంతో - కాలంతో; పురుషున్= నరుడిని; నిధాత్యాడు= చేసేవాడు- బ్రహ్మదేవుడు; సంధించున్+చూచె!= కలుపుతాడుసుమా!

తాత్పర్యం: జీవితంలో నరుడికి అనేక ఆనంద ఫేదకర సంఘటనలు ఎదురోతూ ఉంటాయి. మిత్రులు ఖుభాలు గలిగిస్తుంటే, శత్రువులు నాశనాలు కలిగిస్తూ ఉంటారు. ఒక్కొక్కసారి ఊరకనే తన ప్రమేయ మేమీ లేకుండానే నరుడిమీద కష్టవస్తులు వచ్చి పడతాయి. ఆ విధంగానే సుఖసంతోషాలూ హరాత్తుగా మానవుడిని ముంచెత్తుతుంటాయి. ఇవన్నీ ఈ విధంగా ఎందుకు జరుగుతున్నాయి? ఎవరు జరిపిస్తారు? ఆయా సహాయం సమీపించి నపుడు స్వయంగా విధాతే నరుడికి ఆయా ఫేదమోదాలతో, ఆపత్కంపదలతో, పరాజయవిజయాలతో సంధానం కుదురుస్తూ ఉంటాడు. ఇదంతా ఆయన ఆడించే ఆట తప్ప అన్యం కాదు.

విశేషం: ఈ పద్యంలో ప్రాపమైతి విశేషం గమనించదగినది. సంయుక్తరమైన 'త్ర'కును, 'తృ'కును ప్రాపమైతి చెల్లింపబడినది. ఇది సంయుతాసంయుతప్రాపము. రేపు లకారములతో ఏర్పడినప్పుడే చెల్లుతుంది. 'పాణి ద్రఘృగ నిమ్మ నా తండ్రి కృష్ణ వేడుకొనియేద నందాకు బండ్లు దినును.'

ఆ. భావములు నిజస్వభావంబునన తోచు , నడగునట్లు గాన యస్థిరతకు

నెలవు లని యెఱుంగ నేర్చిన భావంబు , లందుఁ దగులు నెట్లు డెంద మనఫు!

375

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ పాపరహితుడా - సురేంద్రా; భావములు= అభిప్రాయాలు - మనోవికారాలు; నిజస్వభావమునను+లా= తన స్వభావమునందే; తోచున్= పుట్టుతాయి; అడగున్= నశిస్తాయి; అట్లు+కాన్న్= ఆ విధము కాబట్టి (భావాలు); అస్థిరతకున్= చంచలత్వానికి - నిలకడలేనితనానికి; నెలవులు+ఐ= స్థానాలు అని; ఎఱుంగ నేర్చినన్= తెలిసికొనగలిగితే; డెందము= మనస్సు; భావంబులందున్= భావాలో - మనస్సులో నుండి కలిగే అభిప్రాయాలో; ఎట్లు= ఏ విధంగా; తగులున్= తగుల్గొంటుంది? - చిక్కుకొంటుంది? (తగుల్గొందు.)

తాత్పర్యం: కర్మలకు పూర్వరూపాలయిన భావాలు నరుడి స్వభావం లోపలినుండి పుట్టుకొస్తున్నాయి. మళ్ళీ ఆ స్వభావంలోనే కలిసి నశించిపోతున్నాయి. కాబట్టి ఈ మనోవికారరూపమైన భావాలకు నిలకడ ఉండదు. అవి చంచలత్వానికి నెలవులు. ఈ విషయం గ్రహించగలిగితే, ఇక నరుడి మనస్సు భావాలలో ఎందుకుతగుల్గొంటుంది? ఆ గ్రహింపు లేకపోవటం వలననే మనస్సు, భావాలు అడించినట్లు ఆడుతున్నది గాని, లేకపోతే, మనస్సు నిగ్రహంతో ఉండగలుగుతుంది.

ఆ. ఏను గర్త నసుట యెఱుఁగమి దాఁ గర్త , యేని నేమి ఘలము నెడలకుండ
నభీలకర్మములును నాచరించుచు నున్న , వాడె కాన కర్తగాఁడు దాను.'

376

ప్రతిపదార్థం: ఏను= నేను; కర్తను+అనుట= చేసేవాడను అనటం; ఎఱుఁగమి= అజ్ఞానం; తాన్= తాను (నరుడు); కర్త+ఏనిన్= చేసేవాడైతే; ఏమిఘలమున్= ఏ ఘలితమూ - ఏ ప్రయోజనమూ; ఎడలకుండన్= క్రింద పడకుండా - ఏర్పడకుండానే; అభిల కర్మములును= ఎల్ల కర్మలను (విడువకుండా); ఆచరించుచున్+ఉన్నవాడు+ఎ= చేస్తూ ఉన్నవాడే (అయినాడు నరుడు); కాన= కాబట్టి పై కారణంవలన; తాను= నరుడు; కర్త+కాఁడు= చేసేవాడు కాడు; (అనగా చేసేవాడు విధాతే గాని, నరుడుకాడు.)

తాత్పర్యం: నేను కర్తను-అని అనటం అజ్ఞానం. నిజంగా తాను కర్త అయితే ఏ లాభమూ ఏర్పడకుండానే అన్ని పనులనూ చేస్తున్నవాడే కాబట్టి, ఈ కారణంవలన చేసేది అంతా విధాతే అవుతాడు. అంతేగాని నరుడు కానేరడు'

వ. అని పలికి వెండియు.

377

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; పలికి= చెప్పి; వెండియున్= మళ్ళీ.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా ప్రవచించి, మళ్ళీ (ఆ అంశాన్నే వివరిస్తున్నాడు.)

క. ‘అనఫూ! విధివిహితంబుం , దన చేతుగుఁ దలప ఘలము దగులు నహంకా

ర నిరూఢున కనహం కా , రునకది లేమి ఘలయుక్తిఁ క్రీవం జాలున్.

378

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ! ఓ పాపరహితుడవైన దేవేంద్రా!; అహంకార నిరూఢునకున్= అంహకారమున గట్టిపడినవాడికి - అహంకారం గలవాడికి; విధివిహితంబు= విధియొక్క పనిని; తనచేతుగున్= తన పనిగా; తలపన్= తలచగా; ఘలము+తగులున్= ఘలితం

అంటుకొనును; న+అహంకారునకున్= అహంకారం లేనివాడికి; అది= తనచేతగా భావించటం; లేమిన్= లేకపోవటంవలన; ఘలయుక్తిన్= ఘలితము యొక్క కలయికను - చేరికను; త్రోవన్+చాలున్= (అతడు) త్రోసివేయగలుగును.

తాత్పర్యం: ఒ పాప మెరుగని దేవేంద్రా! నరుడు అహంకారిగా జీవించేటప్పుడు, విధిచేష్టితాన్ని కూడా, తన చేతగానే (పనిగానే) భావించి ఆ కర్మఫలితంలో తగుల్గొంటాడు. ఆ తగుల్గొనటానికి అతడి అహంకారమే మూలం. అయితే అహంకారానికి లొంగని నరుడు మాత్రం విధిచేతను తనదిగా భావించడు కాబట్టి, అతడికి ఆ కర్మఫలితాన్ని త్రోసివేసే శక్తి ఉంటుంది. ఆ శక్తి అతడి అనహంకార శీలంవలన లభించింది.

విశేషం: ప్రఫోదుడి బోధన ప్రకారం చేష్టితాలు - కర్మలు అన్ని విధి చేసేవే. అయితే అహంకారి నరుడు తనను క్రగా భావించుకొని ఘలితాలూ అనుభవిస్తాడు. అనహంకారుడైన నరుడు మాత్రం తద్విరుద్ధంగా కర్మత్వంతోపాటు ఘలితాన్ని త్రోసి రాజంటాడు.

క. విను విధికృతము లూరక , కనుగొనుచును సిద్ధస్తిథికవ్యత సుఖాదుః

ఖ నిరూఢిఁ బొందకుండగ , మనముం దొలగించు వెరవు మహానీయ మగున్.

379

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము; విధి కృత్యములు= విధి (చేసే) పనులు; ఊరక= ఉపేక్షాభావంతో, పట్టించుకొనకుండా; కనుగొనుచును= చూస్తూ; సిద్ధి+అసిద్ధి కల్పిత సుఖాదుఃఖ నిరూఢిన్= నెరవేరటం, నెరవేరకపోవటం వలన (కలిగే) సంతోష భేదాల గట్టిదనమును - ఆ సుఖాదుఃఖాలను; పొందక+ఉండగన్= చెందకుండా ఉండేటట్లుగా; మనమున్= మనస్సును; తొలగించు వెరవు= ప్రకృతు నెట్టు ఉపాయం; మహానీయము+అగున్= గొప్పది ఔతుంది.

తాత్పర్యం: కర్త విధి కాబట్టి, ఆ విధి చేసే కర్మలను ఉపేక్షాభావంతో ఊరకనే చూస్తూ ఉండాలి. ఆ కర్మలు సిద్ధించినపుడు సుఖాన్ని, సిద్ధించనపుడు దుఃఖాన్ని పొందకుండా ఉండటంకొరకు నరుడు తన మనస్సును విషయాలనుండి తొలగించే ఉపాయం కనుగొనాలి. ఆ విధమైన ఉపాయం గొప్పది.

క. కావున భూతానిత్యత , భావించుట యొపుడుఁ గలిగి బంధచ్ఛేద

ప్రావీణ్యము సంపరితో , ప్రావహముగ నున్నవాడ నమరప్రవరా!

380

ప్రతిపదార్థం: అమర ప్రవరా!= సుర్శేష్టా! దేవేంద్రా!; కావున= కాబట్టి; మనస్సును విషయాల నుండి తొలగించేఉపాయం ఎరిగినవాడను కాబట్టి; ఎపుడున్= ఎల్లపుడూ; భూత+అనిత్యతన్= ప్రాణుల అశాశ్వతత్వాన్ని - నశించే స్వభావాన్ని; భావించుట= తలంచటం; కలిగి= ఉండి; బంధచ్ఛేద ప్రావీణ్యము= (భవ) బంధాలను చేదించే నేర్చు; సంపరితోష+అవహముగన్= మంచిదీ, అధికమైనదీ అయిన ఆనందాన్ని కలిగించేది కాగా; (ఆ నేర్చు కర్త) ఉన్నవాడన్= ఉన్నాను - జీవిస్తున్నాను.

తాత్పర్యం: ఒ దేవతల రాజా! నేను మనస్సులో ఎపుడూ స్ఫృష్టిలోని ప్రాణి సంఘాల అశాశ్వతత్వాన్ని భావిస్తూ ఉంటాను. ఆ భావన నాలో భవబంధాలను చేదించే నేర్చు కలిగించింది. ఆ నేర్చు నాలో నిరంతరమూ అపరిమితమూ అయిన ఆనందాన్ని ఆవిర్భవింపజేస్తూ ఉండగా, నేను ఇట్లూ నిలిచి ఉన్నాను.

క. దాంతుడుఁ బ్రజ్ఞావంతుడు , శాంతుడు నగువాని మానసం బాయాస
త్రాంతముగా దెమ్మెయి ని , శ్శింతుడైనై యుండుదును విశీష్ట విచారా!

381

ప్రతిపదార్థం: విశిష్టవిచారా!= విశేషించిన ఆలోచనలు కలవాడా! సురేంద్రా!; దాంతుడున్= దమము కలవాడు(ఇంద్రియ నిగ్రహం కలవాడు); ప్రజ్ఞావంతుడున్= జ్ఞానం కలవాడు; శాంతుడున్= శాంతిని పొందినవాడు; అగువాని మానసంబు= అయిన నరుడి

చిత్తం; ఏ+మెయిన్= ఏ విధంగానూ; ఆయస త్రాంతము+కాదు= శ్రమతో - పరితాపంతో అలసినది కాదు (కాగా); నిన్+చింతుడను+బు= చింతలు లేనివాడనై; ఉండుదును= ఉంటాను.

తాత్పర్యం: విశిష్ట ఆలోచనలు గల ఓ దేవతలరాజు! నరుడు దాంతి, శాంతి, ప్రజ్ఞ కలిగినవాడైనపుడు అతడి చిత్తం ఏ విధంగానూ ఆయసంతో అలసిపోదు. నేను అట్టివాడను కాబట్టి ఈ విధంగా చింతారహితంగా ఉండగలుగుతున్నాను'.

క. అనవుడు ననిమిషపతి 'యే, యనువున నీ శాంతి నీకు నగపడియే మహో
జనపూజ్య!' చెప్పవే? నా, కని యడిగిన నిట్టులనియే నతః దాతనితోన్.

382

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అన్న తరువాత; అనిమిషపతి= రెప్పపాటులేనివారి (దేవతల) నేత - ఇంద్రుడు; ఏ+అనువున్= ఏ ఉపాయంతో; ఈ శాంతి= ఈ విధమైన ప్రశాంతి; నీకున్+అగపడియెన్= నీకు కనిపించినది? - లభించినది?; మహోజనపూజ్య!= గొప్పజనంచేత పూజింప దగ్గరవాడా! ప్రహోదా!; నాకున్= అర్థించే నాకు; చెప్పవే?= తెలుపవా?; అని+అడిగిన్= అని ప్రశ్నించగా; అతడు= ఆ ప్రహోదుడు; అతనితోన్= ఆ ఇంద్రుడితో; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇట్లూ పలికాడు.

తాత్పర్యం: ప్రహోదుడు తన నిశ్చింతతను నిరూపించి తెలుపగా విన్న దేవేంద్రుడు 'ఏ ఉపాయంతో నీకు ఈ ప్రశాంతి లభించింది? ఓ మహోజనపూజ్య! ప్రహోదా! అర్థమైన నాకు తెలుపవా?' అని వేడగా, ప్రహోదుడు ఇంద్రుడితో ఇట్లూ అన్నాడు.

తే. 'అర్జవంబు ప్రసన్నత యాత్మవత్తు, మప్రమాదంబు వృద్ధసేవాఖనిరతి
మేలుసేయుఁ బ్రుజ్మశాంతిశాంతి యగుట, కాలపాకంబుతోఁ దాన కలుగు ననఫు!' 383

ప్రతిపదార్థం: అనపు!= ఓ పాపరహితుడా! ఇంద్రుడా!; అర్జవంబు= బుఱజ్ఞావం - నిష్కాపట్టం; ప్రసన్నత= దయగలతనం; ఆత్మవత్తుము= ఆత్మను కలిగిన తనం; అప్రమాదంబు= పరాకులేనితనం; వృద్ధసేవా+అభినిరతి= పెద్దలను సేవించుటలో మంచి ఆసక్తి - ఈ గుణాలు; మేలు+చేయున్= శ్రేయస్సును కలిగిస్తాయి; ప్రజ్ఞశాంతిశాలి+అగుట= జ్ఞానంతో శాంతితో ప్రకాశించేవాడు కావటం; కాలపాకంబుతోన్= కాలం పరిపక్వం కావటంతో; తాను+అ= తానే - స్వయంగా; కలుగున్= సిద్ధిస్తుంది.

తాత్పర్యం: 'నిష్కాపట మైన ప్రవృత్తి, దయాగుణం, తాను శరీరంగాదు - ఆత్మను అనే భావం, పరాకులేకుండా జాగరూకతతో వ్యవహారించటం, పెద్దల పరిచర్యలలో నిజమైన ఆసక్తి - ఈ సద్గుణాలు నరుడికి పుభాన్ని కలిగిస్తాయి. ఇక జ్ఞానం, శాంతి అనేవి, కాలపరిపాకంతో క్రమంగా తమంత తామే నరుడిలో చోటుచేసికొంటాయి.

ఏశేషం: నరుడిలో జ్ఞానం, శాంతి సద్గుణాలుగా ఏర్పడేవిగావు. అవి కలగటానికి నిజంగా కాలపరిపాకమూ అవసరమే. ఆ రెండూ పరిణాతమైన మానవలక్షణాలు. పరిణాతి అనేది తప్పనిసరిగా కాలంతో ముడిపడి ఉన్నదే! తొందరపడితే కలిగేవి కావని. పైగా ఒక విధంగా స్వయంభువులు - తమంతట తాము పొడచూచేవి.

క. అనిన విని విష్ణుయము నే, మృషణమునుఁ దశుకొత్తగా సమరపతి యఖివం
దన మొనలంచి పాగడుచుం, జనియె నిజావాసమునకు జగతీనాథా!

384

ప్రతిపదార్థం: జగతీనాథా!= ఓ ధర్మరాజు!; అనిన్= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; అమరపతి= దేవతలరాజు; నెఱ+మనమున్= నిండుమనస్సునందు; విస్కయము= ఆశ్చర్యం; తభుకు+బత్రగాన్= మెరవగా, ప్రకాశించగా; అభివందనము+బనరించి= నమస్కారం చేసి; పాగడుచున్= స్తుతిస్తూ (ప్రహోదుడిని); నిజ+ఆవాసమునకున్= తన నివాసానికి; చనియెన్= పోయాడు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు ప్రహోదుడి ఆ ప్రవచనాన్ని ఆలకించి, మనస్సున విస్మయం పొడమగా, వినముతతో అతడికి నమస్కరించి, తన నివాసానికి చేరాడు. ధర్మరాజా! ఇదీ ఇంద్రప్రహోద సంవాదం'.

వ. అని చెప్పినవిని యప్పండవాగ్రజుండు 'భూపాలునకు లక్ష్మీబ్రంశంబేమటుగలుగు?' ననుటయునయ్యాపగా నందనుం డతని కిట్టనియే.

385

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; చెప్పినన్= పలుకగా; విని= ఆలకించి; ఆ+పాండవ+అగ్రజుండు= ఆ పాండవులలో పెద్దవాడు-ధర్మజుడు; భూపాలునకున్= రాజునకు; లక్ష్మీబ్రంశంబు= సిరి జారిపోవటం; ఏమిటన్= ఏ కారణాన; కలుగున్= జరుగును?; అనుటయున్= అన్న పిడప; ఆ+ఆపగానందనుండు= ఆ నదీతనయుడు - భీముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రప్రహోద సంవాదప్రకారాన్ని ఆలకించిన ధర్మరాజు పితామహుడితో 'రాజు సిరిని ఏ కారణాన కోల్పోతాడు?' అని ప్రశ్నించాడు. దానికి బదులుగా భీముడు ధర్మజుడితో ఇట్లూ పలికాడు.

తే. 'వాసవునకును బలికి సంవాద మనఫు! , కలిగ నయ్యతిపశసంబు గర్జగోచ
రంబు సేయుము నీ దగు ప్రశ్నమునకు , నుత్తరం జబి సెప్పెదఁ జిత్తములర.

386

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ పాపరహితుడా; వాసవునకును= ఇంద్రుడికి; బలికిన్= బలిచక్రవర్తికి; సంవాదము= సంభాషణాం; కలిగెన్= ఏర్పడింది; ఆ+ఇతిహాసంబు= ఆ వృత్తాంతం; కర్మగోచరంబు+చేయుము= (నీ) చెవిని పడేటట్లు చేయుము; నీది+అగు= నీయుక్క; ప్రశ్నమునకున్= ప్రశ్నకు; అది= ఆ ఇంద్ర బలిసంవాదం; ఉత్తరంబు= సమాధానం; చిత్తము= మనస్సు; అలరన్= సంతోషించగా; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: 'మున్న దేవేంద్రుడికి బలిచక్రవర్తికి సంవాద మొకటి జరిగింది. ఆ సంవాదప్రకారాన్ని నీవు ఆలకించుము. అది నీ ప్రశ్నకు సమాధానంగా సరిపోతుంది. నేను నీ మనస్సు సంతోషించే విధంగా ఆ వృత్తాంతాన్ని వినిపిస్తాను.

సీ. ఇంద్రుడు దబ్బజు కడ కేతెంచి వినతుడై, 'బలి మహాసంపద వెలుగుచుండె;
నితని నిప్పుడు గాన; మాత్ర డెచ్చీ నున్న, వాడ్రోక్తి!' యనుడు నవ్వాలిజాసన
సుండు 'సీతలు పాపుకుండుట యెఱిగెరితి; , సైనను జెప్పెద నస్తుతవాది
గాకుండమీ యుష్టిఖర గోహాయంబుల , యందులో నొక్కటి చంద మొంది

తే. యడగి యున్నాడు వథియించు టనుచితంబు , వాని నని పల్సై నటు సేయువాడు' గాను
మాటనెట్టుము గన్నచో మానసీయ , వాక్య'యని వీడుకొనియే నవ్వాసవుండు.

387

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రుడు= దేవతలరాజు; అబ్బజాకడకున్= బ్రహ్మదేవుడి దగ్గరకు; ఏతెంచి= వచ్చి; వినతుడు+ఇ= నమస్కరించినవాడై; బలి= బలిచక్రవర్తి; మహాసంపదన్= గొప్ప సంపత్తితో; వెలుగుచున్+ఉండెన్= ప్రకాశిస్తూ ఉన్నాడు; ఇతనినిన్= ఈ బలిని; ఇప్పుడు= ఈ దినాలలో; కానము= చూడము; ఆతుడు= ఆ బలి; ఎచ్చోన్= ఏ చోట; ఉన్నవాడు+బకో!= ఉన్నాడో కడా!; అనుడున్= అన్న తరువాత; ఆ+వారిజాసనుండు= ఆ పద్మానసుడు - బ్రహ్మ; నీ తలడు= నీ ఆలోచన; ఒప్పక+ఉండుట= తగి ఉండటం; ఎఱిగితిన్= గ్రహించాను; ఐనను= అయినా - గ్రహించినా; చెప్పెదన్= తెలుపుతాను; న+బుతవాది= అసత్యం పలికేవాడు; కాక+ఉండుము+ఈ= కాకుండా నిలువుము; ఉష్టిఖర గోహాయంబుల అందులోన్= ఒంటె, గాడిద, ఆపు, గుర్రముల లోపల; ఒక్కటి చందము= ఒక్కదాని విధం (ఆకారం); ఒంది= పాంది; అడగి+ఉన్నాడు= దాగి ఉన్నాడు; వానిన్= అతడిని; వథియించు= చంపటం; న+ఉంచితము= తగినది కాదు; అని పల్సైన్= అని చెప్పాడు; అటు= ఆ విధంగా; చేయువాడన్+కాను= చేసేవాడను కాను; మానీయవాక్యు!= గౌరవించవలసిన మాటగలవాడా!; కన్నచోన్= (బలిని)

చూస్తే; మాట+వెట్టుదున్= మాట ఇత్తును - భాషణం చేస్తాను; అని= అని పలికి; ఆ+వాసవుండు= ఆ ఇంద్రుడు; వీడుకొనియెన్= విడిచిపోయాడు.

తాత్పర్యం: దేవేంద్రుడు బ్రహ్మదేవుడివద్దకు చేరి, నమస్కరించి, ‘బలి మహాసంపదతో వెలుగుతూ ఉండేవాడు. ఇప్పుడు అతడు కనిపించడేమిటి? ఎక్కడ ఉన్నాడో కదా!’ అని ప్రశ్నించాడు. దానికి బదులుగా బ్రహ్మ, ‘నీ ఆలోచన అనుచితంగా ఉన్నదని నేను గ్రహించాను. అయినా నీకు చెప్పుతాను. అయితే నీవు మాత్రం అసత్యవాదిని కాకుమీ, ఒంటె, గాడిద, ఆపు, గుర్రములలో ఏదో ఒక దాని ఆకారం పాంది అతడు ఇప్పుడు దాగి ఉంటున్నాడు. అట్టి అతడిని చంపుట తగనిపని’ అని పలికాడు. ఇంద్రుడు తాను ఆ విధంగా చేసేవాడను కానని పలుకుతూ, ‘ఓ మన్మించదగ్గ మాటలు గల దేవా! నేను బలిని చూస్తే భాషణం మాత్రం చేస్తాను’ అని పలికి వీడ్చొనినాడు.

వ. వీడ్చొని చని జగతిం జరియించి యొక్కచోట ఖురరూపంబున సంప్రీతుం డయి యున్న యజ్ఞాలిం గని బలారాతి యట్టనియె.

388

ప్రతిపదార్థం: వీడ్చొని= వీడ్చొలు పలికి; చని= వెళ్ళి; జగతిన్= లోకాన; చరియించి= తిరిగి; ఒక్కచోటన్= ఒక స్థలాన; ఖురరూపంబునన్= గాడిద ఆకారంతో; సంప్రీతుండు+అయి= బాగుగా సంతసించివాడై; ఉన్న+ఆ+బలిన్= ఉండిన ఆ బలిచక్రవర్తిని; కని= చూచి; బల+అరాతి= ఇంద్రుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఆ ఇంద్రుడు వెదకగా ఒకచోట గాడిద రూపంలో సంతుష్టుడైన బలి కనిపించాడు. ఆ బలితో ఇంద్రుడు ఇట్లు అన్నాడు.

ఇంద్ర బలిచక్రవర్తి సంవాదప్రకారము (పం. 12-216-2)

క. ‘ఏనుగులు సుట్టిరాఁ బే, రేనుగుపై మణిమయంపుటెల్లులు మెఱయం గా నీ వే తెంతువు మమ్మి, గానికిఁ గొన వప్పు డిపుడు గాడిదహైతే!

389

ప్రతిపదార్థం: ఏనుగులు= పట్టపుటేనుగులు; చుట్టు= చుట్టు చేరిరాగా; పేరు+ఏనుగుపైన్= పెద్ద ఏనుగుమీద; మణిమయము+ఎల్లులు= మణులతో నిండిన గొడుగులు; మెఱయంగాన్= ప్రకాశించగా; అప్పుడు= నీవు రాజ్య మేలినప్పుడు; నీవు= చక్రవర్తిన నీవు; ఏతెంతువు= వచ్చేరవు - వస్తూ ఉంటిని; మమ్మిన్= దేవతలమైన మమ్ము; కానికిన్= కానీకి కూడా- అత్యల్పమైన నాశిమునకు సమానంగా కూడా; కొన్వు= గ్రహించవు; ఇప్పుడు= ఈ సమయాన; గాడిదవు+ఐతి(వి)+ఏ!= గాడిదవుగా అయ్యావా!

తాత్పర్యం: ‘ఈ బలిచక్రవర్తి! ఒకనాడు నీవు చుట్టు పట్టపుటేనుగులు రాగా, ఒక మహాగజము నధిరోహించి, మణిమయ చృత్రచామరాలు వెలుగులు చిమ్ముతూ ఉండగా ఏతెంచేవాడవు. ఆనాడు దేవలోకనివాసులమైన మేము నీకు ‘కానీ’ కి కొరగాలేదు. అట్టి ఉజ్జ్వలమైన భూతకాలమైభవంగల నీవు ఈనాడు ఈవిధంగా గాడిదగా అయి ఉన్నాడా!

క. కనకమయయాప మొప్పుగఁ, ననూన విభవమున నీవు యాగం బీశలిం చిన యొప్పును నిప్పటి నీ, యునికియునుం జూచి నాకు నుమ్మల మయ్యెన్.

390

ప్రతిపదార్థం: నీవు= బలిచక్రవర్తిన నీవు; కనకమయ యాపము= బంగారు కట్టుగొయ్య (యజ్ఞసమయాన పశువును కట్టివేసే కొయ్యపేరు యాపము); ఒప్పగన్= ప్రకాశించగా; న+ఉన విభవమునన్= అల్పంగాని గొప్పదైన సంపదతో; యాగంబు= యజ్ఞం; ఒనరించిన+బప్పును= చేసిన గొప్పదనమును; ఇప్పటి నీ+ఉనికియునున్= ఈ నాటి నీ స్థితినీ; చూచి= (కన్నులారా) కాంచి; నాకున్= దేవతల రాజైన నాకు; ఉమ్మలము+అయ్యెన్= సంతాపము కలిగింది.

తాత్పర్యం: ఆనాడు చక్రవర్తిగా నీవు బంగారు యూపస్తంభంతో గొప్పవైభవం వ్యక్తం కాగా యజ్ఞం నిర్వహించిన ఉజ్జ్వల సంఘటననూ, ఇప్పటి నీ శోచనీయమైన స్థితినీ చూచి నాకు శోకం కలుగుతున్నది.

విశేషం: నరు డెవడైనా, ఒకడి జీవనంలోనే ఊహాకందని గొప్ప వ్యత్యాసాలను చూడటం తటస్థితి, అతడిలో భావాదేగం సానుభూతి రూపాన తప్పక వ్యక్తమై తీరుతుంది. గౌతమ బుద్ధుడి జీవనంలోని పెద్ద వ్యత్యాసాలే అతడియేద లోకానికి మొదట కలిగిన అనంత సానుభూతికి, అనంతర కాలాన ఏర్పడిన ఆదరాభిమాలకూ మూలమని అనటంలో చౌచిత్యమున్నది.

ఆ. ఉముక బినుచు నిట్టులుండి నీ తొల్లింటి , లీలఁ దలఁచి యుమ్మలింతా? లేదో?

యుస్తురూపు సెప్ప వస్తు! గార్భభరూప , దారుషైకనిపుణ! దానవేంద్ర!

391

ప్రతిపదార్థం: గార్భభరూప దారుణా+ఏక నిపుణి= గాడిద ఆకారంతో భయంకరుడైన ఒక్క నేర్పరీ! (ఇతరు లెవరూ ఇంతటి స్థితికి చేరినవారు లేరనుట); దానవ+ఇంద్రి= రాక్షసుల రాజు! ఓ బలిచక్రవర్తీ!; ఉముక= ఊక- పడ్డమీది పాట్టు; తినుచున్= తింటూ; ఇట్టులు+ఉండి= ఈ విధంగా నీచంగా ఉండి; నీ తొల్లింటి లీలన్= నీ యొక్క పూర్వ వైభవాన్ని; తలఁచి= స్మరించి; ఉమ్మలింతు+బ?= శోకిస్తావా?; లేదు+బ?= లేదో? - శోకించవో?; ఉన్నరూపు= ఉన్న వాస్తవం - నిజం; చెప్పవ+అన్న= తెలియజేయవయ్యా!.

తాత్పర్యం: గాడిద రూపంతో దారుణంగా కనిపించే ఒకే ఒక్క నేర్పరీ! రాక్షసరాజు! నేడు ఊక తింటూ జీవిస్తున్న నీవు, నీ తొల్లిటి వైభవాన్ని తలచుకొని శోకిస్తూ ఉంటావా? ఉండవా? ఉన్న వాస్తవం యథార్థంగా చెప్పవయ్యా!

విశేషం: బలిని సంబోధించిన తీరు గమనించవలసి ఉన్నది. ‘గార్భభరూపదారుణ’ - ఇంతవరకు సామాన్యమే. తరువాతి పదమే విలక్షణము - ‘ఏకనిపుణి’ - బలికి ఆధ్యాత్మికియైత్తలలో పెద్ద పీట ఉన్న వైనాన్ని సూచిస్తున్న దీ పదం.

నీ. అన విని బలి దేవతాభీషుతో ‘నీకు , నా విభవంబు గానంగ రాచు;

గుప్తమై యుస్తుది గుహాయందు; నా కిచ్చ , పుట్టిన నిప్పుడ పాలిచి తోచు;

నబి యటులుండె; నీ వథికుండ వల్పుల , యెదుర రజ్జులు వల్పుటీటి పెంపు?

పామ్ము దుశ్శవన్! నీ పోయెడు తెరు’ వస్తు , నాతండు సవ్వుచు నతనిఁ జాచి

ఆ. ముస్తు పల్చినట్ల కన్నోటలేక ప , లుట్టయు, నతఁడు ‘భూతకోటి మంచు

వోలే దీచు విలయు; బుట్టిమంతులు దాని , కిచ్చ వగవ; లంత యెఱుగ వెట్టు?’

392

ప్రతిపదార్థం: అనన్+విని= అనగా విని; బలి= బలిచక్రవర్తి; దేవతా+అధి+ఈపతోన్= దేవతల అధిపతితో - ఇంద్రుడితో; నీకున్= దేవేంద్రుడైన నీకు; నా విభవంబు= నా సంపద; కానంగన్+రాచు= చూడరాచు - అగుపడదు; గుహాయందున్= కొండబిలమునందు; గుప్తము+బ= దాచబడ్డదై; ఉన్నది= కలదు; నాకున్+ఇచ్చ+పుట్టినవ్వన్= నాకు కోర్కె కలిగినప్పుడు; ఇప్పుడు+బ= ఇప్పుడే; పాలిచి= సమీపించి; తోచున్= అగుపిస్తుంది; అది= ఆ విషయం-నా సంపద విషయం; అటుల+ఉండెన్= అట్టుండనీ - ఆ ప్రక్కన ఉండనిమ్ము; నీవు+అధికుండవు= నీవు పెద్దవాడవు; అల్పుల+ఎదురపు= పిన్నుల - చిన్నవారి ఎదుట; రజ్జులు+పుల్చుట= వ్యాధభాషణములు అడుట; ఏటి పెంపు?= ఏ విధమైన పెద్దరికం?; దుశ్శవన= ఓ ఇంద్రుడి!; నీ పోయెడు తెరుపు= నీవు వెళ్లేదారిన; పోమ్ము= వెడలుము; అన్నన్= అనగా; ఆతండు= ఆ ఇంద్రుడు; సవ్వుచున్= సవ్వుతూ; అతనిన్+చూచి= ఆ బలిని చూచి; మున్ను= ముందు; పలికినట్ల+బ= అన్న విధంగానే; కన్నోటలేక= జంకులేకుండా; పలుట్టయున్= (అనుట జరిగిన) అన్న తరువాత; అతండు= ఆ బలి; భూతకోటి= ప్రాణి సమూహము; మంచు+పోల్న= మంచువలె; తోచున్= కనిపించును; విరియున్= తొలగును - నశించును; బుట్టిమంతులు= తెలివిగలవారు; దానికిన్= ఆ ప్రాణికోటి పుట్టి చచ్చుటకు; ఇచ్చన్+వగవు= మదిలో శోకించరు; ఇంత= ఈ మాత్రము; ఎట్లు ఎఱుగవు= ఏల గ్రహించవు?

తాత్వర్యం: ఇంద్రుని ప్రశ్న ఏన్న బలి దేవేంద్రా! నీకు నా విభవం కనిపించదు. కొండగుహలో దాచబడి ఉన్నది. నాకు కోర్కెగల్గినప్పుడే కనిపిస్తుంది. సరి అది అట్లా ఉండనిమ్ము, నీవు గొప్పవాడవు. అల్పుల దగ్గర వ్యర్థభాషణాలు చేయటం ఏమి గొప్పతనం? నీవు వెళ్వనలసిన దారిలో వెళ్విపొమ్ము' అన్నాడు. మొదట బలి ఇంద్రుడి ప్రశ్నను లక్ష్మిపెట్టుకుండా సమాధానం చెప్పాడు. అయితే ఇంద్రుడు బలిని వదలలేదు. అతడు నవ్యతూ బలిని చూచి, పూర్వం ప్రశ్నించినట్టే మళ్ళీ ఏ జంకూ లేకుండా ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు బలి 'ఈ కనిపించే ప్రాణికోటి అంతా మంచువలె కనిపిస్తుంది. మంచువలెనే తొలగిపోతుంది. బుద్ధిమంతులైన నరులు ప్రాణికోటి చావు పుట్టుకలకొరకు శోకించరు. ఈ మాత్రం ఎరుగ వేమిటి?' అన్నాడు.

విశేషం: ఇక్కడ బలి బుద్ధిమంతుడు. అతడు ఇంద్రుడి తోలిమాటలు వ్యర్థభాషితాలుగా తోచగా ఉఱుసుపోక కోపం ఆడిన పల్చులుగా తలచి, పట్టించుకోలేదు. అందుకనే ఇంద్రుడిని తనదారిన తనను పొమ్మన్నాడు. అయితే ఇంద్రుడు నిశ్చలంగా నిలిచి నవ్యతూ మళ్ళీ అదే ప్రశ్నవేసేసరికి, అతడి జిజ్ఞాస (తెలిసికొనాలనే కోరిక) మీద బలికి విశ్వాసమేర్పడి, సమాధానం చెప్పటం ప్రారంభించాడు. దుష్టవనుడు= ఇంద్రుడు; తన వజ్రాయుధమునకు సాధ్యాడు కాని చ్యవనముని వంటివాడు.

వ. అని వెండియు విరోచనసందనుండు.

393

ప్రతిపదార్థం: అని= అని పలికి; విరోచన నందనుండు= విరోచనుడి కొడుకైన బలి; వెండియున్= మరలా ఇట్లా అంటున్నాడు.

తాత్వర్యం: అని బలి మరలా (ఈ విధంగా కొనసాగించాడు.) (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'పారి నర్థంబు ననర్థము , మరణము జీవితము సుఖు సమాగమమును దు
స్తర దుఃఖసంగమంబును , దొరకొన నే నెపుడు సమత తీండన నిలుతున్.

394

ప్రతిపదార్థం: పారిన్= క్రమంగా; అర్థంబున్= ధనం; అనర్థము= కీడు; మరణము= చావు; జీవితము= బ్రిదుకు; సుఖసమ్మ+అగమమును= సుఖం బాగుగా రావటం; దున్+తర దుఃఖ సంగమంబును= దాటరాని (దుఃఖంతో దాటవలసిన) దుఃఖం యొక్క కూడికా; దొరకొనన్= కలుగగా; నేను= బలిని అయిన నేను; ఎపుడున్= సదా ఎల్లనేళలా - సుఖంలో దుఃఖంలో, జీవితంలో, మరణంలో, అర్థంలో, అనర్థంలో; సమతతోడన్+అ= సమభావంతోనే; నిలుతున్= నిలుస్తాము.

తాత్వర్యం: దేవేంద్రా! లోకాన క్రమంగా ప్రాణికోటికి మేలు కీళ్ళు, బ్రిదుకులు చావులు, సుఖానుభవాలు, దుఃఖీడనలు వచ్చి పడుతూ ఉంటాయి. నేను మాత్రం ఎప్పుడూ మేలు జరిగినా, కీడు వాటిల్లినా, సుఖం కలిగినా, దుఃఖం పైకొన్నా, సమభావంతో నిలిచి ఉంటాను. నా మీద ఆ మేలుకీడుల ప్రభావ మేదీ ప్రసరించదు.

చ. బలమును నొప్పు బుద్ధియును బ్రోఢతయుం గలవారు లేనివా
ర లనక యొక్కభంగిఁ దత్తి రాకయ చూచి హరించుచుండు వి
చ్ఛలవిదిఁ గాలుఁ; డట్లగుట సారమతిం గని యున్నవాడు; ను
మ్ములికయు నుఱ్చు నాదుమది మందున కైనను లేదు వాసవా!

395

ప్రతిపదార్థం: వాసవా= ఇంద్రా; కాలుడు= యమధర్మరాజు; బలమును= శరీర బలమూ; ఒప్పు బుద్ధియును= తీర్మైన తెలిపీ; ప్రాఢతయున్= ప్రాగల్మ్యమూ, సమర్థతా; కలవారు= ఉన్నవారు - ఈ గుణాలన్నీ ఉన్నవారు; లేనివారలు= ఉండనివారు; అనక= అనకుండా; ఒక్కభంగిన్= ఒకే విధంగా; తటిరాక+అ= సమయం, కాలం వచ్చుటయే - సౌగాలం సమీపించుటే; చూచి= గమనించి;

నిచ్చలవిడిన్= స్వేచ్ఛగా - అడ్డు ఆప్యా లేకుండా; హరించుచున్+ఉండున్= సంహరిస్తూ ఉండాడు; అట్లు+అగుటన్= ఆ విధంగా జరుగుటను; సారమతిన్= గట్టి బుద్ధితో; కని+ఉన్నవాడన్= చూచి ఉన్నాను; నాదు మదిన్= నా మనస్సునందు; ఉమ్మలికయున్= దుఃఖమును; ఉబ్బాను= సంతోషమును; మందునకున్+పనను= మందుకోసం కూడా - కొంచెం కూడా; లేదు= ఉండదు;

తాత్పర్యం: ఇంద్రా! లోకాన నరులలో శరీరబలం, బుద్ధి, వివేకం, పనులలో ఎంతో సామర్థ్యం కలవారున్నారు. అని ఏవీ లేనివారూ పుష్టులంగానే ఉన్నారు. కాని కాలుడు మాత్రం కాలం సమీపించినప్పుడు ఆ ఇరుతెగలవారినీ స్వేచ్ఛగా తిరుగులేకుండా హరించివేస్తూనే ఉన్నాడు. కాలుడి దగ్గర బలవివేకసామర్థ్యలేవీ కొరగావటంలేదు. అట్లా జరగడాన్ని నేను గట్టి తెలివితో గమనించి ఉన్నాను. కాబట్టి నా చిత్తాన ఉమ్మలిక ఉండదు- ఏ కొంచెంగానైనా.

ఉ. గాడిద రూపు డాల్చి యుముకల్ బినుచుండగఁ జాచి యుల్లసం
బాడెదు శక్తి శాంతిసమయం బగుటన్ విను మింకఁ గొన్ని నీ
వాడిన నాదు చిత్తమున నల్క యొకింతయుఁ బుట్ట బిట్లు నీ
వాడితె మున్న? ని స్నేహుగనా? వలదా నను నీ వెఱుంగగన్?

396

ప్రతిపదార్థం: శక్తి= దేవేంద్రా!; గాడిదరూపు+తాల్చి)= గార్భభ ఆకారం ధరించి; ఉముకల్= ఊకలు; తినుచున్+ఉండగఁ= తింటూ ఉండగా; చూచి= కనుగొని; ఉల్లసంబు+అడెదు= పరిహాసం పలుగ్గావు; వినుము= ఆలకించుము; శాంతి సమయంబు+ అగుటన్= సత్యరజుస్తమోగుణాలు శాంతించిన కాలం కాబట్టి; నీవు= పరిహాసించే నీవు; ఇంకన్+కొన్ని ఆడినన్= ఇంకా కొన్ని పరిహాసాలు - ఎకసక్కెములు పలికినా; నాదు చిత్తమునన్= నా మనస్సును; అల్గు+బక+ఇంతయున్= కోపం కొంచెం కూడా; పుట్టదు= కలుగదు; మున్న= పూర్వం, నేను ఏలే సమయాన; నీవు= ఇంద్రుడవైన నీవు; ఇట్లు= ఈ విధంగా పరిహాసంగా; ఆడితి(ని)+ఎ?= పలికితివా?; నిన్నన్+ఎఱుగనా?= దేవతల రాజువైన నిన్న ఎరుగనా!; నన్నన్= బలిచకవర్తైన నన్న నీవు; ఎఱుగన్+వలదా?= ఎరుగవద్దా?

తాత్పర్యం: ఇంద్రా! ఇప్పుడు గార్భభాకారం ధరించి ఊక మేస్తున్న నన్న చూచి, ఎకసక్కెములు ఆడుతున్నావు. త్రిగుణాలు శాంతించి ఉన్నవాడను కాబట్టి, నీవు ఇంకా మరికొన్ని పరిహాసాలు పలికినా నా చిత్తాన అలుక అంకురించదు. ముందు నేను చక్రవర్తిగా లోకమేలేటప్పుడు నీవు నాతో ఇట్లు పలికావా? నిన్న నేను ఎరుగనా? మరి, నీవూ నన్న ఎరిగి ప్రవర్తించవద్దా?

ఉ. ఎలమియు వాడుటయును దన , వలచిన యట్టివే యెఱుంగవా? విధి చరితం బులు బలవంతంబు లగుట , వలదె? వివేకంబు పెద్దవారికి నింద్రా!

397

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రా!దేవేంద్రా!; ఎలమియున్= వికాసమూ - వృథ్థి; వాడుటయును= వినాశమూ; తన వలచిన+అట్టివే?= తాను (విధి) అనుకొన్న కోరిన అటువంటివే?; విధి చరితంబులు= విధియొక్క నడతలు; ఎఱుంగవా?= తెలియవా? గ్రహించలేవా?; బలవంతంబులు= బలము గలిగినవి (విధి చరితములు); అగుటన్= కాగా, అందువలన; పెద్దవారికిన్= పెద్దలైన వారికి (నీ వంటివారికి); వివేకంబు= మంచిచెడు గ్రహించే తెలివి; వలదె?= వద్దా? ఉండవద్దా?

తాత్పర్యం: ఒ దేవతల రాజు! విధి కోర్చెనుబట్టి ప్రాణుల జీవితాలలో వికాసంగాని, వినాశంగాని జరుగుతుంటుంది. విధి చేప్పులు బలీయాలు. ఆ విషయం నీ ఎరుగవా! పెద్దవారికి వివేకం - మంచిచెడు వింగడించి చూచే తెలివి ఉండవద్దా?

ఉ. ఇటు గర్వించుట నీచత; , యెటు వీశేయెడొ పాంచ్చు; మానుమీ వలవని త్రు చ్చుట; పజ్జము నీవును జడి , కిటి తాకున నొఱగు దేను కినిసితినేనిన్.

398

ప్రతిపదార్థం: ఇటు= ఈ విధంగా; గర్వించుట= గర్జం వహించటం; నీచత= నైచ్యం - నీచుడి స్వభావం; ఎటు= ఎక్కుడకు; పోయెదో= పోతావో; పొమ్ము= వెడలుము; వలవని త్రుజ్ఞుట= కూడని మిడిసిపాటు; మానుమీ= మానుకొనుము; ఏను= నేను; కినిసితిని+ఏనిన్= అలిగితినా; కోపగించితినా; వజ్రము= నీ వజ్రాయుధం; నీవును= నీవుకూడా; పిడికిటి తాకునన్= (నా) చేతి పిడికిలియుక్క దెబ్బుకు; ఒఱగుదు= పడతావు.

తాత్పర్యం: ఇతరుల దైన్యాన్నిచూచి ఎకసక్కుములాడటం నీచస్వభావం. నీవు ఎటుపోతున్నావో పొమ్ము. ఈ తగని మిడిసిపాటు మానుకొమ్ము. నేను కోపగించానంటే, నీవూ నీ వజ్రాయుధమూ నా చేతి పిడికిటి వేటుకే నేలకు ఒరిగి పోవలసివస్తుంది.

క. ఇటి మేలపు మాట సుమీ! , మంచి సుధృతి లేదు నాకు; మహితాశ్చర్షః
స్వదమను విధాత్య చెయ్యిం , దుభి నీవును దుస్సువోదు; త్రుజ్ఞు టుడుగుమీ.

399

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చివరిమాట; మేలము+మాటచుమీ!= పరిహాసపు పలుకు సుమా!; నాకున్= స్థిరప్రజ్ఞుడవైన నాకు; మదిన్= చిత్తమునందు; ఉద్దతి లేదు= పొగరు ఉండడు; మహిత+అశ్వర్య+ఆస్పరము+అగు= గొప్పదీ ఆశ్వర్యానికి స్థానమైనదీ అయిన; విధాత్య చెయ్యన్= విధియుక్క చేత (పని) వలన; తుదిన్= చివరకు; నీవును= దేవరాజువైన నీవు కూడా; తుస్సు+పోదు= భంగపడతావు; (కాబట్టి) త్రుజ్ఞుట= మిడిసిపడటం; ఉడుగుమీ!= మానుము!

తాత్పర్యం: (బలి ప్రసంగంలో నేను కినిసితినేనిన్ నీవును వజ్రము పిడికిటి తాకున నొఱగుదు' అని ఒక మాట పల్చి ఉన్నాడు. అది నిజానికి ఔధ్యత్యాన్ని తెలియజేసే పలుకు. కాబట్టి ఆ మాటను తాను వాస్తవార్థంలో వాడలేదన్నాడు) ఇది పరిహాసపచనం మాత్రమే! నాకు చిత్తాన అహంకారం లేదు. గొప్ప అచ్చేరువుకు ఆస్పదమైన విధాత చేతలకు ఎవరూ అతీతులుగారు. చివరకు నీవు కూడా విధిచేతిలో భంగపడతావు. కాబట్టి త్రుచ్చిపడటం మానుకొమ్ము.

వ. శాంతుడ వగు' మని పలికె; నట్టియేడ నవ్విరోచన నందను శరీరంబున నుండి సురూపయు సుగౌరయు నగు నొక్కమనువ నిర్దమించినం గని కొశికుండు విస్తుయ వికసితాక్షుం డగుచు నతనితో 'నిష్ఠవిత యెషాత?' యసిన నాతం 'దే నెఱుంగ నీవ యిం యమ నడుగు' మనుటయు నయ్యనిమిషపతి యమ్ముద్దియ మొగంబు గనుంగాని 'మాకు నిన్నెటింగింపు' మనవుడు నద్దేవి యతనితోడ.

400

ప్రతిపదార్థం: శాంతుడవు+అగుము= శాంతించినవాడవు కమ్ము; అని పలికెన్= అని చెప్పాడు; అట్టి+ఎడన్= ఆ సమయాన; ఆ+విరోచన నందను శరీరంబున నుండి= ఆ విరోచనుడి కుమారుడైన బలియొక్క దేహంమండి; సురూపయున్= మంచి ఆకారం కలిగినదీ; సుగౌరయున్= మంచి తెల్లనైనదియు; అగు+ఒక్క మగువ= అయిన ఒక వనిత; నిర్దమించినన్= బయటకు వెడలగా; కని= చూచి; కొశికుండు= ఇంద్రుడు; విస్తుయవికసిత+అక్షుండు+అగుచున్= అచ్చేరువుతో విప్పారిన కన్నులు గలవాడు అవుతూ; అతనితోన్= ఆ బలితో; ఈ+వనిత= ఈ ప్రీ; ఎవ్వత?= ఎవరు?; అనినన్= అనగా; ఆతండు= ఆ బలి; ఏను+ఎఱుంగన్= నేను ఎరుగను; నీవు+అ= నీవే; ఈ+అమన్= ఈ అమ్మను, వనితను; అడుగుము= ప్రశ్నించుము; అనుటయున్= అన్న తరువాత; ఆ+అనిమిషపతి= ఆ దేవతలరాజు; ఆ+ముద్దియ మొగంబు= ఆ ముద్దరాలి ముఖం; కనుంగాని= చూచి; మాకున్= ఇంద్రదేవులమైన మాకు (రాచరికపు బహుపచనం); నిన్నున్+ఎటేంగింపుము= నిన్ను తెలియసరచికొనుము; అనవుడున్= అన్న పిదప; ఆ+దేవి= ఆ దేవత; అతనితోడన్= ఆ ఇంద్రుడితో.

తాత్పర్యం: శాంతిని వహించుము ఇంద్రా!' అని బలి పలికాడు. ఆ సమయాన ఆ రాక్షసరాజు శరీరంమండి ఒక వనిత మంచి ఆకారంతో, మంచి తెల్లదనంతో ప్రకాశిస్తూ బయటకు వెడలినది. ఆ దృశ్యం చూచిన ఇంద్రదేవుడు

అచ్చెరువుతో కన్నలు పెద్దవి కాగా, బలితో 'ఎవరీమే?' అని ప్రశ్నించాడు. బలి తనకూ తెలియదంటూ 'నీవే ఈ వనితను అడిగి తెలిసికొమ్మున్నాడు. ఇంద్రుడు ఆ ముద్దరాలి మొగం చూచి 'మాకు నిన్న ఎరిగించుకో' మ్ముని పలికాడు. దానికి బదులుగా ఆ దేవత ఆ ఇంద్రదేవుడితో.

విశేషం: లోక వ్యవహారాన 'అతడికి దశ తిరిగింది. ఇతడికి మహారాజ వదలింది' వంటి మాటలు ఏంటూ ఉంటాం. ఆ మాటలలోని దశలు జ్యోతిష శాస్త్రాన్నిబట్టి లెక్కించి చెప్పేవి గావచ్చును. ఊరకే మనిషి స్తోతిగతులను చూచి పలికేవి కావచ్చును. ఇక్కడ బలి దశ మారింది. ఆ మార్పును భౌతికంగా సంభవిస్తున్నట్లుగా చిత్రిస్తూ వ్యాఖ్యానిస్తున్నాడు భారతకర్త. నరుడిలో సిరి ప్రవేశించటం నిర్దమించటం జరుగుతున్నట్లుగా నిరూపిస్తున్నాడు. ధర్మజుడి ప్రశ్న ఈ అంశానికి చెందినదే.

క. ‘శ్రీయును భూతియు లక్ష్మియు, నా యభిధానములు మీరు న స్నేహుగమి పె దేహి? యింద్ర! యెజ్జగంబుల, నే యుగములయందు నెఱుగ రెప్పురు ననినన్.’ **401**

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రు= ఓ ఇంద్రదేవా!; శ్రీయును= శ్రీ అనేదీ; భూతియును= భూతి అనేదీ; లక్ష్మియున్= లక్ష్మీ అనేదీ; నా+అభిధానములు= నా పేరులు; మీరు= ఇంద్రబలులు - మీరు ఇరువురు; నన్నున్+ఎఱుగమి= నన్ను గ్రహించలేకపోవటం; పెద్దా+ఏ?= ఆశ్రూమా? (కాదు); ఏ+జగంబులన్= ఏ లోకాలలోనైనా; ఏ యుగములయందున్= ఏ యుగాలలోనైనా; ఎవ్వరున్= ఎట్టివారూ; ఎఱుగమి= తెలియరు; అనినన్= అనగా.

తాత్పర్యం: ‘ఓ ఇంద్రదేవా! నా పేరులు మూడున్నాయి - శ్రీ, భూతి, లక్ష్మీ అని. ఇక మీరు (ఇంద్రబలులు) ఇద్దరూ నన్ను ఎరుగకపోవటం విచిత్ర మేమీ కాదు. ఏ లోకాలలోనూ, ఏ యుగాలలోనూ, ఏ ఒక్కరూ నన్ను ఎరుగరు’ అన్నది ఆ దేవి.

క. అనవుడు నతందు 'నీ వీ, దనుజేశ్వరుఁ బాయుటకుఁ గతం బేమి యొక్కి!'
యనిన విని లక్ష్మీ సత్యం, బును ధర్మము దమము దానమును నా యిక్కల్స. **402**

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అన్న వెంటనే; అతండు= ఆ ఇంద్రుడు; నీవు+ఈ దనుజ+ఈశ్వరున్= నీవు ఈ రాక్షసరాజును; పాయుటకున్= విడుచుటకు; కత్తంబు+ఏమి+ఒకో?= కారణం ఏమిటో కదా!; అనినన్= అనగా; విని= ఆలకించి; లక్ష్మీ= లక్ష్మీదేవి; సత్యంబును= నిజమూ; ధర్మము= న్యాయం - పుణ్యం; దమము= నిగ్రహం; దానమును= ఇచ్చుటా - ఈ నాలుగు గుణాలూ; నా+ఇక్కల్స= నా నెలవులు - స్థానాలు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు శ్రీదేవిని 'నీవీ రాక్షసరాజును విడిచి వెడలుటకు కారణమేమిటి?' అని అడిగాడు. ఆ ప్రశ్న విన్న లక్ష్మీ సత్యం, ధర్మం, దమం, దానం - అనే గుణాలు నాకు నెలవులు. అని ఎక్కడ ఉంటే నేనూ అక్కడే ఉంటాను.

విశేషం: ఇది మహారతంలో లక్ష్మీదేవి పలుకు. ఆమె సత్యధర్మాలు, దాంతి దానాలూ తన నెలవులంటున్నది. అనంతరకాలాన వెలసిన కావ్యాలలో లక్ష్మీ దూషితగా దుష్టవర్తనగా వర్ణితమై కనిపిస్తూ ఉన్నది (కాదంబరి కావ్యాన). అది కాలవ్యత్యాసం కావచ్చ.

క. అవి గలిగి పరాక్రమయుతుఁ, డపు పురుషునిపాల నిలుతు నమరాభిప! యా
బివిజాల దొల్లి యట్టిఁడ, యవినీతత నిపుడు బ్రాహ్మణాసూయ మెయిన్. **403**

ప్రతిపదార్థం: అవి= ఆ నాలుగు గుణాలు; కలిగి= ఉండి; పరాక్రమయుతుఁ+అపు= ప్రతాపంతో కూడినవాడైన; పురుషుని పాలన్= నరుడి దగ్గర; నిలుతున్= ఉండేదను; అమర+అధిప!= దేవతలరాజు!; ఆ దివిజ+అరి= ఆ దేవతల శత్రువు; అట్టిఁడు+అ=

అట్టివాడే - ఆ గుణాలూ- పరాక్రమమూ గలవాడే; ఇప్పడు= ప్రస్తుత కాలాన; అవినయంతో= అవినయంతో - వినయం లేనివానితనంతో; బ్రాహ్మణా+అసూయ మొయిన్= బ్రాహ్మణులయేడ ఓర్చులేనితనంతో.

తాత్పర్యం: ఓ దేవరాజా! ఆ నాలుగు గుణాలూ ఉండి, ప్రతాపవంతుడు కూడా అయిన పురుషుడిదగ్గర నేను నిలిచి ఉంటాను. ఆ బలిచక్రవర్తి పూర్వకాలాన అట్టివాడే. కానీ, ప్రస్తుతకాలాన అతడు అవినయంతో, బ్రాహ్మణుల పట్ల, బ్రాహ్మణైద్యసంపన్నులయేడ అసూయతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. తొల్లిటి సచ్ఛారిత్రము, లెల్లను బిగవిడిచే గాన యాతనికడ నే
నొల్ల నిలువ, వచ్చెద సుర, వల్లభ! నీ పాల నెలమి వసియింపంగన్.

404

ప్రతిపదార్థం: సురవల్లభ!= ఓ దేవతలరాజా!; తొల్లిటి= పూర్వపు; సత్త+చారిత్రములు+ఎల్లను= మంచి నడతలను అన్నింటిని; దిగ్నే+విడిచెన్= దిగిపోయేటట్లు - వెడలిపోయే విధంగా వదలివేశాడు; కాను= కాబట్టి; ఈతని కడన్= ఈ బలి దగ్గర; నేన్+నిలువన్+బల్లన్= నేను నిలుచుటకు ఇష్టపడను; నీ పాలన్= నీ దగ్గర; ఎలమిన్= సంతోషంతో; వసియింపంగన్= నివసించటానికి; వచ్చెదన్= వస్తాను.

తాత్పర్యం: పూర్వపు ఆ మంచి నడతలు అన్నిటినీ ఈ బలి వదలివేశాడు. కాబట్టి ఇక్కొ ఈతడి దగ్గర ఉండనొల్లను. ఓ దేవరాజా! నీ దగ్గర సంతోషంతో నివసించటానికి వస్తాను.

ఆ. ఆ గుణములు మతీయు నాగమోదిత సమా, చారములును గలిమి గోలి యింద్ర!
నిన్ను బొంఱి యేను నిల్చెద; నేమట, నేముఱంగ వలవ దెపుడు నీవు.'

405

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్ర!= ఓ దేవరాజా!; ఆ గుణములు= ఆ నేను చెప్పిన గుణగణాలూ; మతీయున్= ఇంకను; ఆగమ+ఉదిత సమ్+అచారములును= శాస్త్ర విహితమైన మంచి ధర్మాలును; కలిమిన్= ఉండటంవలన; నిన్నున్= నిన్ను; కోరి= ఇష్టపడి; పాంది= చెంది; ఏను= నేను; నిల్చెదన్= నిలుస్తాను - పోకుండా - నిలకడగా ఉంటాను; నీవు= దేవరాజువైన నీవు; ఎప్పడున్= ఏ సమయానవైనా; ఏమిటన్= ఏ విషయానవైనా; ఏముఱంగన్+వలవదు= ఏమరి ఉండవద్దు - ప్రాల్ములికతో పరాకుతో వ్యవహారించవద్దు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రదేవా! నీలో నేను నుడివిన ఆ గుణాలతోపాటుగా, అదనంగా వేదశాస్త్ర విహితాలైన ధర్మాలను ఆచరించే సల్కమ్మాం కూడా ఉన్నది. అందువలన నేను నిన్ను కోరి వరించి వచ్చి, నీ వద్ద నిలిచి ఉంటాను. అయితే నీవు కూడా ఎపుడూ ఏ విషయంలోనూ పరాకుపడకుండా నిత్యజాగరూకుడై ఉండవలెను'.

ఏశేషం: లక్ష్మీనివాస మన్వది కొన్ని నియమ నిబంధనలకు లోబడి జరుగుతుంది. ఆ నియమనిబంధనలు పాటించినచోట శ్రీతాండవిస్తుంది. వాటిని పారద్రోలిన చోటును సిరి దిగవిడిచి నెఱ్చుతుంది.

వ. అని పలిక నిట్లు లక్ష్మీ చేతం బలత్యక్కుండైన బలి యాఖిండలు నాలోకించి.

406

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ విధంగా; పలికన్= చెప్పింది; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; లక్ష్మీచేతన్= శ్రీదేవి చేత; పరిత్యక్కుండు+ఇన బలి= విడువబడ్డ బలి; ఆఖిండలున్= ఇంద్రుడిని; ఆలోకించి= చూచి.

తాత్పర్యం: లక్ష్మీ ఆ విధంగా పలికిన తరువాత, సిరి తొలగిన ఆ బలి ఇంద్రుడిని చూచి ఇట్లా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘అయినవశంబును దేజీఁ, వియుక్తుఁ డై రవి ప్రతాపవిరహితుఁ డగు నా
క్రియుఁ బొనుగుపడినుఁ బొంగకుఁ; జయింతు నిను దేవదనుజ సంగర మగుడున్.

407

ప్రతిపదార్థం: రవి= సూర్యుడు; అయినవశంబున్వు= ప్రయాణ (ఉత్తర - దక్షిణ దిక్కులకు ప్రయాణించటం) కారణాన; తేజస్+వియుక్తుడు+ః= కాంతిని వీడినవాడై; ప్రతాప విరహితుండు= వేడిమి లేనివాడు; అగున్= అవును; ఆ క్రియన్= ఆ విధంగా (నేను); పొనుగుపడిన్వు= నిస్త్రేజం కాగా - ప్రతాపం చెడగా; పొంగకు= సంతసించకు - ఉచ్చిపోకుము; దేవదనుజ సంగరము= దేవతల రాక్షసుల యుద్ధం; అగుడున్= అయినపుడు; నిన్వు= నిన్ను; జయింతున్= గెలుస్తాను.

తాత్పర్యం: సూర్యుడు తన ప్రయాణం కారణంగా తేజస్సు చెడి, వేడిమిని కోల్పోతాడు. ఆ విధంగా నేనూ ప్రస్తుతం నిస్త్రేజంగా ప్రతాపం తగ్గి ఉన్నానని ఉచ్చిపోకుము; దేవసుర సంగ్రామం జరిగినప్పుడు నిన్ను నేను గెలుస్తాను’.

క. అనుటయు మహోంద్రుండు.

408

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా; మహో+ఇంద్రుండు= ఇంద్రదేశుడు.

తాత్పర్యం: అని బలి అనగా, దేవేంద్రుడు.

క. ‘అభి యట్టులుండె సీతోఁ, బదరం బని లేదు నాకుఁ బద్ధుభవుని మా
ట దలంపవలయు సీపైఁ, భిదురం బిడ దనుజనాథు! ప్రియ మందు మెదన్.’

409

ప్రతిపదార్థం: దనుజనాథు!= రాక్షసరాజుఁ; అది= నీవు నన్ను జయించబోయే విషయం; అట్టులు+ఉండండెన్= ఆ విధంగా ఉండనిమ్ము - ఒక ప్రక్కన ఉండనిమ్ము; నీతోన్= బలిషైన నీతో; పదరన్= వాగగా - వ్యాఘ్రభాషణ చేయగా; పని లేదు= అవసరం లేదు; నాకున్= దేవరాజునైన నాకు; పద్మభవునిమాట= బ్రహ్మాదేవుడి పలుకు - వధించటం ఉచితం కాదు అనేది; తలంపన్+పలయున్= సృంచనసి ఉన్నది; నీవైన్= నీ మీద; భిదురంబు= వజ్రాయుధం; ఇడన్= వేయను - ప్రయోగించను; ఎదన్= మనస్సున; ప్రియము+అందుము= ప్రీతిని పాందుము.

తాత్పర్యం: సరి, భవిష్యత్తులో నీవు నన్ను గెలిచే విషయం అట్లా ఉండనిమ్ము. ప్రస్తుతం నేను నీతో వ్యాఘ్రప్రసంగం చేయ పనిలేదు. నేను బ్రహ్మాదేవుడికిచ్చిన మాటను పాటించవలసి ఉన్నది. ఓ రాక్షసరాజుఁ! నీ మీద నేను వజ్రాయుధాన్ని వేయను. నీవు మనస్సున ప్రీతిని వహించుము’.

క. అనిన విని యొండు పలుకక, దనుజాథీశ్వరుడు వోయె దక్షిణ బిశక్తం;
జనియె నురజ్ఞభుదై బివి, కనిమిష నాథుండు గౌరవాస్మయముభ్యా!

410

ప్రతిపదార్థం: అనిన్వు= అని పలుకగా; విని= ఆలకించి; కౌరవ+అన్యయ ముఖ్యా!= ధర్మరాజుఁ; దనుజ+అధి+ఈశ్వరుండు= రాక్షసుల అధిపతి - బలి; ఒండు+పలుకక= ఒకటి అనక - నిశ్శలింగా; దక్షిణాదిశకున్= దక్షిణాదిక్కునకు; పోయెన్= పోయాడు; అనిమిష నాథుండు= రెప్పపాటులేనివారి రాజు - దేవేంద్రుడు; ఉద్దీపన్+ముఖుండు+ః= ఉత్తరమునకు ముఖంకలవాడై - ఉత్తర దిశగా; దివికిన్= స్వర్గానికి; చనియెన్= వెళ్ళెను.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడి ఆ మాటలు ఆలకించిన బలి, మరి మారుమాటాడకుండా, దక్షిణాదిశకు వెడలిపోయాడు. ఇంద్రుడు కూడా ఉత్తరాభిముఖంగా కదలి, స్వర్గానికి వెళ్ళిపోయాడు ధర్మరాజు! (అని భీముడు ఈ వృత్తాంతాన్ని ముగించాడు.)

వ. అని చెప్పి యనిమిషనటీనందనుండు వెండియుఁ బాండవాగ్రజున కిట్లను 'నింద్ర నముచి సంవాదం బను నితిపసంబు హృదయప్రసాదకరంబు; దాని నాకళ్లంపుము.

411

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; అనిమిష నదీ నందనుండు= దేవతల నది కొడుకు - భీష్ముడు; వెండియున్= ఇంకను; పాండవ+అగ్రజనకున్= పాండవులలో మొదటివాడితో - ధర్మరాజుతో; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లూ అన్నాడు; ఇంద్ర నముచి సంవాదంబు+అను= ఇంద్ర నముచుల సంవాదం అనే పేరుగల; ఇతిహసంబు= వృత్తాంతం - జరిగిన కథ; హృదయ ప్రసాదకరంబు= మనస్సున నిర్మలత్వమును కలిగించేది; దానిని= ఆ ఇతిహసాస్ని; ఆకర్ణింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ఇంద్ర బలి సంవాదాస్ని వినిపించిన భీష్ముడు ధర్మరాజుతో 'ఇంద్ర - నముచి సంవాదం అనే మరొక ఇతిహసమున్నది. అది మనస్సున కలతదీర్చి ఉంరట కలిగిస్తుంది. దానిని విను'మంటూ ప్రారంభించాడు.

ఇంద్ర నముచి సంవాద ప్రకారము (సం. 12-219-1,2)

సీ. 'సిలు బాసియును నొక్క చింతయు లేక వీ , చుల క్రం దడంగిన జలభివీలే నముచి యేకాంతస్తలమున ముండగ నింద్రు , డచబికి నేతెంచి యతనిఁ జూచి 'పేదవడ్డాడవు ప్రియజనంబును బలి , వారంబు లే బియ్యవస్థ కెంత వగచెదవో దానవతేష్టు!' నావుడు , నాతండు 'వగపు నిరద్రకంబు

తే. వలయు వస్తువు వగచిన వచ్చునయ్య? , రామి యొక్కబోయే శరీరంబు నెదయుఁ దాపమున్ బొందు వగపున ధర్మ మేదు; , నింత యెఱుగుదు వగవ నే నేమిటికిని.

412

ప్రతిపదార్థం: నముచి= ఆ పేరుగల ఒక రాక్షసుడు; సిరిన్+పాసియును= లక్ష్మిని కోల్పోయికూడా; ఒక్క చింతయున్ లేక= ఒక విచారమూ లేకుండా; పీమల క్రండు= అలల అలజడి; అడంగిన= అణగిన - మానిన; జలభి+పోలెన్= సముద్రంవలె; ఏక+అంతస్తలమున్న్= ఒంటరి ప్రదేశాన - ఇతరు లెవరూ లేనిచోట; ఉండంగన్= వసించగా; ఇంద్రుడు= దేవతల రాజు; అచటికిన్+ఎతెంచి= ఆ చోటికి వచ్చి; అతనిన్+చూచి= ఆ నముచి దానవుడిని కనుగొని; పేద+పడ్డాడవు= పేదపడినవాడవు - లేనివాడ వైనావు; ప్రియజనంబును= ఇష్టమైన బంధుమిత్రులును; పరివారంబు= బలగం; లేదు; ఈ+అవస్థకున్= ఈ స్థితికి; ఎంత వగచెదవో?= ఎంతగా దుఃఖిస్తావో?; దానవతేష్టు!= రాక్షసులలో ఉత్తముడా!; నావుడున్= అన్న వెంటనే; ఆతండు= ఆ నముచి; వగపు= దుఃఖం; నిర్మ+అర్థకంబు= నిష్ప్రయోజనం - వ్యర్థం; వలయువస్తువు= కావలసిన పదార్థం; వగచినన్= దుఃఖిష్టే; వచ్చును+అయ్య?= వస్తుందటయ్య? (రాదు) వైగా; రామి= రాకపోవటం; ఒక్కబోయి= ఒక్కటైనా; శరీరంబున్= దేహమూ; ఎదయున్= మనస్సు; తాపమున్న్= బాధవలన; పాందు= పాందె; వగపునన్= దుఃఖంవలన; ధర్మము+ఎదున్= ధర్మం నశిస్తుంది; ఇంత= ఇది అంతా; ఎఱుగుచున్= గ్రహించాను; నేను= జ్ఞానినైన నేను; ఏమిటికిని= దేనికి కూడా; వగవను= దుఃఖించను.

తాత్పర్యం: నముచి అనే రాక్షసుడు సంపదులు నశించిపోయినా, చీకూచింతా లేకుండా అలల సందడి మానిన సముద్రుడివలె నిశ్చలంగా ఒక ఏకాంతస్తలాన ఆసీనుడై ఉండగా అక్కడికి ఇంద్రుడు చేరి అతడి అవస్థను చూచి, 'ఓ రాక్షసరాజా! పేదవాడివై ఉన్నావు; బంధుమిత్రులుగాని ఇతర పరివారాలుగాని లేరు. ఈ హినస్థితికి ఎంతగా దుఃఖిస్తున్నావో కదా!' అని ఓదార్ఘచోయాడు. అయితే నముచి మాత్రం 'వగపు నిష్ప్రయోజనం, వగచినంతమాత్రాన వలసిన పదార్థం వస్తుందటయ్య? రాకపోవటమేకా, శరీరానికి మనస్సుకూ సంతాపం కూడా ఆ వగపువలన కలుగుతుంది. అంతేగాదు, వగపువలన ధర్మహోనీ కలుగుతుంది. ఇదంతా గ్రహించినవాడను కాబట్టి నేను దేనికి దుఃఖించను'.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. సకలభూతంబులకును శాసకుడు గలఁడు, గాదె! యొక్కరుఁ దాతని కల్పనమునఁ
బ్రాహ్మమైనటి నీళులు పల్లమునకు, వచ్చు క్రియుఁ దాన వచ్చు గీర్వాణముఖ్య!

413

ప్రతిపదార్థం: గీర్వాణముఖ్య!= దేవతలరాజు!; సకలభూతంబులకును= ఎల్లప్రాణులకును; శాసకుడు= ఏలిక - అధిపతి; కలఁడు+గాదె!= ఉన్నాడు కదా!; ఒక్కరుఁడు= ఒకడు; ఆతని కల్పనమునన్= ఆ శాసకుడి ఏర్పాటువలన; ప్రాప్తము+పనది; లభించినట్టిది; నీళులు= నీరములు; పల్లమునకున్= పల్లమైన ప్రదేశానికి; వచ్చుక్రియున్= వచ్చే విధంగా; తాను+ల= తానే - స్వయంగా; వచ్చున్= చేరును.

తాత్పర్యం: ఓ దేవతలరాజు! స్వప్తిలో ఎల్లప్రాణులకూ ఏలిక ఒక డున్నాడు కదా! అతడి ఏర్పాటు ప్రకారం ఏ ప్రాణికి ఏది ఎప్పుడు లభించాలో, ఆ ప్రాణికి అది అప్పుడు, నీళు పల్లానికి ప్రాకివచ్చినంత సులభంగా ప్రయత్న రహితంగా వచ్చి చేరుతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. ఇది నా కయ్యం; గాగల, యది యై యను గాఢనిశ్శయం బెవ్వని నె
మ్మటి గలుగు నుబ్బు వగ సం, పద యాపద గలుగ వట్టి భవ్యన కింద్రా!

414

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రా!= ఓ దేవరాజు!; ఎవ్వని నెఱ+మధిన్= ఏ నరుడి నిండు మనస్సులో; కాగల+అది+ఱి= కావలసి ఉన్నదై-ఏర్పాటి ఉన్నదై; ఇది= ఈ పని- సంఘటన; నాకున్+అయ్యున్= నాకు అయింది- జరిగింది; అను గాఢ నిశ్చయంబు= అనే గట్టి నిర్ణయం; కలుగున్= ఉండునో; అట్టి భవ్యనకున్= అట్టి శుభకరుడికి - యోగ్యడికి; ఉబ్బి= సంతోషాతీరేకం; వగ= దుఃఖం; సంపద= కలిమి - సంపత్తి; ఆపద= విషట్టు - కష్టము; కలుగువు= ఉండవు - ఏర్పడవు.

తాత్పర్యం: ఇది ఈ విధంగా కావలసి ఉన్నదే, నాకు అయినది నాకు జరిగినది, ఇది జరగవలసి ఉండే జరిగింది. అనే గట్టి నిశ్చయంగాల యోగ్యడికి ఇక ఆనందం, దుఃఖం, సంపత్తి విషట్టివంటి ద్వంద్యాలు ఉండవు.

క. దైర్యంబున వీర్యంబున, శౌర్యంబున బ్రజ్జు బడయుఁ జాలునె నరుఁ దె
కాళ్రుము నప్రాప్తముయిన?, నార్యం డబి యెఱుగుఁ గాన యడలఁడు శక్తా!

415

ప్రతిపదార్థం: శక్తా!= ఓ ఇంద్రుడా!; నరుఁడు= మానవుడు; ఏ+కార్యమున్= ఏ పనినైనా; అప్రాప్తము+అయినన్= పొందరానిది అయితే; దైర్యంబునన్= ధీరగుణంతో, వీర్యంబునన్= వీరభావంతో; శౌర్యంబునన్= శూరభావంతో - దైర్యపూర్కమాలతో; ప్రజ్జున్= బుద్ధిబలంతో; పడయున్+చాలునె?= పొందగలడా? (పొందలేదు); ఆర్యండు= సజ్జనుడు; అది= ఆ విషయం; ఎఱుగున్+కానన్= తెలియును కాబట్టి; అడలఁడు= భయపడడు.

తాత్పర్యం: ఓ దేవరాజు! ఒక కార్యం అలభ్యమని దైవం నిర్ణయించి ఉంటే, ఇక దానిని నరుడు తన దైర్య శౌర్యాలతోగాని, పరాక్రమశక్తితోగాని, కాదంటే బుద్ధిబలంతోగాని పొందగలడా? పొందనే లేదు. ఆ విషయం సుజనుడు గ్రహించి ఉంటాడు కాబట్టి, అతడికి భయ ముండదు. అత దెవరికి భయపడడు.

తే. మేలుఁ గీడును నరుఁ బొందుఁ గాలముల న, వశ్యమును వానిఁ గోలన వచ్చుటయును
వినుము త్రీచినఁ బోషుటయును సురేంద్ర!, కలదె వానికిఁ? గావున వలదు చింత.'

416

ప్రతిపదార్థం: సుర+ఇంద్ర!= దేవతలరాజా!; మేలున్+కీడును= శుభమూ, అశుభమూ; కాలములన్= ఆయూ సమయాలలో; అవశ్యమును= తప్పకుండ; నరున్= మానవుడిని; పొందున్= చెందుతాయి; వానిన్= ఆ మేలు కీళ్ళను; కోరినన్+వచ్చుటయును= కోరితే రావటమూ; త్రోచినన్+పోపుటయును= త్రోసివేస్తే పోపుటమూ; వానికిన్= ఆ మేలు కీడులకు; కలదు+ఎ?= ఉన్నదా? (లేదు); కావున= కాబట్టి; చింత వలదు= విచారం - వగపు వద్దు; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: ఓ దేవరాజా! జీవితంలో మేలు, కీడు అనేవి కాలవశాన తప్పకుండా నరుడిని చేరేవే తప్ప), కోరితే వచ్చేవీ, త్రోసివేస్తే తొలగి పోయేవీ అవుతాయా? కావు. కాబట్టి ఆ మేలు, కీడుల విషయమై చింతించటం పనికిరాదు. వినుము'.

క. అని యిట్లు నముచి పలికిన , విని మెచ్చుచు దివికి నమరవిభుం డలిగెం; బా వనచరిత! యింకనెయ్యాటి , వినవల తనవుడును భరుతపినయుండగుచున్.

417

ప్రతిపదార్థం: పావన చరిత!= పవిత్రమైన నడతగల ఓ ధర్మరాజా!; అని= ఔ విధంగా; ఇట్లు= ఈ ప్రకారం; నముచి= నముచిదనుజాడు; పలికినన్= చెప్పగా; విని= ఆలకించి; మెచ్చుచున్= మెచ్చుకొంటూ; అమరవిభుడు= దేవేంద్రుడు; దివికిన్ అరిగెన్= స్వర్గానికి వెళ్ళాడు; ఇంకన్= ఇంకనూ; ఏ+అది= ఏది; వినన్+వలతు(వు)?= వినటానికి కోరుతున్నావు?; అనవుడున్= (అని భీష్ముడు) అన్న తరువాత; భరిత వినయుండు+అగుచున్= నిండిన వినయము కలవాడు అపుతూ.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకారంగా నముచి పలుకగా విన్న దేవేంద్రుడు నముచి పలుకులను మెచ్చికొంటూ తాను స్వర్గానికి వెడలిపోయాడు. ఓ పవిత్రచరిత్రగల ధర్మరాజా! నీవు ఇక్కో ఏమి వినాలని నిరీక్షిస్తున్నావు - అని భీష్ముడు అనగా అణకువతో నిండినవాడై (ధర్మరాజు).

క. ఆ నరపతి శాంతనవుని , తో నిట్లును 'సెట్టియేని దుర్దశ ద్వైనన్ మానవుం డెట్టీఁ డగుట మే , లానతియావే? దయామయా! తేటపడన్.'

418

ప్రతిపదార్థం: ఆ నరపతి= ఆ రాజు - ఆ ధర్మరాజు; శాంతనవునితోన్= శంతను తనయుడితో - భీష్ముడితో; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; ఎద్ది+ఏని= ఏదైనా; దుర్మ+దశ+ఐనన్= చెడ్డ అవస్థ కలిగితే; మానవుడు= నరుడు; ఎట్టీఁడు+అగుట= ఎటువంటివాడు కావటం - ఏ విధంగా ప్రవర్తించటం; మేలు?= ఉత్తమం?; దయామయా!= దయతో నిండిన ఓ భీష్మాచార్యా!; తేటపడన్= స్వప్ంగా; అనతి+ఈవే?= సెలపీయవా? - ఉపదేశించవా?

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు పితామహుడితో 'ఏదైనా చెడ్డ అవస్థ నరుడికి కలిగినపుడు అతడు ఎట్లాంటివాడు కావాలి? ఏ విధంగా ప్రవర్తించి ఆ దుర్దశను దాటగలగాలి? ఆజ్ఞాపీంచుమని అర్థించాడు.

క. అని యడిగిన నయ్యధిష్టిరునకు బుధశ్రేష్ఠుం డిట్లనియే.

419

ప్రతిపదార్థం: అని+అడిగినన్= ధర్మరాజు ఆ విధంగా అడగగా; ఆ+యుధిష్టిరునకున్= ఆ ధర్మరాజునకు; బుధశ్రేష్ఠుండు= పండిత ఉత్తముడు - భీష్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని ధర్మరాజు అడుగగా భీష్ముడు ధర్మజడితో ఈ విధంగా అన్నాడు.

క. 'ఏ విధమున దుర్దశలకు , భూవర! దైర్ఘ్యంబ మందు; భూలిధృతిమెయిం జేవ గలుగు దృఢనిష్టయ , భావము నెవ్వగలఁ దొర్తువడ దెబ్బంగిన్.

420

ప్రతిపదార్థం: భూవరి= ఓ రాజు!; ఏ విధమున్న= ఏ ప్రకారంగానైనా; దుర్గ+దశలకున్= దురపశ్చలకు - చెడు స్థితిగతులకు; ఘైర్యంబు+ల= ఘైర్యమే ధీర స్వభావమే; మందు= ఔషధం - ప్రతీకారం; భూరి ధృతిమెయిన్= గొప్ప ఘైర్యంతో; చేవ+కలుగు= బలంగల; దృఢనిశ్చయ భావము= గట్టి నిర్ణయంగల మనస్సు; ఏ భంగిన్= ఏ విధంగానూ; నెఱ+వగలన్= నిండు దుఃఖాలతో; తొట్టు+పడదు= చలించదు - కదలిపోదు.

తాత్పర్యం: ఓ ధర్మరాజు! దురపశ్చలు ఏ విధమైనవైనా ఆ అన్నిటికీ ఒక్క ఘైర్యమే ఔషధం. గొప్ప ఘైర్యంతో చేవగల గట్టి నిర్ణయం తీసికొన్న మనస్సు ఎటువంటి నిండు శోకాలలోనైనా, దుఃఖాలలోనైనా చలించకుండా నిలుస్తుంది. ఆ కష్టప్పొలను అతిక్రమిస్తుంది.

క. ధృతి యారోగ్యము నొసఁగును; | ధృతి యుజ్ఞలలక్షీఁ దెచ్చు; ధృతి గీల్త సము న్నతిఁ జేయుఁ; గాలగత్యవ , గతి గలిగినఁ గలుగు ధృతి వికారవిదూరా!

421

ప్రతిపదార్థం: వికారవిదూరా!= వికృతులకు - మానసిక బలహినతలకు మిక్కిలి దూరమైనవాడా! - ధర్మరాజు!; ధృతి= ఘైర్యం; ఆరోగ్యమున్= రోగంలేని శరీరస్తుతిని; ఒనఁగును= ఇస్తుంది; ధృతి= ఘైర్యం; ఉత్తర్త+జ్యల లక్షీన్= ప్రకాశించే సిరిని; తెచ్చున్= తీసికొనివస్తుంది; ధృతి= ఘైర్యం; కీర్తి సమ్మ+ఉన్నతిన్= యశస్వియొక్క మంచి ఔన్నత్యమును - పెరుగుదలను; చేయున్= కలిగిస్తుంది; కాలగతి+అవగతి= కాలముయొక్క నడకను గూర్చిన జ్ఞానం; కలిగినన్= ఏర్పడితే; ధృతి= ధీరగుణం; కలుగున్= ఏర్పడుతుంది.

తాత్పర్యం: మనోవికృతులకు దూరమైన ఓ ధర్మరాజు! ఘైర్యం ఆరోగ్యాన్ని ఇస్తుంది. ధీరగుణం ప్రకాశించే సిరులు కురిపిస్తుంది. ధీరస్వభావం యశస్విను ఉన్నతంగా పెంచుతుంది. అయితే ఆ ఘైర్యం కలగాలి - అంటే నరుడికి కాలపునడకను గూర్చిన జ్ఞానం ముందు కలగాలి.

విశేషం: ఘైర్యం మానసిక లక్ష్మణం. ఆరోగ్యం శరీర సంబంధి. అయినా ఆ మనోలక్ష్మణం శరీరాన ఆరోగ్యాన్ని కలిగిస్తుంది అంటున్నాడు భారతకర్త. నిజమే మనఃప్రభావం శరీరంమీద పడటం సహజమైన వాస్తవమైన, విషయం. ఆధునిక వైద్యశాస్త్రమూ ఈ అంశాన్ని అంగీకరిస్తుందని తద్జ్ఞుల కథనం.

ఇంద్ర బలి సంవాద ప్రకారము (సం. 12-220-6)

వ. ఏ తభ్విష్టయం బైన యచి యెక్కుటీ యింద్ర బలి సంవాదం బను నితిహసంబు గల; దాక్షింపుము. దేవాసురులకు సమరంబు సెల్లిన నందు విష్ణుని మహానుభావంబున దేవతలకు గెలుపై రుద్రాదిత్య మరుద్వసుగంధర్వ సిద్ధాదులు పరివేష్టింప నింద్రుంద్రేరావతారూఢుండ్రై లీలంద్రైలోక్యంబును జలించుచుండి యొకప్పుడు సముద్రిపాంతంబున నొక్క గీలిగహ్వారంబున యంగణంబున వైరోచనుం డగు బలిం గని చేరంజని యద్దనుజపతిదన్నుంజాచి నిస్సంబ్రముండును వైమనస్య రహితండును సైయునికి నిరూపించి, యతనితో నిట్టనియె.

422

ప్రతిపదార్థం: ఏతద్వ+విషయంబు+ఇను+అది= ఈ విషయానికి చెందింది; ఒక్కటి= ఒక; ఇంద్రబలి సంవాదంబు+అను= ఇంద్రుడి యొక్క బలియొక్క సంభాషణం అనే; ఇతిహసంబు= వృత్తాంతం; కలదు= ఉన్నది; ఆక్రింపుము= వినుము; దేవ+అసురులకున్= దేవతలకు రాక్షసులకును; సమరంబు= యుద్ధం; చెల్లినన్= ముగియగా; అందున్= ఆ యుద్ధాన; విష్ణుని మహా+అనుభావంబున్=

నారాయణుడి గొప్పతనం వలన; దేవతలకున్= సురలకు; గెలుపు+బ= జయం కలిగి; రుద్ర+ఆదిత్య మరుత్+మసు గంధర్వ సిద్ధ+అదులు= రుద్రులు, ఆదిత్యులు, మరుత్తులు, మసువులు, గంధర్వులు, సిద్ధులు మొదలయినవారు (వీరందరూ దేవజాతి విశేషాలు); పరిష్టోంపన్= చుట్టిరాగా; ఇంద్రుండు= దేవరాజు; పరావత+అరూధుండు+బ= పరావతమును (తెల్లని ఏనుగు - ఇంద్రుడి వాహనం) ఎక్కినవాడై; లీలన్= విలాసంగా; త్రైలోక్యంబును= ముల్లోకాలను; చరించుచున్+ఉండి= తిరుగుతూ ఉండి; ఒకప్పుడు= ఒక సమయాన; సముద్ర+ఉప+అంతంబునన్= సముద్రపు సమీపాన; ఒక్క గిరిగహ్నార్థంబునన్= ఒక కొండగుహలో; అంగణంబునన్= ముంగిలియందు; వైరోచనుండు+అగు= వైరోచనుడి తనయుడగు; బలిన్= బలి (చక్రవర్తి)ని; కని= చూచి; చేరన్+చని= సమీపించి; ఆ+దనుజపతి= ఆ రాక్షసరాజు; తన్నున్+చూచి= తనను కనుగొని; నిన్+సంభ్రముండును= తోట్టుపాటు లేనివాడును; వైమనస్య రహితుండును= మనస్య చెడినవానితనంలేనివాడును; బ+ఉనికి= అయి ఉండటం; నిరూపించి= గట్టిగా గ్రహించి; అతనితోన్= ఆ బలితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విషయానికి చెందిన వృత్తాంత మొకటి ఇంద్ర బలి సంవాదం అనే పేరుతో ఉన్నది. దానిని వినుము. దేవాసురులకు యుద్ధం ముగిసిపోగా, దానిలో నారాయణుడి ప్రాభవంతో దేవతలకు గెలుపు కలిగింది. అనంతరం ఇంద్రుడు దేవతాపరివారమైన రుద్రులు, ఆదిత్యులు, మరుత్తులు, మసువులు, గంధర్వులు, సిద్ధులు మొదలయినవారు చుట్టిరాగా పరావతాన్ని అధిరోహిచి విలాసంగా మూడులోకాలూ సంచరిస్తూ ఒకనాడు సముద్రపు సమీపంలో, ఒక కొండ గుహ ముంగిట వైరోచనుడి తనయుడైన బలిని చూచాడు. చూచి, అతడి దగ్గరకువెళ్ళి, ఆ రాక్షసరాజు తనను చూచి ఏ పాటి తోట్టుపాటూ, మనస్సులో కలతా లేనివాడై ఉండటం గమనించి, అతడితో ఇట్లు అన్నాడు.

**క. హీనస్థానమున విభవ , హీనత నిట్లుండి లిపుల యొలమిఁ గనియు నీ
మానసమున శోకింపమి , దానవకులనాథ! యెవ్విధంబునఁ గలిగెన్?**

423

ప్రతిపదార్థం: దానవకులనాథ!= ఓ రాక్షసవంశరాజా! - బలీ!; హీనస్థానమునన్= హీనమగుచోట; విభవహీనతన్= వశ్వర్యపు లేమితో; ఇట్లు+ఉండి= ఈ విధంగా జీవిస్తూ; రిపుల+ఎలమిన్= శత్రువుల అభివృద్ధిని; కనియున్= చూచికూడా; నీ మానసమునన్= నీ మనస్యసందు; శోకింపమి= దుఃఖింపకుండటం; ఏ+విధంబునన్= ఏ ప్రకారంతో - ఏ పద్ధతితో; కలిగెన్?= ఏర్పడింది?

తాత్పర్యం: ఓ రాక్షసరాజా! తక్కువస్థితిలో ఉన్నావు, వశ్వర్యం కోల్పోయి ఉన్నావు, శత్రువుల వికాసాన్ని చూచావు. అయినా నీ మనస్సులో శోకం కలుగలేదు. ఎందువలన? ఇది - ఈ నిర్వికారస్తేతి నీకు ఏ విధంగా సిద్ధించింది?

**అ. శోర్యముననొ వృధ్ఘసంసేవ వలననొ , తపముననొ యుద్ధాత్తతా నిరూఢి
గలిగి మమ్మ సరకుగాఁ గొన కున్నాడ , వేమి కతము? భీని నెఱుగు జెపుము!**

424

ప్రతిపదార్థం: శోర్యముననో= శారగుణంవలననో; వృధ్ఘసంసేవవలనన్+బ= పెద్దల పరిచర్య వలననో; తపమునన్+బ= తపస్స వలననో; ఉదాత్తతా నిరూఢి+కలిగి= గొప్పదనపు గట్టితనం కలిగి; మమ్మున్= దేవతల రాజులమైన మమ్ము కూడా; సరకుగాన్+కొనక+ఉన్నాడవు= లష్టవెట్టకుండా ఉన్నావు; కతము ఏమి?= కారణం ఏమిటి? దీనిన్= ఈ కారణాన్ని; ఎఱుగెన్+చెపుము+అ!= తెలిసేటట్లుగా పలుకవే!

తాత్పర్యం: ఓ బలీ! నీవు శారభావంవలననో, కాక పెద్దల పరిచర్యల పలితంగానో, అటుకాక తపశ్చక్తివలననో ఉదాత్తతను సంపాదించి, నీ ఎదుట నిలిచిన దేవేంద్రులమైన మమ్ము సరకుజేయక ఉన్నావు. కారణ మేమిటి? విశదంగా వివరించుము'.

విశేషం: ఉదాత్తత అనే గొప్ప లక్ష్మణం మొత్తం వ్యక్తిగ్యానికి సంబంధించింది. నరుడి చూపులో, మాటలో, ప్రవృత్తిలో, క్రియలో ప్రతి కదలికలోనూ అది వ్యక్తమౌతూ ఉంటుంది. ఆ ఉదాత్తతవలననే సామాన్యాలు మాన్యాలుగా, నక్షలు ప్రవక్తలుగా, పురుషులు పురుషోత్తములుగా మారి మానవ సమాజాలను నడిపించారు.

వ. అనిన విని బలి యతని కిట్లనియే.

425

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆలకించి; బలి= బలిదానవరాజు; అతనికిన్= ఆ దేవరాజుతో; ఇట్లు+అనియేన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడి ప్రశ్నకు బలి ఇట్లు సమాధానం ఇచ్చాడు.

ఆ. ‘సరకు సేయ వను చసడ్డమాటలు గొన్ని, యాడినంత నేమియయ్య నింద్ర! నీదుశక్తి వింతయే దైవవశమున , నెట్టిపాటివారు నెట్లుఁ గారో?

426

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్ర!= ఓయింద్రుడా!; సరకు+చేయవు+అనుచ్చన్= లక్ష్మిపెట్టవు అంటూ; అసడ్డమాటలు+కొన్ని= అశ్రద్ధ - నిర్మక్య భావంతోడి పలుకులు కొన్ని; ఆడిన+అంతన్= పలికినంత మాత్రాన; ఏమి+అయ్యెన్= ఏమి అయింది? (ఏమి కాదు); నీదు శక్తి= నీ శక్తి; వింత+ఏ= ఆశ్చర్యకరమా? కాదు; దైవవశమునన్= విధివశాన - విధాత చేప్పలవలన; ఎట్టిపాటివారున్= ఏ విధమైన గొప్పదునం కలవారు కూడా; ఎట్లున్+కారో?= ఏ విధంగానో - ఏ పాటి గొప్పదునూ లేనివారుగా కారా?

తాత్పర్యం: ‘ఓయింద్రదేవా! నీవు పలికిన ‘సరకుచేయవు’ వంటి మాటలు అశ్రద్ధతో నిర్మక్యభావంతో కూడినవి. ఆ పలుకులవలన ప్రయోజన మేమిటి? నీశక్తిసామర్థ్యాలు ఆశ్చర్యకరాలు గావు. అది తెలిసిన విషయమే. విధిచేప్పలవలన ఏపాటివారికైనా అపుడుడు హైన్యాంధ్రైన్యాలు తప్పవు.

క. నీవు మును హీనుఁ దగుటయు , నా పలనం గాదు; నీకు నును హీనదశా భావితునిఁ జేయరా బివి , దైవకృతము; లట్లుగాన దైర్యము వలయున్.

427

ప్రతిపదార్థం: మును= పూర్వం; నీవు= దేవతల రాజువైన నీవు; హీనుడు+అగుటయున్= తక్కువవాడవు కావటం, నేను దండెత్తినపుడు రాజ్యం కోల్పోయి ఇక్కట్లపాలు కావటం; నావలనన్+కాదు= నా శక్తివలన కాదు; (అట్లే); నీకున్= నీకు కూడా; నునున్= రాక్షసరాజువైన నన్ను; హీనదశభావితునిన్= తక్కువదనమును పొందిన వాడినిగా - రాజ్యభ్రంశాది కష్టాలపాల బడినవాడినిగా; చేయన్+రాదు= చేయ శక్తి చాలదు; ఇవి= ఈ కష్టాలప్పాలు - పూర్వం నీకు, ఇపుడు నాకు జరిగినవి; దైవకృత్యములు= విధి చేప్పితములు; అట్లు+కాన= అ ట్లగుటను బట్టి - ఆ కారణాన; దైర్యము= ధీరలక్షణం; వలయున్= కావలయును.

తాత్పర్యం: ఇంద్రా! పూర్వం నేను దండెత్తివచ్చినప్పుడు నీవు రాజ్యభ్రష్టాడవై హీనతను పొందావు. అయితే నిజానికి అది నావలన జరిగినది కాదు. ఆ విధంగానే నేడు నేను రాజ్యం కోల్పోయి దైన్యంతో ఉన్నట్లు అగుపిస్తున్నాను. ఈ నా స్థితికి నీవు కారణం కాబోవు. ఇవి నీవలనా, నావలనా జరిగే, జరిగిన పనులుకావు. నీటికి కర్త విధి. కాబట్టి, విధి చేప్పలకు తిరుగులేదు - అనే జ్ఞానంతో నరుడు దైర్యం కలిగి ఉండాలి.

క. విను పర్వాయంబున సుఖి , మును దుఃఖిముఁ జెందు జనులఁ బురుఘుఁడు దైర్యం బున గర్వంబు విషాదం , బు నడంగింపఁ దగునంద్రు బుధు లబి వినమే?

428

ప్రతిపదార్థం: విను= అలకించుము ఇంద్రా!; జనులన్= నరులను; పర్యాయంబునన్= క్రమంగా - వంతు ప్రకారంగా; సుఖమును= సౌఖ్యమూ; దుఃఖమున్= విషాదమూ; చెందున్= పొందుతాయి; (కాబట్టి) బుధులు= పండితులు; పురుషుడు= నరుడు; ఘైర్యంబునన్= ధీరగుణంతో; గర్వంబు= పొగరు - పొంగిపోవటం (సుఖం కలిగినపుడు); విషాదంబున్= దుఃఖమును (కష్టం కలిగినపుడు); అడంగింపన్+తగును= అణాచటం ఉచితం; అంద్రు= అంటారు; అది= ఆ మాట; వినము+ఏ= వినలేదా?

తాత్పర్యం: ఇంద్రా! అలకించుము, జీవితాన సుఖదుఃఖాలు క్రమంగా ఒకదాని తరువాత మరొకటిగా నరులను చెందుతూ ఉంటాయి. ఆ క్రమం తప్పించరానిది. కాబట్టి నరుడు ఘైర్యంతో మెలుగుతూ, సుఖం కలిగినప్పుడు గర్వాన్ని, దుఃఖం కలిగినపుడు విషాదాన్ని ప్రకటించకుండా అణాచుకొనవలసి ఉంటుంది - అని పండితులు పలుకుతారు. మనం ఆ మాట వినలేదా? విన్నాం కదా!

క. చెలులుం జుట్టులును సహి , యులు విభవము పెం పకాలయుక్తి నవస్థం

దొలగించుట గలదే? మదిం , దెలిసి మనుము మనికి యిట్టిచియ కా దెపుడున్.

429

ప్రతిపదార్థం: చెలులన్= స్నేహితులూ; చుట్టులును= చుట్టుములు పక్కములూ; సహియులు= తోడ్జుడేవారూ; విభవము= సంపద; పెంపు= అభివృద్ధి - ఇషాన్ని; అకాలయుక్తిన్= సరిగాని కాలంతోడి కలయికను; అష్టన్= దశను - దుర్దశను; తొలగించుట= ప్రక్కకు తప్పించటం - దూరీకరించటం; కలదే?= ఉన్నదా? (లేదు); మదిన్= మనస్సునందు; తెలిసి= గ్రహించి; మనుము= జీవించుము; మనికి= జీవితం; ఎపుడున్= ఎల్లప్పుడూ; ఇట్టిది+అ= ఇటువంటిదే - ఒకే విధమైనది; కాదు= కాబోదు.

తాత్పర్యం: నరుడి మహార్షకుగాని దుర్దశకుగాని దైవమొకటే కారణం గాని ఇతరులెవరూ కాజాలరు. స్నేహితులూ, చుట్టుపక్కలూ, సహియుకులూ, సంపదలూ, సమృద్ధులూ - ఇటువంటివి ఎన్ని ఉన్నా, నరుడికి చెడుకాలం దాపురించినపుడు, దుర్దశ అవహించబోతున్నపుడు తొలగించజాలవు. ఈ విషయం మనస్సున గ్రహించి నరుడు జీవించాలి. జీవిత మెప్పుడూ ఈ విధంగానే ఏకరీతిలో కొనసాగదని గ్రహించి జీవించుము దేవరాజా!

విశేషం: పురుషకారం దైవం ముందు దిగదుడుపు అనే విషయం గ్రహించాలి నరుడు.

క. నిను నే గెలుచుట కాలము , నన సీపును గాలయుక్తి నను గెలిచితి; గా వున నశభమునకు శుభమున , నకు గాలము సూచే కర్త కుశికతనూజా!

430

ప్రతిపదార్థం: కుశిక తనూజా!= ఓ కుశికుడి కుమారుడా! - ఇంద్రుడా!; నినున్= దేవతలరాజు వైన నిన్ను; నేన్= రాజుసరాజువైన నేను; గెలుచుట= జయించటం; కాలమునన= కాలవశముననే; సీపును= నీవు కూడా; కాలయుక్తిన్= కాలముయొక్క కలయికతో- కాలం కలసిరాగా; నమన్+గెలిచితి(వి)= నన్న జయించావు; కాపున్= కాబట్టి - మన జయాపజయాలు కాలాధీనాలు కాబట్టి; అశుభమునకున్= కీడునకు; శుభముననకున్= మేలునకును; కర్త - చేయునది; కాలము+చూచే= కాలం సుమా

తాత్పర్యం: పూర్వం దేవేంద్రుడ వైన నిన్ను రాజుసరాజువైన నేను జయించాను. దానికి కర్త కాలమే తప్ప, నిజానికి నేను కాదు. ఆ విధంగానే సీపూ నన్న గెలిచావు అనంతరకాలాన. దానికీ కర్త కాలమొక్కటే! నరుడికి వాటిల్లే శుభాశుభాలు రెండింటికీ కాల మొక్కటే కర్త తప్ప నరుడు కాబోడు.

ఆ. నాకు నీకు నేల నాకేశ! శత్రుత్వం, మేల కైను గలదె యెందు? బాకు మనకు దెచ్చుచుండు జనులు గాలము వృక్షం, ఫల విధముగ రజ్జు పలుకు లుడుగు.' 431

ప్రతిపదార్థం: నాక+ఈశ!= స్వర్గాధిపతి! నాకున్+నీకున్= నాకూ, నీకూ; శత్రుత్వము+ఏల?= వైరం ఎందుకు?; ఎందున్= ఎక్కుడవైనమా; ఏరికిన్+పనన్= ఎవరికైనా; కలదె?= ఉన్నదా? (శత్రుత్వం); కాలము= కాలం - కాలశక్తి; జనులన్= నరులను; వృక్షఫల విధముగన్= చెట్టుపండు రీతిగా - చెట్టున ఏర్పడిన కాయ పండైన విధాన; పాకమునకున్= పరిణాతికి - పండే స్థితికి; తెచ్చుచున్+ఉండున్= తెస్తూ ఉంటుంది; రజ్జు పలుకులు= వ్యాఘ భాషణములు - కొరగాని పలుకులు; ఉడుగు(ము)= మానుము.

తాత్పర్యం: ఓ స్వర్గాధిపతి! దేవేంద్రా! నీకూ నాకూ విరోధ మెందుకు? నీకూ నాకే కాదు, లోకాన ఎవరికైనా ఎక్కుడైనా స్వతస్మిద్ధమైన వైరభావ మున్నదా! లేదు. అంతా కాలమహిమ! కాలమే నరులను పరిణాతివైపు ప్రయాణింపజేస్తూ ఉంటుంది. చెట్టున పండిన కాయ పండుగా పరిణాతిని కాలక్రమాన పొందినట్లుగానే నరుడూ పరిపాకంవైపు నడుస్తుంటాడు కాలప్రభావంవలన. అంతే తప్ప, నీనూ నేనూ కర్తృలమనటం కొరగాని మాట. కాబట్టి వ్యాఘ భాషితాలు మానుము'.

వ. అని చెప్పి యంత నిలువక. 432

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; చెప్పి= పలికి; అంతన్= అంతటితో; నిలువక= ఆగకుండా (బలి తన హితవచనాలు ముగించి, అంతటితో ఆగకుండా.)

తాత్పర్యం: బలి ఇంకా తన భాషణాన్ని ఇట్లా సాగించాడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'కా బిబి విక్రమకాలము, లో బిప్పుడు నాకు నలుక లీలాత్మక రోషాదరము గలిగినను నిను, నీ దగు పరిజనముఁ గూల్పనే పెడసేతన్?' 433

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఇప్పుడు నేనున్న ఈ సమయం; విక్రమకాలము= విక్రమించు పరాక్రమించే సమయం; కాదు= కాదు; ఇప్పుడు= ఈ సమయాన; నాకున్= నాకు - నీనుండి ఒట్టమిపొందిన నాకు; అలుక= కోపం; లేదు= కలుగదు; లీలా+అత్మక రోష+అదరము= వినోదాత్మకమైన - నిజం కాని క్రోధము నందు గౌరవం - ప్రీతి; కలిగినను= (నాలో) పుట్టినా; నినున్= నిన్నూ; నీది+అగు= నీకు చెందిన; పరిజనమున్= సేవక జనులను; పెడ+చేతన్= చేతి వెనుక భాగంతో; కూల్చునే?= నశింపజేయనా?

తాత్పర్యం: 'ఓ దేవేంద్రా! ఇప్పుడు నే నున్న ఈ కాలం పరాక్రమించటానికి అనువైనది కాదు. నాకు నీపై కోపమూ లేదు. అట్లాకాకుండా వినోదంకోసమైనా నాలో నీయెడ రోషాదేశం జనించినా, నిన్నూ నీ తోడి జనాన్ని నా పెడచేతితోనే కూల్చివేసేవాడను'.

వ. అని పలికి వెండియు. 434

ప్రతిపదార్థం: అని= పై విధంగా; పలికి= చెప్పి; వెండియున్= మరియుా.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా పలికిన బలి, ఇంకా చెప్పుతున్నాడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'సఱ పెంపును గడునొప్పెదు , సురనాయక! యిపుడు మీదు జూచెదు సీకుం
బలభవము దెచ్చుటకునై , కరము వెసన్ వచ్చు చేటుకాలము తెఱగున్.

435

ప్రతిపదార్థం: సురనాయక!= ఓ దేవతలరాజు!; సరిపెంపున్= సమానమైన అభివృద్ధితో; కడున్+బెప్పెదు= ఎక్కువగా ప్రకాళిస్తున్నావు; ఇపుడు= ఈ కాలాన - ఈ పెంపుగల సమయాన; మీదన్+చూచెదు= ఔక్కి చూస్తున్నావు; నీకున్= నీకు కూడా (నాకువలనే); పరిభవము= అవమానం; తెచ్చుటకున్+బు= తేవటంకొరకే; చేటుకాలము తెఱగున్= చెడుకాలం యొక్క పథతి - చెడుకాలం; కరము= నిక్కిలి; వెసన్= వేగంగా; వచ్చున్= రాగలదు.

తాత్పర్యం: 'ఓ దేవతలరాజు! నేడు మంచి అభివృద్ధితో ఎంతగానో ఒప్పులకుప్పై వెలుగుతున్నావు. ఔక్కి చూస్తూ ఉన్నావు. గర్యించి, ఇతరులయేడ అనాదరంతో వెలుగుతున్నావు. కానీ, చేటుకాలం నిన్ను అవమానించటంకొరకు మిక్కిలి వేగంతో సమీపించబోతూ ఉన్నది.

తే. ఇంద్రు లెందటు నో? లింద్రు లేల? బ్రహ్మ , లుండుదురె? తతీతోఁ దెగుచున్న వారు
గాక దానవసంఘంబు గాలవశతుఁ , బొందు టేబికి నెగ్గింపఁ? బొమ్ము నీవు.

436

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రులు= దేవతలరాజులు; ఎందరు+పోరు?= ఎంతమంది వెళ్లిపోరు? - ఎందరో గతించారు; ఇంద్రులు+ఏల?= ఇంద్రులే ఎందుకు?; బ్రహ్ములు= ఇంద్రులకంటే పైవారయిన బ్రహ్మునామక దేవతలు మాత్రం - స్ఫూర్తుగా చెల్లేవారు మాత్రం; ఉండుదురె?= ఉంటారా?; తతీతోన్= సమయంతో - కాలంతో; తెగుచున్+ఉన్నవారు+కాక= నశిస్తూ ఉన్నారు తప్ప; దానవసంఘంబు= రాక్షసుల సమాజం; కాలవశతుఁ= కాలానికి వశం అగుటను; పొందుట= చెందటం - కాలవశత్వాన్ని పొందుటను; ఎగ్గింపు+ఏటికిన్?= నిందింప నేల?; నీవు= సురేంద్రుడ వైన నీవు; పొమ్ము= వెడలిపామ్ము - నీడిపామ్ము.

తాత్పర్యం: కాలప్రవాహంలో ఇంద్రులు ఎందరో గతించారు. ఇంద్రులే ఏమిటి? బ్రహ్ములు మాత్రం నిలుస్తారా? వారూ, తమ కాలం చెల్లిన వెంటనే నశించిపోతున్నారు. ఈ విధంగా కాలంముందు స్ఫూర్తులైన బ్రహ్ములకే స్వతంత్రమైన ఉనికి లేనపుడు, ఇక రాక్షససమాజ మేదో కాలానికి లొంగి ఉంటే, ఆ దశను చూచి వారిని నిందించటమెందుకు? ఓ దేవరాజు! నీవు వెళ్లిపామ్ము - నీడిపామ్ము.

క. క్రతువులు సేతయు, దేవ , త్రతములు సల్పుటయు, వృత్తవంతుఁ డగుటయుం
గతమే కాలము ద్రోచుట? , కతర్ఫవర్తనము గాల మబి గొనదు సుమీ!

437

ప్రతిపదార్థం: క్రతువులు= యజ్ఞాలు; చేతయున్= చేయటమూ; దేవతములు= దేవతలకై వ్రతాలు - పూజాపురస్కారాలు; చల్పుటయున్= చేయటమూ; వృత్తవంతుఁడు+అగుటయున్= చరిత్ర (మంచినడత) కలవాడు కావటం; కాలము+త్రోచుటకున్= కాలం పడవేయుటకు - నెట్టివేయుటకు - హీనదశకు చేర్చుటకు; కతమే?= కారణమా? (కాదు); కాలము= క్షణాలు - గంటలు- దినాలు - వత్సరాలుగా సాగిపోయే సమయం; అతర్యునర్తనము= ఊహించరాని ప్రవర్తనంగలది - ఊహా కందని నడతగలది; అది= ఆ కాలం; కొనదు+చుమీ!= గ్రహించదు సుమా! (ఇక్కడ కర్మ పదం లేదు. 'దేనినీ' గ్రహించదు అని అనుకొనాలి).

తాత్పర్యం: యజ్ఞాలూ, వ్రతాలూ నిర్వహించటం, శీలవంతుడై జీవించటం వంటి విషయాలు కాలగతిని మార్చలేవు. కాలగతికి అని కారణాలు కాజాలవు. కాలప్రవర్తన ఊహా కందనిది. కాలం దేనినీ సరకుగొనదు; అన్నీ దానికి లొంగవలసినవే కానీ, అది దేనికి లొంగేది కాదు'.

క. అని యిట్లాడిన మాటలు , విని దనుజనిఁ జాచి యమరవిభుఁ దుల్లములో
నన సంరంభంబు నుడిపి , కొనుచు నతని కిట్లు లనియే గురువంశవరా!

438

ప్రతిపదార్థం: కురువంశవరా! = కౌరవ వంశాన శ్రేష్ఠుడా! ధర్మరాజా!; అని= ఔ విధంగా; ఇట్లు+ఆడిన మాటలు= ఈ విధంగా పలికిన పలుకులు; విని= ఆలకించి; దనుజనివీ= రాక్షసుడిని - బలిని; చూచి= కనుగొని; అమరవిభుఁడు= దేవరాజు - ఇంద్రుడు; ఉల్లుములోన్న+అ= మనస్సునందే; సంరంభంబును= తొట్టుపాటును; ఉడిపికొనుచున్= పాపుకొంటూ - తొలగించుకొంటూ; అతనికిన్= ఆ బలికి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా పలికి బలిని చూచి, దేవేంద్రుడు మనసులోనే తన తొట్టుపాటును అణమకొంటూ ఇట్లా పలికాడు.

విశేషం: బలి మాటలకు ఇంద్రుడు సంరంభం పాలైనట్లు భారతకర్త వాకొంటున్నాడు. ఆ తొట్టుపాటు బలికి గల జ్ఞానసంపత్తిని చూచి కావచ్చును. లేక లీలగా ఆగ్రహం కలిగినా నిమ్మ నీ వారిని పెడచేతితో కూలుస్తాను - అన్న అతడి సైర్యానికి కావచ్చు.

క. ‘అకటు! భవచ్ఛిత్తము ని , ల్యోకారమై భలితథ్యతి వివేకవినయశాం

తిక మనుచు వెలింగెడు ఓ , నికిఁ గారణమైన నిష్ట నెత్తి యెట్టిబియో!’

439

ప్రతిపదార్థం: అకటు! = అయ్యా!; భవత్తోచిత్తము= నీ మనస్సు; నిర్మ+వికారము+పి= వికృతులు లేనిఘై; భరిత= నిండిన; ధృతి= ధైర్యం; వివేక= తెలివి; వినయ= అణమవ; శాంతికము= శాంతిగలది; అగుచున్= అవుతూ; వెలింగెడున్= ప్రకాశిస్తున్నది; దీనికిన్= ఈ స్థితికి; కారణము+పన= హోతువైన; నిష్ట= పట్టుదల; నెత్తి= ధర్మం; ఎట్టిది+ఓ! = ఏ విధమైనదో!

తాత్పర్యం: ‘ఓ బలీ! నీ మనస్సు వికారాలకు దూరంగా, ధైర్యం, వివేకం, వినయం, శాంతి - అనే ఈ సద్గుణాలకు నిలయంగా వెలుగుతూ ఉన్నది. మరి ఈ నిర్వికారస్థితికి, సాశీల్యశాంతులకూ కారణమైన ఆ అభినివేశం ఎటువంటిదో! ఆ ధర్మం ఏ పాటిదో!’

విశేషం: ఇక్కడ ఇంద్ర వచనంలో ‘అకట’ అనే దుఃఖమాచక పదం కనిపిస్తున్నది. అది నిజంగా నిర్వేదానికి వాచకమే. ఇంద్రుడు ఈ గొప్ప లక్షణాలు తన విరోధిలో ఉండి, తనలో లేకపోవటానికి లోలోన దుఃఖిస్తూ అన్న మాటగా ఉన్నది అది.

క. అనిన నతఁ డతని కిట్లను , ‘విను మనిషునాథు! యేను వేత్తాకచోటం
గొని వచ్చితినే చిత్తం , బున కవికృతి థ్యతి వివేక ముఖ్య గుణంబుల్?’

440

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; అతఁడు= ఆ బలి; అతనికిన్= ఆ ఇంద్రుడికి; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధానచెప్పాడు; అనిమిషాధి! = పెప్పుపాటులేనివారికి - దేవతలకు రాజా! - ఇంద్రుడా!; వినుము= ఆలకించుము; ఏను= నేను; చిత్తంబునకున్= మనస్సునకు; అవికృతి ధృతి వివేక ముఖ్య గుణంబుల్= వికారం లేకపోవటం, ధైర్యం, జ్ఞానం - మొదలయిన గుణాలను లక్షణాలను; వేఱు+బకచోటన్= వేరే ఇతర ఫలంనుండి; కొని= తీసికొని; వచ్చితినే?= వచ్చానా? (కాదు).

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడి ప్రశ్న విన్న బలి అతడితో ఇట్లా అన్నాడు. ‘ఓ దేవతలరాజు! వినుము. నేను నా చిత్తానగల గుణాలు - నిర్వికారత, ధైర్యం, జ్ఞానం మొదలయిన వాటిని వేరొకచోటునుండి తీసికొని వచ్చానా? కాదు. అని నాలో స్వతః ఏర్పడినవే.

క. కాలప్రకారం బెఱుంగుదుం గావునఁ గలంగ కుండుడు.

441

ప్రతిపదార్థం: కాలప్రకారంబు= కాలముయొక్క రీతి - విధానం - ప్రవర్తించే తీరు; ఎఱుంగుదున్= తెలియుదును; కాపున్= కాబట్టి; కలంగక+ఉండుదున్= కలతచెందకుండా ఉంటాను.

తాత్పర్యం: నేను కాలతత్త్వాన్ని, అది ప్రవర్తించే తీరుతెన్నులను గ్రహించినవాడను కాబట్టి, నిర్వికారంగా ధైర్యంతో ఉంటాను.

తే. చెప్పుచున్నాడు గాలంబుచేత నెల్లి, విధముఁ జీష్పుడు జనులకు వినుము కాల మప్పమాదవర్తన మధిక ప్రమాది, సంగమత్తులు వా రెట్లు భంగపడరు?

442

ప్రతిపదార్థం: చెప్పుచున్+ఉన్నాడన్= పలుకుతున్నాను; కాలంబుచేతన్= కాలంవలన; జనులకున్= నరులకు; ఎల్లవిధమున్+జీష్పుడున్= అన్ని తీరులూ కలుగుతాయి; నినుము= ఆలకించుము; కాలము= సమయం; అప్రమాద వర్తనము= పరాకులేని ప్రవర్తన - నడవడి కలది; అధిక ప్రమాద సంగమత్తులు= ఎక్కువ పరాకు కలయికతో మదించినవారు; వారు= జనులు; ఎట్లు భంగపడరు?= ఏ విధంగా (కాలంచేతిలో) భంగపాటు చెందకుండా ఉంటారు? ఉండలేరు - తప్పకుండా భంగపడితీరుతారు.

తాత్పర్యం: ఓ దేవేంద్రా! చెప్పుతున్నాను వినుము. కాలంవలనే నరులకు అన్ని తీరులూ, ఎల్ల అవస్థలూ, సకలదశలూ కలుగుతాయి. కాలం ప్రమాదమెరగకుండా జాగరూకతతో ప్రవర్తిస్తూ ఉంటుంది. దాని గమనంలో పరాకుకు స్థానం లేదు. అయినప్పుడు అధికప్రమాదాలలో పడి మత్తులయినవారు కాలంనుండి భంగపడకుండా ఎట్లు తప్పించుకుంటారు? తప్పించుకొనలేరు.

క. కళలుం గాష్టలు లోనుగు, గల చిదురులుఁ గూర్చుకొనుచుఁ గాలంబు జనం బుల వడ్డికిచ్చు నాతని, వల నలవడు బోధి తనకు వశ్యులుఁ జేయున్.

443

ప్రతిపదార్థం: కాలంబు= కాలం; కళలున్= ముపై కాష్టల భాగాలును - కాలపు చిన్నముక్కలును; కాష్టలున్= పద్ధనిమిది రెప్పపాట్లు కాలాలూ - కాలపు మరీ చిన్న ముక్కలును; లోనుగున్= లోపల కాగా; కల చిదురులున్= ఉన్న ముక్కలును; కూర్చుకొనుచున్= చేర్చుకొంటూ; జనంబులన్= జనులను; వడ్డికి+ఇచ్చ+ఆతని వలను= వడ్డికి (డబ్బు) ఇచ్చేవాడి తీరు; అలవడన్= అలవాటుగా కాగా; పొదివి= వ్యయం చేయక ఉండి; తనకున్= తనకు (కాలానికి); వశ్యులన్+జేయున్= వశమయ్య వారినిగా చేస్తుంది.

తాత్పర్యం: కాలస్వరూపాన పెద్దముక్క సంవత్సరమైతే, చిన్నముక్క కళ. కళ అంటే ముపై కాష్టల ప్రమాణంగల కాలం. కాష్టమనేది కళకంటే చిన్నదైన కాలపుముక్క. పద్ధనిమిది రెప్పపాట్లకాలం ఒక కాష్ట. కాలం ఈ చిన్న, మిక్కలి చిన్న ముక్కల రూపాన తనను తాను సమకూర్చుకుంటూ, పెరిగి, ఇంకా పెరిగి పెరిగి చివరకు జగత్తునే కబళిస్తుంది. చిన్న చిన్న శకలాల రూపాన పెరిగి పెరిగి పెద్దదయ్యే కాలం ఒక వడ్డి వ్యాపారివంటిది - వడ్డివ్యాపారి కూడా చిన్న చిన్న మొత్తాలతో ప్రారంభించి, పెద్ద పెద్ద మిక్కలి పెద్ద మొత్తానికి అధిపతి అవుతాడు. కాలమూ అంతే. ముందు కాష్టలతో అనంతరం కళలతో, నిమిషాలతో, గంటలతో, దినాలతో.... అట్లా పెరిగి పెరిగి చివరకు విశ్వంభరగా లోకమంతా తానే అయి సర్వస్వాస్త్రీ స్వాధీనంచేసికొంటుంది. నరులందరూ ఆ విధంగా చివరకు కాలాధీనులై పోతారు.

విశేషం: అలం: ఉపమ. కాలం తనను తాను పెంచుకొంటూ పోయే విధానాన్ని తేటతెల్లంగా చెప్పదలచి భారతకర్త ఇక్కడ వహ్నీయాపారిని పోలికగా చూపాడు. ప్రారంభం అల్పంగా ఉండి, పరిసమాప్తి అనూహ్యపరిమాణంలో మిక్కిలి పెద్దదిగా ఉండే విషయాన్ని చెప్పటానికి ఈ పోలిక ఉచితవే. పైగా ఈ పెరుగుదల ఎట్ట ఎదుకే జరుగుతుంటుంది. అయినా నరుడు పట్టించుకొనడు. ఆధ్యాత్మికిషయావగాహనకు లౌకిక ఉపమాన స్వీకారం జరిగింది ఇక్కడ.

క. కాల మండగెంచుచు జనుఁ గ , ల్లోలిని గిలిఁ ద్రెంచుకరణి లోబ్క్రోథా

శీలత్వ కామ భయములఁ , దేలు జనుఁడు కాలవృత్తి తెలుగు నెఱుగునే?

444

ప్రతిపదార్థం: కాలము= సమయం; జనున్= నరుడిని; కల్లోలిని= నది; గిరిన్+త్రేంచు కరణిన్= కొండను కోసే విధంగా; అడగించున్= నశింపజేస్తుంది; లోభ క్రోధ+అశీలత్వ కామ భయములన్= పేరాస, రోషం, శీలహీనత, కోరిక, భీతి - ఇన్ని దుర్గుణాలలో; తేలు= పడి కొట్టుకొనే; జనుఁడు= నరుడు; కాలవృత్తి తెలుగున్= కాలముయొక్క ప్రవర్తన విధానమును - కాలం ప్రవర్తించే తీరును; ఎఱుఁగునే?= గ్రహించునా? (గ్రహించడు).

తాత్పర్యం: కాలం ఒక నది. అది నిరంతర ప్రవాహాశిలి. నది తన ప్రవాహావేగంతో కొండను కోసివేసి, తన దారిని తానూ సాగిపోతుంది. కాలమూ అంతే. తన గమనంతో నరుడిని లోగొని అణచివేస్తుంది. అయితే నరుడు మాత్రం ఈ వాస్తవాన్ని గ్రహించటంలేదు. అతడు తన దుర్గుణవలయంలో పడి కొట్టుకొంటూ ఉన్నాడు. లోభమూ, క్రోధమూ, శీలరాహిత్యమూ, కామమూ - అనే దుర్గుణాలలో చిక్కుకొని, భయవిహ్వలుడై బ్రతుకుతూ కాలప్రవృత్తిని గమనించలేకున్నాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. ఇంతకు మును సూచితి నతఁ , డెంతయు నొప్పుగొని యుండె; నిది గదుఁ జిత్తం;

బంత వెసు జచ్చె ననుఁ దనుఁ , జింతింపఁడు జనుఁడు మూడుచిత్తత్వమునన్.

445

ప్రతిపదార్థం: జనుఁడు= నరుడు; ఇంతకు మును= ఇంతకు పూర్వం; చూచితిన్= చూచాను; అతడు= ఆ నరుడు (ఒకానొకడు); ఎంతయున్= ఎంతగానో - ఎక్కువగా; ఒప్పు+కొని= గుణం కలిగి; ఉండెన్= (జీవించి) ఉన్నాడు; ఇది= ఈ విషయం; కడున్+చిత్రంబు= మిక్కిలి విచిత్రం; ఇంత వెసన్= ఇంత వేగంగా; చచ్చెన్= చనిపోయాడు; అనున్= అని పలుకుతారు; మూడుచిత్తత్వమునన్= జ్ఞానహీనమైన మనస్సువలన; తనున్= తనను గురించి; చింతింపఁడు= ఆలోచించడు.

తాత్పర్యం: నరుడు కాలమహిమను గమనించలేక, అపుడపడు జరిగే హార్ట్ సంఘటనలను చూచి, ‘ఇంతకుముందే చూచానే, చాలా బాగా ఉన్నాడు, మరీ విచిత్రంగా ఉన్నది, ఇంత త్వరగా పోయాడే!’ అంటూ ఇతరులగూర్చి ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటిస్తూ ఉంటాడు. అతడి చిత్తం వివేకవిహినం కాబట్టి, ఆ విధంగా తలపోస్తున్నాడు తప్ప నిజానికి ఆ సంఘటన తనకూ ఎంతో దూరాన లేదు. అయితే ఆ ఆలోచనే అతడికి రాదు.

క. విను భావాభావంబులు , గని యత్పుత్తమ తపంబు గైకొను విద్య

జ్ఞముఁడు గనుఁ గాలగతి యె , ల్లను గరతలశీభుతాములకముం బోలెన్.

446

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము ఇంద్రా!; భావ+అభావంబులు= ఉనికి, లేములు - ఉండుబు - ఉండకుండుటలు; కని= గ్రహించి; అతి+ఉత్తమ తపంబు= మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన తపస్సు; కైకొను= స్వీకరించే - చేసే; విద్యత్త+జనుఁడు= విద్యాంసుడు

- జ్ఞాని; కాలగతి+ఎల్లను= కాలముయొక్క పోకడ మొత్తమును; కరతల శోభిత+ఆమలకమున్+పోలెన్= అరచేత శోభించే (కల) ఉసిరిక కాయనువలె; కనున్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: నరుడు తొలుత అంతర్యుభుడై (తనలోనికి తాను చూచుకొనేవాడై) భావాన్ని, అభావాన్ని గ్రహించాలి. ఉనికిని, లేమిని తెలిసికొనాలి. అనంతరం మిక్కిలి ఉత్తమరీతిలో తపస్సును ఆచరించాలి - తీవ్రమయిన జిజ్ఞాసతో నిరంతర తపనతో కాలతత్త్వాన్ని అన్వేషించాలి. అపుడు నరుడు విద్యాంసు డౌతాడు. అతడికి కాల ప్రవృత్తి మొత్తమూ అరచేత నుంచుకొన్న ఉసిరికకాయవలె స్ఫుషంగా నిస్పందేహంగా గోచరిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. కాలగతి గనుట శాంతికి , మూలంబై యంతరంగమున కాత్మమయ
తావ్యలంబనంబు నిచ్చు ద , దాలీనుండైన పురుషు డక్కింఖ్యు డగున్.' 447

ప్రతిపదార్థం: కాలగతి= కాలపు నడకను; కనుట= చూడటం - గ్రహించటం; శాంతికిన్= మనస్సుయొక్క శాంతికి - వికారాలు లేకుండుటకు; మూలంబు+ఐ= కారణమై; అంతర్మర్థ+అంగమునకున్= లోపలి అవయవమునకు - మనస్సునకు; ఆత్మమయత్వ+ఆలంబనంబున్= ఆత్మమయత్వం - తాను ఆత్మ తప్ప శరీరం కాదనే తత్త్వం అనే ఆధారమును - ప్రాపును; ఇచ్చున్= ఒసగును; తద్ద+ఆలీనుండు+ఐన= దానిని అంటి ఉన్నవాడు; పురుషుడు= నరుడు; అక్కోఖ్యుడు+అగున్= క్షోభింప దగనివాడు - క్షోభకు గురికాజాలనివాడు బోతాడు.

తాత్పర్యం: కాలపు నడకను గ్రహించటం మనశ్శాంతికి కారణమౌతుంది. మనస్సునకు 'తాను ఆత్మగాని, శరీరం కాదు' అనే ఆత్మమయత్వ భావనను బాసటగా అందిస్తుంది. ఆ భావనను అందుకొన్న నరుడు క్షోభకు అతీతుడుగా మారిపోతాడు'.

వ. అనిన విని పాకశాసనుం డతని వివేకపాకంబున కచ్చెరువొంచి యభనంబించి యతని కిట్లనియే. 448

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= ఆలకించి; పాకశాసనుండు= స్వర్గపాలకుడు - ఇంద్రుడు; అతని వివేకపాకంబునకున్= ఆ బలియొక్క జ్ఞానపరిణాతికి - పండిన జ్ఞానానికి; అచ్చేరువు+బంది= ఆశ్చర్యం పొంది; అభినందించి= ప్రశంసించి; అతనికిన్= ఆ బలికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు బలికిగల జ్ఞానపరిపాకానికి చకితుడై, అతడిని మెచ్చుకొని, ఇట్లా అన్నాడు.

అ. 'దనుజనాథ! యివ్విధంబునఁ గాల చా , లిత్తువేదివై పవిత్రశీల
యుతుఁడ వైతి; నీవు కృతకృత్యుండవు; నీదు , వృత్తి గోరవలయు నుత్తములకు. 449

ప్రతిపదార్థం: దనుజనాథ!= ఓ రాక్షసరాజా!; ఈ+విధంబునన్= ఈ ప్రకారంగా; కాలచారిత్ర వేదివి+ఐ= కాలముయొక్క నడతను గ్రహించినవాడవై; పవిత్రశీల యుతుఁడవు+పతి(వి)= పావనమైన స్వభావంగలవాడవు అయినావు; నీవు= జ్ఞానివైన నీవు; కృతకృత్యుండవు= చేయబడిన పనిగలవాడవు - చేయవలసినదానిని చేసినవాడవు - ప్రయోజనం నెరచేరినవాడవు; ఉత్తములకున్= శ్రేష్ఠసరులకు; నీదు వృత్తి= నీ యొక్క ప్రవర్తనం - నడత - జీవనం; కోరవలయున్= కోరుకొనదగింది - అనుకరించదగింది.

తాత్పర్యం: 'ఓ దానవరాజా! బలీ! నీవు కాలపు నడకను - అతిగహనమైన దానిని గ్రహించావు. పావనమైన శీలం కలిగి, నిర్మలజీవనం గడపుతున్నావు. నీవు కృతకృత్యుండవు. నీవు చేయవలసినది ఇక ఏదీ మిగిలిలేదు. నీ నడత, నీ జీవనం ఉత్తమమానవులకు శిరోధార్యమై వెలుగుతున్నది.

తే. లోక మెల్లను నఱచేతిలోన నున్ని, యట్లు గనుగొని సత్కాదులైన మూడు
గుణములను బాయిఁ బెట్టి నిర్ణయిత వెలుగు, నాత్తుఁ గనుచున్నవాడు; వే మందు నిన్ను! 450

ప్రతిపదార్థం: లోకము+ఎల్లను= జగత్తునంతటినీ; అటచేతిలోనన్= చేతి మధ్యభాగాన - హస్తంలోపల; ఉన్న+అట్లు= ఉన్న విధంగా; కనుగొని= చూచి; సత్కా+అదులు+వన= సత్కాం (రజస్సు తమస్సు అనేవి) మొదలైన; మూడు గుణాలను= త్రిగుణాలను; పాయన్+పెట్టి= పోగాట్టి - తొలగించికొని; నిర్చ+గుణతన్= గుణాలు లేనితనంతో; వెలుగు= ప్రకాశించే; ఆత్మన్= అంతరాత్మను; కనుచున్+ఉన్నవాడుపు= చూస్తూ ఉన్నావు; నిన్నున్= ఇట్టి ఆత్మ దర్శించేన నిన్ను; ఏమి+అందున్= ఏమని అనేది! - ఏమని పొగడినా తక్కువే! - అంత ఎత్తునకు ఎదిగిపోయావు.

తాత్పర్యం: అరచేతిలో ఉన్న వస్తువును చూచినట్లుగా జగత్తు మొత్తాన్ని చూడగలుగుతున్నావు. నరుడికి జన్మస్తిధాలయిన సత్కారజస్తుమోగుణాలను, జన్మచక్రాన బంధించి త్రిప్పే గొప్ప సాధనాలను తొలగించుకొన్నావు. లోపల వెలిగే ఆత్మను - పరమాత్మకు ప్రతిబింబమైన దానిని దర్శిస్తున్నావు. ఇట్టి నిన్ను ఏమని పొగడేది!

క. కెలనికిఁ జాడగ దైన్యా, కలనం బగుచున్న యిపుడు గదిలన దశయం
దొలుగుం గావుతఁ! గడుమే, లెలసి పరమసుఖముఁ బొందు మిచ్చాపృతిన్.' 451

ప్రతిపదార్థం: కెలనికిన్= దాపునకు - దగ్గరకు; చూడగన్= చూడటానికి; దైన్య+అకలనంబు+అగుచున్న= దీనత్యమును కూర్చుతున్న; ఇపుడు+కదిరిన= ఈ సమయాన కలిగిన; దశయము= అవస్థకూడా; తొలుగున్+కాపుతన్= విడిపోవుగాక; కడు మేలు+ఎలసి= గొప్పమేలు కలిగి; ఇచ్చాపృతిన్= కోరికతోడి వర్తనంతో; పరమసుఖమున్+పొందుము= గొప్ప ఆనందమును అందుకొనుము.

తాత్పర్యం: నీవు కృతకృత్యుడ వైనావు, లోకతత్త్వంతోపాటు ఆత్మతత్త్వమూ భోధపడి ఆత్మదర్శనం కూడా చేస్తున్నవాడువు నీవు. అయినా దగ్గరగా చూచినపుడు, భౌతికంగా ఒక దీనదశ నీ చుట్టూ కనిపిస్తున్నది. అది కూడా తొలగిపోయి నీకు గొప్ప మేలు, అంతకంటే గొప్ప ఆనందమూ, నీ కోర్కెకు లోభండి కలుగుగాక!

క. అని పలికి యుచితముగ వీ, డ్రైని విభవం బెసగ నభ్రకుంజరము పయిన్
విసువీథిఁ జనియే సురలును, ముసులును వేష్టింప భూతములు విసుతింపన్.' 452

ప్రతిపదార్థం: అని= వై విధంగా; పలికి= చెప్పి; ఉచితముగన్= తగినట్లుగా; వీడ్క్సైని= వీడ్క్సైలు పాంది - విడిచి; విభవంబు+ఎసంగ్న్= ఐష్వర్యం అతిశయించగా; అభకుంజరము పయిన్= ఆకాశపుటేనుగమీద - పరావతంమీద; విసువీథిన్= ఆకాశమార్గాన; సురలును= దేవతలూ; మునులును= బుయులూ; వేష్టింపన్= చుట్టుకొనగా; భూతములు= ప్రాణులు; విసుతింపన్= ప్రశంసించగా; చనియెన్= వెళ్ళాడు.

తాత్పర్యం: బలిని ఆ విధంగా అభినందించి, అతడికి ఇతోధికమైన శ్రేయస్సును, ఆనందాన్ని ఆకాంక్షిస్తూ వీడ్క్సైని, దేవేంద్రుడు తన ఐష్వర్యం అతిశయించగా ఆకాశపుటేనుగు నెక్కి, ఆకాశమార్గాన అమరులు, బుయులు పరివేష్టించి రాగా, ప్రాణులు ప్రస్తుతించగా పయనవై పోయాడు.

తే. అమృతపానంబుఁ జేసేన యంతకంట, నద్దనుజపతి మధురవాక్యమృతమును
సంభ్వతానందుడై సురేష్టరుడు దనదు, పురమునకు నేగి సుఖముండే గురువరేణ్య!' 453

ప్రతిపదార్థం: కురువరేణ్య!= ఓ కురుశైష్ముడా! ధర్మరాజా!; సుర+ఈశ్వరుండు= దేవతలరాజు; అమృతపానంబున్= అమృతమును తాగుటను; చేసిన+అంతకంట్నే= చేసినప్పటికంటే కూడా; ఆ+దనుజపతి మధురవాక్య+అమృతమున్న్= ఆ రాక్షసరాజు బలి యొక్క తీయని మాటలు అనే అమృతంవలన; సంభృత+అనందుండు+ఇ= బాగుగా నిండిన ఆనందం కలిగినవాడై; తనదు పురమునకున్= తనయొక్క పట్టణానికి - అమరావతికి; ఏగి= వెళ్లి; సుఖము+ఉండెన్= సుఖంగా ఉన్నాడు.

తాత్పర్యం: బలి సల్విన సంభాషణం ఇంద్రుడికి అమృతపానంచేసినప్పటికంటే కూడా అధికమైన తృప్తిని, ఆనందాన్ని కలిగించింది. బలి మాటలు ఇంద్రుడి పాలిట అమృతాధికమైన పానీయంగా మారాయి. ఆ దేవేంద్రుడు బలి వాగమృతంతో కలిగిన అనుభూతిని మోసుకొంటూ అమరావతికి చేరి సుఖంగా ఉన్నాడు'.

వ. అని యిట్లు ధర్మతనయునకు భీష్ముండు పునర్యాతంబైన యింద్రబలి సంవాదంబు సెప్పెనని చెప్పిన విని మతీ యేమి సత్కథలు సెల్లే? జెప్పుమని యడుగుటయు. 454

ప్రతిపదార్థం: అని= ఔ విధంగా; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; ధర్మతనయునకున్= ధర్మరాజునకు; భీష్ముండు= భీష్ముడు; పునర్+భూతంబు+ఇన్= మరల జరిగినదైన (పూర్వమొకటి జరిగి ఉన్నది); ఇంద్ర బలి సంవాదంబు= ఇంద్రుని బలి సంభాషణం; చెప్పేన్= తెలిపాడు; అని చెప్పినన్= అని పలుకగా (వైశంపాయనుడు కథకుడు); విని= ఆలకించి (జనమేజయుడు శ్రోతు); మతీ+ఏమి= ఇంకను ఏ విధమైన; సత్త కథలు= మంచి వృత్తాంతాలు; చెల్లేన్= జరిగాయి; చెప్పుము+అని+అడుగుటయున్= పలుకుము అని ప్రశ్నించటం జరిగిన తరువాత (అనంతర ఆశ్వాసాన కథాప్రారంభం).

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా ధర్మరాజునకు అతడి పితామహుడు భీష్ముడు మళ్ళీ రెండవసారి జరిగిన ఇంద్ర బలి సంవాదాన్ని వినిపించాడు - అని భారతామ్మాయానికి కథకుడైన వైశంపాయనుడు శ్రోతు అయిన జనమేజయ మహారాజునకు తెలిపాడు. 'ఆ తరువాత ఇంకా ఏ సత్కథలు జరిగేనో చెప్పు'మని భారత ఇతిహాసశ్రోతు అయిన జనమేజయుడు ఆ కథకుడిని అర్థించాడు. (ఆ తరువాత కథాక్రమం పంచమాశ్వాస ప్రారంభాన మొదలవుతుంది).

ఆశ్వాసాంతము

చ. పరమమునీంద్ర సంయుమసపక్ష వివేకవిభూతి రమ్య! వి
స్తుర మహానీయ తార్థిక వచః కలనా నభిగమ్య! దేవతా
సుర పరిరక్షణీస్తుధన శోభా కటూక్క విహంర! నిత్య సుం
దర! శుభకాంతిపూరా! దురితప్రవిదారణ! వీతకారణా! 455

ప్రతిపదార్థం: పరమ= గొప్ప; ముని+ఇంద్ర= బుమిపైశైష్ములయొక్క; సంయుమన= తపస్సువలన; పక్షు= పండిన; వివేక= జ్ఞానం యొక్క; విభూతి= ఐశ్వర్యంతో; రమ్య!= అందమైనవాడా!; విష్టర= విశాలమైన; మహానీయ= ఘనమైన; తార్థిక వచః+కలనా= తర్వాతాప్రతి సంబంధి వాక్యుల జ్ఞానంచేత; న+అభిగమ్య!= పాందరానివాడా!; దేవతా= సురలయొక్క; అసుర= రాక్షసులయొక్క; పరిరక్షణ= సంరక్షణాయందు; ఉన్నధన= రాపిడి - తీవ్రమైన కదలికతో; శోభి= ప్రకాశించే; కటూక్క= క్రీగింటి చూపుయొక్క; విహంర!= ప్రసారం కలవాడా!; నిత్య సుందర!= ఎప్పుడూ అందంగా ఉండేవాడా!; శుభకాంతిపూరా!= క్షేమ (కర) ప్రకాశంతో నిండినవాడా!; దురిత ప్రవిదారణ!= పాపమును నశింపజేసేవాడా! (ఖండించేవాడా!); వీతకారణా!= నశించిన- పోయిన కారణం కలవాడా!

తాత్పర్యం: గొప్ప మునీంద్రుల నిగ్రహం వలన పరిపక్షమైన ప్రజ్ఞాసంపత్తితో సుందరంగా భాసించేవాడా! విశ్వతమూ మహానీయమూ అయిన తర్వాతాప్రతి పరిజ్ఞానానికి అందకుండా వెలిగేవాడా! సురాసుర సంరక్షణ శ్రమతో అలసిన అందమైన క్రీగింటిచూపుతో విహారించేవాడా! నిత్యనూతన సాందర్భంతో, శుభావహమైన తేజస్సుతో, నిండి వెలుగులు చిమ్మేవాడా! చెడును సంహరించేవాడా! అన్నిటికీ స్వయంగా కారణమై ప్రకాశిస్తూ స్వతఃకారణంలేనివాడా!

విశేషం: హరిహరనాథుడు జ్ఞానలభ్యదే కాని, తర్వాతాప్రాప్యదు కాదు, ఆయన దయకు మంచి మాత్రమే పాత్రంకాని, సురాసుర విభేదం కాదు.

క. ఆదిత్యమరుద్వసు రు , ద్రాఘి సకలదేవతా మయుత్సక! శ్రీ సం
పాదనవిధావిచక్షణ , పాద సరోజా! మహార్థక్తసమాజా!

456

ప్రతిపదార్థం: ఆదిత్య=సూర్యుడు; మరుత్=మరుత్తులు; వసు=వసువులు; రుద్ర+ఆది=రుద్రులు మొదలైన; సకలదేవతామయ+ఆత్మక!= ఎల్లరు దేవతలతో నిండిన ఆత్మకలవాడా!, ఆదిత్యులు మొదలయినవారు దేవతలలో భిన్నజాతులు; ఆ అందరి ఆత్మ తానే అయినవాడా! - హరిహరనాథా!; శ్రీ=సంపదము; సంపాదన విధా=సంపాదించే పనియందు; విచక్షణ=నేర్చుగల - సమర్థమైన; పాదసరోజా!= పద్మాలవంటి అడుగులు కలవాడా!; మహా+బుద్ధి భక్త సమాజా!= గొప్ప అభివృద్ధితోడి భక్తుల సమూహం కలవాడా!

తాత్పర్యం: దేవతలలోని విభిన్న జాతులయిన ఆదిత్యులు, మరుత్తులు, వసువులు, రుద్రులు మొదలయిన సకల దేవతలతో నిండిన ఆత్మకలవాడా! ఆ ఎల్లరు దేవతలను ఆత్మయందు ధరించేస్తామీ! సంపదలను సంపాదించిపెట్టే సమర్థతగల పాదపద్మాలు కలవాడా! గొప్ప అభివృద్ధి గల భక్త జనులకు ఆశ్రయ మైనవాడా! భక్తజన సందోహాలకు గొప్ప సమృద్ధులను అందించే దేవుడా!

మాలిని:

అమల హృదయవేద్యా! హావ్యకవ్య ప్రసాద్యా!
శమసుఖమయమూర్తి! సర్వలోక ప్రవర్తి!
కమలభవ నిషేధ్యా! కామదూరాసుభావ్యా!
యమనియమవికాసీ! వ్యాసచేతో నివాసీ!

457

ప్రతిపదార్థం: అమల హృదయవేద్యా!= నిర్మల మనస్సుతో తెలిసికొనదగినవాడా!; హవ్యకవ్య ప్రసాద్యా!= దేవతల అన్నం (అమృతం)తో, పితృదేవతల అన్నంతో (పిండం) అనుగ్రహింపజేసుకోదగిన వాడా!; శమసుఖమయమూర్తి!= శాంతి సాభ్యాలతో నిండిన ఆకారం కలవాడా!; సర్వలోక ప్రవర్తి!= ఎల్లలోకాలను ప్రవర్తింపజేసేవాడా!; కమలభవ నిషేధ్యా!= బ్రహ్మచేత సేవింపదగినవాడా!; కామదూర+అనుభావ్యా!= మన్మథుడికి దూరమైన వారిచేత అనుభవించ దగినవాడా! - కామవాసనారహితులకు అగుపించేవాడా!; యమనియమ వికాసీ!= యమంతో, నియమంతో - నిగ్రహంతో, ఆచారంతో వికసించేవాడా!; వ్యాసచేతన్+నివాసీ!= వ్యాసుడి మనస్సున నివసించేవాడా!

తాత్పర్యం: నిర్మల మనస్సులకు (మాత్రం) తెలియదగినవాడా! దేవతల పితరుల అన్నములతో అనుగ్రహింపజేసుకో దగినవాడా! శాంతిసాభ్యాలే ఆకారంగా కలవాడా! ఎల్లలోకాలనూ నడిపించేవాడా! బ్రహ్మదేవుడి సేవలు అందుకొనేవాడా!

మన్మథదేవుడికి దూరమైనవారికి (మాత్రం) అనుభవానికి వచ్చేవాడా! నిగ్రహస్తు పాటిస్తూ ఆచారాన్ని అనుసరిస్తూ ఉన్నవారికి ప్రకాశించేవాడా! వ్యాసమహార్షి మనస్సునందు నివసించేవాడా! హరిహరనాథా!

గద్యము:

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి
ప్రణీతం బైన శ్రీమహాభారతంబున శాంతిపర్వంబునందుఁ జతుర్భాశ్యాసము.

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ పర్వంలోని ఈ భాగం; శ్రీమత్త+ఉభయకవిమిత్ర= శ్రీమంతుడైన - సిరిగల, ఇరువురు కవులకు - సంస్కృతాంధ్ర కవులకు మిత్రుడైన; కొమ్మన+ఆమాత్య పుత్ర= కొమ్మన మంత్రి కుమారుడైన; బుధ+ఆరాధన విరాజి= పండితుల సేవనంవలన ప్రకాశించేడి; తిక్కన సోమయాజిప్ర+నీతంబు+ఐన= తిక్కన సోమయాజిచేత (సోమయజ్ఞంచేసిన వానిచే) రచించబడిన; శ్రీమహాభారతంబునన్= శుభకరమైన మహా భారతంలో - భారత గ్రంథమున; శాంతిపర్వంబునందున్= శాంతి అనే భాగాన (పర్వము= (చెరకు) గడ - భాగము - ఒక ముక్క); చతుర్థ+ఆశ్యాసము= నాలుగవ ఉపవిభాగం.

తాత్పర్యం: ఇది మంగళకరమైనది. ఉభయకవిమిత్రుడనే బిరుదం కలవాడూ, కొమ్మనామాత్యుడి పుత్రుడూ, పండితులను సేవించటంవలన ప్రకాశించేవాడూ (పండితులు గౌరవించటంవలన రాజిల్లేవాడూ) అయిన తిక్కన సోమయాజి రచించిన శ్రీ మహాభారతంలో శాంతిపర్వంలోని నాలుగవ ఆశ్యాసం.

శాంతిపర్వంలోని నాలుగవ ఆశ్యాసం సమాప్తం.

శ్రీమదాంగ్ర మేహిభారితిము

శాంతిపర్వము - పంచమాశ్యాసనము

**శ్రీ కరణ నిపుణ చరణ , వ్యక్తిచాంభోజ నిత్య వాసముచిత సు
శ్లోకముని చిత్త భృంగ! ము , హాకరుణామిషదపాంగ! హాలహారనాథా!**

1

ప్రతిపదార్థం: శ్రీ= మౌక్షమును; కరణ= కలిగించటంలో; నిపుణ= సమర్థములైన; చరణ+వ్యక్తి+అంబోజ= వికసించిన పద్మాలవంటి పాదాలయందు; నిత్య= నిరంతరమును; వాస= నివసించటంచేత; ముచిత= సంతోషించిన; సుశ్లోక= కీర్తిమంతులైన; ముని= జ్ఞానులయొక్క; చిత్త= మనస్సులకు; భృంగ!= తుమ్మెద అయినవాడా!; మహాకరుణా= గొప్పదయతో; మిశత్= కూడిన; అపాంగ!= క్రీకమ్మలుకలవాడా!; హారిహారనాథా!= విష్ణుశంకర స్వరూపుడవైన ఓ ప్రభూ!

తాత్పర్యం: విష్ణుశంకర స్వరూపుడవైన ఓ దేవా! వికసించిన పద్మాలవంటి నీ పాదాలు; సదా నివసించటంచేత సంతోషించిన శ్రీమంతులకు, జ్ఞానులకు మౌక్షమును ప్రసాదించటంలో నేర్చుగలవి. అట్టి వారి మనస్సులకు తుమ్మెదవైన ఓ ప్రభూ! గొప్ప దయతో కూడిన క్రీగంటి చూపులు గలవాడా!

విశేషం: అలం: ఉపమ. మునిచిత్త భృంగ అనుచో రూపకం.

శ్రీ శక్ర సంవాద ప్రకారము (సం. 12-221-3)

వ. దేవా! వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియే నట్లింద్రబులిసంవాద రూపంబునఁ గాలప్రకారంబు విని యుధిష్ఠిరుండు దేవతతునితోడ.

2

ప్రతిపదార్థం: దేవా!= హారిహారనాథా!; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనుడనే మహార్షి; జనమేజయునకున్= జనమేజయుడనే ఆ రాజునకు; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అనియెన్= చెప్పాడు; అట్లు= ఆ రీతిగా; యుధిష్ఠిరుండు= ధర్మరాజు; ఇంద్రబులి సంవాదరూపంబున్= ఇంద్రుడికి బలిచక్రవర్తికి జరిగిన సంభాషణ విధానాన్ని అనుసరించి; కాలప్రకారంబు= కాలముయొక్క స్వభావాన్ని; విని= ఆలకించి; దేవతతునితోడన్= భీష్ముడితో.

తాత్పర్యం: హారిహారనాథా! వైశంపాయనమనీంద్రుడు జనమేజయ మహారాజతో ఇట్లు అన్నాడు: ఆ విధంగా ధర్మరాజు ఇంద్రుడికి, బలిచక్రవర్తికి జరిగిన సంవాదపద్ధతి ప్రకారం కాలస్వరూపాన్ని గురించి విని భీష్ముడితో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘పిమిట రూపగు? బురుషుం , దేమెయిరూపు సెడు? నాకు నెత్తిగెంపుము తే
జోమహిత! యనిన నతఁ డా , భూమిపతికి నిట్టు లనియే భూపత్రవరా!

3

ప్రతిపదార్థం: తేజోమహితు= తేజస్వుచేత పూజించబడినవాడా! పురుషుండు= జీవుడు; ఏమిటన్= దేనిచేత; రూపగున్= వర్ణిల్లును?; ఏమెయిన్= ఏ విధంగా; రూపు చెడున్= నశించును?; నాకున్; ఎఱిగింపుము= ఈ విషయం తెలియజేయుము; అనినన్= అని అడుగగా; ఓ జనమేజయ మహారాజా!; భూపుప్రవరా! = రాజు శ్రేష్ఠుడవగు; అతడు= ఆ భీముడు; ఆ భూమిపత్రికీన్= ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లులు= ఈ విధంగా; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: జీవుడు దేనివలన వృద్ధి పొందుతాడు? దేనివలన నశిస్తాడు? తేజోమాన్యుడైన ఓ భీష్మా! నా కీవిషయం బోధపడేటట్లు చెప్పుము' అని అడిగాడు. అప్పుడు భీముడు ధర్మరాజుతో ఇట్లూ అన్నాడు: ఓ జనమేజయ మహారాజా!

వ. ‘శ్వాసయంబునకు నొక్క యుతిపుసంబు శ్రీశక్తసంవాదం బనంగలదు. దానిం జెప్పెద నాకళ్లింపుము. నారదమునీశ్వరుం దెందును నిజేష్టంజరియించుచుండి యొక్కనాడు మందాకినికిం జని కృతస్నానుండై.

4

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విషయంబునకున్= ఈ అంశాన్ని స్పష్టం చేయటానికి; శ్రీ శక్రసంవాదంబు= లక్ష్మీకి ఇంద్రుడికి జరిగిన సంభాషణం; అనన్= అనగా; ఒక్క ఇతిహసంబు= ఒక పూర్వకథ; కలదు= ఉన్నది; దానిన్= ఆ కథను; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను; ఆకర్షింపుము= వినుము; నారదమునీశ్వరుండు= నారదమహార్షి; ఎందుమన్= ఎల్లయొడల; నిజేష్టన్= తన ఇచ్చచొప్పున; చరియించుచుండి= తిరుగుచుండి; ఒక్కనాడు= ఒకదినం; మందాకినికీన్= ఆకాశగంగానదికి; చని= పోయి; కృతస్నానుండు+ఇ= స్నానం చేసినవాడై.

తాత్పర్యం: ఈ విషయం వివరించటానికి ‘శ్రీశక్త సంవాదం’ అనే తొల్లిటికథ ఒకటి ఉన్నది. దానిని చెప్పుతాను వినుము. నారదమునీంద్రుడు ప్రతిచోటా తన యిష్టం వచ్చిన విధంగా తిరుగుతూ ఒకనాడు ఆకాశగంగానదికి వెళ్లాడు. అక్కడ స్నానం చేసి.

క. ఆ నదియం డాచరిత , స్నానుండై నియతిస్నాన శక్తుం గని య

చ్ఛో నయ్యారువురు సల్లా , పాసందముఁ బోందుచుండ నాకాశమునన్.

5

ప్రతిపదార్థం: ఆ నదియందున్= ఆ గంగలో; ఆచరిత స్నానుండు+ఇ= స్నానం చేసినవాడై; నియతిన్= నియమంతో; ఉన్న= వర్తిల్లిన; శక్తున్= ఇంద్రుడిని; కని= చూచి; అచ్ఛేన్(ఆ+చోటన్)= ఆచోట; ఆ+ఇరువురున్= వారిద్దరును; సల్లాప+ఆనందమున్= సంభాషణం వలన కలిగే సంతోషమును; పొందుచుండన్= అనుభవిస్తుండగా; ఆకాశమునన్= ఆకాశంలో.

తాత్పర్యం: ఆ నదిలోనే స్నానం చేసి వ్రతనిష్టతో ఉన్న ఇంద్రుడిని నారదుడు చూచాడు. ఆ పైన, వారిద్దరూ అన్యోన్యం మాట్లాడుకొంటూ ఆనందిస్తున్నారు. ఇంతలోనే ఆకాశంలో.

తే బాలభాను జింబంబు గీడ్పుచునట్టే , చీప్పి మండలి దీఁచె: నద్దేవపతియు

మునిపతియుఁ జూచుచుండ గ్రుక్కున విమాన , మవతరించి యాసన్నట్టే యతివ యోర్చు.

6

ప్రతిపదార్థం: బాలభానుబింబంబున్= లేత సూర్యడి మండలమును; కీడ్పుచునట్టే= తక్కువజేసే; దీప్మిమండలి= కాంతిపుంజం; తోచెన్= భాసించింది; ఆ+దేవపతియున్= ఆ ఇంద్రుడును; మునిపతియున్= నారదుడును; మాచుమండల్న్= మాస్తూ ఉండగానే; గ్రుక్కునన్= వడిగా; విమాను= వ్యోమయానమునుండి; అవతరించి= దిగి; అతివ= ప్రీ; ఓర్రు= ఒకతె; ఆసన్నపి= దగ్గరకువచ్చినదై.

తాత్పర్యం: అప్పుడే ఉదయించిన సూర్యమండలకాంతిని అతిశయించిన ఒక కాంతిరాళి కనిపించింది. ఇంద్రుడు, నారదుడూ చూస్తూ ఉండగానే ఒక వనిత విమానంనుండి దిగి వారిదగ్గరకు వచ్చి.

క. పురుహాతున కభిముఖీ యై , కరములు మోడ్చుటయు, నతఁడు గారపమున 'నె వ్యర వబ్బానన! యెచటికి , నలగెద, వెందుండి రాక?' యనియె నరేంద్రా!

7

ప్రతిపదార్థం: నరేంద్రా!= రాజా!; పురుహాతునికిన్= ఇంద్రుడికి; అభిముఖిప= ఎదురుగా నిల్చినదై; కరములు= చేతులు; మోడ్చుటయున్= చేర్చి నమస్కరించగా; అతఁడు= ఆ ఇంద్రుడు; గారపమునన్= ఆదరముతో; అబ్బానన!= పద్మముఖీ!; ఎవ్వరవు= నీను ఎవతెవు?; ఎచటికిన్= ఏ చోటికి; అరిగెదవు?= వెళ్ళుతావు?; ఎందుండి= ఎచటనుండి; రాక= వచ్చావు?; అనియెన్= అని అడిగాడు.

తాత్పర్యం: రాజా! ఇంద్రుడికి ఎదురుగా నిల్చి, ఆమె చేతులు మోడ్చి నమస్కరించింది. అతడు ప్రీతితో ఆమెను చూచి 'కమలముఖీ! నీ వెవరవు? ఎక్కుడికి పోతున్నావు? ఎక్కుడినుండి వచ్చావు?' అని ప్రశ్నించాడు.

సీ. అనప్పుడు నద్దేవి యాదరభరత యై , 'బాలార్ఘయోధిత పద్మజాత యైనట్టిదాన; శ్రీయన లక్ష్మీ నా భూతి , యనగ వెలుంగుదు ననఫు! యేను స్వాహాస్పదామతి త్రద్ధార్థుతిప్పుతి , మేధల దనుజల మెచ్చి వాలి కడనుండి మెచ్చ కిప్పుడు సీకడకు నేగు , దెంచితి' ననిన నద్దివిజనాధు!

తే. 'దేమికారణమున మెచ్చి? తేకతమున , మెచ్చవైతి దానవుల? నీ మెచ్చుచొప్పు మాకు నెఱిగింపు' మనిన నమ్మానసీయ , వాక్య యిట్లని చెప్పే నవ్వాసపునకు.

8

ప్రతిపదార్థం: అనప్పుడున్= అత డట్లనగా; ఆ+దేవి= ఆ దివ్యాప్తి; ఆదరభరత+ఐ= ప్రీతితో నిండినదై; అనఫు!= పాపరహితుడా!; ఏను= నేను; బాలార్ఘ= లేతసూర్యుడిచేత; బోధిత=వికసింపచేయబడిన; పద్మ= పద్మమునుండి; జాత ఐనట్టిదానన్= పుట్టినదానను; శ్రీ యనన్= 'శ్రీ' అనియు; లక్ష్మీనాన్= 'లక్ష్మీ' అనియు; భూతి అనగన్= 'భూతి' అనియు; వెలుంగుదున్= ప్రకాశిస్తాను; స్వాహ, స్వధా, మతి, శ్రద్ధ, ధృతి, స్మృతి, మేధ - అనే గుణాలచేత; దనుజలన్= రాక్షసులను; మెచ్చి= అభినందించి; వారికడన్= వారివద్ద; ఉండి= నివసించి; ఇప్పుడు= ఈ సమయమున; మెచ్చక= వారిని సమ్ముతించక; నీ కడకున్= నీ సమీపానికి; ఏగుదెంచితిన్= వచ్చాను; అనినన్= అనగా; ఆ+దివిజనాధుడు= ఆ దేవేంద్రుడు; దానవులన్= రాక్షసులను; ఏమి కారణమునన్= ఏ హేతువుచేత; మెచ్చితి(వి)?= పూర్వం సమ్ముతించావు?; ఏకతమునన్= ఏ కారణంచేత; మెచ్చవైతివి= (ఇప్పుడు) సమ్ముతించవైతివి?; నీ మెచ్చ చొప్పున్= నీను అభినందించే విధానాన్ని; మాకున్+ఎత్తిగింపును= మాకు తెలియజేయుము; అనినన్= అని అడుగగా; ఆ+మానసీయవాక్య= గౌరవించదగిన మాటలుగల ఆ దేవి; ఆ+వాసవునకున్= ఆ ఇంద్రుడికి; ఇట్లు+అని= ఈ విధంగా; చెప్పేన్= చెప్పింది.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు అట్లా అడిగేసరికి ఆ దేవి మిక్కిలి ఆదరంతో 'పాపరహితుడ వైన ఓ ఇంద్రా! నేను బాలసూర్యుడి కిరణస్వర్పతో వికసించిన తామరపూవునుండి పుట్టినదాన్ని. 'శ్రీ', 'లక్ష్మీ', 'భూతి' అనే పేర్లతో ప్రకాశిస్తూ ఉంటాను. పూర్వం నేను 'స్వాహ, స్వధా, మతి, శ్రద్ధ, ధృతి, స్మృతి, మేధ' అనే గుణా లుండటంవలన రక్కసులను మెచ్చుకొని వారి వద్ద ఉండేదాన్ని. ఇప్పుడు వారిని మెచ్చక నీ చెంతకు వచ్చాను' అని చెప్పింది. అది విని ఇంద్రుడు పూర్వం ఎందువలన రాక్షసులను మెచ్చుకొన్నావు? ఇప్పుడు ఏ కారణాన మెచ్చకుండా ఉన్నావు? నీ మెప్పు పాందాలంటే ఎట్లా ఉండాలో మాకు చెప్పము' అని అడిగాడు. అందుకు గౌరవించదగిన పద్మతిలో మాటలాడే ఆ దేవి ఇంద్రుడితో ఇట్లా అన్నది:

విశేషం: ‘స్వాహ, స్వధా’ అనే శబ్దాలు దేవతలకు హపిస్సి అర్పించేటప్పుడు వాడబడతాయి. ఇవి ఇక్కడ యాగాలు చేసే స్వభావాన్ని సూచిస్తాయి. ‘మతి’ మొదలైన శబ్దాలు బుద్ధినీ, శ్రద్ధనూ, ధైర్యాన్ని, స్వరణశక్తినీ, ప్రజ్ఞనూ క్రమంగా నిర్దేశిస్తున్నాయి. ‘స్వాహ’ మొదలైన గుణాలు లక్ష్మీకి ప్రతిరూపాలైన దేవతలు, అని ఉన్నచోట లక్ష్మీ ఉంటుంది. (చూడు. సంస్కృతభారతం - శాస్త్రి - అధ్యా. 228- శ్లో 22, 23, 82-84).

క. ‘దానాధ్యయనాతిథిసి, మ్యానాభి విశిష్ట గుణసమగ్రత కలిమిన్

దానవుల నియ్యకొంటినిః, వాని విడిచి గర్వు లగుట వాల విడిచితిన్.

9

ప్రతిపదార్థం: దాన= ఈవి; అధ్యయన= స్వాధ్యాయం; అతిథిసమావ్సిను= అతిథులను పూజించటం; ఆది= మొదలైన; విశిష్ట= శ్రేష్ఠమైన; గుణ= గుణాలయ్యుక్క; సమగ్రత= పూర్వత్వం; కలిమిన్= కలిగిఉండటంచేత; దానవుల్న= రాక్షసులను; ఇయ్యకొంటిని= అంగీకరించాను; వానిన్= ఆ గుణాలను; విడిచి= వదలి; గర్వులు= గర్వంకలవారు; అగుటన్= అగుటచేత; వారిన్= ఆ రాక్షసులను; విడిచితిన్= వదలాను.

తాత్పర్యం: ‘పూర్వం రాక్షసులు దానం, అధ్యయనం, అతిథిపూజనం మొదలైన సద్గుణాలు నిండుగా కలిగి ఉండేవారు. అందువలన వారిని అప్పుడు అంగీకరించాను. ఇప్పుడు వారు ఆ గుణాలు వదలిపెట్టి గర్వం వహించారు. అందుచేత వారిని వదలిపెట్టాను.

వ. సత్యధర్మపరుండ వగుటంజేసి నీపాల వసియింప రుచివుట్టి వచ్చితి’ నని చెప్పి వెండియు.

10

ప్రతిపదార్థం: సత్యధర్మపరుండవు= (నీవు) సత్యమునందు; ధర్మమునందు ఆసక్తి కలవాడవు; అగుటన్+జేసి= అయిన కారణం చేత; నీపాలన్= నీ యొద్ద; వసియింపన్= నివసించటానికి; రుచి= ఆసక్తి; పుట్టి= కలిగి; వచ్చితిన్= అరుదెంచాను; అని చెప్పి= అని వచించి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: నీవు సత్యంలోనూ, ధర్మంలోనూ ఆసక్తి కలిగి ఉన్నావు. అందువలన నీవద్ద నివసించాలన్న కోరిక నాకు కలిగింది. అందుకై వచ్చానని లక్ష్మీ చెప్పింది. మరల (ఇట్లా పలికింది).

సీ. గురుభ్రకీ నిరతులు, సురపిత్యపూజని, పరులును, సత్యసంభాషణలును,

దానశీలురు, బరథన పరదార ప, రాజుఖచిత్తులు, బ్రాహ్మణ ప్రి

యులు, దివానిద్రా వియుక్తులు, వృద్ధదు, ర్ఘ్రల ఢీన యోషిత్యాపారతులును,

శౌచులు, నతిథిభోజనశిష్టభోజులు, నేను మెచ్చ జనంబు; లిట్లుగాక

తే. ధర్మ మెడలి, కామంబు క్రోధంబుజ్జాలఁ, గలిగి, గర్వులై బలియు బైక్షంబు నిడక

పరుష వాక్ములఁ గ్రూరంపుఁ జలతములను, మిగిలి వర్తించువారు నా మెచ్చ గారు.

11

ప్రతిపదార్థం: గురుభ్రకీ నిరతులు= ఆచార్యులయందు భక్తిగలవారు; సురపిత్య పూజన పరులును= దేవతలను, పితరులను పూజించటంలో ఆసక్తికలవారు; సత్యసంభాషణలును= సత్యమైన మాటలుకలవారును; దానశీలురు= దానం స్వభావంగా కలవారు; పరథన= ఇతరుల ధనమునందును; పరదార= ఇతరుల కళజ్ఞతములందును; పరాజుఖి= విముఖమైన; చిత్తులు= మనస్సుకలవారు; బ్రాహ్మణాప్రియులున్= ద్విజాలయందు ప్రీతికలవారును; దివానిద్రా వియుక్తులు= పగటివేళ నిద్రించనివారు; వృద్ధ= ముసలివారు; దుర్ఘాల= బలహీనులు; దీన= దైన్యముగలవారు; యోషిత్= ప్రీలు - పీరిపట్ల; కృపారతులును= దయ గలవారును; శౌచులు= బాహ్యమున; ఆధ్యంతరమున శుచిపాటించువారు; అతిథిభోజనశిష్టభోజులన్= అతిథులు భుజించగా

మిగిలిన అస్తిత్వమును; ఏను= నేను; మెచ్చు= అభినందించే; జనంబులు= ప్రజలు; ఇట్లుగాక= ఈ రీతిగా ఉండక; ధర్మము+ఎడన్= ధర్మం తప్పి; కామంబు= కోరిక, క్రోధంబు= కోపం; చాలన్= మిక్కిలిగా; కలిగి= వహించి; గర్మలు+ఒ= గర్మం కలవారై; బలియున్= పూజార్థమైన కానుకయు; భైక్షంబు= భిక్షాస్తుం; ఇడక= పెట్టక; పరుషవాక్యులన్= కరినమైన మాటలచేత; క్రూరంపుఁ జరితములను= క్రూరమైన నడవడికలచేతను; మిగిలి= అతిశయించి; వర్తించువారు= మెలగేవారు; నా మెచ్చు గారు= నేను మెచ్చేవారు కారు.

తాత్పర్యం: గురువుల పట్ల భక్తిచూపేవారు, దేవతలను, పితుడేవతలను పూజించేవారు, సత్యం పలికేవారు, దానం చేసేవారు, ఇతరులకు చెందిన ధనం, స్త్రీల పట్ల కోరికలేక విముఖంగా ఉండేవారు, విప్రులమై ప్రీతి కలిగినవారు, పగటిపూట నిద్రించనివారు, వృద్ధులయందూ, బలహినులయందూ, దినులయందూ, స్త్రీలయందూ దయచూపేవారూ, బాహ్యంగానూ ఆంతరంగికంగానూ శేచం పాటించేవారూ, అతిథులై వచ్చినవారు భుజించగా మిగిలినదానిని మాత్రమే భుజించేవారూ అయిన జనులను నేను మెచ్చుకొంటాను. అట్లా కాకుండా ధర్మహీనులై, కామకోధాలు ఎక్కువగా కలిగి, గర్మంతో కూడినవారై, పూజార్థమైన కానుకగాని, భిక్షగాని పెట్టకుండా కరినమైన మాటలు మాటలుడుతూ, మిక్కిలి క్రూరమైన ప్రవర్తన కలిగి చరించేవారిని నేను మెచ్చును.

విశేషం: సృష్టిలో ప్రాణివర్గం దైవసంపద కలదనీ, అసురసంపద కలదనీ రెండు రకాలుగా ఉంటుంది. ఇక్కడ లక్ష్మీ ఇంద్రుడితో దైవసంపద గలవారు తనకు ఇష్టులనీ, అసురప్రవృత్తిగలవారిని తాను ఇష్టపడననీ చెప్పింది. దేవాసురసంపదల వివరణ భగవదీతలోని పదునారవ అధ్యాయంలో విపులంగా నిరూపించబడి ఉన్నది.

**క. బుధియు ధృతియును నీతియు , శ్రద్ధయు సన్మతియు క్షమయు శాంతియు ననగా
వ్యధత్వా! యేంద్రు ము , ద్వాధి ప్రదదేవతలు శ్రుతిస్తుతికథితల్.**

12

ప్రతిపదార్థం: వృధ్యశవ= ఇంద్రా!; బుధియున్= బుధి, ధృతియున్= ధృతి; నీతియున్= నీతి; శ్రద్ధయున్= శ్రద్ధయు; సన్మతియున్= సన్మతియు; క్షమయున్= క్షమయు; శాంతియున్= శాంతియు; అనగాన్= అని ప్రసిద్ధికేక్కిన; ఏష్యరు= ఏడుమంది; ప్రతి స్ఫురి కథితల్= ప్రతులలోనూ స్ఫురులలోనూ చెప్పబడినవారు; మద్భుద్ధి ప్రదదేవతలు= నాకు వృద్ధి నిచ్చే దేవతలున్నారు.

తాత్పర్యం: అమరేంద్రా! వేదాలలోనూ, స్ఫురులలోనూ చెప్పబడిన ఏడుమంది దేవతలు నాకు వృద్ధి కల్గించేవారు. వారు బుధీ, ధృతి, నీతి, శ్రద్ధ, సన్మతి, క్షమ, శాంతి అని వ్యవహారించబడుతున్నారు. (బుధీ మొదలైన గుణాలున్న వారి వద్ద లక్ష్మీ వృద్ధి బొందుతుందని తాత్పర్యం).

**క. అష్టమి యగు దేవత నేఁ , గప్పాత్మత యసురులందుఁ గని విడిచితి ము
త్వుప్పికరచరితు లగుటుఁ బ్రి , విష్పవ సదుల కడ నిలిచి వెలసెద ననినన్.**

13

ప్రతిపదార్థం: నేన్= నేను; అష్టమిలగు= ఎనిమిదవ దైవ; దేవతన్= దేవతను; అసురులందు= రాక్షసులందు; కప్పాత్మత= దుష్టస్వభావమును; కని= చూచి; విడిచితిన్= వారిని వదలిపెట్టాను; మత్తుప్పికర= నాకు సంతసం కలిగించే; చరితులు= ప్రవర్తన కలవారు; అగుటన్= కావటంవలన; త్రివిష్పవసదుల కడన్= దేవతలచెంత; నిలిచి= నిలబడి; వెలసెదన్= ప్రకాశిస్తాను; అనినన్= అని చెప్పగా.

తాత్పర్యం: నేను ఎనిమిదవ దేవతను. రాక్షసులలో దుష్టస్వభావాన్ని చూచి వారిని వదలిపెట్టాను. నాకు సంతోషం కలిగించే విధంగా ప్రవర్తించేవారు కావటం వలన దేవతలచెంత నిలబడి ప్రకాశిస్తాను' అని చెప్పగా.

**క. అభినందించిల దేవ , ప్రభుండును నారముడు నపుడు పవనంబును సొ
రభసుఖి సంస్కర్ణంబుల , నజీరామం బగుచు వీచె నల్లన యచటన్.**

14

ప్రతిపదార్థం: దేవప్రభుఁడునున్= ఇంద్రుడున్నా; నారదుఁడున్= నాదరమునీంద్రుడున్నా; అభినందించిరి= (లక్ష్మీను) మెచ్చుకొన్నారు; అచటన్= ఆచోట; అప్యుడు= ఆ సమయంలో; పవనంబునున్= గాలికూడా; సారభ= పరిమళంచేత; సుఖ సంస్కర్యంబులన్= సుఖావహామైన స్వర్యచేత అభిరామంబు= మనోహరం; అగుచున్= అపుతూ; అల్లన= మెల్లగా; వీచెన్= ప్రసరించింది.

తాత్పర్యం: లక్ష్మీ చెప్పిన మాటలు విని ఇంద్రుడూ, నారదుడూ, ఆమెను మెచ్చుకొన్నారు. ఆ సందర్భంలో అక్కడ గాలి కూడా సువాసనతోనూ, సుఖావహామైన స్వర్యతోనూ కూడి మనోహరమై మెల్లగా వీచింది.

ఆ. కులసు బుష్టవృజీ, మొరసు గీర్వాణ దుంప, దుబులు, సిలి వలంప నబినవోజ్జ్వల

15

ప్రతిపదార్థం: పుష్టవృజీ= పూలవాన; కురిసెన్= కురిసింది; గీర్వాణాదుందుబులు= దేవతల బేరులు; మొరసెన్= శబ్దించాయి; సిరి= లక్ష్మీ; వరింపన్= వరించేసరికి; అభినవ+ఉజ్జ్వలత్వము= నూతనమైన ప్రకాశమానత్వాన్ని; ఒంది= పొంది; దివిజులకున్= దేవతలకు; నేత్రపర్యము+ఖ= కనులపండుమై; పొలిచి= భాసించి; ఇంద్రుఁడు= దేవేంద్రుడు; ఆత్మపురికిన్= తన నగరానికి; అరిగెన్= పోయాడు.

తాత్పర్యం: పిదప పూలవాన కురిసింది. దేవతల నగారామ్రాతలు వ్యాపించాయి. లక్ష్మీ తనను వరించగానే నూతన ప్రకాశం పొంది దేవతలకు కన్నులపండుమై ఇంద్రుడు తన పట్టుణమైన అమరావతికి వెళ్ళాడు.

క. శతమఖములావాసా, ప్రతిమ సమాగమ విశేష బహుమత మగు నీ యితిహసము త్రుతమైన బ, లతమైనను నెఱయ సంఘటించును లక్ష్మీన్.

16

ప్రతిపదార్థం: శతమఖ= ఇంద్రుడియొక్క; కమల+ఆవస= లక్ష్మీదేవియొక్కయు; అప్రతిమ= సాటిలేని; సమాగమ విశేష= విశిష్టమైన కలయికచేత; బహుమతము= మిక్కిలి సమ్మానితం; అగు= అపుతున్న; ఈ ఇతిహసము= ఈ కథ; ప్రతిమ+ఖనన్= వినబడినదైననూ; పరితము+ఖనన్= చదువబడినదైననూ; నెఱయన్= విస్మయముగా; లక్ష్మీన్= సిరిని; సంఘటించును= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: సాటిలేనిది, విశిష్టమైనది అయిన ఇంద్రులక్ష్మీ సమాగమంవలన ఈ కథ మిక్కిలిగా సంభావించ బడుతున్నది. దీనిని విన్నా, చదివినా సంపద సమృద్ధిగా లభిస్తుంది.

క. ఇందుల తాత్పర్యము నీ, డెందము నొందించి యతిదృఢీకృతశిలా స్పందితుఁడ వగుము; తిరమై, యిందిర నీకడ వసించు నిభపురనాథా!

17

ప్రతిపదార్థం: ఇభపురనాథా!= హస్తినాపట్టుణానికి ప్రభుడుమైన ఓ ధర్మరాజా!; ఇందుల= ఇందులోని; తాత్పర్యమున్= భావమును; నీ డెందమున్= నీ హృదయాన్ని; ఒందించి= పొందించి; అతిదృఢీకృత= మిక్కిలి గట్టిపరచబడిన; శిల= సత్యబాంచేత; అస్పందితుఁడు= చలనం లేనివాడవు; అగుము= కమ్ము; ఇందిర= లక్ష్మీ; తిరమై= స్థిరమై; నీకడన్= నీ చెంత; వసించున్= నివసిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! ఈ ఇతిహసంలోని రహస్యాన్ని నీ హృదయంలో పదిలపరచుకొమ్ము. తద్వారా దృఢమైన శిలంతో చలనం లేని వాడవు కమ్ము. అట్లా చేస్తే లక్ష్మీ స్థిరంగా నీవద్ద నిలిచిపోతుంది'.

క. అనిన విని ధర్మజుఁడు శాం, తనవునితో జసుల కెవ్వధము నాచారం బున నెట్టిపోటి శీలం, బున నే విద్యను మహాత్తు! ముక్కి దొరకిసున్.

18

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలకించి; ధర్మజీడు= ధర్మరాజు; శాంతవనవునితోన్= భీషుడితో; మహాత్ము!= మహానుభావా!; జనులకున్= ప్రజలకు; ఏ+విధము+ఆచారంబున్= ఏ విధమైన ఆచారంతో; ఎట్టిపాటిశీలంబున్= ఏ రకమైన స్వభావంతో; ఏ విద్యమున్= ఏ రకమైన విద్యచేత; ముక్తి= మోక్షం; దొరకొనున్= లభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: భీషుడు ఆ రీతిగా చెప్పగా విని ధర్మరాజు ఆయనతో ఇట్లా అన్నాడు: ‘మహాత్మా! ప్రజలకు ఏ రకమైన ఆచారంవలన, ఏ విధమైన శీలం వలన, ఏ చదువు వలన ముక్తి దొరుకుతుంది?’

క. అనపుడు నతనికి నతఁ డి , ట్లను ‘విను మితిహస మొకటి యిబి నీ ప్రశ్నం బున కుత్తర మను; నేర్వుడు , వినిపించెద గాఢతర వివేక నిరూధా!

19

ప్రతిపదార్థం: అనపుడున్= అనగా; అతనికిన్= ధర్మరాజుకు; అతడు= ఆ భీషుడు; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా చెప్పాడు; గాఢతర వివేకనిరూధా!= దృఢమైన వివేకంచేత ప్రసిద్ధమైనవాడా!; ఇతిహసము+బకటి= ఒక పూర్వకథ; వినుము= ఆలకించుము; అది= ఆ కథ; నీ ప్రశ్నంబునకున్= నీ ప్రశ్నకు; ఉత్తరము+అగున్= సమాధానం అవుతుంది; ఏర్వడన్= స్వప్నమయ్యే విధంగా; వినిపించెదన్= ఆలకింపజేస్తాను.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు అట్లా అనేసరికి, భీషు డతడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘దృఢవివేకం వలన ప్రసిద్ధడమైనవాడా! ఒక పూర్వకథ వినుము. అది నీ ప్రశ్నకు తగిన సమాధాన మపుతుంది. దాన్ని వినిపిస్తాను’.

దేవల జైగీషప్య సంవాద ప్రకారము (సం. 12-222-34)

వ. అసితుం డగు దేవలుండు జైగీషప్యం డను సంయమితోడ సీవ్యత్తం బెఱింగి కొనవలయు నెఱింగింపవే! యనిన నమ్మహంత్తుం డమ్మునివరున కిట్లనియే.

20

ప్రతిపదార్థం: అసితుండగు దేవలుండు= అసితుడనే పేరుగల దేవలముని; జైగీషప్యండు అను సంయమితోడన్= జైగీషప్యండు అనే మునితో; నీ వృత్తంబు= నీ వర్తనాన్ని; ఎఱింగికొనవలయున్= తెలిసికొనాలి; ఎఱింగింపవే= తెలియజేయుమా; అనిన్= అనగా; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ మహానుభావుడు; ఆ+మునివరునకున్= ఆ మునిశ్రేష్ఠునకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: పూర్వం అసితుండనే పేరుగలడైన దేవలముని జైగీషప్యడనే మునిని ఇప్పుడు నీ వృత్తాంతాన్ని తెలిసికొనాలని అడిగాడు. అప్పు దా జైగీషప్య డతడితో ఇట్లా అన్నాడు:

అ. ‘శాంతిమంతు లైన సామ్యుల కెయ్యాలి , నిష్ప దానియందు నిరతిశయ స మాదరంబు గలదు నాదుచిత్తంబున , వినుము తద్విధంబు విస్తరింతు.

21

ప్రతిపదార్థం: శాంతిమంతులు+పన= శాంతిగలవారగు; సామ్యులకున్= ప్రియమైన దర్శనం కలవారికి; ఏ+అది= ఏది; నిష్ప= ఆచరింపదగిన ధర్మమౌ; దానిఅందున్= ఆ ధర్మమునందు; నాదు చిత్తంబున్= నా హృదయంలో; నిరతిశయ సమాదరంబు= అత్యధికమైన ప్రీతి; కలదు= ఉన్నది; తద్విధంబున్= ఆ ధర్మప్రకారాన్ని; విస్తరింతున్= వివరించి చెప్పుతాను; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: ‘శాంతిసంపన్మలై ప్రియదర్శనులైన వారికి ఏది పాటింపదగిన ధర్మంగా ఉన్నదో, ఆ ధర్మంపట్ల నా చిత్తం ఎనలేని ప్రీతి కలిగి ఉన్నది. ఆ ధర్మవిధాన మెట్లాంటిదో వివరిస్తాను వినుము.

క. వినుతించిన నిందించిన , ననఘూ! మనమునఁ బ్రియంబు నప్పియమును లే
కునికియు వైసిన నైనను , గనలు వొడమమియుఁ బ్రిబుధ్రగజ్ఞగుణంబుల్.

22

ప్రతిపదార్థం: అనఘా= పాపరహితుడా; వినుతించినవ్= పాగడినా; నిందించినవ్= తెగడినా; మనంబునవ్= చిత్తంలో;
ప్రియంబువ్= ప్రీతియు; అప్రియమునువ్= అప్రీతియు; లేకునికియువ్= లేకుండా ఉండటమున్నా; వైసినవ్+పనను= (ఒకరు
తనను) కొట్టిపుస్పటికినీ; కనలు= కోపం; పొడమమియువ్= కలగుండా ఉండటమున్నా; ప్రబుధ్ర= జ్ఞానంకలవారియొక్క; గణ్య=
గణించదగిన; గుణంబుల్= గుణాలుగా ఉన్నవి.

తాత్పర్యం: కిల్చిషంలేని ధర్మరాజా! ఇతరులు తనను పొగడవచ్చును, లేదా తెగడవచ్చును. అట్లా చేసినా చిత్తంలో
ప్రీతిగానీ, అప్రీతిగానీ లేకుండా ఉండటం, అట్లాగే పరులు తనను కొట్టినా కోపం లేకుండా ఉండటం, జ్ఞానులైనవారి
ఎన్నదగిన గుణాలుగా ఉన్నాయి.

విశేషం: మానావమానాలు, స్తుతినిందలు కళ్లినప్పుడు సామాన్యములు పొంగిపోవటమో, లేక క్రుంగిపోవటమో జరుగుతూ ఉంటుంది.
తన్నకొట్టినవారిని తిరిగి కొట్టాలనిపిస్తుంది. కానీ స్థితప్రజ్ఞలైనవారు స్తుతి నిందలను సమానంగా భావిస్తారు. వారు త్రిగుణాలకు
అతీతంగా ఉంటారు. కాబట్టి తనకు అపకారం చేసినవారికి ప్రతీకారం చేయాలని అనుకోరు.

ఆ. ఒకబిగోల దాని కుల్లంబు గందంగ , జాలిఁ బడమి, యేమి సంభవించె
నేని దానఁ దృష్టి నూనుట దప్పిన , పనికి వగవ కునికి భవ్యగుణము.

23

ప్రతిపదార్థం: ఒకటి= ఒక వస్తువును; కోరి= అభిలషించి; దానికివ్= ఆ వస్తువుకొరకై; ఉల్లంబు= హృదయము; కందంగవ్=
తపించగా; జాలివ్+పడమి= విచారం పొందకుండా ఉండటం; ఏమి సంభవించెనేవ్= ఏమి జరిగినా; దానవ్= ఆ జరిగినదానివలన;
తృప్తివ్ ఉనుట= తృప్తినొందటం; తప్పిసపనికివ్= తప్పిపోయిన కార్యానికి; వగవక+ఉనికి= చింతించకుండా వుండటం;
భవ్యగుణము= శైష్మషైన గుణం.

తాత్పర్యం: ఏదో ఒక వస్తువును కోరుకొని అది లభించకపోవటం వలన హృదయతాపానికి గురి అయి
విచారించరాదు. తనకు మంచి జరిగినా, చెడు జరిగినా దానివలన తృప్తినొందాలి. తాను అనుకొన్నట్లు ఒక పని
జరగలేదని చింతించకూడదు. ఇంటే మేలైన గుణాలు.

క. పార్శ్వంబును మానంబు న , మర్మము నపరాధమును సమదభావము ను
త్ఫర్శాపకర్ష చింతలు , నార్థసమాచారమున నిరస్తగుణంబుల్.

24

ప్రతిపదార్థం: పార్శ్వంబును= సంతోషమూ; మానంబువ్= అభిమానమూ; అమర్మమువ్= అసహనమూ; అపరాధమును= తప్పిపోయమూ;
సమదభావము= మదంతో గూడి ఉండటమూ; ఉత్సర్ప+అపకర్ష చింతలు= ఎక్కువ, తక్కువతనాలను గూర్చిన విచారాలూ;
ఆధ్వర్యమాచారమునవ్= బుమలకు చెందినసమీచీనవైన ఆచారమునందు; నిరస్తగుణంబుల్= నిరసించబడిన గుణాలు అవుతున్నాయి.

తాత్పర్యం: సంతోషం, అభిమానం, అసహనం, అపరాధం, మదించటం, తన గొప్పతనాన్ని గూర్చిగాని, లేక
తక్కువతనాన్ని గూర్చిగాని చింతిస్తూ ఉండటమనేవి బుమలు విధించిన సదాచార పద్ధతిలో నిరసించబడిన
గుణాలుగా ఉన్నాయి.

క. అవమానమునకుఁ దృష్టుం , డవు నమ్మతము త్రావినట్ల యంచితసమ్ము
నవిభికి నుద్దేగముఁ బోం , దు విషంబునఁ బోలై శమరతుడు మునినాథా!

25

ప్రతిపదార్థం: మునినాథా! = మునిశేష్టా! ; శమరతుడు = అంతరింద్రియనిగ్రహమునందు తత్పరుడైనవాడు; అవమానమునకున్ = (తనకు జరిగే) అవమానంతో కూడిన కార్యానికి; అమృతము+త్రావినట్లు+లు = సుధ నాస్యాదించినట్లే; తృప్తిందు+అవున్ = తృప్తిపొందినవాడు బోతాడు; అంచితు = పూజితిష్వేన; సమ్మానవిధికిన్ = సత్కారంతో గూడిన పనికి; విషంబునవ్ +పోతెన్ = విషంచేతనలె; ఉద్యేగమున్ +పొందున్ = వ్యాకులత్వాన్ని పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: మునిశేష్టా! అంతరింద్రియ నిగ్రహంకలవాడు తనకు అవమానం జరిగితే అమృతం త్రాగినట్లుగా తృప్తి పొందుతాడు. సమ్మానం జరిగితే విషం త్రాగినప్పుడు పొందినట్లు కలతను పొందుతాడు. సమ్మానం కావాలని కోరడు. అవమానం జరిగితే కలత చెంద డని తాత్పర్యం.

K. చుట్టుము పగ యను భేదం , బెట్టిజనులవలను దగుల దెల్లప్పుడు నె
పుట్టున నద్దానను మంచి , బుట్టుదు సంతోష హసి బుద్ధాత్మునకున్.

26

ప్రతిపదార్థం: బుద్ధాత్మునకున్ = ఆత్మజ్ఞుడైనవాడికి; ఎట్టి జనులవలనవ్ = ఏ రక్ఖైన ప్రజలవలనగానీ; ఎల్లప్పుడున్ = ఏ వేళలైనా; చుట్టుము = బంధువు; పగ = శత్రువు; అను భేదంబు = అనే భేదబుద్ది; తగులదు = కలుగదు; ఏ+పట్టునవ్ = ఏ పరిస్థితిలో నైనా; ఆ+దానను = ఆ భేదబుద్దివలన; మదిన్ = హృదయంలో; సంతోషహసిని = సంతోషానికి చెరుపు; పుట్టుదు = సంభవించదు.

తాత్పర్యం: ఆత్మతత్త్వం తెలిసినవాడికి ఏ విధమైన జనులను చూచినా ఎప్పుడైనా వీరు నావారు, వీరు శత్రువులు అనే భేదబుద్ది పుట్టదు. ఆ భేదభావం లేకపోవటం వలన ఏ పరిస్థితిలోనూ ఆయన చిత్తంలో సంతోషం లోపించదు.

A. ఇంప్రియముల గెల్లి హృదయంబు శాంతిసు , ఖంబు బోంద నిల్వకార వ్యతి
యైనవాని పాందు మానితగతి దేవ , తలకు బోంద నలబి ధర్మనిరత!

27

ప్రతిపదార్థం: ధర్మునందు= ధర్మునందు+ఆసక్తుడైనవాడా! ; ఇంద్రియములన్ = శ్రోత్రంమొదలైన ఇంద్రియాలను; గెల్చి= జయించి; హృదయంబు = చిత్తం; శాంతిసుఖంబున్ = శాంతివలనగలిగిన సుఖమును; పొందున్ = చెందగా; నిర్వికారవృత్తి= నికారాలు లేని వర్తనముగలవాడు; ఐవాని పొందు = అయినటువంటి వాడితో కలయిక; మానితగతిన్ = పూజితమైన రీతిలో; దేవతలకున్ = సురలకు; పొందన్+అరిది= పొందటానికి దుర్లభమై ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ధర్మతత్పరుడవైన మునీంద్రా! శ్రోత్రాదులైన జ్ఞానేంద్రియాలను, పాదాదులైన కర్మంద్రియాలను జయించిన వాడు హృదయంలో శాంతి పొందుతాడు. శాంతివలన వాడికి శాస్త్రముఖం కలుగుతుంది. అప్పుడటడిలో ఏ విధమైన వికారాలూ కలగవు. అట్లాంటి వాడితో పూజితమైన పద్ధతిలో చెలిమి సాధించటం దేవతలకు పైతం దుర్లభంగా ఉంటుంది'.

K. అని చెప్పే ననుడు గుంతీ , తనయాగ్రజ్ఞు డాత్త సమ్మదము బోంద నటీ
తనయునితో 'నెవ్వు డబ్బిలి , జన ప్రియుడు సకలసత్కసమ్మతుడు?' డనినన్.

28

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పేన్+అనుడున్ = ఈ రీతిగా చెప్పాడని అనగా; కుంతీతనయ+అగ్రజుడు = ధర్మరాజు; ఆత్మ= చిత్తం; సముదమున్+పొందన్ = సంతసించగా; నదీతనయునితోన్ = భీముడితో; అభిలజనప్రియుడు = సమస్తజనులకు ప్రియమైనవాడు; సకలసత్కసమ్మతుడు = సర్వప్రాణులకు ఇష్టమైనవాడు; ఎవ్వుడు? = ఎవడు?; అనినన్ = అని అడుగగా.

తాత్పర్యం: జైగీషవ్యాడు దేవలుడితో ఈ విధంగా చెప్పాడని భీముడైనవాడు. అది విని ధర్మరాజు సంతోషించాడు. ఆపై భీముడిని 'సమస్త జనులకు, సకల ప్రాణులకు ప్రియమైనవాడు ఎవడు?' అని ప్రశ్నించగా.

ఉగ్రోవ శ్రీకృష్ణపంచాద ప్రకారము (సం. 12-223-23)

- వ. అమ్యుహోత్సుం డమ్మోహాపతి కిట్లను. 'నారదుని విషయంబుగా ఉగ్రోసునకుఁ గేశవునకు సంవాదంబు గలిగే; నబి నీ యడిగిన యర్థంబు దేఱపటుచు; దాని నాకళ్లంపుము.

29

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మహోత్సుండు= ఆ మహోనుభావుడు; ఆ+మహోపతికిన్= ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా చెప్పాడు; నారదుని విషయంబుగాన్= నారదమునికి సంబంధించి; ఉగ్రోసునకున్= ఉగ్రోను డనబడే యాదవ విభునకు; కేశవునకున్= కృష్ణుడికి; సంవాదంబు= సంభాషణం; కలిగెన్= సంభవించింది; అది= ఆ సంవాదం; నీ అడిగిన= నీవు ప్రశ్నించిన; అర్థంబున్= విషయాన్ని; తేఱపటుచున్= స్పష్టం చేస్తుంది; దానిన్= ఆ సంవాదాన్ని; ఆకర్షింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: మహోత్సుండైన భీముడు ధర్మరాజుతో ఇట్లా అన్నాడు: 'పూర్వం ఉగ్రోసుడికి, కృష్ణుడికి నారదుడి విషయమై ఒక సంవాదం జరిగింది. ఆ సంవాదం నీవు అడిగిన విషయాన్ని తేఱతెల్లం చేస్తుంది. దానిని వివరిస్తాను. వినుము.

- క. నరనాథ! యుగ్రోసుఁడు, హరితో నిట్లనియె 'జనము లభవర్షన తత్పురు లగుదురు నారదునెడు; నరయఁగ నతఁ డంతవాడే? యంబుజనాభా!' 30

ప్రతిపదార్థం: నరనాథ!= ధర్మరాజా!; ఉగ్రోసుఁడు= ఉగ్రోసనవిభుడు; హరితోన్= కృష్ణుడితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు; నారదునెడన్= నారదుడిపట్ల; జనములు= ప్రజలు; అభివృద్ధన తత్పురులు= కీర్తించటంలో ఆసక్తికలవారు; అగుదురు= అవుతున్నారు అంబుజనాభా!= పద్మం నాభియందు గల కృష్ణా!; అరయఁగన్= ఆలోచించగా; అతఁడు= ఆ నారదుడు; అంతవాడే?= అంత గొప్పవాడౌ?

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! ఉగ్రోన మహోరాజు శ్రీకృష్ణుడిని చూచి 'ప్రజలు నారదుడిని ఎంతో ఘనంగా ప్రశంసిస్తున్నారు. పద్మానాభా! నిజంగా నారదుడు ఆ ప్రశంసకు తగినంత గొప్పవాడేనా?' అని అడిగాడు.

- వ. అనుటయు నా కృష్ణం డగ్గురుమతి కిట్లనియె.

31

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అని అడుగగా; ఆ కృష్ణండు= ఆ మాధవుడు; ఆ+గురుమతికిన్= ఆ దొడ్డబుద్దిగలవాడితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఉగ్రోన డట్లా అడిగేసరికి శ్రీకృష్ణుడు మహోమతిలయిన ఆ రాజుతో ఇట్లా అన్నాడు:

- సీ. 'శ్రుతము నాచారంబు నతిశయవంతంబు, లెడ నహంకార మొక్కింతయేని లేదు, శీలము గడు లెస్సు, వేషము నిల్వ, కారం, బమత్సర గర్వముఁడుఁడు, జనసంబుఁ దపము దేజంబును బుట్టియు, వినయంబు నయమును విత్రుతములు, ధైర్యంబు వచనమాధుర్యంబు శార్యదై, న్య క్రోధలోబు నిరాసకత్వ'

- అ. మోజ యతనియందు శైజంబు, లీర్ణ్యయు, సుధృతియు నసూయయును నవజ్ఞయును నెఱుంగఁ డట్టి మునివరు నారదు, నభీలజనులుఁ బొగడు టరుడె యథిప!' 32

ప్రతిపదార్థం: అధిష!= రాజా!; అతనిఅందున్= ఆ నారదుడియందు; శ్రుతమున్= విద్యయు; ఆచారంబున్= సత్ప్రవర్తనమూ; అతిశయవంతంబులు= ఆధిక్యం కలిగి ఉన్నాయి; ఎడన్= హృదయంలో; అహంకారము= గర్యం; ఒక్కంత ఏనిన్= లేశమైనా;

లేదు= ఉన్నది కాదు; శీలము= స్వభావం; కడున్= మిక్కటి; లెస్సు= మేలైనది; వేషము= వాస్తవయిలంకారం; నిర్మికారంబు= వికారం లేనిది; అమత్జరగర్వమదుడు= (అతడు) మాత్సర్యం, గర్వం, మదం లేనివాడు; జననంబు= పుట్టుకా; తపము= తపస్సా; తేజంబును= ప్రకాశమూ; బుద్ధియున్= మతీ; వినయంబున్= అడకువా; నయమును= నీతి; విశ్రతములు= ప్రసిద్ధములు; శైర్యంబు= ధీరత్యం; వచనమాధుర్యంబు= మాటలలోని మధురత్యము; శార్యాశ్రేణ్య కోభ లోభ నిరసకత్యము= శరత్యం, దీనత్యం, కోపం, పిసినితనం అను దోషములను నిరసించ స్వభావమును; ఓజి= ఉత్సాహము; అతనియందున్= ఆ నారదునిలో; షైజంబులు= స్వభావసిద్ధములు; శార్యయున్= ఓర్ధ్వలేనితనము; ఉర్ధ్వతియున్= గర్వం; అసాయయునున్= గుణాలపై దోషదృష్టి అవజ్ఞయునున్= తెగడికయు; ఎఱుంగఁడు= తెలియనివాడు; అట్టిమునివరున్= అట్లాంటి మునిశేష్టుడైన; నారదున్= నారదమునీంద్రుడిని; అఫిలజనులు= సమస్తప్రజలు; పొగడుట= స్తుతించుట; అరుదె?= అబ్బారమా?

తాత్పర్యం: ‘రాజు! నారదునిలో శాస్త్రజ్ఞానం, సదాచారం అధికంగా ఉన్నాయి. అతడి హృదయంలో ఇసుమంత్రైనా అహంకారం లేదు. అతడి శీలం చక్కనిది. వేషంలో ఏ విధమైన వికారమూ లేదు. అతడిలో మాత్సర్యం, గర్వం, మదం అనే దుర్భణాలు లేవు. అతని పుట్టుక, తపస్సి, బుద్ధి, వినయం, నీతి చాలా ప్రసిద్ధి పొందాయి. అతడు ధీరత్యం, మధురమైన మాటలు కలవాడు. శరత్యం, దీనత్యం, కోపం, లోభం - అనే దుర్భణాలను అతడు శసనంచుకొంటాడు. అతడికి శార్య, గర్వం, అసాయ, తిరస్కారభావం - అనేవి తెలియవు. అట్లాంటి మునిశేష్టుడైన నారదుడిని జనులు కీర్తించటంలో ఆశ్చర్య మేమున్నది?’

వ. అని చెప్పే నగ్గణంబు లభిలప్రియకరంబులు, సకల సత్క్ష సమ్మతంబు’ లనిన విని ధర్తతనయుండు శంతను తనయుతోఁ ‘గాలావయవ ప్రకారంబులును, యుగప్రమాణంబులును, భూతవిధంబులును నెఱింగింపవే!’ యని యింగుటయు, నతండు ‘శుకుం డడుగ వేదవ్యాస మునీశ్వరుండు సెప్పిన యర్థంబులు నీయడిగిన యవియును మతియు ననేకంబులు; గలవు సెప్పెద విను’ మని యజ్ఞనపతి కిట్లనియె. **33**

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పేన్= అని వచించాడు; ఆ+గుణంబులు= ఆ గుణాలు; అఫిలప్రియకరంబులు= అందరికీ ప్రియమును కలిగించేవి; సకలసత్కషమ్మతంబులు= సమస్త ప్రాణులకు ఇష్టములైనవి; అనిన్+విని= అనగా ఆలకించి; ధర్మతనయుండు= ధర్మజాడు; శంతను తనయుతోన్= భీష్మితోఁ; కాలావయవ ప్రకారంబులును= కాలముయొక్క అంగములకు చెందిన విధానాలు; యుగప్రమాణంబులును= కృతయుగాదులైన యుగాలయొక్క కొలతలు; భూతవిధంబులున్= ప్సథిని మొదలైన పంచభూతాల విధానాలను; ఎఱింగింపవే! = తెలుపవే!; అని అడుగుటయున్= అని ప్రశ్నించగా; అతండు= ఆ భీష్ముడు; శుకుండు+అడుగ్న్= శుకయోగి ప్రశ్నించగా; వేదవ్యాస మునీశ్వరుండు= వేదవ్యాసుడనే ముని శేష్టుడు; చెప్పిన= వచించిన; అర్థంబులు= విషయాలు; నీ అడిగినవియును= నీవు ప్రశ్నించినవియును; మతియున్= అంతేకా; అనేకంబులు= పెక్కువిషయాలు; కలవు= ఉన్నాయి; చెప్పేదన్= చెబుతాను; వినుము+అని= ఆలకించుమని; ఆ+జనపతికిన్= ఆ రాజకు; ఇట్లు+అనియెన్= శాః రితిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: శాః విధంగా కృష్ణుడు ఉగ్రసేనుడితో చెప్పాడు; పై జెప్పిన గుణాలు అందరికీ ప్రియమైనవి. సమస్తప్రాణులకూ ఇష్టమైనవి అని చెప్పేసరికి విని ధర్మరాజు భీష్మిని కాలము యొక్క అవయవాలకు చెందిన విభాగాలను, కృతాదియుగాల ప్రమాణాలను తెలియజెప్పు’ మని అడిగాడు. అప్పుడు భీష్ముడు పూర్వం శుకుడు శాః విషయాలనే వేదవ్యాస మునీశ్వరుడిని అడిగాడు. ఆ మునీంద్రుడు చెప్పిన విషయాలు నీ వడిగినవే కాక ఇంకా ఆయన అనేక విషయాలు తెలియజేశాడు. వాటిని వివరిస్తాను విను’ మని ధర్మరాజుతో ఇట్లా అన్నాడు:

క. అనఘుం బరాశరసూను సి వినయంబును జీలి భక్తి వినతుం దై త
త్తనయుండు బుట్టి సంపు ధ్వనుడు శుకుం డిట్టు లనియుం గౌరవనాథా!

ప్రతిపదార్థం: కౌరవనాథా!= ధర్మరాజా!; అనమున్= పాపరహితుడైన; పరాశరసూమన్= వ్యాసుడిని; తత్తునయుండు= అతడి కుమారుడు; బుద్ధి సంపదునుడు= ప్రజ్ఞావైభవంతో దొడ్డవాడూ అయిన; శకుండు= శుకయోగి; సవినయంబునన్= వినయంతో; చేరి= సమీపించి; భక్తినినతుండు+ఒ= భక్తితో ప్రణమిల్చినవాడై; ఇట్లులు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: కౌరవాధిపతివగు ఓ ధర్మరాజా! పాపరహితుడూ, పరాశరుడి పుత్రుడూ అయిన వ్యాసుడిని ఒకసారి అతడి కుమారుడూ, బుద్ధివైభవంలో పెద్దవాడూ అయిన శకుడు వినయంతో సమీపించాడు. భక్తిభావంతో తండ్రికి నమస్కరించాడు. ఆ పైన ఇట్లూ అన్నాడు:

తే. ‘కాలవిధములు భూతసంఘప్రకారః ములును లోనుగ సెఱుగెంగ వలయు వాని బహులకారుణ్యసంపద పల్లవింపః నాకు నెత్తిగెంపవే మునినాథవర్యః’

35

ప్రతిపదార్థం: మునినాథవర్యః= మునీంద్రులలో శ్రేష్ఠుడైన వాడా!; కాలవిధములు= కాలముయొక్క ప్రకారాలు; భూతసంఘ ప్రకారములును= భూతసమూహాల స్వరూపాలూ; లోనుగన్= మొదలుగి; ఎఱుగంగవలయున్= తెలిసికొనాలి; బహులకారుణ్య సంపద= అత్యధికమైన దయావైభవము; పల్లవింపన్= విస్తరించగా; వానిన్= ఆ విషయాలను; నాకున్+ఎత్తిగెంపవే= నాకు తెలియజేయుమా!

తాత్పర్యం: ‘మునిశ్రేష్టా! కాలముయొక్క స్వరూపాలను, పంచభూతాల ప్రకారాలు లోనుగా గల విషయాలను తెలిసికొనాలని అనుకొంటున్నాను. మెండైన కృప తొణికిసలాడగా నాకు ఆ విషయాలు తెలియజేయుము!’

వ్యాసుడు శకునకు జెప్పిన కాలావయవ నిరూపణము (సం. 12-224-6)

వ. అనిన విని భరతాదరుండై వేదవ్యాస మునీశ్వరుం డమ్మహానీయున కిట్లనియే.

36

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= విని; వేదవ్యాస ముని+ఈశ్వరుండు= వేదవ్యాసమునివర్యుడు; భరిత+అదరుండు+ఒ= నిండినప్రేమకలవాడై; ఆ+మహానీయునకున్= పూజ్యాడైన ఆ శకుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: శకు డా విధంగా అడిగేసరికి వేదవ్యాసుడు మిక్కిలి ఆదరంతో పూజనీయుడైన ఆ శకుడిని చూచి ఇట్లూ అన్నాడు.

క. ‘కాలములకు భూతములకు, నాలంబనభూత మగు మహామహిమాము గ్రీయా లీల వెలింగెడు నప్పర, మాలోకం బెందు నిష్పియాత్మక మయ్యెన్.

37

ప్రతిపదార్థం: కాలమునకున్= రేయింబవళ్ళు మొదలైన కాలాలకు; భూతములకున్= పృథివి మొదలైన భూతాలకు; అలంబన భూతము+అగు= ఆధారమైన; మహామహిమన్= గొప్ప ప్రభావంతో; క్రియాలీలన్= కార్యరూపమైన విలాసంతో; వెలింగెడు= తేజరిల్లే; ఆ+పరమాలోకంబు= ఆ పరమతేజ స్వరూపం; ఎందున్= ఏ సందర్భంలో గానీ; నిష్పియాత్మకము= క్రియాసంబంధం లేనిదిగా; అయ్యెన్= అయింది.

తాత్పర్యం: కాలాలకూ, భూతాలకూ ఆధారమైన గొప్ప ప్రభావంతో ఒక తేజశ్వక్తి పైకి అన్నిపనులూ చేస్తున్నట్లు భాసిస్తున్నది. కానీ అది ఎప్పుడుగానీ ఏ విధమైన క్రియతోనూ సంబంధం లేనిదిగానే ఉన్నది.

వ. అది భావనీయంబు.

38

ప్రతిపదార్థం: అది= ఆ తేజస్సు; భావనీయంబు= భావించదగి ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ఆ తేజోరూపమైన శక్తి మనస్సులో భావించటానికి యోగ్యమైనదిగా ఉన్నది.

క. వినుము! నిమేషంబులు పదు, నెనిమిచి యగుగాష్టః గాష్ట లిరువబియుం దీ
డన పబియుం గళ; యఱువబి, యును మున్మాణుఁ గళలై ముహార్తము నడచున్. 39

ప్రతిపదార్థం: వినుము; పదునెనిమిది= అష్టాదశసంభ్యాకాలైన; నిమేషంబులు= నిముసములు; కాష్టాలగున్= కాష్టాలనబడుతుంది; ఇరువదియున్= ఇరమై; తోడన పదియున్= చేరిన పదియు, మొత్తం ముప్పది; కాష్టలు= ‘కాష్టలు’ అనే కాలవిభాగాలు; కళ= కళ అనబడుతుంది; అఱువదియును మున్మారు కళలు+ప= మూడువందలా అరమై కళలు గలదై; ముహార్తము= ముహార్తమునే కాలభాగం; నడచున్= ప్రవర్తిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఆ సంగతి వివరిస్తాను వినుము. పదునెన్నిది నిమేషాలు ఒక ‘కాష్ట’ అన్న కాలవిభాగ మవుతుంది. అట్లాంటి ముప్పది కాష్టలు ఒక ‘కళ’ అవుతుంది. మూడువందల అరమై కళలను ఒక ముహార్తం అంటారు.

తే. మూడు పదులు ముహార్తముల్ మోహదూరార్! , యగు నపశీరాత్త; మట్టివి యన్ని గూడ
మాస; మధి రెండు బుతు వను మహితసంజ్ఞః , బరఁగు; బుతువు లాతైన వత్సరము వత్స! 40

ప్రతిపదార్థం: మోహదూరార్!= మోహానికి దూరమైనవాడా!; వత్స!= కుమారా!; మూడుపదుల్= ముప్పదైన; ముహార్తముల్= ముహార్తాలనే కాలవిభాగాలు; అహోరాత్రము అగున్= పవలు రేయి అవుతున్నవి; అట్టివి= ఆ అహోరాత్రాలు; అన్ని= అంతే సంభ్యగలవి, అనగా ముప్పది; కూడన్= కలియగా; మాసము= ఒక నెల ఔతుంది; అవిరెండు= ఆ మాసాలు రెండు చేరిన; బుతువు+అను= బుతువు అనబడే, మహితసంజ్ఞన్= శ్రేష్ఠమైన నామంతో; పరఁగున్= ఒప్పుతుంది; బుతువులు= ఆ బుతువు లనబడే కాలవిభాగాలు; అఱు+పనన్= ఆరు కూడితే; వత్సరము= ఒక సంవత్సరం అవుతుంది.

తాత్పర్యం: మోహ మంటని ఓ కుమారా! ముప్పైముహార్తాలు ఒక అహోరాత్ర మవుతుంది. ముప్పై అహోరాత్రాలు ఒక మాస మవుతుంది. రెండుమాసాలు కలిస్తే ఒక బుతు వవుతుంది. ఆరు బుతువులు ఒక సంవత్సరం అవుతుంది.

తే. అందు మూడెసి బుతువుల కయుననామ , కంబు లగు; సుత్తరాఖ్య మొకండు దక్షి
ణాభుధాన మొక్కలైయు గుణాభురామ! , యవి యహాస్సును రాత్రియు ననగు బరఁగు. 41

ప్రతిపదార్థం: గుణ+అభిరామ!= గుణములచేత మనోహరమైనవాడా!; అందున్= ఆ బుతువులలో; మూడెసి= మూడు మూడైన; బుతువులకున్= బుతువులనబడే కాలవిభాగాలకు; అయననామకంబులు= అయనాలనే పేర్లు; అగున్= ఉంటాయి; ఒకండు= ఒకటి; ఉత్తరాఖ్యము= ఉత్తరాయణ మనేది; ఒక్కటియున్= ఇంకొకటి; దక్షిణ+అభిధానము= దక్షిణాయనమనబడేది; అని= ఆ ఉత్తరదక్షిణాయనాలు; అహస్సును= పవలును; రాత్రియున్= రేయియును; అనగున్+పరఁగున్= అని చెప్పగా ఒప్పుతున్నాయి.

తాత్పర్యం: సద్గుణాలచేత శోభిల్లే ఓ కుమారా! ఆ బుతువులలో మూడెసి బుతువులను అయన మంటారు. ఒక అయనానికి ఉత్తరాయణ మనీ, మరొక అయనానికి దక్షిణాయన మనీ పేర్లు. ఈ అయనాలు రెండింటినీ అహోరాత్రాలు (రేయింబవళ్ళు) అనికూడా వ్యవహారిస్తారు.

వ. అభి యోగిజముల నిర్దేశంబు. 42

ప్రతిపదార్థం: అది= ఆ వ్యవహారం; యోగిజముల= యోగమార్ధంలో ఉన్న జనులమొక్క; నిర్దేశంబు= కథనం.

తాత్పర్యం: యోగులు నిర్దేశించినట్లుగా పై వ్యవహారం కాలానికి ఏర్పడింది.

- తే. అనఫు! యుత్తరదక్షిణాయనము లమ్మి; హిత్తు లగ్గియు ధూమంబు నంద్రు; మఱియు వినుము! శుక్లంబుఁ గృష్ణంబు ననుట గలుగు; సుగతి కగతికి హోతువు లగుటుఁ జేసి.

43

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; ఆ+మహాత్ములు= ఆ యోగులు; ఉత్తరదక్షిణా+అయనములు= ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనాలను; అగ్నియున్= అగ్నిలనీ; ధూమంబు= ధూమ మనీ; అందు= అంటారు; మఱియున్= ఇంకను; వినుము; సుగతిక్నిన్= మంచిగితికి; అగతికిన్= దుర్గతికిని; హోతువులు= (ఆ అయనాలు) కారణాలు; అగుటన్+చేసి= కాపటంవలన; శుక్లంబు= శుక్లమనీ; కృష్ణంబు= కృష్ణమనీ; అనుట= వ్యవహారించటం; కలుగున్= సంభవిస్తున్నది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! యోగులు ఉత్తరాయణాన్ని ‘అగ్ని’ అనీ, దక్షిణాయనాన్ని ‘ధూమ’ మనీ కూడా అంటారు. అంతేకాక అందు మొదటిది సుగతి కలిగిస్తుంది కాబట్టి శుక్లమనీ, రెండవది దుర్గతి కలిగిస్తుంది కాబట్టి కృష్ణ మనీ వ్యవహారించటం కూడా కద్దు.

- క. నరుల నెలలు నేడులు ८ బిత్తు, సురులకు బినము లగు నంద్రు సూరులు వరుసం

బరుగు కృత తేతా ద్వా, పర కలియుగ వత్సరముల భంగిఁ దెలిపెదన్.

44

ప్రతిపదార్థం: సూరులు= విద్యాంసులు; నరుల= మానవులయొక్క; నెలలు= మాసాలు; ఏడులు= సంవత్సరాలు; పితృసురులకున్= (క్రమంగా) పితరులకు, దేవతలకు; దినములు+అగున్+అందు= దినము లవుతాయని చెప్పుతారు; వరుసన్= క్రమముగా; పరుగు= ఒప్పారు; కృత= కృతయుగం యొక్కయు; తేతా= తేతాయుగం యొక్కయు; ద్వాపర= ద్వాపరయుగం యొక్కయు; కలియుగ= కలియుగం యొక్కయు; వత్సరముల= సంవత్సరాల యొక్క; భంగిన్= ప్రకారాన్ని; తెలియజేస్తాను.

తాత్పర్యం: విద్యాంసు లైనవారు మానవులకు చెందిన నెలలు పితరులకు దినాలక్రింద లెక్కింపబడతాయనీ, సంవత్సరాలు దేవతలకు దినాలక్రింద పరిగణించబడతాయనీ అంటారు. అంటే మానవులకు ఒక్క నెల అయితే పితరులకు ఒక్క దినమవుతుంది. మానవులకు ఒక్క సంవత్సరమయితే దేవతలకు ఒక్క దినమవుతుందని భావం. ఇక కృతయుగం, తేతాయుగం, ద్వాపరయుగం, కలియుగం అని క్రమంగా ప్రవర్తించే ఆయా యుగాలకు చెందిన సంవత్సరాల వివరాలు తెలియజేస్తాను.

- వ. ఆక్రమింపుము.

45

తాత్పర్యం: వినుము.

చతుర్యగ సంవత్సర పరిమితి ప్రకారము (సం. 12-224-18)

- సీ. విబుధుల పండించు వేలేంట్లు సనునంత, నాలుగు యుగములు నోలి నడుచుఁ గృతయుగమ్మున కందుఁ జతురంశకములుఁ, ద్రే, తకు మూడుడు పొక్కును, ద్వాపరంబు భాగద్వయంబునఁ బర్యవసిత మగుఁ; గలియుగ మంశ మొక్కటున తీఱు; నిబ్బంగిపొక్కుగు నిన్నియుగముల కం, బరయుగ్గ వసువార్థి పరిమితములు

- తే. ఖిద్యయర్తుగుణంబులు గగన యుగశ, వేద నేత్రంబులును నభోబ్యితయకరను ధాంశులును వచ్చు మున్మాటుయఱువదింటుఁ, బెంప మానుపొబ్బంబులై పేళ్లి యుండు.

46

ప్రతిపదార్థం: విబుధుల = దేవతలయ్యుక్క; పండిండు వేలేండ్లు = పండిండువేల సంఖ్యగల సంవత్సరాలు; చనునంతన్= కడచినంతనే; ఓలిన్= క్రమంగా; నాలుగు యుగములు= కృతత్రైతారులైన నాలుగు యుగాలు; నడచున్= ప్రవర్తిస్తాయి; అందున్= ఆ పండిండువేల సంవత్సరాలలో; కృతయుగమ్మనుకున్= కృతయుగానికి; తచురంశకములు= (పదింట) నాలుగుపాశ్చు; త్రేతకున్= త్రేతాయుగానికి; మూడుపాశ్చును= మూడంశాలును ఔతాయి; ద్వాపరంబు= ద్వాపరయుగం; భాగద్వయంబున్= రెండుపాశ్చతో; పర్యవసితము= సమాప్తం; అగున్= ఔతుంది; కలియుగము= నాల్గవయుగం; అంశము+బక్కతైనన్= ఒక్కభాగంలోనే; తీఱున్= సమాప్తమవుతుంది; శః+భంగిన్= శః రీతిగా; పాశ్చు+అగు= భాగాలు అవుతున్న; ఇన్ని యుగములకున్= శః నాలుగు యుగాలకు; అంబరయుగ్గు వసువార్ది పరిమితములు= నాలుగువేల ఎనిమిది వందల సంవత్సరాల; ఇద్వయర్థ గుణంబులు= మూడువేల ఆరువందలు; గగనయుగశవేద నేత్రంబులును= రెండువేల నాలుగు వందలు; నభోద్వితయకర సుధాంపులును= పండిండువందలును; వచ్చున్= సమకూరుతాయి; మున్స్వాట యరువదింటన్= మూడువందల అరువది అనే సంఖ్యతో; పెంపన్= గుణించగా; మానుష+అబ్బంబులు+హ= మానవులకు చెందిన సంవత్సరాలై; పేర్చి ఉండున్= పెంపాందింటాయి.

తాత్పర్యం: దేవతలకు చెందిన పండిండువేల సంవత్సరాలు గడచేసరికి నాలుగు యుగాలు పూర్తి అవుతాయి. అందులో మొదటిదైన కృతయుగానికి పదింట నాల్గభాగాలు, త్రేతాయుగానికి మూడుభాగాలు, ద్వాపరయుగానికి రెండుభాగాలు, కలియుగానికి ఒక్కభాగంగా కాలం విభక్తమయింది. 12000 లో పదింట నాల్గవభాగం, 4800, మూడవభాగం 3600, రెండవ భాగం 2400, ఒకభాగం 1200 గా గ్రహించవలసి ఉంటుంది. శః సంఖ్యలను క్రమంగా 360తో గుణిస్తే మానుష లోకానికి చెందిన కృతయుగాదుల సంవత్సరాలు సిద్ధిస్తాయి.

విశేషం: అంబరయుగ్గు వసు వార్షులు అనే పదానికి సంఖ్య గణన ప్రకారం 4800 అని అర్థం సిద్ధిస్తుంది. అంబరం అంటే ఆకాశం - శూన్యమన్వమాట; యుగ్మమంటేరెండు, అంబరయుగ్గుమన్వ పదానికి రెండు సున్వలని అర్థం; వసువులు అష్టసంఖ్యాకులు కాబట్టి వసుశబ్దానికి ఎనిమిది అని అర్థం; వార్షి= సముద్రం - నాల్గ సముద్రాలు ప్రసిద్ధాలు కాన వార్షి అంటే నాల్గ సంఖ్య అని అర్థం; 'అంకానాం వామతో గతిః' అన్నట్లు అంకెలను ఎడమవైపుకు లేక్కించాలి. ఇట్లా లెక్కిస్తే 4800 అనే సంఖ్య వస్తుంది. తక్కినవిగూడా ఇట్లానే అన్వయించుకోవాలి.

ఇద్వయర్థగుణంబులు= ఇద్వయం= రెండు సున్వలు, బుతువులు 6, గుణములు 3= మొత్తం 3600 -

గగనయుగశ వేదనేత్రంబులు= గగనయుగశ= రెండు సున్వలు, వేదాలు= 4, నేత్రాలు 2= మొత్తం 2400 -

నభోద్వితయకర సుధాంపులును= నభోద్వితయం= రెండుసున్వలు, కరములు2 , సుధాంపుడు= చంద్రుడు= ఒకటి - మొత్తం 1200 - ఏటిని 360తో పెంచగా వచ్చేసంఖ్యలను గ్రంథకర్తే తరువాత వివరిస్తాడు.

వ. ఇట్లు కృతయుగంబునకుఁ బధియేడు లక్ష్లు ఇఱువచి యోనిమిచి వేలును, త్రేతాయుగంబునకుఁ బంట్రెండు లక్ష్లుఁ దొంబచియాఱువేలును, ద్వాపరంబునకు నెనిమిచి లక్ష్లు నఱువచి నాలుగువేలును, గలియుగంబునకు నాలుగు లక్ష్లు ముప్పచి రెండు వేలును మనుష్య వత్సరంబు లయ్యు; నిందులోన సంధ్యలను, సంధ్యాంశంబులు ననుపేళ్లు గొంతేసి కాలంబు సెల్లు.

47

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= శః రీతిగా; కృతయుగంబునకున్= కృతయుగానికి; పదియేడులక్ష్లు ఇరువది ఎనిమిదివేలును= 4800 x 360= 17 28000 సంఖ్యగల సంవత్సరాలు, త్రేతా యుగానికి, పండిండు లక్ష్లు తొంబచియాఱువేలును= 3600x 360= 12 96000 సంఖ్య గల సంవత్సరాలు, ద్వాపరంబునకున్= ద్వాపరయుగానికి, ఎనిమిదిలక్ష్లు అఱువదినాలుగు వేలును= 2400 x 360= 864000 సంఖ్యగల సంవత్సరాలును; కలియుగంబునకున్= కలియుగానికి; నాలుగు లక్ష్లు మనుష్య వత్సరంబు వేలును= 1200 x 360= 432000 సంఖ్యగల సంవత్సరాలును; మనుష్యవత్సరంబులు= మానవసంవత్సరాలు; అయ్యెన్= అయ్యాయి;

ఇందులోన్న= ఈ సంవత్సరాలలో; సంధ్యలును= సంధ్యలనియు; సంధ్యాంశంబులున్= సంధ్యాంశములనియు; అన్పేళ్న్= అనబడు నామములతో; కొంతేసికాలంబు= కొంతపరిమాణానికి చెందిన సమయం; చెల్లున్= గతిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఇట్లా లెక్కిస్తే మానవలోకానికి చెందిన కాల విభాగంలో కృతయుగానికి 17,28,000, త్రైతాయుగానికి 12,96,000, ద్వాపరయుగానికి 8,64,000, కలియుగానికి 4,32,000 సంవత్సరాలు వస్తాయి. ఇందులో కొంతకాలం సంధ్యలనీ, సంధ్యాంశాలనీ వ్యవహరించబడుతుంది.

క. క్రమమున సంధ్యలు సంధ్యాం, శములు ననం బరగు బుత్త! సకలయుగాధ్యాం తములును యుగయుగమునకుం, దమలో నవి సరియ కాలతత్త్వం బరయన్.

48

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= వత్స!;; సకలయుగ+ఆద్యంతములును= సమస్తయుగాల మొదటిభాగాలును, చివరిభాగాలును; క్రమమున్న= క్రమంగా; సంధ్యలు= సంధ్యలనీ; సంధ్యాంశములు= సంధ్యాంశాలు; అన్న= అనగా; పరగున్= ఒప్పారుతాయి; కాలతత్త్వంబు= కాలస్వభావం; అరయన్= పరిశీలించగా; యుగయుగమునకున్= యుగయుగానికి; అవి= ఆ సంధ్యాసంధ్యాంశాలు; తమలోన్= తమయందు; సరియ= సమానంగానే ఉంటాయి.

తాత్పర్యం: కుమారా! అన్ని యుగాల ఆద్యంతభాగాలను సంధ్యలనీ, సంధ్యాంశాలనీ అంటారు. కాలతత్త్వాన్ని బట్టి పరిశీలిస్తే యుగయుగానికి ఈ సంధ్య సంధ్యాంశాలు సమంగానే ఉంటాయి.

వ. అది యెట్లంటేని దేవసంఖ్యం జ్ఞమైద.

49

ప్రతిపదార్థం: అది= ఆ వివరం; ఎట్లు+అంటివి+ఏనిన్= ఎట్లా అంటే; దేవసంఖ్యన్= దేవతలకాలమానాన్ని అనుసరించి; చెప్పేదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: ఆ సంధ్యలు, సంధ్యాంశాల వివరం ఎట్లా అంటే దేవతల కాలమానానుసారం వివరిస్తాను.

క. నమ్మాఱులు మున్మాఱులు, నిమ్మాఱులు నూఱులును మహితవర్షము ల య్యాన్ని యుగములకును గ్రహమా, సన్మత సంధ్యలను వాని సంధ్యాంశములన్.

50

ప్రతిపదార్థం: ఆ+అన్ని యుగములకున్న= ఆ సమస్త యుగాలకు; సంధ్యలను= సంధ్యాకాలాలలోనూ; వాని సంధ్యా+అంశములన్= ఆ యుగాల సంధ్యాంశముల కాలంలోనూ; క్రమ+అసన్నతన్= వరుసగా; నమ్మాఱులు= నాల్గవందలు; మున్మాఱులు= మూడువందలు; ఇరు+నూరులు= రెండు వందలు; నూఱులును= ఒక వందసంవత్సరాలును; మహిత వర్షములు= పూజితమైన సంవత్సరాలుగా ఉన్నాయి.

తాత్పర్యం: కృతాది సర్వయుగాలకూ సంధ్యలలోనూ, సంధ్యాంశాలలోనూ క్రమంగా దేవతలకాలమానం ప్రకారం నాలుగువందల సంవత్సరాలూ, మూడువందల సంవత్సరాలూ, రెండువందల సంవత్సరాలూ, వంద సంవత్సరాలూ లెక్కకు వస్తాయి.

విశేషం: వీటిని మానుషకాలానికి అనుగుణంగా లక్కించటానికి 360 సంఖ్యతో గుణించితే సరిపోతుంది.

వ. ఇట్లు కృతయుగంబునకు సంధ్య లక్ష్మయునలువినాలుగువేలు, దాని సంధ్యాంశంబు నంతియ; త్రేతకు సంధ్య లక్ష్మయు నెనిమిబి వేలు; దాని సంధ్యాంశంబు నంతియ; ద్వాపరంబునకు సంధ్య డెబ్బబిరెండువేలు; దాని సంధ్యాంశంబు నంతియ; కలియుగంబునకు సంధ్య ముఖ్యదియాఱువేలు; దాని సంధ్యాంశంబు నంతియ; యివి మానుష వత్సరంబులు.

51

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఈ రీతిగా; కృతయుగంబునకున్= కృతయుగానికి; సంధ్య= సంధ్యాకాలం; లక్ష్మయు నలువది నాలుగు వేలు= 1,44,000 సంవత్సరాలు; దాని సంధ్య+అంశంబున్= ఆ కృతయుగానికి చెందిన సంధ్యాంశకాలం కూడా; అంతియ= అంతే; త్రేతమన్= త్రేతాయుగానికి సంధ్య= సంధ్యాకాలం; లక్ష్మయు నెనిమిదివేలు= 1,08,000 సంవత్సరాలు; దాని సంధ్య+అంశమున్= ఆ త్రేతాయుగానికి చెందిన సంధ్యాంశకాలం కూడా; అంతియ= అంతే; ద్వాపరంబునకున్= ద్వాపరయుగానికి; సంధ్య= సంధ్యాకాలం; డెబ్బిరెండువేలు= 72,000 సంవత్సరాలు; దాని సంధ్య+అంశంబున్= ఆ ద్వాపరయుగానికి చెందిన సంధ్య+అంశకాలం కూడా; అంతియ= అంతే; కలియుగంబునకున్= కలియుగానికి; సంధ్య= సంధ్యాకాలం; ముప్పది+అఱువేలు= 36,000 సంవత్సరాలు; దాని సంధ్య+అంశంబున్= ఆ కలియుగానికి చెందిన సంధ్యాంశకాలం కూడా; అంతియ= అంతే; ఇవి= ఈ చెప్పినవి; మానుష వత్సరంబులు= మానవలోకనికి చెందిన సంవత్సరాలు.

తాత్పర్యం: (దేవతావత్సరాలను 360తో గుణిస్తే మానుష వత్సరాలు వస్తాయి. ఆ విధంగా గుణించగా) కృతయుగానికి సంధ్య, సంధ్యాంశం - ఒక లక్ష నలభై నాలుగువేల మానుష సంవత్సరాల కాలమవుతుంది. త్రేతాయుగానికి ఒకలక్ష ఎనిమిదివేల సంవత్సరాల సమయ మవుతుంది. ద్వాపరయుగానికి డెబ్బిరెండువేల సంవత్సరాల సమయ మవుతుంది. కలియుగానికి ముప్పదియారువేల సంవత్సరాల కాలం పడుతుంది.

క. వరుసు గృత త్రేతా ద్వా , పర కలియుగములు దపంబు భవ్యజ్ఞాన

స్నేరణము యజనము దోషా , దరమును మానవులకుం బ్రథానతఁ గలుగున్.

52

ప్రతిపదార్థం: మానవులకున్= మనమ్యలకు; ప్రధానతన్= మనభ్యంగా; కృత= కృత యుగంలోనూ; త్రేతా= త్రేతాయుగంలోనూ; ద్వాపర= ద్వాపరయుగంలోనూ; కలియుగములన్= కలియుగంలోనూ; వరుసన్= క్రమంగా; తపంబు= తపస్సు; భవ్యజ్ఞానస్నేరణము= శ్రేష్ఠమైన జ్ఞానంయొక్క ప్రకాశం; యజనము= యజ్ఞక్రియ; దోషాదరమును= దోషాచరణంపై ప్రీతియు; కలుగున్= సంభవిస్తాయి.

తాత్పర్యం: మనమ్యలకు మనభ్యంగా కృతయుగంలో తపస్సు, త్రేతాయుగంలో శ్రేష్ఠమైన జ్ఞానస్సార్థి, ద్వాపరయుగంలో యజ్ఞం చేయటం, కలియుగంలో దోషాచరణమూ - స్వభావంగా సంభవిస్తుంటాయి.

క. న్యాయంబులు, ధర్మంబులు, నాయువులు, దనుషబలములు నంతంతకు వ

తాత్ప! యెంతయుఁ దఱుగుం దై, తాయుగముఁ దొడంగి మనుజతతి కరయంగన్.

53

ప్రతిపదార్థం: వత్స్సు!= కుమారా!; మనజతతికిన్= మానవసమూహానికి; అరయంగన్= పరిశీలించగా; త్రేతాయుగమున్+తొడంగి= త్రేతాయుగం మొదలుకొని; న్యాయంబులున్= న్యాయవిధానాలు; ధర్మంబులు= ధర్మాచరణాలు; ఆయువులున్= జీవన కాలాలు; తనుషబలములున్= శరీరబలాలు; అంతంతకున్= అంతకంతకు; ఎంతయున్= మిక్కిలిగా; తఱుగున్= తగ్గిపోతాయి.

తాత్పర్యం: కుమారా! పరిశీలించి చూస్తే మనవాళికి త్రేతాయుగంనుండి న్యాయం, ధర్మం, ఆయువు, శరీర పటుత్వం - ఇవి అంతకంతకూ ఎంతగానో తరిగిపోతాయి.

తే. ఆ యుగంబులు నాల్గు మహాయుగంబు , నాగు జనుఁ దత్తహస్తంబు నలువ పగలు

దాని కొలఁదియ రేయును టీని నెఱుగు , ప్రాఢ జనములు సు మృపోరాత్ర విదులు.

54

ప్రతిపదార్థం: ఆ యుగంబులు నాల్గు= ఆ నాలుగు యుగాలూ; మహాయుగంబునాగన్= ఒక మహాయుగం అనగా; చనున్= ప్రవర్తిల్లుతుంది; తత్పహాస్రంబు= ఆ మహాయుగాలు వెయ్యి; నలువ పగలు= బ్రహ్మకు ఒక పగటికాలం; రేయును= రాత్రియును; దానికొలఁదియ= అంతే పరివూణం కలిగిఉంటుంది; దీనిన్= ఈ కాల విభాగాన్ని; ఎఱుగు= తెలిసికొను; ప్రాఢజనములు= వివేకంగల మానవులు; అహారాత్ర విదులు సుమ్ము!= అహారాత్రాలను తెలిసికొన్న వారు సుమా!

తాత్వర్యం: కృతాదులైన నాలుగు యుగాలూ కలిస్తే ఒక మహాయుగం అవుతుంది. అట్లాంటి వెయ్యి మహాయుగాలు బ్రహ్మకు ఒక పగటి కాల మపుతుంది. రాత్రి కాలం కూడా అంతే. ఈ విధమైన బ్రహ్మ పగలు - రేయ కాలక్రమాన్ని తెలిసికొన్న పండితులే అహోరాత్రవేత్త లనబడతారు.

తే. అతఁడు రాత్రి నిద్రించు; నిద్రావసరము, ప్రశయ మగు లోకములకు; ప్రభాత మగుడు మేలుకను; దివమున భూతజాలసృష్టి, పరత్ర బోందుబుర్మాయ మిప్పాటు జెల్లు.'

55

ప్రతిపదార్థం: అతడు= ఆ బ్రహ్మ; రాత్రి= రాత్రివేళ; నిద్రించున్= నిద్రిస్తాడు; నిద్రా+అవసరము= ఆ నిద్రించే సమయమే; లోకములకున్= ప్రపంచాలకు; ప్రశయము+అగున్= నిలయకాల మపుతుంది; ప్రభాతము+అగుడున్= తెల్లవారగానే; మేలుకనున్= ఆ బ్రహ్మ మేలోగొంటాడు; దివమునన్= ఆ పగటివేళ; భూతజాలసృష్టిపరతన్= ప్రాణి సమూహాన్ని సృష్టి చేయటంలో అస్తుతను; పాందున్= చెందుతాడు; ఈ+పాటన్= ఈ రీతిగా; పర్యాయము= క్రమం; చెల్లున్= ప్రవర్తిస్తుంది.

తాత్వర్యం: ఆ బ్రహ్మ రాత్రివేళ నిద్రిస్తాడు. అతడు నిద్రించేసమయమే లోకాలకు ప్రశయకాలం. ప్రభాతం కాగానే అతడు మేలుకొంటాడు. పగటివేళలో ప్రాణికోట్ల సృష్టికి పూనుకొంటాడు. ఈ క్రమవద్దతి ఇట్లాగే సాగిపోతూ ఉంటుంది'.

వ. అని వెండియు.

56

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇట్లా చెప్పి; వెండియున్= మరల.

తాత్వర్యం: వ్యాసుడు ఇట్లా చెప్పి మళ్ళీ ఈ రీతిగా అన్నాడు.

తే. 'అనఫు! బ్రహ్మంబు దేశోమయంబు శుక్ల, మగ్రభాసిత మెద్దాని యతుల సార రసము విశ్వంబు నబి యహర్షప్రాతికాల, బుద్ధమై చేయు బహువిధ భూతసృష్టి.

57

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితా!; బ్రహ్మంబు= బ్రహ్మం; తేజోమయంబు= కాంతితో నిండినది; శుక్లము= ధవళమైనది; అగ్రభాసితము= ముందు ప్రకాశించేది; విశ్వంబున్= ప్రపంచం; ఏ+దాని= ఏ దానియొక్క; అతులసారరసము= సాటిలేని సారాంశమే; అది= ఆ బ్రహ్మం; అహర్షప్రాతికాల బుద్ధము+ప= అహస్స అనే పూజ్యమైన కాలంలో మేల్గొంచినదై; బహువిధ భూతసృష్టి= నానావిధాలైన భూతాల సృష్టిని; చేయున్= చేస్తుంది.

తాత్వర్యం: 'పాపరహితుడైన ఓ శుక్ల! బ్రహ్మం తేజోమయం, అది శుక్లం. అన్నింటికంటే ముందు ప్రకాశించేది. ఈ విశ్వమంతా ఆ బ్రహ్మముయొక్క సారాంశమే. ఆ బ్రహ్మమే అహఃకాలంలో మేలుకొని నానావిధ భూతసంచయాన్ని సృష్టిస్తుంది.

వ. తత్త్వకారం బెట్టి దనిని: నమ్మహాసీయతత్త్వంబు వలన.

58

ప్రతిపదార్థం: తద్= ఆ బ్రహ్మముయొక్క; ప్రకారంబు= స్వరూపం; ఎట్టీది+అనినన్= ఏ విధమైనది అనగా; ఆ+మహాసీయ= ఆ పూజనీయమైన; తత్త్వంబువలనన్= తత్త్వంనుండి.

తాత్వర్యం: ఆ బ్రహ్మస్వరూపం ఎట్లాంటి దంటే - పూజనీయమైన ఆ బ్రహ్మ తత్త్వంనుండి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. విను! మహాత్మనోగగన పవనానల , సలిల భూము లనగ సంభవించు
మహిత విభవములు గ్రమంబున నేడు , రూపములు జన్మజనకభావ మొంది.

59

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; మహాత్= మహాత్త్త్వం; మనః= మనస్సు; గగన= ఆకాశం; పవన= వాయువు; అనల= అగ్ని; సలిల= జలం; భూములు= పృథివి; అనగ్నే= అనగా; మహిత విభవములు= పూజితమైన విభవం గలవి అగు; ఏడురూపములు= సప్తరూపాలు; క్రమంబున్న= వరుసగా; జన్మజనకభావము= పుట్టేది, పుట్టించేది అనే భావాన్ని; ఒంది= పొంది; సంభవించున్= కలుగుతాయి.

తాత్పర్యం: మహాత్త్, మనస్సు, ఆకాశం, వాయువు, అగ్ని, జలం, భూమి - అనే ఈ ఏడు రూపాలు గొప్ప వైభవం కలిగి క్రమంగా జన్మజనక భావంతో ఉద్యమిస్తున్నాయి. అంటే, బ్రహ్మతత్త్వంమండి మొదట మహాత్త్వం పుడుతుంది. దానినుండి మనస్సు, మనస్సునుండి ఆకాశం, ఆకాశంనుండి వాయువు, వాయువు నుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలం, జలమునుండి పృథివీ - ఇట్లా క్రమంగా పుట్టుతున్నాయి. మహాదాదిక మైన సప్తరూపాలకు మూలం బ్రహ్మమే.

విశేషం: ‘ఆత్మన ఆకాశః సంభూతః, ఆకాశా ద్వాయుః వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః, అధ్యః పృథివీ’ ఇత్యాది ప్రతివచనం కూడా పంచభూతాల ఉత్పత్తికమాన్ని ఇట్లాగే వివరించింది.

క. క్రమయుక్తిని శబ్దస్పి ! ర్ఘములును రూపరసగంధ సద్భావములుం

దము గుణములుగా నాకా , శము మొదలగు భూతములు ప్రశస్తి వహించున్.

60

ప్రతిపదార్థం: ఆకాశము మొదలగు= ఆకాశాదులైన; భూతములు= ఐదు భూతాలు; క్రమయుక్తిని= క్రమయోగంతో; శబ్దస్పర్శములును= శబ్దం, పృశ్నము; రూపరసగంధ సద్భావములన్= రూపం, రసం, గంధం - అనే సత్పరార్థాలు; తమగుణములుకాన్= తమతమ గుణాలుగా; ప్రశస్తిన్= విభ్యాతిని; వహించున్= కలిగి ఉన్నాయి.

తాత్పర్యం: పంచభూతాలలో క్రమంగా ఆకాశం శబ్దమనే గుణంతోనూ, వాయువు స్వర్ఘమనే గుణంతోనూ, తేజస్సు రూపమనే గుణంతోనూ, జలం రసమనే గుణంతోనూ, పృథివి గంధమనే గుణంతోనూ ప్రశస్తి వహిస్తున్నాయి.

క. నరనుత! విను మీ సప్తి , స్వరూపములు పురుషులంట్రు సంయమివరు; లీ

పురుషులు గూడిన సృష్టికి , వెరవరు లభి సంఘటిలదు వేర్పడిరేనిన్.

61

ప్రతిపదార్థం: నరనుత!= మనుజులచేత నుతించబడినవాడా!; వినుము= అలకించుము; సంయమివరులు= మునీంద్రులు; ఈ సప్తస్పర్శరూపములు= షై జెప్పబడిన ఏడురూపాలు; పురుషులు+అంద్రు= పురుషులు అని చెప్పుతున్నారు; ఈ పురుషులు= మహాదాది పురుషులు; కూడినన్= కలిసినవో; సృష్టికిన్= సృష్టికార్యం చేయటానికి; వెరవరులు= ఉపాయశాలు లగుతున్నారు; వేర్పడిరేనిన్= కలవకుండా విడివిడిగా ఉంటే; అది= ఆ సృష్టి; సంఘటిలదు= సంభవించదు.

తాత్పర్యం: జనస్తుతుడైన ఓ శుక! వినుము. మునీంద్రులు షై చెప్పిన సప్త స్వరూపాలను పురుషులు అని వ్యవహారిస్తున్నారు. వారు తమలో తాము కూడితే సృష్టికార్యం సిద్ధిస్తుంది. కూడకుండా ఉంటే సృష్టి జరగదు.

వ. ఇట్లే మహిమ గలిగి .

62

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లే= ఈ విధమైన; మహిమకలిగి= ప్రభావం కలిగి.

తాత్పర్యం: ఈ విధమైన ప్రభావంతో కూడి.

క. తేజీరూపము బ్రహ్మము , ప్రాజాపత్యం బనగఁ బరగి పురుషుడు
ద్రాజిష్టు సత్యనిత్యా , వ్యాజమహిమ వెలుగుచుండు నకలంకమతిన్.

63

ప్రతిపదార్థం: పురుషుడు= పైన పేరొనబడిన పురుషుడు; తేజీరూపము= తేజస్స్వరూపం, బ్రహ్మం; ప్రాజాపత్యంబు అనగన్= బ్రహ్మమనీ, ప్రాజాపత్యమనీ అనగా; పరగి= ఒప్పి; ఉద్రాజిష్టు సత్యనిత్యవ్యాజమహిమన్= ప్రకాశిలమైన సత్యం, నిత్యం, వ్యాజరహితం అయిన ప్రభావంతో; అకలంకమతిన్= నిర్వలమైన బుధితో; వెలుగుచుండున్= భాసిస్తూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: ఆ పురుషుడు తేజీరూపమనీ, బ్రహ్మమనీ, ప్రాజాపత్యమనీ వ్యవహారించబడుతున్నాడు. అంతేకాక నిర్వలమైన మతి గలిగి సదా ప్రకాశించే సత్యమూ, నిత్యమూ అయిన మహిమతో ప్రకాశిస్తూ ఉంటాడు.

క. వ్యాపకుండు ప్రష్ట బ్రహ్మ ప్ర , జాపతినాఁ బరగి నిత్యసత్యాత్మ తీవ్ర
శీపితుడై పురుషుడు ని , దేశుడు దనిర్దేశముం గలిగి వెలుగొందున్.

64

ప్రతిపదార్థం: పురుషుడు= పురుషభూచ్యష్టేన అతడు; వ్యాపకుడు, ప్రష్ట, బ్రహ్మ, ప్రజాపతినాన్= వ్యాపకుడనీ, ప్రష్ట అనీ, బ్రహ్మ అనీ, ప్రజాపతి అనీ అనగా; పరగి= ఒప్పి; నిత్య సత్యాత్మత్వ+ఉద్రాజిష్టుడు+ఒ= శాస్త్రతం, సత్యం అయిన ఆత్మభావంచేత ప్రకాశించినవాడై; నిర్దేశుడు= సంగం లేనివాడై; అనిర్దేశమున్= ఇట్టిదని నిర్దేశించటానికి వీలుగాని భావమును; కలిగి= వహించి; వెలుగొందున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: ఆ పురుషుడినే వ్యాపకుడనీ, ప్రష్ట అనీ, బ్రహ్మ అనీ, ప్రజాపతి అనీ అంటారు. అతడు నిత్యమూ, సత్యమూ అయిన ఆత్మభావంతో ప్రకాశిస్తుంటాడు. మరియు సంగంలేనివాడై, ఏ విధమైన నిర్దేశం లేక వెలుగొందుతూ ఉంటాడు.

క. సురసంయమి గరుడీరగ , సరకిస్తుర గిలి సలిధ్వన పయోధులఁ ద
తృరణీయములం జేయుం , బురుషుడు బివ్యాంతరంగమునఁ దలఁచి సుతా!

65

ప్రతిపదార్థం: సుతా= కుమారా!; పురుషుడు= పూర్ణోక్తుడైన ఆ పురుషుడు; దివ్య+అంతరంగమునాన్= దివ్యమైన హృదయంలో; తలఁచి= సంకల్పించి; సుర= దేవతల యందును; సంయమి= మునులయందును; గరుడ= గరుడుల యందును; ఉరగ= పన్నగుల యందును; నర= మానవుల యందును; కిస్తుర= కిస్తురుల యందును; గిరి= పర్వతాల యందును; సరిత్= నదులయందును; వన= అరణ్యాల యందును; పయోధులన్= సముద్రాలయందును; తత్కరణీయములన్= ఆయా కార్యాలను; చేయున్= చేస్తాడు.

తాత్పర్యం: కుమారా! ఆ పురుషుడు తన దివ్యమైన హృదయంలో తలచుకొని దేవతలు, బుమలు, గరుడులు, ఉరగులు, నరులు, కిస్తురులు, పర్వతాలు, నదులు, అడవులు, సాగరాలు - వీటిలో సురాదులు చేయదగిన ఆయా కార్యాలు నిర్వర్తిస్తూ ఉంటాడు.

వ. ఇట్లు గలిగి వర్తిలుచున్న లోకంబులందు.

66

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు గలిగి= ఈ రీతిగా సంభవించి; వర్తిలుచున్న= ప్రవర్తిస్తున్న; లోకంబులందున్= ప్రపంచాలలో.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా సంభవించి నడుస్తున్న లోకాలలో.

ఆ. పౌరుషంబు సూచె ఫలదమందురు కొండ ! అనఘు! దైవ మిచ్చు నంద్రు కార్య;
ఫలము కొండ తెల్ల ఫలము భూతస్వభా , వంబ యంద్రు గొండ అమితతేజ!

67

ప్రతిపదార్థం: అనఘు= పాపరహితుడా!; అమితతేజ!= అత్యధిక తేజం కలవాడా!; కొండఱు= కొంతమంది; పౌరుషంబు సూచె= పౌరుషేమేకదా; ఫలదము= ఫలమిచ్చేది అని; అందురు= చెప్పుతారు; కొండఱు= మరికొంతమంది; కార్యఫలము= చేసేపనులయ్యేకృఫలాన్ని; దైవము= ఏధి; ఇచ్చునంద్రు= ఇస్తుందంటారు; కొండఱు= ఇంక కొండరు; ఎల్లఫలము= అన్ని ఫలాలూ; భూతస్వభావంబ= ఆయా భూతాల స్వభావమే అని; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవు, అధికతేజుడవూ అయిన ఓ శుకా! కొండరు పురుషప్రయత్నమే ఫల మిస్తుందంటారు. మరికొండరు కార్యఫలం ఇచ్చేది దైవమని చెప్పుతారు. ఇంక కొండరు ఫలమంతా ఆయా భూతాల స్వభావమే కాని మరేమీ కాదు అని పేర్కొంటారు.

వ. ఇవి కర్తృస్తుల తెఱంగులు; సత్కస్తులు సమదర్శను లయి యుండుదురు; విశేషంబు వినుము.

68

ప్రతిపదార్థం: ఇవి= ఈ చెప్పినవి; కర్తృస్తులు= కర్తృమార్గంలో ఉన్నవారి; తెఱంగులు= పద్ధతులు; సత్కస్తులు= సత్కంలో ఉన్నవారు; సమదర్శనులు+అయి= సమద్భేషి కలవారయి; ఉండుదురు= ఉంటారు; విశేషంబు= విశిష్టంశం; వినుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: కర్తృమార్గంలో ఉండేవారి పద్ధతు లివి. సత్కస్తు లయిన వారు సదా సమదర్శనం కలిగి ఉంటారు. ఇక ఇందులో ఉన్న విశేషం వివరిస్తాను వినుము.

క. శివకరము దపము మేధా , ధవ! సకల జనంబులకును దానికి మూలం
బవిరిళ శమదము సంపద , లవుట నివి మనంబుతోడ సలవడ వలయున్.

69

ప్రతిపదార్థం: మేధాధవ!= బుద్ధిమంతుడా!; సకలజనంబులకును= సమస్త ప్రజలకూ; తపము= తపస్సు; శివకరము= మంగళకరం; దానికిన్= తపస్సుకు; అవిరథ= ఎడతెగని; శమదము= అంతరింద్రియ నిగ్రహ బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహములనెడి; సంపదలు= సిరులు; మూలంబు= కారణం; అవుటన్= కావటంవలన; ఇవి= ఈ శమదమాలు; మనంబు తోడన్= చిత్తంలో; అలవడన్ వలయున్= అలవాటు గావలెను.

తాత్పర్యం: ప్రజ్ఞవంతుడైన ఓ శుకా! సర్వజనులకూ తపస్సు మంగళకరమైనది. తపస్సుకు మూలం ఎడతెగని శమదమాలే అవుతున్నాయి. అందువలన శమదమాలను మనస్సులో అలవరచుకొనాలి.

వ. స్వాధ్యాయంబు దపంబునకు బలం జిచ్చి తత్పలంబు గావించు.

70

ప్రతిపదార్థం: స్వాధ్యాయంబు= వేదాధ్యాయమం; తపంబునకున్= తపస్సుకు; బలంబు+ఇచ్చి= బలం ఇచ్చి; తత్పలంబున్= ఆ తపస్సుకు అనుమైన ఫలాన్ని; కావించున్= ఒడగూరుస్తుంది.

తాత్పర్యం: తపస్సుకు వేదాధ్యాయమం బలం చేకూరుస్తుంది. తద్వారా తపస్సుకు రాగల ఫలాన్ని ప్రసాదింపజేస్తుంది.

క. అరయంగా శబ్దంబును , పరంబునన రెండు సూచె బ్రహ్మములు గుణో
త్తర శబ్ద బ్రహ్మ భజన , పరుణు పరబ్రహ్మ మహితపదముం బొందున్.

71

ప్రతిపదార్థం: గుణ+ఉత్తర!= గుణశేష్యుడా; అరయంగాన్= పరిశీలించగా; శబ్దంబును, పరంబున్= శబ్దబ్రహ్మము, పరబ్రహ్మము; అనన్= అనగా; బ్రహ్మములు= బ్రహ్మములు; రెండుచూపె!= రెండుగదా!; శబ్దబ్రహ్మ భజనపరుడు= శబ్దబ్రహ్మమును సేవించడంలో ఆసక్తి కలిగినవాడు; పరబ్రహ్మముహిత పదమన్= పరబ్రహ్మమనే శైష్మైవ స్తోనాన్ని; పొందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: గుణశేష్యుడవైన ఓ శుకుడా! బ్రహ్మములు శబ్దబ్రహ్మమనీ, పరబ్రహ్మమనీ రెండు రకాలుగా ఉన్నాయి. శబ్దబ్రహ్మము భజించడంలో ఆసక్తిగలవాడు పరబ్రహ్మము పొందుతాడు.

విశేషం: ద్వే విద్యే వేతయే తు శబ్దబ్రహ్మ పరంచ యత్ | శబ్దబ్రహ్మణి నిష్టాతః పరంబ్రహ్మ ధిగచ్ఛతి॥' అన్న అమృతబిందూపనిషత్తులోని వచనం ఇక్కడ స్వరథియం. శబ్దబ్రహ్మ పరబ్రహ్మలను రెండు విద్యలు తెలిసికొనాలి. శబ్దబ్రహ్మంలో నిష్పణుడైనవాడు పరబ్రహ్మమును పొందుతాడని ఇందలి భావం.

క. పరమబ్రహ్మము భూతో , త్వరముం గలిగించు ఖ్రింగు; దా నిష్పియతా

స్ఫురితం బయ్యును బ్రక్తతి , స్ఫురణను శబలత్వ మొంది పురుషురేణ్య!

72

ప్రతిపదార్థం: పురుషపరేణ్య!= పురుషైష్టో!; పరమబ్రహ్మము= పరబ్రహ్మమే; తాన్= తాను; నిష్పియతా స్ఫురితంబు= క్రియారాహిత్యంచేత ప్రకాశిస్తూ కూడా; ప్రకృతి స్ఫురణమన్= ప్రకృతి యొక్క స్వార్థిచేత; శబలత్వము= విచిత్రత్వమును; ఒంది= పొంది; భూత+ఉత్సరమున్= భూతముల సమాపోన్ని; కలిగించున్= పుట్టిస్తుంది; ఖ్రింగున్= సంహరిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పురుష వర్యుడవగు ఓ శుకా! పరబ్రహ్మమే తాను ఏ క్రియా లేనిదై కూడా ప్రకృతి ప్రభావంతో శబలత్వం పొంది భూతాలను పుట్టించటం, సంహరించటం చేస్తూ ఉంటుంది.

వ. స్ఫురితంగు ము స్నేత్తింగించితి; సంహరిత్రకారంబు సెప్పెద నాకళ్లంపుము.

73

ప్రతిపదార్థం: మున్న= పూర్వం; స్ఫురితంగు= స్ఫురితమాన్ని; ఎటింగించితిన్= తెలియజేశాను; సంహరిత్రకారంబున్= జగత్తుయొక్క సంహరివిధానాన్ని; చెప్పెదన్= వచిస్తాను; ఆకర్ణంపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ముందు జగత్తుయొక్క స్ఫురితి విధానం చెప్పాను. ఇప్పుడు సంహరివిధానం ఎట్లాంటేదో వివరిస్తాను. వినుము.

తే. స్ఫురములు జంగమములుఁ దన్నుఁ గలయు , విలయ మొందిన ఘుటప్పటి విధము దాల్చు; భూమి నంబువుల్ ఖ్రింగు; వంబువుల నగ్గి , యగ్గి ననిలుఁ, డనిలుఁ ద్రావు నాకసంబు.

74

ప్రతిపదార్థం: స్ఫురములు= కదలని కొండలు మొదలైనవి; జంగమములు= సంచరించే ప్రాణలు; తన్నున్= తనను; కలయున్= కూడుకొనగా; విలయము= ప్రభయం; ఒందిన= పొందిన; ఘుటప్పటి విధమున్= కుండయొక్క పూర్వ రూపమైన మట్టిరీతిని; తాల్చున్= ధరించును; భూమిన్= అట్టి పృథ్విని; అంబువుల్= జలం; ఖ్రింగున్= హరించును; అంబువులన్= జలాన్ని; అగ్ని= అనలుడు; అగ్నిన్= అనలుడిని; అనిలుండు= వాయువు; అనిలున్= వాయువును; ఆకసంబు= గగనం; త్రాపున్= లయమొనర్చుకొంటాయి.

తాత్పర్యం: స్ఫుర జంగమా లనబడే సకలమూ భూమిలో కలిసిపోతాయి. అది ఘుటస్వరూపం నశించిన పిమ్మట ఘుటం తన పూర్వరూపమైన మృత్యుకను పొందినట్లు అవుతుంది. ఆ భూమిని జలాలు ఖ్రింగుతాయి. జలాలను అగ్ని, అగ్నిని వాయువూ, వాయువును ఆకాశమూ కబళిస్తాయి.

- ఆ.** ఆకసమును మనసు హరియించు, గంధాబి, యగు గుణాజితీడు నభిల భూత
ములును నిట్లు లయముఁ బొంబిన గ్రసియించు, మనసు నాత్మగుణము నెనసి విధుడు. **75**

ప్రతిపదార్థం: ఆకసమును= ఆకాశాన్ని; మనసు= చిత్రం; హరియించున్= లయింపజేస్తుంది; ఇట్లు= ఈ రీతిగా;
అఖిలభూతములును= సమస్త భూతాలు; గంధ+ఆదిలగు= గంధం మొదలైన; గుణ+ఆళితోడన్= గుణాల సమూహంతో కూడా;
లయమున్= నాశమును; పొందిన్= పొందగా; విధుడు= చంద్రుడు; ఆత్మగుణమున్= తన స్వభావాన్ని; ఎనసి= పొంది;
మనసున్= చిత్రమును; గ్రసియించున్= మ్రింగుతాడు.

తాత్పర్యం: మనస్సు ఆకాశాన్ని హరించివేస్తుంది. ఇట్లు సకలభూతాలూ తమ తమ గంధం మొదలైన గుణాలతో
కూడ లయమై పోతాయి. తరువాత మనస్సుకు అధిదేవత అయిన చంద్రుడు తన స్వభావం పొంది ఆ మనస్సును
కూడా తనలో లయం చేసుకొంటాడు.

- క.** అతనిఁ బొదువు సంకల్పం, బతుల జ్ఞానంబు దాని నడచును విజ్ఞా
నితఁ దధ్యలముఁ బురుషదే, హితనుం గాలంబు వరుస నెడలం జేయున్. **76**

ప్రతిపదార్థం: సంకల్పంబు= మనోవ్యాపారం; అతనిన్= ఆ చంద్రుడిని; పొదువున్= లయింపజేస్తుంది; అతులజ్ఞానంబు= సాటిలేని
జ్ఞానం; దానిన్= ఆ సంకల్పాన్ని; అడచును= అణచివేస్తుంది; కాలంబు= కాలాతృక్రమైన తత్త్వం; విజ్ఞానితన్= విజ్ఞానిత్యాన్ని;
తద్వలమున్= దాని బలాన్ని; పురుషదేహితనున్= పురుషశరీరత్యాన్ని; వరుసన్= క్రమంగా; ఎడలన్+చేయున్= నశింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: సంకల్పం చంద్రుడిని గ్రసిస్తుంది. నిరుపమానమైన జ్ఞానం సంకల్పాన్ని రూపుమాపుతుంది. కాలం
క్రమంగా విజ్ఞానాన్ని, దాని బలాన్ని, పురుషశరీరత్యాన్ని హతమారుస్తుంది.

- క.** కాలం బెడిలన విద్యో, స్త్రీత మగు బోధ మస్త్రమిత్రత్వంబుం
దూలించి వెలుగుచుండు వి, శాలమతీ! బ్రహ్మ మది ప్రశ్నము త్రుతులన్. **77**

ప్రతిపదార్థం: విశాలమతీ!= విపులమైన బుద్ధికలవాడా!; కాలంబు+ఎడలన్= కాలం నశించిపోగా; విద్యోన్నీలితము+అగు= విద్యచేత వికసించినదైన; బోధము= జ్ఞానం; అన్యమిత్రత్వంబున్= ఇతర పదార్థాలతో కలయికను; తూలించి= తోలగించి;
వెలుగుచుండున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది; అది= అయ్యది; త్రుతులన్= వేదాలలో; ప్రశ్నము= ప్రశ్నమైనది; బ్రహ్మము= బ్రహ్మాశబ్దంతో వ్యవహారించబడేది.

తాత్పర్యం: విశాలబుద్ధిగల ఓ పుకుడా! ఆ కాలం కూడా నశిస్తుంది. పిదప విద్యచేత వికాసం పొందిన జ్ఞానం
దేనితోనూ కలయిక చెందక పుద్ధబోధస్వరూపమై వెలుగొందుతుంది. అదే బ్రహ్మం. వేదాలతో ప్రశ్నమైన బ్రహ్మ
మదే.

- క.** వినుమీ సంహారణంబును, దన వస మాతత్త్వ మవ్విధంబున బివసం
బును రాత్రియు భూతములకు, జననము విలయమును జేయు సంక్రిడమెయిన్. **78**

ప్రతిపదార్థం: వినుము; ఈ సంహారణంబును= ఈ సంహారం కూడా; తన వసము= ఆ బ్రహ్మముయొక్క వశంలో ఉన్నదే;
ఆ తత్త్వము= ఆ బ్రహ్మం; ఆ+విధంబున్= ఆ రీతిగా; దివసంబును= పగలును; రాత్రియున్= రేయియు; భూతములకున్= భూతాలకు; జననమున్= పుట్టుకను; విలయమును= వినాశనాన్ని; సంక్రిడమెయిన్= ఆటవలి; చేయున్= చేస్తుంది.

తాత్పర్యం: శుకుడా! వినుము. ఈ సంపోరకార్యం కూడా ఆ బ్రహ్మవశంలోనిదే. ఈ ప్రకారంగా ఆ బ్రహ్మం రేయుంబవళ్ళ భూతాలకు వినోదక్రిడవలె జనన మరణాలను చేస్తూ ఉంటుంది'.

వ. అని చెప్పి పారాశర్యం డార్థవర్యం డగు శుకునితో వెండియు నిట్లునియే.

79

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; పారాశర్యండు= వ్యాసుడు; ఆర్యవర్యండు+అగు= ఆర్యశేష్ముడైన; శుకునితోవ్= శుకమోగితో; వెండియువ్= మరల; ఇట్లు+అనియెవ్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసు డట్లా చెప్పి ఆర్యశేష్ముడైన శుకుడిని చూచి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు:

సీ. ‘జనియించి విప్రుండు జాతకర్కుంబును, జొలంబు నుపనీతి సంస్కృతియును బడసి యాచార్యనిపాల నధ్యయనంబు, సేసి, తా నాతనిచే నసుజ్జ్ల గాంచి తక్కటిచి మూర్ఖ దంచితాత్మముల, యందు నొక్కటి పూననగు గృహాస్థ ధర్మ మాత్రయ మండ్రు తక్కిసు మూర్ఖెకిఁ, గావున నది పూని దైవపైతృ

తే. కంబులైన బుఱంబులఁ గ్రాచు; వడుగు, నాటి నడవడి బుఘుల బుఱమ్ము టీల్లి వచ్చి కాన కాపాయపక్కతు బ్రశుధ్మిఁ, బొంది మటి యుత్తమాత్రమ మొందు టీప్పు.

80

ప్రతిపదార్థం: విప్రుండు= ద్విజాడు; జనియించి= పుట్టి; జాతకర్కుంబునవ్= పుట్టినపుడు చేసే సంస్కారాన్ని; చొలంబువ్= చూడా కర్కుయును; ఉపనీతి సంస్కృతియునవ్= ఉపనయన సంస్కారమును; పడసి= పొంది; ఆచార్యనిపాలవ్= గురువు చెంత; అధ్యయనంబు చేసి= వేదాధ్యయనం కావించి; తాను= శిష్యుడైన తాను; అతనిచేవ్= ఆ గురువుచేత; అనుజ్జ్లవ్= అనుమతిని; కాంచి= పొంది; తక్కటిచి= మిగిలినవైన; మూర్ఖుడు+అంచిత+ఆశ్రమములలందువ్= పూజితములైన (గార్వాష్టు వానప్రస్త సన్మాసములనెడు) మూడు ఆశ్రమలలో; ఒక్కటిఁ= ఒక్క ఆశ్రమాన్ని; పూనన్+అగువ్= స్వీకరించదగును; తక్కిన మూర్ఖెకిన్= మిగిలిన బ్రహ్మచర్యం మొదలైన మూడాశ్రమాలకు; గృహాస్థ ధర్మము= గృహాస్థాశ్రమ రూపమైన ధర్మం; ఆశ్రయము= ఆధారం; అండ్రు= అని పెద్దలు చెప్పుతారు; కావునవ్= ఆ కారణంవలన; నాటినడవడివ్= బ్రహ్మచర్య కాలం నాటి వేదాధ్యయనాది ప్రవర్తనతో; బుములబుఱమ్ము= బుములకు చెందిన అప్పును; తీర్పువచ్చిఁ= తొలగించుకొని వచ్చి; వడుగు= బ్రహ్మచారి; అది= ఆ గృహాస్థాశ్రమం; పూని= వహించి; దైవపైతృకంబులు+బన= దేవతలకు, పితరులకు చెందిన; బుఱంబులవ్= అప్పులను; క్రాచువ్= తొలగించుకొంటాడు; కాన= ఆ కారణంవలన; కాపాయపక్కతన్= చిత్తదోషాన్ని శమింపజేయడం ద్వారా; ప్రశుధ్మిఁ= మిక్కిలి శుద్ధిని; పొంది= వహించి; మటి= ఆ పైన; ఉత్తమ+ఆశ్రమము= త్రేష్ఠమైన ఆశ్రమమును; ఒందుట= పొందుట; ఒప్పువ్= సమంజసంగా ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: బ్రాహ్మణుడు తాను పుట్టిన తర్వాత జాతకర్కు, చూడాకర్కు, ఉపనయనం మొదలైన సంస్కారాలు పొందాలి. ఆపై ఆచార్యుడి చెంతకు వెళ్ళి వేదాధ్యయనం చేయాలి. పిదప గురుని అనుమతి పొంది గార్వాష్టం, వానప్రస్తం, సన్మాసం అనే మూడు ఆశ్రమలలో ఏదైనా ఒక ఆశ్రమాన్ని స్వీకరించాలి. బ్రహ్మచర్యం, వానప్రస్తం, సన్మాసం అనే మూడాశ్రమాలకూ ఆధారం గృహాస్థాశ్రమం అంటారు. అందుచేత తాను బ్రహ్మచారిగా ఉంటూ వేదాధ్యయనం చేయటం ద్వారా బుఱి బుఱం తీర్పుకొన్నా, బ్రహ్మచారి శప్పుడు క్రమపద్ధతిలో గృహాస్థాశ్రమం స్వీకరించి దేవబుఱాన్ని, పిత్రాణాన్ని తీర్పుకొనాలి. ఈ రీతిగా క్రమపద్ధతిలో చిత్తదోషం తొలగించుకొని పరిపాకం పొందిన తర్వాతనే ఉత్తమాశ్రమమైన సన్మాసం స్వీకరించటం మంచిది.

విశేషం: బ్రాహ్మణాది జాతులకు స్నేహులలో జాతకర్మం మొదలైన అనేక సంస్కారాలు విధించబడ్డాయి. ఇక్కడ విప్రులు పాటించవలసిన జీవనవిధానాన్ని బోధిస్తున్నాడు. బ్రాహ్మణం, గౌర్వస్థం, వానప్రస్థం, సన్మానం అనేవి నాలుగు ఆశ్రమాలు. ఇందులో బ్రాహ్మణం పాటించినవాడు తక్కిన మూడాశ్రమాలలో తనకు అనువైన ఏ ఆశ్రమాఘైనా స్వీకరించవచ్చును. కానీ క్రమపద్ధతిలో గౌర్వస్థం స్వీకరించటం మంచిదని వ్యాసుడి అభిప్రాయం. అది తక్కిన ఆశ్రమాలను పోషించేది కదా!

బుపీబుణం, దేవబుణం, పిత్ర్యాణం మొదలైన బుణాలు ప్రతి ఒక్కరికి సహజంగా ఉంటాయి. వేదాధ్యయనంతో బుపీ బుణాన్ని, యజ్ఞకర్మతో దేవబుణాన్ని, శ్రాద్ధాదులతో పితరుల బుణాన్ని తీర్పుకొనవచ్చును. ఇందుకు గృహస్తాశ్రమం తగి ఉంటుంది. క్రమపద్ధతిలో పక్షస్థితికి వచ్చిన తర్వాత చివరిది, శ్రేష్ఠతమమైనది అయిన సన్మానం స్వీకరించాలి. ఇట్లా చేయటం మంచిదని తాత్పర్యం.

తే. క్రతువుసేత సేయించుట, త్రుతులు గాఢ , నియతిఁ జదువుట, చదివించుటయును, ధనము

లీగికొనుట పట్టుర్చుంబు; లింతపట్టు ; నర్షక్తత్వంబు లంట్రు ధరామరులకు.

81

ప్రతిపదార్థం: క్రతువు= యజ్ఞం; చేతు= చేయటం; చేయించుట= ఇతరులచేత అనుస్థింప చేయటం; గాఢనియతిన్= దృఘమైన నియమంతో; త్రుతులు= వేదాలు; చదువుట= అధ్యయనం చేయటం; చదివించుటయును= ఇతరులచేత అధ్యయనం చేయించుటం; ధనములు= అర్థసంపదలు; ఈగి= ఇవ్వటం; కొనుట= ఇతరులనుండి స్వీకరించటం; పట్టుర్చుంబులు= ఆరు కర్మములు; ఇంతపట్టు= ఇంతవరకు; ధరా+అమరులకున్= భూసురులకు; అర్షక్తత్వంబులు= తగినపనులు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞం చేయటం, ఇతరులచేత చేయించుటం, అధ్యయనం, అధ్యాపనం, దానం, ప్రతిగ్రహం అనబడే పట్టుర్చులు తగిన పనులని పెద్దలు చెప్పుతారు.

దానగుణంబు సర్వపర్మ సామాన్యంబుగా నిరూపించుట (సం.12-226-14,15)

వ. దానానుష్టానంబు సర్వజాతి సామాన్యం బయిన యుత్తమధర్మంబు; పుష్టిపరులకు దాతవ్యంబుగాని వస్తువు లేదు; కాశ్యండను రాజు దన ప్రాణంబు లిచ్ఛి బ్రాహ్మణుప్రాణంబులు గాచె, నౌళినరుండగు శిబి యాత్మాంగంబుల నౌరసపుత్రునిబ్రాహ్మణార్థంబుగా నొసంగె; గాళీపతి యగు ప్రతర్థనుండు బ్రాహ్మణునికి నిజనయనంబులిచ్చే; విదేహండును, జామదగ్న్యండును, గయుండును నొక్కిక్కతతీ సకలవసుంధరయును బ్రాహ్మణుల కిచ్చిలి; పాంచాల్యండగు బ్రాహ్మదత్తుండు శంఖనిభి విప్రేత్తములకు దానంబుసేసే; మతీయును బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రాణ శలీర మణి హిరణ్య కన్యాగవాది ప్రతస్త వస్తువు లనేకు లర్పుల కొసంగీలి; వారలకెల్లను సమకూలన సద్గతుల విశేషంబులం జెప్పాం బెద్దయని వెండియు.

82

ప్రతిపదార్థం: దాన+అనుష్టానంబు= దానం అనే ఆచరణ; సర్వజాతిసామాన్యంబు+అయిన= అన్ని జాతులకూ సాధారణమైన; ఉత్తమ ధర్మంబు= శ్రేష్ఠధర్మం; పుణ్య పరులకున్= పుణ్యంపై అసక్తిగలవారికి; దాతవ్యంబుకాని= ఈరాని; వస్తువు లేదు= పదార్థం లేదు; కాశ్యండను రాజు= కాశ్య డనబడే నరపతి; తన ప్రాణంబులు= తన అసువులు; ఇచ్చి= ఒసగి; బ్రాహ్మణ ప్రాణంబులు= విప్రుడి యసువులను; కాచెన్= రక్షించాడు; ఔశినరుండు+అగు= ఉశినర దేశానికి చెందిన; శిబి= శిబి అనే రాజు; ఆత్మ+అంగంబులన్= తన అవయవాలను; ఔరస పుత్రునినిన్= తన సాంత కుమారుడిని; బ్రాహ్మణ+అర్థంబుగాన్= బ్రాహ్మణుల కొరకై; ఒసంగేన్= ఇచ్చాడు; కాశిపతిలగు= కాశినగరానికి రాజైన; ప్రతర్థనుండు= ప్రతర్థను డనేవాడు; బ్రాహ్మణునకై= విప్రుడికై; నిజనయనంబులు= తన కన్యలు; ఇచ్చెన్= ఇచ్చాడు; విదేహండును, జామదగ్న్యండును, గయుండును= జనకుడు, పరపురాముడు, గయుడనువారు; ఒక్కొక్క తటిన్= ఒక్కొక్క సమయాన; సకలవసుంధరయును= సమస్త భూమియును;

బ్రాహ్మణులకున్= విప్రులకు; ఇచ్ఛిరి= ఇచ్ఛారు; పాంచాల్యండగు= పాంచాలదేశానికి చెందినవాడైన; బ్రహ్మదత్తుండు= ఆపేరుగల రాజు; విప్ర+ఉత్తములకున్= బ్రాహ్మణోత్తములకు; శంఖనిధి= ‘శంఖ’ మనే నిధిని; దానంబుచేసెన్= దానంగా ఇన్నాడు; మతియును= ఇంకను; అనేకులు= పెక్కుమంది; అర్పులకున్= తగినవారికి; బ్రాహ్మణులకున్= విప్రులకు; ప్రాణి= ప్రాణాలు; శరీరి= దేహం; మణి= మణిలు; హిరణ్యి= స్వర్ణం; కన్యి= కన్యలు; గవాది(గో+ఆది)= గోవులు మొదలైన; ప్రశ్న వస్తువులు= శ్రేష్ఠ పదార్థాలు; ఒసంగిరి= ఇచ్ఛారు; వారలకున్+ఎల్లను= వారికందరికి; సమకూరిని= కలిగిన; సద్గతుల విశేషంబులన్= ఉన్న తగతులలోని విశేషాలను; చెప్పున్+పెద్ద అని= వివరించటానికి అలవిగాకున్నదని చెప్పి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: దాన మనేది అన్ని జాతులకూ సాధారణమైన ఉత్తమధర్మం. పుణ్యాత్ములకు ఈరాని వస్తువు లేదు. పూర్వం కాశ్యుడనే రాజు తన ప్రాణా లిచ్చి బ్రాహ్మణుడి ప్రాణాలను రక్షించాడు. ఉషినరాధిపతి అయిన శిచి బ్రాహ్మణులకై తన అవయవాలనూ, ఔరసపుత్రుడినీ దానం చేశాడు. కాళిని పాలించే ప్రతర్మనుడనేరాజు తన నేత్రాలు విప్రుడికై దానం చేశాడు. జనకుడు, పరశురాముడు, గయుడు బ్రాహ్మణులకై సమస్త భూమండలాన్ని దానమిచ్చారు. పాంచాలదేశియుడైన బ్రహ్మదత్తుడు విప్రశ్రేష్ఠులకు శంఖనిధినే దానం చేశాడు. అంతే కాదు. చాలామంది తగిన విప్రులకు ప్రాణాలు, శరీరం, మణిలు, బంగారు, కన్యలు, గోవులు మొదలైన శ్రేష్ఠపదార్థాలను దానం చేసి ఉన్నారు. వారి కందరికి కలిగిన సద్గతులను వివరించటానికి సాధ్యం కాదు’ అని చెప్పి వ్యాసుడు మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు:

క. ‘దానాధ్యయన యజనములఁ, నానావిధపాపములు వినాశముఁ బొందుం
గాన యవి మేలు హింసా, హీనత ధర్మవిధిలేని యెడుఁ గడు వలయున్.

83

ప్రతిపదార్థం: దాన= దానం చేతను; అధ్యయన= వేదాధ్యయనం చేతను; యజనములన్= యజ్ఞాలు చేయటంచేతను; నానావిధపాపములు= పెక్క రకాలైన పాపాలు; వినాశమున్+పాందున్= నశించిసోతాయి; కాన= అందువలన; అవి= ఆదానులు; మేలు= శ్రేష్ఠమైనవి; ధర్మానిధి లేనివిడన్= ధర్మవిహిత విధానం లేని చోట; కడున్= మిక్కిలిగా; హింసాహీనత= హింసలేకుండా ఉండటం; వలయున్= ఆవశ్యకమై ఉన్నవి.

తాత్పర్యం: దానం, అధ్యయనం, యజ్ఞం చేయటం అనే కర్మలవలన అనేక విధాల పాపాలు నశిస్తాయి. కాబట్టి వాటి నాచరించటం మేలైన పని. వేదవిహిత ధర్మం కానప్పుడు ఏ ప్రాణులనూ హింసించకుండా ఉండాలి. (వేదం విధించినపుడు ప్రాణహింస హింస కాదని భావం).

అ. ధూతపాపుఁ దైన పూతాత్మకుందు లఁ, ఘ్రాషాశి యగుచు, నిందియముల గెళ్లి
మనసులోనుఁ గామమును గ్రీధమును జోరఁ, నీక బ్రహ్మపదము నిచ్చుఁ గోరు.

84

ప్రతిపదార్థం: ధూతపాపుడు+పన= తోలగిన పాపాలు కలవాడగు; పూత+ఉత్కురుండు= పవిత్రాత్ముడు; లఘు+అశి అగుచున్= మిత్రాపోరి అపుతూ; ఇందియములన్= ఇందియాలను; గెల్లి= ఓడించి; మనసులోనన్= చిత్రంలో; కామమును క్రోధమును= కామాన్ని, కోపాస్మీ; చౌర్ణి+శాక= ప్రవేశించనీయకుండా; ఇచ్ఛన్= మనసులో; బ్రహ్మదమున్= బ్రహ్మస్థానాన్ని; కోరున్= అభిలహిస్తాడు.

తాత్పర్యం: పాపాల నన్నిటినీ నశింపజేసికొన్న పవిత్రాత్ముడు మితంగా ఆహారం స్నేకరించి, ఇందియాలైనై విజయం సాధిస్తాడు. కామక్రోధాలను తన మనస్సులో ప్రవేశింపనీయడు. అట్లా చేసి బ్రహ్మపదవిని ఎదలో అభిలహిస్తాడు.

అ. ఇట్లీవాడు వెడల నీదు నిందియజలఁ, మన్మహంక లోభమయ తటాది
ఘోరరూప యగు నసార సంసార విఁ, శాలనచిఁ బ్రశాంతశాలి హృదయ!

85

ప్రతిపదార్థం: ఇట్టివాడు= ఈ విధంగా ప్రవర్తించేవాడు; ఇంద్రియజల= ఇంద్రియా లనే నీటితోనూ; మన్యపంక= కోపమనే బురదతోనూ; లోభమయతట+అది= లోభరూపమైన గట్టు మొదలైన వాటితోనూ; ఘోరరూప+అగు= భయంకర రూపంకలదైన; అసార= సారంలేని; సంసార= సంసారమనెడి; విశాల= విష్ణుతమైన; నదిన్= నదిని; వెడలన్+ఈయన్= తరిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ప్రశాంతమైన చిత్తం కల శుకుడా! పై నే చెప్పిన రితిగా ప్రవర్తించేవాడు ఇంద్రియాలే నీరుగా, కోపమే బురదగా, లోభమే గట్టుగా - ఇట్లూ భీకరంగా ఉన్న సంసార మనే విశాలమైన నదిని తరిస్తాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

తే. ఘనతరప్రజ్ఞ యను తెప్ప గలుగువాడు , సంసరణనది గడవంగఁ జాలుఁ గాక!
కామమును గ్రోధమును మఖఁ గలిగి ప్రజ్ఞ , చించునేని సక్కడచుట చిక్కువడదె?

86

ప్రతిపదార్థం: ఘనతరప్రజ్ఞ+అను= గొప్పదైన ప్రజ్ఞ అనే; తెప్ప= నావ; కలుగువాడు= కలవాడు; సంసరణనదిన్= సంసారమనే నదిని; కడవంగన్+చాలున్= దాటగలుగుతాడు; కాక= అట్లాకాక; కామమును= కోరికను; క్రోధమును= కోపమును; మదిన్= చిత్తంలో; కలిగి= సంభవించి; ప్రజ్ఞన్= బుద్ధిని; చించున్+ఏనిన్= నశింపజేస్తే; ఆ+కడచుట= ఆ తరించటం అనే కార్యం; చిక్కు+పడదె?= ఇబ్బందికి గురికాదా?

తాత్పర్యం: గొప్ప ప్రజ్ఞ అనే పడవ నధిష్ఠించిన వాడు సంసార మనే నదిని దాటుతాడు. అట్లాకాక కామక్రోధాలవలన ప్రజ్ఞకు భంగం కలిగితే ఆ నదీతరణం చిక్కుపడి నెరవేరకపోతుంది కదా!

క. గతహర్షభయక్రిధుడు , ధృతిమంతుడు సప్తమత్తభిమహితుడు సం
శ్రీతథర్ముడు దాంతుడు నగు , నతఁ డవసాదంబు నొందఁ డతులపివేకా!

87

ప్రతిపదార్థం: అతులవివేకా= సాటిలేని తెలివికలవాడా; గతహర్షభయక్రిధుడు= తోలగిన సంతోషం, భీతి, కోపంకలవాడు; ధృతిమంతుడు= దైర్యంకలవాడు; అప్రమత్త= ఏమరుపాటు లేని; ధి= బుద్ధితే; మహితుడు= పూజితుడైనవాడు; సంశ్రితధర్ముడు= ఆశ్రయించబడిన ధర్మంకలవాడు; దాంతుడు= నిగ్రహంకలవాడు; అగు= అయిన; అతుడు= ఆ వ్యక్తి; అవసాదంబున్= నాశనాన్ని; ఒందుడు= పొందడు.

తాత్పర్యం: అనుపమ వివేకంకల శుకుడా! ఎవరికి హర్షం, భయం, కోపం లేవో ఎవడు దైర్యశాలియో, జాగరూకమైన బుద్ధిగలవాడో, ధర్మాన్నాశ్రయించి ఉంటాడో, ఇంద్రియనిగ్రహం కలిగి ప్రవర్తిస్తాడో, అట్లాంటివాడు నాశం పొందడు.

క. ధర్మ మధర్మము వోలె న , ధర్మము దా ధర్మవిధి విధంబున దీఁచుం
గర్తుసమితి నొకొక యెడ , ధర్మగతి యెఱుంగవలయుఁ దచ్చాప్తములన్.'

88

ప్రతిపదార్థం: కర్మసమితిన్= కార్యసమూహంలో; ఒక్కొక ఎడన్= ఒక్కొక్క సందర్భంలో; ధర్మము= ధర్మమైనది; అధర్మముపోలైన్= ధర్మం కాని దానివలెనూ; అధర్మము= ధర్మంకానిది; తాన్= తాను; ధర్మవిధివిధంబునన్= ధర్మకార్యం మాదిరిగానూ; తోచున్= భాసిస్తుంది; తద్ది+శాప్తములన్= ఆ ధర్మం నిరూపించే శాప్తాలతో; ధర్మగతి= ధర్మవిధానాన్ని; ఎఱుంగన వలయున్= తెలిసికొనాలి.

తాత్పర్యం: మనం అనుష్టించే కార్యాలలో ఒక్కొక్క పట్టున ధర్మకార్యం అధర్మంగా తోస్తుంది. అధర్మకార్యం ధర్మంగా తోస్తుంది. అందుచేత ధర్మశాప్తాలను పరీక్షించి ధర్మగమన మెట్లాంటిదో గుర్తించాలి'.

వ. అని యుపదేశించి మతీయును.

89

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ రీతిగా; ఉపదేశించి= బోధించి; మఱియును= ఇంకను.

తాత్పర్యం: ఇట్లా బోధించి వ్యాసుడు శక్తింతో ఇంకా ఇట్లా అన్నాడు:

క. ‘జ్ఞానంబు వడయుటకు వా , జ్ఞానసములు సునియతములు గావింతురు, సమ్మానిత శాంతికొఱకు వి , జ్ఞానంబున నాత్మనియతి సల్పుదురు బుధుల్.

90

ప్రతిపదార్థం: బుధుల్= పండితులు; జ్ఞానంబు పడయుటకున్= జ్ఞానం పాందటానికి; వాక్+మానసములు= వాక్యము, మనస్సును; సునియతములు= చక్కగా నియమించబడినవిగా; కావింతురు= చేస్తారు; సమ్మానిత= ఆదరింపబడిన; శాంతికొఱకున్= శాంతిని పాందటానికి; విజ్ఞానంబున్= విశేష జ్ఞానంతో; ఆత్మనియతిన్= ఆత్మనియమమును; సల్పుదురు= చేస్తారు.

తాత్పర్యం: పండితు లైనవారు జ్ఞానసిద్ధిని కోరి వాక్యము, మనస్సునూ నిగ్రహిస్తారు. శాంతి పాందటానికి విశేషజ్ఞానంతో ఆత్మనియమం పాటిస్తారు.

క. ఈ తెరువున వేదవిదుడు , వీతామ్మాయుండు ధర్మవేదియుఁ బాప స్ఫుతుడు సలయై కడతు ర , నాతురత జరామరణమహంబోరాశిన్.

91

ప్రతిపదార్థం: ఈ తెరువున్= ఈ మార్గంతో; వేదవిదుడు= వేదం తెలిసినవాడూ; వీత+అమ్మాయుండు= వేదజ్ఞానం లేనివాడూ; ధర్మవేదియున్= ధర్మం తెలిసిన వాడూ; పాపస్ఫీతుడు= పాపంచేత వృధిపొందిన వాడూ; సరి+బ= సమానులై; అనాతురతన్= ఆతురత లేకుండా; జరామరణ మహోరాశిన్= ముసలితనం, చావు అనే మహాసముద్రాన్ని; కడతురు= తరిస్తారు.

తాత్పర్యం: వేదజ్ఞుడైనా, వేదగంధం లేనివాడైనా, ధర్మజ్ఞుడైనా, పాపాత్ముడైనా సరే - వైన చెప్పిన పద్ధతి పాటిస్తే - అందరూ సమంగా జరామరణ ప్రవాహరూపమైన సంసారసముద్రాన్ని కష్టంలేకుండా దాటుతారు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

వ. ఆచారనేమియుఁ, బ్రాణయుగంబును, నపానాక్షంబును, శ్రీవరూధంబును, నుపాయాపాయకూబరంబును, ప్రూణశ్రవణ వాహనంబును, జ్ఞానసారథికంబును, సర్వతంత్రప్రతీతోదంబును, ద్వాగరశ్శియునగుయోగరథంబు నెక్కి వెరువుగలవాఁ డక్కరపదంబు సారం జనజ్ఞాలు; నా రథికుం డా తంత్రంబు ప్రభావంబునంజేస్తే. 92

ప్రతిపదార్థం: ఆచారనేమియున్= ఆచార మనే చక్కపు టంచు గలదీ; ప్రాణయుగంబును= ప్రాణమనే కాడి గలదీ; అపాన+అక్షంబును= అపానమనే ఇరుసు కలదీ; శ్రీవరూధంబును= సిగ్గు అనే ఆచ్చాదనం కలదీ; ఉపాయ+అపాయకూబరంబును= ఉపాయం, అపాయం అనే నొగలు కలదీ; ప్రూణశ్రవణ వాహనంబును= ప్రూణేంద్రియ శ్రవణేంద్రియాలనే గుర్రాలు కలదీ; జ్ఞానసారథికంబును= జ్ఞాన మనే సారథి కలదియు; సర్వతంత్ర ప్రతోదంబును= సర్వతంత్రమనే జాటీ కలదీ; త్యాగరశ్శియున్= త్యాగమనే పగ్గాలు కలదీ; అగు= అయినట్టి; యోగరథంబున్= యోగమనే రథాన్ని; ఎక్కి= అధిష్టించి; వెరువుగలవాడు= ఉపాయశాలిఅయినవాడు; అక్షరపదంబున్= క్షరంకాని స్తానాన్ని అనగా మోక్షాన్ని; చరన్+చనన్+చాలున్= ప్రవేశించగలుగును; ఆ రథికుండు= ఆ రథింలో పయనించినవాడు (ఆత్మ); ఆ తంత్రంబు= ఆ ఉపాయంమొక్క; ప్రభావంబునన్+చేసి= మహిమవలన.

తాత్పర్యం: సదాచారమే చక్కపుటంచుగా, ప్రాణమే కాడిగా, అపానమే ఇరుసుగా, సిగ్గే ఆచ్చాదనంగా, ఉపాయశాయాలే నొగలుగా, ప్రూణేంద్రియ శ్రవణేంద్రియాలే గుర్రాలుగా, జ్ఞానమే సారథిగా, సర్వతంత్రమే కొరడాగా, త్యాగమే పగ్గాలుగా సాగే యోగమనే రథాన్ని ఎక్కిన ఉపాయశాలిఅయిన ఆత్మ అనే రథికుడు మోక్షపదం చేరుకొనగలడు. ఆ విధంగా పయనించిన రథికుడు ఆ ఉపాయబలంతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. వరుసన ధరణీపవనాం , బరజలతేజముల గెలుచు, బల మెక్కి యహం
కరణంబు ద్రోచు; బుద్ధిం , బరువడి నడగెంచుఁ బ్రకృతి పనిఁ బెడబాపున్.

93

ప్రతిపదార్థం: వరుసన= క్రమంగా; బలము+ఎక్కు= బలవంతుడై; ధరణీ= భూమిని; పవన= గాలిని; అంబర= ఆకస్మాన్ని; జల= నీటిని; తేజములన్= తేజస్సును; గెలుచున్= లోబరచుకొంటాడు; అహంకరణంబున్= అహంకారాన్ని; త్రోచున్= కడకునెట్టివేస్తాడు; బుద్ధిన్= మతిని; వరువడిన్= శిఘ్రంగా; అడగించున్= నశింపజేస్తాడు; ప్రకృతిపనిన్= ప్రకృతియొక్క చేష్టను; పెడబాపున్= తొలగించి వేస్తాడు.

తాత్పర్యం: క్రమంగా బలపడి పృథివ్యాపస్తేషోవాయ్యకాశాలనే పంచభూతాలపై విజయం సాధిస్తాడు. అంతేకాక అహంకారాన్ని కడకు నెట్టివేస్తాడు. బుద్ధిని నియమిస్తాడు. ప్రకృతి చేష్టలైన కామాదులను అరికట్టుతాడు.

ఆ. భూమిజయము దొడగి పురుషుఁ డంతంతకు , వృథిఁ బొంబి యోగసిథిఁ బొందుఁ
బోగయు మిడుగుఱులును బోనుగు లేని శిఖియు , బహులశిఖులు సైన పగిది సనఫు!

94

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; పురుషుడు= జీవడు; భూమిజయముతొడగి= పృథివ్యేభూతమును జయించిన మొదలుగా; అంతంతకున్= అంతకంతకు; వృద్ధిన్+పొంది= పెరుగుదల నొంది; పాగయున్= ధూమమును; మిడుగుఱులును= నిస్సరవ్యలూ; పొనుగు లేని= తేజోహినతలేనట్టి; శిఖియున్= అగ్నియు; బహులశిఖులున్= అనేకజ్యులలు; ఐన పగిదిన్= అయిన రీతిగా; యోగసిథిన్+పొందున్= యోగముయొక్క పరిపక్షదశను పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడ వైన ఓ పుకుడా! జీవాత్ముడు పృథివ్యేభూతాన్ని జయించిన నాటినుండి క్రమక్రమంగా వృథి పొందుతాడు. అతడు ధూమం, మిణుగురులు, తేజోహినత లేని అగ్ని అనేక జ్యులలతో కూడి జ్యులించినట్టే యోగసిథ్యడై ప్రకాశిస్తాడు.

తే. విను మహంకారజయము వృథ్భు ముఖింబు , లైనవానిని బుద్ధి ప్రధానమును జ
యించునట్టి సంస్కరంబు నిచ్చు; దాన , నగు మహానుభావంబు సంయమివరులకు.

95

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; అహంకారజయము= అహంకారంపై సాధించిన గెలుపు; పృథివ్యుముఖింబులు+పనవానిని= భూమి మొదలుగా గల పంచభూతాలను; బుద్ధి= బుద్ధిని; ప్రధానమును= ప్రకృతిని; జయించునట్టి= సాధించునటువంటి; సంస్కరంబున్= సంస్కరణమును; ఇచ్చున్= ఇస్తుంది; దాన్= అందువలన; సంయమివరులకున్= మునిశేషులకు; మహానుభావంబు= గొప్ప ప్రభావం; అగున్= కల్పతుంది.

తాత్పర్యం: అహంకారంపై విజయం సాధిస్తే క్రమంగా అది పృత్యుది పంచభూతాలనూ, బుద్ధినీ, ప్రకృతినీ జయించగల సంస్కరాన్ని ప్రసాదిస్తుంది. అందువలన మునివర్యులకు గొప్పప్రభావం సమకూరుతుంది.

వ. ఇది యోగప్రకారంబు.

96

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఇంతవరకు చెప్పింది; యోగప్రకారంబు= యోగముయొక్క విధానం.

తాత్పర్యం: ఇంతవరకు నిరూపించబడింది యోగపద్ధతి.

తే. అనఘు! యింటియముల విషయముల మీద, నిగుడనీక, మనంబుతో మగుడఁ బిగిచి యాత్మగుర్వటు సాంఖ్యుల యనువు; సాంఖ్య, యోగములు రెండు నారయ నొక్క తెరువ. 97

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= కల్పించిన ములు; ఇంద్రియములన్= శ్రోత్రాదులైన ఇంద్రియాలను; విషయములమీదన్= శబ్దాదులైన విషయాలమీద; నిగుడనీక= ప్రసరింపనీక; మనంబుతోన్= మనస్సుతో; మగుడన్= మరలేటట్లు; తిగిచి= ఆక్రించి; ఆత్మన్= ఆత్మయందు; కూర్చుట= లగ్గింకావించటం; సాంఖ్యుల అమృత= సాంఖ్యమార్గాన్ని అనుసరించేవారి పద్ధతి; ఆరయన్= పరిశీలించగా; సాంఖ్యయోగములు= సాంఖ్యమార్గం, యోగమార్గం; రెండున్= రెండూ; ఒక్క తెరువ+అ= ఒక్క పద్ధతియే.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! ఇంద్రియాలను విషయాలపై పోనీయకుండా మనస్సు మరలింపజేసి ఆత్మయందు సంలగ్నం కావించాలి. సాంఖ్యులు ఈ పద్ధతినే పాటిస్తారు. పరిశీలించి చూడగా సాంఖ్యయోగమార్గాలు రెండూ ఒక పద్ధతికి చెందినవే.

విశేషం: భగవదీతలో కృష్ణుడు “ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి” అని సాంఖ్యయోగముల ఏకత్వాన్ని ప్రతిపాదించిఉన్నాడు. ఇక్కడ గూడ ఈ విషయమే మరల ప్రస్తావించబడింది.

క. ఈ రెండు ప్రకారంబుల, వారలకును మమత విడువవలయుట సరి; ని స్నారపు సంసారమునకుఁ, గారణము మమత్య మగుటఁ గవిజనముఖ్యా! 98

ప్రతిపదార్థం: కవిజనముఖ్యా!= యోగిజనశేషో!; నిస్సారపు= సారరహితమైన; సంసారమునకున్= సంసారానికి; కారణము= హేతువు; మమత్యము= మమకారం; అగుటన్= కావటంవలన; ఈ రెండు ప్రకారంబుల వారలకును= ఈ ద్వివిధ పద్ధతులు పాటించే వారికి కూడా; మమత= మమకారమును; విడువన్+వలయుట= వదలవలసిన ఆవశ్యకత; సరి= సమానే.

తాత్పర్యం: యోగులలో శేష్ముడైన ఓ శుకుడా! నిస్సారమైన సంసారానికి ముఖ్యకారణాం మమకారమే. అందువలన సాంఖ్యాన్ని అనుసరించేవారికైనా, యోగాన్ని పాటించేవారికైనా మమకార పరిత్యాగం సమానమైన ధర్మం.

వ. భూతతారతమ్యంబులు సెప్పెద నాకళ్లింపుము: జంగమస్తావరంబులయందు జంగమంబులు లేస్పు; యవి జరాయువు), నండంబును, నుభ్రిదంబును, స్వేదంబును నను జనక విశేషంబుల జనియించి బహుపాదంబులును, బ్యాపాదంబులు సైయుండు; నందు మనుష్యులు మేలు; మనుష్యుల యందు జాతిధర్మిప్రధారకు లెక్కడు; జాతి ధర్మిప్రధారకుల యందు విప్రు లుత్తములు; విప్రులయందు వేదజ్ఞులుదాత్తులు; వేదజ్ఞులయందుం బ్రహ్మచనశీలు రుత్స్ఫుష్టులు; ప్రపచన శీలురయం దాత్మజ్ఞులభికులు; వారలు స్వధర్మవిదులు, సత్కసంకల్పులు, నభిభూతాభిదైవ వేదులు నగుదురు. వారలం జావె దేవతలు బ్రాహ్మణులంప్రు; వా రెల్ల వారికి నమస్కరాద్యపూచారాదరణీయులు; వారికి సరిలేరు; వా రాధారంబుగా సమస్త జగంబులుఁ బ్రహ్మల్లిచున్నవి' యని చెప్పి య మ్యాపిత్తుండు వెండియు. 99

ప్రతిపదార్థం: భూతతారతమ్యంబులు= ప్రాణులలోని తరతమభేదాలు; చెప్పేదన్= వివరిస్తాను; ఆక్రింపుము= వినుము; జంగమస్తావరంబుల+అందున్= చరాచరములయందు; జంగమంబులు= చరప్రాణులు; లేస్పు= మేలు; అవి= ఆప్రాణులు; జరాయువు= మావి; అండంబును= గ్రుడ్డును; ఉన్నిదంబును= భూమిని ఛేదించుకొని పుట్టేది; స్వేదంబును= చెమటయును; అను= అనే; జనకవిశేషంబులన్= ఉత్సాదకములైన వస్తు విశేషాలయందు; జనియించి= పుట్టి; బహుపాదంబులును= అనేక చరణాలు కలవి; ద్విపాదంబులన్+ప= రెండు చరణాలు కలవియైనై; ఉండున్= ఉంటాయి; అందున్= ఆ ద్విపాదప్రాణులలో; మనుష్యులు=

మానవులు; మేలు= లెస్సు; మనుష్యుల+అందున్= మానవులలో; జాతిధర్మ+ఉపధారకులు= జాతియుక్త ధర్మమును పోషించేవారు; ఎక్కడు= మేలు; జాతిధర్మ+ఉపధారకులయందున్= జాతి ధర్మపోషకులలో; విప్రులు= బ్రాహ్మణులు; ఉత్తములు= శ్రేష్ఠులు; విప్రుల+అందున్= భూసురులలో; వేదజ్ఞులు= వేదం తెలిసినవారు; ఉదాతులు= శ్రేష్ఠులు; వేదజ్ఞుల+అందున్= వేదవిదులలో; ప్రవచనశిలురు= వేదపాఠప్రవచనం చూసేవారు; ఉత్కృష్టులు= శ్రేష్ఠులు; ప్రవచనశిలుర+అందున్= ప్రవచనం చేసేవారియందు; ఆత్మజ్ఞులు= ఆత్మతత్త్వమెరిగినవారు; అధికులు= శ్రేష్ఠులు; వారులు= వారు; సర్వధర్మాన్దిములు= సమస్త ధర్మాలు తెలిసినవారు; సత్కృష్టింకల్పులు= సత్కృష్టిన సంకల్పంకలవారు; అధి భూతాది దైవేదులున్= అధిభూతమును; అధిదైవము నెరిగినవారును; అగుదురు= అప్పతారు; దేవతలు= సురులు; వారల్న+చూచే= వారలనే కదా!; బ్రాహ్మణులు+అండ్రు= బ్రాహ్మణులు అని చెప్పుతారు; వారు= ఆ బ్రాహ్మణులు; ఎల్లారికీన్= అందరికి; నమస్కార+అది+ఉపచార+అరణశీయులు= నమస్కారంమొదలైన ఉపచారాలచేత ఆదరించదగినవారు; వారికిన్= ఆ బ్రాహ్మణులకు; సరిలేరు= సాటివారు లేరు; వారు= ఆ బ్రాహ్మణులు; ఆధారంబుగాన్; ఆశ్రయంగా; సమస్తజగంబులున్= సర్వులోకాలూ; ప్రవర్తిల్లచున్నవి= నడుస్తున్నవి; అని చెప్పి= అని వచించి; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ మహానుభావుడు; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: ప్రాణులలోఉన్న తేడాలు వివరిస్తాము వినుము. చరాచరాలైన రెండు రకాల ప్రాణులలో చరప్రాణులు మేలైనవి. అని మాపి, గ్రుడ్లు, ఉద్ధించము, చెమట అనే ఉత్సాదక పదార్థాలనుండి పుట్టి అనేకపాదాలు గలవి, రెండు పాదాలు గలించయి ఉంటాయి. వాటిలో మానవులు మేలు. మానవులలో జాతిధర్మాన్ని పోషించేవారు శ్రేష్ఠులు. వారిలో విప్రులు మేలైనవారు. విప్రులలో వేదము నెరిగినవారు ముఖ్యులు. వేదం తెలిసినవారిలో వేదార్థప్రవచనం కావించేవారు ఉత్కృష్టమైనవారు. అట్లా ప్రవచనం చేసేవారిలో ఆత్మజ్ఞులైనవారు గొప్పవారు. ఆత్మతత్త్వం తెలిసినవారు, సర్వధర్మానేతలు, యథార్థమైన సంకల్పం కలవారు, అధిభూతాధిదైవాలను ఎరిగినవారు అపుతున్నారు. దేవతలు అట్లాంటి వారినే బ్రాహ్మణు లంటారు. ఆ రకమైన బ్రాహ్మణులు అందరికి ప్రణామాదులచేత ఆదరించదగి ఉన్నారు. వారికి సమాప్తమైన వా రెవరూ లేరు. వారి నాధారం చేసికానే సమస్త లోకాలూ నడుస్తున్నాయి' అని మళ్ళీ (వేదవ్యాపమునీంద్రుడు ఇట్లా అన్నాడు:)

తే. ‘బ్రాహ్మణునకుఁ బ్రథానవర్తనము వినుము! , నిర్మలజ్ఞానయుక్తదై కర్తృసమితి నలఫునిష్టమైఁ జలుపంగ వలయు; దానఁ , సంశయము లెల్లఁ బాయుఁ, బ్రసాద మొందు. 100

ప్రతిపదార్థం: బ్రాహ్మణునకున్= వైజ్ఞానిక లక్ష్మణాలతో విలసిలై బ్రాహ్మణుడికి; ప్రథానవర్తనము= ముఖ్యమైన నడవడి; వినుము; నిర్వలజ్ఞానయుక్తుడు+ఇ= అతడు నిర్వలమైన జ్ఞానంతో కూడినవాడై; అలఘునిష్టమైన్= గొప్ప నిష్టతో; కర్మసుమితిన్= కర్తృవ్యక్తార్య సమాపోలను; చలుపంగన్ వలయున్= నిర్వహించాలి; దానన్= ఆ విధంగా చేయటంవలన; సంశయములు+ఎల్లున్= సమస్త సందేహాలూ; పాయున్= తొలగుతాయి; ప్రసాదమున్= నైర్మల్యమును; ఒందున్= పాందుతాడు.

తాత్పర్యం: పూర్వోక్మమైన లక్ష్మణాలతో ఒప్పారే బ్రాహ్మణుడు ఎట్లా ప్రవర్తించాలో చెప్పుతాను వినుము. అతడు నిర్వలజ్ఞానం కలిగి గొప్ప దీక్షతో శ్రద్ధతో కర్తృవ్యకర్మలు చేయాలి. అట్లా చేస్తే అతడి సంశయాలన్నీ తొలగిపోతాయి. అతడు మనోనైర్మల్యం పాందుతాడు.

క. జయ్యభిలము సృజియింపఁగ , నెయ్యాది ప్రభు వమ్మపోమహింత భూతము పాం దయ్యాడి శుభంబు దపమునఁ , జయ్యాన సిధ్మించు; నబి విసంశయ మనఫూ! 101

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ! = పాపరహితుడా!; ఈ+అభిలమున్= ఈ సమస్త జగత్తును; సృజియింపఁగన్= సృష్టించటానికి; ఏ+అది= ఏది; ప్రభువు= సమర్థమో; ఆ+మహామహిత భూతము పాందు= ఆ మహాపూజ్యమైన భూతంతోడి కలయిక; అయ్యాడి= సంభవించడి;

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

710

శుభంబు= మంగళం; తపమున్వు= తపస్సుతో; చయ్యాన్వు= శీఘ్రంగా; సిద్ధించున్వు= సంభవిస్తుంది; అది= ఆ విషయం; విసంశయము= సంశయంలేనిది.

తాత్పర్యం: ఓ పాపరహితుడైన శుకుడా! ఈ సమస్త ప్రవంచాన్ని ఏది సృష్టిస్తున్నదో, ఆ మహాపావనమైన భూతంతో కలయిక అనే శుభం తపస్సుతో వెంటనే సిద్ధిస్తుంది. ఇందులో సందేహం లేదు.

క. మైత్రిం బోలెదు ధర్మము , ధాత్రీ బివిజలకు లేదు; దాని నడపినం బుత్రా! యేకర్థంబు ప , విత్తతయును వలవ దబి వివేకముఁ జేర్యున్.' 102

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= కుమారా!; ధాత్రీ దివిజలకున్వు= భూసురులకు; మైత్రిన్+పోలెడిధర్మము= మిత్రత్వమును పోలిన; ధర్మము; లేదు= లేదు; దానిన్= ఆ మైత్రిని; నడపిన్వు= నిర్వహిస్తే; ఏకర్థంబు= ఏ కర్మముక్క; పవిత్రతయును= పావనత్వమును; వలవదు= అక్కరలేదు; అది= ఆ మైత్రి; వివేకమున్వు= తెలివిని; చేర్యున్వు= ఘటిస్తుంది.

తాత్పర్యం: కుమారా! భూసురులకు మైత్రివంటి ధర్మం మరొకటి లేదు. మైత్రీధర్మాన్ని చక్కగా నడిపితే ఇతరకర్మల పవిత్రతలు పాటించవలసిన పనిలేదు. ఆ మైత్రి నిత్యానిత్య వివేకాన్ని కలిగిస్తుంది'.

విశేషం: సమస్తప్రాణుల పట్ల సద్భావన కలిగి మిత్రత్వమును పాటించటమే మైత్రి. ఇది తేష్టతమ ధర్మం.

వ. అనిన విని శుకుం డా సంయమివరున కిట్లనియే. 103

ప్రతిపదార్థం: అనిన్వు= అనగా; విని; శుకుండు= శుకయోగి; ఆ సంయమివరునకున్వు= ఆ వ్యాసుడితో; ఇట్లు+అనియెన్వు= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు ఈ రీతిగా చెప్పగా విని శుకుడు ఆ మునిశేష్ముడితో మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు:

వ్యాసుడు శుకున కుపదేశించిన పరబ్రహ్మ ప్రాప్తి సాధన ప్రకారము (సం. 12-231-3)

క. 'పరమబ్రహ్మపదము న , ధ్వరముననో, ప్రజ్ఞ పెంపు వలననో, యోగా చరణముననో, సాంఖ్యసమా , దరణముననో పాందవచ్చుఁ దత్తజ్ఞవరా!' 104

ప్రతిపదార్థం: తత్త్వజ్ఞవరా!= తత్త్వం తెలిసిన వారిలో శేషుడైనవాడా!; అధ్వరముననో= యజ్ఞంవలననో; ప్రజ్ఞపెంపువలననో= మతియొక్క అతిశయంవలననో; యోగ+చరణముననో= యోగము నాచరించటంవలననో; సాంఖ్య సమాదరణముననో= సాంఖ్యమును చక్కగా ఆచరించటంచేతనో; పరమబ్రహ్మపదమున్వు= శేషమైన బ్రహ్మస్తావమును; పాందవచ్చున్వు?= పాందటానికి వీలవుతుంది?

తాత్పర్యం: 'తత్త్వమునెరిగినవారిలో శేషుడైన ఓ మునిశ్వరా! యజ్ఞక్రియవలననా? లేక ప్రజ్ఞతిశయం వలననా? యోగాన్ని పాటించటం వలననా? సాంఖ్యాన్ని ఆదరించటం వలననా? ఏ విధంగా పరబ్రహ్మ పదమైన మౌక్కమును పాందవచ్చును?'

చ. అనుటయు నమ్మునిప్రవరుఁ డాతని కిట్లను 'నీను' పేరు గ్రు చ్ఛినయవి యెల్ల మేల; సవిశేషతపంబును, నింభియుపు ర్థనముల నిగ్రహించుటయు, రాగము లోభముఁ క్రోహ జాలు నే రుపును దృఢపిధ్యయుం గలుగు పుణ్యదు వొందఁగనోపు బ్రహ్మమున్. 105

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అని అడుగగా; ఆ+మునిప్రవరుఁడు= ఆ వ్యాసుడు; ఆతనికిన్= ఆ శుకుడికి; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా చెప్పాడు; నీవు పేరుగ్రుచ్చిన+అవి ఎల్లన్= నీవు పేర్కొన్నవి అన్నియునూ; మేల= శ్రేయస్సును గలిగించేవే; సవిశేషపంబును= విశేషంతో కూడిన తపస్సు; ఇంద్రియ ప్రవర్తనములన్= ఇంద్రియాల పోకడలను; నిగ్రహించుటయున్= నియమించటం; రాగమున్= విషయాలపై ప్రేతిని; లోభమున్= లోభమనే దుర్భణమును; త్రోవన్+చాలు= తొలగింపగల; నేర్పును= చాతుర్యమును; దృఢవిద్యయున్= గట్టి విద్యయును; కలుగు= కలిగియున్నట్టి; పుణ్యఁడు= పుణ్యాత్మకుడు; బ్రహ్మమున్= బ్రహ్మాస్తానాన్ని; పాందగన్+ఒపున్= పాందగలుగుతాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా శుకు డడిగేసరికి వ్యాసమునీంద్రు డతడితో ఇట్లా అన్నాడు: 'నీ విపుడు చెప్పిన యజ్ఞాదులన్నీ బ్రహ్మపదప్రాప్తికి ఉపకరించే శ్రేష్ఠమైన సాధనాలే. అంతేకాక విశిష్టమైన తపస్సు, ఇంద్రియనిగ్రహం, రాగలోభనివారణ మొనర్చే చాతుర్యం, దృఢమైన విద్యకల పుణ్యాత్మకుడు తప్పక బ్రహ్మపదాన్ని పాందుతాడు.

క. విను! మందు నొక విశేషం, బనఫూ! బుట్టింటియంబు లైదును బరముం
గను వెలుగున కడ్డము వా, ని నడంగింపంగ మనసునిపుణత యొప్పున్.

106

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; అందున్= ఇప్పుడు చెప్పినవాటిలో; ఒక విశేషంబు= ఒక విశేషంజాన్ని; వినుము= ఆలకించుము; బుట్టి+ఇంద్రియంబులు= జ్ఞానేంద్రియాలు; ఐదును= అయిదు కూడాను; పరమున్= బ్రహ్మమును; కను వెలుగునకున్= చూచే ప్రకాశనికి; అడ్డము= నిరోధకాలై ఉన్నవి; వానిన్= ఆ ఇంద్రియాలను; అడంగింపంగన్= అణచివేయగా; మనసు నిపుణత= చిత్తంయొక్క నేర్పు; ఒపున్= భాసిస్తుంది.

తాత్పర్యం: కల్పపరహితుడైన ఓ శుకుడా! అందులోనూ ఒక విశేషం చెప్పుతాను. వినుము. తోత్రం మొదలైన ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలు పరతత్త్వ దర్శనానికి ఆటంకాలుగా ఉంటాయి. వాటిని నిరోధించి వేస్తే బ్రహ్మప్రాప్తి కవసరమైన మనోనైపుణ్యం చక్కగా విరాజిల్లతుంది.

క. మనసు నియమింప భూతా, త్వుని యత్సం బోపు నియమమునకున్ లోనైనై
మన సింపియములు గుదియిం, చిన శబ్దాదులు దొఱంగి సిధి దొరకానున్.

107

ప్రతిపదార్థం: భూత+ఆత్మనై= జీవుడియొక్క; యత్సంబు= ప్రయత్నం; మనసున్= చిత్తమును; నియమింపన్= నిగ్రహించటానికి; ఓపున్= సమర్థమవుతుంది; మనసు= చిత్తం; నియమమునకున్= నిగ్రహానికి; లోనై= లోబడినదై; ఇంద్రియములన్= తోత్రాదులగు ఇంద్రియాలను; కుదియించినన్= నిగ్రహాస్తే; శబ్దాదులు= శబ్దాదులైన విషయాలు; తొఱంగి= తొలగిపోయి; సిధి= మౌక్కం; దొరకానున్= లభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: జీవుడు ప్రయత్నిస్తే మనస్సును నిగ్రహించగలడు. నిగ్రహించబడిన మనస్సు ఇంద్రియాలను నియమించగలదు. అపుడు శబ్దాదులైన విషయాలు తొలగిపోతాయి. అంతట అభిలషించిన బ్రహ్మప్రాప్తి రూపమైన మౌక్కం సిద్ధిస్తుంది.

ఆ. కనుట వినుట యాదిగాఁ గల యింటియం, బుల కగోచరంబు బుట్టి; బీన
రూపుగాగఁ దీఁచు రూపశబ్దాభి గు, ఇత్యుపరహితమైన తత్త్వ మనఫు!

108

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; బుట్టి= ప్రజ్జ; కనుట వినుట ఆదిగాన్+కల= చూడటం, వినటం మొదలైన; ఇంద్రియములకున్= ఇంద్రియాలకు; అగోచరంబు= గోచరించనిది; దీనన్= ఈ బుట్టివలననే; రూపశబ్ద+అదిగుణాత్మురహితము+ఐన= రూపం, శబ్దం మొదలైన గుణాలతో సంబంధం లేని; తత్త్వము= పరతత్త్వం; రూపకాగన్= సృష్టిగా; తోచున్= భాసిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ శక్తి! నేత్రం, శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలకు బుద్ధి గోచరించేదికాదు. బుద్ధివలననే రూపశబ్దాదులైన గుణాలతో ఏ మాత్రం సంబంధము లేని పరతత్త్వం స్ఫుషంగా గోచరిస్తుంది.

చ. వినయము విద్యయుం గలుగు విప్రునియందును, గోవునందు, నోపు నెఱయు హాస్తియందు నొక పాశికకుబోవని కుక్కయందు, దాని నడచి తెచ్చి వండి తిను నీచపుమాలనియందు దుల్చుదర్శనులు దదంతరాత్ముని నిరంజనునిం గనుసట్టే పండితుల్.

109

ప్రతిపదార్థం: తదంతరాత్ముని= విప్రుడు మొదలైనవారి అంతరాత్ముయైన; నిరంజనునిన్= పరిశుద్ధమైన పరమాత్మను; కనునట్టి= చూచునట్టి; పండితుల్= పండితులు; వినయము= అణకువ; విద్యయున్= చదువును; కలుగు= కలిగి ఉన్నట్టి; విప్రుని అందున్= బ్రాహ్మణుడియందు; గోవునందున్= ఆవునందు; ఒప్పునెఱయు= చక్కనైన; హాస్తి+అందున్= ఏనుగునందు; ఒక పోకకున్+పోవని= ఒక నీచమైన పోకకు కూడ కొరగాని; కుక్కయందున్; దానిన్= ఆ కుక్కను; అడచి= చంపి; వండి= వంటజేసికొని; తిను నీచపు మాలని+అందున్= భుజించే నీచుడైన శ్వపాకుడి యందు; తుల్యదర్శనులు= సమమైన దర్శనంకలవారు.

తాత్పర్యం: విప్రాదులలో అంతరాత్ములుని పరిశుద్ధమైన పరమాత్ముడిని చూచే పండితులు. విద్యావినయ సంపన్ముడైన విప్రుడియందు, గోవునందు, ఏనుగునందు, పోకకు కూడ కొరగాని కుక్కయందు, కుక్కమాంసం వండుకొని తినే చండాలుడియందు సమదృష్టి గల్లువారవుతారు.

విశేషం: భగవదీతలో గూడ దీనికి మూలమైన శ్లోకము ‘విద్యావినయ సంపన్మే బ్రాహ్మణే గవి హాస్తిని పుని చైవ శ్వపాకే చపండితాః సమదర్శినః’॥ అన్నది కలదు.

క. స్తావరముల జంగముముల , నా విభుదు వసించు; నతనియందు నవి నిసర్గావాసత నుండును; ద , ద్యావన మెఱుగుట తదైక్యపదముం జేర్భున్.

110

ప్రతిపదార్థం: స్తావరములన్= ప్రీరంగా ఒకచోట ఉండే ప్రాణులలోనూ; జంగముములన్= చరించే ప్రాణులలోనూ; ఆ విభుదు= ఆ పరమాత్ముడు; వసించున్= నివసిస్తాడు; అతని+అందున్= ఆ పరమాత్ముడియందు; అవి= ఆ చరాచరాలు; నిసర్గ+ఆవాసతన్= సహజ నివాసంకలపై; ఉండున్= ఉంటాయి; తద్యావనము= అవి అట్లా ఉండటాన్ని; ఎఱుగుట= తెలిసికొనుట; తత్త+పక్షపదమున్= ఆ పరమాత్మతో ఏకమయ్య ఫీతిని; చేర్పున్= చేరుస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఆ పరమాత్మ చరాచర ప్రాణులన్నిటిలో ఉన్నాడు. ఆ పరమాత్మలో ఆ ప్రాణులన్నీ ఉన్నవి. ఇట్లా ఒకదానిలో ఒకటి అవి పరస్పరం కలిసి ఉన్నాయని గ్రహించటమే బ్రహ్మపద ప్రాప్తిని సమకూరుస్తుంది.

తే. క్షరము నక్షరమును ననం గలవు రెండు , ముఖ్యః లాత్త కభిలభూతములను బూర్య మొలయు మృత మన బివమున నుండు నమృత , మనగ నపరంబు రెంటిని గను బుధుండు.

111

ప్రతిపదార్థం: ఆత్మకున్= ఆత్మ పదార్థానికి; క్షరమున్= క్షరమనీ; అక్షరమునున్= అక్షరమనీ; అనన్= అనగా; రెండుమూర్తులు= రెండు ఆకృతులు; కలవు= ఉన్నాయి; అభిలభూతములను= సమస్త ప్రాణులలోను; పూర్వము= మొదటిదైన క్షరం; మృతము= మరణశీలం; అనన్= అనగా; ఒలయున్= ఒప్పుతుంది; అపరంబు= మరొకటిన అక్షరం; అమృతము+అనగన్= మరణశీలం కానిదనగా; దివమునన్= స్వగ్రంటో; ఉండున్= ఉంటుంది; బుధుండు= ఆత్మజ్ఞుడైన పండితుడు; రెంటిన్= క్షరాక్షరాలను రెండింటిని; కనున్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఆత్మకు క్షరమని, అక్షరమనీ రెండు మూర్తులున్నాయి. క్షరం సమస్త ప్రాణులలోను మృతమన్న పేరుతో ఉంటుంది. రెండవదైన అక్షరం ‘అమృత’ మనబడి స్వర్లోకంలో ఉంటుంది. పండితుడైనవాడు ఐ క్షరాక్షరాలను రెండింటినీ వేరు వేరుగా గ్రహిస్తాడు.

విశేషం: నశించిపోయే స్వభావం గలది క్షరము. నాశం లేనిది అక్షరం. స్వాలదేహములన్నీ కాలక్రమంలో నశించిపోతాయి కాబట్టి క్షర మనబడుతున్నాయి. అక్షరమైన జీవాత్మ నశించదు. అవిద్యను తొలగించుకోస్తుపు దా జీవాత్ముడే పరమాత్మ డవుతాడు. పరమాత్ముడు కూడా అక్షరుడే.

‘ద్వాపివో పురుషా లోకే క్షరశ్శాక్షర ఏవ చ’ ఇత్యాదిగా గీతలో ఈ విషయమే చెప్పబడింది. సర్వభూతాలూ క్షరమనీ, కూటస్తుడు అక్షరుడనీ గీత వేర్చున్నది. క్షరాక్షరములకు అతీతుడైన పురుషోత్తముడే పరమాత్ముడని వ్యవహారించబడుతున్నాడు.

క. ఈ లోకంబుల నెల్లం, గాలము పక్షంబు సేయగా నెవ్వా ద

క్షాలము పక్షము సేయం, జాలు నతం డమ్మతు నజరు సత్యఁ గనుటకున్.

112

ప్రతిపదార్థం: ఈ లోకంబులను+ఎల్లన్= ఈ లోకాలన్నింటినీ; కాలము= కాలమనే తత్త్వం; పక్షంబుచేయగాన్= పచనం చేసివేయగా; ఎవ్వాడు= ఎవడు; ఆ+కాలమున్= ఆ కాలమును; పక్షము చేయన్= పచనమెనర్ప; అతండు= అట్టివాడు; అమృతున్= మరణశిలుడుకానివాడు; అజరున్= వార్ధకమంటనివాడు అగు; సత్యఁన్= శాశ్వతుడైన పరమాత్మను; కనుటకున్= చూచుటకు; చాలున్= సమర్థుడవుతాడు.

తాత్పర్యం: కాలం ఈ అన్ని లోకాలను పచనం చేసి వేస్తున్నది. ఆ కాలాన్ని పచనం చేయటంద్వారా ఎవడు జయించగలడో వాడు మాత్రమే జరామరణాలు లేని శాశ్వతుడైన అక్షరపురుషుడిని చూడగలడు.

విశేషం: సమస్త లోకాలూ కాలక్రమంలో నశించి పోతున్నాయి. మరణశించేశరీరం తాను కాదని, తనకు మరణం లేదని ఎవడు గుర్తిస్తాడో వాడు మాత్రమే కాలానికి లోబడనివాడై కాలాన్ని జయించినవా డవుతాడు. వానికి అక్షరపురుష దర్శనం సిద్ధిస్తుంది.

తే. విను నవద్వారపురమున వెలుగుచుండు, హంసుఁ; దత్తనిన యక్షరుఁ డమ్మతుఁ డండ్రు

పరమయోగు లాతత్తుంబు భంగీ గాంచు, యోగ్యసత్క్రియాభ్యాసపైరాగ్యపరుఁడు.’

113

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము; హంసుడు= హంసశబ్దపాచ్యుడైన ఆత్మ; నవద్వారపురమున్= తొమ్మిది ద్వారాలుగల పట్టణమనే శరీరంలో; వెలుగుచుండున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటాడు; పరమయోగులు= శ్రేష్ఠులైన యోగులు; అతనిన= ఆ హంసుడినే; అక్షరుఁడు+అమృతుఁడు+అండ్రు= అక్షరుడనీ అమృతుడనీ అంటారు; యోగ్య= తగిన; సత్ర్మియా= సత్యార్థాలయొక్క; అభ్యాస= అభ్యాసమునందును; పైరాగ్య= పైరాగ్యమునందును; పరుడు= ఆసక్తిగలవాడు; ఆ తత్త్వంబుభంగిన్= ఆ అక్షరతత్త్వపద్ధతిని; కాంచన్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: పుకా! వినుము. తొమ్మిదిద్వారాలు గల శరీర మనే నగరంలో హంసు డనే ఆత్మ భాసిస్తున్నాడు. శ్రేష్ఠులైన యోగులు ఆ ఆత్మనే అక్షరుడనీ, అమృతుడనీ అంటున్నారు. యోగ్యమైన సాధనాది సత్యార్థాలు అచరిస్తూ పైరాగ్య పరుడైనవాడు ఆ అక్షరతత్త్వాన్ని [గ్రహించగలడు].

విశేషం: శరీరానికి రెండు కన్ములు, రెండు చెప్పులు, రెండు నాసారంధ్రాలు, నోరు, గుదం, మూత్రద్వారం - అని తొమ్మిది ద్వారాలున్నాయి. అందువలన నవద్వారపురంగా శరీరం అభివృద్ధించబడుతున్నది. ‘నవద్వారేపులే’ ఇత్యాదిగా గీతాములలో ప్రయోగాలు గమనించేది.

వ. అని చెప్పి యప్పొరాశర్యండు వెండియు.

114

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= ఇట్లా పలికి; ఆ+పారాశర్యండు= వ్యాసుడు; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా చెప్పి పరాశరపుత్రుడైన వ్యాసమునీంద్రుడు మళ్ళీ పుకుడితో ఇట్లా అన్నాడు.

తే. ‘అనఫు! విను కామమును గ్రోధమును భయంబు, నిద్రయును లోభమును జాల నిందితములు యోగిజనులకుఁ గావున సుండుగవలయు, వీని సైదింటి సచలావధాన వృత్తి.

115

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా; విను= అలకించుము; యోగిజనులకున్= యోగమార్గంలో ఉన్నవారికి; కామమును= కామమూ; క్రోధమును= కోపమూ; భయంబున్= భీతియు; నిద్రయున్= నిద్రించబమూ; లోభమును= పిసినితనమున్నా; చాలన్= మిక్కిలి; నిందితములు= నిందించబడినవి; కావున్= అందువలన; అచలావధానవృత్తిన్= నిశ్చలమైన అవధానవ్యాపారంతో; వీనిన్+పదింటిన్= ఈ ఐదు దుర్గుణాలను; ఉడుగ్న వలయున్= వదలిపెట్టాలి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! ఇంకా చెప్పుతాను వినుము. యోగులైనవారికి కామం, క్రోధం, భయం, నిద్ర, లోభం అనేవి చాలా నిందించదగిన చెడు గుణాలు. కాబట్టి అందువలమైన అవధానంతో ఈ ఐదు దుర్గుణాలనూ పరిత్యజించాలి.

ఈ. కామంబుం బెడబాచుఁ బండితుఁడు సంకల్పంబు వల్లించి, ని ద్రామోహంబు సుండంచు సత్కుగుణ చింతన్, లోభముం బ్రాజ్ఞ సే వాముద్రం దొలగించుఁ, గ్రోధము శమవ్యాప్తిన్ మగుడ్చున్ మతి శ్రీమాన్యా! భయ మప్రమాదమున నిల్చించున్ దృఢసైవంతుఁడై.

116

ప్రతిపదార్థం: మతిశ్రీమాన్యా!= బుద్ధివైభవంచేత పూజించదగిన వాడా!; పండితుఁడు= బుధుడు; దృఢస్వాంతుఁడు+ప= దృఢమైన చిత్తం కలవాడై; సంకల్పంబున్= మనోవ్యాపారాన్ని; వర్షించి= వదలి; కామంబున్= కామాన్ని; పెడబాచున్= ఎడబాయజేస్తాడు; సత్కుగుణచింతన్= సత్కుమనే గుణాన్ని చింతించటంచేత; నిద్రామోహంబున్= నిద్రానే మోహాన్ని; అడంబున్= నశింపజేస్తాడు; ప్రాజ్ఞసేవముద్రన్= బుద్ధిమంతులైనవారి సేవలనే ముద్రచేత; లోభమున్= పిసినితనాన్ని; తొలగించున్= తొలగింపజేస్తాడు; శమవ్యాప్తిన్= అంతరింద్రియనిగ్రహ వ్యాప్తచేత; క్రోధమున్= కోపమును; మగుడ్చున్= మరలింపజేస్తాడు; అప్రమాదమున్వ్యాపారంతో; భయమున్= భీతిని; నిల్చించున్= జయిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ధీసంపదచేత పూజించదగిన ఓ పుకుడా! పండితుడు దృఢచిత్తంతో సంకల్పాన్ని వదలి కామాన్ని వదలించుకొంటాడు, సత్కుగుణాన్ని చింతించటం ద్వారా నిద్రామోహాన్ని నశింపజేస్తాడు. ప్రాజ్ఞలను సేవించటం వలన లోభాన్ని తొలగించుకొంటాడు. శమంతో కోపాన్ని విసర్జిస్తాడు. ఏమరుపాటు లేనివాడై భయాన్ని జయిస్తాడు.

తే. శిశ్చము నుదరమును ధృతిఁ, జేయుఁ గాలుఁ, జాడ్చై జాడ్చైని వినికిని శుద్ధమాన సమున మానసవాక్షుల విమలవిద్య, నవహితుండు రక్షించుఁ గులాగ్రగణ్!

117

ప్రతిపదార్థం: కుల+అగ్రగణ్యా!= వంశంలో మొదట గణించదగినవాడా!; అవహితుండు= అవధానంకలవాడు; శిశ్చమున్= పురుషాంగాన్ని; ఉదరమును= పొట్టమూ; ధృతిన్= ధైర్యంతో; చేయున్+కాలున్= చేతిని, కాలిని; చూడ్చిన్= చూపుతో; చూడ్చిని= చూపును; వినికిని= శ్రవణమును; శుద్ధమానసమున్వ్యాపారంతోను; మానసవాక్షులన్= మనస్సును, వాక్షునూ; విమలవిద్యన్= నిర్మలమైన విద్యతోనూ; రక్షించున్= కాపాడుతాడు.

తాత్పర్యం: కులశేషుడవైన ఓ శుకుడా! జాగరూకుడై ఏమరుపాటులేని వాడు శిశ్నేదరాలను ధీరతతోనూ, హస్తపాదాలను చూపుతోనూ, నేత్ర శ్రవణాలను శుద్ధచిత్తంతోనూ, మనోవాక్యులను నిర్గులమైన విద్యతోనూ కాపాడుకొంటాడు.

వ. మతియు నొక్కటెఱంగు సెప్పెద.

118

ప్రతిపదార్థం: మతియున్ = ఇంకను; ఒక్క తెఱంగున్ = ఒక పద్ధతిని; చెప్పెదన్ = చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: ఇంకా ఒక మార్గం వివరిస్తాను.

తే. ఇంతియములలో నొక్కటియేని బట్టి , వడక వెడలిన నా గంటిఁ బ్రజ్జు గాఱు
నట్టు కావున మనసు మున్నాగి వినికి , యాదియగు సైదుఁ గ్రమమున నాగవలయు. 119

ప్రతిపదార్థం: ఇందియములలోన్ = ఇదు జ్ఞానేంద్రియాలలోనూ; ఒక్కటి+ఎనిన్= ఒక్కటైనా; పట్టువడక = నిగ్రహించబడక; వెడలినన్ = తప్పించుకొనిపోతే; ఆగంటిన్ = ఆ రంధ్రంద్వారా; ప్రజ్జు= తెలివి; కాఱున్ = ప్రవించిపోతుంది; అట్లు కావునన్ = ఆ విధంగా జరుగుతుంది కాబట్టి; మనసున్= చిత్తమును; మున్ను= ముందు; ఆగి= నిరోధించి; వినికి+ఆది+అగు= శ్రవణం మొదలైన; ఐదున్= పంచేంద్రియాలను; క్రమమునన్= క్రమంగా; ఆగవలయున్= నిరోధించాలి.

తాత్పర్యం: ఇందియాలలో ఒక్కటైన నిగ్రహానికి లొంగక తప్పించుకొంటే చాలు, ఆ రంధ్రంద్వారా ప్రజ్జు మొత్తం జారిపోతుంది. అందువలన మొదట చిత్తాన్ని నిరోధించాలి. ఆమై శ్రవణాదులైన పంచేంద్రియాలను నిరోధించాలి.

క. మనసును నింతియములనుం , దనయం దొడుగంగఁ జేయఁ దానుఁ దెలివి నోం
ది నిరంజనత్వ సిధిం , గని యపధూమానలంబు కరణి వెలుంగున్.

120

ప్రతిపదార్థం: మనసును= చిత్తాన్ని; ఇందియములనున్= ఇందియాలనూ; తన+అందున్= ఆత్మలో; ఒదుగంగన్+చేయన్= అణగేటట్లు చేయగా; తాను= ఆత్మ; తెలివిన్+బంది= వివేకంపాంది; నిరంజనత్వసిద్ధిన్= మాయా దోషరాహిత్యాన్ని; కని= పాంది; అపధూమానలంబు కరణిన్= పాగలేని అగ్నివలె; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తాడు.

తాత్పర్యం: మనస్సునూ, ఇందియాలనూ తనలో నిగ్రహించుకొంటే తాను వివేకి అవుతాడు. ఆమై ఏ విధమైన దేషం లేనివాడై పాగలేని అనలంవలె వెలుగొందుతాడు.

మ. మన సేకాగ్రతఁ బోండఁ జేయ జనసమృద్ధంబు వల్లించి శూ
స్వనికేతాదిగుహ వివిక్త వసదేవాగార ముఖ్యంబు లై
న నివాసంబుల నుండగావలయుఁ దస్తుస్నీంచినం గీడు సే
సిన హర్షంబు నమర్షముం హృదయముం జెంబింప కళ్ళోభ్యుడై.

121

ప్రతిపదార్థం: తన్= తనను; మన్నించినన్= పూజించినను; కిడు చేసినన్= (తనకు) అపకారం చేసినా; హర్షంబున్= సంతోషమును; అమర్షమున్= కోపమును; హృదయమున్= చిత్తమును; చెందింపక= పొందించకుండా; అక్షోభ్యుదు+ఇ= క్షోభింపజేయరానివాడై; మనసున్= చిత్తమును; ఏకాగ్రతన్= ఏకానిష్టత్వమును; పొందన్+చేయన్= ఒందించటానికి; జనసమృద్ధంబున్= ప్రజల సందడిని; వచ్చించి= త్యజించి; శాస్య= జనులు లేని; నికేత= గృహాలు; అప్రిగుహ= పర్వతగుహలు; వివిక్త= ఏకాంతములైన; వన= అడవులు; దేవాగార ముఖ్యంబులు+వన= దేవాలయాలు మొదలైన; నివాసంబులన్= స్తోనాలలో; ఉండగాన్ వలయున్= నివసించాలి.

తాత్పర్యం: ఇతరులు తనను సమానించినా, తనకు అపకారం చేసినా సంతోషాన్ని, కోపాన్ని పొందకుండా, ఏ విధమైన చిత్తకోభకు గురికానివాడై చిత్తమును ఏకాగ్రం చేయటానికి ఒక శాస్యమైన ప్రదేశంలో, కొండగుహలు, విజనములైన అడవులు, దేవాలయాలు మొదలైన ప్రదేశాలలో నివసించాలి.

క. సమదృష్టిని ఉయియుఁ గను, కమ్ముఁ జూచుచు సత్పు మాధికలితం బగు వ్యు
త్తము నడపిన శబ్దమై, వ్యాము షణ్మసముల యోగి యతివర్తించున్.

122

ప్రతిపదార్థం: యోగి= యోగమార్గంలో ఉన్నవాడు; సమదృష్టిని= సమమైన చూపుతో; ఉయియున్= శిలను; కనకమున్= బంగారాన్ని; చూచుచున్= విలోకిస్తూ; సత్పుమాధికలితంబు+అగు= చక్కని సమాధితో కూడిన; వ్యత్తమున్= వర్తనమును; నడపినన్= నిర్వహించేనే; షణ్మసములన్= ఆరుమాసాలలో; శబ్దబ్రహ్మమున్= శబ్దమనే బ్రహ్మాన్ని; అతివర్తించున్= దాటిపోతాడు.

తాత్పర్యం: యోగి ‘సమలోష్టశక్కాంచనః’ అన్నట్లు రాయిని, బంగారాన్ని సమదృష్టితో చూస్తా సమాధినిష్టై ఆరుమాసాలు గడపగలిగితే శబ్దబ్రహ్మాన్ని అతిక్రమిస్తాడు.

క. సుత! విను; శబ్దబ్రహ్మము, నతివర్తించి భువనత్తయమునను యోగా

న్వితుఁ డగు ముని గను నజు శా, స్వతు నచలుఁ బురాణతము నజరుఁ బరమాత్మున్.’

123

ప్రతిపదార్థం: సుత!= కుమారా; విను= ఆలకించుము; యోగ+అన్వితుడు= యోగంతో కూడినవాడు; అగు ముని= ఇన ముని; శబ్దబ్రహ్మమును= శబ్దమనే బ్రహ్మాన్ని; అతివర్తించి= దాటి; భువనత్తయమునను= ముల్లోకాలలోనూ; అజున్= పుట్టుకలేనివాడును; శాశ్వతున్= సత్యమైనవాడును; అచలున్= నిశ్చలమైనవాడును; పురాణతమున్= ప్రాచీనతముడును; అజరున్= వార్ధకం లేనివాడును అయిన; పరమాత్మున్= పరమాత్ముడిని; కనున్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: పుత్రా! యోగి శబ్దబ్రహ్మాన్ని దాటి మూడు లోకాలలోనూ జననం లేనివాడూ, శాశ్వతుడైనవాడూ, నిశ్చలమైనవాడూ, సనాతనుడూ, ముసలితనం లేనివాడూ అయిన పరమాత్ముడిని దర్శిస్తాడు.

వ. అనిన విని శుకుండు వేదవ్యాసమునీశ్వరునితో నిట్లను ‘వేదంబు గర్భంబుల నాచలించుటయం, బలిత్యజించుటయం జెప్పు; నివ్విధంబులు పరస్పర విరుద్ధంబులై యున్నయి; యిం దెద్దాన నెట్టిగతి సిథించు; నేర్వద? నెఱింగింపవే!’ యనుటయు, నతం డతని కిట్లునియె.

124

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆకల్లించి; శుకుండు= శుకయోగి; వేదవ్యాసమునీశ్వరునితోన్= వేదవ్యాస మునీంద్రుడితో; ఇట్లు+అనున్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు; వేదంబు= ప్రతితి; కర్మంబులన్= కర్మలను; ఆచరించుటయున్= చేయటాన్ని; పరిత్యజించుటయున్= పదలటాన్ని; చెప్పున్= చెప్పుతున్నది; ఈ+విధంబులు= ఈ రెండు పద్ధతులు; పరస్పర విరుద్ధంబులు+ఇ= అన్యోన్య వ్యతిరేకాలుగా; ఉన్న+అని= ఉన్నాయి; ఇందున్= ఈ రెండు మార్గాలలో; ఏ+దాన్= దేనివలన; ఎట్టిగతి= ఏ విధమైన ప్రాప్తి; సిథించున్= లభిస్తుంది; ఏర్వడన్= స్పష్టంగా; ఎఱింగింపవే= తెలియజెప్పుమా; అనుటయున్= అనగా; అతండు= ఆ వ్యాసుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసు డా రీతిగా చెప్పేసరికి అది విని శుకు డతడితో వేదం కర్మలు చేయాలనీ, వదలాలనీ రెండు రకాలుగా చెప్పుతున్నది. ఈ పద్ధతులు రెండూ అన్యోన్యం విరుద్ధంగా ఉన్నాయి. ఇందులో ఏది చేస్తే ఏ గతి లభిస్తుందో స్పష్టంగా తెలియజెయుమని అడిగాడు. అందుకు వేదవ్యాసు డీ విధంగా చెప్పాడు.

ఆ. ఏను ప్రవృత్తి కర్తృ మనఫు! నివృత్తి ని! ష్టోర్చు మరయ బంధకంబు మోక్ష
ఓంబు నగుట బోధనత్వసంపన్నులు, సారరు కర్తృతంత్ర కరణమునకు.

125

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; ఏను= ఆలకించుము; కర్మము= కర్మమార్గం; ప్రవృత్తి= ప్రవర్తనం; అరయన్= పరిశీలింపగా; నిష్మర్మము= కర్మరహిత్యం; నివృత్తి= బంధించేది, (రెండవది) మోక్షణంబు= విడుదల కలిగించేది; అగుటన్= కావటంచేత; బోధనత్వ సంపన్నులు= జ్ఞానంకలవారు; కర్మ తంత్ర కరణమునకున్= కర్మనిధానం ఒనర్జుటానికి; చౌరరు= పూమకొనరు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! ఏను. కర్మమార్గం ప్రవృత్తి అనీ, కర్మరహితమార్గం నివృత్తి అనీ చెప్పబడుతాయి. ఇందులో మొదటిది బంధం కలిగించేది, రెండవది విడుదల కలిగించేది. అందువలన జ్ఞానసంపన్నులైనవారు కర్మమార్గంలో ప్రవేశించరు.

క. కొందరు కర్తృకరణ మళ్ళి, నంబింతురు; వారలకు జనన మరణములం
బొందక పోరాదు; మహా, నందముఁ బొందుదురు నిత్య నైష్టోర్చు పరుల్.

126

ప్రతిపదార్థం: కొందరు= కొంతమంది; కర్మకరణమున్= కర్మచేయటాన్ని; అభినందింతురు= మెచ్చుకొంటారు; వారలకున్= వారికి; జనన మరణములన్= పుట్టుకను, చావును; పొందకపోరాదు= అనుభవించక పోవటానికి వీలుకాదు; నిత్యానై ప్యూర్కుపరుల్= సదా నిష్మర్ములయందుండేవారు; మహానందమున్= గొప్ప ఆనందాన్ని; పొందుదురు= పొందుతారు.

తాత్పర్యం: కొందరు కర్మలు చేయటమే మంచిదంటారు. కానీ, వారు చావుపుట్టుకలను పొందకుండా తప్పించుకొనలేరు. ఎల్లావేళలా నిష్మర్మతామార్గాన్ని అనుసరించేవారు గొప్ప ఆనందం పొందుతారు.

ఆ. చిత్తశుద్ధి మాత్రమే జేసేనేనియు నవి, ద్వాత్మకంబ చూపే యరయఁ గర్భ
మబి దొఱంగు టంచితాత్మ విద్యాత్మక, ధర్తు మబియ మోక్షదంబు సుమ్ము!

127

ప్రతిపదార్థం: అరయన్= పరిశీలింపగా; కర్మము= కర్మమార్గం; చిత్తశుద్ధిమాత్రన్= మనశ్శుద్ధిని మాత్రం; చేసేన్+ఎనియున్= చేసినప్పటికినీ; అవిద్యాత్మకంబ చూపే!= అవిద్యాస్వరూపమే గదా!; అది= ఆ కర్మము; తొఱంగుట= త్యజించటం; అంచిత+అత్మవిద్యా+అత్మక ధర్మము= పూజితమైన ఆత్మవిద్యా స్వరూపమైన ధర్మం; అదియ= అదే; మోక్షదంబు సుమ్ము= మోక్షమునిచేది సుమా!

తాత్పర్యం: కర్మ చిత్తశుద్ధిని కలిగించినప్పటికీ, అవిద్యా స్వరూపమైనదే. దానిని వదలిపెట్టటమే ఆత్మవిద్య అయి ఉన్నది. మోక్షమిచేది కూడా ఆ కర్మత్యాగమే.

ఉ. గుమ్మడిపుప్పు దేనియయుఁ గుపము నైందవరేఖికాంతియున్
జు మురయంగు గర్భఫల శోభనసంపద; జున్న నేఱుఁ బూ
ర్షమ్మగు చంద్రజంబము నసం దగు నిర్మలవిద్య గాధపా
కమ్ము ఘలోదయం బబి యఖండసుభాత్మ పుదంబు పుత్రకా!

128

ప్రతిపదార్థం: పుత్రకా!= కుమారా!; అరయంగన్= పరిశీలించగా; కర్మఫలశోభనసంపద= కర్మకు ప్రయోజనమైన సుందరమైన సంపత్తి; గుమ్మడిపుప్పుతోని మకరండము; కూపమున్= బాణియు; ఇందవరేఖికాంతియున్+చుమ్ము= చంద్రజింఖాకాంతియు నగునుమా!; నిర్మలవిద్య= విమలమైన విద్య; జున్నన్= తేనెతెట్టెయు; నీఱున్= నదియును; పూర్ణమ్ము+అగు=

నిండైన; చంద్రబింబము+అనన్త+తగున్= చంద్రమండలమని చెప్పుదగును; అది= ఆ విద్య; గాఢపాకమ్ము= అధికపాకం కలది; ఫలోదయంబు= ఫలమునకు ఉత్సత్తి స్తానమైనది; అఖండసుఖ+ఆత్మవదంబు= ఎడతెగని సుఖస్వరూపస్తానం.

తాత్పర్యం: కుమారా! కర్మమార్గానికి ఫలంగా లభించే శోభనమైన సంపద గుమ్మడిపువ్వు తేనెను, బావిని, చంద్రరేఖాకాంతిని పోలినది. నిర్మలమైనవైష్ణవర్మమార్గ మనబడే విద్య తేనెతెట్టేను, నదిని, నిండుచంద్రబింబమును పోలినది. అది అధికపరిపాకం కలిగి ఫలానికి మూలమైనదై ఎడతెగని సుఖస్తానమై ఉన్నది.

విశేషం: గుమ్మడి పువ్వులో తేనె అతి స్వల్పంగా ఉంటుంది. తేనె తెట్టులోని తేనెతో పోల్చినపుడు దాని ప్రయోజనం అతి స్వల్పం. అట్లాగే బావి సంకుచిత ప్రయోజనాలను మాత్రమే కల్గిస్తుంది. అందులోని సీరు స్వల్పం. నదితో పోల్చినపుడు బావివలన మనకు కలిగే లాభం చాలా కొద్దిపాటిగి మాత్రమే. చంద్రుడి ఏకరేఖాకాంతి చాలా కొద్దిగా ఉంటుంది. పున్నమినాటి చంద్రుడి కాంతి ఎంతో పెద్దదై బహుళప్రయోజనాన్ని కల్గిస్తుంది. అట్లాగే స్వల్పఫలప్రదమైన కర్మమార్గంకంతే అత్యధిక ఫలప్రదమైన విద్యమార్గం శేషమని భావం. అలం: రూపకం.

వ. కర్తృంబునం గానిబి ర్యై విద్యనయ్యెడునట్టితెఱం గెత్తింగించెద.

129

ప్రతిపదార్థం: కర్మంబునన్= కర్మమార్గంచేత; కానిది+బి= సాధించరానిదై; విద్యన్= విద్యమార్గంచేత; అయ్యెపునట్టి= సాధించదగినట్టి; తెఱంగు= పద్ధతి; ఎత్తింగించెదన్= తెలుపుతాను.

తాత్పర్యం: కర్మచేత సాధ్యంకాక విద్యచేత మాత్రమే సాధించదగిన పద్ధతి ఏదో తెలియపరుస్తాను.

క. విను! రేఖామాత్రపు) జం : ద్రుని యట్టుల జీవు) డతని దుష్పత్కముఁ బో
లిన యజ్ఞానము నపగమ , మున బోధానందసాంధ్రపూర్ణతఁ బొలుచున్.'

130

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; జీవుడు= జీవాత్ముడు; రేఖామాత్రపు= ఒక్కరేఖామాత్రమే కల; చంద్రుని అట్టుల= చంద్రుడివంటివాడు; అతని= ఆ చంద్రుడియొక్క; దుష్పత్కమున్+పోలిన= కృష్ణపత్కంవంటిదైన; అజ్ఞానము నపగమమునన్= అజ్ఞానం తోలగిపోవటంచేత; బోధ+అనంద=జ్ఞానంచేత గలిగిన ఆనందంయొక్క; సాంద్ర= దట్టమైన; పూర్ణతన్= నిండుదనముచేత; పొలుచున్= భాసిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఏకరేఖామాత్రమైన చంద్రుడితో సమానుడు జీవుడు. జీవుడి అజ్ఞానం చంద్రుడి కృష్ణపత్కంతో సమానమైనది. కృష్ణపత్కం గడచిపోతే చంద్రుడు పరిపూర్ణతను సంతరించుకొని భాసిస్తాడు. అట్లాగే అజ్ఞానమనే కర్మమార్గం గడిస్తే జీవుడు విద్యానంద పరిపూర్ణమై వెలుగొందుతాడు'.

విశేషం: అలం: ఉపవ.

బ్రహ్మచర్యంబు బ్రహ్మచర్యాప్రాప్తికి ముఖ్యకారణంబని చెప్పుట (సం. 12-234-12)

వ. అని చెప్పిన విని 'విద్య యేట్టివాలికి నలవడు? నెత్తింగింపవే!' యనిన నందనునితో గంధవతీనందనుం డిట్లనియే.

131

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్ విని= ఈ రీతిగా చెప్పగా విని; విద్య= జ్ఞానహేతుమైన విద్య; ఎట్టివారికిన్= ఏ రీతిగా ఉన్నవారికి; అలవడున్= అలవాటగును; ఎత్తింగింపవే= తెలుపుమా; అనినన్= అని అడిగిన; నందనునితోన్= కుమారుడితో; గంధవతీనందనుండు= (మోజన) మత్స్యగంధి తనయుడైన వ్యాసుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసు డట్లా చెప్పగా విని శుకుడు ‘విద్య ఎట్లాంటి వారికి లభిస్తుందో’ చెప్పు’మని తండ్రిని అడిగాడు. అంతట వ్యాసమునీంద్రు డతనితో ఇట్లా అన్నాడు.

తే. బ్రహ్మచర్యసమేతతపంబు విపుల , కాననమున వానప్రస్త గణము పాంత
నిలిచి చేయుచుఁ బ్రహ్మశాలలకు నుచిత , కాలమునఁ జని యెత్తి భిక్షలు భుజించి. 132

ప్రతిపదార్థం: విపులకాననమున్= విశాలమైన అడవిలో; వానప్రస్తగణము పొంతన్= వానప్రస్తశమంలో ఉన్నవారి చెంత; నిలిచి= ఉండి; బ్రహ్మచర్య సమేత తపంబున్= బ్రహ్మచర్యంతో కూడిన తపస్సును; చేయుచున్= చేస్తూ; ఉచితకాలమున్= తగినసమయంలో; పర్మశాలలకున్= పర్మకుటీరాలకు; చని= పోయి; భిక్షలు ఎత్తి= భిక్షలు గ్రహించి; భుజించి= తిని.

తాత్పర్యం: విశాలమైన అరణ్యంలో వానప్రస్తలైనవారు నివసించే చోట ఉండి, బ్రహ్మచర్యంతో సహ తపోనిష్ట అనుష్టిష్టూ సరి అయిన సమయంలో అక్కడి పర్మశాలలకు పోయి భిక్ష పరిగ్రహించి భుజిష్టూ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. నుతియు నమస్కృతియును లే , క తిలిగి, శుభ మశుభమును వగం బొందక, గీ
ప్లి తెరువు సారకుండుట సు , ప్రత, మధి యధ్యాత్మవిద్యాఁ బ్రిచురముఁ జేయున్.’ 133

ప్రతిపదార్థం: నుతియున్= పాగ్దయు; నమస్కృతియున్= నమస్కారం; లేక= కలిగిఉండక; తిరిగి= సంచరించి; శుభము+అశుభము+అను వగన్= మంగళం, అమంగళం అనేచింతను; పొందక= చెందక; గోష్టితెరువు= పదిమంది కూడిన చోటికిపోయేమార్గం; చోరకుండుట= ప్రవేశించక ఉండటం; సుప్రతము= మంచిప్రతం; అది= ఆ ప్రతం; అధ్యాత్మవిద్యన్= బ్రహ్మవిద్యను; ప్రచురమున్+చేయున్= ఎక్కువ కావిస్తుంది.

తాత్పర్యం: మానావమానాలకు, శుభాశుభాలకు లొంగక ప్రజల కూటములలో చేరక ఉండటం మంచిప్రతం. ఆ ప్రతం వలన అధ్యాత్మవిద్య అభివృద్ధి పొందుతుంది’.

ఆ. అనుడు నతఁడు ‘కర్తృ మఖీలంబు నీడఁ బో , విడుచు టొప్పదంట్రు వేదవిదులు;
దాని నాదలింపఁ దగదొకో సంయమి , ప్రవర! సంబియంబు వాపవలయు.’ 134

ప్రతిపదార్థం: అనుడున్= అనగా; అతఁడు= ఆ శుకుడు; సంయమిప్రవర!= మునిశేషౌ; వేదవిదులు= వేదం తెలిసినవారు; అఖిలంబు కర్మము= సమస్తమైన కర్మను; ఈడన్+పోన్ విడుచుట= వెనుదీయక విడనాడటం; ఒప్పదు+అండ్రు= తగదని చెప్పుతారు; దానిన్= ఆ కర్మమును; (లేక వారిమాటను); ఆదరింపన్+తగదొకో?= సంభావించటం అనుచితమా?; సందియంబు= ఈ సందేహాన్ని; పాపన్ వలయున్= తొలగించాలి.

తాత్పర్యం: వ్యాసు డట్లా చెప్పగా పుకుడు మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: ‘మునీంద్రా! వేదజ్ఞులు కర్మను పూర్తిగా వదలరా’ దని చెప్పుతున్నారు. ఆ కర్మను (లేదా వారిమాటను) ఆదరించకూడా! ఈ సందేహం నివారించండి’.

వ. అనినం ‘గర్భంబు విడువమియు, విడుచుటయుం గలిగియుండుఁ; దఢియయోగ్యతావిశేషంబు
లెత్తింగించెద. 135

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; కర్మంబు= కర్మమును; విడువమియున్= వదలకుండా ఉండటమూ; విడుచుటయున్= వదలటమూ; కలిగిఉండున్= ఉండటం కద్దు; తదీయ= ఆ కర్మాత్మాగ - అపరిత్యాగాలమొక్క; యోగ్యతావిశేషంబులు= అర్థతను గూర్చిన విశేషాలు; ఎత్తింగించెదన్= తెలుపుతాను.

తాత్వర్యం: పుకు డట్లా అడిగేసరికి వ్యాసు డిట్లా అన్నాడు: ‘కర్మను పరిత్యజించటమూ కద్దు. పరిత్యజించకపోవటమూ కద్దు. ఆ త్యాగాత్యాగాల విశేషాలను వివరిస్తాను.

- సీ.** విను’ మని ముని యిట్లులను ‘బ్రహ్మాచారి గృ’ , హాస్త వానప్రస్త యతులు విహిత కర్మ నిష్ఠత సిద్ధిగాంతు; రాత్రము చతు , ఘృముఁ జతుప్పట్టికా ఘుటీతమైన నిఃశేషి తుదిముట్టు నెలవెక్కుటకు నిట్టి , క్రమవర్తనము సుకరంపుమార్గా; మాయువు మొదలి నాలవపాలు గురుపాల , దాసునియిట్లు సంతతముఁ బనులు
- తే.** ప్రీతిఁ జేయుచుఁ గుడిచిన పిదపఁ గుడిచి , శయ్యఁ జెందిన నాతని చరణయుగము గరయుగంబున నొత్తుచు గలితనిద్రుఁ , దైన నిభించు బ్రహ్మాచరాయ్యన్నితుండు.

136

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆకర్షించము; అని= అనిచెప్పి; ముని= వ్యాసుడు; ఇట్లులు+అనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; బ్రహ్మాచారి= బ్రహ్మాచర్యాశమంలో ఉండేవాడు; గృహస్త= గృహస్తడు; వానప్రస్త= వానప్రస్తడు; యతులు= సన్మాని అనేవీరు; విహితకర్మనిష్ఠతన్= శాప్తంచేత విధించబడిన కర్మలో నిష్ఠకలిగిఉండటం వలన; సిద్ధిన్= సాధనచేత గమ్యమైన ప్రయోజనమును; కొంతురు= పాందుతారు; ఆశ్రమ చతుపుమున్= నాలుగాశ్రమాలు; చతుపుట్టికా ఘుటీతమైన= నాలుగు మెట్లతో సంఘటించబడిన; నిఃశేషి= నిచ్చెన; తుదిముట్టు నెలవు= గమ్యస్థానమైన మోక్షమును; ఎక్కుటకున్= అధిరోహించటానికి; ఇట్లు= ఇటువంటి; క్రమవర్తనము= క్రమమైన పద్ధతి; సుకరంపుమార్గము= సులభమైన త్రోవ; బ్రహ్మాచర్య+అన్యితుండు= బ్రహ్మాచర్యంతో కూడిన వటువు; ఆయువు మొదలి నాలవపాలు= జీవితకాలమైన ఆయుసులో మొదటిదైన నాల్గ భాగాన్ని; గురుపాలన్= గురుడి చెంత; దాసునిఅట్లు= సేవకుడివలె; సంతతమున్= ఎల్లప్పుడు; ప్రీతిన్= ప్రీతితో; పనులు= కర్మలు; చేయుచున్= ఆచరిస్తాడు; కుడిచిన పిదపన్= (గురువు) భుజించిన పిమ్మట; కుడిచి= భుజించి; శయ్యన్+చెందినన్= (గురువు) శయ్యన్నిస్తే; ఆతని చరణయుగమున్= ఆ గురువు పాదాలు రెండింటిని; కరయుగంబునన్= తన రెండు చేతులలో; ఒత్తుచున్= పిసుకుతూ; కలితనిద్రుడు+ఐనన్= అతడు నిర్దించగా; నిద్రించున్= తాను నిద్రపోతాడు.

తాత్వర్యం: నేను చెప్పేది వినుము’ అని వ్యాసు డిట్లా అన్నాడు: ‘బ్రహ్మాచారి, గృహస్తడు, వానప్రస్తడు, సన్మాని అనే నాలుగాశ్రమాలకు చెందినవారు శాప్తం విధించిన కర్మలు ఆచరించటం ద్వారా సిద్ధి పాందుతారు. నాలుగాశ్రమాల పద్ధతి నాలుగు మెట్లతో నిర్మించిన నిచ్చెన వంటిది. చివరి గమ్యమైన మోక్షపదవి నథిష్టించటానికి బ్రహ్మాచర్యాది క్రమపద్ధతి సులభమైన త్రోవ. బ్రహ్మాచారి తన ఆయువులో మొదటి నాల్గ భాగాగైమైన యిరువదైదు సంవత్సరాల కాలం గురువువద్ద భృత్యుడివలె సదా ప్రియంగా కర్మలు చేస్తూ ఉండాలి. గురువు భుజించిన తర్వాత భుజించాలి. గురువు పడుకొన్న పిమ్మట ఆయన రెండు పాదాలనూ తన రెండు చేతులతో ఒత్తాలి. ఆయన నిద్రించిన తర్వాతనే తాను నిద్రించాలి.

విశేషం: ‘శతాయుర్వేష్టురుషః’ అన్న ప్రమాణాన్ని అనుసరించి మానవుల ఆయుఃకాలం నూరు సంవత్సరాలై ఉన్నది. దీనిని నాల్గ భాగాలుగా విభజిస్తే ఒక్కొక్క భాగానికి ఇరువైఅయిదు సంవత్సరాలవుతాయి. క్రమపద్ధతిలో ఆశ్రమాలను స్వీకరించేవాడు ఒక్కొక్క భాగంలో ఒక్కొక్క ఆశ్రమం చౌపున నాలుగాశ్రమాలను పాటించాలి.

- క.** రసగంధప్రముఖంబుల , దెస వేడుక లేక గురుమతికి వచ్చిన య భీసమయములఁ దగ వేదా భ్యసనంబులు సేయుచుండు నాతఁడు నియతిన్.

137

ప్రతిపదార్థం: ఆతండు= ఆ బ్రహ్మాచారి; నియతిన్= నియమంతో; రసగంధప్రముఖంబుల దెసన్= రసం, గంధం మొదలైన విషయాలపై; వేడుక= ఔత్సుక్యం; లేక= కలిగి ఉండక; గురుమతికిన్= ఆచార్యుడి బుద్ధికి; వచ్చిన= తోచిన; అట్టిసమయములన్= ఆ కాలాలలో; తగన్= తగిన రితిలో; వేద+అభ్యసనంబులు= [ప్రతిసారమును అభ్యసించటాన్ని]; చేయుచుండున్= ఆవరిస్తూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాచారి నియమంపాటిస్తూ రసగంధాదులైన విషయాలపై మక్కువ లేనివాడై ఉంటాడు. గురువు బుద్ధికి తోచిన సమయాలలో ఆయన వద్ద వేదాభ్యాసం చేస్తూ ఉంటాడు.

వ. ఇది బ్రహ్మాచారి ప్రకారం; బాతం డాత్రమాంతరగతుం డయి వర్తించు విధంబు సెప్పెద.

138

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చెప్పింది; బ్రహ్మాచారి ప్రకారంబు= బ్రహ్మాచారి పద్ధతి; ఆతండు= ఆ బ్రహ్మాచారి; ఆశ్రమ+ అంతరగతుండు+అయి= మరొక ఆశ్రమమైన గృహస్తాప్రమంలో ప్రవేశించినవాడై; వర్తించు= మెలగే; విధంబు= ప్రకారాన్ని; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: ఇంతవరకూ చెప్పింది బ్రహ్మాచారి పద్ధతి. ఆ బ్రహ్మాచారి గార్వాష్టం స్వీకరించినప్పుడు మెలగే పద్ధతిని వివరిస్తాను.

సీ. సవినయంబునఁ డన శక్తితో గురునకు, దక్కిణ యిచ్చి, యాతండు వనుపఁ గా సమావర్తనకార్యంబు నడపి వి, వాహమై హావ్యకవ్యముల నతిథి తోషణ బాంధవ పోషణంబుల సత్య, భాషపు నిజదారపరతఁ బుత్ర సంశీక్ష ర్ఘతువిశేషంబుల నొక యాయి, రంశంబు గడపి గృహస్థ, ధర్మ.

తే. వృత్తిఁ గృతకృత్యుఁ డగు నగ్ని విడువ కడపిఁ, బూలపంటల ఫలమూలములను జిక్కు పూజ సలుపుచుఁ, బలశిష్టములు భుజించి, తపము సేత వానప్రస్త ధర్మసరణి.

139

ప్రతిపదార్థం: సవినయంబున్= వినయంతో; తనశక్తితోన్= తనకున్న శక్తి కొలది; గురునకున్= ఆచార్యుడికి; దక్కిణ ఇచ్చి= దక్కిణగా ఈందగిన ధనం ఇచ్చి; ఆతండు= ఆ గురువు; పనుపగాన్= పంపగా; సమావర్తన కార్యంబున్= బ్రహ్మాచర్య సమాప్తికి తగినకార్యం; నడపి= నిర్వహించి; వివాహము+హ= పెండ్లిచేసికొని; హావ్యకవ్యములన్= దేవతలకు, పితృదేవతలకు ఈందగిన యన్నములతోను; అతిథితోషణ= అతిథులను సంతోషపరచుటతోను; బాంధవపోషణంబులన్= బంధువులను పోషించటంతోను; సత్యభాషలన్= సత్యమైన మాటలతోనూ; నిజదారపరతన్= తన భార్యయందే ఆసక్తిగలవాడై ఉండటంచేతను; పుత్ర సంశీక్షన్= పుత్రులకు మంచి శిక్షణ చేతను; క్రతు విశేషంబులన్= యాగ విశేషాలతోనూ; ఒక ఆయుః+అంశంబున్= తన ఆయుస్సులో నాలుగింట ఒకభాగాన్ని; కడపి= అతిక్రమించి; గృహస్థధర్మవృత్తిన్= గృహస్థుడి యొక్క ధర్మానికి చెందిన వర్తనంచేత; కృతకృత్యుఁడు= చేయదగిన పనులు చేసినవాడు; అగున్= అవుతాడు; అగ్నిన్ విడువక= అగ్నికార్యమును వదలక; అడవిన్= అరణ్యంలో; పూరిపంటలన్= ధాన్యములచేత; ఫలమూలములను= పండ్లు, దుంపలచేత; భిక్షుపూజన్= యుతి పూజనుసలుపుచున్= నిర్వహిస్తూ; పరిశిష్టములు= మిగిలినవి; భుజించి= తిని; తపముచేత= తపస్సు చేయటం; వానప్రస్తధర్మసరణి= వానప్రస్తధర్మంలో ఉన్నవారి ధర్మముయొక్క మార్గమై ఉన్నది.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాచారి వినయంతో తనశక్తి కొలది గురువుకు దక్కిణ ఇచ్చుకోవాలి. ఆయన అనుమతి పొంది అధ్యయనానంతరం గృహస్థధర్మాన్ని స్వీకరించటానికి అవసరమైన కార్యాలు నిర్వహించాలి. తరువాత పెండ్లి చేసికొని దేవతలను, పితృదేవతలనూ క్రమంగా హావ్యకవ్యాలలో సంత్పుష్టిపరచాలి. అతిథులను సంతోషపెట్టాలి. బంధువులను పోషించాలి. సత్యం పలకాలి. తన భార్యయందే అనురక్తుడై ఉండాలి. పుత్రులకు చక్కని శిక్షణ ఇవ్వాలి.

క్రతువులు చేయాలి. ఇట్లా జీవితకాలంలో ఒక పాతిక భాగం గడపి గృహస్థుడి ధర్మం పాటించి అతడు కృతార్థ డవుతాడు. ఆ పిమ్మట అగ్నికార్యం విడువుండా నిర్వహిస్తూ ధాన్యాలతో, ఫలమూలాలతో సన్మానిస్తును ఆదరిస్తూ వారు తినగా మిగిలిన అన్నాన్ని భుజిస్తూ తపస్సు చేయటం వానప్రస్తుతైనవారి ధర్మమార్గం.

క. వానప్రస్తుత ప్రక్రియ : దా నొకపా లాయువును బదంపడి తుబి పా

లైనసు సన్మానాను : వ్యాసముసకు జీష్టువాడు శాంతాత్మకుడై.

140

ప్రతిపదార్థం: పదంపడి= పిమ్మట; తాను= అతడు; ఒకపాలు+అయువున్న= ఒకభాగం ఆయుస్సుచేత; వానప్రస్తుతప్రక్రియన్= వానప్రస్తుత వృత్తితో (గడపి); తుబిపాలైనను= శేషించిన నాల్గవపాలు జీవితకాలాష్టోనా; శాంతాత్మకుడు+ఐ= శాంతష్టోన చిత్తంకలవాడై; సన్మాన+అనుష్టానమునకున్= యతిధర్మాన్ని అనుష్టించటానికి; చొచ్చువాడు= ప్రవేశించేవాడు అగును.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా జీవితకాలంలో ఒకపాతిక వంతు వానప్రస్తుత ధర్మచరణతో గడపి, ఆ తరువాత మిగిలిన నాల్గవభాగం కాలంలో సన్మానాత్మమానుగుణమైన ధర్మానుష్టానంలో శాంతచిత్తంతో ప్రవేశించాలి.

ప. ఇ ట్లాయురంశంబులు నాలుగుం జెల్లుట యుత్తమ ధర్మస్వరూపం; బంశత్తయకాలాచరితంబైన యాత్మమత్తితయంబు ప్రవర్తనంబులు గపాయపక్కంబగుటయుఁ జతుర్భాత్మమంబుఁ జెందుట కృత్యంబుఁ;
దాని తెఱం గెఱింగించెద నవహితుండ వై యాకళ్లింపుము.

141

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఈ రీతిగా; ఆయుః+అంశంబులు= ఆయుర్భాగాలు; నాలుగున్+చెల్లుట= నాలుగును గడచుట; ఉత్తమధర్మస్వరూపంబు= శ్రేష్ఠమైనధర్మముయొక్క పద్ధతి; అంశత్తయ= మూడుభాగాలైన; కాల= సమయంలో; ఆచరితంబు+ఐన= చేయబడిన; ఆత్మమత్తితయంబు= మూడాత్మమాలయొక్క; ప్రవర్తనంబుల్న= ఆయా ఆత్మమానికి తగిన నడవడికలతో; కపాయపక్కంబు+అగుటయున్= చిత్తం శుద్ధం కావటంతోనే; చతుర్థ+ఆత్మమంబున్= యత్యాత్మమమును; చెందుట= స్వీకరించటం; కృత్యంబు= చేయదగింది; దాని తెఱంగు= నాల్గవ ఆత్మమపద్ధతిని; ఎఱింగించెదన్= తెలుపుతాను; అవహితుండవు+ఐ= అవధానం కలవాడవై; ఆకర్ణింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా నాలుగు జీవితకాలభాగాలు గడవట మనేది ఉత్తమమైన ధర్మపద్ధతి. మొదటి మూడు కాలాంశాలలో చక్కని ప్రవర్తనలతో గడపిన బ్రహ్మచర్యం మొదలైన మూడాత్మమాలు క్రమపక్కత పొందాలి. ఆ పిదప నాల్గవదైన సన్మానాత్మమం స్వీకరించటం ఉచితం. నాల్గవ ఆత్మమానికి చెందిన పద్ధతి ఎట్లాంటిదో వివరిస్తాను. సావధానంగా వినుము.

సి. ఆత్మయం దగ్గి సమారీపణము సేసి , యజన మాంతరముగ నక్షత్రసంధి విగ్రహం ఉగుచుఁ బలిగ్రహ విముఖుఁడై , ముండుండు ననికేతనుండు వ్యక్త మూలవాసియును గపాలధారుండు నే , కాకియు నక్రిధకామశీకుఁ దును గాగవలయు; ఇక్కునకు నిందా స్తుతుల్ , దనయంద యడగంగఁ దాను బరుల

తే. బిక్క వలుకక బివియెల్లఁ జక్కటీలఁగఁ , దాన యున్నట్లు గనుచు నేమేనిఁ గుడిచి యెట్లియేనియుఁ గట్టి యెందే శయించు , నతని దేవతల్ బ్రాహ్మణుఁ ఉండ్రు పుత్ర!

142

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర! = కుమారా!; యజనము= యజ్ఞక్రియ; ఆంతరముగన్= ఆంతరంగికం కాగా; ఆత్మయండున్= ఆత్మలో; అగ్నిసమారీపణము చేసి= అగ్ని చక్కగా ఆరోపింపజేసి; అక్కత సంధి విగ్రహండు+అగుచున్= ఇతరులతో కలయికగాని,

కలహంగాని చేయనివాడుగా ఉంటూ; పరిగ్రహపిముఖుడు+ఽః = ఇతరులనుండి ధనాదుల స్వీకారానికి విముఖుడై; ముండుండున్= బోడితలవాడును; అనికేతనుండున్= గృహం లేనివాడు; వ్యక్తమూలవాసియున్= చెట్టుమొదట నివసించేవాడును; కపాలధారుండున్= పెంకును చేబూనినవాడును; ఏకాకియున్= ఒండరిగా ఉండేవాడును; అక్రోధాకూరుడును= కోపం, కామం, దుఃఖం లేనివాడును; కాగన్+వలయున్= కావలెను; భిక్షునకున్= సన్మానికి; నిందాస్తుతుల్= నిందించటం, పాగడటమూ; తనయంద= తనలోనే; అడగంగన్= అణగిపోగా; తాను= ఆ సన్మాని; పరులదిక్కు= ఇతరులవైపు; పలుకక= మాట్లాడక; దిని ఎల్లన్= ఆకాశమంతా; పిక్కటిలఁగన్= క్రిక్కిరిసినట్లుగా; తానే= తానే; ఉన్నట్లు= ఉండినట్లు; కనుచున్= చూస్తా; ఏమేని= ఏదైనా; కుడిచి= తిని; ఎద్దియేనియున్= ఏదైనా; కట్టి= ధరించి; ఎందేన్= ఎక్కడైనా; శయించునతని= శయనించే సన్మానిని; దేవతల్= సురలు; బ్రాహ్మణుడు+అండ్రు= బ్రాహ్మణుడని చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: కుమారా! సన్మానాశ్రమం స్వీకరించినవాడు ఆత్మలోనే అగ్ని సమారోపణం కావించి ఆంతరంగికంగా యజనక్రియ నిర్వహించాలి. ఎవరితోనూ పొత్తుగానీ, కలహంకానీ పెట్టుకొనకూడదు. అతడికి పరిగ్రహం తగదు. ముండిత శిరస్కుడై ఒక యింట నివాసం లేక ఏ చెట్టుమొదట్లోనో నివసించాలి. ఘటకపాలం చేతబట్టి ఏకాకిగా సంచరించాలి. కామానికి, క్రోధానికి, శోకానికి గురి కాకూడదు. నిందాస్తుతులను తనలో అణచివేసి ఇతరులతో ఏ వ్యవహారమూ పెట్టుకొనక భూమ్యకాశాలంతటా తానే వ్యాపించి ఉన్నానని భావిస్తా, ప్రాప్తమైనది ఏదైనా తిని, ఏదైనా ధరించి, ఎక్కడైనా శయనించే స్వభావంకల ఆ యతిని దేవతలు 'బ్రాహ్మణుడు' అని వ్యవహరిస్తారు.

క. జన నికరములకుఁ దొలఁగును , ఘన భుజగంబులకుఁ బోలేఁ గనుఁ జీనుఁగుఁ గా
వనితం దనుఁ బాటించిన , ననఫుఁ నరకముగుఁ దలఁచు నతడు మనమునన్.

143

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; అతడు= ఆ సన్మాని; జన నికరములకున్= ప్రజాసమూహోలకు; ఘనభుజంగం బులక్కన్+పోలెన్= పెద్దపాములకు వలె; తొలఁగును= తొలగిపోతాడు; వనితల్= స్త్రీని; పీనుగున్+కాన్= శవంగా; కనున్= భావిస్తాడు; తను= తనను; పాటించినన్= చేరితే; మనమున్= చిత్తంలో; నరకముగన్= నరకంగా; తలచున్= భావిస్తాడు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! ఆ యతి పాములు తొలగినట్లు ప్రజల గుంపులను చూస్తే దూరంగా తొలగిపోతాడు. స్త్రీని శవంగా భావిస్తాడు. ఆ స్త్రీ తనను పాటిస్తే అది నరకంగా చిత్తంలో భావిస్తాడు.

తే. అతనివలన భూతములకు నభయ మగుట , భూతముల దెస నభయంబ యాతనికిని బుత్రు! యాగు లెల్లవియును భూతములకు , నభయ మిచ్చుటఁ బోలవం త్రార్యజనులు.

144

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారా!; అతనివలనన్= ఆ యతివలన; భూతములకున్= ప్రాణులకు; అభయము+అగుటన్= భయం లేదు కాబట్టి; అతనికిని= ఆ యతికి కూడ; భూతములదెసన్= ప్రాణులవలన; అభయంబు+అ= భయమన్నది లేదు; ఆర్యజనులు= పెద్దలు; ఈగు లెల్లవియును= సమస్తదానాలు; భూతములకున్= ప్రాణులకు; అభయము+ఇచ్చుటన్= నిర్భుయత్వం ఒపంగుటను; పోలపు+అండ్రు= సరిపోల వని చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: కుమారా! సన్మానివలన ప్రాణులకు భయం లేదు కాబట్టి ప్రాణులవలన అతడికి కూడా భయంలేదు. ఆర్యలైనవారు అన్నిదానాలు ప్రాణుల కిచ్చే అభయ ప్రదానానికి సరిపోల వని చెప్పుతారు.

ఆ. జంతుపదము లెల్ల దంతిపదంబులో , నడగు క్రీయ నహింసయందు సకల
ధర్మములు నడంగుఁ గర్భ సంత్యాగికి , నైన భూతదయ సమర్పుణము.

145

ప్రతిపదార్థం: జంతుపదములు+ఎల్లన్= జంతువుల అడుగులన్నీ; దంతపదంబులోన్= ఏనుగు అడుగులో; అడుగుక్రియన్= అణగునట్లు; అహింస+అందున్= ‘అహింస’ అనే ధర్మమందు; సకలధర్మములు= సమస్త ధర్మాలు; అడంగున్= అణగిపోతాయి; కర్మపంత్యాగికిన్+ఖనన్= కర్మములు పరిత్యజించినవాడికి పైతం; భూతదయ= ప్రాణులపట్ల చూపే కరుణ; సమర్పణగుణము= ఉచితమైన గుణం.

తాత్పర్యం: లోకంలోని జంతువుల అడుగులన్నీ ఏనుగు అడుగులో లీనమైపోతాయి. అట్లే సమస్త ధర్మాలు ‘అహింస’ అనే ధర్మంలో లీనమైపోతాయి. కాబట్టి కర్మపరిత్యాగం చేసిన వానికి కూడా భూతదయ చాలా ఉచితమైన గుణంగా భాసిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. కావున.

146

తాత్పర్యం: అందువలన.

క. జగముల కెల్ల శరణ్యం , డగుచు నమృతసిక్తమైన యట్టి మనసుతో
విగతాభీలలేపస్థితి , గగనము నట్లుండు నతడు గణనాధికుండై.’

147

ప్రతిపదార్థం: అతడు= ఆ యతి; జగములకున్+ఎల్లన్= లోకాలకన్నిటికీ; శరణ్యండు+అగుచున్= శరణ్యందదగినవాడు అప్పతూ; అమృతసిక్తము+ఖన అట్టి= అమృతంతో తడుపబడినదైనట్టి; మనసుతోన్= చిత్తంతో; గణనాధికుండు+ఖ= ఇట్టివాడని ఊహించుటకు వీలుగానివాడై; విగత+అభీల లేపస్థితిన్= తొలగిన సమస్త సంగముయొక్క స్థితిచేత; గగనముఅట్లు= ఆకాశంవలె; ఉండున్= ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: ఆ సన్మాని లోకాల కన్నిటికీ శరణ్యమైన ఉంటాడు. అతడి చిత్తం అమృతంతో తడిపినట్లు చల్లగా, శ్రేయోదాయకంగా ఉంటుంది. అతడు దేనినీ అంటక ‘ఇట్టివాడు’ అని ఊహించరానివాడై ఆకాశంవలె ఉంటాడు’.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. అని చెప్పి యప్పరాశరనందనుండు వెండియు నిట్లనియె.

148

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; ఆ+పరాశర నందనుండు= ఆ వ్యాసుడు; వెండియున్= మరల; ఇట్లు+అనియున్= ఈ రీతిగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి వ్యాసుడు మళ్ళీ ఈ విధంగా అన్నాడు:

వ్యాసుడు పుకున కుపదేశించిన యంతర్యాగ ప్రకారము (సం. 12-237-27, 28)

తే. హృదయవేబికయందు సమిద్ధమూర్తి , వెలుగుచుండు తేజమునందు వేల్చు బ్రాణ
ములను యాజి య ట్లంతరమున నొనర్చు , యాగమున వీతకల్పముండై వెలుంగు.

149

ప్రతిపదార్థం: యాజి= యాగం చేసేవాడు; హృదయవేబిక+అందున్= హృదయ మనే యజ్ఞవేబిదీద; సమిద్ధమూర్తిన్= ఉజ్జ్వలమైన ఆకారంతో; వెలుగుచుండు= ప్రకాశించే; తేజమునందున్= తేజస్సులో; ప్రాణములను= అసువులను; వేల్చున్= హోమించును; అట్లు= ఆ రీతిగా; అంతరమునన్= అంతరంగికంగా; ఒనర్చు= చేసే; యాగమునన్= యాగంచేత; వీతకల్పముండు+ఖ= తొలగిన పాపం కలవాడై; వెలుంగున్= భాసిస్తూడు.

తాత్పర్యం: అంతర్యాగం చేసే వాడు తన హృదయమనే యజ్ఞవేదికలై ధగధగ ప్రకాశించే తేజస్సులో ప్రాణాలను వేలుస్తాడు. అట్లా ఆంతరంగా చేసే యాగంవలన అతడు విగతపొప్పడై భాసిస్తాడు.

క. విను! మాత్రతీర్థ సంసే , వనము తెఱం గెఱుగునట్టి వాసికిఁ బిరుగం
జనవలయునె పెఱచోటుల , కని చెప్పుదు రాశ్రితులకు నధ్యాత్మవిదుల్.

150

ప్రతిపదార్థం: వినము= ఆలకించుము; ఆత్మతీర్థ= ‘ఆత్మ’ అనే తీర్థముయొక్క; సంసేవనము తెఱంగు= సేవించే తీరును; ఎఱుగునట్టివానికిన్= తెలిసినవాడికి; పెఱచోటులకున్= ఇతర ప్రదేశాలకు; తిరుగన్+చనన్ వలయునె అని= తిరుగటానికి పోవలెనా? అని; అధ్యాత్మవిదుల్= అధ్యాత్మికతత్త్వ మెరిగినవారు; ఆశ్రితులకున్= తమన్మాశ్రయించినవారికి; చెప్పుదురు= చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: ఆధ్యాత్మిక తత్త్వవేత్తలైన పెద్దలు తమను ఆశ్రయించినవారితో - ‘ఆత్మ’ అనే తీర్థాన్ని ఎట్లా సేవించాలో తెలిసినవారికి ఇతర ప్రదేశాలలో తీర్థాటనం చేయవలసిన పనిలేదని చెప్పుతారు.

తే. అవనిఁ బొందదు బివమున నప్రమేయ , మండజంబు హిరణ్యయ మండమధ్య
మున వెలుంగు నుజ్ఞలపక్ష ఘనతః దాని , నెఱుగు సంతత యోగసమేతుఁ డసఫు!

151

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా; హిరణ్యయము= స్వర్ణరూపమైన; అండజంబు= పక్షి; అవనిన్= భూమిని; పొందదు= చేరదు; దివమునన్= ఆకాశమందు; అప్రమేయము= గోచరించేసికొనటానికి వీలుకాదు; అండమధ్యమునన్= గ్రుడ్ధయొక్క మధ్యభాగంలో; ఉజ్ఞలపక్ష ఘనతన్= మిక్కిలిగా ప్రకాశించే రెక్కల గొప్పతనంతో; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తుంది; దానిన్= ఆ పక్షిని; సంతతయోగ సమేతుడు= సదా యోగంలో కూడినవాడు; ఎఱుగున్= తెలిసికొంటాడు.

తాత్పర్యం: కల్యాపరహితుడ వైన ఓ శుక్రుడా! ఆత్మ అనే ఒక చిన్నయమైన పక్షి ఉన్నది. అది భూమిని స్ఫురించదు. ఆకాశంలో ఏ ప్రమాణానికి గోచరం కాదు. అది పిండమనే గ్రుడ్ధ మధ్యలో ఉజ్ఞలమైన కాలమనే రెక్కలతో ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది. యోగశక్తి కలవాడు మాత్రమే దానిని గ్రహించగలడు.

విశేషం: ప్రత్యగాత్మ ప్రమాణగోచరం కాదు. అది చిన్నయమైనది. అది మాయమయమైన హృదయాకాశంలో ఎగురుతూ ఉంటుంది. మోదప్రమోదాలనే వృత్తివిశేషాలను కూడా దాని రెక్కలుగా చెప్పవచ్చు. “అథ య దిద మస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్వదహారోఽస్మిన్సుంతరాకాశ ప్రస్తుత్యాదంతస్త దన్స్యష్టవ్యమ్” అన్న శ్రుతిని ఇక్కడ అనుసంధించుకొనాలి.

క. విను మాఱంచులుఁ బండ్రెం , డసుపమధారలును సై నిజాస్యము విశ్వం
బును బొదువు బిరుగు కాలం , బును చక్రము దురవబోధ మబి యడగు గుహన్.

152

ప్రతిపదార్థం: వినము= ఆలకించుము; కాలంబు+అను= కాలమనే; చక్రము= ఆయుధవిశేషం, (బండికల్లు); అఱు+అంచులు= బుతువులనే ఆరు అంచులును; పండ్రెండు= పదియు రెండు సంఖ్యగల; అనుపమ ధారలునుమై= సాటిలేని తీక్ష్ణమైన అంచులను గలిగినదై; నిజాస్యము= తన ముఖం; విశ్వంబును= ప్రపంచమును; పాదువన్= వ్యాపించగా; తిరుగున్= పరిభ్రమించును; దురవబోధము= గ్రహించుటకు శక్యంకానిదగు; అది= ఆ చక్రం; గుహన్= హృదయమనే గుహలో; అడగున్= అణగిపోతుంది.

తాత్పర్యం: కాలమనే చక్రానికి వసంతం మొదలైన ఆరు బుతువులు అంచులుగా ఉన్నాయి. చైత్రం మొదలైన పన్చండు మాసాలు తీక్ష్ణమైన ధారలుగా ఉన్నాయి. దాని ముఖం విశ్వమంతా వ్యాపించి ఉన్నది. గ్రహించశక్యం కాని ఆ కాలచక్రం బుద్ధిగుహలో అణగి ఉన్నది.

విశేషం: అలంకారం: రూపకం.

**ఆ. మనసు నింటియములు బనిగొని పురుషుండు, ప్రచురశిక్షలేని రథ్యసమితి
నడపు రథికు మాడికై నడవడి నవి యాడై, నట్టులైన నశుభ మావహిాల్య.**

153

ప్రతిపదార్థం: పురుషుండు= జీవుడు; మనసున్= చిత్తమును; ఇంద్రియములన్= శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలను; పనిగొని= నియోగించి; ప్రచురశిక్ష= దృఢమైన శిక్షణ; లేని= అలవడని; రథ్యసమితిన్= గుర్చాల సముద్యాయమును; నడపు= నడపింపచేసే; రథికు మాడికైన్= రథస్ఫూడివలె; నడవడిన్= ప్రవర్తనతో; అవి= ఆ ఇంద్రియాలు; ఈడైనట్టులు+ఇనన్= లాగినట్లు జరిగితే; అశుభము= అమంగళం; అవహిల్లున్= సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: రథమును లాగే గుర్చాలకు చక్కని శిక్షణ ఉండాలి. అట్లా లేని పక్షంలో అవి స్వేచ్ఛగా రథాన్ని లాగితే ప్రమాదం కలుగుతుంది. అట్లే జీవుడు మనస్సును, ఇంద్రియాలను నియోగించేటప్పుడు నిగ్రహించకుండా వాటి మార్గంలో వాటిని పోనిస్తే అశుభానికి గురి అవుతాడు.

విశేషం: “యస్యావిజ్ఞానవాన్ భవత్యయుక్తేన మనసా సదా, తస్యేంద్రియాణ్యవ్యాని దుష్టాశవ సారథే:” అను కరత్రమిని ఇక్కడ అనుసంధించుకొనాలి. నిగ్రహంలేని చిత్తం కలవాడైన అవివేకి యొక్క ఇంద్రియాలు సారథియొక్క దుష్టాశవలె వశం తప్పి ప్రవర్తిస్తాయి అని షై ప్రతి తాత్పర్యం. అలంకారం: ఉపమ.

**క. తనకు మహిత ప్రసాదం, బొనరక యున్నేనీ గీట్లు లొలయు; నది దృఢ
త్వనిరూఢమైన జేకులు, ననంత పదసిద్ధి: దాని కనువెతీగేంతున్.**

154

ప్రతిపదార్థం: మహితప్రసాదంబు= శ్రేష్ఠమైన ఆత్మనిగ్రహం; తనకున్= సాధకుడికి; ఒనరక ఉన్నేనిన్= కలుగక ఉన్నచో; కీళ్లలు= కష్టాలు; ఒలయున్= సంభవిస్తాయి; అది= ఆత్మనిగ్రహం; దృఢత్వానిరూఢము+ఇనన్= దృఢపడితే; అనంతపదసిద్ధి= అంతంలేని ఉన్నత పదప్రాప్తి; చేకులున్= కలుగుతుంది; దానికైన్= ఆ పద ప్రాప్తికి; అనుపు= ఉపాయం; ఎఱీగింతున్= తెలియజేస్తాను.

తాత్పర్యం: మోక్షప్రాప్తికి సాధన చేసే సాధకుడికి ఆత్మనిగ్రహం చాలా ముఖ్యం. అది సిద్ధించక పోతే కష్టాలు సంభవిస్తాయి. ఆత్మనిగ్రహం దృఢంగా సిద్ధిస్తే అంతంలేని మోక్షపదవి లభిస్తుంది. ఆ పదవిని సాధించే ఉపాయం చెప్పుతాను వినుము.

**తే. సర్వసంకల్పరహితుడై సత్కమున ఏ, నిష్ఠలంబుగఁ జిత్తంబు నిలుపవలయు
సత్కముక్త చిత్తంబు ప్రసాద మొసగు, దానఁ గాలంబు నడపు టుత్తమవిధంబు.**

155

ప్రతిపదార్థం: సర్వసంకల్పరహితుడు+బు= సమస్తములైన సంకల్పాలు లేనివాడై; చిత్తంబున్= మనస్సును; సత్కమున్= సత్కముగుణంలో; నినిశ్చలంబుగున్= చలనం లేనట్లుగు; నిలువన్ వలయున్= నిలపాలి; సత్కముక్త చిత్తంబు= సత్కముగుణంలో ఆసక్తమైన మనసు ప్రసాదము= ఆత్మనిగ్రహమును; ఒంగున్= ఇస్తుంది; దానన్= ఆ నిగ్రహంతో; కాలంబు నడపుట= కాలం గడపటం; ఉత్తమ విధంబు= మేలైన పద్ధతి.

తాత్పర్యం: ఆత్మప్రాప్తిని కోరేవాడు అన్ని సంకల్పాలూ వదలి మనస్సును సత్కముగుణంతో సంసక్తం చేయాలి. సత్కముగుణంలో నిలబడ్డ మనస్సు ఆత్మనిగ్రహాన్ని సమకూరుస్తుంది. అట్లాంటి నిగ్రహంతో కాలయాపన చేయటం మేలైన విధానం.

క. వినుము నివాతస్థానం , బున్న గం పనరహిత దీపము వెలింగెడు చా
ద్వున సంతరాత్మ వెలుగుచు , నునికి ప్రసాదంబు భంగి యుత్తమధిష్ణా! ॥

156

ప్రతిపదార్థం: ఉత్తమధిష్ణా= ఉత్తమమైన బుద్ధిగలవాడా!; వినుము= ఆలకించుము; నివాతస్థానంబునన్= గాలిలేనిచోట; కంపనరహిత దీపము= కదలికలేని దివ్య; వెలింగెడు చాచ్చునన్= ప్రకాశించే విధంగా; అంతరాత్మ= లోపలి ఆత్మ; వెలుంగుచున్+ఉనికి= ప్రకాశిస్తూ ఉండటం; ప్రసాదంబు భంగి= ప్రసాదం యొక్క పద్ధతి.

తాత్పర్యం: శేషమైన బుద్ధి కలవాడా! వినుము. గాలి లేని చోట పెట్టిన దీపం కదలకుండా ప్రకాశిస్తుంది. ఆ రీతిగా ప్రసాదమంటే అంతరాత్మ చాంచల్యం లేకుండా నిగ్రహించబడి భాసించటమే.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. విను తత్త్వసాదవంతుడు , దనయందు నిరంజనముగఁ ద స్నానిశంబుం
గనుగొనుచు నియతి నియతా , శనుఁడై యుండుట యొనర్చు శాశ్వతపదమున్.

157

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; తదీ+ప్రసాదవంతుడు= ఆ ప్రసాదం కలవాడు; తన+అందున్= తనలో; నిరంజనముగన్= మాలిన్యరహితంగా; తన్నున్= తనను; అనిశంబున్= ఎల్లావేళలా; కనుగొనుచున్= చూస్తూ; నియతిన్= నియమంతో; నియత+అశనుఁడు+ఖ= నియమించబడిన మితాహారం గలవాడై; ఉండుట= ప్రవర్తించటం; శాశ్వత పదమున్= శాశ్వతమైన స్థానాన్ని; ఒనర్చున్= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఆ రీతిగా అచంచలమైన అంతరాత్మ కలవాడు తనలో తనను సదా మాయామాలిన్యం లేనివాడినిగా చూస్తాడు. నియమంకలిగి ఉంటాడు. హితమితాహారంతో జీవిస్తాడు. అట్లా ఉంటే శాశ్వత పదమైన మోక్షం లభిస్తుంది.

తే. అతులవేదాంతశాస్త్ర మహంబురాశిఁ , ద్రుచ్ఛి పుచ్ఛిన నవనీత మిచ్ఛితిని స
మాదరంబునఁ గైకిాను మనుసరించు , నిర్మలాత్మ తపస్వికి నీవు నిసగు.

158

ప్రతిపదార్థం: అతుల= సాటిలేని; వేదాంతశాస్త్ర= వేదాంతశాస్త్రమనే; మహా+అంబురాశిన్= గొప్ప సాగరాన్ని; త్రచి= తరచి; పుచ్ఛిన= గ్రహించిన; నవనీతము= వెన్న; ఇచ్ఛితిని= ఇచ్చాను; సమాదరంబునన్= ప్రీతితో; కైకొనుము= స్వీకరించుము; అనుసరించు= (ఈ వేదాంతమార్గాన్ని) అనుసరించి ప్రవర్తించుము; నీవున్= నీవు కూడ; నిర్వుల+ఆత్మ తపస్వికిన్= నిర్వులహృదయుషైన తపోనిష్ఠడికి; ఒసగు= ఇమ్ము.

తాత్పర్యం: శుక! సాటిలేని వేదాంతశాస్త్రమనే మహాసముద్రాన్ని మధించి పుచ్ఛుకొన్న సారమైన నవనీతాన్ని నీ కిష్టుడు నేను ఇచ్చాను. నీవు దీనిని ప్రీతితో స్వీకరించుము. దీన్ని అనుసరించి నడచుకొమ్ము. నిర్వులచిత్తుడైన తపోనిధికి నీవు దీన్ని ప్రసాదించుము.

విశేషం: అలంకారం: రూపకం.

ఆ. సకల రత్నపూర్ణ సర్వవసుంధరా , చక్రధాన విధియు సరి యనంగ
రాదు విశ్వవేదరాశి సారాధ్వాత్మ , విధ్య యిచ్ఛటకు వివేకధుర్య!

159

ప్రతిపదార్థం: వివేకధుర్య! = వివేకమనే భారం వహించే వాడా!; విశ్వ= సమస్తమైన; వేదరాశి= వేదసముచ్చయం యొక్క; సార= సారమైన; అధ్యాత్మవిద్య= బ్రహ్మవిద్యను; ఇచ్ఛుకున్= ఇష్టానికి; సకల= సమస్తమైన; రత్నపూర్ణ= రత్నాలతో నిండిన; సర్వ= సకలమైన; వసుంధరా చక్రదాన విధియున్= భూమిని దానం చేసే విధానం కూడా; సరి= సాటి; అనంగన్రాదు= అని చెప్పటానికి వీలుగాదు.

తాత్పర్యం: వివేకశాలీ! అన్ని వేదాల సారమైనది అధ్యాత్మవిద్య. దానిని దానం చేయటంతో సమస్తరత్న పూర్ణమైన భూమిని దానం చేసే విధికూడా సాటిరాజులదు. బ్రహ్మవిద్య శ్రేష్ఠతిశేషమైన దని తాత్పర్యం'.

ఎశేపం: గీతలో భగవంతుడు ‘అధ్యాత్మ విద్య విద్యానాం’ ‘విద్యలలో నేను ఆధ్యాత్మవిద్యను’ - అని చెప్పి అధ్యాత్మ విద్య ప్రాశస్త్రాన్ని ప్రకటించాడు. ఇతర వస్తువుల వలన కలిగే సాఖ్యం అల్పం. ఆత్మవిద్య అనల్పమైన ఆత్మసుఖాన్ని ప్రసాదిస్తుంది. కాబట్టి అధ్యాత్మవిద్య ప్రదానం అన్ని దానాలకంటే మేలైనదని గ్రహించాలి.

వ. అని యుపదేశించి ‘యింక నేమి వినవల?’ తనిన శుకుండు ‘భీనికంటే వినవలయునభి గలదె? భీనిన సుదృఢంబుగా ననుగ్రహింపవే!’ యనుటయు ననుకంపావిధేయుం డగు సాత్యవతేయుం డతని కిట్లనియే.

160

ప్రతిపదార్థం: అని ఉపదేశించి= ఈ విధంగా ఉపదేశం కావించి; ఇంకను= దీనికంటే అధికంగా; ఏమి వినవ్ వలతు(వు)?= ఏమి వినవలనని కోరుతున్నావు?; అనిన్వ= అని ప్రశ్నించే సరికి; శుకుండు= శుకయోగి; దీనికంటేవ్= ఇంతకంటేను; వినవలయునది= వినవగింది; కలదె?= ఉన్నదా?; దీనివ్+అ= దీనినే; సుదృఢంబుగాన్వ= గట్టిగా నాకు బోధపదేటట్లు; అనుగ్రహింపవే= అనుగ్రహించుము; అనుటయున్= అనగా; అనుకంపా విధేయుండు+అగు= దయకు విధేయుడైన; సాత్యవతేయుండు= వ్యాసుడు; అతనికిన్= శుకుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసు దారీతిగా ఉపదేశించి ‘ఇంకా ఏమి వినగోరుతున్నావు?’ అని ప్రశ్నించాడు. శుకుడు ‘దీనికంటే వినవలసిం దేముంది? ఈ విషయమే ఇంకా నా మనసులో దృఢంగా నాటుకొనేటట్లు బోధించుము’ అని అడిగాడు. అప్పుడు దయావిధేయుడైన వ్యాసమహార్షి ఆ శుకుడిని చూచి ఇట్లా అన్నాడు.

క. భూతంబులఁ బచలించుచు , భూతాత్ముడు వానిఁ దన విభూతి నడంచున్.

భూతాహారణంబు నిజ , దీయేతనము దటీయవృత్తి దుర్దశ పుత్రా!

161

ప్రతిపదార్థం: పుత్రా!= కుమారా!; భూత+అత్ముడు= భూతస్వరూపుడైన పరమాత్ముడు; భూతంబులన్= పంచభూతాలను; పచరించుచున్= ప్రవర్తింపజేస్తూ; వానివ్= ఆ భూతములను; తన విభూతిన్= తన విభూతిలో; అడంచున్= లీనంగావిస్తాడు; భూత+అహారణాంబు= భూతాలను హారించటం; నిజద్వీతనము= తనను ప్రకాశింపజేయటం; తదీయవృత్తి= ఆ పరమాత్ముయొక్క భూతాహారణమనే వర్తనం; దుర్దశ= (భూతాలకు) దుఃస్థితిగా ఉన్నది.

తాత్పర్యం: కుమారా! పరమాత్ముడు పంచభూతాలను, (ఆ భూతజన్యమైన చరాచరప్రాణికోట్లను) సృష్టికాలంలో ప్రవర్తింపజేస్తాడు. ప్రశయకాలంలో మళ్ళీ వాటిని తనలో విలీనం చేసికొంటాడు. ఈ రీతిగా సృష్టి స్థితి సంహోత్కమైన చర్య పరమాత్మవృత్తిగా జరిగిపోతున్నది. అతడి భూతాహారణ మనే చర్య భూతాలకు దుర్దశ.

క. అవయవము లెట్లు కూర్చుము , నివిడించును లోని కడఁచు నెఱి నట్లుల భూతితతి భూతాత్ముండును , బ్రవర్తన నివర్తనముల పాల్పడజేయున్.

162

ప్రతిపదార్థం: కూర్చుము= తాబేలు; ఎట్లు= ఏ రీతిగా; అవయవములు= అంగాలు; నివిడించును= వెలుపలికి దోషజేయునో; నెఱిన్= క్రమంగా; లోనికిన్= లోపలికి; అడచున్= ఉపసంహరించుకొనునో; అట్టులన్= అదే రీతిగా; భూత+అత్మండును= భూతస్వరూపుడైన పరమాత్మకూడ; భూతవితతిన్= భూతసంతతిని; ప్రవర్తన నివర్తనముల= సృష్టి సంహారములయొక్క; పాల్వడన్= వశమమయ్యేటట్లుగా; చేయున్= చేస్తాడు.

తాత్పర్యం: తాబేలు తన అవయవాలనెట్లు వెలికి చూపి మరల లోనికి ముడచుకొంటుందో అట్లాగే సకల భూతస్వరూపుడైన పరమాత్ముడు భూతాలను సృష్టించి మళ్ళీ తనలోనికి ఉపసంహరించుకొంటూ ఉంటాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. మాయాశబలుం ఘై యటు , సేయకపోరామి భూతసృష్టి యొనర్ధన్

మాయి పెడబాప భూత ని , కాయాభావ మగు నదియ కవిజనముఖ్యా!

163

ప్రతిపదార్థం: కవిజనముఖ్యా! = యోగిజనులలో త్రేషుడైనవాడా; మాయాశబలుండు+ః = (పరమాత్ముడు) మాయతో కూడినవాడై; అటు= ఆ రీతిగా; చేయకపోరామిన్= చేయకుండా ఉండటానికి వీలు లేకపోవటం వలన; భూతసృష్టి= భూతాలను ప్రవర్తింపజేయటాన్ని; ఒనర్ధన్= చేస్తాడు; మాయన్= అవ్యక్తమైన ఆ మాయాశక్తిని; పెడబాపన్= వదలించగా; అదియ= అదే; భూతనికాయాభావము+అగున్= భూతసమూహాలయొక్క లేపి అవుతుంది.

తాత్పర్యం: యోగిజన త్రేషుడవగు ఓ పుకుడా! పరమాత్ముడు మాయతో కూడినప్పుడే సృష్టి ప్రారంభమవుతుంది. అతడు మాయాయుక్తుడైన వేళలో భూతాలను సృష్టించకుండా ఉండలేడు కాబట్టి భూతసృష్టి జరుగుతున్నది. మళ్ళీ మాయను వదలగానే, ఆ స్థితి భూతాల అభావాన్ని సూచిస్తుంది. అంటే పరమాత్మ మాయానియోగం చెందినప్పుడు సృష్టి లేకుండా పోతుంది. భూతాల ఉనికి నశిస్తుంది.

తే. గగన పవనతేజీ జలక్ష్మాగుణములు , సూవె శబ్దాదికంబును శ్రీత్రముఖ్య

కంబునై చెల్లు విషయచయంబు నింభి , యన్మజంబును సర్వంబు నద్దచు శమము.

164

ప్రతిపదార్థం: గగనపవన తేజీజలక్ష్మాగుణములు= ఆకాశం, వాయువు, తేజస్సు, జలం, భూమి వీని గుణాలు; శబ్ద+ఆదికంబును= శబ్దం, స్వర్ం, రూపం, రసం, గంధం అనే ఐదు విషయాలును; శ్రీత్రముఖ్యకంబును= శ్రీత్రం, త్వక్కు, చక్కని, జిహ్వ, ప్రూణం అనే ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలును; ఈ చెల్లుచూవే!= అయిప్రవర్తిస్తుంది కదా!; శమము= మనోనిగ్రహం; విషయచయంబున్= శబ్దాదివిషయసంచయమును; ఇంద్రియప్రజంబును= శ్రీత్రంమొదలైన ఇంద్రియ సమూహాన్ని; సర్వంబున్= సమష్టమును; అడచున్= శమింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: శ్రీత్రం, శబ్దం ఆకాశముయొక్క గుణాలు. త్వక్కు, స్వర్ం, వాయువు యొక్క గుణాలు. జిహ్వ, రసం జలముయొక్క గుణాలు. ప్రూణం, గంధం పృథివీ భూతము యొక్క గుణాలు. ఈ రీతిగా పంచభూతాలనుండి పంచజ్ఞానేంద్రియాలు, పంచ విషయాలు జనించాయి. మనస్సును నిగ్రహించిన యోగి పూర్ణంగా ఇంద్రియాలను, విషయాలను నియమించగలుగుతాడు. కాబట్టి మనోనిగ్రహం ప్రధానమని భావం.

క. విను మై బింద్రియములకును , మనంబు పుష్టంబు; సప్తమత్స్వము బుధిం

బనుగొను; భవ్యకేత్త , జ్ఞానియం దష్టమత గల్లు సుగుణాభరణా!

165

ప్రతిపదార్థం: సుగుణా+ఆభరణా!= సద్గుణాలనే ఆభరణాలుగా కలవాడా!; వినుము= ఆలకించుము; పదు+ఇందియములకును= శ్రోత్రము మొదలైన పంచజ్ఞానేంద్రియాలకు; మనంబు= మనస్సు; షష్ఠింబు= అరవది; సప్తమత్వము= ఏడవదన్నభావం; బుద్ధినీ= బుద్ధియందు; పనుగొనున్= కలుగుతుంది; భవ్యజ్ఞేత్రజ్ఞాని అందున్= శ్రేష్ఠుడైన జీవుడియందు; అష్టమత= ఎనిమిదవదన్న భావం; కల్పన్= సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: సుగుణాలంకారుడవగు ఓ శుకా! శ్రోత్రం మొదలైన పదుజ్ఞానేంద్రియాలు కలవు కదా! మనస్సు అరవది. బుద్ధి ఏడవదవుతుంది. క్షేత్రజ్ఞాడు అనే జీవుడు ఎనిమిదవవాడుగా పరిగణింపబడుతున్నాడు.

విశేషం: క్షేత్రమనగా శరీరము. క్షేత్రమును తెలిసినవాడు ఎవడో, వాడు క్షేత్రజ్ఞాడు. “ఇదం శరీరం కౌన్సేయ ! క్షేత్రమి త్యఖిధీయతే, ఏత ద్వే వేత్తి తం ప్రాపుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః; అని క్షేత్రజ్ఞ లక్షణము భగవద్గీతలో వివరించబడింది.

తే. తలచు మనమందు నిశ్చయదశ యొనర్చు, బుద్ధి సర్వైక సాక్షిత్వమున వెలుంగు
నంతరాత్మందు క్షేత్రజ్ఞఁ దనఁగ వాని, మెఱపు సత్యాదిగుణములై మెఱయు వత్స!

166

ప్రతిపదార్థం: వత్స!= కుమారా!; తలచు= సంకల్ప వికల్పములు గావించునట్టి; మనమందున్= మనస్సునందు; బుద్ధి= అంతఃకరణ చతుష్పయంలో రెండవదైన బుద్ధి; నిశ్చయదశ యొనర్చున్= నిశ్చయావస్థను నిర్వహిస్తుంది; అంతరాత్మండు= అంతరాత్మయగు; క్షేత్రజ్ఞాడు= జీవుడు; సర్వైకసాక్షిత్వమున్= అంతటికే ముఖ్యమైన సాక్షీభావంతో, వెలుంగున్= ప్రకాశించును; వాని మెఱపు= వాడి ప్రకాశం; సత్యాదిగుణములు+ఇ= సత్యం మొదలైన గుణాలుగానై; మెఱయున్= ప్రకాశిస్తుంది.

తాత్పర్యం: కుమారా! మనస్సు సంకల్ప వికల్పాలుచేస్తా ఉంటుంది. ఆ దశలో నిశ్చయం చేసేది బుద్ధి. అంతరాత్ముడైన వాడు క్షేత్రజ్ఞాడనబడి అంతటికే ఏకైక సాక్షిగా ప్రకాశిస్తా ఉంటాడు. సత్యం, రజస్సు, తమస్సు అనే గుణాలు రూపంతో ప్రకాశించే ఆ క్షేత్రజ్ఞాడి ప్రకాశమే.

విశేషం: క్షేత్రజ్ఞాడనగా జీవుడని కొందరు, పరమాత్ముడని కొందరు వివరించి ఉన్నారు. అవిద్వ తొలగి జీవత్యము నశించినపుడు జీవుడే పరమాత్ముడుగా భాసిస్తాడని అధ్యేత్వదేరాంతము చెప్పుతున్నది. ద్వైతులు పరమాత్మకంట జీవుడు వేరుగా ఉండునని నిర్ణయించారు.

తే. స్వస్థతయు దుఃస్థతయు జడత్వమును గ్రహమి, గణన సత్యరజ్ఞమోగుణము లవి స
మీలతములగు టడగుట యింద్రియంబు, లడరు టొదుగుట బుద్ధి కృత్యములు పుత్త!

167

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారా!; స్వస్థతయున్= హాయిగా ఉండి సుఖించే స్వభావం; దుఃస్థతయున్= దుఃఖానికి గురి యయి బాధపడే లక్షణం; జడత్వమును= బుద్ధి మాంద్యమున్ను; క్రమవిగణన్= క్రమంగా; సత్యరజ్ఞమోగుణములు= సత్యగుణం, రజోగుణం, తమోగుణము లగును; అవి= ఆ గుణాలు; సమీరితములు+అగుట= ప్రేరితములు కావటం; అడగుట= శమించటం; ఇందియంబులు= ఇందియాలు; అడరుట= ప్రేరణ పొందటం; ఒదుగుట= శమించటం; బుద్ధికృత్యములు= బుద్ధిచేసే పనులు.

తాత్పర్యం: కుమారా! ప్రసన్నచిత్తుడై సుఖించటం సత్యగుణస్వభావం. దుఃఖింతో పరితపించటం రజోగుణ లక్షణం. అలసుడై బుద్ధిమాంద్యం కలిగి ఉండటం తమోగుణ లక్షణం. ఆయా గుణాలు, తదనుగుణంగా ఆయా ఇందియాలు ప్రేరణ పొందటం, తర్వాత శమించటం అనేని బుద్ధివలన కలిగే పనులు.

విశేషం: సత్యం, రజస్సు, తమస్సు అనే త్రిగుణాలు ప్రకృతి సంభవాలు. అని జీవుడిని దేహంలో బంధిస్తాయి. వీటి లక్షణాలు భగవద్గీతలోని పదునాల్గవ అధ్యాయంలో విపులంగా నిరూపించబడ్డాయి.

సత్యం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణః భారత :

జ్ఞాన మాప్యత్వ తు తమః ప్రమాదే సంజయ త్యుత! (గీత - 14-9) ఇత్యాదిగా సత్యం సుఖహేతువనీ, కర్కారణమైన రజస్సు దుఃఖహేతువనీ, తమస్సు ప్రమాదహేతువనీ భగవద్గీత వివరించింది.

తే. అనఫు! యింద్రియములు విషయములు మనసు, బుద్ధియును నాత్మయును క్రమంబునన యొక్క;

దాత్మ బుద్ధి యనంగ నలాప్యంతరంపు, వస్తువులు బుద్ధి యిన్నింట విస్తరిలుట. 168

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా; ఇంద్రియములు= శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలు; విషయములు= శబ్దం మొదలైన విషయాలు; మనసు= చిత్తం; బుద్ధియును= బుద్ధి; ఆత్మయును= ఆత్మ - ఇవి; క్రమంబునన్+అ= క్రమంగానే; ఎక్కుడు= ఒకదానికంటె ఒకటి శ్రేష్ఠమైనవి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవైన ఓ శుకుడా! ఇంద్రియాలకంటె విషయాలు, విషయాలకంటె చిత్తం, చిత్తంకంటె బుద్ధి, బుద్ధికంటె ఆత్మ - క్రమక్రమంగా శ్రేష్ఠములైనవి. ఆత్మకూ, బుద్ధికీ పెద్ద తేడా లేదు. బుద్ధి అన్నింటిలోనూ వ్యాపించి ఉంటుంది. కాబట్టి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా | అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః |

మనస్శు పరా బుద్ధిః | యో బుద్ధేః పరతస్తు సః || (కర్త్రమి -1-3-10)

అనే శ్రుతి కూడ వైపద్యంలో చెప్పిన రీతిగా ఇంద్రియాదులు ఒకదానికంటె ఒకటి శ్రేష్ఠమైనవని నిరూపించింది.

క. కనుఁ గన్నె వినుఁ జెవియై, కొనుఁ జవి జిహ్వ యయి మూరుకొను నాసికర్మయై,

తనువై స్వర్ఘము గైకిను, ననవద్యా! బుద్ధి యాత్మయంద నిలుచుచున్. 169

ప్రతిపదార్థం: అనవద్యా!= దోషరహితుడా; బుద్ధి= అంతకరణచతుష్టయంలో రెండవదగు బుద్ధి; ఆత్మ+అంద= శ్శేతజ్ఞడైన అంతరాత్మయందే; నిలుచున్= నిలుస్తూ; కన్ము+హ= నేత్రమై; కమన్= చూస్తుంది; చెవి+హ= శ్రోత్రమై; వినున్= వింటుంది; జిహ్వ+అయి= నాలుకై; చవిన్= రసమును; కొనున్= గ్రహిస్తుంది; నాసిక+హ= ప్రూణమై; మూరుకొనున్= వాసన చూస్తుంది; తనువు+హ= శరీరమై; స్వర్ఘమున్= తాకిడిని; కైకమన్= స్వీకరిస్తుంది.

తాత్పర్యం: దోషరహితుడవైన ఓ శుకా! సర్వవ్యాపిని అయిన బుద్ధి ఆత్మలో ఉంటూ నేత్రమై రూపాన్ని చూస్తుంది. చెవిగా మారి శబ్దాన్ని వింటుంది. నాలుకగా రూపాంది రసాన్ని గ్రహిస్తుంది. ముక్కై గంధాన్ని ఆఘ్సాణిస్తుంది. శరీరంలోని చర్మమై స్వర్ఘము స్వీకరిస్తుంది.

క. ప్రీతిం గదుఁ బోదలు విషా, దాతురతన్ స్తుక్ష్య దధ్యయము లేక సమ

త్వాతిశయంబునను నిలుచును, నేత్రత్వంబునను బుద్ధి నెఱపు గుణములన్. 170

ప్రతిపదార్థం: బుద్ధి= అంతటా వ్యాపించిన ఈ బుద్ధి; ప్రీతిన్= సంతోషంతో; కదున్= మిక్కిలిగా; పాదలున్= ప్రవర్తిస్తుంది; విషాదాతురతన్= దుఃఖించితత్వంలో; స్తుక్ష్యన్= వగజెందుతుంది; త్వాతిశయములేక= ఆ సంతోష విషాదాలు రెండూ లేక; సమత్వాతిశయంబునన్= సమభావముయొక్క అతిశయమునందు; నిలుచును= స్థిరపడుతుంది; నేత్రత్వంబునను= నాయకత్వగుణముచేత; గుణములను= సత్యాదిగుణాలను; నెఱపున్= వ్యాపింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: బుద్ధి ఒక సమయంలో సంతోషాతిశయంతో ఉప్పాగిపోతుంది. ఇంకాక సమయంలో దుఃఖంతో క్రుంగిపోతుంది. సంతోషవిషాదాలు రెండూ లేక సమభావంతో ఉంటూ ఒక్కొక్క సారి షైర్యం వహించి ఉంటుంది. గుణాలకు తాను నాయకత్వం పూని వాటిని తన యిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తింప జేస్తుంది.

**ఆ. తత్ప్రభావ మెత్తిగి తా నిందియాది స , ప్రకము వెంటుఁ బోక తన్నుఁ గనుచు,
నున్న వానిఁ బోందనోపునె దుఃఖానై , న్యంబు సుఖమదంబు నప్రమత్త!**

171

ప్రతిపదార్థం: అప్రమత్త!= ఏమరుపాటు లేనివాడా!; తత్ప్రభావము= ఆ బుద్ధియొక్క స్వభావమును; ఎత్తిగి= గ్రహించి; తాను= సాధకుడు; ఇంద్రియాది సప్తకము వెంటన్= ఇంద్రియాలు మొదలైన యేడింటి వెనుక; పోక= పోకుండా; తన్నున్= తనను; కనుచున్= చూస్తూ; ఉన్నవానిన్= ఉన్నట్టి వానిని; దుఃఖానైన్యంబు= దుఃఖమనే దీనత్వం గానీ; సుఖమదంబు= సుఖమనే గర్వంగానీ; పొందన్+ఒపునె?= చేరగలవా?

తాత్పర్యం: జాగరుకుడైన ఓ పుకుడా! పైన చెప్పిన రీతిగా ఉండే బుద్ధియొక్క స్వభావాన్ని గ్రహించి సాధకుడైన మానవుడు పంచేంద్రియాలు, మనస్సు, బుద్ధి - పీటిని అనుసరించరాదు. తనలో తనను చూచుకొంటూ బాహ్యపదార్థాలపై భ్రాంతి వదలి ఉండాలి. అట్లా ఉన్నవాడిని సుఖదుఃఖాలు చెనకలేవు. అంటే అతడికి దుఃఖంవలన దీనత్వమూ, సుఖం వలన మదమూ కలుగవు. (సుఖదుఃఖాలకు అతీతమైన స్థితిలో అత డుంటూ డని భావం).

ఆ. జలములందు నిలిచి జలపక్షి మునుగదు; , మేడిపండు మశకపీడుఁ బొరయ:

దట్లు విషయసమితియందుఁ దానది దన , యందు నుండి వికృతి నొంద దాత్తు'

172

ప్రతిపదార్థం: జలపక్షి= నీటిపక్షి; జలములందున్= నీళ్లో; నిలిచి= నిలబడి; మునుగదు= మునిగిపోదు; మేడిపండు= అత్తిపండు; మశకపీడున్= దోషమచాధను; పొరయదు= పొందదు; అట్లా= అదే రీతిగా; ఆత్మ= శైతిజ్ఞాడైన అంతరాత్మ; విషయసమితి+అందున్= శబ్దాదివిషయసముదాయ మందును; అది= ఆ విషయ సమూహం; తన+అందున్= ఆ యాత్మలోనూ; ఉండున్= ఉంటుంది; వికృతిన్= వికారమును; ఒందరు= పొందదు.

తాత్పర్యం: నీటిపక్షి నీటిలోఉన్న మునిగిపోదు. అత్తిపండులో ఎన్ని పురుగులున్నా వాటివలన ఆ పండు బాధింపబడదు. అదే రీతిగా ఆత్మ విషయాలలో ఉన్నా, ఆత్మలో విషయాలున్నా - ఆత్మకు వికారం కలుగదు.

ఏశేషం: అలం: ఉపవ.

వ. అని చెప్పి మతీయును.

173

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ రీతిగా; చెప్పి= వచించి; మతీయును= మరల.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు పుకుడితో ఈ రీతిగా చెప్పాడు. (తరువాతి ప్రయంతో అన్వయం).

**క. 'విను ముఖ్రనాభి తంతువు , జనియంపగుఁ జేసేనట్లు సత్యగుణము సం
జనకం బగు నది పురుషుఁడు , గనుట యుదాసేనతన వికారము గలదే?**

174

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆకర్ణించుము; ఉఘ్రనాభి= సాలెపురుగు; తంతువున్= దారమును; జనియంపగన్+జేసేనట్లు= సృష్టించినట్లే; సత్యగుణము= సత్యమనే గుణం; సంజనకంబు+అగున్= జ్ఞానాదులకు కారణమవుతుంది; అది= ఆ స్థితిని; పురుషుడు= ఆత్మ; కనుట= చూడటం; ఉదాసీనతన్+అ= బౌద్ధాన్యంతోనే; వికారము= వికృతి; కలదే?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: సాలెపురుగు తనలోనుండి దారమును సృష్టించినట్టే సత్కాదిగుణాలు జ్ఞానసుఖ దుఃఖాదులు కలిగిస్తున్నాయి. పురుషుడు ఉదాసీనమడై ఈ స్థితిని చూస్తూ ఉంటాడు. అందువలన అతడికి వికారం కలగదు.

విశేషం: ‘సత్కాదిగుణాలు’ అను పారాంతరము కలదు. ఆ పారమును స్వీకరిస్తే ‘గుణ’ శబ్దానికి విషయాలు అని అర్థం చెప్పాలి. సత్కాదిగుణాలు విషయాలను కలిగిస్తుంటాయి అని భావం. సాలెపురుగు దారాన్ని తనలోనుండే సృష్టిస్తుంది. అందుకై బాహ్య పదార్థాలను గ్రహించదు. అట్లే సత్కాదులు విషయాలకు అభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణాలవుతున్నాయని తెలిసికొనాలి.

A. అదినిధనరహితుడగు నిరంజనుడిని, గుణము లెడల విడిచి, క్రోధలోభములకు జీరవ యాని ముని హృదయగ్రంథి, విలయ నడచి మోక్ష విభవ మొందు.

175

ప్రతిపదార్థం: ఆది నిధన రహితము+అగు= మొదలు తుదిలేని (జననమరణాలు లేని); నిరంజనువ్వు= పరమాత్మను; చెంది= పాంది; గుణములు= సత్కాదిగుణాలను; ఎడలన్ విడిచి= తొలగిపాయేటట్లు వదలిపెట్టి; క్రోధలోభములకువ్వు= కోపానికి లోభానికి; చీరవ ఈని= అవకాశం ఇష్టాని; ముని= మాని; హృదయగ్రంథివ్వు= చిత్త గ్రంథిని; విరియన్+అడచి= నశింపజేసి; మోక్షవిభవము= ముక్తి సంపదను; ఒందువ్వు= పాందుతాడు.

తాత్పర్యం: పరమాత్మ ఆద్యంతాలు (జనన మరణాలు) లేనిది. అట్లే దాని నాశయించి సత్కాది గుణాలను వదలి, కోపలోభాలను త్యజించిన ముని తన హృదయంలోని కామాదులకు జన్మస్తావునైన ముడిని నశింపజేసి మోక్షవిభవం పొందుతాడు.

K. శమసంపద బ్రాహ్మణం జి, స్తుమునకు సామగ్ర్య మవ్వినయసారము చి త్రమున కలవడ్డ మునికి భి, యము శోకము మదము హర్ష మనునివి గలవే?

176

ప్రతిపదార్థం: బ్రాహ్మణ జన్మమునకువ్వు= విప్రుడియొక్క పుట్టుకు; శమసంపద= ఆత్మనిగ్రహమనే ఇష్టార్యం; సామగ్ర్యము= సర్వస్పుష్టి ఉన్నది; ఆ+వినయసారము= ఆ వినయముయొక్క బలిమి; చిత్తమునకువ్వు= మనస్సుకు; అలవడ్డ= అలవడిన; మునికివ్వు= మానికి; భయము= భీతి; శోకము= దుఃఖం; మదము= గర్వం; హర్షము= సంతోషం; అనునివి= అనబడేవి; కలవే?= ఉన్నవా?

తాత్పర్యం: బ్రాహ్మణుడై పుట్టినవాడికి ఆత్మనిగ్రహమనే సంపత్తి సర్వస్పుం. అట్లే వినయబలం హృదయానికి అలవడిన మునింద్రుడికి భయం, శోకం, మదం, సంతోషం అనేవి లేవు.

K. శమనిరతియు నాత్మ జ్ఞాని, నముడి జ్ఞానే బుధ లక్షణంబులు పర్యాప్తము లిపి రెండు నరయ మో, క్షము సాధించుటకు వేఱ కల్పన లేలా?

177

ప్రతిపదార్థం: శమనిరతియువ్వు= చిత్త నిగ్రహంలో ఆసక్తియు; ఆత్మజ్ఞానమువ్వు= ఆత్మను గూర్చిన తెలివియూ; బుధ లక్షణంబులు చుప్పే= ఆత్మజ్ఞానైనవాని లక్షణములై ఉన్నవి; అరయన్= పరిశీలించగా; ఇని రెండు= ఈ చెప్పిన రెండు లక్షణాలును; మోక్షమువ్వు= ముక్తిని; సాధించుటకువ్వు= వశం చేసికొనటానికి; పర్యాప్తములు= చాలిఉన్నవి; వేఱ= అన్యములైన; కల్పనలు+ఏలా?= సాధనములు ఎందుకు?

తాత్పర్యం: చిత్తనిగ్రహం, ఆత్మజ్ఞానం - అనేవి ప్రభుద్భుడైన వాడి లక్షణములై ఉన్నవి. మోక్షం సాధించటానికి ఈ రెండు లక్షణాలే చాలి ఉన్నవి. వేరే సాధనలకై ప్రయాసపడ నవసరం లేదు.

- వ. అనినవినిశుకుండుధర్థంబులక్ష్లఁబరమంబయునధర్థంబెట్టింగింపవే! యునుటయువాత్సల్యపరాయణం దగు నబ్బాదరాయణండు ‘సనాతనంబును, మునిసత్తము సంస్తుత్యంబును నగునుత్తము ధర్థంబు సెప్పెదు; నేకాగ్రచిత్తుండ వయి యాకళ్లంపు’మని పలికి యిట్లనియె.

178

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆకర్ణించి; శుకుండు= శుకయోగి; ధర్మంబులక్ష్లన్+ఎల్లన్= సమస్త ధర్మాలలోను; పరమంబు= శ్రేష్ఠం; అయిన ధర్మంబు= ఐన ధర్మాన్ని; ఎటీంగింపవే= తెలుపవే; అనుటయున్= అనేసరికి; వాత్సల్యపరాయణండు+అగు= పుత్రేస్నేహపరుడైన; ఆ+బాదరాయణండు= ఆ వ్యాసుడు; సనాతనంబును= పురాతన ప్లైనదీ; మునిసత్తముసంస్తుత్యంబును+అగు= మునిశ్రేష్ఠులచేత స్తుతించదగినది అయిన; ఉత్తమధర్మంబున్= శ్రేష్ఠధర్మమును; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను; ఏక+అగ్రచిత్తుండపు+అయి= సమాపీత మనస్సు గలవాడవై; ఆకళ్లంపుము+అని= వినుమని; పలికి= చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా వచించాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా వ్యాసుడు చెప్పగా విని శుకయోగీంద్రుడు ‘అన్ని ధర్మాలలోనూ శ్రేష్ఠమైన ధర్మ మేదో తెలియచెప్పు’ మని అడిగాడు. అంతట పుత్రేస్నేహపరుడైన ఆ పారాశర్యుడు పురాతనమూ, మునులచేత జ్ఞాప్యమూ అయిన శ్రేష్ఠధర్మాన్ని వివరిస్తాను, ఏకాగ్రమైన మనస్సుతో వినుము అని చెప్పి ఇట్లా అన్నాడు:

ఇంద్రియనిగ్రహం బుత్తము ధర్మంబుగ నిరూపించుట (సం. 12-242-1,2)

- తే. ‘ఎల్లకడలకు వెలువడు నింటియములఁ, బాలపుత్రులుఁ దండ్రీయుఁ బోలె నాగు మవియు మనమును నిశ్చలైకాగ్రభావఁ, మొందు టుత్తము తప మది యుజ్జ్వలాత్తఁ!

179

ప్రతిపదార్థం: ఉజ్జ్వల+అత్మ!= ప్రకాశమానమైన బుద్ధిగలవాడా!; ఎల్లకడలక్ష్లన్= అన్ని దిశలకు; వెలువడు= ప్రసరిస్తున్న; ఇంద్రియములన్= శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలను; బాలపుత్రులన్= బాలురైన కుమారులను; తండ్రీయున్+పోలెన్= తండ్రివలె; ఆగుము= నిగ్రహించుము; అవియున్= ఆ ఇంద్రియములు; మనమును= చిత్తమును; నిశ్చల+ఏక+అగ్రభావము+బందుట= కదలికలేని ఏకాగ్రతను పొందటం; అది ఉత్తమతపము= అది శ్రేష్ఠమైన తపస్సు.

తాత్పర్యం: ఉజ్జ్వలమైన బుద్ధిగలవాడా! అన్ని దిక్కులకూ పరుగిడే చిన్న పిల్లలను తండ్రి ఏ విధంగా పట్టి నిలవేస్తాడో, అట్లాగే అన్ని దిశలకూ ప్రసరించే శ్రోత్రాదులైన ఇంద్రియాలను నిగ్రహించుము. ఆ ఇంద్రియాలూ, మనస్సాన్ని కదలిక లేనివై ఏకాగ్రత్వం పొందటమనేదే మేలైన తపస్సు అవుతుంది.

- క. అది ధర్మంబుల కెల్లం, దుధి యగు ధర్మంబు; మనసుతో దానిఁ దగం

గుబియించి మేధతోడం, గబియింపుము నియతిఁ బుత్త! కడుగాఢముగన్.

180

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= కుమారా!; అది= ఆ ఇంద్రియనిగ్రహం; ధర్మంబులక్ష్లన్+ఎల్లన్= సమస్త ధర్మాలలోను; తుదిఅగు= చివరిదగు (శ్రేష్ఠమగు); ధర్మంబు= ధర్మం; మనసుతోన్= చిత్తంతో; దానిన్= ఆ ధర్మమును; తగన్= చక్కగా; కుదియించి= సంలగ్నం చేసి; నియతిన్= నియమంతో; కడు గాఢముగన్= మిక్కిలి గట్టిగా; మేధతోడన్= బుద్ధితో; కదియింపుము= చేర్చుము.

తాత్పర్యం: కుమారా! ఆ ఇంద్రియసంయమనం ధర్మాలలో కెల్లా మేలైన ధర్మం. నీ మనస్సుతో ఆ ధర్మాన్ని సంసక్తం కావించుము. నియమంతో గట్టిగా దానిని బుద్ధితో చేర్చుము.

- తే. ఇంబియింబుల నాతీంటి నిట్లు విపుయ, ములకు నొలయక యుండంగ నిలువలించి’

తలపు లుడిగి, తేనియు బ్రమదమున నాను, భంగే దృష్టుడవై యుందు పరముఁ గాంతు.’

181

ప్రతిపదార్థం: ఆటింటినీ= ఆరైన; ఇంద్రియములనీ= మనస్సుతో కూడిన జ్ఞానేంద్రియాలను; విషయములకునీ= శబ్దాదులైన విషయాలకు; ఒలయక ఉండంగనీ= చేరకుండా ఉండేటట్లు; నిలువరించి= నిలిపి; తలపులు= సంకల్పాలు; ఉడిగి= వదలి; ప్రమదముననీ= సంతోషంతో; తేనియనీ= మకరందాన్ని; ఆనుభంగినీ= త్రాగేటట్లు; తృప్తుడవై ఉందు= తృప్తి పొందిన వాడవై ఉంటావు; పరమునీ= బ్రహ్మమును; కాంతు= చూస్తావు.

తాత్పర్యం: నీవు శ్రోత్రం మొదలగు ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలను, మనస్సును శబ్దాది విషయాలవైపు పోసీయకుండా నిలుపుము. సంకల్పాలు వదలు. అట్లా చేస్తే సంతోషంతో తేనె నాస్యాదించేవిధంగా తృప్తి పొందుతావు. పరతత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొంటావు'.

వ. అని వెండియు.

182

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇట్లు చెప్పి; వెండియునీ= మరల.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా చెప్పి వ్యాసుడు మళ్ళీ (ఈ క్రింది విధంగా అన్నాడు.)

చ. ‘తన కుసుమంబులనీ ఘలవితానము మూర్ఖీసు నాన పూను నే
రని క్రియి గాన నేరదు పరం బగు తత్త్వము సైజభంగి వి
స్నముపున సంతరాత్మ గను సైప్పికతం గను; మింతవట్టుఁ బా
మెనసిన తోలు వాయుక్రియ నీవు దొఱంగుదు పాపపుంజమునీ.

183

ప్రతిపదార్థం: పూను= చెట్లు; తన కుసుమంబులనీ= తన పూలను; ఘలవితానమునీ= పండ్క సమూహాన్ని; మూర్ఖీనీనీ= ఆప్రూణించటానికి; అనన్నీ= ఆస్యాదించటానికి; నేరని క్రియనీ= అభ్యసించనల్లీ; పరంబు+అగు= శ్రేష్ఠమైన; తత్త్వము= బ్రహ్మతత్త్వం; సైజభంగినీ= తానుగా తన స్వరూపాన్ని; కాననీ నేరదు= గ్రహించజాలదు; విస్మముపుననీ= నేరుతో; అంతరాత్మనీ= పరమాత్మము; కను సైప్పికతనీ= చూచేవిప్పే పరతత్త్వమును; ఇంతవట్టు= ఇంతమాత్రం; కనుము= పొందము; పాము= సర్గం; ఎనసిన= తనను పొందిన; తోలు= చర్చమును; పాయుక్రియనీ= వదలిపెట్టే రీతిగా; నీవు పాపపుంజమునీ= నీవు పాపసమూహాన్ని; తోఱంగుదు= వర్జిస్తావు.

తాత్పర్యం: వృక్షం తన పూలను తాను వాసన చూడలేదు. తన పండ్కను తాను ఆస్యాదించజాలదు. అట్లాగే తత్త్వం తనకు తానుగా తన స్వరూపమును గ్రహించలేదు. నీవు నేరుతో అంతరాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనేందుకు చాలినంత నిష్టాపరతత్త్వమును పొందము. అట్లా చేస్తే పాము కుబుసాన్ని వర్జించినట్లు నీవు పాపసంచయాన్ని వర్జిస్తావు.

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

వ. ఇప్పిధంబున శాంతి నొంది యవ్వక్త సంభవయు, సంకల్పకూలయుఁ, గ్రీధపంకయు, నిందియగ్రాహయుఁ, గామభజంగయు, మోహ త్వణచ్ఛన్నయు, సంసారసాగర గామినియు నై ఫోరప్రకార యగుచు నక్షతాత్ములకుం గడవరాని యట్టి లోభవాహిాని సత్కతీర్థంబున నుత్తలించి.

184

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విధంబుననీ= ఈ రీతిగా; శాంతినీ+బంది= శమమును పొంది; అవ్యక్త సంభవయునీ= తెలియరాని పుట్టుక గలదియు; సంకల్పకూలయునీ= తలపు లనే గట్టుకలదియు; క్రోధపంకయునీ= కోపమనే బురద కలదియు; ఇంద్రియగ్రాహయునీ= ఇంద్రియాలనే మొసళ్ళ గలదియు; కామభజంగయునీ= కోరికలనే పాములు గలదియు; మోహత్వణచ్ఛన్నయునీ= మోహమనే గడ్డితో కప్పబడినదియు; సంసారసాగరగామినియునీ+ఖ= సంసార మనే సముద్రంలో ప్రవేశించేదియునై; ఫోరప్రకార= భయంకర

విధానంగలది; అగుచున్= అపుతూ; అక్షుత+అత్యులకున్= వివేకంలేని వారికి; కడవన్రాని అట్టి= దాటవీలుగానిదైన; లోభవాహిని= లోభ మనే నదిని; సత్యతీర్థంబునన్= సత్యమనే ఉపాయంతో; ఉత్తరించి= దాటి.

తాత్పర్యం: ఈ చెప్పిన పద్ధతిలో అంతరాత్మను స్వాక్షర్తురించుకొని శాంతిని పొందాలి. లోభ మనేది ఎక్కుడ ఎప్పుడు ఎట్లా పుట్టిందో తెలియదు. సంకల్యాలే దానికి గట్లు. క్రోధమే దానిలోని బురద. ఇంద్రియాలే అందలి మొసళ్ళు. కోరికలే అందులో పాములు. అది మోహమనే గడ్డితో కప్పబడి ఉంటుంది. సంసారసాగరంలో ప్రవేశిస్తుంది. అట్లా భయంకరంగా ఉన్న ఆ నదిని వివేకంలేని వారు దాటలేరు. సత్యమనే ఉపాయంతో దానిని దాటాలి. అట్లా దాటి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: అలంకారం: రూపకం.

క. సుత! నీవు సుప్రసన్నా! త్వత్ బోంచి నగాగ్రగతుడు మహివారలఁ జా
చుతెఱంగున నీ భూత! ప్రతతిం గనుగొనుచునుండు పరిత్యప్తుడవై.

185

ప్రతిపదార్థం: సుత!= కుమారా!; నీవు సుప్రసన్న+అత్యుతన్= నీవు నిర్వూలాత్మత్వమును; పాంది= చెంది; నగ+అగ్రగతుడు= కొండకొననున్నవాడు; మహివారలన్= భూమిపైన ఉన్నవారిని; చూచుతెఱంగునన్= చూచేవిధంగా; ఈ: భూతప్రతతిన్= ఈ ప్రాణిసమాచార్ణి; కనుగొనుచున్= చూస్తూ; పరిత్యప్తుడవు+ఇ ఉండు= త్యాప్తి పొందినవాడై ఉండుము.

తాత్పర్యం: కుమారా! నీవు వై రీతిగా లోభమనేనదిని దాటి నిర్వూలాత్మతను పొందుము. కొండవై నున్న వాడు భూమిమీద నున్నవారినెట్లా చూస్తాడో, అట్లాగే ఈ ప్రాణులను దర్శించుము. అట్లా చూచి సంతృప్తి వహించి ఉండిపొమ్ము.

విశేషం: అలం:

క. శాంతము ధర్మప్రచయం! బంతటికి విశిష్ట మిమ్మహివిధ్య మటీ
యాంతఃకరణము సాక్షిగా! నెంతయు సంప్రీతి నీకు నిష్ఠీతిఁ బుత్రా!

186

ప్రతిపదార్థం: ధర్మప్రచయం= ధర్మవర్ధం; అంతటికిన్= మొత్తానికి; విశిష్టము= శ్రేష్ఠం; పుత్రా!= కుమారా!; మదీయ+అంతఃకరణము= నా అంతరింద్రియం; సాక్షిగ్న్= సాక్ష్యం వహించేది కాగా; ఎంతయున్= మిక్కిలి; సంప్రీతిన్= ప్రేమతో; ఈ+మహావిద్య= ఈ గొప్పదైన ఆధ్యాత్మిక విద్యను; నీకున్+ఇచ్చితిన్= నీకు ఇచ్చాను.

తాత్పర్యం: వత్సా! నే నిప్పుడు నీకు చెప్పిన ధర్మాలన్నిటిలోనూ ఇంద్రియనిగ్రహా రూపమైన శాంత మనే ధర్మం మిక్కిలి విశిష్టమైనది. నా అంతఃకరణం సాక్షిగా నీకు నేను ఎంతో ప్రేమతో ఈ శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మవిద్యను బోధించాను’.

క. అని యి ట్లువదేశించి పరమసంవిదేకాయనుండగు కృష్ణదైవాయనుండు కృతార్థిభూత చేతస్మూర్ధండగు
సందను ప్రతిపత్తికి సభిసందన విశేషంబుగా సధ్యాత్మవిద్య విలాస విషయంబులగు వాక్యంబులు
మతీయ సనుగ్రహించే; వానిం జెప్పెద.

187

ప్రతిపదార్థం: అని యిట్లు+ఉపదేశించి= అని ఈ రీతిగా బోధించి; పరమసంవిదేకాయనుండ+అగు= బ్రహ్మజ్ఞానానికి ముఖ్యస్థానమైన; కృష్ణదైవాయనుండు= వ్యాసుడు; కృతార్థిభూత చేతస్మూర్ధండ+అగు= కృతకృత్యమైన మనస్సు గలవాడైన;

నందను= కుమారుని యొక్క; ప్రతిపత్తికిన్= తెలివికి; అభినందన విశేషంబుగాన్= మొచ్చుకోనే పద్ధతిగా; మటీయున్= మరలకూడా; అధ్యాత్మవిద్యావిలాస విషయంబులు+అగు= బ్రహ్మవిద్యా విలాసానికి సంబంధించినవైన; వాక్యంబులు= మాటలు; అనుగ్రహించెన్= ప్రసాదించాడు; వానిన్= ఆ మాటలను; చెప్పేదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మజ్ఞానైక నిలయుడైన వ్యాసమహర్షి ఈ విధంగా ఉపదేశించేసరికి శుకుడు కృతకృత్యతతో ధన్య డయాడు. అతడి తెలివిని అభినందిస్తూ వ్యాసుడు మళ్ళీ అతడికి ఆత్మవిద్యను వివరించే కొన్ని మాటలు చెప్పాడు. ఆ మాటలు చెప్పుతాను.

క. ‘వేదములుఁ దదంగములు సు, మాదరమునుఁ జదివినను సుయజమానత్వా

పాదకుఁ దైనను బ్రాహ్మణి, తాదశ దక్కునే ప్రశాంతిఁ దక్కు గుమారా!

188

ప్రతిపదార్థం: కుమారా!= పుత్రా!; ప్రశాంతిన్+తక్కున్= ప్రశమంచేత తప్ప; వేదములు= శ్రుతులు; తదంగములు= వేదాంగములు; సమాదరమునున్= ప్రీతితో; చదివినను= పరించినను; సుయజమానత్వా+అపాదకుఁడు+ఖనను= మంచి యజ్ఞకర్తృత్వం పొందినవాడైనా; బ్రాహ్మణాతాదశ= బ్రాహ్మణాత్మస్థితి; తక్కునే?= లభిస్తుందా?

తాత్పర్యం: వత్సా! బ్రాహ్మణాత్వం అనేది ప్రశాంతిచేత మాత్రమే ప్రాప్తిస్తుంది. నాలుగువేదాలు, ఆరువేదాంగాలు (శిక్ష, వ్యాకరణం, ఛందస్సు, నిరుక్తం, జ్యోతిషం, కల్పం - అనేవి) చదివినా సిద్ధించదు. అట్లే యజ్ఞాలు చేసి మంచి యజమానుడుగా పేరు పొందినప్పటికీ బ్రాహ్మణాత్వ స్థితి లభించదు.

క. ఒరులకుఁ దా వెఱవక తన, కొరులు వెఱవకుండునట్టి యొప్పెడు సమతం

బిరమైన నడవడిం గల, పరిణతచిత్తుండు సూవె బ్రాహ్మణుఁ దనఫూ!

189

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= కల్పమరహితుడా; ఒరులకున్= పరులకు; తాన్= తాను; వెఱవక= భయపడక; తనకున్+బరులు= తనకు పరులు; వెఱవక= భీతిల్లక; ఉండునట్టి= ఉన్నట్టి; ఒప్పెడు= విరాజిల్లెడు; సమతన్= సమభావంతో; తిరము+ఖన= స్థిరమైన; నడవడిన్= ప్రవర్తనను; కల= కలిగి ఉండు; పరిణతచిత్తుండు= పరిపక్వమైన మనస్సు కలవాడు; బ్రాహ్మణుఁడు సూవె!= విప్రుడగునగదా!

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! ఎవడు ఇతరులకు తాను భయపడడో, ఎవరివలన ఇతరులు భీతిచెందరో, అట్టి సమద్భ్యితో స్థిరమైన ప్రవర్తన కలిగిఉండే పరిపక్వమైన హృదయం కలవాడే బ్రాహ్మణు డనబడతాడు.

విశేషం: యస్కాన్నోద్యిజతే లోకో, లోకా న్నోద్యిజతే చ యః

హర్షామర్హభయాంశ్వైః, ముక్తో య స్పు చ మే ప్రియః ॥ (గీత-12-15)

అని భగవంతుడి మాట. లోకం ఎవరినుండి ఉద్వేగం పొందదో, ఎవరు లోకంనుండి ఉద్వేగం పొందరో, హర్షమూ, అమర్హమూ, భయమూ, ఉద్వేగమూ ఎవరికి లేవో వాడే నాకు ప్రీతిపాత్రుడని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పాడు. ఈ స్థితికూడా బ్రాహ్మణాత్వమును వ్యక్తం చేస్తున్నదని గుర్తించాలి.

తే. బంధనంబులలో నెల్లు బరమబంధ, నంబు గామంబు; దద్వర్జనమున నాత్తు

యభ్రపటలంబు వాసిన యమృతకిరణ, పూర్ణమండలమును బోలే బోలుచు ననఫు!

190

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; బంధనంబులలోన్+ఎల్లన్= సమస్త బంధనాలలోనూ; కామంబు= కోరిక; పరమబంధనంబు= దృఢమైన బంధనం; తద్వర్జనమునున్= ఆ కామమును విడవటంచేత; ఆత్మ= ప్రత్యగాత్మ; అభ్రపటలంబున్=

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

738

మేఘసమూహాన్ని; పాసిన= విడిచిన; అమృతకిరణపూర్ణ మండలమున్+పోలెన్= చంద్రుడియుక్త సంపూర్ణబీంబంవలె; పాలుచున్= భాసిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! జీవుడిని సంసారంలో బంధించే బంధనాలన్నింటిలోనూ కామమనే బంధనం మిక్కిలి గట్టిది. ఆ కామాన్ని వదలితే మబ్బులను విడిచిన పూర్ణచంద్రుడివలె ఆత్మ ప్రకాశిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపవ.

క. పరతత్త్వపొసన త , త్వరుడై సంక్షీణకామభావత నుస్తుం
బురుపు సుఖ మొందు వృథిం , బొరయుచు వపు వమృతకిరణఁ బొందినమాడ్చిన్.

191

ప్రతిపదార్థం: వపువు= శరీరం; వృథిన్= పెంపుదలను; పొరయుచున్= పొందుచు; అమృతకిరణున్= చంద్రుడిని; పొందినమాడ్చిన్= పొందినరీతిగా; పరతత్త్వ+ఉపాసన తత్త్వరుఁడు+పా= బ్రహ్మతత్త్వమును ఉపాసించటంలో ఆసక్తిగలవాడై; సంక్షీణ కామభావతన్= క్షీణించిన కామభావం కలవానితనంతో; ఉన్నన్= ఉంటే; పురుషున్= జీవుడిని; సుఖము+బందున్= సుఖం పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మతత్త్వాన్ని ఉపాసిస్తూ కామభావాలను క్షయింపజేసికొనాలి. అట్లా ఉంటే పురుషుడిని శుక్లపక్షంలో నిత్యమూ శరీరాభివృథి చంద్రుడిని పొందినట్లే శాశ్వతసుఖం పొందుతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపవ.

క. పాలఁ బొలి భూతముల గుణీ , త్వర మవిశేషాన్వితముగఁ గనుగొను సంవి
త్వర దుఃఖింబు సుఖముచే , విలయుఁ దరణిచేతు దమము విలసిన భంగిన్.

192

ప్రతిపదార్థం: తరణిచేతన్= సూర్యుడిచేత; తమము= చీకటి; విరిసినభంగిన్= విడిపోయినట్లు; పొరిన్+పోరిన్= మిక్కిలిగా; భూతముల= ప్రాణిలయొక్క; గుణోత్పరము= గుణసమూహమును; అ+విశేషాన్వితముగన్= భేదంలేకుండా; కనుగొను= చూచునట్టి; సంవిత్పర దుఃఖింబు= జ్ఞానవిష్ణుని దుఃఖింబు; సుఖముచేన్= సుఖం కారణంగా; విలయున్= నశిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ప్రాణులలోని గుణాల నన్నిటినీ అభేదదృష్టితో చూచే జ్ఞానవిష్ణుడి దుఃఖం చీకటి, సూర్యుడిచేత నశించినట్లు సుఖాతిశయించేత నశిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపవ.

ఆ. తనది యనక యేమి ధనమునఁ జ్ఞయమందు, , నెఱి గుడువకుండ నెసుగుఁ ర్ధుప్తి,
యిచ్ఛుఁ బొందులేక యెయ్యుచి బలమిచ్చు, , దానిఁ గనుట శ్రుతుల తలపు గనుట.

193

ప్రతిపదార్థం: తనది అనక= ఇది నాది అని అనుకొనకుండానే; ఏమి ధనమున్= ఎట్టిధనంతో; ప్రియము+అందున్= ప్రీతినాందునో; ఎద్ది= ఏది; కుడువక+ఉండన్= తినకుండానే; తృప్తి= తనివి; ఎసుగున్= అతిశయించునో; ఇచ్చున్= ఇచ్చుతో; పొందులేక= కలయిక లేకయే; ఎయ్యది= ఏది; బలము+ఇచ్చున్= బలమినిస్తుందో; దానిన్= అట్టి ఆత్మతత్త్వమును; కనుట= చూడటం; శ్రుతుల తలపున్= వేదాభిప్రాయాన్ని; కనుట= చూడటం (అగును).

తాత్పర్యం: ‘ఆత్మ’ అనే ధనం ‘తనది’ అనుకొనకున్నా ప్రీతిని కల్గిస్తుంది. ‘ఆత్మ’ అనే భోజనం తినకున్నా తృప్తినిస్తుంది. ‘ఆత్మ’ అనే దానితో భౌతికస్వర్ం లేకున్నా బలం కలుగుతుంది. ఆ ఆత్మతత్త్వాన్ని చూడటమే వేదార్థాలను గ్రహించటం.

విశేషం: ధనం, భోజనం మొదలైన పదార్థాలు ప్రీతి, తృప్తి మొదలైనవాటిని కలిగిస్తాయి. కానీ ఎక్కడో ఎవరివద్దనో ఉన్న ధనంవలన తనకు ప్రీతి కలుగదు. ఎవడో అన్నం భుజిస్తే తనకు తనిని కలగదు. ‘ఆత్మ’భోజనం అట్లాంటిది కాదు. దానిని తనది అనుకొనుకున్నా, భుజించుకున్నా ప్రీతినీ, తృప్తినీ కలిగముంది. ఆత్మభావనతో కలిగే బలం చాలా గొప్పది. అందువలన ఆత్మతత్త్వాప్రాప్తికే ప్రయత్నించాలి. ఆత్మలాభమే వేదతత్త్వాన్ని గ్రహించి ఆచరించినందుకు నిక్కమైన నిదర్శనం.

క. పరిపాటిఁ గర్వ మెడలఁగ , వరుస గుణము లడగ విషయవర్ధము పాఠందుం

బొరయక యుండెడు బ్రాహ్మణు , జరయును మృత్యువును బొరయజ్ఞాలవు వత్సా!

194

ప్రతిపదార్థం: వత్సా!= కుమారా!; పరిపాటిన్= క్రమంగా; కర్మము+ఎడలఁగ్న్= కర్మము తొలగగా; వరుసన్= క్రమంగా; గుణములు= సత్యం మొదలైన గుణాలు; అడగున్= నశించగా; విషయవర్ధము పౌందున్= శబ్దాది విషయాలతోడి కలయికను; పారయక ఉండెడు= పౌందకుండా ఉండేటి; బ్రాహ్మణున్= విప్రుని; జరయును= ముసలితనమును; మృత్యువును= మరణమును; పారయన్+చాలవు= పౌందలేపు.

తాత్పర్యం: కుమారా! కర్మభంధమూ, సత్యాది గుణాలూ, శబ్దాది విషయాలూ క్రమక్రమంగా తొలగిపోయిన విప్రుడికి వార్ధకమూ, మరణమూ కలుగవు.

విశేషం: శరీరభావంతో ఉండేవాడికి ఆ శరీరానికి కలిగే ముసలితనం, మరణం మొదలైన దోషాలు కూడా ఆపాదిస్తాయి. కానీ, ‘తాను శరీరంకాదు, పురుషుడుముక్కొను ఆత్మను’ అని గ్రహించిన బ్రాహ్మణుడికి వార్ధకాది దోషా లంటవని భావం.

తే. అనఫు! దేహంబుకంటే వేఱయిన దేహిఁ , సూక్ష్మరూపము శాస్త్రీక సుకృతములఁ బు

శాంతజనములు గాంతురు సాధనముల , నాదరింపరు దర్శనానంతరమున.

195

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పౌపరహితుడా!; శాస్త్ర+ఉక్కసుకృతములన్= శాస్త్రాలలో చెప్పబడిన పుణ్యకర్మలచేత; ప్రశాంతజనములు= ప్రశాంతినొందిన జనులు; దేహంబుకంటేన్= శరీరంకంటే; వేఱు+అయిన= భిన్నమయిన; దేహి= ఆత్మయొక్క; సూక్ష్మరూపంబున్= సూక్ష్మమైన రూపును; కాంతురు= చూస్తారు; దర్శన+అనంతరమునన్= అట్లా చూచిన తర్వాత; సాధనములన్= వేరే ఉపాయాలను; ఆదరింపరు= గణించరు.

తాత్పర్యం: కల్పమరహితుడా! శాస్త్రాలలో చెప్పబడిన పుణ్యకర్మలచేత ప్రశాంతి నొందిన జనులు మాత్రమే శరీరం కంటే భిన్నమైన శరీరి, అనగా ఆత్మయొక్క సూక్ష్మమైన రూపాన్ని గ్రహించగలరు. అట్లా అవ్యక్తాత్మ స్వరూపాన్ని గ్రహించిన తర్వాత వారు వేరే సాధనాలను లెక్కచేయరు.

క. ఇమురూపము జలములఁ దీఁ , చిన క్రీయ బుధీఁ బ్రతిజిబసిద్ధత వెలుగొఁ

చిన యాత్మను బరమార్థతఁ , గను సత్యస్ఫులకు నిజము గానంగ నగున్.

196

ప్రతిపదార్థం: ఇనురూపము= సూర్యుడిరూపం; జలములన్= నీటిలో; తోచినక్రియన్= కనబడిన విధంగా; బుధీన్= బుధీ యందు; ప్రతిబింబసిద్ధతన్= ప్రతిబింబంగా కావటంతో; వెలుగు+బందిన= ప్రకాశించిన; ఆత్మను= క్షేత్రజ్ఞిడిని; పరమార్థతన్= యథార్థంగా; కను= చూచే; సత్యస్ఫులకున్= సత్యగుణంలో ఉండేవారికి; నిజము= సత్యం; కానంగన్+అగున్= చూడటానికి వీలవుతుంది.

తాత్పర్యం: సూర్యుడి స్వరూపం నీళ్ళలో ప్రతిబింబంగా భాసిస్తుంది. అట్లాగే ఆత్మ బుధీలో ప్రతిబింబరూపంతో వ్యక్తమవుతుంది. సత్యగుణ ప్రధానులైనవారు ఆత్మను యథాతథంగా చూడగలరు. అట్లాంటివారికి మాత్రమే సత్యం భాసిస్తుంది.

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

క. అనఘు! దివసంబు రాత్రియు, ననునవి భానునకు లేని యట్టులు సతతం బును పరమయోగయుతుడు, మునికి వివేకావివేకములు లేకుండున్.

197

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా; భానునకున్= సూర్యుడికి; దివసంబు= పగలు; రాత్రియున్= రేయియు; అనునవి= అనేవి; లేని అట్టులు= లేనబ్లే; సతతంబును= ఎల్లవేళలా; పరమ యోగయుతుడు+అగు= శ్రేష్ఠమైన యోగంతో కూడినవాడైన; మునికిన్= మానికి; వివేక+అవివేకములు= జ్ఞానాజ్ఞానాలు; లేక+ఉండున్= లేకుండా ఉంటాయి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! సూర్యుడికి రేయుంబవశ్చ అనేవి లేవు. అట్లే సదా పరమయోగం పాటించే మునీంద్రుడికి వివేకం, అవివేకం అనేవి లేవు. సదా అతడు శుద్ధ జ్ఞానస్వరూపుడై ఉంటాడు కాబట్టి ఇది వివేకం కలిగిన స్థితి, ఇది వివేకం లేని స్థితి అనేవి అతడికి లేవని తాత్పర్యం.

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

క. కరణంబులు దొడలన ని, ష్టృరణత నున్నను శమంబు గల యోగికి సు స్థిర మగు సమాధి యని ముని, వర శాండిల్యండు శిష్యవరులకుఁ జెప్పెన్.

198

ప్రతిపదార్థం: మునివర= మునిశ్రేష్టుడా; శాండిల్యండు= శాండిల్యండు; కరణంబులు= ఇంద్రియాలు; తొడరిన్= కలిగిఉన్నా; నిష్మరణతన్= ఇంద్రియరహితస్థితితో; ఉన్నను= ఉన్నా; శమంబు= శాంతం; కల= కల్గిన; యోగికిన్= యోగశిలుడికి; సమాధి= చిత్తులయం; సుస్థిరము+అగున్+అని= ధృడహాతుండని; శిష్యవరులకున్= శిష్యత్రేష్టులకు; చెప్పెన్= చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: శమప్రధానుడైన యోగికి ఇంద్రియాలున్నా, అని లేకున్నా మనోలయ రూపమైన సమాధి దృఢంగానే ఉంటుందని శాండిల్యమహార్షి తన శిష్యులకు బోధించాడు.

సీ. విను మోహచీజ సంజనితంబు గామద్రు, మంబు ప్రమాదజలంబు దనకుఁ బలపేచనంబుగు బెరుగు నజ్ఞాన స్థి, రాధారకవితమై యందసూయ పత్త సంపద యది చిత్త తరంబు మా, నస్కంధ దృఢత నున్నతి వహించు శేక శాఖంబు ననేక చింతోప శా, ఖంబు బురాక్షత కర్మ సార

తే. ఘనముఁ దృష్టోలతా పరిగతము నగుచుఁ, బీలుచుఁ దత్తులములకు లుబ్బులు గడంగి ప్రాంకి పడుదురు విడుపు శస్త్రముగ నది వి, ఖండితము సేసి బుధుఁడు దుఃఖములఁ దొఱఁగు. 199

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆకర్షించు; మోహచీజసంజనితంబు= మోహచీజనే విత్తనంమండి మొలకెత్తినదైన; కామద్రుమంబు= కామ మనే చెట్టు; అజ్ఞానస్థిర+అధారకలితము+ఐ= అజ్ఞానమనే గట్టి వేళ్ళతో కూడినదై; ప్రమాదజలంబు= ఏమరుపాటు అనేనీరు; తనకున్ పరిషేషనంబుగన్= తనకు నీరుకట్టగా; పెరుగున్= వృద్ధిపొందుతుంది; అందున్= ఆ వృష్టమునందు; అసూయ= ఇతరుల ఉత్సర్వము సహింపమి అనే దురుణాం; పత్రసంపద= ఆకుల సంపత్తి(గాఉన్నది); అది= ఆ ఆకుల సంపద; చిత్తతరంబు= మిక్కిలి చిత్తమైనది; మానస్కంధదృఢతన్= అభిమానమనే బోదె యొక్క దార్శాంతో; ఉన్నతిన్=(అచెట్టు) ఔన్నత్యమును; వహించున్= పొందుతుంది; శోకశాఖంబు= శోకమనే కొమ్ములు కలది; అనేక చింతా+ఉపశాఖంబు= పెక్కు చింతలనే రెమ్ములుగలది; పురాక్త కర్మ సారపునము= పూర్యం చేసిన కర్మల బలమే చేవగా కలది; తృష్ణాలతాపరిగతమున్= ఆశ అనే తీగలతో చుట్టబడింది; అగుచున్= అవుతూ; పాలుచున్= భాసిస్తుంది; లుబ్బులు= లోభగుణం కలవారు; తత్పలములకున్= ఆ చెట్టుకు సంబంధించిన పండ్కకు;

కడంగి= ప్రయత్నించి; ప్రాకే= ఎగుబ్రాకి; పడుదురు= పతనం చెందుతారు; బుధుడు= పండితుడు (ఆత్మజ్ఞానం కలవాడు); విడుపు= త్యాగం; శత్రుమంగ్నీ= ఖడ్డంగా; అది= ఆ చెట్టును; విఖండితము చేసి= తెగనరికి; దుఃఖములన్నీ= శోకాలను; తొఱగున్నీ= విడిచిపెడతాడు.

తాత్పర్యం: శుకుదా! వినుము. కామమనే వ్యక్తం మోహమనే బీజంనుండి మొలుస్తుంది. ఏమరుపాటు అనే నీటితో పెరుగుతుంది. అజ్ఞానమే దాని స్థిరమైన ఆధారపువేళ్ళు; అసూయే దానికి ఆకులు. అది చాలా చిత్రంగా ఉంటుంది. మానమనే కాండంతో దృఢపడి ఆ వ్యక్తం పైకెదుగుతుంది. శోక్మే కొమ్ములుగా, అనేకచింతలే రెమ్ములుగా, పూర్వం చేసిన కర్కులబలమే చేవగా పెరిగిన ఆ చెట్టు ఆశలనే తీగిలతో చుట్టుబడుతుంది. లోభులు ఆ చెట్టు పండ్ల కాశించి ఎక్కి తుదకు పతనమై పోతారు. ఆత్మజ్ఞాడైన పండితుడు త్యాగమనే కత్తితో ఆ చెట్టును తెగనరికి దుఃఖాలకు దూరమవుతాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం

- సీ.** పురము శరీరంబు; బుధ్మి తత్ప్రామిని; , సరావ్యాచింతన సచివపదవి
సడచుచు నుండు మనంబు శబ్దాద్యంబు; , లై చెల్లు విషయంబులైదున దగు పు
రోహితవర్గంబు శ్రీత్రాదులగు నింభు , యంబులు పొరజనంబు; లిట్లు
పరంగు రాజ్యంబు పరిభోగమునకు దూ , పుకులైన దొరలు రజస్తములు
- తే.** వాలి కఱపులఁ బడు బుధ్మి నేరకుండి , మనసుతోడ వేర్పడినఁ దానును మనంబు
నేకముఖుతఁ గార్యము సూచునేని దుష్టు , లడగుదురు భోగ మవ్యయ మగుఁ గుమారి!

200

ప్రతిపదార్థం: కుమార!= పుత్రా!; శరీరంబు= దేహం; పురము= పట్టణం; బుధ్మి= అంతఃకరణ చతుర్షుయంలో రెండవదైన బుధ్మి; తత్ప్రామిని= ఆ నగరానికి యజమానురాలు; మనంబు= మనస్సు; సర్వార్థచింతన= సమస్త పదార్థాలను గూర్చిన ఆలోచనతో; సచివ పదవిన్= మంత్రిస్తానంలో; నడచుచున్+ఉండున్= ప్రవర్తిస్తూ ఉంటుంది; శబ్ద+అద్యంబులు+ప= శబ్దం మొదలుగాగలవై; చెల్లు= ప్రవర్తిల్లే; విషయంబులు= విషయాలు; ఘదున్= ఘదును; తగు= తగిన; పురోహితవర్గంబు= పురోహితులయొక్క సమూహం; శ్రోత్ర+అదులు+అగు= చెవి మొదలైన; ఇంద్రియంబులు= జ్ఞానేంద్రియాలు; పొరజనంబులు= పురప్రజలు; ఇట్లు= ఈ రీతిగా; పరంగు= ప్రవర్తిల్లడు; రాజ్యంబుపరిభోగమునకున్= రాజ్యముయొక్క అనుభవానికి; రజస్తములు= రజోగుణ తమోగుణాలు; దూషకులు+పన్= దూషించే స్ఫూరంగల; దౌరలు= ప్రభువులు; నేరక+ఉండి= నేర్చు చాలక ఉన్నదై; బుధ్మి= మతి; మనసుతోడన్= చిత్రంతో; వేర్పడిన= విభిన్నమయినచో; వారికఱపులన్+పడున్= రజస్తమోగుణాల శిక్షణాలకు లోనపుతుంది; తానును= (అట్లు వారికి లోబడక) బుధ్మియును; మనంబును= చిత్రమును; ఏకముఖతన్= ఏకాభిప్రాయంతో; కార్యము= చేయదగినపనిని; చూచునేని= గమనించిన పక్కంలో; దుష్టులు= దుర్జనులు; అడగుదురు= నశించిపోతారు; భోగము= సుఖానుభవం; అవ్యయము+అగున్= అక్షయం అవుతుంది.

తాత్పర్యం: పుత్రా! ఈ శరీరమే ఒక నగరం. బుధ్మి దానికి ప్రభువు. సమస్త విషయాలనూ చింతించే చిత్రం అక్కడ మంత్రి పదవిలో కొనసాగుతూ ఉంటుంది. శబ్దాదులైన ఐదు విషయాలూ పురోహితవర్గమై ప్రవర్తిస్తాయి శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలే అక్కడి పురప్రజలు. ఇట్లు ఉండే ఈ రాజ్యాన్ని రజస్తమోగుణాలనే దుష్టులైన దౌరలు అనుభవిస్తూ ఉంటారు. బుధ్మి తనకు వివేకం చాలనిదై చిత్రంతో విభేదించి రజస్తమోగుణాల శిక్షణాలకు లోనై నశిస్తుంది. అట్లాకాక మనస్సుతో ఏకమై అది కర్తవ్యమేదో గ్రహించి ప్రవర్తిస్తే దుర్జనులైన రజస్తమోగుణాలు పాడవడిపోతాయి. రాజ్యభోగం అక్షయ మవుతుంది'.

విశేషం: అలం: రూపకం.

వ. అనిచెప్పేననినవిని పాండవాగ్రజుండు భీమ్మునితో 'గార్యబలంబును, వీర్యబలంబును, మనోబలంబునుంగలుగు నుత్తమళ్ళితిపతు లనేకు లీకయ్యంబున మృతులైలి. నిజప్రాణంబునకు నొక్కరుండు నొడయిండు లేక తక్కె; మృత్యువనునబి యెయ్యాది? యేమిటం గలిగె? నెట్లు ప్రజల సంహరించు? నెత్తింగింపవే?' యనుటయు నతం డిట్లునియె.

201

ప్రతిపదార్థం: అనిచెప్పేన్= అనిచెప్పాడు; అనిన్= అనగా; ఏని= ఆలకించి; పాండవ+అగ్రజుండు= ధర్మజుడు; భీమ్మునితోన్= శాంతనవుడితో; కార్యబలంబును= చేయదగిన పనులకు తగిన బలమూ; వీర్యబలంబును= పరాక్రమబలమూ; మనోబలంబును= చిత్తబలమూ; కలుగు= కలిగిణన్; ఉత్తమళ్ళితిపతులు= శ్రేష్ఠులైన రాజులు; అనేకులు= చాలమంది; ఈ కయ్యంబునక్కున్= ఈ యుద్ధంలో; మృత్యులు+ఖరి= చనిపోయారు; ఒక్కరుండున్= ఒకడుకూడి; నిజప్రాణంబునక్కున్= తన ప్రాణానికి; ఒడయిండు= ప్రభువు; లేక తక్కున్= లేకపోయాడు; మృత్యువు+అనుది= చావు అనేది; ఏ+అది?= ఏది?; ఏమిటన్= దేనినుండి; కలిగెన్= సంభవించింది?; ఎట్లు= ఏ రీతిగా; ప్రజలన్= జనులను; సంహరించున్= చంపుతుంది?; ఎత్తింగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అని అడుగగా; అతండు= భీమ్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా వ్యాసుడు శుకుడితో చెప్పాడని భీమ్ము డన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు భీమ్ముడితో - 'కార్యబలమూ, వీర్యబలమూ, మనోబలమూ గల్లిన చాలమంది ఉత్తములైన భూపాలకులు ఈ యుద్ధంలో అసువులు కోల్పోయారు. వీరిలో ఒక్కడు కూడా తన ప్రాణాలకు ప్రభువు కాలేకపోయాడు. మృత్యువంటే ఏమిటి? అది దేనినుండి సంభవించింది? అది ఏ రీతిగా ప్రజలను చంపుతుంది? తెలియజెప్పుమని అడిగాడు. అప్పుడు భీమ్ము డతడితో ఇట్లా అన్నాడు:

భీమ్ముడు ధర్మరాజునకు మృత్యుదేవత తెఱం గెత్తింగించుట (సం. 12-248-7)

సీ. ఏను మకంపనుఁ డను మనుజేంద్రుఁ డాత్తజుఁ, డాహావంబున మృతుఁ దైన, వగపు గదురంగసుండి నారదు నలవోక వ, చ్ఛిన వానిఁ గని సవిశేషభక్తి యుతముగా నాతిధ్య మొనలించి తన వగ, పెత్తిగించుటయు, నమ్మునీశ్వరుండు గరుణ శోకనిరాసకారణం బైన యా, ఖ్యాన మొక్కటి సెప్పె; దాని తెఱగు

తే. దేటపడునట్లుగాఁ బలపాటి తోడు, నభిలమును నెత్తింగించెద నవహితుండ వై వినంగ సీ వడిగిన యర్థమునకు, భీధకం బగు నబి కురుభూపవర్య!

202

ప్రతిపదార్థం: కురుభూపవర్య!= కౌరవరాజోత్తమా!; ఏనుము; అకంపనుండు+అను= అకంపనుడనబడే; మనుజ+ఇంద్రుఁడు= రాజు; ఆహావంబునక్కున్= యుద్ధంలో; ఆత్మజుఁడు= పుత్రుడు; మృతుఁడు+ఖన్= చనిపోగా; వగపు= దుఃఖం; కదురంగన్+ఉండి= కలుగగా ఉండినవాడై; అలవోకన్= స్నేచ్ఛగా; వచ్చినవానిన్= వచ్చినవాడైన; నారదున్= నారదమునిని; కని= చూచి; సవిశేషభక్తి యుతముగాన్= అత్యధిక భక్తితో కూడిన పద్ధతిలో; అతిధ్యము= అతిధి సత్యారం; ఒనరించి= చేసి; తన వగపు= తన దుఃఖమును; ఎత్తిగించుటయున్= తెలియజెప్పగా; ఆ+ముని+ఈశ్వరుండు= ఆ నారదుడు; కరుణాన్= దయతో; శోకనిరాసకారణంబు+ఖన్= దుఃఖ నివారణహేతువైన; ఆఖ్యానము= కథ; ఒక్కటిచెప్పేన్= ఒకటి వచించాడు; పరిపాటితోడన్= క్రమంగా; దానితెఱగు= ఆ కథా పద్ధతి; అభిలమును= సర్వమును; తేటపడునట్లుగాన్= స్వప్తమయ్యేవిధంగా; ఎత్తిగించెదన్= తెలియపరుస్తాను; అవహితుండవు+ఖ=

అవధానం కలవాడై; వినంగ్నీ= వింటే; అది= ఆ కథ; నీ అడిగిన= నీవు ప్రశ్నించిన; అర్థమునక్కునీ= విషయానికి; బోధకంబు+ అగునీ= బోధించేది అపుతుంది.

తాత్పర్యం: కురురాజవర్యా! వినుము. పూర్వం అకంపనుడనే ఒక రాజుండేవాడు. అతడి కుమారుడు యుద్ధంలో మరణించాడు. ఆ రాజు దుఃఖాంతుడయ్యాడు. అట్లా ఉండగా నారదముని స్వేచ్ఛగా సంచరిస్తూ అప్పుడు అక్కడికి వచ్చాడు. అతడిని చూచి రాజు మిక్కిలి భక్తితో అతిథి సత్కారం కావించాడు. తర్వాత తన దుఃఖాన్ని గూర్చి ఆ మునికి తెలియపరచాడు. ఆ మునీంద్రుడు అది విని దయతో అతడికి దుఃఖాన్ని తొలగింపజేసే కథ ఒకటి చెప్పాడు. నేను ఆ కథనంతా స్ఫుషంగానూ, క్రమంగానూ నీకు వివరిస్తాను. అవధానంతో వినుము. అది వింటే నీ వడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానం తెలియవస్తుంది.

వ. అజుండు జగంబులు స్వజియింప జంతుసంతానంబు వెరిగి సమ్మర్థం బధికంబై యూర్పు వోవని యట్టియిన నద్దేవుండు సంకటపడి సంహరిష్టకారంబు విచారింపం దటీయ చిత్తంబు కార్యదాహంబున మహిదహనుండు జనియించి జగంబులు దహింపం జీళ్లిన.

203

ప్రతిపదార్థం: అజుండు= బ్రహ్మ; జగంబులు= లోకాలు; స్వజియింపనీ= స్వష్టించగా; జంతుసంతానంబు= ప్రాణిసంతతి; పెరిగి= వృద్ధిపొంది; సమ్మర్థంబు= భత్తిడి; అధికంబు+ఇ= ఎక్కువై; ఊర్పు పోవని అట్లు+అయిననీ= ఊపిరాడని ప్రకారంగా కాగా; ఆ+దేవుండు= ఆ బ్రహ్మదేవుడు; సంకటపడి= కష్టపడి; సంహరిష్టకారంబునీ= ప్రాణులను సంహరించే విధానాన్ని; విచారింపనీ= ఆలోచించగా; తదీయచిత్తంబు= అతడి మనస్సుయొక్క; కార్యదాహంబుననీ= కార్యార్థమయిన తాపమునందు; మహాదహనుండు= గొప్ప అగ్ని; జనియించి= పుట్టి; జగంబులు= లోకాలు; దహింపనీ+చాచ్చిననీ= కాల్పంచానికి ప్రారంభించగా.

తాత్పర్యం: పూర్వం బ్రహ్మదేవుడు లోకాలు స్వష్టించాడు. అంతట ప్రాణుల సంతానం ఎక్కువగా పెరిగిపోయింది. సమ్మర్థం ఎక్కువయింది. ఊపిరి పీల్చుకొనటానికి కూడా వీలులేని విధంగా పరిస్థితి ఏర్పడింది. అప్పుడు ఆ దేవుడు చింతించి ప్రాణిలోకాన్ని ఎట్లా సంహరించటమా అని యోచించసాగాడు. అతడి చిత్తంలో కార్యాన్ని గూర్చి తీవ్రమైన ఆలోచన వలన వేడిమి జనించింది. అందుండి మహాగ్ని ప్రభవించింది. అది లోకాలను కాల్పించేయటానికి పూనకొన్నది.

తే. త్రినయనుండు వచ్చి యాతనిఁ దేర్చే; నాత్తఁ, దాతెఱం గెత్తిగెంచి యయ్యగ్గి నుడిపే;

నపుడు పుట్టే దటీయేంత్రియత్తజమున, నొక్క యంగన రక్తాక్షి యుజ్ఞలాంగి.

204

ప్రతిపదార్థం: త్రినయనుండు= మూడుకన్నలుగల శివుడు; వచ్చి= ఏతెంచి; ఆతనినీ= బ్రహ్మదేవుడిని; తేర్చేనీ= శాంతింపజేశాడు; అతడు= ఆ శివుడు; ఆ తెఱంగు= ప్రాణులను సంహరించే పద్ధతిని; ఎట్లిగించి= తెలియజ్ఞిపు; ఆ+అగ్నినీ= ఆ దహనుడిని; ఉడిపెనీ= చల్లార్ఘాడు; అప్పుడు= ఆ సమయంలో; తదీయ+ఇంద్రియవజ్ఞముననీ= ఆ బ్రహ్మయొక్క ఇంద్రియ సమూహమునందు; రక్త+అక్షిఁ= ఎర్రని కన్నలు గలది; ఉజ్ఞల+అంగి= ప్రకాశించే అవయవాలు గలదైన; ఒక్క అంగన= ఒక ప్రీ; పుట్టేనీ= జనించింది.

తాత్పర్యం: ఆ సమయంలో శివుడక్కడికి వచ్చాడు. బ్రహ్మను శాంతింపజేశాడు. అతడికి పెరిగిపోయిన జంతు సంతతిని ఎట్లా సంహారం చేయాలో, ఆ పద్ధతి తెలియచెప్పి ఆ యగ్నిని శమింపజేశాడు. అప్పుడు ఎర్రని కన్నలతోనూ, భాసమానమైన అవయవాలతోనూ ఒప్పే ఒక ప్రీ బ్రహ్మదేవుడి ఇంద్రియాలనుండి ఉధృవించింది.

- వ. పుట్టి దక్కిణాభముజీయై పాశపం గని కమలసంభవుండు పిలిచి ‘మృత్యువ! ప్రజలఁ బ్రథల దుర్భలభేదంబు లేక సంహారింపు’ మనుటయు నవ్యనిత వనటం గన్నీరొలుక ‘సీ కుధ్వించి క్రూరకర్మంబు సేయుదునే? ధర్మకార్యంబునకుం బనుపు’మని పలికిన నయ్యత్తుజిందువులు దోయిటంబట్టి యద్దేవుం దమ్ముళ్లియతే ‘నిబియపనిగా నుదయించినదానవు; సీవు ప్రజాసంపోరంబు సేయవలయు’ ననవుడు నాబాల గాలిం దూలు తీవయుంబోలే గంపంబు నొందుచు.

205

ప్రతిపదార్థం: పుట్టి= ఉర్ధ్వానించి; దక్కిణా+అభిముఖి ఐ= దక్కిణాదిశ కెదురైన ముఖంకలదై; పోవన్= పోతుండగా; కని= చూచి; కమలసంభవుండు= బ్రహ్మా; పిలిచి= ఆహ్వానించి; మృత్యువ!= ఓ మృత్యుదేవతా!; ప్రజలన్= జనులను; ప్రభలదుర్భల భేదంబు లేక= బలవంతుడు, దుర్భలుడు అనే తేడా లేకుండా; సంహారింపుము= చంపుము; అనుటయున్= అనగా; ఆ+వనిత= ఆ అంగన; వనటన్= దుఃఖంతో; కన్నీరు= బాష్పజలం; ఒలుకన్= ప్రసరించగా; నీకున్+ఉర్ధ్వానించి= నీకు పుట్టి; క్రూరకర్మంబు= క్రూరమైన కార్యం; చేయుదునే? = అనుస్మింతునా; ధర్మకార్యంబునకున్= పుణ్యకార్యాన్నికి; పనుపుము+అని= నియోగింపుమని; పలికినన్= చెప్పగా; ఆ+దేవుండు= ఆ బ్రహ్మా; ఆ+అశ్రుబీందువులు= ఆ కన్నీటి బిందువులు; దోయిటన్= దోసిలితో; పట్టి= పట్టుకొని; ఆ+ముద్దీయతోన్= ఆ వనితతో; ఇదియ= ఇదే; పనిగా= కార్యముగా; ఉదయించినదానవు= పుట్టినదానవు; నీవు ప్రజాసంపోరంబు= నీవు జంతుసంపోరము; చేయన్ వలయున్= చేయాలి; అనవుడున్= అనగా; ఆ బాల= ఆ బాలిక; గాలిన్+తూలు= వాయువుతో చలించే; తీవయున్+పోతన్= లతవలె; కంపంబున్+ఒందుచున్= వణకిపోతూ.

తాత్పర్యం: ఆ రితిగా పుట్టి దక్కిణాదిక్కు కెదురుగా పోసాగింది. అది చూచి బ్రహ్మా ‘ఓ మృత్యుదేవతా! నీవు ప్రాణులను ఇది బలమైనది, ఇది బలం లేనిది అన్న భేదం లేకుండా చంపుము’ అని చెప్పాడు. అందుకు ఆ ప్రీయఃఫిస్స్రా కంటినీరు పెట్టి దేవా! నీకు పుట్టి నేను ఈ సంహారమనే క్రూరకార్యం ఎట్లా చేసేది? నన్ను ధర్మకార్యాన్నికి నియోగించుము’ అని అడిగింది. బ్రహ్మా ఆమె కన్నీటి బిందువులను అంజలితో పట్టుకొని ఆమెతో ‘నీవు ఇందుకే జన్మించావు. కాబట్టి ప్రజాసంపోరకార్యం తప్పక చేయాలి’ అన్నాడు. అందు కా బాలిక గాలికి చలించే తీగవల వణకిపోతూ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం.)

ఏశేషం: అలం: ఉపమ.

- క. ‘మనుజుల హారించి బాంధవ , జనమున శోకంబుఁ జూడుఁ జాలుదునే? తపం బున కేగెద సదయంబుగ , ననుజ్జు సేయంగవలయు’ నని ప్రణమిల్లైన్.

206

ప్రతిపదార్థం: మనుజులన్= మానవులను; హారించి= చంపి; బాంధవజనమునక్కన్= వారి బంధుజనులలో; శోకంబున్= దుఃఖమును; చూడన్+చాలుదునే?= చూడగలనా?; తపంబునకున్= తపస్సు చేయటానికి; ఏగెదన్= పోతాను; సదయంబుగన్= కృపతో; అనుజ్జు చేయంగన్ వలయున్= అనుమతించాలి; అని ప్రణమిల్లైన్= అని నమస్కరించింది.

తాత్పర్యం: ‘మానవుల ప్రాణాలు హారించి వారి బంధువులలో శోకం నేను చూడగలనా? తపస్సు చేయటానికి పోతాను. దయతో నాకు అనుమతి ఇమ్ము’ అని నమస్కారం చేసింది.

- వ. దానికి నరవిందసంభవుండు మందస్త్రితంబుతో ‘సి ట్లో లగు? జంతుసంపోరంబు నీ కవశ్యకర్తవ్యంబు; దానిం జేయమి సువ్యోయిధర్మం’ బని విర్భంధించిన సూరకుండి యన్నాతి పదంపడి యల్లన సులిగి ధేసుకాత్మమంబున కలిగి యత్యంత బీర్ఘకాలంబు ఫోర్పతపంబు సేసి, కొశికి గంగ నందయను నదులకుం బోయి వాయు వాహిరంబుగా నతిదుష్టర్పతంబు లనేక వర్షంబు లాచరించి పిాముశిఖలి .శిఖరంబునకుం జని చతురానన ప్రీతికరం బగు నిష్టాతిశయంబున సంయమంబు దాఖ్షియుండ నద్దేవుండు.

207

ప్రతిపదార్థం: దానికిన్= అందుకు; అరవిందసంభవండు= బ్రహ్మా; మందస్మైతంబుతోన్= చిరునవ్యతో; ఇట్లు+వీల+అగున్?= ఈ విధంగా ఎందుకు జరుగుతుంది?; జంతునంహోరంబు= ప్రాణుల సంహరించటం; నీకున్+అవశ్యకర్తవ్యంబు= నీకు తప్పక చేయదగినపని; దానిన్= ఆ కార్యాన్ని; చేయమి= చేయకపోవటం; అధర్మంబు సువై= అధర్మంగది!; అని నిర్వంధించినన్= అని పట్టువిడక చేపేసురికి; ఊరక+ఉండి= మారుమాటలాడకుండా ఉండి; ఆ+నాతి= ఆ ప్రీతి; పదంపడి= ఆపైన; అల్లన= మెల్లగా; సురిగి= అదృశ్యమై చని; ధేనుక+అశ్రమంబునకున్= ధేనుకనామకమైన ఆశ్రమానికి; అరిగి= వెళ్లి; అత్యంత దీర్ఘకాలంబు= చాలకాలం; ఫోరతసంబుచేసి= తీవ్రమైన తపస్సు చేసి; కొళికి, గంగ, నంద అను నదులకున్= కొళికి మొదలైన ఏరులకు; పోయి= వెళ్లి; వాయువు+అహారముగాన్= గాలినే భోజనంగా; అనేకవర్షాంబులు= పెక్కు-సంవత్సరాలు; అతి దుష్టరాత్రమైన ప్రతిమిత్రి కష్టమైన ప్రతాలను; ఆచరించి= చేసి; హిమశిఖరిశిఖరంబునకున్= హిమవత్సర్వతాగ్రానికి; చని= వెళ్లి; చతుః+ఆనన ప్రీతికరంబు+అగు= బ్రహ్మాకు ప్రీతి కల్గించే; నిష్ఠా+అతిశయంబునకున్= నిష్ఠాగరిష్టతతో; సంయమంబు= నియమాన్ని; తాల్చి ఉండన్= వహించి ఉండగా; ఆ+దేవండు= ఆ బ్రహ్మాదేవుడు;

తాత్పర్యం: అందుకు బ్రహ్మా చిరునవ్య నవ్యి ‘ఇట్లు ఎందుకు జరుగుతుంది?’ నీకు జంతువులను సంహరించటం చేయదగిన పని. ఆ పని చేయకపోతేనే అధర్మం’ అని నిర్వంధించాడు. ఆమె అందు కేమీ బదులు చెప్పక ఊరుకొన్నది. పిదప మెల్లగా అక్కడినుండి మాయమైపోయి ధేనుకాశ్రమం చేరింది. అక్కడ చాలా కాలం తీవ్ర తపోనిష్ట కొనసాగించింది. అక్కడినుండి కొళికి, గంగ, నంద అనే నదులకు వెళ్లింది. ఆ నదీతీరాలలో గాలినే ఆహారంగా స్వీకరిస్తూ అనేక సంవత్సరాలు మిక్కలీ దుష్టరమైన ప్రతాలు చేసింది. ఆ పై హిమవత్సర్వత శిఖరం చేరి బ్రహ్మాకు ప్రీతికరమైన నిష్ఠతతో నిగ్రహం దాల్చి ఉండింది. అప్పుడు ఆ బ్రహ్మాదేవుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. సన్మిధినేసి తపముమెయి , సున్ను బ్రయోజనము గలదె? యుడుగుము పుత్రీ!

యన్న ‘శరణంబు వేడెద , సన్న దయం గావు’ మనియే నాతి యతనితోన్.

208

ప్రతిపదార్థం: సన్మిధిచేసి= సమీపానికి వచ్చి; పుత్రీ!= కుమారీ!; తపముమెయిన్= తపస్సుతో; ఉన్నన్= ఉంటే; ప్రయోజనము= కార్యం; కలదె?= ఉన్నదా?; ఉడుగుము= మానుము; అన్నన్= అనగా; నాతి= వనిత; అతనితోన్= ఆ బ్రహ్మాతో; శరణంబు వేడెదన్= శరణు కోరుతాను; నన్ను దయన్= నన్న దయతో; కావుము+అనియేన్= రక్షించు మని అన్నది.

తాత్పర్యం: (బ్రహ్మా) ఆమె సమీపానికి వచ్చి ‘బిడ్డా! ఈ విధంగా తపస్సు చేస్తూ ఉంటే నీకు కలిగే ప్రయోజన మేమి? ఈ తపోనిష్ట వదలిపెట్టుము’ అని చెప్పాడు. అందు కామె బ్రహ్మాతో “దేవా! నిన్న శరణు వేడుతున్నాను. నన్న దయతో రక్షించుము’ అని చెప్పింది.

వ. అనిన విని యమ్మహిత్తుండు.

209

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆక్రమించి; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ బ్రహ్మా.

తాత్పర్యం: ఆమె అట్లా అనగా విని మహాత్ముడైన చతుర్ముఖుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. ‘ప్రజల హలియించు టీచి నీకు పరమధర్తు; మేను బోంకెదనే? బీని నెల్ల భంగి నాచలింపన వలయు; మత్తాప్రథమంబు , భగ్గ మొనలించు టొప్పుదు పద్ధతయన!

210

ప్రతిపదార్థం: పద్మనయన!= కమలనేత్రా!; ప్రజలన్= జనులను; హలియించుట= సంహరించటం; ఇది= అనే ఈ పని; నీకున్ పరమధర్మము= నీకు శ్రేష్ఠమైన ధర్మం; ఏను= నేను; బోంకెదనే?= అసత్యం పలుకుతానా!; దీనిన్= ఈ ప్రజాసంహరాన్ని;

ఎల్లభంగ్= ఎన్ని విధాలవైనా; ఆచరింపన వలయున్= చేసేతీరాలి; మత్రాష్ట్రనంబు= నా వేడికోలు; భగ్వము+బనరించుట= వమ్ముచేయటం; ఒప్పదు= తగదు.

తాత్పర్యం: పద్మాలవంటి నేత్రాలు కలదానా! ప్రజాసంహారం కావించటమే నీకు మేలైన ధర్మం. నేను నీతో అసత్య మాడుతానా? ఈ పనిని నీవు అన్నివిధాలా చేసే తీరాలి. నా కోరికను నెరవేర్చుకుండా వమ్ముచేయటం నీకు ఉచితం కాదు.

వ. మతీయు నొక్క విశేషంబు సెప్పెద; నీయత్రుజలంబు లే నంజలిపుటంబునం బట్టు టెఱుంగుదు గాదె? యివి నానావ్యాధిరూపంబుల మానవుల బాధించుట; గామ క్రీధంబులు వానికిం దోషుపడు; వారు దానన తెగుదురు; నీవు నిమిత్తమాత్రం; ఇంతియు; నీకు వరం జచ్చెద.

211

ప్రతిపదార్థం: మతీయున్= ఇంకను; ఒక్కవిశేషంబు= ఒక విశిష్టవిషయాన్ని; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను; ఏను= నేను; నీ అశ్రుజలంబులు= నీ కన్నీరు; అంజలిపుటంబునన్= దోయిట; పట్టుట= గ్రహించటం; ఎఱుంగుదుకాదె?= తెలియుదువుగాది!; అవి= ఆ కన్నీళ్ళు; నానావ్యాధిరూపంబులన్= అనేక రోగరూపాలతో; మానవులన్= మనుజలను; బాధించున్= పీడిస్తాయి; కామక్రోధంబులు= కోరిక, కోపం అనేవి; వానికిన్= ఆ కన్నీటికి; తోడుపడున్= సాయపడతాయి; వారు= ఆ మానవులు; దానన= దానివల్లనే; తెగుదురు= మరణిస్తారు; నీవు నిమిత్తమాత్రంబు= నీవు కారణంమాత్రమే; ఇంతియు= ఇంతే; నీకున్ వరంబు+ఇచ్చెదన్= నీకు విశేషించి ఒక వరంకూడా ఇస్తాను.

తాత్పర్యం: ఇంకా ఒక విశేషాంశం చెప్పుతాను. నీ కన్నీటిబిందువులను నేను నా దోసిట పట్టుకొనటం నీకు తెలుసుగాది! ఆ కన్నీరు అనేకరోగాల రూపాలతో మనుషులను బాధిస్తాయి. కామక్రోధాలనే దుర్భంశాలు ఆ పనిలో ఆ కన్నీటికి సాయం చేస్తాయి. ఆ మానవులు వాటితోనే మరణిస్తారు. నీవు ఈ పనిలో నిమిత్తమాత్రంగానే ఉంటావు. ఇంతే. నీకు విశేషించి ఒక వరం కూడా ఇస్తాను.

తే. పురుషుడును నంగనయును నపుంసకుండు, నగుము పుత్రిక! పురుషుని నంగనను న పుంసకుని జంపువేళలు బోండకుండు, పాపమును నిబి ధర్మమై పరసు నీకు.'

212

ప్రతిపదార్థం: పుత్రిక!= కుమారీ!; పురుషుడును= మగవాడుగానూ; అంగనయును= ప్రీగానూ; నపుంసకుండును= పేడివిగానూ; అగుము= కమ్ము; పురుషునిన్= మగవాడిని; అంగను= ప్రీని; నపుంసకునిన్= పేడివాడిని; చంపువేళలన్= సంహరించే సమయంలో; పాపమును= కల్పిస్తాన్ని; పాందకుండు= చెందకుండా ఉంటుంది; ఇది= ఈ సంహారం; నీకున్ ధర్మము+సపరసున్= నీకు ధర్మకార్యమై విలసిల్లుతుంది.

తాత్పర్యం: కుమారి! నీవు పురుషుడుగా, ప్రీగా, నపుంసకుడిగా కమ్ము. అట్లయినప్పుడు నీవు మగవాడిని, ఆడుదానిని, పేడివానిని చంపేసమయంలో నీకు పాపమంటదు. అంతేకాక నీకది కర్తవ్యమైన ధర్మంగా కూడా పరిణామిస్తుంది.

వ. అని పలుకుటయు నప్పాలంతి శాపంబునకు వెఱచియు, నది యట్టిద కాక యను తలంపు దీఁచియుఁ, బ్రహ్మసంహారంబుసేయు నభికారంబుపూసె; మృత్యుదేవతప్రాణాపహసిలణియగుబ్రాణిజాలంబుదేహంబులం బాసి దేవాభిభావంబులం బీందుచు మగుడ మనుష్యత్వంబు నొందుచుండు.

213

ప్రతిపదార్థం: అని పలుకుటయున్= అని చెప్పగానే; ఆ+పాలంతి= ఆ పనిత; శాపంబునకున్= బ్రాహ్మణాపానికి; వెఱచియున్= భయపడి కూడా; అది= ఆ కార్యం; అట్టిద కాక= అట్టిదేఅగుగాక; అను= అనునట్టి; తలంపు= భావన; తోచియున్= కలిగియు;

ప్రజాసంహారంబున్= జనులను చంపటాన్ని; చేయు అధికారంబు= నిర్వహించే ప్రక్రియను; పూనెన్= వహించింది; మృత్యుదేవత= మరణదేవత; ప్రాణ+అపహరిణి= ప్రాణాలను అపహరించేది; అగున్= అపుతుంది; ప్రాణిజాలంబు= జంతుసంతతి; దేహంబులన్= శరీరాలను; పాసి= వదలి; దేవ+ఆదిభావంబులన్= దేవతలు మొదలైన స్వరూపాలను; పొందుచున్= చెందుతూ; మగుడన్= మరల; మనష్యత్వంబున్= మానవత్వాన్ని; ఒందుచున్+ఉండున్= పొందుతూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మ ఆ విధంగా చెప్పగానే ఆ వనిత అతడి మాట వినకపోతే అతడు శపిస్తాడేమో అని భయపడింది. తన కర్తవ్యం అట్టిదే అగునుగాక అనే ఊహాకూడా ఆమెకు సంభవించింది. అందువలన ఆమె జనసంహారమనే అధికారాన్ని వహించింది. ఆ మృత్యుదేవతే ప్రజలప్రాణాలను అపహరించేదిగా ఉన్నది. ప్రాణుల సమూహం మరణకాలంలో శరీరాలు వదలి పూర్వకర్మానుసారంగా దేవాదిస్వరూపాలు పొందుతుంది. మళ్ళీ మానవత్వం ఆ ప్రాణులకు కలుగుతూ ఉంటుంది.

తే. భీమనాదుండు భీముఁ దుద్దాముఁ డప్తు, తర్క్యుతేజోమయుఁడు జగత్త్రాణుఁ డొడలు మనుపు జెఱుపంగ నొడయండు సనుట మగుడు, నరుగుదెంచుట వింతగా దతని కెందు.’ **214**

ప్రతిపదార్థం: జగత్త్రాణుఁడు= వాయుదేవుడు; భీమనాదుండు= భయంకరమైన శబ్దం కలవాడు; భీముఁడు= భీకరుడు; ఉద్దాముఁడు= స్వతంత్రుడు; అప్రతర్క్యుతేజోమయుఁడు= ఊహాకందని తేజస్వరూపం కలవాడై; ఒడలు= శరీరమును; మనుపున్= కాపాడటానికి; చెఱుపంగన్= నశింపజేయటానికి; ఒడయండు= ప్రభువు; అతనికిన్= ఆ వాయువునకు; ఎందున్= ఎక్కుడైనో; చనుట= పోవటం; మగుడన్= మరల; అరుగుదెంచుట= రావటం; వింతకాదు= ఆశ్చర్యం కాదు.

తాత్పర్యం: జగత్తునకు ప్రాణస్వరూపైడైన వాయువు భీకరమైన ధ్వని కలిగి ఉంటాడు. అతడు భయంకరుడు; కట్టుబాటులేనివాడు, ఊహించరాని తేజస్వ కలవాడు. అతడే శరీరాన్ని రక్షించటానికి, నశింపజేయటానికి సమర్థుడైన ప్రభువు. ఎక్కుడైనో అతడు పోవటం, మళ్ళీ రావటం అనేది వింతకాదు’.

వ. అనినం ‘దొల్లియు నిబి వింటి; నాఁ డత్యంత శోకాక్రాంతుండ నగుట న వ్యానికి లత్తవోయే; నేఁ ఢి యుపాఖ్యానంబున యద్దంబు పరిజ్ఞాతం బయ్యే.’ **215**

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; తొల్లియున్= పూర్వంకూడా; ఇది= ఈ విషయాన్ని; వింటిన్= విన్నాను; నాడు= ఆ దినం; అత్యంతశోక+అక్రాంతుండను= మిక్కిలి దుఃఖంచేత పీడితుడను; అగుటన్= కావటంవలన; ఆ+నికి= ఆ వినటం; రిత్తపోయెన్= వ్యధమయింది; నేడు= ఈ దినం; ఈ ఉపాఖ్యానంబున= ఈ కథలోని; అర్థంబు= మృత్యువిషయం; పరిజ్ఞాతంబు= తెలిసింది; అయ్యెన్= అయింది.

తాత్పర్యం: భీముఁ డట్లు చెప్పిసరికి ధర్మజుడు ‘ముందుకూడా ఇది విన్నాను. కాని, ఆ దినాన మిక్కిలిగా దుఃఖించితుడను కావటం వలన ఆ విన్నది వ్యధమయింది. నేడు నీవు చెప్పిన ఈ కథలో విషయం నాకు బోధ పడింది’.

క. అని పలికి యథిప! కుంతీ, తన యాగ్రజుఁ డిట్లు లనుఁ జితామహుతీ స జ్ఞానకోటి ధర్మమునకును, మనమున వెఱచు; నిబి యింత మాస్యం బగునే?’ **216**

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజు!; అని పలికి= అని చెప్పి; కుంతీ తనయ+అగ్రజుఁడు= కుంతీపుత్రులలో పెద్దవాడైన ధర్మరాజు; పితామహుతీన్= భీముడిలో; ఇట్లులు+అనున్= ఈ రీతిగా అన్నాడు; సజ్జనకోటి= సుజనులయ్యుక్క సమూహం; ధర్మమునకున్= ధర్మానికి; మనమునన్= చిత్తంలో; వెఱచున్= భయపడుతుంది; అది= ఆ ధర్మం; ఇంత మాస్యంబు= ఇంతగా పూజింపడగింది; అగునే?= అపునా?

తాత్పర్యం: జనమేజయమహారాజా! ధర్మరాజు ఈ రీతిగా చెప్పి భీష్ముడితో మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: ‘సజ్జనులైన వారు తమ మనస్సులో ధర్మానికి భయపడుతున్నారు. ఆ ధర్మం ఇంతగా పూజింపదగినంత గొప్పదా?’

వ. ధర్మంబు తెఱం గిట్టిదని నిరూపించి యనుగ్రహింపుము.’

217

ప్రతిపదార్థం: ధర్మంబు తెఱంగు= ధర్మంయొక్క తీరు; ఇట్లీది+అని= ఈ విధంగా ఉన్నదని; నిరూపించి= వివరించి; అనుగ్రహింపుము= అనుగ్రహం చూసుము.

తాత్పర్యం: ఆ ధర్మముయొక్క పద్ధతి ఇట్లాంటిదని ప్రతిపాదించి నన్న అనుగ్రహించుము’.

సీ. అనుటయు నతక డిట్లు లనియే ‘వేదంబుల , మీఏ భక్తియు దృఢస్ఫుతియు సమ్మ గాచారమును రుచిరాకారములు ధర్మ , మునకు గొందఱు బుధజనము లర్థ మగు జతుర్ధాకార మం: ద్రుయను బాడి , దప్పియు బోంకియు ధనము గూర్చు టెల్ల పాపములకు నెక్కడు; బోంకమి , పరుల సామ్మల కాసపడమి సర్వ

ఆ. ధర్మములకు నభికతరములు విధివిహి , తంబు గాని యట్టి ధర్మ మనఘ!

చవుట నిడిన విత్తు చాడ్పున రూపించి , చేయ నిహాపరములఁ జెందు సుఖము.

218

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= (ధర్మరాజు) అట్లు అనగా; అతడు= భీష్ముడు; ఇట్లులు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు; అనఘ!= పాపరహితుడా; ధర్మమునకున్= ధర్మానికి; వేదంబులమీఏ భక్తియున్= వేదముల యందు భక్తినీ దృఢస్ఫుతియున్= గట్టిస్ఫుతియును; సమ్యగాచారమును= చక్కని ఆచరణమును; రుచిర+ఆకారములు= అందమైన(మూడు) స్వరూపాలు; కొందఱు బుధజనములు= పండితులు కొందరు; అర్థము= ధనం; చతుర్థ+ఆకారము= నాల్గవస్తురూపం; అగున్ అండు= అగునని చెప్పుతారు; అయినను= ఐపస్టికి; పాడితప్రియున్= న్యాయం ద్విష్యమును; బోంకియున్= అసత్య మాడియు; ధనమున్+కూర్చుట= అర్థము నార్జించటం; ఎల్లపాపములకున్= సమస్త పాపాలకు; ఎక్కుడు= అధికమైనది; బోంకమి= అసత్యం పలుకకుండా ఉండటం; పరులసామ్మలకున్= ఇతరుల ధనములకు; ఆస పడమి= ఆశపడకుండా ఉండటం; సర్వధర్మములకున్= అన్ని ధర్మాలకూ; అధికతరములు= ఎక్కువయినవి; విధివిహితంబుకాని= శాస్త్రీకం కానట్టి; అట్టి ధర్మము= అటువంటి ధర్మం; చవుటన్= చవిటినేలలో; ఇడిన= ఉంచిన; విత్తుచాడ్పునన్= విత్తునమువంటిదని; రూపించి= నిరూపించి; చేయన్= అనుష్ఠించగా; ఇహాపరములన్= ఈ లోకంలోనూ, పరలోకంలోనూ; సుఖము చెందున్= సుఖం పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు అట్లా అనగానే భీష్ము డతడితో ఈ రీతిగా చెప్పాడు: ‘అనఘా! వేదాలపై భక్తి, స్ఫుతులపై గట్టి విశ్వాసం, మంచి ఆచారం అనేవి మూడూ ధర్మానికి సుందరమైన ఆకారాలు. కొందరు పండితులు ధనం ధర్మానికి నాల్గవ ఆకారమంటారు. ఐనా న్యాయం తప్పి, అసత్యం పలికి ధనం సంపాదించటం పాపాలన్నింటిలోకి ఎక్కువపాపం. అసత్యం పలకకుండా ఉండటం, ఇతరుల ధనాన్ని ఆశించకుండటం అన్ని ధర్మాలలోనూ మేలైన ధర్మాలు. శాస్త్రవిరుద్ధమైన ధర్మం చేయటం చవిటి నేలలో విత్తిన విత్తనం వలె నిష్ప్రయోజనమవుతుంది. ఇది గ్రహించి ప్రవర్తిస్తే ఇహాలోక పరలోకాలలో సుఖం లభిస్తుంది.

వ. ధర్మంబుతెఱంగుసుాట్టుంబు; ధర్మంబులుబహువిధంబు; లట్లుగావున ధర్మసర్వస్ఫునైజస్ఫురూపనిరూపణంబు సేసి కరతలాములకంబుగాఁ బలికెద నాకళ్లింపుము.

219

ప్రతిపదార్థం: ధర్మంబు తెలంగు= ధర్మంయొక్క పద్ధతి; సూక్ష్మంబు= అధ్యాత్మమైన (అగోచరమైనది); ధర్మంబులు= ధర్మాలు; బహువిధంబులు= అనేక విధాలు; అట్లు కావున్న= ఆ కారణంవలన; ధర్మస్వర్వస్వ నైజస్వరూపనిరూపణంబు= సర్వధర్మసారమైన నిజస్వరూపంయొక్క ప్రతిపాదనమును; చేసి= ఒనర్చి; కరతల+ఆమలకంబుగాన్= చేతిలోని ఉసిరిక కాయవలె సృష్టమయ్యేటట్లు; పలికదన్= చెప్పుతాను; ఆకర్ణింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ధర్మస్వరూపం చాలా సూక్ష్మమై అగోచరంగా ఉంటుంది. ధర్మాలు నానావిధాలుగా ఉంటాయి. అందువలన అన్ని ధర్మాలకూ సారభాతమైనది ధర్మానిజ స్వరూపజ్ఞానం. ఆ స్వరూపాన్ని నిరూపించి అరచేతిలోని ఉసిరికాయవలె సృష్టమయ్యేటట్లు వివరిస్తాను వినుము.

క. ఒరు లేమేమి యొనల్లిన , నరవర! యప్పియము తన మనంబున కగుఁ దా
నొరులకు నవి సేయకునికి , పరాయణము పరమధర్మపథముల కెల్లన్.'

220

ప్రతిపదార్థం: నరవర!= రాజు!; ఒరులు= పరులు; ఏమి+ఏమి+ఒనర్చిన్న= ఏ యే పనిచేస్తే; తన మనంబునకున్= తన చిత్రానికి; అప్రియము అగున్= అనిష్టం అగున్; అవి= ఆ పనులు; తాను ఒరులకున్= తాను పరులకు; చేయక+ఉనికి= చేయుకుండా ఉండటం; పరమధర్మపథములకున్+ఎల్లన్= శ్రేష్ఠమైన ధర్మమార్గా లన్నింటికి; పరాయణము= ఉత్తమమైన ఆశ్రయం.

తాత్పర్యం: రాజు! ఇతరులు ఏమేమి చేస్తే తన మనస్సునకు అప్రియంగా ఉంటుందో, ఆ పనులను తాను ఇతరులకు చేయకుండా ఉండటమే అన్ని ధర్మమార్గాలకూ ఉత్తమమైన ఆలంబనంగా ఉన్నది'. ('ధర్మస్వదములకు' అన్న పారమునకు 'ధర్మస్తానాలకు' అని అర్థం చెప్పుకొనాలి).

వ. అని చెప్పినం ప్రీతుండై తాతకుం బ్రాంమిల్లి పాండవాగ్రజుండు 'ధర్మస్వరూప నిరూపణం జింత యొప్పునే!' యని యఱవల్లించి 'యాగ్రహాంబున నేమేసియు నడుగుచున్నవానింగా నన్నుం దలంప వలదు; వలవని యట్టించి యడుగం దెలిసికొనుటకై వలయునది యడుగుదు; నట్లుంగాక యడిగిన దానిన యడుగుటయుం గలుగుఁ; గృహ నాదరింపుము. సమ్మగాచారంబు ధర్మప్రకారంబని నిర్దేశించితి; వృత్తమాచార ప్రకారం బెఱ్చింగింపవే యసుటయు నమ్మనుజపతికి నమ్మహితాత్ముం డిట్లనియె.

221

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్= అని వచించగా; ప్రీతుండు+ఐ= సంతసించినవాడై; తాతకున్= పితామహుడైన భీమ్ముడికి; ప్రణమిల్లి= నమస్కరించి; పాండవ+అగ్రజుండు= ధర్మరాజు; ధర్మస్వరూపనిరూపణంబు= ధర్మానికి చెందిన నిజరూపంయొక్క ప్రతిపాదనం; ఇంత ఒప్పునే= ఇంతగా ఒప్పిదమగునే; అని అభివర్ణించి= అభినందన పూర్వకంగా పల్చి; నన్నున్= నన్ను; ఆగ్రహాంబునన్= కోపింతో; ఏమి+ఏనియున్= ఏదేదో; అడుగుచున్నవానింగాన్= ప్రశ్నించేవాడుగా; తలంపన్ వలదు= అనుకొనవద్దు; వలవనిఅట్టిది= అనావశ్యకమైనదానిని; అడుగన్= ప్రశ్నించను; వలయునది= అవశ్యకమైనది; తెలిసికొనుటకై= బోధపరచుకొనటానికితే; అడుగుదున్= ప్రశ్నిస్తాను; అట్లున్+కాక= అట్లేకాకుండా; అడిగినదానినిన్= ప్రశ్నించిన విషయాన్ని; అడుగుటయున్= మరల ప్రశ్నించటం; కలుగున్= సంభవిస్తుంది; కష్టన్= దయతో; ఆదరింపుము= మన్మించుము; సమ్మగాచారంబు= మంచి ఆచారం; ధర్మ+ఆచారంబు+అని= ధర్మంయొక్క స్వరూపమని; నిర్దేశించితి(వి)= చెప్పాపు; ఉత్తమ+ఆచార ప్రకారంబు= మేలైన ఆచారముయొక్క విధానాన్ని; ఎట్టింగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అని అనేసరికి; ఆ+మనుజపతికిన్= ఆ రాజునకు; ఆ+మహిత+అత్ముండు= ఆ మహాత్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: భీమ్ము డావిధంగా చెప్పేసరికి ధర్మరాజు సంతుష్టు డయ్యాడు. తాతకు నమస్కరించాడు. 'ధర్మస్వరూప నిరూపణం ఇంత చక్కగా ఉన్నదే!' అని ఆ నిరూపణాన్ని మెచ్చుకొన్నాడు. తరువాత భీమ్ముడిని చూచి 'నేనేదో

పట్టుదలతో అడుగుతున్నానని భావించవద్దు. అవసరం లేనిదాని నడగను. తెలిసికొనాలన్న అంశాన్ని అడుగుతాను. అంతేకాదు. ఒక్కొక్క సారి జిజ్ఞాసతో అడిగిన విషయాన్నే మళ్ళీ అడుగుతుంటాను. దయతో నన్ను మన్నించి అనుగ్రహించుము. నీవు ధర్మస్వరూపాన్ని నిరూపిస్తూ సదాచారం ధర్మముయొక్క స్వరూపమని చెప్పావు. ఉత్తమమైన ఆచారం ఎట్లాంటిదో నాకు తెలియజెప్పుము' అని అడిగాడు. అప్పుడు ఆ ధర్మరాజుతో మహాతుమైన భీష్ముడు ఇట్లా అన్నాడు:

తే. ‘వేద మాచారములఁ జైప్పు వివిధగతులఁ; సకలహిత మగునట్టి యాచార మరయ ననఫు! వేణుండు గలదే? మహాత్ము లెచ్చి, యాచరించిల దానిఁ జేయింగవలయు.’

222

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా!; వేదము= ప్రతి; వివిధగతులన్= అనేకవిధాల; ఆచారములన్= ఆచరణాలను; చెప్పున్= వచిస్తుంది; సకలహితము+అగునట్టి= అందరికీ హితమైనట్టి; ఆచారము= ఆచరణాం; వేతొకటి= మరొకటి; అరయన్= పరిశీలించగా; కలదే?= ఉన్నదా?; మహాతుమైలు= పెద్దలు; ఎద్ది= దేనిని; ఆచరించిరి= చేస్తారో; దానిన్= ఆ కార్యమును; చేయింగన్ వలయున్= అనుష్టించాలి.

తాత్పర్యం: ‘పాపరహితా! వేదం వివిధాచారాలను నిరూపిస్తున్నది. పరిశీలించి చూస్తే అందరికి హితకరమైన సదాచారం వేరే ఏమున్నది? మహాతుమైన వారు ఏ ఆచారాన్ని పాటిస్తారో, దానినే తక్కినవారు పాటించాలి.

వ. అని పలికి ‘తొల్లి జాజలి యను మునికిఁ దులాధారుండను వణిగ్యరునితో సంవాదంబు గలిగి; నది యుతిపోసరూపంబునఁ జైల్లు; నేతట్టిపుయంబయి యుండు దానిఁ జైప్పేద; నాక్కలింపుము.

223

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; తొల్లి= పూర్వం; జాజలిఅను మునికిన్= ‘జాజలి’ అనే మానికీ; తులాధారుఁడు+అను వణిగ్యరునితోన్= తులాధారుడనే వైశ్య ప్రముఖుడితో; సంవాదంబు= సంభాషణ; కలిగెన్= ప్రవర్తిల్లింది; అది= ఆ సంవాదం; ఇతిపోసరూపంబునన్= ఇతిపోసంగా; చెల్లున్= ప్రవర్తిల్లుతున్నది; ఏతధీషయంబయి= ఈ సదాచారరూపమైన ధర్మాన్ని విషయంగా కలిగినదై; ఉండున్= ఉంటున్నది; దానిన్= ఆ సంవాదాన్ని; చెప్పేదన్= వివరిస్తాను; ఆకర్షింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: అని వచించి భీష్ముడు ఇట్లా అన్నాడు: ‘పూర్వం ‘జాజలి’ అనే మునికీ, తులాధారుడనే వైశ్య శ్రేష్ఠుడితో ఒక సంవాదం జరిగింది. అది ఇతిపోసరూపంలో ఉన్నది. అది నీ వడిగిన సదాచారరూపమైన ధర్మాన్ని వివరిస్తుంది. ఆ సంవాదాన్ని వివరిస్తాను వినుము.

జాజలి తులాధారుల సంవాదప్రకారము (సం. 12-252-1)

సీ. చలనంబు లేక జాజలి తపాశినిష్ట నా, సీనుఁడై యుండు బిచ్చికలు గూడు గావించే దశ్శస్త్రకంబున; నమ్మిధు, నము గారణముగ నండములు గలిగి పిల్లలై వర్తించి యెల్లెడ తెరగిన, నరుగుచు మరలుచు నవియు నవియు నగ్గాట వసియింప, నతడు దయాకుఁ దై, వానిఁ జోపక యుండి వత్స! తనదు

తే. నియతి కెద మెళ్ళి యాధర్మనిష్ట యెందుఁ, గలదే? యనుటయు ప్రోసె నాకాశవాణి; ధర్మపరుఁ దైన యత్తులాధారుఁ డింత, యాడు డిట్లాడ నే లని యచ్చతముగ.

224

ప్రతిపదార్థం: వత్స!= కుమారా!; జాజలి= జాజలి అనేముని; చలనంబు లేక= కదలిక లేకుండా; తపోనిష్టాన్= తపస్సుకు చెందిన పూనికతో; ఆసీమాదు+హ+ఉండన్= కూర్చొనిఉండగా; పిచ్చికలు= ఊరపిచ్చుకలు; తన్నష్టకంబునన్= అతడితలమీద; గూడు= పక్కిగృహం; కావించేన్= నిర్మించాయి; ఆ+మిథుము= ఆ పశులజంట; కారణముగన్= హౌతువుగా; అండములు= గ్రుడ్లు; కలిగి= సంభవించి; పిల్లలు+హ= శిశువులై; వర్తించి= ఉండి; ఎల్లెడకున్= అన్నిచోట్లకు; ఎరగొనన్= ఆహారం స్వీకరించటానికి; అరుగుచున్= పోతూ; మరలుచున్= తిరిగివస్తూ; అవియున్= ఆ పిచ్చుకలజంటయు; అవియు= వాని పిల్లలును; ఆగూటన్= ఆ గూడునందు; వసియుంపన్= నివసిస్తూ ఉండగా; అతడు= ఆ జాజలి; దయాఖుడు+హ= దయగలవాడై; వానిన్= ఆ పశ్చలను; చోపకండి= తరుమక ఉండి; తనదు= తనయొక్క; నియతికిన్= నియమానికి; ఎదన్= హృదయంలో; మెచ్చి= అభినందించి; ఈ ధర్మనిష్టాన్= ఈ ధర్మస్థితి; ఎందున్= ఎక్కువైనా; కలదె?= ఉన్నదా?; అనుటయున్= అనగానే; ఆకాశవాణి= గగనవాణి; ధర్మపరుడు+ఐన= ధర్మమునందు ఆసక్తుడైన; ఆ+తులాధారుడు= ఆ తులాధారుడనేవాడు; ఇంత ఆడడు= ఇంతగా మాట్లాడడు; ఇట్లు+అడన్+ఏల?= ఈ రీతిగా చెప్పటం ఎందుకు?; అని అద్భుతముగన్= అని ఆశ్చర్యకరంగా; ప్రోసెన్= ధ్వనించింది.

తాత్పర్యం: కుమారా! జాజలి అనే ముని కదలిక లేకుండా తపఃస్థితిలో ఆసీనుడై ఉన్నాడు. పిచ్చుకలు అతడి తలపై గూడు నిర్మించాయి. అందులో గ్రుడ్లు కూడా పెట్టాయి. ఆ గ్రుడ్లు పొదిగి పిల్లలయ్యాయి. పెద్ద పిచ్చుకలు, వాటి పిల్లలూ కలిసి ఆహారం కొరకై అన్నిచోట్లకూ పోతూ వస్తూ ఆ గూటిలో నివసించసాగాయి. ఆ జాజలి దయతో ఆ పశ్చలను తరిమినేయకుండా ఉండి తన నియమానికి తానే మెచ్చుకొని ‘ఇంతటి ధర్మనిష్టు ఎక్కుడైనా ఉంటుందా?’ అని అనుకొన్నాడు. అప్పుడు ఆకాశవాణి ‘మహాధర్మాత్ముడైన తులాధారుడు ఈ విధంగా ఎప్పుడూ మాట్లాడి ఎరుగడు. ఈ విధంగా నిన్న నీవు గొప్పగా మెచ్చుకొంటూ మాట్లాడటం ఎందుకు?’ అని అతడిని ఆశ్చేస్తూ ఆశ్చర్యకరంగా ధ్వనించింది.

v. అట్లు ప్రోసెన విని వెఱగుపడి యత్తులాధారుం గాన వలయు నని తలంచినం ‘దులాధారుండు వారాణసీపురంబున నున్నవా’ దను వాక్యంబును నంబరంబున వీతెంచె; నమ్మనియును మత్సురభలితుఁ దగుచు నప్పురంబునకుం బోయి జనసంపూజ్య వాణిజ్యంబునం బ్రవర్తిల్లు నతనిం గాంచిన నతండు సముచితసత్కారం బాచరించి యిట్లనియె.

225

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ విధంగా; ప్రోసెనన్= ధ్వనించగా; విని= ఆలకించి; వెఱగుపడి= ఆశ్చర్యమొంది; ఆ+తులాధారున్= ఆ తులాధారుడనేవాడిని; కానన్వలయును+అని= చూడాలని; తలంచినన్= సంకల్పించగా; తులాధారుండు= తులాధారుడనేవేరుగల శైష్యుడు; వారాణసీపురంబునన్= కాళినగరంలో; ఉన్నవాడు= ఉన్నాడు; అను వాక్యంబున్= అనేమాటకూడ; అంబరంబున్= ఆకాశంలో; వీతెంచెన్= ఉదయించింది; ఆ+మునియును= ఆ జాజలి కూడా; మత్సురభరితుండు+అగుచున్= మచ్చరం గలవాడై; ఆ+పురంబునకున్= ఆ నగరానికి; పోయి= వెళ్లి; జనసంపూజ్య వాణిజ్యంబునన్= ప్రజలచేత పూజించదగిన వ్యాపారకృత్యమునందు; ప్రవర్తిల్లు= న్యావహారిస్తున్; అతనిన్= ఆ తులాధారుడిని; కాంచినన్= చూడగా; అతండు= ఆ తులాధారుడు; సముచితసత్కారంబు= తగిన మర్యాద; ఆచరించి= చేసి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆ ధ్వని విని జాజలి ఆశ్చర్యం పొందాడు. ‘ఆ తులాధారుడిని చూడా లనుకొన్నాడు. ఇంతలో ‘అతడు కాళిలో ఉంటాడు’ అనే వాక్యం ఆకాశంనుండి వినిపించింది. ఆ ముని మాత్సుర్యంతో కూడినవాడై కాళికి పోయాడు. అక్కడ ప్రజామాన్యమైన వ్యాపారంలో ఉన్న తులాధారుడిని చూచాడు. అంతట ఆ తులాధారు డతడికి తగిన సత్కారం చేసి ఇట్లా అన్నాడు.

తే. ‘పిచ్చికలు గూడు శిరమును బెట్టి తారుఁ, జిల్లలును సుఖలీల వర్తిల్లుచుండు
జిత్తవికృతి లే కెట్టులు సేయుదయ్యి, తపము? సంభావనీయవర్తనుడు వీవు.’ 226

ప్రతిపదార్థం: పిచ్చికలు= డ్యారబిచ్చికలు; శిరమును= తలపై; గూడుపెట్టి= గృహం కట్టి; తారున్= తామును; పిల్లలును= శిశువులును; సుఖలీలన్= హాయిగా; వర్తిల్లుచుండన్= బ్రదుకుతుండగా; చిత్తవికృతి= మనోవికారము; లేక= కలుగకుండా; ఎట్లులు= ఎట్లా; తపముచేయుదు+అయ్యి!= తపస్సు చేస్తున్నావయ్యా!; ఈవు= నీవు; సంభావనీయవర్తనుడవు= గౌరవింపదగిన ప్రవర్తన కలవాడవు.

తాత్పర్యం: ‘అయ్యా! పిచ్చికలు నీ తలమీద గూడు కట్టుకొని అక్కడ తామూ, తమ పిల్లలూ కలిసి హాయిగా జీవిస్తుండగా నీవు ఏ మాత్రం మనోవికారం లేకుండా ఎట్లా తపస్సు చేస్తున్నావు? నీ ప్రవర్తన చాలా గౌరవించదగింది.’

వ. అనిను దధియబోధంబునకు విష్ణుయంబందుచు విప్రోత్తముండు ‘నీవు వణిగ్నమ్మనంబున నుండ నెవ్విధం బగు ధర్మంబున నివ్విశేషంబు గలిగె?’ ననవుడు నతం డతని కిట్లనియె. 227

ప్రతిపదార్థం: అనిన్ = అని చెప్పగా; విప్రోత్తముండు= బ్రాహ్మణశేషుడు; తదీయ బోధంబునకున్ = అతడి జ్ఞానానికి; విష్ణుయంబు+అందుచున్ = ఆశ్చర్యపడుతూ; నీవు వణిగ్నమ్మనంబునన్ = నీవు వ్యాపారవ్యతీలో; ఉండన్ = ఉండగా; ఏ+విధంబు+అగు= ఏ విధమైన; ధర్మంబునన్ = ధర్మంచేత; ఈ+విశేషము= ఈ త్రైకాలికజ్ఞాన విశేషం; కలిగెన్?= సంభవించింది?; అనవుడున్ = అని అడుగగా; అతండు= ఆ తులాధారుడు; అతనికిన్= ఆ జాజలికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: తులాధారు డట్లా అనేసరికి బ్రాహ్మణశేషుడైన జాజలి అతడి జ్ఞానానికి ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ‘నీవు వ్యాపారవ్యతీలో ఉన్నావుగదా! నీ కేవిధంగా ఇట్లాంటి జ్ఞానాతిశయం కలిగింది?’ అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు తులాధారు డతడితో ఇట్లా అన్నాడు:

సీ. ‘విలుచుట నమ్మట నొలయదు వంచన , యర్థలాభంబున యనుభవింతు;
సలి సిద్ధసిద్ధులు; సమలోష్టకాంచన , మై యుండు మనసు; నిందాభనుతులు
హింసయు నాత్త ప్రశంసయు లేవు; భూ , తంబులయం దెల్ల దయ ఘుటీల్లు;
సభయదక్షిణ మగు నంచిత సత్య యూ , గము సెల్లుఁ; గోర భోగమును యశము;

తే. నెవ్వాలికి మేలు సేసిన నింత సేసి , నాడ ననుబుట్టి మమత యెస్తుండు నాకుఁ
గలుగ దేమిట నేనియు వలపునొల్ల , మియును బుట్టదు; నిక్క మింతయు మహాత్మ! 228

ప్రతిపదార్థం: మహాత్ము!= గొప్ప మనసు కలవాడా!; విలుచుట్ = కొనటంలోనూ; అమ్ముట్ = విక్రయంలోనూ; వంచన= మోసం; ఒలయదు= కలుగదు; అర్థలాభంబున= తగిన లాభాన్నే; అనుభవింతున్= అనుభవిస్తును; సిద్ధి+అసిద్ధులు= లాభవస్తూలు; సరి= సమానం; మనసు= చిత్తం; సమలోష్టకాంచనము+పి= మట్టి పెళ్ళయందును, బంగారునందును సమభావంకలదై; ఉండున్= ఉంటుంది; నిందా+అభినుతులు= తెగడ్త, పాగడ్తలు; హింసయున్= బాధించుటయు; ఆత్మధ్యశంసయున్= నన్న నేను పాగడుకొనటం; లేవు= ఉన్నావి కాపు; భూతంబులయందున్+ఎల్లన్= సమస్త ప్రాణులలోనూ; దయ= కరుణ; ఘుటీల్లన్= కల్గును; అభయదక్షిణము+అగు= నిర్భయత్వమే దక్షిణగా గలిగినదైన; అంచితసత్యయాగము= మానితమైన సత్యమనే యాగం; చెల్లన్= ప్రవర్తిల్లతుంది; భోగమును= సుఖమును; యశమున్= కీర్తిని; కోరన్= వాంఛించను; ఎవ్వరికిన్= ఎట్లాంటిపారికి; మేలుచేసినన్=

ఉపకారం చేసినను; ఇంత సేసినాడన్= నేను ఇంత ఉపకారం చేశాను; అను బుద్ధి= అనే తలపు; మమత= మమకారం; ఎన్నండున్= ఎప్పుడును; నాకున్ కలుగదు= నాకు సంభవించదు; ఏమిటన్+ఏనియున్= దేనియందైనను; వలపున్= రాగమును; ఒల్లమియును= దేవమును; పుట్టదు= కలుగదు; ఇంతయున్= ఇదంతా; నిక్కము= నిజము.

శాత్పర్యం: ‘మహాతా! నేను వ్యాపారవృత్తిలో క్రయవిక్రయాలు చేసేటప్పుడు మోసముండదు. తగిన లాభాన్నే అనుభవిస్తాను కానీ ఎక్కువ లాభాన్ని కోరను. లాభాలాభాల పట్ల సమభావం కలిగి ఉంటాను. నా చిత్తం మట్టిపెళ్ళను, బంగారాన్ని సమంగానే చూస్తుంది. స్తుతినించటలు, హింసించటం, నన్ను నేను పొగడుకొనటం అనేవి నాకు లేవు. అన్ని ప్రాణులపట్లా దయగలిగి ఉంటాను. నేను పాటించే సత్యమనే యాగానికి అభయమే దక్కిణగా ఉంటుంది. (నేను సత్యప్రవర్తనతో ఉంటాను గాన నాకు భయంలేదు). మితిమీరిన సుఖాలనూ, కీర్తినీ కోరను. ఎవరికి ఎట్లాంటి ఉపకారం చేసినా సరే, ఇంత చేసినానన్న తలపు నాలో పుట్టదు. నాకు ఎప్పుడూ మమకారం లేదు. దేనిమీదగానీ నేను రాగద్వేషాలు కలిగిఉండను. నేను చెప్పినదంతా సత్యం.

ఏశేషం: తులాధారుడు ‘నేను ఎవరికి ఉపకారం చేసినా, ఇంత చేశాను అని భావించను’ అని జాజలికి చెప్పాడు. జాజలి పిచ్చుకలకు తాను చేసిన మేలును భావించుకొని తనను తాను ప్రశంసించుకొన్నాడు. తులాధారుడిలో ఆత్మప్రశంస లేదు. కాన వీరిరుపురి ప్రవర్తనలో కల బేదం స్పష్టం.

క. లోకం బెల్లను నే^८ జి , త్రాకారము గాఁగు జూతు; నట్లగుట మనం బేకార్యములం దగులదు , కోకనద దళాంబుబుబందుగుణ మొనరంగన్.

229

ప్రతిపదార్థం: నేవ్= నేను; లోకంబు+బెల్లను= సమస్తలోకాన్ని; చిత్రాకారము+కాగన్= చిత్రంలోని బొమ్మనవలె; చూతున్= చూస్తాను; అట్లు+అగుటన్= ఆ విధంగా చూడటంవలన; కోకనదదళ+అంబుబిందుగుణము= చెంగల్య రేకుమీది నీటిబొట్టుమొక్క స్వభావం; ఒనరంగన్= కలుగగా; మనంబు= నా చిత్తం; ఏకార్యములన్= ఏ పనులలోనూ; తగులదు= సంలగ్నం కాదు.

శాత్పర్యం: నేను ఈ లోకాన్నంతటినీ చిత్రంలోని బొమ్మను చూచినట్లే చూస్తాను. అందువలన నా మనస్సు కలువేకును నీరంటనట్లే దేనినీ అంటుకొనకుండా నిస్సంగష్టితిలో ఉంటుంది’.

వ. అనిన విని జాజలి తులాధారున కిట్లనియే.

230

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= అలకించి; జాజలి= జాజలిముని; తులాధారునకున్+ఇట్లు+అనియెన్= తులాధారుడిలో ఇట్లు అన్నాడు.

శాత్పర్యం: ఆ మాట విని తులాధారుడిలో మళ్ళీ జాజలిమునీందుడు ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తే. ‘తపములును యజ్ఞములు నీవు ధర్మములుగు , బలుకైతైవి యార్థసంభావనీయ పదములగు కర్మములలోను బలిగణింపు , బడఫాకో వేదశాస్త్రతత్వరులచేత.’

231

ప్రతిపదార్థం: నీవు= తులాధారుడవైన నీవు; తపములును= తపస్సులును; యజ్ఞములు= యాగకర్మలు; ధర్మములుగన్= ధర్మకార్యాలుగా; పలుకైతైవి= చెప్పవైతివి; వేదశాస్త్ర తత్వరులచేతన్= వేదములయందును, శాస్త్రముల యందును ఆసక్తులైన వారిచేత; ఆర్యసంభావనీయ పదములు+అగు= మహానీయులచే గౌరవింప దగిన స్థానములుగల; కర్మములలోనన్= కార్యాలలో; పరిగణింపన్+పదవు+బకో= (తపోయజ్ఞాలు) లెక్కించబడటం లేదా!

తాత్పర్యం: 'నీవు ఇప్పుడు పేర్కొన్న కర్మలలో తపస్సులు, యజ్ఞాలు ధర్మకార్యాలని చెప్పవైతిని. వేదాలలో, శాస్త్రాలలో నిష్ఠాతులైన పెద్దలు తపస్సు మొదలైన కార్యాలను ఆర్యులు గౌరవించే సత్కర్మలలో లెక్కిస్తున్నారు గదా! అట్లాంటప్పుడు నీ వెందుకు ఆ కార్యాలను పేర్కొనలేదు?"

చ. అనవుడు నాతు డిట్లను 'సహంకృతి యుక్తము' గామసంత్రితం బును నగునేని నట్టి తపమున్, ఘలకాంక్ష యొనర్చు యజ్ఞమున్,
ఘనతరలోభవ్యత్తి యను కాన్మన మెచ్చదు దేవకోటి; వా
న నగు గతాగతంపు భ్రమణంబులు గీజ్ఞులు గాక మేలులే?

232

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అనగా; ఆతడు= తులాధారుడు; ఇట్లు+అనున్= ఈ రీతిగా అన్నాడు; అహంకృతియుక్తమున్= అహంకారంతో కూడింది; కామసంత్రితంబును= కోరికలకు నెలవైనదీ; అగున్+ఎనిన్= అయితే; అట్టి తపమున్= అట్లాంటి తపస్సున్ను; ఘలకాంక్ష= ఘలాపేష్కతో; ఒనర్చు= చేసేటి; యజ్ఞమున్= యజ్ఞకర్మయును; దేవకోటి= దేవతాసమూహం; ఘనతరలోభవ్యత్తి= పెద్దదైన లోభవర్తనము; అను కాన్మన= అనేది కన్నించటంచేత; మెచ్చదు= అభినందించదు; వాన్= అట్టి తపోయజ్ఞాలవలన; అగు= సంభవించే; గత+ఆగతంపు భ్రమణంబులు= రాకపోకలతోకూడిన త్రిప్పటలు, కీళ్ళులుగాక= ఉపద్రవాలుగాక; మేలులే?= పుభాలా?

తాత్పర్యం: జాజలి అట్లా అనగా తులాధారుడు ఇట్లా అన్నాడు: 'అహంకారం, కోరిక- వీటితో కూడిన తపస్సు, ఘలంమీది కోరికతో చేసే యజ్ఞమూ ప్రయోజనకారులు కావు. ఆ రెండింటిలోనూ పెద్ద లోభితనం కన్నిస్తుంది. అందువలన దేవతలు ఆ తపోయజ్ఞాలను మెచ్చరు. అంతేకాక వాటివలన ఇహలోక పరలోకాల మధ్య సాగే రాకపోకలకు చెందిన త్రిప్పటలు అపకారం కలిగిస్తాయే కాని మేలు కల్గించవు.

అ. నిత్యతృప్తుఁ దైన సత్యయజ్ఞని యేడ , దేవతలును నథిక తృప్తు లగుదు;
రమరత్పైవలన నవ్యయానందంబు , సంఘటిల్లుఁ జావె సంయమింధ్ర!

233

ప్రతిపదార్థం: సంయమి+ఇంద్రు!= మునీంద్రా!; నిత్యతృప్తుఁడు+ఐన= సదా తృప్తికలిగి ఉండునట్టి; సత్యయజ్ఞని ఎడన్= సత్యమునే యజ్ఞంగా కలవాడిపట్లు; దేవతలును= సురలుకూడ; అధికతృప్తులు= మిక్కిలి తృప్తి పొందినవారు; అగుదురు= అవుతారు; అమరతృప్తివలనన్= దేవతలయొక్క తృప్తి కారణంగా; అవ్యయ+అనందంబు= తరుగు లేని అనందం; సంఘటిల్లున్+చూపే= కలుగుతుంది కదా!

తాత్పర్యం: మునీంద్రా! ఎవడు సత్యమే యజ్ఞమని భావించి సత్యాన్ని పొటిస్తూ సదా తృప్తి పొంది ఉంటాడో, అతడిపట్ల దేవతలుకూడా సంతృప్తి వహిస్తారు. దేవతాతృప్తివలన తిరుగులేని ఆనందం కలుగుతుంది'.

తే. అనిన జాజలి 'యట్టేని ననఫు! నీవు' , కర్తు ముదుగమి కెయ్యుది కారణంబు?

మాకు నెఱిగెంపు' మనుటయు మహితబోధుఁ , డగు తులాధారుఁ డిట్లను నతనితోడ.

234

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; జాజలి= జాజలిమని; అనఫు!= పొరపాతుడా!; అట్లు+ఎనిన్= అట్లా ఐతే; నీవు కర్మము+ఉండుగమికిన్= నీవు కర్మను వదలకుండా ఉండటానికి; కారణంబు= హేతువు; ఏ+అది?= ఏది?; మాకున్+ఎఱిగెంపుము= మాకు తెలుపుము; అనుటయున్= అనేసరికి; మహితబోధుఁడు+అగు= [శేషమైన జ్ఞానంకలవాడైన]; తులాధారుఁడు= తులాధారుడనే వైప్పుడు; అతనితోడన్= ఆ జాజలితో; ఇట్లు+అనున్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: తులాధారు డట్లా అనగానే జాజలి అతడితో 'అనఫూ! అట్టెతే నీవు కర్కు వదలకుండా ఉండటానికి కారణమేమి? మాకు తెలియజెప్పుము' అని అన్నాడు. అప్పుడు శైష్మజ్ఞాన సంపన్ముహైన తులాధారుడు అతడితో ఈ విధంగా చెప్పాడు.

క. ‘ధర్మార్థముఁడు సంతతి , ధర్మసఖుఁడునై యసంగతా నిష్ఠ మతిన్
నిర్వలుఁడగు వానికి ని , ష్టృతాశ్వందసిధి గలుగు మునీంద్రా!

235

ప్రతిపదార్థం: ముని+ఇంద్రా!= మూనివర్యా!; ధర్మార్థముఁడు= ధర్మార్థంలో రమించేవాడు; సంతతధర్మ సఖుఁడున్+ఇ= సదా ధర్మంతో మైత్రిచేసేవాడై; మతిన్= బుద్ధిలో; అసంగతానిష్ట్వు= నిస్పంగత్వనిష్టుచేత; నిర్వలుఁడు+అగువానికిన్= మాలిన్య రహితుమైనవాడికి; నిష్టుర్కుత్వ+అనందసిధి= అకర్కుణాతవలన కలిగే ఆనందప్రాప్తి; కలుగున్= సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ‘మునిశేషో! ఎవడు ధర్మార్థంలో రమిస్తాడో, సదా ధర్మార్థికి మిత్రుడై ఉంటాడో, బుద్ధిలో అసంగత్వాన్ని పాటిస్తాడో, అట్లా పాటించి నిర్వల హృదయు డవుతాడో, అట్లాంటివాడికి కర్కురహితత్వం వలన కలిగే ఆనందం తప్పక సిద్ధిస్తుంది.

ఆ. నగములెల్లఁ బుణ్యానగములు, నదులెల్లఁ , బుణ్యానదులు వినుము భూసురాగ్ర
గణ్ణా! యకలుషం బకర్భమం బనజాలు , నాత్మ తీర్థమెఱుగు నకలుఘనకు.

236

ప్రతిపదార్థం: భూసుర+అగ్రగణ్య!= విప్రులలో మొదట లెక్కించదగినవాడా!; వినుము= ఆలకించుము; అకలుషంబు= కాలుష్యం లేని; అకర్భమంబు= బురద లేనిది; అనన్+చాలు= అనగలిగినట్టి; ఆత్మతీర్థము= ఆత్మానే తీర్థాన్ని; ఎఱుగు= తెలిసికొన్ని; అకలుషునకున్= పాపరహితడికి; నగములు+ఎల్లన్= కొండలన్నీ; పుణ్యానగములు= పవిత్రమైన కొండలు; నదులు+ఎల్లన్= అన్న ఏరులూ; పుణ్యానదులు= పవిత్రమైన ఏరులు.

తాత్పర్యం: విప్రోత్తమా! వినుము. ఏ విధమైన కాలుష్యం, పంకం లేని ‘అత్మ’ అనే తీర్థాన్ని తెలిసికొన్న పవిత్రాత్ముడికి లోకంలో ఉన్న కొండలన్నీ పావనమైన కొండలే. నదులన్నీ పావనమైన నదులే. అతడు పవిత్రాత్ముడు కాబట్టిఅతడికి సర్వమూ పవిత్రమే అవుతుంది. (అందుచేత పవిత్రప్రదేశాలకై అతడు విశేషించి వెదకవలసిన పని లేదని భావం).

క. కారణములవలనఁ గృత , ప్రారంభంమైన కర్త్త మంచితగతికిం
గారణమే కర్త్రవ్య , తావరభ్య క్రియలయట్టు లనఘుచరిత్రా!

237

ప్రతిపదార్థం: అనఘుచరిత్రా!= దోషరహితమైన వర్తనం కలవాడా!; కర్త్రవ్యత్తి+అరబ్బ క్రియల అట్టులు= ఇది చేయదగినది అన్న ఉద్దేశంతో ప్రారంభించిన కర్కులవలె; కారణములవలనన్= ఏవో కారణాలచేత; కృతప్రారంభంబు+ఐన= ప్రారంభించబడిన; కర్కుము= పని; అంచితగతికిన్= పూజితమైన స్థితికి; కారణమే?= నిమిత్తమా? (కాదనుట)

తాత్పర్యం: పవిత్రచరిత్రా! ‘ఇది నావంతు కర్త్రవ్యం కాన నేనీపని చేసి తీరతాను’ అన్న ఉద్దేశంతో చేసే కర్కు పూజ్యమైన గొప్పసిద్ధికి హేతువు అవుతుంది. అంతేకాని ఏదో ప్రయోజనాన్ని కొండ్చించి, ఇతరకారణాలవలన చేసే పని ఆ విధమైన మహోన్వత గతికి కారణం ఎట్లా అవుతుంది?’ (కాజాలదని భావం).

వ. అని చెప్పి యంత నిలువక.

238

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; అంతన్= అంతటితో; నిలువక= ఆగక.

తాత్పర్యం: తులాధారుడు ఆ రీతిగా చెప్పి, దానితో నిలువక మళ్ళీ ఇట్లూ అన్నాడు:

క. ‘విను మంచివాలిచే నై, నను నితరుల చేతనేని నా యెత్తిగిన యిం
యను వొప్పదొ మేలో యను, ననుమానము వాపుదమె మహాధర్మనిభి!

239

ప్రతిపదార్థం: మహాధర్మనిభి!= గొప్ప ధర్మానికి తావలమైనవాడా!; విను= ఆలకించు; నా ఎత్తిగిన= నేను తెలిసికొన్న; ఈ+
అనువు= ఈ ధర్మపద్ధతి; ఒప్పదొ?= తగదో?; మేలో= తగినదో; అను అనుమానము= అనే సందేహం; మంచివారిచేన్+ఖను=
సజ్జనులచేతగానీ; ఇతరులచేతన్+ఏనిన్= పరులచేతగాని; పాపుదమె= తీర్చుకొందమా!

తాత్పర్యం: ‘ధర్మాత్మా! వినుము. నాకు తెలిసిన ఈ ధర్మప్రకారం సరిఅయినదో కాదో అనే సందేహాన్ని సజ్జనుల
ద్వారానైనా, లేక తదితరులచేత గానీ తీర్చుకొందమా!

వ. అప్పని మనచేత నయ్యాడి; నీవు దండ్రీలెం బెనిచిన మరగి నీతో నరుగుదెంచి నీశిరంబు చక్కటిచదలం
జేరువం బొలయు నిప్పులుగులం జలిచి కరంబుల ధలయించి యుపలాలింపుమా! యనుటయు జాజలి
వానిం జలిచిన నవి బివిన నిలిచి యతనితో నిట్లనియె.

240

ప్రతిపదార్థం: ఆ+పని= ఆ కార్యం; మనచేతన్= మనవలన; అయ్యడిన్= కాగలదు; నీవు తండ్రి+పోల్న్= నీవు జనకుడివలె;
పెనిచిన= పెంచిన; మరగి= అలవాటుపడి; నీతోన్+అరుగుదెంచి= నీతోకూడా వచ్చి; నీ శిరంబు చక్కటి చదలన్= నీ తలకు
సూటిగా ఆకాశమనందు; చేరువన్= సమీపంబున; పొలయు= తిరుగుతున్న; ఈ+పులుగులన్= ఈ పిచ్చికలను; పిలిచి=
ఆహ్వానించి; కరంబులన్= చేతులలో; ధరియించి= ఉంచుకొని; ఉపలాలింపుమా!= బుజ్జిగించుమా!; అనుటయున్= అనగా;
జాజలి= జాజలిముని; వానిన్= ఆ పష్టులను; పిలిచిన్= ఆహ్వానించగా; అవి= ఆ పష్టులు; దివిన్+అం= ఆకాశంలోనే; నిలిచి=
నిలబడి; అతనితోన్= ఆ జాజలితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా అన్నాయి.

తాత్పర్యం: అట్లా సంశయం తోలగించుకొనే పని మనమే చేసికొనవచ్చును. నీవీ పిచ్చుకలను తండ్రివలె పెంచావు.
నీతో అవి మచ్చిక పడి ఉన్నాయి. నీ తలమీద నేరుగా ఆకాశంలో సమీపం లోనే ఎగురుతూ ఉన్నాయి. వాటిని
పిలిచి నీ చేతిపై ఉంచుకొని బుజ్జిగించుము’ అని చెప్పాడు. తులాధారు డట్లూ అనగానే జాజలి ఆ పష్టులను
పిలిచాడు. అని అతడి చేతిమీదికి రాకుండానే ఆకాశంలోనే నిలబడి జాజలిని చూచి ఇట్లా అన్నాయి.

చ. ‘మునివర! ధర్మదేవత మమున్ బనుపన్ నిను నారయంగ వ
చ్ఛిన భటసంఘు మేము; విను చెప్పేద మీసు గలంక పోరితం
బను నివి మత్స్యరంబు గల యట్టిమనంబునఁ బుట్టు; హింస వీ
నన జనియించు; సంయమిజనంబు విమత్స్యరమైన మేలగున్.

241

ప్రతిపదార్థం: మునివర!= మునిశ్రేష్ఠా!; ఏము= మేము; ధర్మదేవత= ధర్మానికి అధిష్టానమైన దేవత; మమున్= మమ్ములను;
పనుపన్= పంపగా; నినున్+అరయంగన్= నిన్ను పరీక్షించటానికి; వచ్చిన= ఏతెంచిన; భటసంఘుము= సేవకవర్గం; చెప్పేరము= వచింతుము; విను= వినుము; మత్స్యరంబు+కలయట్టి= మాత్స్యర్యం గలిగినట్టి; మనంబునన్= చిత్తంలో; ఈసు= ఈర్పు; కలంక= మనఃక్షోభం; పోరితంబు+అనునివి= కలహం అనే ఇవి; పుట్టున్= కలుగుతాయి; వీనన= వీటినుండే; హింస= హింసించటం;
జనియించున్= కలుగుతుంది; సంయమిజనంబు= మునిజనం; విమత్స్యరము+ఖన్న= మాత్స్యర్యం లేనిదైతే; మేలు+అగున్= శభం కలుగుతుంది.

తాత్పర్యం: ‘మునివర్యా! నిన్న పరీక్షించటానికి ధర్మదేవత పంపిస్తే మేము వచ్చాము. మేము ఆ ధర్మదేవతకు చెందిన సేవకులం. ఇప్పుడు నీకు కలిగిన సంశయం తొలగేటట్లు విషయం చెప్పుతాము, వినుము. ఎవడి హృదయంలో మాత్స్యర్యదోషం ఉంటుందో, వాడిలో ఈర్ష్య, కలంక, కలహం అనే దుర్గణాలు కలుగుతాయి. వీటివలననే హింస కూడా కలుగుతుంది. అందువలన మునివృత్తిలో ఉన్నవారు పూర్తిగా మాత్స్యర్యదోషాన్ని హృదయంనుండి తొలగించుకొంటేనే మేలు కలుగుతుంది.

తే. స్వర్థ సద్గుర్మునుకు నాశని సుధర్మ, నాశమును జేసి నరుడు వినష్టబ్ధావ మొందు గావున సంస్వర్థ యుదుగవలయు, నిర్వలత్రద్ధ గైకొని నిపుణు డనఫు!

242

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!=పాపరహితుడా!; స్వర్థ=పోటీ; సద్గుర్మునుకున్=మంచి ధర్మానికి; నాశని=వినాశకారి; సుధర్మనాశమున్+చేసి=మంచి ధర్మం వినాశం పొందటంవలన; నరుడు= మానవుడు; వినష్టబ్ధావము= విశేషంగా నశించే భావాన్ని; ఒందున్= పొందుతాడు; కావున్= అందువలన; నిపుణుడు= నేర్చు కలవాడు; నిర్వలత్రద్ధన్= విమలమైన శ్రద్ధతో; కైకొని= స్వీకరించి; సంస్వర్థన్= పోటీని; ఉడుగన్ వలయున్= వర్షించాలి.

తాత్పర్యం: పాపరహితా! స్వర్థ అనే దుర్గణం మంచిధర్మాన్ని నశింపజేస్తుంది. మంచిధర్మం నశిస్తే మనజుడు పూర్తిగా వినాశానికి గురి అవుతాడు. అందువలన తెలివైన నేర్చరి నిర్వలమైన శ్రద్ధగలవాడై స్వర్థ అనే దుర్గణాన్ని వదలాలి.

క. త్రద్ధ బుపితనయ! సాత్మికి, బోద్ధ వ్యావాప్తి శుభము బోనలించు మన శుభిస్వరూప దాని బ్రి, బుధుఁడు వాటించుజోవె పురుషాత్మికగన్.

243

ప్రతిపదార్థం: బుపితనయ!= మునికుమారా!; సాత్మికి= సత్యగుణం వలన కలిగిన; శ్రద్ధ= ఆసక్తి; బోద్ధవ్య+అవాప్తిన్= తెలిసికొనదగిన దానిని పొందటంచేత; శుభమున్= మంగళమును; పొనరించు= కలిగించునటి; మనశుభి స్వరూప= చిత్తమైర్మాల్స్యరూపమైనది; దానిన్= ఆ శ్రద్ధను; ప్రబుద్ధుడు= తెలివైనవాడు (ఆత్మజ్ఞుడు); పురుషాత్మికగన్= పురుషస్వరూపిణిగా; పాటించున్+చూవే!= అనుసరించునుగదా!

తాత్పర్యం: మునికుమారా! సత్యగుణంవలన జనించిన శ్రద్ధ మనం తెలిసికొనదగిన దానిని తెలియజేస్తుంది. తద్వారా శుభం కలగజేస్తుంది. చిత్తపద్ధే శ్రద్ధకు స్వరూపం. అందువలన తత్త్వజ్ఞుడు శ్రద్ధను పురుష స్వరూపిణిగా భావించి అనుసరిస్తాడు.

విశేషం: ‘శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానమ్’ అని గీత - శ్రద్ధావంతుడు జ్ఞానం పొందుతాడని చెప్పింది. శాప్తమునందు గురువాక్యమునందు ఇది సత్యమనే బుధ్మతో నిశ్చయానికి రావటమే శ్రద్ధ. దానివలన ఆత్మతత్త్వం లభిస్తుందని శంకరులు వివేకమాడమణిలో వివరించారు.

“శాప్తప్య గురువాక్యప్య సత్యబుద్ధ్యాఽవధారణా
సా శ్రద్ధా కథితా సద్భిర్యయా వ స్తుపలభ్యతే॥” (వివేకమాడమణి).

క. అమరులు విమలత్రద్ధా, సమేతములు గాని తాపసత్యము గ్రతుమ
త్యము గైకొన రా సువిశే, షముగలిగిన మెత్తు రథ ప్రశస్తం బనఫు!

244

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; అమరులు= దేవతలు; విమలత్రద్ధాస్తేతములు కాని= నిర్వలమైన శ్రద్ధతో కూడని; తాపసత్యమున్= మునిత్యమును; క్రతుమత్యమున్= యాజకత్యమును; కైకొనరు= అంగికరించరు; ఆ సువిశేషము= ఆ విశిష్టమైన శ్రద్ధ; కలిగిన్= ఉంటే; మెత్తురు= అభినందిస్తారు; అది= ఆ శ్రద్ధ; ప్రశస్తంబు= ఉత్తమం.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ జాజలీ! దేవతలు నిర్గులమైన శ్రద్ధ లేని తపసితనమునా, యాజకత్యాన్ని అంగీకరించరు. శ్రద్ధతో కూడి ఉంటే వాటిని వారు మెచ్చుకొని అంగీకరిస్తారు. కాబట్టి శ్రద్ధ అనేది చాలా ప్రశ్నమైన గుణం.

క. విను మునివర! వాగ్యత్తియు , మనః ప్రవర్తనముఁ గాచు మహితశ్రద్ధా
ధనసంపదః శ్రద్ధ యనం , జనునఱి జీవాత్మ సుప్రసన్మత సుమ్మి!

245

ప్రతిపదార్థం: మునివర!= మునిశ్రేష్ఠా; విను= వినుము; మహిత శ్రద్ధాధనసంపద= పూజ్యమైన ‘శ్రద్ధ’ అనే అర్థసంపత్తి; వాక్+వ్యతీయున్= వాక్కుల యొక్క వ్యాపారమునా; మనఃప్రవర్తనమున్= చిత్తముయొక్క నడవడికనూ; కాచున్= కాపాడుతుంది; శ్రద్ధ= శ్రద్ధ; అనన్+చనునది= అనబడేది; జీవాత్మ సుప్రసన్మత సుమ్మి!= ప్రత్యగాత్మ యొక్క ప్రసన్నత్వమే సుమా!

తాత్పర్యం: మునివర్యా! వినుము. మానితమైన ‘శ్రద్ధ’ అనే ధనసంపద మన మాటలను, మనస్సును చెడుదారిలో పోనికుండా కాపాడుతుంది. ‘శ్రద్ధ’ అనేది జీవాత్మయొక్క మంచి ప్రసన్నతాగుణమే సుమా!’

తులాధారుడు జూజలికిం చెప్పిన బ్రహ్మగీతలు (సం. 12-256-7)

వ. అని మతీయు నిట్లను ‘బ్రహ్మగీత లను వాక్యంబు లాక్ష్మింపుము.

246

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇట్లు చెప్పి; మతీయు= ఇంకను; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; బ్రహ్మగీతలు+అను= బ్రహ్మగీతలు అనబడే వాక్యంబులు= మాటలు; ఆక్రమింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: ఆ పక్షులు ఆ విధంగా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాయి. ‘బ్రహ్మగీతలు అనే మాటలు వినుము.’

క. యాగంబునందు శ్రద్ధా , యోగముగల యసుచి శ్రద్ధ యొనరని శుచి పు
ణ్యాగమునంపదఁ దుల్యులు , గా గణతించిలి నిరూపకత నమరవరుల్.

247

ప్రతిపదార్థం: అమరవరుల్= దేవతాశ్రేష్టులు; యాగంబునందున్= యజనకర్మ చేసేటప్పుడు; శ్రద్ధాయోగముకల= శ్రద్ధాసమేతుడైన; అపచి= పుచిలేనివాడు; శ్రద్ధబనరని= శ్రద్ధలేని; పుచి= పుచిగలవాడు; పుణ్య+అగమసంపదన్= పుణ్యంయొక్క రాక అనే సంపద విషయంలో; నిరూపకతన్= నిరూపించటంలో; తుల్యులుగాన్= సమానులుగా; గణతించిరి= లెక్కించారు.

తాత్పర్యం: దేవతలు శుచిలేకున్నా యాగం చేసేటప్పుడు శ్రద్ధ గలవాడిని, శుచి ఉండినా శ్రద్ధలేని వాడిని పరిశీలించి నిరూపిస్తూ వీరిరువురికీ పుణ్యం సంపాదించటంలో సమానత్వమే ఉంటుందని నిర్ణయించారు. (శౌచంలేని దోషాన్ని శ్రద్ధ తోలగిస్తుందని భావం).

క. విను! మజ్జఁడు శ్రద్ధ యతిపా , వని, యిచి గలవాడు గౌరవత్తేష్టుంః డా
తని యస్తము భోజ్యతరం , బని నిద్రేశించె నెల్ల యమరులు వినగన్.

248

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; అజ్జఁడు= బ్రహ్మ; శ్రద్ధ అతిపావని= శ్రద్ధ చాలా పవిత్రమైనది; అది కలవాడు= శ్రద్ధవంతుడు; గౌరవత్తేష్టుడు= గౌరవంచేత ఉత్సమ్ముడు; అతని అన్నము= అతడు పెట్టే భోజనం; భోజ్యతరంబు+అని= తినదగిన వాటిలో మేలైనదని; ఎల్లామరులు= దేవతలందరూ; వినగన్= వింటూ ఉండగా; నిద్రేశించెన్= చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వినుము. పూర్వం బ్రహ్మదేవుడు దేవతలందరూ వింటూ ఉండగా ‘శ్రద్ధ చాలా పవిత్రమైనది. శ్రద్ధగల మనజాడు గౌరవంవలన ఉత్సమ్ముడవుతున్నాడు. అతడి అన్నం భుజించటానికి యుక్తతరమైనది’ అని చెప్పాడు.

ఉ. వారక వడ్డి కిచ్చి కుడువన్ వెరహాలన దానశిలు నె
వ్యాలికిఁ జేయుఁ జాపక క్రువంబుగ లోభగుణంబ పట్టి ని
స్నారత సుండు వేదవిదు సామ్యముఁ జేల్లి రమర్యులందు న
వ్యాలిజసూతి దాని యగువాఁ డధికుం డనియెన్ హావిర్యాథిన్.

249

ప్రతిపదార్థం: అమర్యులు= సురలు; వారక= ఉండుగక; వడ్డికిన్= వృద్ధికి; ఇచ్చి= ఒసంగి; కుడువన్= అనుభవించబానికి; వెరహారిన= యుక్తిపరుడైన; దానశిలున్= దానంచేసే స్వభావంగలవాడిని; ఏ+వారికిన్= ఎవరికిన్; చేయున్+చూపక= హస్తం కూడా చూపకుండా; క్రువంబుగన్= స్థిరంగా; లోభగుణంబ= పిసినితనం అనే గుణాన్నే; పట్టి= అవలంబించి; నిస్సారతన్= సారహీనతతో; ఉండు= మెలగునట్టి; వేదజ్ఞాడితో; సామ్యమున్+చేర్చిరి= పోలిక చెప్పారు; అందున్= వారిలో; ఆ+వారిజసూతి= ఆ బ్రహ్మా; హావిర్యాథిన్= యాగకర్మలో; దాని అగువాడు= దానం చేసేవాడు; అధికుండు= గొప్పవాడు; అనియెన్= అని చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వడ్డివ్యాపారం చేసి తాను అనుభవిస్తూ తగిన సమయంలో దానంకూడా చేసేవాడినీ, ఎవరికి ఏమీ ఇష్టకుండా లోభి అయిన వేదాభ్యాసపరుడినీ - సమానమని దేవతలు చేర్చి పలికారు. వారిశ్రద్ధలోనూ యజ్ఞకర్మలో దానం చేసేవాడు శ్రేష్ఠుడని బ్రహ్మాదేవుడు చెప్పాడు.

ఆ. దానగుణము శ్రద్ధ లేనివానికి లేదు , గాన యివ్విధమునుఁ గమలభవుఁడు
నిశ్చయించే; నీవు నిర్మలశ్రద్ధాభి , పూతమతివి గమ్ము పుణ్యచరిత!

250

ప్రతిపదార్థం: పుణ్యచరిత! = పవిత్రమైన నడవడి కలవాడా! ; శ్రద్ధలేనివానికిన్ = శ్రద్ధవిరహితుడికి; దానగుణము = దానంచేయాలనే స్వభావం; లేదు = ఉన్నదికాదు; కాన = కాబట్టి; కమలభవుఁడు = బ్రహ్మా; ఈ+విధమున్న = ఈరీతిగా; నిశ్చయించేన్ = నిర్మలయించాడు; నీవు నిర్మలశ్రద్ధా+అభిపూతమతివి = నీవు విమలమైన శ్రద్ధచేత పవిత్రమైన బుద్ధికలవాడవుగా; కమ్ము = అగుము.

తాత్పర్యం: పావనమైన చరిత్రం కల ఓ జాజలీ! 'శ్రద్ధ' అనే గుణం లేనివాడికి దానం చేయాలనే స్వభావం ఉండదు. అందువలననే బ్రహ్మాదేవుడు 'దానం చేసేవాడే శ్రేష్ఠుడు' అని నిర్మలయించి చెప్పాడు. నీవు శ్రద్ధయొక్క గొప్పతనాన్ని గుర్తించి నీబుద్దిని నిర్మలమైన శ్రద్ధతో పవిత్రంగా చేసికొముచ్చు.

ఆ. వినుము శ్రద్ధ గలుగు మనుజండు పాపంబుఁ , తొలగుఁ శ్రీవనేర్చుఁ; దీలు డిగ్గు
మాడ్ప వెరవు గలుగు సురగంబు చాడ్పునుఁ , గాన మేలు శ్రద్ధధానుఁ డగుట.'

251

ప్రతిపదార్థం: వినుము = ఆలకించము; శ్రద్ధకలుగు = శ్రద్ధకలిగినటువంటి; మనుజండు = మానవుడు; తోలు = కుబుసం; డిగ్గు+డౌడ్పన్ = తొలగించుకొనటానికి; వెరవుకలుగు = ఉపాయం గలిగినట్టి; ఉరగంబు చాడ్పున్ = పామువలె; పాపంబున్ = పాపాన్ని; తొలగున్+తోవ నేర్చున్ = తొలగేటట్లు త్రోసి వేయటానికి శక్తికలవాడవుతాడు; కాన = కాబట్టి; శ్రద్ధధానుఁడు+అగుట = శ్రద్ధగలవాడు కావటం; మేలు = శబ్దకరం.

తాత్పర్యం: ఇంకను వినుము. అనాయాసంగా కుబుసాన్ని తొలగించుకొనే పామువలె శ్రద్ధవంతుడైన మానవుడు పాపమును తొలగించుకొంటాడు. అందువలన మానవుడు శ్రద్ధవంతుడు కావటం శుభప్రదం.

ఉ. అని వెండియు.

252

ప్రతిపదార్థం: అని = అని చెప్పి; వెండియున్ = మరల.

తాత్పర్యం: ఇట్లా చెప్పి మళ్ళీ (ఆ పశ్చలు ఈ రీతిగా అన్నాయి.)

ఆ. ‘మత్స్యరాబి చిత్తమాలిస్యములు శ్రద్ధ , గల మనంబునందు నిలువనేర’
వనిసఁ దేఱి యిట్లులనియో జాజలి తులా , ధారుతోడ నిఖృతిఁ గారవేంద్రు!

253

ప్రతిపదార్థం: కౌరవ+ఇంద్ర!= ధర్మరాజా! శ్రద్ధగల= శ్రద్ధకలిగినట్టి; మనంబునందున్= చిత్తంలో; మత్స్యర+ఆది చిత్త మాలిస్యములు= మాత్స్యర్యం మొదలైన మనోదోషాలు; నిలువన్ నేరవు= నిలబడజాలవు; అనిన్వ్= అని చెప్పగా; తేఱి= తేరుకొని; జాజలి= జాజలిముని; నిఖృతిన్= నిఖృరంగా; తులాధారుతోడన్= తులాధారుడనే వ్యాపారితో; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మరాజా! శ్రద్ధగలవాడి మనస్సులో మత్స్యర్యం మొదలైన దోషాలు నిలబడలేవు, అని ఆ పిచ్చుకలు జాజలితో చెప్పాయి. అది విని జాజలి తేరుకొన్నాడు. తరువాత తులాధారుడిని చూచి సవినయంగా ఇట్లా అన్నాడు:

క. మునులవలనఁ దత్తుం బే , వినకుండుటఁ జేసి యిట్లేవిధము గలిగే నా
కనఫూ! నీ వాక్యంబుల , మనంబు దెవివొందె శాంతి మరగెద నింకన్.’

254

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; మునులవలన్= తాపసులమండి; ఏన్= నేను; తత్త్వంబు= తత్త్వార్థమును; వినకుండుటన్+చేసి= ఆలకించకపోవటంవలన; నాకున్= జాజలినైన నాకు; ఇట్లేవిధము= ఈ రీతి; కలిగెన్= సంభవించింది; నీ వాక్యంబులన్= నీవు చెప్పిన మాటలవేత; మనంబు= చిత్తం; తెలివి+బందెన్= తెలివిపొందింది; ఇంకన్= ఇటుపైన; శాంతిన్= శమమును; మరగెదన్= అబ్బసిస్తాను.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ తులాధారా! పూర్వం నేను మునులవద్ద తత్త్వం వినలేదు. అందువలన నా కిట్టి ‘అత్మశాశ్వాపరత్వం’ అనే అవినయదోషం సంభవించింది. నీ ఉపదేశవచనాల వలన నా మనస్సి కిప్పుడు తెలివిగలిగింది. ఇక మీద నేను శాంతిమార్గంలో నడుస్తాను’.

వ. అనిన నజునంబించి తులాధారుండు.

255

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= జాజలి అట్లా అనగా; తులాధారుండు= తులాధారుడనే వైపుడు; అభినందించి= మెచ్చి.

తాత్పర్యం: జాజలి అట్లా అనేసరికి తులాధారుడు (పశ్చాత్తాపంతో కూడిన అతడి మాటలు విని) అతడిని అభినందించి - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. తన తెరువునఁ గర్తుం , బనుష్టితం బైన మేల యునఫు! నివృత్తిం
గని శ్రద్ధ గూర్చగా నే , రైనయంగా వలయు దాని యెడయం దతుండున్.

256

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; తన తన తెరువున్= తనకు తనకు చెందిన మార్గంలో; కర్మంబు= పని; అనుష్టితంబు+ఇనన్= చేయబడితే; మేలు+అ= శుభమే; దాని ఎడ అందున్= ఆ కర్మ వ్యవహారంలో; అతఁడున్= ఆ కర్మానుష్టావపరుడు; నివృత్తిన్+కని= నివర్తనమును పొంది; శ్రద్ధన్+కూర్చగాన్= శ్రద్ధను సంఘటించటానికి; నేర్పు= చాతుర్యం; ఎనయంగావలయున్= పొందాలి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! మానవుడు తనకు విధ్వంశునైన ఏ కర్మకలదో, ఆ కర్మాను చక్కగా అనుష్టితంబటం మేలు. మరియు అతడు ఆ కర్మాపట్ల నివృత్తిని పొంది శ్రద్ధతో కర్మాన్నాయిస పద్ధతిని పాటించటానికి తగిన నేర్పుకూడా కలిగి ఉండాలి.

ఆ. అట్లకాక యని ప్రియంబుషై వీడొని , జాజలియను జనియె రాజవర్య!
యహాపరముల నెనుకమెనగ సాఖ్యము తులా , ధారుడును సమున్నతత్వ మొందె.

257

ప్రతిపదార్థం: రాజవర్య!= రాజశేషో!; జాజలియను= జాజలిమునీంద్రుడును; అట్లకాక!= అట్లేఅగునుగాక!; అని ప్రియంబుషైన్= అని ప్రీతితో; వీడొని= పోయివస్తానని చెప్పి వదలి; చనియెన్= వెళ్ళాడు; తులాధారుడును= తులాధారుడుకూడా; ఇహాపరములన్= ఈ లోకంలోను, పరలోకంలోను; సాఖ్యము= సుఖం; ఎనుకమెనగన్= అతిశయించగా; సమున్నతత్వము= గొప్పతనమును; ఒందెన్= పొందాడు.

తాత్వర్యం: నృపతేష్ఠుడవగు ఓ ధర్మరాజా! తులాధారు డట్లా చెప్పేసరికి జాజలి ‘అట్లే అగుగాక!’ అని చెప్పి ప్రీతితో వీడొలు వడసి వెళ్ళిపోయాడు. తులాధారుడు సైతం ఈ లోకంలోనూ, పరలోకంలోనూ సుఖం పెంపాందగా మహాన్వతస్థితిని పొందాడు.

**క. ఆ వణిజుడు ధర్మస్థితి , దేవతలును మెచ్చునట్లు దెలియఁగ బలికెన్
 నీ వి వాక్యము లన్నిట , భావం బలవత్తిచి కసటు వాపుము వత్సా!**

258

ప్రతిపదార్థం: వత్సా!= పుత్రా!; ఆ వణిజుడు= ఆ వర్తకుడు; దేవతలును= అమరులుకూడా; మెచ్చునట్లు= అభినందించేటట్లు; ధర్మస్థితి= ధర్మంయొక్క పద్ధతిని; తెలియఁగన్+బలికెన్= తెలిసేటట్లు చెప్పాడు; ఈ వాక్యములు+అన్నిటన్= తులాధారుడు వచించిన మాటలన్నిటిలోను; భావంబు= అభిప్రాయం; అలవత్తిచి= అలవడజేసి; నీవు కసటు= నీవు మాలిన్యమును; పొపుము= తొలగించు కొనుము.

తాత్వర్యం: కుమారా! తులాధారుడు దేవతలు సైతం మెచ్చుక్కానే విధంగా, ధర్మపద్ధతిని గూర్చి స్ఫుంగా వివరించాడు. నీవు అతడు జెప్పిన మాటలన్నిటిలోనూ నీ భావాన్ని సమన్వయింపజేసి నీ హృదయంలోని మాలిన్యాన్ని తొలగించుకొమ్ము.

వ. అని చెప్పినం బ్రమదంబు నొంది.

259

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్= అని వచించగా; ప్రమదంబు= సంతోషం; ఒంది= పొంది.

తాత్వర్యం: అని భీముడు చెప్పేసరికి సంతోషం పొంది (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

**క. సురసరిదాత్మజతోఽగురు , నరపాలోత్తముఁడు వినయసత్యుం డగుచున్
 'జిరమో కార్యసమీక్ష య , చిరమో వలయునభి కరుణా జెప్పు' మనవుడున్.**

260

ప్రతిపదార్థం: కురునరపాల+ఉత్తముడు= ధర్మరాజు; వినయసత్యుండు+అగుచున్= వినయంతో వంగి నమస్కరించేవాడై; సురసరిదాత్మజతోన్= గంగానదీ పుత్రుడైన భీముడితో; కార్యసమీక్ష= కార్యముయొక్క పరిశీలన; వలయునది= ఆవశ్యకమైనది; చిరమో= బహుకాలమో; అచిరమో= అల్పకాలమో; కరుణాన్= కృపతో; చెప్పుము= వివరించుము; అనవుడున్= అనగా.

తాత్వర్యం: కౌరవాధిపతి అగు ధర్మజుడు వినయంతో ప్రణమిల్లి భీముడితో ‘కార్యాలను సమీక్షించటంలో అవసరమైనది బహుదీర్ఘ సమయమా? లేక అత్యల్పసమయమా?’ (చాలకాలం ఆలోచించి కార్యం నెరవేర్పవలెనా? లేక త్వరపడి నీర్ణయం చేయవలెనా?) దయచేసి ఈ సంగతి వివరించుమని అడిగాడు. అట్లా అడిగేసరికి - (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. అతం దతని కిట్లనియే:

261

ప్రతిపదార్థం: అతండు= ఆ భీష్ముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: భీష్ము డప్పుడు ధర్మరాజుతో ఇట్లా చెప్పాడు:

క. ‘త్వాలితము సేయక కార్యము , చిరంతన విమర్శనముగఁ జేసి యొనర్పున్

ధరణిశ్వర! యోటువడుడు , పురుషుడు; సిట్టియును వానిఁ బొందు దృఢముగన్.

262

ప్రతిపదార్థం: ధరణి+ఈశ్వరు= రాజు; పురుషుడు= మనుజుడు; కార్యము= పని; త్వాలితము చేయక= వేగిరం చేయక; చిరంతన విమర్శనముగన్ చేసి= చాలకాలం పరామర్శతో కూడినదిగా; ఒనర్పున్= చేస్తే; ఓటు పడుడు= ఓడిపోడు; వానిన్= ఆ రీతిగా చేసేవాడిని; సిద్ధియును= ఫలప్రాప్తికూడా; దృఢముగన్= నిశ్చయంగా; పాందున్= చేరుతుంది.

తాత్పర్యం: ‘రాజు! పనిచేసేటప్పుడు త్వరపడరాదు. తొందరపడకుండా చక్కగా చాలాకాలం ఆలోచించి చేస్తే ఓటమి కలుగదు. అంతేకాక అట్లా చేసేవాడికి తప్పకుండా ఆ కార్యంలో విజయం కూడా సిద్ధిస్తుంది.

క. తాలిమి లేని జనంబులు , మేలెఱుగక యట్టివాని మీదను జాడ్యం

బాలస్యం జిబి యని దీ , షాలోచన మాచరింతు; రబి మతి యగునే?

263

ప్రతిపదార్థం: తాలిమి లేని= ఓర్పు లేని; జనంబులు= ప్రజలు; మేలు+ఎఱుగక= శ్రేష్ఠమైనది తెలియక; అట్టివానిమీదను= ఆ విధంగా ఆలోచించి నిదానంగా పనులు చేసేవాడిపై; ఇది జాడ్యంబు= ఇది జడత్యం; అలస్యంబు+అని= అలసత్యం అని; దోష+అలోచనము= దొసగులను గూర్చిన చింతన; అచరింతురు= చేస్తారు; అది= అట్లా చేయటం; మతి అగునే?= తెలివి ఔతుందా?

తాత్పర్యం: ఏ మాత్రం సహనంలేనివారు మంచి ఏదో తెలియజాలరు. వారు చక్కగా ఆలోచించి కార్యాలు నిర్వర్తించేవాడిని చూచి ‘పీడు జడుడు, అలసుడు’ అని నిందిస్తారు. అది బుద్ధిమంతుల లక్షణం కాదు’.

వ. అని చెప్పి వెండియు నిట్లను ‘సీవడిగిన యద్రంబు మేధాతిథి యను మునిసుతుండు చిరకాలి యనువాని వృత్తాంతంబు వినినం దెలియు; దానిం జెప్పెద.

264

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; వెండియున్= మరల; ఇట్లనున్= ఈ విధంగా అన్నాడు; నీవు+అడిగిన= నీవు ప్రశ్నించిన; అర్థంబు= విషయం; మేధాతిథిఅను మునిసుతుండు= మేధాతిథి అనబడే మునియొక్క పుత్రుడు; చిరకారి అనువాని= చిరకారి అనబడే వాడియొక్క; వృత్తాంతంబున్= చరిత్రను; వినినున్= అలకిస్తే; తెలియున్= తేటపడుతుంది; దానిన్= ఆ చరిత్రను; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను.

తాత్పర్యం: భీష్ము డారీతిగా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: ‘ఇప్పుడు నీ వడిగిన విషయం మేధాతిథి అనే తాపుడి కుమారుడు ‘చిరకారి’ అనే వాడి చరిత్ర వింటే స్పష్టమవుతుంది. ఆ కథ వివరిస్తాను వినుము.

చిరకారియను మునికుమారుని చరిత్ర (సం. 12-258-2)

క. అతఁడు చిరకాల సువిచా , లితంబుగఁ జేసి యాచరించుం గురుభూ పతివర్షా! యెద్దియును నభి , గతముగఁ జిరకాలి నామకంబునఁ బరఁగున్.

265

ప్రతిపదార్థం: కురుభూపతివర్య!= కౌరవరాజుశేషో!; అతఁడు= ఆ మేధాతిథి కుమారుడు; ఎద్దియును= ఏ పని ఐనను; చిరకాల సువిచారితంబుగాన్+చేసి= చాలాకాలం చక్కగా ఆలోచనతో కూడినదిగా కావించి; ఆచరించున్= అనుష్టించును; అది కతముగన్= అదికారణంగా; చిరకారినామకంబున్= చిరకారి అనే పేరుతో; పరగున్= ప్రవర్తిల్లుతాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! ఆ మేధాతిథిపుత్రుడు ఏ పనిని తొందరపడి చేయడు. చక్కగా ఆలోచించి చాలాకాలం తర్వాత ఆ పని నెరవేరుస్తాడు. అందువలననే ప్రజ లతడిని ‘చిరకారి’ అని వ్యవహరించారు.

- సి.** విను మొక్క కారణంబున ముని పత్తిషైఁ, కోపించి చంప నక్కాడుకుఁ బనిచి
యెటుయెని వెడవి పోపుటయును, బసులెల్లఁ, జిరవిచారముతోడు జేయుఁ గాన
యచ్ఛిరకాలి యట్లని విచాలించే 'జి, నకు పంపునేత మానంగరాదు,
తల్లఁ జంపుటయును తగదు; తండ్రి తలంపుఁ, దప్పింతుఁ గాకని తలఁతునేనీఁ
- తే.** గల్లుపుంబంట్రు దాని సత్కర్మవిదులు; , మాతృరక్ష గర్తవ్య మేమ్మాడ్చైనైను;
బుత్ భావ మస్వాతంత్యమునకు నెలవు; , పాప మడగెంప నెప్పల నోపు నొక్కా!

266

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; ముని= మేధాతిథిలానే వొని; ఒక్కకారణంబున్= ఏదో ఒక కారణం చేత; పత్తిషైన్= భార్యామీద; కోపించి= కోపపడి; చంపన్= (ఆమెను) చంపటానికై; ఆ+కొడుకున్= ఆ కుమారుడిని; పనిచి= నియోగించి; ఎటవినిన్= ఎచ్చబీకో; వెడలిపోపుటయున్= బయలుదేరి పోగా; ఆ+చిరకారి= ఆ చిరకారి అనేవాడు; పనులు+ఎల్లన్= కార్యాలస్సి; చిరవిచారముతోడన్= దీర్ఘకాలపుటాలోచనతోగూడు; చేయున్+కాన= చేస్తాడు కాబట్టి; ఇట్లు+అని= ఈసి రీతిగా; విచారించెన్= చింతించాడు; జనకుపంపునేత= తండ్రి ఆదేశాన్ని నిర్వర్తించటం; మానంగన్ రాదు= నిలుపతగదు; తల్లిన్= అమృసు; చంపుటయును= పాతమార్చుటకూడా; తగదు= ఉచితంకాదు; తండ్రి తలంపు= జనకుడి సంకల్యాన్ని; తప్పింతున్+కాక+అని= తొలగింతునుగాక అని; తలతునేనిన్= భావించెదనేని; దానిన్= అట్లు చేయటాన్ని; సత్కర్మవిదులు= మంచికార్యాలను గురించి తెలిసిన పెద్దలు; కల్పణంబు+అండు= పాప మంటారు; ఏ+మాడ్చైన్+పన్నన్= ఏ రీతిగా మైనా; మాతృరక్ష= తల్లిని కాపాడటం; కర్తవ్యం= చేయదగినది; పుత్రభావము= పుత్రత్వం; అస్వాతంత్యమునకున్= స్వతంత్రత లేమికి; నెలవు= ఆశ్రయం; పాపము= ఈ కల్పణమును; అడగింపన్= నశింపజేయటకు; ఏ+వలను= ఏ ఉపాయం; ఓపును+ఒక్కా!= సమర్పించున దొకో!

తాత్పర్యం: ధర్మజా! వినుము. మేధాతిథి ఏదో ఒక కారణాన భార్యాపై కోపించాడు. కొడుకును పిలిచి ఆమెను చంపుమని ఆదేశించి వెంటనే అత డెక్కడికో వెళ్లిపోయాడు. మునికుమారుడైన చిరకారి తాను చేసే పనులస్సి చాలాసేపు ఆలోచించి చేసే లక్షణం కలవాడు. అందువలన అత డిట్లా ఆలోచించాడు; ‘మాతండ్రి ఆజ్ఞను పాటించకుండా ఉండటానికి వీలుగాదు. అట్లని తల్లిని చంపటం కూడా యుక్తం కాదు. తండ్రియొక్క ఆలోచన తప్పించటానికి ప్రయత్నిద్దా మనుకొంటే సత్కర్మవేత్తలైన పెద్దలు అట్లా చేయటం పాపమంటారు. తల్లినెట్లుగైనా కాపాడాలి. ఏ విధంగా చూచినా తల్లిదండ్రులమధ్య ఈ ‘పుత్రత్వం’ అనేది స్వేచ్ఛలేనిదిగా ఉన్నది. ఈ పాపాన్ని తొలగించజాలినది ఏదైనా ఉపాయమున్నదా?

- క.** జననీ వధంబు సేసిన , ననుమానమే నరక మగుట యని యుడిగెత్తిఁ బో,
జనకావమాన మొనలిం , చిన వానికి నరకమున వసింపఁగ వలదే.

267

ప్రతిపదార్థం: జనసీవధంబున్= మాతృహాత్యను; చేసినన్= చేస్తే; నరకము+అగుట= నరకలోకప్రాప్తి; అనుమానమే? అని= సందేహమా? అని; ఉడిగితిన్పో= వర్జించితిన్పో; జనక+అవమానము= తండ్రియొక్క తిరస్కారమును; ఒనరించినవానికిన్= చేసినవాడికి; నరకమునన్= నరకలోకమునందు; పసింపగ వలదే?= నివసించవలసిరాదా?

తాత్పర్యం: తల్లిని చంపితే నరకం వస్తుందని భావించి మాతృహాత్యను వర్జిస్తాననుకో, అప్పుడు ప్రిత్రాజ్ఞ ధిక్కరించిన దోషం రాదా? ఆ దోషం వలన నరకప్రాప్తి తప్పుతుందా?

తే. తల్లి ధాత్రీక బీజంబు తండ్రి వెట్టు, వంశధరణార్థముగ; నిభి వాలి భంగి;

యేసు బౌత్సులవాడే; నయ్యరువురకును, వీరలం దిష్టు దెవ్వలి విడుచువాడే?

268

ప్రతిపదార్థం: వంశధరణ+అర్థముగన్= వంశాన్ని నిలపటానికి; తల్లి; ధాత్రీక= నేల; తండ్రి= జనకుడు; బీజంబుపెట్టున్= విత్తనం నాటుతాడు; ఇది= ఈ రీతిగా చేయబం; వారి భంగి= జనసీజనకుల పద్ధతి; ఏను= నేను; ఆ+ఇరువురకును= ఆ ఇద్దరికి; పాత్రులవాడన్= ఉమ్మడిగా సంబంధించినవాడను; వీరలందున్= వీరిరువురిలో; ఇప్పుడు= ఈ సమయంలో; ఎవరిన్= ఎవరిని; విడుచువాడన్?= వదలగలను?

తాత్పర్యం: వంశము నిల్పటానికి గాను తల్లి నేలకాగా, తండ్రి అందులో బీజావాపం చేస్తాడు. ఇది వారి పద్ధతి. నేను తల్లి దండ్రులిద్దరికి సంబంధించినవాడను. ఈ క్రిష్ణరిస్తితిలో ఈ ఇరువురిలోనే నిష్పుడెవరిని వదలిపెట్టగలను?

విశేషం: ధాత్రీక అనే పారానికి ‘భార్ట్రిక’ అనే పారాంతరం ఉన్నది. ‘ధాత్రీక’ పారమే సమంజసం.

వ. అని విచారించి తలంచుకొని.

269

ప్రతిపదార్థం: అని విచారించి= అని చింతించి; తలంచుకొని= భావించుకొని.

తాత్పర్యం: చిరకారి ఈ రీతిగా చింతించి తలచుకొన్నవాడై - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘జనకుడు యేనై జన్మించి చినవాడను; జనకు పంపు సేసినఁ బాయుం

దనయుని పాపము లనియును, వినియుండుదుఁ; దలపు లింక వేయును నేలా?

270

ప్రతిపదార్థం: జనకుఁడు+అ = తండ్రియే; ఏనై= నేనై; జన్మించిన వాడను= పుట్టినవాడను; తనయుని పాపములు= కుమారుడి పాపాలు; జనకుని పంపు= తండ్రి ఆజ్ఞను; చేసినన్= నెరవేరిస్తే; పాయున్= తొలగుతాయి; అనియును= అనికూడా; వినియుండుదున్= ఆలకించిన్నాను; ఇంకన్= ఇకపై; తలపులు= సంకల్పాలు; వేయునున్+ఏలా?= వేయి ఎందుకు?

తాత్పర్యం: తండ్రియే నేనై పుట్టాను. జనకుడి ఆజ్ఞ నెరవేరిస్తే కుమారుడి పాపాలన్ని నశిస్తాయని కూడా విని ఉన్నాను. ఇంక లేనిపోని వేయి ఉఁపాలు ఎందుకు?

విశేషం: “ఆత్మా వై పుత్రనామాసి” అనేష్టతి ననుసరించి తండ్రియే కుమారుడై జన్మిస్తాడని గ్రహించాలి.

క. జనకుఁడు దపమును ధర్మం, బును విద్యయుఁ బరమదైవమును గావున నా

తనికిఁ జ్ఞయంబగు పని సే, సిన దేవత లెల్లు జ్ఞీతిఁ జెందుట గల్లున్.

271

ప్రతిపదార్థం: జనకుఁడు= తండ్రి; తపమును= తపస్సున్నా; ధర్మంబును= శాస్త్రోక్త ధర్మమున్నా; విద్యయున్= చదువున్నా; పరమదైవమును= శ్రేష్ఠమైన దైవమున్నా; కావున్= కాబట్టి; ఆతనికిన్= తండ్రికి; ప్రీయంబు+అగు= ప్రీతిపాత్రమైన; పని= కార్యం; చేసినన్= చేస్తే; దేవతలు+ఎల్లున్= దేవతలందరూ; ప్రీతిన్+చెందుట= సంతోషపడటం; కల్పన్= బౌతుంది.

తాత్పర్యం: తపస్సి, ధర్మం, విద్య, శైష్మేన దైవం - ఇవన్నీ తండ్రియే. అందువలన తండ్రికి ప్రీతి గలిగించే పని నెరవేరిస్తే దేవతలందరూ ప్రీతి పొందుతారు'.

వ. అని వితర్మించియుఁ దల్లి తెఱంగుఁ దలంచి.

272

ప్రతిపదార్థం: అని వితర్మించియున్ = అని విశేషంగా ఆలోచించికూడా; తల్లి తెఱంగున్ = మాతృప్రీతిని; తలంచి= చింతించి.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా తండ్రిని గూర్చి విశేషంగా చిరకారి విచారించాడు. తదుపరి తల్లియొక్క ప్రీతిని గూర్చి ఆలోచించి (మళ్ళీ ఇట్లా అనుకొన్నాడు) - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

చ. 'కరచరణాది సంఘటితకాయము సంజననంబు వహ్నిపు)

ట్రాసెకిం బోలేఁ దల్లి దెసనైనబి గాదొకొ! యట్లుగాక దు

ర్భరమగు గర్భభేదమును బట్టికినై నిజదేహాచింతపై

భర మొకయింతలేక పదుపాటులు నక్కటు! యెక్కు డింతకున్.

273

ప్రతిపదార్థం: వహ్నిపుట్టు= అగ్నియొక్క పుట్టుక; అరణికిన్+పోల్న్= త్రచ్యటచేత నిస్సను గలిగించే కొయ్యకువలె; కరచరణాది సంఘటితకాయము సంజననంబు= చేతులు, కాళ్ళు మొదలైన అవయవాలతో కూడిన శరీరం యొక్క పుట్టుక; తల్లిదెసన్= జననియందు; ఐనది కాదొకొ!= జరిగినది కాదా!; అట్లున్కాక= అట్లు కావటమే కాక; దుర్భరము+అగు= భరించరాని; గర్భ భేదమును= పురిటి నొస్సుల వలన కలిగే బాధ; నిజదేహాచింతపైన్= తన శరీరానికి చెందిన విచారంమీద; ఒక ఇంత= ఇసుమంత కూడా; భరములేక= బరువులేక; పట్టికినై= బిడ్డకొరకై; పదుపాటులున్= పదే కష్టాలు కూడా; ఇంతకున్= స్వశరీరచింత కంటే; ఎక్కుడు= ఎక్కువ; అక్కటు!= అయ్యా!

తాత్పర్యం: అగ్ని అరణిని మథించటం వలన అందులో పుట్టుతుంది. అట్లాగే చేతులు, కాళ్ళు మొదలైన అంగాలతో కూడిన ఈ శరీరం తల్లినుండే జనిస్తుంది. అంతేకాదు సహించశక్యంకాని గర్భధారణ క్లేశం, తన శరీరంయొక్క బాగోగులు చూచుకొనుకుండ బిడ్డకై పదే పలు కష్టాలు అయ్యా! తల్లికే ఎంతో ఎక్కువగా ఉంటాయి.

అ. వచ్చిపోయి చూచువాడు గా కిడుమలుఁ , బడునె తల్లిపోలేఁ బట్టితోడు
దండ్రి చెప్పు నిట్లు ధర్మశాస్త్రంబులు , నంబ గౌరవమున నథిక యుగుట.

274

ప్రతిపదార్థం: తండ్రి= జనకుడు; వచ్చిపోయి చూచువాడుకాక= పస్తూ పోతూ చూస్తూఉండే వాడేకాక; పట్టితోడన్= బిడ్డతో; తల్లిపోల్న్= జననివలె; ఇడుమలన్+పడునె?= కష్టాలు పదుతాడా?; ధర్మశాస్త్రంబులున్= ధర్మశాస్త్రాలు కూడా; అంబ= తల్లి; గౌరవమునన్= గురుత్వమునందు; అధిక అగుటన్= (తండ్రికంటే) గొప్పది కావటాన్ని; ఇట్లు= ఇదే రీతిగా; చెప్పున్= చెప్పుతున్నవి.

తాత్పర్యం: తండ్రి బిడ్డవద్దకు రాకపోకలు సాగిస్తూ చూస్తూ ఉంటాడు. అంతేకాని తల్లివలె బిడ్డవిషయాన్ని గాఢంగా పట్టించుకొని బాధపడడు. ధర్మశాస్త్రాలు కూడా తండ్రికంటే తల్లి గౌరవంలో గొప్పది అని ఇట్లాగే చెప్పుతున్నాయి.

విశేషం: “ఉపాధ్యాయాన్ దశాచార్యః । ఆచార్యాణాం శతం పితా ।
సహస్రం తు పిత్రాన్ మాతా । గౌరవే జాతిరిచ్యతే ॥

అని మన్మాది ధర్మశాస్త్రాలు చెప్పుతున్నాయి. అంటే పదిమంది ఉపాధ్యాయులకంటే ఒక ఆచార్యడు, మారుమంది ఆచార్యులకంటే ఒక తండ్రి, వెయ్యిమంది తండ్రులకంటే ఒక తల్లి గౌరవంలో గొప్పవారుగా ఉన్నారని భావం. అందుకే వేదంకూడా ‘మాతృదేవో భవ’ అని తల్లినే మొదటి దైవంగా భావించుమని బోధించింది.

అ. బాలుఁ దైనుఁ గిడుకు ప్రాధుఁ దైనును వృద్ధుఁ , దైన నొక్క విధమ యుర్మియును
సరయు భరముఁ దబ్బి కా పదార్థంబు జి , గంబు కలిమికెల్లఁ గారణంబు.

275

ప్రతిపదార్థం: కొడుకు= పుత్రుడు; బాలుఁ దైనుఁ= పిల్లవాడైనా; ప్రాధుఁ దు+ఐను= యుక్తవయస్సు కలవాడైనా; వృద్ధుఁ దు+ఐను= ముసలివాడైనా; అర్చిలియును= ప్రేమయు; అరయు భరము= కాపాడే బాధ్యత; తల్లికీన్= జననికి; ఒక్క విధము+లా= ఒకేరితిగా ఉంటుంది; ఆ పదార్థంబు= 'తల్లి' అనే ఆ వస్తువు; జగంబు కలిమికిన్+ఎల్లన్= సర్వ ప్రపంచుటునికికీ; కారణంబు= నిమిత్తం.

తాత్పర్యం: కన్నకోడుకు చిన్న వయస్సులో ఉన్నా, యుక్తవయస్సు కలవాడైనా; వృద్ధుడైనా తల్లికి వాడిమీద ప్రేమ, అతడిని రక్షించే బాధ్యత ఒకేరితిగా ఉంటాయి. 'తల్లి' అనే వస్తువే ఈ లోకానికంతటికి మూలకారణం.

అ. క్షుద్ర జంతువులకు గురులకు నెమ్మెయిఁ , దలప నొక్కరూప తల్లి వలయు
సూఱిడెల్లఁ గలదె యొండుసరోటుల సువ , స్తువు నివాసమైన చోటుఁ గాక!

276

ప్రతిపదార్థం: క్షుద్రజంతువులకున్= నీచ జంతువులకూ; గురులకున్= పెద్దవారికి; ఏ+మెయిన్= ఏ రీతిగానైనా; తలఁన్= ఆలోచించగా; తల్లి= మాత; ఒక్కరూప వలయున్= ఒకే విధంగా అవసరమై ఉన్నది; సువస్తువు= మంచి వస్తువు; నివాసము+ఐను= నివసించెడి; చోటన్+కాక= ప్రదేశంలో కాక; ఒండుచోటులన్= వేరే చోట్లు; ఊఱఁడెల్లన్+కలదె?= ఉపశమించటానికున్నదా?

తాత్పర్యం: నీచ ప్రాణులకైనా, ఉత్తమప్రాణులకైనా ఏ రీతిగా ఆలోచించి చూచినా తల్లి ఒకే రీతిగా అవసరమై ఉన్నది. తల్లివంటి సప్తదార్థం ఉన్నచోట సుఖంగా ఉండగలంగాని, అది లేనిచోట ఉపశాంతితో జీవించటం సాధ్యమా?

క. అప్పుడ యసమర్థుం డగు , నప్పుడ దుఃఖియగు శూన్యమై తోచు జగం
బప్పుడ మాత్పుపియోగం , బెప్పుడు వాటిల్లు నప్పుడ యొంతయుఁ దూలున్.

277

ప్రతిపదార్థం: మాత్పుపియోగంబు= తల్లితో ఎడబాటు; ఎప్పుడు= ఏ కాలంలో; పాటిల్లన్= కల్లనో; అప్పుడు+లా= అప్పుడే; అసమర్థండు+లాగున్= శక్తిలేనివాడౌతాడు; అప్పుడు+లా= ఆ కాలంలో; దుఃఖి+లాగున్= దుఃఖం పొందినవాడౌతాడు; అప్పుడు+లా= అప్పుడే; జగంబు= లోకం; శూన్యము+బు= లేనిదై; తోచున్= భావనకు వస్తుంది; అప్పుడు+లా= అప్పుడే; ఎంతయున్= నిమిత్తిగా; తూలున్= చలించిపోతుంది.

తాత్పర్యం: ఎవడికి తల్లితో ఎప్పుడు నియోగం కలుగుతుందో, వాడు అప్పుడే అన్ని విధాలా అశక్తు డవుతాడు. అప్పుడే దుఃఖితు డవుతాడు. అతడికి లోకమంతా శూన్యమై తోస్తుంది. అప్పుడు వాడు చలించిపోతాడు.

క. కలవాడు లేనివాడు సు , బలుఁ డబులుఁడు మూర్ఖబుట్టి ప్రాధుఁ ఉన్నాడు
వల; దెవ్వలికైన జనని , కలిమియ యత్యంతసాఖ్యకరమై యొండున్.

278

ప్రతిపదార్థం: కలవాడు= సంపన్చుడు; లేనివాడు= పేదవాడు; సబలుఁడు= బలవంతుడు; అబలుఁడు= బలహీనుడు; మూర్ఖబుట్టి= తెలివిలేనివాడు; ప్రాధుఁడు= బుట్టిమంతుడు; అనగాన్ వలదు= అని చెప్పవద్దు; ఎవ్వరికైనన్= ఎట్టివారికైనాసరే; జనని కలిమియ= తల్లి ఉండటమే; సాఖ్యకరము+బు= సుఖము కలిగించేదై; ఉండున్= ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: వాడు ధనికుడు కావచ్చును, లేక పేదవాడు కావచ్చును. బలవంతుడు కావచ్చును, లేదా బలహీనుడు కావచ్చును. మూర్ఖుడు కావచ్చును, లేదా బుట్టిమంతుడు కావచ్చును. వాడూ వీడూ అనవలసిన పని లేదు. ఎవడికైనా తల్లి జీవించి ఉండటమే సుఖహేతుమై ఉంటుంది.

తే. ఇట్టి జనని వధించుట యొల్లభంగి; నథికపాప పయోరాశియందు ముంచు;
టీని నెఱుగండె పసులవాఁ డైన? వథకు, నేల తెంపు వాటిలు? జేతు లెట్టులాడు?’ 279

ప్రతిపదార్థం: ఇట్టి జననిన్= ఇట్లాంటి తల్లిని; వధించుట= చంపటం; ఎల్లభంగిన్= అన్నివిధాలా; అథికపాప పయోరాశి అందున్= గొప్ప ‘పాప’ మనే సాగరంలో; ముంచున్= ముంచివేస్తుంది; పసులవాడు+పన= పశువులు మేపుకొనేవాడైనా; దీనిన్= రః విషయాన్ని; ఎఱుగండు+ఎ?= తెలియడా?; వథకున్= తల్లిని చంపటానికి; తెంపు= సాహసం; ఏల పాటిలున్= ఎట్లా సంభవిస్తుంది?; చేతులు= కరములు; ఎట్టులు+ఆడున్?= ఎట్లా పనిచేస్తాయి?

తాత్పర్యం: ఇట్లాంటి పూజ్యరాలైన తల్లిని వధించటం అన్ని రీతులా మహాపాపమనే సముద్రంలో ముంచివేస్తుంది. రః సంగతి పసులకాపరికి కూడా తెలిసిందే. తల్లిని చంపటానికి సాహస మెట్లా కల్గుతుంది? చేతు లెట్లా ఆడుతాయి?’

వ. అని యిట్లు పెక్క భంగుల నూహించుచుఁ జిరకాల యగుట నతండు శీఘ్రుకాలి గాక యుండం దడవెంతయేనియుం గలిగే సంతకుం దఢియ జనకుండు. 280

ప్రతిపదార్థం: అని ఇట్లు= అని రీతిగా; అతండు= ఆ మునికుమారుడు; పెక్క భంగులన్= అనేక విధాల; ఊహించుచున్= తర్మిస్తూ; చిరకారి అగుటన్= ‘చిరకారి’ (అలసించి చేసేవాడు) కావటంచేత; శీఘ్రుకారి కాకడండన్= తొందరపడి పనిచేసేవాడు కాకుండా ఉండగా; ఎంతప్పినియున్= ఎంతో; తడవు= ఆలస్యం; కలిగెన్= అయింది; అంతకున్= ఆ సమయానికి; తదీయ జనకుండు= అతడి తండి.

తాత్పర్యం: చిరకారి రీతిగా అనేక విధాల ఆలోచిస్తూ ఉండిపోయాడు. సహజంగా అతడు బహుకాలం చింతించి పనిచేసేవాడు కావటం వలన తొందరపడలేదు. ఇట్లా చాలా సమయం జరిగిపోయింది. అప్పటికి అతడి తండ్రి మేధాతిథి - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వెడపనికి నాలీఁ జంపం, గొడుకుఁ బనిచి వచ్చినాడు గ్రూరత్వమునం గడవంబడునొకొ పని?’ యని, కడువెసుఁ జనుదెంచె నశ్రుకణములు దొరగన్. 281

ప్రతిపదార్థం: క్రూరత్వమునన్= కతివమైన స్వభావంతో; వెడపనికిన్= చిన్న పనికి; ఆలిన్= భార్యను; చంపన్= చంపటానికి; కొడుకున్= కుమారుడిని; పనిచి= ఆదేశించి; వచ్చినాడన్= వచ్చాను; పని= ఆ క్రూరమైన కర్కు; కడవన్+పడున్+ఒకొ అని=జరిగి పోయి ఉంటుండా అని; అశ్రుకణములు= కన్నీటి బోట్లు; తొరగన్= జారగా; కడున్వెనన్= మిక్కిలి త్వరగా; చనుదెంచెన్= వచ్చాడు;

తాత్పర్యం: ఇంచుక పనికి కోపించి క్రూరుడనై భార్యను చంపుమని పుత్రుడి నాజ్ఞిపించి వచ్చాను. కుమారుడు ఆ పనిచేసి ఉంటాడేమో! అని కన్నీరు కారుస్తూ వడివడిగా తిరిగి వచ్చాడు.

వ. అట్లు సనుదెంచునప్పుడు. 282

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ రీతిగా; చనుదెంచు+అప్పుడు= వచ్చేటప్పుడు.

తాత్పర్యం: అట్లా అతడు వచ్చేటప్పుడు.

క. ‘చిరకాల యెట్లునుం దను, చిరకాలతుఁ జూపుఁ గాక శీఘ్రుపుఁ జేతన్ దురటీల్లు జేయునే నను?, వెరవలి వాఁ డిట్టి పనికి వేగిరపడునే?’ 283

ప్రతిపదార్థం: చిరకారి= నా కుమారుడగు చిరకారి; ఎట్లునువ్వు= ఏ విధంగాషైనా; తన చిరకారితన్= తనయొక్క చిరకారిత్వమును; అనగా ఆలస్యంగా పనిచేసే లక్షణం; చూపున్+కాక= ప్రదర్శిస్తాడుగాక; శీఘ్రము+చేతన్= త్వరతో కూడిన పనిచేత; ననున్= నన్ను; దురటిల్లన్+చేయునే?= వగచేటట్లు చేస్తాడా?; వాడు= అతడు; వెరపరి= ఉపాయశాలి; ఇట్టిపనికిన్= ఈ విధమైన పనికి; వేగిరపడునే?= తొందరపడతాడా?

తాత్పర్యం: ‘నా పుత్రుడు చిరకారి ఏ రీతిగాషైనా చాలాకాలం ఆలోచించి పనిచేసే తన సహజ స్వభావాన్నే ప్రదర్శిస్తాడు. కానీ త్వరపడి పనిచేసి నన్ను దుఃఖింపజేస్తాడా? వాడు చాలా ఉపాయం కలవాడు. అందువలన ఇట్లాంటి క్రూరమైన పనికి తొందరపడతాడా? (పడ డని భావం).

వ. అని పుత్రునుఛేశించి.

284

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ రీతిగా భావించి; పుత్రున్+ఉద్దేశించి= కుమారుడితో.

తాత్పర్యం: ఇట్లా భావించి కుమారుడితో (మళ్ళీ ఇట్లా అనుకొన్నాడు).

చ. ‘చిరముగ గర్భవాసమును జెంబితి పుత్ర చిరంబుగాగ ని
న్నరసె గదయ్య తల్లి; యనయంబును నేబసుపంగఁ బూనియుం
జిరమగునట్టి యత్తెఱగుసేత దలంచితయేని సత్కృపా
పర! చిరకాల నాబరఁగు భాసితనామము సార్థకం బగున్.

285

ప్రతిపదార్థం: సత్కృపాపరి= మంచిదయగలవాడా!; పుత్ర!= కుమారా!; చిరముగన్= చాలాకాలంగా; గర్భవాసమునన్+చెందితి(వి)= తల్లియొక్క ఉదరవసం చేశావు; తల్లి= మాత; చిరంబు+కాగన్= చాలాకాలంగా; నిన్నున్+అరసెన్+కదయ్య= నిన్ను కాపాడింది గదా నాయనా!; నేను= నేను; అనయంబును= నీతివిరహితమైన పనిని; పనుపంగన్= చేయుమని నిన్ను నియోగించగా; పూసియున్= పూనుకొని కూడా; చిరము+అగునట్టి= చాలాకాలం కొనసాగినట్టి; యత్తెఱగు చేత= ఈ పద్ధతిగా చేయటం; తలంచితి+అ+ఏనిన్= సంకల్పించితివా; చిరకారి+అనన్= చిరకారి అనగా; పరఁగు= ప్రవర్తల్లే; భాసితనామము= ప్రకాశితమైన నీ పేరు; సార్థకంబు+అగున్= ప్రయోజనంతో కూడిన దవతుంది.

తాత్పర్యం: కరుణాపరుడైన ఓ కుమారా! నీవు చాలాకాలం నీతల్లి గర్భంలో ఉన్నావు. నిన్ను ఎంతోకాలం నీతల్లి పోషించింది. నేను నిన్ను అవినీతి పరమైన కార్యం చేయటానికి పురికొల్పాను. ఐనా చాలాకాలం నీతల్లి నీకై చేసిన సేవలను తలంచుకొన్నావంటే ‘చిరకారి’ అనే నీ పేరు సార్థకమవుతుంది. (నీవు తొందర పడి నీతల్లి వధకు పూనుకొనవు అని భావం).

అ. నాకు నా తపంబునకు నింద రాకుండ, ఇదులితభయము నిన్నుఁ బొరయకుండ
నెమ్ము జేసి తన్న నీ చిరకాలిత, సకల భూతములును సంస్తుతింప.

286

ప్రతిపదార్థం: నాకున్= మేధాతిథిమైన నాకూ; నా తపంబునకున్= నా తపస్సుకూ; నింద= అపవాదు; రాకుండన్= కలగుండ; నిన్నున్= నా కుమారుడైన నిన్ను; దురితభయము= పాపభీతి; పారయకుండన్= అంటకుండా; నీ చిరకారితన్= నీయొక్క చిరకారిత్వాన్ని; సకలభూతములును= సమస్త ప్రాణులును; సంస్తుతింపన్= పాగడగా; నెమ్మున్= ప్రీతితో; చేసితి(వి)+అన్న!= చేసితివా బాబూ!

తాత్పర్యం: బాబూ! నాకూ, నే నింతకాలం చేసిన తపస్సుకూ నింద కలుగుండానూ, నా కుమారుడైన నీకు ‘తల్లిని చంపినందుకు కలిగే పాపభీతి అంటకుండానూ, సమస్త ప్రాణులూ నీ ‘చిరకారిత్వ’ మనే లక్షణాన్ని

స్తుతింపగానూ, నీతల్లిపట్ల ప్రీతి నెఱపితివా? (నీ చిరకారిత నెమ్మి జేసితన్వ?= నీ చిరకారిత్య మనే ధర్మాన్ని ప్రీతితో నెరవేర్చావా నాయనా! అని కూడా అన్యయించుకొనవచ్చును).

వ. అనుచుం జనుదెంచి నివాసంబు ప్రవేశించినం గని చిరకాల నిజకరంబున నుస్స వధసాధనంబు డిగ్ విడిచి యగ్గొతమవంశవర్య చరణంబులు శిరంబునోకెబ్రణమంబునేసెం; బత్తియుంజాగెమ్మెక్కె; నయ్యరువుర నెత్తి శోకబాష్టంబు లానందాత్రువులుగా నమ్మునివరుండు దనయుని గాధాలింగనంబును, మూర్ఖప్రూణంబునుం జేసి బీవనలం బోగడ్ల నభినందించి దానును వారును సుఖాసీను లై యుండి యిట్లనియె.

287

ప్రతిపదార్థం: అనుచున్= అని అనుకొంటూ; చనుదెంచి= వచ్చి; నివాసంబున్= గృహంలో; ప్రవేశించినన్= ప్రవేశించేసరికి; కని= చూచి; చిరకారి= అతడికుమారుడైన చిరకారి; నిజకరంబునన్+ఉన్న= తన చేతిలో ఉన్నట్టి; వధసాధనంబు= చంపటానికి సాధనమైన దానిని(కత్తిని); డిగ్ న్ విడిచి= వదలిపెట్టి; ఆ+గొతమవంశవర్య చరణంబులు= ఆ గొతమవంశ శేషుడైన మేధాతిథి పాదాలు; శిరంబునోకన్= తలతాకేటట్లుగా; ప్రణామంబుచేసెన్= నమస్కరించాడు; పత్తియున్= భార్యకూడ; చాగిమ్మెక్కున్= సాగిలభడి నమస్కరించింది; ఆ+మునివరుండు= ఆ మునిశేషుడు; ఆ+ఇరువురన్= వారిద్దరినీ; ఎత్తి= పైకి లేవెత్తి; శోకబాష్టంబులు= దుఃఖాత్మవులు; ఆనంద+అత్మవులుగాన్= సంతోషబాష్టాలు కాగా; తనయునిన్= కుమారుడిని; గాఢ+అలింగనంబును= గట్టి కౌగిలింతను; మూర్ఖప్రూణంబునన్= శిరస్సు మూర్ఖొనుటను; చేసి= కావించి; దీనివలనన్= ఆశిర్వదాలచేతనూ; పొగడ్లన్= స్తుతులచేతనూ; అభినందించి= మెచ్చి); తానును= మేధాతిథి అయిన తానును; వారును= ఆ భార్యాపుత్రులును; సుఖాసీనులు+ఐ ఉండి= పోయిగా కూర్చున్నవారై ఉండి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా అనుకొంటూ వచ్చి మేధాతిథి తన ఇల్లు ప్రవేశించాడు. అతడిని చూచి చిరకారి తన చేతనున్న ఖడ్డాన్ని వదలిపెట్టాడు. ఆపై తండ్రి పాదాలు శిరస్సుపోకేటట్లు నమస్కరించాడు. మునిపత్తి కూడా ఆయనకు ప్రణమిల్లింది. ఆ మునీంద్రుడు ఆ యుద్ధరినీ ఎత్తి తన దుఃఖబాష్టాలు ఆనందబాష్టాలు కాగా కుమారుడిని గట్టిగా కౌగిలించుకొన్నాడు. అతడి శిరసు మూర్ఖొన్నాడు. ఆశిర్వచనాలతోనూ, పొగడితలతోనూ అతడిని మెచ్చుకొన్నాడు. తరువాత మునీష్వరుడూ, అతడి భార్యా, కుమారుడూ సుఖాసీనులై ఉన్నారు. అప్పుడు మేధాతిథి ఇట్లు అన్నాడు:

క. ‘కార్యవిచారము చిరముగ , ధైర్యముతో నడపవలయుఁ; దత్తత్త్వియులం

దార్శ్యం దనార్థుడు వీఁ డని , యార్థులు సేయుదురు నిశ్చయమును; బిరముగన్.’

288

ప్రతిపదార్థం: కార్యవిచారమున్= కార్యంయొక్క సమీక్షను; చిరముగన్= చిరకాలంగా; ధైర్యముతోన్= ధీరత్యంతో; నడపన్ వలయున్= నిర్వహించాలి; ఆర్థులు= పెద్దలు; తత్తత్త్వియుల+అందున్= ఆయా కర్కులయందు; వీడు ఆర్థుడు= ఇతడు ఆర్థవృత్తి గలవాడు; అనార్థుడు అని= ఇతడు అనార్థవృత్తికలవాడు అని; తిరముగన్= ఫ్లిరంగా; నిశ్చయమును= నిర్ణయాన్ని; చేయుదురు= చేస్తారు.

తాత్పర్యం: ఒక కార్యం చేయవలసి వచ్చినపుడు చాలాకాలం ఆలోచించి ధీరత్యంతో మంచి చెడ్డలు నిర్ణయించు కొని ఆ పని నెరవేర్చాలి. ఆయాపనులను నిర్వహించేటపుడు ఆలోచించి చేసేవాడిని ఆర్థడనీ, తొందరపడేవాడిని అనార్థుడనీ పెద్దలైనవారు ఫ్లిరంగా నిర్ణయస్తారు.

క. మిత్రత్వము శత్రుత్వముఁ , బాతుతయు నపాతుతయును బలకించు సుచారితుడు చిరతరగణనా , సూత్రితముగ దాన నెల్ల శుభములు నొందున్.’

289

ప్రతిపదార్థం: చిరతరగణానా సూత్రితముగన్= చాలాకాలం సమీక్షతో కూడినట్లుగా; మిత్రత్వమున్= మైత్రీని; శత్రుత్వమున్= శత్రుభావాన్ని; పొత్రతయున్= యోగ్యతయును; అపొత్రతయును= అయోగ్యతయును; పరికించు= పరిశీలించే; సుచారిత్రుండు= మంచి నడవడి కలవాడు; దాన్న= అట్లా చేయటంవలన; ఎల్లశబ్దములన్= సమస్త కల్యాణాలను; ఒందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: తొందరపడక చాలాసేపు విచారించి ‘ఇతడు మిత్రుడు, ఇతడు శత్రువు, ఇతడు యోగ్యుడు, ఇతడు అయోగ్యుడు’ అని పరిశీలించి ఆచరించే సచ్చరిత్రుండు - సమస్తమైన శబ్దాలనూ పొందుతాడు’.

వ. అని నీరేశించే; న ట్లా చిరకారి చిరకారిత్వంబు సఫలత్వంబు నొంది వినుతింబొందె. 290

ప్రతిపదార్థం: అని నీరేశించెన్= అని చెప్పాడు; అట్లు= ఆ రీతిగా; ఆ చిరకారి చిరకారిత్వంబు= ఆ మునికుమారుడి చిరకారితాలక్షణం; సఫలత్వంబున్= సాఫలయాన్ని; ఒందీ= పొంది; వినుతిన్+పొందెన్= పొగడ్కెక్కాడు.

తాత్పర్యం: అని మేధాతిథి వచించాడు. ఈ రీతిగా ‘చిరకారి’ నామకుడయిన ఆ ముని కుమారుడి చిరకారిత్వం సఫలమయింది. అతడు తన చిరకారిత్వం వలన శ్లాఘూపాత్రుడయ్యాడు.

క. కావున్ గురువంశోత్తము! , నీవును సదసత్కార నిశ్చయము చిరం
బై వఱలఁ జేయుమీ! యితి , గావించుం జిరము లైన కార్యఫలములన్. 291

ప్రతిపదార్థం: కురువంశ+ఉత్తము!= కౌరవకులజేప్పో!; కావున్= అందువలన; నీవునున్= నీవుకూడ; సదసత్కారనిశ్చయము= మంచి చెడుల పద్ధతియొక్క నిర్ణయమును; చిరంబై= దీర్ఘకాలమున చేయబడునదై; వఱలన్= ఒప్పేటట్లు; చేయుమీ!= ఒనరింపుమా!; అని= ఆ విధంగా చేసిన నిశ్చయము; చిరములు+పన= శాశ్వతాలైన; కార్యఫలములన్= కార్యప్రయోజనాలను; కావించున్= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: కురువంశోత్తముడవైన ఓ ధర్మరాజు! అందువలన నీవు కూడా కార్యం చేయవలసి వచ్చినపుడు మంచి చెడులను చక్కగా ఆలోచించి తొందరపాటు లేక నిర్వించుము. అట్లా చేసిన కార్యం యొక్క నిర్ణయం శాశ్వత ఫలాలను ప్రసాదిస్తుంది.

క. విను మచిరవృత్తిఁ జేసిన , పని కర్తృకు నావహించుఁ బశ్చత్తాపం
బనఫూ! చిరభావితపు , ధై నిరూపణకృతము శుభముఁ దేజముఁ దెచ్చన్.' 292

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; వినుము= ఆలకించుము; అచిరవృత్తిన్= తొందరపాటుతో; చేసిన= నిర్వించిన; పని= కర్మం; కర్తృకున్= చేసినవాడికి; పశ్చాత్తాపంబు= అనుత్సాపం; అవహించున్= కలిగిస్తుంది; చిరభావిత శుద్ధి నిరూపణకృతము= చాలాకాలం భావింపబడి శుద్ధిని నిరూపించటం చేత చేయబడిన పని; శుభమున్= భద్రమును; తేజమున్= కాంతిని; తెచ్చున్= లభింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవైన ఓ యుధిష్ఠిరా! వినుము. తొందరపడి ఒకడు పనిచేస్తే - ఆ పని చేసినవాడికి తరువాత పశ్చాత్తాపం కలిగిస్తుంది. అట్లాకాక చక్కగా చాలాకాలం ఆలోచించి దోషం లేదని నిర్ణయించుకొని చేసిన పని కర్తృకు కల్యాణాన్ని, ప్రకాశాన్ని తెచ్చిపెట్టుతుంది.

వ. అనిన విని ధర్మపుత్రుండు ‘ప్రజల శిక్షించు వెరవెట్టి’దని యడిగిన నాపగానందనుండు ‘దొల్లి ద్యుమత్సేనుం డను రాజునకు నిజతనుాజుం డగు సత్యవంతుతోడ సంవాదంబు గలిగ నది నీయడిగిన యర్థంబునకుం బ్రకాశకం బగుఁ; జెప్పెద నాకళ్లింపుము’; వా లిద్దటుం బ్రజాశిక్ష తెఱింగు మాటలాడు సమయంబున. 293

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆలకించి; ధర్మపుత్రుండు= ధర్మజుడు; ప్రజలన్= జనులను; శిక్షించు వెరవు= శిక్షించే పద్ధతి; ఎట్టిది+అని అడిగినన్= ఏ విధమైనదని ప్రశ్నింపగా; ఆపగానందమండు= గంగాసుతుడైన భీముడు; తొల్లి= పూర్వం; ద్వయమత్సేనుండు+అను రాజునకున్= ద్వయమత్సేనుడనే సృష్టికి; నిజ తనూజండు+అగు= తన కుమారుడైన; సత్యవంతుడోడన్= సత్యవంతుడనేవాడితో; సంవాదంబు= సంభాషణ; కలిగెన్= జరిగింది; అది= ఆ సంవాదం; నీ అడిగిన అర్థంబునకున్= నీవు ప్రశ్నించిన విషయానికి; ప్రకాశకంబు+అగున్= నిరూపించేదవుతుంది; చెప్పేదన్= చెప్పుతాను; ఆకల్గింపుము= వినుము; వారిద్రులున్= ద్వయమత్సేన సత్యవంతు లనువా రిరువురు; ప్రజాశిక్ష తెఱంగు= ప్రజల శిక్షించే పద్ధతిని గూర్చి; మాటలాడు సమయంబునన్= సంభాషించుకొనే కాలమందు;

తాత్పర్యం: భీముడావిధంగా చెప్పగా విని ధర్మరాజు 'ప్రజలను శిక్షించే పద్ధతి ఎట్లాంటిది?' అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు భీముడు డిట్లు అన్నాడు: 'పూర్వం ద్వయమత్సేనుడనే రాజుండేవాడు. అతడి కుమారుడు సత్యవంతుడు. వారిరువురి మధ్య ఒక సంవాదం జరిగింది. ఆ సంవాదం నీ విపుడు నన్ను అడిగిన ప్రశ్నను వివరిస్తుంది. దానిని చెప్పుతాను వినుము. వారిరువురూ ప్రజలను శిక్షించే విధానాన్ని గురించి మాటలాడుకొనే సమయంలో.

- సీ.** వధము ధర్మంబుగా బుధులు సెప్పుడు రని, యనుశాసనము సేయు జనకుతోడు సత్యవంతుడు 'హింస కృత్యకర్మంబగు, నేని యకృత్య మిం కేది?' యనుడు 'త్రుచ్ఛలు ప్రల్లదుల్ సచ్ఛవారల యట్లు, గాకున్న బాధలు లోకమునకు బుట్టవే?' యనిన నబ్బాపతి యమ్మట, కతుడు 'సంపుటదక్క నస్యదండ
- తే.** విభిన శిక్ష సెల్లించుట వెరవుగాదే?', నావుడును బతి 'య టీల నడచు? దృష్టి దండ వాగ్దండ ధనదండ తనువికార, దండములు సేయునచి తప్పు దర మెత్తింగి.

294

ప్రతిపదార్థం: బుధులు= పండితులు; వధమున్= చంపటాన్ని; ధర్మంబుగాన్= ధర్మకార్యంగా; చెప్పుదురు+అని= వచిస్తారని; అనుశాసనమున్ చేయు= ఆశ్చ చేయునట్టి; జనకుతోడన్= తండ్రితో; సత్యవంతుడు= అతడి కుమారుడగు సత్యవంతుడు; హింస= చంపటం; కృత్యకర్మంబు+అగున్+ఏనిన్= చేయదగిన పని పతే; ఇంకన్ అకృత్యము ఏది?= ఇంక చేయరాని పని ఏమున్నది?; అనుడున్= అనగా; ఆ+భూపతి= ఆ రాజు; మ్రుచ్ఛలు= దొంగలు; ప్రల్లదుల్= దుష్టులు; చచ్ఛవారల= చచ్చేవారే; అట్లు కాకున్నన్= అట్లు కానిచో; లోకమునకున్= ప్రపంచానికి; బాధలు= కష్టాలు; పుట్టవే?= కలుగవా?; అనినన్= అని చెప్పగా; ఆ+మాటకున్= ఆ పలుకునకు; అతుడు= ఆ సత్యవంతుడు; చంపుటతక్కన్= వధించటం వినా; అన్యదండవిధిన్+అ= మరొక శిక్షాప్రకారంతోనే; శిక్ష చెల్లించుట= దండించటం; వెరవు గాదే!= యుక్తం కాదా!; నావుడును= అనగా; పతి= రాజు; అట్లు= ఆ రీతిగా; ఏల= ఎందుకు; నడచున్?= జరుగుతుంది?; తప్పు దరమున్= అపరాధంయొక్క ప్రమాణమును; ఎట్టింగి= తెలిసికొని; దృష్టి దండ= చూపుతో శిక్షయు; వాగ్దండ= మాటలతో శిక్షించటం; ధనదండ= ధనాన్ని గ్రహించటం అనే శిక్షయు; చేయునది= చేయాలి.

తాత్పర్యం: ద్వయమత్సేనుడు నేరం చేసినవారిని వధించటం ధర్మమని పండితులు చెప్పుతారని ఆనతి ఇచ్చాడు. అది విని అతడి కుమారుడు సత్యవంతుడు 'చంపటమే ధర్మమైతే ఇంక చేయరాని అధర్మకార్యమేముంటుంది?' అని ప్రశ్నించాడు. అందుకు రాజు "దొంగలు, దుర్జనులు వధార్ములే, లోకపోతే లోకానికి వారివలన బాధలు తప్పవు" అని చెప్పాడు. అందుకు సత్యవంతుడు 'చంపటమనే శిక్షను వదలి మరొక దండనవిధానంతో శిక్షించటం ఉచితం కదా?' - అని అడిగాడు. అందుకు రాజు 'అట్లా ఎందుకు జరుగుతుంది? తప్పు చేసినవాడిని దండించేటప్పుడు

చేసిన తప్పు ఏ పాటిదో గమనించి అందుకు తగినట్లు చురచుర చూడటమనే శిక్షగాని, తీవ్రమైన మాటలతో మందలించటం అనే శిక్షగాని, డబ్బు వసూలు చేయటమనే శిక్షగాని, లేక శరీరంలోని అవయవాలను వికృతం చేయటమనే శిక్షగాని విధించాలి' అని చెప్పాడు.

K. విను చంపఁ దగిన తప్పును, కనఫూ! చంపుటయు వలయు; నాప్పుడు బంధుం దనుజుడు దనుజుడు ననుము, స్నానయును దుష్టునెడ రాజునకు బాప మగున్.

295

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; విను= ఆలకించుము; చంపన్+తగిన తప్పునకున్= వధార్ఘమయిన నేరానికి; చంపుటయున్= వధించటమూ; వలయున్= అవసరమాతుంది; రాజునకున్= ప్రభువుకు; దుష్టునెడన్= దుర్జనుడి పట్ల; ఆప్పుడు= కావలసినవాడు; బంధుండు= చుట్టుం; అనుజుడు= సోదరుడు; తనుజుడు= కుమారుడు; అను మన్మహయున్= అనే ఆదరం కూడా; పాపము+అగున్= కిల్చిష మవుతుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవగు ఓ కుమారా! చెప్పుతాను వినుము. చంపదగిన తప్పుచేసినవాడిని చంపటమే కర్తవ్యం. రాజైనవాడికి దుర్మార్గుడి పట్ల 'వీడు నాకు కావలసినవాడు, చుట్టుం, తమ్ముడు, కుమారుడు' అనే పక్షపాతంకూడా పాపమే అవుతుంది సుమా!

T. తాను మున్ను వినీతుఁడై తనదు మంత్రి, వరులఁ బుత్తుల భృత్యుల వరుసతోడ వినయవంతులఁ జేసే భూవిభుడు ప్రజకు, రక్షణము సేయ నిహాములఁ బరంబుఁ గల్లు.

296

ప్రతిపదార్థం: భూవిభుడు= రాజు; మున్ను= ముందు; తాను వినీతుడు+ఐ= తాను వినయం కలవాడై; తనదు= తనయొక్క; మంత్రివరులన్= అమాత్యముఖ్యులను; పుత్రులన్= కుమారులను; భృత్యులన్= సేవకులను; వరుసతోడన్= క్రమంగా; వినయవంతులన్+చేసి= వినీతులుగా ఒనరిచి; ప్రజకున్= జనులకు; రక్షణము చేయన్= కాపుదల చేయగా; ఇహమున్+పరంబున్= ఇహాలోకపరలోక సుఖాలు రెండూ; కల్పన్= సంభవిస్తాయి.

తాత్పర్యం: రాజైనవాడు తాను ముందు వినయంగల వాడుగా ఉండాలి. తదుపరి తన మంత్రులను, కుమారులను, సేవకులనూ క్రమంగా వినయవరులను చేయాలి. అట్లా చేసి ప్రజలను రక్షించే భూపతి ఇహాలోక సుఖాన్ని, పరలోక సౌఖ్యాన్ని చూరగొంటాడు.

K. దోష మరసి కామంబును, రోషంబును లేక తగిన రూపునఁ జేయం బోషక మగు ధర్మమునకు, వైషమ్యవిహీనమైన వధము గుమారా!

297

ప్రతిపదార్థం: కుమారా!= పుత్రా!; దోషము+అరసి= తప్పును పరీక్షించి; కామంబును= కోరికనూ; రోషంబును= క్రోధాన్ని; లేక= కలిగిఉండక; తగిన రూపునన్= ఉచితమైన పద్ధతిలో; చేయన్= ఆచరించగా; వైషమ్యవిహీనము+ఐన= పక్షపాతరహితమైన; వధము= చంపటం; ధర్మమునకున్= ధర్మావరణానికి; పోషకము+అగున్= పోషించేదిగా అవుతుంది.

తాత్పర్యం: పుత్రా! తప్పుచేసినవాడి తప్పును చక్కగా పరీక్షించాలి. కామక్రోధాలు వదలి ఉచితమైన పద్ధతిలో ఏ విధమైన పక్షపాతమూ లేకుండా వధార్ఘమైన నేరానికి మరణదండన విధించాలి. అట్లా చేస్తే అది ధర్మాన్ని పోషించే శిక్షగా అవుతుంది.

K. చంపగు జాచియు లోభము, పెంపునఁ గ్రీధమునఁ గామహీడను మఱి శం కింపక దుష్టులు గీడిాన, లింపగు జాడమె కలంక రేగు నహింసన్.

298

ప్రతిపదార్థం: దుష్టులు= దుర్జనులు; చంపగన్= వధించగా; చూచియున్= చూచికూడా; లోభము పెంపునన్= ఎక్కువ ఆశతోనూ; క్రోధమునన్= కోపంతోనూ; కామపీడను= కోరికవలన కలిగే ఒత్తిడివలన; మదిన్= మనసులో; శంకింపక= సందేహించక; కీడు+బనరింపగన్= అపకారం చేస్తుండగా; చూడమే= మనం చూస్తున్నాముకదా!; అహింసన్= హింస లేకపోవటం చేత; కలంక రేగున్= అస్తవ్యస్తమైన స్థితి విజుంభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: దుర్మార్గులు నేరం చేసినవారు వధించబడటం చూస్తూనే ఉంటారు. కాని, కామం, క్రోధం, లోభం అనే దుర్జనులు మితిమీరటం వలన మదిలో ఏ విధమైన సందేహం లేకుండా ఇతరులకు తీవ్రమైన అపకారం చేస్తూనే ఉంటారు. ఇది మనం చూస్తూనే ఉన్నాంకదా! కాబట్టి మరణాదండన విధించకుండా రాజు పూర్తిగా అహింసాపద్ధతిని పాటిస్తే లోకంలో ఎంతో అరాజకం ప్రబలిపోతుంది.

విశేషం: మానవులు కామక్రోధలోభాలకు గురిఅయి అక్కుత్యాలు చేసి నరకం పాలవుతారు. భగవద్గీతలో - ఈ విషయమే - “త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్రమే, కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ తస్మా దేతత్త్రయం త్యజేత్” అని చెప్పబడింది. అరిషట్టుగ్గాలనబడే కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్సుర్యాలలో మొదటివి మూడూ ఎంతగా మానవుడిని అక్కుత్యాలకు ప్రేరిపిస్తాయో ఇక్కడ ద్వ్యమత్సేనుడు నిరూపించాడు.

**ఆ. విను మహింస విప్రజనులకు నెల్ల భం , గులను వలయుఁ బ్రజలవలనఁ గరుణ
గలిగి వాలఁ గీడు గదురక యుండంగఁ , గాపు పతి కహింసకత్వ మనఘు!**

299

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా!; వినుము= ఆలకించుము; విప్రజనులకున్= బ్రాహ్మణులకు; ఎల్లభంగులనున్= అన్నివిధాలా; అహింస= హింసలేమి; వలయున్= ఆవశ్యకమై ఉన్నది; పతికిన్= రాజునకు; ప్రజలవలనన్= జనులపట్ల; కరుణాకలిగి= దయగలిగి; వారిన్= ఆ ప్రజలను; కీడు= అపకారం; కదురక ఉండంగన్= తాకకడందేటట్లుగా; కాపు= రక్షించటం; అహింసకత్వము= హింసకుడు కాకుండా ఉండట మవుతుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన సత్యవంతుడా! వినుము. బ్రాహ్మణులైనవారు అన్నివిధాలా అహింసనే పాటించాలి. ప్రజాపాలకుడైన భూపతికి ఆ విధమైన అహింస తగదు. అతడు ప్రజలపట్ల దయగలిగి ఉండాలి. వారికి ఏ విధమైన అపకారం కలుగకుండా చూడాలి. అట్లా ప్రజలను కాపాడటమే రాజైన వానికి అహింస అవుతుంది’.

కపిల గో సంవాద ప్రకారము (సం. 12-260-5)

వ. అనియే నని చెప్పిన విని యజాతశత్రుండు తాతతో ‘సహశ్రకర్తవ్యంబు గృహస్థధర్మంబో పరిత్యాగంబో నిరూపించి చెప్పవే’ యనినపుతండు రెండునుమానసీయధర్మంబులా; కపిలగోసంపాదంబను నితిపతోసంబు వినుము; దాన నీవితర్మంబు వినిశ్శయ దశంబోందు, నని పరికి యిట్లనుఁ గపిలుం డను సంయమిసత్తముం దుత్తమాకృతియు భీతిరహితయు సహపుసంభావితయు నగు నొక్కగోవుం గాంచి ‘నీవు వేదస్సురూపవు గావే’ యనిపలికి నమ్మాట వేదంబుల వలని యాదరంబు లేమింజేసి వెడలినచిగా నూహించి యప్పుడుగెలన నున్న స్వామురశ్మి యనుముని సూక్ష్మ రూపంబున నగ్గివు నందుఁ బ్రవేశించి.

300

ప్రతిపదార్థం: అనియెన్+అని= అని చెప్పానని; చెప్పినన్= చెప్పగా; విని= ఆలకించి; అజాతశత్రుండు= ధర్మరాజు; తాతతోన్= భీమ్మడితో; ఆవశ్యకర్తవ్యంబు= తప్పక చేయదగింది; గృహస్థధర్మంబో= గృహస్థడికి సంబంధించిన ధర్మవో; పరిత్యాగంబో= సన్మానమో; నిరూపించి= నిరూపణించేసి; చెప్పవే= చెప్పుము; అనినన్= అనగా; అతండు= ఆ భీమ్మడు; రెండును=

గృహస్థసన్మాసములు రెండును; మానవీయ ధర్మంబులు+ఆ= పూజించదగిన ధర్మాలే; కపిలగోసంవాదంబు+అను= కపిలగోసంవాదంఅనే; ఇతిహాసంబు= పూర్వకథను; విషము= అలకించుము; దానవ్= అది వినటంవలన; నీ వితర్మంబు= నీసందేహం; వినిశ్చయదశన్= నిర్ణయస్థితిని; పాంచున్+అని= పాందగలదని; పలికి= చెప్పి; ఇట్లు+అనున్= ఈ విధంగా చెప్పాడు; కపిలుండు+అను= కపిలనామకుడైన; సంయమిసత్తముండు= మునిశ్రేష్ఠుడు; ఉత్తమ+అక్రూతియున్= మేలైన ఆకారం కలదీ; భీతిరహితయున్= భయంలేనిదీ; నహంష సంభావితయున్= నహంమడిచేత సమ్మానించబడినదీ అయిన; ఒక్కగోవున్= ఒక ఆశును; కాంచి= చూచి; నీవు వేదస్వరూపవు కావే= నీవు త్రుతి స్వరూపిణివి అగుదుపుగదా!; అని పలికన్= అని చెప్పాడు; ఆ+మాట= ఆ పలుకు; వేదంబుల వలని= వేదములవలన; ఆదరంబు= గౌరవం; లేమిన్+చేసి= లేకపోవటంవలన; వెడలినదిగాన్= పుట్టిందిగా; ఔహించి= తర్కించి; అప్పుడు= ఆ సమయంలో; కెలనవ్+ఉన్న= సమీపంలో ఉన్న; స్వామురశ్మి అనుముని= స్వామురశ్మి అనే హాని; సూక్ష్మరూపంబునవ్= సూక్ష్మమైన రూపంతో; ఆ+గోవునందున్= ఆ ఆశులో; ప్రవేశించి= చొచ్చి.

తాత్పర్యం: అని ద్యుమత్సేనుడనే రాజు చెప్పాడు' అని భీష్ముడు అన్నాడు. అది విని ధర్మరాజు భీష్ముడితో 'గృహస్థధర్మ సన్మాస ధర్మాలలో తప్పక ఆచరించదగిన ధర్మమేదో నిర్దారణ చేసి చెప్పు'మన్నాడు. అప్పుడు భీష్ముడు, 'సై రెండు ధర్మాలూ గౌరవించదగినవే. దీనిని నిరూపించే కపిలగోసంవాద మనే ఒక ఇతిహాసం ఉన్నది. దానిని వినిపిస్తాము, విషము. అది వింటే నీ సందేహం తొలగిపోతుంది' అని చెప్పి ఇట్లా అన్నాడు: 'కపిలు డనే మునివర్యుడు శ్రేష్ఠమైన ఆకారం కలదీ, నిర్భయమైనదీ, నహంమడిచేత పోషించబడినదీ, అయిన ఒక ధేనువును చూచి, నీవు వేదస్వరూపిణివిగదా అన్నాడు. ఆ ప్రక్కనే ఉన్న స్వామురశ్మి అనే ముని కపిలుడి మాట వేదాలపై గౌరవం లేకపోవటం వలన వెలువడిందని ఊహించాడు. వెంటనే అతడు సూక్ష్మకృతితో ఆ గోవులో ప్రవేశించాడు. అట్లా ప్రవేశించి -(తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వేదములు డాంబికతావ్ : పాదనములు గాగు యతులు వలుకుడు; రవి సర్వదరణీయంబులు నీ , కాదరపాత్రములు కావా? యని పలుకుటయున్.

301

ప్రతిపదార్థం: యతులు=సన్మాసులు; వేదములు=ప్రతులు; డాంబికత్త+ఆపాదనములు కాగన్= డాంబికతను కలుగజేసేవిగా; పలుకుడురు= చెప్పుతారు; అవి= ఆ వేదాలు; సర్వ+అదరణీయంబులు= అందరికీ అదరించదగినవి; నీకున్+అదరపాత్రములు= నీకు గౌరవమోగ్యాలు; కావా?= కావా?; అని పలుకుటయున్= అని చెప్పగా.

తాత్పర్యం: 'పరిప్రాజకులు వేదాలు డంబం కలిగిస్తాయని అంటారు. అవి అందరికీ ఆదరింపదగి ఉన్నాయి. నీకు ఆదరించదగినవి కావా?' అని కపిలుడితో గోవులో ప్రవేశించిన స్వామురశ్మి అన్నాడు. అట్లా అనేసరికి - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

వ. అగ్నివున కతం డిట్లునియే.

302

ప్రతిపదార్థం: ఆ+గోవునకున్= ఆ ఆశుతో; అతండు= కపిలుడు; ఇట్లు+అనియున్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అప్పుడు ఆ గోవుతో కపిలు డిట్లు అన్నాడు:

క. 'వేదములవలన నాకు న , నాదరమును నాదరమ్ము నను రెండును లే; వేబి గతంబుగ నడిగితా , నీదు తలం పెఱుగునట్టి నేరిమి గలదే.

303

ప్రతిపదార్థం: వేదములవలన్= వేదాలపట్ల; నాకున్= నాకు; అనాదరమును= గౌరవం లేకుండటం కాని; ఆదరమ్మను= మన్మనకాని; అను రెండును లేవు= అనే రెండు భావాలూ లేవు; ఏది కతంబుగన్= ఏది కారణంగా; అడిగితో= నీవు అడిగినావో; నీదు తలంపు= నీ అభిప్రాయాన్ని; ఎఱుగునట్టి= తెలిసికొనేటటువంటి; నేరిమి= నేర్చు; కలదే?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: 'అయ్యా! వేదాల విషయంలో నాకు ఆదరమూ లేదు. అనాదరమూ లేదు. నీవు ఎందు కిట్లా అడిగావో నాకు తెలియదు. నీ అభిప్రాయాన్ని గ్రహించే నేర్చరిని కాను.

వ. అయినను నా యెఱింగినంత సెప్పెద నాకల్లింపుము; బ్రహ్మచర్య గృహస్థ ధర్మ వానప్రస్త వృత్తి పరిప్రజనంబు లను నాలుగాత్రమంబులు దేవయానంబులు; యత్తైరువుల నడచుట సంసారులకుఁ గర్తవ్యంబు గావున.

304

ప్రతిపదార్థం: అయినను= అయినప్పటికీ; నా ఎఱింగినంత= నేను గ్రహించినంత వరకు; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను; ఆక్రూంపుము= వినుము; బ్రహ్మచర్య గృహస్థధర్మ వానప్రస్తవృత్తి పరిప్రజనంబులు+అను= బ్రహ్మచర్యం, గార్హస్థం, వానప్రస్తవర్తనం, సన్మసనం అనే; నాలుగు ఆత్రమంబులు= చతురాత్రమాలు; దేవయానంబులు+అ= ఆత్మప్రాప్తిహేతువులైన దేవయాన మార్గాలే; ఆ+తెరువులన్= ఆ మార్గాలలో; నడచుట= చరించటం; సంసారులకున్= సంసారంలో ఉండేవారికి; కర్తవ్యంబు= అనుష్టించదగింది; కావున్= కాబట్టి.

తాత్పర్యం: అయినప్పటికీ నాకు తెలిసినంత వరకూ నీ వడిగిన విషయం చెప్పుతాను. వినుము. బ్రహ్మచర్యం, గార్హస్థం, వానప్రస్తం, సన్మసనం అనే నాలుగు ఆత్రమంబులు ఆత్మప్రాప్తికి సాధనాలే కాబట్టి, దేవయాన లనబడు తున్నాయి. ఆ మార్గాలలో నడవటం సంసారులైన వారికి ఆచరణీయంగా ఉన్నది. అందువలన - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వారలకు వేదవిహితా : చారంబులు వలయు నది ప్రశ్నము హింసా ప్రారంభ మాచరించుట , యారయగా మేలో కీడొ యంచితమూర్తి!

305

ప్రతిపదార్థం: అంచితమూర్తి!= పావనమూర్తి!; వారలకున్= ఆ సంసారులకు; వేదవిహిత+ఆచారంబులు= వేదంచేత విధించబడిన ఆచారాలు; వలయున్= అవసరమై ఉన్నవి; అది= ఆ పద్ధతి; ప్రశ్నము= తేష్టం; హింసాప్రారంభము= హింసాప్రయత్నం; ఆచరించటం= చేయటం; ఆరయగాన్= పరిశీలించగా; మేలో= పుభమో; కీడొ= అశుభమో!

తాత్పర్యం: ఓ పవిత్రమూర్తి! వేదం విధించిన ఆచారాలు సంసారులైన వారికి ఆవశ్యకమయి ఉన్నాయి. వేదవిహిత పద్ధతిలో నడవటం తేష్టమైనది. అయితే యజ్ఞాలలో హింసకు పూనుకొనటం శుభప్రదమో, అశుభప్రదమో నీవే చెప్పుము'.

వ. అనుటయు స్వామరశ్మి యతని కిట్లనియె.

306

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అని కపిలుడు చెప్పగా; స్వామరశ్మి= గోపులోఉన్న స్వామరశ్మి; అతనికిన్= కపిలుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: కపిలు డట్లు అడిగేసరికి గోవులో ప్రవేశించి ఉన్న స్వామరశ్మి అతడితో ఇట్లు అన్నాడు:

క. ‘అలఘుమతిని యజ్ఞార్థం బులుగాఁ బసువులను ధాన్యములఁ గల్వించెన్ జలజభవుం; దబిగాకయుఁ దలకొని యజ్ఞంబు లతఁడు దాఁ జేయఁడొకోఁ’!

307

ప్రతిపదార్థం: జలజబవుండు= బ్రహ్మ; అలఘుమతినీ= గొప్పబుద్ధితో; పశువులనునీ= జంతువులనూ; ధాన్యములనీ= కొలుచులూ; కల్పించెనీ= సృష్టించాడు; అది కాకయునీ= అంతేకాక; అతడు= ఆ బ్రహ్మ; తానీ= తాను; తలకొని= పూనుకొని; యజ్ఞంబులు= యగాలు; చేయడు+ఒకో!= చేయటం లేదా!

తాత్పర్యం: బ్రహ్మ గొప్ప ఆలోచనతో యజ్ఞంకొరకే పశువులను, ధాన్యాలను సృష్టించాడు. అంతే కాదు. అతడు తాను పూనుకొని యజ్ఞాలు చేశాడు కదా!

క. విను మజ్జనకును బ్రాజ్ఞాని, కును గలయిది దివ్యసుఖము గోరుట దివ్య

త్వనిరూఢి యాగకరణం, బున్న దక్కుగ నొంటఁ గలుగు భోలునె చెపుమా!

308

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; దివ్యసుఖము= దేవలోకానికి చెందిన సుఖాన్ని; కోరుట= అభిలపించటం; అజ్ఞనకునునీ= జ్ఞానహానుడికి; ప్రాజ్ఞనకును= జ్ఞానవంతునికిని; కలయది= ఉన్నదే; యాగకరణంబున్నో+తక్కుగనీ= యజ్ఞంచేస్తే తప్ప; ఒంటనీ= మరొకవిధంగా; దివ్యత్వనిరూఢి= దేవత్వసిద్ధి; కలుగన్నోలునే?= సిద్ధిస్తుందా?; చెపుమా!= వివరించుమా!

తాత్పర్యం: ఇంకా వినుము. జ్ఞానవంతుడు, జ్ఞానహానుడూ ఇద్దరూ దివ్యసుఖం అభిలపిస్తారు. యజ్ఞంచేస్తే తప్ప దేవలోకసుఖహాతువైన దివ్యత్వప్రాప్తి కలుగదు. మరొకరీతిగా కలుగుతుందేమో నీవే చెపుము.

క. అమలిన గృహాస్త ధర్మో తతుముం గల్పపూరంబు దైవతసంభా

వ్యము సైన యజ్ఞ కర్తు, తప్పము మునివర! హింస గాగు డలపం దగునే?

309

ప్రతిపదార్థం: మునివర!= మునిశ్రేష్ఠా!; అమలినగృహాస్త ధర్మోత్తమమునీ= నిష్పుల్చుష్మైన శ్రేష్ఠమైన గృహాస్తధర్మమూ; కల్పపూరంబునీ= పాపపారమూ; దైవతసంభావ్యమునీ= దేవతలచేత సమ్మానించదగింది; ఐన= అయినట్టి; యజ్ఞకర్తుత్వము= యాజకత్వం; హింసకాగనీ= హింసాకృత్వంగా; తలడన్నో+తగునే= భావించటం యుక్తమా?

తాత్పర్యం: ఓ మునీంద్రా! యజ్ఞం చేయటమనేది కల్పపరివాతమూ, శ్రేష్ఠతమమూ అయిన గృహాస్తధర్మం. అది పాపాన్ని హరిస్తుంది. దేవతలుకూడా ఆ పనిని గౌరవిస్తారు. అట్టిదానిని హింస అని భావించటం యుక్తమా?

చ. అనుటయు నిట్లునుం గపిలుఁ డాత్త సుభైక పరాయణుండు మె

చ్ఛనె పెఱసాఖ్యకోటి గతశీలుఁ డకాముఁడ సంగశీలుఁ డా

తని కవియెలు నేటికి మదప్రదలోకము లొల్లమిన్ సనా

తన మగు మోక్షముం గొఱలి తా విడుచున్ గృహధర్మవర్గమున్.'

310

ప్రతిపదార్థం: అనుటయునీ= స్వామరళిగై అట్లా అనగా; కపిలుఁడు= కపిలమునీంద్రుడు; ఇట్లు+అనునీ= ఇట్లా అన్నాడు; ఆత్మసుఖఫీవిక పరాయణుండు= ఒక్క ఆత్మసుఖం మీదనే ఆస్తికి కలవాడు; పెఱసాఖ్యకోటినీ= ఇతరాలైన అనేక సుఖాలను; మెచ్చునే?= అభినందిస్తుడా?; గతశోకుఁడు= శోకం తొలగిన వాడు; అకాముఁడు= కోరికలేనివాడు; అసంగశీలుఁడు= సంగం లేనివాడు అయిన; ఆతనికినీ= అతడికి; అవిల్లనీ= ఆ ఇతర సుఖాలన్నీ; ఏటికినీ?= ఎందుకు?; తానీ= తాను; మదప్రదలోకములు= ఇంద్రియసుఖమిచ్చే లోకాలను; ఒల్లమినీ= అభిలపించకపోవటంవలన; సనాతనము+అగు= శాశ్వతమైన; మోక్షమునీ= ముక్తిని; కొఱలి= పొంది; గృహధర్మవర్గమునీ= గృహస్తలకు చెందిన ధర్మాల సముదాయాన్ని; విడుచున్= వదలుతాడు.

తాత్పర్యం: స్వామరళై అట్లా చేపేసరికి అతడితో కపిలముని ఇట్లా అన్నాడు: ‘ఆత్మసుఖాన్ని మాత్రమే కోరేవాడు ఇతర సుఖాలను కోరడు. అతడు శోకరహితుడు, కామరహితుడు, సంగరహితుడు. అట్లాంటివాడికి ఆ పరలోకసుఖాలతో పనేమి? అతడు సుఖప్రదమైన స్వర్గదిలోకాలను అభిలషించడు కాబట్టి శాశ్వతమైన మోక్షం పొంది గృహస్థధర్మాలను వర్జిస్తాడు’.

వ. అనిన విని స్వామరశ్మి యా సిద్ధప్రవరున కిట్లనియే.

311

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని; స్వామరళై= స్వామరళై అనే ముని; ఆ సిద్ధ ప్రవరునక్= ఆ కపిలుడికి; ఇట్లు+అనియ్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: కపిలు డట్లా చెప్పగా విని స్వామరళై సిద్ధశేషుడైన ఆ కపిలుడితో ఇట్లా అన్నాడు:

ఆ. ప్రజలు దల్లిఁ జెందు పగిబి గృహస్థ ధి : ర్ధంబు నెల్ల యాత్రములుఁ జేలి

కాదె జీవనంబు గావించుకొను గృహి , యుక్కు దోషధులకు నొడయుఁ డగుట.

312

ప్రతిపదార్థం: గృహయుక్తుడు= గృహస్తుడు; ఓషధులక్= సస్యములకు; ఒడయుఁడు+అగుట్= ప్రభువు కావటంవలన; ప్రజలు= బిడ్డలు; తల్లిన్+చెందుపగిన్= తల్లిని చేరేటట్లు; ఎల్ల ఆశ్రమములు= అన్ని ఆశ్రమాలూ; గృహస్థధర్మంబున్= గృహస్తాశ్రమాన్ని; చేరి= ఆశ్రయించి; జీవనంబు= బ్రతుకు; కావించుకొన్= కాదె= నిర్వహించుకొంటాయి గదా!

తాత్పర్యం: గృహస్తుడు ఫలమునిచ్చి వెంటనే నశించిపోయే సస్యాదులైన ఓషధులకు ప్రభువు. అందువలన బిడ్డలు తల్లిని చేరినట్లే ఇతర ఆశ్రమాలకు చెందిన వారు తమకు పోషకుడైన గృహస్తుడిని ఆశ్రయించి జీవిస్తున్నారు.

క. విను మోక్షము గార్హస్త్యం , బున్ఁ గాదని యెన్ను డెచటు బురుషుం డెవ్వం

డు నిరూపించి పలికె? సి : ర్ధనిధానము గృహాము వేదవాక్యఫలజ్ఞా!

313

ప్రతిపదార్థం: వేదవాక్యఫలజ్ఞా!= ప్రతివచనాల ఫలం ఎట్టిగిన కపిలమహర్షి; విను= ఆలకించుము; గార్హస్త్యంబున్= గృహస్తాశ్రమంతో; వోక్షము= ముక్తి; కాదని= సిద్ధించదని; ఎన్నుడున్= ఎప్పుడు; ఎచున్= ఎక్కడ; పురుషుండు+ఎవ్వండు= ఏ పురుషుడు; నిరూపించి= నిర్ధారణ చేసి; పలికెన్?= చెప్పేను?; గృహము= ఇల్లు; సర్వనిధానము= అన్నిటికి నిధి అయినది.

తాత్పర్యం: ఓ ప్రతివచన ఫలాన్ని ఎరిగిన మునీంద్రా! గృహస్తాశ్రమం వలన ముక్తి సిద్ధించ దని ఎవడు, ఎప్పుడు, ఎక్కడ నిరూపణ చేసి చెప్పాడు? గృహం సమస్త కార్యాలకూ, వాటి ఫలాలకూ నిధిఅయినది కదా!

క. అలసులు ధనహీనులు షై , సాలసి క్రియలు విడుతు; రథి విసుాత్తత; దానం

గలదే సద్గతి? వేదం , బులు విడిచి యఘుంబుపరతుఁ బోవరె తండ్రీ!

314

ప్రతిపదార్థం: తండ్రీ!= నాయనా!; అలసులు= సోమరులు; ధనహీనులును+ఱ= దరిద్రులుఅయి; సాలసి= వెనుదీసి; క్రియలు= కర్కులు; విడుతురు= వర్జిస్తారు; అది= అట్లా వర్జించటం; విసూత్రత= విగతసూత్రత్వమవుతుంది; దాన్= దానివలన; సద్గతి=మంచిగతి; కలదే?= ఉన్నదా?; వేదంబులు= ప్రతులు; విడిచి= వర్జించి; అఘుంబుపరత్వం= పాపపరత్వంతో; పోవరె?= పోరా?

తాత్పర్యం: తండ్రి! సోమరులై దరిద్రులైనవారు వెనుక అడుగువేసి వేదవిహితకర్గులు విడిచివేస్తారు అది తెగిన దారంవలె ఆలంబనం లేని స్థితిగా పరిణామిస్తుంది. దానివలన సద్గతి నశిస్తుంది. ఇట్లా వేదాలు వర్ణించినవారు పాపానికి అగ్రమై నశించి పోకుండా ఉంటారా?

క. విదితము గర్భాధానము , మొదలుగ శ్రుతికలితమంతములు నిర్మల సం
పద లెల్లను బ్రాహ్మణునకు , నొదవించుట దగునె శ్రుతుల నొల్లక యుండన్.' 315

ప్రతిపదార్థం: బ్రాహ్మణునకున్= విప్రునకు; గర్భాధానము మొదలుగన్= గర్జంలో బీజావాపం మొదలుకొని; శ్రుతికలితమంతములు= వేదంలో విధించబడిన మంత్రాలు; నిర్వులసంపదలు+ఎల్లను= విమలమైన సమస్త సంపదలను; ఒదవించుట= కలిగించటం; విదితము= తేటతెల్లం; శ్రుతులన్= వేదాలను; ఒల్లకణుండన్= అంగీకరించకుండటం; తగునె?= ఉచితమా?

తాత్పర్యం: గర్భాధానం మొదలైన సంస్కరం గల్గించే వేదవిహితమంత్రాలు బ్రాహ్మణుడికి సమస్త సంపదలను కలిగించటం లోక ప్రసిద్ధమే. వేదాలను అంగీకరించకుండటం ఉచితమౌతుందా?

ఆ. అనినఁ గపిలుఁ డిట్టు లని వివలించు 'నా , చారములను దేవ సమితి నెల్ల
భూమిసురులు ధృత్తిఁ బొంబింతు; రమ్యత మా , నంగఁ బ్రీతి నిచ్చు భంగి యొలయ.' 316

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= స్వామరళ్ళి అట్లా అనగా; కపిలుడు= కపిలమహాముని; ఇట్టులు+అని= ఈ రీతిగా; వివరించున్= చెప్పాడు; భూమిసురులు= బ్రాహ్మణులు; అనంగన్= త్రాగటానికి; ప్రీతిన్= ప్రీయంగా; అమృతము+ఇచ్చు భంగి= అమృతముసంగే పద్ధతి; ఒలయన్= కలుగగా; ఆచారములను= ఆచారాలతో; దేవసనితిన్+ఎల్లన్= దేవతల సమూహమంతటిని; తృప్తిన్+పాందింతురు= తనిని నొందిస్తారు.

తాత్పర్యం: స్వామరళ్ళి అట్లా చేప్పేసరికి కపిలు డీ రీతిగా తన అభిప్రాయం వివరించాడు. 'విప్రులు దేవతలనందరినీ అమృతం ద్రావించినరితిగా వేదవిహితాలైన ఆచారాలతో తృప్తి పాందింపజేస్తారు.

వ. అది యట్టుండ విసుము చెప్పెద.

317

ప్రతిపదార్థం: అది= అట్లా చేయటం; అట్లు+ఉండన్= ఆ రీతిగా ఉండనిమ్ము; చెప్పెరన్= ఇంకను విశేషాలు చెప్పుతాను; వినుము.

తాత్పర్యం: విప్రులు పాటించే ఆచారాలు అట్లా ఉన్నాయి. ఇంకా వినదగిన విశేషాలు వివరిస్తాను వినుము.

క. పాణి యుపష్ఠం బుదరము , వాణి యునగ మూయరాని వాకి జ్ఞావి; గీ
రాణులకు వీని బుధుఁడు పు , రాణపురుషరక్కకె తిరంబుగ మూయున్.
318

ప్రతిపదార్థం: పాణి= చేయి; ఉపష్ఠంబు= గుహ్యంద్రియం; ఉదరము= పొట్ట; వాణి= వాక్య; అనంగన్= అనగా; గీరాణులకున్= దేవతలకు (కూడ); మూయున్ రాని= మూయటానికి వీలుకాని; వాకిజ్ఞా+ఇవి= ద్వారాలివి; బుధుఁడు= పండితుడు; పురాణపురుషరక్కకె= పరమాత్మ పరిరక్షణకుగాను; వీనిన్= ఈ ద్వారాలను; తిరంబుగన్= గట్టిగా; మూయున్= బంధిస్తాడు.

తాత్పర్యం: దేవతలకు సైతం చేయి, గుహ్యంద్రియం, పొట్ట, వాక్య అనే వాకిజ్ఞా నాలుగూ మూయరానివై ఉన్నాయి. ఆత్మజ్ఞాడైన పండితుడు తనలోని పరమాత్మను పరిరక్షించటానికై ఈ నాలుగు ద్వారాలనూ గట్టిగా మూసివేస్తాడు.

తే. పుట్టికొనఁదు ముందటు బైడిప్రోక యున్న ; , నలుక నొడమియుఁ బొడువను నడువఁ దొడగఁ;
డబ్బి యా సైఫికుని చేత నడగకున్నె , పాణి యనియెడు వాకిలి బంధురముగ.

319

ప్రతిపదార్థం: ముందటు= ఎదురుగా; బైడిప్రోక= బంగారుప్రోగు; ఉన్ను= ఉండినపుటీకి; పుచ్చికొనఁదు= స్వీకరించడు; అలుక= కోపం; పాడమియున్= కలిగినా; పాడువనున్= పాడవటానికి; అడువన్= కొట్టటానికి; తొడగడు= ప్రయత్నించడు; అట్టి= అటువంటి; ఆ సైఫికునిచేతన్= ఆ నిష్టగలవాడిచేత; పాణి అనియెడు= చేయు అనే; వాకిలి= ద్వారం; బంధురముగన్= ఒప్పింగా; అడగక+ఉన్నె?= మూరుబడక ఉంటుందా?

తాత్పర్యం: ఆత్మజ్ఞడు ఎదురుగా స్వరూపి పడిఉన్న పరిగ్రహించడు. కోపం వచ్చినా ఎదుటివారిని పాడవటం, కొట్టటం చేయడు. అట్లాంటి నిష్టగరిష్టడు ‘చేయ’ అనే వాకిలిని చక్కగా ముసినవాడవుతాడు.

క. ఏ విధము కాంతనైనన్ , దా విహారణమునకు నెపుడుఁ డార్పుడు తనయం

దావిష్టము భార్యావుత , మావెర వద్దం బుపస్త మనువాకిటికిన్.

320

ప్రతిపదార్థం: తాన్= తాను; ఏ విధము కాంతన్+ఐన్= ఎట్లాంటి స్ట్రీనైనా; విహారణమునకున్= విహారినికి; తార్పుడు= కదియించడు; భార్యావుతము= పరస్తివర్జనాత్మకమైన పత్తిపతం; తన+అందున్= తనల్; అవిష్టము= ప్రవేశించిఉంటుంది; ఆ వెరవు= ఆ పద్ధతి; ఉపస్తము+అను= గుహ్యాందియ మనే; వాకిటికిన్= ద్వారానికి; అడ్డంబు= నిరోధమై ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ఆత్మజ్ఞడైన పండితుడు ఎట్లాంటి స్ట్రీనైనా తనతో విహారించటానికి పురికొల్పుడు తాను తన భార్యతో తప్ప ఇతర స్ట్రీలతో రమించడు. ఈ పద్ధతి ‘ఉపస్త’ మనే ద్వారాన్ని బంధిస్తుంది.

క. తనుయాత్తకుగా నశనము , గొనుఁ; బూర్జముగాఁ గొనండు; గోరఁడు లోల్యం

బున రాని దాని; నమ్మెయి , ముని యుదరద్వార మోపి ముసెన కాదే?

321

ప్రతిపదార్థం: అశనము= ఆహారం; తనుయాత్తకుగాన్= శరీరనిర్వహణానికి; కొనున్= స్వీకరిస్తాడు; పూర్జముగాన్= పాట్లనిండుగా; కొనండు= తినడు స్వీకరించడు; లోల్యంబున్= చాపల్యంతో; రానిదానిన్= తనకు ప్రాప్తించనిదానిని; కోరఁడు= అభిలపించడు; ఆ+మెయిన్= ఆ రీతిగా; ముని= సంయమి; ఉదరద్వారము= ‘పాట్ల’ అనెడి వాకిలిని; ముసెన్+అ కాదే= బంధించేనే కదా!

తాత్పర్యం: ఆత్మతత్త్వజ్ఞడైన మునీంద్రుడు శరీరధారణకు ఎంత అవసరమో అంతే ఆహారం పరిగ్రహిస్తాడు. అంతేకాని పాట్లనిండా తినడు. తన కేది ప్రాప్తమో దానితో తృప్తి వహిస్తాడే కాని రానిదానిషై చాపల్యంతో అభిలాష చూపడు. ఆ రీతిగా ఉన్న ముని ఉదరమనే ద్వారాన్ని బంధించినట్టే కదా!

క. పలుకఁ దసత్యము, దూఱం , బలుకఁడు, బెట్టిదముగాఁగ బలుకఁడు, వాదం

బులకుఁ జోరఁడు వాణి యనం , గలవాకిలి యట్టి బుధుఁడు గప్పం జాలున్.

322

ప్రతిపదార్థం: అసత్యము= కల్లమాట; పలుకఁడు= చెప్పడు; దూఱన్= ఇతరులను నిందించటానికి; పలుకఁడు= మాటలాడడు; బెట్టిదముకఁగన్= ఉర్దుతంగా; పలుకఁడు= మాటలాడడు; వాదంబులకున్= వాగ్యివాదాలకు; చౌరఁడు= ప్రవేశించడు; అట్టిబుధుఁడు= అట్లా ఉండే పండితుడు; వాణిలన్+కల= ‘వాకు’ అనగా కల; వాకిలి= ద్వారం; కప్పన్+చాలున్= బంధించగలుగును.

తాత్పర్యం: పండితుడు అబద్ధం చెప్పడు, పరనింద చేయడు, క్రూరంగా పరుషవచనాలు పలుకడు, ఇతరులతో తగవులకు పోడు. అట్లా ఉండేవాడు ‘వాకు’ అనే వాకిలిని బంధించగలడు.

తే. ద్వారములు నాల్గు మూయంగ దక్కుడైను; వాయి చూవె బ్రాహ్మణుఁ; దట్టివాని కేల తపములును యజనంబులు దానములును; ప్రతములును వేదకింకరత్వంబు దొడకు.

323

ప్రతిపదార్థం: నాల్గు ద్వారములు= నాలుగు వాకిళ్ళు; మూయంగ్వ్యా= బంధించటానికి; దక్కుఁడు+పనవాడు+అ= సమర్పుడైనవాడే; బ్రాహ్మణుఁడు= విప్రదు; చూవె= సుమా!; అట్టివానికిన్= అట్లాంటివాడికి; తపములును= తపస్సులున్నా; యజనంబులు= యజ్ఞకరణములున్నా; దానములును= వితరణములున్నా; ప్రతములును= ప్రతాలున్నా; వేదకింకరత్వంబు తొడకు= వేదదస్యంతోడి సంబంధము; ఏల?= ఎందుకు?

తాత్పర్యం: పై చెప్పిన పాణి, ఉపస్థం, ఉదరం, వాణి అనే నాలుగు ద్వారాలూ మూయగలిగే వైపుణ్యం కలవాడే బ్రాహ్మణు డనబడతాడు. అట్లాంటివాడికి తపస్సులు, యాగక్రియలు, దానాలు, ప్రతాలు అక్కరలేదు. వాడు వేదాలకు దాస్యం చేయవలసిన అవసరం కూడా లేదు.

విశేషం: ఇక్కడ జిహ్వ, ఉపస్థం మొదలైన వాటిని నిగ్రహించగల ఉత్తమగుణ సంపన్ముడే బ్రాహ్మణుడని చెప్పుట జరిగింది. అంతే కాని జాతిచేత బ్రాహ్మణుడైన వాడు పేర్కొన బడలేదని గ్రహించాలి.

తే. ద్వంద్వములు లేక పేర్కి త్రస్తి పడక, ప్రకృతి వికృతులఁ గనుచుండు బ్రాహ్మణత్వ శాలి యా సదాచారంబు సలుపలేని, వాయు ఘలకాంక్షియై కర్మవశతఁ బొందు.

324

ప్రతిపదార్థం: బ్రాహ్మణాత్మశాలి= (పై పద్యంలో చెప్పిన) బ్రాహ్మణాత్మమనే ధర్మంకలవాడు; ద్వంద్వములు లేక= శీతోష్ణాలు, సుఖదుఃఖాలు ఇత్యాదిగాగల ద్వంద్వాలు లేనివాడై; పేర్కిన్= గౌరవానికి; ప్రస్తిపడక= ఆరాటపడక; ప్రకృతివికృతులన్= ప్రకృతి వికారాలను; కనుచుండున్= చూస్తూ ఉంటాడు; ఆ సదాచారంబు= ఆ సత్క్రమాప్రతస్త; సలుపలేనివాడు= అనుష్ఠింపజాలనివాడు; ఘలకాంక్షి+ఒ= ఘలితాలమీది అపేక్ష గలవాడై; కర్మవశతన్= కర్మకు అధీనుడు కావటం; పొందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: పై జిహ్విన నాలుగు ద్వారాలూ మూయటమనే బ్రాహ్మణాధర్మంలో ఒప్పారేవాడే శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాలకు లోంగడు. ప్రతిప్రశ్నకై ప్రాకులాడడు. ప్రకృతిరూపమైన బ్రహ్మాన్ని, వికృతిరూపమైన దైవతాన్ని తటస్థాడై చూస్తూ ఉంటాడు. అట్లాంటి బ్రాహ్మణ్యాన్ని అనుష్ఠింపజాలనివాడే ఘలాన్ని అపేక్షించి కర్మల కథినుడొతాడు.

వ. అని నిర్దేశించిన గోవునం దడంగియునికి దక్కి సన్నిహితుండై సూమరశ్మి తన పేరు సెప్పి 'యేను ధర్మనిర్ణయం బెఱ్చింగికొనవలసి గోవిలీనుండనై పలుకుచుండితిఁ గాని యొందుగాదు. మహాత్మా! ని న్నాత్మయించితి. వేదంబులు ప్రమాణంబు లగుట యూఱి వర్ణాత్మ విహితాచారంబులు నడపుటయుం, బలత్యాగంబునుంగలదెయ్యిది యత్యంత విధేయంబు సువ్వత్తంబుగా నెఱింగింపవే. నీవు ధర్మసూక్త త్వదర్థి; వేను శుత్రూపకుండ; న న్నమశాసింపుమనవుడుఁ గపిలుండు ప్రీతుండై యతని కిట్లనియె. 325

ప్రతిపదార్థం: అని నిర్దేశించినవ్యా= అని కపిలుడు చెప్పగా; స్వామరశ్మి= స్వామరశ్మి అనే ముని; గోవునందున్= ఆవునందు; అడంగిఉనికి= అడగిఉండటాన్ని; తక్కి= వర్షించి; సన్నిహితుండు+ఒ= సమీపానికి వచ్చినవాడై; తన పేరుచెప్పి= తన నామం పేర్కొని; ఏను= నేను; ధర్మనిర్ణయంబు= ధర్మనిశ్చయం; ఎఱ్చింగికొనవలసి= తెలిసికొనవలసి; గోవిలీనుండను+ఒ= ఆవునందు దాగినవాడనై; పలుకుచుండితిన్= మాటలుతూ ఉన్నాను; కాని= అంతేకాని; ఒండుకాదు= మరేమీ కాదు; మహాత్మా!= మహాబుద్ధిగలవాడా!; నిన్నన్+అశ్రయించితిన్= నిన్న అండగొన్నాను; వేదంబులు= ప్రతులు; ప్రమాణంబులు+అగుట= జ్ఞానకారణాలు కావటం; ఊఁది= గ్రహించి; వర్ణాత్మ విహిత+ఆచారంబులు= వర్ణాలకు, ఆశమాలకు విధింపబడిన ఆచారాలు; నడపుటయున్=

నిర్వహించటము; పరిత్యాగంబునున్= వదలిపెట్టటమున్నా; కలది= ఉన్నది; ఏ+అది= ఏది?; అత్యంత విధేయంబు= మిక్కిలిగా చేయదగినదో; సువ్యక్తంబుగాన్= సృష్టింగా; ఎఱింగింపవే!= తెలుపుమా; నీవు= కపిలమునివైన నీవు; ధర్మసూష్ట్రుత్యదర్శని= ధర్మాలలోని సూష్ట్రుభావాన్ని చూచేవాడవు; ఏను=నేను; పుహూషమండన్= సేవకుడను (ఎనగోరేవాడను); నన్నున్+అనుశాసింపుము= నన్ను ఆజ్ఞాపించుము; అనవుడున్= అనగా; కపిలుండు= కపిలముని; ప్రీతుండు+ఐ= ప్రీతి పొందినవాడై; అతనికిన్= ఆస్యామరశ్మికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు.

తాత్పర్యం: కపిలముని అట్లా చెప్పిసరికి స్యామరశ్మి ధేనువులో దాగి ఉండటాన్ని వర్రించి అతడికి సమీపంగా వచ్చాడు. తన పేరు చెప్పి ఇట్లా అన్నాడు: ‘నేను ధర్మానిశ్చయం గ్రహించదలచి ఈ గోవులో దాగి మాటలాడానే కాని మరేమీ కాదు. ఓ మహాత్మా! నేను నిన్ను ఆశ్రయించాను. వేదాలు ప్రమాణాలు అన్న సంగతి గ్రహించిన తర్వాత ఆ వేదాలలో విధించిన బ్రాహ్మణాది వర్ణాలకూ, బ్రాహ్మణాద్యాశ్రమాలకూ తగిన ఆచారాలను నిర్వహించటమూ కద్దు. పరిత్యజించటమూ కద్దు. ఈ రెండు పద్ధతులలో ఏది మిక్కిలిగా అనుష్ఠించదగినదో సృష్టింగా తెలియజెప్పుము. నీవు ధర్మాలలోని సూక్ష్మాంశాలను తెలిసినవాడవు. నేను నినాలన్న కోరికతో వచ్చిన సేవకుడను. నాకు ఈ రహస్యం బోధించి నన్ను శాసించుము’. అత డబ్లూ అనగానే కపిలుడు అతడిపట్ల ప్రీతిపొంది ఇట్లూ చెప్పాడు:

క. జ్ఞానంబు నాత్రయించిన , వానికి నే పనులఁ గీడు వాటిల్లదు; ప్ర
జ్ఞానరహితుండు గామూ , భీసత మెయిఁ గర్భుసమితి త్రిపుంస జిక్కున్.

326

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానంబున్= జ్ఞానయోగాన్ని; ఆశ్రయించినవానికిన్= అండగాకొన్నవాడికి; ఏ పనులన్= ఏ కార్యాలలోనూ; కీడు= అపభం; పాటిల్లదు= కలుగదు; ప్రజ్ఞానరహితుండు= ప్రకృష్టమైన జ్ఞానం లేనివాడు; కామ+అధినతమెయిన్= కోరికలకు వశవదుటవలన; కర్మసమితి త్రిపునన్= కర్మసమూహాల పరిభ్రమణాలో; చిక్కున్= తగులుకొంటాడు.

తాత్పర్యం: ‘జ్ఞానాన్ని ఆశ్రయించినవాడు ఏ పనిచేసినా వాడికి కీడు కలుగదు. జ్ఞానం లేనివాడు కోరికలకు దాసుడై కర్మాలలో తగులుకొంటాడు. ఆ కర్మల చక్రభ్రమణాలోబడి తిరుగుతూ ఉంటాడు.

క. అనహంకారుఁడు నక్కో , ధనుఁడు నత్యమ్మండు నై నతుఁడు శుభ మసుభం
బను భేదముఁ బొరయుఁడు; విదు , పున సమతాసుభమయత్వముం గనుచుండున్.

327

ప్రతిపదార్థం: అనహంకారుఁడున్= అహంకారంలేనివాడు; అక్రోధనుఁడున్= కోపంలేనివాడు; అత్యమ్మండున్= ఆశ లేనివాడూ; ఐన+అతుడు= అయినవాడు; శుభము+అపుభంబు+అను= మేలు కీడు అనే; భేదమున్= తేడాను; పారయుఁడు= పొందడు; విడుపునన్= త్యాగంచేత; సమతాసుభమయత్వమున్= సమభావంచేత కలిగే సుఖస్థితిని; కనుచుండున్= చూస్తూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: అహంకారం, కోపం, ఆశ లేనివాడు శుభాశుభాలనే భేదద్వష్టి పొందడు. అతడు త్యాగం కలిగి సర్వత్రా సమభావంతో సుఖస్వరూపాన్నే దర్శిస్తూ ఉంటాడు.

క. విను మెఱుక గలర మీరె , ల్లను నేకాతుత్తస్మిధి లాభం బెందే
ని నొకని కలవడు నాతం , డనుమానింపఁ డఫీల క్రియలుఁ బోఁ గ్రీచున్.

328

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; మీరు+ఎల్లమున్= మీరు అందరుమ్మా; ఎత్తుకగలర= తెలివిగలవారే; ఎందున్+ఎనిన్= ఎక్కుడో ఒక్కచోట; ఒకనికిన్= ఒక్కడికి; ఏక+అత్మత్వసిద్ధిలాభంబు= ఒకే ఒక ఆత్మ ఉన్నదనే భావప్రాప్తి; అలవడున్= సిద్ధిస్తుంది;

ఆతండు= ఆ సిద్ధి కలిగినవాడు; అనుమానింపడు= సందేహించడు; అభిలక్షియలున్= సమస్తమైన పనులూ; పోన్టోచున్= తొలగిద్దోస్తాడు.

తాత్పర్యం: వినుము. మీరందరూ జ్ఞానం కలవారే, ఐనా ఎక్కుడో ఒకానొకడికి మాత్రమే సర్వత్రా ఏకాత్మభావనాప్రాప్తి కలుగుతుంది. అది కలిగినవాడి కి సందేహ లుండవు. అతడు సర్వకర్మలూ అనాయాసంగా కడకు నెట్టివేస్తాడు.

వ. అనిన విని స్వామరళ్తై య ముఖ్యివరున కిట్లనియె.

329

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; విని= ఆలకించి; స్వామరళ్తై= స్వామరళ్తై యనేవాడు; ఆ+మునివరునకున్= ఆ మునిజేష్టుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు అన్నాడు.

తాత్పర్యం: కపిలు డట్లు చెప్పగా విని స్వామరళ్తై ఆ మునీంద్రుడితో ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

అ. వేదశాప్తసరణి విడుచు టున్నార్థవ , ర్తునము; మోక్షపదము రాదు దాను

ననగ విందు; నంచితాత్తు వేదంబులు , గ్రేకోనమియ కీడు నాకుఁ జాడ.

330

ప్రతిపదార్థం: అంచిత+అత్మై= పూజితాత్మా!; వేదశాప్తసరణి= వేదాలు, శాస్త్రాలు విధించిన త్రోవ; విడుచుట= వీడటం; ఉన్నార్థవర్తనము= తప్పుత్రోవలో నడవటమే; దాన్= అందువలన; మోక్షపదము= ముక్తిస్థానం; రాదు= సిద్ధించదు; అనగ్న్= అని చెప్పగా; విందున్= విని ఉన్నాను; నాకున్+చూడన్= నా పరిశీలనలో; వేదంబులన్= శ్రుతులను; క్రైకొనమి+అ= స్వీకరింపకుండటమే; కీడు= అశుభం.

తాత్పర్యం: పవిత్రాత్మా! వేదాలు, శాస్త్రాలు విధించిన త్రోవ వదలటం తప్పుదారిలో చరించటమే. అట్లా చేయటంవలన ముక్తి సిద్ధించదని నేను విన్నాను. పరిశీలించి చూడగా వేదాలను అంగీకరించకుండా ఉండటమే కీడుగా నాకు తోస్తున్నది.

వ. నా మనంబు సంధియంబుఁ బాపవే యనినం గపిలుం డమ్ముహశ్చియజునితో వేదంబుల నేల కై కొనకుండ వచ్చు? నవియ చూవే లోకంబులకుం బ్రమాణంబుఁలని పలికి యిట్లనియె.

331

ప్రతిపదార్థం: నా మనంబు సందియంబు= నా మనస్సులోని సందేహాన్ని; పాపవే= తొలగించుమా; అనిన్= అనగా; కపిలుండు= కపిలముని; ఆ+మహాధ్విజునితోన్= ఆ గొప్పవిప్రుడితో; వేదంబులన్= శ్రుతులను; ఏల= ఎందుకు; క్రైకొనక+ఉండవచ్చున్?= స్వీకరించక ఉండవచ్చును?; అవి+అ= ఆ వేదములే; చూవే= సుమా!; లోకంబులకున్= జగత్తులకు; ప్రమాణంబులు= కొలమానాలు, ఆదర్శాలు; అని పలికి= అని చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: నా మనస్సులోని సందేహం తొలగించుమని స్వామరళ్తై అనేసరికి కపిలుడు ఆ మహాబ్రాహ్మణుడితో వేదాలను ఎందుకు అంగీకరించకుండా ఉండాలి? అవే కదా లోకాలకు ప్రమాణాలుగా ఉన్నాయి' అని చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లు అన్నాడు:

కపిలుఁడు స్వామరళ్తైకి వేదంబులు ముఖ్యప్రమాణంబులుగాఁ జెప్పుట (సం. 12-262-14,1)

క. ‘అరయంగా శబ్దంబును , బరంబు నన రెండు సూవె బ్రహ్మములు; గుణో త్తర! శబ్దబ్రహ్మ భజన , పరుఁడు పరబ్రహ్మ మహిత పదమున్ బొందున్.

332

ప్రతిపదార్థం: గుణ+ఉత్తర!= గుణశేషుడా!; అరయంగాన్= పరిశీలించగా; శబ్దంబును= శబ్దమనీ; పరంబును= పరమనీ; అన్= అనగా; రెండు= ఇవి రెండూ; బ్రహ్మములు= బ్రహ్మ శబ్దంచేత చెప్పబడతాయి; చూవే= సుమా!; శబ్దబ్రహ్మ భజనపరుఁడు=

శబ్దబ్రహ్మమును సేవించటంలో ఆసక్తుడైనవాడు; పరబ్రహ్మమీత పదమున్= పరబ్రహ్మ మనే శ్రేష్ఠమైన మోక్షస్తానాన్ని; పొందున్= చేరుకొంటాడు.

తాత్పర్యం: గుణశేష్ముడైన ఓ స్వామురథీ! బ్రహ్మములు రెండు. అవి శబ్దబ్రహ్మమనీ, పరబ్రహ్మమనీ పేర్కొనబడుతున్నాయి. అందులో శబ్దబ్రహ్మన్ని భజించి నిష్టాతుడైనవాడు పరబ్రహ్మపదవి అనే మోక్షస్తానం చేరుకొంటాడు.

విశేషం: వై పద్యంలో ‘గుణోత్తర’ అనే పదాన్ని శబ్దబ్రహ్మశబ్దానికి విశేషంగా అన్వయించి గుణాలచేత శ్రేష్ఠమైన శబ్దబ్రహ్మన్ని భజించేవాడు అని కూడ అర్థం చెపువచ్చును. ఈ పద్యానికి మూలమైన సంస్కృత శ్లోకం

“ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్ | శబ్దబ్రహ్మణి నిష్టాతః పరం బ్రహ్మధిగచ్ఛతి ||”

అని అమృతబిందూపనిషత్తులో

“ద్వే విద్వే వేదితవ్యే తు శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్ | శబ్దబ్రహ్మణి నిష్టాతః పరం బ్రహ్మధిగచ్ఛతి ||”

అని కొద్దిపాటి మార్పుతో కనిపిస్తున్నది.

శబ్దబ్రహ్మ విద్యను అపరావిద్య అనీ, పరబ్రహ్మ బోధకవిద్యను పరావిద్య అనీ ఉపనిషత్తులు పేర్కొన్నాయి. మొదట అపరావిద్యలో కృషిచేసి నిష్టాతుడైన వాడు అనగా ఆరితేరినవాడు పరావిద్యలో ప్రావీణ్యం పొందగలడని ఉపనిషత్తుల అభిప్రాయం.

క. మనమున నెష్టియుఁ గోరం , దనసూయయు శమము దమము నతులజ్ఞానం

బును గల గృహపతి ధర్మం , బని నడపును వేదచోబితాచారములన్.

333

ప్రతిపదార్థం: అనసూయయున్= అనసూయ లేకపోవటమూ; శమమున్= అంతరింద్రియనిగ్రహమూ; దమమున్= బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహమూ; అతులజ్ఞానంబును కల= సాటిలేని జ్ఞానమూ కలిగినట్టి; గృహపతి= గృహస్తాడు; మనమునన్= చిత్తంలో; ఎద్దియున్= ఏది కూడా; కోరండు= అభిలషించడు; వేదచోదిత+ఆచారములన్= వేదంచేత విధించబడిన ఆచారాలను; ధర్మంబు+అని= ఇని చేయదగిన ధర్మాలని; నడపును= నిర్వహిస్తాడు.

తాత్పర్యం: అనసూయ వదలి అంతరింద్రియాలమైనా, బాహ్యాంద్రియాలమైనా నిగ్రహం సాధించిన జ్ఞానసంపన్ముడైన గృహస్తాడు మనస్సులో ఏదీ అభిలషించడు. అతడు వేదం విధించిన సదాచారాలను కర్తవ్యధర్మాలన్న బుద్ధితో శ్రద్ధగా నిర్వహిస్తాడు.

క. భూతదయయు ననహంకా , రాతిశయముఁ గలుగు విమలుఁ దప్తాయస్మి

త్తాతురుడు సూవే! విధులు సు , సీతములైనను దృఢాత్మనిష్ట కతమునన్.

334

ప్రతిపదార్థం: భూతదయయున్= ప్రాణికోట్లమై కరుణ; అనహంకార+అతిశయమున్= అహంకారం లేమి; కలుగు= కలిగినట్టి; విమలుడు= నిర్మలమ్మావుడు; విధులు= వేదవిహితాచారాలు; సునీతములు+బనను= చక్కగా అనుస్థించబడినప్పటికి; దృఢ+ఆత్మనిష్ట= గట్టి ఆత్మికి; కతమునన్= కారణాన; అప్రాయశీతాతురుడు= ప్రాయశీతంచేత ఆతురుడు కానివాడు; చూవే!= సుమా!

తాత్పర్యం: ప్రాణులమై దయ, అహంకారం బోత్తిగా లేకపోవటం కల నిర్మలచిత్తుడైన గృహస్తాడు దృఢమైన ఆత్మనిష్ట కలిగి ఉంటాడు. అందువలన అతడు వేదం విధించిన ఆచారాలు, కర్మలు చేస్తున్న ప్రాయశీతం చేయవలసినపనిలేదు.(ఆత్మనిష్టవలన అతడిలోని దోషాలు తొలగిపోతాయి కాబట్టి ప్రాయశీతం అక్కరలేదనిభావం.).

క. విను శాంతులైన విప్రులు, మనుజేంద్రులు గృహమునంద మహితవ్రత సం
జనిత పరిజ్ఞాన నిరం, జనులై పడయుదురు సూచె శాశ్వతపుండమున్.

335

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; శాంతులు+బన= నిగ్రహపరులైన; విప్రులు= బ్రాహ్మణులు; మనుజ+ఇంద్రులు= రాజులు;
గృహమునందు+ల= ఇంటియందే; మహితవ్రతసంజనిత పరిజ్ఞాన నిరంజనులు+బ= త్రేష్ణమైన వ్రతంచేత కలిగిన పరిజ్ఞానంచేత
దోషం లేనివారై; శాశ్వతపుండమున్= ముక్తిని; పడయుదురు= పొందుతారు; చూచె!= సుమా!

తాత్పర్యం: ఇంకా వినుము. ఇంద్రియనిగ్రహపరులైన విప్రులు, నృసులు గృహస్తాశ్రమంలోనే చక్కని వ్రతాలు
అచరించి అందువలన కలిగిన జ్ఞానం వలన దోషం శమించినవారై శాశ్వతమైన మోక్షస్తానం పొందుతారు.

కే. బ్రహ్మచర్యాదు లగు నాల్గు బాదమహిమ, గాంగు బరగెడు ధర్మ మొక్షటీయ చూచె!
యెష్వా దెందు వర్తించిన నేమీ? సకల, కర్తృఫలరూపకత్వ మొక్షటీయ కాదె!

336

ప్రతిపదార్థం: బ్రహ్మచర్య+ఆదులు+లగు=బ్రహ్మచర్యం మొదలైనవి; నాల్గున్= నాలుగు ఆశ్రమాలు కూడా; పాదమహిమకాంగ్న్= పాదప్రభావం పొందగా; పరగెడు= విలసిల్లే; ధర్మము= ధర్మం; ఒక్కటీయచూచె!= ఒక్కటే సుమా!; ఎవ్వడు= ఏ వ్యక్తి; ఎందు= ఏ ఆశ్రమంలో; పర్తించిన్+ఏమి= ప్రవర్తించినా ఏమి; సకలకర్మఫలరూపకత్వము= సమస్త కర్మల ఫలాన్ని రూపించే ధర్మం; ఒక్కటీయ కాదె!= ఒక్కటే కదా!

తాత్పర్యం: ధర్మానికి బ్రహ్మచర్యం మొదలైన నాలుగాశ్రమాలు నాలుగుపాదాలుగా ఉన్నాయి. ఆ నాలుగుపాదాలపై
నిలిచి ఉన్న ధర్మం ఒక్కటే. అందుచేత ఎవడు ఏ ఆశ్రమంలో ఉంటే నేమీ? సమస్త కర్మల ఫలాలను రూపింపజేసే
ధర్మస్వరూపం ఒక్కటే కదా! (సర్వకర్మల ఫలస్వరూపం ఒకటే కదా!)

క. సంతోషమృత సుఖిత, స్తాంతుం డగు నేని నట్టివాడు గృహంబుం
గాంతారదేశమును నొ, క్షాంతగ నిశ్చింతవృత్తి నక్షోభ్యుం డగున్.

337

ప్రతిపదార్థం: సంతోష+అమృత సుఖితస్వ్యంతుండు= సంతుసునే అమృతంచేత సుఖించిన చిత్తం కలవాడు; అగున్+ఏనిన్= అయితే; అట్టివాడు= అట్లాంటి మనజాడు; గృహంబున్= ఇంటిని; కాంతారదేశమునున్= అడవిప్రదేశాన్ని; ఒక్కంతగన్= ఒకే
విధంగా (భావించి); నిశ్చింతవృత్తి= చింతలేని వర్ధనముతో; అక్షోభ్యుడు+అగున్= క్షోభింపజేయటానికి వీలుకాని వాడోతాడు.

తాత్పర్యం: ఎవడు సంతోషమునే అమృతంతో సుఖించే చిత్తం కలిగి ఉంటాడో అట్లాంటివాడు ఇంటినీ, అడవినీ
ఒకే రకంగా భావించగలవా డవుతాడు. వాడికి చింతలు ఉండవు. అందువలన దేనికి కలత చెందడు.

క. విను తృష్ణారాహిత్వం, బున నాలవు నాత్రమంబుం బొందుదురు మహా
జను; లభి యుపసిపుదుక్తం, బనక యవైదిక మనంగ నగునే నీకున్?

338

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; మహాజనులు= గౌప్యవారు; తృష్ణారాహిత్వంబునున్= ఆశలేమిచేత; నాలవు= నాల్గవదైన;
ఆశమంబున్= సన్మాపిశమాన్ని; పొందుదురు= చెందుతారు; అది= ఆ పద్ధతి; ఉపనిషద్+ఉక్తంబు+అనక= ఉపనిషత్తులచేత
ప్రతిపాదించబడినదని చెప్పక; అవైదికము+అనంగన్= వేదవిరుద్ధ మైనదని చెప్పగా; నీకున్+అగునే?= నీకు తగునా?

తాత్పర్యం: మహాత్ములు ఆశను పూర్తిగా వర్ణించి నాలుగవదైన సన్మాపిశమం స్వీకరిస్తారు. అది ఉపనిషత్తులు
ప్రతిపాదించిన పద్ధతి. అట్లా భావించక అది వేదవిహితమైనది కాదు అని నీవు చెప్పవచ్చునా?

క. జ్ఞానము ధర్మమున కథి , ప్రానము మూలంబు పరమసంతోషము భ
వాయసూనత్యాగము రూ , పానందము ప్రాకు దాని కను వేదంబుల్.

339

ప్రతిపదార్థం: వేదంబుల్= ప్రతులు; ధర్మమునకున్= యతిధర్మానికి; అధిప్రానము= ఆశ్రయం; జ్ఞానము= జ్ఞానవిష్టు; దానికిన్= ఆ ధర్మానికి; పరమసంతోషము= ఆనందం; మూలంబు= మొదలు; భవ్య+అనూనత్యాగము= త్రేష్ణమైన మహాత్యాగం; రూపు= స్వరూపం; ఆనందము= ఆత్మానందం; ప్రాకు= ఆలంబనం; అనున్= అని చెప్పుతున్నవి.

తాత్పర్యం: వేదాలు యతిధర్మాని కథిప్రానం జ్ఞానమనీ, దానికి అత్యంతసంతోషస్థితే మొదలనీ, మహాత్యాగమే స్వరూపమనీ, ఆనందమే పట్టుగొమ్ము అనీ చెప్పుతున్నాయి.

క. ఏటియుఁ దలఁడ నసేవ్యము , గా దాశ్రమసమితిలోనుఁ గావున శుచులై
యేదాన నున్న సంసా , రోదభి యాదలకిఁ బోవ నోపుదురు బుధుల్.

340

ప్రతిపదార్థం: ఆశ్రమసమితిలోన్న్= బ్రహ్మచర్యం మొదలైన నాలుగు ఆశ్రమలలోనూ; ఏదియున్= ఏ ఆశ్రమం కూడా; తలఁడ్= భావించగా; అసేవ్యము కాదు= సేవించదగనిది కాదు; కావున్= అందుచేత; శుచులు+బు= శుద్ధంతఃకరణం కలవారై; ఏ దానన్+ఉన్నన్= ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్నా; బుధుల్= పండితులు; సంసారోదధి= సంసారసాగరం యొక్క; ఆ దరికిన్= ఆవలి గట్టుకు; పోవన్= పోవటానికి; ఓపుదురు= సమర్పు లవుతారు.

తాత్పర్యం: బాగా ఆలోచించి చూస్తే నాలుగు ఆశ్రమలలోనూ ఏ ఆశ్రమమూ సేవించదగనిది కాదు. అందువలన అంతఃకరణశుద్ధి కలిగి ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్నా ఆత్మజ్ఞాలైన పండితులు సంసారసాగరతీరం చేరగలరు.

క. సంతోషంబున నేగతి , శాంతాత్మున కొదవు దాని సద్గతిగా వే

దాంతవిదులు గొనియాడుడు ; లంత నిజము; ఛిని నీవు నెఱుఁగు మనింధ్యా!

341

ప్రతిపదార్థం: అనింద్యా!= నిందించదగనివాడా; శాంత+అత్మునకున్= శమించిన చిత్రంకలవాడికి; సంతోషంబునన్= సంతసం చేత; ఏ గతి= ఏ ప్రాప్తి; ఒద్దున్= కలుగునో; దానిన్= ఆ గతిని; వేదాంత విదులు= వేదాంతం తెలిసిన వారు; సద్గతిగాన్= మంచిగతిగా; కొనియాడుదురు= పొగడుదురు; ఇంత నిజము= ఇంతా సత్యం; నీవున్= నీవుకూడ; దీనిన్= ఈ విషయాన్ని; ఎఱుఁగుము= తెలిసికొనుము.

తాత్పర్యం: పవిత్రుడైన ఓ స్వామరళ్ళి! శాంతచిత్తుడైన వాడికి సంతోషం కారణంగా ఏ గతి లభిస్తుందో, ఆ గతినే సద్గతి అని వేదాంతవేత్తులైన పెద్దలు శ్లాఘిస్తారు. ఇది సత్యం. నీవు కూడా ఈ సత్యాన్ని గ్రహించుము.

తే. వేద తాత్పర్య మారసి వేదితవ్య , మెఱుఁగు వారలు వేదజ్ఞః లిట్టు గాని
వారు వేదపాఠకులు; సర్వంబు నరయ , వేద పరినిష్టితము సూచే విప్రవర్య!

342

ప్రతిపదార్థం: విప్రవర్యి!= బ్రాహ్మణశైప్సా!; వేద తాత్పర్యము= ప్రతియొక్క భావాన్ని; ఆరసి= పరిశీలించి; వేదితవ్యము= తెలిసికొన దగిన తత్త్వాన్ని; ఎఱుఁగువారలు= తెలిసికొనేవారు; వేదజ్ఞులు= వేదం తెలిసినవారు; ఇట్లు కానివారు= ఈ రితిగా తెలిసికొననివారు; వేదపాఠకులు= వేదం చదివేవారు; అరయన్= పరిశీలించగా; సర్వంబున్= సమస్తమూ; వేదపరినిష్టితము= వేదంలో నిహితం; చూపి= సుమా!

తాత్పర్యం: విప్రశైప్సా! ఎవరు వేదభావాన్ని గ్రహించి తెలియదగిన తత్త్వం తెలిసికొంటారో వారే వేదం తెలిసినవారవుతారు. అట్లా కానివారు వట్టి వేదపాఠకులు మాత్రమే. వారికి వేదరహస్యం తెలియదు. పరిశీలించి చూచేవారికి వేదంలోనే అంతా నిక్షిప్తమైనట్లు గోచరిస్తుంది.

క. తాయిగ మొక నెలవు; శమసం , యోగం బుత్తరము దాని; కూర్చుము సంతోషింపాగమము; మోక్కలాభో , ద్వీగికి నివి గమ్యభూము లుత్తమభిషణా!

343

ప్రతిపదార్థం: ఉత్తరమధిషణా!= శ్రేష్ఠమైన బుద్ధి కలవాడి; త్యాగము= కర్మఫలాన్ని త్యజించటం; ఒక నెలవు= ఒక స్థానం; దానికిన్= ఆ త్యాగానికంటే; శమసంయోగము= అంతరింద్రియ నిగ్రహం; ఉత్తరము= శ్రేష్ఠం; సంతోషింపాగమము= సంతుష్టిపొందటం; ఉత్తరము= దానికంటే ఉన్నతమైనది; మోక్కలాభ+ఉద్యోగికిన్= ముక్కిప్రాప్తికి ప్రయత్నించే వాడికి; ఇవి= ఈ మూడూ; గమ్యభూములు= చేరదగిన స్థానాలు.

తాత్పర్యం: శ్రేష్ఠమతీ! మోక్షం కావాలని ప్రయత్నించే సాధకుడు ముందు కర్మఫలత్యాగం చేయాలి. ఆ తరువాత మనస్సును నిగ్రహించాలి. ఆ పైన సదా సంతోషంతో ఉండాలి. ఇవి ఒక దానికంటే ఒకటి ఉన్నతమైన గతులు. సాధకుడు తప్పక ఈ మూడింటినీ పొందాలి'.

వ. అని యి ట్లుపదేశించి.

344

ప్రతిపదార్థం: అని ఇట్లు= అని ఈ రీతిగా; ఉపదేశించి= ప్రబోధించి.

తాత్పర్యం: కపిలుడు స్వామిరశ్మికి పైన చెప్పిన విధంగా ఉపదేశించాడు. తరువాత.

సీ. 'వేదితవ్యంబన విదితంబు నా బుతం , బనగ సత్యంబన నతిశయ్యి,
సంభృతస్థావర జంగమం బనగ స , రావ్యత్సకంబన శుభం బనగ వేలిసి,
యవ్యక్త మనగ బ్రహ్మంబునా నుత్తర , మనగ శివంబన వినుతి కెక్కి
ప్రభవం బనంగ నవ్యయ మన శాంతి నాఁ , దేజంబు నా నెందుఁ దేజలిభి,

తే. క్షమ యనంగ నంబర మనగా ధ్రువంబు , నా ననామయ మన నొప్పి లీనరూప
బుద్ధి సంప్రాప్త మగు తత్త్వమునకు వేద , మానిత బ్రాహ్మణులకు నమస్కరింతు.'

345

ప్రతిపదార్థం: వేదితవ్యంబు+అనగ్ని= వేదితవ్యమనీ (తెలిసికొనదగిన దనీ); విదితంబునాగ్ని= విదితమనీ (తెలియబడినదనీ); బుతంబు+అనగ్ని= బుతమనీ; సత్యంబు+అనగ్ని= సత్యం అనీ; అతిశయ్యి= శోభిల్లి; సంభృత స్థావర జంగమంబు+అనగ్ని= చరాచరములను భరించినదనీ; సర్వాత్మకంబు+అనగ్ని= సర్వ స్వరూపమనీ, అన్నిటికీ ఆత్మస్థానియమనీ; శుభంబు+అనగ్ని= శుభమనీ; వెలసి= అలరారి; అవ్యక్తము+అనగ్ని= అవ్యక్తమనీ; బ్రహ్మంబునాగ్ని= బ్రహ్మమనీ; ఉత్తరము+అనగ్ని= ఉత్తరమనీ; శివంబు+అనగ్ని= శివమనీ; వినుతికిన్+విక్కి= ప్రసిద్ధి పొంది; ప్రభవంబు+అనగ్ని= ప్రభవమనీ (ఉత్పత్తి స్థానమనీ); అవ్యయము+అనగ్ని= అవ్యయ మని (వ్యయం కానిదనీ); శాంతినాగ్ని= శాంతి అనీ; తేజంబునాగ్ని= తేజమనీ; ఎందున్= అంతటా; తేజలిల్లి= ప్రకాశించి; క్షమఅనగ్ని= క్షమ అనీ, (భూమి అనీ); అంబరంబు+అనగ్ని= అంబరమనీ (అకాశమనీ); ధ్రువంబునాగ్ని= ధ్రువమనీ (స్థిరమైనదనీ); అనామయమనాగ్ని= అనామయమనగా (జాడ్యం లేనిదనగా); ఒప్పి= భాసించి; లీనరూప బుద్ధిసంప్రాప్యము+అగు= లయమైన రూపం కల బుద్ధిచేత ప్రాపింపదగిన; తత్త్వమునకున్= పరతత్త్వానికి; వేదమానిత బ్రాహ్మణులకున్= వేదజ్ఞానంచేత పూజించబడిన విప్రులకూ; నమస్కరింతున్= ప్రణామిల్లుతాను.

తాత్పర్యం: వేదితవ్యమూ, విదితమూ, బుతమూ, సత్యమూ, సంభృతస్థావరజంగమమూ (చరాచర జగత్తును భరించేది), సర్వాత్మకమూ, శుభమూ, అవ్యక్తమూ, బ్రహ్మమూ, శివమూ, ప్రభవమూ, అవ్యయమూ,

శాంతి, తేజమూ, క్షూమా, అంబరమూ, ధ్రువమూ, అనామయమూ - అని వ్యవహారించబడుతూ లయించిన రూపం కల బుద్ధికి మాత్రమే గోచరమవుతున్న పరతత్వానికి, వేద విజ్ఞానంతో పూజితులైన విప్రులకూ నేను నమస్కరిస్తాను.

వ. అని పలుకుటయు స్వామురథై ప్రీతుడగుచుఁ గపిలునిం బ్రశంసించె; నియుతిపశసంబు తాత్పర్యంబు నీవుం గనికొను'మని చెప్పినం దద్దుయుఁ జ్ఞయంబంబి ధర్మసందనుండు 'ధర్మార్థకామంబులు మూడును వేదశంసితంబులు; వీనిలో నెద్దాని లాభంబున విశేషంబు గలిగియుండు నెఱింగింపవే !' యనిన గాంగేయుండు గుండధారుం డనువాడు నిజభక్తున కుపకారంబు నేసిన ప్రకారం జితపశస రూపంబునం బ్రవర్తిల్లునబి భవత్తుశ్శంబునకు నుత్తరంబై యుండు; వినుము చెప్పేదౌనని యశ్వుడమితేని కిట్లనియే.346

ప్రతిపదార్థం: అని పలుకుటయున్= అని చెప్పేసరికి; స్వామురథై ప్రీతుండు+అగుచున్= స్వామురథైఅనే మని సంతుష్టుడై; కపిలునిన్= కపిలుడిని; ప్రశంసించెన్= అభినందించాడు; ఈ+ఇతిహసంబు+తాత్పర్యంబున్= ఈ ఇతిహసంయొక్క భావాన్ని; నీవున్= నీవు కూడా; కనికొనుము= గ్రహించుము; అని చెప్పినవ్= అని భీష్ముడు చెప్పగా; ధర్మసందనుండు= ధర్మరాజు; తద్దయున్= మిక్కిలిగా; ప్రియంబు+అంది= సంతోషించి; ధర్మ+అర్థకామంబులు మూడునున్= ధర్మం, అర్థం, కామం అనే మూడు పురుషార్థులు; వేదశంసితంబులు= వేదాలచేత ప్రశంసింపబడి ఉన్నాయి; వీనిలోన్= ఈ మూడింటిలోనూ; ఏ+దాని లాభంబునన్= దేని ప్రాప్తివలన; విశేషంబు= అతిశయం; కలిగి+ఉండున్= లభిస్తుంది; ఎఱింగింపవే= చెప్పుమా; అనినవ్= అని అడుగగా; గాంగేయుండు= భీష్ముడు; కుండధారుండు+అనువాడు= కుండధారుడనేవాడు; నిజభక్తునకున్= తన భక్తుడికి; ఉపకారంబు చేసిన ప్రకారంబు= ఉపకరించిన పద్ధతి; ఇతిహసరూపంబునన్= పూర్వకథారూపంతో; ప్రవర్తిల్లున్= ఉంటున్నది; అది= ఆ కథ; భవత్తుశ్శంబునకున్= నీ ప్రశ్నకు; ఉత్తరంబు+ఐ ఉండున్= సమాధానమై ఉన్నది; వినుము= ఆలకించుము; చెప్పేదన్+అని= చెప్పుతాను అని; ఆ+పుడమితేనికిన్= ఆ రాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు చెప్పేడు.

తాత్పర్యం: అని కపిలమునీంద్రుడు చెప్పేసరికి స్వామురథై సంతసించి కపిలమునిని ప్రశంసించాడు. ఈ కథలోని భావం నీవు కూడా గ్రహించుము అని భీష్ముడు చెప్పాడు. అందుకు ధర్మరాజు ఎంతో సంతోషించాడు. ఆయన మళ్ళీ వేదాలలో ధర్మం, అర్థం, కామం అనే మూడు పురుషార్థులు ప్రశస్తుమై ఉన్నాయి. ఆ మూడింటిలోనూ ఏది లభిస్తే గొప్పగా ఉంటుంది? ఈ సంగతి తెలియజెపుము' అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు భీష్ముడు ' పూర్వం కుండధారుడు అనేవాడు తన భక్తుడికి ఉపకరించిన విధానం ఒక ఇతిహసరూపంలో ఉన్నది. అది నీ ప్రశ్నకు సమాధానంగా ఉంటుంది; దానిని చెప్పుతాను విను'మని ఆ ధర్మరాజుతో ఇట్లు అన్నాడు:

కుండధారుం డను దేవానువరుని వృత్తాంతము (సం. 12-263-2)

సీ. 'యజ్ఞార్థ మొక్క బ్రాహ్మణుడు ధనార్థియై , తపము సేయగుఁ గుండధారుఁ డనగుఁ బరగెడు దేవానుచరుఁ డచ్చటికి వచ్చి , 'యభలాపు మేరూప' మనుడు 'సర్థి సిభిఁ గోరెద'నని చెప్పినఁ బ్రీతి నా , తఁడు మాణిభద్రుని ధనదబ్యత్తు నియతిఁ దలంప సన్నిధి సేసే నయ్యక్కుఁ; , డతఁడు 'మదాత్రితుం దైన యితని

తే. ధనసమగ్రునిఁ జేయవే' యనిన 'నెంత , ధనము వలసిన నిచ్చెద' ననియే మాణి భద్రుఁ డమ్మహితుఁడు మర్మభావ మస్తి , రత్నదూషిత మను విచారంబు వుట్టి!

347

ప్రతిపదార్థం: ఒక్క బ్రాహ్మణుడు= ఒక విప్రుడు; యజ్ఞ+అర్థము= యజ్ఞంకొర్కె; ధనార్థి+ఐ= ధనంకోరినవాడై; తపము చేయగన్= తపస్సు చేయగా; కుండధారుడు+అనగన్= కుండధారుడు అనే పేరుతో; పరగెడు= ప్రవర్తిల్లెడు; దేవ+అనుచరుఁడు=

దేవసేవకుడు; అచ్ఛటికిన్= ఆ చోటికి; వచ్చి= ఏతంచి; అభిలాషము= కోరిక; ఏ రూపము?= ఎట్టిది?; అనుడున్= అనగా; అర్థసిద్ధిన్= ధనప్రాప్తిని; కోరెదను+అని= అభిలషిస్తున్నానని; చెప్పినన్= చెప్పగా; ఆతడు= ఆ కుండధారుడు; ప్రీతిన్= ప్రీతితో; నియతిన్= నియమపూర్వకంగా; ధనదభ్యత్యున్= కుబేరుడి బంటు అయిన; మాణిభద్రునిన్= మాణిభద్రుడనేవాడిని; తలంపన్= సృంగించగా; ఆ+యక్కుడు= ఆ యక్కుడు; సన్నిధిచేసెన్= సమిపించాడు; అతడు= ఆ కుండధారుడు; మదాళితుండు+ఐన= నన్నాశ్రయించిన వాడైన; ఇతనిన్= ఈ బ్రాహ్మణుడిని; ధనసమగ్రునిన్= ధనంచేత సంపూర్ణుడిగా; చేయునే= చేయుమా; అనినన్= అనగా; మాణిభద్రుడు= మాణిభద్రుడనే ఆ యక్కుడు; ఎంత విత్తం; వలసినన్= కావలసినము; ఇచ్చెదన్= ఇస్తాను; అనియెన్= అన్నాడు; ఆ+మహాత్ముడు= మహానీయుడైన ఆ కుండధారుడు; మర్యాదావము= మరణించే స్వభావంకల మానవత్వం; అస్థిరత్వ దూషితము= శాపం కాకపోవటంచేత దూషించబడింది; అను విచారంబు= అనే ఆలోచన; పుట్టి= కలిగి.

తాత్పర్యం: ఒక విప్రుడు యజ్ఞం చేయాలన్న తలంపుతో ధన మఖిలషించి తపస్సు చేశాడు. కుండధారుడనే దేవసేవకు డొకడు అతడు తపస్సు చేస్తున్న చోటికి వచ్చాడు. వచ్చి ‘నీ కోరిక ఏమి?’ అని ప్రశ్నించాడు. ఆ బ్రాహ్మణుడు ధనం కొరకై తపస్సు చేస్తున్న నన్నాడు. అప్పుడు ఆ కుండధారుడు నియమపూర్వకంగా కుబేరుడి బంటైన మాణిభద్రుడనే యక్కుడిని తలచాడు. ఆ యక్కుడు వెంటనే అక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. అప్పు డా కుండధారుడు ‘ఈ విప్రుడు నన్ను ఆశ్రయించి ఉన్నాడు. ఇతడిని మిక్కిలి ధనవంతుడిని చేయుము’ అని అర్థించాడు. అంతట మాణిభద్రుడు ‘ఇతడు ఎంత ధనం కావలె నని కోరినా ఇస్తాను’ అని చెప్పాడు. ఇంతలో కుండధారుడు ‘మానవుడు మరణశీలుడు. మానవత్వం స్థిరమైనది కాదు’ అన్న ఆలోచన కలిగినవాడై. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘ధన మేచికి? నీ విప్రుని, మన మొలయఁగ వలయు ధర్మమార్గంబున; దా

నన సర్వసంపదలు నగు’, నని నిశ్చయ మొంది వినయ మతిశయ మందన్.

348

ప్రతిపదార్థం: ధనము= అర్థం; ఏటికిన్?= ఎందుకు?; ఈ విప్రుని= ఈ బ్రాహ్మణుడియొక్క; మనము= చిత్తం; ధర్మమార్గంబునన్= ధర్మపు త్రోవలో; ఒలయఁగ్ వలయున్= ప్రవేశించాలి; దానన్+అ= అట్లా చేయటం వలననే; సర్వసంపదలున్= సమస్తమైన సిరులూ; అగునని= కలుగుతాయి అని; నిశ్చయము+బంది= నిర్ణయించుకొని; వినయము= అడకువ; అతిశయము+అందన్= అతిశయల్లగా.

తాత్పర్యం: ‘డబ్బి ఎందుకు? ఈ భూసురుడి చిత్తం ధర్మమార్గంలో ప్రవర్తించాలి. అట్లా ప్రవర్తిస్తే ఇతడికి సమస్తమైన సంపదలూ సిద్ధిస్తాయి’ అని నిశ్చయించుకొని మిక్కిలి వినయంతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. యక్కపరునితోడ సవ్యిచారము మ్యాడు, వచన రచనఁ జెప్ప వాఁడు దాని

కాత్మ బ్రీతిఁ బొంది యనుమతి సేయంగ, నభికభక్తి నిరతుఁడై యతండు.

349

ప్రతిపదార్థం: యక్కపరునితోడన్= యక్కశేష్యుడితో; ఆ+విచారము= ఆ ఆలోచన; మృదువచన రచనన్= మెత్తని మాటలతో; చెప్పన్= చెప్పేసరికి; వాఁడు= ఆ యక్కుడు; దానికిన్= అందుకు; ఆత్మన్= మనస్సులో; ప్రీతిన్= సంతోషం; పొంది= చెంది; అనుమతి చేయంగన్= అనుమతించగా; అతండు= ఆ కుండధారుడు; అధికభక్తి నిరతుఁడు+బ= మిక్కిలి భక్తితత్వరుడై.

తాత్పర్యం: కుండధారుడు యక్కునితో తన అభిప్రాయాన్ని మెత్తని పలుకులతో వివరించాడు. అందు కా యక్కుడు మనస్సులో ఎంతో సంతోషించి అనుమతించాడు. అప్పు డా కుండధారుడు అత్యంతభక్తి గలవాడై. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. దేవతలను బ్రాహ్మించిన , నావసుధామరుని చిత్త మా ప్రార్థ తప
సేవనతత్పర మగుడున్ , దేవానుచరువుకు నిట్లునియె నతఁ డధిపా!

350

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజూ; దేవతలమన్= సురలను; ప్రార్థించినన్= వేడగా; ఆ ప్రార్థు+అ= ఆ దినమే; ఆ వసుధా+అమరుని చిత్తము= ఆ విప్రుడిమనస్సు; తపస్సేవనతత్పరము= తపం చేయటంలో ఆసక్తమైనది; అగుడున్= కాగా; అతడు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; దేవ+అనుచరువునున్= దేవసేవకుడైన కుండధారుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! దేవతల నుద్దేశించి ధర్మమార్గంలో ఆ విప్రుడు ప్రవర్తించేటట్లు అనుగ్రహించుమని కుండధారుడు ప్రార్థించాడు. అట్లా ప్రార్థించగానే ఆ దినమే ఆ బ్రాహ్మణుడి మనస్సు తపస్సులో సంలగ్నమయింది. అప్పు డా బ్రాహ్మణుడు కుండధారుడితో ఇట్లా అన్నాడు:

క. ‘అనఘూ! భవధీయదయన్ , మనంబు దెలివాంద సిపుడు నా; కే నొల్లన్

ధనము తపంబ యొనర్పఁగ , ననుజ్ఞ సేయంగవలయు నాదరణమునన్.’

351

ప్రతిపదార్థం: అనఘూ!= పాపరహితుడా; ఇప్పుడు= ఇప్పుడు; భవధీయదయన్= నీ కృషచేత; నాకున్= ధనం కోరిన నాకు; మనంబు= చిత్తం; తెలివి+బందెన్= వివేకం కలదయింది; ఏన్= నేను; ధనము= విత్తం; ఒల్లన్= అభిలపించను; ఆదరణమునన్= ప్రీతితో; తపంబు+అ= తపస్సే; ఒనర్పఁగన్= చేయటానికి; అనుజ్ఞచేయంగన్ వలయున్= అనుమతించాలి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడ వైన ఓ కుండధారుడా! ఇంత వరకూ ధనాన్ని అభిలపిస్తూ ఉండిన నాకు ఇప్పుడు నీ దయవలన చిత్తం వివేకవంత మయింది. ఇంక నాకు ధనమక్కరలేదు. ప్రీతితో తపస్సునే చేయటానికి నన్ను అనుమతించుము’.

అ. అనిన ‘నట్లకాక యాచలింపుము ధర్మ’ , మనుచు నలిగే నిర్జరానుచరుఁడు

భూసురుండు మూలములును బత్రములు నా , హరిములుగఁ జేసే నభికతపము.

352

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; నిర్జర+అనుచరుఁడు= దేవానుచరుడైన కుండధారుడు; అట్లకాక= అట్లే అగుగాక!; ధర్మమున్= ధర్మమును; ఆచరింపుము= చేయుము; అనుచున్= అంటూ; అరిగెన్= పోయాడు; భూసురుండు= బ్రాహ్మణుడు; మూలములును= కందమూలాలు; పత్రములున్= ఆకులునూ; ఆహారములుగన్= భోజనాలుకాగా; అధికతపమున్= తీవ్రమైన తపస్సు; చేసెన్= చేశాడు.

తాత్పర్యం: ఆ బ్రాహ్మణు డా విధంగా చెప్పేసరికి కుండధారుడు ‘అట్లే కానిమ్ము; ధర్మం ఆచరించుము’ అంటూ స్వస్తానానికి వెళ్ళపోయాడు. బ్రాహ్మణుడు దుంపలూ, ఆకులూ ఆహారంగా స్వీకరిస్తూ కలిన తపస్సుచేశాడు.

క. క్రమమున జల పవనము లశ , నములుగఁ గొని తపము సేసినం గాయముఁ జి

తపము మానుషంబు లగు చం , దములు విడిచి బివ్యమహిమధామము లయ్యున్.

353

ప్రతిపదార్థం: క్రమమునన్= క్రమంగా; జలపవనములు= నీరు గాలి; అశవములుగన్= ఆహారాలుగా; కొని= గ్రహించి; తపముచేసినన్= తపస్సు చేయగా; గాయము= శరీరం; చిత్తము= మనస్సు; మానుషంబులు+అగు= మనష్య సంబంధం కలవి అగు; చందములు= విధానాలు; విడిచి= వదలి; దివ్యమహిమధామములు= దివ్యమైన ప్రభావానికి నెలవులగా; అయ్యెన్= పనవి;

తాత్పర్యం: ఆ విప్రుడు క్రమంగా కందపత్రాలు కూడా వదలి నీటిని గాలిని మాత్రమే ఆహారంగా స్వీకరిస్తూ తపస్సు చేశాడు. అందువలన అతడి శరీరమూ, మనస్సు మనష్యత్వాన్ని వదలి దివ్యప్రభావానికి నెలవులై విలసిల్లాయి.

వ. అట్లు సిద్ధుం దగుటయు.

354

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ రీతిగా; సిద్ధుండు= తపస్సుచేత సిద్ధిపొందినవాడు; అగుటయున్= కాగా.

తాత్పర్యం: ఆ విప్ర డారీతిగా తపస్సుచేత సిద్ధి పొందగా.

క. నను నెవ్వ రాశ్రయించిన , ధన మొసఁగుదు, రాజ్యమిత్తు; దద్దులితములం దునుముదు; నను నగ్గలికలు , మనమున జనియింపజ్ఞిచ్ఛే మనుజాధీశా!

355

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+అధీశా= రాజు; ననున్= నన్ను; ఎన్వరు= ఎట్లివారు; ఆశ్రయించినన్= ఆశ్రయించిననూ; ధనమున్= విత్తమును; ఒసఁగుదున్= ఇస్తాను; రాజ్యమున్= రాజ్యాస్తి; (పరిపాలించగిన దేశాన్ని) ఇత్తున్= ఇస్తాను; తద్దురితములన్= ఆశ్రయించినవారి పాపాలను; తునుముదున్= సంహరిస్తాను; అను అగ్గలికలు= అనే ఉత్సాహాతిశయాలు; మనమునన్= చిత్తంలో; జనియింపన్+చౌచ్చేన్= కలుగసాగాయి.

తాత్పర్యం: రాజు! ఆ బ్రాహ్మణుడికి తపఃప్రభావం వలన ‘న నెవ్వ రాశ్రయించినా వలసినంత ధనమిస్తాను. రాజ్యం ఇస్తాను. వారి పాపాలను పోగొట్టుతాను’ అనే ఉత్సాహాతిశయం అతడి మనస్సులో కలుగసాగింది.

వ. అవ్యాధంబున మహాముఖానుండై.

356

ప్రతిపదార్థం: ఆ+విధంబునన్= ఆ రీతిగా; మహాముఖావుండు+పి= గొప్పప్రభావం కలవాడై.

తాత్పర్యం: ఆ రీతిగా అతడు గొప్ప ప్రభావం కలిగినవాడై.

తే. ఆతు దతిభక్తిఁ దలుఁచే దేవానుచరుని; , నపుడ యక్కండధారుండు నరుగుదెంచే;
నరుగుదెంచిన నతడు నిజానుభావ , జనితగంధ పుష్పములఁ బూజన మొనల్చి.

357

ప్రతిపదార్థం: ఆతుడు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; అతిభక్తిన్= మిక్కిలి భక్తితో; దేవ+అనుచరునిన్= దేవసేవకుడైనకుండధారుడిని; తలచెన్= స్మరించాడు; అపుడు+అ= తలపగానే; ఆ+కుండధారుండును= ఆ కుండధారుడుకూడ; అరుగుదెంచెన్= వచ్చాడు; అరుగుదెంచినన్= అతడు రాగా; అతుడు= ఆ విప్రుడు; నిజ+అనుభావజనిత గంధపుష్పములన్= తన తపఃప్రభావంచేత సృష్టించబడిన గంధంచేతను, పూలచేతను; పూజనము= అర్థన; ఒనర్చి= చేసి.

తాత్పర్యం: ఆ బ్రాహ్మణుడు అత్యంతభక్తియుక్కడై దేవసేవకుడిని తలచాడు. అతడు అట్లా తలచగానే కుండధారుడు అతడి యెదుట ప్రత్యక్షమయ్యాడు. అతడు రాగానే ఈ విప్రుడు అతడిని తన తపోమహిమచేత సృష్టించబడిన గంధంతోనూ, పూలతోనూ పూజించాడు. పూజించిన పిదప. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఉ. చక్కగు జాగి మొక్కటయుఁ జయ్యన నెత్తి మనం బెలర్చగా నక్కనఁజ్ఞేల్లి యిట్లనియె సల్చివిజానుచరుండు ‘శంక దాఁ దక్కి ధనంబుఁ గామమును ధర్మముతోఁ గలయంగ నెన్నునే యక్కట! యిట్లు వేదమని యప్పురుషార్థమునూద మే లగున్.’

358

ప్రతిపదార్థం: చక్కగున్= సాష్టోంగంగా; జాగిమొక్కటయున్= సాగిలబడి నమస్కరించగానే; ఆ+దినిజ+అనుచరుండు= ఆ కుండధారుడు; చయ్యనన్= వెంటనే; ఎత్తి= బ్రాహ్మణుడిని పైకి లేవదీసి; మనంబు+ఎలర్జగాన్= చిత్తం సంతోషించగా;

అక్కన్+చేర్చి= వడ్కమున (కాగిట) చేర్పుకొని; ఇట్లు+అనియ్యెన్= ఇట్లు అన్నాడు; అక్కట!= ఔరా!; నేదము= ప్రతితి; తాన్= తాను; శంక దక్కి= సంశయం వీడి; ధనంబున్= అర్థమును; కామమును= కామ పురుషార్థిన్; ధర్మముతోన్= ధర్మమనే మొదటి పురుషార్థంతో; కలయంగ్న్= కలియగా; ఎన్నునే?= ప్రశంసించునా?; అవి= ఆ అర్థకామాలు; ఆ+పురుషార్థమున్= ఆ ధర్మమనే ముఖ్యపురుషార్థిన్, ఊదన్= ఆధారంగా చేసికొన్నపుడు; మేలు+అగున్= శ్రేయస్సు కలుగుతుంది.

తాత్పర్యం: విప్రదు కుండధారుడికి పూజానంతరం సాప్తాంగనమస్యారం చేశాడు. కుండధారు డందుకు సంతసించి వెనువెంటనే అతడిని లేవనెత్తి కాగిలించుకొని ఇట్లు అన్నాడు: నేదం శంకలేక ధర్మంతో సమానంగా అర్థ కామాలను పరిగణించగలదా? ఔరా! అర్థకామాలు ధర్మాన్ని మించకుండా ఉన్నంతవరకే శ్రేయోదాయకాలవుతాయి'.

విశేషం: ధర్మం ముఖ్య పురుషార్థం. అర్థకామాలు పైతం పురుషార్థాలే. కాని ధర్మాన్ని అనుసరించి అర్థ కామాలను అనుభవించాలి. ధర్మవిరుద్ధమైన అర్థకామాలు శ్రేయస్సు కల్గించవు. శ్రీకృష్ణభగవానుడు గితలో 'ధర్మవిరుద్ధః కామోఽస్మి భూతేషు' - నేను ప్రాణులలో ధర్మానికి విరుద్ధం కాని కామమునై ఉన్నాను అని చెప్పాడు. అందువలన అర్థకామాలకంటే ధర్మమే ప్రధానమని కుండధారు డిక్కడ విశదం చేశాడని గ్రహించాలి.

వ. అని ధర్మం బగ్గించి.

359

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; ధర్మంబు= ధర్మాన్ని; అగ్గించి= ప్రశంసించి.

తాత్పర్యం: కుండధారు డట్లా చెప్పి ధర్మాన్ని అర్థకామాలకంటే శ్రేష్ఠమైనదని వినుతించాడు. తరువాత.

క. 'ఆ సుకృతముఁ గడయేయ్యి ము , హసత్యా యోగసేవ నారామత ను ద్యాసితుడు వగుచు నిష్టా , వ్యాసంగ విహరి వగు మనామయీలన్.'

360

ప్రతిపదార్థం: మహాసత్యా!= గొప్ప సత్యముగల ఓ విప్రదా!; ఆ సుకృతమున్= ఆ ధర్మాన్ని; కడయేయ్యి= పారం ముట్టి; యోగసేవ నారామతన్= యోగమును సేవించటంచేత రమిస్తూ; ఉద్యాసితుడవు+అగుచున్= ప్రకాశమానుడవపుతూ; అనామయ లీలన్= ఉపద్రవం లేని పద్ధతితో; నిష్టావ్యాసంగ విహరివి= ఆత్మనిష్టా సంబంధంతో విహరించేవాడవుగా; అగుచు= కమ్ము.

తాత్పర్యం: 'మహాసత్యుడ వగు ఓ భూసురుడా! నీవు పురుషార్థాలలో శ్రేష్ఠమైన ఆ ధర్మాన్ని ఆచరించుము. యోగాన్ని సేవిస్తూ క్రీడించుము. దానిద్వారా భాసించే ఏ ఉపద్రవమూ లేని పద్ధతిలో ఇట్లు ఆత్మనిష్టుడవై స్వేచ్ఛగా విహరించుము.

క. అని యతడు నిజనివాసం , బున కలిగేను విప్రవరుడు మునిజనములు పూజా జనము లొనలంప భేచరు , లనుమోబిలప విహారించే నప్రతిపాతుడై.'

361

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; అతడు= ఆ కుండధారుడు; నిజనివాసంబునకున్= తన స్థానానికి; అరిగేను= వెళ్ళాడు; విప్రవరుడు = బ్రాహ్మణులైష్టుడు; మునిజనములు= మునుల సమూహాలు; పూజనములు+ఒనరింపన్= తనను అర్పించగా; భేచరులు= ఆకాశచారులు; అనుమోదింపన్= అభినందించగా; ఆప్రతిపాతుడు+ఐ= ఎదురులేని వాడై; విహారించెన్=సంచరించాడు.

తాత్పర్యం: కుండధారు డట్లా చెప్పి తన స్థానానికి వెళ్ళాడు. ఈ బ్రాహ్మణుడు మునులు తనను పూజిస్తుండగా, తన ప్రవృత్తిని భేచరులైన దేవతావిశేషాలు అనుమోదించగా, ఎదురులేకుండా యోగమార్గంలో విహారించాడు.

నారద ప్రవర్తితం బగు నితిహసము (సం. 12-264-2)

వ. అని చెప్పి యష్టిరుషవరుం డప్పాండవాగ్రజుతో వెండియు నిట్లను 'నొక్కి ధర్మసూక్ష్మ త సెప్పెద నాకల్లింపు'; ముంచవ్యత్తి యగు విప్రుం దొక్కరుండు భార్యాస్పాతుండ్రే వనంబున నుండి యజ్ఞాచరణంబునకుం దొడంగి యహింసాపరుఁ డగుటం బసువిథి యుడిగి ఫలమూలంబుల హవిస్తుంతుంబు నదపం జూచె; నది విహితాచారంబు గామి యెత్తింగియు శాపభయంబునం దత్పత్తి యమ్మహిసురవరు నెదుర నిలిచియుం బలుకకుండె; బాకశాసనాదులు హవిర్భాగంబులు గొనం గడంగమి నగ్గియుం బచనశక్తిం దొఱంగె; నట్టియెడ నా సమీపంబునం బిరుగు హరిణంబు మనుష్య వచనంబులం దత్పత్తి దూతి యమ్మహిసురవరు నెదుర నిలిచి తన్న హింసించి యాగంబు సెల్లింపు మనిన, నతండట్లు సేయంబో మ్మస్తుడుఁ గొన్ని యడుగులు మోయి మగిడి యాక్షప్పమ్మగంబు 'నా యిచ్చ బిష్టుప్పిం గముంగొను; మేను చెప్పినట్లు సేసిన ని స్వభావంబించువారై యష్టిరఃకాంతలును గంధర్వులును వీరె విమానంబుల నేతెంచిన వారనుటయు నవ్విప్పుండు విలోకించి బిష్టుప్పిట్లికై దాని హింసించువాఁ డగుటయు; దానం దాటియతపంబునకు నుత్సాతంబులు పుట్టి; నేణరూపంబున వల్లించు నా ధర్మదేవత యా భూదేవునకు సన్నిధి సేసి నీయజ్ఞశ్రద్ధకు సంతోషించి ధర్మసూక్ష్మత్వంబు దెలుప వచ్చితి; నర్మంబగు హింసావిశేషం బహింసాప్రతపణింజేయదు; క్రతువు గదాయని యనర్మహింస కర్తవ్యంబుగా దని నిర్దేశించి తత్పత్తిసమాధానంబునం దపశక్తి ప్రత్యాసత్తియుం జేసి యాగవిశేషవిధానంబు వరప్రదానంబున నిర్వహించె; నయ్యతిహసంబు నారదప్రవల్తితంబని చెప్పిన నష్టిడమితేడు ప్రీతుండై.

362

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; ఆ+పురుషవరుండు= ఆ పురుషేష్టుడైన భీముడు; ఆ+పాండవ+అగ్రజతోన్= పాండవు లలో పెద్దవాడైన ఆ ధర్మజాడితో; వెండియున్= మరల; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లు చెప్పాడు; ఒక్కధర్మసూక్ష్మతోన్= ఒక ధర్మరహస్యాన్ని; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను; ఆకల్లింపుము= వినుము; ఉంచవ్యతీలగు= రాలిన గింజల నేరుకొని తినే వర్తనం కలిగిన; విప్రుండు= బ్రాహ్మణుడు; ఒక్కరుండు= ఒకడు; భార్యాస్పాతుండు+హ= భార్యతో కూడినవాడై; వనంబునన్= అడవిలో; ఉండి= వసించి; యజ్ఞ+ఆచరణంబునకున్= యజ్ఞం చేయటానికి; తొడంగి= పూనుకొని; అహింసాపరుండు+అగుటన్= అహింసాప్రతం పాటించే వాడు కావటంవలన; పశువిధిన్= పశుహింసా రూపమైన విధానాన్ని; ఉడిగి= వర్షించి; ఫలమూలంబులన్= పండ్లుచేతను; దుంపల చేతను; హవిస్తితంబు= హవిల్యిధానాన్ని; నడువన్= నిర్వర్తించటానికి; మాచెవ్న= ఆలోచించాడు; తత్పత్తి= అతడి భార్య; శాపభయంబునన్= శాపంవలని భీతిచే; ఆ+మహిసురవరు+ఎదురన్= ఆ బ్రాహ్మణుడి ఎదుట; నిలిచియున్= నిలబడికూడా; పలుకక+ఉండెన్= ఏమీ మారు చెప్పజాలక పోయింది; పాకశాసన+అదులు= ఇంద్రాదులైన దేవతలు; హవిర్భాగంబులు= యజ్ఞగ్గిలో వేల్పబడి హవిస్మయొక్క పాశ్మము; కొనన్= గ్రహించటానికి; కడంగమిన్= ప్రయత్నించక పోవటం వలన; అగ్నియున్= అగ్నికూడ; పచన శక్తిన్= పాకంచేసే సామర్థ్యాన్ని; తొఱంగెన్= కోలోయాడు; అట్టిఎడన్= ఆ సందర్భంలో; ఆ సమీపంబునన్= ఆ చెంతనే; తిరుగు= సంచరించే; హరిణంబు= లేడి; మనుష్యవచనంబులన్= మానవుల భాషతో; తత్పత్తిన్= అయన భార్యను; దూతి= నిందించి; ఆ+మహిసురవరుఎదురన్= ఆ బ్రాహ్మణశేష్టుడి ఎదుట; నిలిచి= నిలబడి; తన్నున్ హింసించి= తనను వధించి; యాగంబు చెల్లింపుము= యజ్ఞం పూర్తిచేయుము; అనినన్= అని చెప్పగా; అతండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; అట్లు= ఆ రీతిగా; చేయన్+పామ్ము= చేయనుపో; అనవుడున్= అనగా; ఆ కృష్ణమ్యగంబు= ఆ నల్లలేడి; కొన్నియడుగులు= కొంతదూరం; పోయి= వెళ్ళి; మగిడి= తిరిగివచ్చి; నా ఇచ్చు= నేను ఇచ్చెడి; దివ్యర్పిణ్ణేవో= దివ్యదృష్టితో; కనుంగొనుము= చూడుము; ఏను= నేను; చెప్పినట్లు= వచించిన రీతిగా; చేసినన్= ఆచరిష్టే; నిన్నున్+అభినందించువారై= నిన్ను మెచ్చుకొనేవారై; అప్సరఃప్రీలును;

గంధర్వులును= గానంచేసే గంధర్వులు కూడ; వీరే= ఈ కనిపించేవారే; విమానంబులన్= విమానాలమీద; ఏతంచినవారు= వచ్చారు; అనుటయున్= అనగా; ఆ+విప్రండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; విలోకించి= చూచి; దివ్యత్వసిద్ధికై= దివ్యత్వంయొక్క ప్రాప్తికై; దానిన్= ఆ కృష్ణమృగాన్ని; హింసించువాడు= చంపేవాడు; అగుటయున్= కాగా; దాన్న= దానివలన; తదీయతపంబునకున్= వాని తపస్సుకు; ఉత్సాతంబులు= ఉపద్రవాలు; పుట్టొన్= కలిగాయి; ఏణరూపంబునన్= జింకరూపంతో; వర్తించు= మెలగుతున్న; ఆ ధర్మదేవత= ధర్మమునకు అధిష్టానమైన ఆ దేవత; ఆ భూదేవునకున్= ఆ విప్రుడికి; సన్మిధిచేసి= ప్రత్యక్షమై; నీయజ్ఞశర్ధకున్= యజ్ఞమునందు నీకు గల ఆస్తిక్యబుద్ధికి; సంతోషించి= సంతసించి; ధర్మసూక్ష్మత్వంబు= ధర్మంలోని సూక్ష్మతను; తెలుపన్= తెలియజేయటానికి; వచ్చితిన్= ఏతంచాను; అర్థంబు+అగు= తగిని; హింసావిశేషంబు= హింసావిధానం; అహింసాప్రతహనిన్= అహింసాప్రతానికి చేటును; చేయదు= కల్గించదు; క్రతువు కదా అని= యజ్ఞం కదా అన్న బుద్ధితో; అనర్థహింస= తగిని హింసాప్రక్రియ; కర్తవ్యంబు కాదు= చేయదగింది కాదు; అని నిర్దేశించి= అని చెప్పి; తత్పత్తిసమాధానంబునన్= అతడి భార్యను సమాధానపరచటమూ; తపశ్చక్తి ప్రత్యాసత్తియున్= తపోమహిమ సాంగత్యమూ; చేసి= ఆచరించి; వరప్రదానంబునన్= వరాన్ని ప్రసాదించబంతో; యాగివిశేషవిధానంబున్= యజ్ఞవిశేష విధిని; నిర్వహించేన్= నిర్వర్తింపజేసింది; ఆ+ఇతిహాసంబు= ఆ పూర్వగాఢ; నారదప్రవర్తితంబు+అని= నారదమునిచే ప్రవర్తింపజేయబడిందని; చెప్పినన్= వచించగా; ఆ+పుడమితేడు= ఆ రాజు; ప్రీతుండు+హ= సంతోషించినవాడై.

తాత్పర్యం: భీష్ముడు ధర్మరాజుతో నై విధంగా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: ‘ఒక ధర్మరహస్యం చెప్పుతాను వినుము. రాలిన గింజలను ఏరుకొని తినటమనే ఉంచవర్తనంతో జీవించే బ్రాహ్మణు డొకడు భార్యతో సహా అడవిలో ఉండేవాడు. అతడు యజ్ఞం చేయటానికి ప్రయత్నించాడు. కానీ, అహింసాప్రతాన్ని పాటించేవాడు కావటంవలన పశువులను హింసించటం తగదని ఫలమూలాలతో హవిర్మిధానం నిర్వర్తింపజూచాడు. అది శాప్తవిహిత పద్ధతి కాదని తెలిసికూడా అతడి భార్య అతడి ఎదుట నిలబడి జపిస్తాడన్న భయంతో ఏమీ చెప్పకుండా ఉండిపోయింది. ఇంద్రాది దేవతలు ఆ యజ్ఞంలో హవిస్సులను స్వేకరించడానికి రాలేదు. అగ్ని కూడా హవిస్సులను పచనం చేసే శక్తి కోల్పోయాడు. ఆ పరిష్కారులో ఆ సమీపప్రాంతంలో సంచరించే జింక ఒకటి మానవవచనాలతో అతడి భార్యను నిందించి, ఆ బ్రాహ్మణుడి ఎదుట నిలబడి ‘నన్న చంపి యాగం పూర్తిచేయి’ అని చెప్పింది. అయినా అతడు ‘నేనట్లా చేయనుపో’ అని నిరాకరించాడు. ఆ కృష్ణహారిణం కొన్ని అడుగులు పోయి మరల తిరిగివచ్చి ‘నేనిచ్చే దివ్యదృష్టితో చూడు. నేను చెప్పినట్లు చేస్తే నిన్న మెచ్చుకొనటానికి ఇదిగో అచ్చరలు, గంధర్వులు విమానాలెక్కి వచ్చి ఉన్నారు చూడుము’ అని చెప్పింది. ఆ విప్రుడు వారిని చూచి దివ్యత్వప్రాప్తి నభిలపించి ఆ లేడిని హింసించటానికి ఉద్యుక్తుడయ్యాడు. ఆ హింసవలన అతడి తపస్సుకు ఉత్సాతాలు కలిగాయి. అపుడు జింకరూపంలో ఉన్న ఆ ధర్మదేవత అతడికి నిజరూపంలో ప్రత్యక్షమై నేను నీ యజ్ఞశర్ధకు సంతసించాను. నీకు ధర్మసూక్ష్మం చెప్పటానికి వచ్చాను. ఉచితమైన హింస అహింసకు భంగకరం కాదు. యజ్ఞం పేరుతో తగిని హింస ఎన్నడూ చేయరాదు’ అని చెప్పింది. తరువాత అతడి భార్యను సమాధానపరచింది. అతడి తపశ్చక్తికి లోటులేకుండా చేసింది. వరమిచ్చి అతడి యాగం నిర్వహించబడేటట్లు అనుగ్రహించింది. ఈ కథను నారదమహర్షి లోకంలో ప్రవర్తింపజేశాడు అని భీష్ముడు చెప్పాడు. అందుకు ధర్మజూడు ప్రీతి పొంది. (తరువాతి పద్యంతో అన్నయం).

భీష్ముడు ధర్మజూనకు ముక్తిమార్గము దెల్పుట (సం. 12-265-2)

- K. ‘పురుషం దేఖిటఁ బాహా : చరణమునకు జీచ్చు? ధర్మచర్యకు మూలం బరయఁ నెయ్యటి? రెంటిఁ , బొరయం డెద్దాన? నెట్లు హిందును ముక్తిన్?’

ప్రతిపదార్థం: పురుషుండు= మానవుడు; ఏమిటన్= దేనివలన; పాపచరణమునకున్= పాపంచేయటానికి; చొచ్చున్= ప్రారంభిస్తాడు; అరయగన్= పరిశీలించగా; ధర్మచర్యకున్= ధర్మచరణకు; మూలంబు= కారణం; ఎయ్యది?= ఏది?; ఏ+దానన్= దేనివలన; రెంబిన్= పుణ్యపాపాలను రెండింటినీ; పారయడు= పాందడు; ముక్తిన్= మోక్షాన్ని; ఎట్లు= ఎట్లా; పాందున్= పాందుతాడు?

తాత్పర్యం: పురుషుడు దేనివలన పాపకార్యాలు చేయటానికి పూనుకొంటాడు? పుణ్యకార్యాలకు కారణ మేది? దేనివలన పుణ్యపాపాలు రెండూ అంటకుండా ఉండగలడు? మోక్షం ఎట్లా పాందుతాడు?

వ. అని యడిగిన నతనికి భీష్మం డిట్లునియే.

364

ప్రతిపదార్థం: అని అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; భీష్ముండు= పితామహుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా ధర్మరాజు ప్రశ్నించాడు. అది విని భీష్ముడు ధర్మజడితో ఇట్లా అన్నాడు:

సీ. ‘గంధరసాందుల కాంక్ష లోభము మోహి , మును దెచ్చు; నద్విషమునకు మును

లోనైన ధర్మవిలోపంబు వాటిల్లు; , దానఁ బాపము సేయు తలపు లౌదవు;

బ్రజ్జ సక్షిష్టులు భావించి సద్గోష్టిఁ , బరఁగంగ విషయతత్తురత మాను;

నఱి ధర్మబుద్ధికి నాలవాలం బగు; , ధర్మచరణములఁ దనివి సనక

తే. హృదిత ద్వంద్వముల నెల్ల నెడల విడుచు , ననఫు! యనపాయ మగు నుపాయమున ముక్తి

వడయుఁ బదపడి; యేను సీయడిగినంత , వట్టుఁ దెలిపితి ధర్మవిరాపిా వగుము.’

365

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా; గంధరసాందులకాంక్ష= గంధం, రసం మొదలైన విషయాలమీది కోరిక; లోభమున్= లోభాన్ని; మోహమున్= మోహాన్ని; తెచ్చున్= తీసికొని వస్తుంది; మును= చిత్తం; ఆ+దోషమునకున్= ఆ దోషానికి; లోనైనన్= లోబడితే; ధర్మవిలోపంబు= ధర్మానికి హోని; పాటిల్లున్= కలుగుతుంది; దానన్= దానివలన; పాపము చేయు= పాపకార్యాలు చేసే; తలపులు= సంకల్పాలు; ఒదవున్= సంభవిస్తాయి; ప్రజ్ఞన్= ప్రతిభతో; ఆ+కీడులు= ఆ దోషాలు; భావించి= ఊహించి; సద్గోష్టిన్= సజ్జనుల గోష్టిలో; పరఁగంగన్= ప్రవర్తిల్లతే; విషయతత్తురత= విషయాలపై ఆసక్తి; మానున్= తొలగిపోతుంది; అది= ఆ పద్ధతి; ధర్మబుద్ధికిన్= ధర్మంచేయాలనే బుద్ధికి; ఆలవాలంబు= పాదు; అగున్= అవుతుంది; ధర్మ+ఆచరణములన్= ధర్మకార్యాలు చేయటం వలన; తనివి చనక= తృప్తి పాందక; హృదతద్వంద్వములన్+ఎల్లన్= హృదయంలో ఉన్న సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాల నన్నింటినీ; ఎడలన్ విడుచున్= వర్జిస్తాడు; పదపడి= పిదప; అనపాయము+అగు= అపాయంలేని; ఉపాయమునవ్వు= ఉపాయంతో; ముక్తిన్= మోక్షమును; వడయున్= పాందుతాడు; ఏను= నేను; నీఅడిగినంతవట్టు= నీవు ప్రశ్నించినంతవరకు; తెలిపితిన్= తెలియజేశాను; ధర్మనిర్వాహి= ధర్మకార్యాలు నెరవేర్చేవాడవు; అగుము= కమ్ము.

తాత్పర్యం: ‘శబ్దం, స్పృశ్యం, రూపం, రసం, గంధం అనే విషయాలమీది కోరిక లోభ మోహాలు కలిగిస్తుంది. చిత్తం లోభమోలకు లోనైతే ధర్మానికి లోపం కలుగుతుంది. ధర్మం లోపించగానే పాపకార్యాలు చేయాలనే తలపులు కలుగుతాయి. అందువలన తెలివితో ఈ కీడులన్నిటినీ ఊహించి వాటిషోలికి పోక సజ్జనుల గోష్టిలో కాలం గడిపితే విషయాలపై ఆసక్తి నశిస్తుంది. దానివలన ధర్మబుద్ధి ఉదయిస్తుంది. ధర్మకార్యాలు క్రమంగా ఆచరిస్తా పోతే హృదయంలోని రాగద్వేషాలు, సుఖదుఃఖాలు మొదలైన ద్వంద్వాలు తొలగిపోతాయి. ఆపైన అపాయం లేని ఉపాయంతో ముక్తి పాందుతాడు. నీవు అడిగినంతవరకూ విషయాలు నీకు తెలియజేశాను. నీవు ధర్మాన్ని ఆచరించుము’.

తే. అనుండు ననపాయ మగు నుపాయం బనంగు, జెప్పి తిక్కటీ; మోక్షంబుఁ జెందుతెఱగు దానిఁ దెలియంగ నెత్తిగింపవే నరేంద్ర, ముఖ్య! యనియె నక్కరువంశముఖ్యుఁ డభిప! 366

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజా!; అనుండున్= భీమ్ముడట్లూ అనగానే; ఆ+కురువంశముఖ్యుడు= ఆ కౌరవంశానికి ప్రధానుడైన ధర్మరాజు; నరేంద్రముఖ్య!= రాజులైప్పా!; అనపాయము+అగు= అపాయం లేనిదైన; ఉపాయంబు+అనంగ్న్= ఉపాయం అనగా; మోక్షంబున్= ముక్తిని; చెందు= పొందు; తెఱగు= మార్గం; ఒక్కటి= ఒకదానిని; చెప్పితి(వి)= చెప్పితివి; దానిన్= ఆ ఉపాయాన్ని; తెలియంగ్న్= తెలిసేవిధంగా; ఎత్తిగింపవే= తెలియజేయుమా; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: జనమేజయమహారాజా! భీమ్ముడట్లూ అనేసరికి ధర్మరాజు భీమ్ముడితో 'రాజవర్య'! అపాయంలేని ఉపాయం అంటూ మోక్షం పొందే మార్గమొక్కటి చెప్పాడు. దానిని విపులంగా తెలియజెప్పుము' అని ప్రార్థించాడు.

వ. అనుంటుయ నమ్మహికాంతునకు శాంతనవుం డిట్లునియె. 367

ప్రతిపదార్థం: అనుంటున్= అనగా; ఆ+మహికాంతునకున్= ఆ ధర్మరాజునకు; శాంతనవుండు= భీమ్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మజుడు ఆ విధంగా ప్రార్థించగానే భీమ్ము డతడితో ఈ రితిగా అన్నాడు:

క. 'వినుము ఘుటము సేయుట సా, ధనములు లేకున్న నగునె ధరణిప! పూర్వాం బునిధికిఁ జను మార్గ మపర, వనరాశికిఁ జనునె? వెరవు వలయుం దెలియన్. 368

ప్రతిపదార్థం: ధరణిప!= రాజా!; వినుము= అలకించుము; ఘుటమున్= కుండను; చేయుట= నిర్మించటం; సాధనములు లేకున్నున్= పరికరాలు లేకపోతే; అగునె?= జరుగునా?; పూర్వాంబునిధికిన్= తూర్పు సముద్రానికి; చనుమార్గము= పోయేదారి; అపరవనరాళికిన్= పశ్చిమపాగరానికి; చనునె?= పోతుందా?; వెరవు= ఉపాయం; తెలియన్+వలయున్= తెలిసికొనాలి.

తాత్పర్యం: 'ధర్మరాజా! వినుము. తగు సాధనాలు లేకుంటే కుమ్మరి కుండ చేయగలడా? తూర్పు సాగరానికి పోయేదారి ఎప్పుడైనా పడమటి సముద్రానికి పోతుందా? అందువలన ఏ పనికైనా తగిన ఉపాయాన్ని తప్పక తెలిసికొనాలి.

విశేషం: అలం: దృష్టింతం.

వ. అడిగి మేలు సేసి తాక్టలింపుము. 369

ప్రతిపదార్థం: అడిగి= ప్రత్యీంచి; మేలు= మంచి; చేసితి(వి)= చేశావు; ఆక్టలింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: మోక్షానికి 'అపాయం లేని ఉపాయమేది?' అని అడిగి మంచి పని చేశావు. చెప్పుతాను వినుము.

సీ. క్షముఁ గ్రీధ, మక్కత సంకల్పతుఁ గామంబు, చిరనిద్ర సత్కసుంసేవనమున గాధర్వైర్యమున రాగద్వేషములు, భయ, మప్రమాదమున, మోహంబు భ్రమము వినివ్త్రనాభ్యాసమున రోగములు నుప, ద్రవములు హితము మితంబు గాల యోజితంబును నగు భోజనంబున జీవ, సందర్భనమున నిశ్శాసు మఖిల

తే. విషయములు నంతవిరసతా వేక్షణమున, నిత్యసంతోషమున లోభనిరతి కృష న ధర్మ ముచిత కృతావేక్ష ధర్మ మవులఁ, గ్రీవనేర్షుట ముక్తికిఁ గ్రీవ యథిప! 370

ప్రతిపదార్థం: అధివ!= రాజు; క్షమన్= ఒర్చుతో; క్రోధము= కోపాన్ని; అకృతసంకల్పతన్= సంకల్పం చేయకుండా ఉండటంవలన; కామంబు= కోరికను; సత్యసంసేవనమునన్= సాత్యికగుణాభాస్యంతో; చిరనిద్ర= నిడుపైన నిద్ధరము; గాఢదైర్యమునన్= దృఢమైన ధీర్యంతో; రాగద్వేషములు= ఆసక్తి ద్వేషాలను; అప్రమాదమునన్= ఏమరపాటు లేకుండా ఉండటంతో; భయము= భీతిని; వినివర్తన+అభ్యాసమునన్= తొలగద్రోయటమనే అభ్యాసంతో; మోహంబు భ్రమము= వ్యామోహాభ్రాంతులను; హితము= మేలు చేసేది; మితంబున్= పరిమితమైనది; కాలయోజితంబునన్= తగిన కాలంలో స్వికరించబడేది; అగు= అయిన; భోజనంబునన్= ఆహారంచేత; రోగములు= వ్యాధులను; ఉపద్రవములు= బాధలను; జీవసందర్భమునన్= క్షైతిజ్ఞాడనబడే జీవుడిని చూడటంచేత; నిశ్చాసము= ప్రాణచేష్టను; అంత విరసతావేక్షణమునన్= కడపట రసహీనత్వమును చూచుటచే; విషయములు= శబ్దము మొదలైన విషయాలను; నిత్యసంతోషమునన్= సదా సంతోషముగా నుండుటచే; లోభనిరతి= లోభతత్త్వరతను; క్షపన్= కరుణతో; అధర్మము= ధర్మంయొక్క లేఖిని; ఉచితకృతావేక్ష= తగిన రీతిలో చేయబడిన సమీక్షణంచేత; కర్మము= కర్మను; అవులన్+తోవేర్పుట= కడకునెట్టటం అభ్యసించటమే; ముక్తిక్రి= మోక్షానికి; తోవ= మార్గం.

తాత్పర్యం: రాజు! ఓరిమితో కోపాన్ని, సంకల్పించకుండా ఉండటంతో కామాన్ని, సత్యాగుణాభ్యాసంతో నిద్రనూ, దృఢమైన ధైర్యంతో రాగద్వేషాలనూ, జాగరూకతతో భయాన్ని, జ్ఞానవైరాగ్యాదులతో క్రమంగా తొలగించటం నేర్చుకొనటం ద్వారా మోహాభ్రాంతులనూ, హితమూ, మితమూ, తగినకాలంలో గ్రహింపబడేది అయిన భోజనంతో రోగాలనూ, ఉపద్రవాలనూ, క్షైతిజ్ఞాస్వరూపుడైన జీవుడిని చూడటంద్వారా ప్రాణచేష్టనూ, కడపట నిస్సారములని గ్రహించటంతో శబ్దాది విషయాలనూ, నిత్యసంతుష్టితో లోభాన్ని, దయతో అధర్మాన్ని, తగిన సమీక్షణ విధానంతో కర్మనూ కడకు నెట్టటం నేర్చుకొనటమే ముక్తికి బాట అవుతున్నది.

తే. తాను గ్రోధాదు లెడిలించుగాని ముక్తిఁ, దెళ్ళి యిఁ; దొకభంగి ముక్తికీ బధంబు నగుట ననపాయ మగు నుపాయం బనంగఁ, వలసె నీ నేర్పు పే లందువంశవర్య!

371

ప్రతిపదార్థం: ఇందువంశవర్య!= చంద్రవంశ శ్రేష్ఠుడైన ఓ ధర్మరాజుఁ; తాను= ఈ ఉపాయం; క్రోధాదులు= కోపం మొదలైన దుర్భణాలను; ఎడలించున్+కాని= తొలగిస్తుందికాని; ముక్తిన్= మోక్షాన్ని; తెచ్చి+ఈయు= తీసికొనివచ్చి ఈయుదు; ఒక భంగిన్= ఒక విధంగా; ముక్తిక్రి= మోక్షానికి; పథంబున్= దారియు; అగుటన్= కావటంవలన; ఈ నేర్పువేరు= ఈ చాతుర్యం యొక్క నామం; అనపాయము+అగు= అపాయంలేని; ఉపాయము+అనంగన్+వలసెన్= ఉపాయమని చెప్పవలసి వచ్చింది.

తాత్పర్యం: చంద్రవంశశ్రేష్ఠా! పై జెప్పిన ఉపాయం ముక్తికి ఆటంకం కల్గించే కామక్రోధాదులను తొలగిస్తుంది కాని తాను ముక్తిని తెచ్చి సమర్పించదు. ఒక విధంగా అది మోక్షానికి తెరువు కావటం వలననే ఆ నేర్పును అపాయంలేని ఉపాయమని చెప్పటమయింది.

చ. అనుదు నజాతశత్రుఁ ‘డిటు లన్నలు దమ్ములు లోసుగాగఁగఁ దృష్టి నభిలబంధుకోటులనుఁ జంపెదు తెం పాలసెన్ మహాత్మ! యే యనువునుఁ దృష్టి తోపువడునట్టి సమంచితచిత్త ధర్థముం బనుపటుపంగ జాలు కలభాషణ పంక్తి ననుగ్రహింపవే!’

372

ప్రతిపదార్థం: అనుదున్= అని భీముడనగా; అజాతశత్రుఁడు= ధర్మజుడు; మహాత్మ!= మహానుభావా!; ఇటులు= ఇట్లా; అన్నలు తమ్ములు లోనుగాగఁగన్= అగ్రజులు అనుజులు మొదలైనవారిని; తృష్ణున్= ఆశతో; అభిలబంధుకోటులనున్= సమస్త బంధుసమూహాలను; చంపెదు= వధించే; తెంపు= సాహసం; ఒలసెన్= సంభవించింది; తృష్ణ= ఆశ; ఏ యనువునన్= ఏ

ఉపాయంతో; త్రోపువదున్= తొలగిపోవునో; అట్టి= అటువంటి; సమంచిత చిత్త ధర్మమున్= పూజితమైన మనోధర్మాన్ని; సనుపటుపంగన్+చాలు= అభ్యసింపజేయగా నేర్చునట్టి; కలభాషణపంక్తిన్= మధురమైన మాటలపరంపరను; అనుగ్రహింపవే!= ప్రసాదించుమా!

తాత్పర్యం: భీష్ముడటల్లా అనగానే ధర్మరాజు 'ఓ మహాత్మా! ఆశ వలన సోదరులు మొదలైన సమస్త బంధుసమూహాలనూ వధించే సాహసం సంభవించింది. ఈ ఆశ ఎట్లా తొలగిపోతుందో, ఆ మానితమైన మనోధర్మాన్ని అలవడజేసే మధురవచనాలు వినిపించుము'.

K. అనుటయు దేవతతుఁడు, మ్యానుజపతికి నిట్టు లనియె 'మాండవ్యునితో'

జనకుడు సెప్పిన మాటలు, విను; మవి తృప్తి నడగించు వెరవు నొనర్చున్.

373

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా; దేవతతుఁడు= భీష్ముడు; ఆ+మనుజపతికిన్= ఆ ధర్మరాజునకు; ఇట్లు+అనియున్= ఇలా అన్నాడు; జనకుడు= జనక భూపాలుడు; మాండవ్యునితోన్= మాండవ్యుడనే మునితో; చెప్పిన= వచించిన; మాటలు= పలుకులు; వినుము= ఆలకించు; అవి= ఆ మాటలు; తృప్తిన్= ఆశను; అడగించు= నశింపజేయు; వెరవున్= ఉపాయమును; ఒనర్చున్= చేయును.

తాత్పర్యం: ధర్మజు డటల్లా అనేసరికి భీష్ము డతడితో ఇటల్లా అన్నాడు: పూర్వం జనకుడు మాండవ్యుడనే మునితో చెప్పిన మాటలు చెప్పుతాను, వినుము. ఆ మాటలు తృప్తిను నశింపజేసే ఉపాయం తెలుపుతాయి.

జనకరాజ మాండవ్య మహామునులపంచాద ప్రకారము (పం. 12-268-3)

v. జనకుని కడకు మాండవ్యండు వచ్చి వితృప్తిత్వాశిక్షణ గోరిన న మ్యోదిసీశ్వరుం డాదరభలతుండై. 374

ప్రతిపదార్థం: మాండవ్యండు= మాండవ్యమహాముని; జనకుని కడకున్= జనకనరేంద్రుడి సమీపానికి; వచ్చి= ఏతించి; వితృప్తిత్వాశిక్షణ్= ఆశ లేమిలో శిక్షణము; కోరినన్= అడుగగా; ఆ+మేదిని+శశ్వరుండు= ఆ రాజు; ఆదరభరితుండు+హ= ప్రీతితో కూడినవాడై.

తాత్పర్యం: మాండవ్యముని ఒకసారి జనకభూపాలుడి కడకు వచ్చాడు. వచ్చి ఆశ లేకుండా ఉండటానికి తగిన శిక్షణ నిమ్మని అర్థించాడు. అప్పుడా భూపాలకుడు అతడిపట్ల ఆదరం కలవాడై. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

s. 'అర్థముల్ దుఃఖింపాకరంబులు విను, మేమిటిపై నాశ లేమి జేసి

పారయవు నను దుఃఖములు మునినాయక!, మిథిల గాలంగ నేమియును నాకుఁ

గాలని య ట్లుండె; గామసుఖంబును, చివ్వ సుఖంబును దృష్టి విడుచు

సుఖముఁ బోలునె? యర్థసులభత తోడన, గోవుతోఁ బెలిగెడు కొమ్ములట్లు

T. తృప్తి దానును పెరుగుఁ; దచీయ శక్తి, మమత గలుగు మా బంధులు మా ధనములు

మా నివాసంబు లనమి మమత్వ మెదుఁ బి, రంబు గాకున్న నింకుఁ దృష్టింబురాశి.

375

ప్రతిపదార్థం: మునినాయక!= మునిశేష్టా!; వినుము= ఆలకించుము; అర్థముల్= సంపదలు; దుఃఖింపాకరంబులు= దుఃఖమనే దోషానికి నిలయాలు; ఏమిటిపైన్= దేనిమీదా; ఆశ= తృప్తి; లేమిన్+చేసి= లేకపోవటంవలన; ననున్= నన్ను; దుఃఖములు= భాధలు; పారయవు= అంటవు; మిథిల= మిథిలానగరం; కాలంగన్= దహింపబడగా; ఏమియునున్= ఏదీకూడా; నాకున్= నా చిత్రానికి; కాలనిఱట్లు+ఉండెన్= కాలకుండా ఉన్నట్లే ఉన్నది; కామసుఖంబునున్= కామానుభవం వలన కలిగే సుఖమూ; దివ్య సుఖంబునున్=

దేవలోకసుఖమూ; తృష్ణ విడుచుసుఖమున్= ఆశ విడనాడటం వలన కలిగే సుఖాన్ని; పోలునె?= పోలగలవా?; గోపుతోన్= ఆవుతోగూడ; పెరిగెడు= వృద్ధిపొందే; కొమ్ములట్లు= కొమ్ములలగా; అర్థసులభతతోడనవ్+అ= అనాయాసంగా ధనప్రాప్తి కాగానే; తృష్ణ= ఆశ; తానునున్= తానుగూడ; పెరుగున్= వృద్ధి పొందుతుంది; తదీయజక్తిన్= ఆశకు సంబంధించిన సామర్థ్యం వలన; మమత= మమకారం; కలుగున్= కలుగుతుంది; కలుగు= సంభవించే; మాబంధులు= మా చుట్టాలు; మా ధనములు= మా సంపదలు; మా నివాసంబులు= మా ఇళ్ళు; అనమిన్= అనకపోవటం వలన; మమత్యము= మమకారం; ఎదన్= హృదయంలో; తిరంబుగాక+ఉన్నన్= ఫీరుడకపోతే; తృష్ణా+అంబురాళి= ఆశ అనే సముద్రం; ఇంకున్= ఎండిపోతుంది.

తాత్పర్యం: మునీశ్వరా! చెప్పుతాను వినుము. సంపదలు దుఃఖానిలయాలు. నాకు దేనేపైనా ఆశలేదు. అందువలననే మిథిలానగరం తగలబడుతున్నా నాకు ఏమీ తగులబడినట్లు లేదు. కామసుఖమూ, దివ్యసుఖమూ ఆశలేమిచేత కలిగే సుఖానికి రుడు కావు. అర్థం అనాయాసంగా లభించగానే గోపుతో కూడా కొమ్ములు పెరిగినట్లే ఆశ కూడా పెరిగిపోతుంది. ఆశాప్రభావం వలన కలిగే మమకారం పెరిగి పోతుంది. ఏరు మా చుట్టాలు, అవి మా సంపదలు, ఇవి మా నెలవులు - అనే మమకారం తొలగితే తృష్ణ అనే సాగరం ఎండిపోతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ, రూపకం.

**క. దొరకొన్న నసుభవించుచు , దొరకొనమికిఁ జింతనొంది దురపిల్లక ని
ర్భరుడై యున్ననుఁ దృష్టుకుఁ , జీరహచ్ఛనే యతని మనసు సువ్రతశీలా!**

376

ప్రతిపదార్థం: సువ్రతశీలా!= మంచివ్రతం స్వభావంగా కలవాడా!; దొరకొన్నన్= లభిస్తే; అనుభవించుచున్= అనుభవిస్తూ; దొరకొనమికిన్= లభించనిదానికి; చింతన్+బంది= విచారంపొంది; దురపిల్లక= దుఃఖించక; నిర్భరుడు+పి= పూర్వచిత్తుడై; ఉన్ననున్= ఉంటే; అతని మనసు= అతడి చిత్తం; తృష్ణున్= ఆశకు; చౌర్ణ వచ్చునె?= ప్రవేశించవానా?

తాత్పర్యం: సద్గుతమే స్వభావంగా గల ఓ మాండవ్యమునీంద్రా! దొరకినదానిని అనుభవిస్తూ, దొరకినదానికి చింతపడి దుఃఖించకుండా పరిపూర్వుడై ఎవడు ఉంటాడో, అతడి మనస్సులోనికి తృష్ణ ప్రవేశించనేరదు.

**తే. విడువరాదు దుర్భతులకు నొడలు ముఖియుఁ , దాను ముఖియదు ప్రాణాంతమైన రోగ
మనశు! తృష్ణ వర్లీతకాముడై నతండు , దానిఁ బోధ్రీఁతి సాఖ్యసాంద్రత్వ మొందు.**

377

ప్రతిపదార్థం: అనపు!= పాపరహితుడా!; తృష్ణ= ఆశ; దుర్ఘతులకున్= దుర్ఘతులైనవారికి; విడువన్రాదు= వదలటానికి వీలుకాదు; ఒడలు= శరీరం; ముదియన్= ముదిసిపోగా; తాను= ఆశ; ముదియదు= వృధ్యత్వం పొందదు; (అది) ప్రాణాంతమైన= ప్రాణవినాశకమైనట్టి; రోగము= వ్యాధి; వర్లీతకాముడు+పన+అతండు= కోరికలు వదలినవాడు; దానిన్= ఆ తృష్ణను; పోద్రోచి= కడకు నెట్లివైచి; సాఖ్యసాంద్రత్వము= సుఖాధిక్యమును; ఒందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ మనిశ్రేష్టా! దుర్ఘతులైనవారు తృష్ణను విడువలేరు. శరీరం ముసలితనం పొందినా ఆశమాత్రం ముదిమి పొందదు. అది ప్రాణాలు తీసే రోగం. ఎవడు తాను విముఖుడై తృష్ణను పరిపారిస్తాడో, అతడు అత్యధిక సుఖం పొందుతాడు.

**క. శేష ప్రమదాది ద్వారం , ద్వాకులుఁ డపుఁ గాక శాంతి నంతఃకరణ
శ్రీకిఁ బలిరక్ష సేయుము; , నీకు వితృష్ణత్వసాఖ్యనిత్యత గలుగున్.**

378

ప్రతిపదార్థం: శోకప్రమద+ఆది ద్వంద్య+ఆకులుడవు= దుఃఖం, సుఖం మొదలైన ద్వంద్యాలచేత వ్యాకులపడినవాడవు; కాక= కాకుండా; శాంతిన్= శమంతో; అంతఃకరణార్థికిన్= మనోబుద్ధాదులతో కూడిన అంతఃకరణలక్ష్మికి; పరిరక్ష= కాపుదల; చేయుము= ఒనర్చుము; నీకున్= మాండవ్యాడవగు నీకు; విత్స్ఫూసాఖ్యానిత్యత= ఆశ లేమివలన కలిగే సాఖ్యాప్తిరత్యం; కలుగున్= సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: మునీంద్రా! నీవు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్యాలకు వ్యాకులత చెందవద్దు. నిగ్రహంతో మనోబుద్ధాదులతో కూడిన అంతఃకరణానంపదను కాపాడుకొమ్ము. అట్లా చేస్తే నీకు ఆశలేమివలన నిత్యసుఖం లభిస్తుంది'.

క. అని చెప్పిన నమ్మిని యు : మ్మసుజపతిం బ్రస్తుతించి మనము ప్రశాంతిం

బనుపడగఁ బ్రీతి వీడ్కొని , చని వర్తలైను విత్స్ఫూసరణిఁ గుమారా!

379

ప్రతిపదార్థం: కుమారా!= ధర్మరాజా!; అని చెప్పినన్= జనకుడు ఆ రీతిగా చెప్పేసరికి; ఆ+ముని= ఆ మాండవ్యాడు; ఆ+మనజపతిన్= ఆ రాజును; ప్రస్తుతించి= ప్రశంసించి; మనము= చిత్తం; ప్రశాంతిన్+పనుపడగన్= ప్రశాంతిని పొందగా; ప్రీతిన్= సంతోషంతో; వీడ్కొని చని= పోయివస్తానని చెప్పి వదలిపోయి; విత్స్ఫూసరణిన్= ఆశారహిత మార్గంలో; వర్తలైను= చరించాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మపుత్రా! జనకుడట్లా బోధించే సరికి ఆ మాండవ్యాడు ఆ రాజును ప్రస్తుతించాడు. అతడి చిత్తం శాంతి పొందింది. ఆపై రాజును వీడ్కొని ఆ మాండవ్యమునీంద్రుడు ఆశారహితమైన పథంలో సంచరించాడు.

పితాపుత్రసంవాదము

వ. అనిన విని ధర్మసందనుండు శంతనునందనుతో 'సర్వభూతభయావహాంబగుచుం గాలం బతిక్రమించుచుండఁ బురుఫుం డెఢ్లి యాచలించుట మేలు? టీని మున్ను నడిగి విన్నవాడ; నిది పెద్దయు వినవలయునబి గావున నడిగెదం జెప్పవే!' యనుటయు, నమ్మహశత్సుం డీ యర్థంబు దెలియుటకు ముంద రేసు జెప్పిన పితాపుత్రసంవాదంబను నితిహసంబు లెస్సా; యందుగాన్ని వాక్యంబు లప్పుడు సెప్పవియవి యనుం గలవు; చెప్పేద విను; మద్యయనపరుం డగు నొక్క బ్రాహ్మణపుత్రుం డన్వర్ధనామధేయుండు మేధావి యనువాడు దండ్రి కజముఖుండై.

380

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; విని= ఆలకించి; ధర్మనందనుండు= ధర్మజడు; శంతనునందనుతోన్= భీమ్ముడితో; సర్వభూతభయావహాంబు+అగుచున్= సమస్త ప్రాణాలకు భీతికలిగిస్తూ; కాలంబు= సమయం; అతిక్రమించుచుండన్= గడుస్తా ఉండగా; పురుషుడు= జీవుడు; ఎద్ది= ఏది; ఆచరించుట= చేయటం; మేలు= పుభం; దీనిన్= ఈ విషయాన్ని; మున్నున్= ముందుకూడా; అడిగి= ప్రశ్నించి; విన్నవాడన్= ఆలకించినవాడను; ఇది= ఈ సంగతి; పెద్దయున్= మిక్కిలిగా; విన్నవలయునది= వినదిగింది; కాపునన్= కాబట్టి; అడిగెదన్= ప్రశ్నిస్తున్నాను; చెప్పవే= వివరింపుమా; అమటయున్= అనగా; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ భీమ్ముడు; ఈ అర్థంబు= ఈ విషయం; తెలియుటకున్= గ్రహించటానికి; ముందర= ముందు; ఏను= నేను; చెప్పిన= వచించిన; పితాపుత్రసంవాదంబు+అను= తండ్రికొడుకుల సంవాదమనే; ఇతిహసంబు= పూర్వగాథ; లెస్సా= బాగైనది; అందున్= దానిలో; కొన్ని వాక్యంబులు= కొన్నిమాటలు; అప్పుడు= ఆ కాలమున; చెప్పినయవియునున్= చెప్పవిని కూడా; కలవు= ఉన్నవి; చెప్పేదన్+వినుము= వివరిస్తాను వినుము; అధ్యయనపరుండు= విద్యాభ్యాసంలో ఆసక్తుడైనవాడు; ఒక్క బ్రాహ్మణపుత్రుండు= ఒక విపుసుతుడు; అన్వర్ధనామధేయుండు= సౌర్ధకమైన పేరు గలవాడు; మేధావిలనువాడు= 'మేధావి' అనబడేవాడు; తండ్రికిన్= జనకుడికి; అభిముఖుండు+ఐ= ఎదురుమొగంతో ఉన్నవాడై.

తాత్పర్యం: భిముడట్లా చెప్పగా ఏని ధర్మరాజు అతడితో 'సమస్త ప్రాణులకూ భయంకలిగిస్తూ కాలం గడుస్తుండగా పురుషుడు ఏమి చేస్తే శేయస్తు కలుగుతుంది? ఈ విషయం ఇంతకుముందు కూడా విన్నాను. అయినా ఇది మిక్కిలిగా వినదగిన విషయం. అందువలన మళ్ళీ అడుగుతున్నాను చెప్పుమన్నాడు. అప్పుడు మహానీయుడైన ఆ పితామహుడు ఈ విషయం గ్రహించేముందు నేను పూర్వం చెప్పిన పితాపుత్రసంవాదం అనే ఇతిహాసం చాలా మేలైనది. అందులో కొన్ని మాటలు నేను నీకు అప్పుడు చెప్పునిని కూడా ఉన్నాయి. ఇప్పుడు దవి చెప్పుతాను వినుము. విద్యాభ్యాసపరుడైన ఒక విప్రకుమారు దుండేవాడు. వాడు 'మేధావి' అనే సార్థకకామధేయం కలిగి మిక్కిలి తెలివితో ప్రవర్తించేవాడు. వాడు తండ్రి ఎదుట నిలిచి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

సీ. 'ఆయువు దఱుగు నంతంతకు భీరుఁ డె, య్యాఖి సేయువా?' డన్న నతడు 'బ్రహ్మ

చర్యంబు వేదాభ్యసనమును సంతాను, సంపాదనంబు యజ్ఞప్రవర్త

నంబును జేసి వానప్రస్ఫధర్యంబు, నడపి యాచరితసన్మాసుఁ దగుట

కృత్యం' బనుడు 'జరామృత్యుపుర్ జననమా, బిగ వెను తగులంగ బిగులు లేమి

తే. మీను వలదన్నుఁ బోధువుట గాన కిష్టి, వ్యుత్తి విహారించుచుండెడు విధము కాదె!

యెల్లి సేసెద ననక మే లిపుడ చేయు, మనఘు! వార్షునె మృత్యువు జనుల పనుల.'

381

ప్రతిపదార్థం: ధీరుడు= ధైర్యం కలవాడు; ఆయువు= జీవితకాలం; తఱుగున్+అంతంతకున్= ఆరోజు కారోజు తరిగిపోతూ ఉండగా; ఏ+అది= ఏమి; చేయువాడు+అస్తున్= చేయాలి అని అడుగగా; అతడు= అతడి తండ్రి; బ్రహ్మచర్యంబున్= బ్రహ్మచారియొక్క ధర్మమును; వేద+అభ్యసనమునున్= వేదాలను వదవటం; సంతానసంపాదనంబున్= సంతతిని పొందటం; యజ్ఞప్రవర్తనంబునున్= యజ్ఞచరణం; చేసి= అనుష్ఠించి; వానప్రస్ఫధర్యంబున్= వానప్రస్ఫధియొక్క ధర్మాన్ని; నడపి= నిర్వహించి; ఆచరితసన్మాసుఁడు+అగుట= అనుష్ఠింపబడిన సన్మాసం కలవాడు కావటం; కృత్యంబు= చేయడిగినపని; అనుడున్= అనగా; జననము+అదిగన్= పుట్టింది మొదలుగా; జరామృత్యుపుర్= ముసలితనం; మరణం; వెనుతగులంగన్= వెంబడించగా; దిగులు లేమి= విచారం లేకుండా ఉండటం; మీను= చేప; వల= జాలము; తన్నున్= తనను; పాదుపుటన్= ఆక్రమించటం; కానక= చూడక; ఇష్టవృత్తిన్= ఇచ్ఛాపచ్ఛిన చౌప్పున; విహారించుచుండెడు= తిరుగుతుండే; విధమకాదె!= పద్ధతేకదా!; మేలు= మంచిపని; ఎల్లి= రేపు; చేసెదను+అనక= చేస్తాను అనకుండా; ఇప్పుడు+అ= ఇప్పుడే; చేయుము= అనుష్ఠించుము; అనఘు!= పాపరహితుడా!; మృత్యువు= చాపు; జనులా= ప్రజలయొక్క; పనులన్= కార్యాలను; వార్షునె?= ప్రత్యేకించునా?

తాత్పర్యం: 'ధీరుడైన మనజుడు నిత్యమూ ఆయుస్తు తరిగిపోతూ పోతూ ఉండగా ఏమి చేయాలి?' అని ప్రశ్నించాడు. తండ్రి అతడితో 'బ్రహ్మచర్యం, వేదాధ్యయనం, సంతానం పొందటం, యజ్ఞనిర్వహణం చేసి ఆపై వానప్రస్ఫధర్యం నిర్వహించి సన్మాసవృత్తిని అవలంబించటం చేయడిగినపని' అని చెప్పాడు. అప్పుడు కుమారుడు 'పాపరహితుడవైన ఓ తండ్రి! పుట్టినది మొదలు ముదిమి, మరణం వెంటబడతాయి. అప్పుడు విచారం లేకుండా ఉండటం; వల తన్న ఆక్రమించినపుడు దానిని చూడకుండా చేప ఇచ్ఛాపచ్ఛినట్లు విహారించినట్లే కదా! అందువలన చేయాలనుకొన్న సత్కార్యం రేపటికి వాయిదా వేయకుండా ఇప్పుడే పూర్తిచేయుము. ప్రజల పనులు పూర్తి అయ్యేంతవరకు మృత్యువు తన పని చేయకుండా ఎదురుచూస్తూ ఉంటుందా?'

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. అని పలికి పుత్రుండు వెండియు.

382

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; పుత్రుండు= కుమారుడు; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: అట్లా చెప్పి ఆ విప్రకుమారుడు మరల. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ‘కృత మిబి యక్తతం జిబి యిబి , కృతాకృతంబనుచు నరుఁడు కింకర్తవ్య
త్వాతిరోహితాత్మహిత సం , స్మృతియైనస గృతాంతుఁ దతనిఁ జీర్ణుఁ దనపులిన్.

383

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఇది; కృతము= చేయబడింది; ఇది= ఇది; అకృతంబు= చేయబడనిది; ఇది; కృత+అకృతంబు= చేసే చేయనిది (అసంఖ్యార్థంగా చేయబడింది); అనుచున్= అని భావిస్తూ; నరుఁడు= మనుజుడు; కింకర్తవ్యతిరోహితాత్మహితసంస్కృతి= ఏమి చేయాలి అనే సందేహంతో కప్పబడిన ఆత్మహితముయొక్క సృష్టికలవాడు; ఐన్= ఐతే; కృత+అంతుఁడు= యముడు; అతనిన్= అట్టివాడిని; తన పురిన్= తన నగరాన్ని; చేర్యున్= పొందిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఏ మనుజుడు ఇది చేశాను, ఇది చేయలేదు, ఇది చేసే చేయకుండా ఉన్నాను అని తలంచుకొంటూ ఏమి చేయాలో తోచనిస్తితిలో పడి ఆత్మహితం మరచి ఉంటాడో అట్టివాడిని యముడు తన నగరానికి తీసికొనిపోతాడు.

క. **అనఫూ! మృత్యువు నమృతం , బును దేహమునంద కలవు; మోహము మృత్యు
త్వనిరూఢ ముస్తురూపుం , గనుటమృతత్వోపహితము గాగ నెఱుగుమీ.**

384

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; మృత్యువు= మరణం; అమృతంబున్= మరణరహిత్యస్థితి; దేహమునందు+అ= శరీరమునందే; కలవు= ఉన్నాయి; మోహము= సంసారం మీది వ్యామోహం; మృత్యుత్వ నిరూఢము= మరణ ధర్మంచేత ప్రసిద్ధమైనది; ఉన్న రూపున్= యధార్థమైన తత్త్వమును; కనుట= చూడటం; అమృతత్వోపహితముకాగన్= అమృతత్వంతో కూడిందిగా; ఎఱుగుమీ!= తెలిసికొనుమా!

తాత్పర్యం: పాపరహితుడ వగు ఓ జనకా! ఈ శరీరంలోనే మృత్యువు, అమృతత్వం అనేవి రెండూ ఉన్నాయి. సంసార వ్యామోహమే మృత్యువు. తత్త్వజ్ఞానమే అమృతత్వం. ఈ విషయం చక్కగా గ్రహించుము.

క. **ననుబోటికిఁ బశుయజ్ఞం , బున హింసకుఁ దగుట దగునె భూసురవర! హిం
సనరహితమైన శాంతి య , జనమున బ్రహ్మద్వారంబు సలిపెద నియతిన్.**

385

ప్రతిపదార్థం: భూసురవర!= విప్రశేష్టా!; ననుబోటికిన్= నావంటి వాడికి; పశుయజ్ఞంబున్= పశువులను వధించి చేసే యజ్ఞంతో; హింసకుఁడు+అగుట= హింసించేవాడు కావటం; తగునే?= ఉచితమా?; హింసన రహితము+ఐన= హింసలేని; శాంతియజనమున్= శాంతియజ్ఞంతో; నియతిన్= నియమపూర్వకంగా; బ్రహ్మద్వారంబు= బ్రహ్మయజ్ఞమును; సలిపెదన్= చేస్తాను.

తాత్పర్యం: విప్రవర్య! నా వంటివాడికి పశువులను చంపి చేసే ద్రవ్యయజ్ఞం తగదు. హింసా సంబంధంలేని శాంతియజ్ఞంతో నేను నియమంగా బ్రహ్మయజ్ఞం చేస్తాను.

విశేషం: యజ్ఞాలు అనేక విధాలుగా ఉన్నాయి. వేదంలోని కర్కుకాండలో పశువధతో కూడిన అనేకయజ్ఞాలు నిరూపించబడి ఉన్నాయి. అయితే అని అంత ప్రశ్నమైనవి కావు. గీతలో శ్రీకృష్ణుడు “శేయాన్ ద్రవ్యమయుద్యజ్ఞత్ జ్ఞానయజ్ఞః” అని చెప్పాడు. అంటే ద్రవ్యమయమైన యజ్ఞం కంటే జ్ఞానయజ్ఞం శేయస్కారమని అర్థం. అందువలన మౌల్యార్థులు జ్ఞానయజ్ఞం అనుష్టిస్తారే కాని ద్రవ్యయజ్ఞాలు చేయరు. ఇక్కడ మేధావి జ్ఞానయజ్ఞ మనబడే బ్రహ్మయజ్ఞమే ప్రశస్తమని వివరించాడు. సర్వోదియ నిగ్రహంతో

కూడిందే తపోమయమూ, యోగమయమూ అయిన శాంతియజ్ఞం. అందువలన జ్ఞానప్రాప్తి కల్గుతుంది. ఆ విధానాన్ని బ్రహ్మాయజ్ఞమని వ్యవహరిస్తారు. గీతలో ఈ యజ్ఞాల స్వరూపం విషులంగా నిరూపించబడి ఉన్నది. ఆధునిక కాలంలో కర్కృతాండలో చెప్పినట్లు ద్రవ్యయజ్ఞాలు చేసేవారు అరుదైపోయారు. ఇప్పుడు కూడా జ్ఞానయజ్ఞం ప్రశ్నమై ఉన్నది.

క. యోగంబుఁ దపంబుఁ బలి, త్యాగంబును గాక యొండు లగునె హితంబుల్?

రాగము సల దుఃఖంబును, ద్యుగముఁ బోలెడి సుఖంబు నరయం గలవే?

386

ప్రతిపదార్థం: యోగంబున్= యోగానుష్ఠానము; తపంబున్= తపస్సు; పరిత్యాగంబునున్= సంగం త్యజించటమూ; కాక= ఇవికాక; ఒండులు= ఇతర మార్గాలు; హితంబుల్= శ్రేయస్కురాలు; అగునే?= అవుతాయా?; రాగముసరి= విషయాసక్తితో సమానమైన; దుఃఖంబునున్= బాధయు; త్యాగమున్+బోలెడి= విషయాసక్తిని వదలటంతో సమానమైన; సుఖంబున్= ప్రమోదమును; అరయన్= పరిశీలించగా; కలవే?= ఉన్నవా?

తాత్పర్యం: యోగాన్ని అనుష్ఠించటం, తపస్సు చేయటం, విషయాసక్తిని త్యజించటం - అనేవి హితకరమైన మార్గాలు. వీటితో సమానమైన శ్రేయోమార్గాలు మరి లేవు. అట్లాగే విషయాసక్తితో సదృశమైన దుఃఖం మరొకటి లేదు. త్యాగాన్ని పోలిన సుఖం కూడా లేదు.

క. ప్రజ యేన కాన నన్నుఁ, బ్రజ సుగతికిఁ బుచ్ఛునని భరంపడి కోరం

బ్రజ విడిచెద నా యందబి, యజేయమును నవ్యయంబు నగు పద మిచ్చున్.

387

ప్రతిపదార్థం: ఏను+అ= నేనే; ప్రజ= జనించిన సంతానమై ఉన్నాను; కాన్= అందుచేత; నన్నున్= నన్ను; ప్రజ= సంతతి; సుగతికిన్= సద్గతికి; పుచ్ఛున్+అని= పంపుతుందని; భరంపడి= అతిశయించి; కోరన్= అభిలషించను; ప్రజన్= సంతతిని; విడిచెదన్= వదలివేస్తాను; అది= ఆ త్యాగం; నాయందున్= నాలో; అజేయమునున్= జయించరానిది; అవ్యయంబున్= వ్యయం కానిది; అగుపదమున్= అయినస్తానాన్ని; ఇచ్ఛన్= ఇస్తుంది.

తాత్పర్యం: తండ్రి! నేను నీకు సంతతివై ఉన్నాను. నాకు కలిగిన మరొక సంతతి నా సుగతికి హేతువుతుందని నేను భావించటం లేదు. అందువలన నేను సంతతికొరకై అభిలషించను. సంతతిని వదలివేస్తాను. (గృహస్తధర్మం స్వీకరించను అని భావం). ఆ త్యాగం నాకు జయించరాని, తరుగులేని మహాన్నతస్థితికి హేతువుతుంది.

ఉ. కావున లోకసంక్షయము గన్నాని యెల్లెడ నిర్మముండ వై

నీవును శాంతియున్ సమత నిష్టయుఁ బూని గుహప్రవేశ సం

భావన నాత్మదర్శన విభాసివి గమ్మనినం దచీయ వి

ద్యువచనంబులం జనకుఁ డట్టీయ యై వెలిగెం గృతార్థతన్.

388

ప్రతిపదార్థం: కావున్= అందుచేత; నీవును= నీవుకూడ; లోకసంక్షయమున్= లోకంయొక్క వినాశాన్ని; కన్నాని= చూచి; ఎల్లా+ఎడన్= అన్ని విషయాలలోనూ; నిర్వముండవు+ఖ= మమకారం లేనివడవై; శాంతియున్= శమము; సమత= సమభావం; నిష్టయున్= అత్మనిష్ట కూడా; పూని= వహించి; గుహాప్రవేశసంభావనన్= బుద్ధిగుహలో చౌరభారుట అనే సంభావనచే (ఏకాంతమైన కొండగుహలో ప్రవేశించటం అనియు చెప్పవచ్చును.); అత్మదర్శన విభాసివి= అత్మను చూడటంచేత ప్రకాశించేవాడివి; కమ్ము= అగుము; అనినన్= అని చెప్పగా; తదీయ విద్యావచనంబులన్= అతడి బ్రహ్మవిద్యామయాలైన మాటలచేత; జనకుఁడు= తండ్రి; అట్టీయ+ఖ= అట్లాంటివాడగానే రూపొంది; కృతార్థతన్= కృతకృత్యతతో; వెలిగెన్= ప్రకాశించాడు.

తాత్పర్యం: అందువలన లోకం శాశ్వతం కాదని గ్రహించి నీవు దేనిమీదా మమకారం పెట్టుకొనవద్దు. శాంతి, సమభావం, ఆత్మనిష్ఠ కలిగి ఉండుము. నీ బుద్ధిగుహలోనికి ప్రవేశించి అందు నిగూఢంగా ఉన్న ఆత్మను చూడుము. ('ఏకాంతమైన కొండగుహలో జేరి ఆత్మ దర్శనపరుడిని కమ్ము') అని కుమారుడు తండ్రికి బోధించాడు. అతడు చెప్పిన బ్రహ్మావిద్య ప్రబోధకాలైన మాటలు విని తండ్రి ఆ రీతిగా అనుష్ఠించి కృతార్థుడై వెలుగొందాడు.

క. నరనాథ! యమృతమగు ను, న్నరూపు గను టివు మరగు నా చెప్పిన యి
పురమేతిహస వాక్యో, త్వరంబు నర్థంబు చిత్తగత మగుచుండన్.

389

ప్రతిపదార్థం: నరనాథ!= రాజు!; నా చెప్పిన= నేను వచించిన; ఈ+పరమ+ఇతిహస వాక్య+ఉత్సరంబు= ఈ శ్రేష్ఠమైన పూర్వగాథకు చెందిన వచనసమూహంయొక్క; అర్థంబు= శబ్దార్థం; చిత్తగతము= మనసుకెక్కింది; అగుచుండన్= అవుతూ ఉండగా; ఈవు= నీవు; అమృతము+అగు= మరణిపోతమైన; ఉన్నరూపు= యథార్థతత్త్వమును; కనుదు= చూస్తావు; మరగు= దానిని ఆశించుము.

తాత్పర్యం: రాజు! నే నిప్పుడు చెప్పిన గాథకు చెందిన వాక్యాల అర్థం నీ మనస్సున కెక్కగా నీవు కూడా అమృతమైన ఆ పరతత్త్వస్వరూపాన్ని చూడగలవు. అభ్యాసంతో దాని నాశించుము'.

వ. అనిన విని యుభిష్టిరుం 'జెవ్విధంబు శీలంబు గలవాడు బ్రహ్మపదంబు నొందు?' నని యడిగిన భీష్మం దత్యాదరంబున.

390

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= భీము డట్లా చెప్పగా; విని= ఆలకించి; యుభిష్టిరుండు= ధర్మజుడు; ఏ+విధంబు= ఎట్టిదైన; శీలంబు గలవాడు= స్వభావం కలవాడు; బ్రహ్మపదంబున్= మోక్షస్థానమును; ఒందున్?= పొందుతాడు?; అని అడిగిన్= అని ప్రశ్నించగా; భీముండు= భీముడు; అతి+ఆదరంబున్= మిక్కిలి ప్రీతితో.

తాత్పర్యం: భీము డారీతిగా చెప్పగా విని ధర్మరాజు 'ఏ విధమైన స్వభావం కలవాడు మోక్షం పొందగలడో వివరించు' మని మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు. భీముడు అతడిపట్ల మిక్కిలి ప్రీతిగలవాడై. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. 'అధిప! లఘువ్యాశియై యిందియుప్రపంచ, జయము గలిగి మోక్షార్థిక్త సారథర్తు
నిరతి నుండెడి వానికిఁ బరమ మగు ప, దంబు తంగేటిజున్న చందంబు నొందు.'

391

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజు!; లఘు+అశి+ప= మితంగా భుజించేవాడై; ఇంద్రియప్రపంచయము= శోత్రం మొదలైన ఇంద్రియ సమూహంపై విజయాన్ని; కలిగి= కలిగి ఉండి; మోక్ష+అర్థ+ఉక్త సారథర్తానిరతిన్= మోక్షం కొరకై చెప్పబడిన శ్రేష్ఠధర్మాలపై ఆసక్తితో; ఉండెడివానికిన్= ఉండెవాడికి; పరమము+అగు= శ్రేష్ఠమైన; పదంబు= బ్రహ్మపదం; తంగేటిజున్న చందంబున్= తంగేడుచెట్టు లోని తేనెతెట్టువలె అందుబాటులో ఉండే విధాన్ని; ఒందున్= పొందును.

తాత్పర్యం: 'రాజు! మితాహారం స్వీకరిస్తూ ఇంద్రియానీకాన్ని జయించి మోక్షం కొరకై శాస్త్రాలలో చెప్పబడిన ఉత్తమ ధర్మాలను అనుష్ఠించేవాడికి బ్రహ్మపదం తంగేటిజున్నవలె సులభసాధ్యమై ఉంటుంది'.

ఏశేషం: తంగేడుచెట్టు మిక్కిలి ఎత్తుగా పెరగదు. దానిలోని తేనెతెట్టును సులభంగా ఎవ్వరైనా గ్రహించి అనుభవించవచ్చును. అలంకారం ఉపమ.

- వ. అని పలికి మతియు నిట్లను ‘హరీతగీతి యను వాక్యసంచయం బాక్షింపుము. దాన మోక్ష ధర్మంబులు దేటపడుం జెప్పెద హరీతుం డను మునివరుండు విద్యజ్ఞసంబులు దనవలనం బ్రువుజనంబు సమీచీన ప్రకారంబుగా నెఱుంగ నపేక్షించిన.

392

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; మతియున్= మరలకూడ; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లూ అన్నాడు!; ‘హరీతగీతి’ యను= ‘హరీతగీత యనబడే; వాక్యసంచయంబున్= వచనసమాహమును; ఆక్షరింపుము= విను; దానన్= దానివలన; మోక్షధర్మంబులు= ముక్తిపొందుకనువైన ధర్మాలు; తేటపడున్= సృష్టమవుతాయి; చెప్పెదన్= చెపుతాను; హరీతుండను మునివరుండు= ‘హరీతు’ డనే మునిశ్రేష్టుడు; విద్యజ్ఞసంబులు= పండితజనులు; తనవలనన్= తననుండి; ప్రద్రజనంబు= సన్మాస పద్ధతిని; సమీచీన ప్రకారంబుగాన్= చక్కని రీతిలో; ఎఱుంగన్= తెలుసుకొనటానికి; అపేక్షించినన్= కోరగా.

తాత్పర్యం: భీముడు ధర్మజుడితో అట్లా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లూ అన్నాడు. ‘హరీతగీత’ అనబడే కొన్ని మాటలున్నాయి. అని వినుము. వాటిద్వారా మోక్షధర్మాలు సృష్టమయ్యేటట్లు చెప్పుతాను. పూర్వం హరీతుడనే ఒక మునిశ్రేష్టుడి నుండి పండితులు సన్మాసవిధానం చక్కగా తెలిసికొనాలని అపేక్షించారు. అట్లా వారు అపేక్షించగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

హరీతుండు విద్యజ్ఞనుల కుపదేశించిన తత్త్వప్రకారము (సం. 12-269-2)

- సీ. వారి కి ట్లనియె ‘నిష్టారంభమతి నిలు , వెడలి కోర్ముల కెల్ల విముఖుఁ దగుచు జనములకీడు వాక్షఫ్సుర్మునోవర్త , నములఁ గూర్చుక మైత్రి సమతఁ గరుణ గలిగి, నిందాప్రశంసల భేదమును నుబ్బి , లేక పాడింటను నేకతంపు గుడి ప్రూసి పాంతను గుహలోన నుండుచు , దంపకములకు వంటకములకును
- తే. భోజనములకుఁ దతీయైన ప్రాద్య గడపి , ఇంక్క గొనుఁ బ్రీతి మన్మసు పెద్దవెట్టు నట్టియెడఁ దక్కి క్రొత్తగా నరుగు యతి ని , రంతరంబు నాత్మారాముఁ దై చలించు.

393

ప్రతిపదార్థం: వారికిన్= ఆ పండిత జనులకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు; యతి= సన్మాసి; నిష్టా+అరంభమతిన్= ఆత్మనిష్టాప్రయత్నం గల బుద్ధితో; ఇలు వెడలి= గృహంనుండి వెలికివచ్చి; కోర్ములకున్+ఎల్లన్= సమస్తములైన కోరికలకూ; విముఖుఁ+అగుచున్= పరాజుఖుడవుతూ; జనముల= ప్రజలయొక్క; కీడున్= అపకారమును; వాక్షఫ్సుర్మునోవర్తనములన్= మాటలు, చూపులు, మనస్సి వీటినడతలలో; కూర్చుక= సంధించక; మైత్రి= మిత్రభావం; సమత= సమభావం; కరుణ= దయ; కలిగి= కలిగి ఉండి; నిందాప్రశంసలన్= తెగిడిక - పాగిడికలలో; భేదమును= దుఃఖాన్ని; ఉబ్బన్= పాంగటమూ; లేక= లేనివాడై; పాడింటనున్= పాడుపడిన ఇంటిలో; ఏకతంపుగుడిన్= ఏకాంతమైన అలయంలో; మ్రూనిపొంతను= చెట్టుచెంతను; గుహలోనన్= కొండబిలంలో; ఉండుచున్= ఉంటూ; దంపకములకున్= దంచటానికి; వంటకములకున్= వండటానికి; భోజనములకున్= భుజించటానికి; తతీపన ప్రాద్య= అనువైన కాలం; కడపి= దాటనిచ్చి; భిక్షన్+కొనున్= భిక్షగ్రహిస్తాడు; ప్రీతిన్= ప్రియంతో; మన్మసున్= గారవంతో; పెద్దవెట్టునట్టి ఎడన్= అధికంగా భిక్షవెట్టే చోటును; తక్కి= వర్షించి; క్రొత్తగాన్= నూతనంగా; అరుగున్= పోతాడు; నిరంతరంబున్= ఎల్లవేళల; అత్మారాముడు+హ= తనలో తాను క్రిందించేవాడై; చరించున్= తిరుగుతాడు.

తాత్పర్యం: హరీతుడు పండితులతో ఇట్లా అన్నాడు: ‘ఆత్మనిష్టలో ఉమ్మక్కమైన బుద్ధిగలవాడై సన్మాసి ఇల్లు వదలాలి. కోర్చులు కలిగి ఉండకూడదు. తన మాటలలో, చూపులలో, చిత్తంలో ప్రజలకు ఏ విధమైన కీడు

తలపెట్టరాదు. మిత్రత్వం, సమత్వం, దయ కలిగి ఉండాలి. స్తుతినిందలకు పొంగటం, క్రుంగటం లేకుండా ఉండాలి. పాడుపడిన ఇంటిలోనో, ఏకాంతమైన చోట గుడిలోనో, చెట్టునీడనో, లేక కొండగుహలోనో ఉండాలి. దంచటం, వండటం, భోజనం పనులు పూర్తి అయ్యేసమయంవరకూ వేచిడండి భిక్షకు పోవాలి. తనమై ఎక్కువ ప్రీతి, గౌరవం చూపుతూ మితిమించి భిక్షపెట్టే వారున్నచోటు వదలి క్రొత్తచోటికి వెళ్లాలి. సదా ఆత్మయందే రతి గలిగి చరించాలి.

తే. అనిన వారు కృతార్థులై యతనిఁ బ్రస్తి, తించి రని చెప్పి విని నరదేవవరుడు

దేవతటినీ తనూజుతో 'భావశుద్ధి, కలిమి యొప్పుగదే!' యని పలికి మఱియు.

394

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; వారు= ఆ పండితులు; కృతార్థులు+ఖ= ధన్యులై; అతనిన్= ఆ హారీతుడిని; ప్రస్తుతించిరి+అని= పాగిడారని; చెప్పేన్= చెప్పాడు; విని= ఆలకించి; నరదేవవరుడు= రాజుశ్రేష్ఠుడైన ధర్మపుత్రుడు; దేవతటినీ తనూజుతోన్= గంగాపుత్రుడితో; భావశుద్ధి కలిమి= చిత్తశుద్ధి కలిగి ఉండటం; ఒప్పన్+కదే అని= శోభిస్తుంది కదా అని; పలికి= చెప్పి; మఱియున్= ఇంకనూ.

తాత్పర్యం: ఇట్లా హారీతముని చెప్పేసరికి ఆ విద్యజ్ఞులు కృతకృత్యులై అతడిని పాగిడారు' అని భీష్ముడు చెప్పాడు. అది విని ధర్మరాజు భీష్ముడితో 'చోరా! భావశుద్ధి కలిగి ఉండటం ఎంత శోభావహమైనది?' అని పలికి మళ్ళీ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. రాజబూపంబు తొడుసునఁ గ్రచ్ఛకొన్ని, మనసుతో నుండ కెన్నడో మరలి యింది

యముల నిల్చించి సత్యాదు లపులఁ ద్రోచి, యేను శాంతిసుఖంబున కెలయు టనఫు!

395

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా; ఏను= నేను; రాజబూపంబు తొడుసునన్= రాజత్వంమొక్క సంబంధంచేత; క్రచ్చుకొన్న= చుట్టుకొని ఉన్న; మనసుతోన్= చిత్తంతో; ఉండక= వర్తించక; మరలి= ఈ స్థితినుండి తొలగి; ఇంద్రియములన్= శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలను; నిర్మించి= జయించి; సత్యాదులు= సత్యంమొదలైన త్రిగుణాలను; అపులన్+త్రోచి= కడకునెట్టి; శాంతిసుఖంబునకున్= శాంతిచేత కలిగే ఆత్మసుఖానికి; ఎలయుట= చేరటం; ఎస్సుడో!= ఎప్పుడో కదా!

తాత్పర్యం: కిల్చిపరహితుడవైన ఓ పితామహా! నేను రాజత్వం అనే సంబంధంతో చుట్టుకొన్న చిత్తాన్ని వదలి ఇంద్రియాలను జయించి సత్యం, రజస్తు, తమస్తు అనే త్రిగుణాలను దాటి శాంతివలన కలిగే ఆత్మసుఖాన్ని చూరగొనేది ఏనాటికో కదా!

చ. అనుటయు నాతఁ డిట్టు లను నక్కనుభర్తకు 'హేగ మేటికిన్
ఘనభుజ? యెల్లచందములు గాలముతోడివ చుమ్ము; వర్షధ
ర్వనిరతి చిత్తపాకము గ్రమంబునఁ దెచ్చు గఫాయపక్వతన్
బనుపడ కర్ము దేలగు నృపాలకుమారుడు సన్మసింపఁగన్?

396

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అని చెప్పగా; ఆత్మము= ఆ భీష్ముడు; ఆ+కురుభర్తకున్= కౌరవనాథుడైన ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లులు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; ఘనభుజ!= మహాబాహా!; హేగము= త్యర; ఏటికిన్?= ఎందుకు?; ఎల్లచందములు=అన్ని ప్రకారాలు; కాలముతోడివి+అ+చుమ్ము!= కాలానుసారాలే సుమా!; వర్షధర్మనిరతి= బ్రాహ్మణాదివర్షాలయొక్కధర్మాలలోదృఢమైనఅసక్తి; క్రమంబునన్= క్రమంగా; చిత్తపాకమున్= మనఃపరిపాకాన్ని; తెచ్చన్= తీసికొనివస్తుంది; నృపాలకుమారుడు= రాకుమారుడు;

తాత్పర్యం: ధర్మసుతుడు అట్లా అనేసరికి భీష్ముడు అతడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘మహాబాహుడవైన ఓ ధర్మరాజా! అన్ని విధానాలూ కాలానుగుణంగానే ఉంటాయి సుమా! వర్ణాలకు చెందిన ధర్మాలపై ఆసక్తి క్రమంగా మనస్సుకు పరిపక్వత తెస్తుంది. రాజపుత్రుడైనవాడు చిత్రదోషాన్ని శమింపజేయకుండా సన్మసించటానికి ఎట్లా అర్పుడు బొతాడు?’

విశేషం: 'కషాయం చిత్తదోషం పాచయిత్తా విషధం కృత్తుగ్' అని నీలకంర వ్యాఖ్య - కషాయ శబ్దానికి చిత్తదోషమని భావం.

v. ఇవ్విషుయంబున వృత్తగీత యను నితిపోసంబు గలదు వినుము. వృత్తండు భండనంబునం బడిన నెత్తికొనిపోశయి పెట్టుకొని యున్న యెడ నయ్యవస్థ నొంబియు విషాదంబు లేకయున్న యద్దనుజవిభునితో శుక్రండు ‘వైలహృతవిభవుండవైన నీకు మనోవ్యధి లేమికిఁ గతంబేమి?’ యని యడిగిన నతం డతని కీటనియే.

397

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విషయంబున్న= ఈ విషయంలో; వృత్తిగీత అను= ‘వృత్తిగీత’ అనే; ఇతిహసంబు= పూర్వగాఢ; కలదు= ఉన్నది; వినుము= ఆలకించుము; వృత్తుండు= వృత్తాసురుడు; భండనంబున్న= యుద్ధంలో; పడినన్= పడగా; ఎత్తికొనిపోయి= లేవెత్తికొని వెళ్లి; పెట్టుకొని ఉన్న ఎడన్= ఉంచుకొని ఉండగా; ఆ+అవస్థన్= ఆ స్థితిని; ఒందియున్= పొందికూడా; విషాదము లేక ఉన్న= దుఃఖము లేకున్న; ఆ+దనుజవిభునితోన్= ఆ రాక్షస ప్రభువుతో; పుత్రుండు= పుక్రాచార్యుడు; వైరిహృతవిభవండవు+ఖన= శత్రువులచేత అపహరించబడిన సంపదకలవాడవగు; నీకున్= వృత్తుడైన నీకు; మనోవ్యధి= చిత్తబాధ; లేమికిన్= లేకుండుటకు; కతంబు+ఏమి?= కారణమేమి?; అని అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; అతండు= ఆ వృత్తుడు; అతనికిన్= ఆ పుత్రుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విషయానికి సంబంధించినది ‘వృత్తగీత’ అనే ఇతిహాసం ఒకటి ఉన్నది. వినుము. వృత్తాసురుడు యుద్ధంలో పడిపోగా అనుచరులు అతడిని లేవనెత్తుకొనిపోయి పెట్టుకొని ఉన్నారు. అట్టి దురవస్థ పొంది కూడా వృత్తుడు ఏ విధమైన విషాదం లేకుండా ఉన్నాడు. అప్పుడు గురువైన శుక్రుడు ఆ రాక్షసరాజుతో ‘శత్రువులు నీ సంపదను హారించినా నీకు చిత్తబాధ లేకుండా ఉండటానికి కారణమేమి?’ అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు అతడితో వృత్తాసురుడు ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

వితగీత (సం. 12-270-13)

తే. కలిమయును లేపియును విను కాలవశగా, తములు; బోధవిహానుల దర్శనాను చెప్పాలి.

కలితనుఖుదుఃఖములఁ బెట్టుగాక యర్కి , ముల యనిత్యత యెఱిగేనఁ గలడె విక్కతి?

398

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించును; కలిమియును= సంపదయు; లేమియును= పేదరికమును; కాలవశగతములు= కాలానికి అధీనాలు; (అవి), బోధవిహినులన్= జ్ఞానం లేనివారిని; దర్శిన్యకలిత సుఖదుఃఖములన్= గర్వం, దీనత్యంతో కూడిన సుఖంలోనూ, దుఃఖంలోనూ; పెట్టుగాక= ఉంచును గాక; అర్థముల= సంపదలయొక్క; అనిత్యత= అశాశ్వతత్వం; ఎఱిగినన్= తెలుసుకొంటే; విక్రూతి= వికారం; కలదు+నీ?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: సంపద, పేదరికం అనేవి కాలానికి అధీనమై ఉంటాయి. అని జ్ఞానంలేని మూడులకు మదాన్ని, దీనత్యాన్ని కల్గిస్తాయి. తద్వారా వారి సుఖానికి, దుఃఖానికి హేతువు లవుతాయి. అంతేకాని సంపదలు శాశ్వతం కావు అని తెలిసికొన్న జ్ఞానికి అని ఉన్నా, లేకున్న ఎట్లాంటి వికారమూ కలుగదు.

వ. అర్థంబుల యస్థిరత్వంబ కా దాక్షింపుము.

399

ప్రతిపదార్థం: అర్థంబుల= సంపదలయొక్క; అస్థిరత్వంబ కాదు= అశాశ్వతమే కాదు; ఆక్షింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: సంపదలయొక్క అశాశ్వతమే కాదు. ఇంకా వినుము.

**క. దైవతమానుష తిర్య , గ్రావంబులఁ బొందుచును వికారిణియై భూ
తావలి దిలిగిన వెంటన , వే విధములఁ దిరుగుఁ గర్వవివశత్యమునన్.**

400

ప్రతిపదార్థం: భూత+ఆవలి= ప్రాణులయొక్క సమాహం; దైవతమానుషతిర్యగ్రావంబులన్= దేవత్వం, మనుష్యత్వం, పశుత్వం అనే భావాలను; పొందుచును= పొందుతూ; కర్మవివశత్యమునన్= కర్మకు అధీనం కావటం వలన; వికారిణి+ఇ= వికారం కలదై; తిరిగిన వెంటన్+అ= పోయిన మార్గంలోనే; వేవిధములన్= వెయ్యి విధాలుగా; తిరుగున్= సంచరిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ప్రాణుల బృందం దేవతలుగా, మనుష్యులుగా, పశుపక్ష్యాదులుగా జన్మిస్తా కర్మకు లొంగి వికారం పొంది సంచరించిన మార్గంలోనే మరల మరల వేయివిధాల సంచరిస్తా ఉంటుంది.

**క. ఏ నిధి యంతయు నెఱుగుదుఁ , గాన వగపు నుబ్బు నాకుఁ గలుగు' వనుడు ని
మూన విహీనపు మాటలు , దానవకులనాథ! సీకుఁ దగునే యాడన్.'**

401

ప్రతిపదార్థం: ఏను= నేను; ఇదిఅంతయున్= దీనినంతటినీ; ఎఱుగుదున్= తెలిసికొని ఉన్నాను; కాన= కావున; వగపు= విచారం; ఉబ్బు= సంతసం; నాకున్+కలుగవు= నాకు సంభవించవు; అనుడున్= అనగా; దానవకులనాథ!= రాక్షసకుల రాజా!; ఈ+మానవిహీనపు మాటలు= అభిమానంలేని ఈ పలుకులు; నీకున్ ఆడన్+తగునే?= నీకు చెప్పదగినవా?

తాత్పర్యం: ఈ విషయమంతా నాకు తెలుసు. అందువలన ఏది ఏమైనా నాకు సుఖదుఃఖాలు కలుగవు' అని వృత్తు డన్నాడు. అది విని 'రాక్షసవంశాధిపా! మానం లేని ఈ మాటలు చెప్పటం నీకు ఉచితమా?'

వ. అని యతని మనశ్శుభ్రి యెఱుంగుటకునై భార్థవుండు.

402

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; భార్థవుండు= శుక్రుడు; అతని మనశ్శుభ్రిన్= ఆ వృత్తాసురుడి చిత్తపుద్ధిని; ఎఱుంగుటకున్+ఇ= తెలిసికొనటానికి.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి శుక్రాచార్యుడు ఆ వృత్తుడి చిత్తపుద్ధి ఎట్లాంటిదో తెలిసికొనటానికి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. అనయము సీసువొనల్లిన , విని యతనికి నిట్టు లనియె వృత్తుఁడు 'విజయం

బునకు నయి తపము సేయనె , మును? తత్త్వాకృతమునన గొననె ముఁడు జగములున్?

403

ప్రతిపదార్థం: అనయమున్= మిక్కిలి; ఈను+పానర్చినన్= ఈర్ష ప్రదర్శించగా; విని= ఆలకించి; వృత్తుఁడు= వృత్తాసురుడు; అతనికిన్= ఆ శుక్రుడికి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇట్లు అన్నాడు; మును= పూర్వం; విజయంబునకున్+అయి= యుద్ధంలో విజయం

పొందటానికి; తపము చేయనె?= తపస్సు చేసినవాడనుగానా?; తత్పుకృతమునన్= ఆ తపస్సు అనే పుణ్యంచేత; మూడు జగములున్= త్రిలోకాలనూ; కొనె?= చేకొన్నానుకదా!

తాత్పర్యం: అత్యంతం ఆ మాటలతో శుక్రుడు ఈర్వుప్రదర్శించగా అతడి మాటలు నిని వృత్తుడు ఇట్లాసమాధానం చెప్పాడు. నేను పూర్వం యుద్ధంలో విజయం పొందటానికి తపస్సు చేయలేదా? ఆ తపఃప్రభావంవలన కలిగిన పుణ్యంతో ముల్లోకాలకూ ప్రభువును కాలేదా?

క. ఆ యైశ్వర్యము గ్రమ్ముతి, మాయుటకుం గారణంబు మాన్యచలిత! లే
దే యొక దుష్టుత; మంచి యిటు, సేయుం గాకేమి? యేల చింతింపంగన్?

404

ప్రతిపదార్థం: మాన్యచరిత! = పూజ్యచరిత్రుడా!; క్రమ్ముత్తున్= మరల; ఆ+ఐశ్వర్యము= ఆ సంపద; మాయుటకున్= తొలగి పొందటానికి; కారణంబు= హేతువు; ఒక దుష్టుతంబు= ఒక పాపం; లేదే?= లేదా?; అది= ఆ పాపం; ఇటు= ఇట్లు; చేయున్+కాక+ఏమి= ఒనర్పునుగాక ఏమి?; చింతింపంగన్+ఏల?= విచారించట మెందుకు?

తాత్పర్యం: పూజ్యచరిత్రుడైన ఓ ఆచార్య! పూర్వం అనుభవించిన ఆ సంపద ఇప్పుడు తొలగింది. దీనికి కారణమన్న పాపం లేకుండునా? ఆ పాపం ఇట్లా చేస్తుంది. చేస్తే చేయనీ! ఇందుకై విచారించటం ఎందుకు?

క. విను మనము! యింక సుకృతం, బునకుం జీర దుష్టుతంబు పొంతకుఁ జీనే
ననుపము నచ్చుతు నవ్యయు, ననంతుఁ జెందెద ననామయత నవ్యష్టున్.

405

ప్రతిపదార్థం: అనము= పాపరహితుడా!; వినుము= ఆక్రించుము; ఏను= నేను; ఇంకన్= ఇకమీదట; సుకృతంబునకున్= పుణ్యానికి; చారన్= ప్రవేశింపను; దుష్టుతంబు పొంతకున్= పాపం చెంతకును; పోను= చనను; అనుపమున్= సాటిలేనివాడిని; అచ్యుతున్= భక్తరక్షణంలో జారుపాటు లేనివాడిని; అవ్యయున్= వ్యయం లేనివాడిని; అనంతున్= అంతం లేనివాడిని; ఆ+విష్ణున్= ఆ విష్ణుదేవుడిని; అనామయతన్= బెడదలేకుండా; చెందెదన్= పొందుతాను.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడవయిన ఓ ఆచార్య! వినుము. ఇంకమీద నేను పాపపుణ్యాల వంకకు పోను. తనకు సాటి లేనివాడూ, చ్యతి లేనివాడూ, వ్యయం లేనివాడూ, శాశ్వతుడూ, తుది లేనివాడూ, సర్వవ్యాపకుడూ అయిన విష్ణుదేవుడిని ఏ చిక్కులు లేని పద్ధతిలో ఆశ్రయిస్తాను.

చ. అనిమిషనాధుతోడి యనియష్టుడు గంటి ననంతు నాధ్య వి
ష్టుని నలవోకుఁ దస్తహిమ సువ్రత! నా కెత్తిగెంపు; కర్మసం
జనితవిశేషతం గలుగు చాయలలోపల నెట్లి యవ్విభుం
గనుటకు నర్ష్ణ మయ్యెతుక గల్లగుఁ జేయుము నాదు బుట్టికిన్.'

406

ప్రతిపదార్థం: సువ్రత!= మంచి వ్రతంకలవాడా!; అనిమిషనాధుతోడి= ఇంద్రుడితోడి; అని అప్పుడు= యుద్ధసమయంలో; అనంతున్= అంతంలేనివాడిని; ఆద్యన్= అంతటికీ మొదటివాడైన వాడిని; విష్ణునిన్= సర్వవ్యాపకైనైన వాడిని; అలవోకన్= లీలగా; కంటిన్= చూచాను; తన్నహిమన్= ఆ విష్ణుదేవుడి ప్రభావం; నాకున్+ఎత్తిగెంపు= నాకు తెలియజ్ఞము; కర్మసంజనిత విశేషతున్= కర్మం వలన కలిగే విశేషప్రక్రియలచేత; కలుగు= సంభవించే; చాయలలోపలన్= జాడలలో, (వర్ణాలలో); ఎద్ది= ఏది; ఆ+విభున్= ఆ విష్ణుదేవుడిని; కనుటకున్= చూడటానికి; అర్థము= తగినదో; ఆ+ఎఱుకన్= ఆ తెలివిని; నాదు బుట్టికిన్= నా మతికి; కల్గఁ+జేయుము= కలిగించుము.

తాత్పర్యం: సద్గృతశీలుడవైన ఓ శుక్రాచార్య! నేను ఇంద్రుడితో సంగరం చేసినప్పుడు లీలగా అనంతుడూ, ఆద్యుడూ అయిన విష్ణువును చూచాను. ఆయన మహిమ నాకు తెలియజెప్పుము. కర్మలవలన పెక్క వర్ణాలు (జీవవస్తులు) ఏర్పడతాయి. అందులో ఏ వర్ణం ఆ దేవుడిని చూడటానికి మిక్కులిగా తగి ఉన్నదో నా బుద్ధికి గోచరించేటట్లు వివరించుము.

ఆ. అనిన ‘నట్లకాక విసుము చెప్పేదనని, యసురగురుఁడు పలుకు నవసరమున నచటి కరుగుదెంచె నభిల మునీంద్రు స, మూష్ముఁ డగు సనత్కమారుఁ డధిప!

407

ప్రతిపదార్థం: అధిషీ= రాజూ; అనిననీ= అని వృత్తుడు అడుగగా; అసురగురుఁడు= రాక్షసుల గురువైన శుక్రుడు; అట్లకాక= అట్లే అగుగాకి; చెప్పేదనీ= చెప్పుతాను; వినుము అనీ= ఆలకించుము అనీ; పలుకు+అవసరముననీ= చెప్పే సమయంలో; అఖిలముని+ఇంద్ర సమాన్యున్యుడు+అగు= సమస్త మునివర్యులచేత పూజించదగినవాడైన; సనత్కమారుఁడు= సనత్కమారుడనే బ్రహ్మమానసపుత్రుడు; అచటికినీ= ఆ చోటికి; అరుగుదెంచేనీ= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజూ! ఈ విధంగా వృత్తుడు ప్రశ్నించగానే రక్కసులకు ఆచార్యుడైన శుక్రుడు ‘అట్లాగే విష్ణుడి మహిమను విశదీకరిస్తాను, వినుము’ అని అన్నాడు. అత డట్లా అంటూ ఉండగానే అక్కడికి మునిశ్రేష్ఠులందరి చేతను పూజించదగిన బ్రహ్మమానసపుత్రుడు సనత్కమారుడు వచ్చాడు.

వ. వచ్చి యఱిపూజితుండై సమున్నతాసనంబున నున్న యమ్మహిత్యునితో శుక్రుండు ‘విష్ణుని మాహాత్మ్యంబును వర్ణవిశేషంబులు నిద్దానవేంద్రునకు నెఱింగింపవే!’ యనిన నతండు ప్రసన్నావదనుండగుచునిట్లనియే.408

ప్రతిపదార్థం: వచ్చి= ఏతంచి; అభిపూజితుండు+ఇ= అన్నివిధాలా పూజించబడినవాడై; సమున్నత+అసనంబుననీ= ఎత్తైన పీటిక పై; ఉన్న= కూర్చున్న; ఆ+మహాత్మునితోడనీ= ఆ మహానీయుడితో; శుక్రుండు= శుక్రాచార్యుడు; విష్ణుని మాహాత్మ్యంబును= వెన్నుడి మహిమమా; వర్ణవిశేషంబులనీ= రంగులలోని తేడాలమా; ఈ+దానవేంద్రునకునీ= ఈ రాక్షసరాజుకు; ఎఱింగింపవే= తెలియజెప్పవా; అనిననీ= అని అడుగగా; అతండు= ఆ సనత్కమారుడు; ప్రసన్న వదనుండు+అగుచునీ= అనుగ్రహపూర్వమైన ముఖం కలవాడై; ఇట్లు+అనియెనీ= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆ రీతిగా వచ్చిన సనత్కమారుడికి రక్కసులరేడు పూజాదులు కావించాడు. ఆపై ఉన్నతాసనంపై ఆ మునీంద్రుడు కూర్చున్నాడు. శుక్రుడు ఆయనతో ‘ఈ వృత్తాసురుడికి విష్ణుదేవుడి మాహాత్మ్యాన్ని, వర్ణవిశేషాలమా తెలియజెప్పు’మని అర్థించాడు. అప్పుడు ప్రసన్నమైన ముఖంతో సనత్కమారుడు ఇట్లా చెప్పాడు.

ఆ. ‘విసుము దనుజనాథ! విష్ణునియం డబీ, లంబుఁ గలుగు నిలుచు లయముఁ బోండు;

నతనిభక్తి నింభ్రియ జయంబును బోలె, దానధర్మవిధులఁ గానరాదు.

409

ప్రతిపదార్థం: దనుజనాథీ= రక్కసులరేడా; వినుము= ఆలకించుము; విష్ణుని+అందునీ= వెన్నునిలో; అఖిలంబునీ= సమస్తమున్నా; కలుగునీ= ఉదయిస్తుంది; నిలుచునీ= నిలిచి ఉంటుంది; లయమునీ+పొందునీ= లయిస్తుంది; అతనినీ= ఆ దేవుడిని; భక్తినీ= భక్తిచేతా; ఇంద్రియజయంబునునీ+పోలనీ= ఇంద్రియాలను నిగ్రహించటంచేత వలె; దానధర్మవిధులనీ= త్యాగం, ధర్మం మొదలైన విధానాలచేత; కాననీ రాదు= చూడటానికి సాధ్యంకాదు.

తాత్పర్యం: రాక్షసరాజా! వినుము. విష్ణుడిలోనే ఈ సమస్త చరాచరాత్మక జగత్తూ ఉదయిస్తుంది. అతడిలోనే నిలిచి ఉంటుంది. చివరికి ఆ దేవుడిలోనే లీనమవుతుంది. భక్తితోనూ, ఇంద్రియవిజయంతోనూ ఆ దేవుడిని సందర్శించవచ్చును గాని, దానం, ధర్మకార్యాలు మొదలైన వాటిద్వారా చూడటానికి సాధ్యంకాదు.

వ. అవిప్రయోజనపదుటయుం గలిగియుండు; నాయినుం జెప్పెదు; మున్న విష్ణుని మహిమ యాకళింపుము.

410

ప్రతిపదార్థం: అవి= ఆ దాన ధర్మాదులు; ప్రయోజనపదుటయున్= అక్కరు రావటం; కలిగిఉండున్= సంభవిస్తుంది; అదియున్= ఆ విషయం కూడ; చెప్పెదన్= వివరిస్తాను; మున్న= ముందు; విష్ణుని మహిమ= వెన్నుని ప్రభావం; ఆకర్షింపుము= విను.

తాత్పర్యం: ఆ దానాది ధర్మకార్యాలు కూడా ప్రయోజనం కలిగియే ఉన్నాయి. దానిని కూడా చెప్పుతాను. ముందుగా విష్ణుడి ప్రభావ మెటువంటిదో చెప్పుతాను వినుము.

తే. ధరణి పాదంబు లతనికి శిరము బిపము ; బిశలు బాహపు లతఁడు సర్వదేవమయుఁడు
భూతవిక్షేప సంపోరములు డబీయ ; మానసస్మైర్లీలలు దానవేంద్రు!

411

ప్రతిపదార్థం: దానవేంద్ర!= రాక్షసరాజౌ; అతనికిన్= ఆ విష్ణువును; ధరణి= భూమి; పాదంబులు= కాళ్ళు; దివము= ఆకాశం (స్వర్గం); శిరము= తల; దిశలు= దిక్కులు; బాహపులు= చేతులు; అతఁడు= ఆ విష్ణువు; సర్వదేవమయుఁడు= సకల దేవతాస్వరూపుడు; భూతవిక్షేపసంపోరములు= ప్రాణుల సృష్టి మరియు సంహారాలు; తదీయ మానసస్మైర్లీలలు= ఆ దేవుడి చిత్తముయొక్క స్వేచ్ఛావిలాసాలు.

తాత్పర్యం: రాక్షసనాథా! విష్ణువుకు భూమి - పాదాలు, ఆకాశం (స్వర్గం) - తల, దిక్కులు - భుజాలు. ఆ దేవుడు సర్వదేవతాస్వరూపుడై ఉన్నాడు. ప్రాణులను సృష్టించటం, సంహారించట మనేని ఆయన చిత్తంలో సంభవించే స్వేచ్ఛాలీలావిలాసాలు.

వ. వినుము జీవావస్థలు ఛాయలై యుండుఁ గృష్మంబును, ధూముంబును, హరితంబును, హరిద్రుంబును,
రక్తంబును, శుక్లంబును మైనవి యాఱుగల వద్దశా విశేషంబులు.

412

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆకర్షించుము; జీవ+అవస్థలు= కర్మవిశేషంవలన కలిగే జీవుల దశలు; ఛాయలు= వర్షాలు; ఐ+ఉండున్= అయి ఉంటాయి; ఆ+దశావిశేషంబులు= ఆ అవస్థాభేదాలు; కృష్ణంబునున్= నలుపును; ధూముంబునున్= నలుపుమించిన ఎరుపును; హరితంబునున్= ఆకుపచ్చరంగును; హరిద్రుంబునున్= పసుపువర్షమును; రక్తంబునున్= ఎరుపును; శుక్లంబునున్= తెలుపును; ఇనవి= అయి ఉన్నవి, ఆఱు= ఆరుసంఖ్య గలవి; కలవు= ఉన్నాయి.

తాత్పర్యం: వివరిస్తాను వినుము. కర్మవిశేషం వలన జీవులకు అవస్థాభేదాలు కలుగుతాయి. అవి వర్షాలుగా రూపాంది ఉంటాయి. అట్టి భేదాలు ఆరున్నాయి. అవి క్రమంగా నలుపు, నలుపుమించి కలసిన ఎరుపు, ఆకుపచ్చరంగు, పసుపురంగు, ఎరుపు, తెలుపు అనబడతాయి.

తే. అనఘు! విష్ణువిహిరంబు లైన విషము , వివిధ విక్షేప సంపోర్వుత్తులందు
బ్రూమణ మొందెడి జీవుని బహుళకర్తు , ముల వశంబున నాతనిఁ బొందుచుండు.

413

ప్రతిపదార్థం: అనము!= పాపరహితుడా!; విష్ణువిహరంబులు+బన= విష్ణుదేవుడి విహారణా లైనటువంటి; వివిధ విష్ణేపసంహర వృత్తులందున్= నానావిధాలైన సృష్టిసంహరవ్యాపారాలలో; భ్రమణము= తిరుగుటను; ఒండెడి= పాండెడి; జీవని= జీవత్కుయొక్క; బహుళకర్మముల వశంబున్న= అనేక కర్మలవలన; ఆతనిన్= ఆ జీవడిని; పొందుచుండున్= (పై చెప్పిన దశాపిశేషాలు) ప్రాప్తిస్తూ ఉంటాయి.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన వృత్తాసురుడా! నానావిధాలైన సృష్టిసంహరాలు విష్ణువు విహారవిలాసాలై ఉన్నాయి. జీవుడు వాటిలో పరిభ్రమిస్తూ ఉంటాడు. అతడి కర్మల ఫలితంగా పైన పేర్కొన్న ఆరు అవస్థాభేదాలు అతడిని పొందుతూ ఉంటాయి.

తే. తన్న సుత్తమ మధ్యమాధ్యమము లైన , చాయ లోందంగఁ బ్రచుర పర్యాయవృత్తి జీవుడి డమరత్య ముఖ్యానానావిధముల , నొంచి యెక్కుచు డిగ్గుచు నుండుఁ జావె.

414

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= జీవత్కుడు; తన్న్= తనను; ఉత్తమ మధ్యమ+అధమములు+బన= శ్రేష్ఠం, మధ్యమం, నీచం అయిన; చాయలు= వర్షాలు; ప్రచురపర్యాయవృత్తిన్= అధిక్యక్రమవర్తన ననుసరించి; ఒందగన్= పాందగా; అమరత్య ముఖ్యానానావిధములన్= దేవత్యం మొదలైన అనేక స్థితులను; ఒంది= పాంది; ఎక్కుచున్= పైకిపోతూ; డిగ్గుచున్= క్రిందికిస్తూ; ఉండున్+చూవె!= ఉంటాడు సుమా!

తాత్పర్యం: జీవడిని ఉత్తమం, మధ్యమం, నీచం అనే దశాభేదాలు క్రమానుగుణంగా పొందుతూ ఉంటాయి. దానిని బట్టి అతడు దేవత్యం, మనుష్యత్యం, మొదలైన అవస్థలు పొంది పైకి, క్రిందికి పరిభ్రమిస్తూ ఉంటాడు సుమా!

క. మే లొనలింపగ దొరకొను , మేలిమి గలచాయ కీడు మెయికొని చేయన్ లోలత్పరహిత! చాయకుఁ , జాలం గీడ్వాటు వోలయు చందము వచ్చున్.

415

ప్రతిపదార్థం: లోలత్పరహిత!= చాంచల్యం లేనివాడా!; మేలు+బనరింపగన్= మంచిపని చేయగా; మేలిమికల= శ్రేష్ఠమైన; చాయ= వర్షం; దొరకొనున్= సంభవిస్తుంది; మెయికొని= పూనుకొని; కీడు= అపకారం; చేయన్= చేయగా; చాయకున్= వర్షానికి; చాలన్= మిక్కిలి; కీడ్వాటు+పొలయు= చేటు ఘటిల్లే; చందము వచ్చున్= పద్ధతి సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: చాపల్యం లేని వృత్తుడా! ఎవడు ఇతరులకు మేలు చేస్తాడో వాడికి మంచి వర్షం సిద్ధిస్తుంది. అట్లా కాక ఇతరులకు అపకారం చేసేవాడికి వచ్చే వర్షం కూడా అధమమై ఉంటుంది.

వ. కావునన్.

416

తాత్పర్యం: కాబట్టి.

క. రసకర్మజ్ఞాడు దారము , పసిండి సేతకుఁ బ్రయత్తపరుడై శుద్ధ త్వసుమగ్రము సేయుక్కియ , న్యాసువక పరిశుద్ధి జీవునికిఁ జేయు టురున్.

417

ప్రతిపదార్థం: రసకర్మజ్ఞాడు= రసవాదక్రియ తెలిసినవాడు; దారమున్= సూత్రమును; పసిండిసేతకున్= బంగారుగా చేయ టునికి; ప్రయత్నపరుడు+బ= ఉద్యమం చేసేవాడై; పుద్ధత్తుసుమగ్రము= వైర్మల్యసంపన్చం; చేయు క్రియన్= చేసేటట్లు; విసువక= విసుగు చెందక; జీవునికిన్= జీవత్కుడికి; పరిశుద్ధిన్+చేయుట= నిర్మలత్యం ఆపాదించటం; ఉరున్= తగి ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: రసవాదక్రియ కలాపం తెలిసినవాడు దారాన్ని బంగారుగా మార్పటానికి ప్రయత్నిస్తూ దానికి పుద్ధిగల్గించి నట్టే జీవుడికి శ్రేయస్సు కలిగించటానికి మలవిక్షేపాది దోషాలు లేకుండా చేయటం ఉచిత మవుతుంది.

క. విను కుసుమంబుల వాసిం , చిన నొప్పని కంపు విడిచి చెందును సార
భ్య నిరూఢిం బిలలట్టుల , యనఫూ! సుకృతముల జీవుఁ డకలంకుఁ డగున్.

418

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; విను= ఆలకించుము; తిలలు= నువ్వులు; కుసుమంబులన్= పువ్వులలో; వాసించినన్= ఉంచితే, వాసెన కట్టుకట్టితే; ఒప్పని కంపున్= దుర్గంధమును; విడిచి= వదలి; సారభ్యనిరూఢిన్= సువాసనా ప్రశస్తిని; చెందును= పొందుతాయి; అట్టుల= అట్టే; జీవుడు= జీవాత్ముడు; సుకృతములన్= పుణ్యకార్యాలచేత; అకలంకుఁడు+అగున్= మాలిన్యం లేనివాడవుతాడు.

తాత్పర్యం: పాపంలేనివాడా! నువ్వులను మంచిగంధంగల పూలలో వాసెన కట్టు కట్టితే దుర్గంధం వదలి సుగంధం కలవిగా అవుతాయి. అట్టే పుణ్యకార్యాలచేత జీవుడు మాలిన్యం విడి పవిత్రుడవుతాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. అంతంతకు సత్కర్మము , లెంతయుఁ బెనుపాంద జీవుఁ డెక్కుడు చాయ్న
జింతా కలుషము వాయగు , సంతోషమృతము నాని సంశుద్ధుఁ డగున్.

419

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= జీవాత్ముడు; అంతకున్+అంతకున్= అంతకంతకు; సత్కర్మములు= సుకృతాలు; ఎంతయున్= మిక్కిలిగా; పెనుపాందన్= వృద్ధిపాందగా; ఎక్కుడు చాయ్న= మేలైన వర్షాలో; చింతాకలుషము= వగపు అనే కాలుష్యం; పాయగున్= తొలగిపోగా; సంతోష+అమృతమున్= హర్షమనే సుధను; అని= త్రాగి; సంశుద్ధుడు+అగున్= పరిశుద్ధు డవుతాడు.

తాత్పర్యం: ఎంతకంతకు జీవుడు పుణ్యకార్యాలు చేస్తాడో, అంతకంతకు మేలైన వర్షాన్ని అతడు పొందుతాడు. దానివలన అతడి దుఃఖం తొలగుతుంది. సంతోషసుధను ఆస్యాదించి అతడు నిర్వులు డవుతాడు.

వ. ఎక్కుడు చాయ శుక్కత్వంబు.

420

ప్రతిపదార్థం: ఎక్కుడు చాయ= శ్రేష్ఠవర్షాం; శుక్కత్వంబు= తెలుపు.

తాత్పర్యం: పైన నిర్దేశించిన ఆరు రంగులలో తెలుపు మేలైన వర్షాం.

క. జీవుఁడు శుక్కచ్ఛాయా , భావితుడైనపుడు విష్టు భావించుటకున్
దా వెరవలి యగుఁ డద్దత , భావ మొసగు గుఱుము లేని పండగునెలవున్.'

421

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= జీవాత్మ; శుక్కచ్ఛాయాభావితుడు+ఇపుడు= ధవళవర్షవాసితుడైన సమయంలో; విష్టున్= వెన్నుని; భావించుటకున్= ధ్యానించటానికి; తాన్= తాను; వెరవరి+అగున్= ఉపాయశాలి అవుతాడు; తద్రతభావము= విష్టుడి యందు సక్కమైన ధ్యానం; గుఱుము లేని= గింజలేని; పండు+అగు= ఫలమైన; నెలవున్= స్తానమును; ఒసగున్= ఇస్తుంది.

తాత్పర్యం: జీవుడు ఎప్పుడు శుక్కవర్ష వాసితమైన చిత్తవృత్తి గలవాడవుతాడో, అప్పు డతడు విష్టువు నందు ధ్యానం కలిగినవాడవుతాడు. విష్టుధ్యానం గింజలేని పండువంటి ఉత్సవస్థితిని కలిగిస్తుంది. (పండులో గింజగల భాగం వదలి తక్కిన భాగమునే అనుభవిస్తారు. గింజలేని పండు మొత్తం ఆనందజనకమై ఉంటుందని భావం)’.

విశేషం: ‘గురుము’ అనే పదానికి ‘గుటుతు’ అనే పాఠాంతరం ఉన్నది. ‘గురుతు లేని పండు’ అన్న పాఠానికి మచ్చలేని ఫలమని అర్థం.

వ. అనిన విని వృత్తం డటీసంబులు, నమ్మతస్వరూపంబులు నగు భవటీయ వచనంబులు వినికింజేసి విశుధ్మండనైతి’ నని పలికి ప్రాణంబులు విడిచి విష్ణునిం బొందే’ నని చెప్పుటయు, నప్పోండవేయాగ్రజుండు ‘వృత్తని విజ్ఞానంబును, విష్ణుభక్తియు నింత యొప్పునే?’ యని య్యాగించి, ‘యతండును, నాఖండలుండును భండనంబు సేసిన తెఱం గెత్తింగింపవే’ యనుటయు ననిమిషనిందనుం డతని కిట్లనియె. 422

ప్రతిపదార్థం: అనిన్న= అని చెప్పగా; విని= ఆకర్షించి; వృత్తండు= వృత్తాసురుడు; అదీనంబులు= దైవ్యంలేనివి; అమృత స్వరూపంబులున్= సుధాసర్వశములు; అగు= అయిన; భవటీయవచనంబులు= నీమాటలు; వినికిన్+చేసి= వినటంవలన; విశుధ్మండన్+పతిన్+అని= పరిశుధ్మడనయ్యాను అని; పలికి= వచించి; ప్రాణంబులు= అసువులు; విడిచి= వదలి; విష్ణునిన్= వెన్నుని; పాందెన్= చేరాడు; అని చెప్పుటయున్= అని చెప్పగా; ఆ+పాండవేయ+అగ్రజుండు= పాండవులలో పెద్దవాడైన ఆ ధర్మజుడు; వృత్తుని= వృత్తాసురుడియొక్క; విజ్ఞానంబును= విశేషజ్ఞానమూ; విష్ణుభక్తియున్= మాధవుడిపై గల భక్తియు; ఇంత ఒప్పునే?= ఇంతగా భాసించిందా?; అని+అగ్గించి= అని ప్రశంసించి; అతండున్= ఆ వృత్తుడూ; ఆఖండలుండును= ఇంద్రుడూ; భండనంబు చేసిన= యుద్ధంచేసిన; తెఱంగు= పర్మతి; ఎఱీంగింపవే అనుటయున్= తెలుపుమనగానే; అనిమిషనిందనుండు= దేవానదిపుత్రుడు- భీష్ముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మజుడికి; ఇట్లు+అనియున్= ఇట్లూ చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: సనత్కుమారుడు అట్లా చెప్పగా విని వృత్తాసురుడు ‘దైవ్యం కలిగించేపీ, అమృతతుల్యములూ అయిన నీ మాటలు విని నేను పరిశుధ్మడ నయ్యాను’ అని చెప్పి ప్రాణాలు వదలి విష్ణు సన్నిధి చేరుకొన్నాడు’ అని భీష్ముడు చెప్పగా విని ధర్మజుడు ‘వృత్తాసురుడి విజ్ఞానమూ, విష్ణుభక్తీ ఇంతగా రాణించాయే’ అని ప్రశంసించాడు. తరువాత ‘వృత్తుడు, ఇంద్రుడు ఎట్లా యుద్ధం చేశారో తెలుపు’ మని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు భీష్ము డతడితో ఇట్లూ అన్నాడు:

ఇంద్రపృత్తాసురుల యుద్ధప్రకారము (సం. 12-272-7)

సీ. ‘ఇంద్రుఁ దుజ్జ్వలరథం బెక్కి దేవానీక , సహాతుడై వృత్తప్పై జన నతండు దనుజసైన్యముగొని తాకే; దత్తంగర , మవ్వాసవునకు భయం బొనర్చే; బర్మత ప్రతిమరూపమున నయ్యసుర యు , గ్రత్త జాచి వడకు దైవతకులేంద్రు నద్దానవుండు మాయాబలంబున మోహిఁ , తునిఁ జీయ సాగయుడు ముని సమాజ తే. సంస్తుతముగ రథంతరసామశక్తిఁ , జేసి యముభూర్ధదేశ్చ వసిష్టుఁ డతని తోడ నజ్జుడును హాలియు రుద్రుండుఁ బోరు , గముగొనంగ వచ్చినవారు గడుగు మనుడు. 423

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రుడు= వాసవుడు; ఉజ్జ్వలరథంబున్= ప్రకాశించే ఆరదాన్ని; ఎక్కి= అధిష్టించి; దేవానీకసహాతుడు+ఇ= దేవాన్యంతో కూడినవాడై; వృత్తుపైన్= వృత్తాసురుడిమీదికి; చనన్= దండెత్తిపోగా; అతండు= ఆ వృత్తుడు; దనుజసైన్యమున్ +కొని= రాక్షససైన్యాన్ని వెంటకొని; తాకెన్= ఎదుర్కొన్నాడు; తత్త్వంగరము= ఆ యుద్ధం; ఆ+వాసవునకున్= ఆ ఇంద్రుడికి; భయంబు+బనర్మున్= భీతి కలిగించిది; ఆ+అనుర+ఉగ్రతన్= ఆ రక్కసుడి ఉగ్రత్వమును; పర్వతప్రతిమరూపమున్= కొండవంటి రూపుతో; చూచి= విలోకించి; వడకు= చలిస్తున్న; దైవతకుల+ఇంద్రున్= దేవతల సమూహానికి ప్రభువైన ఇంద్రుడిని; ఆ+దానవండు= ఆ రాక్షసుడు; మాయాబలంబున్= మాయయొక్క బలంతో; మోహితునిన్+చేయన్= మోహాగ్రస్తుడిని చేయగా; సాగయుడున్= (ఇంద్రుడు) మూర్ఖులగా; వసిష్టుడు= వసిష్టమహర్షి; ముని సమాజసంస్తుతముగ్ను=

మునుల సమూహం స్తుతించేటట్లు; రథంతరసామశక్తిన్+చేసి= రథంతరమనే సామ మంత్రంయొక్క ప్రభావంచేత; ఆ+మూర్ఖున్+తేర్చి= సామృద్ధునుండి తేరుకొనేటట్లు చేసి; అతనితోడన్= ఆ ఇంద్రుడితో; అజుఁడును= బ్రహ్మాయు; హరియున్= విష్ణువును; రుద్రుండున్= శివుడును; పోరు= యుద్ధమును; కమఁగొనంగన్ వచ్చినవారు= చూడటానికి వచ్చారు; కడఁగుము= ఉద్యమించుము; అనుడున్= అని చెప్పగా.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు ప్రకాశించే రథం అధిష్టించి దేవతాసైన్యంతో సహ వృత్తుడిపైకి సమరానికి వెళ్ళాడు. వృత్తుడు రాక్షససైన్యంతో సహ ఇంద్రుడిని మార్చిని యుద్ధానికి సిద్ధమయ్యాడు. ఆ యుద్ధం ఇంద్రుడికి భీతి కల్గించింది. పర్వతాకారుడై భయంకరంగా ఉన్న వృత్తాసురుడి ఉగ్రరూపం చూచి ఇంద్రుడు గడగడ వణకసాగాడు. అప్పుడా రాక్షసరాజు అతడిని మాయాశక్తితో మూర్ఖుతుడిని చేశాడు. అంతట వసిష్టుడు మునులు తనను పొగడుతుండగా రథంతరసామ మంత్రాల ప్రభావంతో ఇంద్రుడిని మూర్ఖునుండి తేరుకొనేటట్లు చేశాడు. తరువాత అతడితో ‘బ్రహ్మ, విష్ణువు, శశ్వరుడు ఈ యుద్ధం చూడాలని వచ్చారు. సన్మధుడవు కమ్ము!’ అని చెప్పి యుద్ధానికి పురికొల్చాడు.

చ. అతఁడు గడంగ దేవగురుఁ డప్ప ముసీంద్రులుఁ దాను నమ్మరు
త్వతి విజయంబు గోల హరుఁ బ్రాహ్మన సేయుఁ దచీయతేజ ము
ధ్యత చటులజ్ఞరం బగుచు దైత్యపతిం బొదివెన్ సురేశ్వరీ
ధ్యతకులిశంబుఁ బొందె హాల దత్సుమయంబునుఁ గౌరవేశ్వరా!

424

ప్రతిపదార్థం: కొరవ+ఈశ్వరా!= కొరవులకు నాథుడైన ధర్మరాజా!; అతఁడు= ఆ ఇంద్రుడు; కడంగన్= యుద్ధానికి ఉద్యమించగా; అప్పు= ఆ సమయాన; దేవగురుడు= బృహస్పతి; ముని+ఇంద్రులు= మునిశేషులు; తానున్= తానుకూడ; ఆ+మరుత్వతి విజయంబున్= ఆ దేవేంద్రుడి జయాన్ని; కోరి= అభిలషించి; హరున్= రుద్రుడిని; ప్రార్థన చేయన్= ప్రార్థించగా; తదీయతేజము= ఈ రుద్రుడి యొక్క తేజస్సు; ఉద్ధతచటుల జ్యరంబు+అగుచున్= గ్రీతమై చలించే జ్యరమవుతూ; దైత్యపతిన్= రాక్షసరాజును; పాదివెన్= ఆక్రమించింది; తత్పమయంబునన్= అప్పుడు; హరి= విష్ణువు; సుర+ఈశ్వరోద్యత కులిశంబున్= ఇంద్రుడు పైకెత్తిన వజ్రాయుధాన్ని; పాందెన్= ప్రవేశించాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! వసిష్టుడి ప్రేరణాతో ఇంద్రుడు యుద్ధానికి తలపడ్డాడు. అప్పుడు బృహస్పతి మునులతో కూడి తాను ఇంద్రుడి విజయార్థమై ఈశ్వరుడిని ప్రార్థించాడు. ఆ శంకరుడి తేజస్సు మహాధ్యతమై చలించే జ్యరంగా రూపాంది వృత్తుడిని ఆక్రమించింది. ఆ కాలంలోనే విష్ణువు ఇంద్రుడు పైకెత్తిన వజ్రాయుధాన్ని ప్రవేశించాడు.

తే. ఇంద్రునకు రుద్రుఁ డత్తతుఁ నిట్టు లనియే , ననఫు! యటువటి వేలు బివ్యాఖ్యములు మ
హితపం బొనలించె నీయసుర; వీని , కొసంగెఁ బద్ధుజుఁ డధికమహాగ్రబలము.

425

ప్రతిపదార్థం: అతటిన్= ఆ సమయంలో; రుద్రుడు= శివుడు; ఇంద్రునకున్= వాసవుడికి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు; అనపు!= పాపరహితుడా!; ఈ యసుర= ఈ రాక్షసుడు; అఱవదివేలు దివ్య+అబ్బములు= అరవైల దివ్యసంవత్సరాలు; మహాతపంబు+ఒనరించెన్= గొప్ప తపస్సు చేశాడు; పద్మజుఁడు= బ్రహ్మ; వీనికెన్= ఈ రక్కసుడికి; అధికమహా+ఉగ్రబలమున్= ఎక్కుడైన భయంకరబలాన్ని; ఒసంగెన్= ఇచ్చాడు.

తాత్పర్యం: అప్పుడు రుద్రుడు ఇంద్రుడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘పాపరహితుడా! ఈ రాక్షసుడు అరవైల దివ్యసంవత్సరాలు తీవ్రతపస్సు చేశాడు. బ్రహ్మ వీడికి భయంకరమైన మహాబలం ప్రసాదించాడు’.

క. అని చెప్పి ‘యజ్ఞలము నా , ఘనతేజముచేత నడగు గడగు’ మనుడు న య్యావిమిషనాధుడు వజ్రం , బున వైవ నతండు వడియె మునిగణ మలరన్.

426

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; ఆ+బలము= ఆ సత్త్వవ; నా ఘనతేజముచేతన్= నాయొక్క గొప్ప తేజస్సుచేత; అడగున్= నశిస్తుంది; కడగుము= ప్రయత్నించుము; అనుడున్= అనగా; ఆ+అనిమిషనాధుడు= ఆ దేవపభువు; వజ్రంబున్వ్= వజ్రాయుధంతో; వైవన్= వేయగా; మునిగణము= మునిబ్యందం; అలరన్= సంతసించగా; అతండు= ఆ రాక్షసుడు; పడియున్= నేలకూలాడు.

తాత్పర్యం: రుద్రుడు ఆ రీతిగా పలికి ‘వాడి బలము గొప్పదైన నా తేజస్సుచేత నశిస్తుంది, కాబట్టి ప్రయత్నించుము’ అని ఇంద్రుడిని పురికొల్పాడు. అంతట ఇంద్రుడు వజ్రాయుధంతో వాడిని కొట్టాడు. ముని సమూహం సంతోషించగా ఆ దెబ్బుకు ఆ రాక్షసుడు నేలకూలాడు.

క. సుర లార్ణిల, తూర్యంబులు , మొరసె ననేకంబు; లపుడు మోదమున మునుల్ హారిహరులం గీర్తించిలి, సురేంద్రు నగ్గించి రథికశుభవాక్యములన్.

427

ప్రతిపదార్థం: సురలు= దేవతలు; ఆర్పిరి= అరచారు; అనేకంబులు తూర్యంబులు= పెక్క వాద్యాలు; మొరసెన్= ప్రోగాయి; అప్పడు= ఆ సమయంలో; మునుల్= వూనులు; మోదమున్వ్= సంతోషంతో; హారిహరులన్= విష్ణువునూ, రుద్రుడినీ; కీర్తించిరి= స్తుతించారు; అధిక శుభవాక్యములన్= అనేక మంగళవచనాలతో; సురేంద్రున్= దేవేంద్రుడిని; అగ్గించిరి= ప్రశంసించారు.

తాత్పర్యం: వృత్తాసురుడు పడిపోగానే దేవతలు అనందంతో అరచారు. పెక్కవాద్య విశేషాలు ప్రోగాయి. మునులు సంతసంతో హారినీ, హారుడినీ వినుతించారు. అనేక మంగళవాక్యాలతో దేవేంద్రుడిని పొగడారు.

క. విను విష్ణుని సంస్కర్షం , బున నప్పుడ చూవె కసటు వోయిన నతనిం గనుటయు శాంతిం బోందుట , యును గురువర! కలిగె వృత్తు నుట్లంబునకున్.’

428

ప్రతిపదార్థం: కురువర!= కౌరవశ్రేష్ఠా; విను= ఆలకించుము; విష్ణుని సంస్కర్షంబున్వ్= విష్ణుదేవుడు తాకటంతో; అప్పుడ చూవె!= అప్పుడే సుమారి; కసటు= మాలిన్యం; పోయిన్వ్= తొలగిపోగా; అతనిన్= ఆ విష్ణుడిని; కనుటయున్= చూడటమూ; వృత్తుఉట్లంబునకున్= వృత్తాసురుడి హృదయానికి; శాంతిన్+పాందుటయున్వ్= శమించటమున్నా; కలిగెన్= సంభవించాయి.

తాత్పర్యం: కురుశ్రేష్ఠా! వెన్నుని స్పృశ్యతో అప్పుడే వృత్తుడి హృదయగత్మైన మాలిన్యం తొలగిపోయింది. అప్పుడతడు విష్ణుదేవుడిని చూచాడు. అతడి చిత్రానికి శాంతి కూడా అప్పుడు కల్గింది’.

వ. అని పలికి భీష్మండు వెండియు నవ్విభున కిట్లను నట్లు వృత్తుని జయించి.

429

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; భీష్మండు= భీష్ముడు; వెండియున్వ్= మరల; ఆ+విభునకున్= ఆ రాజకు; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; అట్లు= ఆ విధంగా; వృత్తునిన్= వృత్తాసురుడిని; జయించి= ఓడించి.

తాత్పర్యం: భీష్ముడీ రీతిగా చెప్పి మరల ధర్మరాజుతో ఇట్లా అన్నాడు: అట్లా వృత్తుడిని యుద్ధంలో పరాజితుడిని చేసి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

చ. పారునకు మైక్కి 'మీ కరుణ నాల్గి దొఱంగి యనూన సాఖ్యముం బొరసితి' నంచు వీడుకొని పోయె మహాంద్రుడు బ్రహ్మహాత్య యా సురపతి నష్టి వెన్నిఖానియే జీచ్చె జిసాంతర మాత్రఁ డండునుం బలగాని యుగ్రహత్తి నబి పట్టే జలంబున నమ్మహత్తునిన్.

430

ప్రతిపదార్థం: మహాంద్రుడు= దేవేంద్రుడు; పారునకున్= రుద్రుడికి; మైక్కి= నమస్కరించి; మీ కరుణన్= మీ దయచేత; ఆర్థిన్= బాధను; తొఱగి= త్యజించి; అనూన సాఖ్యమున్= అధికసుభాన్ని; పారసితిన్+అంచున్= పాందాను అంటూ; వీడుకొని పోయెన్= పోయివస్తానని వెళ్లిపోయాడు; అష్టి= అష్టుడు; బ్రహ్మహాత్య= బ్రహ్మహాత్యాదోషం; ఆ సురపతిన్= ఆ ఇంద్రుడిని; వెన్నినియెన్= వెంబడించింది; ఆతడు= ఆ ఇంద్రుడు; బిస+అంతరమున్= తామరతూడులోపల; చాచ్చెన్= ప్రవేశించాడు; అది= ఆ దోషము; అందునున్= ఆ తామర తూడులోగూడు; పరిగాని= చుట్టుముట్టి; ఉగ్రవృత్తిన్= భీకరవర్తనంతో; చలంబున్వ్= మాత్సర్యంతో; ఆ+మహాత్మునిన్= ఆ ఇంద్రుడిని; పట్టేన్= గ్రహించింది.

తాత్పర్యం: అంతట ఇంద్రుడు శివుడికి ప్రణమిల్లాడు. 'మీ దయవలన పీడ తొలగి మహాసాఖ్యం పాందాను' అని చెప్పుతూ పోయివస్తానని వెళ్లాడు. అష్టుడు బ్రహ్మహాత్యాదోషం ఆ ఇంద్రుడిని వెంబడించింది. దానికి భయపడి అతడు తామరతూడులో ప్రవేశించాడు. అది మాత్సర్యంతో వెంబడించి అక్కడ కూడా భయంకరంగా అతడిని చుట్టుముట్టి ఆక్రమించింది.

అ. బ్రహ్మహాత్య దన్నుఁ బట్టిన నమరేంద్రుఁ , డజుని కడకు నేగి ప్రార్థనంబు చేసి 'చీనిఁ బాయజేయవే' యన నతం , డబి దొలంగఁ జేయుననువు దలఁచి.

431

ప్రతిపదార్థం: బ్రహ్మహాత్య= బ్రహ్మహాత్య అనే దోషం; తన్నున్= తనను; పట్టిన్వ్= ఆక్రమించగా; అమరేంద్రుడు= దేవేంద్రుడు; అజాని కడకున్= బ్రహ్మవర్ధకు; ఏగి= పోయి; ప్రార్థనంబుచేసి= ప్రార్థించి; దీనిన్= ఈ బ్రహ్మహాత్యను; పాయన్+చేయవే+అన్వ్= తొలగించవే అనగా; అతండు= ఆ బ్రహ్మ; అది= ఆ దోషమును; తొలంగన్+చేయు= తొలగించే; అనువున్= ఉపాయాన్ని; తలఁచి= భావించి.

తాత్పర్యం: ఇంద్రుడు బ్రహ్మహాత్యాదోషం తనను పట్టుకొనటంతో బ్రహ్మ దగ్గరకు వెళ్లాడు. ఆయనను ప్రార్థించి ఈ దోషం తొలగేటట్లు చేయుమన్నాడు. బ్రహ్మ ఆ దోషం తొలగించే ఉపాయం ఆలోచించాడు. తరువాత. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఖ. అగ్నినోషభివృక్షత్వంబులను వనితా జనంబులను జలంబులను దలంపున రావించి వృత్తనివలన వాసనవునకుం బాటీల్ని బ్రహ్మహాత్య చతుర్భాగంబులు సేసితి. మీరు లొక్కొక్క పాలు గై కొనుండని పసిచే; బసిచినవారు 'దేవా! నీపంపు సేసేదము; మాకు నిష్టుతి యెచ్చిబి? దాని నిషివ్యచిత్తంబుననవధలింపవలయు' నని పలికిన నగ్ని కిని నోషభివృక్షత్వంబులకును, వనితాజనంబులకును, జలంబులకును వరంబులగా గ్రమంబున నీవు ప్రజ్వలింపక హావిష్పుదానంబు సేయు వానియందును, మీకు బర్మంబుల భేదనచ్చేదనంబు లాచలించువానియందును, మీరు రజస్పులలై యుండ మీతో సురతంబు సలుపువాని యందును, మీలో మల మూత్ర శ్లేష్మంబులు విడుచువాని యందును మీ మీ కడనున్న బ్రహ్మహాత్య ప్రవేశింపఁ గలయిఁ' యని నిద్రేశించిన దానికిం బ్రియం బంధి, యగ్ని ప్రముఖంబులు శతమఖు బ్రహ్మహాత్య పాత్మ ధరియించి; లట్లు విలించి ప్రసాదంబునం గల్ఫంబు దొఱంగి యాఖుండలుండు దదనుమతి నశ్శమేధంబు సేసి నాక సాత్ముజ్యంబున సర్వలోక పూజ్యత్వంబు నొంది వెలింగే' నని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె.

432

ప్రతిపదార్థం: అగ్ని౽ = అగ్నిదేవుడిని; ఓషధివృక్షత్వణంబులను౽ = అరటిమొదలైన ఓషధులను, చెట్లను, గడ్డిమొక్కలను; వనితాజనంబులను = ప్రీలను; జలంబులను = నీటిని; తలంపునన్ = సంకల్పంతో; రావించి = వచ్చేటట్లు చేసి; వృత్తునివలనన్ = వృత్తాసురుడినలన; వాసవునకున్ = ఇంద్రుడికి; పాటిల్లిన = కల్లిన; బ్రహ్మపూర్వాత్యన్ = బ్రహ్మపూర్వాత్యాదోషాన్ని; చతుర్భాగంబులు = నాలుగుపాశ్శు; చేసితిన్ = చేశాను; మీరలు = మీరు; ఒక్కొక్క పాలు = ఒక్కొక్క భాగం; కైకొనుండు+అనిి = స్వీకరించండి అని; పనిచెన్ = నియోగించాడు; పనిచినన్ = నియోగించేసరికి; వారు = అగ్ని మున్సుగువారు; దేవా! = ప్రభూ!; నీపంపు = నీయాజ్ఞ; చేసేదము = నిర్మరిస్తాం; మాకున్ = అట్లా నిర్మరించిన అగ్న్యాదులమైన మాకు; నీప్చుతిి = ప్రాయశ్చిత్తం; ఎట్టీరిి = ఎట్లాంటిది?; దానిన్ = ఆ ప్రాయశ్చిత్తాన్ని; నీ దివ్యచిత్తంబునన్ = నీ దివ్యమానసంతో; అవధరింపన్ వలయున్+అనిి = భావించవలెను అని; పలికినన్ = చెప్పగా; అగ్నికిన్ = అనలమునకు; ఓషధివృక్షత్వణంబులకున్ = ఓషధులకు, చెల్లకు, గడ్డికిని; వనితాజనంబులకునున్ = ప్రీలకు; జలంబులకును = నీటికిని; క్రమంబునన్ = వరుసగా; వరంబులుగాన్ = దేవతలిచ్చే కోరికలుగా; నీవు = అగ్నివైన నీవు; ప్రజ్యలింపక = మండక; హవిఃప్రదానంబు చేయువాని+అందునున్ = హవిస్సును వేల్పేవాడి యందు; మీకున్ = ఓషధివృక్షాదులగు మీకు; పర్వకాలంబులన్ = పండుగదినాలతో; భేదన చేసేదనంబులు = పెళ్ళగించటం, నరకటం చేసేవాడియందు; మీరు = ప్రీజనమైన మీరు; రజస్యలలై ఉండన్ = ముట్టుగలవారై ఉండగా; మీతోన్ సురతంబు = మీతో రతి; సలుపువానియందును = చేసేవాడియందు; మీలోన్ = జలమైన మీలో; మలమూర్త్రశేష్యమ్యంబులు = మలం, మూర్తిం, తెమడ పీటిని; విడుచువానియందును = వదలిపెట్టేవాడియందు; మీమీ కడన్ = మీమీ వర్ధ; ఉన్నటబ్రహ్మపూర్వాత్య = ఉన్నట్టి బ్రహ్మపూర్వాత్యాదోషం; ప్రవేశింపన్ కలయది = దూరగలదు; అని నీర్దేశించినన్ = అని చెప్పగా; దానికిన్ = ఆ మాటకు; ప్రీయంబు+అంది = సంతోషపడి; అగ్నిప్రమఖంబులు = అగ్ని మొదలగు వారు; శతమఖు = ఇంద్రుడియొక్క; బ్రహ్మపూర్వాత్యాశ్చు = బ్రహ్మపూర్వాత్యాదోషపు విభాగాలను; ధరియించిరి = పూనారు; ఇట్లు = ఈం రీతిగా; విరించి ప్రసాదంబునన్ = బ్రహ్మాలనుగ్రహంతో; కల్పమంబు = పాపం; తొఱంగి = పీడి; ఆఖండలుందు = ఇంద్రుడు; తదనుమతిన్ = బ్రహ్మయొక్క సమృతితో; అశ్వమేధంబు = అశ్వమేధమనే యజ్ఞం; చేసి = నిర్మహించి; నాక సామ్రాజ్యమంబునన్ = స్వర్గ సామ్రాజ్యంలో; సర్వలోకపూజ్యత్వంబును = సమస్తలోకాలచేత పూజించబడుటను; ఒంది = పొంది; వెలింగెన్ = ప్రకాశించాడు; అని చెప్పి = అని పలికి; వెండియున్ = మరల; ఇట్లు+అనియెన్ = ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్వర్యం: బ్రహ్మ అగ్నిదేవుడిని, ఓషధులను, చెట్లను, గడ్డిమొక్కలను, ప్రీలను, నీటిని తన సంకల్పశక్తితో వచ్చేటట్లు చేశాడు. ‘ఇంద్రుడికి కలిగిన బ్రహ్మపూర్వాత్యాదోషాన్ని నేను నాలుగు భాగాలు చేశాను. మీరు ఒక్కొక్క భాగం స్వీకరించాలి’ అని ఆదేశించాడు. అందుకు అగ్న్యాదులు ‘ప్రభూ! నీ ఆన పాటిస్తాము. అయితే దానివలన కలిగే పాపానికి మాకు ప్రాయశ్చిత్తమేది? దానిని నీ మనస్సులో నిశ్చయించి చెప్పు’ మని అన్నారు. అప్పుడు విధాత అగ్నికి, ఓషధి వృక్షత్వణాలకు, ప్రీలకూ, నీటికి క్రమంగా ఈ క్రింది రీతిగా వరాలు ఇచ్చాడు. ‘నీవు మండకున్నప్పుడు హవిస్సు నీలో వేల్పేవాడిలో నీలోని దోషం ప్రవేశిస్తుంది’ అని అగ్నికి వరమిచ్చాడు. పండుగకాలంలో మిమ్ములను భగ్గంచేసి, నరికి, పెకలించేవారిలో మీలోని దోషం చేరుతుంది’ అని ఓషధి వృక్షత్వణాలకు వరమిచ్చాడు. ‘మీరు రజస్యలలై ఉన్నపుడు మీతో రతిచేసే వాడిలోనికి మీ దోషం ప్రవేశిస్తుం’ దని ప్రీలకు వరం ఇచ్చాడు. ‘మీలో మలమూర్తాలు, కళ్ళులు వదలిపెట్టే వాడిని మీలోని దోషం వెన్నంటుతుంది’ అని నీటికి వరమిచ్చాడు. అందుకు అగ్ని మున్సుగువారు సంతోషించారు. ఇంద్రుడి బ్రహ్మపూర్వాత్యాదోషాన్ని వారు ధరించారు. ఇట్లా బ్రహ్మ అనుగ్రహంతో ఇంద్రుడు పాపం వీడి ఆయన సమృతితో అశ్వమేధయాగం చేశాడు. స్వర్గరాజ్యంలో సమస్తలోకపూజ్యాడై వెలుగొందాడు’ అని చెప్పి మరల భీమ్ముడు ధర్మరాజుతో ఈ రీతిగా అన్నాడు:

తే. ఒద్దు వృత్తురక్తమున బుధ్యదము లెసుగి, పుట్టకొక్కలై యవి జనభోజ్యబావ
మొంబి విప్రాదికవ్విజ యోగ్యతాభి, పన్నములు గావు ధర్మసంపన్నచరిత!

ప్రతిపదార్థం: ధర్మసంపన్నచరిత!= ధర్మంతో కూడిన శీలంకల ఓ ధర్మరాజా!; ఒదవు= ఉదయించిన; వృత్తురక్తమున్= వృత్తాసురుడి నెత్తుబీలో; బుద్ధుదములు= బుదగలు; ఎసగి= వృద్ధిపొంది; పుట్టుకొక్కులు+ఐ= పుట్టగొడుగులుగా రూపొంది; అవి= ఆ పుట్టగొడుగులు; జనభోజ్యభావము+బంది= ప్రజలకు తినదగినపై; విషాదికర్యజి= బ్రాహ్మణులు మున్సుగు ద్విజులకు; యోగ్యతాభిప్రస్తములు= భోజనయోగ్యతతో గూడినవి; కావు= కావు.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మత్వా! వృత్తుని శరీరంనుండి కారిననెత్తురునుండి బుదగలు పుట్టాయి. అవి పుట్టుకొక్కులయ్యాయి. ప్రజలకు ఆహారపదార్థంగా కూడ రూపొందాయి. అయితే రాక్షస రక్తజములు కావటం వలన బ్రాహ్మణులు మొదలైన ద్విజులు భుజించటానికి అవి తగని వయ్యాయి.

క. ఆ వాసవు చందంబున , నీవును శత్రుజయకీర్తనీయుడు వగుచున్

భూవిభుధుల కెపుడుఁ బ్రమో , దావహుడవు గమ్ము . భారతాస్సుయుముళ్ళాయి!

434

ప్రతిపదార్థం: భారత+అన్యయుముళ్ళా!= భరతవంశశ్రేష్ఠా!; ఆ వాసవుచందంబున్= ఆ ఇంద్రుడివలె; నీవును= నీపుకూడ; శత్రుజయకీర్తనీయుడవు+అగుచున్= రిపులను జయించటంచేత కీర్తించదగినవాడ వచ్చుతూ; భూవిభుధులకున్= భూసురులకు; ఎప్పుడున్= ఎల్లవేళల; ప్రమోద+అవహుడవు కమ్ము= సంతోషం కలిగించేవాడవు కమ్ము.

తాత్పర్యం: భరతవంశముఖ్యడవైన ఓ ధర్మపుత్రా! ఆ ఇంద్రుడివలె నీవు కూడా శత్రువులను జయించి కీర్తి పౌందుము. బ్రాహ్మణులకు సదా సంతోషం కలిగించుము.

తే. పర్వతములయందు విప్రసభను సబ్క్తి , కంబుగా నెవ్వు డీశక్కథ్రఁ బలించు

వానిఁ బాపము లొందవు), మానసీయ , ధర్మములయందు రతుడగు ధర్మతనయ!

435

ప్రతిపదార్థం: ధర్మతనయ!= ధర్మపుత్రా!; ఎవ్వడు= ఎవడు; పర్వతముల+అందున్= పండుగదినాల్సో; విప్రసభను= బ్రాహ్మణుల సభలో; ఈ శక్కకథన్= ఈ ఇంద్రుడి చరిత్రమును; సబ్క్తికంబుగాన్= భక్తితో కూడి; పతించున్= చదువునో; వానిన్= అతడిని; పాపములు= కిల్చిషాలు; ఒందవు= పొందవు; మానసీయ ధర్మముల+అందున్= పూజ్యములైన ధర్మాలయందు; రతుడు+అగున్= (అతడు) ఆసక్తిగల వాడవుతాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మజా! ఎవడు పర్వదినాలలో ఈ ఇంద్రుడి కథను భక్తితో బ్రాహ్మణుల సభలో చదువుతాడో, వాడికి పాపా లంటవు. వాడు మాన్యమైన ధర్మాలలో ఆసక్తి కలవా డవుతాడు’.

వ. అనిన నతండు ప్రీతుండై వృత్తుండు జ్యరంబుచేతం బొదువంబడియే నని వింటి; దాని జననంబును దత్తుకారంబును నెఱిగెంపవే యనుటయు భీష్మం దా భూపతి కిట్లునియే.

436

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; అతండు= ఆ ధర్మసుతుడు; ప్రీతుండు+ఐ= ప్రీతినాందినవాడై; వృత్తుండు= వృత్తాసురుడు; జ్యరంబుచేతన్= జ్యరంబేత; పొదువంబడియెన్+అని= ఆక్రమించబడ్డాడని; వింటిన్= విన్నాను; దాని జననంబును= ఆ జ్యరముయొక్క పుట్టుకయును; తత్త్వకారంబునున్= దాని స్వభావమును; ఎఱిగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అనగా; భీష్మండు= గాంగేయుడు; ఆ భూపతికిన్= ఆ రాజకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భీష్మండు అట్లా చెప్పగా విని ధర్మరాజు ప్రీతి పొందాడు. ‘వృత్తుడిని జ్యరం ఆక్రమించింది అని విన్నాను. ఆ జ్యరం ఎట్లా పుట్టింది? దాని విధానం ఏమిటి? తెలియజేయు’ మని మళ్ళీ అడిగాడు. అప్పుడు భీష్మండు ఇట్లా చెప్పాడు.

దక్షమభధ్వంసంబు నప్పుడు శివునివలన జ్వరం బుధ్భువించిన ప్రకారము (పం. 12-274-4)

- సీ. రజతాచలంబున రత్నతటంబున , నంబికాసహితుఁడై హరుడు పేర్లు
నమరమునీంద్ర యక్కాదులు గొలువంగ , నుండు; నట్లుండంగ నొక్కనాఁడు
దేవర్లుకోటు లతిప్రమదంబునం , జన్మ జాచి 'పీ రేమిపనికి సెచటి
కలగెద?' రని పతి నడిగె భవాని; యూ , తఁడు 'దక్షుచేయు నధ్వరమునందు'
తే. దమహావిర్భాగములు గొనుదాని' కనిను , 'బొలఱి నీ వేల పో?' వను పలుకు పలికె;
'నాకు మును భాగపరికల్పనంబు లేపు , నతఁడు జిలువఁ; దేసును బోవ' ననియె భవుడు.

437

ప్రతిపదార్థం: హరుడు= శివుడు; అంబికాసహితుఁడు+సు= సతీదేవితో కూడినవాడై; రజత+అచలంబున్= కైలాసగిరిపై;
రత్నతటంబున్= రత్నసానువునందు; పేర్లైన్= అతిశయంగా; అమరముని+ఇంద్ర యక్క+అదులు= దేవతలు, మునివర్యులు,
యక్కులు మొదలైనవారు; కొలువంగ్+ఉండున్= సేవించగా ఉంటాడు; అట్లు+ఉండంగ్= అట్లు ఉండగా; ఒక్కనాఁడు=
ఒక్కదినం; భవాని= సతీదేవి; దేవర్లుకోటులు= దేవతలు, బుషిషుమూహాలు; అతిప్రమదంబున్= మిక్కిలి సంతోషంతో; చన్= పోగా; చూచి= విలోకించి; పీరు= ఈ దేవర్షులు; ఏమిపనికిన్= ఏ కార్యానికి; ఎచటికిన్= ఎక్కడికి; అరిగెదరు?= పోతున్నారు?; అని పతిన్+అడిగెన్= అని భర్తను ప్రశ్నించింది; ఆతఁడు= ఆ శివుడు; దక్షు చేయు= దక్షుప్రజాపతి చేసే; అధ్వరము+అందున్= యజ్ఞంలో; తమ హావిర్భాగములు= తమకు చెందిన వేల్చిన ద్రవ్యపు పొళ్ళను; కొనుదానికిన్+అనిన్= స్వీకరించటానికని చెప్పగా; పాలఱి= పార్వతి; నీపు+ఎల పోవు?= నీవెందుకు పోవటం లేదు?; అను పలుకు= అనుమాట; పలికన్= అన్వది; భవుడు= శివుడు; నాకున్= శివుడైన నాకు; మును= ముందు; భాగపరికల్పనంబు= పాలు కల్పించటం; లేమిన్= లేకుండటంవలన; అతఁడు= ఆ దక్షుడు; పిలువఁడు= నన్ను ఆహ్వానించడు; ఏనును= నేనుకూడా; పోవన్+అనియెన్= పోనన్నాడు.

తాత్పర్యం: శివుడు వెండికొండపై సతీదేవితో కూడి ఉన్నాడు. దేవతలు, మునివర్యులు, యక్కులు మొదలైనవారు ఆ దేవుడిని సేవిస్తూ ఉన్నారు. ఒక్క దినాన దేవర్షి సమూహం చాలా సంతోషంతో బయలుదేరి వెళ్ళుతూ ఉండటం చూచి అంబిక 'పీరు ఎక్కడికి ఏమి పనిమీద పోతున్నారు?' అని భర్తను అడిగింది. అందుకు భవుడు 'దక్షుడు చేసే యాగంలో తమ తమ హావిర్భాగాలు గ్రహించటానికి పీరు పయనమయ్యారు' అని చెప్పాడు. అప్పుడు భవాని 'అయితే నీ వెందుకు పోవటం లేదు?' అని ప్రశ్నించింది. దానికి శివుడు నాకు ముందుభాగం పెట్టలేదు. అందువలన అతడు నన్ను పిలువలేదు. నేనుకూడా పోవటం లేదు' అని చెప్పాడు.

క. తన పతికి భాగికల్పన , మొనలింపఁడు దక్షుఁ డని మహార్ఘపుఁ గోపం

బున బొమలు ముడివడగగ న , వ్యసిత పలుకు మాని యుండె వసుధాధిశా!

438

ప్రతిపదార్థం: వసుధాధిశా!= రాజా!; దక్షుఁడు= దక్షుప్రజాపతి; తన పతికిన్= తన భర్తకు; భాగికల్పనము= పాలు కల్పించటం; ఒనరింపఁడు= చేయడు; అని= అని తలచి; మహో+ఉగ్రపు= మిక్కిలి భయంకరమైన; కోపంబున్= క్రోధంతో; బొమలు; ముడివడగన్= వక్తత్తుం పాందగా; ఆ+వనిత= ఆ భవాని; పలుకు మాని= మాట్లాడటం మాని; ఉండెన్= ఉండింది.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! దక్షుడు తన భర్తకు యజ్ఞంలో భాగం కల్పించలేదని సతీదేవి మిక్కిలి కోపంతో కనుబోమలు ముడివడగా మాట్లాడటం మాని వౌనంగా ఉండిపోయింది.

- సి. దేవిచిత్త మెఱింగి దేవుండు ప్రమథసం , ఘుంబులు దాను నా క్రతువు సెఱుప నలిగే; యజ్ఞాంగంబు లన్నింటిఁ బ్రమథులు , గాసి సేయుచును రక్తములు స్వాయాంగ మృగరూపమై గగనంబున , కెగెని; నధ్వరము ముస్మీశుసుదుట నలుకఁ బుట్టిన ఘుర్భజల కణ మిలఁ బడ్డఁ , బెసుమంట లెగసిన జనితుఁ దయ్యు
- ఆ. నందుఁ బురుఫుఁ డొకరుఁ దరుణ నేత్రకము నీ , లంబు సూర్యారోమకంబు ఘోర భంగికంబు వైన యంగంబుతో సప్త , తంతుదాహిం యగుచు ధరణినాథ!

439

ప్రతిపదార్థం: ధరణినాథ!= రాజా!; దేవుండు= భవుడు; దేవిచిత్తము+ఎఱింగి= భవాని మనస్సు తెలిసికొని; ప్రమథసంఘుంబులు= ప్రమథసమాహాలు; తానును= తానుకూడ; ఆ క్రతువు= ఆ యజ్ఞాన్ని; చెఱుపన్= చెడగొట్టటానికి; అరిగెన్= పోయాడు; ప్రమథులు= శివభటులు; యజ్ఞాంగంబులు+అన్నింటన్= యజ్ఞానికి చెందిన అవయవాలన్నింటిలోనూ; గాసి చేయుచును= చీకాకు పరుస్తూ; రక్తములు+చల్లి= నెత్తురులు చల్లి; ఆర్పంగెన్= ఆర్పివేయగా; అధ్వరము= యజ్ఞం; మృగరూపమై= జింక రూపుగలదై; గగనంబునకున్= ఆకసానికి; ఎగసిన్= ఎగిరిపోయింది; మున్న= ముందు; ఈశునుదుటన్= శివుడి పాల భాగంలో; అలుకన్= కోపంతో; పుట్టిన= ఉదయించిన; ఘుర్భజలకణము= చెమటబోట్టు; ఇలన్= భూమిపై; పడ్డన్= పడగా; పెనుమంటలు= పెద్దజ్యాలలు; ఎగసినన్= పైకి లేవగా; అందున్= ఆ జ్యాలలలో; అరుణనేత్రకము= ఎర్రని కనులుకలది; సీలంబు= నల్లనిది; ఊర్ధ్వారోమకంబు= పైకి మొనచూపినవెంటుకలు కలది; ఘోరభంగికంబు= భయంకరమైన ఆకృతికలదియు; ఐన+అంగంబుతోన్= అయినట్టి శరీరంతో; సప్తతంతుదాహిం యజ్ఞాన్ని కాల్పివేసేవాడు; అగుచున్= అవుతూ; పురుషుడు+బకరుడు= ఒక పురుషుడు; జనితుఁడు+అయ్యెన్= పుట్టుడు.

తాత్పర్యం: రాజా! అప్పుడు భవానీదేవి చిత్తం గ్రహించి భవుడు ప్రమథగణాలతో కూడా తాను దక్షయజ్ఞాన్ని నాశనం చేయటానికి వెళ్లాడు. అక్కడ శివభటులు యజ్ఞాంగాలను చీకాకు జేసి రక్తం చల్లి అగ్నిహోత్రాన్ని ఆర్పివేశారు. అంతట యజ్ఞం మృగరూపంతో ఆకాశాని కెగిరిపోయింది. ఈశ్వరుడి పాలభాగంలో కోపంవలన పుట్టిన చెమట బిందువొకటి భూమిపై పడింది. వెంటనే అక్కడ పెద్దమంటలు ఏర్పడ్డాయి. ఆ మంటలలో ఒక పురుషుడు ఎర్రని నేత్రాలు, నల్లనిరూపు, ఊర్ధ్వముఖమైన రోమాలు గల భయంకరమైన ఆకృతితో జన్మించాడు.

- క. సురలు మునులు భయమునుఁ బఱ , చిలి నలుగడ; బ్రహ్మ వచ్చి సిపుఁ గని వినయో త్రురముగ మ్యుక్కుచు నమరులు , పరికల్పించెదరు నీకు భాగము భక్తిన్.

440

ప్రతిపదార్థం: సురలు= దేవతలు; మునులు= మౌనులు; భయమునన్= భీతితో; నలుగడ= నాలుగు దెసలకు; పఱచిరి= పరుగెత్తారు; బ్రహ్మ= అజాడు; వచ్చి= ఏతెంచి; శివున్= భవుడిని; కని= చూచి; వినయ+ఉత్తరముగన్= వినయప్రధానంగా; మ్యుక్కుచున్= నమస్కరిస్తూ; అమరులు= సురలు; నీకున్= శివుడ వగు నీకు; భక్తిన్= భక్తితో; భాగము= పాలు; పరికల్పించెదరు= ఏర్పాటు చేస్తారు.

తాత్పర్యం: అట్లా జరుగగానే దేవతలు, బుములు భయంతో నలుదిక్కులకు పారిపోయారు. అప్పుడు బ్రహ్మదేవుడు అక్కడికి వచ్చి శివుడిని చూచి వినయభరితుడై నమస్కరిస్తూ దేవతలు నీకు యజ్ఞంలో భక్తితో భాగం కల్పిస్తారు.

- వ. స్వామీ! కోపం బుపసంహారింపుము.'

441

ప్రతిపదార్థం: స్వామీ!= ప్రభాా!; కోపంబు= క్రోధాన్ని; ఉపసంహారింపుము= మరలించుము.

తాత్పర్యం: స్వామీ! కోపం మళ్ళించుకొమ్ము'.

క. నావుడు నల్ల నగుచు న , దైవుడు గరుణించి మునుల దేవతలను సం
భావింప భాగకల్పన , గావించిల వార లా జగత్ప్రభువునకున్.

442

ప్రతిపదార్థం: నావుడన్= అనగా; ఆ+దేవుడు= ఆ శివుడు; అల్లనగుచున్= మందహసం చేస్తూ; కరుణించి= దయచూపి; మునులన్= మూనులను; దేవతలను= సురలను; సంభావింపన్= గౌరవించగా; వారలు= ఆ మునులు, దేవతలు; ఆ జగత్ప్రభువునకున్= ఆ జగదీశ్వరుడికి; భాగకల్పన= పాలు కల్పించటం; కావించిరి= చేశారు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మ అట్లా అనగానే ఆ శివుడు దయతో మందహసం చేస్తూ మునులనూ దేవతలనూ సంభావించాడు.
వారు జగన్నాథుడైన ఆ దేవుడికి యజ్ఞంలో భాగం కల్పించారు.

వ. అప్పరమేశ్వరుండు సుప్రసన్నుండై యనిమిషులకు మునిగణంబులకు నానందం బొసంగి; శతానందుం డయ్యిందుశేఖరునితో 'దేవా! నీనుడుటి చెమటం బుట్టీన యప్పురుషుండు జ్యరంబను నామంబున బ్రహ్మస్తుండయియెందునుంజలయించు; నీజ్యరంబేకముఖుత్వంబునంబ్రథివికిద్భృత్రంబగుబపశవిధంబుగా సృజియింపవే' యనుడునగ్గిరీశుండుకరులకు శిరస్తాపనంబును, భుజంగంబులకునిర్మీకంబును, గోవులకు ఖురాంతర్మాధనంబును, మృగంబులకు సైజస్వరూపదర్శన ప్రత్యవరోధనంబును, దురగంబులకు బార్ష్యశేషణంబును, మయూరంబులకుబత్రోదైనంబును, గోకిలంబులకునేత్రరోగంబును, శుకంబులకు హిక్కయు, నజంబులకుజత్తప్రమణంబును, శార్మాలంబులకుశమంబును, మనుష్యులకుజననమరణాదుల యెడ వేదనావేశంబునుంగా విభాగించే; నిభి జ్యారప్రకారంబు. జ్యారంబు మహేశ్వరతేజంబు గావున సర్వజనంబులకు నమస్కార్యంబును, మానసీయంబునై యుండు.

443

ప్రతిపదార్థం: ఆ+పరమేశ్వరుండు= ఆ శివుడు; సుప్రసన్నుండు+ప= అత్యంతానుగ్రహంకలవాడై; అనిమిషులకున్= దేవతలకు; మునిగణంబులకున్= ముని బృందానికి; అనందంబు+బసంగెన్= సంతోషం కలిగించాడు; శతానందుండు= బ్రహ్మ; ఆ+ఇందుశేఖరునితోన్= ఆ చంద్రశేఖరుడితో; దేవా! = ప్రభూ! ; నీ నుదుటి చెమటన్= నీ నొసలి స్వేదమునందు; పుట్టిన్= జనించిన; ఆ+పురుషుండు= ఆ పురుషుడు; జ్యారంబు+అను= జ్యారం అనే; నామంబునన్= పేరుతో; ప్రశస్తుండు+అయి= ప్రసిద్ధుడై; ఎందునన్= ప్రతిచోటా; చరియించున్= తిరుగుతాడు; ఈ జ్యారంబు= ఇట్టి జ్యారం; ఏకముఖుత్వంబునన్= ఒకే రూపుతో; పృథివికిన్= భూమికి; దుర్భరంబు+అగున్= భరించరాని దవుతుంది; బహువిధంబుగాన్= నానాముఖాలుగా; సృజియింపవే= సృష్టించుమా; అనుడున్= అని చెప్పగా; ఆ+గిరిశుండు= ఆ శివుడు; కరులకున్= ఏనుగులకు; శిరస్తాపనంబును= తల నొప్పియును; భుజంగంబులకున్= పాములకు; నిర్మీకంబునన్= కుబుసమును; గోవులకున్= ధేనువులకు; ఖురాంతర్మాధనంబునన్= గిట్టలలో నొప్పియును; మృగంబులకున్= జింకలకు; సైజస్వరూపదర్శనప్రత్యవరోధనంబునన్= తమస్వరూపాస్ని చూడటంలో ఆటంకమును; తురగంబులకున్= గుర్రాలకు; పార్ష్వకోపణంబునన్= ప్రక్కలు శుష్మించుటయును; మయూరంబులకున్= నెమళ్ళకు; ప్రత్తోదైనంబును= ఈకలు ఊడుటయును; కోకిలంబులకున్= కోయిలలకు; నేత్రరోగంబును= కంటివ్యాధియును; శుకంబులకున్= చిలుకలకు; హిక్కయున్= ఎక్కిళ్ళను; అజంబులకున్= మేకలకు; చిత్రుభ్రమణంబును= మనస్సుభ్రమించుటయును; శార్మాలంబులకున్= పులులకు; శ్రమంబును= శ్రాంతియును; మనుష్యులకున్= మానవులకు; జనన మరణ+అదులయెడన్= పుట్టుక, చావు మొదలైన సందర్భాలలో; వేదనా+ఆవేశంబునన్+కాన్= దుఃఖావేశమును కాగా; విభాగించెన్= విభజించాడు; ఇవి= ఈ చెప్పినవి; జ్యారప్రకారంబు= జ్యారముయొక్క స్వరూపం; జ్యారంబు= జ్యారం; మహేశ్వరతేజంబు+అగున్= శివసంబంధమైన

తేజస్సు; కావున్= అందువలన; సర్వజనంబులకున్= సమస్తప్రజలకు; నమస్కార్యంబున్= నమస్కరించదగినదియును; మాన్సీయంబును= పూజించదగినదియును; ఐ+ఉండున్= అయి ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ఆ శివుడు వారిపట్ల అనుగ్రహపరుడై దేవతలకు, మునులకూ ఆనందం కలిగించాడు. బ్రహ్మాదేవుడు ఆ చంద్రశేఖరుడితో దేవా! నీ నొసటి చెమట నుండి పుట్టిన పురుషుడు ‘జ్యోరం’ అనే పేరుతో ప్రసిద్ధుడుతాడు. అతడు సర్వత్రా సంచరిస్తాడు. ఆ జ్యోరం ఏకరూపమై ఉంటే భూమి భరించలేదు. అందువలన దానిని నానా రూపాలుగా స్ఫురించుము’ అని చెప్పాడు. అప్పుడు శంకరుడు ఆ జ్యోరాన్ని ఏనుగులకు తలనొప్పిగా, పాములకు కుబుసంగా, గోవులకు గిట్టలలో నొప్పిగా, లేళ్ళకు తమరూపు చూచేదానికి ఆటంకంగా, గుర్రాలకు పార్వ్యభాగంలో శోషణంగా, నెమళ్ళకు ఈకలు ఊడిపోవటంగా, కోకిలలకు నేత్రవ్యాధిగా, చిలుకలకు వెక్కిళ్ళగా, మేకలకు మనోభ్రాంతిగా, పులులకు శ్రమగా, మానవులకు చావుపుట్టుకలు మొదలైన సందర్భాలలో దుఃఖంగా విభజించాడు. ఇది జ్యోరస్వరూపం. జ్యోరం శివుడి తేజస్సు. అందుచేత అది అందరికీ నమస్కరించదగింది, సమానించదగిందిగా ఉన్నది.

క. జ్యోరకథ వినినుఁ బలించినుఁ, బురుషుం డారోగ్యసిధ్మి బొదలుం; దేజిః

స్ఫురణముఁ జిత్తసమాధియు, దొరకానుఁ; గోర్ములు ఘలించు; దురితము లడగున్.’

444

ప్రతిపదార్థం: జ్యోరకథ= జ్యోరచరిత్ర; వినిన్= విన్నా; పరించిన్= చదివినా; పురుషుడు= మనుజుడు; ఆరోగ్యసిద్ధిన్= ఆరోగ్య ప్రాప్తితో; పొదలున్= శోభిల్లుతాడు; తేజస్సురణమున్= తేజస్సుయొక్క దీపియును; చిత్తసమాధియున్= మనోనిగ్రహమును; దొరకానున్= లభిస్తుంది; కోర్ములు= అభిలాషలు; ఘలించున్= ఘలిస్తాయి; దురితములు= పాపాలు; అడగున్= నశిస్తాయి.

తాత్పర్యం: జ్యోరముయొక్క ఈ చరిత్రను విన్నా, చదివినా పురుషుడు ఆరోగ్యం పొందుతాడు. అతడికి తేజస్సూ, చిత్తనిగ్రహమూ సిద్ధిస్తాయి. కోర్ములు తీరుతాయి. పాపాలు తోలగిపోతాయి’.

క. అని చెప్పి యమరతటినీ, తనుభవుం డాదరమున ధర్మసుతునితో

‘సనఫూ! నీ విం కెయ్యాది, వినవల?’ తనవుడు నతండు వినయానతుడై.

445

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; అమరతటినీ తనుభవుండు= గంగాసుతుడు; ఆదరమున్= ప్రీతితో; ధర్మసుతునితోన్= ధర్మపుత్రుడితో; అనఫూ!= పాపరహితుడా!; నీవు+ఇంకన్= నీవు ఇంకమీదట; ఏ+అది= ఏది; వినవలతు(పు)= వినగోరుతున్నావు?; అనవుడున్= అనగా; అతండు= ధర్మజుడు; వినయ+అనతుడు+ఐ= వినయంతో ప్రణమిల్లినవాడై.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా చెప్పి భీముడు ప్రీతితో ధర్మజడిని చూచి ‘అనఫూ! నీ వింకా ఏమి వినాలనుకొంటున్నావు?’ అని ప్రశ్నించాడు. అంతట ధర్మరాజు వినయంతో భీముడికి నమస్కరించి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

శాప్తతత్త్వం బెఱుంగని వాడు సేయవలసిన విధము (సం. 12-276-3)

తే. ‘శాప్తతత్త్వ మెఱుంగక సంశయాత్ముఁ, డగుచుఁ బరమార్థ మిట్టిబి యనగలేని యట్టివాఁ దేమి కర్మంబు నాచలించు, వాడు సెప్పువె ధర్మప్రవర్తనజ్ఞా!’

446

ప్రతిపదార్థం: ధర్మప్రవర్తనజ్ఞా!= ధర్మంయొక్క ప్రవృత్తిని తెలిసిన ఒ పితామహా; శాప్తతత్త్వమున్= శాప్తముయొక్క నిజ స్వరూపాన్ని; ఎఱుంగక= తెలియక; సంశయ+అతుక్కుడు+అగుచున్= సందేహంతో కూడిన మనస్సు కలవాడవుతూ; పరమార్థము=

ముఖ్యార్థం; ఇట్టిది= ఇటువంటిది; అనగెన్ లేని అట్టివాడు= అనజాలని మనజడు; ఏమి కర్కుంబున్= ఏ పనిని; ఆచరించువాడు= చేయువాడు; చెప్పవే!= వివరించుమా!

తాత్పర్యం: ధర్మప్రవృత్తిని గ్రహించిన పితామహో! శాస్త్రతత్త్వం ఏమిటో తెలియక సందేహించేవాడు ఇదమిత్తమని పరమార్థం గ్రహించజాలడు. అట్లాంటివాడు ఏ పని చేస్తాడో వివరించుము.

వ. అని యడిగిన నమ్మిపోమతి యతని కిట్లను ‘గురువూజయు షృంగారసేవనంబును విద్యాత్రవణంబు నవశ్వకర్తవ్యంబులు; మతియునుంజీయవలయునవి నారదగాలవ సంవాదంబు వినినందెలియు; వినుము చెప్పేది; నారదు నాత్రయించి గాలవుండు.

447

ప్రతిపదార్థం: అని అడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; ఆ+మహామతి= ఆ మహాబుద్ధి అయిన భీమ్ముడు; అతనికిన్= ధర్మజడికి; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; గురువూజయున్= ఆచార్యులను అర్థించటమూ; వృద్ధ+ఉపసేవనంబును= పెద్దలను సేవించటమూ; విద్యాత్రవణంబున్= విద్యను వినటమూ; అవశ్యకర్తవ్యంబులు= తప్పక చేయదగినవి; మతియునున్= ఇంకను; చేయవలయునవి= అనష్టించవలసినవి; నారదగాలవ సంవాదంబున్= నారదగాలవమునుల సంభాషణమును; వినిన్= వింటే; తెలియున్= తెలుస్తుంది; చెప్పేదన్= వివరిస్తాను; వినుము= ఆకర్షించుము; గాలవుండు= గాలవుడను ముని; నారదున్+ఆశ్రయించి= నారదుడిని చేరి.

తాత్పర్యం: ధర్మజడు అట్లా అడిగేసరికి మహాబుద్ధిమంతు డయిన భీమ్ము డతడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘గురువులను పూజించటం, వృద్ధులను సేవించటం, విద్యను వినటం తప్పక చేయదగిన పనులు. ఇంకా చేయదగినవి నారదగాలవుల మధ్య జరిగిన సంవాదం వింటే తెలియవస్తాయి. ఆ సంవాదం చెప్పుతాను, వినుము. గాలవుడు నారదమునిని ఆశ్రయించి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. నానా శాస్త్రంబుల సువిషితమును మనుచు నపోత్తు సువి జ్ఞానపరిష్కారమును మను ము, న్యాసనముం దేర్ఘవే సమగ్రవివేకా!

448

ప్రతిపదార్థం: సమగ్రవివేకా!= పూర్వావీకం కలవాడా!; నానా శాస్త్రంబులన్= వివిధ శాస్త్రాలలో; అర్థ+అనేకత్వంబున్= విషయాల బాహుధాన్యాన్ని; కనుచున్= చూస్తూ; అప్రాప్తసువిజ్ఞాన పరినిష్టము+అగు= పొందబడని మంచి విజ్ఞానమునందు నిష్ఠము పొందనిదైన; మన్మానసమున్= నా చిత్తాన్ని; తేర్పవే!= ప్రసన్నత పొందించుమా!

తాత్పర్యం: పూర్వావీకం కల ఓ నారదమునీంద్రా! నేను అనేక శాస్త్రాలు చూచాను. అందులోని నానా విషయాలు నా దృష్టికి వచ్చాయి. కానీ, మంచి విజ్ఞానంలో నా మనస్సు నిలుకడ పొందలేదు. ఇట్లాంటి నా చిత్తం ప్రసన్నమయ్యటట్లు నాకు బోధచేయుము’.

వ. అని యజ్ఞార్థించిన నద్దేవముని యమ్మిపోద్విజ్ఞాన కిట్లనియే.

449

ప్రతిపదార్థం: అని+అభ్యర్థించినన్= అని కోరగా; ఆ+దేవముని= ఆ నారదముని; ఆ+మహాద్విజ్ఞానకున్= ఆ మహాబ్రాహ్మణుడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు:

తాత్పర్యం: గాలవుడు ఆ రీతిగా అడిగేసరికి నారదమునీంద్రుడు ఆ మహావిప్రుడిని చూచి ఇట్లా చెప్పాడు.

క. చతురాత్రమముల వృత్తి, స్థితులు పరీక్షించి యందుఁ జెందదలఁచి తద్దతి సూక్ష్మదృష్టిగునిని, సతతంబుఁ బ్రివర్గచరిత సామ్యం డగుచున్.

450

ప్రతిపదార్థం: చతురాశ్రమముల వృత్తిష్టితులు= బ్రహ్మచర్యం మొదలైన నాల్గు ఆశ్రమాల వర్తనాలు, పరిష్కారించి= పరికించి; అందున్= ఆ ఆశ్రమాలలో; చెందన్+తలచి= ప్రవేశించటానికి సంకలించి; తద్తత్త్వం= వాటి పోకడను; సూక్ష్మదృష్టించి= సూక్ష్మమైన చూపుతో; కనుగొని= చూచి; సతతంబున్= ఎల్లవేళలా; త్రివర్గచరితన్= ధర్మాదులైన త్రివర్గాల నడతతో; సామ్యండు+అగుచున్= శోభిల్లిన వాడు అపుతూ.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మచర్యం, గార్థస్ఫుం, వానప్రస్ఫుం, సన్మాసం అనే నాలుగాశ్రమాల పరిష్కారించులనూ పరికించాలి. అందులో ప్రవేశించదలచినవాడు వాటి పోకడను సూక్ష్మదృష్టితో చూడాలి. సదా ధర్మార్థకామాల నడవడికలో సామ్యభావం కలిగి ఉంటూ (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. పాపకర్మంబు లెల్లనుఁ బాయుఁ బెట్టి , పుణ్యకృత్యంబు లగువానిఁ బురుషుఁ డోపి
సట్లు శుద్ధమనస్మాదై యాచలించు , వాడు సజ్జనసంగతి వలయు నెపుడు.

451

ప్రతిపదార్థం: పురుషుడు= మానవుడు; పాపకర్మంబులు+ఎల్లనున్= పాపపు పనులన్నింటినీ; పాయన్+పెట్టి= త్యజించి; పుణ్యకృత్యంబులు+అగువానిన్= పుణ్యకార్యములైన వాటిని; ఓపినట్లు= శక్తి ననుసరించి; శుద్ధమనస్మాదు+ఱ= నిర్వలమైన చిత్తం కలవాడై; ఆచరించువాడు= చేసేవాడు కావాలి; ఎపుడున్= ఎల్లవేళలా; సజ్జనసంగతి= సాధుజనులతోడి పోత్తు; వలయున్= ఆవశ్యకమై ఉన్నది.

తాత్పర్యం: మనుజుడు పాపానికి హేతువులైన పను లన్నిటినీ వదలాలి. యథాశక్తి పవిత్రమైన చిత్తంతో పుణ్యకార్యాలు మాత్రమే చేయాలి. సదా సజ్జనులతో సాంగత్యం కలిగి ఉండాలి.

విశేషం: దుర్భములతో సాంగత్యం వలన దుష్టసంస్కారాలు కలుగుతాయి. అందుచేత పాపకర్మల పట్ల ప్రవృత్తి కలుగుతుంది. పుణ్యకార్యాలు మాత్రమే చేయాలంటే అందుకు తగిన సంస్కారం సజ్జన సాంగత్యంతో సిద్ధిస్తుంది. అందుకే సజ్జనసంగతి అవసరమని చెపుటమయింది.

క. విను సర్వభూతముల యం , దును మార్ఘవయుక్తుదై మధుర వాగ్యతీం
బనుపడఁగవలయు; నార్జవ , మనుసముగ దేవపిత్రసమర్థకుఁ దగుచున్.

452

ప్రతిపదార్థం: విను= వినుము; ఆర్జవము= బుజుత్యం; అనూనముగన్= వెలితిలేనిది కాగా; దేవపిత్రసమర్పకుడు+అగుచున్= దేవతలకు, పితృదేవతలకు పూజలు చేసేవాడవుతూ; సర్వభూతముల+అందునున్= సమస్తప్రాణులందును; మార్ఘవయుక్తుదు+ఱ= మెత్తదనంతో కూడినవాడై; మధురవాగ్యతీన్= తియ్యని వాగ్యపారమునందు; పనుపడఁగ్= వలయున్= వాడుక పడాలి.

తాత్పర్యం: ఇంకా వినుము. పురుషుడు కపటవృత్తిని వదలి బుజుత్యాన్ని పూర్ణంగా కలిగి ఉండాలి. దేవతలనూ, పితృదేవతలనూ శాస్త్రోక్తవిధి ప్రకారం పూజించాలి. ఎల్లప్రాణుల పట్లా కాలిన్యం వదలి మెత్తదనంతో వ్యవహారించాలి. మధురమైన మాటలకు అలవాటు పడాలి.

క. అనహంకారము, నప్రా , ర్భసమును విషయములఁ బెద్ద దగులమియును మే;
లనఫూ! పరునింబించుట , దను వర్ణించుకొను టనుచితము లెయ్యుడలన్.

453

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; అనహంకారమున్= అహంకారం లేకుండా ఉండటం; అప్రార్థనమును= యాచనలేకుండా ఉండటం; విషయములన్= శబ్దం, స్వర్యం మొదలైన విషయ సుఖాలలో; పెద్ద= మిక్కిలిగా; తగులమియును= ఆసక్తుడు కాకుండా ఉండటమూ; మేలు= శ్రేయస్కర్మం; ఏ+ఎడలన్= ఏ సందర్భంలోనైనా; పరున్= ఇతరుడిని; నిందించుట= తూలనాడటమూ; తనన్= తనను; వర్ణించుకొనుట= శ్శఫ్మించుకొనటమూ; అనుచితములు= తగని పనులు.

తాత్పర్యం: కల్పిస్తారోతుడైన ఓ గాలవమునీంద్రా! పురుషుడికి అహంకారం పనికిరాదు. యాచన కూడదు. అట్లగే శబ్దస్వర్ప రూపరసగంధా లనే విషయాలలో అపరిమితమైన ఆసక్తి తగదు. అహంకారాది దోషాలు లేకుండా ఉంటే మేలు కలుగుతుంది. ఎప్పుడైనా సరే ఇతరులను నిందించటం, తనను తాను పొగడుకొనటమనేని తగవు.

క. విను మలసుండును గల్యాయు , ననస్త్రభాషియును మత్స్యరాలీధుఁడుఁ గ్రీ
ధనుఁడును గా వలవదు శ , క్ష్మనురూపతు జేయవలయు నాతిధ్యంబున్.

454

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; అలసుండును= సోమరియు; గల్యాయున్= గల్యం కలవాడూ; అనస్త్రభాషియును= అర్థరహితంగా మాట్లాడేవాడును; మత్స్యర+అలీధుఁడున్= మచ్చరంచేత స్ఫురించబడినవాడునూ; క్రోధనుఁడునున్= కోపం కలవాడును; కావలవదు= కాదగదు; ఆతిధ్యంబున్= అతిథిసత్యారాన్ని; శక్త్యనురూపతన్= శక్తికి తగినట్లుగా; చేయున్ వలయున్= ఆపరించాలి.

తాత్పర్యం: గాలవా! ఇంకా వినుము. మనజుడు సోమరిపోతు, గల్యాగ్రస్తుడు, నిప్పుయోజనంగా ఏదేదో మాటలాడేవాడు, మాత్స్యర్థోషం కలవాడు, కోపశాలి కారాదు. అతిధులకు తన శక్తినుసరించి సత్యారం చేయాలి. (శక్తికి మించిగాని, శక్తికి తక్కువగాకాని ఆతిధ్యం చేయదగదని భావం).

క. వేదాధ్యయనంబుఁ దదం , గాదరణము యజ్ఞవిభిసమారంభము ధా
తీర్మైవత సమ్మానము , నే దేశమునందుఁ గలుగు నిర వది నిలువన్.

455

ప్రతిపదార్థం: ఏ దేశమునందున్= ఏ భూ భాగములో; వేద+అధ్యయనంబున్= వేదాలు చదవటమును; తదంగ+అదరణమున్= వేదాల అంగాలను ఆదరించటమూ; యజ్ఞవిభి సమారంభమున్= యజ్ఞకార్యప్రయత్నమున్ను; ధాత్రీదైవత సమ్మానమున్= భూసురసత్యారమున్ను; కలుగున్= ఉండునో; అది= ఆ దేశం; నిలువన్= నివసించటానికి; ఇరవు= (తగిన) స్థానం.

తాత్పర్యం: వేదాధ్యయనం, వేదాంగాలైన శిక్ష, వ్యాకరణం, ఛందస్య, నిరుక్తం, జ్యోతిషం, కల్పం - అనే ఆరు శాస్త్రాలపట్ల ప్రతితి, యజ్ఞావరణం, బ్రాహ్మణాసమ్మానమూ - ఏ దేశంలో ఉంటాయో, ఆ దేశమే నివసించటానికి తగిన ప్రదేశమవుతుంది.

క. జిత్తైఱగును బురుషుం డ , త్యుత్తమ చరితముల నడచుచుండగు బాయుం
జిత్తంబుకలఁక బోధో , త్వత్తికి నది మూల మగు నథర్థవిదూరా!

456

ప్రతిపదార్థం: అధర్మవిదూరా!= అధర్మానికి మిక్కెలి దూరంగా ఉన్నవాడా!; శః+తేతుగున్= శః రీతిగా; పురుషుండు= మనజుడు; అత్యుత్తమచరితములన్= మిక్కెలి శైష్మమైన ప్రవర్తనలతో; నడచుచుండగున్= చరిస్తూ ఉంటే; చిత్తంబుకలఁక= మనస్యులోని మాలిన్యం; పాయున్= తొలగుతుంది; అది= అట్లా చిత్తమాలిన్యం తొలగటం; బోధ+ఉత్పత్తికిన్= జ్ఞానం కలగటానికి; మూలము+అగున్= కారణమవుతుంది.

తాత్పర్యం: అధర్మవివ్యతిలేని ఓ గాలవమునీ! శః రీతిగా మనమ్ముడు పవిత్రమైన నడవడిక కలిగి ప్రవర్తిస్తే అతడి చిత్తదోషం పరిపారించబడుతుంది. ఆ దోషం తొలగగానే అతడికి జ్ఞానోదయ మవుతుంది'.

క. అని చెప్పే ననుఁడు గుంతి , తనయాగ్రజ్ఞఁ డమరతబిని తనయునితో ని
ట్లనుఁ 'గాలపాశసంచే , దనమును ననుబోటి యెవ్విధంబును జేయున్?

457

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పేన్= అని వచించాడు; అనుడున్= అనగా; కుంతీతనయు+అగ్రజాఁడు= కుంతిపుత్రులలో పెద్దవాడైన ధర్మజాడు; అమరతటిని తనయునితోన్= గంగాసుతుడైన భీమ్ముడితో; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; ననబోటి= నావంటివాడు; ఏ+విధంబునవ్= ఏ రీతిగా; కాలపాశంచేదనమునవ్= కాలమనే త్రాపును తెగకోయటాన్ని; చేయున్?= చేస్తాడు?

తాత్పర్యం: అని నారదుడు గాలవుడితో చెప్పాడని భీమ్ముడు ధర్మజాడితో చెప్పాడు. అప్పుడు ధర్మసుతుడు భీమ్ముడితో మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: ‘నావంటి వాడు కాలపాశాన్ని ఎట్లా ఛేదించగలడు?’

వ. అని యడిగిన నతం డతని కిట్లనియె.

458

ప్రతిపదార్థం: అని+అడిగినవ్= అని ప్రశ్నించగా; అతండు= ఆ భీమ్ముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మజు డట్లా ప్రశ్నించగా భీమ్ముడు అతడితో ఇట్లా అన్నాడు:

అరిష్టనేమి యను ముని సగరున కుపదేశించిన ధర్మప్రకారము (సం. 12-277-2)

ఆ. ‘విను మరిష్టనేమి యను ముని నడిగె నీ, యడిగినట్ల సగరు; డమ్మహిత్యు
డస్తోంద్రునకుఁ త్రియంబునఁ జెప్పిన, సౌమ్యవాక్యములు ప్రశాంతిఁ జేయు.

459

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; సగరుఁడు= సగరచక్రవర్తి; అరిష్టనేమి అను మునిన్= ‘అరిష్టనేమి’ అనే బుపిని; నీ+అడిగినట్లు+అ= నీవు ప్రశ్నించినట్లే; అడిగెన్= ప్రశ్నించాడు; ఆ+మహిత్యుఁడు= ఆ అరిష్టనేమి; ఆ+నరోంద్రునకున్= ఆ రాజుకు; ప్రియంబునవ్= ప్రీతితో; చెప్పిన= వచించిన; సౌమ్యవాక్యములు= తిన్నని మాటలు; ప్రశాంతిన్+చేయున్= ప్రకృష్టమైన శాంతిని కలిగిస్తాయి.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మజా! వినుము. నీవు నన్ను ఇప్పు డడిగిన రీతిగానే పూర్వం సగరుడనే నృపాలుడు అరిష్టనేమి అనే మునీంద్రుడిని ప్రశ్నించాడు. ఆ ముని ఆ రాజుకు ప్రీతితో అపుడు చెప్పిన శాంతవచనాలు వింటే మనస్సుకు శాంతి కలుగుతుంది.

వ. వానిం జెప్పేద నవహితుండ్రై వినుము. సగరుం బ్రహ్మధించుటకు నలిష్టనేమి యిట్లను. ధనధాన్య పశుకళత్త
పుత్రాదుల సందడిబడి డెందం బాకులంబగునేని ముక్తిమార్గంబు దుర్దమంబై యుండు.

460

ప్రతిపదార్థం: వానిన్= ఆ వచనాలను; చెప్పేదన్= చెప్పుతాను; అవహితుండపు+ఖ= అవధానం కలవాడ్తై; వినుము= ఆలకించుము; అరిష్టనేమి= అరిష్టనేమి అనే మునీంద్రుడు; సగరున్= సగరచక్రవర్తిని; ప్రబోధించుటకున్= చక్కగా బోధించటానికి; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; ధనధాన్య పశుకళత్త పుత్రాదులు= ధనం, ధాన్యం, పశువులు, భార్య, బిడ్డలు మొదలైనవారి; సందడిన్= సమూహాపు ఒత్తిడిలో; పడి= లగ్గమై; డెందంబు= హృదయం; ఆకులంబు+అగునేనిన్= వ్యాకులత చెందినట్టెతే; ముక్తిమార్గంబు= మోక్షపుదారి; దుర్దమంబు+ఖ+ఉండున్= పోగూడనిదై ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మజా! ఆ మాటలు చెప్పుతాను, సావధానంగా వినుము. సగరన్నపుడిని ప్రబుద్దుడిని చేయటానికి అరిష్టనేమి ఇలా అన్నాడు: ‘ధనం, ధాన్యం, పశువులు, భార్య, పుత్రులు మొదలైన జనసమూహాపు టొత్తిడిలో తగులుకొని చిత్తం వ్యాకులత్తం పొందితే మోక్షమార్గం త్రోక్కురానిదై పోతుంది.

- సి. వృద్ధ కళత్తంబు బుద్ధిమత్తుతుల , విడిచి నిర్భరత వివిక్త దేశ
మునకుఁ బోవలయు; సపుతుం డపుత్తకుం , డను విశేషంబు లే; దతులశాంతి
వైరాగ్యములు గలవానికి విను స్వప , వర్ణ! బంధులబ్రోవవలదె యను త
లంపున సంసారలంపటుం డగువాడు , బేల; దా మృత్యువుపాలు వడిన
ఆ. యపుడవాలి నరయ నభ్యనే యద్దశఁ , దలఁచి ముక్తి గోరఁదగదె యట్లుఁ
గాక తనకు వారు గలుగుదురే యప్పు , డబియుఁ దలపవలయు నబియ కాదె!

461

ప్రతిపదార్థం: సృపర్య!= రాజైశ్చో!; విను= ఆలకించుము; వృద్ధకళత్తంబున్= ముసలిదైన భార్యను; బుద్ధిమత్తుత్తులన్= బుద్ధిమంతులైన కుమారులను; విడిచి= వదలి; నిర్భూరతన్= నిబ్యరంతో; వివిక్త దేశమునకున్= జనశాస్యమైన చోటికి; పోవలయున్= వెళ్ళవలెను; అతులశాంతి వైరాగ్యములు= సాటిలేని శమము, విరక్తి; కలవానికిన్= కల్గినవాడికి; సపుత్రకుండు= పుత్రులు కలవాడు; అపుత్రకుండు= పుత్రులు లేనివాడు; అనువిశేషంబు= అనే భేదం; లేదు= ఉన్నదికాడు; బంధులన్= చుట్టూలను; ప్రోవన్ వలదె?= రక్కింపవద్దా?; అను తలంపువన్= అనే సంకల్పంతో; సంసారలంపటుం+అగువాడు= సంసారంలో మిక్కిలిగా ఆసక్తుడైనవాడు; బేల= మూడుడు; తాన్= తాను; మృత్యువుపాలుపడినన్= మరణిషై; అప్పుడు= ఆ సమయంలో; వారిన్= ఆ బంధువులను; అరయన్ వచ్చునే?= కాపాడనగునా?; ఆ+దశన్= ఆ స్థితిని; తలఁచి= భావించి; ముక్తి= మోక్షం; కోరన్+తగదె?= అభిలషింపదగదా?; అట్లన్+కాక= అట్లా కాకున్న; అప్పుడు= తాను మరణించే సమయాన; తనకున్ వారు కలుగుదురే?= తన విషయంలో బంధువులు సాయపడతారా?; అదియున్= ఆ విషయంకూడ; తలఁప్న వలయునదియ కాదె!= ఆలోచించదగిందే కదా!

చాత్పర్యం: రాజేంద్రా! వినుము. మనజుడు వార్ధకదశలో ఉన్న భార్యను, బుద్ధిమంతులైన పుత్రులనూ వదలి నిబ్యరంగా ఏకాంతప్రదేశానికి పోవాలి. శాంతి, వైరాగ్యం కలవాడు తప్పక అట్లా పోతాడు, కాని అతడు బిడ్డలు కలవాడా? లేక లేనివాడా అనే తేడా లేదు. బిడ్డలున్న విడిచి విరక్తుడు విజనస్ఫులానికి వెళ్ళతాడు. సంసారంలో పూర్తిగా మునిగిపోయిన వాడు ఈ బంధువులను నేను రక్కించవద్దా? - అనే తలంపు కలిగి ఉంటాడు. అట్లాంటి వాడు మూర్ఖుడు. ఒకవేళ తాను మరణించాడనుకో, అప్పుడు వారి నతడు కాపాడగలడా? ఆ స్థితిని ఊహించి ముందే ముక్తి కోరుకొనాలి. బంధువులను వదలకుండా ఉన్న, తనకు మరణం ఆసన్నమైనపుడు వారు తనను కాపాడగలరా? లేక ముక్తిని ఈయగలరా? ఈ సంగతి కూడా ఆలోచించదగిన అంశమే కదా!

- తే. భూతముల పుట్టుఁ జేష్ట్యయుఁ బౌలియుటయును , జూచునేర్పు గలుగువాడు సూడనేర్పు
మోక్షమార్గంబు చిత్తంబు మూర్ఖమైన , సక్తుఁడగు లోకగతి నెట్లు ముక్తి గలుగు?

462

ప్రతిపదార్థం: భూతముల పుట్టున్= ప్రాణుల పుట్టుకనూ; చేష్ట్యయున్= అవి చేసే కర్మలూ; పౌలియుటయునున్= తుదకు అవి మరణించటాన్ని; చూచునేర్పు కలుగువాడు= పరిశిలించే చాత్పర్యం కల బుద్ధిమంతుడు; మోక్షమార్గంబున్= ముక్తిపథాన్ని; చూడనేర్పున్= కనుగొనగలడు; చిత్తంబు= మనసు; మూర్ఖమైనన్= మోహగ్రమైతే; లోకగతిన్= లోకప్రవృత్తిలో; సక్తుఁడు+అగున్= ఆసక్తి కలవా డపుతాడు; ముక్తి= మోక్షం; ఎట్లు కలుగున్?= ఎట్లా సంభవిస్తుంది?

చాత్పర్యం: నిత్యం ప్రాణులు పుట్టి, కర్మలు చేసి, గిట్టుతూ ఉన్నాయి. దీనిని చక్కగా గమనించినవాడు మోక్షకాంక్షతో శ్రేయోమార్గంలో పయనిస్తాడు. ఎవడి చిత్తం సంసారవ్యామోహనికి లోంగిపోయిందో వాడు లోకప్రవృత్తిలో తగులుకొని ప్రేయోమార్గంలో పడిపోతాడు. ఇక వాడికి మోక్షం ఎట్లా కలుగుతుంది?

క. అనఘు! దురస్తము శాల్యో! దనమును భూమియును మృదుల తల్పము నజిన మ్యును సురుచిరచీనాంబరు, మును సరి యెష్వనికి నతడు ముక్తిం బడయున్.

463

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా!; ఎవ్వనికిన్= ఏ మనజుడికి; దురస్తమున్= దుష్టస్తమును; శాల్యోదనమునున్= మేలైన వరి అన్వమున్నా; భూమియును= కటికనేలయు; మృదులతల్పమున్= మెత్తని శయ్యయు; అజినమ్యునున్= జింకచర్యమును; సురుచిర చీనాంబరమునున్= అందమైన పట్టువస్తుమును; సరి= సమానమో; అతడు= అట్లాంటివాడు; ముక్తిన్= మోక్షమును; పడయున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ రాజు! ఎవడు దుష్టస్తమునూ, మేలైన మృష్టస్తాన్ని, కటికనేలనూ, మెత్తని హంసతూలికాతల్యాన్ని, జింకచర్యాన్ని, అందమైన పట్టు పీతాంబరాన్ని సమదృష్టితో చూస్తాడో వాడు ముక్తి పొందుతాడు.

తే. నేలయెల్లను నేలిన సృష్టుల పుట్టు, నీగిపోకయుఁ జాపాభిగాగుఁ గలుగు

శక్తు లెడలినఁ జెడు మేని చందమును దఁ, లంప నేర్చునతడు మోక్షలక్షీఁ జెందు.

464

ప్రతిపదార్థం: నేల+ఎల్లనున్= సమస్త భూమండలాన్ని; ఏలిన= పాలించిన; సృష్టుల పుట్టున్= రాజుల జన్మయు; రఃగిపోకయున్= వెనుకకొరగి పోవటమున్నా; చూపు+అది కాగన్+కలుగు= చూపు మొదలుగాగల; శక్తులు= సౌమర్యాలు; ఎడలినన్= తొలగిపోగా; చెడు= చెడిపోతున్న; మేనిచందమునున్= శరీరష్టతిని; తలంపన్ నేర్చునతడు= భావించగల వాడు; మోక్షలక్షీన్= మోక్షలక్షీని; చెందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: సమస్త భూమండలాన్ని పరిపాలించిన మహారాజులు సైతం కాలం చెల్లగానే నేలకొరగి పోతున్నారు. చూపు మొదలైన ఇంద్రియశక్తులు ఉడిగిపోగానే శరీరం చెడిపోతున్నది. దీనిని చక్కగా భావించి సంసారముయొక్క నిస్సారతను గమనించగలవాడు మోక్షలక్షీని చేపట్టగలడు.

క. ధనయోగము దుర్భభమని, యును గ్రీశము సులభ మనియు నూహించుచు నె మ్యునమున మర్యాత్మము గీ, దని యెఱుగు నతండు గను మహినందంబున్.

465

ప్రతిపదార్థం: ధనయోగము= అర్థప్రాప్తి; దుర్భభము+అనియునున్= పొంద శక్యం కానిదనీ; క్లేశము= దుఃఖం; సులభము+అనియున్= అనాయాసంగా పొందబడునదనీ; ఊహించుచున్= భావిస్తూ; నెమ్యునమునన్= చిత్తంలో; మర్యాత్మము= మనష్యత్వం; కీడు+అని= అశబుమనీ; ఎఱుగు అతండు= తెలిసికానే వాడు; మహినందంబున్= మోక్షనందాన్ని; కనున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ఈ లోకంలో సుఖజీవనాని కవసరమైన ధనాన్ని సంపాదించటం సులభమైన విషయం కాదు. ఏ ప్రయత్నం చేయకుండానే వచ్చేవి క్లేశాలు అని భావించాలి. ఈ భావనవలన మానవత్వం పుభుప్రదం కాదన్న సత్యం తెలియవస్తుంది. అట్లా గ్రహించినవాడు మోక్షం పొంది నిరతిశయ్యానందాన్ని అందుకొంటాడు.

క. కావున గృహస్థవృత్తి, స్నేహతిలోలుడవు గాక నెఱి జేయుము ర క్లావిథి ధరణిష్టజకుం, గైషల్మయు దాన నీకుఁ గలుగుం జులుకన్.

466

ప్రతిపదార్థం: కావున్= అందువలన; నీవు గృహస్థవృత్తిన్= నీవు గృహస్థడికి చెందిన వర్తనంలో; అతిలోలుడవు కాక= మిక్కిలి అస్కికలవాడవు కాకుండా; నెఱిన్= క్రమంగా; ధరణిష్టజకున్= భూమిలోని జనులకు; రక్షావిధిన్= రక్షణకార్యాన్ని; చేయుము= ఆచరించుము; దానన్= దానివలన; కైవల్యము= ముక్తి; చులుకన్= అనాయాసంగా; నీకున్+కలుగున్= నీకు సిద్ధిస్తుంది.

తాత్పర్యం: అందుచేత నీవు గృహస్తలకు చెందిన నడతలో లంపటుడవు కావద్దు. క్రమంగా జనానీకాన్ని నీ విధ్యక్తధర్మం పాటించి పరిపాలించుము. అందువలన నీకు కష్టం లేకుండా మోక్షం సిద్ధిస్తుంది'.

క. అని బోధించిన సగరుం , డనయముఁ దెలివొంబి నియతుడై ప్రజ రక్షిం
చె నరేంద్ర! నీవు దద్దు , ర్తునమున నెగడుము జనాభిరంజన మొప్పున్.' 467

ప్రతిపదార్థం: నరేంద్ర!= రాజు; అని బోధించినవ్= అరిష్టవేమి ఈ రీతిగా బోధించగా; సగరుండు= సగరు డనే భూపాలకుడు; అనయమువ్= మిక్కిలి; తెలివి+బంది= వివేకం పాంది; నియతుడు+పి= నియమం కలవాడై; ప్రజవ్= జనులను; రక్షించెన్= కాపాడాడు; నీవున్= నీవు కూడా; తద్వర్తనమునవ్= అట్టి ప్రవర్తనతో; జన+అభిరంజనము= ప్రజారంజనం; ఒప్పున్= విలసిల్లగా; నెగడుము= వర్ధిల్లము.

తాత్పర్యం: అరిష్టవేమి అట్లా ప్రబోధించేసరికి సగరచక్రవర్తి ప్రబోధితుడయ్యాడు. నియమవంతుడై ప్రజాపాలన కొనసాగించాడు. ధర్మరాజు! నీవు కూడా అతడివలె వర్తించి ప్రజలు రంజిల్లేటట్లుగా రాజ్యపాలన చేసి వర్ధిల్లము.

తే. అనినఁ బ్రియమంబి పాండవేయాగ్రజుండు , 'ధర్మ విద్యేషపరులగు దానవులకు
మంత్రియై యుండు శుక్రత్వ మహిమ యెట్లు , గలిగె భార్యవునకుఁ బుణ్ణగణ్ణచరిత!' 468

ప్రతిపదార్థం: అనినవ్= అని చెప్పగా; పాండవేయ+అగ్రజండు= ధర్మజాడు; బ్రియము+అంది= బ్రీతినొంది; పుణ్యగణ్యచరిత్ర!= పుణ్యంచే గణియమైన శిలంకలవాడా!; భార్యవునకువ్= శుక్రుడికి; ధర్మవిద్యేషపరులు+అగు= ధర్మాన్ని ద్వేషించేవారయిన; దానవులకువ్= రక్షసులకు; మంత్రి+పి+ఉండు= అమాత్యుడై ఉండునట్టి; శుక్రత్వ మహిమ= శుక్రత్వప్రభావం; ఎట్లు= ఎట్లా; కలిగెన్?= సంభవించింది?

తాత్పర్యం: భీష్ముడు ఆ విధంగా చెప్పగా విని ధర్మరాజు ప్రీతి పాందాడు. మళ్ళీ భీష్ముడితో ఇలా అన్నాడు: 'పుణ్యంతో ప్రసిద్ధి పాందిన సచ్చరిత్రగల ఓ పితామహా! రాక్షసులు ధర్మాన్ని ద్వేషించేవారుకదా! వారికి మంత్రిగా మనగలిగే 'శుక్రత్వం' అనే మహిమ భార్యవుడికి ఎట్లా కలిగింది?'

శుక్రనామంబు భార్యవునకుం గలిగిన విధము (సం. 12-278-4)

చ. అనవుడు భీష్ముడిట్లనియో 'నాతఁడు యోగబలంబు పెంపునవ్
ధనదుని మోసపుచ్ఛి తదుదాత్త ధనం బవలీలఁ గొన్న నె
మ్మునమున నొచ్చి చెప్పుఁ బురముర్దనుతోడు; నతండు దానికిం
గనలున నమ్మహేశ్వరుడు గన్నుల నిప్పులు రాలుచుండగన్.' 469

ప్రతిపదార్థం: అనవుడువ్= అని ప్రశ్నించగా; భీష్ముడు= పితామహాడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు; ఆతఁడు= ఆ భార్యవుడు; యోగబలంబు పెంపునవ్= యోగానికి చెందిన బలాతీశయంతో; ధనదునివ్= కుబేరుడిని; మోసపుచ్ఛి= వంచించి; తదుదాత్త ధనంబువ్= ఆ కుబేరుడి శ్రేష్ఠమైన సంపదము; అవలీలవ్= అనాయాసంగా; కొన్నన్= గ్రహించగా; అతండు= ఆ కుబేరుడు; నెమ్మునమునవ్= హృదయంలో; నొచ్చి= బాధపడి; పురముర్దనుతోడన్= శివుడితో; చెప్పున్= చెప్పాడు; దానికిన్= అందుకు; కనలునవ్= కోపంతో; మహేశ్వరుడు= శివుడు; కన్నులన్= నేత్రాలలో; నిప్పులు= అగ్నికణాలు; రాలుచుండగన్= జారిపడుతూ ఉండగా.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు అట్లా ప్రశ్నించేసరికి భీమ్యు డతడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘బార్దవుడు గొప్ప యోగబలం ప్రదర్శించి కుబేరుడిని వంచించాడు. అతడి ధనం అనాయాసంగా అపహరించాడు. అందుకు కుబేరుడు చిత్తంలో చాలా నొచ్చుకొని తన మిత్రుడూ, త్రిపురాసుర సంహారకర్తా అయిన శివుడితో జరిగిన సంగతి చెప్పాడు. అది వినగానే శివుడికి కోపం వచ్చింది. ఆగ్రహాతిశయం వలన అతడి కన్ములనుండి నిష్పులు రాలాయి. అట్లా రాలుతూ ఉండగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. శూల ముగ్రత నెత్తి ‘యెచ్ఛోటు నున్న, వాడు భార్దవు?’ డనుచు దుర్వారకోప వివశుం డగుటుయు? నాతడు వెఱచి చాల, దూరముగుఁ బోయి తుప్పలు దూలియుండె. **470**

ప్రతిపదార్థం: ఉగ్రతన్= భయంకరత్వంతో; శూలమున్= శూలాయుధాన్ని; ఎత్తి= చేపట్టి; భార్దవుడు= పుత్రుడు; ఏ+చోటన్= ఎక్కుడ; ఉన్నపాడు+అనుచున్= ఉన్నాడంటూ; దుర్వారకోప వివశుం+అగుటుయు= వారించరాని కోపంచేత వశంతప్పినవాడు కాగానే; అతడు= ఆ భార్దవుడు; చాలన్= మిక్కలి; వెఱచి= భయపడి; దూరముగన్+పోయి= దూరంగా వెళ్లి; తుప్పలన్= చిన్న పొదలలో; తూలిణండెన్= నక్కి ఉన్నాడు.

తాత్పర్యం: శివుడు భీకరంగా శూలాయుధం పైకెత్తి ‘బార్దవుడు ఎక్కుడ ఉన్నాడు?’ అంటూ అత్యధిక కోపంతో వివశుండైనాడు. అది చూచి చాలా భయపడి భార్దవుడు పరుగిత్తి దూరంగాపోయి చిన్న పొదలలో ఒదిగి ఉన్నాడు.

క. అమ్మోయి నిలుచుటకునుఁ జి, త్త మేఘర్వమిఁ దల్లిడంబు దనికినుఁ గడు వే గమ్మునుఁ త్రిపురహరుని హా, స్తుమ్మునుఁ జీప్పుడియే గని యతడు వెస ప్రింగెన్. **471**

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మేయిన్= ఆ రీతిగా; నిలుచుటకునున్= నిలిచి ఉండటానికి; చిత్తము= మనస్సు; ఓర్మిన్= ఓర్ముకొనకపోవటం వలన; తల్లిడంబు= వణాకు; తనికినన్= పుట్టగా; కడువేగమ్మునన్= మిక్కలి వేగంతో; త్రిపురహరుని= శివుడియొక్క; హస్తమునన్= చేతిలో; చౌప్పడియెన్= దొరికపోయాడు; అతడు= ఆ శివుడు; కని= చూచి; వెసన్= శీఘ్రంగా; ప్రింగెన్= కబళించాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా పొదలలో దాగి ఉండటానికి అతడి చిత్తం ఓర్ముకొనలేకపోయింది. శరీరంలో కంపం కలిగింది. వెంటనే అతడు శివుడి చేతికి దొరికపోయాడు. అది చూచి శివు డతడిని అప్పుడే ప్రింగివేశాడు.

ఆ. కడుపులోన నుండి కలగొనఁ బాటెడు, విబుధవైలిగురుడు వెడలకుండు నట్లుగాఁగఁ దెరువులన్నియు మూసి సి, శుంబు మూయ కంగజస్తులిపుఁడు. **472**

ప్రతిపదార్థం: కడుపులోనన్+ఉండి= ఉదరములోనుండి; కలగొనన్+పాటెడు= కలతజెంది పరుగిడుతున్న (నలువైపులకు పరుగిడుతున్న); విబుధవైరిగురుడు= దేవతలకు శత్రువులగు రాక్షసులకు ఆచార్యుడైన పుత్రుడు; వెడలక+ఉండునట్లు కాఁగన్= వెలుపలికి చనక ఉండేటట్లుగా; అంగజన్మురిపుఁడు= మన్మథుడి శత్రుడగు శివుడు; తెరువులు+అన్నియున్= దారులన్నీ; మూసి= బంధించి; శిశ్చంబున్= పురుషాంగమును; మూయక= బంధించక.

తాత్పర్యం: అట్లా ప్రింగి తన కడుపులో ఉంటూ కలత చెందేటట్లు ఇటూ అటూ పరుగిడుతున్న భార్దవుడు పారిపోకుండా ఉండేటట్లు శివుడు దారులన్నీ మూసివేశాడు. కానీ పురుషాంగద్వారం మాత్రం మూయకుండా తెరచి ఉంచాడు.

క. వెడలు మని తెరువు సూపిన, వెడలెను భృగునందనుండు; వెండియుఁ గోపం బడరఁగ నాతనిఁ గనుగొని, యెడు రుద్రునిఁ జూచి దేవి యిట్లనియె స్వపా! **473**

ప్రతిపదార్థం: నృపా!= రాజు!; వెడలుము= వెడలిపామ్ము; అని తెరువు+చూపినన్= అని దారి చూపగా; భృగునందనుండు= భార్ధవుడు; వెడలెను= శిశ్శద్వారం నుండి వెలుపలికి వచ్చాడు; వెండియున్= మరలకూడ; కోపంబు+అడరగన్= క్రోధం ప్రసరించగా; ఆతనిన్= ఆ భార్ధవుడిని; కనుగొనియెడు= చూస్తూ ఉన్న; రుద్రునిన్= శివుడిని; చూచి= విలోకించి; దేవి= పార్వతి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నది.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! అట్లా శివుడు శిశ్శద్వారం మాత్రం మూయక ఆ దారినుండి బయటికి పొమ్మని భార్ధవుడికి దారి చూపాడు. అత డా దారినుండి వెలికి వచ్చాడు. ఇంకా శివుడి కోపం చల్లారలేదు. అతడిషైపు కినుకతో చూస్తూనే ఉన్నాడు. అప్పుడు పార్వతిదేవి శివుడితో ఇట్లా అన్నది.

క. ‘నీ కడుపున జన్మించుట , నాకుం గొడుకయ్య నితయు; నా సుతునకు ను
శ్లోకా! యిలుగం దగునే , నీకు? సుఖిం జేయు మీతనిం గృహతోడన్.’

474

ప్రతిపదార్థం: సుశ్లోకా!= మంచి కీర్తి కలవాడా!; ఇతడు= ఈ భార్ధవుడు; నీ కడుపునన్= నీ ఉదరంలో; జన్మించుటన్= పుట్టటంతో; నాకున్+కొడుకు+అయ్యెన్= నాకూ పుత్రుడయ్యాడు; నా సుతునకున్= నా కుమారుడికై; నీకున్ అలుగన్+తగునే?= నీకు కోపింపతగునా?; ఈతనిన్= ఇతడిని; కృపతోడన్= దయతో; సుఖిన్+చేయుము= ఆనందింపజేయుము.

తాత్పర్యం: ‘సుకీర్తి! ఈ భృగుపుత్రుడు నీ కడుపునుండి పుట్టటం వలన నాకూ కొడుకయ్యాడు. నా కొడుకుపట్ల నీవు కోపించటం యుక్తమా? అందుచేత దయతో ఇతడిని సుఖవంతుడిని చేయుము’.

తే. అనినఁ దేజస్మీ జేసి చంద్రార్థ మౌళి , శిశ్శమున నిర్దమించుటఁ జేసి యితయు
శుక్రుఁ దసుపేర వర్తించు; సుదతి! నీకుఁ , జ్ఞయ మొనల్లితి ననియె సంప్రీతితోడ.

475

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనగా; చంద్రార్థమౌళి= చంద్రశేఖరుడు శివుడు; సంప్రీతితోడన్= మిక్కిలి ప్రీతితో; తేజస్మీన్= తేజోవంతుడిగా; చేసి= ఒనర్చి; సుదతి!= పార్వతి!; శిశ్శమునన్= మగగురిద్వారా; నిర్దమించుటన్+చేసి= బయలువెడలటం వలన; ఇతడు= ఈ భృగునందనుడు; శుక్రుఁడు+అనుపేరన్= శుక్రుడనే నామంతో; వర్తించున్= ప్రవర్తిస్తాడు; నీకున్= పార్వతివగు నీకు; ప్రియము+బనర్జితిన్= ప్రియం చేశాను; అనియెన్= అని చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: పార్వతిదేవి అట్లా ప్రార్థించగానే శివుడు ప్రీతి పొందాడు. భార్ధవుడిని తేజోవంతుడిగా చేశాడు. తరువాత పార్వతిని చూచి సుదతి! వీడు నా శిశ్శమునుండి బయలువెడలినాడు. కాన శుక్రుడు అనే వేరుతో వర్తిస్తాడు. నీకు ప్రియమైన కార్యం చేశా నని చెప్పాడు.

తే. ‘అనఘు! యిచి భార్ధవుఁడు శుక్రుఁడైన తెలుగు’ , నావుడును ధర్మజుఁడు శాంతనవునితోడ
‘నీదు వాక్యమృతమున నా నెమ్మునంబు , తృప్తి సనదు; సద్గురుంబుఁ దెలుపు’ మనియె.

476

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా!; ఇది= ఇప్పుడు చెప్పింది; భార్ధవుఁడు= భృగుపుత్రుడు; శుక్రుఁడైన తెలుగు= శుక్రుడుగా రూపాందిన విధానం; నావుడున్= అని చెప్పగా; ధర్మజుఁడు= ధర్మపుత్రుడు; శాంతనవునితోడన్= భీమ్ముడితో; నీదు వాక్య+అమృతమునన్= నీ వచనమనే సుధతో; నా నెమ్మునంబు= నా చిత్తము; తృప్తి చనదు= తృప్తి చెందడు; సద్గురుంబున్= మంచిధర్మాన్ని; తెలుపుము+అనియెన్= తెలియజెప్పుమన్నాడు.

తాత్పర్యం: పాపరహితు డవగు ఓ ధర్మపుత్రా! ఇప్పుడు నేను చెప్పింది భార్ధవుడు శుక్రుడుగా రూపాందిన కథాక్రమం అని భీమ్ము డన్నాడు. అప్పుడు ధర్మసుతుడు శంతనసుతుడైన భీమ్ముడిని చూచి ‘నీ వాక్యమృతం

ఎంత గ్రోలినా నామనస్సు తృప్తి పాండటం లేదు. ఇంకా నాకు మంచి మంచి ధర్మాలు బోధించు' మని అర్థించాడు.

వ. అనవుడు నమ్మపోనుభావుం దమ్మహీనాధుతోఽి 'బరాశర గీతా శ్రవణ ప్రవణండ వగుమధి ధర్మప్రబోధకం బగునని పలికి యిట్లనియె.

477

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అనగా; ఆ+మహానుభావుండు= ఆ మహాత్ముడైన భీముడు; ఆ+మహీనాధుతోన్= ఆ రాజుతో; పరాశరగీతా శ్రవణ ప్రవణండరు= పరాశరముని చెప్పిన గీతను వినటంలో ఆసక్తుడవు; అగుము= కమ్ము; అది= ఆ శ్రవణం; (లేక ఆ గీత); ధర్మప్రబోధకంబు+అగున్+అని= ధర్మమును చక్కగా బోధించేది అవుతుందని; పలికి= చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మజాడట్లూ అర్థించగా మహానుభావుడైన భీముడు ఆ రాజును చూచి 'నీవు పరాశరమహర్షి గీతను వినుము. అది ధర్మాన్ని చక్కగా బోధిస్తుంది' అని చెప్పి ఇట్లూ పలికాడు.

జనకునకుఽ బరాశరముని యుపదేశించిన ధర్మప్రకారము (సం. 12-279-3)

- సీ.** జనకభూపతి యడిగినఁ బరాశరముని , ధర్మసంబోధనతా నిరూఢి నిట్లని యెఱ్ఱిగించే 'సిహాపరసోఖ్యముల్' , ధర్మకార్యములని తలఁచి నరుఁడు ఫలము జీజంబునం బడయునట్లుల ధర్మ , మున సాఖ్యసంస్థిఽి బొందవలయు; సుకృత దుష్టుతములు సుఖమును దుఃఖించుఁ , గుడువఁ జేయక నరు విడువ వధివ!
- తే.** వాజ్మైనోదృష్టి కలితప్రవర్తనములఁ , గాయ చేష్టితములను నన్యాయపథముఁ బొరయసీకున్న సత్పుధనిరతి గలుగు , సత్యశమదమాహింసలు సత్పుధములు.

478

ప్రతిపదార్థం: జనకభూపతి= జనకభూపాలుడు; అడిగినన్= ప్రశ్నించగా; పరాశరముని= పరాశరుడనే సంయమి; ధర్మసంబోధనతానిరూఢిన్= ధర్మమును చక్కగా బోధించుటంలోని వైపుణ్యంతో; ఇట్లు+అని= ఈ రీతిగా; ఎఱ్ఱిగించెన్= తెలియపరచాడు; అధిప!= రాజు!; ఇహాపరసోఖ్యముల్= ఈ లోకంలోనూ; పరలోకంలోనూ కలిగే సుఖములు; ధర్మకార్యములు= ధర్మం కారణంగా కలిగే కార్యాలు; అని తలఁచి= అని భావించి; నరుఁడు= మనజాడు; బీజంబునన్= విత్తనముతో; ఫలమున్= పండును; పడయునట్లులు= పొండునట్లు; ధర్మమునన్= ధర్మముతో; సాఖ్యసంస్థిన్= సుఖప్రాప్తిని; పొందవలయున్= చెందవలెను; సుకృత దుష్టుతములు= పుణ్యపొపములు; సుఖమునున్= సాఖ్యమును; దుఃఖమున్= క్లేశమును; కుడువన్+చేయక= అనుభవించేటట్లు చేయకుండ; నరున్= మనజాడిని; విడువవు= వదలవు; వాజ్మైనోదృష్టి కలిత ప్రవర్తనములన్= మాటలు, మనస్సు, చూపు - వీటితో కూడిన ప్రవత్తులయందును; కాయచేష్టితములను= శరీరముతో చేయు పనులలోనూ; అన్యాయపథమున్= అధర్మమార్గం; పారయనిక+ఉన్నన్= పొందనీయకుండా ఉన్నవో; సత్పుధనిరతి= సన్మార్గంపై ఆసక్తి; కలుగున్= సంభవిస్తుంది; సత్యశమదమా హింసలు= సత్యము, అంతరింద్రియ నిగ్రహం; బాహ్యాందియనిగ్రహం, అహింస- అనేవి; సత్పుధములు= మంచిమార్గాలు.

తాత్పర్యం: జనకుడు పరాశరమునిని సద్గుత్త్వమును గురించి ప్రశ్నించాడు. ఆ ముని ధర్మప్రబోధమందలి వైపుణ్యంతో ఇట్లూ చెప్పాడు. 'రాజు! మానవుడు ఇహాలోక సుఖాలూ, పరలోక సుఖాలూ ధర్మమూలకాలే అని భావించాలి. విత్తనంవేసి తద్వారా ఫలం పొందే విధంగానే ధర్మ మాచరించి సుఖం పొందాలి. పుణ్యం సుఖాన్ని, పాపం దుఃఖాన్ని మానవుడిచేత అనుభవింపజేయకుండా వదలవు. వాక్యులోగాని, మనస్సులోగాని, చూపులోగాని,

శరీరంతో చేసే పనులలో గాని అన్యాయం అంటనియకుండా ఉండగలిగితే సన్మార్గంపై ఆసక్తి కలుగుతుంది. సత్యం, అంతరింద్రియాలను నిగ్రహించటం, బాహ్యాంద్రియాలను నిగ్రహించటం, హింసలేకుండా ఉండట మనేవే సన్మార్గం లనబడుతాయి.

క. అనఘుం డింబియహయభృత , మనోరథ రథంబు నాగు మహితజ్ఞాన త్వసిరూఢు రత్నశక్తిని , జనపాలక! దుష్టమును జనకుండంగన్.

479

ప్రతిపదార్థం: జనపాలక!= రాజు!; అనఘుండు= పాపరహితుడు; మహితజ్ఞానత్వ నిరూధరథి శక్తినీ= శ్రేష్ఠజ్ఞానత్వమనే ప్రసిద్ధమైన పగ్గాలబలంతో; ఇంద్రియహయభృత మనోరథరథంబునీ= ఇంద్రియాలనే గుర్రాలచేత భరించబడిన కోరికలనే రథాన్ని; దుష్టముననీ= దుర్మార్గంలో; చనకుండంగనీ= పోకుండా ఉండేటట్లు; ఆగునీ= అరికట్టుతాడు.

తాత్పర్యం: రాజు! పాపరహితుడైన మనుజుడు శ్రేష్ఠమైన తెలివి అనే పగ్గాలతో ఇంద్రియాలనే గుర్రాలతో లాగబడే కోరిక లనే రథాన్ని అపమార్గంలో పోనీయకుండా నిగ్రహిస్తాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం. శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలు అనే గుర్రాలు కోరికలనే రథాన్ని లాగుతున్నాయి. జ్ఞాని అయినవాడు తన జ్ఞానమనే పగ్గంతో ఇంద్రియాలను అరికట్టాలి. లేకపోతే ఇంద్రియాలు విషయస్కితో రథాన్ని అపమార్గంలోకి ఈడ్చుకుపోతాయి. అట్లా జరిగితే రథం గమ్యం చేరక ప్రమాదానికి లోనవుతుంది. ఇంద్రియ నిగ్రహంతో మానవుడు అధర్మమార్గంలో ప్రవేశించకుండా ఉండాలని భావం. కోరిక అనే రథం పరమాత్మాపై పయనించాలి గాని, విషయాలపై పోకూడదు. కరోపనిషత్తులో శరీరం రథంతోనూ, ఆత్మ రథికుడితోనూ, బుద్ధి సారథితోనూ, మనస్సు పగ్గంతోనూ, ఇంద్రియాలు గుర్రాలతోనూ, విషయాలు అపమార్గంతోనూ రూపించబడ్డాయి. అక్కడి రూపకాలంకార ప్రక్రియే కొంత మార్పుతో ఇక్కడ అనుసరించబడింది.

ఆ. పడయరాని యాయు వోడలికిఁ గలిగిన్నఁ , బాపక్కతుల దానిఁ బదటఁ గలుప నగునె పుణ్యవిధిసమాచరణములఁ గై , సేయవలయుఁ గాక చెలుపు మిగుల.

480

ప్రతిపదార్థం: ఒడలికినీ= శరీరానికి; పడయన్ రానిఁ= పొందరాని; ఆయువు= జీవితకాలము; కలిగినీనీ= లభ్యమై; దానినీ= దానిని; చెలుపు= శోభ; మిగులనీ= అతిశయించగా; పుణ్యవిధి సమాచరణములనీ= పుణ్యకార్యముల నాచరించుటలతో; కైనేయవలయునీ+కాకినీ= అలంకరింపవలెనుగాక!; పాపక్కతులనీ= పాపకార్యాలతో; పదటనీ+కలుపనీ+అగునీ? = బూడిదలో కలపటం యుక్తమా?

తాత్పర్యం: శరీరానికి దుర్లభమైన ఆయువు దౌరికినప్పుడు దానిని పొంపు పనులతో బూడిదపాలు చేయటం తగునా? అట్లా కాక శోభ అతిశయించేటట్లు ఆ శరీరాన్ని పుణ్యకార్యాలు చేయటంతో అలంకరించుటం తగును. పవిత్రకార్యాలతో శరీరం శోభావహమవుతుంది. పాపకార్యాలతో చివరకు దానిని బూడిదపాలు చేయటం తగదని తాత్పర్యం.

క. దురితంబులు దొడరు నహిత , కరణంబున మేలు పడయగాఁ గీరుట భూ వర! దుస్సలిలస్సూనా , దరము తెఱగు సూవె యెవ్విధంబునఁదలపన్.

481

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజు!; దురితంబులు= పాపాలు; తొడరు= విజ్యంభించునట్టి; అహితకరణంబుననీ= హితములుగాని కార్యములు చేయటంవలన; మేలు= శ్రేయస్సును; పడయనీ+కానీ+కోరుట= పొందాలని అభిలషించుటం; ఏ+విధంబుననీ= ఏ రీతిగా; తలపనీ= ఆలోచించినా; దుస్సలిలస్సూన+ఆదరము తెఱగు= చెడునీటిలో స్సూనము చేయుటయందలి ప్రీతివంటిది; చూవె= చూడుమా!

తాత్పర్యం: రాజా! పాపకారణమైన దుష్టకార్యాలు చేసి శ్రేయస్సు పొందాలని కోరటం ఏ విధంగా ఆలోచించినా మురికినీటిలో స్నానం చేయటం వంటిదే. శుభ్రమైన నీటిలోనే స్నానం చేయాలి. అట్లాకాక మురికినీటిలో స్నానం చేస్తే శుభత కలగదు. (అట్లాగే శ్రేయస్సు కోరేవాడు పుణ్యం కల్గించే పనులు చేయాలి కాని పాపం కలిగించే పనులు చేస్తే మేలు కలగదని తాత్పర్యం).

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

క. సమదళ్యమై యఖీల భూ , తములను దనయట్ల కాగడలఁచుచు నెవ్వం
దమలన్యాయపరుండగు , నమరు లతని వందనీయుఁ డంట్రు నరేంద్రా!

482

ప్రతిపదార్థం: నర+ఇంద్రా!= రాజా!; ఎవ్వండు= ఎవడు; సమదళ్యమై+ప= సమానమైన దృష్టికలవాడై; అఖిలభూతములనువ్వు= సర్వప్రాణులను; తన యట్ల కాగన్= తనవంటివే అయినట్లుగా; తలచుచున్= భావిస్తూ; అమలన్యాయపరుండు+అగున్= నిర్గులమైన న్యాయమునందు నిరతుడవుతాడో; అతనిన్= అట్టిపాడిని; అమరులు= దేవతలు; వందనీయుఁడు= నమస్కరించదగినవాడు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: రాజా! ఎవడు సమదృష్టి కలిగి సమస్త ప్రాణికోటినీ తనవంటిదే అని భావిస్తూ నిర్గులమైన న్యాయాన్ని పాటిస్తాడో, అతడిని దేవతలు నమస్కరణియుడు అని చెబుతారు.

క. ధన మించుకేని ధర్మం , బును బడసినయట్టి దైన భూవర! పొత్తం
బున నిడిన నబి మహాఫల , జనకంబగు నంత్రు వేదసంవేదిజనుల్.

483

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజా!; వేదసంవేదిజనుల్= వేదాలు చక్కగా ఎరిగినవారు; ధనము= అర్థం; ఇంచుక+ఏనిన్= కొద్దిపాటిదైనా; ధర్మంబున్న= ధర్మమార్గంతో; పడసిన అట్టిది+పనన్= ఆర్థించినట్టిదైతే; పొత్తంబున్న= తగినవాడియందు; ఇడిన్న= ఉంచితే; అది= ఆ ధనం; మహాఫలజనకంబు= గొప్ప ఫలాన్ని కలిగించేది; అగున్+అండ్రు= అవుతుందని అంటారు.

తాత్పర్యం: రాజా! వేదాలను చక్కగా గ్రహించినవారు ధనం కొద్దిగానైనా ధర్మంగా ఆర్థించబడి ఉండి, దానిని తగినవారికి దానం చేస్తే అది గొప్ప ఫలం కలిగిస్తుందంటారు.

తే. మునుల బుణ మధ్యయనమున, ననిమిషుల బు , ణంబు క్రతువున; నతిథిబుణంబు పూజఁ
చీర్చునబి శ్రాద్ధమును జిత్యదేవతల బు , ణంబు, నరుల బుణము రంజన ప్రతమున.

484

ప్రతిపదార్థం: అధ్యయనమున్= వేదాధ్యయనంతో; మునుల బుణమున్= బుషిబుణాన్ని; క్రతువున్= యజ్ఞంతో; అనిమిషుల బుణంబున్= దేవతల బుణాన్ని; పూజన్= సమ్మానసత్కారాదులతో; అతిథిబుణంబున్= అతిథులై వచ్చినవారి బుణాన్ని; శ్రాద్ధమున్= పితృకర్మతో; పితృదేవతల బుణంబున్= పితరుల బుణాన్ని; రంజనప్రతమున్= రంజింపజేయటం అనే ప్రతంతో; నరుల బుణమున్= ప్రజల బుణాన్ని; తీర్పునబి= తీర్పుకోవాలి.

తాత్పర్యం: వేదాలు చదవటంతో బుషిబుణాన్ని, యజ్ఞాలు చేయటంతో దేవతల బుణాన్ని, పూజాది సత్కారాలతో అతిథి బుణాన్ని, పితృకర్మతో పితరుల బుణాన్ని, చక్కని పాలనతో రంజింపజేయటం ద్వారా ప్రజల బుణాన్ని తీర్పుకోవాలి.

క. నారద పర్వత దేవల , భారద్వాజాదు లైన పరమమునులు ధ
రాకృంభంబును బడసిల , గారవ మట్టగుట ధర్మకరణము వలయున్.

485

ప్రతిపదార్థం: నారద పర్వత దేవల భారద్వాజాదులు+పన= నారదుడు, పర్వతుడు, దేవలుడు, భారద్వాజాదు మొదలైన; పరమమునులు= శ్రేష్ఠమునులు; ధర్మ+అరంభంబునున్= ధర్మకార్యారంభంతో; గారవమున్= గౌరవమును; పడసిరి= పొందారు; అట్లు+అగుటన్= అట్లా కావటం వలన; ధర్మకరణము= ధర్మాంయుక్క ఆచరణ; వలయున్= కావాలి.

తాత్పర్యం: నారదుడు, పర్వతుడు, దేవలుడు, భారద్వాజాదు మొదలైన మహామునీంద్రులు పూర్వం ధర్మకార్యాలు చేసి గౌరవానికి పాత్రులయ్యారు. అందువలన ధర్మకార్యాలు తప్పక చేయాలి.

క. విను మర్మదుడగు ననర్మం , డనఫూ! విష్ణుస్తుతిక్రియం దపమున ద
ర్థనిరూఢి నివి మనంబున , ఘన పరిబోధంబుఁ గూర్చుఁ గావున నథిపా!

486

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; అధిపా!= రాజూ!; వినుము= అలకించుము; అనర్మండు= అయోగ్యదైన జనుడు; విష్ణుస్తుతిక్రియన్= విష్ణుదేవుడి స్తోత్రం చేయటమనే కర్మచేతను; తపమునున్= తపస్సుచేతను; ధర్మనిరూఢిన్= ధర్మప్రసిద్ధి చేతను; ఇని= విష్ణుస్తుతి మొదలైనవి; మనంబునున్= చిత్తమునందు; ఘన పరిబోధంబున్= గొప్ప జ్ఞానమును; కూర్చున్+కావునున్= కలిగిస్తాయి కాబట్టి; అర్మండు+అగున్= యోగ్యద్వాతాడు.

తాత్పర్యం: రాజూ! విష్ణుస్తోత్రం, తపస్సు, ధర్మాచరణం అనేవి మనస్సులో గొప్ప జ్ఞానం కలిగిస్తాయి. అందువలన అయోగ్యదైనవాడు స్తోత్రం, తపస్సు, ధర్మం ఆచరిస్తే యోగ్యదుగా రూపొందుతాడు.

ఆ. అహితాగ్నిఁ బుణ్యఁ డను త్రుతి జననియు , జనకుఁడును గురుండు సద్గతియును,
దేజమును బలంబు ధృతియును బుభ్రియు , నగ్ని యగుటఁ జేసే యమలచరిత.

487

ప్రతిపదార్థం: అమలచరిత!= నిర్మలచరిత్రం కల ఓ జనకమహారాజా!; జననియున్= తల్లియును; జనకుఁడునున్= తండ్రియును; గురుండున్= అచార్యుడును; సద్గతియునున్= మంచి గతియును; తేజమునున్= తేజస్సున్ను; బలంబున్= బలమున్ను; ధృతియునున్= ధైర్యమున్ను; బుభ్రియున్= మతియున్ను; అగ్ని అగుటన్+చేసి= అగ్నియే కావటం వలన; ప్రతి= వేదం; అహితాగ్నిన్= అగ్నిహోత్రమునుంచుకొని ఉన్నవాడిని; పుణ్యఁడు+అనున్= పుణ్యాత్ముడని అంటున్నది.

తాత్పర్యం: నిర్మలచరిత్రుడవైన ఓ జనకమహారాజా! తల్లి, తండ్రి, గురువు, మంచిగతి, తేజస్సు, బలం, ధృతి, బుభ్రి - ఇవన్నీ అగ్నియే. అందువల్లనే వేదం అగ్నిహోత్రము నుంచుకొన్నవాడు పుణ్యాత్ముడు అని చెప్పింది.

తే. సుజనసంగతి కర్తవ్య కుజనుఁడైన , దాన నిర్మలుఁ డయ్యెడుఁ గాన వినుము
శూద్రజాతి భూదేవ శుశ్రావగాదె , యహముఁ బరమునుఁ బడయుట మహితవృత్తి.

488

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆకట్టించుము; కుజనుఁడు+పనున్= దుర్జనుఁడైనప్పటికీ; దానున్= ఆ సజ్జన సాంగత్యంచేత; నిర్మలుఁడు= పవిత్రుడు; అయ్యెడున్+కాసన్= ఔతాడుకాబట్టి; సుజనసంగతి= సజ్జనులతోడి పాత్రు; కర్తవ్య= చేయదగినది; శూద్రజాతి= శూద్రవర్షము; భూదేవ శుశ్రావన్+కాదె= భూసురుల సేవచేతకదా; మహితవృత్తిన్= పూజితమైన వర్తనంతో; ఇహమున్= రశలోకమును; పరమునున్= పరలోకమును; పడయుట= పొందటం.

తాత్పర్యం: రాజు! నిను. ఎంతటి దుర్జనుడైనా సజ్జనసాంగత్యంతో పవిత్రు డవుతాడు. అందువలన సజ్జనసాంగత్యం అవశ్యం చేయదగింది. శూద్రకులం భూసురకులాన్ని సేవించి వారి సాంగత్యంతో గదా ఇహపరలోక సుఖాలను పొందుతున్నది!

క. అనఫూ! మర్యాల జీవను, మనిత్యమని యెఱిగి సుఖమునప్పుడు దుఃఖం బున యపుడు ధర్థ మేముఱ, కునికియ యెజ్జుతికైన సుర వూహింపన్.

489

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ= పాపరహితా; ఊహింపన్= ఆలోచించగా; మర్యాల జీవనము= మానవుల బ్రాహుకు; అనిత్యము+అని= అశ్వత్థమని; ఎఱిగి= తెలిసికొని; సుఖమునప్పుడున్= సుఖసుమయంలోగానీ; దుఃఖంబున+అప్పుడున్= దుఃఖసుమయంలో గానీ; ధర్మము+అ= ధర్మమును; ఏమఱక+ఉనికి= ఏమరిల్లక ఉండటమే; ఏ+జాతికిన్+ఘనన్= ఏ జాతిలో పుట్టినవాడైనైంచా; ఉరవు= ఉచితం.

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! మానవజీవితం శాశ్వతం కాదని తెలిసికొని సుఖకాలంలో గానీ, దుఃఖకాలంలో కానీ ధర్మంపట్ల ఏమరుపాటు లేకుండా ఉండటమే ఏ జాతివారైనా పాటించవలసిన ఉచిత పద్ధతి.

తే. పాప మించుక దొడలిన పనియు నెట్టి, ఫలము గలిగిన వల దల్చ ఫల విధాయి యైన పుణ్యమిత్రితకార్య మాచరించు, నభి; శివంబగు దాన నిహమ్యుఁ బరము.

490

ప్రతిపదార్థం: ఇంచుక= కొంచెం; పాపము= కిల్పిసుం; తొడరిన= కలిగిన; పనియున్= కార్యమును; ఎట్టిఫలముగల్గినన్= ఎట్లాంటి ప్రయోజనం సిద్ధించినా; వలదు= చేయవద్దు; అల్పఫలవిధాయి= కొంచెం ప్రయోజనం కలిగించేది; ఘన= అయినట్టి; పుణ్యమిత్రితకార్యమున్= పుణ్యంతో కూడిన పనిని; అచరించునది= చేయునది; దానన్= దానిచేత; ఇహమ్యున్= రం లోకమును; పరమున్= పరలోకమును; శివంబు+అగున్= పుభుప్రద మవుతుంది.

తాత్పర్యం: ఎంత ఫలం దానివలన కలుగుతున్నా ఆ పని కొంచెం పాపంతో కూడి ఉంటే, చేయవద్దు. ఫలం కొంచెమే అయినా పుణ్యంతో కూడిన పని తప్పక చేయాలి. దానివలన ఇహపరలోకాలలో పుభం కలుగుతుంది.

తే. యజ్ఞపరుణు రక్షకుణు నుపార్థకుండు, విప్రపుత్రాఘకుండు గాని విప్రరాజ వైశ్వమాద్రులు దక్కటివాని నెట్టి, ధర్మములఁ జేసిరేని నధర్థపరుల.

491

ప్రతిపదార్థం: యజ్ఞపరుణు= యజ్ఞంచేయడంలో ఆసక్తి కలవాడు; రక్షకుణు= రాజ్యరక్షణ ఒనరించేవాడు; ఉపార్థకుండు= ధనం సంపాదించేవాడు; విప్రపుత్రాఘముణు= బ్రాహ్మణాసేవకుడు; కాని= కానట్టి; విప్రరాజ వైశ్వమాద్రులు= బ్రాహ్మణాక్షతియవైశ్వమాద్రులు; తక్కటివానిన్= పై జెప్పినవాడికంటే అప్పుడులైన; ఎట్టిధర్మములన్= ఎట్టి ధర్మకార్యాలను; చేసిరేనిన్= చేసినప్పటికీ; అధర్మపరులు+అ= ధర్మపరులు కానివారే.

తాత్పర్యం: యజ్ఞంచేయని విప్రుడు, రక్షణ చేయని క్షత్రియుడు, తన వృత్తిలో ధనమార్జించని వైశ్వుడు, బ్రాహ్మణాసేవ చేయని శూద్రుడు - వీరు తదితరమైన ఎట్టి ధర్మకార్యాలు చేసినా, అధర్మపరులే కాని ధర్మపరులు కారు.

అ. ధర్మలభమైన ధనము పాతికయేని, బహుళఫలము నిష్పత్తి; బాపవృత్తు పాల్చితంబు కోటియైన నిష్పత్తిలమంద్రు, దానశాస్త్ర విదులు మానవేంద్రు!

492

ప్రతిపదార్థం: మానవ+ఇంద్ర!= రాజు!; దానశాస్త్రవిదులు= దానశాస్త్రం తెలిసినవారు; ధర్మలభము+ఘన= ధర్మకార్యాలు చేయటంతో దౌరికిన; ధనము= అర్థం; పాతికయీన్= నాలుగవంతైనా(కొంచెమైనా); బహుళఫలమున్+ఇచ్చున్= ఎక్కువ ఫలాన్ని

ప్రసాదిస్తుంది; పాపవృత్తి+డపార్టీలంబు= పాపపు పనిచేత సంపాదించబడినదైన ధనం; కోటి ఐన్= కోటిసంబ్యగలదైన (అత్యధికమైనను); నిష్పలము+అందు= ప్రయోజనం లేనిదని చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: రాజా! దానశాస్త్రం పరిశోధించిన విద్యాంసులు ధర్మపద్ధతిలో ఆర్థించిన ధనం కొద్దిపాటిదైనా బహుప్రయోజనకారి అనీ, అధర్మపద్ధతిలో ఆర్థించిన విత్తం కోటి అయినా (అత్యధికమైనా) నిష్పయోజనమనీ చెప్పుతారు.

క. శృంఖలర్థ వైశ్వధర్మము , లపాపకర్తములు జీవనాభావము పా
లుపడిన బ్రాహ్మణునకు నర , కపాతమగు శూద్రకర్త కర్తృత్వమునన్.

493

ప్రతిపదార్థం: జీవనాభావము= జీవించటానికి లేమి అనగా పేదరికంయొక్క; పాలుపడిన= వశమైన; బ్రాహ్మణునకున్= విప్రుడికి; నృసధర్మవైశ్య ధర్మములు= రాజవృత్తి, వైశ్వవృత్తి అనే రెండు వృత్తులును; అపాపకర్తములు= పాపంలేని పనులు; శూద్రకర్త కర్తృత్వమునన్= శూద్రుడి పనికి శూనుకొనటంచేత; నరకపాతము+అగున్= నరకంలో పడటం సంభవిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఒకవేళ బ్రాహ్మణుడు జీవించటానికి లేక పేదరికం పాలు పడితే రాజులకు, వైశ్వులకు విధించబడిన వృత్తి నాశయించి జీవించవచ్చును. దానివలన పాపమంటదు. కానీ, అట్టి విప్రుడు శూద్రవృత్తి అయిన సేవాభావాన్ని అంగీకరిస్తే నరకంలో పడిపోతాడు.

క. రాజునకును ధర్తము శ , స్త్రోజీవిక యొకడు; వైశ్వుడు దాపద యైనన్
రాజవర! మధువు మాంసముఁ , దాఁ జట్టి యిదంగఁ బీందు దౌర్గత్యంబున్.

494

ప్రతిపదార్థం: రాజవర!= సృపవర్యా; రాజునకునున్= నృపుడికి; శస్త్రాజీవిక+బకఁడు+అ= శత్రుమును చేపట్టి జీవించుటోక్కుటే; ధర్మము= కర్తృవ్యధర్మమై ఉన్నది; వైశ్వుడు= తృతీయవర్ధంవాడు; ఆపద ఐన్= కష్టం సంభవించినపుడు; తాన్= తాను; మధువున్= కల్లును; మాంసమున్= మాంసాన్ని; చట్టిన్= పాత్రలో; ఇడంగన్= పెట్టినవో; దౌర్గత్యంబున్= దుర్గతిని; పొందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: రాజైపో! శత్రుము నాశయించిన జీవిక ఒకటే క్షుత్రియుడికి ధర్మం. వైశ్వుడు తనకు కష్టం వచ్చినపుడు తన ధర్మం వదలి మధుమాంససేవనం చేస్తే దుర్గతి పాలవుతాడు.

క. జనవర! కృపీ బశుపాలన , మున నేనియు బ్రదుకు ధర్తముగ నార్యులు శూ
ద్రునకు విధింతురు జీవన , వినాశమున వాన వృత్తి వినిపాత గామిన్.

495

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= రాజు!; శూద్రునకున్= నాలుగవర్షాం వానికి; ఆర్యులు= పెద్దలు; జీవనవినాశమునన్= బ్రదుకుతెరువు నశించనపుడు; వానన్= కృపిమెదలగు వాటిచేత; వృత్తి= తన వర్తనం; వినిపాత+కామిన్= చెడిపోదు కాబట్టి; కృపిన్= వ్యవసాయం చేతను; పశుపాలనమునన్+ఎనియున్= పశురక్షచేతనైనను; బ్రదుకు= జీవనం; ధర్మముగన్= చేయదగిన ధర్మాంగా; విధింతురు= నియమిస్తారు.

తాత్పర్యం: రాజు! శూద్రుడు బ్రదుకుతెరువు నశించనపుడు వ్యవసాయం చేసి, పశువులను పాలించి జీవించవచ్చును. అది ధర్మమని పెద్దలు చెప్పుతారు. దానివలన ఆ స్థితిలో శూద్రవృత్తికి చేటు లేదు కాబట్టి వా రట్టా నియమం చేశారు.

- సి. ఏను తొల్లి ధర్మవర్తనము లసహ్యంబు; లైన దానవులు మహారూపామున నరులయం దెలసిన నరవర! వారలు; దర్శరోషముల నధర్మవృత్తిఁ దగిలినఁ గలగే వేదములును గ్రత్సుపులు; సురలు విషణ్ణులై పురహరునకు నంతయు నెఱిగెంప, నతడు త్రిశాలంబుఁ; బనుప దైత్యవిష్ణుభావ మడఁచే;
- తే. నని మహామునుల్ మృదునిఁ బ్రజాభరక్ష, ఇమునకై నిల్పి ప్రతులు జన్మములుఁ ఓంటి చందమునఁ జెల్లె నమరులు సంతసింప, ననఫు! నీవునుఁ బాలింపు మట్ల ప్రజల.' 496

ప్రతిపదార్థం: నరవర!=రాజు!; ఏను=ఆలకించుము; తొల్లి=పూర్వం; ధర్మవర్తనములు=ధర్మచరణములు; అసహ్యములు+ఐన్=సహించరానివి కాగా; దానవులు= రక్తములు; మహా+అగ్రహమున్= పెద్దకోపావేశంతో; నరులఅందున్= మానవులందు; ఎలసిన్=ప్రవేశించగా; వారలు= ఆ మనుషులు; దర్శరోషముల్న్= గర్వంతోనూ, రోషంతోనూ; అధర్మవృత్తిన్= ధర్మ విరుద్ధమైన వర్తనాన్ని; తగిలిన్= ఆశ్రయించగా; వేదములును= ప్రతులును; క్రతుపులు= యజ్ఞాలు; కలగెన్= కలతపాందాయి; సురలు= దేవతలు; విషణ్ణులు+ఐ= దుఃఖం పాందినవారై; అంతయున్= జరిగిన వృత్తాంతం అంతటినీ; పురహరునకున్= శివుడికి; ఎఱ్ఱిగెంపన్= తెలుపగా; అతడు= ఆ శివుడు; త్రిశాలంబున్= త్రిశాలమనే ఆయుధాన్ని; పనుపన్= పంపగా; అది= ఆ త్రిశాలం; దైత్యవిష్ణుభావమున్= రాక్షసులచేత ఆవేశింపబడిన భావాన్ని; అడచెన్= సంహారించింది; మహామునుల్= గౌప్యమునులు; మృదునిన్= శివుడిని; ప్రజాభిరక్షణమునకై= జనులను కాపాడటంకొరకై; నిల్పున్= నిలుపగా; అమరులు= దేవతలు; సంతసింపన్= ముదమొందగా; ప్రతులు= వేదాలు; జన్మములు= యజ్ఞాలు; తొంటిచందమునున్= మునుపటివలె; చెల్లెన్= కొనసాగాయి; అనపు!= పాపరహితుడవైన ఓ జనకమహారాజు!; నీవునున్= నీవుకూడ; అట్ల= అదే విధంగా; ప్రజలన్= జనులను; పాలింపుము= రక్షింపుము.

తాత్పర్యం: రాజు! ఏనుము. పూర్వం రాక్షసులు ధర్మకార్యాలు తమకు సహింపరానివయ్యేసరికి పెద్ద ఆగ్రహం పూని మానవులలో ప్రవేశించారు. ఆ మానవులు అందువలన గర్వరోషాలు పూని అధర్మకార్యాలలో నిమగ్నులయ్యారు. అప్పుడు వేదాలు, యజ్ఞాలు కలతజెందాయి. దేవతలు విషాదగ్రస్తులై ఈ వృత్తాంతమంతా శివుడికి తెలియజేశారు. శివుడు త్రిశాలాన్ని ప్రయోగించాడు. ఆ త్రిశాలం మానవులలోని రాక్షసావేశాన్ని నశింపజేసింది. అప్పుడు మహార్షులు శివుడిని ప్రజారక్షకుడిగా నిలిపారు. అంతట వేదాలు, యజ్ఞాలు పూర్వంవలెనే కొనసాగాయి. దేవతలు అందుకు సంతోషించారు. పాపరహితుడా! నీవు కూడా అట్లాగే ప్రజలను పాలించుము'.

- క. అని చెప్పి తపము పెంపును, వినిపించుట కిట్టు లనియే విద్యాధరస స్నేహి దేవతాగణంబులు, వినుత తపంబునన మహిత విభవముఁ బోందెన్.
- 497

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; తపము పెంపునున్= తపస్సుయొక్క మహిమను; వినిపించుటకున్= వినిపింపజేయటానికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు; విద్యాధర= విద్యాధరులు; సన్మానిదేవతా గణంబులు= శ్రేష్ఠులైన మునులు, దేవతలమ్ముక్క సమూహాలు; వినుతతపంబునున్= ప్రశ్నమైన తపస్సుతోనే; మహితవిభవమున్= పూజ్యమైన వైభవాన్ని; పాందెన్= చెందాయి.

తాత్పర్యం: పరాశరముని ఇట్లా చెప్పి తపోమహిమను జనకుడికి వినిపించాలనుకొని మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: 'విద్యాధరులు, ఉత్తమములు, దేవతలమ్ముక్క బృందాలు పూర్వం గణుతీంచదగిన తపస్సు చేయటంవలననే శ్రేష్ఠుమైన వైభవమును పాందారు.

చ. కమలభవుండు దాఁ దపము కళ్ళిన కాదె సృజించె నెల్ల లో
కములను; నాదిరాజు లభికంబగు పెంపు వహించుటెల్ల ను
త్రము తప మాచరించుటనే; తద్దయు సౌఖ్యకరంబులైన భో
జ్యములును గంధమాల్యములు శయ్యలు భవ్యతపఃప్రభూతముల్.

498

ప్రతిపదార్థం: కమలభవుండు= బ్రహ్మా; తాన్= తాను; ఎల్లలోకములనున్= సమస్తమైన లోకాలనూ; తపము కలిగైనకాదె= తపస్సు; కలిగింండటం వలననేకదా!; సృజించెన్= సృష్టించాడు; ఆదిరాజులు= మొదటిభూపాలకులు; అధికంబు+అగు= దొడ్డదైన; పెంపున్= గొప్పతనాన్ని; వహించుట+ఎల్లన్= కలి ఉండటమంతా; ఉత్తమతపమున్= శ్రేష్ఠమైన తపస్సును; ఆచరించుటన్= చేయటంవలననే; తద్దయున్= అత్యధికంగా; సౌఖ్యకరంబులు+ఐన్= సుఖం కలిగించేవి అగు; భోజ్యములునున్= భుజించదగిన పదార్థాలును; గంధమాల్యములు= సుగంధిరవ్యాలు, మాలికలు; శయ్యలు= పామ్పులు; భవ్యతపఃప్రభూతముల్= శ్రేష్ఠమైన తపస్సుమండి కలిగినవే.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మదేవుడు తాను తపస్సు చేయటం వలననే సమస్త లోకాలనూ సృష్టించాడు. ఆదికాలానికి చెందిన రాజులు గొప్ప ప్రభావం కలిగి ఉండటంకూడా శ్రేష్ఠమైన తపస్సు చేయటం వలననే. పెద్దగా మనకు సుఖం కలిగించే ఆహారపదార్థాలు, గంధం, పూలమాలలు, పడుకలు - ఇవన్నీ గొప్ప తపస్సుకు ఫలంగా మనకు కలిగినవే.

తే. దారథనమిత్త పుత్రకాద్యంబు లగు ప , దార్థముల సంగమును జిత్త మలఁతుఁ బొంచి
విసివినప్పుడు నిర్మల విపుల తపము , గారణంబగు నుపశాంతి కలిమ కనఫు!

499

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; చిత్తము= మనస్సు; దారథనమిత్త పుత్రక+అద్యంబులు+అగు= భార్య, ధనం, మిత్రులు, పుత్రులు మొదలైనట్టి; పదార్థముల సంగమున్= వస్తువుల కలయికతో; అలఁతన్= అలసటను; పాంది= చెంది; విసివినప్పుడు= విసుగు పాందిన సమయంలో; ఉపశాంతి కలిమికిన్= ప్రశాంతి కలిగింండటానికి; నిర్మలవిపులతపము= విమలమూ, దీర్ఘమూ అయిన తపస్సు; కారణంబు+అగున్= హేతు వపుతుంది.

తాత్పర్యం: కల్పణలేని ఓ రాజు! భార్య, విత్తం, మిత్రులు, పుత్రులు మొదలైన వారి పొత్తుతో మనస్సు విసిగి వేసారినప్పుడు దానికి ఉపశమనం కావాలంటే అది నిర్మలమూ, తీవ్రమూ అయిన తపస్సు మండి మాత్రమేసిద్దిస్తుంది.

క. విను! లోభము సంతోషం , బును దుఃఖిసుఖి ప్రదములు పురుషున కవి సం
జనితములగుట తపము లే , కునికిని గలుగుటను జావె యుర్మీనాథా!

500

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మీనాథా!= భూనాథా!; విను= అలకించుము; పురుషునకున్= మనజుడికి; లోభమున్= విసినితమును; సంతోషంబును= హర్షమున్నా; దుఃఖిసుఖిప్రదములు= దుఃఖాన్ని, సుఖాన్ని కలిగించేవి; అవి= ఆ లోభసంతోషాలు; సంజనితములు+అగుట= కలగటం; తపములేక+ఉనికినిన్= తపస్సు లేకుండుటను; కలుగుటను జావె= వలననే సుమా!

తాత్పర్యం: రాజు! ఇంకా చెప్పుతాను వినుము. మానవుడికి లోభం దుఃఖాన్ని కలిగిస్తుంది. సంతోషం సుఖాన్ని కలిగిస్తుంది. లోభమూ, సంతోషమూ తపస్సు లేకపోవటంవలననే సంభవిస్తాయి. పరిశీలించి చూడుము.

తే. అనఫు! సుఖుధుఖములు వచ్చినపుడు మద వి , షాదములు లేక సంప్రాప్తసముపభోగ
రతుఁడు నప్రాప్యవాంఛా నిరాసకుండు , నగుట సారతపోరూప మండ్ర బుధులు.

501

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పొపరహితుడా!; బుధులు= పండితులు; సుఖదు:ఖములు= హర్షవిషాదాలు; వచ్చినపుడు= సంభవించిన సమయంలో; మదవిషాదములు లేక= పొంగటం, క్రుంగటం లేకుండా; సంప్రాప్త సముపథోగరతుడున్= లభించిన భోగాలలో ఆసక్తి కలవాడును; అప్రాప్యవాంఛా నిరాసకుండున్= లభ్యంకని కోరికలను త్యజించేవాడును; అగుట= కావటం; సారతపోరూపము+అండ్రు= శ్రేష్ఠతపస్సయొక్క రూపు అని పలుకుతారు.

తాత్పర్యం: కిల్పిపరహితుడవైన ఓ రాజు! సుఖం వచ్చినపుడు పొంగిపోక, దుఃఖం వచ్చినపుడు క్రుంగిపోక, తాముగా వచ్చి చేరిన భోగా లనుభవిస్తూ, లభించనివాటికి సంబంధించిన కోరికలను దూరం చేసికొనటమే శ్రేష్ఠమైన తపస్సయొక్క లక్ష్మణమని పండితులు చెప్పుతారు.

క. వరధర్మము నర్థంబును , సరసంబగు విషయ సుఖము సద్గతియుఁ దపః

పరిపాకమునన కలుగున్ , నరునకుఁ దత్త ద్విధాత్ర సైపుణుఁ దైనన్.' 502

ప్రతిపదార్థం: నరునకున్= మనజుడికి; తత్త్వద్విధా+అత్మాప్రేపుణుఁడు+ఖనన్= ఆయా విధాలలో పాందబడిన నేర్పు గలవాడైతే; వరధర్మమున్= శ్రేష్ఠమైన ధర్మమూ; అర్థంబునున్= విత్తమూ; సరసంబు+అగు= రసవంతమైన; విషయసుఖమున్= శబ్దాది విషయాలవలన కలిగే కామ సాభ్యమూ; సద్గతియున్= ఉత్తమగతియూ; తపఃపరిపాకమునన్+అ= తపస్స పండటం చేతనే; కలుగున్= సంభవిస్తాయి.

తాత్పర్యం: మానవుడు ఆయా విధానాలలో నేర్పు సంపాదిస్తే తపస్స పక్షుదశకు వచ్చినప్పుడే ధర్మం, అర్థం, విషయసుఖంతో కూడిన కామం, ఉత్తమగతి అయిన మౌడ్యం అనే చతుర్యుధ పురుషాలు సిద్ధిస్తాయి'.

క. అనిన విని జనకుండు వర్ణంబుల యుత్సర్వాపకర్షత్వంబులకు మూలం బెయ్యాచి దానిని, దాన పుత్రుండై జన్మించునం; ద్రుదియు విసంశయం బగుట నెఱింగింపవే యనుటయుం బరాశరుం దతని కిట్లనియే. 503

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలకించి; జనకుండు= జనకభూపాలుడు; వర్ణంబుల= బ్రాహ్మణాదిజాతులయొక్క; ఉత్సర్వ+అపకర్షత్వంబులకున్= ఎక్కువ - తక్కువతనాలకు; మూలంబు= కారణం; ఏ+అది?= ఏది?; దానిని= ఆ విషయాన్ని; తాన్+అ= తానే; పుత్రుండు+ఇ= కుమారుడై; జన్మించున్= పుట్టుతాడు; అండ్రు= అని అంటారు; అదియున్= ఆ విషయమును; విసంశయంబు+అగుట= సందేహం తొలగునట్లుగా; ఎఱింగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అని అడిగేసరికి; పరాశరుండు= పరాశరమని; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లూ అన్నాడు.

తాత్పర్యం: పరాశరుడట్లూ చెప్పగా విని జనకమహారాజు 'బ్రాహ్మణాష్టత్తియాదులైన వర్ణాలకు గొప్పతనం, తక్కువతనం కలగటానికి కారణ మేమి? ఆ విషయాన్ని, తానే కుమారుడై జన్మిస్తాడని అంటారు. ఆ సంగతినీ సందేహం తీరేటట్లు నాకు తెలియజెప్పుము' అని అడిగాడు. అప్పుడు పరాశరమని జనకమహారాజుతో ఇట్లూ చెప్పాడు:

తే. 'పద్మబ్రహ్మముఖ బాహుారుపాదసంభం , వములు గాన భూసురరాజవైశ్వమాద్రు భావములు తారతమ్య సంప్రాప్తి నొండె , జనన దేశగుణంబుల మనుజనాథ!

504

ప్రతిపదార్థం: మనజనాథ!= రాజూ!; భూసురరాజ వైశ్వశాద్రభావములు= బ్రాహ్మణత్వం, క్షత్రియత్వం, వైశ్వత్వం, శాద్రత్వం అనేవి; పద్మబ్రహ్మముఖ బాహు+ఊరు పాదసంభవములు కానన్= బ్రాహ్మయొక్క వదనం, బాహువలు, తొడలు, కాళ్ళు - ఉత్సత్తి స్థానాలుగా కలవి కావున; జనన దేశగుణంబులన్= పుట్టినచోట్ల యొక్క గుణాలనుబట్టి; తారతమ్య సంప్రాప్తిన్= తరతమ భావంయొక్క ప్రాప్తిని; ఒందెన్= పొందాయి.

తాత్పర్యం: రాజ! బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శాద్రులు క్రమంగా బ్రహ్మదేవుడియొక్క ముఖం, బాహువులు, తొడలు, పాదాలు అనే చోట్లనుండి పుట్టారు. పుట్టినచోటుయొక్క భేదాలను బట్టి బ్రాహ్మణాది వర్ణాలు ఉత్సర్థభావాన్ని పొందాయి.

విశేషం: బ్రాహ్మణాది వర్ణాలపుట్టుక పురుషమాక్రం ఆధారంగా ఇక్కడ వర్ణించబడింది. పురుషమాక్రానికి వివరణ ఇచ్చేవారు పటురకాల అభిప్రాయాలను వ్యక్తం చేస్తున్నారు. సమాజస్యరూపాన్ని విరాట్పురుషుడి స్వరూపంతో పోల్చటం జరిగిందే కాని మానవుల పుట్టుకలో స్తానభేదాలున్నాయని చెప్పటం సమంజసం కాదని కొందరు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఇక్కడ పుట్టినచోటే భేదాలకు కారణమని స్పష్టంగా పేర్కొనటం గమనార్థం. పుట్టుకతోనే మానవులలో ఒకరిని ఎక్కువగా, మరొకరిని తక్కువగా భావించటమనేది భారతకాలం నుండి వస్తున్న సంప్రదాయ మని గుర్తించవలసి ఉంటుంది.

క. తాన సుతుఁ డగుట దెలియం , గానగు; మును లాత్త వీర్య కలనం బెచ్చో
సైనం జేయఁగ ముని భా , వానుానత బుశ్యశ్యంగుఁ డాబిగు గనుటన్.' 505

ప్రతిపదార్థం: మునులు= మహార్షులు; ఆత్మవీర్యకలనంబు= తమ పుక్రమును ఉంచుటను; ఏ+చోవైనవ్= ఏ చోటనైనా; చేయగన్= చేయగా; మునిభావానూనతన్= మునిత్వంయొక్క సమగ్రత్వాన్ని; బుశ్యశ్యంగుఁడు+అదిగన్= బుశ్యశ్యంగుడు మొదలుగా; కనుటన్= పాందుటచేత; తాన్+అ= తానే; సుతుఁడు+అగుట= పుత్రుడు కావటం; తెలియంగాన్+అగున్= తెలిసికొనవచ్చును.

తాత్పర్యం: మునులు తమ వీర్యాన్ని ఎక్కుడ నిక్కిపుం చేసినా అక్కడ సమగ్రమైన మునిత్వం కల్గినవారు జన్మిస్తున్నారు. ఈ సంగతిని బుశ్యశ్యంగుడు మొదలైనవారిలో చూడవచ్చును. అందువలన ‘ఆత్మ వై పుత్ర నామాని’ అన్నట్లు తానే పుత్రుడై జన్మిస్తున్నాడని తెలిసికొనవచ్చును.

విశేషం: బుశ్యశ్యంగుడు విభాండకుడనే మునియొక్క పుత్రుడు. విభాండకుడు నదిలో స్నానం చేస్తూ ఉంచిని చూచాడు. అతడి వీర్యం అప్పుడు నదిలో పడింది. ఒక ఆడమ్యగం ఆ నీటిని త్రాగింది. నీటితో పాటు విభాండకుని పుక్కం కూడా మృగముయొక్క గర్జంలో ప్రవేశించింది. ఆ మృగానికి పుట్టిన కుమారుడే బుశ్యశ్యంగుడు. దీనినిబట్టి బుముల తేజస్సు ఎక్కుడ పడినా అక్కడ బుమికుమారులే పుట్టుతున్నారని తెలియిరావటం వలన తండ్రి తానే తనయుడై జన్మిస్తున్నాడని గ్రహించవచ్చును.

అ. అనిన జనకుఁ డిట్లులను 'వినినవి యైన , వలయుఁ దెలియ వినగ వర్ణధర్థ
సమితుఁ గల విశేషసాధారణత్వంబు , లేర్పులించి చెప్పవే మునీంద్రు' 506

ప్రతిపదార్థం: అనినవ్= అని చెప్పగా; జనకుఁడు= జనకచక్రవర్తి; ఇట్లులు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; ముని+ఇంద్రు!= మునివర్యా!; వినినవి ఐనవ్= ముందు విన్నవే ఐనప్పటికీ; తెలియన్= స్పష్టంగా తెలిసికొనటానికి; వినగన్ వలయున్= మళ్ళీ వినాలి; వర్ణధర్మసమితిన్= బ్రాహ్మణాదివర్ణాలయొక్క ధర్మసముచ్చయంలో; కల= ఉన్నట్టి; విశేషసాధారణత్వంబులు= విశేషభావమూ, సామాన్యభావమూ; ఏర్పరించి= విభజించి; చెప్పవే= విశదీకరించుమా!

తాత్పర్యం: పరాశరు డట్లా చెప్పగా జనకుడు మళ్ళీ ఈ రీతిగా అన్నాడు: ‘మునివర్యా! పూర్వం విన్న విషయాలే స్పష్టంగా గ్రహించాలంటే మళ్ళీ మళ్ళీ వినవలసి ఉంటుంది. బ్రాహ్మణాష్టత్రియాది వర్ణాలలో ఉన్న సాధారణ ధర్మాలు, విశేషధర్మాలు చక్కగా విభజించి నాకు వినరించుము.’

ప. అనుటయుఁ బరాశరుం డిట్లు లనియె. 507

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా; పరాశరుండు= పరాశరముని; ఇట్లులు+అనియొన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: జనకు డట్లా ప్రశ్నించగా పరాశరుడిట్లా చెప్పాడు.

సీ. ‘వినుము ప్రతిగ్రహంబును యాజనంబును, నథ్యాపనమును ధరామరులకు, బ్రజరక్ష స్వపునకు, బసుపాలనము గృహి, వాణిజ్య మనునివి వణిజులకును, శూద్రజనులకు శుత్రాపుయు శ్రుతులు ఏ, సేషధర్థములుగఁ జెప్పు సత్క్య శోచంబులును నహింసయు ననసూయయు, శ్రాద్ధంబు నతిథిపూజనము నాత్య

తే. దారపరతయు సర్వసౌధారణంబు, లనఫు! వీనను నిజవ్యత్తులను సమస్త జాతులును నిహాపరసౌఖ్యసంపదలకు, నాస్పుదములగు; నింద్యంబు లన్యవిధులు.

508

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా!; వినుము= ఆలకించుము; శ్రుతులు= వేదాలు; ధరామరులకున్= విప్రులకు; ప్రతిగ్రహంబునున్= పుచ్చుకొనటమును; యాజనంబునున్= యజింపజేయటమును; అధ్యాపనమునున్= చదివించటమును; స్వపునకున్= రాజుకు; ప్రజరక్ష= జనరక్షణమును; వణిజులకునున్= వైప్యులకు; పశుపాలనమున్= పశురక్షణమును; కృషి= వ్యవసాయమును; వాణిజ్యమునున్= వ్యాపారమును; అను+ఇవి= ఈచెప్పినవ్యత్తులు; శూద్రజనులకున్= శూద్రప్రజలకు; శుశ్రావయున్= సేవయును; విశేషధర్మములుగన్= విశిష్టమైన ధర్మాలుగా; చెప్పున్= వచించును; సత్యశోచంబులునున్= సత్యాన్ని, శుచినీ పాటించటం; అహింసయున్= హింసలేమి; అనసూయయున్= అసూయ లేకుండా ఉండటం; శ్రాద్ధంబున్= పితృకర్మయు; అతిథిపూజనమున్= అతిథులను సమ్మానించటమూ; ఆత్మదారపరతయున్= తన భార్యయందే తత్పరుడై ఉండటమూ; సర్వసౌధారణంబులు= అన్ని వర్షాలకూ సమానమైన ధర్మాలు; వీననున్= ఈ సామాన్యధర్మాల చేతను; నిజవ్యత్తులనున్= తమ తమ విశిష్టధర్మాలకు చెందిన వర్తనాల చేతను; సమస్తజూతులును= సర్వవర్షాలూ; ఇహాపరసౌఖ్యసంపదలకున్= ఈ లోకానికీ, పరలోకానికీ చెందిన సుఖిభవాలకు; ఆస్పుదములు+అగున్= స్తానాలు అవుతాయి; అన్యవిధులు= తదితరవ్యత్తులు; నింద్యంబులు= నిందించదగినవి.

తాత్పర్యం: ‘పాపరహితుడా! నీవడిగిన విషయాలు వివరిస్తాము వినుము. బ్రాహ్మణులకు దానం పుచ్చుకొనటం, యజ్ఞం చేయించటం, వేదం చదివించటం విశేషధర్మాలు. రాజుకు ప్రజారక్షణమూ, వైప్యులకు పశురక్షణ, వ్యవసాయం, వ్యాపారం, శూద్రులకు సేవావృత్తి - ఇవి విశేషధర్మాలని వేదాలు చెప్పుతున్నాయి. సత్యం, శోచం, అహింస, అసూయలేమి, పితృకర్మ, అతిథిపూజ, తన భార్యతో మాత్రమే సంగమం కలిగి ఉండటం అనేవి సర్వవర్షాలకూ సాధారణధర్మాలు. ఈ సామాన్యధర్మాలనూ, పై జెప్పిన విశేషధర్మాలనూ పాటిస్తే అన్ని జాతులూ ఇహలోకంలోనూ, పరలోకంలోనూ సుఖం పొందుతాయి. ఇక్కడ జెప్పినట్లు కాక ఇతర ధర్మాలు పాటించటం తగదు. అవి నిందించదగినవి.

విశేషం: ఇక్కడ విప్రులకు దానం పుచ్చుకొనటం, యాగం చేయించటం, వేదం చదివించటం అనే మూడు విశేషధర్మాలు చెప్పుటమయింది. నీటితోపాటు దానం చేయటం, యాగం చేయటం, వేదం చదపటం అనేవి కూడా ఉన్నాయి. ఇవి అన్ని కలిస్తే పట్టర్చు లనబడుతాయి. అవే దానం, ప్రతిగ్రహం, యజనం, యాజనం, అధ్యయనం, అధ్యాపనం అని పేర్కొనబడ్డాయి.

క. భూవర! నాకుం జాడం, గా విష్ణుడు దైవ; మట్లు గావున నతనిన్

భావించు టెల్ల వారికి, గావించును మోక్షముయసుఖము లన్నింటన్:

509

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజు!; నాకున్+చూడంగాన్= నేను పరిశీలించగా; విష్ణుడు= వెన్నుడు; దైవము= దేవుడు; అట్లు కాపునన్= అట్లాకావటంవలన; అన్నింటన్= అన్ని విషయాలలోనూ; అతనిన్= ఆ విష్ణువును; భావించుట= తలచటం; ఎల్లవారికిన్= అందరికీ; మోక్షముయ సుఖములు= ముక్కిముయమైన సాఖ్యాలు; కావించును= కలిగిస్తాడు’.

తాత్పర్యం: రాజా! నా దృష్టిలో విష్ణువే పరదైవతము. అందువలన అందరూ అన్నివిషయాలలోనూ ఆ దేవుడిని తలంచటం మంచిది. అట్లా చేస్తే మోక్షాత్మక సుఖం సిద్ధిస్తుంది'.

క. అనిన విని జనక భూవిభుం , డనఫు! యహింసనములైన యవి యొయ్యవి? యప్పను లెఱుగ జెప్పవే నా' , కనుడు నతని కిట్టులనియె నమ్ముని యథిపా!

510

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజా!; అనిన్= అని చెప్పగా; విని= ఆకర్షించి; జనకభూవిభుండు= జనకమహారాజు; అనఫు!= పాపరహితుడా!; అహింసనములు+పన అవి= హింసారహితములైనవి; ఎయ్యవి?= ఏవి?; ఆ+పనులు= ఆ కార్యాలు; నాకున్= జనకుడైన నాకు; ఎఱుగన్+చెప్పవే= తెలియజెప్పుమా; అనుడున్= అనగా; ఆ+ముని= ఆ పరాశరుడు; అతనికిన్= జనకుడికి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! పరాశరమునీంద్రుడు ఆ రీతిగా చేప్పేసరికి విని జనకుడు ‘అనఫూ! హింసారహితాలైన పనులేవి? ఆ పనులు ఏవో నాకు విశదపరచుము’ అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు ఆ పరాశరు డా రాజుతో ఈ విధంగా చెప్పాడు.

జనకునకుఁ బరాశరముని వివరించిన హింసాహింసల ప్రకారము (సం. 12-280-12)

అ. ‘శమము దమము లేమి జనులకు హింస నో , నర్సు గాన ధరణినాథ! విను ము హింస శమదమములు హృదయంబునకు నెప్పు , నలవడంగఁ జేత యంట్రు బుధులు.’

511

ప్రతిపదార్థం: ధరణినాథ!= రాజా!; వినుము= అలకింపుము; శమము= అంతరింద్రియ నిగ్రహం; దమము= బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహం; లేమి= లేకపోవటం; జనులకున్= ప్రజలకు; హింసన్= హిడను; ఒనర్సున్+కాన్= కలిగిస్తుంది కాబట్టి; బుధులు= పండితులు; హృదయంబునకున్= చిత్రానికి; ఎప్పున్= ఎల్లవేళలా; శమదమములు= అంతరింద్రియ, బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహాలు; అలవడంగన్+చేత= అలవాటు చేయటం; అహింస అందు= ‘అహింస’ అని చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: ‘రాజా! నీ వడిగిన విషయం వివరిస్తాను. వినుము. మనోనిగ్రహమనే శమమూ, బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహమనే దమమూ లేకపోతే జనులకు హింస కలుగుతుంది. అందువలననే పెద్దలు చిత్రానికి శమదమాలు అలవాటు చేయటమే అహింస అంటారు’.

వ. అని చెప్పి వెండియుం బరాశరమునీశ్వరుం డిట్లునియె.

512

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; వెండియున్= మరల; పరాశరమునీశ్వరుండు= పరాశరమునివర్యుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా చెప్పి మళ్ళీ పరాశరముని జనకుడితో ఈ విధంగా అన్నాడు.

క. ‘దురమున జయము గొనుటకై , నరపతులకు వలయు హింసనం బెట్టును; ద త్వరిహారణ స్థానములును , ధరణిశ్వర! కలవు సెప్పెదను విను వానిన్.

513

ప్రతిపదార్థం: ధరణి+ఈశ్వర!= రాజా!; నరపతులకున్= రాజులకు; దురమున్= యుద్ధంలో; జయమున్= గెలుపును; కొనుటకై= స్వీకరించటానికి; ఇట్లునున్= ఎట్టెనా; హింసనంబు= హింసించటం; వలయున్= ఆవ్యక్తమై ఉన్నది; తత్తురిహారణ స్థానములునున్= ఆ హింసను పరిపరించే చోట్లు కూడ; కలవు= ఉన్నాయి; వానిన్= ఆ చోట్లను; చెప్పెదను= వివరిస్తాను; విను= వినుము.

తాత్పర్యం: 'రాజా! యుద్ధభూమిలో గెలుపు పొందటానికి రాజులు ఎట్లాగూ హింస చేయక తప్పదు. అయితే ఆ హింస కలగకుండా నివారించే స్కానాలు కూడా కొన్ని ఉన్నాయి. వాటిని నివరిస్తాను. నినుము.

క. పడినం బాటినఁ గైదువు! పడినను వాహనము పడినఁ బాటివముఖ్యా!

పాండువఁదగదు శత్రుని నె, య్యేదల నహింసనముఁ బోల వే సుకృతములున్.

514

ప్రతిపదార్థం: పాటివముఖ్యా!= రాజుఁఁఁఁఁ!; పడినన్= శత్రువు క్రింద పడిపోయినా; పాటినన్= పరుగిడినా; కైదువు= ఆయుధం; పడినను= క్రిందపడిపోయినా; వాహనము= గుర్రం వంటి వాహనం; పడినన్= పడిపోయినా; శత్రునిన్= పగవాడిని; పాండువన్+తగదు= కొట్టకూడదు; ఏ+ఎడలన్= ఏ సందర్భంలోనైనా; ఏ సుకృతములున్= ఏ పుణ్యాలునూ; అహింసనమున్+పోలవు= హింసలేమికి సరిరావు.

తాత్పర్యం: రాజవర్యా! యుద్ధరంగములో శత్రువు క్రిందపడిపోయినపుడు, పారిపోయినపుడు, అతడిచేతిలోని ఆయుధం జారిపోయినపుడు, అతడి వాహనం పడిపోయినపుడు అతడిని ప్రహరించకూడదు. ఎప్పుడైనాసరే, ఏ పుణ్యకార్యాలైనా అహింసకు సాటిరావు.

క. న్యాయమున సంగరంబుం, జేయగ శస్త్రాగ్ని దన్నుఁ జెందిన దానం

గాయంబు విడుచు పురుషుడు, వేయేటికి మోక్కలక్ష్మీ విభుఁ దగు నభిపా!

515

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజా!; న్యాయమునన్= క్రమం తప్పక; సంగరంబున్= యుద్ధమును; చేయగన్= నిర్వహించగా; శస్త్రాగ్ని= ఆయుధాగ్ని; తన్నున్= తనను; చెందినన్= తాకితే; దానన్= దానివలన; కాయంబున్= శరీరమును; విడుచు పురుషుడు= త్యజించే మనుజడు; వేయు+ఏటికిన్?= వేయిమాట లేల?; మోక్కలక్ష్మీపిభుడు+అగున్= ముక్కిరమకు భర్త అవుతాడు.

తాత్పర్యం: రాజా! వేయిమాట లెందుకు? న్యాయంగా యుద్ధంచేసే సమయంలో శత్రువు ప్రయోగించిన శస్త్రానలం సోకి మరణించే పురుషుడు మోక్కలక్ష్మీకి మగడవుతాడు.

క. తనతోఁ దుల్యం డైనను! మనుజాధిప! యథికబల సమగ్రత్వము గ

ల్లిన నని శత్రుని వభియం, చిన నరపతి పుణ్యలోక సిథిం బొందున్.'

516

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+అధిప!= రాజా!; అనిన్= యుద్ధంలో; తనతోన్+తుల్యండు+పనను= తనతో సమానుడైనా; అధికబల సమగ్రత్వమున్= ఎక్కువ బలసంపూర్ణతను; కల్పినన్= కలిగిఉన్నా; శత్రుని= అట్టిపగవాడిని; వభియంచిన= చంపిన; నరపతి= రాజు; పుణ్యలోకసిద్ధిన్= పుణ్యలోకప్రాత్మిని; పాందున్= చెందుతాడు.

తాత్పర్యం: యుద్ధభూమిలో ఏ భూపాలుడు తనతో బలంలో సమానుడూ, లేక తనకంటె ఎక్కువబలం కలవాడూ అయిన పగవాడిని చంపుతాడో, అతడు పుణ్యలోకాలకు పోతాడని చెప్పటమయింది. అయితే తనకంటె బలహీనుడైనవాడిని చంపితే సుగతి కలగదని ఈ పద్మాన్నిబట్టి గ్రహించాలి.

వ. అని మతీయును.

517

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; మతీయును= ఇంకను.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి మళ్ళీ పరాశరముని ఇట్లా అన్నాడు:

క. ‘భూతంబులు నింభియ సం , ఘూతము సత్కాదిగుణనికాయముఁ గాయం
బైతోఁచు టెత్తిగెనను ధ , ర్మేతరక్తశ్యములు సేయునే నరుఁ డనఫూ!

518

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; భూతంబులున్= పంచభూతాలును; ఇంద్రియసంఘూతమున్= ఇంద్రియాల సమూహమును; సత్కాదిగుణనికాయమున్= సత్కాం మొదలైన గుణాల సంచయమును; కాయంబు+హ= శరీరమై; తోచుట= ప్రకాశించటం; ఎఱీగినను= తెలిసికొస్సుచో; నరుడు= మానవుడు; ధర్మేతర కృత్యములు= అధర్మకార్యాలు; చేయునే?= చేస్తాడో?

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! పృథివ్యాధులైన పదుభూతాలు, శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాల సమూహాం, సత్కాం, రజస్సు, తమస్స అనే మూడు గుణాలూ శరీరంగా రూపొందుతాయి అన్న విషయం తెలిస్తే మానవుడు అధర్మకార్యాలు చేయగలడా?

క. జాతుఁడు మృతుఁ డగుట ద్రువము; భూతోల్లాసము లనిత్యములు; విను సధ్యః
పాతి యగు శరీరంబున , కై తొఱగునె ధర్మపథము నార్యం డనఫూ!

519

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= కిల్చిషంలేనివాడా!; విను= ఆలకించుము; జాతుఁడు= పుట్టినవాడు; మృతుఁడు+అగుట= చచ్చుట; ద్రువము= నిక్కం; భూత+ఉల్లాసములు= ప్రాణుల విలాసాలు; అనిత్యములు= అశాశ్వతాలు; ఆర్యండు= పూజ్యాడు; సర్వాపాతి అగు= వెంటనే పడిపోయే; శరీరంబునకై= దేహంకొరకై; ధర్మపథమున్= ధర్మమార్గాన్ని; తోఱగునే?= విడుచునా?

తాత్పర్యం: జనకా! ఇంకా చెప్పుతాను వినుము. పుట్టినవాడు మరణించటం తథ్యం. ప్రాణులకు సంబంధించిన ఉల్లాసాలస్తే అశాశ్వతాలు. పూజ్యాడైన మానవుడు త్రుటిలో నశించిపోయే ఈ శరీరంకొరకై ధర్మమార్గం వీడి చరిస్తాడో?

తే. ఉత్తరాయణమును సంగరీత్వవాది , కారణంబులుఁ గలుగు సత్కర్మపరుని
మరణమునకు దుష్టాలంబు గరజరజ్జు , జలముఖములుఁ బాటిలు దుష్టచలతుమృతికి.

520

ప్రతిపదార్థం: సత్కర్మపరుని మరణమునకున్= సత్కార్యాలు చేసేవాడి చావుకు; ఉత్తర+అయసమును= ఉత్తరాయణ కాలమున్నా; సంగర+ఉత్పాదికారణంబులున్= యుద్ధోత్సవం మొదలైన హేతువులున్నా; కలుగున్= సంభవిస్తాయి; దుష్టచరితు మృతికిన్= దుష్టనడి మరణానికి; దుష్టాలంబున్= చెడుకాలం; గరజరజ్జజలముఖములున్= విషం, త్రాడు, నీరు మొదలైనవి; పాటిలున్= సంభవిస్తాయి.

తాత్పర్యం: సత్కార్యాలు చేసే సజ్జనుడికి మరణం ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలంలోనూ, యుద్ధం మొదలైన సంఘటనల వలననూ కలుగుతుంది. దుష్టార్యపరుడైన దుష్టుడు దుష్టకాలంలో (దక్షిణాయనంలోనే) మరణిస్తాడు. వాడి చావుకు విషం, ఉరిత్రాడు, జలం మొదలైనవి హేతువు లవుతాయి.

క. మానవులకుఁ దలఁపగ న , జ్ఞానమునట్టి పగ లే; దనంగతక్తాశ్చ
థిసుండై రూపు సెదును , దానం గావున నుదాత్త ధర్మవిధిజ్ఞా!

521

ప్రతిపదార్థం: ఉదాత్తధర్మవిధిజ్ఞా!= శ్రేష్ఠమైన ధర్మవిధిని తెలిసినవాడా!; దానన్= అజ్ఞానంవలన; అసంగతకృత్యాధీనండు+హ= అనుచితాలైన కార్యములకు వశమైనవాడై; రూపుచెడును కాపునన్= నశిస్తాడు కాబట్టి; తలఁపగన్= ఊహించగా; మానవులకున్= మనజులకు; అజ్ఞానమునట్టి= అజ్ఞానమువంటి; పగ= శత్రువు; లేదు= లేదు.

తాత్పర్యం: మేలైన ధర్మప్రకారమును తెలిసిన ఓ జనకమహారాజా! అజ్ఞానంవలన మానవుడు అనుచితకార్యాలకు పాల్పడి నశించిపోతాడు. అందువలన మనమ్యులకు అజ్ఞానంవంటి నిరోధి మరొకడు లేదు.

క. మానుషజన్మము మే; లతి , హీనపు జాతిని జనించె నేనియు నస్యం
బైన జననంబు కంటిను , దాన సుగతివడయ నగుట దత్తప్రవణా!

522

ప్రతిపదార్థం: తత్త్వప్రవణా!= తత్త్వమునందు ఆసక్తుడైన వాడా!; దానన్= మానవజన్మచేత; సుగతిన్= సద్గతిని; పడయన్+అగుటన్= పొందవచ్చును కాబట్టి; అన్యంబు+ఖన= ఇతరమైన; జననంబుకంటిను= జన్మకంటి; అతిహీనపుజాతినిన్= మిగుల తక్కువ కులంలో; జనించెన్+ఏనియున్= పుట్టినము; మానుషజన్మము= మనుష్యాయైక్య పుట్టుక; మేలు= శ్రేష్ఠం.

తాత్పర్యం: యథార్థతత్త్వమునందు ఆసక్తి గల ఓ రాజు! ఎంత తక్కువ కులంలో పుట్టినా, ఇతర జన్మలకంటే మానపుడై జన్మించటమే మేలు. ఎందుకంటే మానవజన్మవలన సద్గతిని పొందవచ్చును గదా!

క. దానములఁ బుణ్యతీర్థి , స్నానంబుల నతిధిపూజాజనంబులను ఘలా
దాన నిరతుండు గా కీ , మానుషుము గారవించు మతి నిత్యుడగున్.' 523

ప్రతిపదార్థం: దానములన్= దానాలివ్యటంలోనూ; పుణ్యతీర్థస్నానంబులన్= పవిత్రతీర్థాలలో స్నానం చేయటంలోనూ; అతిధిపూజనంబులన్ను= అతిధులను పూజించుటంలోనూ; ఘలాదాననిరతుండు కాక=ఘలాన్ని పొందటంలో ఆసక్తిగలవాడుకాక; ఈ మానుషుమున్= ఈ మనుష్యత్వమును; గారవించుమతిన్= గారవించే బుద్ధిచేత; నిత్యుడు+అగున్= శాశ్వతుడుతున్నాడు.

తాత్పర్యం: దానాలు, పుణ్యతీర్థాలలో స్నానాలు, అతిధి సమాచారాలు చేసినప్పుడు వాటివలన కలిగే ఘలాన్ని ఆశించకుండా ఉండాలి. అట్లా ఉంటూ ఈ మనుష్యజన్మమును ఎవడు గౌరవిస్తాడో, వాడు శాశ్వతస్థానం పొందుతాడు. (ఘలాకాంక్ష లేకుండా సత్కర్మలు చేస్తే శాశ్వతస్థితి లభిస్తుం' దని తాత్పర్యం).

వ. అనిన విని జనక జనేష్టరుండు పరాశరమునీష్టరునితో 'మే లెయ్యది? పరమగతి యెయ్యది? కృతంబైన నెడ్డానికి నాశంబు లేకుండు? నెఱింగింపవే' యనవుడు నష్టహీపతి కమ్మహిత్యుం డిట్లనియె. 524

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= పరాశరు డట్లా చెప్పగా; విని= ఆకర్షించి; జనకజనేష్టరుండు= జనకరాజు; పరాశరముని+ఈశ్వరునితోన్= పరాశరమునీంద్రుడితో; ఏ+అది= ఏది; మేలు= భద్రమైనది; ఏ+అది= ఏది; పరమగతి= శ్రేష్ఠమైన గతి; కృతంబు+ఖన్= చేయబడితే; ఏ+దానికిన్= దేనికి; నాశంబులేకుండున్= వినాశం లేకుండా ఉంటుందో; ఎఱింగింపవే= తెలుపుమా!; అనవుడున్= అనగా; ఆ+మహీపతికిన్= ఆ రాజుకు; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ మహానుభావుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా చెప్పగా విని జనకుడు పరాశరుడితో 'ఏది మేలు? ఏది సుగతి? ఏ పని చేస్తే దానికి వినాశం లేకుండా శాశ్వతంగా ఉంటుంది? ఈ విషయాలు నాకు తెలియపరచు' మని అడిగాడు. అప్పుడు ఆ రాజును చూచి ఆ మని ఇట్లా పలికాడు.

అ. ‘అరయ మే లసంగ; మంచితజ్ఞానంబు , పరమగతి, మహాతపంబు చేటు
లేని కృత్యః మిట్లుగా నెఱుంగుట సర్వః వేదవాక్య తత్త్వవిత్తు మనఫు!

525

ప్రతిపదార్థం: అనఫు= కిల్పిపరహితుడా!; అరయన్= పరిశీలించిచూడగా; అసంగము= సంగం లేకుండా ఉండటం; మేలు= భద్రం; అంచితజ్ఞానంబు= పూజితమైన జ్ఞానం; పరమగతి= శ్రేష్ఠమైన గతి; మహాతపంబు= గౌప్య తపస్సి; చేటులేని= చెడిపోని; కృత్యము= కార్యం; ఇట్లుగాన్= ఈ రీతిగా; ఎఱుంగుట= గ్రహించటం; సర్వవేదవాక్య తత్త్వవిత్తుము= సమస్త వేదవచనాల తత్త్వాన్ని తెలియటం.

తాత్పర్యం: ‘అనఫూ! దేనితోనూ సంగం లేకుండా ఉండటం మేలు. మంచి జ్ఞానం కలిగిఉండటం పరమమైన గతి. గొప్ప తపస్స అనుష్టానికిప్పుడూ నాశముండదు. ఇట్లా తెలిసికొనటమే సర్వవేదవచనాల యథార్థభావాన్ని గ్రహించటం అవుతుంది.’

వ. అని చెప్పి వెండియు.

526

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: ఇట్లా పలికి పరాశరుడు మళ్ళీ ఈ రీతిగా చెప్పాడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. విను సుమతి విషయములయం , దునికి గలిగే నేనీఁ బొందఁ ఉదకంబులఁ జీం
దని జిసరుహాపత్రము చా , ద్వును సబి విజ్ఞానఫలము భూపవరేణ్యా!

527

ప్రతిపదార్థం: భూపవరేణ్యా=రాజవర్యా!; విను= ఆలకించు; సుమతి= బుద్ధిమంతుడు; విషయముల+అందున్= జ్ఞానమైదలైన విషయాలలో; ఉనికి కలిగెన్+ఏనిన్= ఉన్నము; ఉదకంబులన్= నీళ్ళము; పాందని= అంటని; బిసురహపత్రము చాడ్వునన్= తామరాకువలె; పాందుడు= అంటడు; అది= ఇట్లా అంటనితనం; విజ్ఞానఫలము= విజ్ఞానముయొక్క ప్రయోజనం.

తాత్పర్యం: ‘రాజైష్టో! వినుము. నీళ్ళలో ఉన్న తామరాకునకు నీరంటదు. అట్లాగే బుద్ధిగలవాడు శబ్దస్వర్మాది విషయాలలో ఉన్న అవి అంటకుండా ఉంటాడు. అట్లా అసంగంగా ఉండటమే విజ్ఞానం గలిగిఉన్నందుకు ఫలమవుతుంది.

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

తే. అనఫూ! మూర్ఖాత్ము చిత్తంబునందు విషయ , జాల మత్యంత గాఢసంసక్తి నొందు
లక్ష్మరసము దండాదుల జిక్కుబట్టు , చందమున బీనీఁ గనుట ప్రశాంతికరము.

528

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; మూర్ఖాత్ముచిత్తంబునందున్= మూర్ఖుడి మనస్సులో; విషయజాలము= శబ్దం మొదలుగా గల విషయ సమాహం; లక్ష్మరసము= లక్ష్మిద్రవము; దండాదులన్= కట్టె మొదలైనవాటిని; చిక్కుబట్టు చందమునన్= అంటబట్టుకొనే రీతిగా; అత్యంతగాఢసంసక్తిన్= మిక్కిలి దృఢమైన సంయోగాన్ని; పాందున్= పాందుతుంది; దీనిన్= ఈ పరిస్థితిని; కనుట= గ్రహించటం; ప్రశాంతి కరము= ప్రశాంతిని కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజా! లక్ష్మరసం ఏ విధంగా దండం మొదలైన పదార్థాలను గట్టిగా పట్టుకొంటుందో అట్లాగే మూడుని హృదయంలో శబ్దస్వర్మాదులైన విషయజాలం మిక్కిలి దృఢంగా అంటుకొనిపోతుంది. ఈ సంగతిని గమనించి జాగ్రత్తవడటం వలన శాంతి కలుగుతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. జనరుచిఁ బాషాణము ర ,త్రీ నిరూఢం బైనయట్ల చిత్తము సద్భా
వనమున సదాత్మకం బగు , ననాముయ స్థితికి మూల మధి మనుజోంద్రా!

529

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+ఇంద్రా!= రాజు; పాషాణము= రాయి (సూర్యకాంతమణి); ఇనరుచిన్= సూర్యకాంతిచేత; రశ్మినిరూఢంబు= కిరణాలతో సంబర్ధం; ఘన+లట్ల= అయిన విధంగా; చిత్తము= మనస్సు; సద్భావనమునన్= మంచిని లేక సత్పురూపాన్ని భావించటంచేత; సదాత్మకంబు= మంచితనమే స్వరూపముగా కలది, సత్పురూపం; అగున్= అవుతుంది; అది= ఇట్లాకావటం;

అనామయ స్థితిక్షే= పుభ్రస్థితికి; మూలము= కారణం.

తాత్పర్యం: రాజా! సూర్యకాంత శిల సూర్యుడి కాంతిలో సూర్యకిరణాలతో సంబద్ధమవుతుంది. అదే రీతిగా మనస్సు మంచిని భావిస్తే మంచిదిగానే రూపాందుతుంది. లేదా సత్యస్వరూపుడైన పరమాత్మను భావిస్తే సత్యరూపం గానే పరిణామిస్తుంది. అట్లా పరిణామించి నప్పుడే ఏ ఉపద్రవమూ లేని పుభ్రస్థితి సిద్ధిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. ఆరయఁ గదళీగర్జ్ఞా , సారము సంసారః మిట్టిచంద మెత్తిగెనం
జేరవు జనన మరణములు; , గాలించును బీని భంగిఁ గానక యున్నన్.

530

ప్రతిపదార్థం: ఆరయన్= పరిశీలించగా; సంసారము= గృహస్థజీవనం; కదళీగర్జ్ఞాసారము= అరటిపొట్టవలె నిస్సారం; ఇట్టిచందమున్= ఈ రీతిని; ఎత్తిగెనన్= తెలిసికొంటే; జనన మరణములు= చావు పుట్టుకలు; చేరవు= దరికిరావు; దీనిభంగిన్= ఈ సంసారస్తితిని; కానక ఉన్నన్= గ్రహించకుంటే; కారించును= బాధిస్తాయి.

తాత్పర్యం: పరిశీలించి చూస్తే అరటి కంబంపొట్టవలె సంసారం సారహీనమై కనిపిస్తుంది. ఈ సంగతి గ్రహించిన వాడు చావుపుట్టుకలనుండి విముక్తు డౌతాడు. అది గ్రహించకపోతే జననమరణాలు అతడిని బాధిస్తాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. ఒరుల పనికిగా నిజహిత , విరహితుఁ డగునట్లు గాదె వివిధేంద్రియకా
ర్యరతుండై యాత్మసము , ధ్వరణంబును జేయకునికి ధరణీనాథా!

531

ప్రతిపదార్థం: ధరణీనాథా!= రాజా!; వివిధ+ఇంద్రియకార్యరతుండు+పి= నానావిధాలయిన ఇంద్రియాల పనులలో ఆసక్తుడై; ఆత్మసముద్దరణంబునున్= తనను ఉధరించు కొనుటను; చేయక+ఉనికి= చేయకుండా ఉండటం; ఒరులపనికిగాన్= ఇతరుల కార్యం కొరకై; నిజహితవిరహితుడు= తన+శ్రేయస్సుచేత విడువబడినవాడు; అగునట్లు కాదె= అయినట్లే కదా!

తాత్పర్యం: భూపతీ! మానవుడు పలురకాల ఇంద్రియకార్యాలలో నిమగ్నుడై తనను తాను ఉధరించుకొనకపోవటం ఇతరుల పనికై తన శ్రేయస్సును పోగొట్టుకొన్నటే కదా!

క. తన గృహమున నభాయసం , బున మెలగెడు నంధు చందమున సంసారం
బునఁ బిరుగు మూర్ఖుఁ డెఱుగఁడు , విసుతం బగుమోక్షపదము విమలవివేకా!

532

ప్రతిపదార్థం: విమలవివేకా!= నిర్మలమైన వివేకం కలవాడా!; తన గృహమునన్= తన ఇంటిలో; అభ్యాసంబునన్= అలవాటువలన; మెలగెడు= ప్రవర్తించెడు; అంధుచందమునన్= గ్రుడ్డివాడివలె; సంసారంబునన్= కుటుంబజీవనమునందు; తిరుగుమూర్ఖుడు= చరించే మూర్ఖుడు; విసుతంబు+అగు= ప్రశస్తమైన; మోక్షపదమున్= ముక్తిస్తానమును; ఎఱుగఁడు= గ్రహించడు.

తాత్పర్యం: పుద్ద వివేకంకల ఓ జనకమహారాజా! గ్రుడ్డివాడు అలవాటు చొప్పున తన ఇంటిలో ఇటు అటు సంచరించినట్లే జనన మరణాత్మకమైన సంసారంలో పరిభ్రమించే మూర్ఖుడు ప్రశస్తమైన మోక్షస్తితిని గ్రహించలేదు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. విసుము! మృణాళంబున నం , టీన రొంపి జలంబులం గడిగెనను బెడబూ

సిన క్రియ విమల జ్ఞానం , బున సంసారంబు వాయుఁ బురుపు నరీంద్రా!

533

ప్రతిపదార్థం: నర+ఇంద్రా!= రాజా!; వినుము= ఆలకించుము; మృగాళంబున్వ్= తామరతూడునందు; అంటిన= తగులువడిన; రౌంపి= బురద; జలంబుల్వ్= నీటిచేత; కడిగినన్వ్= పుఢ్రం చేస్తే; పెడన్వ్+పాసినక్రియన్వ్= తొలగిపోయిన రీతిగా; విమలజ్ఞానంబున్వ్= నిర్గులమైన జ్ఞానంచేత; పురుషున్వ్= మనుజుడిని; సంసారంబు= భవం; పాయున్వ్= విడిచిపోతుంది.

తాత్పర్యం: రాజా! వినుము. తామరతూడుకు తగులుకొన్న బురద నీటితో కడిగితే తొలగిపోతుంది. అదే మాదిరిగా మానవుడికి అంటిన సంసారం నిర్గులజ్ఞానం కలిగితే విడిపోతుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. నరనాయక! శిశ్మోదరర , పరాయణం డగుచు నొండు పరికింపని దు

ర్షురుఁ డెలుకుఁ జిల్లి వొబిపన , పరుసున జర వొదువ ముక్కిఁ బడయుక పాలియున్.

534

ప్రతిపదార్థం: నరనాయక!= నరనాథా!; శిశ్మోదరపరాయణండు+అగుచున్వ్= గుహ్యాంద్రియమునందును, కుక్కియందును ఆసక్తుడవతూ; ఒండు= మరొకటి; పరికింపని= పరిశీలించని; దుర్భరుడు= దుష్టమానవుడు; ఎలుకన్వ్= మూషికమును; పిల్లిపాదివినపరుసున్వ్= పిల్లి పట్టుకొన్న రీతిగా; జర= ముసలితనం; పాదువన్వ్= ఆక్రమించగా; ముక్కిన్వ్= మోక్షమును; పడయుక= పాండక; పాలియున్వ్= నశిస్తాడు.

తాత్పర్యం: రాజా! గుహ్యాంద్రియాన్ని, కుక్కినీ తృప్తి పరచటంలోనే నిమగ్నిటై మరొక విషయం పరిశీలింపని దుష్టమనుజుడు పిల్లి ఎలుకను పట్టినట్లు తనను వార్ధక్యం పైకొనగా మోక్షం పొందలేక నశిస్తాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. వైసు పెద్దెన నోడ వాలథిఁ దలింప , లేని భంగి మనోభవాలీధవృత్తి

యగుచుసుండు జీవుండు భవాళ్లయుత్త , లింపలేఁ డిబి నిజము గలిష్టచరిత!

535

ప్రతిపదార్థం: గరిష్టచరిత= శ్రేష్ఠమైన చరిత్రం కలవాడా!; ఓడ= పడవ; వైసు= భారం; పెద్ద+ఐన్వ్= అధికమైతే; వారిధిన్వ్= సముద్రాన్ని; తరింప లేని భంగిన్వ్= దాటలేని రీతిగా; మనోభవాలీధవృత్తి= మన్మథుడిచేత ఆక్రమించబడిన వ్యాపారం కలవాడు; అగుచున్వ్+ఉండు= అవుతున్న; జీవుండు= జీవుడు; భవ+అళ్లి= సంసారసాగరం; ఉత్తరింపలేడు= దాటలేడు; ఇది నిజము= ఇది సత్యం.

తాత్పర్యం: పవిత్రచరిత్రుడవైన ఒ రాజా! బరువు ఎక్కువైతే పడవ సముద్రం దాటలేదు. అదే రీతిగా కామావేశం అధికమైన జీవుడు సంసారసముద్రాన్ని దాటజాలడు. ఇది నిజం.

విశేషం: అలం: ఉపమ

క. పడియెడు దుఃఖము లరయం , గడుబెక్కల్పములు గను సుఖంబులు వీనం

బడయుగ నగుమే లెయ్యాది? , విడుప యురవు శుభము పాండు విద్యాత్మవణా!

536

ప్రతిపదార్థం: విద్యాత్మవణా!= విద్యయందు ఆసక్తుడైనవాడా!; అరయున్వ్= పరిశీలించగా; పడియెడు= అనుభవించెడు; దుఃఖములు= క్లేశములు; పెక్క= అధికములు; కను సుఖంబులు= అనుభవించే సుఖాలు; అల్పములు= స్వల్పములు; వీన్వ్=

కామతృష్ణమైదలైన ఈ దుర్గణాలచేత; పడయిగన్+లగు= అనుభవించే; మేలు= భద్రం; ఏ+లది= ఏది?; విడుపు+ల= త్యాగమే; ఉరవు= ఉచితమైనది; శుభముపొందు= మంచి మిత్రము.

తాత్పర్యం: గుహ్యాంద్రియత్ప్రస్తుతి, కుక్కింభరిత్యము అనే ఈ దుర్గణాలవలన అనుభవానికి వచ్చే కష్టాలు ఎక్కువగా ఉంటాయి. నుఖాలు చాలా స్వల్పం. అందువలన వీటివలన కలిగే మే లేమున్నది? ఈ దుర్గణాలను పరిత్యజించటమే ఉచితమైన కర్తవ్యం. ఆ పరిత్యాగమే మనకు కలగనున్న శుభానికి మిత్రము. (శుభం కల్గిస్తుందని భావం.)

క. మిత్రులు భార్యలు బ్రాతలు!, బుత్రులు నిజకార్యపరులు బోధము సు మ్మా
త్ఫుతాణమునకు మూలము , ధాత్రీపతివర్య! యెవ్విధంబునఁ జాడన్.

537

ప్రతిపదార్థం: ధాత్రీపతివర్య!= రాజుశ్రేష్ఠా!; ఏ+విధంబునన్+మాడన్= ఏ రీతిగా పరిశీలించినా; మిత్రులన్= స్నేహితులును; భార్యలున్= పెండ్లాములు; బ్రాతలున్= సోదరులును; పుత్రులున్= కుమారులును; నిజకార్యపరులు= తమ కార్యమునందు ఆసక్తులు; ఆత్మత్రాణమునకున్= తన రక్షణాకు; మూలము= హాతువు; బోధముసుమ్ము= జ్ఞానంసుమా!

తాత్పర్యం: రాజేంద్రా! ఎట్లా ఆలోచించి చూచినా లోకంలో మిత్రులు, భార్యలు, సోదరులు, కుమారులు తమతమ పనులు సాధించుకొవటంలోనే నిమగ్నాలై ఉంటారు. తనను తాను రక్షించుకొనటానికి జ్ఞానమైక్కుటే సాధనం సుమా! తక్కినవారు తన రక్షణాకు ఉపయోగపడరు.

ఆ. భీరుడై యభేదదృష్టియ పాటించు , చుండునట్టి పురుషు నొక్కమాటు
విడువ దర్శనంపు విభవంబు చాడ్పున , బోధలక్షీ పెంపు భూపవర్య!

538

ప్రతిపదార్థం: భూపవర్య!= రాజుశ్రేష్ఠా!; అరువ్న= సూర్యాడిని; అంపవిభవంబు చాడ్పునన్= కాంతివైభవం వలె; భీరుడు+ఇ= కైర్యంకలవడై; అభేదదృష్టి+అ= భేదంలేని చూపునే; పాటించుచుండునట్టి పురుషున్= శీలించునట్టి మానవుడిని; బోధలక్షీపెంపు= జ్ఞానలక్షీయుక్క అతిశయం; ఒక్కమాటున్= ఒక్కసారికూడ; విడువదు= వదలదు.

తాత్పర్యం: రాజవర్య! కాంతివైభవం సూర్యాడిని ఎప్పుడూ వదలిపెట్టి ఉండదు. అదే రీతిగా భేదభావం లేని భీర పురుషుడిని జ్ఞానలక్షీ ఎప్పుడూ త్యజించదు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. అని యిట్లు పెక్కుభంగుల , మునివరుఁడు పరాశరుం డమోఫు ప్రజ్ఞా
ఘునత యొలయంగఁ జెప్పిన , జనకుఁడు ముదమండె భరత సంతతివర్య!

539

ప్రతిపదార్థం: భరతసంతతివర్య!= భరత సంతతిలో శ్రేష్ఠా!; ఇట్లు+అని= ఈ రీతిగా; మునివరుఁడు= మునిశ్రేష్టుడు; పరాశరుండు=పరాశరుడు; అమోఘుప్రజ్ఞాఘునత=ప్రశంకాని బుద్ధియొక్క అతిశయం; ఒలయంగన్= ప్రసరించగా; పెక్కుభంగులన్= అనేకరితులుగా; చెప్పినన్= చెప్పగా; జనకుఁడు= జనకమహారాజ; ముదము+అందెన్= సంతోషించాడు.

తాత్పర్యం: భారతవర్య! మునిశ్రేష్టుడైన పరాశరుడు ఈ రీతిగా అనేకవిధాల అమోఘుమైన ప్రజ్ఞతో చెప్పిసరికి జనకచక్రవర్తి సంతోషించాడు.

మాంసగీత (సం. 12-288-1,2)

సీ. అనిన ధర్మసుతుండు హర్షమ్ము దనదు చి , త్రమున నిందార శాంతనవుతోఁడ

‘దమమును సత్యంబు క్షమయును నెల్లెడు, వినుతింపబడు నార్యజనులచేతి;
నవి యంత లెస్సులే?’ యసవుడు నతనికి, నతడిట్టులను ‘విను హంసగీత;
యఱి యుత్తరంబగు నభిప! నీ ప్రశ్నంబు, నకు; దానిఁ జెప్పెద నలినభవుడు
తే. పసిఁడి రాయంచయై కేవిపరత నొంబి, తిరుగ నొక్కడ సాధ్య లద్దేవుఁ గాంచి
పక్షివర! నీవు విద్యలఁ బ్రోధుడగుట, సెప్పుగా విందు మాత్రయించెదము నిన్ను’

540

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; ధర్మసుతుండు= ధర్మరాజు; తనదు చిత్తమునన్= తన మనస్సులో; హర్షమ్ము= సంతోషం; నిండార్న్= నిండగా; శాంతనవుతోడన్= భీమ్ముడితో; దమమును= బాహ్యంద్రియనిగ్రహమును; సత్యంబు= సత్యపరిపాలనము; క్షమయును= ఓర్మను; ఆర్యజనుల చేతన్= పెద్దలచేత; ఎల్లెడన్= అన్నిచోట్లా; వినుతింపబడున్= ప్రస్తుతింపబడుతుంది; అని= దమము మొదలైన ఆ గుణాలు; అంత లెస్సులే?= అంతశేషములైనవా?; అనవడన్= అనగా; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; అతడు= భీమ్ముడు; ఇట్లులు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; అధిప!= రాజుఁ; హంసగీత విను= ‘హంసగీత’ అన్న ఉపదేశభాగాన్ని ఆలకించుము; అది= ఆ గీత; నీ ప్రశ్నంబునకున్= నీవడిగిన ప్రశ్నకు; ఉత్తరంబు+అగున్= సమాధాన మవుతుంది; దానిన్= ఆ హంసగీతను; చెప్పెదన్= పలుకుతాను; నలినభవుడు= పద్మజుడైన బ్రహ్మా; పసిఁడిరాయంచ పా= బంగారు రాజహంసాలయి; కేళిపరతన్= క్రీడాపరత్యమును; ఒంది= పాంబి; తిరుగన్= సంచరించగా; సాధ్యలు= సాధ్యలనబడే దేవతావిశేషాలు; ఒక్క+ఎడన్= ఒకచోట; ఆ+దేవున్= ఆ బ్రహ్మాను; కాంచి= చూచి; పక్షివర!= పక్షిశేషా!; విద్యలన్= విద్యలలో; నీవు ప్రాధుడు+అగుట= నిపుణుడవగుట; చెప్పగాన్+విందుము= చెప్పుతుండగా వింటున్నాము; నిన్నున్= విద్యానిపుణుడవగు నిన్ను; ఆశ్రయించెదము= ఆశ్రయంగా పొందుతాము.

తాత్పర్యం: అని భీమ్ముడు ఔ విధంగా చెప్పేసరికి ధర్మరాజు చిత్తం సంతోషంతో నిండిపోయింది. అప్పుడు అతడు మరల భీమ్ముడితో ‘దమము, సత్యము, ఓర్మి - అనే సద్గుణాలు ప్రతిచోటా పెద్దలచేత కీర్తించబడుతున్నాయి. అని అంత మంచి గుణాలా?’ అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడు భీమ్ము డతడితో ‘రాజు! హంసగీత’ అనే గీత వినుము. అది నీ ప్రశ్నకు తగిన సమాధానంగా ఉన్నది. దానిని చెప్పుతాను. బ్రహ్మాదేవుడు బంగారు రాజహంస రూపం పొంది స్వేచ్ఛగా క్రీడిస్తూ సంచరిస్తూ ఉండగా, ఒకచోట సాధ్యలు ఆ దేవుడిని చూచారు. చూచి ‘పక్షివర్యా’ నీవు విద్యలలో నిపుణుడ వని అనేకులు చెప్పగా విన్నాము. నిన్న మేము ఆశ్రయిస్తున్నాము.’

v. ‘ఏము సాధ్యుల’ మని పలికి సవినయంబుగా నిట్లనిరి.

541

ప్రతిపదార్థం: ఏము సాధ్యులము= మేము ‘సాధ్యులు’ అనబడే దేవతావర్గానికి చెందినవారము; అని పలికి= అని చెప్పి; సవినయంబుగాన్= వినయంతో; ఇట్లు+అనిరి= ఇట్లా అన్నారు.

తాత్పర్యం: మేము సాధ్యులు అనబడే దేవతావర్గపు వారము’ అని చెప్పి మళ్ళీ వారు వినయంతో బ్రహ్మా నుద్దేశించి ఇట్లా అన్నారు.

తే. ‘ఉత్తమం బెట్టి? నీ చిత్త మొలయు నెందుఁ? , బురుఫుఁ దెయ్యుది గళ్లను బొందు నభిల
కర్మబంధ మోక్షము? నట్టి ధర్మ మెఱుగుఁ , జెప్పువే కరుణాలత చిగురులొత్త.’

542

ప్రతిపదార్థం: కరుణాలత= ‘దయ’ అనే తీగి; చిగురులు+బత్తన్= అంకురించగా; ఎద్ది= ఏది; ఉత్తమంబు= శేష్టతమమైనది; నీ చిత్తము= నీ హృదయం; ఎందున్= దేనిలో; ఒలయున్= ప్రసరిస్తుంది?; పురుషుడు= మనజుడు; ఏ+అది= ఏది; కల్పినన్= కలిగిఉంటే; అఖిలకర్మబంధమోక్షమున్= సమస్తకర్మబంధాలనుండి విడుదలను; పొందున్= చెందుతాడు; అట్టి ధర్మమున్=

అటువంటి ధర్మాన్ని; ఎఱుగన్+చెప్పే= తెలియచెప్పుమా.

తాత్పర్యం: ‘ఈ లోకంలో ఉత్తమమైనదేది? నీ మనస్సు దేనిలో లీనమవుతుంది? ఏది కలిగి ఉంటే పురుషుడు అన్నివిధాలైన కర్మబంధాలనుండి విడివడతాడు? అట్లాంటి ప్రశ్నధర్మాన్ని మాకు దయామయమైన చిత్రంతో వివరించుము.’

వ. అని యడిగిన నాదలించి యయ్యంచ వారల కిట్లనియె.

543

ప్రతిపదార్థం: అని+అడిగినవ్= సాధ్యలట్లా ప్రశ్నించగా; ఆ+అంచ= ఆ రాజపాంస; ఆదరించి= సంభావించి; వారలకువ్= వారికి; ఇట్లు+అనియెవ్= ఇట్లా అన్నది.

తాత్పర్యం: ఆ సాధ్యలట్లా తనను ప్రశ్నించగా హంస వారిపై ఆదరం చూపి వారితో ఇట్లా అన్నది.

క. ‘క్షమయును దమమును సత్యము , నమేయ మహిమాస్పదంబు లన విందుము ధ

ర్థములం దెల్లను నభవ , ర్థము; లవి హృద్రంథిభేదన ప్రాథంబుల్.’

544

ప్రతిపదార్థం: క్షమయును= ఓర్పును; దమమును= బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహమును; సత్యమువ్= సత్యవచనమున్ను; అమేయమహిమ+ఆస్పదంబులు+అనవ్= అపరిమితమైన ప్రభావానికి స్థానాలనగా; విందుము= వింటున్నాము; అవి; ధర్మములందువ్+ఎల్లమువ్= సమస్త ధర్మాలలోనూ; అభివర్ణములు= కీర్తించదగినవి; హృద్రంథిభేదనప్రాథంబుల్= హృదయంలోని ముడులను భేదించటంలో సమర్థములు.

తాత్పర్యం: ‘ఓర్పు, దమము, సత్యము అనే ఈ మూడు సద్గుణాలు అపరిమితమహిమ కలిగి ఉన్నాయని వింటున్నాము. అవి సమస్త ధర్మాలలోనూ కీర్తించదగినవై ఉన్నాయి. అవి హృదయంలోని వాసనామయములై అవిద్యవలన ఏర్పడిన గ్రింథులను భేదించటంలో చాలా సమర్థములై ఉన్నాయి.’

ఏశేషం: పూర్వజన్మలో చేసిన కర్మల వలన కలిగిన మాలిన్యం హృదయంలో వాసనారూపంలో ముడివడి ఉంటుంది. ఈ ముడులే హృదయగ్రింథులు అనబడతాయి. ఈ శరీరమే నేను, ఇది నా ధనం, నేను సుఖవంతుడిని, దుఃఖవంతుడిని’ ఇతాగ్యది భావనలే. అవిద్యామూలంగా ఏర్పడే గ్రింథులు. క్షమ మొదలైన సద్గుణాల వలన ఈ ముడులు విడిపోతాయి.

వ. అని చెప్పి వెండియు.

545

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పివ్= అని పలికి; వెండియువ్= మరల.

తాత్పర్యం: ఆ హంస అట్లా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నది.

క. ‘పరమర్థ భేదులును నయ , విరహితములు ధర్మకార్య విముఖంబులు ని

మృరములు నగు మాటలు స , త్వరుషుం డాడు డవి సత్యములు గా కునికిన్.

546

ప్రతిపదార్థం: అవి= ఈ చెప్పబోయేవి; సత్యములు= నిజాలు; కాక+ఉనికిన్= కాకుండా ఉండటంవలన; సత్పురుషుండు= సజ్జనుడు; పరమర్థ భేదులునువ్= ఇతరుల జీవస్థానాలను భేదించేవీ; నయవిరహితములువ్= నీతిలేనివీ; ధర్మకార్య విముఖంబులువ్= ధర్మంతో కూడిన పనులకు విరుద్ధాలును; నిష్ఠరములువ్+అగు= కలినములునైన; మాటలు= వాక్యాలు; ఆడడు= పలుకడు.

తాత్పర్యం: ఇతరుల మర్మాలను భేదించేవీ, నీతికి దూరమైనవీ, ధర్మకార్యాలకు అనుకూలం కానివీ, కలినములైనవీ అయిన వాక్యాలు సత్యాలు కాబాలవు. అందువలన సజ్జనుడు అట్టిమాటలు చెప్పడు.

క. జనములు దను నవమానిం , చిన నిందించినను మాటుసేయక సైలం
చిన శాంతాత్ముడు వారల , మును చేసిన యట్టి సుకృతముల నాచికొనున్. 547

ప్రతిపదార్థం: జనములు= ప్రజలు; తనున్= తనను; అవమానించినన్= పరాభవించినా; నిందించినన్= తిట్టినా; మాటుచేయక= ప్రతికారం చేయక; సైరించిన= సహించిన; శాంత+ఆత్ముడు= శాంతచిత్తుడు; వారల= వారియొక్క; మునుచేసినఅట్టి= పూర్వం కావించినట్టి; సుకృతములన్= పుణ్యాలను; ఆచికొనున్= అపహరించుకొంటాడు.

తాత్పర్యం: ఎవడు జనులు తనను అవమానించినా, తిట్టినా బదులు చేయకుండా సహించుకొంటాడో, అట్టి శాంతమనస్సుడు తనను అవమానించినవారు పూర్వం చేసిన పుణ్యాలను అపహరించుకొంటాడు.

క. కీడాడిన మేలాడుచుఁ , దాడన మొనలించి రేని దరహశసముతో
సీడం బోచును గ్రోధించి , త్విడ వారయ దెప్పుడును మటియహృదయమున్. 548

ప్రతిపదార్థం: కీడు+ఆడినన్= నిందించినా; మేలు+ఆడుచున్= శుభం పలుకుతూ; తాడనము= కొట్టటం; ఒనరించిరేనిన్= చేసినను; దరహశసమునన్= చిరునగవ్వతో; ఈడన్+పోదును= వెనుదీస్తాను; ఎప్పుడునున్= ఏ వేళనా; మదీయహృదయమున్= నా చిత్తాన్ని; క్రోధ+ఉత్సీడ= కోపముయొక్క+బత్తిడి; పొరయదు= పొందదు.

తాత్పర్యం: న సైవరైనా నిందిస్తే నేను వారిపట్ల శుభమే పలుకుతాను కాని అశుభం పలకను. ఎవరైనా కొట్టినా చిరునవ్వతో వెనుదీస్తాను గాని మారు కొట్టటానికి ప్రయత్నించను. ఎప్పుడూ నా హృదయంలో కోపం పొడసూపదు.

తే. వేదసారంబు సత్యంబు; వినుఁడు! సత్య , సారమూర్తి దమము; దమసార మనఘు
లార! మోక్ష; మీ పరిపాటి గారవమున , నాదలించు జనంబుల కందు ముక్కి. 549

ప్రతిపదార్థం: అనఘులార్! = పాపరహితులారా!; వినుఁడు= ఆలకించండి; వేదసారంబు= శ్రుతియొక్క సారం; సత్యంబు= సత్యవచనం; సత్యసారమూర్తి= సత్యంయొక్క సారమైన రూపం; దమము= బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహం; దమసారము= ఇంద్రియనిగ్రహము యొక్క సారాంశం; మోక్షము= విడురల; ఈ పరిపాటిన్= ఈ పద్ధతిని; గారవంబునన్= ప్రేమతో; ఆదరించు జనంబులకున్= గౌరవించే ప్రజలకు; ముక్కి= మోక్షం; అందున్= లభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: పాపరహితులైన సాధ్యలారా! వినండి. వేదము యొక్క సారాంశం సత్యం. సత్యంయొక్క సారరూపం దమము, దమము యొక్క సారాంశం ముక్కి. ఈ ప్రకారం సత్యాదులను పాటించేవారికి మోక్షం కరతలామలక మవుతుంది.

క. దమమున్ గర్భోద్యియముల , శమియింపగు జేత యచి నిసర్గగుణంబై
రమియించు నెప్పురుషు చి , త్తము దాన నతండు సర్వధర్థకరుఁ డగున్. 550

ప్రతిపదార్థం: దమమునన్= ఇంద్రియ నిగ్రహంతో; కర్మాంద్రియములన్= వాక్కు మొదలైన కర్మాంద్రియాలను; శమియింపగున్+జేత= శాంతింప జేయటం; అది= అది; నిసర్గగుణంబై= సహజస్వభావమై; ఏ+పురుష చిత్తమున్= ఏ మనజాడి మనస్సును; రమియించున్= రమింపజేస్తుందో; అతండు= ఆ మనజాడు; దానన్= ఆ చిత్తంజేత; సర్వధర్మకరుఁడు+అగున్= సమస్త ధర్మాలు చేసినవా డవుతాడు.

తాత్పర్యం: బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహత్వక్కమైన దమంతో వాక్కు, పాణి, పాదం, పాయువు, ఉపస్థితి అనే ఐదు కర్మాంద్రియాలను శాంతింప జేయటమనేది సహజగుణమై ఎవడి మనస్సును రమింపజేస్తుందో, దానివలన అతడు సమస్తమైన ధర్మాలు చేసినవాడవుతాడు.

క. ఆ తెఱఁ గఘుములఁ బాచును , బాతకములు వాయ మొగులు వాసిన సంప్రద్యోతితుఁ డగు నమృతాంశుని , భాతి వెలుగు నాత్మమోక్షపద మండి సుండి!

551

ప్రతిపదార్థం: ఆ+తెఱఁగు= ఆ పద్ధతి; అఘములన్= పాపాలను; పాచును= తొలగిస్తుంది; పాతకములు= పాపాలు; పాయన్= తొలగగా; మొగులు పాసినన్= మబ్బు తొలగిన; సంప్రద్యోతితుఁడు+అగు= చక్కగా ప్రకాశించేవాడైన; అమృతాంశుని భాతిన్= చంద్రుడివలి; ఆత్మ వెలుగున్= ఆత్మ ప్రకాశిస్తుంది; అది= ఆ ఆత్మప్రకాశమే; మోక్షపదము సుండి!= మోక్షస్తోసం సుమా!

తాత్పర్యం: ఆ రీతిగా ఇంద్రియాలను నిగ్రహించటమనే పద్ధతి పాపాలు నశింపచేస్తుంది. పాపాలు పోతే మబ్బు తొలగితే చంద్రుడు ప్రకాశించునట్లు ఆత్మ ప్రకాశిస్తుంది. అదే మోక్షం.

విశేషం: అలంకారం: ఉపమ.

క. మనసును వాక్యము రక్షం , బనుపడు నెవ్వణికి శ్రుతి తపస్త్రాగము లా
తని చేతిలోని వగుసుని , మునిజనములచేత విందుము నిరంతరమున్.

552

ప్రతిపదార్థం: ఎప్పనికిన్= ఏ మనజడికి; మనసునన్= చిత్తమును; వాక్యమున్= మాటయు; రక్షన్+పనుపడున్= రక్షణకు అలవాటుపడునో; శ్రుతితపస్త్రాగములు= వేదము, తపస్సు, దానము అనేవి; అతనిచేతిలోనివి+అగున్+అని= అతడి చేతికి లభ్యము లపుతా యని; నిరంతరమున్= ఎల్లవేళలా; మునిజనములచేతన్= బుసులచేత; విందుము= వింటాము.

తాత్పర్యం: ఎవడు మనస్సును, మాటను అపమార్గంలో పోనీయకుండా రక్షిస్తాడో, అతడి చేతిలోనే వేదం, తపస్సు, త్యాగం ఉంటాయని సదా మునులు చెప్పగా వింటున్నాము.

క. పలుకు వడినతనిఁ బాపం , బులు విడుచుం బలికినతనిఁ బొందును బాపం
బులు నొరుపాపము దనష్టే , నొలయింపగనేల నింద యుడిగినఁ గాదే.

553

ప్రతిపదార్థం: పలుకువడినతనిన్= నిందపడినవాడిని; పాపంబులు= పాతకాలు; విడుచున్= వదలుతాయి; పలికినతనిన్= నిందించినవాడిని; పాపంబులు= పాతకాలు; పాందును= చేరుతాయి; ఒరుపాపమున్= ఇతరుని పాతకమును; తనష్టైన్= తనమీద; ఒలయింపగన్+ఏల= వ్యాపింపచేయట మెందుకు?; నింద యుడిగినన్= నిందించటం వదలితే; కాదే?= జరుగదా? (ఉచితం గాదా)

తాత్పర్యం: ఎవడు ఊరక ఇతరులచేత నిందించబడతాడో, వాడిని పాపాలు విడిచిపెడతాయి. ఎవడు ఊరక ఇతరుడిని నిందిస్తాడో, వాడిని పాపాలు మట్టుకొంటాయి. అందువలన ఇతరులను నిందించి వారి పాపం తనష్టై వేసికొనటం ఎందుకు? నిందించటం పూర్తిగా వదలి పెట్టితే మంచిదికదా!

క. కుపితుఁ డగువాని ప్రతమును , జపమును దేవార్థనంబు శ్రాద్ధక్రియయం
దపమును దానము యజనము , నపగతములు గాగుజేయ నంతకుఁ డలుకన్.

554

ప్రతిపదార్థం: అంతకుఁడు= యముడు; అలుకన్= కోపంతో; కుపితుఁడు+అగువాని ప్రతమును= కోపించినవాడియొక్క ప్రతమూ; జపమును= జపమూ; దేవార్థనంబు= దేవపూజ; శ్రాద్ధక్రియయున్= పిత్రకర్మ; తపమును= తపస్సు; దానము= ఈవి; యజనము= యాగక్రియ; అపగతములు+కాగన్+చేయున్= తొలగేటట్లు చేస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఎవడు కోపం కలిగిఉంటాడో, వాడి ప్రతం, జపం, దేవపూజ, పితృకర్మ, తపస్స, దానం, యాగక్రియ - వీటన్నిటినీ కోపంతో యముడు నశింపజేస్తాడు.

చ. పలుకక యుండుకంటే దగ్గ బల్మై మేలు; వినుండు! సత్యముం బలుకుట ధర్మమార్గమును బల్మై సర్వజన ప్రియంబుగా
బలుకుట యోచి నెక్కడగు భంగులు; వీని నెఱింగి యొండుమై
బలుకక నాల్గుచందములు బల్మైగ మెత్తరు వాని దేవతల్.

555

ప్రతిపదార్థం: వినుండు= అలకించండి; పలుకకండు కంట్= మాటలాడక ఉండటంకన్న; తగ్వ్= తగురీతిగా; పల్మై= మాటలాడటం; మేలు= శ్రేయస్వరం; సత్యమువ్= నిజమును; పలుకుట= వచించటం; ధర్మమార్గమువ్వ్= ధర్మపద్ధతిలో; పల్మై= వచించటం; సర్వజనప్రియంబుగావ్= సమస్త ప్రజలకు ప్రీతికలిగేటట్లుగా; పలుకుట= వచించటం; బిలివ్= వరుసగా; ఎక్కుడు+అగుభంగులు= ఎక్కువఅయిన పద్ధతులు; వినివ్= ఈ పద్ధతులను; ఎఱింగి= తెలిసికొని; ఒండుమైవ్= మరొకరీతిగా; పలుకక= వచించక; నాల్గుచందముల్వ్= నాల్గువిధాల; పల్మైగ్వ్= వచించగా; వానివ్= అట్లు వచించేవాడిని; దేవతల్= సురలు; మెత్తరు= అభినందిస్తారు.

తాత్పర్యం: వినండి! మాటలాడకుండా మౌనం వహించటంకంటే తగినట్లు మాటలాడటం మేలు. సత్యంగా మాటలాడటం, ధర్మపద్ధతిలో మాటలాడటం, సకలజనులకు ప్రీతిగా మాటలాడటం క్రమంగా శ్రేష్ఠమైన పద్ధతులు. ఇట్లా మాట్లాడేపద్ధతులు గ్రహించి మరొక విధంగా మాటలాడక పై జెప్పినట్లు నాలుగువిధాల మాటలాడేవాడిని దేవతలు అభినందిస్తారు.

క. సత్యక్షమాదమంబులు, నిత్యపదంబునకు నెక్కు నిచ్చేన; యవి సంగత్యనుగతములు సత్సాం, గత్యం బటు గాన ముఖ్యకార్యము సుండీ!

556

ప్రతిపదార్థం: సత్య క్షమా దమంబులు= సత్యం, ఓర్పు, ఇంద్రియనిగ్రహం అనేవి; నిత్యపదంబునక్వ్= శాశ్వతమైన స్తానానికి; ఎక్కునిచ్చేన= ఎక్కుటానికి తగిన సాధనము; అవి= సత్యం మొదలైనవి; సంగత్యనుగతములు= సాంగత్యమును అనుసరించి వచ్చేవి; అటుకానవ్= అందువలన; సత్సాంగత్యంబు= సజ్జనులతోడి పొత్తు; ముఖ్యకార్యము= ప్రధానంగా చేయదగింది; చుండీ= సుమా!

తాత్పర్యం: సత్యం, ఓర్పు, బాహ్యాంద్రియ నిగ్రహం అనేవి మూడూ శాశ్వతమైన మోక్షస్తానం అధిష్టించటానికి ఉపకరించే నిచ్చేనవంటివి. అపి సాంగత్యమునుబట్టి వస్తాయి. ఆ కారణాన సజ్జనసాంగత్యం ముఖ్యమైన గమనించండి!

విశేషం: అలంకారం: రూపకం.

వ. అని సత్య క్షమా దమ ప్రకారవిషయంబు లైన వాక్యంబులు సెప్పిన విని కృతార్థాలై సాధ్యులు సంతోషించి వెండియు హంసంబున కిట్లనిల.

557

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ రీతిగా; సత్య క్షమా దమ ప్రకారవిషయంబులు+ఐన= సత్యం, ఓర్పు, ఇంద్రియనిగ్రహం వీటి స్వభావం విషయంగా గల్గిన; వాక్యంబులు= మాటలు; చెప్పినవ్= చెప్పగా; విని= ఆలకించి; కృతార్థులు+ఐ= కృతకృత్యాలై; సాధ్యులు సంతోషించి= సాధ్యులు హర్షించి; వెండియువ్వ్= మరల; హంసంబునక్వ్= అంచతో; ఇట్లు+అనిరి= ఈ రీతిగా అన్నారు.

తాత్పర్యం: హంస ఈ ప్రకారంగా సత్యం, క్షమ, దమం అనే గుణాలస్వభావాన్ని వివరించే మాటలు చెప్పింది. అది విని ధన్యలై సాధ్యులు సంతోషించారు. మళ్ళీ హంసతో వారు ఇట్లు అన్నారు.

క. ‘ఏమిట లోకం బావృతి? మేమిటు దా వెలుగకుండు? నేమిట మిత్ర స్తోమంబు విడుచుఁ దనుఁ గా, దేమిట మోక్షంబు? మాకు నెఱిగెంపు దయన్.’ **558**

ప్రతిపదార్థం: లోకంబు= ప్రపంచం; ఏమిటన్= దేనిచేత; ఆవృతము= ఆవరింపబడింది; ఏమిటన్= దేనివలన; తాన్= తాను; వెలుగకుండున్= ప్రకాశించకుండా ఉంటుంది; ఏమిటన్= దేనిచేత; తనున్= తనను; మిత్రస్తోమంబు= మిత్రులసమూహం; విడుచున్= వదలును; ఏమిటన్= దేనివలన; మోక్షంబు= ముక్తి; కాదు= సిద్ధించదు; దయన్= కృపతో; మాకున్ ఎఱిగెంపు= మాకు తెలియజెప్పుము.

తాత్పర్యం: ‘ఈ లోకం దేనిచేత కప్పబడి ఉన్నది? ఒకడు తాను దేనివలన ప్రకాశించకుండా ఉంటాడు? దేనిచేత మిత్రులు తనను వదలిపోతారు? దేనిచేత మోక్షం కలుగదు? ఈ విషయాలు కృపతో మాకు తెలియపరచుము.’

వ. అనుటయు. **559**

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనగా.

తాత్పర్యం: అని సాధ్యులు ప్రశ్నింపగా.

ఉ. అనతవైరి! యిట్లులను హంసము వారలతోడ లోక మ జ్ఞానముచేత నావృతము సంభూతమత్తరుడైన వే అగుం దాను బ్రుకాశసంపదకుఁ దన్ విడుచుం దెగి మిత్రకోటిలో భానుగతిన్ విమోక్షపద మందదు సంగముకల్చి నెమ్మెయిన్.’ **560**

ప్రతిపదార్థం: అనతవైరి!= అవనతులైన శత్రువులు కలవాడా; హంసము= మరాళం; వారలతోడన్= వారితో; ఇట్లులు+అనున్= ఇట్లు అన్నది; లోకము= ప్రపంచం; అజ్ఞానము చేతన్= జ్ఞానంలేమిచేత; ఆవృతము= కప్పబడింది; తాను= తాను; సంభూతమత్తరుడు+ఖన్= మచ్చరముచేత నిండినవాడైతే; ప్రకాశసంపదకున్ వేఱు+అగున్= కాంతి సంపదకు భిన్నమవతాడు; లోభానుగతిన్= లోభమును అనుసరించటం చేత; తెగి= సాపాసించి; మిత్రకోటి= మిత్రులబృందం; తన్+విడుచున్= తనను వదలును; ఏ+మెయిన్= ఏ రీతిగానైనా; సంగముకల్చిన్= సంసర్గం కలిగి ఉండటంచేత; విమోక్షపదము= విముక్తి స్థానం; అందదు= లభించదు.

తాత్పర్యం: శత్రుంజయుడవైన ఓ ధర్మరాజు! అప్పుడు హంస వారితో ఇట్లు అన్నది: ‘ఈ లోకం అవివేకంచేత ఆవరించబడిఉన్నది. మానవుడు మాత్రమైంది. కలవాడైతే లోకంలో ప్రకాశించకుండా పోతాడు. లోభి అయినవాడిని మిత్రబృందం వదలిపోతుంది. ఏ రీతిగానైనా లోకసంసర్గం కలిగిఉన్న వాడికి మోక్షం లభించదు.’

వ. అనిన వారు మరాళంబున కిట్లునిరి. **561**

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; వారు= ఆ సాధ్యులు; మరాళంబునకున్= హంసకు; ఇట్లు+అనిరి= ఇట్లు అన్నారు.

తాత్పర్యం: హంస అట్లు చెప్పేసరికి సాధ్యులు మళ్ళీ దానితో ఇట్లు అన్నారు.

క. ‘ఎవ్వుడు రమించు నొక్కుడు, యెవ్వుడు పెక్కండ్రు బ్రీతి నెసగఁగఁజేయున్,
నివ్వబీలు నెవ్వనికి బల, మెవ్వుడు కలహంబు వెంట కెంతయుఁ దొలఁగున్.’ **562**

ప్రతిపదార్థం: ఎవ్వుడు= ఎవడు; ఒక్కుడు రమించున్= ఒకడే క్రీడిస్తాడు; ఎవ్వుడు= ఎవడు; పెక్కండ్రున్= పెక్కుమందిని; ప్రీతిన్= ప్రీతితో; ఎసగఁగన్+చేయున్= అతిశయించునట్లు చేస్తాడు; ఎవ్వనికిన్= ఎవనికి; బలము= సత్తువ; నివ్వబీలున్= కలుగుతుంది; ఎవ్వుడు= ఎవడు; ఎంతయున్= మిక్కిలిగా; కలహంబు వెంటకున్= జగడపు త్రోవకు; తొలఁగున్= దూరంగా పోతాడు.

తాత్పర్యం: ఒక్కడే తనలో తాను రమించేవా డెవడు? చాలామందికి ప్రీతి కల్గించేవా డెవడు? ఎవనికి బలం కలుగుతుంది? ఎవడు కలహపు త్రోవకు దూరంగా తొలగిపోతాడు?’

వ. అని యడిగిన హంస యిట్లనియె. **563**

ప్రతిపదార్థం: అని యడిగినన్= అని ప్రశ్నించగా; హంస= మరాళం; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నది.

తాత్పర్యం: అని సాధ్యులు అడిగేసరికి హంసవారితో ఇట్లా చెప్పింది.

క. ‘ప్రాజ్ఞుడు రమించు నొక్కుడు; ప్రాజ్ఞుడు పెక్కండ్రు బ్రీతిఁ బరఁగఁగఁ జేయున్;
బ్రాజ్ఞుడు బలవంతుం డగును; బ్రాజ్ఞుడు కలహమునుఁ దొట్టుపడక తొలంగున్.’ **564**

ప్రతిపదార్థం: ప్రాజ్ఞుడు= పండితుడు; ఒక్కుడు= ఒకడే; రమించున్= క్రీడిస్తాడు; పెక్కండ్రున్= చాలామందిని; ప్రీతిన్= ప్రీతితో; పరఁగఁగన్+చేయున్= ప్రవర్తిల్లునట్లు చేస్తాడు; ప్రాజ్ఞుడు= పండితుడు; బలవంతుండు+అగున్= బలంకలవడవుతాడు; ప్రాజ్ఞుడు= పండితుడు; కలహమున్= జగడంతో; తొట్టుపడక= తగులుపడక; తొలంగున్= దూరంగా పోతాడు.

తాత్పర్యం: అత్మజ్ఞానసంపన్ముడైన పండితుడు ఒక్కడే తనలోతాను ఆనందిస్తాడు, ఎక్కువమంది జనులలో ప్రీతి కలిగిస్తాడు. బలం కలవా డవుతాడు. అట్టి పండితుడు ఎవరితోనూ జగదానికి పోక తొలగిపోతాడు.

వ. అని చెప్పిన రాయంచతో సాధ్య లిట్లనిలి. **565**

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పిన= అని వచించిన; రాయంచతోన్= రాజహంసతో; సాధ్యులు+ఇట్లు+అనిరి= సాధ్య లీరీతిగా అన్నారు.

తాత్పర్యం: ఈ రీతిగా చెప్పిన హంసను చూచి సాధ్యులు మరల ఇట్లా చెప్పారు.

తే. ‘విప్రుదేమెట దేవత్వవిభవ మొందు? , నేమె కతమున సాధుత్వ మెసకమెసగు?
సతని కెట్టి యసాధుత్వ మహపిాంచు? , మానుషుం డగు నెద్దాన? మహితమూర్తి! **566**

ప్రతిపదార్థం: మహితమూర్తి= పూజ్యమైన ఆకృతిగల ఓ హంసా!; విప్రుడు= బ్రాహ్మణుడు; ఏమిటన్= దేనిచేత; దేవత్వవిభవమున్= అమరత్వ వైభవాన్ని; ఒందున్= పొందుతాడు; అతనికిన్= ఆ విప్రుడికి; ఏమి కతమునన్= ఏ కారణాన; సాధుత్వము= సజ్జనత్వం; ఎసకమెనగున్?= మిక్కిలి అతిశయుస్తుంది?; ఎద్ది= ఏది; అసాధుత్వమున్= దుర్జనత్వమును; ఆవహించున్= కలిగిస్తుంది?; ఏ+దానన్= దేనివలన; మానుషుండు+అగున్?= కేవలమనుష్య డవుతాడు?

తాత్పర్యం: ‘దివ్యాకృతి గల ఓ హంసమా! బ్రాహ్మణుడు దేనిచేత దేవతావైభవం పొంది రాణిస్తాడు? ఏ కారణాంతో అతడు సాధుపురుషుడుగా ప్రశ్ని పొందుతాడు? అతడిని సాధుత్వం లేనివాడినిగా చేసేది ఏది? దేనివలన అతడు

కేవలం మనుష్య డవుతాడు?’

చ. అనుటయు హంస మిట్లులను ‘నధ్యయనంబున దేవభావముం గను; ప్రతపృత్తి సాధువనగాఁ జరియించు; జనం బసాధు నాఁ జనుఁ బలవాదశీలమున; శౌచవిహీనత మృత్యుభీతి వొం బిన మబిలోన నెక్కినిన భినత విప్రుడు మానుషుం డగున్.’

567

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అని అడుగగా; హంసము= మరాళం; ఇట్లులు+అనున్= ఇట్లు అన్నది; విప్రుడు= ద్విజుడు; అధ్యయనంబునన్= వేదం చదువటంచేత; దేవభావమున్+కనున్= దేవత్యం పాందుతాడు; ప్రతపృత్తిన్= పుణ్యకర్మవు వర్ధనంచేత; సాధువు అనగాన్= సజ్జనుడనగా; చరియించున్= ప్రవర్తిల్లుతాడు; పరివారశీలమునన్= నిందాశీలంచేత; జనంబు= ప్రజ; అసాధునాన్+చనున్= దుర్భనుడనగా అల్టే అయిపోతాడు; శౌచవిహీనతన్= పుచిత్తుం లేకపోవటం వలన; మృత్యుభీతిన్= మరణభయమును; పాందిన మదిలోనన్= చెందిన హృదయములో; నెక్కినిన= పాదుకొస్తు; దీనతన్= దీనత్తముచేత; మానుషుండు+అగున్= మనుష్యుడు అవుతాడు.

తాత్పర్యం: సాధ్య లట్లా ప్రశ్నించగా హంస ఇట్లా అన్నది - ‘బ్రాహ్మణుడు వేదాధ్యయనం చేయటంతో దేవత్యం పాందుతాడు. ఉపవాసాది పుణ్యకర్మలు చేయటంతో సాధువుగా ప్రశస్తి పాందుతాడు. నింద్యమైన శీలం కలవాడైతే ప్రజ లతడిని దుర్భనుడు అని వ్యవహరిస్తారు. శౌచం పాటించకపోవటం వలన, మరణభీతితో దీనత్తం పాందటం వలన అతడు కేవలం మనుష్యుడుగా రూపాందుతాడు.’

క. అని పలికి సాధ్యులకుఁ దని, తను విభవము సూపి సమ్మధంబున వారల్

దనుగొలువ నిజనివాసం, బున కేగె నజుండు నగవు మొగమున నెఱయన్.

568

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; అజుండు= బ్రహ్మ; సాధ్యులకున్= సాధ్యులనబడే ఆ దేవతావర్గాలకు; తన తనువిభవమున్= తన శరీరవైభవాన్ని; చూపి= ప్రదర్శించి; వారల్= వారు; సమ్మదంబునన్= సంతసంతో; తనన్+కొలువన్= తనను ఆరాధించగా; నగవు= నవ్వు; మొగంబునన్= వదనమందు; నెఱయన్= వ్యాపించగా; నిజనివాసంబునకున్= తన నెలవుకు; ఏగెన్= వెళ్ళాడు.

తాత్పర్యం: హంస రూపంతో ఉన్న బ్రహ్మదేవుడు అట్లా చెప్పి సాధ్యులకు తన నిజమైన శరీరవైభవం చూపాడు. వా రందుకు చాలా సంతోషించి ఆయనను సేవించారు. పిమ్మట ముఖంలో నవ్వు దీపిస్తూ ఉండగా బ్రహ్మ తన నెలవైన సత్యలోకానికి వెళ్ళాడు.

వ. అని చెప్పు భిష్మండు.

569

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; భిష్మండు= భిష్ముడు

తాత్పర్యం: అట్లా ధర్మజడితో వచించి భిష్ముడు మళ్ళీ ఈ క్రింది రీతిగా అన్నాడు.

ఉ. ‘సాదరపృత్తి సాధ్యులఁ బ్రహ్మర్థ సమేతులఁ జేయుఁ బూని సం వాదము సేసె దేవముని వంద్యుఁ డజుం; డిబి సేయు నాయురు తావుదన మిచ్చ సంతతపుభంబులు గీర్తి యొనర్చుఁ బుత్రపో త్రీదయ మావహించు భరతీత్తుమ! తన్ వినినన్ బలించినన్.’

570

ప్రతిపదార్థం: దేవమునివంద్యాడు= దేవతలచేతను; మునులచేతను నమస్కరించదగినవాడైన; అజాడు= బ్రహ్మ; సాదరవృత్తిన్= ఆదరంతో కూడిన వర్తనతో; సాధ్యలన్= సాధ్యలను; ప్రహర్షసమేతులన్= సంతోషంతో గూడినవారినిగా; చేయన్+పూని= చేయ నారంభించి; సంవాదమున్+చేసెన్= సంఖాషించాడు; భరత+ఉత్తము!= భరతవంశములో శ్రేష్ఠుడా!; ఇది= ఈ సంవాదం; తన్= తను; వినిన్వ్యాసిన్= విన్నా; పరించిన్వ్యాసిన్= చదివినా; ఆయురుత్సాధనమున్= ఆయువు యొక్క పుట్టుకను; చేయున్= కలిగిస్తుంది; సంతత శుభంబులు= ఎడతెగని మంగళాలను; ఇచ్చున్= ప్రసాదిస్తుంది; కీర్తి+ఒనర్చున్= యశస్సు కలిగిస్తుంది; పుత్రపాత్ర+ఉదయమున్= కొడుకుల, మనుమల ఉద్ఘావమును; ఆవహించున్= కలుగజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: భరతకులశేషుడవైన ఓ ధర్మరాజు! దేవతలకు, మునులకూ నమస్కరణీయుడైన బ్రహ్మ ఆదరంతో సాధ్యలకు సంతోషం కలిగించటానికి వారితో ‘హంసగీత’ అనే ఈ సంవాదం చేశాడు. ఈ గీతను విన్నా, చదివినా, దీర్ఘాయువు కలుగుతుంది. ఎడతెగని శుభాలు సంభవిస్తాయి. కీర్తి చేకూరుతుంది. పుత్రులు, మనుమలు తామరతంపరగా ఉదయించి వంశం వర్ధిల్లతుంది.’

క. అనిన విని ధర్మసందనుండు శంతనునందనుతో ‘సాంఖ్యయోగంబుల తారతమ్యంబులుం దత్ప్యరూపం బులు నెఱింగింపవే’ యసుటయు, నమ్మహిపతికి నమ్మహిత్వం డిట్లునియే. **571**

ప్రతిపదార్థం: అనినన్ విని= అని చెప్పగా ఆకర్షించి; ధర్మసందనుండు= ధర్మజీడు; శంతనునందనుతోన్= శంతనుడి కుమారుడైన భీష్ముడితో; సాంఖ్యయోగంబుల తారతమ్యంబులున్= సాంఖ్యశాప్త, యోగశాప్తములయొక్క తరతమ భేదాలను; తత్ప్యరూపంబులున్= ఆ శాస్త్రాల నిజరూపాలను; ఎఱింగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అని అడుగగా; ఆ+మహిపతికిన్= ఆ రాజునకు; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ భీష్ముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భీష్ము డట్లు చెప్పేసరికి విని ధర్మరాజు అతడితో ‘సాంఖ్యశాప్తం, యోగశాప్తం - ఈ రెండింటియొక్క భేదాలు, వాటి స్వరూపాలు తెలియజేప్పుము’ అని అడిగాడు. అంతట ఆ నరపాలుడితో భీష్ముడు ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

భీష్ముడు ధర్మజవకు యోగతంత్రప్రకారము చెప్పట (సం. 12-289-2)

క. తెలుపుదురు సాంఖ్యులును యో , గులుఁ దమతమ తెఱగు మేలగుట కారణసం కలితముగ నాకుఁ జాడగు , నలఫుగుణా! యొక్క రూప యయ్యరు దెఱగున్. **572**

ప్రతిపదార్థం: అలఫుగుణా!= గొప్ప గుణాలు గలవాడా!; సాంఖ్యులునున్= సాంఖ్య మార్గం అనుసరించేవారూ; యోగులున్= యోగమార్గం అవలంభించేవారూ; కారణసంకలితముగన్= హౌతువులతో కూడ; తమ తమ తెఱగులు= తమ తమ పద్ధతులు; మేలు+అగుట= శ్రేష్ఠంకావటం; తెలుపుదురు= చెప్పుతారు; నాకున్+చూడగున్= నేను పరిశీలింపగా; ఆ+శురుదెఱగున్= ఆ రెండు విధాలత్రోవయును; ఒక్కరూప= ఒకే విధమైనది.

తాత్పర్యం: ‘శ్రేష్ఠగుణదైన ఓ ధర్మరాజు! సాంఖ్యులు, యోగులు తమ తమ మార్గాలే మేలైనవని కారణాలు నిరూపిస్తా ప్రకటిస్తారు. కాని నా దృష్టికి ఆ రెండు మార్గాలూ ఒక్కటే.

క. ప్రత్యక్షహేతువాదులు , సత్యపరా! యోగపరులు సాంఖ్యులు శాస్త్రా ర్థాత్మంతసైపుణులు స , ధ్రుత్యాకలనంబు సరియ తదుభయమునకున్. **573**

ప్రతిపదార్థం: సత్యపరా!= సత్యపరాయణా!; యోగపరులు= యోగులు; ప్రత్యక్షహేతువాదులు= ప్రత్యక్షాన్నే ప్రామాణ్యహేతువని వాదించేవారు; సాంఖ్యులు= సాంఖ్యమార్గం అనుసరించేవారు; శాస్త్రాత్మంతసైపుణులు= శాస్త్ర ప్రతిపాదితమైన విషయములందు

మిక్కెలి సామర్థ్యం కలవారు; తదుభయమునకున్= ఆ రెంటికే; సద్గుత్యాకలనంబు= ఉన్నతమైన గతి చేకూరటం; సరి+ల= సమానమే.

తాత్పర్యం: సత్యనిష్పత్తమైన ఓ ధర్మపుత్రా! యోగులు ప్రత్యక్ష మొక్కలే ప్రమాణహేతువని వాదిస్తారు. సాంఖ్యులు శాస్త్ర ప్రతిపాదితమైన అర్థాలలో విశ్వాసం కలిగి అవే ప్రమాణమని నిరూపిస్తారు. అయినా ఈ రెండుమార్గాలవారు చివరికి పొందే లక్ష్యం ఒక్కటే.

క. ఆ తెరువులు రెంటికి వే , తై తోచుట దర్శనంబునంద నరేంద్రా!

భూతపొతము సద్గుత్యంతచ , ర్ఘృతిశయము శోచమును నియతకృత్యంబుల్.

574

ప్రతిపదార్థం: నరేంద్రా!= రాజు!; ఆ తెరువులు= ఆ మార్గాలు; రెంటికిన్= రెండింటికి; వేతైతోచుట= విభిన్నములై భాసించటం; దర్శనంబునంద= శాస్త్రమునందే; భూతపొతము= ప్రాణులకు మేలు చేయటం; సద్గుతచర్యాతిశయము= మంచి నియమాలను ఎక్కువగా పాటించటం; శోచమును= శుచిత్వం; నియతకృత్యంబుల్= రెండు మార్గాలకూ తప్పనిసరిగా సంబంధమైన కార్యాలు.

తాత్పర్యం: రాజు! సాంఖ్యయోగాల మార్గాలు రెండూ విభిన్నమై కనిపించటమనేది కేవలం శాస్త్రమునందు మాత్రమే. ప్రాణులపట్ల హితం, మంచి నియమాలు పాటించటం, శోచం ఈ రెండుమార్గాలకూ నియతమైన కార్యాలే.

విశేషం: సాంఖ్యయోగు ప్సుఫగ్గాలాః । ప్రవద్ధి స పండితాః

ఏకమప్యాస్తిత స్పృష్టుక్ । ఉభయో ర్యిందతే ఘలమ్ ॥ (గీత - 5-4)

యత్ప్రాంతైః ప్రాప్తుతే స్థానం । తద్వ్యై రపి గమ్యతే ।

ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ । యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ (గీత - 5-5)

అని శ్రీకృష్ణుడు గీతలో ప్రతిపాదించి ఉన్నాడు. ‘అవివేకులు మాత్రమే సాంఖ్యమూ, యోగులు వేరువేరని చెప్పుతారు. ఈ రెండింటిలో దేని ననుష్టించినా ఫలప్రాప్తి కలుగుతుంది. సాంఖ్యులు పొందే స్థానాన్నే యోగులు కూడా పొందుతారు. అందువలన సాంఖ్యయోగాలను రెంటినీ ఒక్కటిగా చూచేవాడు యథార్థదర్శి’ అన్న గీతాచార్యుడి అభిప్రాయం ఇక్కడ భీముడు చెప్పిన మాటలతో సరిపడుతున్నది.

వ. అనిన విని యుధిష్ఠిరుండు ‘భూతదయయును, సద్గుతధారణంబును, శోచంబును దుల్యంబులై సాంఖ్యయోగంబులకు దర్శనంబు వేఱగుట యెట్లు? వివలింపవే’ యసుటయు, నస్తురదేవునకు దేవతతుం డిట్లనియె.

575

ప్రతిపదార్థం: అనిన విని= అనగా అలకించి; యుధిష్ఠిరుండు= ధర్మజుడు; సాంఖ్యయోగంబులకున్= సాంఖ్యానికీ, యోగానికీ; భూతదయయునున్= ప్రాణులపట్ల కృపయు; సద్గుతధారణంబునున్= మంచినియమాలు పాటించటమూ; శోచంబునున్= శుచిత్వమూ; తుల్యంబులు+ఐ= సమానములై; దర్శనంబు= శాస్త్రం; వేఱు+అగుట= భిన్నమవటం; ఎట్లు= ఎట్లా; వివరింపవే= విశదీకరింపుమా; అనుటయున్= అని అడుగగా; ఆ+నరదేవునకున్= ఆ రాజుకు; దేవవ్రతుండు= భీముడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భీముడు చెప్పింది విని ధర్మరాజు ‘సాంఖ్యయోగమార్గాలు రెండింటికే భూతదయ, ప్రతిపదిన్నిర్వహణ, శుచిత్వం అనేవి సమానాలై ఉండగా శాస్త్రం మాత్రం ఎట్లా వేరుగా ఉంటుంది? ఈ సంగతి వివరించుము’ అని అర్థించాడు. అప్పుడు భీముడు ధర్మరాజుతో ఇట్లా చెప్పాడు.

క. ‘యోగులకు యోగబలమును , రాగము మోహంబునుం జిరస్నేహముగా
మాగముముఁ గ్రీధము గుణా , యోగము వరుసఁ బెడబొప నున్నతి యొలయున్.

576

ప్రతిపదార్థం: యోగబలమున్= యోగము యొక్క సామర్థ్యంతో; రాగమున్= విషయముల మీది అనురాగాన్ని; మోహంబునున్= అజ్ఞానాన్ని; చిరస్నేహమున్= దీర్ఘకాలికమైన ప్రీతిని; కామ+ఆగమమున్= అభిలాష యొక్క ఉత్సుక్తిని; క్రోధమున్= కోపాన్ని; వరుసన్= క్రమంగా; గుణ+ఆ యోగము= షై దోషాలకు విరుద్ధాలైన సద్గుణాలతోడి కలయిక; పెడన్+పాపన్= తొలగించగా; యోగులకున్= యోగమార్గంలో ఉన్నవారికి; ఉన్నతి= ఔన్నత్వం; ఒలయున్= సిద్ధిస్తుంది.

తాత్పర్యం: రాగం, మోహం, దీర్ఘకాలికమైన స్నేహం, కామం, క్రోధం అనే దుర్గుణాలు ఆత్మోన్నతిని నిరోధించేవి. యోగబలంతో షై దోషాలను తద్విరుద్ధమైన సద్గుణాలతో తొలగిస్తే యోగులకు ఆత్మోన్నతి లభిస్తుంది.

విశేషం: పద్యంలో ‘గుణాయోగము’ అన్న పదాన్ని ద్వితీయాంతంగా గ్రహిస్తే, రాగాదులతోపాటు త్రిగుణాలతోడి ఆ యోగాన్ని (కలయికను) కూడా యోగబలంతో తొలగిస్తే - అని అర్థం చెప్పాలి.

చ. ఘనరుషమున్ సముద్రతమ్మగంబును జాలము ర్షచ్ఛి వాగురా
వినిహాతిఁ జేసి యిష్టపదవిం జను చాడ్పున యోగతంత్రరీ
ధనమగు లోభ జాత దురితత్రజముం బెడబొచి సత్పుధం
బును జరియించు యోగి సుఖమూర్తిత సుస్థితగా వహించుచున్.

577

ప్రతిపదార్థం: ఘనరుషమున్= పెద్ద చేపయున్నా; సముద్రతమ్మగంబును= బలిష్టమై గర్యించిన జంతువున్నా; జాలమున్= వలను; ప్రచీ= చించి; వాగురావినిహాతిన్+చేసి= ఉరిని చేదించి; ఇష్టపదవిన్= ఇష్టవచ్చిన త్రోపలో; చనుచాడ్పునన్= పోయేటట్లు; యోగి= యోగం శిలించేవాడు; సుఖమూర్తితన్= సుఖస్వరూపాన్ని; సుస్థితగాన్= దృఢంగా ఉండేటట్లు; వహించుచున్= కలిగింటూ; యోగతంత్ర రోధనము+అగు= యోగంయొక్క ఉపాయాలను అడ్డగించినదైన; లోభజాతదురితవజమున్= లోభంనుండి కలిగిన పాపసంచయాన్ని; పెడన్+పాచి= తొలగద్రోసి; సత్పుధంబునన్= సన్మార్గంలో; చరియించున్= సంచరిస్తాడు.

తాత్పర్యం: పెద్దచేప వలను చించుకొని, బలిష్టమైన మృగము ఉరిని చేదించుకొని ఇష్టవచ్చిన దారిలో వెళ్ళిపోతాయి. అట్లే యోగి దృఢమైన సుఖస్వరూపంలో ఉంటూ యోగోపాయాలను నిరోధించే పాపాలను తొలగించుకొని సన్మార్గంలో సంచరిస్తాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

అ. యోగబలము లేని యొకభంగి యోగి బల్ , త్రీపు లేని మీను నేపు లేని
మృగము వలయు నురియుఁ దెగిపోవ నుఱుకంగ , లేనియట్ల భవములోన నడఁగు.

578

ప్రతిపదార్థం: యోగబలము లేని= యోగశక్తి చాలని; ఒక భంగియోగి= ఒక మాదిరి యోగి; బల్త్రోపులేని మీనున్= పెద్దగా దూసుకొని పోయేశక్తి లేని చేప; ఏపు లేని మృగమున్= విజ్ఞంభించే శక్తిలేని జంతువు; వలయున్= జాలమును; ఉరియున్= పాశమును; తెగిపోవన్= తెగిపోయేటట్లుగా; ఉఱుకంగలేని+అట్ల= పరుగెత్తలేని మాదిరిగా; భవములోనన్= సంసారంలో; అడగున్= అణగిపోతాడు.

తాత్పర్యం: బలాధిక్యంతో విజ్ఞంభించి ముందుకు దూసుకొని పోలేని చేప వలను చేదించలేదు. అట్లే శక్తి చాలని మృగం ఉరిని తెగజేసి ముందుకు పోలేదు. అవి రెండూ పాశం క్రింద తగులువడతాయి. అదే రీతిగా యోగబలం చాలని యోగి పాపపాశాలను చేదించలేక సంసారంలోనే నిబద్ధుడైపోతాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

ఆ. అల్పమైన యగ్ని యడగు నింధనములు , మీద వైవ బలము మిగులలేని యోగమట్ల తనకు సురుసట్టి దానన , సాదముందు సకలజనమనోజ్ఞ!

579

ప్రతిపదార్థం: సకలజనమనోజ్ఞ!= సమస్త ప్రజలకు మనోహరమైనవాడా!; అల్పమైన= కొద్దిపాటిదైన; అగ్ని= నిష్పు; ఇంధనములు= కట్టెలు; మీదవైవన్= పైనవేయగా; అడగున్= ఆరిపోతుంది; అట్ల= అదే మాదిరిగా; బలము మిగులలేని= శక్తి చాలని; యోగమ= యోగానుష్టానం; తనకున్+ఉరునట్టి రానన్+అ= తనకు తగిన దానితోనే; సాదము+బంధున్= అణగారిపోతుంది

తాత్పర్యం: సకల జనులకు హృదయంగముడవైన ధర్మసుతా! కొద్దిపాటి నిష్పు కట్టెలు పైన పడవేస్తే ఆరిపోతుంది. అదే రీతిగా బలహీనమైన యోగం కూడా తన కనుకూలమైన దానితోనే అణగారిపోతుంది. కట్టెలు అగ్నికి అనుకూలమైనప్పటికీ నిష్పు తక్కువై కట్టెలక్కువైతే నిష్పు శమించిపోతుంది. (అదే రీతిగా అనుకూలమైన యోగసాధనలే యోగానికి బలం లేనప్పుడు దానిని శమింపజేస్తాయని తాత్పర్యం).

విశేషం: అలం: ఉపమ.

ఆ. ఇధమైన యగ్ని ఇంధన సంపద , నతిశయల్లు నట్లు లభికబలన మర్గసారయోగ మహిమయు సంతంత , కగ్గలించు వ్రతము లగ్గలింప.

580

ప్రతిపదార్థం: ఇధము+పన= దీపించిన; అగ్ని= అనలం; ఇంధనసంపదన్= కట్టెల సమృద్ధిచేత; అతిశయల్లునట్లులు= ఎక్కువగా మండే విధంగా; అధికబలసమగ్రసారయోగ మహిమయున్= ఎక్కువ బలంతో సమగ్రమైన శ్శ్వయోగ ప్రభావం కూడ; వ్రతములు= నియమాలు; అగ్గలింపన్= ఎక్కువ కాగా; అంతంతకున్= అంతకంతకు; అగ్గలించున్= అతిశయస్తుంది.

తాత్పర్యం: బాగా జ్యులించిన అగ్ని ఎక్కువగా వంటచెరకు అందిస్తే ఇంకా ఎక్కువగా మండుతుంది. అదే రీతిగా శక్తిమంతమైన యోగంయొక్క ప్రభావం ఎంతకెంతకు నియమసాధనలు ఎక్కువవుతాయో, అంతకంతకు అతిశయమై రాణిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. స్తోతోవేగము పటుగతి , వీతబలుం బిగుచునట్లు విషయము లీడ్స్టుం జేతోబలసంబృత యో , గాతిశయుడు గాని వాని నంచితచరితా!

581

ప్రతిపదార్థం: అంచితచరితా= పూజ్యమైన చరిత్రం కలవాడా!; స్తోతోవేగము= ప్రవాహంయొక్క వేగం; పటుగతిన్= పటిష్టమైన నడకతో; వీతబలున్= తొలగినబలం కలవాడిని; బిగుచునట్లు= లాగివేసేటట్లు; చేతోబలసంబృతయోగాతిశయుడు= మనోబలంతో నిండిన యోగదృఢత్వం కలవాడు; కానట్టి యోగాని; విషయములు= శబ్దం మొదలైన విషయాలు; ఈడ్సున్= లాగివేస్తాయి.

తాత్పర్యం: మాన్యచరిత్రుడవగు ఓ ధర్మరాజు! బలంగా ముందుకు సాగిపోయే ప్రవాహావేగం బలహీనుడిని లాగివేస్తుంది. అట్లాగే మనోబలంతో కూడిన యోగశక్తి లేనివాడిని శబ్దస్పర్శాది విషయాలు తమవైపునకు లాగివేస్తాయి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. నబి రయము వారణీంద్రుడు , గుదియించిన యట్ల పోలేఁ గురువర! దైనాళ్ల
స్వదమగు విషయాల్లాసముఁ , గుదియించును యోగసిద్ధి గురుహృద్జలుఁడున్. **582**

ప్రతిపదార్థం: కురువర!= కురుక్రేష్టా!; వారణ+ఇంద్రుడు= గజీంద్రుడు; నదిరయమున్= నదీవేగాన్ని; కుదియించిన అట్ల పోలెన్= అడ్డగించేటబ్లీ; యోగసిద్ధి గురుహృద్జలుఁడున్= యోగంయొక్క సిద్ధిచేత గొప్పదైన మనోబలం కలవాడుకూడా; దైనాశ్వదము+అగు= దీనత్వానికి నెలవైన; విషయ+ఉల్లాసమున్= శబ్దాదివిషయాల విలాసాన్ని; కుదియించును= అడ్డగిస్తాడు.

తాత్పర్యం: కురువర్యా! మదించిన ఏనుగు నదీప్రవాహ వేగాన్ని తగ్గించినట్టే యోగసిద్ధితో మనోబలం సంపాదించుకొన్న యోగివర్యుడు దీనత్వం కలిగించే విషయాల ఉరవడిని తగ్గించివేస్తాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. కుపితుడును నంతకుండును గ్రోధఫోర , మృత్యువును సైన నియమసమృద్ధయోగ బలునిదెన వోహ జాల రప్తిహతముగ , నెందుఁ జలయించు నతడు నరేంద్రముఖ్య! **583**

ప్రతిపదార్థం: నరేంద్రముఖ్య!= రాజుక్రేష్టా!; కుపితుడు+అగు= కోపించినవాడైన; అంతకుండును= యముడు అయినా; క్రోధఫోరమృత్యువున్న+ఐన్= కోపంచేత భయంకరమైన మృత్యుదేవత ఐనా; నియమసమృద్ధ యోగబలుని దెసన్= నియమాలతో సమగ్రమైన యోగబలం కలవాడిపైపు; పోవన్+చాలరు= పోలేరు; అతడు= ఆ యోగి; అప్రతిహతముగన్= ఎదురులేకుండ; ఎందున్+చరియించున్= ఎక్కుడైనై తిరుగగలడు.

తాత్పర్యం: నృపత్రేష్టా! కోపించిన యముడుగానీ, కోపభీకరమైన మృత్యువుగానీ దృఢనియమాలను పాలించి యోగశక్తి పరిపూర్ణమైన యోగిచెంతకు పోలేరు. అట్లాంటి యోగింద్రుడు ఎదురులేనివాడై ఎక్కుడైనై తిరుగుతాడు.

క. భోగంబుఁ దపముఁ బోలిబోలి , రాగవిరాగతల హృదయరంగమునకుఁ గే
జీగతులు దెచ్చి యార్థుచు , యోగి యనుభవించుఁ దగిలియిండం డెందున్. **584**

ప్రతిపదార్థం: యోగి= యోగశిలుడు; పోర్న+పోర్న= మాటిమాటికి; భోగంబున్= విషయానుభవాన్ని; తపమున్= తపస్సును; రాగవిరాగతలన్= రక్తినీ, విరక్తినీ; హృదయరంగమునకున్= చిత్తం అనే రంగస్తలానికి; కేళీగతులన్= క్రీడాగమనాలతో; తెచ్చి= తీసికొనివచ్చి; ఆర్యచున్= ఆడిస్తూ; అనుభవించున్= అనుభవిస్తాడు; ఎందున్= దేనిలోనూ; తగిలింధడు= అనక్కుడై ఉండడు.

తాత్పర్యం: యోగాభ్యాసపరుడైనవాడు మాటిమాటికి తన హృదయమనే రంగస్తలం మీదికి విషయసుభానుభవాన్ని, తపస్సునూ, రాగాన్ని, విరాగాన్ని సవిలాసంగా తీసికొనివచ్చి ఆడిస్తూ ఉంటాడు. ఎందులోనూ తగులువడకుండా తాను ఆ క్రీడారసాన్ని అనుభవిస్తాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. జగతీవర! యోగస్తా , లగతులు సెప్పితి వినం గలదు సూక్ష్మవిధం
బగుమార్గ ప్రచయము ద , స్నిగ్ధదన మహధానమున వినిన మతి దేఱున్. **585**

ప్రతిపదార్థం: జగతీవర!= భూవరా!; యోగస్తాల గతులు= యోగంయొక్క స్తూలమైన విధానాలు; చెప్పితిన్= వివరించాను; సూక్ష్మవిధంబు+అగు= సూక్ష్మపద్ధతిగల; మార్గప్రచయము= విధానాల సముదాయం; వినంగలదు= వినటానికి మిగిలించ్చుది;

తన్నిగదనమున్= ఆ చెప్పటాన్ని; అవధానమున్= పౌచ్ఛరికతో; వినిన్= నింటే; మతి= బుద్ధి; తేఱున్= ప్రసన్నతపొందుతుంది.

తాత్పర్యం: రాజు! యోగానికి చెందిన స్వాలమైన విషయాలు ఇంతవరకూ చెప్పాను. ఇంకా సూక్ష్మ విషయాలైన కొన్ని యోగవిధానాలు వినవలసి ఉన్నాయి. వాటి వివరణ సావధానంగా నింటే బుద్ధి నిర్వలమవుతుంది.

క. ఏమిగతి లక్ష్మ్యబేధముఁ , దా మేలుగు జేయు ధన్య తత్త్వరుణై యో

గాముల చిత్తుండు మోక్షం , భామెయి సాధించువాఁ డహంకృతిదూరా!

586

ప్రతిపదార్థం: అహంకృతిదూరా!= అహంకారం లేనివాడా!; ధన్యి= విలుకాడు; ఏమిగతిన్= ఎట్లు; తత్త్వరుణు+ఇ= దానియందాసక్కుడై; తాన్= తాను; లక్ష్మ్యబేధమున్= గురిని చేదించటాన్ని; మేలుగన్= బాగా; చేయున్= చేస్తాడో; ఆ+మెయిన్= అదేరీతిగా; యోగ+అమలచిత్తుండు= యోగముచే నిర్వలమైన హృదయం కలవాడు; మోక్షంబు= ముక్తిని; సాధించువాడు= సంపాదిస్తాడు.

తాత్పర్యం: అహంకారంలేని ఓ ధర్మరాజు! విలుకాడు తదేకచిత్తుడై ఎట్లా లక్ష్మ్యాన్ని చక్కగా చేదిస్తాడో, అట్లాగే యోగనిపుణుడు మోక్షలక్ష్మ్యాన్ని సాధిస్తాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

అ. నేతికుండ మోచి యే తెఱిగున సోబి , నాలు త్రాంకు వైపుణంబు గలుగు

పురుషుండట్ల యోగపరిణముండును నాత్త , నేముఱక ఏముక్తి కెక్క వలయు.

587

ప్రతిపదార్థం: వైపుణంబు గలుగు= నేర్చుగల; పురుషుండు= మనుజుడు; నేతికుండ= నేతితో నింపిన కుండను; మోచి= వహించి; ఏ+తెఱిగునన్= ఏ రీతిగా; సోబనాలు= మెట్లు; ప్రాయున్= ఎక్కుతాడో; అట్లా= ఆ రీతిగానే; యోగపరిణమున్= యోగనిపుణుడుకూడ; ఆత్మో+ఏముఱక= ఆత్మిపిషుయంలో మరుపులేకుండా; ఏముక్తిన్= మోక్షానికి; ఎక్కువలయున్= ఎగిబ్రాకాలి.

తాత్పర్యం: నేర్చుగల పురుషుడు నెత్తిపై నేతికుండ మోసికొని ఎట్లా మెట్లు ఎక్కిపోతాడో, అట్లాగే యోగనిపుణాత గలవాడు కూడ ఆత్మను మరువకుండా మోక్షసాధాన్ని అధిష్టించాలి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

తే. రథికునకుఁ గలమురికి సారథియుఁ గర్జు , ధారుఁడును బోలే నాత్తుకుఁ దాను సుపథ

వర్షునైకవిధాయి గావలయు యోగ , ధారణా నిశ్చలుం డగు ధీరు డధిప!

588

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజు!; రథికునకున్= రథమునదిష్టించిన వాడికిని; కలమరికిన్= ఒడనెక్కిపోయేవాడికిని; సారథియున్= రథంనడిపేవాడును; కర్మధారుఁడును పోలెన్= చుక్కానిపట్టేవాడివలె; యోగధారణానిశ్చలుండు+అగు= యోగమును ధరించుటలో చలనములేనివాడైన; ధీరుఁడు= ధైర్యముగలవాడు; తాను= తాను; ఆత్మకున్= తన ఆత్మకు; (తనకు); సుపథవర్షునైక విధాయి= మంచి మార్గమున ప్రవర్తించుటను మాత్రమే కల్పించువాడు; కావలయున్= కావాలి.

తాత్పర్యం: రాజు! రథమెక్కి పోయేవాడిని సారథివలె, పడవ ఎక్కి పయనించే వాడిని చుక్కాని పట్టేవాడివలె యోగధారణలో నిశ్చలష్టితిని పొందిన ధీరచిత్తుడు తన ఆత్మను మంచి మార్గంలోనే నడిపించాలి.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. శిరమును నాభియు హృదయము , సురమును గర్జములుఁ బార్ఫ్యాయుగజము నాత్మా
దరణీయస్థానము ల , య్యారవులఁ గసుయోగి యాత్త నిభపురనాథా!

589

ప్రతిపదార్థం: ఇభపురనాథా!= హస్తినానగరరాజా!; శిరము= తలను; నాభియున్= బొడ్డును; హృదయమున్= హృదయాన్ని;
ఉరమును= వక్కమును; కర్మముల్న్= చెవులు; పార్వ్యయుగజమున్= రెండు ప్రక్కలును; ఆత్మాదరణీయస్థానములు= ఆత్మకు
ఆదరించదగిన ప్రదేశాలు; యోగి= యోగశిలుడు; ఆ+ఇరవులన్= ఆ స్థానాలలో; ఆత్మన్ కమన్= ఆత్మను చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: హస్తినాపుర ప్రభుడవైన ఓ ధర్మపుత్రా! శరీరంలో తల, బొడ్డు, హృదయం, వక్కం, చెవులు, ఇరుప్రక్కలు
- ఆత్మకు ఆదరించదగిన నెలవులై ఉన్నాయి. యోగి అయినవాడు ఆ స్థానాలలో తన ఆత్మను సందర్శిస్తాడు.

వ. అనిన నజాతశత్రుం దాపగాపుత్రునితో నిట్లనియె.

590

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అనగా; అజాతశత్రుండు= ధర్మరాజు; ఆపగా పుత్రునితోన్= భీష్ముడితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా
అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భీష్ము డట్లా చెప్పగా ధర్మజూడు అతడితో ఇట్లా అన్నాడు:

తే. ‘యోగి యెట్టి యాహారంబు లుడుగవలయు? , నాతఁ డెబ్బంగి భోజ్యంబు లనుభవించి
బలము వడయువా?డిభి నాకు దెలియజేప్పు , వే జనస్తవనీయసమిద్ధబుభి!

591

ప్రతిపదార్థం: జన ప్రవీయ సమిద్ధ బుభి!= జనులచేత స్తుతించదగిన తేజోవంతమైన బుభికలవాడా! యోగి= యోగశిలుడు;
ఎట్టి= ఎటువంటి; ఆహారంబులు= భోజనాలు; ఉడుగన్ వలయున్?= వర్షించాలి?; ఆతడు= ఆ యోగి; ఏ+భంగిభోజ్యంబులు= ఎట్లాంటి ఆహారపదార్థాలను; అనుభవించి= భుజించి; బలము+వడయువాడు?= బలం పాంచుతాడు; ఇది= ఈ విషయం;
నాకున్+తెలియెన్=చెప్పవే!= నాకు ఎటుగజేయుమా!

తాత్పర్యం: ‘ప్రజాస్తుతికి పాత్రమై దీపించే బుభిగల ఓ పితామహా! యోగి ఎట్లాంటి ఆహారాలు వర్షించాలి? అతడు
ఎటువంటి ఆహారాలు తింటే బలం పుంజుకొంటాడు? ఈ విషయం నాకు వివరించుము.’

సీ. అనవుడు నతనితో నతఁడు ‘సుస్నీగ్రంబు , లైన యాహారముల్ మానువాఁడు
యోగి; నీరసముల సుదకంబులను జాల , నాఁకలి పుచ్చుచు నవియు సుదర
మథికపూర్ణంబగు నట్లుగాఁ గినక వ , ల్రించుట బలము వర్ధింపజేయు’
నని చెప్పి వెండియు నను ‘గామమును గ్రీథ , మును నిద్రయును దృష్టయును భయంబు

తే. రతియు నరతియుఁ బవనంబుగతియు నుడిపి , ధారణా నిశ్చలుం డయి తన్నుఁ దాన
కనుచునుండెడు యోగి దుర్ధంపుజేటు , వెడల నలిగి సుఖస్థానవిభవ మొందు.

592

ప్రతిపదార్థం: అనవుడన్= అనగా; అతనితోన్= ఆ ధర్మజూడితో; ఆతడు= భీష్ముడు; యోగి= యోగాభ్యాసపరుడు;
సుస్నీగ్రంబులు+పన= నూనెగల్లి చిక్కమైన; ఆహారముల్= భోజనాలు; మానువాఁడు= వడలేవాడు; నీరసములన్= సరసములు కానట్టి
పదార్థాలతోనూ; ఉడకంబులనున్= నీటితోను; చాలన్= మిక్కిలిగా; ఆకలి పుచ్చుచున్= ఆకలి తీర్చుకొంటూ; అనియెన్= అనికూడా;
ఉదరము= పాట్టు; అధికపూర్ణంబు+అగునట్లుగాన్= మిక్కిలి నిండెటట్లుగా; కొనక= గ్రహించక; వర్తించుట= ఉండటం; బలమున్= సత్తువను; వర్ధిల్లన్+చేయున్= వృద్ధిపొందిస్తుంది; అని చెప్పి= అని పలికి; వెండియున్= మరల; అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; కామమున్=

కోరికనూ; క్రోధమునున్= కోపస్నీ; నిద్రయునున్= నిద్రనూ; త్యష్టయునున్= ఆశనూ; భయంబున్= భీతినీ; రతియున్= రాగస్నీ; అరతియున్= రాగంలేమినీ; పవనంబుగతియున్= శ్వాసగమనస్నీ; ఉడిపి= ఉడిగించి; ధారణా నిశ్చలుండు+అయి= యోగమును ధరించటంలో కదలికలేనివాడై; తన్నున్= తను; తానే= కనుచున్+ఉండెడు యోగి= చూస్తూ ఉండే యోగి; దుర్గంపుట్టోటున్= చొరరాని ప్రదేశాన్ని; వెడలన్+అరిగి= అతిక్రమించిపోయి; సుఖస్థానవిభవమున్= ఆనందపదముయొక్క షైభవాన్ని; ఒందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు అట్లా అడుగగా అతడితో భీముడు ఇట్లా అన్నాడు: ‘యోగి నూనెగల చిక్కవైన ఆహారపదార్థాలు వర్ణించాలి. రసవత్తరములు కాని పదార్థాలతో, నీటితో ఆకలి తీర్చుకొనాలి. అవికూడా పాట్లనిండేటట్లు ఎక్కువగా తీసికొనరాదు. అట్లా ఉంటే బలం పెంపాందుతుంది’ - ఈ రీతిగా చెప్పి భీముడు మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు: - ‘కామాన్ని, క్రోధాన్ని, నిద్రనూ, ఆశనూ, భయాన్ని, అభిరుచినీ, అభిరుచిలేనితనాన్ని, శ్వాసగమనాన్ని ఉడిగించాలి. యోగధారణాలో నిశ్చలత కలిగి తనలో తను చూచుకొంటూ రమించే యోగి దుర్గమప్రదేశాలను నిర్దమించి నిత్యసుఖానికి నెలవైన ధామం చేరుకొంటాడు.

క. జనవర! యసిధారాశ్రత! మనదిగియెడు ధారణానియతి పనుపడు నె వ్యని చిత్తంబున నా యో , గనిరూఢున కలిది యైన కార్యముఁ గలదే.

593

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= రాజు!; ఎవ్వనిచిత్తంబున్= ఎవడి హృదయంలో; అసిధారాశ్రతము= కత్తివాదరమైనడక; అనన్+తగియెడు= అని చెప్పదగిన; ధారణానియతి= ధారణాయొక్క నియమం; పనుపడున్= అలవడుతుందో; ఆ యోగనిరూఢునకున్= అట్టి యోగిసిర్ధుడికి; అరిది+ఇన కార్యమున్= అశక్యమైన పని; కలదే?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: రాజు! కత్తి వాదరమైనడక అనదగిన యోగధారణా నియమం ఎవడి చిత్తంలో స్థిరమై ఉంటుందో అట్లాంటి యోగనిష్టునాడు సాధించరాని కార్యమేమున్నది?

క. యోగనిరూఢుడు సంగ , తాయాగానందైకరతుఁ; డతనికి జనన సం యోగము మృతిదైస్యంబును , భోగాభోగ సుఖాదుఃఖములు లే వధిపా!

594

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజు!; యోగనిరూఢు= యోగమునందు సిద్ధిపొందినవాడు; సంగత్యాగ+అనందైకరతుఁడు= పొత్తును విడుచుటచేత కలిగే ఆనందమునందే ఆసక్తుడు; అతనికిన్= అట్టి యోగికి; జననసంయోగమున్= పుట్టుకతోపొత్తు; మృతిదైస్యంబునున్= మరణభీతిచేతకలిగే దీనత్యమూ; భోగ+అభోగసుఖాదుఃఖములు= భోగంచేత కలిగే సుఖమూ; భోగం లేకపోవటంచేత కలిగే దుఃఖమూ; లేవు= ఉండవు.

తాత్పర్యం: రాజు! యోగసిద్ధి పొందినవాడు సంగాన్ని వదలిపెట్టటం వలన కలిగే సంతోషంలోనే ఆసక్తి కలిగి ఉంటాడు. అతడికి పుట్టుకతో సంయోగం, మరణంతో దీనత్యం లేవు. భోగంవలన సుఖించటం, భోగం లేకపోతే దుఃఖించటం అనేవి అతడి కుండవు.

క. అతనికి సరిత్యముర్త , క్షీతిభృ స్త్రీపములు గేలికిం బట్టులు దా మతిఁ దలఁచెనేనిఁ బలశాం , తత సున్నను గుడియు గుహాయుఁ దగుమంచిరముల్.

595

ప్రతిపదార్థం: అతనికిన్= ఆ యోగికి; సరిత్యముద్రక్షితిభృష్టీపములు= నదులు, సముద్రాలు, కొండలు, దీవులు; కేళికిన్= క్రీడకు;

పట్టలు= నెలవులు; తాన్= తాను; మతిన్= చిత్తమునందు; తలచెన్+ఎనిన్= తలంచినచో; పరిశాంతతన్+ఉన్నమన్= శాంతంగా ఉన్నా; గుడియున్= దేవాలయమూ; గుహయున్= కొండబిలమూ; తగుమందిరముల్= తగిన గృహాలు.

తాత్పర్యం: యోగనిపుణిడికి నదులూ, సాగరాలూ, కొండలూ, దీవులూ క్రీడాస్థానా లవుతాయి. అతడు తలచుకొంటే, ప్రశాంతంగా ఉంటే గుడి, పర్వతగుహ తగిన నివాసగృహాలుగా రూపొందుతాయి.

క. విముఖుం డగుటయుఁ గీళులు , దమయంతన చెందు జనులఁ దా వారలకున్ సుముఖుం డగుటయు శుభములు , సమకూరును శివునియట్ల చరితము లెల్లన్.' 596

ప్రతిపదార్థం: తాన్= తాను; విముఖుండు= ప్రతికూలుడు; అగుటయున్= కాగానే; తమ+అంతన= తమకుతామే; కీళులు= అశుభములు; జనులన్= ప్రజలను; చెందున్= పొందుతాయి; వారలకున్= ఆ జనులకు; సుముఖుండు+అగుటయున్= అనుకూలుడు కాగానే; శుభములు= మంగళాలు; సమకూరును= కలుగును; చరితములు+ఎల్లన్= నడవడికలన్నీ; శివుని+అట్ల= శంకరుడి వంటివే అవుతాయి.

తాత్పర్యం: యోగి ప్రజలకు విముఖుడుగా ఉంటే వాళ్ళకు అశుభాలు తమకు తామే కలుగుతాయి. అతడు వారికి సుముఖుడైతే శుభాలు ప్రాప్తిస్తాయి. యోగియొక్క పోకడలన్నీ శంకరుడి పోకడలను పోలి ఉంటాయి.'

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. అని చెప్పి వెండియు. 597

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: భీష్మ డీరీతిగా పలికి మళ్ళీ ఈ విధంగా అన్నాడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. ‘యోగతంత్రంబు సకలశాస్త్రిభితంబు , విను విశేషించి లోకైక విభుండు సెప్పె దీని నారాయణుడు; మునిమానసీయ , మిది మనంబునఁ దెలిసికొ మ్యుద్ధచరితి!’ 598

ప్రతిపదార్థం: ఇద్దచరిత= ఉజ్జ్వలమైన శీలం కలవాడా; విను= అలకించుము; యోగతంత్రంబు= యోగంయొక్క సిద్ధాంతం; సకలశాస్త్ర+ఉదితంబు= సమస్తశాస్త్రాలలో చెప్పబడింది; విశేషించి= అతిశయించి; దీనిన్= ఈ యోగశాస్త్రాన్ని; లోకైకవిభుండు= ప్రపంచానికి ముఖ్యప్రభువైన; నారాయణుడు= మాధవుడు; చెప్పెన్= వచించాడు; ఇది= ఈ సిద్ధాంతం; మునిమానసీయము= మునులచేత పూజించదగినది; మనంబునన్= నీ చిత్తంలో; తెలిసికొమ్ము= గ్రహించుకొనుము.

తాత్పర్యం: ‘ఉజ్జ్వలచరితుడైన ఓ ధర్మరాజా! వినుము. ఇప్పుడు నేను వివరించిన యోగసిద్ధాంతం సకలశాస్త్రాలలో చెప్పబడి ఉన్నది. విశేషించి దీనిని జగదేకప్రభువైన నారాయణుడు చెప్పాడు. దీనిని మునులు గౌరవిస్తున్నారు. కాబట్టి నీవు నీ మనస్సులో దీనిని చక్కగా గ్రహించుము.’

వ. అనిన విని ధర్మతనయుండు ‘యోగతంత్రప్రకారంబు భవత్త్వసాదంబునం బ్రథుద్ధంబయ్యే; సాంఖ్యస్వరూపం బెట్టిట యెత్తింగింపవే’ యని యడిగిన, నతనికి దేవత్తుం డిట్లనుఁ ‘గపిలాచి మహాముని దల్చితంబైన మార్గంబున వివరించేద. 599

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; విని= ఆక్రమించి; ధర్మతనయుండు= ధర్మపుత్రుడు; యోగతంత్రప్రకారంబు= యోగసిద్ధాంత

విధనం; భవత్తుసాదంబున్= నీ అనుగ్రహంచేత; ప్రబుర్ధంబు+అయ్యన్= తెలియబడింది; సాంఖ్యాస్వరూపంబు= సాంఖ్యశాస్త్రవిధానం; ఎఱింగింపవే= తెలుపుమా; అని అడిగిన్= అని ప్రశ్నించగా; అతనికిన్= ఆ ధర్మసుతుడికి; దేవప్రతుండు= భీముడు; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లు అన్నాడు; కొల+అదిమహాముని దర్శితంబు+సన్= కొలుడు మొదలైన పెద్ద మునులు చూసిన; మార్గంబున్= పద్ధతిలో; వివరించెదన్= విశదికరిస్తాను.

తాత్పర్యం: భీముడట్లు చెప్పగా విని ధర్మరాజు ‘నీ అనుగ్రహం వలన నేను యోగశాస్త్ర మెట్లాంటిదో చక్కగా తెలిసికొనగలిగాను. ఇక సాంఖ్యశాస్త్ర స్వరూపం ఎట్లాంటిదో నాకు తెలియజెస్పుము’ అని అడిగాడు. అప్పు డతడితో భీముడు ఇట్లు చెప్పాడు. నేను నీకు కపిలుడు మొదలైన మహా మునులు చెప్పిన పద్ధతి ననుసరించి సాంఖ్యశాస్త్రాన్ని విశదికరిస్తాను.’

భీముడు ధర్మరాజునకు సాంఖ్యస్వరూప నిరూపణంబు సేయుట (సం. 12-290-3)

- సీ.** ‘వినుము దృఢజ్ఞానమున విషయంబుల , భంగి లెస్సుగ నారయంగ వలయు;
నవియుఁ బిర్యజ్ఞముచ్ఛోమర పిత్సిద్ధ , గరుడ గంధర్వ కిస్సురుల యందు
వేఱచందంబులై విలసిల్లు; త్రుతివాక్య , దృష్టంబులగు దానఁ దెలియ నరయు
పలచయంబున భేదపరబోధమేమటి , కనరాదు; తోచిన యప్పు డవియు
- తే.** దురితకరముల యని వాసిఁ దొడరకుండ , వలదె లెస్సుగ నెత్తిగెన వచ్చుఁ దొలగ
నేముఱి దక్క నొండిాకం దేల చోర , జనులఁ జిట్లంగ నడచుట కనఫుచరిత!

600

ప్రతిపదార్థం: అనమచరిత!= దురితంలేని చరిత్రం కలవాడా!; వినుము= అలకించుము; ధృఢజ్ఞానమున్= గట్టి తెలివితో; విషయంబులభంగిన్= ((గ్రహించదగిన) ఆయా అంశాల పద్ధతిని; లెస్సుగన్= బాగుగా; ఆరయంగన్+వలయున్= పరిశీలించాలి; అవియున్= ఆ విషయాలుకూడా; తిర్యజ్ఞముచ్ఛోమర పిత్సిద్ధ గరుడ గంధర్వకిస్సురుల+అందున్= పశుపక్ష్యాదులు, మానవులు, దేవతలు, పితరులు, సిద్ధులు, గరుడులు, గంధర్వులు, కిస్సురులనబడే వీరిలో; వేఱచందంబులు+ప= వేరువేరు విధములై; విలసిల్లున్= ప్రకాశిస్తాయి; ప్రతివాక్య దృష్టంబులు+అగున్= (అపి) వేదవచనములచేత తెలియబడునవి అపుతున్నాయి; దానన్= దానివలన; తెలియన్+అరయు= తెలిసికొనటానికై అన్నేప్రించుము; పరిచయంబున్= ఎఱుకలో; భేదపరబోధము= భేదంతో సంబంధపడిన జ్ఞానం; ఏమిటికిన్= ఎందుకు; అనన్ రాదు= అని చెప్పుతగదు; తోచిన అప్పుడు= ఉండయించినప్పుడు; అవియున్= ఆ విషయాలుకూడా; దురితకరముల+అని= పాపహేతువులే అని; వానిన్= ఆ విషయాలను; తొడరక+ఉండన్ వలదె?= అంటకుండా ఉండవద్దా?; లెస్సుగన్= బాగుగా; ఎఱిగిన్= గ్రహిస్తే; తొలగన్ వచ్చున్= తొలగిసోవచ్చు; చోరజనులన్= దొంగలను; చిట్లంగన్+అడచుటకున్= కొట్టి అణచేటందుకు; ఏమఱిదక్కన్= జాగరూకత తప్ప; ఒండు+బకండు+ఎల?= మరొకటి ఎందుకు?

తాత్పర్యం: ‘పవిత్రవర్తనుడవైన ధర్మపుత్రా! వినుము. గ్రహించదగిన విషయాల నన్నింటినీ దృఢమైన వివేకంతో గ్రహించాలి. పశుపక్ష్యాదులు, మానవులు, దేవతలు, పితరులు, సిద్ధులు, గరుడులు, గంధర్వులు, కిస్సురులు - పీరికి చెందిన విషయాలు పరస్పర భిస్సుంగా ఉంటాయి. వేదవాక్యాలలో వాటిని చూడవచ్చును. నీవు కూడా వాటిని ఆ విధంగా తెలిసికొనటానికై ప్రయత్నించుము. పశుపక్ష్యాదులు, మానవులు మొదలైన వారికి చెందిన భిస్సుభిస్సు విషయాలను గ్రహించవలసిన అవసర మేమున్నది? అని చెప్పుకూడదు. ఆయా పరిస్థితులు మనకు కలిగినపుడు అవికూడ పాపహేతువులే అని తెలిసికొని వాటిని అంటకుండా ఉండాలి కదా! అపి చక్కగా తెలిసి ఉంటే వాటినుండి బయటపడవచ్చును. దొంగలను ఒడలు పగలగొట్టి తరిమినేయాలంటే ఏమరుపాటు లేకుండా ఉండటం తప్ప

మరొక ఉపాయంతో ప్రయోజనమేముంది? అందువలన దోషభూయిష్టమైన ఆయా విషయాలకు దూరంగా ఉండాలంటే వాటిని గూర్చిన పరిజ్ఞానం అవసరమే. (ఇందులో ఏమరుపాటు పనికిరాదని భావం).

విశేషం: తిర్యక్కులు, మానవులు మొదలైన వారికి చెందిన విషయాలన్నీ దోషాలతో కూడినవే. అవి శాస్త్రతాలు కాక రాకపోకలు గలిగి ఉండటం వలననే దోషభూయిష్టాలపుతున్నాయి. ఆ దోషస్యరూపం చక్కగా తెలిపై వాటిని వర్ణించి చివరికి జీవుడు మోక్షం పొందుతాడు. అందువలన వేదవాక్యాల సాయంతో వాటిని గ్రహించాలని తాత్పర్యం. ఆ విషయాలలో కొన్ని గుణాలు కలిగించవచ్చును. అయినా వాటికి కూడా రాకపోకలుంటాయి. అందువలన వాటికి శాస్త్రతత్త్వం లేదు కాబట్టి అవికూడా దోషాలే అని భావించాలని ఈ ఘట్టంలో సంస్కృతభారతానికి వ్యాఖ్యాపాసిన నీలకంరుడు వివరించాడు. (చూడు - బిరియంటల్ బుక్స్ రిప్రింట్ కార్పొరేషన్ వారి - శాంతిపర్వం - ద్వితీయముద్రణ, 602 పుట).

చ. తలపుగ నాయు వింతియకదా యని సాఖ్యము దుఃఖముం బోలం

గలుగవె కాలవృత్తి నని, కర్మము లిట్లని వేదచోదనం

బుల బహుభంగు లిట్టివని బుధికి సత్యరజుస్తమోగుణం

బులకుఁ బ్రవర్తనంబు లివి పామ్మని కాంచుట చాల మే లగున్.

601

ప్రతిపదార్థం: తలపుగన్= ఊహించగా; ఆయువు= జీవితకాలం; ఇంతియకదా అని= ఇంతేకదా అనీ; సాఖ్యమున్= సుఖమూ; దుఃఖమున్= దుఃఖమూ; కాలవృత్తిన్= కాలవర్తనచేత; పోర్న= క్రమంగా; కలుగవె అని= సంభవించవా అనీ; కర్మములు+ఇట్లు+అని= పనులు ఇట్లాంటివి అనీ; వేదచోదనంబుల బహుభంగులు= ప్రతిచేసేప్రేరణలయొక్క వివిధ పద్ధతులు; ఇట్టివి+అని= ఈ విధమైనవనీ; బుధికిన్= బుధి అనే అంతఃకరణవృత్తికి; సత్యరజుస్తమోగుణంబులకున్= సత్యం, రజస్సు, తమస్సు అనే త్రిగుణాలకు; ప్రవర్తనంబులు= పోకడలు; ఇవిపామ్మను+అని= ఇవియే సుమా! అనీ; కాంచుట= గ్రహించటం; చాలమేలు+అగున్= మిక్కిలి శ్రేయస్సు అవుతుంది.

తాత్పర్యం: ఆయువు ఇంతేకదా! అనీ, సుఖమూ, దుఃఖమూ క్రమంగా వస్తూడుంటాయి అనీ, మనం చేయదగిన కర్మ లట్టాంటివి అనీ, వేదం విధించే నానా విధులు ఈ రీతిగా ఉన్నాయనీ, బుధియొక్క ప్రవృత్తి, సత్యరజుస్తమోగుణాల ప్రవృత్తులూ ఇవే సుమా! అనీ గ్రహించటం ఎంతో శ్రేయోదాయక మవుతుంది. ఇవి తెలిసికొనటంవలన మానవుడు ప్రవృత్తిమార్గం వదలి క్రమంగా నివృత్తిమార్గంలో ప్రవేశించి శ్రేయస్సు పొందుతాడని భావం.

సి. ఇంతియార్థంబుల నేనింట సై బింలి, యములును గోఫ్సంబునందు వహిస్తూ

పవనుండు బయలను, బావకునందుఁ దోఁ, యములును భూమి దోయముల బలము

గొసికునందును గ్రాంతి యుపేంద్రుని, యందును నర్థంబునందు లోభ

మును దమస్సున బుధియును రజస్సును దము, స్సును సత్యమున రజస్సును గరంబు

అ. దగులు సత్య మాత్రదగులు; నాత్ముండు నా, రాయమఁడు మహేశుఁ డనగుగ బరగు

పరముఁ దగులు నతడు పరము మోక్షంబునుఁ, దగులు, మోక్ష మెందుఁ దగుల దధివ!

602

ప్రతిపదార్థం: అధిప!=రాజు!; ఇంద్రియ+అర్థంబుల+ఏనింటన్= శబ్దం మొదలైన పదువిషయాలలో; ఐదు+ఇంద్రియములునున్= శ్రోత్రంమొదలైన ఇంద్రియాలు ఐదును; కోష్టంబునందున్= గర్భమునందు; వహ్ని= అగ్ని; బయలనున్= ఆకాశమున;

పవనుండున్= వాయువును; పావకునందున్= అగ్నియందు; తోయములును= జలములును; తోయములన్= జలాలలో; భూమి= పృథివియు; కొశికునందునున్= ఇంద్రుడియందు; బలమున్= హస్తేంద్రియమును; ఉపేంద్రునియందునున్= విష్ణువునందు; క్రాంతి= పాదవిష్టేషమును (కాలుముందుకు చాచుట); అర్థంబునందున్= ధనమునందు; లోభమునున్= పిసినితసమును; తమస్సునన్= తమోగుణమునందు; బుద్ధియునున్= బుద్ధియు; రజస్సునన్= రజోగుణమునందు; తమస్సును= తమోగుణమును; సత్యమునన్= సత్యగుణమునందు; రజస్సును= రజోగుణమును; కరంబున్= మిక్కిలిగా; తగులున్= తగులువడిఉంటాయి; సత్యము= సత్యగుణము; ఆత్మన్= జీవునియందు; తగులున్= తగులుకొనిఉంటుంది; ఆత్మండు= జీవుడు, నారాయణుడు మహేశవు+అనంగ్+పరంగు= నారాయణుడు, మహేశ్వరుడు అనగా ప్రసిద్ధుడైన; పరమున్= శ్రేష్ఠుడైనవుని; తగులున్= తగులుకొని ఉంటాడు; అతఁడు= ఆ దేవుడు; పరము= శ్రేష్ఠుమైన; మోక్షంబునన్= మోక్షమునందు; తగులున్= ఆసక్తుడై ఉంటాడు; మోక్షము= ముక్తి; ఎందున్= దేనిలోనూ; తగులరు= తగులుకొనదు.

తాత్పర్యం: రాజా! శ్రీత్రం, త్వక్కు, చక్కనివు, జిహ్వ, ప్రూణాం అనే ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలు క్రమంగా శబ్దం, స్వర్ఘం, రూపం, రసం, గంధం అనే ఐదు విషయాలలోనూ, అగ్ని ఉండరంలోనూ, వాయువు ఆకాశంలోనూ, జలం అగ్నిలోనూ, భూమి జలమందునూ, హస్తేంద్రియం ఇంద్రుడియందునూ, పాదవిష్టేషం (కాలు చాచుటం) వామముడైన విష్ణుని యందునూ, లోభం ధనంలోనూ, బుద్ధి తమోగుణంలోనూ, తమోగుణం రజోగుణంలోనూ, రజోగుణం సత్యగుణంలోనూ మిక్కిలిగా తగులువడివున్నాయి. సత్యగుణం జీవాత్ముడితో సంబంధమై ఉన్నది. త్వంపదార్థమైన జీవుడు నారాయణుడూ, మహేశ్వరుడూ అనబడే దేవుడిలో తగులువడిఉన్నాడు. ఆ దేవుడు శ్రేష్ఠుమైన మోక్షంలో సక్కుడై ఉన్నాడు. తత్పదార్థమైన మోక్షం ఎందులోనూ తగులువడక స్వతంత్రమై ఉన్నది.

K. ప్రకృతి పదాఱు వికారము , లకు నాశ్రయ మాత్ర కబి నెలవు; విను మాత్సుం డకుటీల తేజోరూపత్తఁ , బ్రకృతియు వికృతియును గాక ప్రస్తుతిత్తఁ డగున్.

603

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ఆలకించుము; ప్రకృతి= ప్రతిగుణాలసామ్యవస్థ అయిన ప్రకృతి; పదాఱు వికారములకున్= పదునారు వికారాలకు; ఆశ్రయము= ఆధారం; ఆత్మకున్= ఆత్మకు; అది= ఆ ప్రకృతి; నెలవు= స్థానం; ఆత్మండు= ఆత్మ; అకుటిలతేజోరూపత్తన్= స్వచ్ఛమైన తేజస్సు యొక్క రూపంకలవా డవటంచేత; ప్రకృతియున్= గుణసామ్యవస్థయు; వికృతియునున్+కాక= వికారమున్న కాక; ప్రస్తుతిరుటుడు+అగున్= భాసించినవాడవుతాడు.

తాత్పర్యం: సత్యం మొదలైన మూడు గుణాల సామ్యవస్థ అయిన ప్రకృతి పదునారు వికారాలకు ఆలంబనమై ఉన్నది. ఆత్మకు ఆ ప్రకృతే ఆశ్రయస్థానం. ఆత్మ స్వచ్ఛమైన తేజోరూపం కలిగి ఉన్నది. అది ప్రకృతి వికృతులలో ఏది కాక భాసిస్తూ ఉన్నది.

విశేషం: సత్యరజుస్తమోగుణాల కలయికతో కూడిన సామ్యవస్థకు ప్రకృతి అని పేరు. ఈ ప్రకృతే ఐదు కర్మేంద్రియాలు, ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలు, మనస్సు, పంచభూతాలు (సృధివి, జలం, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశం) - అనే పదారు వికారాలకు ఆశ్రయమై ఉన్నది. సంస్కృత భారతానికి వ్యాఖ్య రచించిన సీలకంఠుడు, స్వప్నశరీరం పదునారు కార్యాలతో ఆవృత్తమై ఉన్నదనీ, ప్రాణం మొదలు నామం వరకూ గల 'ప్రాణాభ్యద్భూతం' ఇత్యాది దేవమంత్రంలో చెప్పబడిన ప్రాణాదుల పదునారు కార్యాలనూ వివరించాడు. అందలి విశేషాలు ఆ వ్యాఖ్యలో చూడవచ్చును.

తే. అత్మసుకు రెండు రూపంబు లనఫు! కలవు , విషయసంగతి నొక్కటి విస్తులిల్లు, దదుపభోగంబు లేక మధ్యస్థభావ , మొంచి యొక్కఁడు వెలుగుచు నుండుఁ జావె!

604

ప్రతిపదార్థం: అనము= పాపరహితుడా!; ఆత్మనకున్= ఆత్మకు; రెండు రూపంబులు= రెండు ఆకారాలు; కలవు= ఉన్నాయి; ఒక్కటి= అందులో ఒకటి; విషయసంగతిన్= శభ్యాదులైన విషయాల కలయికతో; విష్టరిల్లున్= వ్యాపించి ఉన్నది; ఒక్కడు= మరొక ఆత్మ; తదుపథోగింబు లేక= ఆ విషయాల యొక్క అనుభవం లేకుండా; మధ్యస్థభావమున్+బంది= తటస్థస్యరూపం పాంది; వెలుగుచున్+ఉండున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది; చూచె= సుమా!.

తాత్పర్యం: అనమూ! ఆత్మకు రెండు రూపాలు ఉన్నాయి. అందులో ఒకటి శబ్దస్థర్యాది విషయాలను శ్రోత్రం, త్వమ్కు మొదలైన ఇంద్రియాలద్వారా అనుభవిస్తూ ఉంటుంది. మరొక ఆత్మ విషయాలతోడి పొత్తు లేకుండా తటస్థంగా ఉండి భాసిస్తూ ఉంటుంది.

విశేషం: ఆత్మ ఒక్కటి అయినా అవిద్యా (అజ్ఞానం) ప్రభావం వలన ఆత్మ నిజస్యరూపాన్ని మరచిపోయి కామకర్మాదులకు లోపిస్తే జన్మలైతే విషయసుఖాలను అనుభవిస్తూ ఉంటుంది. ఇది అవిద్య ఉన్నంతవరకూ ఇట్లాగే ప్రవర్తిస్తుంది. అవిద్య తొలగినవాడు ఆత్మ పరమాత్మగా భాసిస్తుంది. పరమాత్మకు సుఖదుఃఖాలు, విషయాలతోడి పొత్తు లేవు. అవిద్యకు లోపిస్తే వాడు జీవాత్మ. అవిద్యను నశింపజేసికొన్న నాడు అతడే పరమాత్మగా ప్రకాశిస్తాడు. ఈ జీవాత్మ - పరమాత్మలనే ఇక్కడ ఆత్మయొక్క రెండురూపాలుగా పేర్కొనటమయిందని గ్రహించాలి.

క. పవనం బేకము, ప్రాణా ! బి విభేదము లైదు, విను! తటీయంబులు వా

ని విధంబు లరయ నిశ్చల , మవు నది; యాసుకృత మంత్రాత్మనిఁ జాపున్.

605

ప్రతిపదార్థం: విను= అలకించుము; పవనంబు= వాయువు; ఏకము= ఒక్కటి; తదీయంబులు= దానికి చెందినవి; ప్రాణాదివిభేదములు+బదు= ప్రాణం మొదలైన భేదాలు బదు; వాని విధంబులు= ప్రాణాదివాయువుల యొక్క స్వరూపాలను; అరయన్= పరిశీలించగా; అది= ఆ వాయువు; నిశ్చలము+అపున్= కదలిక లేనిదఫతుంది; ఆ సుకృతము= ఆ పుణ్యము; అంతః+ఆత్మనిన్= పరమాత్మడిని; చూపున్= దర్శింపజేస్తుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! వినుము. వాయువు ఒక్కటి. కాని దానికి చెందిన భేదాలు ప్రాణం, అపానం, వ్యానం, ఉదానం, సమానం అని ఐదు విధాలుగా ఉన్నాయి. వాటిని పరిశీలిస్తే క్రమంగా పవనగమనం నిరోధించబడుతుంది. ఈ నిరోధమనే సుకృతం జీవుడిలోని అంతరాత్మను దర్శింపజేస్తుంది.

విశేషం: వాయువు ఒక్కటైనా స్తావభేదాన్ని బట్టి అది ఐదు విధాలుగా రూపాందింది. హృదయంలో ఉన్నవాయువు ప్రాణమవబడుతుంది. గుదస్తానంలో ఉన్నది అపానం. నాభిప్రదేశంలో ఉండేది సమానవాయువు. కంఠస్థలంలో ఉన్న దానిని ఉదానమంటారు. వ్యానమనేది సర్వశరీరంలోనూ వ్యాపించిఉంటుంది. వాయుగమనాన్ని పరిశీలిస్తూ ప్రాణాయామాది క్రియలు ఆచరిస్తే వాయు నిరోధం జరుగుతుంది. తద్వారా అంతరాత్మను చూడవచ్చును. వాయుచలనాన్ని అరికట్టటం ద్వారా మనస్సును నిరోధించవచ్చు. మనస్సు నిశ్చలమైతే పరమాత్మ దర్శనం కలుగుతుంది.

క. విను! గర్భవాస దుఃఖం , బును జన్మవ్యధయు బాల్యము విమూఢత్వం బును రాగక్కేశ జరా , జనితక్కపణతలును జాపు, సంగముఁ బాపున్.

606

ప్రతిపదార్థం: విను= అలకించుము, (ఆ సుకృతం); గర్భవాసదుఃఖంబు= మాతృగర్భంలో నివసించటానికి చెందిన దుఃఖాన్ని; జన్మవ్యధయున్= పుట్టుకకు సంబంధించిన భాధను; బాల్యము విమూఢత్వంబున్= పసితనంలోని మూర్ఖత్వాన్ని; రాగక్కేశ జరాజనిత కృపణతలును= విషయాన్తి లోని కష్టాన్ని; ముసలితనంలో జనించే దీనత్వాన్ని; చూపున్= దర్శింపజేస్తుంది; సంగమున్= వాటి సాంగత్యాన్ని; పాపున్= తొలగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మజా! వినుము. షైవ చెప్పిన సుకృతం మానవులకు మాతృగర్భవాసంలోని క్లేశాన్ని, పుట్టుకలోని బాధనూ, బాలుడుగా ఉండేటప్పుడుండే మూడుత్వాన్ని, విషయాసక్తిలోని క్లేశాన్ని, వార్ధకంలోని దీనావస్థనూ స్ఫుషంగా తెలియజేస్తుంది. అని తెలియటం వలన వాటిని వదలించుకొనాలని మానవుడు ప్రయత్నిస్తాడు. ఆ ప్రయత్నం అతడికి సంసారం తోడి పాత్రును తొలగిస్తుంది.

- ఉ. చెందుచుండుఁ బుణ్ణములు సేసి సురత్వము, మధ్యకర్మాడై యొందు నరత్వమున్, దురితయోగమునం బశుకీటబూవమున్ బొందు, సుఖంబు దుఃఖమును బొందగఁ జీవుడు బీసిభేదశక్తిం దెలియంగ నేర్చినమతిం గల యాతడు గోరు మోక్షమున్.

607

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= జీవాత్మ; సుఖంబు= సౌభాగ్యాన్ని; దుఃఖమున్= దుఃఖాన్ని; పాందగన్= అనుభవించటానికి; పుణ్యములు= సుకృతములు; చేసి= ఆచరించి; సురత్వమున్= దేవత్వాన్ని; చెందుచున్+ఉండున్= పాందుతూ ఉంటాడు; మధ్యకర్మాడు+ఐ=సుకృతమూ - దుష్పుతమూ కాని మధ్యమరూపాలైన సామాన్యకర్మలు గలవాడై; నరత్వమున్= మానవత్వాన్ని; ఒందున్= పాందుతాడు; దురితయోగమున్= పాపంతోడి పాత్రున; పశుకీటబూవమున్= జంతుత్వాన్ని, పురుగురూపాన్ని; పాందున్= చెందుతాడు; దీని భేదశక్తిన్= కర్మయొక్క భేదసామర్థ్యాన్ని; తెలియంగన్= గ్రహించగా; నేర్చినమతిన్= నేర్చిగలబుద్ధిని; కల+ఆతడు= కలిగినట్టివాడు; మోక్షమున్= ముక్తిని; కోరున్= అభిలషిస్తాడు.

తాత్పర్యం: జీవుడు సుఖదుఃఖాలు పాందటానికి పుణ్యకార్యాలు చేసి అమరత్వం పాందుతాడు. పుణ్యతిశయమూ, పాపాతిశయమూ లేని నడిమిరకపు పనులు చేసి మానవుడై జన్మిస్తాడు. పాపం ఎక్కువైనపుడు పశువుగానో, పురుగుగానో ఉధ్యమిస్తాడు. జీవుడు చేసే కర్మలలో ఇన్ని తేడా లున్నాయి. ఈ కర్మయొక్క భేదసామర్థ్యాన్ని గ్రహించనేర్చిన బుద్ధిమంతుడు మాత్రం కర్మజాలంలో తగులువడకుండా ముక్తి కోరి అందుకై ప్రయత్నిస్తాడు.

- క. క్షయవృద్ధులఁ జంద్రుడు న , జ్ఞయు లోసుగఁ బొందుచుండుఁ దెలియఁడు బంధు క్షయమునకు వగచు నజ్ఞం , డయమహితా! దీని నెఱుగు ఉమలతఁ దెచ్చున్.

608

ప్రతిపదార్థం: అయమహితా!= పుభకర్మలచేత పూజించబడినవాడా!; చంద్రుడున్= చందుమయు; అభ్యియున్= సముద్రుడును; లోసుగన్= లోసుగా గలవారు; క్షయవృద్ధులన్= నాశాన్ని, వృద్ధినీ; పాందుచున్+ఉండున్= పాందుతూ ఉండగా; అజ్ఞండు= జ్ఞానహానుడు; తెలియఁడు= ఈ సంగతి గ్రహించడు; బంధుక్షయమునకున్= చుట్టాల వినాశానికి; వగచున్= దుఃఖిస్తాడు; దీనిన్= ఈ విషయాన్ని; ఎఱుగుట= గ్రహించటం; అమలతన్+తెచ్చున్= నిర్వలత్వాన్ని సమకూరుస్తుంది.

తాత్పర్యం: పవిత్రకర్మలచేత పూజితుడవైన ఓ ధర్మరాజా! చందుడు, సముద్రం మొదలైన గొప్ప గొప్ప పదార్థాలు హాని, వృద్ధులు పాందుతున్నాయి. అయినా వివేకం లేనివాడు క్షయవృద్ధులు తప్పవన్న విషయం గుర్తించడు. తన బంధువులు మరణిస్తే దుఃఖిస్తాడు. హాని, వృద్ధి అనే ద్వంద్యాలు సృష్టిలో సహజాలు అని గ్రహించగలిగితే చిత్తం నిర్వల మవుతుంది.

- క. తన దేహము దోషములం , గని వేషురలో నొకండు గలుగు విముక్తిం గను పని కుద్యోగించుట , కనఫూ! పెక్కండ్రు లే రహంకృతికతనన్.

609

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా!; వేషురలోన్= వెయ్యిమందిలో; ఒకండు= ఒక్కడు; తన దేహము దోషములన్= తన శరీరంలోని దోషాలను; కని= చూచి; విముక్తిన్= మోక్షమును; కను పనికిన్= చూచే కార్యానికి; ఉద్యోగించుటకున్=

ప్రయత్నించటానికి; కలుగున్= ఉంటాడు; అహృంకృతికతన్= అహంకారకారణంచేత; పెక్కండు లేరు= ఎక్కువమంది లేరు.

తాత్పర్యం: అనఫూ! వెయ్యిమందిలో ఒక్కడు మాత్రమే తన శరీరానికి చెందిన దోషాలు గ్రహించి మోక్షం కొరకై ప్రయత్నించేవా డుంటాడు. అహంకారం కారణంగా చాలామంది మోక్షప్రయత్నం చేసేవారు లేరు.'

విశేషం: "మనప్యాంశాం సహస్రేషు కళింద్యదతతి సిద్ధయే" అన్న భగవద్గీతావాక్యం అభిప్రాయం ఇదే.

క. అనిన విని యుధిష్ఠిరుండు 'దేహాదోషంబు లెవ్వి? యెత్తింగింపవే' యనుటయు, ననిమిషనబీనందనుం డతని కిట్లనియో. **610**

ప్రతిపదార్థం: అనిన విని= అని చెప్పగా ఆలకించి; యుధిష్ఠిరుండు= ధర్మరాజు; దేహాదోషంబులు= శరీరదోషాలు; ఎవ్వి= ఏవి; ఎత్తింగింపవే= తెలుపుమా; అనుటయున్= అని అడుగగా; అనిమిషనబీనందనుండు= దేవనబీషుత్రుష్టైన భీష్ముడు; అతనికిన్= ధర్మజడికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: భీష్ము డట్లా చెప్పగా విని ధర్మరాజు 'శరీరంలోని దోషాలు ఏవి? నాకు తెలియపరచుము' అని అడిగాడు. అప్పుడు భీష్ము డతడితో ఈ రీతిగా చెప్పాడు.

క. విను! కామముఁ గ్రోధము భయి, మును నిద్రయు నిశ్చయసనము భూవర! దేహం బును గల దీషము; లీ యై, దును బాపెడి తెఱగు సెప్పుడుం దెలియంగన్. **611**

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజు!; విను= ఆలకించుము; కామమున్= కోరిక; క్రోధమున్= కోపం; భయమును= భీతి; నిద్రయున్= నిద్యర; నిశ్చయసనమున్= నిట్టుర్పు; దేహంబునన్= శరీరమునందు; కల దోషములు= ఉన్న దోషాలు; ఈ ఐదునున్= ఈ ఐదురకాలైన దోషగుణాలను; పాపెడి తెఱగు= తొలగించే విధానాన్ని; తెలియంగన్= తెలిసేటట్లుగా; చెప్పుడున్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: 'రాజు! వినుము. కామం, క్రోధం, భయం, నిద్ర, నిశ్చయసం అనేవి దేహగతమైన దోషాలు. ఈ ఐదు దోషాలను తొలగించుకోనే విధానం కూడా వివరిస్తాను.

సీ. క్షమ క్రోధమునకు, సంకల్ప వర్జనము గా, మమునకు, సత్రమాదము భయంబు నకు, సత్కసంసేవనము నిద్రకును, లఘు, భోజిత నిశ్చయసనమునకు వైరు లని చెప్పి, వెండియు నను ననేకములగు, దీషముల్ దొలగంగఁ క్రోచువెరవు లును బెక్కు లవి గనికొను వివేకము గల, పురుషుండు దన్మార్గ పరిచయమున

తే. విష్ణుమాయను దీఁచు నీ విష్ణుములు, జిత్తి చిత్తంబు విధమున ఫేనభంగి బుద్ధుదాకృతిగాఁ గను బుధుఁడు; బీని, సరకు సేయక మోక్షంబు తెరువు వెదకు. **612**

ప్రతిపదార్థం: క్రోధమునకున్= కోపానికి; క్షమ= ఓర్పు; కామమునకున్= కోరికకు; సంకల్పవర్జనము= సంకల్పించటాన్ని విడవటం; భయంబునకున్= భయానికి; అప్రమాదము= ఏమరుపాటు లేకుండటం; నిద్రకునున్= నిద్యరు; సత్కసంసేవనము= సత్కగుణమును సేవించటం; నిశ్చయసనమునకున్= నిట్టుర్పునకు; లఘుభోజిత= అల్పభోజనం చేయటం; వైరులు+అనీ= శత్రువులని; చెప్పి= వచించి; వెండియున్= మరల; అనున్= చెప్పాడు; అనేకములు+అగు= పెక్కులయిన; దోషముల్= దోషాలు; తొలగంగన్+క్రోచు= తొలగజేసేటటువంటి; వెరపులును= ఉపాయాలుకూడ; పెక్కులు= అనేకాలు; వివేకముకల= తెలివిగల; పురుషుండు= మానవుడు; తన్మార్గ పరిచయమునన్= ఆ ఉపాయాల యొక్క త్రోవలతోడి పరిచయంతో; అని కనికానున్= వాటిని ఎరింగి గ్రహిస్తాడు;

విష్ణుమాయను= విష్ణుమాయచేత; తోచు= ఉదయించే; ఈ విష్ణుములు= ఈ లోకాలు; భిత్తిచిత్రవిధంబున్= గోడమీది బొమ్మలవలే; ఫేనభంగిన్= నురుగురీతిగానూ; బుద్ధుర+ఆకృతిగాన్= నీటి బుడగవంటి రూపుగలవిగానూ; కను= చూచు; బుధుడు= పండితుడు; దీనిన్= ఈ లోకాన్ని; సరకుచేయక= లక్ష్మీపెట్టుక; మోక్షంబు తెరువు= ముక్తిమొక్క మార్గమును; వెదకున్= అన్యేషిష్టాడు.

తాత్పర్యం: కోపానికి ఒర్నా, కామానికి సంకల్పించకుండా ఉండటమూ, భయానికి ఏమరుపాటు లేకుండటమూ, నిరకు సత్యగుణాన్ని సేవించటమూ, శ్వాసకు అల్పాహస్మీకరణమూ శత్రువులు' - అని భీముడు చెప్పాడు. మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు. ఇంకా పెక్క దోషాలను తొలగించుకొనే ఉపాయాలు కూడా అనేకం ఉన్నాయి. వివేకవంతుడు వాటిమార్గాలను తెలిసికొని చేపట్టి దోషాలను నిరూలిస్తాడు. ఈ లోకాలు విష్ణుమాయా ప్రభావం వలన కలుగుతున్నాయి. పండితుడు వీటిని గోడమీది బొమ్మలుగా, నురుగులవలే, నీటి బుడగలతీరుగా చూస్తాడు. అతడు వీటిని లక్ష్మీపెట్టాడు. మోక్షమార్గాన్ని మాత్రమే అన్యేషిష్టాడు.

ఆత్మ పరమపదంబుఁ బ్రాహ్మించెడు ప్రకారము (సం. 12-290-80, 81)

v. ఇఱిసాంఖ్యప్రకారంబుబహిస్సుర్భంబులు తపోదండంబునం దొలంగం జడిసి యానపాత్రరూపంబుగా ఓటిని నవలంజించిన యార్యండు ప్రజ్ఞాకర్మధారసామర్థ్యంబును దుఃఖోదకంబును వ్యాధిమృత్యుమహిగ్రాహాపంబును భయోరగంబును హింసావేగంబును రాగపంకంబును దృష్టావర్తంబును నానాప్రీతిరత్నంబును సత్యతీరంబును నగు సంసారసాగరంబు నుత్తలించు నా సుకృతి నట సూర్యండు తన రశ్మల వహించి నడపు పద్మతంతు సన్మిఘంబైన మార్గంబు ప్రవేశించి చనంజన సూక్ష్మండును శీతలుండును సుగంభియు సుఖిస్పర్శ్యండును సప్తమారుత తేష్టండును నగు పవనుం డెదుర్కొని నభఃపరమగతిం జేర్పు; నభంబు రజః పరమగతిని రజస్సు సత్యపరమగతిని, సత్యంబు నారాయణుని, నారాయణుండు పరమంబునం జేర్పునందుంగతిని తత్త్వయిందై యమృతత్వానిత్యండగు'నని చెప్పిన విపాండవాగ్రజ్ఞం దట్టమృత స్వరూపశాస్త్రతుండగు నమ్మహిత్యుండు దన పూర్వవృత్తంబు దలంచునో తలంపకుండునో దాని నిశ్శయం బతిగపానంబు; మోక్షంబు దలంచి పరమజ్ఞానమగ్నుం డగుటం బురుపున కెట్టి దశయో యను వితర్యంబున నది ప్రవృత్తి ధర్మంబున కంటే మే లనరాకున్నది; యిందు దెఱంగులుం దెలుప సీవకాక యింతోకంబున నీరులు గలరే?' యనుటయు నజ్జనపతికి జాహ్నావీనందనుం డిట్లునియె.

613

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చెప్పినది; సాంఖ్యప్రకారంబు= సాంఖ్యముయొక్క విధానం; తపోదండంబున్= తపస్సు అనే కర్తతో; బహిస్సుర్భంబులు= వెలుపలి తాకిడులు; తొలంగన్ జడిసి= తొలగద్రోచి; దీనిన్= ఈ సాంఖ్యవిధిని; యానపాత్రరూపంబుగాన్= ఓడయొక్క రూపంగా; అవలంబించిన= గ్రహించిన; ఆర్యండు= పూజ్యాడు; ప్రజ్ఞాకర్మధారసామర్థ్యంబున్= తెలివిలినే ఓడ నడిపేవాడి వైపుణ్యంతో; దుఃఖోదకంబున్= దుఃఖమనే నీరు కలదీ; వ్యాధిమృత్యుమహిగ్రాహాపంబున్= రోగాలు, మరణం అనే గొప్ప మొసంఖ్య గలదీ; భయ+ఉరగంబున్= భయం అనే సర్వాలు కలదీ; హింసావేగంబున్= హింస అనే ప్రాపాం కలదీ; రాగపంకంబున్= విషయాసక్తి అనే బురదకలదీ; తృష్ణా+ఆవర్తంబున్= ఆశ అనే సుడిగుండం కలదీ; నానాప్రీతి రత్నంబున్= పలురకాల సంతోషాలు అనే రత్నాలు గలదీ; సత్యతీరంబున్+అగు= సత్యమనే గట్టు గలదీ అయిన; సంసారసాగరంబున్= సంసారమనే సముద్రాన్ని; ఉత్తరించున్= దాటుతాడు; అటున్= అచ్చుట; సూర్యండు= సూర్యుడు; ఆ సుకృతిన్= ఆ పుణ్యాత్ముడిని; తన రశ్మలన్= తన కిరణాలచేత; పహించి= మోసి; నడపున్= కొనిపోతాడు; పద్మతంతు సన్నిభంబు+ఇన్= తామరతూడు దారంతో సమానమైన; మార్గంబు ప్రవేశించి= తోపలో చొచ్చి; చనన్+చనన్= పోగా పోగా; సూక్ష్మండున్= అణుస్పుర్సుపుడూ; శీతలుండున్= చల్లనివాడూ; సుగంభియున్= మంచివాసనకలవాడూ; సుఖస్పర్శ్యండున్= హాయిగొలిపే స్పుర్శకలవాడూ; సప్తమారుతశేష్ముండున్= ఏడు వాయువులలో మేలైనవాడూ; అగు= అయినట్టి; పవనుండు= ప్రవాహమనెడు వాయువు; ఎదుర్కొని= అభిముఖమైపోయి;

నభఃపరమగతినీ= ఆకాశముయొక్క శ్రేష్ఠగతిని; చేర్పునీ= చేరుస్తాడు; నభంబు= ఆకాశం; రజఃపరమగతినినీ= రజస్సుయొక్క శ్రేష్ఠగతిని; రజస్సు= రజోగుణం; సత్యపరమగతినినీ= సత్యంయొక్క శ్రేష్ఠమైన గతిని; సత్యంబు= సత్యగుణం; నారాయణునినీ= విష్ణుదేవుడిని; నారాయణుండు= విష్ణువు; పరమంబునవీ= పరమాత్మయుందు; చేర్పునీ= చేర్పగా; అందునీ+కలిసి= ఆ పరమాత్మతో కూడి; తన్మయుండు+హ= పరమాత్మ స్వరూపుడై; అమృతత్వ నిత్యండు= అమరణ ధర్మప్రాప్తిచేత శాశ్వతుడు; అగుననిచెప్పినవీ= అవుతాడని చెప్పగా; విని= ఆకర్షించి; పాండవ+అగ్జిండు= ధర్మరాజు; అట్లు= ఆ రీతిగా; అమృతస్వరూపశాశ్వతుండు+అగు= అమరణ ధర్మస్వరూపంచేత నిత్యుడైన; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ సుకృతాత్ముడు; తన పూర్వవ్యత్రంబునీ= తన మునుపటి వృత్తాంతాన్ని; తలంచునీ= భావిస్తాడో; తలంపక+ఉండునీ= భావించే ఉంటాడో; దాని నిశ్చయంబు= దానికి సంబంధించిన నిర్ణయం; అతిగహనంబు= మిక్కిలి సూక్ష్మమవటంవలన ఎరుగరానిది; మౌక్కంబునీ= ముక్కిని; తలంచి= భావించి; పరమజ్ఞానమగ్నండు+అగుటనీ= శ్రేష్ఠజ్ఞానంలో లీనుడు కావటం వలన; పురుషునకునీ= జీవుడికి; ఎద్ది= ఏది; దశయో= అవస్థయో; అను వితర్పంబునీ= అన్న సందేహముచేత; అది= ఆ స్థితి; ప్రవృత్తి ధర్మంబున కంటెనీ= లోకప్రవర్తనకు సంబంధించిన ధర్మానికంటె; మేలు+అనరాక+ఉన్నది= శ్రేష్ఠమైనదని చెప్పారాక ఉన్నది; ఈ రెండు తెఱంగులునీ= ఈ రెండు మార్గాలూ; తెలుపునీ= వ్యక్తం చేయటానికి; సీవకాక= సీవే తప్ప; ఈ లోకంబునీ= ఈ జగత్తులో; ఒరులు= ఇతరులు; కలరే?= ఉన్నారా?; అనుటయునీ= అని చెప్పగా; ఆ+జనపతికినీ= ఆ రాజకు; జాహ్నమీనందముండు= గంగాసుతుడైన భీముడు; ఇట్లు+అనియెనీ= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇంతవరకూ చెప్పింది సాంఖ్యులు అనుసరించే విధానం. వెలుపలి స్వర్ఘలు అనబడే విషయసుభాలను తపస్సి అనే కర్తృతో తొలగనెట్టి ఈ సాంఖ్యవిధానాన్ని ఓడగా గ్రహించిన ఆర్యుడు ప్రజ్ఞ అనే పడవ నడిపే చుక్కాని వాడి షైపుణ్యంతో సంసారమనే సముద్రాన్ని దాటుకొంటాడు. ఆ సముద్రం దుఃఖమనే నీటితోనూ, వ్యాధులు, మరణమనే మొసళ్ళతోనూ, భయమనే పొములతోనూ, హింస అనే ప్రవాహంతోనూ, విషయాసక్తి అనే బురదతోనూ, ఆశలు అనే సుదులతోనూ, పెక్క సంతోషాలు అనే రత్నాలతోనూ, సత్యమనే గట్టుతోనూ కూడి ఉంటుంది. ఆ సముద్రాన్ని దాటిన షుణ్యాత్ముడిని సూర్యుడు తన కిరణాలతో మోసికొనిపోతాడు. పిదప తామరతూడులోని దారమంతటి సూక్ష్మమైన దారిలో ప్రవేశించి అతడు పయనిస్తూ ఉండగా మిక్కిలి సూక్ష్మమైనవాడూ, చల్లనివాడూ, మంచివాసనకలవాడూ, సుఖమైన స్వర్ఘకలవాడూ, ఏడు విధాలైన వాయువులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన ప్రవశుడనే పవనుడు అతడి కెదురుగా పోయి అతడిని ఆకాశమొక్క పరమగతిని చేరేటట్లు చేస్తాడు. ఆకాశం రజస్సుయొక్క పరమగతిని, రజస్సు సత్యంయొక్క పరమగతిని, సత్యం నారాయణుడిని క్రమంగా చేరేటట్లు చేస్తాయి. నారాయణుడు ఆ షుణ్యాత్ముడిని కడకు పరమాత్మతో చేరుస్తాడు. ఆ పరతత్త్వంతో కలిసి అతడు తన్నయుడై అమృతత్వదశన పొంది శాశ్వతస్థితి కలవాడవుతాడు' ఇట్లా భీముడు చెప్పగా విని ధర్మజుడు 'ఆ రీతిగా అమృతస్వరూపుడై నిత్యుడైన మహాత్ముడు తన పూర్వస్థితిని తలుస్తాడా? తలంచకుండానే ఉంటాడా? ఈ విషయానికి సంబంధించిన నిర్ణయం అగోచరమై ఉన్నది. మోక్షాన్ని భావించి అందుకై పరమజ్ఞానంలో లీనమైనవాడు కావటంతో ఆ పురుషుడి అప్పటి స్థితి ఎట్లాంటిదో అంతుబట్టటం లేదు. ఈ సంశయం ఉండటం వలన ఆ స్థితి ఈ లోక ప్రవృత్తిధర్మం కంటె మేలైనది అని నిర్ణయించి చెప్పటానికి వీలుకాకుండా ఉన్నది. అతడు ఆ స్థితిలో తన పూర్వస్థితిని తలుస్తాడా? తలంచడా? అనే ఈ రెండు మార్గాలనూ ఇదమెత్తమని తెలపటానికి ఈ లోకంలో నీవు తప్ప మరెవరూ లేరు' అని అన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజుతో భీము డీరీతిగా చెప్పాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం, ఉపమ. ఆకాశం యొక్క పరమగతి అంటే హర్షకాశమని గ్రహించాలి. ఇట్లాగే రజస్సుయొక్క పరమగతి

అహంకారమనీ, సత్యముయొక్క పరమగతి మహత్తత్త్వమనీ, దాని పరమగతి నారాయణుడనీ, నారాయణుడి పరమగతి ఉపాధిరహితమైన చిన్నాత్రప్యరూపమనీ గ్రహించాలి. ఆ స్వరూపం పొందితేనే అమృతత్త్వం సిద్ధిస్తుంది. (చూడు - నీలకంఠ పండితుని 'భారతభావదీప' మనే సంస్కృతభారతవ్యాఖ్య - బిరియంటల్ బుక్స్ రిప్రింటింగ్ కార్పొరేషన్‌వారి ప్రమరణ - శాంతిపర్వం - ద్వితీయముడుడా - 606వ పుట).

క. అహిగెతి లెస్సుగ్ బ్రశ్మము ; గడుసంకటః; మెల్లీ యెఱుక గలవారలు నె
ప్పుడు సంశయించు చో టీబిః; దడయక యుత్తరము సెప్పెదం దేటపడన్.

614

ప్రతిపదార్థం: లెస్సుగ్న్= బాగుగా; కడుసంకటమున్= మిక్కిలి సూక్ష్మమైన; ప్రశ్నమున్= ప్రశ్నను; అడిగెతి(వి)= అడిగావు; ఇది= ఇయ్యది; ఎప్పుడున్= ఎల్లవేళలా; ఎట్టియెఱుక గలవారలున్= ఎట్టాంటి విజ్ఞానం గలిగినవారైనా; సంశయించుచోటు= సందేహించే స్థానం; తడయక= ఆలసించక; తేటపడన్= స్పష్టమయ్యేటట్లుగా; ఉత్తరమున్= సమాధానాన్ని; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను.

తాత్పర్యం: 'నీవు చాలా గహనమైన ప్రశ్నను చక్కగా అడిగావు. ఎంత తెలివైన వారైనా సందేహించే విషయ మిది. వెంటనే ఇది స్పష్టంగా బోధపడేటట్లు వివరిస్తాను.

వ. కపిల దర్శన విధులగు మునీంద్రుల పరమమతం జిబి; యవహితుండషై యాకళ్లింపుము.

615

ప్రతిపదార్థం: ఇది= నేనిప్పుడు చెప్పేది; కపిల దర్శనవిదులు+అగు= కపిలమహార్షి చెప్పిన సాంఖ్యశాస్త్రము నెరింగినవారైన; ముని+ఇంద్రుల= మునిశ్రేష్టులయొక్క; పరమమతంబు= శ్రేష్టమైన అభిప్రాయం; అవహితుండవు+హి= అవధానంకలవాడవై; ఆకళ్లింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: కపిలమహార్షి చెప్పిన సాంఖ్యశాస్త్రమును తెలిసికొన్న మునివర్యుల శ్రేష్టమైన మత మిది. దీనిని సావధానంగా వినుము.

సీ. పురుషుని నింటియింబు లెఱుగఁ; వవి మనస్సు ; స్థములు గావున మనస్సంగమమునుఁ
గనువాని నతడు ముక్కత్తుంబు లేని యు , ప్పుడుఁ గల్లినను నది పురుషునందు
సమమ నిర్విష్టభుజంగములట్ల నిష్టేష్టి , నుస్స యింటియములఁ గన్నఁ గాన
కున్నను నేమి యయ్యించిత విజ్ఞానాన్ము , తస్వరూపునకు నాతండు దొఱఁగఁ

తే. గాప్టుకుడ్యకుసూలాదికముల చంద , మొందుసట్లు గాకయు నింటియోత్సరంబు
శరభిఫేనిభం బయి విలియు నవ్వి ; భూతి యాశ్వరుతెఱఁ గాత్తు బోందకున్నే?

616

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియంబులు= శ్రోత్రం మొదలైన ఇంద్రియాలు; పురుషున్నిన్= ఆత్మను; ఎఱుఁగవు= తెలియనేరవు; అవి= ఆ ఇంద్రియాలు; మనస్సస్తుములు గావునన్= మనస్సులో ఉండేవి కాబట్టి; వానిన్= ఆ ఇంద్రియాలను; అతడు= ఆ పురుషుడు; కనున్= చూస్తాడు; అది= ఆ చూడటం; ముక్కత్తుంబు లేని అప్పుడున్= ముక్కి కలగని దశలోనూ; కల్గిననున్= ముక్కి కలిగిన అవస్థలోనూ; పురుషునందున్= ఆత్మయందు; సమము+అ= సమాన్మే; ఆ+ఉండితవిజ్ఞాన+అమృత స్వరూపునకున్= ఉండయించిన విజ్ఞానంచేత అమరణాధర్మునొందిన స్వరూపంగల ఆ పురుషుడికి; నిర్విష్టభుజంగములట్ల= విషంలేని పాములవలె; నిష్టేష్టిన్= చేస్తారహితత్త్వంలో; ఉన్న= ఉన్నట్టి; ఇంద్రియములన్= ఇంద్రియాలను; కన్నన్= చూచినా; కానకున్ననున్= చూడక ఉండినా; ఏమి?= ఏమపుతుంది?; ఆతండు= ఆ పురుషుడు; తొఱఁగన్= విడువగా; ఇంద్రియోత్సరంబు= ఇంద్రియాల సమూహం; కాప్టుకుడ్యకుసూల+అదికముల చందమున్= కొయ్య, గోడ, గాదె మొదలైన పదార్థాల రీతిని; ఒందున్= పొందుతుంది; అట్లు కాకయున్= అట్లకాక; శరభిఫేన నిభంబు+అయి= సముద్రంలోని నురుగుతో సదృశ్యమై; విరియున్= విచ్చిన్నమై పోతుంది;

ఆ+విభూతి= ఆ వైభవం; ఈశ్వరుతెఱగు= ఈశ్వరుడి విధానం; ఆత్మన్= ఆత్మను; పొందకున్నే?= పొందక ఉంటుందా?

తాత్పర్యం: శ్రోత్రం, త్వర్గు మొదలైన ఇంద్రియాలు పురుషుడిని తెలియజాలవు. అవి మనస్సులో ఉంటాయి. కాబట్టి పురుషుడు మనస్సుతో ది సంబంధం వలన ఇంద్రియాలను తెలిసికొంటాడు. పురుషుడు ముక్తిపొందినా, పొందకుండినా ఇంద్రియాలను తెలిసికొనటమనేది సమానమే. ఆత్మజ్ఞానసంపన్ముడై అమృతస్వరూపుడైన పురుషుడు విషం లేని పాములవలె చేప్పలు లేక పడిఉన్న ఇంద్రియాలను తెలిసికొన్నా, తెలిసికొనకున్నా జరిగే దేమిలేదు. అందువలన అతడి కేవిధమైన బాధలూ లేవు. ముక్తి నొందిన పురుషుడు ఇంద్రియాలను వర్ణించినప్పుడు ఆ ఇంద్రియాలు కొయ్య, గోడ, గాదెలవలె జడంగా పడి ఉంటాయి. లేదా సాగరంలోని నురుగువలె విచ్చిన్నమై పోతాయి. ఇంద్రియాలు ఈ స్థితిని పొందటమనేది ఈశ్వరుడి విభూతిలయి ఉన్నది. అది ముక్తి పొందిన ఆత్మకు కూడా అన్వయిస్తుంది.

విశేషం: అలం: ఉపమ. ముక్కుడు కానివాడు ఇంద్రియాలను గ్రహించజాలినట్టే ముక్కుడైనవాడు కూడ ఇంద్రియాలను గ్రహించగలడు. అయితే ముక్తిపొందిన వాడిని జడప్రాయాలైన ఇంద్రియాలు ఏమీ చలింపజేయలేవు. లేదా అవి నీటిపై నురుగువలె రూపులేన్నై పోతాయి. ఈశ్వరు డే విధంగా ఇంద్రియాల ప్రభావానికి లోనుగాడో, అట్లాగే ముక్త పురుషుడు కూడా ఇంద్రియాల ప్రభావానికి ఏ విధంగానూ లోనుగాడని భావం.

క. విను! మిందియసహితముగా, మనుజాథిప! భోధపూరమగ్నత్వము గ

ల్యిననుం దత్సూక్ష్మగతులు, గనుఁ బురుషుఁడు గనియు నిర్వికారత నుండున్.

617

ప్రతిపదార్థం: మనజ+అధిప!= రాజు; వినుము= ఆలకించుము; ఇంద్రియసహితముగాన్= ఇంద్రియాలతో కూడిఉండేటట్లు; భోధపూరమగ్నత్వము= జ్ఞానప్రవాహాంలో మునుగటం; కల్గిననున్= సంభవించినా; పురుషుడు= ముక్కుతుడు; తత్సూక్ష్మగతుల్న్= వాటి సూక్ష్మగమనాలను; కనున్= చూస్తాడు; కనియున్= చూచికూడా; నిర్వికారతన్= వికార రహితస్థితితో; ఉండున్= ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: రాజు! వినుము. ఒకవేళ పురుషుడు ఇంద్రియాలతో కూడియే పరమజ్ఞానమగ్నుడైతే అతడు వాటి సూక్ష్మమైన పోకడలను చూస్తూ ఉంటాడు. చూచినా తాను వాటివలన కలిగే వికారాలకు లోనుకాడు.

తే. భూతములను గుణంబుల బుద్ధి మనసు, నడచికొని జీవుఁ దొందు నారాయణునిఁ ద
చీయమాపరిత్వమున మానసీయపరమ, పదము గనుగాన నిష్పుణ్యపోపుఁ డతడు.

618

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= పురుషుడు; భూతములనున్= పంచభూతాలనూ; గుణంబులన్= మూడు గుణాలనూ; బుద్ధిన్= బుద్ధినీ; మనసున్= చిత్రాన్ని; అడవికొని= లయింపజేసికొని; నారాయణున్= నారాయణు డనబడే పరమాత్ముడని; ఒందున్= పొందుతాడు; తదీయ మాపోత్స్వమున్= ఆ నారాయణుడి ప్రభావం వలన; మానసీయపరమపదమున్= పూజ్యమైన మోక్షాన్ని; కనున్= చూస్తాడు; కావున= కావున; అతడు= ఆ ముక్తజీవుడు; నిష్పుణ్యపోపుడు= పుణ్యపోపాలు లేనివాడవుతాడు.

తాత్పర్యం: జీవుడు పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశం అనే ఐదు భూతాలనూ, సత్యం, రజస్సు, తమస్స అనే మూడుగుణాలనూ, బుద్ధినీ, మనస్సునూ అణచుకొన్నవాడై నారాయణుడి సన్మిథి చేరుకొంటాడు. ఆ పరమాత్ముడి కృపాప్రభావం వలన మహితమైన పరమపదం పొందుతాడు. అందువలన ఆ స్థితిలో అతడికి పుణ్యం, పాపం అనేవి లేవు. (ఇంద్రియాల పోకడలను చూస్తున్నా అతడికి పుణ్యపోపాల స్ఫుర్తి లేదని తాత్పర్యం.)

క. పునరావర్తనరహితముం, డనఫూ! పరమాత్ము జెందినట్టి పురుషుఁ ద

వ్యాసుతావస్థను మోక్షం , బని చెప్పుదు; రంతకంట నథికము గలదే?

619

ప్రతిపదార్థం: అనఘా!= పాపరహితుడా; పరమాత్మన్= నారాయణుడివి; చెందినట్టి= పాందినట్టి; పురుషుడు= జీవుడు; పునరావర్తనరహితుండు= తిరిగి రాకలేనివాడు; ఆ+వినుత+అవస్థను= పునర్జన్మనైని ఆ ప్రశ్నష్టైన దశను; మోక్షంబు+అని= ముక్తి అని; చెప్పుదురు= అంటారు; అంతకంటేన్= ఆ మోక్షంకంటే; అథికము= గొప్పది; కలదే?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: పాపరహితుడైన ఓ ధర్మరాజా! పరమాత్ముడైన నారాయణుడిని పాందినట్టి జీవుడికి పునర్జన్మనై లేదు. శ్రేష్ఠష్టైన పునరావృత్తిలేని ఆ దశనే మోక్షమంటారు. మోక్షావస్థకంటే ఎక్కువ దశ మరేమీ లేదు.

విశేషం: “ఆ బ్రహ్మ భువనాల్మోకా: । పునరావర్తినోర్జున!

మా ముపేత్య తు కొంతేయ । పునర్జన్మనై న విద్యతే’ (గీత - 8-16)

అన్న గీతావాక్యం ఇక్కడ స్వరణియం. కష్టుడు అర్జునుడితో ‘అర్జునా! బ్రహ్మలోకం వరకూ పోయిన వారు మళ్ళీ తిరిగి జన్మిస్తారు. కాని నన్ను పాందినవారికి పునర్జన్మనై లేదు’ అని చెప్పాడు. అందువలన నారాయణుడి సన్మిథి చేరి ఆ పరమాత్ముడి అనుగ్రహానికి పాత్రులైనవారు ముక్తు లపుతా రని గ్రహించాలి.

వ. అని చెప్పి వెండియు.

620

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని వచించి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: భీముడు ధర్మజడితో అట్లా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు.

క. ‘గురుని వచనంబు తెఱఁగునుఁ , బరమార్థ నిరూపణంబు భంగి నియతిఁ ద త్వరుడై నడపం జాలినఁ , పురుషునిఁ దడయక ప్రశాంతి హొందు నరేంద్రా!

621

ప్రతిపదార్థం: నర+ఇంద్రా!= రాజా!; గురుని వచనంబు తెఱఁగునున్= ఆచార్యుడి ఉపదేశాన్ని అనుసరించి; పరమ+అర్థనిరూపణంబు భంగిన్= పరతత్త్వమును నిరూపించే పద్ధతిని; నియతిన్= నియమంతో; తత్పరుడు+హ= దానియందే అసక్తిగలవాడై; నడవన్+చాలిన= నిర్వహించగలిగినట్టి; పురుషునిన్= మానవుడిని; తడయక= ఆలసించక; ప్రశాంతి= ప్రకృష్టైన శాంతి పాందున్= పాందుతుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! గురువదేశాన్ని అనుసరించి ఎవడు పరతత్త్వ నిరూపణ పద్ధతిని నియమంతో పాటిస్తాడో, అట్లాంటి పురుషుడికి త్వరలో ప్రశాంతి కలుగుతుంది.

చ. జనవర! సాంఖ్య మిట్టిబి ప్రజాపతి పూజ్యము బ్రహ్మభావబా
జనత ఫుటీంప టీనిసల సమ్యగుపాయము లెందులేవు; నె
మ్యమున సంశయింపక సమాహితచిత్తత టీనిసుఁదు ని
స్తునుడగు నమ్మిపోశునకుఁ దాఁ దనువిం కిట వేయు నేటికిన్.

622

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= రాజా!; సాంఖ్యము= సాంఖ్యశాస్త్రం; ఇట్టిది= ఇటువంటిది; ప్రజాపతిపూజ్యము= ఇది బ్రహ్మచేత పూజించతగినది; బ్రహ్మభావబాజనతన్= బ్రహ్మత్వయోగ్యతను; ఫుటీంపన్= కలిగించటానికి; దీని సరి= దీనికి సాటియగు; సమ్యగు పాయములు= మంచి ఉపాయాలు; ఎందున్= ఎక్కడను; లేవు= ఉన్నవికావు; నెమ్మినమునన్= చిత్తమునందు;

సంశయింపక= సందేహించక; సమాపోతచిత్తతన్= సమాధానం పొందిన మనస్సుతో; దీనిన్= ఈ సాంఖ్యావిధానాన్ని; ఉడు= అవలంబించుము; తాన్= తాను; నిష్ఠనుఁడు+అగు= శరీరంలేనివాడైన; ఆ+మహేశువున్= ఆ పరమేశ్వరుడికి; తనువు= శరీరం; ఇంకన్= ఇకపై; ఇటన్= ఈ విషయంలో; వేయున్ ఏటికిన్?= వేయ్య మాటలు ఎందుకు?

తాత్పర్యం: రాజా! ఇప్పుడు నేను చెప్పింది సాంఖ్యపద్ధతి. ఇది ప్రజాపతి అయిన బ్రహ్మచేత పూజించదగినదై ఉన్నది. జీవుడు బ్రహ్మత్వం పొందటానికి దీనికి దీటు రాగల మంచి ఉపాయాలు వేరే ఎక్కడా లేవు. నీవు దీని విషయమై మనస్సులో సంశయించవద్దు. మనస్సును సమాధానపరచుకొని ఈ సాంఖ్య పద్ధతిని పాటించుము. ఈ సాంఖ్యం శరీరంలేని పరమేశ్వరుడికి శరీరమై ఉన్నది. ఇంక ఈ విషయమై వేయ్య మాటలతో ప్రయోజన మేమి?

తే. వేదశాస్త్ర పురాణ సంవేచితంబు , లైన బహువిధసంపరిజ్ఞానములకు

నెల్లి నిబి సేరుగడ సూపె యేఱులకు స , ముద్రమును భోలె నుపశాంతి భద్రచిత్త!

623

ప్రతిపదార్థం: ఉపశాంతి భద్రచిత్త!= ఉపశాంతిచే మంగళకరమైన మనస్సు గల ఓ ధర్మరాజా! ఏఱులకున్= నదులకు; సముద్రమును పోలన్= సాగరంలాగా; వేదశాస్త్రపురాణసంవేచితంబులు+పన= శ్రుతులచేత, శాస్త్రాలచేత, పురాణాలచేత తెలియజేయబడినవైన; బహువిధసంపరిజ్ఞానములకున్+ఎల్లన్= అనేకవిధాలైన జ్ఞానాలకన్నింటికిని; ఇది= ఈ సాంఖ్యపద్ధతి; చేరుగడ చూపె= గమ్యం సుమా!

తాత్పర్యం: ప్రశాంతిచేత భద్రమైన హృదయంగల ఓ ధర్మరాజా! నదులకన్నిటికీ సముద్రమే గమ్యమైనట్లు వేదాలు, శాస్త్రాలు, పురాణాలు ప్రతిపాదించే నానావిధ జ్ఞానాలకు ఈ సాంఖ్యపద్ధతి చేరువలోనున్న గమ్యమై ఉన్నది చూడుము.

వ. యోగులునుసాంఖ్యలును జూచువెరవు లాక్ష్మించితి కాదె; యిభి యిట్లగుటం జేసి దర్శనభేదంబు గలదంటి నభియును నల్యాంతరం; బదియునుంగాక.

624

ప్రతిపదార్థం: యోగులున్= యోగమార్గం అనుసరించే వారూ; సాంఖ్యలున్= సాంఖ్యపద్ధతిని అనుసరించే వారూ; చూచువెరవులు= చూచేపద్ధతులు; ఆక్రమించితి(వి) కాదె!= వింటివికదా!; ఇది ఇట్లు+అగుటన్+చేసి= ఇది ఇట్లు ఉంటున్నది కాబట్టి; దర్శనభేదంబు= చూపులో తేడా; కలదు+అంటిన్= ఉన్నదన్నాను; అదియునున్= ఆ భేదం కూడ; అల్ప+అంతరంబు= స్వల్పమైన తేడా గలది; అదియునున్+కాక= అదీకాక.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! యోగులు, సాంఖ్యలు చూచే పద్ధతిని వింటివికదా! అట్లు ఉండటంవలననే నేను వారిలో దర్శనభేదం ఉన్నదని చెప్పాను. ఆ భేదం చాలా స్వల్పమైనది. అదీకాక.

అ. యోగి చూచుభంగి నుర్మశ! సాంఖ్యందుఁ , జూచు; సాంఖ్య దరయు చౌప్పు యోగి వరుఁడు నరయుఁ; గాన వారిద్దులును నొక్క , తెరువువార యంద్రు పరమమునులు.

625

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మిశ!= రాజా!; యోగిచూచుభంగిన్= యోగి చూచునట్టే; సాంఖ్యందున్+చూచున్= సాంఖ్యపద్ధతిననుసరించువాడు కూడ చూస్తాడు; సాంఖ్యందు+అరయు చౌప్పున్= సాంఖ్యందు చూచే విధానమును; యోగివరుడున్= యోగిత్రేష్ముడుకూడ; అరయున్= చూస్తాడు; కానన్= కావున; పరమమునులు= త్రేష్ములైన మానులు; వారు+ఇద్దులును= ఆ ఇద్దరున్నా; ఒక్కతెరువువార+అంద్రు= ఒక మార్గములోని వారే అని చెప్పుతారు.

తాత్పర్యం: భూపాలా! యోగి చూచే రీతిగానే సాంఖ్యందు చూస్తాడు. సాంఖ్యందు చూచునట్టే యోగి చూస్తాడు.

అందువలననే మునివర్యులు వా రిద్దరూ ఒక్కమార్గానికి చెందినవారే అని అంటారు.

విశేషం: ‘ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ । యః పశ్యతి న పశ్యతి!’ (గీత 5-5) అని గీతావచనం. ‘సాంఖ్యాన్ని, యోగాన్ని ఒకటిగానే ఎవడు చూస్తాడో, వాడే నిజంగా చూచేవాడు’ అని ఈ వచనానికి అర్థం. దీనివలన సాంఖ్యయోగాలకు పెద్ద భేదం లేదని గ్రహించాలి.

క. విను! సాంఖ్యమును యోగము , నను పేశుల కాని టీనియం డబియును దా న నిబియుఁ దీఁచుచునుండుం , గనుఁ దత్తువిచాలి యొకడ కా నీ రెంటిన్.

626

ప్రతిపదార్థం: విను= ఆలకించుము; సాంఖ్యమును= సాంఖ్యమనీ; యోగమన్+అను= యోగమనీ అనే; పేశులు+అ+కాని= పేరులే కాని; దీనిఅందున్= దీనిలో; అదియునున్= అదీ; దానన్= దానిలో; ఇదియున్= ఇదీ; తోచున్+ఉండున్= కనిపిస్తూ ఉంటాయి; తత్త్వవిచారి= తత్త్వమును విచారించేవాడు; ఈ రెంటిన్= ఈ రెండింటినీ; ఒకడకాన్= ఒక్కటిగానే; కనున్= చూస్తాడు.

తాత్పర్యం: రాజు! వినుము. సాంఖ్యమనీ, యోగమనీ పేరులో భేదమే కాని నిజంగా పరిశీలించి చూస్తే సాంఖ్యంలో యోగమూ, యోగంలో సాంఖ్యమూ కనిపిస్తూనే ఉంటాయి. అందువలననే తత్త్వజ్ఞులు సాంఖ్యయోగాలను రెంటినీ ఒక్కటిగానే భావిస్తారు.

క. ఈ తెరువును జరియించుచు , నే తెఱఁగున సైను దప్పెనేనియుఁ బురుపుం దాతత నాక సుఖము గనుఁ; , దీఁతెంచును మగుడ సద్భుదుల వంశమునన్.

627

ప్రతిపదార్థం: పురుషుండు= జీవుడు; ఈ తెరువునన్= ఈ మార్గంలో; చరియించుచున్= చరిస్తూ; ఏతెఱఁగునన్+ఐనన్= ఏ విధంగానైనా; తప్పెన్+పీనియున్= మార్గం తప్పితే; ఆతతనాక సుఖమున్= విష్ణుతమైన స్వర్గముభాన్ని; కనున్= చూస్తాడు; మగుడన్= మరల; సద్భుదుల వంశమునన్= మంచి పండితుల వంశమునందు; తోతెంచును= జన్మిస్తాడు.

తాత్పర్యం: జీవుడు ఈ మార్గంలో సంచరిస్తూ ఉంటాడు. ఏ విధంగానైనా అతడు మార్గం తప్పి గమ్యమైన మౌక్కం చేరలేకపోతే స్వర్గానికి పోతాడు. అక్కడ సుఖం అనుభవిస్తాడు. మరల మంచి విభుదుల వంశంలో జన్మిస్తాడు.

విశేషం: ఔన చెప్పిన యోగాది మార్గాలు మౌక్కం చేరటానికి ఉపాయాలు. ఆ మార్గాలలో భద్రంగా పయనించేవాడు గమ్యమైన పరమపదం చేరుకొంటాడు. వాడికి పునర్జన్మ లేదు. అట్లాకాక ఏ కారణంవలనైనా యోగమార్గం నుండి బ్రఘ్మదైవవాడు స్వర్గానికి వెళ్లుతాడు. అక్కడ పుణ్యఫలమైన స్వర్గముభాలు అనుభవిస్తాడు. పుణ్యం క్షీణమైన పిమ్మట జీవే పుణ్య మర్యాదలోకం విశ్వీ’ (గీత 9-21) అన్నట్లు మళ్ళీ మానవులోకంలో జన్మిస్తాడు. అయితే పూర్వం పీడు యోగభ్రముడు కనుక ఆ ప్రభావంవలన ‘శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రమో భిజాయతే’ (గీత 6-41) అన్నట్లు శుచిమంతులు, శ్రీమంతులు అయిన మాన్యల వంశంలో జన్మించి సాంఖ్యయోగం పాటిస్తాడు. యోగసిద్ధి పాందిన పిమ్మట మౌక్కం వాడికి సిద్ధిస్తుంది అని భావం.

ఆ. మతీయు నిత్యైఱంగు మనసున నెలసిన , వినుతమోక్షలక్షీ విభుత గాంచు నిట్టి తెరువు సూప నెవ్వలి కలవి నా , రాయణునక కాక యమలచలత!

628

ప్రతిపదార్థం: అమలచరిత!= విమలచరిత్రుడా!; మతీయున్= ఇంకను; ఈ+తెఱఁగు= ఈ పద్ధతి; మనసునన్= చిత్తమునందు; ఎలసినన్= పొందితే; వినుతమోక్షలక్షీ విభుతన్= ప్రశ్నమైన మౌక్కమనే లక్ష్మీయుక్క ప్రభుత్వమును; కాంచున్= పొందుతాడు; నారాయణునకు+అ+కాక= ఒక్క శ్రీమన్నారాయణపరమాత్మకు తప్ప; ఇట్టి తెరువు= ఇట్లాంటి మార్గమును; చూపన్=

దర్శింపజేయటానికి; ఎప్పరికిన్+అలపి= ఇతరుల కెప్పరికి శక్యం?

తాత్పర్యం: పవిత్రచరిత్రుడైన ఓ ధర్మరాజా! బుధుల వంశంలో పుట్టినవాడు మరల ఆ యోగమార్గాన్ని చిత్తంలో అనుసంధించి నిర్వహించగలిగితే మొక్కలక్షీకి ప్రభువు కాగలడు. ఈ మొక్కమార్గాన్ని ఆ యోగులకు ఒక్క శ్రీమన్నారాయణుడు చూపగలడే కానీ ఇతరులకు అది సాధ్యమా? (భగవదనుగ్రహం వలననే మొక్కప్రాప్తి కలుగుతుందని భావం).

వ. నారాయణ ప్రణీతంబై యక్కర ప్రదర్శకం బైన యత్తెఱంగుఁ జిత్తంబున నలవలింపు' మని దేవతతుండు ధర్మసందనునకుం జైపైనని యిట్లు వైశంపాయనుండు జనమేజయునకుం జైపైన, 'నటమీద వర్తించిన విశిష్ట సల్లాపంబులు సెప్పువే' యని యడుగుటయు. 629

ప్రతిపదార్థం: నారాయణప్రణీతంబై= నారాయణుడిచేత ప్రవర్తింపచేయబడినదై; అక్కర ప్రదర్శకంబు+బన=క్షరంలేని మొక్కమును చూపించేదగు; ఈ+తెఱంగు= ఈ పద్ధతి; చిత్తంబునన్= మనస్సులో; అలవరింపుము+అని= అభ్యసించుమని; దేవతతుండు= భీముడు; ధర్మసందనునకున్= ధర్మజుడికి; చెప్పున్+అని= వచించెనని; ఇట్లు= ఈ విధంగా; వైశంపాయనుండు= వ్యాసుడి శిష్యుడైన వైశంపాయనుడు; జనమేజయునకున్= పరీక్షిత్తు పుత్రుడైన జనమేజయ మహారాజునకు; చెప్పినన్= చెప్పగా; అటమీదన్= ఆ పైన; వర్తించిన= జరిగిన; విశిష్టపల్లాపంబులు= వినూత్తమైన సంభాషణములు; చెప్పవే= వచించుమా; అని అడుగుటయున్= అని అడుగగా.

తాత్పర్యం: శ్రీమన్నారాయణుడిచేత ప్రవర్తితమై అవ్యయమైన మొక్కాన్ని ప్రదర్శించే ఈ పద్ధతిని నీ చిత్తములో అభ్యసించుము' అని భీముడు ధర్మరాజుకు చెప్పాడు అని ఈ రీతిగా వ్యాసశిష్యుడయిన వైశంపాయనముని పరీక్షిత్తునయుడైన జనమేజయుడితో చెప్పాడు. ఆ పైన జనమేజయుడు వైశంపాయనుడితో ధర్మజుడికీ, భీముడికీ తరువాత జరిగిన విశిష్టమైన సంభాషణలు వివరించుమని అడిగాడు. అట్లా అడిగేసరికి (తరువాతి ఆశ్వాసంలోని రెండవ పద్యంతో అన్వయం).

ఆశ్వాసాంతము

శా. లీలాస్వీకృతచక్రశూల! వినతాళీరక్షణాలోల! దు
శ్శీల స్వాంతవిదూర! వేదజలదత్తేశీమయుారా! సమి
త్స్తేవీఖండిత దైత్య! నిర్జరగణక్షేమక్రియానిత్య! ని
స్త్రేలోక్యత్వ నిరంజనాగ్రవిహృతీ! సంస్థాపకవ్యాహృతీ! 630

ప్రతిపదార్థం: లీలా స్వీకృత చక్రశూల!= విలాసార్థం స్వీకరించబడిన చక్రశూలాలు కలవాడా!; వినతాళీరక్షణాలోల!= ప్రణతులైన భక్తుశేణిని రక్షించటంలో ఆసక్తికలవాడా!; దుశ్శీలస్వాంత విదూర!= దుశ్శరిత్రులైనవారి చిత్తములకు దూరమైనవాడా!; వేదజలదత్తేశీమయుారా!= వేదాలనెడు మేఘపంక్తికి నెమలిపైనవాడా!; సమిత్స్తేవీఖండితదైత్య= యుద్ధకీడలో ఖండించబడిన రాక్షసులు కలవాడా!; నిర్జరగణ క్షేమక్రియానిత్య!= దేవతల బృందానికి క్షేమం కలిగించే కార్యమునందు సదా ప్రవర్తించే వాడా!; నిష్టేలోక్యత్వ నిరంజనాగ్ర విహృతీ!= ముల్లోకాల నతిక్రమించి మాయసంగదోషంలేని వాడవై ఆ లోకాల తుదిని

మాలిని.

జపయజన నిషేఖా! సంగనిర్వక్తుభావాయ!
 విపుల దురితబేటీ! విశ్వలోకప్రమోది !
 యపరిమిత విభూతీ! యుప్రమాణస్వరీతీ!
 యుపనిష దవగమ్యా! యోగభావైకరమ్యా!

ప్రతిపదార్థం: జపయజననిషేఖా!= జపయజ్ఞంచేత సేవించదగినవాడా; సంగనిర్వక్తుభావాయ!= సంగంలేని వారిచేత ధ్యానించదగినవాడా; విపుల దురితబేటీ!= విష్ణుతమైన పాపాలను నశింపచేసేవాడా; విశ్వలోకప్రమోది!= సమస్తలోకములను సంతసింపజేసేవాడా; అపరిమితవిభూతీ!= అనంతమైన ఐశ్వర్యం కలవాడా; అప్రమాణస్వరీతీ= ప్రమాణంలేని స్వీయపద్ధతికలవాడా; ఉపనిషదవగమ్యా!= ఉపనిషత్తులచేత తెలియదగిన వాడా; యోగభావైకరమ్యా!= యోగిద్యుచేత భావించదగిన ముఖ్యమైన రమణీయత్వం కలవాడా!

తాత్పర్యం: జపయజ్ఞంచేత సేవించదగిన ఓ దేవా! సంగంలేని విరాగులచేత ధ్యానించదగినవాడా! అనంతమైన పాపసంచయాన్ని హరించేవాడా! సమస్తలోకాన్ని అనందింపజేసేవాడా! అంతంలేని ఐశ్వర్యం కలవాడా! ప్రమాణాల కందని నిజపద్ధతి కలవాడా! వేదాంత రూపాలైన ఉపనిషత్తులచేత తెలిసికొనదగినవాడా! చిత్తవృత్తి నిరోధరూపమైన యోగిద్యుచేత భావించదగిన ముఖ్యమైన మనోహరత్వం కలవాడా!

విశేషం: ‘యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి’ (గీత.10-25)అని గీతావచనం. యజ్ఞాలలో భగవంతుడు జపయజ్ఞ స్వరూపుడై ఉన్నాడనటం వలన ద్రవ్యయజ్ఞాలకంటె జపయజ్ఞం శ్రేష్ఠమని భావించాలి. ‘నానోస్తి మను ద్వారానాం విభూతీనాం పరంతప!’ (గీత.10-40)-‘అర్పన్నా! నా దివ్య విభూతులకు అంతం లేదు’ అని శ్రీకృష్ణుడి వచనం. ‘అపరిమిత విభూతీ’ అన్న ప్రయోగం ఈ సంగతినే తెలియపరుస్తున్నది. ఇది మాలినీ వృత్తం. ‘ననమయయ’ గణాలు గల మాలిని. ‘ననమయయయతేయం మాలినీ భోగిలోకైః’- అని లక్షణం. 8వ అఙ్గరం యతిస్థానం. ప్రాసనియమం ఉన్నది.

విశేషం: అలం: అంత్యప్రాసం.

గద్యము.

**ఇట శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధనవిరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతం బైన
 శ్రీ మహాభారతంబున శాంతిపర్వంబునందుఁ బంచమాశ్వాసము.**

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చెప్పినది; శ్రీమదుభయకవిమిత్ర= శ్రీమంతులైన సంస్కృతాంధ్రకవులనే ఇరుతెగలవారికి మిత్రుడును; కొమ్మనామాత్యపుత్ర= కొమ్మనమంత్రి కుమారుడును; బుధారాధన విరాజి= పండితులను ఆరాధించటంచేత శోభిల్లేహాడును అగు; తిక్కన సోమయాజి= తిక్కన సోమయాజిచేత; ప్రణీతంబు+బన= రచించబడిన; శ్రీ మహాభారతంబునన్= శ్రీ మహాభారతంలో; శాంతిపర్వంబునందున్= శాంతిపర్వంలో; పంచమ+ఆశ్వాసము= ఇదవ ఆశ్వాసం.

తాత్పర్యం: శ్రీ మంతులైన సంస్కృతాంధ్ర కవు లనే ఇరుతెగలవారికి మిత్రుడు, పండితులను ఆరాధించటంచేత విశేషంగా భాసించినవాడు అయిన శ్రీ తిక్కన సోమయాజి రచించిన ఆంధ్రమహాభారతంలోని శాంతిపర్వంలో ఇదవ ఆశ్వాసం.

శాంతిపర్వంలో పంచమాశ్వాసం సమాప్తం.

శ్రీమదాంగ్ర మేహిభార్తీము

శాంతిపర్వము - షష్ఠిశ్వాసము

క. శ్రీ సంధానప్రాథ ద ! యాసంబృత భక్తమోద ! యజ్ఞీలజగ్ర
ఖ్మాసత్తి వినోద ! శమా ! భాయసనిరత నిర్విభేద ! హరిహరనాథా !

1

ప్రతిపదార్థం: శ్రీ= సంపదలను; సంధాన= సమకూర్చుటంలో; ప్రాథ= సమర్పిస్తేన; దయ= కరుణాచేత; సంబృత= కలిగించబడిన; భక్తమోద= భక్తుల అనందం కలవాడా!; (సంపత్తిర్మాన దయాగుణంతో భక్తులకు అనందం కలిగించేవాడా!); అఖిల= సమస్తమైన; జగత్= లోకాలనూ; రక్ష= రక్షించటమనే; అసత్తి= అసత్తితో-రక్షణభారాన్ని కోరి వహించి నిర్విపొంచటంతో; వినోద!= ఆనందించే వాడా! (జగద్రక్షణకార్యభారాన్ని ఒక వినోదంగా వహించేవాడా!); శమ+అభ్యాస= అంతరింద్రియ నిగ్రహాన్ని అభ్యసించటంవలన; నిరతనిర్విభేద!= నిరంతరం నిర్విభేద స్థితిని పొందేవాడా! (శమభ్యాస నిరతమైన నిర్విభేదస్థితి కలవాడా అనికానీ); హరిహరనాథా!= ఓ హరిహరనాథుడా!

తాత్పర్యం: ప్రతి ఆశ్వసానికి ఆద్యంతాలలో కృతిపతిని స్తుతించటం తెలుగుకుపు సంప్రదాయం. ఈ కండపద్యంలో తిక్కన హరిహరనాథుడికి మూడు విశిష్టపుంబోధనలు కూర్చుడు. ఇహపరాలలో సకల సంపదలనూ భక్తులకు సంధానించటంలో సమర్పించు హరిహరనాథుడు. అతడి దయాగుణం అంతటి ప్రాథం. దానితో భక్తులు ఆనందిస్తున్నారు. జగద్రక్షణ భారాన్ని కోరివహించాడు హరిహరనాథుడు. ఆ రక్షణత్తితో వినోదిస్తున్నాడు. అతడిది శమభ్యాస నిరతమైన నిర్విభేదస్థితి. (శమభ్యాసంతో విభేదాలు నిర్దత్తమైపోయి సర్వాంతర్యామిత్వం పొందినవాడని). [శమభ్యాస నిరతశ్చాసా నిర్విభేదశ్చ - తత్పంబుద్దో].]

విశేషం: 'అఖిలజగద్రక్షాసత్క - రక్షణస్తి - వినోద' అనే పాఠాంతరాలు కనిపిస్తున్నాయి. రక్షణాయందు ఆసత్కమైన (సంలగ్నమైన) వినోదం కలవాడా - అనీ, రక్షణాయందున్న ఆసత్తితో (అభిలాషతో) వినోదించేవాడా - అనీ ఈ పాఠాంతరాలకు అర్థం. మూడు పాఠాలకూ భావంలో పెద్దగా తేడా లేదు. సంబోధన లన్మింటా అంత్యానుప్రాస పాటించాడు తిక్కన. 'ద' అనేది అంత్యానుప్రాసాక్షరం. ఇది ప్రాస్యం కాబట్టి దీని పూర్వాక్షరాన్ని మూడుచోట్లా దీర్ఘమే వేసి నియమం పాటించాడు.

భీష్ముని ధర్మజాండు ప్రశంసించి యక్షర క్షరంబుల నడుగుట. (సం. 12-291-1)

క. దేవా ! వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియె; నట్లు యోగసాంబృతిదు లక్షరంబునొంబి యాసందస్యరూపు లగుదురని చెప్పిన విని ధర్మతనయుండు దేవత్రతనితో 'సీవు పరమజ్ఞాన నిధివని వేదసంవేదు లగు విశ్వలుసెప్పునప్పలుకులు నిస్సు సాంబృత్యోగప్రవిషులయిన యతులును మునిపతులును వళింపనప్పచనంబులును నాకళించుచుంబుమోదంబునంబోందుచుండుదుము. దక్షిణాయనశేషభినంబు లింక నల్పంబు, లర్మండు మరలంబడినఁ బరమగతిం బ్రాపించేదవు, మతీ మేమెష్వరిచేత విసువారము? కురువంశంబునకుంబుజ్ఞాఫ్యుతప్రభిపితంబగు తీపంబుగావె? భవత్తేజంబు నాత్రయించేద'మనితనవారలం

గలసికొనిపలికి, 'నీవు నీర్దేశించిన యక్కరంబనునబియెట్టేటి? క్షరంబయ్యాచి? యెత్తింగింపవే?' యనుటయు నతండు 'పసిష్టజనక సంవాదంబనంబరగు విశిష్టేతిపసంబు గలదు. దాన నీయడిగిన యవియును మతియునెఱంగ వలయున్టీవి యనేకార్థంబులును దెలివిపడు; విను'మని సుప్రసాదభరితుండై. 2

ప్రతిపదార్థం: దేవా!= ఓ హరిహరనాథా! వైశంపాయనుడు; జనమేజయునకున్= జనమేజయుడితో; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; అనియెన్= వివరించాడు; అట్లు= ఇంతకుముందు (పంచమాశ్వసం చివర) చెప్పినట్లుగా; యోగసాంఖ్యావిదులు= ఒక తెరువువారే అయిన యోగవిద్యావేత్తలూ, సాంఖ్యావిద్యావేత్తలూ; అక్షరంబును ఒంది= క్షరం (నాశము) లేని స్థితిని పొంది; ఆనందస్వరూపులు= ఆనందస్వరూపులు; అగుదురు అని= అవుతారని; చెప్పినన్= భీముడు చెప్పేసరికి; విని; ధర్మతనయుండు; దేవవ్రతునితో= భీముడితో (ఇట్లు అంటున్నాడు); నీవు; పరమజ్ఞానినిధివి= పరమజ్ఞానానికి నిధివి; అని; వేదసంవేదులు అగు విప్రులు= వేద వేత్తలయిన విప్రులు (విజ్ఞలు); చెప్పన్= చెబుతూంటే; ఆ+పలుకులున్= ఆ మాటలనూ; సాంఖ్యయోగ ప్రవీణులయిన= సాంఖ్యావిద్యాప్రవీణులూ, యోగవిద్యాప్రవీణులూ అయిన; యతులును= యతీశ్వరులూ; మునిషతులును= మునీశ్వరులూ; నిన్ను; వర్ణింపన్= వర్ణిస్తూంటే; ఆ+పచనంబులున్= ఆ పలుకులనూ; ఆకర్ణించుచున్= శ్రద్ధగా వింటూ; ప్రమాదంబులన్ పొందుచుందుచు= మేమంతా ఆనందం పొందుతూ వుంటాం; దక్షిణ+అయన శేషదినంబులు= ఈ దక్షిణాయనంలో మిగిలిన రోజులు; ఇంకన్= ఇక; అల్పంబులు; చాలా తక్కువ; అర్చుండు= సూర్యుడు; మరలంబడినన్= ఉత్తరాయణంలోకి ప్రవేశిస్తే; పరమగతిన్ ప్రాపించెదరు= నీవు పరమపదిస్తావు - అక్షయపులోకాలకు చేరుకుంటాపు; మతి మేము= మరింక మేము; ఎవ్వరిచేతన్= ఎవరిమంచి; వినువారము?= వినగలం?; కురువంశంబునకున్= ఈ కురువంశానికి; ప్రజ్ఞ= తెలివి అనే; ఘృత= నేతితో; ప్రదీపితంబు అగు= వెలిగించబడిన; దీపంబు+కావె?= దీపానికి నీవే కదా?; భవత్త= నీ; తేజంబున్= తేజస్సును; ఆశ్రయించెదము= ఆశ్రయిస్తాం; అని= అంటూ; తనవారలన్= తన సౌదర్యాదులను; కలిపికొని= కలుపుకొని; పలికి= మాట్లాడి; నీవు; నీర్దేశించిన= ఇంతకుముందు పేర్కొన్ని; అక్షరంబు అనునది= 'అక్షరము' అనేది; ఎట్టిది= ఎటువంటిది?; క్షరంబు= క్షరము (పుట్టి-నాశనమయ్యాది); ఏ+అది= ఏది?; ఎటింగింపవే?= దయచేసి తెలియచెప్పవా?; అనుటయున్= అని ధర్మరాజు అడిగేసరికి; అతండు= ఆ భీముడు; పసిష్టజనకసంవాదంబు అనన్= 'పసిష్టజనకసంవాదము' అని; పరగు= ప్రసిద్ధిపొందిన; విశిష్ట+ఇతిహాసంబు= ఒక విశిష్టమైన కథ; కలదు= ఉన్నది; దానన్= దానితో; నీ+అడిగిన అవియును= మవ్వు అడిగినపే; మతియున్= ఇంకా; ఎటుంగన్ వలయున్టీవి= తెలుసుకోవలసినవి; అనేకార్థంబులును= అనేక విశేషాలూ; తెలివిపడున్= సృష్టపడతాయి; వినుము అని; సుప్రసాదభరితుండై= ప్రసాదగుణభరితుడై - భీముడు ఇట్లు అన్నాడని (తరువాతి పద్యంతో అన్యయం.)

తాత్పర్యం: హరిహరనాథా! వైశంపాయనుడు జనమేజయుడితో ఇట్లు అన్నాడు; 'ఆ విధంగా యోగసాంఖ్య పండితులు అక్షరమైన ఆనందస్వరూపులోతారని చెప్పగా విని, ధర్మరాజు దేవవ్రతుడితో ఇట్లు అన్నాడు. నీవు పరమజ్ఞానిని వేదవిదులు, సాంఖ్యయోగ ప్రవీణులయిన యతీంద్రులు చెప్పగా విని సంతోషిస్తూ ఉంటాము. దక్షిణాయనంలో ఇంకా మిగిలిన రోజులు తక్కువ. సూర్యుడు ఉత్తరాయణంలో ప్రవేశించగానే నీవు పరమపదిస్తావు. ఆ తరువాత మేము ఎవరివలన వినగలుగుతాము? కురువంశంలో ప్రజ్ఞ అనే నేయితో వెలుగుతున్న దీపంవలె ఉన్నావు. నీ తేజస్సును ఆశ్రయిస్తున్నాము' అని తనవారితో కలిపి పలికి 'నీవు చెప్పిన 'అక్షరము'నేది ఎటువంటిది?' 'క్షరము' మేది? తెలుపుము' అన్నాడు. భీముడు 'పసిష్టజనకుల సంవాద' మనే ఉత్తమ ఇతిహాసం ఉన్నది. దానివలన నీ వడిగిన విశేషాలన్నీ తెలుస్తాయి వినుము' అని సుముఖుడై.

విశేషం: 'ప్రజ్ఞమ్ముత ప్రదీపితంబగు దీపంబగావే' అనేబోట 'ప్రజ్ఞమ్ముత ప్రేరితంబగు దీపంబవుగావే' అని పాలాంతరాలు కనిపిస్తున్నాయి. ప్రాజ్ఞకృతము అని ఉన్నప్పుడు ప్రదీపితము - ప్రేరితము అనే (క్ర) నిష్ఠాంతాలు వ్యర్థమవుతాయి. ప్రజ్ఞము అమృతంగా పోల్చినందువలన అది ఇంధనంగా ప్రదీపితయ్యానికి సాధకం కానేరదు. అంచేత 'ప్రజ్ఞమ్ముత ప్రదీపితంబగు'

అనేదే సాధపోతం. ‘కురువంశప్రదీపశ్శం జ్ఞానద్రవ్యేణా దీప్యనే’ (శాంతి 291-5) అని వ్యాసుడు దీపన సాధకంగా జ్ఞానద్రవ్యమన్నాడు. ఆ ద్రవ్యాన్ని తిక్కన ఘృతమని స్పష్టపరిచాడు. తరువాతి శ్లోకంలో ‘న తృప్త్యామీహ రాజేంద్ర శృంగాస్మయత మీదృశమ్’ (291-6) అన్నాడు. ఉపదేశాన్ని అమృతంగా పోల్చి దాని ఆస్యాదనతో ఎంతకీ తనిచిత్తిరటం లేదని ధర్మరాజు అభిప్రాయం. అమృతంతో పోల్చినప్పుడు ఇలా ఆస్యాదానుభూతి అన్యయిస్తుందే కానీ ప్రదీపితత్త్వం కాదు.

‘దీపంబవు గావె - దీపంబుగావె’ అనే రెండు పారాలూ తెలుగువ్యాకరణానికి అనుకూలమే. దీపంబు అనేది ఈ వాక్యంలో యుష్మాద్విశేషణం. కాబట్టి వుగాగమం ప్రాయికంగా వస్తుంది. వస్తే ‘దీపంబవుగావె’ అనీ, రాకపోతే ‘దీపంబుగావె’ అనీ అవుతుంది. వుగాగమ రహితరూపం [ప్రాయోగ్రహణాంబుచే రక్షితంబయ్యే’.

- సీ.** అనఫు! సుఖానీసుధైన వసిష్టసం | యమిగాంచి భక్తిం బాదముల కెఱగి
జనకభూనాథుండు వినయంబుతోడ ను | పాసించి ‘మునివర! యక్కరం బ
నాది శివంబన నపునరావృత్తి సి | ధిదమగుచుండు నెయ్యచి యెఱుంగఁ
జెప్పవే!’ యనుడు నాత్రిత వత్సలుండగు | నమ్మహాత్ముడు దెలియంగఁ జెప్పే
- తే.** నద్దయాళుని చెప్పిన యత్తైఱంగు | ప్రస్నాటంబుగఁ జెప్పేదు బాండవాగ్ర
జన్మ! సీ కని పలికి యజ్ఞాహ్వానీత | నూజుఁ డిట్లును నాననాంభోజ మలర.

3

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= పాపరహితుడా! ఓ ధర్మరాజు; సుఖానీసుధైన= సుఖంగా కూర్చున్న; వసిష్టసంయమిన్= వసిష్టమహార్షిని; కాంచి= చూచి; భక్తిన్= భక్తితో; పాదములకున్= పాదాలకు; ఎఱగి= నమస్కరించి; జనకభూనాథుండు= జనకమహారాజు; వినయంబుతోడన్= వినయంతో; ఉపాసించి= అర్పించి; మునివర!= ఓ మునిశ్శరా!; అక్షరంబు= నాశనం లేనిది; (క్రము= పుట్టి నశించేది; అక్షరము= పుట్టుకలేనిది - నశించనిది; అనాది= ఆది లేనిది; ఇవుంబు అనన్= శభ్దధరం అనబడేది; అపునరావృత్తి సిద్ధిదము= జన్మరాహిత్య సిద్ధిని కలిగించేది; అగుచుండున్ ఎయ్యది?= అపుతూ ఉంటుందో - ఆది ఏది?; ఎఱుంగన్ చెప్పవే?= దయచేసి తెలియజెప్పవా?; అనుడన్= జనకభూనాథుడు ఇట్లా అనేసరికి; ఆత్రితవత్సలుండగు= ఆత్రితులమీద వాత్సల్యం కలవాడైన; ఆ+మహాత్ముడు= ఆ మహానుభావుడు వసిష్టుడు; తెలియంగన్ చెప్పేన్= తెలిసేటట్లు చెప్పాడు; పాండవ+అగ్రజన్న!= ఓ పాండవులలో పెద్దవాడా!; ఆ+దయాళుని= ఆ దయామయుడు వసిష్టుడు; చెప్పిన ఆ+తెఱంగున్= వివరించిన ఆ విధానమంతా; ప్రస్నాటంబుగఁ= స్పృష్టపడేటట్లు; నీకున్ చెప్పేదన్= నీకు నేను చెబుతాను; అని పలికి= అని చెప్పి; ఆ+జాహ్వానీతనూజుడు= ఆ గంగాపుత్రుడు భీముడు; ఆనన+అంభోజము+అలరన్= తన ముఖపద్మం వికసించగా; ఇట్లు= ఈ చెప్పబోయే విధంగా; అనన్= పలికాడు.

తాత్పర్యం: ఒకప్పుడు జనకమహారాజు వసిష్టుడిని అడిగాడు - అక్షరతత్త్వం తెలియజెప్పుమని. అప్పుడు ఆత్రిత వత్సలుడూ దయాగుణ విశిష్టుడూ అయిన ఆ మహాత్ముడు పూర్యం వసిష్టుడు జనకుడికి వివరించి చెప్పాడు. అది అంతా నీకు నేను స్పష్టంగా చెప్పుతాను - అని సంతోషంగా భీముడు ధర్మరాజుకు వివరించటం మొదలు పెట్టాడు.

విశేషం: ఇక్కడ జనకభూనాథుడు అంటే సీతాదేవి కన్మతండ్రి కాదు. ఆ వంశంలోవారికి అందరికి జనకుడు అనేది సాధారణ నామధేయం. అదికాక అసలు వేరు వేరే వుంటుంది. ‘వసిష్టప్పు చ సంవాదం కరాళజనకస్య చ (291-7), పప్పచ్ఛర్షివరం రాజు కరాళజనకః పురా (291-10) అనీ వ్యాసుడు రెండుసార్లు కరాళజనకుడు అన్నాడు. అంటే ఈ జనకమహారాజు అసలు వేరు కరాళుడు అన్నమాట. ‘అద్దయాళుని చెప్పిన అత్మేఱంగు’ - అనేది తెలుగు వాక్యనిర్మాణంలో ఒక విశిష్టకారకం. దయాళునిమొక్క చెప్పిన ఆ విధానం - అంటే దయాళుడు చెప్పిన ఆ విధానం అని పలితార్థం. ‘నీయడిగినయని, నా యొనర్పంబునిన మహా ప్రబంధంబునకు- ఇత్యారులన్నీ ఇటువంటివే.

వసిష్ఠ జనకరాజ సంవాద ప్రకారము (సం. 12-291-7)

వ. జనకజనేశ్వరు బోధించుటకై వసిష్ఠ మునీశ్వరుం డి ట్లనియె.

4

ప్రతిపదార్థం: జనకజనేశ్వరున్ = కర్ణజనకమహారాజును; బోధించుటకై = జ్ఞానవంతుడిని చెయ్యటానికి; వసిష్ఠమునీశ్వరుండు = ఆ వసిష్ఠమహార్షి; ఇట్లు అనియెన్ = ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: కర్ణజనక మహారాజుకు జ్ఞానం బోధించేందుకు వసిష్ఠమహార్షి ఇట్లా చెప్పాడు.

క. ‘నయనముఖి పాణిపాదము , లయమహితా! యెందుఁ గలిగి యాధ్యంతపరి

క్షయవృద్ధి రహితమై ని , ర్ఘ్యయ మగు తత్త్వంబు నక్షరంబండు బుధుల్.

5

ప్రతిపదార్థం: అయమహితా! = ఓ శుభాన్వితా! ధర్మరాజు!; నయన = నేత్రాలు; ముఖి = ముఖం; పాణిపాదములు = చేతులూ, కాళ్లు; ఎందున్ కలిగి = సర్వత్తునా కలిగి ఉండి; ఆది+అంత+పరిక్షేప+వృద్ధి+రహితమైన్ = ఆది, అంతం, వినాశం, వృద్ధి - అనేవి లేనివై; నిస్త+ద్వయము+అగు+తత్త్వమున్ = అద్వితీయమైన తత్త్వాన్ని; బుధుల్ = పండితులు; అక్షరంబు+అండ్రు = అక్షరము అంటారు.

తాత్పర్యం: ‘ఈ మంగళగుణాన్వితా! ధర్మరాజా! కరచరణాది అవయవాలు కలిగి ఉండి, ఆది, అంతం, క్షయం, వృద్ధి - ఇవి లేనివైన ఏకైక తత్త్వాన్ని ‘అక్షరము’ అంటారు పండితులు.

విశేషం: నిర్విభేదం, నిర్వయం, అద్వితీయం - ఇవన్నీ సమానార్థకాలు. ఏకైకం అని తాత్పర్యం. ద్వయములేనిది నిర్వయం. ద్వితీయం లేనిది అద్వితీయం. విభేదం లేనిది నిర్విభేదం. సర్వతః పాణిపాదం తత్త్వం సర్వతోష్ట్రింగోముఖమ్, సర్వతః ప్రతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి (291-16) అనేది మూలశ్లోకం. ఇందులో సర్వతః అనే పదానికి పర్యాయంగా ‘ఎందున్ కలిగి’ అన్నాడు తిక్కన. సర్వత్రగామి, సర్వదర్శి, సర్వగతి, సర్వశిరసు, సర్వానందం, సర్వశ్రోత అయిన ఆ పరబ్రహ్మానే అంతటా ఆవరించి ఉంటుంది - అదే అక్షరమని తాత్పర్యం వివరించారు పెద్దలు.

క. క్షరమండు దానివలనను , క్షరియించిన తత్త్వములను జనవత్సల! యి
య్యరువది నాల్గింటిని దర , తరమ విభాగించి చెప్పేదం దెలియంగన్.

6

ప్రతిపదార్థం: జనవత్సలి = జనులపట్ల వాత్సల్యం కలవాడా! (జనుల వాత్సల్యం చూరగొస్పువాడా అని కానీ); ఓ ధర్మరాజా!
దానివలనను = ‘అక్షరము’ అనబడే ఆ తత్త్వంనుంచి; క్షరియించిన = ఆవిర్భవించిన; తత్త్వములను = తత్త్వాలను; క్షరము అండ్రు =
‘క్షరము’ అంటారు; ఆ+ఇరువది నాల్గింటిని = క్షరతత్త్వాలు ఇరవై నాల్గింటినీ; తరతరమ = క్రమంగా; విభాగించి = విభజించి;
తెలియంగన్ = నీకు తెలిసేటట్లు; చెప్పేదన్ = చెబుతాను.

తాత్పర్యం: జనవత్సలా! ఓ ధర్మరాజా! అక్షరతత్త్వంనుంచి ఇరవై నాలుగు క్షరతత్త్వాలు ఆవిర్భవించాయి. నీకు
స్పష్టంగా తెలియటంకొరకు వాటిని విడమరచి చెప్పుతాను ఆలకించుము.

తే. అక్షరము విక్రియాశబలాత్మకత్వం , మొందు నవ్వొక్కియకును బేళ్లోలసే బ్రక్తతి
యనఁ బ్రథానంబునాఁగ నవ్వుక్క మనఁగ , దానబుట్టు మహాన్నామతత్త్వ మనఫు!

7

ప్రతిపదార్థం: అనఫు! = ఓ పవిత్రుడా!; అక్షరంబు = అక్షరము అని చెప్పబడిన తత్త్వం; విక్రియా = విక్రియత్తం;
శబలాత్మకత్వము+ఒందున్ = వైవిధ్యాన్ని పొందుతుంది; ఆ+విక్రియకును = ఆ వికృతికికూడా; ప్రకృతి+అనఫు = ప్రకృతి అనీ;

ప్రధానంబునాగ్నీ= ప్రధానము అనీ; అవ్యక్తము+అనగ్నీ= అవ్యక్తము అనీ; పేళ్లు+బలసైన్= పేరులు ఏర్పడ్డాయి; దాన్= ఆ విక్రియనుండి; మహాత్+నామతత్త్వము= మహాత్(మహాన్) అని పిలవబడే తత్త్వం; పుట్టున్= పుదుతుంది. (12-291-17).

తాత్పర్యం: అక్షరతత్త్వం విక్రియను పొందుతుంది. దానికి ప్రకృతి, ప్రధానం, అవ్యక్తం అని పేరులు. ఆ విక్రియనుండి ‘మహాత్’ అనబడే తత్త్వం ఆవిర్భవిస్తుంది.

తే. విను మహంకార మా తత్త్వమున జనించు , దాన భూతపంచకమును దద్దుణంబు
లైన శబ్దాది విషయంబులైదు నింభి , యములు బదియును మనసును నాహహాల్లు.

8

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ధర్మరాజు! వినుము; ఆ తత్త్వమునన్= ఆ మహాన్మామతత్త్వంనుంచి; అహంకారము= అహంకారమనేది; జనించున్= ఉధృవిస్తుంది; దాన్= దానినుంచి; భూతపంచకమును= పంచభూతాలు; తద్దుణంబులైన శబ్దాదివిషయంబులు ఐదున్= పంచభూతాలకూ గుణాలైన శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధాదులు అయిదూ; ఇంద్రియముల్ పదియును= జ్ఞానేంద్రియాలు అయిదూ - కర్మింద్రియాలు అయిదూ వెరసి పది ఇంద్రియాలూ; మనసును= మనస్సునందు; ఆవహాల్లున్= ఏర్పడతాయి.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు! వినుము; ప్రకృతి లేదా ప్రధానం లేదా అవ్యక్తం అనబడే తత్త్వం ఒకటి. దానినుంచి ఆవిర్భవించే మహాత్తు - రెండు. అహంకారం - మూడు. పంచభూతాలు, పంచగుణాలు- అయిదు. జ్ఞానేంద్రియాలు-ఐదు కర్మింద్రియాలు. మనస్సు - ఒకటి. కలిపి మొత్తం ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలు ఉన్నాయి. పృథివ్యాప్తేష్టోవాయ్యాకాశాలు (నేల, నీరు, వెలుగు, గాలి, ఆకాశం) పంచభూతాలు. శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాలు - అయిదు గుణాలు. శ్రోత్రత్వక్షుమ్భిష్టోప్రాణాలు (చెని, చర్మం, కన్ను, నాలుక, ముక్కు) అయిదూజ్ఞానేంద్రియాలు. వాక్యాణి పాదపాయు మేధాలు అయిదూ కర్మింద్రియాలు మనస్సునందు ఏర్పడతాయి.

(12-291-28).

క. క్షరమయురువతి నాలుగు , నరనాథా! యక్షరంబునకు నెయ్యెడలన్
క్షరభావము లే దయ్య , క్షరము విలాసములు సూచే క్షరతత్త్వమ్యుల్.

9

ప్రతిపదార్థం: నరనాథా!= ఓ రాజు!; క్షరము= క్షరమే; ఆ+ఇరువది నాలుగున్= ఆ ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలును; అక్షరంబునకున్= అక్షరము అనబడే తత్త్వానికి; ఏ+ఎడలన్= ఎప్పుడూ; క్షరభావము= క్షరతత్త్వం; లేదు= లేనేలేదు; క్షరతత్త్వమ్యుల్= క్షరతత్త్వాలు అనీ; ఆ+అక్షరము విలాసములు చూచే= ఆ అక్షరతత్త్వం తాలూకు విలాసాలే సుమా!

తాత్పర్యం: క్షరమే ఇరవైనాలుగు తత్త్వాలుగా అవుతుంది. అక్షరతత్త్వానికి ఎక్కుడా ఎప్పుడూ క్షరభావం ఉండదు. అయితే క్షరతత్త్వాలు అనీ అక్షరతత్త్వం తాలూకు విలాసాలే.

వ. ఈ చతుర్యంశతి తత్త్వంబులును విజ్ఞానగోచరంబులు, పంచవింశతితమంబై యక్షరంబనం బరఁగు నిపురుమతత్త్వంబు విను మవిజ్ఞేయం బవ్యయం బకలంకం బనామయం బమ్మతంబు.

10

ప్రతిపదార్థం: ఈ చతుర్యంశతి తత్త్వంబులును= ఈ చెప్పిన ఇరవై నాలుగు తత్త్వాలూ; విజ్ఞానగోచరంబులు= విజ్ఞానానికిఅందుతాయి; పంచవింశతితమంబై= ఇరవై అయిదవదై; అక్షరంబు+అనన్= అక్షరము అని; పరఁగు= ఒప్పుతున్న; ఈ+పరమతత్త్వంబు= ఈ పరమతత్త్వం; వినుము; అవిజ్ఞేయంబు= అది విజ్ఞానగోచరం కానిది; అవ్యయంబు= అది వ్యయం కానిది; అకలంకంబు= కళంకంలేనిది; అనామయంబు= ఆమయంలేనిది (నాశమూ, రోగమూ లేనిది); అమృతంబు= మృతిలేనిది; మృతంకానిది.

తాత్పర్యం: శ్రద్ధగా ఆలకించుము. ఈ ఇరవై నాలుగు తత్త్వాలూ విజ్ఞానానికి అందుతాయి. ఇరవై అయిదవ అక్షరమైన పరమతత్త్వం విజ్ఞానానికి గోచరం కానిది. నాశం లేనిది. మృతి లేనిది.

విశేషం: ‘అమృతంబు’ అనటానికి బదులు ‘అనాద్యంతంబు’ అనే పారాంతరం కనిపిస్తున్నది కొన్ని ప్రతులలో. అదీ అంతమూ లేనిది అని దాని భావం.

క. జననాథ! యక్కరం బెం, దును గ్రీడ్ జరించుఁ త్రిగుణ దీహాలపరమై
తనకుఁ బ్రహ్మోధము లేకుఁ, న్నాను నానాయోనిగత జననముల వెంటన్.

11

ప్రతిపదార్థం: జననాథ= ధర్మరాజు; అక్కరంబు= అక్కరతత్త్వమనేది; తనకున్= తనకు; ప్రభోధము= జ్ఞానము - మొలకువ అనేది; లేకున్నను= లేకపోయినట్టయితే; త్రిగుణాదీహాలపరమై= సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అనే మూడుగుణాలతో బలపడినదై; (బలపరచునదై) నానాయోనిగత జననములవెంటన్= పలురకాల జీవజాతులలో జననాలను వరుసగా పొందుతూ; ఎందును= సర్వత్ర; క్రీడన్= కేళీవిలాసంగా; చరించున్= సంచరిస్తుంది.

తాత్పర్యం: అక్కరతత్త్వానికి ప్రభోధం లేకపోతే సత్త్వరజస్తుమోగుణాల సంయోజనకారణాంగా నానాజాతులలో జన్మపరంపరలను పొందుతూ ఉంటుంది. ఇది అక్కరతత్త్వానికి ఒక క్రీడావిలాసం (12-291-42).

క. విను సత్త్వరజస్తుములు, యునుసరణమువలన వివిధముగు యోనిగణం
బున వెలసిన యూ తత్త్వము, దునుఁ జాడగులేక యువియ తానని యుండున్.

12

ప్రతిపదార్థం: విను= ధర్మరాజు! | శ్రద్ధగా ఆలకించుము; సత్త్వరజస్తుములు= ఆ త్రిగుణాల; అనుసరణమువలనన్= వెంట తగులుకోవటం వలన; వివిధము+అగు= పలు రకాలైన; యోనిగణాంబునన్= జాతులలోనికి; వెలసిన= అవతరించిన; ఆ తత్త్వము= ఆ అక్కరతత్త్వం; తనన్ చూడగ లేక= తనను తాను అవలోకించుకోలేక (గ్రహించుకోలేక); అవియ= ఆ జాతులే; తాను= నేను; అని= అనుకొని; ఉండున్= నివసిస్తూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: సత్త్వరజస్తుమోగుణాలను అనుసరించటం వలన జన్మపరంపరలలోనికి జారిపోయిన ఆ అక్కరతత్త్వం తనను తాను తెలిసికొనలేక, అనే తాను అనుకొని వాటిలో నివాసం సాగిస్తూ ఉంటుంది.

క. సత్త్వరజస్తుమోగుణవశ్మితి నక్కర మర్మద్రథ సం
గిత్తము మధ్యకర్మతయుఁ గిల్చిషక్తృత్వమునొంది యొంది ఓ
పృత్వసరత్వగోప్యగభుగాదిక తిర్యగనేక హీనజం
తుత్తములన్ సుఖంబులును దుఃఖములున్ సరకంబులుం గనున్.

13

ప్రతిపదార్థం: అక్కరము= అక్కర తత్త్వమనేది; సత్త్వరజస్తుమో గుణవశ్మితిన్= సత్త్వగుణము - రజోగుణము - తమోగుణము అనే ఈ మూడింటికీ వశవర్తి అగుట వలన; వరుసగా - అర్ఘధర్మసంగిత్తమున్= అర్ఘమైన ధర్మాలతో కూడి ఉండటం అనే స్థితినీ (ఇది సత్త్వగుణ లక్షణం); మధ్యకర్మతయున్= పుణ్యపాపాలు రెండింటినీ ఆచరించటమనే స్థితినీ (ఇది రజోగుణ లక్షణం); కిల్చిషక్తృత్వమున్= కేవలం పాపకార్యాలే చెయ్యటం అనే స్థితినీ (ఇది తమోగుణ లక్షణం); ఒంది+బంది= పూర్తిగా పొంది; దివ్యత్వ= దేవతాత్మంలో; నరత్వ= మానవత్వంలో; గోమృగభుగాదిక తిర్యగ్+అనేక హీన జంతుత్త్వములన్= గోపు, మృగము, పణ్ణి మొదలైన తిర్యగ్జ్ఞతికి చెందిన అనేక నీచ జంతుత్వాలలో; సుఖంబులును= సుఖాలనూ; దుఃఖములన్= దుఃఖాలనూ; నరకంబులున్= నరకాలనూ; కనున్= అనుభవిస్తూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: సత్త్వగుణానికి వశవర్తి అయిన అక్కరతత్త్వం అర్ఘధర్మాలను పొంది ఆచరించి దివ్యత్వంతో సుఖాలను అనుభవిస్తుంది. రజోగుణానికి వశవర్తి అయి పుణ్యపాపాలను చెరిసగంగా ఆచరించి నరత్వం పొంది సుఖదుఃఖాలను

చెరిసగంగా అనుభవిస్తుంది. తమోగుణానికి వశవర్తి అయి కేవలం పాపకృత్యాలనే ఆచరించి పశుపక్ష్యాది జంతుత్వాన్ని పొంది నరకం అనుభవిస్తుంది.

విశేషం: ఈ పద్యమంతటా క్రమాలంకారమూ ఉంది. అలంకారం: క్రియాలంకారం,

క. జనవర! శుక్రము లోహిత , మును గృఘ్నమునైన వర్ణముల నక్షర మొం
దును సత్కరజస్తమముల , యనుసారంబున నవర్ణమయ్య వికృతమై.

14

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= ఓ యుధిష్ఠిరా; అక్షరము= అక్షరతత్త్వం; అవర్ణమయ్యన్= ఏ రంగూలేనిదే అయినపుటికీ; సత్కరజస్తమముల+అనుసారంబున్= సత్కరజస్తమోగుణాలను అనుసరించటం వలన; వికృతమై= మార్పునకు లోవై; శుక్రము= తెలుపూ; లోహితము= ఎరుపూ; కృఘ్నమును+బన= నలుపూ అయిన; వర్ణములన్= రంగులను; ఒందును= పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: అక్షరానికి స్వతస్మిద్దంగా ఏ రంగూ లేదు. కానీ, అది ఈ త్రిగుణాలను అనుసరించటం వలన మార్పులకు లోవుతుంది. సత్కరజస్తమోగుణానుసారంగా తెలుపురంగునూ, రజ్ఞోగుణానుసారంగా ఎరుపురంగునూ, తమోగుణానుసారంగా నలుపురంగునూ పొందుతుంది.

క. అగుణంబయ్యను నిష్ట్యైయి , బ్రగుణతఁ బ్రాహ్మించు నక్షర మహంకార
స్తుగుణంబూఁదిన , విడిచినఁ , దెగు నన్నియు నిల్వకారటీప్రంబునగున్.' 15

ప్రతిపదార్థం: అక్షరము= అక్షరతత్త్వం; అగుణంబు+అయ్యన్= తనంతతాను నిర్గుణమే అయినా; అహంకారస్తగుణంబు= అహంకారగతమైన గుణాన్ని (అహంకారలక్షణాన్ని); ఊఁదినన్= పొందినట్టయితే; ఈ+మేయిన్= ఈ ప్రకారంగా; ప్రగుణతన్= ప్రకృష్టగుణవత్తను; ప్రాపించున్= పొందుతుంది; విడిచినన్= అహంకారస్తగుణాన్ని విడిచినట్టయితే; అన్నియున్= ఈ గుణాలన్నీ; తెగున్= తొలగిపోతాయి; నిర్వికార= నిర్వికారస్తితితో; దీప్తంబున్= ప్రకాశించేదుకూడా; అగున్= అవుతుంది.

తాత్పర్యం: నిర్గుణమైన అక్షరతత్త్వం అహంకారగుణ సంమోగంవలన ఈ రకంగా ఇన్ని వికారాలను పొందుతున్నది. అహంకారగుణ సంమోగాన్ని విడిచిపెట్టేనే ఈ వికారాలు అన్నీ తొలగిపోతాయి. నిర్వికారస్తితితో మళ్ళీ ప్రదీప్తంకూడా అవుతుంది.'

వ. అని చెప్పి వెండియు.

16

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= వసిష్టుడు ఇట్లా వివరించి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి, వసిష్టుడు మళ్ళీ (ఇట్లా వివరిస్తున్నాడు.)

చ. ‘కతువులఁ బీర్ధయాత్రలను రాత్మశనంబుల భూమిశయ్యలన్
త్రతపలినిష్టలన్ జడలు వల్మలముల్ వివిధంపు దండముల్
సతతముఁ దాల్చుటన్ వపువు సంకటపొటునఁ బెట్టు నాడ్యము
చ్యుత ముమలంబు దాను దనుఁ జూడక యక్షరమప్రభుద్దమై.

17

ప్రతిపదార్థం: ఆద్యము= తొట్టతొలిది; అచ్యుతము= చ్యుతి లేనిది; అమలంబు= మలినరహితమూ అయిన; అక్షరము= అక్షరతత్త్వం; తాను తనున్ చూడక= తనను తాను తెలుసుకోలేక; అప్రభుద్దమై= జ్ఞానప్రబోధం లేనిదై; వపువున్= శరీరాన్ని

(ఉపాధిని); సంకటపాటున్ పెట్టున్= కష్టపెడుతూ వుంటుంది; ఏ రకంగా అంటే - క్రతువులన్= యజ్ఞయాగాది క్రియలతోనూ; తీర్థయాత్రలను= పుణ్యక్షేత్రాలకు ప్రయాణం సాగించటాలతోనూ; రాత్రి+అశనంబులన్= రాత్రిపూట మాత్రమే భోజనం చెయ్యటాలతోనూ (ఎకభుక్తాలతోనూ); భూమిశయ్యలన్= కటికనేలమీద పవ్వళించటాలతోనూ; ప్రతపరినిష్టలన్= రకరకాల ప్రతాల నియమనిష్టలతోనూ; జడలు= జడలూ; వల్గులముల్= నారచీరలూ; వివిధంపు దండముల్= రకరకాల దండాలూ (సన్మాసాశ్రమానికి సూచకంగా ఉండే దండములు - కర్రలు, ఏకదండి, ద్విదండి, త్రిదండి ఇత్యాదిగా ఆశ్రమభేదాలు ఉన్నాయి); సత్యరమున్= ఎల్లావేళలా; తాల్పుటన్= ధరించటంతోనూ; వపుపును సంకటపాటున పెడుతుంది.

తాత్పర్యం: తనను తాను తెలిసికొనలేక ఈ అక్షరతత్త్వం. 'క్రతువులు చేయటం, తీర్థయాత్రలకు తిరగటం, ఎకభుక్తాలు ఉండటం, నేలమీద పడుకొనటం - ఇంకా రకరకాల కలోర్ప్రత నియమాలు పాటించటం, జటావల్గుల దండాలు ధరించటం - ఇత్యాది కార్యక్రమాలతో శరీరాన్ని సంకటపెట్టుతూ ఉంటుంది - ఇది అచ్యుతమే. అమలమే. కానీ, ఇప్పుడు అప్రభుద్ధం.

క. **అమృతము నభవము నజరము , నమలమునగు తన్న మృతము నాహితభవమున్**

సమధికజరమును మలసహి , తముగా నక్షరము మమతఁ దలఁచు నరేంద్రా!

18

ప్రతిపదార్థం: నరేంద్రా!= ధర్మరాజా!; అమృతము= చావులేనిది; అభవము= పుట్టుకలేనిది; అజరము= ముసలితనము లేనిది; అమలమున్= మలినము లేనిది; అగు= అయినటువంటి; అక్షరము= అక్షరతత్త్వం; తన్నున్= తననుతాను; మృతము= చావు కలదిగానూ; ఆహితభవమున్= పుట్టుక కలదిగానూ; సమధికజరమును= బాగా ముసలితనము (జరా) పాందేదిగానూ; మలసహితముగాన్= మలినసహితముగానూ; మమతన్= మమకారంతో; తలచున్= భావిస్తుంది.

తాత్పర్యం: అక్షరతత్త్వానికి చావూ పుట్టుకా ముసలితనం - ఇట్లాంటివి ఏమీలేవు. అది అమలం. కానీ, ఉపాధిగతమైన మమకారంతో ఇవన్నీ తనకు ఉన్నాయని భావిస్తూ ఉంటుంది.

ఆ. **తనకుదాన బంధమేనలించుకొనియెడు , పొత్తిమాలికాయ పురువు భంగి**

నగుణమయ్య సగుణతావాప్తిఁ బొందు న , క్షరము ప్రకృతి గుణము సంక్రమించి.

19

ప్రతిపదార్థం: తనకున్ తాన్= తనకుతానే; బంధము= బంధాన్ని; ఒనరించుకొనియెడు= కల్పించుకునేటువంటి; పొత్తిమాలికాయ పురువుభంగిన్= సాలెపురుగువలె (సాలీడువలె); అక్షరము= అక్షరతత్త్వమనేది; అగుణమయ్యన్= స్వతస్మిద్దంగా నిర్మణమే అయినా; ప్రకృతి గుణము= ప్రధానము - ప్రకృతి - అవ్యక్తము అనబడే విక్రియ తాలూకు గుణా; సంక్రమించి= సంక్రమించటంచేత (అది కారణంగా); సగుణత+అవాప్తిన్= సగుణత్వప్రాప్తిని; పొందున్= పొందుతుంది.

తాత్పర్యం: స్వతస్మిద్దంగా నిర్మణమైన అక్షరతత్త్వం తన విక్రియ అయిన ప్రకృతిగుణాలు తనకే సంక్రమించటం చేత తానుకూడా సగుణత్వాన్ని పొందుతున్నది. ఇది ఎట్లా ఉన్నదంటే సాలెపురుగువలె ఉన్నది. సాలెపురుగు తన పొత్తికడుపులోనుండి వచ్చిన నూలుదారాలతో తనకు తానే గూడు అల్లుకొని అందులో తానే బంది అయిపోతుంది. (గుణము అంటే త్రాడు అనికూడా అర్థం ఉన్నది).

విశేషం: ఈ దృష్టాంతం వ్యాసుడు ఇచ్చినదే. "కోశకారో యథాత్మానం కీటః సమనురుంధతి! సూత్రతంతుగుణైర్మిత్యం తథాయ మగుణో గుణైః॥" (12-292-4). భావప్రకటన సమర్థంగా సాలీడుని 'పొత్తిమాలికాయ పురువు' అన్నాడు తిక్కన.

ఆ. **అమలవాయుసేవనము నిర్మలత్వంబు , గలుగగాఁ బదాఱు కళలఁ బూర్ముఁ**

డగు సుధాంశు మాడికై నక్షర మమలినా , ఖిండశాంతిబోధఫునత వెలుగు.'

20

ప్రతిపదార్థం: అక్షరము= ఈ ఆక్షరతత్త్వం; అమల= స్వచ్ఛమైన; వాయు= వాయువుయొక్క; సేవనము= అనుభవం; నిర్వలత్వంబు= నిర్వలస్థితి; కలుగగాన్= (రెండూ) లభించినప్పుడు; పదాఱుకళల్న= పదహారు కళలతోనూ; పూర్ణండు+అగు= పరిపూర్ణత్వాన్ని పాందిన; సుధాంశు మాడ్చిన్= అమృతకిరణాడైన చంద్రుడినలె; అమలిన= మలినరహితమూ; అఖండ= పరిపూర్ణమూ అయిన; శాంతి= శాంతియొక్క; బోధి= ఎరుకతో; కలిగిన ఘనతన్= గొప్పదనంతో; వెలుగున్= ప్రకాశిస్తుంది.

తాత్పర్యం: వాయుసేవనం వలన (మబ్బులు తొలగిపోయి) నిర్వలస్థితి పాంది పదారుకళలతో పరిపూర్ణాడైన చంద్రుడు ప్రకాశిస్తాడు. అట్లాగే అక్షరతత్త్వం కూడా అఖండశాంతి బోధతో మునుపటి గొప్పదనాన్ని మళ్ళీ పాంది విరాజిల్లుతుంది'.

వ. అనిన విని జనకుం డమ్ముసీశ్వరున కిట్లినియే.

21

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెబుతూంటే; విని; జనకుండు; ఆ+ముసీశ్వరునకున్= ఆ వసిష్టుడితో; ఇట్లు; అనియెన్= సంభాషించాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పుతూంటే విని, జనకమహారాజు ఆ వసిష్టుడితో ఈ ప్రకారంగా అన్నాడు.

క. ‘వనితకుఁ బురుపునకుం దన , తనయంతన రూపాకం దొదవఁ జేయగ వి న్ననువు గలుగ దొండిరువుల , నెనయుటగాని త్రుతిమతము నిట్ల మహాత్మా!

22

ప్రతిపదార్థం: మహాత్మా!; గొప్ప ఆత్మకలవాడా! వనితకున్= ప్రీతి; పురుషునకున్= పురుషుడికీ; ఒండొరులన్= ఒకరిని ఒకరు; ఎనయుటన్కాని= కలుసుకోవటం వల్లనే తప్ప; తనయంతన= విడివిడిగా; రూపు ఒకండు= ఒక రూపాన్ని; ఒదవన్ చేయగన్= ప్రసాదించటమనేది; విష్ణువు= నేర్చు; కలుగదు= కనిపించలేదు; త్రుతిమతమున్= వేదం అభిప్రాయంకూడా; ఇట్లు+అ= ఇలాగే ఉన్నది.

తాత్పర్యం: ‘మహాత్మా! ప్రీతురుషులు పరస్పరం కలిసికొంటే మరొక రూపాన్ని ఉత్పత్తి చేయగలుగుతున్నారే తప్ప, విడివిడిగా ఆ ఇద్దరిలో ఎవ్వరికీ ఆ నేర్చు లేదు అనేది లోకం చూస్తే తెలుస్తున్నది. వేదమూ ఇదే చెప్పుతున్నది.

క. వనితగుణంబులు చర్చం , బును మాంసము శోణితంబుఁ బురుపుగుణతతిన్ విను మజ్జాస్థిస్తాయువు , లనఫుతపోవిభవ! యిట్లయని త్రుతి సెప్పున్.

23

ప్రతిపదార్థం: అనపు= పవిత్రమైన; తపోవిభవ!= తపోవైభవం కలవాడా!; చర్చంబును= చర్చం; మాంసమున్= మాంసం; శోణితంబున్= రక్తం - ఇవి; వనితగుణంబులు= ప్రీవల్ల శిపువు లభించే గుణాలు; పురుష= పురుషునియొక్క; గుణతతిన్= గుణసమూహం వలన; విను; మజ్జా= మూలగా; అస్తి= ఎముకలు; స్నాయువులు= ఆయువు పట్టులు (నెరకులు) అనేవి ఇవి పురుషుడివలన బిడ్డకు లభిస్తాయని; ఇట్లు+అని= ఇలాగనే; త్రుతి= వేదం; చెప్పున్= చెప్పుతోంది.

తాత్పర్యం: ఓ తప్సీ! చర్చం, మాంసం, రక్తం - అనేవి ప్రీనుండి, మజ్జా, ఎముకలు, స్నాయువులు - అనేవి పురుషుడినుండి బిడ్డకు లభిస్తాయి. వేదం ఇట్లాగే చెప్పుతున్నది.

వ. అభిత్ర్యాజ్ఞానప్రాందులైన సకల యోసులయందును జన్మంబులు ఆవహిలైడి తెఱంగు.

24

ప్రతిపదార్థం: అది= ఈ పైని చెప్పినది; త్రీవ్య+మనప్య+అదులైన= పపుప్షిమానవాదులైన; సకలయోసులయందును= సకలజాతులలోనూ; జన్మంబులు(జన్మంబులు)= పుట్టుకలు; ఆవహిలైడి తెఱంగు= జరిగే పద్ధతి.

తాత్పర్యం: పైన చెప్పినది పశుపక్షిమానవాదులైన సకలజాతులలోనూ పుట్టుకలు జరిగే పద్ధతి.

క. నరనారీసంబంధము , వరుసగదా పురుషునకును బ్రుక్తికి నన్యే

స్వరమణ మధి సర్వజనన , కర మిట్టులు త్రుతులు సెప్పుఁ గారుణ్యానిధి!

25

ప్రతిపదార్థం: కారుణ్యానిధి!= ఓ కృష్ణానిధి!; పురుషునకును= పురుషుడికీ; ప్రకృతికిని= ప్రకృతికీ ఉండే; అన్యోన్యోన్యరమణము= పరస్పర ఆనందం, ఆకర్షణ అనేది; నరనారీసంబంధము వరుస కదా!= నరనారీ సంబంధం వంటిదే గదా!; అది= ఆ సంబంధం, ఆ ఆకర్షణ; సర్వజననకరము= సకలజీవరాళికి జన్మకారణం; ఇట్లులు= ఇట్లాగని; ప్రతులు= వేదాలు; చెప్పున్= చెబుతున్నాయి.

తాత్పర్యం: పురుషుడికీ ప్రకృతికీ ఉన్న ఆకర్షణ నరనారీసంబంధం వర్ణి. ప్రీ పురుష సంబంధంవంటిదే ప్రకృతి పురుషుల పరస్పరాకర్షణ. అదే సమస్త ప్రాణికోటికీ జన్మహేతువు. వేదాలు ఇదే చెప్పుతున్నాయి.

క. వినుము ప్రకృతి పురుషుల భం , గి నిరూపింపంగ ముక్తికిని మార్గంబుం

గను వెరవు లేకయున్నది , మునినాయక! యొఱుగు జెప్పు మోక్షపదంబున్.

26

ప్రతిపదార్థం: మునినాయక!= ఓ మునిశ్వరా!; వినుము; ప్రకృతిపురుషుల భంగిన్= ప్రకృతి పురుషుల పద్ధతిని; నిరూపింపంగన్= నిరూపించినా (లేదా నిరూపించటానికి); ముక్తికిని= మోక్షానికి; మార్గంబున్= మార్గాన్ని; కను= తెలిసికానే; వెరవు= ఉపాయం; లేకఉన్నది= కనిపించటంలేదు (అందుచేత); మోక్షపదంబున్= ముక్తిమార్గాన్ని; ఎఱుగున్ చెప్పు= నాకు తెలిసేట్టు చెప్పుము.

తాత్పర్యం: ప్రకృతిపురుషుల పద్ధతిని స్పష్టంగా నిరూపించవచ్చును. అయినా ముక్తిమార్గం మాత్రం తెలియరావటం లేదు. కాబట్టి ఓ మునిశ్వరా! మోక్షమార్గం ఏమిటో స్పష్టంగా తెలియజేయుము.

క. అనుపమ మజర మతీంఖియ , మనామయ మనంత మమల మన వెలుగు నొకం

దని వేదశాస్త్రములచే , వినియుండుదు దానిఁ దెలుపవే కృప నాకున్.'

27

ప్రతిపదార్థం: (ఓ మునినాయక!) అనుపమము= సాటిలేనిదీ; అజరము= ముసలితనంలేనిదీ; అతీంద్రియము= ఇంద్రియాలకు అతీతమైనదీ; అనామయము= ఆమయాలు (నాశమూ రోగమూ) లేనిదీ; అనంతము= అంతులేనిదీ; అమలము= మాలిన్యం లేనిదీ; అనన్= ప్రసిద్ధిపొందిన; ఒకండు= ఒకానోకతత్త్వం; వెలుగున్= ప్రకాశిస్తోంది; అని; వేదశాస్త్రములచేన్= వేదాలవల్ల, శాస్త్రాలవల్ల; వినియుండుదున్= విని ఉన్నాను; దానిన్= ఆ తత్స్వాన్ని; నాకున్= నాకు (కూడా); కృపన్= దయతో; తెలుపవే!= (దయచేసి) తెలియజెప్పవా!

తాత్పర్యం: అనుపమాది లక్షణాలు కలిగి, ఒక తేజస్సు ఏదో ప్రకాశిస్తున్నదని వేదాలూ శాస్త్రాలూ చెప్పుతున్నాయి. అది విన్నాను. దయచేసి ఆ తత్స్వాన్ని నాకు తెలియజేయుము'.

వ. అని వేడిన నమ్మునివరుండు సాదరంబుగా నతని కిట్లనియో.

28

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; వేడినన్= జనకుడు ప్రార్థించేసరికి; ఆ+మునివరుండు= ఆ మునిశ్వరుడు - వసిష్టుడు; సాదరంబుగాన్= ఆదరంతో; అతనికిన్= ఆ జనకుడికి; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అనియెన్= చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకారంగా ప్రార్థించగా వసిష్టుడు ఆదరంతో ఆ జనకుడికి ఈ విధంగా చెప్పాడు.

వసిష్టుడు జనకున కళ్లరక్షర తత్త్వంబుల తెఱం గెఱింగించుట (సం. 12-291-13)

- సీ. 'గ్రంథంబు ధరియింతు గాని నీ కర్థబో', ధంబు లే దర్థబోధవ్యపేత
మగు గ్రంథధారణ మప్రయోజన మర్థ, నిశ్శయ మెత్తిగెంతు నిపుణబుభీ
సవధలింపుము సాంఖ్య మనుసరించును యోగ, తంత్రంబు నదియును దాని తెరువు
నొందుఁ గావున సాంఖ్యయోగంబు లేకంబ, యని కంట్రు ప్రాజ్ఞలు మనుజనాథ!
- తే. సాంఖ్యమునకు యోగమునకు జనని త్రుతియ, పురుషవనితానపుంసకంబు లను బ్రకృతి
లింగములు గల నాత్మం డలింగుఁ డతసిఁ, జెంద దది యెద్దియును నని చెప్పు త్రుతులు. 29

ప్రతిపదార్థం: మనుజనాథ!= ఓ జనకమహారాజా; గ్రంథంబున్= తత్త్వశాప్త గ్రంథాన్ని; ధరియింతు(పు)కాని= కంరషం చేస్తావే
కాని; నీకన్= నీకు; అర్థబోధంబులేదు= అర్థవగాహన లేదు; అర్థబోధ= అర్థజ్ఞనంతో; వ్యపేత= విరహితమైన; గ్రంథధారణ=పుస్తకపరం; అప్రయోజనము= నిప్పులం; అర్థనిశ్చయము= అర్థనిర్ణయాన్ని; ఎఱిగింతున్= తెలియజేస్తాను; నిపుణబుభీన్= నేర్పుగల ధీశక్తితో; అవధరింపుము= శ్రద్ధగా ఆలకించుము; సాంఖ్యమున్= సాంఖ్యశాప్తాన్ని; యోగతంత్రంబు= యోగశాప్తం; అనుసరించును= అనుసరిస్తుంది; అదియును= ఆ సాంఖ్యంకూడా; దాని తెరువున్= యోగశాప్తపద్ధతిని; ఒందున్= అనుసరిస్తుంది; కావున్= కాబట్టి; సాంఖ్యయోగంబులు= సాంఖ్యమూ, యోగమూ అనేవి; ఏకంబు+అ+అని= ఒకటే అని; ప్రాజ్ఞలు= పండితులు; కండు= దర్శిస్తున్నారు - భావిస్తున్నారు; సాంఖ్యమునకున్= ఈ సాంఖ్యాన్నికి; యోగమునకున్= ఆ యోగశాప్తాన్నికి; జనని= తల్లి (ఆవిర్భావ ప్రదేశం); ప్రతి+అ= వేదమే; పురుషవనితా నపుంసకంబులు+అన్= పురుషుడు, ప్రీతి, నపుంసకం అని; ప్రకృతి లింగములు= ప్రకృతి సిద్ధమైన లింగాలు; కలవు= ఉన్నాయి; ఆత్ముండు= ఆత్ముడుమాత్రం; అలింగుఁడు= లింగరహితుడు; అతనిన్= ఆత్ముడిని; అది ఎద్దియును= ప్రీతి పుంసకలింగాలలో ఏ ఒక్కటీకూడా; చెందదు= పొందదు; అని= అని; ప్రతులు= వేదాలు; చెప్పున్= చెబుతున్నాయి.

తాత్పర్యం: 'మహారాజా! నీవు తత్త్వశాప్త గ్రంథాలు ధారణచేస్తున్నావే తప్ప వాటి అర్థం నీకు అవగాహనకు రాలేదు. అర్థం తెలియని చదువు వ్యర్థం. అర్థనిశ్చయాన్ని నేను చెప్పుతున్నాను. శ్రద్ధగా ఆలకించుము. సాంఖ్యయోగశాప్తాలు ఒకదానిని ఒకటి అనుసరిస్తూ ఉంటాయి. అందుకే అవి అభిన్నాలు, ఒక్కటే అని ప్రాజ్ఞలు గుర్తించారు. ఈ రెండింటికి వేదమే జన్మస్తాం, అదే ఆధారం. ప్రకృతిలో మూడు లింగాలు ఉన్నాయి. అవి ప్రసిద్ధాలు. ఆత్మకు మాత్రం ఆ లింగాలు ఏవి ఉండవు. ఇదికూడా వేదం చెప్పిన విషయమే.

- క. విను జీజంబున జీజం, బును దేహమునందు దేహమును నింటియముల్
దనతనవలనం దానును, మనంబునకు మనసు పుట్టు మహితవిచారా! 30

ప్రతిపదార్థం: మహితవిచారా!= ఓ శ్రేష్ఠమైన ఆలోచన కలవాడా; విను; జీజంబున్= విత్తనం నుండి; జీజంబును= విత్తనమూ; దేహమునందున్= శరీరమంచి; దేహమును= శరీరమూ; ఇంద్రియముల్= ఇంద్రియాలు; తనతనవలనన్= ఒక్కక్రూరానిమంచి; తానును= తాను ఒక్కక్రూటీ; మనంబునకున్= మనస్సుకు; మనసు= మనస్సా; పుట్టున్= జన్మస్తాయి.

తాత్పర్యం: ఓ ఆలోచనాపరుడా! విత్తనంనుండి విత్తనమూ, దేహంనుండి దేహమూ, ఇంద్రియాలనుండి ఇంద్రియాలూ, మనస్సునుండి మనస్సా - ఇట్లా జన్మిస్తూ ఉంటాయి. తెలిసికొమ్ము.

- తే. ఇతఁ డజీజుం డదేహలం డనింటియుండు, వీతమానసుఁడని యాత్మవిధము సెప్పు
వేదములు, భవదుఃఖ కర్మాదికములు, నాతనికి లేపు నిర్మణం డగుటఁ జేసి. 31

ప్రతిపదార్థం: ఇతడు= ఈ ఆత్మడు; అబీజండు= బీజ విరహితుడు; అదేహండు= దేహశూన్యడు; అనిందియండు= ఇందియ రహితుడు; వీతమానసుండు= మనస్సులేనివాడు; అని= అని; ఆత్మవిధము= ఆత్మ తాలూకు స్వభావాన్ని, విధానాన్ని; వేదములు= వేదాలు; చెప్పున్= చెబుతున్నాయి; నిర్మణండు= గుణరహితుడు; అగుటన్+చేసి= అవ్యటంవలన; ఆతనికిన్= ఆత్మడికి; భవదుఃఖకర్మాదికములు= పుట్టుక, దుఃఖం, కర్మాచారణ మొదలైనవి; లేవు= ఉండవు.

తాత్పర్యం: ఆత్మకు బీజం లేదనీ, దేహం ఉండదనీ, ఇందియాలు లేవనీ, మనస్సు కూడా ఉండదనీ వేదాలు వివరిస్తున్నాయి. ఆత్మ అనేది నిర్మణం. అందుచేత దానికి భవబంధాలూ భవదుఃఖాలూ కర్మాచారణాలూ - ఇట్లాంటివి ఏమీ ఉండవు.

చ. ప్రకృతి యలింగ, తజ్జనితభంగులు వింగము, లట్టులయ్యు రం
జకగుణశీల లింగచయసంగతిఁ దాను సలింగమయ్య, మూ
ర్తుకలన లేక యుండియుఁ బలస్ఫుట పుష్పఫలాదిసూచక
ప్రకరముచేత మూర్తమయి రంజిలదే బుతువేళ సూడఁగన్.

32

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతి= ప్రకృతి అనేది నిజానికి; అలింగ= లింగరహిత; తద్= ఆ ప్రకృతినుంచి; జనిత= పుట్టిన; భంగులు= వికారాలే; లింగములు= లింగాలు; అట్టులయ్యున్= అయినప్పటికీ; రంజక= రంజింపజేసే; గుణ= గుణమూ; శీల= స్వభావమూ ఉన్న; లింగచయ= ఆ లింగ సమూహంయొక్క; సంగతిన్= కలయికతో - సాంగత్యంతో; తానున్= ఆ ప్రకృతి తాను కూడా; సలింగ+అయ్యున్= లింగసహిత అప్పతోంది; మూర్తికలన లేకయుండియున్= ఒక రూపం అనేది లేకపోయినా; బుతువేళ= వసంతాది బుతుసమయం; పరిస్ఫుట=సప్పంగా కనిపించే; పుష్పఫల+అది= పుష్పులూ, పండ్లామొదలైన; సూచకప్రకరముచేతన్= సూచకసమూహంతో; మూర్తము+అయి= ఒక రూపం ధరించినదై; చూడఁగన్= మనం గమనించాలే కానీ; రంజిలదే= ప్రకాశించదా!

తాత్పర్యం: వసంతాది బుతువులకు ఒక రూపమంటూ ఏది లేదు. అయినా ఫలపుష్టాలవలన ఆ బుతువులకు ఒక రూపం ఏర్పడుతున్నది. ఆ చిహ్నాలతో ఆయా బుతువులను మనం గుర్తిస్తున్నాం. అట్లాగే ప్రకృతికి కూడా ఒక లింగమంటూ ఏది లేదు. లింగాలన్నీ ప్రకృతినుండి పుట్టిన వికృతులే. అయితే ఆ లింగాల సాంగత్యంవలన ప్రకృతి కూడా సలింగ అవుతున్నది. నిజానికి అది అలింగ.

క. కావున గుణములు ప్రకృతివ , యేవిధమునఁ జూచినను మహేశ్వరుని గుణి
తావ్యవేశము పారయ దన , ధ్యావము సద్గావమగునె? భరతవివేకా!

33

ప్రతిపదార్థం: భరతవివేకా!= వివేకవంతుడా!; కావున్= కాబట్టి; గుణములు= గుణములనేవి; ప్రకృతివి+అ= ప్రకృతివే; ఏ విధమున్ చూచినను= ఏ విధంగా చూపినప్పటికీ; మహేశ్వరునిన్= మహేశ్వరుడిని (పరమాత్మను); గుణిత్వ+అవేశము= గుణాలు ఆవేశించటమనేది; పారయదు= జరగదు; అసద్గావము= లేనిది; సద్గావము= ఉన్నది; అగునె?= అవుతుందా?

తాత్పర్యం: కాబట్టి గుణాలు ప్రకృతివే కానీ పరమాత్మని కావు. అని ఏ రకంగానూ మహేశ్వరుడికి అంటవు. లేనిది ఉన్నట్లు అవుతుందా! కాదు కదా! అట్లాగే ఇదీనూ.

వ. ఇటి యక్కర క్కర వివేకం, బేకం బనేకంబు దర్శనం బదర్శనంబు నిస్తుష్టంబు దత్తుం బపవర్దంబు వర్దంబని యక్కరక్కరంబులపరాయాయ నిద్రేశంబు, లక్షరంబునప్రబుధ్యలుగానరు, ప్రబుధ్యలగునాంజ్ఞులును యోగులును బుట్టికిం బరంబై పంచవింశతితమంబైన యా తత్త్వంబు నాలోకింతు'రని చెప్పిన వసిష్టుతో నవ్యసుమతీవల్లభుండు.

34

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఇంతవరకూ చెప్పింది; అక్షర - క్షర వివేకంబు= అక్షరమూ క్షరమూ అనేవాటి వివేకం (జ్ఞానం); ఏకంబు= ఏకమూ; అనేకంబు= అనేకమూ; దర్శనంబు= దర్శనమూ (కనబడేది); అదర్శనంబు= అదర్శనమూ; నిష్టత్వంబు= తత్త్వరహితమూ; తత్త్వంబు= తత్త్వమూ; అపవర్గంబు= అపవర్గమూ; వర్గంబు= వర్గమూ; అని= అని వరుసగా; అక్షర క్షరంబులు= అక్షర క్షరాల పర్యాయనిర్దేశంబులు= పర్యాయసంజ్ఞలు; అక్షరంబున్= అక్షర తత్త్వాన్ని; అప్రభుద్ధులు= ప్రభుద్ధులు కానివారు (జ్ఞానరహితులు); కానరు= తెలుసుకోలేరు; ప్రభుద్ధులు అగు= జ్ఞానులైన; సాంఖ్యులును= సాంఖ్యులూ; యోగులును= యోగులూ; బుద్ధికీన్ పరంబై= బుద్ధికి అందనిదై; పంచవింశతి తమంబైన= ఇరవై అయిదవదైన; ఆ తత్త్వంబున్= ఆ అక్షరతత్త్వాన్ని; ఆలోకింతురు= దర్శిస్తారు; అని; చెప్పినన్= చెప్పేసరికి; వసిష్టున్= ఆ వసిష్టుడితో; ఆ+వసుమతి వల్లభుండు= ఆ జనకమహారాజు.

తాత్పర్యం: ఇంతవరకూ చెప్పినది అక్షరమూ - క్షరమూ అనే వాటి జ్ఞానం. ఏకమూ, అనేకమూ; కనబడేది, అదర్శనమూ; తత్త్వరహితమూ - తత్త్వమూ; అపవర్గమూ వర్గమూ అని వరుసగా అక్షర క్షరాల పర్యాయసంజ్ఞలు. అజ్ఞానులు అక్షరతత్త్వాన్ని గ్రహించలేరు. తెలిసికొనలేరు. జ్ఞానులైన సాంఖ్యులూ, యోగులూ, బుద్ధికి అందనిదై, ఇరవై అయిదవదైన ఆ అక్షరతత్త్వాన్ని దర్శిస్తారు' అని వసిష్టుడు చెప్పగా విని, ఆ జనకమహారాజు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

- సీ. ‘కలదు నానాత్మ మేకత్వ మాత్మునకు న , విద్యయు విద్య నా విందు నదియు
నదియును నెత్తిగెంపు మక్కరక్కరభేద , మీను సెష్టుతి బుద్ధి యెంతయేని
సస్థిరగాన యయ్యవబోధమును మాసె , సాంఖ్యయోగంబుల చందములును
దెలియంగఁ జెప్పగా వలయు నా’ కనుడు న , మున్ని యిట్టు లనియె నమ్మనుజ పతికి
- తే. ‘యోగమనఁగను ధ్యానంబు రాగరహిత! , యథియు విసుము ప్రాణాయామ మనగ నొకటి
మనసు నేకాగ్రతాపృతి యనగనొకడు , పరఁగు సగుణత్వ నిర్మణ భావగతుల.

35

ప్రతిపదార్థం: ఆత్మనకున్= ఆత్మకు; నానాత్మము= అనేకత్వమూ; ఏకత్వము= ఏకత్వమూ; కలదు= ఉంది; అవిద్యయున్= అవిద్య; విద్య= విద్య; నాన్= అని పెద్దలు చెప్పగా; విందున్= విన్నాను; అదియున్ అదియున్= ఆ రెండింటినీ; ఎత్తిగెంపుము= నాకు తెలియజేయము; అక్షర క్షర భేదము= అక్షర క్షరాల విభేదాన్ని; ఈపు= నీపు; చెప్పితి(వి)= చెప్పావు; బుద్ధి= ఈ బుద్ధి అనేది; ఎంతయేనిన్= ఎంతయినా; అస్థిర= అస్థిరం దీనికి స్థిరతలేదు; కానన్= కాబట్టి; ఆ+అవబోధనమునున్= ఆ వివేకంకూడా; మానన్= అంతరించిపోయింది; సాంఖ్యయోగంబుల= సాంఖ్యయోగాల; చందములునున్= తీరుతెన్నులను కూడా; నాకున్= నాకు; తెలియంగన్+చెప్పగాన్ వలయున్= తెలిసేట్లు నీవే చెప్పాలి; అనుడున్= అని అడిగేసరికి; ఆ+ముని= ఆ వసిష్టుడు; ఆ+మనుజపతికిన్= ఆ జనకమహారాజుకు; ఇట్టులు+అనియెన్= ఇట్లా చెప్పాడు; రాగరహిత!= రాగమూ మోహమూ అనేవి లేనివాడా!; యోగము+అనగను= యోగం అంటే; ధ్యానంబు= ధ్యానమే; విమము= విను; అదియున్= అదికూడా; ప్రాణాయామము+అనగన్+బకటి= ప్రాణాయామమని ఒకటి; మనసు+ఏకాగ్రతాపృతి+అనగన్+బకటు= మనస్సు యొక్క ఏకాగ్రతాపృతి అని మరొకటి; సగుణత్వ - నిర్మణభావగతులన్= సగుణనిర్మణ పద్ధతులుగా; పరఁగున్= ఉన్నాయి.

తాత్పర్యం: ‘మహావీ! ఆత్మకు ఏకత్వం అనేకత్వం ఉన్నది అంటున్నారు. అట్లాగే విద్య, అవిద్య - అనేవి ఉన్నాయి అంటున్నారు. ఇని రెండూకూడా నాకు తెలిసేట్లు చెప్పుము. అక్షర-క్షర విభేదం ఏమిటో చెప్పావు. కానీ, బుద్ధి ఎంతయినా అస్థిరం. అందుచేత ఆ వివేకం అప్పుడే రూపుమాసిపోయింది. సాంఖ్యయోగ పద్ధతులను కూడా మరింత స్పష్టంగా వివరించుము’ అని జనక మహారాజు అడిగాడు. అప్పుడు వసిష్టుడు ఇట్లా అన్నాడు. ‘ఓ రాగరహితుడా!

చెప్పుతున్నాను శ్రద్ధగా వినుము. యోగం అంటే ధ్యానం. అది ప్రాణాయామం అని ఒకటీ, మానసిక ఏకాగ్రత అని ఒకటీ - రెండు పద్ధతులలో ఉంటుంది. వీటిలో మొదటిది సగుణత్వ విధానం. రెండవది నిర్గుణత్వ పద్ధతి. (“ఏకాగ్రతా చ మనసః ప్రాణాయామస్తదైవ చ, ప్రాణాయామస్త సగుణో నిర్గుణో మనసస్తథా” (12-294-8.)

వ. తదనుష్ఠాన ప్రకారంబు సెప్పేద.

36

ప్రతిపదార్థం: తద్= ఆ రెండింటికి; అనుష్ఠాన ప్రకారంబు= అనుష్ఠాన పద్ధతి; చెప్పేదన్= చెప్పుతాను. తెలిసికొమ్ము.

తాత్పర్యం: ఆ రెండింటికి అనుష్ఠానపద్ధతి చెప్పుతాను వినుము.

క. ‘మలమూత్రంబుల కాలం , బుల భుక్తి కనంతరమున భూవర! యోగం

బలవటుచు రెండు మార్గం , బులును నిషిధ్యంబు లంద్రు పూర్వాచార్యుల్.

37

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= ఓ జనకమహారాజా!; మలమూత్రంబుల= మలమూత్రాలు విసర్జించే; కాలంబులన్= సమయాల్లోనూ; భుక్తికిన్= భోజనానికి; అనంతరమునన్= తరువాత సమయంలోనూ; యోగంబు= ఈ యోగాన్ని; అలవటుచు= అలవాటుగా చేసేటువంటి; రెండు మార్గంబులును= రెండు పద్ధతులూ; నిషిధ్యంబులు= నిషిధ్యాలు అని; పూర్వాచార్యుల్= పూరాతన గురువులు; అంద్రు= అంటున్నారు.

తాత్పర్యం: ‘ఓ రాజా! మలమూత్రాలు విసర్జించే సమయంలోనూ, భోజనానికి తరువాతా ప్రాణాయామాదికమైన యోగాన్ని అనుష్టించటం సమంజసం కాదనీ, అది నిషిధ్యమనీ పూర్వాచార్యులు చెప్పుతున్నారు. (‘మూత్రోత్సరే పురీచే చ భోజనే చ నరాధిప! త్రికాలం నాభియుంజీత శేషం యుంజీత తత్పరః’ (12-294-9.))

సీ. కొంచెపుటశనంబుఁ గొనుచు సంగంబులఁ , బాసి యింద్రియముల పజ్జుఁ జనమి

శబ్దాబిధైన విషయజాత మంత్రం , గంబున సందడికాక యుండ

సద్బుధి దృఢమగు సాధనంబుగుఁ గొని , మరలిచి యాత్మన మనసు నిలిపి

యపగతసంకల్పాంధై యుపలస్థాణు , భంగికష్టితుఁ బనుపడి బివంబు

తే. రాత్రియును యోగసేవానురతి నివాత , బీపమును బోలె వెలుగు నాత్తియమాల్ఁ

గనుచు నెడనెడ సుపరమకాలములు స , నంగ వర్తించి యోగి యానంద మొందు.

38

ప్రతిపదార్థం: కొంచెము+అశనంబు= అల్పపరిమాణంలో ఆహారాన్ని; కొనుచున్= స్వికరిస్తూ; సంగంబులన్= తగులుకోళ్ళను; పాసి= వదిలించుకొని; ఇంద్రియముల పజ్జున్= ఇంద్రియాలమైపు; చనమి= వెళ్ళకపోవటం; శబ్దాబిధైన= శబ్దము మొదలైన; విషయజాతము= విషయసమాహాం; అంతరంగంబునన్= హృదయంలో; సందడికాక+ఉండన్= సందడి చెయ్యకుండా ఉండటం; సద్బుధిన్= మంచి ధీశక్తిని; దృఢము+అగు= గట్టింపు; సాధనంబుగన్+కొని= సాధనంగా స్వికరించి; మనసున్= మనస్యును; మరలిచి= మళ్ళించి; ఆత్మన్+అ= ఆత్మలోనే; నిలిపి= నిలబెట్టి; అపగత సంకల్పాంధై= ఏ రకమైన సంకల్పాలూ లేనివాండై; ఉపలస్థాణుభంగికష్టితిన్= రాయివలె నిశ్చలమైన (స్థాణు)భంగితో ఉంటూ; పనుపడి= పూనికతో వరుసగా; దివంబున్ రాత్రియును= పగలూ రాత్రికూడా; యోగసేవా+అనురతిన్= యోగానుష్ఠానం పట్ల గాఢవాంఛతో; నివాతదీపమును పోలెన్= గాలి లేనప్పుడు నిశ్చలంగా వెలిగే దీపం వలె; వెలుగు= ప్రకాశించే; ఆత్మియమాల్ఁన్= ఆత్మ(తాలూకు) రూపాన్ని; కనుచున్= దర్శిస్తూ; ఎడనెడన్= మధ్యమధ్యలో; ఉపరమకాలములు= విరామసమయాలు; చనంగ్న్= కడచిపోతూండగా; వర్తించి= యోగానుష్ఠానంతో వర్తించి; యోగి= యోగి అయినవాడు; ఆనందము+ఒందున్= ఆనందం పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: కొలదిగా మాత్రమే ఆహారాన్ని భుజిస్తూ, కలయికలను వదలిపెట్టి, ఇందియాలపై దృష్టి పెట్టుకుండా, విషయసంబంధమైన ప్రలోభాలు లోలోపల గొడవచేయకుండా ఉండేటందుకు మంచి బుద్ధిబలాన్ని ఆయుధంగా గ్రహించి, మనస్సును ఆత్మలోనికి మరల్చి, రాయివలె ఏ సంకల్పాలూ లేకుండా, గాలిలేనస్పుడు నిశ్చలంగా ఉండే దీపంవలె ఆత్మస్ఫురూపాన్ని నిరంతరం దర్శించుకొంటూ యోగి ఆనందిస్తాడు.

వ. ఇది యోగప్రకారంబు, సాంఖ్యంబు తెఱం గెణింగించెద.

39

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చెప్పినది; యోగప్రకారంబు= యోగ పద్ధతి; సాంఖ్యంబు తెఱంగు= ఇంక సాంఖ్య పద్ధతి; ఎణింగించెదన్= తెలియజేస్తాను.

తాత్పర్యం: పైన చెప్పినది యోగ పద్ధతి. ఇక సాంఖ్యం గురించి వివరిస్తాను.

తే. ప్రకృతివాదు లవ్యక్తంబు ప్రకృతియంద్రు , ప్రసవధర్మిసైయైన యా ప్రకృతి దన్ను
బుద్ధహంకారములుఁ బంచభూతములును , విషయములు నింటియములుగా విస్తరించు.

40

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతివాదులు= సాంఖ్యయు; ప్రకృతి= ప్రకృతి అనేది; అవ్యక్తంబు= అవ్యక్తము; అంద్రు= అంటారు; ప్రసవరిక్షణి+ ఐన= ప్రసవించే ధర్మం కలదైన; ఆ ప్రకృతి; తన్నాన్= తను తాను; బుద్ధి+అహంకారములు= బుద్ధి, అహంకారం; పంచభూతములును= పంచభూతాలూ; విషయములు= శబ్దాదివిషయాలూ; ఇందియములున్= శ్రోత్రాది ఇందియాలూ; కాన్= అయ్యెటట్లు; విస్తరించున్= విస్తరించుకొంటుంది.

తాత్పర్యం: మహారాజా! ప్రకృతివాదులైన సాంఖ్యయు ఈ ప్రకృతిని ‘అవ్యక్తము’ అంటారు. దీనికి ప్రసవించే ధర్మం ఉన్నది కాబట్టి తను తాను బుద్ధిగా, అహంకారంగా, పంచభూతాలుగా, శబ్దాది విషయాలుగా, శ్రోత్రాది ఇందియాలుగా (జ్ఞానేంద్రియాలూ, కర్మేంద్రియాలూ) విస్తరించుకొంటుంది.

వ. పురుషునివలన నివి యెల్లను గలుగుఁ బురుఫుడెంతకు నభిష్టేతద్వై యుండు.

41

ప్రతిపదార్థం: పురుషునివలన్= పురుషుడెవలన; ఇవి+ఎల్లన్= పైని చెప్పిన విస్తరణ అంతా; కలుగున్= జరుగుతుంది; పురుషుడు= పురుషుడే; ఇంతకున్= దీనికంతటికీ, ఇంతకూ; అధిష్టాతద్వై ఉండున్= అధిష్టాతగా ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: పురుషుడెవలన ఈ విస్తరణ అంతా జరుగుతుంది. పురుషుడే దీని కంతటికీ అధిష్టాత.

క. అనులోమంబున సృష్టియు , జనవర! ప్రతిలోమవృత్తి సంహరముఁ గ
ల్లను జనన ప్రతయంబులుఁ , దనకు బహుత్వంబు నేకతయు శోభిల్లన్.

42

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= ఓ రాజుా; అనులోమంబున్= అనులోమ పద్ధతిలో; సృష్టియున్= సృష్టి; ప్రతిలోమవృత్తిన్= ప్రతిలోమపద్ధతిలో; సంహరమున్= ఉపసంహరమూ (ప్రతయం లేదా వినాశం); కల్లును= ఏర్పడతాయి; జనన ప్రతయంబులన్= ఈ సృష్టి సంహరాలలో; తనకున్= ప్రకృతికి; బహుత్వంబున్= అనేకత్వమూ; ఏకతయున్= ఏకత్వమూ; శోభిల్లన్= వరుసగా ప్రకాశిస్తాయి.

తాత్పర్యం: ఓ జనకా! అనులోమంలో (పైనుండి క్రిందకు) సృష్టి జరుగుతుంది. ప్రతిలోమంలో (క్రిందినుండి పైకి) సంహరం జరుగుతుంది. సృష్టి జరుగుతున్న (జనన) సమయంలో ప్రకృతికి అనేకత్వం శోభిస్తుంది.

ప్రశ్నయసమయంలో ఏకత్వం విరాజిల్లటుంది. ‘అనులోమేన జాయంతే, లీయంతే ప్రతిలోమతః (12-294--32). ఏకత్వం ప్రశ్నయే చాస్య, బహుత్వం చ యదాస్పజత్ (12-294-33)’.

v. క్షేత్రంబన నవ్యక్తంబనం బక్షతియనం బ్రథానం బనం బరగు తత్త్వం బొక్కటియ. దానిన సత్యంబు నంద్రు, జీవుం డా క్షేత్రంబు నెఱింగినవాడు, కావున క్షేత్రజ్ఞుడును, నవ్యక్తపురంబున వసియంచుటజేసు పురుషుండు, ననవెలుంగు, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు వేతగుట ప్రస్నాటంబు, అవ్యక్తంబు జ్ఞానంబు, పురుషుండు జ్ఞేయుండు, ప్రకృతిసగుణాత్మక, పురుషుండు నిర్మణం డెబి సాంఖ్యప్రకారం, ఇట్లు పరిసంఖ్యానరూపంబునఁ జతుర్వింశతితత్త్వంబుల నేర్వాలించి పురుషుండు దన్ముదాన చూడం గైవల్యంబు సిద్ధించుః నిట్టిబి యపునరావృత్తిపదంబు, తత్త్వసమూహం బప్రబుద్ధం బది క్షరంబు, పంచవింశతితత్త్వ విశిష్టుండగు పురుషుండు ప్రబుద్ధుం డక్షరంబునం బరగు, నిత్రేయం గెఱింగిన వా రెల్లవలనను నిర్భయులు. భూవర! యోగంబును సాంఖ్యంబును నక్షరంబును జెప్పితి. విద్యావిద్యలు సెప్పెద నాకల్చింపుము. **43**

ప్రతిపదార్థం: క్షేత్రంబు+అన్వ్య= క్షేత్రముఅనీ; అవ్యక్తంబు అన్వ్య= అవ్యక్తము అనీ; ప్రకృతి అన్వ్య= ప్రకృతి అనీ; ప్రధానంబు అన్వ్య= ప్రధానము అనీ; పరగు= చెప్పబడుతున్న; తత్త్వంబు+బక్కటి+అ= తత్త్వం ఒక్కటే; దానిన= దానినే; సత్యంబున్+అంద్రు= సత్యము అని కూడా అంటారు; జీవుండు= జీవుడు; ఆ క్షేత్రంబున్= అవ్యక్తమైన ఆ ప్రకృతిని; ఎఱింగిడివాడు= తెలిసికొనే వ్యక్తి; కావున్= కాబట్టి; క్షేత్రజ్ఞుడును= క్షేత్రజ్ఞుడు అనీ; అవ్యక్తపురంబున్= ప్రకృతిలో; వసియంచుటన్ చేసి= నివసించటం వలన; పురుషుండును+అన్వ్య్= పురుషుడు అనీ; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తున్నాడు; క్షేత్ర-క్షేత్రజ్ఞులు= ప్రకృతి పురుషులు; వేతు అగుట= నిభిన్నులు అనేది; ప్రస్నాటంబు= స్పష్టం; అవ్యక్తంబు= ప్రకృతి అనేది; జ్ఞానంబు= జ్ఞానం; పురుషుండు= పురుషుడు; జ్ఞేయుండు= తెలిసికొనదగినవాడు; ప్రకృతి= ప్రకృతి అనేది; సగుణాత్మక= సగుణస్యరూపం కలది; పురుషుండు= పురుషుడు; నిర్మణండు= నిర్మణాడు; ఇది= ఇది అంతా; సాంఖ్యప్రకారంబు= సాంఖ్యపద్ధతి; ఇట్లు= ఇలా; పరిసంఖ్యానరూపంబున్= పరిగణనరూపంలో; చతుర్వింశతి తత్త్వంబుల్న= ఇరవై నాలుగు తత్త్వాలనూ; ఏర్పరించి= నిర్ధారించుకొని; పురుషుండు= పురుషుడు; తన్నున్ తాన= తనను తానే; చూడన్= దర్శిస్తే; కైవల్యంబు సిద్ధించున్= కైవల్యం (మోక్షం) సిద్ధిస్తుంది; ఇట్టిది= ఇటువంటిది; అసునరావృత్తిపదంబు= పునర్జన్మన్న లేని స్తానం; తత్త్వసమూహంబు= తత్త్వసమూహామనేది; అప్రబుద్ధంబు= ప్రబుద్ధంకానిది; అది= అది; క్షరంబు= క్షరతత్త్వం; పంచవింశతితత్త్వవిశిష్టుండు అగు పురుషుండు= ప్రబుద్ధుడు (జ్ఞాని); అక్షరంబు అన్వ్య్= అతడే అక్షరతత్త్వం అని; పరగున్= ఒప్పను; ఈ+తెలుంగు= ఈ పద్ధతిని; ఎఱింగినవారు= తెలుసుకొన్నవారు; ఎల్లవలనను= సమస్తంనుండి; నిర్భయులు= భయరహితులు; (పారికి దేనినుంచీ ఏ భయమూ ఉండదని); భూవర!= ఓ జనకరాజా!; యోగంబును= యోగమునూ; సాంఖ్యంబును= సాంఖ్యమునూ; అక్షరంబును= అక్షర (తత్త్వ)మునూ; చెప్పితిన్= నీకు వివరించాను; విద్యావిద్యలు= విద్య, అవిద్య అనేవి; చెప్పెదన్= తెలియజేస్తాను; ఆకర్ణింపుము= శ్రద్ధగా విను.

తాత్పర్యం: క్షేత్రం, అవ్యక్తం, ప్రకృతి, ప్రధానం అని చెప్పబడుతున్నది ఒక్కటే తత్త్వం. ‘సత్యము’ దానికి మరొక పేరు. అట్టి ప్రకృతిని ఎరిగినవాడు గనుక క్షేత్రజ్ఞుడుగా, ప్రకృతిలో ఉండటంవలన పురుషుడుగా జీవుడు ప్రకాశిస్తున్నాడు. ప్రకృతి వేరు, పురుషుడు వేరు అనేది స్పష్టం. ప్రకృతి జ్ఞానం. పురుషుడు తెలిసికొనవలసినవాడు. ప్రకృతికి గుణాలు ఉన్నాయి. పురుషుడు నిర్మణాడు. ఇది సాంఖ్య పద్ధతి ఇట్లు పరిగణన రూపంగా ఇరవై నాలుగు తత్త్వాలనూ గ్రహించి దర్శించుకొంటే మోక్షం లభిస్తుంది. ఇది పునర్జన్మన్న లేని స్థితి. తత్త్వసమూహం వ్యక్తం కానిది. నాశవంతమైనది. పంచవింశతితత్త్వాలతో కూడిన పురుషుడు ప్రకటస్యరూపుడు, క్షరము లేనివాడు. ఈ విషయం తెలిసినవాళ్ళు నిర్భయంగా ఉండగలరు. రాజా! యోగమునూ, సాంఖ్యమునూ అక్షరతత్త్వాన్ని, నీకు బోధించాను. ఇక ‘విద్య - అవిద్య’ అనగా ఏమిటో వివరిస్తాను వినుము.

విద్యావిద్యల ప్రకార నిరూపణము (సం.12-295-1)

ఆ. విద్యాయనగు బంచవింశతితమ తత్త్వము, మైన యక్కరంబు మానవేంద్రు
విను మవిద్య నాగు జను బ్రథానము, దేట, పత్తిచెదను విశేషభంగు లెల్ల.

44

ప్రతిపదార్థం: మానవేంద్రు= మానవనాయకా!; విద్య+అనగన్= విద్య అంటే; పంచవింశతితమ తత్త్వము+పన= ఇరవై అయిదో తత్త్వమైన; అక్కరంబు= అక్కరమే; వినుము; ప్రధానము= ప్రకృతియే; అవిద్య నాగన్+చనున్= అవిద్య అనబడుతున్నది; విశేషభంగులు+ఎల్లన్= విశేష పద్ధతులన్నీ; తేటపటిచెదను= సృష్టపరుస్తాను.

తాత్పర్యం: ఓ మానవనాయకా! ఇరవై అయిదో తత్త్వమైన అక్కరమే విద్య. ప్రధానమూ అవ్యక్తమూ క్షేత్రమూ అనే పేర్లతో వ్యవహారింపబడే ప్రకృతియే అవిద్య. వీటిలో ఉన్న తక్కిన విశేషవిభాగాలు కూడా సృష్టంగా చెప్పుతాను వినుము.

ప. కర్మాంద్రియంబులకు బుధీంద్రియంబు విద్య, బుధీంద్రియంబులకు మనస్సును, మనస్సునకు భూతపంచకంబును, భూతపంచకంబునకు సహంకారమును, సహంకారమునకు బుధియు, బుధికి నవ్యక్తంబును, నవ్యక్తంబునకుం బంచవింశతితమ తత్త్వంబును విధ్యలని చెప్పి వెండియు నమ్మునివరుం డిట్లునియే.

45

ప్రతిపదార్థం: కర్మాంద్రియంబులకున్= కర్మాచరణ చేసే ఇంద్రియాలకు; బుధీ+ఇంద్రియంబు= జ్ఞానేంద్రియం; విద్య; బుధీంద్రియంబులకున్= జ్ఞానేంద్రియాలకు; మనస్సును= మనస్సు అనేది విద్య; మనస్సునకున్= ఈ మనస్సుకు; భూతపంచకంబును= పంచభూతాలు విద్య; భూత పంచకంబునకున్= పంచభూతాలకు; అహంకారమును= అహంకారమూ; అహంకారమునకున్= ఆ అహంకారానికి; బుధియున్= బుధి అనేది; బుధికిన్= ఆ బుధికి; అవ్యక్తంబును= అవ్యక్తము అనబడే ప్రకృతి; అవ్యక్తంబునకున్= ఆ ప్రకృతికి; పంచవింశతితమతత్త్వంబును= ఇరవై అయిదవ తత్త్వమూ; విద్యలు= విద్యలు అవుతాయి; అని చెప్పి= ఇట్లా వివరించి; వెండియున్= తిరిగి; ఆ+మునివరుండు= ఆ వసిష్టుడు; ఇట్లు+అనియున్= ఇంకా ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: కర్మాచరణ చేసే ఇంద్రియాలకు జ్ఞానేంద్రియాలు, జ్ఞానేంద్రియాలకు మనస్సు, మనస్సుకు పంచ భూతాలూ, పంచ భూతాలకు అహంకారమూ, అహంకారానికి బుధి, బుధికి ప్రకృతి, ఆ ప్రకృతికి ఇరవై అయిదవ తత్త్వమూ విద్యలు' అని చెప్పి, వసిష్టుడు ఇంకా ఇట్లా అన్నాడు.

తే. ‘క్షరము నక్షరమును నను గలుగు రెంటి, నేర్వుతీచి మున్ను సెప్పితి నింక నొకటి సెప్పు గలదు సమగ్రవిశేషకలిత, మహితుండ్రవై విను విదేహభినాథి!

46

ప్రతిపదార్థం: విదేహభినాథి!= విదేహారాజ్యధిపా - జనకమహారాజా!; క్షరము= క్షరతత్త్వమూ; అక్షరమును= అక్షరతత్త్వమూ; అనన్= అనే పేర్లతో; కలుగు= ఉన్నటువంటి; రెంటిన్= రెండింటినీ; ఏర్పుతీచి= విడమరిచి; మున్ను= ఇంతవరకూ; చెప్పితిన్= చెప్పాను; ఇంకన్+బకటి= మరొకటి; చెప్పన్= చెప్పటానికి; కలదు= ఉంది; సమగ్రవిశేషకలితము= అది సరిపూర్వమైన విశేషంతో కూడినది; అవహితుండ్రవై= సావధానుడైవిను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ విదేహారాజా! క్షరము అక్షరము అనే తత్త్వాలను రెండింటినీ ఇంతవరకూ వివరించి చెప్పాను. ఇంకా చెప్పవలసింది మరొకటి ఉన్నది. అది సమగ్రవిశేషకలితం. సావధానుడైవినుము.

- సి. జీవుండుఁ బ్రకృతియు భూవర! యక్షరు, క్షరము లీ రెంటీని క్షరము లనియు నార్యలు సెప్పుదు రక్షరంబులు నందు, రాద్యంతరహితంబు లగుట యాశ్చ రత్నంబుగల్చుట తత్త్వాదికము లను, జనుట రెంటీకి సద్గురంబు సూచే ప్రకృతిగుణంబులై పరగెడు మహాదహం, కారాబికంబులఁ గలసినపుడు
- ఆ. క్షర మనంగ వచ్చుఁ బురుషునిఁ ప్రకృతిఁ దా, నని తలంచుగాన, నదియుఁ బురుషుఁ బొంద గుణవికారములు లేమి నిర్ణణ, మక్షరం బనంగ నగును దాని.

47

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= మహారాజా; జీవుండున్= జీవుడూ; ప్రకృతియున్= ప్రకృతి అనేది; అక్షర క్షరములు= వరుసగా అక్షరమూ క్షరమూను; ఈ రెంటీన్= ఈ రెండింటినీ; క్షరములు+అనియున్= కేవలం క్షరములు అని కూడా; అర్యలు= పెద్దలు; చెప్పుదురు= చెప్పుతుంటారు; అక్షరంబులున్ అందురు= అక్షరములు అని కూడా అంటారు; ఆద్యంత రహితంబులు అగుట= అదీ అంతమూ లేనివి కావటం; ఈశ్వరత్వంబు కల్చుట= ఈశ్వరత్వం ఉండటం; తత్త్వాదికములు+అన్న+చనుట= తత్త్వాదికాలు అని చెప్పటానికి తగినవి కావటం అనే ఈ లక్షణాలు; రెంటీన్= జీవుడికి, ప్రకృతికి; సదృశంబు+చూచే= సమానం సుమా!; ప్రకృతిగుణంబులై= ప్రకృతిగుణాలుగా; పరగెడు= ఒప్పేటువంటి; మహాత్+అహంకారాదికంబులన్= మహాత్తు అహంకారం మొదలైనవటితో; కలసినపుడు= కూడినపుడు(జీవుడు); ప్రకృతిన్= ప్రకృతిని; తాను+అని= తానే అని; తలంచుగానన్= భావిస్తాడు కాబట్టి; పురుషున్= జీవుడిని; క్షరము అనంగన్ వచ్చున్= క్షరము అని కూడా అనవచ్చును; అదియున్= ఆ ప్రకృతికూడా; పురుషున్+పాందన్= జీవుడిని పాందినపుడు; గుణవికారములు= గుణసంబంధమైన వికారాలు; లేమిన్= లేకపోవటం వలన; నిర్ణణము= నిర్ణణమనీ; అక్షరంబు= అక్షరము అనీ; దానిన్= ఆ ప్రకృతిని; అనంగన్ అగును= చెప్పవచ్చును.

తాత్పర్యం: భూవర! జీవుడిని అక్షరమనీ, ప్రకృతిని క్షరమనీ అంటారు. కొందరు పెద్దలు ఈ రెంటీని 'క్షరములు' అన్నారు. మరికొందరు 'అక్షరములు' అన్నారు. ఆద్యంతాలు లేకపోవటం, ఈశ్వరతత్త్వాన్ని కలిగిఉండటం-ఇత్యాదులు జీవుడికి ప్రకృతికి ఉన్న సాదృశ్యాలు. మహాదహంకారాది ప్రకృతిగుణాలను పాందినపుడు పురుషుడు (జీవుడు) తనను తాను ప్రకృతిగా భావిస్తాడు కనుక అతడిని 'క్షరము' అని కూడా అనవచ్చును. ఈ ప్రకృతి పురుషుడిని పాందినపుడు గుణవికారరహితంగా ఉంటుంది కాబట్టి అప్పుడు దానిని నిర్ణణమనీ అక్షరమనీ కూడా వ్యవహారించవచ్చును.

- శ. ఎప్పుడు పురుషుండు ప్రభుద్ధుం డయ్యె నప్పు డతండు.

48

ప్రతిపదార్థం: ఎప్పుడు= ఎప్పుడయితే; పురుషుండు= జీవుడు; ప్రభుద్ధుండు+అయ్యెన్= ప్రభుద్ధుడు (జ్ఞాని) అవుతాడో; అప్పుడు; అతండు= ఆ జీవుడు.

తాత్పర్యం: జీవుడు ఎప్పుడయితే జ్ఞాని అవుతాడో అప్పుడు ఆ జీవుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

- ఆ. ఇంతకాలమేని యెఱుగుక సంగాళి, భూతయగుచు నప్రబోధకవిత యైనయట్టి ప్రకృతి యేనంటి నిస్సంగ, బోధమహిమగానుఁ బోలదయ్య.

49

ప్రతిపదార్థం: ఇంతకాలమేని= ఇంతకాలమయినా; ఎఱుగుక= తెలియక; సంగాళిభూతయగుచున్= సాంగత్యసహిత అవుతూ; అప్రబోధకలిత+ఐనయట్టి= అజ్ఞానసహిత అయినటువంటి; ప్రకృతి= ప్రకృతియే; ఏను+అంటిన్= నేను అనుకున్నాను; నిస్సంగ బోధమహిమన్= నిస్సంగమహిమ, బోధమహిమ (సాంగత్య రహితతత్త్వమూ, జ్ఞానసహితతత్త్వమూ) - అనేవాటిని; కానన్+ పోలదు+ అయ్యెన్= తెలుసుకోలేకపోయాను.

తాత్పర్యం: సాంగత్యసహితమూ జ్ఞానరహితమూ అయిన ప్రకృతియే నేను అని ఇంతకాలమూ తెలియక అనుకొన్నాను. నిస్సంగమహిమనూ జ్ఞానమహిమనూ గుర్తించలేకపోయాను. (అని జీవుడు అనుకొంటాడట).

క. ప్రకృతికి నాకును నుదకము , నకు మత్స్యంబునకు బీలే నైసుర్గికమై
ప్రకటంబైనది వేర్పా , టకట! యహంకారవశత నది యే నంబిన్.

50

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతికిన్= ప్రకృతినీ; నాకున్= నాకూ; ఉదకమునకున్ మత్స్యంబునకున్+పోలన్= నీటికీ చేపకూ వలె; నైసుర్గికమై= సహజసిద్ధమై; వేర్పాటు= విభిన్నత; ప్రకటంబైనది= స్పృష్టంగా ఉంది; అకట!= అయ్యా!; అహంకారవశతన్= అహంకారానికి వశడిని అవటంవలన; అది= ఆ ప్రకృతి; ఏను+అంటిన్= నేనే అనుకొన్నాను.

తాత్పర్యం: (ప్రబుద్భుదైన పురుషుడు ఇంకా ఇట్లా అనుకొంటాడట). నీటికీ చేపకూ వలె ప్రకృతికి నాకూ విభిన్నత అనేది సహజసిద్ధమై స్పృష్టంగా భాసిస్తూనే ఉన్నది. అయినా అయ్యా! అహంకారంవలన నేనే ఆ ప్రకృతి అనుకొన్నాను సుమా!

విశేషం: నీరూ చేపా వేరు వేరు అన్న దృష్టింతాన్ని వ్యాసుడే ఇచ్చాడు. మత్స్యేన్యత్వం యథా జ్ఞానాదురకాన్నాభిమన్యతే , ఆత్మానం తద్వాదజ్ఞానాదన్యత్వం చైవ వేద్యహమ్ || (12-295-25). అజ్ఞానంతో చేప వలను అనుసరించినట్టుగా పురుషుడు ప్రకృతివెంట పదతాడనికూడా వ్యాసుడు చెప్పాడు. ‘మత్స్యే జాలం హ్యవీజ్ఞానా రనువర్తితవాం స్తథ’ (12-295-23).

క. ప్రకృతి గుణంబులఁ గొని బహు , వికృతపురూపముల నట్లు వెళ్లిగొలిపె నే
నకలుంకుండ నరూపుడు , బ్రిక్షతి రొఱగి నిలిచెదను నిరంజనమహిమన్.

51

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతి=ప్రకృతి; గుణంబులన్ కొని=సత్యాది గుణాలను స్వీకరించి; బహు=పలురకాలయిన; వికృతపురూపములన్= రూపవికారాలతో; అట్లు= ఆ విధంగా; వెళ్లిగొలిపెన్= వ్యామోహపరచింది; (నిజానికి) నేను; అకలంకుండన్= కళంకరహితుడను; అరూపుడన్= రూపరహితుడను; ప్రకృతిన్ తొఱగి= ప్రకృతి విడిపించుకుని (విడిచిపెట్టి); నిరంజనమహిమన్= నిరంజనమహిమతో (అహంకారమమకార రహితస్తీతిలో); నిలిచెదను= నిలుస్తాను.

తాత్పర్యం: ప్రకృతి తన గుణావికారాలతో లోభపెట్టి ఇంతకాలమూ నన్ను వెరివాడిని చేసింది. నిజానికి నేను కళంకరహితుడను, రూపరహితుడను, ఈ ప్రకృతిని విడిచి నిర్వముడనూ, నిరహంకారుడనూ అయి శాశ్వతంగా నిలుస్తాను. అక్షరత్వం పొందుతాను.

తే. ప్రకృతి సేసేనె యా యపరాధ మరయ? , నాయబియకాక వే తొకండే? యసంగ
కలితుడగు నేను దానితోఁ గలియనేల? , కలిగె బహురూపములు దానగాదె నాకు.

52

ప్రతిపదార్థం: ఈ అపరాధము= ఈ అపరాధాన్ని; ప్రకృతి చేసెనె?= నిజంగా ప్రకృతియే చేసిందా?; అరయన్= ఆలోచించి చూస్తే; నా+అదియకాక= ఇది నా అపరాధమే కాక; వేటోకండే?= వేరొకటా?; అసంగకలితుడు+అగు= సాంగత్యరహితుడను అయిన; నేను= నేను(జీవుడు లేక పురుషుడు); దానితోన్= ఆ ప్రకృతితో; కలియన్+ఎల?= కలవటం ఎందుకు?; నాకున్= నాకు; బహురూపములు= అనేకరూపాలు; కలిగెన్= కలగటం; దానవ్ కాదె!= దానివల్లనే కదా!

తాత్పర్యం: నిజంగా ఈ అపరాధం ప్రకృతివలననే జరిగిందా? కాదు. దోషమంతా నాదే. అసంగుడను అయిన నేను అసలు ప్రకృతితో ఎందుకు కలిశాను? అట్లా నేనై కలిసినందువలననే కదా ఈ అనేకరూపత కలిగింది నాకు!

క. మమతంగాదే బహు జ , త్వములయ్యెడు! టీని విడిచి నానాయోని
బ్రహ్మణంబుం బాసెద న , త్వములుడ నగు నాకుఁ బ్రకృతి యాత్రయ మేలా?

53

ప్రతిపదార్థం: మమతన్ కాదె= మమకారం వల్లనే కదా; బహుజన్మములు+అయ్యెడున్= బహుజన్మలు కలుగుతున్నాయి; దీనిన్= ఈ మమకార్స్మి; విడిచి= పరిత్యజించి; నానాయోని బ్రహ్మణంబున్= పలు జాతులలో జన్మించటమనే ఈ తిరుగుడును; పాసెదన్= తొలగించుకుంటాను, అతి+అమలుడన్+అగు= పూర్తిగా నిర్వలుడను అయిన; నాకున్= నాకు; ప్రకృతి ఆశ్రయము= ప్రకృతిని ఆశ్రయించటమనే ఈ లక్షణం; ఎలా?= ఎందుకూ?

తాత్పర్యం: మమకారంవలన బహుజన్మలు కలుగుతున్నాయి. దానిని వదలించుకొన్నాను - అంటే ఈ నానా జన్మబ్రహ్మణం తొలగిపోతుంది. సహజంగా నేను (పురుషుడు - జీవుడు) నిర్వలుడను. ప్రకృతిని ఆశ్రయించటం అనే ఈ లక్షణం నాకెందుకు? అనవసరం.

తే. ఎన్ని రూపులు గొనివచ్చి యెట్లు పోడవు , సూపెనేనియుఁ బ్రకృతినేఁ జాడ మమత
నా సహంకారమునఁ గల్లు వానిఁ జేరు , నీక తోచినఁ బ్రకృతి దానెట్లు దోఁచు?

54

ప్రతిపదార్థం: ఎన్నిరూపులు= ఎన్ని రూపాలను; కొని= ధరించి; వచ్చి= ప్రత్యక్షమై; పొడశున్+చూపెన్+ఏనియున్= విజ్ఞంభణాను చూపించినా; ప్రకృతిన్= ఈప్రకృతిలో; ఏన్+చూడన్= నేను పరిశీలిస్తే; మమత+నాన్= మమకారం అనీ; అహంకారము+అనన్= అహంకారం అనీ; కల్పన్= రెండు ఉన్నాయి; వానిన్= ఆ రెండింటినీ; చేరనీక= దగ్గరకు రానివ్వకుండా; తోచినన్= పరిహారించినట్లయితే; ప్రకృతి= ఈ ప్రకృతి; తాను= అది; ఎట్లుతోచున్?= ఇంక ఎలా నన్ను వశవరచుకుంటుంది? (వశవరచుకోదు).

తాత్పర్యం: ఎన్ని రూపాలలో ఈ ప్రకృతి విజ్ఞంభించినా మమకారం, అహంకారం అనేవి రెండే దీని మూలతత్త్వాలు. ఇవి రెండూ పరిహారించగలిగితే ఇంక ఈ ప్రకృతి పురుషుడిని ఏమీ చేయలేదు.

క. నిశ్చేతనయును నెంతయు , దుశ్శేష్యయునైన ప్రకృతి దొఱగి సముద్రు
న్యిశ్యయవృత్తి నిరామయ , నిశ్యలనిర్మల పదైక నిరతుడ నగుదున్.'

55

ప్రతిపదార్థం: నిశ్చేతనయున్= చైతన్యరహితమూ; ఎంతయున్= మిక్కిలి; దుశ్శేష్యయున్+అయిన= దుశ్శేష్యసహితమూ అయిన; ప్రకృతిన్= ఈ ప్రకృతిని; తొఱగి= విడిచిపెట్టి; సముద్యత్= విజ్ఞంభిస్తున్న; నిశ్యయవృత్తిన్= నిశ్యయ ప్రవృత్తితో (నేను= నేను); నిరామయ= ఆమయ రహితమూ (రోగాదికాలు లేనిది); నిశ్యల= నిశ్యలమూ; నిర్వల= మలిన రహితమూ అయిన; పద+ఏక+నిరతుడన్= స్థానం పట్ల మాత్రమే ఆసక్తి కలవాడను; అగుదున్= అవుతాను.

తాత్పర్యం: నిశ్చేతనతా దుశ్శేష్యతలు ప్రకృతి లక్షణాలు. అటువంటి ప్రకృతిని విడిచిపెట్టివేయాలి. అప్పుడు నిశ్యయవృత్తితో నిరామయ నిశ్యల నిర్వలపదాన్ని పొందగలుగుతాను'.

వ. అని యిట్లు పరబోధనంబునం జేసే క్షరంబగు నవ్వకంబు దొఱంగిన పంచవింశకుం డక్కరం బనం బరగు,
నక్కరంబునకుం బరంబైన దానిం బెక్కండైతుంగరు, సాంజ్యసుక్ష్మ త్వదర్థకులు గాంతురు, క్షరాక్షర పరంబు
లప్రబుధ్రబుధ్రమాన బుధ్రంబులను నిర్దేశంబులు గలిగియుండు, బరతత్తు నిర్దేశంబునం బొల్లుపుడ్వింశకుంబు
బుధ్రంబును విమలంబును నప్రమేయంబును సనాతనంబునునై పంచవింశంబును జతుల్మింశంబునుం
గనుచు వెలుంగు నని చెప్పి వెండియు.

56

ప్రతిపదార్థం: అని+ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; పరబోధనంబునన్+చేసి= ఉత్తమ జ్ఞానంవలన; క్షరంబు+అగు= నశించేదైన; అవ్యక్తంబున్= ప్రకృతిని; తొఱంగిన= విడిచిపెట్టిన; పంచవింశకుండు= ఇరవై అయిదవ తత్త్వమైన పురుషుడు (జీవుడు); అక్షరంబు+అనన్= 'అక్షరము' అని; పరగున్= అలరారుతాడు; అక్షరంబునకున్= ఈ అక్షరతత్వానికన్నా; పరంబు+అయిన+దానిన్= ఉత్తమమైన దానిని (పైది) (నాశనము లేనివాడు); పెక్కండు= చాలామంది; ఎఱుంగరు= ఎరుగరు; సాంఖ్యమాక్ష్మిత్వ దర్శకులు= సాంఖ్యాత్ప్రంలో ఉన్న సూక్ష్మతత్వాన్ని గ్రహించగలిగినవారు మాత్రమే; కాంతురు= గ్రహిస్తారు; క్షర+అక్షర+పరంబులు= క్షరమూ, అక్షరమూ పరమూ అనే ఈ మూడూ; అప్రభుద్ధ+బుధ్యమాన+బుద్ధంబులు= అప్రభుద్ధమూ, (తెలుసుకోబడనిది) బుధ్యమానమూ (తెలుసుకొంటున్నది); బుద్ధమూ; (తెలుసుకోబడనిది) అను= అనేటటువంటి; నిర్దేశంబులు= పేర్లు; కలిగియుండున్= కలిగింటాయి; పరతత్వాన్నిర్దేశంబునన్= పరతత్వం అనే సేరుతో; పాల్గు= ఉండేటటువంటి; షష్ఠింశకంబు= ఈ ఇరవై ఆరవతత్వం; బుద్ధంబును= బుద్ధమూ (జ్ఞానసంపన్మం); విమలంబును= (మలినరహితం) విమలమూ; అప్రమేయంబును= కొలతకు అందనిది; అప్రమేయమూ; సనాతనంబును+హ= సనాతనమూ అయి; పంచవింశంబును= ఇరవై అయిదవ తత్వాన్ని; చతుర్యింశంబును= ఇరవై నాల్గవతత్వాన్ని; కనుచున్= దర్శిస్తా; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తాంది; అని చెప్పి= అని వసిష్టుడు వివరించి; వెండియున్= మళ్ళీ.

తాత్పర్యం: అని ఈ విధంగా ఉత్తమ జ్ఞానం వల్ల నశించే ప్రకృతిని విడిచిపెట్టిన పురుషుడు (ఇరవై అయిదవతత్వం) అక్షరు డనబడతాడు. దీనికంట పైన ఉన్న ఉత్తమతత్వాన్ని చాలామంది ఎరుగరు. సాంఖ్యులు తప్ప. క్షరుడు, అక్షరుడు, ఉత్తముడు; వీరు అప్రభుద్ధులు (తెలుసుకోబడనివారు)ఇరవై ఆరవతత్వం పురుషతత్వం. వరుసగా ఇవి - తెలిసికొనబడనిది, తెలిసికొంటున్నది, తెలియబడినదీను, చివరిది (పరతత్వం) జ్ఞానసంపన్మం, పుద్ధం, కొలతకు అందనిది, శాశ్వతమైనదీను. ఇది ఇరవై అయిదవతత్వాన్ని, ఇరవై నాలగవతత్వాన్ని దర్శిస్తా వెలుగొందుతుంది.

క. ‘విను దృశ్యంబు నదృశ్యం , బును నగు జీవ పరతత్వములు బ్రహ్మసమా ఖ్యాను నెగడుఁ బ్రకృతి కబి లే , దనఘు! యక్షరము తెఱగు నభివర్ణంతున్.

57

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పవిత్రుడైన జనకమహారాజా!; విను; దృశ్యంబున్= దృశ్యమూ; అదృశ్యంబును= అదృశ్యమూ; అగు= అయిన; జీవ-పరతత్వములు= జీవతత్వం, పరతత్వం అనేవి (ఈ జీవుడూ పరుడూ); బ్రహ్మసమాఖ్యాను= బ్రహ్మ(తత్వం) అనే సేరుతో; నెగడున్= ఒప్పారుతుంటాయి; ప్రకృతికిన్= ప్రకృతికి; అది లేదు= ఆ సేరు లేదు; అక్షరము తెఱగున్= అక్షరతత్వంయొక్క పద్ధతిని; అభివర్ణించున్= వివరిస్తాను.

తాత్పర్యం: దృశ్యమూ అదృశ్యమూ అయిన ఈ జీవతత్వపరతత్వాలకు 'బ్రహ్మము' అనే సేరుకూడా ఉన్నది. ప్రకృతికి అది లేదు. ఇంక అక్షరతత్వాన్ని వివరిస్తాను తెలిసికొనుము.

అ. ప్రకృతి దొఱగి తన్నుఁ బలికించు జీవుండు , పరముఁ గాంచునపుడు ప్రకృతి సగుణ తానిరూఢి యడగి తస్తుయత్పము నొంబి , జీవకేవలత్వసిద్ధి యొలయు.

58

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతిన్= ప్రకృతిని; తొఱగి= విడిచిపెట్టి; తన్నున్= తనను తాను; పరికించు= దర్శించేటువంటి; జీవుండు= జీవుడు (పురుషుడు); పరమున్= పరతత్వాన్ని (ఇరవై ఆరవది); కాంచునపుడు= తెలుసుకొనేటప్పుడు; ప్రకృతి= ప్రకృతి తాలూకు; సగుణతానిరూఢి= సగుణత్వస్తుమ్మార్థి; అడగి= నశించి; తద్ద+మయత్వమున్ ఒంది= తన్నయత్వాన్ని పొంది; జీవకేవలత్వసిద్ధి= జీవుడియొక్క కేవలతా సిద్ధి (నేను ప్రకృతికాదు. కేవలమూ జీవుడిని అనే స్థితిని); ఒలయున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ప్రకృతిని విడిచిపెట్టేసి, జీవుడు తనను తాను తెలిసికొని, పరతత్వాన్ని దర్శించేటప్పుడు ప్రకృతి తాలూకు సగుణత్వసిద్ధి నశించిపోతుంది. తన్నయత్వాన్ని పొంది ఈ పురుషుడు తన కేవల జీవతత్వసిద్ధిని గ్రహిస్తాడు.

క. విను కేవలుఁడగు జీవుఁడు । దనుఁ బరముంగాఁగుఁ జాఁచి తల్లినత్యం
బున వెలుఁగు నబి నిరామయ , మనంతమగు పదముసువె యతులవివేకా!

59

ప్రతిపదార్థం: అతులవివేకా!= సాటిలేని వివేకంకలవాడా!; విను; కేవలుఁడు+అగు+జీవుఁడు= కేవలత్వసిద్ధిని పొందిన జీవుడు; తనున్= తనను తాను; పరమున్+కాగ్న్= పరతత్త్వంగా; చూచి= దర్శించి; తద్+లీనత్యంబున్న్= తన్నయత్త్వంతో; వెలుఁగున్= ప్రకాశిస్తాడు (పరతత్త్వమయుడు అన్నతాడు); అది= ఆ స్థితి; నిరామయము= ఆ మయరహితమూ; అనంతము+అగు= అనంతమూ అయిన పదము+చూపే= స్తానం సుమా!

తాత్పర్యం: తన కేవలత్వాన్ని గుర్తించిన జీవుడు తనను తాను పరతత్త్వంగా దర్శించి తల్లినుడవుతాడు. అదే నిరామయమూ అనంతమూ అయిన పదం సుమా!

క. ఈ నెత్తి పురుషునకుం గల , నానాష్టోకత్వములును నరనాయక! శా
స్తానుాన దృష్టిఁ గనుగొనుఁ , గా నగుఁ దాత్పర్యశుభ్రి కలితాత్మునకున్.

60

ప్రతిపదార్థం: నరనాయక= ఓ జనకమహారాజా!; ఈ నెత్తిన్= ఈ విధంగా (ఈ ఉపాయంతో); పురుషునకున్ కల= పురుషుడికి (జీవుడు) ఉన్న; నానాత్య+ఏకత్వములును= అనేకత్వమూ ఏకత్వమూ అనేవి; శాస్త్ర+అనూనదృష్టిఁ= శాస్త్రం తాలూకు మహాన్నత దృష్టితో; తాత్పర్యశుభ్రికలిత+అత్మానకున్= శ్రద్ధకలిగినవాడికి; కనుగొనగాన్+అగున్= తెలుసుకోవటం సాధ్యమవుతుంది.

తాత్పర్యం: ఓ రాజా! పురుషుడికి సంబంధించిన ఏకత్వం, అనేకత్వం అనేవాటిని శాస్త్రమర్యాదతో ఈ విధంగా తెలిసికొనవచ్చును. శ్రద్ధ ఉన్నవాడు ఇవి గ్రహించగలుగుతాడు.

క. అనఫూ! మోక్షము తెఱఁ గెంి , విను మోక్షణమిట్లు పంచవింశునకుఁ గాఁ
గనినబి యతండు ప్రకృతిం , దనుగాఁ గిని తథ్మణములఁ దగులుట వలనన్.

61

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పావనుడా! విను; మోక్షము తెఱఁగు= మోక్షంతాలూకు పద్ధతి; ఇది= ఇదీ; ఇట్లు; మోక్షణము= (విడుదల) మోక్షం అనేది; పంచవింశునకుగాన్= ఇరవై అయిదవ తత్త్వమయిన జీవుడికోసుని; కనినది= ఏర్పడింది, దర్శింపబడింది; అతండు= ఆ జీవుడు (పురుషుడు); ప్రకృతిన్= ఈ ప్రకృతిని; తనున్+కాన్= తానుగా; కొని= సంభవించి, స్వికరించి; తద్+గుణములన్= ఆ ప్రకృతిగుణాలలో (మమకారాహంకారాదుల్లో); తగులుటవలనన్= తగులో్చైవటంవలన (అతడికి వాటినుంచి మోక్షణం అవసరమయ్యంది అని అన్యయం).

తాత్పర్యం: పరమపావనుడా! ఇది మోక్ష పద్ధతికి. పంచవింశుడైన పురుషుడికి మోక్షం అనేది. ఈ జీవుడు తనను ప్రకృతిగా భావించి దాని గుణాలలో తగులో్చైని ఉంటాడు కాబట్టి అతడికి వాటినుంచి మోక్షణం (విడుదల) అవసరమవుతుంది.

తే. తగులువాసి పట్టింశకత్వమునఁ గలియుఁ , దనకు మును లేని కేవలత్వమును నిర్ణయించి దధ్యంత్రములును పొందుతాడు.

62

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= రాజా!; తగులున్+పాసి= అహంకార మమకారాలనే ప్రకృతి గుణాల్లో తగులో్చైన స్థితిని విడిచిపెట్టి (ఈ జీవుడు); పట్టింశకత్వమునన్= ఇరవై ఆరవ తత్త్వంలో (పరంలో); కలియన్= పక్షం పొందినట్టయితే; తనకున్= తనకు; మునులేని= అంతవరకూ లేని; కేవలత్వమును= కేవలత్వం; నిర్మలత్వం= నిర్మలత్వం; పుచిత్వం= పుచిత్వం; స్వతంత్రత్వం సత్యపరతలు= స్వతంత్రత్వం, సత్య పరత్వం అనేవి; తద్+ధర్మ+నమవాయము+బలసి= ఆ ధర్మసముదాయంతో పక్షం జింది (అవిభాజ్యంగా); ఒందున్= కేవలత్వానుడులను పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: ప్రకృతితో తనకున్న తగులును విడిచిపెట్టి పురుషుడు ఇరవై ఆరవతత్త్వంతో కలిసినట్టయితే అతడు తనకు అంతకు ముందు లేనికేవలత్వనిర్మలత్వాది పరతత్వలక్షణాలను పొందుతాడు. వాటితో సమైక్యంచెందుతాడు'

వ. అని యట్లు ప్రబోధించి.

63

ప్రతిపదార్థం: అని+యట్లు= అని ఈ ప్రకారంగా; ప్రబోధించి= బోధపరచి - వసిష్టుడు ఇంకా కొనసాగిస్తున్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకారంగా బోధించి, వసిష్టుడు ఇంకా ఇట్లా చెప్పాడు.

క. ‘శివమును బరమ బ్రహ్మము : నవికృతియు సనాతనంబు నగు పదమును భూధవ! యెత్తిగించితి నిర్భయుఁ , దవు గ మ్ములవఱపు మిచి దృఢంబుగ నాత్తున్.

64

ప్రతిపదార్థం: భూధవ!= ఓ రాజు; శివమును= శుభప్రదమూ; పరమబ్రహ్మమున్= పరబ్రహ్మమూ; అవికృతియున్= వికారాలు లేనిది; సనాతనంబున్= సదాతనమూ (ఎల్లకాలమూ ఉండేది); అగు= అయిన; పదమును= స్తానాన్ని - పరమపదాన్ని; ఎత్తిగించితిన్= నీకు తెలియజేశాను; ఇది= ఈ తత్త్వాన్ని; అత్మన్= నీ ఆత్మలో; దృఢంబుగన్= గట్టిగా; అలవఱుపుము= అలవరుచుకో; నిర్భయుడవు కమ్ము= భయరహితుడవు కమ్ము.

తాత్పర్యం: ‘జనకమహారాజా! శివమూ, పరబ్రహ్మమూ, వికారరహితమూ, సనాతనమూ అయిన పదాన్ని తెలియజేశాను. దీనిని నీవు స్థిరచిత్తంతో అలవరుచుకోమ్ము. అందువలన నిర్భయుడవు అవుతావు.

తే. ఛిని నెత్తిగించునపుడు భక్తియును శమము , దమము సంత్రయమును వేదతత్వరతయుఁ గలుగజూచి యెత్తింగింపు కానివాని , కీకుమా విధ్య పాత్రదానైక నిరతి

65

ప్రతిపదార్థం: దీనిన్= ఈ విద్యను; ఎత్తిగించునపుడు= నీవు ఎవరికైనా తెలియజేప్పాలనుకుంటే; భక్తియున్= భక్తి; శమము= అంతరింద్రియ నిగ్రహం; దమము= బాహ్యంద్రియనిగ్రహం; సంత్రయమును= అనస్యచిత్తంతో శరణాగతిగా ఆశ్రయించటం; వేదతత్వరతయున్= వేదాలపట్ల భక్తితాత్పర్యాలు; కలుగన్+చూచి= ఉండటాన్ని గమనించి కలవాడవై; పాత్రదాన+ఏక+నిరత= పాత్రుడికే దానం చేయ్యాలి అనే నియమం కలవాడి! ఎత్తింగింపు= అటువంటివాడికే తెలియజేప్పము; కానివానికిన్= ఈ లక్షణాలు లేని అనర్పుడికి; విద్యన్= ఈ సాంఖ్య విద్యను; ఈకుమా!= ఇవ్వకు సుమా!

తాత్పర్యం: మహారాజా! నీకు ఇంతవరకూ తెలియజేప్పిన ఈ విద్యను నీవు మరెవరికయినా తెలియజేప్పాలని- అనుకోంటే అవతలి వ్యక్తి అర్పుతానర్పుతలు గమనించి వ్యవహరించుము. భక్తి, నిగ్రహం, సంత్రయణం, వేదాలపట్ల గౌరవం - ఈ లక్షణాలు ఉన్నవాడికే ఉపదేశించుము. పాత్రత ఎరిగికదా దానం చేయుమన్నారు! ఈ లక్షణాలు లేని అపాత్రుడికి ఈ విద్యను ఉపదేశం చేయకుము సుమా!

అ. అభిల రత్నపూర్ణాయగు వసుంధర యెల్ల , నొసగితేని నొసగు యోగ్యతాభియుక్తిలేనివాని కొసగుకు మీ విధ్య , తగిన పాత్రమైనఁ దడయ కిమ్ము’

66

ప్రతిపదార్థం: రాజు! అభిల= సమస్తమైన; రత్న= రత్నాలతో; పూర్ణాయగు= నిండినదైన; వసుంధర ఎల్లన్= భూమినంతటినీ; ఒసగితేనిన్ ఒసగు= ఇస్తే ఇమ్ము; యోగ్యతా+అభియుక్తి లేనివానికిన్= నిగ్రహదియోగ్యతల కూడిక లేనివాడికి మాత్రం; ఈ విద్యన్= ఈ సాంఖ్య విద్యను; ఒసగుకుము= ఇవ్వకు; తగిన పాత్రము ఐనన్= తగిన యోగ్యుడు (అర్పుడు) అయినట్టయితే; తడయక= అలస్యం చేయకుండా వెంటనే; ఇమ్ము= ఉపదేశించుము.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

906

తాత్పర్యం: మహారాజా! యోగ్యతాయోగ్యతలు చూడకుండా ఎవడికి ఇవ్వాలనుకొంటే వాడికి సామ్రాజ్యమంతా ఇచ్చివేయుము. నేను కాదనను. కానీ, ఈ విద్యనుమాత్రం షైని పేర్కొన్న యోగ్యతలు లేనివాడికి దయచేసి ఎప్పుడూ ఇవ్వవద్దు. అర్పుడు అయినట్లయితే మరి ఆలస్యం చేయకుండా వాడికి ఉపదేశించుము'.

క. ‘అని చెప్పే, నియతుడై విని, జనకస్తుపాలుఁడు గృతార్థజన్ముం డయైన్
మనుజేంద్రవర్య నీకే, వినిపించితిఁ దబితిపశున విధ మేర్పడగన్.’

67

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పేన్= ఈ ప్రకారంగా వసిష్టుడు చెప్పాడు; జనక సృపాలుఁడు= జనకమహారాజా; నియతుడై= నియమనిష్టులు కలవాడై; విని= అంతా శ్రద్ధగా విని; కృతార్థజన్ముండు= చరితార్థమైన జన్మకలవాడు; అయ్యైన్= అయ్యాడు; మనుజేంద్రవర్యై= ఓ రాజశేష్ముడు ధర్మరాజా!; తద్= ఆ; ఇతిహసి= జనకవసిష్టులమధ్య జరిగిన వృత్తాంతంయొక్క; విధము= వరుస అంతా; ఏర్పడగన్= సృష్టపడేట్టు; నీకున్= నీకు; ఏన్= నేను; వినిపించితిన్= వివరించాను.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజా నియమనిష్టులతో వసిష్టుడు చెప్పినది అంతా విని జన్మ చరితార్థతను పొందాడు. ఓ ధర్మరాజా! ఆ జరిగిన కథ అంతా నీకు నేను సృష్టంగా వివరించి చెప్పాను.'

వ. అని పలికి భీష్ముఁడు పాండవాగ్రజున కిట్లనియై.

68

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; భీష్ముడు; పాండవ+అగ్రజునకున్= ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియైన్= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి భీష్ముడు ధర్మరాజుతో ఇట్లా చెప్పాడు.

క. ‘ఇది బ్రిహ్మ వసిష్టునకున్, సదయుండై చెప్పే నతడు నారదునకు సం
విభితంబు నేసే నమ్ముని, మదాత్మకుం దేటపటిచె మహానీయకృపన్.

69

ప్రతిపదార్థం: (ధర్మరాజా!) ఇది= ఈ సాంఖ్యరహస్యాన్ని; బ్రిహ్మ= బ్రిహ్మదేవుడు; వసిష్టునకున్= వసిష్టుడికి; సదయుండై= దయ కలవాడై; చెప్పేన్= తెలియజప్పాడు; అతడు= ఆ వసిష్టుడు; నారదునకున్= నారదమహరికి; సంవిదితంబున్ చేసేన్= ఎరుక పరిచాడు; ఆ+ముని= ఆ నారదముని; మద్+అత్మకున్= నా ఆత్మకు (అంతరంగానికి); మహానీయకృపన్= గొప్ప దయతో; తేటపటిచెన్= సృష్టపరిచాడు.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మరాజా! మొట్టమొదటిగా ఈ తత్త్వరహస్యాన్ని బ్రిహ్మదేవుడు వసిష్టుడికి తెలియజేశాడు. వసిష్టుడు నారదుడికి వివరించాడు. ఆ నారదుదేమో దయతో నాకు ఉపదేశించాడు.

క. ఏను వసిష్టువచనముల, కానెట్టిగించితి మనంబు కలక విడిచి యి
జ్ఞానం బలవఱుపుము పర, మానందప్రదము కౌరవాన్మయముభ్యా!

70

ప్రతిపదార్థం: కౌరవ+అన్వయ+ముభ్యా!= కౌరవవంశంలో ప్రధానుడా!; ధర్మరాజా! ఏను= నేను; వసిష్టు వచనములు+అ కాన్= వసిష్టుని మాటలుగానే (అ కాన్= వలె); ఎట్టిగించితిన్= నీకు తెలియజప్పాను; మనంబు(యొక్క) కలకన్= దిగులును; విడిచి= విడిచిపెట్టి; ఈ జ్ఞానంబు= నేను ఇంతవరకూ ఉపదేశించిన ఈ విద్యాము; అలవఱుపుము= అభ్యసంలోకి తెచ్చుకొమ్ము; పరమ+అనంద ప్రదము= (ఇది) బ్రిహ్మనందాన్ని (ఇస్తుంది) ఇచ్చేది.

తాత్పర్యం: పాండవాగ్రజా! నాకు నారదుడు ఉపదేశించిన ఈ విద్యను నీకు (జనక వసిష్టుల సంభాషణాగా) వసిష్టుడి మాటలుగా తెలియజప్పాను. మానసికమైన కలతను విడిచిపెట్టి, ఈ జ్ఞానాన్ని అలవఱుమ్కామ్ము. ఇది పరమానందాన్ని సమకూరుస్తుంది.

క. క్షరమును నక్షరమును ద , త్వరమును నెఱిగెతి విశోకభయమోహణదషై
కురువర! యా నిశ్చేయుస , కరపుబోధంబు నూడు గాఢాదరతన్.' 71

ప్రతిపదార్థం: కురువర!= ఓ కురువంశోత్తమా! ధర్మరాజా!; క్షరమును= క్షరతత్త్వం; అక్షరమును= అక్షరతత్త్వం; తద్ పరమును= వాటికంటే ఔ దయిన పరతత్త్వం - వీటిని; ఎట్టిగెతి(వి)= తెలుసుకున్నావు; విశోకభయమోహణ= శోకం, భయం, మోహం అనేవి విగితమైపోయినపాడై; ఆ=నేను వివరించిన; నిత్రేయసకర= మోక్షప్రదమయిన; ప్రబోధంబున్= జ్ఞానాన్ని; గాఢ+ఆదరతన్= మిక్కిలి ఆదరంతో; ఊడు(ము)= అవలంబించుము.

తాత్పర్యం: ఓ కురువరా! క్షర, అక్షర పరతత్త్వాల గురించి తెలిసికొన్నావు. శోకం, భయం, మోహం అనేవి నీకు పోయి ఉంటాయి. మోక్షప్రదమైన ఆ విద్యను గాఢమైన ఆదరంతో అవలంబించుము'.

ఖ. అని చెప్పి వెండియు. 72

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= ఇలా వివరించి; వెండియున్= తిరిగి - భీష్ముడే ఇంకా ఇట్లా కొనసాగిస్తున్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా వివరించి, తిరిగి ఇట్లా కొనసాగిస్తున్నాడు.

సి. 'వేట వేడుక నడవికిఁ జని వసుమంతుఁ , డసువాడు జనకుని తనయుఁడొక్క
చో భృగువంశతేజో వర్ధనుండగు , నిాక మునీశ్వరుఁ జూచి యుచితవృత్తిఁ
జేలి వినత్తుఁడై 'చిత్తానువృత్తిమై , నిహాపరంబుల కెబ్బి హితము సెప్పు
వే' యున్న గృహ నతండీట్లను - భూతహి , తాహితాచరణంబు లభిప! సౌఖ్య

అ. దుఃఖముల నొనర్చు దుర్వార తృష్ణ త , న్నిరసనంబు మేలు నరులు జుంటి
చవియకాని నెగులుఁ జతి రయంబున నెక్కి , తారు విఱుగబడుటుఁ దలప లేరు. 73

ప్రతిపదార్థం: జనకుని తనయుఁడు= జనకుని కుమారుడైన; వసుమంతుఁడు+అనువాడు= వసుమంతుడు అనే వ్యక్తి; వేటవేడుకన్= వేటపట్ల ఉన్న వేడుకతో; అడవిక్స్= అరణ్యానికి వెళ్ళి; ఒక్కచోన్= ఆ అడవిలో ఒకచోట; భృగువంశతేజోవర్ధనుండు+అగు= భృగువంశ తేజస్సును వ్యాప్తి పరిచేవాడైన; ఒక మునీశ్వరున్= ఒక మునీశ్వరుడిని; చూచి= దర్శించి; ఉచితవృత్తిన్= తగినపర్వతితో (ప్రవర్తతతో); చేరి= సమిపించి; వినముడై= వినయంలో వంగినవాడై; చిత్త+అనువృత్తిమైన్= చిత్తాన్ని అనుసరించి; ఇహాపరంబులకున్= ఇహాపరాలకు; ఎద్ది= ఏది; హితము= హితమో; చెప్పవే= వివరింపవా'; అన్నన్= అని అడిగేసరికి; కృపన్= దయతో; అతండు= ఆ భృగువంశమునీశ్వరుడు; ఇట్లు+అన్నన్= ఇలా చెప్పాడు; అధిప!= రాజా! (జనకరాజపుత్రా!) వసుమంతుడా!; భూత= ప్రాణులకు-లేదా పంచభూతాలకూ; హిత= మేలు; అహిత= కీడు; ఆచరణంబులు= చెయ్యటాలు; సాఖ్య - దుఃఖములన్= సాఖ్యాన్ని, దుఃఖాన్ని; ఒనర్చున్= కలిగిస్తాయి; దుర్వార= వారింపరానిదైన; తృష్ణ= ఇచ్ఛకలిగి ఉండటం; తద్= అది (దానిని); నిరసనంబు= నిరసించటం; మేలు= హితం; నరులు= జీవులు; జంటి= తేనెయుక్క; చవియకాని= రుచినేకానీ; నెగులున్= త్రమనూ (దుఃఖాన్ని); చట్టి= కొండచరియను; రయంబున్= వేగంగా; ఎక్కి= అధిరోహించి; తారు= తాము; విఱుగన్+పడుటన్= విరిగిపడిపోవటాన్ని; తలపన్ లేరు= ఊహించలేరు.

తాత్పర్యం: 'ధర్మరాజా! జనకుడి కుమారుడైన వసుమంతుడు ఒకరోజున వేటకొరకు అడవికి వెళ్ళి అక్కడ ఒకచోట భృగువంశమునీశ్వరుడిని చూచి వినయంగా 'స్వామీ! ఇహాపరాలకు హితం ఏదో తెలియచెప్పవా?' అని అడిగాడు. అప్పుడు ఆ మునీశ్వరుడు ఇట్లా అన్నాడు. 'వసుమంతుడా! మనం చేసే హితాహితకార్యాలు సాఖ్యాన్ని దుఃఖాన్ని

ఇస్తాయి. (హితకార్యాలు సాభ్యాన్ని, అహితకార్యాలు దుఃఖాన్ని ఇస్తాయి). అందుచేత అని చేయాలి - అనే తృష్ణు విడిచిపెట్టుకొనటం మంచిది. మానవులు ఎట్లాంటివాళ్ళంటే - తేనె రుచిమీద కోరికేకానీ దాన్ని సంపాదించటంలో ఉన్న శ్రమమీద ధ్యాస ఉండదు. దానికారకు కొండచరియులు ఎక్కుతున్నాం అనుకొంటారే తప్ప ఆనక అక్కడనుండి జారిపడతాం - అనే విషయం తలచుకోరు.

విశేషం: ‘దుర్వారతృష్ణతన్నిరసనంబు’ అనేది వావిశ్వారిప్రతిలో ఉన్నపాఠం. ‘దుర్వారతృష్ణితన్నిరసనంబు’ అనేది సంశోధితభారతప్రతిలో ఉన్న పాఠం. ‘స్వాదుకాముక! కామానాం వైతప్పుం కిం న గచ్ఛసి (12-297-7)’ కోరికలపట్ల వైముఖ్యం ఎందుకుపొందవ? - అనేది వ్యాసభారతం. తృష్ణతన్ లేదా తృష్ణితన్+నిరసనంబు అని విభజించినా అర్థం కిట్టించవచ్చును. దుర్వారతృష్ణ లేదా తృష్ణి+తన్నిరసనంబు అని సమాసాలుగా విభజిస్తే అన్యయం ఇంకా సులువుగా కుదురుతుంది. కానీ, అప్పుడు ‘దన్నిరసనంబు’ కావాలి. ఈ పాఠం ఎక్కుడా లేదు. అందుచేత ఇక్కడ ‘తత్త్వం’ జభ్నాన్ని సమాసమధ్యంలో పూర్వావయవపరామర్శకంగా ప్రయోగించాడనటనే సమంజసం. దుర్వారతృష్ణ(ప్రాయి)యది నిరసించుట - అన్న పద్ధతిలో సమాసం. తత్త్వం - తావాదులను వాక్యాలంకారాలుగా వాడటమూ సంస్కృతంలో ఉన్నది. అప్పుడు ‘తృష్ణాతన్నిరసనంబు’ అని ఉండవలసి వస్తుంది. అది ఆటవెలదిలో కుదరదు. కాబట్టి ‘దుర్వారతృష్ణతన్నిరసనంబు’ అన్న సంశోధితముద్రణ పాఠమే మేలుబంతి.

క. ధర్మంబుఁ బలజ్ఞానముఁ నిర్మలమతి నభ్యసించి స్వపు! యసిశంబున్
ధార్మికసంగతి గలిగినఁ, బేట్లు యిభయలోకముల నభమ్మత్యమగున్.’

74

ప్రతిపదార్థం: స్వపు= ఓ వసుమంతుడా! ధర్మంబున్= ధర్మాన్ని; పరిజ్ఞానమున్= విద్యనూ; నిర్వులమతిన్= నిర్వులమైన మనస్సుతో(నూ); అభ్యసించి= అలవరచుకొని; అనిశంబున్= ఎల్లవేళలా (రేయింబవళ్ళు); ధార్మికసంగతి= ధార్మికుల సాంగత్యం (ధార్మిక్కిరుచుల సాంగత్యం); కలిగినన్= సాందినట్టయితే; పేరికై= ఆ గొప్పదనం; ఉభయలోకములన్= ఇహ పరలోకాలలో; అభిష్టత్యము+అగున్= కొనియాడదగినది అవుతుంది.

తాత్పర్యం: ఓ వసుమంతుడా! ధర్మాన్ని, జ్ఞానాన్ని నిర్వులమైన మనస్సుతో అభ్యసించాలి. ఎల్లవేళలా ధార్మికసాంగత్యం పెంపాందించుకొనాలి. అప్పుడు ఆ గొప్పదనం ఆ ప్రవర్తన ఇహపరలోకాలలో అభినందించబడుతుంది’

వ. అని మతియును.

75

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; మతియును= ఇంకా.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఇంకా. (తరువాతి పద్యంతో అన్యయం).

తే. బ్రాహ్మణ ప్రార్థితములైన పనులు సేయు, మిమ్ము ధనము పాత్రములకు నిచ్చి వగవ
కుండు, మక్రీధకామత్వ మొలయఁ జేయు, మతికి ధృతి సాలఁ గల్లుము మనుజనాథ!

76

ప్రతిపదార్థం: మనుజనాథ!= ఓ వసుమన్మహారాజా!; బ్రాహ్మణా= బ్రాహ్మణులచేత; ప్రార్థితములైన= కోరబడిన; పనులు= కార్యాలు; చేయుము= చెయ్యి; పాత్రములకున్= అర్పులకు; ధనము= ధనం; ఇమ్ము; ఇచ్చి= అట్లా దానంచేసి; వగవకుండుము= మరి బాధపడవద్దు; అక్రోధకామత్వము= క్రోధరహితత్వం - కామరహితత్వాలను; ఒలయన్ చేయు(ము)= సాందుము; మతికిన్= మదికి(అంతరంగానికి); ధృతి= వైరాణ్యి; చాలన్= అధికంగా; కల్యాము= కలిగించుకొమ్ము.

తాత్పర్యం: ‘ఓ రాజా! బ్రాహ్మణులు కోరిన పనులు చేయుము. పాత్రత గుర్తించి ధనాదికం దానం చేయుము. చేసిన తరువాత ‘అయ్యా! ఇచ్చేశానే’ అని బాధపడకుము. క్రోధాన్ని, కామాన్ని విడిచిపెట్టుము. మనస్సుకు వైరాణ్యం పెంపాందించుకొమ్ము. ఇది చాలా ముఖ్యం.

వ. ధృతిలేమంగాద మహాభాషాభ్యండగు నృపముఖ్యండు త్రివిష్టపంబుననుండి విభ్రష్టండయ్య!

77

ప్రతిపదార్థం: మహాభిష+అభ్యండు+అగు= మహాభిషుడు అనే పేరుగల; నృపముఖ్యండు= రాజోత్ముడు; ధృతిలేమిన్+కాదె= ధృతి అనేది లేకపోవటంవలననే కదా; త్రివిష్టపంబుననుండి= స్వర్గంమండి; విభ్రష్టండు+అయ్యెన్!= పరిభ్రష్టుడయ్యాడు! (జారిపడ్డడని); యయాతి= యయాతి మహారాజా; ధృతి+అలంబనంబునన్+కదా= ధృతిని అవలంబించటం వల్లనేకదా!; ఆపదన్= ప్రమాదాన్ని; నిష్టరించెన్!= కడచి గట్టక్కగలిగాడు! (సం. 12-297-23).

తాత్పర్యం: మహాభిషుడనే రాజు దైర్యం కోల్పోయే కదా స్వర్గభ్రష్టుడైనాడు! అదీ దైర్యాన్ని పొందటంవలననే కదా! యయాతి ఆపదనుండి బయటపడ్డాడు!

క. అనిన విని యా నృపతి య , మ్యుని వచనము లూఎి కామమునకుం గ్రోధం
బునకుం దొలగించి తనదు , మనము ధృతికి ధర్మమునకు మరుగంజేసేన్.'

78

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పేసరికి; ఆ నృపతి= ఆ వసుమంతుడు; ఆ+మునివచనములు= ఆ భృగువంశమహార్షి మాటలను; ఊఎి= ఆధారం చేసికొని; తనదు మనమున్= తన మనసుము; కామమునకున్= కామానికి; క్రోధంబునకున్= క్రోధానికి; తొలగించి= దూరంచేసి; ధృతిక్కున్= దైర్యానికి; ధర్మమునకున్= ధర్మానికి; మరుగన్+చేసెన్= అలవాటు పడేటట్టు చేశాడు.

తాత్పర్యం: భృగువంశమహార్షి చేసిన ఉపదేశాన్ని ఆధారం చేసికొని ఆ వసుమంతుడు కామక్రోధాలను వదలిపెట్టి ధృతిధర్మాలను అలవాటు చేసికొన్నాడు.'

వ. అని చెప్పినంబ్రియంబంచి మందాకినీనందనుతో ధర్మనందనుండు 'ధర్మాధర్మవియుక్తంబును సర్వసంశయ విముక్తంబును జిస్తుమ్యత్యురహితంబును నిత్యంబును శుచియును శివంబును సవ్యయంబును పరంబును ననాయాసంబును నగునట్టిదాని నెతీంగింపవే?' యని ప్రార్థించిన నతండు యాజ్ఞవల్యు జనక సంవాదం జతిహసరూపంబునంబ్రియత్తుల్లునది విని భవదభ్యర్థంతంబైన యత్థంబుప్రతిభాసించు మతియు వలయునవి యెఱుంగనగుం జెప్పెదనని పలికి యతని కిట్లనియే.

79

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్= అని చెప్పేసరికి; ప్రియంబు+అంది= సంతోషించి; మందాకినీనందనుతోన్= గంగాపుత్రుడైన భీష్ముడితో; ధర్మనందనుండు= ధర్మరాజు; ధర్మ+అధర్మ+వియుక్తంబును= ధర్మాధర్మలు లేనిదీ; సర్వసంశయ= సమస్త సంశయాలనుంచి; విముక్తంబును= విడుదల పొందినదీ; జిస్తుమ్యత్యురహితంబును= పుట్టుక చావులు లేనిదీ; నిత్యంబును= సదాతనమైనదీ; శుచియును= పరిపుట్టమైనదీ; శివంబును= శుభపుట్టమైనదీ; అవ్యయంబును= నశించనిది లేక మార్పులేనిది; పరంబును= పరము అని పిలువబడేదీ; అనాయాసంబును= దుఃఖరహితమైనదీ (క్రేశరహితమనిగానీ); అగునట్టి దానిన్= ఇటువంటి లక్షణాలు గల తత్త్వాన్ని; ఎతీంగింపవే?= తెలియజెప్పవా?; అని; ప్రార్థించినన్= ప్రార్థించేసరికి; అతండు= ఆ భీష్ముడు; యాజ్ఞవల్యుజనక సంవాదంబు= యాజ్ఞవల్యుజ్యుడూ, జనకుడూ - వీరిద్దరికీ మధ్య సాగిన సంభాషణ; ఇతిహసరూపంబునన్= కథారూపంగా; ప్రవర్తిల్లును= ప్రసిద్ధికేక్కింది; అది= ఆ వృత్తాంతాన్ని; వినిన్= విన్నట్టయితే; భవత్= నీచేత; అభ్యర్థితంబైన= ప్రార్థించబడిన; అర్థంబు= విషయం; ప్రతిభాసించున్= నీకు అవగతమవుతుంది; మతియున్= అంతేకాదు; వలయునవి= కావలసినవి అన్ని; ఎఱుంగన్+అగున్= తెలుస్తాయి; చెప్పెదన్= ఆ ఇతిహాసం చెప్పుతాను; అని పలికి= అని చెప్పి; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లు అనియెన్= ఇలా తెలియజేశాడు.

తాత్పర్యం: భీషు డింతవరకు చెప్పినదానికి సంతోషపడి ధర్మరాజు జతడితో ‘ధర్మాధర్మాల విచారం లేనిది, అన్ని సంశయాలనూ పోగొట్టేదీ చావుపుట్టుకలు లేనిది, శుభ్రత కలిగినది, శాశ్వతమైనది, మార్గులేనిది, ‘పరము’ అని పెలువబడేది, దుఃఖాన్ని పోగొట్టేదీ - అయినట్టి తత్త్వాన్ని బోధించు’ మన్నాడు. దానికి బదులుగా ‘నీ ప్రశ్నలన్నీంటికి సమాధానం ఇది - యాజ్ఞవల్యజనక సంవాదాన్ని గూర్చి చెప్పుతాను’ అంటూ ఆ వృత్తాంతాన్ని చెప్పసాగాడు.

యాజ్ఞవల్య జనకరాజ సంవాదప్రకారము (సం.12-298-3)

- ఆ. వినుము సకలలోక విత్రుత విజ్ఞాన, ఘనుని యాజ్ఞవల్యుడును మునీంద్రు వినయ మొప్పు గాంచి వినతుడై మిథిలేషుఁ, దైన జనకన్మపతి యతనితోడ.

80

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ధర్మరాజ! వినుము; సకలలోక= సమస్తలోకాల్స్; విప్రత= ప్రసిద్ధికెక్కిన; విజ్ఞానఘనునున్న= మహా విజ్ఞాని అయిన; యాజ్ఞవల్యుడు+అను+మునీంద్రున్= యాజ్ఞవల్యుడైనే మునీశ్వరుడిని; వినయము+బస్వన్= వినయం అలరారేటట్టు; కాంచి= దర్శించి; వినతుడై= నమస్కరించినవాడై; మిథిలేషుడైన జనకన్మపతి= మిథిలాపరిపాలకుడైన జనకమహారాజు; అతనితోడన్= ఆ యాజ్ఞవల్య మహార్షి.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజ! యాజ్ఞవల్యుడు సకలలోకాలలోనూ ప్రసిద్ధికెక్కిన మహాజ్ఞాని. ఒకరోజున జనకమహారాజు ఆ మహార్షిని దర్శించాడు. సాప్టాంగ నమస్కారం చేశాడు. ఇట్లా అడిగాడు.

- వ. ఇంతియంబులు నవ్వుకుంబును బ్రహ్మంబును బరంబును భూతసర్ద ప్రతియంబులును దత్తాల సంఖ్యలును దేటపటిచి భవదీయ దయాశుత్యంబు నెఱపవే యనిన నమ్మునివరుం డమ్మహీవరున కిట్లనియే.

81

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియంబులును= జ్ఞానకర్మైంద్రియాలు; అవ్యక్తంబును= ప్రకృతి; బ్రహ్మంబును= బ్రహ్మము అనబడేది; భూత సర్ద ప్రతియంబులును= పంచభూతాలూ, వాటి సృష్టి, వాటి ప్రతియం; తత్కాల సంఖ్యలును= వాటికి చెందిన కాలసంఖ్యలు; తేటపటిచి= (వీటిని) నాకు స్వప్ంగా తెలియజేసి; భవదీయ= నీయొక్క; దయాశుత్యంబు= కృపాస్మాతత్త్వాన్ని (దయగలవాడవు అనటాన్ని); నెఱపవే= నిర్వహించవా; అనినన్= అని అభ్యర్థించేసరికి; ఆ+మహీవరునకున్= ఆ జనకమహారాజుకు; ఆ మునివరుండు= యాజ్ఞవల్యుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ‘ఇంద్రియాలు, ప్రకృతి, బ్రహ్మము, పంచభూతాలూ, వాటి సృష్టి ప్రతియం, వాటి సంఖ్యను - వీటి నన్నిటినీ దయతో నాకు చెప్పవలెను’ అని జనక మహారాజు అడుగగా, దానికి మునిశేష్యుడైన యాజ్ఞవల్యుడు ఇట్లా సమాధాన మిచ్చాడు.

- సీ. ‘అధిప! సర్దముఁ బ్రతయంబు నవ్వుకుంబు, దాన్నినిలించుఁ దత్తాల సంఖ్య విను-కల్పములు పది దినమున, కంతియి, రజనికాలంబు, సర్దంబు పగలు సేయు, రే ప్రతియంబు సెల్లించుఁ దొలుత న, శేషభూతములకు జీవనముగ నోషధికల్పన మొనిలించు, దానికై, ప్రారణ్యమైన మహాండమున వి

- తే. ధాతుఁ బుట్టీంచు, నతఁడు భూతములనెల్ల, జనన మొంబించు, భూమ్యాచి సారభూత గంధముఖ్య గుణోత్సరగ్రాహకములు, శ్రీతముఖములు, దత్తామీ సూపె మనుసు.

82

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= జనకమహారాజా!; సర్దమున్= సృష్టినీ; ప్రభయంబున్= ప్రభయాన్ని (వినాశం); అవ్యక్తంబు= అవ్యక్తం అనబడే ప్రకృతి; తాన్= తాను; ఒనరించున్= కల్పిస్తుంది; తత్కులనంఖ్య= వాటి కాలపరిమాణం (పరిగణన); విను= చెప్పుతున్నాను ఆలకించుము; దినమునకున్= పగటిపూటకు; కల్పములు= కల్పాలు; పది= పది; రజనికాలంబు= రాత్రి సమయంకూడా; అంతియ= అంతే - పదికల్పాలు; సర్దము= సృష్టి అనే దాన్ని; పగలు చేయున్= పగటిపూట నిర్వహిస్తుంది; రే= రాత్రిపూట; ప్రభయంబు= ప్రభయాన్ని; చెల్లించున్= నిర్వహిస్తుంది; తొలుతన్+అ= వీటి అన్నింటికంటే ముందే; అశేష భూతములకున్= అన్ని ప్రాణులకూ; జీవనముగన్= ఆధారంగా; ఓషధి కల్పసనున్= ఓషధుల సృష్టిని; ఒనరించున్= చేస్తుంది; దానికై= దానికోసమని; పైరణ్యమైన= హిరణ్యసంబంధమైన; మహాండమునన్= ఈం పెద్ద అండంలో - బ్రహ్మండంలో; విధాతన్= విధాత అనబడే బ్రహ్మాదేవుడిని; పుట్టించున్= సృష్టిస్తుంది; అతఁడు= ఆ విధాత; భూతములన్ ఎల్లన్= భూతాలను అన్నింటినీ (పంచభూతాలూ - సకలప్రాణులూ); జనము+ఒందించున్= పుట్టిస్తాడు; భూమి+అది= భూమ్యకాశాది పంచభూతాలకూ; సారభూత= సారమైన; గంధముఖ్య= గంధశబ్దాదులైన; గుణ+ఉత్సర్= గుణసమూహానికి; గ్రాహకములు= స్వికారకాలు (గ్రహించేవి); క్రోత్రముఖములు= ముక్కు - చెపీ మొదలైన ఇంద్రియాలు; మనసు= మనస్సు అనేది; తద్= ఆ ఇంద్రియాలకు; స్వామి మాపె= ప్రభువు సుమా!

తాత్పర్యం: ‘జనకమహారాజా! సర్దమూ ప్రభయమూ అనేవాటిని అవ్యక్తమే (‘ప్రకృతి - అహంకారం) సృష్టిస్తుంది. పదికల్పాలు ఒక పగలు. పది కల్పాలు ఒక రాత్రి. పగటిపూట సృజన, రాత్రిపూట ప్రభయం. అశేషప్రాణికోటికీ జీవనాధారంగా అన్నిటి కంటే ముందు ఓషధీసృష్టి జరుగుతుంది. దీనికారకని ఈం బ్రహ్మండంలో విధాతను సృష్టిస్తుంది. అత దేమో పంచభూతాలనూ సృష్టిస్తాడు. పృథివీ - అవ్ - తేజో - వాయు - ఆకాశాలు పంచభూతాలు. గంధ - రస - రూప - స్వర్ఘ - శబ్దాలు వీటికి సారభూతమైన గుణాలు. ఈం గుణాలను ముక్కు - నాలుక - కమ్మ - చర్యుం - చెపి - అనే ఐదు ఇంద్రియాలు గ్రహిస్తాయి. గుణోత్సర గ్రాహకాలు ఇవి. ఈం ఇంద్రియాలకు మనస్సు ప్రభువు.

విశేషం: ఇంద్రియాలకు మనస్సు ప్రభువు అనటాన్ని వ్యాసుడు ఇంకా ఇట్లా వివరించాడు. ఇంద్రియాలు ఏమీ గ్రహించలేవు. గ్రహించేది మనస్సే. కమ్మ చూస్తోంది అనుకుంటాం. కాదు. మనస్సు కమ్మతో చూస్తోంది. మనస్సు కనక వ్యాకులంగా ఉంటే చూస్తున్నా కమ్మ చూడనట్టే. ఏమీ కనపడదు. మనస్సు ద్వారానే ఇంద్రియాలు అన్ని ఆయాగుణాలను గ్రహిస్తున్నాయి. మనస్సు నిద్రపోతే ఇంద్రియాలు అన్ని నిద్రపోతాయి. ఇంద్రియాలు నిద్రపోయినా మనస్సు మాత్రం నిద్రపోదు. అందుచేత మనఃప్రధానాలు ఇంద్రియాలు. చక్షుఃపశ్యతి రూపాణి మనసా తు న చక్షుషా మనసి వ్యాకులే చక్షుః పశ్యన్మపి న పశ్యతి । తథేంద్రియాణి సర్వాణి పశ్యత్త్వభిచక్షతే

(12-299-16). మనస్యపరతే రాజన్ ఇంద్రియాపరమో భవేత్ న చేంద్రియోపరమే మనస్యపరమో భవేత్ ॥ ఏవం మనః ప్రధానాని ఇంద్రియాణి విభావయేత్ । ఇంద్రియాణం హి సర్వేషామీశ్వరం (12-299-17,18). ఈం శ్లోకాల భావాన్ని తిక్కన ఈం తరువాతి పద్యంలో అందిస్తున్నాడు.

వ. అట యెట్లుంటేని.

83

ప్రతిపదార్థం: అది= మనస్సు ఇంద్రియాలకు ప్రభువు అనటం; ఎట్లు+అంటి(వి)+ఏనిస్= ఎలాగ అన్నట్లయితే - విను.వివరిస్తున్నాను.

తాత్పర్యం: ఇంద్రియాలకు మనస్సు ప్రభువు అనటం వలన. (తరువాతి పద్యంతో అన్యయం).

క. వినుటకును గనుటకును సొ , ధనములయిన చెవియుఁ గన్నుఁ దనశతనయంతన్

వినుం గానను నేర్చునె , మనఃప్రభావమునఁ గాక? మనుజాభిశా!

84

ప్రతిపదార్థం: మనజాభిశా!= ఓ జనకమహారాజా!; వినుటకును= వినటానికి; కనుటకునున్= చూడటానికి; సాధనములు+ఐన= సాధనాలైన (ఉపకరణాలైన ఇంద్రియాలు); చెవియున్= చెపి; కమ్మన్= కమ్మ; మనఃప్రభావమునన్ కాక= ఇదంతా మనస్సు

ప్రభావంతో కాకుండా తనతనయంతన్= తమంతతాము; విననువ్= వినటం; కాననువ్= చూడటం; నేర్చునె?= చెయ్యగలవా?; (అని తమంతతాము వినలేవు, చూడలేవు అని.)

తాత్పర్యం: ఓ మహారాజ! మనస్సు ప్రభావంతోనే తప్ప చెవి తనంత తాను వినలేదు, కన్న తనంత తాను చూడలేదు. ఇట్లాగే తక్కిన ఇంద్రియాలు అన్నిను.

తే. జంబ్రియముల్లి నట్టివ యెలసి యొండు, వలన మనసున్నఁ దమతమ వర్తనముల నిగుడ నేరమి తెల్లంబు స్వపువరేణ్య! యట్టు లగు టుజ్ఞలకునైన నెఱుగవచ్చు.

85

ప్రతిపదార్థం: స్వపువరేణ్య!= ఓ రాజ్యత్తుమా!; ఇంద్రియములు+ఎల్లన్= ఇంద్రియాలు అన్ని; అట్టివి+అ= అట్లాంటివే - మనస్సు అధినంలోనే ఉంటాయి; ఎలసి= ఆసక్తమై; ఒండువలనన్= మరొకవిషయం వైపు; మనసు+ఉన్నఁ= మనస్సు ఉన్నట్టయితే; తమ తమ వర్తనములన్= ఇంద్రియాలు తమ తమ వ్యాపారాల్లో; నిగుడన నేరమి= ప్రవర్తించలేకపోవటం (చౌరలేకపోవటం, ప్రవేశించలేకపోవటం); తెల్లంబు= స్పష్టం; ఇట్టులు+అగుట= ఇట్లా ఉండటం (ఈ పరిష్ఠితి); అజ్ఞలకునైనన్= అజ్ఞలకుమాడా; ఎఱుగన్+వచ్చున్= తెలియవచ్చే విషయమే.

తాత్పర్యం: ఓ రాజ్య! ఇంద్రియాలన్నీ ఇట్లా మనఃప్రభావంతోనే ఉంటాయి. ఈ మనస్సు కనుక మరింకేదయునా విషయంలో ఆసక్తమై ఉన్నట్టయితే ఇంద్రియాలు ఏపీ కూడా తమతమ పనులను చేయలేవు. అజ్ఞానులు కూడా ఈ విషయాన్ని తేలికగా గ్రహించగలరు.

తే. మనసు చేతివ యంబ్రియ మహిమల్లి, సుపరతంబైన మనసుతో నుడిగి మడగు నింబ్రియము లుపరమ మొండెనేని దాన, మనసు మగుడదు విషయత్వప్పన చలించు.

86

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియ మహిమలు+ఎల్లన్= ఇంద్రియాల శక్తులన్నీ; మనసుచేతివి+అ= మనస్సుచేతిలోవే (మనస్సుకి అధినాలే); ఉపరతంబైన= వెనక్కుమళ్ళిన; మనసుతోన్= మనస్సుతోపాటు (ఇంద్రియమహిమలు కూడా); ఉడిగి= విరమించి; మడగున్= ఉపశమిస్తాయి; ఇంద్రియములు; ఉపరమము+బందెన్+ఏని= ఉపశమించినా; దానన్= దానివలన; మనసు= మనస్సు; మగుడదు= వెనక్కు మళ్ళదు; విషయత్వప్పన్+అ= ఆసక్తిగాన్న ఆ విషయం పట్ల త్వష్టతోనే; చరించున్= సంచరిస్తూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: రాజ్య! ఇంద్రియమహిమలన్నీ మనస్సు చేతిలోవే. మనస్సు కనుక విషయాసక్తినుండి వెనక్కు మళ్ళితే ఇంద్రియాలు అన్ని దానితోపాటే వెనక్కు మళ్ళతాయి. కానీ, ఇంద్రియాలు వెనక్కు మళ్ళినా వాటితోపాటు మనస్సుకూడా వెనక్కు మళ్ళతుందని చెప్పలేము. మళ్ళదు. విషయత్వప్పతోనే ఇట్లాగే సంచరిస్తూ ఉంటుంది.

క. కావున నింబ్రియ చేష్టల, నేవలనికిఁ బోవ నీమి యింతకు ముఖ్యం

బై వడిగిను మనసు బిగువఁ, గావలయును మగుడ బీనిఁ గనుగొను మనఫూ!

87

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పవిత్రుడా; కావును= కాబట్టి; ఇంద్రియచేష్టలన్= ఇంద్రియాల చేష్టలను; ఏ వలనికిన్= ఏ వైపునకూ; పోవన్+ఈమి= పోనివ్యకపోవటం; ఇంతకున్= ఇంతకూ; ముఖ్యంబై= ప్రధానమైనదై; వడిగొను= విషయాసక్తితో పరుగులుతీసే; మనసున్= మనస్సును; మగుడన్= వెనకు మళ్ళట్టు; తిగువగాన్ వలయున్= దిగలాగాలి; దీనిన్= ఈ విధాన్మి; కనుగొనుము= దర్శించుము, అభ్యసించుము.

తాత్పర్యం: అనఫూ! ఇంద్రియాలనూ వాటి చేష్టలనూ నిగ్రహించటం అతిప్రధానం. విషయాసక్తమై పరుగులుతీసే మనస్సును వెనకు మళ్ళించాలి. ఇది గ్రహించి అభ్యసించుము.

వ. ప్రశయప్రకారంబు వినుము. రాత్రియగుటయు నవ్వక్కం బహంకృతి పురుషు బోధించిన నతండు పండిండు ముఖ్యములు గైకొని రశ్మిజాలంబుల జరాయుజ ప్రభృతి సర్వభూతంబులను రూపుమాపినం గూర్చిప్పుప్పుంబునుంబీని ష్టుఫివి జలమయం బగు జలంబు లోకంబు లెల్లం దమమయంబకాఁ బేల్లి తన్నం గాలాగై మడియంపం గుచియుఁ బ్రజ్జుల జ్ఞాలాభీలం బగు నయ్యనలం బనిలంబుచేతం జెడు నెందునుం దానయై పరఁగు నమ్మహంబులు నాకంబు ఖ్రింగు నతివితంబగు నవ్వియుత్తుంబు మనంబు గ్రసియించు మనంబు నయ్యహంకారాభిష్టిత పురుషుండు గబళించు నయ్యహంకృతి నవ్వక్కంబు లోగొను నిట్లు రేయివోయిన నెప్పటివిధంబు ప్రవర్తిల్ల.

88

ప్రతిపదార్థం: ప్రశయప్రకారంబున్ = ప్రశయపద్ధతిని; వినుము; రాత్రి+అగుటయున్ = రాత్రి కావటంతోనే; అవ్వక్కంబు = ప్రకృతి; అహంకృతిపురుషున్ = అహంకారయుక్కడైన పురుషుడిని; బోధించినన్ = నిద్రలేపగా; అతండు = ఆ అహంకృతి పురుషుడు; పండిండుమూర్ఖులు కైకొని = పన్నెండు సూర్యరూపాలు ధరించి; రశ్మిజాలంబులన్ = కిరణసమూహాలతో; జరాయుజ+ప్రభృతి = గర్భజాతాలూ, అండజాతాలూ, స్వేదజాతాలూ; ఉండ్చిజ్ఞాలూ అయిన; సర్వభూతంబులను = చతుర్వ్యధ జీవరాశినీ; రూపుమాపినన్ = నశింపజేస్తే; కూర్చుప్పుంబునున్+పోనీ = తాబేటి వీపువలె ఉండే; ష్టుఫివి = భూమి; జలమయంబు+అగున్ = జలమయం అయిపోతుంది; జలంబు = ఈ నీరు; లోకంబులెల్లన్ = లోకాలన్నీ; తమమయంబు+అ కాన్ = జలమయాలే అయిపోయేట్లు; సేర్పి = నిజ్యంభించి; తన్నన్ = ఆ జలాన్ని; కాలాగ్ని = ప్రశయకాలాగ్ని; మడియంపన్ = నశింపజేస్తే; కుదియున్ = అంతరించిపోతుంది; ప్రజ్యలత్ = అతిశయించి మండుతున్న; జ్యూలా = మంటలతో; ఆభీలంబు+అగు = భయంకరమైన; ఆ+అనలంబు = ఆ కాలాగ్ని; అనిలంబుచేతన్ = అష్టాత్మకుడైన మహావాయువుచేత; చెడున్ = నశిస్తుంది; ఎందునున్ = ఎక్కుడచూసినా; తానయై = తానే అయి; పరఁగు = సంచరిస్తున్న; ఆ+మహాబలున్ = ఆ వాయువును; ఆకసంబు = ఆకాశము; ఖ్రింగున్ = ఖింగేస్తుంది; అతి వితతంబు+అగు = అతి విష్టతమైన; ఆ+వియుతత్త్వంబున్ = ఆ ఆకాశతత్వాన్ని; మనంబు = మనస్సు; గ్రసియించున్ = కబళిస్తుంది; మనంబున్ = మనస్సును; ఆ+అహంకార+అధిష్టిత పురుషుండు = ఆ అహంకృతిపురుషుడు; కబళించున్ = ఖింగేస్తాడు; ఆ+అహంకృతిన్ = ఆ అహంకారాన్ని; అవ్వక్కంబు = అవ్వక్కము అనబడే ప్రకృతి; లోగొనున్ = కబళిస్తుంది; ఇట్లు = ఈ ప్రకారంగా; రేయి+పోయినన్ = రాత్రిగడిస్తే; ఎప్పటివిధంబు = మళ్ళీ పూర్వపద్ధతి; ప్రవర్తిల్లన్ = ప్రవర్తిస్తుంది.

తాత్వర్యం: (పగటిని స్ఫోగినూ, రాత్రిని ప్రశయంగానూ లోగడ (శాంతి - 6-82) చెప్పాడు.) రాత్రి అయ్యేసరికి అవ్వక్కం అహంకృతిపురుషుడిని ప్రబోధిస్తుంది. అప్పుడు అతను పన్నెండు సూర్యరూపాలు గ్రహించి తన కిరణాలతో జీవరాశిని అంతటినీ నశింపజేస్తాడు. జీవరాశి నాలుగువిధాలు. గర్భశయంనుండి పుట్టేవీ (జరాయుజములు), గుడ్డలనుండి పుట్టేవీ (అండజాలు), స్వేదంనుండి పుట్టేవీ (స్వేదజములు), గింజలనుండి మొలకెత్తేవి (ఉండ్చిజ్ఞాలు), ఈ మొత్తం జీవరాశిని ద్వాదశాదిత్యకిరణాలు నాశనం చేస్తాయి. అప్పుడు ఈ భూమి తాబేటి చిపువలె (కూర్చుప్పుం) అయిపోతుంది. అప్పుడు మహాప్రవాహంవలె నీరు వచ్చి ఈ భూగోళాన్ని ముంచివేస్తుంది. జలమయం చేసివేస్తుంది. కాలాగ్ని చెలరేగి ఆ నీటిని ఆవిరి చేసివేస్తుంది. మహావాయువును ఆకాశం ఖ్రింగివేస్తుంది. ఆకాశాన్ని మనస్సు కబళిస్తుంది. మనస్సును అహంకృతిపురుషుడు గ్రసిస్తాడు. అహంకారాన్ని అవ్వక్కం లోగొంటుంది. ఇదీ ప్రశయం. రాత్రి గడిస్తే మళ్ళీ అంతా మామూలే. పగటిపూట సృజన.

క. పీతిగ నధ్యాత్మము నథి, భూతము నథిదైవతంబు భూవర! సంప్ర

దీశ్యతితములుగాఁ జెప్పెద, నా తెఱఁగు ప్రబోధకారియగు నూహింపన్.

89

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= జనకమహారాజా!; అధ్యాత్మము= ఆధ్యాత్మికమూ; అధిభూతము= అధిభోతికమూ; అధిదైవతంబు= ఆధిదైవికమూ అనే వీటినిగురించి; ప్రేతిగ్నీ= ప్రేమగా; సంప్రద్యోతితములు+కాన్= స్పష్టపడేటట్లు; చెప్పేదన్= చెబుతాను; ఆతెఱగు= ఆ పద్ధతి; ఊహింపన్= ఆలోచిస్తే; ప్రభోధకారి+అగున్= నీకు జ్ఞానప్రదం అవుతుంది.

తాత్పర్యం: మహారాజా! అధ్యాత్మ, అధిభూత, అధిదైవతాలు ఏమిటో నీకు స్పష్టపరుస్తాను. అది నీకు కనువిష్ణు కలిగిస్తుందని భావిస్తాను.

అధ్యాత్మాధిభూతాధిదైవత ప్రకారము (సం.12-301-1)

- సీ.** పాదపాయుపస్తపాణివాక్యాలు విను , మధ్యాత్మములు దత్తమానుయుక్తి గంతవ్యమును విసర్గంబు నానందంబుఁ , గర్తవ్యవక్తవ్యకములు నయ్య నథిభూతములు వాని కథిదైవములు వరు , సన విష్ణుమిత్రప్రజాపతులును శకపావకులును జక్కువు జిహ్వాయు , ప్రూణంబుఁ ద్వాకృతీత్రంబుఁ జావె
- తే.** యనఘు! యధ్యాత్మములు రూపమును రసంబుఁ , జాలుపడ గంధసంస్వర్ప శబ్దములును దదభిభూతంబు లభిదైవతములు సూర్య , జలమహీ వాయు దిశలంట్ర శాస్త్రవిదులు

90

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పాపరహితుడా!; విను(ము); పాద, పాయు, ఉపస్త పాణి, వాక్యాలు= కాళ్ళు, గుదము, రహస్యాన్యవము, చేతులు, నాలుక ఇవి అయిదూ; అధ్యాత్మములు= అధ్యాత్మాలు; తద్+క్రమ+అనుయుక్తిన్= వాటివరుసలోనే; గంతవ్యమును= గమ్యం; విసర్గంబున్= విసర్గించదగిన మలమూత్రాదికం; ఆనందంబున్= ఆనందమును; కర్తవ్య= చేయదగినది; వక్తవ్యకములు= పలుకదగినది - ఇవి అయిదూ; అధిభూతములు= అధిభూతాలు; వానికిన్= ఆ అయిదించికి; వరుసన= అదే వరుసలో; విష్ణుమిత్ర ప్రజాపతులును= విష్ణువు, సూర్యుడు, ప్రజాపతి(బహు) అనేవారూ; శకపావకులును= ఇంద్రుడు, అగ్ని అనేవారూ మొత్తం అయిదుగురు; అధిదైవములు= అధిదైవతాలు; చక్కన్= కన్ను; జిహ్వాయున్= నాలుక; ప్రూణంబున్= ముక్కు; త్వక్కు= చర్మం; త్రోత్రంబున్= చెవి అనే ఈ అయిదూ; అధ్యాత్మములు+చావె= అధ్యాత్మాలు సుమా!; రూపమును= రూపమూ; రసంబున్= రుచి; గంధ= వాసన; సంస్వర్ప= స్పృష్టి; శబ్దములును= శబ్దమూ అనే ఈ అయిదూ; చాలుపడన్= వరుసగా; తద్= కన్న మొదలైన వాటి కయిదించికి; అధిభూతంబులు= అధిభూతాలు; సూర్య= సూర్యుడూ; జల= నీరూ; మహీ= నేలా; వాయు= గాలీ; దిశలు= ఆకాశం అనే అయిదూ; అధిదైవతములు= పైవాటికి అధిదైవతాలు; శాస్త్రవిదులు= శాస్త్రవేత్తలు; అంద్రు= ఇట్లా చెబుతారు (దైవానికి అధీనంలో ఉండేవి).

తాత్పర్యం: కాళ్ళు, గుదము, ఉపస్త, చేతులూ, నాలుక - అనేవి అయిదూ అధ్యాత్మాలు. వీటికి గంతవ్యం, విసర్జనం, ఆసందం, కర్తవ్యం, వక్తవ్యం - అనేవి అయిదూ అధిభూతాలు. వీటికి వరుసగా విష్ణు, సూర్య, ప్రజాపతి, ఇంద్ర, అగ్ని - వీరు అయిదుగురూ అధిదైవతాలు. కన్ను, నాలుక, ముక్కు, చర్మం, చెవి - ఇవి అయిదూ అధ్యాత్మాలు. రూప, రస, గంధ, స్పృష్టి, శబ్దాలు వాటికి వరుసగా అధిభూతాలు. తేజస్సు, జలం, భూమి, వాయువు, ఆకాశం అనేవి అయిదూ అదే క్రమంలో అధిదైవతాలు.

- క.** మన మధ్యాత్మము దానికి , ననఘు! మంతవ్యమందు రభిభూతము చం ద్రుని నథిదైవతముగ బుధ , జనములు చెప్పుదురు తుతిపచఃప్రతిపత్తిన్.

91

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పవిత్రుడా!; మనము= మనస్సు అనేది; అధ్యాత్మము= అధ్యాత్మం; దానికిన్= దానికి; మంతవ్యము= మంతవ్యమనేది (మననము చేసికొనదగినది); అధిభూతము= అధిభూతం; అందురు= అంటారు; తుతిపచః= వేదవాక్యాల;

ప్రతిపత్తిన్= ప్రామాణికతతో; బుధజనములు= పండితులు; చంద్రునిన్= చంద్రుడిని; అధిదైవతముగన్= మనస్సుకు అధిదైవతంగా; చెప్పుదురు.

తాత్పర్యం: రాజా! మనస్సు అనేది అధ్యాత్మం. దీనికి మంతవ్య మనేది అధిభూతం. చంద్రుడేమో అధిదైవతం. వేదప్రామాణ్యాన్ని బట్టి పండితులు ఇట్లా చెప్పుతున్నారు.

తే. బుద్ధి యథాత్మతమనఁ జను భూతవర్ధు! , దాని కథిభూత మంత్ర బోధ్యవ్యమైన దానిఁ బొల్లు తథియాధిదైవతంబు , వినుము క్షేత్రజ్ఞుడని చెప్పు వేదచయము. **92**

ప్రతిపదార్థం: భూతవర్యి= జీవోత్తమా! జనకమహారాజా!; బుద్ధి= బుద్ధి అనేది; అధ్యాత్మము= అధ్యాత్మం; అనన్+చెల్లును= అనటం తగును; బోధ్యవ్యమైన దానిన్= (దానికి) తెలిసికొనదగినదానిని; అధిభూతము+అండ్రు= బుద్ధికి అధిభూతము అంటారు; పాల్యు= అతిశయించే; తదీయ= ఆ బుద్ధియొక్క; అధిదైవతంబు= అధిదైవతం; క్షేత్రజ్ఞుడు+అని= క్షేత్రజ్ఞుడే అని; వేదచయము= వేదసమాహం; చెప్పున్= చెప్పుతుంది; వినుము.

తాత్పర్యం: బుద్ధి అధ్యాత్మమనీ, బోధ్యవ్యం అధిభూతమనీ, క్షేత్రజ్ఞుడైన జీవుడే అధిదైవతమనీ వేదాలు చెప్పుతున్నాయి.

క. అరయ నథాత్మ మహాం , కారం బధిభూతనామకం బజిమానం బారుాధ యశఃపరమో , దారా! రుద్రుఁ డధిదైవతం బన నెగడున్. **93**

ప్రతిపదార్థం: ఆరూఢ= ప్రసిద్ధిక్కిన; యశః= కీర్తితో; పరమ+ఉదారా!= గొప్ప ఔదార్యం కలవాడా! ఓ జనకమహారాజా!; ఆరయన్= పరిశీలించగా; అహంకారంబు= అహంకారమనేది; అధ్యాత్మము= అధ్యాత్మం; అభిమానంబు= అభిమానమనేది; అధిభూతనామకంబు= అహంకారానికి అధిభూతం అవుతుంది; రుద్రుడు= భవుడు; అధిదైవతంబు= అధిదైవతం; అనన్= అనగా; నెగడున్= ఒప్పును.

తాత్పర్యం: అహంకార మనేది అధ్యాత్మం. దానికి అభిమాన మనేది అధిభూతం. అధిదైవతమేమో రుద్రుడు.

విశేషం: దీనికి మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది - “అభిమానో ధిభూతం తు భవప్తుతాధిదైవతమ్” (12-301-12). అనే పాతం కూడా కొన్ని ప్రతులలో ఉన్నది. తెలుగు ప్రతులన్నింటా అభిమానమనేదే కనపడుతున్నది. భవుడు అన్నదానిని తిక్కన రుద్రుడు అన్నాడు. స్తులార్థం సమానమే అయినా వ్యుత్పత్తి స్పృభావంలో తేడా ఉన్నది. దీనికి ‘బుద్ధి యధిదైవతంబన’ అనే పారాంతరం తెలుగులో ఉన్నది. విరించో త్రాధిదైవతమ్ అనే పారాన్ని సంశోధిత ముద్రణ అధస్మాచికలో (పి.వి.యన్. శాస్త్రి ప్రతి 12-298-12) చూపింది.

తే. ధరణివల్లభ! చిత్తమథాత్మ మనగ , బరగుఁ జేతయితవ్యంబు భావితాత్మ లైన మహానీయు లభిభూతమంట్ర బ్రహ్మ , మంచితాధిదైవతమను నాగమములు.’ **94**

ప్రతిపదార్థం: ధరణివల్లభ!= ఓ మహారాజా! (భూపతి!); చిత్తము= చిత్తము అనేది; అధ్యాత్మము+అనగన్+పరాగున్= అధ్యాత్మం అనబడుతుంది; భావిత+ఆత్మలైన= ఆలోచనాపరులైన; మహానీయులు= గొప్పపారు; చేతయితవ్యంబున్= చేతయితవ్యము అనబడేదాన్ని; అధిభూతము+అండ్రు= చిత్తానికి అధిభూతం అంటారు; ఆగమములు= వేదాలూ, శాస్త్రాలూ; బ్రహ్మమన్= బ్రహ్మము అనబడేదాన్ని; అంచిత= ఒప్పుయుని; అధిదైవతము+అనన్= చిత్తానికి అధిదైవతం అంటాయి.

తాత్పర్యం: రాజా! చిత్తం అధ్యాత్మం, చేతయితవ్యం దానికి అధిభూతం, పరబ్రహ్మం దానికి అధిదైవతం అని ఆగమాలు చెప్పుతున్నాయి’.

విశేషం: దీనికి మూలశ్లోకం భండార్గురు వారి ప్రామాణిక ప్రతిలో ప్రధానపారంగా లేదు. అధస్నాచిలో మాత్రమే ఉన్నది. చిత్తమధ్యాత్మమిత్యామలర్యోగినః మాష్కుదృష్టయః । అధిభూతం చైత్యమామా రుద్రప్రతాధిదైవతమ్ ॥ ఇది గ్రంథలిపిలో లాహోరు ప్రతిగా వారు సూచించారు. దీనివలన చేతయితవ్యనే చైత్యమని తెలుస్తోంది. రుద్రుడు తెలుగులో బ్రహ్మం అయాడు.

వ. అని చెప్పి ‘ప్రకృతి పురుష ప్రకారంబులు వినుట మనో నిర్వికారత్వకారణం బగు’ నను పలుకు పలికి యిట్లనియే. 95

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= యాజ్ఞవల్యుడు ఇట్లా చెప్పి; ప్రకృతి పురుషప్రకారంబులు= ప్రకృతిపురుషుల పద్ధతులు; వినుట= వినటం; మనోనిర్వికారత్వ కారణంబు+అగున్= మనస్సు తాలూకు నిర్వికారత్వానికి హేతువు అవుతుంది; అను పలుకు= ఈ మాట; పలికి= అని; ఇట్లు అనియెన్= మళ్ళీ ఇట్లా కొనసాగించాడు.

తాత్పర్యం: యాజ్ఞవల్యుడు ఇట్లా చెప్పి ‘ప్రకృతి పురుషుల పద్ధతులు వినుటవలన మనస్సు నిర్వికారత్వాన్ని పొందుతుం’దంటూ, ఇంకా ఇట్లా చెప్పాడు.

క. ‘ప్రకృతి దనయిచ్ఛ క్రీడా , ర్థకముగ సత్యాదిగుణ వితానము నానా వికృతులఁ బోందింప నసం , ఖ్యకవిధమై పరంగుచుండునది మనుజేంద్రా! 96

ప్రతిపదార్థం: మనుజేంద్రా!= ఓ రాజేంద్రా!; ప్రకృతి= ప్రకృతి అనేది; తనయిచ్ఛన్= స్వేచ్ఛతో; క్రీడార్థకముగన్= క్రీడావిలాసంకోసం అన్నట్టు; సత్యాదిగుణవితానమున్= సత్యమూ, రజస్సూ, తమస్సూ అనే గుణసమూహాస్సీ; నానావికృతులన్= వాటివలన పలురకాల వికారాలనూ (రూపభేదాలనూ); పాందింపన్= కలుగజేస్తే; అసంఖ్యకవిధమై= లెక్కపెట్టలేనన్ని బేదాలు కలదై; పరంగుచుండున్+అది= ఒప్పుతూ ఉంటుంది.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకృతి అనేది స్వేచ్ఛగా క్రీడావిలాసంగా సత్యాదిగుణాలనూ, నానా వికృతులనూ పురుషుడికి కల్పిస్తూ ఉంటుంది.

క. దీపమున ననేకములగు , దీపములు పరంపరానుదీప్తాకృతులై
వ్యాపించు చందమున గుణ , రూపంబులఁ బరపుఁ బ్రకృతి రోషపిదూరా! 97

ప్రతిపదార్థం: రోషపిదూరా!= రోషపిదూతుడా!; దీపమున్= ఒక దీపంసుండి; అనేకములగు= అనేకమైన; దీపములు= దీపాలు; పరంపరా+అనుదీప్త+ఆకృతులై= ఒకదాని నుంచి ఒకటి పరసగా వెలిగిన ఆకారాలు కలవై; వ్యాపించు చందమునన్= వ్యాపించినట్టుగా; ప్రకృతి= ఈ ప్రకృతి అనేది; గుణరూపంబులన్= సత్యాదిగుణాలనూ రూపాలనూ; పరపున్= వ్యాపించినట్టుంది.

తాత్పర్యం: రోషపిదూతుడా! ఒక దీపం సుంచి అనేకదీపాలు వ్యాపించినట్టు ఈ ప్రకృతి అనేది గుణరూపాలను వ్యాపించినట్టుంది.

సీ. సత్యగుణంబులు సంతోష మానంద , మారోగ్న మక్రోధ మార్భవంబు
శుభ్ర ప్రకాశత సుస్థిరత్వ మహింస , నిర్మల త్రధ విసీతి లజ్జ
సత్యంబు శోచంబు సమత యాచారం బ , కార్యాణ్యమైశున్సు కామవ్యతి
విను రజీగుణములు విగ్రహ దర్శాభి , మాన కామక్రోధ మత్సరములు

అ. కరుణలేమి భోగకాంక్ష యహాంకార , ముమ్మలిక తమోగుణమ్ము లప్త
కామమోహ బహుతరాశన వాదప్త , మాద మౌర్యమరణ భేదనములు. 98

ప్రతిపదార్థం: సంతోషంబు= సంతోషంగా ఉండటం; ఆనందము= ఆనందంగా ఉండటం; ఆరోగ్యము= రోగిహితంగా ఉండటం; అక్రోధము= క్రోధంలేకపోవటం; ఆర్జువంబు= బుజుత్యం (తిన్నని నడవడి); శుద్ధి= పరిశుద్ధత; ప్రకాశత= తేజస్విత; సుస్థిరత్వము= నిశ్చలత్వం; అహింస= హింస విడునాడటం; నిర్వలశద్ధ= నిర్వలమైన శద్ధ (దీక్ష); వినీతి= వినయం; లజ్జ= సిగ్గు; సత్యంబు= నిజం చెప్పటం; శౌచంబు= శుచిగా ఉండటం; సమత= సర్వప్రాణి సమానత్వం; ఆచారంబు= ఆచారపరత్వం; అకార్యా పైశున్యకామవృత్తి= లోభించటం (దుష్టత), చాడీలు చెప్పటం, కాముకత్వం అనేవి లేకుండా ప్రవర్తించటం ఇవి; సత్యగుణంబులు= సత్యగుణాలు; విను; విగ్రహ= కలహించటం; దర్శ= అహంకారం; అభిమాన= గర్జం; కామ= అతివాంఛ; క్రోధ= కోపం; మత్స్యరములు= ఈర్ధ అనేపి; కరుణ లేమి= దయ లేకపోవటం; భోగకాంక్ష= భోగాలు అనుభవించాలి అనే కోరిక; అహంకారము= అహంభావం; ఉమ్మలిక= దుఃఖం - ఇప్పటి; రజోగుణములు= రజోగుణాలు; అప్రకాశ= తేజోరహితత్వం; మోహ= వ్యాఘోహం; బహుతర+అశన= తిండిపోతుగా ఉండటం; వాద= వాదోపవాదాల్చో ప్రీతి; ప్రమాద= పొరపాటు పడటం; మార్ఘి= మూర్ఖత్వం; మరణ= మరణం; భేదనములు= ఒకరిమీద ఒకరికి చాడీలు చెప్పటం - ఇప్పటి; తమోగుణమ్ములు= తమోగుణాలు.

తాత్పర్యం: సంతోషాదులు సత్యగుణాలనీ, అహంకార కామ క్రోధాదులు రజోగుణా లనీ, తిండిపోతుదనం చాడీకోరుతనం మొరకుదనం ఇత్యాదులు తమోగుణాలనీ తెలిసికొమ్ము.

క. ప్రకృతికిని గుణములుం గొని , యకలంకుండైన యంతరాత్మని వేవే

వీక్ష్యతులఁ బోంచించుట పా , యక కలుగుం దత్స్ఫుఖ మఱి యరయంగన్.

99

ప్రతిపదార్థం: గుణములన్+కొని= సత్యరజస్తమోగుణాలను స్వీకరించి; అకలంకుండు+ఇన= స్వతస్పిద్ధంగా కళంకరహితుడైన; అంతరాత్మనైన్= అంతరాత్ముడిని; వేలేర్= వేలకువేలుగా; విక్రతులన్+పొందించుట= రూప వికారాలను పొందేట్లు చెయ్యటం; ప్రకృతికిన్= ఈః ప్రకృతి అనేదానికి; పాయక= వదలక; కలుగున్= ఉంటుంది; అరయంగన్= అలోచించి చూస్తే; అది= అట్లా పొందించటమనేది; తద్= ఆ ప్రకృతిమొక్క; స్వభావము= స్వభావం.

తాత్పర్యం: సత్యాది గుణాలతో - కళంకరహితుడైన పురుషుడికి అనేకరూపాలు కల్పించటం ప్రకృతికి స్వభావం. అది దానిని వదలదు.

క. పురుషుడు చైతన్యాత్ముడు , నరనాయక! ప్రకృతి చేతనారహిత జగ

ధ్వరఁ బురుషుని వెలుగునఁ దా , ధరియించుం బురుషు బిగుచుఁ దనమెయుఁ బిరుగన్.

100

ప్రతిపదార్థం: నరనాయక!= జనకమహారాజా!; పురుషుడు= జీవాత్ముడు; చైతన్యాత్ముడు= చైతన్యస్వరూపుడు; ప్రకృతి= ఈః ప్రకృతిమాత్రం; చేతనారహిత= చైతన్యరహితం; పురుషుని= అంతరాత్మునికి చెందిన; వెలుగునన్= ప్రకాశంలో; తాను= ఈః ప్రకృతి; జగత్+ధురన్= జగద్భారాన్ని; ధరియించున్= వహిస్తుంది; పురుషున్= పురుషుడిని; తనమెయున్= తనతో; తిరుగన్= తిరిగేట్లు; తిగుచున్= లాగుతుంది.

తాత్పర్యం: రాజు! పురుషుడు చైతన్య సహితుడు. ప్రకృతికి చైతన్యం లేదు. అయినా పురుషుడి ప్రకాశంలోనే తాను జగద్భారాన్ని వహిస్తుంది. పురుషుడిని కూడా తనవెంట తిప్పుకొంటుంది.

ఉ. సత్యరజస్తమోగుణ వశస్తితఁ గేవలపుష్టమిత్రుకా

రిత్య విరుద్ధకర్మములఁ బ్రేలతమై కను సూర్యులోకసే

విత్సుము మానుషత్సు పదచీకలనంబును రౌరవంబు నా

తత్తుము తన్నెఱుంగమి ప్రధానము చేంతల నావహిల్లినన్.

101

ప్రతిపదార్థం: ఆ తత్త్వము= పురుషుడు అనబడే ఆ తత్త్వం; తన్నో+ఎటుంగమి= తనను తాను తెలుసుకోకపోవటంచేత; ప్రధానము చేతలన్= ప్రధానము అనబడే ప్రకృతియొక్క చేష్టలలోకి; అవహాల్లినన్= లోంగిహోయినట్టయితే; సత్య రజ స్తుమోగుణ వశ్మితిన్= సత్యమూ, రజస్సూ, తమస్సూ అనే మూడు గుణాలకూ వివశ్మైహోయిన పరిష్కారిలో; కేవలపుణ్యా= హర్షిగా పుణ్యకర్మలను చెయ్యటం; మిశ్రకారిత్వా= పుణ్యకార్యాలను కొన్నింటినీ, పాపకార్యాలను కొన్నింటినీ చెయ్యటం; విరుద్ధకర్మములన్= పుణ్యవిరుద్ధమైన పాపకర్మలు చెయ్యటం - వాటితో; ప్రేరితమై= ప్రేరేపింపబడినదై; క్రమంగా - ఊర్ధ్వలోకసేవిత్వము= పుణ్యలోకాలను సేవించటం; మానుషుల్య పదవీ+కలనంబును= మనుష్యజన్మను అధిష్టించటం; రౌరవము అనబడే నరకాస్మి; కనున్= పాందుతుంది.

తాత్పర్యం: జీవాత్మ అనబడే ఈ తత్త్వం తనను తాను తెలిసికొనలేక, ప్రధానము అనబడే ప్రకృతితత్త్వపు చేతలలో ఇరుక్కుహోయి సత్యగుణాంతో కేవల పుణ్యకర్మలను ఆచరించి ఊర్ధ్వలోకాలను పాందుతుంది. రజోగుణాంతో మిశ్రకర్మలను ఆచరించి మానుషుల్యం పాందుతుంది. తమోగుణాంతో కేవల పాపకర్మలు ఆచరించి రౌరవాది నరకాల పాలవుతుంది.

K. తను నెఱింగిన నవ్యక్తము , చనవునఁ బోఁ దాత్తుఁ డజర శాశ్వత విగతాం
జన విమలాచ్యుత పదముం , గని యక్కరుఁడగు నిజప్రకాశ్మిరతన్.' 102

ప్రతిపదార్థం: అత్ముడు= ఈ జీవాత్ముడు; తన్ను= తనను తాను; ఎటింగినన్= తెలుసుకొన్నట్టయితే; అవ్యక్తము చనవున్= అవ్యక్తము అనబడే ప్రకృతియొక్క చనవుతో; పోఁడు= దానివెంట పడి వెళ్ళడు; అజర= ముసలితనం లేనిదీ; శాశ్వత= శాశ్వతమైనదీ; విగత+అంజన= నిరంజనమైనదీ (పాపరహితం, శివప్రదం); విమల= నిర్మలమైనదీ; అచ్యుత= చ్యుతిలేనిదీ అయిన; పదమున్= స్థానాన్ని; కని= పాంది; నిజ= తనయొక్క; ప్రకాశ= తేజస్సు తాలూకు; స్మిరతన్= నిశ్చలత్వంతో; అక్షరుఁడు+అగున్= (జీవాత్ముడు) అక్షరాత్ముడే అయిహోతాడు.

తాత్పర్యం: జీవాత్ముడు ప్రభుధ్వ దైనట్టయితే అవ్యక్త మనబడే ప్రకృతివెంట తగిలిపోడు. శాశ్వతం, నిరంజనం, నిర్మలం, జరావిరహితం అయిన అచ్యుతపదాన్ని పాంది అక్షరుధై పోతాడు. పంచవింశతితత్త్వవిశిష్టమైన పురుషుడు తనను తాను తెలిసికొని ప్రభుధ్వదైతే అక్షరుధైపోతాడు.'

v. అనిన విని జనకపతి యమ్మునిపతితో 'ననాభినిధనంబులు నమూర్తంబులు నచలంబులు నగ్రాహ్యంబులు నగు పురుషప్రకృతితత్త్వంబులయం దొక్కటి సచేతనంబైయుండఁ దక్కిస్తయటి చేతనారహితం బగుటకుం గతం బేమి యెత్తింగింపవే యనుటయు నతం డతని కిట్లినియె. 103

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలించి; జనకపతి= జనకమహారాజు; ఆ+మునిపతితోన్= ఆ యాజ్ఞవల్య మునిశ్శరుడితో; అనాదినిధనంబులును= ఆదీ అంతమూ లేనివీ; అమూర్తంబులును= ఆకారమహాతాలూ; అచలంబులున్= నిశ్చలాలూ; అగ్రాహ్యంబులును= గ్రహింపరానివీ; అగు= అయినటువంటి; పురుష-ప్రకృతి తత్త్వంబులయందున్= ఈ పురుషతత్త్వం - ప్రకృతితత్త్వాలలో; ఒక్కటి= ఒకటి (పురుషతత్త్వం); సచేతనంబై+ఉండన్= సచేతనంగా ఉంటే; తక్కినయది= రెండవది (ప్రకృతితత్త్వం); చేతనారహితంబు+అగుటకున్= దైతన్యరహితమై పోవటానికి; కతంబు= కారణం; ఏమి= ఏమిటో; ఎటింగింపవే= తెలియజెప్పవా; అనుటయున్= అని వేడుకోగా; అతండు= ఆ యాజ్ఞవల్యుడు; అతనికిన్= ఆ జనకమహారాజుకు; ఇట్లు+అనియున్= ఇట్లు చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పగా ఏని జనకమహారాజు ఆ యాజ్ఞవల్యు మునీశ్వరుడితో 'ఆదీ, అంతమూ లేనివీ, ఆకారరహితాలూ, నిశ్చలాలూ, గ్రహింపరానివీ అయిన పురుష ప్రకృతి తత్త్వాలలో ఒకటి సచేతనంగా ఉండగా రెండవది - ప్రకృతితత్త్వం చైతన్యరహితమై పోవటానికి కారణం ఏమిటో తెలియజెప్పు' మని అడుగగా ఆ జనకమహారాజుతో యాజ్ఞవల్యుడు ఇట్లూ అన్నాడు.

క. సగుణం బగుణం బగునే? , యగుణము సగుణమగు నెట్లు? లవ్యక్తము ని

త్వగుణసమవేతమై జడ , త గలిగియుండంగఁ బురుషధర్మము గలదే?

104

ప్రతిపదార్థం: సగుణంబు= సత్యాదిగుణసహితమైనది; అగుణంబు+అగునే?= గుణరహితం ఆవుతుందా?; అగుణము= గుణరహితమైనది; సగుణము= గుణసహితం; అగునెట్లులు?= ఎలా ఆవుతుంది?; అవ్యక్తము= అవ్యక్తము అనబడే ప్రకృతి; నిత్య= ఎల్లవేళలా; గుణసమవేతమై= సత్యాదిగుణాలలో కూడినదై; జడతన్= చైతన్యరహితత్వాన్ని; కలిగి+ఉండన్= ధరించి ఉండగా; పురుషధర్మము= పురుషతత్త్వానికి స్వభావమైన చైతన్యం; కలదే?= దానికి ఉంటుందా?

తాత్పర్యం: సగుణం, అగుణం కాదు. అట్లాగే అగుణమూ సగుణం కాదు. సత్యాదిగుణాలు కలిగి జడస్థితిలో ఉండే అవ్యక్తానికి (ప్రకృతికి) పురుషధర్మమైన (జీవాత్మ) చైతన్యం ఉండదు.

క. పురుషుని కల రూపెత్తిగెడు , పరిఖోధము లేకయుండుఁ బ్రుక్తాతీకిఁ బ్రుక్తాతిం
బురుషుఁ డెఱుంగును దనకుం , బరంబు లేదనియుఁ గను శుభ్షస్తిర ధృష్టిన్.

105

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతికిన్= ప్రకృతికి (అవ్యక్తానికి); పురుషుని= పురుషుడియొక్కు; కలరూపు= యథార్థరూపాన్ని; ఎఱీగెడు= తెలిసికొనగలిగిన; పరిఖోధము= జ్ఞానం; లేకయుండున్= ఉండదు; పురుషుడు= జీవాత్ముడు; ప్రకృతిన్= అవ్యక్తాన్ని; ఎఱుంగును= తెలుసుకోగలడు; తనకున్= తనకంటే; పరంబు= పరమైనది; లేదు+అనియున్= లేదు అనికూడా; శుభ్షస్తిరదృష్టిన్= శుభప్రదమైన నిశ్చలదృష్టితో; కనున్= దర్శింపగలడు.

తాత్పర్యం: రాజా! పురుషుడి యథార్థరూపాన్ని గ్రహించగలిగిన జ్ఞానం ప్రకృతికి లేదు. కానీ, ప్రకృతిని తెలిసికొనగలిగిన జ్ఞానం - చైతన్యం పురుషుడికి ఉన్నాయి. అంతేకాదు - ఈ పురుషుడు నిశ్చలదృష్టితో చూచి తనకన్నా పరతత్త్వం లేదని కూడా గ్రహించగలడు.

క. కావునఁ బ్రుక్తా యచేతన , భూవల్లభ! చేతనుండు పురుషుడు సమ్య
గ్రావన యలవడిన మునీం , ద్రావజీ యిమ్మెయి సునిశ్చయంబుగఁ బలుకున్.

106

ప్రతిపదార్థం: భూవల్లభ!= జనకభూవతీ!; కావునన్= అందుచేత; ప్రకృతి= ప్రకృతితత్త్వమనేది; అచేతన= చైతన్యరహితం; పురుషుడు= జీవాత్ముడు; చేతనుండు= చైత్యసహితుడు; సమ్యక్త+భూవన= సరిగ్గా భావించటమనేది; అలవడిన= అభ్యాసపరచుకొన్న; మునీంద్రావళి= మునీశ్వరుల సమూహం; ఈ+మెయిన్= ఈ ప్రకారంగా; సునిశ్చయంబుగన్= కచ్చితమైన నిశ్చయంగా; పలుకున్= చెప్పుతోంది.

తాత్పర్యం: పైని చెప్పిన కారణంవలన ప్రకృతి అచేతన అనీ, పురుషుడు సచేతనుడనీ తెలుస్తున్నది. ఆలోచనాపరులైన మునీశ్వరులందరూ ఇదే నిశ్చయంగా తెలియజెప్పారు.

వ. అని వెండియు.

107

తాత్పర్యం: అనిచెప్పి మరల ఇట్లు కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఆ. తాను బ్రకృతీఁ బ్రకృతి తనయందు నిల్చు ని , ఖ్వినను దాన వికృతిఁ జెందకుండుఁ బురుషుఁ దుదకమత్సుముల యుదుంబరముఁ , కముల సంగమంబు కరణి గలుగ.

108

ప్రతిపదార్థం: తాను= పురుషుడు తాను; ప్రకృతిన్= ప్రకృతియందూ; ప్రకృతి= అవ్యక్తం; తనయందున్= తనయందూ; నిల్చున్= నిలుస్తారు; నిల్చినను= అట్లు నిల్చినప్పటికీ; ఉదకమత్సుముల= నీరూ, చేపలమ్ముక్క; ఉదుంబర మశకముల= మేడి దోషుల యొక్క; సంగమంబు-కరణి= కలయికతో పొలిక; కలుగన్= లభించేట్లు; పురుషుడు= జీవాత్ముడు; వికృతిన్+జెందక+ఉండున్= ఏ వికారాన్ని పొందకుండా ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: పురుషుడు ప్రకృతిలో ఉంటాడు. ప్రకృతిని తనలో నిలుపుకొంటాడు. కానీ, ఈ కలయికవలన తానుమాత్రం ఏ వికృతినీ పొందడు. చేప నీళ్ళల్లో ఉన్నట్లు, ఒకరకం దోషులు మేడిపండులోకి దూరి ఉన్నట్లు ఈ కలయిక ఉంటుంది. ఇదీ ప్రకృతితో పురుషుడి సాంగత్యం. లీనత్వంలో అలీనత్వం.

విశేషం: మేడిపండు మాడ మేలిషై యుండును, పాట్లు విచ్చిమాడ పురుగులుండు' అన్నాడు వేమన్న. ఈ పురుగులు దోషుల్లాగానే ఉంటాయి. ఎగిరే పురుగులు. వ్యాసుడూ మశకా లనే అన్నాడు. "అవ్యం చ మశకం విద్యాత్, అవ్యచ్ఛేదుంబరం తథా , న చోదుంబర సంమోగ్నిర్మిశకప్తత లిష్యతే॥" (12-303-14)

ఆ. జలముఁ గబిసియుండ జలముఁచే నార్థంబు , గాక యుండునట్టి కములదశము భంగి సంతరాత్త ప్రకృతిఁ బొందియును ద , బ్యాకృతిఁ బొందకుండు వీతదోష!

109

ప్రతిపదార్థం: వీతదోషి= దోషరహితుడా! ఓ జనకమహారాజా!; జలమున్= నీటిని; కదిసి+ఉండి= కలిసి ఉండి కూడా; జలముచేన్= ఆ నీటితో; ఆర్ద్రంబుకాక+ఉండునట్టి= తడి కాకుండా ఉండేటటువంటి; కములదశము -భంగిన్= తామరపువ్య రేకువలె; అంతరాత్త= జీవాత్ముడు; ప్రకృతిన్= ప్రకృతిని; పొందియును= కలిసీకూడా; తద్వ+వికృతిన్= దానివలన కలిగే వికారాన్ని; పొందక+ఉండున్= పొందకుండా ఉండగలుగుతాడు.

తాత్పర్యం: తామరపువ్య గానీ తామర ఆకు గానీ నీళ్ళను తాకుతూ నీళ్ళల్లోనే ఉంటుంది. కానీ, దాని ఆకులకు గానీ రేకులకు గానీ తడి అంటదు. అట్లాగే జీవాత్ముడు ప్రకృతిలో ఉన్న దాని వికారాలు మాత్రం ఇతడికి అంటవు.

వ. ఇథి సాంభూతినుభావంబు, యోగంబు తెఱం గెత్తింగించెద.

110

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఇంతవరకూ చెప్పినది; సాంభ్య+అనుభావంబు= సాంభ్యస్వరూపం; యోగంబు తెఱంగున్= ఇంక యోగం పద్ధతిని; ఎఱీంగించెదన్= తెలియజేస్తాను.

తాత్పర్యం: ఇంతవరకూ సాంభ్యయోగం గురించి చెప్పాను. ఇక యోగపద్ధతిని తెలియజేస్తాను.

క. విను సాంభ్యసుమజ్ఞానం , బును యోగసుమానబలము భూవర! లే వెం దును, నవి రెండును వేఱుగఁ , గను బాలిశుఁ డొక్క తెరువకా నేఁ గందున్.

111

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= జనకమహారాజా!; విను; సాంభ్య= సాంభ్యంతో; సమ= సమానమైన; జ్ఞానంబును= జ్ఞానమూ; యోగ= యోగంతో; సమాన= సాటిపచ్చే; బలమును= బలమూ; ఎందునున్ లేవు= ఇంక ఎక్కుడా లేవు; అవి రెండును= ఆ సాంభ్యయోగాలు రెండింటినీ; బాలిశుడు= మూర్ఖుడు; వేఱుగన్+కను= వేరు వేరుగా చూస్తాడు; నేన్= నేను; ఒక్కతెరువు+అకాన్= ఒకే మార్గంగా; కందున్= దర్శిస్తాను, భావిస్తాను.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజా! సాంఖ్యంతో సాటివచ్చే జ్ఞానంకానీ, యోగంతో సాటివచ్చే బలంకానీ ఇంక ఎక్కడా-నీ వేదశాస్త్రాలలోనూ కనిపించవు. మూర్ఖుడు ఈ రెండింటినీ వేరువేరు శాస్త్రాలుగా భావిస్తాడేమో కానీ నేను మాత్రం ఒక్కటిగానే చూస్తాను.

క. జననాథ! మనోధారణ, యును బ్రాహ్మాయాము విధియు నుపయోగ్యములై చను నిర్మణమును సగుణం, బును ననగా రెండు తంత్రములు యోగమునన్. **112**

ప్రతిపదార్థం: జననాథ!= ఓ జనకమహారాజా!; యోగమునన్= ఈ యోగంలో; మనోధారణయును= మనస్సును ఏకాగ్రం చేయటం; ప్రాణ+ఆయామ+విధియున్= [ప్రాణాయామం చెయ్యటం - అనేవి]; ఉపయోగ్యములై= ఉపయోగింపదగినవిగా; చనున్= ఉంటాయి; నిర్మణమును= ఒకటి నిర్మణం; సగుణంబునున్= మరొకటి ([ప్రాణాయామం) సగుణం; అనగాన్= అని; రెండు తంత్రములు= ఇవి రెండు తంత్రాలు - రెండు ఉపాయాలు.

తాత్పర్యం: మనస్సును ఏకాగ్రం చేయటం, ప్రాణాయామం అనేవి యోగంలో రెండు ప్రధాన తంత్రాలు. వీటిలో మొదటిదానిని నిర్మణం అంటారు. రెండోదానిని సగుణం అంటారు. మనస్సును ఏకాగ్రం చేయటమే ధ్యానం. అదే మనోధారణ.

క. ప్రాణాయామము గ్రహమునఁ, బ్రాహ్మితీడనము గాని భంగి నడుపుచున్ ఘోషాగ్రస్తి విష్ణుయ, శ్రేష్ఠ దొఱగి యుండి యోగసిద్ధతఁ బడయున్. **113**

ప్రతిపదార్థం: ఘోణ+అగ్రస్తితిన్= నాసిక అగ్రభాగం నుంచి; ప్రాణాయామమున్= ప్రాణాయామాన్మి; క్రమమునన్= ఒక క్రమంతో; ప్రాణ+ఉత్సీడనము= ప్రాణాపాయం; కాని భంగిన్= జరగని పద్ధతిలో; నడుపుచున్= సాగిస్తూ; విష్ణుశ్రేష్ఠిన్= ఇంద్రియసుభాలను; తొఱగియుండి= విడిచిపెట్టేసి; యోగసిద్ధతన్= యోగసిద్ధిని; పడయున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: రాజా! శ్వాసకు ఇబ్బంది కలగకుండా నాసికాగ్రభాగంనుండి క్రమం తప్పకుండా ప్రాణాయామం నడిపిస్తూ ఇంద్రియసుభాలపట్ల ఆసక్తిని వదలించుకొని అభ్యాసకుడు యోగసిద్ధుడు అవుతాడు.

వ. ఎట్లంటేని. **114**

తాత్పర్యం: అది ఎట్లా అంటే (ఇదిగో వినుము).

తే. కరము నియతుడై కొంతేసి కాలముల శ, లీర ధర్మవిరోధిగా రేయుఁ బగలుఁ బ్రాణ సంయునము నడపంగపలయు, దాన చిత్తంబుఁ దనువు పుద్ధత వహించు. **115**

ప్రతిపదార్థం: కరమున్= మిక్కిలి; నియతుడై= నియమవంతుడై; కొంత+ఏసి+కాలములన్= కొంచెం కొంచెం సేపుగా; శరీరధర్మ+అవిరోధిగాన్= శరీరస్వభావానికి ఏరోధం కలగకుండా; రేయున్= రాత్రి; పగలు= పగలూ; ప్రాణసంయునము= ప్రాణాయామం; నడపంగన్+వలయున్= నడపించాలి; దాన్= దానితో; చిత్తంబున్= అంతరంగమూ; తనువు= బహిరంగమూ (శరీరం); పుద్ధతన్ వహించున్= పుద్ధి పొందుతాయి.

తాత్పర్యం: ప్రాణాయామం అభ్యసించే వ్యక్తి చాలా నియమనిష్టపులతో ఉండాలి. క్రమక్రమంగా కొంచెం కొంచెం సేపు దాన్ని అభ్యసించాలి. శరీరధర్మానికి ఇబ్బంది కలగని పద్ధతిలో దాన్ని ఆచరించాలి. రేయు కొంతేస్పూ, పగలు కొంతేస్పూ నడపించాలి. అట్లా చేస్తే అంతశ్శుద్ధి బహిశ్శుద్ధి లభిస్తాయి.

వ. అటి సిద్ధత్వసంపదకు మూలం జటి సగుణతంత్రంబు తెఱఁగు, నిర్మణ తంత్రప్రకారం బెఱింగించెద. 116

ప్రతిపదార్థం: అది= ప్రాణాయామమూ, దానివల్ల లభించే అంతర్భౌప్యశృంద్రులూ; సిద్ధత్వసంపదకున్= యోగసిద్ధిని పొందటమనే మహాభాగ్యికి; మూలంబు= మూలం; ఇది= ఇంతవరకూ చెప్పింది; సగుణతంత్రంబు తెఱఁగు= సగుణోపాయం తాలూకు పద్ధతి; నిర్మణతంత్ర ప్రకారంబు= మనోధారణ లేదా ధ్యానం అనే నిర్మణోపాయం తాలూకు తెరగు; ఎత్తింగించెదన్= ఇక తెలియజేస్తాను.

తాత్పర్యం: ప్రాణాయామమూ దానివలన లభించే అంతర్భౌప్యశృంద్రులూ, యోగసిద్ధికి మూలం. ఇంతవరకూ చెప్పింది సగుణోపాయ పద్ధతి. ధ్యానం అనే నిర్మణోపాయాన్ని ఇక తెలియబరుస్తాను.

తే. ఇంద్రియంబులు మనమునం బిఖురజేసే, మనసు బిగిచి యహంకారమున నడంచి బుద్ధిలోన నహంకృతీఁ బుధ్మి బుధ్మి, ప్రకృతీఁ గలపు దధ్యానతత్వరత గలుగు. 117

ప్రతిపదార్థం: ఇంద్రియంబులు= ఇంద్రియాలను; మనమునందున్= మనస్సులో; ఇపురన్+చేసి= ఇంకిపోయేట్లు చేసి; మనసున్= మనస్సును; తిగిచి= వెనక్కులాగి; అహంకారమునన్= అహంకారంలో; అడంచి= అణిచివేసి; అహంకృతిన్= ఈ అహంకారాన్ని; బుద్ధిలోనన్= బుద్ధిలో; పుచ్చి= అంతరింప జేసి; బుద్ధి= ఆ బుద్ధి(ని); ప్రకృతిన్= ప్రకృతిలో; కలఁన్= కలిపినట్లయితే; తద్ది= ఆ; ధ్యానతత్వరత= ధ్యానతత్వరత్యం; కలుగున్= లభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఇంద్రియాలను మనస్సులో, మనస్సును అహంకృతిలో, అహంకృతిని బుద్ధిలో, బుద్ధిని ప్రకృతిలో సంలీనం చేసినట్లయితే అదే ధ్యానం. అదే మనోధారణ.

క. ధ్యానైక తత్వరాత్ముడు, గానబుదయు నజరు నిర్వికల్పు విమలు ని త్యానందసత్యశుద్ధి, జ్ఞానమయుం బరము నచలు శాశ్వతుని శివున్. 118

ప్రతిపదార్థం: ధ్యాన+ఏక+తత్వర+ఆత్ముడు= ధ్యానంపట్ల అద్వితీయమైన తత్వరత కలిగిన వ్యక్తి; అజరున్= జరలేనివాడూ; నిర్వికల్పున్= వికల్పాలు లేనివాడూ; విమలున్= మలినరహితుడూ; నిత్య+ఆనంద+సత్య+పుద్ధ+జ్ఞానమయున్= నిత్యానందమయుడూ, సత్యమయుడూ, పుద్ధమయుడూ; జ్ఞానమయున్= జ్ఞానమయుడూ; పరమున్= పరతత్త్వం అనబడేవాడూ; అచలున్= నిశ్చలుడూ; శాశ్వతునిన్= శాశ్వతమైనవాడూ అయిన; శివున్= శివుడిని; కాన్+పదమున్= చూడగలడు.

తాత్పర్యం: ధ్యాననిష్ట కలిగిన వ్యక్తి - జరావికల్పరహితుడూ, నిర్వులుడూ, నిత్యానందమయుడూ, సత్య-పుద్ధ జ్ఞానమయుడూ, పరముడూ, అచలుడూ, శాశ్వతుడూ అయిన శివుడిని దర్శించగలుగుతాడు.

చ. ఉదిత సమగ్రబోధుడగు యోగికి నిశ్చలచీపరూపసం పద సుఖసుష్టు భంగి ఘనపంక్తులు లేని వియత్తులంబు నో ప్రీద మొదముం దరంగముల పెల్లును దాఁ జలితంబుగాని వా ఇం దశ నతం డకంపుఁ డగు థిపరివృత్తులు గల్లెనేనియున్. 119

ప్రతిపదార్థం: ఉదిత= ఆవిర్భవించిన; సమగ్ర= పరిపూర్ణమైన; బోధుడు+అగు= జ్ఞానం కలవాడైన; యోగికిన్= ధ్యానతత్వరుడికి; నిశ్చల= చలనంలేని; దీప= దీపంయొక్క; రూపసంపద= రూపసంపత్తి; సుఖసుష్టు= ఆదమరిచి నిద్రపోయినవాడియొక్క; భంగి= పోలిక; ఘనపంక్తులు= మేఘాల గుంపులు; లేని= లేనటువంటి; వియత్త+తలంబు(యొక్క) ఒప్పిదము= ఆకాశపు చందమూ;

ఒదవన్= లభిస్తాయి; తరంగముల= కెరటాల; పెల్లున్= అతిశయంతో; తాన్= తాను; చలితంబు= చలించినది; కాని= కాసటువంటి; వార్ధి+దశన్= సముద్రంవలె; అతండు= ఆ యోగి; ధీ+పరివృత్తులు= బుద్ధి చాంచల్యాలు; కల్గొనియున్= ఎన్ని కల్గినప్పటికీ; అకంపుఁడు+అగున్= కంపించడు - చలించడు.

తాత్పర్యం: పరిపూర్ణ జ్ఞాని అయిన యోగి నిశ్చలదీపంవలె ఉంటాడు. ఒళ్ళ తెలియకుండా నిద్రపోతున్నట్లు ఉంటాడు. నిర్వేషుమూ నిర్వైలమూ అయిన ఆకాశంవలె ఉంటాడు. బుద్ధిలో మార్పులూ చాంచల్యాలూ ఎన్ని వచ్చినా- తరంగాల తాకిడికి చలించని సముద్రంవలె అతడూ నిశ్చలంగా ఉంటాడు.

విశేషం: అలం: మాలోపమ.

క. భేరీ శంఖాచిక నా - నారవములు హిడమెనేని నాతఁడు దానం

గాలింపబడుఁడు వీతవి , కారస్థితిఁ బొలిచియుఁడు గగనముభంగిన్.

120

ప్రతిపదార్థం: భేరీ= యుద్ధభేరులూ; శంఖ+అదిక= శంఖాలూ మొదలైన; నానా+రవములు= రకరకాల ధ్వనులు; హిడమెనేని= తనచుట్టూ చెలరేగినా; అతఁడు= ఆ యోగి; దాన్= ఆ రణగుణధ్వనితో; కారింపబడుఁడు= హింసింపబడడు; గగనముభంగిన్= ఆకాశంలాగా; వీతవికార స్థితిన్= వికారాలు ఏమీ లేని స్థితితో; పాలిచి+ఉండున్= విరాజిల్లుతూంటాడు.

తాత్పర్యం: భేరీభాంకారాలూ శంఖరుంకారాలూ తన చుట్టూ ఎన్ని చెలరేగినా యోగి చలించడు. ధ్వనం భంగపడడు. నిర్వికారంగా నిశ్చలంగా ఆకాశంవలె ఉంటాడు.

క. తేనియకుండఁ గొనుచు సోఁ , పానము లేమటుట లేక ప్రాకిన క్రియ నా

త్యానందరసంబోధ కణ , మైనఁ జిలుకసీక తుబికి నాతం డెక్కన్.

121

ప్రతిపదార్థం: తేనెతో నిండిన కుండను; కొనుచన్= మోస్తూ; సోపానములు= మెట్లు; ఏమటుటలేక= ఏమరుపాటు లేకుండా; ప్రాకిన క్రియన్= అధిరోహించిన విధంగా('క్రియన్' అనేది 'పోతన్', 'పతన్' మొదలైన వాటివలె ఉపమావాచకం); ఆత్మానందరసంబు= ఆత్మానందమనే మధురద్రవం; ఒక కణమైనన్= ఒక్క బిందువు కూడా; చిలుకసీక= తొణికి పడనీయకుండా; అతండు= ఆ యోగి; తుదికిన్= కొసదాకా; ఎక్కున్= అధిరోహిస్తాడు.

తాత్పర్యం: తేనెకుండ నెత్తిమీద పెట్టుకొని ఏమరుపాటు అనేది లేకుండా మెట్లులు ఎక్కినట్లుగా యోగి తన ఆత్మానందరసం ఒక్క బోట్టు కూడా చిందిపోకుండా అధిరోహించి గమ్యం చేరుకొంటాడు.

విశేషం: అలం: ఉపమ. దీనికి వ్యాసుడి శ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది “తైలపాత్రం యథా పూర్వం కరాభ్యం గృహ్య పూరుషః । సంయతాత్మా భయత్తేషాం న పాత్రాద్భీందు ముత్సుజీత్ ॥ తలైవోత్తరమాణస్య చైకాగ్ర మనసస్ఫథా ॥” మానె నిండిన పాత్రము చేతులతో పట్టుకొని ఒక ఏముడు మెట్లు ఎక్కుతూ ఉంటాడు. అటూ ఇటూ కత్తులవారు రుఖిపిస్తూ ఉంటారు. ఏకాగ్రతను కోల్పోకుండా మానె బోట్టు తొణికి పడకుండా ఆ ఏముడు అన్ని మెట్లు ఎక్కి పైకి చేరుకొనాలి. చేరుకొంటాడు. అట్లాగే ఆకర్షణలూ ఆటంకాలూ ఎన్ని వచ్చినా యోగి చలించకుండా సాధన కొనసాగించి గమ్యం (ముక్కి) చేరుకొంటాడు. పోలికగా చెప్పిన ఈ అంశం ఒకరకం యుద్ధించు. ఏముడి భౌతికశక్తినీ, బొద్దిక శక్తినీ పరిక్షించే విధాన మిది. కరాటే - కుంగోపూ వంటి మార్పుల్ ఆర్ఘ్యలో ఇది ఇప్పటికీ ఉన్నది. ఇక్కడ తైలపాత్రము తిక్కన తేనియకుండగా మార్చాడు. ఆత్మానందరసంతో పోల్చటం వలన ఈ మార్పు మరింతగా అందగించింది.

క. అనమ్మ! యిది యోగపథ మిం , దనలనుడై చనగుఁ జాలు నతఁడు కృతార్థుం

దనితరసులభ పద ప్రా , ప్రతిసిరుాధుఁ దనామయుం దజుష్ముతుఁ డెందున్.

122

ప్రతిపదార్థం: అనఘు! = ఓ పవిత్రుడా!; ఇది= ఈ చెప్పినది; యోగపథము= యోగమార్గం; ఇందున్= ఈ మార్గంలో; అనలసుఁడై= ఏమరుపాటు (అలసత) లేనివాడై; చనగఁ జాలునతఁడు= ప్రయాణించగల్గినవాడు; కృతార్థండు= కృతకృత్యుడు; ఎందున్= సర్వత్రి; అతడు; అనితరసులభు= ఇతరులకు అందని; పద= మోక్షపదం యొక్క; ప్రాప్తి= లభితో; నిరూధుడు= ప్రసిద్ధికేక్కినవాడూ; అనామయుండు= రోగరహితుడూ; అభిష్టుతుడు= కొనియూడబడేవాడూను.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజా! ఇంతవరకూ చెప్పినది యోగమార్గం. ఈ మార్గంలో ప్రయాణించాలంటే చాలా ఏకాగ్రత ఉండాలి. జాగరూకుడై ప్రయాణించినవాడు కృతార్థుడవుతాడు. ఇతర మార్గాలలో ప్రయాణించేవారికి అంత తేలికగా అందని మోక్షపదం ఇతడికి లభిస్తుంది. అనామయు డవుతాడు. సర్వేసర్వతస్తుతిపాత్రుడు అవుతాడు.

వ. అని యుపదేశించి వెండియు.

123

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; ఉపదేశించి= ఉపదేశం చేసి; వెండియున్= మరల - కొనసాగిస్తున్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ ప్రకారంగా చెప్పి, మరల (కొనసాగిస్తున్నాడు).

సీ. నరనాథ! యుత్సుమణప్రదేశంబులు, పాదజంఘుజానుపాయు గుహ్య ములు సూర్యార్థునాభులు బాహువక్షిగి, జానసల్మీత్ర నాసాంబకములు భూఫాలమస్తకంబులు నోలి విష్టుండు, వసుసాధ్యమిత్తులు వసుధయును బ్రజాపతి మరుధిందు సంక్రందనస్థాను, లును నరుం డను మహామునియు విశ్వచుండు హృత్యుయ పవనక్రమాత్మములు, నొందు నదైవతంబుల యోగివరుఁడు.'

124

ప్రతిపదార్థం: నరనాథ!= మిథిలేశ్వరా!; పాద= కాళ్ళు; జంఘా= పిక్కలు; జాను= మోకాళ్ళు; పాయు= గుదం; గుహ్యములును= రహస్యాంగాలు అనేవి; ఊరు= తొడలు; పార్వత్య= దొక్కలు; నాభులు= బొడ్డు అనేవి; బాహు= చేతులు; వక్షః= ఉరస్సు; గళి= గొంతు (కంఠం); ఆనన= ముఖం; శ్రోత్రి= చెవులు; నాసా= ముక్కు; అంబకములు= కన్నలు అనేవి; భూరా= కనుబొమలు; ఫాల= నుదురు; మస్తకంబులున్= శిరస్సు - అనేవి; ఉత్సుమణ ప్రదేశములు= యోగి హృదయగత్మైన ప్రాణవాయువు శరీరంమంచి ఉత్సుమించే ప్రదేశాలు; బిలిన్= క్రమంగా; విష్టుండు= విష్టుమూర్తి (పాద); వసు= వసువులు (జంఘా); సాధ్య= సాధ్యులు; మిత్రులు= సూర్యుడు అనేవారూ; వసుధయును= భూమి (గుహ్య); ప్రజాపతి= ప్రజాపతి అనబడే బ్రహ్మ; మరుత్తు= మరుత్తులు అనే దేవతలు; ఇందు= చంద్రుడు (నాభి); సంక్రందన= ఇంద్రుడు (బాహు); స్తాణలును= శివుడు (వక్షః); అనేవారూ; నరుండు+అను+మహామునియున్= నరుడు అనే పేరుగల మహాముని (గళిం); విశ్వదేవ= విశ్వేదేవతలు; దిక్కు= దిక్కులు (శ్రోత్రి); గంధవశులును= వాయువు (నాసా) అనేవారూ; పావకుండు= అగ్ని (అంబకములు); అశ్వి= అశ్వినీ దేవతలు; పితృ= పితృదేవతలు; శతానందులు= శతానందుడు అనబడే మరొక బ్రహ్మ; అందున్= ఆయా అవయవాలలో; వెలుగుచుండు= విరాజిల్లతూ ఉంటారు; యోగివరుఁడు= యోగీశ్వరుడు; హృద్య+మయు= హృదయగత్మైన; పవన= ప్రాణవాయువుయొక్క; క్రమ+ఉత్సుమములన్= వరుసగా జరిగిన ఉత్సుమణాలతో; ఆ+దైవతంబులన్= ఆయా దేవతలను; ఒందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: (యోగీశ్వరుడి శరీరంలో ఏమే ప్రదేశాలనుండి ప్రాణవాయువు ఉత్సుమిస్తే అతడు ఏమే దేవతల స్థానాన్ని పొందుతాడో ఈ పద్యంలో వివరించి చెప్పాడు). కాళ్ళనుండి ఉత్సుమిస్తే వైష్ణవస్థానాన్ని, పిక్కలనుండి

అయితే వసుస్తానాన్ని, మోకాళ్ళనుండి సాధ్యలస్తానాన్ని, గుదప్రదేశంనుండి సూర్యస్తానాన్ని, రహస్యంగంనుండి వసుధాస్తానాన్ని, తొడలనుండి ప్రజపతిస్తానాన్ని, పార్శ్వలనుండి మరుత్తుల స్తానాన్ని, నాభినుండి చంద్రస్తానాన్ని, బాహువలనుండి ఇంద్రస్తానాన్ని, రొమ్మునుండి స్తాణుత్వాన్ని, గళంనుండి నరుడనే మునీశ్వరుడి స్తానాన్ని, ముఖంనుండి విశ్వేదేవత్వాన్ని, చెపులనుండి దిక్కుల స్తానాన్ని (దిక్కులకత్తుమేమో దిః శ్రోత్రేణ చాపుయుత్ అని మూలం), నాసికనుండి వాయుత్వాన్ని, నేత్రాలనుండి పావకత్వాన్ని, కనుబొమలనుండి అశ్వినీదేవత్వాన్ని, ఘాలంనుండి పితుదేవతల స్తానాన్ని, మస్తకంనుండయితే శతానందత్వాన్ని పొందుతాడు'.

విశేషం: పొరాంతరాలతో సరిజొచుకొంటే ఆంధ్రికరణం యథామాలంగా సరిపోతోంది. (12-305-1 నుండి 7 శోక్కులు)

యాజ్ఞవల్యుడు జనకునితో మరణసూచకంబులు జెప్పుట (సం. 12-305-7)

వ. అని చెప్పి మతీయు నిట్లను 'సరిప్పంబుల తెఱం గెఱుంగవలయుం గావున నెత్తింగించెద నాక్కింపుము.'

125

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; చెప్పి= వివరించి; మతీయున్= ఇంకా; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లూ అంటున్నాడు యాజ్ఞవల్యుడు; అరిష్టంబుల తెఱంగు= అరిష్టాలు ఎట్లూ ఉంటాయో; ఎఱుంగన్ వలయున్= తెలుసుకోవాలి; కావునన్= కాబట్టి; ఎత్తింగించెదన్= తెలియజేస్తాను; ఆక్కింపుము= ఆలించు.

తాత్పర్యం: 'ప్రాణోత్క్రమణవేళ అరిష్టసూచకాలను వివరిస్తాను తెలిసికొమ్ము' అని యాజ్ఞవల్యుడు జనకుమహారాజుకు చెప్పుతున్నాడు.

సి. 'ధ్రువమండలమున నరుంధతిఁ గనుశక్తి , గంటికిఁ గలుగంగఁ గానకున్న
ముక్కున వలపటు జెక్కహాసినయట్లు , దీఁచినఁ బూర్జచంద్రుండు మలినుఁ
డై కానవచ్చిన నాయువు సంవత్సు , రంబును గడచను రాజముఖ్య!
కాంతి దొల్లిటియట్లుగాక యంతకు నెక్కు , డైను గడుజెడ్డ నట్లు ప్రజ్ఞ
కాంతి దొల్లిటియట్లుగాక యంతకు నెక్కు , డైను గడుజెడ్డ నట్లు ప్రజ్ఞ

తే. క్రొత్తగాఁ బెద్దల్చొనును గొంచెమైన , నాఱునెలల మరణదశ యగుట గలుగు
నిందుమండలమున రవి యందు నడుముఁ , దెఱపి గాంచినఁ దెగు నేడు బిహసములకు.

126

ప్రతిపదార్థం: రాజముఖ్య!= ఓ రాజోత్తమా!; ద్రువమండలమునన్= సప్తర్షిమండలంలో; అరుంధతిన్= అరుంధతి సక్కత్రాన్ని; కనుశక్తి= మాడగలిగిన శక్తి; కంటికిన్= నేత్రాలకు; కలుగంగన్= ఉన్నపుటికే; కానకున్నన్= చూడలేక పోతే; ముక్కునన్+వలపటన్= ముక్కు కుడివైపున; చెక్కు+పాసినయట్లు= ముక్కు తెగిపోయినట్లు; తోచినన్= కనిపించినట్లయితే; పూర్వచంద్రుండు= నిండు జాబిల్లి; మలినుడై= మసకబారి; కానవచ్చినన్= కనిపించినట్లయితే; ఆయువు= అటువంచివాడి ఆయుర్ధాయం; సంవత్సరంబునన్= ఒక సంవత్సరకాలంలో; కడచను= అంతం అవుతుంది; కాంతి= తేజస్సు; తొల్లిటి+అట్లు గాక= మునుపటివలె కాకుండా; అంతకున్+ఎక్కుడు+ఐననున్= అంతకంటే ఎక్కువ అయినా; కడున్+చెడ్డన్= లేదా పూర్తిగా చెడిపోయినా; అట్లు= అట్లాగే; ప్రజ్ఞ= తెలివి అనెది; క్రొత్తగాన్= ఉన్నట్లుండి; పెద్దల్చొనున్= గొప్పగా అతిశయించినా; కొంచెము+ఐనన్= బాగా తరిగిపోయినా; ఆఱునెలలన్= ఆరుమాసాల్లో; మరణదశ+అగుట= మరణ దశ ప్రాప్తించటం; కలుగున్= జరుగుతుంది; ఇందుమండలమునన్= చంద్రచింబంలోనూ; రవియందున్= సూర్యచింబంలోనూ; నడుమన్= మధ్యభాగంలో; తెఱపి= వెలితి; కాంచినన్= కనిపించినట్లయితే; ఏడు దివసములకున్= కేవలం వారం రోజుల్లో; తెగున్= వాడు మరణిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ‘జనకమహారాజా! సప్తర్షిమండలంలో అరుంధతిని చూడగలిగిన శక్తి కంటికి ఉన్నా అరుంధతి కనపడకపోతే వాడి ఆయుర్లాయం ఇక సంవత్సరమే అని గ్రహించుము. నాసికకు కుడివైపున ఒక ముక్కొడిపోయినట్టు తన చూపులకే అనిపిస్తే వాడు కూడా సంవత్సరంకంటే జీవించడు. అట్లాగే నిండు చంద్రమాము కిలిపట్టినట్టు బూజారు బూజారుగా కనిపిస్తే అతడూ అంతే - సంవత్సరం తరువాత మరి ఉండడని తెలిసికొమ్ము. ముఖవర్షస్సు ఇదివరకువలె కాకుండా బాగా పెరిగినట్టు కనపడినా తరిగినట్టుగా కనపడినా, తెలివికూడా అట్లాగే బాగా పెరిగినట్లో తరిగినట్లో అనిపించినా వాడు ఆరునెలల్లో సెలవు తీసికొంటాడని గుర్తించుము. సూర్యచంద్రబింబాలలో తొర్మేలు కనపడితే వాడు వారం రోజులకంటే బ్రతుకడు సుమా!

క. విను గుడిలోనున్న సమయి, మున సురభిద్రవ్యములను బోల వల్లుట గ
ర్థిన నాటు బివసములఁ గ, ల్నను మృత్యుసమాగమంబు గుణరత్నినిభి!

127

ప్రతిపదార్థం: గుణరత్నినిభి!= గుణసముద్రుడా - జనకమహారాజా! విను; గుడిలోన్+ఉన్న+సమయమున్వ్యో= కోవెలలో కూర్చున్న తరుణంలో; సురభిద్రవ్యములను= పుష్పులూ, గంధం మొదలైన పరిమళపుస్తువుల్లో; పొల వల్లుట= దుర్గంధ విజృంభణ; కలిన్వ్యో= తనకు అనిపిస్తే; ఆఱు దివసములన్వ్యో= ఆరు రోజులలో; మృత్యు సమాగమంబు= మృత్యుప్రాప్తి; కలుగున్వ్యో= అపుతుంది.

తాత్పర్యం: సద్యణసముద్రుడా! మరొక విషయం చెప్పుతున్నాను గ్రహించుము. కోవెలలోకి వెళ్ళినపుడు అక్కడున్న గంధపుష్టాది సుగంధద్రవ్యాలు ఎవడి ముక్కుకి దుర్గంధంవలె సోకుతాయో వాడు ఆరునెలల్లో హరీ’ అంటాడని తెలిసికొమ్ము.

విశేషం: ‘పొల వల్లుట’ అని మాత్రమే అన్నాడు తిక్కన. కానీ వ్యాసుడు శపం కంపు కొట్టటం అన్నాడు. “శపగంధముపొత్రూతి సురభిం ప్రాప్య యో నరః, దేవతాయతస్థస్తు షడ్రాత్రేణ శ మృత్యుభాక్” (12-305-14).

తే. ముక్కువ్వాలుట కర్మముల్ ప్రైగ్గబడుట, రదనవైవర్ణముక్కి విరాగభావ
మంగ మతిక్కప్ప మగు టుల్ల మడర్ జెడుట, సూచకములు సద్గైమృత్యు గోచరతకు.

128

ప్రతిపదార్థం: ముక్కు= నాసిక; ప్రాలుట= ఒరిగిపోవటం; కర్మముల్= చెవులు; ప్రైగ్గబడుట= వాలిపోవటం; రదన= దంతాల; వైవర్ణము= రంగు మారిపోవటం; అక్కి= నేత్రాల; విరాగభావము= విరక్తి; అంగము= శరీరం; అతిక్కుష్టము+అగుట= బాగా నల్లబడటం; ఉల్లము= హృదయం; అడర్వ్యో+జెడుట= స్పృందన కోల్పోవటం; సద్గైమృత్యు గోచరతకున్వ్యో= వెంటనే మృత్యువు ప్రత్యక్షమవుతుంది అనటానికి; సూచకములు= చిహ్నాలు.

తాత్పర్యం: చెవులూ, ముక్కు వాలిపోవటం, దంతాలు రంగు మారిపోవటం, కన్ములు నిర్మించంగా అయిపోవటం, శరీరమంతా మాడిపోయినట్టు నల్లబడటం, హృదయస్పృందన కోల్పోవటం - ఇవన్నీ సద్గైమృత్యువుకు సూచకాలు.

తే. కారణము లేక దాపలి కను ద్రవించు, నెత్తి చక్కటి ధూమంబు నెగయు నపుడ
మరణదశ యావహిల్లెడు మానవునకు, జనకన్వప! యివి బ్రహ్మ సెప్పిన విధములు.

129

ప్రతిపదార్థం: జనకన్వప!= జనకమహారాజా!; కారణములేక= కారణం ఏదీ లేకుండానే; దాపలి కను= ఎడమకన్ను; ద్రవించున్వ్యో= నీరు కారుతుంది; నెత్తిచక్కటిన్వ్యో= నెత్తిమీద; ధూమంబు= పొగ; నెగయున్వ్యో= ఎగసివడుతుంది; మానవునకున్వ్యో= ఇవి జరిగిన మానవుడికి; మరణదశ= చివరిదశ; అపుడు+ల= ఆ క్షణంలోనే; ఆవహిల్లెడున్వ్యో= ప్రాప్తిస్తుంది; ఇవి= ఇవన్నీ; బ్రహ్మ= బ్రహ్మదేవుడు; చెప్పిన= వివరించిన; విధములు= తీరులు.

తాత్పర్యం: అకారణంగా ఎడమకన్న నీరోడినా, నెత్తిమీదనుంచి పొగలు రేగినా ఆ మానవుడు తత్ క్షణమే మరణిస్తాడని సూచన. ఇవన్నీ బ్రహ్మదేవుడు స్వయంగా చెప్పిన విషయాలు సుమా!

క. విను యోగివరుడు డలిష్టము, కనుగొని యనిశమును యోగగతియుతసాంఖ్యం బనపాయత నడుపుచు నా, త్వనిఁ బరముం జీర్ణి కాలముం గబళించున్.

130

ప్రతిపదార్థం: విను= రాజా! ఆలకించుము; యోగివరుడు= యోగీశ్వరుడు; అరిష్టము= అపుభాన్ని; కనుగొని= పైని చెప్పిన మరణ సూచకాలతో గ్రహించి; అనిశమును= ఎల్లప్పుడూ; యోగగతియుత= యోగమార్గంతో కూడిన; సాంఖ్యంబున్= సాంఖ్యపిద్యను; అనపాయతన్= విడిచిపెట్టుకుండా; నడుపుచున్= సాగిస్తూ; ఆత్మనిన్= జీవత్యుడిని; పరమున్ చేర్చి= పరమాత్మను చేర్చి; కాలమున్= కాలాన్ని; కబళించున్= స్వాయత్తం చేసుకుంటాడు - స్వాధీనపరచుకుంటాడు.

తాత్పర్యం: ఆయా మరణసూచకాలతో యోగీశ్వరుడు అరిష్టాన్ని గుర్తించి, యోగమార్గం విడువకుండా సాగిస్తూ జీవాత్మను పరమాత్మతో అనుసంధానించి, కాలాన్ని స్వాధీనపరచుకొంటాడు.

వ. శివైధమున నతండు.

131

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విధమున్= ఈ పద్ధతిగా; అతండు= ఆ యోగీశ్వరుడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా ఆ యోగీశ్వరుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. కాల కబళైక శీలుఁడై మృత్యున్వు, గెలిచి శాశ్వతము నచలము శివము

నచ్యతము ననామయము నమృతము నవ్య, యంబు నగు పదంబునందు నిలుచు.' 132

ప్రతిపదార్థం: కాల= కాలాన్ని; కబళిన= స్వాధీనపరచుకోవటమనే; ఏక= (ఒకే ఒక్క) అద్వితీయమైన; శీలుఁడై= స్వభావం కలవాడై; మృత్యున్వున్= మృత్యువును; గెలిచి= జయించి; శాశ్వతమున్= నిత్యమైనదీ; అచలమున్= చలించనదీ; శివమున్= శుభప్రదమైనదీ; అచ్యతమున్= చ్యుతిలేనిదీ; అనామయమున్= రోగరహితమైనదీ; అమృతమున్= మరణంలేనిదీ; అవ్యయంబున్= మార్పులేనిదీ; అగు= అయినటువంటి; పదంబునందున్= స్థానంలో; నిలుచున్= నిలుస్తాడు.

తాత్పర్యం: యోగీశ్వరుడు కాలాన్ని కబళించే శీలింతో మృత్యువును జయించి, శాశ్వతాదిలక్షణాలు కలిగిన అవ్యయ పదాన్ని పొందుతాడు'.

వ. అని పలికి యాజ్ఞవల్మీ మునీశ్వరుండు జనకజనేశ్వరుతో, బరంబు దేటపటువు మని నీ వడిగి; తాత్త్వంబు సూక్ష్మం; బుత్తరం బవహితుండ వయి విను'మని యిట్లనియె.

133

ప్రతిపదార్థం: అనిపలికి= ఇట్లా చెప్పి; యాజ్ఞవల్మీమునీశ్వరుండు= యాజ్ఞవల్మీశ్వరుడు; జనక+జన+ఈశ్వరుతోన్= జనకమహారాజుతో; పరంబు= పరతత్త్వాన్ని; తేటపటుపుము+అని= విశదీకరించుమని; నీవు; అడిగితి(వి)= అడిగావు; ఆ ప్రశ్నంబు= ఆ ప్రశ్న; సూక్ష్మంబు= చాలా సూక్ష్మమైనది; ఉత్తరంబు= సమాధానం; అవహితుండవు+అయి= సావధానుడమై; వినుము; అని; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా వివరించాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి యాజ్ఞవల్మీడు జనకమహారాజుతో పరతత్త్వాన్ని విశదీకరించు మని అడిగావు. ఆ ప్రశ్న చాలా సూక్ష్మమైనది' అంటూ ఇట్లా కొనసాగించాడు.

- సీ.** ‘మహానీయతపమున మార్తాండు నాకుఁ బ్రాహ్మణుఁ నాకుఁ బ్రాహ్మణుఁ జేసితి సదయదృష్టి నమజూచి యదైవుఁ దనము! వరంబు నీ, కిచ్చెద నీ కోర్కె యెద్ది? సెప్పు మనవుడుఁ బ్రాహ్మణందనై యజ్ఞస్సంప్రాప్తి, గోరెద ననిన నవ్యాలిజార్పుఁ డట్టేని వాగ్దేవి నావహించెద విష్టు! తంబుగాఁ జేయు మాస్యంబు విప్ర!
- తే.** యనియె నవ్యచనము విని యానసమ్ము, సంతసమున విచ్ఛితి సరస్వతియు నాదు తనువుఁ జొచ్చేఁ బదంపడి దాహామొంది, తన్ను నెఱుగక వెగడొందు నన్ను నినుడు.

134

ప్రతిపదార్థం: మహానీయ తపమున్= గొప్ప తపస్సుతో; మార్తాండున్= సూర్యుడిని; నాకున్= నాకు; ప్రసన్నగాన్= ప్రసన్నుడిగా; చేసితిన్= చేసికొన్నాను; ఆ+దేవుడు= ఆ సూర్యుభగవానుడు; సదయదృష్టిన్= కరుణాగల చూపులతో; నమన్+మాచి= నన్ను విష్ణించి; అనము!= ఓ పవిత్రుడా! యాజ్ఞవల్యుడా!; వరంబున్= ఒక వరాన్ని; నీకున్+ఇచ్చెదన్= నీకు ఇస్తాను; నీ కోర్కె= నీ కోరిక; ఎద్ది?= ఏమిటి?; చెప్పుము= చెప్పు; అనవుడున్= అని సూర్యుడు అనగానే; ప్రణతుండను+బా= నమస్కరించినవాడిని అయి; యజసంప్రాప్తిన్= యజ్ఞేద లభ్యిని; కోరెదన్= కోరుకుంటున్నాను; అనిన్= అని నేను అడగగానే; ఆ+వారిజ+ఆప్తుడు= పద్మాలకు ఆప్తుడైన ఆ సూర్యుడు; అట్లు+ఏనిన్= అట్లాగయితే; వాగ్దేవిన్= సరస్వతిని; ఆవహించెదన్= ఆవహింపజేస్తాను; విప్ర!= ఓ బ్రాహ్మణుడా!; ఆస్యంబున్= నీ నోటిని; వివృతంబుగాన్+చేయుము= బాగా తెరుచుకునేట్టు చెయ్యి; అనియున్= అన్నాడు; ఆ+వచనము= ఆ మాట; విని= ఆలించి (పాటించి); సంతసమున్= సంతోషంతో; అనవున్నున్= నా నోటిని; విచ్చితిన్= తెరిచాను; సరస్వతియున్= వాగ్దేవి; నాదు తనువున్= నా శరీరాన్ని; చొచ్చెన్= ప్రవేశించింది; పదంపడి= వెనువెంటనే; దాహాము+బంది= మంటలకు లోషై; తన్నున్+ ఆ సూర్యుభగవానుడిని; ఎఱుగక= గుర్తించలేక; వెగడు+బందు= తల్లిఁల్లుతున్న; నన్నున్= నన్ను; ఇనుడు= ఆ సూర్యుదేవుడు.

తాత్పర్యం: ‘జనకమహారాజా! ఒకప్పుడు నేను గొప్ప తపస్సుచేసి సూర్యుభగవానుడిని మెప్పించాను. ఆ దేవుడు ప్రత్యక్షమై ఏదైనా వరం కోరుకొనుమన్నాడు. అయితే ‘నాకు యజ్ఞస్సులను సంప్రాప్తింపజేయుము’ అని అడిగాను. సరే అట్లాగే. సరస్వతిదేవిని ఆవహింపజేస్తాను. నోరు పెద్దదిగా తెరువుము’ - అన్నాడు సూర్యుడు. నేను ఆనందంతో నోరు తెరిచాను. సరస్వతి శరీరంలోనికి ప్రవేశించింది. వెంటనే శరీరం భగభగ లాడిపోయింది. తట్టుకొనలేక ఎదురుగా ఉన్న సూర్యుడిని గుర్తుపట్టలేక తల్లిఁల్లిపోయాను. అట్లాంటి నన్ను చూచి ఆ సూర్యుడు (ఇట్లా అన్నాడు).

- క.** కనుగొని యించుకసేపునుఁ, దనువడు నని పలికే జిదపుఁ దనువడుటయునుం బనుపడియె నన్ను డద్దే, వుని వదనాబ్లమున నా చెవుల కింపారన్.

135

ప్రతిపదార్థం: కనుగొని= నన్నుచూసి; ఇంచుకసేపున్= కొంచెం సేపట్లో; తనువడున్= చల్లబడుతుంది; అని పలికొన్= అని అన్నాడు; పిదపన్= అటు తరువాత; తనువడుటయునున్= చల్లబడుటయునేది కూడా; పనుపడియెన్= జరిగిపోయింది; అప్పుడు= ఆ సమయాన; ఆ+దేవుని= ఆ సూర్యుదేవుడి; వదన+అబ్బమున్= ముఖ పద్మంనుంచి; నా చెవులకున్= నా కళ్ళేంద్రియాలకు; ఇంపారన్= ఇంపు అతిశయించేట్లు.

తాత్పర్యం: సూర్యుడు నన్ను చూచి ‘ఓ విప్రుడా! కొంచెంసేపు తట్టుకొమ్ముకు మంటలు చల్లబడతాయి’ అన్నాడు. అనట మేమిటి చల్లబడటం కూడా జరిగిపోయింది. అప్పుడు సూర్యుడి ముఖపద్మంనుండి నా చెవులకు ఇంపుగా కొన్ని పలుకులు వినిపించాయి.

విశేషం: ‘వదనాబ్లమునుండి నా చెవులకింపారన్ అని ఉండవలసిన పంచమీవిభక్తికి బదులుగా ‘వదనాబ్లమున్’ అని స్వమీవిభక్తి నిలిచింది. దీనిని బాలవ్యాకర్త సూత్రించాడు. ‘ఉండి శబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వాతీయాసప్తములు ప్రాయికంబుగా నగు’

(కారక - 11) 'వదనాళ్లముననుండి' అన్న చోట ఉన్న 'ఉండి' శబ్దానికి లోపం బహుఛంబుగా వస్తుండని ప్రోథవ్యాకర్త సూత్రించాడు. 'వలన కాదేశంబగు ద్వితీయాస్తములమీది యుండికి లోపంబు బహుఛంబుగా నగు (కారక -11)' 'వదనాళ్లమున నా చెవుల కింపారన్.'

క. భూసురవర! వేదము ప్రతి , భాసిల్లుచు సంతతప్రవత్తి గలుగు ను
ల్లాసంబు బుద్ధినొందు సు , మాసన్నంబు లగు సాంఖ్యమతయోగంబుల్.

136

ప్రతిపదార్థం: భూసురవర!= ఓ బ్రాహ్మణోత్పమా! యాజ్ఞవల్యుడా!; వేదము= నీవడిగిన యజ్ఞార్థేదం; ప్రతిభాసిల్లుచున్= విరాజిల్లుతూ; సంతతప్రవత్తి= శాఖ్యత శరణాగతి; కలుగున్= నీకు లభిస్తుంది; ఉల్లాసంబు= వికాసం; బుద్ధిన్= నీ బుద్ధిని; ఒందున్= పొందుతుంది; సాంఖ్యమతయోగంబుల్= సాంఖ్యమతమూ, యోగమూ; సమాసన్నంబులు+అగున్= నిన్న చేరుకుంటాయి.

తాత్పర్యం: యాజ్ఞవల్యుమహార్షి! వేదం నీకు లభిస్తుంది. నీ బుద్ధి వికసిస్తుంది. సాంఖ్యయోగాలు నీకు ప్రాప్తిస్తాయి. (వేదం భాసించే ప్రపత్తితో ఉన్న ఉల్లాసం బుద్ధికి కలుగుతుందని గానీ).

అ. యోగసాంఖ్య సిద్ధినొందు నిష్ఠావాత్తి , సనుము సముద్రమున్ నను మృదూక్తు
లుద్భవించే మోద ముత్ఫట మయ్య నా , కమ్యతవ్యాప్తి దీర్గినట్టు లైతి.

137

ప్రతిపదార్థం: యోగసాంఖ్యసిద్ధిన్= యోగసాంఖ్యాల సిద్ధితో; ఒందు+ఇష్ట+అవాప్తిన్= లభించేటువంటి ఇష్టవాప్తితో; సముద్రమున్= సంతోషంగా; చనుము= వెళ్లుము; అను= అనేటువంటి; మృదు+ఉత్కులు= మృదువైన మాటలు; ఉద్భవించేన్= వెలువడ్డాయి; నాకున్= నాకు; మోదము= ఆనందం; ఉత్కుటము+అయ్యెన్= అతిశయించింది; అమృతవ్యాప్తిన్= అమృతవర్షంలో; తోగినట్టులు+షాపిన్= ఓలలాడినట్టు అయ్యాను.

తాత్పర్యం: యోగసాంఖ్యాల సిద్ధివలన కలిగే ఇష్టవాప్తి నీకు లభిస్తుంది. ఆనందంగా వెళ్లుము' అనే మెత్తని పలుకులు సూర్యాడి నోటినుండి నా చెవులకు సోకాయి. నా ఆనందానికి అవధులు లేవు. అమృతవర్షంలో దొప్పదోగినట్టు అయ్యాను.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. తదనంతరంబ యద్దేపుం డస్తాచలంబువలని కలిగే; నేనుం బరమానందకందజిత మనస్మిండ నగుచు
మందిరంబున కేతెంచి సరస్వతిం దలంచుచున్నంత -

138

ప్రతిపదార్థం: తద్+అనంతరంబ+అ= ఆ వెంటనే; ఆ+దేవుండు= ఆ సూర్యభగవానుడు; అస్తాచలంబువలనికిన్= షష్ఠిమాది వైపునకు; అరిగెన్= వెళ్లిపోయాడు; నేనున్= నేనుకూడా; పరమానంద= గొప్ప ఆనందంతో; కందజిత= పులకించిన; మనస్మిండను+అగుచున్= మనస్సుకలవాడను అవుతూ; మందిరంబునకున్= ఇంటికి; ఏతెంచి= తిరిగివచ్చి; సరస్వతిన్= వాగ్నేవిని; తలంచున్+ఉన్నంతన్= ధ్యానిస్తూండగా.

తాత్పర్యం: తరువాత ఆ సూర్యభగవానుడు షష్ఠిమదిక్కుగా వెళ్లిపోయాడు. నేను మిక్కిలి సంతోషమ్మా ఇంటికి వచ్చి సరస్వతిదేవిని ధ్యానిస్తూ ఉండగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వినుము వినుతస్వరవ్యం , జనభూషిత యర్ఘభాగ సంస్కరదీంకా
రనితాంత హృద్యమధుగ , ర్భనిజాక్తతి విశదముగ సరస్వతి దీర్చెన్.

139

ప్రతిపదార్థం: వినుము= జనకమహారాజా! ఆలకించుము; వినుత= పాగడొందిన; స్వర= అచ్చులూ; వ్యంజన= హల్లులతో; భూపిత= అలంకరింపబడినదీ; అగ్రభాగ= ఉపరిభాగంలో; సంస్కరత్త= విరాజిల్లతున్న; ఓంకార= ప్రణవం కలదీ; నితాంత= మిక్కిలి; హృద్య= మనోహరమైన; మధు= తీయందనం- మకరందం; గ్ర్భ= మధ్యభాగంలోగల; నిజ+ఆకృతి= తన ఆకారం కలదీ; ఐన సరస్వతి= భారతి; విశదముగన్= స్వష్టంగా; తోచెన్= భాసించింది.

తాత్పర్యం: మిథిలాధిపతీ! ఓంకారం అగ్రభాగంలో ఉండగా అచ్చులూ హల్లులతో అలంకరింపబడిన సరస్వతి నాకు ప్రత్యక్షం అయింది. హృద్యమైన మధువు ఆ రూపానికి మధ్యభాగంలో భాసిస్తోంది. ఈ రూపం నాకు స్వష్టంగా కనిపించింది.

విశ్వావసునకు యాజ్ఞవల్యుర్యే దుపదేశించిన తత్త్వప్రకారము (సం. 12-306-30)

వ. తోచిన నత్యంతభక్తిం బ్రహ్మతీసేసి సూర్యప్రసాదబ్లథయుఁ బంచ దశశాఖా సమన్వితయు నిజీలోత్తర సంపాతయు నగు నయ్యజూర్వాచోమూల్తి ధలియించి శిష్మలం బలిగ్రహించి వారల నధ్యయనంబు సేయించుచు నివ్వాణ్ణయ బ్రహ్మాంబునందు వేబితవ్యం బెయ్యబియో యుని విచారింప విరోచనుమహానుభావంబునం జేసి యోగసాంఖ్య రూపాశిపాయ ప్రకారంబు దీఁచేఁ బదంపడి తదుపేయింబగు వేదవేద్యంబును నద్దేవుని కరుణావిశేషంబునం బ్రతిభాసించేఁ గొండొక కాలంబునకు విశ్వావసుం దను గంధర్వశస్తరుండు నాకడకుం జనుదెంచి తన్నెత్తింగించి యేసుజేయు నతిధిపూజనం బత్యాదరంబునఁ గైకొని ‘విశ్వావిశ్వంబులు మిత్రావరుణులు జ్ఞానజ్ఞేయంబులుఁ దపశేతపంబులు సూర్యాతిసూర్యులు విద్యావిద్యలు వేద్యావేద్యంబులుం జలాచలంబులు ననునవి వేదోబితంబులు వానిం దేటపఱుపవే యుని యడిగిన నవహితుండపై వినుమని పలికి - విశ్వంబు భూతభవ్యభవత్తరం బగు నవ్వక్కం బవ్వక్కనామ ప్రకృతి య; విశ్వంబు నిర్మణండగు పురుషుండు; మిత్రావరుణులు పురుష ప్రకృతులు, జ్ఞానజ్ఞేయంబులుఁ దపశేతపంబులు సూర్యాతిసూర్యులను ప్రకృతిపురుషుల కానెఱుంగుము. విద్యావిద్యా వేద్యావేద్యా చలచలంబులను శబ్దంబులు వరుసం బురుషునకుంబ్రకృతికిని వాచకంబు లని చెప్పివెండియు నిట్లనియె.

140

ప్రతిపదార్థం: తోచినన్= సరస్వతిదేవి ప్రత్యక్షమయేసరికి; అత్యంత భక్తిన్= మిక్కిలి భక్తితో; ప్రపత్తి+చేసి= శరణాగతి చేసి; సూర్య= సూర్యదేవుడి; ప్రసాద= అనుగ్రహంతో; లబ్ధయున్= చేకూరినదీ; పంచదశ= పదిహేను; శాఖా= శాఖలతో; సమన్వితయున్= కూడుకొన్నదీ; అగు= అయిన; ఆ+యజః+వచః+మూర్తిన్= యజ్ఞేదం అనే ఆ సరస్వతిని; ధరియించి= ఆవాహన చేసికొని; శిష్మలన్= కొందరు శిష్మలను; పరిగ్రహించి= స్వీకరించి; వారలన్= వారితో; అధ్యయనంబు+చేయించుచున్= యజ్ఞశాఖల అధ్యయనం చేయిస్తా; ఈ+వాజ్యము బ్రహ్మాంబునందున్= ఈ వాగ్రామమైన యజ్ఞేదంలో; వేదితవ్యంబు= తెలిసికొనవలసినది; ఏ+అదియో= ఏదో; అని; విచారింపన్= ఆలోచిస్తుండగా; విరోచను= సూర్యడియొక్క; మహా+అనుభావంబునన్+చేసి= గొప్ప మాహాత్మ్యంతో; యోగ - సాంఘ్యరూప= యోగం సాంఘ్యం అనే రూపంగల; ఉపాయప్రకారంబు= ఉపాయవిధానం; తోచెన్= కనిపించింది; పదంపడి= తరువాత; తద్ది= ఆ ఉపాయంతో; ఉపేయంబు+అగు= పొందగినదై; వేదవేద్యంబును= వేదంతో మాత్రమే తెలుసుకోనలసిన తత్త్వం కూడా; ఆ+దేవుని= ఆ సూర్యభగవామడి; కరుణా విశేషంబునన్= దయావిశేషంతో; ప్రతిభాసించెన్= స్వరించింది; కొండొక కాలంబునకున్= కొంతకాలానికి; విశ్వావసుండు+అను= విశ్వావసుడు అనే; గంధర్వ+ఈశ్వరుండు= గంధర్వప్రభువు; నా కడకున్= నా వద్దకు; చనుదెంచి= వచ్చి; తన్నున్+ఎటింగించి= తన పరిచయం చెప్పుకుని; ఏను= నేను; చేయు= చేసిన; అతిధిపూజనంబు= అతిధిమర్యాదలను; అతి+అదరంబునన్= మిక్కిలి అదరంతో; కైకొని= స్వీకరించి; విశ్వ+అవిశ్వంబులున్= విశ్వమైనదీ, విశ్వంకానిదీ; మిత్రావరుణులు= మిత్రుడూ, వరుణుడూ అనేవారూ;

జ్ఞానజ్ఞేయంబులున్= జ్ఞానమూ, జ్ఞేయమూ అనేవి; తపః+అతపంబులున్= తపస్యియినది తపస్సు కానిది; సూర్య+అతిసూర్యులున్= సూర్యుడూ, అతిసూర్యుడూ అనేవి; విద్య+అవిద్యలు= విద్య అయినది, విద్యకానిది; వేద్య+అవేద్యంబులున్= తెలిసికొనదగినది తెలిసికొనదగినది; చల+అచలంబులున్= చలించేది, చలించనిది; అనునవి= అనే ఇవన్నీ; వేద+ఉదితంబులు= వేదోక్తులు; వానిన్= వాటిని; తేటపటుపవే= నాకు తెలియజెప్పవా; అని; అడిగినన్= అబ్ధిర్థిస్తే; అవహితుండవు+ఖ= సావధానుడ్వై; వినుము; అని; పలికి= చెప్పి; భూతభవ్య భవత్యరంబు+అగు= భూతకాలమూ, భవిష్యత్యాగ్మలమూ, వర్తమానకాలమూ అనేవాటిని రూపొందించే; అవ్యక్తనామప్రకృతి= అవ్యక్తం అనబడే ప్రకృతియే; విశ్వంబు= విశ్వము అనబడుతుంది; నిర్మణండు+అగు= సత్యాది గుణరహితుడైన; పురుషుండు= పురుషుడే; అవిశ్వంబు= అవిశ్వం అనబడేది; మిత్రావరుణులు= మిత్రుడూ, వరుణుడూ అనేవారు; పురుష ప్రకృతులు= వరుసగా పురుషుడూ, ప్రకృతి; జ్ఞానజ్ఞేయంబులున్= జ్ఞానమూ, జ్ఞేయమూ అనేవి; తపః+అతపంబులున్= తపస్సా అతపస్సా అనేవి; సూర్య+అతిసూర్యులును= సూర్యుడూ, అతిసూర్యుడూ అనేవి; ప్రకృతిపురుషులు+అ కాన్= వరుసగా ప్రకృతి పురుషులు అని; ఎఱుంగుము= తెలుసుకో; విద్యా+అవిద్యా= విద్య, అవిద్యలూ; వేద్య+అవేద్య= వేద్య, అవేద్యలూ; అచల+చలంబులు= అచలమూ, చలమూ; అను= అనేటువంటి; శబ్దంబులు= పదాలు; వరుసన్= క్రమంగా; పురుషునకున్= పురుషుడికీ; ప్రకృతికిని= ప్రకృతికీ; వాచకంబులు= బోధకాలు; అని చెప్పి= అని వివరించి; వెండియున్= తిరిగి ఇంకా; ఇట్లు+అనియున్= యాజ్ఞవల్యుడు గంధర్వడితో ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ధ్యానంలో స్థాంత్ర్యరించిన సరస్వతీదేవిని నేను (యాజ్ఞవల్యుడు) శరణు వేడగా సూర్యానుగ్రహంతో పదిహేను శాఖల యజ్ఞర్యేదం స్ఫురించింది. దానిని శిష్యులకు నేరి, వేదవేద్యమైన తత్త్వాన్ని సాంఖ్యయోగాల సహయంతో తెలిసికొనగలిగాను. ఇట్లా కాలం గడుస్తున్నది. ఒకనాడు విశ్వావసువు అనే గంధర్వుడు నా దగ్గరకు వచ్చాడు. పదిహేను ప్రశ్నలు వేసాడు. అన్నింటికీ సమాధానాలు చెప్పాము. విశ్వావిశ్వాలూ మిత్రావరుణులూ జ్ఞానజ్ఞేయాలూ తపోతపస్సులూ, సూర్యతిసూర్యులూ, విద్యావిద్యలూ, వేద్యావేద్యాలూ, చలాచలాలూ - వీటిని తెలియజెప్పుమని పదిహేనవ ప్రశ్నగా కట్టకడపట అడిగాడు. విశ్వమూ, వరుణుడూ, జ్ఞానమూ, తపస్సా, సూర్యుడూ - ఇవన్నీ అవ్యక్తము అనబడే ప్రకృతి. అవిశ్వమూ, మిత్రుడూ, జ్ఞేయమూ, అతపస్సా, అతిసూర్యుడూ - ఇవన్నీ పురుషుడు. అట్లాగే విద్య, వేద్యం, అచలం అనే శబ్దాలు పురుషుడికి పర్యాయపదాలు - అని చెప్పి యాజ్ఞవల్యుడు ఇంకా ఇట్లా అన్నాడు.

విశేషం: “విశ్వంబు భూతభవ్యభవత్యరంబగు నవ్యక్తం బవ్యక్త నామప్రకృతి” తెలుగు (సం. 12-306-36) భారతప్రతులలో కనిపిస్తున్న పారం. దీనికి మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది: విశ్వావ్యక్తం పరం విద్యాత్ భూతభవ్య భయంకరమ్. దీనికి ‘భూతభవ్యరూపం యద్భుయం, సంసారస్తత్స్తరోతీతి భూతభవ్యభయంకరమ్’ అని నీలకంర వ్యాఖ్య. ‘భూతభవ్యభవత్త్రథా’ అనే పారాంతరంకూడా (జి2, ఎమ్ 1. 5-7) ఉన్నట్లు భండార్కరు ప్రతిలో అధస్మాచిక ఉన్నది. తిక్కప్పుకు దౌరికిన పారం ఇదే అయ్యండాలి. ‘భయంకరమగు’ అనేది పారాంతరంగా తెలుగు ప్రతులలోనూ ఉన్నది. అయితే ఇందులో ‘అవ్యక్తంబు’ అనే మాట ఒకటి అదనంగా కనపడుతున్నది. దాని అవసరం కనిపించటంలేదు. భూత భవ్యభవత్యరంబగు నవ్యక్తనామ ప్రకృతి= విశ్వంబు అని అన్వయం కుదిరిపోతున్నది. కాబట్టి అదనంగా ఉన్న ‘అవ్యక్తంబు’ అనే మాట లేఖకదోషమో ముద్రాపకుల దోషమో అయి ఉంటుంది. ‘విద్యావిద్యా - వేద్యావేద్యా-చలాచలంబులు’ అని సంశోధితముద్రణ పారం. దీని ప్రకారం చల= పురుషుడు, అచల= ప్రకృతి అని అన్వయం. “చలాం తు ప్రకృతిం ప్రాపలః కారణం జ్ఞేపసర్దయోః | అభ్యేపసర్దయోః కర్తా నిశ్చలః పురుషః స్ఫుతః:” (12-306-42) అనేది మూలశ్లోకం. సర్దప్రతిసర్దలకు కారణం అవుతున్నది కాబట్టి చల అంటే ప్రకృతి. వాటికి కర్త కాడు కనుక అచలుడు (నిశ్చలః) అంటే పురుషుడు. సంశోధిత ముద్రణాలో పారం పూర్తిగా దీనికి వ్యతిరేకంగా ఉన్నది. కాబట్టి ‘విద్యావిద్యా-వేద్యావేద్యాచల చలంబులు’ అని ఉన్న వాపిశ్చ ప్రతిలో పారమే సరిటైనది. విద్యా+అవిద్య, వేద్య+అవేద్య+అచల+చలంబులు అని పదవిభాగం. అప్పుడు వరుసగా ‘అచలంబు పురుషునకున్, చలంబు ప్రకృతికిని వాచకంబులు’ అపుతాయి.

ఆ. అజము లప్తణంబు లక్ష్మయంబు లతీంది; యములు ప్రకృతి పురుషు లనగు బరగు
రెండు తత్త్వములు నఖండరూపతు బొంబి; నపుడు ప్రకృతి పురుషునట్ల కాన.

141

ప్రతిపదార్థం: రెండు తత్త్వములున్= వ్యక్తమూ అవ్యక్తమూ అనే ఈ రెండు తత్త్వాలూ; అఖండరూపతన్+పొందిన+అపుడు= ఏకాకారాన్ని పొందినప్పుడు; ప్రకృతి= అవ్యక్తమనబడే ప్రకృతి; పురుషునట్లు+అ+కాను= వ్యక్తమనబడే పురుషునివంటిదే అవుతుంది కాబట్టి; అజములు= అజాలూ; అప్రణాంబులు= అప్రణాలూ (అక్షరాలు); అక్షయంబులు= అక్షయాలూ; అతీంద్రియములు= అతీంద్రియాలూ; అనగన్= అనే పేర్లతో; ప్రకృతి పురుషులు= ప్రకృతి తత్త్వమూ, పురుషతత్త్వం రెండూ కూడా; పరగున్= ఒప్పుతాయి.

తాత్పర్యం: విశ్వాసుగంధర్యా! వ్యక్తావ్యక్త తత్త్వాలు రెండూ సమైక్యం పొంది అఖండరూపత్వం పొందినప్పుడు అజములూ అప్రణాంబులూ అక్షయములూ అతీంద్రియములూ అనే పేర్లతో రెండూ వ్యవహరించబడుతూ ఉంటాయి.

విశేషం: దీనికి మూలశీల్కాలు ఇట్లా ఉన్నాయి: “అజౌ వుభా వప్రజౌ చ అక్షయౌ చాప్యుభావపి । అజౌ నిత్యాపుభౌ ప్రాపురధ్యా త్వగతి నిశ్చయాః ॥ అక్షయత్వాత్ప్రజననే అజమత్రాపురవ్యయమ్ । అక్షయం పురుషం ప్రాపుః క్షయో హ్యస్య న విద్యతే ॥” (12-306-43,44) అజములూ, అప్రజములూ, అక్షయములూ, నిత్యములూ అనే పేర్లు రెండింటికీ వర్ణస్తాయని ద్వివచనంతో చెప్పాడు వ్యాసుడు. అప్రజములూ, నిత్యములూ అనే పదాలు తిక్కన అంధ్రికరణాంలోనికి రాలేదు. అప్రజంబులు అనేది అప్రణాంబులు అయిందో! అతీంద్రియములు అనేది అదనంగా వచ్చి చేరింది. ‘అతీంద్రియాపుభౌ’ అనే పారాంతరం దీనికి మూలం. అజౌ అన్నపదాన్ని వ్యాఖ్యానిస్తూ నీలకంలియం. “అజౌ, అజననహేతూ, పురుషప్నిధానస్య, అనయా భూతసర్గం కరోమితిచ్ఛయాశ్చ అభావాత్. ప్రకృతేరపి సర్దాపామర్ధాత్” - అంది. సాన్నిధ్యం లేకపోవటం వలన, ఇచ్చలేకపోవటం వలన ప్రకృతి పురుష తత్త్వాలు జననహేతువులు కాలేకపోతున్నాయి. భూతస్ఫ్టిచెయ్యలేకి పోతున్నాయి. కాబట్టి రెండూ ‘అజములు’ అవుతాయి అని తాత్పర్యం. ‘అప్రజములు’ అనేది దీనికి పర్యాయపదం అవుతుంది.

అజ్ఞౌ అని పారాంతరం ఉన్నది. దాన్ని వ్యాఖ్యానిస్తూ ‘యథా ప్రకృతిర్జడత్త్వాత్ స్వాత్మానం న జానాత్మేవం నిష్ఠులాత్మాపై స్వాత్మని వృత్తివిరోధాత్ స్వాత్మనం న జానాత్మిత్యత ఉభావప్యజ్ఞౌ’ అన్నాడు. జడత్వం కారణాంగా ప్రకృతికి స్వాత్మజ్ఞానం ఉండదు. నిర్మలుడైన పురుషుడికి కూడా ఆత్మవ్యత్తి విరోధం వలన ఈ జ్ఞానం ఉండదు. అందుచేత రెండూ అజ్ఞములు అవుతాయని భావం. ‘అజౌ నిత్యాపుభౌ’ అనే ఉత్తరార్థాన్ని వ్యాఖ్యానిస్తూ ‘ద్విత్య మవివక్షితమ్. తేన యదకర్మశలం తదజం తదేవ చ నిత్యమిత్యః’ అన్నాడు. రెండింటికీ కలిపి ఇవి వాచకాలు అవుతున్నాయి కాబట్టి ద్వివచనం అవసరం లేదు. అది వివక్షితం కాదు. అకర్మపులాన్నే ‘అజము’ అంటారు. ఇది ప్రకృతి పురుషతత్త్వాలకు రెండింటికీ సమానం.

వ. అని తెలిపి మతీయును.

142

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; తెలిపి= తెలియజ్ఞిపి; మతీయును= ఇంకా .

తాత్పర్యం: ఇట్లా తెలిపి, ఇంకా (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. విను వేదవేద్యము నెఱుం; గని యాతని వేదపారకలనంబు సుధి

ధన! వేదబూర్ధవానం; బనజెను నింతియ నిరర్థకాయానంబై.

143

ప్రతిపదార్థం: సుధిధన!= జ్ఞానసంపన్ముడా! విశ్వాసుా!; విను; వేదవేద్యమున్= వేదంతో తెలుసుకోదగిన ఆ తత్త్వాన్ని; ఎఱుంగని ఆతని= తెలుసుకోని వ్యక్తి(యొక్క) చేసే; వేదపారకలనంబు= వేదపారనమనే పని (వ్యాపారం); నిరర్థక= నిష్ప్రయోజనమైన; ఆయసంబై= శ్రమ అయి; వేదబూర్ధవానంబు= వేదాల బరువు మొయ్యటం మాత్రమే; అనన్+చనున్= అనదగింది; ఇంతియ= ఇంతే.

తాత్పర్యం: వేదాధ్యయనానికి పలం వేదవేద్యాన్ని తెలిసికొనటం. అది జరగనినాడు అయిదు వేదాలనూ బట్టియం పట్టినా అది కేవలం శ్రమ. వేదాల బరువుని మోయటం మాత్రమే. నిష్పయోజనం. ఇంతే!

- A.** క్షరము నక్షరంబుఁ గానంగఁ బోలు వే , దార్థచింతనమున నమ్మిధునము
నందుఁ బూర్వ ములివి యపరంబు సేపట్టి , నిలువవలయు నధికనిష్ట గలిగి. 144

ప్రతిపదార్థం: వేదార్థచింతనమునన్= వేదార్థాన్ని మననం చెయ్యటంవలన; క్షరమున్= ఏది క్షరతత్వమో; అక్షరంబున్= ఏది అక్షరతత్వమో; కానంగ్న+పోలున్= తెలుసుకోగలగాలి; ఆ+మిధునమునందున్= ఆ జంటలో; పూర్వము= మొదటిది; ఉరివి= విడిచిపెట్టి; అపరంబు= డెండవదైన అక్షరతత్వాన్ని; చేపట్టి= స్పీకరించి; అధికనిష్ట కలిగి= దృఢమైన నిష్టము వహించి; నిలవన్+వలయున్= నిలవాలి.

తాత్పర్యం: వేదార్థచింతనవలనక్షర - అక్షరతత్వాల వివేకం కలుగుతుంది. వీటిలో క్షరాన్ని విడిచిపెట్టి అక్షరతత్వాన్ని స్థిరమైన నిష్టతో స్పీకరించాలి.

- తే.** అక్షరం బగు పంచవింశాఖ్య తత్త్వ , తత్త్వరత మున్నఁ గేవలత్వము ఘుటిల్లు
వినుము కేవలత్వమున పుట్టింశదర్శ , నంబు పురుషున కొదవి తన్నయత గలుగు. 145

ప్రతిపదార్థం: అక్షరంబు+అగు= అక్షరము అనబడే; పంచవింశాఖ్య= ఇరవై అయిదవదైన; తత్త్వ= తత్త్వంపట్ల; తత్త్వరతన్= తాత్పర్యంతో; ఉన్నన్= ఉన్నట్లయితే; కేవలత్వము= కేవలత్వస్తి; ఘుటిల్లున్= సంభవిస్తుంది; వినుము= ఓ విశ్వాపసూ! ఆలకించుము; కేవలత్వమునన్= ఆ కేవలతా సిద్ధివలన; పురుషునకున్= పురుషుడికి; పట్ట+నింశదర్శనంబు= ఇరవై ఆరవదైన పరతత్వ సాక్షాత్కారం; ఒదవి= లభించి; తద్+మయత= దానితో తాదాత్మం; కలుగున్= సిద్ధిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఇరవై అయిదవదైన అక్షరతత్వాన్ని ఉపాసిస్తే క్షరాతీతమైన కేవలత్వం సిద్ధిస్తుంది. దానివలన ఇరవై ఆరవదైన పరతత్వం సాక్షాత్కరిస్తుంది. తాదాత్మం కలుగుతుంది.

- K.** పురుషుని నవ్యక్తము రెం , దు రూపులుగఁ జాచు టొపైడు తెఱం గతఁడుం
బురుషోత్తముండు నరయఁగ , నిరువురుగా రతఁడ యాతఁ డిది నిజము సుమీ. 146

ప్రతిపదార్థం: పురుషునన్= పురుషతత్వాన్ని; అప్రక్కమున్= ప్రక్కతిని; రెండు రూపులుగున్= వేరువేరైన రెండు తత్వాలుగా; చూచుట= చూడటమనేది; ఒపైడు తెఱంగు= ఒప్పుయిన పద్ధతియే; అతఁడున్= పరముడు అనబడే ప్రభుద్భపురుషుడూ; పురుషోత్తముడున్= పురుషోత్తముడు అనబడే ఇరవై ఆరవతత్వమూ; అరయఁగున్= పరిశిలించి చూస్తే; ఇరువురు కారు= విడివిడిగా ఇద్దరు కారు; అతఁడు+అ= అతడే; అతఁడు= ఆతడు; ఇది; నిజము సుమీ= సత్యం సుమా!

తాత్పర్యం: పురుషుడినీ, ప్రక్కతినీ వేరువేరు రూపాలుగా చూడట మనేది సమంజసనమే. కాని, పరముడూ పురుషోత్తముడూ వేరువేరు కాదు. ఇద్దరూ ఒకటే. (ఇరవై అయిదూ ఇరవై ఆరూ తత్వాలకు భేదం లేదని).

- K.** పురుషోత్తమ పుట్టింశక , పరమేశ్వర నామకములు వరఁగును విను మా
పరమునకు నదియ నిష్టళ , నిరంజనానంద బోధనిత్వం బనఫూ!'' 147

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ! = పవిత్రుడా! విశ్వాపసూ! వినుము; ఆ పరమునకున్= ప్రసిద్ధుడైన ఆ పరమాత్మకు; పురుషోత్తమ= పురుషోత్తముడనీ; పడ్మింశక= ఇరవై ఆరవ తత్వమనీ; పరమేశ్వర= పరమేశ్వరుడనీ; నామకములు= ప్రసిద్ధమైన నామధేయాలు;

పరసును= ఉన్నాయి; అదియ= అదే; నిష్టుళ= నిర్ణయం; నిరంజన= నిరంజనం; ఆనంద= ఆనందం; బోధ= జ్ఞానం; నిత్యంబు= నిత్యం.

తాత్పర్యం: పురుషోత్తముడూ పణ్ణింశకతత్త్వమూ పరమేశ్వరుడూ అనేని ఆ పరమాత్మకే పేర్లు. (ప్రభుద్భుదైన జీవాత్మకే పరమాత్మడని లోగడ వివరించాడు). అదే నిష్టులం. అదే నిరంజనం. అదే ఆనందం. అదే జ్ఞానం. అదే నిత్యం'.

వ. అని చెప్పిన విని విశ్వావసుండు ‘పంచవింశకతత్త్వంబునకుం బరంబు గలుగుటయు నది రూపింప నేకంబగుటయు నారద జైగీషవుదేవలకపిలశుకసుమంత పైలాదులైన పరమమునులగోష్ఠివిశేషంబుల విందు. వినినను నిస్సంశయంబగు బోధం బుభితంబు గామి నిన్నాత్మయించితి, నీపు సంయమిలోక సురలోక బ్రహ్మలోక ప్రభూత ప్రజ్ఞాన సంభావనీయుండవు). మటియ సందేహపనయంబు సేయవే యనుటయు నారదాయత్త చిత్తుండనై.

148

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్= అని యాజ్ఞవల్యుడు చెప్పగా; విని= గ్రహించి; విశ్వావసుండు= ఆ విశ్వావసువు; పంచవింశకతత్త్వంబునకున్= ఇరవై అయిదవ తత్త్వంకంటే; పరంబు= పరమైనది; కలుగుటయున్= ఉండటమూ; అది= ఆ తత్త్వం; రూపింపన్= నిర్మారిస్తే; ఏకంబు+అగుటయున్= ఒకటే కావటం అనేది; నారద= నారదుడూ; జైగీషవ్య= జైగీషవ్యుడూ; దేవల= దేవలుడూ; కపిల= కపిలుడూ; శుక= శుకుడూ; సుమంత= సుమంతుడూ; పైల+ఆదులైన= పైలుడూ మొదలైన; పరమమునుల= మహామునుల; గోష్ఠివిశేషంబులన్= చర్యాసందర్భాలలో; విందున్= విని ఉన్నాను; వినిననున్= విన్నప్పటికీ; నిస్సంశయంబు+అగు= సంశయరహితమైన; బోధంబు= జ్ఞానం; ఉండితంబు+కామిన్= కలగకపోవటంతో; నిస్సున్= నిన్ను; ఆశయించితిన్= ఆశయించాను; నీపు= ఓ యాజ్ఞవల్యుమహర్షి! నీపు; సంయమిలోక= నిగ్రహసంపన్నలైన మహర్షుల సమూహంలోనూ; సురలోక= దేవలోకంలోనూ; బ్రహ్మలోక= బ్రహ్మలోకంలోనూ; ప్రభూత= ప్రసిద్ధికేకైన; ప్రజ్ఞాన= తత్త్వజ్ఞానంతో; సంభావనీయుండవు= గౌరవింపబడుతున్నవాడవు; మదీయ= నా; సందేహా+అపనయంబు= సందేహస్తి తొలగించటం; చేయవే?= చేయవా?; అనుటయున్= అని అభ్యర్థించటంతో; నారద+అయత్త-చిత్తుండను+ఫి= నారదుడిని ధ్యానించిన హృదయం కలవాడనై - హృదయంలో నారదుష్టి ధ్యానించి యాజ్ఞవల్యుడు పలుకుతున్నాడు.

తాత్పర్యం: అని యాజ్ఞవల్యుడు చెప్పగా విశ్వావసుడు ‘ఇరవై అయిదవ తత్త్వానికి పైన మరొకటి ఉండటం, అది మరలా ఒకటే కావటం అన్న విషయాన్ని నారద, జైగీషవ్య, దేవల, కపిల, శుక, సుమంత పైలాదుల గోష్ఠి సందర్భాలలో విని ఉన్నాను. అయినా ఇంకా అనుమాన నివృత్తి కాలేదు. సర్వలోక పూజ్యుడవైన నీవే నా సందేహస్తి తొలగించాలి’ అని న న్నడుగగా, నారదుడిని ధ్యానించి.

క. మునిగోష్ఠివలని కొఱతయే , విను భవదీయాంతరంగవృత్తి కలుపుయై
నిను సంశయాత్మనింగా , నొనలించుచు నున్నయిది సముజ్ఞులతేజా!

149

ప్రతిపదార్థం: సముత్త+జ్ఞలతేజా= ప్రకాశించే తేజస్సు కలవాడా!; మునిగోష్ఠివలని కొఱతయే= నీ సంశయం తీరకపోవటం మహర్షుల గోష్ఠిలోని లోపమా?; విను; భవదీయ= నీ; అంతరంగవృత్తి= మనః ప్రవృత్తి - ఏకాగ్రత; కలుష్టును= కలుషితయై చెడిపోతే; విను, సంశయాత్మనింగా+కాన్= నిన్ను సంశయాత్మడిగా; ఒనరించుచునున్న+అది= చేస్తోంది.

తాత్పర్యం: ఓ తేజస్సే! నీ సందేహాం తీరకపోవట మనేది ఎవరి తప్పు అంటావు? మహర్షుల గోష్ఠిదా ఆ లోటు? కాదు కదా! ఏకాగ్రత కోల్పోయి నీ బుధ్ని కలుషం అయితే అది నిన్ను సంశయాత్మడిగానే ఉంచేస్తుంది మరి.

వ. ప్రసన్నకాగ్రచిత్తుండవై యాకర్ణింపు మని యిట్లంటి.

150

ప్రతిపదార్థం: (అందుచేత ఓ విశ్వావసూ!); ప్రసన్న= కలతదేరి ప్రసన్నమైన; ఏకాగ్రచిత్తుండవు+హ= ఏకాగ్రతతో ఉన్న చిత్తం కలవడవై; ఆకర్ణింపుము= వినుము; అని; ఇట్లు+అంటిన్= ఈ ప్రకారంగా పరికాను.

తాత్పర్యం: అందుచేత ఓ విశ్వావసూ! ప్రశాంతమైన మనస్సుతో వినుము' అంటూ ఇట్లు కొనసాగించాను.

క. ‘పురుషున కవ్యక్త పరి , స్ఫురణ శబలవృత్తి గలుగఁ బోయిన నతనిం

బురుషోత్తముఁ దనరు జనన , మరణాది వికారయుక్తి మాటయి యజ్ఞల్.

151

ప్రతిపదార్థం: పురుషునకున్= జీవాత్మునికి; అవ్యక్తి= ప్రకృతియొక్క; పరిస్ఫురణన్= స్ఫూర్తితో; శబలవృత్తి= అనేక రూపత్వం; కలుగన్+పోయినన్= కలిగినట్లయితే; అతనిన్= ఆ జీవాత్ముడిని; జననమరణ+అది= పుట్టుక చావు మొదలైన; వికారయుక్తి= వికారాలతో కూడి ఉండటమనేది; మాటు+అయి= మిషగా; అజ్ఞల్= తత్త్వజ్ఞాన రహితులు; పురుషోత్తముఁడు+అనరు= పురుషోత్తముడు అని అనరు.

తాత్పర్యం: ప్రకృతితో సాంగత్యంవలన పురుషుడికి అనేకరూపత్వం కలుగుతుంది. జనన మరణాది వికారాలు తప్పవు. ఇది కారణంగా అతడిని పురుషోత్తముడు అనకపోవటం అజ్ఞత. ప్రకృతి సాంగత్యంలో ఉంటూనే పురుషుడు తన నిఖిల్వత్తున్నాన్ని తెలిసికొనగలిగితే ప్రభుద్ధుడు అయినట్లే. జననమరణాది వికారాలు ఎన్ని ఉన్నా అతడిని (ప్రభుద్ధ జీవాత్మను) పురుషోత్తముడుగా గుర్తించటం విజ్ఞలు మాత్రమే చెయ్యగలరు.

వ. అని వెండియు.

152

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి మరల యూజ్ఞవలుగ్యైడు ఇట్లు అంటున్నాడు.

తే. ప్రకృతి పురుషునఁ గానదు, ప్రకృతిఁ గనుచు , సునికిఁ బురుషుండు పరమునఁ గనుట లేక యండుఁ, గనుఁ దద్దుయముఁ బరముండు, పరమ , వీక్షణము పురుషున కగు వెరపు వినుము. **153**

ప్రతిపదార్థం: ప్రకృతి= ప్రకృతితత్వం; పురుషునిన్= జీవాత్ముడిని; కానదు= దర్శించదు; పురుషుండు= జీవాత్ముడు; ప్రకృతిన్= ప్రకృతిని; కనుచున్+ఉనికిన్= దర్శిస్తూ ఉండటంచేత; పరమునిన్= పరమాత్ముడిని; కనుట= దర్శించటం; లేక+ఉండున్= లేకుండా ఉండిపోతాడు; పరముండు= పరమాత్మ; తద్+ర్యయమున్= ప్రకృతి పురుషతత్వాలు రెండింటినీ; కనున్= చూస్తాడు; పురుషునకున్= జీవాత్మకు; పరమవీక్షణము= పరమాత్మ దర్శనం; అగు= అయ్యే; వెరపు= ఉపాయం; వినుము.

తాత్పర్యం: ప్రకృతి పురుషుడిని చూడదు. ప్రకృతినే చూస్తా పురుషుడు పరమాత్మను దర్శించలేదు. పరమాత్మ మాత్రం ఈ రెండింటినీ చూస్తూ ఉంటాడు. పురుషుడు పరమాత్మను దర్శించే ఉపాయం ఏమిటో చెప్పుతాను వినుము.

క. స్నేహసహవాసములు స , మౌత్సహముఁ దలకొలుపఁ గాలమున మునుగుచు గా ధాహంకారమమత్వము , లీహఁ బెసుపఁ బ్రకృతిఁ బురుషుఁ దే ననుచుండున్.

154

ప్రతిపదార్థం: స్నేహసహవాసములు= స్నేహమూ, సహవాసమూ అనేవి; సమౌత్సహమున్= వ్యామౌత్సహన్మి; తలకొలుపన్= కలిగిస్తే; కాలమున్= బుతువులూ, సంవత్సరాలూ ఇతాదిగా ఉన్న కాలంలో; మునుగుచున్= మునిగిపోతూ; గాఢ= గాఢమైన; అహంకార=

అహంభావమూ; మమత్యములు= మమకారం అనేవి; ఈహన్= కోరికను; పెనుపన్= పెంపాందించగా; పురుషుడు= జీవాత్ముడు; ఏను= నేను; ప్రకృతిన్= ప్రకృతిని; అనుచుండున్= అనుకుంటూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: పురుషుడికి ప్రకృతితో స్నేహమూ, సహవాసమూ తప్పవు. అని అతడిలో ప్రకృతిపట్ల వ్యామోహం కలిగిస్తాయి. దానితో కాలంలో మునిగిపోతాడు. అహంకార మమకారాలు కోరికను పెంచుతాయి. ఇంక ఈ జీవాత్ముడు నేనే ప్రకృతిని' అనుకొంటూ ఉంటాడు. ఈ వ్యామోహం ఉన్నంతవరకూ పురుషుడికి 'పరమవీక్షణము' లభించదు.

క. అది లెస్సగ విడిచి ప్రకృతి , కుదకనిభాకలనమును రుఖోపమ తనకుం
బటిలుఁడయి చూడనేల్లిన , విదితం బగు దానితోడి వేర్పా టనఫూ!

155

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= పాపరహితుడా! - విశ్వావసూ!; అది= ప్రకృతిని నేనే అనే భావం; లెస్సగన్= బాగా; విడిచి= విడిచిపెట్టేసి; ప్రకృతికిన్= ప్రకృతికి; ఉదకనిభ+ఆకలనమును= నీటితో పోలిక; తనకున్= తనకు; రుఖు+ఉపమ= చేపతో పోలిక; పదిలుఁడు+అయి= జాగరూకుడై; చూడనేర్చినన్= చూడగలిగితే; దానితోడి వేర్పాటు= ప్రకృతితో తన విభిన్నత; విదితంబు+అగున్= స్వప్తపడుతుంది.

తాత్పర్యం: ఓ విశ్వావసూ! నేనే ప్రకృతిని అనే భావం విడిచిపెట్టి పురుషుడు చూడగలగాలి. ప్రకృతిని నీరుగా, తనను చేపగా దర్శించగలిగితే తనకూ ప్రకృతికీ ఉన్న వేర్పాటు ఏమిటో తెలుస్తుంది.

ఆ. ప్రకృతి దొఱగి తన్నుడున్నగా జాచు వి , వేక దృఢతు బంచవింశకుండ
సంగరహితమైన పడ్చింశపదము ని , స్ఫుంశయముగా గాంచు వంశవర్య!

156

ప్రతిపదార్థం: వంశవర్య!= గంధర్వవంశత్రేష్టుడా!; ప్రకృతి= ప్రకృతిని; తొఱగి= విడిచిపెట్టి; తన్నున్= తననుతాను; పన్నుగాన్= వేరుపడినవానిగా; చూచు= దర్శించే; వివేకదృఢతన్= జ్ఞానదృఢత్త్వంతో; పంచవింశకుండు= ఇర్పై అయిదవ తత్త్వమైన పురుషుడు (జీవాత్ముడు); సంగరహితము+ఖన= బంధరహితమైన; పడ్చింశపదమున్= ఇర్పవై ఆరవ తత్త్వమైన పరమస్తితిని; నిస్సంశయముగన్= నిస్సందేహంగా; కాంచున్= దర్శిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఓ విశ్వావసూ! ప్రకృతిని విడిచిపెట్టి తనను తాను భిన్నుడుగా గుర్తించగలిగిన దృఢవివేకం పురుషుడికి లభిస్తే అప్పుడు నిస్సంగమైన పరతత్త్వాన్ని నిస్సందేహంగా చూడగలుగుతాడు.

క. జననజరామృత్యు భయం , బున యోగసమేతసాంఖ్యముం బిరముగ నూఁ
దిన యతులు నిర్దమత్యం , బును బడయుదు రష్పరంబు పొం దచలముగన్.

157

ప్రతిపదార్థం: జనన= పుట్టుట; జరా= ముసలితనం; మృత్యు= చాపు అనే వీటివలన కలిగే; భయంబున్= భయంతో; యోగసమేత= యోగసహితమైన; సాంఖ్యమున్= సాంఖ్యాన్ని; తిరముగన్= స్థిరంగా; ఊదిన= ఆశ్రయించిన; యతులు= యోగులు; నిర్మమత్యంబున్= మమకార రహితస్తితితో; ఆ+పరంబు+పొందు= ఆ పరతత్త్వసాన్నిధ్యాన్ని; అచలముగన్= నిశ్చలంగా; పడయుదురు= పొందుతారు.

తాత్పర్యం: జననమృత్యుభయాలతో యోగసాంఖ్యాలను ఆశ్రయించిన యతీశ్వరులు నిర్మమత్యస్తితితో పరతత్త్వ సాన్నిధ్యాన్ని సుస్థిరంగా అనుభవిస్తారు.

శ. అపునరావృత్తిపదం బగు నష్టదంబు సూచ పరం' బని చెప్పి వెండియు.

158

ప్రతిపదార్థం: అపునరావృత్తి పదంబు+అగు= పునర్జన్మ అనేది లేని స్తానమైన; ఆ+పదంబు+చూచె= ఆ స్థితియే సుమా!; పరంబు= పరతత్త్వమంటే; అని; చెప్పి= పలికి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: పునర్జన్మ లేని స్తానమైన, ఆ స్థితియే పరతత్త్వ మంటే' అని పలికి మరల.

క. నెట్టున చూడమి నయ్యడు , నట్టింది యొకచూపునం బరానందంబున్

గట్టిగఁ జేయగ వికృతులు , పుట్టక పురుషుండు తత్త్వబోధాత్ముడగున్.

159

ప్రతిపదార్థం: నెట్టున= పూనికతో; చూడమిన్= చూడకపోవటంవలన; అయ్యడు+అట్టిది= ఏర్పడేటువంటిది; ఒకచూపున్= ఒక ప్రత్యేక అవగాహనతో; పరానందంబున్= పరమ అనబడే ఆనందాన్ని; గట్టిగఁ+జేయగన్= స్థిరపరుచుకుంటే; వికృతులు= సత్కరజస్తమోగుణ సంబంధమైన వికారాలు; పుట్టక= కలగకుండా; పురుషుండు= జీవాత్ముడు; తద్= ఆ పరమాత్మకు సంబంధించిన; ప్రబోధ+ఆత్ముడు+అగున్= జ్ఞానంతో కూడినవాడు అవుతాడు.

తాత్పర్యం: 'నేను ప్రకృతికంబే భిన్నడను' అనే పూనికతో చూడకపోవటం వలన కలిగేది, ఒక ప్రత్యేకమైన అవగాహనతో కూడిన చూపుతో చూపే, అందువలన కలిగే పరమానందాన్ని స్థిరపరుచుకొనగలిగితే పురుషుడికి ఏ వికారాలూ ఉండవు. ప్రభుద్వండు అవుతాడు.

క. పురుషోత్తముండుఁ బురుషుడు , నిరువు రగుట గలదు గలిగేనేనియుఁ బురుషుం

బురుషోత్తమునందుఁ గలపు , వెరవున నేకత్వమహిమ విజ్ఞాతమగున్.

160

ప్రతిపదార్థం: పురుషోత్తముండున్= పరమాత్ముడూ; పురుషుండున్= జీవాత్ముడూ; ఇఱవురు+అగుట= ఇద్దరుగా విభిన్నలు+కావటం; కలదు= ఉంది; కలిగేనేనియున్= ఉన్నప్పటికీ; పురుషున్= జీవాత్ముడిని; పురుషోత్తమునందున్= పరమాత్మలో; కలపు= పక్ష్యచేసే; వెరవున్= ఉపాయంలో; ఏకత్వమహిమ= ఏకత్వం తాలూకు గొప్పతనం; విజ్ఞాతము+అగున్= తెలివిడికి వస్తుంది.

తాత్పర్యం: పురుషోత్తముడూ, పురుషుడూ విభిన్న లనటమూ ఉన్నది. అయినా ఇద్దరినీ కలిగే ఉపాయంలోనే ఏకత్వమహిమ సాధకుడికి అనుభవంలోనికి వస్తుంది. (సాంఖ్యయోగాలద్వారా ఇది సిద్ధిస్తుందని).

క. ఇది విజ్ఞానము కృత్యము , తుది విజ్ఞానాత్ముడు నగు, దుర్దభము ప్రశాం

తి దశాహీనాత్ముల క , ప్వదమంచి, మోక్షంబు మమత వాసినఁ గల్లున్:

161

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఏకత్వమహిమ విజ్ఞాతం కావటమనేది; విజ్ఞానము కృత్యము= విద్యవలన జరిగేపని; తుదిన్= కట్టకడపటికి; విజ్ఞానాత్ముడున్= పురుషుడు విద్యావంతుడు కూడా; అగున్= అవుతాడు; ప్రశాంతిదశా+హీన+అత్ములకున్= చిత్రశాంతి అనే దశలేనివారికి; ఆ+పదము+అది= ఆ పరమాత్మ స్తాయి; దుర్దభము= ఒకపట్టాన దౌరకదు; మమత= మమకారం అనేది; పాసినున్= వదిలిపోయినట్టయితే; మోక్షంబు= ముక్తి; కల్లున్= లభిస్తుంది.

తాత్పర్యం: జీవాత్మ పరమాత్మల ఏకత్వమహిమను ఎరుక పరచటమే విజ్ఞానం (విద్య) చేసేపని. చిత్రశాంతి అనేది లేనివాళ్ళకు పరానందం లభించదు. ఏకత్వమహిమ సిద్ధించదు. మమకారాన్ని విడిచిపెట్టుకొంటే మోక్షం లభిస్తుంది.

- వ. అని యుపదేశించిన విని విశ్వావసుండు ప్రమాదంబు నొంది ‘పథ్యంబును హితంబును దధ్యంబును నగుతెఱంగనుగ్రహించితి భవదీయ ప్రసాదంబునం గలంకదేత్తి నిర్మలండ నయితి’ నని పలికి సభక్తికంబుగా బ్రదక్షిణంబును ప్రణామంబును జేసి నిజస్థానంబున కలగె’ నని చెప్పి యాజ్ఞవల్యమునినాథుండు జనకజననాథుతో వెండియు నిట్లనియె.

162

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ విధంగా; ఉపదేశించినవ్వు= ఉపదేశించగా; విని; విశ్వావసుండు= విశ్వావసుడు అనే గంధర్వుడు; ప్రమాదంబున్+బంది= సంతోషించి; పథ్యంబును= ఆచరించదగినదీ; హితంబును= మేలుకూర్చేదీ; తథ్యంబును= నిజమైనదీ; అగు= అయిన; తెఱంగు= విధానాన్ని; అనుగ్రహించితి(వి)= నాకు దయచేశావు; భవదీయ= నీ; ప్రసాదంబున్= అనుగ్రహంతో; కలంక+తేఱి= కలతమంచి తేరుకుని తేటపడి; నిర్మలుండన్+అయితిన్= మలినరహితుడిని అయ్యాను; అని పలికి= ఇట్లా చెప్పి; సభక్తికంబుగాన్= భక్తితో; ప్రదక్షిణంబును= ప్రదక్షిణం; ప్రణామంబును= సాప్తాంగనమస్కరం; చేసి= ఆచరించి; నిజ స్థానంబునకున్= తన నెలవుకు; అరిగ్నే= వెళ్ళిపోయాడు; అని చెప్పి= ఇట్లా వివరించి; యాజ్ఞవల్యమునినాథుండు= మునీశ్వరుడైన యాజ్ఞవల్యుడు; జనక - జననాథుతోన్= జనేశ్వరుడైన జనకుడితో; వెండియున్= మరల; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా నేను ఉపదేశించగా వినిన విశ్వావసుడు ‘నాకు మేలుకూర్చేదీ ఆచరణయోగ్యమైనదీ, నిజమైనదీ అయిన మార్గాన్ని చెప్పావు. నీ అనుగ్రహంవలన తేటపడ్డాను’ అని నాకు నమస్కరించి, విశ్వావసుడు సెలవు తీసికొన్నాడు’ అని యాజ్ఞవల్యుడు ఇంకా ఇట్లా చెప్పసాగాడు.

- క. ‘మానవపతిసత్తము! యించు, జ్ఞానము బ్రహ్మది దివిజ సంయమిమత మే

వ్యాసికి మోక్షంబునకుం, దాన తెరువు - తెరువు లొండ్లు దలపం గలవే?

163

ప్రతిపదార్థం: మానవ+పతిసత్తము!= రాజ్యాంత్రమా!; ఈ జ్ఞానము= నేను ఇంతవరకూ ఉపదేశించిన ఈ విధ్య; బ్రహ్మ+ఆది= బ్రహ్మమొదలైన; దివిజ= దేవతల; సంయమి= నిగ్రహసంపన్నలైన మునీశ్వరుల; మతము= అభిమతం; ఏ+వాసికిన్= ఎవడికైనా; మౌర్యంబునకున్= ముక్కికి; తాను+అ= అదియే; తెరువు= మార్గం; ఒండ్లు+తెరువులు= వేరే మార్గాలు; తలఁన్= ఎంత ఆలోచించినా; కలవే?= ఉన్నాయా? (లేవని భావం).

తాత్పర్యం: జనకరాజోంత్రమా! ఇంతవరకూ నేను చెప్పింది బ్రహ్మది దేవతలకూ, మునులకూ సమ్మతమైన మతం. ఇదే ముక్కికి మార్గం. మరి వేరే మార్గాలు లేనే లేవు.

- ఆ. జ్ఞానమునన కాని జన్మజరామ్యత్వం, వుల జయించునట్టి యలఘు మోక్ష పదము గల్ల నేర దబి కారణముగ ను, జ్ఞాన మెల్లబంగి సాధ్యతమము.

164

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానమున్+అ+కాని= జ్ఞానంచేతనే తప్ప; జన్మ= పుట్టుక; జరా= ముసలితనం; మృత్యుపులన్= మరణం అనే విటిని; జయించునట్టి= జయించేటువంటి; అలఘుమోక్షపదము= ఆ గొప్ప ముక్కిపదవి; కల్పన్ నేరదు= లభించదు; అది కారణముగన్= అందుచేత; ఎల్లభంగిన్= సర్వవిధాలా; సుజ్ఞానము= ఈ మంచిజ్ఞానం (విధ్య); సాధ్యతమము= తప్పకుండా సాధించవలసిన వాటి అన్నింటిలో ఉత్సూతమమం.

తాత్పర్యం: జననమరణాలను జయించటమే మోక్షపుదవి. అది కేవలం ఈ జ్ఞానంచేతనే లభిస్తుంది కాబట్టి జ్ఞానసాధన అనేది అన్నివిధాలా ఉత్సూతమమం కర్తవ్యం.

క. గురువు దెవ్వడైననగు ని, హేర వుపదేశించువాడు వేల్పుగ త్రద్ధ
పరమతి గావలయు జనన, మరణంబులు త్రద్ధ లేని మనుజునిఁ బొదువున్.

165

ప్రతిపదార్థం: గురువుడు= ఆచార్యుడు; ఎవ్వుడు+పన్న+అగున్= చతుర్వర్గలలో ఎవడయినా కానిముగై; ఈ+వెరవు= ఈ ఉపాయాన్ని; ఉపదేశించువాడు+లు= ఉపదేశించినవాడే; వేల్పుగన్= దేవడుగా; శ్రద్ధసర+మతిన్= శ్రద్ధతోకూడిన బుద్ధికలవాడు; కావలయున్= కావాలి; జననమరణంబులు= ఈ జననజరామృత్యువులు; శ్రద్ధలేని= శ్రద్ధలేనటువంటి; మనుజునిన్= మానవుడిని; పొదువున్= పొదువుకుంటాయి లేక ఆవరిస్తాయి.

తాత్పర్యం: చతుర్వర్గలలో గురువు ఎవడైనా కానిముగై, ఈ ఉపాయం చెప్పినవాడే దేవత. శిష్యుడికి అంతటి శ్రద్ధ ఉండాలి. శ్రద్ధ లేకపోతే జననమరణరూపమైన అజ్ఞానం వదలదు. పొదువుకొనే ఉంటుంది.

క. విను మజ్జానంబునఁ గ, భ్రూనిరూఢత గలుగు దాన మలగువు జననం
బును మరణము సమ్మక్ జ్ఞాన న నిత్యుఁ డగువాడు మోక్షముఁ జుల్మఁ గనున్.

166

ప్రతిపదార్థం: వినుము= రాజు! ఆలకించు; అజ్ఞానంబున్ని= అవిద్యవలన; కర్మనీరూఢత= కర్మచరణమనే బంధంలో కూరుకుపోవటమనేది; కలుగున్= జరుగుతుంది; దానన్= అందుచేత; జననంబును-మరణమున్= జననమరణాలు; మలగువు= అంతరించవు; సమ్మక్+జ్ఞాన+నిత్యుఁడు+అగువాడు= సరియైన విద్యపట్ల నిష్ట కలిగినవాడు; మోక్షమున్= ముక్తిని; చుల్మన్= తేలికగా; కనున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: రాజు! వింటున్నావా! అజ్ఞానంవలన జీవాత్ముడు కర్మచరణబంధనంలో కూరుకొనిపోతాడు. అతడికి జననమరణాదులు అంతరించవు. మోక్షపదం లభించదు. సరియైన జ్ఞానం కలవాడికి ముక్తి కరతలామలకం.

క. ఈ వెర వుఁదుము స్వపు! నను, నీ వడిగిన యంతయును వినిశ్చయకృతి సం
భావితముగాఁగఁ జెప్పితుఁ, బోఖిదువుము శోకమోహమును, నిలుపు ధృతిన్.

167

ప్రతిపదార్థం: నపు!= రాజు!; ఈ వెరవు= ఈ మార్గాన్ని; ఊదుము= ఆశ్రయించుము; ననున్= నమ్మ; నీవు; అడిగినయంతయునున్= అడిగినంతా; వినిశ్చయకృతిన్= ఏ సందేహమూ, సంశయమూ లేని విశ్వయరీతిలో; సంభావితముగాఁగన్= అందరూ ఒప్పి మెచ్చేట్లు; చెప్పితిన్= వివరించాను; శోకమోహమును= దుఃఖహాతువైన మోహాన్ని; పోన్+విడువుము= వదలించుకొముగై; ధృతిన్= ధైర్యాన్ని; నిలుపు= అలవరచుకొముగై.

తాత్పర్యం: రాజు! ఇప్పటివరకూ నేను ఉపదేశించిన ఈ మార్గాన్ని ఆశ్రయించుము. నీవు నన్ను అడిగినదంతా నలుగురికి సమ్మతమైన పద్ధతిలో ఏ సందేహాలకూ తావులేకుండా వివరించి చెప్పాను. శోకహాతువైన మోహాన్ని లేదా శోకాన్ని, మోహాన్ని, విడిచిపెట్టుము. జ్ఞానంవలన కలిగే ధైర్యం నిలుపుకొముగై.

క. అని చెప్పిన ముఖితుండై, జనకుఁడు శోకాభిభావ సంగవిరహితం
బును బ్రహ్మధ్యానపరం, బును నగు చిత్తంబుతోడ ముఖితుం డగుచున్.

168

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పినన్= యాజ్ఞవల్యుడు ఇట్లు చేప్పేసరికి; జనకుఁడు= జనకమహారాజు; ముఖితుండై= సంతోషించినవాడై; శోక+ఆది= దుఃఖమూ మొదలైన; భావ= భావాలతో; సంగవిరహితంబును= సాంగత్యం లేనిదీ; బ్రహ్మధ్యాన పరంబును= పరమాత్మను ధ్యానించటంలో సక్తమైనదీ; అగు= అయిన; చిత్తంబుతోడన్= అంతరంగంతో; ముఖితుండు+అగుచున్= సంతోషించినవాడు అపుతూ.

తాత్పర్యం: యాజ్ఞవల్యుయైడు ఇట్లా వివరించి చెప్పేసరికి జనకమహారాజు సంతోషపడ్డాడు. దుఃఖాది భావాలను విడిచిపెట్టేసి బ్రహ్మధ్యానంలో జనకుడి చిత్తం సంలగ్నమయ్యాంది. అందువలన మరీ సంతోషం కలిగింది. ఆ ఆనందంలో అట్లా ఉండిపోయాడు.

విశేషం: సంశోధిత ముద్రణ ప్రతిలో ముదితుండై - ముదితుండగుచున్ అనే పారమే కనపడుతున్నది. వావిళ్ళవారి ప్రతిలోనూ ఇట్లాగే ఉన్నది. ఇది పునరుత్కే 'ముని నతుఁడగుచున్' అనే పారాంతరాన్ని సంశోధితముద్రణ అథస్వాచికగా ఇచ్చింది. దాన్ని స్వీకరిస్తే పునరుత్కే తొలిగిపోతుంది. ముని= యాజ్ఞవల్యై మహారాజుకి; నతుఁడు+అగుచున్= నమస్కరిస్తూ - ఉండెను అని అన్యయం మరింత సమంజసంగా ఉంటుంది.

వ. ఉండెం బాండవాగ్రజా! యా యాజ్ఞవల్యైమునివరు వాక్యరూపంబునన యే నిమ్మహానీయజ్ఞానంబు నీ కుపదేశించితి' నని చెప్పి భీమ్ము డతనితో 'నీ విందుల తాత్పర్యంబు గలిగి యార్యగ్రీతంబులగు శోకమోహిప్రాకృతభావంబులం దొఱంగి సుఖి వగు' మనిన విని య కౌంతేయాగ్రజుండు సంతుష్టాంతరంగుండై యగ్గాంగేయునకుం బ్రాహ్మమిల్లి 'గృహస్థధర్మంబు పరిత్యజింపక మోక్షంబు వడయుట గలుగనోపునే?' మధీయ చిత్తంబు సంశయాయత్తం బగుచుండు; నిక్కాలుష్టంబు వాపవే' యని యభ్యర్థించిన నతండు 'జనకసులభాసంవాదం బను నితిపరిసంబు గలుగు దాన నేతత్సంశయంబు వాయు దానిం జెప్పేద విను' మని పలికి యతని కిట్లనియె.

169

ప్రతిపదార్థం: ఉండెన్= ఉన్నాడు; పాండవ+అగ్రజా!= ధర్మరాజా!; ఈ యాజ్ఞవల్యైమునివరు= ఈ యాజ్ఞవల్యైడనే మునిశ్వరుడి; వాక్యరూపంబునవ్వే+అ= పలుకుల ప్రకారమే; ఏను= నేను; ఈ+మహానీయ జ్ఞానంబున్= ఈ గొప్ప విద్యను; నీకున్= నీకు; ఉపదేశించితిన్= ఉపదేశించాను; అని చెప్పి= అని తెలిపి; భీమ్ముడు= భీష్మచార్యుడు; అతనితోన్= ఆ ధర్మరాజుతో; నీపు; ఇందులన్= ఈ విషయంపట్ల; తాత్పర్యంబు= శ్రద్ధ; కలిగి= వహించి; అర్య= సజ్జనులచేత; గ్రీతంబులు+అగు= నింద్యాలయిన; శోక మోహ+అది= దుఃఖమూ, వ్యామోహమూ మొదలైన; ప్రాకృత భావంబులన్= ప్రకృతి సంబంధమైన భావాలను; తొఱంగి= విడిచి; సుఖిని= సుఖవంతుడవు; అగుము= కమ్ము; అనినాన్= అని పలుకగా; విని; ఆ+కౌంతేయ+అగ్రజుండు= కుంతీపుత్రులలో పెద్దవాడైన ఆ ధర్మరాజు; సంతుష్ట+అంతరంగుండై= సంతోషించిన హృదయం కలవాడై; ఆ+గాంగేయునకున్= గంగాపుత్రుడైన ఆ భీమ్ముడికి; ప్రణమిల్లి= నమస్కరించి; గృహస్థధర్మంబు= గృహస్థాశ్రమాన్ని; పరిత్యజింపక= విడిచిపెట్టుకుండా; మోక్షంబు+పడయుట= ముక్కి పాందటం; కలుగన్+ఒపునే?= సంభవిస్తుందా?; మధీయచిత్తంబు= నా అంతరంగం; సంశయ+ఆయత్తంబు+అగుచుండున్= ఈ సందేహానికి లోనపుతూ ఉంటుంది; ఈ+కాలుష్టంబు= ఈ మాలిన్యాన్ని; పాపవే?= దయచేసి తొలిగింపవా?; అని; అభ్యర్థించినాన్= ప్రార్థించేసరికి; అతండు= ఆ భీమ్ముడు; జనకసులభాసంవాదంబు+అను= ధర్మధ్యజుడనే జనకమహారాజు, సులభాదేవి - వీరిద్దరిమధ్యానడిచిన వివాదం అనే; ఇతిహసంబు= ఒక పూర్వవ్యత్రాంతం; కలుగున్= ఉంది; దానన్= ఆ కథతో; ఏతత్త+సంశయంబు= నీ ఈ సందేహం; పాయున్= తొలిగిపోతుంది; దానిన్= ఆ సంవాదాన్ని; చెప్పేదన్= చెబుతాను; వినుము; అని పలికి= అని చెప్పి; అతనికిన్= ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియేన్= ఇలా వివరించాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! యాజ్ఞవల్యైముని పలుకుల ప్రకారమే నేను ఈ గొప్పవిద్యను నీకు ఉపదేశించాను; అని చెప్పి భీమ్ముడు 'నీవు దీనియందు శ్రద్ధకలిగి సజ్జనులు గ్రీంచే శోకమోహలను త్యజించి సుఖిని కమ్ము' అని ధర్మరాజుతో పలుకగా అతడు సంతోషించి భీమ్ముడికి నమస్కరించి 'గృహస్థధర్మాన్ని వడలకుండా మోక్షం పాందవచ్చునా? అనే అనుమానం నా మనస్సులో ఉన్నది. దానిని తొలిగించు' మని వేడుకొన్నాడు. భీమ్ముడు

‘జనకసులభాదేవుల నడుమ జరిగిన సంవాద మనే ఇతిహాసాన్ని విను’ మని, ‘దానివలన సందేహాలన్ని తొలగిపోతాయి. దానిని విను’ మని ధర్మరాజుతో ఇట్లా అన్నాడు.

భీష్ముడు ధర్మరాజునకు జనక సులభా సంవాదంబు సెప్పుట (సం. 12-308-3)

K. సులభాభిధాన యగునొక , లలన విమలయోగధర్మ లంపటు జనకుం

గెలన విని యతని బోధము , కొలఱి పరీక్షింపు దనకుఁ గోత్ర వొడమినన్.

170

ప్రతిపదార్థం: సులభా+అభిధాన+అగు= సులభ అనే పేరుగలదైన; ఒక లలన= ఒక వనిత; విమల= పవిత్రమైన; యోగధర్మ= యోగాచరణంలో; లంపటున్= పూర్తిగా మునిగిపోయిన; జనకున్= ధర్మధ్యజాడనే జనకమహారాజును; కెలనన్= సమీపంలోనే (ఉన్నాడని); విని= తెలిసికొని; అతని= ఆ జనకుడి; బోధముకొలది= జ్ఞానం లోతు; పరీక్షింపన్= పరీక్షించాలని; తనకున్= తనకు; కోర్కు= కోరిక; పొడమినన్= కలుగగా.

తాత్పర్యం: అనగా అనగా ఒక వనిత. ఆవిడపేరు సులభ. యోగ ధర్మాలను ఒక వ్యసనంవలె ఆచరిస్తున్న జనకమహారాజును పరీక్షించాలనీ, అతడి జ్ఞానం తాలూకు లోతు ఎంతో తెలిసికొనాలనీ ఆవిడకు ఒక కోరిక కలిగింది. జనకమహారాజు ఆ దగ్గరలోనే ఉన్న డని తెలిసికొన్నది.

v. నియమాచరణక్రమం బగు శరీరంబు యోగప్రభావంబున డాచి సుందరసుకుమారం బగు నాకారంబు వహించిజనకుంగాంచిభిక్షావృత్తిత్వసూచకంబులగువచనంబులుపస్యసించిననతండాసనపాదాశ్వర్మనంబు లాచలించి మహానీయంబగు బోజనం బోస్తిన సంతృప్తిం బోంబి యివ్విదేహపతికి నాసన్నంబగు సుచితాసనంబున నాసీనయైయుండి యాతండు ముక్కుండగుఁ గామిఁ గనుగొను తలంపున నిజానుభావంబున నతని చిత్తంబు ప్రవేశించి మారవికారంబు భావించి.

171

ప్రతిపదార్థం: నియమ+ఆచరణ= యోగ నియమాలను ఆచరించటం వలన; కృశంబు+అగు= చిక్కిపోయిన; శరీరంబున్= తన శరీరాన్ని; యోగప్రభావంబునన్= యోగశక్తితో; డాచి= మరుగుపరచి; సుందర సుకుమారంబు+అగు= సుందరమూ, సుకుమారమూ అయిన; ఆకారంబు= రూపం; వహించి= ధరించి; జనకున్= జనకమహారాజును; కాంచి= సమీపించి; భిక్షావృత్తిత్వం= తాను భిక్షావృత్తితో ఉన్నాను అనే విషయానికి; సూచకంబులగు= సూచకాలైన; వచనంబులు= మాటలు; ఉపస్యసించినన్= పలికే సరికి; అతండు= ఆ జనకుడు; అసన పాద్య+అర్పనంబులు= కూర్చువటానికి ఆసనం; కాశ్మీ కడుక్కొపటానికి నీళ్ళు అందివ్యటమనే గౌరవాలు; ఆచరించి= చేసి; మహానీయంబు+అగు= గొప్పదైన; బోజనంబు+బనర్ధినన్= విందుబోజనం ఏర్పాటు చేయగా; సంతృప్తిన్+పాంది= ఆవిడ సంతుష్టరాలై; ఆ+విదేహపతికిన్= ఆ జనకమహారాజుకు; ఆసన్నంబు+అగు= సమీపంలో ఉన్న; ఉచిత+అసనంబునన్= సముచిత పీరంమీద; ఆసీనయై యుండి= సుఖంగా కూర్చుని; ఆతండు= ఆ జనకుడు; ముక్కుండు= సంగవిరహాతుడు; అగున్ కామిన్= అవునోకాదో; కనుగొను తలంపునన్= తెలిసికొనే ఉద్దేశంతో; నిజి= తన; అనుభావంబునన్= కట్టాడి చేప్పలతో; అతని చిత్తంబు= ఆ జనకుడి హృదయం (లోనికి); ప్రవేశించి= చౌరబడి; మారవికారంబున్= మన్మథవికారాన్ని; భావించి= ఉపాంచి.

తాత్పర్యం: ఆమె యోగప్రభావంతో చిక్కిపోయిన తన శరీరాన్ని మరుగుపరిచి, అందమైన శరీరాన్ని తెచ్చిపెట్టుకొని, జనకుడివద్దకు వెళ్ళి, తాను భిక్షుకి నన్నట్లుగా తోచే మాటలు అతడితో అనగా, ఆయన ఆమెను సాదరంగా ఆహ్వానించి, బోజనం పెట్టి, సుఖాసీనురాలినిగా చేశాడు. అతడు నిజంగా విరక్తుడగునో కాదో పరీక్షించటానికి తన చేప్పలతో ఆమె మన్మథవికారాన్ని కలిగించబోయింది.

క. తన లోచనదీష్టుల న , మ్యానుజపతి మొగంబునందు మల్లడిగొనుఁ జే
సిన నమ్మహంత్యుఁ దప్ప , ధృతయన తలఁ పెత్తిగి జనిత మందస్తైతుఁడై.

172

ప్రతిపదార్థం: తన= ఆ సులభాదేవి తన యొక్క; లోచనదీష్టులన్= నేత్రకాంతులను; ఆ+మనజపతి= ఆ జనకమహారాజుగారి; మొగంబునందున్= ముఖంమీద; మల్లడిగొన్వు= గుంపుగా పెనవేసుకునేట్లు; చేసినన్= చేసేసరికి; ఆ+మహాత్ముడు= ఆ మహానుభావుడు; ఆ+పద్మసయను= ఆ పద్మాశ్మియొక్క; తలపు= ఆలోచనను; ఎత్తిగి= గుర్తించి; జనితమందస్తైతుఁడై= మొలకెత్తిన చిరునవ్వు కలవడై.

తాత్పర్యం: సులభాదేవి మన్మథభావసూచకాలైన తన మెరుపు చూపులను జనకమహారాజు ముఖంమీదికి వ్యాపింపజేసింది. అతడు ఆమె మనస్సును గ్రహించాడు. చిన్నగా నవ్వుకొన్నాడు. మెల్లగా ప్రశ్నించాడు.

ఆ. ‘ఎచటిసుండి యొచటికేగెద? వెష్టాలి , దాన? వేమి వెంటఁ దగిలి నడతు
సుదతి! నాకుఁ జెప్పు మంచి యట్టులుండె నా , మాట వీవు విను సమాదరమున.

173

ప్రతిపదార్థం: సుదతి!= అందమైన పలువరుస కలదానా!; ఎచటమండి+ఎచటికిన+ఏగెదవు?= ఎక్కడమండి ఎక్కడికి వెళతున్నావు?; ఎవ్వరిదానవు?= నీవెరవు?; ఏమిటి వెంట+తగిలి+నడతు(వు)= నీవు ఏమి చేస్తుంటావు?; నాకున్= నాకు; చెప్పుము= తెలియజేయము; అది+అట్టులు+ఉండెన్= అది అట్లా ఉంచి; నా మాటలు= నీకు చెప్పబోయే మాటలు; ఈపు= నీవు; సమాదరమునన్= శ్రద్ధతో; విను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ సుదతీ! నీవు ఎవరవు? ఏ ఊరు? ఎక్కడికి వెళ్ళుతున్నావు? ఏమి చేస్తుంటావు? వివరంగా చెప్పుము. దానికేంగానీ ముందు నేను చేపే మాటలు శ్రద్ధగా వినుము.

విశేషం: ఈ శతపథంలో జనకమహారాజు పేరు ధర్మధ్వజాడు. “పన్న్యాప ఫలిక: కళ్ళిధ్వభూప వృపతి: పురా! పైథిలో జనకో నామ ధర్మధ్వజ ఇతి ప్రతః॥” (12-308-4). మిథిలాధిపతులందరికి ‘జనకుడు’ అనేది సాధారణ నామధేయం. ఎవరికి వారికి ప్రత్యేకంగా విశిష్టామధేయాలూ ఉంటాయి. అది ఆ వంశంప్రదాయం. ఈ సులభ - జనకమహారాజును మిథిలానగరం వెళ్లి మంత్రిపండితసభా మధ్యంలో కలుసుకున్నట్టుగా వ్యాసుడు ముందే చెప్పాడు. “సా ప్రాప్య మిథిలాం రమ్యాం సమృద్ధజనసంకులామ్యి త్రైక్షచర్యాపదేశేన దదర్శ మిథిలేశ్వరమ్యా” (12-308-12). “అథ భుక్తవతీ ప్రీతా రాజువం మంత్రిభీర్వుతం , సర్వభాష్యవిదాం పుచ్చేయామాస భిక్షుకీి” (15). దీనిని తిక్కన 206వ వచనంలో ప్రస్తావించాడు. తన నేత్రకాంతులతో జనకుడి నేత్రకాంతులను సంయోజనచేసి (చూపుల పగ్గలు పెనవేసి - రశ్మి అంటే పగ్గమనికూడా) యోగబంధనంలో అతడిని బంధించింది అన్నాడు వ్యాసుడు. “ నేత్రాభ్యం నేత్రమోరస్య రశ్మిన్సంయోజ్య రశ్మిభిః , సా స్నా సంచోదయిష్యంతం యోగబంధైర్భంధ హ॥” (12-308-17).

సీ. పంచశిలుండను పరమమునీశ్వరు , శిష్ముండ నతనిచే శిక్షితంబు
గమలాక్షి సాంబ్రాయోగక్షితి పొలనం , బులఁ లివిధంబగు మోక్షధర్మ
మట్టుగావున సంశయము లేక ముక్కకా , మస్తి నమ్ముడు మార్గములను
నడచి పరంబున కెడపడకుండుదు , ముక్కి వైరాగ్యకమూల సూపె

తే. విను విరక్తి ధృఢ జ్ఞానజనిత గాన , బీపిత జ్ఞానమును విరక్తియు ధలింపఁ
బడిన బుధి నిర్ణయంద్వంత బరగు నింటి , యంద నిష్టి నిస్సంగుడనై చరింతు.

174

ప్రతిపదార్థం: కమలాశ్శి! = పద్మలవంటి కన్యలుగలదానా!; పంచశిఖండు+అను= పంచశిఖండు అనే పేరుగల; పరమమునీశ్వరు= మహమునివరుని; శిష్యండన్= శిష్యుడను నేను; సాంఖ్య - యోగ - క్షీతిపాలనంబులన్= సాంఖ్యమూ, యోగమూ, రాజ్యపరిపాలనమూ అనే వీటితో; త్రివిధంబు+అగు= మూడు విధాలైన; మౌక్షధర్మము= ముక్తి పద్ధతి (స్వభావం); అతనిచేన్= ఆ పంచశిఖగురునిచేత; శిక్షితంబు= (నాకు) నేర్పబడింది; అట్లు+కావున్= అందుచేత; సంశయము లేక= ఏ సందేహమూ లేకుండా; ముక్తకామస్తితిన్= కోరికలు తొలగిన స్థితితో; ఆ+మూడు+మార్గములను= ఆ మూడు మౌక్షపద్ధతుల్లోనూ; నడచి= ప్రవర్తించి; పరంబునకున్= పరతత్త్వానికి లేదా పరలోకానికి; ఎడపడక+ఉండుచున్= దూరం కాకుండా ఉండగలుగుతున్నాను; ముక్తి= మౌక్షమునేది; వైరాగ్యైకమూల+చూపే= వైరాగ్యమే మూలంగా కలది సుమా!; విను; విరక్తి= వైరాగ్యమునేది; దృఢ-జ్ఞాన-జనిత= నిశ్చలమైన జ్ఞానం వల్లనే పుషుతుంది; కాన్= కాబట్టి; దీపిత జ్ఞానమునున్= ప్రకాశించే జ్ఞానమూ; విరక్తియున్= అందువలన కలిగే వైరాగ్యమూ; ధరింపబడిన= రెండూ ధరించినటువంటి; బుద్ధి= అంతరంగం; నిర్ణయంద్వాతన్= సుఖదుఃఖాది ద్వయంద్వాలకు అతీతంగా; పరగున్= వ్యవహరిస్తుంది; ఇంటియంద= ఇంటిలోనే; నిల్చి= ఉండి; నిస్సంగుఁడవై= విరక్తుడవై; చరింతున్= సంచరిస్తూ ఉంటాను.

తాత్పర్యం: ఓ పద్మాశ్చి! పంచశిఖండు అనే మునీశ్వరుడికి నేను శిష్యుడను. ఆయన నాకు సాంఖ్యంలోనూ యోగంలోనూ రాజ్యపరిపాలనలోనూ - ఈ మూడింటా ముక్తిపొందే మార్గాలు ఉపదేశించారు. అందుచేత నిస్సంశయంగా నిష్కామంగా ఆ మూడు మార్గాల్లోనూ నడుస్తూ పరమాత్మకు సన్మిహితంగా ఉంటున్నాను. ముక్తికి వైరాగ్యమే మూలం. వైరాగ్యానికి జ్ఞానమే ఆధారం. కాబట్టి జ్ఞానంతో కలిగిన విరక్తి నా అంతరంగంలో ఉండటం వలన సుఖదుఃఖాలూ, రాగద్వేషాలూ వంటి ద్వయంద్వాలకు అతీతంగా జీవించగలుగుతున్నాను. ఇంటిలోనే (సంసారంతోనే) ఉండి కూడా నిస్సంగుఁడిగా మనుతున్నాను.

క. వనితా! చందనమునఁ బుఁ , సినుఁ గత్తిని వైసినను సుచిత్రత నా క

జ్ఞాను లిరుపురయందును సలి, , కనకము లోష్టమును సమము కాఁ గనుగొందున్.

175

ప్రతిపదార్థం: వనితా!= ఓ మగువా!; చందనమున్= మంచి గంధంతో; పూసిన్= పులిమినా; కత్తిని= ఖడ్డంతో; వైసిన్= ఖండించినా; నాకున్= నాకు; ఆ+జనులు= ఆ పనిచేసిన వ్యక్తులు; ఇరుపురయందున్= ఇర్దరిపట్లా; సుచిత్రత= ద్వేషం లేని మంచి మనస్సు కలిగి ఉండటమనేది; సరి= సమానం; కనకమున్= బంగారాస్తీ; లోష్టమున్= మట్టినీ; సమము+అ= సమానమే; కాన్= అయ్యట్టు; కనుగొందున్= చూస్తాను.

తాత్పర్యం: ఓ వనితా! నా శరీరానికి (కుడిభుజానికి) చందనం పులిమినా (ఎడమభుజాన్ని) కత్తితో నరికినా ఆ ఇర్దరి వ్యక్తుల పట్లా నేను రాగ-ద్వేష రహితంగా సమానంగా ఉండగలను. నా దృష్టిలో బంగారానికి, మట్టికీ తేడా లేదు. నాకు రెండూ సమానమే.

తే. జ్ఞానమును గర్భమును రెంటి సంగమంబు , నిష్టలుగ మౌక్షవిదులు వల్లింతు రాత్మ
శాస్త్రములు గని మద్దరుశాసనంబు , సుగమపదము తృతీయంబు సూపే యబల!

176

ప్రతిపదార్థం: అబల!= ఓ సుకుమారీ!; జ్ఞానమును= జ్ఞానమూ; కర్మమును= కర్మత్యాగమూ లేదా కర్మాచరణమూ; రెంటి= ఈ రెండింటి; సంగమంబున్= సాంగత్యాన్ని; నిష్టలుగన్= జ్ఞాననిష్టగానూ, కర్మనిష్టగానూ; మౌక్షవిదులు= ముక్తిస్వరూపం తెలిసినవారు; ఆత్మశాస్త్రములు+కని= ఆత్మతత్త్వాన్ని గురించే మౌక్షం గురించే శాస్త్రాలు చదివి; వర్ణింతురు= వివరించి చెబుతూ ఉంటారు; మత్త+గురు+శాసనంబు= మా గురువుగారి ఆళ్ళ(ఉపదేశం); సుగమపదము= తేలికగా పొందగినది; తృతీయంబు+చూపే= అది మూడవ నిష్ట సుమా!

తాత్పర్యం: ఓ సుకుమారీ! వేదాంతగ్రంథాలు చదివిన మోక్షవేత్తలు జ్ఞానానిష్ట - కర్మానిష్ట అనే రెండు మార్గాలు చెప్పుతూ ఉంటారు. కానీ, మా గురువుగారు చెప్పేది సులభమైన మూడవ మార్గం సుమా!

A. కీడుగని యొకండు గృహాధర్త ముడిగి సి, మాత్రయించు నాత్రమాంతరంబు దాన సంగ ముడుగడా నేర దచియొల్లి, మియును వలపుగాన మీననయన!

177

ప్రతిపదార్థం: మీననయన! = ఓ మచ్చెకంటి; కీడు+కని = ఏదో ప్రమాదాన్ని పొంది; ఒకండు = ఒక గృహాస్థి; గృహాధర్మము+ఉడిగి = గృహాస్తాశమాన్ని విధిచిపెట్టి; ఆశమాంతరంబున్ = సన్మాసాశమాన్ని (ఎందుకంటే); సమాశయించున్ = స్వీకరిస్తాడు; దానన్ = అట్లా స్వీకరించినందువలన; సంగము = తగుల్సైలు; ఉడుగగాన్+నేరదు = అంతరించిపోదు (మరొక ఆశమం - సన్మాసం); అది+ఒల్లమియున్ = గృహాస్తాశమం వద్దనటం కూడా; వలపు+కానన్ = ఒక కోరికయే కాబట్టి.

తాత్పర్యం: ఓ చేపకన్నుల బిన్నదానా! కుటుంబంలో ఏదో కీడు జరిగింది కదా అని ఒకడు గృహాస్తాశమం వదిలేసి సన్మాసాశమం స్వీకరిస్తాడు. అంతమాత్రాన అతడికి సాంగత్యం వదలదు. గృహాస్తాశమం వద్ద అని ద్వేషించటం కూడా ఒక సంగమే. రాగమే కాదు ద్వేషమూ పనికి రాదు సుమా!

K. దండముఁ గాషాయించును, ముండితయుఁ గమండలువును మోక్ష మొసగ వె ట్లిండేని లింగములకు ను, ఖుండజ్ఞాన ప్రదత్తకలనము గలదే?

178

ప్రతిపదార్థం: దండమున్ = సన్మాసులు ధరించే పొడవాటి కర్ర (త్రిదండి); కాషాయించును = కాషాయవత్తుదారణ; ముండితయున్ = గుండు కలిగియుండుట; కమండలువును = నీటి కమండలమూ - ఇవి; మోక్షమున్+ఒసగవు = మోక్షాన్ని ఇయ్యపు; ఎట్లు+అండు(వు)+ఏనిన్ = ఎలాగంటే; లింగములకున్ = చిప్పీలకు; అఖండ = అఖండమైన; జ్ఞాన = జ్ఞానాన్ని; ప్రదత్తకలనము = ఇష్వగలిగిన శక్తి; కలదే? = ఉన్నదా? (లేదని భావం.)

తాత్పర్యం: సన్మాసాశమం స్వీకరించాడు - అనటానికి చిప్పీలైన కాషాయదారణ, ముండనం, దండకమండల వహనం, ఇత్యాదులు మోక్షాన్ని ఇవ్వపు. బాహ్యచిప్పీలకు జ్ఞానప్రదానశక్తి ఉండదుగదా! జ్ఞానమనేది ఆత్మగుణం. ఈ చిప్పీలు ఏమీ లేకుండానూ జ్ఞాని ఉండవచ్చును.

విశేషం: ఎట్లు+అంటి(వి)+ఏనిన్ = ఎట్లంటేనిన్ అని ఉంటే అస్వయం హాయిగా కుదురుతుంది. కానీ అస్వాడు ప్రాసనియమం భంగపడుతుంది. అందు(వు)+ఏనిన్ = అందేనిన్ అని విభజించి ద-డలకు అభేదం కనక 'అందేనిన్' అని సమస్యయించాలి. 'అందురు- అండు' అనే రూపాల్లో దకారం డకారంగా మారటం ఉన్నది.

K. మగువా! దుఃఖము శిథిలం, బగునని లింగములు దాల్చు రమ్మెయి లే దె ట్లు? గొదుగునందుం గావున, వగవగ మోక్షదముగాగఁ వలయున్ గొదుగున్.

179

ప్రతిపదార్థం: మగువా! = ఓ వనితా! దుఃఖము = శోకమనేది; శిథిలంబు+అగున్+అని = తొలగిపోతుంది అనుకొని; లింగములు = కాషాయమూ మొదలైనపైరాగ్యచిప్పీలను; తాల్లురు = ధరిస్తూ ఉంటారు; ఆ+మెయి = ఆపాటి; గొదుగునందున్ = రాజలాంఘనమైన పెల్లగొడుగులోమాత్రం; లేదు+ఎట్లు? = లేదా ఏమిటి?; కాపునన్ = కాబట్టి; వగవగన్ = దుఃఖాలు కొనితెచ్చుకొనటానికి; మోక్షదము+కాగన్ = ముక్కిప్రదం అవ్యాధానికి; గొదుగున్ = కాషాయాదులతోపాటు గొడుగుకూడా; వలయున్ = కావలసిందే మరి!

తాత్పర్యం: దుఃఖం తొలగిపోతుందని కాషాయాది సన్మాసచిప్పీలను స్వీకరిస్తారు. ఆ పాటి శక్తి రాజలాంఘనంగా నేను ధరించే సితచ్ఛానికి మాత్రం లేదా! అది దుఃఖహేతువైనా ముక్కిప్రదమైనా గొడుగు అనేది నాకు తప్పదు.

(జ్ఞానం కాక కాపాయాదులే మోక్షాన్ని ఇచ్చేటట్లయితే నాకు నా గొడుగూ మోక్షదం అవుతుందని; జ్ఞానమే మోక్ష హేతువయినప్పుడు అది నాకు ఉన్నది కనుక ఇంక ఈ రాజలాంఘనాలు నాకు దుఃఖారణాలూ బంధనాలూ కొవని భావం.)

విశేషం: దీనికి మూలశ్లోకంలో భావం మరింత స్వప్తంగా కనపడుతున్నది. “అథవా దుఃఖాత్మిఫిల్యం విక్ష్య లింగే కృతా మతిః । కిం తదేవాక్ష సామాన్యం ఛత్రాదిషు న లక్ష్మీతే” (12-308-49). ఏ చిహ్నాలూ లేనంతమాత్రం చేత మోక్షం లభించదు. ఏవో కొన్ని లాంఘనాలు ఉన్నంతమాత్రంచేత అని బంధనాలూ కావు. చిహ్నాలు ఉన్న లేకపోయినా జీవుడు జ్ఞానంచేతనే ముక్తుడు అవుతున్నాడు. “అకించన్యే న మోక్షోఽస్తి కైంచిన్యే నాస్తి బంధనమ్ । కైంచిన్యే చేతరే షైవ జంతుః జ్ఞానేన ముచ్యతే॥” (12-308-50).

A. **జ్ఞానమునన కాని మానిని! లింగమూ , త్రమున ముక్తి యగునె? రాజ్యబంధ
రాగబంధ నిఖిల భోగబంధములఁ బ్రు , జ్ఞాసీఁ దునిమినాడ నది గతముగ.**

180

ప్రతిపదార్థం: మానిని!= ఒ మగువా!; జ్ఞానమునన్+అ+కాని= జ్ఞానం చేతనే తప్ప; లింగమాత్రమునన్= కాపాయాది చిహ్నాలను ధరించినంత మాత్రంచేత; ముక్తి+అగునె?= మోక్షం లభిస్తుందా?; రాజ్యబంధ= రాజ్యపరిపాలనం అనే బంధాన్ని; రాగబంధ= వ్యామోహం అనే బంధాన్ని; నిఖిల= సమస్తమైన; భోగబంధములన్= భోగబంధాలనూ; ప్రజ్ఞ+అసిన్= ప్రజ్ఞ అనే ఖడ్డంతో; తునిమినాడన్= ఖండించినవాడను; అది+కతముగన్= ఆ కారణంగా.

తాత్పర్యం: మానినీ! జ్ఞానంవలన మాత్రమే ముక్తి లభిస్తుంది. దండ కమండల కాపాయాది చిహ్నాలవలన కాదు. నేను రాజ్య, రాగ, భోగబంధాలను అన్నింటినీ జ్ఞానం అనే కత్తితో తెగకోసుకొన్నాను. అది కారణంగా ముక్తుడను అయ్యాను. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

విశేషం: అలం: రూపకం.

V. **ఇట్లు ముక్తుండ నైయున్న నాయెడ ముక్తత్వాముక్తత్వంబు లారయవేడి వచ్చి మచ్చిత్తంబు మెత్తన చొచ్చి
తిఱియ ప్రయోజనం బట్టుంగాక.**

181

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; ముక్తుండను+ఐ+ఉన్న= ముక్తుడిని అయి ఉన్న; నా+ఎడన్= నాయందు; ముక్తత్వ+అముక్తత్వంబులు= ముక్తుడా? అముక్తుడా? అనే లక్షణాలు; ఆరయన్= తెలుసుకోవటం కోసం; వేడి వచ్చి= కోరి వచ్చి; మత్త+చిత్తంబున్= నా హృదయాన్ని; మెత్తన= మెల్లగా; చొచ్చితి(వి)= ప్రవేశించావు; ప్రయోజనంబు= దీనికి ప్రయోజనం; ఇదియ= ఇదే, ఇంతే; అట్లున్+కాక= అట్లా కాక.

తాత్పర్యం: ఇట్లా ముక్తుడనై ఉన్న నన్ను పరీక్షించటానికి నా హృదయంలోనికి మెల్లగా ప్రవేశించావు. దీనికి ప్రయోజనం ఇంతే! అట్లా కాక.

T. **బ్రాహ్మణివి యోగినివి పరభార్య వబల! , భర్త ప్రోపితుఁ దేను సృపాలసుతుడ
వినుము గృహమేధ నాచారఘనుడ నిల్చి , నేను నీవు రమించుట నిందఁ దేద?**

182

ప్రతిపదార్థం: అబల!= ఒ సుకుమారీ!; బ్రాహ్మణివి= నీవు బ్రాహ్మణాస్త్రివి; యోగినివి= భిక్షుకివి; పరభార్యవు= పరకాంతవు; భర్త= నీ మగడు; ప్రోపితుడు= ఏదో పనిమిద దూరప్రాంతాలకు వెళ్లినవాడు; వినుము= ఆలకించు; ఏను= నేను; సృపాల సుతుడన్= క్షత్రియకుల సంజాతుడిని; గృహమేధన్= గృహస్తాత్మమంలో ఉన్నవాడిని; ఆచారఘనుడన్= ఆచారాలను

పాటించటంలో నిష్టకలవాడిని; ఇట్టి= ఇటువంటి; నేను= నేనూ; నివు= నివూ; రమించుట= సుఖించటమనేది; నిందన+ తేదె?= అపకీర్తి తీసుకురాదా?

తాత్పర్యం: మానినీ! నేను ముక్కుడనో కాదో పరీక్షించటంకొరకే నీవు నా హృదయంలోనికి ప్రవేశించావు అనుకొంటున్నాను. అట్లా కాక మరింకేదయినా శృంగారపరమైన శారీరకవాంఛతో ప్రవేశించినట్లయితే - వినుము. మరి నీవు బ్రాహ్మణకులంలో పుట్టినదానవు. నేను క్షత్రియుడను. నీవు యోగినివి. నేను గృహమేధిని. నీవు పరభార్యవు. నేను ఆచారపరుడను. ఇట్లాంటి నీవూ నేనూ రమించటం ఎంతటి నింద్యం! ఎంతటి అపకీర్తి!

వ. స్వతంత్రవైనీవు చేసిన యా యవినయంబున నెయ్యిది వాటిల్న నబి నీయండ నిలుచుం గాక! యనిపలికి వెండియు.

183

ప్రతిపదార్థం: స్వతంత్రవు+బా= స్వతంత్రురాలషైనీవు; చేసిన; ఈః అవినయంబునవ్= అవినీతివలన; ఎయ్యది= ఏది; పాటల్లిసన్= జరిగినా; అది; నీయందున్+లా= నీయందే; నిలుచున్+కాక!= నిలుచుగాకా; అని పలికి= అని పౌచ్చరించి; వెండియున్= మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: స్వతంత్రించి నీవు చేసిన ఈ అవినీతి వనివలన ఏమి జరిగినా అది నీకే చెందుతుంది గాక! అని చెప్పి, ఇంకా ఇట్లా అన్నాడు.

క. ‘నావలని రాగముననే , నీపిట్టెతి నను గెల్లు నిపుణతకుం గా
కీ వెడమాయల నిప్పుడు , బో విడువవు యోగశక్తి పొలుపు కలిమినే.

184

ప్రతిపదార్థం: ననున్= నన్ను; గెల్లు= జయించటం అనే; నిపుణతకున్+కాక= నైపుణ్యంకోసం కాకుండా; ఈ+వెడమాయలన్= ఈ రకమైన వ్యధా మాయలు; ఇప్పుడున్= ఇంత చెప్పినా ఇప్పటికీ; పోన్+విడువవు= నీవు విడువటం లేదు; అది యోగశక్తి= యోగశక్తియొక్క; పొలుపు= మహిమ; కలిమినే= నీకు ఉండటంచేతనే.

తాత్పర్యం: ‘ఈ మానినీ! నన్ను పరీక్షించి గెలవటంకొరకు కాక నాపట్లు అనురాగంతోనే నీవు ఇట్లా అందాలరాళిగా రూపం ధరించి వచ్చావు. అందుకే ఈ వ్యధామాయలను ఇప్పటికీ నీవు వదిలిపెట్టటం లేదు. ఇదంతా నీకున్న యోగశక్తి మహిమవలన సాధ్యపడుతున్నది.

క. నిను డాచి కుటీలభావం , బున దుష్టచరిత్రవైతి ముక్కుల తెఱగే
వనిత! యిబి యే బయలుపత్తి , చిననైనను మానవలడె చెన్నటిచూపుల్?’

185

ప్రతిపదార్థం: వనిత!= ఒ మగువా!; నినున్= నిన్ను నీవు; డాచి= కప్పిపుచ్చుకొని; కుటీలభావంబునవ్= వక్కబుద్ధితో; దుష్టచరిత్రవు+బతి(వి)= దుష్టస్వభావవు అయ్యావు; ఇది= ఇటువంటిది; ముక్కుల తెఱగే?= ముక్కుల పద్ధతియేనా?; ఏన్= నేను; బయలుపత్తిచిన వైనమ్= ఇట్లా నా స్వభావాన్ని, నీ వ్యవహారాన్ని బట్టబయలు చేసినప్పుడైనా; చెన్నటి చూపుల్= వంకర చూపులు (దుష్టమైన చూపులు); మానవలడె?= మానవద్దా?

తాత్పర్యం: అమ్మాయా! వక్కబుద్ధితో నిన్ను నీవు కప్పిపుచ్చుకొని నీ దుష్టస్వభావం వెల్లడించుకొన్నావు. ఇది ముక్కుల పద్ధతేనా? పోనీ నేను బయలుపరచాను కనుక ఇప్పటికైనా నీ కుటీల వీక్షణాలు మానుకొనవద్దా?’

క. అని తన వైరాగ్యంబును , ఘనబోధము మహిమయుం బ్రుకారీంప మనం
బున సరకుగొనక యి ట్లు , వ్యవితఁ బలికి యన్నరేంద్రవర్యదు మతీయున్.

186

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; ఆ+నరేంద్రవర్యుడు= ఆ రాజుశైష్ముడు జనకమహారాజు; తన= తనయొక్క; వైరాగ్యంబును= విరకీ; ఘన= గొప్పదైన; బోధము+మహిమయున్= జ్ఞానం యొక్క మహిమా; ప్రకాశింపన్= విరాజిల్లేటట్లు; మనంబున్న= మనస్యులో; సరకుగొనక= సులభము లెక్కచెయ్యకుండా; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; ఆ+వనితన్= ఆ ప్రైని ఉద్దేశించి; పలికి= ఉపవ్యసించి; మటియున్= ఇంకా (ఇట్లా అంటున్నాడు.)

తాత్పర్యం: జనకమహారాజు అమెను లెక్కచెయ్యకుండా తన వైరాగ్యమూ, తన జ్ఞానమహిమమూ ప్రకాశించేట్లు ఇట్లా మాట్లాడి, మళ్ళీ తనే ఇంకా ఉపన్యాసం కొనసాగిస్తున్నాడు.

క. తను వొప్పెడునబి యోవన , మను నూతన ఖిట్టి నీకు బోలఱ్చి! యోగం

బున నింతచిరవ యెమ్మెయి , బనుపడియెం జెపుమ! దాపుఁ బనిలే బింకన్.' 187

ప్రతిపదార్థం: పాలఱ్చి!= ఓ వనితా!; తనువు= నీ శరీరం; ఒప్పెడునది= చాలా అందంగా ఉంది; యోవనమును= నీ జవ్వనంకూడా; నూతనము= తొలిదశలో ఉంది; ఇట్టి నీకున్= ఇలా తొలిప్రాయంలో ఉన్న నీకు; యోగంబున్న= యోగమార్గంలో; ఇంత చౌరవ= ఇంతటి ప్రవేశం (చనువు); ఏ+మెయిన్= ఎట్లా; పనుపడియెన్= అలవడింది; చెపుమ!= దయచేసి చెప్పుము!; ఇంకన్= ఇక; దాపన్+పనిలేదు= దాచవలసిన అవసరంలేదు.

తాత్పర్యం: ఓ వనితా! నీ శరీరం చూస్తే ఒప్పులకుప్పవలె ఉన్నది. నీ యోవనమా తొలిదశలో ఉన్నది. మరి నీకు ఇంతటి యోగమహిమ ఎట్లా అలవడింది? ఇంకా దాపరికం ఎందుకు? చెప్పుము'.

వ. అనుచు.

188

తాత్పర్యం: అంటూ.

క. తను సరకుసేయ కి ట్లు , జ్ఞానాధుడు పలుక నష్టచనములు దెలియన్
విని సులభ చతురముగ ని , ట్లును నించుక గొంకులేక యవ్విభుతోడన్. 189

ప్రతిపదార్థం: అనుచున్= అంటూ; తనున్= తనను; సరకుసేయక= లక్ష్మీషట్కుండా; ఇట్లు= ఈ విధంగా; ఆ+జననాధుడు= ఆ జనకమహారాజు; పలుకన్= మాట్లాడేసరికి; ఆ+వచనములు= ఆ మాటలు; తెలియన్ విని= అర్థమయ్యేట్లు ఆలకించి; సులభ= ఆ సులభ; చతురముగన్= నిపుణంగా; ఆ+విభుతోన్= ఆ రాజతో; ఇంచుక= కొంచెన్నా; కొంకులేక= జంకు అనేది లేకుండా; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; అనున్= అన్నది.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజు ఇట్లా తనను ఏ మాత్రమూ లెక్కచెయ్యకుండా మాట్లాడినా; అంతా ప్రశ్నగా ఆలకించి, సులభాదేవి చాలా నిపుణంగా బదులు పలికింది.

క. ‘శ్రీతకు దనకుం బ్రయమగు , నే తెరువున నట్టిమెయి సమీతత మైనం
జా తగు వాక్యం బధి సృప , సూతీ! పెఱపలుకు బాలిశుల చొ పురయన్. 190

ప్రతిపదార్థం: సృపసూతీ!= ఓ రాకుమారా!; శ్రీతకున్= వినే వ్యక్తికీ; తనకున్= చెప్పే తనకూ; ఏ తెరువునన్= ఏ సద్గతిలో; ప్రియము+అగున్= హితవు అవుతుందో; అట్టి మెయిన్= ఆ పద్ధతిలో; సమీతతము+ఇనన్+చూ!= చెప్పబడినది అయితేనే సుమా!; అది; తగువాక్యంబు= తగినమాట అవుతుంది; పెఱపలుకు= తక్కినవాక్యం (మాట); అరయన్= పరిశీలనగా చూస్తే; బాలిశుల చొప్పు= ముర్ఖుల పథకతి.

తాత్పర్యం: ‘ఓ క్షత్రియకుమారా! నినే వ్యక్తికి, చెప్పే వ్యక్తికి హితమైన పద్ధతిలో వెలువడినదే సరి అయిన మాట. తక్కినవస్తీ మూడుల మాటలక్రిందే లెక్క.

వ. భవటియ వాక్యవైద్యం బట్టుండి నీవు నన్నెవ్వలిదాన? వెచ్చబీసుండి వచ్చి? తెటుపాశియే?దని తొలుత నడిగి తవహితుండవై వినుము చెప్పేద.

191

ప్రతిపదార్థం: భవదీయ= నీ; వాక్య= మాటల; వైద్యంబు= నేర్చు; అట్లు+ఉండెన్= అట్లా ఉంది; నీవు; నన్నున్= నన్ను; ఎవ్వరిదానవు?= ఎవరి వనితవు?; ఎచ్చబీసుండి వచ్చితి(వి)?= ఎక్కుడనుంచి వచ్చావు?; ఎటుపోయెదు?= ఎక్కుడికి వెదతావు?; అని; తొలుతన్= ఆదిలో; అడిగితి(వి)= అడిగావు, అవహితుండవై= సావధానుడవై; వినుము= అలించు; చెప్పేదన్= చెబుతాను.

తాత్పర్యం: నీ మాటల చాతుర్యం అట్లా ఉండనిమ్ము. నా వివరాలను మొదట్లో అడిగావు కనుక చెప్పుతున్నాను. సావధానంగా వినుము.

జనకుని ప్రశ్నంబులకు సులభ ప్రత్యుత్తరంబు లిచ్చుట (సం. 12-308-95,96)

క. విను పాంసూదకముల చా , డ్యూన జతుకాష్టముల భంగి భూతంబులకున్ మనుజేంద్ర! కలుగుఁ బొం దా , పని నన్నోస్త్యసమధీనభావము గలదే?

192

ప్రతిపదార్థం: మనజేంద్ర= ఓ మహారాజా; విను; పాంసు+ఉదకముల+చాడ్యున్= దుమ్మా, నీరులాగా; జతు+కాష్టముల+భంగిన్= లక్క చెక్కల్లాగా; భూతంబులకున్= పంచభూతాలకు; పాందు= కలయిక (సాంగత్యం); కలుగున్= ఏర్పడుతుంది; ఆ పనిన్= ఆ కలయికలో; అన్యోన్య సమ్మ+అధిన+భావము= పరస్పరం ఒకదాని అధినంలో మరొకటి ఉండటమనే స్థితి; కలదే?= ఉంటుందా?

తాత్పర్యం: ధూళికణాలూ, నీటి బిందువులూ కలిసినట్లుగా, లక్కతో కర్ర అతికినట్లుగా పంచభూతాలకు యాదృచ్ఛికంగా పరస్పరం కలయిక ఏర్పడుతూ ఉంటుంది. ఎంతగా కలిసి ఉన్నా ఇవి పరస్పరాధీనాలు కావు. దేని అస్త్రీయం దానికుంటుంది. ఒకదానితో కలిసి ఉన్నట్టు మరొక దానికి తెలియదు.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

ఆ. ఒక్క మేనియండ యుల్ఫో! పంచభూ , తములు దశమితేంద్రియములు మనసు బుధీయును బ్రథానమును గల వివి యొక్క , డొకటియవియే, యేల యొండు సెప్పు?

193

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మిశ!= రాజా!; ఒక్క మేనియందున్+అ= ఒక్క శరీరంలోనే; పంచభూతములున్= పంచభూతాలూ; దశమిత+ఇందియములున్= పది పరిమితమైన ఇందియాలూ; మనసున్= మనస్సా; బుధీయును= బుధీ అనేది; ప్రధానమును= ప్రకృతి లేదా అవ్యక్తం అనబడే తత్త్వమూ; కలవు= ఉన్నాయి; ఇవి= ఇవ్వస్తీ; ఒక్కఁడు+బకటి+అవియే= వేటికవి స్వతంత్రాలే; ఒండు= మరొకటి ఉండాపరణంగా; చెప్పున్ ఏల?= చెప్పటం ఎందుకూ?

తాత్పర్యం: ఒకే శరీరంలో పంచభూతాలూ, దశమితియాలూ, మనస్సా, బుధీ, ప్రకృతి ఇవి అన్నీ కలిసిఉంటున్నాయి. కానీ, ఒకదాని ఉనికి మరొక దానికి తెలియదు. దేని కది ప్రత్యేకమే. ఇంక మరొకటి చెప్పవలసిన పని ఏముంది? (పంచభూతాల కలయిక అన్యోన్య సమధీనం కాదు అనటానికి ఇది చాలు - అని.)

వ. నిక్కంబునకు నెవ్వరు నెవ్వలివారుం గామి తెలియవే? యని పలికి వెండియు.

194

ప్రతిపదార్థం: నిక్కంబునకున్= నిజానికి; ఎవ్వరున్= ఎవ్వరూకూడా; ఎవ్వరివారున్+కామి= ఎవ్వరివారూ కాకపోవటం; తెలియవే?= ఎరుగవా?; అని పలికి= అని చెప్పి; వెండియున్= మరల.

తాత్పర్యం: నిజానికి ఎవరూ ఒకరికి చెందినవారు కారని తెలియదా?' అని చెప్పి మరల ఇట్లు కొనసాగించింది.

తే. ‘సకలలోకములను సదశ్వంబు కరణి, ధావనము సేయుచుండుఁ బ్రథాన మింత

యెత్తిగి జననాథ! యెవ్వల నెచటనుండు, వార లసువార మమ్మటవలను సెపుము!

195

ప్రతిపదార్థం: జననాథ!= ఓ రాజా!; ప్రధానము= ప్రకృతి అనేది (ప్రాణం); సత్త+అశ్వంబు+కరణిన్= మేలుజాతి గుర్రంలాగా; సకలలోకములను= సమస్తలోకాలలోనూ; ధావనము+చేయుచుండున్= పరుగుతీస్తూ ఉంటుంది; ఇంత= ఇదంతా; ఎఱిగి= తెలిసీ; ఎవ్వరిన్= ఎవరిని; ఎచటనుండువారలు= ఎక్కడ ఉండేవారు; అనువారము?= అనగలం?; ఆ+మాట+వలనున్= ఆ మాట తీరూ అర్థం; (వలను= తీరు, దిక్కు); చెపుము!= చెపుము చూడ్దా!

తాత్పర్యం: ‘జనకమహారాజా! ప్రకృతి అనేది జవనాశ్వంవలె సకలలోకాలకూ పరుగులు తీస్తూ ఉంటుంది. అది నీకూ తెలుసు, నాకూ తెలుసు. ఇంత తెలిసీ ఎవరిని ఎక్కడివాళ్ళు అని అడగగలం? అసలు ఆ ప్రశ్నకు అర్థంఏమిటి?

తే. నీవు నీయందు నినుగను నెత్తియ యొరుల, యందుఁ గానంగవలవదే యథిప! తన్ను

నొరులనొక్కటిగాఁ జూచు పురుషుఁ డెచట, మీరలుండుదు రెప్పలివార లసునె?

196

ప్రతిపదార్థం: అధిష!= రాజా!; నీవు; నీయందున్= నీలో; నినున్= నిన్ను; కను= చూసుకొనే; నెత్తియ= అందమే, పద్ధతియే; ఒరులయందున్= ఇతరులలో కూడా; కానంగన్+వలవదే?= చూడవద్దా?; తన్నున్= తననా; ఒరులన్= ఇతరులనూ; ఒక్కటిగాన్= అభిన్నంగా; చూచు= దర్శించగలిగిన; పురుషుఁడు= జ్ఞాని; ఎచటన్= ఎక్కడ; మీరలు= మీరు; ఉండుదురు?= నివసిస్తారు?; ఎవ్వరివారలు?= ఎవరికి చెందినవారు మీరు?; అనునె?= అని ప్రశ్నిస్తాడా?

తాత్పర్యం: రాజా! నీలో నిన్ను నీవు చూచికొనగలిగినట్టే ఇతరులలోనూ చూడగలగాలి కదా! జీవాత్ముడి సాక్షాత్కారం సర్వప్రాణికోటిలోనూ పాందగలిగినవాడు తాను అనీ, ఇతరులు అనీ భేదభావంతో ఉండగలడా? అతడికి అందరూ అంతా ఒక్కటే. ‘నీవు ఎవరవు? ఎవరి దానవు?’ - ఇట్లాంటి ప్రశ్నలు వెయ్యడు. అవునా?

తే. అరులు మిత్తు లుదాసీను లసుచు సంధి, విగ్రహశి పుడ్మణముల వెరపు లొకరుఁ

డలవలించుచు విజయంబు నాసపడుచు, నుండునటే? ముక్కితెఱుఁ గిటులున్నె యరయ?!

197

ప్రతిపదార్థం: ఒకరుఁడు= అటువంటి జ్ఞానం కలిగిన వ్యక్తి ఒకడు; అరులు= శత్రువులూ; మిత్తులు= స్నేహితులూ; ఉదాసీనులు= మధ్యస్థులూ; అనుచున్= అని ఇతరులను విభజిస్తూ; సంధి= పొత్తు; విగ్రహా= యుద్ధమూరా; ఆది= మొదలైన; పుడ్మణముల= ఆరు విధానాల; వెరపులు= ఉపాయాలు; అలవరించుచున్= ఆవరణలో పెట్టుతూ; విజయంబున్= శత్రువులమీద విజయాన్ని; ఆశపడుచున్= ఆశిస్తూ; ఉండునటే?= ఉంటాడా?; అరయన్= ఆలోచిస్తే; ముక్కి తెఱుగు= మోక్షవిధానం - ముక్కిమార్గం; ఇటులు+ఉన్నె?= ఇట్లు ఉంటుందా?

తాత్పర్యం: రాజా! వీరు శత్రువులనీ, వారు మిత్రులనీ, వీరు మధ్యస్థులనీ జనులను విభజించి చూస్తూ, వాళ్ళమీద విజయం సాధించటానికి ఆరురకాల రాజనీతి ఉపాయాలను పన్నుతూ - ఇట్లు ఉంటాడా నిజమైన జ్ఞాని? ముక్కిమార్గం ఇట్లాగే ఉంటుందా?

ఉ. కావున నీవు ముక్కుడవు గా విటు గాకయు నిన్ను ముక్కుగా
భూవర! చూచె బిక్కలక బుద్ధులు సెప్పి తగం దొలంగగా
ద్రోవగు బాడి బంధులకు దుర్భుతి పుట్టినయట్టి మర్చు వా
రే విధినైన మందు లిడి యెప్పటి బుట్టి ఘటించుచాడ్చునన్.

198

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజు!; కావున్= కాబట్టి; నీవు; ముక్కుడవు= బంధవిముక్కుడవు (జ్ఞానివి); కావు= కాదు; ఇటు+
కాకయున్= ఇట్లా కాకపోయినా; నిన్నున్= నిన్ను నీవు; ఇటు= ఇట్లా; ముక్కున్+కాన్= ముక్కుడుగా; చూచెదు= భావిస్తున్నావు;
ఈ+కలకన్= ఈ రుగ్గుతను; బుద్ధులు+చెప్పి= జ్ఞానం ఉపదేశించి; తగన్= తగిన పద్ధతిలో; తొలంగాన్+త్రోవగన్= తొలగ
జేయటం; బంధులకున్= హితులకు; దుర్భుతి+పుట్టిన+అట్టి+మర్చున్= దుర్భాలో చనలూ, దుర్భాద్యులూ పుట్టే మానవుడిని; వారు=
ఆ బంధువులు; ఏ విధినైన్= ఎట్లాగైనా; మందులు+ఇడి= బోషధాలు ఇచ్చి; ఎప్పటి బుద్ధి= మునుపటి సద్ధుద్ది; ఘటించు+
చాడ్చునన్= కలగజేసినట్టుగా; పాడి= ధర్మం.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! పౌడ్యుణ్యం పన్నుతూ జయాభిలాషిషై ఉన్నావు కాబట్టి నీవు ముక్కుడవు కావు. కాకపోయినా
ఇట్లా నిన్ను నీవు ముక్కుడుగా భావిస్తున్నావు. అంటే ఇదేదో మానసికరుగృత. తగిన బుద్ధి చెప్పి దీనిని తొలగించటం
బంధువుల కర్తవ్యం. ఎవడయినా ఒకడు ఉన్నట్టుండి దుర్భుతి అయిపోతే వాడికి ఎట్లాగైనా ఏ మందులో మాకులో
ఇస్పించి మళ్ళీ మనిషిని చేసినట్లుగా బంధువులంతా పూనుకొని నీ కలక వదలించాలి. ఇది పాడి. ఇది ధర్మం.

వ. ఏనెట్లు ముక్కుండగా? నంటేని విను మింకసుం జెప్పేద.

199

ప్రతిపదార్థం: రాజు! ఏను= నేను; ఎట్లు= ఏ విధంగా; ముక్కుండన్+కాను?= ముక్కుడిని కాను?; అంటి(ఏ)+ఏనిన్= అని నీవు
అడిగినట్లయితే; వినుము= ఆలకించు; ఇంకనున్= ఇంకా వివరంగా; చెప్పేదన్= చెబుతాను.

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! నేను ఏ విధంగా ముక్కుడను కాను?' అని నీవు అడిగితే గనుక ఇంకా చెప్పుతాను.
వినుము.

సీ. వర్ధత్తయంబున వలనను సప్తాంగ , ములయందుఁ జిత్తుంబు మెలగుచుండ,
రాజులు-మజ్జనభోజన నిద్రావ , సరములు లోనుగా జనులుసేయు
విజ్ఞాపనము విని యాజ్ఞాపనం బోన , లించుచు, మంత్రులు బ్రేమపాత్ర
తరుణులు నస్వతంతతఁ జేయ, నర్థుల , కొసల తిండియు ధనగుప్రిమీఁది

తే. భరముఁ దమలో విరోధులై పట్టి మనసుఁ , జిక్కువులుపంగఁ, బెక్కండ్రు సిలికి నడువఁ
బలహాలించుచు - బహుదుఖిపరులు నల్పు , సాఖ్యులును నగుచునికి రాజ్యంబు తెలుగు.

200

ప్రతిపదార్థం: వర్ధత్తయంబున+వలనను= ధర్మ, అర్థ, కామాలు అనే మూడు పురుషార్థాల పట్లా; సప్త+అంగములయందున్= సైన్యమూ, కోశమూ మెదలైన రాజ్యాంగాలు ఏడింటిపట్లా; చిత్తంబు= మనస్సు; మెలగుచున్+ఉండన్= నిత్యమూ మెలగుతూ
ఉంటే; మజ్జన+అవసరము= స్నానసమయమూ; భోజన+అవసరము= భోజనసమయమూ; నిద్రా+అవసరము(లు)= నిద్రాసమయమూ
అని; లోనుగాన్= ఈ మెదలైనవాటిని; జనులు= సేవకజనులు; చేయు= చేసేటటువంటి; విజ్ఞాపనము= విన్నపం; విని= ఆలకించి;
అజ్ఞాపనంబు+ఒనరించుచున్= వాటివాటికి ఏర్పాట్లు చెయ్యమని ఆజ్ఞలు జారీ చేస్తూ; మంత్రులున్= అమాత్యులూ; ప్రేమపాత్ర= ప్రేమకు పాత్రలైన; తరుణులున్= వనితలూ; అస్వతంతతన్= అస్వతంతస్థితిని; చేయన్= తనకు కల్పించగా; అర్థుల= యాచకుల విషయంలో; కొసరి= ఇంకా ఇంకా కొసరి కొసరి; తిండియున్= ఆహారాదికం; ధనగుప్రిమీఁది= కోశారంలో ఉన్నధనం

కాపాడటంపట్ల ఉండే; భరమున్= బాధ్యత; తమలోన్= పరస్పరం; విరోధులై= శత్రువులై; పట్టి= ఆక్రమించి; మనసున్= మనస్సును; చిక్కు+పఱుపంగన్= కలతపెట్టగా; పెక్కింద్రు= పలువురు; సిరికిన్= తన సంపదకోసం; నడువన్= ప్రయత్నిస్తోంటే; పరిహారించుచున్= అటువంటివారిని పరిహారిస్తూ; రాజులు= పరిపాలకులు; బహుదుఃఖపరులు= అధికదుఃఖాలు కలవారూ; అల్పశాఖ్యలును= తక్కువ సుఖాలు కలవారుగా; అగుచున్+ఉనికి= అవుతూ ఉండటం; రాజ్యంబు తెఱఁగు= రాజ్యం తాలూకు పద్ధతి.

తాత్పర్యం: రాజుల హృదయంలో ఎప్పుడూ వర్ధతయకాంక్ష, సప్తాంగాలపట్ల జాగరూకత - ఇనే ఉంటాయి. వారి స్నానసంధ్యాదులు దాసదాసీజనం గుర్తుచేస్తే జరుగుతాయి. వారు చేసే ఏర్పాట్ల ప్రకారం ఉంటాయి. మంత్రులూ, తరుణులూ రాజులను పూర్తిగా అస్వతంత్రులను చేసేస్తారు. ధనాగారం కాపాడుకొనటం ఒకవైపు, అర్థులకు దానం చెయ్యటం మరొకవైపు రాజుల మనస్సులను పట్టిపీడిస్తూ ఉంటాయి. తన సిరికి ఆశపదేవాళ్ళను పరిహారించటం- అదోక బాధ్యత. మొత్తంమీద పరిపాలకులకు దుఃఖాలు ఎక్కువ - సాఖ్యాలు ఎక్కువ తక్కువ. ఇదీ రాజ్యం పద్ధతి.

విశేషం: ‘అర్థులకొసరి తిండియు - ధనగుప్రమీది భరమున్’ అనే పారంలో అన్వయం క్లిప్పంగా ఉన్నది. ‘అర్థుల కొసగి తిండియు’ అన్న పారాంతరంలో అన్వయసాలభ్యం ఉన్నా అభండయతి అవుతున్నది. ‘అర్థులకున్+ఒసగి= అర్థుల కొసగి’లో ‘కొ’ కి గుప్తిలో ‘గు’తో యతి. దీనికి మూలమైన సంస్కృతశ్లోకాలు “అభిగమ్యభిగమ్యేనం యాచంతే సతతం నరాః । న చాప్యుత్సహతే రాతుం విత్తరక్షీ మహాజనాత్॥ దానే కోశక్తయోహ్యస్య వైరం చాప్యుతయుచ్ఛతః । క్షణేవాస్యోవవర్తంతే దోషా వైరాగ్యకారకాః ॥” స్వప్తంగా ఉన్నాయి. (12-308-144).

వ. వారలు ముక్కులు గామి దెల్లం బబి యట్లుండె నీకు విశేషించియు.

201

ప్రతిపదార్థం: వారలు= అటువంటి రాజులు; ముక్కులు+గామి= ముక్కులు కాకపోవటం; తెల్లంబు= స్వప్తం; అది= ఆ విషయం; అట్లు+ఉండెన్= అట్లా ఉండనిమ్ము; నీకున్= నీకు; విశేషించి= విశేషంగా.

తాత్పర్యం: అటువంటి రాజులు ముక్కులు కాకపోవటం స్వప్తం, నీకు విశేషంగా చెప్పాలంటే.

చ. సదయ మనీషిం బంచశిఖసంయమి మోక్షము దెల్పేనంతీ, నీ

హృదయము నాదు చొచ్చుటకు నెంతయు రోసితి, ముక్కు చందమే
యిది? నిరపేక్షుడైన విను మెయ్యిది యెట్లుయినం బ్రహంతిసం
పద నొకయింతయుం గలఁగు బాటుకయుండడె నిర్వికారుడై?

202

ప్రతిపదార్థం: సదయమనీషన్= దయగల హృదయంతో; పంచశిఖ-సంయమి= పంచశిఖాడు అనే యోగీశ్వరుడు; మోక్షంబు= ముక్కునిధానం; తెల్వైన్+అంటి(వి)= తెలియజేశాడు అన్నావు; నీ హృదయమున్= నీ హృదయాన్ని; నాదు+చొచ్చుటకున్= నేను ప్రవేశించటానికి; ఎంతయున్+రోసితి(వి)= ఎంతగానో అసహ్యంచుకున్నావు; ఇది= ఇట్లా అసహ్యంచుకోవటం; ముక్కు+చందమే?= ముక్కుడి పద్ధతియేనా?; వినుము; నిరపేక్షుడైనన్= వ్యక్తినిజింగా విరక్తుడే అయితే; ఏ+అది+ఎట్లు+అయినన్= ఏది ఎట్లా జరిగినా; నిర్వికారుడై= ఏ రకమైన ప్రతిస్పందనా లేనివాడై; ప్రశాంతిసంపదన్= తన విలువైన మానసిక ప్రశాంతి విషయంలో; ఒక+ఇంతయున్= రవ్యంతకూడా; కలఁగ్న+పాఱక= కలతచెందకుండా; ఉండడే?= ఉండడా?

తాత్పర్యం: మహారాజా! పంచశిఖమనీషురుడు నీకు మోక్షపద్ధతిని ఉపదేశించాడు అన్నావు. నేను నీ హృదయంలోకి ప్రవేశించా నని అసహ్యంచుకొంటున్నావు. ఇది ముక్కుడి పద్ధతేనా? నిజంగా విరక్తుడైన వ్యక్తి ఏది ఎట్లా జరిగినా నిర్వికారుడుగానే ఉంటాడు తప్ప ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ తన మానసిక ప్రశాంతినికోల్పేడు, చలించడు, కలత చెందడు.

క. విను శూన్యస్థానంబున , నునికి యతికిఁ గృత్య మగుట నుల్వశ్వర! ము
క్తుని మానసంబు శూన్యం , బని చొచ్చితి, ముక్తి లేము నచి తప్పయైన్.

203

ప్రతిపదార్థం: ఉర్మిశ్వర!=బూపాలా!; విను; శూన్యస్థానంబున్= శూన్యప్రదేశంలో (నిర్జనప్రదేశంలో); ఉనికి= నివాసం; యతికిన్= యోగికి; కృత్యము+అగుటన్= కర్తవ్యం కాబట్టి; ముక్తుని= ముక్తుడైనవాడి; మానసంబున్= మనస్సుకూడా; శూన్యంబు+అని= శూన్యమే అని; చొచ్చితిన్= నీ మనస్సులోకి ప్రవేశించాను; ముక్తి= ముక్తి అనేది; లేమిన్= లేకపోవటంతో; అది= అట్లా నేను ప్రవేశించటం; తప్పు+అయైన్= పొరపాటు అయ్యంది.

తాత్పర్యం: మహారాజా! యోగీశ్వరులు శూన్యప్రదేశాలలో నివసించటం పరిపాటి. యోగుల మనస్సులు కూడా రాగద్వేషాదిభావశూన్యాలుగానే ఉంటాయి. నీవు ముక్తుడుకదా అనుకొని నీ మనస్సులోనికి ప్రవేశించాను. కానీ నీవు ముక్తుడవు కావు. అందుకని నేను చేసిన పని తప్పు అయింది. నీవు నిందిస్తున్నావు.

వ. అట్లుం గాక.

204

ప్రతిపదార్థం: అట్లున్+కాక= అదీకాక.

తాత్పర్యం: అదీకాక మరొక్క విషయం.

ఆ. కాలుజేయి మొదలుగాగల నాయంగ , కములలోన నిన్ను గలయ దొకటి
యేని, లత్త యిప్పుడేట్టికిఁ గటుకటం , బడుచు నిట్లు దూరఱికి తథిప!

205

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= ఓ రాజా!; కాలున్= కాలూ; చేయిన్= చేయా; మొదలుగాన్+కల= మొదలుగా ఉన్న; నా+అంగకములలోన్= నా శరీరావయవాలలో; ఒకటియేనిన్= ఒక్కటియునా; నిన్నున్= నిన్ను; కలయదు= స్పృశించలేదు; రిత్త(వీ)= వృథా(గా); ఇప్పుడు; ఏటికిన్= ఎందుకని; కటుకటంబడుచున్= మనస్సు కష్టపెట్టుకుంటూ; ఇట్లు= ఇలా; దూరన్+బలికితి(వి)?= నన్న నిందించావు?

తాత్పర్యం: రాజా! నా కాలుగానీ చేయగానీ మరింక ఏ అవయవంగానీ నిన్న తాకలేదు. ఎందు కింత వ్యధచెందుతున్నావు? వృథాగా నన్న ఎందుకు నిందిస్తున్నావు? ఇప్పుడు ఏమంత అపచారం జరిగిపోయిందని?

వ. అని యమాత్ముల బిక్క సూచి.

206

ప్రతిపదార్థం: అని; అమాత్ముల దిక్కు= మంత్రులవైపు; చూచి= వీష్ణించి.

తాత్పర్యం: అని మంత్రులవైపు చూచి.

ఆ. వీరు పెద్దవారు; వీరలు విన నిట్టి , తులువమాటలాడ దొరకుదగునె?

యెబిలఁ దూలవుచ్చు టే మంచివెరవు? గాం , భీర్యపోని దలఁచు పెంపు లేదె?

207

ప్రతిపదార్థం: వీరు= ఈ మంత్రులందరూ; పెద్దవారు= పెద్దలు; వీరలు= వీరంతా; వినన్= వింటూండగా; ఇట్టి= ఇటువంటి; తులువమాటలు= నీచమైన పలుకులు; ఆడన్= మాట్లాడటం; దొరకున్= ప్రభువుకు; తగునె?= తగునా?; ఎదిరిన్= ఎదుటి వ్యక్తిని; తూల+పుచ్చుట= కించపరచటం; ఏ మంచి వెరవు?= ఏమంత మంచి పద్ధతి?; గాంభీర్యపోనిన్= ఉదాత్తత దెబ్బతింటోంది అనే విషయాన్ని; తలచు= గుర్తించేటువంటి; పెంపు= ఔస్తుత్యం; లేదె?= నీకు లేదా?

తాత్పర్యం: వయోజ్ఞాన వృద్ధులూ, పెద్దలూ అయిన మంత్రములు ఇంతమంది ఏంటూ ఉండగా ఇట్లా నీచంగా మాట్లాడటం నీవంటి ప్రభువుకు తగిన విషయమేనా? ఎదుటివారిని కించపరచటమే మంచిపద్ధతి అనుకొంటున్నావా? నీ గాంభీర్యం దెబ్బతింటున్నది - అనే విషయాన్ని గమనించేపాటి ఔన్నత్యంకూడా నీకు లేదనుకోనా?

క. వనితల పురుషులయేడు బు, భైనయది వెల్లివిలిసేత డిమ్మురితన, మె

టై నిక్కష్టం దైనను ని, పునికిం జోరడు; దగునె యది నృపాలసుతునకున్?

208

ప్రతిపదార్థం: వనితల - పురుషుల+ఎడన్= ప్రీపురుషుల మధ్య; పుట్టిన+అది= ఏర్పడిన సంబంధాన్ని; వెల్లివిలిసేత= బాగా ప్రచారం చేయటమనేది; డిమ్మురితనము= దుష్టుడి లక్షణం; ఎట్టి= ఎంతటి; నిక్కష్టండు+ఎననున్= నీచుడైనా; ఇప్పునికిన్= ఈం పనికి; చోరడు= పూనుకోడు; నృపాలసుతునకున్= నీవంటి రాకుమారుడికి; ఇది; తగునె?= అర్హమా?

తాత్పర్యం: ప్రీపురుష సంబంధాన్ని ఊరంతా వరదగట్టించటం దుష్టులక్షణం. ఎంతటి నీచుడైనా ఈం పని చెయ్యడు. అటువంటిది ఒక రాజకుమారుడవై నీవు చేయటం సమంజసమా? చెప్పుము.

చ. జిసరుహాపత్రలగ్గ జలబిందువు చాడ్పున సంగవర్జిత్తు

ల్లసనమునన్ వసించితి నిలావర! నీ మఱి నిట్టీదానిగాా

బొసఁగ నెఱుంగవైతి నను; బొంకగు టోర్పుడియెన్ విముక్తి చొ

ప్పు సదయవృత్తి నీకు మునిపుంగవు చెప్పుట మాటలేటికిన్?

209

ప్రతిపదార్థం: ఇలావర!= భూవిభూా; బిసరుహాపత్ర= తామరపాకుమీద; లగ్గ= నిలిచిన; జలబిందువు చాడ్పున్= నీటిచిందువువలె; సంగవర్జిత్తు= సాంగత్యరహితమైన; ఉల్లసనమునన్= విలాసంతో; వసించితిన్= ఇంతకాలమూ జీవించాను; ఇట్టీదానిన్+కాన్= ఇటువంటి నిస్యంగగా; ననున్= నన్ను; పొసఁగ్న్= సముచితంగా; నీ మదిన్= నీ మనస్సులో; ఎఱుంగవు+ఇతి(వి)= తెలుసుకోలేకపోయావు; సదయవృత్తిన్= దయామయమైన ప్రవృత్తితో; నీకున్= నీకు; విముక్తి చొప్పు= మోక్షపద్ధతి; మునిపుంగవు చెప్పుట= పంచశిలమునీశ్శరుడు ఉపదేశించటం; బొంకు+అగుట= అసత్యం కావటం; ఏర్పడియెన్= జరిగింది, సిద్ధించింది; మాటలు+ఏటికిన్= ఇంక వెయ్యిమాటలు ఎందుకు?

తాత్పర్యం: తామరాకుమీద నీటిచొట్టువలె నిస్యంగంగా జీవితం గడుపుతున్నాను. నన్ను నీవు తెలిసికొనలేకపోయావు. అంటే - పంచశిలమునీశ్శరుడు దయతో నీకేదో ముక్తిమార్గం ఉపదేశించాడు - అన్నది అసత్యమని తేలింది. ఇంతకూ సారాంశం ఇదీ. ఇంక వేయిమాటలు ఎందుకు!

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. నీవు గృహాధర్మ పరతయుఁ, బో విడిచితి; నీకు మోక్షమును విదితము గా
దేవలనికిఁ గా కిట్లు ధఁ, రావర! మిథ్య ప్రబోధరతుడై తరయన్.

210

ప్రతిపదార్థం: ధరావర!= భూభర్తా!; నీవు; గృహాధర్మపరతయున్= గృహాస్థాత్మమధర్మాన్ని ఆచరించటమూ; పోవిడిచితి(వి)= పూత్రిగా విడిచిపెట్టేశావు; నీకున్= నీకు; మోక్షమును= ముక్తిమార్గమంటామా - అదీ; విడితము+కాదు= అర్థం కాలేదు; అరయన్= ఆలోచిస్తే; ఏవలనికిన్+కాక= ఎటూ చెందకుండా; ఇట్లు= ఇట్లా; మిథ్య ప్రబోధరతుడు(డవు)= మిథ్యజ్ఞానంలో సంబరపడే వాడవు; ఇతి(వి)= అయ్యాపు.

తాత్పర్యం: రాజా! నీవు అటు గృహస్తాశ్రమధర్మాలనూ విడిచి పెట్టేశావు. ఇటు మోక్షమార్గమూ నీకు అర్థం కాలేదు. రెంటికీ చెడ్డావు. ఒక మిథ్యాజ్ఞానంతో సంబరపడుతున్నావు.

- క.** ముక్తులు ముక్తులు గలయుటి, యుక్తము - యథి నభము నభము నొందు తెఱఁగు, నీ ముక్తత బొంకని ఓనిని, స్కతతగా నీవు గనుట సాలదె తెలుపన్?

211

ప్రతిపదార్థం: ముక్తులు= భవబంధాలనుండి మానసికంగా ముక్తిపొందినవారు; ముక్తులన్= అటువంటి ముక్తులతో; కలయుటి= కలవటం; యుక్తము+అ= ఉచితమే; అది= ఆ కలయిక; నభము= ఆకాశం; నభమున్= ఆకాశాన్ని; ఒందు తెఱఁగు= పొందినట్టుంటుంది; ఓనినిన్= ఈ కలయికను; స్కతతగాన్= సాంగత్యంగా; నీవు; కనుటి= భావించటమనేది; నీ ముక్తత= నీవు ముక్తుడవనటం; బొంకు+అని= అబద్ధమని; తెలుపన్= తెలియజెయ్యటానికి; చాలదె?= సరిపోదా?

తాత్పర్యం: ముక్తులూ, ముక్తులూ కలవటం ఎప్పుడూ యుక్తమే - ఆకాశమూ, ఆకాశమూ కలిసినట్టుగా. రెండూ శూన్యాలే. కాబట్టి స్కతత అనేదే ఉండదు. కానీ, నీవు ఈ కలయికను స్కతతగా భావించావు. అంటే నీవు ముక్తుడవు కావన్నమాట. నీ ముక్తత అబద్ధ మనటానికి ఈ ఒక్క ఉదాహరణ చాలదా?

- వ.** మనము ముక్తులము గాకుస్తను మనకు సాంగత్యము గలుగుట నింధ్యంబుగా దెట్లంటేని.

212

ప్రతిపదార్థం: మనము= నీవు, నేనూ; ముక్తులము= ముక్తులం; కాకుస్తను= కాకపోయినప్పటికీ; మనకు= మన ఇద్దరికీ; సాంగత్యము= కలయిక; కలుగుట= ఏర్పడటం; నింద్యంబు+కాదు= దుష్టం కాదు; ఎట్లు+అంటి(వి)+ఎనిన్= అది ఎట్లా అంటే.

తాత్పర్యం: మనం ముక్తులం కాకపోయినప్పటికీ, మనకు కలయిక ఏర్పడటం దుష్టం కాదు. అది ఎట్లా అంటే చెప్పుతాను వినుము.

- సీ.** నిఖిలజన శ్రీత్తసుఖికరం బగు చరి, త్రమునఁ బెంపారెడు ప్రథన స్వపతి కులమునఁబుట్టితి, సులభ నా పేరు, మి, తుస్సర్యులు శతశ్శంగమునను ద్రోణ మునను శక్తద్వారమున మహాధ్వరములు, సేసిలి, విను పాకశాసనుండు దమ పాలి కేతేరఁ దద్దిష్టిం బరమార్థ, చింత సేయుదురు, భూకాంత! యేను

- తే.** నాకు నెనట్టేన పురుషుండు లేకయునికి, మోక్షధర్థ ప్రవర్తనమునఁ జరింతు, గాన నీ చూచు వర్ణసాంకర్య మష్ట, ఓయ సాంగత్యమున లేపు దెల్లమరయ.

213

ప్రతిపదార్థం: భూకాంత!= భూపతీ!; నిఖిలజన= సమస్తజనుల; శ్రీత్తి= చెవులకు; సుఖకరంబు+అగు= పండువుగా సుఖప్రదమైన; చరిత్రమునన్= చరిత్రతో; పెంపు+అరెడు= పెంపాందుతున్న; ప్రథననప్పతి కులమునన్= ప్రథనుడు అనే పేరుగల రాజుగారి వంశంలో; పుట్టితిన్= జన్మించాను; నా పేరు; సులభ; మత్త+పూర్యులు= మా వంశంలో పూర్యుపు పెద్దలు; శతశ్శంగమునను= శతశ్శంగం అనే చోట; ద్రోణమునను= ద్రోణం అనే చోట; శక్తద్వారమునన్= శక్తద్వారం అనే చోట; మహా+అధ్వరములు= గొప్ప యజ్ఞాలు; చేసిరి= చేశారు; విను; పాకశాసనుండు= దేవేంద్రుడంతటివాడు; తమపాలికిన్= తమ సన్మిధికి; ఏతేరన్= రాగా; తద్ది+గోప్తిన్= అతడితో గోప్తిలో; పరమార్థ చింత= పరమార్థానికి సంబంధించిన ఆలోచనలు; చేయుదురు= చేస్తూ ఉండేవారు; నాకున్= నాకు; ఎనట్టేన= సాటిట్టైన; పురుషుండు= మగవాడు; లేక+ఉనికిన్= లేకపోవటంతో; ఏనున్= నేను; మోక్షధర్మ ప్రవర్తనమునన్= మోక్షధర్మ ఆచరణతోనే; చరింతున్= సంచరిస్తున్నాను; కానన్= కాబట్టి; నీ+చూచు= నీవు చూస్తున్న;

వర్షసాంకర్యము= బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ వర్ష సాంకర్యం అనేది; అస్వదీయ= మన ఇద్దరియుక్క; సాంగత్యమున్= కలయికలో; లేచి= లేకపోవటం; అరయన్= పరిశిలించి చూస్తే; తెల్లము= తేటతెల్లం.

తాత్పర్యం: ఓ క్షత్రియ! నేను ప్రథమహారాజు వంశంలో పుట్టిన దానను. మా వంశచరిత్ర జగదానందదాయకం. ప్రజల చెవులకు పండుగ. నా పేరు సులభ. మా వంశంలో పూర్వీకులు శతశంగంలో, ద్రోణంలో, శక్రద్వారంలో మహాయజ్ఞాలు అనేకం చేశారు. దేవేంద్రుడంతటివాడు తానై తరలివచ్చి కూర్చుంచే మా పెద్దలు ఆయనతో పరమార్థగోష్టి నడిపేవాళ్ళు తెలుసా? వింటున్నావా? నాకు సాటివచ్చే పురుషుడు కనిపించకపోవటంతో నేను ఇట్లా మోక్షధర్మం పట్టి సంచరిస్తున్నాను. కాబట్టి మన ఇద్దరి సాంగత్యంలోనూ నీవు అనుకునే వర్షసాంకర్యం ఏమీ లేదు. నేను బ్రాహ్మణిని కాను సుమా!

విశేషం: 'నీవు బ్రాహ్మణిని - నేను క్షత్రియుడను' మన ఇద్దరి సాంగత్యమూ నింద తేదా? - అని తిక్కన గారి జనకుడు చాలా సుకుమారంగా పలికాడు (182). వ్యాసభారతంలో ఇది చాలా ఘాటుగా ఉన్నది. 'నీవు బ్రాహ్మణ కాంతవు - నేను క్షత్రియ పురుషుడను. కాబట్టి మొదటిది వర్షసాంకర్యం. నీవు యోగినివి - నేను గృహస్తుడను. కాబట్టి రెండవది ఆశ్రమసాంకర్యం. నీ గోత్రమేమిటో నాకు తెలియదు. నా గోత్రం ఏమిటో నీకు తెలియదు. ఒకవేళ సగోత్రులమైతే మూడవది గోత్రసాంకర్యం. నీ భర్త జీవించి ఉన్నాడో - ప్రోపితుడయ్యాడో. ఏమయినా పరభార్యవు. పొందదగని దానవు. కాబట్టి నాలుగవది ధర్మసాంకర్యం. ఇన్ని అకార్యాలకు సిద్ధపడుతున్నావు. ఇది అజ్ఞానమో! మిథ్యాజ్ఞానమో!' అన్నాడు వ్యాసులవారి జనకుడు. "వర్షప్రవరముఖ్యాసి బ్రాహ్మణీ క్షత్రియో హ్యాహమ్ నావయాచేకయోగోఽస్తి మా కృధా వర్షసంకరమ్. (12-308-59). వర్షసే మోక్షధర్మైషు గార్భప్రేష్య త్వ్యహమాత్రమే : అయం చాపి సుకష్టప్రేష్య ద్వితీయోజ్ఞమసంకరః: (60). సగోత్రాం వాసగోత్రాం వా న వేద త్వాం న వేత్తమామ్ | సగోత్రమాపిశంత్వాప్తే తృతీయో గోత్రపంకరః: (61). అథ జీవతి తే భర్తా ప్రోపితోఽప్యభవా క్వచిత్ | అగమ్య పరభార్యేతి చతుర్థో ధర్మసంకరః || (62) సా త్వమేతాన్యకార్యాణి కార్యాపేష్టా వ్యవస్థాసి | అవిజ్ఞానేన వా యుక్తా మిథ్యాజ్ఞానేన వా పునః॥' ' (63). ఇన్ని శ్లోకాల సారాంశాన్ని ఒక తేటగీతిలోకి (6-182) సంగ్రహించాడు తిక్కన. వీటికి అన్నింటికీ సమాధానంగా మన కలయికలో ఏ సాంకర్యమూ ఏ అధర్మమూ లేదని ఈ సీసిపద్యంలో సులభ స్ఫుర్తి చేసింది. ప్రథమన్నాపతి కులంలో పుట్టాను అనటం వలన వర్ష గోత్రసూచన. అవివాహితమూ, కన్యమూ అని చెప్పటం వలన ఆశ్రమ-ధర్మ సాంకర్యాలు లేవని సూచన.

క. నను డాపు నేల దానం , గనియెడునబి గలదె? ముక్తి గలదో? లేదో?

జనకున కరసెడఁ గా కని , చనుదెంచితిఁ, దమ్ము యబి విచాలింపంగన్.' 214

ప్రతిపదార్థం: ననున్=నన్ను నేను; డాపన్+ఎల= దాచుకోవటం ఎందుకు?; దానన్= అట్లా దాచుకున్నందు వలన; కనియెడునది= పాందేది; కలదె?= ఏమైనా ఉన్నదా?; జనకునకున్= ఈ జనకుమహారాజుకు; ముక్తి= ముక్తి అనేది; కలదో?= ఉన్నదో?; లేదో?; అరసెదన్+కాక= పరీక్షించెదను; అని; చనుదెంచితిన్= వచ్చాను; విచారింపంగన్= ఇప్పుడు ఆలోచించి చూస్తే; అది; తప్పు= తప్పుయిపోయింది, వ్యర్థమని తేలింది.

తాత్పర్యం: నన్ను నేను కప్పి పుచ్చుకొవలసిన అవసరం ఏముంది? అట్లా చేసినందువలన నాకు కలిగేది ఏముంది? జనకుమహారాజు ముక్కుడా? కాదా? - పరిశిలిద్దామని వచ్చాను. ఇప్పుడు ఆలోచిస్తే అది తప్పే అని తేలింది.'

క. అని యిట్లు పలుకు పలుకులు , విని పలుకకయున్న జనకవిభు నాననముం

గనుగొని సులభ నగుచు ని , ట్లనియె నతనితోఁ గౌరవాన్యయముఖ్యా! 215

ప్రతిపదార్థం: కౌరవాన్యయముఖ్యా!= కౌరవవంశంలో ప్రథాన్మైనవాడా! ఓ ధర్మరాజా!; అని; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; పలుకు= పలుకుతున్న; పలుకులు= మాటలు; విని= ఆలకించి; పలుకక+ఉన్న= మాట్లాడకుండా కూర్చున్న; జనకవిభు+ఆననమున్=

జనకమహారాజుయొక్క ముఖాన్ని; కనుగొని= చూచి; సులభ= ఆ సులభ; నగుచున్= నవ్యతూ; అతనితోడన్= ఆ జనకుడితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా అంది.

తాత్పర్యం: (ఇదంతా భీష్ముడు ధర్మరాజుతో చెప్పుతున్నాడు) ఓ ధర్మరాజా! సులభ ఇట్లా మాట్లాడుతుంటే వింటూ జనకమహారాజు మౌనంగా ఉండిపోయాడు. ఆ రాజుగారి ముఖం చూసి నవ్యతూ మళ్ళీ సులభ ఇట్లా అన్నది.

తే. ‘అగ్ని వెచ్చనో? చల్లనో? యని మనమునఁ! గరము సంబియ మందుట గాదె నిన్ను నథిపి! ముక్కుండవో? కావో? యని తలంచు! టబి మటీయ బాలిశబావ మని తలంపు.

216

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= జనకమహారాజా!; నిన్నున్= నిన్ను; ముక్కుండవో?= ముక్కి పొందినవాడవో?; కావో?= కావో?; అని; తలంచుట+అది= ఆలోచించటమనేది; అగ్ని= నిప్పు; వెచ్చనో?= వేడిగా ఉంటుందో?; చల్లనో?= చల్లగా ఉంటుందో?; అని; మనమున్న్= మనస్సులో; సందియము+అందుట+కాదె= సందేహించటం కాదా!; మదీయ= నాయొక్క; బాలిశబావము= అవివేకం; అని; తలంపు(ము)= భావించుము.

తాత్పర్యం: ‘రాజా! నీవు ముక్కుడవు అవునో కాదో అని నేను సంశయించటం - అగ్ని వేడిగా ఉంటుందో చల్లగా ఉంటుందో అని సందేహించటంతో సమానం. ఇది కేవలం నా అజ్ఞానమనీ మూర్ఖత్వమనీ భావించుము.

విశేషం: అలం: దృష్టాంతం.

చ. జనవర! నీ సుభాషుల నసత్యమొకండును లేదు నీవు స్తునిగణకీర్తనీయుడవు మోక్షము నీ కఱచేతిలోనిదై యునికి దృఢంబుగాఁ గనియు నొండిాక చందము మాటలాడితిన్ నిను నగుపింపగా వలసి నీదగు మన్నన శంక వాసినన్.

217

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= ఓ రాజా!; నీ= నీయొక్క; సుభాషలన్= మంచి మాటలలో; అసత్యము= అబద్ధమనేది; ఒకండునున్= ఒక్కటికూడా; లేదు; నీవు; సత్త+మునిగణ= మహాముని బృందంచేత; కీర్తనీయుడవు= స్తుతింపదగినవాడవు; మోక్షము= ముక్కి అనేది; నీకున్= నీకు; అఱచేతిలోనిది= అరచేతిలోది; ఐ+ఉనికి= అయి ఉండటం; దృఢంబుగాన్= గట్టిగా; కనియున్= తెలిసికొని కూడా; నీది+అగు= నీవు ఇచ్చినటువంటి; మన్ననన్= గౌరవంవల్ (చనవువలన); శంక+పాసినన్= (అయ్యా); మహారాజు కదా; నేను ఇట్లా మాట్లాడవచ్చునా? - అనే శంక తొలగిపోవటంతో; నిన్ను= నిన్ను; నగుపింపగాన్+వలసి= నవ్యద్వామనిపించి; ఒండాక చందము= మరొకరకం; మాటలు= పలుకులు; ఆడితిన్= పలికాను.

తాత్పర్యం: రాజా! నీవు మాట్లాడిన వాక్యాలలో ఒక్కటయినా అసత్యం లేదు. మునీశ్వరులచేతకూడా కీర్తనీయుడవు. మోక్షం నీకు అఱచేతిలోనిది. ఇన్నీ తెలిసినా - నీవు ఇచ్చిన మన్ననతో జంకు వదిలిపోయి, నిన్ను నవ్యద్వామనిపించి (అటపట్టిద్దామని) మరోకరకంగా మాట్లాడాను. అంతే సుమా!

క. అవియెల్ల నసత్యంబుల , యవసీశ్వర! యరయవచ్చుటబి యొక్కటు ని క్షుప మీ యపరాధము భవ , దవిరశ సౌజన్యమగ్న మగుగాక తగన్.

218

ప్రతిపదార్థం: అవనీశ్వర= మహారాజా!; అవి+ఎల్లన్= ఆ నా మాటలనీ; అసత్యంబులు+అ= అబద్ధాలే; అరయన్+వచ్చుట= నిన్ను పరీక్షించటానికి నేను రావటం అనేది; అది+ఒక్కటు= ఆ ఒక్కటీ; నిక్కువము= నిజం; ఈ+అపరాధము= ఈ తప్పు; తగన్= తగినట్టు; భవత్= నీయొక్క; అవిరశ= చిక్కానైన; సౌజన్య= ఔదార్యంలో(సజ్జనత్వంతో); మగ్నము+అగున్+కాక= మునిగిపోవుగాక!

తాత్పర్యం: ఓ రాజు! ఇంతవరకూ నేను మాటల్లాడినవన్నీ అసత్యాలే. అయితే - నిన్న పరీక్షించాలి అని రావటం ఉన్నదే - అదొక్కటే నిజం. నా ఈ అపరాధం నీ స్నిగ్ధమైన శాజన్యంలో (మంచితనంలో) మునిగి, మరుపున పడిపోవాలని ఆశిస్తున్నాను.

క. సులభానామము సంసృతి, పాలమెల్లక తిరుగుటయును భూలోకవరా!

కలరూప నేటి కిష్టట, నిలిచెద నీపు మునిసేశనీయుడ వగుటన్.

219

ప్రతిపదార్థం: భూలోకవరా!= భూపాలా!; సులభానామము= సులభ అనే పేరు; సంసృతి పాలము= సంసార పరిధి; ఒల్లక= ఇష్టపడక; తిరుగుటయును= దేశసంచారం చేయటం; కల+రూప+అ= (ఇవి రెండూ) ఉన్న స్వరూపమే; నీపు; ముని= మునులకు కూడా; నీవనీయుడవు= నేవింపదగినవాడవు; అగుటన్= కాబట్టి; నేటికిన్= ఈ రోజుకి; ఇచ్చుటన్= ఇక్కడే; నిలిచెదన్= ఉంటాను.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజా! నా పేరు సులభ అనేది, నేను సంసార బంధం ఇష్టపడక దేశసంచారం చేయుటమనేదీ - ఇవి రెండూ ఉన్న నిజాలు. నీవేమో మునులకుకూడా అర్ఘనీయుడవు. కాబట్టి ఈ రోజు ఇక్కడే నీ అతిథిగా ఉంటాను.'

తే. అనినఁ దానును మంత్రులు నవ్యభుండు, సులభఁ గొనియాడే; నాదెల్ల నలఘుగోష్టిఁ
బ్రియము రెట్టింప నయ్యాగినియును దారు, నెమ్మి నొక్కట నుండి నృపవరేణ్య!

220

ప్రతిపదార్థం: సృపవరేణ్య!= రాజైష్టో! ధర్మరాజా!; అనినన్= సులభ ఇట్లా అనేసరికి; ఆ+విభుండు= ఆ జనకమహారాజు; మంత్రులున్= మంత్రులూ; తానునున్= తానూ; సులభన్= సులభాదేవిని; కొనియాడన్= ప్రశంసించాడు; నాఁడు+ఎల్లన్= ఆ రోజంతా; అలఘుగోష్టిన్= సుదీర్ఘమైన చర్చలో (విలువైన గోష్టి); ప్రియము= ప్రితి; రెట్టింపన్= రెట్టింపుకాగా (ఇబ్బడికాగా); ఆ+యోగినియును= ఆ సులభాదేవీ; తారును= రాజు, మంత్రులూ; నెమ్మిన్= మైత్రితో (అదరంతో); ఒక్కటన్+ఉండిరి= ఒకేచోట కాలక్షేపం చేశారు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా సులభాదేవి పలికేసరికి జనకుడూ అతడి మంత్రులూ ఆమెను ఎంతగానో కొనియాడారు. ధర్మరాజా! ఆ రోజంతా వారందరికి విలువైన విషయాలతో గోష్టి నడిచింది. ప్రేమాదరాలతో ఒకేచోట కాలక్షేపం చేశారు.

వ. మఱునాఁ డజ్జనపతి యనుమతిసేయ నమ్మపతినుఖావ నిజేచ్చం జనియే' నని చెప్పిన నప్పారవోత్తముండు ప్రమాదాయత్తస్వాంతుండయి శాంతనవునితో 'శుకుని కెవ్విధంబున వైరాగ్యంబు సాప్పదియెం జెప్పవే?' యనుటయును నతం డా ధర్త సుతున క్లినియె.

221

ప్రతిపదార్థం: మఱునాఁడు= మరుసటిరోజు; ఆ+జనపతి= ఆ జనకమహారాజు; అనుమతి+చేయన్= అనుమతించగా; ఆ+మహానుఖావ= ఆ మహాత్మురూలు - సులభాదేవి; నిజ+ఇచ్చున్= తన కోరిక ప్రకారం; చనియెన్= వెళ్ళిపోయింది; అని; చెప్పినన్= భీమ్ముడు వివరించేసరికి; ఆ+పారవ+ఉత్తముండు= పురువంశంలో ఉత్తముడైన ఆ ధర్మరాజు; ప్రమోద= ఆనందానికి; అయత్త= స్వాధీనమైన; స్వాంతుండు+అయి= హృదయం కలవాడై (మనస్సులో సంతోషించి); శాంతనవునితోన్= శంతనుమహారాజు పుత్రుడైన భీమ్ముడితో; శుకునికిన్= శుకుపూర్వికి; ఏ+విధంబునవ్= ఎట్లాగా; వైరాగ్యంబు= విరక్తి అనేది; చొప్పడియెన్= ఏర్పడింది?; చెప్పవే?= దయచేసి వివరించవా?; అనుటయున్= అనటమూ; అతండు= ఆ భీమ్ముడు; ఆ; ధర్మసుతునకున్= ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: మరుసటిరోజు జనకుడి అనుమతితో ఆ సులభాదేవి వెళ్ళిపోయింది' అని భీమ్ముడు వివరించగా, ధర్మరాజు 'శుకుడికి వైరాగ్యం ఎట్లా కలిగింది?' అనే ప్రశ్న వేశాడు. దానికి బదులుగా భీమ్ము ఢీ విధంగా చెప్ప సాగాడు.

వేదవ్యాసుడు శుకున కుపదేశించిన వైరాగ్యప్రకారము (సం. 12-309-2)

- సీ. 'ప్రాకృతజనుల వర్తనములవెంటుఁ జి, త్రమున జరామరణముల కలిమి
దలపక యేమతి మెలగెడు శుకుజోచి, విపులధర్మజ్ఞాన నిపుణ ధిష్టుఁ
డైన వేదవ్యాసుడ డాతని కిట్లను, 'మనసు నింటియములు మర్దితములు
గాఁ జేయు ముత్సుధగాములు గానీకు, మక్రోధసత్య శమార్జ్ఞపములుఁ'
తే. దధము దధము నహింసయు ధర్మమునకు, నాక్షతులు వీనిఁ బాలింపు మాకలియును
నీరువట్టును దగియెడు నెఱి నడంచి, దేవతాతిథి శేషింపజీవి వగుము.

222

ప్రతిపదార్థం: ప్రాకృతజనుల= పామరజనులయొక్క; వర్తనములవెంటన్= నడవడికలను అనుసరిస్తూ; జరామరణముల= ముసలితనం, మరణం అనే విషయాలయొక్క; కలిమిన్= ఉనికిని; చిత్రమునన్= ఎడదలో; తలపక= అలోచించకుండా; ఏమఱి= ఏమరుపాటుతో; మెలగెడు= జీవిస్తున్న; శుకున్= తన పుత్రుడైన శుకుడిని; చూచి= తిలకించి; నిథిల= సమస్తమైన; ధర్మ= ధర్మాలకు సంబంధించిన; జ్ఞాన్= ఎరుకతో; నిపుణ= నిపుణమైన; ధిష్టుఁడు= బుద్ధికలవాడు; ఘన= అయిన; వ్యాసుడు= వ్యాసభగవానుడు; ఆతనికిన్= ఆ శుకుడికి; ఇట్లు; అనున్= చెప్పుతున్నాడు; మనసున్= మనస్సుమా; ఇందియములున్= జ్ఞానకర్మాందియాలనూ; మర్దితములుగాన్= అణాచివేయబడినవిగా; చేయుము; ఉత్సుధగాములు= తప్పుడు మార్గాలలో ప్రయాణించేవిగా; కానీకుము= కానీయకుము; అక్రోధ= క్రోధం లేకపోవటం; సత్య= సత్యం; శమ= అంతరింద్రియనిగ్రహం; ఆర్జవములున్= బుజుత్యం అనే ఇపీ; తపమున్= తపస్సు; దధమున్= బాహ్యాందియ నిగ్రహం; అహంసయున్= హింసాశ్రవ్మత్తి లేకపోవటం - ఇవన్నీ; ధర్మమునకున్= ధర్మానికి; ఆక్రూతులు= స్వరూపాలు; వీనిన్= వీటిని; పాలింపుము= ఆచరించుము; ఆకలియుము= ఆకలీ; నీరువట్టును= దప్పికా; తగియెడు నెఱిన్= తగిన పద్ధతిలో; అడంచి= అణాచివేసికొని; దేవతా+అతిథి= దేవతలకూ, అధితులకూ సమర్పించాక; శేష= మిగిలినదానితో; ఉపజీవి= జీవించేవాడవు; అగుము= కమ్ము.

తాత్పర్యం: 'జీవుడికి జరామరణాలు ఉన్నాయి అనే విషయమే మర్మపోయి పామరజనులతో కలిసి అజాగ్రత్తగా జీవితం గడిపివేస్తున్న శుకుడిని చూసి వ్యాసుడు ఇట్లా ఉపదేశించాడు. 'మనస్సునూ, ఇందియాలనూ మర్దించి స్వాధీనం చేసికొమ్ము. వాటిని ఎప్పుడూ తప్పుడు దారులలోనికి రానివ్వకుము. అదుపులో ఉంచుకొమ్ము. క్రోధత్యాగం, సత్యం, నిగ్రహం, బుజుత్యం, తపస్సు, అహంస - అనేవి ధర్మానికి ఆకారాలు. వీటిని పరిపాలించుము. ఆకలి దప్పికలను నేర్చుగా తగించుకొమ్ము. దేవతలకూ, అతిథులకూ సమర్పించాక మిగిలినదానితో జీవితం గడుపుకొనటం అలవాటు చేసికొమ్ము.

- క. నురువున నొనిలంచిన పం, జరంబులో నున్న పులుగు చాడ్పున మేసం
బురుపవర! జీవ ముండుట, పరికింపక యేమఱంగఁ బాడియే సీకున్?

223

ప్రతిపదార్థం: పురుషవర!= ఓ మానవోత్తమా!; నురువునన్= ఫేనంతో(నీటి నురుగుతో); ఒనరించిన= తయారుచేసిన; పంజరంబులోన్= పంజరంలో; ఉన్న= ఉన్నటువంటి; పులుగు చాడ్పునన్= పిట్టవలె; మేనన్= శరీరంలో; జీవము= ప్రాణం; ఉండుట= ఉండటాన్ని; పరికింపక= గమనించకుండా; ఏమఱంగ్= ఇట్లా ఏమరుపాటుతో ఉండుటం; నీకున్= నీకు; పాడియే?= తగునా?

తాత్పర్యం: నాయనా! నురుగుతో చేసిన పంజరంవంటిది ఈ శరీరం. ఇందులో ఒక పిట్టవలె ఉంటున్నది ప్రాణం. ఈ పరిస్థితిని గమనించకుండా ఏమరుపాటుతో ఉండుటం నీకు తగునటరా! (ఈ నురుగు పంజరం ఏ క్షణాంలోనైనా

చిలికిపోవచ్చును. పిట్టుతురుమనవచ్చును. తలచుకొంటేనే భయంగా ఉంటుందే - నికసలు నిద్ర ఎట్లా పట్టుతున్నది పుత్రక! అని భావం.)

ఏశేషం: అలం: ఉపమ. దీనికి సంస్కృత మూలం: “ఫినపాత్రోపమే దేహే జీవే శకునివత్ స్థితే । అనిత్యే ప్రియసంవాసే కథం స్వప్నిషి పుత్రక॥” (సం. 12-309-6)

తే. ఎన్నికొనుచుండు జనుచుండు నేండ్లు లివ్వు । ధమున నాయువు దీడ్రోడ్రు దత్తిగె జీవ
హాపించాలని బుత్త! యనవధాన , నిద్ర మోహితుడై యున్న నీకుఁ దగునె?

224

ప్రతిపదార్థం: పుత్ర!= బిడ్డా; ఎన్నికొనుచుండన్= లెక్కపెట్టుకొంటూటే; ఏండ్లులు= సంవత్సరాలు; చనుచుండన్= వెళ్లిపోతూ ఉంటాయి; ఈ+విధమునన్= ఈ విధంగా; ఆయువు= ఆయుర్దాయం; తోడ్రోడ్రు= క్రమక్రమంగా; తత్తిగి= తరిగిపోయి; జీవహని= ప్రాణవియోగం; పాటిల్లగాన్= జిరిగే పరిస్థితి ఉండగా; అనవధాన= ఏమరుపాటు అనేటటవంటి; నిద్రన్= నిద్రలో; మోహితుడై= సమ్మాహితుడై; ఉన్ని= ఉండటమనేది; నీకున్= నీకు (నీ వంటి వాడికి); తగునె?= అర్ఘమా? - సమంజసమా?

తాత్పర్యం: తనయా! లెక్కపెట్టుతూ ఉంటే వెళ్లిపోతూనే ఉంటాయి సంవత్సరాలు. ఇట్లా క్రమక్రమంగా ఆయుర్దాయం తరిగిపోయి, చివరికి హంస ఎగిరిపోతుంది. ఇది తెలిసి నీవంటివాడు ఏమరుపాటుతో నిద్రపోతూ ఉండటం తగునా? చెప్పము. లేచి పరుగెత్తవద్దా?

ఏశేషం: దీని మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది. “గణ్యమానేము వర్షేషు శ్శీయమాణే తథాయుషి జీవితే శిష్యమాణే చ కిముత్థాయ న ధాషపి?” (12-309-8). ‘గణ్యమానేము’ అనే పదానికి అనువాదంగా ఎన్నికొనుచుండన్ అన్నాడు తిక్కన. ఎన్నటం, ఎంచటం అనేవి లెక్కపెట్టటం అనే అర్థంలో నెల్లారు మాండలికాలట.

క. విను మాంసశోణిత వివ , భృసమగు సైహికమునండుఁ దత్తరులు పరం
బని యొకటి కలిమి దలపరు , గొనరు బుధులమాట నాస్తికులు వినయనిథీ!

225

ప్రతిపదార్థం: వినయనిథీ!= వినయానికి నిథీ!; విను; మాంస= మాంసంతోమా; శోణిత= రక్తంతోమా; వివర్ధనము+అగు= వృధిపొందేటటవంటి; ఐహికమునందున్= ఈ శరీరంపట్లా, ఈ జన్మపట్లా; తత్తరులు= సంసక్తులైనవారు; పరంబు+అని= పరము అంటూ; ఒకటి; కలిమి= ఉండటాన్ని; తలపరు= అసలు ఆలోచించరు; నాస్తికులు= పరము లేదు అనే ఈ నాస్తికులు; బుధుల= పండితులమొక్క; మాట= ఉపదేశాన్ని; కొనరు= స్వికరించరు.

తాత్పర్యం: ఓ వినయశీలీ! ఇహాలోకం అంతా మాంసశోణితాలతో వృద్ధి పొందుతూ ఉంటుంది. దానిలో సంసక్తులైనవారు పరలోకం అంటూ ఒకటి ఉన్నది - అనే వినయాన్ని గ్రహించరు (నాస్తికులు). వీళ్లు పెద్దల మాట చెవిని పెట్టరు.

తే. బుధీమంతుల తెరువునుఁ బోక యుత్త , ధప్రవర్తుల నడచు పథంబునండుఁ
జనుట విను మప్పటికీఁ జూడుఁ దనకుఁ జాల , నించియుండు నాపద యొనలించుఁ జిదప.

226

ప్రతిపదార్థం: వినము; బుధీమంతుల= బుధీమంతులమొక్క; తెరువున్= మార్గంలో; పోక= నడవకుండా; ఉత్పథవర్తులు+అ= దుష్టులు మాత్రమే; నడచు= ప్రయాణించే; పథంబునండున్= మార్గంలో; చనుట= నడవటం; అప్పటికిన్ చూడన్= అప్పటికి చూస్తే; తనకున్= తనకు; చాలన్= బాగా; ఇంచియుండున్= నచ్చి కనపడుతుంది - ఆనందదాయకంగా ఉంటుంది; పిచపన్= తరువాత; ఆపద+బనరించున్= ఆపద కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: బుద్ధిమంతుల మార్గంలో పోకుండా దుష్టులమార్గంలో నడిస్తే అది అప్పటికి బాగానే ఉంటుంది. త్వప్తిగానూ, ఆనందంగానూ ఉంటుంది. కానీ, ఆలోచించి చూడగా - అది చిట్టచివరకు ఆపద తెచ్చిపెట్టుతుంది.

చ. తన తన ధర్మమున్ నడపి దానన సంతసమంచి శాంత భా
వహరతినుండు వారిఁ గని, వారల చెప్పెడు ధర్మహత్తి ని
చ్ఛేనయుఁగ నూఁది సత్కరముఁ జెందుట కెక్కుము, పాత్రినూలి పు
వ్యనేనయుగాకు, బంధకుఁడవుం దన కజ్ఞఁడు దాన యెమ్మెయిన్.

227

ప్రతిపదార్థం: తన తన ధర్మమున్= తమకు విధ్యక్కమైన ధర్మాన్ని; నడపి= ఆచరించి; దానన్+అ= దానితోనే; సంతసము+అంది= ఆనందించి; శాంతభావన రతిన్= ప్రశాంతమైన భావనపట్ల ప్రేమతో; ఉండువారిన్= జీవిస్తున్నవారిని; కని= దర్శించి; వారల= వారిమొక్క; చెప్పెడు= ఉపదేశించేటువంటి; ధర్మహత్తి= ధర్మప్రవత్తి; నిచ్చేనయుఁగన్+ఉఁది= నిచ్చేనగా ఆలంబనం చేసికొని; సత్కరమున్= సత్క స్తానాన్ని; చెందుటకున్= అందుకోవటానికి; ఎక్కుము; పాత్రినూలిప్రవృత్తి+ఎనయున్+కాకు= సాటి కాకుము (ప్రవృత్తి= పురుగు, ఎన= సాటి); అజ్ఞఁడు= మూర్ఖుడు; ఏ+మెయిన్= ఎలాగయినా; తనకున్= తనకు; తాను+అ= తానే; బంధకుఁడు+అవున్= బంధనం కల్పించుకొనేవాడు అవుతాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మచరణంతో ఆనందిస్తూ శాంతచిత్తులై జీవితం గడిపేవారిని దర్శించుము. వారి ధర్మప్రవదేశాలు నిచ్చేనగా సత్కరం అందుకొమ్ము. సాటిదువలె నీకు నీవే బంధనాలు కల్పించుకొనవద్దు. అది అజ్ఞఁడి లాశ్చణం.

విశేషం: అలం: ఉపమ. శాంతభావ నిరతినుండు వారిఁ గని - అనే పాలాంతరంలో అస్యయసాలభ్యం ఉన్నది.

తే. అస్థిరేంద్రియ సలిలమయంబుఁ గామ , రోషుధారుణ గ్రాహ ప్రధూషితంబు
నైన సంసారసాగర మతులదైర్య , పోతపాత్రిక నిస్తరింపుము కుమార!

228

ప్రతిపదార్థం: కుమార!= పుత్రకా!; అస్థిర= చంచలమైన; ఇంద్రియ= ఇంద్రియాలు అనేటటువంటి; సలిలమయంబున్= నీటితో నిండినదీ; కామ= కామమూ; రోష= క్రోధమూ అనేటటువంటి; దారుణ= భీషణమైన; గ్రాహ= మొసల్లతో; ప్రధూషితంబున్= నింద్యమైనదీ; ఎన= అయినటువంటి; సంసారసాగరమున్= సంసారము అనే సముద్రాన్ని; అతుల= సాటిలేని; ధైర్య= ధీరత్వం అనే; పోతపాత్రికన్= ఈతకాయతో; నిస్తరింపుము= వ్యార్థిగా తరించు - దాటు.

తాత్పర్యం: కుమార! ఈ సంసారం ఒక సముద్రం. చంచలమైన ఇంద్రియాలే నీళ్ళు. అరిషంగ్రహమే మొసళ్ళు. దీనిని దాటటానికి ధైర్యం ఒక్కటే తెప్ప. దానితో తరించవయ్యా!

విశేషం: అలం: ఉపమ. దీనికి మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది: “కామం క్రోధం చ మృత్యుం చ పంచేంద్రియజలాం నదీమ్ . నావం ధృతిమయాం కృత్యా జన్మదుర్గాణి సంతర ॥” (12-309-16). పోతము అంటే నావ, తెప్ప, దోనే ఇట్లాంటి అర్థాలు ఉన్నాయి. ఇవన్నీ నీటిని దాటటానికి ఉపయోగించే సాధనాలే. ఈతకొణ్ణే వ్యక్తి సులువుగా ఎక్కువదూరం ఈదటానికని సారకాయ కానీ కుండగానీ బిందెగానీ గుండెలకింద అదుముకుంటాడు. ఆ పాత్రము ‘ఈతకాయ’ అంటారు. ఈదటానికి ఉపయోగించే కాము. పాండురంగమాహాత్మ్యంలో (ద్వితీయశ్శాసనం) దశావతార వర్లన చేస్తూ కూర్చువతారాన్ని ‘ఈతకాయరూపై సృఘుకర్పరంబనర... (2.57)’ అన్నాడు తెనాలి రామకృష్ణుడు. పోతపాత్రిక అంటే పోతంవలె - తెప్పవలె - ఉపయోగించే చిన్నపాత (పాత్రిక) అని తాత్పర్యార్థం. అలాగే సంసారసాగరాన్ని ఈదటానికి కూడా గుండె ధైర్యంకలిగి ఉండాలి.

క. కామాదితృపుడై నరుఁ, దేమతియుండంగ గాఱియనెత్తెడు పులి యు
ధ్యామత మృత్యువు గొని చను, నామూఢుని యట్టుగాకు మతుల వివేకా!

229

ప్రతిపదార్థం: అతులవివేకా!= సాటిలేని తెలివికలవాడా; కామ+అది= కామము మొదలైనసుఖాలలో; తృపుడై= తృప్తిపొందినవాడై; నరుఁడు= జీవుడు; ఏమతియుండంగన్= ఏమరుపాటుతో ఉంటే; గాఱియన్+ఎత్తెడు= గొర్రెను వేసుకుపోయే; పులి= పులియొక్క; ఉడ్డామతన్= ఔధ్యంతో; మృత్యువు; కొని చనున్= తన్నుకుపోతుంది; ఆ మూడుని+అట్లు= అటువంటి మూర్ఖునిలాగా; కాకుము= కావద్దు.

తాత్పర్యం: నాయనా! నీకు గొప్ప వివేకం ఉన్నది. గ్రహించగలవు. అందుకే చెప్పుతున్నాను వినుము. కామాది సౌఖ్యాలలో తృపుడై జీవుడు ఏమరితే గొర్రెను ఎత్తుకుపోయే పులివలె మృత్యువు తన్నుకొనిపోతుంది. నీవు మాత్రం అట్లాంటి మూడుడిని కావద్దు.

తే. బ్రాహ్మణత్వంబు గడు దుర్భభంబు; దాని , నెట్లకేలకుఁ గని కడయొయ్యు జేయ
వలదె తపము దమంబు నిశ్చలవివేక , సంపదయు సూచి నరుఁడు దుస్పంగ ముడిగి?

230

ప్రతిపదార్థం: బ్రాహ్మణత్వంబు= బ్రాహ్మణరాయఁఁడుగా ఉండటమనేది; కడున్= మిక్కిలి; దుర్భభంబు= దుర్భభం; దానిన్= ఆ బ్రాహ్మణాత్మాన్ని; ఎట్లకేలకున్= ఎట్లగో ఎన్నిజన్మలకో; కని= పొంది(న); నరుఁడు= జీవుడు; దుస్పంగము+ఉడిగి= చెడు సాంగత్యాన్ని విడిచిపెట్టి; తపమున్= తపస్సునూ; దమంబున్= ఇంద్రియనిగ్రహస్సీ; నిశ్చల వివేక సంపదయున్+ఊఁది= స్థిరమైన జ్ఞానసంపత్తినీ ఆసరా చేసికొని (ఆ బ్రాహ్మణాత్మాన్ని); కడయొయ్యన్+చేయన్+వలదె?= ఈ జన్మ ముగిసేంతవరకు ఆచరించవద్దా?

తాత్పర్యం: నాయనా! బ్రాహ్మణత్వమనేది బహుజన్మదుర్భభం. ఎట్లకేలకు దానిని పొందిన నీవంటివాడు ఏం చేయాలి? దుస్పంగత్యాలు విడిచిపెట్టి, తపస్సునూ, ఇంద్రియనిగ్రహస్సీ, స్థిరమైన జ్ఞానసంపత్తినీ ఊతగా తీసికొని ఈ జన్మ ముగిసేంతవరకు ఆచరించవద్దా?

క. విను విప్రశరీరము సుఖి , మునకే? బహునియమదుఃఖముల నిహామునఁ జెం
దను నిత్యసౌభ్యముం బర , మునఁ బోందను బుట్టీఁ గాక బోధప్రవణా!

231

ప్రతిపదార్థం: బోధప్రవణా!= జ్ఞానం పట్ల ఆసక్తి కలవాడా; విను; విప్రశరీరము= బ్రాహ్మణాజన్మ అనేది; సుఖమునకే?= సుఖాలు అనుభవించటానికా?; బహునియమ= అనేక నియమాలవలన కలిగే; దుఃఖములన్= క్లేశాలను; ఇహమునన్= ఈ లోకంలో; చెందనున్= అనుభవించటానికి; పరమునన్= పరలోకంలో; నిత్యసౌభ్యమున్= శాశ్వతమైన సౌభ్యాన్ని; పాందనున్= అనుభవించటానికి; పుట్టున్+కాక!= పుట్టిందే తప్ప!

తాత్పర్యం: అబ్బాయా! నీకు జ్ఞానంమీద శ్రద్ధ ఉన్నది. ఆలకించుము. బ్రాహ్మణాజన్మ అనేది ఇహలోకంలో నియమనిష్టులవలన కలిగే దుఃఖాన్ని అనుభవించటానికి, పరలోకంలో శాశ్వతమైన సౌభ్యాన్ని చవిచూడటానికి లభిస్తుందే తప్ప ఇహంలో సుఖపడటానికి కాదురా నాయనా!

క. బలితపుటులుఁ గామంబున , నిలుచుట యా రజ్జుత్రైవ్య నీలిగి సుమతుల్
వెలువడి చని సుఖు లగుడు ర , వ్యుల నెఱుగురు పడుడు రంద వత్స! దురాత్ముల్.

232

ప్రతిపదార్థం: వత్స!= బిడ్డ!; కామంబున్= కామసాఖ్యంలో; నిలుచుట= ఉండటం అనేది; బలితపు+ట్రెంటరి= దృఢమైన ఉరి; సుమతుల్= బుద్ధిమంతులు; ఆ రజ్జున్= ఆ ఉరిత్రాదును; త్రైవ్యన్+సీలిగి= తెగిపోయేటట్టు లాగి; వెలువడి చని= బయటకు వచ్చి; సుఖులు+అగుదురు= సుఖవంతులు అపుతారు; దురాత్ముల్= దుర్యద్ధులు; ఆ+వలను= ఆ ఉపాయాన్ని; ఎలుగరు= గుర్తించలేరు; అందున్+అ= దానిలోనే; పడుదురు= పడిపోతూ ఉంటారు.

తాత్పర్యం: నాయనా! కామసుఖాలు అనుభవించటమంటే మనకు మనం బలమైన ఉరిత్రాదు బిగించుకొనటం. బుద్ధిమంతులు ఎవ్వరూ అట్లా చెయ్యారు. ఆ ఉరిత్రాదును తెగద్రెంచుకొని బయటపడతారు. నిత్యమూ - శాశ్వతమూ - సత్యమూ అయిన సుఖాలను అనుభవిస్తారు. అజ్ఞానులు మాత్రం ఆ వలను గుర్తించలేరు. అందులోనే పడి అట్లాగే కొట్టుకొంటూ ఉంటారు.

తే. తాను దెగునేని బాంధవదారపుత్తి, మత్తు లను నజ్జనంబు లేపిటికి? విగత చింతుడై గుహనొచ్చి యత్రాంతబుట్టిఁ, దడవి కానంగ వలవడె తన్నుఁ దాన?

233

ప్రతిపదార్థం: తాను= నరుడు తాను; తెగున్+ఏని= మరణించినట్లయితే; బాంధవ= బంధువులూ; దార= భార్య; పుత్రు= సంతానం; మిత్రులు= స్నేహితులూ; అను= అనేటువంటి; ఆ+జనంబులు= ఆ మనమ్యలంతా; ఏమిటికిన్?= ఎందుకు?; విగతచింతుడు+ఇ= చింత తొలిగినవాడై; గుహ+చొచ్చి= ఏ కొండగుహలోకో ప్రవేశించి; అత్రాంత= అలిసిపోని; బుద్ధిలో; తడవి= అన్వేషించి; తన్నున్= తనను; తాను+అ= తానే; కానంగన్+వలవడె?= దర్శించవద్దా?

తాత్పర్యం: నరుడు తాను మృతి చెందక బంధుమిత్ర భార్యాపుత్ర బృందం ఉండి ఏమి లాభం? ఏమి ప్రయోజనం? కాబట్టి జ్ఞాని చింతాసక్తుడు కాకుండా, ఏకాంతంగా ఏ కొండగుహలోనికో వెళ్ళి (అంతర్రథనం) మేల్కొన్న బుద్ధితో అన్వేషించి తనను తాను తెలిసికొనాలి. ఆత్మసాజ్ఞాత్మారం పొందాలి.

తే. జరయు మరణంబు మర్యాది జస్తమాది, గాగ వెనువెంటఁ దగులు నగ్గంబు వేచి యెళ్లి సేసెద ననక మే లిపుడ చేయు, తనయ! వార్యునె మృత్యువు జనుల పనులు!

234

ప్రతిపదార్థం: తనయ!= పుత్రుడా!; జరయున్= ముసలితనమూ; మరణంబున్= మృత్యువూ; మర్యాదిన్= మానవడిని; జన్మము+అది+కాగన్= పుట్టుక మొదలుగా; వెనువెంటన్= వెంటబడినే; తగులున్= అనుసరించి ఉంటాయి; అగ్గంబు= తగిన సమయం; వేచి= వచ్చేదాకా ఆగి; ఎల్లి= రేపు; చేసెదన్= చేస్తాను; అనక= అనకుండా; మేలు= మంచిని (మంచి పనులను); ఇపుడు+అ= ఈ క్షణంలోనే; చేయు(ము); మృత్యుపు= మరణమనేది; జనుల= ప్రజల; పనులు= కార్యాలు; వార్యునె?= ప్రతీక్షిస్తూ ఆగుతుండా?

తాత్పర్యం: జరామృత్యువులు మనిషిని పుట్టుకనాటినుండి వెన్నంటే ఉంటాయి. కాబట్టి ‘అనుకూల ముహూర్తం వరకూ వేచి వేచి ఎప్పుడో మంచి పనులు’ చేస్తాను అంటే కుదరదు. చేద్దామనుకొన్న మంచిని వెంటనే ఆ క్షణంలోనే చేసివేయ్యాలి. నీవు చేసే మంచిపనులు పూర్తి అయ్యేవరకూ నిరీక్షిద్దామని మృత్యువు అనుకోదు సుమా!

ఆ. అత్మశాన గమను లంతియ చుట్టుంబు, లగ్గొఁ గలిపి మరలు నఫీలమైన జ్ఞాతిజనము బీనిఁ జల్లింప కందతి, యందు మమతఁ బెసుచు నజ్జుఁ దనఘు!

235

ప్రతిపదార్థం: అనఘ!= పాపరహితుడా!; చుట్టుంబులు= బంధువులు; ఆశ్వశాన గమనులు= శ్శశానం వరకూ తోడు వచ్చేవారు; అంతియ= అంతే; అగ్నిన్= అగ్నిలో; కలిపి= భస్మించేసి; అభిలమైన= సమస్తమైన; జ్ఞాతిజనమున్= బంధువర్గమూ; మరలన్=

వెనక్కి మరలి వెళ్లిపోతారు; దీనినీ= ఈ సత్యాన్ని; చర్చింపక= ఆలోచించకుండా; అజ్ఞాదు= మూర్ఖుడు; అందటియందునీ= అందరిపట్లా; మమతనీ= అనురాగాన్ని; పెనుచునీ= పెంచుకుంటాడు.

తాత్పర్యం: నాయనా! బంధువర్గం ఎంత రక్తసంబంధికులైనా చచ్చినవాడితో తామూ చావరు. కాటిదాకా సాగనంపి, కళేబరాన్ని అగ్నికి ఆహుతి చేసి, తిరిగి ఎవరి ఇళ్ళకు వాళ్ళు వచ్చేస్తారు. అంతే! ఎవరి లోకయాత్ర వారు హాయిగా సాగిస్తారు. దీనిని గుర్తించకుండా అందరిపట్లా అనురాగం పెంచుకొనటం, మమకారం పెంచుకొనటం - ఇది అజ్ఞాడి లక్ష్మణాం.

క. లోకము కాలముచే ని , ట్లాకుల పదుచునికి గాంచి యథికధృతిని ధర్మికాంతతా నిరూఢిం , గైకొని త్రోవంగవలదె కాలవిక్షుతులనీ?

236

ప్రతిపదార్థం: లోకము= ప్రపంచం (ప్రాణికోటి); కాలముచేనీ= కాలంచేతి; ఇట్లు= ఈ రకంగా; ఆకులపదుచునీ+ఉనికి= వ్యాకులం చెందుతూ ఉండటాన్ని; కాంచి= చూచి(గ్రహించి); అధికధృతిని= అత్యంత ఘైర్యంతో; ధర్మ+వికాంతతా+నిరూఢినీ= ధర్మాచరణం ఒక్కటే శాశ్వతం అనే నిశ్చయాన్ని; కైకొని= స్వీకరించి; కాలవిక్షుతులనీ= కాలం తెచ్చే వికారాలను; త్రోవంగనీ+వలదె?= పారద్రోలవద్దా?

తాత్పర్యం: కాలం ఇన్ని ఇబ్బందులపాలు చేస్తోంది లోకాన్ని. అది గమనించి, అత్యంత ఘైర్యంతో ధర్మాచరణం ఒక్కటే వికాంతం అనే నిర్దయం తీసికొని కాలవికారాలను జయించగలగాలి.

క. మానుషము దుర్భభము, సోఽ , పానంబగు నది విముక్తి పదము గనుటకునీ, దానీఁ గని తొంటి చందము , రాసీక, సముద్రమమునఁ బ్రాహ్మగ వలదే?

237

ప్రతిపదార్థం: మానుషము= మానవజన్మ అనేది; దుర్భభము= దుర్లభం; ముక్తిపదము= మోక్షపదవి; కనుటకునీ= పొందటానికి; అది= ఆ మానవజన్మ; సోపానంబు+అగునీ= ఒక మెట్లు అవుతుంది; దానీనీ= ఆ విషయాన్ని; కని= గ్రహించి; తొంటిచందము= పూర్వపు జన్మల పద్ధతి; రాసీక= దరికి రానివ్వకుండా; సముద్రమమునీనీ= గొప్ప ప్రయత్నంతో; ప్రాంగణ్ణనీ+వలదె?= పై మెట్లులకు ప్రాకవద్దా?

తాత్పర్యం: మానవజన్మ ఒహు దుర్లభం. దానీఁ ఒక సోపానంగా చేసికొని నిచ్చేన ఎక్కి, మోక్షపదం అందుకొనాలి. పూర్వజన్మల లక్ష్మణాలు దరికి రానివ్వకూడదు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. అనఘా! తపోవనమునన , జననంబును మరణదశయు సంప్రాప్తము ల య్యోనయేని వాఁడు ముక్కుడె , మనంబు బహుకామవిక్షతి మగ్గంబైననీ.

238

ప్రతిపదార్థం: అనఘా!= పావనుడా!; జననంబునీనీ= పుట్టుకా; మరణదశయునీ= మరణమూ; తపోవనమునీ+లా= ఆశమంలోనే; సంప్రాప్తములు+అయ్యును+లా+వినినీ= ప్రాప్తించినట్టుయితే; మనంబు= వాడి హృదయం; బహు= పలురకాలైన; కామవిక్షతి= కామ వికారాలలో; మగ్గంబు+బననీ= మునిగిపోయినచో; వాఁడు= ఆ వ్యక్తి; ముక్కుడె?= ముక్కుడు అగునా?

తాత్పర్యం: పావనుడా! జననమూ మరణమూ అనేవి తపోవనంలోనే జరిగినప్పటికీ జీవించి ఉన్నకాలంలో వాడి మనస్సు ఎన్నో కామవికారాలకు లోషైతే వాడు ముక్కుడు కాగలడా? (కాలేడని భావం).

తే. భోగములు సంపరిత్యక్తములుగు జేసి, కేవలాంగుడై నిర్మలభావయుక్తి
దపము గృహముననేనియుఁ దత్పరతఁ జి, లంచి సంసారజలధిఁ దరించు నరుడు. 239

ప్రతిపదార్థం: భోగములు= భోగాలు; సంపరిత్యక్తములుగు+చేసి= పూర్తిగా విడిచిపెట్టి; కేవల+అంగుడై= శరీరమాత్రుడుగా మిగిలి; నిర్మల= మలినరహితమైన; భావయుక్తిన్= హృదయస్పందనలతో; నరుడు= మానవుడు; గృహమున్+ఏనియున్= ఇంటిలోనే అయినా; తత్పరతన్= తాదాత్మ్యంతో; తపము= తపస్సు; చరించి= ఆచరించి; సంసారజలధిన్= సంసారము అనే సముద్రాన్ని; తరించున్= దాటుతాడు.

తాత్పర్యం: భోగాలను విడిచిపెట్టి, నిస్పంగుడై, నిర్మలాంతరంగుడై ఇంటిలోనైనా తాదాత్మ్యంతో తపస్సు చేసికొనే నరుడు సంసారసముద్రాన్ని తేలికగా తరిస్తాడు.

విశేషం: అలం: రూపకం.

క. విను దారపుత్రమితులు, సనిల కొడుక! మున్న చనిన జస్తుంబుల, నీ
కును వారు, వారలకు నీ, వును మఱుపుట్టువులఁ గొఱయవుట గల్లెనాకో? 240

ప్రతిపదార్థం: కొడుక!= పుత్రుడా!; విను; మున్న= ఇంతకుముందు; చనిన= కడచిన; జన్మంబులన్= పుట్టుకలలో; దార= భార్యలూ; పుత్ర= సంతానం; మిత్రులు= స్నేహితులూ - ఎంతోమంది; చనిరి= గతించారు; నీకును= నీకు; వారున్= వారూ; వారలకున్= వారికి; నీపునున్= నీవూ; మఱుపుట్టువులన్= అనంతర జన్మలలో; కొఱ+అపుట= శేషంగా కొనసాగటం; కల్గెనోకో?= జరిగిందా?

తాత్పర్యం: నాయనా! ఇప్పటికి నీవు ఎన్ని జన్మలు ఎత్తి ఉంటావు? ప్రతిజన్మలోనూ భార్యాపుత్ర మిత్రులు ఉంటూనే ఉన్నారు కదా! వారంతా గతించిపోయారు. ఒక జన్మలో వారు మరొక జన్మలోనికి అదే బంధుత్వంతో శేషంగా కొనసాగటమనేది నీకుగానీ వారికిగానీ జరిగిందంటావా? నీ అంతట నీవూ - వారంత వారుగా జన్మపరంపరలలో యాత్ర సాగిస్తున్నారు. ఇది తెలిసికొనరా తండ్రి!

ఆ. ఏన కలను నాకు, నెవ్వలివానిగా, నాత్మఁ దలఁతు?, నన్ను నట్టివాని
నెందుగానఁ, గాన యెవ్వలివాడను, గా ననంగవలదె మానసీయ! 241

ప్రతిపదార్థం: మానసీయ!= గౌరవింపదగినవాడా!; ఏను+అ= నేనే; నాకున్= నాకు; కలను= ఉన్నాను; ఎవ్వరివానిన్+కాన్= ఎవ్వరివాడనుగా; ఆత్మన్= అంతరంగంలో; తలతున్= (నన్ను నేను) భావిస్తాను?; నన్నున్+అట్టివానిన్= నావంటి వాడిని; ఎందున్= ఎక్కడా; కాన్= చూడను; కాన= కాబట్టి; ఎవ్వరివాడనున్+కాను= నేను ఎవరివాడినీ కానే కాను; అనంగన్+వలదె?= అనుకోవద్దా?

తాత్పర్యం: మాన్యడా! నాకు నేనే ఉన్నాను. మరెవ్వరూ లేరు. నేను ఎవరివాడను అని అనుకోను? నావంటివాడు మరొకడు ఎక్కడా లేదు, ఉండడు. అందుచేత నేనే ఎవ్వరివాడనూ కాను. జ్ఞాని అయినవాడు ఇట్లా భావించాలి నాయనా!

క. దారాపేక్షం గప్ప, ప్రారంభముఁ బుసి యిహమునందుఁ బరమున్
వారని సంక్లేశంబులఁ, గూరు నరుడు దానిఁ జేయ గొనకొండై బుధుల్? 242

ప్రతిపదార్థం: నరుడు= పురుషుడు; దార+అపేక్షన్= భార్యావ్యామోహంతో; కష్టప్రారంభమున్= కష్టాల ఆరంభాన్ని; పూని= పొంది; ఇహమునందున్= ఈ లోకంలోనూ; పరమునన్= పరలోకంలోనూ; వారని= ఎడతెగని; సంక్లేశంబులన్= క్లీశాలలో; కూరున్= కూరుకుపోతాడు; దానిన్= అటువంటి దారాపేక్షను; చేయన్= పెట్టుకోవటానికి; బుధుల్= జ్ఞానులు; గౌనకొండ్రె? = పూనుకొంటారా?

తాత్పర్యం: భార్యపట్ల వ్యామోహం (అపేక్ష) అనేది కష్టాలకు ప్రారంభం. ఇహంలోనూ పరంలోనూ అది అంతులేని క్లీశాలను కల్పిస్తుంది. అందుచేత తెలివిగలవారెవ్వరూ దారాపేక్షకు పూనుకోరు, కష్టాలలో కూరుకోరు.

చ. ధన మది యేల భోగమును దానము లేదగునేని? శత్రు మ
ర్దన మొనలంపడేని బలదర్శము లేలి? సధర్థవృత్తిక్రిన్
గొనకొనడేని విన్ని మునికుంజర! యేల జితేంద్రియుండు గా
దనఁ జనునేని నాత్తవిధ మారయు నా క్రమమేల చెప్పుమా!

243

ప్రతిపదార్థం: మునికుంజర?= మునిశైష్పా!; భోగమును= అనుభవించటమూ; దానమున్= త్యాగం చెయ్యటమూ అనేవి; లేదు+అగున్+ఏని= లేకపోయినది అయినట్లయితే; ధనము+అది= ఆ ధనం; ఏల?= ఎందుకు?; శత్రుమర్దనము= శత్రువులను మర్దించటం; ఒనరింపడు+ఏనిన్= చేయనివాడు అయినట్లయితే; బల దర్శములు= బలమూ పొరుషమూ అనేవి; ఏల?= ఎందుకు?; సధర్మవృత్తిక్రిన్= ధర్మసహితమైన ప్రవర్తనకు; గౌనకొనడు+ఏనిన్= పూనుకోనివాడు అయినట్లయితే; విన్ని= బహుప్రతత్త్వం (వేదాలూ, శాస్త్రాలూ గురుముఖం: వినటం); ఏల?= ఎందుకు?; జిత+ఇంద్రియుండు+కాఁడు= ఇంద్రియనిగ్రహం కలవాడు కాఁడు; అనన్= అనటానికి; చనున్+ఏని= పీలు కలిగినట్లయితే; ఆత్మవిధము= ఆత్మతత్త్వం; ఆరయు= తెలిసికొనే; ఆ+క్రమము= ఆ వరుస అంతా; ఏల?= ఎందుకు?; చెప్పుమా!= చెప్పు చూడ్దాం!

తాత్పర్యం: మునివరా! శుకా! భోగానికి, త్యాగానికి కాని ధనం ఎందుకు? శత్రు సంహారం చేయలేని బలదర్శాలు ఎందుకు? ధర్మచరణానికి పూనుకోని జ్ఞానం ఎందుకు? జితేంద్రియుండు కాలేనష్టుడు ఆత్మతత్త్వం గురించి శ్రమపడి తెలిసికొని ఏమి లాభం - చెప్పుము!"

క. అని యి ట్లుపదేశించిన , విని శుకుఁడు విముక్తిమార్గవిదుఁడై చనియెన్
జనకుఁ దొఱగి నిశ్చలటి , పనిభాత్మం డగుఁచుఁ గురుస్వాలవరేణ్యా!

244

ప్రతిపదార్థం: కురుస్వాల వరేణ్యా!= కురురాజోత్తమా! ధర్మరాజా!; అని; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; ఉపదేశించినన్= వ్యాసుడు ఉపదేశించేసరికి; విని= ఆలకించి; శుకుఁడు; విముక్తిమార్గ విదుఁడై= మోక్షమార్గం తెలిసికొన్నవాడై; జనకున్= తండ్రిని; తొఱగి= విడిచిపెట్టి; నిశ్చల= చలించని; దీప= దీపంతో; నిభ= సాటివచ్చే; ఆత్మఁడు+అగుచున్= ఆత్మ కలవాడు అవుతూ, నిశ్చలదీపంలా; చనియెన్= వెళ్లిపోయాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! వ్యాసుడు ఇట్లా ఉపదేశించేసరికి శుకుడికి ముక్తిమార్గం తెలిసిపోయింది. ఆత్మ నివాత నిశ్చలదీపంవలె ప్రకాశించింది. తండ్రిని విడిచిపెట్టి వెళ్లిపోయాడు'.

ఏశేషం: అలం: ఉపమ.

క. అనిన విని దీపతటినీ , తనయునితోఁ బాండురాజు తనయాగ్రజ్ఞఁ డి
ట్లనుఁ బీతియు వినయము నా , ననమునఁ డశుకొత్త నరతనయవంశవరా!

245

ప్రతిపదార్థం: నర= అర్జునుడియొక్క; తనయ= కుమారుడైన అభిమన్యాడి; వంశ= వంశంలో; వరా!= శ్రేష్ఠమైనవాడా ఓ జనమేజయా!; అనినన్= అని భీముడు చెప్పగా; విని= అలకించి; పాండురాజతనయ+అగ్రజాడు= పాండురాజు కొడుకులలో పెద్దవాడైన ధర్మరాజు; దేవతటిని+తనయుతోన్= గంగాపుత్రుడైన భీముడితో; ప్రతియున్= ప్రేమా; వినయమున్= వినయమూ; ఆననమునన్= ముఖంలో; తథకొత్తన్= వికసించగా; ఇట్లు; అనున్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: జనమేజయా! ఇట్లా గాంగేయుడు చెప్పినది అంతా శ్రద్ధగా ఆలకించాడు ధర్మరాజు. అతడి ముఖంలో ఒక తృప్తి, ఒక వినయం వికసించాయి. జనమేజయా! ధర్మరాజు భీముడితో ఇట్లా అంటున్నాడు.

భీముడు ధర్మరాజునకు పుకుని జన్మప్రకారంబు సెప్పుట (సం. 12-310-1)

వ. ‘కృష్ణాధ్వాయన పుత్రుండను మాత్రము కాని శుకుని జన్మంబు తెఱంగును నతని తల్లిని నతండు బాల్యంబున మహానుభావుం డగుటకుం గతంబును నతండు సిద్ధివీంఖిన భంగియు నెఱుంగ నవియెల్ల నెఱింగింపుము.’

246

ప్రతిపదార్థం: కృష్ణాధ్వాయన పుత్రుండ= వ్యాసుడి కుమారుడు; అను మాత్రము+అ+కాని= అని మాత్రమే కానీ; పుకుని= శుకునియొక్క; జన్మంబు తెఱంగునున్= జన్మప్రకారమూ; అతని= అతడియొక్క; తల్లిని= తల్లినిగురించి; అతండు= ఆ శుకుడు; బాల్యంబునన్= సిన్ననయస్సులోనే; మహానుభావుండు= మహాత్ముడు; అగుటకున్= కావటానికి గల; కతంబునున్= కారణమూ; అతండు= ఆయన; సిద్ధి+పాందిన భంగియున్= సిద్ధుడు అయిన విధానమూ; ఎఱుంగన్= ఇని ఏపి నేను ఎరుగను; అవి+ఎల్లన్= ఆ విశేషాలన్నీ; ఎఱింగిపుము= దయచేసి తెలియజెప్పుము.

తాత్పర్యం: పుకుడు వ్యాసుడి పుత్రుడనే విషయం తప్పించి, ఆతడు ఎట్లా జన్మించాడు? చిన్నతనంలోనే అంతటి మహానుభావు డెట్లా అయ్యాడు? అతడు సిద్ధు డెట్లా అయ్యాడు - ఈ వివరాలను అన్నింటినీ నే నెరుగను. అని నాకు తెలుపవలసింది’. (అని ధర్మరాజు భీముడిని అడిగాడు).

సీ. అనవుడు నతఁడిట్లులను నాతనికిఁ గల్లి, కారపనం బనఁ గలదు మేరు
తటమున నం దధితనయయుఁ దానును, పశుపతి లీలమై బ్రమధగణము
గొలువనుండఁ దనుమాజుగీల వేదవాయసు, సంయమి దత్తదేశమున యోగ
బలమూర్లితముగఁ డపంబొనలించె యో, గమునకు రాజసూయములు నశ్చ

తే. మేధములును నపలమితములైనను సల, గాపు సూవె విసుము కౌరవేంద్ర!
తత్తుపోవిశిష్టతకు మెచ్చి శిపుఁడు ప్రత్యక్షమై యజ్ఞిష్టముడుగు మనిన.

247

ప్రతిపదార్థం: కౌరవేంద్ర!= ధర్మరాజా!; అనవుడున్= అని ధర్మరాజు అడిగేసరికి; అతఁడు= ఆ భీముడు; ఆతనికిన్=ఆ ధర్మరాజుతో; ఇట్లులు= ఈ ప్రకారంగా; అనున్= చెబుతున్నాడు; మేరుతటమునన్= మేరు పర్వతపార్శ్వంలో; క్రూకార వనము+అనున్= క్రూకారము అనే పేరుతో ఒక వనం; కలదు= ఉన్నది; అందున్= ఆ వనంలో; పశుపతి= శివుడు; ప్రమధగణము= ప్రమధుల సమూహం; కొలువన్= సేవిస్తూండగా; తానున్= తానూ; అద్రితనయయున్= పార్వతీదేవి; లీలమైన్= విలాసంగా; ఉండన్= క్రీడిస్తూ ఉన్న కాలంలో; వేదవాయస సంయమి= మునీశ్వరుడైన వేదవ్యాసుడు; తనూజాన్= ఒక పుత్రుడిని; కోరి= కోరుకుని; తద్ది+ప్రదేశమునన్= ఆ ప్రదేశంలో; యోగబలము= యోగశక్తి; ఉండితముగన్= అతిశయించేట్లు; తపంబు= తపస్సు; ఒనరించెన్= చేశాడు; వినుము; రాజసూయములున్= రాజసూయ యజ్ఞాలూ; అశ్వమేధములున్= అశ్వమేధాలూ; అపరిమితములైననున్= అసంఖ్యాకంగా చేసినా; యోగమునకున్= యోగమార్గానికి;

సరి+కాపు+చూవె!= సాటిరాపు సుమా!

తద్= ఆ వ్యాసుడియొక్క; తపః+విశ్వతత్కున్= విశ్వమైన తపస్సుకు; మెచ్చి= సంబరపడి; శివుడు= పశుపతి; ప్రత్యక్షమై= దర్శనం అనుగ్రహించి; అభీష్టమున్= కోరుకొన్నదానిని; అడుగుము= అడుగుమని; అనినన్= అనేసరికి.

తాత్పర్యం: (భీముడు చెప్పుతున్నాడు) ‘ధర్మరాజా! మేరుపర్వత సానువులలో కర్ణికారవనం ఉన్నది. అందులో పార్వతీపరమేశ్వరులు ప్రమథుల సేవలు అందుకొంటూ విహారిస్తుంటారు. ఒకప్పుడు వేదవ్యాసుడు ఆ ప్రదేశంలో పుత్రుడిని కోరి తపస్సుకు పూనుకొన్నాడు. ఇక్కడ ఒకమాట చెప్పుతాను వినుము. రాజుసూయాలూ, అశ్వమేధాలూ ఎన్నయినా యోగిష్టకు సాటిరావు సుమా! వ్యాసుడి తపస్సుకు శివుడు సంతోషించి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. ఏమి కావాలో కోరుకొనుమన్నాడు. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. అ ముఖ్యసీత్యరుండు భక్తి సంబ్రమభరితుం డగుచుం దండప్రణామంబు చేసి.

248

ప్రతిపదార్థం: ఆ+ముని+ఈశ్వరుండు= బుహింద్రుడైన ఆ వ్యాసుడు; భక్తి= భక్తితో; సంబ్రమ= భరితుండు+అగుచున్= దండప్రణామంబు= సాష్టోంగనమస్కారం; చేసి= ఆచరించి.

తాత్పర్యం: ఆ వ్యాసుడు ఆనందభరితుడై భక్తితో సాష్టోంగనమస్కారం చేసి.

క. ‘జల పవనాంబరవసుధా , నల సమవీర్యుడగు పుత్రు నా కొసంగంగా

పలయు’ నసుడు నిష్ఠితి నని , పలికి చనియె నమ్మహశ్మామూర్తి స్తుపో!

249

ప్రతిపదార్థం: నృపా!= ధర్మరాజా!; జల= నీటితో; పవన= వాయువతో; అంబర= ఆకాశంతో; వసుధా= భూమితో; అనల= అగ్నితో; సమ= సమావస్తున; వీర్యుడు= శక్తికలవాడు; అగు= అయిన; పుత్రున్= కుమారుడిని; నాకున్= నాకు; ఒసంగంగా+ పలయున్= ఇమ్ము; అనుడున్= అని అనటంతోనే; ఇచ్ఛితిన్= ఇచ్చాను; అని; పలికి= చెప్పి; ఆ+మహో కృపామూర్తి= గొప్ప దయా స్వరూపుడైన ఆ శివుడు; చనియెన్= వెళ్లిపోయాడు.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మరాజా! పంచభూతాలతో సమావస్తున శక్తియుక్తులు కలిగిన పుత్రుడిని వరప్రసాదంగా అను గ్రహించుము’ అని వ్యాసుడు శివుడిని వేడుకొన్నాడు. ‘ఇచ్చాను’ అని చెప్పి శివుడు అంతర్ధానం అయ్యాడు. శివుడు గొప్ప దయామయుడు.

వ. ఇట్లు లబ్ధవరుం డగుచు సత్యవతీసుతుం డగ్గికార్యపరుండై యరణి వుచ్ఛికొని మథింపం దొడంగిన ఘృతాచి యసు నపురోవనిత లోచనగోచరం బగుటయుఁ దాసుసుం గామగోచరత్వంబు నొందిన నయ్యందువదన యమ్ముని తెఱం గెత్తింగి వంచనం జిలుకయై యుండె నతండును దైర్ఘ్యం బవలంబించి యరణికార్య ప్రవసుండై యుండం బ్రబలుండగు నంగజుని చెయ్యి నపురోరూపాతిశయస్కచిత్తుండైన యా సంయమి శుక్కం బయ్యరణియందుఁ బడియె. నవ్విప్పుండు నిర్విశంకంబగు నంతఃకరణంబుతో నరణిమథనం బొనలించిన.

250

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఈ విధంగా; లబ్ధవరుండు= పొందినవరం కలవాడు; అగుచున్= అయి (వరం పొందినవాడై); సత్యవతీసుతుండు= సత్యవతి కుమారుడైన ఆ వ్యాసుడు; అగ్నికార్యపరుండు+ఐ= అగ్నికార్యం నిర్వహించాలనే పూనికతో; అరణి+ పుచ్ఛికొని= అరణిని అందుకొని; మథింపన్+తొడంగినన్= మథించటం మొదలు పెట్టేసరికి; ఘృతాచి= ఘృతాచి; అను= అనే పేరుగల; అప్సరన్+వనిత= అప్సరస; లోచనగోచరంబు+అగుటయున్= కన్నుల ఎదుట కనిపించటంతో; తానునున్= ఆ వ్యాసుడు కూడా; కామగోచరత్వంబున్+ఒందినన్= ఇంద్రియాలు కామప్రకోపాన్ని పొందేసరికి; ఆ+ఇందువదన = ఆ చంద్రముఖి;

ఆ+మని+తెఱంగు= ఆ మనిశ్చరుడి పరస్పితి; ఎటెంగి= గుర్తించి; వంచన్= వంచనతో; చిలుక+అయి+ఉండెన్= చిలుకగా మారిపోయింది; అతండును= ఆ వ్యాసుడుకూడా; దైర్యంబు= దీర్ఘాన్ని; అవలంబించి= వహించి; అరణికార్యాప్రవమండు+ఇ= అరణిని మథించే పనిలో నిమగ్నుడై; ఉండన్= ఉండగా; ప్రబలుండు+అగు= మిక్కిలి బలశాలిటైన; అంగజని= మన్మథుడియొక్క; చెయ్యన్= చేపువలన; అప్పరస్+రూప+అతిశయ= శ్పృతాచియొక్క సౌందర్యాతిశయం పట్ల; సత్క= లగ్నమైన; చిత్తుండు+ఇన= మనస్సు కలవ్వైన; ఆ+సంయమి= ఆ బుపియొక్క; శుక్కంబు= వీర్యం; ఆ+అరణియందున్= ఆ అరణిలో; పడియెన్= పడింది; ఆ+విప్రుండు= ఆ భ్రాహ్మణుడు; నిర్విశంకంబు+అగు= ఏ సంశయమూ లేని; అంతఃకరణంబతోన్= హృదయంతో; అరణిమథనంబు= అరణిని మథించటం; ఒనరించినన్= కొనసాగించేసరికి.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! వరం పొందిన వ్యాసుడు ఒకరోజున తన ఆశ్రమంలో అగ్నికార్యాలు నిర్వహించటం కొరకని అరణిని మథిస్తున్నాడు (గుండ్రటి చెక్కుమీద పుల్లతో మథించి అగ్నిని పుట్టిస్తారు. ఆ చెక్కును అరణి అంటారు). ఆ సమయంలో శ్పృతాచి అనే అప్పరస కనిపించింది. మహార్షికి ఆమెను చూసి కామప్రకోపం కలిగింది. దానిని గమనించిన అప్పరస భయపడిందో ఏమో ఎందుకయినా మంచిదని వంచనతో చిలకగా మారిపోయింది. వ్యాసుడు మనస్సు చిక్కబట్టుకొని అరణిని చిలకటం కొనసాగించాడు. కానీ, మన్మథుడు మహాబలశాలి కదా! వ్యాసుడి మనస్సులో అప్పరస రూపమే నిలిచిపోయింది. దాని కారణంగా వీర్యస్ఫలనం అయింది. అది అరణిలో పడింది. అయినా వ్యాసుడు నిర్వికారచిత్తంతో అరణిమథనం కొనసాగించాడు.

తే. అయ్యురణి బుట్టి జనకసమాకృతియును, భూమి కాంతియు వెలుగంగఁ బోలిచె శుకుడు
యాగకాల సుసంభృత హవిరహాప్తి, మహితతేజస్సుడుగు హతవహుని మాడ్చి 251

ప్రతిపదార్థం: ఆ+అరణిన్= ఆ అరణిలో; పుట్టి= ఉండ్రవించి; జనకసము= తండ్రితో సమానమైన; ఆకృతియును= ఆకారమూ; భూరి= గొప్ప; కాంతియున్= తేజస్సు; వెలుగంగన్= ప్రకాశించగా; శుకుడు= వ్యాసపుత్రుడు శుకుడు; యాగకాల= యజ్ఞసమయంలో; సుసంభృత= సమృద్ధిగా సమర్పించబడిన; హవిన్+అవాప్తి= హవిస్సుయొక్క (నెయ్య) ప్రాప్తితో; మహిత= గొప్ప; తేజస్సుడు+అగు= తేజస్సుంతుడయ్యే; హతవహుని+మాడ్చిన్= అగ్నిలాగా; పాలిచెన్= విరాజిల్లాడు.

తాత్పర్యం: ఆ అరణినుంచి ఒక మగపిల్లవాడు జన్మించాడు. అతడే శుకుడు. రూపంలో ముమ్మార్పులా వ్యాసుడే. యజ్ఞకుండంలో ఆజ్యంపోస్తే అగ్ని ఎట్లా ప్రకాశిస్తుందో శుకుడు గొప్ప తేజస్సుతో. అట్లా వెలిగిపోతున్నాడు.

ఏశేషం: అలం: ఉపమ.

సీ. అపుడు మందాకిని సాకారమై వచ్చి, మంగళస్సైన సమన్వితుడు గ
నొనలించె నాకసంబునుండి పడియే గృ, ప్పోజినదండంబు లతని యెదుర
దివ్యదుందుభులును దేవాంగనాగాన, ములును వీతెంచె నద్ధుతముగాగఁగ
గుసుమవర్షంబులు గురిసె నింద్రాబి దే, వతలు గారవమున వచ్చి రంబ

తే. కాసమేతుడై యేతెంచి కామమైలి, యతని సుపనీతుఁ గావించె నమరనాథుఁ
దుజ్ఞులంపుఁ గమండులు వీసగె నిచ్చి, రమరు లెన్నుండు మాయని యంబరములు. 252

ప్రతిపదార్థం: అపుడు= ఆ సమయంలో; మందాకిని= గంగానది; సాకారమై= ఆకారం ధరించి; వచ్చి; మంగళస్సైన సమన్వితుడుగన్= వచ్చి మంగళస్సైనంతో కూడుకొన్నవాడిగా శుకుడిని; ఒనరించెన్= చేసింది (మంగళస్సైన చేయించింది); ఆకసంబునుండి=

ఆకాశంమంచి; కృష్ణజినదండంబులు= నల్లని జింకలోలూ, బ్రహ్మచారి ధరించే ఒక దండమూ; అతని+ఎదురన్= అతడి ఎట్టెవదుట; పడియెన్= పడ్డాయి; దివ్యదుందుభులును= దేవతల దుందుభులూ; దేవాంగనా= అమరకాంతల; గానములును= పాటలూ; నీతెంచెన్= వినవచ్చాయి; అద్భుతము+కాగన్= ఆశ్చర్యజనకంగా; కుసుమవర్షంబులు= పూలవానలు; కురిసెన్= కురిశాయి; ఇంద్ర+ఆది+దేవతలు= ఇంద్రుడు మొదలైన దేవతలు; గారవమునన్= గౌరవసూచకంగా; వచ్చిరి= వచ్చారు; కామవైరి= మన్మథసంహారకుడైన శివుడు; అంబికా సమేతుడై= పార్వతితో కూడినవాడై; ఏతెంచి= వచ్చి; అతనిన్= ఆ బాలుడిని; ఉపవీతున్= ఉపనయనం జరిగినవాడిగా; కావించెన్= చేశాడు (పార్వతీ పరమేశ్వరులు వచ్చి అతడికి ఉపనయనం చేసి జందె వేశారని భావం); అమరనాథుడు= దేవనాయకుడు ఇంద్రుడు; ఉజ్జ్వలంపు= ప్రకాశిస్తున్న; కమండలువు= కమండలువును; ఒసగెన్= బహుకరించాడు; అమరులు= దేవతలు; ఎన్నండున్= ఎప్పటికీ; మాయని= మాసిపోని; అంబరములు= వస్త్రాలను; ఇచ్చిరి= సమర్పించారు.

తాత్పర్యం: పాండవా! సరిగ్గా అప్పుడే గంగానది ప్రీరూపంలో వచ్చింది. ఆ బిడ్డకు మంగళస్నానం చేయించింది. ఆకాశంమండి కృష్ణజినమూ దండమూ వచ్చి పడ్డాయి. దుందుభులు వ్రోగాయి. దేవతాంగనల గానాలు వినిపించాయి. ఆశ్చర్యజనకంగా పూలవాన కురిసింది. ఇంద్రాది దేవతలు గౌరవంతో వచ్చారు. పార్వతీపరమేశ్వరులు శుకుడికి ఉపనయనం చేశారు. దేవేంద్రుడు తళతళలాడే కమండలం ఇచ్చాడు. దేవతలేమో ఎప్పుడూ మాసిపోని దివ్యమైన వస్త్రాలు బహుకరించారు.

క. మృగపక్షి సమూహము లా , బిగఁ గల్లు చరాచరముల బిష్టపుత్రభవుం
దగు శుకుని పుట్టునర్చెం , బ్రాహ్మతమ సంప్రమోద భరతంబులుగాన్.

253

ప్రతిపదార్థం: దివ్యప్రభవుండు+లగు= మానవాతీతమైన జన్మకలవాడైన; శుకుని= శుకుడియొక్క; పుట్టు= పుట్టుక; మృగపక్షి సమూహములు= జంతుబృందాలూ పక్షిసమూహాలూ; ఆదిగన్= మొదలుగా; కల్లు= ఉన్న; చరాచరములన్= జంగమస్తావరాలను; ప్రగాఢతమ= మిక్కిలిగాఢమైన; సంప్రమోద= ఆనందంతో; భరతంబులు+కాన్= నిండినవాటిగా; ఒనర్జెన్= చేసింది.

తాత్పర్యం: శుకుడిది దివ్యమైన పుట్టుక. అది మృగపక్షి సమూహాలతో కూడిన సకలచరాచర జగత్తులోనూ ప్రగాఢమైన ఆనందాన్ని నింపివేసింది.

క. జనియించిన మాత్రన యు , మున్నిప కిశోరమును వేదములు వొందెను ద
జ్ఞానకుని మును పాంబిన తెఱఁ , గున, నబ్బాలుడు వరించే గురుడుగ భిషణున్.

254

ప్రతిపదార్థం: జనియించిన మాత్రన్+ల= పుట్టటంతోనే; ఆ+మున్నిప+కిశోరమును= మున్నిశ్వరుడి బిడ్డ అయిన ఆ శుకుడిని; వేదములు= వేదాలు; మునుపు= పూర్వం; తద్+జనకున్= అతడితండ్రి వ్యాసుడిని; పొందిన తెఱఁగునన్= పొందినట్టే; పొందెను= వరించాయి; ఆ+బాలుడు= ఆ కుమారుడు; ధిషణున్= బృహస్పతిని; గురుడుగన్= తనకు గురువుగా; వరించెన్= కోరుకొన్నాడు;

తాత్పర్యం: మునుపు వ్యాసుడు పుట్టగానే వేదాలు అతడిని పొందాయి. ఇప్పుడూ అట్లాగే శుకుడిని వచ్చి చేరాయి. శుకుడేమో బృహస్పతిని తనకు గురువుగా వరించాడు.

క. ఆచారపరిపాటి యవలంబించి యి ట్లుపాథ్యాయవరణంబు సేసి.

255

ప్రతిపదార్థం: ఆచార పరిపాటి= ఆచారవిధానం; అవలంబించి= స్వీకరించి; ఇట్లు; ఉపాధ్యాయవరణంబు= ఉపాధ్యాయుడిని కోరుకోవటం అనేది; చేసి= చేసి.

తాత్పర్యం: ఆచారనిధానం స్వీకరించి ఉపాధ్యాయుడిని కోరుకొని (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. అతడు సదివింప వేదవేదాంగధర్తు, శాస్త్రరాజీన్యాదిక సకల విద్య

లును గ్రమంబును జిబి యమ్మునికుమారుఁ, దచ్ఛటన యుండె ప్రతచర్యలందుఁ దగిలి.

256

ప్రతిపదార్థం: అతడు= ఆ బృహస్పతి; చదివింపన్= చదివిస్తూంటే; వేద= వేదాలూ; వేదాంగ= ఛందోవ్యాకరణ జ్యోతిషాదులైన పడంగాలూ; ధర్మశాస్త్ర= ధర్మశాస్త్రాలూ; రాజీనీతి+ఆదిక= రాజీనీతి మొదలైన; సకలవిద్యలును= సమస్తవిద్యలనూ; క్రమంబునన్= వరుసగా; చదివి= అభ్యసించి; ఆ+మునికుమారుడు= ఆ శుకుడు; ప్రతచర్యలందున్= బ్రహ్మచర్యవతనియమాలపట్ల; తగిలి= ఆసక్తి కలవాడై; అచ్ఛటన్+బృహస్పతి సన్మిథిలోనే; ఉండెన్= ఉన్నాడు.

తాత్పర్యం: బృహస్పతి చదివిస్తూంటే శుకుడు వేదాలూ వేదాంగాలూ సకల శాస్త్రాలూ క్రమంగా అభ్యసించాడు. బ్రహ్మచర్య ప్రతిధీక్షతో ఆ నియమాలు పాటిస్తూ గురువుగారి దగ్గరే ఉండిపోయాడు.

వ. దేవతలకు లోసుగా నామంత్రణీయుండును మానసీయుండును నగుచు నట్లుండు నయ్యారణీయుండు నిజాత్మమంబున నున్న తండ్రిపాలికిం జనుదెంచి తదనుసరణ ప్రక్రియం బ్రవర్తించునెడ నచ్చేరువం జలించు మునికుమారులతోడి మాటలు మలిగి లోకంబుతోడి పాటియై యాత్మానుసంధానంబు సేయలేక మెలంగుచున్నం జూచి యా సత్యవతీసుతుండు సాంఖ్యయోగశాస్త్రాబు లతనికి నభిగతంబులు గావించె మతీయు దేహంబునందలి యహంకారంబంతయు బంధులవలని మమతయుం బాయునట్టి వాక్యంబు లుపదేశించెదానంబ్రథీధంబుదయించుటంజేసి యమ్ముపోమతికిబ్రహ్మచర్యగార్వాష్ట్రావానప్రస్తథధర్తుంబులను నాత్మమంబులు మూఱును బుట్టి రమింపదయ్యే నయ్యుఁ బరమపరుం డప్పోరాశ్రూతో మోక్షప్రదం బెయ్యిది దాని నెఱింగింపవే యసుటయు.

257

ప్రతిపదార్థం: దేవతలకులోసుగాన్= దేవతలకుకూడా; ఆమంత్రణీయుండున్= ఆహ్వానింప దగినవాడును; మానసీయుండును= గౌరవింపదగినవాడును; అగుచున్= అవుతూ; అట్లు+ఉండు= అలా ఉన్న; ఆ+ఆరణీయుండు= అరణి సంభవుడైన ఆ శుకుడు; నిజ+ఆశ్రమంబునన్+ఉన్న= తన ఆశ్రమంలో తానుగా ఉన్న; తండ్రిపాలికిన్= తండ్రిదగ్గరకు (వ్యాసాశ్రమానికి); చనుదెంచి= వచ్చి; తద్+అనుసరణ= ఆ తండ్రిని అనుసరించే; ప్రక్రియన్= విధానంతో; ప్రవర్తించునెడన్= ప్రవర్తిస్తున్న సమయంలో (తండ్రిని అనుసరించి మెలగుతున్న తరుణంలో); ఆ+చేరువన్= ఆశ్రమానికి సమీపంలో; చరించు= సంచరిస్తున్న; మునికుమారులతోడి= మునిబాలకులతోటి; ఆటలు మరిగి= క్రిడలకు అలవాటుపడి; లోకంబుతోడి పాటియై= మిగతా ప్రపంచంతో సమానుడైపోయి; ఆత్మ+అనుసంధానంబు= ఆత్మధానం; చేయలేక; మెలంగుచున్నన్= కాలం గడుపుతూండగా; చూచి; ఆ సత్యవతీసుతుండు= సత్యవతి కుమారుడైన ఆ వ్యాసుడు; సాంఖ్య - యోగ శాస్త్రమంబులు= సాంఖ్యమూ, యోగమూ అనే శాస్త్రాలు; అతనికిన్= ఆ శుకుడికి; అధిగతంబులు+కావించెన్= బోధించి నేర్చాడు; మతీయున్= ఇంకా; దేహంబునందలి= జీవోపాధిలో ఉండే; అహంకారంబు+అంతయున్= అహంకారమంతటినీ; బంధులవలని= బంధువులపట్ల; మమతయున్= మమకారాస్మి; పాయునట్టి= విడిచిపెట్టేటువంటి; వాక్యంబులు= పలుకులు; ఉపదేశించెన్= ఉపదేశించాడు; దానన్= దానితో; ప్రబోధంబు= జ్ఞానం; ఉండయించుటన్+చేసి= కలగటంచేత; ఆ+మహామతికిన్= ఆ గొప్ప ధీశాలికి; బ్రహ్మచర్య= బ్రహ్మచర్యం; గార్వాష్ట్రా= గార్వాష్ట్రం; వానప్రస్తథర్మంబులు= వానప్రస్తథర్మాలు; అను= అనేటువంటి; ఆశ్రమంబులు= ఆశ్రమాలు; మూఱును= మూడింటిలోనూ; బుట్టి= అంతరంగం; రమింపదు+అయ్యున్= అసక్తం కాలేదు; అయ్యున్= అయ్యునప్పటికీ; పరమపరుండు= పరమాత్మపట్లనే ఆసక్తి కలిగిన ఆ శుకుడు; ఆ+పారాశర్యతోన్= ఆ వ్యాసుడితో; మోక్షప్రదంబు= మోక్షాన్ని ఇచ్చేది; ఎయ్యాది= ఏది; దానిన్= దానిని; ఎఱింగింపవే= తెలియజెప్పవా; అనుటయున్= అని అడగటంతో.

తాత్పర్యం: దేవతలచేతకూడా గౌరవించబడే ఆ శుకుడు తన తండ్రిని అనుసరిస్తూ ఉండేవాడు. తోటి మునికుమారుల సహవాసంవలన ఆటలలోపడి ధ్యానం చేయలేకపోతున్న కుమారుడికి సాంఖ్యయోగ శాస్త్రాలను బోధించి అహంకారమవుకారాలను విడిచిపెట్టే పద్ధతిలో బోధచేశాడు, దానితో జ్ఞానోదయమైన శుకుడు విరాగి అయ్యాడు. అయినా కూడా ‘మోక్షాన్ని ఇచ్చేది ఏది?’ అనే విషయమైన తనకు తెలియజెప్పుమని తండ్రిని ప్రార్థించగా.

ఆ. అతఁడు మోక్షధర్మి యగుట నిరూపించి, యమ్ముపోమునీంద్రుఁ డత్తనితోఁడ

వత్స! కానుఁ బోమ్ము వైదేహవఁడగు జను, క క్షితిశు వినయగౌరవమున.

258

ప్రతిపదార్థం: అతఁడు= తన కుమారుడైన ఆ శుకుడు; మోక్షదర్శి= మోక్షాన్ని దర్శించాలి (తెలుసుకోవాలి) అనే శీలం కలవాడు; అగుట= కావటాన్ని; నిరూపించి= నిర్దారించుకొని; ఆ+మహాముని+ఇంద్రుఁడు= ఆ మహామునీశ్వరుడైన వ్యాసుడు; అతనితోడన్= ఆ శుకుడితో; వత్స!= నాయనా! (బిడ్డా!); వైదేహాడు+అగు= విదేహ రాజుధిషంతి అయిన; జనక క్షితిశున్= జనకమహారాజును; వినయగౌరవమునన్= వినయాతిశయంతో; కానన్+పొమ్ము= దర్శించటానికి వెళ్ళు.

తాత్పర్యం: తన కుమారుడు మోక్షాన్ని సందర్శించాలి అనే కోరికతో ఉన్నాడు - అనే విషయాన్ని వ్యాసుడు గమనించాడు. ఇట్లా అన్నాడు: నాయనా! విదేహధిషంతి జనకమహారాజు ఉన్నాడు. నీవు వినయంగా, గౌరవంగా ఆయన దగ్గరకు వెళ్ళము.

క. గగనంబునుఁ జను టుడుగుము, తగంగుఁ బాఢప్రచారితన చను మిథిలా

నగరమునకు నమ్ముని మూ, న్యుగుణుం గను మోక్షధర్మ మతుఁ డెత్తిగించున్.

259

ప్రతిపదార్థం: గగనంబునన్= ఆకాశమార్గంలో; చనుట= ప్రయాణంచేసి వెళ్ళటం; ఉడుగుము= మానివేయుము; తగంగన్= తగినట్టు; పాదప్రచారితన్+అ= పాదసంచారంతోనే; మిథిలానగరమునకున్= మిథిలాపట్టుణానికి; చను(ము)= వెళ్ళుము; ఆ+మునిమాన్యగుణన్= మునులకు కూడా గౌరవింపదగిన గుణాలుకల ఆ జనకుడిని; కను(ము)= సందర్శించు; మోక్షధర్ముము= ముక్తిమార్గం; అతఁడు= ఆయన; ఎట్టిగించున్= తెలియజెబుతాడు.

తాత్పర్యం: నాయనా! ఆకాశమార్గంలో వెళ్ళవద్దు. పాదచారివై ప్రయాణం చేసి, మిథిలానగరం చేరుకొమ్ము. జనకుడంటే మునులకు కూడా గౌరవింపదగినవాడు. ఆయన నీకు మోక్షధర్మం ఉపదేశిస్తాడు.

క. ఆ రాజస్యనైడ నహాం, కాలిత మమకారితయును గర్తవ్యముగా

దేలికిసైనను బూజ్యం, డారయ నాతఁడు వినీతియ తగుం జుమ్మీ!

260

ప్రతిపదార్థం: ఆ రాజస్యనైడన్= ఆ జనకమహారాజుపట్ల; అహంకారిత= అహంకారం చూపడం; మమకారితయును= మమకారం చూపటం; కర్తవ్యము+కాదు= చెయ్యిదగినపని కాదు; ఆరయన్= పరిశీలించి చూస్తే; అతఁడు= ఆయనగారు; ఏరికిన్+సనను= ఎవ్వరికైనా; పూజ్యండు= అర్పింపదగినవాడు; అందుచేత - వినీతి+అ= వినయమే; తగున్+చుమ్మీ= తగును సుమా!

తాత్పర్యం: తనయుడా! ఆ జనకమహారాజు పట్ల అహంకారం చూపటంగానీ, మమకారం ప్రదర్శించటం కానీ ఎవ్వరికైనా అతడు పూజింప దగినవాడు. అందుచేత వినయం ఒక్కటే కర్తవ్యం సుమా!

ఆ. అనిన నట్టకాక యని మేరుముఖునగం, బులు ననేకనదులుఁ బలుండుగుల

దేశములను వివిధతీర్థంబులును జుల్మి, గడచి వచ్చే భరతభుండమునకు.

261

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని వ్యాసుడు చెప్పగా; అట్లు+అ+కాక= అట్లాగే; అని; మేరుముఖ= మేరువు మొదలైన; నగంబులున్= పర్వతాలూ; అనేక నదులున్= అనేక ప్రవాహాలూ; పలుతెఱగుల దేశములను= రకరకాల దేశాలలో; వినిధ= అనేకమైన; తీర్థంబులును= పుణ్యశ్శైత్రాలూ; చుల్మన్= వేగంగా; కడచి= దాటి; భరతభండమునకున్= భరతభూభాగానికి; వచ్చేన్= శుకుడు వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు చెప్పినదానికి అట్లాగే అని ఒప్పుకొన్నాడు శుకుడు. వెంటనే పాదచారిగా బయలుదేరాడు. మేరువు మొదలైన పర్వతాలు దాటాడు. నదులు రాశాడు. పలు దేశాలలో అనేక పుణ్యశ్శైత్రాలు అతిగమించాడు. తేలికగా, వేగంగా ప్రయాణం సాగించి సాగించి, భరతభండం చేరుకొన్నాడు.

వ. వచ్చునప్పుడెయ్యెడ నేపదార్థంబులు జాచినం జాడనివాడపోలె వచ్చే. నిట్టు వచ్చి విదేహజనపదంబు సాచ్చి మిథిలాపురంబు నుపవనంబు దత్తిసి చని తథీయప్రాకారద్వారదేశంబు సేలన సమయంబున. 262

ప్రతిపదార్థం: వచ్చునప్పుడు= వస్తున్నప్పుడు; ఏ+ఎడన్= ఎక్కడ; ఏ పదార్థంబులన్= ఏ వస్తుపులను; చూచిన్= చూచినా; చూడనివాడు+అ+పోలెన్= చూడనివాడివలనే; వచ్చేన్= ప్రయాణం సాగించి వచ్చాడు; ఇట్లు= ఇట్లా; వచ్చి= విచ్చేసి; విదేహజనపదంబు= విదేహరాజ్యం; చౌచ్చి= ప్రవేశించి; మిథిలాపురంబు+ఉపవనంబు= మిథిలాపట్టణంయొక్క ఉద్యానవనం; తత్తిసి= సమీపించి; చని= ఇంకా ముందుకు నడిచి; తదీయ= జనక మహారాజు గారి మిథిలాపట్టణంయొక్క; ప్రాకార= కోటగోడతాలూకు (ప్రహరి); ద్వారదేశంబు= ప్రధానద్వారాన్ని; చేరిన సమయంబున్= చేరుకున్న సమయంలో.

తాత్పర్యం: దారిలో దేనిని చూచినా చూడనివాడివలె దానిని ఉప్పేష్టిస్తూ ప్రయాణించి, మిథిలా నగరాన్ని చేరుకొన్నాడు శుకుడు. ఉద్యానవనాన్ని దాటి, ప్రధానద్వారాన్ని చేరుకొన్న సమయంలో.

అ. ద్వారపాలు రచట వాలింప శాంతిమై , నూరకున్నఁ జాచి వారు వెఱచి లోని కెఱుకచేసి లోగుచు వారు ద , న్నసుప నలిగ సృపగ్నహంబు సేర.

263

ప్రతిపదార్థం: ద్వారపాలురు= ద్వారపాలకులు (గుమ్మం కావలివారు); అచటన్= అక్కడ; వారింపన్= ఆపివేస్తే; శాంతిమైన్= ప్రశాంతంగా (కిమ్మనకుండా); ఊరకున్నఁ= శుకుడు ఊరుకునేసరికి; చూచి; వారు= ఆ ద్వారపాలకులు; వెఱచి= భయపడి; లోనికిన్= ప్రాకారంలోపలికి; ఎఱుకచేసి= తెలియజ్ఞై; లోగుచున్= వినయంగా వంగుతూ; వారు= ఆ కావలివారు; తన్నున్= తనను; అనుషున్= లోపలికి పంపగా; సృపగ్నహంబు= రాజప్రాసాదం; చేరన్+అరిగెన్= సమీపించటానికి వెళ్లాడు, ప్రాసాదం సమీపించాడు.

తాత్పర్యం: ప్రాకారద్వారం దగ్గర కావలివారు అడ్డగించారు. శుకుడు కోపించలేదు. ప్రశాంతంగా నిలిచాడు. ఆ ప్రశాంతిని చూచి, ద్వారపాలకులు భయపడి, లోపలికి వర్తమానం పంపి సగౌరవంగా రాజగృహం వైపు పంపించారు. అట్లా రాజప్రాసాదం చేరుకొన్నాడు శుకుడు.

క. అచటఁ బ్రతిపరి లాగెనఁ , నచలిత శమవృత్తిసుండ నవ్వేత్తధరుల్

ప్రచలితమతులై యా తెఱఁ , గుచితంబుగఁ జెప్పు సృపతియుఁ బురోహితునిన్.

264

ప్రతిపదార్థం: అచటన్= రాజగృహద్వారంలో; ప్రతిపోరులు= సేవకులు; ఆగెనన్= ఆపితే; అచలిత= చలించని; శమవృత్తిన్= శాంతప్రవత్తితో; ఉండన్= నిలబడ్డాడు; ఆ+వేత్రధరుల్= బెత్తాలు ధరించిన ఆ ప్రతిపోరులు; ప్రచలిత= కంపించిన; మతులు+ఇ= మతికలవారై; ఆ+తెఱగున్= ఆ విధానమంతా; ఉచితంబుగన్= తగినరీతిలో; చెప్పన్= లోపలికి వచ్చి వివరించేసరికి; సృపతియున్= ఆ జనకమహారాజు కూడా; పురోహితునిన్= తన పురోహితుడిని.

తాత్పర్యం: రాజగృహారంలో సేవకులు ఆపివేశారు. అక్కడా శుకుడు అట్లాగే చలించని ప్రశాంతితో నిలబడ్డాడు. ప్రతిషోరుల గుండెలు చలించిపోయాయి. బెత్తాలు ఊపుకొంటూ గబగబా లోపలికి వెళ్లి రాజుగారికి విషయమంతా వివరించారు. అప్పుడు జనకుడు తన పురోహితుడిని పిలిచి (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. అరయి బుత్తెంచె నాతడు నరసింహాయి , నిజ మెతీంగింప భక్తి వినీతి సంబ్రూ
మములు ముప్పీరిగొనగ నమ్మనుజనాధుఁ , డబీల మంత్రులు బుధులుఁ దీ నరుగుదేర . 265

ప్రతిపదార్థం: అరయన్= చూచి రావటానికి; పుత్రెంచెన్= పంపించాడు; ఆతడున్= ఆ పురోహితుడు కూడా; అరసి= చూచి;
పోయి= తిరిగి లోపలికి వెళ్లి; నిజము= ఉన్న పరిస్థితిని; ఎఱీంగింపన్= తెలియ జెప్పేసరికి; ఆ+మనజనాధుఁడు= ఆ జనక
మహారాజు; భక్తి; వినీతి= వినయం; సంబ్రూమములు= హాడావిడి అనేవి; ముప్పీరిగొన్= మూడూ ఒక్కసారిగా చుట్టుముట్టగా; అభిల
మంత్రులున్= తన మంత్రులు అందరూ; బుధులున్= ఆస్తాన పండితులూ; లోన్+అరుగుదేరన్= తనతోపాటు బయలుదేరిరాగా.

తాత్పర్యం: జనకుడు తన పురోహితుడిని పంపించాడు. ఆయన వెళ్లి ద్వారదేశంలో శాంతచిత్తంతో నిలబడి
ఉన్న శుకుడిని చూచి వచ్చి మహారాజుకు విన్నవించాడు. రాజుగారి మనస్సులో భక్తి, వినయమూ, సంబ్రూమమూ
ముప్పేటగా అలుముకొన్నాయి. తన మంత్రులూ, పండితులూ వెంటరాగా బయలుదేరాడు.

చ. శిరమున నర్థ్యపాత్రగొని చెచ్చేర వట్టి ప్రియం బెలర్ప న
గ్నురుసుతుగాంచి యంతిపుల కోటకు లోనగు నొక్క సామ్యమం
చిరమున కమ్మునిం గొనుచు దేవసమప్రతిపత్తి నేగి ర
త్వరుచిర కాంచ నాసనమునం దగనుంచి సుసీతపాద్యాండై. 266

ప్రతిపదార్థం: శిరమునన్= శిరస్సుమీద; అర్ణ్వపాత్రన్= అర్ణ్వంతో నిండిన పాత్రను; కొని= వహించి; చెచ్చేరన్= గబగబా; వచ్చి=
శుకుడు నిలబడ్డ ద్వారం దగ్గరికి వచ్చి; ప్రియంబు+ఎలర్పన్= ప్రీతి చిగురింపగా; ఆ+గురుసుతున్= గురుపుత్రుడైన ఆ శుకుడిని;
కాంచి= దర్శించి; అంతిపురి= అంతఃపురమూ; కోటకున్= రాజప్రాసాదానికి; లోన్+అగు= మధ్యలో ఉన్న; ఒక్క= ఒకానొక;
సామ్యమందిరమునకున్= సామ్యమైన మందిరానికి; ఆ+మునిన్= ఆ శుకుడిని; కొనుచున్= నడిపిస్తూ; దేవ= దేవుడితో; సమ= సమానమైన; ప్రతిపత్తిన్= గౌరవం చూపుతూ; ఏగి= తీసుకువెళ్లి; రత్న= రత్నాలతో; రుచిర= అందమైన; కాంచన+ఆసనమునన్= బంగారుగద్దీమీద; తగన్+ఉంచి= తగినట్టు కూర్చోబెట్టి; సుసీతపాద్యాండై= కాళ్ళు కడిగినవాడై.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజు స్వయంగా అర్ణ్వపాత్రను (పూజాద్రవ్యాలు ఉంచిన పాత్ర) నెత్తిమీద పెట్టుకొని గబగబా
ఎదురువెళ్ళాడు. గురుపుతుడిని చూసేసరికి ఎంతో ప్రీతి కలిగింది. తన కోటలో ఒక చంద్రశాలకు శుకుడిని
వెంట ఉండి తీసికొని వెళ్ళాడు. దేవుడివలె చూచుకొంటూ తీసికొనివెళ్ళాడు. రత్నాలు పాదిగిన బంగారు ఆసనంమీద
కూర్చోబెట్టి కాళ్ళు కడిగాడు.

విశేషం: సోమ్యము= సోమసంబంధమైనది. (సోముడు= చంద్రుడు). (తెల్లుని మందిరానికి అనిగానీ, చంద్రశాలకు అనిగానీ).
పై అంతస్తులో విశాలమైన ముంగిలితో నిర్మించిన ఒంటరిగదిని చంద్రశాల అంటారు. చంద్రకాంతపు మఱలు పాదిగిన
మందిరమైనా కావచ్చును.

క. లలితాక్షతములు గుసుమం , బులు బూజితుఁ జేసి యర్థ్యమును గోపును న
క్షులపతికి నిచ్చే విధిపుల , కలనజ్ఞంపైన యతడుఁ గైకొనియుఁ దగన్. 267

ప్రతిపదార్థం: లలిత= మనోజ్ఞమైన; అక్షతములన్= అక్షతలతోనూ (అక్షింతలు అంటారు. బియ్యమూ, పసుపూ, కుంకుమ కలిపి చేసినవి); కుసుమంబులన్= పువ్వులతోనూ; పూజితున్= పూజింపబడినవాడినిగా; చేసి= పూజించి; అర్ణమును= అర్ణమును; గోపున్= ఒక ఆపును; ఆ+మలపతికిన్= ఆ శుకుడికి; ఇచ్చెన్= జనకుడు సమర్పించాడు; విధిపరికలనజ్ఞండు+పన= అతిధిపూజా నియమాలు తెలిసినవాడైన; అతడున్= ఆ శుకుడున్నా; తగన్= తగినట్లు; కైకొనియెన్= వాటిని స్వీకరించాడు.

తాత్పర్యం: జనకమహారాజు అక్షతలూ కుసుమాలూ తీసికొని అతడిని అర్పించాడు. అర్ణం ఇచ్చాడు. గోపును బహూకరించాడు. అతిధులను అర్పించే విధులు తెలిసిన వాడు కాబట్టి శుకుడు వాటిని స్వీకరించాడు.

విశేషం: పదివేలమందికి అన్నపానాదులు ఇచ్చి విద్యను బోధించే బ్రహ్మావైని కులపతి అంటారు. వ్యాసుడు కులపతి. ఆయన కుమారుడు కాబట్టి శుకుడికి ఆ విశేషం కుదురుతుంది. వంశశైష్మిడని కూడా అర్థం ఉన్నది కాబట్టి అట్లాగయినా చెల్లుతుంది.

వ. జనకుండు సవినయంబుగా నిలుచుండి యమ్ముని యసుమతి సేసిన మతి మహియంద సమాసీనుండై తానును మంత్రులు విద్యజ్ఞసంబులు గొలిచియుండే సట్టియెడ నన్నరపతి పరివారజాతం బెల్లను గొతుకంబునం జనుదెంచి యంతంత ప్రొక్కుచుం జూచుచుండ.

268

ప్రతిపదార్థం: జనకుండు= జనకమహారాజు; సవినయంబుగాన్= వినయం ఉట్టిపడేట్లు; నిలుచుండి= నిలబడి; ఆ+ముని= ఆ శుకుడు; అనుమతి+చేసినవ్= అనుమతించగా; మతి= అప్పుడు; మహి+అందున్+అ= నేలమీదనే; సమాసీనుండై= కూర్చుని; తానునున్= తానూ; మంత్రులున్= తన అమాత్యులూ; విద్యత్+జనంబులున్= పండితులూ; కొలిచియుండైన్= సేవిస్తూ ఉన్నాడు; అట్టియెడన్= ఆ సమయంలో; ఆ+నరపతి= ఆ రాజగారి; పరివారజాతంబు+ఎల్లనున్= సేవకసమాహం అంతా; కొతుకంబునన్= కుతూహలంతో; చనుదెంచి= వచ్చి; అంతంతన్= అంతంత దూరంలో; ప్రొక్కుమన్= వంగివంగి నమస్కరిస్తూ; చూచుచుండన్= చూస్తూ ఉండగా.

తాత్పర్యం: సవినయంగా నిలబడిన జనకమహారాజును కూర్చుమన్నాడు శుకుడు. అప్పుడు రాజుగారూ అతడి మంత్రులూ, పండితులూ అంతా నేలమీదనే ఆసీనులయ్యారు. ఇది చూచి, పరిజనమంతా ఆశ్చర్యపోయి వాళ్ళా వంగి వంగి అల్లంత దూరంలో నమస్కరిస్తూ నిలబడ్డారు.

తే. రూపవిభ్రమముల నష్టార్థిజనంబుఁ, గ్రేసిసేయు వారాంగనాశ్రేణి గీత

సృత్యనిరతి నారాధింప నిల్వశేషి, యోజితేంతియుఁడై యతఁ దుండే నథిప!

269

ప్రతిపదార్థం: అధిప!= ధర్మరాజా!; రూప= సౌందర్యంలోనూ; విభ్రమములన్= విలాసాల్సోనూ; అప్సరన్+జనంబున్= దేవకాంతా సమూహస్ని; క్రేణి+చేయు= తిరస్కరించేటటువంటి; వారాంగనాశ్రేణి= వేశ్యాబ్యందం; గీతనృత్య నిరతిన్= సంగీత నాట్యాల ప్రదర్శనతో; ఆరాధింపన్= అర్పించగా; అతడు= ఆ శుకుడు; నిర్యశేషి= నిర్మికారంగా; యోజిత= నిగ్రహింపబడిన; ఇంద్రియుఁడై= ఇందియాలు కలవాడై; ఉండైన్= కూర్చున్నాడు, ఆరాధన స్వీకరించాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! సౌందర్యంలోనూ, విలాసాలలోనూ అప్పరసలను మించిన వేశ్యలు వచ్చి తమ సంగీతంతో, సృత్యపదర్శనతో శుకుడిని అర్పించారు. ఇంద్రియ వికారాలు ఏమీ లేని నిశ్చలస్థితితో శుకుడు వాటిని ఆలకించాడు, తిలకించాడు.

చ. అతనికి నన్నపానముల నంచితభక్తి నొనర్పగాఁ బుర్ఱి
హితు నియమించి యవ్వసుమతీశ్వరుఁ డట్టినశేషుయామినుల్
చతురము భక్తియుక్తమును సంప్రమదంబునుఁ గా నయించే స
మ్ముతమ్ముదు సారభాషణసమీరణతం దదుపాంతవర్తియై.

270

ప్రతిపదార్థం: అతనికిన్= ఆ శుకుడికి; అన్నపానములన్= భోజనపానీయాదులను; అంచిత భక్తిన్= గొప్పభక్తితో; ఒనర్పగాన్= సమకూర్చటానికి; పురోహితున్= తన కులబ్రాహ్మణుడిని; నియమించి= నియోగించి; ఆ+మసుమతి+ఈశ్వరుడు= ఆ జనకభూపాలుడు; ఆ+దినశేష+యామినుల్= ఆ రోజులో అప్పటికి శేషించి ఉన్న సమయాన్ని, ఆనాటి రాత్రిని; చతురమున్= చతురంగానూ (నేరుగా); భక్తియుక్తమును= భక్తియుక్తంగానూ; సంప్రదంబునున్+కాన్= సంతోషంగానూ; సమృతి= అంగీకారయోగ్యమైన; మృదు= సుకుమారమైన; సార= విలువైన; భాషణ= సంభాషణలయ్యేక్క; సమ్మ+ఈరణతన్= ప్రసారంతో; తద్= ఆ శుకునియొక్క; ఉపాంత= సమీపంలో; వర్తియై= కూర్చున్నవాడై; నయించెన్= కడపాడు.

తాత్పర్యం: ఒప్పిన భక్తితో శుకుడికి అన్నపానాదులు సమకూర్చటానికని జనకుడు తన పురోహితుడిని నియమించాడు. అవి అయిన తరువాత ఆ దినశేషాన్ని, ఆ రాత్రినీ హాయిగా, నేరుగా, భక్తి ప్రపత్తులతో సారవంతమూ సజ్జనసమ్మతమూ అయిన సంభాషణలతో గడిపాడు జనకమహారాజు. అతడి సన్నిధిని విడిచిపెట్టి మరి ఎక్కడికీ వెళ్లలేదు. పనికిరాని మాటలు దొర్లలేదు.

వ. మఱునాఁ డమ్మస్తోపాలుండు గాలోచితకృత్యంబు లాచరించి కృతకరణీయండును సుఖాసీనుండునునై యున్న యమ్మునిపాలికిసూలిజనసమేతంబుగాఁజనిపరిపోషించి యుండి కేలుమోడ్చి 'మీరట విచ్చేయుటకుం గతంజేమి?' యనిసంవినయంబుగా నడిగిన నమ్మపోత్తుండు 'మా తండ్రిపంపున మోక్షమార్గబోధార్థినై వచ్చితి విపులకుం గర్తప్యం బెయ్యాది? మోక్షం బేమిటం బడయవచ్చు? నెఱింగింపవే!' యనుటయు నతండు సంవిషేష సమాదరుండై -

271

ప్రతిపదార్థం: మఱునాడు= మరుసటిరోజున; కాల+ఉంచితకృత్యంబులు= ఉదయకాలానికి చేయవలసిన స్నానాది విధులను; ఆచరించి= చేసి; కృతకరణీయండునున్= చేయవలసినవి చేసినవాడూ; సుఖ+ఆసీనుండును+ఖన= సుఖంగా ఆసీనుడై ఉన్నవాడూ అయి; ఉన్న= ఉన్నటువంటి; ఆ+ముని+పాలికిన్= ఆ శుకుడి దగ్గరికి; సూరిజనసమేతంబుగాన్= పండితజన సహితంగా; ఆ+మీపాలుండు= ఆ జనకమహారాజు; చని= వెళ్లి; పరివేష్టించి ఉండి= ఆయనకు చుట్టూ కూర్చుని; కేలుమోడ్చి= నమస్కరించి; మీరు= తమరు; ఇటన్= ఇక్కడికి; విచ్చేయుటకున్= రావటానికి; కతంబు= కారణం; ఏమి?= ఏమిటి; అని; సంవినయంబుగాన్= వినయంతో; అడిగినన్= అభ్యర్థించేసరికి; ఆ+మహాత్ముండు= ఆ మహానుభావుడు శుకుడు; మా తండ్రి పంపునన్= మా తండ్రిగారి ఆజ్ఞమీద; మోక్షమార్గ= ముక్తిమార్గానికి సంబంధించిన; బోధ= జ్ఞానాన్ని; అర్థానై= కోరినవాడనై; వచ్చితిన్= ఇక్కడకు వచ్చాను; విప్రునకున్= బ్రాహ్మణుడికి; కర్తవ్యంబు= చెయ్యదగినది; ఏ+అది= ఏది?; మోక్షంబు= ముక్తి అనేది; ఏమిటన్= దేనితో; పడయన్ వచ్చున్?= పొందవచ్చును?; ఎత్తింగింపవే!= తెలియజెప్పవా! - అనుటయున్= అని శుకుడు అనటమూ; అతండు= ఆ జనకుడు; సవిశేష+సమాదరుండై= విశిష్టమైన ఆదరం కలవాడై.

తాత్పర్యం: మరుసటిరోజున ఉదయకాలానికి చేయవలసిన స్నానాది విధులను నిర్వహించి, సుఖాసీనుడైన ఆ శుకుడి దగ్గరికి, పండితజన సహితంగా ఆ జనకమహారాజు వెళ్లి ఆయన దగ్గర కూర్చుని నమస్కరించి, 'మీరు ఇక్కడికి రావటానికి కారణం ఏమి?' టని సంవినయంగా అడిగేసరికి, శుకుడు 'మా తండ్రిగారి ఆజ్ఞమీద, ముక్తి మార్గానికి సంబంధించిన జ్ఞానాన్ని కోరినవాడనై ఇక్కడకు వచ్చాను. బ్రాహ్మణుడు చేయదగినది ఏది? ముక్తి అనేది దేనితో పొందవచ్చును? తెలియజెప్పు'మని జనకుడిని అడుగగా, జనకుడు విశిష్టమైన ఆదరంతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

జనకుడు శుకున కుపదేశించిన మోష్ణధర్మ ప్రకారము: (సం. 12-313-9)

- సీ. 'విను ముపనీతుడై విప్రండు బ్రహ్మాచి, ర్యంబు వేదాభ్యసనంబు నడపి దారసంగ్రహము సంతానసంపాదనం, బును నధ్వరక్తియయును నొన్నల్లి దేవపితృతిథిపూజా విధిపరుఁడగు, చుండి వనమునకు హతపహాపు యుతముగె జని యందు నతిథులు గొనియాచి, త్రతము గణాయపక్షత నొన్నర్పి' తే. నగ్నులాత్మయంద యారోపితములుగు, జేసై వితరాగ చిత్తవృత్తిఁ బరమశాంతిఁ భోండి బ్రహ్మతమపదంబుఁ, భోండువాడు లోకపూజ్యచరిత!' 272

ప్రతిపదార్థం: లోకపూజ్యచరిత!= లోకానికి పూజింపదగిన ప్రవర్తనకలవాడా! ఓ శుకుమహర్షి!; విప్రండు= బ్రాహ్మణుడు; ఉపనితుడై= ఉపనయనం చేసికొని; బ్రహ్మాచర్యంబున్= బ్రహ్మాచర్యాన్ని; వేద+అభ్యసనంబున్= వేదాధ్యయనాన్ని; నడపి= నిర్వర్తించి; దారసంగ్రహమున్= భార్యను పాంచటం (వివాహంతో గృహస్తాశమం స్వీకరించటం); సంతాన సంపాదనంబునున్= పుత్రపాత్రాదికంగా సంతానం కలగటం; అధ్వరక్తియయునున్= యజ్ఞాలు చెయ్యటం అనేవాటిని; ఒనర్పి= నిర్వహించి; దేవ= దేవతలు; పితృ= పితృదేవతలు; అతిథి= అతిథులు - పీరిని; పూజా= అర్పించటమనే; విధి= కర్తవ్యంపట్ల; పరుఁడు= తత్తురుడు; అగుచుండి= అవతూ (గృహస్తాశమాన్ని) గడపి; హతపహాప్రయుతముగన్= అగ్నిహోత్రంతో సహా; వనమునకున్= అరణ్యానికి; చని= వెళ్ళి (వానప్రసం స్వీకరించి); అందున్= అక్కడ కూడా; అతిథులన్= అతిథులను; కొనియాడి= అర్పించి; త్రతమున్= వానప్రస్త దీక్షను; కషాయ పక్షతన్= కషాయం పరిపక్షతను పాందినట్లు ('కాషాయపక్షతన్') - అనే పాతాంతరం ఉంది. వైరాగ్య పరిపక్షతలో' అని దాని అర్థం); ఒనర్పన్= నిర్వహించుటకై; అగ్నులు= అగ్నిహోత్రాలను; ఆత్మయందున్+అ= అంతరంగంలోనే; ఆరోపితములుగన్+చేసి= ఆరోపించి; వితరాగచిత్తవృత్తిన్= తొలగిపోయిన రాగబంధంతో కూడిన మనఃప్రవృత్తితో (వైరాగ్య సంపన్మైన మనస్సుతో అని); పరమశాంతిన్= గౌప్య ప్రశాంతిని; పాంది= అనుభవించి; బ్రహ్మ+అశ్రమపదంబున్= బ్రహ్మశ్రమము అనబడే జ్ఞానమయ సన్మాశమాన్ని; పాండువాడు= పాండుతాడు. (పాందేవాడు అవుతాడు).

తాత్పర్యం: లోకాలకు ఆరాధనీయమైన ప్రవర్తన కలవాడా! అడిగావు కనుక చెప్పుతున్నాను. ఆలకించుము. బ్రాహ్మణుడు ముందు ఉపనయనం చేసికొని, బ్రహ్మాచర్యాశమం స్వీకరించాలి. వేదాధ్యయనం చేయాలి. అటుమైని వివాహం చేసికొని గృహస్తాశమంలోనికి ప్రవేశించాలి. పుత్రపాత్రాదికంగా సంతానం పొందాలి. గృహస్తుడు చేయవలసిన యజ్ఞయాగాదులు చేయాలి. దేవపూజలూ, పితృపూజలూ, అతిథిపూజలూ తత్పరతతో నిర్వహించాలి. అటుమైని తన నిత్యాగ్నిహోత్రాలతో సహా అరణ్యానికి వెళ్ళి వానప్రసం స్వీకరించాలి. అక్కడకూడా అతిథిపూజలు జరపాలి. ఆ దీక్షలో కషాయమమపాకంగా పరిపక్షతను పాందటానికి అగ్నిహోత్రాలను ఆత్మలో నిక్షేపించుకొని, వైరాగ్యపూర్వమైన మనఃప్రవృత్తితో పరమప్రశాంతిని పాంది, సన్మాశమాన్ని స్వీకరించాలి. అటువంటి వాడే ఆ బ్రహ్మశ్రమపదవికి అర్పుడు అవుతాడు'.

వ. అనిన విని యమ్మనివరుండు.

273

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= జనకుడు ఇట్లా అనేసరికి; విని= ఆలకించి; ఆ+మునివరుండు= ఆ మునీశ్వరుడైన శుకుడు.

తాత్పర్యం: దీనినంతా ఆ శుకుడు ఆలకించి. (ఇట్లా అంటున్నాడు).

క. 'జ్ఞానోదయమైనయండగు, మానక వెండియును నాత్రమత్తయవాసుం దై నిలిచి తత్త్వియాను, ష్టానము గ్రమవృత్తి నడపుటయు వలయు నొకో?' 274

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞాన+ఉదయమై+ఉండగన్= తనంత తాను జ్ఞానోదయమై ఉన్నప్పటికి; మానక= విడువకుండా; వెండియును= మళ్ళీ; ఆశ్రమత్రయవాసుండై= బ్రహ్మచర్యం, గార్భస్థం, వానప్రస్థం అనే ఈ మూడు ఆశ్రమాలలోనూ నివసించినవాడై; నిలిచి= ఉండి; తద్దీ= ఆయా ఆశ్రమాలకు చెప్పిన; క్రియా= విధులయొక్క; అనుష్టానమున్= ఆచరణను; క్రమవృత్తిన్= యథాక్రమంగా (క్రమప్రక్రియగా); నడపుటయున్= నిర్వహించటంకూడా; వలయున్+ఒకో?= అవసరమంటావా?

తాత్పర్యం: జ్ఞానోదయమై ఉండగా విడువకుండా మళ్ళీ మూడు ఆశ్రమాల్లోనూ ఉండి ఆయా ఆశ్రమాల విధులను యథాప్రకారంగా నడపడం అవసరమా!

తే. జ్ఞానవిజ్ఞాన దృష్టి శాశ్వతిక తత్త్వం, దయ్యనేనియు విడువరా దాత్రమముల క్రమ సమారూఢి యనునె వేదములు? భిన్ని, దెవియజ్ఞమై మోక్షవిత్తిలకజన్మి.

275

ప్రతిపదార్థం: మోక్షవిత్తి= ముక్కివేత్తలయందు; తిలక= [శ్రేష్ఠమైన; జన్మ!= పుట్టుక కలవాడా! - జనకమహరాజా!]; జ్ఞాన= జ్ఞానమూ; విజ్ఞాన= వివేకమూ అనేవాటితో కూడిన; దృష్టిన్= దర్శనంతో; శాశ్వతిక తత్త్వండు= శాశ్వతమైన పరమాత్మ తత్త్వం తత్త్వం తెలిసికొన్నవాడు; అయ్యెన్+ఏనియున్= అయినప్పటికీ; వేదములు= వేదాలు; ఆశ్రమములు= బ్రహ్మచర్యాది ఆశ్రమాల; క్రమసమారూఢి= క్రమ నివాసాన్ని; విడువన్+రాదు= వదలటానికి వీలు లేదు; అనునే?= అంటున్నాయా?; దీనిన్= ఈ విషయాన్ని; తెలియన్= నాకు తెలిసేట్టు; చెప్పవే?= చెప్పవా?

తాత్పర్యం: “మోక్షవేత్తలయందు శ్రేష్ఠమైనజన్మకలవాడా! జ్ఞానము వివేకమూ కలిగి శాశ్వతమైన పరమాత్మత్త్వాన్ని తెలుసుకొన్నాకుండా(బ్రహ్మచర్యాలు) ఆశ్రమాలన్నింట క్రమంగా నివసించడం విడువరాదని వేదాలంటాయా? దీనిని తెలియజ్ఞమై”.

వ. అనవుడు నతం డతని కిట్లనియె.

276

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అని శుకుడు అనేసరికి; అతండు= ఆ జనకుడు; అతనికిన్= శుకుడికి; ఇట్లు+అనియున్= ఇలా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని శుకుడు అనగా జనకుడు మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు.

తే. జ్ఞానవిజ్ఞానములు మోక్షసాధనములు, గురుని యుపదేశమున నవి దొరకానంగ వాన మోక్షంబు గాంచినవాడు విడుచు, నయ్యపాయద్వయమ్మను నతులబుభ్రి.

277

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానవిజ్ఞానములు= విద్యావీకాలు; మోక్షసాధనములు= మోక్షానికి ఉపకరణాలు; గురుని= గురువుయొక్క; ఉపదేశమున్న= ఉపదేశంతో; అపి; దొరకానంగన్= లభిస్తే; వాన్న= వాటితో; మోక్షంబు= ముక్కి; కాంచినవాడు= పొందినవాడు; అతులబుభ్రిన్= సాటిలేని ధిశక్తితో; ఆ+ఉపాయద్వయమ్మను= ఆ రెండు ఉపాయాలనూ; విడుచున్= విడిచిపెట్టేస్తాడు.

తాత్పర్యం: మోక్షసాధనాలైన జ్ఞానవిజ్ఞానాలను సద్గురుడి ఉపదేశం వలన పొంది వాటితో ముక్కి సంపాదించినవాడు కట్టకడపటికి తన బుద్ధిపటిమతో ఆ రెండుసాధనాలనూ కూడా వదిలివేస్తాడు. (అతులబుభ్రి అనే సమాసాన్ని బహుప్రిహిగా శుకుడికి సంబోధనకూడా చేయవచ్చును.)

క. లోకోచ్ఛేదముఁ గర్త, వ్యాకులతయుగాక యుండవలయుటకై సు శ్లోకా! చతురాత్రమములు, గైకొని నడిపిల దృఢంబుగా బూర్యమునుల్.

278

ప్రతిపదార్థం: సుశ్లోకా!= పాగడదగినవాడా; లోక+ఉచ్చేదమున్= లోక వినాశమూ; కర్మవ్యాకులతయున్= కర్మవ్యాకులలోసాంకర్యమూ

(కలత); కాక= జరగకుండా; ఉండన్+వలయుటకై= ఉండటంకోసం; పూర్వమునుల్= మన పూర్వమహర్షులు; చతుర్ణ+ఆశ్రమములు= నాలుగు ఆశ్రమాలు; కైకొని= స్వీకరించి; దృఢంబుగాన్= కట్టుదిట్టంగా; నడిపిరి= నడిపారు (సమాజాన్ని నడిపారు).

తాత్పర్యం: స్తుతింపదగినవాడా! లోకవినాశమూ, కర్మసౌంకర్యమూ జరగకుండా ఉండటంకోరకే బ్రహ్మచర్యాది ఆశ్రమాలను నాల్గింటిని ఏర్పాటుచేసి మన పూర్వమహర్షులు ఆ ఆశ్రమధర్మాలను దృఢంగా నడిపారు, నడిపించారు.

తే. అందుఁ దుదముట్ట నడచిన నందవచ్చు, ముక్తి బహుజన్మ సంసిద్ధమోక్షకార ఇముల శుద్ధుడై ప్రథమాశ్రమమునయంద, కాంచు మోక్ష మెందేని నొక్కర్మఁడు మునిప!

279

ప్రతిపదార్థం: మునిప!= మునీశ్వరి; అందున్= ఆశ్రమచతుష్టయమార్గంలో; తుదముట్టన్= కట్టకడపటిదాకా; నడచినన్= నడిచినట్లయితే; ముక్తిన్= మోక్షాన్ని; అందవచ్చున్= పొందవచ్చు; ఎందేనిన్= ఎక్కుడయినా (అరుదుగా); ఒక్కరుఁడు= ఒక వ్యక్తి; బహుజన్మ= పూర్వానేక జన్మలలో; సంసిద్ధ= లభించిన; మోక్షకారణములన్= మోక్షసాధనాలతో; శుద్ధుడై= శుద్ధి పొందినవాడై; ప్రథమ+ఆశ్రమమిన+అందున్+అ= మొదటిదైన బ్రహ్మచర్యాశ్రమంలోనే; మోక్షమున్= ముక్తిని; కాంచున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: మునీశ్వరా! ఈ ఆశ్రమాల వరుసలో ప్రయాణం చేసేవాడు కట్టకడపటిదాకా యథావిధిగా నడిస్తే ముక్తి పొందుతాడు. అట్లాకాక అరుదుగా ఎక్కుడైనా ఒక వ్యక్తికి పూర్వజన్ముల సంస్కారం వలన ముక్తిహాతువులు సిద్ధిస్తే అతడు ఈ జన్మలో ప్రథమాశ్రమంలోనే - బ్రహ్మచర్యాశ్రమంలోనే - ముక్తిని కైవసం చేసికొంటాడు. అట్లా జరుగవచ్చును.

క. వానికి ముాడాశ్రమముల, లో నిలువు బ్రయోజనంబులుం గలవే? తమో భిన్నతను రజిస్టర్ త, న్యానవలయుఁ గాక? సత్క్షమైష్టిమియై.

280

ప్రతిపదార్థం: సత్క్షమైష్టిమియై= సత్క్షమైష్టిమియై మతికలవాడై; తమః+అధినతను= తమోగుణానికి లొంగిపోవటం; రజిస్టర్తన్= రజోగుణానికి పరంతు కావటం అనేవాటిని; మానవలయున్+కాక= విడిచిపెట్టాలే తప్ప; వానికిన్= అటువంటి అరుదైన వ్యక్తికి; మూడు+ఆశ్రమములన్లోన్= బ్రహ్మచర్యాదిక్షేపమైన మొదటిమూడు ఆశ్రమాలలోనూ; నిలువ్ను= ఉండటంవలన; ప్రయోజనంబులున్+కలవే?= ఉపయోగాలు ఏమయినా ఉన్నాయా? (లేవు అని భావం.)

తాత్పర్యం: పూర్వజన్ముల సంస్కారాలవలన మోక్షహాతులు ఈ జన్మలో సిద్ధించిన అరుదైన వ్యక్తి మొదటి మూడు ఆశ్రమాలలోనూ వరుసగా కాలం గడపవలసిన అవసరం ఏమీ లేదు. అట్లా గడపినందువలన ప్రత్యేక ప్రయోజనమూ లేదు. కాకపోతే అతడు తమోగుణానికి రజోగుణానికి లొంగిపోకుండా సత్క్షమునిష్టి కలిగినవాడై ఉండాలి. అంతే.

తే. సత్క్షమార్గాభిరతి యాత్క్షతత్క్షదర్శ, నంబు గావింపు దనుఁ దాన నరుఁడు గాంచు విశ్వమును దానుఁ దనుయందు విశ్వమును వ, సించుటయుఁ జాచుచును ముక్తిఁ జెంబియుండు.

ప్రతిపదార్థం: సత్క్ష= సత్క్షగుణసంపన్ముఖైన; మార్గ= విధానంలో; అభిరతి= అసత్కి అనేది; ఆత్మతత్క్ష= ఆత్మతత్క్షానికి సంబంధించిన; దర్శనంబు= దర్శనాన్ని (ఆత్మస్కాంత్యారాణ్మి); కావింపన్= కలిగేష్టి; నరుడు= సాధకుడు; తనున్= తనను; తాను+అ= తానే; కాంచున్= దర్శిస్తాడు; విశ్వమున్ను= ప్రపంచంలో; తానున్= తానూ; తనయందున్= తనలో; విశ్వమును= ప్రపంచం; వసించుటయున్= ఉండటం అనేదాన్ని కూడా; చూచుచును= దర్శిస్తా; ముక్తిన్= విముక్తిని; చెందియుండున్= పొందుతాడు.=

తాత్పర్యం: నరుడు సాత్మీకప్రవృత్తివలన ఆత్మతత్త్వాన్ని తెలిసికొంటాడు. దానివలన తనను తాను దర్శించగలుగుతాడు. ఆత్మజ్ఞుడు అవుతాడు. అప్పుడు విశ్వంలో తననూ, తనలో విశ్వాన్ని చూడగలుగుతాడు. రాగద్వేషాది బంధాలనుంచి విముక్తి పాందిన స్థితితో జీవిస్తూ ఉంటాడు.

వ. ఇష్టిష్టయంబున యయాతి వాక్యంబులు గల వాక్ల్యంపుము.

282

ప్రతిపదార్థం: ఈ+పిషయంబున్= ఈ అంశంలో; యయాతి వాక్యంబులు= యయాతి చెప్పిన మాటలు; కలవు= ఉన్నాయి; ఆక్రింపుము= చెప్పుతాను వినుము.

తాత్పర్యం: ఈ విషయమై యయాతి చెప్పిన మాటలను వినుము.

ఆ. జ్యోతి యాత్మయంద యున్నబి కాన శ , క్షము సమాహితాత్త్వాదైన మునికి

నొరులవలను దనకు నొరులకు దన దెస , భయము లేకయున్న బరముఁ గాంచు.

283

ప్రతిపదార్థం: జ్యోతి= తేజస్సు (పరమాత్మ); ఆత్మయందున్+అ= నరుడి ఆత్మలోనే; ఉన్నది= ఉంది; సమాహిత+ఆత్మాడు+ఇన్= ఏకాగ్రచిత్తం కలవాడైన; మునికిన్= జ్ఞానికి; కాన్= ఆ జ్యోతిని దర్శించటం; శక్యము= సాధ్యమే; ఒరులవలన్= ఇతరులవలన; తనకున్= తనకూ; ఒరులకున్= ఇతర బీఘలకూ; తనదెస్= తనవలనా; భయము= భీతి అనేది; లేక+ఉన్నన్= లేకపోయినట్లయితే (నిర్భయస్థితిలో); పరమున్= పరమాత్మను; కాంచున్= దర్శిస్తాడు.

తాత్పర్యం: జ్యోతిస్స్వరూపమైన పరతత్త్వం ప్రతివ్యక్తికి ఆత్మలోనే ఉంటుంది. ఏకాగ్రత సాధించిన మునీశ్వరుడు ఆ జ్యోతిని తనలో తాను దర్శించగలుగుతాడు. ఇతరులవలన తనకూ, తనవలన ఇతరులకూ ఏ విధమైన భయమూ లేని నిర్భయస్థితి అలవడినప్పుడు పరమాత్మను సాధకుడు చూడగలుగుతాడు.

క. కోరికయు నొల్లమియు లే , కే రూపున భూతములకు నెగ్గగు తెఱగుం

జీరక యకామవృత్తిఁ ద , పోరతి సున్నతఁడు బ్రహ్మముం బ్రాహించున్.

284

ప్రతిపదార్థం: కోరికయున్= ఒకటి కావాలి అనుకోవటంగానీ; ఒల్లమియున్= ఒకటి వద్ద అనుకోవటంగానీ; లేక= లేకుండా; ఏ రూపున్= ఏ రకంగానూ; భూతములకున్= ప్రాణికోటికి; ఎగ్గ+అగు+తెఱగున్= అపకారం చేసే పద్ధతిని; చేరక= చేరకుండా; అకామవృత్తిన్= నిష్కామప్రవర్తనతో (కోరికలు లేని జీవనవిధానంతో); తపోరతిన్= తపస్స పట్ల గాఢమైన ఆస్తితో; ఉన్న+అతడు= ఉన్న వ్యక్తి; బ్రహ్మమున్= పరమాత్మను (పరబ్రహ్మను); ప్రాపించున్= పాందుతాడు (బ్రహ్మస్కాత్మకం అతడికి అవుతుంది).

తాత్పర్యం: రాగమూ, ద్వేషమూ అనేవి లేకుండా ఏ ప్రాణికి అపకారం చెయ్యకుండా సర్వభూతహితుడై, నిష్కామంగా తపస్స చేసికానే సాధకుడు పరబ్రహ్మను పొందగలుగుతాడు.

క. వినఁ జాడం బడు నం దె , ల్లను సమతం బరముఁ గనుచు లౌల్యసిరసనం

బున సుఖిదుఃఖాబిద్ధుం , ద్వ్యనిరూధుఁడు గాక యున్నతఁడు ముక్తిఁ గనున్.

285

ప్రతిపదార్థం: విన్+పడునందెల్లనున్= వినబడే అన్నింటిలోనూ; చూడన్+పడునందున్+ఎల్లనున్= కనపడే అన్నింటిలోనూ; సమతన్= సమద్భేషితో; పరమున్= పరమాత్మను; కనుచున్= దర్శిస్తూ; లౌల్య= లోలత్యంయొక్క; నిరసనంబున్= పరిత్యాగంతో (లోలుడు కాకుండా); సుఖముఃఖాది= సుఖముఃఖాలూ - రాగద్వేషాలూ మొదలైన; ద్వ్యంద్య= జంటలలో; నిరూధుఁడు+కాక= తగులొనవాడు కాకుండా; ఉన్న+అతడు= జీవించగలిగిన వ్యక్తి; ముక్తిన్= విముక్తిని (మోక్షాన్ని); కనున్= పాందుతాడు.

తాత్పర్యం: వినబడే, కనబడే సర్వవిషయాలలోనూ సమదృష్టితో పరమాత్మనే చూడగలిగి, దేనిలోనూ లోలుడు కాకుండా, రాగద్వేష సుఖదుఃఖాదికమైన ద్వంద్వాలకు అతీతంగా, జీవితం గడపగలిగినవాడు తప్పకుండా ముక్కి పొందుతాడు.

క. ఇనుమును గనకము నిందయు, వినుతియు సమములుగఁ గొనుచు వివిధాంగకముల్ దనలోని నడఁచు కమరము, ననుపున నింధియము లడఁచునతఁడు గను శివున్.' 286

ప్రతిపదార్థం: ఇనుమును= ఇనుమునూ; కనకమున్= బంగారాన్ని; నిందయున్= నిందనూ; వినుతియున్= స్తుతినీ; సమములుగ్న్= సమానంగా; కొనుచున్= పరిగణించి పరిగ్రహిస్తూ; వివిధ+అంగకముల్= అన్ని అవయవాలనూ; తనలోనన్= తన డిప్పలోనే; అడఁు= ముడుచుకొనే; కమరము (యొక్క)+అనువున్= తాబేలు చందంగా; ఇంద్రియములు= తన ఇంద్రియాలను; అడఁు+అతడు= నిగ్రహించేవాడు; శివున్= పరమాత్మను; కనున్= దర్శిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ఇనుమునూ, బంగారాన్ని సమానంగా చూడగలగాలి. పాగడ్తనూ, తెగడ్తనూ ఒక్కలాగే స్వీకరించగలగాలి. తాబేలు తన కాళ్ళూ, చేతులూ, తలా మొదలైన అన్ని అవయవాలనూ సాచి మళ్ళీ డిప్పలోకి ఉపసంహరించు కొంటున్నట్లుగా- లేదా - సంకోచపరచుకొంటున్నట్లుగా సాధకుడు సర్వేంద్రియాలను నిగ్రహించుకొనగలగాలి. అటు వంటి వ్యక్తి మాత్రమే శివుడిని దర్శించగలుగుతాడు.'

విశేషం: అలం: ఉపమ.

వ. అని చెప్పి

287

ప్రతిపదార్థం: అని= యయాతి వాక్యాలుగా వీటిని; చెప్పి= జనకుడు వినిసించి-

తాత్పర్యం: అని చెప్పి (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. అవ్యాహంబు లెల్ల నీయందుఁ గలుగు, టనఫు! భవటియ జనకదయాసమృద్ధి సిద్ధ దివ్యబోధంబునఁ జేసి తోచె, నవ్యధముకంటే నీ చంద మధికతరము. 288

ప్రతిపదార్థం: అనపు!= పావనుడి; ఆ+విశేషమంబులు+ఎల్లన్= పైని చెప్పిన ఆ విశేషాలు అన్ని; నీయందున్= నీలో; కలుగుట= ఉండటం; భవటియ= నీమొక్క; జనక= తండ్రియైన వ్యాసుని; దయాసమృద్ధి= పుష్టలమైన కృపచేత; సిద్ధ= సిద్ధించిన; దివ్యబోధంబునన్+చేసి= దివ్యజ్ఞానం చేత; తోచెన్= జరిగినది; ఆ+విధముకంటేన్= ఆ సాత్మీక పద్ధతికన్నా; నీ చందము= నీ విధం; అధికతరము= మిక్కిలి గొప్పది.

తాత్పర్యం: పవిత్రుడా! పైని చెప్పిన సాత్మీకపద్ధతులన్నీ నీలో ఉన్నాయి. అది మీ తండ్రిగారి దయావిశేషంవలన నీకు లభించిన జ్ఞానంతో సిద్ధించింది. నిజం చెప్పాలంటే నీ పద్ధతి అంతకన్నా గొప్పది.

క. నీ వట్టింద వగు టెఱుగవు, భావంబున సంశయమును భయమును బాల్యం బావేశింపగఁ జేయ న, భావితనిస్థయఁడ వగుటఁ బరముమునీంద్రా!

289

ప్రతిపదార్థం: పరమమునీంద్రా!= అత్యుత్తమ మహర్షి; బాల్యంబు= పిన్నవయస్సు అనేది; భావంబునన్= అంతరంగంలో;

సంశయమును= సంశయమూ; భయమును= భయమూ (వెరపూ) అనేవాటిని; ఆవేశింపగన్+చేయన్= ఎక్కువగా కలిగి స్తున్నందువలన; అభావితనిశ్చయుడవు= నిశ్చయం లేనివాడవు; అగుటన్= కావటంచేత; నీపు; అట్టిడవు= అంతటివాడవు (అటువంటి గొప్పవాడవు); అగుటన్= కావటం; ఎఱుగవు= గుర్తించలేకపోతున్నావు.

తాత్పర్యం: ఓ ఉత్తమోత్తమ మునీశ్చరా! నిజానికి నీపు మీ తండ్రి అంతటివాడవే. కానీ నీ బాల్యమనేది నీ మనస్సులో కొంత సంశయాన్ని, కొంత భయాన్ని ఆవేశింపజేస్తున్నది. దానితో నీ వౌక నిశ్చయానికి రాలేక నిన్న నీపు అంతటి వాడుగా గుర్తించలేకపోతున్నావు. అంతే సుమా!

విశేషం: బాల్యం సంశయభయాలను ఆవేశింపజేస్తున్నది అన్నట్టగా అన్యయిస్తున్నది ఈ పద్యం. కానీ మూలంలో బాల్యం కూడా ఒక హేతువుగా కనపడుతున్నది. “బాల్యాద్వా సంశయాద్వాప్తి భయాద్వాప్తివిష్ణుజాత్” ఉత్పన్నే చాపి విజ్ఞానే వాధిగచ్ఛతి తాం గతిమ్మా” (12-313-45)

క. **జ్ఞానము విజ్ఞానము నీ , మానిత గుణము లగు నవి సమగ్రములైనం గానేరదు మోక్షపదము , గానుపు - దృఢనిశ్చయిందు గాకున్నేనిన్.**

290

ప్రతిపదార్థం: జ్ఞానము= జ్ఞానమూ; విజ్ఞానము= విజ్ఞానమూ; నీ= నీయొక్క; మానితగుణములు+అగున్= గొప్ప గుణాలు అయ్యాయి - నిజమే; అవి= ఆ రెండూ; సమగ్రములు+ఐనన్= పరిపూర్ణాలు అయినా; దృఢనిశ్చయిందు= దృఢమైన నిశ్చయం కలవాడవు; కాకున్న+ఏనిన్= కానట్లయితే; మోక్షపదము+కానుపు= మోక్షపదం యొక్క దర్శనం; కానేరదు= జరగబోదు.

తాత్పర్యం: పుకుమహర్షి! జ్ఞానం, విజ్ఞానం అనేవి నీ గొప్ప గుణాలు అనటం నిజమే. అవి ఎంత సమగ్రంగా నీలో ఉన్న నీపు బాల్యం వలన కలిగే సంశయభయాలను విడిచిపెట్టి దృఢనిశ్చయానికి రాకపోతే ముక్తిపదవీదర్శనం జరుగదు సుమా!

తే. **ఒక్క కొఱఱతయు లేదు నీ వుధితమోక్ష , బోధుడవు సంశయములైల్లఁ బోషవిడిచి నిశ్చయింపుము నీ కన్న నెలవు శాశ్వత , తంపు నెలవుగ విషయావికంపితాత్మ!**

291

ప్రతిపదార్థం: విషయ= నృత్యగీత సౌందర్యాదులూ ద్వంద్వాలూ మొదలైన విషయాలకు; అవికంపిత= చలించని; ఆత్మ!= అంతరంగం కలవాడా!; ఒక్క కొఱఱతయున్= ఒక్కటంటే ఒక్క లోటుకూడా; లేదు= నీలో లేదు; నీపు; ఉదిత= సిద్ధించిన; మోక్షబోధుడవు= మోక్షజ్ఞానం కలవాడవు; సంశయములు+ఎల్లన్= సందేహాలన్నీ; పొవన్+విడిచి= పొరదోలి; నీ+కన్న+నెలవు= నీపు దర్శించిన చోటు; శాశ్వతంపు+నెలవుగన్= శాశ్వతస్థానంగా; నిశ్చయింపుము.

తాత్పర్యం: నిశ్చలమైన మనస్సు కలవాడా! నీకు ఏ లోటూ లేదు. నీపు మోక్షజ్ఞానివి. సంశయాలు అన్ని విడిచిపెట్టుము. నీపు దర్శించిన చోటునే ఈ శాశ్వతనివాసంగా నిశ్చయించుకొమ్ము.

విశేషం: ఇక్కడ మూలభారతంలో పుకుడిని ప్రశంసించే శ్లోకాలు మూడు ఉన్నాయి. ‘మహర్షి! నీకు సుఖాదుఃఖాలకు తేడా లేదు. దేనికీ లోలుడవు కావు. నృత్యగీతాలపట్ల బొత్సుక్కయం లేదు. రాగమూ లేదు. బంధువులపట్ల అనుబంధం లేదు. భయమూ లేదు. మట్టినీ, బంగారాన్ని సమానంగా చూడగలిగిన మహాముఖవడవు నీపు. అక్షయమూ, అనామయమూ అయిన మోక్షమార్గాన్ని పొందినవాడవుగా నిన్న నేనూ తక్కిన ఈ మనిషులూ భావిస్తున్నాం. “నాస్తి తే సుఖాదుఃఖేము విశేషో నాస్తి లోలుపా(?) వొత్సుక్కయం సృత్తగీతేము న రాగ ఉపజాయతే (48). న బంధుము నిబంధస్తై న భయేష్టై తే భయమ్ ఇ పశ్యామి త్యాగం మహాభాగ తుల్యలోష్టశ్శక్కాంచనమ్ || (49). అపాం చ త్యామనుపశ్యామి యే చాప్యన్యే మనిషిణాః | అస్తితం పరమం మార్గమవ్యక్తయం

తమనామయమ్॥” (50). ఈ మూడు శ్లోకాల సారాస్మీ తిక్కన ‘విషయాకంపితాత్మీ’ అనే సంబుద్ధిలోనికి సంగ్రహించాడు.

పుకుఁడు హిమవంతంబున నున్న వ్యాసునియొద్దుకు వచ్చుట (సం. 12-314-2)

క. అని బోధించిన జనకు వ , చనములు విని శుకుఁడు విగతసంశయుడై శాం

తినిరూఢిఁ బరమసాఖ్యం , బు నొంది తనుఁ దాన కనుచుఁ బోపుచునుండెన్.

292

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; బోధించిన= ఉపదేశించిన; జనకు= జనకమహారాజుగారి; వచనములు= పలుకులు; విని= ఆలకించి; పుకుఁడు= పుకుమహార్షి; విగత= తొలగిపోయిన; సంశయుడై= సంశయాలు కలవాడై (సంశయాలు తొలగినవాడై); శాంతి= మనశ్శాంతియొక్క; నిరూఢిన్= స్థిరసంప్రాప్తితో; పరమసాఖ్యంబున్= గొప్ప సాఖ్యాన్ని; ఒంది= పొంది; తనున్= తనను; తాను+లా= తానే; కనుచున్= దర్శిస్తూ; పోపుచున్+ఉండెన్= ప్రయాణం సాగిస్తున్నాడు.

తాత్పర్యం: జనకుడి ఉపదేశంతో పుకుఁడి సంశయాలు తీరిపోయాయి. శాంతి సాఖ్యమూ గాఢంగా లభించాయి. అంతర్దర్శనం ఏర్పడింది. ప్రయాణం అయ్యాడు.

తే. మారుతముతో సమానధర్మత్వముంచి , యతుఁ డుదజ్జుఖుడై నిఖిలామరులును

మునులు గరుడగంధర్వాదులును గుతూహ , లమున వసియించు శిశిరశైలమున కలిగె.

293

ప్రతిపదార్థం: మారుతముతోన్= వాయువుతో; సమానధర్మత్వము= సమానమైన లక్షణాన్ని; ఒంది= పొంది; అతుఁడు= ఆ పుకుడు; ఉదక్క+ముఖుడు+పి= ఉత్తరదిక్కుకు అభిముఖుడై; నిఖిల+అమరులును= సమస్తదేవతలూ; మునులున్= మునులూ; గరుడగంధర్వ+ఆదులును= గరుత్తుంతుడూ, గంధర్వులూ మొదలైన దివ్యజాతులవారా; కుతూహలమునన్= ఉత్సుకతతో; వసియించు= నివసించే; శిశిరశైలమునకున్= చలిపులకు (హిమవత్పర్వతానికి); అరిగెన్= వెళ్ళాడు.

తాత్పర్యం: పుకుడు ఉత్తరదిక్కగా బయలుదేరాడు. వాయువేగంతో ఆకాశమార్గాన సాగిపోయాడు. సకలదేవతలూ, మునులూ గరుడగంధర్వాదులూ ముచ్చుటపడి నివసించే హిమశైలానికి వెళ్ళాడు.

సీ. కురువంశముఖ్యా! యగ్గీరి పుణ్యవిభవన , మేతంబు విను మమ్మోధరమునఁ బరమేశ్వరుండు దపం బేకపాదస్థుఁ , దై బహువర్షాంబు లాచలించె, బుత్తలాభాభీత్వమునఁ గృష్ణుఁ దుత్చుష్టి , నియమాచరణములు నిష్ఠ సలిపె, పణ్ణుఖుం డాత్తీయశక్తి ప్రభావంబుఁ , దెలిపి దేవాధికతేజుఁ దయ్యు,

తే. మతీయుఁ బెక్కండ్రు మునులు నమర్పులును సు , చరితములఁ బెంపునొంది, రా శైల మా వృ ఘాంకునకుఁ గూఁతునిచ్చె, యాగాంగయోని , యగుట నజ్జుఁడు దదాత్తత్వమర్థిబోందె.

294

ప్రతిపదార్థం: కురువంశముఖ్యా!= కురువంశంలో ప్రధానుడవైన ఓ ధర్మరాజా!; ఆ+గిరి= ఆ హిమవత్పర్వతం; పుణ్యవిభవ= పుణ్యవైభవంతో; సమేతంబు= కూడుకొన్నది; వినుము; ఆ+మీధరమునన్= ఆ పర్వతంమీద; పరమేశ్వరుండు= శిపుడు; ఏకపాదస్థుడై= ఒంటికాలిమీద నిలిచి; తపంబు= తపస్సు; బహువర్షాంబులు= చాలా సంవత్సరాలు; ఆచరించెన్= చేశాడు; కృష్ణుఁడు= శ్రీకృష్ణుడు; పుత్రలాభ+అర్థత్వమునన్= తనకు కొడుకు పుట్టాలి అనే కోరికతో; ఉత్కృష్టి= శేషమైన; నియమ= తపోనియమాల; ఆచరణములు= ఆచరణాలను (నియమాలను ఆచరించటాలు); నిష్ఠన్= దీక్షతో (నిష్ఠతో); సలిపెన్= జరిపాడు; షట్కీ+ముఖుండు= ఆరు ముఖాలుగల కుమారస్యామి; ఆతీయు= తనయొక్క; షట్కి= షట్కి అనే ఆయుధం తాలూకు; ప్రభావంబున్= మహిమను; తెలిపి= ప్రకటించి; దేవ+అధిక= దేవతలందరిలోకి అధికమైన; తేజుఁడు= పరాక్రమం కలవాడు; అయ్యెన్= అయ్యాడు-

సకలదేవతలలోకీ అధికతేజస్సే అయ్యాడు; మఱియున్= ఇంకా; పెక్కంద్రు= పలువురు; మునులు= బుములూ; అమర్భులును= దేవతలూ; సుచరితములన్= మంచి చరిత్రలతో - తపోనియమాల ఆచరణలతో; పెంపున్+బందిరి= ప్రసిద్ధి పాందారు (అతిశయించారు); ఆ+శైలము= ఆ హిమవత్పర్వతం; వృష+అంకునకున్= వృష(భ) వాహనుడైన శివుడికి; కూతున్+ఇచ్చెన్= కూతురునిచ్చి వివాహం చేశాడు; యాగ+అంగ+యోని= యజ్ఞయాగాలకు అవసరమైన వస్తువులకు (అంగాలకు) జన్మప్పలం; అగుటన్= అగుటంవలన; అజుడు= బ్రహ్మాదేవుడు; తద్+అత్మత్వము= హిమవంతుడి హృదయస్థానాన్ని; అర్థిన్= కోరికతో; పొందెన్= పాందాడు; బ్రహ్మాదేవుడే తానై కోరి హిమశైలాత్మ అయ్యాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! పరమపవిత్రమూ, పుణ్యప్రదమూ అయిన ఆ హిమవత్పర్వతం గురించి చెప్పుతాను వినుము. పరమేశ్వరుడు ఒంటీకాలిమీద నిలబడి వేల సంవత్సరాలు అక్కడ తపస్సు చేశాడు. కొడుకు పుట్టాలి - అనే కోరికతో విష్ణుమూర్తి (శ్రీకృష్ణుడు) కరిన నియమాలతో తపస్సు చేసింది అక్కడే. మమ్మిఖుడు తన శక్త్యాయుధం మహిమను దేవతలకందరికి ప్రదర్శించి అత్యధిక తేజస్సంతుడుగా నిరూపణ పొందింది అక్కడే. ఇంకా చాలామంది మునులూ, దేవతలూ తమ తమ తపోదీక్షలతో ప్రశస్తి పొందింది అక్కడే. ఆ శైలరాజే తన కూతురు పార్వతిని శివుడికి ఇచ్చి వివాహం చేశాడు. యజ్ఞవసర వస్తువుల కన్నీంటికీ ఆ పర్వతం పుట్టిల్ల. అందుకని బ్రహ్మాదేవుడు కోరి ఆ పర్వతాత్మ అయ్యాడు. (అంటే హిమవత్పర్వతం పరబ్రహ్మస్వరూపం అని. ఇంకా భీష్ముడు చెప్పుతున్నాడు.)

v. అట్టి మహామహిమ గలుగు నా హిమవంతంబునకు మున్స్క వచ్చి సుమంతు వైశంపాయన జైమిని పైలనామధేయు లగు శిష్మలం గరుణావిధేయుండగు సాత్యవతేయుం డధ్యయనంబు సేయించుచుండం బుణ్ణతమంబగు తదాత్రమంబు భానుప్రభానిభంబగు నిజకాంతి విసరంబున వెలుంగ నయ్యారఙ్జేయుం డమ్ముని పాలికింజని తాను యోగబలంబున ననేకంబులైన గిలిసలదరణ్ణంబులు గడచి యెందునుం దగులువడక కార్యకజ్ఞానిర్మక్త శరంబుచందంబున నేతెంచుటకుం బ్రీతుండగు నప్పరాశరనందను పాదంబుల కభివందనంబు సేసిన నతం డబునందింప నాసన్మాసీనుండై జనకజననాధనంవాదవిధంబు విన్నవించి విశేషమ్ముదం బావహించె నిట్లరణిసుతు సమాగంబు నొంది.

295

ప్రతిపదార్థం: అట్టి= అటువంటి; మహామహిమ= గొప్ప మహాత్తు; కలుగు= కలిగిన; ఆ హిమవంతంబునకున్= ఆ హిమవత్పర్వతానికి; మున్స్క+అ+వచ్చి= ముందే చేరుకుని; సుమంతు= సుమంతుడూ; వైశంపాయన= వైశంపాయనుడూ; జైమిని; పైల= పైలుడూ అనే; నామధేయులు+అగు= పేర్లు కలవారైన; శిష్మలన్= శిష్మలను; కరుణావిధేయుండు+అగు= దయకు లొంగిపోయినవాడైన (దయాళిలి); సాత్యవతేయుండు= సత్యవతీదేవి కుమారుడు - వ్యాసుడు; అధ్యయనంబు= వేదాభ్యసం; చేయించుచుండన్= చేయిస్తూ ఉండగా; పుణ్యతమంబు+అగు= అధికపుణ్యప్రదమైన; తద్+అశ్రమంబు= ఆ ఆశ్రమం; భానుప్రభా= సూర్యకాంతితో; నిభంబు+అగు= సాటివచ్చేదయున; నిజి= తనయొక్క; కాంతివిసరంబునన్= తేజఃపుంజంతో; వెలుంగన్= ప్రకాశించగా; ఆ+ఆరణీయుండు= అరణి సంభవుడైన ఆ పుకుడు; ఆ+ముని+పాలికిన్= ఆ వ్యాసమహర్షి సమీపానికి; చని= వెళ్ళి; తాను; యోగబలంబునన్= యోగశక్తితో; అనేకంబులు+పన= అసంభ్యాకాలైన; గిరి= పర్వతాలూ; సరిత్= నదులూ; అరణ్యంబులు= అడవులూ; కడచి= దాటుకుంటూ; ఎందునున్= ఎక్కుడా కూడా; తగులు+పడక= మనస్సు సంలగ్నంకాక; కార్యక= ధనుస్సుమొక్క; జ్యా= అల్లెత్తాడునుంచి; నిర్మక= విడువబడిన; శరంబు+చందంబునన్= బాణంవలె; ఏతెంచుటకున్= తిరిగివచ్చినందుకు; బ్రీతుండు+అగు= సంతోషించినవాడైన; ఆ+పరాశరనందను= ఆ వ్యాసునియొక్క; పాదంబులకున్= చరణాలకు; అభివందనంబు= నమస్కారం; చేసినన్= చేసేసరికి; అతండు= ఆ వ్యాసుడు; అభినందింపన్= మెచ్చుకోగా; ఆసన్న= సమీపమందలి; క్షమా= నేలమీద; అసీనుండై= కూర్చుస్వవాడై; జనక జననాధ= జనకమహరాజతో జరిగిన; సంవాద=

సంభాషణయొక్క; విధంబున్= పద్ధతిని; విన్నవించి= మనవిచేసి; విశేషి= అత్యధికమైన; సమ్మదంబున్= సంతోషాన్ని; ఆవహించెన్= కలిగించాడు; ఇట్లు; అరణిసుతు= శుకుమహర్షియొక్క; సమాగమంబున్= కలయికను; ఒంది= పొంది.

తాత్పర్యం: అటువంటి హిమాలయానికి శుకుడికంటే ముందే వ్యాసుడు చేరుకున్నాడు. సుమంతు వైశంపాయన జైమిని పైలులనే నలుగురు శిష్యులకు వేదం నేర్చుతున్నాడు. అటువంటి దయాశాలి నివసిస్తున్న ఆశ్రమం సూర్యకాంతితో ప్రకాశిస్తోంది. శుకుడు అక్కడికి చేరుకొన్నాడు. తాను యోగబలంతో నానాగిరినదీనదాలు దాటి ఎక్కుడా చిక్కుపడక ధనుస్యునుండి వెలువడిన బాణంవలె తన పుత్రుడు తిరిగిరావటాన్ని వ్యాసుడు సంతోషించాడు. శుకుడు పాదాభివందనం చేసి చేరువలో నేలమీద కూర్చున్నాడు. జనకుడితో జరిపిన సంభాషణ అంతా విన్నవించాడు. వ్యాసుడికి పరమానందం అయింది.

విశేషం: అలం: ఉపమ.

క. అమ్మునియును శిష్యులతో , నమ్మహితాత్మ నుసుచికొని యథాపనశీ
లమ్ముగు చిత్తముతోడ సు , ఖమ్ముండగ నొక్కనాఁడు గౌరవమొపున్.

296

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మునియును= ఆ వ్యాసుడుకూడా; శిష్యులతోన్= తన నలుగురు ఛాత్రులతోనూ; ఆ+మహితాత్మున్= ఆ మహానుభావదైన శుకుడిని; ఉనిచికొని= కలుపుకొని; అధ్యాపనశీలమ్ము+అగు= నిరంతరం చదువు చేపే స్వభావం కలదైన; చిత్తముతోడన్= హృదయంతో; సుఖమ్ము+ఉండగఁగ్= సుఖంగా ఉండగా; ఒక్కనాఁడు= ఒకరోజున; గౌరవము+బుప్పున్= గౌరవం స్ఫురించేట్లు.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు ఆ శుకుడిని తన నలుగురు శిష్యులతోనూ కలిపి మొత్తం అయిదుమందికీ అధ్యాపనం చేసున్నాడు. వ్యాసుడు అనారతాధ్యాపన తత్పరుడు. అదే ఆయనకు ఆనందం. అట్లా సుఖంగా కాలం గడుస్తోంది. వ్యాసుడిని గౌరవంగా సేవించుకొనే శిష్యులంతా ఒకరోజున ఇట్లా అన్నారు: (తరువాతి వచనంతో అన్నయం).

వ. కొలిచియుండు సుమంతుప్రభుతులు నలువు రతనితో 'దేవా! శుకుండు మొదలుగాఁ గల యేమేవురము వేదవిషయప్రభావ్యతి నెల్లవారికంటే నెక్కుడు గావలయు, మమ్ముంబోలె నొడ్డ నాదరాధిక్యంబున భరంపడి సవిశేషంబుగా నధ్యయనంబు సేయింపకుండుట మాకు వరం' బని విన్నవించిన వీత పక్షపాత చిత్తుండగు నత్తాపసాత్తముండు.

297

ప్రతిపదార్థం: కొలిచియుండు= సేవిస్తూండే; సుమంతుప్రభుతులు= సుమంతుడూ మొదలైన; నలువురు= నలుగురూ; అతనితోన్= ఆ వ్యాసుడితో; దేవా!= గురుదేవా!; శుకుండు= శుకుడు; మొదలుగాన్= మొదటివాడుగా; కల= ఉన్న; ఏము+ఏపురమున్= మేము అయిదుగురుమూ; వేదవిషయ= వేదాలు కారణంగా లభించే; ప్రభ్యాతిన్= ప్రసిద్ధి విషయంలో; ఎల్లవారికంటేన్= అందరికన్నా; ఎక్కుడు= ఎక్కువ; కావలయున్= కావాలి; మమ్మున్+పోలెన్= మాలాగా; ఒడ్డును= ఇతరులను; ఆదర+ఆధిక్యంబునన్= అధికాదరంతో; భరంపడి= సూచిపొంచి (బాధ్యత వహించి); సవిశేషంబుగాన్= అత్యధికంగా; అధ్యయనంబు+చేయింపక+ఉండుట= వేదాధ్యయనం చేయించక పోవటం (ఇతరులకు మాకంటే అధికంగా వేదాలు నేర్చకపోవటం); మాకున్= మాకు; వరంబు+అని= మంచిది అని (నీవు ఈయవలసిన వరం అని); విన్నవించినన్= మనవి చేసేసరికి; వీతపక్షపాత= పక్షపాతం లేని; చిత్తుండు+అగు= హృదయం కలవాడైన; ఆ+తాపస+ఉత్తముండు= ఆ బుపీశ్వరుడు-

తాత్పర్యం: 'గురుదేవా! వేదాలవలన లభించే ప్రసిద్ధిలో మేము అయిదుగురుమూ అందరికంటే ఎక్కువగా ఉండాలి.

మమ్మల్ని మించినవారు ఉండకూడదు. అంటే నీవు మరింకెవరికీ ఇంతకన్నా ఆదరంతో ఇంతకన్నా అధికంగా వేదాలు నేర్చకూడదు. ఈ వరం అనుగ్రహించు' మని శిష్యులు అభ్యర్థించేసరికి పశ్చాతరహితుడైన ఆ వ్యాసుడు ఇట్లూ సమాధానం చెప్పాడు.

తే. భక్తుడును బ్రాహ్మణునకు వా గ్ర్హప్త్తా మఖిలి , మును త్రియంబున నిచ్చు సజ్జనుని చేతి లోనియిచి బ్రహ్మలోకంబు బీని మీర , లేర్వ్యదగ నెన్నుడును విని యొఱుగ రెట్లు!

298

ప్రతిపదార్థం: బ్రహ్మలోకంబు= బ్రహ్మలోకం; భక్తుడు+అగు= భక్తుడైన (ఆసక్తి కలవాడైన); బ్రాహ్మణునకున్= విప్రుడికి; వాక్+బ్రహ్మము= వాగ్రాపమైన (బ్రహ్మము) వేదాన్ని; అఖిలమున్= పూర్తిగా; ప్రియంబునన్= ప్రేమతో; ఇచ్చు= నేర్చేటువంటి; సజ్జనుని= సత్యరుషుడియొక్క; చేతిలోని+అది= చేతిలోది; దీనిన్= ఈ విషయాన్ని; మీరలు= మీరు; ఏర్వదగన్= సృష్టిదేట్లు; ఎన్నుడునున్= ఏనాడూ; విని+ఎఱుగరు+ఎట్లు!= విని ఎరగరా ఏమి! (విని ఉండలేదా!).

తాత్పర్యం: 'భక్తుడైన బ్రాహ్మణుడికి వేదమంతా ప్రేమతో నేర్చే సత్యరుషుడికి బ్రహ్మలోకమనేది అరచేతిలో వస్తువు. అతడు అంత అనాయాసంగా బ్రహ్మలోకం పొందుతాడు. దీన్ని మీరు ఎప్పుడూ ఎక్కుడా విని ఉండలేదా! ఆశ్చర్యమేనే!

క. వినుఁ డెల్లివారు దుర్గం , బును గడచి శుభంబునొంది పురుషార్థములం గనువార కాక యనియెడు , ననుర్హాము వలదే? యట్లులనఁ దగ వగనే?

299

ప్రతిపదార్థం: వినుఁడు= శిష్యులారా! వినండి; ఎల్లివారున్= చతుర్వర్ణాలవారు అందరూ; దుర్గంబును= కష్టాన్ని; కడచి= దాటి; శుభంబున్= మంచిని; ఒంది= పొంది; పురుష+అర్థములన్= ధర్మరక్తము మౌక్కాలను; కనువారు+అ+కాక!= పొందేవారే కదా!; అనియెడు= అనేటువంటి; అనుగ్రహము= అనుగ్రహం; వలదే?= ఉండవద్దా?; ఇట్లు= ఇలా; అనన్= అనటం; తగవు= న్యాయం; అగునే?= అవుతుండా? - ధర్మమేనా?

తాత్పర్యం: శిష్యులారా! ఆలకించండి. ప్రపంచంలో ప్రతివాడూ కష్టాలు గడచి శుభాలు పొందాలి, పురుషార్థాలను అనుభవించాలి - అనివారిపై అనుగ్రహం మనకు ఉండవద్దా! మీరు ఇట్లూ స్వార్థంతో అడగటం సమంజసనమా? అది ధర్మమా? చెప్పండి?

విశేషం: అందరూ కష్టాలను గట్టెక్కుమరుగాక! భద్రాలను పొందుదురుగాక! బ్రాహ్మణుడిని అగ్రభాగంలో కూర్చోబెట్టుకుని నాలుగువర్షాలవారికీ వేదాలు వినిపింతురుగాక! - అని ఉంది మూలంలో. “సర్వస్తురతు దుర్గాణి సర్వో భద్రాణి పశ్యతు । శ్రావయేచ్చతురో వద్దాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రతః ॥” (12-314-45).

చ. అనుటయు వార లొండియుల యాననముల్ గనుగొంచు నవ్వి యి ట్లుని రటులేనిఁ బోధుమె దయాపర! శైలము డిగ్గి భూమి నెం దును జలయించి యధ్యయన దోషాలులం జబివించి యాజనం బు నడపి నీ కృపారసము పొంగు నిగుఢ్టుమె యెల్ల చేటులన్?

300

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= వ్యాసుడు అలా అనేసరికి; వారలు= ఆ శిష్యులు నలుగురూ; ఒండొరుల+అననముల్= ఒకళ్ళ ముఖాలు ఒకళ్ళు; కనుఁగొంచున్= చూసుకుంటూ; నవ్వి= చిరునవ్వుల చిందించి; ఇట్లు+అనిరి= ఇలా అన్నారు: దయాపర!= ఓ కృపాశూ!; శైలమున్= ఈ హిమవత్సర్వతాన్ని; డిగ్గి= దిగి; పోదుమె?= వెళ్ళమా?; భూమిన్= భూలోకంలో; ఎందున్= అంతటా; చరియించి= సంచారం సాగించి; అధ్యయనదోషాలులన్= వేదాలు అధ్యయనం చేయాలి అనే ఉత్సాహమూ, కోరికా కలవారిని, చదివించి; యాజనంబున్= యజ్ఞాలు చెయ్యించటాన్ని; నడపి= నిర్వహించి; ఎల్లచోటులన్= అన్ని ప్రదేశాల్లోనూ; నీ= నీయొక్క;

కృపారసము+పాంగున్= దయామృతపు వెల్లువను; నిగుడ్తుమై?= ప్రవహింప చెయ్యమా?

తాత్పర్యం: వ్యాసుడి మాటలకు ఆ శిష్ములు నలుగురూ ముఖముఖాలు చూచుకొన్నారు. చిన్నగా నవ్వులు చిందించి ఇట్లా అన్నారు: ఓ దయాశూ! అయితే మరి మమ్మల్ని ఈ హిమాలయం దిగి భూమిమీదకు వెళ్ళమంటారా? అక్కడ అంతటా సంచరిస్తూ, వేదాలు నేర్చుకొనాలి - అనే కోరిక కలవాళ్ళను గుర్తించి వాళ్ళకు నేర్చుమంటారా? యజ్ఞయాగాదులు చేయించమంటారా? మీ దయామృతం వెల్లువలను అంతటా ప్రవహింపజేయుమంటారా?

విశేషం: ఇక్కడ మూలంలో శిష్ములు పరమవైదికంగా మాటల్డారు. ‘మహామునీ! వేదాలను బహుశాఖలుగా విస్తరింపజేయాలి అనే కోరికతో మేమంతా ఇక్కడినుండి భూమికి దిగాలని కోరుకొంటున్నాం. సమ్మతమేనా?’ అన్నారు. ‘శైలాదస్కాస్కాఫీం గంతుం కాంజీతం నో మహామునీ, వేదా ననేకథా కర్తుం యది తే రుచిరం ప్రభో’ (4). కృపారసము పాంగు నిగుడ్తుమై’ అనే కవితామయోక్తి తిక్కన కల్పన.

చ. అనవుడు 'మున్న యిట్లు లన రైతిల వోవగనీను మిమ్ము నెం
దును గడు వెడ్డువెట్టితిల దోహాల మిమ్మెయినుండ జాణలై
నను నిటు వేణొకం డడిగి నా వచనంబులు మీ మనోరథం
బున కిటు సాధనంబులుగఁ బోకలఁ బోయతి' రంచు నవ్వుచున్.

301

ప్రతిపదార్థం: అనవుడున్= అని శిష్ములు అడిగేసరికి - వ్యాసుడు ఇట్లా అంటున్నాడు; మున్న+లు= ముందుగానే; ఇట్లులు= ఇట్లా; అనరు+ఇతిరి= మీరు అనకపోయారు; మిమ్మున్= మిమ్ములను; ఎందున్= ఎక్కడికీ; పోవగన్+ఈను= వెళ్ళసీయను; కడున్= బాగా; వెడ్డు+పెట్టితిరి= నన్ను మోసించారు; దోహాలము= మీ ఉత్సాహం; ఈ+మెయిన్= ఈ రీతిగా; ఉండన్= ఉంటే (ఉండగా); జాణలై= చతురులై; ననున్= నన్ను; ఇట్లు= ఇట్లా; వేఱు+బకండు= మరొకటి; అడిగి= అభ్యర్థించి; నా+ వచనంబులు= నా సమాధానవాక్యాలు; మీ+మనోరథంబునకున్= మీ కోరికకు; సాధనంబులుగన్= అనుకూలముగా ఉండేట్లు; పోకలన్+పోయతిరి= వేషాలు వేసారు; అంచున్= అంటూ; నవ్వుచున్= నవ్వుతూ.

తాత్పర్యం: శిష్ములు అట్లా అడిగేసరికి వ్యాసుడికి అసలు సంగతి అర్థమయింది. నవ్వుతూ ఇట్లా అన్నాడు: ‘శిష్ములారా! ముందుగానే మీరు ఇట్లా అడిగి ఉంటే బాగుండేది. అడుగలేదు. నన్ను మోసం చేశారు. మీ మనస్సులో కోరిక ఇట్లా భూమిమీదకు వెళ్ళాలి అని ఉంటే మరో విధంగా మాటల్డాడి నా మాటలు మీ కోరికలకు అనుకూలంగా ఉండేట్లు పన్నాగం పన్నారు. జాణతనం మాపించి వేషాలు వేశారు.’ అంటూ నవ్వుతూ.

విశేషం: ఈ సరస సంభాషణ పూర్తిగా అమూలకం. తిక్కన కల్పన.

తే. తమ్ము సంప్రీతిఁ గనుగొను నమ్మునీంద్రుఁ, చరణకమలంబులకుఁ జక్కు జాగి త్రైక్కి
రస్సులువురును వారల నతడు బివిచి, కరుణ సిగుర్చిత్త బిగియారఁ గాగిలించి.

302

ప్రతిపదార్థం: తమ్మున్= తమ నలుగురినీ; సంప్రీతిన్= ప్రేమతో; కనుగొను= తిలకిస్తున్న; ఆ+మునీంద్రుఁ= ఆ వ్యాసమహర్షి యొక్క; చరణకమలంబులకున్= పాదపద్మలకు; ఆ+నలువురును= ఆ నలుగురూ; చక్కన్= (వెంటనే) చక్కగా; చాగిత్రైక్కిరి= సాష్టాంగ నమస్కారం చేశారు; వారలన్= ఆ నలుగురినీ; అతడు= ఆ వ్యాసుడు; తివిచి= లేవనెత్తి; కరుణా+చిగురు+బత్తన్=

దయ పల్లవించగా; బిగియారన్= గట్టిగా; కొగిలించి= ఆలింగనం చేసుకొని.

తాత్పర్యం: ప్రేమ నిండిన కన్నులతో తమను వీక్షిస్తున్న ఆ వ్యాసుడికి నలుగురూ సాష్టాంగపడ్డారు. వారిని లేవనెత్తి ఆ మహార్షి దయ పల్లవించగా గట్టిగా కొగిలించుకొన్నాడు. అటుపైని దీవించాడు. (తరువాతి వచనంతో అన్యయం).

వ. దీవించి 'యెయ్యుది సేసిన సప్తమాదాయత్త చిత్తులరై చేయుండు త్రిలోకంబు లందును మీకుం జ్ఞయింబైన చేటుల వర్తిల్లుం'డని వీడుకొలిపినను జని వార లధ్యాపనయాజన విశేషంబుల నశేషదేశంబులు నలంకలంచుచుండి; రట్టియెడ.

303

ప్రతిపదార్థం: దీవించి= ఆశీర్వదించి; ఏ+అది+చేసినన్= ఏది చేసినా; అప్రమాద+ఆయత్త+చిత్తులరు+ః= పొరపాటుపడని మనస్సుకలవారై (జాగరూకులై); చేయుండు= చేయండి; త్రిలోకంబులందునున్= ముల్లోకాలలోనూ; మీకు= మీకు; ప్రియంబైన చేటులన్= ఇష్టమైన (నచ్చిన) ప్రదేశాలలో; వర్తిల్లుండు= సంచరించండి; అని= అని చెప్పి; వీడుకొలిపినన్= వ్యాసుడు పంపిస్తే; చని= వెళ్ళి; వారలు= ఆ నలుగురూ; అధ్యాపన= వేదాలు చదివించటం; యాజన= యజ్ఞాలు చేయించటం అనే; విశేషంబులన్= విశేషకార్యక్రమాలతో; అశేషదేశంబులన్= అన్ని రాజ్యాలనూ (ప్రదేశాలనూ); అలంకరించుచుండిరి= శోభిల్లజేస్తున్నారు; అట్టియెడన్= అప్పుడు.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు ఆ శిష్యులను దీవించి, 'ఏది చేసినా, జాగరూకులై చెయ్యండి. ముల్లోకాలలోనూ, మీకు ఇష్టమైన ప్రదేశాలలో సంచరించండి' అని చెప్పి పంపగా వెళ్ళి ఆ నలుగురూ వేదాలు చదివించటం, యజ్ఞాలు చేయించటం పంటి కార్యక్రమాలతో అన్ని రాజ్యాలనూ శోభింపజేస్తున్నారు. అప్పుడు.

క. నారదుడు వళ్ళి ప్రీతిం , బారాశర్యమునిఁ గాంచి 'బ్రహ్మనినాదం జి రున్నచేటు లేమికిఁ , గారణమేమియొకొ?' యనుడు గారవమెనగన్.

304

ప్రతిపదార్థం: నారదుడు= నారదమహార్షి; వచ్చి= విచ్చేసి; ప్రీతిన్= ప్రియంగా; పారాశర్యమునిన్= పరాశరుడి సంతాపమైన వ్యాసమునీఁంద్రుడిని; కాంచి= దర్శించి; ఈరు= మీరు; ఉన్నచోటన్= ఉన్నస్తలంలో; బ్రహ్మనినాదంబు= వేదధ్వని; లేమికిన్= లేకపోవటానికి; కారణము+ఎమియొకొ?= హేతువు ఏమిచేప్పాడు?; అనుడున్= అనటంతో; గారవము+ఎసఁగన్= గారవం స్నారించేట్టు.

తాత్పర్యం: శిష్యులు నలుగురూ వెళ్ళిపోయారు. తండ్రీకొడుకులు ఇద్దరే ఆశ్రమంలో ఉంటున్నారు. ఆ సమయంలో ఒకరోజున నారదమహార్షి వ్యాసాశ్రమానికి వచ్చాడు. వస్తూనే ఆశ్చర్యంగా ప్రశ్నించాడు. 'మహార్షి! మీరు ఉన్నచోట వేదధ్వనులు వినిపించకపోవటం ఏమిటి? వింతగా ఉందే? దీనికి కారణం ఏదయినా ఉన్నదా?' అని అడిగాడు. సగోరవంగా వ్యాసుడు (బదులు పలికాడు).

క. అతఁ డతనితోడ 'శిష్యు ! ప్రతతి యిచట లేమి' యనుడు 'బ్రహ్మల్చివరా! సుతుఁడును నీవైనసు ద , ద్రుతంబు సెల్లించుచుండవలదే?' యనినన్.

305

ప్రతిపదార్థం: అతఁడు= ఆ వ్యాసుడు; అతనితోడన్= ఆ నారదుడితో; శిష్యప్రతతి= శిష్యబృందం; ఇచటన్= ఇక్కడ; లేమి= లేకపోవటమే(కారణం); అనుడున్= అనేసరికి; బ్రహ్మర్షివరా!= బ్రహ్మర్షులలో ఉత్తముడా! ఓ వ్యాసా!; సుతుఁడును= నీ కుమారుడూ; నీపు+ఖను= నీపు అయినా; తద్+ప్రతతి= ఆ వేదాధ్యయన ప్రతాన్ని; చెల్లించుచుండన్+వలదే= నిర్విపోస్తూ ఉండవద్దా? (దానికి అంతరాయం రాకూడదు కదా!); అనినన్= అనేటప్పటికి.

తాత్పర్యం: ‘శిష్యబృందం ఇప్పుడు ఇక్కడ లేకపోవటమే వేదధ్యని వినిపించక పోవటానికి కారణం’ అని వ్యాసుడు సగౌరవంగా బదులు పలికాడు. వేదాధ్యయనం నిరంతరంగా కొనసాగాలి కదా! అందుచేత నీవూ నీ కుమారుడూ అయినా ఆ వ్రతాన్ని కొనసాగించకపోయారా? అనగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: ‘నీవును వైనను ప్రతమది సెల్లించుచుండవలదే?’ - అని పాఠాంతరం ఉన్నది. ‘నీవును వైనను’ అనే సముచ్ఛయార్థకంలో అన్వయసాలభ్యమూ వాక్యవిన్యాసంలో వ్యాపారికతా మరింత ఎక్కువగా ఉన్నాయి.

క. నారదుని వచనములు¹ బెం , పారం గొనియాడి భువనమంతయు నాదా

పుత్రితము² జేసే సమ్మాని , సారాధ్యయనమునఁ బుత్రసంయుక్తండై.

306

ప్రతిపదార్థం: నారదుని= నారదుడియొక్క; వచనములున్= సూచనలనుకూడా; పెంపారన్= అతిశయించేట్టు; కొనియాడి= ప్రశంసించి; ఆ+ముని= ఆ వ్యాసుడు; పుత్రసంయుక్తండై= పుత్రుడితో కలిసినవాడై; సార+అధ్యయనమునన్= సారభూతమైన వేదాధ్యయనంతో; భువనము+అంతయున్= లోకమంతటినీ; నాద= వేదధ్యనితో; ఆపూరితమున్= నిండిపోయిన దానినిగా; చేసన్= చేసివేళాడు.

తాత్పర్యం: నారదుడినీ అతడి సూచననూ వ్యాసుడు ఎంతగానో ప్రశంసించాడు. తన పుత్రుడితో కలిసి ఉత్సమోత్సమమైన వేదాధ్యయనం తత్కషణమే ప్రారంభించి ముల్లోకాలనూ వేదధ్యనితో నింపివేళాడు.

వ. ఇట్లయ్యరువురు నధ్యయనంబు సేయ మహావాయువు బెట్టు వీచిన నవిశేషజ్ఞండు పుత్రుతో ననధ్యయన సమయం బగుట సెప్పి తదధ్యయనంబు వారించి తానును సూరకున్న నయ్యారసీయుండు ‘నియ్యత్యధికమారుతం బెక్కడిది?’ యని యడిగిన నభిల భూతవేబియగు వేదవ్యాసుండు దేవయానంబున విష్ణుండును పిత్యయానంబున భానుండును సూర్యాధిగమన పర్యాయరూపంబునం బ్రవర్తిల్లదు రబి పవనాలంబనకలితంబై చెల్లు¹ బవనుల విసుము సెప్పెద సమానుండు దైవతసంఘసుంభవుం డతనికి నుదానుండును నుదానునికి వ్యాసుండును వ్యాసునికి నపానుండును నపానునికిఁ బ్రాషుండును జనియించిరి. జగంబులు వీరిచేత సంవ్యాప్తంబులైయుండుం బ్రిహపుం దాహపుం దుధ్వహపుండు సంవహపుండు వివహపుండు పవహపుం పరాహపుం డనం బవనులు సప్తసంఖ్య లభితిపుత్రు లభిల భువనవ్యాప్తులై చరియింతురు. వారు సమానాదిపవనపంచక మహితాత్ములు. వారలవలన పర్షంబులకుం బ్రవర్తన నివర్తనంబులు గలుగుచుండు. వివిధదైవత విమానంబులకును మహితయానం బావహిాల్లు నొక్కిక్కనాఁడు విష్ణుని నిశ్శ్వసవేగంబు.

307

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు; ఆ+ఇరువురున్= ఆ తండ్రికొడుకు లిడ్డరూ; అధ్యయనంబు+చేయన్= వేదాధ్యయనం చేస్తుంటే; మహోవాయువు= పెద్దగాలి; బెట్టువీచినన్= భయంకరంగా వీచేసరికి; ఆ+విశేషజ్ఞండు= విశేషజ్ఞానం కలిగిన ఆ వ్యాసుడు; పుత్రుతోన్= కుమారుడితో; అనధ్యయన సమయంబు= అది వేదాధ్యయనం చెయ్యకూడని సమయం; అగుట= కావటాన్ని; చెప్పి= తెలియపరిచి; తద్= అతడి; అధ్యయనంబు= వేదాధ్యయనం; వారించి= నిలుపుదల చేయించి; తానునున్= తాను కూడా; ఊరక+ఉన్నన్= ఆపివేసి ఉండగా; ఆ+అరణీయుండు= అరణి సంబవుడైన ఆ శుకుడు; ఈ+అత్యధిక మారుతంబు= ఈ మహోవాయువు; ఎక్కడిది?= ఎక్కడినుంచి వీస్తున్నది; అని; అడిగినన్= అడిగితే; అభిలభూతవేది+అగు= పంచభూతాలనూ ఎరిగినవాడైన; వేదవ్యాసుండు= ఆ వేదవ్యాసుడు; దేవయానంబునన్= దేవతావిమానంలో; విష్ణుండును= విష్ణుమూర్తి; పిత్సుయానంబునన్= పిత్సుదేవతలు ప్రయాణించే విమానంలో; భానుండును= సూర్యుడూ; ఊర్ధ్వ+అధః+గమన+పర్యాయరూపంబునన్= సైకీ కిందికి ఒకరి తరువాత ఒకరుగా; ప్రవర్తిల్లదురు= ప్రయాణం చేస్తారు; అది= ఆ ప్రయాణం; పవన+అలంబన+కలితంబై= వాయువే

ఆధారంగా కలదై; చెల్లున్ = జరుగుతుంది; పవనులన్ = వాయువులనుగురించి; చెప్పేదన్ = వివరిస్తాను; వినుము; సమానుండు= సమానుడు అనే పేరుగల వాయువు; దైవతసంఘ సంభవండు= దేవతల జాతిలో (సమూహంలో) జన్మించాడు; అతనికిన్= ఆ సమానుడికి; ఉదానుండును= ఉదానుడనే వాయువురూ; ఉదానునికిన్= ఆ ఉదానుడికి; వ్యానుండును= వ్యానుడు అనే వాయువురూ; వ్యానునికిన్= ఆ వ్యానుడికి; అపానుండును= అపానుడు అనే వాయువురూ; అపానునికిన్= ఆ అపానుడికి; ప్రాణుండును= ప్రాణుడు అనే వాయువురూ; జనియించిరి= జన్మించారు; జగంబులు= లోకాలన్నీ; వీరిచేతన్= ఈ వాయుదేవతలచేత; సంవ్యాప్తంబులై= నిండినవై; ఉండున్= ఉంటాయి; ప్రపశుండు= ప్రపశుడూ; ఆపశుండు= ఆపశుడూ; ఉద్యపుండు= ఉద్యపుడూ; సంపశుండు= సంపశుడూ; విపశుండు= విపశుడూ; పవకుండు= పవకుడూ; పరాపుండు= పరాపుడూ; అనన్= అనే పేర్లతో; అదితిపుత్రులు= అదితికుమారులైన; పవనులు= వాయుదేవతలు; సప్తసంఖ్యలు= ఏడుగురు; అఖిలభువనవ్యాప్తులై= అన్ని లోకాలకూ వ్యాపించినవారై; చరియింతురు= సంచరిస్తూ ఉంటారు; వారు= ఆ ఏడుగురూ; సమాన+అది= సమానుడూ మొదలైన; పవనపంచక= అయిదుగురు పవనులతో; మహిత+ఆత్ములు= కలిసిన మహామహాపుత్రులు; వారలవలనన్= వారివలై; వర్వంబులకున్= వానలకు; ప్రపర్తన+నిపర్తనంబులు= ప్రపత్రి - నివృత్తులు; కలుగుచుండున్= కలుగుతూ ఉంటాయి; వివిధ= పలురకాలైన; దైవతవిమానంబులకున్= దేవవిమానాలకు; మహితయానంబు= వేగవంతమైన కదలిక; ఆపహాల్లున్= సంభవిస్తుంది; ఒక్కొక్కొనాడు= ఎప్పుడైనా ఒక్కొక్కరోజున; విష్ణుని= విష్ణుమూర్తియొక్క; నిశ్శాసనవేగంబు= నిట్టార్పు వాయువుల వేగం. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా ఆ ఇద్దరూ వేదాధ్యయనం చేస్తుంటే భయంకరంగా పెద్దగాలివీచింది. వ్యాసుడు ఆనాడు అనధ్యయనదినంగా ప్రకటించాడు. పుకుడు ‘ఈ పెనుగాలి ఎక్కుడినుండి వీస్తున్నది?’ అని అడిగాడు. విశ్వభూత జ్ఞానంగల వ్యాసుడు దానికి కారణం చెప్పాడు. దేవతావిమానంలో విష్ణుమూర్తి, పితృదేవతల విమానంలో సూర్యపూర్కిందికి మీదికి ప్రయాణం చేయటం పలన ఈ పెనుగాలి ఏర్పడింది. ఆ వాయువులను గురించి వివరిస్తాను. వినుము. సమానుడు అనే వాయువు దేవతలగణంలో పుట్టాడు. సమానుడికి ఉదానుడూ, ఉదానుడికి వ్యాసుడూ, ఆ వ్యాసుడికి అపానుడూ, అపానుడికి ప్రాణుడూ పుట్టారు. లోకాలన్నీ ఈ వాయువులతో నిండి ఉన్నాయి. ప్రపశుడూ, ఆపశుడూ, ఉద్యపుడూ, సంపశుడూ, విపశుడూ, పవశుడూ, పరాపుడూ అనే పేర్లతో అదితిపుత్రులైన వాయుదేవతలు ఏడుగురు లోకాలన్నీ వ్యాపించి తిరుగుతూ ఉంటారు. ఈ ఏడుగురూ సమానాది పంచవాయువులతో కలిసి ఉండే గొప్పవారు. వారివలననే వానలు కురవటం, కురవకపోవటం కలుగుతూ ఉంటాయి. వివిధ దేవవిమానాలకు వేగవంతమైన కదలికలు కలిగితే, ఒక్కొక్కొనాడు విష్ణుదేవుడి నిట్టార్పు గాలుల వేగం (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

K. అప్పవనములను గలఁచిన , నిష్పరుసగు విక్షుతవాయు విభి ఛిని రయం
జిష్పుడు మహాసీయంబుగు , నిష్పర్వతమునుఁ జిలింప నెసకం బెసగెన్.

ప్రతిపదార్థం: ఆ+పవనములను= ఆ సప్తవాయువులనూ; కలఁచినన్= కలచివేస్తే; ఈ+పరుసు+అగు= ఈ విధంగా జరుగుతుంది; విక్షుతవాయువు+ఇది= పిచ్చిగాలి ఇది; దీని= ఈ వెలిగాలియొక్క; రయంబు= వేగం; ఇప్పుడు; మహాసీయంబు+అగున్= పవరమపవిత్రమైన; ఈ+పర్వతమునున్= ఈ హిమవత్పర్వతం కూడా; చలింపన్= కదలిపోయేట్టు; ఎసకంబు+ఎసగెన్= అతిశయిస్తుంది.

తాత్పర్యం: విష్ణుమూర్తులవారి నిట్టార్పు గాలుల వేగం సప్తపవనాలనూ కలచి వేస్తే అప్పుడు ఇటువంటి వెలిగాలి ఆవిర్భవిస్తుంది. ఈ హిమాలయాన్ని కూడా కదలించేస్తుందా అన్వంతగా ఉంటుంది దీని అతిశయం.

తే. ఇట్లీయప్పదు సధివిన సెల్లభంగి , నెడరుపుట్టుఁ గావును జదు వుడుగవలసే' ననియే బదవడి ప్రకృతిస్థమయ్యు బవన , మఖీల భూతంబులకు సాఖ్య మావహిలై. **309**

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లీ+అప్పుడు= ఇటువంటప్పుడు; చదివిన్= వేదాధ్యయనం చేస్తే; ఎల్లభంగి్= అన్నివిధాలా; ఎడరు+పుట్టున్= కీడు సంభవిస్తుంది; కావున్= కాబట్టి; చదువు= అధ్యయనం; ఉడగన్+వలసెన్= ఆపివెయ్యవలసి వచ్చింది; అనియెన్= అని వ్యాసుడు; చెప్పాడు పదపడి= క్రమంగా (కొంతసేపటికి); పవనము= ఆ వికృతవాయువు; ప్రకృతిస్థము+అయ్యెన్= సహజస్థితికి వచ్చింది; అఫిల= సమస్తమైన; భూతములకున్= ప్రాణులకూ; సాఖ్యము+ఆవహాలైన్= సాఖ్యం కలిగింది.

తాత్పర్యం: నాయనా! ఇటువంటి సమయంలో వేదాధ్యయనం చేస్తే అది అన్నివిధాలా కీడు కలిగిస్తుంది. అందుకని చదువు ఆపవలసి వచ్చింది' అని వ్యాసుడు వివరించాడు. అటుపైని క్రమంగా సుడిగాలి సద్గు మణిగింది. ప్రాణికోటి అంతా హమ్మయ్య అనుకొన్నది, సుఖపడింది.

వ. స్నానకాలం బయ్యెనని పలికి పుత్రునకు 'సీవు చదువుచుండు' మని చెప్పి యప్పారాశర్యుం డాకాశగంగా ప్రపాతప్రదేశంబునకుం జనియె నయ్యారణీయుండును నారదుం డాకర్లింపు గొంతసే పద్ధ్యయనంబుసేసిన నద్దేవముని మెళ్లి యతనితో 'సీకు మేలీనర్దెద నిష్పంబు సెప్పు' మనిన నతం 'డీలీకంబునం బుట్టినవానికి హితం బెయ్యుది దానిం జెప్పవే?' యనుటయు నమ్మపశిత్యుండు దొఖ్లి సంయములకు సనత్యమారుండు సెప్పున వాక్యంబు లేతత్త్వయోజనంబు లయియుండు వాసిం జెప్పెద వినుమని యిట్లనియె. **310**

ప్రతిపదార్థం: స్నానకాలంబు= స్నానానికి వేళ; అయ్యెన్+అని= అయింది అని; పలికి= అంటూ; సీవు; చదువుచుండుము= వేదపారం కానిస్తూండుము; అని; పుత్రునకున్= శుకునికి; చెప్పి= ఆజ్ఞాపించి; ఆ+పారాశర్యుండు= పరాశరుడి కుమారుడైన ఆ వ్యాసుడు; ఆకాశగంగా= ఆకాశగంగయొక్క; ప్రపాత= జలపాతాలు ఉన్న; ప్రదేశంబులకున్= ప్రాంతాలకు; చనియెన్= వెళ్లాడు; ఆ+ఆరణీయుండును= ఆ శుకుపూర్వి; నారదుండు; ఆకర్లింపున్= వింటూండగా; కొంతసేపు= కొంచెంసేపు; అధ్యయనంబు= వేదపరనం; చేసినవ్= చేసినరికి; ఆ+దేవముని= దేవముని అయిన ఆ నారదుడు; మెచ్చి= మెచ్చుకొని; అతనితోన్= ఆ శుకుడితో; సీకున్= సీకు; మేలు+బనర్యేదన్= మేలు చేస్తాను; ఇష్టంబు= సీకు ఇష్టమైనది ఏమిటో; చెప్పుము; అనిన్= అంటే; అతండు= ఆ శుకుడు; ఈ లోకంబున్= ఈ లోకంలో; శుట్టినవానికిన్= జిన్నించిన వ్యక్తికి; హితంబు= హితమైనది; ఎయ్యది= ఏది?; దానిన్= అటువంటి దాన్ని గురించి; చెప్పవే?= వివరించవా?; అనుటయున్= అనుటమూ; ఆ+మహాత్ముండు= మహానుభావుడైన ఆ నారదుడు; తొల్లి= పూర్వకాలంలో; సంయములకున్= మునీశ్వరులకు; సనత్యమారుండు= సనత్యమారుడు అనే మహార్షి; చెప్పిన= వివరించినటువంటి; వాక్యంబులు= మాటలు; ఏతద్+ప్రయోజనంబులు= ఇదే ప్రయోజనంగా కలవి; అయి+ఉండున్= అప్పతాయి సీవు అడిగిన ప్రయోజనానికి సరిపోతాయి; అని; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా చెప్పటం మొదలుపెట్టాడు.

తాత్పర్యం: ఇక నాకు స్నానానికి వేళ అయింది' అని వ్యాసుడు లేచి, ఆకాశగంగా జలపాతా లున్న చోటికి వెళ్లిపోయాడు. శుకుడు నారదుడు వింటూండగా కొంతసేపు వేదపరనం చేశాడు. దానికి మెచ్చి నారదుడు 'సీ కేమి కావాలో కోరుకొమ్ము' అని అడుగగా 'మానవుడికి హితమైనదానిని తెలియజెప్పు' మని శుకుడు అడిగాడు. దానికి నారదుడు 'మునుపు సనత్యమారుడనే బుఱి కొందరు మునులకు ఇదే విషయాన్ని వివరించాడు. ఇదే ప్రయోజనంకొరకు ఆ వివరాలను విశదికరిస్తాను' అంటూ నారదుడు మొదలుపెట్టాడు.

నారదుడు శుకున కుపదేశించిన తత్త్వప్రకారము (సం. 12-316-5)

తే. తపము సత్యంబ, కన్న విద్యుతు, సుఖంబు , విడుప, దుఃఖంబు రాగంబ, విసుండు నరుఁడు ముక్తి కుత్సహింపక భవసక్తుఁ డైన , నొండు పుట్టువునం దది యొందరాడు. **311**

ప్రతిపదార్థం: సత్యంబు+అ= సత్యమే; తపము= తపస్సు; విద్యయు= విద్యయే (జ్ఞానమే); కన్ము= నేత్రం; విడుపు+అ= త్యాగం చెయ్యటమే; సుఖంబు= సుఖం; రాగంబు+అ= అనురాగమే; దుఃఖంబు= దుఃఖం; వినుడు= మహార్షులారా! ఆలకించండి; నరుడు= జీవుడు; ముక్కిన్= మోక్షానికి; ఉత్సహింపక= ఉత్సహించుండా; భవసక్తుడు+పనన్= సంసారంలో తగులోన్నవు వాడైతే; ఒండు పుట్టుపునందున్= మరొకజన్మలో; అది= ఆ ముక్కి; ఒందన్+రాదు= పొందటం సాధ్యం కాదు.

తాత్పర్యం: సత్యమే తపస్సు. జ్ఞానమే కన్ము. త్యాగమే సుఖం. రాగమే దుఃఖం. మునులారా! వినండి. నరుడుమోక్షా నికి ప్రయత్నించకుండా సంసార బంధాలలో తగులోన్నవుట్టయితే మరొక జన్మలోకూడా ఆ ముక్కి సాధ్యం కాదు.

విశేషం: దీనికి మూలమైన సంస్కృతశ్లోకం చతురస్పంగా ధారణయోగ్యంగా క్లష్టంగా ఉన్నది. “నాస్తి విద్యాపమం చక్షుః నాస్తి విద్యాపమం తపః | నాస్తి రాగపమం దుఃఖం నాస్తి త్యాగపమం సుఖమ్” (12-316-6)

K. అరయి గామముఁ క్రోధము , వైరులు ముక్కి కవి రెండు వారించిన సం

సార మనాకారం బగు , నేరిమి యొండేల ముక్కి నెలవు గనుటకున్?

312

ప్రతిపదార్థం: ఆరయన్= పరిశీలించి చూసినట్టయితే; కామమున్= కామమూ; క్రోధమున్= క్రోధమూ; ముక్కిన్= మోక్షానికి; వైరులు= శత్రువులు; అవి రెండున్= ఆ రెండింటినీ; వారించినవ్= అధ్యక్షోగలిగినట్టయితే; సంసారము= భవము అనేది; అనాకారంబు+అగున్= ఆకారపొతం అయిపోతుంది - సంసారం తన ఉనికిని కోల్పోతుంది; ముక్కి నెలవు= మోక్షపదాన్ని; కనుటకున్= పొందటానికి; నేరిమి= నేర్చు; ఒండు= ఇంతకన్నా మరొకటి; ఏల?= ఎందుకు?

తాత్పర్యం: కామక్రోధాలే ముక్కికి శత్రువులు. ఆ రెండింటినీ జయించి పారద్రోలినట్టయితే మానవుడికి సంసారమనేది రూపరహితం అయిపోతుంది. ముక్కి పదం పొందటానికి ఇంతకన్నా మరొక నేర్చరితనం ఎవరికిమాత్రం ఎందుకు?

T. అపరిగ్రహ సర్వరం , భ పరిత్యాగములు గలుగు పండితునకు దుః

ఖపుఁ దెరువు వాటిలదు మో , క్షపదము సౌప్రది తదాత్మక సుఖం బోందున్.

313

ప్రతిపదార్థం: అపరిగ్రహ= ఏ దానాస్తి స్పీకరించటకపోవటం; సర్వ= సమస్తవిధాలైన; ఆరంభ= ప్రయత్న - క్రియాప్రారంభాల; పరిత్యాగములు= త్యాగం (విడవటం) అనేవి రెండూ; కలుగు= ఉన్నటువంటి; పండితునకున్= జ్ఞానికి; దుఃఖపున్ తెరువు= దుఃఖమార్గం అనేది; పాటిలదు= సంభవించదు; మోక్షపదము= ముక్కిస్థానం; చొప్పది= లభించి; తదత్కుక= తాదాత్మక్కరూపమైన; సుఖంబున్= సౌఖ్యాన్ని; ఒందున్= పొందుతాడు.

తాత్పర్యం: అపరిగ్రహం - సర్వరంభపరిత్యాగం అనేవి రెండూ ఉన్న జ్ఞానికి అసలు దుఃఖమనేదే ఉండదు. మోక్షపదాన్ని తాదాత్మక్కంతో పొందటం, సుఖపడటం - అనేవి అతడికి సిద్ధిస్తాయి.

K. భూతంబుల దర్శింపమి , భూతాస్పుర్ణనము భూతములయేడ సంభా

పో తరలత నొందమి సూ , రే తెరువు విమోక్ష సుఖుగలిఫ్పత వడయన్.

314

ప్రతిపదార్థం: భూతంబులన్= ప్రాణికోటిని; దర్శింపమి= చూడకపోవటం; భూత= ప్రాణికోటియొక్క; అస్పుర్ణనము= తాకకపోవటం (వాటిని); భూతములయేడన్= ప్రాణులతో; సంభాపాతరలతన్= సంభాపించాలి అనే ఉబలాటాన్ని; ఒందమి= పొందకపోవటం అనే ఇని; విమోక్ష= విముక్కికి సంబంధించిన; సుఖ= సుఖంయొక్క; గరిష్టతన్= అధిక్యాన్ని; వడయన్= పొందటానికి; తెరువు= మార్గం; చూరే= చూడండి. (తెలుసుకోండి సుమా!)

తాత్పర్యం: మహార్షులారా! ప్రాణికోటిని దర్శించకుండా, స్పృశించకుండా, సంభాషించకుండా నిగ్రహంతో దూరంగా ఉండటమే విముక్తికి మార్గం. దయచేసి గుర్తించండి.

విశేషం: చూరె - చూరే అనేవి అన్వయాలు. ప్రసిద్ధినీ ఆభిముఖ్యాన్ని తెలియజేస్తాయి. “అదర్శనమసంస్ఫర్షః తథాఽసంభాషణం సదా యస్య భూత్ప్రశ్నః మునే స శ్రేయో విందతే పరమ్॥”¹(12-316-17)

ఆ. ‘హింసలేక యునికి యింద్రియ జయము సై! రాత్మ మచపలత్వ మను గుణములు నాల్గు గలుగునట్టి నరునకుఁ గరతలా, మలక మంతరాత్మ మహిమ యెల్ల.

315

ప్రతిపదార్థం: హింసలేక+ఉనికి= హింసాప్రవృత్తి లేకపోవటం; ఇంద్రియజయము= ఇంద్రియనిగ్రహము; నైరాశ్యము= ఆశారహితత్వము; అచపలత్వము= చాపల్యం లేకపోవటమూ; అను= అనే; గుణములు= సద్గుణాలు; నాల్గున్= నాలుగూ; కలుగునట్టి= ఉన్నటువంటి; నరునకున్= జీవుడికి; అంతరాత్మ మహిమ ఎల్లన్= అంతరాత్మయొక్క గొప్పతనం అంతా; కరతల+అమలకము= అరచేతిలోని ఉసిరికపండు;

తాత్పర్యం: అహింస, ఇంద్రియనిగ్రహం, నైరాశ్యం, అచపలత్వం అనే ఉత్తమగుణాలు నాలుగూ ఉన్న వాడికి అంతరాత్మ తత్త్వం తేఱతెల్లమవుతుంది. అరచేతిలో ఉసిరికపండంత సులభంగా అనుభవంలోకి వస్తుంది.

విశేషం: ‘నైరాగ్యము’ అనే సంశోధిత ముద్రణపాఠంలో యతిభంగం. నిర్త+ఆశా... ‘నైరాశ్యము’ - ఇది వావిళ్ళవారి పారం. ‘నైరాగ్య’ అయినా ‘నైరాశ్య అను’ అయినా, రెండవ పాదంలోని మొదటి అక్షరం ‘రా’ కదా! ‘రా’కు ‘మ’కు యతి ఉంటే ఉన్నట్లు - లేకపోతే రెండు పారాలలోనూ లేనట్టే కదా! గమనించగలరు.

క. ‘అమున్నిపతి వాక్యముల వి, ధమ్మబి బీనం బ్రిగాథ తత్పరతం జి త్తమ్మున నిడి తెలిసినదవు, మిమ్మెయి సమకూరు నీకు నిహాపర సుఖముల్.’

316

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మునిపతి= మునిశ్చరుడైన ఆ సనత్కుమారుడు చెప్పిన; వాక్యముల= మాటలయొక్క; విధమ్ము+ఇది= పద్ధతి ఇది - ఇట్లా ఉన్నది; దీనిన్= ఈ విధాన్మ్మి; ప్రగాఢతత్వరతన్= ప్రగాఢమైన ఆసక్తితో; చిత్రమ్మునన్= మనస్సులో; ఇడి= పెట్టుకుని; తెలిసి నడవము= ఎరుకతో సంచరించుము (ప్రవర్తించుము); ఇహపరసుఖముల్= ఇహానికి పరానికి చెందిన సుఖాలు; ఈ+మెయిన్= ఇట్లా (ఇకనుండి); నీకున్= నీకు; సమకూరున్= వాటంతట అని లభిస్తాయి.

తాత్పర్యం: సనత్కుమారుడు ఆ మహార్షులకు చెప్పిన మాటల సారాంశం ఇది. దీన్ని నిజమైన ఆసక్తితో మనసులో పెట్టుకొని తెలిసి నడిచావంటే ఇహపరసుఖాలు వాటంతట అని నీకు సమకూరుతాయి.’

వ. అని చెప్పి వెండియు.

317

ప్రతిపదార్థం: అని= ఈ ప్రకారంగా; చెప్పి= నారదుడు చెప్పి; వెండియున్= తిరిగి ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా నారదుడు చెప్పి ఇంకా.

ఆ. ‘పుత్రుడార బంధుమిత్త సక్కుడు రొంపిఁ, బడిన గజము నట్ల యెడరునొందు భోగజాలపరుఁడు వాగురాజాలనం, పతిత మృగరుఁపుముల భంగిఁ దలరు.

318

ప్రతిపదార్థం: పుత్రు= సంతానమూ; దార= కథతమూ; మిత్ర= నెచ్చెలులూ - వీరిపట్ల; సక్కుడు= వ్యామోహితుడైనవాడు; రొంపిన్+పడిన= ఉంబిలో కూరుకుపోయిన; గజము+అట్లు+అ= ఏనుగువలేనే; ఎడరున్+బందున్= దుఃఖాన్ని పాందుతాడు; భోగ=

సుఖాల; జాల= సమూహంలో; పరుడు= అసక్కున వ్యక్తి (భోగసమూహంలో లాలసుడైనవాడు); వాగురా= వలల; జాల= సమూహంలో; సంపత్తిత= చిక్కుకొన్న; ముగ్గ= లేడి; రుషముల= చేపల; భంగిన్= పోలికగా; తలరున్= దుఃఖిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ‘శుకమహర్షీ! పుత్రికాపుత్రులు, భార్యలూ, బంధువులూ, మిత్రులూ - వీరిపట్ల వ్యామోహితుడైనవాడు ణఃబిలో దిగిన ఏనుగువలె హింస పడతాడు. భోగలాలసుడు వలలో చిక్కుకొన్న మృగంవలె చేపవలె గిలగిలలాడతాడు.

విశేషం: పుత్రులు అంటే కేవలం మగబిడ్డలే కా నవసరం లేదు. ‘పుత్రాశ్చ పుత్ర్యశ్చ - పుత్రాః’ అని ఏకశేషమాసం. ‘పుమాన్ ప్రియా’ - అని పాణిసీయసూత్రం). పుత్రికలూ, పుత్రులూ కలిపి పుత్రులు అనవచ్చును. పుత్రదార బంధుమిత్ర- అన్నచోట పుత్రికా పుత్రరూపమైన సంతానం అంతా - అని అర్థం. మిత్రపదంకూడా అట్లాగే ఏకశేషమాసం అనుకుంటే స్నేహితురాండ్రూ స్నేహితులూ ఇద్దరూ వస్తారు. నెచ్చెలి అనేది ప్రీ పురుషులకు సమానం.

వ. ధర్మాధర్మంబులును సత్యాసత్యంబులును దొఱంగవలయుఁ దొఱంగుటెట్లు సాప్వదు నంటేని. **319**

ప్రతిపదార్థం: ధర్మ+అధర్మంబులును= ధర్మాధర్మాలూ; సత్య+అసత్యంబులును= సత్యాసత్యాలూ; తొఱంగన్+వలయున్= విడిచిపెట్టయ్యాలి; తొఱంగుట= ఆ విడవటం; ఎట్లు= ఎలా; చౌప్పడున్= సాధ్యమవుతుంది; అంటి(వి)+ఏనిన్= అన్నావసుకో.

తాత్పర్యం: ధర్మాధర్మాలను, సత్యాసత్యాలను విడనాడాలి. అ దెట్లా సాధ్యమంటే.

సి. విను మధర్మం బహింసనమున నెడలు ధ , ర్మంబు సంకల్పవర్జనముచేత
నవాశ్చై బీందు సత్యాసత్యములు బుధ్మిఁ , గొని త్రోవనగు' నని మునివరుండు
మతీయును జెప్పు 'నాత్మవిభావనంబున , బుధ్మివిలీనతఁబొందు తోక
భయహేతువులు నిచ్చు బధివేలు వాటిల్లుఁ , బండితుం డందుఁ బొందండు భూత

తే. ములును నిందియములు నొక్క ప్రశ్నవు గట్టి , యున్న వీసికి వగఁ బొందు టూలివాల
కొలయు నెడరుల కెల్లఁ దా నుమ్మలికము , గట్టికొని కుందునట్లులు గాదె? వత్స! **320**

ప్రతిపదార్థం: వినుము= శుకమహర్షీ! ఆలకించుము; అధర్మంబు= అధర్మము అనేది; అహింసనమునన్= అహింసవలన; ఎడలున్= తొలగిపోతుంది; ధర్మంబు= ధర్మమనేది; సంకల్ప= సంకల్పాల యొక్క; వర్జనముచేతన్= విడుమరతో (సంకల్పరాహిత్యంతో); అవ్యాప్తిన్+పాందున్= వ్యాప్తిని కోల్పోతుంది; సత్య+అసత్యములు= సత్యాసత్యాలు అనేవాటిని; బుధ్మిన్+కొని= బుధ్మియొక్క సహకారం స్వీకరించి; త్రోవన్+అగున్= పారదోలవచ్చును; అని; మునివరుండు= నారదుడు; మతీయునున్= ఇంకా; చెప్పున్= ఉపదేశిస్తున్నాడు; బుధ్మి= ఈ బుధ్మి అనేది; అత్మవిభావనంబున్= అత్మసందర్భనంలో; విలీనతన్+పాందున్= లీనమైపోతుంది; శోకభయహేతువులు= శోకకారణాలూ, భయహేతువులూ అనేవి; నిచ్చున్= ఎల్లపుగూడూ; పదివేలు= అసంఖ్యాకంగా; వాటిల్లున్= ఏర్పడుతూనే ఉంటాయి; పండితుండు= జ్ఞాని; అందున్= వాటిలో; పాందండు= సంలగ్నుడు కాడు; వత్స!= నాయనా!; భూతములును= పంచభూతాలూ; ఇంద్రియములును= పది ఇంద్రియాలూ; ఒక్కప్రోవగట్టి= ఒక పోగులాగా (మూట) చర్చంతో కట్టి; ఉన్నన్= ఉండగా; వీనికిన్= ఈ శరీరాలకోసమని; వగన్= దుఃఖాన్ని; పాందుట= పాందటం; ణఃరివారికిన్= ణఃర్థో జనానికి; ఒలయు= వచ్చే; ఎడరులకున్= క్లేశాలకూ, కీడులకూ; ఎల్లున్= అన్నింటికి; తాను; ఉమ్మలికము+కట్టికొని= దిగులు పెట్టుకొని; కుందునట్లులు+కాదె!= బాధపడినట్లు కాదా!

తాత్పర్యం: అహింసను అలవాటు చేసికొనటంతో అధర్మాన్ని విడిచిపెట్టవచ్చును. సంకల్పాలను పరిత్యజించటంతో ధర్మాన్ని వదిలించుకొనవచ్చును. బుధ్మిబలంతో సత్యాసత్యాలను తొలగించుకొనవచ్చును. శుక! ఆలకించుము.

ఆత్మజ్ఞానంతో బుద్ధినీ వికసింపజేసికొనవచ్చును. శోకహేతువులూ, భయహేతువులూ నిత్యజీవితంలో రోజువేలకువేలు ఉంటూనే ఉంటాయి. జ్ఞాని అయినవాడు వాటిలో తగుల్కొనడు. పంచభూతాలనూ పది ఇంద్రియాలనూ పోగుచేసి చర్యంతో మూటగట్టిన ఈ శరీరంకొరకు దుఃఖించటమా? ఔళ్ళోవాళ్ళ దుఃఖాలకు మనం ఏడవటం వంటిది కాదూ ఇది!

చ. అన విని సంశయం బులిపి యమ్మునితో నరణీతనూజ్ఞాం డి ట్లను 'భవదీయ దివ్యవచనామృత మాని యరోగచిత్తతం గని కృతకృత్యతం బొరయి గాంచితిఁ బొందెద యోగసిద్ధి సూర్యని మహితప్రసారమున, సూని సమస్తము డిగ్గఁ ద్రావెదన్.'

321

ప్రతిపదార్థం: అనన్= అని (నారదుడు) చెప్పగా; విని= ఆలకించి; సంశయంబు= సందేహం; ఉనివి= తొలగి; ఆ+మునితోన్= ఆ నారదమహర్షితో; అరణీతనూజ్ఞాండు= అరణీ సంభవుడైన పుకుడు; ఇట్లు+అనున్= ఇలా అంటున్నాడు; భవదీయ= నీయెక్కు; దివ్య= దివ్యమైన (పవిత్రమైన); వచన+అమృతము= వాగమృతాన్ని; ఆని= క్రోలి (త్రాగి); అరోగచిత్తతన్= రోగరహితమైన మానసికస్తుతిని; కని= పాంది; కృతకృత్యతన్= చరితార్థతను; పొరయన్+కాంచితిన్= పొందగలిగాను; సూర్యుని= సూర్య భగవానుడియెక్కు; మహిత= గొప్పదైన; ప్రసారమునన్= (ప్రసరణంతో (దయాప్రసారం వలన); యోగసిద్ధిన్= యోగంలో సిద్ధిని; పొందెదన్= పొందుతాను; ఉనివి= ప్రయత్నించి; సమస్తమున్= అన్నింటినీ; డిగ్గన్+త్రావెదన్= పరిత్యజిస్తాను.

తాత్పర్యం: నారదుడి ఉపదేశంతో పుకుడికి సంశయాలు తొలగిపోయాయి. అతడితో అంటున్నాడు 'మహర్షీ! నీ వాగమృతం గ్రోలటంతో నా మనస్సుకు స్వపత చేకూరింది. చరితార్థడను అయాను. సూర్యభగవానుడి దయవలన యోగసిద్ధి పొందుతాను. రాగద్వాసాలూ, ధర్మధర్మాలూ, సత్యసత్యాలూ మొదలైనవన్నీ పరిత్యజిస్తాను.'

క. అని పలికి యమ్మునీశ్వరు , ననుజ్ఞా గొని తండ్రికడకు నలగి వినతుడై తన నిశ్చయంబు సెప్పిన , విని యతఁ డలరెం డబీయ విజ్ఞానతకున్.

322

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; ఆ+మునీశ్వరు+అనుజ్ఞాన్= ఆ నారదమహర్షి అనుమతిని; కొని= స్వీకరించి; తండ్రికడకున్= తండ్రియైన వ్యాసుడి దగ్గరకు; అరిగి= వెళ్ళి; వినతుడై= నమస్కరించి; తన= తనయొక్క; నిశ్చయంబు= న్నిడ్లయం; చెప్పినన్= చెప్పగా; విని= ఆలకించి; అతఁడు= ఆ వ్యాసుడు; తదీయ= ఆ పుత్రుడియొక్క; విజ్ఞానతకున్= తెలివికి; అలరెన్= సంతోషించాడు.

తాత్పర్యం: పుకుమహర్షి తన ఆకాంక్షను చెప్పి నారదుడి అంగీకారం పొంది వెళ్ళి వ్యాసుడికి నమస్కరించాడు. తన నిశ్చయం తెలియజేశాడు. వ్యాసుడు పుత్రుడి విజ్ఞతకు సంతోషించాడు.

క. సంప్రమోదమందు సాత్యవతేయుఁఁ , గని ప్రదక్షిణంబుగాగ వచ్చి నరుగ నుత్సహించే నారణీయుఁడు దానిఁ , గాంచి వత్సలత్యగోరవమున.

323

ప్రతిపదార్థం: సంప్రమోదము= ఆనందాన్ని; అందు= పొందుతున్న; సాత్యవతేయునిన్= వ్యాసుడిని; కని= చూచి; ప్రదక్షిణంబుగాగెన్= ప్రదక్షిణం అయ్యెట్లు; వచ్చి= మట్టివచ్చి; ఆరణీయుఁడు= పుకుడు; అరుగొన్+ఉత్సహించెన్= వెళ్ళటానికి ఉత్సహపడ్డాడు; దానిన్= ఆ ఉత్సహాన్ని; కాంచి= గమనించి; వత్సలత్య= వాత్సల్యరూపమైన; గౌరవమునన్= గురుత్వంతో - గారాబంతో.

తాత్పర్యం: ఆనందిస్తున్న తండ్రికి ప్రదక్షిణం చేసి పుకుడు బయలుదేరబోయాడు. ఆ ఉత్సహాన్ని గుర్తించిన వ్యాసుడు పుత్రుప్రేమతో, గారాబంతో (ఇట్లా అన్నాడు).

అ. ఆ బ్రహ్మల్చి సత్తముండు.

324

ప్రతిపదార్థం: ఆ బ్రహ్మల్చి సత్తముండు= బ్రహ్మర్షులలో ఉత్తముడైన ఆ వ్యాసుడు.

తాత్పర్యం: ఉత్తముడైన ఆ వ్యాసుడు.

క. ‘ప్రమద మొనధైదు నా నయి , నములకు నంత కటు నిలుము నాగా’ నిః స్నే
హము నిస్పంశయముం దన , యములమతిం బల్లవింప నా శుకుఁ డలగెన్.

325

ప్రతిపదార్థం: నాయనా! నా = నాయైక్ష; నయునములకున్= కన్ములకు; ప్రమదము= ఆనందాన్ని; ఒనర్చేదు= కలిగిస్తున్నావు; అంతకున్= అంతదాకా; అటు= అట్లా; నిలువుము= ఆగుము; నాగాన్= అని వ్యాసుడు అనగా; ఆ శుకుఁడు= ఆ శుక్రి; నిస్సేహమున్= షైత్రిరాహిత్యమూ; నిస్పంశయమున్= సంశయరాహిత్యమూ; తన= తనయైక్ష; అమలమతిన్= నిర్వులమైన మనసులో; పల్లవింపన్= చిగురొత్తగా; అరిగెన్= ఆగకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

తాత్పర్యం: ‘నాయనా! నా కన్ములకు ఆనందం కలిగిస్తున్నావు. కొంచెం సేపు (ఈపూటకు) ఇక్కడ ఉండవయ్యా!’ అని వ్యాసుడు అడిగాడు. కానీ, శుకుఁడి మనస్సులో ఏ స్నేహమూ లేదు. ఏ సంశయమూ లేదు. నిర్వుమంగా బయలుదేరి వెళ్ళిపోయాడు.

ఏషేషం: ఇక్కడ మూలంలో శ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది. “ప్రత్యా బుషిష్టుధ్వచనం షుకస్య ప్రీతో మహాత్మా పునరాహా షైవమ్ | భోభోః పుత్రుణీయతాం తావదద్య యావచ్ఛమ్: ప్రీణయామి త్వదర్థమ్॥” (12-318-62) ఎంతవరకూ నా కన్ములు అనందిస్తాయో అంతవరకూ నీవు ఈ రోజు ఇక్కడ ఉండుము - అని యావత్తావత్ షబ్దాలతో ఉన్న వాక్యాన్ని ‘అంతకిటు నిలువుము’ అని తిక్కన అంధ్రీకరించాడు.

**ఆ. జనకు విడిచి యిట్లు సని సిద్ధచారణ , సముదయోహనేవితమును యోగ
సేవనార్థ విధమునై వెలుగొందు కై , లాసరిభాలితట మలంకలంచె.**

326

ప్రతిపదార్థం: జనకున్= తండ్రియైన వ్యాసుడిని; విడిచి= వదలి; ఇట్లు; చని= వెళ్ళి; సిద్ధ= సిద్ధులూ; చారణ= చారణులూ అనే దేవజాతులమ్ముక్క; సముదయ= సమూహంతో; ఉపసేవితమును= సేవింపబడేది; యోగసేవన= యోగాభ్యాసానికి; అర్థవిధమును+ప= అనుషైన పద్ధతిలో ఉండేది అయి; వెలుగు+బందు= ప్రకాశించే; కైలాసశిఖరి= కైలాసము అనే పేరుగల పర్వతంయొక్క; తటమున్= చరియను; అలంకరించెన్= అలంకరించాడు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా తండ్రిని విడిచిపెట్టి వెళ్ళిన శుకుడు కైలాసపర్వతం చేరుకొన్నాడు. అక్కడ సిద్ధులూ, చారణులూ మొదలైన దేవతలు నివసిస్తూ ఉంటారు. అది యోగసౌధనకు చాలా అనుకూలమైన ప్రదేశం. అందుకని అది ఎంచుకొని వెళ్ళాడు శుకుడు.

సీ. విను మందు సమము వివిక్తంబు నగుచోటుఁ , బ్రాహ్మగ్రహాసీనుడై పరమయోగ
రత్నఁ బద్రప్రభుతిగాత్తములు గ్రమంబుగ , నాత్మధారణము సేయంగ నంత
నిసుఁ దుదయించినం గని పాశిపాదసం , యమ మొపు నద్దేవు నాత్మయించి
నిల్వపుయింబగు సరావ్తు తత్త్వంబు , గాంచి విరిష్టయోగక్రమంబుఁ

తే. భీంబి నారదముని యలవోక యచటి , కరుగుదెంచిన వినతుడై యాత్తయోగ
సిద్ధి యెత్తిగెంచి’ నీ కృపజేసి తెరువు , గంటి నలగెద విగతసంగత్వమొంచి.’

327

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ధర్మరాజా! ఆలకించుము; అందున్= ఆ కైలాసపర్వతంమీద; సముము= ఎత్తుపల్లులు లేనిదీ; వివిక్తంబున్= ఏకాంతం కలదీ; అగు= అయిన; చోటన్= స్ఫులంలో; ప్రాక్+ముఖ+ఆసీనుడై= తూర్పు ముఖంగా కూర్చున్నవాడై; పరమ యోగరతిన్= శేషమైన యోగంపట్ల గాఢమైన అభినివేశంతో (కోరికతో); పదప్రభుతి= పాదాలు మొదలుకొని; గాత్రములన్= సర్వావయవాల్లోనూ; క్రమంబుగన్= వరుసగా; ఆత్మధారణము+చేయంగన్= ఆత్మధారణ చేయగా; అంతన్= అప్పుడు; ఇనుడు= సూర్యుడు; ఉదయింపన్= సాష్టాత్మురిస్తే; కని= దర్శించి; పాణి= చేతులూ; పాద= కాళ్ళూ వీటి; సంయుము+బప్పన్= పాందిక అతిశయించేట్లు; ఆ+దేవన్= ఆ సూర్యభగవానుడిని; ఆశ్రయించి= శరణవేడి; నిర్విషయంబు+అగు= విషయవాసనా రహితమైన; సర్వాత్మ తత్త్వంబున్= సర్వాత్మయొక్క తత్త్వాన్ని; కాంచి= తెలిసికొని; విశిష్ట= అసాధారణమైన; యోగక్రమంబున్= యోగమార్గాన్ని; పొంది= అందుకొని; నారదముని= నారదమహర్షి; అలవోక= యథాలాపంగా; అచటికిన్= అక్కడికి; అరుదెంచినన్= వచ్చేసరికి; వినతుడై= శుకుడు నమస్కరించి; ఆత్మయోగసిద్ధి= తనకు కలిగిన ఆత్మ యోగం యొక్క సిద్ధిని; ఎఱిగించి= నారదుడికి చెప్పి; నీ= నీయొక్క; కృష్ణన్+చేసి= దయచేత; తెరువు= సరియైన మార్గం; కంటిన్= దర్శించాను; విగతసంగత్యము+బంది= నిస్సంగస్తితిని పొంది; అరిగెనన్= ప్రయాణం సాగిస్తాను.

తాత్పర్యం: కైలాసపర్వతంమీద అనువైన చోటు చూచికొని శుకుడు తూర్పుముఖంగా కూర్చున్నాడు. సర్వాంగాలలోనూ ఆత్మధారణ చేశాడు. అంతలో సూర్యుడు సాష్టాత్మురించాడు. శుకుడు సాష్టాంగపడ్డాడు, సమాశయించాడు. సర్వాత్మతత్త్వాన్ని గ్రహించాడు. అప్పుడు యథాలాపంగా నారదుడు వచ్చాడు. శుకుడు తన యోగసిద్ధిని తెలియజేశాడు. ‘దేవరీ! నీ దయవలన సరియైన మార్గం దౌరికింది. నిస్సంగుడినై ఈ యోగమార్గంలో ప్రయాణిస్తాను.’ (అన్నాడు.)

క. అని పలికి విమలయోగం , బున నాకసముసకు నెగసిపోయె గరుత్తుం

తుని భంగి నపుడు సాధ్యలు , మునులుంగని విస్తుయమున మునుగుచుఁ దమలోనన్.

328

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; విమలయోగంబునన్= పవిత్రమైన యోగశక్తితో; ఆకసమునకున్= ఆకాశానికి; గరుత్వంతుని భంగిన్= గరుత్వంతుడిలా; ఎగసి+పోయెన్= శుకుడు ఎగిరి వెళ్ళాడు; అపుడు= ఆ సమయంలో; సాధ్యలు= సాధ్యలు అనే దేవతలూ; మునులున్= మహర్షులూ; కని= చూచి; విస్మయమునన్= ఆశ్చర్యంలో; మునుగుచున్= మునుగుతూ; తమలోన్= తమలో తాము.

తాత్పర్యం: నారదుడితో ఆ రెండుమాటలూ పలికి శుకుడు తన యోగశక్తితో గరుత్వంతు డిలా ఆకాశంలోకి ఎగిరి వెళ్ళాడు. చాలాకాలం ఆ పర్వతంమీదనే యోగాభ్యసం చేస్తున్న సిద్ధులూ, సాధ్యలూ, మహర్షులూ - వీరంతా అది చూచి ఆశ్చర్యంలో మునిగిపోతూ తమలో తాము. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. ‘అచిరకాలంబునన యమ్మపోత్తుఁ డెట్లు , యోగసిభ్రాం భ్రాహించునె? యుల్ల మెంత నిర్మలమ్ము! పితృభక్తి వినిశ్చలత్వం , సంపదన చూవె యాతఁ డీ పెంపువడసే.

329

ప్రతిపదార్థం: అచిరకాలంబునన్+అ= అనతికాలంలోనే; ఆ+మహాత్ముడు= ఆ మహానుభావుడు - శుకుడు; ఇట్లు; యోగసిద్ధిన్= యోగసిద్ధిని; ప్రాపించునె?= పాందగలిగాడా!; ఉట్లము= అతడి హృదయం; ఎంత నిర్మలమ్ము!= ఎంత నిర్మలమైనదో కదా!; పితృభక్తి= పితృభక్తి రూపమైన; వినిశ్చలత్వం= స్థిరత్వంయొక్క; సంపదన్+అ= సంపత్తితోనే; చూవె!= సుమా!; ఈతఁడు= ఈ శుకుడు; ఈ పెంపున్= ఈ గొప్పదనాన్ని; పదసెన్= పాందాడు!

తాత్పర్యం: ‘అనతికాలంలోనే ఈ మహాత్ముడు యోగసిద్ధిని ఎట్లా పొందగలిగాడో! ఈయన మనస్సు ఎంత నిర్మలమ్మా! పితృభక్తిపట్ల ఇతడి కున్న నిశ్చలత్వం వల్లనే సుమా - ఇతడికి ఈ పెంపు లభించింది!’ అనుకొన్నారు.

వ్యాసుడు వెనుకొన శుకుడు యోగమార్గంబున నద్యశ్యండగుట (సం. 12-320-2,3)

- ఏ. అనిమతియుననేకభంగులంబ్రస్తుతించుచుండిరట్టియెడ శుకుండు మృగపక్షిశైలసలత్సర్సీతరుగుల్చులతలం గలయం గనుంగిని 'మా తండ్రి నా వెనుకం జనుదెంచి నాదగు పేరం జిలచెనేని మీరెల్ల నీ యనవలయుంజుండీ!' యనిన నవి యట్ల చేసేదమనియె. నా బ్రహ్మల్చివరుండు దమోరజస్పత్వంబులం గ్రముంబున డిగ్గు ప్రావియు నుత్రాఖిముఖుండై పోత నొక్క మహాపర్యతంబు శ్వంగంబులు రెండత్వంతపీతశ్వేతంబులై మేరుహిమంతంబులం దెగడుచుంగబసియునేకయోజనాయాము విస్తారంబులు గలిగి మార్గంబున కడ్డపడియుండె నతం డప్తిహాతగమనంబునం జన నవి దుత్తమురై రాలె నధ్ఘతభంగియగు నాసిధ్ఘపుంగవుపైబుప్పవర్ఘంబుగులయుచు నమురగణంబుబహువిధంబులంబుతించె నప్పురాశర్యపుత్రుం డయ్యుడం బ్రహ్మించు మందాకిని మీదం జదలు జేరువం జనియె నట్లు సను సమయంబున.

330

ప్రతిపదార్థం: అని; మచేయున్= ఇంకా; అనేకభంగులన్= పలురకాలుగా; ప్రస్తుతించుచున్+ఉండిరి= పొగడుతున్నారు; అట్టియెడన్= అప్పుడు; శుకుండు= ఆ శుకుమహ్రు; మృగు= జంతువులమా; పక్షి= పక్షులనూ; శైలు= పర్యతాలనూ; సరిత్= నదులనూ; సరసీ= సరోవరాలనూ; తరు= వ్యక్తాలనూ; గుల్ము= పొదలనూ; లతలన్= తీగలనూ; కలయన్+కనుంగని= అన్నిషైలు తేరిపార చూచి; మా తండ్రి= మా నాశ్వగారు (వ్యాసుడు); నా వెనుకన్= నా వెన్నంటి; చనుదెంచి= ఇక్కడికి వచ్చి; నాది+లగు+వేరన్= నా వేరుతో; పిలిచెన్+ఏని= పిలిచినట్లయితే; మీరు+ఎల్లున్= మీరంతా; ఓ+లనవలయున్+చుండీ= 'ఓ' అని బదులు పలకాలి సుమండీ! - అనిన్నే అనేసరికి; అని= ఆ మృగపక్షిశైలులన్నీ; అట్లు+ఆ= అట్లాగే; చేసెదము= చేస్తాం; అనియెన్= అన్నాయి; ఆ+బ్రహ్మా+బుహి+వరుండు= బ్రహ్మర్పులలో అగ్రగణ్యమైన ఆ శుకుడు; తమః= తమోగుణాన్నీ; రజః= రజోగుణాన్నీ; సత్పుంబులన్= సత్పుగుణాన్నీ; క్రమంబునన్= ఇదే వరుసలో; డిగ్గుద్రావియున్= పరిజ్ఞించి; ఉత్తర+అభిముఖుండు+అయి= ఉత్తరదిక్కువైపు; పోవన్= వెళ్గా; ఒక్కు= ఒకానొక; మహాపర్యతంబు= మహాగిరియొక్కు; శ్వంగంబులు= శిఖరాలు; రెండు; అత్యంత= మిక్కిలి; పీత= పసుపూ; శ్వేతంబులై= తెలుపూ అయి; మేరు= మేరు పర్యతాస్మీ; హిమవంతంబులన్= హిమవత్పర్యతాస్మీ; తెగడుచున్= తిరస్కరిస్తూ; కదిమి= క్రిక్కిరిసి; అనేకయోజన= పలు యోజనాల; ఆయుమిస్తారంబులు= పొడుగూ, వెడల్పులు; కలిగి; మార్గంబునకున్= శుకుడు ప్రయాణిస్తున్న ఆకాశమార్గానికి; అడ్డమిడి+ఉండెన్= అవరోధంగా ఉన్నాయి; అతండు= ఆ శుకుడు; అప్రతిహత= నిరాటంక్రమైన; గమనంబునన్= సంచారంతో; చనన్= ప్రయాణించేసరికి; అని= ఆ రెండుపర్యత శిఖరాలు; తుత్తుమురై= తునకలు తునకలై; రాలెన్= నేలకు రాలిపోయాయి; అద్భుతభంగి+లగు= ఆశ్చర్యరమైన పద్ధతి కలవాడైన; ఆ; సిద్ధుంగవువైన్= యోగసిద్ధులలో అగ్రగణ్యమీద (శుకుడిమీద); పుష్పవర్ఘంబు= పూలవాన; కురియుచున్= కురిపిస్తూ; అమరగణంబు= దేవతల సమూహం; ప్రణతించెన్= స్తుతించింది; ఆ+పారాశర్యపుత్రుండు= వ్యాసుపుత్రుమైన ఆ శుకుడు; ఆ+ఎడన్= ఆ సమీపంలో; ప్రవోంచు= ప్రవోస్తున్న; మండాకినిమీదన్= గంగానదిమీద నుండి; చదలన్= ఆకాశంలో; చేరువన్= తక్కువ ఎత్తున; చనియెన్= వెళ్గాడు; అట్లు; చను+సమయంబునన్= వెడుతున్ తరుణంలో.

తాత్పర్యం: అని అనేకవిధాలుగా పొగడుతున్నారు. అప్పుడు శుకుడు మృగాలనూ, పక్షులనూ, పర్యతాలనూ, నదులనూ, కొలకులనూ, చెట్లనూ, గుట్టలనూ, తీగలనూ చూచి 'మాతండ్రి నా వెంట వస్తూ నా వేరుతో' పిలుస్తూ ఉంటే మీరు 'ఓ' అని బదులు పలకాలి సుమా!' అనగానే అవి దానికి అంగీకరించాయి. శుకుడు త్రిగుణాలనూ త్వయించి ఉత్తరంగా వెళ్గాతుండగా, మహాపర్యత శిఖరాలు రెండు పసుపూ, తెలుపు రంగులలో ఉండి మేరు హిమవగాలను ధిక్కరిస్తూ శుకుడి పయనానికి అడ్డం వచ్చాయి. శుకుడు నిరాపూటంగా ముందుకు సాగేసరికి ఆ శిఖరాలు ముక్కలు ముక్కలై కూలిపోయాయి. దేవతలు అతడిమీద పూలవాన కురిపించారు. శుకుడు గంగానది మీద ఆకాశంలో తక్కువ ఎత్తున వెళ్గే సమయంలో.

తే. నగ్గలై యపురస్తీజనములు సలిల , కేళ సలుపుచునుండి శంకింప కమ్మ
పోత్తుఁ గనుగొను చెప్పటియట్ల నిల్వ , కారవ్వత్తి వర్తించిల కొరవేంద్రి!

331

ప్రతిపదార్థం: కొరవ+ఇంద్రి= ధర్మరాజా!; అప్సరస్తీ+ప్రీతి+జనములు= అప్సరసలు; నగ్గలు+పా= దిగంబరలై; సలిలకేళి= జలక్రీడను; సలుపుచున్+ఉండి= ఆ గంగానదిలో జరుపుతూ; శంకింపక= అయ్యా!- పురుషుడే అని సంకోచించకుండా; ఆ+మహాత్మున్= మహానుభావుడైన ఆ పుకుడిని; కనుగొనుచున్= అట్లా చూస్తూ; ఎప్పటి+అట్లు+అ= ఎప్పటిలాగానే; నిర్వికారవ్వత్తిన్= ఏ వికృతి లేని ప్రపుత్తితో; వర్తించిరి= జలకేళి కొనసాగించారు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! తక్కువ ఎత్తులో శుకుడు అట్లా వెళ్ళుతున్నప్పుడు క్రింద ఆ గంగానదిలో అప్సరసలు దిగంబరంగా జలకేళి ఆడుతున్నారు. వారంతా శుకుడిని చూచారు. కానీ, ఏ వికారమూ పొందలేదు, శంకించలేదు. సిగ్గు అనుకోలేదు. ఎప్పటివలె జలక్రీడలు కొనసాగించారు.

వ. అయ్యవసరంబున సత్యవతీసుతుండు నిజసుతు వెనుక మహాయోగ గమనంబు గైకాని తగిలె నంతకు నయ్యారణేయుండు వాయుపథం బతికమించి సర్వభూతాత్మకుం డయ్యే నప్పుడు. 332

ప్రతిపదార్థం: ఆ+అవసరంబున్= ఆ సమయంలో; సత్యవతీసుతుండు= వ్యాసుడు; నిజసుతు (యొక్క); వెనుకన్= తన కుమారుడి వెనకాల; మహాయోగ గమనంబు= గొప్ప యోగవిద్యవలన లభించిన (గతిని) గమనాన్ని; కైకొని= స్వీకరించి (చేపటి); తగిలన్= వెంటపడ్డాడు; అంతకున్= అప్పటికి; ఆ+ఆరణేయుండు= ఆ శుకుడు; వాయుపథంబు= వాయుమార్గం; అతిక్రమించి= దాటి; సర్వభూతాత్మకుండు= పంచభూతాలకూ అంతర్యామి; అయ్యెన్= అయ్యాడు; అప్పుడు= అప్పుడు.

తాత్పర్యం: ఆ సమయంలో వ్యాసుడు తన కుమారుడి వెనుక గొప్ప యోగవిద్యవలన లభించిన గమనాన్ని స్వీకరించి వెంటపడ్డాడు. అప్పటికి ఆ శుకుడు, వాయుమార్గం దాటి పంచభూతాలకూ అంతర్యామి అయ్యాడు. అప్పుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. వెనుక నరుగుచునున్న యవ్వేదమూర్తి , తోడ సిద్ధచారణలు దత్సుతుడు శైల
శ్రంగ విధ్వంసియై పోక సెప్ప నెలుగు , పెంపు మిగుల ‘శుకా!’ యని పిలిచె నతడు. 333

ప్రతిపదార్థం: వెనుకన్= శుకుని వెనకాల; అరుగుచునున్= వెదుతున్న; ఆ+వేదమూర్తితోడన్= వేదస్యరూపుడైన ఆ వ్యాసుడితో; సిద్ధచారణలు= సిద్ధులూ, చారణలూ; తద్దీ+సుతుఁడు= ఆయన పుత్రుడైన శుకుడు; శైలశ్రంగా= పర్వతశిఖరాల; విధ్వంసియై= వినాశకుడై; పోక= వెళ్ళటం; చెప్పన్= చెప్పేసరికి; అతడు= ఆ వ్యాసుడు; ఎలుగుపెంపు= కంరధ్యని; మిగులన్= అతిశయించేట్టు; శుకా!= ఓ శుకా!; అని; పిలివెన్= కేకవేశాడు;

తాత్పర్యం: కొడుకును వెదుక్కొంటూ వెనకాలే బయలుదేరిన బ్రహ్మాత్మీవేదమూర్తులైన వ్యాసులవారిని చూచి సిద్ధచారణలు ఇట్లా అన్నారు: ‘స్వామీ! మీ అబ్బాయి రెండు పర్వతశ్రంగాలను విధ్వంసం చేసి ఇటే వెళ్ళాడు’ అని. ఇది విన్న వ్యాసుడు గొంతెత్తి గట్టిగా ‘శుకా!’ అని అరచి పిలిచాడు.

వ. పిలిచిన నా సర్వగతుండు నిజప్రకారం బంత్తల్లిత్తం బగుట దేటపడ బయల నో యను నాదంబు నిగుండునట్లు
సేసెం దదనంతరంబ. 334

ప్రతిపదార్థం: పిలిచినన్= వ్యాసుడు అట్లా పిలిస్తే; ఆ సర్వగతుడు= సర్వభూతాత్మకుడుగా మారిపోయిన ఆ శుకుడు; నిజప్రకారంబు= తన స్వరూపం; అంతర్ప్రతితంబు+అగుటన్= అదృశ్యమైపోవటం; తేటపడన్= సృష్టపడేట్టు; బయలన్=

ఆకాశంలో; ఓ+అను+నాదంబు= ఓ అనే ధ్వని; నిగుడునట్లు+చేసెన్= వ్యాపించేట్లు చేశాడు; తద్ద+అనంతరంబు+అ= ఆ తరువాత.

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు అట్లా పిలిచేసరికి శుకుడికి తెలిసింది. అత డిప్పుడు సర్వభూతాత్మకుడుగా మారిపోయాడు. కాబట్టి రూపం కనపడదు. అయినా వ్యాసుడికి వినిపించేటట్లు ఓ అనే ధ్వని ఆకాశమంతటా వ్యాపించి మారుప్రోగేటట్లు చేశాడు. అప్పుడు ఏమి జరిగిందంటే.

విశేషం: ‘అంతర్వీతంబగుటు దేటపడ’ అని అన్నిప్రతులలోనూ అరసున్న ఉన్నది. అంతర్వీతం అవటంచేత తేటపడేటట్లు - అంటే ఏది తేటపడేటట్లు? అన్న ప్రత్య పుట్టుతుంది. దానికి సమాధానం లేదు. అరసున్న తీసేస్తే - తన స్వరూపం అంతర్వీత మవ్వటం అనేది తండ్రికి తేటపడేట్లు ఓ అనే ధ్వని నిగుడించాడు - అని అన్వయం హాయిగా కుదురుతుంది. ఈ సందర్భంలో మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది. “అంతర్వీతః ప్రభావం తు దర్శయిత్వా షక్తస్దా । గుణాప్నంత్యజ్య శబ్దాద్విన్ పదమధ్యగమత్వరమ్ ॥” (12-320-26). అంతర్వీతుడైన శుకుడు తన ప్రభావాన్ని ప్రదర్శిస్తూ శబ్దాదిగుణాలను కూడా విడిచిపెట్టి పరమపదాన్ని పొందాడు అని ఈ శ్లోకానికి భావం. వై అన్వయానికి అనువైనది.

తే. సకలజంగమ స్తావర సమితు లెల్ల , నో యనిన నద్భుతం బెడ్డ నుభ్వవింప

సత్యవతి కొడ్ము - కొడుకు విశాలమహిము , దెలిసి యప్పిర్వతముమీద నిలువబడియే.

335

ప్రతిపదార్థం: సకల= సమస్తమైన; జంగమ= కదిలేచి; స్తావర= కదలినిచి; (చరాచర) అయిన; సమితులు+ఎల్లన్= (వస్తు) సమూహం అంతా; ఓ+అనినన్= ఓ అనేసరికి; అద్భుతంబు= ఆశ్చర్యం; ఎడ్డన్= హ్యాదయంలో (ఎడఁ-ఎడ్డ-ఎడ్డ-ఎడ,ఎడ); ఉధ్వనింపన్= కలగగా; సత్యవతి కొడుక్కు= సత్యవతి సుతుడైన వ్యాసుడు; కొడుకు= తన కొడుకు శుకుడియొక్క; విశాలమహిమన్= విస్తారమైన మహత్తును; తెలిసి= గ్రహించి; ఆ+పర్యతముమీదన్= అదే కొండమీద; నిలువన్+పడియెన్= నిలబడ్డడు.

తాత్పర్యం: చరాచర వస్తుసమూహం అంతా ‘ఓ’ - అని ధ్వనించింది. వ్యాసుడు ఆశ్చర్యపోయాడు. తన కుమారుడి అనంతమైన మహిమ తెలిసికొన్నాడు. అదే పర్యతశిఖరం మీద అట్లాగే నిలుచుండిపోయాడు.

వ. ఇట్లు నిలిచిన యవ్వేదవాయస ముసీష్పరుం గాంచి జలపిహిరంబు సలుపు నయ్యప్సరోజనంబులు సిగ్గు నగ్గలికగ్రందుకొన నందఱునంబరంబులుధరియించి రద్దిష్టబోధమహానీయుండు నిజతనయు చనునప్పుడు వారు శంకలేక యునికిఁ గని యతని ముక్తతయుఁ దన సక్తతయు నిరూపించి ప్రియంబును లజ్జయు నొక్కటుఁ బొడమ నుస్సంత.

336

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఇలా; నిలిచిన= ఆగిపోయిన; ఆ+వేదవ్యాసముని+ఈశ్వరున్= ఆ వ్యాసమహార్షిని; కాంచి= చూసి; జలవిషారంబు+సలుపు= (అప్పటికి) గంగానదిలో (ఇంకా) జలవిషారం చేస్తున్న; ఆ+అప్పరోజనంబులు= ఆ దేవకాంతలు; సిగ్గున్+అగ్గలిక= లజ్జాతిశయం (మిక్కిలి సిగ్గు); క్రందుకొనన్= ఆవహించగా; అంబరంబులు= వప్పొలు; ధరియించిరి= ధరించారు; ఆ+దివ్యబోధ+మహానీయుండు= దివ్యజ్ఞానంతో మహానుభావుడైన ఆ వ్యాసుడు; నిజతనయు= తన కుమారుడు; చనునప్పుడు= వెళ్ళిటప్పుడు; వారు= ఆ అప్పరసలు; శంకలేక+ఉనికిన్= ఏ సంకోచమూ లేకుండా ఉండటాన్ని; కని= చూసి; అతని= ఆ శుకుడి యొక్క; ముక్తతయున్= విముక్తస్తోత్రి; తన= తనయొక్క; సక్తతయున్= సక్తస్తోత్రి (సాంసారిక స్ఫూర్హ); నిరూపించి= గ్రహించి; ప్రియంబున్= (కుమారుడి స్తోత్రికి) సంతోషమూ; లజ్జయున్= (తన స్తోత్రికి) సిగ్గు; ఒక్కటన్= ఒకేసారి; పాడమన్= కలగగా; ఉన్నంత= అలా ఉన్న సమయంలో.

తాత్పర్యం: ఇట్లా ఆగిపోయిన వ్యాసుడిని చూచి, అక్కడ జలకాలాడుతున్న అప్పరసలు సిగ్గు ఎక్కువ కాగా, అందరూ బట్టలు కట్టుకొన్నారు. దివ్యజ్ఞానం కలిగిన ఆ వ్యాసుడు తన కుమారుడు అదే దారిలో వెళ్ళినప్పుడు వారికి శంకలేదన్న

నిజాన్ని గ్రహించి, కుమారుడి విముక్తస్తితిని, తన ఆసక్తస్తితిని గ్రహించి కుమారుడి ఔన్నత్యానికి సంతోషించాడు. తన స్తితికి సిగ్గుపడ్డాడు. అట్లా ఆయన ఉండగా.

- క.** సుర ముని సిద్ధగణంబులు , పరివేష్టింపంగ నతని పాలికి గంగా
ధరుఁ దేగుదెంచి నెవ్వగు , బొరయు నతనితోడు గరుణ వీంపిలవోవన్.

337

ప్రతిపదార్థం: సుర (గణంబులు)= దేవతాబృందాలూ; ముని (గణంబులు)= ముని సమూహాలూ; సిద్ధగణంబులు= సిద్ధుల గుంపులూ; పరివేష్టింపంగన్= గుమిగూడి రాగా; గంగాధరుఁడు= శివుడు; అతనిపాలికిన్= ఆ వ్యాసుడి దగ్గరకు; ఏగుదెంచి= వచ్చి; నెవ్వగున్ (నెఱ+వగ్న్)= పెద్ద దిగులు; పొరయు= పొందుతున్న; అతనితోడన్= ఆ వ్యాసుడితో; కరుణ= దయ; పొంపిరి+పోవన్= అతిశయించేటట్లు.

తాత్పర్యం: దిగులుపడుతున్న వ్యాసుడిదగ్గరకు సాక్షాత్తూ గంగాధరుడు విచ్చేశాడు. సురలూ, మునులూ, సిద్ధులూ- ఇత్యాదులందరూ గుంపులు గుంపులుగా ముందు వెనుకల నడుస్తాంటే పెద్ద కోలాహలంగా వచ్చాడు పరమేశ్వరుడు. దిగులుపడుతున్న వ్యాసుడిని చూచి దయ తోణికిసలాడేటట్లు ఓదార్పు మాటలు పలికాడు.

- వ.** అనునయ పూర్వకంబుగా నిట్లనియో.

338

ప్రతిపదార్థం: అనునయ పూర్వంబుగాన్= బుజ్జింపుగా; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; అనియెన్= పలికాడు - శివుడు.

తాత్పర్యం: బుజ్జింపుగా శివుడు ఇట్లా అన్నాడు.

- క.** ‘జలపవనాంబర వసుధా , నల సమవీర్యుడగు పుత్రు నాటిసగంగా

వలయు’నని యిడిగి తిచ్ఛితి , నలఘు తపాశిభవ! యేను నట్టికుమారున్.

339

ప్రతిపదార్థం: అలఘు!= గొప్ప; తపోవిభవ!= తపోవైభవం కలవాడా!; జల= నీరు; పవన= వాయువు; అంబర= ఆకాశం; వసుధా= నేల; అనల= అగ్ని - ఈ పంచభూతాలతో; సమ= సాటివచ్చే; వీర్యుడు+అగు= శక్తి కలవాడైన; పుత్రున్= కుమారుడిని; నాకున్= నాకు; ఒసఁగంగాన్+వలయున్= ఇవ్వాలి; అని; అడిగితి(వి)= అలనాడు అడిగావు; ఏనున్= నేనుకూడా; అట్టికుమారున్= అటువంటి పుత్రుడిని; ఇచ్చితిన్= నీకు వరంగా ఇచ్చాను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ తపస్సీ! అలనాడు నీ తపస్సుకి మెచ్చి నేను ప్రత్యక్షమయినప్పుడు పంచభూత సమవీర్యుడిని కొడుకుగా అనుగ్రహించు’మని నీవు వరం అడిగావు. నేను అట్లాగే అటువంటి వాడినే ఇచ్చాను.

- వ.** వాఁడును ముత్తుభావంబును భవత్తపోశిశేషంబును బ్రహ్మతేజోమయుండై దేవతలకుంబొందరానిపరమగతిం బ్రాహీంచె దీనంజేసి మోదంబు నందవలదె? విషాదంబునకుం బనియేమి?’ యని పలికి వెండియు.

340

ప్రతిపదార్థం: వాఁడునున్= ఆ శుకుడు; మత్తి+ప్రభావంబుననున్= నా ప్రభావంవల్లనూ; భవత్= నీ; తపోవిశేషంబుననున్= నీ విశిష్ట తపస్సువల్లనూ; బ్రహ్మతేజోమయుండు+పా= బ్రహ్మతేజస్సుతో కూడినవాడై; దేవతలకున్= దేవతలకైనా; పొందటానికి శక్యంకాని; పరమగతిన్= ఉత్తమోత్తమ గతిని; ప్రాపించెన్= పొందాడు; దీనన్+చేసి= దీనితో; మోదంబున్+అందన్+వలదె?= సంతోషించవద్దు?; విషాదంబునకున్= దుఃఖానికి; పని+ఏమి?= అవసరం ఏముంది?; అని పలికి= అని మాట్లాడి; వెండియున్= తిరిగి.

తాత్పర్యం: ఆ శుకుడు నా ప్రభావంవలన, నీ విశిష్టమైన తపస్సువలనా, బ్రహ్మతేజస్సుతో కూడినవాడై, దేవతలకైనా, పొందటానికి శక్యంకాని ఉత్తమోత్తమ గతిని పొందాడు. దీనితో సంతోషించాలి. దుఖపడవలసిన అవసరం ఏముంది? అని చెప్పి తిరిగి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. ‘ఇలయు గిరులును శరధులు నెంతదాకఁ, గలుగు నంతకాలంబును వెలయుచుండు
శుకుని కీర్తియు నీదు యశోవిభూతి, యును జనంబుల వీనుల కుత్సవముగ.’

341

ప్రతిపదార్థం: ఇలయున్= ఈ భూమి; గిరులున్= పర్వతాలూ; శరధులున్= సముద్రాలూ; ఎంతదాకన్= ఎంతకాలం; కలుగున్= ఉంటాయో; అంతకాలంబునున్= అంతకాలమూ; శుకుని= శుకుమహర్షియొక్క; కీర్తియున్= యశస్వి; నీదు= నీయొక్క; యశోవిభూతియునున్= కీర్తి మహిమ (ఇని రెండూ); జనంబుల= ప్రజల; వీనులకున్= చెవులకు; ఉత్సవముగన్= పండువుగా; వెలయుచుండున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటాయి.

తాత్పర్యం: ‘వ్యాసుమహర్షి! ఈ నేలా, ఈ కొండలూ, ఈ సముద్రాలూ ఉన్నంతకాలమూ నీ పుత్రుడి కీర్తి నీ యశోవిభూతి ఉంటాయి. తరతరాలకూ ప్రజలకు చెవులపండువు చేస్తాయి.’

వ. అని నిర్దేశించి వలయునేనిఁబుత్తుస్కృశయైన ఛాయ నిన్నెప్పుడు సనుగమింప దర్శించువాడవుగా కనియె నిట్టునుగ్రహించి యా బ్రహ్మాల్ఫిప్రవరుని సంప్రీతునింజేసి వీడుకొల్పి విశ్వేశ్వరుండు నిజేచ్ఛం జనియె నింతవట్టు నారదుండు నాకుం జెప్పు.

342

ప్రతిపదార్థం: అని; నిర్దేశించి= అలా నిర్దేశం చేసి; వలయునేనిన్= అంతగా కావలిస్తే; పుత్ర సద్గుశ+అయిన= నీ కుమారుడిలాంటి; ఛాయ= నీడ ఒకటి; నిన్నున్= నిన్ను; ఎప్పుడున్= ఎల్లవేళలా; అనుగమింపన్= అనుసరిస్తూంటి; దర్శించువాడవు+కాక= దర్శిస్తావు గాక; అనియెన్= అని అనుగ్రహించాడు; ఇట్లు= ఇలా; అనుగ్రహించి= దయచూపించి; ఆ= ఆ ప్రసిద్ధుడైన; బ్రహ్మ+బుపి+ప్రవరునిన్= బ్రహ్మర్షులలో శ్రేష్ఠుడైన వ్యాసుడిని; సంప్రీతునిన్= సంతోషించినవాడినిగా; చేసి; వీడుకొల్పి= వీడ్కోలు చెప్పి; విశ్వేశ్వరుండు= గంగాధరుడు; నిజ+ఇచ్చున్= తన ఇచ్చుమేరకు; చనియెన్= వెళ్లిపోయాడు; ఇంతవట్టున్= ఇంతమట్టుకే; నారదుండు= నారదుడు; నాకున్+చెప్పేన్= నాకు చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి, ‘నీకు అంతగా కావాలని అనిపిస్తే అతడివంటి నీడ నిన్న అనుసరించగా చూడగలవు’ అని అనుగ్రహించి, శివుడు వెళ్లిపోయాడు. ఇంతవరకూ నాకు నారదుడు చెప్పాడు.

క. ఇది యతిపోసవరము దనుఁ, జిభివిన వారలకు వినిన జనముల కాయుః
ప్రదమగు లక్ష్మీ కీర్త్మా భ్యుదయంబుల నిష్టు సుగతియును గావించున్.

343

ప్రతిపదార్థం: ఇది; ఇతిహసపరము= శ్రేష్ఠుమైన ఇతిహసం (కథ); తనున్= తనను; చదివినవారలకున్= చదివినవారికీ; వినిన జనములకున్= విన్న ప్రజలకూ; ఆయుఃప్రదము+అగున్= దీర్ఘాయుస్సును ఇస్తుంది; లక్ష్మీ+అభ్యుదయంబులన్= సంపదల అభివృద్ధిని; కీర్తి+అభ్యుదయంబులన్= యశస్వుల అభివృద్ధిని (లక్ష్మీనీ, కీర్తినీ ఇంకా పలురకాల అభ్యుదయాలనూ); ఇచ్చున్= ఇస్తుంది; సుగతియునున్= సద్గతిని కూడా (ముక్కిని); కావించున్= కలిగిస్తుంది;

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! ఉత్తమోత్తమైన ఇతిహసం ఇది. దీనిని చదివినవారికీ, విన్నవారికీ దీర్ఘాయుర్దాయం లభిస్తుంది. సకలసంపదలూ యశస్వులూ ఇంకా అనేకమైన అభ్యుదయాలూ కలుగుతాయి. కట్టకడపటిక సద్గతులను (ఉత్తములోకాలను) ప్రసాదిస్తుంది. (అని ఫలప్రతి కూడా చెప్పాడు నారదుడు.)’

వ. అనియె నద్దేపమునిచేత నా వినినచొప్పున నీకుం జెప్పితి నీవింక నేమి వినవల తనుటయ ధర్మతనయుండు శంతనుతనయుతో బ్రహ్మచర్యాదులగు నాలుగాత్రమంబుల వారును దముకు నుత్తమపదసిథిం గోల యారాధించు దైవం బెయ్యిది దయ పల్లవింప నా కెత్తింగెంపుము.

344

ప్రతిపదార్థం: అనియెన్= అని ముగించాడు నారదుడు; ఆ+దేవమునిచేతన్= దేవర్షి అయిన ఆ నారదుడిచేత; నా+వినిన చాప్పునన్= నేను విన్నది విన్నట్టు; నీకున్= నీకు; చెప్పితిన్= చెప్పాను; నీవు; ఇంకన్= ఇంకా; ఏమి= ఏమిటి; వినన్+వలతు(వు)?= వినగోరుతున్నావు?; అనుటయున్= అని భీష్ముడు అడిగేసరికి; ధర్మతనయుండు= యమునికుమారుడైన ధర్మరాజు; శంతను తనయుతోన్= శంతనుమహారాజుగారి కుమారుడైన భీష్ముడితో; బ్రహ్మచర్య+ఆదులు+అగు= బ్రహ్మచర్యం మొదలుగాగల; నాలుగు+ఆశ్రమంబులవారునున్= నాలుగు ఆశ్రమాలలోనూ ఉండేవారు; తమకున్= తమకు; ఉత్తమపదసిద్ధిన్= ఉత్తమమైన మౌడ్ధసిద్ధిని; కోరి= కాంక్షించి; ఆరాధించు= కొలిచే; దైవంబు= దైవం; ఏ+అది= ఏది (నాలుగు ఆశ్రమాలవారికి ఆరాధింపదగిన దైవం ఎవరు?); దయ పల్లవింపన్= కృప చిగురొత్తగా; నాకున్= నాకు; ఎఱింగింపుము= తెలియజేయుము.

తాత్పర్యం: నారదు డిట్లా చెప్పగా నేను విన్నంతమేరకు నీకు చెప్పాను. నీ వింకా ఏమి వినగోరుతున్నావు?' అని భీష్ముడుగగా ధర్మరాజు 'నాలుగు ఆశ్రమాలలోనూ ఉండేవాళ్ళు కొలిచే దైవం ఏది? నాకు తెలియజెప్పుము.' అని అడిగాడు.

క. అనియె నని చెప్పి గురుభి , క్రి నిరూఢుఁడు లోకమాన్య తేజుఁడు విద్యా ఘనుఁడగు నా వైశంపా , యనమునివరుఁ డిట్లు లనియె నాతనితోడన్.

345

ప్రతిపదార్థం: అనియెన్= అని అడిగాడు ధర్మరాజు; అని చెప్పి= అని; గురుభక్తినిరూఢుఁడు= గొప్పభక్తితో స్థిరంగా కూడినవాడూ; లోక= ప్రజలకు; మాన్య= గౌరవింపదగిన; తేజుఁడు= తేజస్సుకలవాడూ; విద్యాఘనుఁడు= విద్యుచేత గొప్పవాడూ; అగు= ఐన; ఆ+వైశంపాయన+మునివరుఁడు= మునివరేణ్యడైన ఆ వైశంపాయనుడు; ఆతనితోడన్= శ్రోతగా ఉన్న జనమేజయుడితో; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇంకా ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: (ఇప్పుడు కథను జనమేజయ వైశంపాయనులతో కలుపుతున్నాడు కవి.) ధర్మరాజు భీష్ముడిని ఇట్లా అడిగాడు అని వైశంపాయనుడు జనమేజయుడికి చెప్పాడు. ఈ వైశంపాయనుడు గురుభక్తి కలవాడు. (సకలలోకాల చేత) లోకులు అందరిచేత గౌరవించబడేవాడు. విద్యావిషయకంగా ఘనుడు. ఆయన తన ప్రధానశ్రోత అయిన జనమేజయుడితో ఇట్లా అన్నాడు:

తే. వ్యాసమునినాభు షడ్మషైశ్వర్యధుర్య , నాగమవ్యాసకర్తృరు నమితతేజుఁ

గొలిచి తత్త్వస్థాదంబున వలనుఁ బెంపుఁ , గలిగి యేను నారాయణ కథ ఘనీంతు.

346

ప్రతిపదార్థం: షట్+గుణ= ఆరువిధాలైన; పశ్చర్యధుర్యన్= సాభాగ్యం కలవాడూ; ఆగమ= ఆగమాలలో (ధర్మశాస్త్రాలలో); వ్యాస= వివరింపబడిన; కర్మతున్= కర్మలను ఆచరించేవాడూ (కర్మరః= కర్మాచరణ పరాయణుడు); అమితతేజున్= మహాతేజస్యంతుడూ అయిన; వ్యాసమునినాభున్= మునీశ్వరుడైన వ్యాసుడిని; కొలిచి= సేవించి; తద్+ప్రసాదంబునన్= ఆయన అనుగ్రహింపలన; వలనున్= సామర్థ్యమూ; పెంపున్= అతిశయమూ; కలిగి= పొంది; ఏను= నేను; నారాయణ (యొక్క) కథన్= నారాయణడి ఇతిహసాన్ని; ఘనీంతున్= (నీ వినులకు) పొందుపరుస్తాను.

తాత్పర్యం: ఆరు రకాలైన ఆధ్యాత్మిక పశ్చర్యాలు కలవాడూ, ఆగమశాస్త్రాలలో చెప్పబడినట్లుగా కర్మాచరణం చేసేవాడూ, మహాతేజస్యంతుడూ అయిన వ్యాసమునీశ్వరుడిని సేవించి వారి దయవలన సామర్థ్యమూ, ప్రావీణ్యమూ పొందిన నేను నారాయణడి కథను నీకు వివరించి చెప్పుతాను. అని వైశంపాయనుడు. జయమేజయునితో అన్నాడు

- వ. అని భక్తిపూర్వకంబుగాఁ బలికి జనమేజయున కిట్లనియె న ట్లజాతశత్రుం దడిగిన నయ్యాపగాపుత్తుం దతనితో నారాయణనారద సంవాదం బను నితిపోసంబు మా తండ్రి నాకుం జెప్పె దాన నీయడిగిన యర్థంబు దేటపడం జెప్పెద.

347

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇలా; భక్తిపూర్వంబుగాన్= భక్తిపురస్సరంగా; పలికి= మాటల్లాడి; జనమేజయునకున్= జనమేజయుడితో; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; అనియెన్= వైశంపాయనుడు చెప్పాడు; అట్లు= ఆ విధంగా; అజాతశత్రుండు= ధర్మరాజు; అడిగిన్= అడిగితే; ఆ+ఆపగాపుత్రుండు= గంగా పుత్రుడైన ఆ భీముడు (అపగ= నది); అతనితోన్= ఆ ధర్మరాజుతో; నారాయణ నారదసంవాదంబు= నారాయణ, నారద సంవాదం; అను= అనే; ఇతిహాసంబు= వృత్తాంతం; మా తండ్రి= మా తండ్రిగారై శంతనుమహారాజు; నాకున్= నాకు; చెప్పెన్= చెప్పాడు; దానన్= దానితో; నీ+అడిగిన= నీవు అడిగిన; అర్థంబు= ప్రయోజనం (విశేషం); తేటపడన్= స్ఫ్యాపుట్టు; చెప్పెదన్= వివరిస్తాము; ఈ ఇతిహాసం ద్వారా నీ సందేహం తీరుస్తాను అని భావం.

తాత్పర్యం: ఇట్లా చెప్పి వైశంపాయనుడు జనమేజయుడితో ఇట్లా అన్నాడు: ‘ధర్మరాజ ప్రశ్నకు బదులుగా భీముడు ‘మా తండ్రి శంతనుడు నాకు నారాయణనారద సంవాదాన్ని చెప్పాడు. అది నీ సందేహాన్ని తీర్చగలదు.’

- క. అని పలికి యాదరంబున , మనంబు మేదురము గాగ మనుజేశ్వర! య
జ్ఞానపతి వీను లమ్మతరస , మున నించినయట్టి చందముగ నిట్లనియెన్.

348

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+ఈశ్వర= జనమేజయుమహారాజా!; అని పలికి= భీముడు అట్లా పలికి; ఆదరంబున్= ప్రేమతో; మనంబు= హృదయం; మేదురము+కాగన్= క్రిక్కిరియగా; ఆ+జనపతి= ఆ ధర్మరాజుయొక్క; వీనులు= చెవులు; అమృతరసమున్= అమృతరసంతో; నించిన+అట్టి చందముగన్= నింపినట్లుగా; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: జనమేజయా! ఆదరంతో మనస్సు మేదురం కాగా భీముడు ధర్మజుడి చెవులలో అమృతరసం నింపినట్లుగా ఆ ఇతిహాసాన్ని ఇట్లా వివరించాడు.

భీముడు ధర్మజునకు నారదనారాయణ సంవాదంబు సెప్పుట: (సం. 12-321-7)

- సీ. ‘విను మవ్యయుడు సనాతనుడు విశ్వాత్ముడు , సైన నారాయణుండను మునీంద్రు బదరికాత్రమమున భక్తిమై గొలిచి నా , రదుఁ డెట్లి సిట్లి కారాధనీయ మానతి యిమ్మన్న నతడుఁ ధ్రువం బచ , లం జింటియాగోచరంబు సూక్ష్మ మనుపమ మన సర్వమున కంతరాత్ముయై , వెలుగు తత్త్వము దక్క వేఱ కలదె?
- తే. అరయ నారాధ్యమై యజుఁ డాబిగాగ , సకల భూతంబులకును బూజ్యంబు దాన యనియె నిట్లన్న నరసభుఁ డతిక్షపార్థ , భావుడై చెప్ప నప్పద్భవనుతుండు.

349

ప్రతిపదార్థం: వినుము= ధర్మరాజా! ఆలకించము; అవ్యయుడు= వ్యయంకానివాడూ; సనాతనుడు= సనాతనుడూ; విశ్వాత్ముడు= విశ్వస్యరూపుడూ; ఐన= అయినటువంటి; నారాయణుండు= నారాయణుడు; అను= అనే; మునీంద్రున్= మునీశ్వరుడిని; బదరికాత్రమమున్= బదరికాత్రమంలో; భక్తిమై= భక్తితో; కొలిచి= సేవించి; నారదుడు= నారదమహార్షి; ఎద్ది= ఏది; సిట్లికిన్= మోక్షసిద్ధికి; ఆరాధనీయము= ఆరాధింప దగినదో; ఆనతి+ఇమ్ము= ఆజ్ఞాపీంచుమని; అన్నున్= అడిగితే; అతడు= ఆ నారాయణుడు; ధ్రువంబు= ధ్రువైనది; అచలంబు= చలించనిది; ఇంద్రియ+అగోచరంబు= ఇంద్రియాలకు అందనిది; సూక్ష్మము= సూక్ష్మమైనది; అనుపమము= సాటిలేనిది; అనన్= అనబడుతూ; సర్వమునకున్= సమస్తానికి; అంతరాత్ముయై= లోపలి ఆత్ముయై; వెలుగు= ప్రకాశించే; తత్త్వము= ఆ తత్త్వం ఒక్కటి; తక్కున్= తప్ప; వేఱ+అ= వేరే మరొకటి; అరయన్= ఎంత

పరిశీలించినా; ఆరాధ్యము+స= ఆరాధనీయమైనది; కలదే?= ఉన్నదా?; అజాడు+ఆదిగాగన్= బ్రహ్మదేవుడు మొదలుగా; సకల భూతంబులకున్= సమస్త ప్రాణులకూ; పూజ్యంబు= ఆరాధింపదగినది; తాను+ల= అదే; అనియెన్= అని చెప్పాడు; ఇట్లు+అన్నన్= ఇట్లా అన్నటువంటి; నరసఖుడు= నరుడి మిత్రుడైన (నరనారాయణులే అర్జున కృష్ణులు) నారాయణుడు; అతి కృపా+ఆశ్రమావడై= మిక్కిలి దయతోచెమ్మిల్లినహ్యాదయం (భావం) కలవాడై; చెప్పన్= విరించేసరికి; ఆ+పద్మభవ+సుతుండు= బ్రహ్మదేవుని (పద్మభవుడు) కుమారుడైన ఆ నారదుడు.

తాత్పర్యం: భీమ్ముడు చెప్పుతున్నాడు. ‘ధర్మరాజా! వినుము. నారాయణుడు అనే మునీంద్రుడిని బదరికాశమంలో సందర్శించి సంసేవించి నారదుడు ఒక ప్రశ్న వేశాడు. మోక్షసిద్ధికి ఆరాధనీయమైనది ఏది?- అని. ‘సమస్తానికి అంతరాత్మగా వెలిగే తత్త్వం ఒక్కటే తప్ప మరొకటి ఆరాధనీయం ఏముంది? బ్రహ్మదులకూ సకల భూతాలకూ అదే ఆరాధనీయం’. అని నరసఖుడైన నారాయణుడు తెలిపేసరికి నారదుడు విని సంప్రేతుడయ్యాడు.

వ. సంప్రేతుండై సవిశేష వినయంబున నమ్మహాత్మున కిట్లనియే.

350

ప్రతిపదార్థం: సంప్రేతుడు= నారదుడు ఆనందించి; సవిశేషవినయంబునన్= విజిష్టమైన వినయంతో; ఆ+మహాత్మునకున్= ఆ మహానుభావుడికి; ఇట్లు= ఇట్లా; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: నారదుడు ఆనందించి, సవినయంగా ఇట్లా అడిగాడు.

క. ‘లోకేశ! నీవు ధర్మ, శ్రీ కావలి గాగ నవతరించుట విద్వ

ల్లోకంబు సెప్పు నమ్ముత్తా, లాక్ష్మి యెట్లుండునో? దయాత్తకమూర్తి!

351

ప్రతిపదార్థం: లోక+ఈశ= జగన్నాయకా!; నీవు; ధర్మశ్రీ= ధర్మసంపదకు (లక్ష్మీ యొక్క); కావలి+గాగన్= రక్షకుడవుగా; అవతరించుట= జన్మించటం; విద్వత్+లోకంబు= పండితుల సమాపం; చెప్పున్= చెప్పుతోంది; ఆ+మూల+అక్షతి= నీ దయిన ఆ అసలు స్వరూపం; దయా+అత్మకమూర్తి!= ఓ దయాస్వరూపుడా!; ఎట్లు+ఉండునో?= ఎలా ఉంటుందో?

తాత్పర్యం: ఓ జగన్నాయకా! ఓ దయాస్వరూపా! నీవు ధర్మసంరక్షకుడవుగా ఈశ అవతారం ధరించావని విజ్ఞలంతా చెప్పుతున్నారు. మరి నీదయిన అసలు సిసలు మూలాకారం ఎట్లా ఉంటుందో? కదా!

క. త్రుతిపరతయు గురుభక్తియు, మతిఁ గల వొకకొంత కొంత మన్మింపఁగు బా

త్రత గలిగెనేని నా కొసఁ, గు తచీయాలీకనం బగు తెఱంగు కృపన్.

352

ప్రతిపదార్థం: ప్రతిపరతయున్= వేదనిష్ట; గురుభక్తియున్= గురువుపట్ల భక్తి అనేవి; మతిన్= నా హ్యాదయంలో; కలపు= ఉన్నాయి; ఒక కొంతకొంత= ఏ కొంచెమయినా; మన్మింపఁగున్= గౌరవించటానికి; పాత్రత= అర్దత; కలిగెన్+ఎన్సిన్= నాకు ఉన్నట్టయితే; తదీయ= ఆ మూలాక్షతియొక్క; ఆలోకనంబు= దర్శనం; అగు= అయ్యె; తెఱంగున్= పద్ధతిని (ఉపాయాన్ని, మార్గాన్ని); కృపన్= దయతో; నాకున్= నాకు; ఒసఁగు(ము)= ఇమ్ము (అనుగ్రహించు - తెలియజేయుము).

తాత్పర్యం: మహానుభావా! నాకు వేదాలపట్ల నిష్ట ఉన్నది. గురువులపట్ల భక్తి ఉన్నది. వీటివలన ఏ కొంచెమయినా గౌరవార్థత నాకు కలిగినట్టయితే దయచేసి నీ మూలస్వరూపాన్ని దర్శించే అవకాశం కల్పించుము.

వ. అని వేడిన భక్తపరాభిముండైన యమ్మహాపుండ్రేపసంయమితోఁ బరమైకాంతి వగుము. నీ కట్టిపెంపు సంపాదించేదం బో మ్మని యత్యాదరంబున వీడుకొలిపినం ప్రీతుండై యవ్వియట్టిం జని యమ్మని

గనకనగంబునందు నియతాత్మండయి యుండి దుగ్ధార్థవంబు నుత్తరంబు చేరువ నున్న శ్వేతదీపంబునం దనాపరోరులు నింటియవ్త్తిరహితులు నస్యేదులు సుగంభిశ్వేతాంగులు నగు పురుషులం గాంచె ననిన విని ధర్మపుత్రుం డవ్విశేషంబులు ముక్తలక్షణంబులై యుస్నయువి యప్పురుషుల తెఱం గెఱింగింపవే ? యని యడిగిన శంతనునందనుం డతని కిట్లనియె.

353

ప్రతిపదార్థం: అని; వేడినన్= అభ్యర్థించగా; భక్తపరాధీనుండైన= భక్తులకు పరవశుడైన; ఆ+మహానుభావుండు= ఆ మహాత్ముడు; ఆ+దేసంయమితోన్= ఆ దేవర్షి నారదుడితో; పరమ+ఏకాంతివి= మిక్కిలి ఏకాగ్రచిత్తుడవు; అగుము= కమ్ము; నీకున్= నీకు; అణ్ణి= అటువంటి; పెంపున్= శక్తి (మహాత్మును); సంపాదించెదన్= కలిగిస్తాను; పొమ్ము= వెళ్లుము; అని; అతి+ఆదరంబున్న్= మిక్కిలి ఆదరంతో; వీడుకొలిపినన్= సాగనంపగా; ప్రీతుండు+ఐ= సంతుష్టుడై; నియత్+వీధిన్= ఆకాశమార్గంలో; చని= ప్రయాణించి; ఆ+ముని= ఆ నారదుడు; కనకనగంబునందున్= మేరుపర్యతంమీద; నియత+ఆత్ముండు+అయి= నియమబుద్ధుడై; ఉండి= (తపోదీక్షతో) ఉండి; దుగ్ధ+అర్ధవంబు+ఉత్తరంబు+చేరువన్= క్షీరసముద్రం యొక్క ఉత్తరతీరంలో; ఉన్న; శ్వేతదీపంబునందున్= శ్వేతదీపంలో; అనాహారులున్= ఆహారం తీసికొననివారూ; ఇంద్రియవ్యత్తి రహితులున్= ఇంద్రియవ్యాపారాలనన్నింటినీ విఫలించుకొన్నవారూ (జితేంద్రియులు); అస్వేదులున్= స్వేదం (చెమట) పట్టనివారూ; సుగంధి= పరిమళించే; శ్వేత+అంగులున్= తెల్లని శరీరాలు కలవారూ; అగు= అయినటువంటి; పురుషులున్= పురుషులను; కాంచెన్= (నారదుడు) దర్శించాడు; అనినన్= అని భీముడు చెప్పగా; విని= అలకించి; ధర్మపుత్రుండు= ధర్మరాజు; ఆ+విశేషంబులు= ఆ విశేషాలు; ముక్తలక్షణంబులు+ఐ= ముక్తి పొందినవారి చిహ్నాలై; ఉన్నయవి= ఉన్నాయి; ఆ+పురుషుల= ఆ పురుషులయొక్క; తెఱంగున్= పద్ధతి అంతా; ఎటింగింపవే?= తెలియజేయవా?; అని; అడిగినన్= అడిగితే; శంతనునందనుండు= భీముడు; అతనికిన్= ఆ ధర్మరాజుకు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని వేడగా నారాయణుడు నారదుడితో ఇట్లు అన్నాడు: ‘నీవు మిక్కిలి ఏకాగ్రచిత్తుడవు కమ్ము. నీకు కూడ అటువంటి మహాత్మును కలిగిస్తాను పొమ్ము’ అని ఆదరంతో వీడుకొల్పాడు. నారదుడు గగనమార్గంలో పయనించి మేరుపర్యతంమీద నియమనిష్టులతో, క్షీరసముద్రపు టుత్తరతీరంలో ఉన్న శ్వేతదీపంలో నిరాహారులై, జితేంద్రియులై, చెమట పట్టనివారై, పరిమళయుతమైన తెల్లని మేనులతో ఉన్న పురుషులను చూచాడు.’ అని భీముడునగా ‘ఆ లక్ష్మాలు ముక్తులైన పురుషుల చిహ్నాలై ఉన్నాయి. ఆ పురుషులపద్ధతి నాకు తెలియజేప్పు’ మని అడిగాడు. భీముడు ఈ విధంగా చెప్పాడు.

క. ‘వారల కథ మా తండ్రికి , గారవమున బుధులు సెప్పుగా నే వింటిం

గారవముఖ్య! విశిష్టో ! చారుఁడు శృంగా డొక్కు దుపరిచరవసు వసంగన్.

354

ప్రతిపదార్థం: కౌరవముఖ్య!= ధర్మరాజా!; వారలకథ= ఆ పురుషుల వృత్తాంతం; మా తండ్రికిన్= మా నాస్నగారికి; గారవమున్= గౌరవంతో (ప్రేమతో); బుధులు= దేవతలు లేదా పండితులు; చెప్పుగాన్= చెప్పుతుండగా; ఏన్= నేను; వింటిన్= విన్నాను; విశిష్ట+ఆచారుడు= విశిష్టమైన ఆచారాలు కలిగినవాడైన; నృపుఁడు= రాజు; ఒక్కఁడు= ఒకాన్నాకడు; ఉపరిచరవసువు= ఉపరిచరవసువు; అనఁగన్= అనే వేరుతో.

తాత్పర్యం: ‘ధర్మరాజా! సుగంధిశ్వేతాంగులైన ఆ పురుషుల వృత్తాంతం ఒకప్పుడు బుధులు మా తండ్రిగారికి చెప్పుతుంటే నేను విన్నాను. అది నీకు చెప్పుతాను. ఉపరిచరవసువు అనే వేరుతో ఒక రాజు ఉండేవాడు. ఆయన ఆచారపరాయణుడు.

ఆ. కలిగే దొళ్లి భూమి గలయంతయును నేలు ; సత్యమును దమంబు శమము విష్ణు భక్తియును నయంబు బలిమియుఁ గ్రతుకుతూ , హాలము బ్రాహ్మణ ప్రియంబుఁ గలడు. 355

ప్రతిపదార్థం: లోల్లి= పూర్వకాలంలో; కలిగే= (ఉపరిచరవసువు అనే రాజు) ఉన్నాడు; భూమి+కల+అంతయునున్= మొత్తం ఉన్న భూమిని అంతటినీ (భూగోళం మొత్తాన్ని); ఏలున్= పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు; సత్యమునున్= సత్యవాక్య పరిపాలనమూ; దమంబున్= జాప్యోంద్రియ నిగ్రహమూ; శమము= అంతరింద్రియ నిగ్రహమూ; విష్ణుభక్తియునున్= విష్ణుమూర్తి పట్ల భక్తి; నయంబు+బలిమియున్= మైత్రీక బలమూ (రాజునీతివలన కలిగే బలం. లేదా నయంబున్= రాజునీతి; బలిమియున్= పైన్యబలమూ - స్వియబలమూ); క్రతు= యజ్ఞాలపట్ల; కుతూహలమున్= చేయాలనే ఉత్సాహమూ; బ్రాహ్మణా= బ్రాహ్మణులపట్ల; ప్రియంబున్= ఇష్టమూ; కలడు= కలిగినవాడు అతడు.

తాత్పర్యం: ఆ ఉపరిచరవసువు మొత్తం భూగోళాన్ని పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. అతడు సత్యసంధుడు, ఇంద్రియ నిగ్రహం కలవాడు, విష్ణుభక్తుడు, రాజునీతికుశలుడు. అదే అతడికి బలం. యజ్ఞయాగాదులు చేయటమంటే ఆయనకు ఎంతో సంబరం. బ్రాహ్మణులపట్ల చాలా ప్రేమగా ఉండేవాడు.

వ. అమ్మహాత్ముండు. 356

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మహాత్ముండు= మహానుభావుడైన ఆ ఉపరిచరవసువు.

తాత్పర్యం: మహానుభావుడైన ఆ ఉపరిచరవసువు.

చ. అలఘు తపంబుగోల వసుధాధిపతిత్వము డిగ్గద్రావి కా నలఁ జరియించుచుండ సురనాయకుఁ దాతని పాలికేగే 'నె చ్ఛేవయి నా కడం దగ వసింపుము వచ్చుచుఁ బోపుచున్న మే విలయును నేలు బిష్టతయు నిచ్ఛితి మెచ్చితి నీదు నిష్టకున్. 357

ప్రతిపదార్థం: అలఘు తపంబున్= మహాతపస్సును; కోరి= చేయగోరి (ఆ వసురాజు); వసుధా+అధిపతిత్వము= రాజ్యధికారాన్ని; డిగ్గద్రావి= పరిత్యజించి; కానలన్= అడవుల్లో; చరియించుచుండన్= సంచరిస్తుండగా; సురనాయకుఁడు= దేవేంద్రుడు; ఆతనిపాలికిన్= ఆ వసురాజుదగ్గరకు; ఏగి= వెళ్లి; నెచ్చేలివి+అయి= మంచి మిత్రుడవై; నాడడన్= నా దగ్గర; తగన్= తగినట్లు; వసింపుము= ఉండుము; వచ్చుచున్+బోపుచున్నన్= (లేదంటే) మా నగరానికి వస్తూ పోతూ ఉంటే; మేలు= మంచిది; ఇలయునున్= భూమినికూడా; ఏలు(ము)= పరిపాలించుము; దివ్యతయున్= దివ్యత్వాన్ని కూడా; ఇచ్చితిన్= నీకు ఇచ్చాను; నీదు నిష్టకున్= నీ తపోదీక్షకు; మెచ్చితిన్= మెచ్చాను.

తాత్పర్యం: ఆ వసురాజు మహాతపస్సును చేయ్యాలని నిశ్చయించుకొని రాజ్యభారాన్ని వదలి అరణ్యాలలోనికి వెళ్లిపోయాడు. ఒక రోజున దేవేంద్రుడు అతడి దగ్గరకు వచ్చాడు. 'వసురాజు! నాతో స్నేహం చేయుము. నాతో ఉండుము. మా నగరానికి (అమరావతికి) వస్తూ పోతూ ఉండుము. ఈ భూమినికూడా పరిపాలించుము. నీకు దివ్యత్వాన్ని ఇస్తున్నాను. నీ తపోనిష్టకు మెచ్చుకొంటున్నాను.

తే. దేవభావంబునకుఁ దగ టీనినెక్కి, తిరుగు మెల్లెడ' నని రత్నధీపమైన యొక విమానంబు సంప్రీతి నీసంగె నతడు, నతని మాటకు మిగులక యట్ల చేసే. 358

ప్రతిపదార్థం: దేవభావంబునకున్ = దివ్యత్వానికి; తగన్ = తగినట్లుగా; దీనిన్ = ఈ విమానాన్ని; ఎక్కి = అధిరోహించి; ఎల్ల + ఎడన్ = అంతటా (సకలలోకాలూ); తిరుగుము = విపారించుము; అని; రత్న = రత్నాలతో; దీపమైన = ప్రకాశించే; ఒక+విమానంబున్ = ఒక విమానాన్ని; సంప్రేతిన్ = ప్రేమతో; ఒనగెన్ = బహుకరించాడు; అతడున్ = ఆ వసురాజుకూడా; అతని మాటకున్ = ఆ ఇంద్రుడి మాటకు; మిగులక = జవదాటకుండా; అట్లు+ల = అలాగే; చేసెన్ = చేశాడు.

తాత్పర్యం: దివ్యత్వానికి అనుపుగా ఇదిగో - ఈ విమానాన్ని స్వీకరించి దీనిమీద సకలలోకాలకూ రాకపోకలు చేయుము.' అంటూ ఇంద్రుడు రత్నాలచితమైన ఒక విమానం వసురాజుకు బహుకరించాడు ఇంద్రుడిమాట కాదనలేక వసురాజు అట్లాగే నని స్వీకరించాడు.

వ. దానంజేసేవసునామధేయుండైన యతండుపలిచరుడుడనంబరఁగెనబియునుంగాక వేణోక్కటియవ్విభుని విశేషంబు వినుము - కల్యాణియందు మరీచి యత్తి అంగీరసుండు పులహసండు పులస్త్యండు క్రతువు వసిష్టుండనియెడు మహామునులు చిత్రశిఖిండినామధేయులు స్వాయంభువుండను మనువుం దారు ననేకవర్షంబులు విష్ణు నుద్దేశించి తపంబు సేసిన నుద్దేవుం డద్యశ్యరూపంబున వారల కట్టెదుర నిల్చి వారితో 'మీరు ధర్మశాస్త్రకరణ ప్రవసులరై నన్నాత్మయించితిలి. భారతి మీయందు నిలువ నియోగించితి. మీచేతం బ్రహ్మితంబై సకల జగంబులకు హితంబును మర్యాదాప్రవర్తకంబును నై శాస్త్రంబు వెలుంగు నంగిరసువలన బృహస్పతి యను నొక్క మహామతి జన్మించు వానియం దాసందర్భంబు ప్రతిష్ఠించునబి' యని యానతిచ్ఛి వెండియు.

359

ప్రతిపదార్థం: దానన్+చేసి= అట్లా విమానం ఎక్కి తిరగటంచేత; వసునామధేయుండైన= వసువు అనే పేరుగలిగిన; అతండు= ఆ రాజు; ఉపరిచరుడు+అనన్+పరాగెన్= ఉపరిచరుడు అనే ప్రభూతిని పౌందాడు; అదియున్+కాక= అదీకాక; ఆ+విభుని= ఆ వసురాజుగారి; వేణోక్కటి+విశేషంబు= మరొక విశేషం; వినుము; కల్యా+అదియందున్= ఈ కల్యానికి ఆదిలో, మరీచి - అత్రి - అంగిరసుండు, పులహసండు, పులస్త్యండు, క్రతువు, వసిష్టుండు; అనియెడు= అనేటువంటి; మహామునులున్= మహార్షులూ; చిత్ర - శిఖిండి నామధేయులున్= చిత్రుడు, శిఖిండి అనేవారూ; స్వాయంభువుండు+అను= స్వాయంభువుడు అనే; మనువున్= మనువూ; తారున్= తామంతా; అనేకవర్షంబులు= అనేక సంవత్సరాలపాటు; విష్ణున్+ఉద్దేశించి= విష్ణుమూర్తిని మనస్సులో పెట్టుకొని; తపంబు+చేసినన్= తపస్సు చేస్తే; ఆ+దేవుండు= ఆ విష్ణు భగవానుడు; అద్యశ్యరూపంబునన్= అద్యశ్యరూపంలో; వారల= వారియొక్క; కట్టెదురన్= ఎట్లువదుట; నిల్చి= నిలబడి; వారితోన్= వారందరితోనూ; మీరు= మీరంతా; ధర్మశాస్త్ర కరణ= ధర్మశాస్త్రాలను రచించటంలో; ప్రవసులరు+ఫ= తత్పరులై; నన్నున్= నన్ను; ఆశ్రయించితిరి= ఆశ్రయించారు; భారతిన్= సరస్వతిని; మీయందున్= మీలో; నిలువన్= నివసించటానికి; నియోగించితిన్= ఆజ్ఞాపించాను; మీచేతన్= మీచేత; బ్రహ్మితంబై= రచింపబడి; సకలజగంబులకున్= సమస్తలోకాలకూ; హితంబునున్= మేలునూ; మర్యాదాప్రవర్తకంబునున్+ఫ= కట్టుబాటుల అమలునూ చేసేదై; శాస్త్రంబు= ధర్మశాస్త్రం; వెలుంగున్= ప్రకాశిస్తుంది; అంగిరసువలనన్= అంగిరసుడికి; బృహస్పతి+అను= బృహస్పతి అనేటువంటి; ఒక్క= ఒకానోక; మహామతి= మహాధీశాలి; జన్మించున్= ప్రభవిస్తాడు; వానియందున్= ఆ బృహస్పతిలో; ఆ+సందర్భంబు= ఆ శాస్త్రగ్రంథం; ప్రతిష్ఠించునది= నెలకొల్పండి (బృహస్పతికి బోధించి, ఆ శాస్త్రానికి అతడిని వారసుడిని చేయండి); అని; అనతి+ఇచ్చి= ఆజ్ఞాపించి; వెండియున్= తిరిగి ఇట్లా.

తాత్పర్యం: వసువు అనే పేరుగల ఆ రాజు అట్లా విమానం ఎక్కి తిరగటంచేత ఉపరిచరుడు అనే ప్రభూతిని పౌందాడు. మరొకవిశేషం వినుము. కల్యాదిలో మరీచి మొదలైన మునులూ, చిత్రుడు, శిఖిండి, స్వాయంభువుడు (మనువు), అనేక సంవత్సరాలు విష్ణువును గూర్చి తపస్సు చేశారు. ఆ దేవుడు వారికి అద్యశ్యరూపంలో వారి ఎదుట నిలిచి 'మీరంతా ధర్మశాస్త్రాలు రచించటంలో ఆసక్తులై నన్ను ఆశ్రయించారు. సరస్వతిని మీలో నిలవాలని

ఆజ్ఞాపించాను. మీ వలన ధర్మశాస్త్రం సమస్త లోకాలకూ మేలును, మర్యాదలను కలిగించేటట్లు వెలుగొందుతుంది. అంగిరసుడికి బృహస్పతి పేర ఒక మేధావి జన్మిస్తాడు. అతడి ద్వారా శాస్త్ర గ్రంథాన్ని నెలకొల్పండి' అని ఆజ్ఞాపించి మరల ఇట్లా అన్నాడు:

తే. ‘ఉపరిచరవసు వను నొక్క స్వపతి వుట్లు, నాతఁ డర్ష్యు దా శాస్త్రంబు నభిగమింప నా బృహస్పతి సెప్పంగ నభిగమించి, తత్సమాచార నాయకత్వము వహించు.

360

ప్రతిపదార్థం: ఉపరిచరవసువు= ఉపరిచరవసువు; అను= అనేటటువంటి; ఒక్క స్వపతి= ఒక రాజు; పుట్టున్= జన్మిస్తాడు; అతడు= ఆయన; ఆ శాస్త్రంబున్= ఆ ధర్మశాస్త్రాన్ని; అధిగమింపన్= పాందటానికి (నేర్చుకోవటానికి); అర్పణ= యోగ్యాడు; ఆ బృహస్పతి= అంగిరసుడి కుమారుడై పుట్టబోయే ఆ బృహస్పతి; చెప్పంగన్= నేర్చగా; అధిగమించి= నేర్చుకొని; తద్దంసమ= ఆ శాస్త్రంతో సమానమైన; ఆచార= ఆచరించటానికి నాయకత్వమున్= నేతృత్వాన్ని; వహించున్= వహిస్తాడు.

తాత్పర్యం: ‘మహర్షులారా! ఉపరిచరవసువు అనే ఒక మహారాజు జన్మిస్తాడు. అతడు మీరు రచించబోయే ధర్మశాస్త్రాన్ని అధ్యయనం చెయ్యటానికి యోగ్యాడు. బృహస్పతి నేర్చగా అతడు నేర్చుకొని శాస్త్రప్రకారం ఆచరిస్తా యజ్ఞయాగాది ఆచారాలకు నాయకుడు ఔతాడు.

వ. ‘అమ్మహితాత్మండు మధ్యక్తుండు మీకు సంభావనీయం’ డని పలికి చనియే నత్తెఱంగునన యా పెంపు నొంబినయట్టి యవ్వమువు హాయమేధంబునకుం బ్రహ్మలించిన నమ్మలీచ్యాదులగు సప్తసంఖ్యలును మఱియునుండత్తములగు మహానుభావులును బుత్స్తిక్షరణంబులాచలంచిలి, బృహస్పతియుపర్ధనంబు నడపు, బ్రజాపతిపుత్రు లగు నేకతుండును ద్వితుండును నను మునిసత్తములు సదస్యులై లట్లు సెల్లు నయ్యధ్వరంబునందు.

361

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మహిత+ఆత్మండు= మహానుభావుడైన ఆ వసురాజు; మత్త+భక్తుండు= నా భక్తుడు; మీకున్= మీ కందరికి; సంభావనీయండు= గౌరవింపదగినవాడు; అని; పలికి= చెప్పి; చనియెన్= విష్ణుమార్తి వెళ్ళిపోయాడు; ఆ+తెఱంగునన్+అ= అదే విధంగా; ఆ+పెంపున్= ఆ అభివృద్ధిని; బందినయట్టి= పాందినటువంటి; ఆ+వసువు= ఆ వసుమహారాజు; హాయమేధంబునకున్= అశ్వమేధయజ్ఞం చేయటానికి; ప్రవర్తించినన్= పూనుకొంటే; ఆ+మరీచి+అదులు+అగు= మరీచిప్రభుతులైన ఆ; సప్తసంఖ్యలునున్= ఏడుగురూ; మఱియునున్= ఇంకా; తద్దంసములు+అగు= వారితో సమానులైన; మహానుభావులునున్= మహాత్ములూ; బుత్స్తిక్షరణంబులు= బుత్స్తిక్షరులు చేసే పనులు (యజ్ఞికత్వాలను); ఆచరించిరి= చేశారు; బృహస్పతి= ఆంగిరసుడు; ఉపర్ధనంబున్= పెత్తనాన్ని; నడపేన్= నడిపాడు; ప్రజాపతిపుత్రులు+అగు= బ్రహ్మదేవుడి కుమారులైన; ఏకతుండున్= ఏకతుడూ; ద్వితుండున్= ద్వితుడూ; త్రితుండున్= త్రితుడూ; అను= అనే; మునిసత్తములు= మునిశ్రేష్ఠులు; సదస్యులు+ఐరి= సభ్యులయ్యారు; ఇట్లు; చెల్లు= నడుస్తున్న; ఆ+అధ్వరంబునందున్= ఆ యజ్ఞంలో.

తాత్పర్యం: మహానుభావుడైన ఆ వసురాజు నా భక్తుడు, గౌరవింపదగినవాడు' అని చెప్పి విష్ణువు వెళ్ళిపోయాడు. వసుమహారాజు అభివృద్ధి పాంది అశ్వమేధయాగం చేశాడు. అందులో మరీచి మొదలైన సప్తర్షులు, మరికొందరు బుత్స్తిక్షరులుగా పాలోన్నారు. బృహస్పతి దర్శకత్వం వహించాడు. బ్రహ్మ పుత్రులైన ఏకతుడూ, ద్వితుడూ, త్రితుడూ సదస్యులయ్యారు. అట్లా నడుస్తున్న ఆ యజ్ఞంలో.

తే. అన్నదేంద్రుం డహింసుకుం డగుటఁ జేసి, పశు విశసనంబు లేకుండఁ బరమనిష్ట నాతఁ డారణ్యకోట్టిత మైన వాక్య, సంచయము విష్ణుగుతీచి పలించే నభిప!

362

ప్రతిపదార్థం: అధిప= ధర్మరాజా; ఆ+నరీంద్రుండు= ఆ వసుమహారాజు; అహింసకుండు= ప్రాణహింసకు వ్యతిరేకి; అగుటన్+చేసి= కావటంచేత; పశవిశనవంబు= యజ్ఞంలో పశువును బలి ఇవ్వటం అనేది; లేకుండన్= లేకుండా దాని బదులు; పరమనిష్టన్= అత్యంతనిష్టతో; అతడు= యజమానుడైన ఆ వసురాజు; ఆరణ్యక+ఉధీతము+పన= ఆరణ్యకాలు అనే వేదభాగాలలో చెప్పబడిన; వాక్యసంచయమున్= మంత్రసమూహాన్ని; విష్ణుగుటిచి= విష్ణుమూర్తినుదేశించి; పరించెన్= జపించాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! ఆ వసుమహారాజు జీవహింసకు వ్యతిరేకి. అందుచేత అశ్వమేధంలో పశుసంహానికి అంగికరించలేదు. దానికి బదులుగా ఆరణ్యకాలలో చెప్పబడిన కొన్ని మంత్రాలను పరమనిష్టతో ఆ మహారాజు విష్ణుమూర్తి నుదేశించి పరించాడు.

K. కరుణావిధేయుఁ డగు నా , హాలి యతనికిఁ గానవచ్చు నట్టులుగాఁ జే చ్ఛేర వచ్చి హావిర్భాగా , హారణం బౌనలించి చనుడు నతికుపితుండై.

363

ప్రతిపదార్థం: కరుణా విధేయుఁడు+అగు= దయకు వశంవదుడైన; ఆ+హారి= ఆ విష్ణుమూర్తి; అతనికిన్= ఆ వసురాజుకు మాత్రమే; కానవచ్చునట్టులుగాన్= కనిపించేటట్టు; చెచ్చేరన్+వచ్చి= వేగమే వచ్చి; హావిర్భాగ+అహరణంబు+ఒనరించి= యజ్ఞ హావిర్భాగాన్ని (పురోడాశం) స్వీకరించి; చనుడున్= వెళ్ళిపోగా; అతికుపితుండై= మిక్కిలి కోపించి.

తాత్పర్యం: దయాపరుడైన విష్ణుమూర్తి సంతోషించి యజమానుడైన వసురాజుకు మాత్రమే కనిపించేటట్లు వచ్చి తనకు ఉద్దేశించిన హావిర్భాగాన్ని స్వీకరించి వెంటనే వెళ్ళిపోయాడు. ఆధ్వర్యం వహిస్తున్న బృహస్పతికి కోపం వచ్చి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

v. బిష్ణుభిష్ణుం డగు భిష్ణుండు గన్నీ రోలుక నన్నరపతితోఁ దనకై యెత్తిన పురోడాశభాగంబు విష్ణుం డెల్ల వేలుపులుంబోలె నాకు దర్శనగీఁచరుండై కొనక యద్యశ్యండై కొనియె నని యుగ్దించిన నయ్యవలిచరుండు భరితవినయుండై యతని ననునయించె. సదస్యులు సంబ్రమంబు లేక యన్నాకేశమంత్రితో నిట్లనిల.

364

ప్రతిపదార్థం: దివ్య= దివ్యమైన; ధిష్ణుండు= బుద్ధికలవాడు; అగు= అయిన; ధిష్ణుండు= బృహస్పతి; కన్నీరు+బలుకన్= శోకిస్తూ; ఆ+నరపతితోన్= ఆ వసుమహారాజుతో; విష్ణుండు= విష్ణుమూర్తి; తనకై= తనకొరకని; ఎత్తిన= మీదుగట్టిన; పురోడాశభాగంబున్= హావిర్భాగాన్ని; ఎల్ల+వేలుపులున్+పోలెన్= తక్కిన అందరు దేవతలవలె; నాకున్= నాకు; దర్శనగోఁచరుండై= కనబడుతూ; కొనక= స్వీకరించకుండా; అదృశ్యండై= అదృశ్యరూపంలో; కొనియెన్= స్వీకరించాడు(డా); అని; ఉగ్గడించినన్= పలికేసరికి; ఆ+ఉపరిచరుండు= ఆ ఉపరిచరవసుపు; భరితవినయుండై= నిండా (నిండిన) వినయంతో; అతనిన్= ఆ బృహస్పతిని; అనునయించెన్= ఉఁరడించాడు (బుజ్జించాడు); సదస్యులు= సదస్యులుగా వచ్చిన ప్రజాపతి పుత్రులు; సంబ్రమంబు లేక= కంగారుపడకుండా; ఆ+నాక+ఈశమంత్రితోన్= దేవేంద్రుడి మంత్రిమైన ఆ బృహస్పతితో; ఇట్లు; అనిరి= అన్నారు.

తాత్పర్యం: ధీమంతుడైన బృహస్పతి కన్నీరు కారుస్తూ వసుమహారాజుతో ఇట్లు అన్నాడు: ‘అందరు దేవతలవలె కాక విష్ణువు తన కిచ్చే హావిర్భాగాన్ని ప్రత్యక్షంగా కాక అదృశ్యండై స్వీకరించా’ డని చెప్పాడు. వసుమహారాజు బృహస్పతిని ఉఁరడించాడు. అప్పుడు ప్రజాపతి పుత్రులు బృహస్పతితో ఇట్లు అన్నారు:

ఏకతద్విత్తత్త్వితులు బృహస్పతికి విష్ణుదేవుమహిమ సెప్పుట (సం. 12-323-19)

- సీ. ‘అలుక మానుము హరికై సముద్యతమైన ; భాగంబు హరిగొన్నఁ బదరనేల? యతని దర్శింప శక్యమే నీకు మాకును? ; నజుని మానస పుత్రు లైన యేము హరిదర్శనముఁ గోల యథికతపం బాచ ; లించుచుండగ నశలీరవాణి దుగ్ధార్థవంబునందు విశాల రమణీయ ; మగు నొక్కటివి దెల్శాలియుందు
- తే. నచటి కరుగుఁ డనుచు సతి సితవర్షులు ; స్వేచ్ఛ లింగియప్రవృత్తి విముఖు లభిక సురభిదేహు లాహరి రహితులు ; హరిపరాత్మలైన నరులు గలరు.

365

ప్రతిపదార్థం: ఓ బృహస్పతి! అలుక= కోపం; మానుము= విడిచిపెట్టుము; హరికై= విష్ణుమూర్తికోసం; సముద్యతము+ఐన= మీదుగట్టిన; భాగంబున్= హవిర్భాగాన్ని; హరి= విష్ణుమూర్తి; కోన్నున్= స్వీకరిష్టే; పదరన్+ఎల= బాధ పడటం ఎందుకు?; అతనిన్= ఆ విష్ణుమూర్తిని; దర్శింపన్= చూడగలగటమనేది; నీకున్= నీకూ; మాకునున్= మాకూ; శక్యమే? = సాధ్యమా?; అజుని= బ్రహ్మాదేవునియొక్క; మానసపుత్రులు+ఐన= మనస్సు నుంచి జన్మించిన కుమారులమైన; ఏము= మేము ముగ్గురమూ; హరిదర్శనమున్= విష్ణుమూర్తి దర్శనాన్ని; కోరి; అధికతపంబు= గొప్ప తపస్సు; ఆచరించుచున్+ఉండగన్= చేస్తూండగా; అశరీరవాణి= ఆకాశవాణి; దుగ్ధ+అర్ధవంబునందున్= క్షీరసముద్రంలో; విశాల= విశాలమూ; రమణీయము= రమణీయమూ; అగు= అయిన; ఒక్క= ఒకానోక; దీవి= దీవిపం; తెలుపు+అరి+యుండున్= తెల్లగా ఉంటుంది; అచటికిన్= అక్కడికి; అరుగుఁడు= వెళ్ళండి; అచటన్= ఆ దీవిపంలో; అతిసితవర్షులు= మిక్కిలి తెల్లని రంగు కలవారూ; ఆస్వేధులు= చెమటపోయనివారూ; ఇందియప్రవృత్తి= ఇందియవ్యాపారాలపట్ట; విముఖులు= షైముఖ్యం కలవారూ; అధిక= బాగా; సురభి= పరిమళాలు విరజిమేమై; దేహులు= శరీరాలు కలవారూ; ఆహారరహితులు= ఆహారం ఏమీ తీసికొననివారూ; హరి+పర+ఆత్ములు= విష్ణుమూర్తి పట్ల సంలగ్నమైన ఆత్మలు కలవారూ; ఐన= అయినటువంటి; నరులు= పురుషులు; కలరు= ఉన్నారు.

తాత్పర్యం: ‘ఓ బృహస్పతి! ఎందుకయ్య అనవసరంగా అలుగుతావు? కోపం వదలుము. విష్ణుమూర్తికొరకని ఎత్తిన హవిరంశాన్ని విష్ణుమూర్తి తీసికొనివెళ్ళాడు. దానికి నీవు అలగటం ఎందుకు? నీవు బాధపడటం ఎందుకు? ఆయనను దర్శించటమనేది నీకూ మాకూ అవుతుంది! సాక్షాత్కార్బ్రహ్మమానసపుత్రులమైన మాకే సాధ్యం కాలేదు. విష్ణుమూర్తి దర్శనం కోరి మేము ముగ్గురమూ బ్రహ్మండమైన తపస్సు చేశాం. అప్పుడు అశరీరవాణి మాకు వినిపించేటట్లు ఇట్లు చెప్పింది. క్షీరసముద్ర మధ్యబాగంలో ఒక శేతదీపం ఉన్నది. అక్కడికి వెళ్ళండి. ఆ దీవిపంలో మిక్కిలి తెల్లని రంగువారూ, చెమట పట్టనివారూ, జితేంద్రియులూ, పరిమళాలు విరజిమేమై శరీరం కలవారూ, నిరాహారులూ, హరిభక్తి పరాయణులూ అయిన నరులు ఉంటారు.

- క. వారలకుఁ జూపు నిజతే, జీరూపము విష్ణు డపుడు సూడఁగనైనన్
మీరును జూతు రనినఁ బ్రియ , మాలిన చిత్తములతోడ నందఱము వెసన్.

366

ప్రతిపదార్థం: వారలకున్= ఆ నరులకు; విష్ణుడు= విష్ణుమూర్తి; నిజ= తనయొక్క; తేజన్+రూపమున్= కాంతిమయమైన రూపాన్ని; చూపున్= చూపిస్తూ ఉంటాడు (కాంతి స్వరూపుడుగా దర్శనం అనుగోపిస్తాడు); అపుడు= ఆ సమయంలో; చూడగన్+ఐన్= చూడగలిగితే (చూడటం తటస్థపడితే); మీరునున్= మీరుకూడా; చూతురు= చూద్దురుగాని; అనిన్= అని అశరీరవాణి చెప్పగా; ప్రియము+అరిన= ప్రీతినిండిన; చిత్తములతోడన్= హృదయాలతో; అందఱమున్= మేము ముగ్గురమూ; వెసన్= వెంటనే.

తాత్పర్యం: ఆ నరులకు విష్ణుమూర్తి తన తేజీరూపాన్ని చూపిస్తూ ఉంటాడు. అప్పుడు చూడగలిగితే మీరూ చూద్దురుగాని - అని ఆకాశవాణి చెప్పింది. ఆ మాటలకు మా హృదయాలు ఆనందపరవశాలు అయ్యాయి. ముగ్గురమూ వెంటనే బయలుదేరాము.

వ. శ్వేతద్వీపంబునకుం జని యశలీరవాణి సెప్పిన చందంబు మానవులం గంటి మట్టి దీప్తి విశేషంబు లే లోకంబుల నెజ్జుతులకు లేవు. వారలు మానసజప పరాయణలైయున్నవా రే మయ్యెడ నేకాంతిజనుల కింతనంత నున్నంత భాను సహాన్స ప్రభాభాసితంబగు నొక్కటివ్య తేజీరూపంబు వాలి యగ్గుబాగంబునం దీఁచిన వారు గూడుకొని భక్తిమయ ప్రణామంబులు సేయుచుం జేలి జయ పుండరీకాక్ష! జయ హృషికేశ! జయ విశ్వభావన! నమస్తే నమస్తే యును నెలుంగులు నింగిముట్టం గొల్పి రట్టియెడ.

367

ప్రతిపదార్థం: శ్వేతద్వీపంబునకున్ = ఆ శ్వేతద్వీపానికి; చని= వెళ్లి; అశరీరవాణి= ఆకాశబారతి; చెప్పిన+చందంబు+మానవులన్= చెప్పిన తీరులోనే ఉన్న నరులను; కంటిమి= చూశాము; అట్టి= అటువంటి; దీప్తివిశేషంబులు= విశిష్టమైన శరీరకాంతులు (రూపప్రకాశం); ఏ లోకంబులన్= ఏ లోకాలలోనూ; ఏ+జాతులకున్= ఏ జాతులవారికి; లేవు= ఉండవు; వారలు= ఆ శ్వేతశరీరాలు; మానస+జప+పరాయణులు+ఒ= మనస్సులో ధ్యానతత్పరులై; ఉన్నవారు= ఉన్నారు; ఏము= మేము; అయ్యెడన్= అక్కడ; ఏకాంతిజనులకున్= ఏకాగ్రవిత్తులైన ఆ విష్ణుభక్తులకు; ఇంతన్+అంతన్= చేరువలో (ఇంతా అంతా దూరాలలో); ఉన్నంతన్= నిలువగా; భానుపూర్ప= వేయమంది సూర్యబింబాల; ప్రభా= వెలుగులతో; భాసితంబు+అగు= ప్రకాశించే; ఒక్క= ఒకానోక; దివ్యతేజీరూపంబు= దివ్యమైన కాంతిమయ స్వరూపం; వారి= ఆ శ్వేతవర్ణుల; అగ్రభాగంబునన్= ఎట్టయొదుట; తోచినన్= ప్రత్యక్షమయ్యేసరికి; వారు= ఆ నరులందరూ; కూడుకొని= సామూహికంగా; భక్తిమయ= భక్తితో నిండిన; ప్రణామంబులు= నమస్కారాలు; చేయుచున్= చేస్తూ; చేరి= సమిపించి; పుండరీకాక్ష!= తెల్లుతామరల వంటి కన్నలుకలవాడా!; జయ= నీకు జయము; హృషికేశ!= ఓ విష్ణు!; జయ= జయము; విశ్వభావన!= విశ్వరూపా!; జయ= నీకు జయము నమః+తే= నీకు నమస్కారము; నమః+తే= నీకు నమస్కారము; అను= అనే; ఎలుంగులు= కంఠధ్వనులు; నింగి+ముట్టన్+కొల్పిరి= ఆకాశం అంటేటట్లు చేశారు (మిన్న ముట్టేలా బిగ్గరగా జయజయ ధ్వనాలు చేశారు); అట్టి+ఎడన్= ఆ సమయంలో.

తాత్పర్యం: ఆ శ్వేతద్వీపానికి వెళ్లి, ఆకాశవాణి చెప్పినట్లుగా ఉన్న మానవులను చూచాం. అటువంటి విశిష్టమైన శరీరరూపాలు ఏ లోకాలలోనూ ఏ జాతులవారికి ఉండవు. ఆ శ్వేతశరీరులు మనస్సులో ధ్యానతత్పరులై ఉన్నారు. మేము అక్కడ ఏకాగ్రమైన మనస్సుతో ఆ విష్ణుభక్తుల చెంత నిలువగా వేయమంది సూర్యబింబాల వెలుగులతో ప్రకాశించే ఒకానోక దివ్యమైన కాంతిమయ స్వరూపం ఆ శ్వేతవర్ణుల ఎట్టయొదుట ప్రత్యక్షమయ్యేసరికి ఆ నరులందరూ సామూహికంగా భక్తితో నిండిన నమస్కారాలు చేసి ‘తెల్లుతామరలవంటి కన్నలుకలవాడా! నీకు జయము! హో విష్ణు! నీకు జయము. విశ్వరూపా! నీకు జయము జయము.’ అంటూ మిన్నముట్టేటట్లు జయజయధ్వనాలు చేశారు. ఆ సమయంలో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

విశేషం: హృషికము= ఇందియము. హృషిక+ఈశుడు= ఇందియాలను స్వాధీనపరచుకొన్నవాడు - విష్ణువని అర్థం.

క. మా నయనంబులు దత్తే! జీవిహతము లగుడుఁ దెలియఁ జాడ నశక్కం

బైసం జీడ్వ్యది యుండంఁ, గా నొక భూతంబు వలిక గగసతలమునన్.

368

ప్రతిపదార్థం: మా నయనంబులు= మా కన్నలు; తత్త్వ+తేజీనిహతములు= ఆ కాంతిచేత చూడలేనివి; అగుడున్= కావటంచేత; తెలియన్= స్వస్తంగా; చూడన్= చూడటానికి; అశక్యంబు+పనన్= సాధ్యం కాకపోగా; చేడ్పడి+ఉండన్= నివ్వేరపాటుచెంది ఉండగా; ఒక భూతంబు= ఒక మహాశక్మి; గగనతలమునన్= ఆకాశబాగాన; పలికెన్= మాట్లాడింది.

తాత్పర్యం: ఆ కాంతిచేత మా కన్నలు చూడలేకపోవటంతో ఆ దివ్యరూపాన్ని స్పష్టంగా తెలిసికొనటం సాధ్యంకాక మేమందరం నివ్యోరపాటుచెంది ఉండగా ఒక భూతం ఆకాశపుటంచున ఈ విధంగా పలికింది.

క. ఈ దేవునిఁ గన్నట్టుల , కాదే? యిప్పురుషవరులఁ గాంచుట మీకున్

ఫేదంబు వలదు నియమ త , పోదానము లితనిఁ జాపఁ బూటువడియేనే?

369

ప్రతిపదార్థం: ఈ+పురుషవరుల్న= నరులలో శ్రేష్ఠులైన ఈ శ్వేతశరీరులను; కాంచుట= చూడటం అనేది; ఈ దేవునిన్= ఈ విష్ణుమూర్తిని; కన్న+అట్టుల+కాదే?= చూసినట్టుకాదా?; మీకున్= మీకు; ఫేదంబు= దిగులు; వలదు= వద్దు (దిగులుపడకండి); నియమ= మీరు ఆచరించిన నియమాలూ; తపు= తపస్సులూ; దానములు= దానాలూ; ఇతనిన్+చూపన్= ఈ దేవుడిని దర్శింపజేయటానికి; పూటు+పడియేనే= పూచీపడ్డాయా?

తాత్పర్యం: బ్రహ్మమానసపుత్రులారా! విష్ణుమూర్తిని దర్శించలేకపోయామే అని ఫేదపడకండి. ఈ శ్వేతశరీరులైన దివ్యపురుషులను దర్శించారు. చాలు. సంతృప్తి పడండి. విష్ణుమూర్తిని దర్శించినట్టే. ఇంతకాలమూ మీరు ఆచరించిన నియమనిష్టులూ, తపస్సులూ, దానాలూ ఇంట్లీ విష్ణుమూర్తి దర్శనం మీకు ఇప్పించటానికి ఏమయినా పూచీపడ్డాయా? (మీ తపస్సులు ఇంకా చాలవు సుమా! అని భావం).

క. ఏకాంతిక భక్తిరతి న , నేకములగు వత్సరముల కివ్యిష్టుని నా

లోకింపంగా దొరకానుఁ , గా కిటు వేగపడ మీకుఁ గానగ వశమే?

370

ప్రతిపదార్థం: ఏకాంతిక= తదేకమైన; భక్తి రతిన్= భక్తినిరతితో (దీక్షతో); అనేకములు+అగు+వత్సరములకున్= అనేక సంవత్సరాలకు; ఈ+విష్ణునిన్= ఈ విష్ణుమూర్తిని; ఆలోకింపంగాన్= చూడటానికి; దొరకానున్+కాక= అవకాశం లభిస్తుందే తప్ప; ఇటు= ఇట్లా; వేగపడన్= తొందరపడితే; మీకున్= మీకు; కానగన్+వశమే?= దర్శించటం సాధ్యమా?

తాత్పర్యం: తదేకభక్తితో, దీక్షతో అనేక సంవత్సరాలు తపస్సు చేస్తే, అప్పటికి ఈ విష్ణుమూర్తి దర్శనం లభిస్తుంది. అంతే కాని ఇట్లా తొందరపడితే దొరుకుతుందా? అది అంత తేలిక విషయం కాదు.

క. అని పలికిన విని క్రమ్మణఁ , జనుదెంచితి మేము విష్ణు చందం జిబి నీ

కనఫూ! యిలుగం బనిలే , దనుానములు గాగ నడపు మధ్యరవిధులన్.'

371

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ!= ఓ పవిత్రుడా!; అని; పలికినన్= (ఆకాశవాణి) పలికితే; విని; ఏము= మేము ముగ్గురమూ; క్రమ్మణ్ణన్= తిరిగి; చనుదెంచితిమి= వచ్చేశాం; విష్ణు+చందంబు= విష్ణుమూర్తియొక్క పద్ధతి; ఇది; నీకున్= నీకు; అలుగన్+పనిలేదు= అలగవలసిన అవసరంలేదు; అధ్వరవిధులన్= ఈ యజ్ఞకర్తవ్యాలను; అనానములు+కాగన్= ఏ లోటూ లేనివిగా; నడపు(ము)= జరిపించుము.

తాత్పర్యం: ఆకాశవాణి ఇట్లా చెప్పేసరికి మేము ముగ్గురం మళ్ళీ తిరిగి వచ్చాం. విష్ణుమూర్తులవారి పద్ధతి అది. అట్లా ఉంటుంది. అందుచేత ఓ బృహస్పతీ! కనిపించకుండా వెళ్ళిపోయాడే విష్ణుమూర్తి - అని నీవు అలగవలసిన పనిలేదు. ఈ అణ్ణమేధయజ్ఞంలో ఇంకా మిగిలిపోయిన విధుల నన్నింటినీ ఏ లోటూ రాకుండా శ్రద్ధగానడిపించుము.'

వ. అనియిట్లీకతబ్దితత్త్విత్తులు సెప్పినంబ్రాంతుండ్రై పురుషుాతపురోహితుండ్రయ్యగంబుసుప్రయోగంబుగాఁ జెల్లించే నాభూవల్లభుండట్లుపుణ్యపరుండగుచుంబుజాపరిపాలనం బీనలించే నట్టియేడ నాకలోకంబునన సురమునిగోప్పి యందు సుర లధ్వరంబుల నజంబుల విశేసింపవలయు నని పలికిల మును లజంబు లన్నంతన

యెల్లయుగంబులను ఛాగంబులగా గిసరాదు. కృతయుగ విషయంబుగా వేదంబు లజంబు లోషధులని చెప్పింగాన యని లట్లు వివాదంబైన సమయంబున నలవోక నుపరిచరవసు వయ్యెడకుం జనిన నా రెండు దెఱంగులవారును జయాపజయంబులకు నతనిమాట పాటిగా సూచి యడిగిన నాతండు. **372**

ప్రతిపదార్థం: అని; ఇట్లు= ఈ విధంగా; ఏకత, ద్విత, త్రితులు= ఏకతుడూ, ద్వితుడూ, త్రితుడూ అనే ముగ్గురూ; చెప్పినవ్= చేపేసరికి; ప్రశాంతుండై= కోపం తగ్గి ప్రశాంతి పొందినవాడై; పురుషుల పురోహితుండు= దేవేంద్రుడి పురోహితుడైన బృహస్పతి; ఆ+యాగంబున్= వసురాజు చేస్తున్న ఆ అశ్వమేఘ యజ్ఞాన్ని; సుప్రయోగంబుగాన్= బాగా చేయబడినదానిగా; చెల్లించెన్= పూర్తిచేయించాడు; ఆ+భూవల్లభుండు= ఆ వసుమహారాజు; అట్లు; పుణ్యపరుండు+అగుచున్= పుణ్యతత్పరుడు అపుతూ; ప్రజాపరిపాలనంబు= లోకపరిపాలన; ఒనరించెన్= చేశాడు; అట్టియెడన్= అట్లా ఉండగా ఒకనాడు; నాకలోకంబునవ్+లా= దేవలోకంలోనే; సురమునిగోష్టియందున్= దేవతలూ, మునులూ జరుపుతున్న ఒక చర్చలో; సురలు= దేవతలు; అధ్వరంబులన్= యజ్ఞాలలో; అజంబులన్= మేకలను (గౌరైలు); విశసింపన్+వలయున్= బలి ఇవ్వాలి; అని; పలికిరి= అన్నారు; మునులు= మునులేమో; అజంబులు+అన్నంతన= అజములు అనగానే; ఎల్లయుగంబులను= అన్ని యుగాలలోనూ; ఛాగంబులన్+కాన్+కొనరాదు= మేకలు అనే తీసుకోవటానికి వీలులేదు; వేదంబులు= వేదాలు; కృతయుగ విషయంబుగాన్= కృతయుగంలో మాటగా; అజంబులు+భిషధులు= అజములంటే ఓషధీలతలూ; అని; చెప్పెన్= చెప్పింది; కాన్= కాబట్టి అజములు అంటే అన్ని యుగాల లోనూ ఛాగాలు కాదు యుగయుగానికి దీని అర్థం మారిపోతూ ఉంటుంది కాబట్టి; అనిరి= అన్నారు; ఇట్లు; వివాదంబు+ఖనం+సమయంబునవ్= వాదం నడుస్తున్న తరుణాలో; అలవోక+పోలెన్= యథాలాపంగా అన్నట్లు; ఉపరిచరవసువు; అయ్యెడకున్= వివాదం జరుగుతున్న ఆ చోటికి; చనినవ్= (తన విమానమీద) వెళ్ళేసరికి; ఆ+రెండు తెఱంగులవారునవ్= ఆరెండు పద్ధతులవారూ; జయ+అపజయయంబులకున్= గెలుపూ ఓటములకు; అతనిమాట= వసురాజుగారి వాక్యా; పాటిగాన్+ఉఁడి= ఆధారంగా భావించి (తుదినిర్ణయంగా ఒప్పుకొని); అడిగినవ్= అడిగితే; ఆతండు= ఆ వసురాజు.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా ఏకతుడూ, ద్వితుడూ, త్రితుడూ అనే ముగ్గురూ చేపేసరికి కోపం తగ్గి ప్రశాంతుడై బృహస్పతి వసుమహారాజుయొక్క యజ్ఞాన్ని పూర్తిచేయించాడు. ఆ వసుమహారాజు పుణ్యతత్పరుడై లోకపరిపాలన చేశాడు. అట్లా ఉండగా ఒకనాడు దేవలోకంలోనే దేవతలూ, మునులూ జరుపుతున్న ఒక చర్చలో దేవతలు యజ్ఞాలలో మేకలను బలిఇవ్వాలి అన్నారు. మునులేమో ‘అజములు అనగానే అన్ని యుగాలలోనూ మేకలు అనే అర్థాన్ని తీసికొనటానికి వీలులేదు. కృతయుగంలో అజములంటే ఓషధులనే అర్థం గ్రహించాలి’ అని అన్నారు. యథాలాపంగా అక్కడకు వెళ్ళిన ఉపరిచరవసువును చూచి, తుదినిర్ణయాన్ని ఉభయపక్షాలవారూ అతడికి వదలివేశారు. దానికి అతడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్నయం).

క. ఛాగము విశసనయోగ్యము, యాగంబుల సెల్ల యుగములందు ననియేం

దా గీర్వాణుల పక్షం, బై గెలు పది యపుడు వాల కగుటకు నథిపా!

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= ధర్మరాజా!; తాన్= ఆ వసురాజు; గీర్వాణుల పక్షంబై= దేవతల పక్షంచేరి; అపుడు= అప్పటికి; గెలుపు+అది= జయమనేది; వారికిన్= దేవతలకు; అగుటకున్= కావటం కోసం; ఎల్లయుగములందున్= అన్ని యుగాలలోనూ; యాగంబులన్= యుగాలలో; ఛాగము+అ= మేకయే; విశసనయోగ్యము= బలి ఇయ్యదగినది; అనియెన్= అన్నాడు;

తాత్పర్యం: అప్పుడు ఆ వసురాజు అన్ని యుగాలలోనూ యజ్ఞాలలో బలి ఇయ్యదగినది మేక ఒక్కటే అని దేవతలను అప్పటికి గెలిపించటంకొరకు వారి పక్షం చేరి వారికి అనుకూలంగా తీర్పు చెప్పాడు.

- ఏ. అనిన విని వేదార్థాపలాపంబునకుం గోపంబు నొందిన మునుల శాపంబున నతండు భూవివరపతితుండై యుండ నమరు లేతెంచి యతని యంతరంగంబునకుం దెలివును నంగంబునకు డప్పి లేకునికియు నొంగి విష్ణుప్రసాదంబును బ్రత్యాపన్ముండ వగు దని యూఱడించి యలగి రస్తరపరుండును విష్ణుధ్యాన జపవరాయముం డగుచుండ నచిరకాలంబునకు విష్ణుండు విహాగపతిం బుత్తెంచి యెత్తించికొనిపోయి శలీరంబుతోడన బ్రహ్మలోకగతుం గావించి సంభావించిన నమ్మపోనుభావుండు పరమానందంబునొంది వెలిందె.

374

ప్రతిపదార్థం: అనిన్=వసురాజు అట్లా అనేసరికి; విని= మునులు విని; వేదార్థ+అపలాపంబునకున్= వేదార్థాన్ని అన్యధాకరించినందుకు; కోపంబున్+బందిన= కోపించిన; మునులు= మునులయ్యేక్కు; శాపంబున్= శాపంతో; అతండు= ఆ వసురాజు; భూవివర+పతితుండు+బాండిన్= భూమిరంధ్రంలో పడిపోయినవాడై ఉండగా; అమరులు= దేవతలు; ఏతెంచి= అక్కడికివచ్చి; అత్తిని= ఆ వసుమహారాజుగారి; అంతరంగంబునకున్= (మనస్సుకు) అత్తుకు; తెలివును= కాంతి, (జ్ఞాపకం); అంగంబునకున్= శరీరానికి; డప్పికా= దప్పికా; లేక+ఉనికియున్= లేకపోవటాన్ని; ఒసంగి= ఇచ్చి (మనస్సుకు తెలిపి, శరీరానికి డప్పికా లేకుండా చేశారు); విష్ణు= విష్ణుమూర్తియొక్క; ప్రసాదంబునన్= అమృగ్రహంతో; ప్రతి+అపన్ముండవు= మళ్ళీ యథాస్థితికి వచ్చినవాడవు; అగుదు(వు)+అని= అవుతావు అని (మళ్ళీ సురలోకానికి తిరిగి వస్తూవని); ఊఱడించి= ఉపశమన వాక్యాలు పలికి; అరిగిరి= వెళ్ళిపోయారు; ఆ+నరవరుండునున్= ఆ వసుమహారాజు; విష్ణుధ్యాన జవ పరాయణండు= విష్ణుమూర్తిని ధ్యానించేవాడూ, జపించేవాడూ; అగుచుండన్= అవుతూ ఉండగా (ధ్యానజపాలు చేస్తూండగా - అని); అచిరకాలంబునకున్= స్ఫుర్కాలంలోనే; విష్ణుండు= ఆ విష్ణుమూర్తి; విహాగపతిన్= పష్కిరాజయిన గరుత్వంతుడిని; పుత్రెంచి= పంపించి; ఎత్తించి కొనిపోయి= వసురాజును పైకి లేవనెత్తించి తీసికొనివెళ్ళి; శరీరంబుతోడన్+అ= సశరీరంగానే; బ్రహ్మలోకగతున్= బ్రహ్మలోకం పాందిన వాడినిగా; కావించి= చేసి (బ్రహ్మలోకంలో ఆవసం కల్పించి); సంభావించిన్= గౌరవించేసరికి; ఆ+మహాముఖుండు= ఆ మహాత్ముడు; పరమానందంబున్+బంది= గౌప్య అనందం పొంది; వెలింగెన్= విరాజిల్లాడు.

తాత్పర్యం: వసురాజు అట్లా అనేసరికి వేదార్థాన్ని అన్యధాకరించినందుకు కోపించిన మునులు శపించగా అతడు నేలపై పడ్డాడు. దేవతలు అక్కడికి వచ్చి అతడి మనస్సుకు తెలిపి, శరీరానికి డప్పికా లేకుండా చేశారు. ‘విష్ణుదేవుడి ప్రసాదం వలన మరల సురలోకానికి వస్తూవని ఊరడించి వెళ్ళారు. వసురాజు విష్ణుదేవుడిని ధ్యానించి, జపించి సేవించగా కొద్దికాలంలోనే విష్ణువు గరుత్వంతుడిని పంపి, అతడిని సశరీరంగా బ్రహ్మలోకానికి తెప్పించాడు. ఆ గౌరవానికి వసురాజు పరమానందం పొందాడు.

విశేషం: ‘అంతరంగంబునకుం - ‘దెలివును’ అనే పారానికి ‘తెవులును’ అని మరొకపారం ఉన్నది. సంస్కృతమూలంలో “మా చ త్వం గ్రాని రాస్మిశేత్త” (13-324-24) అని ఉన్నది. ‘గ్రాని’కి ‘తెవులు’ అనే పారం సముచితమని తోస్తుప్పది.

- క. కురునాథ! యుపరిచరవసు , చరితంబు ప్రసంగకలన సంప్రాప్తంబై బెరసెను నీ వడిగిన య , ఘృరుషుల బివ్యానుభావముం జెప్పంగన్.’

375

ప్రతిపదార్థం: కురునాథ!= ఓ ధర్మరాజు!; నీవు; అడిగిన= అడిగినటువంటి; ఆ+పురుషుల= ఆ శ్వేతశరీరుల; దివ్య+అముఖువమున్= దివ్యమైన ఆకారచేష్టాదికాన్ని; చెప్పంగన్= చెప్పుతూ ఉంటే; ప్రసంగకలనన్= ప్రసంగవశాత్తూ; ఉపరిచరవసు= ఉపరిచరవసుమహారాజు య్యేక్కు; చరితంబు= కథ; సంప్రాప్తంబై+బెరసెను= వచ్చి కలిసింది. (బెరయు= కలియు)

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు! శ్వేతద్వీపంలో ఉండే దివ్యపురుషుల ఆకారాదులను నీ కోరికపై చెప్పబోతే మధ్యలో ఈ ఉపరిచరవసువు వృత్తాంతం ప్రసంగవశాత్తూ వచ్చిపడింది.’

వ. అని పలికి భీష్మం దా భూపతితో 'నారదు వృత్తాంతంబు వివలించెద నాకల్లింపుము.'

376

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; భీష్మండు= భీష్మాచార్యుడు; ఆ+భూపతితోన్= ఆ ధర్మరాజుతో; నారదు= నారదుడి యొక్క; వృత్తాంతంబు=(349వ పద్యంలో ప్రారంభించిన) కథ; వివరించెదన్= (మిగిలినది) వివరిస్తాను; ఆకల్లింపుము= వినుము.

తాత్పర్యం: అని భీష్మండు నారదుడి కథను ధర్మరాజుకు చెప్పటం మొదలుపెట్టాడు.

సీ. అని చెప్పి యిట్లను 'సభిష! నారదుఁ డట్లు , లట్లివియును నష్టుతాంగులైన యమ్మానవులుఁ దన యంతరంగంబునుఁ , దీఁఁచినుఁ శ్రీతి నందులకు నేఁగె యమ్మహిత్తులు దన్ను నాత్తల నాదరిం , పంగుఁ దా నత్యంతభక్తిఁ బ్రణతుఁ దై పరమైకాంతులగువాలి కింతింత , నిలిచి దుష్టరతపోనిష్టఁ బూని

తే. యూర్ధ్వబాహుతుఁ గదలకయుండి వివిధ , గూఢ బిష్ణునామోక్తి సంప్రాధి యచటి సకలజీవుల నానంద సంపూతములుఁ , జేయుచుండ విష్ణుస్తుతి సేయుచుండె.

377

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా కొనసాగిస్తున్నాడు; అధిప!= ఓ ధర్మరాజా!; అట్టులు= ఆ రకంగా; నారదుఁడు= నారదమహార్షి; ఆ+దీనియునున్= ఆ శ్వేతదీపమూర్ఖా; అద్భుత+అంగులైన= ఆశ్చర్యకరమైన శరీరాలు కలిగిన; ఆ+మానవునున్= ఆ దివ్యపురుషులూ (నరులు); తన= తనయొక్క; అంతరంగంబునున్= హృదయంలో (మనస్సులో); తోఁచినన్= కనిపించేసరికి; ప్రీతిన్= ప్రేమతో; అందులకున్= ఆ శ్వేతదీపంలోకి; ఏగి= వెళ్లి; ఆ+మహాత్ములు= ఆ శ్వేతశరీరులైన మహానుభావులు; తన్నున్= తనను; ఆత్మలన్= వారి హృదయాలలో; ఆదరింపంగన్= గౌరవించగా; తాన్= తాను(నారదుడు); అత్యంతభక్తిన్= మిక్కెలి భక్తితో; ప్రణాతుడై= నమస్కరించినవాడై; పరమ+ఏకాంతులు+అగు= మిక్కెలి ఏకాగ్రచిత్తులైన; వారికిన్= ఆ శ్వేతశరీరులకు; ఇంతింతన్= చేరువలో; నిలిచి= నిలబడి; దుష్టర= కలిపునై; తపోనిష్టమ్= తపోదిక్షను; పూని= పహించి; ఊర్ధ్వబాహుతన్= చేతులు పైకి చూపిన భంగిమలో (స్త్రీతిలో); కదలక+ఉండి= నిష్టలంగా ఉండి; వివిధ= పలురకాలైన; గూఢ= రహస్యమైన; దివ్యానమ= మంత్రప్రాయమైన విష్ణునామాల; ఉక్కే= తన ఉచ్చారణాతో ఏర్పడిన; సంప్రాధి= ప్రాంత్యం; అచటి= అక్కడ ఉన్న; సకలజీవులన్= సమస్త ప్రాణికోటినీ; ఆనంద= ఆనందంతో; సంభృతములన్= నిండినవిగా (నిండినవానిగా); చేయుచుండన్= చేస్తూఉంటే (దివ్యానామాల ఉచ్చారణ వీటిని ఆనందపరుస్తోంది - అని); విష్ణుస్తుతి= ఇట్లా విష్ణుమూర్ఖికి సంబంధించిన స్తోత్రం; చేయుచుండన్= (నారదుడు) చేస్తూ ఉన్నాడు.

తాత్పర్యం: 'ధర్మరాజా! నారదుడి మనస్సులో శ్వేతదీపమూర్ఖా శ్వేతశరీరులైన దివ్య పురుషులూ రూపుగట్టారు. వెంటనే బయలుదేరి ఆ దీపం చేరుకొన్నాడు. ఆ మహాత్ములను దర్శించాడు, నమస్కరించాడు. వారంతా నారదుడిని ఆత్మీయంగా గౌరవించారు. వారికి చేరువలోనే నారదుడు కూడా తపస్సుకు పూనుకొన్నాడు. ఊర్ధ్వబాహుదై నిలబడి విష్ణునామాలను ఉచ్చరించటం మొదలుపెట్టాడు. అవి నిగూఢమైన దివ్యానామాలు. వాటి ఉచ్చారణ ఆ ప్రాంతంలో ఉన్న సకలప్రాణులనూ ఆనందింపజేసింది. ఇట్లా నారదుడు ధ్యానమూ విష్ణుస్తోత్రమూ చేస్తున్నాడు.

వ. ఇప్పిధంబున నేకాంతియై సంస్తుతింప సితాసితపీతారుణ పిశంగ హాలిత వ్యాపంబులను బహుశిరీంబాహుపాదంబులను వేబి - కమండలు - స్తుత్సు వాగ్ని ధారణంబున నీరోంకారసావిత్తి చతుర్భేదీచ్ఛారణంబులను మహాష్టుతంబయిన నిజబిష్ణురూపంబు నారదునకు దర్శనగోచరంబుగా నిలిచి విష్ణుండు విసరు సంభ్రమాపేతభక్తి ప్రణతుండగు నప్పరమముని నాదలించి యిట్లనియే.

378

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విధంబునన్= ఈ ప్రకారంగా; ఏకాంతియై= ఏకాగ్రచిత్తుడై; సంస్తుతింపన్= స్తుతించేసరికి; సిత= తెలుపు; అసిత= నలుపు (నీలం); పీత= పసుపు; అరుణ= ఎరుపు; పిశంగ= పుష్పాడి రంగు; హరిత= ఆకుపచ్చ; వర్షంబులను= రంగులతోనూ;

బహు= అనేకమైన; శిరః= తలలూ; బాహు= చేతులూ; పాదంబులను= కొళ్ళతోనూ; వేది= కుండమూ; కమండలు= కమండలుపూ; స్ముక్తి+స్మువ= హోమం చెయ్యటానికి నెఱ్యు పోసే చెక్క గరిటెలు రెండూ (పాత్రలోనుండి నెఱ్యు తీయటానికి ఉపయోగించేది - ప్రువం. అగ్నిలో ఆ నెఱ్యుని పోయటానికి ఉపయోగించే పాడవాటిది - ప్రుక్కు); అగ్ని= హోమాగ్ని - వీటి; ధారణాంబున్ని= వహనంతో (వీటిని ధరించటంతోపాటు); ఓంకార= ప్రణామమూ; సావిత్రీ= గాయత్రీ మంత్రమూ; చతుర్యేద= నాలుగువేదాలూ - వీటి; ఉచ్చారణాంబులను= ఉచ్చారణలతోనూ; మహా (హత్తి)+అధ్యాత్మంబు+ఖన= మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరమైన; నిజ= తనయొక్క; దివ్యరూపంబు= దివ్యస్వరూపం; నారదునకున్న= ఆ నారదమహర్షికి; దర్శన+గోచరంబుగాన్= చూపులకు (కన్నులకు) కనిపించేటట్టు; నిలిచి= ప్రత్యక్షమై నిలబడి; విష్ణుండు= ఆ విష్ణుమూర్తి; వినయ= వినయమూ; సంభ్రమ= కంగారూ - వీటితో; ఉపేత= కూడుకొన్న; భక్తి= భక్తితో; ప్రాతంతుండు+అగు= నమస్కరిస్తున్న; ఆ+పరమమునిన్= ఆ దేవర్షి నారదుడిని; ఆదరించి= గారవించి; ఇట్లు; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా నారదుడు ఏకాగ్రచిత్తుడై ధ్యానం చేస్తుండగా విష్ణుమూర్తి ప్రత్యక్షం అయ్యాడు. ఆయన తెలుపూ, నలుపూ, పసుపూ, ఎరుపూ, గోరోచనమూ, ఆకుపచ్చ రంగులలో ఉన్నాడు. సహాప్రశిరస్సులూ, సహాప్రభామావులూ, సహాప్రపాదాలూ ఉన్నాయి. హోమవేదిక, కమండలుపూ, ప్రుక్కు, ప్రువమూ, అగ్ని - వీటినన్నింటిని ధరించి ఉన్నాడు. ఓంకారాన్ని ఉచ్చరిస్తున్నాడు. గాయత్రీమంత్రాన్ని జపిస్తున్నాడు. ఇట్లా అత్యధ్యాతమైన దివ్యరూపంతో స్వామి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. నారదుడి కన్నులకు కనిపించాడు. వినయసంభ్రమాలతో భక్తిగా నారదుడు నమస్కరించాడు. స్వామి ఆతడిని ఆదరించి ఇట్లా అన్నాడు:

శ్వేతద్వీపవాసియగు నారాయణుండు నారదున కుపదేశించిన తత్త్వము (సం. 12-326-10,11)

క. ‘నసుఁ గానుఁ బడయ రెష్యురు , ననఫూ! యేకాంతికులక యర్థము మద్ద
ర్థన మీ వేకాంతికుఁడవు , ననహంకారుఁడవుఁ గాన యబ్బెం జాడన్.’

379

ప్రతిపదార్థం: అనమూ!= పుణ్యాత్మా!; ఎవ్వరున్= ఎవరు ఎంతటివారైనప్పటికీ; ననున్= నన్ను; కాన్న+పదయరు= చూడటం పొందరు (చూడలేరు - అని); ఏకాంతికులకున్+అ= ఏకాగ్రచిత్తులకే; మత్త+దర్శనము= నా దర్శనం; అర్ఘము= యోగ్యం. (ఏరే పొందగలరు - అని); ఈవు= నీవు; ఏకాంతికుఁడవు= ఏకాగ్రచిత్తం కలవాడవు; అనహంకారుఁడవు= అహంకారం లేనివాడవు; కాన= కాబట్టే; చూడన్= నన్ను దర్శించటం; అబ్బేన్= (అబ్బింది) నీకు లభించింది.

తాత్పర్యం: ‘ఈ పవిత్రుడా! ఎవ్వరూ నన్ను దర్శించలేరు. ఏకాగ్రచిత్తులే నా దర్శనం పొందటానికి అర్ఘులు. నీవు ఏకాగ్రచిత్తుడవు. అహంకార రహితుడవు. కాబట్టే నా దర్శనం నీకు లభించింది.’

వ. అని పలికి వరంబు వేడుమనుటయు నతండు ‘దేవా! భవద్దర్థనంబుకంట మిగుల వరంబునుం గలదే?’
యనుటయు నద్దేన్నండు సవిశేషప్రసాదభరితుండై.

380

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; వరంబున్= ఏదయినా ఒక వరాన్ని; వేడుము= కోరుకొమ్ము; అనుటయున్= అనటమూ; అతండు= ఆ నారదుడు; దేవా!= మహానుభావా!; భవత్= నీ; దర్శనంబుకంటెన్= దర్శనంకన్నా; మిగుల= మించి (అతిశయించి); వరంబునున్+కలదే?= వరం ఒకటి ఏదయినా ఉన్నదా?; అనుటయున్= అనటమూ; ఆ+దేవండు= ఆ విష్ణుమూర్తి; సవిశేష= విశేషంతో కూడిన; ప్రసాద= అనుగ్రహంతో (విశిష్టమైన అనుగ్రహంతో); భరితుండు+ఖ= నిండినవాడై.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి ఏదయినా వరాన్ని కోరుకోమన్నాడు. నారదుడు ‘దేవా! నీ దర్శనభాగ్యానికి మించి వేరొక వరం ఉన్నదా?’ అన్నాడు. అపుడు విష్ణుమూర్తి అనుగ్రహం నిండిన మనస్సు కలవాడై. (తరువాతి పద్యంతో అన్యయం).

సి. ఇంద్రియంబుల కండు డెల్ల భూతంబులుఁ; దెగినను దెగకుండుఁ బ్రిగుణరహింతుఁ
డఖిలంబునకు నాత్త యన సర్వసాక్షినా; నజ్జుఁ డన నిష్టకుండన వెలుంగు
క్షైతజ్ఞుఁ దాతండు జీవుండు వాసుదే; వుండును సంకర్షణిండుఁ జావె
వారు మనం బహంకారంబు వరుసుఁ బ్రు; ద్యుమ్యునిరుద్ధనామోపహితము

తే. లింతయును మష్టయంబ యే నిరువదియును; నాల్చునగు తత్త్వకోటికి నాథుడైన
పంచవింశకాఖిఖ్యండుఁ బరమపురుషుఁ; దనియు నాపేరు మత్తి పర మరయ లేదు.

381

ప్రతిపదార్థం: క్షైతజ్ఞుడు= క్షైతజ్ఞుడు అనబడేవాడు (ఆత్మ); ఇంద్రియంబులకున్= ఇంద్రియాలకు; అందుడు= లొంగడు;
ఎల్లా+భూతంబులున్= సకలప్రాణులూ (పంచభూతాలూ); తెగినను= నశించినా; తెగకుండున్= తాను నశించకుండా ఉంటాడు;
త్రిగుణ రహితుడు= సత్యరజ్యమోగుణాలు లేనివాడు; అఖిలంబునకున్= సమస్తానికి; ఆత్మ+అనన్= ఆత్మ అనీ; సర్వసాక్షి+
నాన్= సర్వసాక్షి అనీ; అజ్ఞఁడు+అనన్= అజ్ఞడు అనీ; నిష్టుఁళుండు+అనన్= నిష్టుఁళుడు అనీ - వ్యవహారింపబడుతూ; వెలుంగున్=
ప్రకాశిస్తాడు; ఆతండు= ఆతడే; జీవుండున్= జీవుడూ; వాసుదేవుండును= వాసుదేవుడూ; సంకర్షణిండున్+చూవె= సంకర్షణడూ
సుమా!; మనంబు= మనస్సు; అహంకారంబున్= అహంకారమూ అయిన; వారు= వాసుదేవ సంకర్షణలు; వరుసన్= క్రమంగా;
ప్రద్యమ్మ+అనిరుద్ధ= ప్రద్యమ్మమూ అనిరుద్ధమూ అనేటువంటి; నామ= పేరులతో; ఉపహితములు= చెప్పబడేవి; ఇంతయునున్=
ఇదంతా; మత్త+మయంబు+అ= నా వికృతియే (నా మయమే); ఏను= నేను; ఇరువదియును నాల్చునగు= ఇరైనైల్చుగా చెప్పబడిన;
తత్త్వకోటికిన్= తత్త్వసమూహానికి; నాథుడు+ఐన= ప్రభువైన; పంచవింశక+అభిఖ్యండన్= పంచవింశకుడు అనే పేరుగలవాడిని
(ఇరై అయిదవ తత్త్వాన్ని నేనే); పరమపురుషుడు+అనియున్= పరమపురుషుడు అని కూడా; నాపేరు= నా నామధేయం;
మతీ= ఇంతకన్నా; పరము= పరము అనేది; అరయన్= ఎంత చూసినా; లేదు= లేదు.

తాత్పర్యం: నారదా! క్షైతజ్ఞుడూ, జీవుడూ, వాసుదేవుడూ, సంకర్షణుడూ - అందరూ ఒక్కటే. అంతా నేనే.
వాసుదేవుడే మనస్సు. అదే ప్రద్యమ్మం. అహంకారమే సంకర్షణుడు. అదే అనిరుద్ధం. ఇరైనాలుగు తత్త్వాలకూ
ప్రభువైన ఇరై అయిదవ తత్త్వం నేనే. నన్ను అందుకే పంచవింశకుడు అంటారు. పరమపురుషుడిని నేనే. నాకంటే
పరం (శ్రేష్ఠం) మరొకటి లేనేలేదు.

క. విను మేకాంతికుఁ డెవ్వనిఁ, గని నిత్యానందపదము గను నష్టమూ
త్తుని వాసుదేవు నిష్టలు, ననుపముగా నను నెఱుంగు టాత్త్వహితమగున్.

382

ప్రతిపదార్థం: వినుము= నారదా! ఆలకించుము; ఏకాంతికుడు= ఏకాగ్రచిత్తుడైన యోగి; ఎవ్వనిన్+కని= ఎవరిని దర్శించి;
నిత్య+అనందపదము= ఎల్లప్పుడూ ఆనందమయమైన స్థానాన్ని (నిత్యానంద స్థితి); కనున్= పొందుతాడో; ఆ+పరమాత్మన్నిన్= ఆ
పరమాత్మగా; వాసుదేవున్(కాన్)= వాసుదేవుడిగా; నిష్టులున్ (కాన్)= నిష్టులుడిగా; అనుపమున్+కాన్= సాటిలేనివాడినిగా;
ననున్= నన్ను; ఎఱుంగుట= తెలియుట; ఆత్మహితము+అగున్= ఆత్మకు మేలు అవుతుంది.

తాత్పర్యం: ఏకాగ్రచిత్తులైన యోగిశ్వరులు ఎవరిని దర్శించి నిత్యానందస్థితి పొందుతారో ఆ పరమాత్మగా, ఆ
వాసుదేవుడిగా, ఆ నిష్టులుడిగా, ఆ సాటిలేనివాడిగా నన్ను తెలిసికొనటం నీకు ఆత్మహితం. గ్రహించుము దేవర్షీ!

క. భూతాత్తుకమైన యభీల, ధాతుచయము వెలిగ లేదు తను నా మొత్తం
బాతతజీవవ్యాప్తి స, మేతము గాకున్న జేష్ట నెసగడు వత్స!

383

ప్రతిపదార్థం: వత్స! = నాయనా! ; భూత+ఆత్మకమైన= సకల జీవులకూ ప్రాణభూతమైన; అఖిల ధాతుచయము= సమస్తవిధాల ధాతుసమూహం (అంతశ్శక్తి); వెలిగ్నో+లేదు= నాకన్నా భిస్సుంగా (వెలుపలగా) లేదు; తను= అది; నా= నాయుక్క; మొత్తంబు= మొత్తం (అది సమస్తం నేను, నా సమస్తం అది); ఆతత= నిడుమైన; జీవ= జీవశక్తియొక్క (ప్రాణం); వ్యాపి= వ్యాపంతో; సమేతము= (ధాతుచయం) కూడుకొన్నది; కాకున్ననే= కాకపోయినట్టయితే; చేష్టన్= కదలికతో (క్రియాశక్తితో); ఎసఁగదు= అలరారదు.

తాత్పర్యం: నాయనా! నారదా! ఈ సృష్టిలో సకలప్రాణికోటిలో అంతర్గతంగా ఉన్న ధాతుశక్తి నాకంట భిస్సుమైనది కాదు. నాలోనే ఉన్నది. అది నా మొత్తం. జీవశక్తి అనేది సర్వత్ర పరివ్యాప్తం కాకపోతే చేష్టలూ ఛైతన్యాలూ ఉండవుగదా!

క. జీవశలీరములు పృథివీ గ్రావాకలితములు గాగఁ గనుటయు వలయున్

జీవునిఁ గంటి ననుట మా , యావిలసన మస్తుంబియ మది మునివర్యా!

384

ప్రతిపదార్థం: మునివర్యా!= మునిశ్రేష్ఠా! ; జీవ+శరీరములు= జీవమూ, శరీరమూ అనేవాటిని; పృథివీ+భావ+ఉకలితములు కాగ్నో= వేరు వేరు అనే భావంతో; కనుటయున్= చూడటంకూడా; వలయున్= అవసరం; జీవునిఁ= జీవుడిని; కంటిన్= దర్శించాను; అనుట= అనటం; మాయా+విలసనము= ఒక మాయావిలాసం; అది= ఆ మాయావిలాసం; అస్మదీయము= నాదే.

తాత్పర్యం: మునివర్యా! జీవుడు వేరు, శరీరం వేరు అనే విషయాన్ని గ్రహించటం చాలా అవసరం. ఎవరయినా జీవుడిని చూశాను అని అంటే అదంతా మాయ. ఆ మాయావిలాసానికి సృష్టికర్తను నేనే.

క. జీవుడు మత్సముపేతుడు , గావు టెఱుగవలయు దృఢముగా భక్తిమయం

బై వఱలు నాత్రయంబున , నేవాఁ డొందు నను వాని కిత్తు విముక్తిన్.

385

ప్రతిపదార్థం: జీవుడు= జీవాత్మ (ఎప్పుడూ); మత్త+సమ్మ+ఉపేతుడు= నాతో గాఢంగా కూడి ఉన్నవాడే (నాలో భాగం); కాపుట= కావటాన్ని; ఎఱుగ్నో+వలయున్= (నీవు) తెలిసికోవాలి; దృఢముగాన్= గట్టిగా (నిశ్చలంగా); భక్తిమయంబు+ః= భక్తితో నిండినదై (భక్తిమయం అయి); వఱలు= ఒప్పేటటువంటి; ఆశ్రయంబున్= ఆధారంతో (సాధనంతో); ఏ వాడు= ఎవడు; ననున్= నన్ను; ఒందున్= పొందుతాడో; వానికిన్= ఆ భక్తుడికి; విముక్తిన్= మోక్షాన్ని; ఇత్తున్= ఇస్తాను.

తాత్పర్యం: జీవుడు నాకంట భిస్సుడు కాదు. నాతోనే కలిసి ఉంటాడు. ఈ విషయాన్ని కూడా గ్రహించటం అవసరం. భక్తిమయమైన సాధనంతో ఎవడు నన్ను పొందుతాడో వాడికి విముక్తిని అనుగ్రహిస్తాను.

క. అభిత్య మరు దృష్టురు , ద్రాది బివిజగణము నంబుజాసనుఁడుఁ జతు

ర్యోదములు మదాత్మకతం , గాదే తత్త్వద్విశేష గౌరవమొందున్!

386

ప్రతిపదార్థం: ఆదిత్య= ఆదిత్యులూ; మరుత్= మరుత్తులూ; వసు= వసువులూ; రుద్ర= రుద్రులూ; ఆది= మొదలైన; దివిజగణమున్= దేవతాసమూహమూ; అంబుజ+ఆసనుఁడున్= పద్మాసనుడైన బ్రహ్మదేవుడు; చతుర్యోదములున్= నాలుగు వేదాలూ; మత్త+ఆత్మకతన్+కాచీ!= నా స్వరూపాలు కావటం వల్లనేకదా! ; తత్త్వత్= ఆయా; విశేషారవమున్= విశేషమైన గౌరవాన్ని; ఒందున్= పొందేది.

తాత్పర్యం: ఆదిత్యులూ, మరుత్తులూ, వసువులూ, రుద్రులూ మొదలైన దేవగణాలూ, బ్రహ్మదేవుడూ, చతుర్యోదాలూ ఆయా గౌరవాలను పొందటం నా మహిమవలననే.

తే. కమలగర్భ సృజించి సకలజగద్భు , రానియుక్తునిఁ గావించి యే నివృత్తి

పరత నేకాకినై బివ్యభవ్య మగు స , పశ్యముగ సంచరింతు మధ్యస్థవృత్తి.

387

ప్రతిపదార్థం: కమలగర్భం= బ్రహ్మము; సృజించి= సృష్టించి; సకలజగత్= సకలప్రపంచం యొక్క; ధురా= భారవహానంపట్లు; నియుక్తునీన్+కావించి= నియుమించి; ఏన్= నేను; నివృత్తిపరతన్= నివృత్తిమార్గంలో తత్పరత కలిగి; ఏకాకిని+ఐ= అద్వితీయుడిని అయి (ఏకాంతం అనుబఖిస్తా); మధ్యస్థపత్తిన్= మధ్యస్థపత్తి ఉంటూ (ఏ పక్షపాతమూ లేకుండా); దివ్యా= దివ్యమూ; భవ్యా= భవ్యమూ; అగు= అయిన; సహాయముగన్= సహాయంగా; సంచరింతున్= వ్యవహారిస్తూ ఉంటాను.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మదేవుడిని నేనే సృష్టించాను. ప్రపంచభారాన్ని అప్పగించాను. నేను నివృత్తి మార్గం చేపట్టాను. ఏకాంతంగా గడుపుతాను. మధ్యస్థపత్తి ఉంటూ బ్రహ్మదులకు అవసరాన్ని బట్టి దివ్యమూ, భవ్యమూ అయిన సహాయం చేస్తుంటాను.

v. ఒక్కొక్కకాలంబులజగద్భితంబుగా జస్తుకర్తుంబులంబుసుదు విసుము వారాహారూపంబుదాళ్ళహింపాత్మక్కని నారసింహమూఅర్థధరియించి హింపాత్మకశిపునిభ్యగువంశంబునజామదగ్న్యండనజనియించి సర్వక్షతంబును దశరథుండను రాజునకు రామనామంబునం బుట్టి రావణాసురుం బలమార్గంగలవాడె. భూభారంబు వాపుట్కెయాదవకులంబునుబ్రథించి పురందరనందనుండై యవతరించిననరుండుదీడ్పుడనక్కార్థ్యంబు నిర్వహింతు. నేను దొల్లి నరనారాయణు లనియెడు నామంబుల మూర్తిద్వాయంబును బుఫిత్యంబును వెలయ నొలసి లోకరక్షణం బాచలించుచున్నవాడె. నమ్మార్థుల పదంపడి కేళేమానుష్టాంబు గ్రేకొని యట్లు సేయు నయ్యపతారంబునఁ గంస కాలయవన మురక బాణప్రముఖులైన కంటకులం జెఱుతు. నందు బాణాసురుం గాతునని పూని మహాదేవుండు మహాసేనాసీసహితుండై యడ్డపడ నమ్మహిత్తుని జయించి బాణసిం బరాభవింతు. నింతకుమున్న మత్స్యత్వంబుకూర్చుత్వంబుల నొంది నిఖిలచ్ఛందీబృందారకహితంబోన్లితి మచ్ఛరితంబులు నీకుంగర్జనోచరంబులు గాకుండెదునే? మతీయు ధర్మరక్షణార్థంబుగా నేమేమి సేయవలయు నవియెల్లసుం జేయువాడే గృత్యంబులు గృతంబులైన మచీయ ప్రకృతిం బొందుదుఁ బరమేష్టినందనా! నీ వేకాంతికుండ వగుట నీకు నా తెఱంగెల్ల నెత్తింగెంచితి' నని చెప్పి యమ్మునిం గని యనాహిరులు ననింద్రియులు నస్మేదులు సుగంభి శ్వేతదేహులు నగు నమ్మానవులం జాపి 'వీరేకాంతికులు' మస్తుయధ్యానపరులునై యున్నవారు వీరలకు సమ్మర్థంబుగా మెలఁగం దగదు. నీవింకం బొమ్ముని పరమాదరంబునం బలికి వీడ్చాలిపిన నద్దేవమునిసత్తముండు పరమానందబలితుఁ డై బదలికాశమంబునకుం జనుదెంచి నరనారాయణులం గాంచి.

388

ప్రతిపదార్థం: ఒక్కొక్కకాలంబులన్= కొన్ని కొన్ని సమయాలలో; జగత్+హితంబుగాన్= ప్రపంచానికి మేలు అయ్యేట్లు; జన్మకర్మంబులన్= జన్మలనూ, కర్మచరణాలనూ (జన్మల రూపమైన కర్మలను); పూనురున్= వహిస్తూ ఉంటాను; విమము; వారాహారూపంబున్+తాల్చీ= వరాహపతారం ధరించి; హిరణ్యా+లక్షునిన్= హిరణ్యాశ్వుడు అనే రాక్షసుడినీ; నారసింహా+మూర్తిన్= నరసింహాపాన్ని; ధరించి= వహించి; హిరణ్యకశిపునిన్= హిరణ్యకశిపుడు అనే రాక్షసుడినీ; భ్యగువంశంబునన్= భ్యగు మహార్షి వంశంలో; జామదగ్న్యండు+అని= పరశురాముడు అనే రూపంతో (జమదగ్ని కుమారుడు); జనియించి= జనిగ్నించి; సర్వక్షతంబునున్= సకల క్షత్రియసమాప్తిన్; దశరథుండు+అను= దశరథుడు అనే; రాజునకున్= రాజుగారికి; రామనామంబునన్= రాముడు అనే పేరుతో; పుట్టి= ప్రభవించి; రావణా+అసురున్= దశగ్రీవుడు అనే రాక్షసుడినీ; పరమార్పన్+కలవాడన్= సంహారిస్తాను; భూభారంబు= భూమి బరువును; పాపుట్కె= తగ్గించటంకోసం; యాదవకులంబునన్= యదువు అనే రాజుగారి వంశంలో; ప్రభవించి= జనించి; పురందర= ఇంద్రుడియొక్క; నందనుండై= కుమారుడై; అవతరించిన= పుట్టిన; నరుండు= అర్జునుడు; తోడ్పుడన్= సహకరించగా; ఆ+కార్యంబున్= భూభారాన్ని తోలగించటమనే ఆ పనిని (కుర్చ్చేత సంగ్రామంతో); నిర్మహింతున్= నిర్మహిస్తాను; ఏను= నేను; తాల్చీ= పూర్వకాలంలో; నరనారాయణులు+అనియెడు= నరనారాయణులు అనే; నామంబులన్= పేరులతో; మూర్తిద్వయంబును=

రెండు రూపాలూ; బుపిత్యంబునున్ = బుపిత్యమూ; వెలయ్య = పరిధవిల్గా (బప్పగా); ఒలసి = పొంది; లోకరక్షణంబు = ప్రపంచ సంరక్షణ (ప్రాణిరక్ష); ఆచరించుచున్నవాడన్ = చేస్తున్నాను; ఆ+మూర్తుల = ఆ నరనారాయణ అవతారాల; పదంపడి = తరువాత; కేళీమానుపత్యంబున్ = విలాసార్థంగా మానవరూపం; కైకొని = చేపట్టి; ఇట్లు = ఇట్లు; చేయు+ఆ+అవతారంబున్న = చేసే ఆ శ్రీకృష్ణావతారంలో; కంస = కంసుడూ; కాలయవన = కాలయవనులూ; ముర = మురుడూ; నరక = నరకుడూ; బాణ = బాణుడూ; ప్రముఖులైన = మొదలైన; కంటకులన్ = పీడకులను (లోక కంటకులు= లోకానికి ముఖ్యవంటివారు); చెఱుతున్ = నాశనం చేస్తాను (కంటకాలను చెఱువటం అంటే చెక్కివేయటం); అందున్ = వారిలో (ఆ పని చేస్తున్నప్పుడు); బాణ+అసురున్ = బాణుడు అనే రాక్షసుడిని; కాతున్+అని = రక్షిస్తాను అని; పూని = పూనుకొని (బాధ్యత మీద వేసికొని); మహాదేవుండు = శంకరుడు; మహాసేనానీసహితుండై = ప్రమథసేనాపతి అయిన కుమారస్వామితో కలిసి (సేనాని=కుమారస్వామి); అడ్డపడన్ = నాకు (బాణాసుర సంహరంలో) అడ్డురాగా; ఆ+మహాత్మున్నిన్ = మహాసుభావుడైన ఆ శిశ్చడిని; జయించి = జయించి; బాణున్న = (శివరక్షణలో ఉన్న) బాణాసురుడిని; పరాభవింతున్ = అవమానపరుస్తాను (ఉషానిరుద్ధల వివాహంతో ఆ రాక్షసుడిని అవమానించటం); ఇంతకున్+మున్న = ఇంతకుపూర్వం; మత్స్యశ్వ+కూర్కుత్వంబులన్ = మత్స్యావతారాన్ని, కూర్కువతారాన్ని (తాచేలు); ఒంది = ధరించి; నిఖిల = సమస్తమైన; ఛంద = వేదాలకూ (మత్స్యావతారంలో సౌముకాసురుడిని జయించి వేదాలను ఉద్ధరించటం); బృందారక = దేవతలకూ (శ్రీరసముద్రమథనం - అమృతోత్పత్తి - కూర్కువతారం); హితంబు = మేలు; ఒనర్చిత్తిన్ = చేశాను; మత్త+చరితంబులు = నా ప్రవర్తనలు (చరిత్రలు - కథలు); నీకున్ = నీకు; కడ్డగోచరంబులు = చెవులకు వినిపించినవి; కాకుండెడునే? = కాకుండా ఉన్నాయా? (ఇని వినే ఉంటావు - అని); మతియున్ = ఇంకా; ధర్మరక్షణార్థంబుగాన్ = ధర్మాన్ని రక్షించటంకోసమని; ఏమేమి+చేయున్+వలయున్ = ఏమిటేమిటి చేయాలో; అపి+ఎల్లనున్ = అపి అన్ని; చేయువాడన్ = చేస్తాను - చేస్తుంటాను; కృత్యంబులు = చేయవలసినవి; కృతంబులు+షనున్ = చేయబడినవి అయినట్టయితే (చేయవలసినవన్నీ చేశాక); మదియ ప్రకృతిన్ = నా సహజస్యభావాన్ని (స్త్రితిని); పొందుదున్ = పొందుతాను; పరమేష్టినందనా! = బ్రహ్మదేవుని పుత్రుడా! నారదుడా!; నీపు; ఏకాంతికుఁడపు+అగుటన్ = ఏకాగ్రచిత్తం కలవాడపు అపటంచేత; నీకున్ = నీకు; నా+తెలంగు+ఎల్లన్ = నా పద్ధతి (విధం) అంతా; ఎట్టిగించితిన్ = తెలియజెప్పాను; అని; చెప్పి = పలికి; ఆ+మున్న = ఆ నారదమహర్షిని; కని = తిలకించి; అనాహారులు = ఆహారం తీసికోనివారూ; అనిందియులున్ = ఇందియచాంచల్యం లేనివారూ; అస్సేదులున్ = చెమటపట్టనివారూ; సుగంధి = పరిమళించే; శ్వేతదేహులున్ = తెల్లని శరీరాలు కలవారూ; అగు = అయినటువంటి; ఆ+మానవులన్ = ఆ నరులను; చూపి = చూపించి; నీరు = నీరంతా; ఏకాంతికులన్ = ఏకాగ్రత కలవారూ; మత్త+మయ+ధ్యానపరులై = నాతో నిండిన ధ్యానం కలవారూ అయి (నన్నే ధ్యానిస్తూ); ఉన్నపారు = ఉన్నారు; విరలకున్ = ఈ దివ్యపురుషులకు; సమ్మర్ధంబుగాన్ = ఒత్తిడి అయ్యేట్టు (ఇఱ్పంది అయ్యేట్టు); మెలగెన్ + తగదు = సంచరించటం పనికిరాదు (నీ సంచారమూ నీ ఉనికి వాళ్ళ ఏకాగ్రతను భంగపరుస్తుంది - అని); నీవు; ఇంకన్ = ఇంక; పొమ్ము = తిరిగివెళ్లుము; అని; పరమ+ఆదరంబున్ = మిక్కిలి ఆదరంతో (ప్రేమతో, ఆట్టియతతో); పలికి = చెప్పి; ప్రొల్కులిపిన్ = పీడ్కోలు ఇచ్చేసరికి; ఆ+దేవముని+సత్తముండు = దేవర్షులలో ఉత్తముడైన ఆ నారదుడు; పరమ+అనంద భరితుండై = బ్రహ్మనందంతో నిండినవాడై; బదరికా+అశ్రమంబునకున్ = తానుండే బదరికాశ్రమానికి (బదరి = రేగుచెట్టు); చనుదెంచి = తిరిగి వచ్చి; నరనారాయణులన్ = నరనారాయణులు ఇంద్రియి; కాంచి = దర్శించి.

తాత్పర్యం: కొన్ని కొన్ని సమయాలలో లోకహితం కొరకు జన్మకర్మలను పూనుతూ ఉంటాను. వరాహారూపం తాల్చి హిరణ్యాశ్వుడిని, నరసింహారూపం ధరించి హిరణ్యాకశిపుడిని, భృగువంశంలో పరశురాముడై పుట్టి క్షత్రియలోకాన్నంతటిని, దశరథరాముడిగా జన్మించి రావణుడిని సంహరిస్తాను. యాదవకులంలో కృష్ణుడినై పుట్టి అర్జునుడి సహాయంతో భూభారాన్ని తొలగిస్తాను. నేను పూర్వం నరనారాయణు లనే పేర్లతో రెండు రూపాలతో, బుపిత్యంతో వెలసి జగద్రక్షణాన్ని చేస్తున్నాను. ఆ మూర్తులే తరువాత లీలామానుష రూపాలతో తమ కార్యాలను నిర్వహిస్తా కంసుడు, కాలయవనుడు, మురుడు, నరకుడు, బాణుడు మొదలైన కంటకులను రూపుమాపుతారు. అందులో బాణాసురుడిని రక్షిస్తానని పూనుకొని శివుడు కుమారస్వామితో కలిసి అడ్డగించగా ఆ మహాత్ముడిని జయించి బాణుడిని అవమానించాను. ఇంతకు ముందు మత్స్యకూర్కుభావాలను పొంది దేవగణాలకు మేలు చేశాను.

నా లీలలు నీవు వినకుండా ఉన్నావా? ఇంకా ధర్మరక్షణం కొరకు ఏయే పనులు చేయాలో వాటిని తప్పక నిర్వహిస్తాను. నా కర్తవ్యాలు పూర్తి కాగానే నా మూలప్రకృతిని మరల పొందుతాను. నారదా! ఏకాగ్రచిత్తుడవు కావటంచేత నా తీరునంతా నీకు తెలిపాను' - అని పలికి ఆ మునిని చూచి నిరాపోరులూ, ఇందియ నిగ్రహులూ, స్వేదం లేనివారూ, సుగంధి శ్వేతదేహులూ అయిన ఆ మానవులను చూపి, వారు ఏకాగ్రచిత్తులు, నన్నె స్వరించేవారూ అయి ఉన్నారు. వారికి ఇబ్బంది కలిగేటట్లు వ్యవహారించరాదు. నీ వింక పామ్ము' అని పలికి గౌరవంగా వీడ్జైలు పలుకగా, నారదుడు పరమానందంగా బదరికాశ్రమానికి వచ్చి నరనారాయణులను దర్శించి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. భక్తి వీడ్జైని చని మునిప్రతితి కెందు, నచ్చుతాననోద్ధుతము వేదార్థమయము
యోగసాంబ్రాత్కమునైన వాగమ్మతముఁ, గర్జపుటపేయముగఁ జేయు గారవమున. **389**

ప్రతిపదార్థం: భక్తినో= భక్తితో; వీడ్జైని= (విష్ణుమూర్తి దగ్గర) సెలవు తీసికొని; చని= నారదుడు వెళ్లి; మునిప్రతితిక్నో= మునిబ్యందానికి; ఎందునో= అంతటా; అమృతి= విష్ణుమూర్తియొక్క; ఆనన్= ముఖంనుండి; ఉద్ధుతమునో= వెలువడినది; వేద+ అర్థమయమునో= వేదసారంతో నిండినది; యోగ+సాంఖ్య+అత్మకమునో= యోగరూపమూ, సాంఖ్యరూపమూ; ఐన్= అయినటువంటి; వార్క+అమృతమునో= వాగ్రాపమైన అమృతాన్ని; గారవమునో= ప్రేమతో; కర్జపుటి= (చెవులు అనే దొప్పులతో) చెవులతో; పేయముగ్గో= క్రోలబడేదిగా; చేయునో= చేశాడు (వాగమృతాన్ని) మునుల చెవులకు పాసీయంగా అందించాడు - అని).

తాత్పర్యం: విష్ణుమూర్తి దగ్గర సెలవు తీసికొని వెళ్లిన నారదుడు తాను స్వామినుండి గ్రహించిన ఉపదేశమృతాన్ని తక్కిన మహార్షులందరికి కర్జరసాయనంగా అందించాడు. అదియే వేదసారం. యోగసారం. సాంఖ్యసారం.

వ. నారదుం డట్లు విష్ణుని దివ్యవాక్యవితతి విద్వజ్జనంబులకు వినిపించుచు బ్రహ్మస్ఫు కలిగి యందునుం బ్రకటించే' నముటయు 'నప్పద్భువునకు నబి వింతయే?' యనిన నక్కెంతేయాగ్రజుతో శాంతనవుం 'డా శతానందునకు నపలజ్ఞతంబునుం గలదే? యతనిం గొలువ వచ్చినట్టి సిద్ధసాధ్యాదులకు వినిపించెగాక' యని పలికి వెండియు నిట్లనియె. **390**

ప్రతిపదార్థం: నారదుండు; అట్లు; విష్ణునో= విష్ణుమూర్తియొక్క; దివ్యి= దివ్యమైన; వాక్య+వితతినో= వాక్యమూర్ఖాన్ని; విర్యతీ+ జనంబులకునో= పండితులకు; వినిపించుచునో= వినిపిస్తూ; బ్రహ్మస్ఫురుకునో= బ్రహ్మదేవుడి సభకు; అరిగి= వెళ్లి; అందునునో= ఆ సభలోకూడా; ప్రకటించేనో= అందరికి వినిపించాడు; అనుటయునో= అని భీష్ముడు చెప్పటంతోనే; ఆ+పద్మభవునకునో= ఆ బ్రహ్మదేవుడికి; అది= ఆ విషయం; వింతయే?= అంత కొత్తదా (ఎరుగనిదా)?; అనిన్= అని అడిగిన; ఆ+కొంతేయ+అగ్రజుతోనో= కుంతిపుత్రులలో (మొదటివాడైన) పెద్దవాడైన ఆ ధర్మరాజుతో; శాంతనవుండు= శంతను సుతుడు ఆ భీష్ముడు - ఇట్లా అన్నాడు; ఆ+శతానందునకునో= ఆ బ్రహ్మదేవుడికి; అపరిజ్ఞతంబునునో+కలదే?= తెలియనిది కూడా ఉన్నదా? (అయినకు అన్నీ తెలుసు అని); అతనినో= ఆ బ్రహ్మాను; కొలువునో= సేవించటానికి; వచ్చినట్టి= వచ్చినటువంటి; సిద్ధసాధ్య+అదులకునో= సిద్ధులూ, సాధ్యులూ ఈ మొదలైన జనాలకు; వినిపించేనో+కాక= (నారదుడు) వినిపించాడు కాసీ - అని పలికి= అని భీష్ముడు; వెండియునో= మళ్ళీ; ఇట్లు+అనియునో= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా నారదుడు బ్రహ్మలోకానికి కూడా వెళ్లాడు. అక్కడ కూడా ఆ ఉపదేశమృతాన్ని ప్రకటించాడు' అని భీష్ము డనగా, 'ఆ విషయం బ్రహ్మకు కొత్తదా?' అని ఆ ధర్మరాజు అడిగాడు. 'బ్రహ్మకు తెలియదని కాడు. ఆ సభకు వచ్చిన సిద్ధసాధ్యాదులకొరకు ఆయన అట్లా చేశాడు' అని భీష్ముడు బదులిచ్చి, చెప్పటం మొదలుపెట్టాడు.

క. ‘క్రమమున వాజ్గుయమగు నఁ, య్యమ్మతము లోకమునఁ బరగె నబి మజ్జనకుం దమితదయఁ జెప్పె నాకును, శమయుత! యేజెప్పెతిని విశదముగ నీకున్. **391**

ప్రతిపదార్థం: శమయుతు! = ఇంద్రియనిగ్రహం కలవాడా!; క్రమమున్న=క్రమక్రమంగా (అనోటా ఆనోటా); వాక్+మయము+అగు= వాగ్రాపమైన; ఆ+అమృతము= ఆ ఉపదేశమృతం; లోకమున్న= భూలోకమంతటా; పరగెన్= వ్యాపించింది; అది= దాన్ని; మత్తి+జనకుండు= మా తండ్రిగారు; అమితదయన్= మిక్కిలి దయతో; నాకున్న= నాకు; చెప్పెన్= తెలియజేశారు; ఏన్= నేను; నీకున్= నీకు; విశదముగన్= సృష్టింగా; చెప్పితిని= తెలియజెప్పాను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ శాంతస్వభావా! విష్ణుముర్తి అందించిన ఆ ఉపదేశమృతం క్రమక్రమంగా కర్ణాకర్ణికగా లోకమంతటా వ్యాపించింది. మా తండ్రి దానిని నాకు అత్యంతదయతో బోధించాడు. నేనేమో నీకు విశదంగా తెలియజెప్పాను.

క. మునులును సురలును బీనిని , విని కొనియాడుదురు విష్ణు వినుతింతురు భు
క్రినిరూఢులై జపింతురు , మనమును జపింతు రత్నిసమాహిాతు లగుచున్.

392

ప్రతిపదార్థం: మునులునున్= మహార్షులూ; సురలునున్= దేవతలూ; దీనిన్= ఈ ఉపదేశసారాన్ని; విని= ఆలకించి; కొనియాడుదురు= ప్రశంసిస్తారు; విష్ణున్= విష్ణుముర్తిని; వినుతింతురు= స్తుతిస్తారు; భక్తి+నిరూఢులై= గాఢమైన భక్తి కలవారై; మనమునున్= మనస్సులో; జపింతురు= జపిస్తారు; అతి= మిక్కిలి; సమాహితులు+అగుచున్= సావధానులు అవుతూ; చర్చింతురు= (దీన్ని పలురకాలుగా) చర్చిస్తారు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! విష్ణుముర్తి అందించిన ఈ ఉపదేశసారాన్ని మునులూ, బుములూ మెచ్చుకొంటారు. విష్ణుముర్తిని స్తుతిస్తారు. భక్తితో దీన్ని జపిస్తారు. నలుగురూ కలిసినచోట ఏకాగ్రచిత్తులై దీనినే చర్చిస్తారు. ఇవన్నీ జరగటం నేను ఎరుగుదును.

తే. నీవు నిట్టుల చేయు విసీతిపరుడు , విష్ణుభక్తుండు శమదమాన్వితుడు సైన
యట్టివానికిఁ జెప్పుమీ యచ్చుతాన , నీర్ధతంబైన యిప్పురాణీత్తమంబు.

393

ప్రతిపదార్థం: నీవున్= నీవుకూడా; ఇట్లున్= ఇట్లాగే; చేయు(ము)= స్తుతించటం, జపించటం, చర్చించటం చేయుము; విసీతి పరుడున్= వినయ సంపన్ముడూ; విష్ణుభక్తుండున్= విష్ణుభక్తుడూ; శమ+దమ+అన్వితుడున్= అంతర్జాపిరిందియ నిగ్రహం కలవాడూ; ఐన+అట్టివానికిన్= అయినటువంటి వాడికి; అచ్యుత= విష్ణుముర్తియొక్క; ఆనన్= ముఖంసుంచి; ఉర్ధతంబు+ఐన్= వెలువడిన; ఈ+పురాణ+ఉత్తమంబున్= ఈ ఉత్తమ పురాణాగాథను; చెప్పుమీ!= ఉపదేశించు సుమీ!

తాత్పర్యం: ధర్మరాజా! నీవు కూడా ఇట్లాగే విష్ణుముర్తిని స్తుతించుము. ఈ ఉపదేశం చర్చించుము. ఈ మంత్రం జపించుము. అంతేకాదు, నీవు ఎవరికైనా ఈ ఉత్తమపురాణాన్ని చెప్పదలచుకొంటే వినయపరుడూ, విష్ణుభక్తుడూ ఇంద్రియనిగ్రహం కలవాడూ అయిన వ్యక్తికే ఉపదేశించుము.

క. నీ వినిన యుపాభ్యాసము , లేవియు సలగావు బీని కింది బీర్ఘాయుః ,
శ్రీవిభవారీగ్యములం , గావించుఁ బలించినం దగం దను వినినన్.’

394

ప్రతిపదార్థం: నీ= నీయొక్క; వినిన= (ఇంతవరకూ) విస్తులువంటి; (నీవు విన్న - అని); ఉపాభ్యాసములు= ఉపకథలు; ఏనియున్= ఏనీ కూడా; దీనికిన్= ఈ ఉపాభ్యాసానికి; సరిగావు= సాటిరావు (సమానం కావు); ఇది= ఈ ఉపాభ్యాసం; తగన్= శ్రద్ధగా; తనన్= తనను; పరించినన్= చదివినా; వినిన్= ఆలకించినా; దీర్ఘయుపుః= దీర్ఘమైన ఆయుర్ల్చాయాన్ని; శ్రీవిభవ= సంపద్యోభవాన్ని; ఆరోగ్యములన్= ఆరోగ్యాన్ని (ఆయుష్మి= ఆయుస్సుంపదనూ); కావించున్= కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ధర్మజా! ఇంతవరకూ నీవు విన్న ఉపాఖ్యానాలు ఏవీ దీనికి సరిపోలవు. దీనిని శ్రద్ధగా చదినిా, వినినా అట్టివారికి దీర్ఘాయుస్సు, సకల సంపదలూ, వైభవాలూ, ఆరోగ్యమూ అన్నీ సమకూడుతాయి.'

క. అని శాంతనవుడు సెప్పిన , విని మోదమునొంబి పాండవేయులు బీనిన్

వినుచుఁ బలించుచు విష్ణుం , గొనియాడుదు రథికభక్తిఁ గురువంశవరా!

395

ప్రతిపదార్థం: కురువంశవరా!= కురువంశంలో ఉత్తముడా! ఓ జనమేజయుడా!; అని= ఈ ప్రకారంగా; శాంతనవుడు= శంతనుకుమారుడైన భీముడు; చెప్పినన్= చెబితే; విని= అలకించి; మోదమున్+బంది= సంతోషించి; పాండవేయులు= పాండుపుత్రులు; దీనిన్= ఈ ఉపాఖ్యానాన్ని; వినుచున్= వింటూ; పరించుచున్= పరిస్తూ; విష్ణున్= విష్ణుమూర్తిని; అధికభక్తిన్= అత్యంతభక్తితో; కొనియాడుదురు= స్తుతించేవారు.

తాత్పర్యం: (కథను మళ్ళీ) జనమేజయు వైశంపాయనులకు కలుపుతున్నాడు.) ‘ఓ జనమేజయా! భీముడు ఇట్లా చెప్పితే శ్రద్ధగా విన్న పాండుపుత్రులు దీనినే వింటూ, పరిస్తూ భక్తితో విష్ణుమూర్తిని స్తుతిస్తూ కాలం గడిపారు.’

వ. అని చెప్పి వైశంపాయనుండు వెండియు.

396

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; వైశంపాయనుండు= వ్యాసశిష్యుడైన వైశంపాయనముని; వెండియున్= తిరిగి ఇట్లా అన్నాడు:

తాత్పర్యం: ఇంకా వ్యాసశిష్యు డైన వైశంపాయనముని ఇట్లా చెప్పాడు.

ఉ. ‘సాత్యవతేయుఁ ఢీ పరమ జప్యము భక్తిఁ బలించుచున్ వియ ధృత్యభిరాముడై నియమతత్పరతం జను దుగ్గవార్థికిన్ నిత్యము విష్ణుగాంచి మహానీయతరం బగు పూజనంబు సం స్తుతముగాగు జేతకుఁ గుతూహాలసంపద పల్లవింపగన్.’

397

ప్రతిపదార్థం: నిత్యమున్= ప్రతిరోజూ; విష్ణున్= విష్ణుమూర్తిని; కాంచి= దర్శించి; మహానీయతరంబు+అగు= మిక్కిలి పవిత్రమైన (విలువైన); పూజనంబు= అర్పనము; సంస్తుత్యము+కాగన్= పొగడొందేట్లు; చేతకున్= చేయటానికి; కుతూహల సంపద= ఉత్సాహాత్మీ; పల్లవింపగన్= చిగురొత్తగా; సాత్యవతేయుండు= సత్యవతీ తనయుడైన వ్యాసుడు; ఈ+పరమ+జప్యమున్= ఉత్తమము జపించదినది అయిన ఈ ఉపాఖ్యానాన్ని; భక్తిన్= భక్తితో; పరించుచున్= పరిస్తూ; వియత్త+గతి+అభిరాముడై= ఆకాశగమనంతో శోభిల్లినవాడై; నియమతత్పరతన్= నియమనిష్ఠాపరుడై; దుగ్గవార్థికిన్= క్షీరసముద్రానికి; చనున్= వెడతాడు.

తాత్పర్యం: ఈ పరమపవిత్రమైన ఉపాఖ్యానాన్ని భక్తితో జపిస్తూ వ్యాసుడు ఆకాశమార్గాన ప్రయాణం చేసి క్షీరసముద్రానికి వెళ్ళతాడు. నిత్యమూ విష్ణుమూర్తిని దర్శించాలి, ఉత్తమపూజలు ఆచరించాలి అనే కుతూహలం వ్యాసుడి మనస్సులో ఎప్పుడూ పల్లవిస్తూ ఉంటుంది’

వ. అనిన విని జనమేజయుండు మోదంబునొంబి యమ్ముని సత్తమునితోడ నీవు మోక్షం బత్యంత సుఖం బని చెప్పుడు. సకలజనంబులు నభ్యుదయకరంబులైన కర్తృవిశేషంబులం దగిలి యుండుడు ‘రొరుల నననేల? దేవతలును దధ్యర్థంబు వాటింపక హవ్యభోజనపరత్వం బూని యుండుడు రమ్మహిత్తు లట్టగుట యెట్లూకో? యని యేసు విచారించుండునుత్తెఱంగు దేఱపడనెతీంగింపవే?’ యని యడిగిన నప్పొరాశర్యులిష్టుండా భూవరున కిట్లనియే.

398

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని వైశంపాయనుడు చెబితే; విని= ఆలకించి; జనమేజయుడు= జనమేజయుడు; మోదంబున్+బంది= సంతోషించి; ఆ+మునిసత్తమునితోడన్= ఆ మునీశ్వరుడితో (వైశంపాయనుడితో); నీవు; మోక్షంబు= ముక్తి అనేది; అత్యంత సుఖంబు= మిక్కిలి సుఖమైనది; అని; చెప్పుడు(పు)= చెబుతావు; కానీ - సకలజనంబులున్= జనులందరూ; అభ్యదయ కరంబులు+బన= భౌతికంగా అభివృద్ధిని కలిగించే; కర్మవిశేషంబులన్= ఆయా విశేషమైన పనులలో; తగిలి+ఉండుదురు= సక్కలై ఉంటున్నారు; ఒరులన్= ఇతరులను; అనన్+ఏల= అనటం ఎందుకుగానీ; దేవతలునన్= దేవతలుకూడా; తద్+ ధర్మంబున్= మోక్షధర్మాన్ని; పాటింపక= ఆచరించకుండా; హాయభోజన పరత్యంబున్= పురాడోశాన్ని తినటమే పనిగా; ఊని= స్వీకరించి; ఉండుదురు= జీవిస్తుంటారు (ఊనియుండుదురు); ఆ+మహాత్ములు= ఆ మహానీయులు; అట్లు= ఆ విధంగా; అగుట= కావటం; ఎట్లుకో!= ఎట్లు సమంజసం; అని; ఏనున్= నేను; విచారించుచుండుదురున్= ఆలోచిస్తూ ఉంటాను; ఆ+ తెఱంగున్= వారు అట్లు ఉండటానికి కారణాన్ని; ఎట్టింగింపవే= తెలియజెప్పువా!; అని; అడిగినన్= అడిగితే; ఆ+పారాశర్యశిష్యండు= ఆ వ్యాసశిష్యుడైన వైశంపాయనుడు; ఆ+భూవరునకున్= ఆ జనమేజయ మహారాజుకి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లు చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అని వైశంపాయనుడు చెప్పగా విని, జనమేజయుడు ఆ మునీశ్వరుడితో 'నీవు ముక్తి అనేది మిక్కిలి సుఖమైనది అని చెప్పుతావు కానీ, జనులందరూ కేవలం భౌతిక విషయాలమైన మాత్రమే ఆసక్తి చూపుతున్నారు. అంతే కాదు, దేవతలు కూడా మోక్షధర్మాన్ని ఆచరించకుండా పురోదాశాన్ని తినటమే పనిగా జీవిస్తుంటారు. ఇదేమిటి?- పీరందుకు ఇట్లు అయ్యారు? అని నేను ఆలోచిస్తూ ఉంటాను. వారు అట్లు ఉండటానికి గల కారణాన్ని తెలియజెప్పు' మని అడుగగా వైశంపాయనుడు జనమేజయ మహారాజుకు ఈ విధంగా తెలిపాడు.

క. విమలాత్ముడు పారాశ , ర్యామునీంద్రుడు శిష్యులను మహాభారతపం చమములగు వేదముల మే , రుమహీధరవాసియై కరుణా జబివించెన్.

399

ప్రతిపదార్థం: విమల+ఆత్ముడు= నిర్వూలాంతరంగుడైన; పారాశర్యమునీంద్రుడు= ఆ వ్యాసుడు; మేరుమహీధర+వాసియై= మేరుపర్వతంమీద నివసిస్తున్నవాడై; శిష్యులను= తన శిష్యులను; మహాభారత పంచమములు+అగు= మహాభారతం అయిదవదిగా కలదైన; వేదములన్= వేదాలను (వేదాలు నాలుగయితే మహాభారతం అయిదవది. పంచమవేదం); కరుణాన్= శిష్యులపట్ల దయతో; చదివించెన్= చదివించాడు (వేదాలను శిష్యులతో చదివించాడు అంటే నేర్చాడు అని).

తాత్పర్యం: నిర్వూలమనస్మి ఆ వ్యాసుడు మేరుపర్వతంమీద నివసిస్తూ తన శిష్యులకు నాలుగు వేదాలూ, పంచమవేదమైన మహాభారతమూ దయతో నేర్చాడు.

క. అట్లియెడ నేనును సుమంతు - పైల - జైమినులు నీ విప్పుడు నన్నడిగిన చందంబున నమ్మహిత్తు నడిగితిమి దానికి సుముఖుండయి సర్వజ్ఞండును సదయహృదయుండును నగు సాత్యవతేయుండు మాకు నిట్లని యానతిచ్ఛే.

400

ప్రతిపదార్థం: అట్లియెడన్= అలా చదివిస్తున్న సమయంలో; ఏనునున్= నేను; సుమంతు= సుమంతుడూ; పైల= పైలుడూ; జైమినులు= జైమిని - అనే మేము నలుగురమూ; నీవు; ఇప్పుడు; నన్నున్= నన్ను; అడిగిన+చందంబునన్= అడిగినట్టే; ఆ+ మహాత్మున్= ఆ మహానుభావుడు వ్యాసుడిని; అడిగితిమి= అడిగాం; దానికిన్= ఆ విషయానికి; సుముఖుండు+అయి= అనుకూలుడై; సర్వజ్ఞండునున్= అన్ని తెలిసినవాడూ; సదయ+హృదయుండునున్= దయతో కూడిన హృదయం కలవాడూ; అగు= అయిన; సాత్యవతేయుండు= సత్యవతీతనయుడు - వ్యాసుడు; మాకున్= మాకు; ఇట్లు+అని= ఇట్లాగని; ఆనతి+ఇచ్చెన్= సెలవిచ్చాడు.

తాత్పర్యం: ఆ సమయంలో నేనూ, సుమంతుడూ, వైలుడూ, జైమిని అనే నలుగురమూ నీవు ఇప్పుడు నన్ను అడిగినట్టే ఆ వ్యాసభగవానుడిని అడుగగా ఆయన ఇట్లా బదులిచ్చాడు.

తే. ఏ నతీతంబులును వర్తమానములు ను, నాగతమ్ములు నగు జగదభీలవర్త నంబులును గను దివ్యబోధంబు గోరి, పాలకడలి తీరమును దపంబుసేసి.

401

ప్రతిపదార్థం: ఏను= నేను; అతీతంబులును= కడచిపోయినపీ; వర్తమానములున్= జరుగుతున్నపీ; అనాగతమ్ములున్= (ఇంకా రానిపీ) జరగబోయేపీ; అగు= అయిన; జగత్= ప్రపంచంయొక్క; అభిల= సమస్తమైన; వర్తనంబులును= నడవడికలూ; కను= తెలిసికొనేటువంటి (దర్శించే); దివ్యబోధంబు= దివ్యజ్ఞానం; కోరి= వాంఖించి; పాలకడలి+తీరమున్న= క్షీరసముద్రతీరంలో; తపంబు+చేసి= తపస్సు చేసి.

తాత్పర్యం: శిష్యులారా! భూతభవిష్యద్వర్మానాలలో ప్రపంచప్రవర్తనను తెలిసికొనగలిగిన దివ్యదృష్టి పొందాలని కోరి నేను క్షీరసముద్రతీరంలో తపస్సు చేశాను.

వ. నారాయణప్రసాదంబునం జైసి సిద్ధమనోరథుండ నైతిం గావునం గల్ఫాచియందుఁ గమలసంభవప్రమఖు బృందారకు లాచరించిన కృత్యంబులు గానవచ్చ వానిం జైపైద దాన మీ యడిగిన యథంబు దేటపడు వినుండు.

402

ప్రతిపదార్థం: నారాయణప్రసాదంబున్+చేసి= నారాయణుడి అనుగ్రహంచేత; సిద్ధమనోరథుండను+ఐతిన్= సిద్ధించిన కోరిక కలవాడను అయ్యాను (నా కోరిక సిద్ధించి ఆ దివ్యజ్ఞానమూ, దివ్యదృష్టి లభించాయి అని); కావునన్= కాబట్టి; కల్పాదియందున్= సృష్టి ప్రారంభంలో; కమలసంభవ= బ్రహ్మదేవుడూ; ప్రముఖ= మొదలైన; బృందారకులు= దేవతలు; ఆచరించిన= చేసినటువంటి; కృత్యంబులు= పనులు; కానవచ్చవానిన్= కనిపించే వాటిని (ఏవి ఎంత కనిపిస్తే అంత); చెప్పేదన్= చెబుతాను; (కానవచ్చన్= కనబడతాయి వానిన్= వాటిని, చెప్పేదన్= చెప్పుతాను); దానన్= దానివలన; మీ+అడిగిన+అర్థంబు= మీరు అడిగిన విషయం (ప్రయోజనం); తేటపడున్= సృష్టపడుతుంది; వినుండు= వినండి.

తాత్పర్యం: నారాయణుడి అనుగ్రహంచేత నా కోరిక సిద్ధించి, ఆ దివ్యజ్ఞానమూ, దివ్యదృష్టి లభించాయి. కాబట్టి, సృష్టి ప్రారంభంలో బ్రహ్మదేవుడూ మొదలైన దేవతలు చేసినటువంటి పనులు చెప్పుతాను. దానివలన మీకు ప్రయోజనం సిద్ధిస్తుంది. మీ రడిగిన విషయం సృష్టపూతుంది.

క. అబిత్యమరుద్వసురు, ద్రావిసురులు మునులు నంబుజాసనుగుని మా కేబి కరణీయ మీశ? ద, యా దృష్టిని మమ్ముఁ జాచి యానతి యావే?

403

ప్రతిపదార్థం: ఆదిత్య= ఆదిత్యులూ; మరుత్= మరుత్తులూ; వసు= వసువులూ; రుద్ర= రుద్రులూ; ఆది= మొదలైన; సురులున్= దేవతలూ; మునులున్= బుములూ; అంబుజ+అసనున్= పద్మార్గుడైన బ్రహ్మదేవుడిని; కని= దర్శించి; రాశి= ప్రభా!; మాకున్= మాకు; ఏది; కరణీయము?= కర్తవ్యం?; దయాదృష్టిని= దయగల దృష్టితో; మమ్మున్= మమ్మల్ని; చూచి= వీక్షించి; ఆనతి+రశ్వే?= ఆజ్ఞాపించవా?

తాత్పర్యం: ఆదిత్యాది సమస్తదేవతలూ, మహార్షులూ ఒకరోజున బ్రహ్మదేవుడిని దర్శించి ఇట్లా అడిగారు: ‘ప్రభా! మాకు కర్తవ్యం ఏమిటో దయతో ఆజ్ఞాపించవా?’ - అని.

వ. అని విశ్వవించిన విని భరతాదరుండగుచు నప్పరమేష్టి వాలతో ‘మీ కెయ్యాచి కర్తవ్యంబో యసు తలంపు మున్ననా చిత్తంబునం బోడమి యున్నయి. మీరు నిమ్మాటసెప్పిమేలు నేసితిల. మీకును నాకును బ్రఱలత్వం

బద్ధానంగలుగు దానినుపదేశించుటకుం బురుపోత్తము శరణుసాత్త్వమురండనిపలికి వారునుం దానును దుగ్ధవారాశితీరంబునకుం బోయి ఘోరంబగు తపంబు బహుసహస్ర సఖ్యంబులగు బిష్ణవర్షంబు లాచలంచిన వారలకు గంభీరమధురప్రకారయగు వాణి యట్లని వీతంచె.

404

ప్రతిపదార్థం: అని; విస్తివించినన్= విజ్ఞప్తి చేస్తే; విని= ఆలకించి; భరిత+ఆదరుండు+అగుచున్= ఆదరంతో నిండినవాడు అవుతూ; ఆ+పరమేష్టి= ఆ బ్రహ్మ; వారితోన్= వారితో; మీకున్= మీకు; ఎయ్యది= ఏది; కర్తవ్యంబో= కర్తవ్యమో; అను= అనేటటువంటి; తలంపు= ఆలోచన; మున్ను+లు= మునుపే; నా చిత్తంబునన్= నా హృదయంలో; పొడమి+ఉన్నయది= పుట్టి ఉన్నది; మీరున్= మీరూ; ఈ+మాటన్= ఇదే మాట; చెప్పి= అడిగి; మేలు+చేసితిరి= మేలు చేశారు; మీకునున్= మీకూ; నాకునున్= నాకూ; ప్రబలత్వంబు= పుష్టి (అధిక్యం); ఎద్దానన్= దేనివలన; కలుగున్= కలుగుతుందో; దానిన్= దానిని; ఉపదేశించుటకున్= ఉపదేశించటానికి; పురుష+ఉత్తమున్= శ్రీమన్నారాయణుడిని; శరణు+చౌత్రము= శరణువేడుదాం; రండు= రండి; అని పలికి= అని చెప్పి; వారునున్= వారందరూ; తానునున్= తానూ; దుగ్ధవారాశి తీరంబునకున్= క్షీరసముద్రతీరానికి; పోయి= వెళ్ళి; ఘోరంబు+అగు= తీవ్రమైన; తపంబు= తపస్సు; బహుసహస్ర సంఖ్యంబులు+అగు= వేలకువేల సంఖ్య కలమైన; దివ్యవర్షంబులు= దివ్యసంవత్సరాలు (మానుష సంవత్సరాలు కాదు - వేలకు వేల దివ్యసంవత్సరాలు); అచరించినన్= చేస్తే; వారలకున్= వారికి; గంభీర= గంభీరమూ; మధుర= మధురమూ అయిన; ప్రకార+అగు= విధానం కలదైన; వాణి= (సరస్వతి) ఒక వాక్య; ఇట్లు+అని= ఇలాగని; వీతంచెన్= వినవచ్చింది (గాలిలో తేలివచ్చింది).

తాత్పర్యం: అని వారు అడుగగా, ఆదరంతో ఆ బ్రహ్మ వారితో 'ఇదే ఆలోచన మునుపే నా హృదయంలో పుట్టి ఉన్నది. మీరూ ఇదే మాట అడిగారు. మీకూ, నాకూ ఆధిక్యం దేనివలన కలుగుతుందో, దానిని ఉపదేశించు మని శ్రీమన్నారాయణుడిని శరణు వేడుదాం రండి' అని చెప్పి వారందరూ తానూ క్షీరసముద్రతీరానికి వెళ్ళి, తీవ్రమైన తపస్సు వేలకువేల దివ్యసంవత్సరాలు చేయగా వారికి గంభీరమూ, మధురమూ అయిన ఒక వాక్య ఈ విధంగా వినవచ్చింది.

విష్ణు! దదృశ్యరూపంబున బ్రహ్మదీదేవతల కుపదేశించిన హితప్రకారము: (సం. 12-327-47,48,49)

క. 'మీ వచ్చినపని యొఱుగుదు , నీ వనజబ్రవుండు జగము లిన్నిటికి గురుం దే విధిఁ బనిచిన నబి త్రుతి , భావితకర్తంబు దానఁ బరఁగుదుఁ దగగన్.

405

ప్రతిపదార్థం: మీ+వచ్చినపని= మీరు వచ్చిన పని ఏమిలో; ఎఱుగుదున్= ఎరుగుదును; ఈ+వనజబ్రవుండు= ఈ బ్రహ్మ (వనజము= పర్మం); జగములు+ఇన్నిటికిన్= ఈ జగత్తులు అన్నింటికి; గురుండు= గురువు(తండ్రి); ఏ విధిన్= ఏ కర్తవ్యాన్ని; పనిచినన్= ఆజ్ఞాపించినా; అది; త్రుతి= వేదాలలో; భావిత= ప్రతిపాదింపబడిన; కర్మంబు= పనే (అయి ఉంటుంది); దానన్= ఆ వేదంలోనే; తగఁగన్= తగినట్టు; పరఁగుదున్= నేనూ ఉంటాను (దానన్ అంటే ఆ ఆజ్ఞలోనే అనీ చెప్పవచ్చును).

తాత్పర్యం: 'దేవతలారా! మునులారా! మీరు వచ్చిన పని ఏమిలో నేను ఎరుగుదును. ఈ బ్రహ్మదేవుడు ముజ్జగాలకూ గురువు (సృష్టికర్త తండ్రి). ఈయన ఏ కర్తవ్యాన్ని నిర్ణయించినా అది వేదప్రతిపాదితమే. నేనూ అందులోనే చరిస్తాను.

వ. ఏనునుం జెప్పెద వినుండు వేదహితం బగు నొక్క యాగంబు సేయుం డండు భాగంబు నాకుం గల్పింపవలయు' ననిన వారుం తీతీఁ బోంది.

406

ప్రతిపదార్థం: నీనునున్= నేనుకూడా; చెప్పేదన్= చెబుతాను; నినుండు= ఆలకించండి; వేదవిహితమైన (వేదాలకు హితమైన); ఒక్క= ఒకానోక; యాగంబు= యజ్ఞం; చేయుండు= చెయ్యండి; అందున్= ఆ యాగంలో; నాకున్= నాకు; భాగంబు= భాగం; కల్పింపన్+నలయున్= కల్పించాలి; అనినన్= అని ఆకాశంలో ఒక కంరం వినిపించేసరికి; వారున్= వారందరూ; ప్రీతిన్= సంతోషాన్ని; పొంది= పొంది;

తాత్పర్యం: నేను కూడా చెప్పుతాను వినండి. వేదవిహితమైన యజ్ఞం చెయ్యండి. ఆ యాగంలో నాకు భాగం కల్పించాలి' అని ఆకాశంలో ఒక కంరం వినిపించే సరికి వారందరూ సంతసించి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. కమలజు పంచిన క్రియ యా , గము వైష్ణవ మునగు జేసి, కల్పించిలి భా

గము విష్ణువు కం, దత్తఁ ద , యుమురుల మునివరులపై దయను గగనమునన్.

407

ప్రతిపదార్థం: కమలజు= పద్మసంభవుడైన బ్రహ్మాదేవుడియొక్క; పంచిన= ఆజ్ఞాపించిన; క్రియన్= విధంగా (బ్రహ్మా ఆజ్ఞాపించినట్టు); వైష్ణవము+అనఁగన్= వైష్ణవం అనేటటునంటి; యాగము= యజ్ఞం; చేసి= నిర్వహించి; అందున్= ఆ యాగంలో; విష్ణువునన్= విష్ణుమూర్తికి; భాగము= భాగం; కల్పించిరి= కల్పించారు; అతడు= ఆ విష్ణుమూర్తి; ఆ+అమరుల= ఆ దేవతల; మునివరుల= మహర్షుల; పైన్= పైని; దయను= కృపతో; గగనమునన్= ఆకాశంలో.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాదేవుడు ఆజ్ఞాపించిన విధంగా 'వైష్ణవం' అనే యజ్ఞం చేసి దేవతలూ, మునులూ అందులో విష్ణుమూర్తికి భాగం కల్పించారు. దానికి సంతోషించి ఆ విష్ణుమూర్తి వారిపై దయతో ఆకాశంలో. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. అదృష్టుండై నిలిచి వారలతో నిట్లబియే.

408

ప్రతిపదార్థం: అదృష్టుండు+బ= కంటికి కనబడకుండా; నిలిచి= ఆకాశంలో నిలబడి; వారలతోన్= బ్రహ్మాద్విదేవతలతో, బుమపలతో; ఇట్లు; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అదృష్టురూపంలో ఆకాశంనుండి బ్రహ్మాద్విదేవతలతో విష్ణుమూర్తి ఈ విధంగా అన్నాడు:

క. నా పంపునను బ్రవ్యత్తి , వాయపకయైనట్టి సత్కయం జేసితి లి

టీ పుణ్యంబునకును ఫల , రూపంబగుదాని నే నిరూపింతుఁ దగన్.

409

ప్రతిపదార్థం: నా= నాయొక్క; పంపునను= ఆజ్ఞలో; ప్రవ్యత్తి వ్యాపక+పనట్టి= విస్తరించి జరిగినటువంటి; సత్కయన్= మంచిపనిని (సత్కార్యాన్ని); చేసితిరి= చేశారు; ఇట్లు= ఇట్లా చేసినటువంటి; ఈ పుణ్యంబునకున్= ఈ సుకృతానికి; ఫలరూపంబు+అగుదానిన్= ప్రతిఫలమైనదాన్ని; నేన్= నేను; తగన్= తగినట్టు; నిరూపింతున్= మీకు నిర్ణయిస్తాను.

తాత్పర్యం: మహర్షులారా! నా ఆజ్ఞమేరకు విస్తరించే ప్రవ్యత్తి కలిగిన ఒక మంచిపనిని చేశారు. ఇట్లా చేసిన ఈ పుణ్యానికి ఫలితాన్ని తగినట్లు మీకు నేను నిర్ణయిస్తాను.

వ. మరీచియంగిరసుండత్తిపులస్తుండుపులపుండుక్రతువువసిష్టుఁడసుపీరులవ్యాలిజభవునకుమానసపుత్రు లిష్టుపోత్తులు నట్టివార; వేదాచార్యులు యజ్ఞకార్యధుర్యులు; పీరు విధింప సర్వయజ్ఞంబులును మానవులు మానవీయంబులుగా నడప మీ కెల్లను నయ్యగంబుల భాగంబులు గలిగి తథాగంబుల నాప్యాయితులై యుపబృంహాణంబు నొందువారలు సన సనక సనందన సనాతన కపిల సనత్సుమారులు

పరమేష్టిమనోనిర్మితులు సహజజ్ఞాన విజ్ఞానులు నివృత్తిపరులునై సాంఖ్యయోగంబులకుం బ్రవర్తకు లగుచుండుదురు. వీరలచేతమోక్షధర్మంబులుసువ్యంజితంబులగు. మీకుండల్లియుందండ్రియుగురుండును నివ్యాలంచియ. మధీయానుశాసనంబున నితండు సర్వానుశాసకుండై వల్లిలువాడు. మతాలప్రభవుండైన రుద్రుండు సర్వలోకారాధనీయండును సకలవరప్రదుండునుం జండీ! మీరు వొండు ; వేదోబితకర్తుంబు విక్షములభవుండును మరీచ్యాది ప్రజాపతులునుం బంచినట్లు నడవం గలయి. యిది కృతయుగం బను పేలింటియుత్తమకాలంబు; భీనియందుఁబువులుపొంస్యంబులుగానుసంశయంబువలవదనినిర్దేశించిన.

410

ప్రతిపదార్థం: మరీచి, అంగిరసుడు, అత్రి, పులస్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, వసిష్ఠుడు - అను వీరలు= అనే వీరంతా; ఆ+వారిజబునకున్= ఆ బ్రహ్మకు; మానసపుత్రులు= మనస్య నుండి ప్రభవించిన కుమారులు; ఈ+మహాత్ములున్= ఈ మహానుభావులందరూ కూడా; అట్టివారు+అ= అంతటివారే (బ్రహ్మతో సమానులు); వేద+ఆచార్యులు= వీరు వేదాలకు గురువులు; యజ్ఞకార్య= యజ్ఞకృత్యాలకు; ధర్ములు= నిర్వాపాకులు; వీరు= ఈ మరీచి ప్రభుతులు; విధింపన్= నియమాలు చేయగా; సర్వ యజ్ఞంబులును= అన్ని యజ్ఞాలా; మానవులు= మనమ్యులు; మాననీయంబులుగాన్= గౌరవింపదగినవిగా; నడవన్= నిర్వహించగా; మీకున్= మీకు; ఎల్లను= అందరికీ; ఆ+భాగంబులన్= ఆ యజ్ఞాలలో; భాగంబులు= భాగాలు; కలిగి= లభించి; తదీ+భాగంబులన్= ఆ భాగాలతో; ఆప్యాయితులై= త్వప్రిపాందినవారై; ఉపబ్యంహాణంబున్= వృద్ధిని; ఒందువారలు= మీరంతా పొందుతారు; సన, సనక, సనందన, సనాతన, కపిల, సనత్యమారులు= సనుడు, సనకుడు, సనందనుడు, సనాతనుడు, కపిలుడు, సనత్యమారుడు - అనే వీరు; పరమేష్టి= బ్రహ్మయొక్క; మనః= మనస్యచేత; నిర్మితులు= సృష్టింపబడినవారు (సంకల్పమాత్ర సంభవులు); సహజ= జన్మనిస్థంగానే; జ్ఞానవిజ్ఞానులు= జ్ఞానవిజ్ఞానాలు కలవారు; నివృత్తిపరులునై= ముక్తి పరాయణులూ అయి (ప్రవృత్తి= విష్టరించటం; నివృత్తి= మరలటం); సాంఖ్యయోగంబులకున్= సాంఖ్యానికి, యోగానికి; ప్రవర్తకులు+అగుచుండుదురు= ప్రచారకులు అప్పతుంటారు; వీరలచేతన్= వీరచే; మోక్షధర్మంబులు= ముక్తికి సంబంధించిన ధర్మాలు; సువ్యంజితంబులు+అగున్= స్పష్టం చేయబడతాయి; మీకున్= మీకందరికి; తల్లియున్= తల్లి; తండ్రియున్= తండ్రి; గురుండున్= గురువూ; ఈ+వీరించి+అ= ఈ బ్రహ్మదేవుడే; మదీయ= నాయొక్క; అనుశాసనంబునన్= ఆజ్ఞతో; ఇతండు= ఈ బ్రహ్మ; సర్వ+అనుశాసకుండై= సమస్తాన్ని శాసించేవాడై; వర్తిల్లువాడు= వర్తిస్తాడు; మత్= నాయొక్క; పాల= నుదుటిమంచి; ప్రభవుండైన= పుట్టినవాడైన; రుద్రుండు= శివుడు; సర్వలోక= సమస్తలోకాలకూ; ఆరాధనీయుండును= పూజింపదగినవాడూ; సకల= సమస్తమైన; వర= వరాలనూ; ప్రదుండునున్= ఇచ్చేవాడూ; చుండీ= సుమా!; మీరు+పొండు= ఇంక మీరు వెళ్లండి; వేద+ఉదిత= వేదాలలో చెప్పబడిన; కర్మంబులు= పసులు; ఈ+కమలభవుండును= ఈ బ్రహ్మదేవుడూ; మరీచి+ఆది+ప్రజాపతులునున్= మరీచి మొదలైన ప్రజాపతులూ (బ్రహ్మతులుయై అన్నాడు కనక ప్రజాపతులే); పంచినట్లు= ఆజ్ఞాపించినట్లుగా; నడవన్+కలయి= నడుస్తాయి; ఇది= ఇప్పుడిది; కృతయుగంబు అను+పేరిట= కృతయుగం అనే పేరుగల; ఉత్తమకాలంబు= ఉత్తమమైన కాలం; దీనియందున్= ఈ యుగంలో; పశువులు= జంతువులు; హింస్యంబులు= హింసించదగినవి (యజ్ఞాలలో పశుబలి); కావు= కాదు; సంశయంబు+వలవదు= సందేహం వద్దు; అని; నిర్దేశించినన్= ఆజ్ఞాపించేసరికి.

తాత్పర్యం: మరీచి, అంగిరసుడు, అత్రి, పులస్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, వసిష్ఠుడు - అనే బ్రహ్మమానసపుత్రులూ, ఈ మహాత్ములూ సమానులే. వీరు వేదపండితులు, యజ్ఞకార్య నిర్వాపాకులు. వేదం నిర్దేశించగా మానవులు యజ్ఞాలన్నీ గౌరవంగా నిర్వహించి మీకందరికీ పావిర్భాగాలు కల్పించగా వాటేని మీరు గ్రహించి త్వప్రిపడి అభివృద్ధి పొందండి. సన, సనక, సనందన, సనాతన, కపిల, సనత్యమారులు బ్రహ్మ మానసపుత్రులు. వారు సహజజ్ఞానులు. ముముక్షువులు అయి సాంఖ్యయోగ మార్గాలను ప్రవర్తింప చేస్తారు. వీరిచేత మోక్షధర్మాలు స్పృష్టమౌతాయి. మీకు తల్లి, తండ్రి, గురువు ఈ బ్రహ్మయే. నా ఆజ్ఞాచేత బ్రహ్మ సర్వశాసకుడిగా ఉంటాడు. నా నుదురుమండి పుట్టిన

రుద్రుడు లోకాలన్నింట పూజించదగినవాడు, వరాల నిచ్చేవాడు సుమా! ఇక మీరు వెళ్లండి. ఈ బ్రహ్మాదేవుడూ, మరీచి మొదలైన ప్రజాపతులూ ఆజ్ఞాపించినట్లు నడుచుకొనండి. ఇప్పుడు ఉత్తమకాలమైన కృతయుగం. దీనిలో పశువులను చంపకూడదు. అనుమానం వద్దు' అని ఆదేశించగా.

క. మునులును సురలును విష్ణు : న్యాసుతించి నమస్కరించి నిజపదములకుం జనిల పరమేష్టి యొకరుడు : చన కచ్ఛట నిలిచె హరియు సన్నిహితుండై.

411

ప్రతిపదార్థం: మునులునున్= మహారూలూ; సురలునున్= దేవతలూ; విష్ణున్= విష్ణుమూర్తిని; వినుతించి= స్తుతించి; నమస్కరించి= మైక్కి; నిజపదములకున్= తమ తమ స్థానాలకు (నెలవులకు); చనిరి= వెళ్లిపోయారు; పరమేష్టి= బ్రహ్మా; ఒకరుడు+అ= ఒక్కడే; చనక= వెళ్లకుండా; అచ్చటన్= అక్కడ; నిలిచెన్= నిలబడ్డాడు; హరియున్= విష్ణుమూర్తికూడా; సన్నిహితుండు+ఇ= బ్రహ్మాదేవుడి చేరువకు వచ్చి -

తాత్పర్యం: విష్ణుమూర్తి ఆజ్ఞను శిరసావహించి మునులూ, దేవతలూ నుతించి, నతించి ఎవరి నెలవులకు వారు వెళ్లిపోయారు. బ్రహ్మా ఒక్కడే వెళ్లకుండా అక్కడే నిలబడ్డాడు. అప్పుడు విష్ణుమూర్తి ఆయన సమీపానికి వచ్చి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. హయశిరీభాసితుండును హస్తకలిత : లలిత దండకమండలూజ్ఞులుఁడు సాంగ వేదముఖురముఖుండునై యాదరార్థ , దృష్టి నిగుడంగ నిలిచి యిభ్రవిజముఖ్యః.

412

ప్రతిపదార్థం: హయశిరి= గుర్రపు తలతో; భాసితుండునున్= ప్రకాశిస్తున్వాడూ (హయగ్రీవుడు); హస్త= చేతిలో; కలిత= ధరించిన (అలరారుతున్వ); లలిత= (సుకుమారమైన) అందమైన; దండ= దండమూ; కమండలు= కమండలువు-పీటితో; ఉజ్ఞులుండున్= ప్రకాశిస్తున్వాడూ; స+అంగ= ఛండోజ్యోతిషాది షడంగాలతో కూడిన; వేద= వేదంతో; ముఖర= మారుమ్రోగుతున్వ; ముఖుండును= వదనంకలవాడు; ఇ= అయి; ఆదర+ఆర్థ+దృష్టి= ఆదరంతో (ప్రేమతో); చెమ్మగిల్లిన చూపు; నిగుడంగన్= ప్రసరించగా; నిలిచి= చేరువలో నిలిచి; ఆ+దివిజముఖ్యః= దేవతలలో ముఖ్యందయిన ఆ బ్రహ్మాను (కౌగిలించుకొని).

తాత్పర్యం: విష్ణుమూర్తి హయగ్రీవుడుగా దర్శనమిచ్చాడు. చేతులలో దండకమండలువులు భాసిస్తున్నాయి. సాంగంగా వేరధ్వని ముఖంలో మారుమ్రోగుతున్వది. ఆదరంతో నిండి చెమ్మగిల్లిన కన్నలతో చూస్తా బ్రహ్మాను. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. కౌగిలించుకొని నీవు సర్వంభునకును విధాతవు గురుండవు ప్రభువవు నయి నడపుము. నీయందు సర్వభారంభునుం బెట్టి సుఖినై యుండెద. నడపుట నీకెపుఁడేనిఁ గడింబియై తోఁచె నప్పు డేను దీఁచి సమస్తంభును సుసీతంబు సేయంగలవాడ ననియే దదనంతరం బావిష్టుం డంతల్ఫుతుం డయ్యు. నిట్లు యజ్ఞంబు లందగ్రభాగార్పుండును యజ్ఞధారియునైన యప్పద్రునాభుండు ప్రవ్యతిధర్మంబు బ్రహ్మదులకుం గృత్యంబు సేసినివ్యత్తిధర్మంబునందు నిష్టండును విద్యాసహయుండునునై సర్వగతుండగుచుఁజలయించు నని చెప్పి యప్పురాశర్యండు.

413

ప్రతిపదార్థం: కౌగిలించుకొని= బ్రహ్మాను ఆలింగనం చేసికొని; నీవు; సర్వంభునకునున్= సమస్తానికీ (యజ్ఞాలు అన్నించికీ); విధాతవు= సృష్టికర్తవూ; గురుండవు= గురువువు; ప్రభువవు= అధికారివీ; అయి; నడపుము= నడిపించుము; నీయందున్= నీమీద; సర్వభారంభునున్= సమస్తభారాన్ని (మొత్తం బాధ్యతల బరువునంతటినీ); పెట్టి= ఉంచి; సుఖినై= నేను సుఖిగా; ఉండెదన్=

ఉంటాను; నడపుట= ఈ కార్యభారాన్ని సాగించటం; నికున్= నికు; ఎప్పుడేనిన్= ఎప్పుడయినా; కడిందిట్టె= కష్టఫైట్; తోచెన్= తోస్టే (కష్టమనిపిస్టే); అప్పుడు; ఏనున్= నేను; తోచి= ప్రత్యక్షమై; సమస్తంబునున్= అంతటినీ; సునీతంబు= బాగా నడప బడినదిగా; చేయంగలవాడన్= చేస్తాను; అనియెన్= అన్నాడు విష్ణుమూర్తి; తద్వ+అనంతరంబు= ఆ తరువాత; ఆ+విష్ణుండు= ఆ విష్ణుమూర్తి; అంతర్లీతుండు+అయ్యెన్= అంతర్ధానం చెందాడు; ఇట్లు; యజ్ఞంబులందున్= యాగాలలో; అగ్రభాగ+అర్పండున్= అగ్రస్థాన గౌరవానికి యోగ్యుడూ (అగ్రతాంబూలం అందుకుంటూ); యజ్ఞధారియున్+ఖన= యజ్ఞాలను ధరించేవాడూ అయిన; ఆ+పద్మనాభుండు= ఆ విష్ణుమూర్తి (పద్మం నాభియందు కలవాడు); ప్రవృత్తి ధర్మంబు= క్రియాశిలమైన ప్రవృత్తిధర్మాన్ని (కర్మా చరణమే ప్రపృతి); బ్రహ్మాదులకున్= బ్రహ్మాదిదేవతలకూ, బుమలకూ; కృత్యంబు+చేసి= కర్తవ్యంగా ఏర్పరిచి; నివృత్తి ధర్మంబునందు= (నిష్టియూరూపమై అంతర్ముఖాలక్షణమైన) నివృత్తిధర్మంలో; నిష్టండునూ= (స్థిరపడినవాడూ) నిష్ట కలవాడూ; ఏద్యా+సహాయుండునున్= జ్ఞానమే సహాయంగా కలవాడూ; ఖ= అయి; సర్వగతుండు అగుచున్= అన్నింటా ఉన్న వాడవుతూ (సర్వత్ర నివసిస్తా); చరియించున్= సంచరిస్తూ ఉంటాడు; అని చెప్పి= అని ఏవరించి; ఆ+పారాశర్యండు= ఆ వ్యాసుడు - ఇంకా ఇట్లా అంటున్నాడు. (అగ్రభాగ+హరుండు= ప్రథమభాగం లేదా ఉత్తమభాగం అందుకొనేవాడు - అని పారాంతరం.)

తాత్పర్యం: బ్రహ్మను ఆలింగనం చేసికొని, ‘నీవు యజ్ఞాల కన్నిటికీ సృష్టికర్తవు, గురువువు, అధికారివీ అయి నడిపించుము. నీమీద భారమంతా ఉంచి సుఖంగా ఉంటాను. నీ కెప్పుడైనా కష్టమనిపిస్టే నేను ప్రత్యక్షమై అన్ని నడిపిస్తాను’ - అని చెప్పి విష్ణువు అంతర్ధాన మయ్యాడు. ఇట్లా యజ్ఞాలలో అగ్రభాగానికి యోగ్యుడూ, యజ్ఞధారి అయిన ఆ విష్ణువు కూడా జ్ఞానకారకుడై, అన్నిటా ఉన్నవాడై ప్రవర్తిల్లతూ ఉంటాడు’ అని చెప్పి ఆ వ్యాసుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. మొదలుఁ గలిగించి జగములుఁ , బదిలంబుగ నునిచి వానిఁ బదపడి తనయం
దొబిగించి మతియు నెమ్మెయి , ముదారగతి నడపు చిత్రుయుని గొలుతు హరిన్.

414

ప్రతిపదార్థం: జగములన్= లోకాలను; మొదలన్= ముందుగా; కలిగించి= సృష్టించి; పదిలంబుగన్= జాగ్రత్తగా; ఉనిచి= ఉంచి (పోషించి); వానిన్= ఆ లోకాలను; పదపడి= ఆ తరువాత; తనయందున్= తనలో; ఒదిగించి= లీనం చేసికొని; మతియున్= ఇంకా; ఏ+మెయిన్= ఏ విధంగాపైనా; ఉదారగతిన్= ఉదారమైన పద్ధతిలో; నడపు= నిర్వహించే; చిన్నయునిన్= జ్ఞానమయ స్వరూపుడైన; హరిన్= విష్ణుమూర్తిని; కొలుతున్= (సేవిస్తాను) సేవిస్తున్నాను.

తాత్పర్యం: లోకాలను సృష్టించి, పోషించి, కట్టకడపటికి వాటిని తనలోనే లీనం చేసికొని అన్నివిధాలా ఉదారంగా నడిపించే జ్ఞానమయుడు విష్ణుమూర్తి. ఆ దేవుడిని నేను సేవించుకొంటున్నాను.

ఆ. అజుని విష్ణురూపు నమరుని సరావుము , రాధినాథు నాద్యు సాంగవేద
వేచితవు నాత్మవేద్య సీతాము న , వ్యయుఁ దపఃఫలాత్మ నాత్మయింతు.

415

ప్రతిపదార్థం: అజునిన్= పుట్టుకలేని వాడినీ; విష్ణురూపున్= విష్ణుస్వరూపుడినీ; అమరునిన్= మృతిలేనివాడినీ (శాశ్వతుడు); సర్వ+అమర+అధినాథున్= సకలదేవతలకూ నాయకుడినీ; ఆద్యున్= తొట్టతొలివాడినీ; సాంగవేద= షడంగస్వాతాలైన వేదాలతో; వేదితవ్యున్= తెలుసుకోదగినవాడినీ; ఆత్మవేద్యున్= ఆత్మతోమాత్రమే తెలియదగినవాడినీ; ఈశామున్= ఈశ్వరుడినీ; అవ్యయున్= వ్యయంలేనివాడినీ (మార్పులేనివాడు లేదా వినాశం లేనివాడు); తపః= తపస్సులకు; ఫల+అత్మున్= ఫలస్వరూపమైనవాడూ - అయిన శ్రీ మహావిష్ణుమూర్తిని; ఆశ్రయింతున్= ఆశ్రయిస్తున్నాను (శరణ వేడుతున్నాను).

తాత్పర్యం: అజ, విశ్వరూప, అమర, అమరాధినాథ, ఆద్య, వేదవేద్య, ఆత్మవేద్య, ఈశాన, అవ్యయ, తపఃఫలాత్మ అనే విశేషణాలు ఆయా లక్ష్మణాలను బట్టి విష్ణుమూర్తికి ఏర్పడ్డాయి. ఏవంవిధ లక్ష్మణాలక్షీతుడైన ఆ దేవదేవుడిని సేవించుకొంటున్నాను.

వ. అని మతియు ననేకప్రకారంబుల నష్టరమముని యష్టుడు భావంబున నెలకొన్న నారాయణుం బ్రస్తుతించి మమ్మం గలయ నవలోకించి పూర్వవృత్తాంతంబు ప్రజ్ఞాదృష్టిని నా కన్నయబి మీ కెత్తింగించితి విష్ణుని బివ్యవచనంబుల చొప్పున నడచునది. యష్టరమేశ్వరుం గొలుపుండు; వేదవాక్యంబులం దత్తకీర్తనంబు సేయుం ఉనియే; నేము నట్లకాక యని బుగ్గజుస్వామంబుల నా త్రిధాముం బ్రస్తుతించి మనంబుల నారాధించితి' మని చెప్పి వైశంపాయనుండు వెండియు.

416

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; మతియున్= ఇంకా; అనేకప్రకారంబులన్= చాలా విధాలుగా; ఆ+పరమముని= ఆ దివ్యర్వి వ్యాసుడు; అష్టుడు= ఆ సమయంలో; భావంబునన్= హృదయంలో; నెలకొన్న= నివసిస్తున్న (నెలవు+కొను= నెలకొను); నారాయణున్= శ్రీమహావిష్ణుమూర్తిని; ప్రస్తుతించి= బాగా స్తుతించి; మమ్మన్= శిష్యులమైన మమ్ములను; (వైశంపాయన పైల సుమంతు ప్రభృతులను); కలయన్+అవలోకించి= పరిశీలనగా చూచి; పూర్వవృత్తాంతంబు= కడజిన కథను; ప్రజ్ఞాదృష్టిని= దివ్యదృష్టితో (తెలివి అనే చూపుతో); నా+కన్న+అది= నేను చూచినది; మీకున్= మీకు; ఎత్తింగించితిన్= తెలియజేశాను; విష్ణుని= విష్ణుమూర్తి చెప్పినటువంటి; దివ్యవచనంబుల+చొప్పునన్= దివ్యమైన వాక్యుల ప్రకారం; నడచునది= వర్తించండి; ఆ+పరమేశ్వరున్= ఆ పరమేశ్వరుడిని; కొలువుండు= నేనించండి; వేదవాక్యంబులన్= వేదమంత్రాలతో; తద్= ఆ స్వామియొక్క; ప్రకీర్తనంబు= సంస్తుతి; చేయుండు= చేయండి; అనియున్= అని చెప్పాడు వ్యాసుడు; ఏమున్= మేముకూడా; అట్లకాక= అట్లగే; అని; బుక్+యజన్+సామంబులన్= మూడు వేదాలతోనూ; ఆ+త్రిధామున్= ఆ విష్ణుమూర్తిని; ప్రస్తుతించి= బాగా స్తుతించి; మనంబులన్= మనస్సులలో; ఆరాధించితిమి= పూజించాము; అని చెప్పి= అని పలికి; వైశంపాయనుండు= ఆ వైశంపాయనమహార్వి; వెండియున్= తిరిగి ఇలా అంటున్నాడు:

తాత్పర్యం: అని, ఇంకా పెక్క విధాలుగా వ్యాసుడు భావనాపథంలో నిలిచిన నారాయణడిని కీర్తించి, మమ్ముల నందరిని తేరిపారచూచి, 'దివ్యదృష్టితో నేను చూచిన పూర్వవృత్తాంతం మీకు తెలియజేప్పాను. విష్ణుదేవుడి దివ్య వచనాల నాశయించి ముందుకు నడవండి. పరమేశ్వరుడు కొలువుండే వేదవాక్యాలను గానం చేయండి.' అన్నాడు. 'అట్లగే చేస్తా' మని మేము బుగ్గేదం, యజ్ఞేదం, సామవేదంలో నిషించే విష్ణుర్పును స్తుతించాము' అని చెప్పి వ్యాసుడు మళ్ళీ (ఇట్లా అన్నాడు).

సీ. సర్వజ్ఞుడగు పరాశరనందమని చేత , భాషితంబైన యష్టరమపుష్ట
వృత్తంబు సదివిన విష్ణును విపుండు , వేదవేబియు, రాజు విజయశాలి
యును, వణిజుండు లాభిషేషుండును, శూద్రుఁ , దత్యంతసుభీయును నగు నరేంద్ర!
కన్య సద్గురకర్గుహాణంబు వడయు, గ , ల్భిషియైన కాంత సద్గుణనిఁ బుత్తుఁ

అ. గాంచుఁ, బ్రసువకాలకలయందు నెత్తి దప్పి , యున్సు జిడ్డగలుగునువిద సుఖుక
రపుసూతి నిర్భరతనొందు, వంధ్య సం , తానసిద్ధి సమ్మదంబు నొందు.

417

ప్రతిపదార్థం: సర్వజ్ఞుడు= సమస్తమూ తెలిసినవడైన; పరాశరనందమనిచేతన్= వ్యాసునిచే; భాషితంబైన= చెప్పబడిన; ఈ+పరమపుణ్య వృత్తంబు= మిక్కిలి పావనమైన ఈ కథను; చదివిన్= చదివినా; విష్ణున్= విన్నా; విపుండు= బ్రాహ్మణుడు;

వేదవేదియున్= వేదాలను తెలిసికొన్నవాడూ; రాజు= క్షత్రియుడు; విజయశాలియునున్= విజయవంతుడూ; వణీజండు= వ్యాపారస్థుడు; లాభ+ఉపాయండునున్= అధికలాభాలు పొందేవాడూ; శాద్రుడు= నాలువజాతివ్యక్తి; అత్యంత సుఖియునున్= మిక్కలి సుఖాలు పొందేవాడూ; అగున్= అవుతాడు; నరేంద్ర= జనమేజయా!; కన్య= కన్య ఎవరయినా ఇది చదివినా, విన్నా; సత్త+వర= ఉత్తమవరుడియెక్కు; కరగ్రహాంబు= పాణిగ్రహాం (వివాహం); పదయున్= పొందుతుంది; గర్భణియైన+కాంత= గర్భణిస్త్రీ అయితే; సద్గుణసిన్= మంచి గుణవంతుడైన; పుత్రున్= తనయుడిని; కాంచున్= ప్రసవిస్తుంది; ప్రసవకాల+కలయందున్= ప్రసవించే ముహూర్తంలో ఈ కథ వింటే (కళ= ముప్పది కాష్టలకాలం); నెఱిదప్పియున్న బిడ్డ గలుగు నువిద= గర్భకోశంలో ఉండవలసిన తీరును తప్పి ఉన్న శిశువును ధరించిన స్త్రీ (గర్భంలో బిడ్డ అడ్డంతిరిగితే); సుఖకరప్రసూతి నిర్మరతున్= సుఖంగా ప్రసవించే స్థితిని; ఒందున్= పొందుతుంది (సుఖప్రసవం అవుతుంది - అని); వంధ్య= గౌడ్రాలు; సంతానసిద్ధి= సంతానప్రాప్తి వలన కలిగే; సమృదంబున్= సంతోషాన్ని; ఒందున్= పొందుతుంది (గౌడ్రాలు కూడా సంతానవతి అవుతుందని ఈ కథ విన్నా చదివినా అని).

తాత్పర్యం: వ్యాసుడు మాకందరికీ చెప్పిన ఈ పవిత్రకథను విన్నా, చదివినా విప్రుడు వేదవేత్త అవుతాడు. రాజు విజయశాలి అవుతాడు. వ్యాపారి అధికలాభాలు పొందుతాడు. శాద్రుడు సుఖాలు పొందుతాడు. కన్యకు మంచి వరుడు దొరుకుతాడు. గర్భణిస్త్రీకి గుణవంతుడైన కొడుకు పుట్టుతాడు. గర్భకోశంలో బిడ్డ అడ్డం తిరిగి ఉన్న స్త్రీకయితే సుఖంగా ప్రసవం అవుతుంది. గౌడ్రాలు సంతానవతి అవుతుంది. అంత పరమపావనమైనది ఈ కథ అని వైశంపాయనుడు ఫలశ్రుతి చెప్పాడు.

విశేషం: నెఱి దప్పియున్న బిడ్డ గలుగునువిద - ప్రసవకాల కథయందున్ - సుఖకర ప్రసూతి నిర్మరతున్ - ఒందున్ అనే దానికి సంస్కృతమూలం ఇట్లా ఉన్నది: “లగ్గిగ్గా విముచ్యేత గర్భణి జనమేత్పుతుమ్.”

భగవన్నామ నిర్వచన ప్రకారము (సం. 12-328-3)

v. ‘మతీయ నెప్పిధంబు మనోరథంబులైనను సఫలంబు లను ననిన విని జనమేజయుండు ‘గూఢంబు లగు విష్ణువామంబు లనిర్వచనంబులు వినవలతు వివరింపవే’ యసుటయు వైశంపాయనుం డమ్మహీ నాయకులతో నర్స్సునుండడుగంగృష్ణుండు వివరించిన నిజనామంబుల నిరుక్తితెఱంగెత్తింగించెదనాకళ్ళంపు మప్పార్థుని బోధించుటకై యద్దేవుం డిట్లునియే.

418

ప్రతిపదార్థం: మతీయున్= ఇంకా; ఏ+విధంబు= ఏ రకమైన; మనోరథంబులైనను= కోరికలైనా; సఫలంబులు+అగున్= ఫలిస్తాయి; అనిన్= అని చెబితే; విని; జనమేజయుండు= ఆ జనమేజయుడు; గూఢంబులు+అగు= రహస్యాలైన; విష్ణువామంబులు= విష్ణుమూర్తి నామధేయాలు; అనిర్వచనంబులు= నిర్వచనాలకు లోంగేని కావు; విన్న+వలతున్= వినాలి అని కోరుకుంటున్నాను; వివరింపవే= దయచేసి వివరింపవా?; అనుటయును= అనుటంతోనే; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనుడు (ఇలా చెబుతున్నాడు); అర్పనుండు= కిరీటి; అడుగున్= అడిగినప్పుడు; ఆ+మహీ+నాయకులతోన్= ఆ పాండవులకు(తో); కృష్ణుండు= శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; వివరించిన= వివరించి చెప్పినటువంటి; నిజనామంబుల= తన నామధేయాల; నిరుక్తి= నిర్వచనంయెక్కు; తెఱంగున్= పద్ధతిని; ఎటింగించెదన్= నీకు తెలియజెపుతాను; ఆకర్ణింపుము= వినుము; ఆ+పార్థునిన్= ఆ అర్పనుడిని; బోధించుటకై= జ్ఞానవంతుడిని చెయ్యటంకోసం; ఆ+దేవుండు= ఆ శ్రీకృష్ణుడు; ఇట్లు+అనియేన్= ఈ విధంగా పలికాడు.

తాత్పర్యం: ‘ఇంకా ఎటువంటి కోరికలైనా ఫలిస్తాయి’ - అనగా విని జనమేజయుడు ‘గూఢములైన విష్ణువు నామాలు నిర్వచనాలకు లోంగేనికావు. అయినా వాటిని వినాలని ఉన్నది. చెప్పుము’ అనగా వైశంపాయనుడు జనమేజయుడితో - ‘ఇదే ప్రశ్నను అర్జునుడు అడుగగా విష్ణువు తన నామాలను నిర్వచించిన విధం చెప్పుతాను వినుము’ అని ఇట్లా అన్నాడు.

తే. ‘నరుడు నారాయణండు ననంగఁ బరఁగు, నిత్యపురుషులు నీవును నేనుఁ జుమ్ము,
భువనహిత మాచరింపగాఁ బూని వేడ్కు, వచ్చి యిమ్మహిఁ బుట్టినవార మనఘు!

419

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పావనుడా! అర్జునా!; నరుడున్= నరుడూ; నారాయణండున్= నారాయణుడూ; అనంగన్= అని; పరఁగు= ఒప్పు; నిత్యపురుషులు= సదాతన పురుషులు; నీవునున్= నీవూ; నేనున్= నేనూ; భువన= లోకాలకు; హితము= మేలు; ఆచరింపగాన్= చెయ్యబంకోసం; పూని= పూనుకొని; వేడ్కున్= వేడుకగా (లీలావిలాసంగా); వచ్చి= అవతరించి; ఈ+మహిణ్= ఈ భూలోకంలో; పుట్టినవారము= మనం ఇద్దరమూ జన్మించాం. చుమ్ము= సుమా!;

తాత్పర్యం: ‘పావనా! అర్జునా! నీవూ నేనూ - నరుడూ నారాయణుడూ అనే నిత్యపురుషులం. లోకహితం కోరి ఈ భూలోకంలో ఇట్లా జన్మించాం సుమా!

వ. గూఢంబులగు మధీయాభుధానంబుల యర్థంబులు దేఱపటిచెద నాకర్ణింపుము.

420

ప్రతిపదార్థం: గూఢంబులు+అగు= అతి నిగూఢాలైన; మధీయ= నాయుక్క; అభిధానంబుల= నామధేయాల; అర్థంబులు= అర్థాలు; తేఱపటిచెదన్= నీకు విశదపరుస్తాను; ఆకర్ణింపుము= ఆలకించుము.

తాత్పర్యం: అతి నిగూఢాలైన నా నామధేయాల అర్థాలు నీకు విశదపరుస్తాను. ఆలకించుము.

క. నారము లనగా జలముల , పే రయనం బనగ నెలవు ప్రీతిగ నాకున్

నారము లయనం బగుటను , నారాయణఁ డండ్రు జనులు నన్నుఁ గిరీటీ!

421

ప్రతిపదార్థం: కిరీటీ!= అర్జునా!; నారములు+అనఁగాన్= నారములు అంటే; జలముల+పేరు= నీటికి పర్యాయపదం (పేరు); అయనంబు+అనఁగన్= అయనము అంటే; నెలవు= స్తానం అని అర్థం; ప్రీతిగన్= ఇష్టంగా; నాకున్= నాకు; నారములు= నీశ్చు; అయనంబు= నివాసస్తానం; అగుటను= అవ్యటంవలన; నన్నున్= నన్ను; జనులు= ప్రజలు; నారాయణుడు+అండ్రు= నారాయణుడు అంటారు.

తాత్పర్యం: అర్జునా! నారములు అంటే నీశ్చు. అయనము అంటే నివాసం. నాకు నారములు అయనం కాబట్టి (నార+అయన - నార మయనం యస్య సః - నారాయణః) నన్ను ప్రజలంతా నారాయణుడు అంటారు.

క. వసియంతు నే జగములన్ , వసియంచున్ జగములెల్ల నాయం బిమ్మై

పాసగి వెలుంగుచునుండుట , నసద్యశగుణ! వాసుదేవుఁ డనగఁ బరఁగుదున్.

422

ప్రతిపదార్థం: అసద్యశగుణ!= సాటిలేని సద్గుణాలు కలవాడా!; ఏన్= నేను; జగములన్= జగత్తులలో; వసియంతున్= నివసిస్తూంటాను; జగములు+ఎల్లన్= జగత్తులన్నీ; నాయందున్= నాలో; ఇమ్ము+పా= నెలకొన్నావై (స్తానం కల్పించుకొని, ఇమ్ము= స్తానం); వసియంచున్= నివసిస్తూ ఉంటాయి; పాసగి= అట్లా పాల్చారి; వెలుంగుచున్+ఉండుటన్= విరాజిల్లతూండటంచేత; వాసుదేవుడు+అనఁగన్= వాసుదేవుడు అనే పేరుతో; పరఁగుదున్= ఒప్పుతాను.

తాత్పర్యం: సద్గుణసంపన్నా! నేను జగత్తులన్నీంటా ఉంటాను. అన్ని జగత్తులూ నాలో ఉంటాయి. ఇట్లా ఒప్పుసలారటంవలన నన్ను ‘వాసుదేవుడు’ అంటారు.

క. వ్యాపించి రోదసీకుహా , రాపూర్ణత్వమున నునికి నథికక్రమణ

శ్రీ పాలుపున విష్ణుండను , దీపితనామంబునను బ్రతీతుడ నగుదున్.

423

ప్రతిపదార్థం: వ్యాపించి= విస్తరించి; రోదసీకుహర= అంతరిక్షగుహలో (కుహరం= గుహ); ఆశ్రాత్మమున్= పూర్తిగా పిక్కటిల్లి; ఉనికిన్= ఉండటంచేత; అధిక= అధికంగా; క్రమణ= ఆక్రమించటమనే; శ్రీ= సంపత్తియొక్క; పాలుపున్= అందంచేత (జగద్వ్యాపకత); విష్ణుండు= విష్ణుడు (వ్యాపనశిలుడు); అను= అనేటువంటి; దీపిత= ప్రకాశించే; నామంబునము= పేరుతో; ప్రతితుడన్+అగుదున్= ప్రసిద్ధిపాందాను (పాందుతాను).

తాత్పర్యం: రోదసీకుహరంలో నేనే పిక్కటిల్లి ఉంటాను. మిగతా జగత్తు అంతటా ఆక్రమించి ఉన్నవాడినీ నేనే. ఈ రెండు లక్షణాలవలనా నాకు ‘విష్ణుడు’ అనే పేరు ప్రసిద్ధికేక్కింది.

తే. దమమునాఁ గల యుత్తమధర్మ మెడంద , నలవఱ్చి నన్నుఁ గామించు నార్యజనము
భివియు భువియు నా నడుమన తేజరిల్లు , నట్టు లగుట దామోదరుఁ డండ్రు నన్నుఁ

424

ప్రతిపదార్థం: దమము+నాన్= దమం అనే పేరుతో (ఇంద్రియ నిగ్రహం); కల= ఉన్న; ఉత్తమ ధర్మము= ఉత్తమగుణం; ఎడందన్= హృదయంలో; అలవఱ్చి= అబ్యసించి; నన్నున్= నన్ను; ఆర్యజనము= సజ్జనసమూహం; కామించున్= కోరుకొంటుంది; దివియున్= ఊర్ధ్వ లోకమూ; భువియున్= భూలోకమూ; నా+నడుమన్+అ= నా పొట్టలోనే (ఉదరంలోనే); తేజరిల్లున్= ప్రకాశిస్తూంటాయి; అట్టులు+అగుటన్= అలా కావటం వలన; నన్నున్= నన్ను; దామ+ఉదరుఁడు= దామోదరుడు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: దమము అనే ఉత్తమ లక్షణం ఉన్న సజ్జనులు నన్ను ధ్యానిస్తూ ఉంటారు. ఊర్ధ్వలోకమూ, భూలోకమూ నా ఉదరంలోనే ఉంటాయి. ఈ రెండు కార్ణాలవలనా నాకు దామోదరుడు అనే పేరు ఏర్పడింది.

విశేషం: దీని మూలశ్లోకం ఇట్లా ఉన్నది: “దమాత్మిధిం పరీష్పంతో మాం జనా: కామయంతి హి : దివం చోర్యిం చ మధ్యం చ తస్మాత్ దామోదరో హృషామ్ ॥” (12-328-39). “దామ్మి ఉదరే మనసి కుర్యంతి ధ్యాయంతీతి దామోదరః” అని వ్యాఖ్యానం.

ఆ. అన్నమును జలంబు నమ్మతంబు వేదంబుఁ , బృశ్మి యనుగు నొప్పుపేరుఁ బరుగు,
నబి మందియగర్భ మగుట విద్వజ్ఞనుఁ , లనఫు! పృశ్మిగర్భుఁ డండ్రు నన్నుఁ

425

ప్రతిపదార్థం: అనపు!= పాపరహితుడా! పార్థా!; అన్నమును= అన్నమూ (తినేది ఏదయునా); జలంబున్= సీరూ; అమృతంబున్= అమృతమూ (సు ధ); వేదంబున్= వేదమూ; పృశ్మి+అనుగున్= పృశ్మి అని; ఒప్పు= ఒప్పేటటువంటి; పేరన్= పేరుతో; పరుగున్= అలరారుతూ ఉంటాయి; అది= ఆ పృశ్మి అనేది; మదీయ= నాయుక్క; గర్భము+అగుటన్= గర్భంలో ఉండటంచేత (అదే నా గర్భం కావటంచేత); విద్వత్+జనులు= పండితులు; నన్నున్= నన్ను; పృశ్మి గర్భుడు= పృశ్మిగర్భుడు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: పార్థా! అన్నమూ, జలమూ అమృతమూ, వేదమూ - వీటికి పృశ్మి అని పేరు. అదే నా గర్భం. అందుచేత పండితులు నన్ను పృశ్మిగర్భుడు (పృశ్మి గర్భంగా కలవాడు) అంటారు.

విశేషం: “పృశ్మి రిత్యుచ్యతే చాప్సం వేదా ఆపోమృతం తథా మమైతాని పదా గర్భే పృశ్మిగర్భష్టతో హృషామ్ ॥” అని దీని మూలశ్లోకం.

క. ఇనరస్తులుఁ జంద్రాంశులు , ననలశిఖులు గేశ సంచయము నాకుం గా
పునుఁ గేశవాభధానం , బునుఁ గొనియాడుదురు ననుఁ బ్రథుధ్భజనంబుల్.

426

ప్రతిపదార్థం: ఇనరపులున్ = సూర్యకాంతులూ; చంద్ర+అంశులు= చంద్రకాంతులూ; అనల+శిఖలు= అగ్నిజ్యాలలూ (శిఖ= చివరిభాగం); నాకున్ = నాకు; కేశసంచయము= కేశసమూహం; కావున్ = కాబట్టి; ననున్ = నన్ను; ప్రబుద్ధజనంబుల్ = జ్ఞానులైన ప్రజలు (మహార్షులు); కేశవ+అభిధానంబున్న = (అభిధానమున్న) = కేశవ అనే పేరుతో; కొనియాడుదురు= స్తుతిస్తూ ఉంటారు.

తాత్పర్యం: సూర్యకిరణాలూ, చంద్రకిరణాలూ, అగ్నిజ్యాలలూ నాకు కేశసమూహం. అందుచేత జ్ఞానులైన పెద్దలు నన్ను కేశవనామంతో స్తుతిస్తూ ఉంటారు.

క. క్షత్రము బ్రహ్మము నై లో! కత్తాణన మాచలింపఁ గావలసి వృథా
పుత్రా! యగ్నిషోములు, చిత్రస్తుతి వెలుగుదురు ప్రసిద్ధాకృతులన్.

427

ప్రతిపదార్థం: పృథా+పుత్రా = పృథాదేవి కుమారుడా! పార్థా! క్షత్రము= క్షత్రియత్వమూ; బ్రహ్మమున్ = బ్రహ్మత్వమూ; ఐ= పాంది; లోక+త్రాణనమున్ = లోకాలను రక్షించటం; ఆచరింపన్+కావలసి= చేయవలసి వచ్చి; అగ్నిషోములు= అగ్నిచంద్రుడూ; చిత్రస్తుతిన్= విచిత్రమైన స్తుతితో; ప్రసిద్ధ+అకృతులన్= ప్రసిద్ధమైన రూపాలతో వెలుగుదురు= ప్రకాశిస్తూ ఉంటారు.

తాత్పర్యం: పార్థా! లోకరక్షణకొరకు క్షత్రియత్వమూ, బ్రాహ్మణత్వమూ స్వీకరించి అగ్ని, చంద్రుడు విచిత్రస్తుతితో ప్రసిద్ధమైన ఆకారాలతో ప్రకాశిస్తూ ఉంటారు.

వ. అనిచెప్పి బ్రహ్మక్షత్రపదంబులువిప్రరాజనిర్దేశంబులగుటదేటపడంబలికి విప్రుల రాజుల మహానుభావంబులు విలసిల్చినయేడలు నిదర్శనంబులుగా నిరూపించి యుపన్యసించి యవియెల్ల నగ్నిషోముమాహిత్తుంబు గావు టెత్తింగించి.

428

ప్రతిపదార్థం: అనిచెప్పి= అనిపలికి; బ్రహ్మక్షత్రపదంబులు= బ్రహ్మ అనే పదమూ, క్షత్ర అనే పదమూ; విప్ర - రాజ - నిర్దేశంబులు= విప్రుడికీ, రాజుకి నిర్దేశకాలు (వాచకాలు); అగుట= అవ్యాటం; తేటపడన్ = స్వష్టపదేట్లు; పలికి= వివరించి; విప్రుల= బ్రాహ్మణుల యొక్క; రాజుల= రాజులయొక్క; మహానుభావంబులు= మహాత్ములు; విలసిల్చిన ఎడలు= విరాజిల్చిన తావులు; నిదర్శనంబులుగాన్ = సాక్ష్యాలుగా; నిరూపించి= చూపించి; ఉపన్యసించి= ప్రసంగించి; అవి ఎల్లన్ = అవి అన్ని; అగ్నిషోమ మహాత్ముంబు= అగ్నిషోమ మహాత్ముము; కావట= కావటం; ఎట్టింగించి= తెలియజెప్పి) -

తాత్పర్యం: అనిబ్రహ్మ, క్షత్రపదాలు వరుసగా విప్రుడికీ, రాజుకి నిర్దేశకాలు కావటం వివరించి, బ్రాహ్మణులయొక్క, రాజులయొక్క మహాత్ములు విరాజిల్చిన తావులు సాక్ష్యాలుగా చూపి, అవి అన్ని అగ్ని షోమ మహాత్ముము కావటం తెలియజెప్పి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. బోధనస్థాపనంబులు బుధవరేణ్య! , యగ్నియును సోముఁడును జ్ఞేసి యభీలజగము నభీలహర్షంబుఁ బోందింతు రఘ్యయప్తి , వర్తనత్వంబు దమయందు వఱలుచుండ.

429

ప్రతిపదార్థం: బుధవరేణ్య!= ఓ పండితాగ్రణీ! విజయా!; బోధన= మేలుకొల్పటం (వికాసం); స్థాపనంబు= స్థిరపరచటం లేదా వృద్ధిషాందించటం అనే పనులను; అగ్నియును= అగ్నిదేవుడు (ఇతడే సూర్యుడు); సోముఁడును= చంద్రుడూ; చేసి= నిర్వర్తించి; అవ్యాయ= వ్యయంకాని; ప్రవర్తనత్వంబు= చైతన్యం (జగత్తును ప్రవర్తింపజేసే అవ్యాయ శక్తి - సూర్యచంద్రులు); తమయందున్ = తమలో; వఱలుచున్+ఉండన్ = ఒప్పి ఉండటంచేత; అభిలజగమున్ = సకల ప్రపంచాన్ని; అభిలహర్షంబున్ = అంతులేని ఆనందం (ఫిలము కానిది అభిలం= వినాశం లేనిది); పాందింతురు= పాందేటట్లు చేస్తారు.

తాత్పర్యం: మేలుకొల్పటం, వృద్ధిపొందించటం అనే పనులు వరుసగా అగ్నిదేవుడూ, చంద్రుడూ చేస్తారు. ప్రపంచానికి అవ్యయమైన షైతన్యాన్ని వీరు ప్రసాదించి ఆనందింపజేస్తుంటారు.

విశేషం: దీనికి మూలమైన శ్లోకాలు ఇట్లా ఉన్నాయి. “సూర్యచంద్రమసా శశ్వత్ కేశైర్ గ్రంథసంజ్ఞిత్తిః । బోధయం స్త్రాపయంశైవ జగదుత్తిష్టతః పుఢక్ ॥ బోధనాత్మాపనాచ్ఛైవ జగతో హర్షణం భవేత్ అగ్నిషోమకృతైరేభిః కర్మభిః పాండునందన ॥” (12330 - 1,2). పీటిలో ‘స్త్రాపయాత్తి’ అనేది పారాంతరంగా కనపడుతున్నది. దానీనే తిక్కన స్వీకరించాడు. తాపనం అంటే వేడితో తపింపజేయటం. అది చంద్రుడి పనిగా మూలశ్లోకం చెప్పుతున్నది. ప్రకృతివిరుద్ధం. కాబట్టి స్త్రాపయాత్తి అనేదే సాధుపారంగా భావించాలి. చంద్రుడు ఓషధికారకుడూ, వృద్ధికారకుడూను. సూర్యచంద్రమసా అని మొదటి శ్లోకంలోనూ, అగ్నిషోమ అని రెండవశ్లోకంలోనూ ఉన్నది. సూర్యాగ్నులకు అభేదం. సూర్యుడు అస్తుమిస్తూ తన తేజస్సును అగ్నిలో నిక్షేపిస్తాడని వేదోక్తి. ‘దినాంతే నిహితం తేజః సవిత్రేవ హుతాశనః’ అని కాళిదాససూక్తి. (రఘు - 4-1).

క. అనఫూ! యగ్నిషోములు, ననుగా భావింప జగమునకు నెపుడు హితం
బీసలంతుఁ దత్సుక్కతములుఁ, బీసలిన మధ్భవ్యామముల వివరింతున్.

430

ప్రతిపదార్థం: అనఫూ= పాపరహితుడాఁ; అగ్నిషోములన్= శః సూర్యచంద్రులను; ననున్+కాన్= నన్నుగా; భావింపన్= తెలిసికొంటే; జగమునకున్= ప్రపంచానికి; ఎపుడున్= ఎల్లవేళలా; హితంబు+బనరింతున్= మేలు చేకూరుస్తాను; తద్= అలా చేసిన; సుకృతములన్= మంచిపనులవలన; బనరిన= నాకు దక్కిన; భవ్యామములన్= పవిత్రమైన నామధేయాలను; వివరింతున్= వివరిస్తాను - విను.

తాత్పర్యం: అర్జున! అగ్నిషోములను నన్నుగా భావించుము. సూర్యచంద్ర రూపాలలో నేను ఎల్లవేళలా ప్రపంచానికి మేలు చేకూరుస్తా ఉంటాను. అలా మేలు చేసినందువలన నాకు కొన్ని భవ్యామధేయాలు ఏర్పడ్డాయి. వాటిని వివరిస్తాను. ఆలకించుము.

ఆ. పరమ వరద, లోకభావనేశ్వర హృషీ, కేశనామకము లహీనచిత్త!
యనియు మతియు నిట్టు లను యాగముల భాగ, మాహాలంతుఁ గాన హరియునంద్రు.

431

ప్రతిపదార్థం: ఆహీనచిత్త!= ఓ ఉత్తమచిత్తం కలవాడాఁ; పరమవరద= వరాలను ఇచ్చే (వరద) పరముడు; లోకభావన= లోకభావనుడు; శఃశ్వర= శఃశ్వరుడు; హృషీకేశ= హృషీకేశుడు అనే; నామకములు= ప్రసిద్ధనామధేయాలు (ఏర్పడ్డాయి); అనియున్= అని చెప్పి; మతియున్= ఇంకా; ఇట్లులు= ఇట్లా; అనున్= అంటున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు; యాగములన్= యజ్ఞాలలో; భాగము= పాలు; ఆహారింతున్= రాబట్టుకుంటాను; కానన్= కాబట్టి; హరియున్= నన్న హరి అనికూడా; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: ఓ అహీనచిత్తా! వరదుడు, లోకభావనుడు, శఃశ్వరుడు, హృషీకేశుడు అనే ప్రసిద్ధనామధేయాలు నాకు ‘ఏర్పడ్డాయి’ అని చెప్పి శ్రీకృష్ణుడు ఇంకా ఇట్లా అంటున్నాడు: ‘అర్జున! యాగాలలో భాగాలు ఆహారిస్తాను కాబట్టి నన్న హరి అని కూడా అంటారయ్యా!

విశేషం: జగత్తును హర్షింప చేస్తారు కనుక సూర్యచంద్రులు - హృషీ (ద్వివచనం). వారి కిరణాలే కేశాలుగా కలవాడు హృషీకేశుడు. సంస్కృతవ్యాఖ్యానం ఇట్లా ఉన్నది: “జగద్భర్తయతో యస్తుత్సాత్తుతో హృషీ - అగ్నిషోమ కేశా అంహా యస్య స హృషీకేశః. హృషీతి శఃకారాంతం పదం వా తదా హృషీ కేశా యస్యేతి సమాసః.”

- సి. గోవన మహిం యది గుహలోనే బడకుండ, జెంబి యెత్తుటను గోవిందుడనియు
వితంపు రోమంబుచేత నొప్పిర నా, విష్ణుం డగుట శిపివిష్ణుడనియు,
గుర్వణ్ణత్తియ భూమి గావింతు, జాయయు, గృష్ణంబు గావును గృష్ణుడనియు,
నలవడ సదసద్గ్యయంబును నాయందు, సమవేతమై యున్మి సత్యుడనియు,
- తే. దాత్రీకంబైన నాకు జాతత్వవిక్తతి, లేమి నజ్ఞడనియును, నథి లేకపోయి
నపుడు తదనంతరక్షయ మంద కునికి, బుధు లధోక్షజ్ఞుడనియుఁ జెప్పుదురు నన్ను.

432

ప్రతిపదార్థం: గోవ+అన్= గోవ అంటే; మహిం = భూమి; అది= ఆ భూమి; గుహలోనన్= (యుగంతంలో ఏర్పడిన) గుహలో; పడకుండన్= పఢిపోకుండా; చెంది= (వరాపారూపంలో) సమీపించి; ఎత్తున్= (భూగోళాన్ని జలపాశయంనుంచి) ఉద్దరించాను కనుక; గోవిందు+అనియున్= గోవిందుడు అనీ; వితంపు+రోమంబుచేతన్= తొలగిపోయిన రోమాలతో (రోమాలు తొలగిపోవటంతో); ఒప్పారన్= అందంగా; ఆవిష్ణుడన్= కూడుకొన్నవాడిని; అగుటన్= కావటంచేత (నీరోమత్వం వలన); శిపివిష్ణుడు; అనియున్= అనీ; కర్వణ్ణత్తియన్= దున్నటం అనే పనిని; భూమిన్= ఈ భూమిమీద; కావింతున్= చేస్తాను; చాయయున్= నా శరీరం రంగుకూడా; కృష్ణంబు= నలుపు; కావునన్= అందుచేత (ఈ రెండు కారణాలతోనూ); కృష్ణుడు+అనియున్= నన్ను కృష్ణుడు అనీ; అలవడన్= కుదురుగా; సత్త+అసత్త+ద్వయంబునున్= సత్తు, అసత్తు (చిత్రు) అనే జంట; నాయందున్= నాలో; సమవేతమై+ఉన్నిన్= కూడి ఉండటం వలన (చేరి ఉండటంతో); సత్యుడు+అనియున్= సత్యుడు అనీ; తాత్రీకంబు+ఖన= తత్త్వసిద్ధమైన; నాకున్= నాకు; జాతత్వ= పుట్టుక అనే; వికృతి= వికారం; లేమిన్= లేకపోవటంచేత; అజుండు+అనియునున్= అజుడు అనీ; అది= ఆ పుట్టుక అనేది; లేకపోయినపుడు= లేకపోయాక; తద్+అనంతర= దానికి తరువాతిరైన; క్షయమున్= మరణం అనేదాన్ని; అందక+ఉనికిన్= పాందకపోవటంచేత; బుధులు= పండితులూ, దేవతలూ; అధోక్షజ్ఞుడు+అనియున్; నన్నున్= నన్ను; చెప్పుదురు= వివరిస్తారు, కీర్తిస్తారు.

తాత్వర్యం: గోవ అంటే భూమి. దానిని కాపాడాడు కనుక గోవిందుడు. రోమరహితంగా ఒప్పారటం వలన శిపివిష్ణుడు. భూమిని దున్నటంవలనా, నల్లగా ఉండటంవలనా కృష్ణుడు. సత్తు, అసత్తు ఆయనలోనే ఉండటం వలన సత్యుడు. పుట్టుక అనేది లేదు కాబట్టి అజుడు. క్షయము అనేది లేదు కాబట్టి అధోక్షజ్ఞుడు. అర్షనా! ఇట్లా ఈ పేర్లు నాకు ఏర్పడ్డాయి.

విశేషం: సంస్కృతమూలంలో ఈ పేర్లను రెండు గౌణాలుగా విభజించాడు వ్యాసుడు. గుణాలను బట్టి ఏర్పడినవి కొన్ని, చేసిన పసులనుబట్టి వచ్చినవి కొన్ని. “గౌణాని తత్త నామాని కర్వజాని చ కానిచిత్, విరుక్తం కర్వజానాం శృష్టిష్వ ప్రయతోఽపఘు॥” (12-328-10). నారాయణాదులు గౌణానామాలు. హృషీకేశ గోవిందాదులు కర్వజనామాలు. ఈ రెండింటినీ వేర్పరచటంకొరకూ, మూలంలో విస్తృతంగా ఉన్న అగ్నిపోమహాత్మాన్ని రెండు పంక్తులోనికి సంగ్రహించటం కొరకూ నాలుగువందల ఇర్పై ఎనిమిదవ వచనం అవతరించింది.

క. సత్యముననుండి తొలగమి, సత్యము నాచేతు జేసి సత్తు బొరయటన్

సత్యమయజన్ము డగుటను, సాత్యతు డను నామ మయ్య జనవర! నాకున్.

433

ప్రతిపదార్థం: జనవర!= నరవరా!; సత్యముననుండి= సత్యగుణంనుంచి; తొలగమిన్= తప్పుకోపోవటంచేతా (సత్యగుణాన్ని ఎప్పుడూ విడవకుండా ఉండటంచేత); సత్యము= ఆ సత్యగుణం అనేది; నా= నామ్యుక్తి; చేతన్+చేసి= పనితో (చేతలు); సత్తన్= అస్తిత్వాన్ని; పొరయటన్= పొందటంచేతా; సత్యమయ= సత్యరూపమైన; జన్ముడు= జన్మ కలవాడు; అగుటన్= కావటంచేతా; నాకున్= నాకు; సాత్యతుడు+అను= సాత్యతుడు అనే; నామము= పేరు; అయ్యన్= ఏర్పడింది.

తాత్పర్యం: నేను ఏనాడూ సత్యగుణాన్ని వదలిపెట్టను. నా పనులవలననే సత్యగుణానికి ఉనికి ఏర్పడుతున్నది. నా జన్మ సత్యమయం. కాబట్టి నన్ను సాత్యతుడు అంటారు.

తే. చ్యాతము లేకున్నిడ జేసి యచ్చుతుడ వాత , ముఖ్య ధాతుత్తయాకారమున శరీర ధారకుండనై యున్ని బ్రిధాతువును న , నంగఁ బరఁగుదు మునివచనంబులందు.

434

ప్రతిపదార్థం: చ్యాతము= జారుపాటు (వినాశం); లేక+ఉన్నిన్ని+చేసి= లేకపోవటం చేత; అచ్యుతుడన్= నేను అచ్యుతుడిని; వాతముఖ్య= వాయువు మొదలైన (వాత - పిత్త - లైష్ట్రోయ్లు); ధాతుత్తయ= మూడు ధాతువుల; ఆకారమునన్= రూపంతో; శరీర= ప్రాణులదేహాలకు; ధారకుండను= పోషకుడను (ఆధారం); ఇ+ఉన్నిన్ని= అయి ఉండటం చేత; త్రిధాతువును= త్రిధాతువు; అనంగన్= అని; మునివచనంబులందున్= బుషివాక్కులలో; పరఁగుదున్= అలరారుతాను.

తాత్పర్యం: చ్యాతము అనేది నాకు లేదు. కాబట్టి నేను అచ్యుతుడను. వాతపిత్తలైష్ట్రోయ్ల రూపంలో నేనే జీవుల శరీరాలకు ధారకం. కాబట్టి నన్ను బుషులు త్రిధాతువు అంటారు.

క. ఘృత మళ్ళీసుంపద యయి , ఘృతాల్చి రజుధాన మొందే క్రీడి! వృషము ఏ
త్రుత ధర్మము - ధర్మమయ , స్థితి కతమున వృషుడునం బ్రసిధ్మి వహింతున్.

435

ప్రతిపదార్థం: క్రీడి!= ఓ అర్జునా!; అర్పిః+సంపద= నా తేజస్సుంపత్తిచే ఘృతము+అయి= నేఱు ఏర్పడటం కారణంగా; ఘృతార్పిః+అభిధానము= ఘృతార్పి అనే పేరు; ఒందెన్= నాకు ఏర్పడింది; విత్రుత= ప్రసిద్ధికేక్కిన; ధర్మము= ధర్మము; వృషము= వృషము అనబడుతోంది; ధర్మమయ= ధర్మస్వరూపమైన; స్థితి+కతమునన్= నా స్థితివలన; వృషుడు+అనన్= వృషుడు అని; ప్రసిద్ధిన్+వహింతున్= ప్రసిద్ధి పాండాను.

తాత్పర్యం: కిరీటీ! నా తేజస్సుంపద వలననే ఆయా జంతువులలో ప్రాణధారకమైన ఘృతం ఏర్పడుతున్నది. కాబట్టి నన్ను ఘృతార్పి అంటారు. “ఘృతం మహార్పిషో లోకే జంతునాం ప్రాణధారణాం ఘృతార్పి రహమవ్యగ్రే: వేదజ్ఞః పరికీర్తితః ॥” ధర్మానికి వృషము అని పేరు. నేను ధర్మమయుడను. కాబట్టి నాకు వృషుడు అని ప్రసిద్ధి ఏర్పడింది.

తే. అబిమధ్యంతములు నాకు నరయ లేపి , నై యనాది యమధ్యుఁ డనంతుఁ డనగఁ
జెల్లు పేచ్చులు, శుచులు నా చెప్పుల కింపు , లగుట ముసులు శుచిశ్రవుఁ డంఢు సన్ను.

436

ప్రతిపదార్థం: నాకున్= నాకు; అది= మొదలూ; మధ్య= నడుమా; అంతములు= అంతమూ అనేవి; అరయున్ లేమిన్+ఇ= ఎవరూ తెలిసికొనలేరు కనక; అనాది= అనాది; అమధ్యుడు= అమధ్యుడు; అనంతుడు= అనంతుడు; అనగన్= అని; పేశ్చులు= పేర్లు; చెల్లున్= చెల్లుతున్నాయి; నా+చెప్పులకున్= నా చెప్పులకు; శుచులు= శుచి అయిన మాటలు; ఇంపులు+అగుటన్= ఇంపు కూర్చేవి అవుతాయి కనక; ముసులు= బుషులు; నన్నున్= నన్ను; శుచిశ్రవుడు= శుచిశ్రవుడు; అండ్రు= అంటారు.

తాత్పర్యం: అర్జునా! నాకు మొదలూ నడుమా అంతమూ అనేవి లేవు. ఎవరూ వీటిని తెలిసికొనలేరు. అందుకని అనాది, అమధ్యుడు, అనంతుడు అనే పేర్లు ఏర్పడ్డాయి. శుచి అయిన పలుకులే నా చెప్పులకు హితవుగా ఉంటాయి. వాటినే వింటాను. అందుచేత నన్ను శుచిశ్రవుడు (శుచిశ్రవసుడు) అంటారు మహార్షులు.

అ. ఒక్క శ్వంగమునన యుర్మి యెత్తితి వరా , హివతారలీల యతిశయుల్ల
నట్టు లగుటఁ జేసి యార్యజనప్రియ , నాకు నేక శ్వంగనామ మయ్యు.

437

ప్రతిపదార్థం: ఆర్యజనప్రియ!= సజ్జనులకు ప్రియమైనవాడా!; ఒక్క శృంగమునవ్+అ= ఒకే ఒక్క కోరతోనే; ఉర్మి= భూమిని; వరాహ+అవతార+లీల= వరాహావతారం తాలూకు విలాపం; అతిశయల్లన్= అతిశయంచేట్టు; ఎత్తితిన్= ఉధరించాను; అట్టులు+అగుటన్+చేసి= అట్లా కావటం వలన; నాకున్= నాకు; ఏకశృంగానామము= ఏకశృంగుడు అనే పేరు; అయ్యెన్= ఏర్పడింది.

తాత్పర్యం: ఆర్యజనప్రియా! వరాహావతారంలో ఒకే కోరతో మొత్తం భూగోళాన్ని ఎత్తి రక్షించాను. అప్పటినుండి నాకు ఏకశృంగుడు అనే పేరు వచ్చింది.

క. విసుత మగు లోకరేచన , మున నన్న విరించుఁ దంఢు బుధనుత! రవియం దనుపాధిక విద్యాస్తితి , నునికిం గపిలాభధాన ముల్లసిత మగున్.

438

ప్రతిపదార్థం: బుధనుత!= పండితులచే స్తుతింపబడేవాడా!; విసుతము+అగు= ప్రసిద్ధి కెక్కిన; లోకరేచనమునవ్= ప్రపంచకోత్తేజనంవలన (లోకాన్ని చైతన్యవంతం చేయటంవలన); నన్నున్= నన్ను; విరించుఁడు+అండ్రు= విరించుడు అంటారు; అనుపాధిక= శరీరంలేని; విద్యాస్తితిన్= విద్యారూపంతో; రవియందున్= సూర్యుడిలో; ఉనికిన్= ఉండటంచేత; కపిల+అభిధానము= కపిలుడు అనే పేరు; ఉల్లపితము+అగున్= నాకు ప్రకాశిస్తోంది.

తాత్పర్యం: పండితస్తవనీయా! లోకాన్ని చైతన్యవంతం చేస్తాను కాబట్టి (రేచనం) నన్ను విరించుడు అంటారు. నిరుపాధికమైన జ్ఞానరూపంతో సూర్యుడిలో ఉంటాను కాబట్టి కపిలుడు అంటారు నన్ను.

క. విసు యోగంబు హిరణ్యం , బన్ఁ బరగును యోగగర్భుడగుటను విద్వ
జ్ఞములు హిరణ్యగర్భుం , డని ననుఁ గొనియాడుదురు మహాగుణశాలీ!

439

ప్రతిపదార్థం: మహాగుణశాలీ!= గొప్ప గుణవంతుడా!; విను= వింటున్నావా? వినుము; యోగంబు= యోగమే; హిరణ్యంబు+అనవ్= హిరణ్యము అని; పరగున్= ఒప్పుతోంది; యోగగర్భుడు+అగుటను= నేను యోగగర్భుడను కనుక; విద్వత్+జనములు= పండితులు; హిరణ్యగర్భుండు+అని= హిరణ్యగర్భుడు అని; నన్నున్= నన్ను; కొనియాడుదురు= స్తుతిస్తారు.

తాత్పర్యం: సద్గుణసంపన్నా! యోగాన్వే హిరణ్యం అంటారు. నేను యోగగర్భుడను. అందుచేత నన్ను హిరణ్యగర్భుడు అని కూడా అంటారు.

తే. నరుడు నారాయణుండు ననంగ లోక , రక్షణార్థంబు గాగఁ ధర్మమున కేను
బుట్టినాఁడుఁ గావున బాండుభూపతనయ! , నాకు ధర్మజుఁ డనియెడు నామమయ్.

440

ప్రతిపదార్థం: పాండుభూపతనయ!= పాండురాజుగారి కుమారుడా!; నరుడున్+నారాయణుండున్+అనంగన్= నరనారాయణులు అనే పేరుతో; లోకరక్షణార్థంబు+కాగున్= లోకాలను రక్షించటం కోసం కాగా; ధర్మమునకున్= ధర్మరక్షణార్థం; ఏను= నేను; పుట్టినాఁడన్= జన్మించాను; కావున్= కాబట్టి; నాకున్= నాకు; ధర్మజుఁడు+అనియెడు= ధర్మజుడు అనే; నామము+అయ్యెన్= పేరు ఏర్పడింది.

తాత్పర్యం: అర్పనా! నరుడూ నారాయణుడూ అనే అవతారాలు లోకరక్షణార్థం కాగా ధర్మరక్షణార్థం నేను జన్మించాను కాబట్టి నన్ను ధర్మజుడు అంటారు.

వ. ఇట్లువుట్టి గంధమాదనంబున నేను దపంబు సేయుచుండ సక్షాలింబునఁగాలాంతకుండు దఫ్ఱనియజ్ఞంబున
కలిగిన నబి భీతిం బఱతెంచి నా యురఃస్థలింబు నొంచిన మధీయ కేశంబులు ముంజనిభంబులగుటం జేసి

ముంజకేశుండనుపేరు గలిగి నా రుద్రుండు రౌద్రాకారంబున నయ్యజ్ఞంబు వెనుకొని నాపయిం గవిసిన నొక్క యీఫీక పరశురాపంబుగా నళమంత్రించి యతనిపయిం బ్రయోగించిన నతండు దాని భిండితథారంబు సేయుటంజేసి ఖండపరశు వను నళధానంబుసుం గలిగి ననుటయు.

441

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఇట్లా; పుట్టి= జన్మించి; గంధమాదనంబున్వు= గంధమాదన పర్వతంమీద; నేను; తపంబు= తపస్సు; చేయుచుండన్= చేస్తుండగా; ఆ+కాలంబున్వు= ఆ సమయంలో (ఆ రోజుల్లోనే); కాలాంతకుండు= కాలాంతకుడైన శివుడు (యముడిని జయించినవాడు); దక్కని= దక్కప్రజాపతిచేసే; యజ్ఞంబునక్వు= యజ్ఞానికి; అలిగన్వు= కోపించగా (యజ్ఞంమీద కోపించితి); అది= ఆ యజ్ఞం; భీతిన్వు= భయంతో; పఱతెంచి= పారిపోయి వచ్చి; నా+ఉరః ప్సలంబున్వు= నా వడ్డప్సలాన్ని; ఒందిన్వు= శరణబోచ్చితే; మదీయు= నాయ్యుక్క; కేశంబులు= (గుండెపై) వెంటుకలు; ముంజనిభంబులు= ముంజగడ్డిలాగా; (గోధుమరంగు); అగుటన్+చేసి= కావటం చేత; ముంజకేశుండు= ముంజకేశుడు; అను పేరు= అనే పేరు; కలిగన్వు= ఏర్పడింది; ఆ+రుద్రుండు= ఆ శివుడు; రౌద్ర+ఆకారంబున్వు= భయంకరమైన ఆకారంతో; ఆ+యజ్ఞంబున్వు= ఆ యజ్ఞాన్ని; వెనుకొని= వెన్నంటి (తరుముకు వస్తూ); నాపయిన్వు= నామీదకు; కవిసిన్వు= కలియబడితే; ఒక్క= ఒకే ఒక్క; ఇమీక= బాణం; పరశురాపంబుగాన్వు= గొడ్డలి రూపం ధరించేట్లు; అభిమంత్రించి= మంత్రం పెట్టి; అతనిపయిన్వు= ఆ శివుడిమీద; ప్రయోగించిన్వు= ప్రయోగిస్తే; అతండు= శివుడు; దానిన్వు= ఆ పరశువును; ఖండిత= ఖండింపబడ్డ; ధారంబు= అంచుకలదిగా (అంచు ఖండింపగా); చేయుటన్+చేసి= చేయుటంచేత; ఖండపరశువు= ఖండపరశువు; అను= అనేటటువంటి; అభిధానంబు= పేరు; కలిగన్వు= నాకు సిద్ధించింది; అనుటయున్వు= అని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పగా.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా పుట్టి నేను గంధమాదన పర్వతంమీద తపస్సు చేస్తున్నప్పుడు దక్కప్రజాపతి యాగం చేస్తున్నాడు. ఆ యాగానికి శివుడు కోపించాడు. అప్పుడు ఆ యజ్ఞం భయంతో హడలిపోయి నా వడ్డఃప్సలాన్ని ఆశ్రయించింది. ఆ కారణంవలన అక్కడి నా రోమాలు ముంజగడ్డివలె మారాయి. అందువలన నాకు ముంజకేశుడనే పేరు వచ్చింది. రుద్రుడు ఆ యజ్ఞాన్ని తరుముకొని వచ్చి నన్ను తాకగా నేనోక బాణాన్ని పరశురాపంలో ప్రయోగించగా శివుడు దాని అంచును ఖండించాడు. అందువలన నాకు ‘ఖండపరశువు’ అనే పేరు వచ్చింది.

క. ‘విని పార్ష్వః డిట్లు గలిగిన , యనియం దా రుద్రునొకా జయము నీకో క లైను? దాని తెఱంగేర్పడ , వినఁ గొతుక మొలసే జెప్పవే విశ్వాత్మా!

442

ప్రతిపదార్థం: విని= ఆలకించి; పార్ష్వఁడు= అర్పునుడు; ఇట్లు= ఇట్లా; కలిగన్= ఏర్పడ్డ; అనియందున్వు= యుద్ధంలో; జయము= జయమనేది; ఆ రుద్రునక్= ఆ శివునికో; నీకో= నీకో; కలైను?= కలిగింది?; దాని తెఱంగు= ఆ యుద్ధం పథ్థతిని; ఏర్పడన్+విన్వు= స్వప్తంగా వినాలని; కొతుకము= ఉత్సాహం; ఒలసెన్= కలుగుతోంది (కలిగింది); విశ్వత్సు= విశ్వరూపా!; చెప్పవే?= చెప్పవా?

తాత్పర్యం: అర్పునుడు అంతా విని ఇట్లా అన్నాడు: ‘ఓ విశ్వరూపా! ఆ యుద్ధంలో నీవు గెలిచావా? శంకరుడు గెలిచాడా? ఆ కథ అంతా వినాలనే కుతూహలం కలిగింది దయచేసి వివరంగా చెప్పవా?’

వ. అనిన విష్ణుం దర్శనున కిట్లనియే.

443

ప్రతిపదార్థం: అనిన్వు= అని అడిగేసరికి; విష్ణుండు= శ్రీకృష్ణుడు; అర్పునునక్వు= పార్ష్వడికి; ఇట్లు+అనియెన్వు= ఇలా అన్నాడు:

తాత్పర్యం: అని అడుగగా శ్రీకృష్ణుడు పార్ష్వడితో ఇట్లా అన్నాడు:

శివకేశవుల పరస్పరకోపప్రసాదముల విధము (సం. 12-309-2)

- సి. రుద్ర నారాయణరూప ప్రవర్తిత , మూర్తి ద్వయము రణమునకుఁ జీచ్చి
పరమసంరంభంబు వాటింప , నుద్దేజి ; తములయ్యె నభీలభూతములు, శ్రుతులు
ముసులకుఁ దీపవ, యనలంబు లాహపతులు , గొనవయ్యుఁ, బగిలె బిక్కులు నభంబు
ధరణి వడంకె, భూధరములు బిల్లిరం , బిలిగి, దేవతలకు బిగులు సాచ్చె
- తే. నాననము పల్లటిల్లంగ నజ్జడు గలగె, , నిట్టు లెందును సంక్షోభ మెసకమెనఁగ,
నా విధాత - మునీంద్రులు దేవతలును , దన్ము వైష్ణింప వచ్చె సత్యరముగాఁగ. **444**

ప్రతిపదార్థం: రుద్ర (రూప)= రుద్రరూపంతోనూ; నారాయణ రూప= నారాయణ రూపంతోనూ; ప్రవర్తిత+ప్రవృత్తిని పాందిన; మూర్తిద్వయము= మూర్తుల జంట; రణమునకున్= యుద్ధానికి; చౌచ్చి= దిగి (పూనుకొని); పరమ సంరంభంబు= గొప్ప హావుఁఁ; పాటింపన్= చేసేసరికి; అభిలభూతములున్= పంచభూతాలూ (సకలప్రాణులూ); ఉద్దేశితములు+అయ్యెన్= ఏమి జరుగుతుందో అనే ఉద్దేగం పాందాయి; మునులకున్= మహార్షులకు; ప్రతులు= వేదమంత్రాలు; తోపవు+అ= స్నేరించటమే లేదు (మంత్రాలు దర్శనం ఇవ్వటమే లేదు); అనలంబులు= హోమాగ్నులు; ఆహాతుల్= ఆహాతులను (ఆజ్యంతో అగ్నిలో వేలై వస్తుపుల్నీ - వేల్పుటాన్ని ఆహాతులు - ఆహాతి అంటారు); కొనవు+అయ్యెన్= స్మీకరించటం లేదు (హోమాగ్నిలో ఏదీ ఆహాతి కావటం లేదు అని); దిక్కులున్= దశదిశలూ; నభంబున్= ఆకాశమూ; పగిలెన్= బ్రద్దలయ్యాయి; ధరణి= భూమి; వడంకెన్= కంపించింది; భూధరములు= పర్వతాలు; దిర్ధిరన్+తిరిగెన్= గిరగిరా తిరిగాయి; దేవతలకు= అమరులకు; దిగులు= దిగులు(కుందు); చౌచ్చెన్= ప్రవేశించింది(మొదలయ్యాంది); ఆననము= ముఖం; పల్లటిల్లంగన్= వాడిపోగా; అజ్ఞాడు= బ్రహ్మాదేవుడు; కలగెన్= కలతచెందాడు; ఇట్లులు= ఇలా; ఎందునున్= అంతటా; సంక్షోభము= అల్లకల్లోలం; ఎసకము+ఎసగెన్= వ్యాపించగా; ఆ విధాత= ఆ బ్రహ్మాదేవుడు; మునీంద్రులున్= మహార్షులూ; దేవతలునున్= అమరులూ; తన్నున్= తనను; వైష్ణింపన్= చుట్టూ చేరిరాగా; సత్యరము+కాఁగెన్= సత్యరంగా (వేగంగా); వచ్చెన్= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: అర్జునా! రుద్రుడూ, నారాయణుడూ యుద్ధానికి దిగారు. భయంకరమైన సంక్షోభం ఏర్పడింది. సకలప్రాణులూ ఉద్దేగం పాందాయి. (ఉసపిరి బిగ్గబట్టుకొన్నాయి). మహార్షులకు వేదమంత్రాలు స్నేరించటం లేదు. హోమాగ్నికుండాలలో వేల్చిన ఆహాతులు ఆహాతి కావటం లేదు. దశదిశలూ ఆకాశమూ భీటలు వారుతున్నాయి. భూమి, పర్వతాలు బొంగరాలవలె తిరుగుతున్నాయి. దేవతలకు ఎక్కుడ లేని దిగులూ పట్టుకుంది. దేవతలతో, మునీంద్రులతో కలిసి బ్రహ్మాదేవుడు యుద్ధభూమికి వచ్చాడు.

వ. వచ్చి రుద్రునకుం బ్రామిళి సంప్రార్థనంబు దీప నిట్టనియె: **445**

ప్రతిపదార్థం: వచ్చి= అలా వచ్చి; రుద్రునకున్= శివడికి; ప్రణామిల్లి= నమస్కరించి; సంప్రార్థనంబు= అభ్యర్థన; తోపవున్= స్నేరించేట్టు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా వచ్చి శివడికి నమస్కరించి, ఈ విధంగా శివడిని అభ్యర్థించాడు.

క. ‘శివుడవు నీవు జగములకు , శివ మొనలింపంగ వలడె? చేయుము క్రోధ

ప్రవిహతి, విష్ణుండనగా , శివుడన నొకడెాట బివ్యచిత్తమ యెఱుగున్. **446**

ప్రతిపదార్థం: నీవు శివుడవు; జగములకున్= ప్రపంచాలకు; శివము= పుభం; ఒనరింపంగన్+వలడె?= చేయవద్దా?; క్రోధ= నీ కోపంయొక్క; ప్రవిహతిన్= విడుమరను; చేయుము= చేయుము (క్రోధం నిడిచిపెట్టుము అని); విష్ణుండు+అనగాన్= విష్ణుమూర్తి

అన్నా; శివుడు+అన్= శివుడు అన్నా; ఒకడు+బోట= ఒక్కడే అవటాన్ని; దివ్యచిత్తము+అ= తమ దివ్యచిత్తమే; ఎఱుగున్= ఎరుగును. (శివేశ్వరుల అభేదాన్ని దివ్యమైన హృదయమే తెలుసుకోగలదు అని గానీ)

తాత్పర్యం: ‘రుద్రా! నీవు శివుడవు. లోకాలకు శివం (శబ్దం) కలిగించాలి కానీ ఇదేమిటి? కోపం ఉపసంహరించుకొనుము. విష్ణువు అన్నా శివుడు అన్నా ఒక్కరే అని నీ దివ్యచిత్తానికి తెలుసును కదా!

తే. నిగమవేద్య మధ్యంధ్యంబు నిర్మణం బి, మూర్తమనియెడు తత్త్వంబు మూర్తిభేద కలనమున లోకమున ద్విధాకాల యయ్యా, గాక - హరియన నీవనఁ గలదె వేఱు!’ **447**

ప్రతిపదార్థం: నిగమ= వేదాలతో; వేద్యము= తెలిసికొనదగినదీ; అద్యంద్యంబు= రెండు కానిదీ (ఒక్కటే అని); నిర్మణంబు= సత్యరజసస్తమోగుణాలకు అతీతమైనదీ; అమూర్తము= రూపం లేనిదీ; అనియెడు= అని చెప్పబడే; తత్త్వంబు= ఒకానోక మూలతత్త్వం; మూర్తిభేదకలనమునన్= రూపభేదాన్ని (ధిన్న రూపాలను) పొందటంవలన; లోకమునన్= లోకంలో; ద్విధాకారి+అయ్యెన్+కాక= రెండుగా అయ్యంది గానీ - నిజానికి; హరి+అన్= విష్ణుడు అనీ; నీవు+అన్= నీవని (శివుడు అనీ); వేఱు= భేదం; కలదె?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: వేదవేద్యమూ, అద్యంద్యమూ, నిర్మణమూ, అమూర్తమూ అయిన ఒకే ఒక్క మూలతత్త్వం లోకం కొరకని రెండు రూపాలు ధరించింది. అందులో ఒకటి నీవూ, మరొకటి విష్ణుడూను. అంతేకానీ నిజానికి శివేశ్వరులకు భేదం లేదు.’

వ. అని బోధించి వెండియు. **448**

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇలా; బోధించి= ఉపదేశించి; వెండియున్= మళ్ళీ కొనసాగించాడు.

తాత్పర్యం: ఇట్లా ఉపదేశించి మళ్ళీ.

క. ‘నరనారాయణు లనగాఁ, బురహార! జగదాదియైన పురుషులు, మనముం బలికింపఁ దన్యయత్తఁ, స్నేహితులము ప్రసన్న దివ్యబుధీం గనుమా!’ **449**

ప్రతిపదార్థం: పురహార!= త్రిపురాసుర సంహారం చేసిన ఓ రుద్రుడాఁ; నరనారాయణులు+అనగాన్= నరనారాయణులు అంటే; జగత్త+ఆదిమైన+పురుషులు= ఈ జగత్తుకు ముమ్మెన్నె పురుషులు; పరికింపన్= లోతుగా ఆలోచించి చూస్తే; మనమున్= మనమందరం కూడా; తద్ద+మయత్త్వఁ+స్నేహితులము= వారి అంశలతో ఏర్పడినవాళ్ళమే; ప్రసన్న= కోపం విడిచి తేరుకున్న; దివ్యబుధీన్= దివ్యమైన బుద్ధితో; కనుమా!= ఒక్కసారి చూడుము.

తాత్పర్యం: ‘త్రిపురాంతకా! నరనారాయణులు అంటే జగదాది పురుషులు. ఇంకాస్త లోతుగా ఆలోచిస్తే నీవూ నేనూ ఈ దేవతలూ, బుములూ అందరమూ తదంశలతో స్నేహితిన వాళ్ళమే. ప్రసన్నమూ, దివ్యమూ అయిన బుద్ధితో ఆలోచించి చూడుము. నీకే తెలుస్తుంది.

ఆ. తెలుపు మితని, ననుడుఁ దేణి కోపంబు వో, విడిచి నన్నుఁ గొలిచె మృదుఁడు పొర్చి! యేను నతనితోడ నిట్లంటి మృదుసత్యఁ, పథ్య ముని మనోజ్ఞ భంగికముగ. **450**

ప్రతిపదార్థం: పొర్చి!= పృథివీనందనా! అర్షునా!; ఇతనిన్= ఈ విష్ణుమూర్తిని; తెలుపుము= ప్రసన్నుడిని చేయుము; అనుడున్= అని బ్రహ్మ చెప్పగానే; మృదుఁడు= శివుడు; తేణి= తేరుకొని; కోపంబు= క్రోధం; పోన్+విడిచి= విడిచిపెట్టి; నన్నున్= నన్ను;

కొలిచెన్= శరణు వేదాడు(సేవించాడు); ఏనున్= నేను; అతనితోడన్= ఆ శివుడితో; మృదు= సుకుమారమూ; సత్య= సత్యమూ; పథ్య= హితమూ; మనిమనోజ్ఞ= మునులకు మనోహరమూ అయిన; భంగికముగన్= భంగిగా; ఇట్లు+అంటీన్= ఇలా అన్నాను.

తాత్పర్యం: రుద్రా! ఈ విష్ణుమూర్తిని ప్రసన్నుడిని చేసికొమ్ము' అని బ్రహ్మదేవుడు చెప్పగానే కోపం వదిలి శివుడు నన్ను (విష్ణువును) శరణువేదాడు. అప్పుడు నేను శివుడితో మృదువుగా సత్యమూ, పథ్యమూ అయ్యేటట్లూ మునులు హర్షించేటట్లూ ఇట్లూ అన్నాను.

క. ‘నిను నెవ్వు డెఱిగె నాతడు , నను నెత్తిగెంపాడు, నిన్ను నమ్మిక సేవిం చిన సబియ నన్ను గొల్లుట్టి , యను వాసిగ లేదు భేద మరయగ మనకున్.

451

ప్రతిపదార్థం: నినున్= నిన్ను; ఎవ్వడు= ఏ వ్యక్తి; ఎత్తిగెన్= తెలుసుకున్నాడో; అతడు= ఆ వ్యక్తి; ననున్= నన్నుమాడా; ఎత్తిగెంపాడు+అ= తెలిసికొన్నపాడే; నినున్= నిన్ను; నమ్మికన్= నిశ్శాసంతో; సేవించన్= సేవిస్తే; అది+అ= అదే; నమ్మన్= నన్ను కూడా; కొల్పుట= సేవించటం; అను= అనేటువంటి; వాసిగన్= పద్ధతిగా; మనకున్= మన ఇద్దరికీ; అరయగన్= పరిశీలిస్తే; భేదము= వేర్పటు (భిన్నత్వం); లేదు= లేదంటే లేదు.

తాత్పర్యం: ‘శివా! నిన్ను తెలిసికొంటే నన్ను తెలుసుకొన్నట్లే. నిన్ను సేవిస్తే నన్నే సేవించినట్లే. ఈ పద్ధతిగా మన ఇద్దరికి భేదం అనేది లేనే లేదు.

క. శ్రీవత్సము శూలాంకిత , మై వెలయుంగాక యివ్వ దాబిగ నాకున్ నీవును మత్స్యాశ్వంకో , ధ్వావన శ్రీకంఠుడునగఁ బరఁగుము శర్మా!

452

ప్రతిపదార్థం: శర్మా!= ఓ శివా!; ఇప్పుడు+అదిగన్= ఇది మొదలుగా; నాకున్= నాకు; శ్రీవత్సము= గుండెలై ఉన్న శ్రీవత్సము అనే పుట్టుమచ్చ; శూల+అంకితమై= త్రిశూలచిహ్నమై; వెలయున్+కాక= ఒప్పునుగాకి; నీవునున్= నీవుకూడా; మత్త= నా; పాణి+అంక= చేతిముద్ర యొక్క; ఉధ్వావనన్= ప్రస్నచేికరణంతో; శ్రీకంఠుడు+అనఁగన్= శ్రీకంఠుడు అనే పేరుతో; పరఁగుము= ఒప్పుము.

తాత్పర్యం: ఓ శర్మా! ఈ రోజునుండీ నా గుండెలై శ్రీవత్సం నీ త్రిశూలానికి ప్రతికగా గుర్తించబడుతుంది. నీ కంఠంమీద ఉన్న నలుపు నా చేతిముద్రగా నీకు శ్రీకంఠుడు అనే పేరు సార్థకమవుతుంది.’ (విష్ణుమూర్తి శివుడిని కంఠాలింగనం చేసికొంటే గథం చుట్టిన చేతి నలుపురంగుగా అతడు శ్రీకంఠుడు అయ్యాడని భావం).

వ. అని యివ్విధంబున.

453

ప్రతిపదార్థం: అని; ఈ+విధంబునన్= ఈ విధంగా.

తాత్పర్యం: అనిచెప్పి, కృష్ణుడు అర్పునుడితో ఇట్లూ అన్నాడు:

క. ‘ఇతరేతర మతి సంభా , విత లక్ష్మణకలన మొంది వృష్టాహాహానుతో నతినిర్మల సఖ్యము సే , సితి బ్రహ్మదులును సంతసిల్లిరి విజయా!

454

ప్రతిపదార్థం: విజయా!= ఓ అర్పునా!; ఇతర+ఇతర= పరస్పరం; మతి= బుద్ధితో; సంభావిత= (గౌరవించుకొన్న) ఆలోచించి ఏర్పరుచుకొన్న; లక్ష్మణకలనము= చిహ్నధారణం; ఒంది= పొంది; వృష్టాహాహానుతోన్= వృష్టాహాహానుడైన శివుడితో; అతి నిర్మలసఖ్యము= మిక్కిలి పావనమైన (నిర్మలినమైన) మైత్రీ; చేసితిన్= కుదుర్చుకొన్నాను - చేశాను; బ్రహ్మదులునన్= బ్రహ్మదేవుడూ (దేవతలూ, మునులూ) మొదలైనవారుకూడా; సంతసిల్లిరి= సంతోషించారు.

తాత్పర్యం: 'అర్జునా! ఇట్లా పరస్పరం ఆలోచించి ఏర్పరుచుకొన్న మైత్రీచిహ్నము ధరించాం. నిర్గృలమైన సఖ్యాన్ని శివుడితో కుదుర్చుకొన్నాను. దీనికి బ్రహ్మదులు అందరూ ఎంతో సంతోషించారు.

మ. మధీయనామ నిర్వచనంబులును రుద్రునితోడి రణంబునైన జయంబు తెఱంగును నీ కెత్తింగించితి. 455

ప్రతిపదార్థం: మదీయ= నాయుక్క; నామ= నామధేయాల; నిర్వచనంబులునువ్వు= వ్యత్పత్తులూ; రుద్రునితోడి= శివుడితో జరిగిన; రణంబున్వు= యుద్ధంలో; ఘన= లభించిన; జయంబు= విజయం తాలూకు; తెఱంగునువ్వు= విధానమూ; నీకున్వు= నీకు; ఎట్టింగించితిన్వు= తెలియజేశాను.

తాత్పర్యం: నా నామధేయాల వ్యత్పత్తులూ, శివుడితో చేసిన యుద్ధంలో లభించిన విజయివిధానమూ నీకు తెలియజేశాను.

క. నానారూపంబుల ని , ట్లీను బ్రవర్తింతు జగము లిస్సింటను, నీ
శానుఁడు నభవుఁడు నమ్మతుఁడు , నైన శివుని నీవుఁ గొలువు మర్జున! యెపుడున్. 456

ప్రతిపదార్థం: అర్జును! నానారూపంబులన్వు= అనేక రూపాలలో; ఇట్లు= ఇలా; ఏను= నేను; జగములు+ఇన్నింటనువ్వు= ఇన్ని జగత్తులలోనూ; ప్రవర్తింతున్వు= సంచరిస్తూ ఉంటాను; నీవున్వు= నీవు కూడా; ఎపుడున్వు= ఎల్లావేళలా; ఈశానుఁడున్వు= ప్రభువూ; అభవుడున్వు= పుట్టుకలేనివాడూ; అమృతుఁడున్వు= మృతిలేనివాడూ; ఘన= అయినటువంటి; శివునిన్వు= శివుడిని; కొలువుము= సేవించుము.

తాత్పర్యం: అర్జునా! ఇట్లా అనేకరూపాలలో నేను ఈ జగత్తులన్నింటా సంచరిస్తూ ఉంటాను. ఈశానుడూ, అభవుడూ, అమృతుడూ అయిన శివుడిని నీవు కూడా ఎల్లావేళలా అర్చించుము. (12-330-67,81).

తే. ఏను రక్షింప జయము నీ కెసకమెనగె , సమరమున శూలపాణియై శత్రుకోటి
నీదు మునుమున వధియించు నిరుపమాన , తేజు రుద్రుగా నెఱుగుము భీరచిత్త! 457

ప్రతిపదార్థం: భీరచిత్త!= భీరమైన హృదయం కలవాడా!; సమరమునన్వు= కురుక్షేత్ర సంగ్రామంలో; ఏను= నేను; రక్షింపన్వు= కాపాడటం వలన; జయము= విజయం; నీకున్వు= నీకు; ఎసకము+ఎసఁగెన్వు= ఒప్పించింది; నీదు+మునుమునన్వు= నీ మునుముందట (అగ్రభాగంలో); శూలపాణియై= శూలం చేతబట్టినవాడై; శత్రుకోటిన్వు= శత్రునమూహోన్ని; వధియించు= సంహరించేటువంటి నిరుపమాన తేజన్వు= సాటిలేని తేజస్వుకల వానిని; రుద్రున్వు+కాన్వు= రుద్రుడుగా; ఎఱుగుము= తెలిసికామ్ము.

తాత్పర్యం: భీర హృదయుడా! నేను రక్షించాను కాబట్టి కురుసంగ్రామంలో నీకు జయం లభించింది. నీ అగ్రభాగంలో శూలపాణిగా రుద్రుడు సంచరిస్తూ నీకంటే ముందే నీ శత్రువులను సంహరించాడు. ఇదికూడా నీవు తెలిసికొనటం మంచిది.'

వ. అనియె నని చెప్పిన విని జనమేజయిందు. 458

ప్రతిపదార్థం: అనియెన్వు= శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునితో ఇలా అన్నాడు; అని చెప్పినన్వు= అని షైశంపాయనుడు తెలియజేస్తే; విని= ఆలకించి; జనమేజయుఁడు= జనమేజయమహారాజు - ఇట్లా అంటున్నాడు.

తాత్పర్యం: శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడితో ఇట్లా అన్నాడని షైశంపాయనుడు తెలుపగా, జనమేజయమహారాజు మరల ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

- క. ‘అరుదే సర్వేశ్వరుడుగుని, హాలి తీడుగ జయము గొనుట యర్జునునకు? నపురుషోత్తము బాంధవులై, పరగిలి; పెఱ వినుతు లేల పాండుసుతులకున్?’

459

ప్రతిపదార్థం: సర్వేశ్వరుడు+అగు= సర్వేశ్వరుడైన; హారి= విష్ణుమార్తి; తీడుగన్= సహాయుడుగా ఉండగా; జయము+కొనుట= జయాన్ని పాండటం; అర్జునునకున్= కిరీటికి; అరుదే?= దుర్గభమా?; ఆ+పురుషోత్తము= ఆ పురుషోత్తముడైన ఆ శ్రీకృష్ణిడికి; బాంధవులై= బంధువులై; పరగిలి= అలరారిరి; పాండుసుతులకున్= ఆ పాండవులకు; పెఱ వినుతులు= మరింక వేరే స్తుతులు; ఏల?= ఎందుకూ?

తాత్పర్యం: వైశంపాయనా! సర్వేశ్వరుడైన హారి తీడుగా ఉంటే కురుసంగ్రామంలో అర్జునుడు విజయుడయ్యాడు. ఇందులో ఆశ్చర్యం ఏముంది? అదీగాక ఆ పురుషోత్తముడికి మా పాండవులు బంధువులయ్యారు. ఇంతకన్నా ప్రశంసావాక్యాలు ఏమి కావాలి చెప్పుము?

- వ. అని పలికి యిట్లనియె.

460

ప్రతిపదార్థం: అని= అని; పలికి= మాట్లాడి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇంకా జనమేజయుడు ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని పలికి జనమేజయుడు మళ్ళీ ఇట్లా అడుగుతున్నాడు.

- క. నారదుడు పరమపురుషుని, కారుణ్యము వడసి వచ్చి క్రమ్మణ నరునిన్ నారాయణునిం గాంచుట, సారమతిం జెప్పి తీవు సంయమివర్ణా!

461

ప్రతిపదార్థం: సంయమివర్ణా!= నిగ్రహ సంపన్ములలో (మునులలో) అగ్రగణ్యాడా!; నారదుడు= నారదమహార్షి; పరమపురుషుని= పరాత్మరుడైన శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క; కారుణ్యమున్= దయను; వడసి= శ్వేతదీపంలో పాంది; వచ్చి; క్రమ్మణ్ణన్= మళ్ళీ; నరునిన్= నరుడినీ; నారాయణునిన్= నారాయణుడినీ; కాంచుట= బదరికాశ్రమంలో దర్శించటం; సారమతిన్= శ్రేష్ఠమైన మతితో; ఈవు= నీపు; చెప్పితి(వి)= చెప్పావు.

తాత్పర్యం: ఓ వైశంపాయనా! శ్వేతదీపసానికి వెళ్ళి నారదమహార్షి శ్రీమహావిష్ణువును సందర్శించుకుని తిరిగివచ్చి బదరికాశ్రమంలో నరనారాయణులను కలిసికొన్నాడు - అన్నదాకా ఆ కథ చెప్పావు. సారమతితో వివరించావు. బాగుంది.

- వ. తటియసల్లాప విశేషంబులు వినవలతుం జెప్పుమనిన నప్పుడమిటేనికి వైశంపాయనుండి డిట్లనియె.

ప్రతిపదార్థం: తదీయ= ఆ ముగ్గురి; సల్లాప= సంభాషణల; విశేషంబులున్= వివరాలూ; వినన్+వలతున్= వినాలని అనుకుంటున్నాను; చెప్పుము+అనియెన్= చెప్పు అని అడిగితే; ఆ+పుడమిటేనికిన్= ఆ రాజుగారికి; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వారి సంభాషణలను వినగోరుతున్నాను చెప్పు మని ఆ రాజు అడుగగా వైశంపాయనుడు ఇట్లా వివరించసాగారు.

సరనారాయణ నారద సల్లాపప్రకారము (సం. 12-331-36)

- క. నారదుడు వచ్చి నరునిన్, నారాయణగాంచి భక్తినప్పుండైనన్ వా రతనికి నాతిథ్యము, గారపమున నడపి యదుగగా వారలతోన్.

463

ప్రతిపదార్థం: నారదుడు= నారదమహార్షి; వచ్చి= శ్వేతదీపంసుంచి బదరికాశమానికి వచ్చి; నరునిన్= నరుడినీ; నారాయణున్= నారాయణుడినీ; కాంచి= దర్శించి; భక్తినముండైనన్= భక్తితో వంగి నమస్కరించగా; వారు= నరనారాయణులు; అతనికిన్= ఆ నారదమహార్షికి; అతిధ్యమున్= అతిధిమర్యాదను; గారవమునన్= ప్రేమతో (గౌరవంతో); నడపి= చేసి; అడుగుగాన్= కుశల విశేషాదులు అడిగితే; వారలతో= ఆ ఇద్దరితోనూ.

తాత్పర్యం: నారదమహార్షి శ్వేతదీపంసుంచి బదరికాశమానికి తిరిగి వచ్చాడు. నరనారాయణులను మళ్ళీ దర్శించాడు. వారు ఆ మహార్షికి ఆదరంతో అతిధిమర్యాదలు జరిపారు. కుశలం అడిగారు. శ్వేతదీపం విశేషాలు అడిగారు. అప్పుడు వారితో. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం.)

వ. అర్థాల్పముని యిట్లనియె.

464

ప్రతిపదార్థం: ఆ+దేవముని= దేవర్షి అయిన ఆ నారదుడు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: దేవర్షి నారదుడు ఇట్లా చెప్పాడు.

**క. శ్వేతదీపంబున భవ , దాతతకృపఁ గానఁ భోలె నచ్యతుఁ దద్రూ
పాతిశయము మీ చందము , యాతని కడఁ గంటి మిమ్ము నధ్యత మెసఁగన్.**

465

ప్రతిపదార్థం: భవత్= మీయొక్క; ఆతత కృపన్= విస్తారమైన దయవలన; శ్వేతదీపంబునన్= శ్వేతదీపంలో; అచ్యుతున్= శ్రీమహావిష్ణువును; కానన్+పోలెన్= దర్శించటమయ్యాంది (దర్శించగలిగాను); తద్= ఆ విష్ణుమూర్తియొక్క; రూప+అతిశయము= రూపవైభవం; మీ+చందము+అ= అచ్చం మీవంటిదే; ఆతని కడన్= అయన సన్నిధిలో; అద్భుతము+ఎసఁగన్= ఆశ్చర్యజనకంగా (ఆశ్చర్యం ఎసఁగెట్టు); మిమ్మున్= మీ ఇద్దరినీ; కంటిన్= దర్శించాను.

తాత్పర్యం: 'నరనారాయణులారా! మీ దయావిశేషంవలన నేను శ్వేతదీపంలో శ్రీమహావిష్ణువును దర్శించగలిగాను. ఆయన రూపం అచ్చం మీవలనే ఉన్నది. తేడా ఏమీ లేదు. ఇంకా ఆశ్చర్యం ఏమిటంటే - మిమ్ములను ఇద్దరినీ ఆయన సన్నిధిలోనూ చూశాను.

**క. శ్వేతులు నిందియ వల్లిత , చేతస్కులుసైన నరులఁ జైలువుగ మానో
పేతులఁ గంటి నచట వా , రాతేజోమూర్తికిని దయాపాత్రంబుల్.**

466

ప్రతిపదార్థం: అచటన్= ఆ శ్వేతదీపంలో; శ్వేతులు= తెల్లని శరీరంకలవారూ; ఇంద్రియవర్షిత= ఇంద్రియాలచే విసర్జించబడిన; చేతస్కులున్= మనస్సులు కలవారూ (ఇంద్రియ వికారాలకు లోంగిని మనస్సులు కలవారూ); చెలువుగన్= అందంగా; మాన+ఉపేతులన్= మానదీక్షతో ఉన్నవారూ; ఖన= అయినటువంటి; నరులన్= పురుషులను; కంటిన్= చూసాను. (చెలువుగన్+ కంటిన్= అందంగా తిలకించాను); వారు= ఆ శ్వేతశరీరులైన నరులు; ఆ+తేజోమూర్తికిని= తేజస్వరూపుడైన ఆ విష్ణుమూర్తికి; దయాపాత్రంబుల్= కృపాపాత్రులు (దయకు అర్దమైనవారు).

తాత్పర్యం: ఆ శ్వేతదీపంలో ఇంద్రియనిగ్రహం కలిగి, మానదీక్షతో తపస్సు చేసికొంటున్న శ్వేతశరీరులైన నరులను దర్శించాను. వారందరూ విష్ణుమూర్తికి దయాపాత్రులు కావటాన్ని గుర్తించాను.

వ. అర్థాల్పమును దేబపడ నమగ్రహించి యాగామినిజప్రాదుర్భావంబుల తెఱంగెల్ల నెఱింగించె. శ్వేతదీపం

బనునది శాంతిస్వరూపం బందు సూర్యసోమాంశువాయైయి వాయుసంచారంబును లేదా లోకనాథునకు నేకాంతిక జనంబులం గడచిన ప్రియులు లేకునికి యెత్తింగి యేకాంతినై యుండితి; నవ్యభుండువీడుకొలుప మీకడకు వచ్చితి; నిచ్చట మీకుం గారుణ్యభాజనంబనై యుండెద నసుటయు వార లతని కిట్లనిల. 467

ప్రతిపదార్థం: ఆ+దేవండు= ఆ విష్ణుమూర్తి; పత్రులుండయి= వాత్సల్యం కలవాడై; వారలతోడన్= ఆ శ్వేతశరీరులతో; కూడి= కలిసి; విహారించుండున్= విహారిస్తుంటాడు; నామీదన్= నా పట్ల; కృప+చేసి= దయను వహించి; క్షేత్రజ్ఞప్రకారంబు= క్షేత్రజ్ఞని పద్ధతి; సకలంబును= అంతా; తేటపడన్= స్పష్టమయేట్లు; అనుగ్రహించి= నాకు ఉపదేశించి; ఆగామి= రాబోయే; నిజ= తనయొక్క; ప్రాదుర్భావంబులన్= జన్మలయొక్క (అవతారాల); తెఱంగు+ఎల్లన్= విధానమంతా; ఎటింగించెన్= తెలియజేశాడు; శ్వేతదీపపంబు+అనునది= శ్వేతదీపం అనేది; శాంతి స్వరూపంబు= పూర్తిగా శాంతియే రూపంగా ధరించిన చోటు; అందున్= అక్కడ; సూర్యసోమ= సూర్యచంద్రుల; అంపు= కిరణాల; వ్యాప్తియున్= ప్రసారంకానీ; వాయు= గాలియొక్క; సంచారంబునున్= సంచారంకానీ; లేదు= లేనేలేదు; ఆ+లోకనాథునకున్= జగదీశ్వరుడైన ఆ విష్ణుమూర్తికి; ఏకాంతికజనంబులన్= ఏకాగ్రచిత్తులైన వ్యక్తులను; గడచిన= మించిన; ప్రియులు= ఇష్టులు; లేక+ఉనికి= లేకపోవటం (లేరన్ సంగతి); ఎటింగి= గుర్తించి; ఏకాంతినై= నేను కూడా ఏకాగ్రచిత్తుడై; ఉండితిన్= ఉన్నాను; ఆ+విభుండు= ఆ ప్రభువు; వీడుకొలుపన్= సాగనంపగా; మీకడకున్= మీ దగ్గరకి; వచ్చితిన్= వచ్చాను; ఇచ్చటన్= ఇక్కడ ఈ బదరికాశమంలో; మీకున్= మీ ఇద్దరికి; కారుణ్యభాజనంబను+ఒ= దయాపాత్రుడై; ఉండెదన్= ఉంటాను (నివసిస్తాను); అనుటయున్= అనేసరికి; వారలు= ఆ నరనారాయణులు; అతనికిన్= ఆ నారదమహార్షికి; ఇట్లు+అనిరి= ఇట్లు చెప్పారు.

తాత్పర్యం: ఆ విష్ణుమూర్తి వాత్సల్యంతో వారితో కలిసి విహారిస్తుండగా, నామీద గల దయతో క్షేత్రజ్ఞాడిని గురించినదంతా తేటపడేటట్లు చేసి, రాబోయే తన జన్మలను తెలియజేశాడు. శ్వేతదీపపం అనేది శాంతి స్వరూపం. అందులో సూర్యచంద్రకాంతులుగానీ, వాయుప్రసారంగానీ లేవు. విష్ణువుకు ఏకాగ్రచిత్తుల కంటె మించిన ఇష్టులు లేరని తెలిసికొని నేనుకూడా ఏకాంతినై ఉన్నాను. విష్ణువు వీడ్కొల్పగా మీ దగ్గరకు వచ్చాను. ఇక్కడ మీఇద్దరి దయకూ పాత్రుడైనై నివసిస్తాను' అనగా ఆ నరనారాయణులు నారదుడితో ఇట్లు అన్నారు:

తే. ‘పడసి తద్దేవుఁ గాన్సఁ , దఢ్ఛఘణములు , వింటి, నీవు ధన్యుండవు, గంటి మేము

సచట సీయుస్తు తెఱఁగెల్ల , నిచట నునికి , మేలకాక - యుండుము - పరమేష్టితనయ!

468

ప్రతిపదార్థం: పరమేష్టితనయ!= బ్రహ్మపుత్రా! ఓ నారదా!; ఆ+దేవున్= ఆ విష్ణుమూర్తిని; కాన్న= దర్శించటం; పడసితి(వి)= పొందావు (కాన్న+పడసితివి= దర్శించగలిగావు); తద్= ఆయనయొక్క; భాషణములు= పలుకులు; వింటి(వి)= విన్నావు; నీవు; ధన్యుండవు= నిజంగా చరితార్థుడై; ఏమున్= మేము కూడా; అచటన్= ఆ శ్వేతదీపపంలో; నీ+ఉన్న= నీవు నివసించిన (ప్రవర్తించిన); తెఱఁగు+ఎల్లన్= తీరు అంతా; కంటిమి= చూశాం; ఇచటన్= ఈ బదరికాశమంలో; ఉనికి= నీవు ఉండటం; మేలు+అ+కాక= మేలే కడా!; ఉండుము.

తాత్పర్యం: ‘ఓ నారదా! విష్ణుమూర్తిని దర్శించగలిగావు, ఆయనతో సంభాషించగలిగావు. నీవు నిజంగా ధన్యుడవయ్యా! మేము కూడా అక్కడి నీ ప్రవర్తనను తిలకించాము. ఇక్కడ ఉంటాను - అంటున్నావు. మంచిదే. ఉండుము.

క. దైవముఁ బత్తుంబును ద , దైవసమారాధనంబు దెల్లము త్రుతి సం

భావిత మంచి తత్పరతన్ , నీ వేకాంతివయి నిలువు నిర్మలహృదయా!

469

ప్రతిపదార్థం: నిర్వలహృదయా!= నిర్వలమైన హృదయం కలవడా!; దైవమున్= దైవమూ (దేవసంబంధమైనది= దైవము, ఇష్టదేవతారాధన); పిత్ర్యంబునున్= పిత్ర్యమూ (పిత్ర్యదేవతారాధన) అనే పేరులతో ఉన్న; తద్+దేవ+సమారాధనంబు= ఆ దైవార్ఘ్యము; అది; ప్రతి+సంబాధితము= వేదప్రతిపాదితం; తెల్లము= స్పష్టం (అది తెల్లము= ఆ విషయం స్పష్టం); తత్పరతన్= వాటిపట్ల ఆసక్తితో; నీవు; ఏకాంతిని+అయి= ఏకాగ్రచిత్తుడవై; నిలువు(ము)= ఉండుము.

తాత్పర్యం: నిర్వలాంతరంగా! దైవమూ, పిత్ర్యమూ అనే ఆరాధనలు వేదప్రతిపాదితాలు అన్న సంగతి స్పష్టమేకదా! నీవు వాటిపట్ల భక్తిశద్దలతో (తాత్పర్యంతో) ఇక్కడ ఉండుము.'

ఆ. అనిన సంతుస్థి యద్దీపముని వేయు, బిష్ణువత్సరములు భవ్యతపము

నియతి నాచరించే జ్ఞయమున వారు ద, న్నాదరింపగాఁ దదాత్రమమున.

470

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని నరనారాయణులు అనుమతించగా; సంతుస్థి= సంబరపడి; ఆ+దేవముని= ఆ నారదమహార్షి; వారు= నరనారాయణులిద్దరూ; ప్రియమున్= ప్రేమతో; తన్నున్= తనను; ఆదరింపగాన్= ఆదరిస్తూండగా; తద్+అశ్రమమున్= వారి ఆశ్రమంలో; వేయు= వెయ్యి; దివ్యవత్సరముల్= దివ్యసంవత్సరాలు (మానుష సంవత్సరాలు కాదు - దివ్యవత్సరాలు); భవ్యతపమున్= పవిత్రమైన తపస్సును; నియతిన్= నియమంతో; ఆచరించేన్= చేసాడు.

తాత్పర్యం: నరనారాయణులు ఇట్లా అనుమతించేసరికి నారదుడు సంతోషించాడు. ఆ బదరికాశ్రమంలోనే వేయి దివ్యసంవత్సరాలపాటు భవ్యమైన తపస్సు చేసాడు. అంతకాలమూ నరనారాయణులు ప్రేమగా నారదుడిని ఆదరించారు.

వ. అ టీకాంతిట్టే తపంబుసేసి యత్యంతశాంతి నొంబి నారదుండు నరనారాయణుల వీడొని హిమవన్స్నగంబునకుం జని తన యాత్రమంబునందు బృందారకాబి విశిష్టపూజితుండై యుండె నని చెప్పిన విని సంప్రీతుండైన జనమేజయుతో వెండియు వైశంపాయనుం డిట్లునియె.

471

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ విధంగా; ఏకాంతిట్టే= ఏకాగ్రచిత్తుడై; తపంబు+చేసి= తపస్సుచేసి; అత్యంతశాంతిన్= మిక్కిలి శాంతిని; ఒంది= పాంది; నారదుండు= నారదమహార్షి; నరనారాయణులన్= నరనారాయణులనిద్దరిసీ; వీడొని= విడిచి; హిమవత్తీ+వాగంబునకున్= హిమవత్సర్వత్తమునకు; చని= వెళ్లి; తన= తనయొక్క; ఆశ్రమంబునందున్= తపోవనంలో; బృందారక+అది= దేవతలూ మొదలైన; విశిష్ట= విశిష్టులచేత; పూజితుండై+ఉండెన్= అర్చించబడుతూ ఉన్నాడు; అని; చెప్పినన్= చెప్పగా; విని= ఆలకించి; సంప్రీతుండైన= సంతోషించినవాడైన; జనమేజయుతోన్= జనమేజయుడితో; వెండియున్= మళ్ళీ; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనుడు; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అట్లా ఏకాగ్రచిత్తుడై తపస్సుచేసి నారదుడు ప్రశాంతిని పొందాడు. వారివద్ద సెలవు తీసికొని, హిమాలయాలకు వెళ్లి తన ఆశ్రమంలో గొప్పవారిచేత సేవించబడ్డాడు' అని చెప్పగా జనమేజయుడు సంతసిల్లాడు. వైశంపాయనుడు ఇట్లా కొనసాగించాడు.

ఉ. ‘పాండవపంశవర్య! పటుపాపవినాశనిట్టేన యుక్షధన్
నిండుమనంబుతో వినుట నీవు గృతార్థుడ వైతి శాశ్వతా
ఖండసుఖాత్మ విష్ణు నభికస్థిరభక్తి సమాత్రయింపు నీ
కొండికఁ దేల? యమ్ముయి మహాన్నతిఁ జేయు జగత్త్రయంబునన్.

472

ప్రతిపదార్థం: పాండవ వంశ = పాండవవంశంలో; వర్య! = శైఖమైనవాడా!; పటుపాప = మహాపాపాలను; వినాశని+ఖన = విధ్యంసం చేయగలిగిన; ఈ+కథన్ = ఈ వృత్తాంతాన్ని; నిండు మనంబుతోన్ = నిండు మనస్సుతో; వినుటన్ = వినటంచేత; నీవు; కృతార్థుడవు+పతి(వి) = కృతకృత్యుడవయ్యావు; శాస్త్రత = శాస్త్రతమైన; అభండ = అభండమైన (పరిపూర్ణమైన); సుఖ+ఆత్మన్ = ఆనందమయైన (ఆనందరూపి); విష్ణున్ = విష్ణుమూర్తిని; అధిక = అధికమైన; ఫిర = స్థిరమైన; భక్తిన్ = భక్తితో; సమాశ్రయింపు(ము) = శరణపాందుము; నీకున్ = నీకు; ఒండొకడు = ఇతరులకు; ఏల? = ఎందుకు?; ఈ+మెయి = ఈ విధానం; జగత్తో+త్రయంబునన్ = ముల్లోకాలలోనూ; మహాన్నతిన్+చేయున్ = (నీకు) గొప్ప ఉన్నతిని కలిగిస్తుంది.

తాత్పర్యం: ఓ పాండవోత్తమా! మహాపాపాలను కూడా కడిగివేయగలిగిన ఈ కథను నీవు నిండుమనసుతో ఆలకించావు. కృతార్థుడవయ్యావు. శాస్త్రత అభండ సుఖస్వరూపుడైన విష్ణుమూర్తిని సుస్థిరభక్తితో సమాశ్రయించుము. ఇతర దైవాలు ఎందుకు! విష్ణుమూర్తినే ఆశ్రయించుము. ఆ విష్ణుభక్తి నిన్న ముల్లోకాలలోనూ మహాన్నతుడిని చేస్తుంది.

క. లే వుభయలోకములు హాలి , పై విద్యేషంబు గలుగు పాపాత్మలకున్,
భూవర! యట్టి జనుల పితృ , దేవతలకు నరక మగుటఁ దెలుపును త్రుతులున్.

473

ప్రతిపదార్థం: భూవర! = జనమేజయ మహారాజా!; హరిషైన్ = విష్ణుమూర్తిమీద; విద్యేషంబు+కలుగు = ద్వేషం పెంచుకున్న; పాపాత్మలకున్ = పాపిష్టులకు; ఉభయలోకములున్ = ఇహాపరలోకాలు రెండూ; లేవు; అట్టి జనుల = అటువంటి పాపాత్ముల; పితృదేవతలకున్ = పితృదేవతలకు కూడా (పెద్దలకు); నరకము = నరకలోకం; అగుటన్ = ప్రాప్తించటాన్ని; శ్రుతులున్ = వేదాలుకూడా; తెలుపును = తెలియజేస్తున్నాయి.

తాత్పర్యం: జనమేజయమహారాజా! హరిని ద్వేషించే పాపాత్ములకు ఇహాపరలోకాలు (పుట్టగతులు) ఉండవు. వారి పితృదేవతలకు కూడా నరకమే ప్రాప్తిస్తుం దని వేదాలు చెబుతున్నాయి.

క. హాలి యాత్మ యెల్లవాలకి , నరవర! తన యాత్మపై మనంబున దృఢత
త్వరభావము లేని కుజనుఁ , బొరయవె యాహదలు? వేఱ బోధన మేలా?

474

ప్రతిపదార్థం: నరవర! = రాజా!; ఎల్లవారికిన్ = అందరికీ; హరి = విష్ణుమూర్తి; ఆత్మ; తన+ఆత్మపైన్ = ఇలా తనదే అయిన ఆత్మమీద; దృఢ+త్వర+భావము = దృఢమైన (భక్తి) తాత్పర్యం; లేని = లేనటువంటి; కుజనున్ = దుర్జనుడిని; ఆపదలు= దుఃఖాలు; పారయవే? = చుట్టుముట్టవా?; వేఱు+అ = వేరే; బోధనము = జ్ఞానం; ఏలా? = ఎందుకు?

తాత్పర్యం: మహారాజా! అందరికీ శ్రీ విష్ణువే ఆత్మ. మరి తమ ఆత్మమీద తమకే భక్తితాత్పర్యాలు లేవంటే ఆ దుర్జనులు ఆపదలపాలు కారా?

క. మునివరుఁడు గంధవతి నం , దసుండు నా గురుఁడు గరుణ దశుకొత్తగఁ జై
పైన వాక్యంబుల యర్థము , లనఘా! యివి నీవు వీని నలవటుపు మదిన్.

475

ప్రతిపదార్థం: అనఘా! = పవిత్రుడా!; గంధవతి = మత్స్యగంధి అయిన సత్యవతియొక్క; నందనుండు = కుమారుడూ; నా+గురుఁడు = నాకు గురువుగారూ అయిన; మునివరుఁడు = వ్యాసమనీంద్రుడు; కరుణా = దయ అనేది; తశుకొత్తగఁన్ = చిగురించగా (ప్రకాశించగా); చెప్పిన = నాకు ఉపదేశించిన; వాక్యంబుల = వాక్యాల; అర్థములు = భావాలు; ఇవి = ఇవి (ఇంతవరకూ నేను నీకు చెప్పినవి); నీవు = నీవునూ; మదిన్ = మనస్సులో; వీనిన్ = వీటిని; అలవటుపు(ము) = అలవరుచుకొమ్ము (అభ్యసించుము).

తాత్పర్యం: జనమేజయా! నా గురువు సాత్యవతేయ మునీంద్రుడు దయతో నాకు చెప్పిన మాటల సారాంశం అంతా నీకు చెప్పాను. వీటిని నీవు అర్థం చేసికొని ఆచరణలో అలవాటు చేసికొమ్ము.

శ. విద్వాన్నోదవిధాయి నిర్భులపచోవిసుప్రాత్తి విభ్రాతుఁ గృ
ష్ణదైవాయను నీ వెఱుంగుము విభున్ నారాయణం గా విప
శ్రీద్వింధ్యంబగు భారతాధ్యయనముం జేయంగ శక్తుండు ధ
రాష్ట్రాతుండు సరోజలోచనుడుకా కన్ముండు తద్వాచ్యుడే!

476

ప్రతిపదార్థం: విద్వత్= విద్యాంసులకు; మోదవిధాయిన్= ఆనందాన్ని కలిగించేవాడూ; నిర్మల= పావనమైన; వచ్చి= వాక్యుల యొక్క; విస్మార్థి= విస్మృతాతో; విభ్రాతున్= ప్రభ్రాతి పాందినవాడూ అయిన; కృష్ణదైవాయనున్= కృష్ణదైవంలో పుట్టిన వ్యాసుడిని; నీపున్= నీపునూ; విభున్= ప్రభుమైన; నారాయణున్+కాన్= విష్ణుమూర్తిగా; ఎఱుంగుము= తెలిసికొమ్ము; విష్ణీత్= పండితులచేత; వంద్యంబు+అగు= నమస్కరింపదగినది అయిన; భారత+అధ్యయనమున్+జేయంగన్= భారతాన్ని అవగాహన చేసికొనటానికి; శక్తుండు= సమర్పుడు; ధర్మ+అధ్యైతుండు= ధర్మానికి అభిన్నుడు (ధర్మస్వరూపుడు) అయిన; సరోజలోచనుడు+ అ+కాక= పుండరీకాశ్వదే తప్ప; అమ్మండు= మరొకడు; తదీ= శక్తుడు అనే ఆ మాటలో; వాచ్యుడే= చెప్పబడతాడా?

తాత్పర్యం: మహావిద్యాంసులకు ఆనందాన్ని కలిగించే వచోవిలాసానికి పెట్టిందిపేరు మా గురువుగారు వ్యాసులవారు. ఆయనను సాక్షాత్తూ నారాయణుడుగా తెలియుము. మహాభారతానికి పండితులంతా నమస్కారం పెడతారు. అటువంటి భారతాన్ని అధ్యయనం చేయాలి అంటే ధర్మస్వరూపుడైన పుండరీకాశ్వదికి తప్ప మరొకరికి ఎవరికైనా అయ్యే పనేనా!

క. బహు విధ ధర్మంబులు లో , క హితంబుగ నిట్లు సెప్పగా నిర్భులతా
మహానీయభిషణుడుగు న , ముహర్తత్తునక తీరుఁ గురుసమాజవరేణ్యా!

477

ప్రతిపదార్థం: కురుసమాజవరేణ్యా!=కురువంశంలో ఉత్తముడా (కౌరవసమూహాంలో అగ్రగణ్యుడా!) ఓ జనమేజయా!జనమేజయుడా!; బహువిధ= రకరకాలైన; ధర్మంబులు= ధర్మాలు; లోకహితంబుగన్= లోకానికి హితంగా; ఇట్లు= ఈ విధంగా; చెప్పగాన్= చెప్పటానికి; నిర్మలతా= నిర్మలత్వంతో; మహానీయ= గొప్పదైన; భిషణుడు+అగు= బుద్ధి కలిగిన; ఆ+మహాత్మునకున్+అ= ఆ మహానుభావుడు వ్యాసుడికే; తీరున్= చెల్లును (తగును).

తాత్పర్యం: కురువంశంభవుల బృందంలో ఉత్తముడవైన ఓ జనమేజయా! రకరకాల ధర్మాలు ఇట్లా లోక శ్రేయస్సుకొరకు చెప్పటమంటే అది మా గురువుగారికి తగును. ఆయన మహానుభావుడు. నిర్మలమూ, మహానీయమూ అయిన బుద్ధిదైఖవం కలవాడు. అందుకని అది ఆయనకే చెల్లింది.'

విశేషం: సమాజం అంటే మానవసమూహం అని అర్థం. సమజం అంటే పశువుల గుంపు అని. కురుసమాజమంటే కురువంశజ్ఞులైన మానవుల సమూహం. అందులో జనమేజయుడు వరేణ్యుడు అని సంబోధన.

హయగ్రీవదేవ మాహాత్మాభివర్ణనము (సం. 12-335-9,10)

వ. అనిన విని సవిశేష సమ్ముదుండై జనమేజయుండు వైశంపాయనుతో 'హయశిరోభాసితుం డగు విష్ణుండు వేధకు సన్నిహితుండయ్య నని చెప్పితి వప్పురుషోత్తముం డప్పు దేమిటికై యా మూర్తి వహించే? నత్తెఱం గెత్తింగింపు' మని యడిగిన నమ్ముని య మ్మసుజపతి కిట్లనియై..

478

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలకించి; సవిశేష= అత్యధికంగా; సమైదుండై= సంతోషించినవాడై; జనమే జయుండు= జనమేజయుడు; వైశంపాయనుతోన్= వైశంపాయన మహార్తో; హయశిరః= గుర్వరుతలతో; భాసితుండు+అగు= విరాజిల్లేవాడై; విష్ణుండు= విష్ణుమూర్తి; వేదధన్= బ్రహ్మదేవునికి; సన్మిహితుండు= దగ్గరకి వచ్చినవాడు; అయ్యేన్= అయ్యాడు (ఆ రూపంలో బ్రహ్మను సమీపించాడు); అని= అని; చెప్పితి(వి)= చెప్పావు (శాంతి - 6-412); ఆ+పురుషోత్తముండు= ఆ విష్ణువు; అప్పుడు= ఆ సమయంలో; ఏమిటికై= ఎందుకోసమని; ఆ మూర్తి= ఆ రూపం (హయగ్రీవ రూపం); వహించెన్?= వహించాడు?; ఆ+తెఱంగున్= ఆ రీతి అంతా; ఎతీంగింపుము= తెలియజెప్పుము; అని= అని; అడిగిన్= అడిగితే; ఆ+ముని= ఆ వైశంపాయనముని; ఆ+మనజపతికిన్= ఆ జనమేజయుమహారాజాకి; ఇట్లు+అనియేన్= ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: వైశంపాయనుడు చెప్పినదంతా వినిన జనమేజయుడు 'గుర్వరుతలతో ఒప్పే విష్ణువు బ్రహ్మను సమీపించా డని చెప్పావు. ఎందు కాయన ఆ రూపాన్ని ధరించాడు? ఆ వివరములు చెప్పు' మని అడుగగా వైశంపాయనుడిట్లా చెప్పసాగాడు.

సి. ప్రశయకాలంబున జలముల విష్ణుండు , యోగనిద్రారతి నొంది మేలు
కాంచి లోకంబులు గావింపు దలం న , హంకార మెసంగి బ్రహ్మజథాన
కలితమై తన్నాఖికమలంబునం దిట్లు , జనియించి యా బ్రహ్మ సకలస్ఫీ
కాభిభూతములుగ వేదముల్ నాలుగు , గలిగించే నష్టు డక్కమలనాభు

తే. నందు మును లయించినట్టి గుణంబులు , మూఱుఁ దొలుత సత్యమునకుఁ దొఁపు
కలిఖి దాసనుండె గమలోధ్వనుడు రజ , స్తుము లసురలయ్య ధరణినాథు

479

ప్రతిపదార్థం: ధరణినాథ!= జనమేజయుమహారాజా!; ప్రశయకాలంబున్= సృష్టి అంతం అయినప్పుడు (జలప్రశయం వచ్చినపుడు); జలములన్= సీటిలో; విష్ణుండు= విష్ణుమూర్తి; యోగనిద్రారతిన్= యోగనిద్రపట్ల ఆసక్తి; పొంది= పొంది (యోగనిద్ర కానిచ్చి); మేలుకాంచి= మేల్కుని; లోకంబులు= లోకాలు; కావింపన్+తలంన్= సృష్టిస్తాను అనుకునేసరికి; బ్రహ్మ= బ్రహ్మ అనే; అభిధాన= పేరుతో; కలితమై= బస్పినదై; అహంకారము+ఎసగెన్= అహంకారం జనించింది; తద్ద+నాభికమలంబునందున్= ఆ విష్ణుమూర్తి ప్రకృతినుంచి (బొడ్డునుంచి) పుట్టిన పద్మంలో; ఇట్లు= ఈ విధంగా; జనియించి= జన్మించి; ఆ+బ్రహ్మ= ఆ బ్రహ్మదేవుడు; సకలస్ఫీకిన్= మొత్తం (జరగబోయే) సృష్టికి అంతటికి; ఆదిభూతములుగన్= మొట్టమొదటివిగా; వేదముల్= వేదాలు; నాలుగు= నాల్య; కలిగించెన్= సృష్టించాడు; అప్పుడు= ఆ సమయాన; ఆ+కమలనాభునందున్= ఆ విష్ణుమూర్తిలో (కమలం నాభియందు కలవాడు); మును= (యోగనిద్రాసమయంలో) పూర్వకాలం; లయించినట్టి గుణంబులు= లీనమైన సత్యరజస్తస్మోగుణాలు; మూఱున్= మూడింటిలోనూ; తొలుతన్= మొట్టమొదట; సత్యమునకున్= సత్యగుణానికి; తోపు+కలిమిన్= ఆవిరాధం జరగటం వలన (తోచు+తోఁపు. తోచుట= ఉదయించుట); దాన్= ఆసత్యగుణంలో (నాభికమలంలో); కమలోధ్వనుడు= బ్రహ్మ; ఉండెన్= స్థిరపడ్డాడు; రజః+తమములు= రజోగుణతస్మోగుణాలు; అసురలు= రాక్షసులు; అయ్యేన్= అయ్యాయి.

తాత్పర్యం: జనమేజయా! ప్రశయకాలంలో యోగనిద్రకు ఉపక్రమించిన విష్ణుమూర్తి మేల్కుని 'జగత్తులను సృష్టిద్దాం' అనుకొన్నాడు. అనుకొనటమేమిటి - అహంకారం ఆవిర్భవించింది. దానికి బ్రహ్మ అనే పేరు ఏర్పడింది. విష్ణుమూర్తి నాభికమలంనుండి ఇట్లా జన్మించిన ఆ బ్రహ్మదేవుడు సృష్టికి శ్రీకారంగా వేదాలను నాల్గింటిని సృష్టించాడు. ప్రశయవేళ యోగనిద్రాసమయాన విష్ణుమూర్తిలో లీనమైసోయిన సత్యరజస్తస్మోగుణాలలో మొట్టమొదటగా సత్యగుణం ఆవిర్భవించింది. బ్రహ్మ ఆ సత్యగుణంలోనే ఉన్నాడు. తరువాత తెలువడ్డ రజస్తస్మోగుణాలు రాక్షసులు అయ్యాయి.

క. విను కైటభుండు నా మధు , వను బేల్నిన యద్దురాత్మ లవ్వేదములం
గిని వేగ చని రసాతల , మున వైచిల గాఢబంధములు సేసి నృపా!

480

ప్రతిపదార్థం: నృపా!= ఓ రాజా!; విను= ఆలకించుము; కైటభుండు+నాన్= కైటభుండు అనీ; మధువు+అన్వ్= మధువు అనీ; వేర్చిన= విజ్ఞంభించిన; ఆ+దురాత్మలు= ఆ దుష్టులు (రాక్షసులు); ఆ+వేదములన్+కొని= ఆ వేదాలను నాల్గింటినీ అపహరించి; వేగ+చని= వేగంగా వెళ్ళి (పారిపోయి); గాఢబంధములు+చేసి= గట్టిగా కట్టిపేసి; రసాతలమున్= పాతాళంలో; వైచిల= వినిరివేశారు (దాచారు).

తాత్పర్యం: రాజా! కైటభుండు అనీ, మధువు అనీ ఇద్దరు దుష్టుభావులు ఉండేవారు. వాళ్ళు నాలుగు వేదాలనూ అపహరించుకొనిపోయి గట్టిగా కట్టిపేసి పాతాళంలో పారమైచారు.

వ. దాన నవ్వేధ విష్ణులించి.

481

ప్రతిపదార్థం: దానన్= అందువల్ల; ఆ+వేధ= ఆ బ్రహ్మాదేవుడు; విష్ణులించి= బాధపడి.

తాత్పర్యం: దానితో ఆ బ్రహ్మాదేవుడు బాధపడి.

క. ‘లావును దృష్టియు గతియును , నా వేదచయంబ నాకు నవి యడగిన నే
నేవిధి సృజింతు లోకము? , లే వాఁ దీ యెడరు తలఁగు నిం కెట్లుక్కి?

482

ప్రతిపదార్థం: నాకున్= నాకు; లావును= బలమూ; దృష్టియున్= చూపు; గతియున్= అధారమూ (నడవడిక); ఆ+వేదచయంబు+అ= ఆ వేదసమూహమే; అవి= ఆ వేదాలు; అడగినన్= అంతరించిపోతే; నేను= నేను; ఏ విధిన్= ఏ విధంగా; లోకములు= లోకాలు; సృజింతున్?= సృష్టిస్తాను?; ఏవఁడు= ఏ వ్యక్తి; ఈ+ఎడరు= ఈ ఆపదను; ఇంకన్= ఇక ఏవిధంగా; ఎట్లు+బక్కు?= ఎట్లాగో ఏమిటో కదా; తలఁగున్= తప్పిస్తాడు;

తాత్పర్యం: ‘నాకు బలమూ, చూపు, అధారమూ - అన్ని వేదాలే. అవే నశించిపోతే నే నింక జగత్తులను ఎట్లా సృష్టిస్తాను? ఈ ఆపదనుంచి నన్ను ఎవరు ఎలా తప్పించగలరు?

వ. అని పలవించి.

483

ప్రతిపదార్థం: అని= ఇట్లాగా; పలవించి= దుఃఖించి.

తాత్పర్యం: ఇట్లా దుఃఖించి.

ఆ. విష్ణు బహువిధముల వినుతింప నజ్జల , శాయి హాయశిరంబు సకలవర్ష
భాసురంబునైన పరమాధ్యతంపు రూ , పంబు దాళ్ళ వేదపరత నొంచి.

484

ప్రతిపదార్థం: విష్ణున్= విష్ణుమూర్తిని; బహువిధములన్= అనేక ప్రకారాలుగా; వినుతింపన్= స్తుతించేసరికి; ఆ+జలశాయి= ప్రశయ జలధిలో శయనించిన ఆ విష్ణుమూర్తి; హాయశిరంబున్= గుర్తు తలకలదీ; సకలవర్ష= అన్ని రంగులూ కలిగి; భాసురంబు= ప్రకాశిస్తున్నదీ; ఐన= అయినటువంటి; పరమ+అధ్యతంపు+రూపంబు= మిక్కిలి అశ్వర్యకరమైన మూర్తి; తాల్చి= ధరించి; వేదపరతన్= వేదాన్వేషణ తత్తురతను; ఒంది= పాంది - ‘నానామూర్తిభిరావృతమ్’ - అని మూలంలో ఉంది. సకలవర్ష భాసురము అన్నాడు తిక్కన.)

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాదేవుడు విష్ణుమూర్తిని బహువిధాలుగా స్తుతించాడు. ప్రశయజలధిలో నిదిస్తున్న విష్ణువు అప్పుడు హాయశ్రీవరూపం ధరించాడు. గుర్తుతల, వివిధ వర్షాలతో ప్రకాశించే శరీరం - ఈ రూపంతో వేదాన్వేషణకు ఉపక్రమించాడు.

క. పాతాళమునకుఁ జని యం , దాతతమై ప్రణవరూప మగు నాదం బు
దీంతితము సేసె నబి యా , ధైతేయులు విని పటుప్రతాపం బెసగన్.

485

ప్రతిపదార్థం: పాతాళమునకున్ = పాతాళలోకానికి; చని= వెళ్లి; అందున్ = అక్కడ; ఆతతమై= సుదీర్ఘమూ; ప్రణవరూపము= ఓంకారరూపమూ; అగు= అయిన; నాదంబున్ = ధ్వనిని; ఉద్దీతితము+చేసెన్= మారుఖ్రోగించాడు; అది= ఆ ప్రణవధ్వని; ఆ+ధైతేయులు= ఆ రాక్షసులు ఇద్దరూ (మధుకైటభులు); విని= ఆలకించి; పటుప్రతాపంబు+ఎసగన్= గొప్ప శౌర్యం అతిశయించేటట్టు.

తాత్పర్యం: హయగ్రీవరూపంలో విష్ణువు పాతాళానికి వెళ్లి అక్కడ సుదీర్ఘంగా ప్రణవధ్వని చేసాడు. అది విన్న మధుకైటభులు మహాప్రతాపంతో అటువైపు వచ్చారు.

క. ఆ నాదము దెసకుం జన , దానవరిపుఁ ఊండువలను దా నలిగి తటి
యానూనబంధపీడిత , లైన త్రుతులు విడిచి తెచ్చి యజునకు నిచ్చెన్.

486

ప్రతిపదార్థం: ఆ+నాదము+దెసకున్ = ఆ ప్రణవధ్వని వైపు; చనున్ = మధుకైటభులు రాగా; దానవరిపుఁడు= రాక్షసుల శత్రువైన విష్ణువు; ఊండువలన్ = మరొకవైపు; తాన్+అరిగి= తాను వెళ్లి; తదీయ= వారియొక్క; అనూన= దృఢమైన; బంధ= బంధనాలలో; పీడితలు+ఐన= హింసింపబడుతున్న; త్రుతులు= వేదాలు; విడిచి= కట్టు విప్పి (విడిపించి); తెచ్చి= తీసుకువచ్చి; అజునకున్= బ్రహ్మాకు; ఇచ్చెన్= సమర్పించాడు.

తాత్పర్యం: ఆ ప్రణవధ్వని వినవస్తున్న వైపు పరుగుతీసారు మధుకైటభులు. అప్పుడు హయగ్రీవుడు మరొకవైపు వెళ్లి, అక్కడ బంధపీడితాలై పడి ఉన్న వేదాలకు కట్టులు విప్పి వాటిని తీసికొనివచ్చి, బ్రహ్మాకు అప్పగించాడు.

తే. ఇచ్చి యెప్పటి యట్ల యహీంద్రతల్పు , శయనుడై యుండె నటు దమ చనిసచీట
నెవ్వలనిఁ గాన కా ధైత్య లెచట త్రుతులు , దారు మును వెట్టి రందు సత్యరముగాగ.

487

ప్రతిపదార్థం: ఇచ్చి= బ్రహ్మాకు అప్పగించి; ఎప్పటియట్లు+అ= ఎప్పటిలాగానే; అహి+ఇంద్ర+తల్ప+శయనుడై - అహింద్ర= సర్పరాజయిన ఆదిశేషుడు అనే; తల్ప= శయమీద; శయనుడు+ఐ= శయనించినవాడై; ఉండెన్= ఉన్నాడు; అటున్= ఆ పాతాళంలో; తమ+చనిన+చోట= తాము వెళ్లినవైపున; ఎవ్వరినిన్= ఎవరినిఁ; కానక= చూడక (ఎవ్వరూ కనపడకపోవటంతో); ఆ+ధైత్యులు= ఆ మధుకైటభ రాక్షసులు; ఎచటున్= ఏ ప్రదేశంలో; త్రుతులు= వేదాలు; తారు= తాము; మును= ఇంతకుపూర్వం; పెట్టిరి= దాచారో; అందున్= ఆ ప్రదేశంలోకి; సత్యరము+కాగన్= గబగబా వెళ్లిచూశారు.

తాత్పర్యం: వేదాలను బ్రహ్మాకు అప్పగించి విష్ణుమూర్తి వెళ్లి ఏమీ ఎరగనట్లు ఎప్పటివలె శేషతల్పంమీద శయనించాడు. ఇంక పాతాళంలో సంగతి - ఓంకారం వినిపించిన వైపు పరుగుపరుగున వెళ్లిన మధుకైటభులకు అక్కడ ఎవ్వరూ కనబడలేదు. వాళ్ళు మునుపు వేదాలు ఎక్కడ దాచారో గబగబా అక్కడికి వెళ్లిచూశారు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. అలిగి యచట వాని నరసి కానక రభ , సమును గలయఁ బిలిగి శార్ంజ్లీ గాంచి
యుధ్మమునకుఁ జల్ప నధ్మరణిధరుం , డడల సమయఁ జాచె నసురయుగము.

488

ప్రతిపదార్థం: అరిగి= వెళ్లి; అచటున్= అక్కడ; వానిన్= ఆ వేదాలను; అరసి= వెదికి; కానక= (చూడక) కనిపించకపోవటంతో; రభసమునకున్= కంగారుగా; కలయన్+తిరిగి= చిందుతొక్క (అంతటా వెదకి); శార్ంజ్లీన్= విష్ణుమూర్తిని; కాంచి= చూచి;

యుద్ధమునకున్= యుద్ధానికి; పిల్చున్= పిలిచేసరికి; ఆ+ధరణీధరుండు= ఆ విష్ణుమూర్తి (వరాహావతారంలో భూగోళాన్ని ధరించినవాడు); అడరి= విజృంభించి; అసురయుగమున్= ఆ రాక్షసుల జంటను; సమయన్+చూచెన్= చనిపోవటం చూచాడు. (చనిపోయేట్లు చేసాడు - సంహరించాడు అని ఫలితార్థం.)

తాత్పర్యం: వేదాలను ఎక్కడ దాచారో అక్కడ అంతా వెదికారు. అని కనిపించలేదు. అంతటా గాలించారు. యోగనిద్రలో ఉన్న విష్ణుమూర్తి కనిపించాడు. వీళ్ళు యుద్ధానికి ఆహ్వానించారు. కయ్యానికి కాలుదువ్వారు. స్వామి చూశాడు, యుద్ధం చేశాడు. సంహరించాడు.

వ. ఇట్లు విష్ణురత్నవుండు సృష్టికార్యంబు నిర్విష్టమైంచుఁ జేసిన విధాత యష్టవీ సునీతంబు సేసే నాటునుండియు హాయశిరోమహితయుగు నముఖ్యాల్చి దక్కిన మూర్తులకంటే నెక్క డయ్య నా జగత్ప్రస్తును వేదంబులు నాత్రయించియుండు'నని చెప్పి వెండియు. **489**

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు= ఇట్లా; విష్ణురత్నవుండు= విష్ణుమూర్తి; సృష్టికార్యంబున్= జగత్తులను సృష్టించటం అనే పనిని; నిర్విష్టమైంచున్+ చేసినన్= (ఆటంకం తొలగించి) నిర్విష్టం చేసే; విధాత= బ్రహ్మదేవుడు; ఆ+పని= ఆ సృష్టికార్యాన్ని; సునీతంబు+చేసెన్= నెరవేర్చాడు (కడతేర్చాడు); నాటునుండియున్= ఆ రోజునుంచి; హాయశిరి= గుద్రపుతలతో; మహిత+అగు= కూడినదైన; ఆ+మూర్తి= ఆ స్వరూపం; తక్కున= మిగిలిన; మూర్తులకంటేన్= స్వరూపాలకన్నా; ఎక్కుడు+అయ్యెన్= ఎక్కువది అయ్యంది; ఆ జగత్ప్రస్తును= లోకారకుడైన ఆ విష్ణుమూర్తిని; వేదంబులున్= వేదాలుకూడా; ఆశ్రయించి+ఉండున్= ఆశ్రయించుకొని ఉంటాయి; అని చెప్పి= అని వివరించి; వెండియున్= మళ్ళీ.

తాత్పర్యం: ఇట్లా విష్ణువు జగత్తును సృష్టించటంలో ఉన్న ఆటంకాన్ని తొలగించగా, బ్రహ్మ సృష్టికార్యాన్ని నెరవేర్చాడు. ఆనాటునుండి హాయగ్రీవమూర్తి తక్కున మూర్తులకంటే మహిమాన్వితమయింది. వేదాలు కూడా ఆ విష్ణువును ఆశ్రయించి ఉన్నాయి' అని చెప్పి తిరిగి.

క. ‘హారి సత్యాభిగుణంబులఁ , బొలిబొలఁ గలిగింపఁ బెంపఁ బొలియింపఁగ భూ వర! యవి యొక్కవఁ దక్కువఁ , బొరయుచుఁ బలిప్రసంబు బొందుచునుండున్. **490**

ప్రతిపదార్థం: భూవర!= రాజు!; హారి= విష్ణుమూర్తి; సత్య+అది+గుణంబులన్= సత్యరజ్ఞస్తమోగుణాలను; పొరిన్+పొరిన్= క్రమక్రమంగా; కలిగింపన్= కల్గించటం; పెంపన్= పెంచటం; పొలియింపగన్= త్రుంచటం చేస్తే; అవి= ఆ గుణాలు; ఎక్కువన్+పొరయుచున్= ఎక్కువ అవుతూ; తక్కువన్+పొరయుచున్= తక్కువ అవుతూ (పొరయు= పాండు); పరివర్తనంబున్= ఇలా మార్పును; పాండుచున్+ఉండున్= పాండుతూ ఉంటాయి.

తాత్పర్యం: ‘ఓ జనమేజయ మహారాజా! విష్ణుమూర్తి తన చిత్తం వచ్చినట్లు సత్యరజ్ఞస్తమో గుణాలను కలిగిస్తూ పెంచుతూ తగిస్తూ ఉంటాడు. దానినిబట్టి అవతారమూర్తులలో ఎక్కువలూ, తక్కువలూ వస్తూ ఉంటాయి. ఇట్లా మార్పులు జరుగుతుంటాయి.

క. గుణవంతుడు గుణరహితుడు , గుణకల్పనతత్పరుండు గుణనాశనమై పుణశాఖ గుణనిబద్ధుడు , గుణమోక్షానకరుఁడు శార్ఙ్గి కురుకులముభూతి! **491**

ప్రతిపదార్థం: కురుకుల= కురువంశంలో; ముఖ్యి= ముఖ్యిదా! ఓ జనమేజయా!; శార్ఙ్గి= విష్ణుమూర్తి (విష్ణుమూర్తి ధనుస్తుపేరు శార్ఙ్గం. అది కలవాడు కాబట్టి శార్ఙ్గి); గుణవంతుడు= త్రిగుణాలూ కలవాడూ; గుణరహితుడు= గుణాలు లేనివాడు,

గుణకల్పన తత్పరుడు= గుణాలకల్పనలో ఆసక్తి కలవాడూ (గుణాలను కల్పించేది అతడే); గుణనాశన= గుణాలను నాశనంచేసే; వైపుణాశాలి= నేర్పరీ అతడే; గుణ= గుణాలకు; నిబద్ధుడు= కట్టుబడి ఉండేవాడూ; గుణ= గుణాలకు; మౌక్కణ+కరుడు= విముక్తి కలిగించేవాడూ అతడే.

తాత్పర్యం: జనమేజయా! విష్ణుమూర్తి తత్త్వం చాలా విచిత్రంగా ఉంటుంది. గుణవంతుడూ ఆతడే, గుణారహితుడూ ఆతడే. గుణాలను సృష్టించేది అతడే, తుదముట్టించేది అతడే. గుణాలకు నిబద్ధుడై ఉండేది అతడే, విముక్తి కలిగించేది అతడే.

క. విను నారాయణపరములు, జననాయక! వేదములును జన్మంబులు¹² ద

క్షీణ పుష్యసమారంభము, లును రసముఖిగోచరంబులును భూతములున్.

492

ప్రతిపదార్థం: జననాయక!= నరాధిషా!; విను= వినుము; వేదములును= వేదాలూ; జన్మంబులున్= యజ్ఞాలూ; తక్కిన= ఇంకా మిగిలిన; పుష్యసమారంభములును= పవిత్రకార్యక్రమాలూ; రసముఖి= నీరు మొదలుగా; గోచరంబులును= ఇంద్రియగ్రాహ్యాలైన (తెలిసే); భూతములున్= పంచభూతాలూ; నారాయణపరములు= నారాయణాత్మకాలు.

తాత్పర్యం: రాజా! వేదాలూ, యజ్ఞాలూ, సకలపుణ్యకార్యాలూ, పంచభూతాలూ - ఇవన్నీ నారాయణ స్వరూపాలూ, నారాయణపరాలూను.

వ. అనిన విని జనమేజయుండు వైశంపాయనుతో 'నేకాంతికజనులు లోకోత్తరులని చెప్పి; తయ్యేకాంతికత్వం బెట్టింది? యెఱింగింపవే?' యనుటయు నతం డతని కిట్లనియే.

493

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని చెప్పగా; విని= ఆలించి; జనమేజయుండు= ఆ జనమేజయుడు; వైశంపాయనుపార్వతో; ఏకాంతికజనులు= ఏకాగ్రచిత్తం కలవారు; లోక+ఉత్తరులు+అని= చాలా గొప్పవారని (లోకంలో - లోకులలో గొప్పవారు - లోకోత్తరులు); చెప్పితి(వి)= అన్నారు; ఆ+ఏకాంతికత్వంబు= ఆ ఏకాగ్రచిత్తత; ఎట్టిది= ఎటువంటిది?; ఎఱింగింపవే?= తెలియజెప్పవా?; అనుటయున్= అని అడగగానే; అతండు= ఆ వైశంపాయనుడు; అతనికిన్= ఆ జనమేజయుడికి; ఇట్లు= ఇలా; అనియెన్= చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అంతా విని, జనమేజయుడు ‘ఏకాగ్రచిత్తం అంటే ఏమిటి? తెలుపుము.’ అని అడుగగా దానికి వైశంపాయనుడు ఇట్లూ బదులిచ్చాడు.

ఆ. 'సాంఖ్యయోగ పరమసారభూతం జాది, మున్న వింటి యుద్ధమునకు¹³ జీరక

కరుణ నార్థాదైన గాండీవి బోధింపఁ, గృష్ణ చెప్పినట్టి గీత లందు.

494

ప్రతిపదార్థం: ఇది= ఈ చెప్పబోయే ఏకాంతికత్వం అనేది; సాంఖ్య-యోగ= సాంఖ్యమూ, యోగమూ అనే రెండింటియెక్కు; పరమసారభూతంబు= ఉత్తుమసారమయినది; యుద్ధమునకున్= కురుక్షేత్రంలో యుద్ధానికి; చౌరక= దిగుకుండా; కరుణన్= దుఃఖంతో; ఆర్పుడు+ఐన= మెత్తబడిపోయిన; గాండీవిన్= గాండీవధారి అయిన అర్జునుడిని; బోధింపన్= మేలుకొల్పంకోసం (జ్ఞానిని చేయటంకోసం); కృష్ణు= కృష్ణుడు; చెప్పినట్టి= ఉపదేశించిన (కృష్ణుడు ఉపదేశించిన - అని); గీతలందున్= భగవద్గీతలలో; ఇది= దీనిని; మున్న= వెనుకబడి; వింటిన్= విన్నాను (అది నీకు చెబుతున్నాను అని).

తాత్పర్యం: 'జనమేజయా! నీవు అడిగిన ఏకాంతికత్వం అనేది సాంఖ్యయోగశాస్త్రాల సారం. వెనుకటికి - కురుక్షేత్ర సంగ్రామంలో యుద్ధవిముఖుడైన పార్థడిని ప్రబోధించటానికి శ్రీకృష్ణుడు ఉపదేశించిన గీతలలో ఉన్న విషయం ఇది. దీనిని అప్పుడో విన్నాను. ఇప్పుడు నీకు చెప్పుతున్నాను.

వైశంపాయనుడు జనమేజయున కేకాంతికధర్మ మెఱింగించుట (సం. 12-336-8)

- క. నిర్మలమగు నేకాంతిక , ధర్మము నారాయణోదితంబై క్రియలం
గర్వరుడగు బ్రహ్మమతిని , ధార్మికవర! యొలసె, నతఁడు దయ సిగురొత్తన్.

495

ప్రతిపదార్థం: ధార్మికవర!= ధార్మికులలో ఉత్తముడా; నిర్మలము+అగు= పవిత్రమైన; ఏకాంతిక ధర్మము= ఈ ఏకాంతిక లక్షణం; నారాయణ+ఉదితంబై= విష్ణుమూర్తిచేత చెప్పబడినదై; క్రియలన్= పనులలో; కర్మరుఁడు+అగు= కర్మష్టి (వైష్ణవుడు) అయినటువంటి; బ్రహ్మమతినిన్= బ్రహ్మాదేవుని బుద్ధిని; ఒలసెన్= పొందింది; (నారాయణుడు చెప్పగా బ్రహ్మాదేవుడుగ్రహించాడు) - అని; అతఁడు= ఆ బ్రహ్మ; దయ= కరుణ; చిగురొత్తన్= పల్లవించగా.

తాత్పర్యం: ధర్మాచరణంలో ఉత్తముడవైన ఓ జనమేజయా! ఏకాంతికతత్ప్రాన్ని ముందుగా నారాయణుడు బ్రహ్మకు చెప్పాడు. అటుపైన బ్రహ్మాదేవుడు దయతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

- క. దక్షునకు నెఱింగించిన , దక్షుఁడు బోధించే దనదు దొహితు జగ
చ్ఛక్షుని నా సవిత్రండు ము , సుక్షితిపతి కిచ్చె నవ్వినుతథర్భుంబున్.

496

ప్రతిపదార్థం: దక్షునకున్= దక్షుప్రజాపతికి; ఎఱింగించినవ్= బ్రహ్మాదేవుడు చెప్పగా; దక్షుడు= ఆ దక్షుప్రజాపతి; తనదు+దొహితున్= తన మనుమడూ (కూతురి కొడుకు); జగత్+చక్షునిన్= లోకవేత్రమూ అయిన సూర్యుడిని ఉద్దేశించి; బోధించేన్= ఉపదేశించాడు; ఆ+సవిత్రండు= ఆ సూర్యుడు; ఆ+వినుత+ధర్మంబున్= నుతింపదగిన ఆ ధర్మాన్ని; మనుక్షితిపతిన్= మను మహారాజాకి; ఇచ్చెన్= ఇచ్చాడు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మాదేవుడు దక్షుప్రజాపతికీ, దక్షుడు సూర్యుడికీ, సూర్యుడు మనువుకూ ఈ ఏకాంతికధర్మాన్ని ఉపదేశించారు.

- క. మను విక్ష్ణువున కొసఁగె న , తని వలనఁ దచీయ యోగ్యతా కలితులు న
జ్ఞానములు వడసి రనేకులు , విను నారాయణునిచేత విని నారదుఁడున్.

497

ప్రతిపదార్థం: మనవు= ఆ మనవు; ఇక్ష్వాకునకున్= ఇక్ష్వాకుమహారాజుకు; ఒసగెన్= ఇచ్చాడు; అతనివలనన్= ఆ ఇక్ష్వాకువు నుండి; తదీయ= దానికి అవసరమైన; యోగ్యతా= అర్థాతలతో; (ఆ) కలితులు= కూడుకొన్న; సత్త+జనములు= సత్పురుషులు; అనేకులు= చాలామంది; పడసిరి= పొందారు; విను= జనమేజయా! అలకించుము; నారాయణునిచేతన్= నారాయణునినుంచి; విని= తెలిసికొని; నారదుఁడున్= నారదమహార్షి కూడా.

తాత్పర్యం: మనువునుండి ఇక్ష్వాకుమహారాజుకూ, అతడినుండి దానిని అందుకొనే యోగ్యత ఉన్న సజ్జనులకు చాలామందికీ ఆ ఏకాంతికధర్మం అందింది. సాక్షాత్కార నారాయణుడినుండి తెలిసికొన్న నారదుడు కూడా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

- క. తగియెడు శిష్యుల కొసఁగెను , జగతీశ్వర! యిట్టు లబి ప్రతస్తుంబై యి
జ్ఞానములను గలిగి విను ము , యృగాథ ధర్మంబు దుష్టుతాప్రాప్యమున్.

498

ప్రతిపదార్థం: జగతీ+ఈశ్వర!= మహారాజా; తగియెడు= తగిన; శిష్యులకున్= శిష్యులకు; ఒసగెను= (ఉపదేశం) ఇచ్చాడు; ఇట్టులు= ఇలా; అది= ఆ ఏకాంతికధర్మం; ప్రతస్తుంబు+ఇ= ప్రసిద్ధికెక్కి; ఈ+జగములను= ముల్లోకాలలోనూ; కలిగెన్= వెలిసింది; వినుము= విను; ఆ+అగాధధర్మంబు= లోతైన (అంతుచిక్కని) ఆ ఏకాంతికధర్మం; దుష్టుత= పాపాత్ములకు; అప్రాప్యము+అగున్= అందరు.

తాత్పర్యం: ఆ నారదుడు తగిన శిష్యులకు నేర్చాడు. ఇట్లా పరంపరగా ఈ ఏకాంతికధర్మం సకల లోకాలలోనూ ప్రసిద్ధికేక్కింది. అగాధమైన ఈ ధర్మం పాపాత్ములకు మాత్రం అందదు.

క. దాని కపింసయ మూలము : దానన హరి ప్రీతుఁ డగు నతం డన ధరణీ జానీ! క్షేత్రజ్ఞం డనుఁ , గా నొక్కడ యగుట దెలయగా వలయుఁ గడున్.

499

ప్రతిపదార్థం: ధరణీజానీ! = (భూమి భార్యగా కలవాడా!) ఓ రాజు!; దానికిన్ = ఆ ఏకాంతికధర్మానికి; అహింస+అ= అహింస ఒక్కటే; మూలము = (ఆధారం) మూలం; దానన్+అ= దానితోనే; హరి = విష్ణుమూర్తి; ప్రీతుఁడు+అగున్ = సంతుష్టుడు అవుతాడు; అతండు+అనన్ = విష్ణుమూర్తి అన్నా; క్షేత్రజ్ఞండు+అనగాన్ = క్షేత్రజ్ఞుడు అన్నా; ఒక్కఁడ+అగుట = ఒక్కఁడే కావటం (ఇద్దరూ అధిన్వం); కడున్ = బాగా; తెలియగాన్+వలయున్ = తెలిసికొనాలి.

తాత్పర్యం: ఈ ఏకాంతికధర్మానికి అహింస ఒక్కటే మూలం. ఈ ధర్మంతోనే హరి సంప్రేతుడు అవుతాడు. హరి అన్నా క్షేత్రజ్ఞుడన్నా ఒక్కఁడే అనే విషయం తప్పక గుర్తించాలి.

క. ఏకవ్యాప్తిచతుర్యాః , హతికారతుఁ దీఁచుచుండు హరి భక్తజనా లోకమున వాసుదేవా , దీఁకః ప్రాప్తముగుఁ దత్తదుచితసూప్తిన్.

500

ప్రతిపదార్థం: ఏక(వ్యాహా+అకారతన్)= ఒక వ్యాహాంతోనూ; ద్వి+వ్యాహాకారతన్= రెండు వ్యాహాల ఆకారంతోనూ; త్రివ్యాహాకారతన్= మూడు వ్యాహాల ఆకారంతోనూ; చతుః+వ్యాహాకారతన్= నాలుగు వ్యాహాల ఆకారంతోనూ; హరి= విష్ణుమూర్తి; భక్తజన+అలోకమునన్= భక్తులైన జనుల చూపులకు (అంతర్ దృష్టికి); వాసుదేవ+అది= వాసుదేవుడూ మొదలైన; ఓకః= నివాసాల (ఉపాధులు); ప్రాప్తముగన్= ప్రాప్తితో (వాసుదేవాది వ్యాహాలను ధరించి అని); తత్తత్తు= ఆయూవాటికి; ఉచిత= తగిన; స్వార్థిన్= ప్రకాశంతో (స్వారణాతో); తోచుచుండున్= దర్శనం ఇస్తూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యం: ఒక్కొక్కటీ రెండేసీ మూడేసీ నాలుగేసీ వ్యాహాలతో వాసుదేవాది ఉపాధులను (జీవడికి నివాసం శరీరం కనుక అదే ఉపాధి. దానినే 'ఓకన్' అన్నాడు తిక్కన.) ఉచితరీతిలో స్వీకరించి విష్ణుమూర్తి భక్తుల చూపులకు దర్శనం అనుగ్రహిస్తూ ఉంటాడు. ఏకవ్యాహాం ద్వివ్యాహాం - అంటూ ఇక్కడ వ్యాహాల సంఖ్య పెరిగినా, ప్రథమవ్యాహాం ద్వితీయవ్యాహాం ఇత్యాదిగా పరిగణించటమే సంప్రదాయం.

విశేషం: దీనికి మూలశోకం ఇట్లా ఉన్నది - “ఏకవ్యాహా విభాగో వా క్యచిద్ ద్వివ్యాహాసంజ్ఞితః । త్రివ్యాహాశాపి సంభ్యాతః చతుర్వ్యాహాశ్చ దృష్టయే” (53) వ్యాహాం అనేది ఆధ్యాత్మికంగా ఒక పారిభాషికపదం. అవతార ప్రణాళిక లేదా తత్త్వం అని తెలికగా చెప్పుకొనవచ్చును.

తే. వాసుదేవుండు ప్రథమంబు వసుమతీశి! , యోఽి సంకర్షణుండుఁ బ్రద్మమ్ముదును ద్వి తృతీయకంబుఁ దృతీయంబుఁ దెల్ల మధ్య , తుర్థ మనిరుధ్ముఁ డిట్లు చతుర్వ్యధములు.

501

ప్రతిపదార్థం: వసుమతీ+ఈశి= భూమీశా! జనమేజయా! ఈ వ్యాహాంలో; వాసుదేవుండు= వాసుదేవవ్యాహాం; ప్రథమంబు= మొదటిది; ఓలిన్= క్రమంగా; సంకర్షణుండున్= సంకర్షణవ్యాహామూ; ప్రద్మయమ్ముదునున్= ప్రద్మయమ్మవ్యాహామూ అనేవి; ద్వితీయకంబున్= రెండవదీ; తృతీయంబున్= మూడవదీను; తెల్లము= స్వష్టం(గా); ఆ+చతుర్థము= నాల్గవది; అనిరుధ్ముడు= అనిరుధ్వవ్యాహాం; ఇట్లు= ఈ విధంగా; చతుర్వ్యధములు= వ్యాహాలు నాలుగు విధాలు.

తాత్పర్యం: జనమేజయా! వాసుదేవావతారం ప్రథమవ్యాహాం. సంకర్షణదు అనేది ద్వితీయవ్యాహాం. ప్రద్యుమ్ముడు -తృతీయవ్యాహాం. అనిరుద్ధడు చతుర్థవ్యాహాం. ఇట్లు ఇని నాలుగు విధాలు.

క. ఈ నెలవులఁ దోచును హాలి, దా నొక్కడు; యింటియప్రతి కందం; దే
కానుానభక్తి కగపడు; దానికిఁ దపమును శమంబు దమమును వలయున్.

502

ప్రతిపదార్థం: ఈ నెలవులన్ = ఈ స్తానాలలో (వ్యాహోలలో - ఉపాధులలో); హారి= విష్ణువు; తోచును= కనిపిస్తుంటాడు; తాను+బక్కడు+అ= అతడు ఒక్కడే; ఇంద్రియ ప్రతితిక్షన్= ఇంద్రియ సమాహానికి; అందండు= అందడు; ఏక= అద్వితీయమూ; అనాన= అత్యధికమూ అయిన; భక్తిక్షన్= భక్తికి; అగపడున్= కనపడతాడు; దానికిన్= అటువంటి భక్తికి (అంతటి/భక్తి/కుదరాలంటి); తపమును= తపస్సు; శమంబున్= అంతరింద్రియ నిగ్రహమూ; దమమునున్= బాహ్యంద్రియ నిగ్రహమూ; వలయున్= కావాలి.

తాత్పర్యం: మహారాజా! శ్రీమహావిష్ణువు ఈ నాలుగు నెలవులలోనూ దర్శనమిస్తాడు. ఇంద్రియాలకు గోచరుడు కాని దైవం అత ఔక్కడే. అద్వితీయమూ అత్యధికమూ అయిన భక్తికి మాత్రమే అతడు కనపడతాడు. అంతటి భక్తి కుదరాలి అంటే తపస్సు ఇంద్రియ నిగ్రహమూ ఉండాలి.

క. శాంతిపరిసిష్టనకు నే, కాంతికధర్మంబు గరతలామలక మగుం
జింతాతంతుత్తుటనా, త్వంతవిదగ్ధంబు సూవె యిబి మనుజేంద్రా!

503

ప్రతిపదార్థం: మనుజ+ఇంద్రా!= మానవనాయకా! (ఇంద్రజబ్బం శ్రేష్ఠతార్థకం కూడా); శాంతిపరిసిష్టనకున్= శాంతిపట్ల పరినిష్ట కుదిరిన వ్యక్తికి (శమగుణ ప్రధానుడికి - లేదా - శాంతిపరిసిష్టకల వ్యక్తికి); ఏకాంతిక ధర్మంబు= ఈ ఏకాంతిక లక్షణం; కరతల+అమలకము= అరచేతిలో ఉసిరిక పండు; అగున్= అశ్వతుంది (క్షోపసమై ఉంటుంది - అని); అది= ఆ ఏకాంతికధర్మం అనేది; చింతాతంతు త్రుటనాత్యంత విదగ్ధంబు సూవె - చింతా= దిగుళ్ళ అనే; తంతు= దారాలను; త్రుటనా= తుంపివెయ్యటంలో; అత్యంత= మిక్కిలి; విదగ్ధంబు= (నేర్చు కలది) సమర్థం; చూవె= సుమా!

తాత్పర్యం: మానవేంద్రా! శాంతిపట్ల ప్రగాఢమైన నిష్ట కల వ్యక్తికి ఏకాంతికధర్మమనేది కరతలామలకం, అత్యంత సులభం. అది చింతలు అనే దారాలను తెంపివెయ్యటంలో మిక్కిలి సమర్థం సుమా!

క. అనిన నతఁ 'డిట్లీ ధర్మముఁ, గొనియాడక ప్రతము లోండు గోల నడపగాఁ
బని యేమి? యెతీంగెంపుము, జనముల చందంబు నాకు సంయమివరాయి'

504

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని వైశంపాయనుడు చెప్పగా; అతడు= ఆ జనమేజయుడు ఇట్లు అన్నాడు; సంయమివర్యా!= మునీశ్వరా!; ఇట్లే= ఇంతటి ఉత్తమమైన; ధర్మమున్= ఏకాంతికధర్మాన్ని; కొనియాడక= స్వీకరించి ఆచరించకుండా (స్తుతించక); ఒండు ప్రతములు= ఇతర వ్రతాలను (ధర్మాలను); కోరి= కావాలని చేపట్టి; నడపగాన్= ఆచరించటానికి; పని+ఎమి?= అవసరం ఏమిటి?; జనముల+చందంబు= ఈ ప్రజల తీరు; నాకున్= నాకు ఎటీంగెంపుము= అర్థమయ్యటట్ట చెప్పుము.

తాత్పర్యం: వైశంపాయనా! ఇంత గొప్పదయిన ఈ ఏకాంతిక ధర్మాన్ని ఆచరించకుండా ఇతర వ్రతాలు ఏవేవో చేపట్టవలసిన అవసరం ఏముంది అసలు? ప్రజలు ఇట్లు ఎందుకు చేస్తున్నారు? వీరి తీరు ఏమిటో నాకు కొంచెం తెలియజెప్పుము.'

క. అని యడిగిన వైశంపా , యను డతనికి నట్టు లనియే 'నచి గల దధిపా!

విను సాత్మికమును రాజస , మును దామసమును వికారములు మానసముల్.

505

ప్రతిపదార్థం: అని+అడిగినవ్= అని అడిగేసరికి; వైశంపాయమఁడు= వైశంపాయన మహార్షి; అతనికిన్= ఆ జనమేజయుడికి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు; అధిపా!= జనమేజయా!; అది= అటువంటిది; కలదు= ఉంది; విను= ఆలకించుము; సాత్మికమును= సాత్మికమూ; రాజసమును= రాజసమూ; తామసమును= తామసమూ అనే; వికారములు= వికృతులు; మానసముల్= మనస్సుకు సంబంధించినవి.

తాత్పర్యం: జనమేజయుడు ఇట్లు అడిగేసరికి వైశంపాయనుడు వివరిస్తున్నాడు. 'ఓ రాజా! సాత్మికం, రాజసం, తామసం అని మనోవికారాలు మూడురకాలు.

కే. వికృతు లందును సత్యస్త విధము మేలు , దాన హలిఁ బొందహచ్చ నతండ్రు నడపు)

దత్తుకారుల కుశలంపు) దంత మెల్ల , వార లేకాంతికులు పెఱవాల వినుము.

506

ప్రతిపదార్థం: వికృతులందునువ్= ఈ మనోవికారాలో; సత్యస్త+విధము= సాత్మికవికారం పద్ధతి; మేలు= ఉత్తమం; దానవ్= దానితో; హరిన్= విష్ణువును; పొందవచ్చున్= పొందవచ్చు; తద్+ప్రకారుల= ఆ సాత్మికుల; కుశలంపున్+ తంత్రము+ఎల్లన్= యోగక్షేమాల కార్యక్రమమంతా; అతండు= ఆ విష్ణువే; నడపున్= నడిపిస్తాడు (చూచుకుంటాడు); వారలు= ఆ సత్యనిష్ఠకలవారే; ఏకాంతికులు= ఏకాంతికులంటేను (ఏకాగ్రచిత్తులు-అద్వితీయులు); పెఱవారిన్= తక్కువవారిని గురించి; వినుము= వినుము.

తాత్పర్యం: పైన చెప్పిన మూడు మనోవికారాలలోనూ సాత్మికం ఉత్తమం. అది కలవారి యోగక్షేమాలన్నీ ఆ విష్ణువే చూచుకొంటాడు. వారే ఏకాంతికు లంటేను. ఇంక మిగతావారిని గురించి చెప్పుతాను ఆలకించుము.

క. కలగిన రాజసతామను , ము లయిన భావములు వికృతిఁ బొందింపగ మ

ర్యుల కేకాంతికవృత్తిని , నెలకొనగా నెట్లువచ్చు? నిర్మలభిషణా!

507

ప్రతిపదార్థం: నిర్మలభిషణా!= నిర్మలమైన బుద్ధికలవాడా!; కలగొనవ్= క్రమ్యకౌనేట్టు (కలపు+కొను= కలగొను= వ్యాపించు; క్రమ్య. కలగక+కొను= కలగొను= క్షోభించు, వ్యాకులపడు); రాజసతామసములు+అయిన+భావములు= రాజసములయిన భావాలూ తామసములయిన భావాలూ; వికృతిన్+పొందింపగన్= వికారాన్ని కలిగిస్తూంటే; మర్యులకున్= మానవులకు; ఏకాంతికవృత్తిని= ఏకాంతికవ్రతదీక్షతో; నెలకొనగాన్= ఉండటం; ఎట్లు వచ్చున్?= ఎట్లా కుదురుతుంది?

తాత్పర్యం: మలినరహితమైన హృదయం కలవాడా! జనమేజయా! పరస్పరం ఆవరించి రాజసతామసభావాలు మానవుల హృదయాలను వికారపరుస్తూంటే వారు ఏకాంతికధర్మాన్ని అవలంబించటం ఎట్లా సాధ్యపడుతుంది?

క. వాలికిఁ బ్రహ్మత్తి లక్షణ , తారూధంబైన ధర్మ మలవడు హాలికిం

గారుణ్య పాత్రములు గా , రారయ వా రస్యపుధసమాత్రితు లగుటన్.

508

ప్రతిపదార్థం: వారికిన్= అటువంటి వారికి; ప్రవృత్తి లక్షణతా= సంసారంలో ప్రవర్తించే లక్షణంతో (నివృత్తి లక్షణం కానిది); ఆరూఢంబైన= స్థిరపడిన; ధర్మము= మార్గం (ప్రతం); అలవడున్= అలవడుతుంది; (నివృత్తిధర్మం అలవడు-అని); ఆరయన్= చూడగా; వారు= అటువంటివారు; అస్యపథ= వేరేమార్గాలను; సమాత్రితులు+అగుటన్= ఆళ్ళయించివారు కావటంవలన; వారికిన్= విష్ణుమూర్తికి; కారుణ్యపాత్రములు= దయాపాత్రములు; కారు= కాలేరు.

తాత్పర్యం: రాజుసతామసగుణాలు కలవారికి ప్రవృత్తి లక్ష్మణమే అలవడుతుంది కాని నివృత్తి లక్ష్మణమైన ఏకాంతికధర్మం అలవడదు. అన్యమార్గాలను అవలంబించారు కాబట్టి వారు హరికి దయాపాత్రులుకూడా కాలేరు.

క. ఏకాంతికజనంబులు ను , శ్లోకుండగు హాలిమనంబులో నుండుదు రా
లోకింప వాల కతనికి , నేకత్వము గలదు దెల్లిమిబి వేదములన్.

509

ప్రతిపదార్థం: ఏకాంతికజనంబులు= ఏకాంతికధర్మాన్ని అనుష్టించేనరులు (అద్యాతీయులు); సుశ్లోకుండు+అగు= స్తుతిపాత్రుడైన; హరి= విష్ణుమూర్తియొక్క; మనంబులోన్= హృదయంలో; ఉండుదురు= ఉంటారు; ఆలోకింపన్= చూడగా; వారికిన్= వారికి; అతనికిన్= హరికి; ఏకత్వము+కలదు= అభేదముంది; ఇది= ఈ విషయం; వేదములన్= వేదాలలో; తెల్లము= స్వస్థం.

తాత్పర్యం: ఏకాంతిక ధర్మాన్ని అనుష్టించే ఉత్తములు ఎప్పుడూ విష్ణుమూర్తి మనస్సులోనే ఉంటారు. నిజానికి వారికి హరికి అభేదమే. ఇదే చెప్పుతున్నాయి వేదాలు.

క. ఈ తెరువు మద్దరుడు సం , ప్రీతిని దయ నన్ను నాదలంచుచుఁ జెప్పొం
జేతప్పుట్టికలనమొయి , వీతదురితమైన భంగి విన్నబి యథిపా!

510

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= జనమేజయా!; ఈ తెరువు= ఈ మార్గం; మద్దరుడు= మా గురువుగారు వ్యాసమునీంద్రుడు; సంపీతిని= ప్రేమతో; దయన్= దయతో; నన్నున్= నన్ను; ఆదరించుచున్= ఆదరిస్తూ; చెప్పొన్= ఉపదేశించాడు; చేతః+శుద్ధి= మనశుద్ధి; కలనమొయిన్= ఉండటంతో; వీత= పోగొట్టబడిన; దురితము+ఇన భంగిన్= పాపాలు కలదయ్యట్టి; విన్నది= నేను విన్నది - ఈ తెరువు (నాకు చేతప్పుట్టికలనమొయిన్ ఉండటంచేత, మద్దరుడు చెప్పొన్ అని కూడా అన్నయించవచ్చును).

తాత్పర్యం: మా గురువుగారు నామీద ప్రేమతో దయతో నాకు ఈ మార్గం ఉపదేశించారు. నాకు అంతప్పుద్ది ఉన్నది కనుక ఉపదేశించారు. నేను కూడా పాపాలు అన్ని పోగొట్టుకొనగలిగిన పద్ధతిలో దీనిని విన్నాను. ఇది వినటంతో ఆచరించటంతో పాపాలు తొలగిపోయి పవిత్రుడను అయ్యాను.

క. చాలిన నీవును హాలి ని , ట్లాలోకింపుము నిరంతరానందరీ
శాలివగు దనిన నా భూ , పాలోత్తముఁ డా తపస్విపతి కిట్లినియెన్.

511

ప్రతిపదార్థం: చాలినన్= సమర్పుడవైతే - లేదా - ఇష్టపడితే; నీవునున్= నీవుకూడా; హరిన్= విష్ణుమూర్తిని; ఇట్లు+ఆలోకింపుము= ఇలా దర్శించుము (ఈమార్గంలో చూడుము); నిరంతర= ఎడతెరిపిలేని; ఆనంద+త్రీశాలివి= ఆనందమనే భాగ్యం కలవాడివి (ఆనందభాగ్యశాలివి); అగుదు(వు)= అవుతావు; అనినన్= అని చెప్పగా; ఆ+భూపాల+ఉత్తముఁడు= ఆ రాజశ్రేష్టుడు; ఆ+తపస్విపతికిన్= ఆ మునీశ్వరునికి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: రాజా! ఇష్టపడితే, నియమాలను పాటించగలను అనుకొంటే నీవుకూడా ఏకాంతికధర్మాన్ని ఆచరించి ఈ మార్గంలో హరిని దర్శించుము. ఎడతెరిపి లేని నిజమైన ఆనందం అనే సౌభాగ్యాన్ని (ఆనందశోభను) పాందగలుగుతావు' అనేసరికి వైశంపాయనుడితో జనమేజయుడు ఇట్లా అంటున్నాడు మళ్ళీ).

తే. ‘వేదములు సాంఖ్యమును యోగవిధియుఁ బాసు , పతముఁ బాంచరాత్రంబు నా బహువిధములఁ
జెల్లు బోధనాధనముల కెల్ల నిష్ట , యొక్కటియె? యివి భాన్ననిప్పోచితములో?

512

ప్రతిపదార్థం: వైశంపాయనా! వేదములున్= వేదాలూ; సాంఖ్యమునున్= సాంఖ్యమూ; యోగవిధియున్= యోగశాప్తమూ; పాశుపతమున్= పాశుపతమూ; పాంచరాత్రంబున్= పాంచరాత్రమూ; నాన్= అని; బహువిధములన్= పలు రకాలుగా; చెల్లు= ఒప్పుతున్న; బోధసాధనములకున్+ఎల్లన్= జ్ఞానమార్గాలకు అన్నింటికీ (సాధనం= ఉపకరణం); నిష్ఠ= (శ్రద్ధ) ఆశ్రయం; ఒక్కటియ్యు?= ఒకటేనా?; ఇవి= ఇవన్నీ; భిన్ననిష్ఠ+ఉదితములొ?= వేరువేరు ఆధారాలనుండి ఆవిర్భవించాయా?

తాత్పర్యం: మహార్షి! వేదాలనీ, సాంఖ్యమనీ, యోగశాప్తమనీ, పాశుపతమనీ, పాంచరాత్రమనీ ఇట్లా రకరకాలుగా ఉన్నాయి జ్ఞానాన్ని ఇచ్చే మార్గాలు. వీటికి అన్నింటికీ నిష్ఠ అనేది ఒకటేనా? లేకపోతే దేనికదిదే విభిన్న నిష్ఠలూ ఆశ్రయాలూ ఉన్నాయా?

ప. నా కెఱింగింపవే వీనికిఁ బ్రవర్తకు లెప్పరు? వారలం జెప్పుమని యడిగిన జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు.

513

ప్రతిపదార్థం: నాకున్= నాకు; ఎఱింగింపవే?= తెలియజేయవా?; వీనికిన్= ఈ విభిన్న సాధనాలకు (మార్గాలకు); ప్రవర్తకుల్= (ఆదిలో కర్తృత్వ అమలు జరిపినవారు) ఉపదేశకులు; ఎప్పరు= ఎవరు?; వారలన్= వారిని గురించి; చెప్పుము= తెలియజెప్పుము; అని= అని; అడిగిన= అడిగినటువంటి; జనమేజయునకున్= జనమేజయుడికి; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనమహార్షి (ఇట్లా చెబుతున్నాడు).

తాత్పర్యం: వీటి ప్రవర్తకు లెవరు? ఈ వివరాలు నాకు తెలియజెప్పువలసినది' అని జనమేజయుడు అడుగగా తిరిగి వైశంపాయనుడు చెప్పుతున్నాడు.

ఉ. ఛీపమునం బ్రహోధపలభిప్పుని వేదనిధానమున్ జగద్యాపకతేజు గంధవతియందుఁ బరాశరసంయమీశ్వరుం దే పురుషోత్తముం బడసి యిండ్యుతమోన్నతి నొందె లోకశిక్షాపరు భారతాధ్యయన కారకుఁ గొల్చెద నమ్మహంతునిన్.

514

ప్రతిపదార్థం: దీపమునన్= కృష్ణదీపంలో; ప్రబోధ= జ్ఞానంతో; పరిధిప్పునిన్= ప్రకాశించినవాడూ; వేద= వేదాలకు; నిధానమున్= నిధి అయినవాడూ (అకరమైనవాడూ); జగత్= ప్రపంచమంతటా; వ్యాపక= విస్తరించే; తేజున్= తేజస్వుకలవాడూ; (మరియు) పరాశర= పరాశరుడు అనే; సంయమీశ్వరుడు= బుమీపేశ్వరుడు; ఏ పురుషోత్తమున్= ఏ ఉత్తమ మానవుడినీ; గంధవతియందున్= మత్స్యగంధియందు (సత్యవతియందు); పడుసి= పుత్రుడుగా పొంది; ఈడ్యుతమ= మిక్కెలి స్తుతించదగిన; ఉన్నతిన్= ఔన్నత్యాన్ని (గౌరవాన్ని); ఒందేన్= పొండాడో; లోక= ప్రపంచానికి (ప్రజలకు); శిక్ష= విద్యనేర్చుటంలో; పరున్= ఆసక్తి కలవాడూ; భారత+అధ్యయన+కారకున్= భారత అధ్యయనానికి హౌతువైనవాడూ (మాకు భారతం రచించి నేర్చినవాడు) అయిన; ఆ+మహాత్మునిన్= మహానుభావుడైన ఆ వ్యాసుడిని; కొల్చెదన్= సేవిస్తాను.

తాత్పర్యం: రాజు! ముందుగా వ్యాసుమహార్షికి నమస్కరిస్తున్నాను. ఆయన కృష్ణదీపంలో పరాశరుడికి మత్స్యగంధికి జన్మించి జ్ఞానతేజస్వుతో ప్రకాశిస్తున్నవాడు. ప్రపంచమంతటా ఆయన తేజస్వ వ్యాపించింది. ఆయన వేదాలకు నిధి. ఆయనను పుత్రుడుగా పొందటంవలన పరాశరుడికి లోకోన్నత విభ్యాతి కలిగింది. ఆయనే లోకాల కన్నింటికీ ఉపదేశకుడు. భారతాధ్యయనానికి సృష్టికర్త.

ప. అనుచుం గృహ్ణధైపాయనధ్యానపరాయణుం డగుచుం బలికి యూ భూవిభున కజిముఖుండై.

515

ప్రతిపదార్థం: అనుచున్ = అని; కృష్ణద్వాపాయన+ధ్యాన+పరాయణండు+అగుచున్ = వ్యాసుడిని తత్పరతతో ధ్యానిస్తూ; పలికి= మాట్లాడి; ఆ+భూవిభునకున్ = ఆ జనమేజయ మహారాజకు; అభిముఖుండై= ముఖాముఖిగా కూర్చుని.

తాత్పర్యం: ఇట్లా వ్యాసుడిని ధ్యానించుకొని, రాజైన జనమేజయుడికి ఎదురుగా కూర్చుని. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. విను మీ తంత్రంబుల కే , ల్లను నరయ బరాయణం బలఘుతరసంవి

త్తనుడగు నారాయణుడు, యు , తనిఁ బొందగు బుజువులగు పథములివి యథిపా!

516

ప్రతిపదార్థం: అధిపా!= రాజా!; వినుము; ఈ+తంత్రంబులకున్+ఎల్లను= ఈ శాస్త్రాలకు అన్నింటికీ; అరయున్ = పరిశీలించి చూసినట్టయితే; అలఘుతర= మిక్కిలి గొప్పదయున; సంవిత్త+తనుడు+అగు= జ్ఞానమే శరీరంగా (రూపంగా) కలవాడైన; నారాయణుడు+అ= నారాయణుడే; పరాయణంబు= ఆశ్రయం (గమ్యం); అతనిన్= ఆ శ్రీమన్నారాయణుడిని; పొందగన్= చేరటానికి; ఇవి= ఈ తంత్రాలన్నీ; బుజువులు+అగు= తిన్నమైన; పథములు= మార్గాలు.

తాత్పర్యం: రాజా! వేదసాంఖ్యాదిశాస్త్రాలక న్నింటికీ పరమగమ్యం, ఆశ్రయం శ్రీమన్నారాయణుడే. ఆయన జ్ఞానస్వరూపుడు. ఆయనను అందుకొనటానికి ఈ శాస్త్రాలు బుజుమార్గాలు. (ఇక్కడికి నిష్టమగురించి ప్రథమభాగానికి సమాధానం అయ్యంది).

వ. వేదంబులకుంబువర్తకుండు నారాయణనందనుండపొంతరతముండనుపేరంబ్రుసిద్ధుండగు వేదవ్యాసుండు, సాంఖ్యంబునకుం గపిలుండును, యోగంబునకు హిరణ్యగర్భుండును, బాపుపతంబునకు శివుండును బాంచరాత్రంబునకు విష్ణుండును బ్రువర్తకులు. పాంచరాత్రంబు వైష్ణవం బనం బరగు'ననిన విని యజ్ఞనపతి యమ్యునిపతితో 'వేదవ్యాసుండు పరాశరపుత్రుండని చెప్పి తప్పరమమునికి నారాయణనందనత్వం బెట్లు వచ్చే? ననుటయు నతం డతని కిట్లనియే.

517

ప్రతిపదార్థం: (ఇంక ప్రవర్తకులను గురించిన రెండవభాగానికి సమాధానం చెబుతున్నాడు) వేదంబులకున్= వేదాలకు; ప్రవర్తకుండు= ఉపదేశకుడు; నారాయణనందనుండు= శ్రీమన్నారాయణుని పుత్రుడూ; అపాంతరతముండు= అపాంతరతముడు; అనువేరన్= అనే పేరుతో; ప్రసిద్ధుండు= విభూతుడూ; అగు= అయిన; వేదవ్యాసుండు= వేదవ్యాసుడే; సాంఖ్యంబునకున్= సాంఖ్యాశాస్త్రానికి; కపిలుండును= కపిలుడూ; యోగంబునకున్= యోగశాస్త్రానికి; హిరణ్యగర్భుండునున్= బ్రహ్మదేవుడూ; పాపుపతంబునకున్= పాపుతానికి; శివుండునున్= శివుడూ; పాంచరాత్రంబునకున్= పాంచరాత్రానికి; విష్ణుండునున్= విష్ణువూ; ప్రవర్తకులు= ఉపదేశకులు; పాంచరాత్రంబు= ఈ పాంచరాత్రమే; వైష్ణవంబు+అనన్+పరగున్= వైష్ణవమనీ పిలవబడుతుంది; అనివన్= అని చెప్పగా; విని= అలకించి; ఆ+జనపతి= ఆ నరేంద్రుడు; ఆ+మునిపతితోన్= ఆ మునీంద్రుడితో; వేదవ్యాసుండు; పరాశరపుత్రుండు+అని= పరాశరమహార్షి కుమారుడు అని; చెప్పితి(వి)= చెప్పావు; ఆ+పరమమునికిన్= ఆ వ్యాసమహార్షి; నారాయణనందనత్వంబు= నారాయణుడికి పుత్రుడు కావటం అనేది; ఎట్లు= ఏ విధంగా; వచ్చేన్?= సిద్ధించింది?; అనుటయున్= అని అడిగేసరికి; అతండు= ఆ వైశంపాయనుడు; అతనికిన్= ఆ జనమేజయునికి; ఇట్లు+అనియేన్= ఇట్లా బదులు పలికాడు.

తాత్పర్యం: వేదాలకు ఉపదేశకుడు అపాంతరతముడనే పేరుకల వేదవ్యాసుడు. సాంఖ్యానికి కపిలుడు, యోగానికి హిరణ్యగర్భుడు, పాపుతానికి శివుడు, పాంచరాత్రానికి విష్ణువూ ప్రవర్తకులు. పాంచరాత్రం వైష్ణవం అనబడుతుంది' అనగా విని ఆ రాజు ఆ మునితో 'వేదవ్యాసుడు పరాశరుడి కుమారు డని చెప్పావు; ఆ మునిశ్రేష్టుడిని నారాయణ పుత్రుడు అనే మాట ఎట్లా కలిగింది?' అని అనగా వైశంపాయనుడు జనమేజయుడికి ఇట్లా బదులు చెప్పాడు.

- సి. హిమవన్నగంబు పాదమున మహాభారత, తం జోనల్లి పరిత్రమంబు దీపభావించి శిష్యులు గావించు పరిచర్య, దధ్వినోదనపరత్వమున నొంచి వాలకి వేదార్థభారతార్థంబులు, సాత్యవతేయుండు సదయబుధి నెత్తిగెంచు చుస్తుట్టియెడ నేను లోనుగా, గొందఱు దత్స్మాదవందనంబు
- తే. భక్తిక జేసి నారాయణప్రభవుఁ డండ్రు, నిన్ను గృహఁ జెప్పవే మాకు నిర్మలాత్మ! యత్తెఱం గని యడిగిన నమ్మపోను, భావుఁ దత్యంతకరుణార్థభావుఁ డగుచు.

518

ప్రతిపదార్థం: హిమవత్+నగంబు= హిమవత్యర్థతంయొక్క; పాదమున్వే= సమీపంలో (ప్రత్యంత పర్వతంమీద. (పెద్దపర్వతానికి చుట్టూ ఉండే చిన్నపర్వతాలను ప్రత్యంత పర్వతాలనీ పాదపర్వతాలనీ అంటారు); మహాభారతంబు+ఒనర్చి= మహాభారతరచన పూర్తిచేసి; పరిత్రమంబు= అలసట; తోపన్= కనిపించగా; భావించి= గుర్తించి; శిష్యులు= ఛాత్రులు; కావించు= చేసిన; పరిచర్య్= సేవకు; తద్= ఆ శిష్యులను; వినోదనపరత్వమునన్+ఉండి(ఒంది)= ఆనందపజేస్తూ ఉండి (ఆనందపరచటం మొదలుపెట్టి); వారికిన్= శిష్యులకు; వేదార్థ= వేదార్థమూ; భారతార్థంబులు= భారతార్థమూ; సదయబుద్దిన్= కరుణా కలిగిన మనస్సుతో; సాత్యవతేయుండు= వ్యాసుడు; ఎత్తిగెంచుచుస్తుట్టి ఎడన్= నేర్చుతున్న సమయంలో; నేను లోనుగాన్= నేను మొదలుగా; కొందఱు= కొందరు శిష్యులం; తద్+పాద+వందనంబు= వ్యాసుడి పాదాలకు నమస్కారం; భక్తిన్= భక్తితో; చేసి= చేసి; నిర్మలాత్మ!= పవిత్రమన్నీ!; నిన్నున్= నిన్ను; నారాయణప్రభవుఁడు+అండ్రు= నారాయణాత్మజుడు అంటారు; ఆ+తెఱంగు= (అది ఎట్లా వచ్చిందో) ఆ తీరు; మాకున్= మాకు; కృపన్= దయతో; చెప్పవే?= తెలియజేయవా?; అని= అని; అడిగిన్= ప్రార్థించేసరికి; ఆ+మహానుభావుఁడు= ఆ మహాతుల్చుడు-వ్యాసుడు; అత్యంత= మిక్కిలి; కరుణా+అర్థ+భావుఁడు+అగుచున్= దయతో చెమ్మగిలిన హృదయం కలవాడు అవుతూ -

తాత్పర్యం: వ్యాసమునీంద్రుడు హిమాలయాలలో భారతరచన పూర్తిచేసి అలసిపోయి ఉన్న సమయంలో మేమంతా ఆయనకు పరిచర్యలు చేశాము. దానికి ఆయన సంతోషించి, మమ్ములను వినోదింపజేయటానికి వేదార్థమూ భారతార్థమూ చెప్పుతూ వచ్చాడు. ఆ సమయంలోనే మేము కొందరం ఆయనకు సాష్టాంగపడి, ‘గురుదేవా! నారాయణాత్మజుడు అని నిన్ను పెద్దలు చెప్పుతుంటారు. అది ఎట్లా? తెలియజేయవా?’ అని ప్రార్థించాము. అప్పుడు వ్యాసుడు దయబూని. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

- వ. మాతోడ నిట్లనియే.

519

ప్రతిపదార్థం: మాతోడన్= మాతో; ఇట్లు= ఇలా; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: మాతో ఈ విధంగా అన్నాడు.

వేదవ్యాసునకు నారాయణవందనత్వంబు గలిగిన ప్రకారము (సం. 12-336-24)

- సి. అబికాలమును బ్రజాభసర్దుమునకు, నారాయణుఁడు సిజనాభపద్మమున బ్రహ్మాంప భూతసంఘములు, నెల్ల నాతడు సృజియించే నతని ముఖమున బహువేదములు ప్రసరింపగఁ, జేసి వానికి మేలుసేత బుధ్మిఁ దలఁచి యవ్విష్టుండు నలఘుబోధుని నపాం, తరతముం డనియెడు తనయుఁ జిత్తు
- తే. మునన కల్పించి యతిభక్తి ప్రొక్కి నిలిచి, యున్న యక్కమారుని త్రుతు లన్నియును ధృధానుండవై విని సీవు వాని, నంచితవ్యాస మొంబింపు మనియే ప్రీతి.

520

ప్రతిపదార్థం: అదికాలమునన్= సృష్టికన్నా ముందరికాలంలో; నారాయణుడు= శ్రీమహావిష్ణువు; ప్రజా+అభిసర్దమునకున్= జీవ సృష్టికోసమని; నిజ= తనయొక్క; నాభి= పాక్షిలినుంచి వికసించిన; పద్మమునన్= పద్మంలో; బ్రహ్మాన్= బ్రహ్మదేవుడిని; కల్పింపన్= ఉత్సాహించగా; ఆతడు= ఆ బ్రహ్మదేవుడు; భూతసంఘములన్+ఎల్లన్= ప్రాణికోటినంతటిని; సృజియించెన్= సృష్టించాడు; అతని ముఖమునన్= ఆ బ్రహ్మదేవుని ముఖంనుంచి; బహువేదములు= అనేక వేదాలు; ప్రసరింపగన్+చేసి= ప్రసారం అయ్యేట్లు తానే చేసి; వానికిన్= ఆ వేదాలకు; మేలుచేతన్= మేలు చేయుటం అనే విషయాన్నికూడా; బుద్ధిన్= బుద్ధిలో; తలచి= ఆలోచించి; ఆ+విష్ణుండు= ఆ శ్రీమన్నారాయణుడు; అలఘు= గొప్పదైన; బోధునిన్= జ్ఞానం కలవాడూ; అపాంతరతముండు+ అనియొడు= అపాంతరతముడు అనే పేరెన్నవాడూ అయిన - తనయున్= కుమారుడిని; చిత్తమునన్+అ= మనస్సులోనే; కల్పించి= సృష్టించి; అతిభక్తిన్= మిక్కిలి భక్తితో; ద్రైక్కి నిలిచియున్వ= నమస్కరిస్తా నిలబడ్డ; ఆ+కుమారునిన్= ఆ తనయుడిని; దృఢః= గాఢమైన; అవధానుండరు+ఐ= ఏకాగ్రత కలవాడవై; ప్రతులు+అన్నియును= వేదాలు అస్త్రి; విని= ఆలకించి; నీపు= నీపు; వానిన్= ఆ వేదాలను; అంచితవ్యాసమున్= అందమైన విభజనము (వ్యాసము= విడమరిచినది); ఒందింపుము= పొందించుము; అనియొన్+ప్రీతిన్= అని ప్రీమతో అజ్ఞాపించాడు - చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: అదికాలంలో శ్రీమన్నారాయణుడు ప్రజాసృష్టి చేయటంకొరకని తన నాభికమలంనుండి బ్రహ్మాను సృష్టించాడు. ఆయన సకలభూతాలనూ సృష్టించాడు. బ్రహ్మదేవుడి ముఖంనుండి వేదాలు ప్రసరించేటట్లు చేశాడు. ఆ వేదాలకు మేలు చేయటంకొరకని ఒక మహాజ్ఞానిని పుత్రుడుగా పొందాడు. ఆయన పేరే అపాంతరతముడు. ఆ కుమారుడు తండ్రికి భక్తితో నమస్కరించి నిలబడ్డాడు. ‘నాయనా! ఏకాగ్రతతో వేదాలను అధ్యయనం చేయుము. వాటిని అందంగా విభజించుము’ అన్నాడు.

ఆ. అనిన నట్లకాక యని యయుపాంతర , తమ్ముడు వేదభేదము నొనర్లై దాని కవ్యభుండు దద్దుయుఁ ప్రీతుడై , వత్సలత్సు గౌరవం బెలర్సు

521

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని శ్రీమన్నారాయణుడు చెప్పగానే; అట్లు+అ+కాక= అట్లాగే; అని; ఆ+అపాంతరముండు= ఆ అపాంతరముడు; వేదభేదమున్= వేదాల విభజనము (వేదాలను నాలుగుగా); ఒనర్లైన్= చేశాడు; దానికిన్= ఆ విభాగానికి; ఆ+విభుండు= ఆ శ్రీమన్నారాయణుడు; తద్దయున్= మిక్కిలి; ప్రీతుడై= సంతోషించి; వత్సలత్సుగౌరవంబు= వాత్సల్యాతిశయం (వాత్సల్యరూపమైన గౌరవం); ఎలర్నై= వికసింపగా.

తాత్పర్యం: శ్రీమన్నారాయణుడి ఆజ్ఞను స్వీకరించి, అపాంతరముడు వేదాలను అధ్యయనం చేసి, వాటిని నాలుగుగా విభజించాడు. దానికి నారాయణుడు చాలా సంతోషించి వాత్సల్యంతో ఇట్లా అన్నాడు.

క. వేదవ్యాసుడు! రమ్ముని , యాదరమునఁ జిలిచి నాకు నాత్మజ్ఞాడై సం పాందించువాడు వధికా , పోదము మన్సుంతరంబు లన్నిచీయందున్.

522

ప్రతిపదార్థం: వేదవ్యాసుడు= ఓ వేదవ్యాసుడా!; రమ్ము= ఇట్లా రావయ్యా!; అని= అంటూ; ఆదరమునన్= ఆదరంతో; పిలిచి= ఆహ్వానించి; నాకున్= నాకు; ఆత్మజ్ఞాడై= కుమారుడవై; మన్సుంతరంబులు+అన్నిటియుందున్= అన్ని మన్సుంతరాలలోనూ (కల్పాలలోనూ); అధిక+ఆహ్వాదము= మిక్కిలి ఆనందం; సంపాదించువాడవు= పొందుతావు.

తాత్పర్యం: ‘ఓ వేదవ్యాసుడు! రమ్ము. నాకు పుత్రుడవై నీపు అన్ని మన్సుంతరాలలోనూ అత్యధికంగా ఆహ్వాదించుము.’

క. అని యానతిచ్ఛి మతియును ; జననంబులు నీకుఁ గల్లు సంయమిమాన్య!
యనియుఁ బలికి వెండియు ని , ట్లనియెను విష్ణుండు పేర్చు నల్లులితోడన్.

523

ప్రతిపదార్థం: అని=అంటూ; ఆనతి+ఇచ్ఛి= ఆజ్ఞాపించి; సంయమిమాన్య!= మునీశ్వరా!, వేదవ్యాసా!; మతియునున్= ఇంకా; జననంబులు= జన్మలు; నీకున్= నీకు; కల్పన్= లభిస్తాయి; అనియున్= అనికూడా; పలికి= చెప్పి; వెండియున్= మళ్ళీ; విష్ణుండు= ఆ నారాయణుడు; పేర్చు+నర్మిలితోడన్= అతిశయించే ప్రేమతో; ఇట్లు= ఈ విధంగా; అనియెను= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని ఆనతిచ్ఛిన విష్ణుమూర్తి వేదవ్యాసుడికి ఇంకా మరికొన్ని జన్మలు లభిస్తాయని చెప్పాడు. ఇంకా ప్రేమతో ఇట్లూ అన్నాడు.

క. 'నా చరితంబులుఁ దైలోఁ , క్యాచరణంబులును ధర్మ మఖిలంబు మదిం
జూచి త్రికాలజ్ఞత్వస్తు , మీచీనత వెలయు - మునులు మేతీ యనంగన్.

524

ప్రతిపదార్థం: మునులు= మహార్షులు; మేటి+అనంగన్= గొప్పవాడు - అని నిన్న పొగడేటట్టు; నా+చరితంబులున్= నా కథలూ; తైలోక్య= ముల్లోకాలకూ; ఆచరణంబులునున్= ఆచరించదగిన అంశాలూ; అఖిలంబు= సమప్తమైన; ధర్మము= ధర్మమూ; మదిన్= అంతరంగంలో; చూచి= దర్శించి; త్రికాలజ్ఞత్వ= భూతభవిష్యద్వరమానాలను తెలియటం అనే; సమీచినతన్= సామంజస్యంతో, వెలయు(ము)= విరాజిల్లము.

తాత్పర్యం: 'నా కథలూ, ముల్లోకాలూ ఆచరించవలసిన అంశాలూ, అఖిలధర్మాలూ మనస్సులో దర్శించి త్రికాలజ్ఞడవై మహార్షులలోకల్లా ఉత్తముడవుగా విరాజిల్లము నాయనా!

క. ఉత్తరకాలంబున లోఁ , కోత్తరుఁడు వసిష్టపోత్తుఁ దుబితజ్ఞాన్వో
దాత్తుఁడు పరాశరుండను , సుత్తమసంయమికిఁ బుట్టు దుజ్ఞులతేజా!

525

ప్రతిపదార్థం: ఉజ్జ్వలతేజా!= అధికంగా ప్రకాశించే తేజస్వికలవాడా!; ఉత్తరకాలంబున్= భవిష్యత్కాలంలో; లోక+ఉత్తరుఁడు= లోకంలో ఉత్తమోత్తముడూ; వసిష్టపోత్తుఁడూ= వసిష్టమహార్షికి మనుమడూ (పోత్తుడు=పుత్రుని పుత్రుడు); ఉదిత= ఆవిర్భవించిన; జ్ఞాన= జ్ఞానంతో; ఉదాత్తుడు= గొప్పవాడు; పరాశరుండు+అను= పరాశరుడనే; ఉత్తమసంయమికిన్= గొప్ప మహార్షికి; పుట్టుడు(వు)= కుమారుడుగా జన్మిస్తావు.

తాత్పర్యం: ఒ వేదవ్యాసా! భవిష్యత్కాలంలో నీవు పరాశరుడికి పుత్రుడుగా జన్మిస్తావు. ఆ పరాశరుడు లోకోత్తరుడు. జ్ఞాని. వసిష్టుడికి మనుమడు. ఆయనకు నీవు పుత్రుడుగా జన్మిస్తావు.

క. నీ వలనన కలిగి కురు , క్షూవలయం బేలునట్టి జనపతు లన్సీ
న్యావిష్టరోఫులై రణ , సేవనమునఁ గులము తఱచు సెఱుతురు వత్సా!

526

ప్రతిపదార్థం: వత్సా!= తనయుడా! (అపాంతరతమా! వ్యాసా!); నీవలన్+అ= నీవల్లనే; కలిగి= జన్మించి; కురుక్కువలయంబు= కురు సామ్రాజ్యాన్ని; ఏలునట్టి= పరిపాలించే; జనపతులు= రాజులు (కౌరవపాండవులు); అన్యోన్యో= పరస్పరం; ఆవిష్ట= ఏర్పడ్డ (నాటుకొన్ని); రోషులై= రోసం కలవారై; రణసేవనమున్= యుద్ధాన్ని ఆశ్చయించటంతో (ఆచరించటంతో); కులము+తఱచున్= వంశు ఆధిక్యాన్ని; చెఱుతురు= నాశనం చేస్తారు.

తాత్పర్యం: నాయనా! అపాంతరతమా! నీవలన జన్మించినవాళ్ళే కురుసామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలిస్తారు. ఆ రాజులకు పరస్పరం రోషాలు పెరుగుతాయి. యుద్ధానికి దిగుతారు. వంశవినాశనం అవుతుంది.

తే. కాలముల కీడు కతమును గలగు బడిన , వేదముల నీవు నాడును విమలబుట్టి
నంచితవ్యాస మొంబించి యఖిల దివిజ , మునిగణముల కొనర్చు సమ్మాద మనఘు! 527

ప్రతిపదార్థం: అనఘు= పవిత్రుడా!; కాలముల= కాలాలు గలిగించిన; కీడుకతమున్న= కీడు కారణంగా; కలగుబడిన= కలగాపులగం అయిపోయిన; వేదములన్= వేదాలను; నీవు= నీవు; నాడున్న= అప్పుడు కూడా మళ్ళీ; విమలబుట్టిన్= నిర్మలమైన బుద్ధితో; అంచితవ్యాసము= అందంగా విభజనం; ఒందించి= చేసి; అఖిల= సమస్తమైన; దివిజ= దేవతలూ; మునిగణములకున్= బుషి బృందాలకూ; సమ్మాదము= ఆనందం; ఒనర్చు(వు)= కలిగిస్తావు.

తాత్పర్యం: పవిత్రుడా! ఓ అపాంతరతమా! (వ్యాపా!) కాలం కలిగించిన కీడు కారణంగా వేదాలు అన్నీ మళ్ళీ కలగాపులగం అయిపోతే నీవు మళ్ళీ నీ బుద్ధిమైభవంతో వాటిని నాలుగుగా విభజిస్తావు. దేవతలకూ, బుషములకూ ఆనందం కలిగిస్తావు.

తే. ధర్మసందేహములు నీవు నిర్మలంపు , వాక్యములఁ బాపి జగములవార లెల్ల
యఖిల సంశయచ్ఛేత్త పుణ్యాత్మకుండు , లోకహితవాణి యనగ సుశ్లోకుఁ డగుదు. 528

ప్రతిపదార్థం: ధర్మసందేహములు= ధర్మాన్నికి సంబంధించిన సందేహాలు; నీవు= నీవు; నిర్మలంపు వాక్యములన్= నిర్మలమైన వాక్యాలతో; పాపి= తీర్పి; జగములవారలు+ఎల్లన్= ప్రపంచంలోని ప్రజలు అందరూ; అఖిల సంశయచ్ఛేత్త= అన్ని సంశయాలనూ చేదించేవాడు; పుణ్యాత్మకుండు= పుణ్యాత్మకుడు; లోకహితవాణి= లోకానికి హితం కలిగించే వాక్య కలవాడు; అనఁగన్= అనేట్టు; సుశ్లోకుడు= స్తుతింపబడేవాడవు; అగుదు(వు)= అవుతావు.

తాత్పర్యం: ప్రపంచంలో ప్రజలకు వచ్చే ధర్మసందేహాలన్నీ నీ మాటలతో తీరుతాయి. నిన్ను అఖిలసంశయ విచ్ఛేదకుడ వనీ, పుణ్యాత్మకుడ వనీ లోకానికి హితం కలిగించే వాక్య కలవాడ వనీ ప్రజలు స్తుతిస్తారు.

క. రాగిత్వము విడువదు నిను , రాగవిదూరుడగు సుతుఁడు ప్రభవించును నీ,
కాగమ విధానబుట్టియు , యోగము సాంఖ్యంబు మది సముదితంబు లగున్. 529

ప్రతిపదార్థం: వ్యాసుడా!; నిన్ను= నిన్ను; రాగిత్వము= అనురాగసహితత్వం అనేది (లోకమూ కుటుంబమూ - వీటిపట్ల ప్రేమ); విడువదు= విచిచిపెట్టదు (నీవు విరాగివి కాలేవు అని); నీకున్= నీకు; రాగవిదూరుడు+అగు= రాగరహితుడైన (విరాగి అయిన); సుతుఁడు= తనయుడు; ప్రభవించును= జన్మిస్తాడు (శుకుడు నీకు కుమారుడుగా జన్మిస్తాడని); ఆగమవిధాన= శాశ్వతసమృతమైన; బుద్ధియున్= మతియూ; యోగమున్= యోగమూ; సాంఖ్యంబున్= సాంఖ్యమూ; మదిన్= అంతరంగంలో; నీకున్= నీకు; సముదితంబులు+అగున్= ఉదయిస్తాయి (ప్రకాశిస్తాయి, ఆవిర్భవిస్తాయి).

తాత్పర్యం: తనయుడా! నీవు విరాగివి కాలేవు. కానీ, ఒక విరాగి నీకు కుమారుడుగా జన్మిస్తాడు. శాస్త్రాలనూ, ఆగమాలనూ అనుసరించే బుద్ధితోపాటు నీ అంతరంగంలో సాంఖ్యయోగాలు కూడా వికసిస్తాయి.

వ. అని నిర్దేశించి నీవు నిజేష్టం బ్రవర్తింపు మని పలికి యద్దేవుం డంతల్ఫూతుం డయ్య నిది మధీయ నారాయణసంభవత్వంబు తెఱం గేను యమనియమనిరూఢి నిర్మలతపఃకరణంబు చిరకాలం బాచలించి యప్పురుషిత్తము కారుణ్యంబు నామీద నంతకంతకు నెక్కుడగునట్లు సేసితి నని మద్దరుండును త్రికాల వేబియు నగు వేదవ్యాసుండు సెప్పు నని చెప్పి వైశంపాయముండు జనమేజయునితో వెండియు నిట్లనియె. 530

ప్రతిపదార్థం: అని= ఆ విధంగా; నిర్దేశించి= ఆజ్ఞాపించి; నీపు= నీపు; నిజ+ఇచ్ఛన్= నీ కోరికమేరకు; ప్రవర్తింపును= సంచరించును; అని= అట్లా; పలికి= అనుమతించి; ఆ+దేవుండు= ఆ శ్రీమన్నారాయణుడు; అంతర్లైతుండు+అయ్యెన్= అదృష్టయ్యడయ్యాడు; ఇది= ఇంతవరకూ చెప్పినది; మదీయ= నాయ్యెక్కు; నారాయణసంభవత్వంబు= నారాయణపుత్రత్వం తాలూకు; తెఱంగు= తీరు. (నేను నారాయణపుత్రుడిని ఎట్లాగయ్యానో తెలియజేసే కథ - అని); ఏనున్= నేను; యమ= ఇంద్రియనిగ్రహమూ; నియమ= ఇంకా తక్కిన నియమాలయొక్కు; ఆరూపిన్= గాఢతతో (ప్రసిద్ధితో); నిర్మల= పవిత్రమైన; తపఃకరణంబు= తపస్సుమాచరణ; చిరకాలంబు= చాలాకాలం; అచరించి= చేసి; ఆ+పురుషోత్తము= ఆ పురుషోత్తముడైన విష్ణుమూర్తియొక్కు; కారుణ్యంబు= దయ; నామీదన్= నాపైని; అంతకంతకున్= పోనుపోనూ; ఎక్కుడు+అగునట్లు= అధికం అయ్యెట్లు; చేసితిన్= నడచుకొన్నాను (చేసికొన్నాను); అని= ఆ విధంగా; మత్త+గురుండును= నా గురువుగారూ; త్రికాల+వేదియున్= భూతభవిష్యద్వర్మానాలను ఎరిగినవాడూ; అగు= అయిన; వేదవ్యాసుండు= వేదవ్యాసుడు; చెప్పెన్= చెప్పాడు; అని చెప్పి= ఇట్లా వివరించి; వైశంపాయనుండు= వైశంపాయనమహార్షి; జనమేజయునితోన్= ఆ జనమేజయ మహారాజుతో; వెండియున్= మళ్ళీ; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అని ఆజ్ఞాపించి ‘నీ కోరిక ననుసరించి నడచుకొనును’ అని పలికి నారాయణుడు అంతర్ధానమొందాడు. ఇది నేను నారాయణుడికి పుట్టిన విధం. నేను యమ నియమాలతో నిర్మలమైన తపస్సు చాలాకాలం చేసి విష్ణుదేవుడి దయ నామీద అంతకంతకూ ఎక్కువయ్యేటట్లు చేసికొన్నాను’ అని నా గురువు, త్రికాలజ్ఞుడు అయిన వేదవ్యాసుడు చెప్పాడు - అని వైశంపాయనుడు జనమేజయుడితో మరల ఇట్లా అన్నాడు:

సీ. అట్లు ధర్మజ్ఞుడు నారాయణనారద , సంవాదకథ విష్ణు సమయమునును
నారదుఁ దచ్చుతు కారుణ్య మమ్మెలుఁ , బడసి క్రమ్మతీ వచ్చి బదరికాత్ర
మమున నారాయణ మన్మహతోడి సం , భాషణంబును గాంచి పరమతపము
దాఁ జేత యెత్తిగెంచి తదనంతరంబ య , య్యమరమునీంద్రుఁ దే మడిగినట్లు

అ. యడుగ ధర్మనందనాదులుఁ గృష్ణండు , వినగ మద్దరుం డతనికిఁ జెప్పె
సురలు మోక్షధర్మపరులు గా కద్దూరా , యత్తచిత్తులైన యత్తెఱంగు.

531

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ ప్రకారం; ధర్మజ్ఞుడు= ధర్మరాజు; నారాయణ నారద సంవాదకథ= నారాయణ నారద సంభాషణ రూపమైన ఇతివ్రత్తాన్ని; విష్ణు సమయమును= ఆలకించిన వేళలో; నారదుడు= నారదమహార్షి; అచ్యుతు+కారుణ్యము= విష్ణుమూర్తి దయను; ఆ+మెయిన్= ఆ విధంగా; పడసి= పాంది; క్రమ్మతీ= తిరిగి; వచ్చి= వచ్చి; బదరికా+ఆశ్రమమున్= బదరి కాశ్రమంలో; నారాయణ= నారాయణనియొక్కు; మన్మహతోడి= మన్మహతో (గౌరవం) కూడిన; సంభాషణంబును= సల్లాపాస్ని; కాంచి= పాంది (నారాయణుడితో సంభాషించగలిగి అని); పరమతపము= గొప్ప తపస్సును; తాన్= తాను(నారదుడు); చేత= చేయటం; ఎత్తింగించి= తెలియజేసి; తద్ద+అనంతరంబు+అ= ఆ వెంటనే; ఆ+అమరముని+ఇంద్రుడు= దేవబుషి వర్యుడయిన నారదుడు; ఏము+అడిగినట్లు= మేము అడిగినట్టే; అడుగన్= అడిగితే; ధర్మనందనాదులున్= ధర్మజ్ఞుడి పాండవులూ; కృష్ణండున్= శ్రీకృష్ణుడూ; వినగన్= వినేటట్లు (తెలిసికొనేటట్లు); మత్త+గురుండు= మా గురువుగారు వ్యాసుడు; అతనికిన్= ఆ నారదుడికి; సురలు= దేవతలు; మోక్షధర్మపరులు+కాక= మోక్షధర్మంపట్ల ఆసక్తులు కాకుండా; అధ్యర+అయత్త+చిత్తులైన= యజ్ఞయాగాదుల పట్ల సంసక్రమైన హృదయాలు కలవారుగా అయినటువంటి; ఆ+తెఱంగున్= ఆ తీరును; చెప్పెన్= వివరించాడు.

తాత్పర్యం: (ఇంక శ్రోతుల పరంపరను కలుపుతున్నాడు.) నారదనారాయణ సంవాదకథను శ్రీకృష్ణుడు చెప్పగా ధర్మరాజుడులు విన్నారు. ఆ కథలో నారదుడు శ్వేతప్రీపంసుండి తిరిగి బదరికాశ్రమానికి రావటం, అక్కడ నరనారాయణులతో సంభాషించటం ఉన్నది. ఆ తరువాత అదే ఆశ్రమంలో నారదుడు వారి అనుమతి పాంది

నివసిస్తూ తపస్సు చేసికొంటున్నాడు. జనమేజయా! ఒకరోజున మేము అడిగినట్టే నారదుడు మా గురువు గారిని అడిగాడు. దేవతలు మోక్షపరులు కాకుండా పురోదాశపరాయణలు అవుతున్నారు ఇ దేమిటి స్వామీ! - అని (చా. శాంతి-6-400). వారు అట్లా ఉండటానికి కారణం ఏమిటో మా గురువుగారు చెప్పారు. అప్పుడు దానిని ధర్మజాదులూ, శ్రీకృష్ణుడూ అంతా విన్నారు.

వ. ఇట్లు సెప్పి.

532

తాత్పర్యం: ఇట్లు వివరించి.

క. వేదవ్యాసుడు సుముఖుతి , నా దైవతమునికిఁ జెప్పే హాయశిరుడగు దా
మోదరుని బిష్టీలిల స , మాదరమున ధర్మనందనాదులు వినగన్.

533

ప్రతిపదార్థం: వేదవ్యాసుడు= ఆ వ్యాసమునీంద్రుడు; సుముఖత్తు= ఆనుకూల్యంతో; ఆ+దైవతమునికిన్= ఆ దేవర్షికి (నారదుడికి); హాయశిరుడు+అగు= హాయగ్రీవుడైన; దామోదరుని= శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క; దివ్యలీలన్= దివ్యవిలాసాస్ని; సమాదరమునన్= ఆదరంతో (అనురక్తితో); ధర్మనందన+అదులు= ధర్మరాజు మొదలైనవారు; వినగన్= వింటూండగా; చెప్పేన్= చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వేదవ్యాసుడు సుముఖుడై ఆ నారదుడికి ఆదరంతో హాయగ్రీవుడి దివ్యవిలాసాస్ని వివరించాడు. ధర్మరాజు, అయిన సోదరులూ ఆదరంతో దానిని ఆలకించారు.

వ. అని చెప్పి వెండియు.

534

ప్రతిపదార్థం: అని చెప్పి= అని పలికి; వెండియున్= మళ్ళీ; వైశంపాయనుడే అంటున్నాడు.

తాత్పర్యం: అని పలికి మరల.

క. నిజనామ నిర్వచనములు , విజయుం డడుగంగ నెల్లవియు నెఱిగించెం
బ్రిజగ్ర్ఘజనీయపదాం , బుజుఁ డగు కృష్ణుండు భరతపుణ్యచరిత్రా!

535

ప్రతిపదార్థం: భరిత= వహించబడిన; పుణ్యచరిత్రా!= పవిత్రగాఢ కలవాడా! (పవిత్రమైన చరిత్ర కలవాడా!); త్రిజగత్తు= ముల్లోకాలచేతనూ; భజనీయ= సేవింపబడే; పద+అంబుజాడు= పాదపద్మాలు కలవాడు; అగు= అయిన; కృష్ణుండు; నిజ= తనయొక్క; నామ= నామధేయాల; నిర్వచనములు= వ్యత్పత్తులు (వివరాలు); విజయుండు= అర్జునుడు; అడుగంగన్= అడగగా; ఎల్ల+అవియున్= అస్తి; ఎఱిగించెన్= తెలియజప్పాడు.

తాత్పర్యం: పవిత్రచరిత్ర కలిగిన ఓ జనమేజయా! ముల్లోకాలకూ ఆరాధ్యాడైన శ్రీకృష్ణుడు తన నామధేయాల గాఢలనూ అంతరార్థాలనూ విజయుడు అడిగితే తానే స్వయంగా అస్తి వివరించాడు.

వ. ఇ ట్లగుట ము నైతింగించితి.

536

ప్రతిపదార్థం: ఇట్లు; అగుట= కావటం; మున్ను= ఇంతకుపూర్వమే; ఎఱింగించితిన్= నీకు తెలియజప్పాను.

తాత్పర్యం: దీనిని ఇంతకు పూర్వమే నీకు తెలియజేశాను.

క. వేదాదులైన పథము ల , భేదప్రేప్యంబు లగుట ప్రియ మెసంగఁగ న
వేదవ్యాసుడు సెప్పె స , మాదరమునఁ బార్థ్యఁ డడుగ నందఱు వినగన్.

537

ప్రతిపదార్థం: వేద+ఆదులు+పన= వేదమూ, సాంఖ్యమూ మొదలైన (యోగ-పాశుపత-పాంచరాత్రాలు ఆదిపదంతో గ్రహించాలి చూ. శాంతి - 6-512); పథములు= మార్గాలు; అభేద= భేదంలేకుండా (ఉత్తమమనీ మధ్యమమనీ ఇట్లాంటి తేడాలు లేకుండా); ప్రాప్యంబులు= పాంచదగినవి; అగుట= కావటాన్ని; పార్థుడు+అడుగన్= అర్జునుడు అడిగినప్పుడు; అందఱున్+వినగన్= అందరూ వినేట్లు; ఆ+వేదవ్యాసుడు= ఆ వేదవ్యాసుడు; ప్రియము+ఎసంగఁగన్= ప్రేమ అతిశయించేటట్లు; చెప్పెన్= నిర్మారించి చెప్పాడు.

తాత్పర్యం: వేదమూ, సాంఖ్యమూ, యోగమూ, పాశుపతమూ, పాంచరాత్రమూ అని ఉన్న మార్గాలలో భేదాలూ హాచ్చుతగ్గులూ ఏమీ లేవు - అని ఆ వేదవ్యాసుడు పార్థుడి సందేహానికి సమాధానంగా చెప్పాడు. దీనిని అందరూ అప్పుడు విన్నారు.

క. ఏకాంతికధర్థము సు , శ్లోకుండగు నాతఁ డడుగ లోకోత్తర! యా
లోకారాధ్యఁడు సెప్పె ద , యాకరమతి కృష్ణధర్థజాదులు వినగన్.

538

ప్రతిపదార్థం: లోకోత్తర!= ఓ సర్వోత్తమా!; సుశ్లోకుండు+అగు= స్తుతింప దగినవాడైన; ఆతడు= ఆ అర్జునుడు; ఏకాంతిక ధర్మమున్= ఏకాంతిక లక్షణాన్ని; అడుగన్= అడిగితే; ఆ+లోక+ఆరాధ్యఁడు= సకలలోకాలకూ ఆరాధింపదగినవాడైన ఆ వేదవ్యాసుడు; దయా+ఆకర+మతిన్= కృష్ణ నిలయమైన మనస్సుతో; కృష్ణ ధర్మజ+అదులు= శ్రీకృష్ణుడూ, ధర్మరాజు ఇంకా మొదలైనవారు; వినగన్= వినేటట్లు; చెప్పెన్= వివరించాడు. (వారు వింటూండగా దయతో వివరించాడు - అని).

తాత్పర్యం: ఓ లోకోత్తరుడా! ఏకాంతికధర్మాన్ని గురించి అర్జునుడు అడిగితే వేదవ్యాసుడు దయతో వివరించాడు. అప్పుడు దానిని కృష్ణుడూ, ధర్మరాజు ఇంకా మరికొందరూ (భీమ నకుల సహదేవాదులు) విన్నారు.

క. దైవశంబున నేడును , నీ వడుగఁగ నింతవట్టు నిస్సందేహం
బై వఱలఁగ నేఁ జెప్పితిఁ , బావన మిభి యసద్యశంబు పొరవముఖ్యా!

539

ప్రతిపదార్థం: పొరవముఖ్యా!= పురుషంశంలో ముఖ్యాడైనవాడా!; దైవశంబునన్= అదృష్టవశాత్తూ; నేడునున్= ఈ రోజయినా; నీపు= నీవు; అడుగఁగన్= అడిగావు కాబట్టి; ఇంతవట్టు= ఇంతవరకూ (ఇంతమటుకు); నిస్సందేహంబు+బావలఁగన్= సందేహపాత్రమై అతిశయించేటట్లు; నేన్= నేను; చెప్పితిన్= చెప్పాను; ఇది= ఈ ఏకాంతిక ధర్మం; పావనము= పవిత్రం; అసద్యశంబు= సాటిలేనిది.

తాత్పర్యం: ఓ కౌరవశ్రేష్ఠా! అదృష్టవశాత్తూ ఈరోజు అడిగావు కాబట్టి నీ సందేహం నివృత్తి అయ్యేటట్లుగా నేను చెప్పాను. ఈ ఏకాంతిక ధర్మం సాటిలేనిది.'

వ. అని పలికి నారాయణ నారద సంవాదాభికంబైన యివ్వాణ్ణియం బంతయుం బేర్చాన్ని.

540

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని వివరించి; నారాయణానారద సంవాద+అదికంబైన= నారద నారాయణ సంవాదమూ మొదలైన; ఈ+వాజ్మయంబు+అంతయున్= ఈ వాక్యరూపమైనది (సాహిత్య రూపమైనది) అంతా; పేర్కైని= చెప్పి).

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా వివరించి, ఈ సంవాదం మొదలైన సాహిత్యాన్నంతా చెప్పి).

క. నారాయణీయమును నీ , సారాభ్యాసంబు వినినఁ జధివిన సంపత్తిగ్యాయుస్వద్దతు , లేటికినైసం గురుక్కితీశ్వర! కలుగున్.

541

ప్రతిపదార్థం: మరుక్కితి+ఈశ్వర!= కౌరవసామ్రాజ్యధిపతి!; నారాయణీయము+అగు= నారాయణుడికి సంబంధించినదైన; ఈ= ఈ; సార= త్రైష్మైన; ఆభ్యాసంబున్= కథను; వినిన్= విన్నా; చదివిన్= చదివినా; సంపత్తు= సకలసంపదలూ; ఆరోగ్యి= ఆరోగ్యమూ; ఆయుస్= ఆయుర్వ్యాయమూ; సద్గతులు= ఉత్తమలోకాలూ; ఏరికిన్+ఇన్= ఎవ్వరికైనా; కలుగున్= లభిస్తాయి.

తాత్పర్యం: జనమేజయ మహారాజా! నారాయణీయమైన ఈ పవిత్రగాథను విన్నవారికీ, చదివినవారికీ సకల సంపదలూ సిద్ధిస్తాయి. ఆయుర్వ్యాగ్యాలు ఇహంలోనూ, సద్గతులు పరంలోనూ లభిస్తాయి.

వ. అనిన విని యత్యంతాహీద భరితాంతఃకరణం డయిన యక్కొరవేంద్రుతో సమ్మింధుం డిట్లను నిట్లు సకలలోకసంభావనీయ సత్కార లాకళ్లంచి సముచ్చర్థ సంప్రీతుండగు సప్పాండవాగ్జాండు. **542**

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అని వైశంపాయనుడు చెప్పగా; విని= ఆలకించి; అత్యంత= మిక్కిలి; ఆహోద= ఆనందంతో; భరిత= నిండిన; అంతఃకరణండు+అయిన= మనస్సు కలవాడైన; ఆ+కౌరవేంద్రుతోన్= ఆ జనమేజయుడితో; ఆ+మునీంద్రుండు= ఆ వైశంపాయనుడు; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లు అంటున్నాడు; ఇట్లు= ఈ ప్రకారంగా; సకలలోక= సర్వలోకాలలోనూ; సంభావనీయ= గౌరవింపదగినవైన; సత్కార= మంచి ఉపాఖ్యానాలు; ఆకర్షించి= భీష్ముడినుండి విని; సముద్రిష్టి= వికసించిన; సంప్రీతుండు+అగు= సంతృప్తి కలవాడైన; ఆ+పాండవ+అగ్జాండు= ఆ ధర్మరాజు.

తాత్పర్యం: ఇది విన్న జనమేజయుడు చాలా సంతోషించాడు - అని భీష్ముడి నుండి విన్న ధర్మరాజుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

శే. అమరతటినీసుతున కిట్టు లసియే రాజ , ధర్మముఖ్యంబులగు సర్వధర్మముల ను దాత్తకృప నెత్తిగించి తత్యత్తమంపు , ధర్మమేయ్యాది సెప్పుము ధర్మనిత్య! **543**

ప్రతిపదార్థం: అమరతటినీ+సుతునకున్= గాంగేయునికి (అమరులనది - గంగ. గంగానది పుత్రుడు - భీష్ముడు); ఇట్లులు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు; రాజధర్మముఖ్యంబులు+అగు= రాజనీతి మొదలైన; సర్వధర్మములన్= అన్ని ధర్మాలనూ; ఉదాత్తకృపన్= గొప్ప దయతో; ఎత్తిగించితి(వి)= తెలియజెప్పావు; ధర్మనిత్య!= ధర్మస్వరూపా!; అత్యత్తమంపు= అత్యత్తమమైన; ధర్మము= ధర్మం; ఏ+అది= ఏటిలో ఏది; చెప్పుము= చెప్పు.

తాత్పర్యం: ఓ ధర్మనిత్యదా! రాజనీతి మొదలుకొని అన్ని ధర్మాలూ చెప్పావు. ఏటిలో ఏది ఉత్తమధర్మమో చెప్పాము. అని గాంగేయుడిని ధర్మరాజు అడిగాడు.

వ. అసుటయు నా దేవత్రతుం దస్తరదేవోత్తమున కిట్టునియే. **544**

ప్రతిపదార్థం: అసుటయున్= అసుటంతోనే; ఆ+దేవత్రతుండు= దేవత్రతుడు అనేపేరుగల భీష్ముడు; ఆ+నరదేవ+ఉత్తమునకున్= ఆ రాజులలో ఉత్తముడైన ధర్మరాజును; ఇట్లు+అనియెన్= ఇలా చెప్పాడు (దేవత్రతుడు అనేది తల్లిదండ్రులు చేసిన నామకరణం. భీష్ముడు అనేది ప్రతిజ్ఞతో ఏర్పడినది).

తాత్పర్యం: అనగా ఆ భీష్ముడు ధర్మరాజుతో ఈ విధంగా అన్నాడు.

చ. అరయగ ధర్మతంత్రములయందు నిర్ధములే దికండు, నె
ష్వరిముచి యెందు ప్రాలే దగ వారలు దానిని పూని యాచలం
తు, రచియ వారి కిష్టఫల దోహనకార్య మొనట్ట, నెల్లెడం
బురుషులు జాడమే తమకు బోలిన ధర్మములన్ వెలుంగగన్?

545

ప్రతిపదార్థం: అరయగన్= పరిశిలించి చూస్తే; ధర్మతంత్రములయందున్= ఈ ధర్మశాస్త్రాలలో; ఒకండున్= ఒక్కటికూడా;
నిర్ధము= నిష్పయోజనమైనది; లేదు= లేదు; ఎవరి+మది= ఎవరి మనస్య; ఎందున్= ఏ ధర్మశాస్త్రంలో; ప్రాలెన్= మొగ్గ
చూపుతుందో; తగన్= అందంగా; వారలు= వారు; దానినిన్= ఆ శాస్త్రాన్ని; ఆచరింతురు= అనుసరిస్తారు; అది+అ= అదే;
వారికిన్= వారికి; ఇష్టఫల= కోరుకొన్న ఫలితాలకు సంబంధించిన; దోహనకార్యము= పెంపుదలను; ఒనర్చున్= చేస్తుంది; తమకున్=
తమకు; పోలినా= (అనుకూలమైన) తగిన; ధర్మములన్= ధర్మాలలో; వెలుంగగన్= ప్రకాశిస్తున్న; పురుషులన్= మానవులను;
ఎల్లెడన్= ప్రపంచంలో అంతటా; చూడమే?= మనం చూడటం లేదా?

తాత్పర్యం: ధర్మశాస్త్రాలలో అన్ని పనికివచ్చేవే. ఒక్కటికూడా పనికిరానిది అంటూ లేదు. ఎవరికి నచ్చిన
ధర్మశాస్త్రాన్ని వారు అనుసరిస్తారు. అదే వారి కోరికలు పండటానికి దోహదం చేస్తుంది. తమకు తగిన ధర్మాలను
ఆచరిస్తున్నవారిని లోకంలో ఎంతమందిని మనం చూడటంలేదు కనుక?

ఇంద్రునకు నారదుడు చెప్పిన భృగువామక విప్రుని చరిత్రము (సం. 12-340-4, 5)

చ. అభియట్టుండె; నప్రతిహాతగతియై చలించుచుండి యొక్కనాఁడు నారదుండాఖండలు పాలికింజనిననతం
డతనికి సముచిత సత్కారంబు లాచలంచి సుఖాసీనుండై యున్న యమ్మునివరు నాననంబునం జాడ్కి
నిలిపి నీవు మెలంగునెడ నెళ్లియేనియు నాథ్మర్యంబు గస్తుయిచి గలదే?యని యడిగిన సమ్మహితాత్మం
డమ్ముహోంద్రునకుం జెప్పిన కథ సెప్పెద; నచి భవత్త్వస్తుంబున కుత్తరం బైయుండు. దాని వినుము.
భాగీరథిదక్షిణతీరంబున మహాపద్మం బనియొడు పురవరంబునఁగులతేష్టుండగు భృగుండను విప్రుండు గలం;
డప్పురుషవరుండు.

546

ప్రతిపదార్థం: అది+అట్లుండెన్= అది అట్లా ఉండగా ; నారదుండు= నారదుమహార్షి; అప్రతిహాతగతియై= నిరాటంకమైన గమనం
కలవాడై; చరించుచుండె= లోకాలన్నీ సంచరిస్తూ; ఒక్కనాఁడు= ఒకరోజున; ఆఫండలు పాలికిన్= ఇంద్రుడి సన్నిధికి; చనినన్= వెళ్గా; అతండు= ఆ ఇంద్రుడు; అతనికిన్= నారదుడికి; సముచిత సత్కారంబులు= తగిన మన్మనలు; ఆచరించి= చేసి;
సుఖ+అసీనుండై+ఉన్న= సుఖంగా ఆసనంపై కూర్చుని ఉన్న; ఆ+మునివరు= ఆ నారదుడియొక్క; ఆననంబునన్= ముఖంమీద;
చూడ్కి= తన దృష్టి; నిలిపి (నారదుడి ముఖం చూస్తూ); నీవు= నారదా! నీవు; మెలంగునెడన్= సంచరించే చోటులలో;
ఎద్ది+నియున్= ఏదయినా; ఆశ్చర్యంబు= అద్భుతం; కన్న+అది= నీవు చూచినది; కలదే?= ఉన్నదా?; అని; అడిగినన్= అడిగితే;
ఆ+మహితాత్మండు= ఆ మహాత్ముడు నారదుడు; ఆ+మహోంద్రునకున్= ఆ దేవేంద్రుడికి; చెప్పిన= చెప్పినటువంటి; కథ= వృత్తాంతం; చెప్పెదన్= నీకు చెబుతాను; అది= ఆ కథ; భవత్తీ+ప్రశ్నంబునకున్= నీ ప్రశ్నకు; ఉత్తరంబు+బి+ఉండున్= సమాధానం
అవుతుంది; దానిని= దాన్ని; వినుము= వినుము; భాగీరథి= గంగానదియొక్క; దక్షిణతీరంబునకున్= దక్షిణపు ఒడ్డున; మహా
పద్మంబు+అనియొడు= మహాపద్మం అనే; పురవరంబునన్= గొప్పపట్టణంలో; కులశేష్టుండు+అగు= వంశంలో ఉత్తముడైన;
భృగుండు+అను= భృగుడు అనే; విప్రుండు= బ్రాహ్మణుడు; కలండు= ఉన్నాడు; ఆ+పురుషవరుండు= ఆ మానవోత్తముడు.

తాత్పర్యం: అది అట్లా ఉండగా, నారదుడు నిరాటంకంగా లోకాలనన్నిటినీ సంచరిస్తూ ఒకనాడు ఇంద్రుడి వద్దకు
వెళ్గా అతడు నారదుడిని సత్కరించి ‘నారదా! నీవు తిరిగిన చోటులలో ఏదైనా అద్భుతం చూచావా?’ అని అడిగాడు.

అప్పుడు నారదుడు ఇంద్రుడికి చెప్పిన కథ వినిపిస్తాను. అది నీ ప్రశ్నకు ఉత్తర మాతుంది. వినుము. గంగానది దక్షిణాతీరాన మహాపద్మ మనే మహానగరంలో భృగుడు అనే బ్రాహ్మణుడు ఉన్నాడు. ఆ ఉత్తముడు (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

- సీ.** ధర్మనిత్యండు సత్యప్రత పరుఁ డహిం , సాశాలి యింబియజయ విభాసి
నిజకర్మత్వప్రందు నిష్టోధ్ముఁ దంచిత , న్యాయసంప్రాప్త ధనముల దేవ
పిత్రతిథిజ్ఞాతి మిత్రకార్యములు ని , ర్ఘ్వల్మించు, సువినయవంతులైన
తనయులఁ గన్నాడు, ద నైలవారును , విసుతీంప మన్నాడు, దన మనమున
తే. నెట్లి కృత్యంబు మేలొ యే నెట్లిసేసి , కృతపరాయణ ధర్మతా స్థితి వహింతు
నొక్కి?యని చింతఁ బొందుచు నుండు నాత్త , నిష్ట యులవాటు కాంక్షించి స్వపవరేణ్య!

547

ప్రతిపదార్థం: ధర్మనిత్యండు= ధర్మంపట్ల నిత్యస్పృహ కలవాడు - ఎప్పుడూ ధర్మం తప్పనివాడు; సత్యప్రతపరుఁడు= సత్యంపట్ల దీక్ష కలిగినవాడు; అహింసాశాలి= అహింసాప్రతం వహించినవాడు; ఇంద్రియజయ= ఇంద్రియాలను జయించి; విభాసి= ప్రకాశించేవాడు (ఇంద్రియజయంతో విరాజిల్లేవాడు); నిజకర్మ= తన పనులతో; తృప్తిందు= సంతుష్టి పడేవాడు (ఆత్మసంతృప్తిగా కర్మాచరణం చేసేవాడు); నిష్టోధ్ముఁడు= క్రోధం అనేది లేనేలేనివాడు; అంచిత= ఒప్పిన; న్యాయ= ధర్మబద్ధంగా; సంప్రాప్త= లభించిన; ధనములన్= డబ్బుతో (సంపదలతో); దేవ (కార్యములు)= దేవతల; పితృ= పితృదేవతల; అతిథి= అతిథుల; జ్ఞాతి= దాయాదుల; మిత్ర= స్నేహితుల; కార్యంబులు= పనులు (విధులు); నిర్వర్తించున్= నిర్వహిస్తూ ఉంటాడు; సువినయవంతులైన= మంచి వినయసంపన్నలైన; తనయులన్= పుత్రులను; కన్నాడు= పొందాడు; తమ్మున్= తనను; ఎల్లవారున్= అందరూ; వినుతింపన్= స్తుతించగా; మన్నాడు= జీవితం గడిపాడు (మనుట= జీవించుట); నృపవరేణ్య!= రాజోత్మా!; ఆత్మనిష్ట= ఆత్మనిష్టయొక్క (పరమాత్మపట్ల నిష్ట); అలవాటు= అభ్యాసాన్ని; కాంక్షించి= కోరి; తన= తనయొక్క; మనమునన్= మనస్సులో - ఎట్టి= ఎటువంటి; కృత్యంబు= పని; మేలొ= మంచిదో; ఏను= నేను; ఎద్ది= ఏది; చేసి= ఆచరించి; కృత= చేయబడిన; పరాయణ= ఉత్త్రమోత్తమ; ధర్మతా= ధర్మాలు కలిగిన; స్థితి= దశ (ఉత్తమ ధర్మాలను ఆచరించిన స్థితి); వహింతునొక్క?= వహిస్తూనో?; అని= అనే; చింతన్= ఆలోచనను; పొందుచున్+ఉండున్= పొందుతూ ఉంటాడు (ఎప్పుడూ అదే ఆలోచనతో ఉంటాడు అని).

తాత్పర్యం: ఆ భృగువు ధర్మనిత్యుడు. సత్యప్రత పరాయణుడు. అహింసాపరుడు. ఇంద్రియనిగ్రహం కలవాడు. తన కర్మాచరణం పట్ల త్పుటికలవాడు. క్రోధం ఎరుగినివాడు. న్యాయంగా లభించిన ధనంతో దేవకార్యాలూ, పితృకార్యాలూ, అతిథి సత్రిష్టయలూ, మిత్రకార్యాలూ నిర్వర్తిస్తూ ఉంటాడు. అతడికి వినయవంతులైన కుమారులు కలిగారు. లోకంలో అందరి మన్ననలూ పొందాడు. అతడికి ఎప్పుడూ ఒక్కటే ఆలోచన - ఏవి మంచి పనులు? వేటిని ఆచరిస్తే మేలు? ధార్మికుడను ఎలా అవుతాను? నాకు ఆత్మనిష్ట ఎట్లా అలవాటవుతుంది? - ఇదే అతడి చింత.

- వ.** అట్లుండ నొక్కనాఁడు.

548

ప్రతిపదార్థం: అట్లు+ఉండన్= అలా ఉండగా; ఒక్కనాఁడు= ఒకరోజున.

తాత్పర్యం: అట్లా ఉండగా ఒకరోజున.

- తే.** తన గృహంచున కతిథి యుదాత్తుఁ డొక్క , బ్రాహ్మణుడు వచ్చే; వళ్ళినఁ బరమభక్తి యుక్తి నాతిథ్య మొనలంచియున్నయప్పు , డమ్మహిద్విజుతోడ నిట్లనియే భృగుడు.

549

ప్రతిపదార్థం: తన= ఆ భృగువుయొక్క; గృహంబునకున్= ఇంటికి; ఉదాత్తుడు= గొప్పవాడైన; ఒక్కబ్రాహ్మణుడు= ఒక విప్రుడు; అతిధి= అతిధిగా; వచ్చేన్= వచ్చాడు; వచ్చినన్= వస్తే; పరమభక్తియుక్తిన్= మిక్కిలి భక్తితో (భక్తియొక్క యుక్తితో= కూడికతో); అతిధ్యము= అతిధిమర్యాద; ఒనరించి= చేసి; ఉన్న+అప్పుడు= ఉన్న సమయంలో; ఆ+మహాద్విజాతోడన్= ఆ ఉత్తమ విప్రుడితో; భృగుడు= భృగువు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఒక ఉత్తమబ్రాహ్మణుడు తన ఇంటికి అతిధిగా వచ్చాడు. భృగువు అతిధిమర్యాదలన్నీ యథావిధిగా జరిపాడు. అది అయ్యాక నెమ్ముదిగా ఇట్లా అడిగాడు.

సీ. ‘అనఘు! నీ మధుర వాక్యంబులఁ జేసి మి , త్రత్యంబు నొంచి మధ్మాగువతము

నీ కెత్తింగించెద నీవు నెయ్యమెలర్పు , హిత ముపదేశింపు మేను నియతి

నాత్మావలోకన మాచరించెద నని , తొడగుదు నది యలవడదు నాకు

లోకసామాన్య గుణాకలనంబున , బద్ధుండ నగుట నెఱ్చంగి నాత్మ

తే. నాత్తయంద కని యనామయత్వముఁ బొంచి , ఖండరహిత మగు సుఖమున మునిగి
యుండువాడ? భూసురిత్తము! చెప్పవే , యనిన నతని కిట్టు లనియె నతడు.

550

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పవిత్రుడా!; నీ= నీయొక్క; మధురవాక్యంబులన్+చేసి= తీయని మాటలచేత; మిత్రత్యంబు= స్నేహం; ఒంది= కుదిరి(పొంది); మత్త+బాగవతమున్= నా భాగవతాన్ని (భగవద్గుటికి సంబంధించిన విషయాన్ని); నీకున్= నీకు; ఎట్టింగించెదన్= తెలియజేస్తాను (చెప్పుతున్నాను); నీవు= నీవు; నెయ్యము+ఎలర్పున్= స్నేహం వికసించేట్టు; హితము= మేలు చేకూర్చేదానిని; ఉపదేశింపుము; ఆత్మావలోకనము= ఆత్మదర్శనం; ఆచరించెదన్= ఆచరిస్తాను; అని= ఆ విధంగా; ఏనున్=నేను; నియతిన్= నియమబద్ధంగా (నిష్టతో); తొడగుదున్= పూనుకొంటాను; అది= (కానీ) అది; నాకున్= నాకు; లోకసామాన్య= సర్వజనసాధారణామైన; గుణా= సత్యాదిగుణాల; ఆకలనంబునన్= సమ్మిక్షణంలో; బద్ధుండను+అగుటనన్= తగుల్చైన్నవాడిని కావటం వలన; అలవడదు= కుదరటంలేదు (ఆత్మదర్శనం కావటంలేదు); ఏ+భంగిన్= ఎలా; ఆత్మన్= ఆత్మను; ఆత్మ యందున్+అ= ఆత్మలోనే; కని= దర్శించి; అనామయత్వమున్= ఆరోగ్యాన్ని; పొంది= పొంది; ఖండరహితము+అగు= అఖండమైన; సుఖమునన్= సుఖంలో; మునిగి+ఉండువాడన్?= మునిగి ఉండిపోగలుగుతాను?; భూసుర+ఉత్తము!= ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!; చెప్పవే?= దయచేసి తెలియజేయవా?; అనినన్= అని అడిగేసరికి; అతనికిన్= ఆ భృగువుకు; అతడు= ఆ అతిధి; ఇట్లులు+అనియెన్= ఇలా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ‘ఓ రాజోత్తమా! నీ తీయనిమాటలు మనకు మైత్రి కలిగించాయి. కనుక నా భక్తివిషయం నీకు వినిపిస్తున్నాను. ఆలకించి, మేలైన సలహా చెప్పుము. నేను నియమనిష్టులతో ఆత్మావలోకనానికి కూర్చుంటాను (పూనుకొంటాను) కానీ’ అది నాకు సిద్ధించటం లేదు. లోకసాధారణామైన సత్యరజుస్తమోగుణాలు నన్ను ఉక్కిరిబిక్కిరి చేస్తుంటే ఇట్లా సిద్ధిస్తుంది మరి? అందుచేత ఆత్మసందర్శనం పొంది అఖండమైన ఆనందాన్ని పొందుతూ అట్లా ఉండిపోవాలి - అంటే దానికి మార్గం ఏమిటి? దయచేసి అది ఉపదేశించవా?’ అని అడుగగా ఆ బ్రాహ్మణుడు భృగువుతో ఇట్లా అన్నాడు:

క. ఏనును నిట్టుల మోహి , ధీసుడ సై యాత్మగాంచు తెఱు గొలయుటకుం
బూని వడుదు, నెయ్యిబియో! , కానం దెరు వా శుభత్రుకలనంబునకున్.

551

ప్రతిపదార్థం: ఏనునున్= నేనుకూడా; ఇట్లున్= ఇలా నీవలనే; ఆత్మన్= ఆత్మను; కాంచు= దర్శించే; తెఱుగు= విధానం; ఒలయుటకున్= పొందటానికి; పూని= పూనుకొని; మోహ+అధినుడను+ప= మోహినికి లొంగిపోయి; పడుదున్= జారిపోతూ

ఉంటాను; ఆ+పుభుప్రకలనంబునకున్= అత్మసందర్భనం అనే ఆ పుభాస్మిపాందటనికి; తెరుపు= మార్గం; ఎయ్యాదియో! = ఏదోకదా!

తాత్పర్యం: ఓ భృగు! నేనూ నీవలనే ఆత్మదర్శనంకొరకు ప్రయత్నించి సఫలం కాలేక జారిపోతున్నాను. మోహం అడ్డ వస్తున్నది. మరి ఆ పుభసందర్భనానికి సరియైన దారి ఏదో మరి!

క. కొందఱు బ్రహ్మచర్యమునఁ గొందఱు భవ్యగ్రహస్థధర్మముం
బొందుటఁ గొంద తీఢు తపమున్ వనభూమిఁ దగం జిలంచుటఁ
గొందఱు నిష్టియత్వమునఁ గొందఱు యజ్ఞవిధాన శాఖితం
గొంద అనూనదానములఁ గోల యొనర్తురు నిత్యసాఖ్యమున్.

552

ప్రతిపదార్థం: నిత్యసాఖ్యమున్= నిరంతరం ఆనందస్తితిని; కోరి= కాంక్షించి; కొందఱు= కొంతమంది; బ్రహ్మచర్యమున్= బ్రహ్మచర్యంద్వారా; ఒనర్తురు= ఆత్మసందర్భనం చేస్తారు; కొందఱు= మరికొంతమంది; భవ్య= పవిత్రమైన; గ్రహస్థధర్మమున్= గ్రహస్థాశ్రమ ధర్మాస్మి; పాందుటన్= పాందటంద్వారా; ఒనర్తురు= ఆత్మసందర్భనం చేస్తారు; కొందఱు= ఇంకా కొంతమంది; ఇద్దతపమున్= గొప్ప తపస్సును; వనభూమిన్= అరణ్యంలో; తగన్= తగినట్లు; చరించుటన్= ఆచరించటంద్వారా; ఒనర్తురు= ఆత్మసందర్భనం చేస్తారు; కొందఱు= ఇంకొంతమంది; నిష్టియత్వమున్= నిష్టిర్కూత్యం ద్వారా; కొందఱు= మరికొంతమంది; యజ్ఞవిధానశాఖితం= యజ్ఞాలను చెయ్యటంపట్ల తత్పరులై (నేర్పరులై); కొందఱు= మరికొందరు; అనూన= అత్యధికమైన; దానములన్= దానాలను చెయ్యటం ద్వారా; ఒనర్తురు= (ఆ పుభుప్రకలనంబు) ఆత్మసందర్భనం చేస్తారు.

తాత్పర్యం: బ్రహ్మచర్యంద్వారా కొందరూ, గ్రహస్థ ధర్మాచరణంద్వారా కొందరూ, తపస్సుతో కొందరూ, నిష్టిర్కూత్యంతో కొందరూ, యజ్ఞాలద్వారా కొందరూ, దానధర్మాలద్వారా కొందరూ ఆత్మసందర్భనం పాందుతూ ఉంటారు.

క. జనసీజనకారాధన , మున గురుభక్తిని సువృత్తమున శాంతిని దాం
తిని సత్యమున నహింసను , విను కాంతురు మోక్షపుదము వేర్పేఱ జనుల్.

553

ప్రతిపదార్థం: ఓ భృగు! విను= వినుము; జనసీజనక= తల్లిదండ్రులను; ఆరాధనమునన్= సేవించటంద్వారా; గురుభక్తినిన్= గొప్ప భక్తితోనూ (గురువుపట్ల భక్తితోనూ); సువృత్తమునన్= మంచి నడవడికతోనూ; శాంతినిన్= శాంతస్వభావంతోనూ; దాంతినిన్= ఇంద్రియనిగ్రహంతోనూ; సత్యమునన్= సత్యవాక్య నియమపాలనంతోనూ; అహింసనున్= అహింసతోనూ ఇట్లా= ఈ విధంగా; జనుల్= ప్రజలు; వేర్పేఱ= వేరువేరుగా (ఎవరిదారిని వారు ప్రయాణించి); మోక్షపుదము= ముక్తిపుదమిని; కాంతురు= పాందుతారు (దర్శిస్తారు).

తాత్పర్యం: ఓయి భృగు! తల్లిదండ్రులను సేవించి కొందరూ, భక్తితో కొందరూ, మంచి శీలంతో కొందరూ, శాంతస్వభావంతో కొందరూ, ఇంద్రియ నిగ్రహంతో కొందరూ, సత్యవాక్య నియమంతో కొందరూ, అహింసావ్రతంతో కొందరూ - ఇట్లా ప్రజలు వేరే వేరే మార్గాలలో ముక్తిపుదం పాందుతారు.

వ. అట్లు బహువిధంబు లగు ధర్మాధ్వరంబులు గలవు?; గలిగిన కలుచ నెల్లవాలికి నాత్మానందం బలవడ నేర్చునే?
యొకటి యుపదేశించెద నాకళ్లంపుము.

554

ప్రతిపదార్థం: అట్లు= ఆ విధంగా; బహువిధంబులు+లగు= అనేక విధాలయిన; ధర్మాధ్వరంబులు= ముక్తిమార్గాలు; కలవు= ఉన్నాయి; కలిగిన కలుచన్= (ముక్తిపాందాలి అనే) బుద్ధి పుట్టినప్పుడల్లా (కోరినప్పుడల్లా - అనికానీ. కలుచన్ అనే మాటకు

క్రోధము - క్లోభ - దోషము అనే అర్థాలను నిఘంటువులు చెబుతున్నాయి; అని ఏపీ ఇక్కడ కుదరటంలేదు. కారణము అనే అర్థాన్ని శబ్దార్థ చంద్రిక ఇచ్చింది. ఈ వాక్యార్థానికి అది కొంత సరిపోతోంది. కోరిక పుట్టటమే కారణం కనుక); ఎల్లహారికిన్= అందరికీ; ఆత్మనందంబు= ఆత్మనందం అనేది; అలవడన్+నేర్చునే?= దొరుకుతుందా?; ఒకటి= ఒక్కనిషయం; ఉపదేశించెదన్= చెబుతాను; ఆకర్షింపుము= శ్రద్ధగా విను.

తాత్పర్యం: ఆ విధంగా ధర్మద్వారాలు ఎన్నో ఉన్నాయి. మోక్షం కావాలి అనుకొనగానే అందరికీ వెంటనే అది లభిస్తుందా? ఒక విషయం చెప్పుతాను. వినుము.

తే. సైమిశారణ్యమునయందు గోమతి యన్నఁ, బరఁగు నుత్తమునబి, మహాపద్మ మనుగు
గలదు పుణ్యప్రాదము దాని యలఫుతటత, లంబు నెలవుగానుండు నాగం భీకందు. **555**

ప్రతిపదార్థం: వైమిశ+అరణ్యమున+అందున్= వైమిశారణ్యంలో; గోమతి+అనవ్= గోమతి అనే పేరుతో; ఉత్తమునది= ఒక ఉత్తముమైన నది; పరఁగున్= ఉన్నది; మహాపద్మము+అనగున్= మహా పద్మము అనే పేరుతో; పుణ్యప్రాదము= పవిత్రమైన మడుగు; కలదు= అక్కడే ఉన్నది; దాని= దానియొక్క; అలఫు= పెద్దదయిన; తట= ఒడ్డుయొక్క; తలంబునన్= పరిసరం (తటతలంబు= ఒడ్డు); నెలవుగాన్= నివసస్తలంగా; ఒకండు= ఒక; నాగంబు= సర్పం; ఉండున్= నివసిస్తోంది.

తాత్పర్యం: వైమిశారణ్యంలో పవిత్ర గోమతినదీతీరంలో మహాపద్మమనే పవిత్ర తటాకం ఉన్నది. దాని ఒడ్డున ఒక సర్పం నివసిస్తున్నది.

క. ఆ తీర్థిత్తమున మాం, ధాత్మయు లోనుగ విశిష్టతపముల నిపాలీ
కాతిశయముఁ బరలోక, దీయేతనముం బడసినారు దొల్లి యనేకుల్. **556**

ప్రతిపదార్థం: ఆ+తీర్థ+ఉత్తముమునన్= ఉత్తముమైన ఆ తీర్థంలో (జలాశయంలో, రేపులో); మాంధాత్మయు లోనుగన్= మాంధాత్మడు మొదలుగా; అనేకుల్= చాలామంది; తొల్లి= పూర్వకాలంలో; విశిష్ట తపములన్= ప్రత్యేకమైన (విశిష్టమైన) తపస్సులతో; ఇహలోక= ఈ లోకంలో; అతిశయమున్= ఔన్నత్యాన్ని; పరలోక= పరలోకానికి చెందిన; ద్వేతనమున్= తేజస్సునూ (పరలోక సూర్యాన్ని); పడసినారు= పొందారు.

తాత్పర్యం: ‘మహాపద్మము’ అనే ఆ తటాకప్రాంతంలో గొప్పగొప్ప తపస్సులు చేసి మాంధాత్మడు మొదలుగా చాలామంది పూర్వకాలంలో ఇహపర శ్రేయస్సులు పొందారు.

వ. అప్సణ్యక్షేత్రంబున. **557**

ప్రతిపదార్థం: ఆ+పుణ్యక్షేత్రంబునన్= ఆ పవిత్రస్తలంలో.

తాత్పర్యం: ఆ పవిత్రస్తలంలో.

తే. పద్ముడను పేరి యన్నాగపతి యుదాత్మఁ, డఖీల ధర్మజ్ఞుఁ డతుల డయాన్వితముండు
సుజన సంభావ్యమానుఁ డస్తికపుణ్యు, నియత నిత్యుఁ డాగంతుక్ప్రియతముండు. **558**

ప్రతిపదార్థం: పద్ముడు+అను+పేరి= పద్ముడు అనే పేరు కలిగిన; ఆ+నాగపతి= ఆ సర్పరాజు; ఉదాత్ముడు= గొప్పవాడు; అఖిలధర్మజ్ఞుడు= సమస్త ధర్మాలూ తెలిసినవాడు; అతుల= సాటిలేని; దయా+అన్వితముండు= దయతో కూడినవాడు; సుజన= సజ్జనులతో; సంభావ్యమానుడు= గౌరవింపబడేవాడు; అస్తోక= అధికమైన; పుణ్య= పుణ్యకార్యాలతో; నియత= నియతమైన;

నిత్యుడు= ప్రతిక్షణమూ కలవాడు. (అనుక్షణం - నిత్యం - పుణ్యకార్యాలను నియతంగా - విధిగా - ఆచరించేవాడు అని); ఆగంతుక= అతిథులకు; ప్రియతముండు= మిక్కిలి ఇష్టుడు (ఆగంతకులే ప్రియతములుగా కలవాడు అని కానీ).

తాత్పర్యం: ఆ పుణ్యశ్శైత్రంలో ఉండే నాగరాజు పేరు పద్ముడు. అతడు ఉత్తముడు. అన్ని ధర్మాలూ తెలిసినవాడు. గొప్ప దయాశలి. సజ్జనులతో గౌరవించబడే వ్యక్తిత్వం కలవాడు. నిరంతరం పుణ్యప్రదమైన కార్యక్రమాలను ఆచరిస్తూ ఉంటాడు. అతిథులంటే అతడికి వల్లమాలిన ప్రేమ. అతిథులకూ అతడు ప్రియతముడే.

ఉ. అతనిఁ గానఁ బోమ్ము ప్రచురాదరణంబున నీదుకోర్కెల్కి సం

ప్రీతిగఁ బీర్పు నా గుణగలప్పుఁడు నా పలుకూఁడు మన్న మో
దాతిశయంబు నొంబి భృగుఁ డా ధరణీసురవర్యుతో మహా
త్యా! తెలివొందె నా మనము తావక పావన వాక్యసంపదన్.

559

ప్రతిపదార్థం: అతనిన్= ఆ పద్ముడిని; కానన్= దర్శించటానికి; పొమ్ము= వెళ్ళము; ఆ+గుణగరిష్టుఁడు= గుణాలలో దొడ్డవాడైన ఆ పద్ముడు; ప్రచుర+ఆదరణాంబునన్= విశ్వతమైన ఆదరంతో; సంప్రీతిగన్= ప్రీతి కలిగేటట్టు (సీకు త్వప్రికలిగేటట్టు); నీదుకోర్కె= నీ కోరిక; తీర్యున్= తీరుస్తాడు; నా పలుకున్= నామాటను; ఊఁదుము= ఆధారంగా స్వీకరించుము (విశ్వసించుము); అన్నన్= అని అతిథి చేస్తేసరికి; భృగుఁడు= భృగుడు; మోద+అతిశయంబున్= అతిశయించిన ఆనందాన్ని (ఆనందాధిక్యాన్ని); ఒంది= పాంది; ఆ+ధరణీసుర+వర్యుతోన్= బ్రాహ్మణోత్తముడైన ఆ అతిథితో; మహాత్యా!= మహాసుభావా!; తావక= నీయొక్క; పావన= పవిత్రమైన; వాక్యసంపదన్= మాటల సంపత్తితో; నా మనము= నా మనస్సు; తెలివి+బందెన్= తెలివిని (జ్ఞానాన్ని) పాందింది.

తాత్పర్యం: ఓ భృగుా! ఆ పద్ముడిని దర్శించుము. అతడు నీ కోరిక తీరుస్తాడు' అని అతిథి చేప్పాడు. దానికి భృగువు ఎంతో సంతోషించాడు. 'మహాత్యా! నీ మాటలతో నాకు జ్ఞానోదయమయింది' అన్నాడు.

క. అని పలికి యిట్లనియే ని , బ్రిశశేషము రాత్రియము మచీయనివాసం
బున నిలువు నిలిచి మత్తా , వనుడవు గావలయు గౌరవతీభరితా!

560

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; ఇట్లు+అనియెన్= ఇంకా ఇట్లా అన్నాడు; గౌరవతీ= గౌరవశోభతో; భరితా!= నిండినవాడా!; ఈ+దినశేషమున్= ఈ పగటిస్పూటలో మిగిలిన ఈ కాస్టోస్పూ; రాత్రియమున్= ఈ రాత్రి; మదీయనివాసంబునన్= మా ఇంటిలో; నిలువు(ము)= ఆగుము; మత్తావనుడవు= నన్న పవిత్రుడిని చేసేవాడవు; కాన్+వలయున్= అవ్యాలి.

తాత్పర్యం: ఇంకా, గౌరవసంపన్మాడా! ఈ పూటకూ ఈ రాత్రికి నీవు నా నివాసంలోనే ఉండాలి. నన్న పావనుడిని చేయాలి' అన్నాడు.

క. అనిన నతఁడట్ల చేయ న , తనిఁ బూజించుటను మధురతరసల్లాపం
బున ధర్మసత్కార , ర్తునమున నక్కల మతు దుఢాత్తతు గడపెన్.

561

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అని అభ్యర్థించగా; అతడు= ఆ అతిథి; అట్లు+అ= అట్లాగే; చేయన్= చేయగా; అతనిన్= ఆ అతిథిని; పూజించుటను= అర్పించటంతోనూ; మధురతర= మిక్కిలి మధురమైన; సల్లాపంబునన్= సంభాషణాతోనూ; ధర్మ= ధర్మంతో కూడిన (ధర్మాలను ఉపచించేచే); సత్కార+అవర్తనమునన్= మంచి కథలను కలబోసికొనటంతోనూ; ఆ+కాలమున్= ఆ సమయాన్ని; అతడు= ఆ భృగువు; ఉడాత్తతన్= ఉత్తమంగా(ఉడాత్తంగా); కడపెన్= కడపాడు.

తాత్పర్యం: భృగువు అభ్యర్థనను అతిథి అంగీకరించి ఆగిపోయాడు. అతడిని అర్పించటంలోనూ, మధుర సంభాషణాలతోనూ, ధార్మికగాథలను ఆలకించటంలోనూ ఉడాత్తంగా ఆ సమయాన్ని భృగువు గడిపాడు.

క. వేగిన నామంత్రితుడై , యూ గుణనిధి వీడుకొలిపి యతడు ప్రయాణి
ద్వీగంబు సమీచినవి , థా గలమప్రాధవృత్తిఁ దగ నొనలించెన్.

562

ప్రతిపదార్థం: వేగిన్= తెల్లవారింది - అప్పుడు; ఆమంత్రితుడై= వీడ్జౌల్పుబడినవాడై; ఆ గుణనిధిన్= గుణసంపన్నడైన ఆ అతిధిని (గుణాలకు నిధి); వీడుకొలిపి= పంపించి (పరస్పరం వీడ్జౌలు చెప్పుకొని - అని); అతడు= ఆ భృగువు; సమీచిన= సరియైన; విధా= విధానం యొక్క; గరిమ= గొప్పారనంతో కూడిన; ప్రాధవృత్తిన్= నేర్పితనంతో; ప్రయాణ+డ్వీగంబు= తన ప్రయాణ ప్రయత్నాన్ని; తగన్+బనరించెన్= తగినట్టుగా చేశాడు.

తాత్పర్యం: మధురసంభాషణాలతో తెల్లవారింది. అప్పుడు అతిథి భృగువుకు వీడ్జౌలు చెప్పాడు. భృగువు అతిధిని వీడ్జౌలిపాడు. ఆ తరువాత తన ప్రయాణానికి కావలసిన ఏర్పాట్లను సరియైన పద్ధతిలో నేర్పగా తగిన రీతిలో చేశాడు.

భృగుం డను విప్రండు పద్ముం డను సర్పరాజుం గనవచ్చుట (సం. 12-343-2)

క. ఇవ్విధంబున నుద్యుక్తుండై భృగుండు బంధుమిత్రజన సమ్మతం బగు తెఱంగునం గదలి యొడనెడ బహుతీర్థసేవనంబు సేయుచుం జని పుణ్యంబగు నైమిశారణ్యంబు సాచ్చి గోమతీరంబు సేలి, సుప్రసిద్ధం బగు మహాపద్మప్రాదంబు తటంబునం బొలుచు భుజగేంద్రమంబిరంబు గాంచి తగం బ్రివేశించి నట్టియెడ.

563

ప్రతిపదార్థం: ఈ+విధంబున్= ఇట్లా ఉద్యుక్తుండై= సన్నయ్యడై; భృగుండు= భృగువు; బంధు(జన)= బాంధవులకూ; మిత్రజన= మిత్రులకూ; సమ్మతంబు+అగు= అంగీకార యోగ్యమైన; తెఱంగున్= పద్ధతిలో; కదలి= బయలుదేరి; ఎడనెడ్= అక్కడక్కడా; బహుతీర్థ సేవనంబు= అనేక తీర్థాలను సేవించటం; చేయుచున్= చేస్తూ; చని= వెళ్లి; పుణ్యంబు+అగు= పుణ్యప్రదమైన; నైమిశ+అరణ్యంబు= నైమిశారణ్యం; చొచ్చి= ప్రవేశించి; గోమతీరంబు= గోమతీ నది ఒడ్డు; చేరి= సమీపించి; సుప్రసిద్ధంబు+అగు= మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన; మహాపద్మప్రాదంబు= మహాపద్మము అనే తటాకంయొక్క; తటంబున్= ఒడ్డున; పొలుచు= ఒప్పారుతున్న; భుజగేంద్ర మందిరంబు= నాగేంద్రుడి గృహం; కాంచి= చూచి; తగన్= తగినట్టు; ప్రవేశించినట్టి+ఎడ్= ప్రవేశించిన సమయంలో.

తాత్పర్యం: ఈ విధంగా పూనుకొని భృగుడు బంధుమిత్రుల అనుమతిగల పద్ధతిలో పయనించి, అక్కడక్కడ పుణ్యతీర్థాలను సేవిస్తూ వెళ్లి, పవిత్ర నైమిశారణ్యంలో ప్రవేశించి, గోమతీనది తీరం చేరి, ప్రసిద్ధమయిన మహాపద్మ మనే సరస్సు గట్టుమీద ఉన్న నాగేంద్రమందిరం చూచి, సముచితంగా అందులో ప్రవేశించే సమయంలో.

తే. భక్తితోడ నన్నాగేంద్రుపత్తి యెదురు , వట్టి తోడిజైని చని యర్థవిచ్చి 'మీరు
లిందు రాకకుఁ గారణమేమి సెప్పుఁ , డెల్లి పనిచినఁ జేసేద నిధిచరితు'

564

ప్రతిపదార్థం: ఆ+నాగేంద్రు= ఆ నాగేంద్రుని; పత్తి= భార్య; భక్తితోడ్= భక్తితోడ్; ఎదురువచ్చి= ఎదురువచ్చి; తోడ్జౌని చని= వెంట తీసికొనివెళ్లి; అర్పలు+ఇచ్చి= (అతిథి మర్యాదలుగా) పూజలు చేసి; ఇద్దచరిత!= పవిత్రమైన నడవడి కలవాడా!; మీరలు= తమరు; ఇందున్+రాకకున్= ఇక్కడకు రావటానికి; కారణము= కారణం (హేతువు); ఏమి= ఏమిటో; చెప్పఁడు= దయచేసి చెప్పఁడి; ఏద్ది= ఏది; పనిచిన్= ఆజ్ఞాపించినా; చేసెద్= చేస్తాను.

తాత్పర్యం: ఆ నాగేంద్రుడి భార్య ఎదురువచ్చి భృగువును భక్తితో ఇంటికి తీసికొనివెళ్లింది. అతిథిపూజలు చేసింది. 'మీరు ఏమి పనిమీద ఇక్కడికి వచ్చారో చెప్పఁడి. ఏది ఆజ్ఞాపిస్తే అది చేస్తాను' అన్నది.

వ. అనుటయు నమ్మహిందేవుండు 'దేవీ! భవదీయపతిం గాన వచ్చితి నెచ్చినున్నవాఁ దవ్విభుం గానిపింపు' మనిన నతని కా భుజంగాంగన యిట్లనియో. 565

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్ = అని ఆనిడ అనేసరికి; ఆ+మహిందేవుండు = ఆ బ్రాహ్మణుడు - భృగువు; దేవీ! = అమ్మా!; భవదీయపతిన్ = నీ భర్తను; కాన్ = చూడటానికి; వచ్చితిన్ = వచ్చాను; ఎచ్చేన్ = ఎక్కడ; ఉన్నవాడు = ఉన్నాడు?; ఆ+విభున్ = ఆ నీ భర్తను; కానిపింపుము = చూపించుము; అనిసన్ = అంటే; అతనికిన్ = భృగువుకు; ఆ భుజంగ+అంగన = ఆ సర్వకాంత; ఇట్లు+అనియైన్ = ఇలా చెప్పింది.

తాత్పర్యం: దానికి ఆ బ్రాహ్మణుడు 'అమ్మా! నీ భర్తను కలిసి వెళ్ళటానికి వచ్చాను. ఆయన ఎక్కడున్నాడో తెలుపుము' అనగా ఆ సర్వకాంత ఇట్లా అన్నది.

క. 'తనకు నెలవరుస వచ్చిన , నినరథ వహనమున కాతడేగినవాఁ దే దెనిమిబి బివసములకు నిట , సనుదెంచుం దధ్యమిబి ప్రసాద ప్రవజా!

566

ప్రతిపదార్థం: ప్రసాద = ప్రసన్నతాగుణంపట్ల; ప్రవజా! = తత్తురత కలవాడా! ((ప్రసన్నమైన ఆకృతి కలవాడా! - అని అర్థం); తనకున్ = నా భర్తకు; నెలవరుస = నెలవారీవంతు; వచ్చిన్ = వచ్చి; ఇనరథ+వహనమునకున్ = సూర్యరథాన్ని మోయటానికి; ఆతడు = ఆయన; ఏగినవాడు = వెళ్ళాడు; ఏడు+ఎనిమిది = ఏడులేక ఎనిమిది; దివసములకున్ = రోజులకు; ఇట్లా = ఇక్కడికి; చనుదెంచున్ = తిరిగి వస్తాడు; ఇది = ఇది; తథ్యము = నిజం.

తాత్పర్యం: 'ఓ ప్రసన్నమూర్తి! నెలవారీ వంతు రావటంలో నా భర్త సూర్యరథాన్ని మోయటానికి వెళ్ళాడు. ఏడు ఎనిమిది రోజులలో వస్తాడు. ఇది నిజం. (సూర్యరథానికి సర్వాలే రజ్జుపులని పురాణప్రసిద్ధి.)

క. అతని తెఱంగిట్టిది వాం , చిత మెయ్యిది యిత్తు ననఫు! చెప్పు' మనుడు నా సతి కిట్లను భృగుయు 'భవ , త్వతీ గనుటయ కాక వాంఛ దక్కను గలదే?

567

ప్రతిపదార్థం: అనఫు! = ఓ పవిత్రుడా!; అతని తెఱంగు = నా భర్త (ఉద్యోగ) పద్ధతి; ఇట్లిది = ఇటువంటిది (నెలనెలా ఒక వారం రోజులు సూర్యరథవానానికి వెళ్ళటం); వాంఛితము = నీ కోరినది; ఏ+అది? = ఏమిటి?; ఇత్తున్ = ఇస్తాను; చెప్పుము; అనుదున్ = అనేసరికి; ఆ సతికిన్ = ఆ పతిత్రతతో; భృగుడు = భృగువు; ఇట్లు = ఈ విధంగా; అనున్ = అంటున్నాడు; భవత్ = నీయొక్కపతిన్ = భర్తను; కనుట+అ+కాక = దర్శించటం ఒక్కటే తప్ప); తక్కును = మరొక; వాంఛ = కోరిక; కలదే? = నాకు ఉన్నదా? (లేదని అర్థం).

తాత్పర్యం: ఓ పావనుడా! నా భర్త చేసే ఉద్యోగం పద్ధతి ఇది. నెలనెలా ఒకవారం రోజులు సూర్యరథ వహనానికి వెళ్ళతాడు. నీ కోరిక ఏమిటో చెప్పుము, తీరుస్తాను' అన్నది ఆ పతిత్రత. 'అమ్మా! నీ భర్తను దర్శించటంకంటే నాకు వేరే కోరిక ఏమీ లేదు' అని అన్నాడు భృగువు.

వ. అయ్యురగవల్లభు వచ్చునంతకు నుల్ల వనంబున నిలిచెద; నవ్విభుండు వచ్చినప్పుడు మఱవక నా తెఱం గెత్తింగింపవలయు' నని పలికి పాశియి భృగుండు గోమతీతట పుణ్యరఙ్ఘంబున జప్యపరుండును నిరాహిరుండునునై యుండె; నట్లుండ నా భుజంగపతి బాంధవులు దటీయ పత్తిపుత్త సహితంబుగా నమ్మహిందురవరు పాలికిం జనుదెంచి మృదుమధురవాక్యంబుల ననునయించి 'నీ వాహిరంబిగొనక నిలువం దొడంగిన నాటికి నేఁ డాఱవబినం బయ్యె నే మతిథిపూజా పరులము మాకు ధర్మవిరీధంబు గాకుండ మా చేయు నాతిథ్యంబు నాదలింపు మస్తకప్పటనంబున నన్నంబు ఫలంబు మూలంబు మతియు నెయ్యిచియైనను భుజించి మమ్మ రక్షింపవే?' యనిన వారలతో నా సుప్రతశీలుం డిట్లనియో. 568

ప్రతిపదార్థం: ఆ+ఉరగవల్లభుండు= ఆ సర్పరాజు; వచ్చునంతకున్= వచ్చేదాకా; ఉల్ల= అదిగో అల్లంతదూరంలో ఉన్న (ఉల్ల= అల్ల); వనంబునన్= అరణ్యంలో; నిలిచెదన్= వేచి ఉంటాను; ఆ+విభుండు= ఆ నాగరాజు; వచ్చినప్పుడు+అ= వచ్చిన వెంటనే; మలవక= మరచిపోకుండా; నా తెఱంగు= నా విషయం; ఎత్తిగింపన్+వలయున్= తెలియజేయాలి సుమా; అని పలికి= అని చెప్పి; పోయి= వెళ్ళి; భృగుండు= భృగువు; గోమతీతట= ఆ గోమతి ఒడ్డున ఉన్న; పుణ్య+అరణ్యంబునన్= పవిత్రమైన అడవిలో; జస్యపురుండును= జప తత్పరుడూ; నిరాహారుండును+ఖ= ఆహారం తీసికోనివాడూ అయి; ఉండెన్= ఉన్నాడు; అట్లుండన్= అట్లా ఉండగా; ఆ భుజంగపతి= ఆ సర్పరాజు; బాంధవులు= బంధువులు; తదీయు= అతడి; పత్నీపుత్ర సహాతంబుగాన్= భార్యాపుత్రులతో సహా; ఆ+మహిసురవరు= ఆ బ్రాహ్మణుడి; పాలికిన్= దగ్గరకు; చనుదెంచి= వచ్చి; మృదు= సున్నితమైన; మధుర= తీయనైన; వాక్యంబులన్= మాటలతో; అనునయించి= బుజ్జిగించి; నీవు; ఆహారంబు+కొనక= ఆహారం తీసుకోకుండా; నిలువన్+తొడంగిన+నాటికిన్= ఇక్కడ ఉండటం మొదలుపెట్టినరోజుకు; నేడు= ఈనాడు; ఆఱవదినంబు= ఆరవ రోజు; అయ్యెన్= అయింది; ఏము= మేమంతా; అతిథిపూజాపరులము= అతిథులను అర్పించటమే ద్రతంగా కలవారం; మాకున్= మాకు; ధర్మవిరోధంబు= ధర్మలోపం (అతిథులను అర్పించకపోవటం అనే ధర్మవిరోధం); కాండన్= జరగకుండా; మా చేయు= మేము చేస్తున్న; అతిధ్యంబున్= అతిథిమర్యాదను; ఆదరింపుము= మన్నించి స్వీకరించుము; అస్కృత్తు= మా; ప్రార్థనంబున్= అభ్యర్థనతో; అన్నంబు= అన్నమో; ఫలంబు= ఫలమో; మూలంబు= దుంపమో; మఱియున్= ఇంకా; ఏ+అది+పనన్= ఏదయినా; భుజించి= ఆహారంగా తీసికొని; మమ్మున్= మమ్ములను; రక్షింపవే!= కాపాడవా! (ధర్మలోపం నుంచి రక్షించుము); అనివన్= అనివారు అభ్యర్థించగా; ఆ సువ్రతతీలుండు= మంచిదీష్ట, మంచి శీలమూ కలిగిన ఆ భృగువు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: ఆ నాగరాజు వచ్చేంతవరకు ఆ వనంలో ఉంటాను. ఆ రాజు రాగానే నా సంగతిని తెలపండి' అని చెప్పి, భృగుడు గోమతీపుణ్యారణ్యాలో జపం చేస్తూ, నిరాహారుడై ఉన్నాడు. అట్లా ఉండగా ఆ నాగరాజు బంధువులు అతడి భార్యాపుత్రులతో కలిసివచ్చి భృగువును తియ్యనిమాటలతో అనునయించి, 'నీవు ఆహారం తీసికొనక నేటికి ఆరునాళ్ళయింది. మేము అతిథిపూజాప్రియులం. మాకు ధర్మలోపం జరుగకుండా మా అతిధ్యం స్వీకరించుము. మా కోరిక మన్నించి అన్నమో, పండ్లో, కందమూలాలో - ఏవైనా తిని మమ్ములను రక్షించుము' అని అనగా, ఆ నిష్ఠాపరుడైన భృగువు ఇట్లా అన్నాడు:

ఉ. ‘ఇంతన నేల? యేను భుజగేశ్వరు రాకయ వాల్మినాడ, నా
కం తవునంతకుం గుడువ నాకలి నీళ్ళ ద్రావు దృష్టి యొ
క్షింతయు లేదు గా కలిగి యే యటవీస్తి కేగుదెంచి యే
కాంతమ యున్నవాడ? నియమాభిరతున్ నను నేపునేటికిన్?

569

ప్రతిపదార్థం: ఇంత+అనన్+ఏల?= ఇంతగా చెప్పటం ఎందుకు?; ఏము= నేను; భుజగ+ఈళ్ళరు= ఆ సర్పరాజు యొక్క; రాకయ= రాకుఁ; వార్షినాడన్= ఎదురుచూస్తున్నాను; అంత+అవునంతకున్= అంతవరకూ (అది సిద్ధించే దాకా); నాకు; కుడువన్= భుజించటానికి; ఆకలి= ఆకలీ; నీళ్ళలు= నీరు; త్రావన్= త్రాగటానికి; త్వష్ట= కోరికా; ఒక్కింతయున్= కాపింతకూడా; లేదు; (ఆకలీ ఉండదు దప్పికా ఉండదు అని - లేదు+కాక= ఉండనే ఉండదు - అని కానీ); కాక= అట్లా కాక; అలిగియే= కోపించినందువలనా; అటపిష్టలికిన్= ఈ అరణ్యాపుదేశానికి; ఏగుదెంచి= వచ్చి; ఏకాంతము+అ= ఒంటరిగా; ఉన్నవాడన్?= నేను ఉన్నది? (అలిగి ఇక్కడికి రాలేదు కదా!- అని); నియమ= ఒక నియమంపట్ల; అభీరతున్= పట్టుదల గలవాడవైన; ననున్= నన్ను; ఏపన్+ఏటికిన్= ఇట్లా బాధపెట్టటం ఎందుకు? (ఇఖ్యంది పెట్టటం దేనికి?)

తాత్పర్యం: ‘అయ్యా! ఇంతంతమాటలు అనటం ఎందుకు? సర్పరాజు రాక్కారకు ఎదురు చూస్తున్నాను. అది సిద్ధించేవరకూ నాకు ఆకలీ ఉండదు, దప్పికా ఉండదు. అంతేకాని, నేను అలిగి ఇట్లా వచ్చేసి ఈ అడవిలో ఏకాంతంగా కూర్చుండలేదుగదా! ఒక నియమంతో ఉన్నాను. నన్ను బాధపెట్టటం ఎందుకు చెప్పండి!

క. మీకును ధర్మవిరోధము , గాకుండుట కేన పూట గారవమున నా

లోకింపుఁ డెంక బివసయు , గాకలనమునఁ గల్ల త్రతసమాప్తియుఁ గలుగున్.

570

ప్రతిపదార్థం: మీకునున్= మీకు కూడా; ధర్మవిరోధము= ధర్మలోపం; కాకుండుటమున్= కాకుండా ఉండటానికి; ఏను+అ= నేనే; పూట= పూచి (ఆ భాధ్యతనాది - అని); గారవమున్= ప్రేమతో; ఆలోకింపుడు= చూడండి (వేచి ఉండండి); ఇంకన్= మరొక; దివసయుగఁ= రెండురోజులు; ఆకలనమున్= కడవటంకూడా; కల్గన్= జరిగితే; త్రతసమాప్తియున్= నా (నిరాహార) దీక్షాసమాప్తి కూడా; కలుగున్= జరుగుతుంది.

తాత్పర్యం: మీకు ధర్మవిరోధం జరుగుండా ఉండటానికి నాదీ పూచి. కాష్ట గౌరవంతో వేచి చూడండి. మరొక రెండురోజులు ఇట్లాగే గడిపే నా ప్రతం కూడా పూర్తి అయిపోతుంది.

క. వినుఁ డష్టముగు బివసం , బున ముదమారంగ నిందు భుజగేంద్రుడు రా

కునికి గలిగెనేశియుఁ బర , బినమునఁ గుహిచెద భఫత్తతిం శ్రియ మెసాగ్న.

571

ప్రతిపదార్థం: వినుడు= వినండి; అష్టమము+అగు= ఎనిమిదవదైన; దివసంబున్= రోజున; ముదమారంగన్= సంతోషకరంగా; ఇందున్= ఇక్కడికి; భుజగ+ఇంద్రుడు= ఆ సర్పరాజు; రాక+ఉనికి= రాకపోవటం; కలిగ్న+ప్రియున్= జరిగినట్టయితే (రాకపోతే); పరదినమున్= ఆ మరుసటిరోజున; భవత్+మతిన్= మీ కోరికమేరకు (మీ ఆలోచన ప్రకారం); ప్రియుము+ఎసాగ్న= ఇష్టం అతిశయించేట్టు (పూర్తి ఇష్టంతో); కుడిచెదన్= భుజిస్తాను.

తాత్పర్యం: అయ్యా! వినండి. ఎనిమిదవ రోజుకు ఆ సర్పరాజు రావాలి. ఒకవేళ రాకపోతే ఆ మర్మాడు మీరు కోరినట్టే హాయిగా ఇష్టపడి భోజనం చేస్తాను.

వ. మీర లిత్తెఱంగున కనుజ్ఞ సేయవలయు’ నని సంప్రార్థనీయస్వరంబునం బలికిన వారలందటు నొడంబడి నిజనివాసంబులకుం జని రయ్యష్టమ బివసంబున.

572

ప్రతిపదార్థం: మీరలు= మీరు; ఈ+తెఱంగునకున్= ఈ పద్ధతికి; అనుజ్ఞ= అనుమతి; చేయవలయున్= ఈయవలెను; అని= అని; సంప్రార్థనీయ+స్వరంబున్= వేడుకొనే కంప్యూటర్తో; పలికిన్= అడిగేసరికి; వారలు+అందటున్= వారంతా; ఒడంబడి= అంగీకరించి; నిజనివాసంబులకున్= తమ తమ గృహాలకు; చనిరి= వెళ్ళారు; ఆ+అష్టమ దివసంబున్= ఆ ఎనిమిదవ రోజున-

తాత్పర్యం: మీరు దీనికి అంగీకరించాలి’ అని ఆయన వేడుకొనగా, వాళ్ళందరూ దానికి అంగీకరించి తమ నివాసాలకు వెళ్ళిపోయారు. ఎనిమిదవ రోజున. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వరుస బినంబులు బీత్తిన , నరవిందాప్తండు దనకు ననుమతి సేయం

గురువంశముఖ్య! తగ న , యువరగాథిశుండు విభవమొప్పగ వచ్చేన్.

573

ప్రతిపదార్థం: కురువంశముఖ్య!= కురువంశంలో ప్రధానమైనవాడా (పెద్దవాడా) ఓ ధర్మరాజు; వరుసదినంబులు= తనవంతు రోజులు (తన చట్టు రోజులు); తీటిన్= తీరిపోగా; అరవింద+అష్టముడు= పద్మాలకు మిత్రుడైన సూర్యడు; తనకున్= తనకు;

అనుమతి+చేయన్=వెళ్లటానికి అనుమతి ఈయగా; తగన్= తగినట్లు; ఆ+ఉగు+అధిషండు= ఆ సర్వరాజు; విభవము+బస్తిగన్= తన వైభవం అతిశయించేటట్లు; వచ్చేన్= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: ధర్మరాజు! సర్వరాజుకు సూర్యరథాన్ని మోయవలసిన తనవంతు రోజులు గడిచిపోయాయి. సూర్యడు అనుమతి ఇచ్చాడు. ఆ సర్వరాజు వైభవంగా ఇంటికి తిరిగివచ్చాడు.

ఉ. వచ్చిన సంభ్రమంబు గరువంపు టెలర్పును నుల్లసిల్లి మే
నచ్చు పదంగఁ జేయు జేలు వా భుజగేశ్వరుపత్తి యాతనిం
జెచ్చెరు దా నెదుర్కొని విశిష్టసమాదరయై యుపాయనం
బిచ్చి తటియచిత్తమునకిం పెసలారగఁ బాధ్య మిచ్చినన్.

574

ప్రతిపదార్థం: వచ్చినన్= వచ్చేసరికి; సంభ్రమంబున్= హడావడీ; గరువంపు+ఎలర్పునన్= అతిశయం తాలూకు విజ్ఞంబణాలతో; ఉల్లసిల్లి= సంతోషించి; మేను= శరీరం (ఆకారం); చెలువున్= ఆ సాందర్భాన్ని (సంభ్రమమూ గరువమూ - వీటి విలాసాన్ని); అచ్చపడంగన్+చేయన్= స్పష్టపడేటట్లు చేయగా (స్వేదరోమాంచాదులతో అవి స్పష్టపడ్డాయి - అని); ఆ+భుజగ+ఈశ్వరు+పత్తి= ఆ సర్వరాజుగారి భార్య; ఆతనిన్= ఆ సర్వరాజును; చెచ్చెరన్= వెంటనే (వేగంగా); తాను= సర్వరాజు భార్య; ఎదుర్కొని= ఎదురు సన్నాహం వెళ్లి; విశిష్ట= విశేషమైన; సమాదరయై= ఆదరంతో కూడినదై; ఉపాయనంబు+ఇచ్చి= (ప్రేమసూచకంగా) బహుమతి ఇచ్చి; తదీయ= ఆతని; చిత్తమునకున్= హృదయానికి; ఇంపు+ఎసలారఁగన్= ఇంపు కలిగేటట్లు; పార్యము= పాదోదకం; ఇచ్చినన్= ఈయగా (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తాత్పర్యం: సర్వరాజు భార్య హడావడిగా ‘నా భర్త ఇంటికి వచ్చాడు’ అనే అతిశయంతో ఎదురువెళ్లి ఆదరంగా బహుకరించి తీసికొని వచ్చింది. కాళ్ళకు నీళ్ళు ఇచ్చింది. సర్వరాజు మనస్సు ఈ ఆదరానికి సంతోషించింది.

వ. సంప్రీతుండ్రై సముచితప్రకారంబున నుండె నట్లున్న యన్నాగేంద్రుండు సమీపాసీనయైన యద్దేవి నాలీకించి.

575

ప్రతిపదార్థం: సంప్రీతుండ్రై= సంతోషించినవాడై; సముచితప్రకారంబునన్= తగిన పద్ధతిలో; ఉండెన్= ఉన్నాడు; అట్లు+ఉన్ను= అలా ఉన్నటువంటి; ఆ+నాగేంద్రుండు= ఆ నాగరాజు; సమీప= తనకు దగ్గరగా; ఆసీనయైన= కూర్చునిఉన్న; ఆ+దేవిన్= ఆమెను (తనభార్యను); ఆలోకించి= చూచి.

తాత్పర్యం: సర్వరాజు సంతోషించాడు. తనకు దగ్గరగా ఉన్న భార్యను చూచి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. ‘అతివ! సేమమే? తగ దేవతాతిథి ప్ర, పూజనంబులు నడచునే? పూర్వవృత్తి

యెడలి యేను లేకునికి నేమేని వికల, మయ్యనో? చెప్పు’ మనవుడు నా మృగాక్షి.

576

ప్రతిపదార్థం: అతివ= ఓ మగువా! సేమమే?= క్షేమమేనా?; తగన్= తగిన పద్ధతిలో; దేవతా+అతిథి+ప్రపూజనంబులు= దేవతాపూజలూ, అతిథిసేవలూ; నడుచునే?= సాగుతున్నాయా?; ఏనున్= నేను; లేకునికిన్= లేకపోవటంతో; పూర్వవృత్తి+ఎడలి= మునుపటి పద్ధతి తప్పిపోయి; ఏమేనిన్= ఏదయినా; వికలము+అయ్యో?= పారపాటు జరిగిందా?; చెప్పుము; అనవుడున్= అనగానే; ఆ+మృగాక్షి= లేడి కన్నులవంటి కన్నులుగల ఆ వనిత.

తాత్పర్యం: ‘ఓ అతివా! క్షేమమే కదా! దేవతాపూజలూ, అతిథి పూజలూ యథావిధిగా జరుగుతున్నాయా? నేను ఉఱ్ఱో లేనుకదా అని మునుపటి పద్ధతి తప్పిపోయి ఏమయినా మార్పులూ పారపాట్లూ జరిగాయా? చెప్పుము’ అని ఆ సర్వరాజు ప్రేమగా అడిగాడు.

ఉ. అతనితోడ నిట్లనియే 'నంత యెఱుంగమి రాదు నీదు సి
క్షాతిశయంబు గల్లి భుజగాథిప! నాకుఁ దగన్ సమస్తదే
వాతిథి పూజనంబులు సమగ్రములై నడచెన్ సుహృజున
ప్రీతియు మున్నపోలే నవిభేదత యొప్పగ నిర్వహించితిన్.'

577

ప్రతిపదార్థం: ఆతనితోడన్= ఆ సర్వరాజులో; ఇట్లు+అనియెన్= ఆమె ఇలా అంది; భుజగ+అధిప= ఓ సర్వరాజుఁ; నీదు= నీవు ఇచ్చిన; శిక్ష= అభ్యసంతాలూకు (తర్పిదు); అతిశయంబు+కల్పిన్= బౌన్వత్యం ఉండటంవల్ల; నాకున్= నాకు; అంత+ఎఱుంగమి= ఆ మాత్రం ఎరగకపోవటం; కాదు= లేదు (ఆమాత్రం ఎరుగుదునులెమ్ము - అని); తగన్= తగినపద్ధతిలో; సమస్తదేవ= సకలదేవతల; అతిథి= అతిథుల పూజనంబులు= అర్పనలు; సమగ్రములై= పరిపూర్వాలై; నడచెన్= సాగాయి; సుహృద్య+జని= స్నేహితులు; ప్రీతియున్= సంతృప్తికూడా (వారిని గౌరవించి ఆనందింపజేయటమనేది సైతం); మున్న+అ+పోలన్= మునుపటివలెనే; అవిభేదతన్= ఏమీ తేడా లేకుండా; ఒప్పగన్= ఒప్పేట్లు; నిర్వహించితిన్= నిర్వహించాను.

తాత్పర్యం: 'ఓ సర్వరాజు! నే నేమీ ఆమాత్రం ఎరుగనిదానిని కాదు. ఇంతకాలమూ నీవు ఇచ్చిన శిక్షణ ఉన్నది కదా! దేవతాపూజలూ అతిథిసత్కారాలూ అన్నీ సమగ్రంగా యథావిధిగా జరిగాయి. స్నేహితులను గౌరవించి సంప్రీతులను చేయటమనేది కూడా మునుపటివలెనే ఏమీ తేడా లేకుండా నిర్వహించాను' అని బదు లిచ్చింది.

వ. అని వెండియు.

578

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; వెండియున్= మళ్ళీ.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి మళ్ళీ - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

సీ. గురుభక్తి శిష్యులకును, వేదపరత వి , ప్రులకును, జనరక్ష భూపతులకు,
న్యాయార్థనంబు వైశ్వజనంబులక్క ద్రివ , ర్ఘారాధనంబు శూద్రావజ్ఞకిని,
బతివాక్య కరణంబు భట్టులకు, సర్వోపు , కారక్షమంబైన సారభూత
మనగుఁ బెంపాందు గృహస్తాత్మమంబుపై , వారని ప్రియ మెల్లవారలకును,

తే. లోక మేల? యేనేల? యి ట్టేకతంబ , యింతియంబులఁ గుభియించి యిచ్చ నడచి
యుండువాడడఁ గాకను మతి యోగికిని, బ , తిత్రతాత్పంబు భార్యకు సుత్రతములు.

579

ప్రతిపదార్థం: గురుభక్తి= గురువుపట్ల భక్తి; శిష్యులకును= శిష్యులకూ; వేదపరత= వేదాలపట్ల తత్పరత; విప్రులకును= బ్రాహ్మణులకూ; జనరక్ష= ప్రజలను రక్షించటం; భూపతులకున్= రాజులకూ; న్యాయ+అర్థనంబు= న్యాయంగా ధనాన్ని సంపాదించటం; వైశ్వులకున్= కోమటులకూ; త్రివర్ష= పై మూడు వర్షాలవారిని; ఆరాధనంబు= అర్పించటం; శూద్ర+అవికిని= శూద్రుల సమూహానికి; పతి= ప్రభువుయొక్క; వాక్య= ఆజ్ఞను; కరణంబు= చేయటం; భట్టులకున్= సేవలకూ(సైనికులకూ); సర్వ= అందరికి; ఉపకార= ఉపకరించటంలో; క్షమంబు+ఐన= సమర్పించేన; సారభూతము= సారప్రాయమయినది; అనగన్= అని; పెంపాందు= ప్రశ్నాని పొందిన; గృహస్తాత్మమంబైన్= గృహస్తాత్మమం మీద; వారని= వారింపరాని; ప్రియము= ప్రేమ; ఎల్లవారలకును= అందరికి; (సుత్రతములు); లోకము+ఎల?= ఈ లోకం ఎందుకు? ఏను+ఎల?= నేను ఎందుకు?; ఇట్లు= ఇట్లా; ఏకతంబు+అ= ఒంటరిగా (ఏకాంతంలో)నే; ఇంద్రియంబులన్= ఇంద్రియాలను; కుదియించి= నిగ్రహించి; ఇచ్చన్= కోరికను; అడచి= అణచివేసి; ఉండువాడన్+కాక= ఉండిపోతానే తప్ప; అను= అనేటటువంటి; మతి= బుద్ధి; యోగికినిన్= యోగికి; పతివ్రతాత్పంబు= పాతివ్రతం; భార్యకున్= భార్యకూ; సుత్రతములు= ఆచరించదగిన ప్రతాలు (నియమాలు).

తాత్పర్యం: గురువుపట్ల భక్తి శిఖ్యులకు వ్రతం. వేదతత్త్వరత బ్రాహ్మణులకు వ్రతం. లోకరక్షణ రాజులకు వ్రతం. న్యాయంగా ధనం సంపాదించటం వైప్యులకు వ్రతం. ఔ మూడు వర్గాలవారినీ సేవించటం శాద్రులకు వ్రతం. రాజాజ్ఞము శిరసావ్హించటం భటులకు వ్రతం. సర్వాశ్రమాల వారికీ ఉపకారం అందించే గృహస్థాశ్రమం మీద ప్రేమ అందరికీ వ్రతం. లోకం ఏమిటి? నే నేమిటి? ఇవన్నీ నాకెందుకట! హాయిగా ఏకాంతంలో తపస్సు చేసికొంటూ ఇంద్రియాలను జయిస్తాను, కోరికలను జయిస్తాను - అనే బుద్ధి కలిగి ఉండటం యోగికి వ్రతం. పాతివ్రత్యం భార్యకు వ్రతం.

వ. కావున ధర్మసూక్త సంవేధి వగు నీదు చిత్తంబున భేదం బొక్కింతయే నియు దొడరునట్టి విధంబున వర్తింతునే? యొకండు విన్నపంచు సేయంగల దవధలింపుము. పరమపావనమూర్తి యొక్కమహాసురోత్తముం డిచ్చటికి వచ్చి యభ్యల్చితుండై భవత్తతి దర్శింప వచ్చితినియేగార్యంబేమి? యుని యడిగిన నాకుం జెప్పుకుండె; నేను నీ వట సనుటం జెప్పిన విని యట్లయిన నా భుజంగవిభుండు వచ్చునంతకు నుల్ల వనంబున నుండెదనతండు వచ్చిన నా తెఱం గెత్తింగింపుమని చని యేడెనిమిబి నాళ్ళేని జప్పుపరుండును నిరాహారుండునై యున్నవాడు; నీ వచ్చటి కలిగి యతని సంభావింపవలయు నని చెప్పిన నా సర్ప గ్రామణి గుపితచిత్తుండై. **580**

ప్రతిపదార్థం: కావున్= కాబట్టి; ధర్మసూక్తు= ధర్మసూక్ష్మాలను; సంవేదివి+అగు= తెలిసినవాడైనై; నీదు= నీయొక్క; చిత్తంబున్= మనస్సులో; భేదంబు= బాధ; ఒక్కింత+ఏనియున్= కొంచెమయినా; తొడరునట్టి= కలిగేటటువంటి; విధంబున్= విధంగా; వర్తింతునే?= ప్రవర్తిస్తానా?; ఒకండు= ఒకానోకటి; విన్నపంచు= విజ్ఞాపన; చేయున్= చేయటానికి; కలదు= ఉండి; అవధరింపుము= దయతో ఆలకించుము; పరమపావనమూర్తి= మిక్కిలిపవిత్రమైన ఆకారం కలవాడు; ఒక్కు= ఒకానోక; మహాసుర+ఉత్తముండు= బ్రాహ్మణోత్తముడు; ఇచ్చటికిన్= ఇక్కడికి (మన ఇంటికి); వచ్చి= విచ్చేసి; అభ్యర్థితుండై= పూజింపబడినవాడై; భవత్త= (అమ్మా!) నీయొక్క; పతిన్= భర్తను; దర్శింపన్= దర్శించటంకోసం; వచ్చిత్తిన్= వచ్చాను; అనియున్= అన్నాడు; కార్యంబు= పని; ఏమి?= ఏమిటి?; అని; అడిగిన్= అడిగితే; నాకున్= నాకు; చెప్పక+ఉండెన్= చెప్పలేదు; నేనున్= నేను; నీవు; అట= సూర్యరథవహనం కోసమని అట్లా; చనుటన్= వెళ్ళటాన్ని; చెప్పిన్= తెలియజేస్తే; విని; అట్లు+అయిన్= అట్లాగైతే; ఆ+భుజంగవిభుండు= ఆ సర్పరాజు; వచ్చునంతకున్= వచ్చేదాకా; ఉల్ల= అల్లదిగో ఆ; వనంబున్= అరణ్యంలో; ఉండెదన్= (నిరీక్షిస్తూ) ఉంటాను; అతండు= ఆ సర్పరాజ; వచ్చిన్= వస్తే (రాగానే); నా తెఱంగున్= నా విషయం; ఎట్టింగింపుము= తెలియచేయుము; అని; చని= వెళ్ళి; ఏదు+ఎనిమిదినాళ్ళు+ఎనిన్= ఏడెనిమిది రోజలయినా; జప్పుపరుండును= జపతత్వరుడూ; నిరాహారుండునున్+ప= అహారం ఏమి తీసికోనివాడుగా; ఉన్నవాడు= ఉన్నాడు; నీవు= నీవు; ఇచ్చటికిన్= అక్కడికి; అరిగి= వెళ్ళి; అతనిన్= ఆ బ్రాహ్మణుడిని; సంభావింపన్+వలయున్= గౌరవించాలి; అని= అని; చెప్పిన్= ఆమె చేప్పేసరికి; ఆ సర్పగ్రామణి= ఆ నాగరాజు (గ్రామణి= నాయకుడు); కుపిత= కోపించిన; చిత్తుండై= హృదయం కలవాడై (కోపించిఅని).

తాత్పర్యం: కాబట్టి ధర్మరహస్యం తెలిసిన నీదు హృదయంలో ఏమాత్రం భేదం కలిగే విధం వర్తిస్తుందా? నాది ఒక విన్నపం ఉన్నది. వినుము. పవిత్రుడైన ఒక బ్రాహ్మణోత్తముడు ఇచ్చటికి వచ్చి ఆతిథ్యం స్వీకరించి ‘మీ భర్తను దర్శించటానికి వచ్చాను’ అన్నాడు. ‘పని ఏమిటి?’ అని అడిగాను. దాని కతడు సమాధానం చెప్పలేదు. నేను-నీవు అక్కడికి వెళ్ళటం తెలిపాను. ‘అయితే, ఆ నాగరాజు వచ్చేంతవరకు అల్లంత దూరంలో ఉన్న వనంలో ఉంటాను. ఆయన వస్తే నా సంగతి తెలియజేయుము’ అని వెళ్ళి, ఏడెనిమిది నాళ్ళైనా జపంలో ఉండి, నిరాహారుడై ఉన్నాడు. నీవు అక్కడికి వెళ్ళి అతడిని పలుకరించాలి’ అని చెప్పగా, ఆ నాగరాజు కుపితుడై.

క. ‘ఏనట! యొక్కడ కొక్కిరుఁ, గానఁగఁ బోధు నట! దేవగణము నసురులున్
లోనుగ నన్నే చందము, మానుగ నడపుదురు తలపుమా చతురమతీ!

581

ప్రతిపదార్థం: చతురమతీ!= ఓ నెఱజాణా! (చతురమైన మతి కలదానా!); ఏనట!= నేనా!; ఒక్క+ఎడకున్= మరొకచోటుకు; ఒక్కిరున్= మరొకరిని; కానఁగన్= దర్శించటానికి; పోదునట!= వెడతానా! (వెళ్ళటమా!); దేవగణమున్= దేవతల సమూహమూ; అసురులున్= రాక్షసులూ; లోనుగన్= మొదలైనవారు; నన్నున్= నన్ను (నాపట్లు); ఏ చందము= ఏ ప్రకారం; మానుగన్= గౌరవంగా (ఏ చందముమానుగన్= ఏ ప్రకారంగా); నడపుదురు= నడుపుతూ ఉంటారో (నన్ను ఎట్లా గౌరవిస్తుంటారో); తలపుమా= ఒకసారి గుర్తుచేసుకో.

తాత్పర్యం: ‘ఓ నెఱజాణా! నేనా! ఇంకొక చోటికి ఎక్కడికో వెళ్ళి ఎవరినో దర్శించటమా! అసంభవం. దేవతలూ, రాక్షసులూ ఇంకా తక్కినవారూ నాపట్ల ఎట్లా ఉంటారో, ఎంత గౌరవం చూపుతారో నీవు ఎరుగుదువు అది ఒకసారి గుర్తుకు తెచ్చుకోమ్ము. వా డెవడి దర్శనానికో నన్ను వెళ్ళమంటా వేమిటి!

టే. అనిన నీ రాక వాళ్లి మహాతతోడ, నున్న విప్పుని యభలాష మొక్కభంగిఁ
బీర్పుకుండుట ధర్మమే? భీరశాంత, చిత్త! నీయట్టి యాచారవిత్తమునకు.

582

ప్రతిపదార్థం: అనినన్= అనేసరికి; భీర శాంత చిత్త!= గంభీరమైన శాంతమైన చిత్తం కలవాడా!; నీ రాక= నీ ఆగమనం; వాళ్లి= (ఎదురుచూస్తూ) ప్రతీక్షించి; మహా+అశతోడన్= పెద్ద ఆశతో; ఉన్న= ఉన్నటువంటి; విప్పుని= బ్రాహ్మణుడియొక్క; అభిలాషము= కోరికను; ఒక్కభంగిన్= ఒక విధంగా; తీర్పక+ఉండుట= తీర్పకపోవటం; నీ+అట్టి= నీవంటి; ఆచారవిత్త+తమునకున్= సదాచారం తెలిసినవారిలో గౌప్యవాడికి; ధర్మమే? = ధర్మమా? (న్యాయమా?)

తాత్పర్యం: భీరశాంతచిత్తుడా! నీ రాకకొరకు వేచి ఆశతో ఎదురుచూస్తూన్న ఒక బ్రాహ్మణుడి కోరికను తీర్పకపోవటం నీవంటి ధర్మవేత్తకు న్యాయమా? చెప్పుము.

క. ధరణిసురు నాను సెత్తిచినఁ, బోరసిన పాపాగ్ని గాల్పి బూనెదవే? నీ
పురుషార్థంబును సముచిత, పరత్వమును గృహయు ధర్మపొండిత్యంబున్.

583

ప్రతిపదార్థం: ధరణిసురు= బ్రాహ్మణుడియొక్క; ఆన= ఆశను; చెత్తిచినన్= నాశనం చేసినందువలన; పొరసిన= ఉత్సవమైన; పాప+అగ్నిన్= పాపము అనే అగ్నిలో; నీ= నీయొక్క; పురుషార్థంబున్= ముక్కినీ; సముచిత పరత్వమునున్= ఉచితజ్ఞతను (సముచితమైన దానిపట్ల తత్పరత కలి ఉండుట) లేదా సత్రవర్తనమా; కృపయున్= దయమా; ధర్మపొండిత్యంబున్= ధర్మాలపట్ల నీకున్న పాండిత్యాన్ని; వీటన్నింటినీ; కాల్పన్+పూనెదవే?= దగ్గం చెయ్యటానికి పూనుకొంటావా?;

తాత్పర్యం: ఒక బ్రాహ్మణుడిని నిరాశపరిచి, ఆ పాపాగ్నిలో నీ ముక్కినీ, ఔచిత్యాన్ని, దయమా, ధార్మిక పాండిత్యాన్ని - వీటన్నింటినీ తగులబెట్టుకొంటావా?

క. విను మాతావిచ్ఛేదన, మును బాటిలు బ్రహ్మపాత్మ, భుజగోత్తమ! ధ
ర్మనిరూఢుండైన పురుషున, కును దధ్వజునాన బీర్పుగోరుట వలదే?

584

ప్రతిపదార్థం: భుజగోత్తమ!= ఓ సర్వరాజు!; వినుము= వినండి; ఆశ+విచ్ఛేదనమున్= ఆశను సంహరించటంవలన; బ్రాహ్మణుడిని సంహరించిన దోషం; పాటిలున్= కలుగుతుంది (చుట్టుకొంటుంది); ధర్మ= ధర్మాలపట్ల; నిరూఢుండు+ఐన=

నిష్టకలీనవాడైన; పురుషునకును= మానవుడికి; తద్ద= ఆ; ద్విజు= బ్రాహ్మణుడి; అస= కోరిక; తీర్మాన+కోరుట+వలదే?= తీర్మాలి అనుకోవటం అవసరంలేదా?

తాత్పర్యం: ఓ సర్వరాజు! బ్రాహ్మణుడి ఆశను ఖండిస్తే బ్రాహ్మణుడినే సంహరించినంతటి పొపం చుట్టుకొంటుంది. నీవు ధర్మపరుడవు. అట్లాంటి విప్రుల కోరిక తీర్మానం నీవు కోరుకొనవలసింది కాదంటావా!

క. మౌనమున దృఢజ్ఞానము , దానంబున నభ్యదయము ధర్మనిరత! యా
శా నిర్వహణంబున నర , కానీక నిపారణ సౌఖ్య మగునండ్రు బుధుల్.

585

ప్రతిపదార్థం: ధర్మనిరత!= ఓ ధర్మతత్త్వరుడా! (ధర్మంపట్ల నిరతి కలవాడా!); మౌనమునన్= మౌనంవలన; దృఢజ్ఞానము= నిశ్చలమైన(గాఢమైన); జ్ఞానమున్= జ్ఞానమూ; దానంబునన్= దాతృత్వంవలన; అభ్యదయమున్= అభీవృద్ధి; ఆశానిర్వహణంబునన్= ఆశలు తీర్మినందువలన; నరక+అనీక= నరకలోకల (అనీకం= గుంపు); నిపారణ= పరిపారణరూపమైన (పరిపారణంతో కలిగిన); సౌఖ్యము= సుఖమూ; అగున్= కలుగుతాయి అని; బుధుల్= పండితులు; అండ్రు= అంటూ ఉంటారు.

తాత్పర్యం: ఓ ధార్మికా! మౌనంవలన దృఢజ్ఞానమూ, దానంవలన అభ్యదయమూ, ఆశలు తీర్మినందువలన నరకలోక బాధ తప్పిపోయి స్వర్గలోకసుఖాలు లభిస్తా యని పెద్దలు చెప్పుతూ ఉంటారు.

తే. చాతకము వానగోరెడు చందమొంద , నెదురుచూచుచు నున్నవాఁ డిందు నీదు
రాక కక్షు! యడవిలో బ్రాహ్మణండు , రోష ముడుగుము ధర్మనిరూఢ హృదయ!

586

ప్రతిపదార్థం: ధర్మ= ధర్మంపట్ల; నిరూఢ= గాఢంగా నాటుకొన్న; హృదయ!= హృదయం కలవాడా!; చాతకము= చాతకప్పకి; వానన్= తొలకరివానను; కోరెడు+చందము+బందన్= కోరినరీతిలో పొందేవిధంగా; ఇందున్= ఇక్కడ; అడవిలోన్= అరణ్యంలో; బ్రాహ్మణండు= ఆ విప్రుడు; నీదు= నీమ్ముక్క; రాకకున్= ఆగమనానికి; ఎదురుచూచున్నవాడు= నిరీక్షిస్తున్నాడు; అక్కట!= అయ్యా!; రోషము= రోషాన్ని (నేనా! వెళ్ళటమా! అనే రోషాన్ని); ఉడుగుము= విడిచిపెట్టుము.

తాత్పర్యం: ధర్మనిరూఢమైన హృదయం కలిగిన ఓ సర్వరాజు! తొలకరి వానకొరకు చాతకం ఎదురుచూసేటట్లు నీ రాకొరకు ఎదురుచూస్తా ఆ విప్రుడు ఇక్కడే ఈ అడవిలోనే ఉన్నాడు. అయ్యా! నీ రోషం చాలించుము.

విశేషం: అలం: ఉపవ.

వ. అని పత్తి బోధించిన.

587

ప్రతిపదార్థం: అని; పత్తి= భార్య; బోధించినన్= బోధించేసరికి.

తాత్పర్యం: అని భార్య బోధించగా.

చ. అనయముఁ దేఱి నాగపతి యక్కములానన మోము సూచి యి
ట్లను ‘నీరుఁ గాను బోమ్మనిన యంతన రోషము వచ్చి యిట్లు లో
పుని పలుకుల్ సగర్వమును బల్చితి దానికి శంకలేక చె
ప్పిన జతనంపు ధర్మమును బేర్చియు నాకు నొనల్లి తుగ్గలీ!

588

ప్రతిపదార్థం: అనయమున్= పూర్తిగా (నయము= నీతి. అది కానిది అనయము= అధర్మం. రానిమండి); తేఱి= తేరుకొని; నాగపతి= ఆ నాగరాజు; ఆ+కమల+అనన= ఆ పద్మముఖి; మోము= ముఖం; చూచి; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అంటున్నాడు (అన్నాడు);

ఉగ్నీతీ!= ఓ వనితా!; ఒరున్= పరుడిని; కాన్= దర్శించటానికి; పొమ్మ= వెళ్లు; అనిన+అంతన= అన్న వెంటనే; రోషమువచ్చి= నాకు రోషం పొడుచుకు వచ్చి; ఇట్టులు= ఇట్లా; ఒప్పని= తగని; పలుకుల్= మాటలు; సగర్యమునన్= అహంకారంతో; పల్గొతిన్= పలికాను; దానిక్కిన్= అలా చేసినదానికి; శంకలేక= జంకూ గౌంకూ లేకుండా (ఇంక ఎంత మండిపడతానో - అనే శంక పెట్టుకోకుండా); చెప్పిన= నీవు ఉపదేశించినటువంటి; జతనంపు ధర్మమునన్= ప్రయత్నధర్మంవలన (ఆచరించవలసిన ధర్మంవలన); నాకున్= నాకు; పేర్కొమున్= ప్రతిష్టము; ఒనర్చితి(వి)= సమకూర్చువు.

తాత్పర్యం: భార్య చేసిన ఉపదేశంతో నాగరాజు తేరుకొన్నాడు. సామ్యంగా మాటల్చడుతున్నాడు. ‘ఓ వనితా! ముక్కు మొగమూ తెలియనివాడిని దర్శించి రమ్మని నీవు అనటంతోనే నాకు రోషం పొడుచుకొని వచ్చింది. ఆ గర్వంతో అనరాని మాటలు అన్నాను. అయినా నీవు జంకుండా, నన్ను శంకించకుండా నాకు చేయవలసిన ధర్మాన్ని తెలియచేశావు. దానితో నా ప్రతిష్టము కాపాడావు. లేకపోతే ఎంత అప్రతిష్టపాలు అయ్యేవాడినో కదా!

ఆ. కార్తవీర్య దశముఖ ప్రముఖులు జము , దగ్గి తనయ రాఘువాదులైన పురుషవరులచేతఁ బొలియరే సక్రోధ , వృత్తిఁ గాన యలుకవిడుపు మేలు.

589

ప్రతిపదార్థం: కార్తవీర్య=(వేయిబాహువలు కల) కార్తవీర్యార్థముడూ; దశముఖి= పది తలకాయలు గల రావణుడూ; ప్రముఖులు= ఇత్తాదులు; జమదగ్నితనయ= పరశురాముడూ; రాఘువ+అదులైన= దశరథ రాముడూ మొదలైన; పురుషవరులచేతన్= మహాపురుషుల చేతులలో; సక్రోధవృత్తిఁ= క్రోధంతో కూడిన ప్రవర్తనవల్ల; పొలియరే= నశించిపోలేదా! (చనిపోలేదా); కాన= కాబట్టి; అలుక విడుపు= కోపాన్ని విడిచిపెట్టటం; మేలు= మంచిది.

తాత్పర్యం: క్రోధం కారణంగానే కార్తవీర్యార్థముడు పరశురాముడి చేతిలో మరణించాడు. క్రోధం కారణంగానే దశకంరుడు దశరథరాముడి చేతిలో సమసిపోయాడు. ఇంకా చాలామంది కోపంవలన దెబ్బతిన్నవారు ఉన్నారు. కాబట్టి కోపాన్ని వదలుకొనటం ఎవరికైనా ఎప్పటికైనా మేలు.

క. నీయట్టి భార్య కలుగుటఁ , దీయజదశనయన! యిట్లు దొలగితి దురితా పాయంబునఁ బొరయక, యేఁ , బోయెద నవ్విపు కోర్కె పూర్ణము సేయన్.

590

ప్రతిపదార్థం: తోయజదళ= పద్మదళాలవంటి (తామరపువ్వు రేకులవంటి); నయని= నేత్రాలు కలదానా!; నీ+అట్టి= నీలాంటి; భార్య= ధర్మపత్ని; కలుగుటన్= లభించటంవలన; ఇట్లు; దురిత= పొవరూపైన; అపాయంబునన్= ప్రమాదంతో; పొరుక= నశించిపోకుండా; తొలగితిన్= తప్పించుకున్నాను; ఆ+విప్ర= ఆభ్రాహ్వానుడి; కోర్కె= కోరిక; పూర్ణము+చేయన్= నిండించటం కోసం (తీర్చుటానికి); ఏన్= నేను; పోయెదన్= ఇదే పోతున్నాను.

తాత్పర్యం: ఓ పదార్థి! నీవంటి భార్య దొరకటంవలన గొప్ప ప్రమాదంనుండి తప్పించుకొనగలిగాను. లేకపోతే మహాపాపకూపంలో పడి నశించిపోయి ఉండేవాడిని. సరే. ఆ విప్రుడిని దర్శించటంకొరకు ఇదిగో ఇప్పుడే వెళ్లుతున్నాను.

క. అని పలికి సత్పురంబుగఁ , జని భృగునిం గాంచె వినయసంబ్రమములతో జనపాలిత్తము! యతఁడు న , తనిగని యుల్లమునఁ జ్ఞయము దశుకొత్తంగన్.

591

ప్రతిపదార్థం: జనపాల+ఉత్తమ= రాజోత్తమా! ధర్మజా!; అని పలికి= అని చెప్పి; సత్పురంబుగన్= మిక్కిలి వేగంగా; చని= వెళ్లి; వినయ+సంభ్రమములతోన్= వినయంతోనూ, సంభ్రమంతోనూ; భృగునిన్= భృగువును; కాంచెన్= సర్జరాజు దర్శించాడు;

అతిడున్= ఆ భృగువుకూడా; అతనిన్+కని= ఆ సర్వరాజును చూచి; ఉల్లమున్= హృదయంలో; ప్రియము= ప్రేమ(ఇష్టం); తఱకు+బత్తంగన్= ప్రకాశించగా.

తాత్పర్యం: అని భార్యను మెచ్చుకొని, ఆ సర్వరాజు వేగాతివేగంగా వెళ్లి భృగువును వినయసంభవమాలు ఉట్టిపడేటట్లు దర్శించాడు. సర్వరాజును చూసి భృగువుకూడా సంతోషించాడు. హృదయంలో ప్రేమ తఱక్కుమనగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

పద్ముడను సర్వరాజు భృగుడను విప్రుఁ గావచ్చుట (సం. 12-349-2,3)

వ. అంగంబులు వీదల నెదురుకొనియే; ని త్తిరువురు సుసంగతులై సుసంగతపత్త ప్రకరతరుచ్ఛాయాశీతల సికతాతలంబున సుఖాసీనులై; రయ్యహింద్రుం దా మహీసురవరునితో మధురస్వరంబున నిట్లనియే.592

ప్రతిపదార్థం: అంగంబులు= శరీరావయవాలు; పాదల్= ఉప్పొంగగా; ఎదురుకొనియెన్= భృగువు ఎదురుసన్నాహం వెళ్లాడు; ఇట్లు= ఈ విధంగా; ఇరువురున్= ఇద్దరూ; సుసంగతులై= కలిసివారై; సుసంగత= దట్టంగా అలుముకున్న; పత్రప్రకర= ఆకుల గుబురులు కలిగిన; తరు= చెట్లయొక్క; ఛాయా= నీడతో; శితల= చల్మనైన; సికతాతలంబున్ను= ఇసుక తిన్నేమీద; సుఖ+ ఆసీనులై= సుఖంగా కూర్చున్నవారై; ఆ+ఆహి+ఇంద్రుండు= ఆ సర్వరాజు; ఆ+మహీసురవరునితోన్= ఆ బ్రాహ్మణోత్తమునితో; మధురస్వరంబున్ను= తియ్యని కంఠధ్వనితో; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: శరీరం ఉప్పొంగుతుండగా భృగువు ఎదురు వెళ్లాడు. ఇట్లా ఇద్దరూ కలిసికొని, చెట్లనీడలో ఇసుకతిన్నేమీద కూర్చొన్నారు. ఆ సర్వరాజు ఆ బ్రాహ్మణుడితో తీయనైన స్వరంతో ఇట్లా అన్నాడు:

తే. ‘అనఘు! నా రాక వాళ్లి నీ వధికనిష్టి, నిట్లు లునికికిఁ గారణమేమి గోర్ఁి

యెవ్విధంబైన దాని నే నిపుడ నిర్వుఁ, హించి పుచ్చెద నత్తెఱం గెఱుగుఁ జెపుము!

593

ప్రతిపదార్థం: అనఘు!= పావనుడా; నా రాక!= నా ఆగమనాన్ని; వార్షి= ప్రతీక్షించి; నీవు= మహార్షి; అధికనిష్టున్= పెద్ద నియమంతో; ఇట్లులు= ఇట్లా; ఉనికికిన్= ఉండటానికి; కారణము= హేతువు; ఏమి?= ఏమిటి?; కోర్చి= నీ కోరిక; ఏ+విధంబు+ఇన్నున్= ఎటువంటిదయినా; దానిన్= దానిని; ఏన్= నేను; ఇప్పుడు+అ= ఇప్పుడే; నిర్వహించి= తీర్చి; పుచ్చెదన్= పంపుతాను; ఆ+తెఱంగు= ఆ తీరు ఏదో; ఎఱుగున్= తెలిసేటట్లు; చెపుము!= దయచేసి చెప్పుము.

తాత్పర్యం: ‘పావనుడా! ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నా రాకను ప్రతీక్షిస్తూ నిరాహార దీక్షతో ఇట్లా నీవు ఉండటానికి కారణం ఏమిటి? నీ కోరిక ఏమిటో చెప్పుము. అది ఎటువంటిదైనా సరే తీరుస్తాను. ఇప్పుడే తీర్చివేస్తాను (తీర్చి పంపుతాను). అదేమిటో తెలియజెప్పుము.

వ. స్వజనంబులచేత నిష్టటినీయనికి విసియఱిగమ్మండ వగునీ కడకుంజనుదెంచితి; ననవుడునఢ్రామరవరుండు ధర్మార్థాంబునుండినిస్తుంగానవచ్చితి; మానసీయమహీసురసుానుండ; భాను నారాధింప నీ చనుటభవటియ వల్లభవలన నెఱింగి వాడిన చేనివాడు వానకెదురుచూచునట్లు భిపదాగమనంబు వాళ్లి నియత్వత్తి నున్నవాడు మటియమనక్కేశంబు నిరసింప నీవ యర్థుండ వసుటయు.

594

ప్రతిపదార్థం: స్వజనంబులచేతన్= మావాళ్లవలన; ఇచ్చుట= ఇక్కడ; నీ+ఉనికిన్= నీవు నివసించటాన్ని; విని= ఆలకించి; అభిగమ్మండవు+అగు= నిన్నచేరి దర్శింపదగిన వాడవైన; నీ కడకున్= నీ దగ్గరకు; చనుదెంచితిన్= వచ్చాను; అనవుడున్= అని సర్వరాజు పలకగా; ఆ+ధరా+అమరవరుండు= ఆ బ్రాహ్మణోత్తముడు (ఇట్లాలన్నాడు); ధర్మార్థాంబుననుండి=

ధర్మరణ్యంమంచి; నిమ్ను= నిన్ను; కాన్వ+వచ్చిత్వు= దర్శించటానికి వచ్చాను; మాననియ= గౌరవింపదగిన; మౌసుర బ్రాహ్మణుని; సూమండన్= కుమారుడను; భాసున్= సూర్యుడిని; ఆరాధింపన్= అర్పించటం కోసం; నీ చనుట= నీవు వెళ్ళటం; భవదీయ= నీయొక్క; వల్లబ్ధవలన్వ్= భార్యనుంచి; ఎటింగి= తెలిసికొని; వాడిన= వడలిపోయిన; చేసివాడు= చేసు కలవాడు (రైతు); వాసున్= వానకోసం; ఎదురుచూచునట్లు= ఎదురుచూసినట్లు; భవత్+అగమనంబు= నీ రాక్కె; వార్షి= నిరీక్షించి; నియతవృత్తిన్= నియమ సహాత్మున ప్రవర్తనతో (నిష్టతో); ఉన్నవాడన్= ఈ అడవిలో ఇక్కడ ఉన్నాను; మదీయ= నాయొక్క; మనః= మనస్సుకు సంబంధించిన; క్లేశంబు= కష్టం; నిరసింపన్= తొలగించటానికి; నీవు+అ= నీవే; అర్థాండవు= తగినవాడవు; అనుటయున్= అనటంతో.

తాత్పర్యం: మా వాళ్ళు నీ విక్రుడ ఉన్నావని చెప్పగా విని, దర్శించుడవైన నీవద్దకు వచ్చాను' అని సర్వరాజు అనగా, దానికి ఆ బ్రాహ్మణుడు నే నోక బ్రాహ్మణకుమారుడను. నీవు సూర్యార్ఘునకై వెళ్ళినట్లు నీ భార్య చెప్పగా విని, ఈ అడవిలో నీకారకు నిరీక్షిస్తున్నాను. నా మనసులోని బాధను తొలగించటానికి నీవే అర్థాడవు' అనగా.

తే. 'నీవు కల్యాణమూర్తివి నీ మనోర , ధంబు సఫలంబు సేసికదా మటీయ

జనన సఫలత గలిగింతు' నను భుజంగ , మాధిపతి మోముఁ జూచి యిట్లుసియే నతఁడు.

595

ప్రతిపదార్థం: నీవు= ఓ భృగూ! నీవు; కల్యాణమూర్తివి= శుభస్వరూపుడవు; నీ; మనోరధంబు= కోరిక; సఫలంబు+చేసి కదా!= నెరవేర్చి కదా!; మదీయ= నాయొక్క; జనన= జన్మకు; సఫలత= చరితార్థత; కలిగింతున్!= కల్పించుకుంటాను!; అను= అన్నటువంటి; భుజంగమ+అధిపతి= ఆ సర్వరాజుయొక్క; మోమున్= ముఖాన్ని; చూచి= వీక్షించి; అతడు= ఆ భృగువు; ఇట్లు+అనియెన్= ఇట్లా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: 'ఓ భృగూ! నీవు శుభస్వరూపుడవు. నీ కోరిక తీర్చినప్పుడే నా జన్మ చరితార్థం అవుతుంది. చరితార్థం చేసికొంటాను' అన్నాడు సర్వరాజు. అప్పుడు భృగువు ఇట్లా అంటున్నాడు.

క. నా కోర్కె పిదపు జెప్పెద , లోకసుతా! యొకటి యడుగ లోలత్వము చి

త్రాకలితమయ్యు బ్రార్థన , సేకొని యది నాకు మున్సు చెప్పగపలయున్.

596

ప్రతిపదార్థం: లోకసుతా!= లోకంలో నుతిపొందినవాడా! (లోకంచేత నుతింపబడినవాడా!); నా కోర్కె= నా కోరిక ఏమిటో; పిదపన్= తరవాత; చెప్పెదన్= చెప్పుతాను; ఒకటి= ఒక్కవిషయం; అడుగన్= అడగడానికి; లోలత్వము= చపలత్వం; చిత్ర+ఆకలితము+అయ్యెన్= మనస్సులో పుట్టుతోంది; ప్రార్థనన్= నా అభ్యర్థనను; చేకొని= విని (స్నేకరించి); అది= ఆ విషయం; నాకున్= నాకు; మున్సు= ముందుగా; చెప్పగన్+వలయున్= చెప్పాలి.

తాత్పర్యం: లోకసుతా! నా కోరిక ఏమిటో తరవాత చెప్పుతాను కాని, నిన్ను మరొకటి అడగాలని మనస్సి తొలుస్తున్నది. అది అడుగుతాను. విని ముందు అది చెప్పము.

వ. అనుటయు నయురగ వల్లభుం 'డబి యెయ్యి యడుగు' మనిన భృగుండు 'నీవు రవిరథంబు వహింపం జనిసయేడఁ గనిన వినినయట్టి యాశ్చర్యంబులు గలవేని వాని నా కెత్తింగింపవే?' యనిన నతం డతని కిట్లుసియే.

597

ప్రతిపదార్థం: అనుటయున్= అనటంతోనే; ఆ+డగగవల్లభుండు= ఆ సర్వరాజు; అది= నీవు అడగాలి అనుకొంటున్నది; ఏ+అది= ఏది?; అడుగుము; అనినన్= అనేసరికి; భృగుండు= భృగువు; నీవు= ఓ సర్వరాజు! నీవు= అడుగుము; రవిరథంబున్= సూర్యరథాన్ని; వహింపన్= మోయటానికి; చనినయెడన్= వెళ్ళినపుడు; కనిన= చూచిన; వినిన+అట్టి= విన్నట్టి; ఆశ్చర్యంబులు= అధ్యాతాలు; కలవేనిన్=

ఉన్నట్టయితే; వానిన్= వాటిని; నాకున్= నాకు; ఎట్టింగింపవే?= తలియజ్ఞవా?; అనివన్= అని లడిగితే; అతండు= ఆ సర్వరాజు; అతనికిన్= ఆ భృగుడితో; ఇట్లు; అనియెన్= అన్నాడు.

తాప్తర్వం: దానికి సర్వరాజు 'నీవు అడుగవలెనని అనుకొంటున్న దేదో అడుగుము' అన్నాడు. బదులుగా దానికి భృగువు ' ఓ సర్వరాజా! నీవు సూర్యరథాన్ని మోయటానికి వెళ్లినపుడు నీవు చూచిన, విన్న అద్భుతాలు ఏవైనా ఉంటే నాకు చెప్పాలి' అన్నాడు. దానికి సర్వరాజు తిరిగి ఈ విధంగా బదులిచ్చాడు.

సీ. 'అశ్వర్యములకెల్ల నాస్పదం బాధిత్యుఁ , డాతని వలనన భూతజాల
మఖిలంబుఁ జలయించు నది యచ్ఛేరువు గాదె! , యచ్ఛేవు నంమపులందుఁ ప్రీతి
నమరులు వాలభిల్యాచిమునీంద్రులు , సిద్ధులు శాఖలు జెంది యుండు
విహాగకులంబుల విధమున వసియింతు , రంతకంటేను సెక్కు డడ్చుతంబు

తే. గలదె! యమ్మహాత్మువలనన వాయువు , వెడలి యతని సడిమి విపుల రశ్మీ
బొంబి వృష్టి గురియు నెందును నట్టి చో , డ్యుములు గలవే? భూసురాగ్రగ్ంభు!

598

ప్రతిపదార్థం: భూసుర+అగ్రగణ్య= బ్రాహ్మణులలో మొదట లెక్కింపదగినవాడా! ఓ బ్రాహ్మణోత్మా!; ఆశ్వర్యములకున్= అద్భుతాలకు; ఎల్లన్= అన్నింటికీ; ఆదిత్యాడు= సూర్యుడు; ఆస్పదంబు= స్తానం; ఆతనివలనన్+అ= ఆ సూర్యుడివల్లనే; భూతజాలము= ప్రాణిసమూహం; అభిలంబున్= అంతా; చరియించున్= చైతన్యవంతమై సంచరిస్తూ ఉంటుంది (జనియించున్= పుట్టుతుంది - అని పాతాంతరం); అది= ఆ విషయం; అచ్చేరువు+కాదె!= ఆశ్వర్యం కాదా!; ఆ+దేవు= ఆ సూర్యభగవానుడియొక్క; అంపవులందున్= కిరణాలలో; ప్రీతిన్= ప్రేమతో; అమరులున్= దేవతలూ; వాలభిల్య+అది= వాలభిల్యులు మొదలైన; మునీంద్రులున్= మహామునులూ; సిద్ధులున్= సిద్ధులూ - వీరంతా; శాఖలన్= కొమ్మలను; చెంది= ఆశ్రయించి; ఉండు= ఉండే; విహాగకులంబుల+విధమునన్= పశ్చలవలె; వసియింతురు= నివసిస్తూ ఉంటారు; అంతకంటేనున్= అంతకన్నా; ఎక్కుడు= అధికమైన; అద్భుతంబు+కలదె!= ఆశ్వర్యం ఉన్నదా?; ఆ+మహాత్మువలనన్+అ= ఆ మహానుభావుడివల్లనే; వాయువు= (బకాన్క విధమైన) గాలి; వెడలి= బయలుదేరి; అతని= ఆ సూర్యుడి; సడిమి= (గోళం) మధ్యలో ఉన్న; విపులరశ్మిన్= దట్టమైన కాంతిని; పొంది= కలిసి; వృష్టి+కురియున్= వర్షం కురుస్తుంది; ఎందునున్= ఎక్కుడయినా; అట్టి= అటువంటి; చోద్యములు= అద్భుతాలు; కలవే?= ఉన్నాయా?;

తాప్తర్వం: 'ఓ బ్రాహ్మణోత్మా! ఆశ్వర్యాలకన్నింటికీ నిలయం సూర్యుడే. అతడినుండే సకలప్రాణికోటీ జన్మిస్తున్నదంటే ఇంతకంటే ఆశ్వర్యం ఏమి ఉంటుంది! వాలభిల్యాది బుములూ, సిద్ధులూ, దేవతలూ అందరూ సూర్యుడి కిరణాలలోనే - చెట్టుకొమ్మలమీద పిట్టలున్నట్లు - నివసిస్తూ ఉంటారు. ఇది అద్భుతం కాదా! సూర్యగోళంనుండి వెలువడే వాయువు గోళం మధ్యలో ఉండే దట్టమైన కాంతితో కలిసి వర్షం కురుస్తుంది. ప్రపంచంలో ఎక్కుడయినా ఇట్లాంటి అద్భుతాలు ఉన్నాయా?

క. రవి సృజియించును వర్షము , రవియ మగుడు గిరణతతుల రస మంతయుఁ దాఁ
బిపుచును విస్తుయకారక , మవనీసురవర్ష! దాని కథికము గలదే?

599

ప్రతిపదార్థం: అవనీసురవర్ష!= ఓ బ్రాహ్మణోత్మా!; రవి= సూర్యుడు; వర్షమున్= వాను; సృజియించును= సృష్టిస్తాడు; రవి+అ= సూర్యుడే; మగుడున్= మళ్ళీ; కిరణాతతులన్= కిరణసమూహాలతో; రసము+అంతయున్= నీటినంతటినీ; తాన్= తాను; తిష్ఠుచును= వెనుకకు లాగుకొంటాడు (ఎండిస్తాడు, అవిరిచేస్తాడు); దానికిన్= దానికన్నా; విస్తుయకారకము= ఆశ్వర్యకరమైన విషయం; అధికము= గొప్పది (మరొకటి); కలదే?= ఉన్నదా? (ఉంటుందా?)

తాత్పర్యం: ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! సూర్యుడే వర్షాలు కురిపిస్తాడు. మళ్ళీ అతడే తన కిరణాలతో నీటినంతటినీ వెనుకకు లాగుకొంటాడు. ఇంతకన్నా ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి ఈ స్ఫురిలో మరొకటి ఉంటుందా?

క. ఇసువేడిమి శోషించిన , జనములయం దాత్మనిష్ట శాశ్వతికత్వం
బున వెలుగుచుండు దానికి , ననఘూ! మిగులంగఁ జిత్తమైనది గలదే!

600

ప్రతిపదార్థం: అనఘా!= పావనుడా!; ఇను= సూర్యుడియొక్క; వేడిమి= ఉష్ణత; శోషించినన్= ఎండిపోతే; జనములయందున్= ప్రజలలో; ఆత్మనిష్ట= మోక్షం; శాశ్వతికత్వంబున్= శాశ్వతమై; వెలుగుచుండున్= ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది; దానికిన్= దానికన్నా మిగులంగన్= మించిన; చిత్రమైనది= ఆశ్చర్యకరమైన విషయం; కలదే!= ఉన్నదా!

తాత్పర్యం: పాపరహితుడా! సూర్యుడి వేడిమి తగ్గిపోతే ప్రజలలో ఆత్మనిష్ట అనేది శాశ్వతంగా ప్రకాశిస్తుంది. ఇంతకంటే ఆశ్చర్యకరమైన అంశం ఏముంది చెప్పుము.

తే. సూర్యువలనన జీజంబు ధార్యమాణ , మగుఁ జరాచరధారిణియైన ధరణి
చేత నంతకు మిగులఁ జల్లింప నక్క , జంబు లెందును గలవే? నిష్టానిరూఢ!

601

ప్రతిపదార్థం: నిష్టానిరూఢ!= నియమస్తకా!; చరాచర= జంగమస్తావరాలను; ధారిణి+అయిన= ధరించేదయిన; ధరణిచేతన్= ఈ భూమిచేత; బీజంబు= విత్తనం; సూర్యువలనన్+అ= సూర్యుడివలననే; ధార్యమాణము+అగున్= జీవింపజేయబడుతోంది - మొలకెత్తుతోంది; చర్మంపన్= ఆలోచ్ఛే; అంతకున్+మిగులన్= అంతకంటే మించి; అక్కజంబులు= అద్భుతాలు; ఎందునున్= ఎక్కడైనా; కలవే?= ఉన్నయా?

తాత్పర్యం: సూర్యుడివలననే విత్తనాలు భూమిలో మొలకెత్తుతున్నాయి. ఇంతకంటే అద్భుతాలు ఎక్కడ ఉంటాయి స్వామీ!

క. పరముండు నిరంజనుఁ డ , క్షరుఁ డజరుం డడ్డయుండు శాశ్వతుఁ డగు న
ప్పురుషుడు రవియంద వెలుగు , నరుఁ దంతటికంటే గలదే? యగ్రిమవర్షా!

602

ప్రతిపదార్థం: అగ్రిమవర్షా!= అగ్రివర్షాలో జన్మించినవాడా! (బ్రాహ్మణుడా!); పరముండు= పరాత్మరుడూ; నిరంజనుడు= నిర్మణుడూ; అక్షరుఁడు= నాశనం లేనివాడూ; అజరుండు= ముసలితనం లేనివాడూ; అద్యయుండు= ద్వయము కానివాడూ (అధీతీయుడు); శాశ్వతుఁడు= శాశ్వతమైనవాడూ; అగు= అయినటువంటి; ఆ+ప్పురుషుడు= ఆ మహోవురుషుడు; రవియందున్+అ= సూర్యుడిలోనే; వెలుగున్= ఒప్పురుతుంటాడు; అంతటికంటేన్= అంతకన్నా; అరుదు= అద్భుతం; కలదే?= ఉన్నదా?

తాత్పర్యం: పరాత్మరుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు సూర్యుమండలంలోనే ప్రకాశిస్తుంటాడు. ఓ బ్రాహ్మణుడా!
అంతకంటే ఆశ్చర్యం ఏముంది చెప్పుము!

వ. అని వెండియు.

603

ప్రతిపదార్థం: అని= అని చెప్పి; వెండియున్= మళ్ళీ ఇట్లా కొనసాగించాడు.

తాత్పర్యం: అని చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా కొనసాగించాడు.

ఉంఘనృత్తి మహిమ (సం. 12-350-8)

క. విను మత్యాశ్వర్య మొకటి, మనుజీత్తము! యొక్కనాడు మధ్యాహ్నమునం
దన వెలుగ గినుని వెలుగుతో, నెనగా గగనమున నొక్క దేతెంచె వడిన్.

604

ప్రతిపదార్థం: మనజ+ఉత్తమ!= ఓ మానవోత్తమా!; అతి+ఆశ్చర్యము= ఎంతో ఆశ్చర్యకరమైనది; ఒకటి= ఒక్కటి ఉంది ; వినుము; ఒక్కనాడు= ఒకరోజు; మధ్యాహ్నమున్= మధ్యాహ్నసమయంలో; ఒక్కడు= ఒకానోక పురుషుడు; తన= తనయొక్క; వెలుగు= తేజస్సు; ఇనుని= సూర్యుడి; వెలుగుతోన్= కాంతితో; ఎనగాన్= సాటిరాగా; గగనమున్= ఆకాశంలో; వడిన్= వేగంగా; ఏతెంచెన్= ఎదురు వచ్చాడు.

తాత్పర్యం: ఓ మానవోత్తమా! అత్యాశ్చర్యకరమైన విషయం ఒకటి చెప్పుతాను. త్రధ్దగా వినుము. ఒకరోజున మధ్యాహ్నం ఆకాశంలో ఒక పురుషుడు ఎదురయ్యాడు. ఆయన తేజస్సు సూర్యుడి తేజస్సుతో పోటీ పడుతున్నట్లు అనిపించింది.

క. అంబరపాటనమునఁ బో, లెం బెద్దయు మెఱయు తనదు లీలాగతి క
య్యంబరమణి యథికప్రమ, దంబున నభముఖుఁడుగా సుద్రస్ఫూతిన్.

605

ప్రతిపదార్థం: అంబరపాటనమునన్+పోలెన్= ఆకాశాన్ని బద్దలు కొట్టేస్తుందా అన్నట్లు (బద్దలు కొట్టిందా అన్నట్లు); పెద్దయున్= ఎక్కువగా; మెఱయు= ప్రకాశించే; తనదు= అతడియొక్క; లీలాగతిక్కిన్= సవిలాసగమనానికి; ఆ+అంబరమణి= ఆ సూర్యుడు; అధికప్రమదంబున్= అత్యధిక సంతోషంతో; ఉద్గస్థార్థిన్= ఇంకా అతిశయించిన స్ఫూరణాతో; అభిముఖుఁడుగాన్= ఎదురుగా.

తాత్పర్యం: ఆకాశాన్ని పగులగొట్టేస్తాడా? - అన్నంతటి తేజస్సుతో సవిలాసంగా వస్తున్న ఆ పురుషుడికి సూర్యుడు చేయిసాచాడు.

విశేషం: అలం: ఉత్సైక్.

చ. కదియఁగ బాటుతెంచిన వికాసవిభాసిముఖారవిందుఁడై
యెదురుగఁ జేయి సాఁచె బిపసేశు డతండును లీలఁ గేలు నొ
ప్రిదముగఁ బట్టి రూపము లభిన్నతఁ బొందఁగఁ జొచ్చె బంబమున్
సదనము జొచ్చునట్లు విలసంధ్యతి నింకిట యేమి సెప్పుదున్?

606

ప్రతిపదార్థం: కదియఁగన్= తనను సమీపించటానికి; పాటుతెంచినన్= ఆ తేజస్సీ పరుగు పరుగునరాగా; దివస+ఈశుడు= దివసతి అయిన సూర్యుడు; వికాస= ఆనందంతో (వికాసంతో); విభాసి= వెలిగపోతున్న; ముఖ+అరవిందుఁడై= ముఖపద్మం కలవాడై; ఎదురుగన్= అతనికి అభిముఖంగా; చేయి సాఁచెన్= చెయ్యి చాపాడు; అతండున్= ఆ పురుషుడు సయితం; లీలన్= విలాసంగా; కేలున్= ఆ చేతిని; ఒప్పిదముగన్= అందంగా; పట్టి= పట్టుకొని; రూపములు= ఆకారాలు; అభిన్నతన్= అభేదాన్ని; పాందగన్= పాందుతూండగా (ఒకటే అయిపోతూండగా); విలసత్త+గతిన్= అందమైన పద్ధతిలో (సవిలాసగమనంతో అని కానీ); సదనమున్+చొచ్చునట్లు= గృహంలోకి ప్రవేశించినట్లు; బింబమున్= ఆ సూర్యబింబంలోకి; చొచ్చెన్= ప్రవేశించాడు; ఇంకన్+ఇటన్= ఇంక ఇక్కడ; ఏమి+చెప్పుదున్?= ఏమి చెప్పను!

తాత్పర్యం: ఆ దివ్యతేజస్సీ తనకు ఎదురుగా వేగంగా వచ్చేసరికి సూర్యుడి ముఖంలో ఆనందం వెల్లినిరిసింది. సాదరంగా చేయి చాపాడు. అతడు దానిని ఒయ్యారంగా అందుకొన్నాడు. ఇద్దరి ఆకారాలూ క్రమక్రమంగా ఏకమయిపోతున్నాయి. ఇంటిలోనికి ప్రవేశించినంత విలాసంగా ఆ తేజస్సీ సూర్యబింబంలోనికి ప్రవేశించాడు.

వ. అట్టియెడ.

607

ప్రతిపదార్థం: అట్టియెడన్= ఆ సమయంలో.

తాత్పర్యం: ఆ సమయంలో.

చ. అరదముమీద మున్ పాలుచునాతడో? యిష్టటియాతడో? బివా
కరుఁ డను సందియంబు భుజగంబుల చిత్తము లందుఁ బుట్టి యొం
డొరువులతోడ వారు గడు నొయ్యనఁ బల్మగ నే విసీతను
స్థిరముధుభాషిషై యడిగితిం బ్రభువున్ ధరణీసురోత్తమా!

608

ప్రతిపదార్థం: ధరణీసుర+ఉత్తమా!= ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!; అరదముమీదన్= రథంషైని; మున్= అంతకుముందు; పాలుచునాతడో?= ఉన్నవాడో?; ఇష్టటియాతడో?= ఇష్టుడు వచ్చి ఉన్నవాడో?; దివాకరుఁడు= సూర్యుడు; అను= అనే; సందియంబు= సందేహం; భుజగంబుల= సర్పాల; చిత్తములందున్= హృదయాలలో; పుట్టి= కలిగి; ఒండొరువులతోడన్= పరస్పరం; వారు= ఆ సర్పజేష్టులు; కడున్+బయ్యన్= మెల్లమెల్లగా; పల్గుఁగన్= గుసగుసలు పోతోంటే; ఏన్= నేను; విసీత= వినయ సంపన్మైన; స్థిర= నిశ్చలమైన; మృదుభాషిన్+ఖ= మృదుభాషలు కలవాడనై (మృదువుగా పలుకుతూ); ప్రభువున్= మా అధిపతిని (సూర్యుడిని); అడిగితిన్= అడిగాను.

తాత్పర్యం: ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇష్టటిదాకా రథంమీద ఉన్నవాడా? లేకపోతే ఇష్టుడు వచ్చినవాడా? - ఎవరు సూర్యుడు? అనే సందేహం రథం లాగుతున్న మా పరస్పరాజుల కందరికీ కలిగింది. పరస్పరం గుసగుసలు పోతున్నారు అందరూ. అష్టుడు వినయంగా మృదువుగా నిశ్చలంగా నేనే మా ప్రభువును అడిగాను.

క. ఇతఁ డెవ్యం?డని యమ్మెయి , నతిచకితాత్పుండ నగుచు నడుగుటయు నహః
పతి నా మీదుఁ గృహాసం , గతమగు తన చూడ్చి వొలయగా వత్సలుఁడై.

609

ప్రతిపదార్థం: ఆ+మెయిన్= అట్లా; అతిచకిత+ఆత్ముండన్+అగుచన్= మిక్కిలి ఆశ్చర్యపోయిన వాడిని అపుతూ; ఇతడు= రశయన; ఎవ్వండు= ఎవరు?; అని; అడుగుటయున్= నేను అడగటంతో - అహఃపతి= దివసనాథుడు (సూర్యుడు); నామీదన్= నా షైని; కృపాసంగతము+అగు= దయతో కూడిన; తన= తనయొక్క; చూడ్చి= చూపు; పొలయగాన్= వ్యాపించేట్లు (చూసి); వత్సలుఁడై= ప్రేమ కలవాడై.

తాత్పర్యం: ఇతడు ఎవరు? - అని నేను చాలా ఆశ్చర్యపోయి అడిగాను. దానికి సూర్యుడు నా షైను ఒకసారి దయనిండిన కన్నులతో చూచి ప్రేమగా ఇట్లా అన్నాడు.

సీ. ‘సురయక్క గంధర్వ గరుడోరగాదుల , లోన నెవ్వడు గాఁ డలోలుపాత్తు
దుంచవ్యతి మహోసురోత్తముం డస్తల , నియముండు ఫలమూల సీరమారు
తాహిరుడగు ముని యాకాంక్ష సేయడు , ప్రాప్తంబు గాని పదార్థములకు
సర్వభూత హితత్వశాఖి యమ్మెయి సిధ్ధిఁ , బ్రాహించె నని చెప్పు బ్రుకటఫణితి

తే. ననఫు! యిట్టి విశేషంబు గనుగొనంగ , వినను గాంచితి' ననిన నవ్విపువరుడు
ప్రమద మెద నిండి పాంగారఁ బాపతీని , యాననము సూచి యిట్లను మానవేంద్ర!

610

ప్రతిపదార్థం: అనము!= ఓ పాచుడా! ; ఓ పద్ముడా! ఈ వచ్చిన వ్యక్తి -సురయజ్ఞగంధర్వగరుడ+ఉరగ+ఆదులలోనన్= సురలలో, యక్కులలో, గంధర్వులలో, ఉరగులలో (సర్వజాతి), ఇంకా తక్కిన జాతులలో; ఎవ్వడున్+కాదు= ఎవ్వడూ కాదు; ఇతఁడు - అలోలుప+అత్యుడు= దేవిషట్లా తగులు చెందని మనస్సుకలవాడు (నిరీహడు - నిశ్చలాత్ముడు); ఉంచవ్యతి= నార్మిన పాలాలలో చెదిరిపడిన ధాన్యపుగింజలను ఏరుకొని వాటితో పొట్టగడుపుకొనే; మహీసుర+ఉత్తముండు= బ్రాహ్మణోత్తముడు; అఘల= చెదరని; నియముండు= నియమాలు కలవాడు (స్థిరనిష్ట కలవాడు); ఘల= పశ్చా; మాల= దుంపలూ; నీర= నీశ్చా; మారుత= వాయువూ; ఆహారంగా కలవాడు - అగు= అయిన; ముని= ఒక ముని ఈయన; ప్రాప్తంబు+కాని= తనకు ప్రాప్తంలేని; పదార్థములకున్= పస్తువులకోసం; ఆకాంక్ష+చేయడు= కోరిక పెట్టుకోడు; సర్వభూత= సమస్తప్రాణులకూ; హితత్యశాలి= మేలుకోరేవాడు - మేలు చేసేవాడు; ఈ+మేయిన్= ఇలా; సిద్ధిన్+ప్రాపించెన్= సిద్ధిపొందాడు; అని; ప్రకటఫణితిన్= స్వప్తమైన మాటలతో (శైలితో); చెప్పేన్= (సూర్యుడు నాకు) చెప్పాడు; ఇట్టి= ఇటువంటి; విశేషంబున్= విశేషాన్ని; కనుగొనంగన్+ విననున్+కాంచితిన్= చూడగలిగాను; వినగలిగాను (కనుగొనంగన్/కాంచితిన్). విననున్/కాంచితిన్); అనినన్= అని పద్ముడు చెప్పేసరికి; ఆ+విప్రవరుఁడు= ఆ బ్రాహ్మణోత్తముడు - భృగువు; ప్రమదము= ఆనందం; ఎదన్= హృదయంలో; నిండి+పొంగారన్= నిండి పెల్లుబుకగా; పాపతేని= ఆ సర్పరాజుయొక్క; ఆనము+చూచి= ముఖంలోకి చూసి; మానవేంద్రి!= ఓ ధర్మరాజా!; ఇట్లు= ఇలా; అమన్= అన్నాడు (అంటున్నాడు).

తాత్పర్యం: ఓ పద్ముడా! ఈ వచ్చినవాడు సురయజ్ఞ గంధర్వ గరుడోరగాదులలో ఎవ్వడూ కాదు. నిశ్చలమైన మనస్సు కలవాడూ, ఉంచవ్యతితో జీవించే బ్రాహ్మణుడూ, నిశ్చలమైన నియమాలు కలవాడూ, కందమూల ఘలోదక మారుతాలు మాత్రమే ఆహారంగా స్వీకరించేవాడూ, నిరాకాంక్షుడూ, సర్వభూతహితం కోరుకొనేవాడూ, మునీశ్వరుడూ అయిన ఒక మహానుభావుడు. ఇట్లా సిద్ధి పొందాడు - అని సూర్యుడు స్వప్తం చేశాడు. ఓ భృగు! అటువంటి అద్భుతం చూడగలిగాను, వినగలిగాను' అని పద్ముడు చెప్పేసరికి ఆ భృగువు పరమానంద సంభరితుడై ఇట్లా అన్నాడు.

క. ‘ఇవి యన్నియు నాశ్చర్యము , లపుఁ దెరువును నాకుఁ జాపి తస్వర్థత నొ ప్పు వివిధ శబ్దంబుల బో , ధవరేణ్యా! పోయి వచ్చేదం జ్ఞయమొందన్.

611

ప్రతిపదార్థం: బోధవరేణ్యా!= జ్ఞానంచేత ఉత్తముడా! (గురూత్తమా!); ఇవి= నీవు చెప్పిన ఈ విషయాలు; అన్నియున్= అన్ని; ఆశ్చర్యములు= అద్భుతాలు; అపున్= అపును (నిజమే); అవ్వర్థతన్= సార్థకంగా; ఒస్పు= ఒప్పేటటువంటి; వివిధ శబ్దంబులన్= వివిధ పదాలతో; నాకున్= నాకు; తెరువునున్= మార్గంకూడా; చూపితి(పి)= చూపించావు; ప్రియము+ఒందన్= ప్రియం కలిగేటట్టు; పోయివచ్చేదన్= నేనింక వెళ్లివస్తాను.

తాత్పర్యం: ‘ఓ పద్ముడా! నీవు ఇంతవరకూ చెప్పినవి అన్ని అద్భుతాలే. అవును. నిజమే. నీటిని చెప్పటంలోనే సార్థకపదాలతో నాకు మార్గంకూడా చూపించావు. ఓ గురూత్తమా! చాలాసంతోషం! నే నింక వెళ్లివస్తాను.

క. నము మఱవక పనుపం దగు , పనులెల్లను బనుపు శిష్యభావపుభము నా కనఫూ! కలిగెను నీ దెస , ననుసభద్రములు నీకు నయ్యుడు మెపుడున్.’

612

ప్రతిపదార్థం: అనమూ!= ఓ పవిత్రుడా, పద్ముడా! ; నమన్= నన్ను; మఱవక= మర్మిపోకుండా; పనుపన్+తగు= ఆజ్ఞాపించదగిన; పనులు+ఎల్లనున్= పనులు అన్ని; పనుపు(ము)= ఆజ్ఞాపించు; నీదెసన్= నీపట్లు; నాకున్= నాకు; శిష్యభావ= శిష్యుడను అనే భావం తాలూకు; పుభము= పుణ్యం; కలిగెను= కలిగింది (నీకు శిష్యపొయిడను అనే భావం నాకు కలిగింది - అని); నీకున్= నీకు; ఎపుడున్= ఎల్లవేళలా; అనూన= అత్యధికమైన; భద్రములు= అయ్యెడున్= అగుగాక!

తాత్పర్యం: ఓ పద్ముడా! నన్న మరిచిపోవద్దు. ఆజ్ఞాపించదగినవన్నీ నాకు ఆజ్ఞాపించుము. నీకు శిష్యుడను అనే భావం నాకు ఏర్పడింది. అది శభ్ధప్రదం. నీకు ఎల్లవేళలా శుభాలు కలగాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాను.'

విశేషం: అయ్యెడున్+ఎపుడున్. ఆశీర్వంతో 'ఎడున్' లోని నకారం మకారంగా మారింది. ఎడుతల ప్రమాదంబున కమ్మ పరంబగునపుడు మకారంబగు (క్రియ-18) అని బాలవ్యాకరణాం.

చ. అన విని, నన్నుడ గాంచితి ప్రయత్నమునన్, వినిపింపు మీవు వ
చ్ఛిన పని నాకు, నీ కొకటి సేసితినే? యిటు వ్యక్తమూల వా
సుని క్రియ లేచిపోక తగుచొ హ్యగునే? భవటియవాంఛ సె
ప్రొన నది యేసు బీర్చు, మతి పెం పెసంగం జను భూసురోత్తమా!

613

ప్రతిపదార్థం: అనన్= అని భృగుడు పలికేసరికి; విని= అలకించి; పద్ముడు ఇట్లా అంటున్నాడు - నన్నున్= నన్ను; ప్రయత్నమునన్= ప్రయత్నపూర్వకంగా (ఇంతదూరం వచ్చి ఎనిమిదిరోజులు ఉపవాసం ఉండి); కాంచితి(వి)= చూశావు; ఈవు= నీవు; వచ్ఛిన పనిన్= వచ్ఛిన పని ఏమిటో దానిని; నాకున్= నాకు; వినిపింపుము= వినిపించవయ్యా; నీకున్= నీకు; ఒకటి= ఒక్కటయినా; చేసితినే?= (ఉపకారం) చేసానా? (నీకు ఇంతవరకూ ఏ ఉపకారమూ చేయ్యనే లేదుగానేను); ఇటు= ఇట్లా; వ్యక్తమూలవాసుని+క్రియన్= చెట్టు మొదట్లో కాపురం ఉన్నవాడివలె; లేచిపోక= చటుక్కున లేచి ఉన్నపంచంగా వెళ్ళిపోవటం; తగుచొప్పు+అగునే?= తగిన పద్ధతేనా (మంచి పద్ధతే అవుతుందా చెప్పుము!); భవదీయ= నీమొక్క; వాంఛ= కోరిక; చెప్పినన్= చెబితే; అది; ఏనున్= నేను; తీర్చున్= తీరుస్తాను; మతి= అటుపైని; భూసుర+ఉత్తమా!= ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!; పెంపు+ఎసంగన్= గొప్పదనం అతిశయించేట్టు; చను(ము)= వెళ్ళము (నెడుదువుగాని).

తాత్పర్యం: భృగువు చెప్పిన పలుకులు ఆలకించి పద్ముడు ఇట్లా అన్నాడు. 'ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! కష్టపడి ప్రయత్నపూర్వకంగా వచ్చి నన్ను చూశావు. ఇంతకీ నీవు వచ్ఛిన పని ఏమిటో చెప్పనే లేదు. చెప్పుము. ఇంతవరకూ నీకు నే నేమీ చేయనే లేదు. చెట్టుక్రింద కాపురం ఉన్నవాడివలె ఉన్నపంచంగా ఇట్లా దులుపుకొని లేచి చక్కా పోవటం భావ్యమా? సమంజసమా? నీ కోరిక ఏమిటో చెప్పుము. తీరుస్తాను. అటుపైని వెళ్ళిపోదువుగాని.'

వ. అని వెండియు.

614

ప్రతిపదార్థం: అని= అని; వెండియున్= ఇంకా ఇట్లా అంటున్నాడు.

తాత్పర్యం: అని ఇంకా ఈ విధంగా అంటున్నాడు.

తే. 'అనఫు! నాయందు నీవు నీయందు నేనుఁ, గలము నీకు నీ సర్వలోకంబుఁ గలదు
చింత కవకాశ మెద్ది? నిశ్చింతభావ, మొందు' మనియె నా దందశూకోత్తముందు.

615

ప్రతిపదార్థం: అనఫు!= ఓ సావనుడా! భృగూ!; నాయందున్= నాలో; నీవున్= నీవా; నీయందున్= నీలో; నేనున్= నేమా; కలము= ఉన్నాం; నీకున్= నీకు (ఇంకా); ఈ సర్వలోకంబున్= ఈ సమస్త ప్రపంచమూ; కలదు= ఉంది; చింతకున్= దిగులుకు; అవకాశము+ఎద్ది?= చోటు ఏది?; నిశ్చింతభావమున్= నిశ్చింత అయిన స్థితిని; ఒందుము= పొందు - అని; ఆ+ దందశూక+ఉత్తముందు= సర్పజేష్ణుడైన ఆ పద్ముడు; అనియెన్= అన్నాడు.

తాత్పర్యం: 'ఓ భృగూ! నాలో నీవు ఉన్నావు. నీలో నేను ఉన్నాను. నీకు ఇంకా ప్రపంచమంతా ఉన్నది. దిగులు పడకుము. నిశ్చింతగా ఉండుము' అని ఆ సర్పరాజు పలికాడు.

వ. అనిన ఏని భృగుండు పద్మనకి ట్లనియె.

616

ప్రతిపదార్థం: అనిన్= అంటే; విని= ఆలించి; భృగుండు; పద్మనక్ను; ఇట్లు; అనియెన్= ఈ విధంగా అన్నాడు.

తాత్పర్యం: అనగా ఆలకించి, భృగుండు పద్ముడితో ఇట్లా అన్నాడు:

తే. ‘భోగివర! యిచి యిట్లీద భూతములును, నీవు నేనును సర్వగతావిశిష్ట

విధములము వేదితవ్యంబు విదితమయ్యె, నిట్లీ సందర్భనము త్రతమింక నాకు.

617

ప్రతిపదార్థం: భోగివర!= ఓ సర్వరాజా! (భోగము= పడగ. అది కలది -భోగి); ఇది= నీవు అన్నది; ఇట్లీది+అ= నిజమే (ఇంతటిదే); నీవున్= నీవూ; నేనున్= నేనూ; భూతములును= పంచభూతాలూ (నిఖిలప్రాణికోటీ); సర్వగత= అప్పిటా అంతటా వ్యాపించిన; అవిష్టి= భేదంలేని; విధములము= తీరు కలవాళ్లం; వేదితవ్యంబు= తెలునుకోవలసింది; విదితము+అయ్యెన్= తెలిసింది; ఇట్లి= ఇటువంటి; సందర్భనము= తత్త్వదర్శనం; ఇంకన్= ఇటుపైని; నాకున్= నాకు; ప్రతము= నియమం.

తాత్పర్యం: ‘ఓ సర్వరాజా! నీవు అన్నది నిజమే. నీవూ నేనూ ఈ ప్రాణికోటీ, పంచభూతాలూ అంతటా వ్యాపించి ఏ భేదమూ లేని వాళ్లం. అభిన్నులం. సమానులం. తెలిసికొనదగినది ఏదో తెలిసిపోయింది. ఇదే తత్త్వదర్శనం - సర్వసమతాదృష్టి ఇక్కొని నాకు ప్రతం.

క. ఈ విధము నిశ్చయము నే, భావింపగఁ గంటి నీ కృపారతివలనన్

నీవు కృతార్థుడవు సుజన, సేవిత! యాముంత్రణంబు సేసినవాడన్.’

618

ప్రతిపదార్థం: సుజనసేవిత!= సజ్జనులచేత సేవింపబడినవాడా!; ఈ విధము నిశ్చయము= ఇటువంటి నిశ్చయాన్ని (పుంప్యాదేశం చేయలేదు); నీ= నీయొక్క; కృపారతివలనన్= దయారూపమైన ఆసక్తివలన; భావింపగఁ+కంటిన్= ఆలోచించగలిగాను (చేసికోగలిగాను - అని); నీవు= నీవు; కృతార్థుడవు= చరితార్థుడవు; ఆమంత్రణంబు= వీడ్స్‌లు; చేసినవాడన్= చెప్పుతున్నాను; (ఆమంత్రణశబ్దానికి ఆహ్వానమూ వీడ్స్‌లు అని రెండు అర్థాలూ ఉన్నాయి. నమస్కారం అనే అర్థంలో కూడా దీని వాడుక ఉంది. నమస్కారం చేసున్నాను అనే అర్థం ఇక్కడ ఇంకా బాగా కుదురుతుంది).

తాత్పర్యం: సజ్జనసేవితా! నీ దయావిశేషంవలన నేను ఈ రకం నిశ్చయానికి రాగలిగాను. అటువంటి పరిణాతి నీ మాటలవలన నాకు వచ్చింది. నీవు చరితార్థుడవు. నీకు నమస్కరించి సెలవు తీసికొంటున్నాను.’

వ. అనిపలికి యివ్విధంబునఁగృతనిశ్చయుండైభృగుండుభుజంగవిభు వీడ్స్‌ని టీక్కావిశేషకాంక్షంజేసి భార్ధవకుల పవిత్రుంజ్ఞవనుంగాంచి నిజవ్యతాంతంబు సెప్పితత్కుతసంస్థార్థంబునం గృతకృత్యుం డయ్యె; నిప్పుణ్యకథ యబ్బార్థుండు జనకసదనంబున నారదునకు విపరించె; నద్దేవమునివరుండు దేవతావరునకు వినిపించె నమ్మణిత్తుండు వసువులకుం జెప్పెజామదగ్న్య తోడి సంగ్రామంబున నుద్దామఁచిత్తుండ్రైన నన్నుం దేర్ఘటకై వసువులు సకలభూత సమదర్శిత్వ సంపాదకంబైన యా యితిపోసంబు నాకుం జెప్పిలి. నీవు పరమధర్మం బెయ్యాది? యని యడిగిన నేను నీకుం జెప్పితి సర్వసమతాసముపహితంబైన యనాకాంక్షిత్వంబు ధర్మిత్తమంబు నిరతిశయానందంబునకు నిధానంబు.’

619

ప్రతిపదార్థం: అని పలికి= అని చెప్పి; ఈ విధంబున్= ఈ ప్రకారంగా; కృతనిశ్చయుండై= నిశ్చయం చేసుకున్నాడై; భృగుండు= భృగుండు; భుజంగవిభున్= సర్వరాజును; వీడ్స్‌ని= విడిచిపెట్టి; టీక్కా= దీక్షపట్ల; విశేష= విశేషమైన; కాంక్షన్+చేసి= కోరికచేత

(దీక్షవిశేషం పట్ల కోరికతో అని కానీ); భాగ్వతుల= భృగువంశంలో; పవిత్రున్= పావనుడైన; చ్యావనున్= చ్యావన మహర్షిని; కాంచి= దర్శించి; నిజ= తనయొక్క; వృత్తాంతంబు= కథ; చెప్పి= వివరించి; తద్= ఆ చ్యావనునిచేత; కృత= చేయబడిన; సంస్కారంబునన్= (దీక్ష ఇచ్ఛేటస్ఫుడు కులంపెద్ద చెయ్యపలసిన) మంత్ర సంస్కారంతో; కృతకృత్యండు+అయ్యెన్= చరితార్థుడు అయ్యాడు; ఈ+పుణ్యకథ= ఈ పవిత్రకథ; ఆ+భాగ్వతుండు= ఆ చ్యావనుడు (పరశురాముడు); జనకసదనంబునన్= జనకమహారాజుగారి నివాసంలో; నారదునకున్= నారదమహర్షికి; వివరించెన్= తెలియజేశాడు; ఆ+దేవమునివరుండు= ఆ దేవరివర్యుడు - నారదుడు; దేవతావరునకున్= ఇంద్రుడికి; వినిపించెన్= వివరించాడు (దేవేంద్రసన నివేశనే -4); ఆ+మహాత్ముండు= మహానుభావుడైన ఆ ఇంద్రుడు; వసువులకున్= అష్టవసువులకూ; చెప్పెన్= చెప్పాడు; జామదగ్న్యతోడి= పరశురామునితో ఏర్పడిన; సంగ్రామంబునన్= యుద్ధంలో; ఉద్ధామచిత్తుండను+ఐన= కలతచెందిన హ్యాదయం కలవాడైన; నన్నున్= నన్ను; తేర్చుటకై= ప్రసన్సపరచటం కోసం; వసువులు= ఆ వసువులు; సకలభూత= సమస్తప్రాణికోటినీ; సమ= సమానంగా; దర్శిత= చూడటం అనే గుణాన్ని; సంపాదకంబైన= కలిగించేందైన; ఈ+ఇతిహాసంబు= ఈ వృత్తాంతం; నాకున్= నాకు; చెప్పిరి= తెలియజేశారు. (భీష్ముడు పూర్వజన్మాలో అష్టవసువులలో ఒకడు); నీవు= ధర్మరాజా! పరమధర్మంబు= అత్యుత్తమధర్మం; ఏ+అది= ఏది; అని; అడిగినన్= అడిగితే; నేనున్= నేను; నీకున్= నీకు; చెప్పితిన్= తెలియజేశాను; సర్వప్రాణి సమానత్వంతో; సముపహితంబైన= కూడుకొన్న; అనాకాంక్షిత్వంబు= వాంఘారహితస్తితి (ఏ కోరికలూ లేకపోవటం - నిష్కామత్వం); ధర్మ+ఉత్తమంబు= ధర్మాలలోకెల్లా శ్రేష్ఠమైనది; నిరతిశయ+అనందంబునకున్= సర్వోత్కృష్టమైన ఆనందానికి; నిధానంబు= నిలయం.

తాత్పర్యం: అని పలికి, ఈ విధంగా గట్టిగా నిశ్చయించుకొన్నవాడై భృగుడు నాగరాజును వీడొని, విశేషదీక్షకారకు భాగ్వతులశేషుడైన చ్యావనమహర్షిని దర్శించి, తన కథ చెప్పుకొని, అతడు చేసిన సంస్కారంతో ధన్యదయ్యాడు. ఈ పుణ్యకథ జనకుడి గృహంలో భాగ్వతుడు నారదుడికి వివరించాడు. నారదుడు ఇంద్రుడికి చెప్పాడు. అతడు వసువులకు చెప్పాడు. పరశురాముడితో కలిగిన యుద్ధ సందర్భంలో కలత చెందిన నన్ను తేర్చటానికై వసువులు సకలభూత సమభావాన్ని పొందాలని ఈ ఇతిహాసం నాకు తెలిపారు. ‘పరమధర్మం ఏది?’ అని నీవు అడుగగా నేను నీకు చెప్పాను. సమస్త భూతాలను సమదృష్టితో కూడిన నిష్కామత్వం ఉత్తమధర్మం. ఉత్తమమైన ఆనందానికి అది నిలయం.’

క. అని యిట్లు ధర్మసుతునకు , ననిమిషతటిసీతనూజుఁ డభిక్పేమం

బున్న బెష్టుట వైశంపా , యనుఁడును జనమేజయునకు నర్థిం జెప్పెన్.

620

ప్రతిపదార్థం: అని; ఇట్లు= ఇలా; ధర్మసుతునకున్= ధర్మరాజుకు; అనిమిషతటిసీ= గంగాదేవి; తనూజుఁడు= కుమారుడైన భీష్ముడు (అనిమిషులు= దేవతలు, తటిని= నది); అధిక్పేమంబునన్= మిక్కిలి ప్రేమతో; చెప్పుట= చెప్పటాన్ని; వైశంపాయనుఁడు= వైశంపాయన మహర్షి; జనమేజయునకున్= జనమేజయుడికి; అర్థిన్= కోరికతో; (ఇష్టంతో) చెప్పెన్= వినిపించాడు.

తాత్పర్యం: అని ఇట్లా భీష్ముడు ధర్మరాజుకు చెప్పటాన్ని వైశంపాయనుడు తన శ్రోత అయిన జనమేజయుడికి వివరించాడు.

వ. చెప్పిన విని జనమేజయుండు వైశంపాయనుతో నిత్యేణంగున్న జితామహపండు హితోపదేశంబు సేసిన నమ్మహితుం డెవ్యధంబు దశావిశేషంబు నొండె ముసీంప్రా! చెప్పవే’ యనుఁటయు.

621

ప్రతిపదార్థం: చెప్పినన్= చెప్పితే; విని= ఆలకించి; జనమేజయుండు= ఆ జనమేజయుమహారాజ; వైశంపాయనుతోన్= ఆ వైశంపాయనమహర్షితో; ఈ+తెఱంగునన్= ఇలా; పితామహండు= భీష్ముడు; హిత+ఉపదేశంబు= మేలును గురించిన

ఉపదేశం; చేసినవ్= చేస్తే; ఆ+మహీ+ఈశుండు= ఆ మహారాజు ధర్మజుడు; ఏ+ఎధంబు= ఏ రక్షణున; దశావిశేషంబువ్= విశిష్టమైన అవస్థను (దశను); ఒందెన్= పొందాడో; మనీంద్రా!= ఓ మహామనీ!; చెప్పవే= తెలియజేయవా!; అనుటయున్= అనుటయూ.

తాత్పర్యం: దీనినంతా విని జనమేజయుడు వైశంపాయనుడితో ‘భీముడి ఉపదేశం విని ధర్మజుడు ఎట్టి అనుభూతిని పొందాడు?’ నాకు తెలిసికొనాలని ఉన్నది. తెలియజేయుము’ అని అడుగుగా. (తరువాతి పర్వంలోని కథతో అన్వయం).

ఆశ్వాసాంతము

ఉ. అగమపుష్టి సారభశుభాంగ! నివాస బుధాంతరంగ! ఏ
ద్వా గృహమేధితా సుభగతా మహానీయ! సురాభ్యాసీయ! ని
ర్భోగ సభోగ సంపదనిరూప్య! సుసంవిదవాప్య! భక్తి ల
క్షీగురునిత్య యోగిజన సేవిత! శాంతిసుఖైకభావితా!

622

ప్రతిపదార్థం: ఆగమ= వేదాలూ, శాస్త్రాలూ అనేటువంటి; పుష్టి= పూర్వులయొక్క; సారభ= సుగంధంతో కూడిన; శుభ= శుభప్రదమైన; అంగ= శరీరంకలవాడా!; నివాస= ఆవాసమైన; బుధ= పండితుల (దేవతల) యొక్క; అంతరంగ!= హృదయాలు కలవాడా! (బుధుల హృదయాలే నివాసంగా కలవాడా! - అనే భావంలో వ్యధికరణ బహుప్రీపిగా దీనిని సంభావించటమైనది-అలోచించాలి); నిద్యా= జ్ఞానానికి; గృహమేధితా= యజమానత్వం వల్లమైన; సుభగతా= సాందర్భంతో; మహానీయ!= మహానీయుడా! (గృహమేధి= కుటుంబయజమానుడు, అధికారి); సుర= దేవతలచే; అర్ఘనీయ!= హృజింపదగినవాడా! నిర్భోగ= భోగరపితమైన; సంపద= సంపదలతోనూ; సభోగ= భోగసహితమైన; సంపద= సంపదలతోనూ; అనిరూప్య!= నిరూపించటానికి శక్యం కానివాడా! (నిర్మణసంపత్తి - సగుణ సంపత్తి. రెండింటికి అందనివాడా!); సుసంవిత్త= సరియైన జ్ఞానంతో (ఆత్మజ్ఞానంతో); అవాప్య= పొందదగినవాడా!; (జ్ఞానైకసులభుడా!); భక్తి= భక్తి అనేటువంటి; లక్ష్మీ= లక్ష్మీకి (సంపదకు); గురు= గురువులైన; నిత్యయోగిజన= నిత్యయోగులచేత; సేవిత!= భజింపబడేవాడా!; శాంతిసుఖా+విక= శాంతిసుఖాలతో మాత్రమే; భావితా!= భావింపబడేవాడా!; శాంతిసుఖస్వరూపా - అని; (ఆగమపుష్టిసౌరభశుభాంగనివాస! - అటువంటి శరీరాంగాలకు నివాసమైనవాడా అని; బుధాంతరంగ విద్యాగృహమేధితా సుభగతామహానీయ! - అంతరంగ విద్య అంటే ఆత్మజ్ఞానం. దానికి అధికారి - పరమాత్మ. ఇట్లూ కూడా అన్వయించవచ్చునంటున్నారు కొందరు పెద్దలు).

తాత్పర్యం: ఓ హరిహరనాథా! ఆగమాలు అనే పుష్టాల సారభంతోకూడిన శరీరం కలవాడా! బుధుల అంతరంగాలే నివాసంగా కలవాడా! విద్యకు అధికారిమైన సాందర్భంతో విరాజిల్లేవాడా! (జ్ఞానసాందర్భం - తేజస్సు). దేవతలచేత అర్పించబడేవాడా! నిర్భోగ సభోగసంపదలకు అందనివాడా! ఒక్క ఆత్మజ్ఞానానికి అందేవాడా! భక్తి అనే లక్ష్మీకి గురువులైన నిత్యయోగీశ్వరులతో సేవించబడేవాడా! శాంతిస్వరూపా! సుఖస్వరూపా!

క. అఖిమతఫల సంపాదన , విభవమహీయః ప్రసాద! విశ్రుతవేదా!

బుధు విభు విలోచనాంబుజ , శుభద రవిత్వా! మాలిత్వ సుభగహారత్వా!

623

ప్రతిపదార్థం: అభిమత= కోరుకొన్న; ఫల= ఫలాలను; సంపాదన= సమకూర్చుటమనే; విభవ= సంపదతో (వైభవంతో); మహీయః= గొప్పమైన; ప్రసాద= అమృగ్హాం కలవాడా!; విశ్రుత+వేద= చెవికెక్కిన (పీమ మిగిలిన) వేదాలు కలవాడా!; బుధునిభు= దేవతల నాయకుడైన దేవేంద్రుడియొక్క; విలోచన+అంబుజ= నేత్రపద్మాలకు; శుభద= శోభను కలిగించే; రవిత్వా!= సూర్యత్వం కలవాడా!

హరిత్వ= విష్ణుత్వంతో; సుభగ= అందమయిన (సౌంపిల్లిన); హరత్వ!= శివత్వం కలవాడా! (హరిత్వమూ హరత్వమూ పరస్పర సౌందర్యదాయకాలుగా విరాజిల్లటున్నవాడా! - అని).

తాత్పర్యం: ఓ హరిహరనాథా! భక్తులకు కోరుకొన్న ఫలాలను అందించటంలో ఘనత వహించింది నీ అనుగ్రహం. వేదాలను నిరంతరం వింటూ ఉంటావు. దేవేంద్రుడి నేత్రపద్మాలను వికసింపజేనే సూర్యుడిని నీవే. నీలో హరిత్వమూ హరత్వమూ సాగసుగా జతగూడి ఉన్నాయి.

మాలిని.

వరబహునుత వేదవ్యాసు! విశ్వాత్మభాసో!
నిరుపమతను లీలానిత్వా! సత్యాధికృత్వా!
నిరతిశయ సమత్వోన్నిద్రు! కారుణ్యభద్రా!
భలితభువనవర్గా! భాస్వదానందమార్గా!

624

ప్రతిపదార్థం: వర= ఉత్తమంగా; బహు= (అధికంగా) బహువిధాలుగా; నుత= నుతించిన; వేదవ్యాసు= వేదవ్యాసుడు విశ్వ+ఆత్మ+భాసా!= విశ్వత్తుడై ప్రకాశించేవాడా! (విశ్వత్తుకైన తేజస్సు కలవాడా!); నిరుపమ= సాటిలేని; తను= అవతార రూపాలయొక్క (శరీరాలయొక్క); లీలా= విలాసాలతో; నిత్యా!= నిత్యుడా!; సత్యా+అధికృత్వా!= సత్యస్వామీ! (సత్యరూపా!); నిరతిశయ= సాటిలేని; సమత్వా= సకలప్రాణి సమానత్వంతో; ఉన్నిద్రు!= తేజరిల్లేవాడా!; కారుణ్యభద్రా!= దయానిలయా! (కృపారూపమైన శుభస్వరూపా!); భరిత= భరింపబడిన; భువనవర్గా!= లోకసమూహం కలవాడా!; భాస్వత్త= ప్రకాశించే; ఆనందమార్గా!= ఆనందమార్గం కలవాడా! (ప్రకాశించే ఆనందానికి మార్గమైనవాడా!)

తాత్పర్యం: ఓ హరిహరనాథా! నిన్ను వేదవ్యాసుడు ఉత్తమంగా బహువిధంగా నుతించాడు. నీ తేజస్సు విశ్వవ్యాప్తమై విశ్వత్తుగా ఉంటుంది. నీ అవతారలీలలు నిత్యాలూ నిరుపమాలూ. సత్యస్వరూపుడవు నీవే. సర్వప్రాణి సమతాభావంతో నీవెప్పుడూ జాగరూకుడై ఉంటావు. నీవు కారుణ్యమూర్తివి. భద్రప్రదాతవు. సకల భువనాలనూ నీవే భరిస్తావు. నీవే నిజమైన ఆనందమార్గానిని, ఆనంద స్వరూపుడవూ, ఆనందప్రదాతవూ - అని హరిహరనాథుడిని స్తుతించే స్తోత్రములు.

ఏశేషం: మాలిని వృత్తంలోని ప్రతిపాదంలోనూ వరుసగా న,న,మ,య,య అనే గణాలుంటాయి. తొమ్మిదవ అక్షరానికి యతిష్టైత్రి ఉంటుంది. ప్రాసనియమం ఉన్నది.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుభయ కవిమిత్ర కొమ్మునామాత్మపుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రశితంబయిన శ్రీమహాభారతంబున శాంతిపర్యమునందు సర్వంబును షష్ఠాశ్వసము.

తాత్పర్యం: ఇది మంగళకరులైన ఉభయ (సంస్కృతాంధ్ర) కవులకు మిత్రుడూ, కొమ్మునామాత్యాడి పుత్రుడూ, పండితులను ఆరాధించటంచేత ప్రకాశించేవాడూ (పండితులచేత ఆరాధించబడి రాజిల్లేవాడూ) అయిన తిక్కన సోమయాజి రచించిన శ్రీ మహాభారతంలోని శాంతిపర్యం ముగించే ఆరవ ఆశ్వాసం.

శాంతిపర్యంలోని ఆరవ ఆశ్వాసం సమాప్తం.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతంలోని శాంతిపర్యం ముగిసింది.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

శాంతి పర్వము

(రెండవ భాగము)

గద్య పద్య ప్రథమ పాద సూచి

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
అ		అట్టియెడు దత్తజ్ఞాన	638	అతనిఁ బొదువు సంకల్పం	701
అంగంబులు వౌదల నెదరు	1087	అట్టియెడ నేనును	1024	అతనికి నన్నపానముల	974
అంతంతకు సత్కర్మము	812	అట్టికాక యని ప్రియంబు	761	అతనికి సరిత్సముద్ర	866
అందుఁ దుదముట్టు	978	అట్లుంగాక	952	అతని తలపున	536
అందు మూడేసి బుతుపుల	691	అట్లుంగాక ధర్మ	544	అతని తెఱం గిట్టిది	1078
అంబర పాటవమునఁ బో	1091	అట్లుండ నొక్కనాడు	1072	అతనితోడ నిట్లనియె	1082
అకట! భవిచ్చిత్తము నిర్వికార	671	అట్లు కల్పించి జలముల	588	అతనివలన భూతములకు	723
అక్షరంబగు పంచ	933	అట్లు ధర్మజ్ఞాడు	1067	అతివ! సేమమే? తగ	1081
అక్షరము విక్రియా	886	అట్లు బహువిధంబులగు	1074	అతులవేదాంతశాస్త్ర	727
అఖిల కర్మఫలము	609	అట్లు ప్రోసిన విని	751	అత్రిముని యింద్ర దైవత్య	626
అఖిలరత్నపూర్ణయగు	905	అట్లు సనుదెంచు	767	అది తిర్యగ్జునుష్య	891
అగమనునిన్	596	అట్లు సాకారమై వచ్చి	559	అది ధర్మంబుల కెల్లం	734
అగుణం బయ్యము	889	అట్లు సిద్ధండగుటయు	790	అది భావనియంబు	690
అగు నీ తత్త్వము సత్యా	542	అట్లేకాంతిథై తపంబు	1048	అది యట్టులుండె నీతో	661
అగ్నోపున కతం డిట్లనియె	774	అడవి సాచ్చి యంత	619	అది యట్టులుండె నప్తతి	1071
అగ్నిసోషధి వ్యక్త	816	అడెగితి లెస్సుగ	875	అది యట్టులుండె విమము	778
అగ్ని వెచ్చనో? చల్లనో	956	అడిగి మేలు సేసి	795	అది యెట్లుంటేని	911
అచటఁ బ్రతిహారు	972	అతండతని కిట్లనియె	637	అది యెట్లుంటేని దేవ	694
అచరములు జరంబు	602	అతం డతని కిట్లనియె	762	అది యోగి కొప్పదు	630
అచలు సూభ్రమై వరేణ్య	593	అతండు ననేకవర్షం	569	అది యోగిజనంబుల	691
అచిర కాలంబునన	996	అతఁ డతనితోడ శివ్య	987	అది లెస్సుగ విడిచి	936
అజగరచరితము	536	అతఁడు కాలకలితమైన	622	అది సిద్ధత్వసంపదకు	922
అజము లావణంబు	932	అతఁడు గడంగ	814	అదృష్టయండై నిలిచి	1027
అజండు జగంబులు	743	అతఁడు చిరకాల	762	అదైవముని యిట్లనియె	1046
అజని విష్ణురూపు	1030	అతఁడు మోక్షదర్శి	971	అదైవుండు వత్సలుం డయి	1046
అట్టే మహామహిమ	983	అతఁడు రాత్రి నిద్రించు	696	అధిప! లఘ్యశిథై	803
అట్టియెడ	1092	అతఁడు సదివింప వేద	970	అధిప! సర్థముఁ బ్రథయంబు	910

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
అనము! దివసంబు రాత్రియు	740	అన విని సంశయం	944	అని చెప్పి యంత నిలువక	669
అనము! దురస్తము	828	అనవుడు నతండు నీవీ	659	అని చెప్పి యంత నిలువక	755
అనము! దేహంబు కంటె	739	అనవుడు నతఁ డిట్టులను	966	అని చెప్పి యనిమిష	662
అనము! నాయందు నీవు	1094	అనవుడు నతనికి నత	685	అని చెప్పి యస్పరాశర	724
అనము! నా రాక వార్చి	1087	అనవుడు నతనితో	865	అని చెప్పి యస్పరాశర్యం	714
అనము! నీ మధురవాక్యం	1073	అనవుడు నద్దేవి	681	అని చెప్పి యస్పురుష	792
అనము! బ్రహ్మంబు	696	అనవుడు ననిమిషవతి	652	అని చెప్పి యబ్బలము	815
అనము! మూడాత్మక	847	అనవుడు నమ్మపోను	832	అని చెప్పి యమరతటినీ	822
అనము! యింద్రియములు	708	అనవుడు నరనాథుడు	566	అని చెప్పి యిట్లను	1015
అనము! యింద్రియములు	731	అనవుడు నాతడిట్లను	754	అని చెప్పి వెండియు	847
అనము! యిది భార్యవండు	831	అనవుడు భీష్ముఁ డిట్లనియె	829	అని చెప్పి వెండియు	852
అనము! యిది యోగ	923	అనవుడు మున్న యిట్లు	986	అని చెప్పి వెండియు	866
అనము! యుత్తర దక్షిణా	692	అనహంకారము నప్రార్థన	824	అని చెప్పి వెండియు	877
అనము! విను కామ	714	అనహంకారుడు నక్రో	781	అని చెప్పి వెండియు	887
అనము! విష్ణు విహంబు	810	అని కామం బనునది	523	అని చెప్పి వెండియు	907
అనము! సుఖదుఃఖ	839	అని గలిగి పరాక్రమ	659	అని చెప్పి వెండియు	992
అనము! సుఖాసీనుఁడైన	885	అని గురుఁ దుపదేశించిన	587	అని చెప్పి వెండియు	1068
అనమూ! తపోవనము	963	అని చెప్పి	180	అని చెప్పి వెండియుం బరా	843
అనమూ! దుఃఖాత్మక	545	అని చెప్పి తపము పెంపును	838	అని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె	557
అనమూ! భవదీయ	789	అని చెప్పినం బ్రమదంబు	761	అని చెప్పి వెండియు నిట్లను	762
అనమూ! మర్యాద	836	అని చెప్పినం బ్రియం	909	అని చెప్పి వైశంపాయను	1023
అనమూ! మృత్యుపు	801	అని చెప్పినం బ్రీతుండై	749	అని చెప్పి నగ్గణంబు	689
అనమూ! మౌక్కము తెఱఁగిది	904	అని చెప్పిన నమ్మునీ	799	అని చెప్పి ననిన విని	521
అనమూ! యగ్నిపోములు	1036	అని చెప్పిన ముదితుండై	939	అని చెప్పి ననిన విని	742
అనమూ! విధివిహితంబుం	650	అని చెప్పిన రాయంచతో	857	అని చెప్పి ననుడు	687
అనమూ! విను మయ్యక్తం	633	అని చెప్పిన విని యస్పాండ	653	అని చెప్పి ననుడు	825
అనమూఁ డిప్రిదియహాయ	833	అని చెప్పిన విని యజూత	518	అని చెప్పి నిట్లు లయ్యని	610
అనమూఁ బరాశర	689	అని చెప్పిన విని విద్య	718	అని చెప్పి నియతుండై	906
అనమూలార! సంసీధ్మ	571	అని చెప్పిన విని విశ్వ	934	అని జపించి సర్వవష్టల	607
అనయముఁ దేఱి నాగ	1085	అని చెప్పి పారాశర్యం	702	అని తన వైరాగ్యంబును	946
అనయము నీసు వొనర్చిన	807	అని చెప్పి ప్రకృతి	916	అని తెలిపి మఱియును	932
అనలము దోచునే	577	అని చెప్పి బ్రహ్మాత్మతు	1035	అని ధర్మం బగించి	791
అనలునకు రవికిని	595	అని చెప్పి భీష్ముండు	858	అనిన జనకుడిట్లు	841
అన విని నన్నుఁ గాంచితి	1094	అని చెప్పి భృగుండు	550	అనిన జాజలి యట్టేని	754
అన విని బలి	655	అని చెప్పి మఱియు నిట్లను	925	అనిన ధర్మసుతుండు	850
అనవుడు నతం డతని	977	అని చెప్పి మఱియును	732	అనినం గర్జంబు విడువమి	719

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
అనినం దొల్లియు నిది	747	అనిన విని ధర్మంబు	565	అనిన విని శకుండు	734
అనినం బితామహనితో	646	అనిన విని ధర్మజాడు	684	అనిన విని సవిశేష	1050
అనినఁ గపిలుఁ డిట్టు	778	అనిన విని ధర్మతనయుండు	644	అనిన విని స్వామరళ్ళై	777
అనినఁ దదీయయబోధనంబు	752	అనిన విని ధర్మతనయుండు	867	అనిన విని స్వామరళ్ళై	782
అనినఁ దానను మంత్రులు	957	అనిన విని ధర్మనందనుండ	859	అనిన విని హిరణ్య	648
అనినఁ దేజస్ప్రీ జేసి	831	అనిన విని ధర్మనందనుండు	799	అనిన విష్ణుం	1040
అనినఁ త్రియమంది	829	అనిన విని భృగుండు	1095	అనిన సంతసిల్లి యద్దేవ	1048
అనిన నజాతశత్రుం	864	అనిన విని ధర్మశత్రుండు	770	అని నీర్దేశించె నట్లా	770
అనిన నట్లకాక యని	971	అనిన విని పరమ	587	అని నీర్దేశించిన	780
అనిన నట్లకాక యని	1064	అనిన విని పాకశాసనుం	674	అని నీర్దేశించి నీవు	1066
అనిన నట్లకాక యాచ	789	అనిన విని ప్రీతుండై పాండ	637	అని నీర్దేశించి వలయు	1000
అనిన నట్లకాక వినుము	809	అనిన విని బలి దేవతా	655	అని నీర్దేశించి వెండియు	583
అనిన నతండు ప్రీతుండై	818	అనిన విని బలి యతని	667	అని పత్రి బోధించిన	1085
అనిన నతఁ డట్టచేయు	1076	అనిన విని భరద్వాజు డా	546	అని పలవించి	1052
అనిన నతఁ డతని	671	అనిన విని భరద్వాజాండు	547	అని పలికిన ధర్మం	560
అనిన నతఁ డిట్టి ధర్మము	1058	అనిన విని భరితా	690	అని పలికిన విని	1012
అనిన నద్వేవముని	590	అనిన విని భృగుఁడు	541	అని పలికి తొల్లి	750
అనిన నభినందించి	760	అనిన విని మేధావి	514	అని పలికి నారాయణ	1069
అనిన నాతఁడు భయమంది	569	అనిన విని యజాత	531	అని పలికి పుత్రుండు	800
అనిన నీ రాక వార్పు	1084	అనిన విని యజ్జనపతి	508	అని పలికి భీమ్ముండా	1015
అనిన భృగుఁ డిట్టులను	541	అనిన విని యత్యంతా	1070	అని పలికి భీమ్ముండు	815
అనిన వారు కృతార్థులై	805	అనిన విని యమ్ముపో	745	అని పలికి భీమ్ముఁడు	906
అనిన వారు మరాణంబున	856	అనిన విని యమ్మునీ	559	అని పలికి మఱియు నిట్లను	804
అనిన విని కురుపతి	556	అనిన విని యమ్మునీ	976	అని పలికి యధిషి!	747
అనిన విని కొంతేయా	535	అనిన విని యా నృపతి	909	అని పలికి యమ్మునీశ్వరు	994
అనిన విని కొంతేయా	647	అనిన విని యుధిష్ఠిరుండ	552	అని పలికి యాజ్ఞవల్స్య	927
అనిన విని జనకజన	640	అనిన విని యుధిష్ఠిరుండు	860	అని పలికి యాదరంబున	1003
అనిన విని జనకజనే	846	అనిన విని యుధిష్ఠిరుండు	872	అని పలికి యిట్లనియె	612
అనిన విని జనకపతి	918	అనిన విని యుధిష్ఠిరుండై	803	అని పలికి యిట్లనియె	1045
అనిన విని జనకభూవిభు	843	అనిన విని యొండు	661	అని పలికి యిట్లనియె	526
అనిన విని జనకుం డమ్మునీ	891	అనిన విని విస్మయము	652	అని పలికి యివ్విధంబు	1095
అనిన విని జనకుండు	840	అనిన విని విప్రుండ	562	అని పలికి యివ్విధంబునగ్గుత	675
అనిన విని జనమేజయుం	1023	అనిన విని విప్రుం	813	అని పలికి యుచితముగ	523
అనిన విని జనమేజయుం	1055	అనిన విని వేదార్థా	1014	అని పలికి యుద్ధమంటై	1016
అనిన విని జాజలి	753	అనిన విని శకుం డా	710	అని పలికి యుద్ధమంటై	
అనిన విని దేవతటినీ	965	అనిన విని శకుండు	716	అని పలికి వరంబు	

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
అని పలికి విమల	996	అని యడిగిన హంస	856	అని విశ్వవించిన విని	1025
అని పలికి వెండియు	650	అనియతంబులైన	530	అని విప్రం దుపదేశించిన	512
అని పలికి వెండియు	669	అని యతడు నిజనివా	791	అని వెండియు	529
అని పలికి సత్యరంబుగ	1086	అని యతని మనష్ఠద్ధి	807	అని వెండియు	543
అని పలికి సమ్యగ్ంజునంబు	581	అని యధ్యత్పుప్రకారం	554	అని వెండియు	549
అని పలికి సాధ్యలకు	858	అని యభ్యర్తించిన	823	అని వెండియు	576
అని పలికి నిట్లు లష్టై	660	అని యమాత్యుల దిక్కు	952	అని వెండియు	631
అని పలుకుటయు	746	అని యమ్ముని పలు	636	అని వెండియు	696
అని పలుకుటయు స్వామరళ్ళి	787	అని యసతిచ్చి మటి	1065	అని వెండియు	735
అని ప్రార్థించే నప్పుడు	566	అని యట్లడిన మాటలు	671	అని వెండియు	759
అని పుత్రుం దుపదేశించిన	517	అని యట్లు ధర్మాతము	676	అని వెండియు	919
అని పుత్రు నుద్దేశించి	768	అని యట్లు ధర్మాతము	1096	అని వెండియు	935
అని బోధించిన జనకు	982	అని యట్లు నముచి	664	అని వెండియు	1082
అని బోధించిన సగరుం	829	అని యట్లుపదేశించి	736	అని వెండియు	1090
అని బోధించి వెండియు	1042	అని యట్లుపదేశించి	786	అని వెండియు	1094
అని బోధించే నిట్లు	643	అని యట్లపదేశించిన	965	అని వెండియు విరోచన	656
అని భక్తి పూర్వకంబుగా	1003	అని యట్లు పరబోధన	902	అని వేడిన నమ్ముని	892
అని భీష్మం దుపదేశించిన	611	అని యట్లు పెక్కుభంగుల	767	అని వేడిన భక్తపరా	1004
అని భృగుండు సెప్పిన	539	అని యట్లు పెక్కుభంగుల	850	అని శాంతనవుఁడు	1023
అని మటియు దయ	592	అని యట్లు ప్రబోధించి	905	అని సత్యమాదమ	855
అని మటియు ననేక	997	అని యట్లు పలుకు పలుకులు	955	అనుచు	947
అని మటియు ననేక	1031	అని యట్లేకతద్విత	1012	అనుచుం గృష్ణాష్టోపా	1061
అని మటియు నిట్లను	758	అని యట్లోలయు వితర్పం	631	అనుచుం జనుదెంచి	769
అని మటియును	533	అని యవ్విధంబున	1043	అనుటయు	573
అని మటియును	544	అని యుపదేశించి మటియును	705	అనుటయు	856
అని మటియును	577	అని యుపదేశించి వెండియును	924	అనుటయు దేవద్రతుం	532
అని మటియును	844	అని యుపదేశించిన విన	938	అనుటయు దేవద్రతుఁడ	797
అని మటియును	908	అని యుపదేశించి యింక	728	అనుటయు ధర్మంబు	560
అనిమిత్తము భూతం	527	అనియె నద్దేవముని	1000	అనుటయు నతడిట్లు	748
అనిమిషాధు తోడి	808	అనియె నని చెప్పి గురు	1002	అనుటయు నమ్ముహీ	795
అని యడిగిన నతం	826	అనియె నని చెప్పిన	1044	అనుటయు నమ్ముహీ	1078
అని యడిగిన నతనికి	794	అనియె నని చెప్పిన విని	773	అనుటయు నమ్ముని	710
అని యడిగిన నమ్మహో	823	అనియె నయ్యరువుర	571	అనుటయు నయ్యన	563
అని యడిగిన నయ్యధిష్టిరు	664	అనిలముఖదోషము	632	అనుటయు నయ్యరగ	1088
అని యడిగిన నాదరించి	852	అని విచారించి తలంచు	764	అనుటయు నా కృష్ణం	688
అని యడిగిన వైశం	1059	అని వితర్పించియు	765	అనుటయు నాతడిట్లు	805

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
అనుటయు నా దేవవ్రతుం	1070	అమృతపానంబుఁ జేసిన	675	అవనిఁ బొందదు దివ	725
అనుటయు నిట్లనుం	776	అమృతము నభవము	890	అవమానమునకు	686
అనుటయుఁ బరాశరుం	841	అమృతము మృత్యువు	515	అవయవము లెట్లు	728
అనుటయు మహాంద్రుండు	661	అమృతోత్సుం డమృతో	688	అవి గలిగి పరాక్రమ	659
అనుటయు వార లొండొ	985	అమృతోత్సుండు	1006	అవి ప్రయోజనపడుట	810
అనుటయు స్వామురళై	775	అమృతాతాత్సుండు మద్భు	1008	అవి యెల్ల నసత్యం	956
అనుటయు హాంస మిట్లు	857	అమృతిషపతి వాక్యము	992	అవి వినగ నెఱుఁగ	613
అనుడు నజాతశత్రుండిటు	796	అమృతినియును శిష్య	984	అవ్యక్త శాశ్వతు నభిల	592
అనుడు నతడు కర్మమఖిలంబు	719	అమృతోస్వరుండు భక్తి	967	అవ్యధంబున మహాను	790
అనుడు ననపాయమగు	795	అమైత్తి నిలుచుటకును	830	అవ్యాప్తరుం డతని	640
అనునయపూర్వకంబుగా	1000	అయనవశంబును దేజో	661	అవ్యిశేషంబులెల్ల నీ	980
అనుపమ మజర మతీంద్రియ	892	అయిదు దెఱఁగుల	597	అణని నిర్మిషంబు	540
అనుభవము ప్రింగు శాంతిం	585	అయినను నా యెత్తింగి	775	అశ్వమేధ సహార్పంబు	610
అనులోమంబన స్ఫైయు	897	అయ్యరణీఁ బుట్టి జనక	968	అష్టమియగు దేవత	683
అన్నమును జలంబు	1034	అయ్యసరంబున సత్య	998	అసమాలంబ శబ్దము	576
అన్నరేంద్రుం డహింసకుం	1008	అయ్యరగవల్లభు	1078	అసితుండగు దేవలుండు	685
అపరిగ్రహసర్వరంభ	991	అరదముమీద మున్	1092	అష్టిరేంద్రియ సలిల	960
అప్పడు మందాకిని సౌకార	968	అరయంగా శబ్దంబును	699	ఏ	
అప్పనరావృత్తి పదంబగు	937	అరయంగా శబ్దంబును	782	అకర్ణింపుము	692
అప్పని మనచేత నయ్యడి	756	అరయఁగామము	991	అకసమును మనసు	701
అప్పరమేశ్వరుండు	821	అరయఁగ ధర్మతంత్రముల	1071	అగమపుష్టి	1097
అప్పవనములను గలచిన	989	అరయఁగ విషయము	627	అగమ సత్యదర్శాచార	543
అప్పుడ యసమర్థండగు	766	అరయఁగ సంస్కర్మము	626	ఆ గుణములు మతియు	660
అప్పుడు తదీయ బ్రహ్మా	572	అరయఁ బుత్తెంచె	973	అచారనేమియుఁ బ్రాణ	706
అప్పుణ్య క్షేత్రంబున	1075	అరయ మే లసంగ	846	అచార పరిపాటి	969
అప్పురుషుండు	542	అరసి చూడ సత్యంబు	554	ఆ చూపు మరిగి చిత్తం	625
అభినందించిరి దేవ	683	అరిగి యచట వాని	1053	ఆత డతిభక్తి దలఁచె	790
అభిమతపల సంపా	1097	అరుదే సర్వేశ్వరుడగు	1045	ఆతత సంసారము తృష్ణా	636
అమరతటినీసుతున	1070	అరులు మిత్రులుదాసీను	949	ఆతనిఁ గానఁ బొమ్ము	1076
అమరుం డవ్యయుఁ డజరుం	616	అర్థంబుల యస్మిరత్యంబ	807	ఆ తీర్థోత్సమమున	1075
అమరులు విమల శ్రద్ధా	757	అర్థముల్ దుఃఖదోషా	797	ఆ తెరువులు రెంటికి	859
అమలంబగు నీ యితి	644	అలఘుతపంబు గోరి	1006	ఆ తెఱు గఘుములఁ బాచు	853
అమలవాయునేవనము	890	అలఘుమతిని యజ్ఞా	775	ఆత్మయం దగ్గి సమా	722
అమల హృదయవేద్య	677	అలఘులు ధనహీనులు	777	ఆత్మునకు రెండు రూపంబు	870
అమలిన గృహస్త	776	అలుక మానుము హరికై	1010	అదికాలమున బ్రహ్మాభి	1063
అమృతం బచ్యతమవులం	586	అల్పమైన యగ్ని	861	అదిత్యమరుద్యసు	677

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
ఆదిత్యమరుద్యసు	1018	ఇంద్రియంబుల నాటేంటి	734	ఇది కర్మభూమి భోగా	548
ఆదిత్య మరుద్యసు	1025	ఇంద్రియంబులు దమ	580	ఇది నా కమ్యూం గాగల	663
ఆదినిధనరహితుడగు	733	ఇంద్రియంబులు నవ్యక్షం	910	ఇది నాయదియనుఁ నాత	509
ఆదిమధ్యాంతములు	1038	ఇంద్రియంబులు మనము	922	ఇది బ్రహ్మచారి ప్రకారం	721
ఆదియు మధ్యము నంతము	585	ఇంద్రియముల గెల్చి హృద	687	ఇది బ్రహ్మ వసిష్ఠునకు	906
ఆ ధర్మతనయుతోడ	590	ఇంద్రియములలో నొక్కటి	715	ఇది మేలపుమాట సుమీ	658
ఆనతష్టే! యిట్టులను	856	ఇంద్రియములెల్ల నట్టివ	912	ఇది యజ్ఞరక్షర వివేకం	894
ఆ నదియం దాచరిత	680	ఇంద్రియార్థంబుల నేనింట	869	ఇది యితిహాసవరము	1001
ఆ నరపతి శాంతనవుని	664	ఇంద్రుఁ డబ్బుజూకడ	653	ఇది యేమి? శోకమున	507
ఆ నాదముదెసకుం జన	1053	ఇంద్రుఁడుజ్ఞుల రథం	813	ఇది యోగప్రకారంబు	707
ఆ బ్రహ్మ యభిల భూతా	537	ఇంద్రునకు రుద్రుఁ డత్తతీ	814	ఇది యోగ ప్రకారంబు	897
ఆ బ్రహ్మర్షి సత్తముండు	995	ఇంద్రు లెందఱు వో రింద్రు	670	ఇది విజ్ఞానము కృత్యము	937
ఆ యుగంబులు నాల్గ	695	ఇచ్చి యెష్టటి యట్ల	1053	ఇది శమ ప్రకారంబని	530
ఆయువు దఱుగు నంతం	800	ఇచ్చానిరసనంబు	524	ఇది శ్రీమదుబయకవిమిత్ర	678
ఆ త్యైశ్వర్యము గ్రమ్ముఱ	808	ఇటు గర్వించుట నీచత	657	ఇది సాంఖ్యప్రకారంబు	873
ఆరయు గదళీగర్భా	848	ఇట్టి జనని వధించుట	767	ఇది సాంఖ్యానుభావంబు	920
ఆరయు గామము గ్రోధము	991	ఇట్టి మహిమ గలిగి	697	ఇష్టషైన యగ్గి యింధన	862
ఆరయ నధ్యాత్మ మహాం	915	ఇట్టి యప్పుడు సదివిన	990	ఇనరశ్చులుఁ చంద్రాంశులు	1034
ఆ రాజన్యనేడ నహం	971	ఇట్టివాడు వెడల	704	ఇనరుచిఁ బాపోణము	847
ఆర్జవంబు ప్రసన్సుత	652	ఇట్లగుట మున్మెణిగించితి	1068	ఇను నడుమ వెలుంగుచు	598
ఆర్యలుఁ బ్రహ్మతీ లక్ష్మణ	618	ఇట్లయ్యిరువురు నధ్య	988	ఇనుమును గనకము	980
ఆ వణిజాడు ధర్మపీతి	761	ఇట్లాయురంశంబులు	722	ఇనురూపము జలముల	739
ఆ వాసవు చందంబున	818	ఇట్లు కృతయుగంబునకు	694	ఇను వేడిమి శోషించిన	1090
ఆ విధము శుక్లగతి	626	ఇట్లు గలిగి వర్తిలుచున్న	698	ఇయుభిలము స్ఫజియిం	709
ఆశ్రయ యింద్రియజయ	512	ఇట్లు కృతయుగంబునకు	693	ఇరుప్రాద్య గుడుచుచు	646
ఆశ్వర్యములక్కు నాస్పదం	1089	ఇట్లు నిలిచిన యవ్యేద	999	ఇల జలంబుల జలం	604
ఆశ్వాస గమను లంతియ	962	ఇట్లు ప్రణామంబుసేసి	611	ఇలయు గిరులును శర	1001
ఆ సుకృతము గడయొయ్య	791	ఇట్లు ముక్కుండై యున్న	945	ఇవి కర్మస్థల తెఱంగులు	699
ఆహాతాగ్ని బుణ్యాడను	835	ఇట్లు లబ్ధవరుండగుచు	967	ఇవి పుణ్యలోక విషయ	549
ఇ					
ఇంతకాలమేని యెఱుగఁక	900	ఇట్లు వుట్టి గంధమాద	1054	ఇవి యన్నియు నాశ్వర్యము	1093
ఇంతకు మును సూచితి	673	ఇట్లు సెప్పి	1039	ఇవ్విధంబున నుద్యక్కుం	1077
ఇంతకు మూలము దృష్టా	622	ఇతుఁ డబీజాం డదేహం	1068	ఇవ్విధంబున నేకంతియై	1015
ఇంతననేల? యేను భుజ	1079	ఇతుఁ డెవ్వండని యమ్మెయి	1092	ఇవ్విధమున నతండు	927
ఇందుల తాత్పర్యము నీ	684	ఇతేరేతర మతి సంభావిత	1043	ఇవ్విషయంబునకు నొక్క	680
ఇంద్రియంబుల కంద	1017	ఇత్తెఱగునఁ బురుమం	825	ఇవ్విషయంబున యయాతి	979

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
ఇవ్విపయంబున వృత్త ఇవ్వెరవునకు వైరాగ్యంబు	806 642	ఎట్లంటేని ఎన్నికొనుచుండఁ ఎన్ని రూపులు గొని ఎప్పుడు పురుషుండు	921 959 902 900	ని విధమున దుర్దశలకు ని ఐనను గాఢనిరూపణ	664 535
ఈ					
ఈ చక్రంబున సకల ఈ చతుర్యంశతి తత్త్వం ఈ తెరువునఁ జరియం ఈ తెరువున వేదవిదుఁడు ఈ తెరువు మద్దరుఁడు	617 887 879 706 1060	ఎలమిరుయ వాడుట ఎల్లకడలకు వెలువడు ఎప్పుడు రమించు ఎప్పుడు సచరాచర	657 734 856 594	ఒకటి గోరి దాని ఒకఁడు గోదానమునరింప ఒక్క కొఱతయు లేదు	686 567 981
ఏ	528		602	ఒకప్పు శ్యంగమునన	948
ఏ దేవునిఁ గన్నట్టుల ఏ నెటీ పురుషునకుం ఏ నెలపులఁ దోచును ఏ యయిదింటన కాదె ఏ రెండు ప్రకారంబుల	1012 904 1058 539 708	ఏకత్వం బన్యత్తు ఏకద్వితి చతుర్యువు ఏకరసమయక్షేత్ర ఏకాంతిక భూతీ రతి ఏకాంతి జనంబులు	1057 583 1012 1060	ఒక్కొక్క కాలంబున ఒడ లెట్లు విడువ ఒదవు వృత్తు రక్తమున ఒరులకుఁ దా వెఱవక	1038 560 817 737
ఏ లోకంబుల నెల్లం ఏ లోకము దుఃఖ ఏ విధము నిశ్చయము ఏ వెరహూదుము ఏ సర్వము దేహాత్మా	713 548 1095 939 615	ఏకాంతిక ధర్మము ఏతద్విషయంబైన ఏదియుఁ దలఁడ ఏన కలను నాకు ఏనట! యొక్కెడ	1069 665 785 964 1084	ఒరులేమేమి యొనర్చిన ఒలయు జరావ్యాధి ఒలసి లోభమోహములు	848 749 545 639 క
ఉ			1025 807	కట్టిన చీరయునుం కడుపులోన నుండి	634 830
ఉండెం బాండవా ఉత్తుమం బెద్ది ఉత్తుమమెయ్యది? నావుడు ఉత్తరకాలంబున లోకో ఉత్తరాయణమును ఉత్పుంబు మీఁద ఉదయమగు సూర్య ఉదిత సమగ్ర ఉపరిచరవసు వను ఉముక దినుచు	940 851 506 1065 845 533 551 922 1008 655	ఏనుగులు సుట్టిరా ఏనుఁ గర్త ననుట ఏనునుం జెప్పెద ఏనును నిట్టుల మోహా ఏను రక్కింప జయము ఏను వసిష్ట వచనముల ఏను వేదుఱగుడు ఏను నెట్లు ముక్కుండఁ ఏని గతి లక్ష్మిదము	654 650 1026 1073 1044 906 511 950 863 679	కదియుగ బాఱుతెంచిన కదియుం గాష్టము గాష్టము కనకమయ యూపమెప్ప కనుఁ గమ్మ వినుఁ జెవిట్టు కనుగొని యించుక సేపు కనుట వినుట యాదిగా కపిలదర్శన విదులగు కమలగర్జు సృజించి	1091 508 654 731 928 711 875 1018 1027 839
ఎ	812 942 519	ఎక్కుడు చాయ పుక్క ఎచ్చటినుండి యెచటి ఎచ్చోటవైన నధనుఁడు	855 851 637 779	కరచరణాది సంఘటిత కరణంబులు దొడరిన కరము నియతుడై కొంతేసి కరుణావిధేయుఁ డగు	765 740 921 1009

పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు
కర్మంబునం గానిది	718	కావున్	811	క్రతువులఁ దీర్ఘయాత్రలను	889
కర్మందియంబులకు	899	కావునఁ గురువంశోత్తము	770	క్రతువులు సేతయు దేవ	670
కఱవపయ్యి గఱవు	533	కావునఁ బ్రహ్మతి యచేతన	919	క్రతువుసేత సేయించుట	703
కలగొన రాజసతామను	1059	కావునఁ బ్రాహ్మన సెఱుపం	570	క్రమమున జలపవనము	789
కలదు నానాత్మమేకత్వు	895	కావున గుణములు ప్రకృతి	894	క్రమమున వాజ్ఞాయమగు	1021
కలయంగ నెల్లయొడలం	600	కావున గృహస్థ వృత్తి	828	క్రమమున సంధ్యలు	694
కలవాడు లేనివాడు	766	కావున ధర్మసూక్ష్మ	1083	క్రమయుక్తిని జబ్బ	697
కలిగే దొల్లి భూమిగల	1006	కావున నిందియ చేప్పల	912	క్రీయ లపాంకారమునఁ	621
కలిగే వినుమహంకారము	614	కావున నీకే జెప్పిన	609	క్షత్రము బ్రహ్మముసై	1035
కలిమియును లేమియును	806	కావున నీవు	517	క్షమఁగ్రోధమక్కత సంకల్పిత	795
కలిమి లేమి యనగు	648	కావున నీవు ముక్కుడవు	950	క్షమ క్రోధమునకు సంకల్పి	873
కలుగుం దోషమి యమవను	579	కావున ఫలమిట్టిది	563	క్షమయును దమమును	852
కళలుం గాష్టలు లోనుగు	672	కావున భూతానిత్యత	651	క్షమయును సత్యంబును	624
కాదిది వికమకాలము	669	కావున లోకసంక్షయము	802	క్షయవృద్ధులఁ జంద్రుడు	872
కామంబుం బెడబాచు	714	కావున శుక్షమితికిం	627	క్షరమండ్రు దానివలనను	886
కామ క్రోధాద్యములగు	517	కీడాడిన మేలాడుచు	853	క్షరమయ్యారువది నాలుగు	887
కామసుఖ దివ్యసుఖములు	526	కీడుగని యొకండు	944	క్షరము నక్షరంబుగానంగు	933
కామాదిత్పుడై నరు	961	కుపితుడగు నంతకుండు	862	క్షరము నక్షరమును ననం	712
కారణము గలిగియును	641	కుపితుడగువాని ప్రతము	854	క్షరము నక్షరమును	899
కారణములవలను గృత	755	కురిసే బుప్పువృజీ	684	క్షుద్ర జంతువులకు గురులకు	766
కారణము లేక దాపలి కను	926	కురునాథ! యుపరిచర	1014	క్షేత్రంబన నవ్యక్షంబనం	898
కార్ధవీర్య దశముఖ	1086	కురువంశముఖ్య యగ్గిరి	982	క్షేత్రజ్ఞం డనగ నిఖిల	542
కార్యవిచారము చిరముగ	769	కృతమిది యకృతంబిది	801	గ	
కాలంబెడలిన నిద్యే	701	కృష్ణద్వాపాయన పుత్రుండ	966	గంధరసాదుల కాండ్క	794
కాల కబళైనక శీలుడై	927	కృష్ణుడు బ్రథవిష్ణుండగు	587	గగనంబును జనుటుడుగు	971
కాలగతి గనుట శాంతికి	674	కెలనికిఁ జూడుగ దైన్య	675	గగనపవన తేజో	729
కాలచక్రంబు నిరవధికంబు	612	కేవల వైరాగ్యపు	640	గతహర్ష భయక్రోధుడు	705
కాలప్రకారం బెఱుంగుదుం	671	కైలాసశైల శిఖరమున	536	గాడిద రూప దాల్చి	657
కాల మడగించు జను	673	కొంచెపు టశనంబు	896	గుణములకు నాదియై	599
కాలముల కిడు కతమున	1066	కొండలు కర్మకరణ	717	గుణములకు నాదియై	599
కాలముగ బర్జన్యండును	594	కొండలు బ్రహ్మచర్యమున	1074	గుణముల్రీ మాయ దానిని	582
కాలములకు భూతములకు	690	కొనువారు ప్రవృత్తులు	562	గుణవంతుడు గుణ	1054
కాలవిధములు భూత	690	కొలిచియుండు సుమంతు	984	గుమృడిపుప్పు దేనియయు	717
కాలుఁజేయి మొదలుగా	952	కోపంబును లోభంబును	519	గురుఁడెవ్యాడైన నగు	939
కావున	522	కోరికయు నొల్లమియు	979	గురునకు భక్తుడై	546
కావున	724	కౌగిలించుకొని నీవు	1029	గురుని వచనంబు తెఱగు	877

పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు
గురుభక్తి నిరతులు	682	జగముల కెల్ల శరణ్యం	724	జీవశరీరములు పృథ	1018
గురుభక్తి శిష్యులకును	1082	జనకజనేష్టరు బోధించు	886	జీవుండుఁ బ్రకృతియు	900
గూఢంబులగు మదీయా	1033	జనకభూపతి యడిగినఁ	832	జీవుడు మత్సుమేతుఁడు	1018
గోవన మహి యది	1037	జనకుండు సవినయంబుగా	974	జీవుడు పుక్కచ్చాయా	812
గ్రంథంబు ధరియింతు	893	జనకుఁడు యేనై జన్మించిన	764	జ్ఞానంబు దృష్టి నరునకుఁ	623
ఘ					
ఘనరుషమున్ సముద్రత	861	జనకునికడకు మాండప్యండు	797	జ్ఞానంబు వడయుటకు	706
ఘనతర ప్రజ్ఞయను	705	జనకు విడిచి యిట్లు	995	జ్ఞానధ్యాన పరాయణు	597
ఘృతమర్మిస్సంపద యయి	1038	జననజరామృత్యుభయం	936	జ్ఞానము యంధనముగ	630
చ					
చంపగఁ జాచియు	772	జననాథ! యక్కరం బెందును	888	జ్ఞానమునకు నగ్గణ	620
చక్కగఁ జాగి మైక్కుట	790	జననికరములకుం	723	జ్ఞానమునన కాని జన్మ	938
చతురాశ్రమముల వృత్త	825	జననీ జనకారాధన	1074	జ్ఞానమునన కాని మానిని	945
చనినఁ జను నున్ననుండు	534	జననీ వధంబు సేసిన	763	జ్ఞానమును గర్జమును	943
చలనంబు లేక జాజలి	750	జనములను స్ఫుర్తి	608	జ్ఞానము విజ్ఞానము	981
చలనమేది పుట్టుఁ జావు	529	జనములు దను నవమానించి	852	జ్ఞానయోగము కృపా	575
చాతకము వాన గోరెడు	1085	జనవర! కృపిఱబు	837	జ్ఞాన విజ్ఞానదృష్టి	977
చాలిన నీవును హరి	1060	జనవర! నీ సుభాషల	956	జ్ఞానవిజ్ఞానములు వోడ్డ	977
చిత్తశుద్ధి మాత్రఁ జేసె	717	జనవర! యసిధారావత	865	జ్ఞానాజ్ఞానంబులకుం	622
చిరకారి యెట్లునుం దన	767	జనవర! పుక్కము లోహాత	889	జ్ఞానోదయమై యుండగ	976
చిరముగ గర్భపాసమున	768	జనవర! సాంఖ్య మిట్టిది	878	జ్యరకథ వినినఁ బలించిన	822
చుట్టము పగయను భేదం	687	జనవర! సాంఖ్యముం	642	జ్యోతి యాత్మయంద యున్నది	979
చెందుచునుండుఁ బుణ్యములు	871	జనియించిన మాత్రన	969	డ	
చెప్పిన విని జన్మేజయుండు	1096	జనియించి విప్రిండు	702	డ	
చెప్పుచున్నాడు గాలంబు	672	జప ఫలమున సగమిచ్చెద	563	డెందమున కిందియములకు	578
చెప్పెద నాక్కింపుము	507	జపయజననిఁష్ట్యా	882	త	
చెలులుం జాట్లును	668	జరయు మరణంబు	962	త	
చైతన్యశక్తిఁ బురుష	614	జలధితరంగల చాడ్పునఁ	552	తగియెడు శిష్యుల కొసంగె	1056
చ్యాతము లేకున్నిఁ జేసి	1038	జలపవనాంబర వసుధా	967	తగులువాసి పంచింశకత్వ	904
చ					
చాగమ విశసన	1013	జలము గదిసియుండ	1000	తత్త్వకారం బెట్టిదనిన	696
జ					
జంతు పదములెల్ల	723	జలము పుథివికంటె	920	తత్ప్యభావ మెటేగి	732
జగవతీవర! యోగస్థాల	863	జలములందు నిలిచి	584	తదనంతరంబ యంతర్పితుం	574
		జాతుఁడు మృతుఁడగుట	732	తదనంతరంబ యద్దేపుం	929
		జాపకులకు యోగులకును	845	తదనుష్టాప ప్రకారంబు	896
			573	తదీయసల్హాప విశేషంబులు	1045

పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు		
తనకుండా నెరవనినను	509	తెలివాంది మనసు నిశ్చల	555	దీపమున ననేకములగు	916		
తనకు దానబంధమొనరించు	890	తెలిసికొను బడయ రౌరు	534	దీవించి యెయ్యది సేసిన	987		
తనకు నెలవరుస వచ్చిన	1078	తెలుపుదురు సాంఖ్యలును	859	దురమున జయము గొనుట	843		
తనకు మహితప్రసాదం	726	తెలపుమితని ననుడు	1042	దురితంబులు దొడరు	833		
తన కుసుమంబులన్ ఘల	735	తేజోరూపము బ్రహ్మము	698	దేవతలకు లోనుగా	970		
తన గృహంబున కతిథి	1072	తేనియకుండఁ గొనుచు	923	దేవత లచ్చేరువడి	573		
తన గృహమున నబ్బాసం	848	తేరక యుండుగ జేరుం	649	దేవతలను బ్రాహ్మించిన	789		
తన తన తెరువును గర్జం	760	తొలి తొలి యిమ్మంతము	592	దేవభావంబునకు దగ	1006		
తన తన ధర్మమున్ నడిపి	960	తొల్లిటి సచ్చారితము	660	దేవా! మొణ్ణార్థిజనము	590		
తనతో దుల్యండైనను	844	తోచిన నత్యంతభక్తిం	930	దేవా! వైశంపాయనుండు	505		
తనది యనక యేమి	738	తోలు దిగవిడిచి నాగము	643	దేవా! వైశంపాయనుండు	679		
తన దేహము దోషములం	872	త్యాగమైక నెలవు	786	దేవా! వైశంపాయనుండు	883		
తన పతికి భాగకల్పన	819	త్రినయనుడు వచ్చి	743	దేవి చిత్తమెఱింగి దేవుండు	820		
తనయంద తోచువిషయము	553	త్వరితము సేయక కార్యము	762	దేహస్తు నదేహు నభిల	601		
తన లోచనదిష్టుల	942	ద					
తను దనయంద నిలిపి	606	దండము గాషాయంబును	944	దైవము బిత్యంబును	1047		
తను నెఱిఁగిన నవ్యుము	918	దశ్మనకు నెఱిఁగించిన	1056	దొరకొన్న ననుభవించు	798		
తనయాత్రకుగా నశనము	779	దనుజనాథ! యిప్పిధంబును	674	దోష మరసి కామంబు	772		
తనువు దొఱిగి సను	559	దమంబు సద్గుణంబుల	645	ద్వంద్యములు లేక సేర్కుకి	780		
తను వ్యాప్తమునది యోవన	946	దమమును గర్మైంద్రియముల	853	ద్వారపాలు రచట వారింప	972		
తను సరకుసేయకిట్లు	947	దమమును గర్మైంద్రియముల	1034	ద్వారములు నాల్గు మూయంగ	780		
తన్ను సుత్తమ మధ్యమాధము	811	దమమునా గల యుత్తమ	651	దీపమునం బ్రబోధ	1061		
తపములును యజ్ఞములు	753	దాంతుడు బ్రజ్ఞపంతుడు	1007	ద్వేష్యంబు బ్రియము	603		
తపము సత్యంబ కన్న	990	దానం జేసి వసునామధేయుం	759	ధ			
తమ్ము సంప్రేతిఁ గనుగొను	986	దానగుణము త్రిధ్వలేని	1052	ధను మది యేల భోగము	965		
తలచు మనమందు నిశ్చయ	730	దాన నవ్యేధ విహ్వలించి	846	ధను మది యేల భోగము	965		
తలఁఁ నాయు వింతియ	868	దానములు బుణ్యతీర్థ	704	ధనమించుకేని ధర్జం	834		
తలఁఁలు గ్రందుగఁ బొడముట	641	దానాధ్యయన యజనముల	682	ధనము కలిమియు	518		
తల్లి ధాత్రిక బీజంబు	764	దానాధ్యయనాతిథి	703	ధనము గలవాడు	519		
తాను సుతుఁ డగుట దెలియం	841	దానాస్ప్రానంబు సర్వ	1057	ధనము చేటునవిసి	525		
తాను గ్రోధాదు లెడలించుఁ	796	దాని కహింసయ మూలము	744	ధనములు బంధులు	640		
తాను దెగునేని బాంధవ	962	దానికి నరవింద సంభవుం	839	ధనమేటికి? నీ విప్రుని	788		
తాను బ్రకృతిఁ బ్రకృతి	920	దారధన మిత్రపుత్ర	964	ధనమోగము దుర్లభమని	828		
తాను మున్న వినీతుండై	772	దారాపేష్టం గష్టప్రారంభ	1009	ధనపత్మము దుఃఖకరం	520		
తాలిమి లేని జనంబులు	762	దివ్యధిషణండగు ధిషణం	905	ధరణి పాదంబు లతని	810		
తెలియ మేల్కునియుండుట	633	దీని నెఱిఁగించినపుడు					

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
ధరణి మొదలయిన	584	నరనాథ! యుత్కుమణి	924	నిక్కంబునకు నెవ్వరు	948
ధరణివల్లభ! చిత్త	915	నరనాథ! సుఖము దుఃఖము	509	నిక్కమ కాలంబు నీకు	514
ధరణిసురు నాస	1084	నరనాయక! తిశ్శోరర	849	నిఖిల జన్మోత్సవి	954
ధరణిసురుడును జప	558	నరనారాయణులనగా	1042	నిగమవేద్య మద్యంద్యంబు	1042
ధర్మంబు తెఱంగిట్టిదని	748	నరనారీ సంబంధము	892	నిజనామ నిర్యచనము	1068
ధర్మంబు తెఱంగు సూక్ష్మం	748	నరసుత! వినుమీ సష్ట	697	నిత్యత్ప్రస్తుతి శౌచనిరతి	530
ధర్మంబుఁ బరిజ్ఞానము	908	నరవర దానముఁ	532	నిత్యత్ప్రస్తుతించైన సత్య	754
ధర్మనిత్యండు సత్య	1072	నరుడు నారాయణుండు	1033	నిను డాచి కుటీలభావం	946
ధర్మ మధర్మ వోతె	705	నరుడు నారాయణుండు	1039	నిను నెఱుగకున్న	600
ధర్మయమాదులను	571	నరుడు సుఖదుఃఖముల	643	నిను నెవ్వు డెఱిగె	1043
ధర్మలభ్యమైన ధనము	836	నరుల నెలలు నేడులుఁ	692	నిను నే గెలుచుట	668
ధర్మసందేహములు నీవు	1066	నా కలిమితోడ నిచ్చేద	561	నిన్ను నెప్పుడుఁ దలచెద	606
ధర్మధర్మంబులును	993	నాకు నా తపంబునకు	768	నియమాచరణ కృషం	941
ధర్మాముండు సంతత	755	నాకు నీకు నేల నాకేశ	669	నిర్వలమగు నేకాంతిక	1056
ధీరుండై యభేద దృష్టి	850	నాకుఁ బ్రజగతి నిచ్చు	516	నిశ్చేతనయును నెంత	902
ధూతపాపుండైన పూతాత్మకుం	704	నాకోర్కు పిదపఁ జెప్పెద	1088	నీ కడుపున జన్మించుట	831
ధృతి యారోగ్యము నొసగు	665	నాకెటెగింపవే వీనికిఁ	1061	నీ మూలంబే నెఱిగితిఁ	523
ధృతి లేమింగాదె మహాభి	909	నా చరితంబులు ట్రైలో	1065	నీ యట్టి భార్యగలుగుటుఁ	1086
కైర్యంబును వీర్యంబున	663	నానారూపంబుల నిట్టేను	1044	నీ వట్టిడ వగు టెఱుఁగవు	981
ధ్యానయోగ నిశ్చలము	581	నానా శాప్తంబుల నర్థా	823	నీ వడిగి తేను నిచ్చితి	564
ధ్యానైక తత్పరాత్మకుండు	922	నా పంపునను బ్రవ్వత్తి	1027	నీవలనన కలిగి కురు	1065
ధ్రువమండలమున	925	నా మవంబు సందియంబుఁ	782	నీ వాసపలుప ధనములు	524
న					
నగము లెల్లుఁ బుణ్య	755	నారచీరమేనిఁ జారు	529	నీ వినిన యుపాఖ్యానము	1022
నగ్గలై యప్పర ప్రీజనం	998	నారద పర్వత దేవల	835	నీవు కల్యాణమూర్తివి	1088
నదిరయము వారణేందుఁ	862	నారదుం డట్లు విష్ణుని	1021	నీవు గృహాధర్మ పరత	953
నమఁ గానఁ బడయ రెవ్వరు	1016	నారదుం పరమపురుషు	1045	నీవు నిట్టుల చేయు	1022
నమ డావ నేల దానం	955	నారదుని వచనములు	1045	నీవు నీయందు నినుగను	949
నమ నెవ్వరాత్రయించిన	790	నారదు లనగా జలముల	1033	నురువున నొరించిన	958
నమబోటికిఁ బపుయజ్ఞం	801	నారాయణప్రథమీతంబై	880	నృపధర్మ వైశ్వధర్మము	837
నమ మఱవక పనుపం	1093	నారాయణప్రసాదంబు	1025	నృప నీవు మదీయం	568
నన్నాఱులు మున్నాఱులు	694	నారాయణియమగు	1070	నెట్టున చూడమి నయ్యడు	937
నయనముభపాణిపాద	886	నాలుగింటను వెండియు	595	నేతికుండ మోచి యే	864
నరనాథ! యమృతమగు	803	నా వలని రాగమునే	946	నేలమెల్లను నేలిన	828
నరనాథ! యుగ్రసేనుడు	688	నావుడు నల్లనగుచు	821	నైమిశారణ్యమున	1075

పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు
న్యాయంబులు ధర్మంబులు	695	పాపక్షయమున బోధం	581	ప్రకృతి దొఱగి తన్న	903
న్యాయమున సంగరంబుం	844	పాప మించుక దొడరిన	836	ప్రకృతి దొఱగి తన్న	936
న్యాయాద్యనేక తంత్రము	613	పామెఱుగుఁ బాముకాశులు	579	ప్రకృతి పదాఱు	869
ష					
పంచశిఖండను పరమ	942	పింగళయను వేశ్య దన	511	ప్రకృతి పురుషునిఁ గానదు	935
పడయరాని యాయు వౌడలి	833	పిచ్చికలు గూడు శిరమునఁ	752	ప్రకృతి యలింగ తజ్జనిత	894
పడసి తద్దేవుఁ గానఁ	1047	పుచ్చికోనడు ముండట	998	ప్రకృతి వాదులవ్యక్తంబు	897
పడినం బాటినఁ కైదువు	844	పుట్టి దక్కిణాభిముఖిట్టు	779	ప్రకృతియు, బుద్ధపాం	601
పడియెడు దుఃఖము	849	పుత్రు! వినుము నవద్వార	744	ప్రకృతి సేపెనె యూ యపరాథ	901
పద్మభవముభాపారు	840	పుత్రదార బంధుమిత్ర	615	ప్రజ యేనా కాన నన్నుం	802
పద్ముడను పేరి యన్నాగ	1075	పునరావర్తన రహితుం	992	ప్రజల హరియించుటిది	745
పరతత్త్వపాసన	738	పురము శరీరంబు	877	ప్రజలు దల్లిఁ జెందు పగిది	777
పరమ బ్రహ్మపదము	710	పురుషుం దేమిటుఁ బాపా	741	ప్రజ్జయ ప్రతిష్టలాభము	531
పరమబ్రహ్మము భూతో	700	పురుషుడు చైతన్యాత్ముడు	793	ప్రణవ శ్వర్వకమగు	591
పరమమునీంద్ర సంయమన	676	పురుషుడును నంగనయు	917	ప్రత్యక్షహాతు	859
పరమర్గై భేదులును	852	పురుషున కవ్యక్షపరి	746	ప్రమద మెన	995
పరమవరద లోక	1036	పురుషుని కల రూపెటిగెడు	935	ప్రసవైకా	935
పరమ సుఖము దృష్టి	510	పురుషుని నవ్యక్షము	919	ప్రశయకాలంబున	1051
పరమాత్ముని నారాయణుఁ	606	పురుషుని నిందియంబు	933	ప్రశయప్రకారంబు	913
పరముండు నిరంజనుఁడ	1090	పురుషుని వలన	876	ప్రాకృతజనుల	958
పరము నష్టరు విష్ణుని	590	పురుషు లభిలభూతముల	897	ప్రాజ్ఞుడు రమించు	857
పరితాప మనభితోషము	641	పురుషోత్తమ షట్టింశక	623	ప్రాణాయామము గ్రమమునఁ	921
పరిపాటిఁ గర్జ మెడలఁగ	739	పురుషోత్తమునఁడుఁ బురుషుడు	933	ప్రియములు నప్రియములును	507
పరిహసము భాషణమును	624	పురుషాతున కభిముఖిట్టు	937	ప్రియములు నప్రియములును	639
పర్వములయందు విప్ర	818	పులుగులలోఁ బూత్యండక	681	ప్రీతిం గడుఁ బోదలు విపోద	731
పలుకు డస్త్యము	779	పూజారూపంబున నిచ్చిన	533	ప్రీతిగ నధ్యాత్మమునధి	913
పలుకక యుండు కంటె	854	పొంతకు వచ్చినవాని	562	ఫ	
పలుకు వడినతనిఁ	854	పొందు సత్త రజ	511	ఫలకాంజీ గాక నియతిం	547
పవనం బేకము ప్రాణా	870	పొరి బోరి భూతముల	617	ఫలములు గోరక కర్కుం	601
పాండవవంశవర్య	1048	పొరి నర్థంబు	738	ఙ	
పాణి యుపస్తం బుదరము	778	పొరుషంబు సూచె ఫలద	656	ఙ	
పాతాళమునకుఁ జని	1053	ప్రకృతికి నాకును నుదకము	699	బంధనంబులలో నెల్లు	737
పాదపాయూపస్తపాణి	914	ప్రకృతికిని గుణములు	901	బలమును నొప్పు బుద్ధియు	656
పాదములకుం బ్రణమిల్లి	612	ప్రకృతి గుణంబులగొని	917	బలితపు టురిఁ గామంబున	961
పాపకర్మంబు లెల్లను	824	ప్రకృతి దనయిచ్చుఁ గ్రీడా	901	బలి ప్రస్తోద	531
			916	బహువిధ ధర్మంబులు	1050

పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు	పద్యము	పుటు
బాలభాను బింబంబు	680	భూతముల పుట్టుడు జేష్టయుఁ	827	మరీచి యంగిరసుం	1027
బాలుడైన గోడుకు	766	భూతము లవ్యక్షంబున	616	మరీచియు నత్రియు నంగి	588
బిసరుహపత్రలగ్గు	953	భూతంబులు నిందియు	845	మఱియు నిత్తెఱంగు	880
బుధుడు సూక్ష్మవిమల	542	భూతాత్మకమైన యథిల	1017	మఱియు నెవ్విధంబు	1032
బుద్దికి మహాత్మను	614	భూమిజయము దొడఁగి	707	మఱియు నొక్కుతెఱంగు	715
బుద్దిగొని మనంబు వోనీక	629	భూమి మొదలుగఁ గల	620	మఱియు నొక్క విశేషంబు	746
బుద్దిమంతుల తెరువునఁ	959	భూముళ్యంబగు భూత	541	మఱునా డజ్జనపతి	957
బుద్ది యధ్యాత్మ మనఁ జను	915	భూవర! నాకుం జూడంగా	842	మఱునా డమ్మిపాలుండు	975
బుద్దియు ధృతియును	683	భూసురవర! వేదము	928	మలమూత్రంబుల కాలం	896
బుద్దియును బ్రాణమును నిన్నుఁ	605	భేరి శంఖాదిక నానా	923	మహానీయ తపమున	928
బోధనస్థాపనంబులు	1035	భోగంబుఁ దపముఁ బోరిబోరి	863	మాతోడ నిట్టనియై	1063
బ్రహ్మచర్య మహింస	635	భోగములు సంపరిత్యక్	964	మా నయనంబులు దత్తేజో	1011
బ్రహ్మచర్యసమేత తపంబు	719	భోగివర! యిది యిట్టిద	1095	మానవపతి సత్తమ!	938
బ్రహ్మచర్యామలగు నాల్గు	784	మ			
బ్రహ్మచర్యంధ్ర నిర్ధతుడైన	573	మంకినా బరగు బ్రాహ్మణుఁడు	521	మానితముని యొకడు	611
బ్రహ్మచార్య దన్నుఁ బట్టిన	816	మగువా! రుఖిము	944	మానుషజన్మము మేలతి	846
బ్రాహ్మణాత్మంబు గడు	961	మణిమయములుఁ గనక	583	మానూశబలుండై యటు	963
బ్రాహ్మణ ప్రార్థితము	908	మతిగల సాంఖ్యులు	598	మారుతముతో సమాన	729
బ్రాహ్మణిని యోగినివి	945	మత్స్యరాది చిత్తమాలిన్యములు	760	మిత్రత్వము శత్రుత్వముఁ	982
బ్రాహ్మణునకుఁ బ్రధాన	709	మదీయనామ నిర్వచనం	1044	మిత్రులు భార్యలు బ్రాతలుఁ	769
భ					
భక్తి గలవు నాకుఁ బ్రజ్జున	612	మనమునకు సుఖము	522	మీరలిత్తెఱంగున కనుజ్జ	1080
భక్తితోడ నన్నుఁగేంద్రుపత్తి	1077	మనమున నెద్దియుఁ గోరం	783	మీ వచ్చినపని యొఱుగుదు	1026
భక్తి వీడ్జైని చని ముని	1021	మనము మక్కలము గాకున్న	954	ముక్కు ప్రాలుట కర్ణముల్	926
భక్తుడగు బ్రాహ్మణునకు	985	మనసు గొని మనసు	586	ముక్కుల ములుకులుఁ గలయుట	954
భవదీయ వాక్యవైద్యం	948	మనసు చేతివ యిందియ	912	మునిగోప్తిలని కొఱణ	934
భావములు నిజస్వభావం	650	మనసు నిందియములుఁ	726	మునిజన వినుత చరిత్రా	589
భీమనాదుండు భీమ	747	మనసును నిందియములనుం	715	మునివర! ధర్మదేవత	756
భీరుడు శారుడు జడుడు	515	మనసు నియమింప భూతా	711	మునివరుడు గంధవతి	1049
భూతంబులుఁ బచరించుచు	728	మనసును వాక్కును గాయం	628	మునుల బుణ	834
భూతంబుల దర్శింపమి	991	మనసును వాక్కును రక్షం	854	మునులవలన దత్యం	760
భూతజాలంబుతో	613	మన సేకాగ్రతుఁ బొంద	715	మునులును సురలును	1022
భూతతారతమ్యంబులు	708	మనజాల హరించి బాంధవ	744	మునులును సురలును	1029
భూతదయయు న హంకారాన	783	మను విక్ష్యాకున కొసంగే	1056	మూడు పదులు ముహూర్తముల్	691
భూతములను గుణంబుల	877	మమతంగాదే బహు	902	మూత్రమునఁ బురీషమున	621

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
మృగపక్షి సమూహము	969	రాజోచిత ధర్మంబు	506	వల యురి యోదము	578
మేలర్థింపను గీడున	528	రుద్రనారాయణరూప	1041	వసియింతు నే జగముల	1033
మేలు గీడుమ నరుఁ బొందు	663	రూపవిభమముల నప్పరో	974	వాఁడును మత్ర్పుభావంబు	1000
మేలోనరింపగ దౌరకొను	811	రోషముఁ గామము రాగ	600	వాకును మనసును	635
మైత్రిం బోలెడు ధర్మము	710			వాజ్మనః కాయములు	628
మెదలఁ గలిగించి జగము	1030			వాస్తవంపు ప్రక్రియ	722
మోనమున దృఢజ్ఞానము	1085	లలితాక్షతముల గుసుమం లావును దృష్టియు గతియు లీలాస్వీకృతచక్రహాల	973	వానిం జెప్పెద నవహితుండ	826
			1052	వానికి మూడాశ్రమ	978
			881	వాయువు వేష్టారూపము	539
			1049	వాయువుల నియత	572
య			597	వారక వడ్డికిచ్చి కుడువన్	759
యజ్ఞవరునితోడ	788	లేవు భయలోకములు	753	వారల కథ మా తండ్రికి	1005
యజ్ఞధరుడు పంచయజ్ఞాడు	596	లోకంబంతయు నెప్ప	963	వారలకుఁ జాపు నిజ	1010
యజ్ఞపరుడు రక్షకుఁడు	836	లోకంబెల్లను నేఁ జీత్రాకార	520	వారలకు వేదవిహితా	775
యజ్ఞారమ్యుక్క బ్రాహ్మణుఁడు	787	లోకము కాలముచే నిట్లాకుల	675	వారలు ముక్కులు గామి	951
యాగంబునందు త్రధ్మ	758	లోకము చందము గనికొని	1004	వారికిఁ బ్రాహ్మతిలక్షణ	1059
యోగంబుఁ దపంబు	802	లోక మెల్లను నఱచేతిలో	977	వారి కిట్లనియు నిష్టా	804
యోగతంత్రంబు సకల	867	లోకేశ! నీపుధర్మ		వాస్తవంకును బలికి	653
యోగనిరూధుఁడు	866	లోకోచ్చేరముఁ గర్మ			
యోగబలము లేని యొక	861				
		వ			
యోగసాంఖ్యస్థి నోంది	929	వచ్చిన సంభ్రమంబు	1081	వాసుదేవుండు ప్రథమంబు	1057
యోగి చూచు	879	వచ్చి పోయి చూచువాఁడు	765	వికసిత తృష్ణాలతికకు	636
యోగి యెట్టి యాహోరంబు	864	వచ్చి యుభిషూజితుండై	809	వికృతులందును	1059
యోగులకు యోగబలమున	860	వచ్చి రుద్రునకుం బ్రాణమిల్లి	1041	వికృతులు మహాదిక	615
యోగులును సాంఖ్యులును	878	వచ్చునప్పు డెమ్యోడే	772	విదువరాదు దుర్గైతు	798
		వధము ధర్మంబుగా బుధులు	771	విదితము గ్రాధానము	778
ర			891	విద్యవోద్విధాయి	1050
రజతాచలంబున రత్న	819	వనితకుఁ బురుమునకుం	891	విద్యయనగుఁ బంచ	899
రథికునకుఁ గలమరికి	864	వనితగుణంబులు	891	విని జూడం బడునందె	979
రవిచింబము రాహువు	579	వనితల పురుషులయేడ	953	వినయము విద్యయుం	712
రవి సృజియించును వర్ష	1089	వనితా చందనమున	943	విని నిద్రాదోషంబున	630
రసకర్జుఁడు దారము	811	వరధర్ము నష్టంబును	840	విని పార్శ్వ డిట్లు గలిగిన	1040
రసగంధప్రముఖంబుల	720	వరబహునుత వేదవ్యాస	1098	విని భరద్వాజండు	538
రాగపరిలిష్టమానస	623	వరుసఁ గృత త్రేతా	695	వినుఁ డష్టముగు	1080
రాగిత్వము విదువదు	1066	వరుసదినంబులు దీఱిన	1080	వినుడెల్లవారు దుర్గం	985
రాజబాంబు తొడుసునఁ	805	వరుసన ధరణీ	707	విను! కామముఁ గ్రోధము	872
రాజునకు ధర్మము	837	వర్షత్తమంబున వలనను	950	విను కుసుమంబుల	812
రాజులకు యుద్ధంబు	564	వఱదగాష్టముల్	527	విను కేవలుఁడగు జీవుఁడు	904

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
విను కైటభుండు నా	1052	విను మజ్జానంబున	939	విను మునివర! వాగ్మెత్తి	758
విను! గర్జవాస దుఃఖం	871	విను మజ్జానకును	776	వినుము నివాత స్తానం	727
విను గుడిలో నున్న	926	వినుమత్యాశ్ర్య	1091	విను ముపనీతుడై	976
విను గుణములు	554	విను మధర్మం బహింస	993	వినుము ప్రకృతి పురుషుల	892
విను చంపఁ దగిన	772	విను మనము! యింక	808	వినుము ప్రతిగ్రహంబును	842
వినుటకును గనుట	911	విను మని మని యిట్టులను	720	వినుము పురాతన జన్మం	510
వినుఁ డెల్లవారు	985	విను మనేక విధంబుల	506	వినుము బ్రహ్మదితంబు	634
విను తత్త్వసాద	727	విను మమకార వివర్జిత	549	వినుము! మృణాళంబున	848
వినుతమగు లోక	1039	విను మరిష్ట నేమియును	826	వినుము యోగమథనమున	616
వినుత జ్ఞానాభ్యాసం	631	విను మర్మాడగు ననర్మం	835	వినుము వినుతస్వర	929
వినుతించిన నిందించిన	686	విను మలసుండును	825	వినుము విప్రకామార్థ	646
విను తెవు లుడుపగ	619	విను మవిద్య గామము	639	వినుము శ్రద్ధ గలుగు	759
విను తొల్లి ధర్మవర్తనము	838	విను మవ్యయుడు	1003	వినుము సకలలోక	910
విను తుష్టారాహిత్యంబున	784	విను మహంకార జయము	707	వినుము సత్యాది గుణముల	642
విను దారపుత్రమిత్రులు	964	వినుమహంకారమా	887	వినుము సుమతి	847
విను దేవతా ప్రసాదం	629	విను! మహన్మానో	697	విను మూర్ఖాభి తంతువు	732
విను దుఃఖంబులుఁ దెగ	546	విను మహింస విప్ర	773	విను మెఱుక గలర	781
విను దృశ్యంబు నదృశ్యం	903	విను మాంసకోణిత	959	విను మేకాంతికుఁ డెవ్సని	1017
విను నవద్వారపురమున	713	విను మాంసాప్తిమయం	624	విను మైదింప్రియములకును	729
విను నారాయణవరములు	1055	విను మాచార్యులు నూర్యురు	637	విను మొక్క కారణంబున	763
విను నృప! హర్షాంబు	641	విను! మాత్రుతీర్థ సంసే	725	విను మోక్షము గార్హస్యం	777
విను పర్యాయంబున	667	విను మాత్సుఁడు క్షేత్రజ్ఞం	553	విను మోహాబీజ	740
విను పశుయజ్ఞము	516	విను మానస ప్రసన్నత	580	విను యోగంబు హిరణ్యం	1039
విను పాంసూదకముల	948	విను మాయావిధమిట్టిది	582	విను యోగివరుఁ డరిష్టము	927
వినుపించునది యను	608	విను మాఱుంచులు	725	విను! రేఖామాత్రపు	718
విను పురుషున కిందియ	577	విను మాశావిచేందన	1084	విను! లోభము సంతోషం	839
విను ప్రవృత్తి కర్మ	717	విను మిందియ సహితము	876	విను విధికృత్యము	651
విను బీజంబున బీజంబును	893	విను మిచ్చెదనని	564	విను విప్రశరీరము	961
విను భావాభావంబులు	673	విను మీ తంత్రంబుల	1062	విను విష్ణుని సంస్కర్మం	815
విను మంచివారిచే	756	వినుమీ సంపారణం	701	విను వీతకల్పమున	591
విను మంతర్మాడిం జన	555	వినుము ఫుటము సేయుట	795	విను వేదవేద్యము	932
విను మందు నొక విశేషం	711	వినుము జీవాప్సలు	810	విను శాంతులైన విప్రులు	784
విను మందు మనుము	995	వినుము దనుజనాథ	809	విను శాస్యస్తానంబున	952
విను మకంపనుడను	742	వినుము దేహభిమానికి	619	విను సంస్కతి మృత్యువు	515
విను మచిరవృత్తిఁ జేసిన	770	వినుము నృప సత్యమును	582	విను సత్యరజుస్తములు	634
విను! మజ్జాడు శ్రద్ధ	758	వినుము నినేషంబులు	691	విను సత్యరజుస్తములు	888

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
విను సర్వభూతముల	824	వేదాంతవిదుఁడు దుర్భథు	618	శోకప్రమదాది ద్వంద్మ	798
విను సాంఖ్యమునైన యోగము	879	వేదాదులైన పథముల	1069	శోకశ్రమ తృష్ణలకున్	524
విను సాంఖ్యసమజ్ఞానం	920	వేదాధ్యయనంబుఁ దదంగా	825	శౌచమక్రోధంబు సంతోష	645
విను సాత్మ్రికములు	621	వేదితవ్యంబన విదితంబు	786	శౌచదిగుణము లెడలుట	557
విను నుమతి నిషయముల	847	షైష్మానియుఁ గల్ముషు	607	శౌర్యమునొ వృద్ధ	666
విష్ణు దేమిట దేవత్వ	857	వ్యక్త మవ్యక్తమును	633	శ్రద్ధయును బలంబు	570
విబుధుల పండిండు	692	వ్యక్తమునకుఁ బ్రిభవం	596	శ్రద్ధ బుషితవయ!	757
విమలాత్ముఁడు పారాశర్య	1024	వ్యక్త సప్తదార మవ్యక్త	617	శ్రమమున నిందియములు	632
విమలుం డగుటయు	866	వ్యాపకుఁడు ప్రష్ట బ్రిహ్మ	698	శ్రీ కరణానిపుణ	679
విలయం బిందియము	631	వ్యాపించి రోదసీకుహారా	1033	శ్రీయును భూతియు	659
విలుచుట నమ్ముట	752	వ్యాసమునినాథు	1002	శ్రీవత్సము శాలాంకిత	1043
విష్ణు బహువిధముల	1052	వ్రేగు పెద్దనవోడ వారిథి	849	శ్రీశితవక్షప్తుల	505
వీడౌని చని జగతీఁ జరియించి	654			శ్రీసంధాన ప్రాఢదయా	883
వీరు పెద్దవారు వీరలు విననిటీ	952			శ్రుతము నాచారంబు	688
వృద్ధకశత్రుంబు బుద్ది	827	శతమణి కమలావాసా	684	శ్రుతిపరతయు గురు	1004
వెడవనికి నాలీఁ జంప	767	శత్రుజనులు చెఱుచుట	649	శ్రోతకుఁ దనకుం	947
వెడలుమని తరువు సూపీన	830	శమనిరతియు నాత్ము	733	శ్రేతర్ధీపంబునకుం	1011
వెనుక నరుగుచునున్న	998	శమము దమము లేమీ	843	శ్రేతదీపంబున భవ	1046
వెలుఁగుచుండి దీపంబు	576	శమసంపద బ్రాహ్మణా	733	శ్రేతులు నిందియ	1046
వేట వేడుక నడవికి	907	శాంతము ధర్మప్రచయం	736		
వేగిన నామంత్రితుఁడై	1077	శాంతి పరినిష్టునకు	1058		
వేదంబులకుఁ బ్రివర్ధకుండు	1062	శాంతిమంతులైన సౌమ్యుల	685	సంతోషంబున నేగతి	785
వేదతాత్పర్య మారసి	785	శాంతుఁడ వగు మని	658	సంతోషామృత సుఖిత	784
వేద మాచారములఁ జెప్పు	750	శాకకణ మూలఫల	629	సంపద లేమికి మది	648
వేదములనలన నాకు	774	శారీర మానసములగు	545	సంప్రమోదమందు	994
వేదములుఁ దదంగములు	737	శారీరస్థితికిఁ బ్రిథమ	625	సంప్రీతుండై సముచిత	1081
వేదములు డాంబికత్యా	774	శాస్త్రతత్త్వ మెఱుంగక	822	సంప్రీతుండై సవిశేష	1004
వేదములు సాంఖ్యమును	1060	శిరమున నర్మప్రాత్రి	973	సకల జంగమస్థావర	999
వేదవిదుండగు విప్ర	513	శిరమును నాభియు	864	సకల దుఃఖోపజం	614
వేదవేదాంగ సంవేది	558	శివకరము దపము	699	సకల భూతంబులకును	663
వేదవ్యాసుడ! రమ్యని	1064	శివమును బరమల్పుహ్మాము	905	సకల రత్నపూర్ణ సర్వ	727
వేదవ్యాసుడు సుముఖత	1068	శివుడు నీపు జగములకు	1041	సకల లోకములను	949
వేదశాస్త్ర పురాణ	878	శిశ్చము సుదరమును	714	సగుణం బగుణంబగునే	919
వేదశాస్త్ర సరణి విడుచు	782	శుక్లమునకు మనసు	627	సజ్జనులం దురాచార	550
వేదసారంబు సత్యంబు	853	శాల ముగ్రతనెత్తె	830	సత్పుగుణంబులు	916
వేదాంతవిదు లనుమోదించు	556	శైలాదులయందు నిట్లు	540	సత్పుమార్గాభిరతి	978

పద్యము	పుట	పద్యము	పుట	పద్యము	పుట
సత్యముననుండి	1037	సిత రక్తవీత నీలము	544	స్వస్తతయు దుఃస్తతయు	730
సత్యరజస్తస్తమోగుణ	888	సిరిఁ బాసియును నొక్క	662	స్తావరములు జంగమములు	594
సత్యరజస్తస్తమోగుణ	917	సుజనసంగతి కర్తవ్య	835	స్తావరముల జంగమముల	712
సత్యశ్శక్తమాదమంబులు	855	సుత! నీవు సుప్రసన్నా	736	స్తావరములు జంగమములు	700
సత్య ధర్మపరుండవగుటం	682	సుత! విను శబ్దబ్రహ్మము	716	స్తాలభంగులు	625
సత్యమ తపము	565	సురయష్ట గంధర్వ	1092	స్నానకాలం బయ్యెనని	990
సత్యమ బ్రహ్మము	544	సురతంబు గుఫ్తమగు	551	స్వాధ్యాయంబు దపంబు	699
సత్యాత్ర దానక్రియ	567	సురపిత్ర పూజల	607	స్వాపావస్తం బ్రకృతి	632
సదయమనిషఁ బంచ	951	సురమకుట ఘటేతరత్వ	881	స్వామీ కోపంబు	820
సదోపవాసియు సదా	646	సురమునిసిద్ధ గణంబు	1000	శ్రీ పున్సుపుంసకత్యము	576
సన్మిధినేసి తపము	745	సురలార్పిరి తూర్పుం	815	స్తోతోవేగము పటుగతి	862
సమదర్శియై యథిల	834	సురలు మునులు భయ	820		
సమదృష్టిని ఊయియు	716	సురసంయమి గరుడోరగ	698		హా
సమయంబైను గుసుమ	534	సురసరిదాత్మజతో	761	హాయ శిరోభాసితుండును	1029
సరకు సేయవను చసడ్డ	667	సులభము దుర్దభంబో	525	హారియం దేనును	605
సరసాన్నము పిణ్యాకము	528	సులభానామము సంసృతి	957	హారియాత్మ యెల్లవారికి	1049
సర్వజ్ఞాడగు పరాశర	1031	సులభాభిధానయగు	941	హారిసత్యాది గుణంబులు	1054
సరిపెంపునఁ గడు	670	సూర్యవలనన బీజంబు	1090	హారునకు మైక్రో మీ	816
సర్వ వర్ణాత్మములకు	644	సృష్టి తెఱంగు మున్సైం	700	హార్షంబును మానంబు	686
సర్వసంకల్ప రహాతుడై	726	సొముకై గోరిన యంతన	524	హాస్తిమశకాంతరము	548
సవినయంబునఁ దన	721	సోమార్కాగ్నిమయము	599	హింస లేక యునికి	992
సాంఖ్యయోగ పరమ	1055	సృష్ట సద్గర్మమునకు	757	హిమవన్సగంబు	1063
సాత్యవతేయుఁడి పరమ	1023	సృతియు సంప్రీతి	620	హినస్తానమున	666
సాదరవృత్తి సాధ్యల	858	స్వజనంబులచేత	1087	హృదయవేదిక	724
సారమతిఁ బరికింపంగ	522	స్వతంత్రమై నీవు చేసిన	946	హౌతురహాతుడవు	603

